PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;
DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ LATINÆ A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIUM III.

Accurante J.-P. Migne,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA BINA EDITIONE TYPIS MANDATA EST, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. — VENEUNT MILLE FRANCIS DUCENTA VOLUMINA EDITIONIS LATINÆ; OCTINGENTIS ET MILLE TRECENTA GRÆCO-LATINÆ. — MERE LATINA UNIVERSOS AUCTORES TUM OCCIDENTALES, TUM ORIENTALES EQUIDEM AMPLECTITUR; HI AUTEM, IN EA, SOLA VERSIONE LATINA DONANTUR.

PATROLOGIÆ TOMUS CXIII.

WALAFRIDI STRABI.

TOMUS PRIMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1852

★

1875, March 22.
Bequest of
James Walker, D.D., L.L.D.
(H.U. 1814.)
President of Harv. Univ.

SÆCULUM IX.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

OPERA OMNIA

EX EDITIONE DUACENSI

ET COLLECTIONIBUS MABILLONII, DACHERII, GOLDASTI, ETC.

NUNC PRIMUM IN UNUM COADUNATA.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,
BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,
SIVE
CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENEUNT 2 VOLUMINA 14 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1852

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CXIII CONTINENTUR.

WALAFRIDUS STRABUS, FULDENSIS MONACHUS.

OPERUM PARS PRIMA. — THEOLOGICA.

Glossa ordinaria.

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

ANNO DOMINI DCCCXLIX.

WALAFRIDUS STRABUS *

FULDENSIS MONACHUS.

NOTITIA HISTORICA IN WALAFRIDUM STRABUM.

(Fabric., Bibl. med. et inf. Lat.)

Walafridus Strabus vel Strabo, a vitio oculorum ita dictus. De patria ejus eruditi certant. Balæus Centur. XIII, 9; et Pitseus, c. 112, Anglo-saxonem statuunt, Venerabilis Bedæ vel fratrem, vel consanguineum, atque ita Haymonis fratrem germanum. Addunt illum primum Londini, dein Fuldæ monachum, Alcuino quoque præceptore usum fuisse. Verum neque res ipsa neque tempora conveniunt. Si enim Walafridus anno 750 obiit, in monasterio Fuldensi educari non potuit. Melius igitur Sigebertus Gemblacensis cum Trithemio et aliis Germanum faciunt; Suevus enim fuit (*a*) quamvis locus patrius detegi adhuc nequeat. Educatus autem primum fuit in monasterio S. Galli, prout docet Ermenricus monachus Augiensis in libro de Grammatica, quem exhibent Analecta Mabilloniana, p. 421, ubi auctor Grimoldum sic alloquitur, cum prius de aliis viris claris in illo monasterio instructis locutus fuisset : « Domnus Walhafredus tibi notissimus, quem etiam tu ipse ut peritus cathegeta peritum sophistam enutristi. » Imo ipse, teste Goldasto, (*b*) alicubi scribit, se in monasterio S. Galli scholas frequentasse, sed locum investigare nondum potui. Inde ad monasterium Fuldense pervenit, et Rabanum Maurum præceptorem habuit. Primum autem fuit decanus cœnobii S. Galli, deinde anno 842 abbas Augiæ divitis (*Reichenau*) in diœcesi Constantiensi, mortem obiit anno 849, et quidem in Gallia, quo ad expediendum aliquod negotium missus fuerat. Trithemius ipsum rectorem scholarum in monasterio Hirsfeldensi fuisse tradit. Adde Bulæum in Historia Universitatis Parisinæ, tom. I, p. 446, 447.

Ex scriptis ejus supersunt sequentia :

1. *De officiis divinis* sive *de Exordiis et Incrementis rerum ecclesiasticarum*. Pitseus male duos ex hoc libros facit. Exstat in Collectione Joan. Cochlæi, quæ inscribitur : Speculum antiquæ devotionis circa missam, num. 2, in Collectione Melchioris Hittorpi de catholicæ Ecclesiæ divinis officiis ac ministeriis, n. 7, nec non in Bibliothecis Patrum.

2. *De Vita B. Galli confessoris* libri II. Habentur apud Surium die 16 octobr., in Scriptoribus rerum Alemannicarum Goldasti, tom. I, part. II, p. 142, apud Mabillonium Sæc. II Benedictino, p. 227.

3. *De Vita S. Othmari* abbatis : apud Surium die 16 nov.; Goldastum, p. 177, et Mabillonium Sæc. III Benedict., parte II, p. 153.

4. *Vita S. Blaitmaici* abbatis Hiiensis et martyris : apud Canisium Antiq. Lect. tom. VI, edit. novæ tom. II, parte II, p. 201; in Actis sanctorum, tom. II Jan., p. 236; in Bibl. PP. maxima, tom. XV, p. 210;

A in Actis SS. ord. Benedictini, l. c., p. 439; in Joan. Colgani Actis SS. Hiberniæ, tom. I, p. 128

5. *Vita S. Mammæ sive Mamantis monachi* : Canisius, p. 184; Bibl. PP., p. 205.

6. *Vita S. Leodegarii* : Canisius, p. 210.

7. *De visionibus S. Wettini* : Canisius, p. 204; Bibl. PP. max., p. 212; Mabillonius Sæc. IV Bened., parte I, p. 272.

8. *Hortulus*, quem Joan. Atrocianus sub *Strabi Galli* nomine edidit; fortasse scriptum fuerat, *Strabi decani S. Galli hortulus*, quod non recte assecuti sunt. Prodiit autem primum Norib. apud Joan. Weyssenburgerum 1512, 4°. Porro dedit eum Joan. Atrocianus ad calcem Æmilii Macri de herbarum Virtutibus, Friburgi Brisguiæ 1530, 8°. Editus etiam est cum Eobano Hesso de tuenda valetudine Frf. 1564-1571, 8°. Venetiis apud Aldum 1547, cum medicis antiquis, p. 247. Basil. 1627, 8°. Inserta deinde Bibliothecis Patrum Coloniensi et Lugdunensi, a B Canisio tom. VI, p. 672. Exstat in Asse veterum de re herbaria per Andr. Rivinum Lips. 1655, 8°. Dedicatoriam ad Grimoaldum abbatem primus dedit Canisius. Quædam illius emaculavit et illustravit Barthius Adv. IV, 24, qui et dedicationem suo loco reponendam esse monuit. Codicem ejus manu exaratum in incendio bibliothecæ suæ amissum deplorat Bartholinus, p. 89, 90. Ut obiter hoc addamus, hic Strabo a Macro de viribus herbarum allegatur, cap. 25, 19, 25, unde de ætate hujus conjectura capi poterit. Balæus notat Walafridum nostrum poema, quod *Hortulum Puerorum* vocavit, ad Grimoaldum abbatem S. Galli scripsisse.

9. *Sermo seu Tractatus de subversione Hierusalem* : Canisius, tom. VI, p. 531, edit. novæ, p. 275.

10. *Poemata varia* : apud Canisium, p. 537; in Bibliothecis Patrum; Baluzium Misc. IV, p. 551.

11. *Glossæ* quoque *ordinariæ*, quam vocant, in C Scripturam sacram auctorem esse, vel potius eamdem ex ore Rabani Mauri excepisse dicunt. Ejus editiones exhibet Hist. litter. Galliæ, tom. V, p. 62.

12. *Commentarius in Novum Testamentum*, quem edidit Marcianæus tomo V Opp. Hieronymi, p. 847.

13. *Præfationem* præmisit Thegano de gestis Ludovici Pii, eumque in capita distinxit.

14. *Glossæ Latino-Barbaricæ de partibus humani corporis*, rursum ex doctrina Rabani Mauri per Walafridum descriptæ : exstant in Goldasti Alemannicis, tom. II, part. I, p. 64.

15. *Picturæ Historiarum Novi Testamenti* : habentur in Goldasti Manuali Biblico Frf. 1620, p. 85.

16. *Homilia in initium Evangelii Matthæi de Ge-*

(*a*) Sic ipse Walafridus in præfatione libri I de Vita B. Galli : « Inveni terram, quam nos Alamanni, vel Suevi incolimus, *Altimaniam* sæpius nominari. »

(*b*) Vide Prolegomena de auctoribus ad Scriptorum Alemannicorum tom. I, part. II. Pluribus vero illud docet Jodocus Metzlerus de Viris illustr. S. Galli, II, 68, quamvis non minus operose illud impugnet Joan. Egon de Viris illustribus Augiæ divitis, II, 13.

nealogia Christi : edita est a Bern. Pez, Thess. noviss. Anecdot., tom. II, part. 1, p. 39.

17. *Expositio viginti primorum psalmorum* : exstat ibidem tomo IV, part. 1, p. 471.

18. *Epitome Commentariorum Rabani Mauri in Leviticum* : exstat tomo II Operum Rabani, p. 296.

19. Initium *Annalium Fuldensium* nostro tribunnt auctores Gallici Hist. lit. Galliæ. Confer *Mém. de Trévoux*, 1742. Jan., p. 97.

Inedita ejus sunt *Liber de Vita S. Galli* sermone rigato, qui adhuc in monasterio S. Galli superesse dicitur, *Homiliarium*, *Epistolæ ad diversos*, *Carmen heroicum de miraculis B. Virginis*, et alia quæ narrat Mezlerus. *Chronicon de abbatibus monasterii sui* est in Bibl. Vaticana, prout testatur Bern. de Montfaucon Bibl. bibliothecarum mss., p. 74.

Vide Trithemium, de Script. eccles., c. 246; Balæum, cent. XIII, 9, Pitseum, c. 412; Joh. Mezlerum, de Viris illustr. S. Galli, II, 69; Joan. Egonem, de Viris illust. Augiæ divitis, I, 12; II, 15; Lyseri Historiam poetarum medii ævi, p. 235; Hist. lit. Galliæ, tom. V, p. 59 sq.

MONITUM EDITORIS PATROLOGIÆ

IN SEQUENTEM NOVAM *GLOSSÆ ORDINARIÆ* RECUSIONEM.

Walafridi Strabi vel Strabonis Opera colligentibus prima fronte nobis occurrit *Glossa ordinaria*, cujus præcipuus auctor habetur Walafridus. Multæ fuerunt hujus *Glossæ* et in variis regionibus editiones, ab anno 1472 ad annum 1634; quarum enumerationem vide, si libet, in Historia litteraria Galliæ, tom. V, pag. 62. Per sex sæcula magna fuit *Glossæ ordinariæ* auctoritas. Paulatim tamen, annis decurrentibus, multa accesserunt addititia, quibus adeo supra modum aucta est, ut sex ingentibus, ut dicunt *in folio maximo*, voluminibus constans ad nos pervenerit, in quibus Walafridi opus vix agnoscas. Alienum porro est a proposito nostro additamenta scriptorum duodecimi, decimi tertii vel etiam quinti decimi sæculi recudere; et ideo Walafridi opus tantummodo, quale antiquiora et authentica manuscripta offerunt, servandum esse censuimus. Attamen ne lectoribus abbreviatio operis tantæ per tot sæcula auctoritatis desiderio esset, hujus delineationem, quoad ad nos attinet, effinximus, et Prolegomena editioni Duacensium theologorum anni 1617 præfixa recudimus, quibus discitur qualis fuerit *Glossa ordinaria* de qua hic agitur. At multa in his Prolegomenis a nobis edita fuerunt in variis hujusce Patrologiæ tomis. Satis ergo erit loca indicare, ne bis in idem incidamus. Pariter Bibliorum sacrorum uniuscujusque versus primæ voces tantum inducendæ sunt ad intelligenda Patrum commentaria quibus præmittuntur. Nam merito lectores nostros pigeret, si, data Walafridi operis occasione, Biblia sacra integra exhibuissemus.

DUACENSIUM THEOLOGORUM

IN GLOSSAM ORDINARIAM PROLEGOMENA.

(Ex editione Duacensi anni 1617.)

LECTORI CATHOLICO SALUTEM ET FELICITATEM.

Sunt nonnulli studio novelfitatis nimium accensi, qui omnem hunc laborem, quem in conservandis eruditæ antiquitatis monumentis ponunt viri docti, repudiant prorsus, et abominantur, velut superstitiosum, quique præclara ingenia ab excogitandis de novo excellentibus inventis avocet, et absterreat: dum nimirum ita fieri animadvertunt, ut nihil magnopere suspiciant homines probi, in litteris præsertim et bonis artibus, nisi quod ætate ipsa sibi conciliaverit auctoritatem. Hi tales procul dubio nos irridebunt, qui Glossam hanc ordinariam, et Nicolai Lirani Postillam (nomina vel sono ipso, et flexu vocis, eorum delicatis auribus horrendum quid, et barbarum affricantia), tantis vigiliis recudere, studiosorumque manibus obtrudere satagimus. Maluissent enim novum aliquod opus et antehac inauditum, aut saltem novorum hominum commentarios ad hanc rem adaptari: quorum in hoc sæculo polygrapho et polyhistore tantus est proventus, ut sint pene innumerabiles. Cæterum nos hujusmodi lectoribus placere non studuimus, minime interea dubitantes, modestis et catholicis lectoribus probatum iri hoc institutum nostrum, qui sciant et agnoscant, in cæteris quidem artibus inventa quæque etiam recentissima, suam gratiam dignitatemque præ multis veteribus invenire posse: in arcanis autem divini verbi sensibus adaperiendis, et esse optima, quæ vetustissima; et ea optimis proxima, quæ vetustissimis sunt propinquiora, ut pote magis conjuncta purissimo veritatis fonti, ac proinde remotiora a lacunis et cœno perversorum spirituum, unde salutares et illimes aquæ Scripturarum crebro solent infici et perturbari. « In antiquis enim esse sapientiam » pronuntiat Sapiens, et in veteribus Ecclesiæ tractatoribus secura ponuntur sedulitatis nostræ vestigia, absque falsitatis, saltem damnosæ

et perniciosæ, periculo : cum in recentioribus istis, qui antiquos illos parum venerantur, non nisi cum maximo animarum periculo, et certissima pretiosi temporis jactura studium nostrum possit versari. Illi enim pietatis et modestiæ laudibus insignes, nihil sibi aut scribendum judicarunt, aut sentiendum, quod non Ecclesiæ catholicæ pontificis, aliorumque in ejus communione perseverantium magistrorum calculo probaretur : agnoscentes, ut animorum, ita ingeniorum esse in Ecclesia ordinatam hierarchiam, et « spiritus prophetarum subditos esse prophetis ; » et illud Salomonis oraculum sibi ob oculos semper ponentes : « Verba sapientium sicut stimuli » (qui pungunt veritatis acie, non blandiuntur adulationis flosculis) « et quasi clavi in altum defixi » (solido fundamento fidei catholicæ substrato, non in fluctivago humanæ sapientiæ sabulo) « quæ per magistrorum consilium data sunt » (dum non unicuique licet de rebus divinis prout libet lascivire, sed ad certam regulam loqui coguntur: nec suum quispiam, etsi magnus sit ille, aut maximus, aliorum piorum consensui præferre audet et propterea submittunt se vicario Christi, per quem Spiritus sanctus regit docentium linguam et calamum, ut mereantur accipere deificam veritatis lucem) « a Pastore uno, » qui est Redemptor noster. Isti autem novitatis admiratores, « sanam doctrinam » antiquorum « non sustinentes, » sed ad sua desideria doctrinam veritatis examinantes et exanimantes, « coacervant sibi magistros, » non attendentes animarum lucro, sed « prurientes auribus, » ut proinde mirari non sit æquum, si « a veritate » quidem simplici et solida « auditum avertentes ad fabulas » et picturata opinionum feralium lenocinia toto affectu « convertantur. »

Tibi ergo, lector catholice, fidei antiquæ et avitæ cultor atque admirator, labor hic noster desudavit : ut dum alii excellentes Ecclesiæ nunc florentis doctores suorum ingeniorum divitias atque arma tibi expromunt, unde munitus bellum potens et indefessum hostibus fidei catholicæ atque animarum prædatoribus indicas : etiam mediæ ætatis optimos duces tibi subsidio daremus, qui suo tempore fuere pro muro et antemurali Ecclesiæ, inter quos non extremo loco militant auctores istorum commentariorum, quos iterum detersa nonnulla armorum rubigine, quam contraxerant, in aciem producimus. Hinc enim maxime patefiet quo spiritu majores nostri ducti sunt, cum ad sacrarum litterarum tractationem accederent : divino nempe (non humano) quem ex Salomone superius audivimus magistrorum sibi invicem cum humilitate deferentium consilio, sub uno et ab uno pastore gubernato aperire salutares oraculorum cœlestium recessus : quorum harmoniam et consonantiam in divini verbi expositione tanquam concilium et « consilium magistrorum, » primus velut in abaco aut diagrammate mathematico aspectui nostro subjicere tentavit auctor ordinariæ Glossæ, sic appellatæ quia illam posteri omnes tan-

A quam officinam ecclesiasticorum sensuum consulere solebant, quotiescunque opus erat ad Scripturæ sententiam recurrere ; nec putarunt sibi aliquid aliud sapiendum quam quod ab illo « magistrorum consilio » repererant traditum, ut ita acquiescerent sapientis monitioni quam post illa verba subjecit : « His amplius, fili mi, ne requiras, » ubi et addit rationem evidentem : « Faciendi plures libros nullus est finis, » quasi, qui sapientium per consilium magistrorum examinatis verbis, et pastoris unius sententiæ non acquiescunt, nunquam per omnes errorum et mendaciorum anfractus divagandi finem faciant, sed interminatis vexentur quæstionibus. Erat autem hoc Glossæ opus, in illa librorum paucitate et penuria qua sæculum illud (si cum nostro conferatur hac in re pauperrimum) laboravit ; non solum

B magnarum vigiliarum, sed etiam expensarum, quas oportebat effundere in sacris doctoribus undique conquirendis et describendis, cum nondum esset inventa typographia hæc, thaumaturgia librorum multiplicatrix, quæ (sicut ille dicebat de Nilo Ægypti rigatore) devolvit secum infinita ἔσθλα καὶ ὕργα, commoda et incommoda, probos et noxios scriptores. Cujus artis beneficio laudatissimus ille collectoris labor possit illustrior perfectiorque fieri superadditis apteque attextis aliis sanctorum Patrum expositionibus, quæ ad sacrarum paginarum facerent elucidationem : quod in evangelica historia præstitit divinum Thomæ Aquinatis ingenium, et in multis

C Scripturæ libris recentiores Græci, et copiosissime in Genesi atque Exodo doctissimus Veronæ episcopus Lypomannus ; et nos etiam forte, modo Deus vitam viresque dederit, aliquando tentabimus. Sed interea tamen, non quia aliquid fieri potest perfectius (ut facillimum est inventis addere, difficillimum primo invenire), ideo negligendum fuit aut abjiciendum Glossæ hujus opus, quod primum omnium sanctos Patres, quasi in concilio congregatos, Scripturamque collatis symbolis exponentes introduxit : sed omnino erat a nobis suo nitori restituendum, ut possit cum auctorum laude et benedictione a posteris semper revolvi, quod a majoribus nostris jam per octo sæcula in summo semper honore fuit habitum. Simul expedire judicavimus ut exstaret

D tam luculentum testimonium, non solum catholicæ methodi, quam in exponendis Scripturis patres nostri semper sunt secuti, sed etiam diligentissimæ eorumdem in sacris litteris industriæ ; et obstrueretur os impudentissimis hæreticis qui ausi sunt jactare apud nostros sepultum neglectumque jacuisse verbum Dei, donec ab illis fax Evangelii (quinti scilicet) accensa fuisset. Quod cum numerosissimæ nostrorum hominum in sacras Scripturas theoriæ, meditationes, et scripta ante hæreticos istos exortos edita, falsissimum esse testentur : tum vel maxime ista Glossæ et Lirani commentaria, ex quibus isti alienigenæ compilarunt quidquid ab illis recte in Scripturis disseritur, nec quidquam de suo addiderunt, præter nonnullum splendorem

orationis, et maledictis blasphemiisque oneratas excursiones, in quibus aut sua stabilire nituntur deliramenta, aut nostræ fidei impugnant fundamenta.

Cæterum occasionem huic editioni præbuit, inter cætera, quod a R. P. Antonio Possevino in Bibliotheca sacra fuit adnotatum. Cupientibus enim typographis ad Dei gloriam et communem fidelium utilitatem Glossam ea forma recudere qua a Parisiensibus ex recensione trium doctorum, Francisci Feuardentii, Jacobi de Cuelly et Joannis Dadræi, fuerat anno 1588 evulgata; ostensum est hoc Possevini judicium, quod diligentissimus ille Bibliothecæ ecclesiasticæ lustrator his verbis conceperat: « Sane vero » (inquit in verbo *Glossa ordinaria*), « accuratam illam operam, quam insignes illi theo- B logi in ea posuerunt, integram præstare non potuerunt, urgentibus typographis editionem, et tumultibus Gallicis rem litterariam interturbantibus. » Quæ cum non sine justis rationibus ab illo viro tali scripta viderentur, petierunt typographi ut conferremus paulatim exemplaria; inventaque sunt, collatione facta, tam multa hiulca in verbis, in sententiis, in testimoniis, tam multa in eisdem etiam pagellis bis ad longum posita, quædam etiam dicta auctorum satis periculosa; quamplurima vero parum ad rem facientia, potiusque spatiis paginarum (quæ erant satis amplæ) replendis, quam sensui illustrando accommodata: ut modestissime Possevinus indicasse videatur quid in ea editione desideraverit, et tantorum defectuum non nisi maximam causam, nempe C civilium bellorum acerbam calamitatem assignaverit.

Ergo coacti sumus, partitis inter nos vigiliis, totum opus ad exemplaria manuscripta et antiquioris impressionis examinare, Patrum ipsorum originalia consulere: et sua singulis, a quibus desumpta erant, prout ab illis erant scripta, hoc est emendata restituere, indicatis ad singula testimonia auctorum (qui exstant) libris locisque, loco eorum quæ erant ad replendas paginarum vacuitates vel repetita, vel superflue posita, vel non satis securo judice electa, alias classicorum Patrum sententias ascripsimus. Præterea testimonia Rabbinorum (excepto uno aut altero) quæ non erant a glossatore antiquo citata, D itemque profanorum scriptorum, ut Plinii, Justini historici, Josephi Judæi, Philonis, quæ in Parisiensi editione fuerant sub stellulis adjecta, expunximus; et pro eis, Patrum sanctorum dicta substituimus: his enim solum in catena illa seu harmonia auctoritatum locum esse voluit glossator ipse, et non auctoribus a fide et Christo alienis. Quæ non frustra aut jactanter a nobis esse hoc loco dicta quivis per se poterit cernere, qui modo voluerit hanc nostram editionem cum altera Parisiensi aut aliis ex ea factis comparare. Et, si in fine cujusque tomi posuissemus loca restituta, correcta, justis de causis expuncta, vel suppleta: sane non pauci quaterniones addendi fuissent. Neque vero sapientissimorum A virorum (quos supra nominavimus, quique Parisiensi editioni formam præscripserunt) existimationi debet nocere hæc nostra animadversio: non solum quia bellici civilesque tumultus omnibus piis eo tempore calamos et libros e manibus excutere potuerunt; verum etiam quia non possumus nobis persuadere, ordinem a magnis illis viris præscriptum, fuisse ab operariis observatum, sed festinante ob causas a Possevino insinuatas prelo, maxima ex parte neglectum. Nam quanta alioquin in illis viris fuerit industria cum summa eruditione conjuncta, quantusque fervor in causa Dei et Ecclesiæ propugnanda, alii ipsorum labores in lucem editi et in concionibus doctissimis contra hæreticos habitis, exantlati, abunde magnum præstant argumentum.

Sed neque nobis ipsis tantum assumimus, ut nullum prorsus nos commisisse in recensendo hoc opere erratum putemus: cum etiam in difficultates æque molestas inciderimus; cum unus e nostris collegis prolixo et gravissimo morbo pene annum integrum ab opere fuerit impeditus, alii duo superiorum auctoritate ad regimen animarum assumpti et ab Academicis umbraculis ad æstum pastoralis curæ abstracti, etiam ipsi moram non parvam editioni fecerint, et triennalem (ut de sua editione dixere Parisienses) nobis parturiendi hunc fetum fecerunt esse exspectationem. Cæterum audemus dicere lectorem non inventurum errata magni momenti, aut crebra etiam levioris notæ: quorum in aliis editionibus infinitum pene numerum fuisse animadvertimus.

Cognoscas autem, lector humanissime, nihil prorsus a nobis fuisse in glossa veteri immutatum, non ordinem, non verba ipsa nisi cum falsa aut corrupta esse, ex manuscriptis antiquisque exemplaribus, et originalibus ipsis sanctorum, deprehendimus; ut neque in Lirani postilla litterali et morali quidquam mutavimus; unde aliquas etymologias leviculas, ut quædam sphalmata grammatica (quia sic videbantur ab ipso auctore conscripta, solent enim in his originationibus non raro postillatores ineptire) prorsus intacta reliquimus. Ea autem quæ sunt a Parisiensibus addita Glossæ veteri, asterisco seu stellula simplici sunt insignita; quæ nos addidimus, duplicem habent sibi prælucentem asteriscum, atque illis notis ab auctoritatibus Glossæ veteris distinguuntur; idemque judicium est de nonnullis adnotationibus, quas Lirani postillæ alicubi inseruimus, præfixis nempe stellulis, ut sic agnoscantur non esse Lirani verba, sed nostra.

Cæterum in replicis Mathiæ Tornigi paulo plus nobis assumpsimus auctoritatis; nempe quædam non raro expunximus convicia, quæ ille in venerabilem Burgensem impotenter nimis et nimis sæpe congessit. Neque enim decebat editionem tam necessarii operis, quodque in omnium manibus, etiam hostium Ecclesiæ, esset futurum, indecora illa et docto homine indigna petulantiæ. Sic enim defendit auctor ille suum Liranum ut præseferat aperte non

se in certamen cum Burgensi descendere veritatis A inveniendæ causa, sed tantum ne videatur Liranus juste reprehensus; et cum in multis justissime a Burgensi taxetur, et ipse Liranus assumat sibi jure doctoris licentiam alios impugnandi: Tornigus tamen indigne fert Liranum illis in locis argui, ubi arguendus merito venit, et ibi contentiosum trahit funem; cumque parum referat ad Postillatoris gloriam rectene an secus in rebus adiaphoris nec ad fidem nec ad mores spectantibus arguatur; ibi Tornigus venerabilem episcopum, virum sanctum et optime de Ecclesia Hispanica meritum, conviciis onerat, et fideli confessori opprobrium Judaismi (quasi salus a Judæis non processerit et quasi Liranus suus non fuisset etiam aliquando Judæus) levissime objicit. Illa ergo convicia pleraque omnia B delevimus, quia nimis crebro occurrebant: præterea vero nihil, nec in ipso etiam immutare voluimus.

Atque hæc quidem de consilio nostro, deque his quæ in hac editione (Deo duce) præstitimus. Forte autem non erit ingratum, si nonnulla attexamus de ipsis Glossarum et Postillarum auctoribus, ex Sixto Senensi præsertim aliisque viris doctis collecta.

Igitur Glossæ ordinariæ (quæ nimirum sacro textui circumjicitur) præcipuus auctor ab omnibus celebratur Walafridus Strabus, monachus Benedictinus cœnobii Fuldensis in Germania (alius a Strabone monacho Anglo, Venerabilis Bedæ fratre) ab oculorum vitio cognomen illud Strabi adeptus, Rabani Mauri Benedictini ejusdem cœnobii abbatis, et archiepiscopi deinde Moguntini auditor et scriba C amanuensis: vir sæculari litteratura abunde expolitus, divinæ Scripturæ peritissimus, et veterum auctorum lectione varia et assidua delectatus, poeta etiam pro illo ævo non infelix. Ejus ergo est hæc collectio expositionum in Scripturam, quam tanti fecerunt posteri, ut quasi ordinariam glossam, seu linguam ipsam Scripturæ appellarent, qua nimirum ipsam nobis loquentem intelligeremus, cum sine ea legentes sacra verba, linguam, quam non noveramus, audire nos putaremus. Magister sententiarum Glossam hanc κατ' ἐξοχὴν vocat *auctoritatem* lib. IV, d. 4; adducens enim Epistolam ad Hebræos, cap. VI, sic ait: « Unde auctoritas dicit, ideo Apostolum pluraliter dixisse, fundamentum baptismatum, quia est D baptismus in aqua, in sanguine, in pœnitentia, » etc.; quæ omnia reperies in glossa ordinaria ad illud caput. Cæterum eam alii postea scriptores locupletasse videntur, ut Trithemius in Catalogo censet, et apparet ex apposito sæpe Remigii nomine, qui ipso Strabo posterior est ætate; nisi forte dicamus adnotatum esse Remigii nomen pro Augustino, ex quo pleraque more suo desumpsit Remigius. Neque enim in Glossæ manuscriptis exemplaribus adnotata sunt ubique auctorum nomina, sed hoc posterorum diligentiæ opus fuit. Floruit autem Strabus sub Ludovico Augusto, anno Domini 840.

Glossæ vero interlinearis auctor est Anselmus Laudunensis, monachus etiam Benedictinus, cognomento Scholasticus, natione Gallus, in divinis Scripturis et sacrorum doctorum voluminibus jugi studio eruditus, et in omnibus disciplinis non mediocriter instructus, ingenio acutus, eloquio pressus, et Laconicæ cujusdam brevitatis amator. Unde et novo atque inusitato explanationis modo utriusque Testamenti libros brevissimis quibusdam summariis adnotationum ex Patribus desumptarum exposuit: quas minutissimis characteribus descriptas, inter ipsas Scripturarum lineas majoribus litteris exaratas, non minus curiosa quam utili industria, coaptavit: eumque laborem ad differentiam glossæ Strabensis, quæ in marginibus sacri textus describitur, glossam interlinearem appellavit. Claruit sub Henrico IV imperatore, anno Domini 1110. Certamen habuit aliquando jam senex cum Petro Abelardo, ejusdem instituti monacho, qui tunc philosophiæ fastu turgescens, non satis sobrie de rebus fidei loquebatur: licet postea correctus et Cluniacensi in cœnobio sub Petro Venerabili sancte vivens laudabili fine quievit. Utraque vera glossa, tam ordinaria, quam interlinearis, maximæ semper fuit apud omnes theologos auctoritatis, ut apud Holensem Alexandrum, D. Thomam, aliosque scholæ magistros præcipuos qui earum auctoritate passim utuntur, cuivis potest esse manifestum.

De Nicolao Lirano hæc habet Sixtus Senensis: « Nicolaus Liranus, natione Anglus vel, ut quidam scribunt, ex Lira Brabantiæ oppido, genere Judæus, et Hebraicis litteris a prima pueritia imbutus, post conversionem vero Franciscanæ religioni addictus, scholasticæ theologiæ professor, et sententiarum ejus non ignobilis expositor; tanta quoque divinarum Scripturarum vera, pura ac germana intelligentia præditus, ut in eis exponendis nullum eruditissimorum theologorum sui temporis habuerit parem. Edidit in singula tam Veteris quam Novi Testamenti volumina scholasticæ Postillæ libros octoginta quinque, studiosis Scripturarum sanctarum, ac præcipue tironibus ad majora properantibus, non utiles solum, sed valde etiam necessarios. In quorum prioribus quinquaginta libris universum sanctæ Scripturæ corpus absque orationis lenocinio, et verborum involucris, nudo et aperto sermone exposuit: summa in singulis diligentia aperiens et elucidans litteræ sensum, cæteris divinæ Scripturæ sensibus ut præstantiorem, ita difficiliorem; allatis in id non modo veterum Ecclesiæ Patrum expositionibus, sed Rabbinorum quoque sententiis, quorum apud Judæos præcipua est auctoritas. Quo expleto opere, iterum repetito labore in triginta quinque posterioribus libris utrumque Instrumentum morali expositione illustravit. Claruit sub Joanne XXII papa, et Ludovico Bavaro imperatore. » Hæc Sixtus. Edidit præterea Liranus tertium opus in Scripturam universam Veteris Testamenti, quod opus Differentiarum inscripsit, in quo diligentissime adnotavit locutiones omnes in quibus interpres vulgatus ab Hebræo fonte differre videbatur, quod exstat seorsum, impressum,

licet raro admodum inveniatur. Cæterum quod ait Sixtus, Nicolaum a nonnullis Anglum putari, nescio quo nitantur illi fundamento. Qui Brabantinum putant, habent pro se epitaphium ejus quod in Liræ oppido inter Antuerpiam et Mechlineam exstabat, in quo hoc habetur inter cætera distichon :

Cui veteris perhumana dabat Brabantia Liræ
Cognomen, Lira nam fuit urbe satus.

Et clauditur hoc disticho epitaphium :

Hierophanta Deo sedet hinc diademate fulgens,
Et Brabantiaco gloria digna solo.

In editione itidem Glossæ facta Basileæ anno 1520 habetur in fine partis sextæ: *Biblia sacra cum glossa ordinaria*, etc.; et, *Postilla Nicolai de Lira Brabantini explicit*. Obiit autem Nicolaus Liranus in magno Parisiensi Minorum collegio anno 1349, die 14 octobris, ubi etiam epitaphium habetur, ex quo deducunt alii, eumdem Nicolaum fuisse Normannum ex oppidulo Liræ Normannico; et faciet etiam conjectura probabilis, quod crebro utatur exemplis linguæ Gallicanæ, nusquam autem Brabantinæ, vel Anglicanæ. Eligat lector quod placuerit.

Sequitur Paulus Burgensis natione Hispanus, cognomento de Sancta Maria, genere Hebræus, inter suos Hebræos aliquando Rabbinus præstantissimus; et post suam conversionem ad fidem Christianam, primum Novæ Carthaginis, et deinde Burgorum in Hispaniis episcopus, archicancellarius Castellæ et Legionis : in gratiam filii sui Alphonsi decani Compostellanæ ecclesiæ (quem laicus susceperat ex uxore) ex singulis sacræ Scripturæ libris loca plurima disseruit, in quibus conatus est Lirani explanationes corrigere et supplere, et opus Additionum inscripsit. Claruit sub imperatore Sigismundo, anno Domini 1430. Scripsit præterea insigne opus contra perfidiam Judaicam, quod *Scrutinium Scripturarum* appellavit. Erat vir maximæ in Hispania auctoritatis, tutor regi pupillo ob fidem et prudentiam datus, et notæ pietatis. Præcipuo affectu D. Thomæ doctrinam et Dominicanorum ordinem prosequebatur, cui et præclarum in urbe sua cœnobium exstruxit et dotavit. Civitatem autem illam tractumque Burgensem vi divini verbi ac zelo ita in fide Christi Domini roboravit, ut nemo deinceps A ex iis aut eorum posteris noscatur ab eadem fide recessisse, quemadmodum testatur in suis consiliis Navarrus. Ideoque celebris est adhuc et spectatæ nobilitatis ejus familia; vocata, de Sancta Maria, quæ sola in Hispania municeps est, et ad omnes reipublicæ honores admittitur, exclusis omnibus aliis Hebræi sanguinis familiis.

Contra hunc Paulum Burgensem scribit in his commentariis Matthæus Dornick, seu Tornigus, natione Saxo Minoritanus, provinciæ Saxoniæ quondam minister, scholasticæ theologiæ professor egregius, et inita pro defensione doctoris sui Nicolai Lirani pugna, additiones Burgensis evertere annisus est, editis novis concertationibus, quas commentariis Liranis statim post additiones Burgensis subjecit, et B *Replicas*, seu correctorium corruptorii Burgensis attitulavit. In quibus cum multa docte satis animadverterit, a conviciis tamen, ut diximus, abstinere non potuit, quibus Burgensem immerito satis incessit. Claruit sub Friderico III imperatore, anno Domini 1440.

Admonendus es præterea, lector benigne, nos ipsum textum sacrum illo prorsus modo reliquisse quo in antiquis glossæ et Lirani editionibus ipsum invenimus : quia ita videbatur convenire magis expositionibus ipsius Lirani : qui non eodem modo ubique legit, quo nostra Vulgata nunc a pontificibus emendata. Sed in fine uniuscujusque tomi addidimus correctiones Romanas a D. Francisco Luca Burgensi collectas, et illis attexuimus conjecturas nostras, quibus indicare voluimus quid sequi po- C tuerint Romani Patres in correctionibus illis, et cur ex variis lectionibus has potius quam illas approbaverint.

Indicem etiam, eumque brevem rerum tantummodo præcipuarum, et quæ fusius explicantur, unicuique tomo dedimus : nam omnia quæ quovis modo exponuntur, in indicem referre, fuisset ipsos commentarios iterum exscribere; et præterea minutiora et breviora plerumque faciunt ad textus verbalem explicationem, quæ proinde facilius invenientur invento textu sacro ad quem dicuntur, quam per indicem; quæ autem diligentius et fusius tam in glossa quam a Lirano adnotantur, ea duntaxat in indicem conjecimus.

DE CANONICIS ET NON CANONICIS LIBRIS

Quoniam plerique eo quod non multam operam dant sacræ Scripturæ, existimant omnes libros qui in Bibliis continentur, pari veneratione esse reverendos atque adorandos, nescientes distinguere inter libros canonicos, et non canonicos, quos Hebræi a canone separant, et Græci inter apocrypha computant; unde sæpe coram doctis ridiculi videntur, et perturbantur, scandalizanturque cum audiunt aliquem non pari cum cæteris omnibus veneratione prosequi aliquid quod in Bibliis legatur : idcirco hic distinximus, et distincte numeravimus primo libros canonicos, et postea non canonicos, inter quos tantum distat quantum inter certum et dubium. Nam canonici sunt confecti Spiritus sancto dictante non D canonici autem sive apocryphi, nescitur quo tempore quibusve auctoribus sint editi; quia tamen valde boni et utiles sunt, nihilque in eis quod canonicis obviet, invenitur, ideo Ecclesia eos legit, et permittit, ut ad devotionem, et ad morum informationem a fidelibus legantur. Eorum tamen auctoritas ad probandum ea quæ veniunt in dubium, aut in contentionem, et ad confirmandam ecclesiasticorum dogmatum auctoritatem, non reputatur idonea, ut ait beatus Hieronymus in prologis super Judith et super libris Salomonis. At libri canonici tantæ sunt auctoritatis, ut quidquid ibi continetur, verum teneat firmiter et indiscusse : et per consequens illud quod ex hoc concluditur manifeste; nam sicut

in philosophia veritas cognoscitur per reductionem A ad prima principia per se nota : ita et in Scripturis a sanctis doctoribus traditis veritas cognoscitur, quantum ad ea quæ sunt fide tenenda, per reductionem ad Scripturas canonicas, quæ sunt habita divina revelatione, cui nullo modo potest falsum subesse. Unde de his dicit Augustinus ad Hieronymum : « Ego solis eis scriptoribus qui canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum scribendo errasse firmissime teneam; ac si aliquid in eis offendero quod videatur contrarium veritati, nihil aliud existimem quam mendosum esse codicem, vel non esse assecutum interpretem quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinave polleant, non ideo verum putem quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi per illos auctores canonicos vel probabiles rationes, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt. »

B Sunt igitur libri canonici Veteris Testamenti viginti duo, ad numerum viginti duarum litterarum Hebræorum, ut scribere Origenem super primum psalmum refert Eusebius libro sexto Ecclesiasticæ Historiæ, et copiosius distinctiusque dicit beatus Hieronymus in prologo galeato super librum Regum, quo omnes in tres partes ab Hebræis dividuntur : In Legem, id est quinque libros Moysi ; in prophetas octo, et hagiographa novem; ut statim clarius patebit, quamvis nonnulli librum Ruth separent a libro Judicum, et Lamentationes Jeremiæ a Jeremia, et inter Hagiographa computent, ut sint viginti quatuor libri (*a*) ad numerum viginti quatuor seniorum quos Apocalypsis inducit adorantes Agnum (*Apoc.* v).

Isti sunt libri qui sunt in canone, ut latius scribit beatus Hieronymus in prologo galeato qui est super libros Regum. Et primo quinque libri Moysi, qui appellantur lex, quorum primus est Genesis, secundus Exodus, tertius Leviticus, quartus Numeri, C quintus Deuteronomium. Secundo sequuntur octo libri prophetales, quorum primus est Josue, secundus liber Judicum cum Ruth, tertius Samuel, id est, primus et secundus Regum, quartus Malachim, id est, tertius et quartus Regum; quintus Isaias, sextus Jeremias cum Lamentationibus, septimus Ezechiel, octavus liber duodecim prophetarum : quorum primus est Osee, secundus Joel, tertius Amos, quartus Abdias, quintus Jonas, sextus Michæas, septimus Nahum, octavus Habacuc, nonus Sophonias, decimus Aggæus, undecimus Zacharias, duodecimus Malachias. Tertio sequuntur Hagiographa novem, quorum primus est Job, secundus Psalterium, tertius Salomonis Proverbia, quartus ejusdem Ecclesiastes, quintus ejusdem Canticorum, sextus Daniel, septimus Paralipomenon, qui apud Hebræos est unus liber, non duo; octavus Esdras cum Nehemia (est enim totus unus liber), nonus Esther. Quidquid autem extra hos est (de Veteri Testamento D loquor) ut dicit Hieronymus, inter apocrypha est ponendum.

Isti sunt libri qui non sunt in canone, quos tamen Ecclesia ut bonos et utiles libros admittit, non ut canonicos, inter quos sunt aliqui majoris auctoritatis, aliqui minoris. Nam Tobias, Judith, et Machabæorum libri, Sapientiæ quoque liber atque Ecclesiasticus, valde ab omnibus probantur; ita quod Augustinus libro de doctrina Christiana (*lib.* II, *cap.* 8) tres superiores numerat inter canonicos, et de Sapientia atque Ecclesiastico dicit, meruisse illos recipi in auctoritatem, et inter propheticos debere numerari. Et de libris Machabæorum libro decimo octavo (*Cap.* 31) de Civitate Dei loquens, et de Esdræ libris dicit quod quamvis Hebræi non habeant eos pro canonicis, tamen Ecclesia habet illos pro canonicis propter quorumdam martyrum passiones vehementes atque mirabiles. Minoris autem auctoritatis sunt Baruch, et tertius et quartus Esdræ : nam Augustinus in loco supradicto nullam de his facit mentionem, cum tamen, ut dixi, alios apocryphos canonicis annumerat. Rufinus quoque in expositione Symboli, et Isidorus in libro sexto Etymologiarum, ubi hanc Hieronymi divisionem referunt, horum nihil meminerunt. Et ut numeres eos eo ordine quo sunt in Bibliis, quamvis alio ordine fuerint editi, primo sunt tertius et quartus libri Esdræ, qui dicuntur tertius et quartus; quia ante Hieronymum Græci et Latini librum Esdræ canonicum secabant in duos libros, sermones Nehemiæ, secundum librum appellantes. Isti autem tertius et quartus inter omnes, non canonicos minoris, ut dixi, sunt auctoritatis. Unde Hieronymus in prologo Esdræ eos appellat somnia, et in paucissimis Bibliis manuscriptis inveniuntur, et in multis impressis invenitur solum tertius. Secundus est Tobias, liber valde devotus et utilis. Tertius est Judith, quem dicit Hieronymus in prologo fuisse a Nicæna synodo computatum in numero sanctarum Scripturarum. Quartus liber Sapientiæ, quem scripsisse Philonem Alexandrinum Judæum doctissimum, fere omnes tenent. Quintus est liber Jesu filii Sirach, qui Ecclesiasticus dicitur: Sextus est Baruch, ut dicit Hieronymus in prologo Jeremiæ. Septimus est Machabæorum liber, in primum et secundum divisus.

Neque aliquem moveat quod in Judith et Tobiæ prologis dicitur quod apud Hebræos inter hagiographa leguntur, quia manifestus error est (*b*), et apocrypha, non hagiographa, est legendum : qui error in omnibus quos viderim codicibus invenitur : et inolevit, ut puto, ex pietate et devotione scribentium, qui devotissimas historias horrebant annumerare inter apocrypha. Nam quod hic error multis retro annis codices occupaverit, ostendit magister in historia Judith, ubi dicit : Hic liber apud Chaldæos inter historias computatur, et apud Hebræos inter apocrypha, quod dicit Hieronymus in prologo, qui sic incipit : « Viginti et duas litteras. » Si ergo alicubi in prologo super Judith legitur inter hagiographa, vitium scriptoris est, quod in ipso titulo deprehendi potest. Ex quo miror quod dictus magister non adverterit eumdem esse errorem in prologo Tobiæ, ubi ipse dicit : « Hanc historiam Hebræi ponunt inter apocrypha. » Hieronymus tamen in prologo suo dicit inter hagiographa : Glossa quoque super dicto prologo Tobiæ dicit potius et verius dixisset inter apocrypha : vel large accipit hagiographa, quasi sanctorum scripta, et ita non est de numero illorum novem quæ proprie dicuntur hagiographa, quæ sunt de catalogo, id est, de numero viginti duorum librorum Biblicorum. Nam cum Hieronymus in prologo Galeato, post enumerationem canonicorum librorum, dicat : « Hic prologus Scripturarum quasi galeatum principium, omnibus libris quos de Hebræo vertimus in Latinum convenire potest, ut scire valeamus quidquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendum. Igitur Sapientia, quæ vulgo Salomonis inscribitur, et Jesu filii Sirach liber, et Judith, et Tobias, et Pastor, non sunt in canone : » quomodo credendum est, illum postea in illis prologis scripsisse eos inter hagiographa, et sibi ipsi contradicere? Si quis præterea liberatiori examine Hieronymi verba in dictis prologis perpenderit, animadvertet illum scripsisse apocrypha, non hagiographa. Dicit enim in prologo Tobiæ : « Exigitis ut librum Chaldæo sermone conscriptum ad Latinum

(*a*) Hanc divisionem probant Hebræi qui Biblia sua ob id appellant עשרים ארבע, id est, viginti quatuor.

(*b*) Nunc tamen post concilium Tridentinum, sess. 5, decr. de canonicis Scripturis, non licet negare hos libros esse canonicos, excepto tertio et quarto Esdræ.

stylum traham, librum utique Tobiæ, quem Hebræi de catalogo divinarum Scripturarum secantes, his quæ apocrypha memorant, mancipanunt. » In Judith autem ait : « Apud Hebræos liber Judith inter apocrypha legitur, cujus auctoritas ad roboranda illa quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur. » Cum itaque dicat Hebræos secare Tobiam de catalogo divinarum Scripturarum, et Judith auctoritatem minus idoneam judicari, si inter Hagiographa numeraret, et non inter apocrypha, contraria videretur in eodem loco scripsisse. Sed, ut dixi, scriptores hoc nomen *apocrypha* horrentes, devotione ac pietate quadam rejecto *apocrypha*, hagiographa scripserunt.

Rufinus vero ubi supra, enumeratis libris canonicis, in quibus cum Hieronymo concordat, infert : « Hæc sunt quæ patres intra canonem concluserunt, ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt. Sciendum tamen est quod et alii libri sunt qui non canonici, sed ecclesiastici a majoribus appellati sunt, ut Sapientia quæ dicitur Salomonis, et alia Sapientia quæ dicitur filii Sirach. » Et infra : « ejusdem ordinis est libellus Tobiæ, et Judith, et Machabæorum libri : quæ omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his confirmandam. Cæteras vero scripturas apocryphas nominaverunt, quas in ecclesiis legi noluerunt. »

Præterea est sciendum quod in libro Esther illa duntaxat sunt in canone quæ scribuntur usque ad eum locum ubi posuimus : « Finit liber Esther, prout est in Hebræo, quæ postea sequuntur non sunt in canone. » Similiter in Daniele, illa tantum sunt in canone quæ sunt usque ad eum locum ubi posuimus : « Finit Daniel propheta : quæ post ea sequuntur non sunt in canone. »

Quamvis autem David, id est, Psalterium apud Hebræos non ponatur inter prophetas, sed inter hagiographa, tamen ere omnes Latini eum non solum prophetam sed summum prophetarum, vel secundum vocant. Danielem quoque inter prophetas numerant.

Aliter quoque aliqui Latini diviserunt Vetus et Novum Testamentum, scilicet in libros legales, historiales, sapientiales et prophetales. Legales appellant quinque libros Moysi in Veteri Testamento : quibus in Novo faciunt respondere quatuor Evangelia. Historiales, Josue, Judicum, libros Regum, Paralipomenon, Esdra, Esther et Job : quibus in Novo correspondent Acta apostolorum. Sapientiales tres libros Salomonis, scilicet : Proverbia, Ecclesiasten, et Canticum canticorum : quibus in Novo correspondent Epistolæ Pauli, et quæ canonicæ dicuntur. Prophetales faciunt David, id est, Psalterium, Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, et duodecim prophetas et Danielem : quibus in Novo respondet liber Apocalypsis.

Novi autem Testamenti omnes qui in Bibliis ponuntur libri, sunt in canone, testibus Hieronymo, Augustino et Isidoro, in locis supradictis. Hi sunt quatuor sacrosancta Evangelia, scilicet, Matthæus, Marcus, Lucas, Joannes; Pauli apostoli Epistolæ quatuordecim : quarum una est ad Romanos, ad Corinthios duæ, ad Galatas una, ad Ephesios una, ad Philippenses una, ad Thessalonicenses duæ, ad Colossenses una, ad Timotheum duæ, ad Titum una, ad Philemonem una, ad Hebræos una. Item Acta apostolorum. Item Epistolæ septem, quæ canonicæ appellantur, quarum una est Jacobi, duæ Petri apostolorum principis, Joannis apostoli et evangelistæ tres. Judæ, qui alias Taddæus dicitur, una; demum liber Apocalypsis. Hi omnes libri pro canonicis habentur, quamvis ante Hieronymum a multis de Epistola ad Hebræos dubitaretur, quam dubitationem ipse multis rationibus sustulit. Itidem de Epistola Judæ, ac de secunda et tertia Joannis, in Ecclesia primitiva a multis, an deberent in canonem recipi, valde dubitatum est : de quarum prima sic dicit Hieronymus in libro de Viris illustribus : « Judas frater Jacobi parvam quidem quæ de septem canonicis est, Epistolam reliquit : et quia de libro Enoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque rejicitur, tamen auctoritatem vetustate jam et usu meruit, et inter sanctas Scripturas computatur. » De aliis autem duabus quæ incipiunt, *Senior*, dicit Hieronymus in dicto libro in capitulis, *Joannes* et *Papias*, quod asserebantur esse Joannis presbyteri discipuli Joannis evangelistæ, qui dicebatur senior Joannes, sed tamen omium approbatione jam sunt receptæ, et citra cujusquam refragationem pro canonicis habentur.

TRANSLATORES BIBLIORUM.

Notandum quod translatores et interpretes Bibliorum multi fuerunt. Quia, sicut dicit magister in historiis, ante incarnationem Domini annis trecentis quadraginta uno, temporibus Ptolemæi Philadelphi regis Ægypti, LXX Interpretes floruerunt, qui Legem et Prophetas hoc modo transtulerunt. Ptolemæus studiosus, et librorum cupidus, percipiens apud Judæos legem esse ore Dei editam, et digito illius scriptam, missis epistolis et muneribus, rogavit Eleazarum pontificem Judæorum ut sibi viros seniores, Hebraicæ et Græcæ linguæ peritos, qui interpretari et transferre valerent, dirigeret. Etenim sui desiderii erat eam in Græco translatam habere, et archivis regalibus interserere. Eleazarus autem, annuens ejus petitioni, de unaquaque tribu sex legis peritos destinavit. Hi sunt septuaginta duo interpretes, qui licet septuaginta duo fuere, more sacræ Scripturæ tamen communiter dicuntur Septuaginta, quia et si duo supersunt, hoc est modicum respectu Septuaginta. Hi ergo venientes ad regem, Pentateuchum et Prophetas transferentes, coram rege disputaverunt de uno Deo colendo, et quod nulla creatura esset Deus : inde est, quod ubicunque occurrebat eis in transferendo de Trinitate, vel sub silentio præteribant, vel sub ænigmate transtulerunt, ne tres deos colendos tradidisse viderentur, similiter de incarnatione Verbi facientes. Unde translatio Septuaginta duorum quandoque est superflua, quandoque diminuta. Post incarnationem autem Domini et passionem annis centum viginti quatuor, Aquila quidam Judæus ad fidem conversus, sed postea in hæresim lapsus, primus interpres fecit aliam translationem de Hebraico in Græcum, tempore Adriani imperatoris. Deinde post annos quinquaginta quatuor Theodotion fecit tertiam translationem, sub Commodo. Deinde post annos triginta Symmachus interpres claruit sub Severo. Deinde post annos octo inventa est quædam translatio Hierosolymis, cujus auctor ignoratur, quæ dicta est quinta editio. Deinde post annos viginti octo tempore Alexandri, supervenit Origenes qui videns istas translationes imperfectas, incœpit corrigere translationem LXXII Interpretum per posteriores jam dictas translationes, vel, secundum aliquos, solam translationem Theodotionis immiscuit, scilicet supplens diminuta, et resecans superflua. Ubicunque igitur ad translationem LXXII Interpretum aliquid addidit ex translationibus sequentibus, ibi ponebat astericum, id est stellam, vel formam astri : per quod innuit, quod per additionem illam elucescebant, quæ prius dee-

rant : ἀστερισκός, asteriscus, et est diminutivum quasi stellula. Ubi vero erat superfluum, ponebat obelum : ὀβελός enim Græce, dicitur sagitta Latine, vel veru ; signans per hoc quod littera ibi superflua erat. Deinde ipse Origenes, ut dicit Hieronymus, sextam et septimam translationem miro labore reperit. Quæ translationes, scilicet quinta, sexta et septima, licet, ut idem ait Hieronymus, quibus censeantur auctoribus, ignoretur : tamen ita probabilem sui diversitatem tenent, ut auctoritatem sine nominibus tenuerint. Deinde quidam volentes habere omnes istas translationes simul, scribebant libros, sic eos ordinantes quod in medio cujuslibet folii ponebant sex columnas a summo deorsum descendentes, ponentes in prima verba translationis primæ, in secunda secundæ, et sic de aliis : et isti libri dicti sunt ἑξαπλά, ab ἕξ Græce, quod est *sex* Latine, quasi sexcupla. Vel dicitur ἑξαπλα, quasi liber habens sex translationes rectas vel rectificatas. Et his temporibus multi utriusque linguæ scioli fecerunt alias translationes de prædictis Græcis translationibus in Latinum. Novissime superveniens beatus

A Hieronymus peritus in tribus linguis, Hebraica, Græca et Latina, primo correxit translationem LXXII Interpretum in Latino cum asteriscis et obelis ; postea vero transtulit immediate Biblia de Hebræo in Latinum sine asteriscis et obelis ; et hac translatione nunc ubique utitur tota Romana Ecclesia, licet non in omnibus libris. Et ipsius translatio merito cæteris antefertur, quia est verborum tenacior et perspicuitate sententiæ clarior. Et translatio prima, scilicet LXXII Interpretum facta est in Alexandria civitate, quæ metropolis est Ægypti. Aliæ autem translationes in diversis partibus mundi, ubi tunc magistri polluerunt.

Nota quod ubicunque in libris Veteris Testamenti mendum reperitur, recurrendum est ad volumina Hebræorum, quia Vetus Testamentum primo in lingua Hebræa scriptum est : si vero in libris Novi Testamenti, revertendum est ad volumina Græcorum, quia Novum Testamentum primo in lingua Græca B scriptum est, præter Evangelium Matthæi et Epistolam Pauli ad Hebræos.

IN NOMINE SANCTÆ TRINITATIS,

INCIPIT PROLOGUS

Venerabilis Patris, fratris Nicolai de Lira ordinis seraphici sancti Francisci, de commendatione sacræ Scripturæ in generali.

« Hæc omnia liber vitæ, » etc. (Eccli. XXIV). Secundum quod dicit beatus Greg. Homil. 35 Evangeliorum : « Temporalis vita, æternæ vitæ comparata, mors est potius dicenda quam vita. » Scientiæ vero a philosophis traditæ ordinantur ad finem consequendum in præsenti vita, quia scientiæ practicæ ab eis traditæ ordinantur ad felicitatem politicam, loquendo de politica præsentis vitæ. Similiter scientiæ speculativæ ordinantur ad felicitatem contemplativam, loquendo de contemplatione quæ potest haberi in vita præsenti, et per viam naturæ, quæ dependet ex phantasmate. Unde dicitur tertio de anima, quod « intelligentibus nobis necesse est phantasmata simul speculari. » Et de tali speculatione dicitur ibidem, quod « intelligere corrumpitur in nobis, quodam interius corrupto. » Sacra autem Scriptura ordinatur ad felicitatem vitæ futuræ, quam philosophi nescivierunt, secundum quod dicit beatus Hieronymus in epistola ad Paulinum de omnibus sacræ Scripturæ libris : « Hoc doctus Plato nescivit, hoc Demosthenes eloquens ignoravit. » Ex quibus concluditur quod libri a philosophis descripti continentes scientias ordinatas ad finem in hac temporali vita tantummodo naturaliter consequendum, si comparentur ad libros sacræ Scripturæ, quæ ordinantur ad finem æternæ vitæ, magis sunt dicendi libri mortis quam vitæ. Sed liber continens sacram Scripturam (quæ licet in multis libris partialibus dividatur, sub uno tamen libro continetur) qui nomine generali Biblia dicitur, liber vitæ proprie nominatur, secundum quod dicitur in verbo præassumpto : *Hæc omnia*, etc.

In quo sacra Scriptura quadrupliciter describitur secundum quatuor excellentias, quibus omnem scripturam aliam excellit. Primo enim describitur, ut singularis eminentiæ, quod notat pronomen singulare, cum dicitur, *hæc*. Secundo describitur ut generalis continentiæ, quod ostendit si num universale, cum dicitur, *omnia*. Tertio, ut specularis intelligentiæ, quod denotat conditio libri, cum dicitur, *liber*. Quarto ut salutaris efficaciæ, quod ostendit consecutio finis intenti, cum dicitur, *vitæ*. Circa primum

sciendum quod una scientia eminentior est, altera seu honorabilior duplici de causa, ut habetur primo C de anima. Una est, quia est de nobiliori subjecto : alia, quia procedit certiori modo. Et propter utramque sacra Scriptura, quæ proprie theologia dicitur, cum ipsa sola sit textus hujus scientiæ, omnes scientias antecellit. Primo, quia habet Deum pro subjecto, qui est in summo totius nobilitatis : propter quod nominatur theologia, quasi sermo de Deo, secundo quia procedit modo certiori ; aliæ enim scientiæ humanitus repertæ procedunt per investigationem rationis humanæ. In quo quidem processis licet non sit error quantum ad cognitionem primorum principiorum, quæ sunt per se nota (secundum quod dicitur secundo Metaphys. : « In foribus quis delinquet »), tamen in deductione conclusionum ex principiis potest esse error, maxime quantum ad conclusiones a primis principiis longinquas. Unde et in tali processu omnes philosophi, innitentes tantum humanæ investigationi, inveniuntur errasse ; et ideo de singulari eminentia hujus scientiæ dicitur Deuteronomii quarto : « Hæc est sapientia vestra, et intellectus coram populis. » Sapientia enim dicitur D proprie illa scientia quæ considerat altissimas causas, ut habetur primo Metaphys. Sacra vero Scriptura habet Deum pro subjecto, ut dictum est, qui est prima causa simpliciter omnium et ideo proprie dicitur Sapientia. Sed convenienter additur, *vestra*, ad distinguendum sapientiam sanctorum, seu catholicorum, quæ est ipsa sacra Scriptura, a sapientia philosophorum, et hoc potissime in duobus, videlicet in proprietatibus de Deo cognitis, et in fine cognitionis. Licet enim philosophi habuerint cognitionem de Deo, hoc tamen solum fuit quantum ad proprietates quæ de ipso possunt concludi per investigationem rationis procedentem ex creaturis, sicut Philosophus duodecimo Metaphys. probat ejus unitatem, et octavo Physicorum virtutis infinitatem, et sic de similibus. Sed prophetæ et apostoli sancti, qui hanc Scripturam nobis tradiderunt per revelationem Spiritus sancti, habuerunt cognitionem de proprietatibus divinis transcendentibus investigationem ra-

tionis, ut de pluralitate personarum, et earum distinctione in unitate essentiæ, et consimilibus. Item philosophi cognitionem de Deo habitam non ordinaverunt ad alium finem, sed ipsam quæsierunt propter ipsum speculari tantum, in quantum est perfectio ipsius cognoscentis. Cognitio autem Dei, quæ in sacra Scriptura traditur, ad hoc principaliter quæritur, ut per ipsam ipse speculans seu contemplans feratur in amorem ipsius objecti cogniti, scilicet Dei, ipsum super se, et super omnia diligendo. Et propter hoc Salvator Matthæi vigesimo secundo dicit quod in « duobus præceptis charitatis tota lex pendet et prophetæ : » et Apostolus primæ ad Timotheum I : « Finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, ac fide non ficta. » Et quia philosophi suo sensui innitentes, hunc finem non attenderunt, ideo erraverunt ; propter quod eorum sapientia, *insipientia* nominatur, ad Romanos I : « Qui cum Deum cognovissent, non sicut Deum glo« rificaverunt, aut gratias egerunt ; sed evanuerunt « in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens « cor eorum : dicentes enim se esse sapientes, stulti « facti sunt. » Sed quoniam sacra Scriptura non solum excellit alias inquantum est de subjecto nobiliori, sed etiam inquantum procedit modo certiori, videlicet per divinam revelationem, cui non potest subesse falsum : ideo subditur in auctoritate præmissa : « Et intellectus coram populis. » Intellectus enim proprie dicitur habitus principiorum, circa quæ non est error, ut jam dictum est : propter quod illud quod concluditur directe ex illis, judicatur simpliciter esse verum ; et quod invenitur eis repugnans, judicatur simpliciter esse falsum. Ita similiter quidquid ex sacra Scriptura manifeste concluditur, verum judicatur ; quod autem ei repugnat, falsum simpliciter reputatur : et ideo sacra Scriptura non solum vocatur sapientia, sed etiam cum hoc intellectus ; unde dicitur Ecclesiastici decimo quinto : « Implebit eum spiritu sapientiæ, et intellectus. » Et Colossensium primo : « Impleamini agnitione vo« luntatis ejus in omni sapientia, et intellectu, » etc. Et sic patet primum.

Circa secundum considerandum quod sub consideratione alicujus scientiæ non solum cadit subjectum, sed etiam ea quæ habent attributionem ad ipsum, ut habetur quarto Metaphys. Sicut sub consideratione medici non solum cadit sanitas, vel corpus sanabile, sed etiam urina, inquantum est indicativa sanitatis, et potio, inquantum est factiva ejus, et dieta, inquantum est ipsius conservativa, et sic de aliis. Omnia autem creata habent attributionem ad ipsum Deum, qui est hujus scientiæ subjectum, propter quod ista scientia est quodammodo considerativa omnium. In quo apparet ejus continentia generalis, quæ notatur in verbo primitus præassumpto, cum dicitur, *omnia ;* de quo potest exponi quod dicitur Sapientiæ primo : « Hoc quod continet omnia scientiam habet vocis ; » ut sit sensus : Hoc, scilicet volumen sacræ Scripturæ (quæ licet dividantur in plures libros partiales, tamen rediguntur in unum volumen quod Biblia appellatur) continet omnia, quia hæc scientia est quodammodo omnium considerativa. « Scientiam habet vocis ; » de proprietate vocis est, quod sit verbi significativa, et proprium est sacræ Scripturæ quod sit divini Verbi expressiva, secundum quod manifeste habetur Joannis primo : « In principio erat Verbum, » etc. Et quia per Verbum omnia facta sunt, ut ibidem subditur, ideo omnia sub consideratione hujus scientiæ continentur : non tamen sub propriis rationibus singulorum, quia hoc pertinet ad scientias particulares et humanitus inventas, sed inquantum ex omnibus creatis manu ducimur in cognitionem et dilectionem Dei per veram fidem charitate formatam, ad quam consideratio hujus scientiæ ordinatur, ut prædictum est. Et hoc est quod dicit Augustinus decimo quarto de Trinitate, cap. primo : « Non utique quidquid sciri potest ab homine in rebus humanis, ubi plurimum supervacuæ vanitatis et noxiæ curiositatis est, huic scientiæ tribuens, sed illud tantummodo quo fides saluberrima, quæ ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, et roboratur. » Unde et Joannis decimo sexto Salvator loquens de Spiritu sancto, cujus revelatione tradita est hæc Scriptura dicit : « Docebit vos omnem veritatem ; » Glossa : « necessa« riam ad salutem. » Et sic patet secundum.

Circa tertium, quod est intelligentia specularis, quod notatur cum dicitur, *liber*, considerandum quod liber habet similitudinem speculi. Quia sicut in speculo apparent formæ sensibiles, sic in libro relucent intelligibiles veritates. Unde et divina præscientia, in qua relucent omnes veritates, *liber* vocatur : in quo libro leguntur sancti apostoli et prophetæ qui hanc scientiam tradiderunt. Et hoc est quod dicit glossa super illud Isaiæ trigesimo octavo : « Dis« pone domui tuæ, » etc. Glossa : « Prophetæ in ipso libro præscientiæ Dei in quo omnia scripta sunt legere possunt. » Quod tamen non est sic intelligendum quod prophetæ viderint ipsam Dei essentiam, quæ idem est cum ejus præscientia, quia prophetica cognitio cum habeat ænigma, evacuatur in tali visione, secundum quod dicit Apostolus, I Corinthiorum decimo tertio. Sed pro tanto dicuntur prophetæ in libro præscientiæ Dei legisse, quia per species divinitus impressas mentibus prophetarum, et per lumen propheticum eis proportionatum, videbant suo modo veritatem a Dei scientia ad eos derivatam per revelationem. Sicut intellectus possibilis, virtute luminis intellectus agentis, inspicit in speciebus a phantasmatibus acceptis sibi proportionabiles veritates. Nos autem, qui talem cognitionem non habemus, quia lumine prophetico illustrati non sumus, non possumus legere in dicto libro, sed in libro Scripturæ sacræ nobis tradito a prophetis.

Habet tamen iste liber hoc speciale quod una littera continet plures sensus. Cujus ratio est quia principalis hujus libri auctor est ipse Deus : in cujus potestate est non solum uti vocibus ad aliquid significandum (quod etiam homines facere possunt et faciunt), sed etiam rebus significatis per voces utitur ad significandum alias res : et ideo commune est omnibus libris, quod voces aliquid significent, sed speciale est huic libro quod res significatæ per voces aliud significent. Secundum igitur primam significationem, quæ est per voces, accipitur sensus litteralis seu historicus : secundum vero aliam significationem, quæ est per ipsas res, accipitur sensus mysticus, seu spiritualis, qui est triplex in generali ; quia si res significatæ per voces referantur ad significandum ea quæ sunt in nova lege credenda, sic accipitur sensus allegoricus ; si autem referantur ad significandum ea quæ per nos sunt agenda, sic est sensus moralis vel tropologicus ; si autem referantur ad significandum ea quæ sunt speranda in beatitudine futura, sic est sensus anagogicus. Et dicitur ab ἀνάγω quod est sursum tollo. Unde versus :

> Littera gesta docet, quid credas allegoria,
> Moralis quid agas, quo tendas anagogia.

Et istorum quatuor sensuum potest poni exemplum in hac dictione Jerusalem, quæ secundum sensum litteralem significat quamdam civitatem, quæ fuit quondam metropolis in regno Judææ, quæ primo fuit fundata a Melchisedech, postea per Salomonem dilatata et fortificata. Secundum sensum vero moralem significat animam fidelem, secundum quem sensum dicitur Isaiæ quinquagesimo secundo : « Consurge, sede, Jerusalem, » etc. Secundum sensum vero allegoricum significat Ecclesiam militantem, secundum quem dicitur Apocalypsis vigesimo primo : « Vidi civitatem sanctam Jerusalem novam « descendentem de cœlo, a Deo paratam, sicut « sponsam ornatam viro suo. » Secundum vero sen-

sum anagogicum significat Ecclesiam triumphantem, secundum quod dicitur Galatarum quarto: « Illa quæ sursum est Jerusalem, est libera, quæ « est mater nostra. » Et sicut positum est exemplum in una dictione, ita posset poni in una oratione: et sicut in una, ita et in aliis. Igitur de isto libro sub una littera continente plures sensus, dicitur Ezechielis secundo: « Ecce manus missa ad me, in qua « erat involutus liber, et expandit illum coram me, « qui erat scriptus intus et foris.» Et Apocalypsis « quinto: « Vidi in dextera sedentis super thronum « librum scriptum intus et foris. » Scriptura exterior est sensus litteralis, qui est patentior, quia per voces immediate significatur: scriptura autem interior est sensus mysticus, vel spiritualis, qui est latentior, quia per res significatas vocibus designatur, ut prædictum est. Et sic patet tertium.

Circa quartum, in quo notatur efficacia salutaris, cum dicitur, *vitæ*, considerandum quod, sicut dictum est a principio, nulla alia scriptura, nisi ista, ducit immediate ad vitam beatam quæ sola est vita simpliciter, quia mortem nescit. Ideo Salvator, Joannis quinto, loquens de efficacia hujus sacræ Scripturæ, dicebat Judæis in lege peritis: « Scrutamini « Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam « habere. » Circa quod sciendum quod hoc verbum, *putatis*, quod importat falsi opinionem, vel saltem veri dubitationem, non refertur ad ipsam sacram Scripturam, quæ nullum falsum continet, ut patet ex supradictis; nec est etiam dubium, quin ad vitam perducit beatam, cum sit quoddam instrumentum perveniendi ad æternam felicitatem, ut patet ex verbis beati Augustini superius inductis: sed refertur ad legisperitos Scripturam sacram male exponentes, et male viventes, propter quæ merito privandi erant a consecutione beatitudinis æternæ, quæ est finis hujus scientiæ, quam sine dubio consequuntur eam sane intelligentes, et secundum sanum ipsius intellectum pie viventes, secundum quod dicitur Ecclesiastici vigesimo quarto: « Qui elucidant « me, vitam æternam habebunt. » Elucidatur autem sacra Scriptura in vera ipsius expositione, et in sancta operatione: quia hæc Scriptura, tanquam omnibus eminentior, continet perfectiones scientiæ practicæ et speculativæ; et sic per veri cognitionem et boni operationem perducit ad vitam beatam, quam nobis concedat qui sine fine vivit et regnat.

PROLOGUS SECUNDUS.

De intentione auctoris et modo procedendi.

« Vidi in dextera sedentis super thronum librum « scriptum intus et foris. » (*Apoc.* v.) Sicut dictum est in prologo præcedenti, liber iste est sacra Scriptura, qui dicitur scriptus exterius, quantum ad sensum litteralem, et interius, quantum ad sensum mysticum et spiritualem. Qui licet trifariam dividatur in generali, ut prædictum est; et licet sub quolibet membro possit fieri expositionum mysticarum multiplicatio in speciali; omnes tamen præsupponunt sensum litteralem tanquam fundamentum. Unde sicut ædificium declinans a fundamento, disponitur ad ruinam: ita expositio mystica discrepans a sensu litterali, reputanda est indecens et inepta, vel saltem minus decens cæteris paribus, et minus apta, et ideo volentibus proficere in studio sacræ Scripturæ necessarium est incipere ab intellectu sensus litteralis: maxime cum ex solo sensu litterali, et non ex mystico, possit argumentum fieri ad probationem vel declarationem alicujus dubii, secundum quod dicit Augustinus in epistola contra Vincentium Donatistam.

Ulterius considerandum quod sensus litteralis, a quo est incipiendum, ut dictum est, videtur multum obfuscatus diebus modernis: partim scriptorum vitio, qui propter similitudinem litterarum in multis locis aliter scripserunt quam habeat veritas textus; partim imperitia aliquorum correctorum, qui in pluribus locis fecerunt puncta ubi non debent fieri; et versus incœperunt, vel terminaverunt, ubi non debent incipi et terminari: et per hoc sententia litteræ variatur, ut patebit in suis locis infra prosequendo, Domino concedente; partim ex modo translationis nostræ, quæ in multis locis aliter habet quam libri Hebraici, secundum quod declarat Hieronymus in libro de Hebraicis quæstionibus, et in pluribus aliis locis: et alii expositores sacræ Scripturæ legendo vel scribendo idem dicunt; et tamen secundum Hieronymum in secundo prologo super Genesim, et in pluribus aliis locis, pro veritate litteræ habenda in scriptura Veteris Testamenti recurrendum est ad codices Hebræorum. In hoc tamen valde cavendum est, quantum ad locos Scripturæ Veteris Testamenti, qui de deitate Christi ac de consequentibus ad hoc loquuntur: quorum aliquos Judæi corruperunt ad defensionem sui erroris, ut partim declaravi in quadam quæstione de divinitate Christi, et declarabo plenius quando loci tales occurrent, Domino concedente. In illis autem in quibus non est verisimile quod aliquid immutaverint, cum nec causam hoc faciendi habuerint, nullum videtur periculum, sed magis securum, secundum dictum beati Hieronymi, in dubiis recurrere ad textum Hebraicum, tanquam ad originale, pro veritate textus declaranda.

Sciendum etiam quod sensus litteralis est multum obumbratus, propter modum exponendi communiter traditum ab aliis: qui, licet multa bona dixerint, tamen parum tetigerunt litteralem sensum, et sensus mysticos in tantum multiplicaverunt, quod sensus litteralis inter tot expositiones mysticas interceptus, partim suffocatur. Item textum in tot particulas diviserunt, et tot concordantias ad suum propositum induxerunt, quod intellectum et memoriam in parte confundunt, ab intellectu litteralis sensus animum distrahentes. Hæc igitur et similia vitare proponens cum Dei adjutorio intendo circa litteralem sensum insistere: et paucas valde, et breves expositiones mysticas aliquando interponere, licet raro. Similiter intendo non solum dicta doctorum catholicorum, sed etiam Hebraicorum, maxime Rabbi Salomonis, qui inter doctores Hebræos locutus est rationabilius declarationem sensus litteralis inducere. Aliqua etiam dicta Hebræorum valde absurda aliquando, licet valde raro, interponam, non ad tenendum ea, vel sequendum; sed ut per hæc appareat quanta cæcitas contigerit in Israel, secundum dictum Pauli apostoli ad Romanos undecimo: propter quod etiam dictis Hebræorum non est inhærendum, nisi quantum rationi consonant et litteræ veritati. Item omissis prologis, a principio Genesis incipiam: tum quia residuum vitæ meæ non credo ad expositionem totius sacræ Scripturæ sufficere, et ideo nolui in exponendis dictis beati Hieronymi, vel alterius cujuscunque doctoris immorari; tum quia dicti prologi parum faciunt ad intellectum librorum sequentium, ut mihi videtur. Aliquorum tamen librorum prologos exposui, super quos scripsi, ante-

quam a libro Genesis inchoarem. Postremo, quia non sum ita peritus in lingua Hebraica vel Latina, quin in multis possim deficere, ideo protestor quod nihil intendo dicere assertive, seu determinative, nisi quantum ad ea quæ manifeste determinata sunt per sacram Scripturam vel Ecclesiæ auctoritatem : cætera vero omnia accipiantur tanquam scholastice et per modum exercitii dicta. Quapropter omnia dicta et dicenda suppono correctioni sanctæ matris Ecclesiæ, ac cujuslibet sapientis, pium lectorem, et charitativum flagitans correctorem. Veruntamen antequam descendam ad expositionem litteræ, præmitto septem regulas exponendi sacram Scripturam, quas tangit Isidorus primo libro de summo bono, capite vigesimo. Et vocantur istæ regulæ ab aliquibus, claves, quia per eas intellectus Scripturæ aperitur in multis.

Prima est de Domino Jesu Christo et ejus corpore mystico, quod est Ecclesia : quia propter connexionem capitis ad corpus sacra Scriptura sub uno contextu, quasi sub eadem persona, aliquando loquitur de utroque; et de uno transiens ad aliud; verbi gratia, Isa. LXI : « Induit me vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me, quasi « sponsum decoratum corona, et quasi sponsam « ornatam monilibus suis. » Quod enim dicitur hic : « quasi sponsum, » etc, intelligitur de Christo; et quod subditur, « quasi sponsam, » etc., intelligitur de ipsa Ecclesia. Similiter Cant. I : « Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt « ubera tua vino. » Cum enim dicitur, « osculetur me, » etc., verbum sponsæ est frui sponso desiderantis, et quod subditur, « quia meliora sunt « ubera, » etc., verbum est sponsi sponsam commendantis. Unde talibus sic connexis ratione prædicta debet lector prudens attendere quid conveniat capiti et quid corpori.

Secunda regula est de corpore Domini vero et simulato. Ecclesia enim, quæ est corpus Domini mysticum, ut prædictum est, est quasi sagena nondum tracta ad littus : et ideo habet malos permixtos cum bonis usque ad judicium, in quo separabuntur hi ab illis; et ideo in sacra Scriptura aliquando mali commendantur cum bonis quibus sunt permixti; sicut Osee undecimo : « Puer « Israel, et dilexi eum. » Et e converso aliquando boni vituperantur cum malis, sicut Isaiæ I : « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præ« sepe domini sui : Israel autem me non cognovit : « et populus meus non intellexit. » Aliquando etiam in eodem textu exprimitur quid ad bonos pertineat, et quid ad malos, sicut Canticorum I dicitur : « Nigra sum, sed formosa, filia Jerusalem, « sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. » Verba sunt sponsæ, quæ ratione malorum in Ecclesia contentorum dicit : « Nigra sum ; » sed ratione bonorum subdit : « sed formosa. » At quod subditur (quasi cum exemplo) sicut tabernacula Cedar, » ad malos refertur : Cedar enim fuit filius Ismaelis, ut habetur Gen. XXV, a quo descenderunt Saraceni. Quod autem subditur, « sicut pelles Salomonis, » refertur ad nos. Per Salomonem enim hic intelligitur ipse Deus, secundum expositores catholicos et Hebræos; et ideo pelles ejus dicuntur, quibus operiebatur tabernaculum, in quo boni colebant Deum.

Tertia regula est de spiritu et littera, secundum quod accipitur sub eadem littera sensus historicus et mysticus : quia veritas historiæ est tenenda, et tamen ad spiritualem intellectum est referenda; hoc modo exponitur ista regula communiter. Potest etiam aliter exponi, ut referatur ad sensum litteralem tantum sicut et aliæ. Circa quod considerandum quod eadem littera aliquando habet duplicem sensum litteralem; verbi gratia, primi Paral. XVII dicit Dominus de Salomone : « Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. » Et intelligitur de Salomone ad litteram, inquantum fuit Filius Dei per adoptionem in juventute : propter quod Nathan propheta vocavit eum *amabilem Domino*, ut habetur secundi Regum XII. Prædicta etiam auctoritas, « Ego ero illi in patrem, » etc., inducitur ab Apostolo ad Hebr. primo, tanquam dicta de Christo ad litteram : quod patet ex hoc quia Apostolus inducit eam ad probandum quod Christus fuit major angelis; talis autem probatio non potest fieri per sensum mysticum, ut dicit Augustinus contra Vincentium Donatistam, ut supra allegatum est. Prædicta enim auctoritas impleta fuit ad litteram in Salomone, minus tamen perfecte, quia fuit Dei filius per gratiam solum, in Christo autem perfectius, qui est Dei Filius per naturam. Licet autem utraque expositio sit litteralis simpliciter, secunda tamen, quæ est de Christo, spiritualis et mystica est secundum quid, inquantum Salomon fuit figura Christi.

Quarta regula est de specie et genere, sive de parte ac toto, cum de uno transit ad aliud, et e converso, sicut Isa. XIII. Primo loquitur contra Babylonem specialiter, cum dicitur : « Onus Babylonis, » etc., et transit ad intelligendum verbum de toto mundo generaliter, per hoc quod subditur : « A « summitate cœli Dominus, et vasa furoris ejus, ut disperdat omnem terram. » Postea revertitur ad loquendum contra Babylonem specialiter, cum dicitur : « Ecce ego suscitabo super vos Medos, qui argentum non quærant, » etc., quia Darius Medus cum Cyro nepote suo cepit Babyloniam, et interfecit Balthasar regem Babylonis, ut habetur Danielis quinto.

Quinta regula est de temporibus; quæ contingit quadrupliciter. Uno modo per synecdochen, quando ponitur pars temporis pro toto, sicut in Evangelio dicitur, Christum tribus diebus jacuisse in sepulcro : et tamen prima dies et tertia non fuerunt integræ. Alio modo propter minutias temporis, quæ aliquando in Scriptura computantur, et aliquando omittuntur : Et secundum hoc Scriptura sacra loquens de aliquo numero annorum in pluribus locis, aliquando in uno loco ponit plures annos, minutias prædictas computando; in alio vero loco ponit pauciores, dictas minutias omittendo. Tertio modo contingit in eo quod computatio annorum incipit in uno loco a priori termino, in alio a posteriori, sicut Gen. XV dictum fuit Abrahæ : « Semen tuum futurum est peregrinum quadringentis annis. » Et Exod. XII de ista peregrinatione dicitur quod mansio filiorum Israel in terra Ægypti fuit quadringentorum triginta annorum, quia computatio hujus majoris numeri incipit a tempore, quo dictum fuit Abrahæ, Gen. XII : « Egredere de terra tua, » etc. Computatio autem minoris numeri incipit a nativitate Isaac, quæ fuit triginta annis post egressum Abrahæ de Aram, ut plenius videbitur infra Exod. XII. Quarto modo contingit, eo quod Scriptura sacra loquitur de futuro per modum præteriti, sicut Isa. IX : « Parvulus natus est nobis, » etc., et hoc est ad denotandum certitudinem prophetiæ, cujus eventus de futuro est ita certus, sicut si jam præteriisset. Et hoc est propter certitudinem divinæ præscientiæ, ex qua fit revelatio ipsi prophetæ. Advertendum tamen quod talis modus loquendi non habet locum, nisi in prophetiæ prædestinationis, quæ est quando aliquod futurum contingens revelatur prophetæ, eo modo quo est in præscientia Dei, quæ infallibiliter futura intuetur sicut præsentia et præterita : in prophetia vero comminationis non habet locum, quæ est quando aliqua pœna revelatur prophetæ infligenda populo, vel alicui personæ, non secundum quod est in Dei præscientia, sed secundum ordinem causarum secundarum, ut pote secundum demerita hominum, sicut est illa prophetia Jon. III : « Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur; »

hanc enim subversionem meruerunt peccata illius A civitatis. Veruntamen quia talis causa mutabilis est, ideo effectus aliquando non sequitur : sicut in proposito, quia Ninivitæ egerunt pœnitentiam, et sic Dominus non inflixit pœnam comminatam.

Sexta regula est de recapitulatione et anticipatione. In sacra enim Scriptura non semper eodem ordine gesta et facta scribuntur quo fiunt : et ideo quando præponuntur posteriora, dicitur anticipatio : quando autem fit e converso, dicitur recapitulatio, sicut Gen. x de filiis Noe dicitur : « Ab his divisæ « sunt insulæ gentium in regionibus suis, unusquis« que secundum linguam suam, » etc. Et infra eodem capite : « Hi sunt filii Cham in cognationibus « et linguis et generationibus, » etc. Et postea capite XI dicitur : « Erat autem terra labii unius, et « sermonum eorumdem. » Ex quo patet quod illud quod prædicitur de divisione linguarum, dicitur per anticipationem. Similiter Gen. II, postquam Moyses cap. I descripserat creationem cœli et terræ, et distinctionem, et ornatum partium mundi, dicitur : B « Istæ sunt generationes cœli et terræ in die quo « creati sunt. » Ex quo patet quod hoc dicitur per recapitulationem.

Septima regula est de diabolo et ejus corpore. Secundum enim quod dicit beatus Gregorius hom. 10, certe iniquorum omnium diabolus caput est, et hujus capitis membra sunt omnes iniqui. Et ideo propter connexionem capitis ad membra, Scriptura loquens de uno, in eodem contextu transit ad loquendum de alio. Sicut Isa. cap. XIV loquens de rege Babylonis, qui erat diaboli membrum, transit ad loquendum de principe dæmonum, cum subditur ibidem : « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui « mane oriebaris? » Et Ezech. XXVIII, loquens de principe Tyri, transit ad loquendum de diabolo, cum subditur : « Tu signaculum similitudinis, ple« nus sapientia, perfectus decore, in deliciis para« disi Dei fuisti. » His igitur præmissis regulis seu clavibus exponendi sacram Scripturam, cum confidentia divini adjutorii descendamus ad litteram exponendam.

EJUSDEM NICOLAI DE LIRA

PROLOGUS.

In moralitates Bibliorum.

« Vidi in dextera sedentis super thronum, librum « scriptum intus et foris (*Apoc.* v). » Sedens super thronum gloriæ, est Deus gloriosus ; et sublimis, regens universum, in cujus dextera est sacra Scriptura divinitus data, secundum quod dicitur Deuteronomii trigesimo tertio : « In dextera ejus ignea lex. » Lex enim Veteris et Novi Testamenti bene dicitur C ignea, quia revelatione Spiritus sancti (qui divinus est ignis) fuit inspirata. Et hæc Scriptura bene dicitur liber scriptus intus et foris : foris, quantum ad sensum litteralem ; intus vero, quantum ad sensum mysticum sub littera latentem. Deus enim, qui est auctor hujus Scripturæ, non solum utitur vocibus ad aliquid significandum, sed etiam rebus per voces significatis. Et sic facta Veteris Testamenti significaverunt ea quæ in Novo Testamento fiunt, sicut dicit Apostolus primo ad Corinthios decimo : « Omnia in figura contingebant illis. » Sensus igitur qui per voces significatur, proprie dicitur litteralis : ille vero qui per res significatur, mysticus nominatur ; et hic est triplex ; quia si per talem modum significetur aliquid pertinens ad credibilia, dicitur allegoricus, si autem pertineat ad agibilia, dicitur moralis ; si autem ad speranda in beatitudine futura, dicitur anagogicus : ἀναγωγικὸς, id est, mysticus, nos in altum ducens ; unde versus :

Littera gesta docet, quid credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia ,

exemplum in hoc nomine Jerusalem, quod secundum sensum litteralem significat quamdam civitatem in terra Judæ sitam ; et quoniam hæc civitas a Deo fuit electa ad divinum cultum (ut habetur III Regum XIV) qui colitur in anima viri justi, et in Ecclesia militante, et etiam triumphante : ideo Jerusalem secundum sensum moralem in sacra Scriptura signat animam fidelem, secundum sensum allegoricum Ecclesiam militantem, et secundum sensum anagogicum Ecclesiam triumphantem.

Sciendum autem quod licet sacra Scriptura habeat quadruplicem sensum prædictum, hoc tamen non est in qualibet sui parte, secundum quod dicitur in Collationibus Patrum, collatione octava. Nam alicubi habet tantum sensum litteralem sicut Deuteronomii sexto : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, « Dominus unus est. Diliges Dominum Deum tuum « ex toto corde, » etc. ; in istis enim, et consimilibus, non est mysticus sensus requirendus. Alicubi vero non habet litteralem sensum proprie loquendo ; verbi gratia, Judicum IX : « Ierunt ligna, ut ungerent « supra se regem, » etc. Et Matth. v : « Si manus « tua scandalizat te, abscinde eam, et projice abs te. » Sensus enim litteralis est proprie qui significatur, ut prædictum est, et talis sensus non est hic, nec in consimilibus ; sequeretur enim quod sensus sacræ Scripturæ esset falsus, quia ligna nunquam hoc fecerunt nec facere potuerunt : Similiter Salvator non monuit quod homo manum sibi abscindat ad litteram ; sed in istis est tantum sensus mysticus, qui per res significatas intelligitur. Nam per ligna intelliguntur habitatores urbis Sichen, qui fecerunt Abimelech super se regem, ut ibidem in textu exponitur ; et per manum abscindendum, intelligitur amicus, quantumcunque propinquus, præbens occasionem ruinæ, et hujus familiaritatem debet homo abscindere a se. Quod autem aliqui doctores dicunt sensum parabolicum esse litteralem ; hoc est intelligendum large loquendo, quia ubi non est sensus per voces significatus, parabolicus est primus ; et ideo large loquendo dicitur litteralis, eo quod litte- D ralis est primus quando non est ibi alius : et ad hoc significandum ipsi dicunt parabolicum contineri sub litterali ; et hoc modo loquendo ego sensum parabolicum vocavi in pluribus locis litteralem , scribendo super libros sacræ Scripturæ. Alicubi vero sacra Scriptura habet sensum litteralem et mysticum ; sicut in Genesi dicitur quod Abraham duos filios habuit, scilicet Isaac et Ismaelem : et hoc est verum secundum litteralem sensum, et similiter secundum mysticum. Nam per illos allegorice significata fuerunt duo Testamenta, ut dicit Apostolus ad Gal. IV. Et eodem modo moraliter possunt significari duo filii spirituales unius prælati, quorum unus proficeret et alter deficeret ; et anagogice angeli stantes, et cadentes. Item, sicut dictum est, sensus mysticus est qui per res significatur, et unius rei subjective sunt plures proprietates reales , et aliquando valde diversæ ; ideo una res subjective, aliquando mystice plura et diversa significat : sicut leo per proprietatem constantiæ Christum significat Apoc. v : « Ecce

« vicit leo de tribu Juda, » et per voracitatem signat diabolum, primæ Petri V: « Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens, circumit quærens quem « devoret. »

Postquam autem sacram Scripturam cum Dei adjutorio exposui secundum litteralem sensum, et Deus dedit mihi spatium vitæ: confisus de Dei auxilio propono eam iterum exponere secundum sensum mysticum, ubi est mystice exponenda, prout mihi Dominus dabit; non tamen intendo omnes sensus mysticos scribere, nec per singula verba discurrere; sed aliqua breviter ordinare, ad quæ lectores Bibliorum, ac prædicatores verbi Dei recurrere poterunt, A prout et quando eis videbitur expedire. Ne quis miretur si in expositione mystica plura dimittam. Nam hoc faciam propter brevitatem; et quoniam sic fecerunt præcedentes expositores, et etiam Christus qui Matthæi XIII et Marci IV exponens parabolam seminantis, illud quod dicitur in fine: « Dederunt « fructum: aliud centesimum, aliud sexagesimum, « aliud tricesimum, » inexpositum dimisit: et in aliis parabolarum expositionibus similiter fecit ipse Christus. Igitur in nomine Jesu Christi incipiam a libro Genesis; et per alios consequenter discurram, quandiu Dominus donabit sua gratia mihi vitam.

ADDITIONES

AD

POSTILLAM **magistri Nicolai DE LIRA super Biblia, editæ a reverendo Patre domino Paulo DE SANCTA MARIA, magistro in theologia, episcopo Burgensi, archicancellario serenissimi principis domini Joannis regis Castellæ et Legionis, incipiunt. Quas venerabili viro Alphonso legum doctori, decano Compostellano, filio suo ex legitimo matrimonio genito, direxit: præmittens ei prologum sub forma sequenti. Finivit autem eas anno Domini MCCCCXXIX. Quibus etiam et insertæ sunt Replicæ magistri Matthiæ Doring, ejusdem ordinis Minorum fratris, et theologi optimi, prout clarius videbitur in processu.**

Quid tibi vis ut vivens donem, dilectissime fili: aut successionis titulo post vitam relinquam? nisi quod ad sacrarum Scripturarum notitiam conferat, et gressus tuos in catholicæ veritatis solidissimo fervore confirmet. Hæc est enim quam corde gesto ac ore profiteor, et de qua puto scriptum fuisse: « Pater filiis notam faciet veritatem suam; » quam cum ab ineunte ætate non recepissem, sed sub Judaicæ cæcitatis perfidia natus, sacras litteras non a sacris doctoribus didicissem: ab erroneis magistris erroneos sensus trahebam, litteram rectam non rectis cavillationibus, ut cæteri illius perfidiæ duces, temerarie involvere satagens. Cum vero placuit illi cujus misericordia mensuram non habet, me a tenebris ad lucem, a caliginosa turbine ad serenum aerem revocare: ceciderunt quodammodo squamæ de oculis mentis meæ; et cœpi Scripturam sacram aliquanto studiosius relegere, et jam non perfide, sed humiliter veritatem inquirere, et ingenii mei viribus non confidens toto corde a Domino postulare, ut quod salubrius animæ meæ esset, cordi meo infigere dignaretur, nocte dieque ejus auxilium præstolabar. Sicque factum est ut catholicæ fidei desiderium in mente mea de die in diem fortius incandesceret; quoad ipsam fidem, quam corde gerebam, publice profiterer; et ea fere ætate qua tu nunc es, baptismi sacramentum in hujus ecclesiæ sacro fonte suscepi, Pauli nomen assumens, te tunc infantiæ innocentia gaudente, qui post me in ætate illa tenera sacro lavacro ab originali culpa mundatus es, antequam actuali inquinari valuisses, nomen Alphonsi suscipiens, priusquam litteras nominare novisses. Præcedente vero tempore sacrarum litterarum studio insistens, utriusque Testamenti lectioni operam dedi; et interdum a magistris viventibus audiendo sæpe sanctorum doctorum aliorumque insignium virorum, qui ab hac vita transierunt, opera relegendo, divina donante clementia, qui prius fueram magister erroris, factus sum discipulus veritatis: quousque ad hanc quam vides senectutem accessi. Et, ut verum tibi fatear, inter pressuras sæculi et curiæ nostræ curas, quibus quandoque ventilatus sum, hæc fuit præcipua delectatio mea; hoc singulare solatium meum, æternum, et immutabilem Deum, ejusque mirabilia opera in sanctæ et immaculatæ legis suæ lectione contemplari. Nec tamen B hi, quos prosperos vulgus appellat, successus defuerunt. Nam me, licet prorsus immeritum, non ad parvum Ecclesiæ gradum divina gratia sublevavit. Primo enim ad Carthaginensem, deinde ad hanc Burgensem sedem promotus, amplissimis Ecclesiæ Dei favoribus sum nutritus: ecclesiasticis etiam sæcularia adjecta sunt, cum tam in domo gloriosæ memoriæ justissimi regis Henrici, quam ejus illustris plantæ inclyti regis nostri, prægrandi officio suscepto, satis familiariter sum versatus. Fratrem vero tuum primogenitum ac te, quam clementer, quam pie omnipotentis clementia tractavit, ego non referam, vos ipsi cognoscite. Unum est quod silentio committere non possum, nobis ex Levitico sanguine descendentibus aliquantulum demonstratum fuisse, quod ante tot sæcula scriptum est: « Tribui Levi non fuisse da« tam possessionem, quia Dominus est possessio ejus; » Deus enim est possessio nostra, Christus hæreditas nostra, qui purgaturus filios Levi, ut sacrificia Domino in C justitia offerrent, voce prophetica antiquitus prædicatum, his jam diebus manibus nostris sacrificium verum tractari permittit, utinam sic acceptans, sicut et tolerans. Nec volo ista me putes supervacue jactanterve inseruisse, vitamque meam frustra annuntiasse tibi: cum non supervacuum, quinimo necessarium reor, Omnipotentis beneficia cognoscere; et arrogantiæ attribuenda non est infirmitatis propriæ aperta et inficta confessio: præsertim cum tibi loquar, a cujus memoria hæc excidere nullo unquam tempore vellem. Nec enim puto me satis gratum tantorum beneficiorum receptorem agere, si cum vita mea illorum recognitio quiescat. Tibi autem non abs re inter cæteros hæc libenter enarro, ut quæ beneficio ætatis non vidisti, saltem a patre audiens, memoriæ tradas, junioribusque, qui forsan non audierunt, cum horum occurrerit sermo, frequenter enarres: ut illi enarrent filiis suis, ne obliviscantur operum Domini, sed legem ejus exquirant. Cujus D clariori exquisitioni, fili charissime, cum non modicum conferant studium, et disciplina, ad quæ te (licet jurium doctrinis a pueritia occupatum) interdum anhelare conspicio, et inter studia juris, et disceptationum forensium occupationes, utriusque Testamenti spicas, quasi furtim ruminare tentantem, aliquo munusculo excitare sæpe proposui desideriumque tuum paterno favore juvare.

Et quoniam inter innumerabilia pene opera, quorum varietate divina Scriptura circumdata refulget, Postilla Nicolai de Lira tam sui recentia, quam digna celebritate clarescit: qui utrumque Testamentum studiose discurrens, litteralem sensum, qui inter cæteros præcipuus est, copiosa luculentia tradidit, hanc tibi donare proposui. Et cum infirmitatis humanæ periculo detentus, dierum meorum finem ignorem, merito tamen ex ætate accelerare suspicor: memor sum illam tibi ex bibliotheca mea electam, jam his prælegisse. Cum vero summi Patris clementia vitam meam misericorditer prolongavit, visum mihi est, ut quod legare conceperam, inter vivos nunc nude donarem: sed paterna additamenta paterno munusculo cumularem, et in gazophylacio ejus, qui vitæ dies addidit, etiamsi modicum aliquid, superadderem. Nec enim quia multa dare non possumus, manum ex toto retrahere licet. Unusquisque enim tanti debitor est, quantum ingenii sui vires exsolvere valent: nec quisquam apud Deum solvendo non est, cum ultra facultatem non petat; nec opulentior debitor est, cum nihil habeat quod non receperit, sed misericordia ejus his, quæ possumus, contentatur, justitia enim omnia quæ valemus transcendit. Cum ergo Postillam hanc discurrissem, et si solemnissime, et miranda copiositate scriptam conspicio: quia tamen nullum opus humanum adeo perfectum est, quin ei superaddi aliquid possit, et de sola Scriptura divina scriptum est: « Ne addas quidquam verbis illius (*Prov.* XXX); » expedire putavi aliquibus in locis aliqua additare, in illis permaxime ubi sanctorum doctrinas aliquatenus prætermissas conspexi. Nec fuit propositi mei curiose inquirere quid supplerem: sed libenter sine supplementis transivi, nisi ubi ipsa me supplementa vocarunt. Quare nec volumen proposui scribere, nec libri nomine gloriari: sed postillam ipsam cum paucis admodum additionibus in margine transcriptis tibi donare; ut et ipsi novitii studentes facere solent, qui cum librum aliquem affectuose perlegunt, aliquibus glossulis sæpe manu propria conscriptis margines occupant, ut firmius memoriæ, quod legerint, tradant. Nondum tamen ut proposui, totam Postillam discurrere valui: tum ætatis pondere, et passionum illi adhærentium gravitate; tum tarditate ingenii; tum etiam occupationum multitudine, et humanorum casuum varietatibus obsistentibus, quæ his in partibus nonnunquam abundant. Sed licet aliqua ex parte nondum perfecerim, quod transcursum est confestim dono; reliquum, si Deus compleri permiserit, donaturus. Nec enim imperfecti occasione quod scriptum erat retinere volui, imo in quasdam arrhas commercii nostri illico tradere. Hoc est ergo, fili mi, testamentum meum, hi sunt codicilli mei, hoc ex illis prælegatum agnosce, ut in « lege Domini sit « voluntas tua, et in lege ejus mediteris die ac « nocte. » Meditationem vero tuam, hæc et similia relegendo, puriorem profecto et suaviorem efficies. Gratanter igitur donum hoc tui parentis paterna accepta affectione, et læta manu donatum. Sed omittamus hæc, et omnipotentis Dei, cujus opus aggredimur, et a quo et cum quo omnis sapientia fuit semper, et est ante ævum, auxilio humillimis precibus invocato, quidquid huic Postillæ addidimus, stylo plano, omni verborum flore deposito, exprimentes, manum aratro jam ponamus.

Super prologum primum Postillæ, qui incipit : Hæc omnia liber vitæ. *Similiter super secundum prologum ejusdem Postillæ qui incipit :* Vidi in dextera sedentis super thronum, etc.

SEQUITUR ADDITIO SUPER UTRUMQUE PROLOGUM.

Quoniam intentio Postillatoris præcipue versatur circa sensum litteralem, ideo ante omnia quærendum videtur utrum sensus litteralis cæteris sensibus sa-

A cræ Scripturæ sit dignior; et videtur quod non. Nam secundum Apostolum II Cor. III: « Littera occidit, spiritus autem vivificat. » Sed sensus litteralis proprie fundatur in littera, sensus vero spiritualis fundatur proprie supra significationem spiritualem, qua res significatæ per litteram ulterius alias res significant: ergo sensus litteralis sacræ Scripturæ non vivificat, sed occidit, et per consequens non est dignior cæteris sensibus. Præterea, dignior est doctrina quæ habetur per sensus spirituales, quam illa quæ habetur per sensum litteralem, ergo spirituales sensus sunt digniores: tenet consequentia, quia « quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam « scripta sunt (*Rom.* XV). » Assumptum probatur: nam per sensum allegoricum habentur quæ sunt credenda, quod pertinet ad fidem; per sensum anagogicum, quæ sunt speranda, quod pertinet ad spem; per sensum vero tropologicum, quæ sunt agenda, quod pertinet ad charitatem: in quibus scilicet tri-

B bus virtutibus proprie Deus colitur, secundum Augustinum. Per sensum vero litteralem habetur historia tantum. Quod autem per prædictos quatuor sensus intelligantur quatuor prædicta, patet per versum allegatum in prologo postillæ, et est communis sententia expositorum, in quo versu dicitur:

> Littera gesta docet, quid credas allegoria,
> Tropologia quid agas, quid speres, anagogia

Præterea, secundum Philosophum I Posterior.: Unumquodque propter aliud, et illud magis: sed sensus litteralis est propter sensum spiritualem, igitur sensus spiritualis est dignior; consequentia tenet: et antecedens pro secunda parte probatur; nam sensus litteralis se habet ad sensus spirituales, sicut fundamentum ad ædificium, prout ponit postillator in secundo prologo. Constat autem quod fundamentum est propter ædificium, et non econtra. Præterea, sensus litteralis accipitur secundum pri-

C mam significationem litteræ, qua voces significant res, prout communiter tenetur, et postillator ponit in primo prologo: sed secundum primam significationem, qua voces res significant, multa falsa reperiuntur in sacra Scriptura, specialiter attribuendo Deo quod Deo minime competit, sicut motus localis, ut Gen. XI: « Descendit Deus ut videret civitatem, « et turrim, » etc.; et sic de multis aliis, quæ tamen in sensu spirituali non reperiuntur: ergo sensus litteralis non est dignior. Præterea, illa quæ sunt interiora tam in corporalibus quam in spiritualibus, exterioribus sunt digniora: in corporalibus enim illa in quibus principaliter consistit vita animalis, sunt in interioribus ejus partibus, sicut cor. Idem etiam patet in spiritualibus, scilicet quod illa quæ sunt interiora fortiora sunt et in dignitate potiora, sicut patet in tabernaculo fœderis, in quo arca testamenti ponebatur in loco interiori, qui dicitur Sancta sanctorum; cætera vero in locis magis exterioribus, secundum gradum sanctitatis eorum, ut patet Exod.

D XL, similiter III Reg. VIII. Idem patet in sacramentis Ecclesiæ, in quibus invisibilis gratia, quæ interius datur, dignior est quam visibilis forma, quæ apparet exterius. Cum autem sensus litteralis dicitur « scriptus esse in libro foris, » sensus vero mysticus « intus, » ut patet Apoc. V in auctoritate allegata per Postillam, ubi dicitur: « Vidi in dextera sedentis « super thronum librum scriptum intus et foris; » consequens est quod sensus litteralis sit minoris dignitatis respectu sensus spiritualis. Præterea, notitia humana communiter procedit a minus perfectis ad magis perfecta, prout patet non solum in humanis scientiis, quæ procedunt a sensibus et particularibus et terminantur in summis rerum causis, sed etiam in his quæ ad notitiam divinorum pertinent; unde Rom. I: « Invisibilia Dei a creatura mundi per ea « quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. » Sed in studio sacræ Scripturæ incipiendum est ab intellectu sensus litteralis, ut Postillator dicit in summa; ergo

sensus litteralis non est dignior. Præterea, ille sensus Scripturæ debet dici dignior, qui alterius defectum supplet; sed sensus spiritualis quandoque supplet defectum litteralis sensus; dicit enim Gregorius in Moralibus: « Cum ordo historiæ deficit, sese nobis « intellectus mysticus quasi apertis jam foribus « ostendit: ac si patenter clamet, quia rationem « litteræ defecisse cognoscitis, restat, ut ad spiritua- « lem sensum sine dubitatione redeatis; » ergo litteralis sensus non est dignior quam spiritualis.

Sed contra: Sensus ille, ad quem tantum pertinet honor sacræ Scripturæ proprie debitus, est cæteris sensibus virtuosior, seu dignior; cum honor sit præcipuum signum virtutis, ut in I Ethic.: Sed sensus litteralis sacræ Scripturæ est hujusmodi; ergo sensus litteralis inter cæteros est dignior. Minor patet secundum Augustinum in epistola ad Hieronymum: « Solum enim Scripturarum libris qui canonici appellantur hunc honorem didici deferre, ut nullum auctorem eorum scribendo errasse aliquid firmissime credam. » Constat autem quod hunc honorem non habet sacra Scriptura secundum sensum spiritualem, quia si sic, ex tali sensu spirituali posset summi efficax argumentum, quod esset contra Augustinum in epistola ad Vincentium Donatistam, dicentem, quod ex solo sensu litterali argumentum efficax sumitur. In hac quæstione sex videntur consideranda. Primum, quis dicendus sit sensus sacræ Scripturæ litteralis, et quis spiritualis. Secundum, an quilibet passus seu textus sacræ Scripturæ exponatur quadruplici sensu supra tacto. Tertium, an cujuslibet passus seu textus sacræ Scripturæ sit tantum unus sensus litteralis, vel quandoque plures. Quartum, posito quod aliquando unus textus seu una auctoritas sacræ Scripturæ habeat plures, quis eorum est alteri præferendus. Quintum, an ex quolibet sensu litterali possit sumi efficax argumentum. Sextum, respondendum est ad quæstionem, etc.

Circa primum, scilicet quis dicendus sit sensus sacræ Scripturæ litteralis et quis spiritualis, dicendum quod sensus litteralis quandoque dicitur ille, secundum quem aliqua historia narratur ad litteram: et hoc videntur sonare verba Gregorii in III Moralium, qui de sensu litterali loquens dicit: « Dum narrat gestum prodit mysterium. » Similiter, et in versu præallegato dicitur: « Littera gesta docet. » Sed secundum hoc sola historialia sacræ Scripturæ dicerentur habere sensum historialem, vel litteralem, non autem doctrinalia seu prophetica et hujusmodi: cum in talibus non videtur narrari aliqua historia: sed hoc est contra communem sententiam expositorum, qui communiter auctoritatibus sacræ Scripturæ sensum litteralem attribuunt. Unde aliter et magis proprie dicitur sensus litteralis, scilicet ille qui habetur per significationem litteræ, qua voces significant res. Ille autem dicitur sensus spiritualis, qui habetur per significationes rerum significatarum per voces, prout in prima parte, q. 1, art. ult.: et est sententia communis, quam sequitur Postillator in prologo. Sed attendendum est quod per prædicta non habetur definitio, seu descriptio adæquata sensus litteralis, de quo hic agitur: sunt enim quædam in sacra Scriptura tradita, quæ si accipiantur secundum significationem qua voces communiter significant res, essent falsa: ut patet in locutionibus parabolicis et hujusmodi, ut infra patebit. Unde addendum est prædictis: quod sensus sacræ Scripturæ, ad hoc quod litteralis dicitur, requiritur quod sit intentus ab auctore sacræ Scripturæ, qui est Deus. Cujus ratio est: nam sensus litteralis cujuscunque scripturæ est ille quem auctor intendit, cum voces sint earum, quæ sunt in anima, passionum notæ: ut in prima Periermenias; sed constat quod auctor sacræ Scripturæ est Deus, et sic patet quod sensus litteralis de quo agitur, est ille qui a Deo intenditur, et per voces in littera contentas signatur. Ex quibus sequitur quod sensus litteralis sacræ Scripturæ non debet dici ille sensus qui in aliquo repugnat Ecclesiæ auctoritati seu determinationi, quantumcunque talis sensus sit conformis significationi litteræ: talis enim sensus non solum non intenditur ab auctore, sed potius est hæreticus; unde Hieronymus: « Quicunque aliter Scripturam intelligit quam sensus Spiritus sancti efflagitat, a quo scripta est, hæreticus appellari potest; » quod intelligitur de illo qui ad hoc expositionem sacræ Scripturæ retorquet, quod contrariatur ei quod per Spiritum sanctum revelatum est, ut secunda secundæ q. 11.

Sequitur etiam quod nec habendus est pro sensu litterali, ille qui rationi rectæ repugnat; talis enim sensus non intenditur ab auctore, scilicet, Deo, qui est prima veritas, a quo omnis veritas derivatur; et ideo Augustinus super Genesi ad litteram: « Cum Scriptura divina multipliciter exponi possit, nulli expositioni aliquis ita præcise inhæreat, quod si certa ratione constiterit hoc esse falsum, quod aliquis sensum Scripturæ hunc asserere præsumat. Ex hoc enim Scriptura ab infidelibus derideretur, et eis præcluderetur via credendi. » Hæc ille. Idem etiam est dicendum de sensu spirituali sacræ Scripturæ, qui per significationem rerum per voces in littera contentas significatarum habetur: scilicet, quod talis sensus non debet repugnare auctoritati Ecclesiæ, nec rectæ rationi: quia si sic, talis sensus spiritualis non esset attribuendus sacræ Scripturæ, a Deo, qui est summa veritas, revelatæ.

Circa secundum, scilicet, an quilibet passus seu textus sacræ Scripturæ exponatur quadruplici sensu supra tacto, dicendum quod non; dicit enim Augustinus II super Gen. In quibusdam solus sensus litteralis quærendus est. Quod patet manifeste: sunt enim multa in libris canonicis, tam Veteris Testamenti quam Novi, quæ non habent nisi tantummodo sensum litteralem. Quod patet in multis, et specialiter in duobus præceptis charitatis, in quibus tota lex pendet et prophetæ, ut habetur Matth. XXII. Licet enim in his præceptis, scilicet: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et diliges proximum tuum sicut teipsum, » multa contineantur exponenda, seu exponibilia, tam ad objectum charitatis quam ejus actum interiorem seu exteriorem, quam etiam ad ejus ordinem, et alia hujusmodi pertinentia: omnia tamen illa pertinent ad sensum litteralem tantum. Non enim in hoc loco res significatæ per hanc vocem *Deus*, seu per hanc vocem *proximus*, et per hanc vocem *diliges*, iterum res alias significant, a quibus rebus sic signatis sensus spiritualis ulterius accipiatur: unde totum quod in expositione horum præceptorum traditur, ad sensum litteralem eorum tantummodo pertinet. Et sic communiter de aliis præceptis moralibus Veteris Testamenti et multis aliis passibus, quos causa brevitatis omitto. In Evangeliis etiam multa traduntur, quibus non oportet assignare sensum mysticum, sed tantum litteralem: sicut in his quæ traduntur ut præcepta, ut cum Joannis XIV dicitur: « Creditis in Deum, et in me credite, » et similibus. Similiter in his quæ dantur ut consilia, sicut cum dicitur Matthæi XIX: « Si vis perfectus esse, vade et vende « omnia quæ habes et da pauperibus. » In quibus, et similibus non est quærendus sensus spiritualis, qui ex rebus signatis per voces accipiatur: sed tantum sensus litteralis, qui ex significatione vocum accipitur, ut est manifestum. Similiter cum Lucæ VIII Christus interpretatur parabolam suam, dicens: « Semen est verbum Dei, » etc., manifestum est quod illa verba interpretativa non oportet quod habeant alios sensus spirituales, cum ipsamet interpretatio sit expositiva parabolæ præcedentis. Similiter Epistolæ Pauli, quæ una de præcipuis partibus Novi Testamenti censeri debent, per totum fere sensum litteralem tantummodo habent. Loquitur enim ibi tanquam doctor universalis Ecclesiæ, exponens et concordans utrumque Testamentum. Licet enim

in ipsis Epistolis profunda et difficilia ad fidem pertinentia, et utriusque Testamenti declarationem tradantur, non tamen allegorice, vel anagogice traduntur, sed tantum litteraliter; ipse enim historialiter loquendo seu litteraliter, ostendit de quibusdam Scripturis quomodo sint intelligendæ in sensu spirituali : ut cum Galatarum IV dicit de duobus filiis Abrahæ, « quæ sunt per allegoriam dicta. » Non ergo verba Apostoli sunt allegorizanda, seu moralizanda, et hujusmodi, sed potius enucleanda : ut ex ipsis veri sensus litterales extrahantur, ex quibus discursive producendo multa, magna, et profunda inferuntur argumentative : sicut in aliis scientiis humanis ex certis et veris principiis multa discursive inferuntur, prout in 1 p. q. 1, art. 7; quæ quidem omnia ad litteralem sensum pertinent, a quo recte deducuntur.

Et sic patet quod non quilibet passus sacræ Scripturæ quadruplici sensu sit exponendus : sed prout S. Thomas notabiliter tradit 7 quodlibeto, q. 24, sacra Scriptura quandoque est exponenda istis quatuor sensibus, quandoque tribus, quandoque duobus, quandoque uno tantum. Unde ea quæ secundum litteralem sensum ad facta Veteris Testamenti spectant, possunt quatuor sensibus exponi; similiter ea quæ ad litteram de Christo capite dicuntur, possunt exponi litteraliter de Christi gestis, allegorice referendo ea ad corpus ejus mysticum, et moraliter eadem referendo ad actus nostros, qui secundum ipsum debent regulari, et anagogice in quantum in ipso Christo est nobis iter gloriæ demonstratum. Illa autem quæ secundum litteralem sensum dicuntur de Ecclesia, possunt exponi moraliter et anagogice. Ea vero quæ secundum litteram moraliter dicuntur, non consueverunt exponi nisi anagogice. Illa vero quæ secundum sensum litteralem pertinent ad statum gloriæ, nullo alio sensu consueta sunt exponi, eo quod ipsa non est figura aliorum, sed ab omnibus aliis figurata. Quæ quidem omnia, et alia ad hoc pertinentia, plenius in dicta quæstione declarantur.

Circa tertium, scilicet, an cujuslibet passus seu textus sacræ Scripturæ sit tantum unus sensus litteralis? et videtur quod non. Nam secundum Augustinum in lib. de Utilitate credendi, ad sensum litteralem pertinent tria : quorum primum est, cum littera simpliciter exponitur; et hunc dicit sensum historicum. Secundum est, cum causa hujus quod in littera continetur, assignatur seu exponitur; quem sensum vocat etymologicum. Tertium est, cum veritas illius litteræ ostenditur veritati alterius Scripturæ non repugnare; quem vocat anagogicum. Verbi gratia, cum legitur Gen. II : « Ædificavit Dominus « Deus costam quam tulerat de Adam in mulierem, » etc. Sensus historicus illius dicti est, cum simpliciter exponitur, quod in littera continetur. Sensus vero etymologicus est, quando redditur causa quare de latere viri formata sit mulier, et non de alia parte corporis; similiter quare dormienti et non vigilanti subtracta sit costa, prout tractatur in secundo, dist. 18. Sensus vero anagogicus est, cum ostenditur quod veritas hujus dicti non repugnat veritati alterius Scripturæ, ubi dicitur Gen. I de creatione hominis : « Masculum et feminam creavit eos, » etc. Ex qua littera apparet quod simul in eodem tempore fuerunt masculus et femina humanæ speciei creatæ, et non successive, sic ut femina esset, post creationem masculi, de latere ejus subtracta.

Sed bene attendenti, ex hac consideratione Augustini non habetur quod sub sensu litterali contineantur tria genera expositionum, sic quod quælibet illarum sit sensus litteralis proprie : sed prima expositio est tantum sensus litteralis, secunda vero est redditiva causæ ipsius litteralis sensus, tertia vero est solutiva contrarietatis illius. Unde secunda et tertia expositio, licet pertineant ad sensum litteralem, eo quod per eas magis perficitur seu elucidatur : non tamen sunt sensus litterales proprie dicendi. De quibus tribus generibus expositionum ad

A sensum litteralem pertinentium potest intelligi illud II Esdr. VIII, ubi dicitur : « Et legerunt in libro « Legis Dei aperte et distincte, et apposuerunt ad in- « telligendum. » In hoc enim quod dicitur, « legerunt in libro aperte, » potest intelligi ipsa expositio litteræ, quæ est quasi janua omnium expositionum sequentium, sine cujus apertione non potest quis recte intrare ad alias expositiones. Cum autem dicitur, « et distincte, » intelligitur sensus anagogicus ab Augustino nominatus, quia per proprias et veras distinctiones solvuntur contrarietates quæ in sacris Scripturis quandoque apparent. In hoc autem quod sequitur : « Et apposuerunt ad intelligendum, » potest intelligi notitia causæ legis, seu historiæ, vel alicujus dicti sacræ Scripturæ. Cum enim intelligere sit intus legere, ille qui per cognitionem effectus devenit ad notitiam causæ, proprie dicitur intelligere, qui quidem sensus vocatur ab Augustino etymologicus.

B Sed ulterius attendendum, quod sub quolibet genere prædictarum trium expositionum ad litteralem sensum, ut dictum est, pertinentium, possunt esse multæ species. Potest enim non solum una causa, sed plures, unius dicti assignari : similiter et non solum uno modo solvere contrarietates, sed pluribus, ut est manifestum.

Item quantum ad simplicem expositionem Scripturæ, quæ ex primaria vocis significatione consurgit, manifestum est quod plures sensus litterales traduntur, non solum ab expositoribus seu scriptoribus communiter, sed etiam a doctoribus sanctis, ut patet Gen. I, in quo loco, ut Magister dicit in secundo, dist. 13, quidam sanctorum Patrum qui verba Dei atque arcana scrutati sunt, quasi diversa videntur scripsisse. Et sic patet quod non cujuslibet textus sacræ Scripturæ sit tantum unus sensus litteralis.

Si autem dicatur contra hoc quod licet diversi diversos sensus attribuant alicui litteræ sacræ, non ex hoc sequitur quod sint plures sensus litterales talis C litteræ; sed tantum ille est litteralis quem intendit auctor : ad hoc dicendum quod secundum sanctum Thomam in prima parte, q. I, quia auctor sacræ Scripturæ Deus est, qui simul omnia suo simplici intellectu comprehendit, non est inconveniens, ut Augustinus dicit in XII Confessionum, si etiam secundum litteralem sensum sacræ Scripturæ plures sint sensus : quod intelligendum est dum tales sensus sint litteræ conformes, et quod determinationi Ecclesiæ, seu rectæ rationi non repugnent, ut dictum est : similiter et quod sint invicem compassibiles. Cum autem contingat duos sensus litterales secum impassibiles alicui sacræ auctoritati attribui, necesse est dicere quod tantum alter eorum est litteralis : sicut cum Danielis X de principe regni Persarum traditur a B. Gregorio in Morali quod esset angelus bonus qui regno Persarum præsidebat, alii vero dicunt oppositum, et sic contingit in multis aliis.

Item attendendum est quod sensus litteralis sacræ D Scripturæ tantæ capacitatis est seu virtutis, quod in eo continentur virtualiter omnia ad fidem, seu bonos mores et virtutes pertinentia. Unde Magister, qui Patrum sententias brevi volumine compilavit, in cujus voluminis expositione doctores postremi seu scriptores omnia quodammodo theologica introduxerunt, in hujus sensus litteralis testimoniis totum suum opus fundavit; dicit enim in suo prologo sic : « Volumen Deo præstante compegimus ex testimoniis veritatis in æternum fundatis. » Constat autem quod testimonia veritatis in æternum fundata, sunt testimonia sacræ Scripturæ secundum litteralem sensum sumpta, ex quo sensu solo testimonium potest accipi, seu argumentum, secundum Augustinum ubi supra.

Sed circa hoc considerandum quod non omnia quæ secundum sensum litteralem ex sacra Scriptura habentur, sunt immediata, sic quod ex primaria litterarum significatione intelligantur : sed requiritur quandoque additio alicujus veri, ex quo vero, adjuncto sensui

litterali, aliud verum deducatur. Sicut cum Christus Lucæ XX ex testimonio litteræ dicentis: « Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, » concludit contra Sadducæos, aliam vitam esse negantes hominum post præsentem, sic arguens: « Est Deus mortuorum vel vivorum, » q. d. cum ex sensu litterali habemus de Deo, et sit Deus Abraham, etc.: et ratio dictat, quod Deus dicitur esse Deus respectu alicujus existentis in rerum natura: ergo sequitur quod Abraham, et Isaac essent in rerum natura, quod negabant Sadducæi. Constat autem quod hæc conclusio non deducitur ex sensu illius litteræ: « Deus Abraham, Deus Isaac, » etc., nisi addatur alia propositio vera supradicta, et sic patet intentum. Et potest etiam contingere quod talis conclusio ex una deductione, vel ex pluribus successivis ex sacra littera concludatur: sicut contingit in scientiis, seu artibus humanis liberalibus, quod aliquæ conclusiones statim a primis principiis naturaliter notis deducuntur, aliæ vero ex multis mediis invicem ordinatis, ut est manifestum. Sensus ergo litteralis verus qui ex primaria significatione litteræ consurgit, dicendus est primus sensus litteralis; alii vero subsequentes sunt sensus secundarii, quorum certitudo a certitudine primi sensus dependet, qui sensibus secundariis est certior; sicut prima principia naturaliter nota cæteris ab eis deductis certiora sunt. Quæ quidem consideratio attendenda est in multis passibus sacræ Scripturæ.

Circa quartum, scilicet, cum plures sensus de una auctoritate sacræ Scripturæ litterales traduntur, quis illorum aliis sit præferendus? dicendum quod in hoc non videtur quod possit dari unica regula generalis; sed sunt quædam circa hoc consideranda, præsuppositis his, quæ supra in articulo primo de sensu litterali dicuntur. Primum est, quod ille sensus videtur præferendus, cujus sententia magis innititur rationi. Unde in decretis dist. 20, c. *Decretales:* « Quo enim quisque magis rationi innititur, eo majoris auctoritatis ejus verba esse videntur. » Item sensus ille videtur aliis præferendus esse, qui magis consonat litteræ. Unde secundum Augustinum in III de Doctrina Christiana, dubia sunt determinanda secundum sententiam, quæ de Scripturarum planioribus locis accipitur. Constat autem quod planiora loca sunt illa quæ planius litteræ consonant. Item præferendus est cæteris paribus sensus litteralis, qui a sanctis doctoribus traditur, cæteris sensibus ab aliis expositoribus traditis; unde in Decretis, c. *Allegato*, in sacrarum litterarum expositionibus sancti doctores summis pontificibus præponuntur, et a fortiori aliis scriptoribus. Item ubi duo sensus litteræ habentur, quorum neuter repugnat Ecclesiæ auctoritati, nec rectæ rationi, unus tamen traditur a catholicis, et alius ab infidelibus, tunc præferendus est sensus catholicorum: tum quia magis præsumendum est quod illi qui in gremio Ecclesiæ sunt, cui Christus promisit Spiritum veritatis, verum intellectum sacræ Scripturæ habeant, quam infideles qui veritati fidei communiter adversantur, tum ne ad hoc detur infidelibus occasio credendi, quod ipsi melius sacram Scripturam exponant quam catholici. Unde Leo papa in quadam epistola ad episcopum Alexandrinum dicit quod inimici crucis Christi factis et verbis nostris insidiantur, ideo nullam eis, vel tenuem, occasionem demus. Qua ratione videtur quod cum aliqua littera sacræ Scripturæ eodem modo exponitur a catholicis, et ab infidelibus, tunc auctoritas talis expositionis attribuenda est catholicis, et non infidelibus, ratione prædicta; præsertim si talis expositio prius emanavit a catholicis: cujus contrarium reperitur aliquo modo in Postilla, sicut patebit infra, Genesis I, ubi quæritur quare in secunda die non dicitur: « Et vidit Deus quod esset bonum, » sicut in aliis diebus. Quia tamen ubi pluralitas sensuum litteralium occurrit, raro contingit quod unus prædictorum sensuum cæteris præcellat secundum omnia dicta, sed potius unus illorum sensuum præcellit uno modo, et alius alio; idcirco in talibus videtur habere locum illud ad Rom. XIV: « Unusquisque in suo sensu abundet, » salva semper sanctorum reverentia et auctoritate.

Circa quintum, scilicet, an ex quolibet sensu litterali sacræ Scripturæ possit sumi efficax argumentum? dicendum quod licet a solo sensu litterali sacræ Scripturæ possit sumi efficax argumentum, ut patet per Augustinum ubi supra: non tamen ex quolibet sensu litterali sacræ Scripturæ sumitur efficax argumentum. Nam cum sint multi textus in sacra Scriptura, qui diversimode etiam a sanctis doctoribus exponuntur, ut supra articulo tertio, sequitur quod ex nullo talium sensuum possit sumi efficax argumentum; quia sic argueretur quasi a disjunctiva ad alteram partem. Bene tamen si hujusmodi sensus diversi in aliquo concordant, potest sumi inde efficax argumentum, saltem ad hoc in quo concordant; sicut Dan. IX, in computatione septuaginta hebdomadarum; ubi licet expositores, tam Hebræi quam Latini diversimode se habeant, non solum in termino a quo hebdomadæ habent initium, sed etiam in progressu computationis: quia tamen secundum omnes terminus ultimus earum jam longe transivit in præteritum, ideo ex ipsa auctoritate argumentum efficax sumitur ad concludendum Christum jam venisse, ut ibidem patebit.

Ex quibus sequitur quod cum sensus litteralis sacræ Scripturæ in quibusdam locis non sit idem apud omnes, ideo potest contingere quod ex aliquo sensu litterali posset sumi argumentum validum contra quosdam, puta contra tenentes eumdem sensum litteralem, ex quo tamen sensu non potest sumi argumentum validum contra alios, scilicet tenentes aliam expositionem seu sensum litteralem: quæ quidem diversitas sæpius contingit inter nos et infideles. Sunt enim aliqui textus sacræ Scripturæ, quorum sensus, qui est litteralis et verus apud catholicos, non sufficit ut ex eo sumatur efficax argumentum contra infideles seu hæreticos, sed ex hoc non tolletur quin talis sensus catholicorum sit verus et litteralis apud catholicos censendus. Verbi gratia, cum Psalmista dicit: « Verbo Domini cœli firmati sunt (*Psal.* XXXII), » etc., sensus verus et litteralis apud catholicos est quod verbo Domini, id est, Filio Patris, cœli sunt firmati: quæ quidem expositio apud catholicos est quasi necessaria, etiam consona huic quod dicitur Joan. I: « Et Verbum erat apud Deum, et omnia per ipsum, » id est per Verbum « facta sunt. » Sed ex hoc sensu non sumitur argumentum efficax contra infideles, non recipientes Evangelium: illi enim non concedunt aliquam esse distinctionem realem in divinis, sic ut sit aliqua divina persona æternaliter procedens ab alio per modum verbi mentalis. Unde cum dicitur: « Verbo Domini cœli firmati sunt, » ipsi dicunt quod hic loquitur Psalmista more humano: sicut cum de mandato alicujus domini aliqua fiunt, dicitur quod sunt verbo ejus facta. Sumitur tamen ex hac auctoritate argumentum validum apud fideles circa distinctionem personarum in divinis prout in primo Sententiarum, dist. 2. Ex quo sequitur quod catholicus exponens istam auctoritatem Psalmistæ debet eam catholice exponere, non curans an ex ea posset sumi efficax argumentum contra infideles Trinitatem negantes, an non: quia non oportet quod ex quolibet sensu litterali argumentum sumatur apud omnes, ut jam dictum est. Quod tamen postillator in hoc loco, et aliis nonnullis videtur observare, ut in suis locis patebit: videtur enim æstimare quod non sit sensus litteralis, nisi ille a quo sumitur argumentum validum etiam contra adversarios, quod tamen non est sic intelligendum, ut dictum est.

Circa sextum, scilicet, respondendo ad principale quæsitum, videtur dicendum quod sensus litteralis possit comparari ad alios sensus dupliciter: uno

modo universaliter, scilicet respectu totius sacræ Scripturæ in communi; alio vero modo particulariter, scilicet, secundum quædam particularia loca sacræ Scripturæ. Si primo modo comparatur, et accipiatur sacra Scriptura prout est principaliter speculativa, tunc sensus litteralis secundum unam considerationem est ejusdem dignitatis cum aliis sensibus, secundum vero aliam considerationem est cæteris dignior. Ad quod sciendum quod scientia speculativa dicitur alia dignior ex duobus: uno modo ex dignitate materiæ; nam ut dicit Philosophus in XI de Animalibus, Minimum quod potest haberi de cognitione rerum altissimarum desiderabilius est, quam certissima cognitio, quæ habetur de minimis rebus. Et secundum istam considerationem sensus litteralis et sensus spiritualis sacræ Scripturæ communiter accepti, ejusdem sunt dignitatis; de eodem enim tractatur, secundum utrumque sensum, scilicet de Deo, et de creaturis, prout in Deum referantur, prima parte, q. 1. Alio vero modo una scientia dicitur dignior alia ex certitudine, secundum quam illa scientia dicitur dignior quæ certior est, et secundum hanc considerationem manifestum, quod sensus litteralis est dignior, cum sit cæteris certior. Tota enim certitudo aliorum sensuum sacræ Scripturæ a certitudine sensu litteralis dependet. Unde Augustinus de Doctrina Christiana: « Nihil est quod occulte in aliquo loco « sacræ Scripturæ traditur, quod non alibi mani- « feste exponatur. » Cujus ratio est: Nam spiritualis expositio semper debet habere fulcimentum ab aliqua litterali expositione sacræ Scripturæ, prout in quodlibeto et quæstione supra allegatis plene traditur. Si autem comparetur sensus litteralis ad alios sensus secundum quædam particularia loca sacræ Scripturæ, sic manifestum est quod in pluribus locis sensus spiritualis est dignior, ex eo quod de altiori materia tractat; sicut cum legitur de Abraham Gen. XXI, quod « duos filios habuit, » etc. Quod exponitur ab Apostolo Gal. IV allegorice de duobus Testamentis: ubi patet quod sensus allegoricus ille dignior est, quam sensus historialis illius litteræ, et idem patet de multis aliis. Si autem accipiatur sacra doctrina prout comprehendit sub se scientiam practicam, tunc etiam sensus litteralis et spiritualis duplici modo comparari possunt, scilicet universaliter et particulariter, ut dictum est. Si primo modo, tunc sensus litteralis et spiritualis ejusdem sunt dignitatis; illa enim scientia practica seu ars dignior est, quæ ad ulteriorem finem ordinatur, ut civilis militari, ut in I Ethic. Constat autem quod finis ultimus totius sacræ doctrinæ in quantum est practica, sive secundum sensum litteralem, sive secundum sensum spiritualem, est unus et idem, scilicet, beatitudo æterna. Si autem comparentur secundo modo, scilicet secundum particularia loca, tunc manifestum est quod in quibusdam locis sensus spiritualis est dignior, tanquam propinquior ultimo fini, ut patet in multis præceptis cærimonialibus, sicut cum dicitur Deut. XXV: « Non ligabis os bovis triturantis in « area fruges tuas; » quod exponitur ab Apostolo I Cor. IX spiritualiter, ostendente quod sensus præcepti illius litteralis modicæ utilitatis est, de quo dicit: « Nunquid de bobus cura est Deo; an propter « nos utique dicit? » et sic de multis aliis. Sunt etiam aliæ considerationes quibus sensus litteralis præminet sensibus spiritualibus, quarum una est ex parte extensionis: sensus enim litteralis extendit se ad quamlibet particulam sacræ Scripturæ; quilibet enim passus sacræ Scripturæ habet aliquem sensum litteralem: sensus vero spirituales non se extendunt ad totam sacram Scripturam, prout patet ex dictis in secundo articulo.

Alia vero consideratio est ex parte universalitatis: sensus enim litteralis communior est seu universalior, quia etiam rudes qui ad intelligibilia capienda non sunt idonei, per sensum litteralem capiunt spiritualia, saltem sub similitudinibus corporalibus, prout in prima parte quæst. prima, artic. 9. Constat autem, prout in I Ethicorum, quod bonum quanto universalius, tanto divinius.

Ex hac igitur triplici consideratione, qua sensus litteralis cæteris sensibus simpliciter comparatus est dignior, potest quodammodo accipi triplex ratio ad commendationem hujus Postillæ, scilicet, magistri Nicolai.

Prima est ex parte sensus litteralis, qui cæteris modo prædicto est dignior: hæc enim Postilla, inter alias quæ in communem usum veniunt, magis intendit litteralem sensum, cæteris sensibus prætermissis, seu valde modicum tactis, ut ipse dicit in prologo.

Secunda ratio ex parte suæ extensionis: fuerunt enim aliquæ postillæ solemnes de certis, seu singularibus libris divinæ Scripturæ, quæ se non extenderunt ad omnes libros; hæc vero se extendit ad utrumque Testamentum, nihil inde prætermittens.

Tertia vero ratio ex parte suæ universalitatis, seu communitatis: hæc enim Postilla, saltem in his partibus Hispaniæ, et, ut credo, Galliæ, communior est cæteris, circa Glossam ordinariam. Ad istam enim recurrunt non solum theologi, sed etiam juristæ et alii intellectum sacræ Scripturæ planum habere desiderantes.

Sed licet ex prædictis tribus hæc Postilla simpliciter est commendanda, sunt tamen alia tria quibus videtur, saltem in aliquibus locis, minus sufficere.

Primum, quia expositiones sanctorum doctorum in pluribus locis irrationabiliter videtur postponere propriæ expositioni, et quandoque etiam expositionibus Hebræorum, quod est inconveniens, ut dictum fuit in quarto articulo supradicto. Inter quos sanctos doctores pluries videtur impugnare irrationabiliter sanctum Thomam, quandoque expresse, quandoque tacite, cujus sancti doctoris eloquia firmiter credo esse igne charitatis examinata, et naturalis rationis dictamine multipliciter purgata. A quo etiam sancto doctore ipse Postillator multa frequenter accipit, licet eum non alleget, nisi solum reprehendendo.

Secundum, quia in littera Hebraica ad quam pluries recurrit, non videtur fuisse sufficienter eruditus, quasi illam in pueritia didicisset, sed de illa videtur habuisse notitiam, quasi ab aliis in ætate adulta mendicato suffragio acquisitam. Quod multum refert in pluribus sacræ Scripturæ passibus, ut in suis locis patebit.

Tertium quia, ut ipse dicit in secundo prologo, inter doctores Hebraicos maxime inducit Rabbi Salomonem, qui inter eos rationabilius ad declarationem sensus litteralis, ut asserit, fuit locutus: cujus oppositum est manifestum apud Hebræos: qui licet ipsum Rabbi Salomonem reputent solemnem doctorem in thalmudicis, non tamen in his quæ pertinent ad fidei et sacræ Scripturæ expositionem, sed potius inter eos reputantur majores, seu solemniores in hujusmodi expositionibus quidam alii, ut Rabbi Moyses, Ægyptius, et Rabbi Moyses, Gerundensis, et Rabbi Abenhazra, et alii, prout jam videbitur.

Ut igitur prædicta et quædam alia magis elucescant, quod valde utile putatur, considerans universalitatem hujus Postillæ, ad quam etiam infideles quandoque recurrunt, et multoties non ut discant, sed potius ut reprehendant. Nam ut dicit Magister in prologo: Dissentientibus voluntatum moribus, dissentiens quoque fit animorum sensus; cogitavi ex zelo divinæ veritatis illam transcurrere, et ubi juxta modum imbecillitatis meæ aliquid visum fuerit additione egere, in marginibus superaddere, Postillamque ipsam cum additionibus tibi, ut in præfatione dicebam, donare. Non tamen me putes ut corrigentem, seu temerarie asserentem: quod absit; sed simpliciter tibi, aliisque, si hoc legerint, proponentem: diffinitionem tamen eorum quæ per me dicuntur, et approbationem, seu reprobationem, humiliter et devote relinquo determinationi sacrosanctæ

matris Ecclesiæ, et cujuscunque melius sentientis. A Cum autem aliquam additionem hujusmodi legere volueris, oportet ut prius videas sententiam Postillæ in eodem passu ad plenum : nam quælibet additio sententiam postillatoris eodem loco supponit præintelligendam. Nec ignoro quod non omnibus, scilicet, qui forsan legerint, hoc placebit opusculum, sed formido, ut juxta Bernardum loquar, me ob hanc rem multorum fore indignationi obnoxium, et quod aliquando superfluus, aliquando judicabor præsumptor. Sed quia non ut novus expositor ausus fuerim mittere manum, nec quidquam post Patres quod sit contra Patres, quinimo pro Patribus, ut arbitror, scripsi, sed potius modicum hoc quod videbis plano modo tradidi, profundorum mysteria peritioribus relinquendo, cessat, ut æstimo, præsumptionis reatus. Superfluitatis etiam vitium incurrere me non credo, cum non tam intendissem sacram exponere litteram, quod jam multi majorum nostrorum fecerunt, quam de eadem loquendo sumere occasionem : B tum ut senescentis ætatis meæ devotionem excitarem; tum ut te ad studia nostra monendo in aliquo adjuvarem; tum etiam quia tecum loqui delectabar, hanc materiam latius utiliusque inter colloquendum honestam utilemque putavi. Si quid tamen superfluitatis præsumptionisve, etsi ego non sentio, tu forsan repereris : solent enim nonnunquam aliqua vitia, præsertim spiritualia, a suis possessoribus ignorari, quæ infinita clementia Salvator dignetur ignoscere, tu vero tolera patienter, zelum potius quam effectum considerans.

Nunc autem ad quæstionem propositam veniamus, respondendo ad argumenta.

Ad primum, dicendum, quod Apostolus dicit : « Littera occidit, spiritus autem vivificat (*II Cor.* « III), » non intendit distinguere inter sensum litteralem et spiritualem, de quibus hic agitur : sed inter legem veterem, quæ fuerat data in litteris scriptis, scilicet, in tabulis decalogi, et in libris Mosaicæ legis; et inter legem novam, quæ fuit data in spiritu, C scilicet in cordibus, prout fuit prophetatum Jerem. XXXI; unde lex vetus dicitur lex litteræ, et lex nova, lex spiritus. Et quia Testamentum Vetus cognitionem peccati dabat, ex qua augebatur concupiscentia occasionaliter ex malitia humana, quæ semper nititur in vetitum; non autem dabat gratiam, qua homo adjuvaretur ad implenda divina præcepta : idcirco dicit . « Littera occidit, » scilicet, lex litteræ, quæ occasionaliter occidit, modo prædicto ; sed lex nova, quæ lex spiritus dicitur, vivificat, in quantum est lex gratiæ, qua homo adjuvatur ad implenda divina præcepta.

Ad secundum, dicendum quod per sensum litteralem non solum habetur historia tantum, scilicet rerum gestarum ; sed etiam quæ sunt agenda, ut patet ex præceptis charitatis, in quibus secundum doctrinam Christi tota lex pendet. Similiter per sensum litteralem habentur quæ sunt credenda, ut de unitate Dei Deut. VI : « Audi, Israel, Deus tuus unus D est, » Et de Trinitate personarum, ut Matth. XXVIII : « Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spi-« ritus sancti, » et sic de aliis ad fidem et spem pertinentibus. Unde secundum Thomam, prima parte, quæst. 1, artic. ult., in responsione ad primum argumentum nihil sub spirituali sensu continetur fidei necessarium, quod Scriptura per litteralem alicubi manifeste non tradat. Ut est sententia Augustini, de Doctrina Christiana. Hæc ille. Unde ex hoc quod in quibusdam locis sacræ Scripturæ sensus litteralis solum gesta docet, non sequitur simpliciter quod per sensum litteralem non habeantur ea quæ sunt de necessitate salutis credenda, agenda et speranda.

Ad tertium, dicendum quod fundamentum in spiritualibus sæpe dicitur esse nobilius seu dignius quam ædificium : Christus enim, qui cæteris suppositis Ecclesiæ incomparabiliter dignior existit, fundamentum dicitur; unde I Cor. III : « Fundamentum « aliud nemo potest ponere præter id quod positum « est, quod est Christus Jesus. » Quod dicitur secundum similitudinem; nam sicut fundamentum in corporalibus sustinet ædificium, et est prius eo, et ipso deficiente ædificium tendit in ruinam : sic in ædificio spirituali Christus sustinet totum corpus Ecclesiæ, et est prior eo dignitate et causalitate, sine quo ædificium ecclesiasticum evacuaretur. Similiter suo modo dicendum est de sensu litterali, scilicet, quod est fundamentum, scilicet, respectu aliorum sensuum secundum quamdam similitudinem ; nam sicut in ædificio corporali fundamento sublato ædificium tendit in ruinam : sic totus sensus spiritualis sacræ Scripturæ rueret sensu litterali totaliter sublato, cum sensus spiritualis de his quæ ad salutem pertinent, fundari habeat in sensu litterali, ut dictum est.

Ad quartum, dicendum quod in sacra Scriptura multa traduntur parabolice seu metaphorice, scilicet, sub similitudine rerum corporalium. Et hoc propter duo. Primo propter necessitatem, secundo propter utilitatem. Quia enim debilitas cognitionis nostræ, quæ a sensu habet initium, divina intelligere non potest, nisi varietate sacrorum velaminum circumvelata , secundum Dionysium in I de cœlesti Hierarchia, idcirco necesse est quod sub talibus similitudinibus divina nobis tradantur. In quo etiam est quædam utilitas, scilicet, ut rudibus qui ad capienda intelligibilia non sunt idonei, saltem sub similitudinibus corporalibus spiritualia proponantur. Unde Salvator Matth. XIII, postquam proposuit similitudinem dicens : « Exiit qui seminat, » etc., postea discipulis ait : « Vobis datum est nosse mysterium « regni, » cæteris autem in parabolis, etc. Unde secundum Thomam, in prima parte, quæst. 1, articul. ultim., in responsione ad tertium argumentum : In talibus parabolicis locutionibus, seu metaphoricis, sensus parabolicus sub litterali sensu continetur. Cujus ratio est : nam per voces significatur aliquid proprie, et aliquid figurative; nec in talibus est sensus litteralis ipsa figura, sed illud quod est figuratum. Non ergo cum Scriptura nominat Dei brachium, est litteralis sensus, quasi in Deo sit membrum hujusmodi corporale : sed illud quod per membrum significatur, scilicet, virtus operativa. Et idem dicendum est cum dicitur, Deum descendere, et hujusmodi : scilicet, quod non est sensus litteralis, quod Deus moveatur aliquo modo, sed quod ad modum descendentis operetur, providentiam suam rebus inferioribus applicando, et sic patet quod sensui litterali sacræ Scripturæ ex talibus locutionibus nunquam potest subesse falsum.

Ad quintum, sciendum quod etsi liber sacræ Scripturæ (de quo Ezechielis II et Apocal. V) dicatur « scriptus foris » ratione sensus litteralis qui dicitur esse potentior, eo quod per voces immediate significatur; et dicatur « scriptus intus » propter sensum mysticum, seu sensum spiritualem, qui est latentior : non tamen ex hoc sequitur quod sensus litteralis sit minoris dignitatis universaliter, sed solum particulariter, scilicet, in illis locis, seu passibus sacræ Scripturæ, in quibus concurrunt duo sensus, unus, scilicet, spiritualis qui de altiori materia tractat, seu utiliori ; et alius litteralis, qui tractat de rebus gestis, quæ sunt minoris dignitatis, ut dictum fuit supra. Sed ex hac consideratione habetur, quod sensus litteralis simpliciter loquendo sit dignior, eo quod ejus notitia se extendat non solum ad sapientes, qui mystica intelligunt, sed etiam ad rudes, juxta illud Rom. I : « Sapientibus et insipientibus de-« bitor sum. » Ex quo manifeste sensus sacræ Scripturæ dicitur scriptus intus et foris, etiam secundum sensum litteralem tantum : nam, ut deductum fuit in tertio articulo hujus quæstionis, de his quæ pertinent ad sensum litteralem quædam sunt intimiora quam alia.

Ad sextum, dicendum quod sicut studium huma-

narum scientiarum incipit a principiis naturaliter notis : sic studium sacræ Scripturæ recte ordinatum incipit ab articulis fidei divinitus in sacra Scriptura revelatis, qui fundantur in sensu litterali sacræ Scripturæ. Ex quibus articulis una cum aliis in sacra Scriptura traditis, seu per veram et rectam rationem inventis, proceditur ad aliqua alia probanda : sicut Apostolus I Cor. xv ex resurrectione Christi arguit resurrectionem communem; et per istum processum devenitur ad omnia quæ in sacra theologia veraciter traduntur, quæ omnia reducuntur ad sensum litteralem ipsius sacræ Scripturæ, ut dictum est. Ex quo patet quod studium sacræ Scripturæ incipit ab intellectu sensus litteralis ipsius primarie sumpto, et terminatur in his quæ in eadem sacra Scriptura traduntur vel deducuntur ex eis modo prædicto. Cætera autem quæ ad sensum spiritualem pertinent, fundari habent in prædictis, ut dictum est. Ex quibus patet excellentia sensus litteralis, in quantum in eo includuntur circa cognitionem divinam, quæ est per fidem, tam illa quæ se habent in aliis scientiis ut intellectus, scilicet prima principia, quam illa quæ se habent ut scientia, scilicet, quæ deducuntur a principiis, quam etiam illa quæ sunt de summis causis rerum, quæ pertinent ad sapientiam, ut in III Ethic. Illud autem quod dicit Apostolus Rom. I : « Invisibilia Dei a creatura mundi, per ea quæ sunt « facta intellecta conspiciuntur, » proprie intelligitur de his quæ cognoscuntur de Deo per creaturas, ut philosophi cognoverunt; unde ibidem dicit : « Quod « notum est Dei, manifestum est illis, » etc.

Ad septimum, dicendum quod ex illa auctoritate Gregorii non est intelligendum quod sensus litteralis sacræ Scripturæ, scilicet, qui ab auctore intenditur, deficiat in aliquo loco, sic ut vel falsum includat, vel aliquid penitus inutile : primum enim esset infirmare totam auctoritatem sacræ Scripturæ, ut Augustinus dicit; secundum contra Apostolum sic dicentem : « Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctri- « nam scripta sunt. » Sed quia sensus litteralis acceptus a significatione, qua voces significant res, quandoque deficit, in tali casu dicit Gregorius quod redeundum est ad significationem, qua res per voces significatæ aliud ulterius significant, quod pertinet ad mysticam expositionem. Et in talibus sensus litteralis principaliter intentus ab auctore non est ille qui per significationem vocum primario intelligitur, sed potius ille qui ulterius per significationem rerum per voces significatarum habetur. Contingit autem hoc in sacra Scriptura multipliciter. Primo in locutionibus parabolicis, ut dictum fuit in responsione ad quartum argumentum. Item cum Scriptura loquens de uno ad litteram, transit ad aliud cujus est figura, ut patet in prima regula et ultima beati Isidori, quæ ponuntur in secundo prologo hujus Postillæ. Item cum aliqua historia, secundum significationem vocum tantummodo intellecta, non inducit aliquam instructionem in fide, seu in moribus utilitatem, neque etiam inducit ad aliquam honestatem in conversatione humana, sed potius videtur aliquam speciem mali inducere seu approbare, et ideo in tali historia requirendus est necessario sensus secundum mysticam significationem accommodatus et utilis ad aliquid prædictorum ; juxta illud Isa. XVIII : « Ego Do- « minus docens te utilia » Et hoc insinuant verba Gregorii in prædicta auctoritate cum dicit : « Cum « ordo historiæ deficit; » historia enim sacra ordinatur ad nostram doctrinam : cum autem in hoc secundum significationem vocum deficiat, constat quod ordo historiæ deficit, et sic sine dubitatione redeundum est ad spiritualem sensum, modo prædicto, qui in talibus habendus est pro litterali. Cujus exemplum habetur III Regum I, in historia de Abisag adducta ad David in senectute sua, prout Hieronymus ibidem notabiliter exponit (Vide ibi in Additione se-

A cunda). Qui quidem defectus in sensu accepto secundum significationem vocum tantum sæpe contingit in sacra Scriptura modo prædicto; unde in talibus locis recurrendum est ad auctoritatem beati Gregorii supradictam, quæ valde attendenda est.

Copia cujusdem litteræ, quæ contra determinationem prædictæ quæstionis a quodam magistro in sacra pagina de ordine Minorum, auctori additionum fuit missa.

Alme præsul, ut alter Simeon annosus, famosus studio divinæ legis, tuam emeritam senectutem obtulisti quasi sacrificium vespertinum : in quo forsan responsum accepisti a Spiritu sancto, non videre mortem, nisi prius additionibus declarativis declarationes litterales utriusque Testamenti elucidares, quasi inesset vena vitæ et in lumine tuo lumen illius videretur; idcirco tibi laus et honor in Ecclesia B sanctorum, ut cæteris sacram Scripturam elucidantibus est concessus. Et quoniam, alme præsul, apex et pastor, speculum et agalma luciforme, proœmialiter introductio tui operis, Additiones nominati, ad manus mei pauperis fratris minoris suspirantis, fama primo, secundo scriptura pervenit; in quo cernens mentis tuæ rectitudinem complantatam ramusculo bonæ naturæ legis (*a*), quam interserit Paulus ad thesaurizandum patres filiis; nec minus terminum quæstionis, qua quærit tua ingeniosa solertia dignitatem litteralis intelligentiæ, abundare aliis sacræ Scripturæ sensibus, pro cujus parte contra, octo rationibus Achilleis fundamentum firmitatis quæstionatæ veritatis agitasti, non modicum firmitatem ejusdem solidando; in eo honoris virtuti debiti decisionem assignando sub numero senario. In quibus omnibus, etsi magna exuberat utilitas, attamen non ingeniosa subtilitas mentem reficit elevatam, non satiat tuæ quæstionis determinatio affirmativa, cum sua solidatio potius oppositum concludat. Quoniam C sicut adoratio imaginis non propter imaginem, sed imaginatum fit, sic reverentia et honor litteræ propter spiritum : et propter quod unumquodque, et illud potius; honor enim et reverentia transit in prototypum. Non urna aurea manna plena, virga et tabulæ propter arcam fœderis, sed arca propter talia reverenda erat. Quid interiora, nisi spiritualis intelligentia? Quid arca, nisi littera prospectatur? Quod adhuc distinctius Ezechielica visio manifestat, cum pulchrius ista depingit sub metaphora rotæ in medio rotæ. Rota in medio rotæ, littera gratiæ in littera legis : quibus non concedit vitam, sed spirituali intelligentiæ cum subjungit : « Et spiritus vitæ erat in « rotis. » Hæc enim est vera vita, quam Verbum vitæ cæcitati Judaicæ prædicavit, cum dixit : « Scru- « tamini Scripturas, » etc. Non satiat etiam primum decisionis, nec secundum, nec tertium, nec quartum, nec quintum, imo nec sextum, ubi agitur de comparatione sensus litteralis ad mysticum sensum, inter D quos comparatio non est possibilis propter gradus diversarum specierum, extra quod non contingit comparatio propter intensionem gradualem specificæ naturæ. Quare ex his dependenter fallit motivum triplicis considerationis, qua sensus litteralis aliis sensibus simpliciter comparatus est dignior, scilicet, ex parte extensionis : fallit istud cum cuncta sacra eloquia plena sint Dominicis sacramentis. Hanc longiorem extensionem spiritus supra litteram cognovit Paulus cum dixit, « Omnia in figura illis continge- « bant, » non solum scripta, sed etiam quocunque modo alio tradita. Et propter hoc etiam fallit secundum, videlicet, ex parte universalitatis, quoniam quanto aliquid universalius, tanto communicabilius. Sensus autem litteralis propter suam limitationem per doctores famosos et signanter per doctorem Irrefragabilem, est incommunicabilis; non enim dividi-

(*a*) Id est in eadem arbore nascentem in qua ramusculus.

tur, seu bene mysticus multiplicatur. Et ponam multiplicationem doctoris, Quoniam, inquit, aut refert mores, aut fidem. Primo modo tropologicus, secundo modo dupliciter, quoniam vel fidem Deitatis, vel humanitatis; si Deitatis, anagogicus; si humanitatis, allegoricus. Tertium autem etiam fallit: quoniam dignitas istorum sensuum attenditur penes majorem utilitatem, quæ consequitur majorem certitudinem, quantum est ex se: non enim certitudo spiritualis intelligentiæ, est speculationis, sicut litteralis intelligentiæ: sed est certitudo experientiæ, et secundum affectum, et per modum gustus, per spirationem et testimonium Spiritus sancti. Ex quibus non consurgit ratio commendationis Postillæ doctoris Nicolai; sed confidendo de tuâ benigna conditione, cui me devote commendo, æstimo rationem suæ commendationis consurgere ex oppositis adjectivis, quibus Nicolaum tam immerito reprehendere niteris. Commendatur enim quis ex proprio opere; quare sententias doctorum postposuit quasi impertinentes, ut auctorizaret opus suum Ecclesiæ doctoribus, a qua non deviavit: Nec probas quod dicis, verba sancti Thomæ esse igne charitatis examinata: cum in pluribus suis determinationibus sint impugnata per plures ingeniosos theologos, viros admirabiles, quasi in corpore vel extra corpus scripserint, Deus scit. Commendatur secundo, et si non a proprietate sermonis Hebraici, quem non in lacte suxit, sed a veritate sententiæ, circa quam non erravit, immiscendo illam habitui theologico, qui illum lactavit. Commendatur tertio in eo quod inter omnes doctores Hebraicos Rabbi Salomonem elegit, quoniam inter omnes illum meliorem theologum invenit. Ista sic indigesta tuæ digestæ prudentiæ, alme præsul, scribo calamo brevissimo, commendans tuæ ingeniosæ scientiæ defectus calami ignari: attamen Deo teste tibi nunc plus quam viventi in sæculo afficior, cum inter mortales sis nunc virtuosior, et tui reverentia esset mihi opus tuum assidua diligentia si occurrisset mihi sua præsentia. Vive cum gratia, ut vivas semper in gloria.

Copia responsionis ad prædictam epistolam.

Venerandæ religionis vir, frater et amice charissime, litteras tuas me recepisse recognosco, in quarum exordio me alterum Simeonem vocas, cui in nullo me credo assimilari, nisi forte in senecta, utinam uberi. Sed illarum processu aliqualiter conspecto, te potius vocare possem alterum Samaritanum: oleum enim laudis cum vino reprehensionis artificiose satis attulisti. De utraque autem materia plus quam casus requireret credo te attulisse. Non enim talem ac tantum me sentio qualem me scripsisti; nec dicta mea, de quibus agitur, in quantum ingenii mei modulus intelligere valet, reprehensione tua condigna reperio. Si tamen sunt, libenter correctionem recipiam: non enim vanum nomen acquirere, sed veritatem inquirere, propositi mei est. Sed per hoc latius discurrendo, quantum ad primum, tuum benevolum erga personam meam affectum, a quo hujusmodi oleum emanasse concerno, gratiam habeo, et gratiarum retributione æstimo esse condignum. De secundo vero amplector libenter effectum: ferrum enim ferro acuitur, et contrariorum solutionibus veritas magis elucescit. Decrevi autem per singula argumenta tua discurrere, et omni rhetorum flore deposito, verbis planis, quibus in scientiarum investigationibus uti solemus, singulis, prout mihi videbitur, respondere, objectiva verba tua in locis suis repetendo, ut omni confusione semota, singulorum veritas apertius innotescat.

Dicis enim primo de quæstione mea in generali sic: « In quibus omnibus etsi magna exuberat utilitas, attamen non ingeniosa subtilitas mentem reficit elevatam. »

Circa quod non modicum de tua discretione admiror: verba enim quæ in sacræ Scripturæ expositionibus magnam exuberant utilitatem, quid si non reficiant mentem elevatam? Quidam enim prophetarum scripsit: « Ego Dominus docens te utilia (*Isa.* XLVIII), » unde non dixit subtilia, seu ingeniosa: talia enim quæ, ut dicit, mentem elevatam reficiunt, si contra utilia distinguantur, potius pertinere videntur ad alta sapere quam ad sobrietatem.

Consequenter dicis quod non satiat te quæstionis determinatio affirmativa, etc. Ex quo videtur quod non vidisti, vel forte non attente considerasti, determinationem meam, specialiter in sexto articulo responsali, ubi manifeste habetur quod decisio, seu determinatio mea non fuit affirmativa simpliciter, sed distinctiva. Sunt enim ibi tres distinctiones, secundum quarum unam sensus naturalis præeminet, secundum aliam vero est æqualis dignitatis, et secundum aliam etiam minoris dignitatis, quam sensus spiritualis.

Consequenter dicis quod reverentia et honor litteræ est propter spiritum, quia propter unumquodque et illud magis; ex quo conaris concludere quod sensus litteralis honoratur propter spiritualem. Ad quod deducis exemplum de arca fœderis, cui honor debebatur propter contenta in ea, et non econtra. Frater mi charissime, mihi videtur te hic involvisse sententias. Si enim per hoc quod dicis, *littera*, intelligis characteres in tabulis expressos, et per *spiritum* intelligis sensum per eos signatum, utique conceditur tibi, sed nihil facit contra me argumentatio. Nam sensus litteralis est qui primo per litteram intelligitur, et ei debetur honor potius quam litteræ materiali. Si autem per hoc quod dicis, *littera*, intelligis sensum litteralem, et per *spiritum*, sensum mysticum, seu spiritualem, sic distinguendum est: Nam in quibusdam locis sacræ Scripturæ, ut in historialibus Veteris Testamenti, seu, cæremonialibus, et hujusmodi, dignior est sensus mysticus quam litteralis, ut in sexto articulo responsali quæstionis prædictæ fuit ostensum; et in talibus potest habere locum exemplum prædictum de arca fœderis. In aliis vero locis, ubi sensus litteralis solus secundum Augustinum inquiritur, exemplum nullum videtur habere locum, ut patet in materia propria de qua loqueris. In tabulis enim Testamenti, quæ in arca fœderis concludebantur, nihil aliud continebatur nisi præcepta decalogi: quæ quidem præcepta non exponuntur principaliter seu communiter, nisi secundum sensum litteralem, ad quem omnes expositiones eorum, quantumcunque multiplices, reducuntur.

Consequenter deducis visionem Ezechielis de rota in medio rotæ ad tuum propositum ostendendum, quod manifeste videtur non valere. Si enim hanc visionem allegas secundum litteralem sensum, interroga magistrum Nicolaum, qui litteralem sensum maxime sequitur, et dicet tibi quod per quaternarium numerum animalium et rotarum in visione Ezechielis intelligitur quaternarius regnorum succedentium, scilicet Chaldæorum, Persarum, Græcorum, et Romanorum: et sic auctoritas tua secundum litteralem sensum nihil facit contra me; si autem eam allegas secundum sensum mysticum, seu spiritualem, vide Gregorium, qui hanc visionem in Homeliis suis super Ezechielem eleganter exposuit, qui rotam in medio rotæ Novum Testamentum in medio Veteris exposuit: constat autem quod in utroque Testamento, et per consequens in utraque rota, invenitur sensus litteralis. Sed dicis, licet in utroque Testamento invenitur sensus litteralis et spiritualis vita, tamen non conceditur nisi spirituali intelligentiæ, cum subditur: « Et spiritus vitæ erat « in rotis. » Audi rogo, si per spiritualem intelligentiam solum intelligeres spiritualem sensum, seu mysticum excluso sensu litterali, manifeste deviares a veritate sacræ doctrinæ. Constat enim quod omnia quæ de necessitate salutis traduntur credenda seu agenda in sacra Scriptura, sub sensu litterali repe-

riuntur. Mysterium enim summæ trinitatis et unitatis, quod inter credenda summum tenet locum, in auctoritatibus sacræ Scripturæ secundum sensum litteralem intellectis fundatur. Unde Augustinus, tractans de ordine servando cum de Trinitate agitur, in libro IV de Trinitate sic dicit : « Primo contra auctoritates sacrarum Scripturarum : utrum fides ita se habeat demonstrandum est, deinde adversus garrulos, » etc. Constat autem quod auctoritates sacrarum Scripturarum, quæ nos obligant ad credendum in mysterium sanctæ Trinitatis, sunt illæ quæ secundum sensum litteralem hoc dicunt : tantummodo enim a talibus sumitur efficax argumentum, secundum eumdem Augustinum de Doctrina Christiana. Unde omnia testimonia quæ a Magistro in 1, distinct. 2, ad hoc mysterium fundandum deducuntur, intelliguntur secundum sensum litteralem, ut ibidem patet. De mysterio autem incarnationis Verbi, in cujus agnitione vita æterna consistit, unde : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te Deum, et, « quem misisti, Filium tuum (*Joan.* XVII), » etc., manifestum est quod omnia circa hoc de necessitate salutis credenda, in sensu litterali principaliter traduntur; ut cum de incarnatione dicitur : « Verbum « caro factum est (*Joan.* I), » quod secundum sensum litteralem incarnationem veram significat; et cum de morte dicitur : « Clamans voce magna exspi« ravit (*Marc.* XV); » et sic de aliis circa humanitatem Christi credendis : quæ omnia in sensu litterali inveniuntur. Idem de creatione mundi, aliis articulis fidei, qui nobis proponuntur credendi, qui omnes sub sensu litterali inveniuntur; et ideo habent vim obligatoriam, ut dictum est. De his vero quæ agenda sunt de necessitate salutis, solum accipio illa duo manifesta : in quibus tota lex pendet et prophetæ, secundum testimonium Salvatoris, scilicet : « Diliges « Dominum Deum tuum ex toto corde (*Matth.* « XII), » etc.; et : « Diliges proximum tuum sicut « teipsum (*Ibid.*). » Ista enim mandata non habent nisi sensum litteralem. Non enim in hoc loco res significatæ per hanc vocem, *Deus*, seu per hanc vocem, *proximum*, et per hanc vocem, *diliges*, ulterius alias res significant, a quibus rebus sic significatis sensus alius accipiatur, ut est manifestum. Et attende quod non solum prædicta, quæ de necessitate salutis sunt agenda, sed etiam illa quæ ad statum perfectionis pertinent, et ut consilia dantur, habentur per sensum litteralem, ut cum dicitur : « Si vis « perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, « et da pauperibus (*Marc.* XIX). » In quibus verbis secundum sensum litteralem intellectis includuntur omnia illa, quæ ad statum perfectionis pertinent, ut est manifestum. Item doctrina sacramentorum Ecclesiæ, quibus gratia justificans datur seu augetur, quæro per quem sensum datur nobis in Scripturis? Per litteralem seu mysticum? Non est dubitabile quod per litteralem. Cum enim dicitur : « Qui cre« diderit, et baptizatus fuerit, » etc. (*Marc.* XVI), secundum sensum litteralem institutio sacramenti baptismi intelligitur; similiter cum dicitur : « Caro « mea vere est cibus, et qui manducat meam carnem, « et bibit meum sanguinem, » etc. (*Joan.* VI), secundum sensum litteralem doctorum hujusmodi habetur virtus, seu efficacia sacramenti Eucharistiæ. Similiter per sensum litteralem hujusmodi dicti : « Confitemini alterutrum peccata vestra (*Jac.* III), » sacramentum pœnitentiæ intelligimus. Quis ergo sanæ mentis audeat dicere quod in sensu litterali non est spiritus vitæ, cum in eo omnia credenda et agenda ad vitam spiritualem pertinentia tradantur?

Sed forte diceres quod omnia prædicta etiam habentur in sensu mystico, nam per sensum allegoricum habentur ea quæ sunt credenda, et per tropologicum quæ sunt agenda. Ad quod dicendum quod nihil sub sensu spirituali continetur fidei vel moribus necessarium, quod Scriptura alicubi per litteralem sensum manifeste non tradat. Unde Augustinus ad Vincentium Donatistam : « Quis autem non imprudentissime nitatur aliquid in allegoria positum pro se adducere, nisi habeat etiam manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura? » Sed ulterius de sensu mystico videris dicere sic : Hæc enim est vera vita, quam Verbum vitæ cæcitati Judaicæ prædicavit, cum dixit : « Scrutamini Scripturas, in qui« bus putatis vos vitam æternam habere (*Joan.* V); » per hæc tua verba sentio æstimare quod per scrutinium Scripturarum, a Christo præceptum Judæis, intelligitur eis mandare ut de sacris litteris educerent, seu extraherent sensum spiritualem seu mysticum : quod, salva pace dixerim, nullam continet veritatem. Audeo enim tibi, frater, dicere, Scrutare omnia sacra Evangelia Dei, et nunquam reperies Christum allegasse aliquam auctoritatem sacræ Scripturæ, vel discipulis erudiendis, aut Judæis contradicentibus, seu etiam diabolo tentanti, nisi sub sensu litterali intellectam. Unde et Magister Nicolaus hoc recte considerans, in tota Postilla sua Veteris Testamenti, ubi occurrit aliquis textus allegatus in Novo a Christo et a discipulis, semper exponit eum secundum sensum litteralem, in tantum quod etiam vel illud Psalmistæ : « Lapidem quem reprobaverunt ædifi« cantes, hic factus est in caput anguli (*Psal.* CXVII), » exponit intelligendum esse secundum sensum litteralem de Christo, eo quod Christus Judæis illum textum de seipso allegavit. Similiter omnes auctoritates Veteris Testamenti, quas Apostolus allegat ad Hebræos I ad probandum divinitatem Christi, et alia ejus mysteria, conatur eos reducere ad sensum litteralem, quantumcunque prima facie habeant aliam apparentiam; quod est necessarium ad hoc, quod sint efficaces ad concludendum intentum; et sic in aliis quibuscunque locis totius Postillæ. Ex quo concluditur contra te : ipsos enim sensus mandabat Christus scrutari; de quibus ipse quotidie docebat, prædicabat, seu disputabat : qui sunt tantummodo litterales, ut dictum est; et ideo illud verbum Christi : « Scrutamini Scripturas, » quod pro te allegas, secundum magistrum prædictum, exponitur de mysteriis Christi, quæ in sacris Scripturis secundum sensum litteralem intellectis reperiuntur. Dicit enim super prædicto verbo, scilicet : « Scrutamini Scripturas : » Sic Scriptura Veteris Testamenti designat tempus adventus ejus; Gen. penult. : « Non auferetur sceptrum de Juda, » etc.; et Dan. IX, ubi determinatur adventus Sancti sanctorum sub numero certo hebdomadarum. Determinat etiam locum nativitatis Mich. V : « Et tu Beth« lehem? » Determinat etiam modum nascendi Isa. VII : « Ecce virgo concipiet? » Et modum conversandi, Zach. IX : « Ecce rex tuus venit tibi? » Et modum moriendi, Isa. LIV : « Sicut ovis ad occisio« nem ducetur, » etc. Et breviter, omnia Christi mysteria in Veteri Testamento inveniuntur expressa, et in Christo completa. Hæc ille. Constat autem quod omnes auctoritates prædictæ, allegatæ per Postillatorem secundum sensum litteralem prædicta mysteria significant. Et sic patet quod cum dicitur : « Scrutamini Scripturas, » referendum est ad sensum litteralem, quod est intentum.

Sed forte dices quod sensus litteralis non indiget scrutinio, cum ex significatis per vocem accipitur, sic statim offert se intellectui, cum modico scrutinio, seu rationis indagine : unde hoc superfluum videtur cæcitati Judaicæ Christum prædicasse : « Scrutamini Scripturas; » cum ipsi de hoc sensu satis edocti fuissent. Non sic, frater mi, non sic : sensus enim litteralis sacræ Scripturæ, licet ex significatis per vocem accipiatur, ut dicis, multi tamen in ejus inventione vel acquisitione erraverunt, tam in Veteri quam in Novo Testamento. Cujus ratio est : Nam sicut de viis Domini, quæ sunt ejus præcepta, seu consilia, legitur per prophetam : « Rectæ sunt viæ « Domini, et justi ambulabunt in eis; prævarica-

« tores autem corruerunt in eis (*Ose.* xiv); » sic in sensu litterali contingit; scilicet, quod licet sit rectus, id est planior; et justi, id est habentes lumen fidei, ambulabunt in eis, scilicet intentis et significatis per sensum litteralem fidei adhærendo: prævaricatores tamen, scilicet carentes hujusmodi lumine, scilicet fidei, corruent in eis. In Veteri Testamento Judæi Christi contemporanei circa hujusmodi sensum litteralem multipliciter errabant: sicut et moderni priorum suorum errorem sequentes, ut in multis locis Evangelii patet. Unde in præceptis decalogi, quæ sunt principalia inter legis præcepta, in tantum errabant, quod per præcepta de observatione sabbati intelligebant prohiberi ad litteram, ne quis in sabbato proximum suum curaret, quod est inhumanum; de quo confutabat eos Christus, ostendens quod licet in sabbatis bona facere, dicens: « Quis ex vobis qui « habet unam ovem, et si ceciderit in sabbatis « (*Matth.* xii), » etc. Similiter in homicidio non intelligebant prohiberi, nisi occisionem corporis humani: quibus aperuit Dominus sensum, asserens omnem iniquum motum ad nocendum fratri in homicidii genere debere deputari. Hoc idem declarat Augustinus contra Faustum de omnibus illis, de quibus dicitur in Evangelio: « Audistis quia dictum est « antiquis. » Errabant etiam circa præceptum de honoratione parentum, irritum facientes Dei mandatum propter traditionem suam, ut testificatur Matthæi xv et Marci vii; qua ratione ostendit de eis dictum fuisse per Isaiam: « Populus hic labiis me « honorat, » etc. Super quo et aliis erroribus quibus adhærebant in sensu litterali sacræ Scripturæ deficientes, de eis ibidem concludit: « Cæci sunt, et « duces cæcorum. » Unde cæcitas Judaica, quam Christus reprobat, circa falsum intellectum sensus litteralis consistit. Patet etiam hoc per prædictas auctoritates Veteris Testamenti, quas Postillator allegavit, super illud verbum: « Scrutamini Scripturas; » quæ quidem auctoritates secundum verum sensum litteralem mysteria Christi significant, ut supra dictum est: quem quidem sensum litteralem Judæi multifarie pervertentes, veritatem fidei per eas expressam non verentur negare; unde recte eis dicitur: « Scrutamini Scripturas; » id est diligenter attendite verum sensum litteralem in eis contentum. Item attendendum quod quia inter prædictos errores periculosior erat error circa cognitionem Christi, circa quam pertinacissime se habebant; testatur enim Lucas quod cum eis semel in synagoga illud Isaiæ lxi: « Spiritus Domini super me; propter « quod unxit me evangelizare pauperibus, » etc., exponeret, de seipso fuisse dictum, finaliter ejecerunt illum extra civitatem, ut præcipitarent eum; merito igitur talibus Christus dicebat: « Scrutamini Scripturas; » quia si talium Scripturarum sensum litteralem verum habuissent, testimonium verum invenissent de Christo, et ideo subjungit: « Illæ sunt « quæ testimonium perhibent de me. » Testimonium autem a sacra Scriptura non habetur certum nisi ex sensu litterali, ut Augustinus in multis locis testatur.

Idem patet in Novo Testamento. Nam si Arius verum litteralem sensum habuisset hujus dicti: « Ego et Pater unum sumus, » hanc autem unitatem intelligendo in divina natura; similiter et hujus dicti: « Pater major me est, » verum intellectum habuisset, intelligendo majoritatem respectu naturæ assumptæ, non corruisset in hæresim suam damnatam. Sed quia prædicta aliter intellexit ad litteram quam catholici Spiritu sancto illuminati intellexerunt, lapsus est in laqueum. Et sic patet quod circa verum intellectum litteralem Evangelii prædictus error consistit: et sic intelligendum est de aliis. Ex quo patet intentum.

Ulterius dicis quod non satiat te primum decisionis meæ, nec secundum, nec tertium, nec quartum, nec quintum. Circa quod si ostendisses rationem tuæ A insatietatis, forte satisfieret tibi. Sed quia prætermisisti assignare rationem, nullam tibi do responsionem; nisi quod cavendum est ab insatiabilitate cordis, quæ in sacris Scripturis reprobatur.

Circa sextum, quia ibi declarasti mentem tuam, merito respondendum est tibi. Dicis primo quod inter sensum litteralem et mysticum non est possibilis comparatio. Quod valde irrationabiliter dictum reputo: tum quia tu ipse prædictos sensus comparas ad invicem: asseruisti enim quod sensus mysticus est dignior, et per consequens sunt comparabiles per te; tum quia nullus rationabiliter negare posset creatorem esse digniorem creatura, distantia autem inter creatorem et creaturam excedit quamcunque distantiam inter res creatas, ut est manifestum; tum etiam quia isti duo sensus, de quibus agimus, sunt species sub genere expositionis sacræ Scripturæ contentæ, ut patet per omnes doctores de hoc loquentes, ut Bedam, Augustinum et alios. Nihil enim B prohibet quod sicut dicimus speciem humanam esse digniorem brutali seu irrationali, sic quod unus sensus exponendi sacram Scripturam sit altero dignior.

Consequenter, quia dixeram in conclusione quod sensus litteralis esset dignior ex parte extensionis, eo quod quælibet propositio sacræ Scripturæ habet sensum litteralem verum: sensus vero mystici non se extendunt ad totam sacram Scripturam; contra quod dicis sic: Fallit istud, cum cuncta sacra eloquia plena sint Dominicis sacramentis. Hic videris involvere sententias per acceptionem hujus dicti *sacramentum*; si enim acciperes sacramentum proprie, ut significet sacramenta novæ legis et etiam veteris, sic falsum assumeres. Multa enim sunt eloquia in quibus nulla fit mentio de sacramentis, in quocunque sensu talia eloquia sumantur. Si autem per sacramentum intelligas sacrum secretum, ut per hoc intelligatur sensus mysticus, sic etiam assumeres falsum. Ostensum est enim in secundo C articulo quæstionis, de qua agitur, quod sunt multa in sacra Scriptura in quibus solus sensus litteralis est quærendus: et est sententia Augustini super Genesi ad litteram. Si autem per sacramentum intelligis quamcunque sacram doctrinam, sic verum dicis, sed nihil facit contra me, quia in illis passibus in quibus solus sensus litteralis quærendus est, sunt multa sacra documenta de fide seu moribus, prout deductum fuit supra; et sic patet quod extensio sensus litteralis stat in suo vigore; sed ad probationem tui assumpti, scilicet quod sensus mystici extendantur ad totam sacram Scripturam, sic allegas: Hanc extensionem spiritus supra litteram cognovit Paulus cum dixit: « Omnia in figuris contingebant illis « (*I Cor.* x), » non solum scripta, sed etiam quocunque alio modo tradita. Hæc auctoritas Pauli, si bene attendas, nihil facit contra me. Loquitur enim ibi de gestis populi tantum sub antiquo Testamento degentis, quorum vita erat prophetica: unde narra- D tis in eodem capitulo quibusdam eorum gestis, tam in transitu maris quam sub nube, et hujusmodi, concludit: « Hæc autem omnia contingebant illis in « figura. » Non enim dixit solum, omnia contingebant, sed cum hac additione, « Hæc autem omnia, » ut ostenderet se de illis et similibus tantummodo loqui. Similiter non dicitur quod omnia dicebantur illis in figura, sed « contingebant; » in quo manifeste ostendit quod loquitur de gestis contingentibus, non autem revelatis seu præceptis eisdem. Nunquid quod dicitur in veteri lege: « Audi, Israel, Deus « tuus unus est (*Deut.* vi), » contingebat eis in figura? vel quod dicitur: « Diliges Dominum Deum tuum ex « toto corde tuo, » et hujusmodi et sic de similibus? Absit: ibi solus litteralis sensus est quærendus secundum sententiam Augustini. Et ex hac consideratione clarius patet præeminentia sensus litteralis secundum extensionem: extendit enim se ad auctoritates notabiliores et excellentiores sacræ Scripturæ

de quibus dictum est supra, in quibus auctoritatibus mysticus sensus non habet locum.

Consequenter dicis quod sensus litteralis non est universalior, quia de quanto aliquid est universalius, tanto est communicabilius: sed sensus litteralis propter suam limitationem, et signanter per doctorem Irrefragabilem, est incommunicabilis, eo quod non dividitur, sed bene mysticus multiplicatur.

Attende, frater, rogo, si comparas sensus sacræ Scripturæ ad invicem secundum eorum limitationem ad materias de quibus agunt, manifestum est quod quilibet sensus mysticus limitatur ad certam materiam. Tropologicus enim sensus solum agit de agendis secundum mores, allegoricus vero de credendis, anagogicus de sperandis; sensus autem litteralis de singulis prædictis, et etiam de jam gestis manifeste tractat. Nec credo quod doctor Irrefragabilis hujus oppositum asserat, et sic comparatio tua potius facit pro me.

Item si attendisti universalitatem, quam attribuo sensui litterali satis manifesta est: consistit autem in hoc quod non solum litterati, seu sapientes, sed etiam rudes, qui ad intelligibilia capienda non sunt idonei, tamen per sensum litteralem capiunt spiritualia, saltem sub similitudinibus corporalibus, juxta istud Apostoli: « Sapientibus et insipientibus debitor « sum (*Rom.* I); » unde ex parte hujus universalitatis sensus litteralis manifestam habet præeminentiam.

In hoc autem objicis de incommunicabilitate; si sic opinaris, a veritate devias manifeste. Communicatur enim sensus litteralis cuilibet propositioni sacræ Scripturæ, ut dictum est: et iterum in multis unus passus habet multiplicem expositionem litteralem, prout fuit ostensum in tertio articulo quæstionis. Est etiam sensus litteralis abyssus multa, propter magnas difficultates in eo contentas, circa ea quæ ad fidem et mores pertinent. Nec mirandum: nam in scientiarum humanarum libris, in quibus solus sensus litteralis est inquirendus, quamplurima commenta sunt, et plures expositiones seu scripta. Similiter et multiplices quæstiones ad mentem auctorum intelligendam seu elucidandam, ut patet in physicis, metaphysicis, et ethicis. Similiter in facultatibus utriusque juris, et hujusmodi; in quibus nec in textu, nec in glossa est sensus nisi litteralis. Si igitur in illis, in quibus solum illa tractantur quæ in lumine naturalis rationis cognosci possunt, tot multiplicitates commentorum varietatesque quæstionum, et expositionum, et hujusmodi, circa sensum litteralem inveniuntur, quanto magis in Scriptura divina, ubi agitur de his quæ supernaturali lumine tantummodo cognoscuntur, inveniri possunt multiplices sensus litterales, seu expositiones, quæstiones, et hujusmodi.

Nec credo te latere quod sensus litteralis dividitur in tres species secundum Augustinum in libro de Utilitate credendi, scilicet in historicam, etymologicam et anagogicam, ut in tertio articulo exposui: similiter, et septem claves suæ regulæ quas Isidorus tradit in libro de summo Bono, quæ in prologo a Postillatore ponuntur, non sunt nisi quædam species sensus litteralis, ut patet intelligenti. Ex quibus manifeste patet quod sensus litteralis est communicabilis et multiplicabilis.

Dicis etiam consequenter quod dignitas istorum sensuum attenditur penes majorem utilitatem, quæ consequitur majorem certitudinem: quod tibi concedo, prout in quæstione prædicta largius est deductum. Sed quod subjungis quod certitudo spiritualis intelligentiæ non est speculationis, sicut litteralis intelligentia; sed est rectitudo experientiæ, et secundum affectum, et per modum gustus, per inspirationem et testimonium Spiritus sancti: hic manifeste involvis sententias. Attribuis enim sensus spirituali, seu mystico, quod in homine spirituali habet lo-

A cum: non enim de ratione sensus spiritualis, seu mystici, est ut det gratiam eum intelligenti, seu invenienti: nec etiam est necessarium quod habens verum sensum mysticum, seu spiritualem, sacræ Scripturæ, sit in gratia gratificante: sufficit enim ad sensum spiritualem, seu mysticum recte inveniendum, seu habendum, habere, seu participare donum prophetiæ, seu donum interpretationis sermonum; quæ licet sint gratiæ, tamen sunt gratis datæ tantum: et sic certitudo illa, quam dicis per modum gustus, pertinet ad donum sapientiæ: secundum quod spiritualis homo judicat omnia, etiam profunda Dei secundum Apostolum (*I Cor.* II) de quo non agitur in proposito. Ex hoc dicto tuo etiam sequeretur quod nullus haberet certitudinem alicujus sensus mystici seu spiritualis sacræ Scripturæ, nisi existens in gratia: et cum nemo sciat de lege communi utrum sit dignus amore vel odio, sequitur quod nullus sciret se habere talem certitudinem prædi-
B cti sensus mystici de lege communi, quod esset valde inconsonum rationi.

Consequenter dicis quod non probo verba sancti Thomæ esse igne charitatis examinata. Si bene attendisti verba mea, sic dixi: Credo verba sancti Thomæ esse igne charitatis examinata: unde de credulitate mea non requiritur aliud testimonium, nisi quod in dictis et in scriptis meis semper sequor istum sanctum doctorem, utinam digne et sufficienter. Nec ignoro quod dicta sua in pluribus sunt impugnata per plures ingeniosos theologos, viros admirabiles, ut dicis, nec ex hoc impeditur mea credulitas seu prosecutio: tum quia sæpe contingit doctrinas veras impugnari, tam in theologicis, quorum principium positum est in signum cui contradicetur, quam in peripateticis; tum quia illa in quibus contradicitur, non referunt, ut firmiter credo, ad expositionem alicujus passus sacræ Scripturæ, an sic vel aliter teneatur: et ideo talia apud me, qui de solo
C vero intellectu sacræ Scripturæ et divinæ curo, magis sunt curiosa quam fructuosa. Unde et Apostolus de similibus dicit quod quæstionem magis præstant quam ædificationem, et cætera.

Ultimo commendas magistrum Nicolaum eo quod sententias sanctorum doctorum propriæ sententiæ postposuit, ut auctorizaret opus suum; et si simpliciter illum commendares, recte utique faceres: commendandus est enim, qui tanto studio et labore sacram Scripturam exposuit sub plano et suavi stylo; sed miror te ex hoc illum commendasse, quod sententias suas dictis sanctorum præposuit, ut ais, ad auctorizandum opus suum, cum huic commendationi non solum sacra Scriptura repugnet; legitur enim (*II Cor.* X): « Non qui seipsum commendat, ille probatus est; » et Prov. XXVII: « Laudet te os alienum, non tuum. » Hoc etiam physica doctrina suadet; ait enim Philosophus: Laudamus seipsos vituperantes. Et sic per oppositum seipsum laudare, seu
D aliis præponere, non est commendabile; præsertim cum Postillator, de quo loquimur, ut ordinis Minorum dignus professor, humilitatem, non præsumptionem sequi æstimandus est. Magna enim de se sentire hi qui mollibus vestiuntur, et in domibus regum sunt, consueverunt. Nec enim adduci possum ut credam quod postponere sententiam Hieronymi, vel alicujus sancti doctoris, dicto Rabbi Salomonis (præsertim ubi ratio non suadet) commendatione reputes dignum. Lauda ergo eum in quo laudandus est: in recta videlicet intentione, quam credo eum habuisse; et propter laborem magnum quem sustinuisse dubium non est ut sacram Scripturam exponeret, et pro majori parte recte: non autem ex eo quod a sanctorum doctorum interdum expositionibus indebite deviavit.

Secundo vero commendas Postillatorem ex hoc quod per habitum theologicum veritatem sententiæ habuit, licet in lacte non suxisset proprietatem Hebraici sermonis. Quod, salva pace, videtur minus

rationabiliter dictum. Notum est enim quod habitus theologicus non se extendit ad donum linguarum habendum; et ideo cum theologus dicit : Sic est in Hebraica veritate, et ibi non sic invenitur, non est ex hoc commendandus.

Commendas eum tertio ex hoc quod inter doctores Hebraicos non invenit meliorem theologum quam Rabbi Salomonem. Circa quod notum est quod si in rei veritate ille fuit minus peritus quam alii, non debet commendari ex hoc quod sequitur eum, præsertim in deviis et inconsonis auctoritatibus sanctorum : commenda ergo illum ut dixi in his et ex his quibus commendandus est, et libenter amplectar commendationes tuas.

Concludendo ergo, charissime frater, non credas me reprehendere voluisse Postillatorem, ut dicis; absit a me : sed potius Postillam suam esse simpli-

A citer commendandam expresse asserui in quæstione prædicta : licet in aliquibus locis sentio eam minus sufficere; quod non reputatur vitium simpliciter; nemo namque mortalium perfecte omnia examinare potest : sæpe enim dormitavit Homerus. Sanctum autem in omnibus scientiis, præsertim in Scriptura divina, semper præponere veritatem.

Utinam, frater dilectissime, esses in meo consortio, saltem aliquantulo tempore, ut simul discurrere valeremus additiunculas has, et sic experimento cognosceres quod in illis locis in quibus ab ejus dictis deviare videor, zelo veritatis, non reprehendendi studio processi : et etiam in his non judicio proprio deviavi, sed sequendo majorum sententiam. Vale, frater in Domino : et meliora charismata semper æmulare, etc.

INCIPIT PROLOGUS

IN

Replicas defensivas Postillæ venerabilis ac devoti Patris, fratris Nicolai DE LIRA, ab additionibus domini Burgensis, editas a venerabili et religioso Patre, fratre Matthia THORING sacri ordinis Minorum provinciæ Saxoniæ ministro, ad plurimorum rogatum præfatam Postillam ut veritate lucentem amplexantium.

Modestiam antiquam tenere homines justos atque sanctos decebat, et ordinata regulariter injuriis non gravare molestis. Nam sicut minus bene gesta correctionis limam, sic optime facta laudem et gloriam requirunt. Sed quia omnimoda perfectio solis divinis rebus competit, in cunctis humanis operibus reperiri poterit quod reprehensione dignum est : cum modestia tamen, ut ait beatus Augustinus in principio Retractationum, quæ modestia non modo in agibilibus, sed et scibilibus locum habet. Nam secundum verum intellectum sacræ Scripturæ circa divinum scibile errare non contingit : ideo ipsa sola hunc honorem sibi vindicat, ut recte intellecta sine reprehensione consistat, ut vult beatus Dionysius de divinis Nominibus, capite secundo; nihilque ei contrarium, nisi omnino sit falsum. In ea quoque nihil reperitur absurdum secundum Augustinum XI super Genesim, capite primo. Diversitas igitur et contrarietas in ejus expositione non habet ortum ex illa doctrina irrefragabili, sed ex eo quod ejus expositores intellectum plenum non sunt assecuti, ut vult beatus Hilarius secundo de Trinitate. Quæ tamen expositorum diversitas non omnino inutilis est : quinimo per ea prigritia studentium excutitur, ut veritas inquiratur : sicque Ecclesiæ proficiunt insurgentes hæreses, ut inquit beatus Augustinus I super Genesim contra Manichæos. Omnes igitur sancti et catholici sacræ Scripturæ tractatores antiqui nedum consentiendo, verum etiam salva fide dissentiendo a successoribus, gratias meruerunt immortales. Nam post et per eorum venerandos sanctosque labores excitati, pro patribus nati filii doctores, in eorum comparatione moderni, non parum laude digni surrexerunt : qui in sacræ Scripturæ expositione desudantes, ut vitam haberent æternam talibus promissam, ipsam elucidaverunt, sensum ipsius litteralem tanquam magis authenticum inquirentes; inter quos magister Nicolaus de Lira, in lingua Hebraica simul et Latina peritus, universalior et præclarior reperitur : cujus spiritum tanquam pueri junioris, de Minorum fratrum ordine Deus illustrando misericorditer suscitavit. Ipse quoque sic suscitatus, quod sine fictione didicit, sine invidia communicavit : et tanquam sapientibus et insipientibus, magnis et parvulis debitor effectus, satisfacere cupiens, opus egregium composuit : et in Ecclesiæ sanctæ gazophylacium pauper professione, cum vidua paupercula, studere volentibus pro-

B futurum obtulit, et hoc ipsum opus suum, Postillam nuncupare decrevit. Hoc, inquam, opus Postillæ, et si tantæ sufficientiæ fuerit, quod ipsum non solum parvuli, sed magni; nec solum fideles, sed et infideles, in dubiis circa sacræ Scripturæ litteralem intelligentiam requirunt : ipse tamen magister Nicolaus, ut vere humilis, imperfectum se recognoscens; et ut pius, culpam agnoscens, ubi fortassis culpa non est, in prœmio sui operis, se et per eum scripta determinationi sanctæ matris Ecclesiæ submittens, lectorem benevolum, et correctorem efflagitat charitativum, sciens quod nemo omni ex parte beatus.

Propterea Paulus, venerabilis archiepiscopus Burgensis, judicans aliqua minus apposite a Postillatore exposita, et aliqua minus plene, additiones ad Postillam magistri Nicolai conscripsit, in quibus corrigere nititur quæ ipsi videbantur minus commoda, et supplere ea quæ judicabat deesse. Cæterum ne istæ Burgensis emendationes auctoritati Postillatoris apud
C imperitos derogarent, statui eas examinare, et quæ dictis Nicolai non obviant, intacta relinquam : nec vim faciam ubi ipse aliquem passum secus quam Postillator, exponit : scimus enim etiam apud sanctos doctores ejusdem passus esse varias expositiones : ea autem in quibus Nicolaus corrigit, ostendam quid et quantum contra postillam valeant. In hoc autem opere, et quocunque alio per me facto, vel in posterum fiendo, me totum dignis et legitimis correctoribus submitto. Præsuppono autem circa sensum litteralem, quem et Postillator et Burgensis principaliter quærunt, quid adæquata ratio sensus litteralis sit; et quod sensus litteralis sit ille qui est verus, rationabilis, per Spiritum sanctum intentus, et per voces aut res sine absurditate significatus. Ista ratio adæquata sensus litteralis habetur a beato Augustino super Genesin ad litteram, et a beato Gregorio in Moralibus, prout eum ad id allegat Burgensis in disputatione quæstionis præambulæ.

D *Replica contra quædam dicta Burgensis in quæstione præambula.*

In cujus quæstionis articulo quarto Burgensis notat Postillatorem in duobus. Primo quod præponderat expositionem infidelium, secundo quod dissimulaverit reverentias et auctoritates sanctorum doctorum. Quid veritatis sit in primo, dicetur in loco per

Burgensem allegato, videlicet Genesis primo. Circa secundum, notandum quod sanctorum auctoritas et reverentia, ubi ut sancti locuti sunt, semper debet a fidelibus venerari, ut patet 15 dist. decreti *Per totum*. Ubi autem ut homines et ex opinione locuti sunt, nec sancti in hujusmodi sibi volunt honorem deferri, ut patet IV super Genesin ad litteram, cap. 22. Sciverunt enim sancti quod ex opinione sapientiæ contradicitur sine vitio sapienti, imo expedire videtur in materia opinabili dubia moveri. Nam sicut beatus Augustinus primo super Genesin contra Manichæos: Ecclesiæ proficiunt insurgentes hæreses, ad excutiendam pigritiam; ita expedit in Ecclesia contrarias esse opiniones, eadem ratione; et quam contrarie sancti doctores opinentur in pluribus sacræ Scripturæ passibus, non nisi dicta sanctorum ignorans ignorat. Nec puto inconveniens dicta infidelium assumi in expositionem sacrarum Scripturarum, et confirmationem dubiorum occurrentium. Nam beatus Augustinus facit sic in Confessionum in principio, et multis aliis locis, ubi assumit et laudat dicta Ciceronis, et Platonis, et aliorum. Omnia enim quæ contra fidem non sunt, licet assumere in adjutorium. Omne enim verum vero consonat ex primo Ethic. Et fortassis veritas fidei posita ab infideli ea quæ sunt fidei confirmat, ut dicitur XI de Civitate Dei, cap. 21; et II de Doctrina Christiana beatus Augustinus ad propositum dicit: Si qua forte fidei nostræ accommoda dixerint, non solum formidanda non sunt, sed ab eis, tanquam injustis possessoribus, in usum nostrum vindicanda. Et posito exemplo de Judæis spoliantibus Ægyptios, subdit: « Sic fecerat Cyprianus doctor suavissimus, et martyr beatissimus, Lactantius, Victorinus, Optatus et Hilarius. » Frustra ergo Burgensis Postillatorem: in eo redarguit, cum et ipsemet Aristotelis dicta aliquoties adducit.

In articulo ejus quæstionis post veram commendationem, Postillatorem ipse Burgensis vituperat in tribus. Primo dicit in Postilla irrationabiliter postponi dicta sanctorum, et specialiter sancti Thomæ, cujus dicta dicit igne charitatis examinata, et naturalis rationis dictamine multipliciter purgata. Ad hoc dico quod Burgensis in Postillatore ægre ferre non debuit, quod ipsemet sæpe facere consuevit in plerisque enim locis (ut patebit in processu) et beatum Augustinum, Hieronymum, Gregorium, Isidorum, et sanctum Thomam postponit sine ratione: quod in Postillatore non reperitur, qui nullius sancti dictum reprobat, nisi ex majori ratione et auctoritate declinandum ostendat. Et specialiter huic Burgensi videtur crimen læsæ majestatis repugnare, cum dicta sancti Thomæ præferre videtur dictis Augustini, Gregorii, Hieronymi, et aliorum, quasi illa non sicut ista sint igne charitatis examinata, et quasi illa sicut ista non egeant retractatione. Beatus enim Augustinus in exordio suæ Retractationis dicit quod « in multiloquio peccatum non deerit: qui non habet primas partes sapientiæ, scilicet recte docendo, habeat saltem secundas, scilicet modestiæ, in revocando errata. » Et concludit: « Qui ista scituri sunt non imitentur me errantem, sed in melius proficientem. » Modestum fuisset Burgensi sanctum Thomam beato Augustino non præferre, quasi omnia dicta sancti Thomæ sint prima vera; cum multa dicta beati Augustini sint hodie opinabilia: qui etiam libros suos super Genesin ad litteram reputat magis esse inquisitivos quam diffinitivos: et quædam dicta ejus etiam non retractata, a moderna schola communiter non recipiuntur, ut de ratione intelligendi opera sex dierum, etc. Non igitur ægre ferat Burgensis si dicta beati Thomæ non usquequaque recipiantur.

Secundo autem Burgensis notat Postillatorem quasi non fuerit perfectus in idiomate Hebraico, eo quod a pueritia non didicit. Sed illa ratio non valet, quia stat senem addiscere idioma quodcunque perfecte. Nec Burgensis debuit ex eo notare Postillatorem, sed ei gratias agere, quia ad exaltationem catholicæ fidei et sacræ Scripturæ dilectionem tantum impendit studium, ut intellectum linguæ Hebraicæ etiam adultus assequi mereretur. Quod si reprehensibile est, venit beatus Hieronymus similiter culpandus, quod absit.

Tertio Burgensis culpat Postillatorem, quia secutus est Rabbi Salomonem potius quam alios Hebræos eo potiores. Respondeo quod Postillator non sequitur nec illum nec alios, nisi quantum ratio et fides admittunt; imo hi quos Burgensis præfert Rabbi Salomoni non reperiuntur fidei plus favisse et rationi, nec Scripturam clarius exposuisse quam Rabbi Salomon ut patebit in locis suis.

HIERONYMI PROLOGUS GALEATUS.

(*Vide inter Opera B. Hieronymi.*)

BEATI HIERONYMI

EPISTOLA AD PAULINUM PRESBYTERUM,

De omnibus divinæ historiæ libris.

(*Vide inter epistolas Beati Hieronymi.*)

SANCTI HIERONYMI

PROLOGUS IN PENTATEUCHUM MOYSI

AD DESIDERIUM.

(*Vide inter Opera B. Hieronymi.*)

PROTHEMATA GLOSSÆ ORDINARIÆ.

(AUG. *de Gen. ad litt.*, tom. III, lib. I, c. 21, [a]) Cum omnes divinos libros legimus, etc., *usque ad* congruam non inutile est eruisse sententiam.

(*Ibid.*, c. 18.) In rebus obscuris atque a nostris oculis remotissimis, etc., *usque ad* cum potius eam, quæ Scripturarum est, nostram esse velle debeamus.

[a] Revocatur lector ad tomos Patrologiæ nostræ. EDIT.

Notandum quia hæc Scriptura ita allegoricis verbis texitur, ut allegoricum sensum contineat, et historicam fidem rerum gestarum non amittat. Dicitur autem Genesis a suo principio, secundum morem Hebræorum, qui ex principiis maxime nomina libris imponunt, sicut Matthæus evangelicam suam historiam. librum generationis appellat, cum multa utraque Scriptura in sequentibus contineat, in quibus nulla generationis mentio fiat. Introducit quippe hæc historia primum hominem futuri formam, ut pote de terra virgine conditum, per quem generandi terreni erant in vitam transitoriam: sicut Evangelium secundum novum hominem inducit de matre virgine genitum, qui filios generaret in vitam æternam. In hac ergo Scriptura figuræ sunt futurorum: in Evangelio vero manifestatio completorum. Liber iste more Hebræorum a principio Genesis appellatur, quia in eo de cœli et terræ generatione agitur, licet alia multa sequantur: sicut Evangelium Matthæi, « Liber generationis Jesu Christi. » Inducit enim Moyses primum hominem formam futuri de terra virgine conditam, qui generaret terrenos in vitam transitoriam, sic et Evangelium secundum hominem, scilicet Christum de matre virgine genitum, qui generaret cœlestes in vitam æternam. Hic ergo figura, in Evangelio veritas.

(Hieron., *lib. Hebr. Quæst. in Gen.*, tom. III, col. 937.) « In principio creavit Deus cœlum et terram. » Plerique autumant, etc., *usque ad* qui voluminibus ex librorum principiis nomina imponunt.

Quatuor sunt regulæ sacræ Scripturæ, id est, historia, quæ res gestas loquitur; allegoria, in qua aliud ex alio intelligitur; tropologia, id est moralis locutio, in qua de moribus ordinandis tractatur; anagoge, id est, spiritualis intellectus, per quem de summis et cœlestibus tractaturi, ad superiora ducimur. His quatuor quasi quibusdam rotis tota divina Scriptura volvitur; verbi gratia, Hierusalem secundum historiam est civitas, secundum allegoriam Ecclesiam significat, secundum tropologiam, id est, moralitatem, animam cujuslibet fidelis, quæ ad pacem æternam anhelat; secundum anagogen, cœlestium omnium vitam, qui revelata facie vident Deum.

Divina Scriptura aliquando æterna intimatur, ut est: « In principio erat Verbum (*Joan.* I). » Aliquando facta narrantur, ut: « Cum venerit filius hominis in majestate sua, » etc. Aliquando quæ agenda sunt præcipiuntur, ut: « Diliges proximum tuum, sicut teipsum. » Et est bipartita divina Scriptura: quia alia sunt quæ secundum figuram dicuntur, ut est: « Audivit Adam vocem Domini deambulantis in paradiso; » alia secundum rerum gestarum fidem, ut est quod populus exiens de Ægypto per mare pedibus ambulavit; alia sunt quæ utroque dicta sunt modo, ut est transitus maris Rubri, et miracula quæ Dominus in Evangelio fecit.

Tribus modis significat hæc Scriptura generationem sæculi esse factam. Aut enim sola voluntate aliquid dicitur factum, ut: « In principio creavit Deus cœlum et terram. » Aut voluntate simul et voce præceptiva, ut: « Fiat lux. » Sive deliberativa, ut: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem « nostram. » Aut voluntate, voce et definitione, ut: « Crescite, et multiplicamini et replete terram; » et. « Germinet terra herbam virentem, et facientem se-« men, » etc. Et ea, quæ sola voluntate, et voce dicuntur, novitate facta sunt. Quæ vero per definitionem, hæc sunt similia illis quæ noviter facta sunt, et hæc sunt quæ post septimum diem usque in finem operatur Deus, et ex illa definitione proveniunt.

Quidam tria principia posuerunt, Deum, exemplar, et materiam, eaque increata et sine initio: Deumque non tanquam creatorem materiæ, sed quasi artificem, ad exemplar de præjacenti materia mundum fecisse. Alii duo principia putaverunt, materiam, et speciem, et cum his tertium, quod A operatorium dicitur, mundumque semper fuisse et futurum esse. His et hujusmodi erroribus obvians Moyses, in uno spiritu, in uno principio temporis, mundum a creatore Deo factum narrat, tanta velocitate, ut effectu sensum temporis præveniret; videlicet Deum cognoscens initium universorum, æternum intelligere dedit et omnipotentem, ex tanta celeritate operis, ut necdum primum nascentis mundi momentum transactum dicatur, quando mundus creatus dicitur, his verbis: « In principio creavit Deus cœlum et terram. »

(Strabus.) « In principio, » etc. Moyses in uno principio temporis a Deo creatore mundum factum refert, ut sensum temporis præveniret effectu voluntatis, ut Deum sciamus esse ante temporis initium, et ipsum esse initium omnium. Plato enim tria initia vel principia existimabat, Deum, exemplar, et materiam, et ipsa increata sine principio, et Deum quasi artificem, non creatorem. Aristoteles, duo, B materiam, et speciem, et tertium operatorium dictum, mundum vero semper esse et fuisse. Contra hæc ergo et hujusmodi dicitur: « In principio crea-« vit Deus cœlum et terram. »

(Aug.) Sicut Paulus per revelationem didicit Evangelium, ita Moyses, docente Spiritu sancto, conditi mundi exordium.

Moyses in hoc libro de inferiori mundo ad instructionem hominis agit; et quia homo præponendus erat mundo visibili, primum, regnum paratum describit, postea rectorem inducit, cui serviat plenitudo regni. Dicit ergo: « In principio creavit Deus « cœlum et terram. » Cœli et terræ nomine, quidquid Deus fecit, simul factum esse materialiter potest intelligi, sed informiter, sive spirituale, sive corporale sit. Deinde prosequitur quomodo Deus singulorum formas fecerit, et operum distinctiones; et quia nondum erant distinctæ formæ, addit de terra: « Terra autem erat inanis et vacua, » his, scilicet, C quæ de ipsa erant processura. « Et tenebræ erant « super faciem abyssi. » Per abyssum cætera elementa possunt intelligi, quæ adhuc confusa et incerta erant, quas formas essent habitura.

Quatuor modis operatur Deus: primo in verbo, secundo in materia informi. Unde Ecclesiastici XVIII: « Qui vivit in æternum creavit omnia simul. » Tertio per opera sex dierum varias distinxit creaturas quarto ex primordialibus seminibus non incognitæ oriuntur naturæ, sed notæ, sæpius, ne pereant, reformantur.

(Aug. Isid., Beda.) *Mystice.* Primordia generis humani, quibus ipsa luce perfrui cœpit, bene comparantur primo diei, quo Deus lucem fecit. Et hæc ætas tanquam infantia putanda est ipsius universi sæculi, quod tanquam unum hominem proportione magnitudinis suæ cogitare debemus: quia unusquisque homo cum primo nascitur, et exit ad lucem, primam ætatem agit in infantia. Hæc tenditur ab Adam usque ad Noe generationibus decem. Quasi vespera D hujus diei fit in diluvio, quia et infantia nostra tanquam oblivionis diluvio deletur. Incipit mane secundæ diei a temporibus Noe tanquam pueritia, et tenditur hæc ætas usque ad Abraham aliis generationibus decem. Et bene comparatur secundo diei, quo factum est firmamentum, inter aquam et aquam: quia et arca, in qua erat Noe cum suis, firmamentum erat inter aquas inferiores, in quibus natabat, et superiores quibus compluebatur. Hæc ætas diluvio non deletur, quia nec pueritia nostra oblivione tollitur de memoria. Meminimus enim nos pueros fuisse, infantes non meminimus. Hujus vespera est confusio linguarum in eis qui turrim faciebant, et fit mane ab Abraham. Sed nec ista ætas secunda generavit populum Domini, quia nec pueritia apta est ad generandum. Incipit mane diei tertiæ ab Abraham, et succedit tertia ætas similis adolescentiæ. Et bene comparatur diei tertio, in quo ab aquis terra separata est. Ab omnibus enim gentibus, qua-

rum error instabilis, et vanis simulacrorum doctrinis, quasi ventis omnibus mobilis (quod bene significatur maris nomine), fidelis populus secernitur. Ab hac ergo gentium vanitate et hujus sæculi fluctibus separatus est populus Dei per Abraham; tanquam terra cum apparuit arida, id est, sitiens imbrem cœlestem divinorum mandatorum. Qui populus unum Deum colendo, tanquam irrigata terra, ut fructus utiles posset afferre, sanctas Scripturas et prophetias accepit. Hæc enim ætas jam potuit generare populum Dei, quia et tertia ætas, id est, adolescentia, jam filios habere potest. Et ideo ad Abraham dictum est Genesis XVII: « Patrem multarum gentium posui te, augebo te nimis valde, et ponam te in gentes, et reges ex te erunt. Et ponam testamentum, » etc. Hæc ætas porrigitur, ab Abraham usque ad David, quatuordecim generationibus. Hujus vespera est in peccatis populi, quibus divina mandata prætereibant, usque ad malitiam pessimi Saulis. Deinde mystice fit mane quartæ diei, regnum scilicet David. Hæc ætas similis est juventuti. Et revera inter omnes ætates regnat juventus, et ipsa est ipsum firmamentum omnium ætatum: et ideo bene comparatur quarto diei, in quo facta sunt sidera cœli in firmamento. Quid enim evidentius significat regis eminentiam quam splendor solis? et plebis obtemperantiam, lunæ splendor ostendit, tanquam Synagogam ipsam; et stellæ principes ejus et omnia fundata in stabilitate regni, tanquam in firmamento. Hujus quasi vespera est in peccatis regum, quibus illa gens meruit captivari. Fit deinde mane quintæ diei, transmigratio in Babylonem, cum in captivitate populus leniter in peregrino otio est collocatus. Et porrigitur hæc ætas usque ad adventum Christi, id est quinta ætas, secundum quam est declinatio a juventute in senectutem, nondum quidem senectus, nec jam juventus: senioris ætas est, quem Græci πρεσβύτην vocant, nam senex apud eos non πρεσβύτης sed γέρων dicitur. Et revera sic ista ætas a regni robore est inclinata et fracta in populo Judæorum, quemadmodum homo a juventute fit senior. Et bene comparatur illi diei quinto, in quo facta sunt animalia in aquis, et volatilia cœli: posteaquam scilicet illi homines inter gentes, tanquam in aquis, cœperunt vivere, et habere incertam sedem et instabilem, sicut aves volantes. Sed plane ibi erant cete, id est magni homines, qui magis dominabantur fluctibus sæculi, quam servirent in illa captivitate: non enim ad cultum idolorum aliquo terrore depravati sunt. Ubi sane animadvertendum quod benedixit Deus illa animalia, dicens: « Crescite et multiplicamini et replete aquam maris, avesque multiplicentur super terram. » Quia revera gens Judæorum (ex quo dispersa est per gentes) valde multiplicata est. Hujus diei, hoc est, hujus ætatis, quasi vespera est multiplicatio peccatorum in populo Judæorum, quia sic excæcati sunt, ut Deum et Dominum nostrum Jesum Christum non possent agnoscere. Mystice, mane sextæ diei fit prædicatio Evangelii per Jesum, et finito die quinto, id est quinta ætate, incipit sexta, scilicet senectus veteris hominis, in qua homo minus potens est, et quasi ad extremum vitæ tendit. Et hoc etiam apparet, quia illud carnale regnum jam est vehementer attritum, quando et templum Dei dejectum est, et sacrificia cessaverunt: et nunc ea gens, quantum ad regni vires attinet, quasi extremam vitam trahit. In ista tamen ætate, tanquam in senectute veteris hominis, homo novus nascitur, qui jam spiritualiter vivit; sexta enim die, dictum est: « Producat terra animam viventem. » Nam quinta die non dictum erat: Producant aquæ animam viventem, sed reptilia animarum vivarum. Quomodo enim corpora sunt reptilia, sic tunc adhuc etiam corporali circumcisione et sacrificiis, tanquam in mari, gentium populus ille serviebat legi. Istam vero animam vivam dicit, quia vitam jam incipiunt æternam desiderare. Serpentes ergo et pecora, quæ terra producit, gentes significant, jam stabiliter credituras Evangelio, de quibus dicitur et illud quod Petro demonstratum est in Actibus apostolorum, cap. X: « Macta et manduca. » Et cum ille immunda diceret, responsum est illi: « Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris. » Tunc fit homo ad imaginem et similitudinem Dei, sicut in ista ætate sexta nascitur in carne Dominus noster, de quo dictum est per prophetam: « Et homo est, et quis cognoscet eum? » Et quemadmodum in illa die masculus et femina conjuncti sunt, sic et in ista Christus et Ecclesia. Et præponitur homo illa die pecoribus, serpentibus et volatilibus cœli: sic et in ista ætate Christus regit animas sibi obtemperantes, quæ ad Ecclesiam ejus, partim de populo Judæorum et partim ex gentibus venerunt, ut ab eo domitæ mansuescerent; homines, scilicet vel carnali concupiscentiæ dediti, sicut pecora; vel tenebrosa curiositate obscurati, quasi serpentes; vel elati superbia, quasi aves. Et sicut in illa die pascitur homo, et animalia quæ cum ipso sunt, herbis seminalibus, et lignis fructiferis, et herbis viridibus: sic in ista ætate homo, quicunque bonus est minister Christi, et eum bene, quantum potest, imitatur, cum ipso populo spiritualiter pascitur sanctarum Scripturarum alimentis et lege Dei: partim ad concipiendam fecunditatem rationum atque sermonum, tanquam herbis seminalibus; partim ad utilitatem morum et conversationis humanæ, tanquam lignis fructiferis; partim ad vigorem fidei, spei et charitatis in vitam æternam, tanquam herbis virentibus, quæ nullo æstu tribulationum possunt arescere. Sed spiritualis sic pascitur istis alimentis, ut multa intelligat; carnalis autem, id est, parvulus in Christo, tanquam pecus Dei, ut multa credat quæ intelligere nondum potest; tamen eosdem cibos omnes habent. Hujus autem ætatis vespera est, de qua Dominus ait Luc. XVIII: « Putas veniens Filius hominis inveniet fidem super terram? » Post illam vesperam fiet mane, cum ipse Dominus in claritate venturus est. Tunc requiescent cum Christo ab omnibus operibus suis ii quibus dictum est Matth. V: « Estote ergo vos perfecti sicut et Pater vester cœlestis perfectus est. » Tales enim faciunt opera bona valde: post talia enim opera speranda est requies in die septimo, qui vesperam non habet. Nullo ergo modo potest dici quemadmodum fecerit Deus cœlum et terram, et omnem creaturam quam condidit: sed ista expositio per ordinem dierum sic indicat quasi historiam rerum factarum, ut prædicationem futurorum maxime observet. Si autem aliquem movet quod in istis ætatibus sæculi duas ætates primas denis generationibus advertimus explicari, tres autem consequentes singulæ quatuordecim generationibus contexuntur, sexta vero ista nullo generationum numero definita sit: facile est videre etiam in unoquoque homine duas primas ætates, infantiam et pueritiam, corporis sensibus inhærere: qui sensus corporis quinque sunt, visus, auditus, gustus, olfactus, et tactus; quinarius autem numerus duplicatus (quoniam duplex est sexus humanus, unde generationes tales existunt, masculinus et femininus) denarium numerum facit. Jam vero ab adolescentia, et deinceps, ubi ratio incipit in homine prævalere, accedit quinque sensibus cognitio et ratio, quibus vita regitur et administratur: ut jam septenarius numerus esse incipiat, qui similiter duplicatus, quatuordecim generationibus eminet et apparet, quas habent tres ætates consequentes, adolescentis scilicet, juvenis et senioris. Senectutis vero ætas, sicut in nobis nullo statuto annorum tempore definitur, sed post illas quinque, quantum quisque vixerit, senectuti deputatur: sic in ista ætate sæculi non apparent generationes definitæ, ut occultus sit ultimus dies, quem utiliter Dominus latere oportere demonstrat.

(AUG. *ubi supra.*) *Moraliter.* Habet unusquisque nostrum in rectis operibus et recta vita, tanquam distin-

ctos istos sex dies, etc., *usque ad* servio legi peccati.

(ISID. *in Gen.*, cap. 1 et 2, et initio tertii.) Quarto die, quo jam in illo firmamento disciplinæ spiritales intelligentias operatur atque distinguit, etc., *usque ad* et jucundo otio perfruantur.

(ISID. *ibid.*, cap. 1.) *Mystice.* « In principio creavit Deus cœlum et terram. » Spirituales, scilicet qui cœlestia meditantur, etc., *usque ad* « magnum est si carnalia vestra metamus. »

(AUG. *de Gen. ad litt.* lib. VIII, c. 1, tom. III.) A In narratione rerum gestarum, etc., *usque ad* in quo solo formatur et illuminatur, ne sit tenebræ vel abyssus.

(GREG., lib. XXXII *Moral.*, c. 12, tom. II.) Quærendum est quomodo Deus cuncta simul condidit, dum idem Moyses ex dierum mutatione variante, distincte creata describit? Sed rerum materia simul creata est, etc., *usque ad* quæ non simul prodeunt per temporis incrementa.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

OPERUM OMNIUM PARS PRIMA

SIVE

OPERA THEOLOGICA.

GLOSSA ORDINARIA.

LIBER GENESIS.

Hebraice dictus בראשית, BERESIT, *id est* IN PRINCIPIO; *Græce* ΓΕΝΕΣΙΣ, *id est* GENERATIO.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1.— « In principio creavit, » etc. Non dicit: In principio dicit Deus, Fiat cœlum et terra. Sed dixit: « Fiat lux, et facta est lux, » quoniam universaliter nomine cœli et terræ comprehendendum erat quidquid fecit Deus, deinde per partes explicandum quomodo fecit. Unde sequitur: « Dixit Deus, Fiat, » id est, per verbum suum fecit. Vel quia cum primum fiebat informis materia spiritualis, vel corporalis, non erat dicendum: « Dixit Deus, « Fiat; » incongruum enim erat a Deo dici, « fiat, » quia formam verbi non imitatur imperfectio, nisi cum generis sui conversione ad creatorem sit perfecta creatura; ut cum dicitur: « Dixit Deus, Fiat, » intelligamus eum ad se imperfectionem creaturæ revocare. Cum ergo dicitur: « In principio fecit Deus « cœlum et terram, » commemoratio Filii fit, quia principium est; sed cum dicitur: « Dixit Deus, Fiat, » commemoratur quia Verbum est. Per principium notat exordium creaturæ existentis ab illo; per Verbum, perfectionem creaturæ ab illo ad ipsum revocatæ, ut formetur imitando formam Verbi incommutabilem. Non enim habet vitam informem Verbum Dei, cui est idem esse quod vivere; imo idem vivere quod beate vivere. Creatura vero spiri- B tualis habet informem vitam, cui non est hoc esse quod vivere; nec vivere quod beate vivere: quia, aversa a sapientia Dei, stulte et misere vivit.

« In principio, » etc. (BEDA, *Hexaem.* lib. I, tom. II, col. 13 [a].) Creationem mundi insinuans Scriptura, primo verbo æternitatem et omnipotentiam Dei ostendit: quem enim in principio temporum mundum creasse perhibet, eumdem ante tempora æternaliter significat exstitisse. Et quem in conditionis initio cœlum et terram creasse narrat, tanta celeritate operationis omnipotentem esse declarat, cui voluisse, facere est. Bene ergo dicitur: « In « principio creavit, » etc. Utrumque scilicet, simul, quamvis utrumque simul ab homine non dicatur. Unde propheta terram in initio factam ostendit dicens, C psal. CI: « Initio tu, Domine, terram fundasti, » etc

« In principio, » etc. Cœlum non visibile firmamentum, sed empyreum, id est, igneum vel intellectuale, quod non ab ardore, sed a splendore dicitur, quod statim repletum est angelis. Unde in Job XXXVIII: « Ubi eras cum me laudarent astra matu« tina, » etc. Et nota tria hic commemorari elementa. Nomine cœli, aerem intelligimus. Nomine terræ, ipsam et ignem qui in ea latet. Quarti, id est, aquæ in sequentibus fit mentio.

[a] Revocatur lector ad tomos Patrologiæ nostræ. EDIT.

(ALCUIN. *in Gen.* tom. I.) « In principio. » Filio, quo humanato patuit qui essent cœlestes, qui terreni. Cœlum, creatura spiritualis, ab exordio perfecta et beata. Terra, corporalis materies adhuc imperfecta. Cœlum, informem materiam spiritualis vitæ, sicut in se potest existere non conversa ad Creatorem in quo formatur. Terram, corporalem, sine omni qualitate quæ apparet in materia formata.

(BEDA *in Gen.*, tom. II, col. 191.) Scriptura ait : « Qui fecisti mundum de materia informi (*Sap.* XI). » Materia facta est de nihilo. Species mundi de materia informi. Proinde duas res fecit Deus ante omne tempus, angelicam creaturam et materiam informem. Quamvis enim Salomon dicat : « Qui vivit in « æternum, creavit omnia simul (*Eccli.* XVIII), secundum originem tamen informis materies antecedit formatam speciem. Itaque mundum, et angelos, et animam de nihilo fecit Deus : hominem et creaturas cæteras de aliquo.

(*Ibid.*, col. 192.) Septem sunt cœli, quorum hæc sunt nomina, aer, æther, olympus, spatium vel igneum, firmamentum, cœlum angelorum, et Trinitatis. Hieronymus autem dicit cœlum Trinitatis primum, secundum angelorum, tertium firmamentum.

Mystice. « In principio creavit Deus cœlum. » Eos scilicet qui cœlestis imaginem portaverunt. « Et « terram, » id est eos qui postea superbiendo, terram, id est terreni hominis imaginem, portantes, se fecerunt deformes. « Terra autem erat inanis, » quia deposuerat formam bonam. « Et vacua, » boni operis fructu. « Et tenebræ erant, » veri scilicet luminis privatio; « super faciem abyssi, » corda scilicet superborum.

VERS. 2. — « Terra autem erat inanis, » etc. (BEDA, *Hexaem.* tom. II.) Quod vel quale cœlum in principio cum terra factum est, ostendit. Hoc enim de terra subdit, quod de cœlo intelligi noluit. Hoc enim superius cœlum quod a volubilitate mundi secretum est, mox ut creatum est, sanctis angelis est impletum : quos in principio cum cœlo et terra conditos testatur Dominus dicens Job XXXVIII : « Ubi eras cum me laudarent astra matutina, et « jubilarent omnes filii Dei? » Astra matutina eosdem angelos et filios Dei vocat. De cœlo enim in quo posita sunt luminaria, quomodo vel quando factum sit postea dicit.

(STRAB.) « Inanis et vacua. » Inutilis scilicet, et infructuosa, et incomposita. Omnia enim elementa commixta, confusa, et totum hoc aeris spatium aquis plenum; non quales nunc sunt, sed sicut nebulæ tenues erant, quales adhuc supercœlestes sunt.

(BEDA *ubi supra.*) « Tenebræ erant, » etc. Non sunt audiendi qui reprehendendo dicunt Deum prius creasse tenebras quam lucem : quia nullas in aqua, vel aere fecit tenebras; sed distincto ordine providentiæ prius aquas cum cœlo creavit, et terra, et has cum voluit lucis gratia venustavit. Et notandum quod cum cœlo duo elementa mundi creata sunt, quibus alia duo inserta sunt, aqua, scilicet, et terra, quibus insunt ignis et aer. Aquæ autem totam superficiem terræ tanta altitudine tegebant, ut ad illos usque locos pertingerent, ubi nunc usque super firmamentum partim resident. Ipsa autem terra et aqua informis dicuntur materia, quia omnia quæ videmus, vel ex istis sumpserunt exordium, vel ex nihilo : et priusquam in lucem venirent, non erat unde formam haberent.

« Et Spiritus Domini ferebatur super aquas. » (AUG., lib. I *de Gen. ad lit.*, c. 5, tom. III.) Sive totam corporalem materiam aquam appellavit, ut insinuaret unde facta et formata sunt omnia quæ ex humida natura per species varias in terra formari videmus; sive spiritualem vitam ante conversionis formam quasi fluitantem. Spiritus Dei superferebatur, quia subjacebat bonæ voluntati Creatoris, quod formandum et perficiendum inchoaverat. Dictum est etiam « Spiritus Domini ferebatur super aquas. » Ne faciendo opera potius per necessitatem indigentiæ quam per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaretur. Commode enim prius insinuatur aliquid inchoatum, cui superferretur : non loco, sed omnia superante potentia.

« Et Spiritus Domini ferebatur, » etc. (HIERON. *in Gen.* t. III, col. 939.) In Hebræo habet מרחפת *merahephet*, id est, incubabat, vel fovebat, more volucris ova calore animantis. Intelligimus ergo non de spiritu mundi dici, ut putant multi; sed de Spiritu sancto, qui et ipse est omnium vivificator : si autem vivificator, et conditor; si conditor, et Deus. Psal. CIII : « Emitte, ait, Spiritum tuum et crea« buntur. »

« Et Spiritus, » etc. In quo subsistentes requiesceremus flatu ejus vivificati, et unda baptismi abluti. « Et Spiritus Domini ferebatur super aquas, » etc. Sicut Deus, scilicet et conditor, præerat fluitanti et confusæ materiei, ut distingueret quando vellet. Tota ergo Trinitas hic operata intelligitur, Deus, Pater scilicet; principium, Filius; Spiritus Dei, Spiritus sanctus.

« Et Spiritus, » etc. (ISID., *in Gen.* ?) Corda scilicet fluctuantia, quæ mentis quietem amiserant, quia eis spiritus non innitebatur, sed superferebatur : quasi potens naturam a confusione in melius revocare. Deinde per totum hujus Scripturæ textum sex quasdam operosas ætates videmus, licet quasi proximis limitibus distinctas, ut in septima quies speretur; et eas habere similitudinem sex dierum, quibus ea facta sunt, quæ Deum fecisse Scriptura commemorat. Primordium enim generis humani, quo ista luce frui cœpit, comparatur primo diei quo lucem Deus fecit. Hæc ætas tanquam infantia est totius sæculi, quod tanquam unum hominem proportione magnitudinis suæ cogitamus. Homo enim cum primo nascitur in lucem, infantiam agit primam ætatem, quæ tendit ab Adam usque ad Noe generationibus decem : diluvium quasi vespera hujus

diei est, quia infantia nostra oblivionis diluvio deletur.

Vers. 3. — « Dixitque Deus : Fiat lux. » (Aug., *de Gen. ad litt.*, lib. I, c. 17, tom. III.) Lux primo die facta spiritualis vel corporalis intelligitur, etc., *usque ad* mane futuri inchoatio. (Beda, *Hexaem.*) Si autem primo die corporalis lux facta est, congrue mundi ornatus a luce inchoatur, unde cætera, quæ creanda erant, videbantur. Si autem quæritur, ubi est facta, cum abyssus omnem terræ altitudinem tegeret? patet quod in illis partibus, quas nunc illustrat solis diurna lux. Nec mirum lucem in aquis posse lucere, cum etiam nautarum operatione sæpius illustrentur, qui in profundo mersi, misso ex ore oleo, aquas sibi illustrant : quæ tunc multo rariores quam sint modo, fuere in principio, quia nondum congregatæ in uno loco.

« Dixitque Deus : Fiat lux. » (Aug. *ibid.*, c. 2.) Non temporaliter : si enim temporaliter, et mutabiliter; si mutabiliter, et per subjectam creaturam, non est lux prima creatura. Sed forsitan, etc., *usque ad* ut sit et ut maneat.

« Fiat lux. » (Aug. *ibid.*, c. 4, 5, 9.) Ea conditione scilicet qua cuncta subsistunt intemporaliter in Dei sapientia, priusquam in seipsis. « Et facta est lux, » id est angelica et cœlestis substantia, in se temporaliter ; sicut erat in sapientia, quantum ad ejus incommutabilitatem, æternaliter. Vel notatur hujus creaturæ informitas scilicet et imperfectio antequam formaretur in amore Conditoris : formatur enim cum convertitur ad incommutabile lumen Verbi.

« Fiat lux. » (Aug. *ibid.*, c. 10, 11, 16.) Si corporaliter lux facta est, etc., *usque ad* nondum enim erant animalia quibus hæc vicissitudo exhiberetur.

Vers. 4. — « Et vidit Deus lucem, » etc. (Strab.) Lucem et tenebras fecit Deus, unde Dan. III. « Benedicite, lux et tenebræ, Domino, » cum omnis creatura ad benedicendum invitatur.

(Isid., *in Gen.*, c. 2.) Habet quisque in operibus et recta vita, distinctos sex dies, post quos requiem speret : primo die, lucem fidei, quoniam primo invisibilibus credit propter quam fidem Dominus apparere dignatus est.

« Factumque est vespere. » (Aug., *de Gen. contra Manich.*, l. I, c. 4; Beda, *in Hexaem.*) Occidente luce paulatim, et post spatium divinæ longitudinis inferiores partes subeunte, factum est vespere, sicut
1 nunc usitato circumitu solis solet fieri.] Factum est autem mane eadem super terram redeunte, et alium diem inchoante, et dies expletus est unus viginti quatuor horarum. Notandum vero quod nox in illo triduo omnino tenebrosa fuit, quæ post creata sidera aliqua luce claruit : decebat etiam ut dies a luce inciperent, et in mane sequentis diei tenderent, ut opera Dei a luce inchoata et in lucem completa esse significarentur.

Vers. 5. — . . . . « Factumque est vespere, » etc. (Greg., l. VIII *Moral.*, c. 6, tom. I.) Nequaquam in hac vita per exercitationem justitiæ peccatum deseritur, ut in ipsa inconcusse maneatur : quia si culpam rectitudo eliminat, cogitationis nostræ foribus assidens, ut sibi aperiatur, pulsat. Unde ait Moyses : « Facta est lux ; » et paulo post : « Factum est vespere. » Creator enim, humanæ culpæ præscius, tunc expressit in tempore quod nunc versatur in mente. Lumen namque rectitudinis sequitur umbra tentationis. Sed quia electorum lux tentatione non exstinguitur, non nox, sed vespera facta memoratur, quia tentatio lumen justitiæ abscondit, non interimit.

(Aug., *de Gen. ad litt.*, l. IV, c. 22, 23, tom. III, col. 311, 312.) Notandum, quod cæteræ creaturæ, etc., *usque ad* ut illud scilicet ad diem pertineat, hoc ad vesperam.

Vers. 6. — . . . « Fiat firmamentum, » etc. (Greg., l. XXVII *Moral.*, c. 24.) Angelicæ virtutes, quæ in Dei amore perstiterunt, hoc in retributione acceperunt, ut in contemplatione Conditoris perenni felicitate maneant, et in hoc quod conditæ sunt æternaliter subsistant. Unde apud Moysen cœlum factum dicitur, et idem postea firmamentum vocatur, quia angelica natura prius subtilis est in superioribus condita, et post, ne unquam cadere possit, mirabilius confirmata.

« Fiat firmamentum, » etc. (Aug., l. II *de Gen. ad litt.*, c. 2, col. 264.) Quæritur utrum illud cœlum nunc fiat quod excedit aeris spatia, etc., *usque ad* quia intervallum ejus dividit inter quosdam vapores aquarum et aquas quæ sunt in terris.

« Fiat firmamentum, » etc. (Aug., *ibid.*, c. 4.) Notandum quod firmamentum non propter stationem, etc., *usque ad* sed quoquomodo ibi sint, ibi esse non dubitamus.

« Fiat firmamentum in medio. » (Beda, *in Hexaem.*, t. II.) Cœli, in quo fixa sunt sidera, etc., *usque ad* Quales autem, et ad quid utiles, novit qui condidit.

Vers. 7. — « Et fecit Deus firmamentum, » etc. (Aug., l. II *de Gen. ad litt.*, c. 8, col. 269.) Quæritur quare cum dixisset : « Fiat firmamentum et factum est ita, » postea addit : « Et fecit Deus firmamentum, » etc., *usque ad* dicens : « Dixitque Deus fiat, » etc.

(*Ibid.*, c. 1, 3, 5.) Super aerem purus ignis, etc., *usque ad* Facit ergo frigidam aquarum supercœlestium vicinitas.

(*Ibid.*) Notandum vero quod prima die cum facta est lux, dictum est tantum : « Fiat lux, » et hoc in verbo, et « facta est lux, » in opere, statimque adhæsit increatæ luci lux creata, ut vicinior et omni creatura capacior. In secunda die quædam mora est, et verborum multiplicatio, « fiat, » et « fecit Deus, » et « factum est ita » ; ut intelligamus istas naturas ad deficiendum pronas, et ad obediendum minus aptas.

(Hieron., l. I *contra Jovin.*, t. II, col. 211.) Notandum etiam quod hujus diei secundi opera secundum Hebræos non dicuntur bona, cum bona sint sicut cætera : quod fit propter binarium principem alter-

nitatis, qui primus ab unitate discedit : et in figura bigamiæ ponitur et multorum reprehensibilium ; unde quæ bina ingrediuntur in arcam immunda sunt, impar numerus mundus. Vel ideo bona non dicuntur, quia in hoc opere distinctio aquæ non fit perfecta, quæ in proximo fit, ubi dicit : « Congregentur aquæ, » ut ibi dicetur.

(Aug., *ubi supra*, c. 9.) Quæri solet cujus figuræ sit cœlum : sed Spiritus sanctus, quamvis auctores nostri scieriut, per eos docere noluit, nisi quod prosit saluti. Quæritur etiam si stet an moveatur cœlum ? Si moveatur, inquiunt, quomodo est firmamentum ? Si stat, quomodo sidera in eo fixa circumeunt ? Sed firmamentum non propter stationem, sed propter firmitatem, aut terminum aquarum intransgressibilem dici potest. Si autem stat, nihil impedit moveri et circumire sidera. Secundo die factum est tanquam firmamentum disciplinæ, quod discernit inter carnalia et spiritualia, sicut inter inferiores et superiores aquas.

(Isid., *in Gen.* c. 2, tom. V, col. 213.) Die secunda posuit firmamentum, sanctas scilicet Scripturas in Ecclesia. De quibus dicitur Isa. xxxiv : « Cœlum sicut liber plicabitur. » Hoc firmamento discernit aquas superiores, id est populum angelorum, quibus non est necesse ut in lectione audiant Dei verbum. Sed illud firmamentum posuit super infirmitatem inferiorum populorum, ut suspicientes in eo cognoscant qualiter discernat inter carnalia et spiritualia, quasi inter aquas superiores et inferiores.

« Divisitque aquas quæ erant, » etc. (Ambr., l. ii *Hexaem.*, c. 3, tom. I, col. 148.) Cum hæc audis, quid miraris si supra firmamentum potuit unda suspendi ? etc., *usque ad* Jordanis quoque reflexo amne in suum fontem revertitur.

Vers. 8. — . . . . « Et factum est vespere, » etc. (Isid., *ubi supra*.) Incipit mane secundæ diei a Noe, etc., *usque ad* quia nec pueritia apta est generationi.

Vers. 9. — « Dixit vero Deus, » etc. (Aug., lib. ii *de Gen. ad litt.*, c. 11, tom. III.) In hoc die factum videtur, etc., *usque ad* Unde aqua congregatur, terra apparet ; aqua enim labilis et fluxa, terra stabilis et fixa.

« Congregentur aquæ ? » (Beda, *in Hexaem.*) Quæ inter cœlum et terram universa compleverant, in unum locum congregantur, ut lux, quæ præterito biduo aquas clara luce lustraverat, in puro aere clarior fulgeat ; et appareat terra, quæ latebat ; et quæ aquis limosa erat, fiat arida et germinibus apta. Si quæratur ubi congregatæ sunt aquæ, quæ omnes partes terræ usque ad cœlum texerant, potuit fieri ut terra subsidens concavas partes præberet, quibus fluitantes aquas reciperet : potest etiam credi, primarias aquas rariores fuisse, quæ sicut nebula tegerent terras, sed congregatione esse spissatas.

Vers. 10. — « Et vocavit Deus aridam terram. » (Beda, *ibid.*) Prius ad distinctionem aquarum totam solidiorem mundi partem terram appellavit dicens : « In principio creavit Deus cœlum et terram. » Post-

A quam mundus jam formari incipit, et terræ facies apparet, recedentibus aquis, ad distinctionem partis quæ adhuc premebatur aquis, portio quam aridam esse licebat, terræ nomen accepit, eo quod pedibus teratur. « Congregationesque aquarum appellavit maria. » Sic enim appellantur apud Hebræos omnes congregationes aquarum, sive salsæ, sive dulces. Et quia per continuationem omnium aquarum, quæ in terris sunt, dixit eas congregatas in unum locum, nunc vocat pluraliter congregationes aquarum, propter multifidos sinus earum. Cum multa constat esse maria, in unum tamen locum dicit aquas congregatas, quia cuncta magno mari junguntur. Si qui lacus in semetipsis stricti videntur, occultis tamen meatibus in mare revolvuntur : fossores quoque puteorum B hoc probant, quia omnis tellus per invisibiles venas aquis repleta est, quibus ex mari principium est.

Vers. 11. — « Et ait : Germinet terra, » etc. (Aug., l. ii *de Gen. ad litt.*, c. 12.) Advertendum est moderamen ordinatoris : quamvis distincta est creatura herbarum atque lignorum a specie terrarum et aquarum, ut in elementis numerari non possint : quia tamen fixa radicibus terræ nectuntur, ad eumdem diem voluit pertinere.

(Beda, *ubi supra.*) Patet in his verbis quod verno tempore mundus perfectus est et ornatus, in quo solent herbæ virentes apparere, et ligna pomis onusta. Simulque notandum quod non prima herbarum germina vel arborum genera de semine prodierunt, sed de terra : quia ad unam jussionem Conditoris appa- C ruit arida herbis compta nemoribusque vestita, quæ sui generis ex se poma produxerunt et semina. Oportebat enim ut forma rerum Dei imperio primo perfecta prodiret : quomodo homo, propter quem omnia, juvenili ætate plasmatus est.

(Aug., *ibid. l.* iii, c. 18.) Quæritur etiam de spinis, et tribulis, et quibusdam lignis infructuosis, cur vel quando creata sint ? cum Deus dixerit : « Germinet terra herbam, » etc. Sed fructus nomine quædam utilitas signatur : multæ autem utilitates sunt manifestæ, vel occultæ, omnium quæ terra radicitus alit. Possumus autem absolute respondere spinas et tribulos post peccatum terram homini ad laborem peperisse : non quod alibi antea nascerentur, et post in agris quos homo coleret : sed prius et postea in eis- D dem locis, prius tamen non homini, sed post. Unde « pariet tibi, » id est, ut tibi nasci incipiant ad laborem, quæ ad pastum tantummodo aliis animalibus ante nascebantur.

« Facientem semen. » (Beda, *ibid.*) Omnia creata sunt perfecta, et homo perfectus ætate erat, et arbores cum foliis et fructu : unde dicitur hoc « lignum pomiferum. »

Vers. 12. — « Et protulit terra herbam, » etc. (Greg., l. xix *Moral.*, c. 12 ; l. vi, c. 16, tom. I.) Quod testatur historia, sic est veraciter factum, ut significaret aliud faciendum. Terra enim est Ecclesia, quæ verbi pabulo nos reficit, et patrocinii umbraculo custodit : loquendo pascit, opitulando pro-

tegit; ut non solum herbam refectionis proferat, sed etiam arborem protectionis. — « Lignumque. » Lignum secundum speciem suam semen produxit, cum mens nostra ex sui consideratione quod in alterum faciat colligit, et recti operis germen parit. Hinc quidam sapiens ait: « Quod tibi non vis fieri, alii non feceris (*Tob.* IV). » Et alibi: « Quæcunque vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem illis facite (*Matth.* VII). » Quasi speciem vestram alterutrum respicite, et ex vobismetipsis cognoscite quid oporteat vos aliis exhibere.

Sementem. » (STRAB., RAB.) Sementis, frugum et arborum; semen, hominum, et animalium. Seminium vel sementum, cujusque rei exordium. Tertio die, quo mentem suam ad serendos bonorum operum fructus præparat homo: separata labe, ac fluctibus carnalium tentationum, tanquam aridam habet terram tentationibus separatis, ut dicere possit: « Mente servio legi Dei, » etc. (*Rom.* VII).

VERS. 13. — « Et factum est vespere et mane. » (ISID. *in Gen.*, tom. V, col. 207.) Mane tertii diei incipit ab Abraham, *etc.*, *usque ad* Vespera in peccatis populi quibus divina mandata præteribant usque ad Saulis malitiam.

(ISID., *ibid.*) Die tertia congregavit aquas inferiores et salsas, infideles scilicet, concupiscentiarum et tentationum fluctibus sese quatientes: et segregavit ab eis aridam, id est, fideles fontem fidei sitientes. Infideles vero coercuit, ne iniquitatis suæ fluctibus aridam, id est animam sitientem Deum, conturbent, sed liceat ei germinare fructus bonorum operum, et diligere proximum, ut habeat in se semen secundum similitudinem suam; ut scilicet ex sua infirmitate compatiatur alii indigenti, et producat lignum forte fructiferum, id est, beneficum, eripiendo oppressum, et præbendo ei protectionis umbraculum.

VERS. 14. — « Dixit autem Deus: Fiant luminaria, » etc. (AUG., *de Gen. ad litt.*, lib. II, c. 13, 14.) Quia visibili mundo constituendo duo dies sunt attributi, supremæ scilicet et infimæ parti mundi: visibilibus, et mobilibus mundi partibus, quæ intra mundum creantur, tres reliqui deputati sunt, etc., *usque ad* in inchoationem, seu principatum noctis, quod fit cum plena est.

Et dividant diem. » (BEDA, *in Hexaem.*) Ea scilicet divisione, ut sol diem, luna noctem illuminet. Hoc enim factis sideribus ad augmentum primariæ lucis accessit, ut etiam nox prodiret luminosa, lunæ vel stellarum splendore radiata, quæ hactenus tantum tenebras noverat. Et si enim nox tenebrosa videtur obscurato aere, qui terris proximus est, superiora tamen aeris spatia semper siderum fulgore sunt lucida.

(AUG., lib. II *de Gen. ad litt.*, c. 18.) Solet quæri utrum hæc luminaria corpora sola sint, aut habeant rectores spiritus, et ab eis vitaliter inspirentur, sicut per animas animalium carnes animantur. Sed de tam obscura re nihil temere credendum.

« Et sint in signa, » etc. (BEDA, *ibid.*) Quia prius-

A quam sidera fierent, ordo temporum nullis notabatur indiciis, vel meridiana hora, vel quælibet alia. Sunt ergo luminaria « in signa, » etc.; non quod a conditione horum tempora cœperint, vel dies vel anni; sed quia per ortus eorum, vel transitus, temporum, dierum annorumque signatur ordo.

VERS. 15. — « Ut luceant, » etc. (BEDA, *ibid.*) Semper luminaria in firmamento lucent, sed opportunis temporibus terram illuminant. Aliquoties enim nebulosus aer obsistit: ortus etiam sol majori lumine lunam stellasque ne terram illuminent, impedit. Unde sic vocatur, quia solus obtusa luna, stellisque cæteris, per diem fulgeat terris.

VERS. 16. — « Fecit Deus duo luminaria. » (BEDA, *ibid.*) Luminaria magna possumus accipere, non tam
B aliorum comparatione quam per se; ut cœlum dicitur magnum, et magnum mare. Sol enim magnus dicitur, quia complet orbem terræ suo calore: sicut luna suo lumine, quæ in quacunque parte cœli fuerint, totam terram illuminant, et a cunctis videntur. Magnitudinis eorum magnum est argumentum, quod omnibus hominibus idem orbis eorum videtur: nam si longe positis minor et prope major, exiguitatis indicium esset.

« Luminare majus, » etc. (BEDA, *ibid.*) Solem, scilicet non solum corporis forma, sed luminis magnitudine, quia luminare minus et stellas illustrat. Major est etiam in calore, quia mundum calefacit, cum præteritis ante ejus creationem diebus nihil caloris habuisset. Quod autem æqualis uniusque ma-
C gnitudinis luna cum sole cernitur, hinc esse aiunt quod multo longinquior a terris atque altior quam luna incedit, ideoque magnitudo ejus a nobis non posset dignosci. Omnia enim longius posita videntur breviora.

« Et luminare minus, » etc. Et si lunam et stellas majores in die aliquando videri contingat, non tamen diei, sed nocti lucis solatium eas afferre constat.

(AUG., *de Gen. ad litt.* lib. II, c. 15, tom. III.) Tunc enim in noctis exordio videtur luna, cum plena est, alias non: et per diem incipit videri ante plenitudinem, et in progressu noctis.

VERS. 17, 18 — . . . . « Ut lucerent, » etc. Hæc de magnis luminaribus intelligi possunt et stellis; ut
D quod dictum est, « ut præessent diei, » ad solem specialiter; quod subjunctum est, « et nocti, » ad lunam et stellas pertineat; quod vero additur, « dividerent lucem ac tenebras, » omnibus æque conveniat; quæ quocunque incedunt, lucem circumferunt; unde cum absunt, tenebrosa cuncta relinquunt. Si quæratur quale potuit esse lumen diurnum ante creationem siderum, respondemus quale videmus solis ortu proximante, necdum apparente: quando scilicet lucet obtusis radiis stellarum dies, sed minime sol ortus refulget.

(ISID., *in Gen.*, tom. V, col. 207.) Die quarta micuerunt luminaria in firmamento cœli, etc., *usque ad* quia post bona opera venit illuminatio, qua videtur species supernæ veritatis.

(Aug., *de Gen. contra Manich.*, lib. I, c. 24, tom. III, col. 194.) Quarto die, quo in illo firmamento disciplinæ mens spirituales intelligentias operatur atque distinguit, videt quæ sit incommutabilis veritas, quæ sicut sol fulgeat in anima; et quomodo anima ipsius particeps fiat, et corpori ordinem et pulchritudinem tribuat, tanquam luna illuminans noctem. Et quomodo stellæ omnes, id est intelligentiæ spirituales, in hujus vitæ obscuritate tanquam in nocte fulgeant.

Vers. 19. — « Et factum est vespere et mane, » etc. (Beda, *in Hexaem.*, tom. II, col. 13.) In hac vespera populus Dei in Ægypto agnum obtulit, etc., *usque ad* spem atque fidem donaret.

« Et factum est vespere, » etc. (Isid., *ubi supra.*) Mane quartæ diei regnum David. Hæc ætas similis est juventuti, quæ inter omnes regnat ætates, et firmum est omnium ætatum firmamentum : unde comparatur quarto diei, quo facta sunt sidera in firmamento cœli. Splendor siquidem solis regni figurat excellentiam, plebem obtemperantem regi lunæ splendor ostendit, tanquam Synagogam. Stellæ vero principes ejus sunt, et omnia fundata in regni stabilitate, tanquam in firmamento.

Vers. 20. — « Dixit etiam Deus, » etc. (Beda, *ubi supra.*) Post ornatam quarto die cœli faciem luminaribus, ornantur suis animalibus die quinto inferiores mundi partes, aqua scilicet et aer.

« Dixit etiam Deus : Producant aquæ reptile, » etc. (Aug., lib. II *de Gen. ad litt.*, ex c. 1, 2, 3, 4, 5 et 6, tom. III.) Oportebat in creandis habitatoribus inferioris partis, etc., *usque ad* Quod intelligendum non est nisi in aquarum naturam pinguioris aeris qualitate conversos.

« Animæ viventis. » (Aug., *ibid.*, c. 8.) Id est, quæ sunt in animabus vivis, sicut dicitur : Ignobilia hominum, id est, qui sunt in hominibus ignobiles. Quod quidam propter tarditatem sensus putant dictum esse vel quia pisces nullius sint memoriæ ; sed certissimum est eos habere memoriam.

(Aug., *ubi supra*, c. 3, 4.) De conversione elementorum quæstio est. Alii dicunt omnia posse converti in omnia, etc., *usque ad* quod enim tactu aquas, ventosque sentimus ; hinc est quod solida terra omnibus elementis miscetur, sed in his crassioribus sentitur amplius.

« Sub firmamento », etc. Etsi immenso interjacente spatio, volant tamen aves sub sidereo cœlo, quæ super terram volant : sicut homines qui in terra sunt, sub cœlo esse dicuntur. Alia translatio : « Secus firmamentum cœli, » quia vicina sunt ætheri spatia hujus aeris qui aves subvehit.

(Aug., *de Gen. ad litt.*, l. III, c. 9, 10, tom. III, col. 284.) Notandum quosdam philosophos ita sua cuilibet elemento distribuisse animalia, etc., *usque ad* caliginosa tamen aeris loca tenere tantum permissi sunt, qui eis quasi carcer sit usque ad tempus judicii.

Vers. 21. — « Creavitque Deus cete grandia, » etc. (Theod. q. 18 *in Gen.*) Pueri tum terriculamentis, tum loris etiam et virgis indigent : per illa ipsos terremus, per hæc autem erudimus : Cum igitur animadvertit et nos Deus ad ignaviam proclives, bestias condidit, veluti lora quædam et terriculamenta, ut per ea nos terrens ad se traheret, atque ejus auxilium imploraremus. At sicut qui perfecti sunt terriculamenta hujusmodi, et lora contemnunt ; sic qui in virtute educati sunt, bestiarum incursus non formidant. Siquidem Adæ, priusquam peccasset, assistebant bestiæ, obsequium profitentes. Et rursum ipsum Noe ingredientem arcam, leo, pardus et bestiarum atrocissimæ quæque, ovium more, sequebantur. Et Danieli aderant leones, qui alioqui famelici, accedere tamen ad eum non audebant, eo quod in illo characteres divinam imaginem præseferentes conspicerent. Itidem vipera, quæ dentes injecerat in manum Apostoli, cum nihil peccato tenerum aut molle in eo reperisset, mox resiliit, et in ignem se conjecit, supplicium de seipsa quodammodo sumens, quod corpus sibi nullatenus conveniens adorta esset. Nos autem ideo bestias formidamus, quia virtutem negligimus. Præterea et ad alia bestiæ non sunt nobis inutiles : nam ex eis medici pharmaca non pauca componunt ad morbos pellendos : ne quis igitur bestias considerans de Creatore conqueratur, sed utilitatem investiget.

« Et omnem animam, » etc. Ad differentiam hominis, qui faciendus ad imaginem Dei, et, si præcepta servaret, perpetua immutabilitate maneret. Cætera vero animalia sic facta sunt, ut alia aliis in alimoniam cederent vel senio deficerent.

Vers. 22. — « Benedixitque illis, » etc. (Aug., *lib. de Gen. imp.*, c. 15, tom. III.) Benedictionem ad fecunditatem valere voluit, quæ in successione prolis apparet, ut ea benedictione qua infirma et mortalia creata sunt, genus suum nascendo custodiant.

(Chrysost., *hom.* 7 *in Gen.*, tom. IV, col. 66.) Ipsa ergo benedictio est, in magno numero, et multitudine augeri, et multiplicari. Nam quia animatæ creaturæ erant animalia, volebantque perpetuo esse, ideo subdidit : « Crescite. » Verbum enim illud usque in præsentem diem illa conservat. « Crescite et multiplicamini, » etc. (Beda, *in Hexaem.*) Ad utrumque genus animantium de aquis factorum, id est pisces et aves, pertinet. Quia sicut omnes pisces nonnisi aquis vivere possunt, ita plurimæ aves ; quæ si in terris aliquando requiescunt, fetusque faciunt, non tamen de terra, sed de mari vivunt, et libentius mari quam terra utuntur.

Mystice. (Isid. et Aug., *ubi supra.*) Die quinta facta sunt in aquis reptilia animarum vivarum, id est, homines in vitam renovati per sacramentum baptismi. Facta sunt volatilia, id est, animæ volantes ad superna. Incipit provecta mens quinto die in actionibus turbulenti sæculi, tanquam in aquis maris operari, propter utilitatem fraternæ societatis, et de corporalibus agnitionibus, quæ ad mare, id est

hanc vitam, pertinent, producere animarum vivarum reptilia, id est opera quæ prosunt animis vivis; et cetos magnos, id est fortissimas agnitiones, quibus fluctus sæculi dirumpuntur et contemnuntur; et volatilia cœli, id est, voces cœlestia prædicantes.

VERS. 23. — « Et factum est vespere et mane, etc. (AUG., *de Gen. contra Manich.*, lib. II, c. 23, tom. III.) Mystice, mane transmigratio in Babyloniam, cum ea captivitate populus leviter in peregrino otio est collocatus, etc., *usque ad* quia sic excæcati sunt ut nec possent Christum cognoscere.

VERS. 24. — « Dixit quoque Deus : Producat « terra, » etc. (BEDA, *in Hexaem.*, tom. III, col. 13.) Post cœlum repletum sideribus et aerem volatilibus qui propter viciniam cœlum nominatur, etc., *usque ad* nomine quadrupedum omnia comprehensa sunt præter bestias et reptilia, sive domita, sive fera et agrestia.

« Producat terra, » etc. (AUG., lib. III *in Gen.*, c. 11, tom. III.) Consequens erat ut terram jam ornaret suis animalibus. Ter dicendo, juxta genus suum, etc., *usque ad* Et nomine pecorum et bestiarum omne irrationale animal solet comprehendi. « In genere suo. » (AUG., *ibid.* c. 12.) Hæc forsitan secundum genus dicuntur, quia ita orta ut ex eis nascantur alia, et originis formam successione conservent. De homine autem hoc dictum non est, quia unus fiebat, de quo et femina facta. Non enim multa genera hominum facta sunt, sicut herbarum et lignorum; ut dicatur, secundum genus suum, ac si diceretur generatim, ut inter se similia, atque in unam originem seminis pertinentia distinguerentur a cæteris.

(AUG., *ibid.* c. 14.) De quibusdam minutis animalibus quæstio est, etc., *usque ad* nisi quod potentialiter in ipsis, et materialiter erant præseminata.

(AUG., *ibid.* c. 15, 16.) De venenosis et perniciosis quæritur, etc., *usque ad* quæ cuncta merito considerata laudantur.

(AUG., *ibid.*, c. 17.) Illud etiam movet, etc., *usque ad* sed piæ fortitudinis numeros ad omnia præparare non dubitent.

(THEOD., *quæst*. 18 *in Gen.*) Ne bestias, velut ab his, prorsus illæsi, contemnamus, quasi nullarum sint virium. Nonnunquam permittit Deus duos aut tres e multis millibus vel a scorpionibus pungi, vel a serpentibus morderi; ut nos veriti ne quid simile patiamur, Deum creatorem in auxilium invocemus.

(AUG. *in Gen.*, l. III, c. 13.) Quæritur quare hic non sit additum, quod dictum est de animalibus aquarum : « Benedixitque eis Deus dicens : Crescite et multiplicamini, » etc. Forte quod de prima creatura animæ viventis dictum erat, de secunda subintelligendum reliquit, maxime quia in hujus diei operibus alia plura dicturus. Herbas autem atque ligna quia non habent generandi affectum, hujus benedictionis forsitan indigna judicavit. Quod necessario repetitum est in homine, ne quis putet in officio gignendi filios esse peccatum, sicut in fornicatione sine conjugio.

VERS. 25. — « Et fecit Deus bestias terræ, » etc. (BEDA *in Hexaem.*) Ordinis est mutatio. Nec curandum in nostra loquela quid prius creaturarum ordine nominemus, cum Deus creaverit omnia simul.

(ISID., *in Gen.*, tom. V, col. 207.) Sexta die producit terra animam vivam, quando caro nostra ab operibus mortuis abstinens, viva virtutum germina parit, secundum genus suum, id est, vitam imitando sanctorum. Unde I Cor. IV : « Imitatores mei estote, » etc. Secundum genus nostrum vivimus, quando sanctos quasi proximos imitamur. Producit terra bestias, id est, homines ferocitate superbientes. Et pecora, id est, simpliciter viventes. Et serpentes, astutos scilicet et bonum a malo discernentes, et quasi reptando scrutantes terrena, per quæ intelligant cœlestia.

VERS. 26. — « Faciamus hominem. » (AUG., *ibid.*, c. 19.) Insinuatur pluralitas personarum Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et statim unitas deitatis, cum dicitur : « Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei, » non Pater ad imaginem tantum Filii. Non enim vere diceretur ad imaginem nostram; sed ita dictum est : « Fecit Deus hominem ad imaginem Dei, » ac si diceretur « ad imaginem suam. » Cum autem dicitur « ad imaginem Dei, » cum superius dictum sit, « ad imaginem nostram, » significatur quod non agit pluralitas personarum, ut plures deos credamus, sed ut Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unum Deum accipiamus.

« Faciamus hominem. » (BEDA, *in Hexaem.*) Apparet quare dictum sit ut cætera fierent, etc., *usque ad* sed ut veram post mortem se carnem recepisse monstraret.

« Et præsit, » etc. (AUG., lib. III *de Gen.* c. 20.) Notandum etiam quia cum dixisset « ad imaginem nostram, » continuo subjunxit : « Et præsit piscibus maris et volatilibus cœli. » Ut scilicet intelligamus in hoc factum hominem ad imaginem Dei, in quo irrationabilibus antecellit. Id autem est ratio, vel mens, vel intelligentia, vel si alio nomine commodius vocetur, in quo scilicet contemplandæ veritati inhæret.

VERS. 27. — « Et creavit Deus hominem ad ima- « ginem, » etc. (BEDA, *in Gen.*, c. 1.) Qui non quemlibet sanctorum imitando, sed ipsam veritatem intuendo, operatur justitiam, ut ipsam veritatem intelligat et sequatur : hic accepit potestatem super omnia, quia spiritualis quisque effectus, et Deo similis, omnia judicat, et ipse a nemine judicatur.

« Et creavit Deus, » etc. (AUG., *ubi supra*, cap. 20, 21, 22.) Notandum quod sicut in creanda luce dicitur : « Fiat lux, » et statim sequitur, « et facta est lux; » sic cum dicitur : « Faciamus hominem, » infertur, « et fecit Deus hominem ad imaginem Dei : » quia ista natura intellectualis est, sicut illa lux; et hoc est ei fieri, quod

agnoscere Verbum, per quod fit, etc., *usque ad* sed materialiter præseminata.

« Masculum et feminam creavit eos, » etc. (Beda, *in Hexaem.*) Postea plenius et unde et quomodo homines facti sunt exponitur, etc., *usque ad* etsi virginitas præferatur.

(Beda, Isid., *ut supra.*) Post hæc « fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam, » virum scilicet perfectum, etc., *usque ad* unde Paulus: « Seminavimus spiritualia vobis, magnum est si carnalia vestra metamus (*I Cor.* ix). »

Vers. 28. — ..... « Et dominamini piscibus, » etc. Quod prius quasi consulendo dixerat de eis, nunc dicit imperans, ut habet scilicet dominium omnium creaturarum in inferiore parte mundi. Quod per singula exsequitur.

B « Et dominamini piscibus maris. » (Beda, *in Hexaem.*) Quæritur qua utilitate homo dominatum inter cætera animantia percepit, etc., *usque ad* et rictus bestiarum et serpentum venenum cessisse.

Vers. 29. — « Dixitque Deus: Ecce dedi, » etc. (Bed., *ibid.*) Patet quod ante peccatum hominis terra nihil noxium protulit, non herbam venenatam, non arborem sterilem. Omnis enim herba et ligna data sunt hominibus, et volatilibus, et animantibus terræ in escam. Unde patet quod tunc animalia animalium esu non vivebant, sed concorditer herbis et fructibus vescebantur.

Vers. 30. — ..... « Et factum est ita. » (Aug., *de Gen. ad lit.* lib. iii, c. 13.) Notandum quod ubi datur C potestas homini herbas et fructus edendi, subinfertur, « et factum est ita: » in quo significatur quod hoc dicente Deo, hæc sibi in esum concessa cognovit homo, non quod statim ederit. Si enim ad omnia supradicta referimus quod ait « et factum est ita, » consequens erit ut dicamus eos jam multiplicatos sexta die, quod post multos factum est annos.

Vers. 31. — « Viditque Deus, » etc. (Aug., *ibid.*) Quæritur, cum singillatim cætera bona dicantur, cur homo ad imaginem Dei factus cum cæteris hoc dicatur? Sed forte præsciebat Deus eum peccaturum, nec in perfectione imaginis mansurum. Qui enim singillatim bonus est, magis cum omnibus, sed non convertitur. Cautum est ergo ut diceretur, quod in præsenti verum esset, et præscientiam futuri significaret. D Deus autem omnia ordinavit, ut si qua singillatim fuerint delinquendo deformia, semper tamen cum eis universitas sit formosa.

« Et factum est vespere et mane, » etc. (Isid., *in Gen.*, tom. V, col. 207.) Mane sexti diei fit prædicatio Evangelii per Christum, etc., *usque ad* qui vesperam non habet.

Moraliter. (Aug., *de Gen. contra Manich.*, lib. i *in fine.*) Sexto die producit terra animam vivam, id est, homo de stabilitate suæ mentis, ubi habet fructus spirituales, id est, bonas cogitationes; omnes motus animi sui regit, ut sit in illo anima viva, id est, rationi et justitiæ serviens, non terrenitati et peccato. Ita fit homo ad imaginem et similitudinem

A Dei, masculus et femina; id est, intellectus et actio: quorum copulatione spiritualis fetus terram impleat, id est, carnem subjiciat, et cætera quæ jam in hominis perfectione dicta sunt. In istis namque diebus vespera est ipsa perfectio singulorum operum, et mane inchoatio sequentium.

CAPUT II.

Vers. 1. — « Igitur perfecti sunt cœli et terra, » etc. (Alcuin., in Gen. tom. I, col. 517.) Nullo modo dici potest quomodo fecit Deus cœlum et terram. Sed hæc expositio per ordinem dierum indicat tanquam historiam factarum rerum, sed maxime observat prædicationem futurorum, etc., *usque ad* quem Dominus utiliter latere monstravit.

« Igitur perfecti sunt cœli, et terra, et omnis ornatus eorum. » (Aug., *de Gen. contra Manich.*, lib. i, c. ult.) *Allegorice.* Post illorum quasi sex dierum opera valde bona speret homo requiem perpetuam, et intelligat quid sit, » et requievit Deus die septimo ab operibus suis: » quia et ipse in nobis hæc bona operatur, qui jubet ut operemur. Et recte quiescere dicitur: quia post hæc omnia opera requiem nobis præstabit, quomodo paterfamilias domum ædificat, cum servientibus facere imperat; et post ab operibus requiescere, cum, perfecta fabrica, jubet quiescere.

(Aug., *ibid.*) Habet unusquisque nostrum in suis operibus et recta vita tanquam distinctos istos sex dies, post quos debeat quietem sperare: primo die lucem fidei, quando primum visibilibus credit, propter quam fidem Dominus visibiliter apparere dignatus est. Secundo die factum est tanquam firmamentum disciplinæ, quod discernit inter carnalia et spiritualia opera, sicut firmamentum inter inferiores aquas et superiores. Tertio die quo mentem suam ad proferendos bonorum operum fructus præparat, et erigit, separata labe et fluctibus tentationum carnalium, tanquam aridam habet mentem a perturbationibus maris, ut jam possit dicere: « Mente servio legi Dei (*Rom.* vii), » etc.

Vers. 2, 3. — « Complevitque Deus, » etc. (Beda, *in Hexaem.*) Alia translatio: « Consummavit Deus die sexto opera quæ fecit, » quæ nihil quæstionis affert, quia manifesta sunt quæ in eo facta sunt, etc., *usque ad* aliquid enim operis fecit Salomon cum templum dedicavit.

(Hier., *Quæst. Hebr. in Gen.*, tom. III, col. 935.) In Hebræo habetur « die septima. » Arctabimus ergo Judæos, qui de otio sabbati gloriantur, quia jam tunc in principio sabbatum solutum est, dum Deus operatur in sabbato, complens opera sua in eo.

« Complevitque Deus, » etc. (Aug., lib. iv *de Gen. ad litt.*, c. 4, tom. III.) Quæritur utrum, etc., *usque ad* secundum eum perfecta non fierent.

« Et requievit Deus, etc. (Beda, *in Hexaem.*) Non quasi operando lassus, sed ab universo opere quievit, quia novam creaturam facere cessavit. Requiescere enim cessare dicitur, ut in Apocalypsis iv:

« Requiem non habebant, dicentia : Sanctus, sanctus, sanctus, » id est, dicere non cessabant.

(Beda, *ibid.*) Altius quoque intelligetur requievisse ab universo opere suo, etc., *usque ad* sed creaturis rationalibus in se requiem dedit.

« Et requievit Deus, » etc. (Aug., *ubi supra*, c. 8.) Non laboravit Deus in operando qui solo verbo fecit, dicendo : « Fiat. » Nec homo dicendo, « Fiat, » laborat. Sed forte dicitur laborasse cogitando quid fieret. A qua cura, perfectis rebus, quievisse dicitur. Sed hoc sapere desipere est. Deum ergo requievisse, est creaturæ rationali in se requiem præstitisse; ut illuc scilicet desiderio feramur, quo requiescamus, id est nihil amplius requiramus. Sicut enim facere dicitur, quod ipso in nobis operante facimus, et cognoscere cum cognoscimus, sic requiescere, cum ejus munere requiescimus.

(*Ibid.*, c. 11.) Non est mirum si diem quo Christus erat in sepulcro quieturus hoc modo prænuntians dixit : « Die septimo requievit, » deinceps operaturus ordines sæculorum.

(*Ibid.*, c. 12.) Potest autem intelligi Deum requievisse a faciendis generibus creaturæ, etc., *usque ad* et gubernare non cesset.

(*Ibid.*, c. 14.) Deus autem nec creando defessus, nec cessando refectus est : sed per Scripturam suam ad quietis desiderium nos hortatur, dicendo se diem sanctificasse in quo requievit. Cæteros enim dies operis sui non legitur sanctificasse, tanquam apud ipsum plus quies quam operatio valeat.

(*Ibid.*, c. 15.) Vitium quoque animæ est ita suis operibus delectari, etc., *usque ad* ea requie a qua nunquam recessit.

(*Ibid.*) Si autem diceretur requievisse a faciendis, etc., *usque ad* sed ipso benedicti sumus.

(*Ibid.*) In se autem requievit Deus semper : in diebus vero quibus rerum consummatio narratur, in septimo tantum requievit, qui rerum sequitur perfectionem; a perfectis enim requiescit, qui perfectis non eget ut beatior sit.

(*Ibid.*, c. 17.) Opera ejus videmus bona : quietem vero ejus post bona opera nostra videbimus. Ob quam significandam, unam diem sabbati præcepit observari : quod in tempore gratiæ sublatum est, in qua perpetuum observat sabbatum, qui spe futuri omnia bona operatur, nec in bonis operibus suis, quasi non acceperit, gloriatur.

(*Ibid.*, c. 18.) Apud illum quieti ejus nec mane nec vespera est, quia nec aperitur initio, nec clauditur fine. In perfectis autem operibus mane habet, et non vesperam; quia perfecta creatura incipit converti ad quietem Creatoris, sed illa non habet finem suæ perfectionis, et sic requies Dei non ipsi Deo, sed rerum perfectioni inchoatur, et habet in eo mane quod ab ipso perficitur : sed in suo genere tanquam vespera terminatur, quod in Deo vesperam non habet, quia nihil erit perfectius ipsa perfectione.

A (*Ibid.*) In illis autem diebus, etc., *usque ad* qui conditi ante luminaria memorantur.

(*Ibid.*, c. 20.) Quæritur quomodo dicatur in septimo, etc., *usque ad* nisi illa quæ prius condita et dies vocata.

(*Ibid.*, c. 21.) Sed quomodo circumire poterat lux, etc., *usque ad* et reliqua.

(*Ibid.*) Sed facilius est ut nos ignorare fateamur, etc., *usque ad* falsumque erit eum sexta die consummasse omnia opera sua.

(*Ibid.*, c 22.) Sed quoniam lux corporalis, etc., *usque ad* et illa qua creatura in seipsa noscitur recte vespera dicitur.

(*Ibid.*, c. 25.) Quia vero angeli creaturam in seipsa sic sciunt, etc., *usque ad* Ideo septima die

B nulla vespera accessit.

(*Ibid.*, c. 28.) Nec putet quis, etc., *usque ad* et verius mane?

(*Ibid.*, c. 35.) Dies ergo ille primus, etc., *usque ad* et sanctificari ob hoc meruit.

(Beda, *in Hexaem.*, tom. II, col. 13.) *Allegorice.* Unde dicitur Exod. xx : « Memento ut diem sabbati sanctifices. » Hæc autem benedictio et sanctificatio majorem benedictionem et sanctificationem significat, etc., *usque ad* Ideo hæc dies vesperam habere non scribitur.

Vers. 4. — « Istæ sunt generationes. » (Rab.) Eos tangit qui mundum sine initio dicunt semper fuisse, vel qui a Deo factum putant, sed ex materia quam non fecerit, sed coæterna ei.

C « In die quo fecit, » etc. Diem ponit pro omni tempore, quo primordialis creatura formata est, etc., *usque ad* sine pluvia et opere humano.

« Istæ sunt generationes cœli, » etc. (Isid., *in Gen.*, t. V.) Numerati sunt sex dies quibus universitas sæculi a capite usque ad finem, etc., *usque ad* si non peccasset.

« Antequam oriretur in terra. » Id est, priusquam peccaret, id est terrenis cupiditatibus se subderet. Unde sequitur : « Non enim pluerat Deus super terram, » hoc est, nondum propheticis vel evangelicis nubibus, imbre verbi emisso, animam vivere fecerat, et « homo non erat qui operaretur terram, » quia post peccatum homo laborare cœpit in terra,

D necessarias habuit nubes illas, unde virgultum, id est anima virebat. Irrigabat eam fons vitæ, id est, inundatio veritatis, loquens in intellectu ejus, ut pluvia de nubibus non egeret antequam peccaret. Hic erat status hominis ante peccatum.

(Aug., l. v, *de Genes. ad lit.*, c. 1, tom. III.) Alia translatio habet : « Hic est liber creaturæ cœli et terræ, » etc., *usque ad* magnos veritate, parvulos nutrit affabilitate.

(Aug., *ibid.*, l. vi, c. 10.) In prima mundi conditione, etc., *usque ad* semen ex herba.

Vers. 5. — « Et omne virgultum, » etc. (Aug., *ibid.*, l. v, c. 4.) Intelligitur terra causaliter produxisse herbam et lignum, id est producendi virtutem accepisse. In ea enim tanquam in radicibus fa-

cta erant quæ per tempora futura erant. Fecit ergo antequam essent super terram secundum formabilitatem materiæ, quæ formanda erant verbo ejus, præcedens formationem non tempore sed origine.

« Non enim pluerat Dominus, » etc. (Aug., *ibid.*, c. 5.) Quasi non fecit Deus sic tunc sicut nunc, etc., *usque ad* nec creatura moveri posset.

Vers. 6. — « Sed fons, » etc. (Rab.) Hujus fontis qualiscunque irrigatione jam terra herbis et lignis vestita supervenit. Fons unus ascendisse dicitur pro aliqua in terræ finibus unitate; vel singularis positus est pro plurali.

« Sed fons, » etc. (Beda, *in Gen.*, c. 2.) Hic intimare videtur quæ fiant secundum temporum intervalla, etc., *usque ad* post per hæc quæ nota sunt utcunque noscenda.

Vers. 7. — « Formavit, » etc. (Aug.) *Mystice.* Latior de homine figurate explicatur narratio, etc., *usque ad* ut nec contemnat quod est, nec arroget quod non est.

« Formavit igitur Dominus Deus hominem, » etc. (Aug., *de Gen.* lib. iii, cap. 20 et 25.) Prius de limo terræ formatum est corpus animale, etc., *usque ad* habet enim necessitatem moriendi.

(*Ibid.* c. 27.) Stola prima aut justitia est, de qua lapsus est : vel si corporalem immortalitatem signat, hanc amisit, cum peccando ad eam pervenire non potuit. Sic ergo Adam corpus animale habuit, non modo ante paradisum, sed et in paradiso (quamvis in interiori homine fuit spiritnale) quod amisit peccando, et meruit corporis mortem, qui non peccando mereretur in corpus spirituale mutationem.

« Formavit, » etc. (Aug., l. vi *de Gen. ad litt.*, c. i, tom. III.) Videndum est utrum recapitulatio sit, ut dicatur quomodo homo factus sit, quem sexta die factum legimus. An tunc cum fecit omnia simul, et hominem in his fecit, ut accessu temporis etiam hoc modo fieret, quo in hac perspicua forma vitam gerit? sicut fenum factum antequam exoriretur, accedente tempore, et fontis irrigatione, exortum est, ut super terram esset.

(Aug., *ibid.* c. 2, 3.) Secundum recapitulationem prius videamus, etc., *usque ad* tunc autem invisibiliter, potentialiter et causaliter quomodo fiunt futura, non facta.

Formavit, » etc. (Beda, *in Hexaem.*) Factura hominis, etc., *usque ad* in qua viveret, creavit.

(Aug., *de Gen. ad litt.*, l. vi, c. 13 et 17.) Quæritur utrum Deus repente hominem in ætate virili fecerit, etc., *usque ad* et ideo necessario futurum erat.

Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. « (Aug., *ibid.*, l. vii, c. 3, 5, 7.) Sine dubitatione, « flavit, vel sufflavit, » dicendum est, etc., *usque ad* pœnam si contemneret?

(*Ibid.*, c. 26.) Dicendum est, etc., *usque ad* dubitare fas non est.

(*Ibid.*, c. 27.) Quæri solet utrum, si nolit incorporari, compellatur, etc., *usque ad* fecit eos.

A (*Ibid.*, l. vi, c. 7.) Sed forte animæ sexta die factæ, ubi imago Dei relucet, etc., *usque ad* quæ præponenda est in hujusmodi.

(Irenæus.) Aliud est habitus vitæ qui animalem efficit hominem, aliud Spiritus vivificans, qui spiritualem hominem operatur. Unde Isaias : Qui dedit flatum populis super terram, et spiritum calcantibus eam; ut Deus flatum quidem omni populo qui est super terram dederit; spiritum vero his tantum qui terrena desideria calcant : ut flatus ad tempus sit, spiritus vero æternus, ut pote qui proprie Dei donum sit.

Vers. 8. — « Plantaverat autem, » etc. (Beda, *in Hexaem.*, tom. III.) Ab illo principio plantavit paradisum, etc., *usque ad* et quia de ligno vitæ et scientiæ
B boni et mali erat specialiter dicturus.

« Plantavit Dominus paradisum in Eden ad Orientem, » etc. (Aug., *de Gen. ad litt.*, lib. viii, c. 1.) Tres generales sententiæ de paradiso sunt. Una eorum qui corporaliter tantum intelligi volunt, alia eorum qui spiritualiter tantum, tertia vero eorum qui utroque modo paradisum accipiunt. Tertiam mihi placere fateor : ut homo factus ex limo, quod corpus humanum est, in paradiso corporali locatus intelligatur. Adam, etsi aliud significat, quia est forma futuri, in natura propria homo accipitur.

(*Ibid.*) « Plantavit autem Dominus paradisum in Eden. » Id est in deliciis. Deinde hoc recapitulat ut ostendat quomodo paradisum Deus plantavit. « Et ejecit Deus de terra omne lignum, » etc. Jam enim
C tunc produxerat terra omne lignum, die scilicet tertio. Sed cum ex his generibus sint ligna instituta in paradiso, produxit in manifesto, et in tempore suo, quæ jam causaliter tertio die terra produxerat.

(Strab.) Quidam codices habent : « Eden ad Ortum. » Ex quo possumus conjicere paradisum in Oriente situm. Ubicunque autem sit, scimus eum terrenum esse, et interjecto Oceano, et montibus oppositis, remotissimum a nostro orbe, in alto situm, pertingentem usque ad lunarem circulum; unde aquæ diluvii illuc minime pervenerunt.

« In quo posuit. » (Aug., *ubi supra*, cap. 5.) Si quis putat animas corpore exutas locis corporalibus contineri, etc., *usque ad* cujus una collyride Deus hominem a fame quadraginta diebus liberavit.

D Vers. 9. — « Produxitque Dominus lignum etiam « vitæ. » (Aug., *Ibid.*, c. 4.) De sapientia dicitur : « Lignum vitæ his est qui apprehenderint eam. » Sed est Hierusalem æterna in cœlis, etc., *usque ad* quæ res suis temporibus gestas narravit.

« Lignum etiam vitæ, » etc. (Beda, *in Hexaem.*, tom. III, col. 13.) In altero hominis signum obedientiæ quam debebat : in altero sacramentum vitæ æternæ, quam obediendo mereretur. Lignum vitæ dictum, quia divinitus accepit, ut qui ex eo manducaret, corpus ejus stabili sanitate firmaretur, nec ulla infirmitate vel ætate in deterius vel in occasum laberetur.

(Strab.) *Historice.* Lignum vitæ hanc naturaliter

virtutem habebat, ut qui ex ejus fructu comederet, perpetua soliditate vestiretur, nulla infirmitate, vel anxietate, vel senii lassitudine, vel imbecillitate fatigandus.

« Lignumque scientiæ boni et mali. » (Aug. *ubi supra*, c. 6.) Erat corporale sicut aliæ arbores, nec cibo noxium, etc., *usque ad* quæ transgressionem secuta est.

« Lignum scientiæ boni et mali. » (Aug., lib. II *de Gen. contra Manich.*, c. 10.) Animæ medietas et ordinata integritas signatur, quod in medio paradisi plantatum, et scientiæ boni et mali dictum : quia anima, quæ debet in Deum extendi, si Deo deserto ad se conversa fuerit, et potentia sua sine Deo frui voluerit, pœna sequente experiendo discit quid sit inter bonum quod deseruit, et malum quo cecidit : et hoc erit ei gustasse de ligno scientiæ boni et mali.

Vers. 10, 11, 12, 13, 14. — « Et fluvius egrediebatur. » (Bed., *ubi supra.*) Ad irrigandum paradisum, etc., *usque ad* et paulo post emergentia solitum agere cursum.

(Aug., *ubi supra*, c. 7.) Alia translatio : « Fons exiit de Eden, qui irrigat paradisum, » etc. Hæc flumina gentibus, etc., *usque ad* ligna scilicet pulchra et fructuosa.

(Isid., Aug.) *Mystice.* Fluvius de paradiso egrediens, affluentia est æternæ jucunditatis, etc., *usque ad* adversa tolerando.

(Greg.) *Moraliter.* Quatuor fluminibus de paradiso egredientibus terra irrigatur. Solidum rationis nostræ ædificium, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia, continent : quia his quatuor virtutibus tota boni operis structura consurgit. Quatuor flumina paradisum irrigant, quia dum his quatuor virtutibus cor infunditur, ab omni desideriorum carnalium æstu temperatur.

« Evilath. » Regio Indiæ quæ post diluvium possessa est ab Evila filio Jectan, filii Heber, patriarchæ Hebræorum. Evilath interpretatur *parturiens*, quia aliquis loquens veritatem, magis parturit quam pariat. Plinius dicit regiones Indiæ præ cæteris, venis aureis abundare.

« Bdellium. » Secundum Plinium arbor est aromatica magnitudine oleagina, cujus lacryma lucida, gustu amara, boni odoris, sed odoratior infusione vini.

« Onyx. » Est lapis pretiosus, sic dictus quia permistum habet candorem ad humani similitudinem unguis, quia unguis Græce dicitur ὄνυξ. Antiqua translatio habet « carbunculum et prasium. » Carbunculus est ignei coloris, et dicitur illustrare tenebras noctis. Prasius est viridis, unde Græce a porro, quod πράσον dicitur, nomen accepit.

Vers. 15. — « Tulit ergo Dominus Deus, » etc. (Aug., *ubi supra*, c. 8.) Hominem in paradiso positum jam dixit. Nunc recapitulat ad quid positus est, « ut operaretur, » etc. Non est enim credibile quod Deus eum ante peccatum ad laborem damnaverit,

A etc., *usque ad* unde Eccli. x : « Initium enim superbiæ hominis est apostatare a Deo. »

« Tulit ergo Dominus Deus hominem, » etc. (Greg., lib. XIX *Moral.*, cap. 17, tom. I.) Pensandum est quia bona prodesse nequeunt, si mala non caventur quæ subrepunt, etc., *usque ad* sed sub ipsis superbiendo succumbunt.

« Et sumpsit Dominus Deus, » etc. (Hieron. *Quæst. Hebr. in Gen.*, tom. III.) Pro « voluptate » in Hebræo habetur « Eden. » Ipsi ergo LXX nunc « Eden » interpretati sunt, nunc « voluptatem. » Symmachus vero, qui « paradisum florentem ante transtulerat, hic « amœnitatem, » vel « delicias » posuit.

« Et posuit eum, » etc. (Isid.) *Mystice.* Ex eo quod additum est, « Et custodiret, » innuitur qualis operatio esset : quia in tranquillitate beatæ vitæ, ubi mors non est, omnis operatio est custodire quod tenes. Datum est enim præceptum, ut de omni ligno paradisi sumerent, sed non de ligno scientiæ boni et mali : id est non sic eo fruerentur, ut integritatem naturæ suæ usurpando vetitum violarent.

B

Vers. 16. — « Præcipitque ei, » etc. (Aug., *ubi supra*, c. 13.) A ligno prohibitus est, etc., *usque ad* quid sit inter bonum obedientiæ et malum inobedientiæ.

(Aug., *ubi supra*, c. 17.) Quæritur si viro soli, vel etiam feminæ, etc., *usque ad* « domi viros suos interrogent. »

(Procop. *in Gen.*) Dicunt aliqui : Si immortalitate nos amicire voluit, quid opus erat præcepto, propter quod peccaturi eramus et deinde judicii ejus sentire severos aculeos? Respondeo : Cum sit benignus et mansuetus, et vellet in incorruptibilem et immortalem conditionem asserere humanum genus : ne suæ vel propriæ virtuti beneficium id accepto ferrent, in hunc modum egit, voluit ut gratias ei haberent, his etiam destinavit præsentem vitam, ut palæstram et quasi doctrinam futuræ vitæ. Deinde inferens mortem ob peccatum, voluit ut agnosceremus nostram infirmitatem, et deinde nos ipsi magis appeteremus futurum donum.

C

« Præcepitque ei dicens : Ex omni, etc. (Aug., *de Gen. ad litt.*, l. VIII, 28, tom. III.) Si quæritur quomodo ista locutus sit, non proprie a nobis potest comprehendi. Certum est enim aut per suam substantiam loqui, etc., *usque ad* sed per subditam sibi creaturam.

D

Quæritur quomodo loqui potuerunt, vel loquentem intelligere, qui non didicerant inter loquentes crescendo, vel magisterio? Sed eos Deus tales fecerat qui possent loqui, et discere ab aliis si essent.

(Aug., *ubi supra*, c. 14.) De Christo dicitur, Isa. VII : « Priusquam sciat puer bonum aut malum, contemnet malitiam, ut eligat bonum. » Quomodo quod nescit aut contemnit, aut eligit? etc., *usque ad* quod amittere non debebat.

Vers. 17. — « De ligno autem, » etc. (Aug., *ubi supra*, c. 15.) Lignum ex eo, etc., *usque ad* id est, quod amabant non amissuri.

(Severianus.) Tres arborum differentiæ erant in

paradiso. Una quidem data illi erat ut viveret, altera ut bene viveret, tertia ut semper viveret.

« In quocunque enim die, » etc. Non ait, Si comederis, mortalis eris, sed « morte morieris. » Mortuus est enim homo in anima cum peccavit, quia recessit ab illo Deus, qui est vita animæ : quam secuta est mors corporis, discedente ab illo anima, quæ est vita corporis ; quæ Adæ evenit, cum præsentem vitam finivit. Potest ita intelligi quod quando peccaverunt, statim morte illa puniti sunt, de qua dicitur Rom. septimo : « Infelix ego homo ! quis me liberabit de corpore mortis hujus ? » et ibidem octavo : « Corpus mortuum est propter peccatum ; » non ait mortale, sed « mortuum, » quamvis mortale, quia moriturum. Non credendum est ante peccatum ita fuisse illa corpora, sed animalia nondum spiritualia, non tamen mortua, quæ scilicet necesse esset mori, quod in die prævaricationis factum est.

« Morte morieris. » Duplex mors significatur : animæ, Domino discedente, qui est ejus vita ; vel corporis, quam in fine vitæ accepit. Sed statim necessitatem moriendi incurrit.

VERS. 18. — « Dixit quoque Dominus, » etc. (AUG., l. IX *de Gen.*, c. 8.) Qui sentiunt ad gignendos filios in paradiso misceri non licere, etc., *usque ad* anima ex anima, sive alio modo fiat anima.

VERS. 19. — « Adduxit ea, » etc. (AUG., l. IX *de Gen. ad litt.*, c. 14, tom. III.) Non sicut venatores, vel aucupes ; nec jussionis vox de nube facta est, quam rationales animæ intelligere solent ; hanc enim naturaliter non intelligunt bestiæ, vel aves, etc., *usque ad* terra esse creata intelliguntur.

(HIERON.) Videtur primam linguam humano generi fuisse Hebræam, quia nomina quæ usque ad divisionem linguarum in Genesi legimus, constat esse illius.

VERS. 20. — « Appellavitque, » etc. (AUG.) *Mystice.* Significans gentes quæ salvæ fierent in Ecclesia per Christum, nomen Christi accepturas, quod prius non habebant ; unde, Isa. LXV : « Vocabo servos meos nomine alio. »

« Adæ vero non inveniebatur, » etc. (AUG., lib. IX *de Gen. ad litt.*, cap. 15 et seq.) Videndum est quomodo facta sit mulieris formatio, quæ mystice dicitur ædificatio, etc., *usque ad* ut intelligamus per illam extasim Adam divinitus hæc dixisse.

« Adæ vero non inveniebatur adjutor. » Nullus fidelis justus Christo æquari potest. Psalm. XLIV : « Speciosus enim forma præ filiis hominum. » Nemo enim poterat genus humanum liberare nisi ipse. Unde Apocalypsis V : « Nemo inventus est dignus aperire librum et solvere signacula ejus, » etc.

« Adæ vero non inveniebatur, » etc. (AUG., *de Gen. contra Manich.*, l. II, c. 13.) Facta est mulier in adjutorium viri, etc., *usque ad* et dominio rationis cooperante gratia subjugare.

VERS. 21. — « Immisit ergo Dominus, » etc. (ISID. ex Aug., *ut supra*, c. 13, 14.) *Mystice.* Non possunt hæc corporeis oculis videri. Sed quanto quis a visibilibus ad secreta intelligentiæ quasi ob- A dormiendo secesserit, melius et sincerius videt, etc., *usque ad* et Ecclesiæ referenda.

(AUG., lib. X *de Gen. ad litt.*, c. I.) Qui putant animam ex anima, etc., *usque ad* quam de viro fuerat dictum.

(AUG., *ibid.*, c. 19, 20.) Si quæratur unde accepit animam Christus, mallem audire meliores et doctiores ; etc., *usque ad* quibus quid responderi possit, nondum mihi occurrit.

« Immisit ergo Dominus soporem, » etc. (GREG., *Moral.*, l. XXX, tom. II.) Culmen contemplationis non attingimus, si non ab exterioris curæ oppressione cessemus : nec nos ipsos intuemur, ut sciamus in nobis aliud esse rationale quod regit, aliud animale quod regitur, nisi ad secretum silentii recurrentes, B ab exteriori perturbatione sopiamur. Quod bene Adam dormiens figuravit, de cujus mox latere mulier processit. Qui enim ad interiora intelligenda rapitur, a rebus visibilibus oculos claudit, et tunc intelligit in seipso aliud esse quod regere debeat, tanquam vir ; aliud quod regatur, tanquam femina.

VERS. 22, 24. — « Et ædificavit. . . . Quamobrem relinquet, » etc. (ISID., *in Gen.*, t. V.) Quod per historiam completum est in Adam, etc., *usque ad* Serpens enim hæreticorum venena præsignat.

VERS. 25. — « Erat autem uterque nudus. » (AUG.) Si Dei verbis vel cujuslibet prophetæ aliquid dicitur, quod ad litteram absurdum videtur et ideo figurate dictum, ob significationem tamen dictum esse non est dubitandum. Corpora vero duorum ho- C minum in paradiso nuda erant, nec erubescebant, quia nullam legem in membris senserant legi mentis repugnantem, quæ inobedientiam secuta est. Nihil putabant velandum, quia nihil senserant refrenandum.

(AUG., *de Civ. Dei*, l. XIV, c. 17, tom. VII, col. 425.) Merito libidinis maxime pudet, etc., *usque ad* reddiditque confusos.

(RUPERT.) Non erat hoc ignominiæ, sed honoris, quod nudi erant : non erat insipientiæ, sed securitatis, quod nuditatem suam non erubescebant. Quid enim ? nunquid hoc a factore suo accepit, quod confusibilis et verenda est factura Dei ? Aut nunquid confusionem hujusmodi natura, et non potius con- D scientia facit ? Est quidem quasi in naturam versum hoc tormentum confusionis : verumtamen non ex conditione primæva, sed ex juniore culpa origo ejus pullulavit. Etenim idcirco nuditatem nostram erubescimus, quia conscii nobis sumus quantam infirmitatem, imo quantam adversum nos rebellionem carnis nostræ portamus. At vero tunc sana erat cordis conscientia, quippe quam nulla sollicitabat oculorum concupiscentia ; siquidem concupiscentia carnis pœna est peccati, qua præcedens punitur superbia mentis. Deus, inquit Scriptura, fecit hominem rectum. Rectitudo autem hominis in eo est ut carni spiritus, ut pote inferiori superior, præsit et imperet : medius namque inter Deum et carnem suam rationalis spiritus hominis positus est, ut Deo pare

ret et carni imperaret. Quem ordinem quia prior ille turbavit et rupit, abjiciendo præceptum Dei: subditus est, qui erat superior, spiritus infimæ carni, ut justa pœna inferiori subjaceat, qui superiori recte subesse contempsit. Hinc illa confusio faciei de conscientiæ secretis ad publicos oculos prorumpens, et sub misera velamentorum solatia pœnalem ignominiam ire compellens. Hæc, inquam, infirmitas vel rebellio carnis nondum erat: bene igitur nudus erat uterque et non erubescebant, quia quod erubescerent non habebant. Illa nuditatis securitate perdita, nos ingemiscimus, eo quod gloria et honore spoliati et panniculis obvoluti simus. Nam ita vestiti vere incedimus nudi, etiamsi, quod impossibile est, sic vestiamur sicut vestiuntur lilia agri. Etenim nec Salomon in omni gloria sua vestitus est sicut unum ex his. Si, inquam, vestiri possimus sicut hæc vestiuntur, sic quoque spoliati et nudi sumus. Unde Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Nunquid enim quando fulgebunt justi sicut sol in regno Patris sui, tunicis operientur et palliis? Non utique, sed ad gloriam factoris sui, quæcunque illis fuerint vasa misericordiæ, mutuis cum gloriæ aspectibus patebunt, foris fulgidi, et intus jucundi; corpore integri, et animo læti; corpore, inquam, simul et anima beati.

« Erat autem uterque nudus, » etc. (Isid., *in Gen.*, ex Aug. *de Gen. contra Manich.*, lib. II, c. 15.) Quod nudi erant et erubescebant, etc., *usque ad* quia in consensu rea tenetur conscientia.

CAPUT III.

Vers. 1-4. — « Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus, » etc. (Aug., lib. II *de Gen. ad litt.* c. 2, 3, tom. III.) Alii, « prudentissimus, » translative dictum. Quidam codices habent « sapientissimus, » non proprie, sicut in bono solet accipi sapientia Dei, vel angelorum, vel animæ rationalis, etc., *usque ad* sed potestas a Deo.

« Sed serpens, » etc. (Strab.) Sic diabolus loquebatur per serpentem ignorantem, sicut per energumenos vel fanaticos: quemcunque enim arripit, intellectum et rationem tollit. Spiritus vero bonus quoscunque gratia repleverit, videntes et intelligentes facit, unde spiritus prophetarum subjectus est prophetis.

« Qui dixit ad mulierem. » (Aug., lib. II *de Gen. ad litt.*, c. 30, et ex capp. 7, 8, 6, 10, passim.) Inexcusabilis est prævaricatio mulieris, quia memor erat præcepti Dei. Oblivio tamen, etc., *usque ad hæc* c. 10: Providet bonos et malos futuros, et creat: seipsum ad fruendum præstans bonis, multa etiam largiens malis.

« Cur præcepit, » etc. (Strab.) Ideo callidus hostis interrogat hoc, et mandatum Dei memorat, ne cum peccaverit, excusationem habeat quasi oblita.

« Cur præcepit, » etc. (Greg., *Moral.*, l. XXIII, tom. II.) Idem quotidie agit hostis humani generis: verba Dei de cordibus hominum molitur evellere, et minas leviare, et ad credendum quod falso promittit, invitat enim ad temporalia, ut levet quod Deus minetur æterna supplicia. Spondens siquidem gloriam præsentis vitæ, dicit: « Gustate, et eritis sicut dii, » et temporalem concupiscentiam tangite, et in hoc mundo sublimes apparete; et cum timorem divinæ sententiæ conatur amovere, quodammodo dicit: « Cur præcepit vobis Deus? »

(Aug., lib. II *de Gen. ad litt.*, c. 4, tom. III.) Quæritur cur Deus hominem tentari permiserit, etc., *usque ad* sive terrenum, ut hominis anima.

(*Ibid.*, c. 5.) Nec putandum quod homo dejiceretur, nisi præcessisset in eo quædam elatio comprimenda, ut per humilitatem peccati sciret quod falso de se præsumpserit, et quod non bene se habet facta natura, si a faciente recesserit. Commendatur enim quale bonum Deus sit, quando nulli bene est ab ipso recedere.

(*Ibid.*, c. 18.) Hæc quæstio de beata vita, etc., *usque ad* minus quam in vita sanctorum angelorum.

(*Ibid.*, c. 16.) Non frustra putari potest ab initio temporis diabolum cecidisse, etc., *usque ad* quibus non dedit Deus præscientiam de seipsis?

(*Ibid.*, c. 14.) Quomodo autem beati esse possint, quibus est incerta sua beatitudo? etc., *usque ad* mihi autem unde asserant, non occurrit.

(*Ibid.*, c. 21.) Sed non frustra putandum est ab ipso creaturæ exordio, etc., *usque ad* prævidens quanta de illo sua bonitate esset facturus.

(*Ibid.*, c. 22.) « Initium autem figmenti » dicitur, etc., *usque ad* ut homines malos.

(*Ibid.*, c. 23.) Quod ergo putatur diabolus nunquam in veritate stetisse, etc., *usque ad* plura in corpus ejus conveniunt.

(Greg., *hom.* 16, *in Evang.*, tom. II.) Primum parentem diabolus tribus modis tentavit, etc., *usque ad* delectatione vincimur, consensu ligamur.

Vers. 5. — . . . . . « Eritis sicut dii, » etc. (Strab.) *Mystice.* Artificiali dolo verba componit, ut si per inobedientiæ contemptum subvertere nequiverit, saltem in hoc quod fidem corruperit, et idololatriam suaserit, victorem se glorietur: si autem per inobedientiæ contemptum seduxerit, in utroque victor existat.

(Aug., *de Gen. contra Manich.*, l. II, c. 15, tom. III.) Interrogata mulier respondit, etc., *usque ad* nullo enim regente per suam potestatem solus Deus beatus est.

Vers. 6, 7. — « Vidit igitur, » etc. (Isid. ex Aug. *ubi supra*.) Quomodo videbant si clausi erant oculi? Sed dictum est ut intelligamus eos oculos apertos fuisse, postquam de fructu comederunt, quibus se nudos videbant, et displicebant: id est, oculos astutiæ, quibus simplicitas displicet. Cum quis enim ceciderit ab intima luce veritatis, nihil est unde superbia placere velit, nisi fraudulentis simulationibus. Hinc enim hypocrisis nascitur, in qua multum

videntur cordati, qui decipere potuerunt quem voluerunt.

« Vidit igitur, » etc. (Greg., lib. xxi *Moral.*, cap. 2.) Ne in lubrica cogitatione versemur, non debemus intueri quod non licet concupisci, etc., *usque ad* exteriorum quoque sensuum disciplina servanda est.

« Deditque viro suo, qui comedit. Et aperti sunt oculi amborum, » etc. (Isid. ex Aug. *ubi supra*, c. 16, 17.) De quibus dictum est : « Tunc viderunt quod nudi essent, » oculis scilicet perversis, quibus nuditas, scilicet simplicitas, erubescenda videbatur. etc., *usque ad* « Ad meipsum turbata est anima mea. » (*Psal.* xli.)

« Qui comedit, » etc. (Aug., *de Gen.*, lib. xi, c. 5, tom. III, col. 429.) Ad concupiscendum scilicet invicem, etc., *usque ad* quæ convinceret peccatorem facto, et doceret scripto lectorem.

« Consuerunt folia ficus. » (Alcuin., *in Gen.* t. I.) Quia gloriam simplicis castitatis amiserunt, ad duplicem libidinis pruritum confugerunt; unde Joan. i : « Cum esses sub ficus vidi te, et descendi, » subaudi liberare te. »

Vers. 8. — « Et cum audissent, » etc. (Aug., l. ii *de Gen. ad litt.*, c. 33.) Ea enim hora tales conveniebat visitari, quia defecerant a luce veritatis, etc., *usque ad* corporalibus sensibus locali et temporali motu apparuisse credatur.

« Abscondit se, » etc. (Aug., *ibid.*) Cum Deus avertit intrinsecus faciem et homo turbatur, fiunt similia amentiæ, nimio timore ac pudore, occulto quoque instinctu non quiescente : ut nescientes facerent quæ aliquid posteris significarent, propter quos hæc scripta sunt.

« Ad auram post meridiem. » Unde hora nona Christus spiritum emisit (*Matth.* xxvii). Qui sexta hora fuit crucifixus, ut eadem hora restitueretur homo qua de paradiso est ejectus.

« In medio ligni paradisi. » Abscondit se, qui aversus a præcepto Creatoris, erroris sui et arbitrii voluntate vivit.

Vers. 9. — « Vocavitque Dominus Deus Adam. » (Aug., *ubi supra*, c. 34.) Increpando, scilicet non ignorando, etc., *usque ad* nunc autem non significata referimus, sed gesta defendimus.

Vers. 10-11. — « Qui ait : Vocem tuam audivi, » etc. (Aug., *ubi supra*, c. 34.) *Historice.* Probabile est per congruam creaturam solere humanam formam hominibus primis apparere, etc., *usque ad* et secutum est quod puderet.

« Vocem tuam, » etc. (Isid., *in Gen.* tom. V.) *Mystice.* Respondet, voce ejus audita se occultasse, etc., *usque ad* et præcepto Dei non obedire.

« Vocavitque Deus Adam, » etc. (Greg.) Quia vidit in culpa lapsum jam sub peccato, velut a veritatis oculis absconditum, quia tenebras erroris ejus non approbat, quasi ubi sit peccator ignorat, cumque vocat ac requirit dicens : « Adam, ubi es? » Dum vocat, significat quia ad pœnitentiam revocat; dum requi-

A rit, insinuat quia peccatores jure damnatos ignorat.

Vers. 12. — « Dixitque Adam : Mulier quam dedisti, » etc. (Aug.) Non dicit, Peccavi : superbia enim habet confusionis deformitatem, non confessionis humilitatem. Ad hoc autem scriptum est, et interrogationes ad hoc factæ, ut veraciter et utiliter scriberentur, ut sciamus quanto morbo superbiæ laborent hodie conantes malum in Creatorem referre, et si quid boni faciunt, sibi tribuere.

« Mulier quam dedisti, » etc. Quasi ad hoc data sit, ut non ipsa obediret viro, et ambo Deo.

« Mulier quam dedisti, » etc. (Greg., lib. iv *Mor.*, c. 27, tom. I, col. 661.) Quatuor modis peccatum perpetratur in corde, etc., *usque ad* ad extremum falsæ spei seductione, vel obstinatione miseræ despe-

B rationis nutritur.

Vers. 13. — « Et dixit Dominus Deus ad mulierem, » etc. (Aug.) Nec ista confitetur peccatum, sed refert in alterum, in impari sexu, pari fastu. Ex his tamen natus David dicit usque in finem sæculi : « Ego dixi : Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi (*Psal.* xl). » Hoc ab istis dicendum fuit : sed nondum peccatorum cervices considerat Deus : restabant labores et dolores mortis, et contritio sæculi. et gratia Dei, quæ in tempore subvenit, docens afflictos non de se præsumere.

« Serpens decepit, » etc. Quasi cujuslibet persuasio prævaleat Dei præcepto.

« Serpens decepit me, » etc. (Aug., *ibid.*, lib. ii, c. 30.) Quomodo his verbis, etc., *usque ad* cum eo

C cibo non videret eam mortuam esse.

(Aug., *ibid.*, c. 28.) Notandum quod non diabolus est permissus feminam tentare, etc., *usque ad* sed ex hac homini invidisse ratio ostendit.

(Alc.) Peccatum angeli tacitum, hominis patefactum · quia illud incurabile, hoc curatum.

« Vidit igitur, » etc. (Strab.) Aperte inexcusabilis ostenditur, cui licuit sub tali deliberatione dolos inimici advertere.

Vers. 14. — « Et ait Dominus Deus, » etc. (Aug., *ubi supra*, c. 36.) Tota hæc sententia figurata est. Ubi credendum tamen omnia dicta esse. Serpens non interrogatur quare fecerit, quia non ipse propria voluntate et natura fecit, sed de illo diabolus, et per illum, et in illo : qui jam pro impietate et superbia

D æterno igni destinatus fuerat. Ad ipsum ergo refertur quod serpenti dicitur, et qualis humano generi futurus sit ostenditur.

Mystice. « Et ait Dominus Deus ad serpentem, » etc. (Aug., *de Gen. cont. Manich.*, lib. ii, c. 17.) Serpens non interrogatus prior excipit pœnam, etc., *usque ad* ut ipsum initium suggestionis malæ excludat.

« Super pectus tuum, » etc. (Hieron.) « Ventrem » LXX addiderunt, sed in Hebræo habetur « pectus [a] » tantum, ut calliditatem et versutiam cogitationum ejus aperiret, id est quod omnis gressus ejus nequitiæ est et fraudis.

[a] In Hebræo est *gahon*, quod *ventrem* et *pectus* significat.

« Pectore et ventre repes. » (GREG., lib. XXI *Mor.*, c. 2.) Malum luxuriæ aut cogitatione perpetratur aut opere. Hostis enim cum ab effectu operis expellitur, secreta cogitationis polluere molitur. Ventre repit, dum lubricus per membra humana sibi subdita, luxuriam exercet in opere. Serpit pectore, dum polluit in cogitatione. Sed quia per cogitationem ad opera venitur, prius pectore et post ventre describitur repere.

VERS. 15. — « Inimicitias ponam inter te et mulierem... Ipsa conteret caput tuum, » etc. (GREG. l. I *Mor.*, c. 38.) Caput serpentis conterere, est initia suggestionis manu sollicitæ considerationis a cordis aditu exstirpare; qui cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneo molitur, quia quem prima tentatione non percutit, decipere in fine tendit. Si autem cor in tentatione corrumpitur, sequentis actionis medietas et terminus ab hoste possidetur, quia totam sibi arborem fructus ferre conspicit, quam veneni dente in radice vitiavit.

(HIERON.) « Ipsa servabit calcaneum tuum, et tu conteres ejus calcaneum. » Melius in Hebræo habetur : « Ipsa conteret caput tuum, et tu conteres calcaneum ejus, » quia et nostri gressus præpediuntur a colubro, et Dominus conteret Satan sub pedibus ejus.

VERS. 16. — « Mulieri quoque, » etc. (AUG., *ubi supra*, c. 37.) Hæc figurate et prophetice melius intelliguntur, etc., *usque ad* depravabitur natura, et augebitur culpa.

« Multiplicabo ærumnas, » etc. (AUG., *de Gen. contra Manich.*, l. II, c. 19.) Manifestum est multiplicatos esse dolores mulieris, etc., *usque ad* sed prius reluctatum est cum dolore consuetudini malæ.

VERS. 17-18. — ... « Maledicta terra, » etc. (AUG. *ibid.*, c. 38.) Hos esse labores humani generis in terra nemo ignorat, et quod non esset, si felicitas quæ erat in paradiso teneretur indubitanter constat.

(STRAB.) Terra maledicitur, non Adam, ut cuncti propter quos hæc scripta sunt terrerentur, ne similia facientes, simili pœna plecterentur. Ipse vero Cain, quia primæ prævaricationi fratricidium addidit, maledicitur cum dicitur : « Maledictus eris super terram, » etc.

(AUG.) Terræ maledixit, non aquis, quia homo de fructu terræ contra vetitum manducavit, non de aquis bibit, et in aquis erat peccatum abluendum de fructu terræ contractum. Animalia quoque terrestria plus maledictionis habent quam aquatilia, quia plus vivunt de maledicta terra. Inde Christus post resurrectionem de pisce manducavit, non de terrestri animali.

« Maledicta terra in opere tuo. » (GREG., *Moral.* lib. IV, c. 5, 6.) Deus maledicit homini peccanti, etc., *usque ad* et duos quinquagenarios flamma combussit.

« In laboribus, » etc. (RAB.) Spinæ antea erant, sed non ut laborem homini inferrent : cui post peccatum fuerunt ad laborem et afflictionem, sicut serpentes et quæcunque noxia, ante innoxia. Et notandum quod Adæ extrinseca pœna imponitur : « Maledicta terra in opere tuo; » mulieri vero intrinseca, cum dicitur : « Multiplicabo ærumnas tuas, » etc., quia seducta seduxit virum.

VERS. 19. — « Pulvis es, » etc. (GREG., *ubi supra.*) Homo ita conditus fuit, etc., *usque ad* senectus transit ad mortem.

VERS. 20. — « Et vocavit Adam nomen uxoris suæ « Eva, » etc. (AUG., *ubi supra.*) Verba primi hominis hæc fuerunt, quoniam hæc est mater omnium viventium, tanquam reddat causam nominis a se impositi, cur scilicet Evam vocaverit.

Mystice. (AUG., *de Gen. contra Manich.*, l. II, c. 21.) Post peccatum et judicis sententiam vocavit Adam uxorem suam Evam, etc., *usque ad* in pellibus exprimitur quæ mortuis corporibus detrahuntur.

VERS. 21. — « Fecit quoque, » etc. (AUG., *de Gen.* lib. XI, c. 39.) Hoc quoque significationis causa factum est, et in factis quæritur quid factum sit, et quid significet, et in dictis quid dictum sit, quidve significet.

(STRAB.) Ipsi fecerunt sibi perizomata, ut peccatum suum absconderent : Deus vero tunicas pelliceas, quibus totum eorum corpus induit, quia et in corpore et in anima eos juste damnavit. Stulta vero quæstio est qualiter vel quo operante pelles ab animalibus deductæ sint, quærere : qui enim de nihilo omnia condidit, quomodo et qualiter voluit, hæc fecit.

VERS. 22. — « Et ait : Ecce Adam quasi unus ex « nobis, » etc. (AUG., *ibid.*, c. 41.) Propter trinitatem pluralis numerus ponitur, etc., *usque ad* sicut in Ecclesia solent homines a sacramentis visibilibus Ecclesiæ disciplina removeri.

(AUG., *ubi supra*, c. 42.) Mirum est si Adam spiritualis erat mente, etc., *usque ad* quæ falsum verum esse putavit.

« Quasi unus ex nobis. » (AUG., *de Gen. contra Manich.*, lib. II, c. 21.) Dupliciter intelligi potest, « quasi unus ex nobis, » id est Deus, etc., *usque ad* donec Dei misericordia reviviscat qui mortuus fuerat.

(RUPERT.) Ne comedat de ligno vitæ, et hoc facto talis, tam miser factus Adam, vivat in æternum. Quid enim si cum talis factus sit vivat in æternum? utique nil nisi malum æternum. Jam enim miser factus, si æternus quoque sit, quid nisi miseriam æternam habebit? Parcamus illi, ne hoc modo male sit « quasi unus ex nobis; » ne sicut quisque nostrum æternus est (æternus enim Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus), sic et ille æternus sit, et ob hoc veracem se esse rideat oculus nequam diaboli, qui Dei similitudinem ei repromisit. Etenim malum quidem illi est temporalem esse, sed pessimum esset æternum esse. Mala nimis et falsa est hæc similitudo Dei. Multo melius illi est esse omnino dissimilem Dei. Quomodo? Videlicet, ut, quia miser est, sit etiam temporalis, hoc est esse omnino dissimilem Dei.

Deus enim et æternus est, et felix, et est ejus æterna felicitas, felix æternitas. Horum alterum, id est felicitatem, perdidit diabolus, æternitatem vero non amisit; et est ejus æterna infelicitas, infelix æternitas. Parcamus, inquam, homini; et quia felicitatem perdidit, æternitatem quoque præcipiamus infelici, ut in neutro sit « quasi unus ex nobis; » nobis est æterna felicitas, felix æternitas; sit illi temporalis miseria, vel misera temporalitas; ut tunc illi commodus reformetur æternitas, cum fuerit recuperata felicitas. In magna ergo ira, magnæ misericordiæ Dominus recordatus est, hoc ipso quod lignum vitæ non concessit misero homini : quippe quem voluit sic esse dissimilem sibi, ut non esset utrobique similis diabolo, id est ne viveret homo, æque ut diabolus, usque ad ultimum judicium, et æque ut ille, absque temporali morte, transiret ad æternum incendium.

VERS. 23. — « Et emisit eum, » etc. (AUG., *de Gen. contra Manich.*, l. II, c. 22.) In locum sibi congruum; sicut plerumque malus, cum inter bonos vivere cœperit, si in melius mutari noluerit, de bonorum congregatione pellitur pondere pravæ consuetudinis suæ.

VERS. 24. — « Ejecitque Adam. » (HIERON. *Quæst. Hebr.*, tom. III.) LXX : « Et ejecit, et habitare fecit contra paradisum voluptatis, et statuit cherubin, et flammeam rhompheam, quæ vertitur ad custodiendam ligni vitæ viam. » Alius sensus est in Hebræo; ait enim, « et ejecit Dominus, » Adam scilicet, « et habitare fecit ante paradisum voluptatis cherubin, et flammeum gladium. » Non quod Adam habitare fecerit contra paradisum voluptatis, sed, illo ejecto, ante fores paradisi cherubin et flammeum posuit gladium, ne quis posset intrare.

« Et collocavit, » etc. (AUG., *ut supra.*) Hoc per cœlestes potestates etiam in paradiso visibili factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium ibi esset quædam ignea custodia, non tamen frustra, sed quia aliquid de paradiso significat spirituali.

« Collocavit, » etc. (STRAB.) Hoc est per ministerium angelorum igneam custodiam constituit. Flammeus gladius tribulationes, dolores et labores hujus vitæ, quibus nos exercemur; vel sententia justæ damnationis, quæ homini est data, qui ita damnatus est ut Christi passione redimi posset. Unde gladius versatilis dicitur, quia potest removeri. Remotus est enim Enoch et Eliæ, et quotidie removetur fidelibus, de hac vita ad supernam beatitudinem transeuntibus. Nec dicit flammam et gladium, sed « flammeum gladium : » qui enim ad paradisum redeunt, necesse est ut igne Spiritus sancti omnes concupiscentias hujus vitæ exurant, et gladio verbi Dei omnia noxia præcidant.

« Et collocavit, » etc. (ISID., *in Gen.*, tom. V.) Cherubin plenitudo scientiæ, hæc est charitas quæ plenitudo legis est divinæ. Gladius flammeus, pœnæ temporales, quæ versatiles sunt, quoniam tempora volubilia sunt. Ad arborem igitur vitæ non reditur,

A nisi per cherubin, id est plenitudinem scientiæ, id est charitatem : et per gladium versatilem, id est tolerantiam temporalem.

CAPUT IV.

VERS. 1. — « Adam vero, » etc. (AUG., lib. IX *de Gen. ad litt.*, c. 4). In paradiso virginitas, extra nuptiæ, etc., *usque ad* sed post in exsilio generata.

« Concepit et peperit, » etc. Cain et Abel de una matre geniti, figura sunt omnium hominum qui de radice peccati in hanc vitam propagantur; et alii terrenam civitatem et mortiferas delicias sunt amaturi, et quantum in se est ambitione possessuri; quos significat Cain, qui interpretatur *possessio*. Alii futuram civitatem quæsituri, et de hujus habitationis
B miseriis lugentes, ad futuram gloriam toto desiderio transituri, quos significat Abel, qui interpretatur *luctus*, et est posterior : quia non prius est quod spirituale est, sed quod animale. Hinc Cain dicitur « agricola, » id est, terrenis operibus incumbens; Abel vero « pastor ovium, » simplicitatem scilicet et innocentiam diligens.

Allegorice. (ISID., *in Gen.*) Duo filii Adæ duos populos exprimunt, Judaicum scilicet natu majorem, etc., *usque ad* quasi non permittat ratio motum pravum ad effectum venire, sed studeat subjugare.

VERS. 2. — « Fuit autem Abel, » etc. In quo significatur qui de terrena inhabitatione lugent. Abel namque *luctus* interpretatur, vel *vapor*, quia luctus fuit parentibus vel tanquam vapor cito disparuit.

C VERS. 3, 4. — « Factum est autem, » etc. « Abel quoque obtulit, » etc. Quia justus in omnibus quæ agit per fidem et charitatem (de quibus cæteræ virtutes oriuntur, et sine quibus nihil prosunt) Deo placere contendit, quod significatur in adipibus oblatis; unde psal. LXII : « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea. » Sine charitate macilenta est anima et languida, et in nullo Deo placitura.

« Et respexit Dominus ad Abel, » etc. (HIER., *Quæst. Hebr. in Gen.*, tom. III.) Unde hoc potuit scire Cain, nisi vera esset interpretatio Theodotionis : « Et inflammavit Dominus super Abel, et super sacrificium ejus, super Cain, et sacrificium suum non inflammavit ? » Ignem autem de cœlo venire solitum
D ad sacrificium devorandum, ut in dedicatione templi sub Salomone, legimus, et quando Elias in monte Carmeli construxit altare.

(ISID., *ut supra.*) Si recte offeras, et non recte dividas, peccasti : quia etsi antea Judæi recte illa offerebant, in eo rei sunt quia Novum Testamentum a veteri non distinxerunt.

VERS. 5, 6, 7. — .... « In foribus. » (ALC.) Id est, intrantem te et exeuntem peccatum comitabitur, nec Dominus custodiet introitum tuum et exitum tuum.

VERS. 8. — « Dixitque Cain, » etc. (ISID., *Quæst. in Gen.*, tom. V.) Non acquiescit Domino dicenti, Quiesce, etc., *usque ad* occiditur ergo Christus junioris populi caput, a majore natu.

VERS. 9. — « Et ait Dominus ad Cain. » (ISID., *ubi*

supra.) Interrogat Dominus Cain, non ignarus ut discat, sed judex ut puniat. Usque hodie Judæi, cum per Scripturas eos interrogamus de Christo, respondent se nescire quæ dicimus. Mendax Cain ignoratio, Judæorum est falsa negatio : essent vero Christi custodes, si corde crederent et ore faterentur.

Vers. 10. — « Vox sanguinis, » etc. Magna virtus justitiæ, quæ vindictam expetit pro sanguine innocentis.

Vers. 11. — « Nunc igitur maledictus eris, » etc. (Rab.) Notandum quod in peccato Adæ terra maledicitur. Cain vero maledicitur, quia sciens damnationem primæ prævaricationis, fratricidium addidit.

Vers. 11. — « Nunc igitur maledictus eris, » etc. Per locum quæ in loco sunt significantur ; quasi maledictus eris ab his qui sunt super terram, qui aperuerunt os suum in confessione peccatorum, accipere sanguinem, qui effusus in remissionem eorum de manu persecutoris, qui noluit esse sub gratia, sed sub lege, ut esset maledictus ab Ecclesia : quæ intelligit et ostendit esse maledictum : qui enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.

Vers. 12. — « Cum operatus, » etc. Ad vocem, non ad intellectum fit relatio, quia aliter hic terra, aliter supra accipitur : ibi pro Ecclesia, hic pro operatione terrena quam adhuc Judæus exercet ; id est carnalis circumcisio, pascha, sabbatum, et similia quæ habent occultam virtutem intelligendæ gratiæ Dei, sed non dant Judæis fructum nolentibus transire ad Christum. Potest in terra caro Christi intelligi, in qua salutem nostram Judæi crucifigendo sunt operati. « Mortuus est enim propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram : » quem quia negaverunt, justificati non sunt.

« Vagus et profugus, » etc. (Isid.) Dispersus in gentibus, profugus a Hierusalem. LXX : « gemens et tremens. » Gemens, dolore amissi regni ; tremens, multitudine Christiani populi, ne occidaris. « Major est iniquitas mea, » etc. Culpam exaggerat, sed superbe confitetur, nec veniam flagitat.

Vers. 13. — « Major est iniquitas mea. » (Isid.) Peccata peccatis adjiciens desperat, nec credit se veniam posse adipisci, quod est blasphemia in Spiritum sanctum, quæ non remittitur in hoc sæculo nec in futuro : quia putat Deum aut nolle dimittere, aut non posse, tanquam aut omnia non possit, aut invideat saluti. Non Deum sibi iratum grave putat, sed timet ne inveniatur et occidatur.

Vers. 14. — « Omnis igitur qui invenerit me, » etc. (Strab.) Quia ex tremore corporis et agitatione furiosæ mentis, quicunque invenerit me, cognoscet me reum mortis.

Vers. 15. — « Nequaquam ita fiet. » Id est, non morieris cito sicut tu vis, pro remedio tui cruciatus, sed punietur impersonaliter : id est, punitio fiet de te septuplum, quia vives in cruciatu usque ad septimam generationem, in qua a Lamech occideris ; ergo omnis qui occiderit, subaudi, liberabit te ab illo cruciatu malæ conscientiæ. Hic sensus evidentius patet. Secundum LXX. « Omnis qui occiderit Cain septem vindictas exsolvet, » id est, quicunque te in septima generatione occiderit, exsolvet te a cruciatu per mortem, qui usque ad tempus illud reservandus es in vita, tantum ad pœnam, quæ pœna cito finiretur, si cito interfectus esses. Ita qui Judæos visibili morte puniret, septem vindictas ab eis auferret, quibus obligati sunt propter reatum occisi Christi, quia miserias et dispersiones eorum leviaret quas patiuntur.

« Omnis qui occiderit Cain, » etc. LXX : « Septem vindictas exsolvet. » Aquila, « septempliciter ; » Symmachus, « septuplum ; » Theodotion, « per hebdomadem » interpretantur, in quo significatur quia diu et perfecte punietur, ne quis homicidium audeat iterare.

« Qui occiderit Cain, » etc. (Hieron., *epist. ad Damas.*) Si quis te interfecerit « septuplum punietur, » id est, gravissima ultione punietur : non debuit homo occidere cum cui Deus reservavit vitam, vel ad pœnam ipsius, vel ad correctionem aliorum.

« Sed omnis qui occiderit Cain. » (Isid., *ubi supra.*) Per eclipsim legendum, etc., *usque ad* et impletur illud : « Disperge illos in virtute tua (*Psal.* LIII). »

(Hier., *ubi supra.*) Quod Aquila posuit « septempliciter, » etc., *usque ad* et absolvi mereretur.

« Posuitque Dominus Cain signum, » etc. (Isid., *Quæst. in Gen.*, tom. V.) Cum omnes gentes a Romanis subjugatæ transierunt in ritus eorum, gens Judæa, sive sub gentibus sive sub Christianis regibus, non reliquit signum circumcisionis, et carnalis observantiæ, etc., *usque ad* ubi plantatus est paradisus.

« Habitavit in terra ad orientalem plagam Eden. » (Hier., *ubi supra.*) LXX : « Habitavit in terra Naid » Naid, in Hebræo נוד (*nod*) dicitur, id est, instabilis et fluctuans, et incertæ sedis. Non est terra Naid, ut vulgus nostrum putat, sed expletur sententia Domini, dum huc atque illuc profugus aberrat.

Vers. 17. — « Cognovit autem Cain uxorem « suam. » (Isid., *ibid.*) Figurate progenies impiorum, in ipsa mundi origine fundamentum quærens, in hac vita civitatem exstruxit quam vocavit Henoch, quod interpretatur *dedicatio*, quia in primordiis dedicant, dum in hac vita quæ ante est, radicem cordis plantant, ut hic ad votum floreant, et a futura gloria arescant. Abraham vero in casulis habitabat, quia sancti hospites et peregrinos se esse cognoscunt, exspectantes civitatem habentem fundamentum cujus artifex Deus est.

« Et ædificavit civitatem, » etc. (Aug., lib. xv *de Civitate*, cap. 8, tom. VII.) Quæritur quibus adjutoribus eam ædificaverit, si plures homines non fuerint quam Scriptura dicit. Sed sciendum est multo plures fuisse tunc, quia diu vivendo plures poterant generare. Nec mirum, cum filii Israel per quadringentos annos sic multiplicati leguntur, ut non possit numerari exercitus.

Vers. 18. — « Porro Enoch, » etc. (Hieron.) Not.

de omnibus his certa mysteria exsculpuntur, nec invenirentur, nisi prius quædam radices historiæ jacerentur; nec de ramis arborum fructus legeres, nisi truncos antea plantasses.

Vers. 19. — « Qui accepit duas uxores, » etc. (Isid., *ut supra.*) Notandum quod generationes ab Adam per Cain undenario terminantur, in quo transgressio signatur. Lamech namque septimus est, cui tres filii et una filia adduntur, ut undenarius impleatur, per quem peccatum significatur: nam et a femina clauditur generatio, quæ initium peccati fuit, per quod voluptas carnis, quæ resistit spiritui. Unde Noema vocatur, id est, *voluptas.* In hac progenie Lamech primus contra morem, contra naturam, per bigamiam adulterium commisit.

Vers. 20. — « Genuitque Ada Jabel, » etc. (Hier. *in quæst. Hebr.*) De bigamia nascitur Jabel habitans in tentoriis, quæ mutabilia instabilitatem eorum figurant, qui circumferuntur omni vento doctrinæ. Nascitur et Tubal, qui inventor musicæ, etc., *usque ad* sicut Jabel, Tubal et Tubalcain.

Vers. 21. — « Et nomen fratris ejus Jubal. » (Rab.) Hunc scribit Josephus musicam scripsisse in duabus columnis, una lapidea, altera latericia, quarum altera non dissolveretur diluvio, altera quæ non solveretur incendio: quæ duo judicia Adam ventura prædixerat.

Vers. 22. — ... « Tubalcain. (Rab.) Qui secundum Josephum res bellicas exercuit, et decenter artem ferrariam docuit; quædam etiam quæ ad oculorum pertinent concupiscentiam, invenit.

Vers. 23. — « Dixitque Lamech, » etc. (Rab.) Aiunt Hebræi Lamech diu vivendo caliginem oculorum incurrisse, et adolescentem ducem et rectorem itineris habuisse. Exercens ergo venationem, sagittam direxit quo adolescens indicavit, casuque Cain inter fruteta latentem interfecit; et hoc est quod dicit: « Occidi virum in vulnus meum, » id est vulnere quod infixi non bestiam sed hominem occidi; unde et furore accensus occidit adolescentem.

Vers. 23. — ... « Occidi virum, » etc. (Strab.) Id est Cain: « in vulnus meum, » quia pro illo vulnerabor, id est, occidar; « et adolescentulum in livorem meum, » quia pro illo quoque damnabor.

Vers. 24. — « Septuplum ultio dabitur, » etc. (Alc.) *Allegorice.* Peccatum Lamech (qui interpretatur *humiliatus*) significat dejectionem humani generis quod prævaricante Adam corruit, nec per legem, vel per circumcisionem, nec per suam justitiam surgere potuit, donec post septuaginta septem generationes secundum Lucam Christus in mundum veniens, effusione sanguinis peccatum delevit; unde Matth. XVIII:

« Non dico tibi septies, sed usque septuagies septies, » hoc est, Judæum recipiendum esse post septuaginta septem vindictas, si resipuerit, et Christi indulgentiam quæsierit. Septenarius universitatem significat: per quem ducto undenario fit septuagenarius septimus, in quo omnimoda transgressio si-

A gnatur; quæ tamen in Evangelio pœnitenti dimitti præcipitur.

(Hieron., *epist. ad Damas.*) Aiunt ab Adam usque ad Christum generationes esse septuaginta septem secundum Lucam. Sicut ergo septima generatione peccatum Cain solutum est: « Non enim judicabit Deus bis in idipsum, » et qui semel recepit in vita sua, non eosdem cruciatus patietur in morte quos passus est in vita sua: ita et Lamech, id est, totius mundi peccatum, Christi solvetur adventu. Referebat mihi quidam Hebræus septuaginta septem animas exisse de Lamech, quæ omnes interiere diluvio.

Vers. 25. — « Cognovit quoque adhuc, » etc. Per Seth, qui interpretatur *resurrectio*, signatur vita Christi ex mortuis: quod in verbis matris signifi-
B catur: « Posuit mihi Dominus semen aliud, » quasi dicat Ecclesia: Quæ luctum pertuli de mortuo, gaudeo de resuscitato.

Vers. 26. — « Quem vocavit Enos, » etc. Enos interpretatur *homo:* qui « cœpit invocare nomen Domini, » quia per mortem Christi, quam significavit Abel, et per resurrectionem, quam significat Seth, fit homo confitens Dominum conditorem, et vitæ perditæ reparatorem.

(Hieron.) « Quem vocavit Enos. » Enos interpretatur *homo*, qui « cœpit invocare nomen Domini: » sicut Adam *homo* interpretatur, ita etiam Enos juxta Hebraicam veritatem *homo*, vel *vir;* et pulchre, quia hoc vocabulum habuit, dictum est quia initium fuit
C tunc invocandi nomen Domini: licet plerique Hebræorum arbitrantur quod tunc primum in nomine Domini et in similitudine ejus fabricata sunt idola.

CAPUT V.

Vers. 1, 2. — « Hic est liber generationis Adam. » Ad similitudinem Dei factus est. Alii, ad similitudinem Adæ. Est quasi conclusio a superioribus cum recapitulatione. « In die qua creavit Deus hominem. » In die etenim creatus est, quia in claritate divinæ contemplationis constitutus. « Ad similitudinem Dei. » Quia rationem ei dedit, qua intelligendo bona et mala discerneret, intellecta diligeret, et dilecta oblivioni non traderet, et in hoc Dei similitudinem retineret. Sed postquam per inobedientiam
D hanc similitudinem delevit, factus terrenus terrenos generavit. Unde qualis terrenus, tales et terreni.

(Chrysost., *hom.* 21 *in Gen.*, tom. IV.) Considera quomodo iisdem verbis usus fuerit quibus et initio, ut doceret nos quod generationes illas, quasi reprobas factas, neque memoria post hac dignetur; sed ex Seth, qui nunc illis natus est, genealogiam orditur, ut ex hoc discas quantam Deus humani generis rationem habeat, et quomodo illos aversetur quibus sanguinaria mens est.

Vers. 3-23. — « Vixit autem Adam, » etc. (Hieron., *in Quæst. Hebr.*). Sciendum quod usque ad diluvium, ubi in nostris codicibus « ducentorum » et quod excurrit annorum genuisse quis dicitur, in He-

bræo habeat « centum annos » et reliquos qui se- A quuntur.

« Et genuit, » etc. Quasi et iste portavit imaginem terreni qui pro Abel justo repositus est, et interpretatione nominis *Christum* significat. Sed omnes prius portant imaginem terreni hominis quam cœlestis, licet multi ad adventum Christi per fidem eamdem gratiam habuerunt qua salvantur Christiani.

(STRAB.) Ferunt post mortem Abel vovisse Adam se uxorem non ultra cogniturum nec filium generaturum. Sed Deo jubente fregit votum, ut Dei Filius de eo nasceretur, et homo redimeretur; stirpe enim Cain nasci non debuit. Unde ante Seth nullum legitur genuisse, post eum vero dicitur, quia « genuit filios et filias. » Hæc computatio genealogiarum, quasi ramos spargit historiarum, de quibus suis lo- B cis colliguntur fructus mysteriorum. Et notandum quia in generatione Seth nulla femina ponitur nominatim, sicut in generatione Cain : justorum enim est omnia viriliter agere, nihil femineum, nihil fragile usurpare. Procedit etiam hæc generatio per denarium usque ad Noe, in quo præceptorum signatur impletio, sicut per undenarium in generatione Cain transgressio. In generatione injustorum primus Enoch ponitur, qui *dedicatio* interpretatur, quia reprobi in præsenti vita spei suæ radicem figunt, et ab amore immarcescibilis hæreditatis arescunt. De quibus dicitur Joan. v : « Vidit stultum firma radice, et maledixit pulchritudini ejus statim. » In generatione justorum Enoch ab Adam septimus ponitur, quia hic manentem civitatem non quærunt, sed exspectatio- C nem usque in finem temporis extendunt, quod septenaria revolutione terminatur, cum æternitas octava successerit. Unde iste Enoch qui ponitur septimus, et translatus est quia Deo placuit, septimam requiem significat, ad quam post hanc vitam, qui Deo perseveranter adhæret, sine dilatione transfertur. Interpretatio quoque nominum hujus generationis idem signat : Adam interpretatur *homo* vel *rubra terra;* Seth, *positio* vel *resurrectio;* Enos, *homo;* Cainan, *lamentatio;* Malalehel, *laudans Deum;* Jared, *roboratus;* Enoch, *dedicatio;* Mathusalam, *mortis emissio;* Lamech, *humiliatus;* Noe, *requies*. Procedens ergo homo de terra, resurgens a peccatis, erit homo invocans Deum et deflens peccata pristina : sicque laudans Deum, roboratus Spiritu Dei, dedicatur in D vitam æternam. Atque victor mortis Deo subjectus, requiem possidet sempiternam, quam significat Noe qui *requies* interpretatur, et decimo loco numeratur, quia per impletionem mandatorum possidetur regnum cœlorum.

VERS. 24. — « Ambulavitque cum Deo, » etc. (ISID., *in Gen.*) Enoch septimus ab Adam placens Deo, etc., *usque ad* nam ter quaterni ipsum faciunt.

(ALCUIN.) Enoch tanto tempore servatur a morte, in quo ostenditur quia homo semper viveret si non peccasset.

VERS. 25-30. — « Vixit quoque Mathusala, » etc. (AUG.) Quæritur quomodo Mathusala secundum annorum computationem post diluvium vivere potuerit, cum omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt, perierunt. Sed hanc quæstionem codicum mendositas peperit : non solum enim in Hebræis aliter invenitur, verum etiam in LXX interpretatione, paucis codicibus septem annis ante diluvium Mathusala defunctus reperitur. Quod Mathusala juxta LXX ultra diluvium numerantur anni, inde est quia significat Christum, cujus vita nullam sentit æt‹tem, ut in majoribus quoque non sensisse diluvium videretur.

VERS. 31. — « Et facti sunt omnes dies, » etc. (HIERON., *in Quæst. Hebr.*, tom. III.) « Et fuerunt omnes dies Mathusalæ quos vixit anni nongenti sexaginta novem, et mortuus est. » Juxta diligentem supputationem quatuordecim annis post diluvium vixis se refertur, etc., *usque ad* eo anno scilicet quo cœpit esse diluvium.

« Noe vero cum quingentorum esset annorum, » etc. (*Ibid.*)

Noe interpretatur *requies*, quia sub illo omnia retro opera per diluvium quieverunt.

CAPUT VI.

VERS. 1. — « Cumque cœpissent homines multi« plicari super terram. » (HIER., *in Quæst. Hebr.*) Verbum Hebraicum אלהים (*Elohim*) utriusque numeri est : *Deum* enim et *deos* significat : ideo Aquila « filios deorum » dicere ausus est, deos sanctos vel angelos intelligens, quem sequens Symmachus ait : « Videntes filii potentum filias hominum. »

VERS. 2. — « Videntes filii Dei, » etc. (STRAB.) Filii Seth religiosi intelliguntur per filios Dei, qui victi concupiscentia, ex filiabus hominum, id est ex stirpe Cain, uxores acceperunt, et viros potentes genuerunt, immensos scilicet corporibus, superbos viribus, inconditos moribus, qui gigantes appellantur. Non est incredibile ab hominibus, non ab angelis, vel quibusdam dæmonibus qui mulieribus sunt improbi, ejusmodi homines esse procreatos, quia et post diluvium corpora non solum virorum, sed et mulierum incredibili magnitudine exstiterunt.

VERS. 3, 4. — « Dixitque Deus : Non permanebit « Spiritus meus, » etc. (HIER., *ibid.*) Hebr. לאידון (*loiadon*). « Non judicabit spiritus meus homines in sempiternum, quoniam caro sunt. » Hoc est, quia fragilis est hominum conditio, etc., *usque ad* sed eorum quos erat diluvio deleturus.

« Eruntque dies illius, » etc. (STRAB.) Ante diluvium, scilicet ad agendam pœnitentiam. Sed quia in malitia perseveraverunt ante præfixum terminum, centesimo anno deleti sunt.

VERS. 5. — « Videns autem Dominus, » etc. Non in Deum pœnitentia cadit, aut dolor cordis, cui est de omnibus tam fixa sententia quam certa præscientia : sed utitur Scriptura usitatis verbis, coaptans se nostræ parvitati, ut ex cognitis incognita cognoscamus. Nam ira Dei non est perturbatio animi, sed judicium quod irrogatur peccatori : cogitatio vero cordis ejus, mutandarum rerum immutabilis ratio.

VERS. 6-8. — « Pœnituit eum quia, » etc. (GREG., *Moral.* lib. v). Plerumque in sacro eloquio sapientes Dei consilium trahunt a sapientibus sæculi. Sic nunc, pro utilitate hominis, vocem in se passionis humanæ ipse conditor hominum sumit, cum constet quia qui cuncta, priusquam venerint, conspicit, nihil fecerit quod pœnitendo resipiscat. Ut ergo mirum non est, si spirituales plerumque utantur verbis carnalium, sic neque mirandum si ipse creator omnium, ut carnem pertrahat ad intellectum suum, in seipso carnis sermonem servet vel sumat.

VERS. 9-12. — « Noe vir justus. » Hic per actus suos significat Christum, qui ait Matth. XI : « Discite a me quia mitis sum et humilis corde. » Solus justus invenitur, cui propter justitiam suam septem homines donantur. Justus quoque Christus et perfectus, cui septem Ecclesiæ septiformi Spiritu illuminatæ in unam Ecclesia condonantur. Noe per aquam et lignum liberatur, et familia ejus; sic familia Christi per baptismum et crucem.

« In generationibus suis. » Quasi non consummatæ justitiæ, sed juxta generationem suam.

VERS. 13. — « Disperdam eos cum, » etc. Tradunt doctores terræ virorem et fecunditatem longe esse inferiorem post diluvium; et ideo hominibus esum carnium concessum, cum antea tantum terræ fructibus victitarent.

VERS. 14. — « Fac tibi arcam de lignis. » Scilicet fortibus et insolubilibus, et bene coarctatis; quæ alia translatio dicit « quadrata, » ut nec vi ventorum nec inundatione solvetur.

« Mansiunculas, » etc. (STRAB.) LXX : « Bicamerata et tricamerata in arca facies : bicamerata in inferioribus, tricamerata in superioribus. » Quinque ergo mansionibus distincta sunt : prima, id est inferior, fuit stercoraria, quo stercora defluebant, ne qui erant in arca fetore læderentur; secunda, apothecaria; tertia, immitium animalium et serpentium; quarta, mansuetorum; quinta, id est suprema, hominum et avium. Ostium, ubi bicamerata et tricamerata jungebantur, id est, inter apothecariam et bestiarum habitationem. (AUG.) In prima habitatione in inferioribus semel camerata erat arca, in secunda super inferiorem habitationem bicamerata. In tertia vero super secundam tricamerata. Dicunt alii in inferioribus duas fuisse mansiunculas, et sic arcam fuisse bicameratam. Harum inferior stercora suscipiebat, secunda escas, quæ apothecaria dicebatur; in superioribus tricamerata erat, ubi homines et animalia congrua distinctione continebantur.

(ISID. *in Gen.*, tom. V.) Arcam construxit Noe de lignis imputribilibus, etc., *usque ad* in quinque prophetizatus, in sexta evangelizatus.

VERS. 15. « Trecentorum cubitorum, » etc. (ISID., *ibid.*) Potest in trecentis cubitis lignum crucis ostendi, etc., *usque ad* quia unus Deus ex quo omnia, et una fides, et unum baptisma.

(GREG. *hom.* XVI *in Ezech.*) Arca quæ trecentis cubitis fieri in longitudine jussa est, quinquaginta

A in latitudine, triginta in altitudine, etc., *usque ad* et per quem omnes proficiunt qui se peccatores noverunt.

VERS. 16-18. — « In cubito consummabis summitatem ejus. » Sic Ecclesia in unitate collecta sublimatur atque perficitur; unde Matth. XI : « Qui non colligit mecum, dispergit. »

Ostium autem arcæ, » etc. Nemo enim intrat in Ecclesiam, nisi per sacramentum remissionis peccatorum, quod de latere aperto emanavit.

« Cœnacula et tristega, » etc. LXX : « Bicamerata et tricamerata. » Ex omnibus enim gentibus vel bipertitam multitudinem congregat Ecclesia, ex circumcisione et præputio; vel tripartitam, ex tribus filiis Noe, quorum progenie repletur orbis. Inferiora
B autem arcæ distincta sunt, quia in hac vita terrena est diversitas gentium : in summo autem omnes consummantur in unum, quia omnia et in omnibus Christus.

(ALCUIN.) Congrue arca in summo, velut tecto quodam angusto, cacuminata est, ut imbrium minas diffunderet, et ima in aquis stabilitate quadrata consistens, nec impulsu ventorum, nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium quæ intus erant inclinari posset aut mergi.

(GREG. *in Moral.*) Arca in inferioribus ampla, in superioribus angusta, etc., *usque ad* grandes acervi palearum, quæ ignibus comburuntur.

(GREG.) Moraliter autem, qui se ab amore mundi convertit, in corde ædificat arcam salutis, habens in
C se longitudinem, id est, Trinitatis fidem, ac longitudinem vitæ et immortalitatis; latitudinem in charitate, qua potest bene facere etiam inimicis; altitudinem in spe, qua se erigat ad cœlestia et summam actuum suorum ad unum referat.

VERS. 19-20. — « Et ex cunctis, » etc. (AUG. l. XV *de Civit. Dei*, c. ult., t. VII.) Quæritur de minutissimis, sic in Ecclesiæ sacramentis versantur boni et mali.

VERS. 21, 22. — « Tolles igitur, » etc. Solet quæri de animalibus quæ tantum putantur vesci carnibus, utrum præter numerum ibi fuerint sine transgressione mandati, quæ aliorum alendorum necessitas coegisset includi; vel, quod magis credendum est,
D præter carnes alimenta esse potuerunt quæ omnibus convenirent. Multa enim animalia, quibus caro cibus, fructibus pomisque vescuntur, maxime fico et castaneis. Potuit ergo vir justus et sapiens, et divinitus admonitus, quæ cuique congrueret, alimoniam præter carnes reperire et condere. Et omnibus vesci cogit fames, et nihil est quod Deus suave et salubre facere non possit, qui etiam ut sine cibo viverent divina facultate donaret.

CAPUT VII.

VERS. 1-3. — « Dixitque Dominus, » etc. « Ex « omnibus animantibus mundis tolles septena et se« ptena, » etc. (RAB.) Non geminatum septenarium, id est quatuordecim, sed tantum septem debemus

accipere. Similiter duo et duo, non quatuor, sed tantum duo, masculum et feminam. Et notandum quod munda animalia impari numero, id est septenario introducuntur, immunda vero pari; quia impar numerus virtutis speciem portendit, par vero infirmitatem. Plura sunt munda, ut egressus Noe de arca haberet quid immolaret et manducaret.

(Isid. *in Gen.*) « Ex omnibus animantibus, » etc. Non quod plures sint boni quam mali, etc., *usque ad* qui dies a passione tertius in numero dierum qui per omne tempus volvuntur, et primus, et octavus.

(Aug. *in Gen.*) Quæritur utrum tam magna arca centum annis potuit fabricari a quatuor hominibus, id est, Noe et filiis ejus tribus? Sed si non potuit, non erat magnum alios fabros adhibere, quamvis, operis sui mercede adepta, non curaverunt utrum Noe sapienter an inaniter faceret, et in eam non intraverunt, quia non crediderunt quod ille credidit.

Vers. 4. — « Ego pluam, » etc. (Isid. *Quæst. in Gen.*, c. 7.) Quia omnis reatus contra decalogum committitur per universum orbem, qui partibus quatuor dividitur: quater vero decem quadraginta fiunt; sive reatus contrahatur ex prosperitate, quod pertinet ad dies; sive ex adversitate, quod ad noctes, in baptismo abluitur.

Vers. 5-6. — « Fecit ergo Noe omnia, » etc. « Eratque sexcentorum annorum, » etc. (Isid., *Ibid*). Quingentorum annorum erat Noe cum præcepit ei Dominus ut arcam faceret, etc., *usque ad* qui est ternarius quadratus.

Vers. 7-9. — « Ingressus est Noe et filii ejus, « uxor, » etc. (Rab.) Notandum quod seorsum ingreditur in arcam Noe cum filiis suis, et uxores eorum seorsum. Ideo distincte dicitur: « Ingressus est Noe et filii ejus, » et distincte additur, « uxor ejus et uxores filiorum ejus. » Mixtim autem viri cum mulieribus egressi sunt, sic enim scriptum est: « Egressus est Noe et uxor ejus. Tempus enim amplectendi et tempus abstinendi (*Eccli.* III). »

Vers. 10. — « Cumque transissent, » etc. (Isid.) Quia in spe futuræ quietis, quam significat septimus dies, baptizamur, omnis caro extra arcam diluvio consumpta est; quia extra Ecclesiam aqua baptismi, quamvis eadem sit, non valet ad salutem, sed ad perniciem.

Vers. 11-14. — « Anno sexcentesimo, » etc. *Allegorice*. Notandum quod sexcentesimo anno inundaverunt aquæ diluvii, quia sexta ætate mundi primo commendatum est sacramentum baptismi, et hoc septima decima die secundi mensis, quia denarius decalogum significat. Septenarius propter Sabbatum septimam requiem significat, et quia in decalogo renuntiatio vitiorum videtur, quicunque in baptismo initiatur, propter æternam requiem, omnibus vitiis se abrenuntiare profitetur.

« Cataractæ. » Fenestræ, nubes scilicet, quæ sunt apertæ, ut inde insolitæ et majores pluviæ funderentur. Cataractæ vero proprie sunt ostia Nili, sed abusive pro omnibus fenestris ponuntur.

A (Rab.) De arca solet quæri utrum tanta capacitate, quanta describitur, animalia omnia quæ ingressa dicuntur, et escas eorum ferre potuerit? Quod cubito geometrico solvit Origenes, asserens non frustra dictum esse Mosen in omni sapientia Ægyptiorum fuisse eruditum, qui geometriam dilexerunt, et cubitum geometricum quantum sex nostros continere.

Vers. 15, 16. — « Bina et bina, » etc. (Aug. *ubi supra.*) Præcepit superius septena et septena de mundis, duo et duo tolli de immundis. Quomodo ergo nunc dicit duo et duo intrasse, sive de mundis, sive de immundis? Sed hoc refertur non ad numerum mundorum et immundorum, sed ad masculum et feminam. In omnibus enim duo sunt, masculus et femina.

B Notandum vero quod dicitur: « In qua erat spiritus vitæ, » non solum de hominibus, sed et de pecoribus dictum: quia quidam de Spiritu sancto volunt intelligi quod scriptum est, « insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ; » sed quidam codices habent melius, « flatum vitæ. »

Vers. 17-19. — « Quadraginta diebus, » etc. (Alc.) Quadragenario numero pluvia inundavit, qui tribulationem pœnitentiæ ostendit. Post quadraginta dies Noe fenestram aperuit, significans jejunantibus cœlum aperiri. Unde Moyses, Elias, et ipse Salvator, quadragenario numero jejunia consecravit, tanquam tribus temporibus necessaria, ante legem, sub lege, sub gratia.

Vers. 20-22 — « Quindecim cubitis altior, » etc. C (Aug. *in Gen.*) Si terra Olympi montis (ut tradit historia) potuit invadere spatium tranquilli aeris, etc., *usque ad* ad tenendam quietem et fidem resurrectionis.

« Quindecim. » Sunt qui putant nec terræ qualitatem, nec altitudinem montium tantam ante diluvium fuisse qualis et quanta est hodie.

Vers. 23, 24. — « Deleta sunt de terra. » (Alc.) Ideo magis terrena animalia quam aquatilia perierunt, quia de maledicta terra vivunt.

CAPUT VIII.

Vers. 1-3. — « Recordatus est autem Deus « Noe, » etc. « Adduxit spiritum super terram, » etc. (Alcuin., *quæst. in Gen.*) De illo spiritu intelligi potest D de quo dictum est, « Spiritus Dei ferebatur super aquas: » tunc ferebatur, ut, congregatis in suum [*Al.*, unum] locum, terra appareat: nunc adducitur, ut, ablatis aquis diluvii, faciem terræ revelaret. Potest per spiritum ventus intelligi, juxta illud psalmi CVI: « Et stetit spiritus procellæ, » cujus scilicet flatibus aqua recederet.

Vers. 4. — « Requievitque arca mense septi« mo, » etc. (Isid.) Septenariam requiem significat, et quia perfecti requiescunt ibi, supradictæ quoque quadraturæ numerus iteratur. Nam vigesima septima die secundi mensis commendatur sacramentum, et rursus vigesima septima die septimi mensis confirmatur, cum arca requievit: quod enim promittitur in spe, exhibetur in re.

(Aug.) Quæritur utrum post centum quinquaginta dies hæc facta sunt, an per recapitulationem omnia rememorata quæ post quadraginta dies pluviæ cœperunt fieri, ut hoc solum « centum quinquaginta dies » pertineat, quod usque ad ipsos montes aqua est exaltata, aut de fontibus abyssi jam cessante pluvia, aut quia mansit in altitudine nullo spiritu siccante. Cætera vero quæ dicta sunt non post centum quinquaginta dies omnia facta sunt, sed commemorata : quæ ex fine quadraginta dierum fieri cœperunt.

Vers. 5, 6. — « Decimo enim mense. » Notandum quod decimo mense apparuerunt cacumina montium, quæ quindecim cubitis excesserant aquæ diluvii, quia sacramenta æternæ quietis et gloriam resurrectionis (quam nescivit sapientia superborum) intellexit eminentia sanctorum per impletionem præceptorum; unde Psalmi cxviii : « A mandatis tuis intellexi. » Et alibi, Luc x : « Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. »

Vers. 7. — « Qui egrediebatur, » etc. (Isid.) Quod post quadraginta dies corvus non rediit, aut aquis interceptus, aut cadavere natante illectus, figurat immunditia cupiditatis teterrimos : et ideo his quæ foris sunt in mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos præter arcam, id est Ecclesiam, baptismus occidit, seduci et teneri.

(Aug.) Quæritur utrum corvus mortuus sit, an aliquo modo vivere potuerit? Si enim fuit terra ubi requiesceret, similiter columba requiem invenisset. Unde conjicitur quod cadaveri potuit corvus insidere, quod naturaliter refugit columba.

Vers. 8. — « Emisit quoque. » (Isid.) Emissa columba, nec inventa requie reversa, significat per novum Testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam : post quadraginta enim dies emissa est, quo numero vita quæ in mundo agitur designatur.

(Strab.) Arca continet corvum et columbam, et Ecclesia bonos et malos. Corvus emissus non revertitur, quia reprobi illecebris sæculi inhærentes pereunt. Columba rediit, portans ramum olivæ virentibus foliis in ore suo, quia sancti, simplicitate gaudentes, munus pacis in ore portant, dicentes : (*Psal.* xix) « Cum his qui oderunt pacem eram pacificus : cum loquebar illis, » etc.

Vers. 9. — « Reversa est. » (Aug.) Quæstio est quomodo columba non invenerit ubi resideret, cum jam nudata essent cacumina montium, secundum narrationis ordinem? Quod recapitulatione potest solvi, ut posterius narrata intelligantur quæ facta sunt prius, aut potius nondum siccata fuerunt.

Vers. 10. — « Exspectatis, » etc. Post septem dies alios, dimissa columba propter septenariam operationem spiritualem, olivæ fructuosum surculum retulit, signans multos extra Ecclesiam baptizatos, si pinguedo charitatis non defuerit, posteriore tempore in ore columbæ, tanquam in osculo pacis, ad unitatis societatem reduci.

A Vers. 11. — « Portans ramum. » (Alc.) Columba ramum olivæ, expulso teterrimo alite, ad Noe post diluvium portat, quia columba Spiritus sancti, ad Christum post baptismum veniens, ramo refectionis et luminis pacem annuntiat.

Vers. 12. — « Exspectavitque nihilominus septem alios dies, » etc. (Isid. *in Gen.*) Post alios septem dies dimissa columba, nec reversa, significat finem sæculi, quando requies sanctorum erit, non in sacramento spei, quo nunc Ecclesia consociatur, quandiu bibitur quod de latere Christi manavit, sed in perfectione salutis, cum tradetur regnum Deo et Patri, ut in illa conspicua contemplatione veritatis nullis egeamus mysteriis.

Vers. 13. — « Sexcentesimo primo anno, » etc.
B (*Ibid.*) Vitæ Noe, id est, peractis sexcentis annis aperitur arcæ tectum, etc., *usque ad* uno addito, propter unitatis vinculum.

Vers. 14. — « Mense secundo. » (Strab.) *Historice.* Id est, Maio, Noe annum fecit in arca, et ipsa die qua ingressus fuerat, egressus est. Ingressus est enim vicesima septima die mensis secundi; nunc dicit quia egressus est septima et vicesima die ejusdem mensis. Sed sciendum est quia si præsenti diei addantur undecim, qualis luna hodie est, talis erit post annum ipsa die. Quando ergo Noe ingressus est, decima septima luna, vel septima decima dies mensis secundi fuit. Ideo post annum undecim additis, fuit vicesima septima dies et decima septima luna.

« Mense secundo, » etc. *Mystice.* Sicut supra di-
C ctum est, decima septima die sexcentesimi anni aquis diluvii terra madefacta est, sed vigesima septima die secundi mensis arefacta est, quando præceptum est ut de arca egrederentur, et pactum acciperent, ne ultra aquis diluvii perirent. In quo intelligi potest quia per decem et septem (sicut supra) status inchoantium significari potest, quando vitiis abrenuntiatur; per viginti septem promotio perfectorum in consummatione virtutum. Si enim decem et septem decem addas, fiunt viginti septem. Si enim decem præceptis quibus peccatis renuntiatur, evangelicam perfectionem adjicias qua præcipitur non solum non irasci, sed etiam inimicos diligere, et similia, ad illam ætatem perfectionis pervenisti, in
D qua nec sacramentis prædictis egeas; et de arca exiens, id est, de spe ad speciem perveniens, requiem in sacramentis promissam invenies.

Vers. 15-19. — « Egredere de arca, » etc. (Isid.) Juncti exeunt, qui disjuncti intraverunt, quia, « nunc caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. » Sed in resurrectione justorum perfecta pace spiritui corpus adhærebit, nulla mutabilitatis indigentia vel concupiscentia resistente.

Vers. 20. — « Et tollens, » etc. (Aug.) Ingressa sunt in arcam munda et immunda animalia, sed post egressum non offeruntur Deo nisi munda. Quod vero ait : « Non percutiam omnem animam viventem sicut feci, » et addidit quæ largitate bonitas donat indignis, forte Novi Testamenti indulgentia

figurata est, ut præterita ultio ad legis pertineat severitatem, hoc ad gratiæ bonitatem.

VERS. 21, 22. — « Sensus enim, » etc. (GREG., *Moral.* libr. XXXVIII.) Nemo sibi attribuat, si cogitationes vicerit : quia corruptionis malum, quod quisque ab ortu carnalium desideriorum sumpsit, exercet in provectu ætatis : et nisi hoc citius divinæ fortitudinis reprimat manus, omne bonum naturæ culpa vorat in profundum ; « Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus (*I Cor.* III). »

CAPUT IX.

VERS. 1. — « Benedixitque Deus Noe et filiis ; » etc. « Crescite et multiplicamini. » Homo in terrorem cæteris animalibus præponitur, in solatium transactæ vindictæ, et ne pauci homines a pluribus bestiis opprimantur, et sciant se irrationabilibus, sed non rationabilibus dominari.

VERS. 2, 3. — « Et terror vester, » etc. (GREG. libr. II *Moral.* c. 11.) Potentibus viris magna est virtus humilitatis, etc., *usque ad* quo non suam gloriam, sed subditorum quærunt utilitatem.

VERS. 4-8. — « Carnem cum sanguine. » (ISID.) Dantur eis cuncta animalia in escam, quia in vocatione gentium ad fidem nulla distantia est, quod in disco Petri figuratur. Sanguinem manducare prohibentur, ne vita pristina quasi suffocata in conscientia teneatur, sed effundatur per confessionem. Esus carnium concessus videtur post diluvium, propter infecunditatem terræ et hominis fragilitatem.

VERS. 9-12. — « Ecce ego statuam pactum, » etc. Testamentum posuit Deus inter se et homines et omnem animam vivam, ne perdat eam diluvio, arcum scilicet, qui apparet in nubibus, qui nunquam nisi de sole resplendet. Illi enim non pereunt diluvio separati ab Ecclesia, qui in prophetis et in omnibus sanctis Scripturis, tanquam in Dei nubibus, agnoscunt gloriam Christi, non suam quærunt. Sed ne adoratores hujus solis intumescant, sciant ita Christum significari per solem sicut per leonem, per agnum, per lapidem, similitudinis causa, non proprietatis substantia.

VERS. 13-17. — « Arcum meum ponam, » etc. (ALC. *in Gen.*) Arcum dedit Deus in signum securitatis, ne homines formidolosi timerent altero diluvio deleri, pluviarum inundationes sæpe cernentes. Hic in cœlo positus est, ut ab omnibus videri possit, et pro quacunque tribulatione ad eum attollamus oculos cordis, qui habitat in cœlis. Quia vero arcus non est nisi ex radiis solis et humida nube, videtur quod ante diluvium non fuissent pluviæ. Poterat autem ex rore et fontium inundatione terra fecundari.

(STRAB.) Arcus duos habet colores, cæruleum et igneum, qui duo judicia exprimunt : unum aquæ quod præteriit ; aliud ignis, quod venturum creditur in fine sæculi : unde cæruleus color extrinsecus, igneus vero intrinsecus.

VERS. 18-20. — « Erant igitur filii Noe, » etc. (HIER. *in Q. Hebr.*) Sæpe LXX non valentes *heth* litteram, quia duplicem aspirationem sonat, in Græcum vertere, χ *chi* Græcam addiderunt, docentes in hujusmodi vocabulis esse aspirandum. Unde *Cham* transtulerunt pro eo quod est *Ham*, a quo Ægyptus usque hodie lingua Ægyptiorum dicitur Ham.

VERS. 21. — « Bibensque vinum, » etc. Christus quoque inebriatus, dum passus ; nudatus, dum crucifixus. « In tabernaculo suo, » id est, inter domesticos sanguinis sui, tunc nudata est mortalitas carnis. « Judæis scandalum, gentibus stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis et gentibus, » quasi Sem et Japheth, « Dei virtus, et Dei sapientia : quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. »

(ALCUIN.) Post diluvium Noe inebriatus est, quia forte nesciebat vino posse inebriari. Nec enim ante diluvium leguntur homines vino usi. Ideo de Noe specialiter dicitur quod plantaverit vineam. Nudatio femoris sequitur ebrietatem sicut libido satietatem.

VERS. 22. — « Quod cum vidisset, » etc. (PROCOP. *in Gen.*) Ex his circumstantiis Chami peccatum amplificatur. Despectui habet parentem, effutit quam turpiter jacuerit pater, nec uni ex fratribus nuntiat, sed utrisque : si plures præsto fuissent, facinus detexisset omnibus : ridiculum ei visum est facinus cui minime debebat ; dignum erat id factum pudore et cautela, ne ad cæteros ejus infamia dimanaret : nec his qui domestici erant id annuntiat, sed externis.

(ISID.) Judæi, Christi mortem videntes, subsannaverunt. Sem vero et Japheth, duo populi ex præputio et circumcisione credentes, aversi operuerunt, etc., *usque ad* « tanquam in pacem anguli concurrentes. »

VERS. 23. — « At vero Sem, » etc. (GREG. in *Moral.*) Aversari dicimur quod reprobamus. Quid est ergo quod filii verenda patris superjectis dorso palliis aversi veniendo operuerunt, nisi quia bonis subditis sic præpositorum suorum mala displicent, ut ab aliis nota occultent : operimentum aversi deferunt, quia dijudicantes factum, et venerantes magistrum, nolunt videre quod tegunt.

VERS. 24, 25. — « Maledictus Chanaan puer, » etc. (*Ibid.*) Non prætermittit Deus inulta peccata, sed ita judicium in nostra correctione incipit, ut in reproborum damnatione quiescat. Incipit enim judicium a domo Dei. Quis ergo finis eorum qui non crediderunt, qui temporalia flagella non sentiunt ? Quia in æternum peribunt ; quorum nequitia Cham peccante figurata est. Cui dicitur : « Maledictus Chanaan puer, » etc. Patre peccante, filius sententiam accepit, quia reproborum nequitia hic diu proficit, sed perit in posterum.

VERS. 26. — « Benedictus Dominus Deus Sem. » Cum sit Deus omnium gentium, quasi proprio vocabulo etiam in ipsis gentibus dicitur Deus Israel, quod est ex benedictione Japheth, quia in populo gentium orbem terræ occupavit Ecclesia, quod præ-

nuntiabatur cum diceretur: « Dilatet Deus Japheth. » « Chanaan. » (Strab.) A quo Chananæi. qui hac maledictione prophetantur, expellendi de loco habitationis.

Vers. 27-29. — « Dilatet Deus Japheth, » etc. (Hieron.) De Sem Hebræi, de Japheth gentiles. Quia igitur lata est multitudo credentium, a latitudine, quæ Japheth dicitur, latitudo nominatur. Quod autem ait: « Et habitet in tabernaculis Sem, » de nobis prophetatur qui in eruditione et scientia Scripturarum, ejecto Israel, versamur.

« Dilatet Deus Japheth, » etc. (Isid.) Sem major natu, ipse est Judaicus populus, ex quo patriarchæ, et prophetæ, et apostoli, etc., *usque ad* id est opus eorum.

CAPUT X.

Vers. 1. — « Hæ sunt generationes, » etc. Benedictus duobus filiis Noe, et medio maledicto, generationes eorum texuntur, ex quibus septuaginta duæ generationes sunt ortæ: quindecim de Japheth, triginta de Cham, viginti septem de Sem. Ad quas misit Dominus septuaginta duos discipulos.

« Sem » (Alc.) Sem, ut æstimant, Asiam; Cham Africam, Japheth Europam sortitus est.

« Japheth. » Minoris filii, de quo nati sunt septem filii, qui tenuerunt septentrionalem regionem a Tauro et Amano, montibus Ciliciæ et Syriæ, usque ad fluvium Tanaim, in Europa vero usque ad Gadira. Nomina vero locis et gentibus relinquentes, ex quibus plurima mutata, cætera permanent.

Vers. 2-6. — « Gomer. » Hi sunt Galatæ, secundum Josephum, qui Latine Gallogræci dicuntur.

« Thubal. » Iberes qui et Hispani, a quibus Celtiberia, licet quidam Italicos suspicentur.

« Chanaan. » Hic obtinuit terram quam Judæi postea possederunt, ejectis Chananæis.

Vers. 8. — « Regma et Saba, » etc. (Hieron.) Paulatim antiqua nomina perdiderunt, et quæ nunc pro veteribus habeant, ignoratur.

« Saba. » Alia quam superior, et differunt in scriptura: illa enim per *samech*, hæc per *schin* scribitur; ubi enim dicimus: Reges Arabum et Saba dona adducent, » in Hebræo habetur שבא et סבא *scheba* et *seba*.

Vers. 8. — « Nemrod. » Qui ultra naturam cœlum penetrare voluit. Significat diabolum, qui ait: « Ascendam super astra cœli. » Nemrod, secundum Josephum, nova regni cupiditate tyrannidem arripuit, et fuit auctor ædificandæ turris quæ tangeret cœlum. « Ipse cœpit esse potens, » vel « gigas, » secundum alios. Sed antea gigantes natos Scriptura commemorat. Sed forte post diluvium novitas generis humani reparandi memoratur, « quia ipse cœpit esse gigas super terram. »

Vers. 9. — « Robustus venator. » (Alc.) Id est, hominum oppressor et exstinctor, quos allexit ut turrem contra Deum construerent.

Vers. 10, 12. — « Babylon. » Est confusio, quia ibi facta est linguarum divisio.

Vers. 11. — « Assur. » Imperium Assyriorum,

A quod primum fuit sub Nino, qui ædificavit Ninivem, quæ propter pœnitentiam *pulchra* appellatur.

Vers. 13-20. — « At vero Mesraim, » etc. (Hieron.) Exceptis Laabim, a quibus Libyes postea nominati sunt, qui prius Phutæi vocabantur; et Chasluim, qui postea Philistiim dicti sunt, quos nos corrupte *Palæstinos* dicimus, cæteræ sex gentes nobis ignotæ sunt, quia bello Æthiopico subversæ. Possederunt autem terram a Gaza usque ad extremos fines Ægypti.

« Ludim et Anamim. Laabim, Nephtuim, » etc. Hæc omnia ignorantur, vel quia deletæ sunt gentes bello Æthiopico, vel quia ignoratur quæ nomina nunc habeant.

Vers. 21. — « De Sem. » De hoc novissime loquitur, quia ejus generationem, et generationis lineam prosequitur.

B

« Heber. » Qui tamen quintus a filio Noe Sem. Utrum quia Hebræi dicuntur ex illo appellati, vel quia per illum generatio ad Abraham transit? Quid ergo probabilius sit Hebræos dici tanquam Heberæos, vel tanquam Abraæos, merito quæritur.

Vers. 22-24. — « Assur. » Qui ædificavit Ninivem.

Vers. 25-30. — « Natique sunt Heber filii, » etc. Heber, *transitor*, a quo Hebræi, id est, *transitores*. Veri Hebræi sunt, qui de præsentibus ad futura, de caducis ad mansura transeunt. Hæ gentes a fluvio Cono possederunt omnem regionem quæ vocatur Geria.

CAPUT XI.

C

Vers. 1. — « Erat autem terra labii unius, » etc. (Aug., *in Gen.*) Dictum est superius quod filii Noe, vel filiorum ejus, distributi sunt per terras secundum linguas suas. Sed hoc per recapitulationem postea commemorat quod prius erat. Sed obscuritatem facit, quod eo genere locutionis ita contexit, quasi de his narratio quæ postea facta sunt consequatur.

Vers. 2. — « Cumque proficiscerentur. » (Chrysost., *in Gen.*) Vide quomodo humanum genus non potest subsistere intra suos limites, sed amplius concupiscens, majora semper appetit. Atque hoc est quod humanum genus perdit, quia non vult naturæ suæ mensuram agnoscere, sed semper majora desiderat. Quoniam « viderunt, inquit, campum in terra

D

Sennaar, » migrantes, et relicto priori loco illic habitaverunt.

Vers. 3. — « Venite. » Timebant iterum diluvium; ideo auctore Nemrod voluerunt sibi constituere turrem, in qua diluvium non timerent. Stulta et impia audacia, unde secuta vindicta est et linguarum divisio.

(Isid. *in Gen.*) Turris, mundi superbia, vel hæreticorum dogmata, etc., *usque ad* unitas confessionis et fidei.

Vers. 7. — « Venite igitur, » etc. Ad angelos dixisse intelligitur; vel secundum illud: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. » Nam singulari numero subjunctum est: « et divisit

eos, » etc., sicut ibi : « Fecit Deus hominem ad A imaginem et similitudinem suam. »

(Greg. *Moral.* lib. II, c. 5.) « Venite, » etc. Dicitur his qui Deo adhærent, « Venite, » quia a divina contemplatione nunquam decrescere, sed semper accrescere, et nunquam corde recedere, stabili motu est semper venire. Ascendunt angeli Creatorem conspiciendo, descendunt creaturam illicite se erigentem examine districtionis premendo. Dicere ergo, « Descendamus, et confundamus linguam eorum, » est in semetipso quod recte agatur ostendere, et per vim internæ visionis eorum mentibus exhibenda judicia occultis motibus inspirare.

Vers. 8, 9. — « Divisit eos. » (Alc.) In hac divisione linguarum nihil novum fecit Deus, sed dicendi modos et formas loquelarum diversis gentibus divi- B sit. Unde easdem syllabas et ejusdem potestatis litteras aliter conjunctas in diversis linguis invenimus, et sæpe eadem nomina vel verba aliud significantia; unde ubi dicitur psalmo II : « In virga ferrea, » in Græco habetur, *ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, in raudo sidera.* Igitur in Latino *sidera* non *ferrea* significat, sicut in Græco, sed *astra.*

(Aug. lib. XVI *de Civit.* c. 4.) Merito malus punitur affectus, etiam cui non succedit effectus. Genus vero pœnæ quale fuit? Quoniam enim dominatio imperantis in lingua est, ibi damnata est superbia, ut non intelligeretur jubens homini, qui noluit intelligere ut obediret jubenti Deo.

Vers. 10-25. — « Sem centum erat annorum. » C (Beda, *Hexaem.*, lib. III, t. II, col. 131.) Magna quæstio nobis nascitur secundum litteram, quomodo Sem biennio post diluvium centum esse annorum dicatur, cum supra quingentesimo anno Noe natus asseratur, et sexcentesimo anno ejusdem Noe diluvium venisse legatur, etc., *usque ad* « quia tulit eum Deus. »

Vers. 26-30. — « Thare genuit Abram et Na« chor. » (Aug. *quæst.* 25 *in Gen.*) Non simul, sed suis temporibus, ex quo gignere cœpit. Nec attendendus est in his ordo nativitatis, sed significatio futuræ dignitatis, in qua excellit Abram.

Vers. 31-32. — « In Ur Chaldæorum. » (Hieron.) In Hebræo *in Ur Chesdim* (אורכשדים), id est, *in igne Chaldæorum.* Hic fabulantur Hebræi quod Abram in D ignem sit missus, quia ignem noluit adorare, quem Chaldæi colunt, et Dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne effugerit. Unde ad eum dicitur : « Ego sum qui eduxi te de Ur Chaldæorum. »

« Aram patris Melchæ. » (*Ibid.*) Idem pater utriusque. Aram filius Thare, frater Abræ et Nachor, duas filias genuit, Melcham et Sarai, cognomento Jescham. Melcham duxit Nachor, et Sarai Abram. Nondum enim inter patruos et neptes nuptiæ fuerant prohibitæ, quæ in principio etiam inter fratres et sorores sunt celebratæ.

« Tulit itaque Thare Abram, » etc., *usque,* « facti « sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, et « mortuus est in Haran. » (Aug.) Prius dicitur, « quod cum esset Thare septuaginta annorum genuit Abram, et postea cum omnibus suis mansit in Charan, et mortuus est. » Et dictum est Abræ ut exiret de Charan, et exivit cum esset septuaginta quinque annorum. Sed per recapitulationem ostenditur vivo patre Dominum præcepisse, etc., *usque ad* a quo Judæi dicti propter regiam tribum.

CAPUT XII.

Vers. 1. — « Egredere de terra, » etc. (Aug. *ubi supra.*) Consideranda est narratio Stephani de hac re, etc., *usque ad* sic igitur locatus est in terra illa Abram, quando ibi vixit usque ad nativitatem Jacob.

(Strab.) Notandum quod jam egressus fuerat de terra sua, sed tunc egressus fuerat corpore, non mente et voluntate; habebat enim animum forsitan revertendi, quando dictum est ei : « Egredere, » etc.

(Isid.) Reliquit terram Christus et cognationem Judæorum, et magnificatus est in populis gentium. Nobis quoque exeundum est de terra nostra, id est, de facultatibus et opibus terrenis, et cognatione, id est conversatione vitiorum, quæ, nobis a nativitate cohærentia, quasi affinitates consanguinitatis sunt conjuncta; et « de domo patris, » id est de memoria mundi, ut ei renuntiantes possimus cum populo Dei dilatari, et in terram promissionis cœlestis, cum tempus venerit, introduci.

Vers. 2-3. — Faciamque te in gentem magnam, » etc. (Isid.) Duo promittuntur Abræ, quod scilicet terram Chanaan semen ejus possidebit, cum dicitur : « Et veni in terram quam monstrabo tibi. » Aliud autem longe præstantius, non de carnali, sed de spirituali semine, quo pater futurus est, non tantum gentis Judaicæ, sed omnium gentium fidem suam sequentium; quod ita promittitur : « Et benedicentur in te omnes gentes terræ. »

Vers. 4. — « Septuaginta quinque annorum. » (Hieron. *in Q. Hebr.*) Si Thare pater Abræ in regione Chaldæa, etc., *usque ad* et ibi diutius moratus sit.

Vers. 8-12. — « Bethel. » (Rab.) Interpretatur *domus Dei,* quæ post Bethaven vocata est, id est *domus idoli.*

« Hai. » *Mystice.* Hai *oculus* vel *fons* interpretatur. Patriarcha ergo tendens ad terram promissionis, tetendit tabernaculum inter Bethel et Hai, quia sancti fonte baptismi regenerati, in cursu hujus vitæ circumspecti, ad Dei tabernaculum, id est, cœlestem properant civitatem.

Vers. 13-14. — « Dic ergo, obsecro, » etc. (Aug. lib. XVI *de Civ.*, c. 19.) Quæritur cur patriarcha voluit mentiri, etc., *usque ad* et vitam suam et uxoris pudicitiam.

Vers. 15-20. — « Sublata est mulier. » (Rab.) Excusatur Sarai, quæ in domum Pharaonis transfertur invita, non solum in hoc quod non inquinatur corpus nec anima nisi mentis consensu, sed etiam in hoc quod conveniente et permittente viro suo factum est.

(Aug. *Quæst. in Gen.*) Apud Pharaonem tandiu

potuit esse intacta, quia in Esther legitur quod puellæ non statim ad reges introducebantur, sed uno anno custodiebantur, et sex mensibus oleo myrrhino ungebantur, et aliis sex mensibus in diversis odoramentis erant. Potuit ergo per has inducias temporis intacta manere. Et interim bene usi sunt Abram Ægyptii, donec Pharao a Deo flagellatus, et cognoscens quod esset uxor ejus, redderet intactam.

CAPUT XIII

VERS. 1, 2. — « Ascendit ergo Abram, » etc. (HIERON. in *Q. Hebr.*) De Ægypto liberatus bene ascendisse legitur, sed quomodo potuit dives esse valde? Sed in Hebraica veritate habetur כבד *gravis vehementer* : Ægypti enim pondere gravabatur. Et licet videantur esse divitiæ auri et argenti, si autem Ægyptiæ sunt, sancto viro graves sunt ; nec, ut in LXX legitur, « Abiit unde venerat in desertum usque Bethel, » sed, secundum Hebræum, « Abiit in itinere suo per austrum usque Bethel. » De Ægypto enim profectus est, non ut desertum peteret, quod in Ægypto reliquerat, sed ut per austrum, qui aquiloni contrarius est, veniret ad domum Dei, ubi erat tabernaculum ejus inter Bethel et Hai.

VERS. 3-5. — « In Bethel, » etc. Est autem Bethel civitatula in duodecimo lapide ab Helia ad dexteram euntibus Neapolim : quæ prius Luza, id est Amygdalus, vocabatur, in tribu Benjamin : Hai vero in tribu Juda separata sacerdotibus; Bethel, *domus Dei;* Hai, *oculus* vel *fons* : bene ergo tabernaculum inter Bethel et Hai figens, altare Domino ædificavit, quia sancti a mundi principe et sæculi voluptatibus recedentes, abluti sancto fonte baptismi, cursum præsentis vitæ considerate ducentes, et hostiam laudis et boni operis super altare fidei Deo exhibentes, ad domum Dei, id est ad cœlestem Hierusalem, feliciter tendunt.

VERS. 6-9. — « Erat quippe substantia eorum « multa, » etc. « Ne quæso sit, » etc. Nos quoque nihil concordiæ et charitati præponamus, sed per dexteram prosperitatis, vel sinistram adversitatis, in pace et dilectione perseveremus. Rixa inter pastores Lot et pastores Abræ controversiam significat inter pastores catholicos et subversores hæreticos. Unde et Lot hæresiarchas significat, qui *declinans* interpretatur; et circa Jordanem, id est *descensum*, regionem sibi elegit. Pastores ejus, hæreticos et schismaticos, qui pulchra et declivia petunt, nec in montem cum Mose ascendunt ad Dominum, pacem et unitatem continentes; et optionem quo volunt eundi accipiunt; et gratiam fugientes, libero arbitrio se committunt. Pastores vero Abræ catholicos doctores significant, qui hæreticos etiam localiter fugiunt, secundum illud ad Titum III : « Hæreticum hominem post primam et secundam correctionem devita : » et hoc inter gentes Chananæi et Pheresæi, in terra scilicet promissionis, quia inter catholicos et hæreticos, quorum sit regnum cœlorum, solet esse contentio.

A « Fratres enim sumus. » Tribus modis dicuntur fratres in sancta Scriptura : natura, ut Jacob et Esau; cognatione, ut Abram et Lot; gente, sicut omnes Judæi. Unde si attenuatus fuerit frater tuus et vendiderit se tibi, etc.

VERS. 10-12. — « Sicut paradisus, » etc. Hinc discimus esse paradisum terrenum, cui comparatur terrena irrigatio. Hæc enim regio plana erat et campestris, et irrigata Jordane fluente, sicut Ægyptus Nilo.

VERS. 13. — « Coram Domino. » Cui crimen puniendum committitur : nam et hominibus manifestum crimen, sed non puniendum.

VERS. 14. — « Leva oculos, » etc. Quasi aspice per quatuor climata orbis; possessio Palestinæ

B promittitur ei et semini ejus. Quod in quibusdam codicibus, *mare* pro *occidente* ponitur, ideo fit quia Palæstina mare habet ab occidente.

VERS. 15-17. — « Omnem terram, » etc. Non hoc solum promissum est. Non enim dictum est, Tantum terræ tibi dabo quantum vides ; sed, Tibi dabo terram quam vides. Cum enim et ulterior undique dabatur, hæc præcipue dabatur quæ videbatur. Unde et addidit : « Surge et perambula terram, » etc., ut perambulando scilicet perveniat ad eam quam in uno loco stans videre non poterat. Significatur autem ea terra quam acceperat Israel semen Abræ secundum carnem, non secundum fidem : quod futurum erat sicut arena maris, quia numerari non possit.

C « Tibi dabo. » Christo promittitur hæreditas omnium gentium, qui Ecclesiam suam per totum mundum diffudit, cui Pater dicit : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam (*Psal.* II). » Et psalmo LXXI : « Et dominabitur a mari usque ad mare. »

VERS. 18. — « In Hebron. » Civitas est in tribu Juda, quæ et Cariatharbe dicitur, id est, *civitas quatuor;* קרית CHARIAT enim Hebraice *civitas*, ארבע *arbe quatuor*. Ibi enim situs est Adam maximus et Abram, Isaac et Jacob.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — « Amraphel. » Interpretatur *dixit ut caderet*, et est rex Sennaar, quæ *excussio dentium*

D vel *fetor eorum* interpretatur. Hic significat hæreticos, qui ad casum tendunt, et verbis dolosis fetidum sensum evomunt.

« Arioch. » *Ebrius* vel *ebrietas* interpretatur : stultitiam gentilium significat, qui iniquitate ebrii creaturam pro Creatore colunt, et sæculi illecebris volvuntur. « Chodorlahomor. » *Decorus manipulus* interpretatur, qui est rex Elam, id est, *hujus sæculi :* hypocrisim significat, quæ licet vana sit et perniciosa, tamen decora in superficie videtur, sed in futuro quid fuerit apparebit.

« Thadal. » *Sciens jugum* vel *explorator*, qui est rex gentium ; avaritiam significat, quæ sagax et versuta multos sibi subjugat.

A « Amraphel, » etc. Hi quatuor reges figurant quatuor principalia vitia, quatuor virtutibus principalibus contraria; quæ quinque sensus per quinque reges significatos subjugare nituntur, per concupiscentiam carnis, per concupiscentiam oculorum, per ambitionem sæculi.

VERS. 2-13. — « Balæ. » (HIERON.) Hebraice *devoratio* dicitur. Tradunt Hebræi hanc alibi *Salissam* dici, et *vitulam consternantem*, quod tertio terræ motu absorpta sit. Et ex eo tempore quo Sodoma et Gomorrha, Adame et Seboim divino igne sunt subversæ, illa *parvula* nuncupetur. Segor enim transfertur in parvam, quæ Syra lingua *Zoara* dicitur. Vallis autem Salinarum, in qua fuerunt putei bituminis, post Dei iram et sulphuris pluviam, in mare Mortuum versa est. quod a Græcis stagnum Asphalti, id est bituminis, dicitur.

B *Mystice.* Quatuor reges quinque superant, dum contrariæ potestates quinque sensibus corporis abutentes vitiis illaqueant et captivant.

Allegorice. Tales reges superant primum Bara, qui interpretatur *malitia* vel *creatura*, et est rex Sodomorum, id est *cæcitatis*, vel *pecudis silentis*, cum eis qui in vetusta malitia perseverant, more pecudum cæcitatem libidinis sequi persuadent. Vincunt et Bersa, id est *in angustia constitutum*, regem Gomorrhæ, id est populi tumentis et seditiosi, cum eos qui curis sæculi angustiantur ac nefas rapinæ agere non formidant, obruunt et prosternunt. Vincunt quoque Sennaab regem Adamæ, id est *terrenæ*, cum eos qui terrena tantum sapiunt in luxuria permanere hortantur, ut dicant : « Comedamus et bibamus, cras enim moriemur (*I Cor.* XV). » Vincunt Semeber, qui interpretatur *ibi perditio*, et est rex Seboim, id est *cinguli mœroris*, cum per iracundiam et invidiam incautos decipiunt; unde Job V : « Stultum interficit iracundia, parvulum occidit invidia. » Regem quoque Bale vincunt, cum pusillanimes in desperationem mittunt; Bale namque interpretatur *præcipitatio* vel *absorbitio* : ad hoc maxime diabolus certat ut post lapsum peccati in desperationem mittat.

C VERS. 4-6. — « Duodecim, » etc. Duodenarius superfluus est numerus. In qua superfluitate serviunt quinque sensus nostri vanæ superstitioni, quam significat Chodorlahomor, et quatuor vitiis sibi adjacentibus; et recedere volentes gravem persecutionem patiuntur, et sæpe superantur.

VERS. 7-12. — « Percusseruntque. » (HIERON.) Alia editio habet, etc., *usque ad* quia ibi populum Deus judicavit.

« Raphaim in Astaroch, » etc. Nomina locorum et gentium significant carnaliter viventes, quos facile vitia vincunt.

D VERS. 13. — « Hebræo. » LXX, *transfluviali*; quia scilicet de Mesopotamia veniens transito fluvio Euphrate, sedem posuit in terra Chanaan. Unde Jesus Nave : « Quid vultis servire diis patrum vestrorum qui sunt trans flumen? »

VERS. 14-17. — « Quod cum audisset Abram, » etc. (ISID.) *Mystice.* Similiter fides nostra cum firmata est Spiritu principali, quinque sensus corporis quasi quinque reges subjicit, verbo Dei triumphans de homine exteriori. Ille in trecentis decem et octo adversarios debellavit, quia nos in sacramento crucis, quam *tau* littera significat, quæ trecenta significat, quinque sensus carnales, nos antea variis vitiis captivantes, superamus. Decem et octo, ex ternario et senario multiplicatus, fidem Trinitatis et perfectionem significat operis quibus virtutum contra vitia plena victoria perficitur.

(STRAB.) *Allegorice.* Bellum Abræ cum quatuor regibus significat bellum virtutum et vitiorum. Pater ergo fidei, et prima via credendi, pro fratre suo Lot dimicavit et vicit, non in multitudine exercitus, sed in trecentis decem et octo expeditis vernaculis. Sic quisque pro anima sua contra spirituales nequitias bellum gerat cum trecentis decem et octo vernaculis, id est, cum auxilio sanctæ crucis : *tau* enim littera, quæ habet figuram crucis, trecenta exprimit.

Dan autem unus est de fontibus Jordanis; alter enim Jor vocatur, quod interpretatur *rivus*; duobus ergo fontibus, qui non procul a se distant, in unum rivulum fœderatis, Jordanis appellatur.

VERS. 18, 19. — « At vero Melchisedech, » etc. (HIER.) Nunc aiunt Hebræi esse Sem filium Noe, et computatione annorum ostendunt eum usque ad Isaac vixisse : et omnes primogenitos a Noe usque ad Aaron pontifices fuisse. Salem vero postea dicta est Hierusalem; Apostolus memorans Melchisedech, « sine patre et matre, » refert ad Christum, et per eum ad Ecclesiam gentium, quia gloria capitis ad membra refertur. Quoniam benedixit Abræ circumciso, et in eo Levi, et sic Aaron, de quo postea sacerdotium. Ex quo vult colligere sacerdotium Ecclesiæ habentis præputium benedixisse circumciso sacerdotio Synagogæ. Quia autem ait : « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, » ministerium nostrum veri ordinis signatur, non per Aaron irrationalibus victimis immolandis, sed oblato pane et vino, id est, corpore Domini et sanguine consecrari.

(STRAB.) Melchisedech, qui interpretatur *rex justitiæ*, et dicitur *rex pacis*, Christum significat, per quem reconciliati sumus, et qui in fine sæculi juste judicaturus est.

VERS. 20-23. — « Dedit ei decimas. » (ISID.) Sciens ergo patriarcha, etc., *usque ad* partim stipendia legitime pugnantibus debita non abnegans.

VERS. 24. — « Qui venerunt, » etc. Utitur enim aliquando fides testimoniis infidelium; unde Apostolus ad Titum I : « Malæ bestiæ, pigri ventres; » sed ad utilitatem fidelium.

CAPUT XV.

VERS. 1. — « His itaque transactis, » etc., « Noli « timere. » Triumphata multitudine vitiorum, confor-

tatur spes cujusque fidelis a Domino ne titubet, sed mercedem exspectet.

Vers. 2. — « Dixitque Abram. (Hieron. in *Q. Hebr.*) « Ego vado sine liberis, » etc. *usque ad* ab hoc aiunt Damascum et nominatam, et conditam.

Vers. 5-8. — « Suspice cœlum, » etc. Superius dixit : « Erit semen tuum sicut arena maris, » quia in illa plebe quidam erant carnales et terreni, qui arenæ comparantur, quia aridi, et a bonis operibus infecundi ; alii quasi stellæ fulgentes.

(Rab.) Duplex significatio promissi seminis datur. Ostensis stellis dicitur ei : « Sic faciam semen tuum, » id est, gentem Christianam, cujus tu pater futurus es, in fide, scilicet resurrectionis lumine coruscare. Ostensa vero arena dicitur : « Sic erit semen tuum, » etc., id est, copiosa erit gens Judæorum, sed arida et infecunda.

Vers. 9-10. — « Sume, inquit, mihi, » etc. (Isid. *in Gen.*, tom. V.) Vacca triennis, plebs Judaica posita sub jugo legis, etc., *usque ad* quando per ignem separabuntur boni a malis.

« Vaccam triennem, et capram trimam, » etc. Quia ab Adam usque ad Noe, et inde usque ad Abram, deinde usque ad David, populus adolevit.

Vers. 11. — « Descenderuntque volucres, » etc. (Greg., lib. xvi *Moral.*, c. 20.) *Tropologice.* In ipso orationis sacrificio ingerunt se importunæ cogitationes, rapere vel violare cupientes : sed manu sanctæ discretionis debemus custodire quod foris offerimus, ne maligni spiritus et perversæ cogitationes rapiant.

Vers. 12. — « Pavor irruit, » etc. (Aug. in *Quæst. Hebr.*) Tractanda est ista quæstio propter eos qui contendunt istas perturbationes non cadere in animum sapientis, etc., *usque ad* non dicendam perturbationem.

Vers. 13-15. — « Scito prænoscens, » etc. (Isid.) Populus Israel in Ægypto serviturus prophetatur : non quod Ægyptiis annis quadringentis servierit, sed quia hic numerus in illa afflictione completus est, quia ab illo tempore computatur quod ista Abrahæ promittuntur.

« Scito prænoscens, » etc. (Aug. *de Civ.* lib. xvi, c. 24.) Non sic accipiendum est, tanquam in illa durissima servitute quadringentos annos populus Dei fuerit, etc., *usque ad* populus Dei in Ægypto dura servitute afflictus est.

Vers. 16-21. — « Generatione autem, » etc. (Hieron. *epist. ad Damas.*) Moses vero alibi dicit, etc., *usque ad* et ad Salomon perveniunt.

CAPUT XVI.

Vers. 1. — « Igitur Sarai uxor Abram, » etc. (Rab.) Non est adulter Abram si, vivente uxore, ancillæ jungitur, quia nondum promulgata erat lex Evangelii unius uxoris : et genus suum multiplicandum audierat, sed per quam mulierem nesciebat, quia Saram sterilem noverat. Non fuit in coitu libidinosa voluptas, sed prolis habendæ pia charitas : uxor quoque hoc voluit et coegit, quæ filios habere non poterat ; ideo ex alia suscipere cupiebat quem in locum proprii adoptaret.

Vers. 2-11. — « Ingredere ad ancillam, » etc. (Hieron.) Nota diligenter quod procreatio filiorum in Hebræo *ædificatio* dicta est, etc., *usque ad* tanquam per angelum lata in gratiam redeat et se subjiciat.

(Rab.) Hæ duæ mulieres sunt duo Testamenta : Agar, Vetus, quod in Synagoga Judaicum populum servituti nutriebat obnoxium; Sara, Novum, quod populum Christianum in libertatem fidei generavit. Multiplicati sunt ancillæ filii, ut non numerarentur præ multitudine, qui supra arenæ comparantur. Ipse ergo populus ferocitate sua æmulus, et omnibus bonis contrarius, et maxime cum Christianum populum toto orbe invidia stimulante persequitur, et longe lateque dispersus, vagando et negotiando omnibus est onerosus.

Vers. 12. — « Hic erit ferus homo. » Vel *rusticus*, secundum alios. (Hieron.) In Hebræo habetur *phara* (פרא) quod interpretatur *onager*. Significat semen ejus habitaturum in deserto, id est, Saracenos vagos, incertisque sedibus, qui omnes gentes quibus desertum ex latere jungitur incursantes, impugnantur ab omnibus.

Vers. 13. — « Vocavit autem Agar. » Recte nomen ejus ita vocavit, quia gratuito consulit miseris et humiles consolatur. Unde : « Tu laborem et dolorem consideras, et tibi derelictus est pauper, » etc. « Profecto hic vidi posteriora videntis me. » Tale est illud : « Videbis posteriora mea, nam facies non apparebit tibi. » « Non enim homo videbit faciem meam et vivet (*Exod.* xxxiii). » Illam enim manifestationem sapientiæ Dei nemo potest videre et vivere. Ipsa est species ad quam suspirat qui Deum diligit toto corde, tota anima, tota mente : ad quam contemplandam, etiam proximum diligendo sicut seipsum, quantum potest, ædificat. Posteriora vero ejus, id est, incarnationem ejus, quam assumpsit postremis temporibus, nunc per fidem et dilectionem desiderando contemplamur, et in futuro æterna contemplatione fruemur.

Vers. 14-16. — « Propterea appellavit puteum « illum, » etc. (Hieron.) Usque hodie puteus Agar demonstratur in deserto Arabiæ, inter Cades et Barad, quod significat veteris legis et novæ Scripturam, quam conditor noster, vita viventium, spes morientium, intuitu piæ miserationis mortalibus dedit, ut edocti et a vitiis correcti, Dei visione perpetuo digni esse mereantur.

CAPUT XVII.

Vers. 1-4. — ...... « Ponamque fœdus, » etc. In Hebræo *berith* (ברית), quod non testamentum, sed fœdus, sive pactum significat.

Vers. 5-7. — « Nec ultra vocabitur nomen tuum « Abram. » (Hieron.) Dicunt Hebræi quod Deus ex nomine suo, quod apud illos tetragrammaton est, *h* litteram Abrahæ, et Saræ addiderit. Dicebatur

autem Abram, quod est *pater excelsus*; postea dictus est Abraham, quod est *pater multarum*, nam *gentium* in nomine non habetur, sed subauditur. Nec mirandum quod cum apud Græcos et nos *a* littera videatur addita, *h* littera addita dicatur: idioma enim Hebrææ linguæ *h* consuevit scribere et *a* legere: sicut econtrario, *h* pronuntiare et *a* scribere.

Vers. 8, 9. — « Daboque tibi et semini tuo. . . . et « omnem terram Chanaan. » Chanaan interpretatur *motus eorum*: cujus terra a fidelibus in possessionem accipitur, cum mens prius diversis circumacta motibus, in melius mutata, postmodum irreflexis oculis in anteriora extenditur

« In possessionem æternam. » (Aug.) Scriptura vocat æternum cujus finis non constituitur, aut quod non ita fit ut deinceps non sit faciendum, quantum pertinet ad curam vel potestatem facientis; unde:

Serviet æternum qui parvo nesciet uti.

Vers. 10. — « Circumcidetur ex vobis masculi« num, » etc. (Strab.) Tribus de causis hoc præcipitur Abrahæ. Primo ut per obedientiam mandati placeat, per cujus prævaricationem Adam displicuerat; secundo, ut hoc signo a cæteris nationibus discerneretur; tertio, ut in eo membro circumcisus quo libido solet dominari, castitatem sibi servandam et impudicitiam rescindendam cognosceret.

Vers. 11-13. — « Carnem præputii. » (Rab. Strab.) Circumcisio facta in uno membro significat circumcisionem spiritualem, quæ in corde et in omnibus sensibus exhibenda est. Circumcidendum est cor, ne noxia cogitemus; oculi, ne vanitatem videamus; aures circumcidendæ sunt, id est obturandæ, ne audiant sanguinem: et sic in omnibus sensibus celebranda est circumcisio.

(Alcuin. *in Gen.*, tom. I.) Ideo autem Abrahæ circumcisio commendata est, etc., *usque ad* unde olim prævaricatores generaverunt ad mortem.

Allegorice. Jam tunc propter futuram peregrinationem, ne misceretur semen ejus gentibus, circumcisionis pactum datur in signum: quia significat naturam renovatam per baptismum, post spoliationem veteris hominis per Christum, qui resurrexit post baptismum. Servos vero vernaculos, emptitios etiam, circumcidi præcepit, ut doceret ad omnes pertinere redemptionis gratiam. Ibi et parentum mutantur nomina, ut omnia resonent novitatem. Abram, *pater excelsus*; Abraham, *pater multarum gentium*.

Vers. 14. — « Masculus cujus præputii caro, » etc. (Isid.) Quæritur quomodo pueri circumcisi (qui pactum Dei irritum non fecerunt, sed qui eos circumcidere neglexerunt) perire debeant? Sed pactum Dei non secundum opus, sed secundum originem in primo homine irritum fecerunt, in quo omnes peccaverunt. Nascuntur enim omnes, non proprie sed originaliter, peccatores. Ideo pereunt omnes qui per regenerationem non liberantur.

Vers. 15, 16. — « Sarai uxorem tuam, » etc.
A (Isid.) Declaratur promissio de vocatione gentium in Isaac filio promissionis, id est gratiæ, non naturæ, quia de sene patre et sterili matre: et quia hoc non per generationem, sicut Ismael, sed per regenerationem futurum erat, imperata est circumcisio, quando Saræ filius promittitur in typo Ecclesiæ, non quando Ismael, qui typus Judæorum.

(Hieron. - Isid.) Errant qui putant primum Saram per unum *r* scriptum fuisse, et postea additum esse alterum *r*. Et quia *r* apud Græcos *centum* significat, multas super hoc nomine suspicantur ineptias, cum et utcunque velint vocabulum commutatum, non Græcam, sed Hebraicam debet habere rationem. Hebræum est enim. Nemo enim altera lingua quemlibet vocans, etymologiam vocabuli sumit ex
B altera. Sarai ergo primum vocata est (שרי) per *scin*, *res*, *iod*. Sublata ergo *iod* addita est *he* littera, quæ pro *a* legitur, et vocata est *Sara* (שרה). Antea enim dicebatur *princeps mea*, quia quasi unius familiæ mater: postea absolute *princeps*, omnium scilicet gentium princeps futura. Quidam pessime suspicantur eam prius *lepram* fuisse vocatam, et postea *principem*, cum lepra *sarai* dicatur (צרעת), quod in nostra lingua videtur habere aliquam similitudinem, sed Hebræo penitus est diversa. Scribitur enim per *zadich* et *ain* et *res* et *tau*; quod a tribus superioribus, id est, *schin*, *res* et *he*, quibus scribitur *Sara*, manifeste distat.

Vers. 17, 18. — « Cecidit Abraham in faciem suam, et risit in corde suo. » (Hieron.) Post pau-
C lum sequitur: « Et vocabis nomen ejus Isaac: » qui risus interpretatur de risu Abrahæ, non de risu Saræ. Postquam enim ex risu Abrahæ vocatus est filius ejus Isaac, legitur Saram risisse.

« Nomen ejus Isaac. » Sciendum quod quatuor in Veteri Testamento nominibus suis aperte, antequam nascerentur, vocati sunt: Ismael, Isaac, Samsom et Josias. Lege Scripturas.

Vers. 19. — « Constituam pactum meum, » etc. Pactum vero Domini cum Isaac, populo scilicet fideli, quem mater Ecclesia per fidem et baptismum generavit. « Et fœdus sempiternum, » quia æternæ vitæ possessio ei soli promittitur, qui cum capite suo Christo regnum cœli semper possidebit.

Vers. 20. — « Super Ismael, » etc. *Historice*.
D Ismael populum Judæorum significat, qui multiplicatus est valde; duodecim duces generavit, cum multitudo carnalium Judæorum ex duodecim patriarchis genita, in duodecim tribus est divisa.

Vers. 21. — « In anno altero. » Annus alter, quo Sara genuit Isaac, tempora sunt regenerationis, quibus fusus est sanguis Christi et genus humanum ad vitam restauratum.

Vers. 22. — « Ascendit Deus ad Abraham, » etc. (*Glossa Græca*.) Ergo, ut ita dicam, descenderat, et humilem se, circumcisionis legem statuens, præbuerat.

Vers. 23-27. — « Tulit autem Abraham, » etc. Non intendebat Deus ut tantum præputium carnis

Abrahæ et sobolis ejus circumcideretur, sed ei, A quem a cunctis elegerat, æterni Testamenti munera conferebat; unde Paulus Phil. III: « Nos sumus enim circumcisio, qui spiritu Deo servimus. » Et alibi, Rom. II: « Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio. » Circumcidamus ergo Dei verbo aures, labia, cor, præputium et omnia membra carnis. De circumcisione aurium dicitur Luc. VIII: « Qui habet aures audiendi, audiat; » incircumcisis auribus verba sapientiæ et veritatis non possumus audire. Circumcidamus labia, ne aliquid turpe, vel malum, vel otiosum loquamur. Circumcidit carnem præputii, qui sola causa posteritatis, certis et legitimis temporibus, conjugio utitur: qui aliter agit, non circumcidit. Ecclesia vero, gratia Christi pro B se crucifixi roborata, non solum se ab illicitis temperat, sed etiam a concessis, et tanquam virgo sponsa Christi pudicis virginibus floret, in quibus vera circumcisio præputii servatur in carne. Qui autem non obscœnis desideriis, vel sensibus hæreticis, et blasphemis assertionibus, mœchatur, sed fidei puritatem in conscientia custodit, corde circumcisus est: et de eo dici potest: « Beati mundo corde (*Matth.* V), » etc. Circumcidantur manus, ne mala faciant, pedes, ne in malum currant: visus, ne illicita concupiscat; gustus, ut ad gloriam Dei manducet et bibat; odoratus, ut Christi odorem capiat, et operibus misericordiæ odorem suavitatis spargat. Singula quoque membra, si in officiis Deo serviant, circumcisa sunt. Si ultra præscriptam legem luxu- C rient, incircumcisa.

(HIERON.-STRAB.) Quæri solet quomodo feminæ salvabantur, quæ non circumcidebantur? Fide scilicet et hostiarum oblatione, sicut ante circumcisionem viri sancti mundabantur: unde: « Fide purificans corda eorum. »

CAPUT XVIII

VERS. 1. — « Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambre. » (ISID. *in Gen.*) Abraham triplicem figuram gerit: primam, Salvatoris, qui relicta cognatione venit in mundum; alteram, Patris, quia Filium unicum immolavit; tertiam (quæ in hoc loco apparet), sanctorum qui adventum Christi cum gaudio susceperunt. Tabernaculum Abrahæ Hierusa- D lem significat, ubi pro tempore prophetæ et apostoli habitaverunt, et Christus adveniens a credentibus exceptus, ab incredulis in ligno suspensus est.

VERS. 2, 3. — « Tres viri. » Tres viri Christi pronuntiant adventum, quem duo angeli comitantur, Moses secundum quosdam, et Elias; unus legislator, qui in lege adventum Domini indicavit: alter, qui in fine venturus est, secundum adventum Christi nuntiaturus, et Evangelium ejus prædicaturus. Unde transfigurato Domino in monte cum eo videntur. « Tres vidit, et unum adoravit, » Salvatorem scilicet ostendens, cujus adventum præstolabatur. Unde: « Abraham vidit diem meum et gavisus est (*Joan.* VIII). » Prævidit enim mysterium futuri sacramenti. Unde pedes eorum lavit, ut in fine mundi purificationem lavacri futuram monstraret; pedes enim novissima significant.

« Quos cum vidisset. » (GREG., lib. IX *Moral.*, c. 51.) *Moraliter.* Abraham tribus angelis occurrit, quia vir et dominus domus, scilicet spiritualis intellectus, debet in cognitione Trinitatis claustra carnis excedere, et quasi habitationis infimæ januam exire. Cura carnis, quam Sara significat, foris ad jactantiam non appareat, sed post tergum viri, id est, sub discretione spiritus, solis necessariis intenta, nesciat procaciter detegi, sed verecunde moderari.

(*Ibid.*, lib. XXVIII, c. 4). Abraham non potuisset angelos videre, hospitio suscipere et cibos adhibere, nisi corpus ex aere assumpsissent: non enim apparerent, non cibos sumerent, nisi solidum corpus ex cœlesti elemento haberent. Nec mirum quod modo angeli, modo Dominus vocantur, quia angeli vocantur, qui exterius ministrant, et Dominus ostenditur, qui eis interius imperat.

VERS. 4, 5. — « Sed afferam. » Ad hospitalitatis officia revertitur, quæ etiam angelis exhiberi possunt, cum ex elementis corpoream formam assumunt: quod Abraham intelligens, deitatem in unitate adorabat, et dispensationi angelicæ in forma visibili ministrabat.

VERS. 6. — « Tria sata. » Hæc in typum Ecclesiæ dicuntur, quæ de tribus mundi partibus in unitatem fidei congregata est, et quasi panis sine fermento igne Spiritus sancti decocta est.

(STRAB.) Satum genus est mensuræ. Tria sata tres filios Noe significant, ex quibus omne genus hominum disseminatum est. Significatur ergo Ecclesia, vel evangelica doctrina per totum mundum disseminanda, et in tribus mundi partibus, Asia, Africa et Europa, multiplicanda.

« Tria sata, » de quibus Sara subcinericios panes facit, tres filios significant Noe, ex quibus omne genus hominum natum est: qui divinæ Trinitati credentes aqua baptismatis per Saram, id est Ecclesiam, conspersi sunt, et in unum panem corporis Christi redacti. Hæc sunt tria sata farinæ, quæ mulier in Evangelio fermentavit: azymi sunt panes, quia sine fermento malitiæ, et angore [*Al.*, rancore] nequitiæ, et fervore perversæ doctrinæ, oportet esse credentium unitatem.

« Subcinericios. » Subcinericii sunt, ut per pœnitentiam delictorum Spiritus sancti vapore decocti, esca Deo acceptabilis efficiantur.

VERS. 7. — « Vitulum tenerrimum. » Vitulus tener et saginatus Christi corpus est, quod pro salute mundi ad arborem crucis immolatum est. Hic est vitulus qui prodigo filio occiditur.

VERS. 8. — « Butyrum et lac » cum carne vituli apposuit, quia lac veterem legem signat; unde I Cor. III: « Lac potum dedi vobis, non escam, » etc. Tradiderat enim illis legis mandatum, quasi lac de duarum tabularum expressum uberibus, hoc est

testamentum fidei, quia nondum poterant evangelicæ doctrinæ solidam escam sumere. Butyrum uberrimum et pinguissimum evangelicum est testimonium, quod velut oleum fidelibus in signum datur. Vitulum cum lacte et butyro apposuit, quia nec corpus Domini sine lacte legis, nec hoc sine Evangelio esse potest. Sub arbore autem sederunt in Dominicæ passionis signum, cujus prædicatores sunt.

Vers. 9. — « Ecce in tabernaculo est, » etc. (Strab.) Abraham foris cum angelis, Sara in tabernaculo est : quia fortium et doctorum est aperte prædicare, exemplis instruere : infirmorum et insipientium, discere et subditos esse.

« Vers. 10. — « Et habebit filium, » etc. Promittit Deus Saræ sterili filium, dicens : Circa hoc tempus veniam ; non tempus, sed qualitatem sui adventus significat, quoniam per filium repromissum fidelis populus erat nasciturus. Unde Isa. liv et Gal. iv : « Lætare sterilis, quæ non parturis, » etc.

« Quo audito, etc. (Aug. *Quæst in Gen.*) Arguitur Sara quia risit, et non Abraham, cum similiter riserit ; quia illius risus admirationis fuit, hujus dubitationis, quod dijudicare potuit qui corda novit. Negat Sara se risisse cum Deum non possit latere, sed forte homines putabat. Abraham vero Deum intelligebat, sed humanitatis officia præbendo, quæ tantum infirmæ carni necessaria sunt ; mirum est : nisi homines prius arbitratus est, sed in quibus Deum loqui intelligeret, quibusdam signis divinæ majestatis apparentibus : sicut in hominibus Deum apparuisse sæpe Scriptura testatur, sed postea angelos fuisse cognoverunt.

Vers. 11. — « Erant autem, » etc. Seniorum ætas minor est quam senum, etsi senes appellentur seniores. Unde, secundum medicos, senior vir de muliere seniore filios facere non potest, etiamsi adhuc muliebria fluant. Secundum hoc Abraham miratur Dei potentiam de promissione filii, et hoc miraculum posuisse Apostolum accipere possumus. Emortuum enim corpus non omnino ad generationem erat, si mulier juvenilis ætatis fuisset : sed de provecta ætate generare non poterat : de Cethura enim postea generavit, quia juvencula fuit. Tradunt enim medici quia senex de femina provectioris ætatis (etsi muliebria contingant ei) generare non possit, de juvencula autem possit. Rursus mulier provectæ ætatis, etsi adhuc muliebria contingant ei, de seniore parere non potest, de juvene potest. Miraculum ergo fuit, quia uterque senex et provectæ ætatis, et desierant muliebria Saræ.

Vers. 12-14. — « Voluptati operam dabo ? » etc. (Greg. lib. ix *Moral.*, c. 51.) Cura carnis, etc., *usque ad* quid mens nostra aliud quam gaudium parit ?

Vers. 15. — « Non risi, etc. (Ambr.) Vel ideo negavit se risisse, quia ignoravit ; ideo risit, quia prophetavit.

Vers. 17-19. — « Num celare potero Abrahæ quæ « gessurus sum. » Bene Dominus Abrahæ secreta sua

A committit, quem voluntatis suæ et secretorum fidelem executorem cognovit ; de quo ipse carne nasciturus erat « in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi (*II Cor.* ii). » Promittit quoque Abrahæ non solum præmia, sed obedientiæ filiorum ejus justitiam, et circa eos promissa compleri. Rursumque promittitur Isaac, « in gentem magnam futurus, » et quod « in eo benedicentur omnes gentes terræ. » Quibus verbis duo illi promittuntur : gens Judæorum secundum carnem, et omnes gentes per fidem.

Vers. 20. — « Clamor Sodomorum et Gomorrhæ, » etc. (Aug. *Q. in Gen.*) Si hæc verba non dubitantis, sed irascentis et minantis accipiamus, nulla est quæstio. Humano enim more ad homines loquitur B Deus, et ira ejus sine perturbatione est, quia immutabilis est. Sæpe autem sic minando dicimus : Videamus si non tibi facio, et si non potero tibi facere ; vel sciam, id est experiar utrum non possim. Sed perturbatio non cadit in Deum. Mos autem humanæ locutionis est, cui Deus se coaptat, ut humanæ infirmitati conveniat.

(Greg. lib. v *Moral.*, cap. 7.) Peccatum vero cum voce, culpa est in actione. Peccatum vero cum clamore, culpa cum libertate.

Vers. 21-23. — « Descendam et videbo, » etc. (Greg., Moral., c. 33.) Mala hominum non ante credamus quam probemus. Et ecce per angelos ad cognoscenda mala descendit, et tanto crimine invo- C lutos inveniens, quasi patientiam prætermisit, et eos igne judicii ante judicii diem prævenit : qui cum tranquillitate judicat, ut majora crimina tarde credantur, et veraciter agnita citius puniantur.

(Greg., lib. i *Reg.*, c. 178, tom. I.) Quo descenderet Deus, ut quæ essent facta cognosceret ? Aut quod non is, qui ubique est, sciret ? Sed ut nostræ ignorantiæ exemplum discretionis daret, quatenus debeamus mala gravia audita non credere, ipse se dicit ad cognoscendum descendere, de quo omnibus liquet quia et non descendens omnia sciret.

(Hilar., lib. ix, *de Trin.*) Habemus nescientem Deum, quod tamen non nesciat. Nam cum peccata magna valde sciat esse, rursum descendit ut videat an consummati sunt ; et si nondum consummati D sunt, ut sciat : intelligimus eum non ea tunc scire, quia prius nesciat ; sed tunc scire, quia tempus ad agendum sit. Nescire ergo Deum, non est ignorantiæ diminutio, sed temporis plenitudo.

Vers. 24-26. — « Si fuerint quinquaginta justi, » etc. (Isid.) Quinquagenarius numerus, a quo usque ad decem descendit, pœnitentiam significat. Unde et quinquagesimus psalmus pœnitentialis est. Si ergo converterentur, salvarentur. Sed cum Deus aspicit delinquentes nolle ad pœnitentiam converti, illico ardorem immoderatæ luxuriæ igne gehennæ compescit. Usque ad decem justos non perire Sodomam dixit, quia si in quolibet per decem præceptorum custodiam Christi nomen inveniatur, non per

ibit. Denarii enim numeri figura et crucem Christi significat.

Vers. 27. — « Loquar ad Dominum, » etc. (Greg. lib. xviii *Moral.*, c. 33.) *Mystice.* Sancti quanto magis divinitatis interna prospiciunt, tanto magis se nihil esse conspiciunt. Nusquam legitur Abraham se cinerem et pulverem professum esse, nisi cum meruit Dei locutionem habere. Et ait : « Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis, » etc. Fortasse enim aliquid se esse crederet, si veram essentiam, quæ super ipsum est, non sensisset. Unde et David exclamat : « Memento, Domine, quoniam pulvis sum (*Psal.* x), » etc.

Moraliter. Quosdam per tumorem sensus non elevat, sed per misericordiæ opera; quidam dum se terrenis abundare conspiciunt, veras divitias non requirunt, et æternum regnum non amant, quia temporalia sufficere putant. Non est ergo sensus in crimine, sed affectus. Cuncta enim quæ Deus condidit bona sunt. Sed qui bonis male utitur, hic agit ut per edacitatis ingluviem eo, quo vivere debuit, pane moriatur. Pauper ad requiem Lazarus venerat, superbum divitem cruciabant tormenta (*Luc.* xvi) : dives tamen Abraham fuerat, qui Lazarum in sinu tenebat. Ait tamen : « Loquar ad Dominum meum cum sim pulvis et cinis, » etc. Quid divitias suas æstimabat, qui seipsum pulverem cineremque putabat? Aperte cernimus in quo loco se posuerat, qui se pulverem et cinerem, etiam cum Deo loqueretur, æstimabat. Qua ergo pœna feriendi sunt, qui ad summa non proficiunt et de minimis se extollunt?

Vers. 28-33. — « Quinque fuerint. » Quinque civitates igneis imbribus combustæ. Omnes enim qui quinque corporis sensus libidinose tractaverunt, futuro incendio sunt cremandi.

« Quid si inventi, » etc. (Alc.) Non necesse est hoc de omni loco accipere. De Sodomis autem potuit dici, quia sciebat Deus nec decem esse ibi, et ideo sic respondebatur Abrahæ ad exaggerationem iniquitatis Sodomorum

« Decem. » Denarius crucem Christi designat quia x littera, qua denarius exprimitur, in figura crucis formatur.

« Dixit. » Sciebat enim nec unum ibi esse præter Lot; ad exaggerandam iniquitatem hoc dicitur, sicut apud Jeremiam : « Videte si inveniatis hominem facientem justitiam (*Jer.* v); quasi : Invenite vel unum, et parco eis.

CAPUT XIX.

Vers. 1. — « Veneruntque duo angeli, » etc. Notandum quod tres angeli numero impari Abrahæ apparent, quia numero impari Deus gaudet. Sodomam venerunt pari numero, id est duo, qui numerus primus ab unitate recedit, et princeps est alteritatis, quasi femineam figurans mollitiem. Venerunt in « vespere, » quia jam Sodomitis occubuerat sol justitiæ. « Qui cum vidisset, » etc. Dum occurrit Lot

A et adorat, angelos videtur intelligere; dum ad refectionem corporis invitat, homines videtur putare. Sic de his et de illis qui Abrahæ apparuerunt idem intelligendum est. Ex hoc autem loco Scripturæ et multis aliis commendatur virtus hospitalitatis. Unde Paulus Heb. xiii : « Hospitalitatem nolite oblivisci : per hanc enim placuerunt quidam Deo, angelis hospitio receptis. »

(*Glossa Græca.*) Notandum ubi beneficia Dei explicantur, Deum adesse; ubi vero supplicia exercentur, angelos mitti; ut sciamus Deo benefacere, jucundum et placitum Deo proprie esse ulcisci vero Deo ingratum esse.

Vers. 2. — « Lavate. » Quod hospitibus solet fieri, ut affectus terreno pulvere sordidati, et acedia, et

B pusillanimitate, tanquam pulverulentis squaloribus, emundentur. Unde in monasteriis pro venientibus de via oratio celebratur.

Vers. 3-7. — « Compulit illos. » (Alc.) Angeli quasi coacti domum Lot ingrediuntur, ut charitas ipsius tentata et probata remuneraretur, et ut ostenderetur quantum esset hospitalitatis bonum. Hospitalem domum ingressi sunt, et hospitem liberaverunt; clausas hospitibus domos ignis ingressus peccatores perdidit.

Vers. 8, 9. — « Habeo duas filias. » (Aug., *Q. in Gen.*) Utrum admittenda sit compensatio flagitiorum, vel quorumlibet peccatorum, ut faciamus mala, ne fiant graviora : an perturbationi Lot, non sit consilio tribuendum, merito quæritur? et nimi-

C rum periculosissime hæc compensatio admittitur. Si autem perturbatio mentis fuerit, nullo modo est imitanda.

Vers. 10. — « Et introduxerunt ad se Lot. » (Greg., l. vi *Moral.*, cap. 16.) Malis adversantibus intra domum Lot reducitur et munitur : quia quisque justus pravorum insidias sustinens, ad mentem revertitur, et manet interritus. Sodomitæ in domo Lot ostium invenire nequeunt : quia corruptores mentium contra vitam justi nullum reprehensionis aditum inveniunt. Percussi cæcitate quasi domum circumeunt, quia invidentes facta et dicta perscrutantur. Sed quia de vita justi, fortis et laudabilis actio ubique obviat, errantes parietem palpant.

D Vers. 11-13. — « Percusseruntque cæcitate. » (Aug. *ubi supra.*) Græce ἀορασία, id est, *aridentia*, si possit dici, quæ faciat non videri, non omnia, sed quod non est opus. Quomodo enim deficerent quærendo ostium, si cæcitate percussi essent, ut nihil viderent? sua enim calamitate turbati, nihil ulterius requirerent. Hac ἀορασία percussi erant, qui Eliseum quærebant, et qui Christum post resurrectionem cum ipso ambulantes non cognoscebant.

Vers. 14. — « Egressus, » etc. (Hier., in *Q. Hebr.*) In sequentibus filiæ Lot virgines fuisse leguntur; et ipse ad Sodomitas dixit : « Ecce duæ filiæ meæ quæ non cognoverunt virum, » etc. Nunc autem dicitur habuisse generos. Sed quidam arbitrantur eas quæ viros habuerunt in Sodomis perisse, et quæ virgines

erant cum patre exisse. Sed Hebraica veritas habet. « Egressus est Lot, et locutus est ad sponsos qui accepturi erant filias ejus : » virgines ergo filiæ necdum fuerant matrimonio copulatæ.

VERS. 15, 16. — « Cumque esset mane, » etc. (ISID.) *Mystice.* Lot frater Abraham, justus et hospitalis in Sodomis, significat corpus Christi, quod in omnibus sanctis inter impios gemit, quorum factis non consentit, et a quorum permixtione liberabitur in fine sæculi, illis damnatis supplicio ignis æterni

VERS. 17-19. — « In monte. » (STRAB.) *Moraliter.* Mons altitudinem virtutum significat, ad quam angelus hortatur, secundum illud Marci XIX. « Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, » etc. Qui vero viderit se non posse conscendere, melius est ut in Segor, id est in parvula remaneat, contentus laicali et communi vita, quam montem virtutis arripiat et ad sæcularia redeat. Virginitas altus mons est ad quam angelus hortatur : si quis videt se non posse conscendere, maneat in Segor, id est in legitimo conjugio, quia melius est mediocri bono uti, quam per abrupta libidinis præcipitari. Unde I Cor. VII : « Propter fornicationem unusquisque uxorem habeat. » « Nec possum in monte : » scilicet perturbatus non credebat Domino, quem in angelis agnoscebat, sicut perturbatus filias prostituebat.

VERS. 20. — « Est civitas, » etc. (ISID.) *Allegorice.* Sodoma interpretatur *cæcitas*, et exprimit mundana desideria : altitudo montium, speculatio perfectorum. Sed quia multi mundi illecebras fugiunt, tamen in actione positi contemplationis apicem subire nequeunt, exivit Lot a Sodomis, sed ad montana non pervenit. Unde Lot ait : « Est civitas hæc juxta, » etc. « Juxta » dicitur, et tamen ad salutem tuta, quia activa vita nec a mundi curis ex toto discreta, nec a gaudio æternæ salutis est aliena.

« Ad quam possum, » etc. Qui ad contemplativam ascendere non sufficiunt, ad activam vitam confugiunt, in qua salvantur

(GREG., *Past.* III, 28.) *Moral.* Ardentem Sodomam fugere, etc., *uque ad* unde ad Lot dicitur :

VERS. 21-23. — « Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, » quia cum Deo oratio funditur, talis vita conjugii non damnatur; unde I Cor. VII : « Nolite fraudare invicem, » etc.

VERS. 24. — « Igitur Dominus pluit super Sodomam, » etc. (GREG.) Sulphur, fetor carnis, ignis, ardor carnalis desiderii; cum Dominus carnis scelera punire decrevisset, qualitate ultionis innotuit macula criminis. Sulphur enim fetet, ignis ardet; qui ergo ad perversa desideria carnis fetore arserant, jure sulphure et igne perierunt, ut ex justa pœna discerent quod injusto desiderio fecissent.

(STRAB.) Notandum quia primos peccatores aqua diluvii exterminavit, qui similiter offenderant Deum concupiscentia carnis. Sodomitæ vero graviori supplicio, ignis scilicet et sulphuris diluvio, perierunt. Licet enim illi mensuram excederent, quasi naturaliter peccabant; isti vero contra naturam : ideo gravissimi supplicii exemplo damnati sunt.

VERS. 25. — « Universos habitatores. » (ALC.) Infantes cum parentibus in Sodomis cremati sunt, ne posset adverti impiissimum facinus Sodomitarum, si de origine eorum aliquod remaneret vestigium. Et provisum est illis, ne diu viventes sequerentur exempla patrum et gravius punirentur. Parentes quoque tam pro se quam pro eis rei sunt. Mors enim filiorum crimen est parentum. Ideo futuri sunt accusatores eorum. Est etiam qualecunque beneficium, non reum esse, qui gloriosus non est; prodest enim pauperem non esse, qui rex esse non potest.

VERS. 26-28. — « Respiciensque uxor ejus. » (ISID.) *Mystice.* Uxor, eorum genus figurat qui gratia vocati retro aspiciunt, et ad ea quæ reliquerant redire contendunt; de quibus dicitur Luc. IX : « Nemo ponens manum in aratro, et respiciens retro, aptus est regno Dei. » Ideo prohibetur illis retro aspicere. In quo ostenditur non esse redeundum ad veterem vitam, his qui per gratiam sunt regenerati, si ultimum cupiunt evadere incendium; uxor retrospiciens in salem versa est, exemplum facta scilicet, et condimentum unde alii saliantur. Unde Christus ait Luc. XVII : « Mementote uxoris Lot, » ut nos scilicet tanquam sale condiret, ne negligentes essemus, sed prudenter caveremus.

VERS. 29. — « Cum enim subverteret, » etc. Innuit Scriptura magis meritis Abrahæ Deum liberasse Lot, ut intelligamus justum esse dictum, quodammodo, maxime quia colebat unum verumque Deum, et comparatione Sodomorum, inter quos vivens ad simile scelus flecti non potuit. « Recordatus est Abrahæ. » Patet meritis Abrahæ Lot fuisse liberatum, quem Scriptura appellat justum. Et sciendum quia justus erat, non sicut Abraham, sed comparatione Sodomitarum.

VERS. 30. — « Ascenditque, » etc. Sic conjugati de humilitate activæ vitæ aliquando ascendunt ad altitudinem contemplativæ.

« Ascenditque Lot de Segor, » etc. (HIER. *in Q. Hebr.*, tom. III.) Quæritur cur cum primum montis fugæ Segor prætulerit, etc., *usque ad* ambigere non debuit.

VERS. 31. — « Dixitque major ad minorem, » etc. Quod pro excusatione dicitur filiarum, quia genus humanum defecisse putaverunt, ideoque cum patre accubuerunt. Non autem excusat patrem quod sequitur, « et nescivit quod dormissent cum eo; » appungunt enim desuper Hebræi obelo, quasi superfluum, quasi incredibile sit, quia rerum natura non capiat coire quempiam nescientem.

(STRAB.) Lot inexcusabilis est, primo quia angelo non credidit; deinde quia inebriatus est, et fuit peccatum causa peccati.

(HIERON.) Sic prava suggestio et delectatio, ut incestæ mulieres, insidiantur continentibus, ut accepta occasione, torpentes vino fallaciæ imbuant, et a statu rectitudinis quasi ignorantes dejiciant.

Vers. 32. — « Veni, inebriemus, » etc. (Alc.) Dicerant duæ filiæ Lot consummationem mundi futuram per ignem : sed, tanquam puellæ non perfectæ, neque sciebant quod, Sodomitis igne vastatis, multum spatium integrum remaneret ; et suspicatæ sunt tale aliquid factum, quale in temporibus Noe audierant, et ad reparandum genus humanum superstites se esse cum patre. Et quamvis grande crimen concubitus patris, gravior videbatur impietas, si servata castitate spem posteritatis delerent. Ideo consilium ineunt, et patris mœstitiam vel rigorem vino molliunt, et singulis singulæ noctibus suscipiunt ab ignorante conceptum, nec repetunt.

Vers. 33-35. — « Dederunt, » etc. (Isid.) Lot in hoc loco legem significat, quia quidam ex illa procreati, et sub illa positi, male intelligendo quodam modo se inebriant ; eamque non legitime utendo, infidelitatis opera pariunt. Bona est enim lex, si quis ea legitime utatur.

Vers. 36. — « Conceperunt ergo, » etc. (Hier.) Moab (מואב) interpretatur *ex patre*, et totum nomen etymologiam habet. Ammon vero, cujus quasi causa nominis redditur, *filius generis mei*, sive, ut melius est in Hebræo, *benammi* (בנעמי), id est *filius populi mei*, sic derivatur, ut ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. Ammon enim, a quo Ammonitæ, vocatur *populus meus*.

Vers. 37, 38. « Vocavit nomen ejus Moab, » etc. (Theod.) Videtur hæc impudentior, quæ suum incestum ad posteros quoque transmittere voluit. Moab enim *de patre* significat : altera verecundior, quæ filio nomen indidit, Benammi, id est *filius populi mei*.

CAPUT XX.

Vers. 1. — « Profectus inde, » etc. Cades, *fons judicii* ; Sur, *angustia* ; quibus figuratur patientia.

Vers. 2-6. — « Dixitque de Sara, » etc. (Aug.) Quæri solet quomodo in illa ætate Abraham pro Saræ pulchritudine periclitari timuerit : sed formæ illius vis miranda est, quæ adhuc amari poterat.

« Dixitque de Sara, » etc. (Isid., *in Gen.*, tom. VI.) Tacuit uxorem, dixit sororem, ne ipse occideretur, et illa captiva ab alienigenis possideretur, certus quod a Deo inviolata servaretur, sicut apud Pharaonem, etc., *usque ad* « Nolite vocare patrem super terram, unus est enim Pater vester qui in cœlis est. »

« Dixitque, » etc. (Aug.) Quod dicitur Abimelech pro Sara, « Et peperci tibi ne peccares in me, » advertendum est Deum fecisse, quando admonuit uxorem esse Abrahæ, quam putabat sororem. Et notandum quod in Deum peccatur, cum talia committuntur quæ putant homines vel non esse peccata, vel levia haberi tanquam in carne peccata.

Vers. 7-11. — « Orabit pro te, » etc. (Chrysost., *hom.* 45 *in Gen.*) Scias autem quod illius preces tibi vitam præbebunt.

Vers. 12. — « Alias autem, » etc. (Hieron.) Quoniam in Hebræo habetur *vegam* (וגם), id est, etiam vere « soror mea est, filia patris mei, sed non filia matris meæ, » et sonat magis quod soror Abrahæ fuerit. In excusationem dicimus nondum tales nuptias lege prohibitas.

« Filia patris. » Alia translatio, apertius, « a patre, et non ex matre ; » erat enim filia Aran fratris Abrahæ, soror Lot.

Vers. 13. — « Postquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam, » etc. Postquam sermo Dei repulsus est a Judæa, omnes fideles sunt Christi fratres et sorores ; unde Matth. xii : « Quicunque fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse frater meus, et soror, et mater. »

Vers. 14. — « Tulit igitur. » Allegorice Abraham significat Christum, Sara Ecclesiam. Abraham honoratur propter Saræ pulchritudinem, et Christus propter Ecclesiam ; unde psal. lxvii : « Mirabilis Deus in sanctis suis. » Habebat Sara virum, sed latebat ; habet Ecclesia Christum qui in sæculo non videtur, in cœlo receptus.

Vers. 15. — « Ubicunque tibi, » etc. Qui aliquando terrore principum credere distulerant, eisdem jubentibus ad Ecclesiam, quæ Christi soror et uxor est, sese contulerunt, et per omnes mundi partes gloriam Christi et Ecclesiæ dilataverunt.

Vers. 16. — « Mille argenteos, » etc. Quasi jocando loquitur : quia illa dixit fratrem suum esse qui maritus erat, et hortatur ut in posterum hoc meminerit, ne deinceps simile improperium deprehensa incurrat. Mille argentei dantur Christo, cum eloquentes doctores mundi de gentili conversatione ad fidem Christi tenendam et prædicandam assumuntur. Millenarius enim ex denario quadratus, stabilem et solidam designat evangelicæ prædicationis doctrinam.

Vers. 17. — « Orante autem. » Orante Filio Patrem, sanatur infecunditas mundanorum, et principum, et subditorum populorum.

CAPUT XXI.

Vers. 1-3. — « Visitavit autem Deus Saram, » etc. Circumcisionis figura multiformis est. Signaculum enim est secundum Apostolum justitiæ fidei, Abrahæ et semini ejus, et judicium castigandi eos qui ad hoc semen et fidem pertinerent ; et prophetia nascitur de hoc semine Salvatoris, qui nos in præsenti per baptismum ab omni peccato mundaret, et in futuro post resurrectionem ab omni mortis corruptione liberaret. Octonarius autem resurrectionis gloriæ convenit : Dominus enim octavo die, id est post septimam sabbati resurrexit ; et nos post sex ætates hujus sæculi, et septimam sabbati, id est, quietem animarum, quæ interim in alia vita geritur, quasi octavo tempore resurgemus, ab omnibus carnalibus concupiscentiæ corruptionibus et vitiis (in quibus luxuria maxime regnat) exspoliati.

VERS. 4. — « Circumcidit » etc. (STRAB.) Circumcisio cum ob multas causas præcepta sit, specialiter figuram Christi prætendit, qui nos per baptismum veteri homine exuit, et in futuro post resurrectionem circumcidet omnem mortalitatem et corruptionem. Quod autem octavo die circumcisus est Isaac, designatur octava sæculi ætas, quando generaliter resurrectio sanctorum celebrabitur.

VERS. 8. — « Crevit igitur puer, » etc. Crescit, qui ascensiones in corde disponens, ad solidum doctrinæ cibum pervenit. Unde cresce, et manducabis me.

« Crevit, » etc. (AUG.) Nec in die nativitatis, nec in die circumcisionis filii sui, sed in die ablactationis convivium fecit : quia debet magnum esse gaudium spiritualis ætatis, quando talis factus est homo qui pascatur solido cibo, eis simile quibus dicitur I Cor. III : « Lac vobis potum dedi, non escam. »

VERS. 9. — « Cumque vidisset Sara. » etc. (HIER.) Dupliciter hoc exponitur : vel quod idolis ludos fecerit, juxta illud Exod. XXXII : « Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. » Vel quod adversum Isaac, quasi majoris ætatis loco, sibi primogenita vindicaverit ; quod Sara audiens non tulit.

VERS. 10. — « Ejice ancillam hanc, » etc. (BED., c. 21 ; ISID., c. 17, *in Gen.*) Quæritur cur antea Sara voluit de ancilla filium suscipere, aut cur cum matre eum nunc jubet expelli? Quod non facit zelo accensa, sed prophetiæ mysterio compulsa. Agar enim, secundum Apostolum, in servitutem genuit carnalem populum ; Sara vero spiritualem et liberum, qua libertate Christus nos liberavit. Significabatur ergo hoc mysterio, priorem populum in servitute generatum non manere in domo Saræ, id est Ecclesiæ, in æternum, nec esse hæredem vel consortem Christianorum, nec cum filio nobili, id est populo fideli, regnum gloriæ possidere.

VERS. 11, 12. — « Dure accepit, » etc. (AUG.) Quæritur quare contristatus sit Abraham, cum hæc prophetia fuerit, quam ipse magis quam Sara noscere debuit : sed ex revelatione hoc dixit Sara, quod sibi prius fuerat revelatum. Ille vero paterno affectu commotus est, cui Dominus postea revelavit. Vel forte ambo prius nescierunt quid esset, et per Saram nescientem prophetizatum est cum muliebri animo mota est propter ancillæ superbiam.

VERS. 13. — « Quia semen tuum. » (AUG.) Notandum quod et Ismael a Deo semen Abrahæ dictus est, quod Apostolus ait Rom. IX : « Non filii carnis, sed filii promissionis æstimabuntur in semine. » Sed hoc proprie ad Isaac pertinet, qui non filius carnis, sed promissionis, et semen spirituale ex promissione est, non ex carne.

VERS. 14. — « Tollens panem. » etc. (ALC. EX BEDA, c. 21.) Cum ergo Abraham ejiceret Agar, tollens panem, ideo humeris imposuit, etc. *usque ad* quia quidam de populo sub umbra ligni crucis refugium petituri sunt.

« Sumpsit panem et utrem aquæ. » (AUG. *Q. in Gen.* tom. III.) Quæritur quomodo imposuit in humeris puerum tam grandem ? Nam qui fuerat antequam esset natus Isaac, tredecim annorum circumcisus, cum esset Abraham nonaginta novem, et natus sit Isaac centenario patre ; ludebat autem Ismael cum Isaac quando Sara commota est, utique cum puero grandiusculo, qui jam fuerat ablactatus ; profecto plus quam sedecim annorum fuit quando cum matre expulsus est. Sed ut hoc quod cum parvulo lusit, per recapitulationem dictum accipiamus, antequam ablactaretur Isaac ; etiam sic amplius quam tredecim annorum puer humeris matris non potuit imponi ; sed subaudiendum est, dedit puerum suum, etc.

« Imposuit scapulæ ejus. » (HIER. in *Q. Hebr.*) Quando Isaac natus est, tredecim annorum erat Ismael, et post ablactationem ejus cum matre expellitur. Apud Hebræos varia opinio est, aliis asserentibus quinto anno ablactationis tempus ejus statutum, aliis duodecimo. Nos igitur, ut breviorem eligamus ætatem, post decem et octo annos supputamus Ismaelem ejectum cum matre, nec convenire jam adolescentem matris sedisse cervicibus. Verum est autem illud Hebrææ linguæ idioma, quod omnis filius ad comparationem parentum infans vocetur et parvulus. Romæ quoque usque hodie omnes filii infantes vocantur.

VERS. 15-21. — « Abjecit puerum. » etc. (HIER.) Quod sequitur : « Et projecit puerum subter unam abietem, et abiens sedit contra longe quasi jactus sagittæ. » Dixit enim : Non videbo mortem parvuli mei, et sedit contra eum ; et statim jungitur. Exclamavitque puer et flevit ; et audivit Dominus vocem pueri de cœlo, ubi erat, et dixit angelus ad Agar : Nullum moveat. In Hebræo enim prius hoc scriptum est : « Non videbo mortem pueri mei. » Ita consequenter legitur, quod Agar sederit contra puerum, et levaverit vocem, et fleverit, et exaudierit Deus vocem parvuli. Flente enim matre et mortem filii præstolante, Deus exaudivit puerum, quem pollicitus erat futurum in gentem magnam. Mater enim non suam mortem, sed filii deplorat.

(AUG. *Q. in Gen.*, tom. III.) Quæritur quomodo mater, etc., *usque ad* sicut sæpe faciunt cujuslibet ætatis ambulantes.

VERS. 17. — « Exaudivit autem. » (BED. et ISID. *ubi supra.*) Puer exclamat plorans, et Deus exaudivit ; et monstrante angelo, illa fontem aspicit, et pro illis dicitur qui ad Christum convertuntur, et deflentes peccata exaudiuntur, apertis oculis cordis vident fontem aquæ, id est, Christum, qui ait Joan. VII : « Qui sitit, veniat ad me et bibat. » Angelus Eliam significat, per quem populus crediturus est. Unde Malach. IV : « Ecce ego mittam vobis Eliam, qui convertat corda patrum in filios. »

« Angelus Domini. » (ISID.) Quod eum qui loquitur ad Agar, prius angelum, postea Dominum Scri-

ptura pronuntiat, Filium Dei fuisse credendum est, qui per legem et prophetas locutus est, qui per obedientiam paternæ voluntatis angelus vocatur, secundum naturam Deus.

Vers. 22. — « Eodem tempore. » (Aug. *ubi supra*.) Quæri potest quando cum Abimelech pactum fecit Abraham, etc., *usque ad* quem illa nesciret.

Vers. 23-30. — « Jura ergo, » etc. Sæpe qui foris sunt, fidelium conversatione inducti eisdem desiderant sociari, et eorum exemplis ad melius informari, ut et sibi consulant et proximorum saluti.

Vers. 31, 32. — « Idcirco vocatus est, » etc. Duplex causa est cur appellatus sit in Hebræo *Bersabee:* vel quia septem agnas accepit Abimelech de manu Abrahæ. Septem enim dicuntur *sabee,* vel quia ibi juraverunt, *sabaa* שבע enim significat *juramentum*. Si autem hanc causam supra hoc nomen legimus, per prolepsim dictum est; sicut Bethel, et Galgala, quæ, antequam haberent hæc vocabula, aliter vocabantur. Notandum ex prioribus et præsenti loco quod Isaac non sit natus ad quercum Mambre. (*Alon* Hebraice אלון, Latine *quercus*) ut in Hebræo habetur, sed in Geraris, ubi Bersabee usque hodie oppidum est, quæ provincia ante non grande tempus ex divisione præsidum Palæstinæ *Salutaris* dicta est. Unde habitavit Abraham in terra Palæstinorum diebus multis.

Vers. 33, 34. — « Abraham vero, » etc. (Aug.) Abraham (sicut Stephanus dicit) non acceperat hæreditatem ibi, nec spatium pedis. Sed intelligenda est hæreditas, quam Deus gratis daturus erat, non pretio empta. Intelligitur autem spatium circa puteum ad illud emptionis spatium quo fuerant septem agnæ datæ, quando Abimelech et Abraham sibi juraverunt.

CAPUT XXII.

Vers. 1. — « Quæ postquam, » etc. (Aug., *Quæst. in Gen.*, tom. III.) Jacobus dicit quod neminem tentat Deus; sed usualiter, tentare, pro eo quod est probare, dicimus. Jacobus autem dicit de ea tentatione, qua quisque peccato [*Al.*, peccator] implicatur. Unde I Thess. i: « Ne forte tentaverit vos is qui tentat. » Alibi enim scriptum est Deut. xiii: « Tentat vos Deus vester, ut sciat si diligatis eum, id est, vos scire faciat. » Vires enim dilectionis suæ homo ignorat, nisi experimento cognoscat.

Vers. 2. — « Tolle filium, » etc. (Alc. *in Gen.*, tom. I.) Non statim jussus est Abraham filium occidere, sed triduo ad immolandum ducere, ut longitudine temporis tentatio augeretur. Per triduum enim, crescentibus curis, paterna viscera cruciantur, et prolixo spatio pater filium intuetur, cibum cum eo sumit, tot noctibus pendet puer in amplexu patris, cubat in gremio, et per singula momenta in paterno affectu dolor occidendi filii cumulatur.

« Quem diligis, » etc. (Beda *in Gen.*, c. 22.) De charitatis admonitione et nominis recordatione tentatio cumulatur, et paternus affectus movetur in memoria promissionis, quia dictum est: « In Isaac vocabitur tibi semen, » tanquam si ille occideretur, tota spes promissionis frustraretur.

« Vade in terram. » (Hier. *Q. Hebr.*, tom. III.) Aiunt Hebræi hunc montem esse in quo postea templum ædificatum est in area ornæ Jebusæi. Unde II, Par. iii: « Cœperunt ædificare templum mense secundo, secunda die mensis, in monte Moria, » qui idcirco *illuminans* interpretatur et *lucens*, quia ibi est *debir* (דביר), id est oraculum Dei, et spiritus qui homines docet veritatem et prophetias inspirat.

Vers. 3. — « Asinum suum ducens, » etc. (Isid. *in Gen.*, c. 18.) Asinus insensatam stultitiam Judæorum significat, quæ portabat omnia sacramenta et nesciebat.

Vers. 4. — « Die autem tertio. » (Hier. *ubi supra*.) Notandum quia de Geraris usque ad montem Moria, id est sedem templi, iter trium dierum sit: et Abraham illuc die tertio pervenisse dicitur. Male ergo putant Abraham illo tempore habitasse apud quercum Mambre, cum ad montem Moria vix unius diei plenum iter sit. Triduum quo venerunt ad locum sacrificii, tres ætates significat, ante legem, ab Abraham usque ad Mosen; sub lege, a Mose usque ad Joannem; inde usque ad Dominum; et quidquid restat, tertius dies est gratiæ, in qua tertia ætate sacrificium completum est Christi.

Vers. 5-8. — « Exspectate hic, » etc. (Isid. *ubi supra*.) Audi Apostolum: « Cæcitas ex parte contingit in Israel, » hoc est « cum asino, » ut « plenitudo gentium intraret, » hoc est, « postquam adoraverimus. » Ubi sacrificium crucis per gentes fuerit prædicatum, hoc est, « ubi plenitudo gentium intraverit, revertemur ad vos, » hoc est, « et sic omnis Israel salvus fiet. » Duo servi dimissi, nec perducti ad locum sacrificii, Judæi sunt qui, serviliter viventes et carnaliter sapientes, non intellexerunt humilitatem et passionem Christi. Duo quidem, quia in duas partes dividendi, quod factum est peccante Salomone, quando divisus est populus loco regni, non errore impietatis, quibus dicitur Jer. iii: « adversatrix Israel, et prævaricatrix Juda. »

« Ego et puer, » etc. (Alc.) Indubitanti animo mactare filium volebat. Laudandus in constantia offerendi et in fide suscitandi. Sciebat enim certissime Deum fallere non posse, et licet puer occideretur, promissionem tamen Dei salvam permanere. Unde Apostolus Hebr. xi: « Fide Abraham non hæsitavit, cum unicum offerret, in quo acceperat repromissionem, credens quia et a mortuis potens est suscitare Deus. »

« Dixit Abraham. » (Isid. *ubi supra*.) Abraham, unicum filium ducens ad immolandum, Deum Patrem significat. Abraham senex filium suscepit, Deus autem non senescit, sed promissio de Christo quodammodo senuerat, quando natus est. Inchoavit ab Adam, quando dictum est: « Erunt duo in carne una » (*Gen.* ii); et completa est sexta ætate sæculi.

Senectus Saræ in plebe Dei, hoc est, in multitudine A prophetarum, hoc idem significat quia in fine temporum ex plebe sanctarum animarum natus est Christus. Sterilitas ejus significat quod in hoc sæculo spe salvi facti sumus, et in Christo, tanquam in Isaac, omnes nati sumus, quem partum Ecclesiæ [*Al.*, Ecclesia] in fine temporum non natura, sed gratia procreavit. Abraham ergo Deum Patrem significat, Isaac Christum. Sicut enim Abraham unicum et dilectum filium victimam Deo obtulit, sic Deus Pater unigenitum Filium pro nobis tradidit. Et sicut Isaac ligna portabat, quibus imponendus erat, sic Christus crucem, in qua figendus erat.

VERS. 9-11. — « Cumque alligasset, » etc. (ISID. *ubi supra.*) Isaac ligatis pedibus altari superponitur, et Christus cruci affigitur. Sed quod figuratum est B per Isaac, translatum est ad arietem, quia Christus ovis. Ipse enim filius, quia natus; aries, quia immolatus. In vepribus hæret aries, crux cornua habet. Si enim duo ligna compingantur, crucis species redditur. Unde Habac. III: « Cornua in manibus ejus. » Cornibus ergo hærens aries, Christus crucifixus est. Vepres autem spinæ: spinæ iniquæ, quæ Dominum suspenderunt. Inter spinas enim peccatorum suspensus est. Unde Jer.: « Spinis peccatorum suorum circumdedit me populus hic (*Jer.* XXXVIII.) » Alii hunc arietem in vepribus ligatum, Christum ante immolationem spinis coronatum intelligunt.

VERS. 12. — « Non peperceris, » etc. (AUG. *ubi supra.*) Nunquid non pepercit Abraham filio suo C propter angelum? Sed in angelo figuratus est Dominus, qui Deus est et magni consilii angelus. Erat enim in angelo Deus, et ex ejus persona loquebatur. Hoc magis in sequentibus apparebit, cum dicitur: « Et vocavit angelus Domini Abraham secundo de cœlo, dicens: Per memetipsum juravi, dicit Dominus. » Non enim facile invenitur Christum Patrem dicere tanquam Dominum, præsertim ante incarnationem. Nam secundum carnem hoc congrue dicitur, secundum quam in psalmo II dicitur: « Dominus dixit ad me, » etc. Quod autem dictum est ibidem, c. 9: « Dixit Dominus Domino meo, » etc., ad prophetam hoc refertur qui loquitur; sicut illud: « Pluit Dominus a Domino, » id est, Dominus noster, scilicet Filius, a Domino nostro, Patre scilicet. D

VERS. 13. — « Arietem. » (ALC.) *Historice.* Aries qui pro Isaac immolatus est, non putavimus, sed verus est. Ideo magis putatur angelum eum aliunde attulisse, quam ibi de terra post sex dierum opera Dominum procreasse.

« Arietem inter vepres, » etc. (HIER. *in Quæst. Hebr.*) Aquila *veprem* vel *spinetum*, posuit, etc., *usque ad* quod ita Hebraice dicitur.

VERS. 14-19. — « Appellavitque nomen, » etc. (HIER. *ubi supra.*) Pro eo quod hic habetur, etc., *usque ad* per incarnationem scilicet.

VERS. 20-24. — « Melcha. » (HIER. *ubi supra.*) De Melcha uxore Nachor, etc., *usque ad* et in ipso nomine legitur in Isaia.

CAPUT XXIII.

VERS. 1-6. — « Vixit autem Sara, » etc. « Et mortua est in civitate Arbee, » etc. (HIER. *in Quæst. Hebr.*) Quæ est in valle: hoc in authenticis libris non habetur, etc., *usque ad* sicut in libro Josue aperte demonstratur.

VERS. 7-15. — « Surrexit Abraham, » etc. (AUG., *Quæst. in Gen.*) Quæritur quomodo Abraham adoravit populum terræ, etc., *usque ad* et ideo adorator corrigendus erat.

VERS. 16. — « Quod cum audisset, » etc. (HIER., *de locis Hebr.*) In Hebræo, sicut posuimus, etc., *usque ad* cum etiam reprehendatur, qui invitus acceperit.

VERS. 17-20. — « Confirmatusque est ager, » etc. (GREG., lib. VI *Moral.*, c. 25.) Innuit sepulcrum duplex, etc., *usque ad* vel propter operationis instantiam contemplanda postponit.

« Spelunca. » Et circa eam ager arborosus ad sepeliendam Saram quadringentis siclis argenti per patriarcham a dominis terræ emitur: quia ad vacandum sapientiæ et studendum actioni, sub foliis mysticorum verborum, tanquam sub fructuosis arboribus, non aliter prædicatoribus quietus locus acquiritur, nisi per evangelicam doctrinam, argenti nitore fulgentem, terrenis potestatibus ab ipsis æterna beatitudo suadeatur. Quæ bene centenario quater ducto figuratur, quia a læva in dextram transfertur.

CAPUT XXIV.

VERS. 1, 2. — « Erat autem Abraham senex..... « Dixitque ad servum seniorem: Pone manum, » etc. (GREG.) Manum sub femore jubet ponere, et per Deum cœli jurare, quia illius caro per illud membrum descensura erat, qui filius Abrahæ esset ex humanitate, et divinus ex divinitate; quasi dicat: Tange Filium meum, et jura per Deum meum. Verumtamen non super femur, sed sub femore manum ponere jubet, quia inde descensurus erat, qui homo, sed super homines esset; unde dignum non fuit ut manum super femur poneret, quia nulla caro super illam est.

VERS. 3-8. — « Ut non accipias. » (GREG.) *Allegorice.* Isaac de filiabus Chananæorum uxor prohibetur, quia Christo nullæ reproborum animæ conjunguntur. De cognatione uxor duci præcipitur, quia sola electorum Ecclesia Christo copulanda erat, quam ipse Unigenitus ex prædestinatione et præscientia jam extraneam non habebat. Puer qui ad uxorem deducendam mittitur, prophetarum et apostolorum, omniumque doctorum ordo est; qui dum verbum prædicationis faciunt, cujusque animæ quasi conjungendæ unigenito Filio provisores fiunt.

VERS. 9. — « Posuit ergo, » etc. (HIER. *in Quæst. Hebr.*) Tradunt Hebræi quia in sanctificatione ejus, etc., *usque ad* et pondus tribulationis fortiter ferant, quod cameli significant.

VERS. 10. — « Ex omnibus bonis ejus, » etc. (GREG.)

Quia his quæ de Domino loquuntur, in semetipsis virtutum divitias ostendunt, ut tanto citius ad sequendum Deum invitent, quanto suis auditoribus in seipsis monstrant quæ narrant.

VERS. 11-13. — « Juxta puteum. » (GREG.) Juxta fontem stetit, et ex præfixa sententia, quæ esset eligenda proposuit, quia sancti prædicatores verba fluentia considerant. Unde colligunt quem vel quibus auditoribus fiduciam certitudinis assumant.

VERS. 14-16. — « Igitur puella, » etc. (AUG., *Q. in Gen.*) Quærendum est quid differant illicitæ augurationes a petitione hac, etc., *usque ad* quo tentare Deum prohibetur.

« Inclina hydriam tuam. » Humilia sæcularem facundiam ad hauriendum propheticum sermonem, ut voluntatem tuam persuasioni meæ inclinem.

VERS. 17-21. — « Occurritque ei servus, et ait : « Pauxillum, » etc. (GREG.) *Allegorice.* Omnis prædicator animam auditoris sitit, ideo servus petit, Rebecca potum tribuit : quia electorum Ecclesia desiderio prædicatorum ex virtute suæ fidei satisfacit. Quæ enim Deum, quem audit, confitetur, prædicatori aquam refectionis et refrigerii offert. Et notandum quod hydriam ab humero inclinans posuit, quia illa confessio placida est quæ a bono opere procedit. Vel aquam præbuit, quia in eo quod credidit, vacua non remansit. Mox enim prædicavit quod audivit, et dicendo multos ex se prædicatores protulit. Aqua enim in hydria, scientia prædicationis in mensura. Studet enim non plus sapere quam oportet sapere. Hydria in ulna, mensura prædicationis in opere. Nec solum omnibus comitibus ejus, sed et camelis potum præbet, quia verbum vitæ non solum prudentibus, sed etiam stultis prædicatur. Rom. I : « Sapientibus et insipientibus debitor sum. » Vel aqua etiam jumentis datur, cum cura carnis quomodo sit habenda disponitur, ut ex voluptate non impendatur, et ex necessitate non negetur ; unde Rom. XIII : « Carnis curam ne feceritis in desideriis ; » et Ephes. V : « Nemo enim unquam carnem suam odio habuit. »

VERS. 22-24. — « Protulit vir, » etc. (HIER.) *Beka* (בקע), quod hic pro didrachmate ponitur, semiuncia est : *Schekel* vero (שקל), qui Latine, sed corrupte, *siclus* dicitur, uncia. (GREG.) Quia prædicator auditum Ecclesiæ per obedientiam, et manus per operationem exornat. Inaures duorum siclorum sunt, armillæ decem, quia prima virtus obedientiæ in charitate est, quæ dilectio Dei et proximi est : et bonum opus decalogi completione perficitur, ut cum bona agi cœperint, mala nulla agantur.

VERS. 25-28. — « Palearum quoque. » Quia Ecclesia recipiens spiritualia, reddit prædicatoribus terrena stipendia ; unde I Cor. IX : « Si vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus.

« Locus spatiosus. » A priore populo naturæ legem se Ecclesia novisse monstravit, et prædicationem amplo charitatis gremio suscepit : doctori enim spa-

A tiosa mansio est, in corde auditoris latitudo charitatis ; unde secundæ Corinth. sexto : « Non angustiamini in nobis, sed in visceribus vestris ; » quasi suscipiendæ doctrinæ locum mentis dilatate, ad cogitanda carnalia coarctate.

VERS. 29-32. — « Habebat, » etc. Quia carnales fidelibus conjuncti, dum spiritualia dona conspiciunt, admiratione suspensi, si non usque ad opera, tamen usque ad fidem suscipiendam prædicationem admittunt : dum enim bonos miraculis fulgere considerant, quæ de æternitate audiunt non recusant, quamvis Ecclesiam moribus non sequentes, in carnali operatione remaneant.

« Habebat autem. » Quia sunt carnales fidelibus conjuncti, quorum familiaritate aliquando ad audien-
B dum verbum prodeunt, et videntes dona Dei collata fidelibus mirantur, et verbum corde percipiunt, quod bonis moribus implere non satagunt.

VERS. 33-36. — « Non comedam. » Quia sunt qui doctores ex temporalibus stipendiis retinere parati sunt : sed illi nisi prius obtineant æterna, recipere nolunt. Si enim in animabus fructum non inveniunt, sumere stipendia corporibus contemnunt ; pedes non lavant, quia laboris desideria nulla consolatione relevant.

VERS. 37-41. — « Et adjuravit, » etc. (AUG. *ubi supra.*) Sententia est eadem, verba non omnia, vel ipsa, vel ita dicta sunt ; quod propter eos dicendum, qui evangelistas calumniantur quod in aliquibus verbis non omnino conveniunt, cum res et sententia eadem ;
C hunc enim librum unus scripsit, qui ea quæ supra dixit, cum mandaret Abraham, vel reliqua ponere potuit, si ad rem pertinere judicaret : cum veritas narrationis non exigit, nisi ut rerum sententiarumque veritas sit, quibus voluntas (propter quam intimandam verba fiunt) satis appareat.

VERS. 42-52. — « Veni ergo hodie, » etc. (HIERON.) In Hebræo scriptum est, etc., *usque ad* ostendant igitur Judæi alicubi positum *alma*, ubi adolescentulam et non virginem sonet.

VERS. 53-58. — « Prolatisque, » etc. (GREG. *ubi supra.*) Postquam conjugii causam puer obtinuit, etc., *usque ad* « Dedit ea Rebeccæ. » Rebecca non ornatur auro Bathuelis, quia non sunt digna ornamenta bar-
D bari et imperiti. De domo Abrahæ accipit ornamenta, quia patientia de domo sapientiæ ornatur ; a puero Abrahæ suscipit inaures, id est, aurea in auribus verba ; et brachilla, id est, aurea in manibus opera, et alia ornamenta ; quibus figurantur diversa virtutum genera.

VERS. 59-60. — « Et nutricem illius. » Honestum erat ut ad nuptias absque parentibus virgo proficiscens, nutricis solatio foveretur.

VERS. 61. — « Igitur Rebecca, » etc. (GREG.) Quia Ecclesia habet secum minoris meriti animas, quæ ipsam moribus sequuntur : sed ad contemplationis thorum non provehuntur. Pueros quoque quosdam habuit in comitatu, quia cum prophetis fuerunt qui bene viverent, etsi prophetiæ spiritum non haberent ;

et cum apostolis et doctoribus, qui vitam eorum tenerent, et tamen non prædicarent.

« Qui festinus, » etc. Festinus puer ad dominum redit, quia prædicatores cum auditorum vitam obtinent, Deo, de cujus munere hoc habent, non sibi præbent.

Vers. 62. — « Eo tempore Isaac, » etc. (Greg. *ubi supra.*) Vivens et videns Dominus est, etc., *usque ad* modo spineam coronam, modo crucem sustinuit.

« Habitabat, » etc. (Paterius *in Gen.* ex dictis Greg.) Isaac, Rebecca veniente, habitabat in terra australi, quia Christus, veniente ad se Ecclesia, in illorum mentibus mansit quos non corporis frigus, sed fervor charitatis tenuit : qualis erat Anna, Simeon, et aliqui de populo Judæorum.

Vers. 63. — « Et egressus fuerat, » etc. (Hier.) Per terram australem, Geraram significat, unde ad immolandum adductus fuerat. Egressus est, ut exerceretur in campo. In Hebræo legitur : « Egressus est Isaac, ut loqueretur in agrum, inclinata jam vespera; » ubi significatur quod Dominus solus orabat in monte, et Isaac, qui typus Domini fuit, ad orationem quasi virum justum a domo egressum nona hora, vel ante solis occasum, spirituales victimas Deo obtulisse.

(Greg. *ubi supra.*) Ager mundus est, quo Christus egressus est, quia visibiliter apparere dignatus est.

Unde Habac. III : « Egressus es in salutem populi tui. » Isaac ad meditandum in agro exiit, quia Christus formam humilitatis præbens, exercitium longanimitatis, passionis, et patientiæ exempla monstravit, sicut solent juvenes exercitati armorum usu meditari. Armorum meditatio est passionis frequentatio. Qui enim verbera, sputa, lanceam crucemque pertulit, passionem usque ad mortem in se frequentari permisit. Passiones arma dicimus, quia per ipsas ab adversariis liberamur; unde Luc. XXI : « In patientia vestra possidebitis animas vestras. »

« Inclinata, » etc. Quia passionum exercitia juxta finem mundi suscepit; unde psal. CXL : « Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. »

Vers. 64. — « Descendit de camelo, » etc. (Greg., lib. I, *Moral.*, c. 14.) Rebecca ad Isaac in camelo deducitur, etc., *usque ad* super tortuosa camelorum dorsa divitias portant.

Vers. 65, 66. — « Quis est ille homo, » etc. (Greg. *apud Paterium.*) Rebecca viso Isaac, quis sit, requisito puero, cognoscit : quia Ecclesia per prophetarum et apostolorum dicta, quid de Christo credere debeat, intelligit. Quæ se mox pallio cooperuit, quia quanto Christi mysteria penetrat, tanto de anteacta vita confunditur. Unde infirmitatem suam pallio operire nititur; et quæ prius in camelo libere gestatur, descendens verecundia tegitur, cui quasi verecundius dicitur : Quem enim fructum habuisti tunc in illis in quibus nunc erubescis?

« At illa, » etc. (Hieron.) Alia editio, « teristrum, » quod etiam nunc genus est Arabici vestimenti quo mulieres provinciæ illius velantur.

A Vers. 67. — « Qui introduxit eam, » etc. (Greg. *ut supra.*) Hanc Isaac in tabernaculo matris suæ introduxit, et uxorem accepit, quia in loco Synagogæ, de qua natus est Christus, Ecclesiam diligit : ut quæ cognatione, id est prædestinatione, proxima fuerat, amore conjuncta uxor fiat.

« Et intantum dilexit eam, » etc. (Greg. *ut supra.*) Quia ex lucro Ecclesiæ Christus tristitiam ex perditione Synagogæ detersit, quia dum Ecclesia ex gentilitate veniens usque ad thorum contemplationis perducitur, Judæa pro nihilo habetur. Isaac quoque *risus*, Rebecca vero *patientia* dicitur : risus vero ex lætitia, patientia ex tribulatione. Et quamvis Ecclesia jam sit cœlestis gaudii contemplatione suspensa, habet tamen in se quod de carnis pondere B doleat. Isaac vero et Rebecca junguntur, id est, risus et patientia, secundum illud Rom. XII : « Spe gaudentes, in tribulatione patientes, » ut prospera lætificent de contemplatione, adversa de tribulatione perturbent.

CAPUT XXV.

Vers. 1, 2. — « Abraham vero aliam duxit uxo« rem, » etc. (Isid.) *Allegorice.* Mortua Sara duxit Abraham Ceturam. Non propter incontinentiam, quia jam grandævus : nec propter filiorum procurationem, quia illi semen quasi stellæ cœli ex Isaac promissum erat. Sed sicut Agar et Ismael figuraverunt carnales Veteris Testamenti, sic Cetura et filii ejus hæreticos, qui se ad Testamentum Novum C existimant pertinere. Sed utraque concubina, sola Sara uxor; unde Cant. VI : « Una est columba mea, » etc.

Allegorice. Post assumptionem Ecclesiæ adhæserunt Christo multæ animæ hæretica pravitate deceptæ, quæ non catholicos, sed schismaticos genuerunt, qui unitatem Ecclesiæ diviserunt : quos significant filii Ceturæ, qui inferius numerantur.

(Hier., *in Q. Hebr.*) Cetura, Hebraice, *copulata*, etc., *usque ad* quanto enim quis est carne fessus, tanto spiritu robustus et sapientiæ complexibus aptus.

Vers. 3, 4. — « Filii Dadan fuerunt Assurim, et « Lathusim, et Laomim. At vero ex Madian ortus est « Epha et Opher et Henoc et Abida. » (Hier.) Assurim in *negotiatores* transferri putant, etc., *usque ad* D et a plerisque filiis Abrahæ ex Cetura occupatas Indiæ regiones.

Vers. 5-7. — « Deditque Abraham, » etc. (Isid.) Quia dantur munera filiis concubinarum, id est carnalium; sed non perveniunt ad regnum promissum hæretici, vel Judæi, quia carnalia lucra sequuntur; solus Isaac est hæres, quia non filii carnis existimantur in semine, sed promissionis.

Vers. 8-11. — « Et deficiens mortuus est in se« nectute bona, provectæque ætatis, et plenus dierum, « congregatusque est ad populum suum. Et sepelie« runt eum, » etc. (Hieron.) male in LXX additum est : « Deficiens mortuus est Abraham, » quia non convenit Abrahæ deficere vel minui. Illud quoque

quod posuimus « in senectute bona senex » et plenius in Græcis codicibus ponitur, « plenus dierum; » quod cum sensum videatur exponere, eo quod luce et diei operibus plenus occubuerit, magis tamen ad anagogen facit, si simpliciter ponatur « plenus. »

(*Glossa Græca.*) Ecce Moses vitam venturi sæculi novit, nemo enim his qui non sunt, appoui potest.

VERS. 12. — « Hæ sunt generationes, » etc. Hi populi ante filios Isaac computantur, qui cum sint de semine Abrahæ, non tamen computantur in semine, quia prius est quod animale est, deinde quod spirituale. Unde post computationem carnalium, ponitur genealogia Isaac, de quo facta est promissio, et electorum propaganda successio.

VERS. 13-15. — « Et hæc nomina filiorum ejus in « vocabulis et generationibus suis. Primogenitus « Ismaelis Nabajoth, deinde Cedar, et Abel, » etc. (HIERON.) Duodecim filii nascuntur Ismaeli, primogenitus Nabajoth, a quo omnis regio ab Euphrate usque ad mare Rubrum Nabathea dicitur, quæ pars Arabiæ est. Nam familiæ ipsorum oppida, pagi et tribus, horum appellatione celebrantur. Ab uno ex his, Cedar in deserto, et Duma alia regio, et Thema ad austrum, et Chedma, alias Chethma, ad orientalem plagam dicitur. Quod in extremo capituli juxta LXX legimus, « contra faciem omnium fratrum suorum habitabat, » verius est quod posuimus, « coram omnibus fratribus suis occubuit, » Id est, in manibus filiorum suorum mortuus est, superstitibus adhuc liberis. Fratres enim filii appellantur; unde Jacob : « Ponatur coram fratribus meis, et fratribus tuis, et dijudicent inter nos. » Non enim credendum est quod Jacob, exceptis liberis suis, aliquos fratres secum habuerit.

VERS. 16, 17. — « Duodecim principes tribuum « suarum. Et facti sunt anni vitæ Ismael, » etc. Duodenarius, sicut sacratus est in apostolis et in apostolicis viris, sic exsecrabilis est in reprobis contra fidem Trinitatis et Evangelium per quatuor mundi partes dilatatis.

VERS. 18, 19. — « Habitavit autem ab Hevila us« que Sur, quæ respicit Ægyptum, » etc. Regio quam circumivit Phison ab Hevila, nepote Noe, sic vocata est, et est solitudo contra faciem Ægypti. Sur quoque est solitudo inter Cades et Barad, extendens desertum usque ad mare Rubrum et Ægypti confinia.

VERS. 20. — « De Mesopotamia sororem Laban. » Regio sterilis, quæ sic Græce vocatur quia media inter duo flumina Tigrim et Euphratem. Nam μέσος *medius*, ποταμὸς *fluvius* dicitur; hinc hippopotamus id est, fluvialis equus.

VERS. 21, 22. — « Deprecatusque... sed collide« bantur in utero parvuli, » etc. (HIER.) Promotione vel collisione LXX posuerunt, « ludebant » vel « recalcitrabant : » Aquila, « confligebant filii in utero ejus. » Symmachus, « in similitudine navis in superficie ferebantur. » (GREG., *Dial.* I, 8.) Quæ sancti orando efficiunt, etc., *usque ad* is enim, in quo Deus multiplicare semen Abrahæ prædestinaverat, oratione obtinuit ut filios haberet.

« Qui exaudivit eam. » (CHRYSOST.) Ne putes e vestigio et protinus assecutum esse quod optabat: nam viginti annis mansit orans et deprecans Deum. Nam sicut docuit nos quot annos habuit quando duxit Rebeccam (nempe quadraginta), ita assignavit nobis quot annorum fuerit Isaac, quando nati sunt ei filii. « Sexagenarius, inquit, erat quando nati sunt parvuli. »

« Perrexitque, » etc., (AUG., *Quæst. in Gen.*, tom. III.) Quæritur quo ierit, cum nondum essent prophetæ vel sacerdotes tabernaculi aut templi Domini? Forsitan ad locum ubi aram constituit Abraham. Sed quomodo ibi responsa darentur, tacet Scriptura; an per aliquem sacerdotem? quem mirum est, si erat, non fuisse nominatum, et nullam sacerdotum factam mentionem esse. Forsitan ibi, cum orando allegassent desideria sua, dormiebant, ut per somnum monerentur : vel adhuc vivebat Melchisedech, cujus tanta fuit excellentia, ut dubitaretur utrum homo an angelus fuerit. Vel forte etiam illo tempore erant homines Dei, in quibus Deus posset interrogari. Quidquid horum, vel forte aliud fuerit, Rebecca tamen secundum Scripturam Dominum interrogavit, et responsum ejus meruit.

VERS. 23. — « Qui respondens ait : Duæ gentes, » etc. (AUG.) Historica proprietate responsum invenitur completum, cum propter Israel, id est, Jacob, minor filius superavit Idumæos, id est gentem quam propagavit Esau, eosque per David tributarios fecit; quod diu fuerunt usque ad regem Joram (*IV Reg.* VIII). Tunc enim Idumæi rebellaverunt, et jugum de cervice excusserunt, sicut prophetizavit Isaac, quando minorem pro majore benedixit, et hoc idem dixit majori, cum ipsum postea benedixit.

VERS. 24-26. — « Jam tempus, » etc. (HIER.) Ubi nos « pilosum » posuimus, in Hebræo habetur *seyr* (שעיר); unde Esau, sicut alibi legimus, *seyr*, id est pilosus dictus est.

« Protinus alter, » etc. (ISID.) Hoc figuraliter factum etiam Judæis non credentibus notum est : qualiter populus Ecclesiæ populum Synagogæ superavit, et plebs Judæorum, tempore major, servivit minori populo Christianorum.

(BED. *in hoc cap.*, tom. II.) In singulis quoque hoc dici potest. « Duæ gentes et duo populi » intra nos, sunt, scilicet vitiorum et virtutum; iste minor, ille major : plures enim sunt mali quam boni, et vitia plura virtutibus. Sed tamen populus populum superat, « et major serviet minori, » caro scilicet spiritui, et vitia virtutibus. Præcedit Esau, rufus, et totus ut pellis hispidus : deinde exit Jacob tenens plantam fratris; prior enim populus, prophetarum et Christi sanguine pollutus, peccati et nequitiæ squalore circumdatus : cujus minor plantam tenuit, quia majorem populum minor superavit.

VERS. 27, 28. — « Factus est Esau, » etc. (GREG.)

Eorum vitam significat, qui exterioribus voluptatibus fusi carnem sequuntur. Agricola quoque dicitur, quia amatores sæculi tanto colunt exteriora quanto interiora sua inculta relinquunt.

« Simplex. » (GREG.) Quia curis exterioribus spargi refugiunt simplices, cogitatione et conscientiæ habitatione consistunt. Habitat enim in tabernaculis, qui se intra mentis secreta constringit, ne dum ad multa foris inhiat, a seipso cogitatione alienatus recedat.

VERS. 29, 30.— « Coxit autem Jacob, » etc. (HIERON.) *Rubeum* vel *fulvum* : Hebraice *Edom* dicitur : ab eo autem quod rubeo cibo Esau primogenita vendidit, fulvi, id est *Edom* nomen accepit.

VERS. 31, 32. — « Cui dixit Jacob, » etc. (ISID.) Quod Esau primogenita propter escam fratri minori vendidit, et postea paterna benedictione sibi promissa privatus est, Judaicum populum significat : qui in Exodo primogenitus Dei filius appellatur, et propter sæculi lucra non solum primatus sui honorem amisit, sed et cœlestis regni præmium præparatum adipisci non meruit. Unde per exprobrationem dicitur Matth. XXI : « Auferetur a vobis regnum Dei et dabitur gentibus, » etc. Primogenitura autem vestis erat sacerdotalis, qua induti majores natu cum benedictione patris victimas Deo, velut pontifices, offerebant : hoc dono, terreni amoris desiderio, caruerunt Judæi, cum gloria futuri regni.

VERS. 33, 34. — « Juravit Esau, » etc. (GREG., lib. XXX, *Moral.*, c. 13.) Sciendum autem quod nos quinque modis gulæ vitium tentat, etc., *usque ad* et non quæ edendi libido suggerit.

CAPUT XXVI.

VERS. 1-7. — « Orta autem fame super terram, » etc. (AUG., *Quæst. in Gen.*, tom. III.) Quæritur quando hoc factum fuerit, quod Isaac abiit in Gerara, etc., *usque ad* ut intelligamus temporalia nec dari posse, nec prosperari debere, nisi ab uno Deo.

VERS. 8-11. — « Cumque pertransissent, » etc. (ISID.) A tempore Christi usque ad Constantini tempora non in conventu populorum, sed tanquam per latebras prædicabatur fides, in secreto congregabantur Christiani : tandem videntes Christiani principes sæculi per miracula Christi majestatem contemperatam humanæ infirmitati, ut possint sociari, et esse « duo in carne una, » jam in manifesto Christi et Ecclesiæ sacramentum prædicari permiserunt, et diu fuisse absconditum doluerunt.

« Vidit eum jocantem, » etc. (AUG.) Quid sibi velit, in sacramento Christi et Ecclesiæ, etc., *usque ad* « ut habitaret in nobis. »

VERS. 12, 13. — « Seminavit autem Isaac in terra « illa, » etc. (HIERON.) Licet in aliena terra seminaverit Isaac, non puto quod tanta ei hordei fertilitas fuerit. Unde melius arbitror quod habetur in Hebræo, et quod Aquila transtulit : « Invenit in illo anno centuplum æstimatum. » Tacens autem Scriptura genus frugum quod centuplicaverit, videtur

A cunctarum in illo ostendisse virtutum multiplicationem.

VERS. 14-16. — « Ob hæc invidentes, » etc. (ISID.) Isaac, Christus, qui primum vult fodere puteos, etc., *usque ad* « ibimus. »

« Puteos et obstruxerunt, » etc. (GREG.) *Moraliter.* Sæpe cum verbis divinis intendimus, dæmonum insidias gravius toleramus; quæ menti nostræ terrenarum cogitationum pulverem aspergunt, ut intentionis oculos a luce intimæ visionis obscurent. Nos enim puteos fodimus, cum Scripturæ alta penetramus, quos occulte Allophyli replent : quia terrenas cogitationes ingerunt et divinæ scientiæ aquam tollunt, unde psal. CXVIII : « Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Domini. »

B VERS. 17. — « Et ille discedens, » etc. (HIERON.) Et abiit inde Isaac, et venit in Geraram vallem, et habitavit ibi. Pro *valle*, *torrentem* habent in Hebræo. Nunquam enim Isaac, postquam magnus factus est, habitare potuit in valle, sed in torrente. De quo scriptum est psal. CIX : « De torrente in via bibet. » De quo Elias in tempore famis bibit; sed quia non erat perfectus ut Christus, torrens ei aruit. Christus vero etiam in torrente traditus est, dedicans regenerationem nostram et baptismi sacramentum.

VERS. 18, 19. — « Fodit alios puteos, » etc. (ISID. *ex Greg.*) Isaac apud alienigenam gentem puteos fodit : in quo monemur ut in hac peregrinatione cogitationum profunda penetremus, et quousque veræ intelligentiæ aqua redeat, inquisitionis manus ad

C exhaurienda cordis terrena non torpescat. Allophyli insidiantes puteos replent, quia immundi spiritus, cum nos studiose fodere conspiciunt, molestias tentationum cogitationibus ingerunt.

VERS. 20, 21. — « Adversus pastores, » etc. (HIERON.) Aquila et Symmachus, « adversum et contrarium, » transtulerunt, sed in Hebræo habetur « Satana; » unde patet Satanam *contrarium* interpretari.

VERS. 22-25. — « Latitudo. » In Hebræo *Rehobot* (רחבות), *latitudines*. Unde probatur illud quod supra cap. X dictum est : « Ipse ædificavit Niniven » et *rabooth*, id est, plateas ejus.

« Nunc dilatavit, » etc. Dilatatus est Isaac, et re-

D plevit omnem terram scientia Trinitatis : et in toto orbe latitudinem Ecclesiæ collocavit, prius tamen in Judæa notus, et in Israel nominatus : postea « in omnem terram exivit sonus eorum (*Psal.* XVIII), » id est apostolorum, qui per universum orbem foderunt puteos, et aqua omnibus ostenderunt baptizantes omnes gentes in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti (*Matth.* XXVIII). » Puteos Abraham, quos aperuit, sic vocavit sicut pater ejus : Moses enim et prophetæ apud nos suis nominibus appellantur, nec horum mutantur vocabula puteorum.

VERS. 26-31. — « Ad quem locum, » etc. (HIERON.) Abimelech non semper pacem habet cum Isaac, etc., *usque ad* et alia plura sunt in quibus nobiscum philosophi dissident, vel concordant.

Pro « Ochozath, » *pronubo*, in Hebræo habetur « collegium amicorum ejus, » ut tam hominem significet quam amicorum turbam, quæ cum rege venerat : in quibus fuit Phicol, princeps exercitus illius.

« Abimelech, et Ochozath, » etc. (Isid. *in Gen.*, tom. V.) Duo cum Abimelech venerunt : Ochozath, gener ejus, etc., *usque ad* sapientibus et insipientibus debitor est.

Vers. 32-35. — « Ecce autem venerunt. » (Hier.) Nescio quomodo in LXX « et venerunt pueri Isaac nuntiantes ei de puteo quem foderunt, et dixerunt ei : Non invenimus aquam. Et vocavit nomen ejus Juramentum. » Quæ enim etymologia est propterea vocari Juramentum, etc., *usque ad* non congruit ut Isaac aquam non inveniret.

CAPUT XXVII.

Vers. 1, 2. — « Senuit autem Isaac, » etc. (Hipp. mart., ex Hieron., *epist. ad Damasum*, tom. I.) *Mystice.* Isaac portat imaginem Dei Patris, Rebecca Spiritus sancti, Esau populi prioris et zabuli, Jacob Ecclesiæ et Christi. Senectus Isaac, consummationem mundi; oculi caligantes periisse fidem de mundo, et religionis lumen neglectum esse, significant. Quia filius major vocatur, acceptio est legis Judæorum. Quia escas ejus et capturam dilexit pater : homines sunt ab errore salvati, quos per doctrinam justus quisque venatur. Sermo Dei, repromissionis benedictio, et spes regni futuri, in quo cum Christo sunt regnaturi, et verum sabbatum celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, sciens quod audisset antequam pareret, quia « major serviet minori : » hæc formam gerit Spiritus sancti, quæ quod futurum esse noverat in Christo, ante meditabatur in Jacob, loquitur ad filium minorem. « Vade ad gregem et affer mihi duos hædos optimos; » præfigurans carneum Salvatoris adventum, in quo eos liberaret qui peccatis tenebantur obnoxii. Hædi enim ubique peccatores significant. Duo afferri jubentur, ut duorum populorum assumptio significetur. Teneri scilicet et humani, docibiles scilicet et innocentis animæ. Stola Esau est fides, id est Scripturæ Hebræorum quæ illis primo datæ sunt quibus populus gentilium postea indutus; pelles circumdatæ brachiis ejus, peccata utriusque populi, quæ Christus in extensione manuum cruci secum affixit ipse enim in corpore suo, non sua, sed aliena peccata portabat.

Vers. 2. — « Vocavitque Esau. » (Isid. *in Gen.*, tom. V.) Esau venator, et agricola Jacob vero simplex habitabat in tabernaculis. Esau populum Hebraicum, Jacob gentilem populum significat. Isaac vero Deum, qui utrumque populum, illum per legem, istum per fidem, sibi filios fecit. Esau agricola erat, quia Judæus pro terrenis Deo serviebat, cui non est dictum, ut esset pauper spiritu, mitis, pacificus, misericors, persecutionem patiens, ut copiosam mercedem haberet in cœlis; sed : « Si

A custodieritis mandata mea, dabo vobis pluvias temporibus suis, » etc., quæ pertinent ad carnis delicias. Fuit etiam venator, quia per effusionem sanguinis arietum et vitulorum, et hircorum, Deum placabat. « Jacob simplex habitabat in tabernaculis, » quia electi de gentibus fide et voluntate Deo placere studuerunt. Per tabernacula, diversas per orbem Ecclesias vel diversos ordines intelligimus

Vers. 3-5. — « Sume arma, » etc. Isaac diligebat Esau, quia de venatione ejus vescebatur. Rebecca diligebat Jacob, Isaac Deum; Rebecca autem præscientiam Dei figurat, quia diligebat Deus populum Judæorum, eo quod assidue eorum oblationibus placabatur. Sed præsciens populum gentium multo meliorem futurum, per præscientiæ suæ gratiam

B amplius diligebat. Esau in venatione morante, ut de agrestibus animalibus cibos patri exhiberet et benediceretur, mater Jacob ad benedictionem percipiendam patri applicuit : quia adhuc Judæi in legalibus morantur, et ad fidem Christi tarde occurrunt, mater gratia gentiles fidem avide suscipientes ad percipiendam benedictionem Judæis debitam obtulit. Qualiter autem benedictionis donum promeruerint, testantur opera Jacob, quæ pro benedictione suscipienda gessit.

Vers. 6-13. « Dixit filio suo Jacob : Audivi patrem « tuum loquentem, » etc. *Allegorice.* Per duos hædos confessionem peccatorum gentilis populi et pœnitentiam possumus accipere. Hædi optimi, quia confessio peccatorum et pœnitentia valde est Deo acceptabilis.

C Unde Luc. xv : « Gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, » etc. *Historice.* Per unum peccatorem populum gentium, per nonaginta novem justos, Judæos intelligit qui sibi videbantur justi in observantia legis. Unde Luc. xvi : « Ut quid justificatis vos coram hominibus, » etc.; qui imperfecto numero ponuntur, quia nullum ad perfectum adduxit lex.

Vers. 14. — « Paravit illa cibos, » etc. (Isid.) *Mystice.* Per delectabiles escas quæ de hædis præparantur Isaac, intelligimus pœnitentiæ opera, etc., *usque ad* peccata præterita ante oculos mentis sæpe producit.

Vers. 15-19. — « Et vestibus Esau, » etc. (Hier.)

D In hoc loco tradunt Hebræi primogenitos functos officio sacerdotum, et habuisse vestimentum sacerdotale, quo induti victimas offerebant, antequam Aaron in sacerdotium eligeretur.

Vers. 20-24. — « Quomodo, inquit, tam cito inve« nire potuisti, fili mi? » (Hippolyt.) Quærit Isaac a Jacob cur tam cito venerit, admiratus scilicet velocem credentium fidem. Cibi delectabiles offeruntur, quia hostia Deo placens, salus peccatorum. Quia post esum sequitur benedictio, et ejus odore perfruitur, virtutem resurrectionis et regni aperte pronuntiat. « Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni. » Hæc est benedictio. Odore nominis Christi, sicut ager, mundus impletur. Benedictio est de rore cœli, id est pluvia divini verbi; et de pinguedine terræ,

id est congregatione populorum; multitudine frumenti et vini, hæc est multitudo, quam colligit de sacramento corporis et sanguinis sui. Illi serviunt populi, id est gentiles conversi. Ipsum adorant tribus populi, per circumcisionem conversi credentes. Ipse est Dominus fratrum suorum, id est Judæorum. Ipsum adorant filii matris ejus, quia secundum carnem natus est ex ea: ipsum qui maledixerit, maledicetur; et qui benedixerit, benedicetur. Christus ex ore populi Patrem ignorantis benedicitur, id est, veraciter dicitur, sed a Judæis alius benedici putatur, qui ab errantibus exspectatur.

Vers. 25, 26. — « Quos cum oblatos comedisset, » etc. *Mystice.* Postquam Isaac cibum sumpsit, Jacob obtulit ei vinum: sic per cibum activæ vitæ opera designantur; per vinum, quod mentes alienat, contemplativa accipitur, quæ ab amore sæculi mentes electorum alienas facit. Post cibum et potum, Jacob benedicitur, quia illi benedictionem cœlestem a Deo percipiunt qui eum usque in finem bonis operibus placere student.

Vers. 27. — « Benedicens, ait, » etc. (Greg., *hom.* 6 *in Ezech.*) Alter ad venandum mittitur, etc., *usque ad* quæ major foras exiens reliquit intus.

(Greg., *ibid.*) Isaac, caligantibus oculis, Jacob filium nesciens benedixit; quæ ventura erant prævidit, et qui præsens assisteret, nescivit. Constat enim quia Judæi, qui plene legem didicerunt, adventum Christi cognoverunt. Unde Matth. II, Herodes a principibus sacerdotum inquirit ubi Christus nasceretur; cui protinus responderunt, « In Bethlehem. » Prius ergo noverant quem passionis tempore cum despicerent, ignorabant; quorum notitia prior, et ignorantia posterior, Isaac caligante signatur; qui dum Jacob benediceret, quid in futuro ei eveniret prævidebat, sed quod præsens assisteret nesciebat. Sic Judæorum populus prophetiæ mysteria accepit, sed cæcos oculos in contemplatione tenuit, quia præsentem non vidit, de quo multa in futuro prævidit. Ante se enim positum cernere non valuit, cujus adventus potentiam longe ante nuntiavit.

(Greg., *hom.* 10 *in Ezech.*, tom. II.) Isaac filium nescit, quem benedixit, etc., *usque ad* et quia per quosdam in contemplationem surgit, per quosdam in activæ vitæ opera pinguescit. Sequitur:

Vers. 28, 29. — « Det tibi Deus de rore cœli, » etc. Ros desuper et subtiliter cadit, et toties de rore cœli accipimus, quoties per infusionem contemplationis intimæ de supernis aliquid tenuiter videmus. Cum vero bona opera per corpus agimus, de terræ pinguedine ditamur.

« Abundantiam frumenti, » etc. (Isid.) Hæc est multitudo quam colligit de sacramento corporis et sanguinis sui.

Vers. 30-32. — « Venit Esau, » etc. Sero Esau ad patrem revertitur, quia prior populus in fine convertetur. Unde psal. LVIII: « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circumibunt civitatem. » Et alibi: « Aperuerunt ora sua, sicut comedens in abscondito. »

Vers. 33-35. « Expavit Isaac. » Benedictionem repromissam repetente majore filio, expavit Isaac, et alium pro alio se benedixisse cognovit; nec indignatur cognito sacramento, sed confirmabat benedictionem dicens: « Et benedixi eum, et benedictus est. » Hæc est prima benedictio Isaac minori populo Christianorum data. Sed nec major filius omnino despectus, quia, cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus erit. Cujus secundæ benedictionis prophetia est. « In pinguedine terræ, et in rore cœli desuper erit benedictio tua. « In pinguedine terræ, » id est, in fecunditate rerum, et potentia regni, quæ in illo populo fuit; « et in rore cœli, » eloquiis Dei. Ipsis enim eloquia Dei credita sunt, et legis testamenta. « Vives in gladio: » quia sanguini populus ille deditus, necem in Christo et prophetis exercuit, « Et servies fratri tuo minori, » id est, populo Christiano. « Tempusque veniet, cum excutias et solvas jugum ejus de cervicibus tuis; » cum scilicet per cognitionem fidei et gratiam Christi conversus, deposueris onus legis; quando jam tunc non servies minori, sed per fidem frater vocaberis.

« Expavit Isaac, » etc. Ut quædam mentis alienatio sequeretur, quæ exstasis dicitur, quæ in magnarum rerum revelationibus fieri solet. Unde intelligendum est spiritualiter admonitum esse Isaac, ut confirmaret benedictionem in Jacob, cui potius irascendum fuit, quia patrem fefellit. In Adam quoque exstasis processit, antequam diceret: « Erunt duo in carne una (*Gen.* II), » quod est « magnum sacramentum in Christo et in Ecclesia. »

« Benedixique ei, » etc. (Alc.) Si justi viri voluntas bona est, quid est quod Isaac non Esau quem voluit, sed Jacob quem noluit, benedixit? Justi hominis, quantum ad conscientiam, voluntas bona est: Deus vero solus de futuris judicat. Isaac humano more filium majorem benedicendum putavit: sed Deus, qui occultorum est cognitor, minorem dignum benedictione ostendit, ut non hominis ostenderet esse benedictionem, sed Dei: ideo in Numeris ad Mosen et Aaron sacerdotes dicitur: « Ponite nomen meum super filios Israel. Ego Dominus benedicam eos (*Num.* VI). » Sacerdotis est benedicere, Dei effectum tribuere. Ut autem intellexit Isaac per spiritum prophetiæ benedictionem minori destinatam, ait, « Benedixi, et erit benedictus. »

Vers. 36-39. — « Juste vocatum est nomen ejus « Jacob: Supplantavit enim me, » etc. (Hier.) Jacob *supplantator* interpretatur. Ab eo igitur quod fratrem ante deceperit, allusit ad nomen, qui ideo ante Jacob vocatus est, quod in ortu plantam fratris apprehendit.

Vers. 40. — « Et fratri tuo servies, » etc. Quia Idumæi tributarii fuerunt Israel, qui Jacob vocatur.

« Tempusque veniet, cum excutias et solvas jugum « ejus. », etc. Hoc impletum est quando rebellaverunt

Idumæi ne essent sub Juda. « Tempusque veniet, » etc. Quasi : Judaicus populus a servitute peccati in fine liberabitur, ut cum « plenitudo gentium intraverit, omnis Israel salvus fiet (*Rom.* xi). »

Vers. 41. — « Dixitque in corde suo. » Cum Scriptura dicat, Esau in corde suo de morte fratris tractasse, quomodo vel a quo sunt hæc nuntiata Rebeccæ? Sed datur intelligi quod ei divinitus omnia revelabantur. Propter insanabile odium Judæorum, per spiritum consilii præceptum est apostolis ut, relicta Judæa, transirent ad gentes.

« Venient dies luctus, » etc. Nolebat enim hoc facere vivente patre, ne incurreret odium ejus, et malediceretur ab eo.

(Diod.) Quod autem scriptum est, « dixit Esau in corde suo, » significat Esau mortem fratris non subita ira, sed perfecto mentis consensu exoptasse.

Vers. 42. — « Nuntiata sunt hæc Rebeccæ, » etc. Hic consequenter ponitur matris obviatio, cum dicitur, « Nuntiata sunt hæc. » Ex quo patet quod Esau prædictam machinationem non sic celavit in corde suo, quin appareret exterius in signis et verbis.

« Quæ mittens et vocans Jacob, » etc. Ut induceret eum ad dandum locum iræ et recedendum ad tempus. Sequitur :

« Cur utroque orbabor filio? » etc. Ac si diceret : Si invadat te, poterit esse quod ambo eritis interfecti; vel si unus remaneat, oportebit quod sit fugitivus a me.

« Dixit quoque Rebecca, » etc. Quia Jacob non poterat convenienter recedere sine scitu patris, ideo Rebecca convertit se ad inducendum Isaac ut mitteret Jacob filium suum ad Laban, ut ibi acciperet uxorem dicens.

« Tædet me, » etc. Id est propter uxores Esau : non autem dixit ipsi Isaac aliam causam, scilicet de machinatione Esau in mortem Jacob, ne in senectute sua nimis affligeretur.

« Si acceperit Jacob uxorem, » etc. Ac si diceret : Si diligis vitam meam, mitte eum ad domum fratris mei, ut ibi accipiat uxorem.

CAPUT XXVIII.

Vers. 1-9. — « Vocavit itaque Isaac, » etc. (Aug., *Q. in Gen.*) Quod habent Latini codices : « Vade in Mesopotamiam in domum Bathuel, » etc., Græci habent : « Fuge in Mesopotamiam, » etc., ut intelligatur etiam Isaac intellexisse quod Esau de morte fratris cogitavit.

« Profectus vero. » (Isid.) Jacob fugiens dolos fratris, relicta domo patria, et parentibus, vadit in regionem longinquam, ut accipiat uxorem. Similiter Christus, relictis parentibus secundum carnem, id est Judæis, et patria, id est Hierosolyma, et omnibus Judææ regionibus, abiit in gentes, ut acciperet sibi Ecclesiam, secundum illud Oseæ ii : « Vocabo non plebem meam, » etc.

Vers. 10. — « Igitur egressus Jacob, » etc. (Greg., lib. v *Moral.*, c. 11, tom. I.) In itinere dormire, etc., *usque ad* « quoniam suavis est Dominus. »

Vers. 11. — « Tulit de lapidibus, » etc. (Isid.) Dormitio Jacob in itinere, mors Christi in cruce. Lapis capiti suppositus, Christus est secundum humanitatem, quem Jacob unxit, ut Christus signaretur, χρίστος enim Grece, *unctus* Latine. Caput autem Christus Deus. Lapis ergo capiti Jacob suppositus, signat humanitatem Christi conjunctam Deo assumenti. « Caput enim viri Christus, caput Christi Deus (*I Cor.* xi.)

Vers. 12. — « Viditque in somnis, » etc. (Greg., *Regist.* l. i, ep. 24.) Jacob prædicatores signat qui non solum caput Ecclesiæ, id est Christum contemplando appetunt, sed ad membra illius miserando descendunt : quod angeli ascendentes descendentesque demonstrant. Hinc Moses crebro tabernaculum intrat, et exit; et qui intus ad contemplationem rapitur, foris infirmantium negotiis urgetur; intus arcana considerat, foris onera carnalium portat. Qui de dubiis semper ad tabernaculum recurrit, coram testamenti arca Dominum consulit, exemplum rectoribus præbens, ut cum foris ambigunt quid disponant, ad mentem quasi ad tabernaculum redeant, et velut coram testamenti arca Dominum consulant, de quibus dubitant, apud se intus sacri eloquii paginas requirentes.

Moraliter. In itinere dormire est in via hujus sæculi ab impedimento actionum sæcularium quiescere. Jacob dormiens angelos vidit : quia illi divina conspiciunt, qui ab appetitu temporalium rerum oculos claudunt : quos bene clausos diabolus aperuit dicens : « In quacunque die comederitis, aperientur oculi vestri (*Gen.* iii). »

« Vidit in somnis, » etc. (Isid.) Angeli per scalam ascendentes et descendentes, evangelistæ sunt et prædicatores Christi, ascendentes ad intelligendam Divinitatem; omnem creaturam excedentes, ut inveniant in principio Verbum apud Deum, per quem omnia facta sunt. Descendentes ut inveniant eum, « factum ex muliere, factum sub lege, » etc. In illa etiam scala a terra usque ad cœlum, a carne usque ad spiritum : quia in illa carnales proficiendo, quasi ascendendo spirituales fiunt. Ad quos lacte nutriendos spirituales descendunt, quia non possunt eis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Ipse est sursum in capite, ipse deorsum in corpore suo, id est Ecclesia; ipse scala, qui ait Joan. xiv : « Ego sum via, » etc. Ad ipsum ascenditur, ut in excelsis intelligatur : et descenditur, ut in membris parvulis nutriatur; per illum se erigunt, ut sublimem exspectent : et humiliant, ut eum sublimiter et temperanter annuntient.

Vers. 13-15. — « Ego sum Dominus Deus Abra« ham, » etc. Mystice designat mandatum divinitatis ad humanitatem Christi directum, cui terra, id est, Ecclesia, promittitur; et semini illius, id est Christiano populo. Unde psalm. ii : « Postula a me,

et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. »

Vers. 16, 17. — « Cumque evigilasset, » etc. Quisquis post torporem inertiæ evigilaverit, et per exercitium boni operis vere exsurrexerit, in Ecclesia supereminentem gratiam Dei et introitum regni cœlestis intelliget.

Vers. 18. — « Surgens ergo, » etc. (Aug., *Q. in Gen.*, tom. III.) Quod « erexit » Jacob, « lapidem quem capiti supposuerat » in titulum, et superfudit oleum, nihil fecit idololatriæ simile : quia non vel tunc vel postea frequentavit lapidem adorando aut ei sacrificando; sed signum fuit et prophetia pertinens ad unctionem, unde Christus dicitur.

Vers. 19-21. — « Appellavitque nomen urbis « Bethel., » etc. (Hier., *de locis Hebraicis*.) Ab eo quod dictum est, « quam terribilis est locus iste, » etc., loco nomen imponit Bethel, id est *domum Dei*, qui ante Luza vocabatur, id est, *nux* vel *amygdalum*. Unde ridicule quidam verbum Hebraicum *ulam*, nomen urbis esse putant : cum *ulam* interpretetur *prius*. Ordo ergo iste est lectionis : Vocavit nomen illius loci Bethel, et prius Luza vocabulum civitatis. Antiquæ vero scripturæ verbo *ulam* vel *olam* אולם plenæ sunt, quod nihil significat nisi *prius* vel *ante vestibulum*, vel *superliminare*, vel *postes*, etc.

Vers. 22. — « Et lapis iste, vocabitur domus « Dei, » etc. Prophetia est domus Dei ibi futuræ, ibi et ipse rediens Deo sacrificavit.

CAPUT XXIX.

Vers. 1-10. — « Profectus ergo Jacob, » etc. « Vidit « puteum in agro, » etc. Aqua putei scientia Veteris Testamenti : quam lapis claudebat, quia littera legis spiritualem sensum in eo celabat; sed veniente Christo lapis remotus est, cum per prædicationem Novi Testamenti umbra legis exclusa et veritas Evangelii patefacta est.

Allegorice. Per puteum baptismus, per agrum mundus exprimitur : per tres greges juxta puteum accubantes, signantur illi qui ad fidem Trinitatis capiendam pertinent, in humilitate expetentes baptismi gratiam.

« Lapidem. » Duritia infidelitatis, qua abjecta, percipitur baptismus vitæ. Pastores autem sunt prælati Ecclesiæ, qui, amoto lapide, per Jacob adaquare greges cupiunt : quia Christo auferente infidelitatem ab eorum cordibus quos prædestinavit ad sacramentum baptismi, abluuntur unda purificationis.

Vers. 11-16. — « Osculatus est eam. » (Aug.) Consuetudinis fuit maxime in illa simplicitate antiquorum, ut propinqui propinquos oscularentur, et hodie fit in multis locis. Sed quæri potest quomodo illa ab ignoto osculum acceperit, si postea indicavit Jacob propinquitatem? Ergo intelligendum est : aut illum, qui propinquitatem noverat, fidenter in osculum irruisse, aut postea Scripturam narrasse per recapitulationem, cum primum Jacob indicaverit quis esset.

Vers. 16-19. — « Nomen majoris Lia, » etc. Vi- **A** ctorinus martyr Rachel et Liam in similitudinem Ecclesiæ et Synagogæ interpretatus est. Liam majorem natu Synagogam significare existimat, quia prior populum Dei genuit : quæ oculis lippa dicitur, quia lex per Mosen data cooperata est et signata. Rachel minor et pulchra, prius sterilis, post fecunda, Ecclesiam signat, quæ tempore posterior, sed sancta corpore et spiritu. Oculi ejus decori, quia Evangelium videre meruerunt. Sed diu sterilis dum Synagoga populum generavit. Pro Rachel Jacob servivit, et supponitur ei Lia : quia Christus ut Ecclesiam sibi assumeret, prius sibi Synagogam conjunxit.

Vers. 20-35. — « Servivit ergo Jacob pro Rachel « septem annis. » Servitus Jacob septem annorum pro duabus uxoribus, præsentis vitæ tempus signat, **B** quod septem diebus volvitur; in quo Dominus formam servi accepit, obediens Patri usque ad mortem. Jacob servivit, quia « filius hominis non venit ministrari, sed ministrare (*Matth.* xx) » : Ille oves pavit, et Christus dixit (*Joan.* x) : « Ego sum pastor bonus. » Ille pro mercede varium pecus sibi abstulit : Christus diversarum gentium varietatem sibi congregavit. Ille tres virgas amputatis corticibus in alveis aquarum posuit, ut earum contemplatione multiplicarentur oves : et Dominus noster in aqua baptismatis trium personarum nomina Patris, et Filii, et Spiritus sancti, populo fideli proposuit, ut qui hoc pleno corde prospexerit, efficiatur ovis Dei.

« Et videbantur illi pauci dies, » etc. Quomodo hoc dictum sit quærendum est, cum et breve tempus **C** longum videatur amantibus? Dictum est ergo propter laborem servitutis, quem facilem faciebat amor.

(Aug., lib. xxii contra Faustum.) Pro ingenti crimine objiciuntur Jacob quatuor uxores. Sed quoniam tunc mos erat, crimen non erat; nunc autem crimen est, quia mos non est, etc., *usque ad* nisi concupiscentiæ carnalis flagrantia.

(Isid., *in Gen.*, tom. V.) Duæ sunt ergo uxores Jacob liberæ, ambæ enim filiæ remissionis peccatorum, etc., *usque ad* et vidit in principio Verbum apud Deum, et vult parere, et non potest, quia « generationem ejus quis enarrabit? » (*Act.* viii.)

(Isid.) Duæ liberæ uxores Jacob, quia duæ vitæ nobis in corpore Jesu Christi prædicantur, etc., *usque ad* Sed hoc non potest in terra morientium, quod **D** his verbis significatur.

Vers. 26. — « Non est in loco nostro consuetudinis, » etc. (Id., *ibid.*) Major appellatur quæ tempore prior est, etc., *usque ad* ad unum ergo tendendum, sed propter hoc multa ferenda.

(Id., *ibid.*) Proinde vita quæ studio contemplationis competit, etc., *usque ad* unde infra xxx : « Zelabat Rachel sororem suam. »

(Id., *ibid.*) Proinde quia purus intellectus de illa divina substantia, etc., *usque ad* non quia numen.

CAPUT XXX.

Vers. 14-31. — « Egressus autem Ruben, » etc. (Aug., lib. xxii contra Faustum.) Quare rem gestam

Scriptura non tacuit, etc., *usque ad* et quidquid de hac pie et sapienter dicitur, sine phantasmate carnalis cogitationis salubriter vel ex parte capiatur.

« Egressus autem Ruben, etc. » (AUG.) *Historice.* De hoc autem genere opinari quosdam scio quod acceptum in escam sterilibus feminis fecunditatem pariat, et ideo institisse Rachel ut hoc acciperet, quod ego non arbitror, nec sic tunc concepisset. Nunc vero cum post duos Liæ alios ab illa nocte partus, Dominus eam prole donaverit, nihil est quod de mandragora tale aliquid suspicemur, quale in nulla femina experti sumus. Cum enim mala hæc ipse vidissem, et propter hunc sacræ lectionis locum mihi obtigisse gratularer (rara enim res est), naturam eorum quantum potui perscrutatus sum, non aliqua a communi sensu remotiore scientia, quæ docet virtutes radicum et potestates herbarum, sed quantum renuntiat visus, olfactus et gustus, rem comperi pulchram, suave olentem, sapore autem insipido. Cur ergo eam mulier tantopere cupierit nescio, nisi forte propter pomi raritatem et odoris jucunditatem.

VERS. 32-43. — « Gyra omnes greges tuos, » etc. (HIER., in *Quæst. Hebr.*) Multum apud Septuaginta confusus est sensus, etc., *usque ad* vicinus est finis.

(ALC.) Cur Jacob fraudis in hoc loco non arguitur, hoc sine dubio ut propheta fecit, nec credendum est eum fecisse sine spirituali revelatione.

CAPUT XXXI.

VERS. 1-11. — « Postquam autem audivit, » etc. .... « Mutavit mercedem, » etc. (HIERON. in *Quæst. Hebr.*) Pro eo quod posuimus, « mutavit mercedem meam decem vicibus, » Septuaginta posuerunt « decem annis : » cum verbum Hebraicum *monim* מנים numerum magis quam annos sonat; et ex sequentibus is sensus probatur, quod per singulos fetus super Laban conditionem mutaverit. Si videbat varium nasci pecus, dicebat : Volo ut in futuro nascantur mihi varia . tunc Jacob virgas in canalibus non ponebat, ut fetus unicolor nasceretur : quo facto Laban ea pecora suæ parti fieri debere dicebat; sic usque ad decem vices mutata est conditio : et quodcunque proposuerat Laban ut sibi nasceretur, in contrarium colorem vertebatur. Nunc autem in sex annis decem pariendi vices incredibiles viderentur; sed lege Virgilium, in quo dicitur : « Bis gravidæ pecudes. » Natura autem Italicarum ovium et Mesopotamiæ eadem esse dicitur.

VERS. 12. — « Vidi enim omnia, » etc. Ex hoc discimus quod Jacob nullo malo dolo fecit, sed divina dispositione, vel quia omnia in figura gerebantur. Unde angelica visione meruit confortari.

VERS. 13-31. — « Nunc ergo surge. » (GREG., *Moral.* XXX, 16.) Post longam servitutem præcepit Dominus Jacob ut reverteretur in patriam : tunc, ignorante socero, cum uxoribus et comitatu properabat. Laban autem consecutus est eum in monte

A Galaad cum furore idola requirens, nec reperit. Laban autem in hoc loco diaboli typum gerit. Interpretatur enim *dealbatio*. Diabolus vero, cum tenebrosus sit, « transfigurat se in angelum lucis. » Huic servivit Jacob, id est, Judaicus populus ex parte reproborum, de quo natus est Christus secundum carnem.

VERS. 32-39. — .... « Ignorabat quod Rachel « furata esset idola. » (HIERON.) Ubi nos « idola » legimus, in Hebræo *theraphim* תרפים scriptum est; quod Aquila « figuras, » vel « imagines » interpretatur. Hoc autem ideo dico ut sciamus quid in Judicum libro *theraphim* sonet.

« Contra montem Galaad, » etc. Non quod eo tempore mons Galaad diceretur, sed per anticipa-
B tionem illo nomine vocatur, quo postea nuncupatus est.

« Qui, assumptis fratribus suis, persecutus, » etc. (GREG.) *Historice.* Potest per Laban mundus exprimi : qui cum furore Jacob sequitur, quia electos, qui sunt membra Christi, opprimere conatur. Filiam mundi vel diaboli Jacob abstulit, cum sibi Christus Ecclesiam ex gentibus conjunxit, cui per prophetam dicitur psal. XLIV : « Obliviscere populum tuum, » etc. In idolis avaritia signatur, quæ est idolorum servitus. Laban veniens apud Jacob idolum non reperit, quia, ostensis mundi divitiis Redemptori nostro, diabolus vestigia concupiscentiæ non reperit. Sed quæ Jacob non habuit, Rachel se-
C dendo operuit, quæ interpretatur *ovis*, et Ecclesiam significat. Sedere autem est humilitatem pœnitentiæ appetere. Unde psal. CXXVI : « Surgite postquam sederitis. » Rachel idola sedendo operit, quia Ecclesia Christum sequens vitium terrenæ concupiscentiæ per humilitatem pœnitentiæ cooperuit. Unde psal. XIII : « Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. » Nos igitur Rachel significat, qui idola sedendo premimus, si culpas avaritiæ pœnitendo damnamus; quæ avaritiæ immunditia non viriliter currentes impedit, sed effeminate gradientes per blandimenta sæculi resolvuntur, quod his verbis significatur : « Juxta consuetudinem feminarum accidit mihi. » Quasi enim muliebria pati se innotuit.

D « Ut oscularer filios meos ac filias. » More Scripturæ filios ac filias Jacob suos appellat, quæ filios vel fratres cognatos appellat; unde in sequentibus : « Dixitque Jacob fratribus suis : Afferte lapides. » In Evangelio quoque filii Mariæ, materteræ Domini, fratres ejus vocantur Matthæi XII.

« Timui ne violenter auferres filias tuas, quod « autem furti me arguis, » etc. Quasi ideo non tibi manifestavi, ne acerbitate persecutionis superares animas infirmas, noviter tibi ereptas.

VERS. 40-45. — « Die noctuque æstu urebar, et « gelu. Fugiebat somnus ab oculis meis. » Unus effectus est caloris et frigoris.

VERS. 46-52. — « Afferte lapides, » etc. (HIERON.

de Loc. Hebr.) Acervus lingua Hebræa, etc., *usque ad* in qua habitabat sermone mutaverat.

(Isid.) *Mystice.* Inter fideles, tam Judæos quam gentiles, testis est lapis eminens in similitudinem Christi; et acervus lapidum, qui est multitudo credentium.

Vers. 53, 54. — « Juravit Jacob, » etc. Per timorem scilicet quo timebat Deum, quem commendavit supra, dicens, « Et timor, » etc.

Vers. 55. — « Laban vero de nocte, etc. » Quia Laban et Jacob trans fluvium perrexerunt, significare potest duos populos per baptismum ad Ecclesiam venientes. Sed Jacob ultra progrediente, Laban reversus est, quia, filiis lucis in profectu virtutum post baptismum meantibus, reprobi de percepta dignitate post Satanam in apostasiam redeunt.

CAPUT XXXII.

Vers. 2-6. — « Castra Dei sunt hæc. » Ubi *castra* posita sunt, in Hebræo *mahanaim* מחנים; ut sciamus, si quando interpretatum in alio loco ponitur, quem locum significet. Et pulchre ad fratrem inimicum iturus, angelorum comitantium cum choris excipitur.

Vers. 7-9. — « Timuit Jacob, » etc. (Aug., *Quæst. in Gen.*) Quæri potest quomodo fidem habuit promissis Dei, quod hoc dixit. Sed fieri potuit ut everteret castra ejus Esau, et tunc post illam afflictionem adesset, et quem promisit, impleret. Et admonemur hoc exemplo, ut quamvis credamus in Deum, faciamus tamen quæ facienda sunt in salutis præsidium. Verba quoque Jacob consideranda sunt, dicentis: « Deus patris mei Abraham, » etc., quia in his verbis et humana infirmitas et fides pietatis apparet.

Vers. 10. — « Transivi Jordanem, » etc. Per baptismum conjunctus est paries de gentibus, ei qui ex Judæis: primitivæ tamen Ecclesiæ non deest timor Judæorum, quod significat Esau.

Vers. 11-19. — « Erue me de manu, » etc. Sic orat ut spem timore moderetur, et timorem spe consoletur, significans ut vitæ nostræ et domesticorum ratione consulamus, et tamen Dei auxilium invocemus.

Vers. 20-27. — « Placabo illum, » etc. Hæc interposita sunt a scriptore. Non est enim prudentis artem suam detegere, et sic eis cum quibus agitur suspectum se facere.

(Greg., *hom. 14, in Evang.*, tom. II.) *Mystice.* Jacob enim ad parentes proprios redit, etc., *usque ad* ut suavitate intima Deum apprehendamus.

« Et ecce vir, » etc. (Isid. *in Gen.*, tom. V.) In hoc principaliter sacramenti Dominici imago figurata est, etc., *usque ad* ne ultra jam generare possit.

Vers. 28, 29. — « Nequaquam, inquit Jacob, appellabitur nomen tuum, sed, » etc. (Hieron. *in Q. Hebr.*) Josephus in libro primo Antiquitatum, etc., *usque ad* nos magis Scripturæ, et angeli, vel Dei,

A qui Israel ipsum vocavit, auctoritate ducimur, quam cujuslibet eloquentiæ sæcularis.

Vers. 30-32. — « Vocavitque Jacob, » etc. Illud quoque quod sequitur, « et benedixit eum, vocavitque Jacob nomen loci illius Phanuel, dicens, » etc. In Hebræo dicitur « Phanuel, » ut sciamus ipsum esse locum qui in cæteris Scripturæ voluminibus secundum Hebræos, *Phanuel* legitur.

(Greg., lib. iv *Moral.*, cap. 6.) Quæritur, cum Veritas dicat: « Nemo videbit faciem meam; » Et: « Deum nemo vidit unquam, » quomodo testatur Jacob: « Vidi Dominum facie ad faciem? » Humanæ enim mentes oculo interiori purgato, etc., *usque ad* unde I Cor. xiii: « Tunc cognoscam sicut et cognitus sum. »

B

CAPUT XXXIII.

Vers. 1-9. — « Elevans autem Jacob oculos. . . . divisitque filios Liæ et Rachel, » etc. Aquila *dimidiavit*, ut unum cuneum faceret ancillarum cum parvulis suis, et alterum liberarum cum filiis suis; primasque mitteret ancillas, secundas liberas: ipse ante omnes fratrem adoraturus occurreret.

Vers. 10-13. — « Sic enim vidi, » etc. (Aug., *Q. in Gen.* tom. III.) Utrum paventis et perturbati animi verba, etc., *usque ad* qui Græcum audire et intelligere solent.

Vers. 14. — « Et ego sequar, » etc. (Aug.) Quæritur si mendacium fratri promiserit. Hoc enim, sicut Scriptura narrat, non fecit; sed eo perrexit
C itinere quod dirigebat ad suos. An forte veraci animo promisit, sed aliud postea cogitando delegit?

« Socoth. » (Hieron.) Ubi nos *tabernacula* habemus, in Hebræo legitur *Socoth* סכות. Est autem usque hodie civitas trans Jordanem hoc vocabulo, in parte Scytopoleos de qua in libro Locorum scripsimus.

Vers. 18-20. « Transivitque in Salem, » etc. (Hieron.) Quæstio oboritur quomodo Salem Sichen civitas appelletur, cum Hierusalem, in qua regnavit Melchisedech, Salem ante dicta sit. Aut igitur unius utraque urbs nominis est, quod de pluribus Judææ locis invenimus, ut idem urbs et loci nomen in alia et alia tribu sit. Aut ista Salem, quæ pro Sichem
D nunc nominatur, dicemus interpretari *consummatam* atque *perfectam*: et illam quæ postea Hierusalem dicta est, *pacificam*. Utrumque accentu paululum declinato, hoc vocabulum sonat. Tradunt Hebræi quod femur claudicantis Jacob ibi sanatum sit: ideoque civitatem *curati* atque *perfecti* vocabulum consecutam.

CAPUT XXXIV.

Vers. 1. — « Egressa est autem Dina, » etc. (Greg. in *Pastor.*, c. 30.) Dina, ut mulieres extraneæ regionis videat, egreditur, cum mens sua studia negligens, actiones alienas curans, extra ordinem proprium evagatur. Quam Sichem, princeps terræ, opprimit, quia inventam in curis exteriori-

bus diabolus corrumpit. Et conglutinata est anima ejus cum ea, quia unitam sibi per iniquitatem respicit. Et quia mens a culpa resipiscens afficitur, et admissum flere conatur : corruptor spem ac securitatem vacuam ante oculos vocat, quatenus utilitatem tristitiæ subtrahat. Unde additur : « Tristemque blanditus delinivit. » Modo enim, aliorum facta graviora ; modo nihil esse quod factum est ; modo misericordem Deum loquitur, et tempus ad pœnitentiam pollicetur : ut dum per hæc decepta mens ducitur, pœnitentia differatur, ut tunc bona nulla percipiat, quam nunc mala contristant : et tunc plenius absorbeatur suppliciis, quæ nunc gaudet in deliciis.

Vers. 2-32. — « Quam cum vidisset Sichem. . . . « et dormivit cum illa, » etc. (Aug. *Quæst. in Gen.*, tom. III.) Et intendit animæ Dinæ filiæ Jacob et adamavit virginem, et locutus est secundum sensum virginis. Quomodo virgo dicitur, si jam dormivit cum ea ? nisi forte virgo nomen ætatis est secundum Hebræum eloquium, an potius per recapitulationem post commemoratur quod ante factum est. Prius enim potuit intendere animæ ipsius, et amare virginem, et loqui secundum sensum virginis, deinde dormire cum illa.

« Pacifici. » Ubi Septuaginta interpretati sunt *pacificos*, Aquila transtulit *consummatos, atque perfectos* pro quo in Hebræo legitur : *Selemim*. Ex quo apparet illud esse verum quod supra de Salem diximus.

« Assensi, » etc. (Aug.) Paulo ante Jacob loquens cum Esau, filios suos infantes esse significat, etc., *usque ad* sed filii ejus in hoc facto nominantur quasi principes et auctores.

« Arreptis, » etc. (Strab.) Sic pastores Ecclesiæ peccatum carnis vel animæ ulcisci debent gladio spiritus, qui est verbum Dei : parati ulcisci omnem inobedientiam.

« Nos pauci sumus, » etc. (Aug.) Hoc dicit, quia plurimum bella poterant surgere, non quod multo minus haberet quam possent expugnationi civitatis sufficere.

« Nunquid ut scorto, » etc. (Aug.) Zelus filiorum Jacob in ultionem sororis moraliter commonet pastores fidelium, curam habere animarum sibi commissarum, ne violenter corporali delicto, aut fornicatione spirituali succumbant. « Paratique sint ulcisci omnem inobedientiam, » et excommunicationis gladio feriant stupratorem, ne impunitus evadat.

CAPUT XXXV.

Vers. 4-5. — « Dederunt ergo ei, » etc. (Hier. *Q. in Gen.*, tom. III.) Plane hoc ordine et his profectibus ascendendum est in Bethel, id est, in domum Dei, quæ est Ecclesia Christi. Primum est, pristinos abdicare errores, et unius veri Dei profiteri fidem, quod est auferre deos alienos : deinde baptizari, quod est mundari ; ac deinceps in novi-

A tate vitæ ambulare, quod est vestimenta mutare. Significant autem inaures falsæ doctrinæ phaleras, sermone nitidas, sed sensu veritatis vacuas.

« Et inaures, » etc. (Aug.) Quæritur quale inaures, quæ ornamenta erant ad idololatriam non pertinentia ? sed intelligendum est phylacteria fuisse deorum alienorum.

Vers. 6-9. — « Venit igitur Jacob Suzam, » etc. (Aug.) Notandum est tria nomina hujus civitatis esse commemorata, etc., *usque ad* multis de causis adduntur nomina vel mutantur.

(Hieron.) Ecce manifestissime comprobatur Bethel non Ulam, ut supra dictum est, sed Luzan, id est, *amygdalum*, antea esse vocatam.

Vers. 10. — « Non vocaberis ultra, » etc. (Aug.)

B Quæritur cum semel dictum sit, « Non vocaberis ultra Jacob, » etc., cur legatur postea Jacob vocatus ? Sed hoc nomen ad illam pertinet promissionem, in qua videtur Deus quomodo non est antea patribus visus, ubi non erit nomen vetus : quia nihil remanebit hic in ipso corpore vetustatis, et visio Dei summum præmium erit.

(Hieron.) « Non vocaberis ultra Jacob, » etc. Nondum enim ab angelo nomen ei imponitur, sed imponendum a Deo prædicitur. Quod igitur illuc futurum promittitur, hic expletum docetur.

Vers. 11-13. — « Cresce et multiplicare. » *Moraliter*. Hæc promissio ad spirituale semen Jacob pertinet, sicut jam ante de Abraham dictum est.

C Omnes enim qui supplantant vitia, et veterem hominem cum actibus suis deponunt, et mentis oculos ad Deum intendunt, recte ad Jacob pertinent, cujus fidem et actus imitantur. « Regesque de lumbis ejus egredientur, » id est, sancti qui secundum voluntatem Dei se et subditos vere regunt : de cujus semine spirituali, id est imitatione fidei, in bonis operibus fecundantur.

Vers. 14, 15. — « Ille vero erexit titulum lapideum in loco quo locutus fuerat, » etc. (Aug.) Factum est iterum hoc in loco quod antea factum fuerat ; vel memoratum hic quod ante fuerat factum. Sed quodlibet horum sit, super lapidem libavit Jacob, non lapidi. Non ergo sicut idololatræ solent aras ante lapidem constituere, et tanquam Deo la-

D pidi libare.

Vers. 16, 17. — « Ephratam. » (Hieron.) Ephrata et Bethleem unius urbis vocabulum est, sub interpretatione consimili. Interpretatur enim *frugifera* et *domus panis*, propter panem qui de cœlo descendit.

Vers. 18-20. — « Egrediente autem, » etc. (Isid.) Quid sibi vult quod eumdem Bennoni Rachel, cum pareret, vocavit *filium doloris mei* ? Nisi futurum ex ea tribu Paulum, qui affligeret filios Ecclesiæ tempore persecutionis suæ? Aliter per Benjamin terrestris Hierusalem figuratur, quæ est in tribu Benjamin : cujus populus gravi dolore matrem afficit fundendo sanguinem prophetarum, et in necem

Christi clamando : « Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (*Matth.* XXVII).

« Et factum est cum dimitteret animam. » (HIERON.) Siquidem moriebatur, « vocavit nomen ejus, filius doloris mei : pater vero ejus vocavit nomen ejus Benjamin. » In Hebræo similitudo nominis resonat, *filius enim doloris mei*, quod nomen moriens mater imposuit, dicitur *Bennoni*. *Filius vero dextræ*, id est virtutis, quod Jacob mutavit, dicitur *Benjamin*. Unde errant qui putant Benjamin *filium dierum* interpretari : dextera enim dicitur *iamin*, et finitur in *n* ; dies vero appellatur *iamim*, et terminatur in *m*.

VERS. 21. — « Egressus inde, » etc. (HIERON.) Hunc locum volunt esse Hebræi, etc., *usque ad* vel quod verius est quodam vaticinio futurum jam tunc mysterium monstrabatur.

VERS. 22-26. — « Abiit Ruben, » etc. (ISID.) *Allegorice*. Hoc crimen non scriberetur, nisi futura populi perversitas pronuntiaretur : quamvis in illo esset flagitium, in Scripturis est prophetia futurorum, quia per Ruben primogenitus populus Israel figuratur : qui thorum concubinæ polluit, id est legem Veteris Testamenti prævaricando maculavit. Quod autem concubina Vetus Testamentum significaverit, Paulus ostendit dicens, Gal. IV : « Abraham duos filios habuit, unum de ancilla. et alterum de libera, » etc.

« Erant autem, » etc. (AUG.) Quæritur quomodo hoc verum sit, etc., *usque ad* quam ut per synecdochen accipiatur.

VERS. 27-29. — « Civitatem Arbee. » (HIERON.) Pro *Arbee* in LXX *campum* habetur, cum Hebron in monte sit. Eadem autem civitas antiquitus Mambre ab amico Abrahæ dicta est.

« Civitatem Arbee, » etc. Angelorum vel sanctarum animarum, quibus est appositus, nulla remanente sollicitudine tentationum, vel periculo peccatorum.

CAPUT XXXVI.

VERS. 6-19. — « Abiit in alteram regionem. » (STRAB.) Quæri potest cur Esau post mortem patris dicatur abiisse in Seir, et recessisse a fratre, cum jam quando venit Jacob, in Seir dicatur habitasse ? Sed fieri potuit ut. Jacob fugiente in Mesopotamiam, Esau, dolore præreptæ benedictionis, a parente recesserit, et habitaverit in Seir viginti annis quibus Jacob abfuit. Cui reverso conciliatus, rursus de Seir reversus, cum fratre suo, donec pater viveret habitavit : quo mortuo, a fratre recessit, quia divites erant, et simul habitare non poterant.

VERS. 20, 21. — « Isti filii Seir, » etc. (HIERON. in *Q. Hebr.* tom. III.) Postquam enumeravit filios Esau, altius repetit qui ante Esau in terra Edom principes exstiterunt ex genere Horræorum, qui *liberi* interpretantur. In Deuteronomio manifestius scribitur quomodo venerunt filii Esau, et interfectis Horræis terram eorum hæreditaverunt.

« Filii Seir, » etc. (STRAB.) Id est *liberi* qui, sicut in Paralipomenis legitur, primo habitaverunt in monte Seir ; quibus expulsis. Idumæi habitaverunt pro illis.

VERS. 22, 23. — « Erat autem soror, » etc. (HIER.) Hæc est Thamna, de qua supra dictum est : Et Thamna erat concubina Eliphaz, primogeniti Esau, etc. Ideo Horræorum recordatur, quia primogenitus filiorum Esau ex filiabus eorum accepit concubinam. Quia autem dicitur Theman, et Cenez, et Amalec, et reliqua, sciamus postea regionibus et gentibus Idumæorum ex his vocabula imposita.

VERS. 24-28. — « Iste est Ana. » etc. (STRAB.) Quidam simpliciter aquas calidas hunc in deserto reperisse dicunt, quas vocamus thermas.

« Iste est Ana, » etc. (HIERON.) Varia apud Hebræos de hoc capitulo disputantur, etc., *usque ad* ut muli contra naturam nascerentur.

VERS. 29, 30. — « Isti duces. » De præcedentibus ait, qui de Seir; non de his quos incipit numerare, qui de Esau sunt.

VERS. 31-43. — « Reges autem. » Sciendum quod non omnes reges commemorat qui fuerunt antequam haberent reges filii Ismael, quorum primus Saul, sed hos omnes tantum qui regnaverunt antequam moreretur Moses. « Reges autem. » Secundum tempus quo vivebat scriptor commemorat, cum autem Seir, qui istos genuit, ibi habitaret, nondum veniente Esau in terram illam, ab eo vocabatur terra Edom.

(AUG., *Q. in Gen.*, t. III.) Non mirum quod numerantibus ab Abraham per Esau patrem gentis Edom, etc., *usque ad* in illo enim ordine ubi plures numerantur, citius mortui sunt, quam hic ubi pauciores.

« Husan. » (HIER.) Quem quidam suspicantur esse Job, ut in fine voluminis ipsius additum est; sed Hebræi asserunt eum de stirpe Nachor generatum, ut jam supra dictum est.

CAPUT XXXVII.

VERS. 2. — « Joseph cum sedecim esset annorum, » etc., (AUG. in *Q. super Genesin*.) *Historice*. Quomodo poterit mors Isaac, etc., *usque ad* vivo tamen Isaac decem et septem annorum cœpit esse Joseph.

« Et erat cum filiis Balæ, » etc. Joseph unus ex duodecim filiis Jacob, præ cæteris patri dilectus, Christum significavit, quem Deus Pater secundum carnem natum cæteris fratribus ex Abrahæ stirpe progenitis prætulit. Unde amabat eum Jacob, « eo quod in senectute genuisset eum. » Senescente enim mundo, Filius Dei de Virgine natus fuit. tanquam filius senectutis.

« Et erat cum, » etc. In primitiva Ecclesia nec abjiciebat sibi adhærentes per prædicationem pseudoapostolorum, quos significant ancillæ Jacob, quos et noluit prohibere, cum in nomine ejus miracula facerent.

VERS. 3. — « Fecitque ei tunicam polymitam. » (HIER.) Pro *tunica varia* Aquila interpretatus est

ἀστραγάλον, id est *talarem*, Symmachus *manicatam*, sive quod ad talos usque descenderet et manibus artificis mira esset varietate distincta, sive quod haberet manicas : antiqui enim magis colobiis, id est vestibus sine manicis utebantur.

(GREG., *hom.* XXV *in Evang.*) Quia Joseph inter fratres usque ad finem vitæ justus perseverasse describitur, solus talarem tunicam habuisse perhibetur. Quid est talaris tunica, nisi actio consummata? Quasi enim protensa tunica talum corporis operuit, cum bona actio ante oculos Dei usque ad terminos vitæ nos regit. Unde Moyses caudam hostiæ offerri præcepit, ut opus bonum quod incipimus perseveranti fine compleamus.

VERS. 4-9. — « Videntes autem fratres ejus, » etc. Fratres Christi secundum carnem Judæi, de quorum cognatione carnem suscepit. Sed quia videbant quod gratia virtutum in eo fiebat, quod testabatur Patris præcipuam dilectionem, invidebant, nec poterant ei quidquam pacifice loqui, et sæpius insidias tentabant, et Patremfamilias in Beelzebub principe dæmoniorum dæmonia ejicere blasphemabant.

(ISID.) Hoc spiritualiter in Christo impletum est, etc., *usque ad* in stellarum figura.

VERS. 10, 11. — « Num ego, » etc. Quæri potest secundum litteram quando a patre adoratus sit, qui per solem; et a matre, quæ per lunam designatur. Neque enim Jacob, quando descendit in Ægyptum, legitur adorasse eum : mater vero jam defuncta erat : sed ad allegoriam recurramus, quæ in Christo impletur.

VERS. 12-22. « Cumque fratres illius, » etc., « in pascendis gregibus, » *usque* « Renuntia mihi, » etc. (ISID.) Jacob mittit filium ut de fratribus curam gereret; et Deus Pater Filium unigenitum, ut genus humanum peccatis languidum visitaret. Unde Galat. capite quarto : « Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati. » Missus est Joseph ut videret si cuncta prospera essent erga oves : et Christus ait Matthæi decimo quinto : « Non veni nisi ad oves quæ perierant domus Israel. »

« In Dothaim. » *Defectionem*. In grandi enim defectione erant, qui de fratricidio cogitabant. « Ruben. » Prævidens hoc sermo propheticus, quem Ruben significat (qui interpretatur *visio filii*). propheticis comminationibus deterrebat, ut innocentes se servarent a sanguine Christi, fratris sui secundum carnem.

VERS. 23, 24. — « Nudaverunt eum, » etc. (ISID.) *Mystice*. Et Judæi Christum per mortem exspoliaverunt tunica corporali et polimyta, id est, decorata omnium virtutum diversitate. Resperserunt autem tunicam sanguine hædi : quia falsis testimoniis eum accusantes, in invidiam peccati duxerunt. Joseph mittitur in cisternam, id est in lacum : et Christus exspoliatus carne humana descendit ad infernum.

VERS. 25-27. — « Viderunt viatores Ismaelitas. » (AUG.) Quæritur quare Ismaelitas Scriptura, etc., *usque ad* qui dicunt Agar et Ceturam unam fuisse ?

VERS. 28-33. — « Extrahentes. » (ISID.) *Allegorice*. Joseph de cisterna levatus Ismaelitis venditis venditur : et Christus ab inferno regressus ab omnibus gentibus fidei commercio comparatur. Ille per Judæ consilium triginta argenteis distrahitur, et hic per consilium Judæ Iscariotæ numero eodem venundatur.

« Vendiderunt. » (HIERON.) Hebraica veritas habet « argenteis. » neque enim viliori metallo Dominus vendi debuit quam Joseph.

VERS. 34. — « Scissisque vestibus, » etc. (ISID.) Jacob, posteritatis suæ plorans dispendia, quasi pater filium lugebat amissum, et quasi propheta interitum Judæorum (*Matth.* XXVI). Scidit vestimentum : quod in passione Domini fecit princeps sacerdotum (*Luc.* XXIII). Sed et velum templi scissum est, ut prophetaret nudatum populum suum, et divisum ostenderet regnum.

VERS. 35, 36. — « Descendam ad filium meum. » etc. Quæritur quomodo hoc intelligatur, utrum mali tantum, an etiam boni in infernum descendant? Si tantum mali, quomodo iste ad filium suum dicit se lugentem descendere velle? Non enim in pœnis inferni credibile est eum esse. An perturbati, et dolentis verba sunt, mala sua etiam hic exaggerantis? an credibile est apud infernum quædam loca secreta, et minus pœnalia ante passionem Domini fuisse, ad quæ etiam sancti descendebant? quia nullus paradisum ingredi poterat, donec Christus rhomphæam igneam amoveret.

(HIERON.) Madianei autem vendiderunt Joseph in Ægypto Putiphari eunucho, Pharaonis archimagiro. Plerumque ἀρχιμαγείρους, id est, coquorum principes, pro magistris exercitus Scriptura ponit; μάγειρος enim Græce est *coquus*, et dicitur μαγειρεύειν, quod est *occidere* : eo quod coqui occidant coquendas pecudes. Venditus est igitur Joseph principi laniorum, non Petefre, ut in Latino scriptum est, sed Putiphari eunucho. Ubi quæritur quomodo postea uxorem habere dicatur? Tradunt Hebræi emptum ab hoc Joseph ob nimiam pulchritudinem in turpe ministerium, et a domino, virilibus ejus arefactis, postea electum esse juxta morem hierophantarum, id est, sacra loquentium in pontificatu Heliopoleos : et hujus filiam esse Aseneth, quam postea Joseph acceperit uxorem.

CAPUT XXXVIII.

VERS. 1, 2. — « Eodem tempore, » etc. (AUG., *Q. in Gen.*) Quæritur quomodo ista fieri potuerunt? Si enim postea quam Joseph venit in Ægyptum, etc., *usque ad* incidisse eum in amorem ejus, quam duxit uxorem, nondum vendito Joseph.

« Judas, » etc. Hic, sicut cæteri patriarchæ, Christum significat, qui descendit ad baptismum Joannis. Hiras enim interpretatur *videns Deum* : Odollamites, *testimonium in aqua*, quia Joannes videns Christum venientem ad baptismum, ait : « Ecce

Agnus Dei, » etc. (*Joan.* I.) Ad hoc testimonium A adhæsit Christo Synagoga, quam significat Sue, filia Chananæi, quia ei danda erat terra *humilis professionis*, quod interpretatur Chanaan. Hæc ergo Synagoga primo adhæsit Christo, quando Petrus et Andreas, et cæteri Joannis discipuli facti sunt discipuli Christi. Quo ordine hæc completa sunt sequens significat historia, narrans quomodo Judas intravit ad Thamar, quæ idem significat quod Sue.

VERS. 3, 4. — « Quæ concepit, » etc. Genuit Synagoga principes, qui ei tanquam mariti præfuerunt: quorum alii fuerunt nocentes, quos significat Her, qui interpretatur *pelliceus* (pellis enim mortem significat), quia primi parentes pellibus induti addicti sunt morti; alii inutiles, quos significat Onan, qui interpretatur *mœror eorum*, quibus scilicet non B prosunt.

VERS. 5-12. — « Tertium quoque peperit, » etc. (ISID. *in Gen.*, tom. V.) Tertius filius qui Thamar non jungitur, etc., *usque ad* et ideo tanquam Odollamites perhibuit testimonium in aqua.

« Judas, » etc. De Juda regia tribus processit, quæ diu præfuit Judaicæ plebi, quam significat Thamar, quæ interpretatur *amaritudo*, quia amaram se in passione exibuit Christo.

(ISID.) Plebs Judaica, cui de tribu Juda reges, etc., *usque ad* Deus tamen utrosque occidit, quia regnum a talibus tollit.

VERS. 13. — « Ad tondendas oves. » (STRAB.) *Allegorice.* Venit Dominus ad oves tondendas, id est peccatis exonerandas, de quibus dicitur: « Dentes C tui sicut greges tonsarum. » Thamar habitum mutat; nam et *commutans* interpretatur; mutat habitum et nomen, ut sit de Synagoga Ecclesia. Sed nomen amaritudinis manet: non in qua fel Domino ministravit, sed in qua Petrus amare flevit. Nam et Judas *Confessio* dicitur, Confessioni ergo amaritudo misceatur, ut vera pœnitentia præsignetur. Hæc pœnitentia fecundatur, in omnibus gentibus Ecclesia constituta. Oportebat enim pati Christum, et resurgere, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes. Habitus quoque meretricis confessio peccatorum est: Thamar quippe Ecclesiam de gentibus vocatam significat; sedens cum hoc habitu ad portam Enaiim עֵינַיִם, quod interpretatur *fons*: quia currebat velut D cervus ad fontes aquarum, pervenire ad semen Abrahæ. Illo non cognoscente fecundatur, secundum illud Psalmi XVII. « Populus, quem non cognovi, servivit mihi. » Accepit in occulto annulum, monile, et virgam, quia vocatione signatur, justificatione decoratur, glorificatione exaltatur. « Quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit (*Rom.* VIII); » sed in occulto, ubi conceptio sanctæ ubertatis fit.

VERS. 14-19. — « Quæ depositis viduitatis vesti« bus, » etc. Notandum etiam in temporibus patriarcharum certa fuisse vestimenta viduarum, nec qualia conjugatarum.

« Sedit in bivio. » (HIERON.) « Et sedit ad portam Enaiim, quæ est in transitu Thamna. » Sermo Hebraicus, Enaiim, transfertur in *oculos*. Non est igitur nomen loci, et est sensus, « Sedit in bivio, » sive in compito, ubi diligentius debet viator aspicere quo gradiatur.

VERS. 20-24. — « Misit autem Judas. » Mittitur promissus hædus tanquam meretrici, id est exprobratio peccati, per Odolamitem, tanquam increpantem, « genimina viperarum, » etc. Sed eam non invenit peccati exprobratio, quam mutavit confessionis amaritudo. In hoc facto Judæ non justitiæ cernitur sinceritas, sed promissionis fidelitas. Si enim servaret justitiam servando castitatem, non introisset, ut opinabatur, ad meretricem; sed quod promisit, fideliter per pastorem transmisit.

VERS. 25. — « Quæ cum duceretur, etc. » (ISID.) Postea vero publicis signis annuli, monilis et virgæ, vicit temere judicantes Judæos, quos jam Judas significabat; qui hodie quoque dicunt non hunc esse populum Christi, nec Abrahæ semen, sed prolatis documentis nostræ vocationis, justificationis, et glorificationis, confunduntur, et nos magis quam se justificatos esse confitebuntur. Pignora enim se habere refert Ecclesia, quæ accusatur a Judæis quasi adultera legis: sed ostendit virgam signum passionis, et monile legitima legis, et annulum pignus immortalitatis.

VERS. 26. — Qui agnitis, » etc. (HIERON.) « Cognovit autem Judas, etc. In Hebræo habetur: « justificata est ex me; » non quod justa fuerit, sed quod comparatione illius minus male fecerit, non vaga turpitudine, sed requirendo filios.

VERS. 27, 28. — « Instante autem, » etc. Quod primus, qui dicitur Zara, manum emisit, et obstetrix coccinum ligavit et ipso manu retrahente, posterior, qui vocatur Phares, manum porrexit, et nascendo præcessit, significavit quod Israel in opere legis manum extenderet, et prophetarum et ipsius Christi cruore pollutam contraheret: populus vero gentium postea prorumperet, ut essent « primi novissimi, et novissimi primi. »

VERS. 29, 30. — « Quare divisa, » etc. (HIERON.) Pro *maceria* Aquila et Symmachus *divisionem* transtulerunt, quod Hebraice dicitur *Phares*. Ab eo igitur quod diviserit membranulam secundinarum *divisionis* nomen accepit. Unde et Pharisæi, qui se quasi justos a populo separaverant, Pharisæi, id est *divisi* dicebantur.

Zara interpretatur *oriens*. Quia primus apparuit, vel quia plurimi justi ex eo nati sunt, sicut dicitur in Paralipomenis.

CAPUT XXXIX.

VERS. 1, 6. — « Igitur Joseph ductus est in Ægy« ptum, » etc. (AUG. *in Gen.*) Ad ordinem tendit Scriptura unde recesserat, ut illa narret quæ supra gesta sunt. « Fuitque, » etc. (GREG., lib. VI *Moral.*, c. 11 seq.) Multi humana sapientia inflati, dum desideriis suis divina judicia contrarie aspiciunt, etc., *usque ad* ejusque pondera leviat, quæ volens portat.

VERS. 7-11. — « Post multos itaque dies injecit « domina, » etc. (GREG. lib. XXX *Moral.*, cap. 19.) Qui mundi successibus elevatus, etc., *usque ad* quia enim voluptas ex prosperitate nascitur, ejusdem consideratione feriatur.

« Injecit domina sua, » etc. (ISID.) Hæc figura est Synagogæ, etc., *usque ad* ubi enim veluti puniendus descenderat, inde alios liberavit.

VERS. 12-23.— « Qui, relicto in manu ejus pal« lio, » etc. Sic nos tentant carnis illecebræ, et succutiunt vestem carneam : sed vir castus mavult omnia vincula dirumpere, quam se turpitudini subjugare.

Qui relicto, » etc. (GREG.) *Allegorice.* Quia dum Synagoga Christum, purum hominem credens, adulterino complexu constringere voluit, ipse tegmen litteræ oculis ejus objecit, et ad cognoscendam divinitatis potentiam conspicuum se gentibus præbuit. Unde usque hodie dum legitur Moses, velamen est super oculos cordis eorum, quia scilicet adultera pallium retinuit, et quem male tenebat nudum amisit.

CAPUT XL.

VERS. 1-8. — « His ita gestis, accidit ut pecca« rent duo eunuchi, » etc. (ISID. *in Gen.*, tom. V.) Invenit Joseph duos eunuchos in carcere, etc., *usque ad* trangressionis ligno suspenditur.

« Pincerna regis Ægypti, et pistor, domino suo, » etc. (HIERON.) Ubi nos posuimus « principem vinariorum » in Hebræo habetur *masqueh* מַשְׁקֶה, illud verbum quod in nomine servi Abrahæ dudum legimus, quem nos possumus more vulgi vocare *pincernam*, et usque hodie apud barbaros maximæ dignitatis est, regi poculum porrexisse.

VERS. 9-15. — « Videbam coram me vitem, » etc. (HIERON.) « Et ecce vitis in conspectu meo, et in vite tres fundi, et ipsa germinans tres fundos. » Tria flagella, tres ramos, sive propagines, Hebræus sermo significat, quæ ab illis vocantur *Sarigim* שריגים.

VERS. 16-19. — « Tria canistra. » (AUG. *Quæst. in Gen.*) Ubi in Latinis codicibus « tria canistra farinæ » scriptum est, etc., *usque ad* et ex omni genere pistorii operis in eodem scilicet canistro superiore.

VERS. 20-23. — « Natalitius Pharaonis. » Pharao et Herodes diem nativitatis celebraverunt, quia ex hora nativitatis se reges fuisse putaverunt.

CAPUT XLI.

VERS. 1. — « Post duos annos vidit Pharao som« nium. Putabat se stare, » etc. (AUG. *Q. in Gen.*, tom. III.) Sicut servus Abrahæ dixit, etc., *usque ad* ubi habitant terrena animalia.

VERS. 2-8. — « De quo ascendebant septem bo« ves, » etc. (HIERON. *Q. Hebr.*) Ecce de fluvio ascendebant septem boves speciosæ ad videndum, etc., *usque ad* χ Græcam copulaverunt.

VERS. 9-16. — « Tunc demum reminiscens pin« cernarum magister, » etc. Quia gentilis populus tandem per exhibitionem præteritorum se intulit in spem futurorum.

VERS. 17-32. — « Putabam me stare, » etc. Septem anni, qui septem spicis plenis, vel septem vaccis pinguibus ostenduntur, spiritualia dona significant, quibus ubertas fidei larga pietate redundat. Septem vero steriles et jejuni, veritatis et justitiæ famem in novissimo tempore.

VERS. 33. — « Nunc ergo, » etc. Hoc tempore gratiæ videmus impletum : quia abundante doctrina apostolica, septiformi Spiritu ministrata, divina dispositione per singulas urbes episcopi et doctores ordinati sunt, qui abundantia doctrinæ divinitus sibi collatæ libros sanctos scripserunt, quibus abundante fame verbi, et deficientibus doctoribus, indigentiam nostram reficeremus.

VERS. 34-37. — « Et quintam partem fructuum, » etc. Notandum Ægyptii quod quintam partem frugum in horrea regis congregant : quia filii tenebrarum, quinque sensibus dediti, cœlestia non curant : sed veri Israelitæ decimas dant, quia cœlestem patriam, cujus decima pars corruit, reformare laborant.

(ISID.) Congregavit Joseph per septem annos omnem frugum abundantiam : id est, frumenta fidei sanctorum horreis condens, per septem charismata, quasi per septem annos, ut cum septem anni inopiæ cœperint, id est, cum iniquitas occurrerit septem capitalium criminum sub Antichristo, quando fames fidei fuerit et salutis, tunc sancti habeant copiosam justitiæ frugem, ne fides eorum inopia sermonis deficiat.

VERS. 38-40. — « Qui Spiritus Dei plenus sit, » etc. (AUG. *Q. in Gen.*) Tertio, nisi fallor, insinuatur nobis in hoc libro Spiritus sanctus. Primo ubi dictum est supra (*cap.* I): « Spiritus Dei ferebatur super aquas, » secundo ubi dicit Deus supra (*cap.* VI) : « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, » etc. Tertio cum dicit Pharao in Joseph esse Spiritum Dei : nondum tamen legimus Spiritum sanctum.

VERS. 41. — « Dixitque rursus Pharao, » etc. (ISID.) *Allegorice.* Joseph, qui typum Christi gerebat, currum meruit, et præco præconavit ante eum, et constituit eum Pharao super universam terram Ægypti : et Dominus noster, postquam distractus est a Juda, sicut Joseph a fratribus et de inferni carcere surrexit, ascendit currum cœlestis regni, de quo dicitur psalmo LXVII : « Currus Dei decem millibus multiplex ; » et accepit potestatem prædicandi et judicandi a Patre. Unde Phil. II : « Dedit ei nomen quod est super omne nomen, » etc. Accepit quoque annulum, id est, pontificatum fidei, quo credentium animæ salutis signo signantur, frontibusque et cordibus nostris per signum crucis figura æterni regis imprimitur. Induitur stola byssina, id est, carne sancta bysso splendidiore, et stola immortalitatis. Accepit quoque torquem auream, id est, intellectum bonum. Præco antecedit eum, id est, Joannes Baptista, qui ait Matth. III : « Parate viam

Domini. » Habebit et alium præconem, quia veniet in tuba angeli.

VERS. 41, 42. — « Ecce constitui te super universam terram Ægypti, » etc. Joseph de carcere eductus, super Ægyptum constituitur; et Christus resurgens accepit « nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur (*Philipp.* II). »

VERS. 43, 44. — « Clamante præcone, » etc. (HIER. *in Quæst. Hebr.*) « et clamavit ante eum præco, et constituit eum super omnem terram Ægypti. » Pro quo Aquila transtulit: « Et clamavit in conspectu ejus ad geniculationem. » Symmachus, etc., *usque ad* quod juxta prudentiam omnium pater fuit, sed juxta ætatem tenerrimus adolescens et puer.

VERS. 45-49. — « Et vocavit, » etc. (HIER., *ibid.*) Et vocavit Pharao nomen Joseph, etc., *usque ad* ut vera illa Hebræorum super eo quod ante diximus suspicio comprobetur.

« Deditque illi uxorem, » etc. (AUG., *ubi supra.*) Quæri solet cujus Putipharis, alias Petefre, ut plerique habent et corrupte, ut supra dictum est, etc., *usque ad* non est fidei periculosum, nec contrarium veritati Scripturarum.

VERS. 50-58. — « Nati sunt autem Joseph filii « duo, » etc. (HIERON.) Observa propter quæstionem quæ post de filiis Joseph proponenda est, quod ante famis tempus, quo Jacob intravit in Ægyptum, duos tantum filios Joseph habuit, Manassem et Ephraim.

VERS. 56, 57. — « Aperuitque Joseph universa hor« rea, » etc. *Allegorice.* Joseph a penuria frumenti salvat Ægyptum, et Christus a fame verbi liberat mundum. Aperuit horrea sua Christus in orbem terrarum, et erogatione frumenti sui omnia subjugavit. Nisi fratres Joseph vendidissent, defecerat Ægyptus: nisi Judæi Christum crucifixissent, perierat mundus. Joseph interpretatur *augmentatio* sive *ampliatio:* sed in illo Joseph ampliationem non habuit nisi sola Ægyptus; in nostro vero, universus mundus. Ille erogavit triticum; noster Dei verbum. « In omnem terram exivit sonus eorum (*Psal.* XVIII). »

CAPUT XLII.

VERS. 1-15. — « Audiens autem Jacob quod ali« menta venderentur in Ægypto, » etc. (ISID. *in Gen.*, tom. V.) Est frumentum in Ægypto: dicit et Deus Pater, Osee XI: « Ex Ægypto vocavi Filium meum. » Descendunt decem provectiores, id est Judæi, sub decalogo constituti; quos ipse cognoscens, non est agnitus ab eis; cognoscuntur Hebræi a Christo, et ipsi non agnoscunt eum; dederunt illi pecuniam; sed Joseph, id est Christus, triticum dedit, et argentum reddidit, quia non pecunia emitur Christus, sed gratia.

VERS. 16-22. — « Mittite ex vobis unum..... alio« quin per salutem Pharaonis exploratores estis. »

A (AUG. *Quæst. in Gen.*) Quid est quod Joseph, vir sapiens, etc., *usque ad* erit Deus, non enim erit, sed habebitur

VERS. 22-26. — « Nesciebant autem, » etc. (AUG., *ibid.*) Quid est quod cum inter se pœnitentes loquerentur de Joseph, etc., *usque ad* sicut ipsum in exteras provincias vendiderant.

VERS. 27-34. « Apertoque, » etc. Fratres Joseph dant argentum, quia Judæi conversi dimittunt litteram occidentem, et accipiunt spiritum vivificantem: reperitur tamen argentum in ore saccorum, quia propter fructum spiritualis intelligentiæ non deseritur nitor eloquentiæ.

VERS. 35, 36.—« Singuli repererunt, » etc. Fratres Joseph dederunt pecuniam in emptione frumenti,
B sed eam accepto frumento receperunt, quia noster Joseph non quærit nostra, sed nos. Gratis enim dat sua munera, et in nostra emptione nos ditiores facit.

VERS. 37.—« Cui respondit Ruben, » etc. (STRAB.) Ruben ait: « Duos filios meos interfice, si non reduxero illum tibi, » etc., nec tamen obtinuit. At Judas dicens: « Reus ero peccati in patrem omni tempore, » impetravit, quia ei commissus est Benjamin. Plus est ergo reum esse peccati, quam corporaliter occidi.

VERS. 38.—« Deducetis canos meos, » etc. (AUG.) Quæritur utrum ideo ad infernum, quia cum tristitia, an etiam si abesset tristitia, tanquam ad infernum moriendo descensurus hæc loquatur? De inferno
C enim magna quæstio est, et quid inde Scriptura sentiat, ubicunque hoc memoratum fuerit, observandum est.

CAPUT XLIII.

VERS. 11-22. — « Modicum resinæ et mellis et « storacis, » etc. (HIER. *Quæst. Hebr.*, tom. III.) Aliquid resinæ, et mellis, etc., *usque ad* eo quod in illo sunt aromata diversa condita.

VERS. 23-28. — « Deus vester et Deus patris ve« stri dedit vobis thesauros, » etc. (AUG.) Mendacium videtur, sed aliquid significare credendum est. Argentum enim, quod datur et non minuitur, quod et probatum appellatum est, illud forte est de quo dicitur psalmo XI: « Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, pur-
D gatum septuplum, » id est probatum perfecte.

VERS. 29-31. — « Attollens autem Joseph oculos « vidit Benjamin, » etc. (ISID.) Act. IX Paulum quasi lux circumfulsit, qui parvulus, quia nondum maturam fidei ætatem gerebat. Unde etiam adolescens legitur, dum lapidantium Stephanum vestimenta servabat. Flevit Joseph; cæcitas Pauli fletus est Christi; lavit faciem Christus, cum baptizatur Paulus, per quem a plurimis videndus est Christus.

(AUG.) Affectus boni animi semper proclivis est ad pietatem. Unde in Joseph virtutum possumus considerare copiam. Castus erat, cum sprevit impudicitiam dominæ; sapiens, cum diligenti investigatione fratrum animos explorabat, qualiter senti-

rent de fratre suo uterino; justus erat in adhibitione disciplinæ delinquentibus; pius, in conversione pœnitentium.

Vers. 32, 33. — « Quibus appositis, » etc. Seorsum appositi sunt cibi Joseph quasi advenæ, et seorsum fratribus, quasi exteris natione : Ægyptiis quoque seorsum, quasi indigenis, qui putabant profanum esse cum peregrinis convivium.

Vers. 34. — « Biberuntque et inebriati sunt, » etc. (Aug.) Solent ebriosi hoc testimonium adhibere sibi in patrocinium propter Joseph, qui valde sapiens commendatur. Sed hoc verbum pro saturitate ponitur in Scripturis, unde psalmo LXIV : « Visitasti terram et inebriasti eam, » quia in laude benedictionis hoc positum est, et donum Dei commemoratur; apparet hanc ebrietatem saturitatem significare : nam ita inebriari ut inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ utile est; quoniam majore humore quam sufficit, corrumpitur; sicut vita ebriosi, qui non satietate se replet, sed mergit diluvio.

CAP. XLIV.

Vers. 5-14. — « Scyphus quem furati estis, » etc. (Isid.) Quid sibi vult quod inventus est scyphus Joseph in sacculo Benjamin, nisi quia in corde Pauli cœlestis doctrinæ jam præfulgebat eloquium, dum esset eruditus in lege? Sed quia subjectus non erat Deo, intra saccum erat scyphus, doctrina intra legem, lucerna intra modium. Missus tamen Ananias manum imposuit, marsupium solvit, et argentum resplenduit, et decidentibus squamis, quasi vinculis, soluto sacco, id est deposito legis velamine, adeptus est gratiæ libertatem, et revelata facie sermonis Evangelium prædicat.

Vers. 15. — « An ignoratis quod non sit similis « mei in augurandi scientia? » (Aug. *Quæst. in Gen.*, tom. III.) Quid hoc sibi velit quæri solet. An quia non serio sed joco dictum est, etc., *usque ad* cognito fratre, quem a se perditum existimabant.

Vers. 16-34. — « Cui Judas, » etc. (Aug., *ubi supra*.) Multa in narratione Judæ aliter dicta sunt quam cum illis egerat Joseph, etc., *usque ad* sed qui noverat eum scire, ut eum flecteret ad misericordiam narrationi inserebat.

CAPUT XLV.

Vers. 7-9. — « Misit me Deus, » etc. (Aug. *Quæst. in Gen.*, tom. III.) Quid est quod juxta alia exemplaria ita legitur : « Misit enim me Deus ante vos, remanere reliquias vestras super terram, et enutrire semen reliquiarum vestrarum magnum? » Hoc enim non usquequaque consonat, etc., *usque ad* « et sic omnis Israel salvus fieret. »

Vers. 10-15. — « Habitabis in terra Gessen, » etc. (Hieron.) In Hebræo habetur *Gosen* (גשן). Unde error increvit quod terra Gessen in Arabia sit. Porro, sicut in nostris codicibus est, per extremum m scribitur Gessem, quod mihi nequaquam placet terram significare complutam. Gessem enim in *im*-

A *brem* vertitur, ubi et in plerisque Gessem reperitur.

Vers. 16-21. — « Et gavisus est Pharao, » etc. Hæc verba Pharaonis quæ ad Joseph de Jacob et filiis ejus locutus est, significant gaudia gentilis populi de conversione Judæorum. Magna enim devotio est Ecclesiæ gentium quod Israeliticus populus ad fidem veniat, quibus, si convertantur et fidei participes exstiterint, promittit spirituales opes virtutum, et gratiam Spiritus sancti, quam qui accipit, indigentia boni non laborabit.

Vers. 22-28. — « Benjamin vero dedit, » etc. Trecenti argentei dantur Benjamin, quos a Christo accepit qui prædicat Trinitatem, vel Christi crucem. Unde Paulus ait I ad Corinth. II : « Non judicavi me
B aliquid scire inter vos, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum. » Quinque stolas accepit, id est sapientiam omnium sensuum. Præcellit ergo Paulus abundantia meritorum : sed et fratres, id est alii prædicatores, habent gratiam suam, id est binas stolas, ut confiteantur Christum Deum et hominem. Unde Prov. XXXI : « Omnes domestici ejus vestiti duplicibus, » id est mystica et morali intelligentia. Mittuntur et patri munera, et Christus promissis muneribus invitat populum suum. Munera portant asini, id est gentiles, inutiles et laboriosi : nunc autem portant utiles in typo Christi munera, in Evangelio munerum largitore.

(Isid.) Expavit Jacob, id est plebs incredula : sed
C postquam gesta Christi cognovit, revixit spiritus ejus, et qui mortuus videbatur, fide resurrectionis Christi vivificatur. Vocatur ergo a filiis suis, id est, a Petro, Paulo et Joanne, populus Judæorum ad gratiam. Occurrit illi Judas, qui interpretatur *confessio*, quia præcedit confessio quos ante perfidia possidebat : et sic Joseph, id est Christus, occurrit, qui senem jam ætate suscipiat ultimo tempore populum Judæorum, non secundum merita, sed secundum electionem gratiæ, et imponat manum super oculos ejus, et cæcitatem auferat; quod distulit, ut postremus crederet, qui ante non putavit esse credendum. Unde ad Romanos undecimo capite : « Quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret. »

D

CAPUT XLVI.

Vers. 26. — « Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt « cum Jacob in Ægyptum, » etc. (Aug.) Videndum est quid respondeatur eis qui hoc testimonio confirmant a parentibus animas cum corporibus propagari : animas enim dictas pro hominibus, a parte totum figurata locutione, nullus ambigit. Sed quomodo ipsam partem, id est animam cujus nomine totus homo significatus est, alienamus ab eo quod dictum est, « exierunt de femoribus ejus, » ut carnes ex illo tantum natas (quamvis solæ animæ nominentur) accipiamus, quærendi sunt modi locutionum in Scripturis.

Vers. 27. — « Filii autem Joseph, » etc. (Hieron.

Quæst. Hebr., tom. III.) Omnes animæ domus Jacob, etc., *usque ad* licet plerique tradant Lucam, ut proselytum, Hebræas litteras ignorasse.

Vers. 28-31. — « Misit autem Judam, » etc. (Hier., *ibid.*) Judam vero misit ante se ad Joseph, etc., *usque ad* pagum Arsenoyten sic olim vocatum autumant.

Vers. 32-34. — « Et sunt viri pastores, » etc. (Aug. *Q. in Gen.*, tom. III.) Commendatur in patriarchis, quod pecorum nutritores erant a pueritia sua, etc., *usque ad* in fine habituri ordinatissimam et sempiternam felicitatem.

CAPUT XLVII.

Vers. 9, 10. — « Dies peregrinationis, » etc. (Aug. *Q. in Gen.*, tom. III.) Quid est quod dicit Jacob Pharaoni, etc., *usque ad* non manent in domo in æternum.

Vers. 11. — « Joseph vero patri et fratribus suis... « Ramesse. » Quærendum est utrum terra Ramesses ipsa sit Gessen: hanc enim petierant, et Pharao præceperat dari.

(Isid.) *Allegorice*. Tradidit Joseph patri et fratribus optimam terram Gessen, præbens eis cibaria, quia fames terram oppresserat: sic et Dominus parentibus, id est patriarchis et prophetis, ex quibus est secundum carnem, sive omnibus sanctis, de quibus in Evangelio dicit Matth. ii: « Illi sunt fratres mei, qui faciunt voluntatem Patris mei, » his dat terram optimam, de qua dicitur psal. xxvi: « Credo videre bona Domini in terra viventium. »

Vers. 12-15. — « Præbens cibaria, singulis, » etc. Metiebatur triticum patri suo Joseph, nec tamen eum pater quando vidit, nec quando triticum accepit, adoravit: quomodo ergo somnium impletum putamus, nisi majoris rei contineat prophetiam.

Vers. 16-19. — « Adducite pecora vestra, et dabo « vobis, » etc. Quæritur, cum Joseph frumenta colligeret, unde homines viverent, pecora unde vivebant, cum tanta fames invaluisset, et fratres Joseph Pharaoni dixerunt: « Non sunt pascua pecoribus puerorum tuorum, » etc. Si ergo ea fame pascua defecerant in terra Chanaan, cur in Ægypto non defecerant, cum eadem fames esset ubique? An, sicut perhibetur ab eis qui loca sciunt, in multis Ægypti paludibus poterant pascua non deesse, etiam cum fames esset frumentorum, quæ solent Nili inundatione provenire: dicuntur illæ paludes feracius pascua gignere, quando aqua Nili minus excrescit.

Vers. 20, 21. — « Emit igitur, » etc. Non injustitiæ vel iniquitatis arguitur Joseph, cum etiam fidelitas ejus inde commendetur, quia nullius personæ gratiam suscepit, sed juxta emptoris pretium æquo libramine repensavit.

Mystice autem significat omnes qui in spiritali Ægypto sunt et ejus opes ambiunt, servos esse. Nullus est enim liber Ægyptius, qui carnalis est, et venundatus sub peccato: Pharao enim eos subjecit; unde fortasse dicitur Exod. xx: « Ego sum Dominus Deus A tuus, qui eduxi te de Ægypto, de domo servitutis. » Unde Rom. vi: « Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. » etc. Et ibidem: « Servi estis ejus cui obedistis, sive peccati in mortem, sive obeditionis ad justitiam. » Ægyptii autem violenter in servitutem redacti sunt, Hebræi vero violenter in servitium. Vendiderunt autem Ægyptii semetipsos, nec dispensatoris culpa est, ubi digna repensantur pro meritis. Hoc et Paulus fecit, cum illum qui indignus numero sanctorum vel consortio fuit, Satanæ tradit (*I Cor.* v). Nemo ergo dicat Paulum durius egisse, qui hominem de Ecclesia ejecit, ut expulsus disceret non blasphemare: hominis enim voluntas est iniqua, cum amans terrena despicit cœlestia, et propter avaritiam se subjicit diabolo. Dei autem B permissio est justa, cum eum qui spernens meliora, elegit pejora, dimittit arbitrio suo ut cadat. « Emit igitur, » etc. Allegorice emptio Joseph, qui frugibus emit terram Ægypti, significat Christum doctrina et sanguinis pretio redimere mundum. Quod autem dicit: « Accipite semina, et serite agros ut fruges habere possitis, » etc., semen est verbum Dei, agri corpora quæ vomere evangelico exarata, et semine spirituali seminata, fructum virtutum germinant. Quinta pars, quæ regi dabatur, quinque sensuum census, qui Christo regi solvendus. Quatuor reliquæ in sementem et cibos possessoribus permittuntur, quia actualis vitæ usus unicuique conceditur, ut seminet virtutum opera, et fructus justitiæ metat in vitam æternam, qui a Christo nobis tribuitur. Unde C Joseph dicitur: « Salus nostra in manu tua est, » quia salus mundi in potestate Christi.

Vers. 22-28. — « Præter terram sacerdotum, » etc. Hoc significat, Ecclesiæ terram, in qua veri sunt sacerdotes, liberam esse a censu mundano, quæ verbo divino indesinenter pascitur, nec damnum panis spiritualis sustinebit.

Vers. 29, 30. — « Cumque appropinquare cer« neret diem mortis suæ, » etc. (Aug., *Quæst. in Gen.*, tom. III.) Ea filium juratione constringit, etc., *usque ad* qui in baptismo apparuit fere trigesimo anno.

Vers. 31. — « Quo jurante. » (Aug., *ubi supra.*) Quod habent Latini codices, « Adoravit super caput virgæ ejus, » nonnulli emendatius habent: « Ad-D oravit super caput virgæ suæ, » vel « in capite virgæ suæ, » vel « in cacumine, *vel* super cacumen virgæ suæ. » Et ideo merito quæritur quid sit quod dictum est, etc., *usque ad* ubi figura rei futuræ præsignabatur.

(Hieron.) « Et adoravit Israel contra summitatem « virgæ ejus. » Hoc etiam in loco quidam frustra simulant adorasse Jacob summitatem sceptri Joseph: quod scilicet honorans filium potestatem illius adoraverit, cum in Hebræo multo aliter legatur: « Et adoravit Israel ad caput lectuli; » quia postquam juravit ei filius, securus de petitione, adoravit Deum conversus ad caput lectuli. Sanctus enim vir et Deo deditus senectute oppressus, sic habebat

lectulum positum, ut ipse jacentis habitus absque nulla difficultate ad orationem esset paratus.

CAPUT XLVIII.

Vers. 1.—« His ita transactis.... assumptis duobus « filiis Manasse et Ephraim. » (Hieron.) Et tulit duos filios secum, Manassen et Ephraim. Ex hoc apparet quod supra diximus, quia Joseph ad id locorum duos tantum filios habuit, Ephraim et Manassen. Si autem post multos annos moriente Jacob duos tantum duxit ad benedictionem, illo utique tempore cum filii ejus generare nequiverant, parvuli atque lactentes, in ingressu patris et fratrum, nepotes ex his habere non potuit.

Vers. 2-4. — « Qui confortatus, » etc. (Hieron.) Et confortatus Israel sedit super lectulum. Cur LXX idem verbum aliter atque aliter ediderint nescio, sed audacter dico quod idem verbum *mittha* מִטָּה, quod hic *lectulum* transtulerunt, supra ubi dixit adorasse Jacob, *virgam* nominaverunt.

Vers. 5, 6. — « Duo igitur filii qui nati, » etc. (Hieron., *Quæst in Gen.*) Patet quod septuaginta animæ ingressæ sunt in Ægyptum, etc., *usque ad* sed in tribus Ephraim et Manasse quasi appendices miscebuntur.

Vers. 7-11. — « Mihi enim quando veniebam de Me« sopotamia, mortua est Rachel et sepelivi eam, » etc. Joseph quasi nescienti indicat ubi et quando matrem sepelierit, forte prophetice commemorans ibi sepultam esse matrem ejus, ubi erat Christus nasciturus.

Vers. 12-15. — « Cumque tulisset eos Joseph de « gremio patris, » etc. (Isid. *in Gen.*, tom. V.) Sicut factum est in Esau et Jacob, dicente Domino : « Major serviet minori, » ita et in filiis Joseph, etc., *usque ad* et juniorem de sinistro dextrum.

Vers. 16-21. — « Invocetur super eos nomen « meum. » (Aug.) Notandum ex hoc loco non solum exauditionem, sed invocationem etiam dici, quæ non Dei, sed hominum sunt.

Vers. 22. — « Do tibi partem unam, » etc. (Hieron. *in Gen.*, tom. III.) « Ego dedi tibi Sichimam præcipuam super fratres tuos, quam accepi de manibus Amorrhæorum in gladio meo et sagitta. » Sichima juxta Græcam et Latinam consuetudinem declinata est, etc., *usque ad* et Mausoleum ejus ibi usque hodie cernitur.

(Aug.) Quod Sichimam dicit Jacob præcipuam se dare filio suo Joseph, et addidit quod possederit eam in gladio et arcu, quæritur quomodo ad litteram conveniat Gen. xxxiv. Emit enim centum agnis possessionem illam, non cepit jure belli. An quia Salem civitatem Sichimorum filii ejus expugnaverant, et jure belli potuit ejus fieri, ut justum bellum cum eis videatur, qui priores fecerunt injuriam, contaminando ejus filiam? Cur ergo non dedit eam majoribus filiis suis, qui hoc fecerunt? Deinde si modo de victoria glorians dat eam Joseph, cur ei tunc displicuerunt filii qui hoc commiserunt? Cur denique cum eos benediceret, id exprobrando memoravit? Latet ergo hic propheticum sacramentum, quia Joseph quadam præcipua significatione Christum significavit : et ei datur illa terra ubi obruit Jacob deos alienos (Gen. xxxv), ut Christus intelligatur possessurus gentes diis patrum suorum renuntiantes et in Christum credentes.

CAPUT XLIX.

(Albin.) In benedictionibus Jacob historia tenenda, et allegoria investiganda : historia de divisione terræ promissionis, allegoria de Christo et Ecclesia, quæ in novissimis temporibus revelanda; prius tamen historiæ fundamenta sunt jacienda.

Vers. 3, 4. — « Ruben primogenitus meus, » etc. (Hieron., *Quæst. in Gen.*) « Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, » et principium filiorum meorum, etc., *usque ad* primogeniti ordinem perdidisti.

Vers. 5. — « Simeon et Levi, » etc. (Hieron., *ubi supra.*) LXX : « Simeon et Levi fratres consummaverunt iniquitatem adinventionis suæ, » etc., *usque ad* « in consilium eorum non veniat anima mea. »

Vers. 8. — « Juda, te laudabunt, » etc. (Hieron., *ubi supra.*) Quia Juda *confessio* vel *laus* interpretatur, etc., *usque ad* juxta eumdem sensum aliis verbis Ecclesia monstratur, de qua dicitur Matth. v : « Non potest civitas abscondi super montem posita. »

Vers. 9. — « Catulus leonis Juda : ad prædam, « fili mi, ascendisti : requiescens accubuisti ut leo, » etc. (Isid.) Vel catulus leonis in somno requievit, quia non necessitate, sed potestate. Unde : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et nemo tollit eam a me, sed ego pono eam (*Joan.* x). » Quod vero addit, « et ut catulus leonis, » inde enim mortuus unde natus. Aiunt physici quod catulus leonis, cum fuerit natus, tribus diebus dormit et tribus noctibus. Deinde patris fremitu tremefactus cubilis locus excitat dormientem : Christus quoque in cubili sepulcri tribus noctibus jacens, somnium mortis implevit. Bene ergo Christus ut leo requievit, qui non solum mortis acerbitatem, sed et imperium vicit, et ut catulus leonis, quia die tertia resurrexit. Unde additur :

« Quis suscitabit eum? » etc. Nullus, subaudi, nisi ipse qui ait Joan. ii : « Solvite templum hoc et in triduo resuscitabo illud. »

Vers. 10. — « Non auferetur sceptrum de Juda, » etc. Tamdiu enim ex semine Judæ reges apud Judæos fuerunt, donec Christus ex Virgine nasceretur. Primus enim in gente Judæorum rex alienigena fuit Herodes, quando jam Christus natus est. Qui ergo negat venisse Christum, ostendat regem de tribu Juda in gente Judæorum.

Vers. 11.— « Ligans ad vineam pullum suum, » etc. Gentes quas sibi subjunxit. Unde Ezech. xviii : « Vivo ego, dicit Dominus, nisi hos homines induam sicut vestimentum. » Nos enim Christus in sanguine

uvæ mundavit quando sicut botrus in ligno crucis pependit, et ex latere ejus aqua in ablutionem, et sanguis exivit in redemptionem.

Vers. 12. — « Pulchriores oculi, » etc. (Isid.) Quia doctrina eorum austeritatem veteris legis exsuperat, et evangelica præcepta clariora sunt quam legis mandata.

« Lacte, » id est doctrina legis, quæ carnalem populum vel parvulum lacte alebat : sed « candidiores, » Ecclesiæ doctores, qui fortem et validum verbi cibum manducant, et distribuunt. Unde Hebr. v : « Perfectorum est solidus cibus, » qui bene « candidiores lacte » dicuntur, quia candidi, puri et ab omni macula liberi.

Vers. 13. — « Zabulon in littore, » etc. Ut credentibus refugium et periclitantibus demonstret fidei portum. Contra omnes terminos sæculi solidata exspectat naufragium Judæorum et procellas hæreticorum : qui circumferuntur omni vento doctrinæ, inde etiam apostoli aliqui assumpti : ibi sæpe Dominus docuit. Pertingit autem usque ad Sidonem, id est, usque ad gentes pervenit. Unde Isa. ix : « Terra Zabulon, et terra Nephthali, via maris trans Jordanem, » etc. Sidon, *venatio* : et ex eis locis sumpti sunt venatores, de quibus dicitur Jer. xvi : « Mittam venatores multos, et venabuntur vos in omni monte. »

Vers. 14, 15. — « Issachar. » (Hieron. *Quæst. Hebr.*) Bonum desideravit requiescens inter medios clericos, etc., *usque ad* et ideo ei omnes tribus serviant, quasi magistro dona portantes.

« Accubans inter terminos, » etc. Accubare, est exspectato mundi fine quiescere, nihilque de mundanis quærere, sed ultima desiderare. Fortis asinus requiem vidit, et terram optimam : cum simplex gentilitas ad robur operis se erexit, quia ad vitæ patriam tendit.

Vers. 16-18. — « Dan judicabit populum suum, » etc. (Isid. *in Gen.*, tom. V.) Alii per hæc verba putant prædici Antichristum de tribu Dan futurum, etc., *usque ad* et post beneficia fictæ dulcedinis exercet cornua potestatis.

« Dan judicabit populum suum sicut unum de sceptris Israel. Fiat Dan coluber in via, regulus in semita, mordens ungulas equi, et cadat ascensor ejus retrorsum. Salvatorem tuum exspectabo, Domine. » (Hieron., *ubi supra.*) Samson judex Israel de tribu Dan fuit, etc., *usque ad* et ipse erit exspectatio gentium.

Vers. 19, 20. — « Gad. » (Hieron.) Latrunculus latrocinabitur ante eum, etc., *usque ad* et victis hostibus fortiter dimicavit.

« Gad accinctus præliabitur ante eum. » (Isid.) Christus ante et retro præliabitur contra Antichristum : ante, occulto adventu humilitatis; post, manifestata gloria majestatis. Unde Moyses Deut. xxxiii : « Benedictus in latitudine Gad, quasi leo requievit : cepitque brachium et verticem, et vidit principatum suum. » Christus enim in sepulcro quievit, verticem et superbiam excelsorum humiliavit, et ei datus est principatus, et honor, et regnum.

Vers. 21. — « Nephthali. » (Hieron.) *Allegorice.* Virgultum dissolutum, dans nationi pulchritudinem, etc., *usque ad* quia ibi vel maxime docuit, ut in Evangelio quoque scriptum est.

« Nephthali cervus emissus, » etc. (Isid.) Apostoli enim et prædicatores, velociter exsilientes, sicut cervi, transcendunt impedimenta sæculi, et excelsa meditantes, dant eloquia pulchritudinis, id est prædicant doctrinam Salvatoris.

Vers. 22-26. — « Filius accrescens Joseph, » etc. (Hieron., *ubi supra.*) « Filius accrescens super fontem, » etc., *usque ad* imperans quoque decem tribubus Israel.

Vers. 27. « Benjamin lupus rapax, » etc. (Hieron., *ibid.*) « Mane comedet prædam et ad vesperam dividet escam. » Quanquam de Paulo manifestissime prophetia sit, quod in adolescentia sua persecutus Ecclesiam, in senectute prædicator Evangelii fuerit, etc., *usque ad* super sacerdotibus qui, servientes altari, vivant de altari (*I Cor.* ix).

« Benjamin lupus rapax, » etc. (Isid.) Quidam doctorum hoc ad Hierusalem retulit, etc., *usque ad* tunc dividet escam, intelligens a spiritu litteram esse dividendam, quia « littera occidit, spiritus autem vivificat (*II Cor.* iii). »

Vers. 28-31. — « Omnes hi in tribubus, » etc. Quæritur cur Jacob omnes quos de liberis et ancillis genuit, æquali honore filios et hæredes constituerit? quia sicut Christus omnibus qui per fidem corpori ejus conciliantur, pari honore et gloria cœlestia præmia largitur. « Non est enim ibi discretio an Judæus sit an Græcus, Barbarus an Scytha, servus an liber : quia per omnia et in omnibus » Christus, qui formam servi induit, et pro libero et pro servo servivit, ut omnibus æquale donum largiatur. Quicunque enim fidem Domini promeretur, nullis maculis carnalis nativitatis offuscatur. Unde Joel. ii : « Effundam de spiritu meo super omnem carnem. »

Vers. 32. — « Appositusque, » etc. (Strab.) Quærendum de quo populo dicatur? Nam de patribus nulla quæstio est. Notum est enim quod ad Abraham et Isaac appositus est, sed populus multitudo est. Illi autem tam pauci non poterant populus dici. Intelligendum ergo hoc etiam de angelis dici, ad quorum societatem, de mundo transeuntes, apponuntur sancti. Unde Hebr. xii : « Accessistis ad montem Sion, et ad Hierusalem cœlestem, et ad frequentiam angelorum, » etc.

CAPUT L.

Vers. 1-3. — « Quod cernens Joseph, ruit. . . . « transierunt quadraginta dies. » (Strab.) Qui numerus pœnitentiæ et humilitati convenit. Unde in lege et in Evangelio a prophetis et ab ipso Domino observatus est.

(Aug.) Quadraginta dies sepulturæ, quos memorat Scriptura, forte pœnitentiam significant, qua sepeliuntur peccata. Non enim frustra quadraginta dies

jejuniorum sunt constituti, quibus Moyses, et Elias, et ipse Dominus jejunavit, et Ecclesia præcipuam observationem jejuniorum Quadragesimam vocat. Unde et apud Jonam de Ninivitis scriptum est: « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur (*Jon.* III), ut per tot dies, accommodatos scilicet humiliationi pœnitentium, intelligantur in jejuniis sua flevisse peccata, et impetrasse misericordiam. Nec tantum luctui pœnitentium hic numerus convenit. Quadraginta enim dies post resurrectionem fuit Dominus cum discipulis suis intrans et exiens, manducans et bibens, qui dies lætitiæ fuerunt. Nec septuaginta Interpretes errasse credendi sunt qui dixerunt: « Triduum, et Ninive subvertetur: » majore enim auctoritate præditi quam interpretum officium est, prophetico spiritu (quo etiam ore uno B in suis interpretationibus, quod magnum miraculum fuit, consonuisse firmantur) « triduum, » posuerunt, quamvis non ignorarent quod « quadraginta dies » in Hebræo legerentur; ut in Christi clarificatione intelligerentur dissolvi et aboleri peccata, « qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Clarificatio autem Domini in resurrectione et ascensione cognoscitur. Unde hic quamvis unum et eumdem spiritum dedit: primo postquam resurrexit, secundo postquam ascendit; et quia post triduum resurrexit, post quadraginta autem dies ascendit: unum horum, quod posterius factum est, per numerum quadraginta dierum Hebræi significant; alterum vero de triduo, quod ad eamdem rem pertinet, Septuaginta memorant, non C interpretationis servitute, sed prophetiæ auctoritate. Non ergo dicamus unum horum falsum esse, et pro aliis interpretibus contra alios litigemus; cum illi qui ex Hebræo interpretantur, probent scriptum esse quod interpretantur; et Septuaginta auctoritas, quæ tanto divinitus facto miraculo commendatur, tanta in Ecclesiis vetustate firmetur.

« Septuaginta diebus. » (STRAB.) Ethnici novem diebus mortuos suos flebant. Unde et novendialis nona dies vocabatur, quando sepeliebantur. Dei cultores septem diebus exsequias celebrabant. Unde Eccli. XXII: « Luctus mortui septem dies: luctus autem fatui omne tempus vitæ ejus. » Septenarius enim requiem significat. Unde septima dies sabbatum, id est *requies* dicitur. Celebrant ergo septimam D diem mortuorum, optantes illos cum Domino requiescere a laboribus præsentis vitæ. Hinc ergo dicitur: « Flevit eum Ægyptus septuaginta diebus, » qui est decuplatus septenarius. Septies enim deni, septuaginta sunt. Potest etiam dici quia sicut tertia dies mortui agitur a fidelibus, ut anima, quæ est triplicis naturæ, requiescat; ita septimus dies celebratur, ut anima corpori reconcilietur, quæ carne illiciente peccavit. In septenario etiam tria sunt et

A quatuor: ternarius pertinet ad animam, quæ irascibilis, et concupiscibilis, et rationalis est; quaternarius ad corpus, qui quatuor constat elementis.

VERS. 4-21. — « Et expleto planctus tempore, » etc. (AUG.) Quod mandavit Joseph potentibus Ægypti, ut dicerent Pharaoni nomine ejus: « Pater meus adjuravit me dicens: In monumento quod ego feci mihi in terra Chanaan, ibi me sepelies; » quæritur quomodo verum sit, cum hæc verba patris ejus, cum de sepultura mandaret, non legantur. Sed ad sententiam verba sunt referenda, sicut supra alia similiter iterata. Voluntati enim enuntiandæ et in notitiam perferendæ, oportet verba servire. Fodisse autem sibi Jacob sepulcrum nusquam superius legitur, sed certe, nisi fodisset, non modo diceretur.

B VERS. 10. — « Veneruntque ad aream Atad, » etc. Hic locus trans Jordanem est, et distat ab Hebron septuaginta passuum millibus. Prætergressi sunt ergo locum in quo debebant sepelire eum, et postea transito Jordane redierunt ad locum duplicis speluncæ. Unde quæri potest quare hoc fecerint. Si dicit aliquis quia bella timebant, sicut filii Israel circumducti per desertum quadraginta annis, donec transmisso Jordane venerunt ad terram promissionis. Sed majoris significantiæ causa factum est hoc. In loco enim quæ area Arad dicitur, postea multitudo filiorum Israel murmurans contra Dominum, divino igne consumpta est. Tanto ergo luctu non tam mors Jacob, quam ruina populi futura lugebatur.

VERS. 22, 23. — « Vixitque centum decem annis. » C (AUG., *in Gen.*, tom. III.) Cum hos filios filiorum vel nepotes filiorum dicat Scriptura Joseph vivendo vidisse, quomodo jungit eos sexaginta quinque animabus cum quibus Jacob Ægyptum dicit intrasse, etc., *usque ad* quæ illo vivo propagabatur, per quem factum est ut ingrederetur.

VERS. 24. — « Asportate ossa, » etc. (STRAB.) Joseph, sicut pater ejus, terram promissionis tota mente desiderabat, et incolatum Ægypti detestabatur. Nos quosque moraliter instruit, ut quandiu sumus in hoc mundo, terram promissionis, id est viventium, semper desideremus, et ibi requiescere optemus: quod bene fit, si numerum annorum Joseph moribus imitemur. Centum enim et decem vitæ annis expletis mortuus est: nos quoque stu- D deamus per decalogi observantiam ad æternam beatitudinem quam centenarius significat, pervenire.

VERS. 25. — « Conditus aromatibus. » (STRAB.) Felix est anima quæ, aromatibus virtutum condita in loculo corporis degens, quotidie proficiendo perenni vitæ reservatur. Siquidem in fide, spe et charitate custodita fuerit, per gratiam Christi pervenire merebitur ad speciem divinæ contemplationis, cujus adoptio perfecta est lætitia; unde psal. XV: « Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. »

LIBER EXODUS

Hebraice Velle Semoth (ואלה שמות), *id est*, Hæc sunt nomina ; *Græce* ΕΞΟΔΟΣ, *id est* Exitus.

PROTHEMATA IN EXODUM.

(Rab.) In Pentateucho excellit Exodus, in quo pene omnia sacramenta quibus Ecclesia instruitur, figuraliter exprimuntur. Per corporalem enim exitum filiorum Israel de Ægypto corporalis noster exitus de Ægypto spirituali signatur. Per mare Rubrum, et Pharaonis submersionem atque Ægyptiorum, baptismi mysterium et spiritualium hostium interitus. Per typici agni immolationem, et Hebræorum liberationum, veri Agni passio et nostra redemptio. De cœlo datur manna, et aqua de petra. *Hic est panis qui de cœlo descendit* (*Joan.* VI) et doctrina Christi. In monte dantur præcepta atque judicia populo Dei, ut supernis subjiciamur disciplinis. Tabernaculum, et vasa ejus construuntur, cultus et sacrificia imperantur, quibus Ecclesiæ ornatus et spiritualia sacrificia significantur. Mystica unctio et thymiamata conficiuntur, quibus sanctificatio spiritus et orationis odoramenta commendantur. Hinc Paulus ait : *Omnes eamdem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritualem biberunt*, etc.

(*I Cor.* X.) Hinc quoque Joannes : *Facta sunt hæc*, inquit, *ut Scriptura impleretur : Os non comminuetis ex eo* (*Joan.* XIX).

(Bed.) *Veelle Semoth* (ואלה שמות) Hebraice : ἔξοδος Græce : *exodus, exitus* vel *egressus* Latine.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 5. — *Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Jacob, septuaginta*, etc. Septuaginta animæ, id est, septuaginta discipuli, cum Jacob, id est, Christo, ingrediuntur in Ægyptum, id est, mundum, missi scilicet ad prædicandum. Aliter, septuaginta animæ Ægyptum ingressæ, mystice in numero remissionis accipiuntur, ut huic scilicet sæculo, quod per Ægyptum figuratur, post tanta peccata detur remissio peccatorum.

Vers. 6, 7. — *Quo mortuo*, etc. (Isid. *in Exod.*) Sic postquam verus Joseph pro omnibus gustavit mortem, et destruxit eum qui mortis imperium habebat, multiplicatus est populus fidelium. Nisi enim in terra granum mortuum fuisset, solum mansisset.

(Orig., *hom.* 1 *in Exod.*) Si moriatur in te Joseph, id est, mortificationem Christi in te suscipias, et mortifices membra tua peccato, multiplicantur in te filii Israel, sensus scilicet boni et spirituales. Si enim sensus carnis mortificentur, sensus animæ crescunt, et morientibus in te vitiis, virtutes augentur, et terra te multiplicat in operibus bonis, quæ per officium corporis ministrantur. Paulum multiplicaverat terra, qui dicebat : *Permanere autem*

A *in carne magis necessarium est propter vos*. Dum enim manet in terra, id est in carne sua, multiplicatur credendo Ecclesia, acquirendo populum Deo, et ab Hierusalem usque ad Illyricum Evangelium prædicando.

Vers. 8-10. — *Surrexit interea rex novus super Ægyptum*, etc. (Orig.) *Allegorice*. Hic est diabolus, qui *dixit in corde suo : Non est Deus*; qui genti suæ, id est apostatis angelis, dicit : *Ecce populus filiorum Israel*, eorum scilicet qui possunt mente Deum videre, potentior est nobis : *Venite, opprimamus eum sapienter*. Sentit diabolus quia magnus sit populus Israel, et fortior ipso, quia sæpe congressus est, sæpe superatur. Scit Jacob luctatum esse, et adjutorio angeli obtinuisse contra adversarium, et inva-
B luisse cum Deo. Aliorum quoque sanctorum luctas sensit, spiritualia certamina pertulit : timet ne quando eveniat bellum, et consentiant adversariis ejus, et divictis eis [devicto eo] discedant de terra sua. Videtur mihi ex his quæ patriarchis et prophetis de adventu Christi indicata fuerant, quia sentit venturum qui exuat principatus ejus et potestates, cum fiducia triumphet eos et affligat in ligno crucis.

(Rab. *in Exod.*, tom. II.) In Chronicis Eusebii et Hieronymi legimus, etc., *usque ad* et in mari Rubro periit, multi Pharaones fuerunt.

(Orig. *homil.* 1.) *Moraliter*. Primum requirere volo quis est rex in Ægypto qui scit Joseph, et qui nescit. Dum enim ille regnaret qui sciebat Joseph, non di-
C cuntur afflicti filii Israel, neque in luto et latere consumpti ; neque masculi eorum necati, et feminæ vivificatæ ; sed cum cœpit regnare, qui non noverat Joseph. Si Dominus regit nos, et sensus mentis vel animæ nostræ illuminatur a Deo, memorans Christum resurrexisse a mortuis, in Ægypto, id est in carne nostra, spiritus noster regnum cum justitia tenet, et filios Israel, id est sensus rationabiles vel virtutes, in luto et latere non consumit, nec curis terrenis atterit. Si horum memoriam sensus noster perdiderit, Christum nescierit : tunc sapientia carnis, quæ est inimica Deo, succedit in regnum ; alloquitur gentem suam, id est corporeas voluptates, et vitiorum ducibus ad consilium vocatis, deliberat contra filios Israel, quomodo circumveniantur, op-
D primantur luto, et latere affligantur ; mares exponant, feminas alant, ædificent civitates Ægyptii et civitates munitas. Nec putandum est divinos libros Ægyptiorum gesta narrare sine causa : sed quæ *scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt* (*Rom.* XV), ut qui hæc audis, si forsitan baptizatus es et annumeratus inter filios Israel, et suscepisti in te Dominum regem, et post hæc volueris declinare et opera

sæculi agere, actus terræ et lutea explere ministeria: scias quia surrexit in te rex alius, qui nescit Joseph, rex Ægypti; ipse te cogit ad opera sua, et laterem operari et lutum; ipse, superappositis magistris et compulsoribus, ad opera terrena flagellis agit, ut ædifices illi civitates; per sæculum discurrere facit maris, et terræ elementa pro cupiditate turbare: forum litibus pulsare et pro exiguo terræ cespite propinquos jurgiis fatigare; castitati insidiari, decipere innocentiam, domi fœda, foris crudelia, intra concientiam flagitiosa committere; in hujusmodi scito te regi Ægypti militare, quod est mundi hujus spiritu agi.

Vers. 11-13. — *Præposuit itaque eis*, etc. (Orig.) Diabolus, convocata gente sua, opprimere cupit rationabilem sensum, qui nunc figuraliter dicitur Israel: præficit magistros operum, qui cogant eos discere opera carnis, secundum illud psalmi cv: *Commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum*. Docet ædificare civitates Pharaoni. Phitom, quæ significat *os defectionis*, vel *abyssi*; et Ramesses, quæ est *commotio tineæ*, et On, id est Heliopolis, quæ dicitur civitas solis. Deficit os, cum mendacium loquitur a veritate et probationibus. Ille ab initio mendax fuit, et ideo tales civitates vult sibi ædificari: *os abyssi*, quia abyssus perditionis ejus est locus; alia ejus civitas est *commotio tineæ:* qui enim eum sequitur, ibi thesaurizat ubi tinea demolitur, et fures effodiunt et furantur (*Matth.* vi). Civitatem quoque Solis ædificat, falso nomine *transfigurans se in angelum lucis*. In his occupat mentes, quæ factæ sunt ut videant Deum. Prospicit tamen imminere sibi bella et maturum gentis suæ exitium; ideo dicit, Gens Israel valet super nos, utinam et nos sentiat valere super se: ut scilicet cogitationes, et concupiscentias malas, quas immittit, non suscipiam sed jacula ignita scuto fidei repellam, et in omnibus quæ suggesserit, dicam: *Vade retro, Satana: scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (*Matth.* iv). Sed et hoc quod dicit, Ne forte accidat nobis bellum, et consentiant hi cum adversariis nostris, ex propheticis vocibus prævidet sibi venturum bellum, et derelinquendum se a filiis Israel, et quod consentiant adversario ejus, et adjiciantur ad Dominum. Hoc est quod Jeremias ait (*cap.* xvii). *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, fecit divitias, et non in judicio: in dimidio dierum ejus derelinquent eum, et in novissimis suis erit stultus*. Intelligit ergo perdicem se, quæ non peperit, congregasse; et quod hi, quos sine judicio congregavit, relinquent eum, et sequentur Christum, qui genuit. Ipse stultus remanebit, cum ad factorem suum et parentem universa creatura confugerit; ideo indignatur, dicens: Ne expugnantes nos exeant de terra nostra. Non vult nos exire de terra sua, ut semper portemus imaginem terreni: ne eo relicto fugiamus ad eum qui præparavit regnum cœlorum, relinquentes imaginem terreni, et suscipientes imaginem cœlestis. Ideo statuit magistros operum, qui artes suas

A doceant, et nos artifices malitiæ faciant. Et quia sunt multi magistri malitiæ, quos præfecit Pharao, qui imperant, exigunt, extorquent terrena opera: ideo Christo veniente fecit alios doctores contra illos pugnantes, qui subjicientes omnes principatus eorum, et potestates, et virtutes, defendant a violentia filios Israel, et doceant Israelitica opera, et mente videre Deum; relinquere opera Pharaonis, exire de terra Ægypti, Ægyptios mores et totum veterem hominem cum actibus suis exuere, et induere novum, qui secundum Deum creatus est.

(Isid.) Israel populum Christianum, Pharao diabolum significat: qui luti et lateris imponit gravissimum jugum, servitutem scilicet terreni et lutulenti operis; admistis paleis, id est, levibus et irrationabi-

B libus factis: ut omnibus onere peccatorum oppressis, nemo sit qui regnum ejus disperdat aut vincat.

Vers. 15. — *Dixit autem rex Ægypti obstetricibus*, etc. (Orig., *hom.* 2.) Hæc non solum in mundo, qui Ægyptus spiritualiter dicitur, sed in unoquoque nostrum deprehendimus: princeps hujus mundi non vult vivificari masculos, sed feminas; in femina caro et affectus carnis designatur: vir autem rationabilis est sensus, et intellectualis est spiritus, qui potest cœlestia capere, Deum intelligere, quæ sursum sunt quærere. Hunc odit princeps Ægypti et necari cupit; cupit autem quæ carnis sunt, vivere, et quæ ad materiam pertinent corporalem, hæc non solum vivere, sed augeri et excoli: vult enim ut omnes carnalia sapiant, temporalia et quæ sunt super terram quærant; nemo

C levet ad cœlum oculos; nemo requirat unde huc venerit; nemo patriam paradisum recordetur. Cum ergo videris homines in voluptatibus vitam ducere, luxu fluitare, conviviis et impudicitiis operam dare, scito quia in his rex Ægypti masculos necat, et vivificat feminas. Si vero unum de mille ad Deum converti, oculos sursum erigere, æterna quærere, odisse delicias et luxuriam, amare continentiam: istum quasi masculum necari cupit Pharao, persequitur, mille machinis oppugnat; odit tales, vivere in Ægypto non sinit. Inde est quod in hoc mundo servi Dei habentur contemptui, expositi contumeliis; inde in eos odia et persecutiones concitantur.

Obstetricibus. (Orig., *ibid.*) Iste etiam obstetrices corrumpere nititur. *Quarum una vocabatur Sephora*,

D id est, *passer; altera Phua*, scilicet *rubens* vel *verecunda;* per has necari mares et vivificari feminas quærit: sed et timebant obstetrices Deum, et non sicut præcepit eis, fecerunt. Obstetrices docuerunt ante nos quamdam rationabilis eruditionis formam tenere. Obstetrices enim medicæ sunt, et tam masculos nascentes quam feminas fovent. Eruditio ergo communis est rationabilis scientia, et ad omnem pene pervenit sensum, omnes instruit et fovet. Si quis in ea virilis animi fuerit, qui velit cœlestia quærere, divina sectari, velut medicatus et fortis, per has eruditiones ad divinorum intelligentiam paratior veniret. Est enim una, velut *passer*, quæ celsiora docet, et rationabilis doctrinæ pennis in altum pro-

vocat; *altera*, *rubens* vel *verecunda*, moralis est, mores componit, verecundiam docet et honestatem. Mihi tamen (quia dicit Scriptura de his quod *timuerunt Deum*, *et non fecerunt juxta præceptum regis Ægypti*) videntur utriusque Testamenti figuram servare, et Sephora, quæ *passer* interpretatur, legi, quæ spiritualis est, convenire: Phua vero, quæ *rubens* vel *verecunda*, indicare Evangelia, quæ Christi sanguine rubent, et per universum mundum passionis cruore rutilant. Ab his ergo animæ quæ nascuntur in Ecclesia, velut obstetricibus medicantur, quia de Scripturis cuncta eruditionis medicamina conferuntur. Tentat tamen Pharao per has necare masculos, cum studiosis in divinis Scripturis hæreses et prava dogmata suggerit. Sed stat immobile fundamentum Dei. Timent enim obstetrices Deum, id est, timorem Dei docent, qui est initium sapientiæ. Sic competentius aptatur quod sequitur, quia timebant obstetrices Deum, fecerunt sibi domos. Quod secundum litteram, nullam consequentiam habet: non enim propterea domus fit, quia timetur Deus. Si autem videas quomodo Scripturæ Novi et Veteris Testamenti timorem Dei docentes domos Ecclesiæ faciant, et totum orbem domibus orationis impleant, rationabiliter scriptum videbitur. Sic ergo istæ obstetrices, quia timent Deum, id est, timorem Dei docent, non faciunt præceptum regis Ægypti, sed vivificant masculos, nec tamen dicitur quia paruerunt feminas vivificantes. Ego autem confidenter dico, non vivificant feminas. Neque enim vitia aut luxuria in Ecclesia docentur, aut peccata nutriuntur, quod vult Pharao cum vivificari feminas jubet, sed sola virtus excolitur et nutritur. Verum hæc ad unumquemque referamus. Si times Deum, non facias præceptum regis Ægypti: ille enim præcipit ut in deliciis vivas, præsentia concupiscas; tu, si times Deum, et exhibes officium obstetricis, animæ tuæ si conferre cupis, vivificas masculos, id est, interiorem hominem, qui in te est, medicaris et foves, et per actus et intellectus bonos vitam acquiris æternam.

Vers. 16-21. — *Si masculus fuerit*, etc. (Isid.) *Allegorice*. Jubet Pharao masculos occidi, feminas vivere: sic diabolus, ne possit robur fidei prævalere, interfectis virtutibus, vult vitia vivere, fortesque et viriles animi sensus, quibus divina sapimus, id est, rationem, prudentiam, constantiam, innocentiamque, et fidem nititur occidere; et quod femineum, imbecillum, fragile et pronum est ad vitia, cupit superesse, id est, ambitionem, violentiam, libidinem, iracundiam, et his similia, quæ feminarum figura sunt.

Vers. 19.—*Quæ responderunt*, etc. (Aug. *in Gen.*, tom. III.) Quæritur utrum talia mendacia approbata sint auctoritate divina, etc., *usque ad* quorum autem jam conversatio in cœlis est, non eos æstimo linguæ modum circa veritatem falsitatemque exemplo obstetricum debere informare.

(Greg., *Moral.*, lib. xxxviii, cap. 2, 3.) Summopere cavendum est mendacium, etc., *usque ad* parcendo enim conatæ sunt infantium vitam tegere, mentiendo, suam.

(Aug., in lib. *de Locutionibus in Exod.*, tom. III.) Et quia timuerunt obstetrices Deum, etc., *usque ad* ut ad ipsam domum faciendam pertinere videatur, quod consequenter a Laban merces statuenda proponitur.

Vers. 22. — *Præcepit ergo Pharao*, etc. (Orig., *homil.* 2.) Ægyptii, quibus hic præcepit Pharao ut feminas tantum vivificent, oderant masculos. Oderunt enim virtutes, vitia nutrierunt. Nunc quoque insidiantur Ægyptii, si nascatur masculus Hebræis, ut statim interficiant, nisi caveant, observent et occultent. Refert Scriptura quod de tribu Levi aliquis genuit masculum, et vidit infantem esse elegantem et occultavit eum. Ne ergo justitiam nostram faciamus coram hominibus, sed clauso ostio oremus Patrem nostrum in occulto, et nesciat sinistra quid faciat dextera, ne diripiatur ab Ægyptiis, invadatur, fluctibus submergatur. Si facio eleemosynam quia est opus Dei, masculum genero; sed si laudem ab hominibus quæro, et non occulto, rapitur ab Ægyptiis, in flumen mergitur, et tanto labore tantoque studio Ægyptiis masculum genui.

Quidquid feminini (Hieron., *in Ecclesiasten.*, c. 5). Ubicunque in Scripturis femina legitur et sexus fragilior, ad materiæ intelligentiam transferamus. Unde et Pharao non vult masculos nasci, sed feminas, quæ materiæ sunt vicinæ, et contrario nullus sanctorum nisi perraro feminas genuisse narratur. Solusque Salphaat, qui in peccatis mortuus est, omnes filias genuit: Jacob unius filiæ pater est, et ob ipsam periclitatur.

CAPUT II.

Vers. 1-5. — *Egressus est*, etc. (Rab. *in Exod.*, tom. II.) Hinc Josephus ait: Metuens autem Amram ne captus regiæ iræ succumberet, etc., *usque ad* sive educere, ut est Moses de flumine eductus.

Alleg. Parentes Mosi, quorum fidem et opera lex naturalis decorabat (Id., *ibid.*), *usque ad* ipsa quoque docetur erubescere idola colere.

Vir de domo, etc. (Diod.) Non sine œconomia pater Moseos prætermittitur: nam et Christus, cujus typum gerebat Moses, sine patre est.

Vers. 2. — *Et videns*, etc. (Chrysost., *hom.* 54 *in Act. apost.*). Mirabile est quod non per ea quæ videntur securitatis esse, sed plane per contraria, omnia pro nobis fiunt. Jussit Pharao in flumen projici pueros; nisi projecti fuissent pueri, non fuisset servatus Moses: quando servabatur, non erat in honore; quando expositus est, tunc factus in honore est. Minatus est illi Judæus, dicens: *Nunquid me occidere tu vis?* et hoc illi profuit ut philosopharetur in solitudine ac secure viveret.

(Orig., *hom.* 2.) *Allegorice*. Pharaonis filia est Ecclesia de gentibus congregata, cui per prophetam dicitur: *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui, quia concupivit rex speciem tuam* (*Psal.* xliv),

Hæc est ergo quæ exivit de domo patris, et venit ad aquas, ut lavaretur a peccatis quæ contraxerat in domo patris : et statim viscera misericordiæ suscepit, et miserta est infantis; hæc veniens in paludem, invenit Mosen jacentem expositum a suis, et fecit eum nutriri. Nutritur apud suos, ibi agit infantiam; fortior factus ducitur ad eam, adoptatur in filium. Moses legem significat. Veniens ergo Ecclesia ad aquas baptismi, suscepit legem intra tibin conclusam, et bitumine linitam. Tibin ergo est tegminis genus ex papyro contextum, et virgis vel ex cortice arborum formatum. Jacebat ergo lex clausa intra hujusmodi tegmina, pice et bitumine linita, vilibus scilicet et tetris Judæorum sensibus : sordebat oblita usque quo Ecclesia veniret ex gentibus, et assumeret eam de luteis et palustribus locis, intra sapientiæ aulas et regalia tecta. Infantiam tamen apud suos transigit : apud illos enim qui eam spiritualiter non intelligunt, parvula est, et infans, et lactantium habens cibos : cum ad Ecclesiam venit, fortior est Moses et validior; amoto enim velamine litteræ, perfectus in lectione ejus cibus invenitur. Mercedem nutrimentorum accipit a filia Pharaonis, apud quam lex nascitur et nutritur. Sed quid est quod Synagoga accipit ab Ecclesia? Puto illud quod Moses dicit : *Ego in non gentem in æmulationem vos inducam : in gentem insipientem , in iram vos concitabo.* Synagoga ergo de Ecclesia hanc mercedem accipit ut ultra idola non colat : videns enim gentiles ita ad Deum conversos, ut ultra idola nesciant, erubescit ultra idola colere. Nos quoque, si Pharaonem habuimus patrem, si nos in operibus malis genuit, cum venerimus ad aquas, assumamus legem Dei : non nobis sordeant litteræ velut tegmen obscurum; quæ parva ejus sunt et lactantia comedamus; quæ perfecta sumamus, et intra cordis tecta regalia collocemus. Grandem et validum habemus Mosen : nihil de eo parvum, nihil vile sentiamus, sed totum magnificum, totum egregium, totum elegans : totum enim magnum est, quod spirituale est, et sublimis intelligentiæ.

VERS. 6-8. — *Cernensque in ea parvulum*, etc. (THEOD.) *Mystice.* Hoc illi potissimum circumcisio prodere potuit, nondum enim Ægyptii tale mysterium admiserant, licet succedente tempore ad Hebræorum imitationem circumcisionis legem observaverint. Unde Jeremias : *Considerabo omnes præputium circumsecantes , Ægyptios et filios Edom.* (*Jer.* IX).

(ISID.) Moses, id est Christus, ad flumen lavacri et aquam baptismi a fidelibus invenitur, etc., *usque ad* et eum religiosa observatione suscipientes tuentur.

VERS. 9-11. — *Adultumque tradidit* , etc. (RAB.) Refert Josephus quod filia Pharaonis adultum Mosen ad patrem suum adduxit, cui ille coronam suam imposuit, quam statim Moses projecit , quoniam ibi sculptum simulacrum vidit. Unde sacerdos qui ibi aderat, voluit interficere eum , dicens quia Ægyptus esset subvertenda per ipsum , sicut ex oraculo dæmonum acceperat. Sed Pharaonis filia liberavit eum. Cum autem perfectæ esset ætatis, missus est a Pharaone contra Æthiopes. Cumque sciret per deserta serpentibus plena se profecturum, tulit ibides, id est ciconias Ægyptiacas, castraque metatus proferebat eas , ut serpentes devorarent et fugarent : sicque exercitus securus transigebat noctem. Cum ergo venisset ad civitatem quam expugnaturus erat, adamavit eum Æthiopum regina, et secundum condictum , civitatem ei tradidit, et nupsit : inde est quod Aaron et Maria jurgati sunt adversus Mosen propter Æthiopissam uxorem.

VERS. 12. — *Cumque circumspexisset huc atque illuc.* (AUG. *Quæst. in Exod.*) De hoc facto Mosi satis disputavimus in illo opere, quod de vita patriarcharum adversus Faustum scripsimus , utrum indoles in eo laudabilis fuerit, qua hoc peccatum admiserit, sicut uber terra ante utilia semina quadam herbarum inutilium ferocitate laudatur : an ipsum factum justificandum sit? Quod ideo non videtur, quia nullam adhuc legitimam potestatem gerebat , nec divinitus acceptam , nec humana societate ordinatam : et tamen, sicut Stephanus ait in Actibus apostolorum, putabat intelligere fratres suos , quod per eum Deus daret salutem illis, ut per hoc testimonium videatur Moses jam divinitus admonitus (quod Scriptura eo loco tacet) hoc audere potuisse.

(ISID.) *Allegorice.* Moses, id est Christus, Ægyptium, id est diabolum nobis in hac peregrinatione injuriosum, nos defendendo occidit, et in arena obruit occisum. Latet enim in eis qui stabile non habent fundamentum. Ecclesiam vero in petra ædificat, et eos qui verbum ejus audiunt et faciunt prudenti viro comparat, qui ædificavit domum suam supra firmam petram. Alios vero stulto comparat, qui supra arenam ædificat.

VERS. 13. — *Et egressus die altero*, etc. In hoc Moses figuram Christi gessit, qui duorum populorum discordiam in se angulari lapide pacificare studuit. Qui injuriam fecit et reconciliatorem contempsit, Judaicus est, qui prædicationem Christi reconciliantis repulit, et credentis populi hostis perstitit. Unde Joan. IX : *Tu discipulus illius sis, nos discipuli Mosi.*

VERS. 14-21. — *Timuit Moses*, etc. (AUG.) Si sic divulgatum est verbum hoc. Duo sunt in hac locutione attendenda, quia pendet scilicet sententia et sic dimissa est, deinde quia verbum pro facto posuit.

VERS. 22. — *Quæ peperit*, etc. *Allegorice.* Christus Ecclesiam de gentibus sibi copulavit, quæ munere Spiritus septiformis una est in fide catholica. Unde : *Una est columba mea ;* quæ genuit filium, qui vocatur *advena* , et alterum qui *Dei adjutorium :* advenæ enim sunt sancti super terram, sed Dei adjutorio nunquam carent.

VERS. 23-25. — *Post multum vero temporis* , etc. Postquam Moses in terra Madian duxit uxorem, mortuus est rex Ægypti : quia cum Christus in orbe

terrarum gentes ad fidem convertit, destructus est A principatus diaboli.

Ingemiscentes. Nisi moriatur in te rex Ægypti, non cognoscis te opprimi servitute Ægypti, et operibus luti et lateris; nec corde ingemiscis, nec vociferaris ad Dominum ut liberet te.

CAPUT III.

VERS. 2, 3. — *Apparuitque ei.* (ISID.) *Allegorice.* Erat flamma in rubro, et non cremabatur. Rubus, spinæ peccatorum Judæorum : flamma in rubo, verbum Dei, id est lex data illi populo. Sed et flamma rubum non comburit, quia lex data peccata eorum non consumit. Alii in rubo flammante Ecclesiam intelligunt, quæ persecutionibus inflammatur, quæ loquente ad se Domino non crematur. Quod Domi- B nus Mosi in rubo apparuit, ostendit quia in Ecclesia apparet fidelibus, nec alibi. Aiunt Hebræi ideo in rubo Deum apparuisse Mosi, ne possent sibi inde idolum sculpere Judæi. Semper enim Deus idololatriæ occasionem recidit.

(GREG. lib. XXII *Moral.*, cap. 20.) Moses admistus Ægyptiis quasi vigilabat mundo, ideo vocem Domini non audiebat : sed exstincto Ægyptio, postquam in desertum fugit, dum illic quadraginta annis degit, a terrenis tumultibus obdormivit, et ideo divinam vocem percepit. Cum enim mens ab exterioribus sopitur, verbum Dei penetrat veracius. Aurem quippe cordis turba terrenarum cogitationum perstrepens claudit. Non enim perfecte homo sufficit ad utraque divisus, quia si exterius auditum aperit, interius C obsurdescit.

VERS. 4. — *Cernens autem Dominus*, etc. (GREG., *præf. in Moral.*, c. 2.) Angelus qui Mosi apparuisse describitur, modo Dominus, modo angelus memoratur : angelus, quia exterius loquendo servit; Dominus, quia interius præsidens loquendi efficaciam tribuit. Cum enim loquens ab interiore regitur, et per obsequium angelus, et per inspirationem Dominus memoratur.

Vocavit eum de medio, etc. (GREG. lib. XXVIII *Moral.*, c. 5.) Sæpe simul et terrenis et cœlestibus substantiis per angelos loquitur Deus : sicut hic cum ignem rubumque sociavit, atque aliud superius, aliud inferius junxit. Quod tunc solum agitur, cum aliquod magnum ex conjunctione signatur. Nam per succen- D sum rubum Mosen alloquens, ostendit quia doctor populi fieret, qui et legis flammam perciperet, et peccati spinam non vitaret : ut quod ex illo populo exiret, qui igne deitatis carnis nostræ peccata quasi rubi spinam acciperet, et inconsumptam humanitatis substantiam in ipsa divinitatis flamma servaret.

VERS. 5-7. — *Solve calceamentum*, etc. (THEOD.) Duas ob res jubet calceamenta solvere : primo, ut ipsum magis ac magis religiosum ac reverentem reddat, ut cum tremore mandata ejus accipiat; tum etiam eruditur qua ratione sacerdotes in tabernaculo Dei ministrent : nudis enim pedibus sacerdotale munus obibant.

(ISID.) Quia nullus scilicet digne consistere, vel Deum videre potest, nisi cuncta terrena et mortalia deponat. Aliter, veterum consuetudo erat ut si sponsus sponsam repudiaret, in signum repudii discalcearetur. Ideo Moses discalceari jubetur, nec ad Ecclesiam, quæ in rubo significatur, quasi sponsus accedat calceatus; hoc enim Christo servandum, qui verus est sponsus. De quo Joannes ait : « Cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti (*Joan.* I).

VERS. 6. — *Ego sum Deus*, etc. (HILAR. lib. IV *de Trinitate.*) Non aliter loquendum de Deo est quam ut ipse ad intelligentiam nostram de se locutus est. Angelus Dei est, qui in igne de rubo apparuit : et de rubo in igne Deus loquitur; habes dispensationem in angelo, quia in angelo officium est, non natura; habes in naturæ nomine Deum, quia angelus Dei Deus est.

VERS. 7. — *Vidi afflictionem*, etc. (GREG., *Moral.*) Sparsis foris mentibus ad seipsum redire cuique difficile est : quia prava itinera semel captos tanto delectabiliter tenent, quanto quod libuerit, non licet. Quia cum disciplinæ munus non obviat, nulla retributionis prospicitur pœna quæ terreat. Sed clausis oculis cordis præcipitatur anima, et tanto securius mala temporalia penetrat, quanto durius bona æterna desperat. Sed ista reproborum nequitia electorum vitam, quasi grana a paleis, separat, et dum affligit, expedit : quia dum violenta ingerit, festinare ad superna compellit; quod in Israelitico populo, Mose vocante et Pharaone sæviente, signatur. Moses enim ad vocandum missus est, cum Pharao duris operibus urgeret ut alius vocando traheret, alius sæviendo impelleret, ut plebs in servitio turpiter fixa, vel vocata, vel impulsa moveretur; hoc quotidie agitur dum prædicatis cœlestibus præmiis sævire in electos reprobi permittuntur : ut quos Ægyptus, id est vita præsens, oppressit blandiens, adjuvet premens; ut dum Deus provocat, cruciatus impellat.

VERS. 8-13. — *Et educam de terra*, etc. (GREG., *homil.* 32.) Rudi populo de præsenti vita aliquid promittendum fuit, ut posset in futuro robustius solidari. Si enim parva non acciperet, magna non crederet. Deus ergo largiendo terrena suadet et cœlestia, ut percipiens quod videbat, speraret quod non videbat.

In terram bonam et spatiosam, in terra quæ fluit lacte, etc. (*Ibid.*) Præsens prosperitas aliquando datur, ut ad meliorem vitam provocet, aliquando ut in æternum plenius damnet. Hinc Israelitis terra Chanaan promittitur, ut quandoque ad æterna speranda provocentur : quia rudis populus promissionibus non crederet, nisi a promissore aliquid in vicino perciperet. Non ergo solum spe ad res, sed rebus quandoque ad spem trahitur. Unde psal. CIV : *Et dedit illis regiones gentium, et labores populorum possederunt, ut custodiant justificationes ejus, et legem requirant.*

VERS. 14-16. — *Qui est, misit me ad vos*, etc. Mittitur Moses ad Pharaonem puniendum et tandem occidendum : missa est lex ad diabolum destruendum.

Hieronymus, scribens ad Marcellam de decem nominibus Dei, sexto loco ponit nomen *ehieh* (אהיה), quod in Exodo legitur : *Qui est, misit me ad vos.* Deus enim solus, qui exordium non habet, veræ essentiæ nomen tenet : quod per angelum dictum est Mosi nomen ejus quærenti, quia in ejus comparatione qui vere est, quia incommutabilis est, quasi non sunt quæ mutabilia sunt; quod enim dicitur, fuit, non est : et quod dicitur, erit, nondum est. Deus autem tantum est, qui non novit fuisse, vel futurum esse. Solus autem Pater cum Filio et Spiritu sancto vere est. Cujus essentiæ comparatum nostrum esse, non est; unde et dicimus : Vivit Deus, quia essentia divina vita vivit, quam mors non habet.

VERS. 17-20. — *Ad terram fluentem lacte et melle*, etc. (AUG., *Quæst. 4 in Exod.*) Utrum hoc spiritualiter accipere debemus, quia secundum proprietatem non hæc erat terra quæ data est Hebræis? An modus locutionis est, qua ubertas et suavitas terræ laudatur?

VERS. 21. — *Non exibitis*, etc. (AUG., *ibid.*) Quod mandavit Dominus Hebræis ut acciperent ab Ægyptiis vasa argentea et aurea, et vestem, atque addidit, *et prædabimini eos*, mandati hujus non potest esse injustum judicium. Mandatum enim Dei est, de quo non judicandum, sed obtemperandum fuit. Ipse enim novit quam juste mandaverit, ad servum pertinet obedienter facere quod mandavit.

VERS. 22. — *Vasa argentea.* Argentum et aurum ab Ægyptiis petimus, unde tabernaculum Deo fabricemur, cum poetas et philosophos legimus, ut divinam Scripturam sapientius et facundius exponamus.

CAPUT IV.

VERS. 2-5. — *Quid est quod*, etc. (GREG.) Moses, Judaicus populus; virga, Divinitatis potestas; serpens, Christi mortalitas : quia enim per serpentem mors, per serpentem mortalitas signatur. Vel quia scriptum est Matth. X : *Estote prudentes sicut serpentes;* et quia summa prudentia, id est Dei sapientia, incarnata est : recte ejus mortalitas in serpente figuratur. Unde Joan. IV : *Sicut exaltavit Moses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.* Moses virgam tenuit : quia Judaicus populus ante Redemptoris adventum in Dei potestate confisus est; in terram projecit, quia per patriarchas et prophetas Deum incarnandum nuntiavit; virga in colubrum vertitur, quia Christus Deus in se permanens, mortalis est in homine factus. Sed et Moses colubrum conspiciens pertimuit, et fugit, quia Judaicus populus dum Christum mortalem vidit, Deum credere expavit. Cui jubetur ut caudam teneat, quia populus qui modo credere recusat, in extrema corporis Dominici parte, id est, posteriore tempore Ecclesiæ, scilicet in fine mundi, sese ad fidem colliget; colubri caudam tenens, quia eum quem mortalem ante despexerat, in ultima parte Ecclesiæ Redemptorem suum confitebitur. Mox serpens in virgam redit, quia ut Judaicus populus in Christum crediderit, mox ad judicium in potestate divinitatis suæ apparebit : ut jam serpens virga sit : quia qui in terra homo despectus est, de cœlo veniens super angelos videbitur Deus.

(ISID.) Serpens persuasit homini mortem. Mors ergo a serpente; virga in serpente, Christus in morte. Expavit Moses et fugit : mortuo enim Christo expaverunt discipuli a spe in qua fuerunt recedentes. Apprehendit caudam, id est posteriora, et factus est virga : quia primo occisus, postea patratis omnibus, ad id quod fuerat resurgendo reversus est, ubi per vitam morte consumpta, nihil in eo serpentis apparuit. Vel cauda serpentis, finis sæculi, quia sic mortalitas Ecclesiæ per lubrica tempora volvitur; alii eunt, alii veniunt per mortem, tanquam per serpentem, per quem mors seminata est : sed in fine sæculi, tanquam cauda, redimus ad manum Dei, et apprehensi reparabimur, et novissima inimica morte destructa, resurgentes in dextera Dei virga regni erimus.

VERS. 6, 8. — ... *Mitte manum tuam*, etc. (PROCOP.) Quidam asserunt illud portentum contigisse ut ostenderetur justo non esse legem positam. Licet deinde leges sanciat, quo pacto morbus lepræ sit examinandus, et immundus pronuntiandus, tamen pleræque leges ita feruntur, quasi stultis et infantibus dentur. Adeo nostræ infirmitati se accommodat Deus !

(ISID.) Manus alba, id est immunda, albor enim in cute lepra est, non candor. Ipsa enim hæreditas Dei, id est populus, foras ab eo missus factus est immundus. Unde psal. LXXIII : *Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam*, etc. Sed revocata est manus in sinum, et reversa est ad colorem suum : sic plebs Judaica, alienata a sinu Dei, foras immunda remansit; sed revocata, redibit ad pristinum colorem, cum agnoverit Salvatorem. *Cæcitas enim ex parte contigit in Israel* (*Rom.* XI).

VERS. 9, 10. — *Sume aquam*, etc. (ISID.) Aqua populum significat; unde Apoc. XVII : *Aquas, quas vidisti, populi sunt et gentes.* Populus ergo vertitur in sanguinem, id est, in sanguinis Christi fidem.

VERS. 10. — *Obsecro, Domine*, etc. (AUG. *Quæst. in Exod.*) Quod ait Moses ad Dominum : *Precor, Domine, non sum eloquens ante hesternum neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo*, intelligitur credere posse fieri Dei voluntate subito eloquentem, cum dicit : *neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo*, tanquam ostendens fieri potuisse ut qui ante hesternum et nudiustertianum diem eloquens non fuisset, repente fieret ex quo cum illo Dominus loqui cœpit.

(ORIG. *homil.* 3 *in Exod.*) Dum esset Moses in Ægypto, et erudiretur omni sapientia Ægyptiorum, non erat gracili voce, nec tardus lingua, nec profi-

tebatur se ineloquentem. Erat enim, quantum ad Ægyptios, sonoræ vocis et eloquentiæ incomparabilis. Ubi autem Dei vocem audivit, et eloquia Domini suscepit, sentit vocem suam gracilem, et exilem tardamque, et impeditam linguam, et se pronuntiat mutum, cum incipit cognoscere verum Verbum, quod erat in principio apud Deum (*Joan.* I): mutis enim animalibus quamvis indoctus homo comparetur, eloquens videbitur; si vero eruditis et eloquentibus, stultus et mutus. At si quis Dei verbum et divinam respiciat sapientiam multo amplius quam apud nos pendens, apud Deum mutum se animal profitebitur. Unde psal. LXXII: *Ut jumentum actus sum apud te.* Quia igitur in id intelligentiæ profecit, ut se cognosceret, quod est magna pars sapientiæ, remuneravit eum divina dignatio dicens: *Aperiam os tuum*, etc. Beati quorum os Deus aperit ut loquantur. Unde psal. LXXX: *Dilata os tuum, et ego implebo illud.* Similiter Paulus dicit ad Ephes. VI: *Ut detur mihi sermo in apertione oris mei.* Eorum ergo qui vera loquuntur, os Deus aperit: eorum qui loquuntur mendacium, falsum testimonium, scurrilitates, turpitudines, susurronum quoque et detractorum, et eorum qui otiosa loquuntur, diabolus aperit os. De Juda refertur Joan. XIII, *quia introivit in illum Satanas, et misit in cor ejus ut traderet eum.* Os ergo ejus aperuit, ut loqueretur cum Pharisæis, quomodo eum traderet accepta pecunia. Non est autem parvæ gratiæ discernere os quod aperit Deus, et quod aperit diabolus. Aperit etiam Deus aures sanctorum ad audienda verba divina; unde: Dominus aperiet mihi aurem. Aperit oculos, sicut aperuit oculos Agar, et vidit puteum aquæ vivæ; unde Eliseus: *Aperi, Domine, oculos pueri tui, ut videat, quia plures sunt nobiscum* (*IV Reg.* VI). Auris vero quæ per eruditionem Domini aperitur, aliquando aperta est, aliquando clausa; unde: Ne recipias auditum vanum (Eccli. XLV). Si dicuntur vana, profana, turpia, qui novit eruditionem Domini, claudit aurem et dicit: *Ego autem sicut mutus, qui non aperuit os suum, et sicut surdus non audiebam* (*Psal.* XXXVII). Si vero ad utilitatem animæ pertinent quæ dicuntur, si de Deo sermo est, si mores docet, ad virtutes invitat, vitia resecat, aures pateant et tota animæ janua. Notandum autem quia summa moderatione usa est lex ut diceret: *Non recipies auditum vanum;* non dixit, Non audies; sed, *Non recipies.* Nam vana sæpe audimus: Marcion enim et Valentinus, et omnes contra Creatorem disputantes, vana loquuntur; frequenter tamen audimus ut contradicamus, sed non recipimus, quia illorum os diabolus aperit. Dignetur Dominus aperire os nostrum, ut possimus contradicentem revincere, et obturare os quod diabolus aperit.

VERS. 11. — *Quis fecit os hominis?* etc. (AUG., *Quæst.* 8.) Sunt qui Deo calumnientur, vel potius Scripturæ Veteris Testamenti quia dixit Deus quod fecerit mutum. Quid ergo dicunt de Christo aperte dicente Joan. X: *Ego veni, ut qui non vident videant; et qui vident, cæci fiant.* Quis autem nisi insciens crediderit aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere quod Deus nolit? Sed eum juste totum velle nemo ambigit.

VERS. 12, 13. — *Perge igitur*, etc. (AUG.) *Allegorice.* Quod dicit Dominus ad Mosen: *Sed nunc vade tu, et ego aperiam os tuum, et instruam te quæ locuturus es,* apparet non tantum instructionem oris, sed etiam ipsam apertionem ad Dei gratiam pertinere. Non enim ait, Aperi os tuum, et ego instruam te; sed utrumque promittit, aperiam, et instruam. In psalmo autem LXXX: *Dilata os tuum, et ego adimplebo illud.* Ubi significat in homine voluntatem accipiendi quod Deus donat volenti, ut ad voluntatis exordium pertineat, *Dilata os tuum*, ad Dei autem gratiam, *et implebo illud.*

VERS. 14. — *Iratus Dominus in Moysen, ait*, etc. (AUG. *Quæst.* 10 *in Exod.*) Videtur tanquam diffidenti non dedisse plenissimam facultatem, etc., *usque ad* cujus figuram gerat velut medius Moses inter Deum et Aaron, et Aaron inter Mosen et populum.

VERS. 15-18. — *Et ego ero in ore tuo et in ore illius*, etc. (ORIG.) Non solum Mosi promittitur aperiri os a Domino, sed et Aaron. Dicitur enim: Ego aperiam os tuum et os illius, et instruam vos quæ faciatis.

VERS. 19. — *Dixit ergo Dominus*, etc. (AUG., *Locut. in Gen.*, tom. III.) Post dies autem multos mortuus est rex Ægypti. Dixit autem Dominus ad Mosen in Madian: *Vade, perge in Ægyptum*, etc. Multa in his verbis notanda sunt genera locutionis. Primo enim inquit: *Vade, perge in Ægyptum*, tanquam non sufficeret alterum, deinde, *mortui sunt omnes qui quærebant animam tuam*, cum solum regem Ægypti Scriptura mortuum dixerit: de quo solo antea dictum fuerat quod Mosen quærebat occidere: an ipse post alios inimicos ultimus mortuus est? Quod si ita est, non locutio, sed sensus est.

VERS. 20.— *Tulit ergo Moyses*, etc. (AUG., *Quæst.* 12 *in Exod.*) Quod dictum est, quia Moses uxorem et infantes suos imposuit super vehiculum, ut in Ægyptum iret: postea vero Jethro socer ejus illic cum eis occurrit, cum eduxisset populum de Ægypto; intelligendum est, post illam, quæ ab angelo futura erat, interfectionem, Mosi vel infantis uxorem reversam fuisse cum parvulis. Nam quidam putaverunt propter hoc angelum terruisse, ne ad impedimentum ministerii divinitus impositi femineus sexus comitaretur.

VERS. 21-23. — *Ego indurabo cor ejus.* (AUG., *Serm.* 88.) Quid est, *ego indurabo cor ejus*, nisi cum abfuerit gratia mea, obduret illum nequitia sua? Sicut quoties nimio frigore constringitur aqua, solis calore superveniente resolvitur; et discedente sole iterum obduratur: ita peccatorum frigore refrigescit charitas multorum, et velut glacies obdurantur; et cum calor divinæ misericordiæ supervenerit, resolvuntur. Hoc in Pharaone cognoscimus, a quo

quoties flagella remota sunt, se contra Deum obduratus erexit; quoties afflictus est, supplicavit. Non est ergo iniquitas in Deo. Unde non tam potentia quam patientia Dei Pharaonem fecit obdurari. Quam rem etiam circa vernaculos nostros solemus exercere, quibus frequenter peccantibus indulgemus, dicentes: Ego talem te feci, ego tibi parcendo proterviam tuam negligentiamque nutrivi.

VERS. 24. — *Occurrit ei Dominus*, etc. (AUG., *Quæst.* 11 *in Exod.*) Alia littera: *Et factum est in via ad refectionem, obviavit ei angelus, et quærebat eum occidere: et assumpto Sephora calculo circumcidit præputium filii sui, et procidit ad pedes ejus et dixit: Stetit sanguis circumcisionis infantis mei, et recessit ab eo propter hoc quod dixit: Stetit sanguis circumcisionis.* Primum quæritur quem volebat angelus interficere, etc., *usque ad* magno nisi fallor sacramento.

VERS. 25, 26. — *Sponsus sanguinum tu*, etc. Secundum historiam, mater gentilis admirans novitatem rei, potuit dicere Mosi: *Sponsus sanguinum tu mihi es*; quasi, ritus tuæ gentis cogit me fundere sanguinem filii mei, quod aliis gentibus non est moris. Mystice autem Sephora Ecclesiam de gentibus significat, quæ præputium filii sui, id est gentilis populi, acutissima petra, id est Spiritus sancti doctrina, vel illa petra de qua dicitur II Cor. x: *Petra autem erat Christus*, exspoliat, ut mundetur ab omni inquinamento carnis et spiritus: *Et exuat veterem hominem cum actibus suis* (*Col.* III). Stat enim sanguis circumcisionis quando corruptibile hoc induet incorruptionem.

VERS. 27-31. — *Dixitque Dominus*, etc. (ORIG., *hom.* 32.) Occurrit Aaron Moysi, et exivit de Ægypto. Sed interest ubi occurrat Mosi, cujus os aperiendum est a Domino: occurrit autem in montem Dei. Merito os ejus aperitur, qui occurrit in montem Dei. Petrus, Jacobus et Joannes in monte et transfiguratum Dominum Jesum videre meruerunt, et Mosen et Eliam cum ipso in gloria. Tu quoque, nisi ascenderis montem Dei, et ibi occurreris Mosi, id est nisi excelsum legis ascensum ascenderis, nisi spiritalis intelligentiæ cacumen invaseris, non est ostium apertum a Domino. Si in humili loco litteræ steteris, non occurristi Mosi in montem Dei; non os tuum aperuit Deus, neque instruxit quæ te oporteat loqui; nisi Aaron Moysi in monte occurrisset, nisi ejus sensum vidisset arduum, non ei loqueretur verba Dei, neque virtutem signorum tradidisset, neque participem tanti mysterii concivisset.

CAPUT V.

VERS. 1. — ..... *Dimitte populum meum.* (ORIG., *hom.* 3 *in Exod.*) Non vult Moses ut populus in Ægypto positus serviat Deo, sed ut exeat in desertum, et ibi serviat. Dum enim quis in tenebrosis sæculi actibus manet, et in negotiorum obscuritate versatur, non potest servire Deo. *Non enim potestis servire Deo et mammonæ* (*Matth.* VI). Exeundum est

A ergo de Ægypto: relinquendus est mundus, non loco, sed animo, si volumus servire Domino. Inde Joannes ait: *Filioli, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt* (*I Joan.* II).

VERS. 2. — *Qui est Dominus?* Superbiam diaboli exprimit, qui subdi Deo contemnens, ait: *Similis ero Altissimo* (*Isa.* XIV); et quasi de Domini nativitate dubitans, dicit:

Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant (*Matth.* IV). Postea vero quasi coacte dæmones clamaverunt: *Quid venisti ante tempus torquere nos? Scimus quia es Filius Dei* (*Matth.* VIII). Post tormenta sciunt, quæ ante scire noluerant. Pharao quoque verberatus pro se supplicari ad Dominum rogat. *Quis est dominus, ut audiam vocem ejus?* etc. Vides

B quid agit cruda superbia; videbitis paulo post quantum proficit in flagellis: quantum melior verberatus efficitur; qui modo dicit, Nescio Dominum, verberatus dicturus est: Orate pro me Dominum. Nemo ergo ita ineruditus sit divinæ disciplinæ, ut flagella divina perniciem putet et pœnalem interitum. Ecce etiam Pharao durissimus proficit verberatus: ante enim verbera Dominum nescit, verberatusque pro se rogat supplicari; et proficiens in pœnis, scit agnoscere cur puniatur. *Nescio*, ait, *Dominum*. In Evangelio verberatus emendat hanc vocem, quia dæmones clamaverunt: *Scimus te quis sis: tu es Filius Dei vivi.* Post flagella etiam Israel dimittet, et etiam urgebit exire. *Nulla enim societas luci ad tenebras, nulla pars fideli cum infideli* (*II Cor.* VI).

C VERS. 3. — *Deus Hebræorum vocavit nos*, etc. (AUG. *in Exod.*) Quæritur quomodo populo dicatur, etc., *usque ad* ut justum judicium consequatur.

(ORIG.) *Moraliter.* Iter tridui de Ægypto proficiscimur, si ita nos ab omni inquinamento animæ, et corporis, ac spiritus conservemus, ut integer spiritus noster, et anima, et corpus, in diem Christi servetur.

(ORIG.) Tridui iter proficiscimur de Ægypto, si rationabilem, moralem, naturalem sapientiam, de rebus mundialibus auferentes, ad instituta divina convertimus. Tridui iter de Ægypto proficiscimur, si purificantes in nobis dicta, facta vel cogitata (tria sunt enim hæc per quæ homines peccare possunt), efficiamur mundi corde, ut Deum videre possimus.

D Princeps vero Ægypti ubi videt se vehementius urgeri ut dimittat populum Dei, secundo loco cupit impetrare ut non longius abeant, ne totum triduum proficiscantur, dicens: *Ne longe abeatis.* Non vult longe a se fieri populum Dei. Vult enim, si non in facto, vel in sermone peccent; si non in sermone, vel in cogitatione. Non vult ut totum triduum a se proficiscantur. Vult in nobis vel unum diem, videlicet, in aliis duos, in aliis totum triduum possidere. Beati illi qui ab eo totum triduum recedunt.

Viam trium dierum in solitudinem, et sacrificemus Deo, etc. (ISID.) Viam trium dierum ambulamus exeuntes de Ægypto, ut ad locum perveniamus ubi

immolare debemus Domino. Hæc via Christus est, A qui ait Joan. XIV: *Ego sum via, veritas et vita.* Qui enim confessus fuerit Christum ore, et crediderit corde quod Deus illum suscitavit tertia die, salvus erit, perveniens ad locum in quo immoletur sacrificium laudis.

(STRAB.) *Viam trium dierum*, etc. Tertia mansione, postquam transierunt mare Rubrum, pervenerunt Ethan, qui locus etiam Mara vocatur, propter amaras aquas. Vel trium dierum, id est, trium mensium, quia tertio mense postquam de Ægypto exierunt, pervenerunt Sina, ubi sacrificaverunt, et legem acceperunt, ubi erectum est et tabernaculum.

(ORIG., *hom.* 3 *in Exod.*) Nunc quoque Moses, quem habemus nobiscum (habemus enim Mosen et B prophetas), id est, lex Dei vult te educere de Ægypto, si audias eam; vult te longe facere a Pharaone, eruere de opere luti et palearum: si tamen audias, et spiritualiter intelligas; non vult te in carnis et tenebrarum actibus permanere, sed exire ad eremum, ad locum scilicet perturbationibus et fluctibus sæculi vacuum, et ad quietem silentii. Verba enim sapientiæ in silentio et quiete discuntur. In hoc loco poteris Domino immolare legem Dei, et virtutem divinæ vocis agnoscere. Ideo cupit Moses te ejicere de fluctibus negotiorum et strepitu populorum, et de Ægypto, id est de tenebris ignorantiæ, ut legem Dei audias et lucem scientiæ capias.

VERS. 4-8. — *Quare, Moses et Aaron, sollicitatis*, etc. (ORIG., *ibid.*) Dum secum est populus, et lutum C aut laterem operatur, dum in paleis occupatur, non putat esse perversum, sed recte incedere. Si vero dicat, Volo ire dierum trium viam, et servire Domino, perverti populum dicit per Mosen et Aaron. Hodie quoque si Moses et Aaron, id est propheticus et sacerdotalis sermo animam sollicitet ad servitutem Dei, exire de sæculo, renuntiare omnibus quæ possidet, attendere legi et verbo Dei: continuo audies unanimes et amicos Pharaonis dicentes: Videte quomodo seducuntur homines, et pervertuntur adolescentes, ne laborent, ne militent, ne agant aliquid quod prosit, relictis rebus necessariis ineptias sectantur et otium. Quid est servire Deo? Laborare nolunt et otii occasiones quærunt: hæc erant tunc verba Pharaonis, hæc et nunc amici ejus loquuntur, D nec solum verbis, sed et verberibus persequuntur. Flagellari jubet scribas Hebræorum, paleas non dari, opus exigi; hæc passi sunt patres, et nunc Dei populus patitur. Qui se ex integro principi hujus mundi tradiderunt, prospere agunt; omnia, ut putant, feliciter eveniunt: servis autem Dei etiam victus parvus et humilis non succedit. Hæ sunt enim paleæ quæ dabantur a Pharaone; unde quidam fatigati dicunt ad Pharaonem: Quid tu affligis populum tuum? Superati enim verberibus a fide cadunt, et confitentur se esse Pharaonis populum, non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ.

VERS. 9-13. — *Opprimantur operibus et expleant ea*, etc. *Mystice.* Ex quo loqui cœpit Moses ad Pharaonem magis affligitur populus Dei: ex quo in animam sermo Dei pervenit, diabolus acrius insurgit, et majora vitia immittit. Prius enim quam sermo Dei veniret, qui argueret vitia, in pace durabant, at ubi venit, turbatio magna consurgit.

VERS. 14-20. — *Flagellatique sunt qui*, etc. Filii Israel gravius attriti sunt, postquam de Ægypto egredi statuerunt; quia qui mundo et pravis operibus renuntiare volunt, sævioribus tentationibus a diabolo impugnantur.

VERS. 21. — *Videat Dominus*, etc. (GREG. l. XXIX, *Moral.*, cap. 14.) Cum lux divina cor humanum illustrat, *usque ad* quasi fetere se in oculis Pharaonis dolet.

Quoniam fetere, etc. (ORIG. *Hom.* 3.) *Allegorice.* Verum dicunt, quamvis nesciant, sicut Caiphas, qui ait: *Expedit ut unus moriatur pro populo* (*Joan.* XVIII); quid diceret nesciebat. Sicut enim Apostolus ait: *Christi bonus odor sumus, aliis in vitam, aliis in mortem*, ita propheticus sermo suavis odor est credentibus; dubiis vero et incredulis, et qui fatentur se populum Pharaonis, odor exsecrabilis efficitur. Ipse quoque Moses dicit Domino: Ex quo locutus sum cum Pharaone, afflixisti populum tuum; quia antequam sermo Dei audiatur, non est tribulatio, vel tentatio: sed ubi signum belli tuba prædicationis ostenderit, tribulationum pugna consurgit. Ex quo ergo loqui cœpit Moses et Aaron ad Pharaonem, affligitur populus Dei. Ex quo in animam tuam sermo Dei prolatus est, certamen intra te virtutibus contra vitia suscitatur, quæ prius intra te in pace durabant. Sed ubi facere cœpit sermo Dei cujusque discrimen, turbatio magna consurgit, et sine fœdere nascitur bellum: quia injustitia justitiæ non convenit, nec sobrietati ebrietas, vel veritati mendacium. Ideo non turbemur si videmur odor exsecrabilis Pharaoni. Exsecratio enim vitii dicitur virtus. Sed sicut stetit Moses ante Pharaonem, stemus et nos; non flectamur, *succincti lumbos in veritate, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis* (*Ephes.* VI). Stamus autem confidenter, Dominum deprecamur, ut statuat pedes nostros supra firmam petram, ne moveantur pedes nostri. Stemus autem, id est, obsistamus, secundum illud I Petr. V: *Cui resistite fortes in fide: ut cito conteratur Satanas sub pedibus nostris.* Quanto enim nos constanter et fortiter stamus, tanto Pharao infirmius. Si autem infirmi vel dubii esse cœperimus, validior fiet. Cum enim elevaret Moses manus, vincebatur Amalec; cum quasi lassas dejiceret, invalescebat. Nos ergo in virtute crucis Christi extollamus brachia, et levemus in oratione sanctas manus, ut Dei auxilium mereamur. Hinc Jacobus ait: *Resistite diabolo et fugiet a vobis* (*Jac.* III). Agamus ergo ut non solum fugiat, sed conteratur sub pedibus nostris exstinctus in profundo abyssi.

Nos autem si recedamus de Ægypto vitiorum,

fluctus sæculi tanquam iter solidum evadimus per A Jesum Christum.

Vers. 22, 23. — *Domine, cur afflixisti populum istum?* (Aug.) Non sunt hæc verba contumaciæ vel indignationis, sed inquisitionis et orationis, sicut ex his apparet quæ Dominus respondit. Non enim arguit infidelitatem ejus, sed quid sit facturus aperuit.

CAPUT VI.

Vers. 3-6. — . . . *Et nomen meum Adonai non indicavi eis.* Sicut tibi. Per successiones enim ætatum crevit divinæ cognitionis augmentum. Apparuit Dominus Abrahæ; locutus est facie ad faciem cum Mose; David vero ait psalm. cxviii: *Super senes intellexi*, etc. Apostoli Dei Filium præsentem cernebant, et quidquid volebant, interrogabant, quibus etiam dicitur Lucæ ii: *Multi reges et prophetæ*, etc. B

Vers. 7, 8. — *De ergastulo Ægyptiorum.* Ergastulum et ergasterium, id est operatorium: scilicet ubi rei ad opera facienda religabantur.

Vers. 9-11. — *Non acquieverunt ei*, etc. Nota Dei clementiam: non creditur a filiis Israel, et tamen monere non cessat. Contemnitur a Pharaone, et longanimiter exspectat.

Vers. 12, 13. — *Ecce filii*, etc. (Aug. *Quæst.* 16 *in Exod.*) LXX. *Ecce ego gracili voce sum et quomodo exaudiet me Pharao.* Non videtur tamen propter multitudinem populi excusare se de vocis gracilitate, sed etiam propter unum hominem: mirum si tam gracilis vocis fuit, ut nec ab uno posset audiri. An forte regius fastus non permittebat eos de proximo C loqui.

Vers. 14-19. — *Isti sunt principes*, etc. (Aug. *Quæst.* 15.) Volens Scriptura originem Moysi demonstrare, quod ejus actio expetebat, a primogenito Jacob, id est Ruben, cœpit; inde ad Simeon, inde ad Levi: ultra progressum non est, quia ex Levi Moses. Hi autem commemorantur, qui jam memorati fuerant in illis septuaginta quinque in quibus Israel intraverat in Ægyptum. Non enim primam, vel secundam, sed tertiam tribum, id est Leviticam, voluit Deus esse sacerdotalem.

Vers 20.—*Accepit autem Amram uxorem Jochabed*, etc. (Strab.) Amram interpretatur *pater excelsus*, qui significat Christum; Jochabed, *Dei gratia*, quæ significat Ecclesiam: Ex Christo et Ecclesia D nascitur Moses, id est lex spiritualis, et Aaron, scilicet verum sacerdotium.

Accepit autem, etc. Hæc de tribu Juda fuit, soror Naason, qui fuit princeps tribus Judæ in deserto: nondum enim præceptum erat ut quisque, de tribu sua uxorem acciperet. Ideo autem hæ tribus, id est Levitica et regalis, jam tunc conjungebantur, ut intelligeretur Christus rex et sacerdos futurus ex eis.

Vers. 21-26. — *Filii quoque Isaar*, etc. (Strab.) Quæritur cur Core, quem pro iniquitate terra vivum absorbuit, in genealogia justorum scriptus sit? Sed hæreticos cum catholicis in Ecclesia significat futuros

Vers. 27-30. — *Iste Moyses.* (Strab.) Hoc ex suo addit Esdras, qui omnem bibliothecam post captivitatem Babylonicam, cunctis libris a Nabuchodonosor succensis reparavit; vel ipse Moses de se tanquam de alio loquitur.

CAPUT VII.

Vers. 1-6. — *Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce constitui te dominum*, etc. (Aug. *Quæst.* 17 *in Exod.*, tom III.) Notandum quod cum ad populi mitteretur, non ei dictum est: Ecce dedi te Deum populo, et frater tuus erit tuus propheta; sed, frater tuus loquetur tibi ad populum. Dictum est etiam *erit os tuum, et tu illi in his quæ ad Deum*; non dictum est, *tu illi Deus.* Pharaoni autem dicitur Moses datus deus, et secundum analogiam propheta Mosi est datus Aaron, sed ad Pharaonem. Hic insinuatur nobis ea loqui prophetas Dei quæ audiunt ab eo; nihilque aliud esse prophetam Dei, nisi enuntiatorem verborum Dei hominibus, qui Deum vel non possunt, vel non merentur audire.

(Greg. *hom.* 8 *super Ezech.*) Aliquando Deus nuncupative, aliquando essentialiter dicitur. Nuncupative, ut hic: *Constitui te deum Pharaonis.* Et alibi: *Applica illum ad deos.* Et alibi: *Deus stetit in synagoga deorum*, etc. Essentialiter sicut hic: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob*, quod volens Paulus discernere ait: *Ex quibus Christus secundum carnem natus est, qui est Deus benedictus in sæcula.* Nuncupative enim dicitur Deus inter omnia, essentialiter autem super omnia; ut ergo ostenderet Christum naturaliter Deum, non tantum Deum, sed Deum super omnia esse memoravit. Justus enim quilibet Deus est, sed inter omnia, quia nuncupative: Christus autem super omnia, quia naturaliter Deus.

(Aug. *Quæst.* 18 *in Exod.*) Assidue dicit Deus, etc. *usque ad indurabo*, id est, quam durum sit demonstrabo.

Vers. 7, 8. — *Erat autem Moses octoginta annorum*, etc. (Strab.) Propter circumcisionem scilicet, quæ octava die celebrari jussa est: eamdem enim significationem habet octogenarius quam et octonarius infra eum minor. *Erat autem Moses octoginta annorum.* Quando Moses et Aaron locuti sunt ad Pharaonem, Moses erat octogenarius, Aaron vero octoginta trium annorum: quia lex per prædicatores ad gentes oblata circumcisionem spiritualem docuit, et ipsi perfecte mundari studebant, et sic fidem sanctæ Trinitatis prædicabant.

Vers. 9. — *Cum dixerit vobis Pharao*, etc. (Aug. *Quæst.* 19 et 20.) Hic non erat opus voce, pro cujus gracilitate videbatur Mosi datus Aaron, sed virga erat projicienda ut draco fieret. Cur hoc ergo Moses ipse non fecit, nisi quia mediatio Aaron inter Mosen et Pharaonem magnæ fidei figuram gerit. Hoc quoque notandum quod scriptum est: *Projecit Aaron virgam suam:* forte si dixisset projecit virgam, nulla quæstio esset; quod vero addit *suam*, cum eam Moses dederit, non frustra forsitan dictum est. An

erat utrique illa virga communis, ut cujuslibet eorum diceretur, verum diceretur?

(Strab.) Virga Mosi Christum significat, qui ex regali stirpe carnem sumpsit. Unde eadem virga in colubrum conversa, omnes virgas maleficorum devoravit, quia mors Christi mortem nostram consumpsit.

(Orig. *hom. 4 in Exod.*) Apostolus dicit I Cor. XIV: *Æmulamini spiritualia dona magis autem ut prophetetis.* Tentemus et nos æmulationem bonorum suscipere, a Domino vero plenitudinem muneris exspectare. Pro hoc enim dicitur psal. LXXX: *Aperi os tuum et implebo illud;* pro illo vero: *Punge oculum, et producit lacrymam; punge cor, et producit sensum.* Puto ergo quod Moses ad Ægyptum veniens, et virgam ferens, qua castigat et verberat Ægyptum decem plagis, lex Dei sit, qua mundum decem plagis, id est decem mandatis decalogi, corripiat et emendet. Virga qua hæc geruntur, et Ægyptus subigitur, et Pharao superatur, crux Christi est, per quam mundus et princeps mundi superatur, id est diabolus, cum principibus et potestatibus. Virga projecta fit draco vel serpens, et devorat Ægyptiorum magorum serpentes. Serpens vero pro sapientia vel prudentia poni solet; unde Matth. X: *Estote prudentes sicut serpentes,* etc. Et Gen. III: *Serpens erat prudentior cunctis animalibus,* etc. Crux ergo Christi, cujus prædicatio stulta videbatur, quam Moses, id est lex, continet (secundum illud Joan. V: *De me enim ille scripsit*), postquam in terram projecta est, id est ad fidem hominum venit, conversa est in sapientiam, et in tantam quæ omnem sapientiam Ægyptiorum, id est hujus mundi, devoraret. Intuere enim quomodo stultam Deus fecit sapientiam hujus mundi, postquam manifestavit Christum crucifixum esse Dei virtutem et sapientiam: et universus jam mundus comprehensus est ab eo, qui dixit I Cor. III: *Comprehendam sapientes in astutia eorum.*

Vers. 10. — *Tulitque Aaron,* etc. (Isid. *in Gen.*, tom. V.) Tulitque virgam coram Pharaone, etc., *usque ad: Ero mors tua, o mors,* etc.

Quæ versa est in colubrum. Lex Mosi quasi insipida erat ut virga, sed versa in colubrum, id est in spiritualem intelligentiam, potabilis effecta est et delectabilis.

Vers. 11. — *Vocavit autem Pharao sapientes,* etc. Sciendum quia vel diabolicis figmentis spectantium oculos deludebant, ut res in sua natura manentes aliud viderentur; vel, secundum Augustinum, dæmones, quamvis mali naturam suam non amiserunt: ideo dum per incantationem eorum malefici aliquid efficere conantur, discurrunt per mundum, et subito semina eorum, de quibus hoc agitur, afferunt. Sicque ex illis, permittente Deo, novas rerum species producunt.

Similiter. In prima plaga dicit cum aqua vertitur in sanguinem; et in secunda, cum ranæ ebulliunt; et in tertia cum ciniphos ingruunt; in quarta, cum cynomyia educitur; in quinta, cum manus Domini fit super pecora Ægyptiorum, dicuntur similia.

Vers. 12. — *Dracones.* Apo tou δέρκειν dicuntur, id est *videre*, quia vident acutius cæteris animalibus.

Sed devoravit, etc. (Aug. *Quæst.* 21.) Si dictum esset, Absorbuit draco Aaron virgas eorum, intelligeretur verus draco Aaron phantastica figmenta non absorbuisse, sed virgas, etc., *usque ad* Deus vero solus creator est verus, qui causas ipsas et rationes seminarias rebus inseruit.

Vers. 13, 14. — *Induratumque,* etc. Induravit Deus cor Pharaonis, quia diabolum ita induravit post peccatum, ut pœnitentiæ compunctione nunquam emolliatur, sicut in Job XLI dicitur: *Cor ejus indurabitur quasi lapis.*

Vers. 15, 16. — *Vade ad eum mane, ecce egredietur,* etc. (Orig. *hom.* 4.) Primo quidem non intrat Moses ad Pharaonem, sed occurrit ei exeunti ad aquas; postea vero intrat; post hæc nec intrat, sed accersitus accedit: quia sive nobis in verbo Dei et assertione religionis certamen est cum Pharaone, sive obsessas ab eo animas eripere conamur, et est in nobis in disputatione luctamen, non prima fronte ingredi debemus ad ultima quæstionum loca, sed occurrendum est nobis adversario, et ad aquas suas, id est, auctoritates gentium philosophorum, ut ipsos primo arguamus et errasse doceamus; deinde ingrediendum ad interiora certaminis. Dicit enim Dominus: *Nisi quis prius alligaverit fortem, non potest intrare in domum ejus et vasa ejus diripere* (*Marc.* XII). Prius ergo ligandus est fortis et quæstionum vinculis constringendus, et ita introeundum ad diripienda vasa, et liberandas animas quas deceptione et fraude possederat. Quod cum sæpius fecerimus, et steterimus contra ipsum, succincti scilicet lumbos in veritate, et stantes in Domino, et viriliter agentes, artifex antiquus et callidus victum se simulabit et cedere, ut negligentiores nos faciat ad certamen. Pœnitentiam quoque simulabit, deprecabitur nos discedere, sed non longe: vult nos aliqua parte sibi esse vicinos. Sed nisi ab eo longius recedamus, et mare transeamus, et dicamus cogitatione, locutione, et opere: Quantum distat ortus ab occidente, tantum fecit a nobis iniquitates nostras, salvi esse non possumus. Oremus ergo misericordiam Dei, ut et nos eripiat de terra Ægypti, de potestate tenebrarum, et Pharaonem cum exercitu suo tanquam plumbum demergat in aqua vehementissima. Nos autem liberati cum gaudio et exsultatione hymnum cantemus Domino. Gloriose enim honorificatus est, etc.

(Isid.) Plagæ in Ægypto corporaliter gestæ sunt, sed in nobis spiritualiter geruntur. Ægyptus enim sæculi forma est.

Vers. 17-19. — *Aquam fluminis,* etc. (Strab.) Aqua in sanguinem versa mundanam sapientiam significat, in qua omnis qui manserit necatur, sicut in sanguine piscis. Mundana enim sapientia stultum

putat Deum pro hominibus mori; huic ergo quicunque adhæserit vivere non poterit.

(Orig.) Aqua fluminis vertitur in sanguinem, cui Hebræorum pueros tradiderant necandos, ut auctoribus sceleris poculum redderet sanguinis : et cruorem polluti gurgitis, quem parricidali cæde maculaverant, potando sentirent. Allegorice quoque aquæ Ægypti erratica et lubrica philosophorum dogmata sunt, quos parvulos sensu et intelligentia deceperunt : at ubi crux Christi lumen veritatis ostendit, necis suorum in pœnas et reatum sanguinis exiguntur. Unde : *Omnis sanguis qui effusus est super terram, requiretur a generatione hac* (*Matth.* xxiii).

Vers. 20, 21. — *Quæ versa est in sanguinem*, etc. (Rab.) Primum præceptum de colendo uno Deo : Non erunt tibi dii alii præter me : prima plaga, aqua in sanguinem versa. Compara primum præceptum primæ plagæ : aqua, de qua generantur omnia, significat unum Deum, ex quo omnia; sanguis, carnem mortalem. Aqua ergo versa est in sanguinem, quia *commutaverunt gloriam Dei incorruptibilis in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*, et hæc quidem commutatio fit in corde impiorum.

In sanguinem, etc. Quia qui in rerum causis carnaliter sentiunt, hujusmodi correptionibus arguuntur, ut ex qualitate pœnarum agnoscant suum errorem.

Vers. 22, 23. — *Et induratum est cor Pharaonis*. (Aug. *Quæst.* 22.) Videtur propterea cor Pharaonis induratum fuisse, quia incantatores Ægyptiorum similia fecerunt. Sed sequentia docent quanta fuerit illa obduratio, etiam cum incantatores defecerunt.

Vers. 24, 25. — *Foderunt autem*, etc. Quia gentilitas confusa de meditatione sæcularis philosophiæ, cum videt nihil vitale nec salubre esse in illa, studet investigando circumquaque quærens haustum sapientiæ, nec invenit, donec perveniat ad eum qui ait : Qui sitit, veniat ad me et bibat (*Joan.* vii).

CAPUT VIII.

Vers. 2-6. — *Ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis*, etc. (Strab.) Tria sunt genera ranarum : unum fluviale et vocale, alterum ejus quæ calamita dicitur, de qua fertur quod si in os latrantis canis projicitur, statim obmutescit; tertium ejus quæ rubeta dicitur, eo quod in vepribus agat.

(Orig.) Ranæ significant carmina poetarum, quæ inani et inflata modulatione, velut ranarum sonis et cantibus, mundo deceptionis fabulas intulerunt : ad nihil enim animal illud utile est, nisi quod sonum vocis improbis et importunis clamoribus reddit.

(Rab.) Secundum præceptum : *Non accipies nomen Dei tui in vanum*. Nomen Dei veritas est : ipse enim ait : *Ego sum veritas*. Qui loquitur veritatem, de Deo loquitur; *qui* enim *loquitur mendacium*, *de suo loquitur*. Veritatem enim loqui est rationabiliter loqui : vanitatem loqui, strepere est. Secundum ergo A præceptum est de dilectione veritatis, cui contraria est dilectio iniquitatis. Loquitur veritas, perstrepit vanitas. Huic contraria est secunda plaga, ranarum abundantia, quarum loquacitas vanitatem significat. Amatores veritatis non accipiunt nomen Dei in vanum, quia a veritate in vanitatem non recedunt. Qui autem veritati contradicunt, et vanitate decepti decipiunt, ranæ sunt, tædium inferentes auribus, non cibum mentibus. Audi homines rationabiliter loquentes psal. xviii : *Non sunt loquelæ neque sermones quorum non audiantur voces eorum*. Audi ranas : *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum*, etc.

Vers. 7-9. — *Fecerunt autem malefici*, etc. (Aug., *quæst.* 23.) Quæritur unde, si jam ubique B factum erat. Sed similis quæstio est, unde aquam in sanguinem verterint, si jam tota aqua Ægypti in sanguinem versa fuerat? Sed intelligendum est regionem ubi filii Israel habitabant, talibus plagis non fuisse percussam, et inde potuerunt incantatores haurire aquam, quam in sanguinem verterent, vel ranas educere ad ostentationem magicæ potentiæ; quanquam potuerunt etiam, postquam illa compressa sunt, facere : sed Scriptura narrando conjunxit quod postea fieri potuit.

Vers. 10-14. — *Qui respondit* : *Cras*. (Theod.) Pharao cum scire vellet an Moysi et Aaron preces aliquid apud Deum valerent (illos enim per noctem quiescere existimabat), ait : *Cras*, ut ipsemet ad fluvium profectus, videret an ranæ cessassent. C Quamobrem Deus, ut Mosi crederetur, non tantum eo ipso tempore quo Moses constituerat, ranas cessare fecit, sed et eas quæ in terra erant interire jussit, ut ne easdem rediisse existimarent.

Vers. 15.— *Videns autem Pharao*, etc. (Aug. *Quæst.* 24.) Hic apparet non ideo tantum Pharaonem obduratum quod incantatores similia fecerunt, etc., *usque ad* non dixit munera, vel præmia, sed judicia tua.

Vers. 16, 17. — *Extende virgam*, etc. *Mystice*. Moses virga castigans Ægyptum legem significat, quæ mundum decem plagis mandatorum corripit. Virga quoque per quam Ægyptus corrigitur, et Pharao superatur, crux Christi est, per quam mundus vincitur et diabolus superatur vel triumphatur. Virga projecta fit serpens, qui sapientiam significat, se- D cundum illud Matth. x : *Estote prudentes sicut serpentes*, etc. Virga serpentes magorum devoravit, et crux Christi, cujus prædicatio videtur stultitia, omnem sapientiam mundi superat. Unde : *De me enim ille scripsit* (*Joan.* v). Virga in terram projecta versa est in serpentem, quia cum mysterium crucis ad fidem hominum venit, sapientiam mundi stultam fecit.

Et sint sciniphes, etc. (Orig.) Hoc animal pennis suspenditur per aera volitans, sed ita subtile et minutum, ut oculi visum, nisi acute cernentis, effugiat. Corpus tamen cum insederit, acerbissimo terebrat stimulo, ut quem volantem videre quis non valet, sentiat stimulantem. Hoc ergo animal arti dialecticæ

comparatur, quæ minutis et subtilibus verborum stimulis animas terebrat, et tanta calliditate circum venit, ut deceptus nec videat nec intelligat unde decipiatur.

(Rab.) *Moraliter.* Tertium præceptum : *Memento diem sabbati sanctificare.* Quo insinuatur vacatio et tranquillitas mentis, quam bona conscientia facit. Ibi sanctificatio, quia ibi Spiritus Dei. Unde : *Super quem requiescet Spiritus meus nisi super humilem et quietum?* etc. (*Isa.* LXVI). Inquieti ergo a Spiritu sancto resiliunt, provocatores rixarum, amatores calumniarum, nec admittunt quietem sabbati spiritualis. Esto ergo mansuetus, non sit tumultus in corde tuo, volitantibus per corruptionem phantasmatibus et pungentibus te. Audi Deum dicentem psal. XLV : *Vacate et videte quoniam ego sum Deus.* Tu per inquietudinem vacare non vis, et cæcatus exigis videre quod non potes. Attende enim contrariam plagam : sciniphes nati sunt in terra Ægypti de limo, muscæ scilicet minutissimæ inquietissimæ, inordinate volantes, in oculos ruentes, et negantes hominibus requiem; dum abiguntur, redeunt; sic phantasmata inquietorum. Præceptum tene, plagam cave.

Vers. 18. — *Erantque sciniphes.* Sanguis est doctrina philosophorum : ranæ, figmenta poetarum; sciniphes, sophismata dialecticorum : quæ omnia mundum deceperunt.

Vers. 19. — *Digitus Dei est hic*, etc. (Isid. ex Aug. *ep.* 119.) In tertio signo magi deficiunt, dicentes : *Digitus Dei est :* qui typum hæreticorum et animositatem habuerunt. Unde : *Sicut Jamnes et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem*, etc. (*II Tim.* III). Hi autem qui per mentis corruptionem inquieti fuerunt, in tertio signo defecerunt, fatentes sibi adversum Spiritum sanctum, qui erat in Mose. Tertio enim ponitur loco Spiritus, qui est digitus Dei : qui sicut placatus requiem præstat mitibus et humilibus corde, ita iratus immites et superbos per inquietudinem exagitat, quam muscæ gravissimæ significaverunt, sub quibus magi defecerunt, dicentes : *Digitus Dei est hic*, ne intelligant unde decipiantur.

(Strab.) Notandum quia tertio signo victi sunt magi, quia omnis perfidia et mundana sapientia, vel philosophia, fide Trinitatis vincitur. Cum enim philosophiam invenerint, et de machina totius mundi disputaverint, ad cognitionem Trinitatis pervenire nequiverunt. Per digitum Spiritus sanctus intelligitur, non quod minor sit Patre et Filio, sed quia in digito plurimæ divisiones sunt, et per Spiritum sanctum datur divisio gratiarum.

(Aug., *quæst.* 25 *in Exod.*, tom. III.) Quod dixerunt magi ad Pharaonem, etc., *usque ad*, quamvis de Filio non tacuerunt.

Vers. 20. — *Hæc dicit Dominus*, etc. (Rab.) Quartum præceptum : *Honora patrem tuum et matrem tuam.* Huic contraria est quarta plaga, scilicet cynomyia, id est, canina musca : caninum est parentes non agnoscere; unde catuli eorum cæci nascuntur.

A Vers. 21. — *Omne genus muscarum.* (Isid.) *Mystice.* Quarto loco Ægyptus muscis percutitur. Musca autem insolens et inquietum animal est, in qua insolentes curæ carnalium desideriorum figurantur. Ægyptus vero muscis percutitur, quia corda eorum qui sæculum diligunt, desideriorum inquietudinibus feriuntur. LXX : *cynomyiam*, id est, muscam caninam, posuerunt : per quam canini mores significantur, in quibus humanæ mentis voluptas, et libido carnis arguitur. Potest etiam forensis eloquentia hominum significari per muscam caninam, qui velut canes alterutrum se lacerant.

(Procop.) Deus non magnis belluis utitur in expugnanda Ægypto, sed contemptissimarum bestiolarum et insectorum ministerium accersit : ne scilicet
B illarum potentiæ ascriberetur effectus. Abjectis illis et infirmis bestiolis tribuit vires inexpugnabiles, adeo ut desperet Ægyptus se posse illis bestiolis resistere, et clamitet : *Digitus Dei hic est :* Nam manum Dei non feret universus mundus conglobatus.

(Orig.) Cynomyia hæreticorum [*Al.*, Cynicorum] secta, qui ad reliquas deceptionis suæ improbitates, voluptatem et libidinem summum prædicant bonum. Quoniam igitur per hæc singula prius deceptus est mundus, merito adveniens sermo et lex Dei hujusmodi correptionibus arguit, ut ex qualitate pœnarum qualitates proprii cognoscant erroris.

Vers. 22, 23. — *Faciamque mirabilem*, etc. (Aug., *quæst.* 26.) Hoc in prioribus signis intelligendum est
C factum esse, ut terra in qua habitabat populus Dei nullis talibus plagis vexaretur. Opportunum autem fuit ut ibi hoc aperte poneretur; unde jam incipiunt signa, quibus magi similia non conati sunt facere. Pro certo est enim quia ubique fuerant sciniphes in regno Pharaonis, non autem fuerant in terra Gessen vel Gesen : ibi conati sunt magi similia facere, nec potuerunt : quousque ergo deficerent, nihil de illius terræ separatione dictum est, sed ex quo cœperunt ea fieri quæ illi nec auderent conari.

Vers. 24, 25. — *Et venit musca gravissima*, etc. (Aug., *ibid.*) Musca pro multitudine muscarum posita. Nescio enim quomodo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus hominum : sæpe plus videtur quod singulariter, quam quod pluraliter, dicitur;
D verbi gratia : Est illic miles, quam sunt milites illic; est illic piscis, plus significat quam sunt illic pisces.

Vers. 26-31. — *Abominationes.* Perversi abominantur bona Ægyptii, id est, cives hujus sæculi abominantur oves, id est, simplicitatem bonorum. Sicut enim boni abominantur mala, ita mali bona. Unde abominantur boni virum impium, et impii eos qui in recta sunt via.

(Aug. *Quæst.* 28.) In eremum dicebat Moyses se velle ire ubi Ægyptii non viderent abominationes suas. Hoc autem intelligendum est mystice significari, quod de pastoribus diximus, qui erant Ægyptiis abominabiles : et ideo separatam terram Israelitæ

receperunt in Ægypto. Sic enim sacrificia Israelitarum abominationes sunt Ægyptiis, sicut iniquis vita justorum. A

(STRAB.) *Historice.* Ægyptii abominantur oves et eas adorant propter Jovem Ammonem, qui cum capite arietino pingitur. Item : bovem colunt Ægyptii, qui consecratus est Api, sicut vacca Isidi. Apis enim erat maximum numen Ægyptiorum, qui semel in anno certo tempore apparebat sacerdotibus eorum. Illi vero cum hymnis et laudibus eum prosequentes, quasi lymphatici prophetabant.

(GREG., lib. XVIII *Moral.*, c. 28, tom. II.) Ægyptus muscis percutitur, etc., *usque ad Vacate et videte, quoniam ego sum Deus.*

VERS. 32. — *Et ingravatum est*, etc. (AUG., *quæst.* 29.) Cum ablata esset locusta, dictum est de Pharaone : *Ingravavit Pharao cor suum etiam in hoc tempore, et noluit dimittere populum.* Certe nunc non dictum est, Ingravatum est cor Pharaonis, sed *ingravavit Pharao cor suum.* Sic utique in omnibus plagis. A voluntate hominis est origo vitiorum. Moventur autem causis corda hominum, alia sic, alia vero sic, etiam non diversis causis, sæpe diverso modo, secundum proprias qualitates, quæ ex voluntatibus veniunt.

CAPUT IX.

VERS. 1-6. — *Dixit autem Dominus ad Moysen*, etc. (PROCOP.) Primi inter jumenta computantur equi, qui sunt mendaces seu falsi ad salutem. Deinde jumenta immunda, quæ nec ungulas findunt, nec ruminant, curru tamen junguntur. Deinceps cameli, qui quamvis propter ruminationem quasi mundi reputentur, tamen quia eorum ungula non sulcatur, censentur immundi. Verumtamen partim mundæ partim immundæ conditionis cameli perhibentur. Cæterum quia hæc plaga, ut parum noxia propter vilitatem immundorum animalium credebatur, transit ad boves, dehinc ad placidissimum animalium, ovem.

(ORIG., *hom.* 4.) Quinto loco animalium nece vel pecudum Ægyptus verberatur. In quo vecordia vel stultitia mortalium arguitur, qui tanquam irrationabilia pecora cultum et vocabulum Dei imposuerunt figuris, non solum hominum sed pecudum ligno et lapidibus impressis : Ammonem Jovem in ariete venerantes, Anubim in cane, Apim in tauro, et cætera portenta deorum, quæ Ægyptus miratur, ut quibus cultum credebant esse divinum, in his viderent miserandum supplicium.

(RAB. *in Exod.*, tom. II.) Quintum præceptum est : *Non mæchaberis*, etc., *usque ad* attende plagam : si pecus es, saltem mori time.

VERS. 7. — *Ingravatumque est*, etc. (AUG., *quæst.* 30.) Si pecora Israelitarum morerentur, videretur causa competens quare cor ejus gravaretur ad contemptum Dei, tanquam si magi ejus pecora Israelitarum occidissent; sed unde debuit ad timendum vel credendum moveri, ingravatum est, et illa ingravatio etiam hucusque progressa est.

VERS. 8. — *Tollite plenas*, etc. (AUG., *quæst.* 31.) Alia littera : *Sumite plenas manus vobis favillæ de fornace, et asperget Moyses*, etc. Superiora signa virga fiebant, quam non Moyses, sed Aaron extendebat super aquam, vel ad terram percutiebat. Nunc vero interpositis duobus signis, de cynomyia scilicet et mortibus pecorum, ubi nec Aaron nec Moyses aliquid manu operantur, dicitur ut Moyses favillam spargat in cœlum; ambo jubentur sumere, sed ille spargere non in terram sed in cœlum : tanquam Aaron (qui datus erat ad populum) terram percutere deberet, vel in aquam sive in terram manum extendere; Moyses vero, qui erat in his quæ ad Dominum, favillam jubetur spargere. Quid duo illa superiora signa, ubi nec Moyses nec Aaron aliquid B manu operantur? Quid sibi vult ipsa diversitas? Neque enim nihil.

(RAB.) Sextum præceptum : *Non occides;* sexta plaga, pustulæ in corpore, vesicæ bullientes et scatentes, incendia vulnerum et favillæ fornacis. Ardent enim homicidæ ira, insania. Si posses videre animas homicidarum, plus plangeres eas quam putrescentia corpora ulceratorum.

VERS. 9-12. — (ORIG., *ibid.*) *Vulnera et vesicæ* cum fervore in sexto verbere producuntur. In ulceribus dolosa purulentaque malitia arguitur; in vesicis tumens et inflata superbia : in fervore, ira et furoris insania.

VERS. 13-15. — *Induravitque Dominus cor*, etc. C (ORIG., *ibid.*) Nota quia in sexta plaga non dicitur, Induratum est cor Pharaonis, sed aliquid terribilius additur; scriptum est enim *quia induravit Dominus cor Pharaonis*, etc. Rursus in septima cum grando et ignis Ægyptum vastat, induratur quidem cor Pharaonis, sed non a Domino. In octava vero, ubi locusta producitur, dicitur Dominus indurare cor Pharaonis. Et in nona cum tenebræ palpabiles fiunt, tandem vero cum, exstinctis primogenitis, Israelitæ discessissent, ita dicitur : *Et induravit Dominus cor Pharaonis regis Ægypti et servorum ejus, et insecutus est eos.* Sed et cum Moyses de terra Madian ad Ægyptum mittitur et præcipitur ei facere prodigia, additur : *Facies ea in conspectu Pharaonis : Ego autem indurabo cor Pharaonis*, etc. Hinc primum D dictum est a Domino : *Ego indurabo cor Pharaonis*, etc. Secundo quoque, enumeratis principibus, Israel dicitur : *Ego indurabo cor Pharaonis*, etc. Non frustra facta est ista varietas, ut nunc dicatur Dominus indurasse cor Pharaonis, nunc sponte esse induratum. Video Paulum tanquam intelligentem quid differat, induratum esse cor Pharaonis, et indurasse Dominum cor Pharaonis dicere Rom. II : *An divitias bonitatis ejus, et patientiæ et longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*, etc. Hic sine dubio eum qui sponte induratus est, culpat. Alibi vero, velut quæstionem super hoc proponens, dicit : *Ergo cui vult miseretur, et quem vult indurat*, etc. Addit etiam his : *O homo, tu qui es qui respondeas Deo* (*Rom.* IX). Per quod de

eo qui a Domino dicitur induratus, non tam quæstionis solutione, quam apostolica auctoritate respondit, pro incapacitate auditorum, sicut alibi ait (*II Cor.* XII) : *Et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Unde in sequentibus eum qui non tam studiorum merito quam sciendi cupiditate secretioribus se quæstionibus curiosius [curiosus] immergit, deterret dicens Rom. IX : *O homo, quis es qui respondeas Deo.*

(RAB.) Septimum præceptum : *Non furaberis;* septima plaga, grando in fructibus. Nemo enim habet injustum lucrum sine justo damno. Dum furaris, acquiris vestem, amittis fidem : lucrum visibile, damnum invisibile : lucrum de tua cæcitate, damnum de Domini nube. Qui enim malo desiderio forinsecus furantur, de judicio intrinsecus grandinantur, et ager B cordis eorum devastatur.

VERS. 16, 17. *Idcirco autem posui te*, etc. (AUG., *quæst.* 32.) Hæc verba Apostolus posuit, etc., *usque ad* ad eorum utilitatem ergo Pharao est servatus.

VERS. 18. — *En pluam cras*, etc. (ORIG.) Hucusque per errorum suorum figuras mundo supplicia temperantur : post hæc veniunt verbera de supernis.

VERS. 19-21. — *Mitte ergo jam nunc*, etc. (AUG., *quæst.* 35 *in Exod.*, tom. III.) Hoc non tam indignanter quam misericorditer præmonere videtur Deus, etc., *usque ad* quoniam mortem pecorum minatus est Deus, quamvis id Scriptura tacuerit.

(PROCOP.) Cæterum providentia divina factum est C ne jumenta interirent omnia. Nam opus erat jumentis quæ traherent currus quibus Pharao postmodum insecuturus erat fugientes, ut eos in solitudine trucidaret. Verum divina providentia aliter totum gubernavit negotium.

VERS. 22. — *Extende manum*, etc. (PROCOP.) Admonendus est hoc loco lector, Mosem non juberi omnia miranda facere virga, sed saltem quædam : quædam quoque prædicere, ut culices et jumentorum interitum : quædam manuum ministerio peragere, ut dum accipit fuliginem de camino et grandinem concitat. Sed quæ horum est causa? Ne vulgus opinetur magica superstitione virgam esse factam, et ipsi mirificos illos effectus assignarent.

VERS. 23-29. — *Extenditque Moyses virgam*, etc. D (ORIG., *ubi supra.*) Illud quoque notandum, quod quædam verbera inferre dicitur Aaron Pharaoni vel Ægypto, quædam Moses, quædam vero ipse Dominus. In prima enim plaga, ubi aquas vertit in sanguinem, elevat Aaron virgam et percutit aquam. In secunda percutit aquas et educit ranas. In tertia extendit manum et percutit virga pulverem terræ et fiunt sciniphes. In quarta dicitur Dominus fecisse, ut veniret cynomyia. In quinta quoque cum exstinguuntur pecora, dicitur fecisse verbum hoc. In sexta vero Moses aspergit favillam, et fiunt ulcera et vesicæ. In septima elevat manum in cœlum et fiunt voces et grando scilicet, etc. In octava similiter extendit manus in cœlum, et Dominus inducit ventum, et adA ducit locustas. Sed et in nona extendit manum in cœlum, et fiunt tenebræ et caligo. In decima vero finis et perfectio totius operis ministratur a Domino. Sicut enim dicitur : *Et Dominus percussit omne primogenitum in terra Ægypti.*

(IDEM) Est alia observanda differentia : in prima enim plaga cum aqua vertitur in sanguinem, nondum dicitur Mosi ut intraret ad Pharaonem, sed, *vade in occursum ejus*, etc. In secunda vero, constanter et fideliter ministrata prima, dicitur ad eum : *Intra ad Pharaonem*, etc. In tertia vero sciniphes inferuntur, magi cedunt confitentes, quia *digitus Dei est hic.* In quarta vero vigilare jubetur Moses mane, et stare contra Pharaonem procedentem ad aquas, cum cynomyia replentur Ægyptiorum domus. In quinta cum pecora delentur, ad Pharaonem intrare jubetur. In sexta contemnitur Pharao, nec dicitur quod intraverint Moses et Aaron ad eum, quia facta sunt ulcera et vesicæ cum fervore etiam super maleficos, et non poterant resistere Mosi. In septima vigilare jubetur valde mane, et stare contra Pharaonem, cum grandinem et ignem producit et voces. In octava intrare præcipitur ad eum cum locusta producitur. In nona rursus contemnitur Pharao, et Mosi [Moses] præcipitur ad cœlum extendere manus, ut fiant tenebræ palpabiles : nec intrat, sed vocatur ad Pharaonem. Similiter in decima, cum primitiva delentur, et cogitur cum festinatione exire de Ægypto.

Et Dominus dedit tonitrua, etc. (ID., *homil.*, 4.) Vide temperamentum divinæ correctionis : non cum silentio verberat, sed dat voces, et doctrinam cœlitus mittit, per quam possit mundus castigatus culpam suam agnoscere. Dat grandinem per quam tenera vastantur adhuc nascentia vitiorum. Dat et ignem, sciens esse spinas et tribulos quos debebat depasci, de quo dicit Dominus Luc. XII : *Ignem veni mittere in terra* (*Luc.* XII). Per hunc ignem incentiva voluptatis et libidinis consumuntur.

(IDEM.) Sunt alia multa observanda, in quibus divina indicatur sapientia. Primo enim non flectitur Pharao cum aqua in sanguinem vertitur. In secundo parum molliri videtur : *Vocavit enim Moysem et Aaron, dicens : Orate pro me Dominum*, etc. In tertio magi cedunt, dicentes : *Digitus Dei est hic*, etc. In quarto per cynomyiam verberatus, dicit : *Euntes immolate Domino Deo*, etc. In quinto, ubi neces pecudum esse dicuntur, non cedit, sed amplius induravit. Similiter in sexto super plaga ulcerum. In septimo vero, cum grandine vastatur et ignibus, *vocavit Moysen et Aaron, dicens : Peccavi etiam nunc, Dominus justus, ego autem et populi mei iniqui*, etc. In octavo cum locustis urgeretur, festinanter vocavit Mosen et Aaron dicens : *Peccavi ante Dominum Deum vestrum et in vos. Suscipite peccatum meum, etiam nunc orate ad Dominum Deum vestrum.* In nono, cum tenebris suffunditur, vocat Mosen et Aaron, dicens : *Ite et servite Domino Deo vestro.* In decimo, cum primitiva exstinguuntur, vocat eos nocte et dicit :

Surgite, exite de populo meo, vos et filii Israel, etc. Et adjungit : *Benedicite autem et me.* Non possunt hæc explicari nisi eodem spiritu quo gesta sunt, quia, secundum Apostolum (*I Cor.* XIV), spiritus prophetarum prophetis subjectus est ; non ergo quibuscunque ad explanandum dicta prophetarum, sed prophetis dicuntur esse subjecta.

VERS. 30-35. — *Novi autem quod*, etc. (AUG., *quæst.* 35 *in Exod.*) De fragore cœli et grandine exterritus erat Pharao. Unde rogabat Mosen ut oraret pro eo, confitens iniquitatem suam et populi sui. Sed Moses alium timorem quærebat. Facile enim est pœnam timere : sed non est hoc Deum timere, illo scilicet pietatis timore, de quo Jacob dicit : *Nisi Deus patris mei Abraham, et timor Isaac adfuisset mihi, nunc me inanem dimisisses* (*Gen.* XXXI).

CAPUT X.

VERS. 1-3 — ... *Ego enim induravi cor ejus*, etc. (AUG., *quæst.* 36 *in Exod.*) Hæc non ita dixit tanquam opus habeat Deus cujusquam malitia, sed sic intelligendum est ac si diceret : Ego patiens fui super eum et servos ejus, ut non eos auferrem, ut ordine superveniant signa mea super eos ; quia enim patientia Dei obstinatior fiebat malus animus, pro eo quod patiens in eo fui, dicitur, *ingravavi cor ejus.* Plagæ Ægyptiorum eruditio est filiorum Israel, ne similiter indurentur, et similia patiantur. Multato pestilente sapientior erit parvulus.

(ORIG.) Possunt decem plagæ quibus Ægyptus per Israelitas verberatur, Romani regni comparari temporibus, quia hæc in figura nostri facta sunt. Christianus et Israeliticus populus unius Dei est, una utriusque causa subdita fuit, Synagoga Ægyptiis, Ecclesia Romanis. Persecuti sunt Ægyptii, persecuti sunt et Romani. Ibi decies contradicitur Mosi, hic decem edicta contra Christum. Diversæ ibi plagæ Ægyptiorum, diversæ hic calamitates Romanorum. Ibi primum sanguis de puteis et fluminibus manat, hic prima sub Nerone plaga, ut ubique morientium sanguis esset, vel morbis in Urbe corruptus, vel bellis in orbe profusus. Ibi secunda plaga, ranæ in penetralibus, inedia pene habitatores exstinxit : hic sub Domitiano satellites effrenati, jussu cruenti principis, et inopia pene omnes Romanos cives dispersit. Ibi tertia plaga sciniphes, musculæ sævissimæ, quæ media æstate per loca squalida gregatim volant, capillisque hominum setisque pecudum urente morsu inferuntur : hic tertia plaga sub Trajano Judæos excitavit, qui cum ante dispersi, quasi non essent, quiescerent, repentino calore permoti, grassati sunt. Præterea multæ urbes iisdem temporibus corruerunt terræ motu. Ibi quarta plaga, muscæ caninæ, alumnæ putredinis, vermium matres ; hic sub Marco Antonio lues multis infusa provinciis, Italiam et urbem Romam, exercitumque Romanorum per diversa hiberna dispersum, morte dissolutum, putredini et vermibus dedit. Ibi quinta plaga, pecorum et jumentorum : hic sub Severo persecutore civilibus bellis propria viscera et adjumenta reipublicæ, id est, plebes provinciarum et legiones militum, comminutæ sunt. Ibi sexta plaga, vesicæ turgentes ulceraque manantia : hic plaga quæ post Maximini persecutionem fuit, qui specialiter episcopos et clericos, omissa turba populari, Ecclesiarum primates cruciari imperaverat, intumescens crebro ira et perfidia non per vulgi cædem, sed per vulnera morientium principum et potentium exaltata est. Ibi septima plaga, coacta in aere grando, quæ hominibus et jumentis fuit exitio : hic sub Gallo et Volusiano, qui Decio persecutori successerunt, pestis infusa est per omnia spatia Romani regni, et omne prope genus humanum dedit neci. Ibi octava correctio, excitatæ undique locustæ : hic excitatæ undique gentes Romanum orbem cædibus et incendiis vastaverunt. Ibi nona plaga, tenebræ tractabiles, plus periculi comminantes quam facientes : hic Aureliano persecutore decernente, diris turbinibus terribile fulmen sub ipsius pedibus ruit, ostendens quid faceret tantus ultor, nisi patiens esset ; quanquam intra sex menses tres interfecti sunt imperatores, Aurelianus, Tacitus et Florianus. Ibi decima et ultima plaga, primogenitorum interfectio : hic omnium perditio idolorum, quæ primitus facta in primis amabant. Ibi rex potentiam Dei probavit, et sensit, et timuit, et populum Dei liberum dimisit : hic quoque hæc omnia fecit, et etiam credidit.

(IDEM.) Ibi populus Dei non est ad servitutem retractus, nec hic postea ad idololatriam coactus. Ibi Ægyptiorum vasa pretiosa Hebræis tradita sunt : hic Ecclesiæ Christianorum pretiosa paganorum templa cesserunt.

(IDEM.) Ægyptiis post decem plagas dimissos Hebræos persequentibus maris irruit interitus : nos quoque peregrinantes persecutio gentilium manet, donec mare Rubrum, id est ignem judicii, Christo duce et judice transeamus. Qui vero Christianos persequuntur, cum rege suo Antichristo, in stagno ignis æterni submergentur.

VERS. 4-12. — *Ecce ego inducam cras locustam*, etc. (RAB.) Octavum præceptum : *Falsum testimonium non dices :* octava plaga, locusta, animal scilicet dente noxium. Falsus enim testis nocet mordendo et consumit mentiendo. Unde : *Si mordetis et consumitis, videte ne ab invicem consumamini* (*Gal.* V).

(ORIG.) *hom.* 4 *in Exod.*) Puto per hoc genus plagæ dissidentis semper, a se et discordantis humani generis inconstantiam confutari. Locusta enim, cum regem non habeat, secundum Scripturam, ordinatum ducit exercitum : homines vero, cum rationales facti sunt, neque se regere ordinate potuerunt, neque Dei regentis patienter moderamina pertulerunt.

(STRAB.) Per locustam, quæ regem non habet, significatur temeritas illorum qui, licet diversis pœnis multati, semper in duritia sua manent, tanquam nullum habeant rectorem.

Locustam. (Isid.) Locustæ pro mobilitate levitatis accipiuntur tanquam vagæ et salientes animæ pro voluptate sæculi. A

Vers. 13-18. — *Et extendit Moses virgam*. (Rab.) Quædam prodigia fiunt per Mosen, quædam per Aaron, quædam vero per ipsum Dominum; ut cognoscamus in quibusdam per sacrificia sacerdotum et obsecrationes pontificum nos esse purgandos, quos Aaron persona designat: in quibusdam per scientiam legis emendandos, quod Mosi designat officium. In difficilioribus autem ipsius Domini virtute egemus.

(Greg., lib. xxxi, *Moral.*, cap. 20). Exhibitæ cœlitus Ægypti plagæ, etc., *usque ad* cum vanis laudibus quorumdam jam quasi fortium opera enervant.

Vers. 19, 20. — *Non remansit ne una quidem*, etc. (Aug.) Beneficium certe Dei commemoravit Scriptura, quod abstulit locustas, et prosecuta dixit indurasse Dominum cor Pharaonis, beneficio scilicet suo et patientia, qua ille fiebat obstinatior dum ei parceretur: sicut omnia mala corda hominum patientia Dei male utendo durescunt. B

Vers. 21. — *Extende manum*, etc. (Aug.) Tertio dicitur ad Mosen: *Extende manum tuam in cœlum*, ut fieret etiam plaga tenebrarum. Nunquam autem dictum est ad Aaron ut extenderet manus in cœlum. Quod ergo dictum est ad Mosen: *Extende manum tuam super terram Ægypti, et ascendat locusta super terram*, credo id significari, etiam minus posse qui plus potest; non autem continuo cui minora conceduntur, posse majora. C

(Orig.) Nona plaga tenebræ sunt, ut mentis eorum cæcitas arguatur, vel ut intelligant divinæ dispensationis et providentiæ obscurissimas esse rationes. *Posuit* enim Deus *tenebras latibulum suum* (*Psal.* xvii): quas illi audacter et temere perscrutantes, et alia ex aliis asserentes, in crassas et palpabiles errorum tenebras devoluti sunt.

(Strab.) Per tenebras insipientia eorum [Judæorum] ostenditur, qui affligebantur et ignorabant ad quem finem eorum pœnæ devenirent. Etiam vel per tenebras arcanum divini judicii significatur, quo justos misericorditer salvat, impios juste condemnat.

Vers. 24-29. — *Oves tantum*, etc. (Aug. *in Locutionibus in Exod.*, l. 52.) Græcus habet, *præter oves et boves relinquite*, et est inusitata locutio, nisi post distinctionem inseratur, *relinquite*; et subaudiatur, ista, ut sit sensus: Ite præter oves et boves, et relinquite ista. Solet enim talis eclipsis fieri crebro in locutionibus Scripturarum. D

(Rab.) Nonum præceptum: *Non concupisces uxorem proximi tui*: nona plaga, densæ tenebræ. Est enim quædam mœchia etiam in appetendo uxorem alienam quando cuivis non sufficit sua, etiam alienam tentare. Vere densæ sunt tenebræ; nihil enim tam dolet patiens, nihil tam nolit pati faciens: qui hoc facit, vere cæcatur furore horribili

CAPUT XI.

Vers. 2. — *Dices ergo omni plebi*, etc. (Aug., *quæst.* 94 *in Exod.*, tom. III.) Non debet hinc quisque exemplum sumere, etc., *usque ad* ut nec isto damno ferirentur, qui aliis plagis percussi non erant.

Ut postulet vir, etc. (Greg., lib. xxviii *Moral.*, cap. 17.) Mentes usui vitæ carnalis inhærentes, etc., *usque ad* major fortitudo spiritus nuntiatur.

Vers. 3, 4. — *Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis*, etc. Qui scilicet habitabant cum Hebræis in terra Gessen, et pro ipsis novem plagis læsi non erant, ideoque eos diligebant: decima plaga afflicti sunt, cum discessissent Hebræi ab eis.

Vers. 5, 6. — *Et morietur omne primogenitum*, etc. (Orig. *hom.* 4) Ad ultimum primitivorum infertur interitus, in quo fortassis est aliquid supra nostram intelligentiam, quod commissum ab Ægyptiis videatur in Ecclesiam primitivorum, quæ ascripta est in cœlis. Unde etiam exterminator angelus ad hoc ministerium mittitur, qui parcit illis tantum qui utrosque postes agni sanguine signatos habuerunt. Deleentur iterum primogenita Ægyptiorum: sive eos principatus et potestates, et mundi hujus rectores tenebrarum dicamus, quos adventu suo Christus traduxit, id est captivos duxit et captivavit, cum in ligno crucis triumphavit: sive auctores et inventores falsarum religionum, quas Christi veritas cum suis exstinxit auctoribus. Principatus, et potestates, et rectores tenebrarum harum, primogenita sunt Ægyptiorum quod [*Al.*, qui] in ultima plaga, cum scilicet finis mundi advenerit cum separabit oves ab hædis, grana a paleis, damnabuntur, amissa vagandi et tentandi licentia.

(Orig.) *Moraliter*. Anima, dum in hoc mundo in erroribus vivit, ignorantia veritatis, in Ægypto posita est: si appropinquare cœpit lex Dei, aquas in sanguinem convertit, id est fluidam et lubricam juventutis vitam convertit ad sanguinem Veteris vel Novi Testamenti. Deinde educit lex ex ea vanam et inanem loquacitatem adversum Dei providentiam, ranarum querelæ similem. Purgat etiam malignas cogitationes ejus, et sciniphum mordacitati similes calliditatis aculeos discutit. Libidinum quoque morsus cynomyiæ spiculis similes depellit: stultitiamque et intellectum pecudibus similem per quam *homo, cum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus*, etc. (*Psal.* xlviii.) Arguit ulcera peccatorum, arrogantiæ tumorem, et fervorem furoris exstinguit. Adhibet post hæc voces filiorum tonitrui, id est evangelicas et apostolicas doctrinas, et castigationem grandinis, ut luxuriam voluptatesque coerceat; et simul ignem pœnitentiæ, ut dicat: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis* (*Luc.* xxiv)? Nec non locustarum ab ea subducit exempla, quibus depascantur omnes inquieti et turbidi motus ejus, ut discat omnia secundum ordinem facere. Ubi vero sufficienter fuerit castigata pro moribus, cum au-

ctorem verberum senserit, confitens quia *digitus Dei est*, et parum agnitionis acceperit : tunc præcipue gestorum suorum tenebras videt et errorum caliginem, et tunc merebitur ut exstinguantur in ea primogenita Ægypti. Omnis enim anima cum ad supplementum ætatis venerit, et velut naturalis lex cœperit in ea jura sua defendere, primos motus secundum desiderium carnis producit, quos ex concupiscentiæ vel iræ fomite vis incentiva commoverit. Unde quasi privilegium singulare de Christo propheta dicit : *Butyrum et mel manducabit ; priusquam faciat aut proferat maligna, eliget bonum* (Isa. VII); quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, resistet malitiæ, ut eligat quod bonum est. David autem de se dicit : *Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris* (*Psal.* XXIV). Quia ergo hi primi animæ motus secundum carnem prolati in peccatum ruunt, merito in morali loco primogenita Ægyptiorum primitiva ponuntur, quia exstinguuntur si reliquæ vitæ conversatio emendatiorem dirigat cursum. Sic ergo in anima, quam lex divina ab erroribus susceptam castigat, primogenita Ægyptiorum delentur, nisi post hæc omnia in infidelitate perdurans, nolit jungi Israeliticæ plebi, ut exeat de profundo et evadat incolumis, sed in iniquitate permaneat, et descendat tanquam plumbum in aquam validissimam. Iniquitas enim, secundum Zachariam (ZAC. V), sedet super talentum plumbi : et ideo qui permanet in iniquitate, tanquam plumbum demergitur in profondum.

VERS. 7. — *Apud omnes*, etc. (AUG. in libro *Locutionum.*) Elegantissima locutio est : per canem quippe extremum significavit, vel hominum, vel pecorum : ita commendavit quanta in Hebræis quies futura esset, Ægyptiis acerba orbitate clamantibus.

VERS. 9, 10. — *Non audiet vos Pharao*, etc. (AUG., *quæst.* 40 *in Exod.*) Tanquam opus fuerit Pharaonis inobedientia ut signa illa multiplicarentur : quæ utiliter fiebant ad terrendum populum Dei, atque ipsa discretione ad pietatem informandum. Sed hoc Dei fuit, malitia illius cordis bene utentis, non Pharaonis Dei patientia male abutentis.

CAPUT XII.

VERS. 2-4. — *Mensis iste*, etc. (RAB.) Hic est Aprilis, qui apud Hebræos Nisam, apud Macedones Ξανθικός dicitur, et dicitur Aprilis quasi aperilis, quia tunc aperitur terra proferendis virgultis herbis ac floribus : vel Aprilis a Venere, quasi Aphroditis ; Venus enim Græce *Aphrodite* dicitur. Hunc Hebræi primum habent, quia XV Kalendarum ejus prima dies sæculi fuit : quarta decima vero, dies secunda ; tertia decima, tertia : duodecima, quarta : qua sol et luna condita sunt, et tunc primum æquinoctium fuit ; sol enim in oriente, luna in occidente, sphæram mundi ex æquo dividebant.

(STRAB.) Hic est Nisan, secundum Hebræos, in quo factus est mundus, cujus plenilunium post æqui-

A noctium vernale semper est attendendum : in quo populus Israel a servitute Ægypti liberatur, et genus humanum sanguine Christi a potestate diaboli eripitur. Decima die mensis tollitur agnus, quarto decimo immolatur : quia in lege passio Christi figuratur, Evangelii gratia coruscante impletur ; denarius enim, propter decalogum, legem significat ; quaternarius vero, quatuor evangelia.

VERS. 5, 6. — *Erit autem*, etc. (AUG., *quæst.* 42 *in Exod.*, tom. III.) Movere potest illa locutio, etc., *usque ad* quid illo præcepto figuratum sit.

Juxta quem ritum, etc. *Allegorice.* Quia de justis et peccatoribus Christus carnem assumpsit, ut nemo de venia desperaret. Vel quia Christus Judæis hædus erat, dicentibus : *Hic homo peccator est* (*Joan.*
B IX), nobis autem agnus absque macula. Vel quia *in similitudine carnis peccati* apparuit et *pro peccato mortuus est, cum peccatum non haberet* (*I Petr.* II).

(STRAB.) Decima die Aprilis Hierosolymam venit, sequenti vero die exceptus est a turbis cum ramis palmarum et divinis laudibus. Tribus reliquis custoditus est a Judæis usque ad quartam decimam diem, id est, usque ad quintam feriam, qua cum apostolis cœnavit, et post traditus est.

VERS. 7. — *Et sument de sanguine ejus*, etc. (GREG., *homil.* 22 *in Evang.*, tom. II.) Sanguis ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur, etc., *usque ad* quia crucem passionis ejus in fronte portamus.

VERS. 8. — *Et edent carnes*, etc. (GREG., *ibid.*)
C Nocte agnum comedimus, etc., *usque ad* de fermento enim laudem immolat, qui Deo sacrificium de rapina parat.

Cum lactucis, etc. (GREG., *ibid.*) Lactucæ agrestes valde amaræ sunt, etc., *usque ad* ut dispensari omnia per Spiritus sancti potentiam sciat.

VERS. 9-11. — *Caput cum pedibus*, etc. (GREG., *ibid.*) *Caput Christi Deus* (*I Cor.* XI). Caput ergo agni vorare, etc., *usque ad* nemo in hujus vitæ itinere torpeat, ne in patria locum perdat.

(GREG. NYSS., *de Vita Mosis.*) Illis rerum involucris monet ut per hæc ænigmata considerare et intelligere velimus transitum quemdam esse hanc vitam nostram. Nam postea quam ingressi ad eam sumus, necessitate quadam ad exitum semper com-
D pellimur, ad quem paratos nos esse vult manibus et pedibus reliquoque ad iter apparatu. Ne igitur spinis in hoc arduo vivendi itinere pedes lædantur, non nudis pedibus, sed durioribus calceis communiti itinerare debemus. Spinæ autem, quæ pedibus infixæ non solum retinent retardantque, verum etiam enecant, peccata sunt, a quibus durities calceorum defendit, continens videlicet, tenuis ac dura vita, quæ debilitat atque frangit spinarum acumina, quibus a parvo tenuique principio ad anteriora, usque peccata sic ingrediuntur, ut pœnitus occidant. Ad hanc vitam faciendam talaris vestis et effusa, id est voluptuosa et vitiosa vivendi ratio, quæ latissime patet, impedimento est ; quare cingulo quodam tra-

henda est et coarctanda, ne huc atque illuc circumfluat. Cingulus vero modestia est et diligens vivendi ratio, quæ nos monet ad necessitatem, non ad voluptatem, rebus uti. Baculus quo feras repellimus, et nonnunquam sustentamur, spes est. Ex igne autem solum cibus nobis propositus est, quoniam fides, quæ per cibum illum significatur, ardentissima esse debet, nihil humidum aut labile possidens.

Phase. Hebraice est *Pesach* פסח, Græce Πάσχα, id est, *transitus;* quia a filiis Israel ex Ægypto migrantibus primum celebratum est : nobis quoque migrandum est de transitoriis ad æterna, de terrenis ad cœlestia.

Vers. 12, 13. — *In cunctis diis*, etc. Ferunt Hebræi quia omnia idola Ægypti confracta sunt nocte illa et templa, vel motu terræ, vel fluminis Nili inundatione. Allegorice vero nobis egredientibus ex Ægypto errorum idola corruunt, et omnis perversorum dogmatum cultura quatitur.

Vers. 14-17. — *Habebitis autem hanc diem*, etc. (Aug., *in Exod. quæst.* 43, tom. III.) *Et facietis diem hunc in progenies vestras legitimum, æternum* vel *æternalem;* quod Græce dicitur αἰώνιον, non sic accipiendum est, etc., *usque ad* omni tempore præsentis vitæ simplicitas servanda, malitia cavenda.

Vers. 18-20. — *Primo mense quarta decima*, etc. (Rab.) *Mystice.* Vespera quarti decimi diei primi mensis, in quo Pascha celebratur, et agni immolatio perficitur, depositionem veteris hominis significat, et initium novi, qui in baptismo Christi mortem figurante inchoatur. Unde : *Quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in mortem ipsius baptizati sumus*, etc. (*Gal.* III). A vespera ergo quarti decimi diei primi mensis usque ad vesperam vicesimi primi integram, scilicet septimanam, azyma jubemur [jubentur] comedere, quia a perceptione baptismi usque ad finem vitæ simpliciter et sine dolo debemus vivere. Unde Petrus : *Deponentes omnem malitiam et omnem dolum et simulationem, sicut modo geniti infantes*, etc. (*I Petr.* II).

Vers. 21. — *Seniores.* Nota quod non pueris, non juvenibus, mandata Dei primo communicat, sed senioribus, quia in senibus est sapientia, et in multo tempore prudentia.

Vers. 22. — *Fasciculumque hyssopi*, etc. (Strab.) Hyssopus herba est humilis, nascens in petris, purgans pectus et pulmonem : et significat veram humilitatem, cujus exemplum Christus nobis in semetipso præbuit. Fasciculum ergo hyssopi sanguine tingimus, quando, memores humilitatis Christi, eum imitari studemus.

Tingite in sanguine, etc. (Aug., *quæst.* 46 *in Exod.*) Quæritur quem sanguinem dicat juxta ostium, cum illius agni sanguinem velit intelligi, cujus immolatione Pascha fit. An præcipit eo modo consequenter fieri, quamvis hoc tacuerit, ut idem agnus juxta ostium occidatur? An, quod est credibilius, ideo dixit *ex sanguine qui est juxta ostium*, quia ille qui liniturus est, vas ipsum in quo sanguinem excepit, juxta ostium positurus est, ut ad manum habeat dum tingit.

Vers. 23-29. — *Et non sinet percussorem*, etc. (Strab.) Utrum percussor bonus angelus an malus fuerit, non necesse est inquiri : quicunque enim fuit, præcepto Domini obedivit. Sciendum tamen quod tales pestes mali angeli facere solent, permissione Dei.

Decimum præceptum est : *Non concupisces rem proximi tui*, etc. Huic contraria est decima plaga, mors primogenitorum. Alio præcepto furtum prohibetur, quo et rapina damnatur : pejus enim est eripere violenter quam latenter. Auferre ergo volens aperte vel occulte præceptum suum habet : concupiscere autem rem proximi, etiamsi justa successione quæras, non licet. Qui enim volunt res alienas tanquam juste possidere, et hæredes quærunt morientibus illis esse. Cum laudas rem relictam quasi jure possidentem, Deus damnat injuste cupientem. Qui enim quæris ab aliquo hæres fieri, non vis ut habeat hæredes, in quibus nihil charius primogenitis est. Jure ergo in primogenitis tuis puniris, qui cupiendo res alienas, quasi juris umbram perquiris, et, quæ meliora sunt, cordis primogenita perdis. Primogenita quidem fides est. Nemo enim bona facit, in quo fides non præcessit. Omnia opera bona sunt filii spirituales, sed inter hos primogenita fides. Quisquis ergo rem occulte cupis alienam, interius fidem perdis. Servis enim non charitate, sed fraude, velut amans eum quem mori desideras, ut succedas.

Vers. 30-33. — *Neque enim erat domus*, etc. (Aug., *quæst.* 44 *in Exod.*) Cum primogeniti tantum morerentur, quomodo nulla erat domus in qua non esset mortuus? An et hoc divinitus fuerat procuratum, ut in omnibus domibus essent primogeniti, in quibus percuterentur Ægyptii, etiam qui habitabant in terra Gessen? Hominum quippe erant hic, vel animalium, non terræ; id est, homines et animalia primogenita moriebantur, occulto et angelico percussu : non aliquid in terra vel in cœlo factum erat, sicut rana, vel locusta, vel tenebræ. A talibus enim plagis cum terra Gessen fuisset aliena, perveniebat beneficium ad Ægyptios qui in ea cum Hebræis morabantur : hac vero omnes percussi sunt.

Vers. 34. — *Conspersam farinam*, etc. (Aug.) *Mystice.* Sine fermento proficiscuntur filii Israel de Ægypto; ut exeuntes de hoc sæculo abjiciamus fermentum malitiæ et nequitiæ, et epulemur in azymis sinceritatis et veritatis.

Vers. 35, 36.—*Et petierunt*, etc. (Aug., *quæst.* 45.) Hoc jam factum fuerat ante mortes primogenitorum. Sed nunc per recapitulationem repetitur, nam narratum est quando factum est. Modo enim quomodo posset fieri ut in tanto luctu ista accommodarentur : nisi forte quis dicat etiam ista plaga non fuisse percussos Ægyptios qui cum Hebræis habitabant.

Vasa aurea, etc. Hæc doctrinas significant, quæ ex ipsa consuetudine gentium non inutili studio discuntur; vel animas pretiosas ex gentibus, tanquam

vasa aurea et argentea; cum vestibus, id est, corporibus: quæ se adjungunt populo Dei, ut semel de hoc sæculo tanquam de Ægypto liberentur.

VERS. 37-45. — *Profectique sunt*, etc. (ORIG. *hom.* 5 *in Exod.*). Qui de Ægypto parat proficisci, qui cupit obscuros mundi actus et errorum tenebras relinquere, primo ei ex Ramesse proficiscendum est, quæ interpretatur *commotio tineæ*. Si vis venire in hoc ut Deus sit tibi dux, et sequatur petra, quæ escam spiritalem et potum tribuat, exi de Ramesse, ne thesaurizes ubi tinea exterminat, et fures effodiunt, etc. *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, et veni, sequere me* (*Matth.* VI), hoc est proficisci de Ramesse, et sequi Christum.

De Ramesse in Socoth, etc. (ORIG. *ibid.*) Videamus quis sit castrorum locus ad quem venitur. De Ramesse venerunt in Socoth, quod interpretatur *tabernacula*. Cum ergo, relinquens Ægyptum, discusseris tineas totius corruptelæ, et vitiorum incitamenta rejeceris, habitabis in tabernaculis, quibus scilicet nolumus exspoliari sed supervestiri. Habitatio autem tabernaculorum expeditum indicat esse eum qui festinat ad Deum. Sed nec in hoc standum est: movenda sunt etiam castra de Socoth, et festinandum est in Othon, quod interpretatur *signa eis*, quia hic scilicet audies quod Deus antecedat eos per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis; non hic in Ramesse, nec in Socoth, quæ secunda sunt castra. Tertia sunt in quibus fiunt signa divina: hoc erat triduum ad quod festinabant Moses et Aaron, et contradicebat Pharao dicens: *Non eatis longius*. Nolebat ad locum signorum pervenire filios Israel, ut possent tertii diei frui mysteriis. Unde Ose. VI: *Resuscitabit nos Deus post biduum, et in die tertia resurgemus, et vivemus in conspectu ejus*. Prima dies nobis Christi passio; secunda, qua in infernum descendit; tertia, qua resurrexit: ideo in tertia die antecedebat eos per diem in columna nubis; per noctem vero, in columna ignis. *Necessarium est ergo ut qui baptizantur in Christo, in morte ipsius baptizentur, et cum ipso sepeliantur, et die tertia resurgant, quos scilicet secum suscitavit et fecit consedere in cœlestibus* (*Rom.* VI).

Sexcenta fere millia, etc. (AUG., *quæst.* 47.) Quæritur utrum ad tantum numerum pervenerunt Hebræi per eos annos in Ægypto, etc., *usque ad* id est, post mortem Joseph dura servitute oppressi sunt.

VERS. 46-51. — *Nec illius*, etc. Os Christi in cruce non est confractum, quia videntes eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura: vel robur divinitatis in carne per blasphemiam non corrumpitur, quia non est purus homo, sed verus Deus.

CAPUT XIII.

VERS. 2-8. — *Sanctifica mihi omne primogenitum*, etc. Quia occidi omnia primogenita Ægyptiorum in liberatione vestra.

VERS. 9-12. — *Et erit quasi signum*, etc. (AUG., *quæst.* 48 *in Exod.*). Quid est quod ait cum de pascha præcipit, etc., *usque ad* alioquin gratia jam non esset gratia.

VERS. 13-15. — *Omne autem primogenitum hominis*, etc. (CYRILL.) Primogenita hominum redimi jubet, ut homicidium vetet: qui omnia ut incorruptibilia essent, creavit.

(GREG., lib. XXVII *Moral.*, cap. 1.) Asinus immunditiam, ovis innocentiam significat. Asini ergo primogenitum ove mutare, est immundæ vitæ primordia innocentiæ simplicitate convertere, ut postquam peccator illa egit quæ ut immunda Dominus respuit, ea jam agendo proferat quæ Dei sacrificio imponat. Omnes enim in peccato nati sumus, et ex carnis delectatione concepti, culpam originalem nobis contraximus. Unde etiam voluntate nostra peccatis implicamur. Sed et qui post malitiam carnis ad innocentiam convertitur cordis, primogenitum asini mutat ove, malitiam scilicet prioris vitæ. Qui enim qualis prius fuit desinit esse, et apprehensa carnis munditia innocentiam custodit, in oblationem Dei primogenitum asini ove mutavit.

VERS. 16. — *Et quasi appensum*. Hoc male intelligentes Judæi, pictatia vel phylacteria capitibus circumligabant, in quibus decem verba scripta ante oculos habebant.

VERS. 17. — *Igitur cum emisisset*, etc. (GREG. lib. XXIV *Moral.* cap. 13). Sæpe conversi in ipso aditu suæ conversionis tranquillitatem carnis, dona prophetiæ, prædicamenta doctrinæ, signorum miracula vel gratiam curationum accipiunt. Postea duris tentationum probationibus fatigantur, a quibus liberos se esse credebant: quia si in principio tentationum amaritudo pulsaret, facile ad vitia redirent, a quibus non longe recesserunt. De Ægypto ergo exeuntibus e vicino bella subtrahuntur: quia relinquentibus sæculum quædam prius tranquillitas ostenditur, ne in ipsa teneritudine et inchoatione turbati, ad hoc quod reliquerant, redeant: prius ergo suavitatem securitatis sentiunt, prius pacis quiete nutriuntur; post cognitam vero dulcedinem tanto tolerabilius tentationum certamina sustinent quanto in Deo altius cognoverunt quæ ament.

VERS. 18-20. — *Non eos duxit Deus*, etc. (AUG., *quæst.* 49). Hic ostenditur omnia fieri debere quæ consilio recte fieri possunt, ad evitanda ea quæ adversa sunt, etiam cum Deus apertissime adjutor est (*Epist. ad Dam.*, tom. I).

Et armati ascenderunt filii, etc. (HIERON.) Aquila, qui non contentiosus, ut putant, sed studiosus verbum interpretatur ad verbum, ubi LXX posuerunt, *quinta autem generatione ascenderunt filii Israel de terra Ægypti*, transtulit, *et armati ascenderunt filii Israel de terra Ægypti*, licet pro eo quod nos *armati* diximus, secundum Græci sermonis ambiguitatem *instructi* vel *muniti* propter supellectilem quo Ægyptios exspoliaverunt, possit intelligi. Sed ubi LXX, *quinta generatione* posuerunt, qui Hebræorum libros diligenter inspexerunt, non quinta, sed quinque, scriptum afferunt, ut sit sensus: quinque autem as-

cenderunt filii Israel de terra Ægypti; quod quia minus videbatur intelligi, adjuncta generatio est. Aquila vero, et in cæteris, et in hoc præcipue loco, proprie transtulisse dicitur, sicut synagogarum consonant universa subsellia.

(Aug., *quæst.* 53.) *Quinta autem progenie*, etc. Utrum progeniem in centum annis vult computare, etc., *usque ad* Naason genuit Salmon.

Vers. 21-22. — *Dominus autem præcedebat eos*, etc. (Orig.) Cum a te tertiæ diei mysterium fuerit receptum, incipiet te deducere Deus et viam salutis ostendere.

(Greg.) In igne terror, in nube visionis lene blandimentum. Dies, vita justi; nox, peccatoris. Unde Ephes. v : *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*, etc. In die per nubem columna monstrata est, et in nocte per ignem; quia omnipotens Deus et blandus justis, et terribilis apparebit impiis. Hos ad judicium veniens, per lenitatis mansuetudinem mulcet, illos per justitiæ districtionem terret. Aliter columna nubis in eremo populum præibat, et splendore ignis non in die, sed in nocte radiabat : quia Christus conversationis suæ exemplo ducatum sequentibus præstans, de justitia sua confidentibus nulla luce claruit; peccatorum vero tenebras agnoscentibus, igne sui amoris infulsit. Christus nubes et columna, quia rectus, et firmus, et fulciens infirmitatem nostram; quia nocte lucens, per diem non lucens, *ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant* (*Joan.* ix). Christi quoque sacramentum tanquam in die manifestum est in carne velut in nube : in judicio vero tanquam in terrore nocturno; quia tunc erit magna tribulatio, tanquam ignis lucebit justis, et ardebit injustis.

CAPUT XIV.

Vers. 2. — *Phihahiroth, quæ est inter Magdalum*, etc. (Orig., *hom.* 5 *in Exod.*) Videamus quæ via præcipitur eligenda. De Othon, inquit, conversi, iter facite inter Epauleum et Magdalum, quod est contra Beelsephon, etc. Epauleum *ascensio tortuosa*, Magdalum *turris*, Beelsephon *ascensio speculæ*, vel *habens speculam*, interpretatur. Credebat forsitan quod ostenderet Deus planum iter et molle, sed ascensio est et tortuosa. Non enim proclive iter est quo tenditur ad virtutes, sed ascenditur anguste et difficulter. Unde Matth. vii : *Arcta est enim et angusta via quæ ducit ad vitam*. Est ergo iter quo inceditur *ascensio tortuosa*, et *ascensio speculæ* vel *habens speculam*. Ascensio ad actus pertinet, specula ad fidem; ostenditur ergo quia et in actibus et in fide multa est difficultas, multus labor : multæ enim tentationes nobis occurrunt, multa offendicula, volentibus agere quæ Dei sunt. Deinde in fide multa invenies tortuosa, plurimas quæstiones, objectiones hæreticorum, contradictiones infidelium : hoc ergo iter agendum est sequentibus Dominum. Sed et turris est in hoc itinere, de qua dicitur Luc xiv : *Quis vestrum volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus, si habet unde perficiat?* Ista est ergo turris ex his ardua et excelsa virtutibus; quod videns Pharao dicit : Errant isti. Apud Pharaonem, qui Deum sequitur errare dicitur, quia iter sapientiæ tortuosum, multas habens difficultates et anfractus. Si confitearis unum Patrem invisibilem, et unum unigenitum ejus Jesum Christum, et unum Spiritum sanctum, tortuosum, difficile et incredibile videtur hoc in infidelibus. Si dicis Deum majestatis crucifixum filium hominis esse, qui de cœlo descendit : tortuosa videntur hæc et difficilia ; qui audit (nisi eum fide audiat), dicit quia errant isti. Sed tu fixus esto in hac fide, sciens quia Deus ostendit tibi hanc viam fidei, qui ait : Tollentes de Othon castra, collocate inter Epauleum et Magdalum.

Fuisset. (Orig.) Fugiens Ægyptum venis ad ascensionem operis et fidei, et ad ædificium turris : venis ad mare, et occurrunt tibi fluctus tentationum. Unde II Tim. iii : *Qui enim volunt pie vivere in Christo, persecutionem patiuntur*, quia tentatio vita nostra est super terram. Sed si Moysen, id est legem Dei, sequeris, Ægyptus te insectatur. Sed vide quid fiet : *Levavit*, inquit, *angelus Domini, qui antecedebat castra Israel, et abiit post illos. Elevavit et columnam nubis a facie eorum, et stetit post illos, et intravit inter castra Ægyptiorum et Israel*. Hæc columna nubis populo Dei efficitur murus : Ægyptiis imponit tenebras; non transfertur columna ignis ad Ægyptios, ut videant lucem : sed nubis, ut in tenebris maneant, quia dilexerunt tenebras, non lucem. Et tu ergo si ab Ægyptiis recedas, si de potestate dæmonum fugias, vide quanta tibi præparantur auxilia, dummodo in fide fortis permaneas : nec Ægyptiorum equitatus et quadrigæ perterreant, nec reclames contra Dei legem, id est Moysen, dicens : *Tanquam non essent sepulcra in Ægypto, ita eduxisti nos*.

Vers. 11-12. — *Forsitan non erant sepulcra*, etc? (Orig., *homil.* 5 *in Exod.*) Hæc fatiscentis in tentatione animi verba sunt : beatus est qui sic tentationes excipit ut nulla ei cogitatio ambiguitatis obrepat. Petro etiam dicitur Matth. xiii : *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Tentationis et fragilitatis hæc verba sunt. Alioquin falsum est, melius est enim in eremo mori quam Ægyptiis servire. Qui enim in eremo moritur, hoc ipso quod separatus est ab Ægyptiis, id est rectoribus tenebrarum et e potestate Satanæ, habuit aliquem profectum, etiamsi ad integrum non potuit pervenire. Melius est enim perfectam vitam quærenti in itinere mori, quam nec proficisci. Unde eorum videtur falli opinio, qui dum arduum et periculosum iter virtutis exponunt, nec incipiendum judicant. Melius est enim in itinere mori, quam inter Ægyptios necari et falsis atque amaris fluctibus obrui.

Vers. 13-14. — *Ægyptios enim quos nunc*, etc. (Aug. *quæst.* 5 *in Exod.*) *Sicut enim vidistis Ægyptios hodie, non apponetis amplius videre eos in æternum tempus*. Quomodo autem sunt accipienda hæc ver-

verba, cum viderint postea Israelitæ Ægyptios? An quia isti qui tunc videbant, non eos ulterius viderunt, quia et illi mortui sunt qui sequebantur, et isti omnes quisque die mortis suæ? Nam posteri eorum viderunt posteros illorum. An, non eos videbitis sicut hodie, intelligendum est, non sicut hodie persequentes et inimicos, ut nulla sit quæstio nec de æterno tempore quod hic posuit, quia etsi videbunt se utrique tempore resurrectionis, non sic ut hodie.

VERS. 15-17. — *Quid clamas ad me?* etc. (GREG.) Voces apud aures Dei non faciunt verba nostra, sed desideria. Æternam enim vitam si ore petimus, nec corde desideramus, clamantes tacemus: si vero corde desideramus, ore tacemus, tacentes clamamus. Unde in eremo cum populus vocibus perstreperet, et Moses a strepitu verborum taceret, silens auditur, et dicitur ei: *Quid clamas ad me?* In desiderio enim clamor secretus non pervenit ad aures humanas, divinas replet.

(ORIG., *ut supra.*) Nulla vox Moysi auditur, et Dominus dicit: *Quid clamas ad me?* Velim scire quomodo sancti clamant sine voce ad Deum. Apostolus ad Gal. IV, dicit: *Quia dabit Deus Spiritum Filii sui in cordibus nostris clamantem: Abba, Pater.* Et addit: *ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Et iterum Rom. VIII: *Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus.* Sic ergo postulante Spiritu sancto per silentium clamor sanctorum auditur. Jubetur Moses virga percutere mare, ut ingredienti populo Dei cedat, et aquæ quæ timebantur, dextra lævaque murus effectæ, non solum perniciem nesciant, sed etiam munimen exhibeant. Soliditatem recipit liquor, et solum maris arescit in pulverem: bonitatem Creatoris intellige, si voluntati ejus obtemperes, si legem ejus sequaris, elementa tibi contra naturam servire compellit. Audivi a majoribus traditum quod singulis tribubus singulæ aquarum divisiones factæ sunt, et propria unicuique via. Idque ostenditur ex eo quod dicitur psalmo CXXXV: *Qui divisit mare Rubrum in divisiones*, etc. Et alibi, psal. LXVII: *Ibi Benjamin minor in stupore. Principes Juda, duces eorum, principes Zabulon et principes Nephthali:* proprius unicuique tribui enumerari videtur ingressus. Apostolus baptismum in Mose consummatum dicit in nube et in mari, ut qui baptizaris in Christo, in aqua et in Spiritu, scias te insectari Ægyptios et ad servitium revocare, rectores scilicet mundi, et spirituales nequitias, quibus ante servisti. Sed tu descendis in aquam, et evadis incolumis et novus ascendis peccatorum sordibus ablutus, paratus ad cantandum novum canticum. Ægyptii insequentes merguntur in abyssum, et si rogare videntur Jesum ne eos iterum mergat in abyssum.

(ID.) Aliter, si Ægyptum fugias, id est ignorantiæ tenebras, si sequaris Mosen, id est Dei legem, occurrat autem mare, id est, contradicentium fluctus, percute et tu obluctantes undas virga, id est, verbo legis et vigilantia Scripturarum; iter tibi disputando per adversarios pande, et cedent undæ victori, mirantibusque et stupore defixis qui ante contradicebant, legitimis disputationum lineis rectum fidei iter secabis, et in tantum doctrinæ verbo proficies, ut auditores tui, quos tu in verba legis erudisti, jam contra Ægyptios, velut fluctus maris, insurgent, nec solum impugnent, sed et superent et exstinguant. Exstinguit enim Ægyptum, qui non agit opera tenebrarum, qui non carnaliter, sed spiritualiter vivit; qui cogitationes sordidas vel corde expellit, vel omnino non recipit, secundum illud Eph. VI: Assumentes scutum fidei, ut possitis omnia maligni ignita jacula exstinguere. Hoc ergo modo possumus etiam Ægyptios hodie videre mortuos, et ipsum Pharaonem, si tanta fide vivamus, ut Deus conterat Satanam sub pedibus nostris velociter per Jesum Christum.

VERS. 19-20. — *Tollensque se angelus Dei*, etc. (STRAB.) Angelus, qui *nuntius* interpretatur, significat doctores, qui nobis præcepta vitæ annuntiant, et cum nube, id est scientia Scripturarum castra Israel, id est Ecclesiam præcedunt, quia cum scientia Scripturarum præsident. Supervenientibus Ægyptiis retrorsum abit, quia tempore persecutionis opponent se pro subjectis. Nubes vero tenebrosa erat Ægyptiis, lucida Hebræis.

VERS. 21-31. — *Tota nocte*, etc. Quia toto tempore hujus vitæ, quam nox significat, Spiritus sancti gratia aquas baptismi fidelibus meabiles facit, ut de spirituali Ægypto in terram promissionis transeant: hostium vero suffocat exercitum.

(ISID.) Mare Rubrum baptismum Christi sanguine consecratum significat; hostes a tergo sequentes cum rege moriuntur, quia peccata præterita in baptismo delentur, et diabolus suffocatur: premunt Ægyptii usque ad mare, et peccata usque ad baptismum. Post transitum maris Rubri cantat populus submersis hostibus infidelibus, et fideles de lavacro ascendentes, exstinctis peccatis, hymnum decantant dicentes: *Cantemus Domino, gloriose enim*, etc.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Tunc cecinit Moyses*, etc. (ORIG., *homil. 6 in Exod.*) Multa cantica legimus in Scripturis, sed hoc primum omnium est quod, Ægyptiis et Pharaone submerso, post victoriam cantatur. Mos enim sanctorum est, ubi adversarius vincitur (quia sciunt non sua virtute, sed Dei gratia victoriam factam), hymnum Deo glorificationis offerre. Accipiunt tamen canentes tympana in manibus, sicut de Maria et Aaron refertur. Et tu ergo, si mare Rubrum transieris, si Ægyptios submergi videris, et Pharaonem præcipitari in abyssum, potes hymnum Deo gratanter canere, et dicere: *Cantemus Domino gloriose*, etc. Dignius autem hoc dices, si habueris in manu tympanum, id est, si carnem tuam crucifixeris cum vitiis et concupiscentiis.

Gloriose enim, etc. (ORIG.) Non sufficit, *glorificatus*

est; aliud est enim glorificari, aliud gloriose glorificari. Cum enim Christus carnem pro nobis suscepit, glorificatus est, qui venit quærere quod perierat, non tamen gloriose, quia non habebat speciem neque decorem; glorificatus est cum venit ad crucem, et pertulit mortem; unde Joan. XVII : *Pater, venit hora, glorifica Filium tuum*, etc. Erat ergo et gloria passio crucis, ubi et glorificatus, non gloriose quidem, sed humiliter; unde Phil. II : *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Et Sap. II : *Morte turpissima condemnemus eum.* In his ergo glorificatus est de se humiliter, non gloriose; unde Lucæ XXIV : *Quia oportebat pati Christum, et sic intrare in gloriam suam.* Cum venerit in gloria Patris, et angelorum judicare terram, et verum Pharaonem, id est diabolum, interficiet spiritu oris sui, cum refulgebit in majestate Patris : tunc gloriose glorificabitur, cum omnes honorificabunt Filium sicut honorificant Patrem.

Magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare, etc. In signis Ægypti. Sed gloriose magnificatus est, quia Pharaonem et exercitum ejus submersit. Vel magnificatus est, miracula ante passionem faciendo, prædicando, in cruce moriendo : sed gloriose magnificatus est, cum resurrexit victor victo diabolo, spoliato inferno.

Equum, etc. (ORIG.) Homines qui nos insequuntur equi sunt; et omnes qui in carne nati sunt, figuraliter equi sunt, et habent ascensores suos. Sunt quos Dominus ascendit, et circumeunt omnem terram; de quibus dicitur Habac. III : *Equitatus tuus salus.* Alios ascendit diabolus et angeli ejus. Judas equus erat, et cum ascensorem habuit Dominum, de equitatu salutis erat : cum cæteris enim apostolis missus ægrotis salutem et languentibus præstitit sanitatem; ubi diabolo se substravit, qui post buccellam in eum intravit, equus Satanæ factus, et illius habenis ductus contra Dominum equitavit. Omnes ergo persecutores equi sunt hinnientes, sed habent angelos malos, quibus aguntur ascensores, et ideo feroces sunt. Si videris persecutorem tuum nimis sævientem, scito quia ab ascensore pungitur, et ideo sævus est et truculentus.

VERS. 2. — *Iste Deus meus*, etc. (ORIG.) Hic ergo et Deus erit meus et Deus patris mei. Pater noster qui nos fecit et genuit, Christus est, qui dixit Joan. XVI : *Vado ad Patrem meum*, etc. Si ergo agnoscam quod Deus meus sit, glorificabo eum; si etiam quod patris mei, exaltabo eum : altior enim intellectus est quomodo Christus, ut unius Dei constringat et uniat veritatem, Deum suum dicit, quem natura Patrem novit.

VERS. 3. — *Dominus quasi vir pugnator*, etc. (ORIG.) Alia littera : *Dominus conteret bella.* Amos IX : *Dominus nomen est illi.* Non modo pugnas visibiles conterit, sed eas etiam quæ nobis sunt adversus *principatus, et potestates, et rectores tenebrarum harum.* — *Dominus enim nomen est illi*, et non est ulla creatura cujus Dominus non sit. Quadrigas Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare : electos ascensores, ternistratores demersit in mare Rubrum. Pharao, velut potentior in malitia, et regnum nequitiæ tenens, quadrigas agit : non illi satis est unum equum ascendere, sed plures simul agit, et torto verbere cogit. Quos cum videris in luxuria turpiores, in crudelitate sæviores, in avaritia tetriores, scito de quadrigis esse Pharaonis, quas currui suo subjugat : in ipsis fertur et volitat per apertos scelerum campos, effusis habenis. Sunt alii ascensores electi, scilicet ad malitiam.

(ORIG.) Ternistratores ideo dicuntur, quia triplex est hominibus peccandi via. In facto enim, in dicto et in cogitatione peccant. Ideo ternistratores per singulos dicuntur, quia istas tres in nobis possident vias peccandi, et semper speculantur et agunt insidiis, ut aut ille ex misero homine sermonem malum eliciat, aut ille iniquum opus extorqueat, aut ille cogitationem pessimam rapiat. Denique semen verbi Dei ubi cadit et deperit, triplex describitur locus, secus viam, in spinis, in petrosis. Econtrario terra bona affert triplicem fructum, sexagesimum, centesimum, tricesimum (*Matth.* XIII). Triplex enim est etiam bene agendi via, quia vel opere, vel cogitatione, vel verbo aliquid boni agitur; unde ait Apostolus I Cor. III : *Qui ædificat supra fundamentum argentum, aurum, lapides pretiosos*, triplicem bonorum indicans viam; viam malorum dicens ligna, fenum, stipulam. Isti ergo ternistratores sunt angeli nequam, qui in his viis observant, ut quemlibet agant in peccatum; quos immerget Dominus in mari Rubro, et ignitis fluctibus tradet in die judicii, et pœnarum pelago teget.

VERS. 5, 6. — *Descenderunt in profundum quasi lapis.* (ORIG.) Quia scilicet tales non erant lapides de quibus suscitarentur filii Abrahæ, sed qui amarent profundum et liquidum elementum, id est amaram et fluxam præsentium voluptatem. Unde de ipsis dicitur : *Demersi sunt quasi plumbum in aqua validissima.* Peccatores graves sunt, et iniquitas super talentum plumbi legitur sedere : inde iniqui merguntur in profundum quasi plumbum, sancti vero ambulant super aquas, quia leves sunt, et peccati pondere non gravantur. Christus super aquas ambulavit, qui vere peccatum non fecit : ambulavit et Petrus, sed paululum dubitavit; habuit enim aliquid plumbi, propter quod dicitur ei Matth. XIV : *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Omnes ergo per ignem salvantur, ut si forte de specie plumbi quidquam fuerit admissum, ignis decoquat et resolvat, ut efficiantur omnes aurum optimum, quia aurum terræ illius optimum quam habituri sunt sancti; et sicut fornax probat aurum, ita homines justos tribulatio. Veniendum est ergo omnibus ad conflatorium. Sedet enim Deus et conflat, et purgat filios Juda. Si quis multa opera bona et parum iniquitatis attulerit, illud parum tanquam igne resolvitur et purgatur, et totum remanet aurum purum.

Si quis plus plumbi attulerit, plus exuritur, ut amplius decoquatur; ut et si parum, tamen aliquid auri purgati resideat; qui vero totus plumbeus venit, demergitur *quasi plumbum in aqua validissima.*

VERS. 7-10. — *Misisti iram tuam*, etc. (AUG. *quæst.* 55 *in Exod.*) Alia littera: *Misisti spiritum tuum et cooperuit eos mare*, etc. Ecce jam quinto commemoratur Spiritus Dei, etc., *usque ad* Scriptura tantummodo jubens sine adjutorio gratiæ.

VERS. 11. — *Quis similis tui*, etc. (ORIG., *ut supra.*) Non simulacris gentium comparat Deum, nec dæmonibus qui sibi falso nomen deorum asciscunt, sed dicit illos deos qui per gratiam et participationem Dei appellantur, secundum illud psal. LXXXI: *Ego dixi: Dii estis.* Et ibid.: *Deus stetit in synagoga deorum.* Sed hi quamvis capaces sint Dei, et hoc nomine per gratiam donari videantur, nullus ei similis in potentia vel natura; quod autem dicitur, *similes ei erimus*, similitudo hæc non ad naturam, sed ad gratiam revocatur, sicut pictura est similis ei cujus imago in ipsa exprimitur, quantum ad gratiam, sed longe dissimilis quantum ad substantiam. Illa enim species carnis est, et decor vivi corporis; ista colorum fucus, et cera tabulis sensu carentibus superposita. Nullus ergo in diis similis Domino, invisibilis scilicet, incorporeus, incommutabilis, sine initio et sine fine. Nullus creator omnium nisi Pater creans omnia per Filium, et in Spiritu sancto omnia sanctificans.

VERS. 12, 13. — *Extendisti*, etc. (ORIG.) Monet me quod ait: *Extendisti dexteram tuam et devoravit eos terra*, quasi ut devorarentur a terra, causa fuerit quod dexteram extendit. Si consideres quomodo exaltatus Dominus in cruce tota die extendit manum ad populum non credentem, sed contradicentem, et quomodo infidelem populum qui clamavit: *Crucifige, crucifige eum* (*Joan.* XIX), mors iniquitatis oppressit, invenies quomodo *extendit dexteram, et devoravit eos terra.* Non tamen omnino desperandum. Si enim qui devoratus est, resipiscat, potest evomi sicut Jonas. Omnes nos aliquando terra devorabat et in inferni penetralibus retinebat: ideo Christus descendit non solum ad terras, sed etiam ad inferiora terræ: et ibi invenit nos devoratos, et sedentes in umbra mortis; inde educens nos non solum terræ, ne iterum devoremur, sed regnum præparat cœlorum.

(ORIG.) Impios etiam hodie terra devorat, qui semper de terra cogitant, terrena faciunt, de terra loquuntur, litigant, terram desiderant, in ea spem suam ponunt, ad cœlum non respiciunt, futura non cogitant, judicium Dei non metuunt, nec promissa ejus desiderant; talem cum videris, dicito quia devoravit eum terra: et si quem videris luxuriæ et voluptatibus corporis deditum, in quo nil animus valet, sed totum libido possidet, dicito quia devoravit eum terra.

VERS. 14, 15. — *Ascenderunt*, etc. (ORIG.) Audierunt gentes et iratæ sunt, dolores apprehenderunt habitatores Philisthiim, etc. Quantum ad historiam, nullum de his gentibus interfuisse mirabilibus constat: quomodo ergo terrore territæ vel iratæ Philisthiim, et Moabitæ, et Edom, et reliquæ quas enumerat, nationes? Sed, spiritualiter, invenies quia Philisthiim, id est *cadentes poculo;* et Edom, scilicet *terrenus*, trepidant: et eorum principes cursitant et pavent constricti doloribus, cum vident regna sua, quæ in inferno sunt, penetrata ab eo qui descendit in inferiora terræ, ut eriperet eos qui possidebantur a morte. Hinc timent et tremunt, quia senserunt magnitudinem brachii ejus; hinc etiam tabuerunt habitatores Chanaan, id est *mutabiles* et *mobiles*, cum viderunt moveri regna sua, et alligari fortem. Veniat ergo super eos timor, et tremor: tremunt et timent dæmones crucem Christi, in qua triumphati sunt, et exuti principatus eorum et potestate. Timor ergo et tremor cadent super eos, cum in nobis signum crucis fideliter fixum viderint, et magnitudinem brachii quod Dominus expandit in cruce, sicut dicit Isa. LXV: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem*, etc. Non te aliter timebunt, nec tremor tuus irruet super eos, nisi viderint in te crucem Christi, ut dicas: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (*Gal.* VI).

VERS. 15, 16. — *Fiant immobiles quasi lapis*, etc. (ORIG.) Fieri tanquam lapidem non est natura esse lapidem. Non enim fieret nisi quod non erat. Hoc propter illos diximus qui malæ naturæ Pharaonem vel Ægyptios dicunt fuisse, nec ex libertate arbitrii in hoc esse deductos; et qui creatorem Deum accusant, tanquam sævum, qui homines vertat in lapides: non dixit: Fiant tanquam lapides et tacuit, sed tempus statuit et mensuram dominationis, scilicet *donec pertranseat populus tuus.* Prior populus qui fuit ante nos, factus est tanquam lapis durus et incredulus, non ut lapidis natura maneat, sed donec pertranseat populus quem Dominus acquisivit. Unde Rom. XI: *Cæcitas enim ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et tunc Israel salvus fieret;* qui per incredulitatem factus est tanquam lapis, unde Matth. III: *Potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Sed cum creator sit omnium, quomodo acquisisse dicitur quod suum esse dubium non est? Dicitur enim in cantico Deuteronomii: *Nonne hic ipse Dominus Deus tuus, qui fecit et creavit te, et acquisivit te?* (*Deut.* XXXII.) Videtur enim unusquisque illud acquirere quod non fuit suum. Unde hæretici de Salvatore dicunt quia non erant sui quos acquisivit: dato enim pretio mercatus est homines quos Creator fecerat, et certum esse aiunt unumquemque emere quod suum non est. Apostolus enim ait I Cor. VII: *Pretio empti estis.* Sed audi Prophetam: *Peccatis vestris venundati estis, et pro iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram* (*Isa.* L). Dei ergo creaturæ omnes sumus, sed peccatis suis

quisque venditur, et a Creatore discedit. Dei ergo sumus, secundum quod ab eo creati sumus: effecti vero servi diaboli, secundum quod peccatis nostris venundati sumus. Veniens autem Christus redemit nos servientes diabolo, cui nos peccando vendidimus, et ita videtur suos recepisse, quos creavit; et alienos acquisisse, qui alienum dominum peccando acquisierant. Sed recte nos redemisse dicitur, qui pro pretio nostro sanguinem suum dedit. Sed quid tale ut nos mercaretur diabolus dedit? Homicidium pecunia diaboli est, ille enim ab initio homicida est: fecisti homicidium, diaboli pecuniam accepisti. Idem dicendum est de adulterio, sacrilegio, furto, falso testimonio et hujusmodi: hac pecunia enim emit et efficit sibi servos omnes qui de hujusmodi censu ejus quantumcunque susceperint.

VERS. 17. — *Introduces eos et plantabis*, etc. (ORIG.) Non vult nos Dominus in Ægypto plantare, nec in dejectis et humilibus locis, sed in monte hæreditatis suæ. De hac plantatione Propheta dicit psal. LXXIX: *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes et plantasti eam: dux itineris fuisti in conspectu ejus, et plantasti radices ejus, et replevit terram. Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei.* Advertis quomodo plantat Deus et ubi? Non plantat in vallibus, sed in montibus, in excelsis et in sublimibus locis. Quos enim educit de Ægypto, id est sæculo ad fidem, non vult iterum in humilibus locare, sed conversationem eorum sublimem esse, et in montibus habitare et in excelsis, non per terram repere. Non ultra vult vineam suam in humili dejectos habere fructus, sed palmites sursum duci, in alto locari, traduces fieri: et traduces non in humilibus arboribus, sed in excelsis et in altissimis cedris Dei, prophetis scilicet et apostolis: quibus si nos adjungamur, vitis quam transtulit Deus de Ægypto, et per ramos eorum nostri palmites diffundantur, et ipsis innexi traduces efficiamur charitatis ad invicem vinculis nexi, fructum plurimum afferemus. *Nam omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur et in ignem mittetur* (*Matth.* III).

Firmissimo habitaculo tuo, etc. (ORIG.) In præparata habitatione quam præparasti, Domine. Vide clementis bonitatem Domini: non vult te inducere ad laborem, non vult ut ipse facias tibi habitaculum; jam te ad præparatam inducet habitationem. Unde Joan. IV: *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.*

Sanctuarium tuum, etc. (ORIG.) *Sanctimonium tuum, Domine*, etc. Sanctimonium dicitur tabernaculum Dei, vel templum, eo quod sanctificat accedentes. Hebr. IX hoc non dicitur manu hominum factum, sed manu Dei: propter te ergo Deus et plantat et ædificat; agricola efficitur et structor, ne tibi aliquid desit. Unde Apostolus I Cor. III: *Dei agricultura, Dei ædificatio estis.* Quid est ergo hoc sanctimonium non manu hominum, sed Dei præparatum. Prov. IX: *Sapientia ædificavit sibi domum*, id est, carnem Christi, non manu hominis, id est, non opere humano: templum carnis ædificatur in Virgine, sed lapis sine manibus excisus crevit, et factus est mons magnus (*Dan.* II): hoc est sanctimonium carnis assumptæ, et sine manibus et sine opere hominum de monte humanæ naturæ et substantia carnis excisum.

VERS. 18. — *Dominus regnabit*, etc. (ORIG.) *Domine, qui regnas in sæculum et in sæculum et adhuc.* Quoties dicitur *in sæculum*, longitudo quidem temporis, sed esse aliquis finis indicatur; et si in aliud sæculum dicitur, aliquid longius indicatur, sed tamen finis ponitur: et quoties sæcula sæculorum nominantur, fortasse, licet ignotus nobis, tamen a Deo statutus aliquis terminus indicatur. Quod vero hic addidit *et adhuc*, nullum sensum termini alicujus aut finem relinquit: quodcunque enim cogitaveris, in quo finem putes consistere, semper dicit tibi sermo propheticus, *et adhuc;* velut si tibi dicat, Putas in sæculum sæculi Dominum regnaturum; et adhuc putas in sæcula sæculorum: et adhuc, et quodcunque dixeris de regni ejus spatiis, semper dicit tibi propheta, *et adhuc.*

VERS. 19. — *Filii autem Israel*, etc. (ORIG.) Et tu si *filius es Israel, potes ambulare per siccum in medio maris.* Si fueris in medio nationis pravæ et perversæ, sicut lumen solis in medio peccatorum incedens, non te infundet humor peccati, et per hunc mundum transeuntem nulla libidinis unda respergет, nullus cupiditatis æstus verberabit. Qui Ægyptus est, et sequitur Pharaonem, vitiorum fluctibus mergitur. Qui vero sequitur Christum, et sicut ille ambulavit, ambulat, aqua ei fit murus dextra lævaque. Ipse autem media via incedit, per siccum non declinat ad dexteram neque ad sinistram, usquequo exeat ad libertatem, et hymnum victoriæ Domino canat dicens: *Cantemus Domino*, etc.

VERS. 20, 21. — *Tympanum*. (STRAB.) Secundum Hieronymum est genus tubæ in summo habens stipulam vel fistulam; per quam vocem reddit sonoram. Chorus, secundum eumdem, pellis simplex cum duabus cicutis; per alteram inspiratur, per alteram sonum reddit: per utrumque ergo angusta intelligentia veteris legis designatur. Quam enim breve sit et minimum inde ostenditur, quia manu mulieris portatur. Secundum Cassiodorum tympanum est pellis extensa inter duo ligna: per quod maceratio carnis designatur. Chorus autem est multitudo simul canentium et dicitur chorus quasi coævorum cantus. Quod ergo in choro æqualiter omnes voces resonant, per eum charitas significatur, qua omnes in Christo unum sumus. Quicunque ergo Deo in jubilum laudes reddit, in choro, hoc est in charitate, hoc agat, et in tympano, id est in mortificatione carnis. Unde psal. CL: *Laudate eum in tympano et choro*, etc.

VERS. 22. — *Tulit autem Moses Israel*, etc. Baptizati per mundum quasi per desertum post transitum maris Rubri ducuntur, nondum habentes promissam patriam, sed sperantes et exspectantes per patientiam,

dum laboriosa et periculosa tentatione fatigantur. Sed ne revertantur corde in Ægyptum, nec ibi Christus deserit: nam et illa columna non recedit.

VERS. 23, 24. — *Et venerunt*, etc. (ORIG., *hom.* 6 in *Exod.*) Post transitum maris Rubri, post choros et tympana, post triumphales hymnos, venitur ad Mara, *aquam* scilicet *amaram*, quam populus bibere non poterat; venitur ad periculum sitis. Sed clamavit Moses ad Dominum, et ostendit ei lignum, quo dulcis facta est aqua, et ibi posuit Deus illi justitias et judicium; ubi scilicet amaritudo, ubi sitis, et, quod gravius est, in abundantia aquarum, alius non erat locus dignior et aptior. Præterea quod dicit, *ostendit illi lignum Deus*, et misit illud in aquam, et facta est dulcis, quasi non posset sine ligno aquam facere dulcem Deus, aut Moses lignum nesciret. Sed si lex secundum litteram accipiatur, amara est et ipsa Mara. Quid enim tam amarum quam ut puer octavo die circumcisionis vulnus accipiat, et rigorem ferri tenera patiatur infantia? Amarum est enim poculum legis, populus Dei, non qui in Mose baptizatus est in nube et in mari, sed qui in spiritu et aqua non possit bibere et gustare, nec hostiarum ferre amaritudinem, nec sabbati observantiam. Sed si Deus ostendat lignum quod mittatur in hanc amaritudinem, dulcis fit aqua legis et potabilis. Prov. III: *Sapientia lignum vitæ est in omnibus amplectentibus eam.* Si ergo lignum sapientiæ Christi missum fuerit in lege, ostendens quomodo debeat intelligi circumcisio, sabbatum, lex lepræ et hujusmodi, amaritudo legis vertitur in dulcedinem intelligentiæ spiritualis, ut populus bibere possit qui idola reliquit et ad Deum confugit. Si audiat legem de sacrificiis docentem, continuo refugit et bibere non potest. In hanc ergo amaritudinem, id est litteram legis, posuit Deus justitias et testimonia, velut scilicet in vasculo quodam sapientiæ suæ et scientiæ thesauros concludit [condidit]. Unde: *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus* (*II Cor.* III). Ut ergo possit hæc aqua bibi, ostendit Deus lignum quod mittatur in eam, ut qui biberit non moriatur, non sentiat amaritudinem. Si quis ergo sine ligno vitæ, id est, sine mysterio crucis, sine fide Christi, sine intelligentia spirituali biberit, amaritudine morietur. Unde: *Littera occidit*, id est, aqua Mara, si bibatur non mutata et in dulcedinem versa.

VERS. 25-27. — *Qui ostendit ei*, etc. (AUG., *Quæst.* 57 *in Exod.*) Genus ligni erat istam habens vim: an quolibet ligno facere poterat Deus, qui tanta mirabilia faciebat? Videtur tamen significare quod dictum est, *ostendit ei*, tanquam jam tale esset; nisi forte locus erat ubi ligna omnino non inveniebantur, ut hoc ipsum esset divini adjutorii, quod ei Dominus lignum ostendit, ubi nullum erat, et per lignum aquas dulces fecit, præfigurans gloriam et gratiam crucis. Sed in tali etiam ligno quis nisi creator et demonstrator laudandus est.

Ibi constituit ei præcepta. (ORIG., *hom.* 7 *in Exod.*)

A Quare addidit: Postquam *posuit illi Deus justitias et judicia, ibi tentabat eum dicens: Si audieris vocem Domini Dei tui.* Videtur exponere quare justificationes et judicia dedit, ut scilicet tentaret eos si audirent vocem Domini Dei, et mandata ejus custodirent. Nam quantum ad priorem populum, quid eis boni aut perfecti murmurantibus et contradicentibus mandaretur, qui paulo post, mirabilium Dei obliti, ad idola convertuntur? Dantur ergo præcepta in quibus tententur; unde: *Dedi vobis præcepta et justificationes non bonas in quibus non vivent* (*Ezech.* XX). Tentati enim in præceptis non inveniuntur fideles, ideo inventum est eis mandatum esse ad mortem quod erat ad vitam. Idem enim, si servetur, vitam; si non servetur, mortem generat. Non servantibus ergo dicuntur B mandata non bona, et in quibus non vivant. Sed admisto ligno crucis, in dulcedinem versa, et spiritualiter intellecta, et servata sunt mandata vitæ. *Cunctum languorem quem posui in Ægypto, non inducam super te.* Videtur dicere quod si quis servet mandata nullam ægritudinem patiatur, id est nec febres, nec alios dolores corporeos. Sed omnino Job justissimus, et omni pietate plenus, a capite usque ad pedes repletur ulcere pessimo. Sed justi non habent illas infirmitates quas Ægyptii. Ægyptus est mundus: diligere ergo mundum et quæ in mundo sunt, Ægyptius languor est; observare menses, tempora, stellarum cursibus adhærere, servire carni, luxuriæ operam dare et deliciis vacare, Ægyptius languor est.

C *Venerunt autem*, etc. (ORIG., *ibid.*) Non ante in Elim ducitur populus, ubi erant duodecim fontes aquarum, quibus nil inerat amaritudinis, sed amœnitas plurima ex densitate palmarum: sed prius ductus est ad aquas salsas et amaras, quibus per lignum a Domino monstratum dulcoratis, venitur ad fontes. Si historiam solam sequamur, non multum nos ædificat scire ad quem locum primo venerint, ad quem secundo. Primo autem ducitur populus ad litteram legis, a qua dum permanet in amaritudine sua, recedere non potest. Cum ergo per lignum vitæ fuerit indulcorata, et spiritualiter intellecta, de Veteri Testamento transit ad Novum, et ad duodecim apostolicos fontes, ubi reperiuntur arbores septuaginta palmarum. Non enim soli duodecim apostoli D fidem Christi prædicaverunt, sed et alii septuaginta, per quos palmas victoriæ Christi mundus agnovit. Non sufficit ergo populo Dei aquam Mara bibere, quamvis indulcoratam per lignum vitæ; solum Vetus Testamentum non sufficit ad bibendum, veniendum est enim ad Novum, de quo sine scrupulo et difficultate potatur. Judæi etiam nunc apud Mara sunt, id est ad aquas amaras: nondum enim ostendit eis Deus lignum de quo dulcescunt, quia *nisi credideritis, non intelligetis* (*Isa.* VII).

CAPUT XVI.

VERS. 2. — *Et murmuravit omnis congregatio Israel*, etc. (ORIG., *homil.* 7 *in Exod.*) O ingratus

populus! desiderat Ægyptum, qui Ægyptios vidit exstinctos; et carnes Ægypti, qui Ægyptiorum carnes videt et piscibus datas et volatilibus! Murmurat adversus Mosen, imo Deum; sed primo ignoscitur, et secundo et fortassis tertio : sed si non desinant, sed persistant, audi quid sequitur, in libro Numerorum refertur (*Num.* xxi), et idem Apostolus retexit dicens (*I Cor.* x) : *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et a serpentibus perierunt. Scripta sunt hæc propter nos, in quos fines sæculorum devenerunt.* Sed si non desinimus murmurare et conqueri contra Deum, incurremus simile offensionis periculum vel exemplum. Cum enim de cœlesti intemperie, fructuum infecunditate, imbrium raritate, et de prosperitate aliorum et aliorum improsperitate causamur, contra Deum murmuramus. Sed hæc primo ignoscuntur, in persistentes graviter vindicantur, quia mittentur in eos serpentes, id est, immundis et veneficis spiritibus tradentur, qui occultis morsibus penetralia cordis depascantur.

(Orig.) Propter correctionem legentium indicatur populi peccatum : quia murmuraverit et ingratus fuerit beneficiis divinis, cum cœleste manna susceperit. Secundo mense, quinta decima die mensis, quod non sine ratione scriptum est. Recordare de legibus paschæ quæ dicta sunt (*Num.* ix), et invenies ibi hoc esse tempus quod statuitur ad secundum pascha faciendum his qui immundi in anima fuerint, vel occupati negotiis peregrinis. Qui non fuerant immundi anima, vel non longe peregrinabantur, quarta decima die primi mensis fecerunt pascha; longe vero peregrini, et immundi, secundum pascha in hoc tempore faciunt, in quo manna de cœlo descendit. In die quo primum pascha fit, non descendit manna, sed in quo secundum : primum pascha populi Judaici est; secundum, nostrum. Nos enim fuimus in anima immundi, qui *colebamus idola; et peregrini, et longinqui fuimus, hospites et peregrini testamentorum Dei*, etc. (*Eph.* ii.) Sed datur manna de cœlo, non in die quo primum pascha fit, sed quo secundum : *Panis enim qui de cœlo descendit* (*Joan.* vi) non venit ad illos qui primam solemnitatem celebrabant, sed ad nos, qui suscepimus secundam. *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus, qui verus homo panis de cœlo descendit* (*I Cor.* v.) Videamus interim quid in hac die gestum monstretur : Quarta decima die mensis secundi murmuravit populus, etc.

Vers. 3. — *Sedebamus super ollas*, etc. Greges ovium habebant et armenta boum, de quibus comedere poterant; sed desiderio piscium et avium, quibus Ægyptus abundat, æstuabant.

Vers. 4. — *Ecce pluam*, etc. (Orig., *homil.* 8 *in Exod.*) Vellem primo super hanc scripturam cum Judæis habere sermonem, quibus credita sunt eloquia Dei, quid illis videatur de eo quod dicit : *Sex diebus continuis colligetis, die autem sexta duplum.* Apparet ergo sextum diem nominari qui ante sabbatum ponitur; sabbatum autem septimus dies est.

A Quæro ergo qua die cœpit manna dari? et volo comparare Dominicam nostram cum sabbato Judæorum. Ex Scriptura enim apparet quia die Dominica primum datur manna, sex diebus continuis collectum; septima, quæ est sabbatum, cessatur. Quia ergo in die Dominica pluit Deus manna, et non in sabbato, intelligant Judæi jam tunc prælatam esse Dominicam nostram suo sabbato; et indicatum est quod non in ipso Dei gratia ad eos descenderit de cœlo, et panis cœlestis, qui est sermo Dei, ad eos non pervenerit; unde Ose. iii : *Diebus multis sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine hostia, sine sacrificio, sine sacerdote.* In nostra autem Dominica semper Dominus pluit manna, id est cœlestia verba quæ nobis læta sunt. Illi infelices suspirant etiam
B manna sicut patres eorum, et non merentur accipere; non enim possunt manducare quod est minutum sicut semen coriandri, et candidum sicut pruina. Nihil enim in verbo Dei minutum, subtile et spirituale sentiunt, sed totum pingue et crassum. *Incrassatum est enim cor populi hujus.* Interpretatio quoque nominis hujus hoc sonat. Manna enim interpretatur *Quid est hoc?* Ipsa vis nominis ad discendum invitat, ut cum audis legem Dei recitari, inquiras semper et dicas doctoribus, *Quid est hoc?* Tu ergo si vis manducare manna, et suscipere verbum Dei, scito minutum esse et valde subtile, sicut semen coriandri : habet enim aliquid oleris quo nutrire et recreare possit infirmos. *Infirmus enim olus manducat* (*Rom.* xiv). Habet enim aliquid et rigoris, et ideo ut pruina;
C candoris autem et dulcedinis plurimum. Quid est candidius, splendidius eruditione divina? quid dulcius, suavius eloquiis Dei, quæ sunt super mel et favum?

Panes. Manna scilicet : locutio est qua panis pro alimento ponitur; amat autem Scriptura pluraliter magis *panes* quam singulariter dicere *panem.*

Ut tentem. Tentatio ista probatio est, non ad peccatum seductio; nec ideo probantur, ut Deus non noverit : sed ipsos ipsis ostendit quo humiliores fiant ad petendum adjutorium et ad noscendam Dei gratiam.

Vers. 5. — *Die autem sexto*, etc. (Orig., *hom.* 7.) In die sexto duplum colligatur in repositione, quantum sufficiat etiam sabbato. Sexta dies, hæc
D vita in qua nunc sumus, unde in sex diebus fecit Deus hunc mundum; in hac ergo die tantum reponere debemus, quantum sufficiat in futuro. Si quid enim hic boni operis acquiras, si quid justitiæ, misericordiæ et pietatis recommendas, hoc tibi in futuro erit cibus. Qui enim acquirit hic decem talenta (*Luc.* xix), ibi accipiet decem civitates, et *quæ seminaverit homo, hæc et metet* (*Gal.* vi). Divites hujus sæculi ea recondunt quæ in hoc sæculo, imo cum hoc sæculo corrumpuntur : bona autem recondita permanent usque in crastinum. Scriptum est autem. *Qui infideles fuerunt, servaverunt de manna, et ebullierunt ex eo vermes et computruit*; quod autem pro die sabbati reponebatur, permansit integrum. Et tu

ergo si propter præsentem vitam et amorem sæculi thesaurizas, continuo vermes ebulliunt, de quibus dicitur Isa. LXVI : *Vermis eorum non moritur;* hos generat avaritia et divitiarum cæca cupiditas his qui habent pecuniam, et videntes in necessitate fratres suos, claudunt viscera sua ab eis. Unde Apostolus (*I Tim.* VI) præcipit *divitibus non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum*, etc.; nec aliunde fiunt vermes in nobis, nisi ex manna, id est verbo Dei. Unde Joan. XV : *Nisi venissem et locutus eis fuissem*, etc. Post susceptum ergo verbum Dei si quis peccat, efficitur ipsum verbum vermis, qui ejus conscientiam semper fodiat et arcana pectoris rodat.

VERS. 6. — (ORIG.) *Vespere scietis*, etc. *Ad vesperam scietis quia ego Dominus; mane autem videbitis majestatem Domini.* Respondeant mihi Judæi quomodo ad vesperam cognoscitur Dominus, et mane videatur majestas ejus? Ubi agnitus est ad vesperam, et ejus majestas visa est mane? Sed non intelligitur hoc nisi in Evangelio (*Matth.* XXVIII), in quo vespere sabbati qui *lucescit in prima sabbati venit Maria Magdalene et altera Maria ad sepulcrum, et invenerunt lapidem revolutum a monumento, terræ motum factum*, et monumenta aperta esse, et centurionem et custodes sepulcri dicentes : *Vere hic Filius Dei erat.* Agnitus est in hac vespera Dominus, quia ipse Dominus erat : agnitus est in virtute resurrectionis, et mane gloria ejus visa est. Cum venissent aliæ mulieres prima sabbati valde mane, invenerunt angelos cum ingenti claritate sedentes ad sepulcrum, et dicentes : *Non est hic, sed surrexit a mortuis. Venite et videte locum*, etc. (*Luc.* XXIV.) Visa est ergo majestas ejus mane, quia et per angelos resurrectio nuntiata est.

VERS. 7-11. — *Nos vero quid sumus*, etc. (AUG., *quæst.* 59 *in Exod.*, tom. III.) Non tantum se valere quantum Deum voluerunt, etc., *usque ad* Spiritum sanctum Deum esse monstravit subjungens, Act. V : *Non hominibus mentitus es, sed Deo.*

VERS. 12-13. — *Vespere comedetis carnes* (ORIG., *ut supra.*) Moraliter intelligere possumus quod unicuique nostrum mane est et initium diei, tempus quo primum illuminamur et ad lucem fidei accendimur. In hoc tempore carnes verbi non possumus edere, id est, perfectæ doctrinæ capaces nondum sumus; sed post longa exercitia, post profectum plurimum, cum jam proximi sumus ad vesperam, id est perfectionis fidem, tunc solidioris cibi capaces efficimur. Festinemus ergo manna suscipere, quod prout vult quisque saporem reddit in ore. Unde Matth. IX : *Fiat tibi secundum fidem tuam.* Et tu ergo, si verbum Dei quod in Ecclesia prædicatur, tota fide et devotione suscipias, fiat tibi quodcunque desideras. Si tribularis, consolatur te, dicens : *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (*Psal.* L); si lætaris pro spe futura, cumulat tibi gaudia, dicens : *Lætamini in Domino et exsultate, justi* (*Psal.* XXXI); si iracundus es, dicit : *Desine ab ira, et derelinque*

A *indignationem* (*Psal.* XXXVI); si in doloribus sis, sanat te, dicens : *Dominus sanat languores tuos omnes* (*Matth.* IV); si paupertate consumeris, consolando dicit : *Dominus allevat de terra inopem, et de stercore erigit pauperem* (*Psal.* CXII). Si quis tamen infideliter suscipit, nec comedit, sed abscondit, vermes ex eo ebulliunt. Nec turberis si ad hoc ducitur verbum Dei, ut putetur fieri vermis; ipse enim ait : *Ego sum vermis, et non homo* (*Psal.* XXI). Sicut enim ipse est qui fit aliis in ruinam, aliis autem in resurrectionem (*Luc.* II); ita et ipse est qui in manna fidelibus dulcedo mellis, infidelibus vermis efficitur. Ipse est enim sermo Dei qui iniquorum mentes arguit et correctionum spiculis conscientiam terebrat. Ipse est enim qui efficitur eis quibus aperit Scriptu-

B ras ignis, qui dicunt : *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis?* etc. (*Luc.* XXIV.) Aliis ignis est, quibus cremat spinas de terra mala, id est, malas cogitationes in corde consumit; et ideo peccatoribus neque vermis arguens unquam moritur, neque ignis exurens exstinguitur : justis autem et fidelibus permanet dulcis et suavis. Unde dicitur psal. XXXIII : *Gustate et videte*, etc.

(ORIG., *ubi supra.*) Alia littera : *Vespere manducabitis carnes, et mane replebimini panibus.* Dicant Judæi quæ consequentia sit, ut vespere carnes sine panibus comedant, aut mane panes sine pulmento? quid in hoc divini muneris, quid temperamenti gratiæ cœlestis ostenditur? Hoc est, in quo agnoscere Deum possunt, qui carnes in vespera sine panibus come-

C dunt, et majestatem Dei apparere dicunt, si rursum panes sine carnibus comedantur? servent sibi ista, his qui acquiescentes vobis, in coturnicibus putant agnosci Deum; nos autem, quibus in fine ad vesperam mundi Verbum est caro factum, in illa tantum carne agnosci dicimus Deum, quem suscepit ex Virgine : has enim Verbi Dei carnes neque mane neque meridie quis manducavit, sed ad vesperam : adventus enim Domini in carne ad vesperam factus est, sicut et Joannes dicit : *Pueri, novissima hora est* (*I Joan.* II). — *Mane*, inquit, *replebimini panibus.* Nobis ergo panis Verbum Dei est : *Ipse est panis vivus qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo* (*Joan.* VI). Sed quod dicit mane dari hunc panem,

D cum incarnatus sit ad vesperam, sic intelligendum est quod ad vesperam mundi et prope finem Dominus venerit; sed adventu suo, cum sit sol justitiæ, novum mane credentibus restauravit; novum, scilicet scientiæ lumen, in quo replentur panibus, qui susceperunt præcepta ejus. Nec mireris quia verbum dicitur et caro Dei, et panis, et lac dicitur et olera, et pro mensura credentium, et possibilitate sumentium diverse nominatur. Vel post resurrectionem mane factam credentes replevit panibus, quia libros legis et prophetarum prius ignotos ad instructionem Ecclesiæ concessit, et ipse fit panis in Evangelio, cæteri vero libri legis et prophetarum vel historiarum plures panes dicantur, quibus repleantur credentes ex gentibus. Unde : *Ascendent in montem, et*

bibent vinum, unguento unguentur. Sic ergo competenter carnes ad vesperam accipimus et panibus mane replemur : quia nec poteramus mane carnem edere, nondum enim erat tempus; nec meridie, vix enim angeli edunt carnes meridie et illi fortassis ordini meridianum tempus conceditur.

Et mane. Nono die quando Christus, sol justitiæ, adventu suo credentibus reparavit perdita.

(Isid.) Per volucrum escas figuratur prædicatio divinitus missa, quæ transcurrit per verba sonantia, quasi per aerem volatilia pennata, quibus per fidem pascuntur, qui ad patriam cœlestem proficiscuntur. Vel veteris legis eloquia, quæ plebem carnalem tanquam carne alebat per verba divinitus missa, quasi per volatilia. Unde et vespere datur, quia cuncta carnaliter illis concessa finem erant habitura. Manifesto autem lumine fidei datur manna, quod est Christus, *panis* scilicet *vivus qui de cœlo descendit* (*Joan.* VI), qui per nubes evangelicas universo orbi pluitur : non jam murmuranti et tentati Synagogæ, sed credenti et speranti Ecclesiæ.

Vers. 14. — *In similitudinem pruinæ super terram.* Pruina Christum significat : manna enim Dominica die primum datum est, et Christus Dominica die resurrexit.

Tusum. Id est mundissimum. Sicut enim frumentum, vel milium, vel aliud tale in mortariolo pilo teritur et folliculis exuitur, sic corpus Christi per tribulationem passionis et pilo crucis mortalitate exutum est. Vel minutum manna subtilitas cœlestis doctrinæ, quæ pilo tunditur ut litteralis sensus exuatur.

Vers. 15. — *Man hu.* (Greg., lib. XXVII *Moral.*, cap. 7.) Quid per manna filiis Israel desuper datum, nisi admiratio supernæ dulcedinis designatur? Dulcis enim cibus, qui de supernis accipitur; *man hu* vocatur, quod interpretatur *Quid est hoc?* quod dicimus quando cernimus quod nescientes admiramur. Supernum igitur manna anima percipit, cum per vocem compunctionis elevata novam speciem æternæ refectionis obstupescit, ut divina dulcedine repleta jure respondeat *Quid est hoc?* quia dum ab infima cogitatione suspenditur, ea quæ de supernis conspicit et insolite miratur. Et cum per hanc vocem torporis nostri surditas rumpitur, vetustæ vitæ usus mutatur, ut anima, superno spiritu afflata, et in supremis appetat quod contempserat, et contemnat in infimis quod appetebat.

Vers. 16, 17. — *Juxta numerum animarum vestrarum*, etc. (Aug., *locutio* 78.) Sæpe Scriptura homines animas appellat, a parte totum : non facile autem carnes pro hominibus, sed carnem; sicut psal. LV : *Non timebo quid faciat caro;* quod apertius in psalmo eodem ait, *quid faciat mihi homo.* Non autem diceret, secundum numerum carnium vestrarum, sicut dixit, *secundum numerum animarum vestrarum.*

Vers. 18, 19. — *Juxta id quod edere poterant*, etc. Quia in præsenti vita quilibet debet discere quan-

A tum potest, ne quid indiscussum relinquat, ne cum non possit, discere incipiat.

Vers. 20. — *Sed dimiserunt quidam ex eis usque mane*, etc. Principium alterius vitæ, in qua non licebit vacare doctrinæ, sed manna computrescet, et vermibus scatebit, id est, pœnam eis æternam generabit.

Vers. 21. — *Cumque incaluisset sol, liquefiebat.* Quia tunc omnis Scripturæ intellectus patebit, quia *nunc videmus per speculum in ænigmate, tunc autem videbimus facie ad faciem* (*I Cor.* XIII).

Vers. 22. — *Cibos duplices.* Necessaria scilicet animæ et corpori. Nam in septima, quæ mortuorum ætas intelligitur, scilicet nullus erit operandi locus.

Vers. 23-32. — *Requies sabbati*, etc. Audiendo verbum Dei et faciendo, vel bene vivendo et aliis mi-

B sericordiam præstando. Quod reponebatur pro sabbato non corrumpebatur, quia bona pro futura requie facta, in futura vita manent integra. Alioquin ebulliebant vermes et computrescebat quod servabatur : qui enim propter præsentem vitam et amorem sæculi thesaurizant, illis ebullit vermis qui non morietur.

Vers. 33, 34. — *Et repone coram*, etc. (Aug. *quæst.* 61 *in Exod.*) Quæri potest ubi Aaron reponeret ante Dominum, quando nec ullum tabernaculum fuit, nec arca testamenti jam fuerat constituta. An forte de futuro, ideo dixit *repone*, ut intelligatur tunc ante Dominum posse reponi, quando futura arca erat? An potius ante Dominum dictum est, quod fit ipsa devotione offerendi, in quocunque loco

C poneretur? Ubi enim non est Deus? Sed quod adjungit : *Et reposuit Aaron ante tabernaculum ad reservandum*, priorem magis sensum asserit. Hoc enim modo Scriptura dixit per prolepsim, quod post factum est cum esse cœpit tabernaculum testimonii.

Vers. 35, 36. — *Filii autem Israel comederunt manna quadraginta annis*, etc. (Aug., *ibid.*, *quæst.* 62. Alia littera : *Filii autem Israel ederunt manna quadraginta annis*, etc., *usque ad* noverat enim Deus quid desiderarent et ex quo genere carnis satiaret eos.

Comederunt manna quadraginta annis. Corpus Christi, scilicet Verbum Dei, quod percipimus nunc in ænigmate, tunc autem facie ad faciem (*I Cor.* 13).

Donec venirent in terram habitabilem, etc. (Aug., *quæst.* 63 *in Exod.*, tom. III.) Alia littera : *Quousque*

D *venirent in partem Phœnicis.* Per repetitionem exponit quam terram dixit habitari, etc., *usque ad* multarum enim terrarum, locorum, fluminum et urbium nomina certis causis mutavit antiquitas.

CAPUT XVII.

Vers. 1, 2. — *Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israel*, etc. (Orig., *hom.* 11 *in Exod.*) Omnes qui volunt pie vivere in Christo persecutionem patiuntur, ab hostibus impugnantur : agensque iter hujus vitæ semper debet esse paratus et stare in castris. Unde profecta est omnis synagoga filiorum Israel de deserto Sin secundum castra sua per verbum Dei. Est una quidem Synagoga Domini, sed in quatuor castris dividitur, qui describuntur in Nume-

ris circa tabernaculum Domini posita. Armatus ergo in castris Domini militans ne implices te sæcularibus negotiis, et in castris Domini semper excubias agas, ut de te dicatur quia profectus es per verbum Domini de deserto Sin, et venis in Raphidim. Sin autem *tentatio* interpretatur; Raphidim *sanitas judicii:* qui bene exit de tentatione, venit ad sanitatem judicii. In die enim judicii sanus erit. Unde Apoc. II: *Qui vicerit, dabo ei de ligno vitæ quod est in paradiso Dei mei.* Venit ergo ad sanitatem judicii qui bene disponit sermones suos in judicio.

Sin. Hic specialiter Sin una mansio accipitur ex his quinque quæ fuerunt a mari Rubro usque ad montem Sina, quas Josephus nominatim describit. Generaliter enim omne desertum illud Sin vocatur sicut et Raphidim.

Castrametati sunt in Raphidim. (HIERON. *de Loc. Hebr.*, tom. III.) Est locus in deserto juxta montem Horeb. Sciendum est autem quod omnis eremus usque ad montem Sinai Sin vocatur, et ex tota provincia etiam locus unius mansionis nomen accepit, sicut et Moab tam urbis quam provinciæ nomen est. In hac solitudine quinque sunt mansiones, Zuph, et eremus Sin, Alus, Depheca, Raphidim. Unde bene dicitur quia *profecta est omnis multitudo filiorum Israel de eremo Sin per mansiones suas juxta os Domini, et venerunt in Raphidim.* Unde patet plures mansiones unius regionis vocabulo demonstrari.

VERS. 3, 4. — *Sitirit ergo ibi populus*, etc. (ORIG., *ubi supra*). Alia littera : *Sitivit*, inquit, *populus aquam, et murmurabat adversus Moysen.* Suffecit dicere quia *sitirit*, quid opus fuit addere *aquam ?* Non est superflua adjectio. Sunt ergo diversæ sites, et quisque habet propriam. Qui boni sunt, esuriunt et sitiunt justitiam (*Matth.* V). Alii quoque dicunt : *Sitivit anima mea ad te, Deus* (*Psal.* XLI). Qui vero sunt peccatores patiuntur non sitim aquæ, non famem panis, sed audiendi verbum Dei. Sitivit ergo populus aquam, qui debuit sitire justitiam. Sed Deus eruditor infantium, magister insipientium, corrigit culpas et emendat errores, dicens ad Moysen ut sumat virgam, et percutiat petram, et educat aquas. Vult enim eos jam de petra bibere et proficere, et ad interiora mysteria venire. Murmuraverunt enim adversus Moysen, ideo jubet Dominus ut ostendat eis petram de qua bibant. Si quis enim est qui legens Moysen, murmurat adversus eum, et displicet ei lex secundum litteram, quia in multis non videtur habere consequentiam, ostendit ei Moyses petram, quæ est Christus, ut inde bibat et sitim reficiat. Sed hæc petra non dat aquas nisi percussa, percussa vero fontes producit : percussus enim Christus, et in cruce mactatus, Novi Testamenti fontes produxit. Unde Zach. VIII : *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis.* Nisi enim fuisset percussus, et exisset sanguis et aqua de latere ejus, omnes sitim verbi Dei pateremur. Unde : *Bibebant autem de spirituali, consequente eos petra : petra autem erat Christus* (*I Cor.* X).

(ISID.) Sitiens populus pro aqua murmuravit contra Moysen : ideo jubet Deus ut ostendat eis petram ex qua bibant. Si quis autem legens Moysen murmurat adversus eum, et displicet ei littera legis, ostendit ei Moyses petram, quæ est Christus, et ducit ad ipsam, unde bibat et sitim reficiat.

VERS. 5. — *Antecede populum*, etc. Non solum Moyses ducit populum ad aquas, sed et seniores populi. Non enim sola lex Christum annuntiat, sed et prophetæ et patriarchæ et omnes majores natu.

Et virgam, etc. (AUG., *quæst.* 64 *in Exod.*) Aaron, non Moyses, legitur flumen virga percussisse. Moyses enim eadem virga mare divisit, non flumen. Quid ergo sibi vult : *Accipe virgam in qua percussisti flumen ?* An forte mare appellavit flumen ? et quærendum est exemplum hujus locutionis? An quod Aaron fecit, Moysi potius attributum est, quia per Moysen jubebat Deus quæ faceret Aaron, et in hoc auctoritas, in illo ministerium ? Unde : *Erit tibi ad populum, tu autem illi in his quæ ad Deum.*

VERS. 6, 7. — *Percutiesque petram.* Christum, qui in cruce a Judæis percussus est : cui accessit virga, id est, lignum passionis, ut fidelibus remaneret aqua.

VERS. 8. — *Venit autem Amalec*, etc. (STRAB.) Amalec fuit filius Ismael, a quo Amalecitæ, qui et Ismaelitæ sunt : ipsi sunt Saraceni. Interpretatur autem *bibens* vel *lambens sanguinem*, et significat diabolum, qui sanctos de Ægypto exeuntes, et ad terram promissionis tendentes, semper impugnat, et animarum sanguinem bibere desiderat.

(ORIG., *hom.* II *in Exod.*) Describitur bellum cum Amalecitis factum. Antequam manducaret panem de cœlo, et biberet aquam de petra, non dicitur pugnasse populus; sed dicitur ad eum : *Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis.* Est ergo quando Dominus pugnat pro nobis, nec permittit tentari supra id quod possumus, nec impares viribus sinit ad fortem venire congressum. Job quoque certamen tentationis suæ jam perfectus implevit; et tu ergo cum cœperis manducare manna, panem cœlestem verbi Dei, et bibere aquam de petra, cumque ad interiora doctrinæ spiritualis accesseris, exspecta pugnam, præpara te ad bellum.

VERS. 9, 10. — *Dixitque Moyses ad Josue*, etc. (ORIG., *ibid.*) Alia littera : *Dixit Moyses ad Jesum ; Elige tibi viros*, etc. Hucusque beati nominis Jesu nunquam facta est mentio. Hic primum vocavit Moyses Jesum, et dixit ei : *Elige viros tibi ipsi*, Moyses vocat Jesum, lex invocat Christum, ut eligat sibi viros potentes de plebe : non poterat Moyses eligere, sed solus Jesus, qui ait Joan. XV : *Non vos me elegistis, sed ego vos elegi* (*Matth.* XII). Ipse est electorum dux et potentium princeps. Ipse confligit cum Amalec. Ipse enim intrat in domum fortis, et alligat fortem, et vasa ejus diripit.

Ego stabo in vertice collis. (ORIG., *ubi supra.*) Ascendit, inquit, Moyses non in verticem montis, sed in verticem collis. Servabatur enim ei tunc ascendere in verticem montis cum ascensurus erat

Jesus, et cum ipso Moyses et Elias, et ibi transformandus in gloria. Nunc ergo velut nondum glorificatus de transformatione Jesu, non ascendit in verticem montis, sed in verticem collis. Et cum elevaret Moyses manus, superabat Israel. Moyses elevat manus, non extendit; Jesus, qui totum mundum, exaltatus in cruce, complexus est, dicit : *Extendi manus ad populum non credentem* (*Isa.* LXV). Elevare manus, hoc est actus levare ad Deum, ut non habeat actus dejectos et humi jacentes, sed Deo placitos et ad cœlum erectos. Elevat ergo manus qui thesaurizat in cœlo. Ubi enim thesaurus, ibi oculus, ibi manus. Elevat manus qui dicit : *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (*Psal.* CXL). Si ergo eleventur actus nostri, vincitur Amalec : unde Isa. XXXV : *Remissas manus et genua debilia erigite.* Si servat populus legem, elevat Moyses manus, et adversarius vincitur. Si non servat legem, invalescit Amalec. Quia igitur nobis pugna est adversus principes et potestates mundi hujus rectores tenebrarum, si vis vincere, eleva manus, id est, actus, conversatio tua non sit in terris, sed in cœlis. Eleva et tu manus in cœlum ad Deum, imple mandatum Apostoli : *Sine intermissione orate* (*I Thess.* V) ; et tunc fiet quod scriptum est, quia sicut ablingit vitulus in campis herbam virentem, ita ablinget populus hic populum qui super terram est; ubi inducitur quia populus Dei non tam manum et armis quam voce et lingua pugnabat, et oratione inimicos prosternebat. Eleva ergo actus, insta orationi : hæc Christiani pugna est, quæ superat inimicum. Puto autem per hanc figuram duos populos significari, quorum unus ex gentibus elevat manus Moysi, et in sublime tollit ea quæ scripsit et intelligentiam eorum, ut sic vincat; alius vero, id est, Judaicus populus, non elevat manus Moysi a terra, nec altum aliquid nec sublime in eo intelligit, et sic ab adversariis vincitur.

Habens virgam Dei, etc. (Aug., *quæst.* 65.) Nunc virga Dei dicitur, quæ primum dicta est Aaron, postea dicitur Moysi. Sicut dicitur spiritus Eliæ qui est Spiritus Dei, cujus particeps Elias dicitur; et Dei justitia, quæ nostra est. Unde : ignorantes Dei justitiam, volentes suam statuere (*Rom.* X), id est, tanquam a se sibi præparatam.

Vers. 11. — *Cumque levaret Moyses manus*, etc. (Strab.) Quia cum lex mystice intelligitur, passio Christi spiritualiter pensatur, diabolus vincitur et fugatur. Cum autem remittuntur manus, id est, præcepta legis minus studiose exercentur, hostis victor insequitur.

Vers. 12, 13. — *Sumentes igitur lapidem*, etc. (Greg., *homil.* 33 *in Evang.*) Moyses sedit in lapide, etc., *usque ad* quos etiam juste illa damnat, ipse misericorditer liberat.

Vers. 14. — *Delebo enim*, etc. (Rab.) In hoc significat quod omnipotens Deus per legem (quam significat Moyses, et de Christo pronuntiat) deleat memoriam spiritualium hostium. Unde psal. XIX : *Periit memoria eorum cum sonitu.*

Vers. 15, 16. — *Ædificavitque Moyses altare*, etc. Omnes diaboli victores in cordibus suis debent aras fidei ædificare, in qua spirituales hostias offerant.

CAPUT XVIII.

Vers. 1-4. — *Cumque audisset Jethro*, etc. Quod Moyses liberaturus filios Israel dimisit uxorem et filios, quos postea in deserto recepit, significat quia prædicatores cum mittuntur ad opus prædicationis, debent se a sollicitudine temporali exonerare : cum vero postea ad episcopatum vel ad aliam dignitatem assumuntur, tunc pro sibi subjectis sollicitudinem tam in spiritualibus quam temporalibus gerere debent.

Vers. 5-11. — *Venit ergo Jethro*, etc. (Orig., *hom.* 11 *in Exod.*) Alia littera : *Post hæc venit ad montem Dei Moyses, et Jethro sibi occurrenti exiit obviam de castris, nec duxit eum ad montem Dei, sed ad tabernaculum suum.* Non enim poterat sacerdos Madian ascendere in montem Dei, sed nec in Ægyptum descendere, nec uxor Moysi, sed nunc ad eum venit cum filiis. Non enim poterat descendere in Ægyptum, et subire agones Ægyptiorum, nisi athleta probabilis, et qui in agone contendens ab omnibus se abstinet. Moyses, quia magnus et potens athleta, descendit in Ægyptum ad agones et exercitia virtutum; Abraham et Jacob quoque, qui ipso nomine athleta est, cum descendisset in Ægyptum, factus est sicut stellæ cœli in multitudine. Aliis in contrarium cedit descendisse in Ægyptum. Scio Hieroboam fugientem a Salomone descendisse in Ægyptum, et scidisse et corrupisse populum Dei; quia descendens in Ægyptum accepit a Susachim rege uxorem Tethimenem uxoris ejus sororem.

Vers. 12-15. — *Obtulit ergo Jethro*, etc. (Aug. *in Locutionibus*, *locut.* 85.) *Et sumpsit Jethro socer Moysi holocausta*, etc. *Sumpsit* pro *obtulit*, posuit : an forte sensus est, non locutio, ut ea sumpsisse intelligatur obtulisse; quamvis Moyses non legatur sacrificasse, nec Aaron, nec quisquam Hebræorum qui educti sunt de terra Ægypti : sed tamen superius dictum est quod altare constituit Moyses. Jethro autem legimus sacerdotem fuisse Madian, id est gentis Madian. Mirum est autem si ad ejus adventum cœpit sacrificare Moyses, et non potius ipse qui sacerdos erat.

Veneruntque, etc. (Orig., *ubi supra.*) Alia littera : *Venerunt, inquit, presbyteri Aaron, et omnis Israel manducare panem cum socero Moysi in conspectu Dei.* Non omnes manducant panem in conspectu Dei, sed qui presbyteri sunt, qui seniores, id est, qui perfecti sunt, in meritis probati, qui sive manducant, sive bibunt, ad gloriam Dei faciunt. Omne ergo quod faciunt sancti, in conspectu Dei faciunt : peccator a conspectu Dei fugit. Adam postquam peccavit, fugit a conspectu Domini, et interrogatus re-

spondit: *Audivi, Domine, vocem tuam, et abscondi me, quia eram nudus* (*Gen.* III). Cain exivit a facie Domini, quia indignus erat conspectu Domini. Propterea qui pleniorem scientiam Dei accipiunt, si malum faciunt, coram Deo faciunt. Unde psal. I: *Tibi soli peccavi*, etc. Qui malum coram Deo facit, continuo pœnitet, et dicit, *Peccavi*. Qui discedit a conspectu Dei, nescit converti et peccatum pœnitendo purgare. Hoc ergo interest inter malum coram Deo facere, et a conspectu Dei discedere.

(ORIG.) Non frustra venit Jethro ad Moysen, nec frustra manducavit panem cum senioribus populi in conspectu Dei; dat Moysi consilium probabile et utile, ut eligat viros, et constituat principes populi Deum colentes, potentes et odientes superbiam. Tales enim oportet esse qui superbi non sint, et superbiam oderint; id est, ut non solum ipsi absque vitio sint, sed in malis oderint vitia: non homines dico, sed vitia.

Coram Deo, etc. (AUG., *quæst.* 66.) Quæritur ubi, quandoquidem nec tabernaculum fuit, nec arca testamenti, quæ postea sunt instituta? neque hoc de futuro dictum accipere possumus, sicut dictum est de manna, quod positum est in vase, scilicet aureo. Ergo id ante Deum debemus accipere factum, quod in honorem Domini factum est.

VERS. 16-18. — *Ostendam præcepta*, etc. (ID., *quæst.* 67.) Quæri potest quomodo hic Moyses dixit, etc., *usque ad* juste judicare non posset.

VERS. 19, 20. — *Sed audi verba mea*, etc. (ID., *quæst.* 68.) Prima quæstio est cur Deus famulum suum, etc., *usque ad* quo fit tanto plenior quanto in superna et æterna liberius extenditur.

Esto tu populo, etc. (ID., *quæst.* 69.) Quod vero adjungit, etc., *usque ad* sed unde hoc probari possit ignoro.

VERS. 21-23. — *Provide autem*, etc. Ad custodiam humilitatis ab alienigena instruitur, ne, qui tot arcana Dei ab ipso Deo discebat, extolleretur, et putaret se humano consilio non egere. Præfigurabatur etiam quod doctrina gentium Judæorum scientiam et superbiam superaret; et quæ in lege deerant, fideles ex gentibus complenda suggererent, et spiritualem intellectum ad legem Dei afferrent. Sciebat quoque Moyses quia hunc populum lex audiret, et faceret quæcunque diceret, legis quoque diminutio suggerente Evangelio fieret.

Et constitue, etc. (ORIG., *hom.* 11.) Ordinabis, inquit, eos tribunos et centuriones, et judicabunt populum omni hora, verumtamen, quod gravius fuerit referent ad te. Audient principes populi et presbyteri plebis, qui debent omni hora populum judicare, semper et sine intermissione sedere in judicio, dirimere lites, et reconciliare dissidentes, in gratiam revocare discordes. Discat unusquisque ex Scripturis sanctis officium suum. Moyses, inquit, ut sit in his quæ ad Deum sunt, et verbum Dei edisserat populis. Cæteri vero principes, quos appellavit tribunos, quia tribui præsunt, vel centuriones, vel quinquagenarii qui præsunt minoribus judiciis, quæ ad singulos pertinent dirimentes. Quam figuram etiam in futuro sæculo servandam puto. Unde Matth. XIX: *Cum sederit filius hominis super thronum majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim*, etc. Vides ergo quia non solum Dominus judicat, cui omne judicium dedit Pater (*Joan.* v), sed constituit principes qui judicent de minoribus causis; verbum autem quod gravius fuerit, referant ad ipsum. Ideo dicit Dominus de quodam, Matth. v: *Quia reus erit concilii;* de alio autem, Matth. XII: *Reus erit gehennæ ignis*. Sed et de omni verbo otioso dicuntur reddere rationem. Et ideo non dixit quia Deo præstabimus rationem, sicut de perjurio. *Reddes autem Domino juramenta tua*. Matth. XII: *Regina* quoque *austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit eam*. Ecce aliud genus judicii, Matth. XIII: *Qui habet aures audiendi, audiat:* hæc enim omnia umbra sunt cœlestium et imago futurorum.

(IDEM.) Sicut scriptum est Eccle. I: *Non satiabitur oculus visu, nec auris auditu*, nec nos satiari possumus considerando quæ scripta sunt, quibus nos ædificet, quantis nos modis instruat. Cum enim conspicio quod Moyses propheta Deo plenus, cui Deus facie ad faciem loquebatur (*Exod.* XXXIII), consilium accepit a Jethro socero sacerdote Madian, admiratione nimia obstupesco. Audivit enim Moyses vocem soceri sui, et fecit quæcunque dixit ei. Non dixit, Quia Deus mihi loquitur quid agere debeam, quomodo ab homine consilium accipiam, et ab homine gentili, alieno a populo Dei? et non quis dicat, sed quid dicatur auscultat. Nos ergo si invenimus aliquid sapienter a gentilibus dictum, non cum auctoris nomine spernamus et dicta; nec quia legem Dei tenemus, convenit nobis tumere superbia et spernere prudentium verba; sed omnia probantes, quod bonum est teneamus. Qui autem hodie populis præsunt, non dico si jam eis aliqua a Deo revelata sunt: sed si in scientia legis aliquid meriti habent, consilium dedignantur inferioris, etiam sacerdotis, nedum laici, nedum gentilis: sed Moyses, qui erat mansuetus super omnes homines (*Num.* XII), accepti consilium inferioris, ut principibus daret formam humilitatis, et signaret imaginem futuri sacramenti. Sciebat quandoque futurum ut gentiles bonum consilium proferrent, apud Moysen bonum et spiritualem intellectum afferentes ad legem, et audiret eos lex faciens omnia quæ dicerent. Non enim potest facere lex sicut Judæi dicunt, quia infirmatur lex in carne, id est in littera, et nihil potest secundum litteram. Nihil enim ad perfectum adduxit lex (*Hebr.* VII). Secundum hoc autem consilium quod nos afferimus ad legem, possunt omnia spiritualiter fieri, et sacrificia offerri, quæ modo carnaliter non possunt; potest lex lepræ spiritualiter servari. Sicut ergo intelligimus, sentimus et consilium damus, omnia facit lex: secundum litteram vero non omnia, sed pauca.

VERS. 24. — *Moyses fecit omnia quæ ille sugges-*

cerat, etc. Vir Deo familiaris, sapientissimus, non erubescens a minori et gentili doceri, formam doctoribus præbuit, ne a quibuslibet erubescant erudiri.

VERS. 26, 27. — *Quidquid autem gravius erat*, etc. (Aug., *loc.* 88.) Alii : *Verbum autem grave referebant super Moysen :* sic enim habet Græcus sermo, quod Latini interpretati sunt, *ad Moysen*. Illa sane locutione ipsa etiam cura figuratur, qua dictum est *super Moysen*, velut onus significatur ei impositum. *Verbum* autem *grave* dictum est pro quæstione gravi.

CAPUT XIX.

VERS. 1, 2. — *Mense tertio*, etc. (ORIG.) Alia littera : *Mensis autem tertii exitus filiorum Israel de terra Ægypti : hac die venerunt in eremum Sina, et profecti sunt ex Raphidim, et venerunt in eremum Sina, et applicuit ibi Israel contra montem. Et Moyses ascendit in montem Dei, et vocavit eum Dominus de monte dicens : Hæc dices domui Jacob, et nuntiabis filiis Israel*, etc. Et paulo post : *Descende et contestare populo, et purificabis illos hodie et cras, et lavent vestimenta sua, et sint parati in diem tertiam. Tertia enim die descendet Dominus in montem Sina coram omni populo.* Hoc die reperitur dari lex, quæ in tabulis lapideis scripta est digito Dei, sicut sequentia docent. Dies autem iste tertius apparet tertii mensis ab exitu filiorum Israel de Ægypto ; ex quo die pascha fecerunt, id est, agnum immolaverunt et ederunt, qui fuit quartus decimus primi mensis, usque ad istum quo lex datur, dies quinquaginta numerantur, septemdecim scilicet primi mensis, reliqui ab ipso quarto decimo. Deinde omnes triginta secundi mensis, qui fiunt quadraginta septem et tertius tertii mensis qui a solemnitate occisi agni quinquagesimus est ; ac per hoc in ista umbra futuri secundum agni immolati diem festum; quia quinquagesimo die lex data est, scripta digito Dei. Ita in ipsa veritate Novi Testamenti a festivitate immolati Agni Jesu Christi quinquaginta dies numerantur, ubi Spiritus sanctus de altissimis datus sit, qui est digitus Dei.

In die hac, etc. Quadragesima scilicet septima die postquam egressi sunt de Ægypto, prima die, scilicet Junii, pervenerunt ad montem Sina, ibique peractis duobus diebus quibus sanctificati sunt, tertio, id est quinquagesimo, legem acceperunt : et hæc est Pentecostes.

(RAB.) In Sina una mansio fuit, sed inter omnes maxima. Ibi enim lex accepta, tabernaculum erectum. Ubi Exodus et maxima pars Levitici omnesque libri legis pene conscripti sunt.

VERS. 3. — *Moyses autem*, etc. (GREG., lib. VI *Moral.*, cap. 27.) Alia littera : *Moyses autem ascendit in montem, et Dominus descendit ad eum.* Mons altitudo contemplationis est, in quem ascendimus, ut ad ea quæ ultra infirmitatem nostram sunt intuendo sublevemur. Sed Dominus descendit, quia, sanctis multum proficientibus, parvum aliquid de se aperit.

VERS. 4, 5. — *Alas aquilarum.* Vocat doctrinas duorum Testamentorum, quæ nos ab infimis ad cœlestia portant.

VERS. 6. — *Eritis mihi in regnum sacerdotale*, etc. Membra scilicet summi sacerdotis in regnum cœlorum venturi.

VERS. 7-9. — *Exposuit omnes sermones*, etc. (GREG.) Notandum quod lex non incautis vel nescientibus ingeritur : sed expositis præmiis quæ debentur servantibus, et beneficiis præteritis quæ jam experti sunt, et mirabilibus cum sponte se legi servandæ devoveant, lex petentibus datur : ut secundum promissionem suam, quasi voti rei, qui violaverint, judicentur, nec de violentia sibi illata causentur.

VERS. 10. — *Vade ad populum*, etc. (ORIG.) *Descende et protestare populum, et purifica illum hodie et cras, et lavent vestimenta sua, et sint parati in diem tertium*, etc. Qui vult venire ad verbum Dei, audiat quod præcipit Dominus : Sanctificatus venire debet et lotis vestibus. Si enim sordida attuleris vestimenta, dicetur tibi Matth. XXII : *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* Nemo ergo potest audire verbum Dei, nisi prius sanctificatus, id est sanctus corpore et spiritu et lotis vestibus : ingressurus est enim paulo post ad cœnam nuptialem, manducaturus de carnibus agni, et potaturus poculum salutis. Nemo intrat ad cœnam hanc sordidis vestibus ; unde Eccle. IX : *In omni tempore sint vestimenta tua munda.* Lota sunt enim semel vestimenta tua gratia baptismatis. II Cor. VII : *Purificatus es corpore, mundatus ab omni inquinamento carnis et spiritus.* Act. XI : *Quæ ergo Deus mundavit, tu immunda ne feceris.* Audi sanctificationis genus : ne accesseris, inquit, ad mulierem hodie et crastino, ut die tertio audias verbum Dei ; hoc est quod ait Apostolus I Cor. VII : *Bonum est homini mulierem non tangere*, salvo tamen infirmis remedio nuptiali. I Cor. VII : *Sed quia tempus breve est, superest ut qui habent uxores, sint tanquam non habentes.*

Sanctifica illos, etc. (RAB.) Qui ad conspectum Dei desiderat venire, sanctificet se fide et conversatione, et lavet vestimenta, id est opera hodie et cras, in præsenti scilicet et in futuro, ut ad gloriam resurrectionis perveniat, quam tertius dies insinuat.

VERS. 11. — *In die enim tertia*, etc. Hac die data est lex in tabulis lapideis scripta digito Dei, hic est tertius dies tertii mensis ab exitu filiorum Israel de Ægypto. A die ergo quo pascha fecerunt, id est quarto decimo primi mensis, usquequo lex data est, quinquaginta dies numerantur, decem et septem scilicet primi mensis, reliqui a quarto decimo, et omnes triginta secundi, qui sunt quadraginta septem, et tertius tertii mensis, qui est ab occisione agni quinquagesimus : sicut a passione Christi, usquequo datur Spiritus sanctus, quinquaginta dies numerantur. digitus enim Dei Spiritum sanctum significat.

(ISID., *Quæst. in Exod.*, cap. 28, tom. V.) Quinquagesimo die post pascha lex Moysi data est etc., *usque ad* vel quia veritatem legis infidelibus per ca-

ligineam dixit, *ut videntes non videant, et audientes non intelligant* (*Isa.* VI).

Vers. 12. — *Cavete*, etc. (Rab.) Prius prohibet populum in montem ascendere, mortemque minatur : nunc jubet ut clangente buccina ascendant in montem, humanam scilicet compescens audaciam, et ad obediendum invitans : quia ad prædicationis vocem debemus nos ad superna erigere, nec sacramentorum investigatione sponte præsumere, sed Dei vocationem sequi.

Vers. 13. — *Buccina*. Quasi vocina : a voce, vel a vocando, vel a bucca

Vers. 14-17. — *Cumque lavissent vestimenta sua*, etc. Non sufficit ad virtutem contemplationis emundare opera pœnitentiæ lacrymis, nisi sequatur castitas mentis et corporis. Unde Matth. V : *Beati mundo corde*, etc. Et Sap. I : *In malevolam animam non introibit sapientia*.

Vers. 18, 19. — *Totus autem mons Sinai fumabat*, etc. (Greg. lib. VI *Moral.*, cap. 27.) Legem daturus Dominus in igne fumoque descendit, etc., *usque ad* vincunt quod sunt.

(Id., lib. II *Moral.*, cap. 2.) Sacra eloqnia in exordio narrationum qualitates exprimunt, terminosque causarum aliquando a positione loci, aliquando a positione corporis, aliquando a qualitate aeris, etc., *usque ad* puniturí autem Sodomam vespere venisse memorantur.

Vers. 20-25. — *Descenditque Dominus*, etc. (Id., lib. V *Moral.*, cap. 26.) Moyses ascendit, etc., *usque ad* eum aliquatenus balbutiendo resonamus.

CAPUT XX.

Vers. 2. — *Ego sum Dominus Deus tuus*. (Orig., *hom.* 8 in *Exod.*) Qui contemnit præsens sæculum, scilicet Ægyptum, et per verbum Dei translatus non invenitur quia ad futurum sæculum festinet, de eo dicit Deus : *Ego sum Dominus Deus tuus*, etc. Non ad illos tantum qui de Ægypto profecti sunt, sed ad eos qui ultra Ægyptiis non serviunt, de Ægypto educti de domo servitutis (*Psal.* LXXX). Negotia sæculi, actus carnis, domus servitutis est : sicut relinquere sæcularia, et secundum Deum vivere, domus libertatis est. Unde Joan. VIII : *Si permanseritis in sermone meo, agnoscetis veritatem, et veritas liberabit vos*. Ergo Ægyptus est domus servitutis; Judæa et Hierusalem, domus liberalitatis. Unde Gal. IV : *Quæ sursum est Hierusalem, libera est*. Sicut ergo terrena Ægyptus filiis Israel domus dicitur servitutis ad comparationem Judææ et Hierusalem, quæ eis est domus libertatis : ita ad comparationem cœlestis Hierusalem, quæ est mater libertatis, totus mundus et quæ in eo sunt, domus dicitur servitutis : et quia de paradiso libertatis per peccatum ventum est ad servitutem mundi, primus sermo decalogi de libertate est : *Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te terra Ægypti*, etc. ; hanc vocem in Ægypto audire non poteris. Et si tibi injungatur ut facias pascha, accingas lumbos, accipias sandalia A in pedibus, virgam teneas in manu, et azyma cum amaritudine comedas. Sed nec in prima mansione, nec in secunda, nec in tertia, nec cum transieris mare Rubrum, etiamsi ad mare veneris, et fuerit tibi amaritudo in dulcedinem versa, nec in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum et septuaginta arbores palmarum, etiamsi Raphidim præterieris cæterosque profectus ascenderis, nondum idoneus judicaris, sed cum veneris ad montem Sina. Vix ergo mereberis aliquando suscipere præcepta libertatis, et audire : *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis*. Hic tamen non est sermo mandati, sed quis sit qui mandat ostendit. Primum mandatum ergo est : *Non erunt tibi dii alii præter me*.

B (Aug. *quæst. in Exod.*) Quæritur quomodo decem præcepta legis dividenda sint? etc., *usque* nisi ad id quod dictum est : *Non erunt tibi dii alii præter me?*

(Isid.) Dat Deus Moysi legem innocentiæ nostræ, et agnitionis suæ, quæ in decem verbis consistit, scripta in tabulis lapideis digito Dei. Tria sunt quæ pertinent ad dilectionem et cognitionem Trinitatis, septem ad dilectionem proximi, quibus humana societas non læditur. Primum pertinet ad Deum Patrem : *Dominus Deus tuus Deus unus est*, ut hoc audiens unum Deum colas Patrem, et in multos fictos deos fornicationem non effundas. Secundum ad Filium : *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*; id est, non putes creaturam esse Christum Dei Filium, quia omnis creatura vanitati subjecta est, sed C æqualem Patri, Deum de Deo, lumen de lumine.

Vers 3. — *Non habebis deos alienos*, etc. (Orig.) Primum mandatum est : *Non erunt tibi dii alii præter me*; et sequitur : *Non facies tibi idolum, neque ullam similitudinem*, etc. Hæc omnia quidam simul putant esse unum mandatum : quod si ita computetur, non complebitur numerus decem mandatorum. Est ergo primum mandatum : *Non erunt tibi dii alii præter me*, etc. Secundum, *Non facies tibi idolum, neque ullam similitudinem*, etc. Incipiamus ergo a primo mandato : *Non erunt tibi dii alii præter me*. Si dixisset, Non sunt, absolutior sermo videretur; sed quia dicit, *Non erunt*, non negavit quia sint, sed ne illi sint, cui hæc præcepta dantur, inhibuit. Hinc Paulum sumpsisse puto I Cor. VIII : *Si quidem* D *sunt qui dicuntur dii sive in cœlo, sive in terra*. In aliisque locis invenies deos nominari sicut ibi : *Rex magnus super omnes deos*, et *Deus Deo locutus est*, etc. De dominis idem Apostolus dicit : *Sive throni, sive dominationes*, etc. (*Col.* I.) Dominationes vero non aliud sunt quam ordo quidam dominorum et multitudo. In quo videtur sensum legis aperire Apostolus; ac si dicat : Licet sint domini multi, qui aliis gentibus dominentur, et dii multi qui ab aliis colantur : sed tamen unus Deus est nobis, et unus est Dominus. Unde Deut. XXXII : *Cum divideret Excelsus gentes et separabat filios Adam, statuit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei*. Angelos ergo, quibus gentes commisit Excelsus, dominos

vel deos appellat Scriptura : deos quasi a Deo datos, et dominos a Domino potestatem sortitos. Unde eis dicitur psal. LXXXI : *Ego dixi : Dii estis et filii Excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis ;* imitantes scilicet diabolum, qui princeps omnium factus est ad ruinam. Unde constat quod exsecrabiles fecit eos prævaricatio, non natura. Tibi ergo, o Israel, qui pars Dei et funiculus ejus es, *non erunt*, inquit, *tibi dii alii præter me :* quia vere Deus, unus est Deus, et vere Dominus, unus est Dominus ; cæteris vero ab ipso creatis contulit hoc nomen non natura, sed gratia. Non hæc tantum dicuntur ad Israel secundum carnem, imo ad te qui Israel effectus es mente Deum videndo, et circumcisus corde, non carne ; si tamen ita agas ut dignus sis esse pars Dei, et in funiculo hæreditatis ejus metiri : alioquin exemplo tibi sint qui ad hoc vocati fuerant ut essent pars Dei, et exigentibus peccatis dispersi sunt per omnes gentes, et educti de domo servitutis jam non Ægyptiis solis, sed omnibus gentibus serviunt. *Qui enim peccat, servus est peccati* (*Joan.* V).

VERS. 4. — *Non facies*, etc. (ORIG.) *Non facies tibi ipsi idolum, neque omnem similitudinem*, etc. Aliud sunt idola, aliud dii. De diis enim dicit Apostolus, I Cor. VIII : *Si quidem sunt dii multi, et domini multi*, etc. De idolis vero, *quia nil est idolum in mundo;* de similitudinibus autem non addidit, quia nil sunt. Hic autem dicitur : *Non facies tibi idolum, neque similitudinem omnem.* Aliud est ergo facere idolum, aliud similitudinem. Verbi causa, si quis in auro et argento, ligno vel lapide, faciat speciem quadrupedis, vel serpentis, vel avis, et statuat adorandum, non idolum sed similitudinem facit. Qui vero facit quod non est, speciem scilicet quam oculus non vidit, sed animus sibi fingit ; ut si quis humanis membris caput canis aut arietis formet, vel in uno hominis habitu duas facies, aut humano pectori postremas partes equi aut piscis ; qui hoc facit, non similitudinem, sed idolum facit : facit enim quod non est, nec habet aliquid simile sui. Ideo dicit Apostolus *quia idolum nihil est in mundo* (I Cor. VIII). Non enim aliqua ex rebus constantibus assumitur species, sed quod mens otiosa et curiosa reperit. Similitudo vero est cum aliquid ex his quæ sunt vel in cœlo, vel in terra, vel in aquis formatur : sed non sicut de his quæ in terra sunt vel in mari similitudinibus promptum est pronuntiare : ita etiam de cœlestibus ; nisi quis dicat de sole, et luna, et stellis hoc posse sentiri, quorum formas exprimit gentilitas. Sed Moses eruditus omni sapientia Ægyptiorum etiam quæ apud illos erant in occultis prohibere cupiebat, sicut Hecatem aliaque dæmonum formas, quæ Apostolus *spiritualia nequitiæ in cœlestibus* vocat Ephes. VI ; de quibus forte dicitur : *Inebriatus est gladius meus in cœlo* (Isa. XXXIV). His enim formis et similitudinibus invocabant dæmonia ad repellenda vel vitanda mala. Sciendum tamen quia cum decreveris hoc servare mandatum, et habere unum tantum Deum et Domi-

A num, hoc est bellum denuntiare omnibus aliis, quibus in baptismo renuntiasti, solum Deum confitens Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Sed hoc confitentes nisi toto corde diligamus Dominum Deum nostrum, tota anima, tota virtute ei adhærentes, non sumus effecti pars Domini, sed in confinio positi illos patimur offensos quos fugimus, et ad quem fugimus, propitium non efficimus. Quibus propheta dicit : *Væ duplici animo* (*Eccli.* II). Et iterum : *Usquequo claudicatis utroque pede?* (*III Reg.* XVIII.) Ab illis ergo quasi fugaces cædimur, et a Domino nostro quasi instabiles non defendimur, unde Jer. IV : *Amatores tui inimici facti sunt tibi.* Multi sunt animæ amatores, capti decore ejus, cum quibus meretricata est, dicens. *Post amatores meos ibo qui dant* B *mihi vinum meum*, etc. (*Ose.* II) : hos offendit reversa ad virum priorem. Nisi ergo tota fide permaneas cum viro tuo, pro sceleribus quæ commisisti suspectus es ; omnes motus tuos, aspectus et incessus notat ; nil ultra in te lascivum videre, nihil dissolutum vel prodigum potest. Si ergo acceptam gratiam negligis, et implicas te sæcularibus negotiis, continuo immundus spiritus redit cum septem nequioribus (*Matth.* XII), ne iterum expelli possit, et fiunt novissima pejora prioribus. Nulla ergo societas templo Dei cum idolis. Si Dei sumus, tales esse debemus in quibus habitet et inambulet Deus ; unde Isa. LII : *Qui portatis vasa Domini, exite et immundum nolite tangere, et ego recipiam vos*, etc. Dicit ergo : *Non erunt tibi dii alii præter me.*

C VERS. 5-11. — *Non adorabis*, etc. Aliud est colere, aliud adorare. Potest quis invitus adorare, vel adulando regibus idololatris, vel tormentis victus, cum sciat quia idolum nil est. Colere vero est toto his affectu et studio mancipari. Utrumque ergo resecat, ut nec affectu colas, nec specie adores.

Ego sum Dominus, etc. Vide benignitatem Dei : ut nos doceat et perfectos faciat, fragilitatem humanorum affectuum non recusat ; omnia agit et patitur propter nos, notis et usitatis nobis loquitur affectibus.

(ORIG., *ubi supra.*) Omnis mulier aut sub viro est, et subjecta est legibus viri (*Eph.* V), aut meretrix est, et utitur libertate peccandi. Qui ingreditur ad meretricem, scit quod ad prostitutam et cunctis patentem ingressus est, ideo de aliis indignari non D potest. Qui legitimo utitur matrimonio, non patitur uxorem peccare, sed accenditur zelo ad servandam castitatem matrimonii, ut possit legitimus fieri pater. Sic omnis anima aut prostituta est cum dæmonibus, et habet plures amatores ut intrent ad eam, modo spiritus fornicationis, modo avaritia, post hunc veniet spiritus superbiæ et alii plurimi ; alter tamen alteri non invidet, nec zelotypia movetur, sed sese invicem invitant ; unde, *adducit secum alios septem spiritus nequiores se*, etc. (*Luc.* XI.) Sic nullam zelotypiam amatorum suorum patitur anima quæ dæmonibus est prostituta ; si vero conjuncta fuerit viro legitimo, id est Christo, etiamsi aliquando fuerit peccatrix, ultra eam peccare non patitur, nec

ferre potest ut alludat adulteris; excitatur super eam zelus ejus, et defendit conjugii castitatem; si autem viderit eam temerantem conjugii jura, et occasionem quærere peccandi, dat ei libellum repudii; unde Isa. L: *Propter iniquitates vestras dimisit matrem vestram;* hæc qui loquitur et zelans est et zelo commotus hoc dicit. Est etiam novum genus hoc bonitatis ejus, ut etiam post adulterium revertentem et toto corde pœnitentem suscipiat. Unde: *Nunquid mulier si exierit a viro, et dormierit cum alio viro, revertens revertetur ad virum suum?* etc. Et alibi: *Et postquam fornicata es in his omnibus, dixi: Revertere,* etc. (*Jer.* III.) Hic ergo Deus zelans si requirit et desiderat animam tuam sibi adhærere, si servat, corripit et indignatur, velut zelotypia quadam erga te usus, spem tibi esse salutis agnosce. Si vero correptionem contemnis, discedit a te zelus ejus, secundum illud: *Propterea discedit zelus meus a te,* etc. (*Ezech.* XVI.) Vide misericordiam et pietatem Dei; quando vult misereri, indignari se dicit et irasci, sicut per Jeremiam dicit: *Dolore et flagello castigaberis, Hierusalem, ut non abscedat anima mea a te* (*Jer.* VI). *Flagellat enim omnem filium quem recipit* (*Hebr.* XII). Hoc autem terribile, hoc extremum, si non corripimur pro peccatis: cum enim modum peccandi excedimus, auferetur a nobis etiam zelus Dei, nec ultra irascitur.

Visitans iniquitatem, etc. (ORIG.) Reddens peccata patrum in filios, etc. Aiunt hæretici quod non boni Dei sermo sit, qui pro peccatis alterius alterum dicat plecti; Deum tamen legis justum dicunt, nec possunt ostendere quomodo injustus sit, si alium alio peccante punit. Sed interior homo noster aut dicitur habere Deum Patrem, si secundum Deum vivit; aut diabolum, si voluntatem illius facit; unde Joan. VIII: *Vos de patre diabolo estis, et desideria patris vestri facere vultis.* Sicut ergo semen Dei in nobis est, cum verbum Dei servantes non peccamus, secundum illud I Joan. III, *Qui ex Deo est, non peccat, quia semen Dei manet in eo;* ita cum a diabolo suademur ad peccandum, semen ejus suscipimus; cum facimus quod suadet, jam genuit nos, nascimur enim ejus filii per peccatum. Sed quia fere sine adjutorio non peccamus, sicut adulterium nemo solus committit, necesse est adulteram consortem fieri, et si non plures, necesse est aliquem vel aliquam ministerio sceleris adjungi: qui omnes, velut unus ex altero, secundum persuasionis ordinem, generati, ex diabolo progeniem ducunt; velut in traditione Domini diabolus intravit in cor Judæ, et primum filium peccati genuit, qui solus hoc facere non potuit; abiit ergo ad Scribas et Pharisæos et pontifices; nascitur ergo ex Juda generatio tertia, et quarta peccati. Videamus ergo quomodo peccata patrum reddit Deus in filios in tertiam et quartam progeniem, et non in ipso. De patribus enim nihil dicitur. Diabolus ergo, quia jam peccandi modum excessit, tanquam vestimentum concretum in sanguine non erit mundus in hoc sæculo; non flagellatur pro peccato; omnia enim ei servantur in futurum. unde Matth. VIII): *Quid venisti ante tempus torquere nos?* Redduntur autem peccata in filios quos genuit per peccatum, qui in carne positi flagellantur. *Non vult Deus mortem peccatoris, sed ut magis convertatur et vivat* (*Ezech.* XXXIII). Misericors ergo reddit peccata patrum in filios, quia diabolus et angeli ejus, qui etiam peccati patres efficiuntur, indigni sunt quod in præsenti corripiantur: filii eorum, et qui per ipsos ad societatem peccati asciti sunt, recipiunt in præsenti quod gesserunt, ut, purgati, diabolo in pœna socii non efficiantur. Unde psalmo LXXXVIII: *Visitabo in virga iniquitates eorum,* etc., *misericordiam autem meam non auferam ab eis.* Deus enim zelans est, et animam quam sibi despondet in fide non vult in contaminatione peccati permanere, sed cito purgari. Si autem noluerit purgari, in interitu eorum ridebit, dicens eis Matth. XXV: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum,* etc. Sciamus ergo nos in præsenti corripi, ut in futuro quiescamus. Unde: *Cum castigamur, a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.*

(ID.) In hoc sermone solent nos hæretici suggillare, quod non sit boni Dei sermo, qui pro peccatis alterius alium judicat. Sed qui Deum legis mandantem hæc dicent non bonum, justum tamen dicunt: nec ipsi quidem possunt ostendere quomodo justitiæ videatur convenire si alio peccante alius puniatur.

(ISID.) Primum mandatum prohibet subreptionem; secundum, errorem; tertium interficit sæculi amorem; quartum, impietatem; quintum, crudelitatem; sextum, fornicationem; septimum, rapacitatem; octavum perimit falsitatem; nonum, mundi cupiditatem; decimum, adulterii cogitationem. Et notandum quod sicut decem plagis percutiuntur Ægyptii, sic decem præceptis scribuntur tabulæ, quibus populus Dei regatur et dæmones occidantur. In duabus enim tabulis scripta est lex propter duo Testamenta significanda: vel quia sunt præcepta duo dilectionis Dei et proximi, *in quibus tota lex pendet et prophetæ* (*Matth.* XXII). In una enim tria præcepta, quæ ad dilectionem Dei pertinent; in altera vero septem, quæ ad societatem proximi. Lapideæ vero fuerunt tabulæ, quia cor Judæorum erat lapideum et insensibile, durum et stolidum; unde Ezech. XXXVI: *Auferam cor lapideum, et dabo eis cor carneum.* Et Apostolus ait (*II Cor.* III): *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus,* quæ sentiant scilicet et intelligant.

VERS. 12. — *Honora patrem,* etc. Hoc est primum septem mandatorum quæ pertinent ad proximum. Bene autem septem sunt. Septenarius enim ex ternario constat et quaternario. Ternarius vero animæ congruit, quæ est irascibilis, concupiscibilis et rationalis. Quaternarius corpori.

VERS 13. — *Non occides,* etc. (AUG., *quæst.* 61 *in Exod.*) Et quod dictum est: *non occides,* non putan-

dum est fieri contra hoc præceptum quod lex occidit, vel occidi aliquem Deus jubet : ille enim facit, qui jubet quod ministrum negare non licet.

Vers. 14. — *Non mœchaberis.* (Isid.) Quæritur quoque quomodo differat *non mœchaberis* ab eo quod paulo post dicitur : *Non concupisces uxorem proximi tui?* In eo enim quod dictum est, *non mœchaberis*, poterat et illud intelligi ; nisi forte in illis duobus præceptis non mœchandi, et non furandi, ipsa opera notata sint, in his vero extremis concupiscentia ipsa : quæ tantum differunt, ut aliquando mœchetur qui non concupiscit uxorem proximi, cum aliqua alia causa ipsi misceatur. Aliquando vero concupiscat, nec ei misceatur pœnam timens : et hoc fortasse lex ostendere voluit, quod utraque peccata sunt.

(Id.) Item quæri solet utrum nomine mœchiæ etiam fornicatio teneatur, etc., *usque ad* atque illorum membrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi.

Vers. 15. — *Non furtum facies*, etc. (Aug., *quæst.* 71 *in Exod.*) Sed rursum quæritur quomodo differat, *non furtum facias*, ab eo quod paulo post dicitur de non concupiscendis rebus proximi? Non quod omnis qui concupiscit rem proximi, furatur ; sed omnis qui furatur, rem proximi concupiscit. Poterat illa generalitate, ubi de non concupiscenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri.

Vers. 16, 17. — *Non loqueris contra proximum*, etc. (Aug., *ubi supra.*) In eo etiam quod dictum est, etc., *usque ad* et hujusmodi.

Vers. 18. — *Cunctus autem populus videbat voces*, etc. (Aug., *quæst.* 72 *in Exod.*) Solet quæri quomodo populus videbat vocem, cum vox non ad visum, sed ad auditum pertinere videatur, etc., *usque ad* audi quid luceat, non solemus dicere.

Vers. 19.—*Loquere tu nobis*, etc. (Aug., *quæst.* 73.) Significatur ad vetus testamentum timorem potius pertinere, sicut ad novum dilectionem ; quamvis in veteri novum lateat, et in novo vetus pateat. Quomodo autem tali populo tribuatur videre vocem Dei, si A hoc accipiendum est intelligere, cum sibi loqui Deum timeant ne moriantur, non satis elucet.

Vers. 20. — *Nolite timere*, etc. (Aug., *quæst.* 74.) Sic illi cohibendi erant a peccatis, timendo scilicet ne pœnas sensibiles paterentur ; quia nondum poterant amare justitiam, et tentabantur a Domino, ut appareret cujusmodi essent ; non ut Deo noti fierent qualescunque essent, quem non latebat, sed ut inter se et sibimetipsis.

Vers. 21, 22. — *Stetitque populus*, etc. (Greg., *homil.* 6.) In quibusdam locis Scripturæ historia servanda est, etc., *usque ad* Moses accessit ad caliginem, in qua erat Deus.

Non facietis deos, etc. (Aug., *quæst.* 76.) Repetitur quod in primo præcepto dictum est ; et per ar- B gentea et aurea, omnia simulacra intelliguntur, sicut in psalmo cxiii : *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manum hominum.*

Vers. 24. — *Altare de terra*, etc. Ostendit ideo, interdictis simulacris, altare de terrena materia concedi, ut uni Deo hostia et sacrificia in eo offerantur.

(Greg., lib. iii *Moral.*, cap. 20.) Altare de terra Deo facere, est incarnationem Christi sperare. Tunc enim a Deo nostrum munus accipitur, cum in hoc altari nostra humilitas, id est super Dominicæ incarnationis fidem posuerit quidquid operatur. In altari ergo de terra oblatum munus ponimus, si actus nostros Dominicæ incarnationis fide solidamus.

Vers. 25, 26. — *De sectis lapidibus.* (Isid.) Secti C lapides sunt qui unitatem scindunt, et seipsos dividunt a societate fratrum : hos in corpore suo non recipit Christus, cujus corporis figuram altaris constructio significat. Lapides non secti ex quibus altare construi jubetur, sunt qui per fidem in unitate solidantur ; de quibus dicitur I Petri ii : *Vos estis lapides vivi, coædificati in domos spirituales.* His non est injectum ferrum, quia incorrupti sunt, et jacula maligni ignita non receperunt : omnes unum altare faciunt in unitate fidei et concordia charitatis [a].

[a] In præceptis decalogi enumerandis Origines et Augustinus in testimoniis Glossæ initio capitis allatis videntur contrarias sequi sententias. Nam Origenes existimat non posse computari decem mandata nisi secundum sit : *Non facies tibi idolum neque ullam similitudinem*, etc. Augustinus autem, licet illam Origenis enumerationem non rejiciat, aliam tamen diversam judicat aptiorem, ut prohibitionem de idolis ac simulacris adorationis causa faciendis, existimet esse primi præcepti explicationem : et deinde duo præcepta statuit ad vetita desideria cohibenda, unum quo concupiscentia uxoris alienæ, alterum quo concupiscentia omnium aliarum rerum quæ proximi sunt, refrenetur. Origenem sequuntur Athanasius in Synopsi Scripturarum ; Gregorius Nazianzenus in carmine quo decem præcepta enumerat ; Chrysostomus in secunda expositione Matthæi, hom. 49 ; Hieronymus et Ambrosius cap. vi Epistolæ ad Ephesios. Augustini autem enumerationem eo sensu sequuntur doctores scholastici, quo ipsemet Augustinus, ita scilicet eam priori præferentes, ut tamen priorem non reputent incongruam. Et revera repugnantia quam invenit pravus affectus in duabus illis concupiscentiis subjugandis, videtur potius expetiisse duo distincta præcepta, cum sint qui concupiscant uxorem alterius, et dedignantur D tamen divitias aut mancipia alterius concupiscere, et vice versa : at nemo est veri Dei cultor qui difficultatem patiatur in idolis spernendis. Cæterum hæc diversitas enumerandi in re ipsa nulla est : non enim ponitur aliquod præceptum ab Augustino quod negatur ab Origene, aut vice versa ; sed unus præcepta ratione cujusdam subordinationis conjungit, quæ alter ratione verbalis connexionis separat, et e converso. Nam conjungit Augustinus præceptum non faciendi idola præcepto non colendi nisi unum Deum, quia illud huic subordinatur et est explicatior ejus etiam ad cæremonias gentilium vetandas extensio : Origenes autem ea in duo præcepta dispertitur, quia contextu ipso sermonis discerni videatur, sine ulla nota connexionis, sicut cætera sequentia : *Non habebis deos alienos ; Non facies tibi sculptile ; Non assumes*, etc. Rursus illas duas concupiscentiæ duplicis prohibitiones in unum præceptum conjicit Origenes, propter consequentiam contextus, qua videntur ad unam pertinere sententiam,

CAPUT XXI.

Vers. 1. 6. — *Hæc sunt judicia*, etc. (Aug., *loc.* 91 *in Exod.*) Distinctius amodo explicantur ea quæ ad proximum pertinent; notanda locutio cum dictum sit Moysi : *Hæc sunt judicia quæ propones eis*; cætera ad populum dicuntur.

Si emeris servum Hebræum, etc. (Aug., *quæst.* 77 *in Exod.*) Ne Christiani hic flagitarent a dominis suis, apostolus jubet dominis servos esse subditos (*I Petr.* ii), ne nomen Domini et doctrina blasphemetur : illud enim inde constat in mysterio esse præceptum, quia pertundi subula ejus aurem ad postem præcepit Deus, qui libertatem recusasset.

(Greg., *hom.* 3 *in Ezech.*, tom. II.) Sciendum quia cum activa et contemplativa vita ex Dei gratia sint, etc., *usque ad* quia illa quies intima in ænigmate videtur.

Sex annis. (Isid.) In sex ætatibus hujus sæculi servientes, septimo die, id est æterno sabbato, liberabimur, si tamen voluerimus esse liberi dum in hoc sæculo servimus peccato. Si autem noluerimus, perforabitur auricula in testimonium inobedientiæ, et cum uxore et filiis nostris, quos prætulimus libertati, id est cum carne et operibus ejus, peccato serviemus in æternum.

Vers. 7-12. — *Si quis vendiderit filiam*, etc. (Aug., *quæst.* 78 *in Exod.*) *Non abibit ita ut recedunt ancillæ*, etc., *usque ad* intelligitur quod cum eo gratis exibit, non a marito separata.

Vers. 13-17. — *Qui autem non est insidiatus*, etc. (Rab., *in Exod.*, tom. II) Homicidis non spontaneis, etc., *usque ad* Christi posuerit, salvus erit.

(Aug., *quæst.* 79 *in Exod.*) *Si autem nolens, sed Deus tradiderit in manus ejus*, etc. Ita hoc dicitur, etc., *usque ad* et Judas ideo juste tradidit.

Vers. 18. — *Si rixati fuerint*, etc. (Rab.) Idem est, si quis cum proximo contendens duritia mentis, vel parcitate, spernendo scilicet vel non consulendo, exasperavit; et ille infirmatus tristitia, a fervore dilectionis languerit, reus per confessionem, operam pœnitentiæ et impensam promissæ emendationis in medicos, id est doctores, impendat, qui infirmum baculo consolationis erigant, et fomentis prædicationum in pristinum dilectionis statum restituant. In correctione necessaria est discretio, ne qui corrigere debet, occidat, vel in desperationem vel odium mittat.

Vers. 22-28. — *Si rixati fuerint.* (Id.) Si quis alicujus animam, post conceptum verbi, per incuriam vel fraudem læserit, ut vitale germen boni operis sanum proferre non possit : etiam si ipsa adhuc in fide vivens perstiterit, ut damnum illatum per pœniten-

A tiam restituat, secundum Evangelii ministerium necesse habebit. Si autem ipsa anima per errorem necata, post prolatum abortivum, hoc est opus mortiferum, in infidelitate perseveraverit, sine dubio seductor illius, quasi verus homicida, æterna morte reus erit.

(Aug., *quæst.* 80 *in Exod.*) Quod non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere, etc., *usque ad* et ideo nondum sensibus prædita.

(Orig., *hom.* 10 *in Exod.*) *Quod si litigabunt duo viri, et percusserint mulierem prægnantem, et exierit infans ejus nondum formatus, detrimentum patietur, quantum indixerit vir mulieris, et dabit pro anima sua. Quod si formatus fuerit, dabit animam pro anima, oculum pro oculo*, etc. Primum videamus de eo
B qui nondum formatus exierit, quomodo jubetur damno pecuniæ percuti unus ex litigantibus, cum duo dicantur. Quid etiam hoc quod vir mulieris imponit ei, et non eis; et dabit, et non potius dabunt. Quod si infans jam formatus exierit, animam dare pro anima facile intelligimus : morte scilicet vindicetur peccatum. Quæ autem sequuntur, operæ pretium est explicare. Nec enim videtur etiam infans formatus calce litigantis percussus, oculum in ventre perdidisse, dentes vero omnino non habuit. Si enim hoc ad matrem referamus, quomodo abortiens mulier oculum perdit, aut dentes dolet? Sed esto aut in oculo aut in dente percussa abortivit, livorem vel vulnus accepit, quid etiam combusturam dicimus pro combustura? Nunquid litiganti-
C bus viris assistens mulier comburi potuit, ut combustura pro combustura solvatur? In Deuteronomio quoque hæc facile explicari non queunt. In Scripturis tamen iisdem vocabulis et officiis membra animæ nominantur, quibus utuntur vel appellantur membra corporis. Unde Matth. vii : *Vides festucam in oculo fratris tui, et trabem quæ in oculo tuo est non vides.* Et Matth. xiii : *Qui habet aures audiendi audiat.* Et Rom. x : *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem!* Ne nos ergo vocabulorum similitudo conturbet. Sunt ergo duo litigantes, duo disputantes et dogmatibus vel quæstionibus legis, et rixantes circa verborum pugnas; unde Apostolus, II Tim. ii : *Nolite contendere verbis*, etc. Et ibidem : *Quæstiones legis devita*,
D *sciens quod generant lites.* Qui ergo istis in quæstionibus litigant ad subversionem audientium, percutiunt mulierem prægnantem, et ejiciunt infantem formatum vel adhuc informem. Mulier prægnans dicitur anima, quæ nuper concepit verbum Dei; unde : *A timore tuo, Domine, in utero concepimus et peperimus* (*Isa.* xxvi). Qui ergo concipiunt, et statim pariunt, non mulieres existimandæ sunt, sed viri et perfecti; unde alibi : *Si peperit terra in una die, et*

Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, neque, etc. Augustinus autem eas in duo præcepta divisit, quia, ut dixi, præceptum de uxore non concupiscenda non subordinatur divitiis non concupiscendis, sicut nec ipsa concupiscentia vetitæ voluptatis ordinatur ad concupiscentiam possessionum, sed diversi generis vitia procreant, quæ proinde diversis legibus prohibeantur. Quare tota hæc diversitas in re ipsa consentit : sive enim una lege, sive duabus distinctis prohibeantur aliqua, idem est modo fatearis iisdem verbis esse eadem prohibita, licet ambigas faciant ne verba illa unam an duas leges.

nata est gens die una simul (*Isa.* LXVI). Ista est ergo generatio perfectorum, quæ in die eadem concipitur et nascitur. Pariunt autem viri secundum illud Gal. IV: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus.* Perfecti ergo et viri statim pariunt, id est, conceptum fidei verbum in opera perducunt: anima autem quæ concipit, et in ventre retinet et non parit, mulier dicitur. Unde Isa. XXXVII: *Dolores partus advenerunt ei: et virtus pariendi non est in ea.* Hæc ergo, inter se duobus litigantibus et scandala proferentibus, percutitur et scandalizatur: ut verbum fidei quod tenuiter conceperat nondum formatum abjiciat. Est enim in aliquibus formatum verbum, in aliquibus non formatum; unde: *Donec formetur in vobis Christus* (*Gal.* IV); Christus enim est Verbum Dei. Damnum ergo patietur, qui excussit. De damnis ergo doctorem dicit Apostolus I Cor. III: *Si cujus opus arserit damnum patietur*, etc. Et ipse Dominus in Evangelio, Matth. XVI: *Quid prodest homini si universum mundum lucretur, animam autem suam perdat?* Unde videtur ostendi quod quædam peccata ad damnum pertinent, non tamen ad interitum, quia qui damnum passus fuerit, salvari dicitur, licet per ignem: unde Joannes dicit quædam peccata esse ad mortem, quædam non (*I Joan.* V). Quæ autem sint ad mortem, non facile discerni potest, *Delicta enim quis intelligit?* (*Psal.* XVIII.) Sed cum referuntur super quinque mnas acquisitæ aliæ quinque, et super duas duæ (*Luc.* XIX), qui mercedem hujus acquisitionis perdit, damno dicitur percuti, sicut qui causam scandali infirmiori et muliebri animæ præbuit. Dabit autem secundum quod indixerit vir ejus, et dabit cum honore animæ discentis. Vir magister est Christus, vel qui pro Christo animarum doctor est. Patietur ergo damnum qui contendit ad subversionem audientium, pro anima quæ nondum habuit infantem formatum: quod potest de scandalo catechumeni accipi. Potest etiam fieri ut qui læsit, instruat et reparet animæ quæ perdidit, et cum honore, cum modestia scilicet, cum mansuetudine, non cum lite, sicut cum scandalum intulit. Sed cum formatus infans fuerit, dabit animam pro anima. Formatus infans potest videri sermo Dei in corde animæ quæ suscepit gratiam baptismatis, vel qui evidentius et clarius verbum Dei suscepit. Reddet ergo qui percussit, animam pro anima in die judicii, scilicet apud eum judicem qui potest animam et corpus perdere in gehennam. Vel ut qui sibi conscius fuerit tanti scandali, ponat animam suam pro anima scandalizati, et usque ad mortem det operam quomodo ad fidem restituatur. Ponat oculum pro oculo: si oculum animæ læsit, id est, intellectum ejus turbavit, auferatur oculus ejus ab eo qui præest Ecclesiæ, id est intellectus. Si dentem læsit, qui suscipiens cibum verbi Dei comminuere vel molaribus terere solebat, ut subtilem ad ventrem animæ transmitteret sensum: si hunc dentem ille vexaverit et evulserit, ut contritione ejus non possit anima subtiliter et spiritualiter suscipere verbum Dei, auferetur dens ejus, qui non bene cibos verbi comminuit et dividit. Propter hoc enim fortasse de Domino dicitur: *Dentes peccatorum contrivisti* (*Psl.* III). Et alibi: *Molas leonum confringet Dominus* (*Psal.* LVII). Sic ergo per membra dicitur lædi anima et percuti. Manum quoque pro manu, et pedem pro pede deposcit. Manus animæ, virtus qua tenere aliquid et cor stringere potest, ut actus ejus et fortitudo; et pes quo incedit ad bona vel ad mala. Quia ergo scandalizata anima non solum in fide sed etiam in actibus dejicitur, qui per manus significantur, manus auferuntur illius, quibus non bene operatur, et pedes, quibus non bene incedit. Recipiet etiam combusturam, quia combussit et gehennæ tradidit animam. Per singula hæc ostenditur, ut percussor, truncatis omnibus membris, a corpore Ecclesiæ excidatur, ut cæteri videntes timorem habeant, et non similiter faciant. Ideo Apostolus cum doctorem describit Ecclesiæ, inter cætera præcipit, *non percussorem* (*I Tim.* III): ne percutiens prægnantes mulieres, id est animas insipientes, ponat animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, etc. De qualibus dicitur Matth. XXIV: *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus, in quibus scandalizabuntur, si fieri potest, etiam electi.* Sciendum tamen quod non est perfectorum scandalizari, sed mulierum aut parvulorum; unde Matth. XVIII: *Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis*, etc.

VERS. 29-36. — *Quod si bos cornupeta*, etc. (RAB.) Hoc est, si superbum motum animi dominus, id est spiritus, non constringit, et animabus interitum, vel corporibus ingerit incommodum, reatus redundat in custodem. Unde Proverbiorum decimo sexto capitulo: *Cor hominis erudiet os ejus, et labiis illius addet gratiam.*

Triginta siclos. Hoc est secundum legis mandata, per fidem et spem et charitatem emendabit.

Argenti. Nitorem divini verbi, quo in fide Trinitatis et scientia decalogi instructi erant, compensabit.

Si quis aperuerit, etc. (GREG., lib. XVII *Moral.*, cap. 15.) Cisternam aperire est valido intellectu Scripturæ sacræ arcana penetrare, etc., *usque ad* inde infirmitas auditorum ad ima dilabatur.

Si bos alienus, etc. (AUG.) Non hoc in solo bove servandum est, sed in omni pecore; a parte enim totum intelligitur. Sed hoc de carnibus occisi pecoris fieri non potest, quo non vescuntur.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *Si quis furatus fuerit*, etc. (STRAB.) Secundum litteram quinque boves pro uno bove, et quatuor oves pro uno bove redduntur: quia bos quinque utilitates habet, ovis quatuor. Bos enim immolatur, arat, pascit, lactat, et corium diversis usibus ministrat; ovis vero immolatur, et pascit, lac et lanam tribuit. Allegorice vero per bovem Judæus quilibet intelligitur, quem si quis Judæus vendiderit, pœnæ legis subjacebit, quæ continetur in quinque libris Moysi. Per ovem Christianus, qui Christum

imitatur, de quo dicitur : *Sicut ovis ad occisionem ductus est* (*Isa.* LIII). Si quis hanc vendiderit, quatuor oves reddat, id est secundum institutionem quatuor Evangeliorum pœnitentiam agat.

VERS. 2-5. — *Si effringens fur domum, sive suffodiens*, etc. (AUG., *quæst.* 84 *in Exod.*) Si perfodiens inventus fuerit fur et percussus mortuus fuerit, etc., *usque ad* jam enim plus est quam fur.

VERS. 6-13. — *Si egressus ignis*, etc. (RAB.) Ignem succendimus, cum correctionem subditis præparamus, ut spinas vitiorum consumamus. Sed videndum est ne cum vitia persequimur, virtutes lædamus, et eis qui fructum bonorum operum proferre cœperant, ante maturitatem noceamus. Qui hoc ergo commiserit, dignam pœnitentiam gerat, et quod per inertiam læsit, studiose restituat.

Spicas. Teneros auditores nondum ad maturitatem fructus pertingentes : quorum vitia qui acerbe et indiscrete reprehendit, quasi ignem in spicas immittit, nec ad maturitatem pervenire sinit.

VERS. 14-16. — *Qui a proximo*, etc. A proximo mutuum postulamus, cum pro æterna remuneratione curam Dominici gregis suscipimus. Sed si timorem Dei, quasi pecuniam exigentis, semper ante oculos cordis ponimus, quasi in præsentia ejus semper sumus. Unde II Cor. v : *Scientes timorem Domini, hominibus suademus.* Et alibi, II Cor. XII : *Quasi coram Deo, in Christo loquimur.* Mors ergo aut debilitas pecoris pastori non imputatur, si ejus curam strenue gessit, et quasi Deo præsente; aliter damnum reddere compellitur. Unde Matth. v : *Non exibit inde, donec reddat novissimum quadrantem.*

VERS. 17. — *Si pater virginis*, etc. (RAB.) Sensus sententiæ historicus, de qua nascitur oratio. Si ergo historicus sensus regnum charitatis ædificat, cupiditatis dissipat, non est necesse allegorice exponi. Lector tamen sententiam dote rectæ fidei honorare debet et intactam sua expositione relinquere.

VERS. 18-20. — *Maleficos non patieris vivere.* Qui præstigiis magicæ artis et diabolicis figmentis agunt, hæreticos intellige, qui a consortio fidelium qui vere vivunt, excommunicandi sunt, donec maleficium erroris in eis moriatur

VERS. 21. — *Advenam non contristabis.* (RAB.) Dilectionem proximi per misericordiæ compassionem commendat, ne furoris aut avaritiæ stimulo commoti, jus naturæ negligamus. Sed quæ volumus ut faciant nobis homines eadem illis faciamus, et quæ nolumus fieri, non faciamus.

VERS. 22-24. — *Viduæ et pupillo non nocebitis.* (RAB.) In vidua, sancta Ecclesia, quæ in die judicii exspectat Christum, quem modo non habet præsentem in pupillo, Christianus populus, cui mortuus est mundus pater, et Babylonia mater, accipi potest : quam prohibet contristari per persecutionem vel fastum mundanum, ne forte talis insectatio ad perniciem eorum spiritualem perveniat qui eos frustra odiis et contumeliis molestant.

VERS. 25. — *Si pecunia mutuam*, etc. (RAB.) Præ-

A dicatores Evangelii monet ne superfluitatem appetant, sed habentes victum et vestitum, his contenti sint, secundum illud Matth. x : *Gratis accepistis, gratis date.*

VERS. 26, 27. — *Si pignus*, etc. (AUG., *loc.* 99.) Genus pro specie posuit : sic enim dictum est ac si de omni veste pignus dederit, cum de illo se specialiter dicere ex consequentibus Scriptura testatur, qui non habet nisi eam vestem unde nocte operiatur.

(GREG., lib. XVI *Moral.*, cap. 2.) *Pignus*, peccati confessio. Proximus enim debitor noster efficitur, etc., *usque ad* a nobis mox relaxatum sentiat quod deliquit.

VERS. 28. — *Diis non detrahes*, etc. (AUG., *quæst.*
B 86 *in Exod.*) Quæritur quos dixerit deos, etc., *usque ad* vel latriæ obsequiis honorari.

VERS. 29-31. — *Decimas tuas*, etc. (ISID. *in Gen.*, tom. V.) Per primitias frugum vel primogenitorum primitiva bonorum operum ostenduntur, etc., *usque ad* et perfectionis donatur effectus.

CAPUT XXIII.

VERS. 3. — *Pauperis quoque non misereberis in judicio.* (AUG.) Ne scilicet contra justitiam pauperi faveas causa misericordiæ. Bona est misericordia, sed non debet esse contra judicium. Judicium autem dicit Scriptura, quod justum est. Ne quis autem propter hanc sententiam Deum putet prohibere misericordiam, opportune sequitur :

C VERS. 4.-6. — *Si occurreris bovi inimici tui*, etc. Quasi fac misericordiam etiam erga inimicos tuos, cum potestas est a judicando libera; non enim cum reducis errantem bovem inimici et reddis, inter aliquos judex resides.

VERS. 7-9. — *Mendacium fugies.* (RAB.) Veritatem et judicium amat Dominus : et ad hæc exsequenda populum suum hortatur, quia non est personarum acceptor.

VERS. 10-12. — *Sex annis seminabis terram tuam.* (AUG.) Quæritur quid colligant pauperes, si in septimo anno ita parcitur terræ, etc., *usque ad* sex annos cum colliguntur quæ seminantur.

(RAB.) In senario perfectio operum, etc., *usque ad*
D *qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus et metet.*

VERS. 13. — *Et per nomen externorum deorum*, etc. Per nomen suum jurare permittit, non quod bonum sit jurare; sed quia sciebat homines pronos ad jurandum esse, non vult ut jurent per nomina exteriorum deorum, ne frequenti juramento inducantur ad cultum eorum. Sic et hostias non approbat Deus, mavult tamen sacrificari sibi quam idolis.

VERS. 14-18. — *Tribus vicibus per singulos annos*, etc. Fidem scilicet sanctæ Trinitatis hic exigit Deus : in Pascha enim immolatur Filius, in Pentecoste datur Spiritus sanctus, in Scenopegia paternæ majestatis potentia declaratur.

Tribus vicibus per singulos annos, etc. (RAB.) Hec

est omni tempore præsentis vitæ et in sanctæ Trinitatis confessione, per fidem et spem et charitatem bonorum operum obsequia Deo creatori vestro exhibebitis. Pascha enim celebramus mense novorum, cum per sanguinem Agni immaculati ab Ægyptia servitute liberati, per spirituales aquas de veteri homine in novum transimus, non in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus, quo in terram promissionis per gratiam Christi pervenimus. Solemnitatem vero mensis primitivorum celebramus, cum operum nostrorum, voluntatum, et sermonum primitias Domino consecramus; solemnitatem quoque in exitu anni, quando congregatis frugibus, id est virtutum fructibus, ad finem vitæ et introitum regni cœlestis pervenire contendimus; in tabernaculis septem diebus commemorantes, quia per omne tempus vitæ præsentis peregrinos nos esse agnoscimus, nec requiem hic, sed in futuro requirimus, sedulo curantes ne in conspectu Dei vacui appareamus.

Solemnitatem quoque, etc. (RAB.) Maturis scilicet, frugibus, quando fructus totius anni collecti sunt, in septembri scilicet quem Hebræi Chaldaico vocabulo thisri, תשרי, Macedones ὑπερβεραῖον vocant. In cujus principio Judæi feriantes amplius tuba canunt quam in cæteris mensibus, et plura offerunt, in quo dies expiationum, et dies scenopegiæ quinto decimo die, qui est solemnitas Tabernaculorum.

VERS. 19. — *Non coques hædum*, etc. (AUG., *quæst.* 90 *in Exod.*) Quomodo intelligatur, ad verborum proprietatem nescio utrum possit reperiri, etc., *usque ad* postea vero passi sunt non agni in lacte, sed arietes in grege.

(STRAB.) *Moraliter.* Hædus, id est peccator, non est in lacte matris coquendus, id est blanditiis dissolvendus, sed aspere increpandus et redarguendus.

VERS. 20, 21. — *Ecce ego mittam angelum*, etc. (RAB.) Josue significat ducem populi, qui ideo angelus dicitur, quia ad voluntatem Domini annuntiandam mittitur; ἄγγελος enim Græce, *nuntius* dicitur.

VERS. 22. — *Inimicus ero*, etc. (GREG.) Radix cuncti mali superbia est, de qua dicitur Eccli x: *Initium omnis peccati superbia.* Sunt autem ejus soboles septem principalia vitia, inanis gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluvies, luxuria. Et quia his septem superbiæ vitiis nos captos doluit Redemptor noster, ad spirituale liberationis prælium Spiritu septiformis gratiæ plenus venit.

VERS. 23, 24. — *Præcedetque te angelus.* (RAB.) Josue populum Israeliticum in terram promissionis induxit, septem gentes ejiciens, idolaque et aras eorum destruens. Mystice verus Jesus has gentes cum simulacris suis exterminat, cum septem principalia vitia et omne idolum inimici de cordibus nostris expellit, ut naturæ nostræ terram secure possideamus.

Quos ego conteram. (CHRYSOST.) Habet unumquodque vitium in corde nostro propriam mansionem,

A quam sibi vindicans, in animæ nostræ recessu exterminat Israelem, id est rerum summarum contemplationem, et adversari non desinit: non enim possunt virtutes cum vitiis morari. Sed cum ab Israelitis, id est a virtutibus, fuerint vitia superata, locum quem concupiscentiæ vel fornicationis spiritus possidebat, castitas obtinebit: quem furor ceperat, patientia vindicabit; quem tristitia mortem operans occupaverat, salutaris et plena gaudio lætitia possidebit; quem acedia vastavit, excolet fortitudo; quem superbia conculcabat, humilitas honestabit. Itaque singulis vitiis expulsis, eorum loca, id est affectus, virtutes contrariæ possidebunt: quæ filii Israelis, id est animæ Deum videntis nuncupantur: qui cum universas cordis expulerint passiones, non tam alienas possessiones
B rapuisse quam proprias recuperasse credendi sunt; quia secundum veterem traditionem, terram Chanaæorum filii Sem in divisione orbis sortiti sunt, quam Chananæi violenter possederunt: unde justo, judicio Dei expulsi sunt. Voluntas quoque Domini possessionem cordis nostri non vitiis sed virtutibus deputavit, quæ post prævaricationem Adæ insolescentibus vitiis, quasi Chananæis, a propria regione depulsæ sunt. Cum vero per Dei gratiam diligentia nostra et labore nostro restituuntur, non tam alienam terram occupant quam recipiunt propriam.

VERS. 25-27. — *Benedicam panibus tuis*, etc. (AUG.) Alia littera: *Benedicam panem et vinum tuum*, etc. Quamvis hæ promissiones possint et spiritualiter intelligi, etc., *usque ad* quæ impii non ac-
C cipient.

VERS. 28. — *Emittens crabrones.* (AUG., *quæst.* 93.) Emittam vespas, etc. Hoc promittit Deus, etc., *usque ad* si aliquid a Christo dicitur.

Alia littera. *Emittam vespas ante te, et ejiciet Amorrhæos*, etc. A plurali ad singularem numerum se convertit. Intelligitur autem *ejiciet Amorrhæos*, vespa, scilicet sicut locusta, sicut rana, non quod una sit, sed per singularem intelligitur pluralis.

VERS. 29-33. — *Non ejiciam eos a facie*, etc. (STRAB.) Gentes istæ vitia significant, quæ nec simul, nec uno tempore in sanctis exstinguuntur, ne monstra terræ multiplicentur, id est ne in superbiam erigantur et vanam gloriam et hujusmodi. Nam cum sancti contra majora vitia pugnant et vincunt, relin-
D quunt minora, et permittuntur dominari, ne per elationem gravius corruant. Unde Paulo datus est stimulus carnis ad custodiam humilitatis (*I Cor.* XII).

CAPUT XXIV.

VERS. 1. — *Moysi quoque dixit: Ascende ad Dominum, tu et Aaron*, etc. (AUG., *quæst.* 85 *in Exod.*, tom. III.) Usque ad hunc locum Scripturæ justificationes intelliguntur, etc., *usque ad* justificationes vero Latini eas esse dicunt quæ Græci δικαιώματα dicunt.

Tu et Aaron, etc. (STRAB.) Moyses et Aaron et Nadab et Abiu. Per hos quatuor viri evangelici significantur, qui scilicet evangelica præcepta sequun-

tur. Per septuaginta vero (qui constat ex septenario decies scilicet ducto, vel ex denario septies multiplicato) significantur illi qui Spiritus sancti gratia adjuti, adimplentes denarium legis, tendunt ad contemplationem Conditoris. Vel ad litteram de quibus dicitur Num. XI : *Assume tibi septuaginta viros*, etc., de quibus Heldad et Meldad fuerunt.

VERS. 2. — *Solusque Moyses ascendet ad Dominum.* (RAB.) Prius præcipitur ut Moyses et Aaron, Nadab et Abiu, et septuaginta seniores, ascendant ad Dominum. Et statim subjungitur quod solus Moyses ascendat ad Dominum, cæteri non appropinquent, sed adorent procul. Ubi moraliter instruimur vires nostras perpendere, nec ultra posse nostrum arcem contemplationis attingere, sed quantum divina clementia vocat, et regula Scripturæ provocat.

(GREG.) Moyses ut sublimia Dei præcepta perciperet, alta conscendit; et ut interna penetret, ab externis tumultibus occultatur : quia viri sancti qui exterioribus officiis deservire necessitate coguntur, studiose semper ad cordis secreta confugiunt, ibique cogitationis intimæ cacumen ascendunt, et legem quasi in monte percipiunt, dum, postpositis tumultibus actionum temporalium, in contemplationis suæ vertice supernæ voluntatis sententiam perscrutantur.

VERS. 3-5. — *Faciemus* (AUG., *quæst.* 95.) Notandum quod iterum populus, etc., *usque ad* apprehenderunt justitiam.

VERS. 6-9. — *Tulit itaque*, etc. [ID., *quæst.* 98.] Notandum est nunc primum sacrificasse Mosem, etc., *usque ad* nam decalogum in tabulis lapideis fuisse scriptum postea patet.

Crateras. Cratera, sive crater, dicitur ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, quod est *capere*, eo quod sit multi vini capax.

VERS. 10, 11. — *Sub pedibus.* Deus non loco continetur, nec situ corporis membra ponit, sicut est nostri corporis sedere, et jacere, stare, et hujusmodi, quæ tantum corporis sunt. Deus autem spiritus est. Quod ergo se ostendit specie corporali, vel signis corporaliter expressis, non substantia ejus apparet, quæ est quod ipse est, sed assumptio formarum visibilium ejus omni potentiæ subjacet.

VERS. 12. — *Ascende ad me*, etc. (BED., lib. I *de Tabarnac.*, cap. 11, tom. II.) Locuturi de figura tabernaculi, etc., *usque ad* ut Ecclesia per orbem cunctarum gentium linguis locutura designaretur.

Daboque tibi. (ID.) Huic simile est illud : *Docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis* (*Matth.* XXVIII). Non ergo Moyses, non apostoli, vel quilibet, alia debet docere quam quæ Dominus docuit, et consilii decreto observanda præscripsit, in quibus vitam æternam nos habere voluit, sicut de his præteriri quidquam non oportet : sed omnia quæ mandavit, auditoribus committere necesse est.

VERS. 13. — *Surrexerunt Moyses et Josue.* (AUG., *quæst.* 103 *in Exod.*) Josue non commemoratus in illis quatuor subito cum Moyse apparet, etc., *usque ad* quod modo memoratur nondum vocabatur Jesus, sed quando scriptum est.

(BED.) Josue Christum nomine et actione significat; qui minister Moysi dicitur, quia Christus *non venit legem solvere, sed adimplere* (*Matth.* V). Moysi vestigia in omnibus sequitur, quia in cunctis quæ scripsit Moyses, typice designatur, quasi comes individuus, si bene quæritur, invenitur. Unde Joan. V : *Si crederetis Moysi, forsitan crederetis et mihi.*

(BED., *de Tabernac.*, lib. I, cap. 1, tom. II.) Aaron (אהרן) *mons fortitudinis*, Hur (חור) interpretatur *ignis* vel *lumen*, etc., *usque ad* et ad dilectionem Conditoris animus inardescit.

VERS. 15. — *Cumque ascendisset Moyses*, (BEDA., *ibid.*) Sicut mons altitudinem perfectionis, etc., *usque ad* cœlesti benedictione protegit.

VERS. 16. — *Et habitavit gloria Domini.* (ID., *ibid.*) Non modo sublimitas, sed et nomen montis, etc., *usque ad* in septimo quiescere jubemur.

Tegens illum nube. (ID., *ibid.*) Sex diebus nube et gloria Domini tegitur, etc., *usque ad* ut ad sublimiora divinæ visionis et collocutionis dona perveniret.

VERS. 17. — *Erat autem species*, etc. (ID., *ibid.*) Quasi ignis ardens species gloriæ Domini apparuit, etc., *usque ad* tametsi plene illos sequi non valeant.

VERS. 18. — *Ingressusque Moyses*, etc. (ID., *ibid.*) Moyses medium nebulæ ingressus ascendit in montem, etc., *usque ad* ut per eorum observantiam ad salutem veniant æternam.

CAPUT XXV.

VERS. 2. — *Loquere filiis Israel ut tollant mihi primitias*, etc. (BED., *de Tabernac.*, lib. I, cap. III, tom. II.) Primitias bonorum Deo offerimus, cum bonum quod agimus, totum divinæ gratiæ tribuentes, et toto corde profitentes quod nec initium bonæ actionis vel cogitationis nisi a Domino possumus habere; mala vero semper a nobis diabolo instigante et cœpta et consummata, nec nisi Domino donante laxanda.

VERS. 3-6. — *Hæc sunt autem quæ accipere debetis*, etc. (ID., *ibid.*) Cuncta quæ sibi Dominus ad faciendum sanctuarium materialiter offerri præcepit, nos quoque, qui spirituales filii Israel, id est imitatores Deum videntis populi esse cupimus, spiritualiter offerre debemus : ut per has oblationes voluntarias ipsi sanctuarium in nobis faciamus, ut ipse habitare in nostro corde et sibi mansionem consecrare dignetur.

VERS. 7. — *Lapides onychinos*, etc. (ID., *ibid.*) Hæc offerimus, etc., *usque ad* addita bonis operibus martyrii merita signantur.

VERS. 8. — *Facientque mihi sanctuarium.* (ID., *ibid.*) Ostendit Dominus Moysi tabernaculum in monte, etc., *usque ad* præclaram multitudinem sanctarum animarum recepit.

VERS. 9-11. — *Juxta omnem similitudinem*, etc. (ID., *ibid.*) Imitari debemus angelos diligendo Deum

et proximum, etc., *usque ad* et post hanc vitam in illud tabernaculum, quod imitaris, introducat.

Omnium vasorum. (Bed.) Vasa tabernaculi, singulæ personæ angelorum, ex quibus Jerusalem, mater omnium nostrum, in vera pace et unitate consistit.

Sicque facietis illud. Arcam, etc. (Id., *ibid.*, cap. 4.) Arca fieri præcipitur, etc., *usque ad* sed in similitudine carnis peccati venit.

Cujus longitudo (Id.) Quæritur cujus quantitatis sit iste cubitus, etc., *usque ad* unde patet quia illum designat cubitum quem duo palmi faciunt.

Latitudo. (Id., *ibid.*) Unius cubiti latitudo pro dispensatione Dominicæ charitatis, etc., *usque ad* ubi eum toto corde diligamus, intremus.

(Id.) *Mystice.* Longitudo arcæ longanimitatem Christi, etc., *usque ad* quia tarditatem discipulorum longanimiter ferebat.

Altitudo, cubitum, etc. (Id., *ibid.*) Habet arca cubitum in altitudine, etc., et *usque ad* hoc tantillum non nisi ab illo habemus.

Vers. 12-15. — *Et quatuor circulos*, etc. (Greg. *Past.*, cap. 11, tom. III.) Arca, Ecclesia, etc., *usque ad quæ in vobis est*, etc.

Duo circuli. (Beda, *ut supra.*) Quia in figura quatuor animalium, etc., *usque ad* quæ ad futuræ vitæ gloriam pertinent expresserunt.

Vers. 16. —*Testificationem quam dabo.* (Id., *ibid.*) De qua Apostolus, etc., *usque ad* judicem omnium docuit sæculorum.

Vers. 17. *Propitiatorium.* (Id.) Propitiatorium tabula erat aurea ejusdem mensuræ cujus arca; sic dicta quia ibi Deus Moysi apparens, et cum eo loquens, propitiabatur populo, et misericordiam significat, unde bene super arcam erat, quia misericordia ejus super omnia opera ejus.

Vers. 18-21. — *Duos quoque cherubim*, etc. (Id.) Propter societatem angelicæ pacis, quæ minus quam inter duos haberi non potest. Cherubim autem angelicam militiam significat: angeli vero summa concordia et quiete Christum contemplantur; unde versis ad invicem vultibus propitiatorium respiciunt, quia illam beatitudinem se habere Dei gratia intelligunt.

(Greg., *hom.* 6 *in Ezech.*) Duo cherubim, qui *plenitudo scientiæ* dicuntur, etc., *usque ad* si aliud promitteret quod aliud negaret.

(Beda, *ibid.*) Numero singulari *cherub*, כרוב plurali autem *cherubim* כרובים dicitur, etc., *usque ad* bene expansis alis ad volandum aptatis designantur.

Vers. 22. — *Inde præcipiam*, etc., *super propitiatorium.* (Id., *ibid.*) Super propitiatorio, etc., *usque ad* unde Habacuc ait: *In medio duorum animalium innotesces* (*Habac.* III).

(Bed., *ibid.*) Potest in arca Ecclesia figurari, etc., *usque ad* quo ipsa in fundamento summæ veritatis stabilita consistunt.

(Bed., *ibid.*) Mensa de lignis Setim, etc., *usque ad* unde Cant. II: *Introduxit me rex in cellam vinariam, et ordinavit in me charitatem.*

Vers. 23. — *In altitudine cubitum*, etc. (Bed., *ibid.*) Quod altitudo cubitum et semissem habet, etc., *usque ad* non per plenum cubitum figuratur.

Vers. 23. — *Faciesque illi labium.*, etc. (Bed., *ibid.*) Labium aureum fit in mensa per circumitum etc., *usque ad* pro diversitate meritorum, gloria singulorum.

Vers. 24. — *Coronam*, etc., et *super illam alteram coronam.* (Bed., *ibid.*) Corona aurea additur, cum per Evangelium his qui mandata custodiunt, etc., *usque ad* qnod ei sublimior gloria in receptione corporum servetur.

Vers. 26. — *Per singulos*, etc. (Bed., *ibid.*) Mensa tabernaculi quatuor pedes habet, etc., *usque ad* intrent in regnum cœlorum.

Vers. 27. — *Ut mittantur vectes per eos.* (Id., *ibid.*) Per circulos mittuntur vectes ad subvehendam mensam, etc., *usque ad* Domini mensam cum panibus et vasis in quatuor circulis portant.

Vers. 29. —*Parabis et acetabula ac phialas.* (Id., *ibid.*) Varia vasa quæ fiunt ad offerenda libamina, etc., *usque ad* unde: *Quis putas est fidelis dispensator et prudens* (*Luc.* XII)?

Vers. 29. — *Parabis acetabula*, etc. (Greg., *hom.* 6 *in Evang.*, tom. II.) Quid per phialas et cyathos nisi mensura prædicationis accipitur? etc., *usque ad* sed etiam parva et subtilia, quæ quasi per gustum notitiam præstent.

(Idem.) Alius doctrina veritatis plenus auditores inebriat, et quasi phialam porrigit: Alius explere quod sentit non valet, sed etiam quia utcumque denuntiat, per cyathum gustum præbet. Qui ergo per doctrinam sapientiæ ministrare phialas non possunt, quantum pro divina largitate sufficiunt, propinent proximis cyathos verbi.

Vers. 30. — *Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.* Josephus dicit duodecim panes ex simila fieri, singulos ex duabus decimis, qui Sabbato super mensam sex hinc et sex inde ponebantur: super quemque patena aurea cum pugillo thuris, et sic servabantur usque ad aliud Sabbatum, in quo thus cremabatur; panes vero sacerdotes comedebant calidos cum thure reponentes.

Et pones super mensam, etc. (Bed. *ubi supra.*) Bene panes propositionis vocantur, quia semper debet patere sermo salutis cunctis fidelibus, nec unquam deesse oportet in ecclesia verbum solatii: quod Dominus per præcones veritatis mundo proponens in conspectu suo apparere, et usque in finem his qui esuriunt et sitiunt justitiam incessanter abundare voluit.

Vers. 31. — *Facies et candelabrum*, etc. (Greg., *hom.* 6 *in Ezech.*) Candelabrum Christus est in quo natura humanitatis fulsit lumine deitatis, etc., *usque ad* scyphi ergo et sphærulæ ad laborem pertinent, lilia ad retributionem.

Facies et candelabrum ductile de auro mundissimo.

(BEDA, *ibid.*) Candelabrum tabernaculi, etc., *usque ad* et claritatem verbi omnibus prædicando et faciendo ostendit.

Et calamos, scyphos et sphærulas. (ID., *ibid.*) Scilicet prædicatores de hastili procedentes, etc., *usque ad* quæ animabus sanctis, id est, floribus vernat æternis.

VERS. 32. — *Sex calami*, etc. (ID., *ibid.*) Senarius in quo factus est mundus, etc., *usque ad* unde Paulus : *Gratia Domini nostri Jesu Christi et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus, sit semper cum omnibus vobis.*

Tres ex uno. (ID., *ibid.*) Tres calami ex uno latere, etc., *usque ad* visione ejus fruetur.

(ID., *ubi supra*). Fiunt scyphi in candelabro ad nucis modum, etc., *usque ad* quia continentes illius temporis tres ordines sanctorum eadem distinctione temporum habuerunt.

VERS. 33. — *In nucis.* (ID.) Nux Ecclesiam significat, unde : *Descendit in hortum nucum.* Nux enim dulcem fructum habet intus, qui nisi fracta testa non ostenditur foris : sic sanctorum vita suavitatem gratiæ in corde conservat, quæ non cognoscitur exterius nisi, soluto carnis domicilio animæ, in cœlesti luce sese conspiciant.

(ID.) Tertius similiter calamus tres scyphos et sphærulas, et tria habet lilia : quia multi conjugati ante legem, sub lege et sub prophetis erant, qui verbum Domini audire, et viam ejus currere et bonorum operum præmia exspectare gauderent.

(ID.) Item ex alio latere primus calamus, secundus et tertius, tres scyphos et sphærulas; tria quoque habebat lilia : quia in utroque Testamento in doctoribus, in continentibus, et in conjugatis Deo devotis tres fuerunt ordines temporum distantia. In primitiva scilicet ecclesia de Israel, in nostra electione de gentibus, in ultima collectione reliquiarum Israel, qui omnes suo tempore verbo vitæ inebriati, in via pacis properare, candorem perpetuæ lucis videre desiderant.

VERS. 34. — *In ipso autem candelabro*, etc. (ID., *ubi supra.*) Diximus ipsum candelabrum, etc., *usque ad* sed innovata per spiritum corda capiunt.

VERS. 35. — *Sphærulæque per singulos et lilia. Sphærulæ sub duobus calamis*, etc.

(ID., *ibid.*) Sunt per singulos scyphos sphærulæ simul et lilia, etc., *usque ad* unde : *Læva ejus sub capite meo, et dextera ejus amplexabitur me.*

(ID., *ibid.*) Scyphi, sphærulæ et lilia sub duobus calamis sunt, etc., *usque ad omnis plenitudo divinitatis corporaliter.*

VERS. 36.—*Et sphærulæ igitur et calami.* (ID., *ibid.*) Omne opus candelabri, etc., *usque ad* unde : *In tribulatione dilatasti mihi*, etc.

VERS. 37. — *Facies.* (ID.) Lucernæ septem, septem sunt dona Spiritus sancti, qui in Christo semper manserunt, et fidelibus secundum voluntatem ejus distributa sunt : hæ super candelabrum ponuntur, quia requievit super eum Spiritus sapientiæ et intellectus (*Isai.* XI).

A *Ut luceant*, etc. (ID., *ibid.*) Lucernæ candelabri ex adverso tabernaculum illustrabant, cum Christus plenus gratia et veritate omnibus tribuebat de sua plenitudine; mansuetis et pauperibus verbum Evangelii committens; pœnitentibus medelam indulgentiæ conferens. Nunc tempus esse parcendi in futuro universalis judicii tempus affirmans.

VERS. 38. —*Emunctoria quoque, et ubi quæ.* (ID., *ibid.*) Divina verba, quibus manifeste signatur in plurimis non legis litteram, sed spiritualem sensum esse servandum : unde : *Si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit.*

(ID., *ibid.*) Emunctorium, et vasa, ubi quæ emuncta sunt exstinguuntur, etc., *usque ad* dicens : *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt*, etc.

B *Emunctoria quoque*, etc. (ID., *ibid.*) Sunt quædam in Scripturis præcepta, etc., *usque ad* et alibi : *Ecce nova facio omnia.*

VERS. 39. — *Omne.* (ID., *ibid.*) Hoc est corpus Christi cum ipso capite, scilicet omnes electi, etc., *usque ad* quia merito scelerum in abyssum gravantis pœnæ decidunt.

VERS. 40. — *Inspice.* (ID., *ibid.*) Ostensum est Mosi in monte exemplar candelabri quod faceret, etc., *usque ad* exemplar auditoribus executione operis et verbo doctrinæ ostendit.

CAPUT XXVI.

VERS. 1. — *Tabernaculum vero ita et fiet*, etc. (BED., lib. II *de Tabernac.*, cap. 3, tom. II.) Tabernaculum, quod fecit Moyses in solitudine, et templum quod fecit Salomon in Jerusalem, etc., *usque ad* et copula divinæ et propriæ dilectionis junC gantur.

(ID., *ubi supra.*) Potest figura utriusque sanctuarii ita distingui, etc., *usque ad* mirabili figurarum varietate depingit.

De bysso retorta et hyacintho ac purpura coccoque bis tincto variatas. (ID., *ubi supra*, cap. 2.) In his quatuor cortinarum coloribus, etc., *usque ad* purpura sanguinei coloris et de conchyliorum sanguine tincta devota Deo corda figurat, et pro Deo mori parata.

VERS. 2. — *Longitudo cortinæ unius habebit viginti octo cubitos, latitudo quatuor*, etc. (ID., *ibid.*) D Si ab uno usque ad septem omnes in ordine numeros pleno ordine numeraveris, *usque ad* ut per fidem et opera bona ad requiem tendat.

Unius mensuræ, etc. (ID., *ibid.*) Etsi variante pictura cortinæ differebant, una tamen erant omnes longitudinis et latitudinis mensura temperatæ, quia etsi donationes habent electi differentes, unus tamen Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater omnium.

(ID., *ubi supra.*) Narrat Josephus, etc., *usque ad* quasi una decem cortinarum connexione tabernaculum decoratur.

VERS. 4. — *Ansulas hyacinthinas in lateribus*, etc. (ID., *ibid.*) Ansulis hyacinthinis cortinæ invicem co-

pulantur, etc., *usque ad* et in ea se perpetuo mansuros confidunt.

(Beda, *ibid.*) Præceptum est quoque fieri fimbrias per angulos palliorum, etc., *usque ad* a quatuor ventis collecti, indivisibili societate conjungemur.

Vers. 5. — *Quinquagenas*, etc. (Id., *ibid.*) In quinquagesimo anno, etc., *usque ad* et in cujus perceptione veraciter quiescitur et gaudetur, recte figuratur.

(Id., *ibid.*) Quinquaginta ansulas habent cortinæ, quia dono Spiritu sancti agitur, ut in societate pacis, quæ est vinculum perfectionis, sibi invicem copulentur electi : futuræ quoque spes et memoria societatis et pacis, quæ in hac vita habetur, temporibus vel locis discretos una facit pietate concordes.

(Id., *ibid.*) Cortinæ in utraque parte habent ansas, etc., *usque ad* cum justi concordi virtutum qualitate fœderantur.

Facies et quinquaginta circulos. (Id., *ibid.*) Hoc plenius explicatur, cum dicitur, etc., *usque ad* imo ex omnibus electis Christi Ecclesia perficiatur.

Vers. 7. — *Facies et saga*, etc. (Id., *ibid.*) Hoc in sequentibus ita reperitur : *Fecit et saga undecim de pilis caprarum*, etc. Saga, quibus operitur tabernaculum, etc., *usque ad* dum quasi saga foris tempestates tolerant.

Saga cilicina grossas hominum mentes significant, quæ occulto Dei judicio quamvis dure præferuntur, quia servire curis temporalibus non timent, ut tentationum ventos et pluvias portent.

Facies et saga, etc. (Id., *ibid.*) Cilicium pœnitentium est, etc., *usque ad* quorum tamen corda quantæ sint perfectionis declaratur, cum dicitur : *Longitudo sagi unius*, etc.

(Id., *ibid.*) Saga cilicina, vel de pilis caprarum, etc., *usque ad* nec apostolicam gratiam percipiant.

(Aug., *quæst.* 108 *in Exod.*) Undecim sunt vela capillacea, etc., *usque ad et quorum tecta sunt peccata.*

Ad operiendum, scilicet ne interiora tenera clara qualibet adversitate turbentur, alioquin nec byssus fulget, nec coccus coruscat, nec hyacinthus cæruleo colore decoratur : non debent ergo qui in Ecclesiæ sinu proficiunt præpositos despicere, si vacare eos rebus exterioribus vident.

Vers. 8. — *Longitudo sagi unius.* (Beda, lib. II *de Tabernac.*, cap. 3, tom. II.) Longitudo habet denarium numerum, etc., *usque ad* qui tamen secundum humanæ perfectionis modum inter homines sublimantur.

Æqua erit mensura. (Id., *ibid.*) Quia una est fides in qua tota salvatur Ecclesia, etc., *usque ad* ubi solida parietis firmitas aberat.

(Id., *ibid.*) Intuere etiam mensuram cortinarum, etc., *usque ad* Hæc de cortinis.

(Id., *ibid.*) Saga tricenos habet cubitos longitudinis, etc., *usque ad* eo quod sint duces sequentium domini gregum.

A Vers. 9. — *Sextum sagum in fronte.* Mystice vero in fronte tecti sextum sagum duplicatur, cum omnes, qui sanctam intrant Ecclesiam, ita fide et sacramento Dominicæ passionis initiantur, ut hujus quoque imitatione semper sibi vivendum esse intelligant. Quasi enim in ingressu sextum sagum duplicatur, ut Dominicæ passionis sacramenta consequamur et exemplis instruamur. De sacramentis ait Petrus : *Qui regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis.* Dicit et de imitatione passionis : *Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini.*

Vers. 10. — *Facies et quinquaginta ansas in ora sagi unius.* (Beda, *ibid.*) Ut hæc supra in cortinis exposuimus, etc., *usque ad* tanto auxilium proximi, quo confortetur, inquirit. B

Vers. 11. — *Æneas quibus jungantur ansæ, ut unum ex omnibus operimentum*, etc. (Id.) Bene autem fibulæ sunt æneæ, ac vocali, scilicet metallo factæ, quia magnam vocem habet apud Deum humilis conscientia justorum. Unde pauper Davidicus, cum anxiatus esset et non in auribus hominum, sed in conspectu Dei orationem suam effunderet : *Domine,* (inquit) *exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat.*

Vers. 12. — *Quod autem superfuerit*, etc. (Id., *ibid.*) Hæc ut plenius intelligantur, etc., *usque ad* decem rursus descensionis juxta orientalis parietis tabulas.

C Vers. 13. — *Et cubitus.* Quia cortinas uno cubito transibant saga ab australi latere domus, altero a septentrionali, ideoque ad terram perveniebant, quia hæc triginta cubitos longitudinis, illæ duos minus habebant.

Vers. 14. — *Facies et operimentum.* (Strab.) Primum erat operimentum cortinarum ex bysso, purpura et cocco ; secundum sagorum undecim ; tertium ex rubricatis pellibus arietum ; postremum erat hyacinthinarum pellium. Cortinæ autem ita operiebant, ut ad latera descenderent, ad terram tamen non pertingerent ; saga autem tectum et latera operiebant, et ad terram pertingebant. Pelles vero rubricatæ vel ianthinæ, tectum tantum operiebant, nec ad altera declinabant.

D *De pellibus*, etc. (Bed., *ibid.*, cap. 4.) Arietes sunt doctores, gregis Dominici duces. Unde : *Afferte Domino, filii Dei, afferte*, etc. Quasi, o angeli, huic officio mancipati, afferte Domino in cœlos imitatores apostolorum. Hinc quoque sexta mansio populi de Ægypto egressi helin, id est arietes, nominatur, in qua erant duodecim fontes et septuaginta palmæ, ut scilicet nomine et specie figuram apostolorum teneret.

Rubricatis. (Id., *ibid.*) Rubricantur pelles arietum ad operiendum tectum tabernaculi, etc., *usque ad* ne inter pressuras deficiant, muniunt.

De ianthinis pellibus. (Id., *ibid.*) Hyacinthus cœlestis est coloris, etc., *usque ad* id est cœli vitam imitantes.

Vers. 15. — *De lignis setim.* (Id., *ibid.*) Hæ tabulæ

apostolos et successores, per quorum sermonem Ecclesia dilatata est, significant, etc., *usque ad* nec translatum est nomen Hebræum, quia vix apud alios invenitur hoc lignum.

VERS. 16. — *Singulæ denos cubitos habent in longitudine, in latitudine cubitum ac semissem.* (BEDA, *ibid.*) Longitudo tabularum altitudo est quæ decem cubitos habebat, etc., *usque ad : et ostendam illi salutare meum* (*Psal.* XC).

VERS. 17. — *In lateribus.* (ID., *ibid.*) Incastratur in lateribus tabularum, etc., *usque ad* sinu amoris suscipimus, et nos ab illis suscipi credimus.

VERS. 18. — *Quarum viginti erunt in latere meridiano.* (ID., *ubi supra*, cap. 6.) Quanta fuerit longitudo tabernaculi, etc., *usque ad* ne quis sibi virtutes sine opere putet sufficere.

VERS. 19. — *Quibus quadraginta bases argenteas*, etc. (ID., *ibid.*) Bases, quibus tabulæ sustentabantur, verba sunt et libri legis et prophetarum, quibus Apostoli et evangelistæ, quæ scribere et prædicare volebant, vera esse et divina probabant. Unde : *Tunc adimpletum est quod dictum est per prophetas.* Et alibi : *Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur scripturæ prophetarum* (*Matth.* XXI). Et Petrus ait : *Habemus firmiorem propheticum sermonem* (*II Petr.* I).

(BED., GREG.) Per tabularum bases argenteas ordo prophetarum significatur : qui dum primi de Domini incarnatione locuti sunt, quasi bases a fundamento surrexerunt, et superpositæ fabricæ pondera sustinuerunt, et tabulas, id est apostolicam prædicationem in mundo dilatatam, quasi firmi et fusiles sustinent : quia apostolorum vita prædicatione eorum instruitur, et auctoritate solidatur. Unde bases binæ conjunctæ singulis tabulis supponuntur : quia dum prophetæ in verbis suis de Christi incarnatione concordant, sequentes prædicatores ædificant, ut quo a semetipsis non discrepant, illos robustius figant. Ex argento fundi jubentur. Argenti enim claritas ex usu servatur, sine usu in nigredinem vertitur; prophetarum vero dicta ante Christi adventum in usu spiritualis intelligentiæ non erant, dum conspici per obscuritatem non poterant, et ideo quasi nigra permanebant : sed postquam Christus veniens ea ante oculos nostros incarnationis manu tersit, quidquid lucis in eis latebat claruit, sensusque patrum præcedentium in usum dedit, quia verba rebus exposuit.

(BEDA.) Bene singulis tabulis binæ bases supponuntur, ut consensus propheticæ attestationis, in omnibus quæ Apostoli dixere, monstretur. Vel binæ per duos angulos subjiciuntur, ut bene suffultis angulis tota recte possit consistere tabula, quia omnis apostolici et evangelici sermonis in propheticis libris initium præsignatur, et finis omnis apostolorum et successorum vita ab initio fidei usque ad finem vitæ præsentis mysticis veteris testamenti inserta est tabulis.

VERS. 20. — *In latere quoque secundo.* Latus meridianum, quod vergit ad austrum, antiquam Dei plebem significat, quæ dudum lucem scientiæ legis accipiens, amore Dei fervebat. Latus secundum quod vergit ad Aquilonem, gentes significat, quæ usque ad tempus incarnationis tenebris et frigore infidelitatis torpebant, de quarum vocatione dicitur : *Dicam Aquiloni, Da ; et Austro, Noli prohibere* (*Isa.* XLIII). Quasi, dicam populo gentium diu sine fide algenti : De filiis tuis veniant ad fidem meæ confessionis et amoris. Quin et plebi Israeliticæ quæ jam meæ cognitionis lumine fruitur : Noli prohibere gentes in sortem electionis recipi.

Viginti tabulæ. (BEDA.) Unius autem numeri, et mensurarum, et facturæ, tabula utrumque latus habuit : quia una et eadem fides, spes et charitas, utrique populo per apostolos prædicatur, et ad terram uterque regni cœlestis promissam vocatur. De utroque generale præceptum accipiunt : *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ* (*Marc.* XVI), id est præputio et circumcisioni. Et absque ulla differentia subinfertur : *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit.*

VERS. 21. — *Binæ bases.* Basis est fundamentum a Græco βασία, id est fundo. Per bases prophetæ significantur, quorum auctoritati apostoli et omnes doctores innituntur. Binæ autem dicuntur propter concordiam prophetarum, qui omnes unum senserunt.

VERS. 22. — *Ad occidentalem*, etc. (BEDA, *ibid.*) Occidentalis plaga, etc., *usque ad* usque ad finem sæculi sunt in Ecclesia permansuri.

Ad occidentalem vero plagam, etc. (ID., *ibid.*) Bene in occidentali plaga tabernaculum consummatur, etc., *usque ad* sed etiam pro malis a quibus liberavit.

(ID.) Bene plaga occidentalis, quæ mare respicere dicta est, sex tabulis constat : quia in senario boni operis consummatio notatur : quia in illo mundi ornatum Dominus consummavit; in illo hominem in principio creavit; in illo genus humanum sua passione restauravit. Vel quia sunt sex ætates sæculi, quibus oportet nos bonis operibus perfici, ut ad æternam et resurrectionis gloriam perveniamus.

VERS. 23. — *Et rursum alias duas.* (ID.) Quia rursum aliæ duæ tabulæ, exceptis sex primis, in angulum jubentur erigi post tergum tabernaculi, quæ venientem ab orientali plaga parietem excipiunt, et occidentalis plagæ parieti conjunguntur, ad remunerationem futuræ vitæ pertinet, quæ post labores et tempora unius vitæ secura vel securata est, divisa in sabbatismum, id est, requiem animarum post absolutionem corporum, et gloriam resurrectionis utrique populo communis nullo fine terminandam.

VERS. 24. — *Eruntque sibi conjunctæ.* (ID., *ibid.*) Quia omnis electorum vita una fide et charitate ad cœlestia tendit, et in unum finem visionis divinæ pervenit, et in una voce recti dogmatis omnis sanctorum prædicatorum sermo convenit. Recederet enim ab invicem compago tabularum si quod unus propheta aut Apostolus dixisset, alius negaret

Duabus quoque tabulis, etc. (Beda, *ibid.*) Angulares tabulæ tabulis parietum per omnia sunt conjunctæ, etc., *usque ad* prophetæ consona voce futura esse prædixerunt.

(Id., *ibid.*) Hic non dicitur mensura basium, etc., *usque ad* sed immobile secura quiete servaretur.

Facies et vectes de lignis, etc. (Id., *ibid.*, cap. 7.) Quinque vectes qui tabulas tabernaculi continent, etc., *usque ad* nec alia quam legis mandata subdidit.

Vers. 29. — *Ipsas quoque tabulas deaurabis* (Id., *ibid.*) Tabulæ deauratæ tabernaculi præfulgent, etc., *usque ad* sed etiam supernæ retributionis lucem legunt.

Quos operies laminis. (Id., *ibid.*) Laminis aureis vectes operiuntur, etc., *usque ad* cum spiritualis intelligentia mysteriis plena ostenditur.

Vers. 30. — *Eriges tabernaculum.* (Id., *ibid.*) Exemplum tabernaculi, etc., *usque ad* opus animumque componunt.

Vers. 31. — *Facies et velum.* (Id., *ibid.*, cap. 8). Etiam juxta litteram pulchritudini cœlestis visionis hoc congruit. Si enim decorem flammasque astrorum, multifariam nubium speciem et ipsam irim consideras, mille trahentem et varios averso sole colores, multo plures et pulchriores quam in velo tabernaculi in cœlo picturas notabis.

Facies et velum, etc. (Id., *ibid.*) Velum hoc, *usque ad* ut appareat vultui Dei pro nobis.

Facies et velum de hyacintho et purpura coccoque bis tincto. (Id., *ibid.*) Hactenus de pariete meridiano, etc., *usque ad* averso sole colores.

Vers. 32. — *Quod appendes ante quatuor*, etc. (Id., *ibid.*) Quatuor autem columnæ, etc., *usque ad* hoc ibi non erit ubi nihil omnino mali.

Quæ ipsæ quidem deauratæ. (Id., *ibid.*) Deauratæ sunt columnæ ante quas appenditur velum, quia positæ intra velum cœli virtutes angelorum summæ claritatis gratia vestitæ sunt. Capita habent aurea, quia mentem, qua reguntur, præsentia divinæ cognitionis et visionis habent illustratam.

(Id., *ibid.*) Habent columnæ bases argenteas, etc., *usque ad* argento verborum nitor ostenditur.

(Greg., *Moral.* lib. xxviii, cap. 6). Quatuor columnarum bases jubet esse argenteas, etc., *usque ad* evangelistarum dicta ore et opere portant.

Vers. 33. — *Inseretur autem velum*, etc. (Bed., *ubi supra.*) Quia in æterno consilio Divinitatis erat, etc., *usque ad: in die judicii.*

Intra quod pones arcam testimonii, etc. Intra hoc velum posita est arca testamenti, quia Christus paternorum arcanorum conscius, post passionem et resurrectionem cœlos cœlorum ascendens, sedet ad dexteram Patris.

Dividentur. Quia Ecclesia, quæ ex angelis et hominibus constat, partim peregrinatur in infimis, partim regnat in supernis, adhuc cives suos, dirimente velo cœli, habet ab invicem segregatos.

Vers. 35. — *Mensamque extra velum*, etc. (Id. *ibid.*) Mensa et candelabrum tabernaculi temporalia

A Dei beneficia significant, etc., *usque ad* testimonium perhibens ei.

Vers. 36. — *Facies et tentorium*, etc. (Id., *ibid.*, cap. 9). Exposita narratione de velo, etc., *usque ad* quia continentia carnis et animi gaudebat.

(Id.) Erat ad litteram tabernaculum domus Deo consecrata, etc., *usque ad* latitudinis quinquaginta.

Vers. 37. — *Et quinque columnas.* (Id., *ibid.*) Columnæ quibus tentorium suspenditur, etc., *usque ad* nondum patefacta evangelica Scriptura.

Lignorum setim. (Id., *ibid.*) Columnæ de lignis, etc., *usque ad : sed Jesum Christum.*

Quarum erunt capita aurea, etc., (Id., *ibid.*) Aurea capita Christum significant, etc., *usque ad* electo-
B rum animabus corruptione carentibus ædificatur.

CAPUT XXVII.

Vers 1. — *Facies et altare de lignis.* (Bed., *de Tabernac.*, lib. ii, cap. 11, tom. II.) Scilicet quia munda et incorrupta decet esse corda in quibus Spiritus sanctus habitat.

Et tres cubitos. (Id., *ibid.*) Tanta fere est statura hominis, etc., *usque ad* ad altare non pertinet.

Vers. 2. — *Cornua autem*, etc. (Id., *Ibid.*) Quatuor angulos habet altare holocausti, etc., *usque ad* inviolabilis, imo fortior, persistit.

Vers. 3. — *Faciesque in usus ejus lebetes.* (Id., *ibid.*) Vasa altaris diversa, etc., *usque ad* charitas nunquam exstinguenda flagrabit.

C *Forcipes atque.* (Id., *Ibid.*) Forcipes sunt prædicatores, etc., *usque ad* et lucere præcipiunt.

Atque fuscinulas, et ignium, etc. (Id., *ibid.*) Fuscinulæ, quæ Græce vocantur κρεάγραι, etc., *usque ad* nostræ vero capacitatis mensuram transcendant.

Ignium receptacula. Ad hoc deputata sunt, ut per hæc ignis sanctus ab altari holocausti ad altare thymiamatis vespere et mane, ad incensum ponendum, deferretur; quia doctores tanquam ignem de altari holocaustorum ad altare thymiamatis deferunt, cum auditores de virtute in virtutem provehunt docendo, et meritis crescentibus, ad altiora et divinæ visionis arcana interiora. Qui etiam ferventia pietate corda proximorum imitantur, receptacula ignium fiunt, quia flammam cœlestis sacrificii,
D quam in fraternis mentibus conspiciunt, in suis accendere satagunt.

Vers. 4. — *Craticulumque in modum*, etc. (Bed., *ubi supra*, cap. 18.) Altare totum concavum fieri præceptum est, etc., *usque ad* a Judæorum doctoribus didicisse putamus.

Vers. 5. — *Subter arulam*, etc. (Id., *ibid.*) Habet altare arulam, etc., *usque ad* et ad finem perfectionis perducantur.

(Id.) Si quem movet juxta litteram, etc., *usque ad* tanto mundius inveniatur.

Vers. 6. — *Facies et vectes.* Doctores scilicet qui Judæam et Gentilitatem in unam fidei gratiam consono ore et opere vocent. Vel ex utroque latere al-

taris ad portandum erunt vectes, cum prædicatores mentes fidelium in prosperis et in adversis constantiam virtutum tenere docebunt.

VERS. 8. — *Sicuttibi in monte.* (BEDA, *ibid.*) Omnia quæ nobis mystice, etc., *usque ad* semper agere jubemur.

VERS. 9. — *Facies et atrium.* (ID., *ubi supra*, cap. 13.) Sicut Sancta sanctorum, etc., *usque ad* sed ejus memoria ab intimo corde eradicatur.

Centum cubitos. (ID., *ibid.*) Constat centenarium, etc., *usque ad* et continentiæ temporalis assumant.

VERS. 10. — *Et columnas viginti.* (ID., *ibid.*) Columnæ quibus tentoria suspenduntur, etc., *usque ad* quia non aliud quam verbum Dei sonant.

Cum basibus, etc. (ID., *ibid.*) Basibus columnarum, etc., *usque ad* nunquam fructu mercedis carebunt.

Argentea. (ID.) Capita non argentata, sed tota argentea : quia doctores totos se divinæ Scripturæ subjiciunt, verba divina meditando et prædicando mancipant animam et corpus. Sicut enim membra sine capite vivere nequeunt, sic illi eloquia divina vitam suam existimantes hæc nunquam obediendo portare, et se humiliando exaltare desistunt.

VERS. 11. — *Similiter et in latere.* (ID., *ibid.*) Eadem de latere Aquilonis repetuntur, etc., *usque ad* in uno tabernaculi latere fieri præcipiuntur.

VERS. 12. — *In latitudine vero*, etc. (ID., *ibid.*) Latitudo atrii quod respicit ad occasum solis, *usque ad* decem columnæ sublevantes extollunt.

VERS. 13. — *In ea quoque atrii.* (ID., *ibid.*) Latitudo atrii orientem respiciens, etc., *usque ad : et vitam futuri sæculi.*

Quinquaginta cubiti erunt. (ID.) Quinquaginta cubitis plagæ orientalis generaliter initia credentium signantur, quia in remissione peccatorum, et spe futuræ beatitudinis celebrantur, quorum specialis distinctio subinfertur, quæ ad eumdem finem bene considerata refertur. Sequitur enim.

VERS. 14. — *In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur columnæque tres*, etc. (ID., *ibid.*) Quindecim namque, etc., *usque ad* et corpus sine querela in diem Domini custodire.

VERS. 16. *Columnasque habebit*, etc. (ID., *ibid.*) In introitu atrii quatuor sunt columnæ, etc., *usque ad* omnes corporis sensus in obedientia charitatis expendunt.

Ex hyacintho, etc. (ID., *ibid.*) Recte in hoc introitu atrii tentorum, etc., *usque ad* tentorium decorant pulchra colorum varietate contextum.

VERS. 17. *Omnes columnæ*, etc. (ID.) Quæ dixerat, diligentius inculcat, ut sedulo lectorem admoneat, neminem inter doctores veritatis, columnas scilicet atrii cœlestis, posse computari, qui non instar æris invincibilem inter adversa patientiam habere didicerit, nisi sese cœlestium observantia et annuntiatione verborum, velut argenti laminis undique muniendo exornaverit, nisi se omni subje- A ctione præceptis divinis, quasi argenteo capiti, supposuerit, et timore Dei velut ænea basi stabilierit.

VERS. 18.—*In longitudine*, etc. (ID.) Centum cubitos longitudinis, etc., *usque ad* fietque de bysso retorta, etc.

VERS. 19. — *Cuncta vasa*, etc. (ID., *ibid.*) Hæc vasa homines sunt in Ecclesia, etc., *usque ad atria Domini.*

VERS. 20. — *Præcipe filiis Israel.* (ID., lib. III *de Tabern.*, cap. 1, tom. II.) Disposito omni ornatu tabernaculi, etc., *usque ad* lumen bonæ actionis ostendat.

De arboribus olivarum. (ID., *ibid.*) Notandum quod filii Israel jubentur offerre oleum, etc., *usque ad* ad B incendenda thymiamata orationum.

VERS. 21.—*Et collocabunt.* (ID., *ibid.*) Non est enim omnium sacramenta fidei populo prædicare, etc., *usque ad* qualibus Jacobus dicit. *Nolite plures magistri fieri, fratres mei*, etc. (*Jac.* III).

Perpetuus erit, etc. (ID., *ibid.*) Hæc clausula, sicut quæ tabernaculo, etc., *usque ad* cum sit Deus omnia in omnibus.

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. — *Applica quoque ad te*, etc. (BEDA, lib. III *de Tabernac.*, cap. 1, tom. II.) Quomodo tabernaculum, etc., *usque ad* et cunctos Ecclesiæ magistros.

(ID.) *Applica quoque*, etc. Descripta factura ta- C bernaculi, etc., *usque ad* igne supernæ ultionis absumuntur.

VERS. 2. — *Faciesque vestem sanctam.* (ID., *ibid.*) Vestes sanctæ Aaron, etc., *usque ad* et Dei verbi dispensatorem.

VERS. 4. — *Hæc autem.* (ID., *ibid.*) Quomodo hæc singula facta sint, etc., *usque ad* præclara et interni arbitri conspectui oportet esse gloriosa.

(GREG. *Past.*, lib. II, cap. 3, tom. III.) Jubetur sacerdos in utroque humero, etc., *usque ad* quasi in diversa superhumeralis specie byssus torta candescit.

VERS. 6. — *Facient autem superhumerale.* (BED., lib. III *de Tabernac.*, cap. 4.) Quia in humeris onera portamus, etc., *usque ad* cum per abstinentiam caro D fatigatur.

Coccoque bis tincto et bysso retorta, opere polymito. (ID., *ibid.*) Coccus ignis specie refulget, etc., *usque ad* in suo habitu coccum demonstrans.

VERS. 7. — *Duas oras junctas habebit in utroque latere summitatum, ut in unum redeant.* (ID., *ibid.*) De hoc in sequentibus dicitur, etc., *usque ad* quam vitæ invisibilis præmia requirimus.

VERS. 8. — *Ipsa quoque textura et cuncta operis varietas erit ex auro et hyacintho ac purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta. Sumesque.* (ID., *ibid.*) Non in una parte aurum, etc., *usque ad* sacerdos debet esse nitidus.

VERS. 9. — *Duos lapides*, etc. Ut sacerdos fidem

et vitam patriarcharum imitetur et duodecim tribuum in sacrificiis et orationibus memor sit et populus intuens non aberret a patriarcharum meritis.

VERS. 11. — *Inclusos auro*, etc. (BED., *ibid.*) Apte lapides includi auro atque circumdari jubentur, etc., *usque ad* custodia mentis valeant prolabi.

VERS. 12. — *Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino super utrumque humerum ob recordationem.* Quia sacerdos diligenter omni hora præcedentium sanctorum vitam perpendens in adversis et prosperis virtutum ornamento debet muniri, ut per arma justitæ a dextris et a sinistris gradiens in nullo delectationis infimæ latere flectatur.

(BED. *ibid.*) Tribus causis Aaron nomina, etc., *usque ad* sive patrum exempla quæ sequantur proponat.

VERS. 13, 14. — *Facies et uncinos ex auro, et duas catenulas auri purissimi sibi invicem cohærentes quas inseres uncinis.* (ID., *ibid.*) Uncini isti in supremis erant angulis, etc., *usque ad* per charitatem et bonam intentionem sunt nectenda.

(GREG., *Past.*, part. II, cap. 2, tom. III.) Præcipitur ut in pectore Aaron rationale judicii vittis ligantibus imprimatur, etc., *usque ad* non sine magno timore regantur subjecti.

VERS. 15. — *Rationale quoque judicii facies opere*, etc. (BED., *ubi supra*, cap. 5.) Sicut in superhumerali operum perfectio, etc., *usque ad* congruant studiose cogitare.

VERS. 16. — *Duplex.* (ID., *ibid.*) Factum est rationale, etc., *usque ad* ut comprehendat bravium supernæ vocationis Dei.

VERS. 17. — *Ponesque in eo.* (ID., *ibid.*) Hæc positio diversarum gemmarum in rationali, etc., *usque ad* ut et illi membra summi sacerdotis mereantur effici.

(ID.) Possumus in vario decore lapidum, etc., *usque ad* nihil illi prodest.

VERS. 19. — *Onychinus.* (ID.) Recte autem duo lapides onychini, etc., *usque ad* ipse ad meliora proficiat.

VERS. 22. — *Facies in rationali*, etc. (ID.) Ordo operis, etc., *usque ad* et a se invicem moverentur.

(ID., *ibid.*) Superhumerale consummationem bonorum operum, etc., *usque ad* si non eum accelerans bonæ actionis uncinis contineat.

(ID.) Quod superhumerale strictum erat balteo, etc., *usque ad* per virtutum operationem.

VERS. 28. — *Vitta hyacinthina*, etc. (ID., *ibid.*) Vittæ hyacinthinæ quibus uterque sacerdotis habitus copulatur, ligaturæ sunt desiderii cœlestis, quæ annulis aureis innexæ superhumerale cum rationali stringunt, cum agnita luce perennis patriæ in illam gloriam suspiramus, et ut intrare mereamur concordi fide, et vita, et opere, et professione, in tabernaculo præsentis ecclesiæ servire studemus.

VERS. 29. — *Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali judicii super*, etc. Nomina filiorum Israel Aaron super pectus memoriale coram Domino portat in æternum, quando præsul nunquam subditorum curam intermittit, sed vitam eorum consolando, increpando, exhortando, confortat, et tutandam Domino crebris orationibus satagit commendare.

(GREG., lib. XXVIII *Moral.*, cap. 9.) Sacerdos quando tabernaculum ingreditur, duodecim lapides in pectore portare jubetur sculptos nominibus filiorum Israel: hic est redemptor noster, qui semetipsum pro nobis sacrificium offerens, dum fortes in exordio prædicatores habuit, duodecim lapides sub capite in prima sui corporis parte portavit.

Oportet sacerdotem memoriam patrum ferre in pectore, maxime cum ministrat altari, ut in quo sacratius est ministerium, solertius se toto studio, tota industria mentis, exornet, et corporis, exempla sanctorum respiciens, ut eorum sedulus imitator aptum se divinis præsentet aspectibus.

VERS. 30. — *Pones autem in rationali judicii*, etc. (BED., *ubi supra.*) Ut scilicet meminerit sacerdos, etc., *usque ad* in eo quod divina vice dispensat.

Pones autem in rationali, etc. (AUG., *Quæst.* 117 *in Exod.*) In quali re vel metallo ponatur demonstratio et veritas super rationale, etc., *usque ad* impositam super λογίον.

VERS. 31. — *Facies et tunicam*, etc. (BED., *ubi supra.*) Tunica talari tota hyacinthina vestitur sacerdos, etc., *usque ad* recte additur:

VERS. 32. — *In cujus medio supra erit capitium et ora per gyrum ejus textilis: sicut fieri*, etc. Capitium tunica hyacinthina firmissimum habet, et oram ex sese textam, ne facile rumpatur, cum primordium boni operis forti radice timoris Domini subnixum et contra omnes insidias antiqui hostis probatur esse munitum. Talis ora collum sacerdotis per gyrum vestit et ornat, quando rectori fiduciam prædicandi cœlestia præbet: hoc quod non solum in vitæ cursu recte vixerit, sed exordium quoque a rectitudine cœperit, sicut Samuel, Jeremias, Joannes, qui ab ipsa infantia spirituali gratia repleti, et in doctorum ordine sunt separati. Quia enim vox in collo est, per collum recte loquendi usus exprimitur, *sicut fieri solet in extremis vestium partibus:* sicut vestibus opera, ita extremis vestium partibus operum consummatio figuratur. Vel extremæ vestium partes, ultimæ sunt nostræ sollicitudines, quibus fideles, cum finire vitam coguntur, intentius ab omni labe malorum se expurgare contendunt, cum metu et pavore curantes, ne ante districtum judicem producti pro sordido vitiorum habitu expellantur in tenebras exteriores, sed appareant induti, sicut electi Dei, viscera misericordiæ, benignitatem, modestiam, patientiam et charitatem, quod est vinculum perfectionis (*Coloss.* III). Tunica ergo hyacinthina habet oram in capitio textilem, sicut in extremis vestium partibus solet fieri: cum doctor egregius a tanta perfectione opus virtutum inchoat, ad quantam alius longo labore vix aliquando per-

veniat; et cum tanto timore famulatus omni hora cum Deo suo ambulat, quantum alius vix moriturus, et ad judicium ultimum ingressurus habere sufficiat; sed quia tota perfectio sacerdotis in operibus et doctrina veritatis consistit, secundum illud: *Cœpit Jesus facere et docere* (*Act.* I), recte subjungitur: *Deorsum vero ad pedes ejusdem tunicæ* (*Exod.* XXVIII).

Facies et tunicam, etc. (BEDA, *ut supra.*) Tunica superhumeralis dicitur, etc., *usque ad* a capite usque ad pedes gratia virtutum contecta esse debere.

VERS. 33. — *Deorsum vero*, etc. (GREG., lib. I *Regist.*, c. 29.) Cum rector se ad loquendum præparat, etc., *usque ad* unitatem fidei cautâ observatione teneatis.

(BEDA, *ut supra.*) Deorsum ad pedes tunicæ fiunt, etc., *usque ad* discreto sermonis sonitu produnt.

(ID.) Possumus in duodenario gemmarum rationalis intelligere, etc., *usque ad* De eodem anno et David dicit: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ* (*Psal.* LXIV).

(ID.) Vel sicut supra dictum est, etc., *usque ad* in variarum splendore virtutum.

VERS. 35.— *Ut audiatur*, etc. (GREG., *ubi supra.*) Sacerdos ingrediens vel regrediens, etc., *usque ad* ipsa quoque opera sacerdotis clament.

(BED., *ubi supra.*) Quod si Josephi verbis intendere volumus, etc., *usque ad* quadrati orbis partibus prædicaretur.

VERS. 36.—*Facies et laminam*, etc. (ID., *ibid.*, c. 7.) Lamina aurea in fronte pontificis, etc., *usque ad* ut eamdem resurrexisse fateamur.

Sanctum Domino, etc. (ID.) Quod in lamina sculpi jubetur, etc., *usque ad* quam reparavit sua passione.

(ID.) Sanctum Domini auro sculptum in fronte portamus, etc., *usque ad* qui omnibus debent exemplum virtutis ostendere.

VERS. 37. — *Ligabisque eam.* Ligatur lamina, quæ sanctum Domini continet, vitta hyacinthina cum tiara pontificis, cum spe cœlestium præmiorum, quam hyacinthus significat, in fide confortamur, et eo arctius sacramenta nostræ redemptionis, vel imaginem ac similitudinem conditoris ac redemptoris nostri intemeratam servamus, quo nullum aliud esse salutis iter cognovimus. De tiara suo loco dicetur.

VERS. 38. — *Portabitque Aaron.* Portat scilicet sacerdos iniquitates in muneribus et donariis quæ obtulerunt Domino, et sanctificaverunt filii Israel: cum pro fructibus dignæ pœnitentiæ, id est eleemosynis, cæterisque operibus justitiæ, quæ faciunt pœnitentes, a reatu scelerum absolvit. Hæc quidem ita gerenda institutio divina in habitu pontificis figuravit et verbis manifeste docuit. Proh dolor! autem, quidam donaria accipiunt, imo exigunt, et iniquitates populi non asportant nec castigant, cum ob hoc solum debeant sumere carnalia, quia ministrant spiritualia. Sed quia pro subditis potest efficaciter laborare, prædicare, et Domino supplicare cujus animus divini nominis memoria semper est præditus, apte subjungitur: Erit autem lamina semper in fronte ejus, etc.

Erit autem lamina, etc. (BED., *ubi supra*, cap. 8.) Si lamina nomine Dei scripta semper fuerit in fronte Aaron, etc., *usque ad* promereri festinant.

VERS. 39. — *Stringesque tunicam.* (ID., *ibid.*) Quare linea dicta sit stricta, etc., *usque ad* cum dicitur: *Et tiaram byssinam facies*, etc.

(BED., *ibid.*) Qualiter hæc facta sit, etc., *usque ad* auditoribus asperum reddat et durum.

Et tiaram, etc. (ID., *ibid.*) Tiara quæ cidaris et mitra vocatur, etc., *usque ad* timore Dei perficeret.

(ID.) De factura baltei, etc., *usque ad* et cætera indumenta, cum dicitur:

VERS. 40. — *Porro filiis Aaron tunicas parabis lineas*, etc. (*Ibid.*) Dicendum est autem de balteo pontificis, etc., *usque ad* et fides cinctorium renum ejus.

Tunicas parabis, etc. (ID., *ibid.*) Tunicas habent sacerdotes lineas, etc., *usque ad* et olfactus digne Deo custodiantur.

VERS. 41.—*Vestiesque his*, etc. (ID., *ibid.*, cap. 9.) Omnibus his vestiendus erat Aaron et filii ejus, sed distincte, ut ipse quidem omnibus his uteretur; filii autem ultimis tribus, quæ eis proprie ascripta sunt, cum dicitur: *Porro filiis Aaron tunicas parabis lineas*, etc.

(ID.) Feminalia quæ ad operiendam corporis vel carnis turpitudinem fiunt, etc., *usque ad* feminalibus, scilicet linea stricta, cingulo, et tiara.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. — *Sed et hoc facies*, etc. (BEDA, *ubi supra.*) Hactenus Aaron et filiorum ejus habitus qualis esse debeat, etc., *usque ad* figurate demonstrant.

Tolle vitulum. (STRAB.) Quisquis pontifex vel sacerdos taurum debet offerre, id est, passionem Christi firmiter credere et imitari; et duos arietes, ut credat eumdem Christum ex corpore et anima constare; et panes azymos, id est, munditiam vitæ; et oleo conspersos, ut inter omnes virtutes non negligat opera misericordiæ vel, non a se, sed a dono gratiæ se credat habere.

VERS. 2.— *Et crustulam.* (BEDA, *ubi supra.*) Crustulam oleo conspersam ad consecrationem nostram Domino offerimus, cum omnia, quæ facimus, per internam Spiritus gratiam in cordis devotione pinguescunt. Lagana oleo lita, cum foris spiritualia esse, quæ agimus, indubitanter in exemplum vivendi ostendimus; quibus oblationibus consecratio nostra perficitur, dum per bona opera et cogitationes puras meritum nobis sanctimoniæ, Deo donante, acquirimus.

Cumque laveris patrem, etc. (ID.) Prius lavari jubentur, deinde ornari vestibus, quia quicunque sacerdotii officium assumit, unde lacrymarum se abluere debet, ut ad ministerium divinum dignus approximet.

(BEDA.) Posset in hoc lavacro baptisma sacri fontis intelligi, si consequeretur ut quis in sacerdotium electus, tunc primum aqua baptismatis in remissionem peccatorum ablueretur, et non contradiceret Apostolus dicens : *Non neophytum in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli* (*I Tim.* III).

VERS. 5. — *Indues Aaron*, etc. (ID.) Notandum quod cum in Exodo Aaron octo vestibus induendus asseveretur, etc., *usque ad* quia venit in nomine Patris dicens : *Ego in patre et pater in me est : et qui videt me, videt et patrem* (*Joan.* IV).

VERS. 9. — *Postquam*, etc. (AUG., *quæst.* 25 *in Exod.*) Alia littera, etc., *usque ad* sanctificari a Moyse.

VERS. 10. — *Applicabis*, etc. (AUG., *quæst.* 126.) Alia littera, etc., *usque ad* super vitulum immolandum.

VERS. 18. — *Oblatio est Domino.* (AUG.) Odor suavitatis Domino, etc., *usque ad* odorem corporeis naribus ducit.

VERS. 22. — *Armumque dextrum.* (GREG., *Past.*, part. II, c. 3.) Sacerdos divina lege, etc., *usque ad* ad sublimia armo operis invitet.

VERS. 30. — *Et qui ingredietur.* (AUG., *quæst.* 129.) Quomodo ergo proprium dicit hujus unius esse, etc., *usque ad* et utrobique servaretur quod scriptum est : *Superexaltat misericordia judicium* (*Jac.* II).

CAPUT XXX.

VERS. 1. — *Facies quoque altare*, etc. (BEDA, *ubi supra*, cap. 11.) Expletis mandatis consecrationis, etc., *usque ad* etiam in corpore appropinquant.

Altare. (ID., *ibid.*) Apte etiam altare thymiamatis quantum metalli fulgore præcellebat, tanto quantitate minus erat : quanto enim sanctiores, tanto pauciores.

De lignis setim. (ID., *ibid.*) Apte de lignis setim albæ spinæ similibus et incorruptibilibus, etc., *usque ad* varia donationum gratia vivificat.

VERS. 2. — *Habens cubitum.* (ID., *ibid.*) Unius cubiti est longitudo altaris et latitudo, etc., *usque ad* officium pietatis impendat.

Quadrangulum. (ID., *ibid.*) Recte altare thymiamatis, etc., *usque ad* lætitia sempiterna erit eis.

Cornua. (ID., *ibid.*) Cornua eminentiam fidei et virtutis significant, etc., *usque ad* speciem pietatis habentes, virtutem ejus negant.

VERS. 3. — *Vestiesque illud*, etc. (ID., *ibid.*) Apte vero illud ære, etc., *usque ad* quanta dulcedine Dei in abscondito vultus reficiantur.

Tam craticulam, etc. (ID., *ibid.*) Bene craticula altaris, etc., *usque ad* recte subditur :

Facies quoque ei coronam, etc. (ID., *ibid.*) Altare incensi coronam habet per gyrum : in his qui minores sunt meritis, nec palam protestari audent boni certaminis et servitutis et fidei sibi repositam esse mercedem : cuncta tamen agunt intentione bene placendi Deo, sed spe percipiendæ mercedis.

VERS. 4. — *Et duos annulos*, etc. (ID., *ibid.*) Possunt in his annulis quatuor Evangelii libri accipi, etc., *usque ad* sequentia demonstrant : *Ponesque altare*, etc.

VERS. 7. — *Et adolebit incensum*, etc. (ID., *ibid.*, cap. 12.) Incensum vel thymiama, etc., *usque ad* gratias reddamus.

(ID.) *Et adolebit incensum*, etc. Mane orto sole clare omnia, etc., *usque ad* in caliginoso loco.

Mane quando componet. (ID., *ibid.*) Mane Aaron incensum, etc., *usque ad* et precibus vacare delectantur.

VERS. 9. — *Non offeretis.* (ID., *ibid.*) In sequentibus, etc., *usque ad* stratum suum per singulas noctes irrigant.

(ID.) Possumus hæc altaria interpretari, etc., *usque ad* potest accipi.

VERS. 10. — *Et deprecabitur*, etc. (ID., *ibid.*) Quia Christus sacerdos noster, etc., *usque ad* recte subjungit :

Et placabit, etc. (ID.) Placat Aaron super altare incensi, etc., *usque ad* Isaac et Israel, etc.

VERS. 11. — *Locutusque*, etc. Descripto altari incensi, restat descriptio labii ænei, in quo lavarent manus et pedes ingressuri tabernaculum sacerdotes, sed unum mandatum præmittitur.

VERS. 12. — *Quando tuleris.* (BEDA, *ubi supra*, cap. 13.) Hujus præcepti oblitus est David, etc., *usque ad* propriæ divitiæ suæ.

VERS. 13. — *Dimidium sicli.* (ID., *ibid.*) Id est decem obolos, etc., *usque ad* nulla potest infidelium perturbatione corrumpi.

VERS. 14. — *Qui habetur in numero*, etc. (ID., *ibid.*) Vicenarius, etc., *usque ad* exspectat in cœlis.

VERS. 15. — *Dives non addet*, etc. (ID., *ibid.*) Quia sive magnus est quis meritis et perfectus, seu parvus, et in provectu virtutum positus, cunctis æque lex decalogi, qua Deum et proximum diligant, imponitur

VERS. 16. — *Susceptamque pecuniam*, etc. (ID., *ibid.*) Hoc fit cum quidquid agimus boni, etc., *usque ad* plaga districtæ ultionis ferietur.

VERS. 17. — *Locutusque est Dominus*, etc. (ID., *ibid.*, cap. 14.) Potest in hoc labio vel labro, etc., *usque ad* quæ excubabant ad ingressum tabernaculi.

VERS. 18. — *Cum basi sua.* (ID., *ibid.*) Basis in qua labrum erat positum, etc., *usque ad :* ut exhibeatis corpora vestra, etc. (*Rom.* XII).

Lavandum, etc. Christus quoque hujus labri aqua est lotus, priusquam ad altare oblaturus intraret, et thymiama sacri corporis pro salute nostra in ara crucis incenderet : pro nostro enim amore lacrymas fudit, sicut in resurrectione Lazari.

VERS. 21. — *Ne forte moriantur.* (BED., *ibid.*) Mors enim timenda est æterna, etc., *usque ad :* si manducat et bibit, etc. (*I Cor.* XI.)

VERS. 23. — *Sume tibi* (STRAB.) σμύρνα Græce, Latine dicitur myrrha, qui est arbor in Arabia quinque cubitorum, cujus virgulta Arabes exurunt, ut melius pullulent et fructificent. Ex quorum ni-

dore incurabiles morbos contraherent, nisi fumo storacis occurrerent. Hujus arboris gummi proprie stacte vocatur, abusive etiam myrrha.

Calami. Cinnamomi est virgultum, et in India vel Æthiopia nascitur duorum tantum cubitorum. Dicitur autem cinnamomum, quia in modum cannæ subtiles et replicatos habet calamos, cinerei vel nigri coloris; qui fracti visibile spiramentum reddunt, et subtile quidem charum; grossum vero, vile et despectum. Calamus aromatica species juxta Libanum. Myrrhæ, cinnamomi, calami, cassiæ. Hæ quatuor species significant quatuor principales virtutes, quibus oleo unctionis, id est gratia misericordiæ, Dei Ecclesia dedicanda est et sanctificanda.

Vers. 29. — *Et erunt*, etc. (Aug., *quæst* 135 *in Exod.*) Cum scilicet uncta fuerint. Quid ergo distabit jam inter illa interiora quæ velo teguntur?

Qui tetigerit. Similiter de altari sacrificiorum superius dictum est, quod sic intelligendum est, ut liceat populo tangere tabernaculum, quando offerebant hostias, vel quælibet dona, et tangendo sanctificabantur, propter illud oleum quo cuncta peruncta sunt : non sicut sacerdotes, qui etiam, ut æterno sacerdotio fungerentur, ungebantur ex illo.

Vers. 34. — *Onychen.* Onyche ostreola fertur esse parvula suave redolens, magnitudine humani unguis : unde et onyche Græce dicitur, quia ὄνυξ, onyx, Græce dicitur unguis.

Galbanum. Galbanum succus ferulæ esse dicitur, et nascitur in Syria optimum : cartilaginosum est, et minus lignosum, cujus odore fugantur serpentes.

Et thus. Thus Græce, libanum Latine dicitur, a Libano monte Arabiæ : alius enim Libanus est Phœnicis, in quo sunt cedri.

Thus optimum, scilicet quod masculinum dicitur, quia in modum humani testis rotundum, cujus arbor nascitur in Arabia ad aeris qualitatem perplexo et in torto vimine.

Mystice autem hæ quatuor species significant sanctarum virtutum species.

Vers. 35. — *Faciesque thymiama*, etc. (Greg., lib. I *Moral.*, cap. 39, tom. I.) Thymiama ex aromatibus compositum facimus, etc., *usque ad* odorem de se subtilius non aspergit.

(Isid.) Incensum, quod ex quatuor odoratissimis generibus in maximam subtilitatem comminutis, id est, stacte, onycha, galbano, et thure componitur; orationes fidelium significat, quamvis quatuor elementa hæc quatuor videant significare : ut thus, quod lucidum est, aeri compararetur, stactes aquis, galbanus et onyx terræ et igni, ut per hæc omnium quæ in cœlo et infra cœlum, et in terra, et in aquis, sunt placitum Deo incensum sit

Opere, etc. (Aug., *quæst.* 136.) Non debemus putare unguentum fieri, sed thymiama vel incensum, quod apponitur illi altari incensi ubi non licebat sacrificari, et erat intra sancta sanctorum.

Vers. 37. — *Talem*, etc. (Rab.) Qui scilicet precibus et laudibus divinis non debemus uti in adu-

A lationibus humanis. Soli enim Deo ita serviendum est, unde supra prohibetur, ne caro hominis ungatur ex eo.

CAPUT XXXI.

Vers. 2. — *Beseleel*, etc., qui interpretatur *in umbra Dei.* q. d. *Dominus illuminatio mea et salus mea quem* (*Psal.* LXII). Ab hoc dicitur David duxisse originem, et polymitarii nomen, quia Beseleel opere polymito tabernaculum construxit.

Vers. 3. — *Et implevi* (Aug., *quæst.* 128.) Utrum Spiritus sancti dono opera ista tribuenda sunt, quæ pertinere videntur ad opificium? an hoc etiam significative dictum est, ut ea pertineant ad divinum Spiritum sapientiæ et intellectus et scientiæ, quæ his

B rebus significantur? Tum etiam hic cum Spiritu repletus dicatur, iste divino sapientiæ et scientiæ, nondum legitur Spiritus sanctus.

Vers. VI. — *Oliab*, qui interpretatur *protectio mea*, tanquam nomine dicat, *Dominus protector vitæ meæ ; a quo trepidabo* (*Psal.* XXVI)? Bene autem tabernaculum construunt, qui tam constanter in Domino confidunt.

(Strab.) Notandum quod in constructione tabernaculi mysterium Trinitatis ostenditur, sicut in baptismo et in transfiguratione. In baptismo enim in voce sonuit Pater : et Filius baptizatus est; in specie columbæ Spiritus apparuit. Ooliab quoque, qui interpretatur *protectio mea pater*, Patris personam :

C Beseleel quoque, qui *in umbra Dei* significat, personam Spiritus sancti : de quo dicitur. *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Virtus enim Altissimi Spiritus sanctus intelligitur. Unde Dominus dicit : *Ego novi virtutem de me exisse* (*Luc.* VIII). Jussio autem, id est verbum, quo tabernaculum fieri jussum est, Filius est, per quem Pater in virtute Spiritus sancti omnia operatur.

Vers. 13. — *Videte*, etc. Frustra gloriantur Judæi de legali observatione. Aperte enim dicitur quia signum est futuræ, scilicet quietis, et beatitudinis; vel quietis sanctorum in præsenti, quia quiescunt a tumultu mundialium operum et vitiorum.

Vers. 18. — *Duas tabulas* (Aug., *quæst.* 140.) Cum multa locutus sit Deus, duæ tantum tabulæ

D dantur Mosi lapideæ, quæ dicuntur tabulæ testimonii; quia cætera omnia, quæ præcepit Deus, ex illis decem præceptis, quæ in duabus scripta sunt tabulis, pendere intelliguntur, si diligenter quærantur, et bene intelligantur; sicut ipsa decem ex duobus, dilectione, scilicet, Dei et proximi : in quibus scilicet *tota lex pendet et prophetæ* (*Matth.* XXII).

CAPUT XXXII.

Vers. 1. — *Fac nobis*, etc. Deos pluraliter, cum unus tantum vitulus factus sit, ad similitudinem scilicet bovis Apis, quem in Ægypto coluerunt; sed qui idololatriam colit, omnibus vitiis subjicit se, et quasi tot diis et dæmonibus quot vitiis servit.

Vers. 2. — *Dixitque ad*, etc. (Aug., *quæst.* 141

in Exod.) Intelligitur Aaron difficilia præcipere, ut hoc modo eos ab illa intentione revocaret. Factum est tamen illud ipsum difficile, ut esset aurum ad faciendum idolum : quod propter eos notandum putavi qui contristantur si quid tale propter vitam æternam divinitus fieri, vel æquo animo tolerare jubeantur.

VERS. 6. — *Et sedit populus comedere*, etc. Esus potusque ad lusum impulit, lusus ad idololatriam : quia si vanitatis culpa non caute compescitur, ab iniquitate mens incauta devoratur. Unde : *Qui modica spernit, paulatim decidit.* Si enim curare parva negligimus insensibiliter seducti, etiam majora audenter perpetramus.

VERS. 8. — *Isti sunt dii tui.* (AUG., *quæst.* 142.) Dominus indicans Moysi quid fecerit populus de vitulo et de idolo quod ex auro suo fecerant, dicit eos dixisse : Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. Quod eos dixisse non legitur; sed animum eorum hunc fuisse Deus ostendit, horum quippe gerebant verborum in corde sententiam, quæ Deum latere non poterat.

VERS. 10. — *Dimitte me*, etc. (GREG., lib. IX *Moral.*, cap. 11.) Quid est servo dicere, etc., *usque ad* iram Dei non valuit pro seipso temperare.

(ID., lib. XX *Moral.*, cap. 6.) Ædificare lectorem juxta historiam potest, etc., *usque ad* nec misericordia disciplinæ.

VERS. 13. — *Recordare Abraham, Isaac*, etc. Patres, qui diliguntur, inducit pro filiis, qui offendunt, nec merentur audiri; quia bona sanctorum patrum C sæpe subveniunt filiis.

VERS. 14. — *Placatusque est Dominus ne faceret malum.* (AUG.) Malitiam hic pœnam intelligi voluit, sicut est illud : Æstimata est malitia exitus illorum. Secundum hoc dicitur et bonum et malum esse a Deo, non secundum malitiam qua homines mali sunt. Malus enim Deus non est : sed malis ingerit mala, quia justus est.

VERS. 19. — *Iratusque valde.* (ID., *quæst.* 144.) Iratus Moyses, tabulas testimonii digito Dei scriptas fregisse videtur. Magno tamen mysterio figurata est iteratio Testamenti Novi, quia vetus fuerat abolendum, et Novum constituendum. Notandum sane quanta pro populo ad Deum supplicatione laboraverit, qui tam severus in eos vindicando fuit.

VERS. 20. — *Arripiensque vitulum quem fecerant.* (ISID. *in Exod.*, tom. V.) Diaboli corpus significatur in vitulo, etc., *usque ad* absorptus est.

Et dedit ex eo potum filiis Israel. Tradunt Hebræi quod filii Israel bibentes aquam vituli pulvere infectam, qui commiserant idololatriam in barbis pulverem auri præferebant, quo etiam signo rei vel immunes sceleris apparebant, et rei interficiebantur.

VERS. 24. *Et dederunt mihi*, etc. (AUG., *quæst.* 145.) Compendiose locutus est, etc., *usque ad* non redarguit.

VERS. 25 — *Spoliaverat enim eum Aaron in igno-* A *miniam sordis et inter hostes*, etc. Notandum, quod populus fecit, ipsi Aaron tribuitur, quia consensit ad faciendum quod male petiverat. Magis enim dictum est, nudavit eos Aaron , quia cessit eis, quam nudaverunt se ipsi, qui tantum malum flagitaverunt. Ornamentis quibus fabricatum fuerat idolum, vel quia malam voluntatem prius latentem ostenderat, vel auxilium et protectionem Dei perdiderat.

VERS. 27. — *Ponat vir gladium*, etc. (GREG., *Past.* p. III, c. 26.) Gladium, etc., *usque ad* Unde subditur :

Occidat unusquisque fratrem suum, etc. Hos interfecit , quos puniendos invenit ab increpationis gladio, nec eis quos per cognationem carnis diligit, parcit. Si ergo ille Dei dicitur , qui ad ferienda vitia B zelo divini amoris excitatur, profecto esse se Dei negat, qui quantum sufficit, vitam carnalium increpare recusat.

VERS. 28. — *Feceruntque*, etc. (AUG. in *Locutionibus*. locut. 124.) Plurale pro singulari posuit, etc., *usque ad* certisque regulis istæ locutiones interponuntur.

VERS. 31. — *Aut dimitte eis*, etc. (AUG., *quæst.* 147 *in Exod.*) Securus quidem hoc dicit, etc., *usque ad* ut pro eis illa verba Deo funderet.

VERS. 35. — *Quem fecit Aaron.* (AUG. *quæst.* 148.) Quæritur cum superius populum nudasse dictus sit Aaron, etc., *usque ad* quod Apostolus dicit exclamans : *Quam inscrutabilia enim sunt judicia ejus*: etc. (*Rom.* XI).

CAPUT XXXIII.

VERS. 1. —*Locutusque*, etc. (AUG., *quæst.* 149 *in Exod.*) Deus iratus, etc., *usque ad* voce terrebat.

Vade, etc. (ID., *quæst.* 150.) Continuo tanquam ad ipsum Mosen, etc., *usque ad* a facie Domini.

VERS. 2. — *Mittam præcursorem.* (AUG., *quæst.* 150.) Deus cum justis est visitando, miserando, et confortando : cum impiis vero, ulciscendo et puniendo. Et est sensus : Cum his non possum esse propter te, ut vindicem et puniam; nec propter eos, ut visitem et confortem : mittam angelum meum saltem.

VERS. 4. — *Audiens populus.* (RAB.) Pessimum D sermonem dicit audivisse populum, hoc est, crudelissimum atque mœstissimum. Quod enim majus alicui præstari potest beneficium, quam Dei gratiam habere præsentem, ac conditorem suum agnoscere sibi esse propitium; aut quod majus est discrimen, quam auctoris sufferre iram ? Nihil habet boni, qui creatoris sui carebit gratia atque præsentia.

VERS. 7. — *Tollens tabernaculum*, etc. Hoc per prolepsim accipiendum, si de illo tabernaculo accipitur, quod Moysi in monte monstratum est, et fabricatum, præcipiente Domino, a Beseleel et Ooliab. Vel aliud tabernaculum fuit, ad quod jam conveniebant ad judicandum.

VERS. 8. — *Cumque egrederetur*, etc. (GREG., *hom.* 13 *in Ezech.*) Hebræus populus de Ægyptiaca servitute liberatus, etc., *usque ad* progredi conantur.

Aspiciebantque, etc. (STRAB.) Moyses tenet figuram legis. Moysi ergo tergum populus Judaicus aspiciebat, quia nihil mysticum, nihil spirituale in lege voluit intelligere, sed superficiem tantum litteræ. Ideo ejus facies abscondita erat, id est, vera et mera cognitio. Ingresso illo tabernaculum, descendebat columna nubis, et stabat ad ostium. Alia translatio dicit quod Moysi volenti ingredi tabernaculum, opponebat se nubes ante et prohibebat eum. Hic autem dicitur, quod illo ingresso loquebatur nubes ante ostium cum eo. Sciendum ergo quod aliquam partem ingrediebatur, atrium scilicet, et tunc antequam intraret in tabernaculum, opponebat se nubes: hoc ergo loco significat eos qui minus sunt perfecti scientia et opere, nec valent intima scripturarum penetrare. Alibi autem quando medium nebulæ ingressus est, perfectorum figuram tenuit, scilicet qui mysticorum sensuum arcana investigant.

Loquebatur autem Dominus. Secundum opinionem populi loquitur Scriptura, qui putabat Moysen ore ad os loqui cum Deo, cum per subjectam creaturam, id est per angelum et nubem ei loqueretur et appareret. Nam ejus substantiam nec hominum nec angelorum (sicut est) quisquam videre potuit, unde: *Regi autem sæculorum immortali, invisibili*, etc. Et alibi: *Lucem habitat inaccessibilem*, etc. (*I Tim.* I, VI).

(GREG., *in I Reg.*, cap. 10.) *Facies Dei* cognitio ejus est. Cognoscitur autem Deus per speculum, cognoscitur per seipsum. Per speculum hic, per semetipsum in cœlo. Speculum vero est illa lux quam habitat Deus: ipse autem lux illa quæ ipse est.

Si ergo inveni gratiam, etc. (AUG., *quæst.* 151.) His verbis ostendit Moyses, etc., *usque ad* ut se mundos et inviolatos custodiant et proficiant.

VERS. 17. — *Et teipsum novi*, etc. (AUG., *quæst.* 153.) *Quoniam scio te præ omnibus*, etc. Nunquid Deus plus aliqua scit et aliqua minus? etc., *usque ad* sed diligentius requirendum est in prioribus Scripturæ partibus an vere sit ita.

VERS. 19. — *Ego ostendam.* (AUG., *quæst.* 154.) Cum dixisset Moyses ad Dominum, etc., *usque ad* vocatur Dominus Christus in omnibus gentibus.

Et vocabo. (AUG., *quæst.* 154.) *Vocabo* autem dixit, non vocabor, activum verbum pro passivo ponens, genere locutionis inusitato, in quo forte significare voluit seipsum hoc facere, id est, gratia sua fieri, ut vocetur Dominus in omnibus gentibus.

Et miserebor, etc. (AUG., *ubi supra.*) Quod addidit, etc., *usque ad* sic Deus pronuntiavit misericordiam se esse facturum.

(AUG., lib. *de Prædestinatione et Gratia*, cap. 10.) A Deo homines nullis præcedentibus meritis vocari, etc., *usque ad* si deserat qui vocavit.

Non poteris, etc. (AUG., *quæst.* 154.) Post misericordiæ suæ commendationem, etc., *usque ad* huic vitæ moriendum est.

VERS. 20. — *Non enim*, etc. (GREG., lib. XVIII *Moral.*, cap. 37, tom. I.) Joannes quoque ait: etc., *usque ad* quia satietas ex desiderio semper accenditur.

VERS. 21. — *Ecce*, inquit, *locus est apud me, et stabis supra*, etc. (AUG., *quæst.* 154.) Item interposito articulo dicente Scriptura, etc., *usque ad* stetit populus fidelis supra petram.

(GREG., lib. XXV *Moral.*, cap. 16.) *Est locus apud me*, etc. Locus Ecclesia. Petra Dominus, Moyses Judaica plebs, quæ Domino prædicante in terra non credidit. Ipsa ergo in petra stetit terga Domini transeuntis aspiciens, quia, scilicet post passionem ascensionemque Domini intra Ecclesiam deducta per fidem Christum percipere meruit, et cujus præsentiam non vidit, ejus posteriora cognovit.

(GREG. *ibid.*) *Est locus apud me*, etc. Ecclesia scilicet, etc., *usque ad* De qua soliditate dicitur: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam.*

VERS. 22. — *Cumque transibit gloria mea*, etc. (EUCHERIUS, lib. *de Form. spirit.*) Sed et transire dicitur Deus, cum de cordibus quorumdam hominum, in quibus ante per fidem credebatur, postea surrepente perfidia vel quolibet delicto, ab eis recedit et ad alios transit, quemadmodum de Judæis ad gentes, de hæreticis ad catholicos, et de quibuslibet irreligiosis ad religiosos.

Et protegam (AUG., *ubi supra.*) *et tegam manu mea super te*, etc., *usque ad* deinde contexit quid Dominus postea dicat: *Excide tibi duas tabulas lapideas*, etc.

CAPUT XXXIV.

VERS. 7. — *Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam et quartam*, etc., (GREG., lib. XV *Moral.*, cap. 22.) Cum scriptum sit, etc., *usque ad* qui viderunt quod male sequerentur.

VERS. 14. — *Dominus zelotes.* (AUG., *quæst.* 158 *in Exod.*) Dominus Deus enim zelans, etc., *usque ad* et perdit omnem qui fornicatur a se.

VERS. 20. — *Primogenitum asini*, etc. (ISID.) Per asinum immunditia, per ovem innocentia designatur. Asini ergo primogenita ove mutare, est immundæ vitæ primordia ad innocentiæ simplicitatem convertere, ut postquam illa peccator egit, quæ ut immunda Dominus respuit, ea jam agendo proferat, quæ Dei sacrificio munda imponat.

VERS. 21. — *Die septimo.* (AUG., *quæst.* 160.) Cum de Sabbato præciperet, etc., *usque ad* omni tempore sabbato debere cessari.

VERS. 24. — *Nullus insidiabitur* (AUG., *quæst.* 161.) Quod dixit, etc., *usque ad* ubi tabernaculum vel templum Deus fuerat habiturus.

VERS. 25. — *Non immolabis*, etc. (AUG., *quæst.* 162 et 163.) Quid est quod ait: Non occides super

fermentum sanguinem immolatorum meorum? An illa hoc loco dicit immolata sua, quæ per pascha occiduntur, et præcipit ne tunc sit in domo fermentum, quando sunt dies azymorum?

Vers. 26. — *Non coques hædum in lacte.* (Aug., *ubi supra.*) Non coques agnum in lacte matris suæ, etc., *usque ad* sed historica narratio est.

(Isid.) Moyses quadraginta diebus jejunavit, et Elias, et ipse Dominus. Præcipitur enim nobis ex lege, ex prophetis et Evangelio. Quod testimonium ex his habet. Unde in monte inter utramque personam medius Salvator effulsit, ut ab omnibus mundi illecebris aviditatem nostram tanquam jejunio temperantiæ refrenemus, quandiu perfectio Decalogi per quatuor ejusdem mundi partes, id est toti orbi prædicatur, ut decem quater ducta quadragenarium numerum signent.

Vers. 28. — *Et scripsit in tabulis*, etc. (Aug., *quæst.* 166.) De Moyse dictum est quod ipse scripsit, etc., *usque ad* sed per gratiam Dei.

Vers. 29. — *Cumque descenderet.* (Isid. *in Exod.*, tom. V.) Ascendit Moyses denuo in montem, etc., *usque ad* cujus imago fuit in tabulis.

(Isid. *ibid.*) Descendente Moyse cum tabulis, etc., *usque ad* unde: *Revela oculos meos et considerabo mirabilia de lege tua* (*Psal.* CXVIII).

Vers. 30. — *Videns autem Aaron*, etc. (Orig., *hom.* 12 *in Exod.*) Scriptum est quia vidit Aaron et omnes filii Israel Moysen, etc., *usque ad* habent enim gloriam ea quæ loquitur, sed tegitur et occultatur, et omnis gloria ejus intrinsecus.

(Orig. *ibid.*) Illud quoque intuere quod in lege vultus Moysi glorificatur, licet velamine contegatur, etc., *usque ad* de servitute sæculi liberati libertatem scientiæ requiramus.

Vers. 31. — *Et tunc loquebatur ad filios Isael omnia quæ sibi fuerant*, etc. (Aug., *quæst.* 172 *in Exod.*) Postquam descendit Moyses de monte, etc., *usque ad* ut hoc nomen acciperent.

CAPUT XXXV.

Vers. 5. — *Separate.* (Orig., *hom.* 13 *in Exod.*) Alia littera: Sumite a vobis ipsis redemptionem Domino, etc., *usque ad* et argentum tuum, id est sermo tuus, probatum.

(Id.) Nostis, qui divinis mysteriis interesse consuevistis, etc., *usque ad* hæc omnia quæ in nobis sunt faciunt.

Omnis. (Id.) Alia littera: Unusquisque vestrum, inquit, etc., *usque ad* ita si veniens dominus inveniat aliquid tuum in tabernaculo suo, sibi te defendit, et suum dicit.

Æs. (Id.) Pro fortitudine poni videtur, etc., *usque ad* Omnia ergo offerantur Deo, sensus, sermo et vox.

Vers. 6. — *Hyacinthum.* (Id.) Videamus cætera, hyacinthum, etc., *usque ad* et offeretis primitias Domino.

Coccumque bis tinctum. (Id. *homil.* 13 *in Exod.*) Videamus quare coccus duplicatur, etc., *usque ad* ut cum scientiæ lumine igniculum severitatis admisceat.

(Id.) Si quis digne intelligat exitum Hebræorum de Ægypto, etc., *usque ad* et nobiliora designat indumenta: *Induite vos Dominum Jesum Christum, et carnis curam ne feceritis in deliciis* (*Rom.* XIII).

(Greg., *ubi supra.*) In constructione tabernaculi, etc., *usque ad* quasi sine luce sonitum dederunt.

(Orig., *ubi supra.*) Post hæc viri acceperunt a mulieribus suis, etc., *usque ad* unde: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est* (*Matth.* XIX).

Vers. 6. — *Pilosque caprarum.* (Orig. *hom.* 19.) Pili caprarum offeruntur, etc., *usque ad* qui Domino offert pelles arietum.

Vers. 21. — *Quidquid ad cultum*, etc. (Greg., *ubi supra.*) In ornamento tabernaculi viri cum mulieribus dona offerunt, etc., *usque ad* prout ipse dederit, proferuntur.

Vers. 27. — *Principes vero obtulerunt lapides*, etc. (Orig., *ubi supra.*) Principes obtulerunt dona sua, etc., *usque ad* ut præesse populis mereantur.

(Orig. *hom.* 9 *in Exod.*) Offerunt etiam principes oleum lucernis et chrismati profuturum, etc., *usque ad* cum te Dominus in loco viridi collocaverit super aquam refectionis.

Vers. 30. — *Beseleel.* (Rab. *in Exod.*, tom. II.) Umbra dicitur, etc., *usque ad* in justitia et judicio fratres suos exhortando roborant.

CAPUT XXXVI.

Vers. 1. — *Fecit ergo Beseleel*, etc. (Rab., *in Exod.*) Notandum quod non solum de tribu regali, etc., *usque ad* ad corporis sui unitatem voluit pertinere.

Vers. 2. — *Cumque vocasset eos*, etc. (Orig., *ubi supra.*) Et postquam obtulit populus, vocavit, inquit Moyses, etc., *usque ad* et in suo loco aptare debeas et proferre?

Et qui sponte, etc. (Aug., *quæst.* 170 *in Exod.*) *Et omnes qui sponte vellent ire ad opera, ut consummarent ea*, etc. Commemoravit Moyses quosdam, etc., *usque ad* sed liberaliter et sponte devotus.

Vers. 4. — *Unde artifices*, etc. (Aug., *quæst.* 171). Nota quia sapientes effectores operum sancti etiam moribus erant: poterant autem, si vellent, multa auferre; sed modestia prohibuit, vel religio terruit.

CAPUT XXXVII.

Vers. 1. — *Fecit autem Beseleel arcam.* (Isid. *in Exod.*, tom. V.) In arca testamenti fuit urna aurea, etc., *usque ad* immortalis memoriæ semper viriditate florentem.

Vers. 2. — *Coronam auream*, etc. Quia in eo quod Ecclesia per quatuor mundi partes dilatatur, quatuor sancti Evangelii libris accincta prædicatur, quæ tamen intra unius coronæ ambitum, id est intra ejusdem fidei firmitatem, id est unitatem, concluditur.

Vers. 4. — *Vectes quoque.* (Isid., *ibid.*) Quia fortes perseverantesque doctores velut imputribilia ligna quærendi sunt, qui instructioni sacrorum voluminum

semper inhærentes, Ecclesiæ unitatem denuntient, et quasi intromissis circulis arcam portent; qui auro quoque jubentur operiri, ut cum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitæ splendore fulgescant.

VERS. 6. — *Fecit et propitiatorium*, etc. (ISID., *ibid.*) Propitiatorium super arcam testamenti, etc., *usque ad* quia Christus est Ecclesiæ caput.

VERS. 17. — *Fecitque candelabrum*, etc. Quod Spiritum sanctum significat, qui septiformi gratia illustrat Ecclesiam in unitate fidei consistentem, vel Christum portantem ecclesias septem, in quibus septiformis Spiritus splendor emicat.

VERS. 23. — *Cum emunctoriis*. Quæ in Isaia forcipes appellantur, duo Testamenta, scilicet quibus peccata purgantur, quæque intra se sancti Spiritus unione sociantur.

CAPUT XXXVIII.

VERS. 8. — *Fecit et labrum æneum*, etc. (GREG., *hom.* 17 *in Evang.*) Labrum æneum Moyses ponit, etc., *usque ad* ut per hæc proficere contendamus, per quæ profecisse cognovimus quos veneramur.

VERS. 20. — *Paxillos quoque*. (STRAB.) Paxilli secundum litteram erant in summitate columnarum fixi, quibus funes religabantur: qui cortinas a terra sublevabant, firmati superius quibusdam ansulis, inferius vero religati ad prædictos paxillos cortinas extendebant, ne rugam contraherent.

Mystice vero funes significant sanctam Scripturam: de qua Salomon ait: *Funiculus triplex difficile rumpitur* (*Eccle.* IV): quia sancta Scriptura, historia, moralitate et allegoria constans, nullis hæreticorum dogmatibus potest disrumpi. Paxilli in modum linguæ facti linguas doctorum significant qui Scripturam exponunt. Cortinas etiam a terra sublevant et extendunt: quia subjectos docent sequi, et imitari cœlestia, nullamque mali operis vel fraudis rugam contrahere (*Ephes.* V).

CAPUT XXXIX.

. . . .

CAPUT XL.

VERS. 1. — *Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Mense primo*, etc. (STRAB.) Primus anni mensis ipse est Nisan, qui et Aprilis, in quo Judæi pascha celebrabant, et tabernaculum erectum est. Allegorice autem primus mensis signat initium gratiæ quando tabernaculum Dei, id est Ecclesia erecta est, cum Christus, scilicet crucifixus de latere suo produxit mysteria sanguinis et aquæ, quibus Ecclesia dedicatur et consecratur. Et notandum quia hic primus mensis secundi anni fuit: primus enim annus ante legem fuit, secundus annus sub gratia Evangelii, cui Dominus benedixit. Unde: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ* (*Psal.* LXIV). Annus enim benignitatis fuit, quo salus humani generis per humanitatem Christi apparuit: hoc ergo anno tabernaculum Dei erectum est, id est Ecclesia fundata et exaltata.

A (RAB. *in Exod.*, tom. II.) Primus annus omne tempus legis, etc., *usque ad* ut doctores Evangelii his utantur in confirmatione fidei.

VERS. 9. — *Unges tabernaculum*, etc. (STRAB.) Tabernaculum cum vasis suis unctionis oleo consecratur; quia sancta Ecclesia quidquid agit cum virtutibus suis debet dedicare et consecrare gratiæ Spiritus sancti. Oleum quippe unctionis spirituali gratiæ comparatur, qua omnium virtutum opera Domino consecrantur.

VERS. 12. — *Applicabisque Aaron*, etc. (STRAB.) Fores tabernaculi, id est, sanctæ Ecclesiæ, sunt apostoli, per quos debet aulam cœli ingredi: ad hos applicandi sunt Aaron et filii ejus, id est omnis cœtus sanctorum et maxime præpositorum, ut eos
B imitentur et eorum vestigia sequantur.

VERS. 16. — *Et vectes*. Vectis non solum parietes nectit, sed et columnas introitus confirmat ne corruant, aut a recto statu deflectant, quia Dominus et utrumque populum in una fide dilectionis sociavit, et eorum doctores, ut in fide et actione et prædicatione perseverent, confortat. Nec mirum si et per capita ipsa, et per vectem capita ipsa continentem, Christus accipitur, quia cujusque electi regendo caput est, unde: *Caput viri Christus est* (*II Cor.* XI): et quia non solum singulos ad quærenda cœlestia erigit, sed etiam omnes continet, et ne a recto statu deflecti, nec ab invicem discordando possint separari, vinculo pacis confirmat. Cui simile est quod Dominus dicitur et agnus, et pastor, et ostium,
C cum pastor agnum pascat, et ambo intrent per ostium; cum proprie sit Verbum in principio (*Joan.* I, X): horum vero nullum sit proprie, sed figuraliter. Pastor, quia ducit ad pascua vitæ; ostium quia non nisi per illum pervenitur ad Patrem; Agnus, quia ab Ægypto salvat. Sic et hic per capita figuratur propter regimen, quo singulis præest, et per vectem, ob generalem providentiam, quia omnes confirmat (*Num.* IX; *III Reg.* VIII).

(BEDA.) Sic anima pro diversis actionibus diversa nomina sortitur. Dum vivificat corpus, anima nominatur; dum vult, animus est; dum scit, mens est: dum recolit, memoria est; dum judicat, ratio est; dum spirat, spiritus est; dum sentit, sensus est.

VERS. 33. — *Nec poterat Moyses*, etc. (STRAB.)
D Moyses ergo in hoc loco, sicut in aliis pluribus, figuram tenet Judaici populi. Moyses ergo, nube obstante, in tabernaculum non poterat intrare, quia Judaicus populus nunquam sacramenta Scripturæ valuit penetrare. Nubes enim Domini per diem incubabat tabernaculo, et ignis in nocte: hoc loco ignis divinorum mysteriorum scientiam significat. Scriptura enim sancta sanctis, et ignorantiam suam fatentibus, lumen est: iniquis vero, et scientiam jactantibus, nubes, quia excæcat eos.

(AUG., *quæst.* 176 *in Exod.*) Notanda est res mirabilis multum, etc., *usque ad* nubes per diem, flamma per noctem.

In tabernaculo autem Domini erant tabulæ, qua-

rum annulis erant infixi vectes de lignis sethim, quibus possent levari et portari de mansione ad mansionem, quæ omnia mysteriis plena sunt. Per tabernaculum intelligimus Ecclesiam præsentem, in qua sunt tabulæ, scilicet sancti humilitate pleni, quibus quinque vectes sunt affixi, id est spiritualis notitia quinque librorum Moysi, per quam se et alios sustollant ad claritatem æternæ beatitudinis. Per vectes ergo, ut diximus, quinque libros Moysi intelligimus, qui sunt Genesis, Exodus, Leviticus, liber Numerorum, et Deuteronomium : in quibus continetur principium mundi et medium et consummatio. In Genesi describitur creatio mundi, et in Exodo recreatio : in Levitico sacramentorum Ecclesiæ administratio ; in libro Numerorum Evangelica prædicatio ; in Deuteronomio ultima benedictio. Unde et in benedictionibus terminatur. Est itaque in Genesi ordo creationis ; in Exodo mysterium recreationis ; in Levitico sanctitas Ecclesiasticæ administrationis ; in libro Numerorum consolatio evangelicæ prædicationis ; in Deuteronomio consummatio æternæ benedictionis. Inter hos autem quinque libros Moysi excellit Exodus, quem nunc ad manus habemus. In eo enim et quæ filiis Israel in figura contingebant, et mysteria plene continentur Christi et Ecclesiæ. Hic tamen primum de exitu actuali carnalium filiorum Israel, de historiali Ægypto agitur, in quo significatur spiritualis exitus spiritualium Israelitarum de vera Ægypto, scilicet de tenebris vitiorum. Agitur etiam de transitu maris Rubri et submersione Pharaonis et exercitu ejus, et de liberatione populi Dei : in quo figuratur baptismus sanguine Christi consecratus, in quo diaboli vitia submerguntur, et animæ fidelium liberantur. Agitur etiam de pugna Israelitarum cum Amalech, in quo victoria Christi et suorum, et confusio diaboli figuratur. Tandem catalogo mansionum descripto agitur de lege data in monte Sina ; in quo nobis innuitur ut, a terrenis sublevati discamus subjici cœlestibus disciplinis. Agitur iterum de constructione tabernaculi et vasorum ejus, de vestibus sacerdotum et unctione ; in quo intelligitur præsens Ecclesia, et diversæ personæ fidelium diversis officiis deputatæ, sicut vasa diversis usibus deputata erant, vel officiis, et sacramentorum et orationum sacratarum suavissima odoramenta. De his hactenus ; nunc dicendum est quod secundum ordinem historiæ et secundum allegoriam, congrue in Pentateucho, secundus est liber iste : postquam enim in Genesi egit de creatione cœli et terræ, et de introitu filiorum Israel in Ægyptum, congruit ut consequenter de exitu eorum agat. Ecce quod juxta ordinem historiæ congruit : juxta allegoriam quoque non incongrue factum est. Nam postquam dixit de carnali generatione, qua per peccatum primi hominis nascimur filii diaboli, congruit ut statim subdat de regeneratione spirituali, qua per justificationem secundi hominis, id est, Christi renascimur filii Dei. Liber autem iste vocatur ἔξοδος Græce, ואלה שמות veelle semoth Hebraice, exitus vel egressus Latine : ideo quia de exitu filiorum Israel de Ægypto agit. Sed quæri potest cur liber iste dicatur Exodus, quia de exitu illorum agit, cum in principio non de exitu, sed de ingressu illorum agatur. Ad quod dici potest, quia quamvis specialiter de exitu illorum agere intendat, tamen quia multum tempus profluxit inter exitum, de quo hic agit, et ingressum in quo primus liber terminatur vel terminaverat, ut competentius jungat narrationem suam breviter, prius repetit de introitu, et ita melius descendit ad exitum. Sic et nos in nostris sermonibus facta longa interpositione, dicturi alia, repetimus superiora, ut melius dicta continuemus. His consideratis, videnda est materia, quæ est corporalis exitus filiorum Israel de Ægypto, et spiritualis exitus sanctus sanctorum de mundo. Intentione admonet nos spiritualiter exire de conformitate mundi, sicut illi qui corporaliter exierunt de Ægypto, ut sicut fuimus conformes sæculo, ita simus conformes Deo. Modus talis est : breviter tangens de introitu filiorum Israel in Ægyptum, agit de eorum multiplicatione ; deinde de novo rege, qui ignoravit Joseph et cœpit affligere populum ; deinde de plagis Ægypti, tandem de exitu illorum et de transitu maris Rubri et submersione Ægyptiorum. Tandem pervenit ad montem Sina, in quo lex data est, et agit de tabernaculo; et vasis ejus, et de vestibus sacerdotum et unctione, et sic terminatur.

Nota quod cum eadem sit et indivisa historia, quam proposuit sibi Moyses describendam, tamen per capitula et partes sive per libros eam distinguunt, ut lectoribus fastidium auferatur, sicut viator viam, quæ est indivisa, dividit per dietas, ut labor minuatur et absit fastidium.

LIBER LEVITICUS.

Hebraice VAICRA (ויקרא).

PRÆFATIO.

(ISICHIUS *in Levit.*) Liber iste Leviticus dicitur quia scilicet in hoc nomine totius libri argumentum manifestatur. Tribus Levi tabernaculi ministerium sortita est, in quo sacrificia, et primitias, et primogenitorum oblationes offerri præceptum est, quia omnia sacrificia ad Levitas pertinent (*Num.* XVIII). A quibus liber iste congruum sortitus est nomen, qui hæc omnia digerit per ordinem.

Latine *Offertorius* vel *sacrificativus* dicitur, quia

de sacrificiis et cæremoniis agit. Hic bene post Exodum ponitur : in eo enim tabernaculum ordinatur, in hoc ea continentur quæ Dominus Moysi de tabernaculo loquebatur, et tabernaculi cæremoniæ. A

Si quis autem quærat quare libri legis divisi sunt, cum historia tempore indivisa sit, respondendum est : ut fastidium scilicet lectori auferret librorum divisio, sicut et viæ spatia dividit viator, ut tanquam divisus minuatur labor.

Rabanus ab Isichio Hierosolymorum episcopo, qui Leviticum satis plene exposuit, multa collegit, et ab aliis quoque Patribus, qui ejus aliquas sententias exposuerunt, quædam operi suo apposuit, et ex confuso sententiarum ordine quemdam expositionis ordinem multorum doctorum sententias alternando composuit. B

(Isic ius in *Levit.*) Præ omnibus necesse est interpretationem legis ad anagogen trahi, et spiritualem intelligentiam in littera prescrutari. Hoc enim non contradicit legi, sed eam defendit. Spiritualem quippe intellectum diligenter esse inquirendum etiam ipse Christus ostendit, qui in parabolis suis (*Matth.* XIII) agrum, mundum; agricolam seminantem semen bonum, justos; zizania, malignos; messores quoque, angelos; et inimicum superseminantem, diabolum appellavit. Quis ergo vetat bovem eum qui operatur justitiam, appellare; sicut ovem, simplicem; et innocentem, columbam : et turturem sublimius agentes et contemplationi vacantes? Nunquid non Ezechiel Hierusalem leænam dixit : et catulum ejus, Eliachim, qui ductus est in Ægyptum, et alium catulum Joachim in Babylonem ductum? (*Ezech.* XIX.) C Non solum quæ in parabolis dicta sunt, sed et quæ secundum historiam sunt, ad subliniorem ducenda esse intellectum Paulus ostendit, dicens : *Scriptum est quoniam Abraham habuit duos filios*, etc.; post quæ addidit : *Quæ sunt secundum allegoriam dicta : hæc enim sunt duo Testamenta*, etc. (*Gal.* IV). Fortassis autem noxia erit littera spoliata spirituali intelligentia, et variis reprehensionibus obnoxia. Unde per Ezechielem et bonam legem, et non bonam Dominus appellat, dicens : *Dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi eis, quæ faciat homo et vivat in eis.* Et alibi : *Dedi eis mandata non bona, et judicia in quibus non vivant.* Patet ergo bona esse et D non bona; et in quibus vivant et in quibus non vivant : qui enim custodit sanctum Spiritum, vivit in eis; qui autem secundum carnem, moritur, quia vitam non cognoscit in eis. Deinde legislator non semper, sed certo tempore voluit custodiri legis superficiem, ut reprimeret duram Judæorum cervicem; unde : *Scio quod populus iste duræ cervicis sit* (*Exod.* XXXII); Osee autem vocat Judæos vitulam consternantem, quæ scilicet nullo modo domatur. Et alibi : *Ephraim vitula docta diligere trituram, transivi super pulchritudinem colli ejus* (*Osee.* X); in quo obedientia significatur. Jugum enim legis imposuit, ut humiliati libenter susciperent leve et suave jugum Evangelli (*Matth.* XII).

(Orig., *homil.* 1, *in Levit.*) Si secundum quosdam etiam nostrorum simplicem intellectum sequamur, et absque ulla, ut ipsi nos ridere solent, stropha verbi et allegoriæ nubilo vocem legislatoris excipiamus, ego ecclesiasticus sub fide Christi vivens, et in medio Ecclesiæ positus, ad sacrificandum vitulos vel agnos, et ad offerendam similam cum thure et oleo, divini præcepti auctoritate compellor : ipse ergo Dominus, ipse Spiritus sanctus deprecandus est, ut omnem nebulam peccati quæ visum cordis nostri obscurat, auferre dignetur, ut spiritualem intelligentiam intueamur, secundum illud : *Revela oculos meos et considerabo mirabilia*, etc. (*Psal.* CXVIII).

(Isid.) Omnis hostiarum diversitas Christi hostiam præfigurabat. Unde, *veritate oblata, cessavit umbra* (*I Cor.* XV), verum sacrificium veri et æterni sacerdotis præfigurans. Ideo autem hostiis animalium propter emundationem oblatis, una vera hostia Christi promittebatur, in qua fieret remissio peccatorum contractorum de carne et sanguine, qui regnum Dei non possidebunt : quia substantia corporalis in cœlestem mutabitur qualitatem. Christus in vitulo propter virtutem crucis offerebatur; in agno, propter innocentiam; in ariete, propter principatum; in hirco, propter similitudinem carnis peccati; in turture et columba, quia Deus et homo. Mediator enim Dei et hominum in duarum substantiarum conjunctione monstrabatur; in similaginis conspersione, credentium per aquam baptismi collectam esse Ecclesiam, id est corpus Christi, ostendebatur. Nos autem moraliter offerimus vitulum, cum carnis superbiam vincimus; agnum, cum irrationabiles motus corrigimus; hædum, cum lasciviam superamus; columbam, dum simplices sumus; turturem, dum casti sumus, vel dum castitatem servamus; panes azymos, cum non in fermento malitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis epulamur.

(Rab.) Singula sacrificia, imo singulas pene syllabas, et vestes Aaron, et totum Leviticum ordinem cœlestia dicit spirare sacramenta.

Origenes quoque ait : Quia sicut in novissimis diebus Verbum Dei ex Maria virgine carne vestitum processit in mundum; cujus caro ab omnibus videbatur, divinitas paucis et electis cognita tegebatur : sic verbum Dei per prophetas profertur ad homines, ibi carnis, hic litteræ velamine tectum. Littera tanquam caro aspicitur : spiritualis sensus tanquam divinitas sentitur.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. —*Vocavit*, etc. (Isich. *in Levit.*) Per conjunctionem sequentia jungit præcedentibus; initium, scilicet libri hujus cum fine præcedentis : unius enim et ejusdem diei opus in utroque continetur. Liber quoque Numeri, quia nihil habet medium inter se et Leviticum, simile sortitur procemium; hoc est : *Locutusque est Dominus ad Moysen in deserto Sinai*, etc. (*Num.* I). Nihil ergo post historiam Levitici ante historiam Numeri populus egit : neque enim locum mutaverat, quia necdum tabernaculum

dedicaverat, nec multum temporis præterierat. In primo quippe mense secundi anni, ejusdem mensis initio agere cœperunt. In Exodo autem et Genesi, quia multum temporis medium, mortis Joseph et egressionis filiorum Israel, fluxerat, conjunctio non obtinet principium, sed opportunum dispensationi eorum dispensatur exordium : *Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt Ægyptum.*

(Isich.) Secundum LXX. *Revocavit.* Sicut secundum eos *revocavit* Deus Beseleel ex nomine, quando præcepit fieri tabernaculum secundum figuram, quæ ostensa est in monte : ergo et nunc quamdam sacrificiorum intelligibilium imaginem describere præcepit; hæc revocatio quippe quamdam dispensationem rerum vel verborum ad superiora respicientium innuit.

(Orig. *hom.* 1 *in Levit.*) *Vocavit autem*, etc. In principio, etc., *usque ad* qui ad hæc audienda interiores aures afferunt mundas.

(Isich. *in Levit.*) Quod non diligat Deus Judæorum sacrificia, etc., *usque ad* et aperte hæc vocatio dispensationem verborum vel rerum respicientium ad superiora innuit.

(Orig. *homil.* 1 *Exod.*) Hominem quem primo posuit ad offerendum Domino, etc., *usque ad* sacrificium quoque duplex est quod et terrestria et cœlestia salvet.

(Id., *ibid.*) Homo qui ad imaginem Dei et similitudinem factus rationabiliter vivit, etc., *usque ad* et collum ejus sicut turturis.

(Isich. *in Levit.*) Simplicem designat hominem, etc., *usque ad* jumentis etiam salus conceditur.

(Id.) Sacrificium Deus exigit ut nobis proficiat, non sibi, etc., *usque ad* quæ tandem pro nobis aut contra nos testimonium dicant.

Vers. 3. — *De armento*, etc. (Isid.) Primum sacrificium est vitulus, id est Christus, *de armento*, id est de patriarcharum stirpe progenitus, qui aratro suæ crucis terram carnis nostræ perdomuit, et Spiritus sancti semen virtutum fruge ditavit.

(Orig., *ut supra.*) Vitulus superbus, caro nostra, etc., *usque ad* oleum autem charitatis et pacis et aliarum virtutum non habuerunt.

Ad placandum, etc. Juxta LXX autem hoc acceptum dicit offerenti, scilicet si enim acceptum nobis vere sit, et cor nostrum recte judicans, nullique adhærens passioni, munus ad suscipiendum dignum probaverit : tunc orare in conspectu Domini, id est remissionem possumus obtinere. Unde coram ipso suadebimus corda nostra, quia si reprehenderit nos cor nostrum, scimus quia major est Deus corde nostro, et cognoscit omnia, etc.

Vers. 4. — *Ponetque*, etc. Quod nos hostiam dicimus, Græce καρπώμα dicitur, in quo intelligibile holocaustum significatur. Spiritualiter enim fructificat, qui per spiritualem conversationem efficitur holocaustum : propter quod qui offert, manum in caput hostiæ ponit, quod significat initium prædictæ conversationis, quam qui offert, ipse sibi causa pro- A missionis est. Sponte enim offert, quia donum est, et omne donum voluntarium est. Si enim promissionem suam trangressus fuerit, seipsum accusat, cum pœnas luerit. Sic autem acceptabilis erit, et ad expiationem suam proficiens, cum positione manus manifestaverit, quia sponte non necessitate obtulerit.

Vers. 5. — *Immolabitque*, etc. (Isich. *in Levit.*) Non solum enim propriam conscientiam et conversationem Deo debemus offerre, etc., *usque ad* sicut Christus ostium appellatur, sic doctrina apostolica quam largitur.

Filii Aaron. (Orig., *ubi supra.*) De genere Aaron erant Anna et Caiphas, et alii qui Christum pronuntiaverunt esse reum mortis, et effuderunt sanguinem B ejus ad basim altaris : ibi enim est occisus, ubi altare erat et basis ejus, unde : *Non capit prophetam perire extra Hierusalem.*

Vers. 6. — *Detractaque*, etc. (Orig., *ibid.*) Sacerdos pellem detrahit, etc., *usque ad* terrena cœlestibus et divinis humana sociavit.

(Id.) Intestina cum pedibus jubet aqua dilui, in significationem baptismi. Intestina lavat, qui conscientiam purgat; pedes abluit, qui consummationem suscipit sacramenti. *Qui enim mundus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus* (*Joan.* XV) : nec quisquam potest habere partem cum Jesu, nisi laverit pedes ejus.

(Isich. *in Levit.*) Pellis detrahitur cum divitiis et quibuscunque sæcularibus exspoliamur, etc., *usque* C *ad* Christum imitantes sicut possumus.

(Greg. lib. I *Moral.*, cap. 40.) Pellem hostiæ detrahimus, etc., *usque ad* nihil lubricum in ara suæ orationis imponat.

Vers. 10. — *Quod si*, etc. (Isich. *in Levit.*) Paucis immutatis eadem dicit, etc., *usque ad* unde: Filius non portabit iniquitatem patris, etc.

Anniculum, etc. (Isid.) Agnus oblatus, Christus innocens crucifixus. Unde : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Bene hædus offertur, quia per mortem Christi jugulatur diabolus auctor peccati.

(Isich.) Hoc de bobus non præcepit, etc., *usque ad* propterea holocaustum dicitur etiam sine opera- D tione justitiæ.

Vers. 11. — *Ad latus*, id est Gentilitatem altare respicit, quia pro gentibus celebrata est passio Christi. Nos vero ad aquilonarem partem altaris sacrificium offerimus, dum memoriter passionem Christi pro gentibus factam credimus.

Vers. 13. — *Omnia adolebit.* Hæc omnia super altare offerentem ponere jubet ut omnem nostrum hominem, spiritualibus scripturis quæ de intelligibili altari Dominici corporis dictæ sunt, coaptemus, et ad imitationem ejus vivere studeamus.

Et odorem. Quando sacrificium nostrum holocaustum fit, et offerimus omnia super intelligibile altare, tanquam imitatores Christi conversationem

vitæ nostræ conformantes ei, tunc offertur Domino odor suavissimus.

VERS. 14. — *Si autem*.(ISID.) Turtur, caro Christi, secundum illud Salomonis : *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis :* Columba Spiritum sanctum significat. Unde : *Super quem videris Spiritum descendentem sicut columbam, hic est Filius meus*. Turtur ergo columba caro Christi est Spiritui sociata : hæc tria sacrificia offert homo, id est Christus, de bobus scilicet, pecoribus, et avibus.

(ISICH. *in Levit*. Admirabilis verborum subtilitas, etc., *usque ad*, contemplantur et sapiunt cœlestia, ubi Christus est in dextera Dei sedens.

CAPUT II.

VERS. 2. — *Anima*, etc. A meliori parte totum hominem significat : requirit enim spiritualem et perfectum auditorem, quia anima est sapientiæ capax, non caro.

(ISID.) *Anima*, etc. Quartum sacrificium offert anima. Simila Ecclesiam significat, quæ de multis personis quasi granis est collecta, legis et Evangelii molà inter litteram et spiritum separata, per aquam baptismi adunata, chrismate peruncta et solidata spirituali igne; per humilitatem fit accepta hostia.

(ORIG.) *hom* 2 *in Lev. Anima*. Quæ scilicet nec vitulum habet, etc.; *usque ad* oleo divinæ misericordiæ vel gratiæ.

Mystice, significat, sicut ibi : *Cunctæ animæ quæ ingessæ sunt cum Jacob in Ægyptum*, etc. (*Gen*. XLVI.) Lucas autem ait : *Eramus autem omnes animæ in navi ducentæ septuaginta sex* (*Act*. XXVII). Forsitan per animam, Gentilem significat. Supra enim filiis Israel præcepit, ut sacrificia offerrent cum sanguine. Hic autem qui est sine lege, offerre præcipiens, non dicit homo, sicut supra, sed *anima*. Animalis erat Gentilis, non intelligens ea quæ sunt Dei, sed vocatur ad oblationem misericordia Dei, ut percipiat salutem; cum pro peccatis sacrificia disponit, qui nec habet ovem nec capram, turturem vel columbam offerre præcipitur; qui nec habet illud, similam. Non enim jam ex operibus, ut pauper virtutibus, sed sola cognitione Dei salvatur, quæ licet principium sit salutis, tamen thus et oleum, supponendum, ut gratia de eleemosynis et orationibus misceatur. Unde angelus ad Cornelium ait : *Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt ad Dominum* (*Act*. X). In thure interiores curantur passiones, et fumo ejus sanantur oculi ex infirmitate lacrymantes. Oratio quippe animæ passiones sanat, oculos interiores curat ab ignorantia lacrymas ex ægritudine peccati accendentes fugat.

VERS. 2. — *Filios*, ministros Ecclesiæ; quia quidquid offerimus, cum sanctis Ecclesiæ doctoribus conferre debemus. Unde Paulus cum apostolis contulit Evangelium, ne in vacuum cucurrisset (*Gal*. II).

Quorum. Unitas Ecclesiæ pugillum similæ tollit, quia pro capacitate sensus unusquisque fidelis Scripturæ scientiam debet appetere. Unde : *Non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem. Quorum unus*, etc. (*Rom*. XII). Notandum quod pugillus similæ et olei, totum vero thus offerri jubetur; quia sapientia quæ in simila, et charitas vel misericordia quæ in oleo signatur, in hac vita non possunt esse plena. Unde : *Videmus nunc per speculum in ænigmate :* et, *nunc cognosco ex parte*, etc. (*I Cor*. XII). Olei quoque pars offertur, quia misericordia nunquam impletur, quia etsi miserearis quantum potes, plus tamen debes velle. Charitas etiam quæ oleo figuratur, in præsenti inchoatur, in futuro perficietur. Thus autem totum crematur, quia semper orationi insistitur.

Similæ. Scientiæ vel cognitionis Dei. Accepta enim est scientia a Deo, quam fides comprehendere potest, et sicut qui pugillo vult plus comprehendere, nihil proficit, totum quippe decurrit : sic fides est mensura scientiæ Dei. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, et quod non est ex fide, peccatum est* (*Heb*. XI).

Memoriale, etc., cognitionis Dei perfectam scientiam, cujus memores erimus, quæ nunquam destruitur; et eam quæ nunc est, non ut contrariam, destruit, sed partem minimam esse per plenitudinem suam ostendit : *Cum enim venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* (*I Cor*. XIII).

VERS. 3. — *De sacrificio*, etc. (ISICH. *in Lev*.) De illa scilicet perfecta et in cœlis abscondita, in Christoque reposita scientia, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (*Col*. II).

Aaron, montanus interpretatur, id est, altiora de Deo intelligens; vel arcanus, quasi in se legem Dei et eloquia habens : hic sacrificium offerre potest. Sanctum sanctorum, est de oblationibus Domino : partile enim est quod reliquum est, omnes tamen scientias superans et ad perfectionem exaltans

VERS. 4. — *Cum obtuleris sacrificium*, etc. (ISICH., *ibid*.) Sacrificium Christus pro nobis immolatus.

Coctum in clibano virginis, scilicet utero. Clibanus enim panem suscipit et ignem : sic uterus virginis panem vitæ, id est, Dei verbum, et ignem Spiritus sancti de cœlo suscepit. Unde : *Spiritus sanctus superveniet in te*, etc. (*Luc*. I). Si ergo offers munus incarnationis Christi, quæ facta est in ventre virginis, non est acceptum Deo, nisi de simila, id est, scientia vel notitia Dei fiat. De hac re siquidem locutionem ab apostolis et a prophetis suscipimus, Verba apostolorum sunt panes, lagana prophetarum. Quanto enim panes laganis, ad nutriendum aptiores, tantum præcellunt verba apostolorum verbis prophetarum. Utrique autem azymi sine fermento scientiæ sæcularis. Utraque tamen in oleo fiunt, concorditer enim ab illis de Christi miseratione scriptum est, quia apostoli et prophetæ scripserunt, sed apostoli plenius scripserunt, qui completum ostenderunt, quod illi nuntiabant futurum.

Lagana. Panis latus et tenuis, qui prophetiam et

legem significat, quantum enim distat inter soliditatem panis et tenuitatem lagani, tantum inter Evangelium et verba legis et prophetarum : hæc tamen oleo lita, quia lex et prophetia charitatem Christi prædixerunt, qua in salutem humani generis venit.

Vers. 5. — *Si oblatio tua fuerit*, etc. (Isich. *in Lev.*) Oblatio de sartagine, etc., *usque ad* et ideo ab ejus scientia recessit.

Similæ conspersæ, etc. Quia mortuus est et misertus nostri.

Absque fermento, id est, sine macula.

Vers. 6. — *Divides eam minutatim :* ut sermonem passionum ejus, qui per partes processerunt, dividamus, alapas, scilicet colaphos, sputa et vulnera diligenter distinguamus.

Et fundes super, etc., ut quemadmodum misericorditer pro nobis mortuus est, nos quoque pro fratribus usque ad mortem misereamur.

De sartagine. Sicut enim sartago media inter ignem et cibum, sic quodammodo crux inter impassibilem divinitatem et humanitatem, quæ igne passionis est assata. Et sicut in sartagine mollia durescunt, dura mollescunt, sic in passione crucis lapidea corda mollita, mollia et fluxa solidata. De sartagine ergo sacrificium offerre est de mysterio crucis cum veneratione disputare.

Vers. 7. — *Sin autem de*, etc. (Isich. *in Lev.*) Sicut in sartagine crucem, etc., *usque ad* ex misericordia quippe mortem sustinuit, et resurrectionem dispensavit.

Sin autem, etc. Moraliter, similam offert qui in aliquibus communis vitæ usibus bene conversari studet. Hæc oleo conspergenda est, quia omnis anima oleo eget misericordiæ, nec vitam præsentem evadere potest, nisi misericordia cœlestis affuerit. Clibanus autem pondus tentationis exprimit, sartago constantiam et robur animi, craticula multiplicem impugnationem.

Vers. 11. — *Omnis oblatio.* (Orig. *homil.* 2 *in Lev.*) Dicat aliquis, etc., *usque ad* hoc modo verius et perfectius secundum Evangelium sacrificia offers, quæ jam secundum legem non potest offerre Israel.

Fermenti ac mellis. Nihil voluptuosum, nihil suave placet Deo, sed quod habet aliquid mordacitatis et severitatis. Unde pascha cum amaritudinibus man- D ducatur.

Ac mellis. Gentilis eloquentiæ, quæ voce suavis est, non re. Unde : *Favus distillans labia meretricis* (*Prov.* v). Quod autem dicitur in Canticis : *Mel et lac sub lingua tua* (*Cant.* iv), præsentibus non contradicit. Sub lingua enim dicitur, non in lingua, ut ostendatur paganorum sapientia, et Judæorum littera linguæ Ecclesiæ, id est doctrinæ subjecta esse. Horum non vult integram doctrinam offerre. Unde ait : *Non adolebitur in sacrificium*, id est, holocaustum : *primitias tantum eorum offeretis.* Primitias enim illius sapientiæ offerimus, non totam, sicut Paulus ad Athenienses, inquit : *Sicut vester poeta dixit : hu-* A *jus et genus sumus.* Quod enim invenit congruum scientiæ Dei, non respuit : non tamen ultra testimonia multiplicavit, quia placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes ; unde Moyses ait : *Super altare vero non imponentur*, et cum liceret dici non ponentur, dicit : *Non imponentur in odorem suavitatis :* significans, quia si tentaverimus de exterioribus divinitatis adipisci notitiam, tale sacrificium ad altare non ascendit, sed deprimitur in terrenis, quia de terra est.

(Beda. *in Lev.*, tom. ii). Quod mel in Dei sacrificium non offerretur, etc., *usque ad* imperfecta quæque omittimus.

Vers. 13. — *Sale condies nec auferes sal fœderis.* Apostolica sapientia. Unde : *Vos estis sal terræ*, etc. B (*Matth.* v). Sicut omnis cibus sale conditur, ita apostolica doctrina sermo prædicationis. Ideo præcipitur sal in omni sacrificio offerri, ut secundum Apostolicam doctrinam et institutionem et imitationem operis vivamus. Unde Paulus, ait : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (*I Cor.* iv). Et alibi : *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum* (*Eph.* ii). Unde et legislator non dixit simpliciter sal : sed, *sal fœderis Dei tui.* Sicut enim fœdus rationale, sic etiam sal rationale. Testamenti ergo Evangelici et salis Apostolici nos commonere voluit. Oleum in sacrificium offertur, si cum hilaritate offeramus, non ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus (*II Cor.* ix).

Sal qui stypticam vim habet, et contrarius est C melli, jubetur addi sacrificiis : sal symbolum est prudentiæ, quæ restringit et exsiccat voluptatem.

In omni oblatione, etc. Placere enim Deo non poterit quod non ad normam voluntatis ejus correctum fuerit. Nam si in rebus humanis tanta cautela agendum admonuit quidam de mundi hujus sapientibus, ut diceret : Omnis actio temeritate et negligentia vacare debet : quid de Dei rebus æstimandum est?

Si autem obtuleris, etc. (Orig., lib. i *in Levit.*) Secundo in loco primitiarum, etc., *usque ad* quia littera separabatur a spiritu.

(Isich.) *Confringes in morem*, etc. Non modo præcepit eos Dei notitiam, etc., *usque ad* per eleemosynam quippe et orationem scientia divina nobis perficitur.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Quod si hostia*, etc. (Orig. *homil.* 3 *in Levit.*) Transmissis cæteris, de salutaribus sacrificiis dicit, quæ de animalibus, id est bobus et capris et ovibus offeruntur, et nihil ultra ad immolandum substituitur : nec aves quidem, quæ in offerendis muneribus substitutæ sunt superius. Qui enim salutares offert hostias salutis suæ conscius est : necesse ergo habet ut magna et perfecta offerat, unde Apostolus : *Perfectorum autem est cibus solidus* (*Heb.* v).

(Isich.) *Quod si hostia*, etc. Sunt secundum leges diversæ hominum conversationes, etc., *usque ad* oportet enim eas digne conversari, ut perveniant ad salutem.

Marem sive feminam, etc. (ISICH.) Superius in holocaustum tantum mares offeruntur, etc., *usque ad* id est infirma opera cum fortioribus.

VERS. 3. — *Adipem qui*, etc. (ID.) Oportet intelligibilem adipem offerri, etc., *usque ad* et per deliberationem massam sanctificemus.

Vitalia. LXX : Ventrem, id est cor, cujus secundo facit mentionem juxta LXX, quia duplicem habet operationem secundum medicos, quia per unam partem alimentum trahit, quam vocant ventrem superiorem : per alteram purgationem discernit, quam vocant ventrem inferiorem. Renes sunt genitalium seminum ministeria, cum ventre et femoribus communicantes. Primum ergo adipem, qui supra ventrem est, et duos renes, et adipem qui super eos est, id est super femora, quæ renibus sunt vicina, jubet offerri : in medio enim femoris et ventris sunt positi.

VERS. 4. *Reticulum jecoris :* Id est, epatis, in quo delectatio vel concupiscentia. Unde juxta LXX pinna epatis cum renibus auferetur : jecur enim in renibus vim operationis ministrat.

VERS. 6. — *Si vero de ovibus fuerit*, etc. (ISICH). Quem præcipiat offerre bovem, etc., *usque ad* in lumbis quoque operatio generationis.

VERS. 9. — *Et caudam*. LXX : Lumbum sine macula integrum, ne scilicet aliud offeratur Deo, aliud adversario. Sufficit enim huic ad veniam quæ virtutis sunt non agere; sin autem mala operatur, veniam non consequitur. Unde : *Estote simplices sicut columbæ*. Columbæ enim nimiam simplicitatem habent, malitiam nullam. Qui de bobus sacrificium offert, lumbum Deo offerre non eget : quem in bonis operibus constringit et exercet. Qui de capris immolat, non habet lumbum immaculatum quem offerat, quia eum olim peccato maculavit. Qui ergo non fuit in peccatis, immaculatum lumbum offerre potest, non qui peccator fuit. Hac causa in sacrificio pacificorum capras ab agnis distinxit.

VERS. 17. — *Nec adipem*. Propriam concupiscentiam, id est carnalem habere non debemus : *Quisque enim tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus*. Sanguinem prohibet comedi, ne quemquam interficiamus : sanguinem enim edere, bestiarum, id est crudelium, est. Ideo aut omnino additur : ut et proximis parcamus et nobis. Deo autem debet anima immolari, unde jussit sanguinem fundi circa basim altaris.

CAPUT IV.

VERS. 1-2. — *Locutusque* etc. *Anima quæ peccaverit*, etc. (ORIG., *hom.* 2 *in Levit.*) Recte animam dicit, etc., *usque ad* et spiritus dux ad virtutem, si eum sequi velit.

(ISICH.) *Anima cum peccaverit*, etc. Nihil necessarium legislator omisit, etc., *usque ad* unde, *Qui nescibat peccatum, pro nobis peccatum factus est*.

VERS. 3. — *Si sacerdos*, etc. (ORIG. Observandum est quod in peccato pontificis legislator non ad-
A dit quod ignorans aut nolens peccaverit : neque enim ignorantia in eum cadere potest, qui ut doceret cæteros provectus est.

(ID.) *Si sacerdos*, etc. Terror simul et misericordia, etc., *usque ad* qui conscientia infirmitatis mordetur.

(ID.) *Si sacerdos*, etc. Pontifex, sensus pietatis et religionis, etc., *usque ad* Christi morte reparatur.

VERS. 3. — *Vitulum immaculatum Domino*, etc. (ID.) Secundo invenimus offerri a pontifice vitulum in holocaustum, etc. *usque ad* in quo passus est Christus.

VERS. 5. — *Hauriet quoque de sanguine*, etc. Sanguinem vituli in tabernaculum, id est, in cœlum intulit : cum post resurrectionem cœlos conscendens,
B vultui Patris astitit, quasi offerens sanguinem passionis, interpellans pro nobis.

VERS. 6. — *Septies :* pro dimissione, scilicet peccatorum et sub ministratione spiritalium donorum. Sanguis autem passionem significat, secundum illud : *Mundus ego sum a sanguine justi hujus*. Et alibi : *Sanguis ejus super nos*, etc. De hac aspersione Petrus ait : *In obedientiam et aspersionem sanguinis Christi*, etc.

Velum, humanitatem Christi. Nam sicut velum erat inter sancta sanctorum et exterius tabernaculum, ita caro Christi est inter nos, qui exterius tabernaculum sumus, et divinitatem, quæ per sancta sanctorum significatur. Contra velum ergo testimonii sacerdos sanguinem vituli aspersit, quia Christus
C carnem suam sanguinem passionis cruentavit.

Contra velum, etc. Multis nominibus carnem Domini appellat, quia operatio ejus multa. Unde ipse Dominus seipsum, modo sacrificium (*Luc.* XXI), modo pastorem, rursus vitem, deinde panem vitæ et granum tritici, translatis vocabulis nominavit. (*Joan.* X, XV, VI, XII) Sic et Moyses carnem ejus velum appellavit. Unde Paulus : *Initiavit nobis viam per velamen, id est carnem suam* (*Heb.* X). Velum quoque sanctuarii exhinc appellatur, quia in eo sancti sanctorum caro figuratur.

VERS. 7. — *Super cornua*. Hoc altare sedem Dei, id est Seraphin significat, unde Esa : *Volavit ad me unus de Seraphin, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulit, de altari* (*Isa.* VI). Thymiama, secundum
D LXX, compositiones omnium virtutum. Ubi enim decet compositas esse virtutes, nisi in sede Dei? de cœlo namque ad nos descendunt. Unde Jacobus ait : *Quæ autem desursum sapientia* (*Jac.* III). Quatuor autem virtutes, sapientia, justitia, fortitudo, temperantia, quia cæterarum virtutum genera continent, nominantur cornua : has inungit Deus proprio sanguine confortans, scilicet majori et perfectiori virtute, ut possint contra adversarias potestates fortitudinesque prævalere.

Altaris, etc. Angelicarum virtutum. Si enim homines gratum Deo odorem bonorum operum reddunt, quanto magis sancti angeli in puritate naturæ permanentes? Si autem peccatum quod Christi san-

guine piaretur, non admiserunt, per sanguinem tamen ejus nobis pacificati sunt, et numerus eorum reparatus.

In basim. Basis, pars altaris inferior, infirmos homines significat. Sanguine enim Christi non solus numerus angelorum restitutus est, sed et homo redemptus : ideo angelorum quoque redemptio Christus dicitur (*Col.* I).

Altaris holocausti. Corporis Christi. Ipse enim est sacerdos, ipse sacrificium, ipse et altare. Sicut enim multa operatur, ita convenienter multis nominibus appellatur. Unde Paulus : *Habemus altare de quo non habent potestatem edere qui tabernaculo deserviunt* (*Heb.* XIII) : hoc est, corpus Christi, de quo non licet edere Judæis ; hoc altare est in introitu tabernaculi, id est cœli, quia per ipsum ingressum habemus in cœlum.

Et adipem. Mystice, delectationes et desideria carnis ; quæ tamen omnia non sunt in Christum recipienda, sicut gulæ, et coitus desiderium. Quæ autem habuerat, habuit ex nobis, ut sitim et esuriem, et hujusmodi. Hæc autem Patri obtulit, ad cujus transtulit gloriam, et nobis in exemplum protulit, ut ad Deum desideria nostra referamus.

VERS. 9. — *Duos renunculos et reticulum, quod est super eos juxta ilia.* (ISICH.) Quæ fiunt et in sacrificio pacificorum, vel salutari. Et in duo sacrificium dividit, ut sacrificium Christi liceat omnibus imitari tam his scilicet qui inferioris sunt conversationis, quibus sacrificium pacificorum convenit, quam his qui altiora sequuntur, quibus sufficit si sequentia imitantur.

VERS. 11. — *Pellem vero et omnes carnes cum capite et pedibus et cætera.* Hoc præcipit ut Christum non dividas, sicut quidam dividunt dicentes : Qui de Maria passus, qui de Deo passus non est ; *Nobis autem unus est Deus Jesus Christus per quem omnia* (*I Cor.* VIII). Caro enim in Domino omnis humanitas est, secundum quod dicitur : *Verbum caro factum est* (*Joan.* I). Unde ait : *Carnes ejus cum capite et pedibus* vel extremis secundum alios, ut per hæc verba, eum qui pro nobis passus est, primum et novissimum esse credamus : ipse enim est ante omnia, et in ipso constant omnia. *Cum intestinis et fimo*, LXX : cum ventre et stercore. Venter autem significat mentem ; eum ergo qui pro nobis passus est, mentem humanam habuisse minime dubitemus, quod quidam hæreticorum negant. Fimus, peccatum humani generis, signat quod crucifixus in se suscepit. Fimus, cum sit immundus, gerentem non polluit ; neque naturæ nostræ est, quamvis in nobis sit : sic peccata nostra, quæ Dominus portavit, aliena ab illo fuerunt, nec eum polluerunt.

Intestinis et fimo, etc. (ORIG.) Forte ad comparationem, etc., *usque ad* plenius legislator in sequentibus figurat ejus mysterium.

VERS. 13. — *Quod si omnis turba.* (ISICH.) Idem præcipit in sacrificio turbæ et sacerdotis, etc., *usque ad* pro ipsis enim crucifixoribus oravit : *Pater, ignosce illis quia nesciunt quid faciunt.*

VERS. 21. — *Vitulum efferet extra castra* (ID.) Sufficit nobis conclusio legis ad manifestanda præsentia, nihil enim præcipitur hic mutari pro peccato multitudinis. Manifestum est quod idem peccatum plebis et sacerdotis intelligit, ideo in utroque idem sacrificium ordinavit.

VERS. 22. — *Si peccaverit princeps et fecerit.* (ID.) Sicut in spontaneis sacrificiis, etc., *usque ad* sabbatum enim ad otium malorum datum est.

(ORIG.) Princeps iste potest dici vis rationis, quæ intra nos est, quæ si peccet, ut aliquid stultum agamus, sententiam illam timeamus : *Vos estis sal terræ. Si vero sal infatuatum fuerit*, *ad nihilum valet nisi projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus.* (*Matth.* V.)

VERS. 23. — *Hircum de capris.* Non capram, facilem scilicet vel mediocrem, sed difficilem et asperam pœnitentiam. Quanto enim quis intellectu præeminet, tanto, si peccat, pro majori culpa majorem pœnam sustinet.

VERS. 24. — *Ponet manum*, etc., per semetipsum peccatum manifestans, et offerens confessionem suam. Ipse autem juxta LXX, non occidit, sed alii ; quia illi est necessarium aliorum auxilium, ut pœnitentia suscipiatur, nec sacerdos occidere præcipitur, ait enim :

Cumque immolaverit, etc., nec addidit, quis immolare debeat, licet enim in sacrificio pœnitentiæ alterius uti adjutoriis : unde Jac. : *Orate pro invicem, ut salvemini.*

Ubi solet mactari, etc. Quia similiter placent Deo digna peccatorum pœnitentia et fortia justorum opera.

VERS. 25. — *Cornua altaris*, etc. Super crucem offeruntur primitiæ sanguinis qui pro peccato offertur, quia opus crucis et effectus peccatorum nostrorum perfecta remissio est.

Et reliquum fundens. Omnem scilicet pœnitentiam evangelicæ prædicationi tribuens cujus intentio est ut se corrigat et salvetur qui pœnitet. Unde in principio Evangelii Dominus inquit providenter : *Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum.* (*Matth.* III.)

VERS. 27.—*Quod si peccaverit*, etc. (ORIG. *hom.* 2. *in Levit.*) Faciens unum ab omnibus mandatis Domini, etc., *usque ad* cum agnoscit immolare sacrificium laudis.

De populo, etc. (ORIG.) Ad distinctionem ejus, etc. *usque ad* propter nos necessarium ducit.

Si autem de pecoribus. (ISICH.) Oblationi capræ quam offerunt qui de populo sunt, etc., *usque ad* de capra et ove similia præcipit.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Si peccaverit anima*, etc. (AUG. *quæst.* 1 *in Levit.*) Videtur dicere peccare hominem, etc.,

usque ad sed statim subjunxit : *Anima quæ tetigerit aliquid immundum*, etc.

(Isich.) *Si peccaverit*, etc. Non repetit quæ superius dixit, etc., *usque ad* quia alterius peccatis vel errori non debemus consentire, sed arguere.

Vers. 2. — *Anima qui tetigerit*. (Isich.) Non corporis, etc., *usque ad* sed potest dicere cum David : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* (*Psal.* cxxiii).

(Greg. lib. xxxii *Moral.*, cap. 4 tom. II.) Juramentum proferre est voto nos divinæ servitutis alligare, etc., *usque ad* igni doloris ardemus.

Vers. 4.— *Anima quæ juraverit*, etc. (Aug., *quæst.* 2 *in Levit.*) Quid est quod pro tacito perjurio, vel tacto morticino, vel aliquo immundo nullum sacrificium præcipitur? Pro eo vero quod quisque falsum nesciens jurat, agnam vel capram offerri decernit? an pro omnibus supradictis hoc sacrificium oportet intelligi? Omnibus enim enuntiatis intulit sacrificium expiationis.

Intellexerit delictum. (Isich.) Notandum quod delictum, etc., *usque ad* sicut sequentia ostendunt.

Vers. 7. — *Sin autem non potuerit*, etc. (Id.) Hoc adjiciamus, ut si quid horum princeps peccaverit, hircum offerat de capris, condignam scilicet pœnitentiam sibi, qui nec peccare debuit, nec communicare aliis, nec subditos ad peccandum provocare. Quod ergo evenire non debuit, indiscussum reliquit.

Sin autem, etc. (Id.) Qui non potest affligere se continue, etc., *usque ad* quia seipsum plenissime Deo sacrificat.

Vers. 8. — *Retorquebit caput* (Greg., *hom. in Ezech.*) Mors Christi ad conjunctionem sui corporis, etc., *usque ad* omnes nos sibi verius in ipsam mortem suam conjunxit.

(Greg.) *Retorquebit*, etc. In sacrificio Dei turtur esse debemus, ut caput nostrum ad pennulas retorqueatur, id est, sensus ad virtutes. Per caput, mentem intelligimus, quia sicut caput corpus, ita mens actiones regit. Sed caput collo inhæret, nec funditus abscinditur, quia mens nostra a carnis delectatione est separanda, non a carnis necessaria cura, nec curam carnis faciamus in desideriis (*Rom.* xiii). Caput ergo turturis partim abscindatur, et partim collo inhæreat.

Abrumpatur, etc. Vult nos non servire corpori, sed abrumpi vel retorqueri, ne lex peccati regnet in membris nostris. Quia vero corpus nostrum non debemus odio habere, nec diaboli facturam secundum hæreticos existimare, sed menti supponere, non præcipit separari corpus a collo, utrumque enim unius ejus lemque creatura est.

Vers. 9. — *Fundamentum*, etc. LXX, basim, quod est Evangelium, quia, secundum intentionem sacrificii Christi et Evangelii, debet sacrificium pro peccatis offerri. Unde addit : *Quia pro peccato est*, nihil enim sic a peccato eripit, quemadmodum imitatio Christi et obedientia Evangelicæ prædicationis.

A *Quod si non quiverit*. Quia non omne tempus ad pœnitentiam facile, quando scilicet ipsa pœnitentia abutimur, et fructum ejus, ad peccatum redeuntes, abolemus, legislator innuit dicens : *Quod si non quiverit manus ejus*, etc.

(Aug. *quæst.* 8 *in Levit.*, tom. III.) Quæritur utrum ubique accipiendum sit quod dictum est, etc., *usque ad* ut cætera omnia ab istis ad illam generalitatem pertinerent.

Vers. 11. — *Ephi*. (Isich.) Mensura est trium mensurarum, etc., *usque ad* non perire eos qui sub manu ejus fuerint.

Non mittet in eum, etc. Quasi : non est hæc perfecta pœnitentia, ideo oleum non habet, id est, spiritualem lætitiam hilaritatis, nec thus, quia nec
B confidendum est ei in orationibus : sed tradat, qui offert oblationem, sacerdoti, id est, spem salutis committat divinæ pietati.

Qui pro peccato. Quia nescit utrum boni odoris sit oratio ejus qui frequenter prævaricatur. Unde : *Quis scit si convertatur et ignoscat Deus, et relinquat post se benedictionem* (*Joan.* iii)? Non sinit ergo desperare nec tamen præsumere, ne iterum negligentes sint.

Vers. 12. — *Pugillum*. In pugillo Scriptura significatur, quo scribitur. Scriptum est autem : *Non dico tibi septies, sed usque septuagies septies* (*Matth.* xxviii). Per pugillum ergo innuit Deum exorandum esse, ut meminerit scriptæ misericordiæ suæ, ut eam nobis donet : sicut fratribus donari jubet ; hoc
C enim orantem mundabit sacerdos magnus.

Vers. 13. — *Anima si prævaricans*, etc. (Isich.) Ab omni peccato abstinendum est, sed maxime ab eo quod contra sancta committitur : quantum autem sit horrendum oblatio testatur. Nusquam enim a principio historiæ, nisi hoc in loco, aries offerri jubetur, in quo necessitas et utilitas sacrificii perhibetur : non offertur hic hircus, non capra, non ovis, non par turturum, aut duo pulli columbarum.

Cæremonias per, etc. (Orig.) Multæ species sanctificationis sunt. Est oleum, quo ungitur solum tabernaculum ; et thymiama, de quo dicitur : *Quicunque talem compositionem fecerit, peribit de populis suis* : panes quoque propositionis soli mares comedunt, qui sunt de stirpe Aaron. Mystice autem in
D his quæ sanctificata sunt, peccat, qui in sacro loco aliquid irreverenter usurpat, vel res divinas indigne tractat.

Vers. 15.—*Duobus siclis*. Duo sicli, duo præcepta charitatis sunt, quibus peccator emit sibi confidentiam remissionis. Nihil enim valet pœnitentia sine gratia remissionis ; unde juxta LXX aries quinquaginta siclis emitur, quia per pœnitentiam et geminæ charitatis observantiam perfecta requies acquiritur, quando remissio peccatorum datur. LXX, *argenti quinquaginta siclis*, *siclo sancto*. Nemo enim acquirit Domini sacrificium nisi per Spiritum sanctum, quia *nemo potest dicere Dominus Jesus nisi in Spiritu sancto* (*I Cor.* xii). Quinquaginta vero Spiritus sancti ad-

ventum significat, quia die Pentecostes, id est, A quinquagesima ad apostolos venit. LXX : *siclo sancto*. In siclo sancto, Spiritus sancti virtutem et operationem significavit. *Siculus 20 obolorum est*, vicenarius obnoxius peccati non est : unde qui de Ægypto exierunt, cum essent viginti annorum, peccati populi pœnam non susceperunt (*Num.* XIV); mundus quippe est ab omni peccato spiritualis homo.

Vers. 16. — *Et quintam partem*, etc. (Isich.) Qui vase sancto vel cibo, etc., *usque ad* sic enim pro peccato nostro deprecabitur.

Vers. 17. — *Anima si peccaverit*, etc. (Id.). Videtur oblitus quod præceperat : pro quibus enim peccatis capram vel ovem offerri præcepit, nunc arietem offerri præcipere videtur ; sed nec oblitus est anteriora, nec contraria præcepit : ibi enim per B animam, Gentilem significavit : hic autem eum qui per ignorantiam transgreditur mandata legis.

(Aug. *quæst.* 7 *in Levit.*) Quæritur quomodo discernitur hoc delictum ab eis quæ generaliter complexus est, etc., *usque ad* vel aliqua in sacris servitiis.

Vers. 18. — *Offeret arietem*, etc. Superius præcepit ut pœnitens capram offerret, hic arietem immolari jubet, quia nihil prodest asperitatem pœnitentiæ immolare, nisi statueris in Christi immolatione plenam confidentiam habere.

CAPUT VI

Vers. 1, 2. — *Locutus est*, etc. *Anima quæ peccaverit*, etc. (Isich.) Idem peccatum est quod in sancta, etc., *usque ad* simile est rapinæ. C

(Orig. *hom.* 4 *in Levit.*) *Anima quæ peccaverit*, etc. Ego puto quod animam nostram, etc., *usque ad* : *Nemo enim mittit vinum novum in utres veteres*.

Rem perditam, etc. (Orig.) LXX : *perditionem*. Laborant hæretici in Scripturis perditionem invenire, unde possint errorem astruere : sed forte ecclesiastica verba audientes resipiscunt, et quod invenerant, perditionem esse intelligunt et reddunt, id est, auctori suo dimittunt.

Vers. 5. — *Et quintam insuper partem*, etc. Linguam, scilicet in qua unus de quinque sensibus : hæc offertur, ut de cætero non peccet, quia per ipsam unumquodque prædictorum commissum est.

(Orig.) LXX : non *quintam partem*, sed *quintas*, D ut bis quinque, etc., *usque ad* unum Deum referamus.

Vers. 8. — *Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens*. (Isich.) Hic de jugi sacrificio loquitur, etc., *usque ad* et totam vitam suam ad perfectionem componat.

Vers. 10. — *Lineis*, non laneis, tunicam et feminalia linea vult esse, non lanea (*Exod.* XXVIII). Vestis enim linea habilis et mollis est, et adhærens corpori ; lanea autem aspera, quia habiles multumque cohærentes sunt animæ justitia et castitas. Linea quoque vestis facile potest haberi, sic et virtutes, si quis voluerit eas consequi.

Tolletque cineres, etc. Cinis consummatio boni operis. Cineres extra castra efferet Aaron, qui post hanc vitam bona opera per Christum pontificem magnum Deo Patri præsentant. Et ibi in favillam rediguntur, dum assistit vultui Dei pro nobis. Castra enim sunt præsens vita, in qua semper contra spirituales nequitias pugnamus (*Heb.* IX). Juxta altare ponuntur, dum consummatio bonorum operum in arca cordis reconditur. Altare enim in hoc loco cor significat. *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ*, etc. (*Eph. ult.*)

Vers. 11. — *Indutusque aliis*. (Orig.) Observandum quod aliis indumentis utitur sacerdos in sacrificiorum mysterio, et aliis quando procedit ad populum. Unde : *Sapientiam loquimur inter perfectos* (*II Cor.* I). Et alibi : longe inferiori stola indutus, *nihil judicavi*, inquit, *me scire inter vos*, *nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum* (*II Cor.* I).

Vers. 12. — *Ignis in*. (Aug. *quæst.* 12 *in Levit.*) Non vult ignem prorsus exstingui, sed cum usque mane arserit holocaustum, ablatis reliquis iterum renovari, quo ardeant alia quæ imponuntur.

Quem nutriet sacer. Allegorice. Mane judicatus est Christus, vespere crucifixus. Ignis ergo mane et vespere subjicitur : quia charitas Dei in nobis nutritur, dum Christum mane judicatum, vespere crucifixum, recolimus.

(Greg. lib. XXV *Moral.*, cap. 7.) Altare Dei cor nostrum est, etc., *usque ad* ut quo magis videtur Deus, magis diligatur.

Et imposito holocausto desuper adolebit, etc. (Aug., *quæst.* 13 *in Levit.*) Videndum est utrum nullus dies prætermitteretur, etc., *usque ad* quod mirum est si taceret, nec admoneret talia vespere offerri.

Vers. 14. — *Hæc est*. Videtur legislator iterare quæ dixit, memoriam renovans repetitione mandati, et ostendens utilitatem et necessitatem legis. Interponit tamen aliquid novi in quo mandatum necessarium et inexcusabile innuit. Sicut ergo de holocaustis sacrificia iteravit, permiscens eis assiduitatem, ut est illud : *Ignis in altari semper ardeat et nunquam deficiat* ; sic in sacrificio similæ, id est theologiæ addit, quia oportet in loco tantum sancto, et a masculo comedi.

Et coram. Secundum quod Christus revelaverit, qui est verum altare. In his ergo theologiam constituamus quæ nobis tradidit Christus incarnatus, ut Patrem in eo, et ipsum in Patre cogitemus, et quia Spiritus est Filii et a Patre procedit.

Vers. 16. — *Reliquam*, etc., ut non ex toto a theologia cessemus, quia summa scientiæ in futurum conversatur.

In loco. Ecclesia, quæ est introitus et vestibulum cœli, in ea oportet de divinitate loqui, unde psal. LXVII : *In ecclesiis benedicite Deo*, est quisque sibi domestica ecclesia, dum a terrenis negotiis cessat : hic sibi de Deo loqui et theologiam exercere potest. Tales sunt quibus pars sacrificii datur, de Deo, scilicet, meditari et loqui.

Vers. 17. — *Sicut pro peccato.* Simile innuit hoc sacrificium ei, quod et pro peccato et pro delicto : sermo enim de Deo maxime ad expiationem et ad emundationem animæ habetur, quando oleo et thuri, id est, eleemosynæ et orationi, sacrificium verbi Dei, id est, theologiæ, conjunguntur.

Vers. 18. — *Mares tantum.* Non omnium est de Deo disputare, sed eorum qui nihil femineum, nihil fluxum in cogitationibus vel operibus habent. *Legitimum ac sempiternum est.* De Deo enim disputare præsumere non debemus, dum per sæculares phantasias a masculorum dignitate declinamus.

Omnis qui tetigerit. (Isich.) Hoc ad litteram stare non potest : nunquid enim si tetigerit homicida aut profanus sanctificabitur? nullus enim excipitur. Sed Christus, in cujus typo hæc præcesserunt, immolatur : hujus carnem qui tetigerit, id est, qui fideli corde totam spem salutis in passione ejus et resurrectione posuerit, continuo sanctificabitur.

(Id.) *Omnis qui*, etc. Omnis commemoratio Dei sanctificationem præstat. Unde : *Sanctificatur autem per verbum Dei et orationem.* Sed cum dicit, tangentem sanctificari, plane ostendit quia disputando de Deo, id est, theologizando, sufficit nobis tantum tangere : qui enim vult calefieri, si manum in ignem miserit, pro calefactione adustionem sustinebit.

Hæc est oblatio. (Aug., *quæst.* 14 *in Levit.*) Alia sunt sacrificia quæ commemoravit in Exod., quibus per septem dies sanctificantur sacerdotes, ut fungantur sacerdotio. Aliud est quod commemorat, quod offerat summus sacerdos, quando constituitur, id est quando ungitur : unde addit : *In die qua unxerit eum*, non eos, cum etiam secundos sacerdotes ungi præcipiat; hoc sacrificium est sempiternum per successionem, scilicet sacerdotum. Vel quia quod signat est sempiternum.

Hæc est, etc. Aaron mons fortitudinis, id est, Christus; filii ejus omnes fideles; dies unctionis, tempus incarnationis, quo unctus est oleo lætitiæ præ participibus suis.

Ephi. Christi humanitatem. Ephi quidem tres modios capiens significat Trinitatem, si tamen ephi Domini caro est, ut demonstretur divinitatis eminentia, et Dominicæ carnis cum ea inseparabilitas, nihilominus sacrificium perpetuum est. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos : unde et *salvare in perpetuum potest.*

In sacrificio. (Orig.) Lex Moysi sacrificium est sacerdotis, etc., *usque ad* in quo nihil sit remissum, nihil luxuriosum (*Matth.* xvi).

Mane. Mane cœpit passio Domini ex quo in atrio Caiphæ alapis cæsus est, et usque ad vesperum protelata est, tenebris enim eam interpolantibus, a sexta hora usque ad horam nonam in mane et vespere dividitur.

Vers. 21. — *Quæ in sartagine.* (Greg. *hom.* 12 *in Ezech.*) Nullum Deo tale sacrificium est, etc., *usque ad* holocaustum Deo deputatur.

Vers. 22. — *Sacerdos.* LXX : *Sacerdos unctus pro eo ex filiis ejus faciet ea.* Christus enim pro Aaron est, non in loco ejus, quia transtulit in se sacerdotium, et abstulit Aaron. *Ex filiis ejus*, quia de Jacob per Mariam descendit et ex eadem tribu.

Qui patri. Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (*Rom.* xi). Dominus enim gloriæ crucifixus est, et incarnati Verbi passio est, quæ fuit in carne Christi : *Qui semetipsum totum exinanivit, formam servi accipiens et obediens patri usque ad mortem crucis.*

Vers. 23. — *Omne enim.* Quæcunque in sacrificio pacificorum in hoc quoque jubet fieri.

Nec quisquam. Quod comeditur comminuitur : sacrificium Christi comminuit, qui pro peccatis mortuum dicit, cum peccatum non fecerit.

(Orig.) *Nec quisquam comedet.* Sacrificium in hoc loco Verbum ipsum accipiendum est, et doctrina, de qua nullus edit, id est, disputat vel retractat; sed holocaustum est. Quidquid enim dixit, quidquid statuit, æterna consecratione perdurat.

Sacerdos qui, etc. (Aug. *quæst.* 18 *in Levit.*) Non quod imponit, etc., *usque ad* hoc et modo breviter commemorat.

(Orig. *homil.* 5 *in Levit.*) Quædam hostiarum sunt solius Dei, etc., *usque ad* melius ista igni reservamus.

Vers. 27. — *Quidquid tetigerit.* Quamvis oblatio sit alterius, id est pœnitentis, sanctificabitur etsi non pœniteat. Similiter si parvulus baptizatus fuerit, qui per se nondum peccavit, mundatur ab originali.

Si de sanguine, id est, si substantia carnis peccatis fuerit maculata. Unde : *Vestimentum mistum sanguine erit in combustione, et cibus ignis* (*Isa.* ix) infernalis, scilicet lavabitur in loco sancto, id est spem habebit in baptismo, qui non solum præterita abluit, sed instruit ut de futuris pœnitere possit.

Vers. 28. — *Vas autem fictile*, etc. Infirmus : scilicet, imbecillis, qui peracta pœnitentia relabitur ad peccata, his confringendus est terrore judicii.

Vers. 29. — *Omnis masculus*, etc. Sacerdos integrum sacrificium offerens et comedens, Christus est, qui nostram pœnitentiam offert, et comedit peccatorum salutem. Carnes autem sacrificii, quia pertinent ad pœnitentiam, omnis masculus de sacerdotibus comedit, fortis, scilicet et strenuus, cui dicitur : *Viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum* (*Psal.* xxvi).

Vers. 30. — *Non comedetur*, etc. Quia ad Christum pertinet, qui propria auctoritate, et propria divinitatis virtute remissionem tribuit. Ejus enim passio, per quam nobis procuratur remissio, non fuit hominis puri, sed Dei incarnati. Ideo non editur ab hominibus, sed igne consumitur, quia remissionem dare Dei solius est, qui per ignem significatur, *Deus enim noster ignis consumens est* (*Deut.* iv).

CAPUT VII.

Vers. 1. — *Delicto.* (Isich.) Delictum aliquando dicit, etc., *usque ad* oblatio autem renum et pinnulæ epatis et femorum sanctimonia est.

(Orig. *quæst.* 5 *in Levit.*) Quidam dicunt esse delictum cum non facimus quod debemus : peccatum vero cum non facimus quod non debemus, sed non ubique hoc observatur.

Vers. 2. — *Sanguis ejus*, etc. (Isich.) Quæcunque fiunt in sacrificio pacificorum, in hoc quoque jubet fieri.

Vers. 7. — *Sicut pro peccato*, etc. (Aug., *quæst.* 20 *in Levit.*) Peccatum est perpetratio mali, delictum desertio boni. Sicut enim aliud est declinare a malo, aliudque facere bonum, ita et aliud abstinere a bono, et aliud facere malum, et illud delictum hoc peccatum sit. Vel delictum est quod ignoranter, peccatum quod scienter committitur.

(Orig., *ubi supra.*) *Sicut pro peccato*, etc. Similiter jubentur adipes arietis, *usque ad* id est, quod a via peccati peccatorem convertunt.

Ad sacerdotem, etc. Christum, qui pro nobis propitiatio factus est. In ipso ergo omne sacrificium ministratur, et agitur, et quod ex pœnitentia consequitur, ad eum refertur. Ipse enim, ut nos salvaret, venit dicens : *Non veni vocare justos, sed peccatores* (*Matth.* ix).

Holocausti victimam. (Isich.) Non bonum scilicet aut ovium, etc., *usque ad* cujus respectu patientiam habemus in passionibus.

Vers. 9. — *Habebit pellem.* Circumstantiam divitiarum, quas debent offerre vero sacerdoti, qui volunt holocaustum fieri. Sathan circumstantia divitiarum pellem nominavit, dicens : *Pellem pro pelle, et omnia quæ habet homo, dabit pro anima sua* (*Job* ii). Hanc dedit Job ut pellem, id est patientiam retineret, quæ pellis dicitur ex qua fiunt multa utilia.

Et quidquid in craticula, etc. Quia hæc theologiæ incarnationis proxima sunt, necessario offerentis sacerdotis sunt, id est Christi nati, passi, et qui resurrexit.

Vers. 10. — *Sive oleo conspersa*, etc. (Orig. *hom.* 5 *in Levit.*) Sacrificium salutare jubetur fieri in oleo etc., *usque ad* alter in sartagine, tertius in craticula.

(Isich.) Conspersum oleo sacrificium de simila dicit, etc., *usque ad* filiis Aaron deputavit.

Vers. 12. — *Si pro gratiarum actione fuerit oblatio.* Ad litteram pro gratiarum actione fit oblatio, cum quis de magna tribulatione liberatus gratias agit, sicut Moyses post transitum maris Rubri (*Exod.* xv). Mystice quoque, qui majora crimina non commiserit, Dei misericordiæ laudes persolvit, qui se immunem ab horrendis criminibus custodivit.

Et lagana azyma uncta oleo. Panem, scilicet tenuem et latum, qui scientiam prophetarum significat. Quantum autem distat inter soliditatem panis et teneritudinem lagani, tantum inter scientiam veteris et Novi Testamenti; panes ergo sparguntur oleo, lagana

A unguntur, quia majus est lumen et gratia Novi Testamenti quam veteris.

Coctamque similam, et collyridas olei, etc. Divinam scilicet sapientiam, quæ coquitur igne charitatis. Nam Christus Dei sapientia propter nimiam charitatem se tradit morti.

Vers. 14. — *Offeretur Domino, et erit sacerdotis*, etc. LXX : *Et offeret de omnibus muneribus suis laudationem Dei sacerdoti profundenti sanguinem salutaris illi erit. Non enim volentis neque currentis, sed Dei miserentis est* (*Rom.* ix). Christo autem ministranti et perficienti sacrificium primitiæ offerendæ sunt.

Vers. 15. — *Cujus carnes eadem comedentur die*, etc. (Orig., *ubi supra.*) Alius animæ cibus est lactis,
B etc., *usque ad : Sint*, inquit, *nova et vetera.*

Usque mane. Futurum sæculum, ubi erit verus dies qui nocti hujus sæculi succedit, non vult nostram vitam imperfectam relinqui per quam nos oportet salvari : in futuro enim non licebit operari.

Vers. 16. — *Si voto vel sponte*, etc. Omne sacrificium pacificorum, vel salutare spontaneum est, unde inter dona superius positum est. Sed gratiarum actionis vel laudis sacrificium, quamvis species ejus sit, quia rationabile est, voluntarium non dicitur : quia, cum rationales sumus, debitum quodammodo præcipuum Creatori debemus rationabile sacrificium.

Eadem similiter. Quia quidam post hujus vitæ finem aliam talem descripserunt, introducentes quoddam
C sæculum mille annorum in quo Jerusalem ædificatur et templum ejus, et sancta sanctorum restaurabuntur, et sacrificia offerentur. Sed si quis hoc credit, et quodammodo in mente comedit, sperans se eo tempore comedere, quod est impossibile, oblatio ejus non suscipitur, quia polluta, peccatum quoque contrahit, unde ait : *Quæcunque anima tali se edulio contaminaverit*, etc.

Sed et si quid, etc. (Orig., *ubi supra.*) Duos dies, quibus licet vesci carnibus sacrificii, etc., *usque ad* non ergo assumam nobis cunctorum scientiam.

Vers. 17. — *Tertius invenerit dies.* Futurum sæculum in quo generalis resurrectio, quam Christi resurrectio significavit. Mane facto tertii diei, tunc quod reliquum est igne consumetur : quodcunque
D enim salutare imperfectum reliquerimus, aut malum fecerimus, tanquam ligna, fenum, aut stipula, igne consumetur : nos autem detrimentum patiemur (*I Cor.* iii).

Vers. 19. — *Caro quæ*, etc. (Orig., *hom.* 5 *in Levit.*) Carnes sanctæ divina verba intelliguntur, *usque ad* et aliena immunditia pollutus est.

Vers. 21. — *Vel jumenti.* Jumenta immunda sunt qui immundis et terrenis actionibus intenti sunt, unde fornicatores *equi emissarii* dicti sunt.

Vers. 23. — *Adipem ovis*, etc. Idest nec fortis, nec innocentis, nec pœnitentis, bona intentio vel desiderium sinistra interpretatione depravandum tanquam per hypocrisim sit factum, ne quis velit me-

ritum alterius exterminare, et quasi comedendo imminuere.

(AUG., *quæst.* 21 *in Levit.* tom. III.) Dixit superius, etc., *usque ad* sibi elegerunt mortem peccati.

VERS. 24. — *In varios usus.* Non solum bonorum imitando opera, sed etiam malorum nobis in exemplum trahendo. Legimus enim Herodem natalis sui diem celebrasse, et epulas sanguine fœdasse (*Matth.* XIV): tale desiderium in usum habemus ut caveamus, sed econtrario nostri natalis diem quo in paradiso fuimus, cum luctu et afflictione memoremus. Pharisæus superbiens ait : *Gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri homines,* etc. (*Luc.* XVIII.) Nos econtrario dicamus : *Deus, miserere mei, quia non sum similis servis tuis,* qui angelicam ducunt vitam in terris.

VERS. 25. — *Si quis adipem,* etc. (ORIG.) Quasi : nemo scandalizet unum ex his minimis, qui in me credunt, etc. Sanguis comedi prohibetur, quasi, *ne glorieris adversus fractos ramos, ne tu excidaris, et illi, si non permanserint in incredulitate, inserantur* (*Rom.* XI). Sanguis autem Judæorum populus recte intelligitur : non enim ex fide neque ex spiritu Abrahæ, sed tantum de sanguine ejus descendit.

VERS. 29. — *Qui offert victimam.* (ORIG. *hom.* 5 *in Levit.*) Alia littera, etc., *usque ad* et salutis suæ conscius gratias Domino refert.

(ID., *ibid.*) Sacrificium quod dicitur salutare, etc., *usque ad* qui portant vasa Domini.

VERS. 30. — *Tenebit manibus*, etc. (HIERON., *epist. ad Fabiolam*, tom. I.) De victimis salutaribus adipem offerunt sacerdotes, etc., *usque ad* ut discat contemnere quæ se videt in secessum projicere.

LXX : *Offerens sacrificium salutare Domino, offeret munus suum Domino de sacrificio salutari ejus.* Quod exponens adjungit : *Tenebit manibus adipem hostiæ.* Vel juxta LXX : *manus ejus offerent ex ea Domino :* Ipsum enim oportet quæ ad salutem suam pertinent operari : *quia justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum* (*Ezech.* XVIII).

Pectusculum autem erit, etc. (ISID.) Pectus datur sacerdoti, ut cogitationem mundam et doctrinæ habeat notitiam. Brachium dextrum, ut bona opera habeat, et ad pugnam contra diabolum armata manu procedat, et quod corde conceperit, operum exemplo perficiat. Datur et de privato maxilla, ut eloquentia polleat : datur et venter, ut luxuriam exstinguat, et gulam contemnat.

VERS. 32. — *Sacerdotis.* (AUG.) Christi, in sacerdote figurati. Unde solus sacerdos potest sacrificium hoc perficere. Incipere enim bonum nostrum est : perficere et ad finem ducere, divinæ gratiæ est. *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis dirigere actiones* : unde et brachium Dei nominatur. Unde recte armum vel, juxta LXX : brachium accepit.

VERS. 33. — *Qui obtulerit sanguinem*, etc. Christus est, qui verum sanguinem pacificorum et adipem, animas scilicet et desideria salutarium offert, qui est

A de filiis Aaron sacerdos scilicet singularis et in omnibus præcipuus, cui cedit armus dexter in portionem, id est, omnis actio bona et perfecta.

VERS. 35. — *Hæc est unctio.* (ISICH.) Videntur ergo hæc ad unctionem sacerdotum pertinere, etc., *usque ad* quid autem per prædictam unctionem intellexerit in sequentibus ostendit.

VERS. 37. — *Ista est lex holocausti*, etc. (ORIG., *hom.* 5.) Cum proposuerit legislator, etc., *usque ad* in qua figurarum veritas conservatur.

Ista est lex, etc. (ISICH.) Vides differentes conversationes quæ Deo conjungunt, honorem scilicet, sapientiæ perfectum, qui significatur per holocaustum ; vel justitiam mediocrem, quæ operatur ea quæ sunt ad salutem. Sacrificia enim pacificorum vel per ho-

B locaustum vel per oblationem recte esse utilia ad sacerdotalem dignitatem lex intellexit. Unde in die qua legem unctionis mandavit, subdidit ea quæ sunt de sacrificiis simulque omnia breviter memoravit.

VERS. 28. — *In monte Sinai.* Qui rubus vel tentatio interpretatur : similis est autem rubo tentatio : asperum enim virgultum est et difficile capitur : sic corona bonæ vitæ in tentationibus et tribulationibus vix habetur. Unde : *Beatus vir qui sustinet tentationem, quia, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ* (*Jac.*, I).

CAPUT VIII.

VERS. 2. — *Duos arietes.* Christi passio significatur, qui est dux populi. Bene autem duo arietes im-

C molantur, quia Christus bis nobis mysteria suæ passionis commisit : primum quando agnum mysticum in cœna comedit, secundo quando eadem mysteria in panis et vini consecratione constituit.

VERS. 3. — *Et congregabis.* Convocavit Moyses omnem synagogam, quamvis Dominus elegisset et præcepisset, convocatur tamen synagoga : requiritur enim in ordinando sacerdote præsentia populi, ut sciant omnes et certi sint quia qui præstantior est ex omni populo, doctior, sanctior et virtute eminentior, ille eligitur ad sacerdotium. Lavit ergo eum et induit. Quali indumento ? tunica, et præcinxit eum zona. Et iterum : *Vestivit eum tunicam talarem* (*Eccli.* XLV), vel, ut alibi legimus, *interiorem* (*II*

D *Reg.* XV). Video autem duabus tunicis indutum pontificem. Jesus autem prohibet apostolos duabus tunicis indui, cum Moyses et Jesus, id est lex et Evangelium convenire debeant (*Matth.* X). Dicunt alii quod Jesus præcepit duas tunicas non habere, non esse contrarium legi, sed perfectius lege : sicut et cum lex homicidium vetat (*Exod.* XX), Jesus vero iracundiam resecat (*Matth.* V) ; et cum lex prohibet adulterium, Jesus vero concupiscentiam abscidit. Ego non intra hujus intelligentiæ angustiam, pontificalia sacramenta concludo : amplius mihi aliquid ex ista forma videtur ostendi. Sciebat pontifex ille, quem tunc ordinabat Moses, quia circumcisio esset spiritualis : servabat tamen et circumcisionem carnis, quia incircumcisus esse non poterat, habeba

ergo duas tunicas, unam carnalis mysterii, aliam intelligentiæ spiritualis. Non enim poterat esse pontifex eorum qui tunc erant, nisi carnalia sacrificia offerret, quamvis spiritualia esse debere sciret. Convenienter ergo habebat duas tunicas. Apostoli vero qui dicturi erant: *Si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit* (*Gal.* v), et litteralem observantiam penitus reprobaturi, merito duas tunicas habere prohibentur; sufficit eis una, et hæc interior, eam vero quæ foris est legis tunicam nolunt, quia unam Jesus et ipsam interiorem habere permittit.

VERS. 6. — *Cumque lavisset.* (HIERON. *ubi supra.*) Jam tunc purgationem mundi, etc., *usque ad* ut quod mente concipimus, opere perpetremus.

(ORIG., *hom.* 6 *in Levit.*) Lavet te Moyses, etc., *usque ad* quali ordine pontifex constituatur.

VERS. 7. — *Vestivit.* (HIERON., *ibid.*) Discamus prius communes sacerdotum vestes, etc., *usque ad* quia in tela non potest fieri hujusmodi opus.

(ID.) Secunda est ex lino poderis, id est talaris duplici syndone, quam Josephus vocat byssinam, hæc adhæret corpori ita arcta et strictis manicis, ut nulla in veste ruga sit, et usque ad crura descendat. Tales solent habere milites lineas quas camisias vocant, aptas membris et astrictas, ut ad omnia expediti sint. Hac sacerdotes utuntur tunica, habentes vestitorum pulchritudinem, et nudorum celeritatem, quæ dicitur linea.

Tertium cingulum, serpentis pelli quam in æstate exuit simillimum, ut longum marsupium in rotundum textum, sub tegmine cocci, purpuræ, hyacinthi, et byssi: propter decorem et fortitudinem, ita polymite distinctum, ut diversos flores et gemmas artificis manu non intextas, sed additas putes. Hoc balteo inter umbilicum et pectus linea tunica stringitur, qui quatuor digitorum habens latitudinem et magna ex parte ad crura descendens, cum expeditione ad sacrificia opus est, in lævum humerum retorquetur.

(HIERON.) Quartum est rotundum, etc., *usque ad* statim moriturus.

(ID.) Sextum Hebraice, etc., *usque ad* in humeris portet.

(ID.) Septimum parvulum est, etc., *usque ad* et una textura videntibus putaretur.

(ID.) Octava est lamina aurea, etc., *usque ad* totamque pontificis pulchritudinem Dei nomen coronet et protegat.

Mala autem Punica et tintinnabula in inferioribus posita fulgura demonstrant et tonitrua, vel terram et aquam et omnia elementa inter se consonantia, et sic sibi perplexa, ut sint in singulis omnia.

(HIERON.) Hebræi quatuor colores, etc., *usque ad* providentia penetrat universa.

(ORIG., *hom.* 6 *in Levit.*) In Exodo, ubi de sacerdotalibus mandatur vestibus, etc., *usque ad* ne sanctum detur canibus et magaritæ ponantur ante porcos (*Marc.* VII).

Et inducens, etc. LXX: *Induit tunicam et præ-* A *cinxit zonam et vestivit eum epomidem.* Incarnationem Christi exsequitur. Totum enim hominem suscepit, corpus scilicet et animam; *tunicam* terrenum appellavit, quia de terra est; epomidem cœlestem, quia ὑπωμίς poderis est. Et *hyacinthina*, qui est color cœlestis: utrumque enim suscepit, et utrumque salvavit.

(HIERON.) In tunica hyacinthina, mala Punica, et tintinnabula: quia tanta debet esse pontificis scientia, ut gressus ejus et motus et omnia vocalia sint, et veritatem, quam mente concepit, habitu resonet; quidquid agit, quidquid loquitur, doctrina sit. Sine tintinnabulis, coloribus diversis, gemmis, floribusque virtutum nec in Ecclesiam ingreditur, nec pontifex est.

B *Humerale*, etc. (ORIG.) Imposuit Moyses pontifici superhumerale, quod est humerorum ex circumductione vestis ornatus: humeri autem laboris et operis indicia sunt. Vult ergo pontificem in operibus esse ornatum: non enim sufficit sola scientia, sed *qui fecerit et docuerit hic magnus vocabitur* (*I Tim.* III; *Matth.* V).

Superhumerale. (HIER.) Superhumerale et duos lapides smaragdinos vel onychinos, qui desuper humeros tegunt, interpretantur duo hemisphæria, quorum aliud super terram, aliud sub terra; vel solem et lunam qui desuper rutilant.

(ID.) Duo lapides in superhumerali Christus et Ecclesia, duodecim apostolorum qui ad prædicationem missi sunt nomina continentes, vel littera et spi- C ritus in quibus omnia legis mysteria; a dextris spiritus, a sinistris littera (*II Cor.* III). Per litteras ad verba, per verba venimus ad sensum. Pulcher ordo ipso habitu sacramenta significans: in humeris opera, in pectore ratio, unde et pectusculum comedunt sacerdotes.

VERS. 8. — *Quod astringens.* (ORIG., *ubi supra.*) Cinxit eum secundum facturam humeralis, etc., *usque ad* quia secundum opera sua cingulo virtutis utitur.

Aptavit rationali, etc. (HIERON.) Rationale in medio positum, terram indicat, quæ instar puncti, cum omnia in se habeat, cunctis vallatur elementis.

(ORIG., *ubi supra.*) Imposuit super eum logion, λόγιον, etc., *usque ad* nihil enim post hæc adjicitur ca- D piti pontificis.

(HIERON., *ubi supra.*) Rationale duplex, apertum et absconditum, etc., *usque ad* et his præcedentibus doctrina et veritas sequatur.

(ID.) Duodecim lapides, etc., *usque ad* nobis scientiam demonstrante.

Posuit laminam. (ID.) Nihil prodest omnium eruditio, nisi Dei scientia coronetur, quæ semper est ei cum Patre: unde laminam super cidarim imposuit.

(ID.) Imperfecta sunt omnia nisi currui quæratur auriga, et super creaturas Creator insistens regat ipse, qui condidit. Quod olim in lamina, nunc in signo crucis ostenditur: pretiosior est sanguis evan-

gelii auro legis; tunc juxta Ezechielem signum gementibus figebatur in fronte thau (*Ezech.* VIII): nunc portantes crucem dicimus: *Signatum est super nos lumen vultus, Domine*, etc. (*Psal.* IV)

Auri lamina in fronte pontificis, et nomen Dei inscriptum; omnia quæ super terram sunt Dei arbitrio gubernari significant. Justum enim erat ut pontifex Dei, creaturarum omnium typum portans in vestibus suis, indicaret cuncta Dei misericordia indigere, et cum sacrificaret, expiaretur conditio universalis: ubi non pro liberis, parentibus, et propinquis, sed pro omni creatura voce et habitu precaretur.

VERS. 10. — *Tulit*, etc. Ipse est Filius Dei, qui ungit et qui ungitur: ungens verbo divinitatis, secundum quod cum Patre et Spiritu sancto habet omnia communia. A Patre ungitur secundum illud: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ*, etc. (*Psal.* XLIV). Unxit eum Spiritus sanctus secundum Isaiam: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me* (*Isa.* LXI). Quæ autem Pater et Spiritus sanctus, hæc eadem facit et Filius. Ungit ergo secundum divinitatem, ungitur secundum humanitatem. Unde et Daniel oblatum illum videt, offerentem non videt, quia semetipsum offert. Unxit ergo Moyses et offert, Christi figuram gerens.

VERS. 11. — *Sanctificant*. (ORIG.) Significat supernam creaturam sanctificatione nostra ditatam: id est, per carnem Dominicam ex nobis sumptam. Unde: *ut notum fieret principibus et potestatibus per ecclesiam*, etc.

VERS. 12. — *Fundens*, etc. Caput Christi divinitas. Sicut enim caput a pedibus non dividitur, sic nec divinitas Christi ab humanitate post unctionem (*I Cor.* XI). Unde ait: *Unxit te, Deus Deus tuus*, etc. (*Psal.* LIV.) Sic enim Deus ungitur et sanctificatur.

VERS. 13. — *Filios*, etc. (ORIG., *ubi supra*.) Attende differentiam minorum sacerdotum ad majores etc., *usque ad* etiamsi primi nomen acceperit.

Vestivitque, etc. Filiis Aaron similes tunicæ et zonæ vel baltei et cidares vel mitræ imponuntur, ipsum enim induunt, ipso cinguntur, ipsum portant in capite; lumbi enim præcinguntur veritate, quæ est Christus, et induuntur lorica justitiæ: Christus autem justitia est sicut et galea salutis, ipse enim est salutare Dei.

VERS. 14. — *Obtulit*, etc. (ISICH.) Quæ sit hujus legis virtus, etc., *usque ad* necessario autem filii Aaron tanquam communicantes ei sacrificio manus imponunt.

(AUG., *quæst.* 23 *in Levit.*) Cum sacrificia pro peccatis memoraret, etc., *usque ad* et sanguinem fusum ad basim altaris sacrificiorum.

Obtulit, etc. (ISICH.) Lex sacerdotem in multis Christum figurantem, etc., *usque ad* ovibus præcepit.

Obtulit, etc. Mysteriorum traditionem, et pascha mysticum, quod Christus celebravit cum discipulis suis (Matth. XXVI), significat *aries: secundus* nominatur, quia post agnum in cœna immolatum, seipsum obtulit; unde Aaron super caput arietis manus imposuit cum filiis suis, quia communem cœnam cum discipulis suis Christus celebravit; sed Moyses specialiter hoc sacrificium obtulit, quia plus aliis figuram Christi expressit, qui maxime sacrificium suum fecit.

VERS. 24. — *Tetigit extremum auriculæ*, etc. Si per Aaron Christum accipimus, extremum auriculæ ejus sanguine tactum fuit, quia Patri usque ad mortem obedivit. Si sacerdotes Ecclesiæ aures eorum tangendæ sunt, pollicesque manuum et pedum, ut eminentiam actionum et gressuum Domino consecrent. *Tetigit extremum*, etc. Quis sit hujus sacrificii effectus unctio aurium et manuum pedumque demonstrat: propter obedientiam quippe nostram actionesque bonas, et conversationem celebratur, ut inobedientia Adæ carentes Unigeniti obedientiam consequamur.

Manus ejus, etc. Ut in bona actione confortemur. Confortantur enim quæ unguntur, destruuntur quæ non unguntur. Ubi enim unctio non fuit sanguinis immolati, percutiebatur Ægyptus. Sed prius sacerdos, et postea filii ejus ungebantur sanguine, quia Christus primus sanguinem accepit in cœna, deinde discipulis dedit.

Fudit super altare. Cum enim bibit, et apostolis dedit bibere, intelligibilem sanguinem super altare, id est, corpus suum fudit. Ecclesia autem corpus Christi; unde Marcus: *Et sumens, gratias agens dedit eis, et biberunt ex eo omnes, et dixit eis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur* (*Marc.* XIV).

Adipem vero. Quid hæc significent, in salutari sacrificio, vel pacificorum dictum est. LXX vero pro cauda, lumbum; pro intestinis, ventriculum; et pro reticulo jecoris, pinnam epatis ediderunt: non frustra autem etiam nunc in ariete commemorantur.

VERS. 26. — *Canistro*. LXX, canistrum: consummationis, quæ est lingua Domini, quæ præcipuam perfectamque doctrinam introduxit. Non enim venit solvere legem, sed adimplere (*Matth.* XIII). Hæc bene canistrum dicitur propter textum doctrinæ ejus, cum multa in parabolis dixerat. Erat autem et ferculum et mensa totius doctrinæ. Recte ergo de canistro consummationis mysticum panem proponit.

Panem. Apostolicam doctrinam, legalemque, et propheticam. Lex enim, et prophetæ, et apostoli memoriam ejus faciunt. Lex enim dicit: *Hic est panis quem dedit vobis Dominus* (*Exod.* XXVI). Propheta autem: *Panis ejus dabitur*, etc. (*Isa.* XXXIII.) Prophetica autem et legalis doctrina minus nutriunt quam apostolica. Unde Paulus: *Posuit Deus in ecclesia primum apostolos, deinde prophetas* (*I Cor.* XII). Apostoli autem legis et prophetarum ducunt testimonia, per quæ eis collyrida et lagana sunt subjecta.

Et armum (Greg. lib. I *Regist.*, *ep.*24.) Sacerdos ex præcepto legis armum dextrum, etc., *usque ad* et in sequentibus Moyses dicit.

Vers 39. — *Tulit pectusculum.* (Aug., *quæst.* 23 *in Levit.*) Superius quia generaliter præcipiebat, etc., *usque ad* a principio enim dicitur : *Ipse tibi quæ ad populum, tu illi quæ ad Deum.*

Vers. 30. — *Assumesque unguentum.* (Id., *quæst.* 24.) Quæritur post mortem Mosi quis ungebat sacerdotem, etc., *usque ad* obsequendo non excellendo.

Aspersit, etc. Quæcunque in nobis sunt bona ad eum tanquam caput nostrum reducenda sunt ; unde : *Pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate.* Aperte igitur, *sanctificationem*, passionem suam dixit, quæ sanctificatio datur nobis.

Et super filios (Aug.) Non apparebat quis filiorum summo sacerdoti succederet. Non enim primogenitum vel majorem definit Scriptura, nisi in aliquo divino judicio fiebat, quamvis ex contentione venisse videatur, ut postea plures fierent sacerdotes summi, quia contendentibus excellentioribus litis finiendæ causa pluribus honor ipse tribuebatur.

Vers. 31. — *Panes quoque.* Carnes cum panibus comedi præcepit, ut intelligamus corpus Christi, qui caro est, et panis qui de cœlo descendit (*Joan.* VI), et hoc in ecclesia tantum debet celebrari.

Vers. 32. — *Quidquid autem.* Hoc videmus in Ecclesia fieri, et quæ inconsumpta remanserint ignibus tradi. Non dicit autem, quotquot diebus inconsumpta remanserint, ut semper, si remanserint, tradantur igni : innuens, ut si a comestione sacrificii deficimus, nec perscrutari valemus, utrum ea quæ videmus, ipsum corpus Domini sint, non tamen relinquamus, sed igni tradamus, ut comedat Spiritus sanctus quod non possumus. Comedit autem, cum cogitamus ei possibilia esse quæ non possumus.

Vers. 33. — *De ostio.* Significat quia toto tempore præsentis vitæ non est de tabernaculo recedendum, sed Dei servitio insistendum.

(Aug., *quæst.* 24 *in Levit.*) Ad ostium tabernaculi testimonii, etc., *usque ad* habitatio quippe hoc nomen accepit.

Septem enim, etc. (Isich.). Quinquagesima septenario in se multiplicato, etc., *usque ad* observantes custodias Domini, etc.

Vers. 36. — *Feceruntque*, etc. Aaron conjungitur filiis, nec exit de janua tabernaculi. Ipse enim erat prædicandus, et in eis prædicaturus, sicut ipse consecrat et in membris consecratur.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Octava die*, etc. Octava dies post dedicationem significat diem Pentecostes, quo Spiritus sanctus advenit (*Act.* II). Septem vero a dedicatione dies innuunt septies septem dies, qui fuerunt a resurrectione usque ad Pentecosten, scilicet 49, addito quasi octavo ipso die Pentecostes.

Pentecoste quæ contigit die resurrectionis, A gerit figuram futuri, et consummationis sæculi præsentis, quia septem volvitur diebus. Oportebat enim ut eadem die adveniret Spiritus, qua resurrexit Christus. Tunc ait vocari Aaron et filios ejus, et majores natu : tunc enim convocatum est Ecclesiæ spectaculum, in qua est Aaron, id est, Christus et filii ejus qui altæ sunt conversationis, et ideo sacerdotii ministri, et majores natu, id est, presbyteri : ex his enim corpus Ecclesiæ consistit.

Vers. 2. — *Tolle de*, etc. Accipit Aaron vitulum in holocaustum et arietem, et offert Domino. Tunc enim Christus sacrificium suum notificavit, cum Spiritus adveniens Parthos, Medos, Elamitas, et omnium gentium primitias ad apostolorum cœnaculum colligit (*Act.* II).

B Vitulum offert Aaron et arietem, quando doctores Ecclesiæ mysteria passionis annuntiant, et pro salute humani generis celebrata insinuant.

Tollite. Hircum obtulerunt apostoli die Pentecostes quando Petrus pœnitentiam annuntians inquit: *Convertimini et agite pœnitentiam.*

(Aug., *quæst.* 26 *in Levit.*) Accipite hircum ex capris unum, etc., *usque ad* ubi autem universi, ibi et singuli, sed non convertitur.

Vers. 6. — *Iste sermo*, etc. Sermonem, scilicet rem imperatam. *Hoc facite in meam commemorationem* (*Luc.* XXII). Sermonem autem dicit, quia plus in sermone consideratur vel constitit hujus dispensatio mysterii, et maxime Dominico verbo ea quæ C apparent in aliud majus et intelligibile tranferente. Unde et de manna ait : *Hic est panis quem dedit vobis Dominus ad comedendum, hic est sermo quem constituit Dominus* (*Exod.* XVI). In his ergo significat quia sanctum mysterium illis agentibus et Dominicam cœnam celebrantibus advenit Spiritus sanctus. Erat enim dies Dominicus, in quo oportebat apostolos sacra celebrare mysteria : quorum sequentes traditiones Dominicam diem divinis conventibus deputamus. Similiter et Christum post resurrectionem per mysticam cœnam et panis fractionem invenimus manifestatum.

Vers. 7.— *Et immola pro peccato*, etc. (Aug., *quæst.* 27 *in Levit.*). Alia littera, etc., *usque ad* non est necesse super holocaustum imponi.

D *Offer holocaustum*, etc. Non dicit holocaustum consummationis, ut supra, quando oblatum est ut sanctificatione consummaretur, ut sacerdotio fungeretur, quo fungebatur. Notandum sane cum pro populo offeruntur sacrificia et pro peccato sacrificia esse jussa offerri, et holocaustum et sacrificium salutaris. Pro sacerdote vero oblatum fuisse pro peccato, et holocaustum consummationis, non salutaris. Sed consummationis oblatum est, quando sanctificati sunt sacerdotes. Et hæc obtulit Moyses pro Aaron et filiis suis, postea vero Aaron jam sacerdotio fungens præcipitur pro se offerre vitulum pro peccato, et arietem in holocaustum non consummationis ; tunc enim offerebatur ut sanctificatione consummaretur, et sa-

cerdotio fungi posset, quo cum fungebatur, non erat necesse iterum consummare.

Vers. 8. — *Statimque*, etc. (Isich.) Qua causa hæc etiam hic sacrificia peragantur superius diximus, etc. *usque ad* unde in persona sacerdotis utrumque perspicimus oblatum.

(Aug., *ubi supra*). Movet etiam quod cum faceret Aaron dona populi quæ supra memorantur, etc. *usque ad* utrumque ex utroque animante, quasi pectuscula dixerit.

Vers. 15. — *Et pro peccato*, etc. (Isich.) Cujus hæc figuram habeant, etc., *usque ad* et quæ docerent Ecclesiam meditari non cessabant.

Extendens manum, etc. (Aug., *Quæst.* 28 *in Levit.*) Ad altare stans deserviebat, etc., *usque ad* qui ibi gradus prohibuit esse.

Vers. 22. — *Sicque completis et cætera.* (Isich.) Evidenter omnem figuram Ecclesiæ vult exponere, etc., *usque ad* sequentia demonstrant.

Vers. 23. — *Ingressi autem Moyses et Aaron tabernaculum testimonii*, etc. (Id.) Quia de intelligibili tabernaculo, etc., *usque ad* idoneus est ut præstet benedictionem.

Ingressi autem. Præmisit *ingressi*, et subdit *egressi*, quia sacerdos ingreditur tabernaculum, quando pro se vel pro populo orat, vel divinæ contemplationi vacat; egreditur cum docet, vel benedicit populo, vel cum ad conscientiam redit perscrutando se, ne forte in prædicatione offendat.

Apparuitque gloria Domini. In specie ignis, sicut in die Pentecostes, unde subdit : *Et egressus est ignis a Domino.* Unde et Lucas : *Apparuerunt illis dispertitæ linguæ, tanquam ignis.*

Omni multitudini, etc. Cui simile Lucas ait : *Facta autem hac voce convenit multitudo, et mente confusa est* (*Act.* II); non solum convenit, sed expavit. Unde hic sequitur : Obstupebant autem et mirabantur, etc.

Qui erant super altare. Invenit quia necesse sit prædicta sacrificia, et eorum expositiones superponere intelligibili altari corporis Christi, ut illuc suspiret nostra intentio, et tunc nutrimenta intelligibilis ignis, id est Spiritus sancti, aderunt, de quo dictum est : *Dominus Deus noster ignis consumens est* (*Deut.* IV).

CAPUT X.

Vers. 1. — *Arreptisque Nadab.* (Aug. *quæst.* 31 *in Levit.*, tom. III.) Exeunte a Domino igne mortui sunt filii Aaron, etc., *usque ad* tormenta patientur.

Arreptisque, etc. (Isid., *quæst. in Levit.*, tom. V.) Alienum ignem offerunt, etc., *usque ad* ne vitiis flagremus.

(Isich.) Hic eos qui aliena docent, etc., *usque ad* unde vitam poterant promereri.

(Aug., *ubi supra.*) Alia littera, etc., *usque ad* per quos nobis Scripturam dedit.

Vers. 4. — *Vocatis autem Moysi, Misaele et Elisaphan.* מישאל Misael, *Dei attrectatio.* אליצפן Elisaphan, sive Elzaphan, *Dei illuminatio*, vel *Dei speculum.* His jure præcipitur ut tollant Nadab et Abiu extra castra. Hi enim sanctos significant, qui a Deo illuminati ipsum manibus fidei attrectant, et Deum perfecta fide contemplantur. Unde bene filii Oziel dicuntur, qui significat *Evangelium :* unde patruelis Aaron fuisse dicitur, quia magna cognatio est Evangelii et Legis. Evangelium namque expositio est Legis : filii autem Evangelii hæreticos vere mortuos a castris Ecclesiæ detrudunt. Vel Misadai et Elisaphan primus *attrectatio Dei*, id est Misadai; Elisaphan interpretatur *specula Dei mei.* Quicunque scit attrectare Deum, et speculari Christi scilicet carnem et divinitatem, sicut Thomas qui manu contrectans carnem dicebat : *Deus meus et Dominus meus* (*Joan.* XX), potest ignem alienæ doctrinæ auferre a facie sanctorum, id est sacerdotum. Tunicæ sacerdotum, conversatio et vita qua sacerdotii induuntur habitu. Abjiciuntur ergo cum sacerdotio a consortio sacerdotum et etiam populi. Unde addit, *extra tabernaculum*, id est, ecclesiam populi, filii patrui Aaron hæc faciunt.

Aaron, id est David, per quem prophetiæ intelliguntur, quæ Christum manifestum faciunt, et quodammodo ignorantibus pariunt. Frater autem prophetiæ Evangelium est; quæ enim in Evangeliis facta sunt, a prophetis prædicta sunt. Filii ergo fratris patris Aaron, id est Evangelii, tales ejiciunt. Unde : *Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domum* (*II Joan.*).

Vers. 6. — *Capita*, etc. Ad litteram. Quia nuper fuerant Deo consecrati, præcipit ut sancta vestimenta non deponant, sed parati servire Deo assistant.

Allegorice autem, ne in Christo divisionem personarum faciant. Caput enim Christi Deus est, Christus autem ex divinitate constat et humanitate; capitis enim, id est divinitatis tiara humanitas est, qua tecta fuit velut pileo divinitas; hæc non est auferenda, nec divisio personarum in Christo prædicanda, sed duarum substantiarum una persona.

Capita vestra, etc. (Aug., *quæst.* 32 *in Lev.*) Ne scilicet cidares deponant, etc., *usque ad* unde addit :

Fratres vestri et omnis domus Israel plangant incendium. (Isich.) Non ignoramus quid cidares significent, etc., *usque ad* de qua : *Unctio ejus docet vos de omnibus.*

Vers. 9. — *Vinum et omne quod inebriare.* (Id.) Usque nunc hanc legem Ecclesia custodit, etc., *usque ad* id est spiritualiter inspirasse.

Vinum et omne quod, etc. Ab iis quæ statum mentis dejiciunt vel evertunt abstinere jubentur, quando tabernaculum ingrediuntur. Nos autem nunquam inebriemur, sed semper mente et corpore sobrii simus.

Quando intrabitis. (Aug., *quæst.* 33). Quando ergo eis licebat bibere, etc., *usque ad* ut hoc sit officium sacerdotum legitimum æternum in progenies eorum.

VERS. 10. — *Ut habeatis scientiam discernendi.* (AUG.) Hoc et ambigue positum est, etc., *usque ad* an potius ad utrumque referendum est?

VERS. 12. — *Tollite sacrificium*, etc. (ISICH.) Quod pectusculum confidentiam, etc., *usque ad* quæ autem ad pacifica et salutaria pertinent, totius populi sunt.

Tollite, etc. Arcana, scilicet et profunda Scripturæ sacramenta, quæ vulgus non capit, retinenda ac comedenda sunt perfectis; *juxta altare*, id est juxta Dominicæ passionis fidem et auctoritatem.

VERS. 14. — *Pectusculum*, etc. (AUG., *quæst.* 34.) *Pectusculum.* Quamvis singulis singula nomina data sint, etc., *usque ad* de pectusculo imponebatur altari.

VERS. 16. — *Inter hæc.* (ISICH.) Quia omne peccatum per pœnitentiam deletur, et qui prædictum peccatum alterius doctrinæ et blasphemiæ commiserunt, salvati non sunt, causam mortis eorum legislator exponit.

Inter hæc hircum, scilicet quia non comederunt filii Aaron quod pro peccato erat in loco sancto, id est pœnitentiam peccati commissi in ecclesia peragi non fecerunt. Quibus hoc præceptum est, quos Christus in Ecclesia vicarios suos constituit. Ipse enim oblationis suæ sanguinem, quæ pro nostro sanguine oblata est, in sanctum, id est in cœlum, in conspectu Patris obtulit. Debet autem comedi hoc sacricium in loco sancto, id est ecclesia, in propitiationem peccatorum, unde addit: *Quemadmodum præceptum est mihi*, id est sicut præcepi. Moyses enim gerit personam Christi. Exustum reperit, quia in Spiritum sanctum peccaverant, ab intelligibili igne Spiritus sancti oblatio pro pœnitentia ablata est. *Voluntarie enim peccantibus non relinquitur hostia pro peccato* (*Heb.* x). Nam sicut vera pœnitentia veniam promeretur, ita simulata Deum irritat: *quia Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum* (*Sap.* I). Hoc autem sancti Patres irremissibile peccatum, et blasphemiam in Spiritum sanctum dixerunt, in sceleribus usque ad finem vitæ perseverare, de salute sua desperare, de potentia et misericordia Redemptoris diffidere.

(ADAMANT.) Non peccare solius Dei est, etc., *usque ad* nisi verum et sincerum.

(AUG., *quæst.* 36 *in Levit.*) Sane quoniam sex pecora præcipiuntur offerri pro populo, etc., *usque ad* quæ omnia fuerant pro peccato.

VERS. 19. — *Respondit Aaron*, etc. In persona Ecclesiæ, cujus figuram gerit, sicut et Christi, videtur Aaron dicere hoc. Quasi, quia post adventum Salvatoris deputati sunt ministare, et pro pœnitentia offerre, et propheticam vitam exponere. Aliter: Docentes perierunt et in eis hæc Ecclesiæ acciderunt, ut sacerdotum et magistrorum lugeret mortem, unde comedere hodie pro peccato non potuit, nec orare: Domino autem displicebat.

(AUG.) *Respondit Aaron*, etc. Si hodie obtulerunt quæ pro peccato illorum sunt, etc., *usque ad* Hoc autem quare sit factum, respondit Aaron, et placuit Mosi.

Hodie. Quasi dicat: si ante remissionem Salvatoris hoc peccassent, forsitan ignosceretur, cum nondum mundo scientia manifestaretur: unde, *Si non venissem, et locutus eis fuissem, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo* (*Joan.* xv).

CAPUT XI.

VERS 1. — *Locutus est Dominus.* (ISICH.) Quidquid a Deo factum ipsa institutionis auctoritate mundum est. In animalibus igitur mores pinguntur hominum, et actus, et voluntates, ex quibus fiunt mundi vel immundi.

(ID.) Dixit Dominus ad Noe: *Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum* (*Gen.* IX), etc. In Genesi quoque dictum est: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona* (*Gen.* I). Hic autem quædam prohibentur, velut mala, et immunda decernuntur. Non sunt tamen ista contraria sibi: nam et Judæorum gastrimargiam ad modicum Dominus reprimit, et spiritualis præceptorum expositio quales debeant esse instruit. Lex enim nutrimentum est animæ rationalis rationabiliter intellecta. Sicut autem in superioribus per oblationes figuravit offerentes, sic nunc per ea quæ comeduntur exprimit comedentes.

VERS. 3. — *Omne quod habet*, etc. (ISID.) In piscibus quidquid pinnulas et squamas non habet, abominabile est: aspera pro mundis habentur. Hispidi enim et hirsuti, firmi, et graves hominum mores approbantur. Qui sine his sunt, immundi dicuntur, quibus leves et lubrici, infirmi et effeminati mores adjiciuntur. Pinnulas quoque conjungit et squamas; quicunque enim pisces pinnati sunt et squamosi. Si quibus ignorantia solubilis est, his et cognitio sublimis et vita cœlestis: qui autem tales non sunt, cum his nec cibum sumere.

Moraliter. (GREG.) Pisces qui pinnulas habent et squamas, dare saltus super aquas solent. In pinnatis ergo piscibus electæ animæ figurantur, quæ solæ in cœlestis Ecclesiæ corpus transeunt; quæ pinnulis virtutum fultæ per cœleste desiderium saliunt ad contemplationem, quamvis in se relabantur per carnis fragilitatem. Soli ergo in electorum corpus quasi cibus electus transeunt, qui dum imis serviunt, mentis saltibus superna conscendunt, ne semper in profundis curarum lateant, ubi nullam amoris summi, quasi liberi aeris, curam habent. Qui ergo rebus temporalibus occupantur, tunc bene exteriora disponunt, cum sollicite ad interiora refugiunt, nec perturbationis strepitus diligunt, sed apud semetipsos intus in tranquillitatis sinu requiescunt.

VERS. 10. — *Quidquid pinnulas*, etc. Sunt etiam pisces testam pro pelle habentes, quorum squama auferri non potest, quia nec verbo Dei squamas ignorantiæ deponunt, nec cultrum spiritus suscipiunt: et quamvis in mari baptismi inveniantur, vel

in pœnitentiæ fluminibus, abominabiles sunt tamen in his quæ moventur et vivunt in aquis, quia regenerationem et vitam, quam in baptismo acceperunt, vivendo male corrumpunt.

Vers. 11. — *Carnes.* (Rab. *in Levit.*) Cum suem prohibet, etc., *usque ad* quærentes tenebras noctis.

Vers. 13. — *Hæc sunt quæ de avibus*, etc. (Isich.) Quæ ad contemplativorum vitam pertinent, adjungit, etc., *usque ad mulierculas peccatis oneratas.*

Vers. 14. — *Vulturem juxta genus suum.* (Id.) Qui bellis gaudet. Unde sequitur exercitum, expectans cadavera mortuorum : non debet enim alieno luctu pasci, qui dat operam contemplationi.

Vers. 16. — *Struthionem.* Struthio avis est, sed volare non potest, et semper circa terram est, sicut quidam Deo militantes et sæcularibus negotiis se implicantes (*Job* xxxix ; *II Tim.* ii).

Noctuam. Hanc aiunt in nocte acute videre, et parum in die. Tales sunt qui Legis gloriantur contemplatione, et Evangelii lucem capere non valent.

Nycticorax. In nocte tantum rapit. Tales sunt gentes noctis operibus inhiantes, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia (*Gal.* v).

Larum. Larus est animal tam in aqua quam in terra habitans : volat enim et natat. Huic assimilantur qui circumcisionem et baptismum venerantur.

Accipitrem. Accipiter inter rapaces est aves, sed mansuescit, et rapinam cum hominibus operatur. Hunc imitantur qui mansueti videntur, sed cum potentibus et avaris atque rapacibus rapere nituntur.

Mergulum et ibin. Hæc longi colli sunt, et cibum ex profunditate terræ vel aquæ (ut dicitur) trahunt, nec imitanda sunt. Qui enim contemplationi vacat ad superiora debet tendere, nec de inferioribus sollicitus esse.

Vers. 19. — *Upupam.* Hæc lugubris est et luctum amans. Sæculi autem tristitia mortem operatur. Qui autem Deum diligit, debet gaudere, sine intermissione orare, in omnibus gratias agere (*I Thess.* v).

Vespertilio. Quæ circa terram volat, pennis pro pedibus utitur : quod alienum est ab his qui contemplantur, ne contemplatio eorum in terrenis occupetur.

Vers. 20. — *Omne de volucribus quod graditur super quatuor pedes*, etc. Qui contemplativis videntur esse similes, sed tanquam reptilia terrenis inhærent concupiscentiis, etiamsi in quatuor pedibus ambulent, id est si evangelicam prædicationem simulent, quæ vocat ad pœnitentiam; quia non vere socialem amplectuntur vitam, voluptatibus servientes, abominabiles sunt.

Vers. 21. — *Quidquid autem ambulat*, etc. Quia cum sint in carne, non secundum carnem ambulant (*II Cor.* x), sed a sordidis actionibus exsiliunt, et terrenis hominibus permiscentur, ut instruant et doceant : sicut Dominus cum peccatoribus et publicanis (*Matth.* ix). Habere nos oportet crura subliimiora pedibus, ne claudicemus utroque pede, sicut

A Judæi in lege et prophetis ; sed crura habeamus recta, sicut Cherubin, de quibus dicitur : *Crura eorum recta, et pennati pedes eorum* (*Ezech.* i).

Vers. 22. — *Brucus.* Qui exsilit, sed minus quam attacus, vel locusta, quæ magis exsiliunt. Tales sunt, qui cum peccatoribus conversantur, ad conversationem, non ad consensum vel imitationem.

Ophiomachus. Qui pugnat cum serpentibus, nobis autem pugna est cum antiquo serpente et angelis ejus (*Apoc.* xii).

Vers. 25. — *Ut portet.* Sicut qui dicit malum bonum, et amarum dulce (*Isa.* v) : laudando enim malum a quo prohibere debuerat, suum facit et portat.

Vers. 26. — *Omne animal quod.* (Isich.) Nullum peccatum præterit lex ; quæcunque in Evangelio prohi- B bentur Legis ænigmatibus exprimuntur, *ut in ore duorum testium stet omne verbum* (*Matth.* xviii), et in utraque lege laudes Deum, et, sicut prohibet, fugias malum.

Vers. 27. — *Quod ambulat super manus*, etc. Qui evangelicam conversationem migrat, sed manibus ambulat, turpis, scilicet, lucri causa manus imponens (*I Tim.* iv), hic recte omnibus bestiis comparatur, ut vel adulterum dicas, vel avarum, homicidam et similia : omnibus enim per pravam manus impositionem communicat.

Vers. 28. — *Qui portaverit hujusmodi cadavera.* Falsa dicendo testimonia, dignum dicendo indignum, et mundum immundum.

Vers. 29. — *Mustela.* Ingluviem. Mus enim pro C ventris ingluvie nulla vitat pericula.

Crocodilus. Qui duræ cutis et malitiosus luto pascitur.

Vers. 30. — *Chamelæon.* Misérescit, et præ infirmitate mansuetum se fingit, cum crudele sit.

Talpa. Animal cæcum de terra genitum. Creatur enim, ut aiunt, de terra compluta et lutulenta, sed prius corrupta.

Vers. 31. — *Qui tetigerit*, etc. Si naturaliter essent immunda, immundus esset viventia etiam qui tangeret. Morticina talium actiones sunt, id est, dolus, furtum, duplicitas, et hujusmodi in quibus mors animæ.

Vers. 32. — *Et super quod*, etc. (Isich.) Admirabili divisione utitur legislator, etc., *usque ad* tam D vas ligneum quam vestimentum.

Vers. 34. — *Omnis cibus*, etc. Cibum et potum opera bona intelligit, ideo dixit : *Cibus quem comedetis, et liquens quod bibitur*, etc. Quia malarum actionum et cibus et potus prohibetur, ne quis participet. Si ergo bonis actionibus, quæ sunt in omni vase, id est in omni homine, quodlibet morticinum inciderit, necessario immunda actio erit. Si enim bonæ actioni, superbia, dolus, hypocrisis vel quodlibet morticinum, id est, participanti mortem inferens inciderit, et hic immundus erit : bonam enim actionem mala incidens intentio polluit.

Vers. 34. — *Si fusa fuerit super eum aqua.* (Aug., *quæst.* 37 *in Levit.*) De vase, scilicet quod

factum est immundum de morticinis immundis, A si forte aquam habuit.

Aqua. Baptismi : est enim sermo de baptizatis; de infidelibus autem mentionem non facit. Unde Paulus : *Scripsi vobis non commisceri fornicariis* (*I Cor.* III), non utique fornicariis hujus mundi, etc.

VERS. 35. — *Sive clibani*. Per hoc magistri designantur, in quibus cibi sacræ doctrinæ coquuntur operatione et igne Spiritus sancti. Nec mirum : Moab enim lebes appellatur : *Moab olla spei meæ* (*Rom.* II).

Chytropodes, etc. Quia qui docent non furari, furantur ; et qui prædicant non mœchari, mœchantur : doctrina tamen munda est. Unde fontes et cætera.

VERS. 37. — *Si ceciderit*. (ISICH.) Nihil indiscus- B sum relinquit, etc., *usque ad* si quodlibet morticinum super eos ceciderit, fiunt immundi.

VERS. 39. — *Qui cadaver ejus tetigerit, immundus*. (ISICH.) Iniquorum vitam debemus abominari, justorum imitari. Qui enim vitam malorum tetigerit, immundus erit, donec pœnituerit.

VERS. 40. — *Qui comederit*. Id est, quasi advocatus defenderit, et in se auxiliando transtulerit, lavet vestimenta sua, id est actiones pravas, donec pœnituerit.

VERS. 41. — *Omne quod reptat super terram*. Hoc superius legislator exposuit, sed ad frequentationem meditandæ legis monendo auditorem, repetit.

VERS. 47. — *Et sciatis quid comedere*. Non hi cibi nos mundant vel polluunt, sed nos ipsi : vivificamus C enim quæ comeduntur, et quemadmodum omnis cibus bonus (*I Petr.* II), et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur; sic ea quæ comeduntur, id est quæ nutriunt animam, bonas scilicet actiones, nos vivificamus, si bene utimur : si male, mortificamus. Qui enim ex rapina facit eleemosynam mortificat eam, et aufert ei potentiam; et qui abstinent a cibis, fratribus vero detrahunt, mortificant abstinentiam.

CAPUT XII.

VERS. 2. — *Mulier si suscepto semine*. (ISID., *quæst. in Levit.*, tom. V.) Septimana est præsens vita, etc., *usque ad* nec in futuro purgabitur.

Immunda erit. (ISICH.) Quia scilicet sator immun- D dus, ut hæres Adæ, qui per transgressionem immundus, et ita uxori mistus. Postquam enim exiit de paradiso cognovit uxorem suam, et ita propagatur humanum genus.

Septem diebus. (ID.) Quia Adam, etc., *usque ad* quando Adam separatus a paradiso in hanc miseriam decidit.

Die octavo, etc. (ID.) Dies octavus, etc., *usque ad* Inobedientia autem immunditiam nobis sordemque contraxit.

VERS. 4. — *Triginta tribus diebus*, etc. (ID.) Septem additis, etc., *usque ad* incertum est enim an feminam, an marem pariant.

(AUG., *quæst.* 40 *in Levit.*) Quæ differentia est inter septem dies, etc., *usque ad* in feminæ octoginta.

Omne sanctum non tanget. Quid sanctuarium vult intelligere cum tabernaculum nonnisi sacerdotes debeant ingredi, et usque ad velum secundi : ultra velum autem, ubi erat arca, summus tantum sacerdos introibat? Forte ante tabernaculum, ubi altare sacrificiorum est, potuit dici sanctuarium. Nam sæpe sanctus locus appellatur etiam atrium, cum dicitur: *In loco sancto edent ea*. Illuc forsitan intrabant mulieres dona sua offerentes, quæ altari imponerent.

VERS. 6. — *Cumque expleti fuerint*. Intentionem aperit, quia scilicet, pollutionem naturales motus non faciunt, sed peccatum, de quo dicit David : *Ecce enim in iniquitatibus conceptus* (*Psal.* L), etc., Matrem naturam appellans, et immunditiam peccati Adæ et Evæ in totum genus humanum descendisse significans. Ideo Moyses, completis diebus purificationis holocaustum, et pro peccato præcepit immolari; evidenter ostendens quia imago Dei perfectionem tribuit generi nostro. Nam formationem dies mundationis ostendunt, perfectionem holocaustum.

(AUG., *ubi supra*.) Nunquid peperisse peccatum est? etc., *usque ad* non ut dicerent super filio aut super filia, sed pro filio aut filia.

Notandum autem quam pauper Dominus nasci voluerit, ut non pro illo offerretur agnus et pullus columbinus aut turtur, sed par turturum aut duo pulli columbarum secundum Evangelium, quod scriptura Levitici tunc jussit offerri, si non habuit agnum manus offerentis, quod satis est magnum.

(BEDA, *in Lev.*, tom. II.) Dominus noster non solum homo, etc., *usque ad* et post in cœlestem Jerusalem bonorum operum victimis Domino commendata perveniet.

VERS. 7. — *A profluvio*, etc. Tanquam aliquis quærat, unde mundabitur quæ legitime generavit? ait, a *profluvio sanguinis sui*, hoc est inobedientia, unde immunditia et pœna profluxit, per meditationem et contemplationem legis, cujus negligentia hominibus immunditiam invexit.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Locutusque est Dominus*. (ISID.) Semel loquitur Deus, et duo audiuntur : Spiritum audit Moyses, ut sublimior; litteram, Aaron, ut inferior, qui litteram nuntiat populo. Unde *ipse loquetur ad populum, et erit os tuum, tu autem eris in his quæ ad Deum pertinent* (*Exod.* IV).

VERS. 2. — *Homo*. (ID.) Aliquando excellenter accipitur, qui Dei imaginem et naturæ servat dignitatem. Aliquando peccator, in quo dignitas deformatur, sicut hic.

In cujus carne, etc. In carne et cute lepram portat, qui carnalia vel exteriora suadere certat, ut Corinthiani, qui putabant resurrectionem futuram in voluptate carnis : et in fide manentibus, quamvis carnaliter vivant, non imputari peccata.

Aut quasi lucens. Lepra alia nimis vel moderate

obscura, nondum effervente passione, quæ nimia indiget deliberatione. Alia nimis clara et perspicua, cujus aperta cognitio.

Plaga lepræ. (Isid.) Lepra falsa doctrina; leprosi hæretici, qui unitatem veræ fidei non habentes, varios doctrinæ profitentur errores, vera falsis admiscentes et Ecclesiam, sicut lepra corpora, irradiando commaculant.

In corpore lepram gerit, qui Ecclesiæ detrahit, sicut Carpocratiani, qui negant resurrectionem carnis, et Novatiani, qui nuptias damnant, et peccantibus auferunt pœnitentiam.

Vel ad unum quemlibet filiorum ejus, etc. Cognatorum secundum spiritum, a quo habet sacerdotium, quibus inest perfecta et plena prophetia, ut discernere possint subtilia et animæ motus absconditos.

Vers. 3. — *Pilos.* Cogitationes, quibus anima ornatur, mensque contegitur, a qua generantur, sicut caput capillos generat, quibus ornatur et tegitur. Unde *capilli capitis vestri omnes numerati sunt* (*Matth.* x). Inde Nazaræi caput non tondent (*Num.* vi), quia superfluas cogitationes non habent, sanctas autem deponere sanctum, damnum est.

Humilior carne, etc. Humilior seipso: unde recte veniam non meretur. Vinci enim ab alio majori, portabile est; bonum autem a Deo præceptum non operari (dividit enim Dominus prout vult), ut seipso quispiam deterior fiat, hoc importabile est.

Vers. 4. — *Recludet eum.* Secundo recluditur, ut studiose inspiciatur, et duplici probatione transacta districtum judicium fiat. Manifestum enim erat peccatum sacerdoti, sed animum consentire passioni nesciebat, sed conjiciebat: ideo iterum inspiciebat. Hinc Dominus post negationem, animum Petri quomodo se habeat tertio interrogat (*Joan.* xi), ut non cito judicemus, sed frequenter inquiramus. Septem diebus recluditur. Septenarius enim præsentis vitæ plenitudinem signat, quæ septem diebus agitur, quo impleto, peccatum et servitium cessabit. Unde septima in divinis Scripturis requies nominatur.

Vers. 6. — *Mundabit eum, quia scabies est.* Sic Paulus eum qui in Corintho fornicatus est (quia manifesta erat passio) sanctorum tabernaculo removit, et Satanæ tradidit; quem cum inspexisset secundo, et pœnitere vidisset, suscipi jussit (*I Cor.* v).

Vers. 10. — *Cumque color albus in cute fuerit.* Manifesta transgressio litteræ legis, quæ propria Judæis sicut in sacrificiis et purgationibus et in hujusmodi. Est enim et communis gentibus de adulterio, rapina, avaritia, et similibus.

Vers. 12. — *Sin autem effloruerit.* (Isich.) Ostendit Judaicum populum partim leprosum, ut in parte transgressorem legis: unde eum sacerdos expellit tanquam immundum. Sed toto corpore leprosum Gentilem, qui totam transgreditur legem, non expellit; sed eum mundum judicat, quia legis jugo subjectus non erat.

(Hieron.) *Sin autem effloruerit*, etc. In hac lepra quasi florente et alba, diversa crimina designat. Quia A cum mundialis vitæ voluptas quasi candida æstimatur et florens, tunc grave vitiorum contagium grassatur in corpore. Nam aut avaritiæ aut libidinis patescunt maculæ. Sed avaritiæ crimen facile potest resecari, unde: *Date eleemosynam et omnia munda erunt vobis.* Libido quoque jejuniis et abstinentia mundatur. Sed omnibus per sacerdotem medela adhibetur. Alia enim sacrificiorum oblationibus mundatur; alia est, quæ facilius; alia, quæ extra castra posita mundatur; alia, quæ omnino non mundatur.

Vers. 14. — *Caro vivens*, etc. (Isich.) Judaicum mandatum, quod vivere dicitur quantum ad mandatum, vel quia bene intellectum affert vitam.

Vers. 18. — *Caro enim*, etc. (Isid.) In carne viva B lepram gestat, qui de anima, quæ vita carnis est, aliquid falsum existimat. Sicut Luciferiani qui dicunt animam de carnis substantia propagatam; et Arabici qui animam cum corpore mori putant.

Vers. 19. — *Cicatrix*, etc. (Id.) In cicatrice sanati vulneris lepram portant, qui post agnitionem fidei et medicinam Dei quam in Christo suscipiunt, rursus aliquod indicium erroris aut perfidiæ veteris dogmatis ostendunt.

Alba. Quia ex vulnere legalis transgressionis; lex enim alba et a sole justitiæ non calefacta (*Act.* xv).

Subrufa. Quia de prævaricatione evangelica, sicut idolothytum sanguinem, vel suffocatum comedere; utrumque autem fit contra Christum, cujus est Lex et Evangelium.

C Vers. 20. — *Contaminabit.* Quia in habitu est peccatum, et animæ mala depastio per ulcus incubuit. Unde lepram ex vulnere efflorentem vocavit.

Caro et cutis quam ignis exusserat, etc. (Isich.) Supradicta videtur repetere, sed partim eadem dicit, partim adjicit, alteram quippe passionem, sed camdem ponit indicationem. Egit enim de ulcere quod aliqua ægritudine neglectæ carnis generatur et proficit. Ulcus ergo carnis nostræ est voluptas, ebrietas, gastrimargia et hujusmodi, quæ luxuriante corpore et in semetipso pruriente proveniunt. Nunc autem de plaga majori, id est exustione ignis. De quo dicitur: *Ignis adversarios consumet* (*Isa.* lxxiv).

Vers. 25. — *Quia plaga*, etc. In cicatrice exustionis lepram habent Manichæi, qui in abstinentiæ cruciatu D corporà sua exurunt, et per infidelitatem, non munditiam inde, sed lepram gignunt.

Vers. 29. — *Vir sive mulier.* Qui scilicet in divinitate errat, sicut hæretici, qui non solum Patrem factorem mundi negant, sed etiam actorem malorum affirmant, ut Manichæus.

Vel barba, etc. (Isid.) In barba lepram gerunt qui de apostolis et discipulis Christi perverse sentiunt, et falsa prædicare confingunt. Barba enim est ornamentum viri, et apostoli doctores corporis Christi.

(Isich.) Sex species lepræ invenimus legislatorem posuisse, etc., *usque ad* quia erroris sui perfidiam aperta pravitate defendunt.

(Id.) Diversos colores lepræ supponit, etc., *usque*

ad linguam mendacem significat et imbecillitatem.

VERS. 31. — *Recludet eum septem diebus, et die*, etc., non tam pro pœna quam districtæ probationis causa; tempus enim in omnibus servandum, districtius in his quorum lingua circa divinitatem se effrenat.

VERS. 34. — *Si die septimo*. Quia verbum in quo delinquitur, si semel negat qui peccavit, dijudicari non oportet. Quis enim reum judicat per quod confessus est lingua, voluntate se protulisse negat?

Lotisque vestibus mundus erit, etc. (HIERON.) Alia ante baptismum commissa, etc., *usque ad* de quo dicitur: *Qui peccat in Spiritum sanctum, non remittetur ei*, etc.

VERS. 37. — *Capilli nigri*, id est, si luxerit impietatem suam, et veram egerit pœnitentiam. Lugentes enim et pœnitentes nigro habitu deformantur.

VERS. 38. — *Vir sive mulier*, etc. (ISICH.) In prævaricatione divini dogmatis, etc., *usque ad : quibus non vivant.*

VERS. 40. — *Calvus ac mundus est*. Simplex, non stultis; nemo enim est cui saltem pauci non remaneant capilli.

VERS. 44. — *Quicunque ergo maculatus*, etc. (ISID.) Hæretici ab Ecclesia ejiciuntur donec purgentur. Dissutis tunicis, id est, manifestatis secretis sedere jubentur. Capite nudato, ut nuditas eorum a cunctis videatur. Ore clauso, ne ulterius impia loquantur.

VERS. 46. — *Habitabit extra castra*. Sic Joannes intelligibilem leprosum ab intelligibili habitaculo excludit: *Qui hanc doctrinam non affert, non recipiatis eum in domum, et ave ei non dixeritis* (*II Joan.* 10).

(ISICH.) Ridicula sunt hæc secundum litteram interpretata, etc., *usque ad* ne dicatur ei, *Qui prædicas non furandum, furaris; peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* (*Rom.* II.)

VERS. 47. — *Vestis lanea*, etc. (ID.) Lanea, pretiosa et animum calefacientia, etc., *usque ad* scilicet et bona opera.

VERS. 48 — *In stamine*, etc. (HIERON.) Stamen anima est: quæ cum tentationis fuso in filiorum tenuitatem torquetur, firmioris virtutis soliditate constringitur. Stat ergo anima, ut tamen erecta, corporis sensus subjacet ut trama; alia autem sunt corporis, alia animæ peccata.

(ISICH.) Qui solam litteram attendunt, etc., *usque ad* sed et de ea quæ circa virtutes evenire consuevit.

(ID.) Lepra, in veste linea, etc., *usque ad* in conversatione hujus vitæ.

Pellis vel quidquid, etc. (ID.) Tentatio tribulationis, etc., *usque ad* nec sicut munda temere suscipiat.

VERS. 49. — *Si alba*, etc. (ID.) LXX: *Viridans atque flavescens*, id est, superbia, quæ ad modicum floret: unde, *Sicut olera herbarum cito decident* (*Psal.* XXXVI), aut cenodoxia. Vult enim Christus virtutes esse sine vana gloria.

VERS. 56. — *Abrumpet eum*. Per pœnitentiam A abscindet passionem; superbia abrumpitur, admota humilitate; vana gloria, amota adulatione, et vana laude.

VERS. 57. — *Lepra volatilis*. (GREG., *hom.* X *in Ezech.*) Aliquando nos mala egisse cognoscimus et vitamus, etc., *usque ad* per immoderatam continentiam ad iracundiæ vitium transit.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — *Locutusque est*. (ISICH.) Quia maculas, etc., *usque ad* ipse enim omne peccatum curavit.

VERS. 4. — *Duos passeres*. (ID.) Divinitatem, scilicet et humanitatem Christi. *Quæ munda*, quia peccatum non habuit; *et viva*, quia ex peccato non fuit obnoxia mortis.

B *Quos vesci*, etc. Quia, *Verbum caro factum est*, et *nisi manducaverimus carnem Filii hominis, non habebimus vitam in nobis*.

Lignum cedri. (ISICH.) Crucem, quæ contra omnia fortis, sicut cedrus fortis et imputribilis.

Vermiculum. LXX: Coccinum tortum passionem, scilicet quia coccinum rubeum est, tortum passibilitate, et impassibilitate contextum.

Hyssopum. Gratiam Spiritus sancti, quæ nostræ emundationi cooperatur. Unde: *Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor*, etc. (*Psal.* L.)

VERS. 5. — *Super aquas*, etc. Baptismatis. *Quicunque in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus* (*Rom.* VI).

VERS. 6. — *Tinget in sanguine*, etc. Quia com- C prehenduntur omnia in virtute baptismi. Vivens passer in sanguine occisi passeris tingitur, quia non in hominis passione tantum, sed Dei et hominis baptizamur.

VERS 7. — *Septies ut jure purgetur*. Pro septiformi Spiritu, in quo omnis mundatio et remissio; vel ut purgetur anima a septem dæmonibus.

Et dimittet passerem. Quia quodammodo tenetur sub contemplatione humani intellectus.

VERS. 8. — *Vestimenta sua*. Opera et si quas virtutes habuerit, quia et has peccatum polluit.

Purificatusque, vere. Superius tamen dictum est lepram mundatam, sed sic intelligendum est, mundari aptam.

Extra tabernaculum. Consortium sanctorum, a D quo excluduntur peccatores. Unde *cum hujusmodi nec cibum sumere* (*I Cor.* 5).

VERS. 9. — *Capillos*. Cogitationes quæ ornatum homini ut rationali, et multa disceptanti præbent: sicut capilli capitis.

Et supercilia. Quæ hominem contemplativum de sublimibus et divinioribus constituunt, quod supercilia in altioribus sita significant.

Totius corporis. Etiam verendarum partium, ut nulla remaneat veterum cogitationum, ut totus novus et quasi modo genitus veterem hominem exuat, novum induat. Quomodo enim rasis pilis succedunt novi, si novæ cogitationes ad meliora pullulant veteribus abrasis.

VERS. 10. — *Die octavo.* Quo Dominus surrexit, quo leprosus ingreditur castra, quæ patriarcha Jacob vidit occurrentibus sibi angelis : unde locum castra Dei appellavit (*Gen.* XXXII).

Postquam. Prima die, qua egreditur sacerdos, extra castra immolari ad immundationem leprosi præcepit, octava die alia sacrificia substituit. Hæc enim eamdem vim habent quam prima : quia omne tempus in hebdomadibus terminatur. Octava ergo et prima est quæ subsequitur. Et notandum quod lepram, id est peccatum summopere vitandum ostendit, quod tam diligenter purgari præcepit.

Agnos immaculatos, etc. Omnia hæc figurant sacrificium Salvatoris, qui pro nobis hostia fuit. Ex utroque sexu sacrificium fit, quia utrumque sexum salvavit.

(HIER.) In duobus agnis duo adventus Christi, quibus credendum est a lepra peccatorum mundari, primo enim venit et passus est : secundo in gloria venturus est.

Anniculam. Anniculum jubet esse sacrificium tanquam perfectum : perfecta enim in prædictis animalibus annicula sunt : unde et tunc generationi apta sunt.

Et tres decimas. Qui enim mundatur sacrificio Unigeniti, debet fide sanctæ Trinitatis signari, tres decimas similæ, id est Trinitatem, Patrem et Filium, et Spiritum sanctum habentem in unaquaque persona perfectionem : denarius enim perfectus est.

Similæ. Unigeniti. Quamvis enim Unigeniti passio fuerit, opus tamen est totius Trinitatis : unde in nomine Patris, Filii et Spiritus sancti baptizamur, dum in mortem Christi baptizamur.

(ISID.) Est lepra peccati, etc., *usque ad* et consequi veniam.

Olei sextarium. Quia fide intelligitur et agitur unumquodque prædictorum. Sextarius namque mensura est, nec plus nec minus capientis : quod enim plus est, effunditur, si minus est, non est sextarius. Sic fides ad mentis nostræ mensuram datur, nec capit plus aut minus quam a Deo distribuitur : quod enim plus est aut minus, extra fidem est.

Olei sextarium, pinguem Dei misericordiam et gratiam : et si clarissimam sanctimoniæ faciem præferre non valuit, lucernam fidei non exstinguat.

VERS. 14. — *Supra extremum.* Ut auditum muniat, et cautum reddat : ne amplius vocem serpentis audiat.

Et pedis. Ut in conspectu Dei motio nostra et via dirigatur. His enim supradictis custoditis per sanguinem agni et fidem ejus, quæ nobis per misericordiam et compassionem ipsius donatur, intelligibilis lepra fugatur.

VERS. 16. — *Et asperget,* etc. Præsumit enim talis sacerdos apud Deum, quoniam mundare et dimittere peccata potuerit : unde septies aspergit, quia numerus est remissionis et gratiæ.

VERS. 17. — *Quod autem,* etc. Ut fides sacerdotis in operibus ostendatur. Non enim aliter vim suam

A exerit, nisi manu assumpta, id est, actione confirmata et signata. Mittit autem oleum in sinistram manum, et intingit digitum dextrum in oleo, ut per arma justitiæ a dextris et sinistris conversetur, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam.

VERS. 19. — *Et faciet sacrificium,* etc. Per ea quæ dicta sunt de delictis, possunt ea, quæ pro peccato sunt, conjici : vicina enim sunt et communia tanquam in communi materia.

Holocaustum, etc. Christi sacrificium prius nos a delictis et peccatis mundat, et tunc nostrum conficitur holocaustum. Cum enim intelligibili emundatione corpus nostrum et animam sanctificantes facti sumus spirituales, tunc digni ad ascensionem altaris efficimur : tunc enim plenam emundationem accipimus, nec alia indigemus. Sunt namque emundationum profectus, quædam enim a pollutione lepræ liberat ; alia inducit in castra ; alia plenissime mundatos ad altare præsentat.

B

VERS. 21. — *Quod si pauper est et non potest manus ejus,* etc. (HIERON.) Hoc est, si divitias cœlestium charismatum non habet, verbi gratia, si virginitatem servare non valuit, thorum custodiat immaculatum ; si martyrii non potuit reportare tropæum, se saltem servet invictum.

Quod si pauper est, etc. Mirabiliter condescendit et veniam tribuens paupertati, congrua pauperi sacrificia præcipit, ne obstupescat si majora viribus sacrificia exigantur. Qui tamen non habet panem aut pecuniam, unde emat agnum aut columbam aut turturem? Ad spiritualia ergo horum occasione vocamur, ut lepram, malitiam ; pœnitentiam, emundationem intelligamus. Pœnitentiæ sunt opera necessaria, quæ valeant delere peccata. Unde : *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ* (*Luc.* III). Sunt autem plures qui non possunt solvere quod exigit districtio pœnitentiæ. Exigit enim orationem assiduam, eleemosynam, vigilias, sacrum jejunium, et ut possit dicere : *Factæ sunt lacrymæ meæ panes die ac nocte ;* et, *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis,* etc. (*Psal.* XIV.) Et, *Quia cinerem tanquam panem manducabam,* etc. (*Psal.* CI.) Ignoscit his qui volunt, sed non possunt aliam viam pœnitentiæ, id est, alia sacrificiorum genera exquirit.

C

D

VERS. 20. — *Ponet super extremum auriculæ dextræ illius qui,* etc. (ORIG., *hom.* 8 *in Levit.*) Vides quomodo ultimæ et summæ purificationis, etc., *usque ad* et per omnia Patris Filius reparetur.

VERS. 34. — *Chanaan.* (ISICH.) Terra Chananæorum Abrahæ promissa est, etc., *usque ad* quod ibi patet *Salutate Nympham et domesticam ejus ecclesiam* (*Col.* IV).

VERS. 40. — *Extra civitatem.* Non tantum extra domum, quia de universali Ecclesia sunt ejiciendi, quæ est civitas Dei vivi.

VERS. 42. — *Lapidesque alios.* Dogmata veritatis, de quibus dicitur : *Lapides vivi volvuntur super terram*

(*Zach.* IX); et alibi : *Quicunque ædificaverit super* A *fundamentum aurum et argentum*, etc. (*I Cor.* III).

VERS. 44. — *Reversam lepram et parietes*, etc. Id est, si, ejectis pravis dogmatibus, expositione subtili rursus impietatis doctrina inveniatur aspersa.

VERS. 48. — *Quod si introiens*, etc. Memento quæ legeris in mundatione leprosi. Manifeste enim apparet quia ecclesiam hæreticorum exprimit; qui contra dispensationem incarnationis Christi agit : et ideo ad domum mundandam talia sacrificia adjicit, in quibus mysteria carnis et passionis Christi possint exprimi, et peccata in se commissa sanari.

VERS. 54. — *Ista est lex.* Quia late leges lepræ exposuit, necessario recapitulavit, prius genus, deinde partes exponit.

Lepræ. Impiæ doctrinæ, quæ contingit etiam laicis, ideo additum est : *Vir aut mulier in quo fuerit plaga lepræ et eat.* Si enim sacerdotes tantum intellexisset, mulierem non addidisset. Post hæc lepram, quæ est in virtutibus, posuit, hæc enim sunt animæ vestimenta. Inde quæ est in Ecclesiæ doctoribus, qui sunt parietes domus. Tandem cicatricis et erumpentium papularum memoriam facit : lepram veram describens, eam scilicet quæ est in peccatis vel in dubiis vel manifestis.

CAPUT XV.

(ISICH.) LXX sic, etc., *usque ad* in virum perfectum, etc.

VERS. 2. — (GREG., lib. XXXIII *Moral.*, cap. 15, tom. II.) *Vir qui patitur*, etc. Quid est sermo nisi semen? etc., *usque ad* quam perpetuæ mercedis fructum.

(ISICH.) Quia multæ species sunt pravæ doctrinæ, etc., *usque ad* si particeps fuerit doctrinæ ejus sequens discipulos ipsius.

VERS. 9. — *Sagma super quo*, etc. (ISICH.) LXX ἐπίσαγμα ὄνου, id est, stragulum asini. Per quod negligentior discipulus et molli corde commutandus intelligitur. Sagmata enim mollia sunt.

VERS. 13. — *Numerabit septem dies.* (ID.) Quia per septiformem Spiritum datur remissio peccatorum, cujus septem donis indigent qui perfecte mundari debent.

VERS. 14. — *Duos turtures.* (ID.) Dignum doctoribus sacrificium. Turtur siquidem meditationem, columba frequenter generans et simplex, Spiritum sanctum designat. Oportet enim doctorem spiritualiter generare : digne ergo hoc sacrificium sacerdotibus et magistris dedicavit.

VERS. 15. — *Coram Domino ut emundetur.* Secundum voluntatem et legem Dei, super quæ peccavit, emundatur pœnitendo, sacrificia orationum offerendo, et deinceps recte vivendo et perfecte sapiendo.

VERS. 16. — *Vir de quo egreditur*, etc. (ISICH.) *Nisi quis*, etc., *usque ad* mundavit genus humanum.

(ID.) Quia multi, etc., *usque ad* doctorum suorum traditionibus.

VERS. 17. — *Vestem et pellem.* Miseriam exprimit originalis peccati, quo genus humanum pollutum etiam insensata polluit. Mulieres exprimit quæ libidinis causa miscentur viris ad temporalem usum, quem præstant, et vestimentum, pelles quoque veteratæ projiciuntur, et muliebris consuetudo veterascente amicitia respuitur.

VERS. 19. — *Mulier*, etc. Per menstrua pravæ cogitationes designantur. Quæ enim menstrua patitur, alienam carnem non tangit, et propria se polluit. Sic iniquæ cogitationes et voluntates, quamvis opere non compleantur, apud Deum pro factis habentur et puniuntur.

Mulier quæ redeunte. (ISICH.) Intendit tam mulieres, etc., *usque ad* quæ corruptio humani generis B est.

Septem diebus, etc. Universitatem temporum significat, usque ad completionem, qua declaratum est Evangelium : separati enim erant homines a Deo usquequo conjungeret eos evangelica prædicatio.

Qui tetigerit vestimentum ejus, lavabit, etc. Sic oportet ab idololatria abstinere : ut nec idololatras nec eorum discipulos vel fautores, quibus quasi lectis vel vasis utuntur, contingamus, nec communionem cum eis habeamus.

VERS. 25. — *Mulier quæ*, etc. Quia fluxum seminis patientem, obscena et corrumpentia docentem diximus; et Judaica utentem doctrina de quo semen coitus egreditur; restant qui Gentilium doctrinam C spargunt, quæ opportune fluxus sanguinis dicitur, quasi seductio idololatriæ : gaudent enim dæmones sanguine.

VERS. 29. — *Offeret.* Superius fluxum sanguinis patientem sumere duos turtures, aut columbas in sacrificium præcepit, quia magistri locum occupavit; et hic quoque eum qui patitur fluxum sanguinis quia et idololatriæ magister fuit.

VERS. 31. — *Docebitis.* Hoc neque de leprosis, neque his qui tangunt morticinia, sancivit.

Immunditias. Omne peccatum immunditia est animæ, sed idololatria maxime.

Tabernaculum. Interiorem hominem, in quo imago Dei. *Verbum* quoque *caro factum est*, *et habitabit in* D *nobis.*

VERS. 32. — *Ista.* Quæ sibi cohærent, et communem intentionem habent, nectere consuevit, ut ostendat quomodo debeant intelligi, et quæ cum quibus cognatione intellectus conjungantur.

Et qui, etc. Qui præcepta Judaica docet, et male docet bona, immundus est, dum quæ ad litteram pertinent, extra tempus profert, sicut mundis utitur immundis, unde : *Omnia munda mundis*, etc.

VERS. 32. — *Et quæ*, etc. Hi sunt qui impietatem docent, cum genus humanum errore idololatriæ sit detentum in menstruis, id est, in separatione malitiæ.

CAPUT XVI.

VERS. 1. *Locutusque est Dominus*, etc. (ISICH.) Unum corpus legis facit, etc., *usque ad* unde post mortem eorum Dominus hæc ad Moysen loquitur.

VERS. 2. — *Loquere ad Aaron*, etc. (ID.) Quantum parcat nobis Deus, etc., *usque ad* quod præsentibus cavetur verbis.

Coram propitiatorio. (ISICH.) LXX : Coram facie propitiatorii, etc., *usque ad* vel quam ex carne Dominica percipimus.

VERS. 3. — *Vitulum pro peccato offeret.* (ISICH.) Mirandus ordo. Cum enim dixisset, quia non est semper ingrediendum in sancta, ne temere et incircumspecte accedere præsumamus, quando et quomodo ingrediamur, ostendit.

Vitulum offeret pro peccato. Initium prædicationis divinæ Christus est, et passio ejus, si hæc non fuisset et ab errore tam Gentili quam Judaico homines non liberasset, de divinitate Patris loqui non posset. *Nemo enim novit Patrem nisi Filius et cui voluerit revelare* (*Matth.* XI).

VERS. 4. — *Tunica linea vestietur*, etc. Qui de Deo locuturus est, et ipsum secundum possibilitatem visurus, omnibus armetur virtutibus, quarum quatuor generales sunt, justitia, castitas, fortitudo, sapientia.

Feminalibus. (HIERON. *epist. ad Fabiolam*, tom. I.) Ubi refertur quomodo Moyses Aaron fratrem suum induerit, etc., *usque ad* morte moriamur.

(ID.) Secundum Hebræos, etc., *usque ad* ideo lineis feminalibus femina vel femora velantur.

Cum lotus fuerit. (ISICH.) Aqua baptismi, etc., *usque ad* sed dispensationem Christi intelligere cupiens.

VERS. 5. — *Suscipietque ab universa multitudine*, etc. (ID.) Christus pro nobis immolatus est, etc, *usque ad* unde Paulus : *Mortificati estis per corpus Christi* (*Rom.* VIII).

VERS. 7. — *Duos hircos*, etc. (ISICH.) Quia tam pro peccatoribus quam pro justis, etc., *usque ad* dicens : *Non erunt tibi alieni* (*Exod.* XX).

(AUG., *quæst.* 55 *in Levit.*, tom. III.) *Duos hircos.* Hircus immolandus, etc., *usque ad* allegorica significatio.

(ISICH.) *Duos hircos stare faciet.* Quia Christus Deus et homo, etc., *usque ad* et alteram capro emissario Christo.

VERS. 10. — *In solitudinem.* Id est in sinum Patris, quo nullus accedit nisi ipse et Spiritus sanctus. Abiit ergo, id est, operandi virtutem cohibuit, et portavit iniquitates nostras, non ut haberet, sed ut consumeret. *Deus enim ignis consumens est.*

In solitudinem, de qua dicitur : *In terra deserta invia et inaquosa*, etc. (*Psal.* LXII.) Ibi hostis locum non habet, ubi Deus manet. In cœlum enim divinitas tempore passionis abiisse dicitur; non locum mutans, sed quodammodo virtutem cohibens, ut possent impii consummare passionem.

VERS. 11. — *Vitulum.* Quando Christus pro Ju- A daicæ plebis liberatione offertur, vitulus dicitur : quia legis justificationem observabat. Unde ait : *Non veni legem solvere, sed adimplere* (*Matth.* V); *qui factus est ex muliere, ut eos qui sub lege erant, redimeret* (*Gal.* IV). Recte ergo dicitur vitulus, quasi mandatis legis subjugatus.

(ISICH.) Sacrificium Christi esse quidem carnis per virtutem divinitatis, et in beneplacito Patris, et propitiationem pro peccatis nostris : et ad subministrationem spiritus peragi legislator manifestat.

VERS. 12.—*De prunis altaris*, etc. Spiritualibus verbis, quæ Joannes, egresso Juda, in cœna scripsit, quibus exponit quomodo ipse, cum sit in Patre et Pater in ipso Spiritum mittat; quomodo Pater agricola, ipse vitis, palmites apostoli, et alia multa, quæ ad pietaB tem accendunt tanquam carbones ignis (*Joan.* XVIII).

Hauriens manu. LXX. Implebit manus suas thymiamate, compositionis subtilis, subtilia scilicet spiritualia orans, non terrena.

Thymiama orationem. Unde : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Oravit enim Christus pro discipulis.

VERS. 13. — *Ut positis*, etc. Aaron pro dignitate sacerdotii, Christum et alios sacerdotes significat. Christus *super ignem*, id est doctrinam, ponit aromata, id est, orationem; et *vapor nebulæ*, id est, virtus orationis, operit oraculum, id est carnem, ex qua nobis propitiatio peccatorum in Christo, qui est et testimonium. Ponit autem et quisque sacerdos de Christo loquens, in igne doctrinæ spiritualis, aroC mata orationis, cujus virtus operit oraculum, quod est super testimonium, nec permittit eum quærere de passione Christi, quæ sunt supra virtutem quærentis, et non morietur immoderatis, scilicet quæstionibus.

Et non morietur. Caro ejus non vidit corruptionem, quia vapore aromatum operiebatur virtute, scilicet orationis, de qua dicitur. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem* (*Psal.* XV).

VERS. 14. — *Contra propitiationem.* Quia ad propitiationem nostram et illuminationem Christus passus est, qui propitiatorium dicitur, et oriens. Unde : Ecce vir, oriens, etc. (*Psal.* XV.) Et alibi : et *visitavit nos oriens*, etc. (*Zachar.* VI). Vel contra propitiaD torium, id est, in conspectu Patris, septies, quia remissionem peccatorum et Spiritum sanctum nobis donavit.

VERS. 15. — *Cumque mactaverint*, etc. Quia de communi massa hominum factus est Christus, recte hircus vocatur, quia hoc animal pilis asperum et hirsutum, et pro peccato genus humanum. Unde convenienter ait : *Cumque mactaverit hircum pro peccato populi* (*Ose.* I), id est humani generis : quod quondam non populus, nunc autem populus, ex quo ejus primitias assumpsit Christus. Ut ergo monstraret de Judæis principaliter, sed et omnis naturæ, quæ in peccato est, primitias Christum portare, vitulum simul et hircum assumpsit, et quia unum sacrificium, et unus effectus, necessario

communia in hirco aguntur et vitulo. Cernis enim quia hircus occiditur ante Deum, id est Patrem : et sanguis infertur in interiora velaminis, id est, ad eumdem Patrem. Et expiatur sanctuarium, massa, scilicet, humani generis, quæ ab initio sancta fuit, et tabernaculum Spiritus sancti.

VERS. 16 — *Tabernaculo testimonii*, etc. Quod superius sanctuarium, hic tabernaculum testimonii vocat. Eadem enim ratione et sancta et tabernaculum testimonii, dicitur massa humani generis. Sic enim tabernaculum testimonii cœlum est, recte sancta nominatur : cœlestis est homo noster de quo Paulus ait : *Sicut portavimus imaginem terræ*, etc. (*I Cor.* XV). Hic recte sancta nominatur qui est in medio immunditiarum, quia passionibus carnis oppugnatur Christus.

Sanctuarium. Genus humanum, carnem assumendo, ut in proprio sanctuario carnis rogaret per crucem.

VERS. 17. — *Donec egrediatur.* Humano scilicet more spiritum emittens, et carnem in sepulcro relinquens.

VERS. 18. — *Et sumptum sanguinem.* Quia passione sua cornua altaris, id est quatuor principales virtutes sanctificavit.

VERS. 19. — *Expiet.* Christi sacrificio expiantur. Unde, *ipsa autem cœlestia majoribus hostiis expiantur* (*Heb.* II), quam istis.

Ab immunditiis. Quantum ad cœlorum virtutes non indigent expiari, quæ sunt in sanctificatione perenni. Sed quia frequenter peccatorum nostrorum fumus ascendit, de quo dicitur : *Ascendit fumus in ira ejus* (*Psal.* XVII); et de Ninive, *Malitia ejus ascendit coram me* (*Jonæ* I), recte ab immunditiis nostris expiat supernos choros, ut abominabilem auferat odorem. Ideo non simpliciter aspergit, sed septies, quia venia peccatorum nostrorum cœlestia mundantur.

VERS. 20. — *Postquam.* (AMBR. *epist ad Simplicianum.*)

Sicut duo sunt in agro, etc., *usque ad* quæ facit animi tranquillitatem.

VERS. 21. — *Et posita utraque manu*, etc. Manus impositio benedictionem ministrat in sacrificio, aut remissionem peccatorum, aut Spiritum sanctum; quæ esse non possunt in eo super quem cadit fors diaboli. Multæ quoque circumstantiæ sunt quæ illi sententiæ contradicunt.

Et posita. Ut ostendatur quia verbum Dei impassibile, immortale, in carne pro nobis sufficiens sacrificium suscepit : huic recte omnia peccata imponuntur, quia peccata nostra pertulit in corpore suo. LXX : *Imponet ea super caput hædi vivi.* In quo significatur spinea corona capiti ejus impressa, in spinis enim significantur peccata.

Per hominem, etc. Christum qui est omnia, sui sacrificii sacerdos, sacrificium, cultus, et altare. Paratus secundum illud : *Ego autem non contradico, retrorsum non abii : corpus meum dedi percutientibus*,

A etc. (*Isai.* L). Christus ergo seipsum per hædum vivum immolans, ipse se per hominem paratum, id est propriam virtutem, mittit hircum viventem in solitudinem, immortalem scilicet, impassibilemque divinitatem ad invia nobis loca, et omni malitia deserta. Unde : *Sciens Jesus quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exivit, et ad Deum vadit* (*Joan.* XIII).

ORIG. *in homil. super Leviticum* hircum qui Domino immolatur, dicit significare eos qui ad fortem Domini destinantur, sicut Lazarus ille, qui in sinum Abrahæ deportatur angelis (*Luc.* XVI). Hircum vero qui dimittitur in eremum, reprobos significare, vel Judaicum populum, qui a facie Domini pro peccatis suis abjiciuntur, sicut dives purpuratus in inferno sepultus. Hominem vero paratum, Christum

B vel angelos ejus, unde recipit unusquisque quod meretur.

VERS. 26. — *Illi vero qui dimiserint.* (ORIG., *hom.* 9 *in Lev.*) Ascendit in cor tuum concupiscentia ? etc., *usque ad* et hic in lavandis vestibus potest eadem figura servari.

VERS. 29. — *Mense autem septimo.* (ORIG., *ubi supra.* In qua solemnitas repropitiationis, etc., *usque ad* id est abjectus et refutatus.

CAPUT XVII.

VERS. 1. — *Et locutus est*, etc. Præsenti lege demonstratur quia non tantum Moysi, sed omnibus communiter loquitur Dominus. Omnes scire cupit quod omnibus expedit, legem scilicet temporalem esse, et

C expleto suo tempore, observari supervacue. Expletio vero temporis perfecta, destructio loci in quo sacrificia præcepit offerri, intimando eum qui extra castra, sive foris, tantum extra tabernaculum testimonii sacrificaverit, interire de populis suis, ut scilicet, destructo tabernaculo et loco, sacrificia finem habeant. Sanctas vero actiones et quæ ædificant humanam mentem, ut patrem et matrem honorare, et proximos diligere, et similia, loco non circonscripsit, quia semper prosunt, et cum Evangelio conveniunt. Quicunque ergo nunc figuras agunt destructi loci, sanguinem effundunt, et communem conversationem maculant, in communi peccant; sicut qui sanguinem fundunt, eorum quoque sanguinem fundunt, quos exemplo suo in errorem mittunt.

D VERS. 3. — *Homo quilibet*, etc. Quasi figuræ legis temporales sunt, et in loco certo sunt, quo destructo non possunt manere.

Si occiderit ovem. (AUG., *quæst.* 56 *in Levit.*) Non de his dicit, etc., *usque ad* quidquid in hac re fecit, contra legem esse non potuit, quia dator est legis.

VERS. 7. — *Et nequaquam ultra immolabunt hostias suas dæmonibus*, etc. Cum a Domino dictum sit (*Exod.* XX) : *Non facies tibi idolum nec omnem similitudinem eorum quæ in cœlo sunt sursum, et in terra deorsum, et quæcunque subtus terram ;* conflatilem vitulum fecerunt, et ei sacrificium obtulerunt, abligurire cupientes sacrificium. Lex ergo, quasi pædagogus eorum, præcipit Deo sacrificare (*Exod.* XXVII),

ut in hoc occupati abstinerent se a sacrificio idololatriæ. Talia tamen sancivit sacrificia, quibus mysteria significantur futura.

Cum quibus fornicati sunt. Idololatriam fornicationem vocat, quia Deus despondit sibi animas nostras. Dicitur ergo fornicatio ab illo discessio. Terret etiam eos qui in carne fornicantur, cum peccatum fornicationis comparat idolorum cultui et dæmonum oblationi.

VERS. 8. — *Homo de domo Israel*, etc. (AUG., *ubi supra*.) Si idem repetitur mandatum, etc., *usque ad* frustra se Israelitas vel Judæos jactant.

VERS. 10. — *De advenis.* Gentilibus, qui non sunt conjuncti Judæis, sed apud nos. Apud eos quippe fuimus, ut legem eorum et prophetas, et promissam hæreditatem habentes, non tamen ipsis sed Deo adhærentes : propterea juxta LXX, *homo homo dixit*, ut ostendat tam eos qui in circumcisione, quam qui in præputio adhærent Deo, hoc debere mandatum servare.

Si comederit sanguinem, etc. Sanguinem, homicidium intelligimus ; fratris odium, homicidium est : *Qui enim odit fratrem suum, homicida est* (*I Joan.* III). Abstinendum est igitur ab omni odio fratrum, quia super talem animam quæ talem comedit sanguinem (secundum illud : *Qui devorant plebem meam sicut escam panis* (*Psal.* XIII) obfirmat faciem suam Deus, Christum, scilicet qui est imago Patris. *Qui enim videt Filium, videt et Patrem* (*Joan.* XIV). Ipse enim judex est de quo dicitur : *Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum* (*Psal.* XXXIII). Ipse autem comedentem sanguinem perdit de populo suo, de communi scilicet hominum genere : quia sicut immisericordem et impium cum malignis spiritibus mittit in ignem æternum, *qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (*Matth.* XXV). Ut autem ostenderet quantum debeamus esse invicem misericordes, quantum diligentes, ostendit quia pro expiatione nostra sanguinem suum fuderit dicens : *Ego dedi illum vobis*, sanguinem scilicet Christi.

VERS. 11.—*Anima carnis.* (AUG., *quæst.* 57 *in Lev.*) Aliquid vitale est in sanguine, etc., *usque ad* cui tantum meritum acquirebat.

VERS. 13. — *Homo quicunque.* (ISICH.) Multa Deo cura est de nobis, ne alteri noceamus : propterea percutienti maxillam jubet alteram dare ; et auferenti pallium, tunicam dimittere ; et non in judicio contendere, ne ex contentione velimus etiam nocere (*Matth.* V), sed patiendo ipsum corrigere. Ideo legislator sanguinis mandatum recapitulat, ut fraudes et astutias nocendi varias auferat, dicens : *Sive venatione sive aucupio*, etc.

Venatione. Fraude, quæ ad sanguinem vitamque pertinet. Unde : *Captabant in animam justi, et sanguinem innocentem condemnabant* (*Psal.* XLIII). Et rursus : *Anima nostra sicut passer, erepta est de laqueo venantium* (*Psal.* CXXIII). Hoc est, si peccantem viderit eum, qui venationi et dolo ex infirmitate vel simplicitate expositus est.

Vel ovem, etc. Eum scilicet qui a terrenis se removet, quibus vesci licitum est : tales enim violenti et avari comedunt. Unde : *Si invicem comeditis, videte ne ab invicem consumamini* (*Gal.* V). Vel quoniam prius erant justi, recte inter munda computantur.

Operiat illum terra, etc. Peccata confitentium terra operit, tanquam inferius remanentia et per pœnitentiam mortificata : quorum prohibitus est clamor ad cœlos ascendere, quo ascendebat clamor Sodomorum, qui nolebant pœnitere (*Gen.* XVIII).

VERS. 15. — *Anima quæ comederit*, etc. Superius dictum est : Quæ tetigerit morticina a bestiis capta, id est, qui in talibus communicaverit : hic autem dicitur : *Anima quæ comederit ;* totum scilicet peccatum suum fecerit, et ex eo voluntatem suam expleverit.

CAPUT XVIII.

VERS. 2. — *Ego Dominus.* Quasi dicat, Cognoscite vestrum creatorem ; diligenter servate ejus præcepta.

VERS. 3. *Juxta consuetudinem*, etc. Intentionem totius legis aperit, ut a malis scilicet abstineamus et bona teneamus.

Neque in legitimis eorum, etc. Non enim solum a fornicatione, avaritia et superbia, sed etiam a divinationibus, et auguriis, et omnium gentium superstitionibus præcipit abstinere.

VERS. 5.—*Vivet in eis. Ego Dominus.* Quia in ipsis vera vita in Christum credentibus : *quia qui videt Filium, et credit in eum, habet vitam æternam* (*Joan.* VI). Hoc in prioribus judiciis et præceptis non addidit : lex enim non vivificat, nisi evangelium superveniat.

VERS. 6. — *Omnis homo ad proximam*, etc. Prohibet ne astute ad peccantes in lege, cognationis occasione, accedamus, ut tandem turpia facta eorum cognoscentes prodamus ; unde subdit : *Ego Dominus.*

Omnis homo. LXX : *Homo ad omnem domesticam carnis ipsius non accedet*, etc. Quemadmodum enim homo duplex, sic duplicia præcepta, interiorem et exteriorem hominem docentia. Lex exterior sanguineis misceri prohibet, sicut gentes, quarum hæreditatem accepturus erat Israel, qui adeo dissolutus et deditus carnis voluptatibus, ut unus multas uxores acciperet, ut sic saltem ab alienigenis abstinerent. Generationes ergo legislator exsequitur per ordinem, a quibus continere debent, ne confundantur generationes et dispereant hæreditates. Talium conjunctionem turpitudinem appellat, ut abominandam horrendamque ostendat. Notandumque quod cum in principio hujus legis dixisset : *Ego Dominus Deus vester*, iteravit *Ego Dominus*, significans quia nobis carne conjunctus est, et nostræ cognationis particeps : tantam ergo cognationem offendere damnabile est.

Ego Dominus. Non manifestans peccata hominum, sed delens et tegens quod fuerit confessione deletum vel detectum

Turpitudinem, etc. (AUG., *quæst.* 58 *in Lev.*) Prohibet cum matre concumbere, etc., *usque ad* in charitate enim peccat, quæ plenitudo legis est (*Rom.* XIII).

VERS. 9. — *Foris genita est.* (ID., *quæst.* 59.) Ex matre, si de priori viro, etc., *usque ad* quod superius dixit obscure.

VERS. 11. — *Filiæ uxoris*, etc. (AUG., *ubi supra.*) Non cum filia novercæ ex priori viro videatur prohibere concubitum, cum ei cui prohibetur, soror non sit, vel ex patre vel ex matre, addidit quod ex eodem patre.

VERS. 14. — *Turpitudinem fratris patris*, etc. (AUG., *quæst.* 61.) Quæritur utrum hoc, etc., *usque ad* posset enim aliquis putare quod talem liceret sibi ducere et adulterium non timere.

Nec accedes, etc. LXX : *Et ad uxorem ejus non introibis.* Proinde hanc enim turpitudinem dicunt patris fratris ejus, id est patrui pudenda, scilicet, uxoris.

VERS. 16. — *Turpitudinem uxoris fratris*, etc. In matre concupiscentia, actio intelligitur in filia, in nepte mors. *Concupiscentia enim parit peccatum, peccatum mortem* (Jac. I), vel aliud peccatum ; sicut David ex concupiscentia adulteravit, et pro adulterio occidit.

VERS. 17. — *Ut reveles ignominiam ejus.* Quasi familiare et cognatum est nobis peccatum. Unde invicem debemus condolere, et onera nostra portare, ut adimpleamus legem Christi, qui peccata nostra portavit.

VERS. 18. — *Sororem uxoris tuæ*, etc. (AUG., *quæst. in Lev.*) Non prohibet, etc., *usque ad* ne faceret eam mœchari.

In pellicatum illius non accipies nec revelabis, etc. LXX : *In zelum illius*, quasi hoc esset zelus inter sorores, quasi non sit et inter non sorores. An potius ne hoc animo fiat, ut in zelum sororis soror superducatur ? *In pace nos vocavit Deus, pacem cum omnibus habeamus* (*Rom.* XII), maxime cum proximis. In Judaica quoque conversatione non decet ecclesiasticam suscipere, nec typicum pascha cum vero celebrare, nec circumcisionem cum baptismate. Unde Paulus : *Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit* (*Gal.* V). Mortificata ergo Judaica conversatione Ecclesiæ debet conjungi, quæ est soror legis, eosdem habet doctores, eosdem prophetas. Sed Judaica conversatio æmulatur, quia ad Ecclesiam transierunt divitiæ ejus. Unde Paulus ait : *Æmulantur vos non bene, sed excludere vos*, etc. (*Gal.* IV). Uxor namque prior zelat, quia subintrat secunda. Unde Lia ait : *Parumne tibi videtur quod præripueris maritum mihi ?* (*Gen.* XXX.)

VERS. 19. — *Ad mulierem*, etc. (AUG., *quæst.* 64 *in Lev.*) Cum hoc superius sufficienter prohibuis-

A set, etc., *usque ad* sed concipiendæ proli noxium prohibetur.

VERS. 20. — *Cum uxore*, etc. (ISICH.) Hic prohibetur rursus adulterium, quod etiam in decalogo prohibetur : unde apparet illa ita esse prohibita, ut etiam mortuis viris non ducant uxores, quarum prohibet turpitudinem revelari.

VERS. 21. — *De semine*, etc. (ID.) Convenienter hæc subjunguntur, etc., *usque ad* nec in errore gentilium miscemur.

Nec pollues, etc. Non solum luxuriando, vel idolis immolando, sed et gentilium philosophiam in Ecclesiam introducendo. Quis enim consensus templo Dei cum idolis ?

VERS. 23. — *Mulier non*, etc. Non solum viris,
B sed etiam mulieribus lex posita est (*II Cor.* II). Unde : *Mulierem fortem quis inveniet?* (*Prov.* XIII.) Sicut enim masculus animam fortem et constantem in virtutibus significat, sic mulier dignitatem suam custodientem designat : facta est enim in adjutorium viri (*Gen.* II) : quæ vero talis est, non debet jumentorum coitu maculari.

VERS. 24. — *Nec polluamini in omnibus his*, etc. (ISICH.) Quanta pollutio sit in prædictis, pœna pollutorum ostendit. Nec incaute prætereundum, quia ea quæ invicem sibi conjuncta sunt, in unum colligit, ut ostendat quia qui in uno pollutus fuerit, in omnibus offendit (*Jac.* II).

Contaminatæ sunt universæ gentes, etc. Dæmones, qui propter multitudinem dicuntur gentes universæ.
C Qui cum omni peccato gaudeant, præcipue tamen fornicatione et idololatria, quia in his et corpus et anima maculatur, et totus homo, qui terra dicitur. Sed visitavit Deus terram, id est hominum genus.

VERS. 29. — *Omnis anima*, etc. Qui enim post evangelicam prædicationem talia committunt, aliam mali medicinam non inveniunt ; nec in sorte hominum, sed dæmonum erunt.

VERS. 30. — *Custodite mandata mea.* Quasi : Mea sunt mandata, non hominis ; ad cujus imaginem facti estis ; quam polluere non debetis : *quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* (*I Cor.* III).

CAPUT XIX.

D VERS. 1, 2. — *Locutus est Dominus... Sancti estote.* (ORIG., *hom.* 12 *in Lev.*) Quid significet hoc nomen quod est sanctum, etc., *usque ad* ut scilicet in sæculo conversationem habeatis.

VERS. 3. — *Unusquisque.* Super fundamentum ædificat : quasi, estote sancti, ut sanctus habitet in vobis ; et naturæ benignitatem impendite honorando patrem et matrem.

Sabbata mea custodite. (ISICH.) Mandata legis volens recapitulare, id est, *Non occides*, *Non furaberis*, etc., etc., inquit : *Sabbata mea custodite.* Verum enim sabbatum est ab omni malo cessare. Unde Moyses : *Omne opus servile non facietis in eo* (*Exod.* XXXI).

Sabbata mea custodite. Volens nos Deus de intel-

ligibili requie docere, et de mundi consummatione, A quando impossibile est cibum parare vel operari, nec circa aliquid corporale occupari, ait per Moysen: *Sabbata hodie Domino, non invenietis illud in agro* (*Exod.* XVI), etc. Nota quia non ait, sabbatum, sed *sabbata*, quia intelligibilis requies non ab uno, sed ab omnibus carnalibus quieta est et absoluta: ideo in hoc loco prius sabbatorum nomen in divina Scriptura positum est, ut scias quia sabbatum plena et perfecta quies.

VERS. 5. — *Si immolaveritis*, etc. Omnia fere legis capitula reiterat, ut eorum memoriam auditoribus infigat; sed maxime necessaria, sicut hoc mandatum quod superius proposuit, cum de sacrificiis ageret. Sacrificium salutare accepit, in quo quæ ad salutem pertinent necesse est operari, ut autem sit B acceptabile, oportet immolari pietatem et pudicitiam. Hoc enim secundum Apostolum bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo, *qui vult omnes homines salvos fieri* (*I Tim.* II). Comedere autem in die immolationis et altero, est in vita præsenti quæcunque ad salutem pertinent operari: hodie enim et cras pro præsenti sæculo accipiuntur; unde Jacobus: *Qui dicitis: Hodie et crastino ibimus in civitatem*, etc. (*Jac.* IV). Dies tertia, quia in ipsa Dominus a mortuis resurrexit, figuram gerit futuri sæculi et resurrectionis, in quo non licebit operari, sed operum suscipere retributionem. Qui ergo hic vivit tanquam illic operaturus sit, tanquam die tertia sacrificium manducaturus, a legislatore hoc facere prohibetur, quia virtutem imperfectam relinquit, C tanquam ibi perficere possit.

VERS. 9. — *Cum messueris*, etc. Ut dilectionem adinvicem habeamus, ut amatores et misericordes in pauperes simus, præsenti capitulo præcipitur. Debemus enim egentibus dare, nec debita violenter exigere, et reliquias bonorum nostrorum concedere, imitando Deum datorem omnium. Propterea metentes vel vindemiantes vult aliquid derelinquere pauperi et proselyto, ne datori omnium videatur ingratus, qui aliis divitias dedit, alios de aliorum reliquiis vivere voluit; ut sic probaret dispensationem divitum, et patientiam pauperum. Pauperes enim et proselytos non abjicit, quibus etiam sic victum providit. Unde subdit: *Ego Dominus Deus vester*, scilicet D qui divites facio, qui pro vobis pauper fio, qui propter miseriam inopum et gemitum pauperum aliquando exsurgam.

Cum messueris, etc. Aperte ostendit quia doctores Judæorum totius legis interpretationem non capiunt, sed quædam pauperi et proselyto derelinquunt, gentibus scilicet, quibus dicitur: *Beati pauperes*, etc. (*Matth.* V). Qui et proselyti sunt, quia cognationi Abrahæ se ingerunt. Quod ergo dicitur: *Non occides, Non mœchaberis*, metant Judæorum doctores; quæ autem spiritualem habent interpretationem, sicut emundationes, sacrificia et similia, cedant Ecclesiæ doctoribus, et quæ illis metentibus decidunt, id est quæ ipsi non intelligunt.

VERS. 10. — *Neque in vinea*. (ISICH.) Vinea Domini sabaoth, etc., *usque ad* ut experimento divinum eloquium comprobetur.

VERS. 11. — *Non facietis furtum*, etc. (AUG., *quæst.* 86 *in Levit.*) Hoc in Decalogo positum est, etc., *usque ad* et detestanda talem sequuntur errorem.

Non mentiemini. Cognationem peccatorum ostendit. Multa putamus parva, quæ sunt maxima, ut mendacium, perjurium; quæ furto sunt conjuncta, et recte, quia hæc furto cooperantur.

VERS. 12. — *Non perjurabis*, etc. LXX: *Non levabitis*, etc., *usque ad* talia juramenta non debent fieri, vel si fiant, custodiri.

Nec pollues, etc. Maledicendo, quia jusjurandum transgredi non potes. Deus enim, per quem juras, in tantum vult bona, ut si mala minetur, non tamen inferat, si pœnitentes videat, ut pietatem impendat.

VERS. 13. — *Non facies calumniam*. (AUG., *ubi supra*.) Omnia quæ prohibentur non committi in proximum, ad hoc unum referenda sunt quod dictum est: *Non nocebis proximo*. Nam quod sequitur: *Non rapies*, nisi ad hoc referatur, ne rapiendo noceatur, evenit ut non rapiendo quis noceat, nam gladius insanienti rapiendus est.

VERS. 13. — *Nec vi opprimes*, etc. Paulatim auditorem erudit, et quæ videntur parva, magnis conjungit: ut qui definita malorum pœna terrentur, abstineant a minoribus. Qui enim sociantur in mandato, et in pœna. Qui enim in uno offenderit, omnium reus est (*Jac.* II). Ideo vim calumniæ conjungit. Nec differt quomodo quis res suas perdat, vel fraude, vel potentia, vel quolibet alio modo.

Non morabitur, etc. Merces, scilicet qua forsitan vivit cum uxore et filiis et parentibus. Si differtur, deficit victus; etiamsi in crastino recipiat, vim et calumniam pertulit, quia interim unde viveret non habuit.

Opus mercenarii, etc. Merces prædicatoris ex verbo est prædicationis: quod non debet apud nos morari, id est otiosum esse, usque mane, in futurum scilicet sæculum, qui huic nocti succedit, in quo est lux inexstinguibilis. Ex proventu enim discipuli crescit merces magistri.

VERS. 14. — *Non maledices surdo*. Surdo maledicere est absenti et non audienti derogare. Coram cæco offendiculum ponere, est discretam quidem rem agere, sed ei qui lumen discretionis non habet, scandali occasionem præbere.

VERS. 15. — *Non facies*, etc. (ISICH). Summam et perfectam justitiam, etc., *usque ad* et surdum ac cæcum irridere divitum et potentum sunt.

VERS. 16. — *Non eris criminator*. (ISICH.) LXX: *Non ambulabis in domo*, etc., *usque ad* qui tanto crimini est conjunctus.

Non stabis contra. Quasi non te conjunges his qui proximis insidiantur, sicut multi, aliis sociati, faciunt quod per se non possunt.

VERS. 18. — *Non quæras ultionem.* Id est, ne ulciscendi libidine rapiaris dum arguis, ut lætari vel consolari velis de alieno malo, sed potius consulere illi quem arguis. Unde secundum LXX sequitur : *Non irasceris filiis populi tui*, etc. Sic enim recte ira definita est, quæ sit ulciscendi libido.

VERS. 19. — *Jumenta tua*, etc. Hæc ad litteram videntur esse ridicula, nec a prophetis et spiritualibus viris sunt observata. Unde David dicit : *Ponite filium meum Salomonem in mulam meam* (*Eccli.* XIX). Oportebit autem, secundum litteram ea quæ ex tali commistione nascebantur, abominari. Unde : *Mulier quoque fortis inveniet lanam et linum, et operata est utile manibus suis* (*Prov.* XXXI).

VERS. 20. — *Homo si dormierit*, etc. (ISICH.) Cum prohiberet jumenta misceri cum jumentis alterius generis, eos scilicet qui sunt sub jugo Christi suscipere jugum legis : opportune hoc subdidit ostendens quia et ante adventum Christi quicunque exterius miscebatur Judæis, indigebat sacrificio veri arietis.

Nota quanta differentia libertatis et servitutis. In libera enim desponsata mors adulterii pœna est, in ancilla autem nubili, et, secundum LXX, *custodita homini*, id est desponsata, sacrificium jubetur offerri, non mortem inferri. Spiritualiter tamen hæc intelligenda sunt.

Nubilis. LXX : *Custodita homini*, id est Synagoga custodita legi, quæ Christo non poterat desponderi, priusquam moreretur littera legis. Unde : *Mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius* (*Rom.* VII). Ancilla est Synagoga, secundum illud : *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera* (*Gal.* IV).

Vapulabunt ambo. LXX : *Visitatio erit eis*, id est liberabuntur a servitute legis, secundum quod filiis Israel de Ægypto liberandis dicitur : *Visitans visitavi vos.*

Et non morientur. Quamvis enim secundum litteram agerent, non secundum spiritum, quia legislatoris intentionem ignorabant, facilius tamen assequebantur veniam.

VERS. 23. — *Quando ingressi*, etc. Permanet in proposito, ostendens fructum bonum ante Christi adventum non habuisse Judæos, cum dicit fructum non esse edendum in triennio, nec mundum, sed quarto anno mundandum, nec dicitur quæ sit mundatio. Spiritualiter ergo intelligendum est quod dicitur.

Quando ingressi fueritis terram. Terram vocat divinam Scripturam, quam primo Judæi susceperunt. Unde plantare ligna pomifera præcepti sunt. Lignorum autem plantatio, meditatio legis est et prædicatio, secundum quod dicitur : *Ego plantavi, Apollo rigavit*, etc. (*I Cor.* III). Bona quidem mandata erant tanquam ligna pomifera, sed illi quod debebant non faciebant, tantum sequentes litteram. Fructus ergo, id est operatio legis, triennio erat immunda, ab Abraham usque ad David, a David usque ad transmigrationem Babylonis; inde usque ad Christum, sicut Matthæus distinxit (*Matth.* I). Quarto anno fructum legis sanctum commendat et laudabilem, non tamen adhuc esse Judæis esibilem. Fructus enim legis in quarto anno, id est in adventu Christi, sanctus et laudabilis, quem Sanctum sanctorum faciebat, cujus opera laudabilia et gloriosa. Unde et in paralytico grabatum portante glorificabant Deum (*Matth.* VIII), qui dedit talem potestatem hominibus : sed nondum edebat Judæus, quia non conversus. In quinto vero anno, id est prædicantibus apostolis, fructum ejus ederunt quicunque crediderunt.

Et plantaveritis, etc. (GREG., lib. VIII *Moral.*, cap. 35.) Ligna pomifera, etc. , *usque ad* in præsentis vitæ nocte gaudere.

VERS. 26. — *Non comedetis*, etc. Totum Judæorum et gentilium radit fermentum. Unde nunc prohibet a legis servitute, nunc a gentilium errore.

(AUG.) Non comedere super montes, est superbis cogitationibus non pasci, de quibus Isaias : *Omnis mons et collis humiliabitur* (*Isa.* XL). Non augurari volucribus, non attendere quæ rapiunt semen pietatis. Comam in rotundum tondere, est cogitationes dæmonibus consecrare. Barbam radere, est virtutis perfectionem corrumpere, ficte operando. Carnem non incidere, est delectationes non suscipere, quæ et animæ nocent et corpus corrumpunt. Stigmata, prava doctrina, quæ animæ infigitur et difficulter aboletur.

Non augurabimini, etc. Per partem totum significat, omnes hujusmodi superstitiones condemnans. Qui enim talia curat observare, Deum videtur infamare, tanquam plus scientiæ avibus quam hominibus contulerit.

VERS. 27. — *Neque in rotundum attondebitis comam*, etc. Sicut barbari faciunt : debet quisque esse contentus naturalibus ornamentis, ne Creatorem videatur accusare, tanquam impotentem opus suum perficere, nec in honore dæmonum cicinnos nutrire et fovere, sicut student pagani puerorum capita dæmonibus offerre, quod maxime hic videtur prohibere.

VERS. 28. — *Stigmata.* Legislator etiam curam nostri decoris gerit, ne carne abutamur in his etiam quæ corpus deturpant.

VERS. 29. — *Ne prostituas filiam tuam.* Carnalem, vel animam. Unde Psal. XXI : *Erue a framea, Deus, animam meam, et de manu canis Unicam meam.* Hæc recedendo a Deo fornicantur cum dæmonibus.

VERS. 30. — *Sabbata mea custodite.* Ab uno sabbato omne legitimum otium sabbatum appellatur. Sic ab una generali abstinentia studet legislator per singula currere, præcipiens nos ab omni malo abstinere. Unde addit : *Et sanctuarium meum metuite.* Sicut enim qui digne accedunt, sanctificant, sic qui inique præsumunt, et immundi accedunt, quantum est in se, polluunt, sicut Nadab et Abiu. Unde Apostolus : *Inter vos multi infirmi et imbecilles*, etc. (*I Cor.* XI.) Inde additur : *Ego Dominus*, sanctus, scilicet, et etiam in sanctis habitans et sanctorum vindicans injuriam.

VERS. 31. — *Ad magos.* LXX : *Ventriloquas*, id est

pythones, vel falsos prophetas, qui de ventre cordis A sui fabulas quasdam et fetentes doctrinas proferunt.

Neque ab ariolis, etc. LXX : *Veneficis*, qui dæmonum scilicet nomina invocant, et aliquando corpus curant, ut animam interficiant.

VERS. 32. — *Coram cano capite*, etc. *In senibus est sapientia, et in multo tempore prudentia* (*Job* XII). Hinc Paulus ait : *Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina* (*I Tim.* V).

VERS. 33. — *Si habitaverit advena*, etc. Terra a Deo nobis data, est virtutum scilicet cultura, et bona doctrina. Si quis ergo ad fidem nostram converti voluerit, et civis terræ nostræ ascribi, non affligamus eum, nec imponamus grave jugum, sicut Pharisæi, de quibus dicitur : *Alligant onera gravia et im-* B *portabilia, digito autem suo nolunt ea movere* (*Matth.* XXIII). Sit nobis sicut indigena, qui scilicet nutritus est in fide, et crevit in pietate. Hinc Petrus ad eos qui credentes de gentibus circumcidere volebant, ait : *Quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum?* (*Act.* XV.)

VERS. 35. — *Nolite facere*, etc. In præcedentibus præcipit in judicio justitiam servari, hic in ponderibus et mensuris, et ne abutamur ad injustitiam justitiæ terminis : hæc enim termini sunt vendentibus et ementibus, sicut leges judicibus ; ut ab omni injustitia contra proximum caveatur. Quod enim diviti agrorum possessiones et pecuniæ thesauri, hoc pauperi mensura vini et tritici , et hujusmodi.

(ISICH.) *Nolite facere*, etc. In judicio mentis non C debemus injuste agere, nec mensuras naturalis justitiæ corrumpere, aliter nostra, aliter proximi peccata judicantes. *In quo enim judicio judicaverimus, judicabitur et de nobis; et in qua mensura mensi fuerimus, remetietur nobis* (*Matth.* VII).

VERS. 36. — *Statera justa*, etc. (ID.) Stateras quoque divinas, et mensuras divinas justas habeamus ; id est, leges divinæ Scripturæ sancte et juste custodiamus : nihil nostrum inferentes, nihil suum auferentes, ne nobis istud dicatur : *Quare transgredimini mandatum Dei propter traditiones vestras?* (*Matth.* XV).

CAPUT XX.

VERS. 1. — *Locutus est Dominus*, etc. Frequenter lex eadem repetit, ut eorum memoriam infigat le- D genti : quædam tamen nova interserit, ne superfluere videatur. Sed nova inquirendo jam dicta studiosius inquirantur. Unde superius quædam prohibendo pœnam tacuit, ut quærentes quæ vel qualis sit, in sequentibus diligenter investigemus. Cum enim superius Moloch prohiberet sacrificari, idipsum pœnam addendo repetit : *populus* scilicet *terræ lapidabit eum*, non solum principes. Nec his contentus addit : *Ego ponam faciem meam contra illum*, etc.

VERS. 4. — *Quod si negligens*, etc. Provocat alios contra illum, et terret, si neglexerint pœnam tam studiose præceptam, Deo ipso irascente et ferente sententiam.

Nec voluerit, etc. (ISICH.) Malum est permittere etiam eos qui foris sunt, fornicari a Deo et adhærere diabolo : sed multo magis de medio populi, hoc est enim totum gregem lupo concedere. Consentientes autem, qui scilicet possunt accusare, vel arguere, vel monere, et non faciunt, non effugient judicium. Ponit Deus faciem super illum, de quo dicitur : *Vultus autem Domini super facientes mala*, etc. (*Psal.* XXXIII.)

VERS. 6. — *Anima quæ declinaverit ad magos*, etc. Grande peccatum est ad magos et ariolos declinare : hoc est enim a Deo recedere. Sunt autem magi intelligibiles, qui in nomine Domini falsa prophetant ; sunt arioli deceptores et adulatores, qui veneficis verbis auditus multorum corrumpunt et a veritate avertunt.

VERS. 9. — *Qui maledixerit patri suo*, etc. (ORIG., *hom.* 11 *in Lev.*) De his superius præcepta dedit, etc., *usque ad* ne puniat contemptorem servum.

(ID.) Nomen patris vel matris, etc., *usque ad* ad aliquam terrenam civitatem invertunt sensibus depravatis?

Sanguis ejus, etc. Quia ipse est sibi causa mortis. Si sic punitur, qui carnali patri maledixerit, quomodo punietur qui Christum blasphemaverit, nec obaudivit dicenti : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, etc. (*Joan.* III), morte scilicet morietur, alienatus a regno cœlorum reus est : nihil enim grave, nec operosum, aut laboriosum ei præceptum est.

VERS. 10. — *Si mœchatus quis*, etc. (AUG., *quæst.* 73 *in Lev.*) Hic aliquid voluit distare, etc., *usque ad* quam homo homini.

Si mœchatus, etc. (ISICH.) Adulterium corporale malum est, etc., *usque ad* qui ei commisit hanc curam.

VERS. 11. — *Qui dormierit*, etc. Hæc superius dicta et exposita sunt, ubi dictum est : *Non revelabis turpitudinem patris tui*, etc. Sed hic aperte tangit eum qui idem quod proximus agit, nec peccati societate erubescens, prodit ; in quo mortis pœnam legislator sanxit. Novercæ autem virum conjunxit, quia quod in patrem a filio delinquitur, hoc in filium a patre committitur, et similis utrobique impietas.

(ORIG., *ubi supra.*) Supra dictum est, etc., *usque ad* non solum pro qualitate, sed etiam pro quantitate.

VERS. 13. — *Qui dormierit cum masculo*, etc. Hoc peccatum injuria naturæ est : unde et morte mulctari decretum est. Spiritualiter autem eum qui fortis est animo et masculus (vir enim in divina Scriptura, perfectus in virtutibus nominatur) verbis pravis vel actionibus effeminare caveamus, ne cum ipso dissolvamur et simul moriamur.

VERS. 14. — *Qui supra uxorem*, etc. Sævam hunc delicto pœnam decernit. Qui enim ex matre sunt geniti, his quos filia genuit, cum unus pater sit, incertum est utrum fratres sint an avunculi. Caveatur ergo tam incerta commistio. Sed quia omnis peccati

concupiscentia mater est, si qua nobis concupiscentia sit, actionem non conjungamus ei. Qui enim hoc facit, igne incenditur, et concupiscentia et actio ejus. *Si enim facta carnis spiritu mortificaverimus, vivemus* (*Rom.* VIII).

VERS. 15. — *Qui cum jumento*, etc. Nimia contra eos exercetur districtio, qui in tantum iniqui et libidini dediti, ut inaudita scelera concupiscerent: unde viris vel mulieribus commistis quadrupedibus, mortis pœnam indixit. Fidelibus quoque non erit hæc lex superflua, si quadrupedia voluntates pravas ad terram pronas intelligamus: quæ manus sicut homines non habent, quia omni humana actione carent, unde cognationes nobiscum non habent. Vir ergo vel mulier, quæ non languore naturæ, sed deliberatione eis cohæserit vel coierit, reus est mortis. Ipsi quoque mori dicuntur illis mortuis, neque enim per se subsistunt, nec ulla peccati substantia est, sed in peccatoribus operatur.

(AUG.) *Qui cum jumento*, etc. Quæritur quomodo pecus reum sit, cum nec rationale nec legis capax sit? an quemadmodum transferuntur verba metaphorica ab animali ad animale; sicut dicitur ventus improbus, vel iratum mare, ita et hic translatum a rationali ad irrationale? Nam inde pecora jussa sunt interfici, quia tali flagitio contaminata indignam refricant memoriam facti.

VERS. 17. — *Qui acceperit sororem suam*, etc. (ISICH.) Hoc tolerabile videbatur, quia Abraham de Sara dicit: Soror mea est ex patre, et non ex matre: sed eos qui de Thare patre Abraham geniti sunt Moyses enumerans, nusquam Saræ fecit mentionem. Quod si sorori suæ Abraham nupsit, ante tamen hoc quam Deum cognosceret, fecit. Bene ergo lex talem conjunctionem prohibuit.

Qui acceperit, etc. Tropologice turpitudinem sororis ex patre et non ex matre videt et accipit, qui turpem actionem a patre vel a matre (in qua scilicet deliquerunt) admiratur, et imitatur: non solum perscrutans quæ non oportuit, sed conjungens se parentum pravitati quæ soror ejus dicitur, quasi ab eisdem genita parentibus. Quia vero filii publicant parentum peccata faciendo similia, recte in conspectu populi infligitur pœna; vel juxta LXX: *In conspectu filiorum generis sui*, eorum scilicet qui talia cogitant imitari: ut unius afflictio, multorum sit correctio.

Viderit turpitudinem, etc. (AUG., *quæst.* 75.) Id est, concumbendo cognoverit, sicut ibi: *Cognovit Adam uxorem suam* (*Gen.* IV), id est, ei mistus est. Quod autem ait: *Portabunt iniquitatem suam*, id est, ipsum peccatum pœna erat.

VERS. 20. — *Qui coierit*, etc. Intendit legislator continentiam suadere, ne more pecorum cum mulieribus continue misceamur, sed velut coacti, ad usum continendi paulatim veniamus. Mirum autem quod nunc tales de populo suo disperdi præcipit, cum superius eisdem legem purgationis indixerit. Contemplemur ergo menstruatam gentilium sapientiam a Deo remotam, de volatu avium, et cursu siderum, et mensuris cœli disputantem. Cum hac dormire, id est delectari, vel revelare et palam turpitudinem ejus proferre, fontemque totius erroris exponentem audire, impium est. Ideo talis interficietur de medio populi sui, ne nominetur homo qui imaginem Dei et seipsum ignorando Creatorem a se alienavit. Ipsa quoque interficietur, ne sapientia nominetur, quia sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum (*I Cor.* III).

Turpitudinem, etc. Sororibus parentum filios misceri prohibet, ut generationes non confundantur, et parentibus reverentia exhibeatur. Secundum spiritum vero et parentum peccata debemus velare, et eorum qui eis sociati sunt, quasi fratres et sorores, quibus nudatis parentes latere non possunt. Unde addit: *Ignominiam carnis suæ nudabit.* LXX: *Sine filiis morietur*, id est, sine virtutibus, quæ est pessima sterilitas.

Qui coierit, etc. (ISICH.) Ostendit quia causa filiorum, etc., *usque ad* superioribus similis est.

(AUG., *quæst.* 76 *in Lev.*) *Qui coierit cum uxore patris*, etc. Quicunque dormierit cum cognata sua, etc., *usque ad* id est nullo jure succedant parentibus.

VERS. 22. — *Custodite leges*, etc. Non sufficit partem legis custodire, necesse habemus observare omnia præcepta et judicia.

VERS. 23. — *Nolite ambulare*, etc. Non solum Judæis, sed omnibus gentibus hæc observanda sunt, si Deo servire volunt.

VERS. 24. — *Lacte.* Deliciis beatitudinis, quibus nihil suavius, nihil dulcius, et sine omni labore et dolore erunt, sicut mel et lac, quæ sine nostro labore præparantur.

VERS. 26. — *Ego Dominus. Ne cogitetis dicentes: Quid comedemus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? hæc enim omnia gentes inquirunt* (*Matth.* VI). Qui autem sublimiorem conversationem et retributionem sequuntur, separari debent a cæteris gentibus. *Separate*, etc. Jumenta vel pecora, populares: volatilia, contemplatores lex appellat. Omnis popularis mundus propter simplicitatem a pluribus judicatur. Similiter contemplativus, sed non ita est: popularis enim debet esse prudens in bono, simplex in malo, hic enim solus mundus est. Contemplativus quoque conscientiam debet habere mundam, et fidem non fictam. Qui hæc non habent, ad vaniloquia convertuntur, *non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant* (*I Tim.* I). Diligenter ergo mundi separandi sunt ab immundis, ut mundos sequamur, immundos fugiamus. Notandum vero quam discrete in quadrupedibus et volatilibus hic legislator distinguit, et non in reptilibus terræ. Cuncta enim quæ moventur in terra immunda sunt, terrena autem sapiunt, quibus *Deus venter est ipsorum* (*Philip.* III).

Et quæ, etc. (AUG., *quæst.* 76 *in Lev.*) Videtur dicere quod non sunt hæc natura immunda, sed pro aliquo sacramenti signo, quia dicit quia ostendit eis immunda, tanquam immunda eis non essent nisi ostensa fuissent.

Lapidibus. Quia vanis erroribus simplicem populum seducunt; unde ventrem nutriunt, et auditoribus placere cupiunt : quales hodie in Ecclesia multi sunt, de quibus Paulus ait : *Hi enim non serviunt Christo, sed suo ventri, et per dulces sermones, et benedictiones seducunt corda innocentium* (*Rom* XVI).

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Dixit quoque Dominus ad Moysen.... Ne contaminetur,* etc. (ISICH.) Id est nihil omittat ex his quæ expediat sacerdotem docere, etc., *usque ad* cohabitantium enim non poterit ignorare peccatum.

VERS. 2. — *Nisi tantum in consanguineis.* (HIERON., *epist. ad Fabiolam,* tom. I.) Super omnem animam quæ mortua est, etc., *usque ad* minoribus vero aliquid indulgetur.

VERS. 5. — *Non radent caput.* (ID., *ibid.*) Summus autem pontifex, etc., *usque ad* quibus Christus donavit ut lumen sint.

Non radent caput, etc. (ISICH.) Nimis ægre dolere sacerdotes de mortuis prohibet lex, etc., *usque ad* ut possit exhortari, arguere, increpare.

Non polluent nomen, etc. (ID.) Quod est magnum in gentibus. Vos autem, dicit Malachias, *polluistis illud in eo quod dicitis : Mensa Domini deserta est* (*Malach.* I). In peccato enim sacrificii nomen Dei polluunt sacerdotes.

VERS. 7. — *Scortum,* etc. Sacerdos quilibet, nam de summo postea dicet, quod non nisi virginem ducat uxorem.

Quæ repudiata est, etc. Quia culpabilis invenitur, hanc non debet ducere sacerdos uxorem, nec prædicere ejus observantiam litteralem.

VERS. 8. — *Sint ergo sancti,* etc. Si sacerdotes datam jam sibi a Deo sanctificationem custodiunt, sanctificant ipsum Deum : qui cum in natura sanctus sit, a participibus gloriæ suæ voluit sanctificari.

VERS. 9. — *Sacerdotis filia,* etc. Grave est cujuslibet filiam fornicari, sed maxime sacerdotis, qui debet habere filios subditos in omni castitate.

Sacerdotis filia. Synagoga non solum uxor, sed et Dei filia appellatur ; sed utrumque depravans, aliena facta est. Unde : *Relinquetur filia Sion sicut umbraculum vineæ,* etc. (*Isa.* I). Et alibi : *Fornicata est mater eorum* (*Ose.* II) : quod igne sit exusta, incendii monstrant vestigia.

VERS. 10. — *Pontifex*, etc. Christus *magnus Dominus noster, et magna virtus ejus,* qui pro nobis factus est sacerdos et hostia.

Consecratæ sunt. Alii sacerdotes in sanguine vituli et arietis consecrabant, vel consummabant, scilicet, manus suas : ipse vero proprio sanguine, crucifixis manibus.

Vestimenta non scindet, etc. (ISICH.) Ex quo enim Verbum caro factum est, etc., *usque ad* hæc vere sancta sunt indumenta.

VERS. 11. — *Ad omnem mortuum,* etc. (ISICH.)
A LXX : *Animam mortuam. Anima quæ peccaverit ipsa morietur* (*Ezech.* XVIII; *Isa.* LIII). Hac morte maxime gentes perierunt, quæ nec legem nec doctrinam habuerunt; sed Christus peccata omnium tulit, et tamen impollutus mansit.

(AUG. *quæst.* 81 *in Lev.*) *Ad omnem mortuum,* etc. LXX : *Super omnem animam mortuam non introibit.* Quomodo dicat animam mortuam, etc., *usque ad* quod secundum non prohibuit.

VERS. 12. — (ID., *quæst.* 82.) *De sanctis non exibit.* Dum scilicet eorum funera celebrantur, de sanctis prohibitus est exire, etc., *usque ad* quod nonnullis diebus non imponebatur incensum.

Super patre. (ORIG., *hom.* 14 *in Lev.*) Omnis homo in patre et matre pollutus est, etc., *usque ad* vel
B cœlestis matris libertatem indigna peccati servitute maculant.

(AUG., *quæst.* 85 *in Levit.*) Quæri potest, etc., *usque ad* sicut de ipso Aaron Scriptura testatur.

Ego Dominus. (AUG. *quæst.* 84.) De Moyse etiam dictum est, etc., *usque ad* nec superflua judicata est visibilis sanctificatio, quia invisibilis præcessit.

VERS. 13. — *Virginem ducet uxorem.* (HIERON., *epist. ad Fabiolam.*) Vidua est cujus maritus, etc., *usque ad* unde : *Despondi enim vos uni viro virginem castam,* etc.

Nolo discipulam conjugemque pontificis quidquam habere veteris hominis. *Si consurreximus cum Christo, quæ sursum sunt sapiamus,* præteritorum obliti,
C futurorum avidi. Infelix Simon qui post baptismum de antiquo matrimonio cogitavit, nec ad virginalem venerat puritatem, Petri consortio indignus fuit.

VERS. 14.—*Viduam autem et repudiatam,*etc. (ORIG., *hom.* 12 *in Levit.*) Qui peccat, abjectus est; etiam si episcopus tacet, vel ignorantia, vel negligentia, non prodest hujusmodi gratia; animam abjectam Christus non ducit uxorem, nec pollutam, quæ scilicet tantum peccatum voluit et optavit, quia magnus pontifex omnino puram requirit animam, quam sibi jungat et unum spiritum efficiat. Qui peccat ad mortem, abjectus est; qui venialiter, pollutus est.

Sordidam, etc. Quæ vadit post amatores, scilicet dæmones, qui animam pulchram, id est, ad imaginem Dei factam, adulterare cupiunt.

D VERS. 17. — *Homo de semine.* (ISICH.) Hæc secundum litteram tantum, etc., *usque ad* valde per contumeliam refragatur.

VERS. 18. — *Si cæcus* (ISICH.) Lumen contemplationis ignorans, præsentis vitæ tenebris pressus, qui dum venturam lucem diligenter non conspicit, nescit quo porrigat operis gressum.

Si claudus. (ID.) Qui scilicet videt quo pergere debeat, sed infirmitate mentis non potest facere quod desiderat.

Si parvo, vel grandi, vel torto naso. (ID.) Parvo naso est, qui ad tenendum mensuram discretionis idoneus non est : naso enim odores fetoresque discernimus. Nasus grandis et tortus, est discretionis

immoderata subtilitas, quæ plus quam oportet vel decet excrescens, actionis confundit rectitudinem.

Vers. 19. — *Si fracto pede.* (Isich.) Qui viam Dei pergere non potest, et boni operis exsors est, non ut claudus, qui saltem cum infirmitate tenebat

Vers. 20. — *Si gibbus.* (Id.) Terrena sollicitudine pressus ad superna non respiciens, inferiora tantum inspiciens.

Si lippus. Lippus, cujus ingenium ad cognitionem veritatis emicat, sed operatio carnalis obscurat. In lippis enim pupillæ sanæ sunt, sed humore defluente palpebræ grossescunt, cujus crebra infusione acies etiam pupillæ vitiatur.

Si albuginem. (Id.) Albuginem habet qui veritatis lucem videre non sinitur, quia arrogantia sapientiæ vel justitiæ cæcatur. Pupilla enim nigra videt, alba non videt : quia sensus humanæ cogitationis si stultum se vel peccatorem intelligit, cognitionem intimæ claritatis apprehendit : si candorem justitiæ vel sapientiæ sibi attribuit, a superna cognitione se excludit.

Si jugem scabiem. (Id.) Cui scilicet petulantia carnis sine cessatione dominatur in mente. In scabie namque fervor viscerum ad cutem trahitur, in quo luxuria signatur, quia similiter cordis tentatio ad operationem prosilit.

Si impetiginem in corpore. (Greg. *Past.*, *part.* i, cap. 11.) Impetiginem habet in corpore, etc., *usque ad* quia per omnia vitia animum supplantat. *Radix enim omnium malorum est cupiditas* (*I Tim.* vi).

Vel herniosus. Alii, *ponderosus*, quia scilicet turpitudinem non exercet in opere, sed adhuc continua cogitatione gravatur in mente : qui totis cogitationibus ad lasciviam defluit, tanquam in corde gestans pondus turpitudinis.

Vers. 21. — *Omnis qui habuerit maculam* Quisquis cuilibet horum vitiorum subjicitur, panes Domino offerre prohibetur, ne aliena delicta diluere non valeat, quem adhuc propria delicta devastant. (Aug., *quæst.* 35 *in Lev.*) Ablata est omnis dubitatio, etc., *usque ad* a quo incensum necesse erat imponi.

Oportet sacerdotem esse animo et conversatione immaculatum, quem sicut Moses duodecim maculis juxta LXX mundum esse præcepit : sic Paulus duodecim conservare eum monuit dicens : *Non superbum, non iracundum, non vinolentum*, etc. (*I Tim.* ii.) Est enim Dei dispensator, qui subjectis debet virtutibus præcellere. Hoc quoque in Ecclesia fit si quis maculatus fuerit, et pœnitendo cessaverit, sanctis communicare non prohibetur : ministrare autem, vel ad velum accedere et ad altare non licet. Velum enim et altare corpus Christi est, unde Paulus : *Habemus altare de quo comedere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt* (*Hebr.* xiii). Et alibi : *Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam et viventem per velamen, id est carnem ejus* (*Hebr.* x).

Et contaminare non debet, etc. Inordinate agendo populum scandalizent, putantes superfluum esse Dei ministerium, et justitiam et judicium.

A Vers. 24. — *Locutus est Moyses*, etc. Moysi dignitatem commendat : aliis enim pauca, ipsi vero loquitur Deus omnia, quia justus est et imago Christi est. Nos quoque monet majoribus et perfectioribus attendere, qui continue fruuntur æterna visione.

CAPUT XXII.

Vers. 2. — *Quæ ipsi offerunt*, etc. Quæ obtulerunt scilicet sacerdotibus, per eos Domino offerenda. Nota sanctificationis genus quod fit voto et devotione offerentis ; sed utrum homines eodem modo seipsos sanctificare dicantur, cum in aliqua re seipsos voveant, observandum est.

Vers. 3. — *Omnis homo qui accesserit*, etc. Quasi, non solum a ministerio et mystico officio abstineat,
B sed nec tangat quæ oblata sunt, mundus enim ad munda debet accedere.

Vers. 4. — *Qui fuerit leprosus*, etc. Non sensibilem leprosum abominatur, qui invitus patitur, sed spiritualem : quod ibi exponit : *Qui tetigerit immundum super mortuo*, sive, juxta LXX : *Omnem immunditiam animæ*, id est peccatum.

Ex quo, etc. (Hieron., *epist. ad Fabiolam.*) Si quis sacerdotum semine fluxerit, *usque ad* nullius alterius more teneatur.

Vers. 9. — *Custodiant*, etc. Præcepta Domini custodientibus ea causa sunt justificationis et salutis ; transgredientibus vero, peccati et mortis, et præcipue in perceptione sanctorum. *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit*, etc.
C (*I Cor.* xi.)

Vers. 10. — *Inquilinus sacerdotis*, etc. (Isich.) Qui non pure nec diligenter in Ecclesia versatur, tanquam migraturus, scilicet gloriæ aut quæstus causa, tanquam mercenarius memoratur : qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ (*Joan.* x).

Vers. 12. — *Cuilibet ex populo nupta.* (Id.) Non sufficit in fide Christi nutriri : permanere et crescere in ea debemus ; nec alienigenarum cuilibet, id est alienæ a Deo doctrinæ, vel legi vel actioni commisceri : nec quia de patribus sumus fidelibus, ideo de sanctis præsumamus, sed ubi et ipsi fideles persistamus.

Vers. 14. — *Qui comederit de sanctificatis*, etc. (Isich.) Sancta sanctorum, etc., *usque ad* Unde Salomon : *Cum sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ posita sunt ante te* (*Prov.* xxiii).
D

Addet quintam, etc. LXX : *Super ipsum.* Quinta ergo non aliunde, sed de ipso et cum ipso, vel super ipsum addi jubetur : hic est sermo prolatus ab ipso Christo super Dominicum mysterium. Ipse nos ab ignorantia removet, nec carnale vel terrenum aliquis putet. Hic bene quinta dicitur, quia spiritus et sermo quem tradit quinque sensus nostros componit ; nec solum gustum producit ad mysterium, sed auditum et visum, tactumque et odoratum, ut nihil terrenum de his quæ superna sunt suspicemur.

Et dabit sacerdoti in sanctuarium. (Isich.) Sanctificationem mystici sacrificii, et a sensibilibus ad in-

telligibilia translationem vero sacerdoti oportet dari: A quia per ejus virtutem et sermonem sanctificata sunt quæ videntur, ut omnes excedant sensus.

Vers. 15. — *Filiorum Israel.* Fidelem populum significat, qui per hoc mysterium Deum videt: et quicunque Deo consecrat in Dominicum sacrificium, sancta sanctorum sunt, quia ex eis conficitur corpus Christi. Ipse enim est primitiæ nostræ conspersionis: ideo recte ex nostris subsistit primitiis.

Vers. 17. — *Locutus est Dominus*, etc. (Isich.) Non solum sacerdotes, etc., *usque ad* aliter enim non suscipietur.

Vers. 18. — *Homo de domo Israel*, etc. Ad litteram quoque, si offeras bovem vel ovem aut capram, aut aliquid hujusmodi, sacerdotibus primitias dando, vel pauperes pascendo, vel divina ædificia constituendo, vel aliquid quod pertineat ad ipsum Deum B faciendo (ideo enim holocaustum dicitur), impolluta sit hæc oblatio; non tamen pollutionem nominat, ut spiritualem intelligamus pollutionem quæ est ex rapina, injustitia, avaritia, et hujusmodi.

Vers. 21. — *Homo qui obtulerit*, etc. Præcepit oblationem populi mundam esse: adjungit quales ministri debeant esse et offerre.

Pacificorum, etc. Quæ valeant ad salutem et pacem: etsi non possit perfecte philosophari, sicut qui omnia reliquit, qui studet virginitati et hujusmodi. *Stella enim differt a stella in claritate* (*I Cor.* xv).

Vers. 22. — *Si cæcum fuerit*, etc. Qui Deum ignorat et ejus ministerium, nec aliis potest exponere; unde circa se et circa alios, et circa ministerium, C negligenter agit. Unde: *Videte quoniam omnes nescierunt, universi canes muti, non valentes latrare* (*Isa.* lvi).

Si fractum. Pede vel manu: cujus actio scilicet vel voluntas debilis est vel distorta, non est dignus salute et sacris altaribus.

Si cicatricem. Detractorem notat: pessimus enim hic moribus et asperrimum vulnus non facile mitigatur.

Si papulas. LXX: *linguam incisam*: qui scilicet propter sordidam vitam perdidit docendi fiduciam; unde David: *Peccatori dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* etc. (*Psal.* xlix.)

Scabiem vel impetiginem. Fornicator significatur, D qui maculat corpus suum. *Qui enim fornicatur, in corpus suum peccat* (*I Cor.* vi).

Non offeretis ea Domino. LXX: *Non offerent hæc Domino*: tales enim ministerio altaris non sunt offerendi. Sacrificium pacificorum non addit sicut superius, ut de ministris altaris hoc dici intelligamus qui holocaustum debent esse, et vitam perfectam et consummatam agere. *Aure et cauda amputatis*, etc. Aure amputatus est, qui inobediens est, qui verbis turpibus delectatur, bona aversatur.

Voluntarie, etc. Talis enim vel mandata operatur, et dicitur bos; vel simplex est, et ovis appellatur. Ideo non omnino adversamur, aut in parte inimici deputamus, sed docemus et exhortamur.

Vel tusis, etc. Qui illatis tentationibus cedit, et animæ fortitudinem perdit. Non enim oportet hæc pati, nec cedere hosti affligenti. Unde: *Utquid tristis incedo, dum affligit me inimicus* (*Psal.* xli)?

Ablatisque. Qui una actione prava quasi cultro seipsum abscindit a conjunctione Dei, privatus prole virtutis et signis virilitatis: alter enim est qui paulatim conteritur.

Vers. 27. — *Bos ovis et capra.* (Isich.) Mater omnium natura est, etc., *usque ad* unde Salomon: *Ante mortem non laudes hominem* (*Eccli.* xi).

Vers. 28. — *Non immolabuntur.* (Isich.) Legale pascha significat, quia hæc Moyses in die paschatis tradidit immolanda Judæis, dicens: *Immolabis pascha Domino Deo tuo; oves*, etc. (*Deut.* xvi): hoc pascha celebrare non possunt qui verum susceperunt.

Una die, etc. (Id.) Quia vetus pascha tempus suum habuit, etc., *usque ad*: In crastino Christum crucifixerunt.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. — *Hæ sunt feriæ Domini.* (Isich.) Si subtiliter attendas præsentia, etc., *usque ad* requiescit sabbato intelligibili.

Vers. 4. — *Hæ sunt ergo.* Non Domino, sicut aliæ omnes, sed Domini proprie, quibus hoste devicto genus humanum salvavit, et a captivitate reduxit (*Exod.* ii).

Vers. 5. — *Quartadecima die*, etc. (Isich.) Interrogemus Judæos, etc., *usque ad* in qua pascha nostrum immolatus est Christus, etc.

Phase Domini est. Quia passus est Dominus, non mox tempora finivit, sed reliquias novissimæ horæ et vespertinæ reliquit, ut in omnem terram exeat sonus eorum (*Psal.* xviii), scilicet apostolorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Ad vesperum quoque, vel in vespere medio, pascha proprium præveniens crucem suam celebravit, quia super mysticum, verum pascha discipulis tradidit. Nox ergo erat jam quando Judas, accepta buccella, ad prodendum exivit: sequenti die pascha complevit. Unde quinta decima die legislator hanc festivitatem constituit, et solemnitatem azymorum prædicavit.

Vers. 6. — *Septem diebus*, etc. Si vere pascha celebrare volumus, septem diebus, id est semper, ab omni malitia azymi esse debemus, et maxime a Judaico errore. Unde ait Apostolus: *Non in fermento veteri neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (*I Cor.* v).

Vers. 7. — *Omne opus*, etc. *Qui facit peccatum servus est peccati* (*Joan.* viii). Non debemus servire peccato, cum pascha celebramus, in quo a peccato nos liberavit Christus.

Servile, etc. Non permittit agere servilia, aliis diebus quibus nos prohibuit, unde subdit: sed offeretis sacrificium in igne Domino.

Vers. 8. — *Sacrificium*, etc. LXX: *holocaustomata*, ubi innuitur quod ab omnibus cessare jubet servilibus; præterea non solum primam, sed et septimam nominavit, ut totam comprehenderet vitam

humanam, quia initium, hæc finis, in quo omnia possunt comprehendi.

Vers. 11. — *Altero die*. Potuit dicere secunda azymorum: sed ne ad sequentem diem nostram duceret intentionem, scilicet in crastinum primæ, dixit, altera die significans resurrectionem quæ successit passioni, sicut dies diei.

Vers. 12. — *Atque in eodem die*. Resurrectionis, id est, elevationis manipuli, id est, quando resurrectionem celebramus, Dominici sacrificii oblivisci non debemus, ex quo oblatus est manipulus.

Vers. 13. — *Duæ decimæ*. Oportet enim perfectam humanitatem et perfectam divinitatem in unum convenire: in oleo, id est, per eam quam circa nos habuit misericordiam; sic enim sacrificium odor suavitatis Domino invenitur, si quæ de eo digna sunt intelligimus.

Liba quoque. Ecce intelligibilis oblatio Melchisedech, quæ in pane et vino perficitur (*Gen.* XIV); inde quarta pars hinc offertur, ut per quartam partem evangelica doctrina significetur; per libationem vero sermo Dominicus, quo ait: *Hic est sanguis meus, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* (*Matth.* XXVI).

Vers. 14. — *Panem*. Oblatio præsentium donorum, quæ est Christi mysterium, reconciliavit nos Deo, et cibum præparavit novum.

Polentam. LXX: χίδρα νέα, id est sata nova tosta non manducabitis, vel manibus contrita et emundata: sic enim χίδρα, chidra, alii interpretantur, quia Christi præcepta actionem et correctionem quærunt (*Matth.* XI).

Vers. 16. — *Quinquaginta dies, et sic*, etc. Hæc dies Dominica est, in qua Pentecostes festivitatem celebramus, quam Judæi nec secundum litteram, nec secundum spiritum celebrant, qui nec dies secundum legem numerant.

Offeretis novum sacrificium, novum non vetus, non sæculare. Adveniens siquidem Spiritus totam vitam humanam renovavit, quia Christi institutionem confirmavit, et vitæ confirmationem in illis perficit: unde, *De meo accipiet, et annuntiabit vobis* (*Joan.* XVI). Ideo non in alia die advenit, sed in qua resurrectio fuit, et oblatus manipulus intelligibilis, ut ostendat quia nova conversatio resurrectione Christi et adventu Spiritus sancti perfecta est.

Vers. 17. — *Habitaculis vestris*, etc. Quia est habitaculum præcipuum, de quo dicitur: *Beati qui habitant in domo tua, Domine* (*Psal.* LXXXIII). Et alibi: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem*, etc. (*Psal.* XXVI).

Panes primitiarum. Primus enim Dominus Evangelium cum lege perfecit et docuit. *Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: Ego autem dico vobis: Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio* (*Matth.* V): hinc enim legem conjunxit Evangelio. Hinc Lucas ait: *Quæ cœpit Jesus facere et docere*, etc. (*Act.* I).

De duabus decimis, etc. De doctrina scilicet, quæ perfectam divinitatem et perfectam humanitatem docet, nec aliter possunt coqui nisi per talem doctrinam.

Vers. 18. — *Septem agnos*. Pro septem donis Spiritus sancti, quæ vocat agnos, quia Spiritus sanctus unum est cum Christo, de quo scriptum est: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, ideo nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto* (*Joan.* I; *I Cor.* XII).

Et arietes duos. Quibus inimicus ventilatur. Hæc sunt superiora mandata, et virtutes, quas aliæ sequuntur ut oves, verbi gratia: *Vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus* (*Matth.* IX).

Cum libamentis, etc. Quæ sunt scientia et correctio; unde: *Deo autem gratias, qui odorem scientiæ suæ manifestat per nos, quia Christi bonus odor sumus*, etc. (*II Cor.* II).

Vers. 19. — *Duosque agnos*, etc. Mandata pacis et sanctimoniæ, unde: *Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam*, etc. (*Heb.* XII). Hæc quia apostolico sermone dicta sunt, præcipit offerri cum panibus primitiarum, qui doctrinam Christi significant. Unde in sequentibus: *Cumque elevaverit eos sacerdos cum panibus primitiarum* (*Joan.* X).

Vers. 20. — *Cedent in usum*, etc. In usum ejus sacerdotis, id est, Christi, qui est sacerdos noster et Dominus noster: ipsius sunt panes primitiarum et agni mandatorum, ipse in Paulo loquebatur, ipse omnia quæ dicta sunt obtulit; primus pacem discipulis annuntiavit, et sanctimoniam custodivit, sicut Sanctus sanctorum.

Vers. 21. — *Celeberrimum*. In quo gentium vocatio non modo prædicta est, sed impleta: quando Parti et Medi et Elamitæ, et cæteræ gentes audierunt apostolos loquentes variis linguis magnalia Dei (*Act.* II).

Vers. 22. — *Postquam*, etc. Eadem superius dixisse videtur, sed ibi: *Non complebitis missionem vestrum*; hic autem ait: *Non secabitis eam usque ad solum*, et differentiam innuit ipsa mutatio verborum.

Segetem terræ, etc. Conversationis, cujus messio post resurrectionem Christi, et adventum Spiritus sancti, non tamen omnem scientiam, quam in futuro sumus habituri, tradit verbum prædicationis. Sunt enim quæ nunc non possunt nobis revelari (*Matth.* VIII), unde in prædictis festivitatibus hanc legem interposuit.

Pauperibus et peregrinis. LXX: *pauperi et proselyto*, id est Christo, qui non habuit ubi caput reclinaret, et *in propria venit, et sui eum non receperunt*. Hic solos intelligit qui remanent; unde: *O altitudo sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* (*Rom.* XI.)

Vers. 24. — *Mense septimo prima die mensis*. Septenarius consummationem vel specialem vel generalem significat. Hinc Deus die septimo requievit (*Gen.* II); et sua requie nostram significavit; unde: *Qui ingressus est in illam requiem, requievit ab operi-*

bus suis, sicut Deus a suis (*Heb.* IV). Initium vero consummationis temporum, adventus Domini est, unde: *Filioli, novissima hora est* (*I Joan.* II). Hoc tempus appellat primam septimi mensis, sicut principium consummationis nobis etiam requies est, quos ab operibus malis cessare fecit, et a jugo gravi liberavit; unde: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis*, etc., *et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (*Matth.* XI).

Clangentibus tubis. Quia prædicat Salvatoris resurrectionem, quæ memoriale est generalis resurrectionis, quæ secundum Apostolum erit in voce archangeli, et in tuba Dei, etc.

VERS. 25.—*Omne opus servile non facietis in eo.* Quasi [sicut] non est opus servilia agendi: ante fecistis, *sed sicut exhibuistis membra vestra iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete servire justitiæ in sanctificationem* (*Rom.* VI): hoc est enim verum holocaustum.

VERS. 27. — *Decimo die*, etc. (ISICH.) Propitiationem et a peccatis liberationem acquiri in humilitate et afflictione animæ ex his intelligimus. Hanc debemus agere a vespere, id est a pœnitentia incipere quam fecit Christus initium prædicationis suæ (*Matth.* IV): pœnitentiæ superædificanda est vita bona et virtutibus consummata. Unde adjecit: *Et offeretis holocaustum Domino.*

VERS. 28. — *Dies propitiationis.* (ISICH.) Duo significat, quia in hoc tempore propitiationem suscipiemus, et ideo in illo ab omni malo abstinere debemus.

VERS. 31. — *Nihil ergo.* Semper a malis et superfluis significat esse cessandum. Unde et Dominus nec causam dicere concedit, nec cogitare quid comedatur, aut quid bibatur, aut induatur, verum enim et sabbatum sabbatorum annuntiavit.

VERS. 32. — *Affligetis.* Recapitulatio est humilitatis, quæ est fundamentum et basis virtutum. Unde Dominus ait: *Quicunque se humiliaverit sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum* (*Matth.* XVIII).

VERS. 34. — *A quintodecimo die.* (ISICH.) Hoc numero inchoatur festivitas, etc., *usque ad ædificatio non manufacta in cœlis habetur* (*II Cor.* V).

VERS. 36. — *Dies quoque.* (ID.) Nota eadem de primo et de octavo dici, quia scilicet resurrectionis dies secunda est, et initium futuri sæculi. Primus, in Christo est conversationis principium et futurorum exordium; octavus vero præsenti succedit sæculo, quod significat in septenario. Præterea sancti habent requiem et vitam futuram in hac vita. Unde apostolis dictum est: *Regnum Dei intra vos est*, etc.

Cœtus. LXX: egressus, quia hinc exitus, ibi habitatio, unde: *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (*Philipp.* I).

VERS. 37.— *Hæ sunt feriæ Domini*, etc. (ID.) Legislatori consonat Paulus, etc., *usque ad* vel in periculis, vel voluntarie promittimus.

VERS. 39. — *A quinto decimo*, etc. Quintusdecimus ex septem et octo compositus, Evangelicam prædi- A cationem significat, quæ consistit ex præsenti vita et futura, hanc componit, illam præparat.

Die primo et die octavo. (ID.) Qui est octavus, etc., *usque ad* quia fidelibus legem facientibus requies in futuro servatur.

VERS. 40. — *Die prima fructus.* (ID.) Fructus est Christus, etc., *usque ad* in tempore suo.

Spatulasque palmarum, etc. Juvenescentia justitiæ germina, quia *justus ut palma florebit;* quia vero de palma nihil respuitur, nec de his qui juste vivunt, addit, *et ramos ligni densarum frondium.*

Et ramos ligni. Omnes scilicet virtutum fructus, sed maxime misericordiam, quam oportet esse continuam et permanentem. Unde: *Oleum de capite tuo non deficiet* (*Eccle.* IX).

B *De torrente*, etc. De præsenti scilicet vita, quæ fluit tanquam torrens, tentationibus et tribulationibus ebulliens, unde: *De torrente in via bibet, propterea et exaltabit caput* (*Psal.* CIX), in cruce, scilicet, pendens.

CAPUT XXIV.

VERS. 2. — *Præcipe filiis Israel.* (ISICH.) Candelabrum evangelica vita, etc., *usque ad* ubi misericordes abscondunt thesauros.

VERS. 3. — *Usque in mane*, futuri sæculi: scilicet tunc enim non erit tempus orandi, vel eleemosynam dandi, unde: *Ne dicas amico tuo, Vade et revertere, et cras tibi dabo: nescitis enim quid pariat superventura dies* (*Prov.* III, XXVII).

VERS. 4. — *Super candelabrum*, etc. Christus, qui C est lumen verum *et illuminat omnem hominem venientem.* Et *peccatum non fecit, nec inventus est dolus*, etc. (*Isa.* LIII). Super hunc ardet lucerna, id est Spiritus sanctus, qui in igneis linguis super discipulos apparuit: huic purissimum oleum, id est mundam vitam debemus offerre, scientes quia non omnes possunt incendere illum (scilicet ignem), sed solus Christus et filii ejus, qui plenus Spiritu ait, *Spiritus Domini super me* (*Isa.* LXI). Qui etiam ait, *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* (*Luc.* XII.) Hunc insufflans, quasi incendens ait: *Accipe Spiritum sanctum*, etc. (*Joan.* XX). Hæc autem lucerna non accenditur, nisi per vitam et conversationem mundam, vel accensa cito exstinguitur, unde: *Spiritum nolite exstinguere*, etc. (*I Thes.* V).

D VERS. 5. — *Accipies quoque.* (BEDA, lib. I *de Tabernac.*, cap. 7, tom. II.) Duodecim panes in mensa tabernaculi, etc., *usque ad* ut per labores et opera bona vitæ temporalis ad eam properemus.

Coques ex ea duodecim. (ORIG., *hom.* 13 *in Exod.*) Sermo Domini panis est, sed multiformis, etc., *usque ad* panis super mensam ponitur mundam, scilicet super mentem sanctam et puram.

VERS. 10. — *Ecce autem*, etc. (ISICH.) Mulier Israelitis, etc., *usque ad* qui in Christo blasphematur.

Ecce autem. (ORIG., *hom.* 14 *in Lev.*) Duo litigant: unus ex integro Israelita, etc., *usque ad* interdum enim qui foras mittitur, intus est; et qui foras est, intus videtur retineri.

Vers. 12. — *Miseruntque eum*, etc. Moyses non A ex auctoritate sua sententiam profert contra blasphemantem, sed Dei præcepto reservans, mittit in carcerem : lex enim odit eum qui blasphemat, contra quem frequenter Trinitatem prædicat, sed non manifeste sicut Evangelium ; ideo illum ad judicium Evangelii reservavit. *Qui non credidit in Filium, jam judicatus est* (*Joan.* xxxi), et hujusmodi.

Vers. 15. — *Homo qui*, etc. Locutio est tanquam dicatur : homo ille aut ille, id est quicunque homo. Non sicut quidam putant, homo homo ita dici, tanquam laudabiliter, quasi homo ; sed homo homo, id est qualiscunque, velut etiam similis pecori, sed qui vere sit homo, quem sensum non esse verum, sed locutionis hoc esse Scripturarum aperte hic ostenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui lau- B datur.

Homo, etc. (Aug., *quæst.* 87 *in Lev.*) *Si maledixerit Deum suum, peccatum accipiet. Nominans autem nomen Domini morte moriatur ;* quasi aliud sit maledicere Deum suum, etc., *usque ad* notandum est locutionis genus.

(Isich.) LXX : *Homo homo*, etc., *usque ad* sicut filius Israelitidis nominavit et blasphemavit (*Josue* vii).

Vers. 17. — *Qui percusserit et occiderit hominem.* LXX : *Qui percusserit animam hominis*, etc., id est qui ad iniquitatem traxerit. Animam vero, animalem hominem intelligit, qui non percipit quæ sunt Spiritus Dei.

(Aug., *quæst.* 88 *in Lev.*) *Qui percusserit animam* C *hominis et mortuus fuerit*, etc. Non ait, etc., *usque ad* hoc est enim animam hominis esse percussam.

Vers. 20. — *Fracturam*, etc. LXX : *Contritionem pro contritione*, id est, si docendo, suadendo, scandalizando, aliquam virtutem proximi contriverit.

Dentem pro dente. Virtutem loquendi. Dentes enim pro verbis accipiuntur, unde : *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ*, etc. (*Psal.* lix). Et *pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores* (*Gen.* xlix). Clariora enim et apertiora sunt verba Evangelii lacte legis.

Vers. 21. — *Qui percusserit*, etc. Hæc secundum litteram Judæis erant necessaria, qui non poterant capere : *Si quis percusserit te in dexteram maxillam,* D *præbe illi et alteram* (*Matth.* v). Sed cum essent malevoli, mala inferre volebant, et non pati. Ideo metu alternæ pœnæ erant a scelere revocandi.

Vers. 23. — *Et eduxerunt*, etc. Experimento ipso legem confirmatam ostendit, ut et tu blasphemare timeres, et peccatum fugeres, quod non solum princeps, sed tota multitudo vindicat. Omnes enim communiter blasphemos debent punire, qui omnium auctori non metuerunt detrahere, et omnes ab eo separare.

CAPUT XXV.

Vers. 1, 2. — *Locutusque est Dominus*, etc. *Quando ingressi*, etc. (Isich.) Terra, conversatio bona, de qua dicitur : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram*, etc. (*Psal.* cxlii).

Vers. 3. — *Sex annis*, etc. Dum sumus in hac vita, et in visibili creatura sumus, quam significat senarius. Sex enim diebus creata sunt omnia quæ videntur : septimo autem anno sabbatum erit terræ Domini. Cum enim post præsens tempus sabbatum venerit, de quo Paulus ait : Relinquitur sabbatismus populo Dei, quem dies septima significat, in qua requievit Deus ab omnibus operibus suis, scilicet visibilibus (*Hebr.* iv), jam non erit operandi tempus.

Vers. 3. — *Seres agrum*, etc. Per agrum et vineam, cum illum seminari, et illam amputari prohibuit, omne genus agri intelligendum est : neque enim in oliveto vel quolibet alterius generis agro aliquid operandum est.

Vers. 5. — *Quæ sponte*, etc. Eorum scilicet quæ hic facimus, in futuro fructum manducabimus ; unde : *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es et bene tibi erit* (*Psal.* cxxvii).

Vers. 6. — *Sed erunt*, etc. Non prohibet Dominum vesci eis quæ sponte sunt, sed reponere in usum proprium.

Vers. 8. — *Numerabis quoque.* Interrogemus Judæos, si septimum diem (ut aiunt) legislator honoravit, et ab operibus vacare præcepit, quare quinquagesimum annum celebrari præcepit : septem enim hebdomadæ annos quadraginta novem faciunt. Non ergo quinquagesimo vacare oporteret, nisi mysterium lex significaret, quod Judæorum infirmitas non caperet. Duplex enim a Deo visibilium omnium significatur consummatio ; una cujusque singularis, altera omnium communis, quando tempus operandi non erit ; in superioribus primam, in his insinuat secundam.

Septem. In hebdomada dierum humanum sæculum dividitur. Cum igitur hic numerus multiplicatus in semetipso fuerit, et tota completa ætas sæculi, et tempus devolutum ad finem pervenerit, succedit quinquagesimus quasi quadragesimo nono anno, in quo erit resurrectio, unde subdit : *Et clangens buccina mense septimo*, etc. Unde Apostolus : *In tuba Dei descendent de cœlo, et mortui qui in Christo sunt resurgent incorrupti* (*Thes.* iv). Oportet enim suscitantem præcedere tubam : ideo in quadragesimo et nono anno, in quo communis est consummatio, tuba canere præcepit.

Vers. 9. — *Mense septimo.* Quia quasi septimo mense ætatis mundi Christus venit ; primus mensis, qui in paradiso fuit ; secundus usque ad diluvium ; tertius usque ad Abraham ; quartus usquequo descensum est in Ægyptum ; quintus usque ad transmigrationem, sextus usque ad adventum Christi ; septimus ipse adventus.

Vers. 10. — *Sanctificabisque annum.* Quasi in sanctimonia exspectetur et cogitetur, *pacem enim debemus sequi et sanctimoniam* (*Hebr.* xii), *sine qua* nemo videbit Deum.

Unusquisque. Patriarcharum et prophetarum est

quædam familia hospitalis, cui præest Abraham. Est et alia castitatis, cui præest Joseph. Est et alia mansuetudinis, cui præest Moyses (*Gen.* XVIII, XXXIX; *Num.* XII).

VERS. 14. — *Quando vendes*, etc. Quisque vendere potest vel emere. Unde Paulus : *Omnia vestra sumus sicut et vos nostra* (*I Cor.* III). Hoc secundum litteram moraliter informat, ut in contractibus proximis compatiamur, ne quis nimium molestus de pauperum necessitatibus negotietur, ne studeat possessiones aliorum acquirere, sed indigentibus commodare, et commodata paulatim de fructibus agrorum recipere.

Juxta numerum (ISICH.). Id est secundum virtutem cujusque. Anni enim ætatem significant, in qua manifestatur quid possit quisque secundum corpus.

VERS. 16. — *Quanto plures* (ID.). Id est, si potest multum operari, multum fructum exiget; si multum non potest, parum rependet; feret enim hic trigesimum, iste sexagesimum, ille centesimum fructum (*Matth.* XIII).

VERS. 18. — *Facite præcepta.* Ne quis audita moderatione vendendi et emendi segnior fieret, et condescensio ipsa noceret, caute adjungit : *Facite præcepta*, etc. Neminem siquidem vult vacare, sed secundum virtutem fructificare. Virtutem quoque conscientia cujusque examinat.

Et judicia, etc. (ID.) Non corrumpentes intentionem vel operationem eorum; velut si quis eleemosynam tribuit, non alii noceat ut alii prosit : præceptum enim quod eleemosynam fieri jussit, justam esse voluit.

Quod si dixeritis, etc. (ID.) Quia per duos annos terram vacare præceperat, ne conturbarentur tanquam solliciti quid comederent aut quid biberent, ait : *Dabo benedictionem meam*, etc. (*Matth.* VI). Et notandum quia cum Christus dicat : *Nolite cogitare de crastino*, lex jubet ne cogitent de tribus annis.

VERS. 21. — *Dabo benedictionem.* (ID.) Christum. Unde *benediximus vobis in nomine Domini*, id est, Christo, qui est nomen Patris. Qui Patrem nobis nominavit, et manifestavit; hic in sexto anno venit, id est, in perfectione, quam significat senarius; et ut hominem reformaret, quem formaverat die sexto, quod ibi sextus dies, hic sextus annus dicitur, quia inter formationem nostram et reformationem multa tempora defluxerunt.

VERS. 23. — *Terra quoque.* (AUG., *Quæst.* 90 *in Lev.*) Alii codices habent, etc., *usque ad* quisquis habet, uti debet.

VERS. 25. — *Si attenuatus.* (ISICH.) Quæ sit nostra substantia, etc., *usque ad* docet quomodo restituat.

Potest redimere. (ISICH.) Secundum illud, etc., *usque ad* ut quodammodo communis sit.

VERS. 28. — *Usque ad annum* Annus, quia omnes horas in se habet, et dies et menses, et circuitus omnes, perfectionem significat. Peccatum aut perfectum et diuturnum non nisi perfecta pœnitentia

A emendatur, in qua jejunium, oratio, cilicium, eleemosyna, et lacrymæ peraguntur : per hæc enim plena remissio acquiritur.

VERS. 29. — *Qui vendiderit domum.* (ID.) Non exprimitur venditor, nec proximus, nec propinquus dicitur. Non enim unus est, sed totus populus : nec de cognatione Judæorum, sed Sodomæ et Gomorrhæ.

Qui vendiderit domum, etc. In superiori capitulo spiritualem cujusque conversationem exposuit, hic generaliter de synagoga vel Ecclesia tractare intendit, quia Ecclesia gentium libertatem accipit, synagoga in perpetuum servit, exceptis Levitis, id est apostolis, et qui adhærent eis.

(ORIG., *hom.* 15 *in Lev.*) *Qui vendiderit domum*, etc. De Jacob scriptum est, etc., *usque ad* semper
B pœnitentiam recipiunt, et semper redimuntur.

VERS. 31. — *Agrorum jure.* (ISICH.) Quia in Evangelio proximi sunt, non legi. Ideo semper possunt redimi, et ex quo Christus venit usque ad secundum adventum per partes redimuntur.

LXX : *Ad agrum terræ æstimabuntur*, de quo scilicet dicitur : *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro*, id est Evangelio, in quo thesaurus est mysterium Christi.

VERS. 32. — *Ædes Levitarum.* (ORIG., *hom.* 15 *in Lev.*) Si sacerdotalis fuerit domus vel Levitica, etc., *usque ad* satisfactionem scilicet desiderii.

VERS. 34. — *Suburbana.* (ISICH.) Alii agri, id est conversationes virtutum, et doctrinæ. Hæ separatæ
C sunt a civitatibus eorum quæ per ipsos consistunt, et salvantur, et non venduntur, quia gratis accipiuntur, gratis dantur.

VERS. 35. — *Si attenuatus fuerit.* (ID.) Mirare legislatoris sapientiam et pietatem; in humilibus enim sublimia exponit, secundum litteram vero dat regulam pietatis.

Qui eduxi. Quasi dicat : Sicut de dominio Ægyptiorum vos liberavi, et abjectis peccatoribus in terram Chananæorum jam mandatam induxi, ita nolo vos sub dominio peccatorum teneri, neque peccatorum societatem amplecti, sed cum pœnitere voluerint, et cohabitatione et facultatis largitione sustentetis.

VERS. 39. — *Si paupertate.* Multa pietate littera
D plena est, sed spiritualis intellectus plenior.

VERS. 40. — *Sed quasi mercenarius.* Uterque subditus est, sed tamen hic liber est : sic qui per vos conversus est, subjectus quidem est, sed dignitate gratiæ divinæ frater est.

VERS. 43. — *Ne affligas*, etc., quia in quo judicas, judicaberis : et eadem mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis (*Matth.* XVII).

VERS. 44. — *Servus et ancilla.* (ISICH.) Ostendit quid distet inter eos, quos ex infidelibus Deo salvamus, quosque jam fideles, et nobis similes vocationis et conversationis dignitate pro tempore virtutibus attenuatos corrigimus : hi enim usque ad jubilæum apud nos operantur, illi autem servi sunt perpetui.

VERS. 45. — *Qui ex his.* (ISICH.) Judæorum cognati A hæretici, qui eadem nobiscum prædicant mysteria, quasi sint in terra nostra : sed non recte et perfecte credunt.

Hos habebitis. (ID.) Quos de gentibus aut de Judæis aut de hæreticis convertimus, quasi servos et ancillas in perpetuum acquirimus : quia pro eis doctrinæ pecuniam expendimus, et filiis nostris, id est discipulis docendos tradere possumus, sicut Paulus Tito Cretenses, Timotheo Ephesios docendos commisit.

VERS. 46. — *Fratres autem.* Quasi non eadem dignitate apud vos erunt, quos de impiis convertistis, et quos lapsos reparastis.

VERS. 47. — *Si invaluerit.* (ID.) Id est, si noviter fidei vestræ conjunctus, Gentilis, vel Judæus, vel hæreticus, virtutibus claruerit, ut possit arguere et ex- B hortari.

Si invaluerit, etc. Secundum litteram quantum diligat libertatem ostendit. Ideo enim Israelitam alienis non permittit servire, sed præcipit redimi.

Qui voluerit. Turpe est hominem in fide ab infantia nutritum, talium subire magisterium, qui repente magistri facti sunt, unde Hieronymus : Heri in foro, hodie in altari; heri socius histrionum, hodie consecrator virginum.

VERS. 49. — *Patruus*, etc. (ID.). Patrueles sunt, qui nos in fide genuerunt, fratres eorum consimiles prædicatores, filii fratrum discipuli consimilium.

Consanguineus. (ID.) Qui remotior patruo vel patrueli, sed propinquior affini. *Qui enim suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem abne-* C *gavit* (*I Tim.* v).

Affinis. (ID.) In cognatione fidei incarnationis Christi, qui de carne ejus et ossibus sumus.

Sin autem. (ID.) Pro libertate nostra et gloria Spiritus sanctus agit, et quemcunque servum peccati virtutibus redimi præcipit.

Et ipse. (ID.) Qui pauper factus est in peccato, cum prius virtute et doctrina dives esset, recte seipsum liberat dum exhortando, consulendo ad virtutem revocat.

VERS. 50. — *Supputatis.* (ID.) Id est tractando apud se qua virtute, etc., *usque ad* ideo Dominus ait illi : *Hodie salus huic domui facta est.*

VERS. 51. — *Reddet.* (ID.) Secundum ea quæ peccavit, oportet pretium reddere. Quod gula peccavit, D jejunium corrigat; quod garrulitas admisit, silentium deleat, et similiter contrariis curantur contraria.

CAPUT XXVI.

VERS. 1. — *Non facietis.* Cultum idolorum tam visibilium quam invisibilium prohibet.

Sculptile. (ISICH.) In ædificiis domorum et possessionibus agrorum aliquam vestri memoriam sculpere cupientes.

Nec insignem. (ID.) Cumulum auri et argenti aut pretiosorum lapidum in quibus seducuntur avari, sicut Gentiles in idolis.

VERS. 2. — *Custodite.* (ISICH.) Ab omni malo abstinendo, et omni bono vacando : hoc est enim verum sabbatum.

VERS. 3. — *Si in præceptis* Quid fieri, quid vitari deberet, prædixit. In fine quæ observantibus præmia, quæ prævaricantibus supplicia debeantur enumerat.

Si in præceptis. (ID.) Hæc ad litteram stare non possunt, etc., *usque ad* quæ in hoc capite significantur.

(ORIG., *hom.* 16 *in Lev.*) Si lex carnalis est, etc., *usque ad*, *Joannes venit in spiritu et in virtute Eliæ.*

Mandata mea. Quale est illud : *Qui sabbatum non custodit ab omni synagoga lapidetur*, et hujusmodi.

Dabo vobis pluvias, etc. Et dabo, *et* superfluum est, consuetudine locutionis nostræ, sed more scripturarum additum.

Temporibus. (ORIG.) Tempore opportuno, non ebrio, non in aliis occupato : prudenter ergo conjiciat doctor cui ministret pluviam, et tritici mensuram, et cui debet lac dare, non det escam

VERS. 4. — *Terra gignet.* LXX : *Ligna campi dabunt fructum suum.* (ID.) Motus animæ, qui altiores sunt motibus terræ, id est, carnis nostræ, quorum fructus sunt charitas, justitia, mansuetudo et similia.

Pomis arbores. (ORIG.) *Non potest arbor*, etc., *usque ad* de qua dicitur : *Lignum vitæ est his qui apprehenderunt eam.*

VERS. 5. — *Apprehendet messium tritura.* (ORIG.) Anima quæ germinat ex verbo Dei, etc., *usque ad* cum conservis in tempore dispensandum remaneat.

Apprehendet. Panis enim cor hominis confirmat, vinum lætificat (*Psal.* CIII). Quæ de continentia, de observantiis et de custodiis mandatorum dicuntur, frumentum videntur, ex quo conficitur panis qui corda confortat. Ea vero quæ ad scientiam pertineat et occultorum exploratione lætificant mentem, vino et vindemiæ comparantur. Cor enim lætatur cum obscura [occulta] explanantur.

Vindemiam. Fructum animæ. Vindemia enim arbor est. Hæc autem simul habere, id est corpore et anima fructificare, magnæ benedictionis est.

(ISICH.) Congregans enim anima virtutes suas mox desiderat alias. Unde : *Quæ retro sunt obliviscens, ad priora me extendo* (*Philip.* III).

Vindemia. (ORIG.) Quasi dicamus, etc., *usque ad* ut de spiritu metamus vitam æternam.

Panem vestrum. Scilicet qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo; non qui plus abundat malis quam bonis.

Absque pavore. Si corpus stabile fuerit, et anima fructificaverit, securi erimus in terra nostra, *quia caro non concupiscet adversus spiritum* (*Galat.* V).

VERS. 6. — *Et gladius non.* (ISICH.) Quia pax erit in finibus vestris; modo ex concupiscentiis sunt bella et lites.

VERS. 7. — *Inimicos.* (ID.) Occisi jejunio, oratione, et similibus; unde : *Hoc genus non ejicitur nisi cum oratione et jejunio* (*Matth.* XVII).

Corruent. LXX : *In conspectu vestro morte vestra,*

scilicet mortificatis membris vestris, quæ sunt super terram, id est, fornicatione, immunditia, et hujusmodi (*Col.* III).

VERS. 8. — *Persequentur.* (ORIG.) Sicut quinarius sapientes indicat et insipientes, etc., *usque ad* ne credentes decipiant.

(ISICH.) LXX, etc., *usque ad* persequi potest et vincere.

Et centum. Qui non tantum subtilem scientiam, sed et vitam perfectam habent, qui spiritualiter deculpantur, et ideo centum dicuntur, scilicet qui centenos afferunt fructus.

VERS. 9. — *Respiciam.* Cujus respectus, salus. Respexit Dominus Petrum, et flevit amare. Si sol segetem non respiciat, manet infructuosa. Segetem cordis nostri respicit Deus, et radiis verbi sui nos illuminat, auget et multiplicat ut magni efficiamur; sicut magnus factus est Isaac, et magnus Moses, et magnus Joannes.

Crescere. In operibus bonis, ut parva magna. Unde: *Quod uni ex minimis meis fecistis*, etc. (*Matth.* XXV.)

Multiplicabimini. Ut pauca fiant magna vel multa. Unde: *Si quod est aliud mandatum in hoc verbo restauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum* (*Rom.* XIII).

VERS. 10. — *Comedetis.* (ORIG.) Vetus lex et prophetæ, etc., *usque ad* et induimus novum.

VERS. 11. — *Ponam.* Si prædicta habemus, abjecto veteri homine innovatum est cor nostrum: *Venit ad nos Deus et habitat in nobis* (*Col.* III).

Non abjiciet, etc. (ORIG.) Audeo et dico quia anima Dei Christus est, sicut et verbum Dei sapientia Dei et virtus Dei (*I Cor.* I). Tale est ergo ac si dicat: non abjiciet vos Filius meus.

Anima. (AUG., *quæst.* 93 *in Lev.*) Animam suam Deus vocat, etc., *usque ad* qui dicunt animam non habuisse Jesum.

VERS. 12. — *Ambulabo.* (ISICH.) Homo factus. Unde: *Hic est Deus noster, et non reputabitur alius ad eum; post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est* (*Baruc.* III).

VERS. 14. — *Quod si.* (ISICH.) Obedientium bona præcedenti capitulo expressit: quæ autem sint prævaricatorum mala, præsenti capitulo ostendit, quorum quædam ad litteram Judæi passi sunt: omnia vero secundum spiritum.

VERS. 16. — *In egestate.* (ID.) Verbi Dei. Unde: *Durus est hic sermo, quis potest eum audire?* (*Joan.* VI.) Quia intellectum legis transgrediebantur, ut evangelicum testamentum irritum facerent, obscure loquebatur eis, ne intelligerent.

VERS. 17. — *Fugietis, nemine.* (ID.) Quia gentiles non persequentur ad expellendum, sed festinantes salutem eorum, secundum illud: *Sequor autem, si quomodo comprehendam* (*Philip.* III).

Sin autem. (ID.) Hujusmodi distinctionibus frequenter utitur, etc., *usque ad* plenam et integram vindictam significat.

VERS. 18. — *Addam correptionem.* LXX: *Et apponam castigare vos septies*, etc. Etiam hic superfluum est. Septies autem pro omni numero est accipiendum.

VERS. 19. — *Et conteram superbiam duritiæ vestræ.* Quia dicitis: *Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam* (*Joan.* III): ideo gentibus servietis.

VERS. 25. — *Gladium*, spiritus, quod est verbum Dei, quod per prædicatores Judæos convincit, ne Vetus Testamentum habere cum Evangelio contradicant.

In urbes mittam. Prophetas in quibus fideles munitiones et salutem inveniunt, inimici fugientes capiuntur, illic moriuntur apertis de Christo prophetis resistere non valentes.

VERS. 26. — *Ita ut decem*, etc. (ISICH.) Panem doctrinæ non habent, etc., *usque ad* ideo non satiantur qui his panibus nutriuntur.

VERS. 27. — *Sin autem*, etc. (ID.) Non solum legislator est Moyses, etc., *usque ad* et auctorem legis blasphemaverunt.

VERS. 29. — *Carnes filiorum.* Id est discipulos, quos vobis assumitis in filios, ad eamdem doctrinam verbis validis, et animam corrumpentibus inducatis.

VERS. 30. — *Cadetis inter ruinas.* Cadit enim populus cum Pharisæis spiritualiter cadentibus, quos quasi idola admirabatur populus traditionibus eorum intentus.

VERS. 31. — *Urbes vestras.* Ad litteram vel libros prophetarum, in quibus sanctitatis fructum non inveniunt.

VERS. 34. — *Tunc placebunt terræ sabbata*, id est requies, scilicet vobis feriantibus et a lege remotis, cum in lege et prophetis voluntatem vestram non inveniatis.

VERS. 36. — *Terrebit eos.* Sicut folium fructum, sic littera abscondit spiritum: aufer folium, accipe fructum.

Sonitus folii volantis. Hyperbole: quia etiam levissima quæque formidabunt.

Cadent nullo persequente. Non enim persequimur eos, sed sequimur ut revocemus.

VERS. 37. — *Corruent.* Disputantibus nobis cum eis, diversa proferunt testimonia alternatim: sed alternis conturbabuntur verbis, alter alterum conturbat dum subvenire videtur.

VERS. 41. — *incircumcisa mens eorum.* Quia incircumcisi corde, vitiorum polluti præputio, *non enim quæ in carne est circumcisio* (*Rom.* II).

Tunc orabunt pro impietatibus suis. LXX: *Peccata sua placita habebunt*, pœnas scilicet quas pro peccatis patientur.

VERS. 42. — *Quod pepigi cum Jacob.* (ISICH.) Nota quod temporis et generis ordinem mutavit, etc., *usque ad* conjunguntur vero tanquam cognata et convenientia.

Terræ quoque memor ero. (ISICH.) Scripturæ scilicet, quam mandabo ejectis Judæis, qui eam præva-

ricati sunt vel prævaricabantur, et prave interpretabantur.

VERS. 44. — *Attamen etiam cum essent in terra hostili.* Bene in fine capituli blanditur, et quos minis terruerat promissis consolatur.

Non penitus. Cæcitas ex parte contingit in Israel, donec plenitudo gentium subintraret; et cætera (*I Tim.* II).

Nec sic despexi. Qui salutem omnium volo : ideo post tantas iniquitates, etiam Judæorum reliquias salvo.

VERS. 45. — *Hæc sunt.* (ISICH.) Usque ad certum tempus, etc., *usque ad* non solvendo, sed implendo.

In monte Sinaï. Non in Sion. Unde : *Videbitur Deus deorum in Sion* (*Psal.* LXXXIII). Et alibi : *Ex Sion species decoris ejus. Deus manifeste veniet* (*Psal.* XLIX). Et in Malachia : *Subito veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis* (*Malac.* III).

CAPUT XXVII.

VERS. 2. — *Homo qui.* (ISICH.) Plena sunt hæc verba prudentia : quæ oporteat agi, vel minime, superius præcepit; nunc vel ex toto, vel ex parte agentium dignitatem exponit, quid perfecta vita, quid mediocris, quid incipiens cognitionis Dei habeat differentias quoque ætatum describit.

Animam. (ISICH.) Aquila et Theodotio, *admirabile.* Symmachus, *si se separaverit.* LXX : *honorem animæ suæ.*

A vigesimo. (ID.) Quando pubes, fortis, etc., *usque ad* de qua dicitur : *Estote perfecti sicut et Pater vester perfectus est* (*Matth.* V).

Siclos. (ISICH.) Vel didrachmas, sexagenarium fructum, etc., *usque ad* unde : *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum* (*I Tim.* V).

VERS. 5. — *A quinto.* (ID.) Qui sensatus est, et proficere incœpit, sed conversatione jejunii non potest ornari.

Usque. (ID.) Qui proficere cœpit sensibus quinque : provectus enim hic est ad virtutem, et perfectionem. Viginti enim annorum fortes sunt atque valentes.

Masculus dabit viginti siclos. (ID.) Vel didrachmas, id est quadraginta drachmas; id est obolos quadringentos. Quadragenarius vero jejunii et orationum proventum significat. Tot enim diebus jejunavit Moses (*Exod.* XXXIV), et Elias (*III Reg.* XIX), et ipse Christus, et post a diabolo est tentatus (*Matth.* IV).

VERS. 7. — *Femina decem.* (ID.) Vel didrachmas, id est viginti drachmas vel ducentos obolos, custodiam scilicet decem mandatorum, quæ duplicantur secundum litteram et spiritum, in quibus non est præceptum jejunium, quia provectos decet needum perfectos.

Ab uno. Unius mensis est, qui nunc in fide genitus est, quibus dicitur : *Quasi modo geniti infantes rationabiles sine dolo, lac concupiscite,* etc. (*I Petr.* II).

Quinque. Vel didrachmæ, scilicet ut masculus duplices sensus habeat, et quæ sensibiliter audit, intelligibiliter suscipiat. Sic enim ad perfectionem ducitur, propter quod centum obolorum est pretium ejus : centenarius autem perfectus est.

Pro femina. (ID.) Pro femina tres didrachmæ, etc., *usque ad* quasi jam participes evangelicæ conversationis.

Sexagenarius. Qui excellentiam conversationis promisit, sicut virginitatem, vel mundi abrenuntiationem, sed infirmatus est.

Dabit quindecim. Vel didrachmas, quæ sunt triginta drachmæ. Tres enim fructus bona terra reddidit (*Matth.* XIII) : centenarium, id est virginem esse vel mundo abrenuntiare; sexagenarium, scilicet continentiam; tricenarium, id est casti conjugii conversationem.

VERS. 8. — *Si pauper.* Qui multum peccavit, ideo interpretatus est Aquila, si *excessit.*

Stabit. Si enim quemlibet nobis subditum Dei servitio obtulerimus, in ministerium nostrum recipere non debemus, promittentes pro eo vel meliorem, vel minus bonum.

Quantum ille æstimaverit. Id est quantum viderit eum posse satisfactionis imponet : sed si locuples est, ut distribuat pecuniam, si sanus jejunet, oret, laboret.

VERS. 9. — *Animal.* Quia differentias oblationum quæ ex nobis ipsis sunt et gradus exposuit : jam eorum quæ nobis tanquam pecora subditi sunt, quando sit oblatio sancta exponit.

Sanctum erit. Secundum legem immaculatum et mundum : veluti si filium, discipulum, servum, vel quemlibet nobis subditum Deo obtulerimus.

VERS. 10. — *Quod.* Ut sit duplex oblatio, et inimicus erubescat, qui oblationem mutare suggerebat.

VERS. 11. — *Animal immundum.* (ISICH.) Quæ non simul, etc., *usque ad* ut possit Domino offerri.

Sciendum est quod aliud est sanctificari, aliud est sanctum esse, aliud Deo offerri, aliud Dei esse. Quod enim sanctificatur et offertur sanctum incipit esse, quod non erat, et paulatim augmentatur. Quod sanctum est et Dei est, non eget augmento, quia perfectum est. Bonum est ergo aliorum doctrina et auxilio sanctificari, sed melius est talem esse, qui seipsum, et alios possit sanctificare, quod paucorum est. Sanctificat ergo domum Domino, qui familiam suam, et cognationem tam sensibilem quam intelligibilem pure, et sancte vult conversari, ut sit Ecclesia Dei. Si autem per se non est idoneus hoc facere, sacerdos debet considerare utrum bona an mala sit. Ex diversis enim constat personis, et secundum quod possunt, debet injungere eis.

VERS. 13. — *Quintam partem.* Mentem, scilicet, quæ regit quinque sensus, sine qua virgines fatuæ ad nuptias non suscipiuntur (*Matth.* XXV).

VERS. 14. — *Homo si voverit.* (ISICH.) In sequentibus dicit : Omne quod Domino consecratur, sive

homo, sive animal, sive ager, redimi non poterit; hic autem domum et agrum redimi præcipit. Sed forsan hoc secundum diversas intentiones offerentium decernit, tanquam ibi non habeat voluntatem ulterius habendi, quod penitus consecravit.

VERS. 15. — *Sin autem ille*, etc. (ISICH.) Redimere, est per doctrinam et formulam vitæ familiam liberare, et quidquid sanctimoniæ obviat diluere. Adjiciet vero admonitioni et ædificationi sacerdotis intelligentiam, et frequentem commemorationem.

VERS. 16. — *Quod si agrum*. Id est, Scripturam divinam, cujus vitis Christus, Pater agricola (*Joan.* XIV). In hoc absconditur thesaurus, id est, salutaris prædicatio: in hoc diversa est cujusque possessio, modus scilicet sciendi, quem sibi quisque obtinere potuit.

Si triginta modiis, etc. (ID.) In triginta modiis hordei Vetus Testamentum. In quinquaginta siclis vel didrachmis juxta LXX spiritualem et perfectam doctrinam intellige. Sed quando hæc regula, vel perfecte danda, vel minuenda sit, per sequentia intellige: *Si statim ab anno incipientis jubilæi*, etc.

VERS. 17. — *Si statim ab anno*. (ID.) Id est, si gratiæ viam, etc., *usque ad* offerens sacerdoti, ab ipso possidebitur.

VERS. 19. — *Addet quintam partem*. Doctrinæ sacerdotis proprium intellectum: doctrina enim et instructione sacerdotis prius gubernamur, sed postea proficere, et intellectum nostrum adjicere debemus.

VERS. 20. — *Sin autem*, etc. (ID.) Ille consecrat agrum et redimit agrum, etc., *usque ad* ejus enim lucrum est qui continue gubernat.

VERS. 22. — *Et non de possessione*. Quia neque de custodia majorum suorum, neque ipsius emptoris fuerat

VERS. 23. *Supputabit sacerdos*. Recte sacerdos cum eo qui fratrem ad pœnitentiam monuit, veram redemptionem supputat, qualiter scilicet pœnitere debeat. Ille enim districte ejus actionem et conversationem novit, qui correxit: hic autem ut sacerdos perfectam redemptionem.

Juxta annorum numerum. Ex his scilicet quæ de pœnitentia prædicat Scriptura: ipsa enim æstimatio est jubilæi vel remissionis.

Et dabit ille qui voverat eum Domino. Non dicit dabunt, sed dabit. Etsi enim communi consilio sacerdotis et ejus qui ad pœnitentiam monuit, æstimationis definitio datur, ille tamen offeret eum qui ad pœnitendum excitavit: huic enim obediet, qui et ipse pœnitenti obligatur, ut quod cœpit perficiat.

VERS. 24. — *In jubilæo autem revertetur ad priorem Dominum*, etc. Quia non statim, cum pœnitentia datur, vel definitur, penitus mundatur, sed ea peracta; ideo recte ait: *In jubilæo autem*, etc., peracta enim pœnitentia et remissione suscepta, conversationis suæ agrum suscipiet.

VERS. 25. — *Omnis æstimatio siclo sanctuarii pondera*. Ut omnis definitio sanctis fiat ponderibus, id est de sacra Scriptura venientibus, exteriora enim

A pondera, ut philosophorum, vel hæreticorum, quibus veritates et perfectiones hominum pensant, nec sancta, nec justa sunt.

Siclus viginti. Id est decem mandata secundum litteram et secundum spiritum intellecta. Quicunque autem aut legem aut Evangelium renuit, non habet didrachma, nec ejus pondera sunt sancta.

VERS. 26. — *Primogenita quæ*. (ISICH.) Primogenita tanquam pecora nostra, sunt qui nobis obediunt, filii, servi, et discipuli. Sed horum primogenita sunt, qui sic obediunt, ut aliis præbeant exemplum et magisterium, de quibus alibi dicitur: *Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur* (*Lucæ* II). Aperit enim vulvam generandorum filiorum, qui secundum Deum incipit obedire. Unde

B Paulus de Timotheo ait: *Qui est filius meus dilectus in Domino, ipse vos commonefaciet vias meas*, etc. (*I Cor.* IV).

Nemo sanctificare poterit et vovere. Non quia sanctificatione indigna sunt, sed quia sancta sunt, nec egent sanctificari, ut filius, qui sic patrem et matrem honorat, ut etiam exemplum aliis fiat, tanquam Deo offerens honorem, qui hoc præcepit (*Exod.* XX). Servus quoque qui etiam dominis carnalibus in simplicitate cordis non ad oculum servit, ipsi Deo servitutem impendit (*Eph.* VI).

VERS. 27. — *Quod si immundum*. (ISICH.) Peccator, qui nec legem sicut oportet meditatur, nec distinguere conatur. Quicunque ergo vehementer obediens est patri, domino aut magistro: nec tamen legem

C meditatur aut distinguit, primogenitus quidem in pecoribus est, sed immundus est.

Et addet quintam partem pretii. Doctrinam ei cum intellectu offerens, et sapienter regens. Insensati enim patris, domini aut magistri est, obedientiam, eos, qui ad se pertinent, subditos non docere, et eorum vitam ut operentur secundum legem non disponere. Addat igitur subjectioni et doctrinæ intellectum: ipse enim solus in præsenti mundus est. Ideo ait: *Addet quintam partem pretii*. Habet enim obedientia pretium: ideo non dixit: æstimabit eum sacerdos, sicut supra.

VERS. 28. — *Omne quod Domino consecratur, sive homo*. (ISICH.) Aliud est anathematizare, etc., *usque*

D *ad* id est, conversatio nostræ sortis.

Quidquid semel fuerit consecratum. (ID.) Jure belli acquisitum non potest aliquis inimicum exspoliare, etc., *usque ad* nec augmentum, nec profectum suscipiunt.

VERS. 30. — *Domini*. (ID.) Ejus scilicet qui mandata legis operatur, etc., *usque ad* quia quam retributionem exspectare debeat nescit.

VERS. 31. — *Si quis*. (ID.) Secundum litteram multa obscura et insolubilia legislator interposuit, etc., *usque ad* et poma arborum secundum tempus suum.

VERS. 32. — *Sub pastoris virga*. (ID.) Virga crucis, etc., *usque ad* et ab illo solo, qui sanctos discernit, cognoscuntur.

VERS. 33. — *Non eligetur nec*, etc. Quia nullus est qui respui possit, et quod magis eligendum sit, non est vestræ discretionis.

Si quis mutaverit, etc. (ISICH.) Paulus et Barnabas aliquando dissenserunt, etc., *usque ad* scribens ad Timotheum ait : *Assumens Marcum, deduc tecum : est enim mihi utilis in ministerium* (*II Tim.* IV).

Sanctificabitur Domino, etc. (ID.) Cum omnium cursus divinus sit, et altus, et supernæ conversationi proximus, frustra conatis hunc subducere, A illum inducere, et Deo quasi meliorem consecrare.

VERS. 34. — *Hæc sunt præcepta quæ mandavit*, etc. (ID.) Discipuli nostri quando sunt perfecti, nihil nostri egent magisterii : ideo ait immundorum primogenita esse redimenda, mundorum vero nequaquam, sed nec Domino consecrata, nec ea quæ novissime sunt dicta : perfecta enim demonstrata sunt, quia intentionem divinam cœlestemque gerunt.

LIBER NUMERI.

Hebraice VAIEDABBER (וידבר), *id est* : ET LOCUTUS EST.

PRÆFATIO.

Liber iste, et ordine historiæ et mysterio, quarto loco ponitur in lege. Ordine historiæ, quia in Levitico, qui tertius est, agitur de utensilibus tabernaculi, et de ordine Levitarum et sacrificii : hic autem de dedicatione tabernaculi agitur, quid scilicet de Levitis, quid de utensilibus tabernaculi portare debeant : mysterio hoc ostenditur. Excubare circa tabernaculum depositum, ut dicitur, ternis tribubus in singulis quartis : per quod signantur duodecim apostoli per quadripertitum orbem fidem sanctæ Trinitatis docuisse. Sed etiam inter figuras quadratura nihil firmius est, quaternarii quoque operis perfectio commendatur. Quarto die facta sunt luminaria (*Gen.* I), quarta ætas sub David fuit robustissima, quarta etiam ætas hominis fortissima, quatuor tantum recepti sunt qui scripserunt Evangelia. Inter dona Spiritus sancti fortitudo, et inter pœnitentiales psalmos, *Miserere mei, Deus*, quartus est, in quo de humilitate (per quam sumus fortes) agitur. Inter nomina Domini quartum est, fortis, præcedunt admirabilis, consiliarius, Deus; sequitur Pater futuri sæculi, princeps pacis (*Isa.* IX), et similia. In hoc quoque libro eorum qui numerantur fortitudo ostenditur, dum hi qui ætate et virtute bello sunt apti, numerari jubentur.

Dicitur liber Numeri, quia in eo numerantur Israelitæ; tum inde, tum quia mansiones a Ramesse usque ad Jordanem. Sed *quia omnia in figura contingebant illis* (*I Cor.* X), et lex erat umbra futurorum, ita legenda est historia ut non amittatur allegoria. Numerati sunt Israelitæ soli, non proselyti et alienigenæ qui erant inter illos : non tamen omnes, quia nec pueri nec feminæ, sed tantum viri qui apti bello erant. Etenim alieni a Deo, gentilium spurcitia; vel crudelitate Judaica, vel etiam Christiani puerilem levitatem vel mollitiem femineam habentes, inter filios Dei non numerantur. Non sunt numerati in Ægypto : sed postquam transierunt mare Rubrum, post columnam ignis in mansione juxta montem Sina : quia manentes in tenebris peccatorum non sunt Dei, sed mundati baptismo et armati manus im-

B positione. Mansiones merito duodecim computantur, a prima quæ fuit in Ramesse usque ad Jordanem, ut per hoc signetur nos per tot gradus virtutum ascendere in cœlum, quot generationibus Christus ab Abraham descendit ad Mariam.

Intentio Moysi in hoc opere est Christianum populum et ejus profectum, et ascensum a terra in cœlum per Israel, et per duodecim mansiones designare. Per Israel enim Christi populum, per progressus mansionum profectus virtutum significatur.

Ordo libri talis est : primo duces populi, et populum circa tabernaculum numeratos per quadrum collocat. Levitas, a numero exceptos, ad ministerium tabernaculi destinat : deinde tabernaculum dedicatur, et modus oblationum, et catalogus mansionum
C computatur. Deinde prophetia Balaam a rege Balac ad maledicendum populum Dei inducitur. In fine sex civitates ordinantur, tres ultra, tres citra Jordanem, ad quas confugeret qui nolens sanguinem proximi effunderet. Levitæ inter tabernaculum et cæteros filios Israel excubantes, divisi per Amramitas ab oriente, per Caathitas ab austro, Gersonitas ab occidente, et Meraritas ab aquilone, significant prælatos Ecclesiæ, qui sunt medii inter ministros tabernaculi, quibus in temporalibus provident : et inter laicos, quibus in spiritualibus præsunt. Amramitæ, id est, Moses et Aaron et horum filii, inspiciunt et involvunt tabernaculi secretiora; introducentes Caathitas, dant eis propriis humeris portanda involuta, ut videntes non moriantur. Non sunt enim propalanda
D Ecclesiæ mysteria, nisi summatibus viris, id est, Mosi et Aaron, quia infirmi inde scandalizantur. Unde et liber Evangelii presbytero et diacono portatur apertus, aliis vero clausus. Gersonitæ autem et Meraritæ, qui sunt indigniores Caathitis, non propriis humeris, sed bobus et plaustris sua portant onera. Quia qui vult venire post me, me sequatur, quasi per mortem (*Luc.* IX). Et quanto magis quis vult, tanto major persecutio.

Benedicetis filiis Israel et dicetis, etc. Ab hoc loco sumpta est benedictio quam facit episcopus. Duo digiti qui elevantur juncti legem significant et sacer-

dotium, quæ per Mosen et Aaron intelliguntur. Tres versus qui sequuntur continent illam trinam petitionem quæ fit in verbis episcopi. Petitur gratia Spiritus sancti, vera salus, pax æterna. Deinde sequitur distinctio personarum semper his verbis : *Quod ipse præstare dignetur qui cum Patre et Spiritu sancto vivit*, etc. In tabernaculi dedicatione oblata sunt munera a primatibus in usum ejusdem et sustentationem Levitarum, quod hodie fit cum dedicatur ecclesia aliqua. Sicut et laicorum consuetudine, mulieri cum desponsatur viro, multa dona offeruntur : et Dominus filiis Israel in Ægypto, die quo educeret, concessit argentea vasa. Et post mare Rubrum non duxit eos statim recta via contra hostes, ne territi retro abirent, sed per circuitum; deinde præcepit *ne temporis re. p. t.* Caute omnia provisa. Introeuntibus enim in Ecclesiam primo decor ejus ostendendus est, ut appetatur; non miseria, ut timeatur.

(Orig., *hom.* I *in Num.*) Divinis numeris non omnes digni sunt, etc., *usque ad* capillos capitis appellavit.

(Id.) Illud quoque consideremus, etc., *usque ad* et tunc ad numerum jussu Dei populus adducitur.

Vide ergo quanta tibi transeunda, quanta toleranda, quot profectibus, quot tentationibus, quot præliis scilicet pugnandum, quot vincendum, ut pertineas ad divinum numerum, et inter sanctas tribus numereris, et possis visitari, et per Dei sacerdotes Aaron et Mosen numerorum censibus ascribi. Suscipienda est tibi primo lex Dei, lex Spiritus ejus, offerenda sacrificia, explendæ purificationes, peragenda omnia quæ spiritus docet.

(Orig., *ibid.*) Ratio quoque tribuum, distinctio ordinum, societas familiarum, etc., *usque ad* et erunt hujusmodi ordines in resurrectione mortuorum, qui in hoc libro figurantur.

Illud quoque, quod quadam connexione tribuum castrorum positio et metationis ordo describitur, significat aliquem statum in resurrectione mortuorum. Quod tres ad orientem collocantur, tres ad occidentem, tres ad meridiem, et tres ultimæ ad aquilonem, qui durus dicitur ventus (*Eccli.* XLIII); quod etiam tribus Juda, quæ regalis est (*Eccli.* XLIV), ad orientem statuitur, ex qua Dominus ortus est, non puto otiosum : quod et Issachar huic jungitur et Zabulon, et quod in quatuor partes trinus iste numerus ordinatur. Quæ quamvis positionum suarum diversas habeant qualitates, omnes tamen intra Trinitatis numerum continentur : et quod per totas has quatuor partes in unum numerum colligitur, eadem Trinitas semper, quia scilicet sub uno nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti censentur omnes qui, ex quatuor partibus orbis venientes, invocant nomen Domini, recumbentes cum Abraham, Isaac et Jacob in regno Dei (*Matth.* VIII). Hæc generaliter diximus, volentes hujus libri continentiam mysticam breviter comprehendere : et suscepta occasione unusquisque in reliquis similem, aut si cui plus Deus revelat, superiorem prosequatur imaginem. Ego enim vere me imparem judico ad enarranda mysteria libri Numerorum, multo autem inferiorem ad illa quæ concludit Deuteronomii volumen.

(Rab. *in Num.*) Numerorum libri multiplici mysteriorum obscuritate involutum Patres ostendunt. Ibi enim numerus filiorum Israel mystice describitur, et singularum tribuum castra circa tabernaculum testimonii ad formam ecclesiæ locantur. Ibi Levitarum in ministerium distributio, et oblatio principum secundum convenientiam sacramentorum. Tandem omnium mansionum ab Ægypto usque ad terram promissionis catalogus numeratur, ut monstretur qualiter de Ægypto spiritali egressi, per mare Rubrum et eremum præsentis sæculi properemus ad promissam patriam in cœlis.

(Id.) Juxta finem Exodi scriptum est, etc., *usque ad* quia legem dat ad instructionem credentium, id est spiritualium Israelitarum.

(Isid. *in Num.*, tom. V.) Liber Numeri appellatur, etc., *usque ad* quæ pleno gurgite fluens spiritus sancti gratia redundavit.

(Id.) Prima mansio est, etc., *usque ad* et baculos in manibus tenentes.

(Id.) Secunda mansio, etc., *usque ad* et ad sanctam terram viventium accelerandum.

(Id.) Tertia mansio, etc., *usque ad* ut ducibus ad terram promissionis perveniamus.

(Id.) Quarta mansio, etc., *usque ad* Mariam præcinentem in tympanis.

(Id.) Quinta est, etc., *usque ad* iterum suavitas compensetur.

(Id.) Sexta est mansio, etc., *usque ad* duces ovium, doctores gentium.

(Id.) Septima mansio est, etc., *usque ad* et præterita discrimina poni ante oculos.

(Id.) Octava, etc., *usque ad* grande odium mereamur inimici.

(Id.) Nona, etc., *usque ad* incipimus in sacramenta pulsare.

(Id.) Decima, etc., *usque ad* angelorum panis manducatur.

(Id.) Undecima, etc., *usque ad* Cæteræ in suis locis convenientius exponentur.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 3. — *Omnium virorum.* (Orig., *hom.* I *in Num.*) Alias LXX : *Omnis qui procedit in virtute Israel*, etc. Qui ergo procedit, etc., *usque ad* per fidem evangelicam et apostolicam traditur.

Vers. 4. — *Principes tribuum*, etc. (Aug., *quæst.* I *in Num.*) Quid est quod singulos de singulis tribubus eligi jubet principes, etc., *usque ad* ut vocentur χιλίαρχοι.

Vers. 5. — *De tribu Ruben.* (Rab. *in Num.*, tom. II.) Moraliter Ruben primogenitus Israelis, etc., *usque ad* cor unum et anima una.

(Rab., *ibid.*) Princeps tribus Ruben eos generaliter significat, etc., *usque ad* continentium, virginum, et utriusque sexus curam gerens.

VERS. 6. — *De tribu Simeon.* (RAB.) Simeon generaliter omnes obedientes, etc., *usque ad* dicentes : *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cœlis* (*Psal.* CXXII).

VERS. 7. — *De tribu Juda.* (ID.) Possunt significari in Juda omnes qui recte invocant nomen Domini, nec sensu nec verbo dissentientes a norma fidei : quorum merito Naasson princeps est, qui scilicet non solum alios prædicando instruit, sed etiam virulenta vitiorum jacula corpus suum castigando in semetipso interficit, secundum illud : *Castigo corpus meum et in servitutem redigo*, etc. (*I Cor.* IX).

Allegorice, Juda, de quo reges, qui interpretatur *confessio* vel *laudatio*, hic populum significat Ecclesiæ, cujus caput est leo de tribu Juda, id est, Christus. Vere enim fidei laudatio vel confessio, id est, recta prædicatio, tantum in Ecclesia est. Naasson ergo, id est *serpentinus*, vel *augurium*, filius Aminadab, scilicet *spontanei populi*, Salvator intelligitur de patriarchis, Deo devotis famulis, genitus, qui per mortem suam destruxit diabolum. In serpente enim, unde primum mortis causa, id est peccatum, processit, mors figuratur. Unde : *Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, sic exaltari oportet filium hominis*, etc. (*Joan.* III).

VERS. 8. — *De tribu Issachar.* (ID.) Issachar monachos non incongrue exprimit, qui, omnibus mundi negotiis spretis, dono Dei, id est Spiritu sancto protegente, præmium æternum districta vita, voluptate mortificata, quærunt, et pompam mundi calcantes, humilia amplectentes, soli Deo placere cupiunt.

Nathanael filius Suar. Qui pie exercent se ut mercedem in cœlis accipiant, eorum princeps est Nathanael, id est *Deus meus* vel *donum Dei*, *Filius Suar*, id est pusilli Christi, scilicet qui inter homines pusillus apparuit : ipse enim dux et ipse merces.

VERS. 9. — *De tribu Zabulon.* (ID.) Zabulon patientes figurat, etc., *usque ad* contra hæreticos scilicet et schismaticos.

VERS. 10. — *Joseph.* Idem Joseph, pater duarum tribuum, Christum significat, Patrem populorum duorum et lapidem angularem. Ephraim minor, Manasse primogenito prælatus, gentilem populum Judaico prælatum. Unde : *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel* (*Matth.* VIII).

Elisama. Elisama Christum significat, de quo dicitur : *Factus est obediens Patri usque ad mortem*, etc. (*Philip.* II). Qui de se ait : *Quæ audivi ab eo hæc loquor in mundo* (*Joan.* VIII). Hic est filius Ammiud, id est *populi inclyti*, de stirpe scilicet regum, patriarcharum et prophetarum.

(RAB.) Elisama princeps in tribu Ephraim, significat eos qui attente verbum Dei audiunt corde bono et optimo, et fructum afferunt in patientia.

Manasses, etc. *Obliviosus*, ea scilicet *quæ retro sunt obliviscens et in anteriora se extendens : ut accipiat coronam vitæ, quam retribuet Deus diligentibus se* (*Philip.* III ; *Jac.* I).

Gamaliel. Gamaliel, *reddidit mihi Deus*, filius Phadassur, id est *redemptionis validæ*, princeps est in tribu Manasse, qui interpretatur *oblitus*, vel *obliviosus* : cum Christus (quem ad vocandum populum Judaicum Pater in mundum misit) in regno suo gentem obliviosam invenit. Oblitus est enim Israel creatoris sui. Non tamen omnes perierunt, sed cum *plenitudo gentium intraverit, omnis Israel salvus fiet* (*Rom.* XI).

VERS. 11. — *De tribu Benjamin.* Benjamin Jerusalem significat, quæ est in tribu sua : cujus populus, secundum prophetiam Rachel, Bennoni, id est *filius doloris* fuit, quia gravi dolore matrem affecit. Sanguinem enim prophetarum fudit, et in Christi necem conspirans ait : *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* (*Matth.* XXVII). In credentibus vero, juxta patris prophetiam, *filius dextræ*. Benjamin quoque gentilem populum potest significare, qui filius doloris fuit Christianos persequendo. Filius etiam dextræ potest dici, quia in judicio ad dexteram Dei erit, vel quia dextera, id est bona opera, facit. Hujus populi Abidan, id est *pater meus*, judex, filius Gedeonis, qui interpretatur *tentatio iniquitatis* vel *humilitatis*; princeps est : quia Christus (quem humilem Judæus sprevit et diabolus inique tentavit) caput est credentium, et judex venturus vivorum et mortuorum. Moraliter, Benjamin, *filius dextræ*, significat eos qui fortiter pugnant contra inimicos, et fortiter premunt tentationis stimulos, nec femineum aliquid vel molle in se dominari permittunt.

VERS. 12. — *De tribu Dan.* Dan *judicium*, vel *judicans*. Hi sunt qui omnia discrete agunt, qui Abiezer, id est *fratrem adjutorem*, sibi principem constituunt : quia secundum Patrum regulam omnia faciunt, vel omnia bona sua Deo tribuunt.

(RAB., *ubi supra.*) Dan, etc., *usque ad* ad societatem spiritalis gratiæ hortantur.

VERS. 13. — *De tribu Aser.* (ID.) Aser, etc., *usque ad* retribuetur enim eis in resurrectione justorum.

VERS. 14. — *De tribu Gad.* (ID.) Allegorice, etc., *usque ad* unde : *Gallus succinctus lumbos et aries, nec est rex qui resistat ei* (*Prov.* XXX).

VERS. 15. — *De tribu Nephthali.* Nephthali, etc., *usque ad* unde : *Jam non dicam vos servos, sed amicos*, etc. (*Joan.* XV).

VERS. 16. — *Per cognationes.* (AUG., *quæst.* 2 in *Num.*) Merito quæritur quare, etc., *usque ad* et novum quatuor Evangeliis.

VERS. 18. — *A vicesimo.* (ISID.) A vicesimo anno numerantur, qui ad bellum eliguntur, quia ab hac ætate contra unumquemque vitiorum bella nascuntur. Ideoque ad pugnam eliguntur, ut pugnent contra libidinem, ne luxuria superentur.

VERS. 37. — *Triginta quinque millia.* Boni conjugati, quia ad significandum tricenarium index et pollex blando osculo continguntur. Unde aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud vero centesimum.

VERS. 39. — *Septingenti.* Spiritalibus donis provecti, et ad dexteram Dei locandi. Centenarius enim

numerus primus in dexteram computatur, pollice et indice in coronam flexis; unde : *Jam dextera computat annos.*

(Rab. *in Num.*, tom. II.) In tribu Levi, etc., *usque ad* quasi humeris laboris et patientiæ Ecclesiam portant.

Vers. 51. — *Cumque proficiscendum*, etc. Id est, sermone et exemplo disponent, quomodo quisque humiliatus in profectu virtutum gradiatur.

Quisquis externorum, etc. (Aug., *quæst.* 3.) *Alienigena qui accesserit, moriatur.* Hic alienigena intelligendus est etiam de illis filiis Israel, etc., *usque ad* ut allophyli appellentur quasi aliarum tribuum homines.

Allegorice. Qui ad sacrum ministerium indignus accedit, pœnam præsumptionis non evadit : *Nemo enim debet sibi sumere honorem, nisi qui vocatur a Deo, tanquam Aaron* (*Hebr.* v). Unde Ozias, qui sacerdotium usurpavit, lepra percussus est.

Vers. 52. — *Unusquisque per turmas*, etc. (Orig., *hom.* 2 *in Num.*) Unusquisque secundum signa sua, etc., *usque ad* si nihil inquietum, nihil inordinatum, nihil inhonestum inveniatur in nobis.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Locutusque est Dominus.* (Orig., *hom.* 2 *in Num.*) *Homo secundum ordinem suum*, etc., *usque ad* et nihil secundum ordinem gerere.

(Id.) Unusquisque nostrum, etc., *usque ad* ne propter eum nomen Dei blasphemetur.

(Id.) *Secundum sua signa*, etc. Quibus scilicet cujusque proprietas designatur, etc., *usque ad* quanto magis reliqui homines propria signa in motibus animorum et animæ virtutibus gerunt?

Vers. 2. — *Per gyrum tabernaculi*, etc. (Rab. *in Num.*) Circa tabernaculum, etc., *usque ad* quorum precibus et doctrina munitur Ecclesia.

Vers. 9. — *Universi qui in castris Judæ.* His tribubus Judas præsidet, scilicet regalis tribus, de qua ortus est Christus, humani generis rex et salvator.

Vers. 10. — *Meridianam plagam erit princeps.* Hæc significat antiquam Dei plebem, quæ lucem Evangelii, vel legis suscipiens, amore Conditoris fervebat.

Vers. 17. — *Levabitur autem tabernaculum testimonii*, etc. Tabernaculi erectio vel depositio Ecclesiæ situm significat, quæ in credentibus erigitur, in negantibus deponitur, in quibusdam ordinibus sacris sublimatur, in aliis judicio sacerdotum excommunicatione humiliatur.

Ad occidentalem plagam erunt, etc. (Rab. *in Num.*, tom. II.) Dicamus adhuc aliquid quod adjuvet lectorem, etc., *usque ad* ut secure possint divinum implere officium.

Vers. 18. — *Occidentalem.* Hæc plaga utrumque parietem tabernaculi in se recipiens, in se jungendo consummat, et consummationem Ecclesiæ in fine mundi significat, quando in fructu bonorum operum

A probabuntur electi, in oblivionem mortis tradentur impii, ad dexteram Dei locabuntur justi.

Vers. 25. — *Ad aquilonis partem castrametati sunt filii Dan.* Hæc plaga significat multitudinem gentium usque ad Christum frigore infidelitatis torpentem, sed repulsis Judæis judicio Dei in Ecclesia dilatata æternam beatitudinem exspectat.

CAPUT III.

Vers. 3. — *Sacerdotum qui uncti sunt*, etc. (Rab. *in Num.*, tom. II.) Quatuor fili Aaron, etc., *usque ad* igne divinæ ultionis consumuntur.

Vers. 6. — *Applica tribum.* (Aug., *quæst.* 4 *in Num.*) *Accipe tribum Levi*, etc., *usque ad* in aliis circumquaque castris filiorum Israel.

B Vers. 10. — *Externus.* (Id.) *Alienigena qui tetigerit, morietur.* Quærendum quomodo dixerit, etc., *usque ad* hinc enim loquebatur.

Vers. 12. — *Ego tuli Levitas.* (Id., *quæst.* 6.) Quid est quod Levitas, etc., *usque ad* nec pro his computari posteros Levitarum vel pecorum eorum.

(Orig. *hom.* 3 *in Num.*) *Ego assumpsi Levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito*, etc. Levitæ assumuntur pro primogenitis, etc., *usque ad* ut sit plus pro primogenito assumi, quam primogenitum nasci.

LXX : *Ex medio filiorum Israel*, etc. Tertius est Levi inter filios Israel, de quo ergo medio assumuntur Levitæ? Invenio Sunamitem fiducialiter regi Israel respondentem: *In medio populi mei ego habito*
C (*IV Reg.* iv). Et de Christo Joannem dicentem : *Medius vestrum stat, quem vos nescitis.* Puto ergo eum qui nunquam declinaverit ad dexteram vel ad sinistram, dici posse medium stare, *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (*Isa.* liii). Et quia semper stat, medius stare dicitur. Qui vero imitator ejus est, sicut Sunamitis, stare quidem non dicitur, quia aliquando aut ad dexteram inclinatur, aut ad sinistram, *Nemo enim mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus* (*Job* xv) : habitare tamen dicitur in medio populi. Levitæ ergo assumuntur de medio filiorum Israel. Levitæ enim sunt, qui non cognoverunt dexteram et sinistram suam, sed sequentes Mosen, id est, legem Dei, non pepercerunt patri vel matri. Et tu ergo si, veniente tentatione et
D ira peccati, nec inclineris ad dexteram vel ad sinistram, non prævariceris legem Dei, sed stes medius fixus et stabilis, nec curves genua tua peccato, nec pecudis caput, scilicet, stultitiæ sequaris imaginem : assumeris de medio filiorum Israel, et in primitivorum numero collocaberis.

Aperit. Non quicunque aperuit vulvam, primatu dignus est, unde : *Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero, locuti sunt falsa* (*Psal.* lvii). Quomodo enim quis errare potuit a via Dei, statim ut de ventre matris exivit? Aut quomodo potuit falsa loqui nuper editus puer? Necessarium est ergo ventrem et vulvam talem requirere cui possit convenire, *Alienati sunt peccatores a vulva*, etc. Et illa erit

vulva, quam aperit omnis primitivus qui sanctificatur Domino. Aperuit Dominus vulvam Liæ quæ erat clausa, et peperit patriarchas; similiter et Rachel ut pareret etiam ipsa cujus visus erat perspicax et decorus aspectus (*Gen.* XXIX, XXX). In multis vero Scripturæ locis invenies aperiri vulvas, quarum si singulas pro locis consideres, invenies quomodo errant peccatores a vulva, et alii aperientes vulvam sanctificantur in ordine primitivorum.

Ex quo. (ORIG.) Quia non prius sanctificati sunt primogeniti Israel, etc., *usque ad* et in primitivorum ordine collocaret.

VERS. 15. — *Numera filios Levi.* (ID.) Recenseamus attentius, etc., *usque ad* excubiisque perpetuis divina ministeria celebrant.

VERS. 17. — *Levi per nomina sua.* Levi additus vel assumptus. Hic est ordo doctorum, qui per gratiam Dei de mundo electus ad servitium divinum cœtibus angelorum unitur. Unde: *Ego vos elegi de mundo* (*Joan.* XV). Et alibi: *Sed sunt sicut angeli Dei in cœlo* (*Matth.* XXII).

Gerson et Caath et Merari. Tres filii Levi significant prædicatores sanctæ Trinitatis, confessione insignes, fide, spe et charitate mirabiles. Nec huic expositioni eorum nominum interpretatio aliquo modo repugnat, sed valde concordat. Interpretatur enim Gerson advena, Caath patientia, vel molares dentes. Merari amara, vel amaritudo; minister enim Dei advenam se et peregrinum in mundo cognoscit, et patiens est. Verbum Dei dente discretionis molit, secundum auditorum capacitates; et sæculum sibi amarum ostendens, alios a voluptatibus revocat. Hi ab uno mense numerantur, quia initium vitæ Deo debent consecrare, ne post multa scelera promoti faciant blasphemare nomen Dei, unde: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse*, etc. (*I Tim.* III.)

VERS. 23. — *Hi post tabernaculum metabuntur.* Filiorum Levi ordo conveniens ostenditur, ubi scilicet qui primi sunt in ordine, orientis plagam observent Moyses et Aaron cum filiis suis habentes custodiam sanctuarii in medio filiorum Israel. Caathitæ, unde Moyses et Aaron orti sunt, meridianam plagam obtineant, sub cura Eleazari sacerdotis, qui major est filiis Aaron. Post hos Gersonitæ ad occidentalem plagam sub cura Eliasaph. Novissimi Meraritæ ad septentrionalem plagam, sub custodia Ithamar filii Aaron minoris. In his vero moraliter exprimitur quod ministri ecclesiæ debent diligenter ordinem suum servare, nec majora appetere quam proprius locus exposcit.

VERS. 24. — *Ad occidentem sub principe Eliasaph filio Lael.* Ubi dies clauditur, astra occidunt. In his significatur, quod ministri tabernaculi debent concupiscentiam fugere, carnalia desideria Dei adjutorio mortificare, diem ultimum et finem laboris exspectare ut mortui mundo et viventes Deo dicere possint illud: *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (*Gal.* VI).

A VERS. 29. — *Ad meridianam.* Hæc significat post lucem scientiæ perceptam, prædicatorem verbum patientiæ et solatii debere cum discretione proximis impendere. Sub Eleazaro, id est Dei adjutorio, secundum illud: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam.*

VERS. 35. — *In plaga.* Extremi Meraritæ sub Ithamar (qui interpretatur amarus, vel ubi palma) plagam aquilonis sortiti sunt, ubi glacialis horror perdurat. In quo monentur Ecclesiæ ministri, ne securitate torpeant; quia licet per januam fidei jam in Ecclesiam intraverint, lumen scientiæ perceperint, desideria carnis mortificaverint, nondum tamen ad perfectam suavitatem, id est, ad æternam beatitudinem, pervenerunt. Restat aliquid amarum;
B cum illo certandum est, qui ad aquilonem dirigit solium suum, cujus duritiam molliri impossibile est; unde: *Cor ejus indurabitur quasi lapis*, etc. (*Isa.* XIV; *Job* XLI). Cum autem superabitur, adepta palma exsultandum est et lætandum.

VERS. 38. — *Ad orientalem plagam.* Orientalis plaga ortum fidei significat, ubi Moyses, qui interpretatur assumptus de aqua, et Aaron mons fortitudinis, cum filiis suis castrametantur. Qui enim in Ecclesia præsunt, quibus claves regni cœlestis commissæ sunt (*Matth.* VI), debent introitus ordinem cognoscere, et aliis prædicare. Quia oportet quemque in lucem fidei per portam confessionis ad aquam baptismi intrare, ut de aqua assumptus sit filius adoptionis; et robore constantiæ gignens filios boni
C operis, introitum fidei, per quem in Ecclesiam ingressus est, diligenter custodiat, ne otiosus et inutilis abjiciatur.

VERS. 39. — *Viginti duo millia.* Apte numero viginti duorum Levitæ intitulantur. Hoc enim numero comprehenduntur Hebræa elementa: et, secundum quosdam, libri Veteris Testamenti. Ministri Dei hac præscriptione monentur, secundum legem Dei vivere et docere, nec ullo modo excedere.

(ORIG., *hom.* 4 *in Num.*) Multæ sunt numerorum differentiæ, etc., *usque ad* etiam mysterium humanæ generationis exponitur.

VERS. 47. — *Quinque siclos.* Mystice, quisquis initium conversationis et voluntatis vult Deo consecrare, quinque sensus corporis debet diligenter cu-
D stodire, ne per lasciviam in errorem aut immunda desideria defluat. Sed juxta siclum sanctuarii, qui est oboli 20, id est secundum decalogi doctrinam, quæ in duobus præceptis charitatis consistit, omnia opera sua referat in domum summi sacerdotis et filiorum ejus.

CAPUT IV.

VERS. 2. — *Tolle summam.* (ORIG.) Cum in tres ordines dividantur filii Levi, etc., *usque ad* et purioribus sensibus et liberis a sæcularibus indicamus.

(ID.) Alia littera, etc., *usque ad* ut faciat opera in tabernaculo testimonii.

VERS. 3. — *In taber.* (ID.) Tabernaculum testimonii, etc., *usque ad* non ab Israelitis sed a Levitis.

Involventque eo arcam. Ne forte aliqui videant nudam et moriantur. Exterminatur enim qui ineffabilia sacramenta contingit, nisi meritis et scientia in sacerdotii gradum promotus fuerit.

(ORIG., *hom.* 4 *in Num.*) Septem quædam species numerantur, etc., *usque ad* alii autem hæc operta videant, imo velata in humeris portent.

VERS. 6. — *Et operient.* Filii Aaron sacerdotes, quibus omnia nuda et aperta videre concessum est.

VERS. 7. — *Panes semper.* (AUG., *quæst.* 7 *in Num.*) *Et panes qui semper super eam erunt.* Non utique iidem semper, sed similes eorum, quia illi auferebantur, et recentes quotidie ponebantur, dum tamen sine panibus mensa non relinqueretur. Ideo dixit, qui semper super eam erunt, id est, quia semper panes, non quia illi semper.

VERS. 11. — *Nec non et altare.* Alia littera : *et super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum : et adoperient illud operimento pelliceo ianthino.* Posset ista locutio videri, quam velut absurdam et non integram Latini interpretes transferre voluerunt, id est super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, tanquam debuerit dici, et altare aureum adoperient vestimento hyacinthino; non adoperient vestimentum hyacinthinum. Hoc videtur significare quod ipsum vestimentum hyacinthinum aliunde adoperiretur. Sed mihi videtur non tam genus locutionis esse, quam subobscurus sensus; hoc enim intelligi potest : super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, ut ipsum vestimentum hyacinthinum alia re operiendum præceperit, quod vestimentum jam super altare esset, ac si breviter utrumque complecteretur, ut vestimento hyacinthino altare operiendum, et vestimentum hyacinthinum alio tegmine operiendum. Subjunxit denique unde operiri vellet vestimentum hyacinthinum, cum adjecit : et adoperient illud operimento pelliceo ianthino.

VERS. 15. — *Tunc intrabunt filii Caath.* (ORIG., *hom.* 4.) Qui licet non sint sacerdotes, etc., *usque ad* cujus hæreditatem præstabit nobis Dominus noster Jesus Christus.

VERS. 18. — *Nolite perdere.* (ORIG.) *Nolite exterminare plebem Caath,* etc. Intellige prius collocationem tabernaculi, etc., *usque ad* humeri autem opera significant.

VERS. 20. — *Alii nulla,* etc. (ORIG.) In Ecclesiasticis quoque observationibus, etc., *usque ad* et in opus proferri ratio poposcerit.

VERS. 23. — *A triginta.* Tricenarius, qui denario ter multiplicato componitur, integritatem fidei et perfectionem operis significat, sine quibus nemo accedere debet ad divina ministeria. Joseph tricenarius Ægypti suscepit gubernacula (*Gen.* XI), et David regnum, quod septuagenarius, id est, perpetua quiete dignus complevit (*III Reg.* II). Et Ezechiel prophetiæ dona promeruit (*Ezech.* I). Et quia per fidem adversa debent longanimiter ferri, et præmia sublimiter sperari arcæ vel templi altitudo, et ta- A bernaculi longitudo triginta cubitis mensurantur.

Quinquaginta, etc. (ORIG.) In hoc quoque libro de hostium spoliis, etc., *usque ad* et tradere filiis Caath portanda humeris, et manibus vehenda.

Omnes qui ingrediuntur, etc. (ORIG., *hom.* 5 *in Num.*) Dicitur de Levitis, etc., *usque ad* qui omni ex parte multiplicatis et purificatis sensibus invenitur perfectus.

VERS. 35. — *Ad annum quinquagesimum.* (ORIG.) Quinquagesimus autem annus remissionem et indulgentiam significat, etc., *usque ad* si addatur unius decadæ consummatio, fiunt quingenti.

CAPUT V.

VERS. 2. — *Omnem leprosum.* Leprosi sunt hæretici variis errorum maculis polluti, non habentes B uniformem colorem doctrinæ vel fidei : nec abscondunt imperitiam, sed ostendunt. Nulla vero falsa doctrina est quæ non aliqua vera aliquando admisceat. Vera ergo falsis permista in aliqua disputatione vel narratione cujuslibet, tanquam in unius corporis colore apparentia, significant lepram, tanquam veris falsisque colorum locis, humana corpora variantem.

VERS 6. — *Vir sive mulier.* (RAB. *in Num.*) Hoc capitulo admonemur, ut si quid per negligentiam delinquimus, per confessionem et pœnitentiam diluamus et damnum restituamus. Si autem proximo damnum intulimus, coram illo pœniteamus, et damnum restituamus. Si vero non superest, confitendo, pœnitendo et eleemosynas largiendo, Domino satis- C faciamus.

(AUG., etc., *quæst.* 9 *in Num.*) Alia littera *usque ad* quæ per delictum ablata est.

VERS. 7. — *Reddent ipsum.* (AUG., *quæst.* 10 *in Num.*) Quæritur quomodo in Exodo legitur, etc., *usque ad* quo furem comprehensum vel convictum plecti oporteret.

VERS. 8. — *Excepto ariete.* Arietis oblatio Christi passionem significat, in qua maxime confidimus, quia sine eo nihil possumus. Ipse est sacerdos qui nos Patri per oblationem carnis suæ reconciliat (*Job* XV) : ideo illi munera nostra offerimus, quo intercedente veniam mereamur.

VERS. 9. *Ad sacerdotem.* Christum scilicet, cui dicitur : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordi-* D *nem Melchisedech* (*Psal.* CIX). Ejus scilicet judicio cuncta reservans, ne forte judicet rem incertam, unde : *Nolite ante tempus judicare quoadusque veniat Dominus,* etc.

(RAB. *in Num.*) Farina hordeacea scientiam veteris legis significat, etc., *usque ad* damnanda aut liberanda reservatur.

VERS. 15. — *Non fundet.* Non decet oleo adulationis vel indiscretæ misericordiæ, nec thure superfluæ laudis vel inordinatæ orationis, impœnitentes liniri, sed zelo justitiæ secundum præceptum Domini vitium instanter et ordinate persequi.

VERS. 17. — *Aquam sanctam.* (ID.) Huic aquæ miscet sacerdos pauxillum terræ de pavimento ta-

bernaculi, cum Christi decreto, commemoratio patriarcharum, prophetarum et apostolorum intromissa reperitur.

VERS. 23. — *Scribetque sacerdos in libello*, etc. Quia scilicet pœna peccatorum in Scriptura sancta explanatur. Quicunque autem eam pie et fideliter hauserit, supplicia peccatorum, quæ in ea narrantur, pertimescens et abstinens a peccatis, fiet ei aqua amarissima in salutem. Qui autem contempserit, inflato ventre, computrescet femur ejus, et erit in maledictionem et in exemplum, quia justo Dei judicio punietur, et erunt ei in opprobrium desideria sua et actus.

VERS. 24. — *Dabit ei bibere*, ut manifestetur peccatum illius, vel hic ad correctionem, vel in futuro ad damnationem. *Nihil enim occultum, quod non revelетur* (*Matt.* x). Hinc Dominus ait : *Sermo quem locutus sum vobis, ille vos judicabit in novissimo die* (*Joan* XII).

CAPUT VI.

VERS. 3. — *A vino et omni quod inebriare potest*, (RAB. *in Num.*) In duodecima mansione, etc., *usque ad* et corruptione veteris nequitiæ delectantur.

VERS. 5. — *Novacula non transibit.* (ID.) Id est, nec dolum, nec malitiam in mente retinebit, ne polluatur, scilicet, cæsaries capitis, id est, cogitatio mentis. Sed innocentiam teneat usque ad finem vitæ. Aliter enim non erit votum acceptabile. *Qui autem perseveraverit, salvus erit* (*Matth.* x).

VERS. 6. — *Super mortuum non ingredietur.* (ID.) Id est, mortuum in peccatis non imitabitur, nec iniquitatis ejus vitam ingredietur, ne perdat laborem suum. *Non enim qui inchoat, sed qui consummat, coronabitur* (*II Tim.* II).

VERS. 7. — *Nec super patris* (ID.) Id est, nullus carnalis eum retrahat affectus, omnis persona, omnis dignitas, omnis consanguinitas Christi servitio postponenda est.

Consecratio Dei. (ID.) Id est, Spiritus sancti gratia in corde ejus diffusa est, unde : *Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis omnes* (*Ephes.* IV).

VERS. 8. — *Omnes dies separationis.* Id est, usque in finem perseveret sine contaminatione peccati atque delicti.

VERS. 9. — *Sin autem mortuus fuerit.* (ID.) Id est, si mortali peccato pollutum imitari voluerit, et usque ad consensum descenderit, sciat necesse est ejus continentiam esse pollutam, et caput radendum, id est, mentem purgandam a prava cogitatione et noxia delectatione.

Radet illico. (ID.) Tempore scilicet compunctionis, quo cognoscit se deliquisse, statim se emendare studeat et semper similem ruinam timeat.

VERS. 10. — *Duos turtures.* (ID.) Turtures castitatem, pulli columbarum simplicitatem significant. Qui ergo vult ad resurrectionem bonorum pervenire, offerat vero sacerdoti, id est, Christo, castitatem mentis et corporis, et simplicitatem in fide catho- A lica, per quam in Ecclesiam intrat, ut per tanti pontificis opitulationem expietur.

VERS. 11. — *Et deprecabitur.* (ID.) Unde : *Advocatus noster apud Patrem* (*Joan.* I.) Vel quia faciet nos deprecari secundum illud : *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus* (*Rom.* VIII).

VERS. 12. — *Ut dies priores.* Nihil de pristina conversatione præsumat, sed in sola Dei gratia confidat, cujus dono percipit veniam et requiem sempiternam.

Polluta est sanctificatio, unde : *Cum conversus fuerit justus a justitia sua et fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus oblivioni tradentur* (*Ezech.* XVIII).

Ista est lex consecrationis. Postquam legislator Nazaræum instruxit quomodo mundetur, si ejus consecratio super mortuo polluatur, addit quomodo B post completum votum se præsentet Domino, cum oblatione gratias redditurus, mystice innuens continentis vitam cum oblatione operis et munditia cordis in fine bono Domino placituram.

VERS. 14. — *Agnum anniculum.* Hunc offert, qui totam spem suam in ejus immolatione ponit, de quo dicitur : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (*Joan.* I.) Hunc in holocaustum offert, cum pro ejus amore carnes mortificando totam vitam suam ardore charitatis incensam Domino consecrat.

(AUG., *quæst.* 12 in *Num.*) Alia littera, etc., *usque ad* et hoc sacrificium salutaris, quod prius dixerat, in salutare.

(RAB.) Agnum offert in holocaustum, qui Deo exhibet simplicitatem cordis, cum devotione charitatis; C ovem, quæ innocentiæ exemplum ostendit; arietem vero pacificam hostiam, cum se in via Dei bene regit, et carnem rebellem animæ imperio subjicit.

Et ovem. Ovem offert pro peccato, qui Christum innocentem pro peccato humani generis fideliter credit oblatum.

Et arietem. Hoc fit cum ipsum esse confidit, qui per dispensationem carnis cœlestia et terrestria pacificavit, evacuans omnem principatum et potestatem; quem Deus exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, etc.

VERS. 15. — *Et lagana* : veterem legem a Spiritu sancto dictatam et temperatam ad utilitatem humanam.

Absque fermento : quia spiritualis gratia in lege et in Evangelio recte intelligentibus patet.

D VERS. 16. — *Quæ offeret.* Meritum et laborem, cujusque meditationem, et observationem legis in conspectu Dei remunerando præsentans, scilicet, ad ingressum vitæ cœlestis, peracto boni operis certamine, perducit.

VERS. 17. — *Arietem vero* : dignum scilicet ostendens mercede quietis perpetuæ, tanquam principem sui vel aliorum ; et ducem optimum, qui se bene rexit, et duxit in semita mandatorum Dei, secundum doctrinam Scripturarum et gratiam spiritualium charismatum.

(GREG., lib. II, *Moral.*, cap. 39.) Quid est quod Nazaræi capillos nutriunt? etc., *usque ad* devotionis perfectione consumat.

VERS. 19. — *Et armum coctum arietis, tortamque.* Fortitudinem scilicet operis, coctam et probatam igne tribulationis, facit summus sacerdos sanctum suum offerre Deo Patri.

Et laganum, scientiam scilicet legis, dono Spiritus sancti juvans in opere consummare.

VERS. 20. — *Elevabit :* bona scilicet, quæ continens operatur, Patri præsentabit, et perpetua mercede faciet remunerari.

Sacerdotis, quia ad ejus gloriam pertinet quidquid Nazaræus bene voluit et opere consummavit : *Ipse enim est qui operatur in nobis et velle et perficere* (*Philip.* II).

Post hæc, id est, post rectam intentionem, discretam promissionem, operis perfectionem, et mercedis retributionem.

Bibere : plene et libere haurire spirituale donum, unde : *Torrente voluptatis tuæ potabis eos* (*Psal.* XXXV).

VERS. 22. — *Locutusque est.* Moses legem, Aaron sacerdotium, et filii ejus ordinem Ecclesiæ significant. Docet ergo Dominus per legem sacerdotum ordinem, quomodo populum prædicatione ædificent, frequenti oratione et benedictione confirment.

(RAB., *ubi supra.*) Moses multiplicem habet significationem, etc., *usque ad* dum tabernaculum complet, erigit et ungit.

VERS. 24. — *Benedicat.* (ID.) Notandum quia in hac benedictione nomen Domini tertio inducitur, ut sancta Trinitas intelligatur a quo et per quem et in quo omnia bona sunt petenda et impetranda, quia ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia.

Et custodiat. (ID.) Benedictionem quam percepisti, sua conservet gratia : *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* (*Psal.* CXXVI).

VERS. 25. — *Ostendat.* Ostensio vultus Dei propitiatio est, et veræ salutis ostensio; unde : *Ostende faciem tuam, et salvi erimus* (*Psal.* LXXVII).

VERS. 26. — *Convertat*, etc. Conversio vultus significat misericordiam, aversio iram; unde : *Respice in me et miserere mei* (*Psal.* CXVIII). Et alibi : *Quare avertis faciem tuam, et oblivisceris inopiæ nostræ?* (*Psal.* XLIII.) Rogandum est ergo ut cujus auxilium avertimus a nobis peccando, per pietatem suam vultum suum super nos illuminare dignetur, ut nos ab inimicis eruens, tribuat perpetuam pacem.

VERS. 27. — *Invocabunt.* (ID.) Sacerdotum est nomen Domini invocare : Domini autem, quod petitur, perficere. Nemo ergo sibi tribuat quod sola Trinitas cui vult præstat.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Factum est autem*, etc., *tabernaculum.* (RAB. *in Num.*, tom. II.) Ecclesiam vel perfectos, in quibus aromata virtutum et orationum adolentur, vel humanitatem Christi : in qua hostiam nostræ redemptionis Patri exhibuit. Ipse enim sacerdos, ipse hostia, et altare; quia in potestate mortem tenens propria voluntate suscepit. Unde : *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam, et iterum sumo eam* (*Joan.* X).

VERS. 2. — *Principes Israel et capita*, etc. (RAB. *in Num.*) Patriarchæ, prophetæ et apostoli, etc., *usque ad fiet illis a Patre meo.*

VERS. 3. — *Sex plaustra.* (RAB.) Plaustra quæ filii Israel Levitis ad subvectionem tabernaculi obtulerunt, temporalia solatia significant, quæ devoti populi prædicatoribus compensant, ut sine cura et impedimento divino vacent obsequio. Ut et qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivant : *Si enim seminant spiritualia, non est magnum si metunt temporalia* (*I Cor.* IX).

Plaustra recte fide et misericordiæ affectu ornata ut Deo sint accepta, duodecim sunt boves : qui enim in obsequio sanctorum laborant sub jugo apostolicæ doctrinæ omnia honeste et ordinate faciunt. Vel boves, doctores accipimus, qui in agro Domini digne operantur. De quibus dicitur : *Non alligabis os bovis triturantis* (*Deut.* XXV; *I Tim.* V). Qui enim apostolicam normam vivendo et prædicando conservant dupli honore honorandi sunt.

Unum bovem, etc. (ID.) Quia unitas fidei, etc., *usque ad* ad tabernaculum Dei cum debito obsequio properare debere.

VERS. 9. — *Filiis aut. Cat.* (RAB.) Superius scriptum est, etc., *usque ad* nec ipsi qui habere aliquid exercitii et eruditionis videntur.

VERS. 10. — *Obtulerunt duces in dedicationem altaris die qua.* Unusquisque pro posse suo, fidem, doctrinam, et operationem bonam ad profectum et honorem Ecclesiæ debet offerre.

Unctum est, oblationem suam ante altare. Tempore incarnationis, quando post resurrectionem et ascensionem susceperunt discipuli Spiritus sancti effusionem (*Act.* II).

VERS. 11. — *Duces per singulos dies offerant munera.* Prædicatores recti itineris duces, qui licet eamdem fidei doctrinam, et boni operis eadem exempla offerant, pro diversitate tamen loci et temporis oblationes distribuunt.

VERS. 13. — *Acetabulum argenteum.* Hæc habent os angustum, et angustiam litteræ legis, et obscuritatem prophetarum significant.

Varia vasa ad offerenda libamina facta, variæ sunt distinctiones verbi pro varia capacitate auditorum. Aliter enim sapientes, aliter insipientes; aliter divites, aliter pauperes ; aliter sani, aliter infirmi docendi sunt ; aliter rudis populus Judæorum sub umbra legis, aliter Christianus in veritate Evangelii legis mysteria explanata conspiciens, in virum perfectum nutriendus est.

VERS. 19. — *Phialam argenteam habens septuaginta siclos*, etc. Spiritualis scientia in lege et in Evangelio est, quæ spirituali gratia ministrante ad salutem hominum scripta et prolata est, hinc rite sacrificium fit, quia nihil tam acceptum Deo, quam meditatio legis cum exsecutione operis.

(RAB., *in Num.*, tom. II.) Phiala prius de vitro

facta, etc., *usque ad* in Novo Testamento manifestius datus est.

VERS. 20. — *Mortariolum*. (RAB.) Cor electorum divina sapientia plenum, continens aromata virtutum, unde dicitur : *Quia multitudinis credentium erat cor unum et anima una* (*Act.* IV).

Ex decem siclis, etc. (ID.) Quia cum impletione decem mandatorum odorem doctrinæ et orationis emittunt, ut denarium æternæ vitæ accipere mereantur.

VERS. 21. — *Bovem de armento*, etc. (ID.) Hæc diversas personas, etc., *usque ad* nostram vitam semper in meliora reformare certaremus.

Bovem offert, qui utilem in Ecclesia Dei proximis laborem impendit ; arietem, qui se et alios in via justitiæ dirigit ; agnum anniculum, qui simplex est et innocens. Hæc omnia in holocaustum pro solius Dei amore et desiderio æternæ vitæ. Hircum pro peccato offert, qui pro peccatis suis pœnitere et orare non desistit. In sacrificium pacificorum offert duos boves, qui cum bonis operibus implet duo præcepta charitatis, Dei scilicet dilectionem, custodiendo mandata ejus ; et proximi consulendo necessitatibus, in quibus tota lex pendet et prophetæ. Offert autem arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque, quia quinque sensus corporis in via veritatis fortiter ducit, et a peccatis compescit, et simplicitatis exemplar proponit.

VERS. 85. — *Duo millia*, etc. (RAB.) In vasis argenteis, etc., *usque ad* illuc non pervenitur.

VERS. 86. — *Mortariola aurea duodecim*. (ID.) Quorum singula denos siclos habent, et simul omnia auri centum viginti siclos, corda electorum significant scientiam legis in omnibus servare secundum apostolicam doctrinam. Duodecies enim deni centum viginti faciunt, quo numero primitiva Ecclesia in Jerusalem Spiritum paracletum accipit (*Act.* II). Unde subditur :

Pondere, etc. (ID.) Sanctuarium enim Ecclesia est, cujus regulam fidei et intelligentiæ sequentes, omnia quæ in lege et prophetis scripta sunt nobis salubria esse credimus. Quidquid autem extra Ecclesiæ unitatem sentitur et intelligitur aut servatur, animæ damnationem parit.

VERS. 87. — *Boves*, etc. (ID.) Boves, arietes et agni duodenario numero comprehensi, illos significant, qui vel in officio doctoris, vel in principatu alicujus honoris, vel simpliciter viventes, omnia secundum doctrinam apostolicam et propheticam agere student.

Hirci, etc. (ID.) Hi sunt qui pœnitentiam student secundum regulam apostolicæ fidei perficere.

VERS. 88. — *Boves*, etc. (ID.) In his spiritualis scientia cum bonorum operum perfectione significatur, quia viginti quatuor horis cursus diei peragitur : lumen scientiæ et fidei omni Christiano necessarium esse significant.

Sexaginta. Sexagenarius, id est, sexties denarius perfectionem mandatorum monstrat. Necesse est enim ut prælati, subditi, et pœnitentes omnia secundum Ecclesiæ doctrinam faciant, quatenus oblatio eorum ritum et ordinem teneat pacificorum, ut Dei gratiam mereantur, non offensam.

VERS. 89.—*Cumque*, etc. (GREG., lib. XXXIII *Moral.*, cap. 21, tom. II.) Quid est quod Moyses, etc., *usque ad* et quomodo benigne descendit ad infima, valenter recurrit ad summa.

De propitiatorio. Quia per gratiam divinæ propitiationis post culpam prævaricationis aperuit nobis Deus viam veritatis.

Inter duos cherubin. Quia per angelicam visionem, non in sua substantia apparuit Deus Moysi ; unde : *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris* (*Gal.* III). Vel quia per utrumque Testamentum consona voce ad fidem veritatis nos erudit ; vel, quia per Filium, qui in medio duorum Testamentorum in carne apparuit, locutus est Pater humano generi.

CAPUT VIII

VERS. 2. — *Septem lucernas*. Septem dona Spiritus sancti, quæ in Christo semper manserunt, et in membris pro voluntate ejus distributa sunt.

(BEDA, *in Num.*) Mensa et candelabrum, etc., *usque ad* prohibens ei testimonium.

VERS. 3. — *Super candelabrum*. Christum, scilicet, primogenitum de radice Jesse, *super quem requievit spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis* (*Isa.* XI)

VERS. 4. — *Ex auro*. Quia Christus specialiter immunis a peccato, et operibus justitiæ præclarus, et membra ejus innocentiam et justitiam, quantum valent imitantur, in futuro perficientur.

Ductili. Quia Christus ex conceptione et nativitate perfectus Deus et homo exstitit, passionum dolores pertulit (*II Tim.* III), et sic ad resurrectionis gloriam pervenit, et omnes qui pie volunt vivere in ipso quasi metallum feriendo dilatatum per passionis contumelias ad immortalitatis gratiam perveniunt.

Stipes. Christus scilicet, de quo procedunt calami, quia ab ipso accipiunt justi quidquid habent boni ; unde : *Sine me nihil potestis facere* (*Joan.* XV).

VERS. 6. — *Tolle Levitas de me*. Mystice. Ordinem ecclesiasticum instruit, quomodo rite provehatur ad dignitatem sacerdotii.

VERS. 7. — *Pilos carnis suæ*. (GREG., lib. V *Moral.*, cap. 23.) Pili carnis sunt quælibet superflua humanæ carnis, etc., *usque ad* cum speculationis alta penetramus.

Laverint. Mundaverint, scilicet opera, ut in conspectu Dei sit eorum conversatio munda, et coram hominibus irreprehensibilis.

VERS. 8. — *Bovem*. Mediatorem Dei et hominum : cujus immolatione peccata nostra deleta sunt. In utroque bove incarnatio ejus significatur. Una est enim passio Christi, sed duo nobis impetravit, expiationem scilicet a peccatis et sanctificationem, ut nos offerret Deo *Mortificatos, quidem carne, vivi-*

ficatos autem spiritu. Unde Paulus : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Jesu* (*I Cor.* VI). Possunt autem per hos duos boves, quorum unus pro peccato, alter offertur in holocaustum, duæ actionum species exprimi, quarum una quæ male gessimus, per pœnitentiæ lamentum abluimus; altera bonorum operum et virtutum fructibus gratiam Dei et præmium beatitudinis promereamur.

Libamentum. Sacramentum passionis, quod spiritali scientia intellectum atque tractatum, fidelibus saluberrimum et Deo gratissimum est. Si tamen talibus mysteriis percipiendis minister Domini intus forisque se mundum et dignum præbuerit.

VERS. 9. — *Et applicabis.* Applicantur Levitæ coram tabernaculo fœderis, cum electi ad officium altaris secundum apostolicam doctrinam perducuntur : qua in verum tabernaculum intratur (*I Tim.* III), si juxta doctrinam et exempla sanctorum bene incœperint, et usque ad finem perseveraverint.

VERS. 10. — *Ponent filii.* Quia assensum devotionis suæ electioni debent præbere, et ad imperium eorum bonis operibus instare.

VERS. 11. — *A filiis Israel.* (BED.) Sub multorum scilicet testimonio et cognitione facienda est electio, ut examinatio digna celebretur, ut nemo reprehendere possit. Debent enim testimonium habere bonum etiam ab his qui foris sunt.

VERS. 12. — *Levitæ quoque*, etc. Quia ministri Domini proprio labore initia bonorum operum Domino consecrare festinant, ut sive pœnitentia si agenda, sive studia virtutum exercenda, efficaciter perficiant.

VERS. 14. — *Separabis.* Non debet minister Domini contentus esse populari disciplina : moribus et doctrina separatus et spectabilis debet esse.

VERS. 17. — *Omne primogenitum in terra.* (RAB.) Primogenita Ægyptiorum, etc., *usque ad* et divinis mysteriis verus Levita digne possit aptari.

VERS. 19. — *Ut serviant.* Videant ministri Domini quam necessarium sit eis officii sui jura custodire ; nec terrenis lucris vel voluptatibus inhiare, quibus proprium est tabernaculo deservire, et pro populo orare, ne sit in eo plaga disperdens : alioquin et se et populum in perditionem præcipitant, et dicitur eis : *Munus non suscipiam de manu vestra* (*Malach.* I).

VERS. 24. — *A viginti quinque.* (ISID., *quæst. in Num.* tom. V.) A vigesimo et quinto anno mandantur Levitæ, etc., *usque ad* in illis omnimodo exstinguitur, ne subsistant.

CAPUT IX.

VERS. 12. — *Faciant filii Israel phase in tempore suo, quartadecima die mensis hujus*, etc. (RAB.-BED.) Cum in veteri Testamento, etc., *usque ad* Et : *Ecce nova facio omnia* (*Apoc.* XXI)

(BED.) Deinde tertiam septimanam, etc., *usque ad* extrema charismate spiritali per seipsum illustravit.

(ID.) Ipsa quoque lunæ conversio, etc., *usque ad* A præcepit eos dispensationis suæ testes esse usque ad ultimum terræ (*Act.* I).

(ID.) Bene autem luna, etc., *usque ad* merito quintadecima paschali gaudio adaptatur.

(ID.) His quidem paschæ vel phase a lege assumptis indiciis, hæredes Novi Testamenti etiam diem Dominicam annectimus, quia et conditione primitivæ lucis excellit, et triumpho Dominicæ resurrectionis.

(ID.) Septem quoque dies lunæ, *usque ad* quasi : *Quod uni dico, omnibus dico* (*Marc.* XIII).

(ID.) In nomine quoque paschæ, etc., *usque ad* per singulos gradus spiritalis transitus largitori illius vicem tendamus.

(ID.) Vel in crescente ad homines luna, etc., B *usque ad* convenienter intelligi.

VERS. 6. — *Ecce autem quidam immundi super anima hominis*, etc. (AUG., *quæst.* 15 *in Num.*) Cumque paschæ tempore quidam immundi essent super anima hominis, etc., *usque ad* aut forte si pascha non egissent, ad culpam non pertineret.

VERS. 8. — *State ut consulam.* (GREG., *lib.* XXXIII *Moral.*, cap. 21, tom. II.) Moyses crebro de rebus dubiis ad tabernaculum recurrit relictis turbis, etc., *usque ad* dum in meditatione mentis a carnalibus sensibus abstrahuntur.

VERS. 10. — *Homo qui fuerit immundus super anima*, etc. (ISID.) Præcipitur ut qui longius habitabant, vel immundi in anima fuerant, in secundo mense pascha faciant, quia Gentiles cum omnibus C dæmonibus fornicati, immundi erant et a Deo remoti. Sed salubri confessione mundati ad Christi nativitatem quasi ad secundum mensem transire præcipiuntur.

(RAB.) Immundus est in anima, etc., *usque ad* ad vesperam mundi cum azymis et lactucis agrestibus agnum comedit.

VERS. 11. — *Azymis.* (RAB.) Azyma comedit, qui recta opera sine corruptione vanæ gloriæ facit, et mandata misericordiæ sine peccati admixtione.

Agrestibus. Quia cum corpus Christi accipimus pro peccatis compungi debemus, ut amaritudo pœnitentiæ abstergat amorem perversæ vitæ.

VERS. 12. — *Omnem ritum.* Quidquid in lege historialiter præceptum est, in celebratione paschæ D Ecclesia spiritualiter observat.

Observabunt. Quia ejus dicta sollicite sunt discutienda, ut in præsenti vita intelligendo et operando penetrentur.

VERS. 13. — *Exterminabitur.* Eos qui sub lege erant, comminando instruit, ne tempus paschæ observare negligant. Nos quoque admonet, ut spirituale pascha suo tempore faciamus, de quo Paulus ait : *Ecce nunc tempus acceptabile*, etc. (*II Cor.* VI). Quia quisquis redemptionem humani generis, quæ veri agni immolatione facta est, fide digna non celebraverit, et vitam suam in meliora non converterit, et a vitiis ad virtutes non transierit tempore hujus mortalitatis : ad resurrectionis gloriam in fine

veris cultoribus Christi tribuendam non pertinebit, A sed exterminabitur a consortio sanctorum.

VERS. 14. — *Peregrinus quoque et advena si fuerint apud vos*, etc. (RAB.) Ostendit nullam distantiam esse personarum apud Deum. Quicunque enim ad fidem catholicam conversus, et Christi baptismate ablutus, Ecclesiæ unitatem intraverit, ecclesiasticis poterit communicari mysteriis.

VERS. 15. — *Nubes.* (ISID.) Christus est columna, qui rectus et firmus, qui fulciens infirmitatem nostram, per noctem lucens, per diem non lucens, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant. Christi quoque sacramentum tanquam in die manifestum est, in carne, velut in nube: in judicio vero tanquam in terrore nocturno. Quia tunc erit tribulatio magna tanquam ignis, et lucebit justis, et ar- B debit injustis (*Exod.* XII).

Mystice, incarnatio Christi, cujus clementia tabernaculum Ecclesiæ protegit, bonitas statum disponit, prudentia in via hujus sæculi transitum dirigit.

(GREG., *hom.* 21 *in Evang.*, tom. III.) In igne terror, etc., *usque ad* peccatorum suorum tenebras agnoscentibus igne sui amoris infulsit.

VERS. 23. — *Per verbum Domini figebant tentoria.* Significatione nubis, quæ erat signum divinæ voluntatis, sicut vox loquentis.

CAPUT X.

VERS. 2. — *Fac tibi duas tubas argenteas*, etc. C (ISID., *in Num.*) Per duas tubas exercitus ducitur, etc., *usque ad* auditorum mentes ad tentationum certamina ardentius excitantur.

VERS. 4. — *Si semel clangueris.* (RAB., *in Num.*) Semel tubis clangere, etc., *usque ad* et id ipsum dicant omnes in eodem sensu et in eadem scientia.

VERS. 5. — *Primi.* Quia scilicet lux fidei primum infulsit. Ordinatis ergo Evangelii prædicatoribus, primum eis dicitur: *In viam gentium ne abieritis, sed ite ad oves quæ perierunt domus Israel* (*Matth.* X): quibus ipse Christus scilicet præsentialiter Evangelium prædicavit. Post resurrectionem vero discipulis apparens ait: *Euntes docete omnes gentes*, etc. (*Matth.* XVIII). Tribus ergo Juda cum cæteris quæ D secum ad orientem habitabant, primum castra movebat: deinde cæteræ secundum ordinem suum. Quia primum in Judæa oportuit primitivam Ecclesiam construi, post de cunctis orbis nationibus gentes ad fidem convocari.

VERS. 7. — *Quando autem congregandus.* (RAB.) In convocatione populi, etc., *usque ad* nihil enim quærimus, nisi ut pateat quod clausum est.

VERS. 8. — *Filii autem.* Prædicatores, scilicet verbum Dei prædicant, et viam justitiæ auditoribus demonstrant, ut in semita mandatorum Dei boni operis gressum ponant, et iter impiorum fugiant.

Clangent tubis. Subditos, scilicet ad pœnitentiam et ad compunctionem lacrymarum excitando, et corda auditorum ad Dei misericordiam implorandam provocando.

VERS. 10. — *Si quando habebitis epulum.* (RAB.) Nota quia in adversis, etc., *usque ad* et alibi: *Prædica verbum, insta opportune importune*, etc. (*I Tim.* IV).

VERS. 11. — *Anno secundo.* (HIERON., *epist. ad Fabiolam*, tom. I.) Duodecima mansione venerunt filii Israel in desertum Sinai, etc., *usque ad* intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia.

(GREG., *Pastoralis* parte III, admon. 18.) Plerumque suadere elatis utilia melius possemus, etc., *usque ad* inde se verbis exhortantis inclinaret.

VERS. 23. — *Arcaque fœderis.* (RAB.) Arca fœderis Domini, etc., *usque ad* callem veritatis et justitiæ sequentibus demonstrat.

VERS. 34. — *Nubes quoque.* Protectio divina, quæ Spiritus sancti gratia electos ab initio mundi defendit, et ad futuram quietem custodit.

VERS. 35. — *Cumque elevaretur.* Exemplo Mosis rectores plebis provocantur, ut semper solliciti commissum sibi gregem in principio operis, et in consummatione, Domino commendent, ut proprias oves protegat et inimicos depellat.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Interea ortum est murmur.* (RAB., *in Num.*, tom. II.) Murmurantem populum ignis Domini accensus devorat, etc., *usque ad* tam in anima quam in corpore uretur pœna perpetua.

VERS. 5. — *Pepones porrique.* (GREG., lib. XX *Moral.*, cap. 19.) Carnalium mentes pro amore sæculi, etc., *usque ad* ubi carnaliter gemant.

VERS. 16. — *Congrega mihi septuaginta.* (GREG., lib. XXIX *Moral.*, cap. 13.) Sicut plerumque juvenes dicuntur, etc., *usque ad* patet quia senectus mentis, non corporis, eligatur.

VERS. 17. — *Ut descendam.* (ISID.) In tredecima mansione, etc., *usque ad* quod quondam fuerat in Moyse et prophetis.

Et auferam de spiritu tuo, tradamque eis ut sustentent, etc. (AUG., *quæst.* 18 *in Num.*) Alia littera, etc., *usque ad* non ut ideo Moyses minus haberet.

VERS. 21. — *Sexcenta millia peditum hujus populi sunt.* (AUG., *quæst.* 19.) Quæritur utrum hoc Moses diffidendo dixerit an quærendo? etc., *usque ad* quando sententia Dei secuta non est quæ vindicaret, sed potius quæ doceret.

VERS. 24. — *Venit igitur Moyses, et narravit populo verba Domini, congregans.* (ORIG., *Hom.* 6 *in Num.*) Alia littera: Exiit, inquit, Moyses, etc., *usque ad* et similia, etc.

VERS. 25. — *Auferens de spiritu.* (ID.) Non intelligendum est, etc., *usque ad* et origo ipsius nihil damni ex derivatione accepit.

Requievisset. (ID.) *Et requievit super eos spiritus, et prophetaverunt omnes*, etc. Non legitur requievisse

spiritus, etc., *usque ad* laudem vitæ eorum et virtutes exposuit.

(ORIG.) *Et requievit in eis spiritus, et prophetaverunt*, etc. Continuo operatur spiritus, etc., *usque ad* neque decet Spiritus sancti adesse præsentiam.

VERS. 26. — *Remanserant autem in castris.* Non negligentia præcepit Domini, sed devotione humilitatis indignos se judicantes perceptione tanti muneris : ideo judex cordium Deus dignos eos judicavit, et ostendit.

VERS. 29. — *Quid, inquit, æmularis.* (GREG., lib. XXIII *Moral.*, cap. 24.) Pia mens pastorum, etc., *usque ad* qui bonum quod habuit non invidit.

Coturnicum multitudinem, qui parum, etc. (RAB. *in Num.*) Carnalis populus Judæorum, etc., *usque ad Nostra autem conversatio in cœlis est* (II *Cor.* X).

VERS. 34. — *Sepulcra concupiscentiæ.* (ISID., *in Num.*, tom. V.) Tertia decima mansio est in sepulcris concupiscentiæ, etc., *usque ad* intus plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia.

Venerunt, etc. (HIERON., *epist. ad Fabiolam.*) Quarta decima mansio, etc., *usque ad* qui ait per prophetam : *Nunquid qui cadit non adjiciat ut resurgat?* (*Jer.* VIII.)

(ISID.) Quarta decima mansio, etc., *usque ad* ad veniam reduxerit eam.

CAPUT XII.

VERS. 1. — *Locutaque est Maria*, etc. (ORIG., *hom.* 7 *in Num.*) Maria, plebs Judaica ; Moyses lex Domini est, etc., *usque ad* cum fiet unus grex et unus pastor (*Joan.* X).

(ID.) Quia detraxerunt Aaron et Maria Moysi, correpti sunt, etc., *usque ad* lepra enim consequitur detrectantes et cacologos.

(ID.) Omnis etiam qui scripta Moysi male intelligit, et spiritalem legem carnaliter suscipit, detrahit ei, quia de verbis spiritus carnaliter sentit.

Mystice, non solum Judæi hæretici, qui non recipiunt legem et prophetas, detrahunt Moysi. Qui impingunt etiam ei quod homicida fuit, quia Ægyptium interfecit, et alia multa etiam in alios prophetas blasphemo ore concinnant : ideo sunt in anima leprosi, et ejiciuntur ab ecclesia Dei. Vel, hæretici, qui detrahunt proximis.

Æthiopissam. (AUG., *quæst.* 20.) De uxore Moysi etc., *usque ad* sicut solent locorum et gentium nomina plerumque vetustate mutari.

VERS. 6. — *Si quis.* (ORIG., *ubi supra.*) Audite quantum beneficii conferunt obtrectantes, etc., *usque ad* vel ad ipsum Deus non loquitur in ænigmate, sed in specie.

VERS. 8. — *Dominum.* (ID.) Alia littera : *Et gloriam Domini videt.* Vidit Moyses gloriam Domini, quando transformatus est Dominus in monte, et aderat ei Moyses cum Elia, et colloquebatur (*Luc.* IX). Ideo recte addit :

Quare igitur. (ID.) Quod ad eos dicitur, etc., *usque ad* sed pro magnitudine sensuum eum glorificemus.

A VERS. 10. — *Nubes quoque recessit.* (ID.) *Et nubes recessit de tabernaculo*, etc. Prius recessit nubes, etc., *usque ad* et appareat in nobis lepra peccati.

Cumque respexisset. (ORIG., *ubi supra.*) Alia littera : *Et respexit Aaron ad Mariam, et ecce Maria erat leprosa.* Vult in hoc ostendere, etc., *usque ad* ad perfectæ nativitatis instituta revocat Apostolus : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis*, etc. (*Gal.* IV.)

VERS. — *Clamavitque Moyses ad Dominum dicens : Deus, obsecro, sana eam. Cui respondit Dominus.* (ID.) Alia littera : *Et proclamavit Moyses ad Dominum dicens : Domine, precor te, sana eam*, etc. Quem oportebat orare pro sanitate populi sui, nisi Moysen? Forte hoc erat quod cum Domino loquebatur in
B monte transformato (*Matth.* XVII), petens ut cum plenitudo gentium introisset omnis Israel salvus fieret (*Rom.* XI).

VERS. 14. — *Spuisset in faciem illius, nonne debuerat saltem*, etc. Signum repudii est in faciem conspui. Unde proximus qui repudiat conjugium, discalciatus in faciem conspuitur. Hinc Isaias : *Omnes gentes sicut gutta situlæ, et sicut sputum reputatæ sunt* (*Isa.* XL, *secundum* LXX). Ostenditur ergo quod etiam ille populus, sicut cæteræ gentes, quæ ut sputum reputantur, abjectus est. Si enim consideres priorem honorem, pontificalem ordinem, insignia sacerdotum, Levitica ministeria, majestatem templi, et eos cum cœlestibus in terris habere consortia, qui fuit ille honor, quæ gloria? (*Rom.* V.) Nunc autem
C multo dedecore horrescunt sine templo, sine altari, sine sacrificio, sine propheta, sine sacerdotio, et sine cœlesti visitatione. Unde patet quod pater conspuens perfudit vultus eorum ignominia. Septem ergo diebus separantur extra castra, id est per septimam hujus mundi ; in septimana autem dierum totius creaturæ visibilis videntur productæ esse substantiæ ; tunc enim quæ non erant, facta sunt. In septimanam totius mundi quædam secreta et Deo soli cognita dispensatione quæ tunc producta sunt, explicantur : in hac septimana (quia sequestrata est Maria) non moventur castra filiorum Israel, sed stant in uno conclusi, et nullus ex eis profectus est, donec mundaretur Maria a lepra sua.

Septem diebus : et populus non est motus de loco
D *illo.* (ORIG.) Maria quidem interveniente Aaron pontifice septimo die curatur. Nos autem obtrectantes usque ad finem septimanæ mundi, id est usque ad resurrectionem permanebimus leprosi, nisi, dum pœnitendi tempus est, corrigamur conversi ad Jesum et per pœnitentiam supplicantes ei.

CAPUT XIII.

VERS. 4. — *Pharan.* (RAB. *in Num.*) Notandum quod Pharan non est speciale nomen mansionis, etc., *usque ad* usque ad tricesimam secundam hæc continentur.

Pharan interpretatur *os visibile*, in quo potest intelligi quod *Verbum caro factum est;* et invisibilis visibilis effectus. Et potest ex hoc significari, quod postquam finis et perfectio omnium, quæ erga illum

populum gerenda erant, venit, tunc transiit, et venit A ad eum quem Verbum carnem factum ante non credidit.

Mitte viros qui, etc. (RAB.) Duodecim exploratores mittuntur ad sanctam terram, etc., *usque ad* et cinis ejus piacularis aspersio est.

VERS. 18. — *Ascendite ad meridianam plagam.* (AUG., *quæst.* 21.) Alia littera, etc., *usque ad* et ibi erat quidam depressior locus, de qua valle botrus ablatus est.

VERS. 24. — *Quem portaverunt*, etc. (ISID. *in Num.*, tom. V.) Botrum in ligno de terra promissionis duo advehunt, etc., *usque ad* quia nec Christus sine lege, nec lex sine Christo esse potest.

VERS. 24. — *De malis quoque granatis et de ficis*, etc. Quæ legem significant, quia nec Christus sine B lege, nec lex sine Christo.

VERS. 26. — *Exploratores terræ post quadraginta dies*, etc. (ISID., *ibid.*) Exploratores qui ad terram uberem missi terruerunt populum, etc., *usque ad* et pepones vitiorum et libidinum corruptione marcentes.

VERS. 27. — *In desertum Pharan, quod est in Cades.* (RAB.) Solitudo Pharan decem et octo mansiones continet, etc., *usque ad* et prohibentur transire Jordanem.

CAPUT XIV.

VERS. 7. — *Terra*, etc. (ORIG., *hom.* 7 *in Num.*) Quæ est terra ista, sancta quidem et bona, sed ab impiis habitata? etc., *usque ad* nobis ingredientibus C illi pellantur, et ascendentibus cadant.

VERS. 9. — *Neque timeatis populum terræ hujus, quia sicut panem ita possumus.* (AUG., *quæst.* 23 *in Num.*) Caleb et Jesus Nave loquentes ad populum, etc., *usque ad* isti Dominum temporum creatorem, et ordinatorem, et omnium dispensatorem.

VERS. 12. — *Feriam igitur eos.* (ORIG., *hom.* 8 *in Num.*) Comminatio hæc non est iracunda, sed prophetica, etc., *usque ad* ideo pluribus exorat pro populo illo.

(ID.) *Feriam igitur.* Fit comminatio hæc a Domino, etc., *usque ad* quod alium populum hoc abjecto resuscitet.

VERS. 31. — *Parvulos* (ORIG., *hom.* 8.) *Sed filii ipsorum qui sunt hic mecum, quicunque ignorant bonum vel malum*, etc. Patres nostri fuerunt populus D ille prior, etc., *usque ad si permanseris in bonitate*, etc.

VERS. 34. — *Annus pro die.* (ID.) Quasi pro die per annum, etc., *usque ad* nisi cui Pater omne judicium tradidit (*Joan.* V).

(ID.) Neget quis fortasse bonitati Dei convenire, etc., *usque ad* sed ultra non sinit animam peccato vulnerari.

(ID.) Aliud adjiciam, etc., *usque ad* ut multo magis confidamus quod advocatus noster Jesus veniam nobis impetrabit a Patre.

VERS. 40. — *Parati sumus.* (RAB., *in Num.*) O mira protervitas humanæ mentis, etc., *usque ad* sic patriæ cœlestis gaudia quæ nobis promissa sunt percipiemus.

CAPUT XV.

VERS. 4. — *Sacrificium*, etc. Fidem incarnationis Christi, quæ in lege plenissime commendatur, vel observantiam Decalogi.

(RAB., *in Num.*) Lex præcipit in privatis publicisque sacrificiis, etc., *usque ad* quia sexta pars est congii.

(ID.) Jubetur ergo per singulas species animalium, etc., *usque ad* omnis stultitia et versutia Deo abominabilis est.

VERS. 6. — *Et arietes.* (ID.) In oblatione arietis duæ decimæ similæ offeruntur; olei et vini, tertia pars hin. Quia aries rectorum ordinem signat, bene cum duabus decimis offertur, cum quilibet Decalogum legis intellectu et operatione tenens, rectoris officio delegatur: olei vero atque vini tertia pars hin exhibetur, quando ab eo charitas et misericordia, et gratia spiritualis doctrinæ circa subjectos impenditur.

VERS. 8. — *Quando vero de bobus feceris holocaustum*, etc. (ID.) In bovis oblatione tres decimæ similæ et medietas hin in oleo vel vino, etc., *usque ad* in cœlesti beatitudine per Dei gratiam in se perficiendum sperent.

Cum veneritis in terram, etc. (RAB.) Cum quilibet præsentem Ecclesiam per fidem intrat, etc., *usque ad* a quo speratur perfectionis supplementum.

VERS. 22. — *Quod si per.* (AUG., *quæst.* 24.) Quod præcipitur quomodo peccata expientur, etc., *usque ad* quæ discernuntur a peccatis volentium.

VERS. 24. — *Vitulum offeret.* (RAB.) Filii Israel vitulum de armento offerunt in holocaustum, etc., *usque ad* exauditus est pro sua reverentia.

VERS. 28. — *Sacerdos.* Christus, qui per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa (*Hebr.* V).

VERS. 30. — *Anima vero*, etc. (AUG., *quæst.* 25 *in Num.*) Alia littera: *Anima quæcunque peccaverit*, etc., *usque ad* unde nunc longum est disputare.

(ISID., *in Num.*, tom. V.) Calumniantur impii quod tam atrociter jussu Dei ab omni populo trucidatur, qui ligna collegit in sabbato, etc., *usque ad* quia a spiritualibus judicatur.

VERS. 38. — *Fimbrias.* (ID., *ibid.*) Jubentur filii Israel in quatuor angulis, etc., *usque ad omnia in gloriam Dei faciamus.*

CAPUT XVI.

VERS. 12 — *Vocaret Dathan?* (AUG., *quæst.* 26 *in Num.*) Quid est quod Dathan et Abiron in seditione vocati a Moyse, etc., *usque ad* ut non dicerent non ascendemus, sed non ascendimus, quodam locutionis genere.

VERS. 26. — *Recedite a tabernaculis.* (AUG., *quæst.* 27.) Alia littera, etc., *usque ad* justi fulgeant sicut sol in regno Patris sui (*Matth.* XIII).

(ISID.) *in Num.*, tom. V.) Per Dathan, et Abiron, et Core, etc., *usque ad* in æterno igne præparata ultione peribunt.

Descenderuntque. (AUG., *quæst.* 29.) Alia littera, etc., *usque ad* tanquam carceribus inferi puniendos reservari.

VERS. 37—*Præcipe Eleazaro.* (ID., *quæst.* 30.) Alia littera, etc., *usque, ad* quia per eos exemplum datum est cæteris, quid timerent.

Tollat thuribula. (ORIG., *hom.* 9 *in Num.*) Core figuram tenet eorum qui contra ecclesiasticam fidem et doctrinam veritatis insurgunt, etc., *usque ad*: sanctificata enim sunt et Domino oblata.

(ID.) Potest et alio modo intelligi, etc., *usque ad* non enim tam magnifice in eis virtus animi claruisset, nisi reliquorum ignaviæ formido patuisset.

VERS. 38.—*Eo quod.* (AUG., *quæst.* 30 *in Num.*) Circumpositionem vero altari, etc., *usque ad* qui minus diligenter intendunt, eodem facta ordine quo narrantur.

VERS. 39.—*Tulit.* (ORIG., *hom.* 9 *in Num.*) Apud Deum nihil est otiosum, etc., *usque ad* cum universorum cineribus disperirent?

VERS. 40.—*Sicut passus est.* (ID.) Posteris quoque datur exemplum, ne quis præsumptione superbi spiritus non sibi a Deo datum munus pontificatus invaderet; sed illi cedat quem non ambitio humana, non favor corruptus, nec largitio damnanda asciverit.

VERS. 43.—*Moyses et Aaron.* (ID.) In Sodomis quidem, etc., *usque ad* per quos interitum possumus evadere.

Operuit nubes. (ID.) Non enim legimus antea quod obtexerit nubes tabernaculum, etc., *usque ad* et pericula maris ac fluminum, etc. (*II Cor.* XI).

VERS. 41.—*Recedite.* (ID.) Jubentur ergo Moyses et Aaron, etc., *usque ad* sunt enim mortui qui in ignem æternum mittuntur, vivi autem qui mittuntur ad regnum.

VERS. 48.—*Et stans inter.* (GREG.) Aaron, ut iram Dei placaret, thuribulum sumpsit atque inter viventes et mortuos stetit, quia sacerdotis est negotium Deo orationem fundere, et pro justis ne cadant et pro peccatoribus ut resurgant, unde: *Intret oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* (*Psal.* LXXXVII).

(ISID.) Aaron thuribulum accipiens occurrit quassationi, et stans in medio vivorum et mortuorum, lethalem plagam objectu suo quasi quidam murus excludit. Iste sacerdos Christus qui ruinam mortis in mundo aspiciens occurrit a summo cœlo, venitque obvius quasi gigas ad currendam viam, stetitque inter vivos et mortuos, quia natus et mortuus est, sicque thuribulum passionis accipiens, et in odorem suavitatis prætendens, suspendit ignis æterni perniciem, et inimicam pertulit mortem.

Et plaga cessavit. (ORIG.) Alia littera, etc., *usque ad* luteus enim et terrenus sensus non capit mysteria

Dicitur etiam corpus nostrum vas fictile vel littera legis, in eo quod Apostolus ait: *Habentes thesaurum istum in vasis fictilibus* (*II Cor.* IV): quia in corpore positis thesaurum gratiæ per Spiritum sanctum Dominus largitur; et in sermonibus legis qui contemnuntur, quia nulla arte grammatica expositi videntur, reconditus sit thesaurus sapientiæ et scientiæ Dei.

CAPUT XVII.

VERS. 1.—*A cunctis principibus.* Omnis princeps habet virgam, quia sine ea populum regere non potest. Unde Paulus, quia princeps populi erat, dicebat. *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate?* (*I Cor.* IV.)

(ORIG.) Omnes principes tribuum necesse est ut habeant virgas, etc., *usque ad* et cum nucibus sacerdotalium pomorum copiam invenisse.

VERS. 5.—*Germinabit virga.* (ORIG., *ubi supra.*) Unum fructum promisit Deus in virga et dedit plura, etc., *usque ad* sed quæ in sola sapientia continentur.

VERS. 8.—*Invenit germinasse virgam*, etc. (ORIG., *ubi supra.*) Cum sacerdotium Aaron, etc., *usque ad*, sed nostra adhuc corpora usque in finem mundi differunt a gloria resurrectionis.

(ID.) Virga arida germinat, etc., *usque ad* corporis in resurrectione germinabit.

Virgam, (GREG., lib. IV *Moral.*, cap. 29.) Carnem Christi, quæ de radice Jesse succisa et mortificata, etc., *usque ad* corona martyrum, gratia continentium.

Turgentibus, etc. (ORIG.) Hac vero ratione, etc., *usque ad* sed secundum Scripturam in mille generationes.

(ORIG., *ubi supra.*) Possumus etiam sic intelligere eorum, etc., *usque ad* qui sunt charitas, gaudium, pax et cæteræ virtutes (*Gal.* V).

CAPUT XVIII.

(RAB., *in Num.*, tom. II.) VERS. 1.—*Tu et Filii*, etc. Alia littera, etc., *usque ad* et pertinere dicit ad sacerdotem.

(ORIG. *hom.* 10 *in Num.*) Alia littera, etc., *usque ad* remissionem peccatorum significari.

(ID.) Jesus pontifex noster, etc., *usque ad* scit nos Deus idoneos non esse martyrio.

(ID.) Quærendum est quomodo aliqui sancti dicantur, etc., *usque ad* sanctus enim est, qui peccatum suum per pontificem curat.

VERS. 7.—*Tu autem et filii.* (ID., *hom.* 16.) Alia littera, etc., *usque ad* quæ si bene excolamus fructum vitæ afferent nobis.

Tu autem et filii tui. Allegorice. Perfectiores scilicet in Ecclesia, sancti doctores, quorum officium est sacramenta divina manibus contrectare, vasa sancta, id est Scripturæ mystica verba ventilare et ad intellectum perducere (*II Par.* XXVI). Cætera autem turba meditetur diligenter quæ capere potest, et quæ magistrorum discretio jubet.

Si quis externus, etc. Non de tribu Levi. Ozias

enim de tribu Juda, quia usurpavit sacerdotium, lepra percussus est.

Vers. 8. — *Locutus est Dominus*, etc. (Rab., *in Num.*, tom. II.) Alia littera, etc., *usque ad* qui cum semper comedatur semper permanet, imo augetur.

Primitiarum. Primitiæ litterales consumuntur, spirituales custodiuntur. Quanto enim verbum Dei amplius sumpseris, tanto abundabit.

Omnia quæ sanctificantur a filiis Israel. (Orig., *hom.* 11.) Alia littera, etc., *usque ad* non sanctificatur, nec inter primitias recipitur.

(Orig.) Videtur autem secundum litteram proselytos excludere, etc., *usque ad* qui faciunt patres in Ecclesiam introire.

(Id.) Ter etiam in anno apparere jubetur omne masculinum, non femininum (*Exod.* xxiii).

A filiis, non a filiabus. Non enim otiose alibi nominat cum filiis etiam filias, alibi filiarum non facit mentionem. Quæ tamen specialiter non ad sexum, sed ad discretionem animarum referenda sunt.

(Id.) Difficile invenies sanctos, quibus Deus eximium præbeat testimonium filias genuisse, Abraham et Isaac non genuerunt filias. Solus Jacob unam filiam genuit, et ipsa fratribus et parentibus opprobrium fuit, et vindictæ furorem fratribus incitavit.

Vers. 9. — *Et hoc sit vobis ex his quæ sanctificantur sanctis de sacrificiis*, etc. (Id.) Spiritus sanctus ita sanctus est, etc., *usque ad* tertio autem loco ex hoc fructu diligere debeo etiam inimicos meos.

(Id., *hom.* 11.) Primitias omnium frugum sacerdotibus lex mandat offerri, etc., *usque ad* invenies apud Mosen legis titulo signari.

(Id.) Ubi vero dicit : *Non occides, Non adulterabis*, et hujusmodi, legis titulum non præmisit. Hæc enim mandata sunt, et ideo non exinaniuntur apud discipulos Evangelii, sed implentur. Non enim mandatum, sed lux umbram habere futurorum dicitur bonorum

(Id.) Notandum vero quod lex dupliciter dicitur. Generaliter enim omnia hæc, mandatum, justificationes, præcepta, testimonia, judicia lex dicuntur. Specialiter autem aliqua pars eorum quæ in lege scripta sunt, ut supra dicta. Generaliter vero lex significatur, cum dicitur : *Non veni solvere legem, sed adimplere* (*Matth.* v). Et alibi : *Plenitudo legis est dilectio* (*Rom.* xiii). Omnia enim quæ in lege scripta sunt legem nominavit.

(Id.) Alibi quoque : *Juste*, inquit, *sectare quod justum est* (*Deut.* xvi). Et quid opus est etiam in his allegoriam quærere, cum ædificet littera?

(Id.) Quæro quoque si aliqua, etc., *usque ad* adjecit tamen Apostolus : *Hæc autem sunt allegorica* (*Gal.* iv).

Omnis oblatio, etc. (Id.) Est autem sapientis scribæ et docti de regno Dei, ut sciat de his thesauris proferre nova et vetera, et quomodo penitus litteram occidentem abjiciat et spiritum vivificantem requirat (*Matth.* xiii; *I Cor.* iii), aut confirmet utilem et necessariam litteræ doctrinam, aut manente

A historia etiam mysticum sensum introducat, sicut in præsenti loco.

(Id.) Utile est enim sacerdotibus Evangelii offerre primitias, etc., *usque ad* discipulis autem dicitur : *Qui irascitur fratri suo, reus erit judicio* (*Matth.* v).

(Id.) Christus nos redemit de maledicto legis, non de maledicto mandati vel testimonii, vel judiciorum, ne scilicet subjecti essemus circumcisioni carnis et sabbatorum observationi, et hujusmodi quæ continentur in lege, non in mandatis (*Galat.* iii). Abundat ergo justitia nostra, plus quam scribarum et Pharisæorum (*Matth.* v); et illi de fructibus terræ gustare non audent, priusquam primitias sacerdotibus offerant, et Levitis decimas separent : ego autem nihil horum faciens, fructibus terræ ita abutar,
B ut sacerdos et Levita et Dei altare non sentiat.

(Id.) Petrus quoque et Paulus, etc., *usque ad* et singularum Ecclesiarum eligit et offert primitias.

(Id.) Quisquis etiam doctor, quia docet, prædicat et instruit auditores, agrum Ecclesiæ suæ, id est, credentium corda videtur excolere. Habet quoque culturæ suæ fructum, et in fructu electum aliquem et præcipuum, quem quasi primitias offerat, et alium pro primogenitis, alium pro decimis.

(Id.) Habet forte aliquis primogenitos et inferiores, quos neque pro primitiis, neque pro primogenitis, sed pro decimis possit offerre.

Vers. 11. — *Jure perpetuo.* Quomodo potest æternum esse quod visibile est? *Quæ enim videntur temporalia sunt* (*I Cor.* v), primitiæ autem quæ offerun-
C tur Aaron, visibiles sunt; circumcisionem quoque et azyma et pascha visibile, necesse est æternum non esse, sed temporale. Invisibilis ergo circumcisio, quæ in occulto est, æterna est, et azyma sinceritatis et veritatis (*Rom.* ii). Sic et hæc ei, qui non in manifesto, sed in occulto Judæus, qui spiritu, non littera legem custodit, secundum interiorem hominem legitima æterna dicuntur (*II Cor.* iv).

Vers. 12. — *Omnem medullam*, etc. (Orig.) Ostendimus mandatum de primitiis frugum, etc., *usque ad* unde per angelum videtur quasi primitiæ Deo oblatus.

Christus est primitiæ primitiarum. Cornelius primitiæ gentium. Alii primitiæ Ecclesiarum, sicut
D quidam primitiæ Asiæ, alii Achaiæ.

(Orig.) Aderit unusquisque angelorum, etc., *usque ad* quæ non angeli vel principis, sed Dei portio est.

(Id.) Offerunt ergo angeli ex nobis primitias, etc., *usque ad* ut quærant quæ sursum sunt, non quæ super terram.

(Id.) Offerunt angeli primitias, etc., *usque ad* alius princeps multorum esse ponitur, alius principatui subjectus.

(Id.) Agri angelorum corda nostra sunt, quisque eorum ex agro quem colit offert primitias Domino.

(Id.) Sicut Christus Rex regum, etc., *usque ad* sufficeret nobis hæc gratia.

Vers. 13. — *Universa frugum.* (Aug., *quæst.* 32 *in*

Num.) Primogenita omnia, etc., *usque ad* quæ primitus sumebantur.

VERS. 15. — *Quidquid primum.* (ORIG.) Possunt forte illi primogeniti dici, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, vel etiam martyres; primitia quoque Ecclesiæ possunt dici virgines (*Apoc.* 14); decimæ vero, qui post conjugium continentes sunt.

Omne. (RAB.) In utroque testamento ministris altaris oblationes et decimæ ad necessaria tribuuntur, ne terrenis possessionibus audeant inhiare, nec lucrum de ministerio quærere: unde, *Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum neque argentum, neque pecuniam* (*Matth.* x).

Mystice autem decimæ observantiam legis significant, vel sinceritatem integritatis fidei, vel perfectionem boni operis, quæ maxime habere debent qui ministerio divino se exhibent. In denario enim numero creaturæ et creatoris cognitio comprehenditur, quia septenarius respicit ad humanam naturam, tribus scilicet vim animæ ostendentibus; unde, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua* (*Deut.* vi). Corpus autem ex quatuor constat elementis. Septenarium autem, si ternario numero fidem et confessionem Trinitatis exprimenti adjunxeris, denarium complebis.

VERS. 19. — *Pactum salis.* (RAB.) Pactum salis nominat oblationum universitatem, quæ ad ministerium vel ad jus sacerdotum pertinet, unde in Levitico: *Quidquid obtuleris sacrificii sale condies*, etc. (*Levit.* ii).

Mystice ostenditur sapientiam convenire sacerdotibus et prædicatoribus divinæ legis, non sæcularem, sed apostolicam, de qua Paulus dicit: *Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam non hujus sæculi* (*I Cor.* ii). De qua apostolis dicitur: *Vos estis sal terræ* (*Matth.* v). Sicut enim omnis cibus sale conditur, sic omnis sermo apostolica sapientia. Aaron ergo et filiis ejus pactum est salis sempiternum, quia non solum episcopis necessaria est sapientia, sed etiam presbyteris, diaconis et omnibus ordinibus: et hoc coram Deo, id est, ut pura et simplex sine versutia, et malitia Deo placeat. *Sapientia enim hujus mundi inimica est Deo* (*Rom.* viii).

CAPUT XIX.

VERS. 1. — *Locutusque est Dominus.* (AUG., *quæst.* 33 *in Num.*) Alia littera, etc., *usque ad* et observationes legis profanabat.

(RAB.) Per masculum fortitudo, per feminam infirmitas significatur: per vaccam ergo infirmitas Dominicæ incarnationis ad sacrificium assumpta figuratur. *Mortuus est enim Christus ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei* (*II Cor. ult.*).

Vaccam rufam, rubram scilicet sanguine passionis, unde: *Dilectus meus candidus et rubicundus* (*Cant.* v): candidus scilicet ex divinitate, rubicundus ex sanguine, candidus etiam per justitiam vitæ.

(GREG., lib. vi *Moral.*, tom. I.) Vaccam rufam A mactamus, cum carnem a lascivia voluptatis exstinguimus: quam cum hyssopo, ligno cedrino et cocco offerimus, quia cum maceratione corporis sacrificium fidei spei et charitatis adolemus.

VERS. 2. — *Nulla sit macula.* (AUG., *quæst.* 33.) Sine vitio. Hanc enim carnem cæteræ hostiæ significabant, etc., *usque ad* quæ non habuit in se vitium?

Nec portaverit. Omnis qui peccat, servus est peccati: quia ergo Christus nunquam peccavit, jugum non portavit.

AUG.) Alia littera. *Et non est super eam superpositum jugum*, etc. Non enim subjugata est iniquitati, cui subjugatos inveniens liberavit, et vincula eorum dirupit. Unde: *Dirupisti vincula mea, tibi* B *sacrificabo hostiam laudis*, etc. Super illius enim carnem non est positum jugum, qui potestatem habuit ponendi animam suam, et iterum sumendi eam.

VERS. 3. — *Tradetisque.* Vacca ad immolandum sacerdoti traditur, quia Dominus incarnatus pro redemptione nostra sacrificium semetipsum fecit, datus manibus Judaici populi.

(AUG.) Alia littera. *Et dabis eam ad Eleazarum sacerdotem*, etc. Cur non ad Aaron? Forte præfiguratum est, non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros hujus sacerdotii, passionem Domini perventuram.

Qui ejectam extra castra. (ID.) Quia extra portam passus est Christus, ut nos a conversatione præsentis vitæ quasi a civitate educeret (*Heb.* xiii).

C (ID.) *Et ejectam eam extra castra.* Sic ejectus est Dominus passurus extra civitatem (*Joan.* xix).

(ID.) *In locum mundum*, quia non habuit causam malam: *Et occident eam in conspectu ejus*, sic occisa est caro Christi in conspectu eorum qui futuri erant in novo testamento Domini sacerdotes.

Immolabit. (ISID.) Vaccam rufam (cujus cinis est expiatio populi) immolare non poterit, nisi qui terrena opera non fecerit, jugumque delicti non traxerit, et vinculis peccatorum ligatus non fuerit.

In conspectu omnium. (RAB.) Quia Christus in conspectu omnium quasi exstinctus est: in conspectu Patris immolatus, quia quod ante oculos hominum pœna, hoc ante oculos Patris sacrificium fuit.

VERS. 4. — *Et tingens digitum in sanguine ejus.* D (AUG.) Alia littera. *Et accipiet Eleazar sanguinem ejus, et asperget contra faciem testimonii a sanguine ejus septies.* Quia Christus secundum Scripturas fudit sanguinem in remissionem peccatorum, ideo contra faciem tabernaculi testimonii, quia non aliter declaratum est, quam fuerat divino testimonio prænuntiatum. Et ideo septies, quia ipse numerus ad emundationem pertinet spiritalem.

(RAB.) In digito discretio operationis signatur: in sanguine vaccæ digitum tingere est in passione Domini nostra opera consecrari, ut passionem ejus, quam cognoscimus, imitemur: *Passus est enim nobis relinquens exemplum, ut sequamur vestigia ejus* (*I Petr.* ii).

(Id.) Eleazar sacerdos immolat, et in sanguine digitum tingit, quia plebs Judæa ex reproborum parte humilitatem Domini usque ad passionem persecuta est. In electis vero operationem humilitatis ejus imitata

Asperget contra fores tabernaculi. Tabernaculum synagogam significat. Qui ergo tinxerit digitum, contra fores tabernaculi aspergat, id est, quisquis passionis ejus vias imitatur, synagogæ non credenti et resistenti per exempla bona et prædicationem rectam signum bene vivendi præbeat.

(Id.) *Asperget*, id est, resistenti plebi per prædicationem rectam et opera, passionis Christi exempla monstrabit.

Septem vicibus. Quia septem sunt dona Spiritus sancti, quæ per Christi sanguinem super Ecclesiæ populos distribuuntur, in quo ab omni delicto purgantur.

(Greg., lib. vi *Moral.*, cap. 27.) *Septem vicibus*, etc. In septenario perfectio significatur vel accipitur, unde et septem diebus universum tempus impletur, et Spiritus sanctus septiformis vocatur. Septem ergo vicibus in sanguine digitum intingere est perfecta operatione mysterium passionis imitari. Et septem vicibus contra synagogam aspergere est perfecta prædicatione passionem infidelibus nuntiare.

Vers. 5. — *Comburetque eum cunctis videntibus.* (Id.) Per pellem et carnem et sanguinem et fimum, sacrificia in veteri testamento habita, quæ infirmitatem Domini nuntiabant, significantur. Quia omnia postmodum spiritaliter a patribus intellecta juxta exterius mysterium stercora sunt vocata, unde Paulus: *Omnia arbitratur ut stercora* (*Philip.* iii), quæ flammæ traduntur. Quamvis enim primum carnaliter sint exhibita, postmodum per Spiritum sanctum intelligentiæ igne consumpta sunt.

(Aug.) *Et cremabunt eam in conspectu ejus.* Puto quia crematio ad signum pertinet resurrectionis. Natura enim est ignis ut in superna moveatur, et in ipsum convertatur quod crematur. Nam et ipsum cremare de Græco in Latinum ductum verbum est a suspensione. Quod vero additum est in conspectu ejus, id est, in conspectu sacerdotis, significare videtur, quia illis apparuit resurrectio Christi, qui futuri erant regale sacerdotium.

Tam pelle et carnibus ejus, etc. (Id.) Quod vero sequitur: *pellis ejus et carnes et sanguis ejus cum stercore ejus comburentur:* id expositum est quomodo cremabitur, et significatum est quod non solum substantia mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis et carnium et sanguinis intimata est, sed etiam contumelia et abjectio plebis quæ in stercore significaretur, converteretur in gloriam quam combustionis flamma significat.

(Rab.) Per pellem et carnem exterior Christi operatio significatur: per sanguinem subtilis et interna virtus exteriora facta vivificans; per fimum lassitudo, sitis, esuries, et timor mortis, et quæcunque ex humanitate pati voluit. Quidquid enim A defectu mortalitatis habuit, quasi fimus in eo abjiciendum fuit; quæ omnia igni cremanda sunt, id est, juxta veritatem Spiritus sancti intelligenda, ut quæ ab eo corporaliter gesta sunt per incorporeum divinitatis Spiritum disposita sentiantur.

Vers. 6. — *Lignum quoque cedrinum, et hyssopum, coccumque bis tinctum.*

(Apoll.) De morte igitur sacrorum cecinit vates: *Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me*, etc. (*Psal.* l), et cui patefactum erat tale mysterium expiationis, quæ per sanguinem Christi futura erat, proposuit: *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.*

(Rab.) Cedrus lignum altum et imputribile est. Hyssopus herba valde humilis, quæ tamen inflaB tionem amovet pulmonis. Per cedrum ergo altam, perseverans contemplatio; per hyssopum mansueti cordis humilitas signatur. Qui enim contemplatione ad superna tollitur, per humilitatis compassionem debet condescendere inferioribus, nec se ex eo quod habet erigat, sed his, qui illud non habent, prædicando libenter impendat.

(Aug.) Alia littera, etc., *usque ad* ut cum illo sit abscondita vita nostra.

(Rab.) Potest intelligi per cedrum spes, etc., *usque ad* sola in nobis charitas ad ultimum multiplicatur.

(Greg., *Moral.* lib. vi, cap. 17.) Mittatur in flammam, *usque ad* ut in ipsa discat opera recta quæ faciat

C *Hyssopum* (Isid.) Baptismum, quia hyssopo tincto sanguine agni spargebantur (*Exod.* xii).

Coccumque bis tinctum. (Id.) Coccus bis tinctus, sanguis Christi quo mente et corpore abluimur. Hæc tria purgant peccata, cedrus, id est fides crucis; hyssopus, baptismus vel martyrium; coccus, sanguinis Dominici sacramentum.

(Rab.) In cocco bis tincto virtus charitatis exprimitur, quæ flamma sancti amoris succensa, duobus præceptis exhiberi jubetur, dilectione scilicet Dei et proximi. Bis tinctus ergo coccus est charitas duplici præcepto formata, ut sic diligatur Deus ne deseratur proximus, et sic proximus, ne contemnatur Deus.

Sacerdos. (Id.) Omnes qui in Christo credimus D sacerdotes sumus, unde: *Vos autem estis genus electum, regale sacerdotium*, etc. (*I Petr.* ii). Alta ergo quæ per contemplationem sentimus, et quod ex mansuetudine humilitatis agimus, quod per ignem charitatis exhibemus, passionis Christi sanguine tingere debemus, ut omne quod in nobis est, illum imitetur a quo est, quia extra imitationem passionis non tam virtus quam vitium est.

(Id.) Potest iste sacerdos, qui vaccæ carnes, pellem, sanguinem, fimumque comburit, ordinem Judaici sacerdotii cum plebe supposita in necem Domini consentientis significare, unde sequitur: *Et tunc demum lotis vestibus et corpore suo.*

Vers 7. — *Et tunc demum lotis vestibus.* (Id.)

Potest intelligi, etc., *usque ad* recte, *Colliget autem cineres vaccæ vir mundus*, etc.

(Aug.) Lavabit vestimenta sua sacerdos, etc., *usque ad* resurrectioni eam velut cremationi mandantes.

Vers. 8. — *Usque ad vesperam.* (Id.) Ad vesperam sacerdos intrat, quia infidelis populus, qui usque ad vesperam, id est, finem mundi, extra mandata vitæ, velut extra castra positus est, pravis operibus commaculatus, aqua baptismi et pœnitentiæ lotus ad cognitionem in fine mundi quasi in castra revertitur.

Vers. 9. — *Colliget autem.* (Aug.) Et congregabit homo, etc., *usque ad* quia extra celebrationem Judaicæ consuetudinis evangelicus honor claruit.

(Greg., lib. vi *Moral.*, cap. 17.) Vaccam sacerdos comburit, cineres vir mundus colligit, quia infirmitatem Domini Judæus mactavit, subtilia ejus mysteria Gentilis intelligit. Mundi sunt qui passionem Christi gentibus prædicant.

Effundet eos. Quia Gentilis sacramenta quæ agnovit, prædicare non cessat, sed nescientibus manifestat.

(Rab.) Vir mundus in loco purissimo vaccæ cineres fundit, dum quilibet doctus ex gentilitate assumptus, munda per humilitatem gentilium corda requirit, et mysteria eis Redemptoris tradere non desistit. Quod cum agitur, fides gentium multiplicatur, divina virtus agnoscitur, disciplina præceptorum tenetur. Unde subdit, *ut sint multitudini filiorum Israel in custodiam :* Israel enim interpretatur vir videns Deum ; et bene conversa Gentilitas Israel dicitur, quæ Deum jam fide contemplatur.

Extra castra. Quia omnis Gentilitas extra legem, extra sacrificium, extra synagogam.

Purissimo. Quia pravis ac pollutis mentibus non sunt secreta Dominicæ incarnationis tradenda, sed his qui ad fidem venientes cor mundaverunt.

Multitudini filiorum (Aug., *ubi supra.*) Alia littera etc., *usque ad* ut ablutus etiam extrinsecus lavaret quodammodo vestimenta sua.

In custodiam. Quia subtiliora sacramenta mundis Gentilium cordibus tradita in mentis munitionem vertuntur. Quia dum secreta et subtilia operationis illius per imitationem attendimus, per hoc nobis immunditiam providemus, propter operationem, in custodiam nostram flant cineres, propter baptismum vero in aquam aspersionis. Tunc cineres in nostram custodiam provide custodimus, cum Redemptorem nostrum pro iniquitatibus nostris passum consideramus sollicite. Perpendimus enim quid retribuat bonis, qui voluit mori pro malis, quid ad justitiam fidei adducti ejus gratiæ debeamus, qui in iniquitate positi intercessionem mortis ejus accepimus.

Vers 10. — *Habebunt hoc.* (Aug., *quæst.* 33.) Alia littera, etc., *usque ad* quod significat vespera.

Vers. 11. — *Qui tetigerit ea.* (Aug.) *Qui tetigerit morticinum*, etc. Incipit dicere quomodo immundi facti homines, etc., *usque ad* secundum hoc dictum arbitror per prophetam : *In tribus et quatuor iniquitatibus non adversabor.*

Vers. 12. — *Si die tertio*, etc. (Id.) Si autem purificatus non fuerit die tertio, etc., *usque ad* adhuc, id est, etiam post mortem.

Vers. 13. — *Polluet tabernaculum*, quantum in se est, secundum illud : *Spiritum nolite exstinguere* (*I Thess.* v), cum exstingui ille non possit. Nam si ex hoc tabernaculum immundum factum vellet intelligi, mundari juberet.

Vers. 15. — *Vas quod*, etc. (Rab.) Tegmen operculi vel ligatura, est censura disciplinæ, qua quisquis non premitur, quasi vas immundum pollutumque reprobatur. Quasi enim vas sine operculo vel ligatura polluitur, qui per studium ostentationis patens nullo velamine taciturnitatis operitur.

Vers. 16. — (Aug., *quæst.* 34.) *Si quis in agro.* Alia littera, etc., *usque ad* id est vulnere peremptum aut mortuum sine vulnere.

Vers. 19. — *Lavabit et se*, etc. (Id.) Alia littera, etc., *usque ad* immunda erit usque ad vesperam.

CAPUT XX.

Vers. . — *Veneruntque filii*, etc. (Isid., *in Num.*, tom. V.) Tricesima tertia mansio est in deserto Sin : hæc est Cades. Sin autem interpretatur sancta, per antiphrasin : sicut dicitur lucus cum minime luceat ; vel bellum, cum sit horridum. In hac mansione Maria moritur et sepelitur, quæ significat prophetiam mortuam, sicut Moyses et Aaron legis et sacerdotii finem, qui non valent ad terram promissionis pervenire, nec populum de solitudine hujus mundi educere, quod facit solus Jesus, id est, Salvator Dei filius.

Percutiens virga. (Aug., *quæst.* 35.) Quia de petra aqua educta est, etc., *usque ad* duo enim ligna sunt crux.

Vers. 12. — *Quia non credidistis.* (Isid., *in Num.*) Hic Moyses Dominum offendit, etc., *usque ad Christus Dei virtus et Dei sapientia est.*

Vers. 13. — *Hæc est aqua contradictionis, ubi jurgati filii*, etc. (Aug.) Quod de aqua illa dictum est, etc., *usque ad* de ipso enim dicitur : *In signum cui contradicetur*, etc. (*Luc.* ii).

Vers. 22. — *In montem Hor, qui est in finibus.* (Rab.) Tricesima quarta mansio est, etc., *usque ad* ad paradisum ascensus.

Vers. 30. *Omnis autem multitudo.* (Bed.) Aaron plangitur, Jesus non plangitur, quia in lege descensus ad inferum, in Evangelio ad paradisum transmigratio. Flevit populus triginta diebus, quia ante legem et sub lege et sub gratia synagoga non recipit spirituale gaudium, sed super occidentem litteram mœsta incumbit.

CAPUT XXI.

Vers. 1. — *Quod cum audisset.* Audivit Chananæus quod venisset Israel in locum exploratorum, ubi quondam offendit populus, inivit prælium, et capti-

vum duxit Israel. Rursumque in eodem loco pugnatur, ex voto victor vincitur, victi superant. In quo intelligitur, ut cum nos Dei auxilio destitutos invaserint hostes et captivaverint, non desperemus: potest enim fieri ut vincamus ubi victi sumus.

VERS. 3. — *Anathema*. (AUG., *quæst.* 40 *in Num.*) Alia littera etc., *usque ad* idem est quod devoveo, detestor.

VERS. 4. — *Profecti sunt*, etc. (HIERON., *epist. ad Fabiolam.*) Tricesima quinta mansio, etc., *usque ad* ore autem confessio ad salutem (*Rom.* x).

VERS. 8. — *Fac serpentem* (ISID. *in Num.*, tom. V.) Morsus serpentum exaltato et inspecto æneo serpente sanabantur, etc., *usque ad* vivit per Divinitatem quasi æneus.

VERS. 10. — *Profectique filii Israel castrametati*, etc. Tricesima septima mansio est in Oboth, quæ vertitur in magos vel pythones. Quia post imaginem Dei, quæ in cordis ratione monstratur, et confessione fidei, quæ ore profertur, consurgunt serpentes et maleficæ artes; nos autem omni custodia servantes cor nostrum, obturemus aures, ne audiamus voces incantantium et carmina sirenarum.

VERS. 11. — *Unde egressi*. (HIERON., *ubi supra.*) In Jeabarim, etc., *usque ad* hoc autem eorum proprie est qui solis justitiæ ortum considerant.

VERS. 12. — *Venerunt ad torrentem Zareth*, etc. (RAB.) Tricesima nona mansio fuit in Dibongad, etc., *usque ad* sed propositam nobis solitudinem timeamus.

VERS. 14. — *In libro bellorum*. (AUG., *quæst.* 42.) Non dixit in quo libro scriptum sit, etc., *usque ad* scriberetur in aliquo eorum libro bellum Domini.

VERS. 16. — *Ex eo loco*, etc. (ORIG., *hom.* 12 *in Num.*) Quid est quod magnopere præcipit Dominus, etc., *usque ad* quia una est substantia et natura Trinitatis.

(ID., *ibid.*) Possunt et illi putei videri, etc., *usque ad* et terram removit, quam injecerant Philistæi.

Notandum autem quia, dum viveret Abraham, non sunt ausi Philistæi replere puteos aut injicere terram, sed eo mortuo invaluerunt et insidiati sunt puteis ejus, sed reparantur per Isaac. Puer quoque Abrahæ ad puteos invenit Rebeccam, quæ interpretatur Patientia: hæc efficitur uxor Isaac, sed apud puteos (*Gen.* XXIV, XXIX); similiter Jacob cum ad Mesopotamiam venit habens præceptum patris, ne alienigenam duceret uxorem, apud puteos invenit Rachel; et Moyses Sephoram (*Exod.* II). Si ergo intellexisti quæ et quales sint sanctorum uxores, si vis patientiam in conjugium sumere, vel sapientiam et alias animi virtutes, et dicere quod de sapientia dictum est: *Hanc quæsivi mihi ducere uxorem* (*Sap.* VIII), esto assidue circa puteos istos, et ibi reperies hujusmodi conjugem, quia apud viventis verbi fluenta certum est habitare virtutes. Sunt ergo multi putei intra animam, et alii plurimi in singulis Scripturarum sermonibus et sensibus: est tamen hic eminentior *quem foderunt*, non quicunque homines, sed A *principes*, et horum sublimiores, quos appellavit reges. Ideo in hymnis canitur Deo apud hunc puteum, et scriptum est quoniam hic est puteus super quo locutus est Dominus Moysi: *Congrega populum et dabo ei aquam de puteo*.

Congrega populum et dabo. Lex convocat te ad puteum, Christum, scilicet Dei Filium, propria quidem substantia subsistentem, uno tamen cum Patre et Spiritu Deitatis fonte nominatum. Ad hunc ergo puteum, id est ad Christi fidem convocat te lex. Inde ipse dicit: quia *Moyses de me scripsit* (*Joan.* IV). Vocat autem ut bibamus aquas, et cantemus ei canticum, id est, *corde credamus ad justitiam et ore confiteamur ad salutem* (*Rom.* x).

VERS. 17. — *Ascendat puteus*. (ORIG.) Initiate illi B puteum, id est initium omnium ponite puteum, quia ipse est principium et primogenitus omnis creaturæ (*Apoc.* III).

Vel sic, ut verba dirigantur ex persona Moysi ad populum: Date initium cordi vestro, ut incipiat intelligere quid sit puteus, de quo spirituales aquæ hauriendæ sunt, et reficiendus est populus credentium. Initiate ergo ei, id est Israeli, hunc puteum, ut sensum mysticum si quis ex corde videt, Deum de profundis possit haurire. Ad hunc puteum Moyses, id est lex congregat, ad quem videtur aliquis pervenire, sed nisi per Moysen congregetur non est Deo acceptus. Marcion videtur sibi venisse, et Basilides, et Valentinus: sed quia non venerunt per Moysen, nec acceperunt legem et prophetas, non possunt lau- C dare Deum de fontibus Israel. Non veniunt ergo ad puteum tales, *quem foderunt principes* (*Gen.* XIV) et excuderunt reges. Est autem vallis salsa in qua sunt putei bituminis: omnis autem hæresis et omne peccatum in valle est, et in valle salsa. Peccatum enim non ascendit sursum, sed semper ad ima et inferiora descendit. Est ergo in valle positus, salsus et amarus omnis hæreticus sensus, et omnis peccati actus. Quid enim dulce, quid suave potest habere peccatum? Si autem veneris ad hæreticam sententiam et amaritudinem peccati, venisti ad puteos bituminis, quod est esca et nutrimentum ignis. Si gustaveris aquam de his puteis, si hæreticum sensum et peccati amaritudinem receperis, fomenta ignis et gehennæ D incendia in te præparabis. Talibus dicitur: *Incedite in lumine ignis vestri*, etc. (*Isa.* L.)

VERS. 16. — *Foderunt illum principes et excuderunt reges*. Principes ergo foderunt, reges excuderunt, quod ab excudendo, non excidendo dictum est. Excudi enim dicitur, quod in saxo cæditur vel formatur. Principes ergo tanquam inferiores foderunt, id est quasi in terræ mollitiem altitudinem quamdam demerserunt: hi vero quos reges appellat, quasi fortiores, non solum terræ profundum, sed saxi duritiam penetrant, ut perveniant ad profundiores aquas, et ipsas abyssi venas perscrutentur, scientes judicia Dei esse abyssum multam. Hi sunt apostoli, quorum aliquis dicit: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum; Spiritus enim omnia scrutatur etiam alta Dei*

(*I Cor.* II). Qui ergo per Spiritum sanctum possunt alta scrutari et penetrare profunda mysteria putei, reges esse dicuntur, qui puteum in petra excuderunt, quia dura et difficilia scientiæ penetrarunt secreta. Foderunt ergo puteum istum principes, et excuderunt reges gentium, id est, Apostoli, qui gentes congregaverunt ad obediendum fidei, et omnibus patefecerunt scientiam Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. Impleverunt enim mandatum Dei, *docentes omnes gentes, et baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (*Matth.* XXVIII). Et per hoc excuderunt, id est, patefecerunt scientiam putei. Hæc quoque quæ in manibus habemus, nobis puteus est, et omnis Scriptura legis et prophetarum : evangelica quoque et apostolica simul unus puteus est, quem non possunt fodere vel excudere, nisi reges et principes, qui scilicet possunt auferre terram et amovere superficiem litteræ, et de inferiori petra, ubi Christus est, spiritales sensus velut aquam vivam proferre. Reges dicuntur, quia peccati regnum expulerunt, et justitiæ regnum in membris suis posuerunt. Decet enim eum docere cæteros, qui prius fecerit quæ docet, unde : *Qui fecerit et docuerit sic homines, magnus vocabitur in regno cœlorum* (*Matth.* V) ; magnum autem in regno esse, est regem esse.

VERS. 18. — *Principes.* Possunt iidem vocari principes et reges. Vel principes prophetas intelligamus : ipsi enim sensum et prophetiam de Christo defossam in profunditate litteræ collocaverunt, ideo de illis dicitur : *Nisi occulte audieritis, plorabit anima vestra.* Et alibi : *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te* (*Psal.* XXX). Reges sunt apostoli qui perscrutantur alta Dei et Ecclesias regunt, unde et Christus dicitur Rex regum.

Et paraverunt duces. (ORIG.) *Excuderunt*, inquit, etc., *usque ad* et verbi Dei arcana perscrutantes.

Profectique sunt. (ORIG.) Profecti a puteo, etc., *usque ad* ut affectus noster et fides probetur.

Qui de hoc puteo bibit, ad hoc proficit ut habeat munera quæ Deo offerat, de quibus in lege dicitur : *Munera mea data mea.* (*Levit.* II). Ex his ergo quæ Deus dedit, offertur Deo; dedit autem agnitionem sui, et homo offert ei fidem suam et affectum.

Cum obtulerimus quæ ex nobis sunt, consequimur quæ ex Deo sunt. Cum enim nostram fidem et affectum obtulerimus, tunc ipse largitur diversa dona Spiritus sancti, de quo dicitur : *Omnia autem ex Deo sunt* (*Rom.* XI).

VERS. 20. — *In Bamoth.* Bamoth adventus mortis, qua scilicet commorimur, ut convivamus ei, et mortificamus membra nostra super terram. *Consepulti enim sumus illi per baptismum in morte* (*Rom.* VI). Qui enim ordinem salutaris viæ tenet, debet per hæc singulariter agere et post multa ad hunc locum venire.

(ORIG.) *Et ex Bamoth*, inquit, etc., *usque ad* imo profectibus iter animæ paratur ad cœlum.

A VERS. 21. — *Misit autem.* (ID.) Mittit Israel legatos ad regem Amorrhæorum, etc., *usque ad* congregat sibi lacus confractos vel contritos.

Ad Sehon regem. Sehon, qui interpretatur arbor infructuosa; vel elatus, hic est rex Amorrhæorum, qui interpretantur in amaritudinem adducentes vel loquentes. Hic est diabolus elatus et infructuosus, de quo dicitur : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam* (*Joan.* XIV). Et alibi : *Ecce princeps hujus mundi mittetur foras* (*Joan.* XII), non quia creavit mundum, sed quia in mundo peccatores sunt, et ipse peccati princeps est, secundum quod dicitur : *Quia omnis mundus in maligno positus es* (*Joan.* V), id est, ipse mundi princeps est.

B VERS. 22. — *Via regia.* Quæ dicit : *Ego sum via, veritas et vita* (*Joan.* XIV). De quo dicitur : *Deus, judicium tuum regi da* (*Psal.* LXXI). Hac incedendum est, et nusquam declinandum, nec in agrum nec in vineam, id est nec ad opera, nec ad sensus diabolicos, si volumus pacifice transire per mundum. Sed hoc magis incitat principem mundi quod dicimus nos nolle manere cum eo, vel morari, vel aliquid ejus contingere : inde irascitur et movet persecutiones et pericula, et cruciatus intentat. Inde dicit : *Congregavit Sehon populum suum*, etc.

VERS. 23. — *Exercitu* : principibus scilicet et judicibus mundi et omnibus nequitiæ ministris, qui semper impugnant populum Dei.

In Jasa. In Jasa, Hebraice *iahtsah* יהצה quod interpretatur Mandati impletio. Si enim veniamus ad
C impletionem mandatorum, superamus superbum et elatum : mandatum enim complere, est diabolum et exercitum ejus superare. Nihil enim nobis poterit nocere, si veniamus in *Jasa*, id est si præcepta Domini nostri Jesu Christi servemus.

VERS. 24. — *In ore gladii. Vivus est sermo Dei, efficax, et penetrabilior omni gladio, etc.* (*Heb.* IV). De quo dicit Apostolus : *Et gladium Spiritus quod est verbum Dei* (*Eph.* V). In hujus ore cadit Sehon, id est diabolus.

Terra ejus. Omnis terrena regio terra Sehon dicitur; sed Christus et Ecclesia ejus in omni terra Sehon dominatur.

(RAB.) Jeboc civitas finisque regni Sehon, etc.,
D *usque ad* vocatum est nomen ejus Israel.

VERS. 25.—*Tulit ergo.* (AUG., *quæst.* 44 *in Num.*) Hic possedit Israel civitates Amorrhæorum, etc., *usque ad* sed declinaverunt ab eis.

Israel. (ORIG., *hom.* 13 *in Num.*) Qui in Christo Israel est, etc., *usque ad* et vult ut accendatur.

(ISID.) In tricesima nona mansione, etc., *usque ad* et intellecta fortiter superatur.

VERS. 26. — *Sehon regis.* Sehon, id est loquentis : qui enim sub diabolo agunt, tantum loqui norunt, sed inania loquuntur, ut pote astrologi aliqui et philosophi; fidelium autem regnum, quod a Deo est, non in sermone, sed in virtute Dei (*I Cor.* IV).

Moab. (RAB.) Moab qui interpretatur, etc., *usque ad* corruunt et consumuntur.

VERS. 27. — *Idcirco dicitur.* (ORIG., *ubi supra.*) Alia littera, etc., *usque ad* non Amorrhæorum, sed filiorum Israel.

VERS. 29. — *Væ tibi, Moab.* (RAB.) Chamos interpretatur, etc., *usque ad* contra quas dicitur: *Ne tradas bestiis animas confitentes tibi* (*Psal.* LXXIII).

VERS. 32. — *Jazer*, id est fortitudinem eorum. Fortissima scilicet hæreticorum dogmata dialectica arte constructa. *Et possederunt.* Ab errore convertendo et præcepta Domini docendo, ut de eorum correctione et profectu cœlestem sibi patriam acquirerent.

VERS. 33. — *Og rex Basan.* (ORIG.) Ad Og regem Basan, etc., *usque ad* in nullo enim potest honestum esse quod turpe est.

CAPUT XXII.

VERS. 2. — *Videns autem.* (AUG., *quæst.* 46.) Quod dicit Scriptura, etc., non vero una gens erat, sed duæ vicinæ.

VERS. 5. — *Misit ergo nuntios ad Balaam filium Beor.* (ORIG., *Hom.* 13.) Bellum tibi imminet, rex Balac, etc., *usque ad* mittit ergo rex ad eum dicens: *Veni nunc, et maledic mihi populum hunc*, etc.

VERS. 6. — *Si quo modo possim.* Videtur non ex integro confidere in Balaam fama virtutum quæ in populo Dei factæ sunt perterritus.

Novi enim quod benedictus sit. (ORIG.) Non credo eum scire quod quibuscunque benedixisset Balaam, benedicti essent, sed adulandi gratia hæc dicere, ut artem ejus extollens promptiorem sibi faceret. Ars enim magica nescit benedicere, nec dæmones scit benedicere Isaac, et Jacob, et omnes sancti: impiorum nullus benedicere novit.

VERS. 7. — *Divinationis pretium.* Alii: *Divinacula in artibus*, quas curiositas humana composuit. Sunt quædam quæ Scriptura divinacula nominavit. Gentilis autem consuetudo vel tripodas vel cortinas, vel hujusmodi vocabulis appellat, quæ quasi ad hoc consecrata, moveri ab eis et contrectari solent. Sed divina Scriptura Ephod vernaculo sermone nominat in prophetis, quod tradunt esse indumentum prophetantium (*I Reg.* XXX). Aliud tamen in divina Scriptura prophetia, aliud divinatio. Ait enim: *Non erit auguratio in Jacob, neque divinatio in Israel.* Abdicatur ergo penitus divinatio, opere enim et ministerio dæmonum impletur. Igitur Balaam acceptis divinaculis, cum solerent ad se dæmones venire, fugatos videt et Deum adesse: quem ideo dicit se interrogare, quia consuetos sibi apparere non videt. Venit ergo Deus ad Balaam, non quia sit dignus, sed ut fugentur illi qui ad maledicendum et malefaciendum adesse consueverant: hinc enim providebat Deus populo suo.

VERS. 8. — *Venit Deus*, etc. Non dicitur utrum in somnis hoc factum sit, quamvis per noctem factum esse constet. Postea enim dicit Scriptura: *Exsurgens Balaam mane*, etc.

Nemo glorietur, si sibi Deus loquitur. Novit enim quomodo loquendum sit cum talibus, cum loquatur etiam cum reprobis: qui et cum per angelos loquitur, ipse loquitur.

(ORIG., *Hom.* 13.) *Venit Deus, et ait ad eum*, etc. Potest objici: Licet invocet Balaam dæmones, etc., *usque ad* et ad magnæ fidei argumentum parvum puerum quasi magnum regem venerati sunt.

VERS. 16. — *Sic dicit Balac filius Sephor*, etc. Balac exclusio vel devoratio: in quo significatur mundi hujus aliqua contraria potestas, quæ excludere et devorare cupit Israelem spiritualem, nec utitur ministris nisi pontificibus et scribis et Pharisæis. Ipsos invitat, mercedem promittit; illi vero sicut Balaam cuncta simulant se ad Dominum referre, et zelo Dei agere. Dicunt enim: *Scrutare Scripturas et vide quia propheta a Galilæa non surgit.* Et: *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit* (*Joan.* VII, XIX).

VERS. 18. — *Si dederit mihi Balac*, etc. (AUG., *quæst.* 48.) Quod ait Balam iterum ad se missis honoratioribus nuntiis, etc., *usque ad* unde *Secuti viam Balaam filii Beor, qui mercedem iniquitatis dilexit*

VERS. 20. — *Venit ergo Deus.* Molestus est Deo Balaam, et prope extorquet permitti sibi, ut eat maledicere filiis Israel, et invocet dæmones ad quem jam venerat Deus.

(ORIG., *Hom.* 13.) Difficile est in explanatione historiæ, etc., *usque ad* quia apud Deum otiosa non sunt nec malorum nec bonorum opera.

Si vocare. (RAB.) Balaam divinus erat, etc., *usque ad* non tam corde et sensu, quam ore et sermone.

(ORIG.) Si videas contrariam potestatem, etc., *usque ad* scilicet ex gentibus credentes.

VERS. 22. — *Stetitque angelus Domini.* Qui aderat scilicet filiis Israel, de quo scriptum est: *Angelus meus ibit tecum* (*Exod.* XXXII).

VERS. 23. — *Cernens asina angelum stantem.* Magus dæmones videt, asina angelum non quod sit digna videre, sicut nec loqui, sed ut confutetur Balaam, unde mutum animal arguit prophetæ dementiam.

(GREG., *Past.*, part. III, adm. 13.) Balaam pervenire ad propositum tendit, etc., *usque ad* quia ad maledicendum vergens vocem, non mentem, mutavit.

VERS. 25. — *Parieti.* Id est, maceriæ illius vineæ, in qua non erat angelus, quoniam ab alia parte erat in sulcis vinearum, juxta Septuaginta.

VERS. 26. — *Ad locum.* Non jam in sulcis vinearum, sed inter ipsas macerias, id est in via obstitit, ut non posset ad dexteram neque ad sinistram ire.

VERS. 27. — *Concidit sub*, etc. Quia cæsa non ivit retro, in partem non declinavit, quia non ab altera parte terrebatur, sed in media via in angusto erat angelus.

VERS. 28. — *Aperuitque.* Ut arguatur per eam Balaam, et mutæ pecudis vocibus confutetur, qui divinus videbatur et sapiens.

Et locuta est. (ISID.). Asina cui Balaam sedet, au-

gelum videt, et loquitur; id est bruta Gentilitas, quam quondam Balaam, id est, seductor idololatriæ, quasi brutum animal et nulla ratione renitens, quo voluit errore substravit; sed ista angelum vidit quem homo videre non potuit, et vidit, et detulit, et locuta est; ut agnosceremus sub adventu magni angeli, illam gentilem plebem mutata duritie stoliditatisque natura solutis Deo linguis locuturam.

(ORIG. *hom.* 14). Asina cui Balaam sedebat, etc., *usque ad* major autem his charitas, quæ sola nunquam cadit.

VERS. 29. — *Respondit.* Nimirum tanta cupiditate plenus ferebatur, ut nec tanti monstri miraculo terreretur, et responderit quasi ad hominem loquens; cum Deus non asinæ animam, in rationalem naturam vertisset; sed quod illi placuerat ex illa sonare fecisset ad illius vesaniam cohibendam; illud forte præfigurans: *Quia stulta mundi elegit Deus, ut confunderet sapientes*, pro spirituali et vero Israel.

VERS. 38. — *Ecce adsum: Nunquid aliud loqui potero nisi quod Deus*, etc. (ORIG., *hom.* 15.) Balaam in Scripturis nunc vituperabilis, nunc laudabilis ponitur, etc., *usque ad* Balaam, illuminatus ab illo Lucifero de quo dicitur: *Et quomodo cecidit Lucifer qui mane oriebatur?* (*Isa.* XIV.)

CAPUT XXIII.

VERS. 7. — *Veni*, inquit, *et maledic mihi Jacob.* (ORIG. *hom.* 15.) In Latinis sermonibus, etc., *usque ad* ideoque dicit verbum Dei positum *in ore ejus.*

VERS. 8. — *Quomodo maledicam.* (ID.) Alia littera, etc., *usque ad* et pronuntiandi auctoritas perimatur.

Cui non maledixerit Deus. Qui tantum meritum designat ejus cui maledicitur, et sententiam promit, quem non qualitas peccati, nec fallit affectus peccantis: homo autem neutrum novit, et sæpe conviciis aut injuriis provocatus maledicit. Ideo dicit Apostolus: *Benedicite et nolite maledicere* (*Rom.* XII), ut conviciandi vitium resecetur.

VERS. 9. — *De summis*, etc. Quasi, ideo non debet maledici, quia alta et cœlestis ejus vita. Nemo intelligit eam, nisi ad eminentem scientiam ascenderit.

(ORIG.) Alia littera, etc., *usque ad* consurgentes cum Christo exercuerint super terram.

Vide, etc. Actus Jacob, id est activorum, videntur: contemplatio Israel, id est contemplativorum, tantum intelligitur. Vel, in futura resurrectione Jacob, videbitur, id est corpus Israel intelligitur, id est, resurgentium anima et spiritus.

Populus solus. Quia non est permistus cæteris hominibus, nec inter cæteras gentes reputatus, certis nobilitatus privilegiis, observationibus et legitimis suis, sicut tribus Levi non est permista cæteris.

Populus solus habitabit, etc. (ORIG.) Spiritualis Jacob et Israel, etc., *usque ad* inter gentes ultra reputabitur.

Quis numerare. (ID.) Alia littera, etc., *usque ad* et patitur illa quæ in secundo libro Regum sunt scripta.

VERS. 10. — *Moriatur anima mea.* (ID.) De se prophetare videtur: sed secundum litteram nec in Balaam, nec in illo Israel factum est, nec fieri potuit, nec enim intra ipsos, sed ab ipsis mortuus est.

(ID.) Moriatur anima mea morte justorum, etc., *usque ad: sed fides quæ per dilectionem operatur* (*Gal.* V).

(GREG., lib. XXXIII *Moral.*, cap. 27.) *Moriatur anima mea morte justorum, et fiant novissima mea horum*, etc. Multi intra Ecclesiam, etc., *usque ad* unde, *Vultus ejus non sunt amplius in diversa mutati* (*I Reg.* I).

Et fiant novissima mea horum, etc. (ORIG.) Hoc in Magis, qui de Oriente primi venerunt adorare Christum (*Matth.* II), potest intelligi, qui de genere Balaam erant per generis successionem, et per disciplinæ traditionem. Constat enim eos agnovisse stellam quam prædixerat Balaam in Israel orituram

VERS. 11. — *Quid est hoc?* Balac contra spem benedictiones pro maledictionibus audiens, et ultra non ferens, prophetantis verba interrupit.

(ID.) Non vult amarus rex benedictionem, sed maledicta quærit: est enim de cognatione illius cui dicitur: *Maledictus tu ab omnibus bestiis terræ* (*Gen.* III).

Dixit ergo Balac. Putat eum perterritum Israelis multitudine, et ideo non ausum maledicere, et mutationem loci sibi prodesse.

VERS. 13. — *Videre non possis.* Demens putavit Israeliticam gratiam loci abjectione celari, nesciens quia *non potest abscondi civitas supra montem posita.*

VERS. 14. — *Ædificavit.* Res profanis sacrificiis agebatur, et divinatio arte magica quærebatur. Volens tamen Deus abundare gratiam ubi abundavit delictum (*Rom.* V), adesse dignabatur, non sacrificiis, sed in occursum venienti. Et ibi dat verbum suum et mysteria, et futura pronuntiat, ubi maxime fides et admiratio Gentilium pendet: ut qui nostris nolunt credere prophetis, credant divinis suis.

VERS. 15. — *Sta hic juxta.* Ad holocaustum suum stabat in idololatria sua positus, ideo magis cadebat: surgere ergo videtur, qui magis ceciderat, cum idololatria stare videretur.

Non est Deus quasi homo, ut mentiatur. (ORIG., *hom.* 16.) Alia littera, etc., *usque ad* ne perveniat ad eum vindicta malorum suorum.

VERS. 19. — *Dixit ergo*, etc. (ORIG.) Alia littera, etc., *usque ad* hæc vero a perfectioribus secretius advertenda sunt?

VERS. 21. — *Non est idolum in Jacob.* Alia translatio: *Non erit labor in Jacob, neque videbitur dolor in Israel*, in futuro scilicet sæculo.

(ORIG.) *Non erit labor in Jacob, neque videbitur dolor in Israel*, etc. (*II Cor.* XI). Futuræ vitæ status denuntiatur, etc., *usque ad* et prophetas audiant illos.

Dominus Deus, etc. (Orig.) Alia littera, etc., *usque ad* (qui luctatus est et vicit) accipiet.

Et clangor victoriæ regis in illo. Admonitio prædicationis, qua in nobis rex, id est Christus, diabolum triumphat.

Vers. 22. — *Deus eduxit eum.* (Id.) Alia littera, *usque ad* transformabit corpus humilitatis nostræ conforme corpori gloriæ suæ.

Cujus fortitudo. Cujus? Christi. Cujus quidquid est, unum cornu est, id est unum regnum, cujus gloria est spiritualis Israel. Ipse enim ait : *Pater, da illis ut sicut ego et tu unum sumus, ita in nobis unum sint* (*Joan.* xvii).

Vers. 23. — *Non est augurium in Jacob.* (Orig., *hom.* 16 *in Num.*) Alia littera, etc., *usque ad* neque divinatio in Israel. Sequitur :

In tempore dicetur Jacob, et Israeli quod perficiet Deus : id est cum oportet, cum expedit, etc., *usque ad* quæ Moyses (his credo de causis) vocavit immunda.

In Israel. Qui per fidei puritatem et munditiam mentis videt Deum, nec ipsum Balaam reciperet, sed verbum quod Deum posuit in ore ejus respuere non audet. Nisi enim verbum a Deo esset, non illud famulo suo Moysi procul absenti, cum Balaam hæc diceret, revelasset.

Vers. 24. — *Ecce populus*, etc. Alii : *Ecce sicut catulus leonis exsurget, et sicut leo exsultabit.* Catulus enim est, cum nuper geniti infantes rationabiles sine dolo lac accipiunt : leo autem exsultans, cum vir perfectus deponit quæ erant parvuli.

(Orig.) Alia littera, etc., *usque ad* dedit in se credentibus nomen leonis, et catuli leonis.

Erigetur. Erigendum dicit populum futurum, de eo enim quæ videbat, dixisset, erectus est.

Non accubabit. (Orig.) Alia littera, etc., *usque ad* et ut leo exsultans.

Cumque duxisset. (Orig.) Et assumpsit Balac, etc., *usque ad* et deserta sunt Deo negotia.

Ædifica mihi hic. (Id.) Quæ sacrificant gentes, etc., *usque ad* qui fidem Christi non recipiunt.

CAPUT XXIV.

Vers. 1. — *Cumque*, etc. (Orig.) Cum nullum dæmonum, etc., *usque ad* et unumquemque in ordine suo resurrectionis gloriam adepturum.

Nequaquam abiit. Id est non stultis sensibus, sicut solebat in multis animalibus et pecudibus, Dei considerabit voluntatem : sed agnoscet quia neque de bobus cura est Deo, neque de ovibus, neque de avibus, aliisque animalibus (*I Cor.* ix; *Rom.* xv), sed quæ de eis scripta sunt, propter homines intelliget scripta.

Vers. 2. — *Irruente in se.* (Aug., *quæst.* 51 *in Num.*) *Et factus est spiritus Dei super illum*, id est super Balaam, etc., *usque ad* et multa similia.

Vers. 3. — *Dixit Balaam.* (Orig., *hom.* 17.) *Dixit Balaam filius Beor*, etc., *usque ad* et ideo dicit re-

A velatos oculos ejus esse, quia potuit videre quod vidit.

Cujus obturatus, etc. (Rab.) Quia in somnis clausis corporeis oculis angelico ministerio hæc vidit. Oculos vero mentis partim habet apertos, partim clausos, qui mysteria futura agnoscit, sed errorem non corrigit. Sic iniqui aliud scientia, aliud moribus agunt : aliud ore, aliud opere ostendunt.

Vers. 5. — *Quam pulchra.* (Orig., *hom.* 17.) Alia littera, etc., *usque ad* ut nemora umbrantia, ut paradisi super flumina, etc.

Vers. 6. — *Ut valles nemorosæ.* (Orig.) Alii, etc., *usque ad* et in doctrina eorum quasi incedentes per opaca nemorum delectantur.

Ut horti juxta fluvios irrigui. (Id.) Alia littera, etc., B *usque ad* in tabernaculo merito dicitur habitare.

Cedri. Dei scilicet, quæ suscipiunt palmites vitis de Ægypto translatæ : in quibus requiescit ille fructus, cujus umbra operuit montes.

(Orig.) Alia littera, etc., *usque ad* et novissimum inimicum destruat mortem.

Vers. 8. — *Eduxit illum de.* Deus eduxit eum ex Ægypto post mortem scilicet Herodis, unde : *Ex Ægypto vocavi Filium* (*Osee.* xi). Quod ex hoc loco videtur assumptum et Evangelio insertum vel de Osee propheta.

Post mortem Herodis, vel, de sæculo, eduxit illum Pater ad semetipsum, ut viam faceret eis qui de hoc mundo ascensuri erant ad Deum.

Cujus fortitudo similis, etc. Omnia enim dæmo- C num regna dejiciens, unum suum regnum quasi vere unicornis fundavit in gloria : cornu enim regnum significat.

Devorabunt gentes, etc. (Orig., *ubi supra.*) *Edet gentes inimicorum suorum, et crassitudines illorum medullabit*, etc. Gentes scilicet, etc., *usque ad* qui intelligibilis et sanctus est, et unus et multiplex dicitur et subtilis.

Et perforabunt sagittis. LXX : *Et jaculis suis sagittabunt inimicum.* Christus enim verbis suis vicit diabolum (*Matth.* iv), et omnes contradicentes superat et confringit : omnis enim qui peccat, inimicus ejus est, dum peccat; si autem verbis Dei confixus peccata sua agnoscens compungatur, et ad pœnitentiam conversus, jaculis ejus confixus dicitur.

D Vers. 9. — *Accubans dormivit ut leo*, etc. Si intellexisti quantam requiem habeat iter sapientiæ, quantum gratiæ, quantumque dulcedinis, noli dissimulare, noli negligere, aggredere iter, nec eremi solitudinem perhorrescas; habitanti enim in hujusmodi tabernaculis occurrit manna cœleste, et angelorum panem manducabis (*Exod.* xvi). Incipe tantum cito, in consortium tuum venient angeli, quos significant cedri.

Quam suscitare nullus audebit; LXX : *Quis suscitabit eum ?* Nunc enim a Patre suscitatus dicitur, nunc ipse templum corporis sui suscitare se dicit (*Joan.* ii), ideo quasi percontantis significatur affectus.

Qui benedixerit. Qui benedicunt, Christo benedi-

cunt in communionem paternæ benedictionis assumpti. Qui autem maledicunt maledicti sunt. Judæi qui maledixerunt Christo, lacrymabiliter maledicti sunt. Quid enim posset illis evenire qui maledicunt sapientiæ, et veritati et vitæ, nisi ut ab his omnibus exsules jaceant? Hæc enim omnia Christus est (*Joan.* 9).

Qui maledixerit tibi, in maledictione reputabitur: Iratusque Balac contra. (ORIG.) Ego puto quod non solum maledicit Christo, qui sermonem adversus eum profert maledictum; sed etiam qui sub nomine Christiani male agit turpiter vivit, et inhonestis verbis aut factis nomen ejus facit blasphemari. Sicut non solum Deum benedicit, qui sermonibus solis, sed et qui actibus, vita et moribus facit nomen Dei benedici.

VERS. 11. — *Dominus privavit te honore disposito.* Ostendit Dominus quia etiam Balac intellexit non jam dæmonum ministerio decipi Balaam, sed Dei virtute ad meliora transferri.

VERS. 13. — *Non potero præterire sermonem Domini Dei mei, ut vel boni.* Sciens Balaam quod non sibi per ministros solitos responsa deferrentur, sed ab eo qui habet omnium potestatem, recte videtur protestatus se non posse præterire verbum Domini, vel proferre aliquid boni vel mali ex ore suo. Qui enim loquitur, non potest sacrificiis vel muneribus permutari, apud quem non est transmutatio, et ideo non potest sacerdos mercede mutari, ubi Deus muneribus non movetur. Discessurus tamen Balam incipit iterum prophetare. Et dicit: *Consilium do tibi*, etc.

VERS. 14. —*Dabo tibi consilium* (ORIG., *hom.* 18.) *Veni, consilium do tibi*, etc., *usque ad* tanquam qui vere videns sit et vere audierit.

VERS. 15. — *Dixit Balaam.* (ID.) *Balaam filius Beor*, etc., *usque ad* quæ pro utilitate concessa sunt.

(GREG., lib. XV *Moral.*, cap. 22.) *Dixit homo cujus obturatus est oculus.* Nescit impius mala quæ facit, nisi cum pro eis puniri cœperit. Consilium Balaam contra Israelitas præbuit, sed post in pœna vidit quid prius ex culpa commiserit. Electi autem quia ne peccare debeant, prævident: oculi eorum ante casum patent. Iniquus vero post casum oculos aperit, quia post culpam jam in pœna conspicit, quia malum debuit vitare quod fecit.

(VERS. 16. — *Qui cadens apertos habet oculos.* Sæpe malus æterna judicia admiratur, prædicationem cœlestis patriæ cum audit, diligit, et opera divinæ dispositionis obstupescit. Jacens ergo miracula considerat, quia Dei potentiam sciendo pensat, sed vivendo non amat.

VERS. 17. — *Videbo eum, sed non modo.* Alia littera: *Ostendam ei, et non modo. Beatificabo et non appropinquat.* Hæc ad illos quorum personam gerit referuntur. Quia doctores legis et scribæ ostendunt Christum in lege et prophetis promissum, sed non modo; id est quando venit, sed cum plenitudo gentium introierit, tunc ostendent, tunc beatificabunt, modo blasphemant. Sed tempus quo hæc futura sunt, longe est et in fine sæculi. Ideo ait: *Ostendam illi*, id est populo, qui tunc salvabitur, *sed non modo.*

Non modo, cum ista loquor: Quia *ubi venit plenitudo temporis misit Deus Filium suum* (*Gal.* IV).

Orietur stella ex Jacob. (ORIG.) De hac stella, etc., *usque ad* ut utrumque evidenter prophetatum appareat.

Et percutiet duces, principatus et potestates affigens cruci (*Col.* II). Aliter non potest salvare Moabitas, nisi prius vastasset duces impietatis.

Vastabitque omnes. (ORIG.) *Et prædabitur omnes filios Seth.* Iste est Seth filius Adam, etc., *usque ad* de morte revocavit ad vitam.

Et erit Idumæa possessio ejus. (ID.) *Et erit Edom hæreditas ei, Esau inimicus ejus*, etc. Edom idem est qui Esau, etc., *usque ad* per obedientiam spiritus consors futuræ hæreditatis existet.

VERS. 18. — *Israel vero fortiter aget.* (Id.) *Et Israel fecit in virtute.* Quia scilicet tunc Edom, etc., *usque ad* qui potest animam et corpus perdere in gehennam.

Et perdat reliquias civitatis. (ID.) Perdet liberatum de civitate, etc., *usque ad* cui si commorimur, etiam convivemus (*II Tim.* II).

VERS. 20. — *Principium.* Non hoc ad historialem Amalec referri potest: non enim primus erat antiquitate; sed ad spiritalem, qui declinando populos a Deo et faciendo gentiles ex Dei cultoribus, Amalec nominatur. Et initium gentium dicitur, quia initium dedit, ut homines fierent gentiles mutando gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis: ut enim in populo Dei Christus est initium, sic in populo qui declinat a Deo, et gentilis efficitur Amalec.

(ORIG.) Initium gentium Amalec, etc., *usque ad* et omnis secta quæ a Deo populum declinat, exponatur.

VERS. 21. — *Vidit quoque*, etc. (ID.) Alia littera, etc., *usque ad* et discant non blasphemare.

Non videtur Cinæum valde culpabiliter nominare, cui dixit Saul: *Discede de medio Amalec et non percutiam te, quia fecisti misericordiam Israel*, etc. (*I Reg.* XV.) Hujus robustum est habitaculum, si ponat in petra, quæ est Christus, nidum suum.

(RAB.) Cinæus, etc., *usque ad* et omne quod præterit cordis volatu transcendunt.

VERS. 22. — *Electus.* Electi de numero sapientum, veritatis inquisitores vita vivunt perpetua; unde: *elucidant me, vitam æternam habebunt* (*Eccli.* XXIV).

Assur. Diabolus scilicet, cui hæretici traduntur dirigendi et corrigendi.

VERS. 23. — *Parabola.* Sæpe parabolice loqui dicitur, ne quid in his non quasi parabolam, sed secundum litteram accipiamus.

Quis. Tam felix, qui hæc videat, sentiat, intelligat, et credat, quod hæc ita fecerit Deus.

Quando ista. Cum scilicet *orietur stella ex Jacob*, *surget homo ex Israel*, *et delebit Amalec*, *et semen*

peribit. Id est, cum veniet Christus et cultum idolorum destruet, et dæmonum potestatem subjiciet.

VERS. 24. — *Venient.* Videtur significare quod juxta incarnationem Domini veniant Romani, Assyrios, Hebræos et omnes orientales superaturi, et tandem regnum perdituri, secundum statuam Danielis (*Dan.*, II); vel quod in adventu Christi in fine temporum, quod pars occidentalis significat, omnia regna mundi gladio spiritus, id est, verbo Dei superentur, et in tempore Antichristi cesset prædicatio Evangelii.

(ORIG.) Alia littera, etc., *usque ad* ei super omnem virtutem inimici.

Hebræos. Hebræus est qui de Ægypto transit ad terram promissionis, de tenebris ad lucem, de morte ad vitam : sed non sine magno certamine potest obtinere; affligit ergo et affligitur, cædit adversarium et cæditur. Affligunt ergo Assyrii Hebræos, id est, populum Dei, sicut affliguntur ab eis.

Etiam ipsi peribunt. (ID.) *Et ipsi pariter peribunt.* Non cum Hebræis scilicet, sed pariter, etc., *usque ad* quos deceptio diaboli deduxit in mortem.

VERS. 25. — *Surrexitque.* (ID., *hom.* 20.) Quia Balaam Dei virtute constrictus, etc., *usque ad* rex vero Balac continuo consilio paruit.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Orabatur*, etc., *in Setim.* Interpretatione Hebraicorum nominum, שטים Sittim invenimus in lingua nostra responsionem vel refutationem dici. Applicuit ergo Israel ad responsionem vel refutationem, non bene applicuit.

(ORIG., *hom.* 20 *in Num.*) Ipsa historia nos ædificat, etc., *usque ad* mendacio et omnibus malis, cum quibus unum corpus efficitur.

VERS. 2. — *Comederunt.* Quasi, etiam de his quæ immolata sunt idolis comedunt, quæ exsecrabilia sunt apud Deum. Quis enim consensus templo Dei cum idolis?

(ORIG.) Ait Apostolus, etc., *usque ad* et qui eum recipit, idolis immolata manducat.

Et adoraverunt deos earum. Nota ordinem : malos servos primo concupiscentia decipit, inde ingluvies, postremo captivat impietas, cujus merces exsolvitur fornicatio.

(ORIG.) Salomon cum esset sapientissimus, etc., *usque ad, Adolescentularum non est numerus, una tamen est columba mea.*

VERS. 3. — *Initiatus est Israel*, etc. Consecratus est, scilicet mysteriis idoli, quod apud Madianitas præcipue a mulieribus colitur, et est species turpitudinis, sed scriptum vix reperitur quæ, vel qualis sit, vel cujus formæ, forte ne auditorem polluat. Cum ergo multæ sint turpitudinis species, una Beelphegor dicitur. Omnis ergo qui turpe aliquid committit, in aliqua turpitudinis specie Beelphegor consecratur.

(ORIG.) *Et initiatus est Beelphegor*, etc. Per omnia A peccata quæ committimus, etc., *usque ad* prædicens quia vincula et carceres maneant eum ibi.

(ORIG.) Fortassis referuntur hæc ad angelos, etc., *usque ad rationem reddituri pro animabus vestris.*

(ID.) Populus peccat, etc., *usque ad* ante quem nihil potest abscondi, nihil obscurari.

(AUG., *quæst.* 52 *in Num.*) Et dixit Dominus, etc., *usque ad* prudentium fidei satis evidenter ostendit.

VERS. 7. — *Quod cum*, etc. (ORIG.) Hæc ædificaverunt priorem populum, etc., *usque ad* et propitius nobis fiat Deus per verum Phineem Dominum nostrum Jesum Christum.

Arrepto pugione. Significat per crucem Christi non solum idololatriam, sed et omnem carnis affectum vel concupiscentiam perimi, et sic Deum placari.

B VERS. 9. — *Occisi sunt viginti quatuor millia.* Quia lumen veritatis et justitiæ relinquentes, cæcitatem idololatriæ et fornicationis amaverunt, solis æterni lumine privati, mortis tenebras incurrunt. Visibilis enim sol viginti quatuor horis orbem illustrat, et suo ambitu noctis tenebras fugat; sic et Christus ad fugandas peccati tenebras per apostolos et prophetas mundum illustrat.

VERS. 13. — *Pactum.* Quisquis zelo Dei compunctus carnis stimulos contemnit, comprimit; vel subjectos, ne lasciviant, corrigit, sempiternum sacerdotium acquirit, pertinens ad eumdem, de quo dicitur : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (*Psal.* CIX), cum quo æternum regnum possidebit. C Interpretatur autem Phinees ore parcens, vel ore requievit, vel oris augurium : Eleazar, Deus meus adjutor, vel Dei adjutorium; Aaron mons fortitudinis, vel mons fortis. Quæ nomina congrue prædictum sensum exprimunt : qui enim se ore continet ne prava loquatur, et mysteria cœlestia exponit auditoribus, per Dei adjutorium pium laborem explens, ad montem fortitudinis, id est Christum, feliciter ascendit.

Erat autem, etc. (RAB. *in Num.*) Israelita qui fornicatus est cum Madianitide, etc., *usque ad* ubi cruciatur die ac nocte usque ad novissimum quadrantem.

CAPUT XXVI.

D VERS. 1. — *Postquam noxiorum*, etc. (ORIG., *hom.* 21 *in Num*). Quia illi qui primo asciti fuerant pro peccato ceciderunt, etc., *usque ad* his autem cuncta quæ promittuntur impleta sunt.

VERS. 2. — *Numerate omnem.* Iterum populus numeratur et Levitæ, ut interfectis primis carnalibus, novus populus Dei censeatur, qui per Jordanis baptismum transeat, et cœlestis hæreditatis repromissionem accipiat.

VERS. 53. — *Istis dividetur terra.* (ORIG., *ubi supra.*) Reprobatur prior populus qui est in circumcisione, etc., *usque ad* et meræ divinitatis capaces per puritatem effecti.

(ID.) Terræ hujus divisio, etc., *usque ad* sed illius quæ urbibus contigua est.

Vers. 54. — *Pluribus majorem*. Ut scilicet numerosior tribus majora spatia terræ sortiatur; quæ minor autem fuerit, hominum numero minorem.

Unus justus, secundum quod Deo acceptus, pro pluribus habetur; unde: *Per unum sapientem habitabitur civitas, tribus autem iniquorum desolabitur; et unus justus pro toto mundo. Iniqui autem, etsi multi sint, exigui et pro nihilo ducuntur apud Deum* (*Eccli.* XVI). Est ergo multitudo laudabilis; unde Abrahæ quem eduxit foras, ait: *Respice cœlum si potes dinumerare stellas, ita erit semen tuum*, etc. (*Gen.* XV). In quo notandum quia justus in interioribus semper consistit, quia in abscondito orat Patrem, et omnis gloria filiæ regis, id est, regalis animæ, intrinsecus est: sed Deus educit eum foras, cum res postulat et rerum visibilium ratio.

Vers. 55. — *Ut sors terram*. Per sortem præcipitur dividi hæreditas, sed video ipsummet Moysen cui ista mandantur, non sorte dividere hæreditatem Ruben, Gad, et dimidiæ tribui Manasse (*Josue* XV): Jesus quoque Nave, extra sortem dat hæreditatem tribui Judæ et Caleb et tribui Ephraim, et dimidiæ tribui Manasse. In cæteris sors mittitur: unde puto, quod in cœlesti hæreditate aliqui non venient ad sortem, neque cum cæteris (quamvis sancti sint) numerabuntur, sed erit egregia eorum hæreditas, sicut fuit Caleb, et tribui Judæ, et Jesu filio Nave. Sicut enim cum adepta victoria dividuntur spolia, egregii bellatores cum cæteris non ducuntur ad sortem, sed optima quæque virtutum merito percipiunt, cæteri sorte utuntur jure victoriæ: ita videtur mihi Christus Dominus meus facturus. Illis enim præcipuos et sublimes decernet honores, quorum facta magnifica et sublimes cognoscit virtutes, unde ait: *Volo, Pater, ut ubi ego sum, illic et isti mecum sint.* (*Joan.* XVII). Et alibi, *Sedebitis et vos super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus*, etc. (*Matth.* XIX). Et alibi, *Sicut tu in me, Pater, et ego in te, ita et isti in nobis unum sint* (*Joan.* XVII). Hæc omnia non sorte descendunt, sed dilectionis prærogativa.

Vers. 65.—*Nisi Caleb filius Jephone, et Josue filius Nun*. (Isid.) Sexcenta millia armatorum de Ægypto dicuntur egressa, et duo tantum in terram promissionis ingressi. Multi enim per baptismum ad fidem transeunt, sed ad cœlestem patriam paucissimi perveniunt, secundum illud: *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi* (*Matth.* XX). Duo tantum ingrediuntur, propter eos qui ex utroque populo cœleste regnum adipiscuntur, vel qui per actionem et contemplationem ad æternam beatitudinem prædestinantur.

CAPUT XXVII.

Vers. 6. — *Da eis*. (Orig., *hom.* 22 *in Num.*) *Dabis ei possessionem*, etc. Hæc secundum historiam etc., *usque ad* recte ergo locutæ sunt filiæ Saphaad.

Vers. 8. — *Homo cum mortuus fuerit absque filio*, etc. (Id.) Supponitur lex de successione, etc., *usque ad* non perdet mercedem suam.

A Vers. 12. — *Ascende in montem*, etc. (Id., *hom.* 22.) Vide quomodo qui perfectus et beatus est, etc., *usque ad* Ille ergo solus debet requiri, qui peccatum non fecit.

(Id.) Mors Moysi finis legis, etc., *usque ad* id est, sub velamento Patris et Filii et Spiritus sancti requiescet anima nostra.

Vers. 14. — *Quia offendistis*, etc. (Aug., *quæst.* 53 *in Num.*) Eam causam mortis Moysi dicit Dominus, quam et fratris ejus, quia scilicet non sanctificaverunt eum coram populo ad aquam contradictionis, id est quia dubitaverunt quod dono ejus posset aqua de petra profluere.

Mystice autem significatur, quia nec vetus sacerdotium, cujus personam Aaron gerebat, nec ipsa B lex, cujus personam gerebat Moyses, introducunt populum Dei in terram æternæ hæreditatis: sed Jesus, in quo significatur Christus, id est gratia per fidem. Et Aaron quidem ante defunctus est quam Israel in aliquam partem terræ promissionis intraret: Moyse autem adhuc vivente capta est terra Amorrhæorum et possessa, sed Jordanem cum eis non transiit. Ex aliqua enim parte lex observatur in fide Christiana. Ibi enim sunt etiam præcepta quæ usque hodie Christiani observare jubentur. Sacerdotium vero illud et sacrificium nullam partem tenent hodie fidei Christianæ, nisi quod in umbris futurorum acta et transacta. Cum vero ambobus fratribus, ut apponantur ad populum suum dicitur, manifestum est non esse in illis iram Dei, quæ separat a pace C æternæ societatis. Unde patet non solum officia, sed et mortes eorum signa fuisse futurorum, non supplicia indignationis Dei.

Provideat. Nota, non elegit filios, non nepotes, nec rogat ut constituantur duces: Dei judicio electionem committit.

Vers. 16. — *Provideat Dominus Deus*. (Orig.) Recessurus de sæculo, etc., *usque ad* ut possint eum audire filii Israel.

Spiritus. Sanctus scilicet. Non enim de spiritu hominis hoc diceret, quem nullus erat qui non haberet. Jubetur tamen manus ei imponere, ne quisquam quantalibet pollens gratia sacramenta consecrationis audeat recusare.

Vers. 20. — *Et dabis*. (Isid. *in Num.*) Jesus succedit Moysi, etc., *usque ad* et remissionem peccatorum, etc.

D

Et partem gloriæ. Quasi, facies eum socium gloriæ tuæ: non enim res hujusmodi quasi partiliter divisæ minuuntur, sed totæ sunt omnibus, totæ singulis, qui earum habent societatem.

Ut audiat, etc. (Orig., *hom.* 22.) Si sacrificia et instituta legalia usque in præsens mansissent, Evangelii fidem exclusissent. Erat enim in illis magnitudo et reverentiæ plena religio, quæ primo aspectu stupefaceret intuentem. Quis enim videns sanctuarium, altare, sacerdotes sacrificium consummantes, et omnem illius rei ordinem, non putaret plenissimum hunc esse ritum quo Deus coleretur creator omnium?

Sed gratias adventui Christi, qui illa destruit quæ magna videbantur in terris, et cultu Dei a visibilibus ad invisibilia transtulit, et a temporalibus ad æterna. Sed ipse Christus aures requirit quæ hæc audiant, et oculos qui hæc videant.

VERS. 21. — *Pro hoc*, etc. Moraliter instruimur, ut quisquis accipiat potestatem in populo secundum magisterium divinæ legis (quæ in sacerdotis officio maxime commendatur) vitam suam et subditorum ordinet atque regat.

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. — *Dixit quoque*. (ORIG., *hom.* 23 *in Num.*) Alia littera, etc., *usque ad* qui putat aliquid se Deo præstare velut indigenti.

(ID.) *In diebus festis meis*. Habet Deus dies festos suos, etc., *usque ad* ubi adhuc nulla sunt peccata, dies festos meos dicit.

VERS. 3. — *Hæc sunt sacrificia*. Quæramus ergo diligenter, etc., *usque ad* sed sunt alii dies festi his qui non possunt indesinenter immolare sacrificium castitatis.

VERS. 9. — *Die autem Sabbati*. (RAB. *in Num.*) Secunda ergo festivitas est, etc., *usque ad* qui sacerdos est in æternum secundum ordinem Melchisedech (*Hebr.* V).

Et duas decimas similæ oleo conspersæ. (RAB.) Hæc offert qui spirituali gratia repletus scientiam duorum testamentorum, docente Spiritu sancto, verbis et exemplis docet auditores suos, non pro temporali lucro, sed pro vitæ æternæ præmio.

VERS. 11. — *In Kalendis*. Id est in neomeniis, cum Ecclesia vel quælibet anima soli justitiæ sic propinquat, ut unus spiritus cum eo fiat, et per ipsum innovata veterem hominem abjiciat.

(ID.) Tertia festivitas neomeniæ dies, etc., *usque ad* innovata jugulat.

Vitulos de armento. Potest in duobus vitulis jucunditas boni operis in anima vel in corpore signari: quæ secundum duo Testamenta offertur Domino in duobus præceptis charitatis.

Arietem unum. In ariete regimen disciplinæ forte et immobile secundum unitatem fidei catholicæ.

Agnos anniculos septem. Simplicitatem et mansuetudinem morum pro cœlesti requie per gratiam septiformis Spiritus.

VERS. 12. — *Et tres decimas similæ*. Hæc offert qui scientiam spiritualem in sanctæ Trinitatis fide, oleo lætitiæ illuminatus exhibet cum bono opere.

Et duas decimas. Hoc facit, qui decalogum legis in duobus præceptis charitatis ad suam et proximorum utilitatem studet convertere, et sic totam vitam suam in suavem odorem Domino dedicare.

VERS. 13. — *Et decimam decimæ*, etc., *per agnos singulos*. Hoc fit cum simplicitas morum secundum Scripturarum regulam gratia Spiritus sancti cooperante instituitur et ornatur. Bene autem hæc omnia in holocaustum Domino jubentur offerri, quia hæc agere debemus, non ut humanam laudem, vel præ-
A sentem retributionem quæramus, sed omnium bonorum datori Deo per omnia placeamus, et æternæ vitæ retributionem mereamur.

VERS. 16. — *Mense*. (ORIG., *hom.* 23 *in Num.*) Quarto loco ponitur inter festivitates, etc., *usque ad* et diem festum agit cum Deo et angelis ejus.

VERS. 17. — *Quintadecima die*. (ID.) Sequitur huic continua festivitas, etc., *usque ad* efficitur nequior et deterior.

(ID.) Omnes qui imbuendi sunt altioribus disciplinis, etc., *usque ad* sacrificiis spiritalibus in purificatione mentis oblatis.

VERS. 26. — *Dies etiam primitivorum quando offeretis novas fruges*, etc. (ORIG.) Sexta festivitas dicitur novorum, etc., *usque ad* bonitatem, man-
B suetudinem et similia.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. — *Mensis etiam septimi*. (ORIG., *hom.* 23 *in Num.*) Sequitur festivitas septimorum, etc., *usque ad* quem posuit Deus propitiatorem in sanguine suo, per fidem.

(ORIG.) Ultimus dies festus, etc., *usque ad*, *Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* (*I Cor.* XIII).

CAPUT XXX.

VERS. 3. — *Si quis*. Animæ quæ in perfectum virum occurrit, nemo dominatur in votis, sed libertatem suam habet in illis.

(ORIG., *hom.* 24 *in Num.*) Votorum lex ponitur, etc.,
C *usque ad* ut facias tantum quod pertinet ad divinum cultum.

(ID.) Animarum, quæ in Ecclesia Dei sunt, etc., *usque ad* nec necesse sit nobis sub tutoribus et procuratoribus derelinqui a Patre.

Juramento constrinxerit, etc. (AUG., *quæst.* 56 *in Num.*) Non hoc ad omnem, etc., *usque ad* sed per votum ipse sibi efficit non licere.

VERS. 4. — *Mulier si*, etc. Id est, si femina, et adhuc tenera fuerit anima, cui vir, vel pater dominatur in votis: non semper in ipsa est culpa, sed interdum redit ad viros vel parentes.

Et juramentum; LXX: *Et definitiones quas definivit adversus animam suam*. Non quod talibus votis no-
D ceant animæ suæ: sed adversus animam, dicitur adversus animalem delectationem, sicut ibi: *Affligetis animas vestras*.

(AUG., *quæst.* 57) Merito quæritur in hoc loco etiam de voto virginitatis: mulieres enim, etiam virgines, in Scriptura solent appellari; et videtur Apostolus de patre loqui, cum dicit: *Servet virginem suam, et det virginem suam*, etc. (*I Cor.* VII). Hoc modo, *nuptum* ubi nonnulli intellexerunt virginem suam, id est virginitatem suam: nulla tamen hoc simili Scripturarum locutione demonstrant, cum sit inusitatissima.

VERS. 6. — *Nec obnoxia tenebitur*. LXX: *Dominus mundabit eam, quia abnuit pater ejus*. Id est mundam habebit, et judicabit, sicut dicitur: *Mundabit eum sacerdos, et mundatione non mundabis reum* (*Levit.*

XIII). Id est non dices mundum eum qui immundus est.

VERS. 7. — *Si maritum.* Id est, si adulta et viripotens fuerit ad concipiendum semen verbi Dei, et doctrinæ spiritalis capienda secreta; unde : *Volo autem omnes vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (*II Cor.* XI).

(AUG. *quæst.* 59) Quia Dominus mandavit, etc., *usque ad* cum ipse Deus hoc præceperit, et hoc voluerit.

VERS. 11. — *Uxor in domo.* (AUG.) De illa prius dixit, quæ in domo patris sui vovit, etc., *usque ad* sic tamen, ut non nisi rationi motio illa consentiat.

CAPUT XXXI

VERS. 2. — *Ulciscere prius.* (ORIG.) Scandala filiis Israel Madianitarum tergiversatione acciderant, etc., *usque ad* ubi recte ambulanti deceptio ad peccandum subjicitur.

Et sic colligeris. Novissime inquit : Apponeris ad populum tuum, etc. Hoc contra Samaritas, qui negant resurrectionem mortuorum, nec fidem futuri sæculi recipiunt. Nemo enim apponitur ad eos qui non sunt : constat ergo esse aliquem populum cui Moysen dicit esse apponendum.

VERS. 4. — *Mille viri de singulis*, etc. (RAB. *in Num.*, tom. II.) Adverte divinæ virtutis magnificentiam, etc., *usque ad* talibus enim armis instructi diabolica castra fugabimus.

VERS. 8. — *Et reges eorum*, etc. (ORIG., *hom.* 25 *in Num.*) Interficiuntur reges Madianitarum, etc., *usque ad* factus est nobis a Deo justitia, et pax, et redemptio.

Balaam quoque. Patet consilio Balaam subornatas esse mulieres Madianitarum quæ deceperant Israel; unde hic velut auctor sceleris interficitur.

(ORIG.) Dictum est superius, quod Balaam rediit *in locum suum.* Sed forte reversus est, quamvis Scriptura non dixerit : vel forte *in locum suum* rediit ab eo loco ubi sacrificia faciebat, in eum scilicet locum, ubi tanquam peregrinus habebat hospitium; non enim dictum est in domum suam, aut in patriam suam. De Balac autem dictum est, *ad semetipsum.* Id est, ubi tanquam dominus habitabat.

Cur feminas. (RAB.) Mystice feminam in prædam de bello revertens servat, etc., *usque ad*, ut quæ Deo placita sunt desideremus, et perficere studeamus.

VERS. 16. — *Ad suggestionem.* Hic evidentius ostenditur ipsius Balaam suggestione mulieres subornatas fuisse.

(ISID.) Non dubitavit Balaam, oblata copia feminarum, fornicationis ruina Israelitas collapsuros, quia concupiscibiles animæ eorum partes sciebat esse corruptas : ita dæmones unumquemque pertentant, illis affectibus animæ laqueos tradentes quibus nos senserint ægrotare.

VERS. 21. — *Eleazar.* Nota quod Eleazar non ad omnem populum, sed ad viros virtutis loquitur, qui revertebantur de prælio : viri autem virtutis sunt, qui ad bellum procedunt, qui in agone contendunt, et ab omnibus se abstinent; alii vero non viri sunt virtutis.

VERS. 22. — *Aurum.* Tempus belli est in hoc mundo contra nequitias spirituales et concupiscentias carnales. Spectat nos angelorum chorus, et virtutum cœlestium pia erga nos pendet exspectatio, quando vel quomodo de prælio revertamur, quis plus afferat auri vel argenti, quis lapides pretiosos curiose intuetur. Requirunt etiam qui deferunt æs, qui ferrum, qui plumbum, vel vas ligneum, vel fictile aut aliquid hujusmodi magnæ domus usibus necessarium. Secundum ergo ea quæ quisque detulerit, mansionis ei meritum deputabitur. Probantur tamen hæc omnia, alia per ignem, alia per aquam uniuscujusque opus quale sit ignis probabit.

Et lavabitis, etc. (ORIG., *ubi supra.*) Vides quomodo purgatione indiget omnis qui exit de prælio hujus vitæ, etc., *usque ad* ut mundus ingrediatur civitatem Dei.

VERS. 27. — *Qui pugnaverunt.* (ORIG., *hom.* 26 *in Num.*) Sunt quidam in populo Dei, etc., *usque ad* tanto præstantior est numerus quingentorum quam quinquaginta.

(ORIG.) Differentias esse profectus et meritorum in populo fidelium, etc., *usque ad* Catenulæ vero verbi et doctrinæ connexiones significant.

VERS. 50. — *Depreceris.* (ORIG.) Ad propitiandum Deum pro nobis, etc., *usque ad* pro quibus solis decet eum propitiari.

VERS. 51. — *Susceperuntque.* Alia littera : *Et accepit Moyses et Eleazar sacerdos aurum ab omnibus tribunis et centurionibus, et intulit illud in tabernaculum testimonii memoriale filiis Israel coram Domino.* Nota quia quæ dicuntur, non ad conspectum visibilem, sed ad mentis memoriam referuntur. Beatus enim est qui recordatur se aliquid boni operis fecisse coram Domino et obtulisse munera beneplacita Deo, virtutes scilicet animi et ornamenta pietatis.

CAPUT XXXII.

VERS. 1. — *Filii autem Ruben*, etc. (ORIG., *hom.* 26 *in Num.*) Omnia quæ dicuntur non solum ex sermone, qui dicitur, pensanda sunt, sed ex persona dicentis, etc., *usque ad* sed per Moysen hæreditatem extra Jordanem accipiunt.

VERS. 4. — *Terra quam percussit Dominus.* (GREG., lib. XXVII *Moral.*, cap. 10.) Sunt multi in Ecclesia qui parvuli esse despiciunt, etc., *usque ad* dum transitoriis excæcantur.

Jumenta plurima. (ORIG.) *Jumenta et pecora multa sunt*, etc. Prior populus, etc., *usque ad* qui est terra promissionis intrare.

VERS. 29. — *Si transierint filii Gad et filii Ruben*, etc. (ORIG., *hom.* 26.) Alia littera, etc., *usque ad* sed quæ sursum est, et libera, et mater omnium nostrum est.

CAPUT XXXIII.

VERS. 1. — *Hæ sunt mansiones*, etc. (ORIG., *hom.* 27 *in Num.*) Diversas creavit Deus ciborum differentias, etc., *usque ad* aliam vero, qua post resurrectionem ascensura ad cœlos, non subito nec importune condescendit, sed per multas mansiones, in quibus singulis lumine sapientiæ illustrata ad ipsum patrem luminum perveniat.

Per turmas suas. Septuaginta sic : *Cum virtute sua*, Christo, scilicet, qui est Dei virtus et Dei potentia. Cum ipso ergo ascenditur, qui ad nos descendit ut ascenderemus. *Qui enim descendit, ipse est qui ascendit*, etc. (*Ephes.* IV). Unde : *Tecum descendam in Ægyptum*, etc. (*Genes.* XLVI). Ideo, *non erat in tribubus eorum infirmus.*

In manu Moysi et Aaron quas descripsit, etc. (ORIG., *ibid.*) Non enim tantum scientiam legis et fidei, etc., *usque ad* unum enim opus utriusque manus est, et una perfectionis expletio.

VERS. 2. — *Moyses juxta castrorum loca, quæ Domini jussione*, etc. Et scripsit Moyses profectiones eorum et mansiones per verbum Domini, ut scilicet legentes quantæ nobis immineant profectiones et mansiones, præparemus nos ad hanc viam, nec segniter tempus nostrum consumamus : ne dum vanitatibus immoramur, et singulis quæ ad visum, auditum, tactum, odoratum, gustumque veniunt, delectamur, prætereat tempus, nec spatium viæ expleamus, sed in medio deficiamus quasi in deserto. Idcirco enim venimus in hunc mundum, ut transeamus de virtute in virtutem, neque permaneamus pro terrenis in terra, sicut ille qui dicebat : *Anima, habes multa bona : manduca, bibe et lætare* (*Luc.* XII). Ait enim illi Dominus : *Stulte, auferetur a te hac nocte anima tua* (*Ibid.*). Non dixit in hac nocte, nec in hac die, sed hac nocte : nocte enim perimitur, sicut primogenita Ægyptiorum, quia dilexit mundum et tenebras ejus, socius rectorum mundi hujus, tenebrarum harum. Tenebræ autem et nox mundus iste dicitur, pro his qui in ignorantia vivunt, nec lumen veritatis recipiunt, et ideo de Ramesse ad Soccoth non transeunt.

VERS. 3. — *Profecti igitur*, etc. Filii Israel adhuc in Ægypto positi quartadecima die fecerunt pascha, et initium quoddam festivitatis. Sequenti ergo die, qui est primus azymorum, quinto decimo, scilicet primi mensis, profiscuntur de Ramesse, et veniunt in Soccoth, ut ibi faciant festivitates azymorum, vel diem. Quis hæc intelligat? Quis vel ex parte cognoscat? sicut Apostolus dicit : *Ex parte scimus, et ex parte prophetamus* (*I Cor.* XIII). Quis enim intelligit quomodo ex parte dies festos agimus, ut *nemo nos judicet in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbati?* (*Coloss.* II.) Omnis enim dies festus, qui hic agitur, in parte geritur, non in integro : sed cum exieris de Ægypto, tunc erit tibi perfecta festivitas. Scito tamen quia post illud pascha, quod in Ægypto factum est semel, invenitur in deserto aliud celebratum cum lex data est : et post hæc nusquam geri nisi in terra promissionis.

(ORIG.) Hic ordo et distinctio mansionum valde necessaria est, etc., *usque ad* proficiscitur ex Soccoth, et applicat in Ethan.

Manu excelsa. Ubi non est humanum opus, neque terrenum, sed divinum, ibi excelsa manus nominatur : per manum enim opus intelligitur.

VERS. 4. — *Et in diis eorum. Omnes dii gentium dæmonia.* In quibus faciet Dominus vindictam in die judicii. Facit et nunc, cum qui ab illis deceptus fuerat, ut idola coleret, per verbum Domini conversus Deum colit; vel cum fornicator ad pudicitiam convertitur, et se errasse deplorat, ipsius pœnitentiæ lacrymis uritur dæmon; vel de superbia ad humilitatem, de luxuria ad parcimoniam. Quantis eos putas agi tormentis, si quem videant vendere omnia sua, et dare pauperibus, et tollere crucem suam, et sequi Christum : vel cum viderint fraudis suæ nebulas per agnitionem divinæ legis reserari? Non enim sine ipsis consummatur peccatum. Nobis ergo summopere agendum est, ne Ægyptiorum primogenita, vel deos eorum, quos Dominus exstinxit, resuscitemus in nobis, si dederimus eis locum operandi in nobis quæ Dominus odit. Sic enim Dominus puniet deos Ægyptiorum de emendatione nostra et conversatione.

VERS. 5. — *In Soccoth.* In tabernaculis. Dum enim peregrinamur in corpore, in tabernaculis habitamus. Cum exierimus de Ægypto, id est, de sæculo, primum tabernacula figimus, scientes quia ad ulteriora, et ad terram sanctam, cœlestem scilicet, properamus.

VERS. 6. — *De Soccoth.* (ORIG., *hom.* 27.) Proficiscuntur ex Soccoth, etc., *usque ad* ut non ibi moretur, sed ut victoriam consequatur.

In Etham. Etham sana fortitudo, vel professio, in qua fortitudinem et robur assumimus, ne in via deficiamus.

(HIERON., *epist. ad Fabiolam.*) Quarta mansio est Phihahiroth, etc., *usque ad* falso sibi assumens vocabulum virtutis et dexteræ, cum totus sit in sinistra.

VERS. 8. — *In Mara*, etc. (ID., *ibid.*) Quinta mansio est Mara, etc., *usque ad* ne refugias ergo applicare ad amaritudinem.

VERS. 9. — *In Elim ubi erant.* Profectique de amaritudine venerunt in Elim, ubi sunt duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmæ erant. Vides post amaritudines et tentationum asperitates quam amœna te suscipiant loca ! Non venisses ad palmas, nisi tentationum amaritudines pertulisses ; nec ad dulcedinem fontium, nisi tristia et aspera superasses. Non quod in his sit finis itineris et perfectio cunctorum, sed dispensator animarum Deus interserit laboribus quædam refrigeria, quibus recreata anima promptior reddatur ad aliquos labores. Elim interpretatur arietes : arietes sunt duces gregis, hi sunt apostoli duces gregis Christi, qui sunt etiam duo-

decim fontes. Sed quia non solum illos elegit Christus, sed et alios septuaginta, ideo septuaginta arbores scribuntur esse palmarum, et ipsi enim apostoli nominantur; unde Paulus: *Deinde apostolis omnibus*. Hæc te amœnitas post amaritudinem, hæc requies post laborem, hæc gratia suscipiat tentationem.

Vers. 10. — *Sed et inde egressi*, etc., *super mare Rubrum*. Quia post apostolicam doctrinam et dulces fructus triumphorum, interdum apparent præterita discrimina.

Profectique de Elim applicuerunt juxta mare Rubrum. Nota quia jam non intrant in mare, sufficit semel intrasse; sed applicant juxta, et mare quidem vident et undas, sed motus ejus et impetus non timent.

Mari Rubro, etc. (Hieron., *ubi supra*.) Hebraice etc., *usque ad* postquam egressi sunt de Ramesse.

Vers. 11. — *In deserto Sin*. (Hieron., *ibid*.) Profectique de mari Rubro castrametati sunt in deserto Sin, etc., *usque ad* quia plures desertæ filii, quam ejus quæ habet virum.

Profectique de mari Rubro applicaverunt in desertum Sin. Sin, rubus interpretatur vel tentatio: ibi jam incipit arridere bonorum spes, ubi de rubo apparuit Dominus, et responsa dedit Moysi, et initium visitationis filiis Israel. Solet enim in visionibus esse tentatio; solet enim angelus iniquitatis transfigurare se in angelum lucis, et ideo sollicite agendum est ut discernas visiones. Unde Jesus Nave, cum visiones videret, interrogat eum qui apparuit, *Noster es, an adversariorum?* Ita ergo proficiscens anima cum invenerit discretionem visionum probabitur spiritalis esse. Est enim inter dona Spiritus sancti discretio spirituum.

Vers. 12. — *In Daphca*. Hebraice *Daphquah*, דפקה, id est pulsatio. Post responsa Domini, post octavum numerum resurrectionis Christi, incipimus sacramenta pulsare.

(Orig.) Profecti de deserto Sin, venerunt in Daphca, quæ interpretatur sanitas. Nota ordinem profectuum. Ubi spiritalis efficitur anima, et discretionem habet visionum, pervenit ad sanitatem, ut merito dicat: *Benedic, anima mea, Domino, qui sanat omnes languores tuos*. Multi sunt languores animæ, avaritia scilicet, superbia, jactantia, formido, inconstantia et similia.

Castrametati sunt. (Hieron., *ibid*.) Decima mansio in Exodo non habetur, etc., *usque ad* et impleri Scripturam: *Panem angelorum manducabit homo* (*Psal*. lxxvii).

Profectique de Daphca veniunt in Alus, id est, labores. Nec mireris si sanitatem sequuntur labores, quia ideo sanatur anima, ut delectabiliter laboret, et dicatur ei: *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es et bene tibi erit* (*Psal*. cxxvii).

Vers. 14. — *Raphidim*. (Hieron., *ibid*.) Castrametati sunt in Raphidim, etc., *usque ad* solent dæmonum tentamenta consurgere.

A (Orig.) Post hæc veniunt in Raphidim, quæ interpretatur laus judicii. Bene laus sequitur post labores, sed laus judicii: fit ergo digna laude anima, quæ recte judicat et discernit, quæ scilicet spiritualiter dijudicat omnia, et a nemine dijudicatur.

Vers. 15. — *In deserto Sinai*. (Hier.) Sinai duodecima mansio. Statim tibi veniat in mentem apostolorum numerus. Una de pluribus, sed major omnibus, non separatur in ordine, præcellit in merito. Ad hanc quadragesima septima die perveniunt dicente Scriptura: *Mense tertio egressionis filiorum Israel de Ægypto, in hac die transierunt in solitudinem Sinai* (*Exod*. xix), post pervenitur in desertum Sina.

Sina quidem locus deserti est, quæ supra Sin no-
B minavit: sed hic magis locus montis, qui in ipso deserto est, appellatur, qui ex vocabulo deserti Sina dicitur. Postquam ergo laudabilis judicii facta est anima, et rectum cœpit habere judicium, datur ei lex a Deo, quia capax est divinorum secretorum, et cœlestium visionum.

Vers. 16. — *Ad sepulcra concupiscentiæ*, etc. (Hieron.) Tertia decima mansio sepulcra concupiscentiæ. Est autem sensus ille de Evangelio, quod Dominus Jesus baptizatus, statim a Spiritu deductus est in desertum, et tentabatur a diabolo (*Matth*. iv). Itaque Israel post familiarem cum Deo sermonem, postquam juxta montem Sinai commoratus est, anno uno et diebus quatuor, mira dispositione castrorum egressus est in solitudinem Pharan, quæ interpre-
C tatur onager, vel feritas; ibique succumbit malæ bestiæ fastidiens cœlestem panem.

(Orig.) Profecti de Sina, veniunt ad sepulcra concupiscentiæ, ubi scilicet sepultæ sunt et obrutæ concupiscentiæ, et exstincta omnis cupiditas, ne ultra concupiscat caro adversus spiritum, mortificata scilicet morte Christi.

Vers. 17. — *In Haseroth*. (Hieron.) Quarta decima mansio in Haseroth, quæ interpretatur atria. Ibi Aaron et Maria propter Æthiopissam contra Moysen murmurant, et in typum murmurantis contra Ecclesiam de gentibus congregatam populus Judæorum lepra perfunditur, nec redit ad taberna-
culum cum pristina sanitate, donec statutum pleni-
D tudinis gentium tempus compleatur.

(Orig.) Post hæc venitur in Haseroth, quod interpretatur atria perfecta vel beatitudo. Intuere, viator, diligentius quis sit ordo profectuum: postquam sepelieris et mortificaveris concupiscentias carnis, venies ad amplitudines atriorum, et venies ad beatitudinem. Beata est enim anima quæ jam nullis vitiis carnis urgetur.

Vers. 18. — *In Rethma*. (Hieron., *ubi supra*.) Castrametati sunt in Rethma, etc., *usque ad* et clare sonitu Evangelium prædicemus.

(Orig.) Inde venitur in Rethma sive Pharan. Rethma visio consummata interpretatur; Pharan vero os visibile. Quid, nisi ita crescat anima, ut cum desierit molestiis carnis urgeri, visiones habeat

consummatas, et rerum perfectam capiat intelligentiam? causas scilicet incarnationis verbi Dei, et rationes dispensationum ejus altius cognoscens.

VERS. 19. — *In Remmomphares.* (HIERON.) Mali Punici divisio, in quo significatur Ecclesia quasi multa grana uno cortice contegi: dum omnem turbam credentium in fidei unitatem concludit. Vel varietas et consonantia virtutum, unde: *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una* (*Act.* IV); sicque divisi sunt singuli gradus, ut omnes eadem compage teneantur.

(ORIG.) Inde venitur in Remmomphares, ubi scilicet divitiarum et cœlestium rerum a terrenis et infimis discretio fit crescente enim intellectu animæ, notitia ei excelsorum præbetur, et judicium datur quo sciat a temporalibus æterna, et a perpetuis caduca separare.

VERS. 20. — *In Lebna*, etc. Laterem scilicet. In hoc enim transitu nunc crescimus, nunc decrescimus, et post multos profectus sæpe ad laterem, id est carnalia opera redimus. Post hæc venitur in Lebna, quod interpretatur dealbatio. Scio in aliis dealbationem culpabiliter poni, ut cum dicitur paries dealbatus, et monumenta dealbata. Hic autem dealbatio est de qua dicitur: *Lavabis me et super nivem dealbabor* (*Psal.* L); et, *si fuerint peccata vestra sicut Phœnicium, ut nivem dealbabo.* Et alibi, *Nive dealbabuntur in Selmon.* Et vetusti dierum capilli dicuntur esse candidi, id est, albi sicut lana. Hæc igitur dealbatio ex splendore veræ lucis intelligitur provenire, et ex visionum cœlestium claritate descendere.

VERS. 21. — *In Ressa.* Frena scilicet. Si enim ad lutulenta opera descendimus, infrenandi sumus, et cursu vagi atque præcipites Scripturarum retinaculis dirigendi.

(ORIG.) Post hæc fit mansio in Ressa, etc., *usque ad* ergo est visibilis vel laudabilis tentatio.

VERS. 23. — *In monte Sepher.* (HIERON.) Pulchritudinis. Mons autem pulchritudinis est Christus. Vicesima mansio in monte pulchritudinis constituta est, de qua dicitur: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* etc. (*Psal.* XIV). Vides quid prosint frena: a vitiis nos retrahunt, ad virtutum choros introducunt, et in Christo monte pulcherrimo habitare faciunt.

(ORIG.) Alia littera. *Inde venitur in montem Sepher*, quod tubicinatio dicitur. Tuba signum belli est, ubi enim se tantis ac talibus virtutibus armatam sentit anima, necessario procedit ad bellum, quod est contra principatus et potestates, et hujus mundi rectores. Vel tuba canit in verbo Dei doctrinæ scilicet et prædicationis: ut qui audierit tubam, præparare se possit ad bellum.

VERS. 24. — *In Arada.* (HIERON.) Miraculum. Et nota ordinem, post frenos in Ecclesiam intromittimur, inde ad montem Christi ascendimus, in quo positi miramur quæ nec oculus vidit, nec auris audivit.

A (ORIG.) De monte Sepher venerunt in Arada, quod interpretatur idoneus effectus, ut scilicet dicat: *Idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti* (*I Cor.* II).

VERS. 25. — *Maceloth.* Cœtus; hæc est Ecclesia de qua dicitur: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare, fratres, in unum* (*I Cor.* III). Vel consonantia omnium virtutum.

(ORIG.) Inde venitur ad Maceloth, quod interpretatur ab initio. Contemplatur enim qui ad perfectionem tendit initium rerum, imo cuncta ad eum refert qui erat in principio apud Deum, nec ab isto unquam recedit initio.

(HIER.) Ex hac venitur in Maceloth, quod est principatus vel virgæ, utroque potestas indicatur, et quod anima eousque profecerit, ut dominetur corpori quasi tenens virgam potestatis, imo toti mundo, cum dicit: *Mihi mundus crucifixus est*, etc. (*Gal.* VI).

VERS. 26. — *Thahath.* Pavor, qui est custos beatitudinis, ut qui tantum ascendit, non superbiat; quasi: Venisti ad ecclesiam, ascendisti ad montem pulcherrimum, stupore et miraculo tuo Christi magnitudinem confiteris. Vides ibi multos virtutis socios: *Noli altum sapere, sed sapere ad sobrietatem* [*Rom.* XII]. Timor virtutum custos, securitas labilis, unde: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt* (*Psal.* XII). Hoc est dum tormenta formido, gratiam acceptam servo.

(ORIG.) Post hæc fit mansio in Thahath, quod est confirmatio vel patientia. Necesse est enim eum qui vult aliis prodesse, multa pati, et cuncta patienter ferre; unde: *Ego enim ostendam ei quanta oporteat eum pati pro nomine meo* (*Act.* IX).

VERS. 27. — *Castrametati sunt in Thare.* (HIERON.) Id est malitia, etc., *usque ad* et Elias a corvis pascitur.

(ORIG.) Inde venitur ad Thare, quod est contemplatio stuporis, id est extasis cum alicujus magnæ rei stupescit animus admiratione.

(HIERON.) Thare malitia vel pastura, quod ad præpositos Ecclesiæ, vel ad custodiam animæ refertur, ut sollicitus sit qui pascit, ne diabolus in caulas ovium, id est ecclesias aliquo vitiorum foramine se ingerat.

VERS. 28. — *Methcha.* (ID.) Dulcedo. Quasi: ascendisti in excelsum montem patris, et miratus es virtutum choros, timuisti ruinam, abjecisti insidiatores, ideo dulcis te fructus laboris insequitur, ut dicat Psalmista: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua* (*Psal.* CXVIII)! Samson, qui abegerat a fructibus suis aves, et vulpes quæ exterminant vineas colligaverat, leonem quoque interfecerat rugientem, favum invenit in ore mortui.

Post hæc venerunt ad Methcha, quod interpretatur mors nova: mors autem nova est, quando Christo commorimur et consepelimur, ut convivamus ei.

VERS. 29. — *Hesmona.* Quæ interpretatur festinatio, quia post dulces fructus laboris non debemus

esse otiosi, sed obliti præteritorum in futura nos extendamus.

(**Orig.**) Inde ad Seman venitur, quod os, vel ossa significare dicitur, in quo virtus et robur patientiæ declaratur.

Vers. 30. — *Moseroth.* (**Hieron.**) Vincula, vel disciplina. Ut magistrorum teramus limina; et præcepta virtutum, ac mysteria Scripturarum, vincula putemus esse æterna contra diaboli potestatem et vincula: quibus diruptis vicit hostes Samson. De quibus dicitur: *Dirupisti vincula mea* (*Psal.* cxv). Qui vinculo Christi fuerit ligatus, dicet: *Sinistra ejus sub capite meo et dextera ejus amplexabitur me* (*Cantic.* II).

(**Orig.**) Inde ad Moseroth, quod est excludens, ut jam excludat suggestiones contrarii spiritus de cogitationibus suis; unde: *Si spiritus potestatem habenti ascenderit super te, locum tuum ne dimittas* (*Eccli.* x). Tenendus est ergo locus, et excludendus adversarius, ne inveniat locum in corde nostro, unde: *Nolite locum dare diabolo* (*Ephes.* IV).

Vers. 32. — *Benejaacan venerunt*, etc. (**Hieron.**) Filii necessitatis vel stridoris vicesima octava mansio. Nota numerum, quia si ab uno incipias, et paulatim addens ad septimum usque pervenias, vicesimus octavus efficitur.

(**Id.**) Benejaacan interpretatur filii necessitatis vel stridoris. De his filiis dicitur: *Afferte Domino filios arietum* (*Psal.* XXVIII). Cum autem divinis Scripturis fueris eruditus, et leges earum et testimonia scieris esse vincula charitatis, et contendens cum adversariis ligabis eos, et vinctos duces in captivitatem, et de hostibus et captivis efficies liberos Dei; et filii stridoris timore supplicii, ubi est fletus et stridor dentium, deserentes vincula diaboli, Christo colla submittent.

(**Orig.**) Post hæc venitur ad Benejaacan, quod significat fontes vel excolationes, ubi scilicet divinorum verborum fontes haurit, usquequo excolet eos bibendo, ut nec minimum quidem mandatum prætereat, imo nec unum iota, aut unus apex de verbo Dei in intellectu ejus habeatur otiosus.

Montem. (**Hieron.**) Gadgad vel Galgath, interpretatur nuntius, vel actio, vel concisio. Non enim possumus facere filios necessitatis, nisi præceptores eorum interfecerimus, nec parcat manus nostra armum aut extremum auriculæ extrahere de ore leonis, et nuntiaverimus præmia futura, et accinctos esse in rebellando docuerimus; unde: *Maledictus qui facit opus Dei negligenter et prohibet gladium suum a sanguine* (*Jerem.* XLVIII). Et David: *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ* (*Psal.* c).

(**Orig.**) Post hæc venit in Gadgad, quod interpretatur tentamentum, vel constipatio. Fortitudo quædam in Deo et munimen, est animæ tentamentum. Ita enim virtutibus admiscetur, ut videantur usque eo nec decoræ esse nec plenæ, et ideo proficiscentibus ad virtutem variæ et frequentes mansiones in tentationibus fiunt. Quas cum transieris, applicabis

A in Jetebatha: Jetebatha interpretatur bona; ad bonum ergo non nisi post tentationum experimenta venitur.

Jetebathæ. (**Hieron.**) Bonitas, quæ est Christus: ut cum venerimus ad perfectum virum, sacerdotalem gradum, et ætatem plenitudinis Christi, in qua Ezechiel erat juxta fluvium Chobar (*Ezech.* I), possimus cum David in psalmo canere: *Domine, in te speravi non confundar in æternum* (*Psal.* xxx). *Pastor enim, bonus ponit animam suam pro ovibus suis.* (*Joan.* x.)

Vers. 34. — *Hebrona.* (**Id.**) Transitus, id est mundus. *Præterit enim figura hujus mundi*, in quem venientes sancti cupiunt ad meliora transire. Ad hanc mansionem venit verus Hebræus, id est transitor,
B qui dicere potest: *Transiens, videbo visionem hanc magnam* (*Exod.* III); unde: *Et non dixerunt qui prætheribant, Benedictio Domini super vos.* (*Psal.* CXXVIII.)

(**Orig.**) Inde applicuerunt in Hebrona, quod est transitus: transeunda enim sunt omnia, quod etiam si ad bona venias, oportet te ad meliora transire, usquequo ad illud bonum venias, in quo semper debeas permanere.

Vers. 35. — *In Asiongaber.* (**Hier.**) Asiongaber ligna viri. Quia scilicet saltuum et omnium arborum genera possunt multitudinem gentium figurare. Hucusque solitudo Pharan decimas octavas continet mansiones, quæ descriptæ in catalogo in superiori itinere non ponuntur.

(**Orig.**) Post hæc venitur ad Asiongaber, quod in-
C terpretatur consilia viri. Si quis desiit puer esse sensibus, pervenit ad consilia viri, sicut ille qui dicebat: *Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli* (*I Cor.* XIII). Sunt ergo magna consilia viri; unde: *Aqua alta consilium in corde viri.* (*Prov.* xx.)

Vers. 36. — *In desertum*, etc. (**Hieron.**). Quæritur, etc., *usque ad* de hac mansione dicitur: *Commovebit Dominus desertum Cades.*

(**Orig.**) Hinc iterum Sin, id est tentatio, quia nec aliter expedit hoc iter agere. Aurifex enim vas necessarium facere volens frequenter admovet igni, subdit malleis, rasoriis perstringit, ut purgatius fiat, et ad speciem, quam prospicit artifex, perveniat.

(**Id.**) Post hæc venerunt ad Pharan Cades, etc.,
D *usque ad* Alius enim in valle, alius in campis, alius moritur in monte, alius in monte montis.

(**Id.**) Inde applicatur in monte Hor, quod interpretatur montanus. Venit enim ad montem Dei, ut fiat mons uber, mons coagulatus. Vel ab eo quod semper in monte Dei habitet, dicatur montanus.

Vers. 38. — *Aaron sacerdos in*, etc. (**Isid.**) Eodem anno mortuus est Aaron, quo novus populus terram promissionis intraturus erat. Et quanquam in monte, Eleazaro sacerdotium dereliquerit, et lex eos qui eam impleverint perducat ad summum; tamen ipsa sublimitas non est trans fluenta Jordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus. Et plangit eum populus triginta diebus: Aaron, plangitur,

Jesus non plangitur; in lege, descensus ad inferos; in Evangelio, ad paradisum ascensio.

Vers. 40. — *Audivitque.* (Isid.) Audivit quoque Chananæus quod venisset Israel, et in loco exploratorum, ubi quondam populum offendisse noverat, iniit prælium et captivum duxit Israel. Rursum in eodem loco expugnatur, ex voto victor vincitur, superant victi. Per quod intelligimus, ut cum nos auxilio Dei destitutos hostes captivarint, non desperemus salutem, sed iterum pugnemus. Potest fieri ut vincamus, ubi victi sumus. Appellaturque nomen loci illius Horma, id est anathema.

Vers. 41. — *In salmona.* (Hieron.) Castrametati sunt in Salmona, etc., *usque ad* manna fastidiunt, a serpentibus vulnerantur.

(Orig.) Sequitur, etc., *usque ad* Christus est, et Spiritus sanctus.

(Hieron.) Salmona imaguncula, quia ibi expressa est imago Salvatoris per serpentem æneum qui in ligno pependit.

Vers. 42. — *Phunon.* Os, quia cum passionem Filii Dei cognoscimus, quod corde credimus, ore pronuntiamus, secundum illud: *Corde creditur ad justitiam*, etc. (*Rom.* x)

(Orig.) Hinc venitur ad Phunon, quod putamus esse oris parcimoniam; qui enim potuerit mysterium Christi, et Spiritus sancti intueri, et viderit vel audierit quæ non licet homini loqui, necessario habebit oris parcimoniam, sciens quibus, quando vel quomodo de mysteriis divinis oporteat loqui.

Vers. 43. —*Oboth.* (Hieron.) Magi vel pythones, quia post imaginem Dei quæ in corde ratione monstratur, et confessionem fidei quæ ore profertur, consurgunt serpentes, et maleficæ artes ad bella nos provocant. Sed omni custodia servantes cor nostrum, obturemus aures nostras ne audiamus voces incantantium et carmina sirenarum.

(Orig.) Post hoc venitur in Oboth. Cujus nominis quamvis non invenerimus interpretationem, non dubitamus sicut in cæteris, et in hoc consequentiam profectuum conservari.

Vers. 44. — *In finibus.* Significat secundum litteram, quod hucusque fuerunt in finibus Idumæorum, et nunc veniunt ad terminos Moab.

(Orig.) Sequitur post hæc mansio Gai, id est Chaos: appropriat enim per hoc profectus ad sinum Abrahæ, qui ait: *Inter nos et vos magnum chaos firmatum est* (*Luc.* xvi), ut cum Lazaro requiescat.

In Dibongad. (Hieron.) Dibongad, etc., *usque ad* sed econtrario solitudinem nobis propositam noverimus.

(Orig.) Inde venitur iterum ad Dibongad, etc., *usque ad* quam perfecte et pie de Deo sentiat cognoscatur.

Vers. 46. — *Helmondeblathaim.* (Hieron.) Quod interpretatur, etc., *usque ad* vix populi precibus liberatum.

(Orig.) Post hæc venitur in Helmondeblathaim, quod interpretatur contemptus ficuum, id est ubi contemnantur penitus terrena: nisi enim contempta fuerint, quæ delectare videntur in terris, ad cœlestia transire non possumus.

Vers. 47. — *Venerunt ad montem Abarim contra Nabo*, etc. (Hieron.) Quadragesima prima mansio vertitur in montes transeuntium, et est contra faciem montis Nabo.

(Orig.) Sequitur mansio Abarim, quod est transitus contra Naban, quod est abscessio. Ubi enim per has omnes virtutes anima transierit, et ad summum perfectionis ascenderit, transit jam de sæculo, et abscedit sicut Henoch, qui non inveniebatur, quia transtulit illum Deus. Quod si videatur adhuc in sæculo esse, et in carne habitare, tamen non invenitur in ullo sæculari actu, quia transtulit illum Deus in regionem virtutum.

(Hieron.) Hic moritur Moyses, terra promissionis ante conspecta. Nabo interpretatur conclusio, in qua finitur lex, et non invenitur ejus memoria, sed gratia Evangelii sine fine perseverat. Et notandum quod mansio transeuntium in montibus sita est, et adhuc profectu indiget: post montana enim ad campestria Moab et Jordanis fluenta descendimus, qui interpretatur descensio. Nihil enim tam periculosum quam gloriæ cupiditas et jactantia, et animus conscientia virtutum tumidus.

Vers. 48. — *Ad campestria Moab.* (Id.) In quadragesima secunda mansione, etc., *usque ad* et spinas quæ suffocaverunt sementem verbi Dei de quibus dicitur: *Versatus sum in miseria, dum mihi configitur spina* (*Psal.* xxxi).

(Orig.) Ultima mansio est, etc., *usque ad* profectum mentis indicant et incrementa virtutum.

Vers. 51. — *Transieritis Jordanem*, id est cum baptizati fueritis, quasi, cum deposito veteri homine cum actibus suis, indueritis novum (*Col.* iii), qui renovatur in agnitione Dei.

Vers. 52. — *Disperdite cunctos.* Cum terram sanctam repromissionis per fidem ingredimur, simul cum idololatria etiam omnia vitia exstinguamus.

Habitatores. Malignos spiritus, phantasmata vitiorum, cum suggestionibus suis; unde: *Beatus qui tenebit et allidet parvulos suos ad petram* (*Psal.* cxxxvi).

Vers. 54. — *Pluribus dabitis latiorem.* Quia qui habent copiam virtutum, latitudinem sperant præmiorum: qui autem paucitate virtutum contenti sunt, secundum meritum suum retributionem percipiunt; unde: *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus*, etc. (*II Cor.* ix).

CAPUT XXXIV.

Locutusque est Dominus, etc. (Orig., *homil.* 1 *in Num.*) Divinis numeris non omnes digni sunt, etc., *usque ad* tanquam de capite apostolorum procedebant.

Locutus est ergo Dominus ad Moysen in deserto Sina: illa scilicet quæ superius breviter compre-

bendimus, ubi præcipitur numerari a viginti annis et supra *omnis qui procedit in virtute Israel*, etc. Si quis ergo procedit in virtute, ille numeratur : nec in qualicunque virtute vel Ægyptiorum, vel Assyriorum, vel Græcorum; sed in virtute Israel, quæ a Deo per Scripturas docetur, et per fidem apostolicam et evangelicam traditur.

(ORIG.) Ratio quoque tribuum distinctio ordinum, etc., *usque ad* ut possit ad Israeliticum numerum pertinere.

VERS. 7. — *Ad septentrionalem*, etc. Dicunt Hebræi septentrionalem plagam incipere a mari magno quod Palæstinæ, Phœnicis et Syriæ (quæ appellatur Cœle) Ciliciæque prætendit littoribus, et per Ægyptum tendit ad Libyam. Quod autem dicitur, pervenientes usque ad montem altissimum, autumant significari montem Armanum, vel Taurum, quod verius videtur.

VERS. 9. — *Ibuntque confinia*, etc. A fine septentrionalis plagæ, id est atrio Hena, tendunt fines usque ad Sephama, quam Hebræi Aphamiam vocant, et de Aphamia descendunt in Reblatha, quæ est Antiochia Syriæ. Unde addit, *contra fontem*, quem perspicuum est esse Danem, de quo Antiochia abundantissimis fruitur aquis.

VERS. 13. — *Hæc erit terra*, etc. (ORIG.) In priori divisione trans Jordanem per Moysen duabus tribubus Ruben et Gad, et dimidiæ tribu Manasse terra divisa est, etc., *usque ad* et ipsis mœnibus juncta segregantur.

(ID.) Videtur quoque quibusdam, etc., *usque ad* Hi sunt vere sacris numeris apud Deum numerati, imo quorum omnes numerati sunt capilli (*Matth.* X).

CAPUT XXXV.

VERS. 11. — *Decernite quæ urbes.* (AUG., *quæst.* 64 *in Num.*) Quid est quod ait, etc., *usque ad* si manifestum factum fuerit in judicio, quod nolens occiderit.

(RAB. *in Num.*) Si forte pro conscientia peccatorum civitates terræ promissionis, etc., *usque ad* quia Sichem ab alienigenis comparata est centum agnis.

VERS. 16. — *Reus*, id est æternæ morti obnoxius; unde, *Si quis scandalizaverit unum ex pusillis istis qui in me credunt*, etc. (*Matth.* XVIII). Et alibi : *Omnis qui oderit fratrem suum, homicida est, nec habet vitam æternam* (*I Joan.* III) Hic secundum Exodum ab altari jubetur avelli (*Exod.* XXI), quia indignus sacramentis Dominicis a participatione sacri altaris re-

A movetur, nec revocatur ad veniam nisi per condignam pœnitentiam.

VERS. 28. — *Postquam autem ille obierit.* (GREG., *homil.* 6 *in Ezech.*) Post mortem summi pontificis, homicida jubetur reverti in terram suam, quia humanum genus peccando sibi mortem intulit post mortem veri sacerdotis, id est Christi, absolutionem reatus accepit.

VERS. 26. — *Ne polluatis terram habitationis vestræ.* Polluit terram habitationis suæ qui cruenta et nefaria facit opera, proximos scandalizando et spiritualiter interficiendo. Et nisi per confessionem peccatorum et condignam pœnitentiam desideria carnis occidantur, terra corporis illius nullo modo mundabitur, nec Creator omnium in ejus anima habitabit,
B ubi squalorem sordidæ conversationis dominari videbit.

CAPUT XXXVI.

VERS. 1. — *Accesserunt autem et principes*, etc. (RAB. *in Num.*, tom. II.) Providere debent piæ cogitationes, etc., *usque ad* ne si prava intentione gerantur, ab immundis spiritibus pervadantur; unde : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus* (*Matth.* VI).

VERS. 6. — *Nubant.* Simile dicit Apostolus : *Cui vult nubat, tantum in Domino* (*I Cor.* VII), id est, viro catholico, ne possessio scilicet bonorum operum et rectæ fidei perdatur, si gentili aut Judæo nupserit.

Tropologice vero mulieri, id est, piæ intentioni,
C per bonam actionem, cui voluerit, licet se conjungere labori, sic tamen ut pietatem et religionem in omnibus conservet, ne operis sui pro quo æternæ hæreditatis possessionem sperat, detrimentum patiatur, si alieno, id est terreno se conjunxerit.

(RAB.) Hoc fit cum quilibet de numero credentium Judæorum doctori de gentibus credenti se jungit, ut ejus magisterio filios gignat, id est pietatis opera. Nomine etiam patrui dici possunt de gentibus electi, quia fratres sunt sanctorum prædicatorum, qui fuerunt in Judæa constituti. Non debet esse schisma in spiritali cognatione, ubi una est fides in professione. Et sicut est unus pastor, debet esse unum ovile : *Omnes enim fratres sumus* (*Joan.* X; *Matth.* XXIII; *II Cor.* XI).

D Qui humilitatem habere studet, et in infirmitatibus suis complacet, sibi solemnitatem agit, et grata munera Deo tribuit, et rex suæ conversationis existit, et progressu virtutum movetur, ambulans de virtute in virtutem.

LIBER DEUTERONOMII.

Hebraice ELLEH HADDEBARIM (אלה הדברים), *id est* HÆC SUNT VERBA.

PRÆFATIO.

Fasciculus myrrhæ delectus mihi. Myrrha, arbor aromatica, quinque cubitis tantum in altum excrescit, cujus cortex et radix et folia et omnia amara sunt. Myrrha amara est et cadaveribus apponitur, ut arceat putredinem vermium. Hæc est lex vetus in

quinque libris comprehensa; amara, id est, nemini parcens, unde et Marath designata est; apposita cadaveribus, id est inventa pro peccatoribus, ut corruptionem criminum ab eis arceret. Hujus fasciculus est Deuteronomius, id est ramusculorum plurium in unum collectio. Terminata enim lege in quatuor voluminibus, iste quintus additus est, diffuse dicta in unum breviter colligens, quædam etiam prætermissa supplens. Additus autem est illis ut numero legali satisfaceret. Quinarius enim numerus est legis, quaternarius Evangelii. Unde et refectio quinque millium hominum in Evangelio ad patres Veteris Testamenti spectat : refectio quatuor millium ad patres novi; illis enim promissa sunt et data terrena, quæ quinque sensibus subsunt : illis quadrata, id est, soliditas terræ viventium. Deservit etiam liber iste Evangelio in nomine, in explanationis serie, in sui dignitate. Dicitur enim Hebraice *Elleh Haddebarim*, אלה הדברים, id est, hæc verba, Græce δευτερονόμιον, quod est Latine secunda lex : Non ut quidam dixerunt, altera post prædictam, unde in prædictis dicebatur : *Locutus est Dominus*; hic autem, *Locutus est Moyses;* sed secunda, id est secundo iterata, hoc nomine Evangelium præfigurans, quod successit legi, cui nullum succedet. Cum etiam multa breviter colligit et supplet quædam, formam Evangelii præfigurat : hoc est enim abbreviatum verbum quod fecit Dominus super terram, et supplet imperfecta legis; unde : *Non veni solvere legem, sed adimplere* (*Matth.* v). Cum autem dicitur hoc opus adeo dignum, quod manibus regis gestari jubeatur, dignitatem Evangelii aperit, quod ordinatum est in manu Mediatoris. Cum ergo sic serviat Evangelio, merito est fasciculus dilectus Christo, non tantum pro se, quantum quia ostendit rotam in medio rotæ. Intentio est recapitulare prædicta triplici fine, ut arctius memoriæ commendetur, ut utilitas prædictorum inculcetur. Quod enim utile est, sæpe dicere, nec pigrum esse debet, ut ait Apostolus (*Phil.* III), nec molestum audire, et ut duritia Judæorum condemnetur, qui toties dicta non intellexerunt. Modus agendi : Præmittit quasi prologum, quo ostendit quis scripserit, et quid, etc. Post memorat grave delictum pro quo perierunt in deserto, ut hoc timore excitet ad audiendum. Post separat civitates refugii. Post recapitulat dicta et facta bona et mala supplet. Post jubet hunc librum poni in arca, et septimo anno legi omni Israeli in scenophegia. Post subdit canticum : *Audite*, etc., in memoriam murmuris eorum et pœnæ, obedientiæ et præmii. Et post benedictiones tribuum. Ultimo de morte Moysi.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Hæc sunt verba*, etc. Præmittit legislator titulum quasi prologum, in quo ostendit nomen auctoris, et quid fecerit, et ubi, et quando. Sicut paulo post in glossa distinguetur, et terminatur ut quibusdam videtur, ibi : *Quadragesimo*, etc., vel

A inferius, ibi : *Deus noster*, etc. Sed ad eorum evidentiam quæ in prologo, et eorum quæ sequuntur, tangenda est aliquantulum veritas historiæ. Ab exitu filiorum Israel de Ægypto usque quo pervenerunt ad campestria Moab supra Jordanem : fluxerunt quadraginta duo anni, in quibus diversis temporibus quadraginta duas mansiones fecerunt. Quando nubes levabatur, castra movebantur, et cum stabat, figebantur et manebant in eodem loco quousque iterum levabatur nubes. Prima mansio fuit in Ramesse, ultima in campestribus Moab. A Ramesse usque ad montem Sina, spatio quadraginta septem dierum duodecim mansiones fecerunt et hoc primo anno, et ibi fere totum annum steterunt. Ibi lex data est, ibi Genesis scriptus, Exodus, Numeri scripti sunt, et

B magna pars hujus. Inde pedem moventes anno secundo pervenerunt in Cadesbarne et in spatio illo fecerunt viginti mansiones; de Cadesbarne miserunt exploratores, qui revertentes nuntiaverunt terram bonam, sed robustos et gigantes homines invenerunt, et territi volentes redire in terram Ægypti, unde iratus Dominus. Abierunt retro et lustraverunt montem Seir per triginta octo annos, ibi mortui et prostrati sunt murmurantes. In quadragesimo anno pervenerunt ad Cadesbarne, unde retro abierunt per desertum, et in illo spatio novem mansiones iterum fecerunt. Undecim vero dies Moyses antequam veniret ad Cadesbarne, legem solo verbo recapitulavit, et de Cadesbarne usque ad campestria Moab, et illo spatio undecim dierum scripto voluit

C commendare. Ecce de primo anno duodecim, de secundo una et viginti, de reliquis novem, et ita quadraginta duæ mansiones.

Hæc fuit causa hujus libri, ut scilicet quæ facta fuerant, breviter collecta, arctius tenerentur in memoria, facile enim retinentur quæ breviter dicuntur.

(RAB. *in Deut.*) *Hæc sunt verba*, etc. Principium Deuteronomii titulus esse videtur totius operis, quia personam indicat auctoris, et quid fecerit, et locum, et tempus. Nomen quoque libri gratiam demonstrat Novi Testamenti. Deuteronomium namque secunda lex interpretatur, et Evangelium significat, quod Veteris Testamenti sacramenta spiritualiter expla-

D nat. Sicut liber Deuteronomii repetitio est quatuor librorum legis : illi enim proprias continent in se causas, iste replicat universa, habet et ipse propria sacramenta.

(ID.) *Hæc sunt verba*. Hoc de se tanquam de alio, etc., *usque ad* ut nemo possit dubitare Moysen ista scripsisse.

Locutus est. Moyses lex vetus est, quæ trans Jordanem, id est ante baptismum, Israeliticum docuit populum. In Jordane enim significatur baptismus in quo baptizatus est Christus : in solitudine campestri, id est in sterilitate carnalis populi, qui fructum virtutum non attulit.

In solitudine, sterilitate plebis, cui dicitur : *Re-*

linquetur vobis domus vestra deserta (*Matth.* XXXI; *Luc.* XIII).

Contra mare. Quia generatio prava et perversa ablutionem peccatorum in sanguine Christi credere noluit.

Inter Pharan. Pharan auctus; Thophel, insulsitas; Laban, dealbatio; Haseroth, atria. Auctus est enim populus numero hominum, doctrina legis et prophetarum; sed insulsus fuit, quia sal sapientiæ non habuit, dealbatus vero legis cæremoniis variisque munditiis, quas ex littera legis se habere credidit. Qui bene per atria significatur, tanquam per divinas Scripturas ad introitum fidei paratus, unde multi in adventu Christi facilius susceperunt, quem ante prædictum agnoverunt, unde Philippus: *Quem scripsit Moyses in lege, et prophetæ invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth* (*Joan.* I). Quatuor hi montes, quatuor Evangelia significant, quibus Ecclesia circumdatur.

VERS. 2. — *Undecim diebus.* Lex per Moysen undecim diebus explanata, Judaicæ plebis transgressionem in mandatis Decalogi significat:

Undecim dies sunt undecim apostoli per quos (Juda reprobato) Evangelium Christi prædicatum est in mundo.

De Horeb. Qui Hebraice *Choreb* (חרב); incipiens per Seir, id est pilosum et sordidum vitiis populum transiens venit ad Cadesbarne: qui commutatus vel electus vel nobilis interpretatur, significans litteralem legis sensum in spiritalem per Evangelium commutatum. *Omnia enim in figura contingebant illis, scripta ad correctionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt* (*I Cor.* X). Lex enim non est soluta, sed adimpleta, *nec unum iota aut unus apex præteribit donec omnia fiant* (*Matth.* V).

VERS. 3. — *Quadragesimo anno, undecimo mense, prima*, etc. (ISID., *in Deut.*, tom. V.) Quadraginta anni, etc., *usque ad* sine corruptione manebunt.

Quadragenarius ex denario et quaternario constat, et legis Evangelii impletionem significat, quæ fit in Ecclesia, decem namque ad legem pertinent, quatuor vero ad Evangelium.

Undecimo mense, etc. Sicut in undecima expressa est legis transgressio, sic in prima die pervigil ad docendum legislatoris intentio; qui ex quo inobediens populus legem transgredi non timuit, statim, prædicando et corrigendo, voluntatem Domini insinuare studuit, et eos ad meliora trahere vel provocare verbis et exemplis non cessavit.

VERS. 4. — *Postquam percussit Sehon*, etc. Notandum quod, interfectis duobus Amorrhæorum regibus, lex recapitulatur et populus instruitur, quia, remotis scandalis et superatis vitiorum turmis, competenter doctrinæ insistitur et fidei lumen digne desiderantibus aperitur.

Debemus prius in nobis vitia occidere et sic mandata divina populis tradere.

Sehon regem Amorrhæorum qui habitavit in Hesebon, etc. (ISID.) In his regibus, etc., *usque ad* sed foris manentes semper operibus insistant pravis.

VERS. 5. — *In terra Moab.* Exlex siquidem populus fuit, qui legem spiritalem non habuit.

VERS. 6. — *Dominus Deus noster.* In libro Numerorum de profectione filiorum Israel de deserto Sinai narratur, sed præceptum Domini ad Moysen de eodem transitu non dicitur; sed de nube quæ tabernaculum tegebat, et quando proficiscendum erat recedebat: et ad locum figendorum castrorum præcedebat. Sic enim scriptum est: *Anno secundo, mense secundo, vigesima die mensis, elevata est nubes de tabernaculo fœderis, et recubuit in solitudine Pharan* (*Num.* X). Sed manifestum est transitum illum Dei præcepto esse dispositum, licet ibi non sit commemoratum. Unde alibi in libro Numeri ad imperium Domini figebant tentoria, et ad imperium illius deponebant (*Num.* IX).

Sufficit vobis, etc. Præcipitur Moysi ut recedat a monte in quo legem acceperat, quia doctor non semper debet instare contemplationi, sed aliquando descendat ut sui et proximorum curam gerat, unde, *Sive mente excedimus Deo, sive sobrii sumus vobis.*

VERS. 9. — *Dixique vobis in illo tempore*, etc. De hac divisione potestatum in Exodo antequam venirent ad montem Sinai, scriptum est quod Jethro sacerdos Madian cognatus Moysi hoc ipsi suggesserit (*Exod.* XVIII). Unde merito quæritur quomodo hæc sibi modo, et illo tempore conveniant? Sed quod hic dicitur dixisse Moyses in illo tempore: *Non possum solus sustinere vos*, etc., non illud tempus significat, quo de Horeb proficiscebantur, sed totum tempus quo profecti de Ægypto in solitudine morabantur, et Moyses non ex suo cognati sui consilio hoc populo suo persuasit.

Illo tempore. Omnia faciunt sancti in tempore opportuno, sic Deus quoque ubi venit plenitudo temporis, misit Filium suum (*Gal.* IV).

VERS. 11. — *Dominus Deus patrum vestrorum addat*, etc. Docet doctores de profectu subditorum gaudere, gratias agere et semper meliora optare.

Ad hunc numerum, etc. Diffinitum apud Deum. *Novit qui sunt ejus qui numerat multitudinem stellarum* (*II Tim.* II).

(RAB.) Vide quam observandum sit quod alibi Scriptura dicit: *Fili, ne in multis sint actus tui* (*Eccli.* XI). Verba quoque Jethro consilium dantis considera, ait enim: *Audi me, et consilium dabo tibi, et erit Deus tecum* (*Exod.* XVIII). Videtur significari nimis intentum animum actionibus humanis, Deo quodammodo vacuari, quo tanto fit plenior, quanto in superna et æterna liberius extenditur.

VERS. 13. — *Date ex vobis.* Date vos, non ego; quasi, nolo vobis imperare, sed obedire.

Ponam eos. Nota, subditis electionem tribuit, positionem sibi retinuit, ne plebs contemnat aut oderit, si non licuit habere quem voluit.

Tribunos. Millenarios, Græce χιλιάρχους, qui de spe scilicet æterni præmii docent subjectos.

Et centuriones. Centuriones, Græce ἑκατοντάρχους: qui cœlestia mandata perfectis tradunt. Jure præponuntur, qui centenario numero, id est, perfectione præditi: quasi centum regunt, dum ad perfectionem perducunt.

Et quinquagenarios. Græce πεντηκοντάρχους: qui opera pœnitentiæ annuntiant.

Decanos, δεκάρχους: qui denarii perfectione vineæ denarium exspectantes, ejusdem denarii multos præparant participes.

VERS. 17. — *Quia Dei judicium est;* non hominum, quia judicando Dei vicarii estis, qui personam non accipit.

Quod si difficile. Majora quæque et difficilia discernere et judicare debent majores, parva et facilia minores.

VERS. 19. — *Cumque venissemus in Cadesbarne*, etc. Quod secundo anno egressionis suæ populus in deserto Pharan, quod est Cades, venerit; ubi reversis exploratoribus cum fructibus terræ, et quæ viderant nuntiantibus, murmuraverunt contra Moysen et Aaron, et ideo longi itineris tædio et mortalitate affecti interierint: hic locus manifestum dabit indicium. Ubi notandum quod quadraginta duæ mansiones, quas ab Ægypto usque ad Jordanem habuerunt, trium tantum congruere videntur curriculis annorum: primi scilicet, secundi, et quadragesimi egressionis de Ægypto. Primus certa distinctione continet duodecim, primam Ramesse, quintodecimo die primi mensis ingressam, ultimam solitudinem Sinai, prima die tertii mensis additam; et per undecim continuos menses construendi tabernaculi, et docendæ legis gratia, minime relictam. Quarum duodecim mansionum novem tantum in Exodo exprimuntur nominatim, tres in vocabulo deserti Sin (quod dicitur esse inter Elim et Sinai) indiscrete significantur. Secundus annus complectitur mansiones viginti et unam. Quibus in ordine historiæ cunctis indifferenter sub nomine solitudinis Pharan comprehensis, prima tantum et secunda, et ultima, id est, Sepulcra concupiscentiæ, Haseroth, et Cades, distinguuntur nomine. Sed in catalogo mansionum pariter omnes quot in numero fiunt, vel quo nomine dictæ ostenditur. Prima mansio, id est, Sepulcra concupiscentiæ, secundo mense ejusdem secundi anni secunda vicesima die mensis introita est. Anno enim secundo (ut Scriptura dicit) mense secundo vicesima die mensis moverunt castra de deserto Sinai, et recubuit in solitudine Pharan nubes, profectique sunt de monte Domini viam trium dierum, donec venirent ad locum mansionis, quæ merito populi carnes concupiscentis sepulcrorum concupiscentiæ nomen accepit. Ultimam harum, id est, Cades, quoto die vel mense ejusdem anni ingressi sunt, non dicitur: quæ tamen in solitudine Pharan sita est, quia eodem anno adita fuerit, non tacetur. Scriptum est enim: *Populus non est motus de illo loco donec revocata est Maria. Profectusque est de Haseroth fixis tentoriis in deserto Pharan, ubi locutus est Dominus ad Moysen*

A *dicens: Mitte viros qui considerent terram Chanaan* (*Num.* XII, XIII). Quod ne proxima post Haseroth mansione jussum factumque putetur, sed in ultima eorum, quæ sub nomine Pharan continetur, impletum, infra scriptum est: *Reversique exploratores terræ post quadraginta dies omni regione circumita, venerunt ad Moysen in Pharan, quod est Cades.* In Deuteronomio quoque dicit Moyses populo: *Cum venissetis in Cadesbarne, dixi vobis: Venistis ad montem Amorrhæi*, etc., *et dixistis: Mitte viros qui considerent terram*, etc. (*Deut.* I). Quod autem eamdem mansionem secundo anno egressionis adierunt, a quo tamen peccato murmurationis reverti, et diu per desertum errare, et passim cadere meruerunt, testatur Moyses in sequentibus, dicens: *Sedistis in*
B *Cadesbarne multo tempore, profectique inde venimus in solitudinem quæ ducit ad mare Rubrum, sicut dixerat mihi Dominus, et circumivimus montem Seir longo tempore, et intra tempus quo ambulavimus de Cadesbarne usque ad torrentem Zareth* octavo tricesimo anno fuit, donec consumeretur omnis generatio bellatorum. Zareth autem non est nomen alicujus mansionis de quadraginta duabus, sed torrentis ad quem (sicut in libro Numerorum legitur) transgressa octava decima mansione nomine Jeabarim venerunt, quem relinquentes, inquit, castrametati sunt contra Arnon, quæ est in deserto, et prominet in finibus Amorrhæi, quod quadragesimo anno gestum fuisse non latet, qui ultimus per desertum longissimæ viæ mansiones continet decem: quarum prima magno labore
C repetita, eadem scilicet ipsa Cades deserti Sin, quam ante annos octo et triginta culpa exigente post se reversi reliquerunt, de qua scriptum est: *Venerunt filii Israel in desertum Sin mense primo, et mansit populus in Cades, et mortua est ibi Maria et sepulta in eodem loco. Cumque indigeret aqua populus, coierunt adversum Moysen et Aaron*, etc., usque ad hoc, *Hæc est aqua contradictionis*, etc. (*Num.* XX). Notandum quod eadem Cades, et in deserto Pharan, et in deserto Sin facta est, sicut Scriptura refert, unde conjicimus partem deserti Pharan ubi Cades est, specialiter Sin appellari: sin autem non est ipsa Cades, quam mox transgresso mari Rubro inter Elim et Sinai pertransierunt, sed alia prorsus, et aliis apud Hebræos scripta litteris. Secunda vero ejusdem
D quadragesimi anni mansio est mons Hor, in quo occubuit Aaron primo die quinti mensis: ultima, campestria Moab super Jordanem contra Jericho, ubi Deuteronomium meditantes, manserunt, donec mortuo Moyse, Josue duce, primo die decimi mensis Jordanem transierunt. Fiunt ergo mansiones primi anni duodecim, secundi viginti et una, ultimi et ipsa vicesima prima quæ est Cades, et aliæ novem, simul scilicet omnes quadraginta duæ.

VERS. 22. — *Et accessistis ad me.* In libro Numeri scriptum est, Dominum dixisse Moysi, ut mitteret viros, qui considerarent terram: hic vero populus dixisse legitur: *Mittamus viros qui considerent terram*, sed populus hoc prius Moysi suggessit, Moyses

ad Dominum retulit, secundum cujus præceptum A postea exploratores misit.

VERS. 23. — *Misi ex vobis.* (ISID.) Duodecim exploratores missi ad explorandam uberem terram, etc., *usque ad* quia nec Christus sine lege, nec lex sine Christo.

Duodecim. Hi doctores Ecclesiæ significant, quorum alii prava docendo populum pervertunt: alii recta prædicando proficiunt.

VERS. 33. — *Nocte ostendens.* Nox peccatoris, dies vita justi. In columna ignis malorum damnatio, quibus terribilis apparebit Dominus in judicio: in columna nubis levis et blanda visio, qua consolabuntur electi.

Die per columnam. In æstu hujus sæculi obumbrans, et sustentans fortitudine, et propitiatione suæ B carnis.

VERS. 34. — *Juravit.* Non est Deus passibilis, nec vitio iracundiæ subjectus. Sed per hæc charitas Moysi erga populum manifestatur, et Dei bonitas, quæ omnem sensum superat.

VERS. 35. — *Non videbit quispiam.* Simile dicitur de illis, qui invitati ad cœnam excusaverunt se: *Nemo virorum illorum qui vocati sunt gustabit cœnam meam* (*Luc.* XIV).

Pessima generatio non possidet terram bonam, quia Christi non credit incarnationem.

VERS. 37. — *Nec miranda.* Hic dicit Moyses, propter populum, iratum sibi Dominum dixisse, quod in terram promissionis non ingrederetur, cum in libro Numeri legatur: *Dixit Dominus ad Moysen et* C *Aaron: Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis.* Sed sententia sequens videtur solvere quæstionem: *Hæc est,* inquit, *aqua contradictionis, ubi jurgati sunt filii Israel contra Dominum*, etc. (*Num.* XX). Jurgium enim et rebellio populi causa fuit iræ et vindictæ, tam in populum quam in Moysen et Aaron.

Nec tu ingrederis. (ISID.) Videtur in Maria, etc., *usque ad* cum tanquam montis eminentia Christus excelsus agnoscitur.

VERS. 41. — *Cumque instructi.* Hæc sententia humanam percutit superbiam, quæ de suis viribus præsumit, nec in Dei confidit potentia. Amorrhæi D enim, id est, amaricantes, hostes sunt spiritales, qui habitant in montibus superbiæ, et præsumptuosos necant, de Seir usque Horma, id est a squalore vitiorum usque ad damnationem pœnarum: Seir namque pilosus, Horma interpretatur anathema. Quisquis enim vitiorum sordibus non metuit pollui, hunc necesse est, pro meritis, ignibus gehennæ tradi. Dæmones namque volunt nos implicare cupiditatibus terrenis, et si perseveramus in peccatis, et in montem superbiæ ascendere non desistimus, ignitis jaculis concidunt et perducunt ad anathema perpetuum. Ideo non secundum Pelagianistas de nostra præsumamus potentia, sed infirmitatem nostram considerantes, Domino per omnia obsequamur, ut superatis hostibus, cœlestis patriæ gaudia promissa consequamur.

Cavendum est ne murmurantes contra Dominum ascendamus in montem superbiæ, putantes nos propriis viribus salvari posse, ne continuo tradamur Amorrhæis, id est dæmonibus.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Et circuirimus montem Seir*, etc. Seir est mons in terra Edom, in quo habitavit Esau in regione Gabalena, ubi habitavit antea Chorræus quem interfecit Chodorlahomor; qui ab Esau piloso et hispido, Seir, id est pilosi, nomen accepit. Chorræi sicut cæteræ gentes, quas superaverunt, qui de patriarcharum semine descenderunt, malignos spiritus vel vitia exprimunt, quæ illi exsuperare possunt, qui sanctorum Patrum vestigiis et doctrinis insistunt, et spiritalem militiam sub rege Christo agunt, de qua dicitur: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates*, etc. (*Ephes.* VI).

VERS. 9. — *Filiis Loth tradidi.* Ar metropolis est Moabitarum, super ripam torrentis Arnon: olim possessa a gente veterrima Emim, postea retenta a filiis Loth, id est Moabitis, subversis accolis. Hæc ostenditur hodie in vertice montis, torrens vero per abrupta descendens, in mare Mortuum fluit. *Ar* interpretatur *suscitavit; Emim*, id est terribiles: hi sunt dæmones, qui lites suscitant, et contentiones, et tela nequitiæ parant contra fideles. *Enacim* quoque de stirpe *Enac* procreati, et gigantibus proceritate æquati, secundum nomen suum significant dæmones, nam monile collo sublimi interpretantur. Superbiæ enim fastu elati omnem militiæ suæ paraturam ascribunt propriæ virtuti, et ideo illis facile cedunt, qui in virtute Dei confidunt, et cum Psalmista dicunt: *Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem* (*Psal.* CXVII).

VERS. 14. — *De Cadesbarne.* (HIERON., *epist. ad Fabiolam.*) Cabesbarne est locus in deserto, qui conjungitur civitati Petræ in Arabia: ubi occubuit Maria, et Moyses rupe percussa aquam sitienti populo dedit. Monstratur etiam usque hodie ibidem sepulcrum Mariæ, sed et principes Amalec ibi cæsi sunt a Chodorlahomor.

VERS. 26. — *Misi ergo nuntios*, etc. Sehon diabolum significat, quod est germen inutile, vel arbor infructuosa, vel elatus. Israel populum Christianum, qui per viam mundi hujus cupit transire, et ad cœlestia regna pervenire. Hic mittit ad Sehon verbis pacificis, promittens se non habitaturum in terra ejus, sed tantum transiturum, et regali via incessurum. Hoc quisque promisit, cum primum ad aquam baptismi pervenit, et prima fidei signacula suscepit. Abrenuntiavit enim diabolo et pompis ejus, et operibus ejus, et omni servitio, et voluptatibus ejus. Hoc est quod dicitur: *Quia Israel non declinabit in agrum ejus, vel in vineam ejus, et aquam de lacu ejus non potabit* (*Num.* XXI), id est, disciplinam vel astrolo-

gicæ vel magicæ, vel cujuslibet doctrinæ, quæ contra pietatem est, amplius non sumet : sed bibet de fontibus Salvatoris, non derelinquet fontem aquæ vivæ, ut bibat de fonte Sehon, sed incedet via regia, quæ est Christus, qui dicit : *Ego sum via, veritas, et vita* (*Joan.* XIV), et rex, secundum illud, *Deus, judicium tuum regi da* (*Psal.* LXXI). Non declinabit in agrum, neque in vineam ejus, ad opera scilicet, vel ad pravos sensus ejus. Amorrhæi loquentes interpretantur, vel amaricantes, quia Deum ad amaritudinem provocant, et in verbis tantum confidunt, ut poetæ, astrologi, philosophi, qui inania loquuntur; regnum autem Dei non est in sermone, sed virtute. Volunt fideles cum pace transire, et pacifici esse etiam cum inimicis pacis : sed eo magis principem mundi offendunt, quo se cum illo nolle morari dicunt, nec aliquid ejus contingere. Inde exacerbatus magis persequitur, pericula suscitat, cruciatus intentat, congregat populum suum, exit confligere adversum Israel : populus ejus sunt principes, et judices mundi, cunctique nequitiæ ministri, qui persequuntur populum Dei : sed et ipse venit in Jasa, quod interpretatur mandati impletio. Qui enim ad expletionem mandatorum Dei venerit, Sehon vel exercitum ejus sævientem non timebit. Mandata enim Dei complere, est diabolum, et exercitum ejus superare. Sic enim conterit Deus Satan sub pedibus nostris, et dat nobis potentiam calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici.

VERS. 30. — *Quia induraverat.* Longa patientia, non corrigendo, unde in Exodo : *Ego induravi cor Pharaonis* (*Exod.* X); et Psalmista : *Convertit cor eorum, ut odirent populum ejus* (*Psal.* CIV). Causa vero indurationis additur, *ut traderetur in manus tuas*, id est ut contereretur a te; quod non fieret nisi resisteret, nec resisteret nisi induratus esset. Hujus rei justitiam si quæsierimus, inscrutabilia sunt judicia ejus, sed iniquitas non est apud Deum.

VERS. 33. — *Percussimusque eum.* Qui sunt veri Israelitæ, non carne Judæi, sed spiritu, habitant in omnibus civitatibus Amorrhæorum, cum in omni orbe terrarum Christi Ecclesiæ propagantur, et unusquisque nostrum civitas fuit regis Sehon : quia regnabat in nobis stultitia, superbia, impietas, et omnia quæ diabolus suggerit. Sed ubi victus est fortis, et vasa ejus direpta, facti sumus civitates Israel, hæreditas sanctorum, excisa prius arbore infructuosa, et dejecto elato rege, et regnante in nobis mansueto, qui dicit : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, etc. (*Matth.* XI). Nomina quoque locorum conveniunt : Aroer namque sublevans interpretatur; Arnon, acervus tristitiæ; Galaad, acervus testimonii. Ab Aroer ergo, *quæ est super ripam torrentis Arnon*, etc. Quia omnis persona cujuslibet dignitatis fastu superbiæ vel pompa confidens mundana, cum persecutoribus qui variis tribulationibus Christianos angustiant; usque ad hæreticorum conciliabula, qui testimoniis Scripturarum depravatis contra Eccle-

A siam pugnant, sed resistere non valent, traduntur victi in manus sanctorum cum habitaculis suis.

CAPUT III.

VERS. 1. — *Itaque conversi.* Ad Og, qui est rex Basan, nec legatos dignantur mittere, nec transitum per terram ejus petere : continuo confligunt cum eo, superantes eum et populum suum. Basan interpretatur turpitudo : merito ergo nec legati mittuntur ad gentem istam, nec transitus petitur; nullus enim transitus debet nobis esse, vel ascensus ad turpitudinem, quæ statim expugnanda, et omnino cavenda est. Og autem interpretatur conclusio; carnalia significat, quorum desiderio anima excluditur, et separatur a Deo. Adversus hæc sic est bellandum, ut
B nullum relinquatur vitium. Nullum enim oportet relinqui in regno turpitudinis : debent enim turpia resecari, ut honesta et religiosa possint ædificari. In regno Sehon vel Moab non hoc præcipitur. Forte enim ex illis aliquid nobis opus est, quo multiplex præsentis vitæ usus eget : alioquin deberemus exire de hoc mundo. De Basan vero, id est de turpitudine, nihil relinquimus, quia nihilo indigemus. Honestum etiam esse non potest, quod turpe est.

VERS. 4. — *Sexaginta.* Superiorem sensum confirmat. Sexagenarius quippe numerus, sicut senarius, perfectionem significat. Bene autem sexaginta urbes memorat vastatas in regione Og regis Basan, id est diaboli, qui est rex turpitudinis; quia perfecte omnium vitiorum delectationem destruendam esse si-
C gnificat. Argob ארגוב, id est maledicta sublimitas, terrenam superbiam significat, quæ in filiis iræ regnat : destructis urbibus, viros ac mulieres ac parvulos dicit interfectos, jumenta et spolia direpta, quia, munitione diaboli superata, quidquid in carne nostra rebelle, quidquid lascivum senserimus cum parvulis cogitationibus, zelo Dei est conterendum; quidquid autem in simplicitate puri sensus, vel membrorum ornatu, servitio Dei aptum inveniemus, reservare debemus.

VERS. 12. — *Terramque.* (GREG., lib. XXVII *Moral.*, cap. 10.) Sunt multi in Ecclesia, etc., *usque ad* vana scilicet desideria et irrationabiles animi motus.

Ruben et Gad. (RAB.) Ruben primogenitus Jacob, etc., *usque ad* sed cum ipsis mulieribus et infantibus
D contendunt transire et ad patriam pervenire.

VERS. 28. — *Præcipe Josue*, etc. Magna dispensatione Dei factum est, ne Moses, qui est typus legis, introduceret populum in terram promissionis, quia lex neminem ad perfectum adduxit; Josue autem typus Christi, qui salvator interpretatur (Christus enim populum suum salvavit), convenienter dux et princeps in terram promissionis introduxit

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Et nunc, Israel, audi præcepta et judicia. Non addetis.* Docet normam æquitatis, et omnem hæresim percutit. Vetat enim rectæ doctrinæ aliquid pravæ intentionis addere, vel aliquid verita

tis subtrahere : via enim regia incedendum est, non ad dexteram vel ad sinistram; unde : *Quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis* (*Ose.* XIV). Similiter ait Joannes : *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto; si quis diminuerit, auferet Deus partem ejus de libro vitæ* (*Apoc.* XXII).

VERS. 7. — *Nec est alia*, etc. Non est alia natio tam grandis, dignitate, scilicet donorum, non multitudine populorum. Nec enim gens Judæorum numero vincebat alias gentes aut potentia, sed patrum prærogativa et dignatione divina.

VERS. 9. — *Quæ viderunt*. Visus inter omnes sensus obtinet principatum : ideo pro omni sensu ponitur.

VERS. 16. — *Sculptam similitudinem*. (AUG., *quæst.* 4 *in Deut.*) Forsitan his duobus vocabulis unam rem significavit, etc., *usque ad* quod de hominibus usitatum est.

VERS. 18. — *Qui sub*. (AUG., *quæst.* 5.) An aquam terram intelligi voluit, etc., *usque ad* et animalia terrena habere non posset.

VERS. 19. — *Quæ creavit*. (AUG., *quæst.* 6.) Non ita dictum est, etc., *usque ad* sed non cultum quem habent aliæ gentes.

VERS. 23. — *Sculptam similitudinem*. (AUG., *q.* 7.) Hic generaliter loquens similitudinem posuit, imaginem tacuit, quia si sit nulla similitudo, nec imago.

VERS. 26. — *Testes invoco hodie cœlum*, etc. Μετονυμικῶς per id quod continet id quod continetur significat.

VERS. 30. — *Novissimo autem*. Conversionem Israelis ad fidem Christi prænuntiat, ut postquam plenitudo gentium intraverit, omnis Israel salvus fiat.

VERS. 32. — *A summo cœlo*. (AUG., *quæst.* 8.) Cur non dixerit similiter a summo terræ, etc., *usque ad* cum hoc de novissima electorum congregatione dicatur.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Audi, Israel*, etc. (AUG., *quæst.* 9 *in Deut.*) An ideo dictum est, etc., *usque ad* et videre, et audire, et memoria retinere?

VERS. 4. — *Facie ad faciem*, etc. (AUG.) Paulo ante admonere curavit, etc., *usque ad* quamvis aliqui hoc speraverint.

VERS. 5. — *Inter vos et Deum*. (ID., *quæst.* 10.) Tanquam Dominus esset in loco, etc., *usque ad* audiens de medio ignis vocem Dei dicentis decalogum legis.

VERS. 9. — *Reddens iniquitatem*, etc. (ISID.) Sunt qui ita edisserant, etc., *usque ad* sed sententiam diu differat.

His qui oderunt me, et faciens misericordiam in multa millia diligentibus me, etc. His scilicet, qui hæreditaria impietate Dominum oderunt. Perversum est enim peccata patrum filiis non peccantibus imputari, cum per Ezechielem dictum sit : *Filius non portabit iniquitatem*, etc. (Ezech. XVIII).

VERS. 11. — *Non usurpabis nomen Domini Dei frustra*, etc. Primum mandatum ad Patrem pertinet quod dicitur in sequentibus : *Audi, Israel, Dominus*
A *Deus tuus unus est* (*Deut.* VI); ut hoc scilicet audiens, unum Deum Patrem colas, non multos deos suscipias. Secundum pertinet ad Filium, de quo hic dicitur : *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, id est, non æstimes creaturam esse Dei Filium. Omnis enim creatura subjecta est vanitati, sed credas eum æqualem Patri, Deum deorum, Deum apud Deum, per quem omnia facta sunt. Tertium ad Spiritum, cujus dono requies æterna promittitur : quia enim Spiritus sanctus dicitur septiformis, ideo septimum diem sanctificavit Deus. In aliis enim diebus operum sanctificatio non nominatur, nisi in sabbato, in quo requievit Deus. Recte ergo hoc mandatum pertinet ad Spiritum : tum propter sanctificationis nomen; tum propter æternam requiem, ad donum sancti
B Spiritus pertinentem. Dicitur enim sic : *Memento ut diem sabbati sanctifices : sex diebus operaberis*, etc. In opere sex dierum, etc., videtur sex millium annorum operatio signari, in septimo tempus æternæ quietis, in quo post bona opera quies æterna promittitur. Quidquid ergo agimus, si propter futuram requiem facimus, sabbatum observamus.

VERS. 16. — *Honora patrem tuum et matrem, sicut præcepit tibi*. Post tria præcepta succedunt septem quæ ad proximum pertinent. Inter septem primum, sed in ordine omnium quartum est : *Honora patrem tuum*, etc. A parentibus enim homo oculos aperit, et vita hæc ab eorum dilectione exordium sumit : unde hoc mandatum, maximum et primum dicitur in altera scilicet tabula. Jubemur ergo parentes honorare, et
C officium pietatis et reverentiam eis exhibere; qui enim hoc parentibus non facit, quomodo faciet aliis? Quintum : *Non mæchaberis*. Id est præter legitimam uxorem nulli misceberis. Sextum : *Non occides*. Occidit etiam qui fame vel nuditate proximum mori videt, nec subvenit in quantum potest. Septimum : *Non furtum facies*. In quo omnem rapinam prohibet. Octavum : *Non falsum testimonium dices*. Crimen mendacii et falsitatis abominatur. Nonum : *Non concupisces uxorem proximi tui*. In quo etiam adulterinam cogitationem interdicit. Decimum : *Non concupisces rem proximi tui*. In quo ambitionem et concupiscentiam percutit. Primum ergo prohibet subreptionem; secundum, errorem; tertium
D sæculi amorem; quartum, impietatem; quintum, fornicationem; sextum, crudelitatem; septimum, rapacitatem; octavum, falsitatem; nonum, cogitationem adulterii; decimum, cupiditatem mundi. Et notandum, quod sicut decem plagis percutiuntur Ægyptii, sic decem præceptis regitur populus Dei, et dæmones occiduntur.

VERS. 22. — *In duabus tabulis lapideis quas tradidit mihi*. (ISID.) Duo Testamenta, etc., *usque ad* sensibile scilicet et intelligibile.

VERS. 29. — *Quis det talem eos habere mentem?* Vult Deus intelligi gratia sua hoc beneficium concedi, ut in omnibus sit justitia Dei ex fide, non quasi propria ex lege, unde : *Auferam eis cor lapideum, et dabo cor carneum* (*Ezech.* XXXVI), id est,

sensatum, caro enim sensum habet, lapis vero non habet; et alibi: *Idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non littera sed spiritu.*

CAPUT VI.

Vers. 5. — *Diliges Dominum.* (Aug., lib. I *de Doctrina Christiana*, c. 26, 27, 28.) Charitas non auferetur, etc., *usque ad* qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitate magis nobis conjuncti sunt.

(Greg., lib. VII *Moral.*, cap. 10.) *Diliges Dominum Deum tuum*, etc. Per amorem Dei gignitur amor proximi, etc., *usque ad* in bonis enim non agnoscitur amicus, et in malis non absconditur inimicus.

Triplicis naturæ est anima: ideo jubetur diligere tripliciter. Non vult Deus amorem suum partiri, ut simul diligamus Deum, et aurum, vel uxorem, vel filios. *Nemo potest duobus dominis servire* (*Matth.* VI), ipse super omnia diligendus, ejus dilectio præponitur.

Vers. 8. — *Et ligabis ea quasi signum.* Hoc Pharisæi male interpretantes, in membranulis decalogum (id est, decem verba) scribebant, et ligata in fronte portabant. Quod usque hodie faciunt Babylonii, ut putentur religiosi. Unde: *Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias* (*Matth.* XXIII).

Vers. 13. — *Per nomen illius jurabis.* (Aug., *quæst.* 12.) Permittuntur jurare per nomen Dei, etc., *usque ad* qui autem omnino non jurat, longe a perjurio est.

Vers. 16. — *Non tentabis Dominum Deum.* Deum tentat, qui habens quod faciat, sine ratione se committit periculo, experiens utrum possit liberari a Deo.

CAPUT VII.

Vers. 1. — *Gentes multas.* Septem gentes sunt septem principalia vitia, quæ per Dei gratiam spiritalis miles exsuperans exterminare jubetur. Majoris numeri dicuntur, quia plura sunt vitia quam virtutes. In catalogo dicuntur septem nationes, in expugnatione sine numero ponuntur; sed, *cum deleverit gentes multas coram te.* Numerosior enim est, quam Israel, populus carnalium passionum, qui multiplicatur de septenario fomite vitiorum. De gastrimargia, comessatio, ebrietas; de fornicatione, turpiloquia, scurrilitas, ludicra, et stultiloqnia; de philargyria, mendacium, fraus, furta, perjuria, turpis lucri appetitus, falsa testimonia, violentia, inhumanitas, et rapacitas; de ira homicidium, clamor et indignatio; de tristitia, rancor, pusillanimitas, amaritudo, et desperatio, et pigritia; de acedia, otiositas, somnolentia, importunitas, inquietudo mentis et corporis, instabilitas, verbositas, et curiositas; de cenodoxia, contentiones, hæreses, jactantia, et præsumptio novitatum; de superbia, contemptus, invidia, inobedientia, blasphemia, murmuratio, detractio, et alia plura. Hæc cum majoris numeri sint quam virtutes, devictis tamen principalibus omnes quiescunt, et perpetua nece delentur. Quod autem hæ pestes ro-

A bustiores sint, in tentatione sentimus: fortius enim militat in membris nostris carnalium delectatio passionum, quam studia virtutum, quæ summa cordis et corporis contritione acquiruntur. Harum gentium regiones possidemus, cum Israelis exercitu, id est virtutibus vitia superamus. Ut in corde nostro locum fornicationis castitas obtineat; locum furoris, patientia; locum tristitiæ, salutaris lætitia: acediæ locum incolat fortitudo; locum superbiæ, humilitas, sic singulis vitiis expulsis loco eorum regnent filii Israel, id est, animæ Deum videntes. Cum vero Abrahæ de futuris loqueretur Deus, non septem sed decem gentes numerasse legitur, quorum terra semini ejus promittitur, abjectis scilicet idololatriis gentium, blasphemia Judæorum, errore hæreticorum, quibus ante notitiam Dei et gratiam baptismi, in spirituali Ægypto commorantur, subjecti sunt. Sed qui inde egreditur, et per gratiam Dei ad eremum spiritualem pervenit, ab impugnatione trium gentium liberatur, contra septem congreditur.

Hætheum et Gergezæum, etc. (Hieron. *de Nom. Hebr.*, tom. III.) Hethæum, etc., *usque ad* id est, calcatum sive præsepe eorum.

Septem gentes. Abrahæ permissum est quod decem delerentur: tunc enim decem erant, sed cum filii Israel transirent ad Jordanem, jam tres deletæ erant. Filii enim Loth deleverunt gigantes; filii Esau Horræos; Cappadocesve partem Hevæorum.

Et robustiores. Spiritales nequitiæ subtiliores sunt, et plus valent ad decipiendum, quam infirmitas hominum ad sustinendum.

Vers. 14. — *Sterilis.* Quædam steriles apud Judæos fuerunt, sed adeo paucæ, ut ad comparationem fecundarum viderentur nullæ.

Vers. 20. — *Insuper et crabrones*, etc. Non legitur alicubi in historia, quod crabrones vel vespas in hostes eorum Deus præmiserit. Sed per animalia aculeata timoris compunctiones designat, quibus hostes territos fugabat.

Vers. 22. — *Non poteris*, etc. Cavendum esse ostendit, ne forte, expulsis peccatis a carne nostra, insurgat spiritalis bestia, id est jactantia, superbia, vel vana gloria, quæ difficilius exstirpantur quam carnalia vitia. Loth enim, qui in Sodomis continuit, in monte fornicatione pollutus est (*Gen.* XIX). Expulso vitio statim virtus plantetur ne immundus spiritus redeat, et domum vacantem inveniat. (*Matth.* XII).

(Rab., Greg.) Quibusdam majora bona Deus dat, nec minora concedit, ut semper animus eorum habeat unde se reprehendat, et dum perfecti esse appetunt nec possunt, minime se extollant in his quæ habent, qui per se parva non habere valent. Hinc est quod fortes et potentes adversarios exstinxit Philisthæos; et Chananæos diu reservavit, ut in eis erudiretur Israel habens contra quos pugnaret, ne de majoribus devictis sese extolleret. Eadem ergo mens pollet ex virtute, lassescit ex infirmitate, ut

dum quærit quod habere non valet, quod habet A
humiliter servet. Superna quoque regio in civibus suis ex parte damna pertulit, ex parte fortiter stetit : ut electi angeli dum alios per superbiam cecidisse conspicerent, tanto robustius quanto humilius starent. Sic in unaquaque anima agitur, ut maxima lucra conferant, aliquando minima damnant.

VERS. 26. — *Anathema*. Ἀπὸ τοῦ ἀναθῆναι, id est, a sursum ponendo, vel suspendendo, sicut donaria in templis suspendebantur, et ab eis qui dabant alienabantur.

CAPUT VIII.

VERS. 2. — *Quadraginta annis*. Ideo enim per quadraginta annos permisit eos affligi, ut cognoscerent quantæ fragilitatis essent.

Ut affligeret te. (AUG., *quæst.* 13.) Hic apertius dictum est, etc., *usque ad* quod si dixisset, intelligendum erat, cognita faceret.

VERS. 3. — *Manna*. Carnem Christi, qua refecti ad veram promissionis terram veniamus. Quadraginta annis manna comedimus, id est, toto tempore nostro, quod quatuor vicissitudinibus volvitur, Dominici corporis sacramento pascimur.

Non in solo pane vivit homo, sed in omni, etc. Spiritalis cibus commendatur, unde animæ in æternum victuræ satiantur. Manna de cœlo datum carnem Christi significat, qui ait : *Ego sum panis vitæ, hic est panis qui de cœlo descendit* (*Joan.* VI), quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. *Qui manducat hanc carnem, habet vitam æternam.*

Non in solo pane, etc. Significat geminam naturæ nostræ substantiam. Homo enim ex anima et corpore constat : corpus, quod ex terra est, terreno alitur cibo ; anima vero vivit de verbo Dei ; spiritum vero hominis vivificat spiritus Dei, si tamen homo est in corpore Ecclesiæ, id est Christi, et in fide Filii Dei. Ideo addit : *Vestimentum ejus vetustate non deficere;* quia novi hominis conversatio in novitate vitæ debet permanere, cujus pes non est subtritus, quia gressus operum ejus servatur illæsus : *Quia novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit* (*Psal.* I).

VERS. 11. — *Judicia*. Quæ per Moysen post legem datam diversis temporibus populo præcepta sunt, quæ in Exodo justificationes appellantur.

Et cæremonias. Circumcisionem, ritus sacrificiorum. Unde Ambrosius super Epistolam ad Romanos : Triplex (inquit) lex est, prima pars de sacramento divinitatis ; secunda congruit legi naturali, quæ peccatum interdicit ; tertia festorum legis, id est, sabbata, neomeniæ, et circumcisio.

VERS. 15. — *Ac dipsas*. Genus aspidis quæ Latine dicitur situla, quemcunque momorderit, siti perit ; adeo parva ut cum calcatur non videatur. Cujus venenum ante exstinguit, quam sentiatur, nec tristitiam sentit moriturus.

Mystice. Varii serpentes hæreses sunt inter se quidem diversæ, sed omnes mortiferæ.

CAPUT IX.

VERS. 5. — *Neque enim*, etc. (AUG., *quæst.* 14.) Isti sunt qui non meruerunt perire in deserto, etc., *usque ad* ubi illi exacerbaverunt Dominum, qui merito suo in terram promissionis introducti non sunt.

VERS. 10. — *Deditque*, etc. (AUG., *quæst.* 15.) In Exodo legitur quod tabulas Moysi Dominus dederit, etc., *usque ad* durat in sæculum.

CAPUT X.

VERS. 4. — *Scripsitque in*. (AUG. *quæst.* 14 *in Deut.*) In Exodo Moyses, etc., *usque ad* ipse autem adjuvat bonæ voluntatis arbitrium.

B VERS. 6. — *In Mosera*, etc. In libro Numeri in monte Hor mortuus scribitur, sed forsitan locus est binomius. Beroth enim filiorum Jacan locus est in deserto, sicut Mosera, ubi obiit Aaron, sicut in libris locorum legitur. Et ostenditur usque hodie in decimo lapide urbis Petræ in montis vertice

VERS. 8. — *Tribum Levi*. Nisi per hanc significaretur omne regale sacerdotium, quod pertinet ad Novum Testamentum, non auderet homo dicere, qui de ea tribu non erat : *Pars mea Dominus* (*Psal.* LXXII) ; et alibi : *Dominus pars hæreditatis meæ*, etc. (*Ibid.*, XV.)

VERS. 14. — *Cœlum cœli*, etc. Quidam dicunt tres esse cœlos, æreum, æthereum, et sidereum. Nonnulli septem, primum æreum, secundum æthereum,
C tertium olympium, quartum igneum, quintum firmamentum, sextum aqueum, septimum angelorum.

VERS. 16. — *Circumcidite*, etc. Spiritalem circumcisionem significat, id est mentis custodiam, et veram abstinentiam. Quasi, cum luxuriam carnis exstinxeritis, etiam mentis superflua resecato. Circumcidendi sunt omnes sensus. Unde Moyses se incircumcisum labiis conqueritur ; et Stephanus Judæis : *Incircumcisi*, inquit, *corde et auribus*, etc. (*Act.* VII). Vere ergo circumcisus est, qui *obturat aures ne audiat sanguinem, et claudit oculos, ne videat malum ;* qui non delinquit in lingua, cujus cor non gravatur crapula et ebrietate, qui lavat inter innocentes manus suas, et ab omni via mala prohibet pedes suos ; qui castigat corpus suum et servituti
D subjicit, et omni custodia servat cor suum. Bina quoque circumcisione indigemus, ne ex his quæramus vanam gloriam, ne foris mundi, et intus immundi simus, et simulatæ sanctitatis pœnas sustineamus, sicut Sichimitæ qui patriarcharum circumcisionem imitati sunt, non Dei amore, sed ob causam luxuriæ : ideo nihil mercedis acquisiverunt, sed die tertia intra civitatis suæ ruinas perierunt. Tales enim in tempore resurrectionis evacuatis, quibus confidebant, virtutibus, in æternum moriuntur.

VERS. 22. — *Descenderunt patres tui in Ægyptum*. Descenditur in Ægyptum : *Facilis est descensus Averni*. In Jerusalem ascenditur, quia arcta est via quæ ducit ad vitam, et tendit in ardua virtus

CAPUT XI.

Vers. 10. — *De qua existi.* Mente, duce Moyse, id est docente lege terrenas voluptates despicere, et terram promissionis duce Jesu intrare.

In hortorum. Quia carnales quique præsentem felicitatem et copiam rerum temporalium appetunt sibi multiplicare.

Vers. 12. — *A principio anni.* Ab initio scilicet bonæ voluntatis usque ad perfectionem boni operis cursum vitæ dirigit. *Deus enim est qui operatur in nobis velle et perficere pro bona voluntate* (*Philip.* II).

Vers. 14. — *Temporaneam*, etc. Quia electis suis priore tempore legis intellectum contulit; serotinam pluviam tribuit, quia ultimo tempore incarnationis suæ mysterium patefecit nobis.

Et serotinam, etc. Quia novissima hora est, cum prædicatio ejus ad nos pervenit, qui dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (*Psal.* CXL).

Vers. 20. — *Scribes ea super postes.* (Aug., *quæst.* 17.) Hoc secundum litteram an hyperbolica commendatio est, sicut multa dicuntur?

Vers. 29. — *Montem Garizim.* Garizim interpretatur Divisio vel Advena; Hebal, Vorago vetus interpretatur. Qui enim a vitiis se separant, et se advenas et peregrinos in hoc mundo judicant, etiam æternam merentur benedictionem. Qui vero in voraginem veteris vitæ se præcipitant, carnalibus desideriis servientes, æternæ maledictioni subjacebunt

CAPUT XII.

Vers. 6. — *Decimas et primitias*, etc. (Aug., *quæst.* 18.) Quærendum est quomodo jubeat decimationes omnium fructuum et primitiva omnium pecorum non manducari, nisi in civitate ubi templum erat, cum eas Levitis dari in lege præceperit.

Vers. 13. — *Cave ne offeras.* Occasionem amputat idolis sacrificandi. Ideo enim præcipit in templo et ad altare Domini hostias offerri, ut ubi integra est religio, ibi cultus congruus exhibeatur. Mystice autem innuit nullum munus acceptabile esse Deo extra catholicam Ecclesiam, hic enim est locus quem Deus elegit, ut poneret nomen suum ibi, et habitet in eo.

Vers. 16. — *Absque esu.* Homicidium prohibet. Sanguis pro anima ponitur, quia sedes animæ, id est humanæ vitæ, in sanguine est.

Vers. 17. — *In oppidis.* Id est, meritis tuis non assignabis, quæ divina largitate perceperis, non viribus tuis, sed Deo, cujus munere hoc habueris (*Gal.* VI).

Vers. 23. — *Hoc solum cave.* Ad litteram apostoli hoc præceperunt: Et in sanguine prohibetur homicidium, et odium fratrum. Qui enim odit fratrem suum homicida est (*I Joan.* III).

Sanguis enim eorum. Quia aliquod vitale est in sanguine, et per ipsum maxime in hac carne vivi-

A tur, qui per omnes venas diffunditur: ipsum animam vocat, id est, corporis vitam, quæ morte finitur. Mystice autem innuitur, ut carnales homines a pristina conversatione discedentes, in unitate fidei et bonorum operum sociantes, eorum errores in usum nostrum non convertamus; sed effundamus, id est, per confessionem prolatos terrenæ fragilitati deputemus, et quasi indignos viris spiritualibus abjiciamus.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Si surrexerit.* Vult intelligi, ea quæ a divinis non secundum Deum dicuntur, etiamsi evenerint, non esse sic accipienda, ut fiant quæ ab eis prædicuntur, nec præter potestatem suam ostendit esse, quæ ita contingunt. Sed quare permittat
B supponit, ad cognoscendum scilicet quantum diligant Deum servientes ipsis, non illi qui omnia novit.

CAPUT XIV.

Vers. 1. — *Non vos incidetis.* Usque hodie multæ gentes incidunt se in funeribus mortuorum. Unde: *Non vos contristemini sicut et cæteri, qui spem non habent.* Hæc autem facere, eorum est qui desperant de resurrectione.

Nec facietis. Capilli capitis vestri numerati sunt (*Matth.* X), id est cogitationes, quas non oportet ab honestate capitis auferre et diabolo offerre, sicut quidam corporales capillos diabolo offerunt.

Vers. 3. — *Ne comedatis.* Animalia immunda
C sunt, sed quæ significando exprimunt, mores, scilicet hominum, et actus, et voluntates.

Vers. 5. — *Camelopardalum.* Qui albis maculis respersus, capite camelo similis, collo equino, pedibus bubalo, per cætera pardus: in Æthiopia nascitur.

Omne animal quod in duas. Illos recipit Ecclesia et membris suis incorporat, qui ungulam findunt, qui discretionem boni et mali habere sciunt, et qui ruminant, id est meditantur in lege die ac nocte.

Vers. 6. — *Quod in duas partes.* Qui scilicet duo testamenta suscipiens firmo gradu justitiæ et innocentiæ sese constituit

Vers. 7. — *Camelum.* Judæum qui liquat culicem, et glutit camelum, qui litteram ruminat, sed non
D habet fissam ungulam, quia a spiritu litteram non dividit, hi sunt scribæ et Pharisæi.

Leporem. Per chœrogyllum et leporem multitudinem significat Judæorum, utrumque enim animal debile et infirmum.

Quia ruminant. Ruminant Judæi verba legis, sed ungulam non dividunt, quia in Patrem et Filium non credunt, nec duo testamenta recipiunt. Quidam autem hæretici ungulam findunt, sed doctrinam veritatis in ore non ruminant (*Levit.* XI).

Vers. 9. — *Hæc comedetis ex omnibus quæ moventur in aquis.* Per hæc gentiles intelliguntur, qui in aquis baptismi renascuntur.

Quæ habent pinnulas. Meditantes legem vitæ sa-

blimis et cœlestis; quia ignorantia divinæ legis diu in gentibus fuerat, pinnulas et squamas adjungit : sicut enim pisces squamati sunt et pinnati, sic quibus est ignorantia temporalis, cito additur cognitio sublimis et vitæ cœlestis.

VERS. 12. — *Et gryphem.* Quæ est quadrupes, capite et alis aquilæ similis, reliquo corpore leoni, et abundat in Hyperboreis montibus, equis maxime infensa et hominibus.

VERS. 15. — *Struthionem.* Qui a terra non levatur, sed sæcularibus negotiis implicatur.

Noctuam. Quæ in nocte acute videt, et non in die. Sicut qui scientia legis gloriantur, et lucem Evangelii non capiunt.

Larum. Qui ut avis volat, ut aquatile natat, qui scilicet circumcisionem veneratur et baptisma. Ta- B libus Paulus ait : *Si circumcidimini, Christus vobis non prodest* (*Gal.* v).

Accipitrem, etc. Qui mansueti videntur, sed potentibus et avaris sociantur.

VERS. 16. — *Cygnum et ibin.* Hæ longi colli esse, et cibum de profundo terræ trahere dicuntur : nos autem debemus quærere panem qui de cœlo descendit, nec esse solliciti quid manducemus (*Joan.* VI; *Matth.* VI)

VERS. 17. — *Nycticoracem.* Quæ nocte repit et operatur, significans eos qui noctis operibus dedicantur, quæ sunt fornicatio, immunditia, idolorum cultus et similia.

VERS. 18. — *Upupam.* Quæ luctum amat. Sæculi autem tristitia mortem operatur : *Nos vero debe-* C *mus in Domino gaudere, in omnibus gratias agere* (*II Cor.* VII; *I Thes.* V).

Vespertilionem, etc. Quæ circa terram volat, et pennis ambulat. Nostra autem conversatio in cœlis debet esse (*Phil.* III).

VERS. 21. — *Quidquid autem.* Mystice præcipitur ecclesiastico viro, ut se in sanctitate servet, et omnem peccati immunditiam devitet, peregrinum, id est, gentilem in suis sordibus remanere permittat.

Peregrino qui intra portas tuas est. Quasi paganis et hæreticis immunda relinque. Hinc dæmones in Evangelio permittuntur ire in gregem porcorum (*Matth.* VIII), et dicitur : *Sine mortuos sepelire mortuos suos* D (*Luc.* IX).

In lacte, mediocribus disciplinis, sed austerioribus, ut restaurarent amara quæ perdiderunt dulcia.

VERS. 22. — *Decimam.* Quasi, bona quæ facis secundum divinæ legis præcepta facias, et Domino separes, ut ad ejus laudem omnia facias.

VERS. 23. — *Primogenita.* Id est boni operis initia, quæ decimanda sunt, id est, Domino consecranda.

VERS. 24. — *Portare.* Quasi, qui longe sunt a perfectione sanctorum, nec possunt ascendere culmen virtutum, nec contemplationi vacare : quod possunt, agant humiliter, et devote, et faciant sibi amicos de mammona iniquitatis, et thesauros in A cœlis, ut recipiantur in æterna tabernacula, ubi epulandum et lætandum cum amicis, id est sanctis et electis Dei.

VERS. 26. — *Et emes ex eadem pecunia*, etc. Spiritualiter præcipitur, ut semper bonis operibus insistamus, quatenus post hanc vitam ad domum nostram, id est ad cœlestem patriam revertamur.

VERS. 28. — *Aliam decimam.* Extra illam, scilicet quam manducas cum tuis et Levitis, in loco quem elegerit Dominus.

VERS. 29. — *Venietque Levites.* Manifeste ostendit hanc decimam non esse ei qui offert communicandam, sed tantum illis quibus præcepit erogari, in quibus præcipue Leviten posuit.

CAPUT XV.

VERS. 1.— *Septimo anno.* In hoc capite pietas et dilectio commendatur, ut proximis misereamur, et præmium a Domino exspectemus. Tempore enim suo metemus non deficientes, si, dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei (*I Tim.* v); unde : *Dimittite et dimittetur vobis, date et dabitur vobis* (*Luc.* VI).

Septimo anno. Quia in septiformi Spiritu remissio est. Omnes pene legis solemnitates in septenario numero sunt : sabbatum enim in die septima est; et Pentecoste finitis septem hebdomadibus; septimus quoque annus celebratur; et jubilæus septies septem annis succedit.

VERS. 3 — *A peregrino.* Licet sint omnes proximi nostri, maxime tamen illis misericordia impendenda est, qui Christi sunt nobiscum membra. *Qui enim habet substantiam mundi, et fratri indigenti non impendit, quomodo manet in eo charitas Dei?* (*I Joan.* III.)

VERS. 6. — *Fœnerabis.* Quasi : ditior eris omnibus gentibus. Ecclesia quoque abundat spiritalibus divitiis : ipsa docet, nec habet necesse doceri.

VERS. 9. — *Cave.* (AUG., *quæst.* 21.) LXX : *Attende tibi ipsi, ne fiat verbum occultum*, etc., *usque ad* si crudeliter cogitat illo tempore dandum non esse, quo dandum est?

VERS. 12. — *Cum tibi venditus*, etc. (ISID.) Si Hebræus puer in servitutem devenerit, etc., *usque ad* scilicet peccatis in æternum serviemus.

Cum tibi venditus, etc. Hebræus transitor qui ad æternam scilicet patriam tendit, et de vitiis ad virtutes, de terrenis ad cœlestia transit; si talis se tibi vendiderit, id est magisterio tuo se addixerit, docebis eum, ut in præsenti vita studeat operari, ut ad requiem pervenire possit. Hoc est, sex annis serviet tibi, septimo dimittes eum liberum, nec vacuum abire patieris; quasi : æterna præmia et veram libertatem promittes ei in alia vita. Si autem dixerit, Nolo egredi, eo quod diligat te et domum tuam, id est si bona quæ fecit non pro æterna mercede, sed pro humana laude, quasi diligens præ-

sentem vitam fecerit, perforabis aurem ejus subula, A
id est mentem ejus terrore judicii; compunges in janua domus, quia judicium erit in hujus vitæ egressu et alterius ingressu, et serviet tibi usque in æternum, id est docebis eum si sæculum plus amaverit quam Deum, æternis suppliciis mancipandum.

(Greg., *hom. 3 in Ezech.*) Cum activa vita et contemplativa sit nobis ex Dei gratia, etc., *usque ad* ubi subula recusantis libertatem aurem perfodi præcipitur.

Vers. 19. — *De primogenitis.* (Aug., *quæst.* 23.) Primogenita dicit, etc., *usque ad* quia solus de substantia Patris, et æqualis et coæternus.

Sanctificabis Domino Deo tuo. Non tibi, sed omnium largitori : *Quia omne datum optimum desursum est* (*Jac.* I). Quod autem leve in nostra cogita- B
tione, vel maculosum in nostra conversatione, vel claudum in operum progressione, vel cæcum ignorantia mentis aut aliqua parte deforme vel debile, non debemus Deo immolare, id est, imputare, sed nobis.

Non operaberis. (Greg., lib. VIII *Moral.*, cap. 34.) In primogenito bovis arare, etc., *usque ad* deceptus animus non deprehendat quæ in eis sunt mala.

Vers. 16. — *Sin autem habuerit.* Sunt quædam opera quæ licet minus placeant Deo, prosunt tamen proximo; et si Deo offerri non possunt, comedi possunt. Cum enim Deo minus placeant pro fuscata intentione quam Deus intuetur, proximis tamen exemplo opitulantur. *Quasi caprea et cervo.* Caprea sal- C
tatim incedit, cervus inimicus est serpenti, et aspera et spinosa transiliens, montana transcendit, et ideo in bonam partem accipiuntur.

CAPUT XVI.

Vers. 1. — *Observa mensem novarum frugum.* Quia in eo manipuli spicarum, id est primitiæ, per sacerdotem offerebantur Domino.

Mensem primum, scilicet Hebræorum qui apud eos nisan ניסן, apud Græcos quoque ξάνθικος, apud Latinos Aprilis dicitur, in quo agnus paschalis occidebatur.

Eduxit te. Mystice. Nos quoque de Ægypto hujus mundi liberati, novum hominem induti, in novitate vitæ ambulemus, primitias bonorum operum conse- D
crantes, et phase, id est, transitum bonum celebrantes, ut, relicta Ægypto, ad terram promissionis veniamus.

Vers. 2. — *Et de bobus in loco.* (Aug., *quæst.* 24.) Boves addit, cum de ove tantum præceperit, quam jussit accipi ex ovibus et hædis vel capris, vel propter Christum, qui secundum carnem ex justis fuit et peccatoribus. Non enim ait ex ovibus vel capris, sed ex ovibus et capris, licet proprie non intelligatur ovis ex capris, ne Judæi dicerent subaudiendum esse caprum. Quare ergo additi sunt boves? an propter alia sacrificia, quæ diebus azymorum sunt immolanda?

Vers. 3. — *Panem fermentatum.* Corruptam doctrinam vel veterem conversationem, unde : *Epulemur in azymis, non in fermento veteri*, etc. (*I Cor.* V).

Septem. Toto tempore præsentis vitæ. Sicut illi septem diebus azyma comedebant, sic nos pure et simpliciter septem diebus hujus vitæ conversemur, quibus quotidie agnus occiditur, et pascha celebratur, si innovati nihil ex veteri corruptione retinemus. Quid enim est aliud fermentum, quam naturæ corruptio? Fermentatum enim recedit a naturali dulcedine, et corrumpitur adulterino rancore.

Vers. 4. — *Non apparebit. Epulemur non in fermento veteri*, *neque in fermento malitiæ et nequitiæ*, etc. (*I Cor.* V), quasi : relinquite veterem hominem, et induite novum.

Non remanebit. In hac vita omnia sacramenta Dominicæ incarnationis perscrutanda, et cuncta præcepta ejus implenda sunt (*Ephes.* IV), antequam mane, id est finis sæculi, adveniat.

Vers. 5. — *Non poteris.* In una domo agnus paschalis editur, et in uno loco phase immolatur, id est in catholica Ecclesia : extra illam non recte pascha celebratur. Vetat celebrare mysteria Christi in conventiculis hæreticorum.

Vers. 6. — *Vespere ad solis.* Novissima ætate mundi, quando verus Sol in passione occubuit, et Ægyptiacam captivitatem solvit, cum pascha nostrum immolatus est Christus.

Vers. 7. — *Vades in tabernacula.* Peracto servitio Domini mane resurrectionis transibimus in æterna tabernacula, ut quiescamus ab omni labore, lætantes de percepta retributione.

Vers. 8. — *Die septima.* Æterna requie, quam septenarius significat : propter sabbatum ubi nullus labor, nulla operandi ratio.

Vers. 9. — *Septem hebdomadas.* In Levitico plenius. *Numerabis ergo ab altero die sabbati septem hebdomadas plenas ad alteram diem explorationis hebdomadæ septimæ.*

(Aug., *quæst.* 25.) *Septem hebdomadas*, etc. Si ab universo populo hæc Pentecoste jussa est observari, nunquid omnes credendum est uno die falcem jussos mittere in messem? Si autem sibi quisque observat istam quinquagesimam, dinumerans ab illo die quo falcem mittit, non una est universo populo. Illa vero una est quæ computatur ab immolatione paschæ usque in diem datæ legis in Sina.

Nos quoque celebramus Pentecosten, id est, adventum Spiritus sancti, qui est digitus Dei, quo scripta est lex in tabulis.

Vers. 13. — *Solemnitatem.* Qui ut tabernaculo, præsenti mundo utitur, festivitatem agere, et lætari in eo potest, propter futuri exspectationem : *Quia si terrena domus hujus habitationis dissolvatur, habebit domum non manufactam in cœlis* (*I Cor.* V).

Quando. Consummata perfectione omnium bonorum et multarum collectione virtutum, lætandum et exsultandum esse cum amicis significat. Cum exsultabit quisque de percepta retributione qui hic largus

fuerit in munere, tunc vere tabernaculorum solemnitas agetur, non mutabilium scilicet, sed æternorum, unde: *Ut recipiant vos in æterna tabernacula* (*Luc.* XVI).

VERS. 16. — *Masculinum.* Non femineum; nihil enim molle, fragile et infirmum in nostra conversatione debet esse: fortia quæque a nobis exigit Deus (*Exod.* XXIII, XXXIV; *Eccli.* XXXV). Si autem in fide Trinitatis Patris et Filii et Spiritus sancti æternæ mercedis respectu tempore præsentis vitæ bonis operibus insudamus, masculum in conspectu Domini statuimus.

In omnibus. Ut advenientes undique statim in introitu, paratos inveniant, a quibus justa judicia accipiant.

VERS. 19. — *Oculos sapientum.* Apud homines, non apud Deum, quibus dicitur: *Væ qui sapientes estis in oculis vestris* (*Isa.* V).

VERS. 20. — *Juste.* (GREG., lib. X *Moral.*, cap. 19.) Injuste quod justum est exsequitur, qui ad defensionem justitiæ non virtutis æmulatione, sed amore præmii temporalis excitatur, et justitiam quam prætendit, vendere non veretur. Juste ergo justum exsequi est in assertione justitiæ ipsam justitiam quærere: *Sunt viæ quæ videntur hominibus justæ*, etc. (*Prov.* XIV). Et: *Væ qui justificatis vos coram hominibus* (*Luc.* XVI).

VERS. 21. — *Non plantabis.* Occasionem idololatriæ amputat. Solebant enim gentes immolare, et in delubris statuas adorare.

Lucum. (ISID.) Nemus, frondentes arbores infructuosæ, etc., *usque ad* nec permittit fictionem falsitatis vel erroris veritati catholicæ sociare.

CAPUT XVII.

VERS. 2. — *Cumque reperti fuerint.* Lex errorem et idololatriam maxime detestatur: maximum enim scelus est honorem Creatoris impendere creaturæ; quod faciunt gentiles, vel mali catholici, qui, licet ab Ecclesia non recedant, tamen magis inveniuntur per diversa vitia servire diabolo, quam per bona opera militare Deo. Hos lapidibus jubet obrui quos irrevocabilis sententia damnandos esse prævidit.

VERS. 6. — *In ore duorum aut trium testium.* Attestatione scilicet legis prophetarum et Evangelii, secundum illud: *Sermo quem locutus est, ipse judicabit eum in novissimo die* (*Joan.* XII). In titulo quoque crucis tres linguæ testantur Christum esse regem Judæorum: Hebraica, Græca et Latina (*Joan.* XIX).

Nemo occidatur. Tanta concordia est Veteris ac Novi Testamenti, ut neutrum sine altero sit.

In humano judicio primum divinæ Scripturæ auctoritas requirenda est.

VERS. 81. — *Si difficile.* Sacerdotes Ecclesiæ Dei instruit, ut judicia ecclesiastica secundum potestatem sibi a Deo datam reverenter agant, et juste decernant, non ad libitum suum, sed secundum legis decretum, ne suscipiendo personam mutent sententiam.

A VERS. 11. — *Juxta.* Nota, non dicitur tibi, ut obedias, nisi juxta legem docuerint, unde: *Supra cathedram Moysi sederunt scribæ et pharisæi* (*Matth.* XXIII).

VERS. 12. — *Sacerdotis imperio.* Christi qui est sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, qui vicarios sibi substituit, quibus ait: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit*, etc. (*Luc.* X). Jure ergo damnationis sustinet sententiam, qui contemnit divinitatis potentiam.

VERS. 14. — *Cum ingressus fueris terram*, etc. (AUG., *quæst.* 26.) Quæri potest cur displicuit populus Deo, cum regem desideravit, cum hic inveniatur esse permissus? Sed intelligendum est merito non fuisse secundum voluntatem Dei, quia hoc fieri non præcepit, sed desiderantibus permisit. Veruntamen præ-B cepit ne fieret alienus, sed frater ex eodem populo indigena non alienigena. Quod autem ait: *Non poteris:* intelligendum est, non debebis.

Constituam super. Habitatores terræ constituunt sibi regem contra Dei sententiam.

VERS. 17. — *Non habebit*, etc. (AUG., *quæst.* 27.) Manifestum est Salomonem hoc præceptum transisse, etc., *usque ad* perveniat ad alienigenas.

Neque argenti. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra (*Matth.* VI).

VERS. 19. — *Legetque.* Nota quanta assiduitate legere debent sacerdotes, cum assidue legant reges. Lectio ipsa lux est et vita, unde: *Verba, quæ ego loquor vobis, spiritus et vita sunt* (*Joan.* VI).

VERS. 20. — *Superbiam.* Quasi, sciat se esse fra-C trem. Unum patrem Deum omnes habemus, cui dicimus: *Pater noster, qui es in cœlis*, etc. (*Luc.* XI).

Superbiam. Benedictio est regnare super Israel, scilicet regnando facere Israel, scilicet Deum videntes.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. — *Non habebunt.* Et in Veteri et in Novo Testamento ministris altaris præceptum est de oblationibus et decimis vivere, nec terrenis possessionibus acquirendis concessum est inhiare: Unde: *Nolite possidere aurum neque argentum*, etc. (*Matth.* X); et post pauca: *Dignus est enim operarius cibo suo* (*I Cor.* IX.) Et alibi: *Qui altario serviunt cum altario participant* (*Num.* XVIII). Non enim oportet, ut D qui semper astare debet officio divino, inhiet terreno lucro, cui Deus hæreditas est. Quid ergo deesse potest illi qui omnia habentem habet.

VERS. 2. — *Hæreditas.* Pro operatione bona, ut quod mente conceperit, opere probet, unde: *Cœpit Iesus facere et docere* (*Act.* I).

VERS. 3. — *Dabunt.* Quia in corporalibus solatiis et spiritualibus emolumentis devote doctoribus nostris communicare debemus, unde: *Communicet is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omni opere bono* (*Gal.* VI).

Ventriculum. Venter receptaculum ciborum, omnes hominum labores, et momentanea gulæ blandimenta sunt, quorum finem condemnat: et mentibus

Deo sacratis ostendit totum quod voramus in successum projici, unde : *Esca ventri, et venter escis : Deus autem et hunc et hanc destruet.*

Vers. 4. — *Primitias.* Primitias frugum laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.

Vers. 6. — *Si exierit.* Quasi urbem et domum deserit, qui gratis Deo servit, et sine sumptu Evangelium ponit.

Vers. 8. — *Excepto.* (Aug., *quæst.* 38.) Quod LXX, etc., *usque ad* eum servari oportet quod parentibus exhibitum est.

Vers. 9. — *Quando ingressus.* (Aug., *quæst.* 29.) Quoniam portentorum inspectores interdicuntur, etc., *usque ad* sic illæ inspectiones prodigorum a significationibus miraculorum discernendæ sunt.

Vers. 10. — *Ariolos.* Qui circumeunt aras nefandis precibus, et divinationem in extis animalium quærunt.

Auguria. Quasi avigeria, quæ in vocibus avium gerantur. Vel avigaria, ab avium garritu.

Vers. 11. — *Pythones.* Ventriloquos, de quorum ventre dæmones loquuntur, a Pythone sic dictos, id est Apolline, quem deum divinationis credebant esse.

Vers. 15. — *Prophetam de.* Licet historialiter de prophetis accipi possit, qui post Moysen in populo Israel repleti sunt Spiritu Dei, melius tamen de Domino prophetarum accipitur, de quo turbæ ab ipso satiatæ dixerunt : *Hic est vere propheta qui venturus est in mundum* (*Joan.* vi). Et alibi : *Propheta magnus surrexit in nobis* (*Luc.* vii).

CAPUT XIX.

Vers. 2. — *Tres.* Fidem, spem et charitatem, ad quas omnes pœnitentes debent confugere.

Tres civitates refugii ultra Jordanem constituit Moyses homicidis qui non sponte homicidium commiserunt, alias tres circa Jordanem jubet separari (*Num.* xxxv ; *Josue.* xx), mystice insinuans quod ante perceptionem baptismi, qui vult a peccato salvari et ab hostibus spiritualibus liberari, sanctæ Trinitatis fidem debet sincera mente confiteri, et post baptismum in fide, spe et charitate viriliter operari. Sicque religiose conversans in mundo, qui senario conditus est numero, post perfectionem bonorum operum requiem æternam exspectat in sabbatismo.

Vers. 3. — *In tres.* Ut qui salvandus est facilius evadat. Prædicatores quoque verbo et exemplo debent peccatoribus consulere et æqualiter in tota terra Ecclesiæ fidem Trinitatis omnibus insinuare, ut viam veritatis et portam fidei agnoscant patere sibi, et se merito damnandos si intrare noluerint.

Sed abiisse. Exemplo enim ostendit qualis homicida salvandus sit.

(Greg., *Past.* part. ii, cap. x, tom. III.) Ad silvam cum amico imus, etc., *usque ad* quæ non malitiose perpetratur.

(Ambr., lib. *de Fuga sæculi*, cap. 2.) Congrue provisum liquet, etc., *usque ad* percussus Levitico gladio moriatur sensus carnis, ut vivat anima vestra.

Vers. 9. — *Addes tibi.* In libro Jesu Nave, sex civitates refugii decernuntur talibus homicidis (*Josue* xx). Cades in Galilæa montis Nepthali, Sichem in monte Ephraim, et Cariatharbe, quæ est Hebron, in monte Juda. Et trans Jordanem Bosor de tribu Ruben, et Ramoth in Galaad de tribu Gad, et Gaulon in Basan, de tribu Manasse.

(Ambr., *ubi supra.*) Sex autem civitatum refugia sunt, etc., *usque ad* vel interdictorum declinatione veneremur.

Vers. 11. — *Si quis autem odio habens proximum.* Qui malitia aliquem percutit, et in mortem animæ ducit, reus est æternæ mortis, unde : *Si quis scandalizaverit unum de pusillis qui in me credunt*, etc. Et alibi : *Qui odit fratrem homicida est, et non habebit vitam æternam* (*Matth.* xviii ; *I Joan.* iii). Hic ab altari divellitur, tanquam sacramentis Dominicis indignus, nec veniam nisi per condignam pœnitentiam promeretur. Qui autem non sponte occidit, habet urbes refugii, Ecclesiam scilicet catholicam, ubi se angustia pœnitentiæ coercens, per omne tempus præsentis vitæ bonis operibus studeat, et si spem in morte summi pontificis, scilicet Redemptoris sui, posuerit, tandem merebitur salvari.

Qui fraternum odium retinet in corde, non potest fructuosam pœnitentiam agere, nec Deum sibi placare.

Vers. 14. — *Non assumes et transferes terminos*, etc. Unde : *Ne transgrediaris terminos quos posuerunt patres tui* (*Prov.* xxii), id est, præcedentium patrum regulas et definitiones vivendi.

Vers. 15. — *Non stabit testis unus.* Hoc etiam historialiter servare debemus. Et contra impios vel hæreticos, cum testimoniis Scripturarum indigemus, duos testes, id est, Vetus et Novum Testamentum adhibemus, vel tres, id est, Evangelium, prophetas, apostolum, et sic stat verbum.

Vers. 21. — *Animam pro anima.* Qui enim animam errare fecit, venia dignus non est.

Dentem pro dente (*Exod.* xxi ; *Lev.* xxiv ; *Matth.* v). Verborum virtutem. Dentes enim verba significant secundum illud : *Filii hominum, dentes eorum arma* (*Psal.* lvi). Et alibi : *Dentes ejus lacte*, id est lege, *candidiores* (*Gen.* xxix).

Manum, etc. Operationem, ut ea, scilicet. sunt ei utilia aut nociva quæ in alio pervertit.

CAPUT XX.

Vers. 1. — *Quia Dominus.* Mystice. (Aug., *quæst.* 30.) LXX : *Quoniam Dominus*, etc., *usque ad* ut etiam ipsos acturos ostenderet.

Vers. 5. — *Quis est homo.* (Id., *quæst.* 31.) Non est melior in bello qui jam ædificia dedicavit, etc., *usque ad* sed hæc instituta sunt propter virorum animos explorandos.

Quis est homo. (Isid.) Docet non posse quemquam professionem contemplationis vel militiæ spiritalis

arripere, etc., *usque ad : ut ei placeat cui se probavit* A (*II Tim.* II).

Melius est professionem vel persecutionem devitare, quam in ea succumbere. Ad disputationem quoque contra hæreticos venire non debet, nisi doctus et perfectus, ne scandalizet alios superatus.

VERS. 16. — *Nullum omnino permittes.* Nulli vitio in nostra conversatione parcendum, ne coram oculis Domini voluptatibus corrupti et abominabiles appareamus, et exsultantes inimici de ruina nostra dicant : *Euge, euge animæ nostræ, devorabimus eum* (*Psal.* XXXIV).

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Quando inventum*, etc. Cadaver, corpus sine anima, et anima sine Deo, qui est ejus vita. B *In terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi*, hoc est in Ecclesia. *Cædis reus*, actor seditionis; *Majores natu*, vita et sapientia majores. *Judices*, id est sacerdotes, quorum officium est de singulis judicare, id est, discernere. *Metientur a loco cadaveris*, id est, cum summa discretione investigabunt actorem seditionis. *Tollent vitulam de armento*, id est, carnem Christi, quam de patribus sumpsit. *Quæ non traxit jugum*, quia *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. Nec terram scidit vomere* (*I Petr.* II), nullam scilicet seditionis maculam admisit.

Et ignorabitur cædis reus. Diabolus qui invisibilis, et ideo ignorari dicitur, scitur enim quia misit in cor, ut traderet eum Judas (*Joan.* XIII).

Majores natu, etc. Apostoli et doctores qui Scri- C pturæ attestatione perceperunt nullam nationem sic promptam ad cædem ut Judæorum gentem, qui et prophetarum et Domini sanguinem fuderunt.

VERS. 4. — *Et ducent eam ad vallem asperam*, etc. Mortem scilicet despectam et turpissimam, unde : *Morte turpissima condemnemus eum. Quæ nunquam arata est* (*Sap.* II), quia mors Christi absque culpa fuit. Nec *sementem recepit* (*Matth.* XIII), id est, zizania peccati, quæ inimicus homo superseminavit. Possumus per vallem asperam gentilitatem accipere, quæ aspera erat; saxosa, quia saxa adorabat; in qua cæsa est cervix vitulæ, quia pro salute gentium mors Christi celebrata est. Cervix robur carnis quod in morte deposuit. *Lavabunt manus super vitulam*, D id est, purgabunt opera per passionis Christi confidentiam.

VERS. 6. — *Lavabuntque manus suas*, etc. Id est, opera sua in passione Christi demonstrabunt esse munda. Licet enim ejusdem passionis sacramenta quotidie iterentur, ab omni tamen fraude Judæorum corda et opera habent mundissima.

VERS. 8. — *Propitius esto.* Pro officio suo benedicunt populo, ut non reddatur vindicta pro scelere, sed salus pro redemptione.

VERS. 10. — *Si egressus fuerit ad pugnam.* (ISID.) Dicant Judæi, quomodo hæc servent? quid causæ sit mulierem decalvari et ungues circumcidi? quid si sine capillis et unguibus inventa fuerit?

VERS. 11. — *Mulierem pulchram.* Sicut Paulus qui de Menandro sumpsit : *Corrumpunt bonos mores colloquia mala* (*I Cor.* XV). Et de Arato : *In ipso vivimus, movemur, et sumus : ipsius enim et genus sumus* (*Act.* XVII).

Alii putant hanc mulierem specie decoram significare rationabilem disciplinam apud Gentiles inventam : ab ea enim oportet recidi omnem superstitionis immunditiam, ut ad studium veritatis assumatur. Nihil enim mundum habent disciplinæ gentilium, quia nulla apud eos disciplina est, cui non sit aliquid immunditiæ vel superstitionis admistum.

VERS. 13. — *Uno mense*, id est, triginta diebus, ut post fidem Trinitatis et opus legis, mereatur Ecclesiæ sociari; ter enim decem triginta efficiunt.

Et postea. Cum nec in capite, id est sensibus, nec in manibus, id est operibus, aliquid superfluum aut immundum erit.

VERS. 15. — *Si habuerit homo uxores duas*, etc. Christus sibi duas uxores, populum scilicet Judæorum et gentium, conjugii copulavit nomine. Odiosa est synagoga, semper contentiosa, dura cervice, incircumcisa corde; dilecta gentilis Ecclesia. Sed non potest filium dilectæ præferre filio odiosæ, id est Ecclesiam de gentibus et filios ejus præferre apostolis et aliis primitivis, qui sunt filii synagogæ. Agnoscit odiosæ primogenitum, dat ei duplicia, quia primitivis synagogæ filiis dedit legem et prophetas, et notitiam nominis sui, et primo eis Evangelium prædicavit. Hic enim est primogenitus liberorum ejus.

Unam dilectam. Animalitatem, quæ dulcis videtur et delectabilis : omnia voluptuosa cupit et nullo mœrore afficit.

Alteram odiosam. Rationalitatem, quæ non indulget corpori, nec servit voluptati, sed abdicat occulta dedecoris.

VERS. 16. — *Primogenitum.* Apostoli et apostolici viri, qui locum primogeniti obtinent, quorum Ecclesia sequitur auctoritatem.

VERS. 17.—*Sed filium.* Hoc ad litteram faciendum est, ne sequatur quis animi sui motum, vel amorem. vel odium, sed naturam.

Cuncta duplicia. Apostoli cuncta duplicia susceperunt, qui doctrina et operatione præditi sunt.

Alii dabit ut vivat, non ut abundet, sicut Abraham filium ancillæ super nationes præfecit : filio Saræ, non solum temporalia, sed spiritualia accumulavit (*Gen.* XII).

VERS. 18. — *Si genuerit. Melior est obedientia quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum, quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare*, etc. (*I Reg.* XV.) Inobedientem ergo filium et vitiosum Moyses jubet obrui lapidibus : Evangelium quoque duris increpationibus, quasi lapidibus tales arguit : *Genimina viperarum, quis docebit vos fugere a ventura ira* (*Luc.* III)?

VERS. 22. — *Appensus.* Cruciatum ejus vidente populo, unde : *Peccantes coram omnibus argue, ut cæteri metum habeant* (*II Tim.* V).

VERS. 23. — *Non permanebit*. Hoc est non debet relinqui in eadem damnatione, sed revocari doctorum exhortatione, ut nulli, dum vivit, reconciliatio negetur.

Non permanebit. Non est de die in diem differenda pœnitentia, sed statim agenda, ut per pœnitentiam infructuosam ab oculis Dei abscondantur delicta, unde : *Beati quorum tecta sunt peccata* (*Psal.* XXXI).

Maledictus a Deo. (AUG., lib. XIV *contra Faustum*.) Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (*Gal.* III). (Adam namque in ligno prævaricationis corruit : ideo sibi et posteris suis maledictionem meruit, de qua dicit : Maledictus omnis qui pendet in ligno.) Maledictam namque, id est, exsecrabilem et turpissimam mortem suscepit.

(ID., *ubi supra*, cap. 3, 4.) *Maledictus a Deo est qui pendet*, etc. Quidam hæretici ad calumniam passionis Christi hanc sententiam transferunt, etc., *usque ad* bene ergo maledictum dicitur, quod odit Deus, hoc pependit in ligno.

Contaminabis. Pœnitentiæ lacrymis fetorem peccatorum abluere debemus, ne aliis scandalum et nobis germinet cruciatum.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *Non videbis*. Moraliter. Frater tuus doctor Ecclesiæ, cujus discipulum vel doctum, qui significatur per bovem, vel indoctum, qui significatur per ovem, si videris errare, noli negligere, sed exhortare ut fratri, id est, magistro possis reconciliare. *Duc in domum tuam* (*I Cor.* XI), id est, adhibe curam. Et *si non est propinquus*, id est Ecclesiæ tuæ, sed alterius doctor.

VERS. 3. — *Similiter*. Gentili, scilicet, cujus utilitatem et immunditiam non debemus despicere.

Vestimento. Plebe qua ornatur doctor. Ad litteram quoque omnia hæc et similia servanda sunt.

VERS. 5. — *Non induetur mulier*, etc. (AUG., *quæst.* 52.) Alia editio, etc., *usque ad* non debet aliquid femineum vel molle in doctrina sua habere.

Mulier. Cujus naturaliter diversus color, motus incestus, vires, cui non permittitur docere, nec dominari in virum, nec usurpet officium prædicandi (*I Cor.* XIII).

Contra naturam est virum muliebria facere, comam crispare, torquere capillos, unde Apostolus : *Vir, si comam nutrierit, ignominia est illi*. Mulieri autem capilli pro velamine dati sunt; non ergo induetur vir veste feminea, operatione scilicet fluxa et dissoluta.

(RAB.) Per viam imus, etc., *usque ad* sed ex ea allegoricum sensum in mente retinemus.

VERS. 8. — *Domum novam*, id est Ecclesiam.

Murum tecti, id est virtutum custodiam.

Ne effundatur sanguis in domo tua, hoc est ne alio peccante reus tenearis.

(GREG., lib. VIII *Moral.*, cap. 39.) *Ne effundatur*. Per incuriam atque desidiam. Unde qui virtutes sine humilitate congregat, quasi pulverem in ventum portat.

VERS. 9. — *Vineam*, doctrinam, vel plebem doctoribus commissam, ubi vinum spiritalis gratiæ abundare debet.

Altero semine, id est hæretico. Semen bonum verbum Dei; semen nequam quod inimicus seminavit (*Matth.* XIII) : cavendum ergo ne immisceatur aliquid erroris, et corrumpatur semen Dei.

VERS. 10. — *Non arabis*. (ISID.) In bove et asino arat, qui recipit Evangelia cum Judæorum observantia, quæ præcessit in umbra. In bove quoque bene operantium vita, in asino stultorum socordia : quasi, fatuum sapienti in prædicatione non socies, ne per eum qui rem implere non valet ei obsistas qui prævalet. Stultus vero et sapiens bene conjunguntur, ut unus præcipiat et alter obediat, non ut æquali potestate verbum Dei annuntient.

Allegorice lineis vestibus lanam vel purpuram miscet, qui inordinate vivit, et profectionibus diversi generis, ut si sanctimonialis habeat ornamenta uxoris, vel uxor gerat speciem virginis. Hoc autem figurabatur in vestibus, quod nunc declaratur in moribus.

VERS. 12. — *Funiculos*. Ad differentiam scilicet, sicut signum circumcisionis Israelitas separat a cæteris. Superstitiosi vero magistri captantes auram populi, et lucra ex mulierculis, dilatabant fimbrias et eis alligabant spinas, ut vel ambulantes vel sedentes pungerentur, et sic ad serviendum Deo monerentur, unde : *Dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias*.

VERS. 13. — *Si duxerit*. (AUG., *quæst.* 33.) Apparet quomodo subditas viris feminas, etc., *usque ad* qua fuerat alter plectendus.

VERS. 15. — *Pater et mater ejus*. Doctores Ecclesiæ qui quasi pater et mater fovent plebem : patres auctoritate, matres pietate.

VERS. 18. — *Et verberabunt*. Non mirum, si vir, qui falso accusat, jubetur cædi, et multam reddere; puella vero, si culpabilis sit, lapidari : quia per feminam initium peccati, quæ virum seduxit et dupliciter peccavit, prius in Deum, postea in virum, vir tantum in Deum

VERS. 19. — *Centum siclis*, etc. Perfectione doctrinæ et sollicitudinis, quam impendat subjectæ plebi, vel pœnitentiæ. Centenarius enim perfectus est, quinquagenarius pœnitentiæ consecratus.

VERS. 23.—*Si puellam virginem desponderit*. In hoc capitulo, sicut in duobus præcedentibus et duobus succedentibus, corporalem condemnat fornicationem.

VERS. 26.—*Nihil patietur*. Sed ad incœptam fidem revocabitur per gratiam baptismi liberata ab hostibus.

VERS. 29. — *Non poterit*. (AUG., *quæst.* 34.) Merito quæritur utrum ista pœna sit, ut non eam possit dimittere per omne tempus, quam inordinate et illicite violavit; si enim intelligimus eam non posse, id est non debere dimitti per omne tempus, quia uxor effecta est, occurrit quod Moyses permi-

sit dare libellum repudii et dimittere. In his autem A quæ illicite vitiant noluit licere, ne videatur ad ludibrium fecisse, et potius finxisse quod eam duxerit. Hoc quoque de illa jussit, cui vir calumniatus fuerit de virginalibus non inventis.

VERS. 30. — *Non*. Pater noster Christus est, cujus Ecclesia uxor est; non licet homini dignitatem istius sponsi transferre in se, nec sponsam ejus violare, ut amorem ejus commutet in se, ex dono virtutum vel ex prædicatione laudem suam quærendo non Dei; cui dicere convenit: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* (*Psal.* CXIII).

CAPUT XXIII.

VERS. 1. — *Non intrabit*. Omnes qui molliter vivunt, nec virile opus perficiunt, non possunt perma- B nere in congregatione sanctorum nec digni sunt introitu regni cœlorum, quod violentiam patitur, et violenti diripiunt illud.

Mamzer. Degener sensu vel moribus; vel quem hæreticorum pravitas in perceptione sacramentorum degenerem fecit; vel ritus gentilitatis aut Judaismi maculavit. Is in Ecclesiam recipietur, cum integra fide decalogum legis secundum Evangelii institutionem servaverit, et carnalem conversationem Spiritu sancto roboratus abdicaverit; unde: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* (*Matth.* XIX). Et alibi: *Ego sum ostium: per me si quis intrat, salvabitur* (*Joan.* X).

VERS. 3. — *Ammonites et Moabites*. (AUG., *quæst.* 33.) Alia editio, etc., *usque ad* feminis imputaverunt, quas conservare maluerunt. C

Moabites. Hæreticos semper ab Ecclesia esse pellendos significat, quasi, *Hæreticum hominem post unam et alteram correctionem devita*.

VERS. 4.—*Quia noluerunt nobis occurrere cum*, etc. Tradunt Hebræi quod hæ gentes propinquæ sibi exeuntibus de Ægypto occurrerunt cum pane tantum, cum scirent nos in deserto maxime siti laborare, et ideo huic maledictioni subjecti sunt.

Mystice designant hæreticos, qui fugientibus de Ægypto hujus mundi ad veram terram promissionis offerunt panem pollutum, non aqua sapientiæ dulcoratum, et ideo ab Ecclesia alienati sunt.

VERS. 5. — *Vertitque*. Quia sæpe persecutio causa majoris prosperitatis est. *Quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (*Rom.* VIII). D

VERS. 7. — *Non abominaberis Idumæum*. Idumæus sanguineus vel terrenus carnem (cujus est terrena materia) significat: Ægyptius, id est tenebrosus, corpus morbidum. Carnem nostram non debemus abominari, sed fovere et necessaria illi præbere, curam tamen ejus in desideriis non facere: Frater, inquit, tuus est, quia ex carne sumus et anima. Ægyptium, id est corpus non abominemur, in cujus terra advenæ fuimus; anima enim, quæ cœlestem habet originem, quasi advena moratur in corpore, unde Apostolus: *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino* (*II Cor.* V). *Qui nati fuerint ex eis*, etc., id est paulatim fient spirituales.

Per Idumæum et Ægyptium significatur præsens vita, cui quamvis renuntiantes Ægyptiam terram, id est conversationem pristinam et concupiscentiam mundi declinemus; dum tamen hujus mundi necessitatibus subdimur, non omnino Ægyptiam nationem exstinguimus: sed quodammodo separati, quotidiano victu et vestitu contenti sumus; tertia generatione in Ecclesiam intrabunt, quia sæcularis potest sanctis Dei conjungi, cum perfecte in Patrem et Filium et Spiritum sanctum crediderit, vel cum spe, fide, et charitate ornatus fuerit.

VERS. 9. — *Quando*. Spiritales Christi milites instruit, quibus alibi dicitur: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet* (*I Cor.* IX).

Si. (AUG., lib. *de bono conjugali*, cap. 20.) Multa ponit lex in sacramentis et umbris futurorum, etc., *usque ad* non quia corpus mortuum peccatum est, sed significat peccatum animæ a justitia desertæ.

Mystice (GREG., lib. IX *Moral.*, cap. 40.) *Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus*, etc. Nocturnum somnium tentatio occulta, etc., *usque ad* et ad fidelium merita reparetur præsumenda.

VERS. 12. — *Habebis*. Corporalem enim munditiam diligit Deus: ideo præcepit nihil fœdum remanere in castris.

Mystice. (GREG., lib. XXXI *Mor.*, cap. 32.) *Habebis locum*, etc. Naturæ corruptibilis pondere gravatæ a nostræ mentis utero quædam cogitationum superflua quasi ventris gravamen erumpunt. Sed portare sub balteo paxillum debemus, ut ad reprehendendos nosmetipsos semper accincti acutum circa nos stimulum compunctionis habeamus, quod terram nostræ mentis pœnitentiæ dolore confodiat, et quod a nobis fetidum erumpit, abscondat.

VERS. 13. — *In balteo*. Balteo enim renes accinguntur, ideo per balteum, malæ voluntatis contritio designatur, unde Job: *Balteum regum dissolvit, et præcinxit fune renes eorum* (*Job.* II).

Humo operies. Terrena fragilitate considerata, sordes debemus operire.

VERS. 15. — *Non trades servum* (AUG., *quæst.* 36.) LXX: *Non trades puerum domino suo qui appositus est tibi a domino suo*. Non quod dominus eum apposuerit, etc., *usque ad* hoc explanat dicens: *In vobis habitabit in omni loco ubi placuerit ei* (*I Reg.* XXVII).

VERS. 17. — *Non erit meretrix*. (AUG. *quæst.* 37.) LXX: *Non erit meretrix*, etc., *usque ad* unde quid nobis videretur, ibi tractavimus.

Non offeres mercedem prostibuli. (AUG., *quæst.* 38.) LXX: *Non offeres*, etc., *usque ad* dicendum fuit, quod Domino abominatio sit.

Pretium canis, rapacis. Dona iniquorum non probat Altissimus. *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris* (*Eccli.* XXXIV).

VERS. 19. — *Non fœnerabis fratri tuo*. Usuram et avaritiam removet, et charitatem impendere jubet.

Et pecunia, quæ ad usuram dari prohibetur, quia

vitium cupiditatis est exigere velle, quod cognoscis te non commodasse. Hanc Dominus habuit, et inde pauperibus erogandam tradidit, et nos ad liberalitatem largitatis invitavit. Altera est quam ad usuram dare debemus; unde : *Nonne oportuit te pecuniam committere nummulariis ut ego veniens exigerem quod meum est cum usura?* (*Matth.* xxv).

Vers. 20. — *Sed alieno.* Infideli vel iniquo cui pecuniam damus ad usuram, cum pro verbo prædicationis exigimus fidem, pœnitentiam et operationem bonam.

Vers. 21. — *Non tardabis reddere.* Unde Salomon : *Ruina est homini post vota tractare vel tardare* (*Proverb.* x).

Vers. 24. — *Ingressus vineam proximi.* In ecclesia alterius episcopi, potest alter aliquos corrigere vel confirmare, totam plebem non licet ei regere, vel magna negotia tractare.

Foras. Extra ecclesiam hanc gratiam efferre non licet, quia in una domo carnes agni edi jubentur.

Vers. 25. — *Si intraveris.* Sunt quædam loca Scripturæ quæ historialiter fidem imbuunt, quædam moraliter sanctam conversationem instruunt : quædam non secundum historiam, sed secundum allegoriam veneranda mysteria ostendunt. Caute ergo in segete proximi intrandum est, ut discernendo carpas cibum, non præcipitandum succisæ messis incurras judicium.

CAPUT XXIV.

Vers. 1 — *Si acceperit.* (Rab. *in Deut.*, tom. II.) Homo uxorem accepit, etc., *usque ad* tanquam indigna et errore polluta abominabilis permansit; unde : *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam*, etc. (*Act.* xiii.)

(Aug., lib. i *de sermone Domini in monte.*) Multæ erant in lege causæ dimittendi uxores, etc., *usque ad* ut qui habent uxores, sint quasi non habentes (*I Cor.* vii).

Scribet. Ad duritiam cordis vestri scripsit Moyses præceptum istud, malens scilicet indulgere dissidium, quam committi homicidium.

Vers. 4. — *Ne peccare.* Polluit terram suam, qui concupiscentiis carnalibus inquinat corpus suum. Ideo necesse est ambitionem præsentis vitæ citius domari, ne valeat dominari. Et cum terrena actio semel fuerit repulsa, non est repetenda : ne post tergum respiciat, qui in aratro manum posuerat.

Vers. 5. — *Cum acceperit.* Quasi, quicunque carnalibus desideriis se obligat ad regimen Ecclesiæ, et ad spiritalem militiam se non habilem esse cognoscat : Quia *nemo militans Deo implicat se sæcularibus negotiis, ut ei placeat cui se probavit* (*II Tim.* ii); unde : *Nemini cito manum imposueris.*

(Isid.) Tollit molam superiorem qui peccatum flenti dicit : Non habebis veniam de commissis. Tollit inferiorem qui peccatum palpando dicit : Age mala quantum vis, Deus pius est et ad veniam paratus; utiliter utraque mola habetur, si spes sit cum emendante formidine, et formido cum spe.

(Greg., lib. xxxiii *Moral.*, cap. 16.) *Non accipies loco pignoris inferiorem*, etc. Accipere aliquando offerre dicimus, etc., *usque ad* et incassum metuit qui non confidit.

Vers. 7. — *Auferes.* (Aug., *quæst.* 39.) Assidue hoc Scriptura dicit, etc., *usque ad* quod exponens ait : *Qui furabatur jam non furetur* (*Ephes.* iv).

Vers. 8. — *Plagam lepræ.* Nota propter peccatum hanc infirmitatem hominibus accidere, sicut Oziæ qui sacerdotium usurpavit.

Vers. 10. — *Cum repetes.* (Aug., *quæst.* 41.) Ad opus misericordiæ pertinet ut pignorator in domum non intret, etc., *usque ad* non habens ubi dormiat.

Nonne. Qui Evangelium annuntiat, de Evangelio vivat (*I Cor.* ix). *Dignus est enim operarius mercede sua* (*Luc.* x).

Vers. 16. — *Non occidentur.* (Aug., *quæst.* 42). Etiam lex dicit, etc., *usque ad* non tres vel quatuor intelligi voluit.

Vers. 17. — *Non pervertes.* (Aug., *quæst.* 43). LXX : *Non declinabis judicium advenæ et orphani et viduæ. Non pignorabis vestimentum viduæ.* Cur non ait, etc., *usque ad* continentia in eis laudatur, non desolatio commendatur.

Viduæ. Vidua anima ante diabolo juncta, cui conversæ fidei vestimentum non est auferendum.

Vers. 19. — *Non reverteris.* Invidendo gentibus, qui sunt advenæ testamentorum Dei.

Vers. 20. — *Si fruges collegeris.* Etsi superbi colligant et improbi, ille misericordiam facit qui hoc animo dimittit, ut egentes habeant. Præterea cum hæc populo præcipiuntur; qui non indigent, admonentur ne ista quærant. Si autem quæsierunt, tanquam prædones pauperum judicandi sunt.

Vineam tuam. Vineam de qua colligitur vinum, quod lætificat cor hominis (*Psal.* ciii).

CAPUT XXV.

Vers. 1. — *Si fuerit causa.* (Aug., *quæst.* 45). LXX : *Si autem fuerit altercatio inter homines*, etc., *usque ad* sic et peccata quæ non in Deum, sed in hominem videntur admitti, quædam sunt digna morte, quædam verbere.

Vers. 3. — *Quadragenarium.* Quadragenarius denario quater ducto perficitur. Nos vero de quatuor elementis secundum corpus consistimus : præcepta decalogi per denarium accipiuntur. Jubet ergo judicium vel vindictam, in qua carnis peccatum plectitur, secundum præcepta ordinari, et omnia præcepta in decalogo vult intelligi.

(Isid.) In quadragenario hoc tempus figuratur, etc., *usque ad* illic sine peccato invenimur.

Vers. 4. — *Os bovis triturantis.* (Isid.) In bove vita operantium exprimitur, de quo dicitur : *Dignus est enim operarius mercede sua* (*Luc.* x). Vult ergo Scriptura præstari carnalia iis a quibus accipimus spiritualia, qui occupati in doctrina non possunt sibi providere necessaria.

Vers. 5. — *Quando.* (Aug., *quæst.* 46.) LXX Si

ante habitaverunt fratres, etc., *usque ad* aut adoptio fecit alterum patrem quem posset habere Joseph.

Vers. 5. — *Mortuus fuerit.* Passus est et ascendit in cœlum adhuc synagoga sterili permanente.

Sed accipiet, etc. Qui regere valet, cui nolenti in faciem mulier exspuit. Qui enim donis spiritalibus non curat prodesse aliis, hujus etiam bonis Ecclesia exprobrans quasi in faciem jactat salivam.

Vers. 9. — *Calceamentum.* De quo dicitur : *Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis* (*Ezech.* vi). Si ut nostram, sic curam proximi gerimus, utrumque pedem calceamento munimus; qui vero suam cogitans utilitatem proximorum negligit, quasi unius pedis calceamentum cum dedecore amittit.

De pede, id est mercede prædicationis privatum ostendet. Doctorum enim pedes calceati sunt, quia exemplis præcedentium patrum muniti gressus prædicationis eorum imitati sunt. Utroque pede calceatus est, qui sibi et aliis prodest.

Vers. 11. — *Et unus contra alterum.* Catholicus hæreticusque quorum perpetua contentio, quia dispar intentio : alter enim falsitatem, alter defendit veritatem, et resistere oportet errori, ne sibi stultus sapiens videatur

Miseritque. Per falsam ignominiam vel actionem abominandam voluerit catholici conversationem maculare vel doctrinam diffamare.

Verenda. Infirmiora membra Ecclesiæ, scilicet volent blandiendo decipere vel insultando deridere.

Vers. 13. — *Non habebis in sacculo.* In Levitico idem interdicitur. Salomon quoque ait : *Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices, immundæ sunt apud Deum* (*Prov.* xx).

(Isid.) *Non habebis in sacculo.* Spiritualiter quoque studendum est, ne diversa pondera in corde habeamus, id est, districtionis regulam nobis mollientes, eos quibus verbum Dei prædicamus districtioribus præceptis quasi gravioribus ponderibus obruamus. Quod cum facimus, diverso pondere præceptorum Domini mercedem frugemque appendimus, unde : *Abominatio est Domino pondus duplex* (*Prov.* xx).

Vers. 17. — *Memento quæ.* Tradunt Hebræi quod leprosos et semine fluentes, et alios extra castra positos interfecerit Amalec, et hos dicunt esse extremos agminis Domini. Amalec lingens sanguinem. Hi sunt dæmones qui nobis per baptismum de spiritali Ægypto exeuntibus adversantur, et in virtutibus extremos, et in itinere hujus vitæ lassatos peccata suggerendo student occidere. Hos cum Dominus facultatem dederit, omnino debemus subvertere et suggestiones eorum omni modo ejicere atque delere, ne si aliquas reliquias, sicut Saul, servaverimus, quasi inobedientes cum eis subvertamur.

CAPUT XXVI

Vers. 1. — *Cumque intraveris*, etc. Sicut Israelitæ A in terra promissionis suas primitias jubentur offerre pro gratiarum actione, quia erepti sunt de Ægypto, sic nos per spiritalem Jordanem, id est baptismum, terram Ecclesiæ intrantes ponamus in cartalo conversationis nostræ primitias operationis bonæ, et offeramus Deo in altari fidei catholicæ, ut sacerdos noster Christus suscipiat, ibique confiteamur Domino dicentes quod Syrus, qui interpretatur sublimis, vel humectans, id est diabolus, persequebatur patrem nostrum, id est protoplastum, ut deceptum per superbiam, gulam et avaritiam, paradisi possessione privaret, unde exsul in Ægypto hujus mundi peregrinatus est in parvo numero, quia multi idololatriam secuti sunt, et pauci fideles remanserunt. Sed postquam lege data plures surrexerunt, scientiam B et fidem unius Dei accipientes, afflixerunt eos Ægyptii, id est dæmones, onera peccatorum gravissima imponentes. Sed respexit Deus humani generis afflictionem et laborem, et misit Filium suum, qui manus ejus et brachium dicitur, ut eriperet de potestate tenebrarum, et transferret in regnum lucis. Sic tradidit nobis terram lacte et melle manantem, id est, potentem Ecclesiam, ubi lac innocentiæ et favus doctrinæ, unde nutriantur parvuli, et mel dulcis et multiplicis sapientiæ, unde satientur perfecti.

Vers. 10. — *Quam Dominus Deus dedit*, etc. Quasi non offero nisi quod dedit : omne enim bonum a Deo est.

Domini Dei tui. Qui quasi sub oculis servabit, et C reddet in illa die justus judex.

Vers. 11. — *Epulaberis*, spiritali convivio, de quo dicitur : *Comedite, amici, et inebriamini, charissimi* (*Cantic.* v).

Et Levites, verus Dei minister assumptus ex hominibus, et constitutus pro hominibus in his quæ ad Deum sunt.

Vers. 12. — *Quando compleveris* : hoc legis implesse Tobiam, sed qui longe erant a templo tertio anno collectas trium annorum decimas dabant pauperibus et Levitis qui secum morabantur.

CAPUT XXVII.

Vers. 2. — *Lapides.* Doctores debent omnem asperitatem deponere, et ideo splendidi apparere habentes D legem scriptam in cordibus suis.

Vers. 4. — *Quando ergo.* (Isid.) Quomodo hoc factum fuerit, etc., *usque ad* qui altaris constructione digni sunt.

Qui juxta montem Garizim incedunt electi ad benedicendum, figurant eos qui non metu pœnæ, sed cœlestis promissionis amore succensi, veniunt ad salutem. Qui juxta montem Hebal incedunt, in quo maledictiones prolatæ sunt; hi sunt qui non amore benedictionum vel promissionum, sed suppliciorum timore, legis præcepta faciunt. Omnes autem circa arcam incedunt, quia ab Ecclesiæ sinu non recedunt. Sed nobiliores, qui ex charitate, quam qui pœnæ timore serviunt. Solus vero Jesus potest hu-

jusmodi mentes cognoscere, et alios in monte Garizim ad benedicendum, alios in monte Hebal ad maledicendum statuere, non ut maledictionem accipiant, sed ut maledictiones scriptas et peccatoribus constitutas caveant, et timore supplicii pœniteant.

Vers. 13. — *Et pronuntiabunt.* Quia sacerdos verbum instanter et valenter populis prædicare debet, ut sciant, si mandata Dei præterierint, quæ pericula maneant; si obedierint, quæ sequantur beneficia, scilicet in præsenti vita solatium, et in futura præmium æternum. Maledictiones autem et benedictiones historialiter pertinent ad eos qui felicitatem terrenam amant vel infelicitatem formidant. Sed maxime Christianis cavendum, ne per inobedientiam spiritualium patiantur penuriam; perfectis enim viris terrenorum sæpe contingit indigentia, cum semper adsit virtutum copia, unde : *Usque in hanc horam esurimus et sitimus et nudi sumus*, etc. (*I Cor.* IV).

Maledictus. Non solum idololatria simulacrorum prohibetur, sed omnis hæreticorum error. Illi enim artifices vanitatis et superstitiosi dogmatis, qui de corde suo, quos volunt, fingunt sibi deos.

Vers. 16. — *Omnis populus.* Omnes debent laudare bona, et detestari mala, tam prælati quam subditi.

Vers. 17. — *Maledictus qui transfert terminos.* Hic est qui non contentus fide catholica et doctrina, superstitiones et sectas inducit.

Vers. 20. — *Maledictus qui dormit cum.* Omnis incestus abominatio est, sed specialiter hæreticos atque schismaticos percutit, qui sponsam Christi (qui omnium pater et creator est) errore corrumpunt. Tropologice vero prohibet ne quis actionem pravam patris sui imitando diffamet, et ignominiam ejus revelet.

Vers. 21. — *Maledictus.* Maledictus est, qui gentilium stultitiam sequitur. Vir aut mulier, non per fragilitatem, sed perseveranter tali commistione inhærens, reus est mortis.

Vers. 22. — *Dormit*, id est maculat, prave docendo, aut prava exempla demonstrando, alterius animam. Pater enim noster unus est Deus, et mater Ecclesia, nos autem omnes fratres aut sorores sumus.

Vers. 23. — *Cum socru sua.* Socrus, pravæ actionis concupiscentia, quia omnis peccati concupiscentia mater est. Diligenter ergo attendamus ut concupiscentiæ resistamus, ne cupita impleamus.

Vers. 24. — *Maledictus.* Quocunque modo hominem occidere peccatum est. Mirum ergo videtur quare maledictum tantum dixit, qui clam percusserit. Sed forte clam percutere est corde odisse, unde: *Qui odit fratrem suum, homicida est* (*Joan.* III). Et alibi : *Ne oderis fratrem tuum in corde tuo* (*Lev.* XIX).

Vers. 26. — *Maledictus qui non permanet.* Hæc sententia generaliter et præterita et præsentia et dicenda legis mandata complectitur, tanto gravior quanto generalior. Quis enim potest sine trangressione omnibus sermonibus legis permanere, cum et Paulus dicat : *Quicunque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt?* (*Galat.* III.) Nemo hanc maledictionem evadere potuit, nec legislator, nisi Christus, unde : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum*, etc.

CAPUT XXVIII.

Vers. 1. — *Si autem audieris.* Sicut inobedientibus prædicit maledictiones et supplicia, sic obedientibus promittit benedictiones et præmia.

Vers. 4. — *Fructus ventris.* Diversos ordines notat subditorum. Alii enim doctoribus corporalia præbent adjumenta; alii laborare possunt quod sibi fuerit præceptum; alii simplicitate contenti per innocentiam vitæ student Deo placere : unusquisque proprium donum habet ex Deo.

Vers. 5. — *Benedictæ reliquiæ.* Bonæ intentionis præmium, etsi voluntas non habeat effectum, quia *pax hominibus bonæ voluntatis*, etc. (*Luc.* II.)

Vers. 6. — *Ingrediens.* Ingreditur ille per ostium, qui per fidem catholicam quam juxta voluntatem Dei intus meditatur et tractat : egreditur quando idem coram hominibus ad laudem Dei manifestat.

Vers. 7. — *In conspectu tuo.* Ut gaudeas : *Lætabitur justus cum viderit vindictam* (*Psal.* LVII).

Vers. 8. — *Benedicetque.* Bonis operibus tribuens incrementum et felicem successum.

Cœlum. Prophetas et apostolos, de quibus dicitur, *Cœli enarrant gloriam Dei :* quos Dominus aperit, cum per eos doctrinæ abundantiam tribuit, ut carnalium corda hoc imbre irrigata proferant germina bonorum operum.

Fœnerabis. Id est tanta erit abundantia tibi, quod poteris dare pecuniam gentibus, illis vero non tanta. Vel, doctrina ecclesiastica intelligitur.

Fœnerabis gentibus. Fœnerat Ecclesia gentibus multis, quando divina charismata expendit nationibus. Nec fœnus accipit, quia non præsentem remunerationem, sed futuram inquirit. Excellit enim omnibus, et caput est orbis, non cauda. Semper supra est, et non infra ; quia licet pressuras et persecutiones malorum in mundo patiatur, fortior tamen adversariis est, fide et virtute præeminet universis. Unde, *constituet te Dominus in caput*, etc.

Vers. 14. — *Non declinaveris.* (Aug., *quæst.*, 48.) LXX : *Non præteribis ab omnibus verbis*, etc., *usque ad* nec propter ista colendi sunt.

Vers. 15. — *Quod si audire nolueris.* Sicut custodientibus mandata promisit benedictionem , sic negligentibus pronuntiat maledictionem.

Vers. 22. — *Percutiat te Dominus.* (Aug. *in Enchirid.*, cap. 98.) Quis tam impie desipiat, ut dicat Deum malas hominum voluntates, quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit, in bonum non posse convertere? Sed cum facit, per misericordiam facit : Cum non facit, per judicium non facit, *qui cui vult miseretur, et quem vult obdurat*,

Et aere corrupto. Vita polluta ex carnali im

munditia. Carnalis vita polluta ex carnali immunditia. Carnalis vita per aerem exprimitur, quia aeris spiramine humanum corpus vivificatur.

VERS. 23. — *Sit cœlum*. Elementa, quibus fructus nutriuntur, comparat durissimis metallis, quia peccata hominum commutant ordinem rerum, et quæ ad solatium condita sunt humano generi, unde: *Pugnavit pro eo orbis terrarum contra insensatos.*

Cœlum est æneum prævaricatoribus legis, cum nullam a sanctis doctoribus merentur clementiam, sed durissimam disciplinam, quoniam ipsi non cor carneum et mollem animum, sed lapideum habent et ferreum. Sicut duro populo lex in lapide dabatur, ut ex munere acceptor figuraretur.

VERS. 24. — *Det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem*: quasi, sicut pulvis et cinis non faciunt fructum, sic doctrina tibi infusa non excitet germina virtutum, sed æternum prænuntiet interitum. Pulvis enim bonorum operum sterilitatem, cinis designat combustionem; quia paleæ peccatorum comburentur igni inexstinguibili.

VERS. 25. — *Et dispergaris*. Sicut Judæi captivati per latitudinem orbis dispersi sunt quia contra Deum collecti sunt, sic generatio malorum a spiritibus immundis dispersa per pœnarum genera perturbatur, unde: *Inimici tui peribunt et dispergentur omnes qui operantur iniquitatem* (*Psal.* XCI).

VERS. 27. — *Percutiat te Dominus ulcere Ægypti*. Ulcera dolorosa et purulenta malitia. Vesicæ, inflata superbia. Scabies et prurigo, ira fervida et furoris insania. Hæc in præsenti congrua pœna peccatis infligitur: post hanc vitam (quod signatur in posterioribus) fetorem scelerum in æternis cruciatibus sustinebunt.

Percutiat te Dominus. Hæretici et schismatici clarescente Evangelio in toto orbe erroris cæcitate involuti, amentiam suam exercentes catholicæ fidei contradicunt. Ideo Ecclesiæ calumniam sustinent et a veritate opprimuntur.

Amentes et cæci fuerunt, cum Christi miracula videntes, in Beelzebub ea fieri dicebant, et Christum Deum esse negabant (*Matth.* VII), nec veritatem videbant, id est intelligebant.

VERS. 29. — *Et palpes*. Tenebræ factæ sunt cum crucifigeretur Jesus usque in horam nonam, sicut tenebræ erant in cordibus Judæorum.

Non dirigas: nec Christo prædicante crediderunt, nec per pœnitentiam dirigi voluerunt.

VERS. 30. — *Uxorem accipias, et alius*, etc. In uxore plebs hæreticis sociata accipitur, cum qua diabolus fornicatur, dum in errorem seducitur. Animalia hæreticis rapiuntur, cum subjecti ab eis liberantur: cum ipsi vita et doctrina privantur. Substantiam quoque, quam Judæi sibi docendo et scribendo singulariter præparaverunt, Ecclesia sibi convertit in usum.

VERS. 33. — *Fructus terræ tuæ*. Tota cæremoniarum utilitas ad Ecclesiam translata est. Hæc abundantia fruitur, Judæi egestate pereunt, unde per

A Isaiam dicitur: *Servi mei comedent, et vos esurietis* (*Isai.* LXV).

VERS. 35. — *In genibus et in suris*. Fortitudinem, scilicet et statibilitatem auferat. Vel in genibus percutiatur, cujus novissima opera damnantur.

A planta pedis. Sicut ab initio pravæ voluntatis usque ad perfectionem operis malitiam exercuisti, unde *a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas* (*Isai.* I). Hoc in ultima captivitate completum est.

VERS. 36. — *Ducetque te*. Hæretici vel mali catholici, qui contemnunt præcepta Dei, a dæmonibus et vitiis variis captivantur. Sicut servus, ita et dominus, et rex sicut populus, magister sicut discipulus.

B *Et regem*. Osee regem Samariæ Salmanasar rex Assyriorum cum decem tribubus duxit in captivitatem: Nabuchodonosor, Joachin, et Sedeciam regem Juda cum populo captivavit.

VERS. 38. — *Sementem*, etc. Nobis quoque cavendum est, ne perdamus panem qui confirmat cor hominis, et vinum quod lætificat, et oleum quod exhilarat faciem.

VERS. 43. — *Advena*. Aperte significatur abjectio Judæorum et electio gentium, unde: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus*, et alibi: *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi.*

(RAB. in *Deut.*, tom. II.) *Advena qui tecum versatur*, etc. Creator omnium per incarnationis suæ mysterium, etc., *usque ad* et sanguinem testamenti

C pollutum duxerit.

VERS. 66. — *Et erit vita*. Nihil pejus inter maledicta, quæ Judæis merito superbiæ acciderunt, quam videre vitam suam, id est Filium Dei pendentem, et non credere ei. Maledicta autem cum ex prophetia dicuntur: non de malo voto sunt, sed prædicuntur. Potuit autem sic sonare Judæis: Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ, id est inter minas et dolos hostium vitam tuam videbis pendere ex incerto.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. — *Hæc sunt verba*, etc. (AUG., *quæst.* 49 *in Deut.*) LXX: *Hæc sunt verba testamenti*, etc., D *usque ad* ad Abraham de circumcisione vel ad Noe.

VERS. 3. — *Tentationes magnas*, etc. (AUG., *quæst.* 50.) *Et non dedit Dominus Deus vobis cor scire*, etc., *usque ad* quoniam judicia Dei quamvis occulta, tamen justa sunt.

VERS. 6. — *Panem non comedistis*, etc. (AUG.) Hinc apparet Israelitas, etc, *usque ad* principium belli, sed principium vini.

VERS. 18. — *Ne forte sit*. (AUG., *quæst.* 52.) LXX: *Nunquid aliquis est inter vos*, etc., *usque ad* non conjugem sibi concupiverat alienam.

VERS. 19, 20. — *Ebria sitientem, et Dominus*, etc. Id est, ne quis plenus malitia et idololatria seducat eum qui sitit discere et scire veritatem, sicuti faciunt hæretici.

CAPUT XXX.

Vers. 11. — *Mandatum hoc, quod ego*, etc. (Aug., *quæst.* 54.) LXX : *Quia mandatum hoc*, etc., *usque ad* sine qua si foris manibus fiant, et in corde non fiant, præcepta Dei non implentur.

Vers. 14. — *Juxta te est sermo*, etc. Id est mandata Dei moderata et contemperata sunt humanis viribus. Potest hoc de incarnatione Christi accipi, qui assumpta humanitate super terram visus est, et inter homines conversatus.

CAPUT XXXI.

Vers. 7. — *Vocavitque*. Verba Moysi ad Josue significant quod Christus terram viventium singulis secundum propria distribuit merita, et omnia promissa Dei impleat. Ipse enim introducit populum in terram promissam. Eo namque duce cœlestem ingredimur patriam, qui ait : *Nemo venit ad Patrem nisi per me* (*Joan.* xiv). Et : *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* (*Joan.* iii); qui enim unitur et per ipsum ascendit.

Vers. 10. — *Post septem annos*. In quibus præsens vita signatur, quæ septenario numero volvitur; vel tempus veteris legis propter sabbatum. Post septem ergo annos in anno remissionis lex in conventu legi præcipitur : quia completa legis observantia, lex spiritualis succedit. Unde : *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere*, etc. (*Ephes.* iv).

Vers. 24. — *Postquam ergo scripsit Moyses*. Deuteronomium commendatur Levitis, quia Evangelium Christi per verorum sacerdotum ministerium in memoria reconditur Ecclesiæ, quæ est arca Domini, ubi cœlestes thesauri reconduntur. Ibi duæ tabulæ testamenti, libri scilicet legis et Evangelii. Ibi urna quæ continet manna, id est caro Christi, in qua cibus vitæ æternæ; ibi virga Aaron, quæ fronduerat, quia ibi sacerdotium Christi, quod manet in æternum, vel, in perpetuum, ut sit ibi contra te in testimonium. Verba legis custodientibus sunt ad salutem, contemptoribus in testimonium contumaciæ et inobedientiæ : unde : *Est qui accusat vos, Moyses, in quo speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis et mihi forsitan : de me enim ille scripsit* (*Joan.* v); et alibi : *Sermo quem ego locutus sum, ipse judicabit* (*Joan* xii).

Vers. 30. — *Locutus est ergo Moyses*. Verba Moysi non simpliciter sunt accipienda, quia secundum historiam Israelitis largitori Deo ingratis exprobrat perfidiam, et allegorice sanctam instruit Ecclesiam, et ad morum honestatem provocat per tropologiam. Servanda est ergo in historia veritas, in allegoria mysteria, in tropologia disciplinæ utilitas, ut sic ad cœlestem theoriam provehamur. Notandum quoque quod dicitur : *Locutus est Moyses verba carminis hujus*, etc., ut qui Deum ore laudat, opere non contradicat. *Non est speciosa laus in ore peccatoris* (*Eccli.* xiii).

A

CAPUT XXXII.

Audite, cœli. In principio maxima elementa in testimonium vocat, ut si mandata neglexerint, eorum testimonio convictos puniat.

Hebraice *samaiim* (שמים), id est cœli, quod est plurale et masculini generis, sed voluit singulariter intelligi, sicut singulas civitates Thebas et Athenas dicimus.

Audite, cœli. (Rab.) Audiant cœli allegoriam, terra historiam.

CAPUT XXXII

Vers. 1. — *Audite, cœli*, etc. Quidam cœlum et terram quasi animata ad audiendum provocari putant, secundum illud : *Qui respicit terram et facit eam tremere* (*Psal.* ciii), cum hoc Dei potestatis sit,
B non eorum intelligentiæ.

Vers. 2. — *Concrescat*. Doctrinam legis pluviæ et rori comparat, quia a fidelium cordibus germina spiritalis fructus exigit. Hæc enim sunt ager et vinea Dei. Tale est illud Isaiæ : *Quomodo descendit imber, et nix de cœlo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, irrigat faciem ejus, et germinare eam facit* (*Isa.* lv).

Vers. 3. — *Nomen*. Demonstrat quæ sit pluvia. Nomen enim Domini invocare, est Evangelium prædicare : quod qui audit et facit, fructum vitæ possidebit.

Dei. Unde : *Perfecti sunt cœli, et terra, et omnis ornatus eorum : complevitque Deus die septimo opus suum* (*Gen.* ii), quod est redemptio humani generis,
C quam ostendit nobis quando, perficiens spirituale sabbatum, in sepulcro requievit.

Vers. 5. — *Peccaverunt ei*, etc. (Aug., *quæst.* 55.) LXX : *Peccaverunt non ei filii vituperabiles*. Qui enim peccat, etc., *usque ad* secundum id quod non ei nocuerunt peccato suo, sed sibi.

Et non. Quia non ex fide. *Dedit* enim *eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus*. In fidelibus autem dicitur : *Vos ex patre diabolo estis*.

Generatio prava. De qua in Evangelio : *Generatio prava atque perversa signum quærit* (*Matth.* xii). Et alibi : *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* (*Luc.* iii)?

Vers. 6. — *Nunquid non*, etc. Qui omnium creator et conditor unus Deus a quo ipso, et per ipsum, et
D in ipso sunt omnia. Præposterus ordo. Primo enim creavit Deus disponendo ut esset, secundo fecit formando, tertio dominando possedit.

Creavit. Creavit, dum materiam unde formari possit, condidit. Stultus ergo et insipiens, quia Creatorem et factorem suum digna veneratione non colit : immemor ejus beneficii, quo eum Deus de manu inimicorum eruit et possedit, per mare Rubrum duxit, manna de cœlo dedit, ipse ingratus idola coluit dicens : *Hi sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti* (*Exod.* xxxii).

Vers. 7. — *Patrem*. Doctorem legis et prædicatorem Evangelii, cujus doctrina et exemplo scilicet instruaris.

VERS. 8. — *Quando dividebat*, etc. Quasi, cum A multitudo hominum innumerabilis sit, filios tantum Israel hæreditatem suam Dominus elegit, quibus potentiam suam et secreta sua per legis et prophetarum manifestabat indicia.

Constituit. (GREG., *hom.* 4 *in Evang.*) Alia editio, etc., *usque ad* et in eorum sortem per conversationis similitudinem ascendunt.

VERS. 9. — *Pars autem Domini populus ejus*. Cum Deus universas gentes creavit, solos Israelitas elegit, quos sua cognitione signis et miraculis glorificavit.

VERS. 10. — *Invenit*. Quia in Sina pactum cum eo iniit, manna dedit, et aquam de petra produxit, coturnices ministravit; et in eremo quadraginta annis eos circumducendo præcepta sua docuit. B

Circumduxit. Ecclesiam per orbem terrarum dilatando, in viam mandatorum suorum dirigendo.

Custodivit. Multi in deserto prostrati sunt, sed postquam mandata Dei transgressi sunt.

VERS. 11. — *Sicut aquila*. Aquila, secundum physicos, ab acumine oculorum vocata, tam acute videt, ut cum super maria immobili penna fertur, nec humanis visibus patet, pisciculos in mari natare videat, et tormenti instar descendens raptam pennis prædam ad littus pertrahat. Pullos quoque plumescentes alis verberat et ad volandum provocat. Sic Christus nos dictis et exemplis exhortans, ad alta provehit, ut sequamur quo præcessit; unde: *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ* (*Matth.* XXIV). Super cœlos quoque exaltatus, et humanis C subtractus aspectibus, in mari hujus mundi natantes oculis misericordiæ videt, et pennis amoris pertrahit ad littus æternæ securitatis. Unde: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum* (*Joan.* XII).

Sicut aquila, etc. Aquila, ut aiunt, cum plumescere pullos suos videt, ad solem convertit, et illum nutrit qui irreverberata acie aspicit radios solis, et si lumina deflectit, quasi degenerem negligit; pullosque ad volandum provocat, et lassos alis sustentat: sic Deus ad verum Solem nos invitat, infirmitatibus nostris compatitur, et alis gratiæ sustentat.

Provocans. — Ad terram Chanaan possidendam Dominus populum suum provocavit, adjuvit, et ab D inimicis protexit.

VERS. 12. — *Dominus*. Pater et Filius et Spiritus sanctus unus est Deus. Non dicit solus Pater, ne excludat Filium vel Spiritum sanctum, sed Dominus solus, id est Deus.

Dominus. Hæreticorum tot domini sunt, quot errores colunt.

VERS. 13. — *Excelsam*. Palæstinam, quæ montuosa; Ægyptus plana et depressa.

Ecclesiam, quæ virtute et scientia sublimis. In qua comeditur fructus agrorum, quia ibi germinat semen bonum, id est Dei verbum. Ibi fructus tricesimus, sexagesimus et centesimus, ut quisque pro capacitate sua sufficienter comedat.

Et sugeret. (GREG., *hom.* 26 *in Evang.*) *Ut sugeret mel de petra, et oleum de firma petra*. Hoc juxta historiam factum nusquam legitur, etc., *usque ad* donatio diaboli per unctionem Spiritus sancti.

Mel quidem, ad litteram, omnium rerum copiam significat.

VERS. 14. — *Filiorum*. Basan regio est quæ pecoribus abundat propter pascua: unde Rubenitis et Gaditis et dimidiæ tribui Manasse tradita est, quia pecora multa habebant.

Et hircos. Qui pœnitentes significant, quia pro peccato offerebantur. Non satis est fidelibus dona virtutum percipere, nisi studeant pro commissis pœnitere. Unde: *Amplius lava me ab iniquitate mea* (*Psal.* L).

Hircos vocat qui exemplo suo aliis ministrant pœnitentiæ opera, quamvis non commiserint gravia: deflent enim cogitationum peccata tanquam facta.

Cum medulla tritici. Corporis Christi; unde: *Nisi granum frumenti cadens in terram*, etc. (*Joan.* XII).

VERS. 15. — *Incrassatus est dilectus*, etc. Sicut Judæi incrassati beneficiis, idololatræ facti sunt: sic quidam Christiani acceptum mysterium corporis et sanguinis Domini in perditionem sibi convertunt.

VERS. 16. — *Provocaverunt*. Alii fiunt hæretici, alii idololatræ, qui de corde idola et abominationes sibi fingunt

VERS. 17. — *Novi recentesque*. Recedentes a cultura Dei, invenerunt sibi deos quos patres eorum coluerunt.

VERS. 20. — *Et ait: Abscondam*, etc. Nihil gravius est quam visione Dei privari; unde: *Ne projicias me a facie tua* (*Psal.* L). Item: *Ne avertas faciem tuam*, etc. (*Psal.* LXXXVIII.)

Ipsi me provocaverunt, etc. Quasi: sicut irritaverunt me multitudinem falsorum deorum colendo, et me reprobando, sic irritabo eos in multitudinem gentium assumendo illos et reprobando.

Et ego provocabo, etc. Tradendo eos gentibus, qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei. Similiter Christiani, qui deserta veritate ad errores declinant, malignis spiritibus traduntur, qui dignitatem angelicam perdiderunt. Qui bene gens stulta dicuntur, justitiam odientes, iniquitatem amantes.

VERS. 22. — *Ignis succensus est*, etc. (GREG. lib. XVIII *Moral.*, cap. 12.) De his quos damnant flagella, et non liberant, scriptum est: *Percussisti eos nec doluerunt*, etc. His flagella in hac vita inchoant, et in æternum permanebunt; unde Moyses: *Ignis exarsit ab ira sua, et ardebit usque ad inferos et deorsum*. De præsenti enim percussione dicitur: *Ignis exarsit ab ira mea* (*Jer.* XV); de æterna sequitur: *Et ardebit usque ad inferos et deorsum* (*Psal.* LXXXVIII). Non tamen judicat Deus bis in idipsum: unum est enim flagellum quod temporaliter incipit, et in æternis suppliciis consummatur.

Devorabitque terram. Alii: *comedent terram et nascentia ejus*, id est carnem, propter opera libidinis,

terna flamma comburet; nascentia enim carnis, A opera concupiscentiæ carnalis, quæ sunt fornicatio, immunditia et hujusmodi.

Vers. 24. — *Aves morsu*, Quæ juxta viam commedere sementem.

Dentes bestiarum, etc. Trahunt bestiæ et serpentes dentibus furiosis reprobos super terram, quando quod prius blandiendo carnalibus persuaserunt ut seducerent, furiose a peccatoribus expetunt ut crucient.

Vers. 25. — *Foris*. Corpus ignis æterni torquebit exustio, et mentem angustiæ magnitudo; unde: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (*Isa.* LVI).

Juvenem. Nulli scilicet ætati parcetur, quia omnes idololatria maculavit.

Vers. 26. — *Cessare faciam ex hominibus*. A terra sua ejecti et per totum orbem dispersi sunt. Generaliter vero peccatores tollentur de terra sanctorum, et memoria eorum; unde: *Propterea Deus tuus destruet te in finem, evellet, et educet te de terra viventium*, etc. (*Psal.* LI.)

Vers. 27. — *Distuli*. Ne blasphemarent nomen meum nec tamen abstuli vindictam.

Vers. 30. — *Quomodo*. Tantum ostendit timorem Judaicæ gentis, postquam Domino peccaverunt, ut unus hostium mille de eis, et duo fugarent decem millia, hoc est pauci plurimos.

Vers. 31. — *Judices*. Approbatores; etiam qui idola colunt, unum Deum esse intelligunt, qui fecit cœlum et terram.

Vers. 32. — *De vinea*, etc. Hæreticorum nequitiam significat, qui a sanctis doctoribus spiritalem doctrinam puram acceperunt, sed a veneno suo corruperunt, et in fellis et absinthii amaritudinem perverterunt. Sæpe Jerusalem Sodomæ et Gomorrhæ comparatur; unde: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum Gomorrhæ* (*Isa.* I).

Botri amarissimi. Fructus scilicet opera amarissima sunt, vinum enim cum felle mistum obtulerunt

Vers. 33. — *Fel draconum*. Quasi intra se retinent venenum malitiæ, ne salutis et correctionis medicinam suscipiant. Hæretici sicut serpentes amaritudinem et venenum occultant, ut incautos lædant.

Vers. 35. — *Mea est ultio*, etc, Paulus de hoc loco sumpsit: *Mihi vindictam, et ego retribuam* (*Rom.* XII) secundum merita.

In tempore. Quasi, *cum accepero tempus, ego justitias judicabo* (*Psal.* LXXIV). Hinc Moysi pro populo oranti dixit: *In die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum* (*Exod.* XXXII)

Juxta est dies perditionis. Unicuique. Quidquid enim finitur, brevissimum est, si æternitati comparatur. Secundum historiam Judæorum vindicta festinat, quia locum et gentem et omnem prosperitatem in brevi perdiderunt, quia prophetas et Salvatorem occiderunt.

Vers. 36. — *Judicabit*. Discernendo a malis, secundum illud: *Judica me, Deus, et discerne causam meam* (*Psal.* XLII).

Videbit quod infirmata sit manus. Quodcunque potest manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia est apud inferos (*Eccle.* IX).

Vers. 37. *Ubi sunt dii*. Quasi, nihil prosunt idola in quibus confidebant, vel opes vel honores vel sæculi voluptates, nihil enim secum ferunt de universo labore.

Vers. 39. — *Videte quod ego sim solus*, etc. Generalis admonitio, quasi relicta idololatria vel hæresi et omnibus spretis immunditiis, ad verum Deum convertimini.

Ego occidam. (Greg., lib. VII *Moral.*, cap. 18.)
B Occidit ut vivificet, percutit ut sanet, etc., *usque ad* et sensibiles per ardorem charitatis facit.

Vers. 40. — *Levabo*. Alia editio: *Tollam in cœlum manum meam, et jurabo per dexteram meam, et dicam: Vivo ego in æternum*. In cœlum manum Dei levare, vel attollere, est potentiam æternitatis suæ super omnia excellentem ostendere. Jurare per dexteram, id est per Filium, qui est dextera Patris, est promissa ipsius in conspectu hominum confirmare et æternitatem suam credentibus sibi per Evangelium revelare, quia *potestas ejus, potestas æterna* (*Dan.* VII).

Vers. 42. — *Sagittas*. Dæmones, de quibus ait Job: *Sagittæ Domini in me sunt* (*Job*, VI), quasi tantam exercebo vindictam, quæ dæmonibus quoque
C posset sufficere.

Et de captivitate. Captivorum capita radebantur, qui distrahebantur, et sub corona vendi dicebantur. *De captivitate*. Caput inimicorum nudatur, quando consilium iniquæ mentis vanum esse probatur, quo se impune peccare arbitrabatur. Capita quoque inimicorum sunt magistri, in quos ultio novissima redundabit; unde: *Exivit sanguis de lacu usque ad frenos equorum* (*Apoc.* XIV), id est ultio tormentorum usque ad rectores populorum.

Vers. 43. — *Quia sanguinem*. In judicio populus Dei laudabitur, cum apparebit gloriosus, et inimici justa retributione punientur.

Vers. 49. — *Ascende in montem*. Abarim עברים interpretatur *transitus*; Nebo נבו, *in conclusione*.
D Dicitur Nebo mons esse in terra Moab contra Jericho, supra Jordanem, in supercilio Phasga, juxta montem Phogor, a quo circa eum regio usque nunc Phasga appellatur. Moses ergo in Abarim et in monte Nebo contra Jericho ultra Jordanem moritur: quia lex et circumcisio usque ad Christum et baptismi sacramentum processit, ibique conclusa est, quia finis legis Christus. Vidit Moses terram promissionis, sed non ingressus est, quia in spiritu prævidit, et in lege prædixit Christi gratiam futuram, sed præsentem non vidit eum. Unde: *Multi justi et prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* (*Matth.* XIII).

CAPUT XXXIII.

VERS. 1. — *Hæc est benedictio.* Bene in fine Deuteronomii benedictionem posuit, quia Christus post completionem Evangelii ascensurus in cœlum, elevatis manibus discipulos suos benedixit. Benedictio qua filiis Israel in Deuteronomio (quod est secunda lex) benedixit, ad gratiam pertinet Novi Testamenti, in quo priscæ legis mysteria reserantur, et veri Israelitæ benedictionem, per Moysen hominem Dei prædictam, per hominem Christum consequuntur. Bene autem imminente morte Moysi benedictio datur, quia, legis umbra moriente, cœlestium donorum veritas aperitur. Prævidens ergo Moyses Salvatoris adventum et gratiam Novi Testamenti quasi præteritam explicans, voce primitivæ Ecclesiæ lætabundus exsultat, dicens : *Dominus de Sina venit*, etc.

(AUG., *quæst.* 56.) Alia littera, etc., *usque ad* unde : *Lætamini, gentes, cum populo ejus. Quia cæcitas contigit ex parte in Israel, donec plenitudo*, etc. (*Rom.* XI.)

Moyses homo. Moyses significat legem, quæ ante mortem, id est, antequam in ipso finiretur, prædixit Ecclesiam in Christo benedicendam.

VERS. 2. — *Dominus de Sinai venit.* Sinai (סיני) interpretatur *amphora mea* vel *mensura mea* vel *mandatum.* Seir (שעיר) *pilosus* vel *hispidus.* Pharan (פארן) *ferocitas eorum* vel *frugifer.* Sina igitur figurat Vetus Testamentum, quia certam mensuram mandatorum juxta decalogi decretum tenens, prohibere novit, non juvare : nec spiritu dilectionis liberat, sed timore pœnæ subditos ligat. Unde : *Unum quidem in monte Sina in servitutem generans*, etc. (*Gal.* IV.) Dominus ergo venit de Sina, id est ex lege et prophetis credentibus innotuit. Inde enim venit, cum ibi legenti et intelligenti innotescit. Unde : *Ipse incipiens a Moyse et omnibus prophetis* (*Luc.* XXIV), discipulis exponebat, ad quorum corda venire cupiebat. De Seir ortus secundum carnem, scilicet de Judæis malitiæ et perfidiæ spineto asperrimis, novæ lucis ortu tanquam verus sol justitiæ fideles illuminavit. Unde : *Nobis orietur sol justitiæ* (*Mal.* IV). Et alibi : *Orietur stella ex Jacob, et consurget homo de Israel* (*Num.* XXIV).

Dominus, etc. Sina interpretatur *tentatio.* Dominus ergo de Sina venit, quia carnem nostram, in qua tentaretur, accepit.

Et de Seir, etc. Qui et Edom vel Esau. Hic est populus Judæorum, qui gulæ desiderio quasi pro lentis edulio primatus gloriam perdidit, et benedictionis gratiam fide junioris populi supplantatus amisit.

De Seir ortus est nobis, etc. Hunc montem longo tempore circumierunt, et in eo aliqua præcepta acceperunt. Seir, id est *hispidus* vel *pilosus*, gentilitatem significat, quæ peccatis erat horrenda; de qua ortus est Dominus qui in fine de Ecclesia gentium Judæis prædicabit, quia reliquiæ salvæ fient.

Apparuit de monte Pharan, etc. Qui *frugifer* inter- A pretatur, quia de Ecclesia gentium virtutibus frugifera fides Christi prædicabatur Judæis. Christus ergo de Pharan apparuit; quia quanto contra eum ferocitas infidelium exarsit, tanto altius divinitatis ejus notitia crevit. Quanto enim inter passionis contumelias latuit, tanto per virtutem resurrectionis effulsit; et qui prius incredulitatis ferocitate persecuti sunt, postmodum ei charitatis ardore adhæserunt; de quibus auditur : *Et cum eo sanctorum millia.*

In dextera ejus ignea lex. Tabulæ scilicet, in quibus lex, quæ purgat et urit peccata. Dextera quoque Patris est Filius, qui attulit legem charitatis dicens : *Ignem veni mittere in terram*, etc. (*Luc.* XII.)

In dextera ejus ignea lex. Dextera, Evangelium, B per quod beatitudo æterna promittitur; quæ dextera dicitur, non temporalis, sicut in lege, quæ dicitur læva. Unde : *Dextera illius amplexabitur me.* In hac dextera lex ignea, id est, charitas a Spiritu sancto in electorum cordibus inflammata. Unde dicit : *Plenitudo legis dilectio* (*Rom.* XIII). Et alibi : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem* (*Joan.* XIII). Hæc igneis linguis Spiritus sancti apostolis infusa, omnem legis plenitudinem tanquam digito Dei descripsit, et spiritu ferventes et operatione lucentes fecit. Sed quia non uni populo, ut lex Moysi, sed omnibus data est, adjungit : *Dilexit populos.*

VERS. — 3. — *Dilexit.* Unde : *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat*, etc. (*Joan.* XV).

C *Omnes.* Sine personæ acceptione ; unde : *Qui timet Deum et operatur justitiam, acceptus est illi* (*Act.* X).

Omnes sancti. Sanctificati scilicet in nomine ejus qui audierunt : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum*, etc. (*Lev.* XIX).

In manu. Id est potentia, qua proteguntur. Unde : *Non rapiet quisquam de manu mea*, etc. (*Joan.* X). Hi per charitatem sunt unum regnum in manu Domini ; unde Isaias : *Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui* (*Isa.* LXII).

Et qui appropinquant, etc. Quasi : Non contristentur qui Christum in carne docentem non audierunt, quasi ab hominibus deciperentur. Per os sanctorum loquitur Christus, per pedes doctrina capitis D auditur ; unde : *Qui vos audit, me audit*, etc. (*Luc.* X.) Vel illi appropinquant pedibus ejus ad capiendam doctrinam, qui spirituali desiderio flagrantes, evangelicis et apostolicis Scripturis die noctuque invigilant. Sed quia hæc de Novo Testamento dicta sunt, sequitur quorum voce Moyses loquitur de veteri lege dicens : *Legem præcepit nobis*, etc.

VERS. 4. — *Hæreditatem.* Quia hæc est utilitas legis, hæreditas Abrahæ promissa : *Si volueritis et audieritis, me bona terræ comedetis.*

Erit apud rectissimum, etc. Jacob, ab angelo benedictus, Israel vocatus est, id est *rectus Dei;* et Judæus ad fidem conversus ab eo post resurrectionem benedictus, cui in passione prævaluit, ob justitiæ

professionem rectissimus appellatur. Unde: *Audi,* A *Jacob, serve meus, et rectissime, quem elegi,* etc. (*Isa.* XLIV.)

VERS. 5. — *Rex.* Christus. Ego autem constitutus sum rex ab eo, ut scilicet faciat regnum et potestatem, qui est rex et potestas prima.

Cum tribubus Israel. De quibus primitiva Ecclesia. Bene prius principes, deinde tribus congregandæ dicuntur, quia primi apostoli, et per eos crediderunt alii.

VERS. 6. — *Vivat Ruben.* Prædicta salute primitivæ Ecclesiæ, singulis tribubus proprias benedictiones tribuit; veros Israelitas de utroque populo prænuntians, nunc de Christo, nunc de apostolis, nunc de primitiva, nunc de tota Ecclesia vaticinatur.

Vivat Ruben. Quasi: Licet Ruben cubile patris B violaverit, et primogeniti dignitatem amiserit, vivat tamen, et agens pœnitentiam non moriatur. Filii Ruben, id est, Judæi per Ruben significati, lectum Patris violaverunt, id est Christum Filium ejus sputis immundis polluerunt: tamen ad pœnitentiam reservantur, sed pauci numero ad comparationem Ecclesiæ gentium.

Ruben. Visionis filius, quia mater ait (*Gen.* XXIX): Vidit Deus humilitatem meam. Hic est primogenitus, significans electos ex Judæis, qui Christum negando et crucifigendo mortui, prædicatione apostolorum conversi, ex fide Christi sunt vivificati: hi visionis filii, quia respectu divinæ misericordiæ salvi.

VERS. 7. — *Hæc est Judæ.* Judas, qui interpretatur *confessio,* universalem significat Ecclesiam, in C qua laudis divinæ confessio et gratiarum actio. De quo mater ait: *Modo confitebor Domino* (*Gen.* XXIX). Hæc est vera sponsa Christi quæ virtutum monilibus adornata, non superbit, sed gratias agit, pro hac orat ut audiatur.

Audi, Domine, vocem Judæ. Regum scilicet qui de Juda, qui Christum desiderabant; et ipsius Christi, qui ait: *Confitebor tibi, Pater, rex cœli et terræ,* etc. (*Luc.* X.)

Manus. Oravit Dominum pro Juda, cui nunc Domini promittit auxilia, quasi non præsumat de viribus suis Judas, sed in illo confidat qui ait: *Confidite, ego vici mundum* (*Joan.* XVI); cujus manus in cruce contra spiritales nequitias pugnaverunt, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis im- D perium.

Adjutor. Ut vincat et dicat: *Super excelsa mea deducet me victor* (*Habac.* III): ipse enim in nobis vincit, et pro victoria sua coronat nos in misericordia et miserationibus.

VERS. 8. — *Perfectio.* Quasi, quam sis perfectus, et quam sancta doctrina tua per Moysen declarasti. Vel a sancto viro tuo, id est Levitis, est perfectio tua et doctrina tua. Illi enim debent legem custodire, facere et docere.

Perfectio tua. Choro angelorum et martyrum et omnium perfectorum ista dicuntur, qui perfectionem charitatis moriendo pro Domino impleverunt; et mundo renuntiantes, culmen ecclesiasticæ doctrinæ assecuti sunt, tanquam veri Levitæ in terra partem non habentes, sed cum Propheta dicentes: *Dominus pars hæreditatis meæ,* etc. (*Psal.* XV); secundum illud: *Si quis vult venire post me, abneget se,* etc. (*Luc.* IX.) *Qui perdiderit animam suam propter me,* etc. (*Matth.* X.) Christus autem verus Levi, qui hæc omnia fecit et docuit. Ipsi Levitæ adhærent imitantes illum usque ad sanguinem, de cujus passione subditur: *Quem probasti in tentatione,* etc.

Ad aquas. Locus est ubi Moysi et Aaron ingressum terræ promissionis contradixit.

Ad aquas. Legem significat, quæ male viventibus introitum regni cœlestis contradixit. Aquæ, populi, qui contradicentes clamaverunt: *Crucifige eum. Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (*Matth.* XXVII). Ad cumulum perfectionis Levi adjungit:

VERS. 9. — *Qui dixit patri suo.* Quando fecerunt vitulum aureum, jubente Moyse, Levitæ, accincti gladiis, a porta usque ad portam idololatras interfecerunt. In ultione idololatriæ quasi suos non cognoscebant, quia sine differentia occidebant. Unde: *Nisi quis reliquerit patrem et matrem et uxorem et filios propter me, non est meus discipulus* (*Luc.* XVIII).

Qui dixit patri suo et matri, etc. Debemus et temporaliter his cum quibus vicinius conjungimur, plus prodesse. Debemus copulam terrenæ cognationis agnoscere; sed si cursum mentis præpedit, ignorare, ut affectus mentis viscera repleat, sed a spiritali proposito non avertat. Hæc bene vaccæ innuunt, quæ sub arca Domini ad montana tendentes, affectu et rigido sensu gradiuntur: pro vitulis pergentes mugiebant sed accepto, itinere gressus non deflectebant.

VERS. 10. — *Ponent thymiama.* Sicut Aaron stans inter mortuos et viventes pro populo deprecatus est. *Ponent thymiama.* Sanctorum oratio suavissimum incensum est Domino: quo (peccante populo) Domini furor mitigatur, quia ab omni terrena sorde defæcata, cœlesti desiderio ignita, quasi thymiama in conspectu Dei flagrat, et quasi holocaustum ab ara pii cordis flamma devotionis in cœlum subvolat. Hoc præcipue apostolis et martyribus congruit, de quibus dicitur: *Tanquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit* (*Sap.* III).

VERS. 11. — *Suscipe.* Quasi grata, ut remuneres. Dantur nunc singulis albæ stolæ, scilicet animarum lætitia; et in judicio secundum corpus, recepta immortalitate, *fulgebunt sicut sol et tanquam scintillæ in arundineto discurrent,* exurendo scilicet vacuos et infructuosos adversarios; de quorum pœna subditur:

Percute dorsa. Quasi: videbantur sibi impune martyrum sanguinem fundere, sed quasi post dorsum pœna improvisa parabatur, id est æterna damnatio, in quam ruentes surgere non valebunt. Unde: *Virga in dorso imprudentium* (*Prov.* XXVI).

VERS. 12. — *Et Benjamin.* Videtur historiæ alludere, quia Benjamin patriarcha et propheta Ja-

cob spiritu plenus unice amabat, et dispensatione Dei, locus divino cultui mancipatus, ejus tribui custodiendus decernitur; unde addit : *Quasi in thalamo tota die*, etc.

Amantissimus. Christus est amantissimus Dei Patris, qui de seipso ait : *Hic est Filius meus dilectus* (*Matth.* XVII). Hic habitat in dextera Patris confidenter, cui dicitur : *Sede a dextris meis* (*Psal.* CIX).

Aliter : Benjamin, de filio doloris *filius dextræ* dictus, exprimit Paulum de persecutore apostolum et vas electionis factum : ipse enim de hac tribu fuit; dignum autem erat ut sicut Domini præcursor prophetali oraculo prædictus est, ita magister gentium universo mundo profuturus, inter magna Ecclesiæ mysteria prædicaretur. In cujus mente Christus fiducialiter habitavit, cum inter innumera pericula coram gentibus et regibus eum constanter prædicavit. De cujus anima dicitur :

Quasi thalamo tota die morabitur. Vel maritali connubio mira oblectatione perfruens, et virtutum prole fecundans, nullinsque vitii inquietudine secretum placidissimi pectoris derelinquens; vel in ea quasi in thalamo residens, tanquam sponsus speciosus, virgineas credentium mentes per prædicationem ejus suis jungit amplexibus. Unde : *Adducentur regi virgines post eam* (*Psal.* XLIII). Ipse quoque ait : *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (*II Cor.* XI).

Divinitas quoque in humanitate Christi habitat confidenter. *In thalamo morabitur*, significat quod in utero Virginis cœlesti sponso juncta est Ecclesia, quæ in fortitudine potentiæ Christi et in operibus fiducialiter requiescit.

Et inter humeros illius requiescet. Humeris onera portantur, ideo in eis robusta patientia designatur. Tanto autem libentius Christus in illo requievit, quanto pro ipso durissimos labores toleravit : tanto arctius amplexus est, quanto ab illius amplexu nullo terrore avulsus est. Unde ait : *Quis nos separabit a charitate Christi?* (*Rom.* VIII.)

VERS. 13. — *Joseph quoque ait.* Joseph *auctus* interpretatur. Hic est Christus, qui a Judæis fratribus suis abjectus, in Ægypto hujus sæculi princeps factus est, et genus humanum a famis inopia evangelici frumenti dispensatione liberavit : qui est vere Salvator mundi.

De benedictione Domini terra ejus. Ad litteram, fertilitatem significat, quam duæ tribus ex Joseph, id est Ephraim et Manasses, habuerunt in ubertate frugum, pomorum et pastu pecorum. Hæc est Basan, fertilissima regio, unde *pinguedo* interpretatur.

Temperie cœli, et rore fructus, et fontium et fluminum abundantia, homine delectantur, quæ in abysso significantur.

Benedixisti, Domine, terram tuam, Ecclesiam scilicet, quæ non propria virtute, sed virtutum benedictione divinitus impletur. Unde : *Benedictus Deus* A *qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus Christo* (*Ephes.* I).

Cœli. Cœlum dicuntur propter unitatem fidei et doctrinæ apostoli et evangelistæ, de quibus alibi pluraliter dicitur : *Cœli enarrant gloriam*, etc. (*Psal.* XVIII.) In ipsis enim vita et contemplatione fulgentibus tanquam in cœlo habitat Deus, intonans terrorem, pluens consolationem, et coruscans miraculis.

Rore. Cœlesti prædicatione, quæ miræ subtilitatis et gratiæ, qua contra æstum tentationis corda rigantur, et ut semper vireant virtutibus; unde : *Det tibi Deus de rore cœli*, etc. (*Gen.* XXVII.)

Abysso, ut scilicet pinguior fiat, de fonte ascendente irrorata quasi paradisus Dei. Unde : *Fons ascendebat* B *de terra irrigans superficiem terræ* (*Gen.* II). A mari abundavit sensus ejus, et cogitatus illius de abysso magna. Frustra enim exterius irrigat sermo doctoris, nisi riget interius gratia conditoris. Unde subdit : *De pomis collium*, etc.

VERS. 14. — *Solis.* Christi, qui est sol justitiæ, qui ait : *Fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum* (*Matth.* XIII), quia similes ei erimus.

Ac lunæ. Ecclesiæ, quæ accipit hos fructus a sole, id est a Christo : semper igitur solem plena devotione respiciat, ne aliquando aversa lumen perdat.

VERS. 15. — *De pomis collium æternorum.* Colles æterni fideles Veteris Testamenti qui humiles filii immobili firmitate in fide prophetarum et patriarcharum fundati (unde : *Mons domus Domini elevabitur* C *super colles* [*Isa.* II]) quorum pomis terra Joseph benedicitur, cum Ecclesia Christi doctrina prophetiæ, exemplo virtutis, in fide fructificat. Et notandum, quia supra in pomis et rore cœli doctrina evangelica, hic in vertice antiquorum montium et pomis collium æternorum, legalis et prophetica signatur, et utrisque terra Joseph locupletatur; quia sancta Ecclesia utriusque Testamenti paginis, et novorum et veterum Patrum exemplis informatur; unde : *Omnia poma, dilecte mi*, id est, *nova et vetera servavi tibi* (*Cant.* VII) et : *Omnis scriba doctus profert de thesauro suo nova et vetera* (*Matth.* XIII). Manichæi ergo et Judæi (quia illi Vetus, isti Novum Testamentum non recipiunt) in hac terra opulenta hæreditare nequeunt.

D VERS. 16. — *Et de frugibus.* Ecclesia in toto orbe justitiæ fruge fecunda et charismatum largitate, de plenitudine sui Joseph accepit; unde sequitur :

Benedictio illius qui apparuit. Totus Joseph, id est, caput et corpus benedictione plenus, sed benedictionis plenitudo præcipue in capite; unde : *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam Aaron*, etc. (*Psal.* XXXII.) Hic privilegio gratiæ, fratribus, id est, fidelibus præeminens, septiformi spiritu tanquam verus Samson ex utero virginis Nazaræus, id est Deo consecratus, quasi septem crinibus intactis effulsit.

Super caput Joseph, Christi, qui est caput Ecclesiæ, in quo benedicuntur omnes gentes, de cujus

passione et resurrectione subditur : *Quasi primogeniti tauri*, etc.

Quasi. (Aug., *quæst.* 56.) Primogenitus tauri pulchritudo ejus. Non est ita legendum ut dicatur primogenitus tauri : sed cum sit primogenitus, pulchritudo ejus pulchritudo tauri est, propter cornua crucis.

Christus vitulus saginatus, quem de armento patrum primogenitum regresso Filio Pater immolavit, qui die tertia suscitatus gloriosus apparuit, qui est primogenitus mortuorum et princeps regum terræ, post resurrectionis gloriam de virtute passionis adjungit cornua.

Vers. 17. — *Cornua*. Joseph comparat cornibus rhinocerotis, significans Ephraim habiturum principatum inter decem tribus, in quibus regnavit Jeroboam de tribu Ephraim in tempore Roboam filii Salomonis.

Cornua rhinocerotis. Cornua crucis significat, de quibus ait Habacuc : *Ibi abscondita est fortitudo ejus* (*Habac.* III). Per infirmitatem namque carnis quasi aries illusorum spinis coronatur, his cornibus hæsit, sed passionis incomparabili fortitudine unicornis exstitit mortis victor, et ejus qui habebat mortis imperium, unde : *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus* (*I Cor.* I)

Ventilabit. Prædicatione crucis discernens paleas a frumento : verbum enim crucis pereuntibus stultitia.

Gentes. *Postula a me, et dabo tibi gentes*, etc. (*Psal.* II.) De hæreditate enim veri Joseph (quæ est terra inclyta) hæc omnia dicuntur, de cujus cultoribus ex utroque populo congregatis, sequitur :

Hæ sunt multitudines Ephraim. Hæ duæ tribus ex Joseph, non in se, sed in parente benedicuntur. Filios significant utriusque populi, qui in Christo benedicuntur secundum illud : *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Gen.* XXII). Hos patriarcha Jacob Ephraim et Manassen cancellatis manibus in modum crucis benedicens, et primogenito minorem præferens, in fide crucis Christi benedicendos esse signavit, in minore ex gentibus fidelem populum in Christi gratia tempore minorem, sed fide majorem : ad quem Israelitici populi gratia transivit, de cujus inæstimabili multitudine dicitur : *Hæ sunt multitudines*, etc., unde : *Multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum* (*Isa.* LIV).

Manasses primogeniti honore privatus, et tamen benedictus, est Judaicus populus, qui ex majore sui parte pro infidelitate reprobatus, in reliquis tamen benedictionem consecutus, unde : *Cæcitas contingit ex parte in Israel*, etc. (*Rom.* II.)

Vers. 18. — *Et Zabulon*. Zabulon et Issachar in Galilæa passionem acceperunt, ubi Christus maxime docuit, unde apostolos elegit. Per eos ergo apostoli designantur, et eis in exitu lætitia promittitur, quia exeuntes de finibus suis populum gentium Christo subjugaverunt, et in tabernaculis pro conversione Judæorum, de quibus et ipsi electi sunt. Pro utroque ergo populo, præsens eis lætitia promittitur, et fu-

A

tura : quia in præsenti de conversione eorum gavisi sunt, et in cœlestibus æterna lætitia remunerati.

In tabernaculis, Judæorum, unde : *Dilatet Deus Japhet, et habitet in tabernaculis Sem* (*Gen.* IX) : quia in ecclesiis de Judæis habitat latitudo minoris populi per unitatem fidei.

Vers. 19. — *Ad montem*. Sion scilicet vel Jerusalem, vel contemplationem et virtutum altitudinem.

Vocabunt. Justitiam tantum in fide Christi esse docentes. *Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti* (*Rom.* X). In monte immolant victimas justitiæ, dum omnes qui ad Christum veniunt (in quo construitur Ecclesia) non ex operibus legis sed ex fide Christi justificari docent, secundum illud *Ju-*

B

stus autem ex fide vivit (*Habac.* I). Sunt ergo veri Christiani victimæ justitiæ, quæ ab apostolis immolantur, dum terrena desideria mortificare docentur, ut spiritualia vivificentur; unde : *Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis* (*Rom.* VIII).

Ibi immolabunt. Non est locus veri sacrificii extra catholicam Ecclesiam, quæ supra hunc montem posita est.

Qui inundationem. Hæ tribus negotiationibus vacaverunt, de transmarinis regionibus mercimonia reportantes, et thesauros absconditos, argentum, scilicet aurum vel gemmas *quasi lac sugent*, id est, facile accipient.

Qui inundationem maris. Gentium vocationem significat. Mare enim universum genus hominum si-

C

gnificat; unde : *Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mari, et ex omni genere piscium congreganti* (*Matth.* XIII). Mare, mundus, sagena, doctrina, omne genus piscium, omnis sexus, ætas et conditio intelligitur. Maris ergo inundationem apostoli quasi lac suxerunt, quia confluentes ad doctrinam Evangelii turbas populorum in augmentum corporis Christi traxerunt.

Absconditos. *Novit Dominus qui sunt ejus* (*I Tim.* II). *Multi enim sunt vocati, pauci*, etc. (*Matth.* XX.)

Arenæ, infidelium multitudo; thesauri, pretiosæ electorum animæ. Sic ergo suxerunt, ut ex auditoribus Evangelii alii quasi vasa in honorem thesauris regis transferrentur, alii quasi arenæ steriles et

D

inutiles vacui remanerent.

Vers. 20. — *Et Gad ait*. In benedictione Gad videtur prædicere potentiam virorum fortium vel judicium, qui de illa tribu fuerunt, sicut Jephte, et alii multi.

In latitudine. Quia omnis plenitudo benedictionis supra Christum requievit, unde suos benedixit.

Gad. Id est, accinctus, Christum significat, qui contra spirituales nequitias pugnaturus, in infirmitate carnis virtute divinitatis præcinctus apparuit, secundum illud : *Indutus est Dominus fortitudinem et præcinxit se* (*Psal.* CXII). Et alibi : *Dominus fortis et potens in prælio*, etc. Hic in latitudine benedictus est, quia non in solis Judæis, sed in omnibus

gentibus amplissimum regnum accepit. Inde Prophetia ait :

A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini. Sed quia per humilitatem passionis ad hanc gloriam pervenit, de morte ejus subjungit :

Quasi leo requievit. Potestatem habeo ponendi animam meam (*Joan.* x). Potestas mortis, non necessitas exprimitur; unde : *Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam.* (*Ibid.*)

Quasi leo fremuit. Quidquid enim dixit, potenter implevit.

Cepitque brachium et verticem. Cum resurgens a mortuis fortitudinem inimicorum sibi subjugavit. Cepit quoque verticem, id est, mundani imperii sublimitatem ad suscipiendam fidem inclinavit; unde : *Et adorabunt eum omnes reges; omnes gentes servient ei* (*Psal.* LXXI). Sequitur de novo statu regni ejus.

VERS. 21. — *Et vidit principatum suum, quod in parte sua.* Subjectis sibi regnis et gentibus, potentia ejus apparuit, non armorum terrore, sed virtute doctrinæ.

Repositus. Occultus, dum scribit leges suas in cordibus fidelium; unde ait : *Vos unctionem habetis a sancto, et non necesse habetis ut aliquis doceat vos; unctio ejus docet vos de omnibus* (*Joan.* II). Vel, *Repositus*, quia in lege et prophetis in figuris latebat, et docebat absconditus, quæ manifeste in Evangelio declaravit; unde : *Incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis* (*Luc.* XXIV).

Qui fuit cum principibus populi. Adjutor, unde : *Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis* (*Marc.* XVI), quia ait : *Sine me nihil potestis facere* (*Joan.* XV).

Fecit justitias. Id est justificans in se credentes, et tandem secundum merita judicabit cum Israel, id est cum populo suo ad visionem Dei electo.

Justitias. Justificationes credentium. Ipse enim justificat impium ex fide. Neque enim ex operibus legis justificabitur omnis caro.

VERS. 22. — *Dan quoque.* Alii per Dan Antichristum signari putant, quem de hac tribu nasciturum æstimant : ipse est catulus leonis, id est diaboli, qui largiter fluet de Basan, quia plenus confusione; Basan quippe confusio, vel pinguedo, vel bruchus interpretatur.

Dan quoque judicium, Basan ignominiam. Dan vero Christum significat, qui ait : *In judicium ego in hunc mundum veni* (*Joan.* IX). Catulus leonis propter fortitudinem, et quia parvulus fieri dignatus est; sed suscipiens infirmitatem nostram, non amisit virtutem suam, *quod enim infirmum est Dei, fortius est hominibus* (*I Cor.* I). De ipso dicitur : *Vicit leo de tribu Juda*, etc. (*Apoc.* V.) Ignominiam quidem crucis a Judæis sustinuit, putantibus nomen ejus per mortem deleri : sed qui per infirmitatem ejus carnis, in passione catulus fuit, per divinitatis potentiam leo invictus in resurrectione apparuit; unde Apostolus : *Et si crucifixus est ex infirmi-*

A *tate, vivit tamen ex virtute Dei* (*II Cor.* XIII). Quasi ergo ex Basan largiter fluxit, cum per ignominiam mortis perveniens ad gloriam immortalitatis, fluentis Evangelii totum orbem irrigavit; unde Isaias : *Repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientis* (*Isa.* II).

Dan catulus leonis. Hoc propter Samsonem dicit, qui de tribu Dan fuit, et quasi leo fortis, cujus possessio usque Basan. Antichristus vero fluet largiter de Basan, quia satiabitur pinguedine luxuriæ et omnium vitiorum.

Mare et meridiem possidebit. Quia possessio ejus ab australi parte in occidentem usque ad mare Tyrrhenum pertingit.

Mare et meridiem possidebit. Per apostolos enim
B ex Judæis et gentibus Ecclesia acquiritur Christo. Per mare enim occidentale (quod hic intelligitur) Judæi figurantur, qui umbræ et exemplari deserviunt, nec habent lucem scientiæ et veritatis, et quia eis sol justitiæ occubuit, perpetuis remanserunt in tenebris. Hunc occidentem apostoli possederunt, cum ex eis plurimos gratia fidei illuminatos Christo subjecerunt, ut qui fuerunt aliquando tenebræ, lux essent in Domino. In meridie intelligitur Ecclesia de gentibus collecta, quæ, ablato legis velamine, Evangelii luce perfruitur, et cubans cum sponso in meridie, revelata facie gloriam Domini contemplatur.

VERS. 24. — *Aser quoque ait : Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis.* Aser beatus, Christus scilicet nostræ beatitudinis spes, cujus primitias no-
C bis ostendit resurgens a mortuis. Hic est benedictus in filiis, quia credentes, per ejus gratiam renascentes, totum orbem ejus similitudine repleverunt, quibus dicitur : *Credite in lucem, filii ut lucis sitis* (*Joan.* XII). Ipsi afferunt fructum lucis in omni bonitate et justitia et veritate. Hoc autem factum est, quia fratribus suis, id est apostolis, quos de Judæa elegit, vera charitate complacuit, ut spretis figuris gauderent de veritate Evangelii, et quia *digni essent pro nomine Jesu contumeliam pati.* Et unde eis tanta charitatis abundantia, supponit, *tingat in oleo pedem*, etc.

Et tingat in oleo pedem suum. Christus caput nostrum ascendens in cœlum, apostolos, scilicet pedes
D suos mundum prædicando circumituros in terra adhuc consistentes, oleo Spiritus sancti copiosissime unxit, ut nullo labore deficerent, sed immarcessibilis gaudii claritate pollerent. Incorruptibile quoque præbuit calceamenti munimentum de quo subditur :

Ferrum et æs cal. (GREG., lib. XXXIV *Moral.*, cap. 5.) Hoc de Ecclesia, etc., *usque ad* his calceamentis verum pascha celebrandum.

VERS. 25. — *Sicut dies juventutis.* Significat hanc tribum prosperitate et deliciis abundasse usque ad senectutem captivitatis

Sicut. Promittitur Ecclesiæ cruda viridisque senectus : ut sicut fortiter in principio omnes impetus evicit, ita eminente fine Antichristi furorem evincat, unde : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus*

usque ad consummationem sæculi (*Matth.* XXVIII). A Et alibi : *Senectus mea in misericordia uberi* (*Psalmus* XCI).

VERS. 26. — *Non est Deus.* Supradicta admirans in laude Christi, qui hæc omnia fecit lætabundus erumpit.

Ascensor cœli. Propria virtute ascendit, et quotidie Ecclesiam ad se trahit. *Trahe me post te, curre in odorem unguentorum tuorum* (*Cant.* I).

Nubes. Apostoli, qui pluunt verbis, coruscant miraculis : quos ascendens in cœlum misit ad prædicandum; unde : *Vocem dederunt nubes* (*Psal.* LXXVI), quæ scilicet nullo remorante discurrunt, non sua, sed Christi virtute signa et prodigia facientes, et quasi coruscationibus corda mortalium terrentes, unde : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi* (*II* B *Tim.* IV).

VERS. 27. — *Habitaculum ejus sursum*, etc. Corpus a mortuis suscitatum in Patris dextera collocatum, de quo dicitur : Solvite templum hoc (*Joan.* II).

Brachia. Virtus scilicet passionis, quæ omnes defendit, quam in cruce extensis brachiis accepit.

Subter brachia. Scilicet hæc brachia contra verum Amalec dimicantes defendunt : nec sicut Moysi lassitudine gravantur, sed indefessa virtute sublevant, donec veram consequantur victoriam. Veneremur ergo in supernis primitias nostræ resurrectionis, in infimis sacramentum nostræ redemptionis, ut et ipsi, debellato adversario, immortalitatis gloriam consequamur, de quo vero Israeli promittitur : *Ejiciet a facie tua inimicum.* C

Et solus. Suo scilicet more et suis legibus vivens, unde Balaam : *Populus solus habitabit et inter gentes non reputabitur* (*Num.* XXIII).

VERS. 28. — *Oculus Jacob.* Qui hic vitiis supplantandis desudabat, ibi se levissimo mentis intuitu gloriam Christi, qui propter nos terram veræ carnis accepit, indesinenter contemplabitur : ut cujus hic corpore et sanguine per sacramentum frumenti et vini pascebatur, ibi divinitatis ejus perpetua visione saginetur, unde : *Satiabor cum apparuerit gloria tua* (*Psal.* XVI). Et alibi : *Manifestabo ei meipsum* (*Joan.* XIV). Tunc Jacob in perfectum Israel conversus, facie ad faciem Deum videbit, tam larga, tam subtili, tam delectabili Dei cognitione, quasi D levissimo rore repletus, ut prædicatorum scientia qua in præsenti instruimur caligare videatur; unde : *Sive scientia destruetur* (*I Cor.* XIII). Et alibi : *Tenebrosa aqua in nubibus aeris, præ fulgorem in conspectu ejus* (*Psal.* XVII), ad quam cum perventum fuerit, omnis hæc doctrina cessabit, *et erunt omnes docibiles Dei* (*Joan.* VI); unde merito adjungit : *Beatus es, Israel*, etc.

Cœlique caligabunt, quasi tam abundanter terræ fecundandæ ros infundetur, ut hominum tenebrescat obtuitus. In quo significatur, quia Judæi cum terrenam opulentiam ultra modum diligerent, caligaverunt, et Christum cognoscere non potuerunt; unde : *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum*, etc.

VERS. 29. — *Quis similis tui, popule?* Quasi, ideo beatus, ideo tibi similis nullus, quia non de tua virtute, sed de Christi gratia salutem speras, qui salvum facit populum suum a peccatis eorum.

Et gladius gloriæ. In futuro adversarios irrevocabili severitate percutiens, quando sanguinem servorum ulciscetur. Gladius modo hic in humilitate patientium occultatur, in gloria resurgentium revelabitur, ideo *gladius gloriæ* Israel dicitur. Christus ergo quasi scutum protegit præliantem, et quasi gladius gloriæ ulciscetur triumphantem. Ad eum quasi ad caput, in fine vaticinii refertur gloria corporis, cum dicitur :

Negabunt. Abominabuntur et odient, sicut Balac, qui rogavit Balaam, ut Israelitas maledicendo repelleret.

Calcabis. Subjiciendo eos Ecclesiæ, quam abominantur et persequuntur.

Notandum undecim tantum esse benedictiones. Simeon namque in his benedictionibus non reperitur, in quo Judas ab apostolis excluditur, undecim tantum remanentibus. Inde quoque undecim mansionibus filii Israel de Horeb pervenerunt ad locum in quo Deuteronomium acceperunt.

CAPUT XXXIV

VERS. 1. — *Ascendit ergo.* Tam Moyses quam cæteri patres Veteris Testamenti per spiritum in altitudinem contemplationis levati, prævidere potuerunt gratiam Novi Testamenti, quæ in Christo data est, et virtutum collatione et cœlestis regni perceptione : sed eam in carne exspectare non potuerunt, in fide autem et spe mortui sunt, ad inferos deducti, ubi exspectabant Redemptoris adventum, qui per sanguinem suæ redemptionis inde eos liberaret.

Ostenditque ei. Terram promissionis vidit Moyses, nec intravit, quia lex adventum Christi et doctrinam Evangelii verbis et figuris præsignavit, sed neminem ad perfectum duxit.

VERS. 2. — *Omnem terram.* Partem omnis terræ, quam ex altissimo monte potuit videre. Vel omnem terram ostendit ei in spiritu.

VERS. 5. — *Mortuusque est ibi*, etc. Nulli electorum parcit, et minima quoque peccata ulciscitur Deus etiam in amicis; unde : *Moyses et Aaron sacerdotibus ejus*, et addidit : *Propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum.* Lege scilicet finita, quæ servivit Domino in tempore suo, urbs destructa et altare, nusquam sacrificia, nusquam libamina, nusquam sacerdos vel pontifex.

VERS. 6. — *In valle.* In monte mortuus est, in valle sepultus est, quia lex tempore suo gloriosa fuit : sed comparata Evangelio abscondita videtur et humilis; unde : *Dedi eis præcepta non bona.*

Et non cognovit homo. Judæi autumant hoc factum, ne Judæi semper ad idololatriam proni mortuum colerent tanquam Deum; sed secundum allegoriam tempus et modum finiendi legis in sola Dei præscientia significat esse abscondita, nec profunditatem sapientiæ Dei, vel secretum consilii alicui

patere, quia incomprehensibilia judicia ejus, et investigabiles viæ eius.

Vers. 7. — *Moyses centum et viginti annorum.* Si ab uno per naturalem ordinem usque ad quindecim singulorum numerorum summas conjunxeris, unum scilicet et duo et tria, et deinceps, centum et viginti fiunt. Quindenarius vero ex septem et octo conficitur, septem ad sabbatum refertur, octo ad circumcisionem, quia octava die circumcidebatur puer. Si vero ad Novum Testamentum respicias, habes septem dona Spiritus sancti, et in octavo resurrectionem Christi, centum et viginti ergo eos significant qui vel in Veteri Testamento Legis et Evangelii præcepta implere student.

Moyses centum et viginti annorum. Hoc significat tam eum quam cæteros patres Veteris Testamenti post perfectionem mandatorum Dei, quæ est in duobus præceptis charitatis, per gratiam Christi et sanguinis redemptionem, æternæ quieti et futuræ vitæ aptos esse; quorum *oculus non caligavit*, piæ scilicet intentionis intuitus nubilo non fuit obscuratus, nec *dentes* malitiæ *moti*, quia non est perturbatus tempestate vitiorum, ordo discretionis eorum centum et viginti sunt anni legislatoris quo numero confirmata est altitudo Salomonici templi. Primitiva quoque Ecclesia post passionem et resurrectionem, Dominique ascensionem hoc numero virorum gratiam Spiritus sancti accepit. Quindecim namque qui ex septem et octo constant, futuram vitam significant quæ nunc geritur in sabbato animarum et perficietur in resurrectione corporum. In trigonum quoque quindenarius ductus, id est cum partibus suis adnumeratus, efficit centum et viginti. Apte ergo centenario et vicenario electorum beatitudo in futura vita signatur, et tertium domus Dei cœnaculum consummatur, quia post fidelium labores, post requiem animarum plena Ecclesiæ felicitas in resurrectionis gloria complebitur.

A Vers. 8. — *Fleveruntque.* Quia regnavit mors etiam in eos qui non peccaverunt ab Adam usque ad Moysen : ideo lacrymæ prosequuntur ad inferos descendentem.

(Hieron., *epist. ad Paulam.*) Non mirum si Moysi et Aaron, etc., *usque ad* sed intrinsecus esse, id est voluntati Domini ministrare.

Et completi. Hinc videtur orta consuetudo, ut fidelibus mortuis triginta diebus pietatis officia persolvantur.

Vers. 9. — *Posuit super eum.* In Scripturis suis testimonium ei perhibuit dicens : *Prophetam Deus suscitabit*, etc. (*Deut.* xviii), unde : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi* (*Joan.* v).

Vers. 10. — *Et non surrexit*, etc. Hoc (ut fertur) Esdras de suo adjecit, qui bibliothecam a Chaldæis exustam divino sensu reparavit, et litteras quibus Judæi nunc utuntur invenit, unde et *velox scriba*
B appellatus est.

Et non surrexit propheta. Quia Moyses omnibus prophetis Veteris Testamenti præstantior : unde Judæi arroganter dicunt : *Nos Moysi discipuli sumus* (*Joan.* ix). Sed postquam Dominus prophetarum incarnatus venit in mundum, omnis illa prior dignitas et umbra futurorum cessavit : quia *lex et figura per Mosen data est : gratia et veritas per Jesum Christum, qui est finis legis ad justitiam omni credenti* (*Hebr.* x; *Joan.* i; *Rom.* x).

Et sepelivit eum in valle. Scilicet Dominus. Et per hoc significatur quod amoto impedimento naturæ per Christum anima munda separata ascendit ad Deum : et corpus quod sepelitur in terra remanet
C usque ad judicium. Ecclesiastes xii : Donec pulvis revertatur in pulverem unde erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum. Quem reditum prosperum nobis concedat, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. *Amen.*

LIBER JOSUE BEN NUN.

Hebraice Jehosua (יהושע).

PROTHEMATA IN LIBRUM JOSUE.

PRÆFATIO.

(Hieron., *Div. Biblioth.*, tom. VIII, col. 461.) Tandem finito Pentateucho Moysi, velut grandi fœnore liberati, ad Jesum filium Nave manum mittimus, etc.

(Adamantius, *hom.* 1 *in Josue.*) Donavit Deus nomen *quod est super omne nomen* Jesu Christo : hoc autem est *Jesus.* Ideo *in nomine Jesu omne genu flectitur, cœlestium, terrestrium et infernorum.* Et quia hoc est nomen super omne nomen, idcirco nullis retro generationibus nominatum est. In Genesi justos multos legimus, et nullus eorum nominatus est Jesus.
D In Exodo hoc primum invenio (*Exod.* xvii), etc., *usque ad* dum peccamus, et regnant in nobis vitia passionum, quamvis relictis idolis ab Ægypto exisse videamur, opprobrium tamen Ægypti non est ablatum a nobis. Si vero secundo fueris circumcisus, absciderís a te omne vitium, iræ, superbiæ, invidiæ, libidinis et hujusmodi, abstergentur opprobria Ægypti, et translatus in terram promissionis, cœlestem hæreditatem accipies per Jesum Christum Dominum nostrum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 2. — *Moses servus* (Adamant., *hom.* 2 *in*

Josue.) *Moses famulus meus mortuus est.* Adverte quomodo regnat Jesus, etc. , *usque ad* spiritualis Moses est qui vivit in spiritu.

Surge et transi, etc. Nunc ergo exsurgens, transi Jordanem istum, etc. Vide quomodo minister fuerit Mosi Jesus Filius Dei. *Cum venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege* (*Gal.* IV), quia factus sub lege Mosi, factus est minister Mosi. Et factus est Christi minister circumcisionis ad confirmandas promissiones Patrum.

VERS. 3. — *Omnem locum*, etc. (Orig. , *hom.* 2 *in Jos.*) Littera legis humi posita est, et deorsum jacet, etc. , *usque ad* ut non solum efficiaris hæres Dei, sed cohæres Christi.

VERS. 4. — *A deserto et Libano*, etc. (ORIG., *ibid.*) Eremum et Antilibanum. Non dixit *Libanum*, sed *Antilibanum*, etc. , *usque ad* Ecclesia ex gentibus congregata per Jesum Christum.

(AUG. , *quæst.* 1 in *Josue*, tom. III.) Ex hoc testimonio et aliis probatur Moses defunctus, ut Dei famulus et Deo placens, quamvis in eo illa vindicta completa sit, ne terram promissionis intraret. Ex quo datur intelligi Deum etiam in bonis servis suis aliqua corporaliter vel temporaliter vindicare, et tamen eos inter vasa honesta et utilia habere.

Præcepitque Josue. (AUG. , *quæst.* 2.) Quæritur quomodo hoc præcepit, postquam Dominus exhortatus est eum, etc., *usque ad* dispositio ejus Jethro suggerente divinitus mutatur.

Rubenitis quoque. (ADAMAN., *hom.* 3 *in Josue.*) Consideremus quam formam teneant duæ et semis tribus, etc. , *usque ad* qui terram fluentem lac et mel in amaritudine malitiæ detinent.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Misit ergo*, etc. (BEDA *in Josue.*) Jericho civitas mundus est, ad quem Dominus Christus ad perscrutandos mores hominum duo Testamenta direxit. Nam in eo ut credentium fidem aut rebellium pervicaciam plenius comprobaret, ante adventum judicii sui, quasi exploratores duos, Legem et Evangelium destinavit.

(ADAM. , *hom.* 3.) Mittuntur a Jesu exploratores in Jericho, etc. , *usque ad* si in misericordia Domini sui intellexerit bonitatem.

VERS. 16. — *Ad montana conscendite*, etc. (ADAM., *hom.* 3.) Dat sapiens meretrix consilium mysticum et cœleste, etc. , *usque ad* quæ aliquando meretrix erat, mundata est in aqua et Spiritu sancto et in sanguine Christi.

CAPUT III.

VERS. 3. — *Cum videritis arcam testimonii Dei nostri, et sacerdotes, et Levitas portantes eam*, etc. (AUG., *quæst*, 3 *in Josue.*) Longe jussum est arcam præcedere, etc. , *usque ad* nube subtracta, tanquam velamine ablato.

Præcedite populum. (ORIG. , *hom.* IV.) Per sacerdotes deducitur populus, et iter agit ad terram repromissionis magisterio sacerdotum. *Et infra* : Ipsi

A enim sunt qui edocent populum exire de Ægypto, de erroribus scilicet mundi, et transire per eremum vastam, id est, tentationum genera diversa transcurrere.

VERS. 7. — *Hodie incipiam exaltare te*, etc. (ID., *ubi supra.*) Multa prodigia in eremo gesta sunt, et nusquam dicitur exaltatus Jesus. Ubi vero transitur Jordanes, dicitur ad eum : *Hodie incipiam exaltare te*, etc. Exaltatio enim Jesu in conspectu populi a baptismo sumit exordium. Qui enim baptizantur, in morte ipsius baptizantur, cujus mors in crucis exaltatione completur. Merito ergo cuique fidelium tunc primum Jesus exaltatur, cum ad mysterium baptismi pervenit. Unde : *Exaltavit illum Deus, et donavit illi nomen quod est super omne nomen*, etc.

B VERS. 9. — *Domini Dei vestri*, etc. (ADAM., *hom.* 4 *in Jos.*) Peccatori omnis creatura hostis est, etc., *usque ad : qui convertit petram in stagna aquarum, et rupem in fontes*, etc.

VERS. 10. — *Chananæus*, possidens, vel possessio, vel negotiatores, vel motabilis. *Hethæus*, formidans sive stupens. *Hevæus*, lapides colligens. *Pherezæus*, separans, sive disseminans. *Gergesæus*, colonum applica, vel colonum ejiciens, sive advena appropinquans. *Amorrhæus*, amarus vel loquens. *Jebusæus*, calcantes, vel præsepe eorum.

VERS. 15. — *Messis impleverat.* LXX : *Sicut in diebus messis tritici.* Hoc incredibile videtur regionibus nostris, ibi autem (sicut perhibent qui noverunt) in C initio veris est messis tritici : tunc autem ille fluvius redundat et impletur amplius quam per hiemem.

VERS. 16. — *Steterunt aquæ descendentes*, etc. (ADAM., *hom.* 4.) Non absque mysterii ratione arbitror scriptum, etc., *usque ad* et unus Spiritus quo omnes purificantur in baptismo, et unus Deus Pater omnium.

CAPUT IV.

VERS. 7. — *In æternum*. (AUG.) Quomodo in æternum, cum cœlum et terra transeant? An quoniam æternum aliquid significat, cum ipsi æterni esse non possint? Quamvis possit quod in Græco est Latine dici usque in sæculum.

VERS. 10. *Festinavitque populus et transiit*, etc. (ADAM., *hom.* 2.) Qui mare Rubrum transierunt, D baptizati sunt in Moyse, etc., *usque ad* cum jam non sit qui exterreat filios Israel.

VERS. 14. — *In die illo*, etc. Semper exaltatus est Jesus apud Patrem; sed opus est ut in conspectu nostro exaltet illum Deus, id est, ut altitudinem divinitatis ejus cognoscamus. Hoc autem fit, si Jordanem transierimus, et variis sacramentorum munimentis ad futura bella armemur.

VERS. 16. — *Præcipe sacerdotibus.* (AUG. *in Josue.*) Manda sacerdotibus portantibus arcam testamenti, etc., *usque ad* quia in rei venturæ testimonium datum fuit Vetus Testamentum.

Populus autem. (ADAMANT., *hom.* 2.) Non sine causa signatur quando veniunt ad Jordanem, etc.,

usque ad ut multas perfectiones ad unum diem pendere significent

A

Duodecim quoque, scilicet mysterium agni in Ægypto præceptum est, quia eodem die quo errores mundi fugimus, terram promissionis ingredimur. Tota enim vita præsens una dies est : hodie ergo, id est, dum vivimus, ad perfectionem festinemus, nec in crastinum differamus.

Duodecim quoque. (ISID.) Transeuntes filii Israel Jordanem sustulerunt de medio fluminis duodecim lapides quos pro testimonio posuerunt in loco secundæ circumcisionis, ad signandum nobis, ut dum de lavacro consurgimus, apostolicæ vitæ exempla firmissima nobiscum portare debeamus, quorum semper testimonium ad imitamenta virtutum intueamur.

CAPUT V.

B

VERS. 2. — *Circumcide secundo Israel.* (AUG., *quæst.* 6. *in Job.*) Quæritur cur dixerit, *Iterum*, etc., *usque ad* aut ab aliquibus hæreticis ab Israelitarum societate segregatis ?

Fac tibi cultros lapideos, etc. (ISID. *in Job.*) Dicant Judæi quomodo potest quis secundo circumcidi circumcisione carnali ? etc., *usque ad* quia per unum membrum macula in omne corpus diffunditur.

VERS. 5.— *Populus autem.* (ADAM., *hom.* 6.) Qui non obedientes fuerant mandatis Domini, incircumcisi dicuntur. Ex quo intelligitur illos appellari incircumcisos qui non obediunt mandatis Dei; quia vero omnem animam diligit Deus, misit Jesum Filium Dei, qui et dignos et indignos circumciderct, non filium Nave, qui non vere et perfecte circumcidit populum, sed Jesum Filium Dei, qui vere corpus et animam purgavit ab omni inquinamento peccati.

C

VERS. 8. — *Postquam autem.* Circumcisi vero filii Israel requieverunt in eodem loco, sedentes in castris, usque dum sanarentur. Non sufficit circumcidi ; necesse est post circumcisionem sanari, et cicatricem in vulnere obduci. Circumcidi ergo per Jesum est vitia et consuetudines pravas, et pessima instituta deponere, et quidquid ab honestatis regula discordat abscindere. Sed hoc facientes, quadam difficultate constringimur, cum quodam dolore animi consuetudinis culpam novella institutione vitamus : hoc ergo tempore velut in dolore circumcisionis nostræ dicimur residere, usquequo cicatrice obducta sanemur, id est nova instituta absque difficultate impleamus, et in usum vertatur quod prius insolitum et difficile videbatur ; et tunc merito dicitur nobis : *Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis*

D

Et fecerunt. Postquam ablatum est opprobrium Ægypti, fecerunt filii Israel pascha quarta decima die mensis. Nec enim ante circumcisionem, nec post, antequam sanarentur, poterant carnes agni comedere : vides ergo quia nemo immundus facit pascha, nemo incircumcisus. Unde : *Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festum celebremus diem, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (*I Cor.* XVI).

Et fecerunt. (ISID. *in Jos.*) Post Evangelii circumcisionem, statim in loco revelationis pascha celebratur, et Agnus immolatur, qui tollit peccata mundi; et deficiente manna typicæ legis, primum comedit populus panem corporis Christi, quem incorrupta repromissionis terra, id est virgo Maria, protulit, cujus granum in terra cadens fructum plurimum attulit. Nota ordinem : postquam Jesu Christo duce, per lavacri fluenta transimus, et per fidem spirituali circumcisione signamur, tunc demum pascha celebramus, id est immolatum Christum credimus pro salute mundi, et credentes statim pane Dominici corporis pascimur.

VERS. 11. — *Et comederunt*, etc. (ADAM., *hom.* 6.) Quando vero exiit populus de terra Ægypti, etc., *usque ad* Quomodo enim putatur meliore cibo cessante deteriorem successisse.

(JUSTIN., *Dialog.*) Deus in principio, ante omnes creaturas, ex seipso genuit potentiam quamdam rationalem, quæ et Gloria Domini vocatur, interdum etiam Filius Sapientia, Angelus, Sermo, Deus, Dominus. Aliquando etiam Magistrum militiæ se dicit, quando humana specie apparuit Jesu Nave filio.

Et vidit virum. (ADAM., *hom.* 6 *in Josue.*) Factum est cum esset Jesus in Jericho, etc., *usque ad* qui accepto regno regressus est.

VERS. 15. — *Cecidit Josue pronus*, etc. Quæri potest utrum angelo se prostraverit, eumque Dominum dixerit, an potius quia intellexit Deum esse, intelligens a quo missus fuerit, ipsum Dominum dixerit, eique se prostraverit.

(ORIG., *hom.* 6 *in Josue.*) In Jericho est Jesus, etc., *usque ad* continuo libenter adhæret nobis et assistit Deus.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Jericho autem*, etc. (ISID., *in Jos.*, cap. 7.) Jericho *luna* interpetratur, etc., *usque ad* id est, extra Ecclesiam nemo salvatur.

VERS. 8. — *Cumque Josue.* (ADAMAN., *hom.* 5 *in Jos.*) Jericho tubis sacerdotum subruitur, etc., *usque ad* et philosophorum dogmata.

VERS. 17. — *Sitque civitas* (ADAM., *hom.* 7.) Custodite vos ab anathemate, etc., *usque ad* et populum Dei vinci faciunt.

VERS. 20. — *Igitur.* (ID.) Omnis populus dicitur ululasse ululatu magno, etc., *usque ad* homines sæculi nitebantur.

Et clangentibus. Unusquisque nostrum debet hæc in semetipso complere. Habes in te Jesum ducem per fidem. Fac tibi tubas ductiles ex Scripturis sanctis, inde duc sensus, inde sermones ; ideo enim tubæ ductiles dicuntur. In ipsis cane, id est in psalmis, in hymnis, in canticis spiritualibus. Si in talibus cecineris tubis, et septies arcam testamenti circumtuleris, id est si legis mystica præcepta ab Evangelicis non separes tubis, sic etiam jubilationis consensum de temetipso exigas, id est si cogitatio-

num et sensuum tuorum populus concordem semper et consonam proferat vocem; et si non aliquando verum dicas, aliquando adulando mentiaris, si non modo blandus remissionem, modo truculentus iracundia; et si non intra te caro concupiscat adversus spiritum et spiritus adversus carnem, vocem jubilationis emitte, quia tibi victus est mundus. Hinc Paulus dicebat : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (*Gal.* v).

Muri-illico. In adventu Jesu muri Jericho subversi sunt, in adventu Christi vincitur mundus. Unde Paulus : *Quod erat contrarium nobis, tulit de medio, affigens illud cruci, et exuens principatus et potestates traduxit libere triumphans eos in ligno crucis* (*Col.* 2). Ex his verbis intelligo quod videntes pugnam Jesu, cœlestes virtutes, principatus et potestates, alligatum fortem, et vasa ejus diripi, increpuerunt cœlestibus tubis, quia, alligato principe mundi, victus est mundus, et vocem jubilationis, in triumpho Christi, cœlestis exercitus dedit (*Matth.* xii). Vere ergo liberatus est populus gentium qui hanc jubilationem novit, et mysteria agnoscit et credit.

Vers. 23. — *Ingressique juvenes eduxerunt* (Adam.) *Rahab meretricem, et omnem domum patris ejus vivificavit Jesus*, etc., *usque ad* et qui erant primi facti sunt novissimi.

CAPUT VII.

Vers. 1. — *Iratusque est Dominus*, etc. (Adam., *hom.* 7.) Non otiose transcurrendum est, etc., *usque ad* quam mecum ire in gehennam.

(Aug., *quæst.* 8 *in Josue.*) Quæri solet quomodo juste pro peccatis alterius in alios vindicetur, etc., *usque ad* quod in suo judicio facit ipse, quo potestas humana non aspirat.

Vers. 21. — *Regulamque.* (Adam., *hom.* 7.) Furatus est autem linguam auream, etc., *usque ad* quod furanti exstitit causa peccati.

Regulamque. LXX : *Linguam*, hæreticorum scilicet dogmata, vel superstitiosa sæcularium litterarum studia. Hæc enim est lingua aurea, luculento sermone aptata. Hanc furati sunt hæretici de Jericho, quasi auream regulam, qui philosophorum sectam conati sunt inducere in Ecclesiam : quorum anathemate multi perduntur, et quasi acervo lapidum multitudine peccatorum exstinguuntur : quorum ductor diabolus, qui per illorum impietatem fidelium quosdam vicerat, rursus superatus vincitur, et a populo Dei suspensus, crucis virtute necatur.

(Isid., *in Jos.*) Jericho mundum significat : de anathemate ejus in tabernaculo suo abscondit, qui sæculares mores Ecclesiæ secretis inserit; qui sub cultu Dei manens, solemnitates sæculi vel spectacula diligit; qui sortilegos aruspices et augures inquirit, vel cætera facit quæ in Jericho, id est in sæculo habebantur.

Lapidavitque eum. (Aug., *quæst. in Jos.*) Quæritur cum Dominus eum qui furtum fecerat, etc., *usque ad* peccato suo secum consumptis mori.

CAPUT VIII.

Vers. 1. — *Dixit autem Dominus*, etc. (Adam., *hom.* 8.) Primo propter peccata victi sumus, etc. *usque ad* qui sequuntur Jesum, ab onere legis.

(Aug., *quæst.* 10 *in Jos.*) Cum quis justum bellum susceperit, etc., *usque ad* non tam auctor belli quam minister judicandus est.

(Id., *quæst.* 11.) Quærendum est utrum omnis fallendi voluntas pro mendacio putanda sit, et si ita est, utrum possit esse justum mendacium, quo ille fallitur qui dignus est falli. Et si non hoc quidem justum reperitur, restat ut secundum aliquam significationem hoc quod de insidiis factum est, ad veritatem referatur.

Vers. 15. — *Et fugientes.* (Adam., *ibid.*) Quid, putas, Jesus fugiens significet? etc., *usque ad* qui fugiunt fornicationem, dolum, mendacium et hujusmodi.

Vers. 24. — *Igitur omnibus interfectis.* (Adam., *ibid.*). Percusserunt eos in ore gladii, etc., *usque ad* pro palma victoriæ et virtutis merito coronari?

Vers. 29. — *Regem.* (Id., *homil.* 8.) Rex Hai in ligno gemino suspenditur, etc., *usque ad* de diabolo autem ait : *Novissimus inimicus destruetur mors*, etc. (*I Cor.* xv.)

(Id.) LXX : *In gemino ligno*, hoc est lignum scientiæ boni et mali, etc., *usque ad* Ipse est novissimus Adam in spiritu vivificante.

Vers. 30. — *Tunc ædificavit*, etc. (Adam., *hom.* 9.) Ædificavit Jesus altare Domino Deo Israel, etc., *usque ad* qui ad altaris constructionem digni sunt.

Vers. 33. — *Omnis autem.* (Orig., *hom.* 9.) Et omnis Israel et presbyteri, etc., *usque ad* implendo scilicet opere quæ scripta sunt in lege.

Ut advena. (Id., *ibid.*) Sed et proselytus et indigena simul, etc., *usque ad* et pœnas peccatoribus constitutas, caveant incurrere eas.

Post hæc legit. (Adam., *ibid.*) Refertur, etc., *usque ad* : *ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis* (*II Cor.* ii).

Vers. 35. — *Nihil ex his.* (Id.) Non erat sermo ex his quæ mandavit Moses, etc., *usque ad* vel qui jam sociari fidelibus student.

CAPUT IX.

Congregati, etc. (Adam., *hom.* 9 *in Jos.*) Ex his quæ gesta sunt, etc., *usque ad* conteretur Satanas sub pedibus servorum ejus (*Rom.* xvi).

Vers. 3. — *At hi qui*, etc. (Id., *hom.* 10.) In domo Patris mei mansiones multæ sunt (*Joan.* xiv), etc. *usque ad* libertatem pristinam revocantis verba non audias, fias peccati servus in æternum.

Vers. 19. — *Juravimus.* (Aug., *quæst.* 13 *in Jos.*) Quæritur quomodo jurationem hanc servandam crediderunt Hebræi Gabaonitis, etc., *usque ad* si quod ira perturbatus juraverat, non fecisset, quam si perfecisset.

(Isid. *in Jos.*) Gabaonitæ significant eos qui credunt, et erga servos Dei devoti vel Ecclesiæ cultum

videntur habere, nihil tamen emendationis vel devotionis vel innovationis habent in moribus, tales tantummodo quoddam signum salutis intra Ecclesiam temporaliter præferunt. Inter spirituales autem, id est inter sanctos Dei, regnum æternum vel libertatem non consequuntur.

CAPUT X.

VERS. 4. — *Ascendite ad.* (ORIG., *hom.* 11 *in Josue.*) Cum se anima verbo Dei sociat, etc., *usque ad* et discutit adventum noctis.

Congregati igitur, etc. (AUG., *quæst.* 15 *in Jos.*) Quæritur quomodo rex Hierusalem, etc., *usque ad* et tamen universa terra illa originaliter terra Chanaan vocatur.

VERS. 7. — *Ascenditque Josue*, etc. (AUG., *quæst.* 14.) Cum obsessi Gabaonitæ a regibus Amorrhæorum misissent ad Jesum, etc., *usque ad* et hanc eorum fidem quodammodo remuneravit.

Fugerant enim quinque reges, etc. (ADAM., *hom* 11 *in Josue.*) Quid est quod dicit, etc., *usque ad* hoc est enim Hierusalem aliquando fuisse sub rege Adonisedec, vel alias civitates sub aliis.

(ADAM., *ibid.*) Jesus interficit inimicos non credulitatem docens, etc., *usque ad* solus in te regnet Jesus Christus.

VERS. 19. — *Vos autem nolite stare.* (ADAM., *hom.* 12.) Bella Jesu et regum atque hostium strages, etc., *usque ad* : *quia Dominus Deus tradidit vobis omnes inimicos in manus.*

(ADAM., *hom.* 13.) Omnia hæc in figura contingebant illis. Scripta sunt autem propter nos, etc., *usque ad* in hæreditatem terræ sanctæ in parte Israelitica exstinctis hostibus nostris (*Ephes.* II).

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Quæ cum audisset Jabin*, etc. (ADAMANT., *hom.* 24 *in Jos.*) Has scripturas ante adventum Christi cum legeret Israel secundum carnem etc., *usque ad* ut expugnent nos, qui sequimur Jesum Salvatorem nostrum, sed Dominus ait : *Ne verearis a facie eorum*, etc.

VERS. 11. — *Cras enim eadem hora.* (ADAMAN., *hom.* 14 *in Jos.*) Video quod hodie omnes illos non possumus opprimere, nec cunctos interficere : in crastino perimentur, id est post consummationem mundi, cum dicetur eis : *Ite in ignem æternum quem præparavit Deus diabolo et angelis ejus* (*Matth.* XXV). Tunc enim si vicerimus sequentes Jesum ducem, percipiemus regnum quod præparavit Deus sanctis suis per Jesum Christum.

(ID., *hom.* 15.) Nisi hæc bella figuram spiritualium gererent, etc., *usque ad* fecit ergo Jesus sicut præceperat ei Dominus.

(ORIG.) Hoc ergo secundum mandatum Dei Jesus implevit, etc., *usque ad* quæ est Christus, et ipso jubente jugulandæ, ut nihil in nobis resideat quod respiret.

VERS. 12. — *Et omnes*, etc. (ADAM.) In omnibus nobis regnavit peccatum et fuit in omnibus, etc.,
A *usque ad* nec imples præceptum quod dedit Dominus Jesus.

Sicut præceperat ei Moses, etc. Hic est sermo legis secundum illud : *Habent Mosen et prophetas, audiant illos* (*Luc.* XVI). Lex ergo præcepit nobis omnes reges peccati interficere, qui nos provocant ad peccatum. Sic fecit Jesus, nec quidquam transgressus est. Ipse est enim qui perimit vitia in nobis et regna peccati. Ipse etiam Christus omnia quæ præcepit Moses in lege fecit, unde : *Misit Deus Filium suum factum ex muliere* (*Gal.* IV), etc. Omnia enim, quæ lex mandavit, implevit, ut nos redimeret a maledicto legis, qui ait : *Non veni solvere legem, sed adimplere* (*Matth.* V).

VERS. 15.— *Sicut præceperat Dominus Mosi servo*
B *suo, ita præcepit Moses.* (AUG., *quæst.* 16 *in Jos.*) Non putanda est crudelitas, quod nullum vivum in civitatibus sibi traditis dimisit Jesus, quia Deus hæc jusserat. Qui autem hic existimant ipsum Deum fuisse crudelem, et ideo Veteris Testamenti verum Deum fuisse auctorem credere nolunt, tam perverse de operibus Dei quam de peccatis hominum judicant, nescientes quo quisque dignus sit, et magnum putantes malum, cum casuri dejiciuntur et mortales moriuntur.

VERS. 19. — *Non fuit.* (AUG., *quæst.* 17.) Quæritur quomodo hoc verum sit, cum nec postea a tempore judicum nec regum omnes omnino illarum septem gentium civitates capere potuerint Hebræi ? Sed aut sic intelligendum est quod ad nullam civitatem bel-
C lando accessit Jesus quam non ceperit, aut certe nulla earum capta, sed earum quæ in regionibus supra memoratis fuerunt. Enumeratæ sunt enim regiones in quibus fuerunt civitates de quibus facta est ista conclusio, et omnes cepit bello.

(ADAM., *hom.* 15.) Et accepit Jesus omnes in bello qui exierant ad bellum, etc., *usque ad* cum opera eorum non facimus.

(AUG., *quæst.* 18 *in Jos.*) Quia per Dominum factum est confortari cor eorum, etc., *usque ad* partim pugnando caperent.

VERS. 23. — *Quievitque.* (ORIG., *homil.* 15.) Non sub Jesu filio Nave, sub quo nunquam fere cessavit a bellis, sed sub Jesu Christo. Venisti enim ad Jesum, et in baptismo peccatorum remissionem consecutus
D es; jam in te non pugnat caro adversus spiritum et spiritus adversus carnem (*Galat.* V). Cessavit ergo terra tua a bellis, si tam mortem Jesu in corpore tuo circumferas, ut cessantibus omnibus in te præliis, verus pacificus efficiaris, et voceris filius Dei. Sed hoc fiet cum bella transegeris, et adversarios subegeris : tunc requiesces sub vite tua, quæ est Christus, et sub ficu tua, quæ est Spiritus sanctus.

CAPUT XII.

VERS. 1. — (HIER., *de Loc. Hebr.*) Astaroth Carnaim, terra gigantum, quondam, in supercilio Sodomorum quos interfecit Chodorlaomor. Sunt hodieque duo castella in Batanea hoc vocabulo,

novem inter se milliaribus separata. Edrai, ubi interfectus est Og rex Basan, gigas. Nunc autem est Adara, insignis civitas Arabiæ, vigesimo quarto lapide ab Osdra. Eschon civitas Sehon regis Amorrhæorum, in terra Galaad : quæ cum fuisset ante Moabitarum, ab Amorrhæis belli jure possessa est. Salecha civitas regis Og, in regione Basanitide. Machati urbs Amorrhæorum super Jordanem, juxta montem Ermon. Jarimuth civitas quam subvertit Jesus, in tribu Juda, quarto distans ab Eleutheropoli lapide, juxta villam Eschaol. Lachis in tribu Juda. Meminit hujus Isaias et Jeremias, et nunc est villa in septimo milliario ab Eleutheropoli. Erma fuit in sorte Simeon, sive Juda, etc.

CAPUT XIII.

(ADAMAN., *hom.* 16 *in Jos.*) Presbyteri et seniores non pro longæva vita dicuntur, etc., *usque ad* sicut in omnibus princeps est, quia caput omnium est.

VERS. 1. — *Terraque.* (ID.) Alia littera : *Et terra relicta est multa valde.* Superius dictum est, etc., *usque ad* qui vero ex necessitate subjicietur, cum novissimus inimicus destruetur mors, non erit in gratia.

VERS. 6. — *Universique.* (ADAM., *hom.* 16.) Cum plurimas gentes enumerasset Jesus, de solis Sidoniis dixit : *Et omnes Sidonios ego exterminabo a facie filiorum Israel.* Sidonii vero interpretantur venatores. Hi sunt dæmones de quibus dicit Propheta : *Laqueos paraverunt pedibus meis* (*Psal.* LVI). Istos exterminat Dominus, ut non sit qui laqueos tendat et retia ad decipiendas animas : et requiescat unusquisque sub vite sua et sub ficu sua.

VERS. 7. *Et nunc.* Post hoc autem legitur quia Moses dedit hæreditatem quibusdam, et postea Jesus secundum præceptum Domini distribuit hæreditatem. Per Mosen, legem intellige : qui secundum legem vixerunt, primi hæreditatem receperunt, sed extra terram promissionis. Cumque eam accepissent, non eam possident, neque dividunt inter se; sed exspectant usquequo eis per Jesum distribuatur in sortem. Hinc Apostolus ait : *Hi omnes testimonium habentes per fidem nondum consecuti sunt promissiones, Deo pro nobis aliquid melius providente, ne sine nobis consummarentur* (*Hebr.* XI). Habent igitur jam promissionem suam et requieverunt, digni judicati per Mosen capere hæreditatem suam, sed adhuc pugnant pro his qui sub Jesu militant. Omnes enim Patres qui ante nos dormierunt, pugnant nobiscum et orationibus adjuvant, unde : *Ablinget synagoga illa hanc synagogam, sicut ablingit vitulus herbam viridem de campo.* Synagoga enim Domini quæ nos præcessit, ore et lingua consumet omnem contrariam synagogam, id est, orationibus consumet adversarios nostros. Orationibus ergo et verbi Dei meditatione et opere et sensu recto pugnandum est.

(ADAM., *hom.* 17.) Sicut umbræ exemplari deserviunt cœlestium, etc., *usque ad* per Jesum accipiunt hæreditatem.

A *Tribui.* Levitis autem neque Moses dedit hæreditatem, neque Jesus. *Quia ipse Deus est hæreditas eorum.* Hi sunt forte qui in Ecclesia, virtute animi et meritorum gratia alios præcedunt. Hi sunt forte, qui in populo salvandorum sapientiæ et scientiæ operam tribuunt et mentem suam puram custodiunt, et omnibus præclaris virtutibus excolunt et simpliciores docent quomodo veniant ad salutem : horum hæreditas ipse Dominus est, qui est sapientia, quam præ cæteris omnibus dilexerunt.

VERS. 15. — *Tribui filiorum Ruben*, etc. (ID.) Invenio tamen aliquam differentiam in his quæ Moyses distribuit, etc., *usque ad : Cæcus cæco ducatum præbens in foveam cadet cum eo.*

VERS. 32. — *Hanc.* (ADAM., *hom.* 18 *in Jos.*)
B Discamus ex lege, etc., *usque ad* : *Jesus et Eleazar simul ad dividendam terram.*

CAPUT XIV

VERS. 2. — *Sorte omnia dividentes*, etc. (ISID.) Deletis gentibus, Josue sorte dividit populis terram promissionis : Christus quoque a facie fidelium suorum, gentes, id est gentilium errorum spiritus, ejecit, et sorte divisit terram, unicuique propria dona tribuens.

VERS. 3. — *Duabus.* (ID.) Moses trans Jordanem duabus tantum tribubus, *usque ad* perfectio ergo et summa omnium bonorum, in Spiritu sancto est.

Absque. (ID.) Levitæ non accipiunt hæreditatem terræ, etc., *usque ad* ut possint dicere : *Dominus*
C *pars hæreditatis*, etc. (*Psal.* XV.)

VERS. 4. — *Nec acceperunt.* (ID.) Habitacula Levitis, etc., *usque ad* qui dispensatione omnium vivunt.

VERS. 6. *Locutus.* (ADAM., *hom.* 18.) Caleb primum hæreditatem accepit a Jesu, *usque ad* ipse enim omnia edocuit et aperuit; ipse revelavit Paulo, quia lex spiritualis esset.

Nosti. (ID.) Hoc est quod dixit Dominus, etc., *usque ad* quia omnia sapienter scripsit.

VERS. 11. — *Sic valens.* Sanctus enim similiter valet, et in præsentibus, et in præteritis; et in novis, et in veteribus; in Evangeliis et in lege. Hoc ergo est quod dicit valere se sub Jesu, sicut tunc cum Moyse, quia in utriusque Testamenti mysteriis cor
D vigilans valet.

VERS. 12. — *Da ergo.* Nihil humile, nihil dejectum sanctus requirit, sed montem excelsum, in quo sunt civitates magnæ et munitæ, quia civitates munitas occupat sapiens, et destruit munitiones, in quibus confidunt impii.

In quo. (ADAM., *hom.* XVIII.) Civitates et muri, sunt impiorum dogmata, etc., *usque ad* sicut effectus est Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, in Christo Jesu.

VERS. 15. — *Et terra cessavit*, etc. (ADAM., *homil.* 19 in Jos.) Non est hoc scriptum in distributione Moysi, sed in distributione Jesu. Si ergo vis dignus effici, qui hæreditatem consequaris a Jesu, oportet

te prius omnia bella finire et in pace consistere, ut A de carnis tuæ terra dicatur : *quia cessavit terra a bellis*.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Igitur sors filiorum Judæ*, etc. Cum consuetudo sit sanctæ Scripturæ quatuor partes orbis, quas axes vel plagas nominant, appellare, in descriptione finium tribus Judæ, duæ tantum nominantur. *Et facti sunt, inquit, fines filiorum tribus Juda secundum plebes eorum a finibus Idumææ, a deserto Sin ad occidentem*. Et cum descripsisset fines ab occidente, ait, *et ab oriente mare salsum*, septentrionem vero et meridiem reticuit. Fines ergo Judææ proximi sunt Idumææ finibus, quæ terrena interpretatur : post terrena enim statim sequuntur fines Judææ, sed a *deserto, inquit, Sin*, id est tentatio- B num. Post tentationes ergo sequuntur fines hæreditatis Judæ. Oriens et Occidens nominantur vicina loca, quæ supra diximus, id est, confinia. Vallis quoque Ægypti vicina occidentalibus partibus designatur, quæ a deserto est ad occidentem. Ab oriente vero cinguntur fines mari salso. Post hæc a collibus, inquit, qui tendunt ad occidentem, et inde ascenditur ab occidente usque ad Cadesbarne, et sic protenditur ab occidente ad Cades. Hi sunt fines eorum ab Africa, et inde perrexit usque ad vallem Ægypti. Vide quomodo in occidentis partibus Africum Ægyptum et occasum nominat, ut sciat sibi quisque hæc esse transeunda, et ita demum ad tribum regiam pervenire, de qua ortus est Dominus noster. A finibus autem Idumææ est desertum Sin ; ideo necesse C est nos transire eremum tentationum, ut possimus pervenire in hæreditatem filiorum Juda. Ascendere quoque oportet ascensum collium Accabin, quod interpretatur scorpiones, quia transeundi sunt a nobis et calcandi scorpiones, de quibus scribit : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones*, etc. (*Luc*. X.) Qui ergo vult ingredi in hæreditatem tribus Judæ, ascendat istas ascensiones, calcet et evadat hos scorpiones. Forte hoc iter agenti Ezechieli dicebat Dominus, *Fili hominis, in medio scorpionum tu habitas* (*Ezech*. II). Et sunt, inquit, fines usque ad Cadesbarne. Cades interpretatur sanctum vel sanctificatio. Fines ergo Judæ usque ad sanctificationem perveniunt. Dicitur etiam ab orientis partibus Judæ esse mare salsum, et post hæc in parte D ejus nominatur fons solis, et civitas solis, et in eadem tribu est etiam civitas litterarum. Oportet ergo omnem qui vult introire in partem filiorum Juda, transire prius mare salsum, id est, mundi hujus undas et turbines superare, et omnia hujus mundi evadere quæ pro sui incerto et lubrico, marinis fluctibus comparantur, ut possit ad Judææ terram pervenire, et ad fontem solis justitiæ, qui est *fons aquæ salientis in vitam æternam*, et postea civitatem solis justitiæ invenire. Est et in Ægypto civitas solis, sed illa hujus solis nomen accepit quem Pater cœlestis oriri jubet super bonos et malos (*Matth*. V). Illa vero quæ est in Judæa, sanctorum tantum efficitur, quia civitas Dei est, et fons ille supra dictus, fluvius effectus, lætificat civitatem Dei (*Psal*. XLV). Tu quoque si undique munitus sis, et continentiæ muro circumdatus, patientiæ et magnanimitatis turribus confirmatus, efficieris civitas Dei. Si vero ad hoc lumen scientiæ Dei tibi addideris, et te sol justitiæ irradiaverit, efficieris civitas solis, vel civitatem solis sorte hæreditabis. Si autem in lege Dei die ac nocte studueris, et de manu tua liber legis non recesserit, efficietur hæreditas tua civitas litterarum.

(ADAM., *hom*. 20 *in Jos*.) Non parum utilitatis confertur animæ, etc., *usque ad* sed cum transierit dies una et altera et tertia, suo tempore per occultos meatus, relata ad visum, cibi vel poculi virtus paulatim purgat aspectum.

VERS. 13. — *Caleb vero*. (ADAM., *hom*. 20.) Initium distributionis Jesu, etc., *usque ad* Nota quod Caleb dicitur filius Jephone, et Othoniel filius Cenez, qui est Caleb junior, id est consanguineus.

VERS. 18. — *Sedens in asino. Cui*. (GREG., lib. III *Dialog*., c. 34.) Axa super asinum sedet, etc., *usque ad* ut prius irriguum superius, et post inferius poneretur.

VERS. 63. — *Jebusæum autem habitatorem Jerusalem non potuerunt filii Juda delere*. (ADAM., *hom*. 11 *in Jos*.) Intelligimus spiritualiter habitasse Jebusæum cum Judæis in Jerusalem usque in præsentem diem secundum parabolam Evangelii, etc., *usque ad* hos non potuerunt ejicere filii Juda de Jerusalem usque in præsentem diem.

Jebusæum, id est conculcationem, scandalum scilicet in Ecclesia facientes, et qui percepta mysteriorum notitia, verbi Dei margaritas impugnando conculcant.

(ORIG., *ubi supra*.) *Jerusalem* Visio pacis interpretatur, etc., *usque ad* sed non omnes simul ejici possunt.

In præsentem diem, id est sæculi æternitatem, more Scripturæ. Sed hoc ad litteram stare non potest : quomodo enim Jebusæus habitat cum filiis Juda in Jerusalem, quandiu durat hoc sæculum, cum nec filii Juda habitent ibi in sæculum ?

CAPUT XVI.

VERS. 1. — *Cecidit*, etc. (AUG., *quæst*. 19 *in Jos*.) Sequitur. VERS. 10. — *Habitavitque Chananæus*. Et habitabat Chananæus in Ephrem, etc., *usque ad* Unde apparet a LXX interpositum, qui factum esse noverant.

(GREG., lib. IV *Moral*., c. 22.) Chananæus, gentilis scilicet populus etc., *usque ad* quod ex se majora non subigit.

(ADAM., *hom*. 21 *in Jos*.) Ephrem interpretatur *fructificatio*, etc., *usque ad* Subjecit Chananæos filiis Ephrem.

CAPUT XVII.

VERS. 12. — *Nec potuerunt*. (ADAM., *hom*. 22 *in Jos*.) Chananæi tertio dicuntur esse in filiis Ephrem,

etc., *usque ad* exterminari a nobis dicitur Chananæus.

(ADAM., *hom*. 22.) Illud quoque prætereundum est, etc., *usque ad* in dotem transcribit.

VERS. 14. — *Locutique sunt*. (ORIG., *hom*. 22.) Post hæc videndum est, etc., *usque ad* ut naturalis vigor ingenitæ virtutis effulgeat.

Non poterimus ad montana. (ADAM., *ibid*.) Non sufficit nobis mons, etc., *usque ad* de Israelitis faciant Chananæos.

CAPUT XVIII.

VERS. 6. — *Mittam vobis*. (ADAM., *hom*. 23 *in Jos*.) In consuetudine hominum, etc., *usque ad* ut non alii daretur terrestris, quæ est figura cœlestis

(ID., *hom*. 23.) Bethlehem quoque non sine certa ratione in fontem Judæ discernitur, etc., *usque ad* Unde Timotheo ait : *Memor esto verborum quæ commendo fidelibus hominibus, et his qui idonei sunt alios docere (II Tim*. II).

CAPUT XIX.

VERS. 1. — *Filiorum*. (AUG., *quæst*. 20 *in Jos*.) Et Amorrhæus permansit ut habitaret in Elon, etc., *usque ad* quod ille non faceret.

(ADAM., *hom*. 24 *in Jos*.) Juxta LXX mansit Amorrhæus habitare in Elon et in Sannanim, etc., *usque ad* Et abierunt filii Ephrem peragrare terram secundum fines suos.

VERS. 49. — *Cumque*. (ADAM., *hom*. 24.) Vide mansuetudinem et humilitatem Jesu, etc., *usque ad* ut libenter Dominus Jesus introeat cordis nostri hospitium.

CAPUT XX.

VERS. 2. — *Separate urbes fugitivorum*, etc. (ORIG., *hom*. 34 *in Num*.) Ad civitates refugii confugiunt non omnes homicidæ, sed qui ignoranter homicidium commiserunt. Sunt enim aliqua peccata, quæ si proposito ac voluntate committimus, homicidas nos faciunt, et sunt alia quæ nos, si ignoranter admittimus, decernitur nobis, credo, et præparatur ex præcepto Dei aliquis locus, ubi ad certum tempus habitare debeamus, si qui non voluntaria peccata commisimus, si tamen mundi inveniamur ab his peccatis quæ voluntate commissa sunt. Et ob hoc secernuntur quædam civitates refugii.

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Accesserunt*. (ADAM., *hom*. 25 *in Jos*.) Omnes filii Israel acceperunt sortes suas in terra, etc., *usque ad* et recumbet cum Abraham, cum Isaac et Jacob in regno cœlorum.

(ADAMANT. *hom*. 26.) Supra dictum est, etc., *usque ad* orbem terræ implevit, et dona spiritalia credentibus tribuit.

VERS. 39. — *Itaque*. (ISID.) Quod quadraginta duæ urbes accipiunt Levitæ, prædicatio significatur sanctorum. Ipsi enim possident doctrinam, quæ constat ex decalogo legis, et quadrifario numero Evangelii, quasi quaterdenas urbes habentes : quibus etiam adduntur duæ; quia cuncta quæ prædicant, morali et mystico sensu annuntiant.

VERS. 41. — *Deditque Dominus*. (AUG., *quæst*. 21.) Quæritur cum Israel non solum usque ad diem mortis Jesu, etc., *usque ad* jam data fuerat in quamdam exercitationis utilitatem.

VERS. 42. — *Nullusque eis*. (ID., *quæst*. 22.) Quod ait, etc., *usque ad* antequam singulis tribubus sua loca defendenda dividerentur.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *Eodem tempore*. (ADAMAN., *hom*. 26 *in Jos*.) Congregat Jesus filios Ruben et Gad, etc., *usque ad* omni impugnatione cessante.

VERS. 10. — *Cumque*. (ADAMANT., *hom*. 26.) Filii Ruben et Gad et dimidia tribus Manasse, etc., *usque ad* fit ergo unus grex, et unus pastor : illi justi, et isti justi Christiani.

VERS. 17. — *Multi*. (ADAM.) Cadebat ergo aliquando populus in deserto et moriebatur, etc., *usque ad* et ubi est verus Israel in Christo Jesu Domino nostro.

VERS. 29. — *Exstructo*. (AUG., *quæst*. 32 *in Jos*.) *Et in sacrificiis salutarium nostrorum*. Quia pluraliter dicta sunt sacrificia, etc., *usque ad* Solus enim Salvator est ipse

CAPUT XXIII.

VERS. 14. — *En ego hodie ingrediar*. (AUG., *quæst*. 24.) Quod autem dicit Jesus, etc., *usque ad* ideo et hic ita hoc verbum interpretatum est.

CAPUT XXIV.

VERS. 3. — *Tuli ergo patrem vestrum*. (AUG.) Quod LXX habent, etc., *usque ad* quod est verum semen Abrahæ.

VERS. 11. — *Pugnaverunt*. (AUG., *quæst*. 26 *in Jos*.) Clausis portis se murorum ambitu tuebantur, etc., *usque ad* armata defensio.

VERS. 12. — *Crabrones*. (AUG., *quæst* 27.) LXX : *Vespas*. Id est forte translative acerrimos timoris aculeos, quibus quodammodo timoribus pungebantur fugerent, aut aereos occultos spiritus, quod in Psalmis dicitur, *per angelos malos*, nisi quis dicat, non omnia quæ facta sunt esse scripta, et velit veras vespas intelligi.

VERS. 19. — *Non poteritis*. (AUG., *quæst*. 28 *in Jos*.) Non poteritis servire Domino, etc., *usque ad* et postea superabundaret gratia per Jesum Christum, qui est finis legis.

VERS. 23. — *Auferte*. (AUG., *quæst*. 29 *in Jos*.) Quid est quod ait, etc., *usque ad : facie ad faciem cognoscamus eum (I Cor*. XIII).

(AUG., *quæst*. 30 *in Jos*.) *Et disposuit Jesus testamentum*, etc. Hæc verba qui altius perscrutantur, etc., *usque ad : sed omnes me dereliquerunt, quod non illis imputetur (II Tim*. IV).

LIBER JUDICUM.

Hebraice Sophetim (שופטים).

PRÆFATIO.

(Athanas., *in* (*Synopsi.*) Vocatur hic liber Judicum, propterea quod post mortem Jesu Nave, populum suum Deus a relictis Chananæorum gentibus pressum, per judices servavit; quorum hoc volumine singulorum facta et vitæ tempus continentur, etc. Fuerunt autem numero tredecim : et anni illorum fuerunt quadringenti et undecim.

(Isid., *in lib. Judic.*, cap. 1.) Historia libri Judicum non parva mysteriorum indicat sacramenta. Post Josue enim succedunt Judices, sicut post Christum apostoli et ecclesiarum rectores ad regendos fideles, quos ipse ad spem promissionis æternæ perducit. Per omnia autem in hoc volumine Judaici populi delicta, et servitus clamorque eorum et miseratio Dei continentur. Multis enim annis pro peccatis suis servierunt, et conversi liberati sunt : quia peccata nostra vires hostibus præbent; et quando malum facimus in conspectu Domini, confortantur adversarii nostri, id est dæmones. Cum autem convertimur, suscitat Deus judices et salvatores, id est principes et doctores quos mittit in auxilium eorum qui toto corde clamant ad Deum.

(Aug., *quæst.* 1 *in lib. Judic.*) In fine libri Jesu Nave breviter narrator porrexit historiam quousque filii Israel ad colendos deos alienos declinaverunt. In hoc autem libro ad ordinem reditur, quomodo consequentia gesta fuerint post mortem Jesu Nave. Non ergo ab illo tempore incipit liber, quo populus ad colenda simulacra defluxit : sed a prioribus, interpositis temporibus, quibus ea gesta sunt, postquam ad illa pervenit.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 2. — *Dixitque Dominus : Judas ascendet*, etc. (Id., *quæst.* 2.) Quæritur utrum aliquis homo Judas vocabatur, an ipsam tribum de more sic appellavit, etc., *usque ad* tunc assumpta etiam tribus Simeon ad pugnandum.

Vers. 12. — *Dixitque*, etc. (Aug., *quæst.* 3.) *Quicunque percusserit civitatem litterarum et ceperit eam, dabo ei filiam meam in uxorem.* Hoc in libro Jesu memoratum est, etc., *usque ad* nec tamen hic frustra arbitror hoc de filia Caleb data in victoris præmium bis Scripturam memorasse.

Vers. 19. — *Nec potuit.* (Id., *quæst.* 5 *in Jud.*) In hoc ipso fuit Dominus, etc., *usque ad* dum dicit Apostolus : *Ne magnitudinem revelationum extollat*, etc. (*II Cor.* xii).

Vers. 21. — *Jebusæum.* (Aug., *quæst.* 7 *in Jud.*) Superius legitur eadem civitas, etc., *usque ad* non sine illo tenuerunt terram quam possidebant.

Vers. 27. — *Manasses.* (Aug., *quæst.* 8.) Et non

A hæreditavit Manasses Bethsan, etc., *usque ad* universam pene Asiam Scythas aliquando tenuisse.

Vers. 34. — *Arctavitque.* (Aug., *quæst.* 11 *in Jud.*) *Et contribulavit Amorrhæos filios Dan in monte, quoniam non permisit eos descendere*, etc. Hoc autem in libro Jesu Nave præoccupando memoratum est; hic autem recapitulando.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Ascenditque angelus.* (Aug., *quæst.* 12 *in Jud.*) Et ascendit angelus Domini, etc., *usque ad* quod ibi præoccupando memoravit.

Vers. 3. — *Quamobrem nolui delere.* (Aug., *quæst.* 13 *in Jud.*) Hinc intelligimus quædam ex ira Dei venire peccata. Ut enim dii gentium, inter quas
B non exterminatas Israelitæ habitare voluerunt, essent eis in scandalum, id est, facerent eos scandalizari in Deo suo, eoque offenso vivere, indignans comminatus est Deus, quod manifestum est, magnum esse peccatum.

Dimisit ergo Josue. (Aug.) Hoc per recapitulationem iteratur. Nam et mors Jesu Nave in hoc libro memoratur, ut tanquam ab exordio breviter cuncta insinuentur, ex quo dedit eis Dominus terram, et quomodo sub judicibus vixerint, vel quæ perpessi sint; et iterum, reditur ad judicum ordinem, ab eo qui primus est constitutus.

Vers. 7. — *Et seniorum.* (Adaman., *hom.* 1 *in Jud.*) Seniores qui cum Jesu vel post Jesum fuerunt, etc., *usque ad* dies vero seniorum sanctorum longævi sunt
C et prolixi.

Vers. 8. — *Mortuus est.* (Id., *hom.* 2.) In Paulo vivit Jesus, etc., *usque ad* et surrexit generatio altera, quæ nesciebat Jesum, etc.

(Adaman., *hom.* 2.) Servieruntque Baalim, etc., *usque ad* tota anima et totis viribus diligimus; idola adoramus.

Vers. 13. — (Aug., *quæst.* 16 *in lib. Judic.*) *Et servierunt Baal et Astartibus.* Dicitur Baal esse nomen Jovis apud illas gentes, etc., *usque ad* Junonem pluraliter memorari voluisse.

(Aug., *quæst.* 17.) Sed et in psalmo, etc., *usque ad* non pretio pecuniario fuerant redimendi.

Vers. 14. — *Iratusque Dominus.* (Orig., *hom.* 2 *in*
D *Jud.*) Cum quis Deo servit, etc., *usque ad* ne diabolo tradamur.

CAPUT III.

Vers. 5. — *In medio.* (Aug., *quæst.* 17 *in Jud.*) In Exodo dicit Deus, etc., *usque ad* eorum multitudo terras unde adversarii exterminarentur desertas esse non sineret. Quod autem ait : *Ne multiplicentur in te bestiæ feræ*; mirum si non bestiales cupiditates et

libidines intelligi voluit... non enim Deus homines exterminare poterat, et bestias non poterat.

Vers. 8. — (Adam., *hom.* 3.) *Et tradidit eos Dominus*, etc., *usque ad* odor teterrimus superbiæ renidet.

(Orig., *hom.* 3 *in Jud.*) Vide benignum Dominum, etc., *usque ad* qui per Othoniel vel Aioth designantur.

Vers. 10. — *Fuit in eo Spiritus Domini*, etc. Magna laus est primi judicis, quod Spiritus Domini factus est super eum : et per Spiritum Dei judicavit populum, quod de alia dictum non valde memini. Sunt hodie ecclesiarum judices, quibus datum est etiam judicium animarum : sed nescio, si quis dignus sit Spiritu Dei repleri.

Fuitque in. (Adam.) Postquam, scilicet, clamaverunt ad Dominum. Quis in nobis tam validum, tam justum clamorem emittit ad Dominum, ut mereatur populus accipere judicem quem repleat Spiritus Dei, ut posset rectum tenere judicium? Unde liber iste Judicum dicitur, qui, scilicet, judicaverunt populum Israel, viros, scilicet, mirabiles, sicut Josue fuit. Sicut et liber Regum, in quo dicitur quomodo quisque regum regnaverit, et quid egerit etiam malum : ut Ecclesiæ scilicet principes, vel judices bona eorum imitentur, mala caveant.

Servieruntque Israel. (Adam., *ubi supra.*) Post decem et octo annos, etc., *usque ad* quibus dicetur: *Discedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos : ite in ignem æternum*, etc. (*Luc.* XIII).

(Id.) Etiam mensuras pœnæ indicat divina Scriptura supra octo annis : hic decem et octo dicit. Certum est autem, quia secundum modum peccati, et conversionis moram, etiam castigationis tempora terminantur. Transierunt enim et isti decem et octo anni servitutis, et non dicitur quia clamaverunt ad Dominum vel conversi sunt a malitia sua : sed post.

Vers. 15. — *Salvatorem.* (Id., *hom.* 3.) Salvatores vel judices, etc., *usque ad* quæ dicit : *Ego sum via, veritas et vita* (*Joan.* XIV).

Qui utraque manu pro dextera utebatur. Secundum spiritualem intelligentiam, omnes sancti ambidextri dicuntur, diabolus et principes ejus, ambisinistri. Totum enim quod agunt, sinistrum est et perversum, æterno igni cum his, qui a sinistris sunt, deputatum.

Vers. 20. — *Ingressus est Aod*, etc. (Adam., *hom.* 4.) Aod interpretatur *laus*. Arte enim callida, et laudabili usus deceptione, etc., *usque ad* cui dicitur a Domino : *Euge, serve bone*, etc.

Vers. 22. — *Pinguissimo.* (Aug., *quæst.* 21.) Merito quæritur, etc., *usque ad* ita invenimus. *Erat autem Eglon crassus nimis.*

Vers. 25. — *Tulerunt.* (Id., *quæst.* 23.) Quomodo pueri regis Eglon clavi aperuerunt, quod Aod clavi non clauserat? Aut si ille clavi clauserat, quomodo eam secum non tulerat, ut nec isti clavi aperire possent? Proinde aut alia clavis allata est, aut tale genus clausuræ fuit, quod sine clavi posset claudi, nec sine clavi aperiri. Nam sunt quædam talia, sicut ea quæ verudata [*MSS.*, veruclata] dicuntur.

Vers. 31. — *Post hunc.* (Adam., *hom.* 4.) LXX. Semgar, id est ibi advena. Omnes enim homines Dei advenæ sunt in hoc mundo; sicut ille, qui dicebat : *Advena ego sum, in terra apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei.* Hunc ergo Semgar Spiritus sanctus ibi advenam dicit, id est hic : quod enim Spiritui sancto, qui in cœlis est, ibi est, nobis hic est.

Post hunc. (Aug., *quæst.* 25.) Quæritur quomodo post Aod pugnaverit Semgar pro Israel et eum salvasse dictus sit. Non enim fuerat captivatus vel jugo servitutis innexus. Sed ita salvavit, non quia hostis nocuerit; sed ne permitteretur nocere : quem credendum est bello cœpisse tentare, et hujus victoria fuisse repulsum.

Qui percussit. (Adam., *hom.* 4.) Semgar percussit Allophylos in sexcentis viris, etc., *usque ad* ut confidenter dicas : *Mihi autem absit gloriari*, etc.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Addideruntque filii* (Orig., *hom.* 4 *in Jud.*) Quasi pro peccatis populi dux bonus obiit, etc., *usque ad* et Jabin principi Chananæorum.

Vers. 2. — *In manus Jabin regis Chanaan.* (Adam., *hom.* 4 *in Jud.*) Princeps militiæ Jabin, etc., *usque ad* vel ecclesiæ populus gubernetur, vel cujusque animæ sensus.

Vers. 4. — *Erat.* (Adam., *hom.* 5.) Secundum Apostolum, etc., *usque ad* quia confert hanc gratiam mentis puritas, non sexus diversitas.

Debbora. Apis vel loquela, quæ prophetam significat; quæ suaves cœlestis doctrinæ favos, et dulcia divini eloquii mella componit. Unde : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel et favum ori meo!* (*Psal.* CXVIII.) Et alibi : *Judicia Domini*, dicit propheta, *pretiosa esse super aurum et lapidem pretiosum nimis, et dulciora super mel et favum.* (*Ibid.* X.)

Vers. 5. — *Et sedebat sub palma*, etc. (Adam.) Vide in quibus locis sedet prophetia, inter excelsa, scilicet, et domum Dei. Nihil humile, nihil vile erga prophetiæ sedem reperiri potest. Sicut Salomon dicit : quod in altis, scilicet portis civitatum, assistat, vel in murorum mœnibus habitet, vel in altis turribus libere agat. Inter domum Dei ergo et excelsa dicitur habitare. Non enim docet quæ super terram sunt quærere, sed quæ in cœlis, ubi Christus est in dextera Dei sedens. Illuc nos hortatur ascendere : illuc discipulos suos molitur movere prophetia.

Vers. 8. — *Si venis* (Aug., *quæst.* 29 *in Jud.*) Quid est quod respondens Barac Debboræ ait, etc., *usque ad* : id est, facit mecum prospera per angelum?

(Adam., *hom.* 5.) *Non ascendam, nisi tu ascenderis mecum.* Vides quomodo illis prioribus prophetia detulit eloquia Dei, etc., *usque ad*, cui nomen Jahel, traditur Sisara.

VERS. 18. — *Egressa igitur* (ADAM., *hom.* 5.) Jahel mulier alienigena Ecclesiam significat, etc., *usque ad* æterno tradidit somno.

VERS. 19. — *Quæ aperuit* (ADAM., *hom.* 5.) Unaquæque anima hoc lacte evangelico et apostolico Sisaram in se sopiat et exstinguat, etc., *usque ad* sed unum primis et novissimis victoriæ præmium dabitur.

VERS. 22. — *Egressaque*, etc. (ADAM., *hom.* 5 *in Jud.*) Occurrit Jahel, etc., *usque ad* fideli tactu prior consequitur sanitatem.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Cecineruntque Debbora et Barac*, etc. (ADAM., *hom.* 6 *in Jud.*) Si meminerimus quæ in superioribus dicta sunt, etc., *usque ad* vel culpa quæ per nostram venit ignaviam.

Audite, etc. *Montes fluxerunt a facie Domini.* (ADAM.) Auribus percipite, omnes satrapæ. Sicut inferiores sunt regibus satrapæ, etc., *usque ad* digne ut rex ad audienda verba divina vocaberis.

VERS. 6. —*In.* Quievisse dicuntur semitæ, quæ in diebus Samgar ducis Israel præoccupatæ erant ab hostibus et non audebant in domum Domini ad orationem ascendere; a quibus non scribitur Samgar plene liberasse.

VERS. 9.—*Cor meum diligit.* (ADAM., *hom.* 6.) Cor meum ad ea quæ disposita sunt huic Israel. Quasi cor meum, animus meus, sensus meus, et tota mens mea ad illud tendit, illud prospicit quod dispositum est et præparatum Israel. Unde : *Omnia quæ in mundo sunt reputo ut stercora, ut Christum lucrifaciam*, etc. (*Phil.* III).

VERS. 10. — *Qui propria voluntate.* De quibus dicitur, *qui sponte obtulistis animas vestras ad periculum*, etc., quia legi Dei et servituti ejus se subdiderunt, die ac nocte in lege ejus meditantes.

Qui ascenditis super nitentes asinos. (ADAM.) *Potentes populi, benedicite Dominum, quia ascenditis super jumenta*, etc. Corpus nostrum jumentum est : ad adjumentum enim et ad ministerium animæ datum est. Interiori homini dicitur : *Qui ascendit super jumentum*, id est, corpus suum, et superior factus est corporalibus desideriis, et motus corporis moderatur freno rationis, ut benedicat Dominum.

VERS. 11. — *Collisi sunt.* Quasi dicat, quamvis semper et ubique laudandus sit Deus, nonne hic potius laudandus et benedicendus est, qui subvertit inimicos nostros, sicut subvertit Ægyptios in mari Rubro?

Ibi narrentur. (ADAM.) LXX : Justi confortati sunt in Israel. In aliis gentibus, qui corporis robore fortiores sunt, potentes dicuntur in prælio : in Israel vero, qui justiores; quia justitia, etiam viribus infirma, vincit. Injustitia vero, etsi multos habet bellatores validos, superatur. Ergo in nostra gente aut per justitiam superamus, aut per injustitiam vincimur.

VERS. 12. — *Surge, surge.* In Hebræo non habetur : *sed expergiscere spiritu*, scilicet prophetiæ, perfecti enim doctores Debboram provocant, ut expergiscatur spiritu prophetiæ et laudis.

VERS. 15. — *Diviso.* Vox Debboræ increpantis Ruben qui imperio Domini non obtemperavit cum fratribus suis, ut debellaret inimicos, sed perterritus, et verbis Domini incredulus, divisit se ab eis; et ideo magnanimus, superbus repertus est. Unde in spiritu prophetiæ increpatur sic : *Quare habitas inter duos terminos?* etc. In Hebræo autem non habetur duos.

VERS. 21. — *Traxit cadavera eorum*, etc. In mare Rubrum, quod est Cadumim, quod interpretatur antiquorum : eo quod antiqua miracula ibi sunt facta transeuntibus filiis Israel, et pereuntibus Ægyptiis : ut pro cadaveribus Ægyptiorum, habeant pisces et bestiæ maris Rubri, cadavera Chananæorum.

(ADAM., *hom.* 7 *in Jud.*) Non dicuntur invaluisse super populum Dei dum præcepta custodiunt, etc., *usque ad* cum a gratia Dei deserimur.

CAPUT VI.

VERS. 3. — *Cumque sevisset.* (ID., *hom.* 7.) Hæc patiebatur Israel, etc., *usque ad* morte sua clarificatam, sanguine lotam.

VERS. 8. — *Qui misit ad eos prophetam, locutus est : Hæc dicit*, etc. (AUG., *quæst.* 31 *in Jud.*) Cur non dicatur nomen hujus prophetæ, etc., *usque ad* : cur non possit angelus propheta dici?

(ISID., *in Jud.*, tom. V.) Gedeon Christum significat : qui sub umbra sacræ crucis prædestinato incarnationis futuræ mysterio constitutus, rectitudine judicii quasi virga electionem sanctorum a vitiorum paleis sequestrabat.

VERS 17. — *Da mihi signum.* (ADAM., *hom.* 8.) Vir eruditus, et habens Jesu prædecessoris exemplum, cautius agit. Sciebat enim posse angelos tenebrarum transfigurare se in angelos lucis : ideo examinat spiritum, si a Deo sit. Spiritualis enim omnia examinat. Sic prædecessor ejus Jesu Nave cum principem cœlestis militiæ vidisset, inquirit : *si noster es, an adversariorum?* Ideo Gedeon discutit angelicam visionem, diversitate et mutatione signorum.

VERS. 18. — *Portans.* (AUG., *quæst.* 33 *in Jud.*) Advertendum est, etc., *usque ad* velut adjuvandus præsentia sanctitatis ejus.

VERS. 19. — *Ingressus.* (GREG., lib. III *Moral.*, cap. 17.) Gedeon cum a paleis frumenta excuteret, etc., *usque ad* sed omne etiam quod in se per cogitationes turpiter ligatur, tergat.

(ISID.) Quem pater dolis deputavit, hunc Gedeon occidit, et alium septennem immolavit Deo; in quo ostendit, post adventum Christi, omnia Gentilitatis sacrificia abolenda, solumque jam sacrificium passionis Christi pro redemptione populi Deo offerendum. Ipse enim est vitulus septennis, plenus scilicet spiritu septiformi.

VERS. 33. — *Igitur.* (ADAM.) Convenerunt adversum Israel Madianitæ, etc., *usque ad* expugnant populum Dei, cum paganis scilicet et Judæis.

In valle Jezrael. (ID.) Quæ interpretatur semen

Dei. Non enim audent adversarii illuc ire, etc., *usque ad* quia constitutus est in vertice intelligentiæ spiritualis.

VERS. 36. — *Si salvum facis.* (ADAM., *homil.* 8 *in Jud.*) Cum multa sint et innumera signa, etc., *usque ad* quas nullus humor divini verbi infundebat.

VERS. 37. — *In area.* (ORIG., *homil.* 8.) Non ubicunque, non in campo, nec in saltu, sed in area ubi messis est, etc., *usque ad* mundo corde recumbamus in convivio sponsi Jesu Christi.

Si ros in solo vellere, etc. (AUG.) In tentatione Gedeonis quod prænuntiare Dominus volebat, ostendit in compluto scilicet vellere et area tota circumquaque sicca figurare primum populum Israel, ubi erant sancti cum gratia cœlesti tanquam pluvia spirituali, et postea compluta area, siccato vellere figurare Ecclesiam Dei toto orbe diffusam, habentem non in vellere tanquam in velamine, sed in aperto cœlestem gratiam, priore populo velut ab ejusdem gratiæ rore alienato atque siccato.

VERS. 39. — *Oro*, etc. (ADAM., *homil.* 8.) In secundi quoque signi ratione, etc., *usque ad* universa terra divini roris gratia infunditur.

CAPUT VII.

VERS. 3. — *Qui formidolosus*, etc. (ADAM., *hom.* 9). Idem hodie clamat Jesus, etc., *usque ad* sic inter ingentia et nefanda crimina, timoris et formidinis crimen ponitur.

LXX : Formidolosus est, qui quasi adolescente vitio antequam videat mala, sola cogitatione terretur, gelidam per membra formidinem volvens, ut non tam conspectu malorum quam auditu et exspectatione solvatur. Ideo, juxta LXX, formidolosus corde dicitur, in corde enim et in interioribus animi defixum manet hoc vitium. Timidus autem est qui primo aspectu ad congressum trepidat, non tamen toto corde terretur, sed reparari et animari denuo potest.

VERS. 4. — *Adhuc populus.* (ADAM., *hom.* 9.) Ut video, qui primum reprobati sunt, etc., *usque ad* nec propter peccati sitim sternitur pronus.

VERS. 5. — *Qui manu et lingua.* (ADAM., *homil.* 9.) Manu et lingua dicit eos aquam lambere, etc., *usque ad* et perfecte trinitatis numerum ferunt.

VERS. 6. — *Fuit itaque numerus eorum*, etc. (AUG., *quæst.* 47 *in Jud.*) *Et factus est numerus eorum qui lambuerunt manu sua, lingua sua, trecenti viri.* Plerique Latini codices non habent *manu sua*, sed tantum *lingua sua*, etc., *usque ad* David quoque tanquam contemptibilem se canem appellat.

VERS. 13. — *Percussit illud atque subvertit.* (GREG., lib. XXX *Moral.*, cap. 25.) De hoc bello per prophetam, etc., *usque ad* quod ferrum hostium crucis ligno superetur.

VERS. 16. — *Divisitque.* (ID., *Ibid.*) Ducti sunt ad fluvium, etc., *usque ad* in sinistra tubam, in dextera tenet lagenam.

VERS. 20. — *Et hydrias confregissent.* (ADAM., *hom.* 9.) Hydrias portant, etc., *usque ad* ut ab ipso victoriam consequi mereamur.

CAPUT VIII.

VERS. 27. — *Fecitque ex eo Gedeon ephod*, etc., (AUG., *quæst.* 41 *in Jud.*) Quæritur quid sit Ephod vel Ephot, etc., *usque ad* ut sic interiret filiorum proles numerosa, sicut postea testatur Scriptura.

(AUG.) Intelligendum est per prolepsim dictum esse quod fecerit Gedeon Ephod contra legem Dei ex auro quod devictis hostibus erat ablatum, ut simul diceretur unde erat aurum et quid de illo sit factum. Factum est enim hoc peccatum in fine dierum Gedeon : quando consecuta sunt mala quæ annectit Scriptura, postquam dixit quot annis in diebus Gedeon terra quievit.

Postquam. (ID., *quæst.* 43.) *Et factum est cum mortuus esset Gedeon, et aversi sunt filii Israel, fornicati sunt post Baalim, et posuerunt ipsi sibi Baalberith testamentum ut esset eis in Deum*, etc. Et Baalim, et Baalberith idola intelligenda sunt. Major ergo transgressio et fornicatio est a populo post mortem Gedeon, quam illo vivo propter Ephod. Quod et si illicite factum erat, tamen de sacramentis tabernaculi erat : hæc vero idololatria non habet falsam paternæ religionis defensionem. Unde etiam si non in fine temporis Gedeon Ephod factum est, sed ante factum est, ita Deus patienter tulit, ut pax in terra perseveraret, quia licet factum erat quod prohibuerat, non tamen longe recessum erat ab illo qui tale aliquid in tabernaculo suo in honorem suum fieri jusserat. Nunc vero graviora commissa, et apertam post idola fornicationem populi noluit esse impunitam.

CAPUT IX.

VERS. 5. — *Remansitque Joatham.* (ISID.) Filius junior, qui fugitando gladium inimici evadit, significat reliquias Israel in extremo tempore credituras, et Antichristi gladium evasuras, hic ascendit in verticem montis Garizim : quia nec prophetare nec persecutionem Antichristi potest quilibet evadere, nisi prius in montem benedictionis, id est in sublimitatem fidei ac virtutum ascenderit : hic est enim mons Garizim qui a Moyse in benedictionem deputatur.

(ISID., *in Jud.* tom. V.) Si hoc factum mysticum non esset, etc., *usque ad* inducet persecutionem ut omnes sanctos interficiat.

VERS. 10. — *Dixeruntque.* (ID., *ibid.*) Ligna silvæ sunt homines infructuosi, etc., *usque ad* et suavissimam pinguedinem Christi cum gloria et honore perduxit.

(ID., *ibid.*) Vitis autem Christus est qui dixit : *Ego sum vitis vera* (*Joan.* XV). Quia ergo populus qui Antichristo servit in reprobum sensum datur ut credat mendacio, id est, Antichristo, qui veritati, id est Christo credere noluit, a regno vitis, id est Christi; et ab oliva, id est Spiritus sancti gratia· et a ficu, id est divinæ legis dulcedine reprobatur.

Dixeruntque. (ID.) Rhamnus est genus rubi, quem vulgo senticem ursinam appellant, asperum nimis

et spinosum, per quod Antichristus significatur cum A
omni asperitate et feritate humanum genus vastaturus : *et exiet ignis de rhamno*, id est, iniquitas de Antichristo, et omnes qui in illo confidunt pariter cum illo devorabit.

Vers. 23. — *Misitque.* (Aug., *quæst.* 45 *in Jud.*) *Et misit Deus Spiritum malignum inter Abimelech et viros Sichimorum.* Hoc verbum, etc., *usque ad* etiam *immisit* interpretati sunt.

Vers. 32. — *Surge.* (Id., *quæst.* 46.) *Et nunc surge nocte tu et populus tuus tecum, et insidiare.* Quidam Latini habent *maturabis*, etc., *usque ad* Deus quarto die conderet solem.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Post Abimelech.* (Aug., *quæst.* 47 *in Jud.*) Quomodo fuit patruus Abimelech vir de tribu B
Issachar, etc., *usque ad* ut Domini caro non solum de regia, sed etiam de sacerdotali stirpe propagaretur.

CAPUT XI.

(Aug., *quæst.* 49 *in Jud.*) Jephte interpretatur *aperiens*, etc., *usque ad* quia legis præcepta non servant et tanquam viro non exhibent fidem.

Vers. 3. — *Habitavit in terra Tob.* (Id., *ibid.*) In terra scilicet bona vel potius optima. Quod enim Græce ἀγάθον, hoc Latine *optimum* dicitur. Id autem interpretatur Tob, ubi videtur intelligenda resurrectio. Quæ enim magis terra optima quam terrenum corpus excellentia immortalitatis et incorruptionis indutum.

(Id., *ibid.*) Ante passionem cum publicanis et C
peccatoribus manducavit, etc., *usque ad* ut iustificentur et discant vias ejus.

In illis diebus. (Id., *ibid.*) Qui abjecerant Christum, etc., *usque ad* ut per ætatem senilem novissima tempora significentur.

Vers. 8. — *Dixeruntque principes.* (Aug., *ibid.*) Tale quid figuratum est in Joseph, etc., *usque ad* in qua regni ejus non erit finis.

Et pugnes. (Aug.) Quod contra filios Ammon dux quæritur Jephte, quibus victis liberentur qui eo duce bellare cupiebant : quia Ammon interpretatur filius populi mei, vel populus mœroris ; aut illi significantur inimici qui ex ipsa gente in infidelitate permanserunt ; aut omnes gehennæ prædestinati : *ubi erit fletus et stridor dentium*, tanquam populo mœroris. D
Quanquam populus mœroris diabolus et angeli ejus convenienter intelliguntur : vel quia æternam miseriam eis quos decipiunt, acquirunt, vel quia ipsi æternæ miseriæ deputati sunt.

Vers. 9. — *Ego ero vester.* (Id., *ibid.*) Id est, rex quem nondum habebat gens illa tempore judicum, etc., *usque ad* sed Jephte illum significabat qui verus est rex.

(Id.) Rex scilicet sicut in titulo crucis scriptum est, etc., *usque ad* sicut hi qui in Regnorum voluminibus continentur.

Nonne ea quæ possidet, etc. Nonne quæcunque hæreditavit tibi Chamos?

Vers. 29. — *Et circumiens Galaad.* (Aug., *quæst.* 49 *in Jud.*) Galaad interpretatur *abjiciens*, etc., *usque ad* quod significat dicendo et *a specula Galaad transeundi et transiens ad filios Ammon.*

Vers. 30. — *Si tradideris filios Ammon.* (Aug., *ibid.*) Quemlibet cogitaverit Jephte, non videtur filiam cogitasse ; non enim diceret : *heu me! filia mi, impedisti me*, etc. Indicat enim se impeditum, ne illud quod cogitaverat impleret. Quem autem potuit cogitare qui filios non habebat? An conjugem cogitavit : et ut hoc fieret Deus noluit et ut hoc non relinqueret impunitum ; ne quis postea id auderet : et ut magna providentia ex hoc quod accidit magnum sacramentum Ecclesiæ figuraretur. Ex utroque ergo prophetia adaptata est? quod scilicet vovens cogitavit, et quod nolenti contingit. Si enim conjugem cogitavit, conjux Christi Ecclesia est. Sed quia hujus Jephte conjux virgo esse non potuit, in eo quod filia potius occurrit, inulta non remansit voti temeritas, et virginitas Ecclesiæ figurata est, cui dicitur : *Filia, fides tua te salvam fecit, vade in pace* (*Luc.* VII).

(Aug., *quæst.* 49.) De Jephte filia solet esse magna quæstio, etc., *usque ad* ut omnia quæ post facta sunt tanquam opera Spiritus Domini qui super eum factus est, intelligenda videantur.

(Id.) Sed inter laudabiles viros, etc., *usque ad* ut omnino evitetur, sed tantum ut differatur, laborat.

(Isid., *in Jud.*, tom. V.) Jephte Christum significat, quia a facie fratrum suorum, id est Judæorum abscedens, in gentibus principatum accepit, quia omnia humanæ salutis sacramenta quasi juratus explevit : et carnem propriam quasi filiam pro salute Israel obtulit. Juravit autem patri et vovit secundum illud : *Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob*, quod scilicet sacramentum religionis in carnis suæ passione pro salute humani generis expleret. Hæc ergo ita per Christum acta sunt ut videantur pro religione juramenti esse completa.

Vers. 37-39. — *Et plangam*, etc. *Et fecit ei*, etc. (Aug.) Virgo casta, id est, Ecclesia, etc., *usque ad* propter quos etiam duo testamenta dicuntur.

Exinde mos increvit. (Aug., *quæst.* 49.) Quod vero factum est ex præcepto in Israel, ex diebus in dies conveniebant lamentari filiam Jephte, quatuor dies in anno, non puto significare aliquid post impletum holocaustum, quod erit in vita æterna, sed præterita tempora Ecclesiæ, in quibus erant beati lugentes. Quatriduo figurata est ejus universitas : propter quatuor partes orbis per quas longe lateque diffusa est. Ad historiæ autem proprietatem non arbitror hoc decrevisse Israelitas, nisi quia intelligebant in ea judicium Dei magis ad percutiendum patrem fuisse ostensum, ne quis deinceps voveret tale sacrificium. Quare enim lamentatio decreta est, si votum illud lætitiæ est?

CAPUT XII.

Vers. 7. — *Judicavit itaque Jephte*, etc. (Aug.) Sicut illi duo menses propter septuaginta dies senarium numerum sex ætatum significant, ita hic

sexies septenarius ductus hoc idem figurat, quantum ad sex sæculi ætates pertinet; sexies enim septem quadraginta duo sunt, nec frustra ipse Jephte sex annis populum judicavit.

CAPUT XIII.

VERS. 2. — *Sed concipies*, etc. (ISID., *in Jud.*) Samson habet quædam in typum Christi, etc., *usque ad* et de Christo dictum et per prophetam: *Orietur vobis sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus.*

VERS. 3. — *Nec immundum.* (AUG., *quæst.* 50.) Immundum est dissolutio disciplinæ quæ esse cœperat in Israel, et jam ad ea manducanda eos labefecerat, quæ Deus in animalibus prohibuerat: jam enim etiam ad cultum transibant idolorum.

(AUG., *quæst.* 52 *in Jud.*) Quod ait mulier dictum sibi ab angelo, etc., *usque ad* Nazaræi certis diebus observabant voventes votumque reddentes.

VERS. 19. — *Tulit itaque.* (AUG., *quæst.* 53.) Quod dicit Scriptura ignorasse Manue, quod angelus Domini esset, etc., *usque ad* ut traderetur inimicis per quadraginta annos.

VERS. 20. — *Quod.* (GREG., lib. V *Moral.*, cap. 23.) Quid est quod ad visionem angeli vir est timidus, mulier audax, nisi quando cœlestia nobis monstrantur, spiritus quidem pavore se concutit, sed tamen spes præsumit. Inde enim spes ad majora audenda se erigit, unde turbatur spiritus qui ea quæ superna sunt prior videt, quia cum altiora secretorum cœlestium sic levata mens conspicit, cuncta humanarum virium soliditas contremiscit.

(AUG., *quæst.* 54 *in Jud.*) Quid est quod postquam manifestatus est Manue et uxori ejus angelus, etc., *usque ad* non accepturum sacrificium, sed ipsum sacrificium futurum.

CAPUT XIV.

VERS. 5. — *Descendit itaque Samson*, etc. (ISID., *in Jud.* tom. V, cap. 8.) Samson cum ad alienigenas tenderet causa petendæ uxoris, leonem occidit: et Christus Ecclesiam vocaturus de gentibus diabolum vicit qui ait: *Gaudete quia ego vici mundum* (*Joan.* XVI). Ex ore leonis occisi favus extrahitur, quia ut conspicimus reges terreni regni, qui contra Christum ante fremuerunt, jam perempta feritate dulcedinem Evangelii prædicant, et munimenta præbent.

CAPUT XV.

VERS. 8. — *Percussitque eos*, etc. (AUG., *quæst.* 55 *in Jud.*) LXX: Percussit alienigenas Samson ad tibiam super femur, id est, tam mirabiliter, ut stupentes tibiam unius pedis super femur alterius ponerent.

VERS. 12. — *Jurate.* (AUG., *quæst.* 56 *in Jud.*) Quid est quod ait Samson viris Juda, etc., *usque ad* nisi audiendo vel legendo discantur, ita nec modi locutionum.

VERS. 16. — *In maxilla.* (GREG., lib. XIII *Moral.*, cap. 6.) Maxilla asini prædicatores significat. Redemptor enim noster simplicitatem et patientiam prædicantium, suæ manu virtutis tenens, a vitiis carnales interfecit, et maxilla in terram projecta, postmodum aquas fudit: quia tradita morti prædicatorum corpora magna populis monstravere miracula.

CAPUT XVI.

VERS. 1. — *Abiit quoque*, etc. (GREG., *Homil.* 21 *in Evang.*) Quem in hoc facto Samson, etc., *usque ad* et ascendendo regna cœlorum penetravit.

VERS. 19. — *Vocavitque tonsorem.* (ISID., *in Jud.*, tom. V, cap. 6.) Quod mulier subdola caput Samsonis rasit, etc., *usque ad* et parato certamine in finem fortissime dæmones triumphabit.

(GREG., lib. XXVII *Moral.*, cap. 13.) Samson amissis oculis ab Allophylis ad molam deputatur, etc., *usque ad* foris in circuitum laboris mittunt.

VERS. 30. — *Multoque.* (GREG., lib. XXIX *Moral.*, cap. 7.) In hoc loco per Samson Christus significatur, etc., *usque ad* simul omnes moriendo prostravit.

CAPUT XVII.

VERS. 5. — *Et fecit ephod et theraphim*, etc. (HIERON., *epist.* 130, tom. I.) In volumine Judicum, etc., *usque ad* per teraphim fecisse monstratur.

CAPUT XVIII.

VERS. 7. — *Venerunt Lais*, etc. (HIERON., lib. *de loc. Hebr.*) Laisan filii Dan, etc., *usque ad* juxta Esthaol.

CAPUT XIX.

VERS. 25. — *Eduxit ad eos concubinam suam*, etc. (AUG. *de Civ.*, cap. 34.) Concubina interdum pro uxore usurpatur. Agar enim, et Cethura, et uxores et concubinæ Abraham vocantur.

CAPUT XX.

VERS. 18. — *Consuluerunt.* (GREG., lib. 24 *Moral.*, cap. 13.) Qui semetipsum non judicat, etc., *usque ad* sed contra se rigida, bonis vero omnibus sit submissa.

CAPUT XXI.

Juraverunt quoque filii Israel in Maspha, etc.

LIBER RUTH.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Facta est.* Propter paucitatem spiritualium doctorum quibus judicandi datur auctoritas, facta est fames verbi Dei, quando lex etiam per Judaicas traditiones corrupta est.

Abiitque homo, (RAB.) Christus, scilicet, in Bethleem Juda natus peregrinationem hujus mundi visitavit, cum uxore sua, id est, Ecclesia, et cum duobus liberis, duobus scilicet ordinibus prophetarum et apostolorum qui sanguine Christi a peccati servitute sunt liberati.

Abiit homo. (RAB.) Quem quidam Decalogum legis

intelligunt, et uxorem ejus synagogam, et duos filios, regalem honorem et sacerdotalem: qui non solum in gente Judæorum, sed et proselytorum copulam sibi acquirebant, sicut in tempore David, et Salomonis et aliorum factum est.

VERS. 2. — *Mahalon*. Qui de fenestra vel a principio. Hic est chorus prophetarum per quos de fenestra primum fidei lumen in orbem processit: qui etiam veri luminis, id est Christi, primi prædicatores fuerunt.

Chelion, consummatio. Hi sunt apostoli qui ænigmata prophetarum ad consummationem pleni intellectus perduxerunt. Hi merito Ephrathæi et de Bethlehem Juda orti sunt: qui cœlesti pane satiati per prædicationem Evangelii fructum prædicationis collegerunt. Ephrathæus enim frugifer, Bethlehem domus panis, Juda confessio interpretatur, unde: *Vos date illis manum*. Item, *Euntes prædicate Evangelium regni Dei*. Et alibi: *Elegi vos de mundo ut eatis, et fructum faciatis* (*Marc.* VI, XVI; *Joan.* XVI).

VERS. 4. — *Ruth*. Videns vel festinans, vel deficiens interpretatur: in qua obedientia et credulitas gentium designatur, de quibus dicitur: *Populus quem non cognovi, servivit mihi*, etc. Et alibi: *Æthiopia præveniet manus ejus Deo* (*Psal.* LXVI). Vocabantur ergo duo populi per sanctos prædicatores ad consortium fidei et electorum Dei, ut ex diversis gregibus fieret unum ovile.

VERS. 5. — *Mortui sunt*. Post perfectionem pii laboris, scilicet de exsilio hujus mundi ad cœlestia regna migraverunt, ut expleto mandato Decalogi acciperent denarium beatitudinis.

VERS. 7. — *Egressa est*, etc., *utraque*. Studiose satagit Ecclesia, ut plebes quas Apostoli et prophetæ tempore suo instruxerunt, perducat ad unitatem fidei et societatem Christianæ religionis: quæ Scriptura referente didicit, quia justus non derelinquetur, nec semen ejus quærens panem, qui de cœlo descendit (*Psal.* XXXVI).

VERS. 8. — *Ite in domum*. Ecclesia non indiscrete agit, nec indiscrete quemquam recipit, unde: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt* (*I Joan.* IV). Possunt hæc synagogæ convenire, quæ retrahit ad fidem Christi venientes, et maxime illud, ut superata a veritate infirmam se cognoscit effœtandi: *Revertimini, filiæ meæ*.

VERS. 11. — *Num ultra*. (RAB.) Vox synagogæ veritatem confitentis et supervenientem culpam non tacentis quæ a viro, id est, David relicta: et a filiis, id est, regibus et principibus privata, sterilem se esse et infirmam ad concipiendum filios Deo confitetur post adventum Christi.

VERS. 14. — *Elevata*. Per has mulieres, quarum una dolens et lugens a socru recedit, altera obstinato animo adhæret, credentes significantur: quorum alii percepta gratia baptismi et societate fieri, ad errores pristinos relabuntur, quos significat Orpha: quæ ad Deos suos reversa est; alii vero definito consilio, perceptam gratiam consequuntur, quos significat Ruth.

VERS. 16. — *Quocunque*. Sic Ecclesia de gentibus vocata, relicta patria, id est idololatria omissa, carnali conversatione et desideriis, profitetur Deum suum esse in quem crediderunt sancti, et ituram quo caro Christi ascendit, et pro ejus nomine in hoc sæculo pati usque ad mortem, et cum populo sanctorum et prophetarum et patriarcharum; unde: *Lætamini gentes cum plebe ejus* (*Rom.* XV).

VERS. 18. — *Videns*. Gentilis populus obstinato animo prædicatores sequitur in terram sanctam, et in civitatem Dei Bethlehem, ubi præparatur ad suscipiendum sponsum de stirpe Abrahæ natum, in quo benedicentur omnes gentes vel tribus terræ.

VERS. 20. — *Ne vocetis*. Agnoscit synagoga calamitatem suam, quam post adventum Christi merito patitur: et refugit pulchra vocari, quia tempora prosperitatis suæ finiri conspicit.

Quando primum. Id est quando lex incarnationis suæ ordinem ad mysterium passionis Christi convertit. Messis enim hordeacea tempus Dominicæ passionis exprimit, quæ mense novorum, id est, primo mense contigit. Bene ergo tempore illo ad Bethlehem veniunt, quando lex Christum quem docet in Bethlehem natum, in pascha, id est in mense novorum, prædicat occisum. Sancta quoque Ecclesia toto conatu laborat, ut quas ad fidem convocat, incarnationis, passionis, resurrectionis merito imbuat. Messis hordeacea Judæorum exprimit credulitatem: qui peracto sacramento passionis, prædicantibus apostolis, primum ad fidem veniunt. Qui alibi quinque panibus hordeaceis pasti a Domino leguntur.

CAPUT II.

VERS. 3. — *Accidit*. Quia sancta Ecclesia ad Christum pertinet, cujus sponsa et corpus est. De quo dicitur: *Fortitudo mea et laus mea Dominus* (*Psal.* CXVII). Et alibi: *Dominus fortis et potens. Dominus potens in prælio* (*Psal.* XXIII). Ipse est cognatus Elimelech, qui de Bethlehem et de stirpe David natus, testimonium habet a lege et prophetis. Hic verba salutis et pacis familiæ suæ attulit, in cujus nativitate cecinerunt angeli, *Gloria in excelsis Deo, et in terra*, etc. (*Luc.* II). Cui venienti in Jerusalem obvia turba clamavit, dicens: *Benedictus qui venit in nomine Domini* (*Matth.* XXI).

VERS. 7. — *Et rogavit*. Quia sancta Ecclesia perseverat in agro divinæ lectionis post messores et prædicatores, mysteria Scripturarum colligens, ut in sinu mentis suæ testimonia et exempla virtutum recordat. Vel ager ille est cœlestis studii disciplina: messis intelligentia spiritualis; messores, prædicatores; spicæ remanentes, sententiæ Scripturarum, quæ multum per mysterium occultatæ, quasi pleniores remanent ad exercitium meditantis. Plebs ergo gentilis ecclesiasticam disciplinam ardenter appetit, ut ad meditationem divinæ legis et sanctorum

societatem admittatur, et sanctorum documentis vel exemplis reficiatur.

Vers. 8. — *Ne vadas.* Quasi dicat : Ne recedas a statu fidei, ne sequaris errores hæreticorum vel schismaticorum : sed magis jungere animabus sanctis, ut metas Scripturas sanctas, meditando, et opere implendo; et haustum divinæ sapientiæ de libris duorum Testamentorum (unde pueri, id est, sancti bibunt), et ipsa bibas.

Vers. 10. — *Quæ cadens in faciem.* Gratias refert Ecclesia gentium Salvatori, qui eam respicere dignatus est. Cui ille respondit : placere sibi, quod mortuo viro suo, id est, diabolo, parentes idololatras reliquit, et terram nativitatis, id est, carnalia desideria, et populo sanctorum se sociavit, qui sibi antea ignotus fuit cum sequeretur cupiditatem veteris hominis.

Vers. 13. — *Inveniam*, etc. Nota humilitatem gentilis Ecclesiæ, quæ se cognoscit imparem tantæ gratiæ, nec audet se æquiparare primitivæ Ecclesiæ ; unde dicit : *Nam et catelli edunt de micis*, etc. Et alibi : *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo et sanabitur puer meus* (*Matth.* VIII).

Vers. 14. — *Quando hora.* Hora vescendi fuit quando dictum est apostolis : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (*Matth.* XVI). A Domino enim dictum est : *In viam gentium ne abieritis* (*Matth.* X).

Intinge buccellam. Lege, scilicet quæ diu meditata perseverans in priorem populum Pharisæorum conditionibus vel traditionibus corrupta nativum saporem perdidit. In hac tingit Ecclesia buccellam, id est, mysterium incarnationis Christi dicit esse in Testamento Veteri, et ideo firmius credit, quia ante longe præfiguratum cognoscit.

Vers. 16. — *De vestris.* Nota humilitatem patrisfamilias, qui non solum spicas relictas testimoniorum colligi permittit, sed etiam manipulos scientiæ ultronea largitate impertitur.

De vestris manibus projicite, etc. Quia gentilis populi infirmitatem non despicit, nec pristinos errores improperat, sed studii sagacitate ad ædificationem perducit.

Vers. 17. — *Quasi ephi.* Cum in lectione per sanctæ Trinitatis confessionem discit catholicam fidem. In ephi mensura, quæ tres modios continet, signatur una divinitatis substantia, et trium personarum proprietas.

Vers. 18. — *Quos portans.* Quia fidem suam matri Ecclesiæ ostendit. Vel Ecclesia synagogæ gratiam quam sponsi sui munere percepit, ostendit, ut eam provocaret ad fidem.

Dedit ei. Eructavit cor meum verbum bonum, scilicet de plenitudine cordis cibum prædicationis.

Benedictus. Synagoga, prædicante Ecclesia gentium, bonitatem et potentiam Domini cognoscit, et fortitudinem sui protectoris : et tandem veritate co- A gente nomen Domini benedicit, quod servavit gratiam mortuis quam præbuit vivis.

Vers. 20. — *Propinquus.* Cognoscit propinquum mater Ecclesia per gratuita beneficia populo gentium collata, et audito nomine recordatur beneficiorum antiquorum; unde : *Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus operibus tuis* (*Psal.* CXLII).

Vers. 21. — *Præcepit mihi.* Quia Christus omnibus ad se venientibus præcipit, ut magis cum fidelibus suis jungantur ad messem spiritualis segetis, quam cum alienis, cui persuasioni consentit socrus, dicens : *Melius est filia;* hoc ut bonum et utile non potest negare Synagoga.

Vers. 23. — *Donec triticum.* Hoc est, tandiu adhæret doctoribus in meditatione Scripturarum, donec B Veteris et Novi Testamenti notitiam in cella cordis reconderet : unde pastum animæ sufficientem haberet.

CAPUT III.

Vers. 2. — *Aream.* Synagogam Judæorum ubi legis hordeum conditum est : hanc Christus ventilat, quando in area Evangelium prædicans, singulorum consilia et voluntates erga se triturat; unde : *Jesus autem non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, et non erat opus ei ut quis testimonium perhiberet de homine* (*Joan.* II).

Vers. 3. — *Non te.* Quia fides gentium Ecclesiæ non ante apparuit, quam Christus mysterium incarnationis suæ implevit, quando corporaliter inter homines vivens cibo ac potu usus est, et tandem cœ- C nans cum discipulis suis corporis et sanguinis sui sacramenta communicavit eis. Impleto autem mysterio dispensationis, Christi Ecclesia de gentibus ad fidem fiducialiter accessit.

Vers. 4. — *Discooperies*, etc. Quod dicit : Agnosce Christum pro te passum, et veni devota mente, discute operimentum litteræ Veteris Testamenti in quo tegitur sacramentum incarnationis Christi ; et cum cognoveris inde tibi salutem promissam, humiliter ad auxilium ejus confuge, ut ibi permaneas omni tempore.

Vers. 7. — *Acervum.* Testimonia Scripturarum ; unde : *Filius hominis vadit sicut scriptum est de illo* (*Matth.* XXVI). Vel juxta turmas fidelium animarum D quas morte sua ab inferis revocavit. Ad hunc lectum properavit Ecclesia et discooperto pallio, etc.

Vers. 12. — *Sed est alius me propinquior.* Joannes Baptista qui Christus putabatur, sed sponsi nomen non usurpavit, sed Christo reservavit, dicens : *Qui habet sponsam sponsus est*, etc. Hic propinquior, quia in mundo prior natus. Vel iste propinquus, est legis decalogus qui propinquior Synagogæ quam Evangelium videbatur, quia specialiter illi populo datus et tempore prior est

Vers. 14. — *Surrexit itaque antequam.* Quia antequam Judæi doctrina legis imbuti naturæ suæ jura cognoscerent, Ecclesia gentium inertiæ suæ somnium excutiens diluculo nascentis fidei resurrexit, et ad Christi gratiam properavit.

CAPUT IV.

[V]ERS. 1. — *Declina.* Quia Christus Judæis vidit legem constitutam temporaliter : et ad se declinare jussit : quia eam ad dispensationis suæ mysterium testificandum inclinavit. Aliter : vidit propinquum præterire, cum præcursoris sui adventum quem more humanæ vitæ properare conspexit, et ad officium præcursoris misericorditer convertit.

Locutus. Convenienter legisperitis partem agri Noemi ad emendum obtulit, cum partem plebis quæ apparente jam gratia remansit, ad salvandum, magistris Synagogæ ostendit, ut infirmitatem suam agnoscerent, et quod ipsi nequirent, vero medico faciendum committerent, unde leprosis dicitur : *Ite, ostendite vos sacerdotibus* (*Luc.* XVII), et cum irent mundati sunt.

VERS. 5. — *Ut suscites.* Significat non aliam possessionem plebis quam copulationem Ecclesiæ in conjugium Christi, qui suscitavit antiquum nomen filii Dei quod in initio habuerunt sancti ; unde : *Videntes filii Dei*, etc., et Lucas dicit : Adam filium Dei, quem etiam in Ecclesia gentium per gratiam Dei suscitavit ; unde : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, etc. Hoc nomen in nationibus, legis decalogus suscitare non potuit. Si autem hoc ad Joannem Baptistam retuleris, invenies eum cedentem juri propinquitatis, et dicentem : *Ego baptizo in aqua : medius autem vestrum stetit quem vos nescitis : cujus non sum dignus solvere corrigia calceamenti ejus.* Et alibi : *Ego non sum Christus : sed missus sum ante eum. Qui habet sponsam, sponsus est.* Cedit quoque lex Evangelio : *Lex enim subintravit ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia.* Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus : introductio vero melioris spei per quam proximamus ad Deum fit per Jesum Christum.

VERS. 8. — *Solvere.* Calceamentum velamen est mysteriorum. Lex vero de pede suo calceamentum solvit, et Christo dedit, quia sacramenta per magistros populi manifestare non potuit, sed Christo hoc faciendum reservavit. Joannes ergo non sibi, sed Christo calceamentum vindicavit, quia soli Christo sponsam competere intellexit ; unde ait : *Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus*

VERS. 9. — *Testes.* Sic Christus ex utroque Testamento testes habet sufficientes, quod populum gentium quem decalogus jam finitus spiritualiter fecundare non potuit, ipse semine verbi Dei fecundavit omnia possidens, quæ priores et posteriores habuerunt sancti.

VERS. 11. — *Et majores.* (ISID.) Decem majorum natu benedictio ostendit in nomine Jesu omnes gentes esse benedicendas. Iota enim apud Græcos decem significat, quæ in nomine Jesu prima littera est.

Faciat Dominus hanc. Imprecatur prospera Eccle- A siæ gentium, ut gratiam fecunditatis, quam habuerunt Israelitarum primi parentes, percipiat.

Rachel. Spe internæ contemplationis habens internam intelligentiam veritatis. Unde, Rachel bona facie, et pulchra specie, quam amat omnis pie studiosus, et propter hanc servit Laban, qui interpretatur dealbatio, quam comparat gratiæ Dei qui dicit : *Quod si fuerunt peccata vestra sicut Phœnicium, tanquam nix dealbabuntur* (*Isa.* I).

Liam. Actio hujus vitæ in qua vivimus laboriosa est ex fide, et incerta, quo exitu perveniat ad utilitatem eorum quibus consulere volumus. Ipsa est Lia prior uxor Jacob, quæ infirmis oculis fuisse memoratur.

VERS. 12. — *Phares*, etc. Qui gentilis populi gra- B tiam tenuit, et in partu fratrem qui prior manum emiserat præcessit, Israel enim in opere legis prius manum emisit, et eam prophetarum et ipsius Christi cruore pollutam retraxit. Postea vero populus gentium prorupit, ut essent *primi novissimi, et novissimi primi* (*Matth.* XX). Thamar quoque commutans vel amaritudo interpretatur. Ecclesia enim gentium et nomine et habitu, quæ fuit in idololatria fœda et amara, in pœnitentia fit dulcis et pulchra

VERS. 13. — *Ut conciperet et pareret.* Semper Ecclesia Spiritus sancti munere fecundatur, et aliis ad lucem perpetuam decedentibus alii succedent, ut Christianum nomen in æternum maneat et mater sanctissima de nova progenie in senectute sua consolationem habeat. Decedentibus quoque patriarchis C et prophetis successerunt evangelistæ et apostoli, unde : *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii.*

VERS. 15. — *De nuru enim.* Nurus synagogæ gentilis Ecclesia est quæ nupsit Christo de synagoga nato. Quem scilicet per legem gignere non potuit per prophetiæ mysterium susceptum, sub velamine figuratum portabat occultum, et nutricis fungebatur officio, quia matris carebat privilegio.

Multo tibi melior, etc. Multitudinem scilicet eorum qui in veteri testamento legis doctrinam nutriebant, qui scilicet non crediderunt verbo Domini et immolaverunt filios suos et filias suas dæmoniis, et tandem Christum occiderunt et apostolos persecuti sunt.

VERS. 16. — *Et nutricis.* Spiritualis prosapia generationis demonstratur. Obed enim Servilis inter- D pretatur. Isai, in sole sacrificium vel incensum ; David, manu fortis vel desiderabilis. Qui enim strenue Deo servit, sacrificium illi gratum et suavissimum odoris incensum per opera virtutum et orationis studium impendit. Sicque roboratus fide et devotione desiderabilis est, et Deo placet.

VERS. 17. — *Vicinæ.* Cœlorum virtutes, qui gaudent in fecunditate Ecclesiæ, et vocant nomen ejus Obed, id est, serviens, quem superno regi secum servire desiderant.

VERS. 18. — *Hæ sunt.* Decem sunt generationes filii Judæ usque ad David. Unde cognoscis quia totius divinæ legis intentio ad Christum tendit, qui natus est de semine David, ut illius adventum præ-

dicet et legis perfectionem in eo manifestet: *Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti* (*Rom.* x). Ante legem ergo Jacob de incarnatione Christi ait: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est.* Ad David A autem, quia Christus de semine Juda, dictum est: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Patet ergo etiam prophetarum et patriarcharum oraculum pertinere ad dispensationem Domini nostri Jesu Christi.

HIERONYMI IN LIBROS REGUM PRÆFATIO

(*Vide inter Opera B. Hieronymi, tom. VIII, col. 547.*)

LIBER PRIMUS SAMUELIS,

qui nobis

PRIMUS REGUM.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Ramathaim Sophim, de monte*, etc. (ORIG., *hom. de Elcana.*) Sive *Armathaim*, quod in aliis codicibus habetur, etc., *usque ad* in quo nobilitas omnium virtutum fructificare dignoscitur.

(ID.) Hic habuit duas uxores, etc., *usque ad* hanc sobolem ex imitatione Annæ sicut et ipsa oremus.

(RAB., *in lib. Reg.*) Prius historicæ prophetiæ generatio dicenda, etc., *usque ad* cum soror ejus gauderet numerositate prolis.

(HIERON., lib. *de Nom. Heb.*) Elcana allegorice possessio Dei qui est filius Dei, dicens: *Dominus possedit me:* qui bene vir unus, non numero, sed quia nunquam mutatur, nec a se aliter efficitur Deus. Armathaim Sophim excelsa vel specula, hæc est superna Jerusalem; de qua veniens, speculationem docuit, et morte sua possidere fecit.

Jeroham, misericors.

Eliu, Deus meus.

Thohu, signatus.

Suph, effundens, quia per misericordiam ad nos veniens signatus in passione ait: *Deus meus, Deus meus* (*Matth.* XXVII), ubi semetipsum exinaniens effudit, unde: *Unguentum effusum nomen tuum* (*Cant.* I), effusum a suis invisibilibus ad nostra visibilia.

Ephrathæus, frugifer, quia donis Spiritus sancti abundat. Ephrathæus ab Ephrata uxore Caleb, vel Ephrata civitate, quæ post dicta est Bethlehem, vel ab Ephraim (ut nonnulli aiunt), quia fuit de Ramatha civitate Ephraim, quæ sita est in monte Soohim, qui mons est in tribu Ephraim

(GREG., *in lib. Reg.*) Phenenna est synagoga, quæ secunda primum filios Deo per legem generabat, sed jam propter infidelitatem infecunda manet. Anna sterilis Ecclesia gentium quæ olim sterilis a prole spirituali, nunc gratia Christi redempta. Anna enim, quæ interpretatur gratia, Deo filios per baptisma et Spiritum sanctum gignit.

Silo. Est in nonagesimo milliario Neapoleos in regione Athabitana.

VERS. 3. — *Sacerdotes Domini* (GREG., *ibid.*). Quomodo sacerdotes Domini, qui inferius filii Belial di- B cuntur? Eo tempore sacerdotes Domini dicti sunt, quando simulacrorum sacerdotes ex falsorum deorum nominibus censebantur, ut hoc insigni ab illis discernantur. His enim verbis eorum fides, non vita, prædicatur, quia et pravitatem exercebant operis, sed non errabant in fide conditoris.

Ophni, discalceatus, sive insania conversionis.

Phinees. (ORIG., *hom. de Elcana.*) Os mutum, scribas et Pharisæos significat, etc., *usque ad* merito ergo dimissi sunt et Deo derelicti.

VERS. 4. — *Venit ergo dies et immolavit Elcana deditque Phenennæ*, etc. (HIER., l. *de tradit. Heb.*) Hæ partes, vestes intelliguntur, quæ in tribus festivitatibus Paschæ videlicet, et Pentecostes, et Tabernaculorum, juxta morem illius gentis, uxoribus, C et liberis, ac famulis dabantur

Annæ autem dedit partem unam tristis, quia non habebat filios quibus amplius daret. *Phenennæ*, id est synagogæ, *et filiis dedit partes*, id est, temporalia bona, juxta illud: *Dedit eis regiones gentium* (*Psal.* CIV). Et quia primum credita sunt illis eloquia Dei *Annæ*, id est, Ecclesiæ gentium *dedit partem unam*, scilicet ingenium. Bene ait.

Tristis, quia *concluserat Dominus vulvam ejus* nondum enim advenerat tempus miserendi ejus, ut spirituali gratia fecundaretur. Sicut Phenenna Annam, ita synagoga gentilitatem despiciebat. Multi ex gentilibus Redemptoris adventum, ut in Job reperimus, exspectaverunt, et quia in prece perseveraverunt, tandem redemptor flenti et non capienti cibum D Annæ, consolationem adhibuit, dicens:

VERS. 8. — *Anna, cur fles?* Melior est Ecclesiæ vir suus, id est Christus, quam decem filii quos de synagoga edebat, qui Christum plus nonnunquam diligit, id est gratiam ejus, quam illos quos carnaliter pariebat.

VERS. 14. — *Dixitque ei*. Septuaginta, καὶ εἶπεν αὐτῇ παιδάριον Ἠλί.

Usquequo ebria eris? Homo videt in facie, Deus in corde. Heli æstimabat ebriam qui tantum os intuebatur: Dominus autem respexit ad orationem ejus, qui videbat cor ejus. Hic autem traditur nobis forma orandi ut non in multiloquio, sed in compun-

ctione cordis et effusione lacrymarum oremus : A quia *sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum*, etc.

VERS. 17. — *Heli ait, Vade in pace*, etc. *Et abiit mulier*, etc. Vides mulieris fidem? Priusquam acciperet quod postulaverat, perinde confisa est, quasi jam accepisset. In causa erat, quod orasset multo cum fervore, citra ullam hæsitationem. Abiit pacato animo, quasi totum impetrasset. Insuper Deus totam anxietatem jam illi excussit ex animo, largiturus quod petebat. Hanc feminam imitemur, et in omnibus afflictionibus ad Deum confugiamus. Si nobis non fuerint liberi, ab illo postulemus, quos si acceperimus, multa cura educamus, etc.

VERS. 18. — *Vultusque illius non sunt amplius in diversa mutati*. (RAB. *in lib. Reg.*) Alia translatio : B *Facies non concidit amplius*, quia certissime se credidit exauditam.

(ID.) Nequaquam enim Ecclesia a fide et dilectione Redemptoris in diversa declinando mutata est.

VERS. 19. — *Et recordatus est ejus Dominus*. (ID.) Quia Anna Dominum devote postulavit, concepit et peperit. Sic Ecclesia per naturalem intellectum orans, mysterium incarnationis corde concepit, ore confessionis genuit.

VERS. 20. — *Vocavitque nomen ejus Samuel*. Id est Deus. Annæ primogenitus propheta. Quis est hic nisi Dominicus homo?

(RAB.) Samuel postulatio Dei vel nomen ejus : actor, scilicet nativitatis ejus Deus, quia sterili C oranti concessit filium. qui cunctis diebus sibi in templo deserviret.

(ID.) Ecclesia ex nationibus, etc., *usque ad* cum perfecta fide incarnationis junxit se primitivæ Ecclesiæ ex Judæis.

VERS. 23. — *Precorque ut impleat Dominus*. Quod vovisti, vel suum quod promisit per Heli. cum ait : *Det tibi Deus petitionem*, etc.

Mansit ergo mulier et lactavit filium suum donec amoveret eum a lacte. Et adduxit. Non vult Anna puerum ducere ad domum Dei antequam ablactetur : quia Ecclesia nullum ad sacerdotium provehit dum lactis infantiæ particeps est, non solidi cibi et intelligentiæ spiritalis capax.

(HIERON., *lib. de Trad. Hebr. in lib. Reg.*) In He- D bræo : *Modio farinæ*, sed vitio scriptorum depravatum est. Si enim cum tribus vitulis tres modios farinæ obtulit contra legem fecit, in qua dicitur : Vitulum de armento unum, arietem unum, agnos agniculos immaculatos septem, in sacrificiis eorum similæ oleo conspersæ tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, unam decimam per agnum. Hæc vero decima, pars decima ephi erat. Unde intelligitur, quod Elcana non obtulit tres modios farinæ, cum tribus vitulis, sed novem decimas.

VERS. 19. — *Et adoraverunt*. (ORIG., *ubi supra*.) on invenitur orare in hoc cantico, etc., *usque ad* si autem dimiserit, vincit Amalec inimicus Dei

CAPUT II.

VERS. 1. — *Dilatatum est*. (RAB.) Quia sermo Dei non est alligatus in pressuris, non in præconibus alligatus.

(ID.) Christo, quem puerum amplectitur senex Simeon et cognoscit magnum dicens : *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum* (*Luc.* II). Si lætatus fuero in salutari Dei, tunc dilatabitur os meum. Per meditationem scilicet verbi Dei, venitur ad elevationem cordis, unde : *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est* (*II Cor.* V). Ex latitudine cordis ministratur sapientia ori.

VERS. 2. — *Non est sanctus*. (RAB.). Præter te, Domine, quia nemo fit nisi a te, et si sint, qui dicuntur dii multi, et Domini multi, nullus tamen eorum naturaliter est id quod Deus est; quia ipse est solus, qui ait : *Ego sum qui sum* (*Exod.* III). Umbra enim ad comparationem corporis non est, vel fumus ad comparationem ignis.

Ut est Dominus. (ID.) Non dicit nisi Dominus : *Sed nullus est sicut Dominus*, sanctus et sanctificans, justus et justificans.

VERS. 3. — *Nolite*. Redarguit Judæos et sapientes sæculi, extollentes se contra scientiam Dei. Salomon : *Altiora te ne quæsieris*, et alibi : *Deus in cœlo, et tu super terram : sint pauci sermones tui*.

Vetera, etc. Quæ ad veterem hominem, id est, carnalem conversationem pertinent, scientiam inquirite, quæ non est nisi a Deo : quia ipse est scientiarum Dominus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ.

Ipsi præparantur. Quia aufert se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, vel ipsi præparantur cogitationes, id est manifestantur. Unde : *Dominus novit cogitationes hominum*.

Deus scientiarum. (RAB., *ubi supra*.) Ipse vos scit, etc., *usque ad* et ab illo non sunt a quo homines sunt.

VERS. 4. — (RAB.) Id est, intentio eorum, qui sibi potentes esse videntur, ut sine Dei auxilio divina possint implere mandata.

Et infirmi. (RAB.) Qui in Dei pietate confidunt, dicunt : *Miserere mei, Deus, quoniam infirmus sum* (*Psal.* VI). Infirmus erat gentilis populus, quando a testamento Dei alienus, nunc autem præcinctus robore, cum indutus scuto fidei et galea salutis, et gladio spiritus, poterit ignea tela diaboli exstinguere.

VERS. 5. — *Saturati prius pro panibus*. Repleti prius Judæi, scilicet mysteriis eloquiorum pro panibus se locaverunt, id est, separaverunt a Deo : vel a propriis sedibus evulserunt, ne reciperent Evangelium agens de pane qui de cœlo descendit. Repleti iidem, qui et potentes, id est Israelitæ quibus credita sunt eloquia Dei, sed ancillæ filii, minorati sunt, qui se subtraxerunt, nec in Salvatorem crediderunt, et in ipsis panibus, id est divinis eloquiis tantum terrena senserunt. Gentes autem quibus non est data lex, postquam per Novum Testamentum ad illa elo-

quia venerunt, multum esuriendo terram transierunt, quia in eis non terrena, sed cœlestia sapuerunt. In Græco ita : *Pleni panibus minorati sunt, et esurientes transierunt terram.*

Et famelici. Id est, gentiles prius egentes, panem verbi Dei jam gustant, quoniam suavis est. Tandiu pasti sunt scientia Dei.

Sterilis peperit. In septenario universitas Ecclesiæ designatur, unde et Joannes scribit septem ecclesiis, ad unius plenitudinem se scribere ostendens; unde : *Sapientia ædificavit sibi domum, et suffulsit columnas septem* (*Prov.* IX). Sterilis erat in gentibus Ecclesia, antequam iste fetus quem cernimus oriretur. Cernimus etiam terrenam Jerusalem fecundam, nunc infirmatam : quia quicunque in ea filii liberi erant virtutis ejus : nunc vero ibi quoniam littera est, spiritus non est : amissa virtute infirmata est.

(RAB.) *Plurimos* in Hebræo et in LXX habetur *septem*. Judæi dicunt, quod nato Samuele, mortuus est primogenitus filius Phenennæ : et singulis Annæ nascentibus filiis, singuli Phenennæ sunt mortui. Sed Phenenna habuit septem : Anna vero quinque. Sed Hebræi duos filios Samuelis annumerant Annæ filiis.

(ID.) Sterilem, etc., *usque ad* hac ejus paupertate ditati sumus.

VERS. 7. — *Pauperem*, etc. Jesum, qui propter nos pauper factus est, et ditat eumdem gloria resurrectionis.

VERS. 8. — *De pulvere.* De corruptione Christum, unde : *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* (*Psal.* XV).

De stercore. (RAB., *ubi supra.*) Judaico populo, in quo cum se dixisset Apostolus Ecclesiam persecutum, *quæ mihi*, inquit, *fuerunt lucra*, *propter Christum æstimavi stercora* [*detrimenta*] (*Philip.* III).

Principibus. (ID.) Quibus dicitur : *Sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel* (*Matth.* XXV).

Solium gloriæ. In æquitate Patris sedendo, et quia *Pater omne judicium dedit Filio*, *et quia regni ejus non erit finis* (*Joan.* V).

Cardines terræ. Quatuor scilicet plagæ mundi, in quibus dilatavit orbem Ecclesiæ, quæ *a solis ortu usque ad occasum laudant nomen Domini* (*Psal.* CXII).

Mystice, prædicatores, super quos orbis, id est, Ecclesia, fide eorum stabilitatur, de quibus dicitur : *Sub quo curvantur, qui portant orbem* (*Job.* IX).

VERS. 10. — *Dominum formidabunt.* Quia infirmum faciet adversarium ejus. Potest ex ambiguo Græco intelligi, et adversarium suum. Cum enim Dominus possidere nos incipit, adversarius noster ipsius fit; et vincitur a nobis, non viribus nostris, quia non in virtute propria potens est vir. *Dominum formidabunt.* Adversarii Judæi, super quos in cœlis, id est apostolis Dominus tonavit, quando eos terruit, gehennam minando, minas signis firmando : unde multi conversi sunt. Vel formidabunt in judicio, quem hic adversantes contempserunt, super quos tonabit, dicens : *Ite in ignem æternum* (*Matth.* XXV).

A Quod ne omnibus contingat Dominus quotidie in cœlis, id est, Scripturis et doctoribus, tonat.

In cœlis. (RAB.) Quia justa retributio futura est in die judicii, sed interim tonat de nubibus suis, quas Spiritu sancto implevit postquam cœlos ascendit.

Fines. Extrema hominis : quia non judicabuntur, quæ in melius vel deterius medio tempore commutantur, sed extrema in quibus fuerit inventus.

Et dabit. Id est, Christo

Imperium. Id est Ecclesiam, unde : *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Vel imperium, id est potestatem judicandi, quia *omne judicium dedit Filio.*

Regi. (RAB.) Christiano populo cui dat virtutem regendi carnem, ut in eo vincat mundum, qui propter eum fudit sanguinem suum.

B *Christi sui.* (RAB., *in lib. Reg.*) Christiani populi, chrismate uncti : totum tamen corpus cum capite suo unus est Christus. Hæc Anna prophetavit mater Samuelis, in quo tunc figurata est mutatio veteris sacerdotii, et nunc impleta, quando infirmata est fecunda, ut novum haberet sterilis in Christo sacerdotium.

VERS. 12. — *Heli.* (ID.) Interpretatur extraneus, a Deo enim alienus est, qui subditos non corrigit. Ophni infamia conversionis, merito autem sic vocatur, qui differt converti in melius. Phinees oris obduratio, vel ori parcens. Duos Phinees sacerdotes legimus : alterum justum Eleazari filium, alterum injustum, filium Heli. Sacerdotes, qui custodiunt os suum, ne exeat inde aliquod pravum, in filio Eleazari C signantur. Qui autem os habent obturatum, vel imperitia, vel peccatorum conscientia, filio Heli figurantur.

(RAB.) Refert Josephus, etc., *usque ad* et subditorum culpa illis imputabitur.

VERS. 19. — *Tunicam.* Tunica quam faciebat Anna, id est gratia, et puero tradebat; inceptiva doctrina est, qua fideles prima rudimenta accipiunt, unde : *Lac vobis potum dedi, non escam* (*I Cor.* III). Superhumerale vero lineum, castitatem et continentiam cum bonis operibus signat. Qui enim Domino ministrare desiderat, necesse est ut caste et continenter vivat, et bonis operibus se exerceat.

VERS. 25. — *Si peccaverit.* (HIERON., *ubi supra.*) D Non eo modo peccatur in virum, quo peccatur in Deum, quia peccare in virum, id est contra proximum, levius est et venialius. In Deum vero peccare, id est a cultu ejus recedere : impietatis peccatum est, quod difficilius punitur, et tardius remittitur. Et cum quis in virum peccat, placato viro facit sibi Deum placabilem. Sed cum quis in Deum peccat, quis orabit pro eo? id est, per quem sibi Deum faciet propitium? Non quod nulla speranda sit venia eis qui in divino peccant officio : sed major est pœna, et tardior venia his qui in rebus Deo sacratis offendunt, quam si verbo vel facto læserint proximum, quia quanto major gloria, tanto gravior offensa

VERS. 27. — *Patris tui*, etc. Aaron, scilicet. Quis enim alius fuit in Ægyptiaca servitute, qui post li

berationem electus sit in sacerdotem? Quicunque A enim ex ejus genere est, cum videt sacerdotium Christianorum pollere per mundum, sibi autem esse subtractum, dolore et mœrore tabescit.

Vers. 32. — *Æmulum.* (Rab.) Æmulus domus Heli fuit, Sadoch sacerdos, qui, abjecto Abiathar a Salomone sacerdotium, suscepit. Unde : *Projecit Salomon Abiathar ne esset sacerdos Domini, ut impleretur verbum Domini, quod locutus est super domum Heli* (*III Reg.* II).

Vers. 33. — *Ut deficiant.* (Rab.) Ut semper scilicet sit de domo Heli in domo Domini, qui in dignitate sacerdotii videns alium substitutum, et se destitutum, deficiat animo et tabescat. Hæc autem mutatio sacerdotii, in Christo plene completa est, quæ a Samuele figurata : post Samuelem enim sacerdo- B tes fuerunt de genere Aaron, Sodoch, et Abiathar, et alii usque ad tempus Christi.

Vers. 35. — *Et animam.* (Id.) Non habet Deus animam, sed tropice dicitur animam habere, etc., *usque ad* unde : *Et requievit domus Israel post Dominum* (*I Reg.* VII).

Vers. 36. — *Futurum est.* (Id.) Non proprie de domo Heli hoc dicitur, sed de domo Aaron, de cujus genere usque hodie veniunt et convertuntur.

Buccellam. (Rab.) *Panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita* (*Joan.* VI). Quia dixerat se dedisse cibos domui Aaron de victimis veteris testamenti, quæ fuerunt sacrificia Judæorum, dicit esse postulandam buccellam panis ad comedendum, quod est sacrificium Christianorum et pabulum animarum. C

CAPUT III.

(Rab., *in lib. Reg.*) Unde in diebus illis non erat visio manifesta. Propter peccata enim populi et prælatorum non apparebat Dominus per visiones vel per angelicas responsiones, sicut patribus apparuit.

Vers. 3. — *Lucerna.* (Id.) Quæ ardebat in tabernaculo ante lucem diei. Sub luce enim diei exstinguebatur, lucebat autem usque in mane; vel hoc significat, quod Heli in cæcitate permaneret, donec funditus cum prole sua exstingueretur, id est moreretur.

Mystice autem cæcitas Heli significat cæcitatem Judæorum, qui præsentem Salvatorem non agnoverunt, nec fulgorem miraculorum ejus, nec doctrinam, D donec sacerdotium cum populo et templo everteretur.

Vers. 11. — *Tinnient.* (Rab.) Comminatio Dei est super Heli et super domum ejus, quia scilicet pro peccato filiorum Heli privabatur sacerdotio domus Domini, unde aures audientium tinnient stupore vehementi.

Vers. 17. — *Hæc.* Proverbium erat apud Hebræos. Et est sensus : Si absconderis mihi malum quod locutus est tibi Dominus de me, veniat super caput tuum.

Vers. 18.—*Et non.* (Rab., *in lib. Reg.*) Quia nihil ex his quæ locutus est Dominus, etc., *usque ad* certa causa utilitatis eorum hoc faciebat.

Vers. 20. — *A Dan.* (Id.) Per terminos Judææ universitatem plebis comprehendit. Dan viculus est in quarto a Paneade milliario, qui usque hodie sic vocatur : terminus Judææ provinciæ contra Septentrionem, de quo Jordanis erumpens a loco sortitus est nomen. Jor quippe fluvium vel rivum Hebræi vocant. Dan interpretatur *Judicium* vel judicans.

Bersabee. In tribu Juda vel Simeonis est vicus grandis in vicesimo ab Hebron milliario, vergens ad Austrum : in quo Romanorum positum est præsidium : a quo insipientes termini Judææ tenduntur usque ad Dan. Nec mirari debet quispiam, si civitates Judæ in tribu Simeonis vel Benjamin reperiat. Tribus enim Juda fortis et bellicosa sæpe adversarios superans, in omnibus tribubus tenuit principatum, ideo aliarum tribuum sortes in ejus funiculo computantur, alioquin in medio tribus Judæ habitasse Simeonem Scriptura manifestat.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Et factum. Israel,* Vir videns Deum, vel fortis cum Deo, hi sunt credentes. Philistiim cadentes poculo, scilicet dæmones, qui poculo superbiæ inebriati et ipsi ceciderunt, et homines pervertere festinant. Contra quos Israel, id est fideles ne cedant, sed superent, castrametantur juxta lapidem adjutorii, id est legem Christi, ubi lapis, id est Christus, invenitur, de quo : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes.* Sed dum fideles in lege Domini meditantur, ut Deum inveniant adjutorem, *Philisthiim venerunt in Aphec,* id est furorem novum, tunc quia fideles immundi Spiritus divinis legibus amplius insistere conspiciunt, ideoque acriora ac nova certamina construunt, unde in suis viribus confidentes et in humana sapientia gloriantes, ac per hoc gratiam Evangelii contemnentes, quasi quatuor millia, immundi spiritus facile prosternunt.

Juxta lapidem. Lapis adjutorii quem postea Samuel posuit in signum, quando primum auxiliatus est ei Dominus.

Aphec. (Rab.) Locus est juxta vicum Esron civitatis Israel, ubi dimicavit Saul in sorte Aser, et interpretatur furor novus vel apprehendens; qui enim iram Domini meruerunt, ab hostibus comprehensi sunt.

Vers. 4. — *Et tulerunt.* Filii Israel tulerunt arcam ubi capta est. Et fideles ex Judæis duo testamenta ad gentes transtulerunt.

Sedentis super. Tabula enim erat super arcam quam protegebant Cherubin alis, ubi apparebat Dominus per angelum et loquebatur. Cherubin plenitudo scientiæ, quæ in Christo et in duobus testamentis invenitur.

Vers. 5. — *Clamore.* Clamor grandis vox prædicatorum roborata miraculis ex duobus prolata testamentis.

Et personuit. A voce prædicationis sapientes seculi, dæmones quoque ingemuerunt, credentes se superari.

Vers. 8. — *De manu.* Judæi unum Deum colunt, sed gentes suo more loquuntur.

Vers. 11. — *Et arca.* Arca ab alienigenis capta testamentum ad gentes transiturum significat.

Vers. 13. — *Cumque.* (Rab.) Hæc Josephus ita refert, etc., *usque ad* ex domo Eleazari denuo receperunt.

Vers. 18. — *Cecidit.* Et ruente Heli de sella pontificis sedes remanet vacua, et gloria sacerdotum est exstincta.

Mortuus. Moritur Heli, moriuntur et filii, quia deficit pontificatus cum sacerdotio veteri.

Vers. 19. — *Uxor.* Uxor sacerdotis non ante interiit, quam virum peperit; nec synagoga ex toto interiit antequam primitivo ecclesia quæ ex ipsa erat credidit.

Vers. 20. — *In ipso.* Evidenti signo figuratur, quia exstincto carnali sacerdotio Judæorum, exstinguitur carnalis synagoga quæ ei carnaliter adhærebat.

Ne timeas. Credentes synagogam consolantur, sed desperans minime animadvertit, nec sobolem novam deputat gloriæ, sed ignominiæ. Unde sequitur:

Vers. 21. — *Et vocavit.* Cabhod, gloria; Icabhod, cecidit gloria. Translata est enim gloria capta arca, unde: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.*

CAPUT V.

Vers. 1. — (Rab., *ubi supra.*) Quæ et Asdor, una de quinque urbibus Palæstinorum, decreta quidem tribui Judæ, sed non retenta, quia non potuit indigenas expellere. Interpretatur autem *ignis patris* vel incendium. Bene autem sic vocatur locus ubi erat idolum Dagon, quia adventus arcæ in Azotum erat incendium diaboli, patris omnium inimicorum vel iniquorum. Dagon, qui interpretatur *piscis tristitiæ*, significat diabolum qui in mari hujus sæculi devorat peccatores, qui et in Job Leviathan et Beemoth nuncupatur (*Job.* XL).

Azotum. Locus est in quo posuit Samuel lapidem (*I Reg.* VII), sicut in sequentibus demonstratur.

Vers. 4. — *Caput.* Superbia diaboli, qui est initium omnis peccati (*Eccle.* X).

Super. (Rab.) Finem præfinitum significat, in quo cessaret idololatria. Limen enim finis est itineris.

Vers. 5. — *Truncus.* Dorsum tantum invenerunt fractis omnibus membris, quod idololatriæ fugam exprimit. Qui enim fugit, dorsum dat fuganti, unde: *Quoniam pones eos dorsum* (*Psal.* XX).

Vers. 7.— *Et per.* Qui testamentum Dei suscipiunt et posteriora hujus vitæ diligunt, ex ipsis juste in posteriora cruciabuntur, quæ debent æstimare sicut stercora. Qui enim testamentum Dei assumunt, et in posteriora respicientes, veteri se vanitate non exuunt, similes sunt eis qui arcam testamenti juxta idola sua posuerunt. Et vetera quidem illis etiam nolentibus cadunt, quia *omnis caro fenum.* Arca autem manet in æternum, securum scilicet testamentum regni cœlorum, ubi est verbum Dei in æternum.

Vers. 8. — *Circumducatur.* Ut si quocunque eat, percussio comitetur, sciamus esse plagam a Deo quod voluntate Dei consilio eorum actum est, ut plaga communis esset, quoniam culpa communis erat.

CAPUT VI.

Vers. 5.—*Quinque anos aureos*, etc. (Rab.) Quinque ani aurei, etc., *usque ad* est tristitia vera et sterilitas perpetua.

Vers. 7. — *Plaustrum.* Crux Christi, arca sacra Scriptura.

Duas vaccas. (Isid.) Vaccæ arcam gestantes sanctos significant, qui sæculo renuntiant, qui nullum delicti traxerunt jugum. Sicut enim vaccæ vitulorum affectu a recto itinere non deviant, sic sancti patres tali affectu a bono proposito non exorbitant.

Vers. 12. — *Quæ ducit*, etc. (Rab.) Via scilicet regia euntes Bethsames, id est, in domum solis, cœlestem scilicet Jerusalem, ubi semper lucet sol justitiæ.

Bethsames. (Id.) Civitas est sacerdotalis in tribu Benjamin, quæ usque hodie monstratur de Eleutheropoli pergentibus Nicopolim, in 10 milliaria contra Orientem; altera Bethsames est in tribu Nephthali, in qua permansere cultores antiqui.

Vers. 13. — *Et non* (Id.). Id est, nec extollebantur prosperis, etc., *usque ad* sit in fletu remissa.

Bethsames. Domus solis. Hæc est Ecclesia a sole justitiæ illustrata. Bethsamitas in valle frumenta metere, est doctores Ecclesiæ annonam verbi Dei in humilitate tractare. Lapis in agro Josue, Christus in Ecclesia sua. Ligna plaustri, crux Christi. Vaccas super lapidem immolare, est conversos a sæculo in Christi imitatione mortificare.

Vers. 17. — *Azotus unum.* (Hieron., *ubi supra.*) Quinque anos et quinque mures, quinque civitates dederunt. Reliquæ autem civitates provinciarum et villæ quæ erant absque muro, mures tantum, unde: *Ab urbe murata usque ad villam quæ erat absque muro*, etc.

Vers. 18. — *Abel.* Civitas est in termino Israel, quæ ante Bethsames vocata, nunc vocatur Abel: vel propter luctum super viris Bethsamitibus ibi factum, vel propter distinctionem civitatis a Bethmaca, de qua exclamavit mulier sapiens ad Joab: *Qui interrogant, interrogent in Abela* (*II Reg.* XX).

Vers. 19. — *Percussit*, etc. Qui cum non essent Levitæ, ausi sunt videre arcam. Hoc ne pateretur, in Exodo populus longe stabat, solus Moyses ascendit ad Dominum. *Percussit*, etc. (Hieron.) In Hebræo habetur: *Et percussit de populo septuaginta viros: et quinquaginta millia viros*, septuaginta viros, judices.

(Septuag.) Hebræi dicunt, nulli licebat detectam videre arcam nisi pontifici: percussi ergo sunt, eo

quod indigni essent, vel indigne accessissent, vel A non custodissent arcam.

VERS. 21. — *Miseruntque.* (RAB.) Significatur translatio testamenti Domini a Judæis ad gentes, quia cum illi carnali observantia atque Pharisæorum superstitionibus legem fœdarent, Christi et discipulorum ejus doctrinam recusaverunt; unde: *Vobis Oportebat primum loqui verbum Dei, sed quia indignos vos judicastis, ecce convertimur ad gentes* (*Act.* XV).

Cariathiarim. (ID.) Interpretatur villa silvarum, de qua dicitur: *Donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Ecce audivimus eam in Ephrata, invenimus eum in campis silvæ* (*Psal.* CXXXI). Locus enim Domini est tabernaculum pectoris Christiani populi. Civitas enim silvarum, id est conventus gentium, est locus aptus ad suscipiendam arcam. In domo Aminadab, qui interpretatur: pater meus spontaneus, et dicere potest voluntarie scilicet tibi.

(ID.) Cariathiarim, civitas est saltuum, una de urbibus Gabaonitarum pertinens ad tribum Judæ, nono milliario euntibus ab Elia Diospolim: de hac fuit Urias propheta quem interfecit Joachim in Jerusalem, sicut scribit Jeremias.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Gabaa.* (RAB.) Collis animæ humilium, unde: *Suscipiant montes pacem populo*, etc., id est montes majores animæ colles minores. Seu etiam Gabaa interpretatur sublimitas, ubi Eleazar sacerdos constituitur.

Eleazarum. (ID.) Dei adjutorium. Bene autem qui hoc nomine vocatur, ad arcam Domini custodiendam eligitur, quia sancti viri quidquid habent boni, Deo attribuunt, non sibi. Unde: *Sufficientia nostra ex Deo est, qui idoneos fecit nos ministros Novi Testamenti* (*II Cor.* III).

VERS. 2. — *Annus vicesimus* erat, quando septimo anno regni Saul allata est in castra de Cariathiarim.

Annus vice. (RAB.) Non ita intelligendum est, etc., *usque ad* quia nulla societas lucis ad tenebras.

VERS. 6. — *Masphath.* Civitas est in tribu Juda juxta Cariathiarim.

(RAB.) *Masphath.* Speculatio, vel contemplatio, etc., *usque ad* et ad amorem patriæ cœlestis intentos esse perspexerit.

Hauseruntque aquam, etc. Ut sicut aqua effusa non redit, sic nec ipsi redirent ad idololatriam.

VERS. 9. — *Agnum lactantem.* Agnus oblatus pro populo Dei victoriam præstat, et per passionem Christi dæmonibus superatis, pax data est fidelibus.

(RAB.) Innocentem vitam igne charitatis accensam.

(RAB.) Cum per prædicatores Evangelii Dominus intonat, spiritales hostes in fugam convertuntur coram Israel, id est populo Dei, et persequuntur eos usque in domum agnitionis: usquequo, scilicet omnis error expurgetur, et Deus vere cognoscatur.

VERS. 11. — *Betchar.* (ID.) Domus agnitionis, vel domus agni.

VERS. 12. — *Et posuit eum.* Alia editio: *inter Masphath novam et veterem et vocavit nomen ejus Abenezer*, vel *Abongener*, *id est lapis adjutorii.* Hæc est medietas Salvatoris, per quam transcendum est a Masphath veteri ad novam, id est ab intentione qua exspectatur in carnali regno beatitudo falsa, ad intentionem qua per Novum Testamentum exspectatur in regno cœlorum beatitudo vera, qua quoniam nihil est melius hucusque adjuvat Deus. Masphath intentio sedentium. Lapis inter hæc, Christus inter intentionem Veteris Testamenti, et Evangelii prædicationem positus: ipse lapis propter firmitatem adjutorii, quia suos contra dæmones adjuvat B dimicantes.

Hucusque auxiliatus. Quia qui hos terminos transcendunt, ut hæretici, auxilium Dei non merentur.

VERS. 14. — *Eratque.* Christus est nostra pax, qui fecit utraque unum, per quem facti sunt prope qui erant longe.

VERS. 16. — *Galgala.* Civitas est ubi Josue populum secundo circumcidit, et Pascha celebravit, et deficiente manna, Israel usus est panibus triticeis, ubi et lapides sunt translati de alveo Jordanis, ubi tabernaculum testimonii multo tempore fuit. Hæc cecidit in sortem Judæ: et usque hodie ostenditur locus in secundo a Jericho milliario hominibus illius regionis venerandus. Sed juxta Bethel quidam aliam Galgalam suspicantur.

C Galgala interpretatur volutatio vel revelatio. Bene ergo propheta in Bethel et in Galgala, et Masphath judicavit Israel, et revertens in Ramatha in domum suam judicavit ibi Israel; et ædificavit ibi altare Domino, exemplum tribuens judicium esse faciendum in domo Dei, non indiscrete vel malivola mente, sed secundum quod Scriptura revelaverit, et intentione bona et amore fraterno, et sic esse revertendum in Ramatha in domum nostram, id est, ad interna pectoris, ut vacemus contemplationi, et in altari fidei gratas hostias operis et veritatis offeramus.

VERS. 17. — *Ædificavit etiam ibi*, etc. Lex præcepit, non ædificari altare, nisi ubi Dominus elegisset; sed ne immolarent diis construxit altare, in D quo non reprehenditur.

CAPUT VIII.

VERS. ... — *Factum est*, etc., *posuit filios.* (RAB., *in lib. Reg.*, tom. II.) Quia secundum Josephum alterum in Bethlehem, alterum in Bersabee posuit.

VERS. 2. — *Abia.* (ID.) Pater dominus, vel pater fuit. Bene ergo qui in inchoata justitia non permanserunt, et paternitatem Domini neglexerunt. Fuit Deus vel Pater fuit, nominati sunt, ut significentur paternitate Dei indigni.

VERS. 3. — *Et non ambulaverunt.* Quia pro munere opprimebant justitiam, ad epulas pretiosaque convivia declinantes.

CAPUT IX.

Vers. 2. — *Vocabulo Saul.* (Rab., *in lib. Reg.*, tom. II.) Saul qui offenso Deo factus est rex super Israel, etc., *usque ad* et de placito turbulentus factus est.

(Id.) Quia Saul asinas patris sui quærens venit ad prophetam a quo unctus est, significat quod Judæi stultitiam carnalis sensus sequentes, per errores devios luxum mundi perquirunt; asinus enim brutum et luxuriosum animal est. Et ad prophetam venientes, id est, Mosen, audiunt asinas esse inventas, id est, bona terræ sibi esse debita, a quo etiam unctionis oleum et regni gubernaculum promittitur, in quibus ad tempus fratres suos de manu hostium eriperent.

(Id.) Secundum præsentis vitæ justitiam.

(Id.) Hoc magis ad Christum pertinet, de quo dicitur: *Ecce puer meus electus quem elegi* (*Isa.* XLIV). Et alibi: *Quis similis Deo in filiis Dei* (*Psal.* LXXXVI)?

Stateris. Stater siclus est qui habet viginti obolos, id est, denarios decem.

Vers. 7. — *Demus homini.* Quamvis dare decreverint, non legimus quod Samuel acceperit, si tamen accepisset, non reputaretur in divinationis præmium, sed in prophetæ stipendium.

Vers. 9. — *Olim in Israel.* Ut ait Beda, non historiographi, sed Esdræ verba sunt.

Videns. Dicitur propheta, quia per Spiritum prænoscit futura.

Vers. 11. — *Clivum*, etc., *egredientes ad hauriendam aquam.* Clivus ascensus montis flexuosus.

Vers. 16. — *Et unges eum ducem.* Saul unctus Christum significat, qui et ipse Christus appellatus est; unde, *Quare non timuisti mittere manum in Christum Domini* (*II Reg.* I)?

Vers. 19. — *Omnia quæ.* (Rab.) Tradunt Hebræi fuisse in corde Saul, quia rex esset futurus, cum vidisset per visum se in vertice arboris palmæ collocari, quod est signum regnaturi.

Vers. 22. — *Assumens ita.* Quod Samuel Saulem in excelsum duxit, refectionem tribuit, significat prophetas populum Hebræorum doctrina sua ad altiora provocantes, ut scientia spirituali refectus, in culmine virtutum consistat, nec relabatur ad vitia.

Triclinium. Cœnaculum, a tribus lectulis discumbentium.

Vers. 24. — *De industria*, id est, de Providentia, datur intelligi, quod jam comederat, licet non plene, quia revelante Domino quod veniret Saul, convivium dilatum est.

Vers. 27. — *Cumque descenderent.* Descenderunt de excelso, ut in aliquo secretiori loqueretur de regno et ungeret eum.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Tulit autem.* Lenticula vas fictile quadrangulum, in latere habens foramen per quod fragilitas regni designatur.

Vers. 6. — *Et prophetabis cum eis.* Judæi tradunt eum prophetasse de futuro sæculo, de Gog et Magog, de præmiis justorum et pœnis malorum.

Vers. 7. — *Quando ergo.* Quasi his signis nosse poteris quod Deus te regem fore voluit. Ideo in omnibus regaliter age, quia Dominus tecum est.

Vers. 8. — *Septem diebus*, subauditur in consecratione regni tui, sicut in consecratione sacerdotum septem diebus offerebantur victimæ.

Vers. 10. — *Et venerunt.* Significat quod Judæis omnia quæ Moyses et prophetæ prædixerant, evenerunt. Ipsi vero libros legis et prophetarum tenentes, divinare videntur, cum futura mysteria de Christo et Ecclesia in eis scripta pronuntiare noscuntur.

Vers. 12. — *Et quis.* Quasi quis major illo in dignitate et sapientia? Potest ergo tanquam pater et magister inter prophetas versari. *Et quis pater eorum* id est prophetarum, subauditur nisi Deus.

Mystice, seniores Israel, reprobato Samuele, regem sibi petierunt, et Scribæ cum Pharisæis, repulso Christo vero sacerdote, clamaverunt: *Non habemus regem nisi Cæsarem* (*Joan.* XIX), unde *Samuel* interpretatur: nomen ejus Deus; Saul, petitus sive petitio, qui a populo est postulatus, Barabbas intelligitur. Cis durus vel vomens; Abiel, pater meus Deus, Judæi enim duri et vomentes Deum Patrem confitendo, Filium negant; sed qui negat Filium, negat et Patrem qui misit eum (*I Joan.* II). Saul asinas patris quærens, in regno assumptus est. Salvator a Patre missus ad oves quæ perierant domus Israel, super cunctum populum in regem constitutus est. Tot enim sunt asinæ quot oves. Saul accepit armum, et Christus principatum (*Matth.* XV). Saul a Samuele est unctus, et Unigenitus a patre spirituali unctione delibutus. Ab humero Saul supereminebat, quia caput nostrum super nos est Christus (*I Cor.* XI).

CAPUT XI.

Vers. 1. — (Rab.) Jabes sensus: Galaad acervus testimonii. Naas, id est serpens, scilicet diabolus ascendit contra sensum testimonii Scripturæ eruditum.

Vers. 2. — *Et respondit.* Bellum Naas, bellum hæreticorum contra Ecclesiam significat. Naas interpretatur serpens, Ammon comprimens vel coangustans, vel populus mœroris. Jabes exsiccata; Galaad acervus testimonii; Naas ergo significat serpentem antiquum, qui est princeps Ammonitarum, id est hæreticorum. Hic est enim populus mœroris, qui non habet gaudium Spiritus sancti, qui disponit fœdus cum populo Ecclesiæ, ut eruat oculos dextros, visum scilicet sanæ orthodoxæ fidei. Sinistrum relinquit oculum, ut scilicet prava tantum sentiat. Sed mens fidelium exsiccata a sorde vitiorum, acervum testimonii, id est, scientias sanctæ Scripturæ congerit, quibus viriliter resistat hosti.

Vers. 8. — *In Bezech.* (Rab., *in lib. Reg.*, tom. II.) Urbe, scilicet Adonibezec, etc., *usque ad* per totum orbem Ecclesia diffundat.

VERS. 11. — *Dispersi sunt.* Quia congregatio pravorum, charitatis et fidei unitate non jungitur, abinvicem dissensione separatur; unde : *Inimici tui, Domine, peribunt et dispergentur* (*Psal.* XCI).

CAPUT XII.

VERS. 17. — *Messis tritici*. (RAB.) Collectio scilicet gentilis populi ad fidem.

Voces. Id est, tonitrua et pluvias. Non est consuetudo Judææ in tempore æstatis pluere.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Filius unius anni*, etc. (RAB.) Per anticipationem dicit de Isboseth filio Saul, etc., *usque ad* et non toto tempore vitæ suæ populum judicaverat ut alii.

VERS. 2. — *Gabaa*. (ID.) Urbs est Phinees filii Eleazari, etc., *usque ad* viri cum Saul remanentes catholici Christo firmiter adhærentes.

VERS. 6. — *Absconderunt se in speluncis*. (ID.) Absconsis scilicet, etc., *usque ad* sociaverunt se cum suis in prælio.

VERS. 13. — *Stulte egisti, nec*. (ID.) Videtur quibusdam Saul inculpabiliter sacrificasse, etc., *usque ad* et ideo merito culpatur et stultitiæ arguitur.

Quod si non fecisses. (EUCH. in lib. *Reg*. ex Aug.) Non sic accipiendum est quasi Dominus Saulem in æternum paraverit regnaturum, et hoc noluerit servare peccanti : sciebat enim peccaturum. Sed præparaverat regnum ejus, in quo esset figura regni æterni, unde addidit : *Et nunc regnum tuum non stabit tibi*. Stetit ergo et stabit quod in illo significatum est; sed non huic stabit, quia non fuerat regnaturus in æternum; nec progenies ejus; ut saltem per posteros, alter alteri succedentes, videretur impleri quod dictum est in æternum.

VERS. 14. — *Sed nequaquam*. Reprobatio Saulis, ablatio regni Judæorum. David ei superstes, Christus populo Judæorum successurus.

Quæsivit sibi. Non quasi ubi sit nesciens, sed per hominem more hominum loquitur, quia et sic loquendo nos quærit. Non solum enim Deo Patri, sed ipsi quoque Unigenito, qui venit quærere quod perierat, sic jam non eramus ut in ipso essemus electi ante mundi constitutionem. Quæret ergo sibi, dixit : suum habebit, unde in Latina lingua hoc verbum accipit præpositionem, et acquirit dicitur; quod satis apertum est. Sine præpositione etiam quærere intelligitur acquirere, ex quo lucra vocantur quæstus.

Virum juxta cor. David significat, vel ipsum mediatorem Novi Testamenti, qui figurabatur in chrismate in quo unctus est David, et progenies ejus. (RAB.) Diabolus quoque per paganos, etc., *usque ad* sed futuram inquirimus.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — *Jonathas*. Columbæ donum. Hi sunt qui dono Spiritus sancti replentur, per quos Dominus hæreticorum conventus dissipat, atque in fugam vertit. Armiger ejus spiritualium discipuli, qui non per plana, sed ardua iter arripiunt : quia sacerdotes hostibus contraire nequeunt, si non per arctam viam gradientes, inter utrumque Testamentum, et inter prospera et adversa, quasi duos scopulos dextra lævaque, incedunt, et ad alta contemplationis toto animi nisu conscendunt. Jonathas non nisi provocatus ad hostes transit : quia catholici adversus hæreticos non contentionem commovent, nisi prius ad certamen provocentur. Jonathas ergo in agro culturæ hostes prosternit : et doctores in meditatione Scripturæ hæreticos vincunt.

VERS. 27. — *Porro Jonathas*. Columbæ donum. Hic eos significat qui, accepta Spiritus sancti gratia, mundi parant spernere illecebras. Non enim potest contra allophylos spirituales, id est dæmones, viriliter pugnare, qui mundi dulcedinem nescit declinare.

Illuminati sunt. (RAB. ex Euch.) Non ad videndum, etc., *usque ad* et fraternis orationibus indigere.

VERS. 33. — *Populus peccasset Domino comedens*. (RAB.) Peccasse Domino, etc., *usque ad* et cum sanguine comedisse.

VERS. 34. — *Occidite super istud*, etc. Ut fluat sanguis ad terram. Vel comedit cum sanguine, quia ante sacrificium vespertinum comederunt, quod post stragem usus erat fieri ante cibum. Vel in hoc peccaverunt (ut placet quibusdam) quod ad ostium tabernaculi victimas suas non duxerunt.

Et occiderunt. Occisio animalium est baptisma, in quo vetus homo moritur. Ingens saxum, super quod fiebat occisio, fides est, sine qua non moritur vetus homo. Mactatio in terra, hæreticorum baptisma. Cujus sanguinem comedunt, quando absque purificatione peccatorum sibi lotos aggregant. Hæc animalia de Philisthæis capta significant aut de hæreticis reductos, aut de gentilitate conversos : illos imperiti rebaptizant; istos, aliter quam Ecclesia tradit, baptizant. Quos Christus velut Saul in fide sua quasi super saxum grande occidendos boves et oves, id est indifferentias hominum baptizari præcepit.

VERS. 35. — *Tunc primum cœpit ædificare altare Domino*, etc. Quia obedienter et recte. Superius vero cum increpatus est a Samuele, non dicitur ædificasse Domino, quia inobedienter ædificavit.

VERS. 38. — *Applicate huc universos angulos populi*. Angulos populi principes vocat, quibus hinc inde populi tanquam angulis parietes adhærebant.

VERS. 44. — *Hæc faciat*. Juramentum Hebræorum, quod per contrarium intelligitur, quasi diceret : Malum quod tibi debetur, mihi imputetur, si te non interfecero.

VERS. 45. — *Qui fecit*. Multum prosunt transacta bona. Nisi enim Jonathan præterita bona juvissent, imminentia mala non evasisset. Non enim injustus Deus ut obliviscatur bonorum.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Et dixit*, etc. *Bovem*, etc. (RAB. *in lib. Reg.*, tom. II.) Ideo jubet Dominus demoliri jumenta Amalec, etc., *usque ad* subsannationem Dei in cœlum projecerunt.

VERS. 6. — *Dixit Saul Cinæo.* (ID.) Cinæus ipse est Jethro cognatus Mosi, etc., *usque ad* multitudinem populi.

VERS. 11. — *Pœnitet me.* (GREG. *in lib. Reg.*) Hac increpatione superbia regis abjicitur, etc., *usque ad* ut ad majora et semper ex humilitate ascendamus.

VERS. 17. — *Nonne cum.* (GREG., lib. XXXIV *Moral.*, et apud Euch.) Parvulus est in oculis suis, etc., *usque ad* unde : *Ducem te constituerunt, noli extolli, sed esto quasi unus ex illis.*

VERS. 22. — *Melior est*, etc. (RAB. *in lib. Reg.*) Quia per victimas aliena caro, etc., *usque ad* Paulus autem audacter dicit : *Ego non solum ligari in Jerusalem, sed etiam mori paratus sum* (*Act.* XXI).

VERS. 26.—*Non revertar.* (ID.) Alia editio, etc., *usque ad* hic minatur et non permanet.

VERS. 27. — *Ille autem.* Sicut in passione Domini pontifex vestimentum scidit, ita et Saul vestem prophetæ. Per utramque enim potestatem, regalem scilicet et sacerdotalem, scissio facta monstrat regnum Judæorum et sacerdotium stare non posse, quia verum regem et sacerdotem, id est Christum, noluerant recipere.

(RAB. ex Aug.) Iste cui dixit, etc., *usque ad* non secundum humani generis unam eamdemque naturam.

VERS. 28. — *Scidit.* Quamvis postea regnaverit quadraginta annis, sed tunc promeruit ut a stirpe sua scinderetur, et traderetur meliori, id est, David, et a Saul, id est, Judæis aufertur regnum, et traditur Christo. Corrigit regem de inobedientia, quia mandatum Domini non implevit, et prædicit amissionem regni. Merito autem regnum perdit, qui tenere nescit. Ille autem bene regit, qui superiori obedit et inferioribus auctoritatem suam anteponit.

VERS. 33. — *Et in frusta.* Cum legunt quidam in Scripturis, quod sancti nulli hostium parcant, dicunt eos crudeles, nec intelligunt in his verbis obumbrata mysteria : ut pugnantes, scilicet, adversus vitia nullum penitus relinquamus. Si enim pepercerimus reputabitur nobis in culpam, sicut Sauli, qui regem Amalec vivum reservavit. Sancti vero, sicut Samuel, nullum peccatum dimittunt impunitum.

CAPUT XVI.

VERS. 7. — *Ne respicias.* Reprobatis majoribus filiis Isai minimus ad regnum eligitur, quia spreto Judaico sacerdotio, et regno prioris populi, Christus caput minoris populi, rex et sacerdos factus est.

VERS. 11 — *Parvulus.* De officio pecorum factus est David rex hominum : Christus autem ab ovili Judaicæ plebis ad regnum gentium translatus est. (GREG., lib. I *Moral.*, cap. 6; lib. XVIII, cap. 6.)

A Diabolus, licet afflictionem justorum semper appetat, etc., *usque ad* potestas nisi a Deo non est.

VERS. 16.—*Scientem psallere*, etc. (RAB. ex Euch.) Erat David canticis musicæ eruditus, etc., *usque ad* quasi dulcedine citharæ locutionis nostræ tranquillitate revocetur.

VERS. 23. — *Refocillabatur Saul.* Ante enim vexabatur a dæmonio usque ad suffocationem. Refert Boetius philosophum quemdam tactu citharæ dæmonium ab obsesso corpore pepulisse.

CAPUT XVII.

VERS. 1.—*Congregantes.* (RAB. *in lib. Reg.*) *Azeca.* Civitas est Chananæorum in tribu Juda ad quam usque persecutus est Josue quinque reges, et hodie villa B vocatur Azeca inter Eleutheropolim et Heliam, quæ interpretatur *fortitudo et decipula.*

Dommim. Vicus est in tribu Juda in finibus Eleutheropolis, distans ab ea septem et viginti milliaribus. Dommim interpretatur *silentium* vel *gaudium.*

VERS. 2. — *Terebinthi.* Terebinthus est in Sichimis, sub qua abscondit Jacob idola juxta Neapolim.

VERS. 4. — *Spurius.* Quia ignobili patre, matre vero nobili natus erat.

VERS. 12. — *Octo filios.* (HIERON., *quæst. Hebr.*, tom. III.) In Paralipomenon tantum septem dicuntur, etc., *usque ad* Nathan quoque prophetam dicit Isidorus de Gabaonitis fuisse.

VERS. 14. — *David.* Et octavus qui in regno eligitur, hic est Christus, qui *semetipsum exinanivit, for-* C *mam servi accipiens* (*Philip.* II), quia et per gloriam resurrectionis regnum in gentibus adeptus est.

VERS. 21. — *Direxerat enim aciem Israel, sed Philisthiim.* Pugna Philisthinorum contra Israel, pugna dæmonum contra Ecclesiam accipi potest. Goliath vero superbiam diaboli significat : quam David, id est Christus, singulari certamine prostravit et populum Dei eripuit. Qui leonem et ursum necavit, diabolum scilicet et Antichristum, alterum nunc latenter insidiantem, alterum postea manifeste sævientem. Provocavit superbia humilitatem, diabolus Christum. Accepit arma bellica David quæ pro ætate et parva statura portare non potuit, et abjecit. Accepit quinque lapides de flumine et posuit in vase pastorali : his armatus vicit. Sic Christus tempore revelationis D Novi Testamenti insinuandæ et commendandæ gratiæ, deposuit corporalia sacramenta legis, quæ non sunt imposita gentibus, quæ in veteri lege legimus et non observamus, sed ad aliquam significationem præmissa et posita intelligimus : hæc deposuit tanquam onera legis, et ipsam legem accepit. Quinque enim lapides, quinque libros Mosi significant. Tulit quinque lapides de flumine, id est de hoc sæculo. Labitur enim mortale sæculum. Erant tanquam in flumine lapides in primo populo. Illic vacabant, et nihil proderant. Transibat supra fluvius. Sed David accepit gratiam, ut lex esset utilis quæ sine gratia impleri non potest. *Plenitudo enim legis charitas est* (*Rom.* XIII). Quia ergo legem gratia facit impleri,

significatur enim gratia lacte, hoc est enim in carne A gratuitum; ubi vero mater non quærit accipere, sed dare, gratis dat, et contristatur si desit qui accipiat. Ostendit David legem sine gratia operari non posse; cum illos quinque lapides, quibus significatur lex in quinque libris, conjungere volens gratiæ, posuit in vase pastorali, quo lac solebat mulgeri. His armatus processit contra superbum. Tulit lapidem unum, et dejecit unum, in fronte percussit et cecidit ex eo loco corporis ubi signum Christi non habuit. Quinque accepit, unum misit. Quinque libri electi sunt, sed unitas vincit. *Plenitudo* ergo *legis charitas*, ut ait Apostolus. *Sufferentes invicem in dilectione, solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis* (*Eph.* IV). Illo dejecto, gladium abstulit, caput illi abscidit. Christus diabolum de suis membris occidit, quando B crediderunt magi, quos ille in manu habebat, et de quibus alios trucidabat, convertentes linguas suas contra diabolum, et sic Goliæ gladio suo caput abscinditur.

VERS. 28. — *Novi superbiam tuam, et nequitiam cordis tui, quia*. (RAB.) Putabat in eo tumorem propter Samuelis unctionem, quasi ex ea audaciam sumpsisset, et timebat ne si congrederetur cum Philisthæo interficeretur. Unde subdit, *ut videres prælium descendisti*, id est, in hoc superbus appares, quod cum non habeas consuetudinem præliandi, actus prælii quasi miles sciscitaris.

VERS. 29. — *Nunquid non verbum?* (ID.) Quasi diceret, est, quia non est voluntas præliandi, sed ut scirem quod nesciebam. Audaciam tamen ex eo C sumpserat, quod Spiritum sanctum acceperat; expertus auxilium Dei in leone et urso, et ideo audacter se obtulit ad singulare certamen, non tam victoriæ cupidus, quam ultor blasphemiarum Dei et injuriarum populi.

VERS. 41. — *Ibat autem*. (RAB. *in lib. Reg.*) Allegorice, Philisthæi dæmones, etc., *usque ad* quasi elatum Goliam gladio suo detruncant.

VERS. 51. — *Et tulit*. (RAB. ex Greg.) Vir quoque catholicus colligit testimonium Scripturæ, etc., *usque ad* hæreticos suis sententiis vincimus.

Caput. David caput Philisthæi tulit in Jerusalem, ut terreret eos, murorum firmitate et altitudine insuperabiles se esse fidentes, ut non discrederent se ab D illo vincendos esse.

VERS. 55. — *De qua*. (AUG.) Quod Saul et Abner ignorant David apud eos diutius commoratum, fecit barba, quæ adolescenti creverat dum absens fuerat.

Vivit. (RAB.) Huic simile est illud: *Benedixit Naboth Deo et regi. Quia non vivat anima tua, rex, si novi*, vel videam mortem tuam si novi. *Si* quoque conjunctio aliquando pro *non* ponitur, secundum illud: *Si introibunt in requiem meam* (*Psal.* XCII), id est, non introibunt, unde patet sic exponi: *Si novi*, id est, non novi.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. — *Et factum est*, etc., *et dilexit*, etc. (RAB. *in lib. Reg.*) Jonathas dilexit David: vir videlicet bellicosus juvenem aptum pugnis. Jonathas significat eos qui de Judæis in Christum crediderunt et, percepta gratia Spiritus sancti, pro Christo relictis omnibus ipsum secuti sunt. Unde Petrus: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te* (*Matth.* XIX). Sic enim Jonathas dedit David vestimenta sua a tunica usque ad balteum, cum credentes omnia quæ habuerant, in Christi servitium contulerunt.

VERS. 7. — *Percussit Saul*, etc. Hoc fuit seminarium odii contra David. Sic Judæi audientes Christum quem crucifixerant, in ecclesiis prædicari, et victoriam qua hostem antiquum vicit et credentes in laude ejus gratulari, graviter tulerunt.

Saul mille. Scilicet eos qui fugientes occisi sunt.

David decem millia. Scilicet Philisthæum qui, uno dejecto, omnes in fugam misit.

VERS. 10. — *Tenebatque*. Sic prædicante Christo Evangelium, Judæi conabantur mortem inferre. Sed dum ille ad salutem gentium secedit, tantum nocuere seipsos.

VERS. 17. — *Dixitque*. (ISID. *in lib. Reg.*, tom. V, cap. 11.) Saul callidus simulator studuit alligare David Michol filiæ suæ, etc., *usque ad* locutionis tranquillitate revocetur.

VERS. 27. — *Percussit*, etc., *et attulit*, etc. (RAB.) Sic Christus prius in gentibus clarificatus est, quando Synagogam sibi copularet, et prius in gentibus immunditiam resecuit. *Cum enim plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet* (*Rom.* XI).

CAPUT XIX.

VERS. 3. — *In agro*, etc. Quo consolandi causa venire consueverat, ubi occidi David condictum fuerat.

VERS. 11. — *Misit ergo*. (RAB.) Hoc non ad crucem Christi, sed ad passionem pertinet, etc., *usque ad* quasi peccatorem persequuntur.

VERS. 13. — *Pellem*. Inde pulvillus consutus fuit qui, intonsis pilis, caput involuti hominis in lecto mentiretur.

VERS. 18. — *In Ramatha*. Civitas Saulis est in tribu Benjamin in sexto milliario ab Helia ad septentrionalem plagam contra Bethel, alia Ramatha est in tribu Aser. Bene conveniunt hæc nomina rebus gestis ipsis, quia prophetarum dicta et celsitudinem habent scientiæ et venustatem eloquentiæ.

VERS. 21-22. — *Misit tertios*, etc. *Abiit*, etc. (RAB.) Saul quoque et nuntii ejus Judæos significant, qui dum adversari Christo cupiunt, habent in ore sacramenta legis, et prophetarum ad Christi testimonium, et cum Ecclesia quasi cum prophetis de Scripturis disputant, sicut illi cum prophetis prophetabant.

VERS. 24. — *Prophetavit*. Isti prophetæ religiosi viri erant, dicti Nazareni, qui non bibebant vinum, et vacabant semper canentes hymnos et psalmos.

Nudus. Et Judæi fide atque sacerdotio et regno nudati, legem et prophetas in ore habent.

Num et Saul. Proverbium dicitur, quod in ore

loquentium sæpe versatur. Mira enim res videbatur, hominem tam profanum prophetare. Et nos cum inscios videmus docere, recte dicimus, *Num et Saul inter prophetas?*

(RAB.) Magna quæstio hic oritur, etc., *usque ad* sed regalibus tantum intelligendum est.

(ID.) Item quæritur, etc., *usque ad* quanto illis donis non bene usi sunt.

CAPUT XX.

VERS. 3.—*Uno tantum.* (RAB.) Gradum vocat parietem, quo medio inter se et hostes, per domus fenestram evasit, ubi erant obsidentes.

VERS. 16. —*Et requisivit.* (ID.) Prolepsis est, id est, anticipatio, etc., *usque ad* sed Domino pro illo vindicante.

VERS. 17. — *Et addidit.* (ID.) Ut a perditione inimicorum David ostenderetur immunis, quia diligebat eum secundum legem Dei. Qui etsi morte præventus regnum terrenum cum eo sicut sperabat habere non potuit, absque ulla dubitatione regni cœlestis consortium cum eo quem pro virtutibus diligebat, cum esset et ipse vir, virtutum accepit.

Nunquid: quasi dicat, Amas inimicum meum adversans mihi, in quo ostendis adulterino te conceptum concubitu. Nam legitime nati arctius amant patres.

(RAB.) Quid est quod Jonathas volens servare David, etc., *usque ad* sed quem Moses et prophetæ prædixerant ignorabat.

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Achimelech.* (RAB.) Id est, *frater meus rex*, etc., *usque ad* apostoli a contagione Judæorum fide sanctificati sunt.

VERS. 5. — *Via.* (ID.) In Hebræo, etc., *usque ad* et periculo vitæ urgente non vesceretur eis.

VERS. 6. — *Dedit ergo.* (ID.) Quantum ad prophetiam pertinet, etc., *usque ad* unde: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur* (*Joan.* XV).

VERS. 7. —*In tabernaculo Domini.* (RAB.) In Heb. *obligatus in conspectu Domini*, forte enim voverat, quia aliquot diebus in tabernaculo Domini moraretur et vacaret orationibus.

Doeg Idumæus. (ID.) Qui camelorum, id est, infructuosi gregis et tortuosi custos erat, etc., *usque ad* quia nemo potest nocere Christo sacerdotum principi, *qui victor cœlos ascendit.*

(RAB. ex Isid.) Achis interpretatur, etc., *usque ad* intus divina virtus, tanquam barba latebat.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *Quod cum.* (RAB.) Significavit quod Redemptor noster, peracta passione et redemptione humani generis, de Israelitica plebe in Judæa primum Ecclesiam collocavit, de qua et carnem sumpsit. Ubi fratres ejus, id est, apostoli et domus patris ejus, id est, qui crediderunt ex Judæis, venerunt ad illum, et convenerunt ad eum omnes qui erant

A in angustiis constituti, etc. Quibus scilicet, ait: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (*Matth.* XI).

VERS. 2. — *Ære alieno.* (ID.) Censu scilicet peccatorum quem diabolo persolvunt, dum exhibent membra servire iniquitati ad iniquitatem; necesse est ut tales in amaritudine animi pœnitentiam agant, et ad David veniant, id est, ad Christum cunctis gentibus desideratum, ut fiat eorum princeps. *Ipse est enim judex vivorum et mortuorum, et princeps pacis, cujus regni non erit finis.*

VERS. 5. — *Dixitque Gad.* (ID.) De improviso Gad inducitur. Nulla enim fit mentio ejus in præcedentibus, sicut et Elias, ubi dicitur: *Et dixit Elias Thesbites de habitatoribus Galaad* (*III Reg.* XVII). Ex ore igitur B Domini Gad propheta dixit ad David, ut non moraretur inter gentes in terra polluta, sed in terram Judæ rediret, ubi juxta voluntatem Domini persecutionem sustineat.

CAPUT XXIII.

VERS. 11. — *Descendet.* (RAB.) Si hic steteris descendet Saul, et tradent te viri Ceilæ in manus ejus: ergo voluntatem eorum indicavit. Viri autem Ceilæ ingrati beneficiis David, quos de manibus Philisthinorum liberavit, Judæorum infidelitatem significant et inconstantiam qui Redemptori suo ingrati apud sæculi potestates insidiantur. Ceila autem interpretatur *ad fundam jacta*, vel *excellens sibimet. In circuitu impii ambulant* (*Psal.* XI). Et, *Stultus ut* C *luna mutatur* (*Eccli.* XXVII).

VERS. 14.—*Ziph.* (RAB.) Apud se latitantem David Sauli prodiderunt, et cum eo de morte ejus tractaverunt. Ziphæi autem *florentes* vel *germinantes* interpretantur, et significant eos Judæos, qui florem terreni regni appetentes, cum principibus suis de nece Christi tractaverunt, quomodo eum per discipulum suum perditum apprehenderent, et præsidi ad interficiendum traderent; et florentes sæculi Christum in membris, potestates scilicet hujus mundi produnt.

CAPUT XXIV.

VERS. 4.—*Eratque ibi*, etc.(RAB. ex Euch.) Rex ex improvisis exceptus insidiis, etc., *usque ad* ait Samuel: *Dirupit Dominus regnum Israel de manu tua.*

(GREG., *Moral.*, tom. II.) Quid per Saul, nisi mali D rectores? etc., *usque ad* unde Moyses cum contra se et Aaron populum conqueri cognovisset, ait: *Nos enim quid sumus* (*Exod.* XVI)?

Vivit, etc. Defectiva litteræ Josephus supplet: qui erant cum eo redarguebant eum. Servabat enim inimicum qui volebat delere eum, et sedavit eos, dicens: *Vivit Dominus*, etc.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Pharan.* (RAB. *in lib. Reg.*, tom. II.) Oppidum est in Arabia vicinum Saracenis, qui in solitudine erant: per hoc transierunt filii Israel, cum de monte Sinai castra movissent. Est autem contra australem plagam, et distat ab Haila contra Orientem itinere dierum trium. In deserto Pharan memorat

Scriptura habitasse Ismaelem, a quo Ismaelitæ, qui nunc Saraceni dicuntur. Legimus et Chodorlaomor percussisse eos qui erant in deserto Pharan.

VERS. 3. — *Nabal*, etc. (RAB., *ibid.*) Vir durus et pessimus, etc., *usque ad* unde : *Gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente* (*Luc.* XV).

VERS. 18. — *Sata.* Satum est genus mensuræ continens modium et semis Polenta est accuratissima farina. Uva passa dicitur quæ priusquam maturescat ad solem diu exsiccatur, et sic servatur. Massas caricarum, id est, ligaturas de fructibus ficorum.

VERS. 29.—*Erit anima*, etc. (RAB., ex Euch.) Pulcherrima comparatione, etc., *usque ad* vel de rebus humanis ablati sunt.

VERS. 37. — *Cum digessisset.* (GREG.) Iracundos melius corrigimus, si in ipsa iræ commotione declinamus; perturbati enim, quid audiant, ignorant. Sed cum a se redeunt, tanto libentius exhortationis verba recipiunt, quanto se tranquillius tolerari erubescunt. Menti autem furore ebriæ omne rectum quod dicitur, perversum videtur : unde et Nabal ebrio culpam suam Abigail laudabiliter tacuit, quam digesto vino laudabiliter dixit. Malum enim quod fecerat nocere potuit, quia ebrius non audivit.

VERS. 44. — *Phalti filio.* (RAB.) Sicut tradunt Hebræi, non cognovit eam Phalti, quia si cognovisset, David postea non recepisset eam, quia in lege prohibetur. Phalti enim de Gallim erat, id est de mundatione, id est de lege. Legis enim doctor erat de Baurim, id est de electis, quando Michol ei datur. Phalti enim vadens dicitur, quando aufertur; Phaltiel, id est evadens a Deo dicitur : quia custodivit eum ne tangeret eam, ne fieret transgressor legis : tamen secutus est eam plorans usque Baurim præ gaudio, quia non tetigerat eam.

CAPUT XXVI.

VERS. 1-5.— *Et venerunt Ziphæi*, etc., *Dormientem*, etc. (RAB. *in lib. Reg.*, tom. II.) Persequuntur Judæi Christum, etc., *usque ad* altitudinem cœli conscendit.

CAPUT XXVII.

VERS. 8. — *Agebant prædas de Gessuri, et de Gerzi*, etc. (HIERON., *quæst. Hebr. in Reg.*) Illi pagi non erant sub potestate Achis. Habitati in terra antiquitus dicuntur, quia quieti et securi habitati fuerant, et nullius hostis deprecationes perpessi.

CAPUT XXVIII.

VERS. 3. — *Samuel autem.* (RAB. *in lib. Reg.*, tom. II.) Samuel superius mortuus legitur : sed causa resurrectionis ejus repetitur, ad damnationem Saulis, qui relicto Deo, contra legem, pythonem consulebat.

VERS. 6. — *Consuluitque Dominum.* (RAB.) Sicut A Hebræi tradunt, jejunando et orando a Deo petebatur oraculum : et Deus illis per somnia revelabat futura, quod Saul fecisse non legitur.

Neque per sacerdotes. (ID.) In Hebr. *Neque per* ארים *urim*, id est doctrinam, neque per ephod, scilicet quod sacerdos gerebat in pectore, in quo scriptum erat : doctrina et veritas.

VERS. 9. — *Magos.* Magi utuntur sanguine humano, et contactu mortuorum in maleficiis et divinationibus arioli solis verbis, id est incantationibus divinant. Pythius dicitur Apollo harum artium cultor, a quo Pythonissæ, id est divini : hos Saul quasi zelo legis delevit, quia, ut aiunt, a dæmonibus coacti David regem esse futurum præconabantur.

VERS. 11. — *Quem suscitabo.* (AUG., *epist. ad* B *Simplicianum*, tom. II.) Quæris utrum potuerit malignus spiritus excitare animam justi, etc., *usque ad* ut ad parem conditionem mortis referatur, quod uterque homo fuerit et mori potuerit, jam mortuus mortem vivo prænuntiavit.

CAPUT XXIX.

VERS. 5. — *Percussit Saul.* Invidentes gloriæ David aiunt eum pugnasse tantum in decem millibus quasi minoris potentiæ, Saul autem in millibus quasi innumerabilibus, nec addunt quot percussit invidentes illorum laudi, vel ne suos terrerent. In vetustissimis libris non habetur millibus : sed tanquam *mille*, et *decem millia* tantum.

CAPUT XXX.

C VERS. 1. — *Cumque Amalecitæ.* (GREG., lib. XXIX *Moral.*) Considerandum est quid sit quod Amalecitæ Siceleg invadunt et prædam capiunt, etc., *usque ad* quos communiter mundus habere despexit.

VERS. 21. — *Substiterant.* Ducenti lassi viri, qui cum sarcinis sunt relicti, significant infirmos Ecclesiæ, qui cum spiritualibus viris currere nequeunt in via, sed quia fidem habent et opus bonum servant, a Christo præmium beatitudinis cum perfectis præcipiunt.

CAPUT XXXI.

VERS. 2. — *Percusserunt Jonathan*, etc. (RAB. *in lib. Reg.* tom. II.) Jonathan, Abinadab, etc., *usque ad* cum filiis periret.

VERS. 4. — *Arripuit itaque.* Gladio quo Amaleci-
D tis contra præceptum Dei pepercit, merito seipsum occidit : sic qui potestate pro communi utilitate accepta, aut non utitur aut abutitur, suo se nimirum gladio confodit, et quo ab hoste defendi debuerat, hostem potius juvat.

VERS. 11. — *Habitatores.* Quos Saul ab adversariis defenderat, rependunt quod possunt. Nos quoque benefactores nostros gladio peccati peremptos, quoad possumus, a Philisthinorum opprobrio eripiamus.

LIBER SECUNDUS SAMUELIS,

qui nobis

SECUNDUS REGUM.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 2. — *Apparuit homo veniens de castris Saul*, etc. (Rab.) Hunc aiunt Hebræi filium fuisse Doeg. Amalecites enim et Idumæus unum est, quia filius primogenitus Esau Eliphan fuit, et hujus filius Amalec. Diadema autem et armillam a patre commendatam habeat.

Vers. 15. — *Accedens*, etc. Omnis qui proximo machinatur malum, vel de ejus gaudet interitu, justæ retributionis pœnam a judice superno meretur. *Qui enim fodit foveam, incidit in eam* (*Prov.* XXVI). Et, *Os quod mentitur occidit animam* (*Sap.* I) : hic autem mentiebatur sese Saulem occidisse.

Vers. 18. — *Filios.* Filii Juda filii confessionis, quos verus David vult arcu Scripturæ muniri, ne per ignorantiam in conspectu dæmonum succumbant.

Arcum. (Rab. *in lib. Reg.*) Quia Philisthiim sagittarii sunt, qua arte Saul interfecerant, eamdem belli artem vult eos discere, vel præcepit ut reges Juda docerent fortitudinem, ut fortes scilicet et intenti essent in timore Domini, ne perirent sicut Saul.

In libro. (Rab., *ubi supra.*) *Legitur*, vel, *scriptum est.* Hunc librum nusquam reperiri asseverant, sicut librum bellorum Domini, etc., *usque ad* quomodo Saul recedens a timore Domini per obedientiam periit.

Considera, Israel. (Id.) Qui remansisti, pro qua culpa interfecti sunt, et præcave ne et tu in scelere eorum pereas.

Vers. 20. — *Geth.* Torcular, scilicet Hierusalem, quæ occidit prophetas (*Matth.* XXIII), cui mors Domini et apostolorum in derisum fuit, et ob hoc precæpit verus David ne passio sua illis annuntietur.

Vers. 21. — *Montes Gelboe*, etc. (Id.) Alii excelsi, quia, scilicet, o Saul, inobedientia tua quasi idololatria in excelsis reputata est, quia scelus idololatriæ est nolle acquiescere. Montes Gelboe uberrimi ante maledictionem fuerunt, quos hactenus maledictioni subjacere ferunt, nec unquam pluere ibi testantur.

Rex et propheta David, qui persecutoribus mala non reddidit, cum Saul et Jonatha bello occubuisD sent in lamentatione sua Gelboe montibus maledicit: *Montes Gelboe, nec vos*, etc., *usque ad* et divina vis sententiam maledicentis implevit. Itaque pro regiæ necis spectaculo pœnam elementa solverunt.

(Rab.) Quid deliquerunt montes? etc., *usque* A *ad* qui apud se mortem regis suscipere iniquitate exigente meruissent.

Vers. 22. — *A sanguine interfectorum.* Sanguis et adeps robur præstant corpori, ita illi fortitudinem dabant subjectis, a quibus Saul et Jonathas interfecti sunt quasi non a rusticis. Vel ita Saul reprobatus est a Deo, et ab incircumcisis viliter interfectus, tanquam non esset unctus oleo, propter sanguinem interfectorum, scilicet septuaginta quinque sacerdotum qui Domino adipem adolebant, quos innoxios jussit Saul interfici.

Sagitta. Jonathan et Saul bellicosos et fortissimos significat fuisse, et laudat in eis decorem formæ et constantiam animi.

(Rab.) Allegorice. Pius propheta David figuraliter B deflet Saul et Jonathan, etc., *usque ad* ne iterum ignominiose superati, gaudium inimicis faciant.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Igitur post.* (Rab.) Ascensio David cum duabus uxoribus in Hebron significat convocationem duorum populorum in Ecclesiam catholicam. Hebron enim interpretatur *conjugium.* Sola autem Ecclesia, cœlestis regis sponsa est. Illuc duxit David singulos viros cum domo sua, quia singuli fideles in illam societatem per Evangelii prædicationem convocantur, ubi non est distinctio Judæi et Græci.

Vers. 4. — *Veneruntque.* (Id.) Quia superbis et contemptoribus gratiam Dei spernentibus, electi fama C prædicationis et virtutum studio confitentur Christum regem esse in populo suo, cui data est omnis potestas in cœlo et in terra.

Vers. 5. — *Dixitque.* (Id.) Redemptori nostro multum placet, qui opera malorum qui in peccatis mortui sunt, oblivioni tradit damnando, nec ea quæ Domino displicent imitatur, sed quæ præcepit facere recordatur.

Vers. 8. — *Isboseth.* (Id.) Qui interpretatur *filius confusionis*, Abner auxiliante (qui interpretatur *patris lucerna*) regnavit super universum Israel, et sola domus Juda sequebatur David, quia solis credentibus et vere confitentibus sequentibus Christum, in cæteris error confusionis regnavit, diabolo instigante qui *transfigurat se in angelum lucis* (*II Cor.* XI).

Circumduxit. In Heb. dicitur: *Traduxit eum in Mahanaiim* מחנים, quod interpretatur *castra*, traduxit scilicet ultra Jordanem, et in castris regem constituit.

Vers. 11. — *Et fuit.* (Rab. *in lib. Reg.*, tom. II.) Bene dixit, quod David septem annis et sex mensibus regnavit in Hebron, etc., *usque ad* condita

est autem ante septem annos quam Thanis urbs Ægypti.

VERS. 12. — *Egressus*. (RAB.) Hunc locum Josephus ita exponit, etc., *usque ad* hic persequebatur Abner in neutram partem declinans.

VERS. 18. — *Porro Asael cursor velocissimus fuit quasi unus de capreis*. (ID. ex Greg.) Asael significat eos quos vehemens arripiens furor in præceps ducit, etc., *usque ad* quasi sine ferro moriuntur.

VERS. 26. — *An ignoras quod pericu'osa sit desperatio ?* In Hebræo habetur : *An ignoras quod amarus erit finis, si populum delere niteris ?*

CAPUT III.

VERS. 1. *Facta est ergo*. (RAB. *in lib. Reg.*) Domus David cœlestis Jerusalem, etc., *usque ad* et tandem secundum merita sua in profundum abyssi submergetur.

VERS. 2. — *Natique*. Sex filii qui nati sunt David in Hebron perfectionem sanctorum significant, qui de spiritali conjugio Christi et Ecclesiæ per Spiritus sancti gratiam quotidie oriuntur.

VERS. 5. — *De Egla*. (RAB.) Hæc est Michol, quæ sola uxor dicitur, quia eam David in adolescentia sua primam sortitus est uxorem. Hæc in partu dicitur occubuisse, unde in sequentibus scriptum est : *Igitur Michol filiæ Saul non est natus filius, usque ad diem mortis suæ*, quia in ipso partu occubuit.

VERS. 17. — *Sermonem*. (ID.) Abner hortatur universum Israel, etc., *usque ad* et fidem Christi ubique persecuti sunt.

VERS. 29. — *Fluxum seminis*. Juxta litteram videtur imprecari effluentiam libidinis, lepræ plagam, effeminationem, inimici subjacere gladio, mendicare.

Tenens fusum. (AUG.) Per ambitum verborum notantur qui fallaciam suam defendere nituntur.

Cadens. *Qui gladio percutit gladio peribit* (*Matth.* XXVI). Hæretici gladio oris perfodiunt, prius gladio impietatis confossi.

VERS. 39. — *Delicatus*. Antiqui delicata dicebant diis consecrata, quæ nunc dicimus dedicata.

CAPUT IV.

VERS. 2. — *Duo autem viri*. (RAB. *in lib. Reg.*, tom. II.) Hi duo viri principes erant in exercitu Isboseth, et mortuo Abner, sicut tradunt Hebræi, consiliati sunt cum Miphiboseth ut Isboseth interficerent, et ipsum regem constituerent. Sed Miphiboseth consilium prodidit ; ideo sic inducitur : *Erat autem Jonathæ filius pedibus debilis*. Illi vero timore perterriti fugerunt in Gethaim, fueruntque ibi usque ad tempus illud, quo scilicet inde reversi domum Isboseth ingressi sunt.

Et ostiaria. (ID.) Ostiaria triticum purgat, etc., *usque ad* ne eam hostes penetrent foramine neglectæ cogitationis.

CAPUT V.

VERS. 1. *Et venerunt*. (RAB.) Sic omnes gentes conveniunt ad Christum, et quasi blandiendo dicunt : *Os tuum et caro tua sumus :* cum in illo incarnationem quam ex nostra natura in virginis utero suscepit, diligunt et venerantur.

VERS. 3.— *Seniores*. (ID.) Prophetæ, apostoli pari fide et devotione ad Christum concurrunt.

Unxeruntque. (ID.) David bis unctus dicitur, et Christus prius in Judæis, post in gentibus principatum sumpsit.

VERS. 4. — *Et quadraginta*. (ID.) Quæritur cur non in summa quadraginta anni et sex menses numerentur? etc., *usque ad* qui ex quaterdenis constat, temporum et rerum perfectionem significat.

VERS. 5. — *In Hierusalem*. Tradunt Hebræi quod Sem filius Noe, quem dicunt Melchisedech, condidit Salem. Hanc postea tenuerunt Jebusæi, e quibus sortita est nomen Jebus. Inde Hierusalem, quasi Jebus Salem, post a Salomone Jerosolyma, quasi Jerosalomonia dicta est, quæ postea ab Ælio Adriano vocata est Ælia.

VERS. 6. — *Cæcos et claudos*. Qui sufficiunt contra te. Hoc dicebant fidentes muris. Aut ita : non ingredieris nisi nos auferas, quos inermes sicut cæcos et claudos arbitraris et triumphare putas.

VERS. 7. — *Cepit autem*. (RAB.) Sicut Josephus ait, etc., *usque ad* quæ merito arx Sion, id est speculationis vocatur, ut de ea recte dicatur : *Factus est in pace locus ejus*, etc. (*Psal.* LXXV).

David arcem Sion cepit, ablatis prius cæcis et claudis odientibus animam David. Sic Dominus primatum in Ecclesia gentium acquisivit, reprobatis ejus Scribis et Pharisæis, qui cæci et claudi oderunt animam Christi, id est ejus vitam auferre conati sunt.

VERS. 8. — *Domatum*. Id est rectorum. Fistulas appellat aquæ ductus de plumbo vel regula factos per quos aqua ibat super murum per totam civitatem.

Fistulas. Falsam scientiam seu hæreticorum dogmata figurant, quæ Dominus per Joab, id est, prædicatores destruit. Jebusæus conculcans, hæc est gentilitas, quæ ante fidem præcepta Dei conculcabat. Item Jebusæus calcatus, quia diabolus a Domino calcatur, et sub Joab calcandus subditur

VERS. 9.— *Et ædificavit*. A loco ita dicto, subaudi murum : et intrinsecus subaudi alium murum, hoc est, munivit urbem duplici muro.

VERS. 11. — *Misit quoque*. Hiram vivens excelse, hæc est gentilitas in Christo excelsa ; nuntios mittit ad David, id est doctores ad Christum, et per eos cedrina ligna, id est incorruptos et fortes ; et artifices, id est, eos quorum arte mentes sunt incorruptæ, et tanquam lapides quatuor virtutibus quadratæ, sic domus David, id est Ecclesia Christi ædificatur, et cognoscitur quod Deus nostrum David confirmavit regem super Israel, id est, videntes Deum.

(RAB.) Hæreticorum ecclesias quæ sub Christiani nominis titulo se manere gloriantur. Sed quia pro-

pter lucra carnalia Christum sequuntur, non conjuges, sed concubinæ vocantur. Nunc vero si reges plures uxores, vel concubinas habent, peccatum est : quia figuræ transierunt, pro quibus hoc aliquando veniale fuit.

VERS. 13. — *Natique sunt.* Si per David significatur Christus, non immerito per filios ejus intelliguntur Christiani, qui sunt ex Judæis et nationibus, quibus congruunt interpretationes nominum : Samua, audacia; Sobab, convertens; Jabahar, elegit; Elisua, Dei mei salus; Nepheg, applicans ori; Japhia, illuminat vel ostendit; Elisama, Deus meus audiens; Elioda, Deus meus scit; Eliphalet, Deus meus salvans.

VERS. 20. — *Baal Pharasim.* Interpretatur *inimicorum divisio.* Potest dici sic locus vocatus, quia Philisthiim reliquerunt idola sua in loco ubi divisi sunt.

VERS. 23. — *Pyrorum.* In Hebræo *flentium*, id est, idolorum, ubi scilicet idola erant in quibus confidebant quæ flentium vocantur, quia fletu digna sunt, et cultores suos ad fletum miseriamque perducunt.

In cacumine. (RAB.) Pyrus dicitur ex Greco πῦρ quod est ignis. Pyri sancti : cacumen, sublimitas vitæ eorum; in qua flante Spiritu sancto intonuit prædicationis sonitus. Qui est gradientis, id est domini in carne advenientis, in cacumine pyrorum, id est super celsitudinem sanctorum, dum hic sonitus auditur a nostro David, Philisthæi intelligibiles superantur.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Congregavit.* (RAB., ex Euch.) David Christum, etc., *usque ad* qui descendentes de Judæa docebant fratres : *Nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvi fieri* (*Act.* XV).

VERS. 2. — *Sedentis.* Super arcam erat tabula quam alis duo cherubim tegebant, inter quos Dominus apparebat et loquebatur.

(RAB., ex Greg.) In historia regis David et prophetæ qua arcam Dei adduxisse dicitur, humilitas approbata, superbia damnata, et temeritas vindicata monstratur. David enim, qui coram arca humiliter saltare non erubuit, mox promissionem Filii Dei de sua stirpe nasciturі suscipere meruit, et conjux, quæ humilitatem despexit, perpetuæ sterilitatis pœnas luit. Sacerdos quoque qui arcam temerarie tetigit, reatum sui ausus immatura morte purgavit. Ubi intuendum est quantum delinquat qui ad corpus Domini reus accedit, si ille morte multatur qui arcam, Dominici corporis figuram, minori quam debuit veneratione corripuit.

(GREG., l. v *Moral.*, cap. 10.) Sæpe quia intelligi non valent, etc., *usque ad* non meliorum facta vel dicta velut infirma judicarent.

VERS. 7. — *Qui mortuus.* (RAB., ex Euch.) Mortuo sacerdote non ausus est arcam divertere, etc., *usque ad* Aqua Gethæus populus potest appellari, qui dicit, *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini* (*Gal.* VI).

VERS. 11. — *Tribus mensibus.* (ID.) Quibus scilicet fides, spes et charitas significantur, etc., *usque ad* et ovium ducatum gerunt in martyrii sanguine coronans.

In organis. Id est, ad armum ligatis, dum manibus ferentis tanguntur. Aliud genus organi est quod cum aqua fit.

VERS. 14. — *Ephod lineo, et David,* etc. (RAB.) Non pontificali, sed linea veste, causa humilitatis, etc., *usque ad* inter flagella triumphavit.

VERS. 16. — *Cumque intrasset arcam.* (ID.) Cunctis exsultantibus et ad arcis cœlestis introitum hymnos resonantibus, etc., *usque ad* quia qui verbum Dei aure tenus percipiunt, absque boni operis proli diem perpetuæ mortis exspectant.

VERS. 20. — *Egressa Michol filia Saul in occursum David,* etc. (GREG., lib. XXVII *Moral.*, cap. 27.) Intueri libet quanta virtutum munera David perceperat, etc., *usque ad* tamen in se cervicem cordis valida discretionis calce deprimebat dicens : *Eroque humilis in oculis.*

Gloriosus. David cum arcam in Jerusalem transferret, a Michol subsannatus est. Et Christus cum Testamentum Novum in Ecclesiam suam transferret, Judæis in cruce ludibrium fuit, nudus apparuit dum potentiam illis abscondens, carnis infirmitatem quasi ephod lineum ostendit. Ancillæ servorum personam gestant sanctorum, inter quos per crucis triumphum gloriosior effectus est : quem dum Michol irridet, gloriosior ancillis apparet, quæ in typo Synagogæ sterilis permansit.

Et nudatus. Nudatus non omnino, sed regalibus indumentis : et quia se coram Domino humiliare non erubuit, mox promissionem Filii Dei ex sua stirpe nasciturі suscipere meruit.

CAPUT VII.

VERS. 3. — *Omne quod est in corde tuo, vade et fac.* (RAB. *in lib. Reg.*, tom. III.) Patet quod prophetiæ spiritus, prophetarum mentes non semper irradiat. *Spiritus enim ubi vult spirat* (*Joan.* III). Hinc Eliseus ait : *Dominus celavit a me, et non indicavit mihi* (*IV Reg.* IV). Quod Deus ex dispensatione pietatis disponit : quia dum prophetiæ spiritum dat et subtrahit, prophetantium mentes elevat in celsitudine, et custodit in humilitate, ut accipientes spiritum inveniant quid de Deo sint, et rursum prophetiæ spiritum non habentes cognoscant quod sint de semetipsis.

(GREG., lib. VII *Moral.*, cap. 17.) Mundus in se esse a vitiis debet, etc., *usque ad* necesse est ut instituere proximorum mentes erubescat.

VERS. 5. — *Nunquid.* (RAB.) Alia translatio, etc., *usque ad* ipse ædificabit mihi domum.

VERS. 10. — *Et ponam locum.* Tempus Salomonis describit, quo filii Israel pacem undique habuerunt, nec afflicti sunt sicut tempore Judicum,

VERS. 16. — *Et fidelis.* (RAB., ex Aug. *de Civit.*, lib. XVII, cap. 8.) Hoc vere de Christo dicitur, etc., *usque ad* locus ergo tam pacatæ et securæ habitationis æternus est, ubi erit verus Israel, id est, videns Deum.

Et sedit coram. Sedere coram Domino, est beneficia ejus in humilitate confiteri.

Lex Adam. (RAB.) Scilicet hominis, ut tibi in simplicitate cordis et puritate serviat, et tu facias ei secundum misericordiam tuam, sicut mihi fecisti.

VERS. 23. — *Quæ est.* In terra alia præter electam, propter quam venit Dei Filius in mundum velut in Ægyptum, ut commercio sanguinis redimeret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Deum autem ejusdem populi hominem Dominicum intelligimus, quem de Ægypto, id est, mundo per uterum virginis assumpsit.

Ex Ægypto. Gente et Deo ejus vel gente et Deum ejus, gentem Israel, et Deum ejus Moysen de quo: *Constitui te Deum Pharaonis* (*Exod.* VII).

VERS. 27. — *Invenit servus.* Nihil corde fugacius, quod invenitur cum per discretionem restringitur.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Frenum.* Quinque civitates erant Philisthinorum quæ Israelem tributarium faciebant. Has tulit sibi David et fecit tributarias, sicut legitur: *Percussit David Philisthiim, et humiliavit eos, et tulit Geth et filias ejus de manu eorum*, etc. (*I Paral.* XVIII.)

Frenum. Christus de aereis potestatibus triumphans. frenum erroris quod humano generi imposuerant confregit.

VERS. 2. — *Coæquans.* Non enim homines in terra viventes intantum humiliabantur, ut funiculo super extenso terræ apparerent æquales: sed adeo viles et contempti, ut in nullo plus valerent, quam terra quæ nullos homines habet. Funiculum autem pro sorte posuit; quia funiculo solet mensurari, secundum illud: *et sorte divisit eis terram in funiculo distributionis* (*Psal.* LXXVII). Significat autem quod tam libere regiones Moabitarum, quibus vellet divideret, quam possessor agros proprios.

(RAB.) Significat autem quia quos voluit potuit occidere, et quibus voluit potuit parcere. Quod autem Moab, qui interpretatur *ex patre*, et Syriam Damasci et cæteras regiones tributarias fecit, significat quod Christus omnes gentes sub dominatione sua tenet, et premit, et censum bonorum operum exigit. Damascus enim nobilis urbs Phœnicis eodem vocabulo quo et Maseth ancillæ Abrahæ filius dicitur, et interpretatur *sanguinis poculum.* Syria vero *sublimis* vel *humecta*; quæ enim prius humecta libidine sanguinem humanum inexplebiliter sitiebat, nunc mundata baptismo Christi, sublimis profectu virtutum, sanguinis ejus poculum desiderat.

VERS. 11. — *Sanctificavit rex.* Sic Christus omnes quos de gentibus convocat, alios quasi aurum, id est, sensu spirituales facit, alios quasi argentum, id est, eloquentiæ nitore splendentes; alios quasi æs, prædicatione sonoros sanctificat Domino, ut ejus tabernaculo fideliter deserviant.

VERS. 13. — *Cæsis.* (HIERON.) Quod in quibusdam codicibus duodecim millia cæsa dicuntur vitio scriptorum inolitum est. Veraciter enim David in valle Salinarum decem et octo millia cecidit. Joab vero duodecim millia, sicut in titulo LVIII psalmi scribitur. Significatur autem quod Christus districtione sui examinis, in his qui de illo prava sentiunt, stultitiam immoderati laboris exstinguit.

VERS. 16. — *A commentariis.* Vicem regis agebat, cujus judicio leges scribebantur. Scriba ex ore regis verbo describebat.

VERS. 17. — *Sacerdotes.* Sacerdos quasi sacer dux. Filii autem David ducatum habebant in tribu Juda.

(RAB.) Assidebant regi custodientes corpus ejus, et interpretantur *interficientes* et *vivificantes*, quoniam secundum judicium eorum digni reservabantur ad vitam, alii ducebantur ad mortem.

CAPUT IX.

VERS. 1.—*Et dixit David*, etc. (RAB. *in lib. Reg.*, tom. III.) Ecce David non est oblitus juramenti et fœderis quod cum Jonatha pepigit, etc., *usque ad* quia in admirationem populi veniunt qui nuper in mundo despecti in Ecclesia apparent gloriosi.

CAPUT X.

VERS. 1, 2. — *Factum est autem post hæc, ut moreretur rex filiorum Ammon*, etc., *Faciam*, etc. (HIERON.) Quando David fugit a facie Achis regis Geth, venit ad Naas regem Ammon, qui fecit cum eo misericordiam. De Naas itaque venit ad speluncam Odollam, ubi venerunt ad eum pater ejus et mater, et omnis domus ejus: inde pervenit ad Moab, et dimisit apud eum patrem et matrem et omnem domum suam. Quod vero dixit Achis rex Geth: *Hic ne ingredietur domum meam? Abiit inde David et fugit in speluncam Odollam* (*I Reg.* XXI), subaudiendum de domo Naas. Si quæratur cur ad Achis redierit, quem prius fugerat, intelligendum est eum ad quem rediit fuisse filium ejus quem fugit. Unde in sequentibus de Achis, cum quo descendebat David in prælium filius fuisse dicitur Maoch. Non enim a patre hoc patronymicum sed a matre sumpsit, quæ Maacha vocabatur.

VERS. 4. — *Tulit itaque Hanon servos David, rasitque barbam*, etc. (RAB., ex Euch.) Significant hæc bellum diaboli contra Ecclesiam. Hanon enim, id est, dolor eorum, diabolum significat, qui Ammonitarum, id est, malignorum spirituum, id est, rector populi mœroris et semper in angustia constituti, qui comprimere vel angustiare homines desiderat. Radit ergo Hanon barbam dimidiam nuntiorum David, cum diabolus quorumdam prædicatorum sermonem vel conversationem corrumpendo maculat. Præcidit tunicas usque ad inguina, cum

turpia facta quæ persuadet, in oculis hominum revelat. His necesse est sedeant in Jericho donec crescat barba, ne sint opprobrium aliorum et anathema omnium, id est, donec incrementa virtutum in eis nascantur, et digni habeantur præsentari suo regi. David autem noster milites suos inultos esse non patitur, sed exercitu congregato suorum injuriam vindicat, nec solum adversarios per sanctorum suorum victoriam confundit, sed etiam in extremo judicio perpetuis ignibus tradit.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Factum est autem vertente anno, eo tempore quo*, etc. (RAB., ex Hieron.) Id est, in vere, quando pulsa frigoris asperitate pabula reperiuntur jumentorum, etc., *usque ad* sed devicti sunt.

VERS. 2. — *Dum hæc.* (RAB.) David graviter peccavit, etc., *usque ad* qui tam grave vulnus peccati, humilitatis confessione sanavit.

Bethsabee. (ISID.) Puteus satietatis, vel puteus septimus. Ecclesia vero vocatur puteus aquæ vivæ, et huic puteo septenarii nomen numeri in Spiritus sancti significatione conjungitur, propter rationem Pentecostes, quo die de cœlo Spiritus sanctus missus est. Ad quadraginta novem, id est, septies septem unum additur, quoniam unitas commendatur. Unde: *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis* (*Eph.* IV). Dono itaque spirituali, id est, septenario facta est Ecclesia puteus satietatis, quia factus est in ea *fons aquæ salientis in vitam æternam, quam qui biberit non sitiet in æternum* (*Joan.* IV).

(GREG.) Adhuc carnis corruptibilis pondere gravati non valemus sic vivere, ut nulla nos possit culpæ delectatio pulsare. Sed aliud est nolentem tangi, et aliud consentientem. Sancti autem viri tanto vigilantiori se circumspectione custodiunt, quanto se pulsari sinistris motibus vel transitorie dedignantur, ut si quid forte cor illicitum concupisceret, pressus per disciplinæ magisterium oculus videre recusaret: sicut enim sæpe tentatio per oculos trahitur, sic nonnunquam concepta intrinsecus compellit sibi extrinsecus oculus deservire. Plerumque enim quælibet res innocenti mente respicitur, sed in ipso conspectu animus concupiscentiæ gladio confunditur. Non enim David Uriæ conjugem studiose respexit, quia concupiverat, sed potius concupivit, quia incaute respexit. Justo vero retributionis examine qui exteriori negligenter utitur, interiori oculo cæcatur. Sæpe autem jam intrinsecus concupiscentia dominatur, et illecebratus animus ad usus suos sensus corporeos famulari more tyrannidis exigit, suisque voluptatibus oculos servire compellit, et fenestras luminis aperit ad tenebras cæcitatis. Unde sancti viri cum sinistra delectatione pulsari se sentiunt, ipsa per quæ formæ species ad mentem ingreditur, disciplinæ magisterio lumina restringunt, ne pravæ cogitationi visio lenocinata famuletur: quæ si unquam subtiliter custodiri negligitur, cogitationis immunditia ad operationem transit.

A (GREG.) Sæpe res quælibet per historiam virtus est, per significationem culpa; sicut aliquando culpa in facto, in scripto prophetiæ virtus. Quis enim non detestetur quod David in solario deambulans Bethsabee Uriæ concupivit uxorem, quem tamen a prælio revertentem ire domum monet, pedes lavare? Qui protinus respondit dicens: Arca Dei sub pellibus, et ego in domo mea requiescam? Quem David ad mensam propriam suscepit eique epulas per quas mori debeat tradit. Tenet ergo David figuram ejus de quo scriptum est: *In sole posuit tabernaculum suum* (*Psal.* XVIII). Qui Bethsabee ad se jubet educere, id est legem litteræ carnali populo conjunctam spirituali sibi intellectu sociare. Bethsabee enim *puteus septem* dicitur, quia per cognationem legis infusione
B specialis gratiæ perfecta nobis sapientia ministratur. Urias vero Judaicum populum significat, qui interpretatur *lux mea Dei*: Judaicus enim populus qui de accepta legis scientia extollitur, quasi Dei luce gloriatur. Sed huic David uxorem abstulit sibique conjunxit, quia manu fortis Redemptor apparens, dum de se spiritualiter legem loqui innotuit, per hoc quod juxta litteram tenebantur, hanc a Judaico populo extraneam demonstravit, sibi conjunxit, quia se per illam prædicatum declaravit. Uriam tamen ad domum monet ire, et pedes lavare, quia incarnatus Judæis præcipit, ut ad conscientiam redeant, et sordes operum fletibus tergant; ut specialiter mandata legis intelligant, et post tantam duritiam præceptorum, fontem baptismi invenientes, ad aquam
C post laborem currant. Sed Urias, qui arcam Domini esse sub pellibus meminit, respondet, quia domum suam intrare non possit. Quod dicit: Ego mandata Dei in sacrificiis carnalibus video, et redire ad conscientiam per spiritualem intelligentiam non requiro. Quasi enim arcam Dei esse sub pellibus dicit, quia præcepta Dei non nisi exhibendo ministerium carnalis sacrificii intelligit. Hunc tamen redire domum nolentem David ad mensam vocat, quia cum Judæi ad conscientiam reverti contemnant, Christus tamen spiritualia prædicat dicens: *Si crederetis Mosi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit* (*Joan.* V). Legem enim Judæus tenet, quæ ejus divinitatem loquitur, cui credere dedignatur. Unde et Urias ad Joab cum epistolis ex quibus occidi debeat,
D mittitur, quia Judæus legem portat, qua convincente moriatur. Cum enim mandata legis retinens implere nititur, ipse defert judicium unde damnetur. Quid ergo per factum istud David scelestius? Quid Uria mundius? Sed ad mysterium: quid David sanctius? Quid Uria infidelius? Quia ille per vitæ culpam prophetiæ signat innocentiam; et iste per vitæ innocentiam in prophetia exprimit culpam. Virtus enim sacri eloquii sic transacta narrat, ut ventura exprimat: sic in facto rem approbat, ut in mysterio contradicat. Sic gesta damnat, ut hæc mystice gerenda suadeat.

VERS. 15 — *Ponite Uriam*, etc. (GREG., lib. XXXIII *Moral.*, cap. 10.) Ad hoc in Scriptura David et Pe-

tri peccata sunt indita, ut cautela minorum sit ruina A majorum, etc., *usque ad* secreto ergo dispensationis ordine unde sævire permittitur iniquitas diaboli, inde perficitur benignitas Dei, quia inde obtemperat nutibus supernæ gratiæ, unde exercet iram voluntatis suæ.

CAPUT XII.

VERS. 13. — *Dixitque Nathan ad David*, etc. (RAB. ex Euch.) Omnia tamen, quæ pro peccato prædicta sunt ei, postmodum toleravit. Deus delictum delet, sed inultum non deserit. Aut enim homo in se pœnitens punit, aut Deus hæc cum homine vindicans percutit. Non igitur peccato parcitur, quia sine vindicta non laxatur. Sic enim David audire post confessionem meruit, *Dominus transtulit peccatum tuum*, et tamen multis post cruciatibus afflictus effugiens B reatum culpæ quam perpetraverat exsolvit. Sic nos salutis unda a culpa primi parentis absolvimur, sed absoluti quoque adhuc carnaliter obimus, quia delicta nostra vel per nos vel per seipsum Deus resecat etiam cum relaxat. Ab electis enim suis iniquitatum maculas studet temporali afflictione tergere, quas in eis perpetuo non vult videre.

VERS. 27. — *Misitque Joab nuntios*, etc. (RAB.) Hæc victoria David quam Joab inchoavit, etc., *usque ad* et in Evangelio dicitur, *quia multi venient ab Oriente et Occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum* (*Matth.* VIII).

Urbs aquarum, etc. Propter abundantiam quæ ibi erat aquæ, vel, ut quidam dicunt, populorum.

VERS. 30. — *Et tulit*, etc. (RAB.) In Paralipomenon ita legitur : *Tulit David coronam Melchon de capite ejus, et invenit in ea auri pondo talentum, et pretiosissimas gemmas. Fecitque sibi inde diadema* (*I Par.* XX). Non est enim nomen proprium Melchon, sed interpretatur *rex eorum*. Melchon, ut volunt Hæbræi, idolum est Ammonitarum, cujus diadematis aurum et gemmas David dicitur conflasse et purgasse secundum legem, et fecisse sibi diadema.

CAPUT XIII.

VERS. 6. — *Sorbitiunculas*. Est quod ad sorbendum aptum est.

VERS. 14. — *Oppressit*. (RAB.) Incestus Amnon majoris filii David in sorore sua Thamar et parricidium Absalon in Amnon fratre, monet nos ut semper caute agamus, ne vitia in nobis dominentur; et princeps peccati (qui falsam pacem periclitantibus spondet) nos imparatos inveniens de improviso trucidet. Absalon enim *pater pacis* vel *patris pax* interpretatur, Amnon *donans*, Thamar *amaritudo*. Qui enim membra sua donat libidini, et servit iniquitati ad iniquitatem, in peccati amaritudinem cadit, licet inimicus se quasi patrem pacis ostendat, et prospera pro talibus factis promittat. Necesse est enim ut cito ad pœnitentiam redeamus, ne forte diabolus per malignos spiritus in necem nostram conspiret, et morti perpetuæ tradat.

VERS. 15. — *Et exosam eam habuit*, etc. Et nos admissum facinus odio habeamus, magis quam ante perpetrationem dilexeramus, et ob hoc citius consequemur veniam, si tamen in alio vitio denuo non offendamus sicut Amnon : qui quia post incestum ebrietatem non vitavit, ob hoc mortem non evasit.

VERS. 37. — *Tholomai*. Hic fuit pater Maacha matris Absalom, quam dicunt Hebræi David in prælio cepisse, et cæsarie et unguibus præcisis secundum legem in uxorem sibi sociasse, et ex ea generasse Thamar et Absalom.

VERS. 39. — *Cessavitque*. In Hebræo, *cessavit rex exire post Absalom*. Perhibetur enim David exire voluisse post Absalom, ut revocaret eum, sed putans quia quoties eum videret, mortem Amnon ad memoriam reduceret, cessavit exire.

CAPUT XIV.

VERS. 6. — *Et ancillæ*, etc. (HIERON.) Aiunt Hebræi hanc mulierem vere duos filios habuisse, et pro hæreditate certasse, et alterum ab altero interemptum; mulier tamen se in persona David posuit : et filios in persona Amnon et Absalom : cognationem vero quæ consurgit contra filium, in persona aliorum filiorum David.

VERS. 9.—*In me, Domine mi*. (ID.) Quasi diceret : quia alter adversus alterum surrexit, in me sit iniquitas, si tamen esse debet; in te autem nulla sit, quia absque culpa es, et sicut ego absque culpa sum, si alter filius meus interfectus est ab altero, sic et tu si Absalom Amnon morte dignum interfecit.

CAPUT XV.

C VERS. 1. — *Igitur post*. Duobus annis mansit in Hierusalem et regem non vidit, tertio introductus est coram rege, quarto fecit sibi currus et equites : quo transacto expulit patrem de regno. Nec pro seductione et interfectione sacerdotum ejectus est de regno, sed pro adulterio et homicidio, Nathan cuncta prædicente.

VERS. 7.—*Post quadraginta autem annos*. (HIERON., *quæst. in Reg.*, tom. III.) Quadragesimus annus agebatur ex quo Saul Nobe civitatem subvertit, etc., *usque ad* Isaac et Jacob.

VERS. 24. — *Et deposuerunt arcam*, etc. Ut ab Abiathar sacerdote consuleretur Deus, quo deberet ire David.

D VERS. 25. — *Sadoc*. Justus is gestat personam sanctorum, qui tempore passionis Domini corpore quidem discesserunt, verum dilectione separati non sunt.

VERS. 32. — *Chusai*. Amicus David. Chusai interpretatur *festinans*, qui Jerusalem revertens, consilium Achitophel dissipavit, significat discipulos Domini ex Judæis occultos, Nicodemum, Joseph et similes.

CAPUT XVI.

VERS. 9, 10. — *Quid mihi?* Solus Abisai dixerat : *Vadam et amputabo*. Et David Abisai et Joab respondit : *Quid mihi?* Nunquid vultis interficere istum sicut interfecistis Abner?

Dimittite. (GREG. lib. XXX *Moral.*, cap. 9.) Qui

verborum contumeliis pressus virtutem patientiæ servare non potest vel sufficit, etc., *usque ad* quarum interventu, Deo judice, pœna gravior declinatur.

Vers. 13. — *Semei autem.* (Rab.) Hic est Nabath pater Jeroboam secundum Hebræos, qui filius Jemini dicitur, et in zelo domus Saul maledicit David. Nomen vero avi ejus Jemini fuit. Ipse Semei ex tribu Ephraim filii Joseph exstitit, unde dicit ad David : *Primus veni hodie de omni tribu Joseph.* Sed Semei, ut superius legitur, de cognatione Saul fuit. Saul vero de Benjamin. In Esdra Semei filius Cis legitur, quia et Cis et Gera vocabatur, pater ejus filius Jemini, id est Benjamin hic legitur; sed de tribu Joseph primus venisse dicitur, quia in tribu Joseph habitavit.

Vers. 15. — *Achitophel.* (Rab.) Interpretatur *ruina fratris.* Judas de ruina Christi agens, consilium dedit Judæis adversus Christum, uterque suspendio interiit.

CAPUT XVII.

Vers. 10. — *Et fortissimus.* (Hieron.) In Hebræo: *Fortissimus ipse cujus est cor quasi leo pavore solvetur,* subaudis non fortissimus iste David intelligitur. Unde: *Scit enim.*

(Isid. *in lib. I Reg.*) Secundum allegoriam considerare oportet, etc., *usque ad* a cujus facie fugit Christus quando eam deseruit et ad gentes transiit.

Vers. 14. — *Absalom.* Alii Absalom Judam traditorem accipiunt, quem Christus pertulit tanquam ejus cogitationes ignoraverit, et convivium participavit ei, in quo corporis et sanguinis figuram discipulis commendavit. In ipsa vero traditione ab ipso osculum accepit, ideo Absalom *pax pacis* dicitur, quia pacem pater habuit quam ille non habuit.

Achitophel. (Rab.) Qui recedens a David, etc., *usque ad* sicut Achitophel in propria domo suspendio interiit, qui in aliena vitæ David insidiatus est. *Qui enim fodit foveam, incidit in eam. Et insidiis suis capientur iniqui* (*Prov.* xi; xxv).

Chusai. (Id.) Arachites antiquus amicus David, etc., *usque ad* ut convertantur beneficiorum occasione.

(Id.) Quod autem Jonathan, qui interpretatur *columbæ domum,* et Achimaas frater ejus, ad explorandum factum Absalom et David renuntiandum decreti fugientes Absalom, etc., *usque ad* et homines a persecutione hostis protecti liberantur.

CAPUT XVIII.

Vers. 9.—*Accidit autem ut occurreret Absalom servis David sedens mulo.* (Rab.) Absalom mulo fugiens in quercu per cæsariem capitis suspensus est, etc., *usque ad* in dispersionem gentium pertranseunt, ipsi principatum pariter et populum amiserunt.

CAPUT XIX.

Vers. 22. — *Quid mihi.* Timebat David si interficeretur Semei, quod reliqui qui similiter regem offenderant, nollent eum sibi facere regem.

Vers. 24. — *Illotis.* In Hebræo, *infectis.* Fecerat enim sibi Miphiboseth ligneos pedes secundum Hebræum quibus pro naturalibus utebatur: erat enim claudus.

Vers. 29. — *Tu et siba.* (Hieron., *quæst. Hebr. in Reg.*) In Hebræo: *Dixi, Tu et Siba dividite agrum.* Quod David, immemor fœderis et juramenti, etc., *usque ad* verba obliquando protulit contra Altissimum.

Vers. 37. — *Est autem.* Est autem in Hebræo: *Ecce servus tuus.* Hebraice legitur *Chime han Chanaan,* בכמום. Chanaan interpretatur *suspirans*; quamdiu cum patre fuit, suspirans vocatus est: postquam vero ad doctrinam David transiit, non Chanaan sed Chamaan vocatus est, id est, fidelis, etc., *usque ad*: *Ephraim et Manasses tanquam Ruben et Simeon erunt mihi.* Magnus itaque Moses et Josue ejus successor duplicem illis tribuerunt sortem.

CAPUT XX.

Vers. 9. — *Et tenuit,* etc. Dextera mentum tenere, est quasi ex benignitate blandiri. Sed sinistram ad gladium mittit, qui latenter ex malitia percutit.

Vers. 19. — *Nonne.* (Rab.) Iste est sermo legis, in qua jubetur ut filii Israel ingressi terram Chanaan prius pacem offerant, et eos qui pacem susceperint, tributarios faciant; eos vero qui non susceperint, deleant : ideo mulier sapiens exclamasse dicitur *Nonne.* Quasi : Cur destruis hanc civitatem antequam pacem offeras secundum legem? cur non servas legem Israelitis, quæ olim servata est alienigenis.

Vers. 22. — *Qui abscissum.* (Id.) Reditus populi ad David post interfectionem Absalon, etc., *usque ad* id est Christum Filium Dei rediit

CAPUT XXI.

Vers. 1. — *Facta est.* (Rab.) Fames facta in Israel propter Gabaonitas, etc., *usque ad* ne vitam eorum prave suggerendo corrumpant ulterius.

Vers. 8. — *Tulit itaque rex duos.* Qui cum Doeg Idumæo adhuc pueri sacerdotes et Gabaonitas occiderunt, Armoni scilicet et Miphiboseth

Filios Michol filiæ, etc. Quos scilicet Michol, uxor David, quæ et Egla dicitur, adoptavit sibi inter filios, quos Merob soror ejus de filio Berzellai suscepit.

Vers. 18. — *Gob.* Quod interpretatur *lacus,* quia sicut in lacu leonum quis mittitur, ita semetipsum misit David contra Goliam.

Vers. 19, 20. — *Tertium.* (Rab.) Josephus de tertio prælio ita dicit, etc., *usque ad* Adeodatum appellaverit vel quemlibet alium etiam, incertum est.

Quartum, Goliath iteratur, quod egit David primitus tempore Saulis. Nam in Paralipomenis non nisi tertio principaliter pugnasse contra Philisthæos legitur.

(Rab.) Quatuor bella David et servorum ejus, etc., *usque ad* unde : *Vana salus hominum. In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum reducit tribulantes nos* (*Psal.* cvii).

Bethlehemites, etc. Quia Noemi et Ruth ex quibus ortus est, tempore ubertatis reversæ sunt in Be-

thlehem, et quia causa panis Ruth nota est, locus ille Domus panis vocatus est. Vel quia Noemi cum nuru illuc reversa panis abundantiam in domo Booz consecuta est.

CAPUT XXII.

Vers. 1. — *Locutus est*, etc. (Rab.) Solus decimus septimus psalmus in libris Regum reperitur, etc., *usque ad* et cum magna exsultatione divinitatis concessa munera laudantur.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. — *Hæc sunt autem.* (Hieron.) Novissima sunt, quia post psalterium, et cætera metra, hoc composuisse metrum dicitur, in quo ait : *Dixit David filius Isai : Dixit vir, cui constituta est scala Christo Dei Jacob.*

(Rab.) Quia ultimam confessionis laudem significant, quam superato hoste et peracta victoria mortis sancti cantabunt in æternum.

Egregius. Quia luculentissime de Christo Dei et de incarnatione ejus ac redemptione humani generis prophetavit.

Vers. 3. — *In timore.* Qui in timore Dei dominationem in subditis exercet, lucis opera per solem justitiæ illuminata profert, nec in eis aliquid obscurum remanet, sed imbre cœlestis gratiæ irrigatus germina virtutum in carne vivens fructificat.

Vers. 5. — *Nec est.* (Rab.) Qui in lege Domini meditatur die ac nocte, fit tanquam lignum quod plantatum juxta aquas dat fructum suum in tempore suo, et quæcunque faciet prosperabuntur.

Vers. 7. — *Et si quis.* Qui scilicet communicans peccatis alienis propter cordis sui duritiam, iniquitatum pondere premitur, et jaculis peccatorum confoditur, ejusque opera æternis ignibus digna, ad nihilum redigentur.

Vers. 8. — *Hæc sunt nomina.* (Isid.) Texitur catalogus virorum fortium in figura sanctorum, qui quamvis virtutum sublimitate proficiant, tamen usque ad excellentiam divinæ Trinitatis non attingunt. Hoc est enim quod scriptum est : Usque ad tres primos non pervenit. Quis enim in nubibus æquabitur Domino in filiis Dei ?

Fortium. De his fortibus ait Josephus : Primus omnium erat Eusebius filius Achimææ, qui aciem hostium frequenter irrumpens non cessavit donec nongentos occideret. Post hunc erat Eleazar filius Dodo, qui cum rege fuerat in Sarpha. Hic Israelitis formidantibus Philisthinorum exercitum et fugientibus solus restitit, et multos occidit, ut sanguine occisorum gladius ejus hæreret in dextera. Israelitæ vero videntes Palæstinos in fugam conversos, descendentes de montibus persecuti sunt eos, et pervenit Israelitis famosa victoria. Tertius fuit Semæias filius Heli, qui in loco maxillæ cum Hebræi fugerent, exercitus Palæstinorum solus portavit alios prosternens, alios in fugam convertens.

Ipse. (Rab.) Virga de radice Jesse absque nuptiali opere florem protulit, qui de uno homine typum gen-

A tium præferente, uno impetu, id est sermonis imperio legionem expulit dæmonum.

Tenerrimus ligni. (Id.) Virtus viri bellica et modesta significatur, etc., *usque ad* in interfectione octingentorum fortitudo.

Vers. 11. — *Semma filius.* Audiens.

Age de, etc. Meditans sive loquens.

Arari. Montanus, qui gestat personam Christi sive prædicatorum ejus.

Vers. 12. — *Stetit.* (Rab.) Christus cum Spiritu sancto in agro Ecclesiæ stans infirmos velut hordeum tuetur, vel certe verecundiam castitatis incontinentibus quasi legentes gladio oris contra luxuriam defendit.

Vers. 13. — *Descenderant tres.* Tres fortes supra
B nominati, et Jesboam filius Achamoni, quem Josephus Eusebium filium Achimeæ nominat. Et Eleazar filius Ahohi, quem dicit filium esse Dodo, et Semma filius Age, quem Semeiam filium Heli vocat. Hebræi autem tres istos arbitrantur fuisse, Abisai filium Sarviæ, et Sobochai Usathitem, et Jonathan filium Sammaa fratris David, qui supra memorati sunt in præliis Philisthinorum. Cui sententiæ congruere videtur quod sequitur : *Abisai quoque frater Joab filius Sarviæ*, etc. Hinc enim apparet quod Abisai princeps erat et nominatus inter tres sequentes.

(Greg.) Cogitandum est, ut qui illicita commisit a quibusdam etiam licitis abstineat, ut per hoc conditori suo satisfaciat, ut qui commisit prohibita, abscindat sibi etiam concessa, et se reprehendat in
C minimis, quem meminit peccasse in maximis. Lex Veteris Testamenti uxorem alienam concupisci prohibet : a rege vero fortia juberi militibus vel desiderare aquam, non pœnaliter vetat. David vero alienam uxorem concupivit et abstulit, cujus culpam digna verbera sunt secuta, et malum quod perpetravit, per pœnitentiæ lamenta correxit. Qui cum longe post contra hostium cuneos sedit, aquam ex eorum cisterna desideravit ; cujus electi milites intra catervas hostium irrumpentes, aquam quam desideraverat, illæsi pertulerunt. Sed vir flagellis eruditus se protinus cum periculo militum aquam desiderasse reprehendit, eamque Domino fundens libavit. In sacrificium enim Domini effusa aqua con-
D versa est, quia culpam concupiscentiæ mactavit per pœnitentiam suæ reprehensionis. Qui ergo concupiscere alienam conjugem non timuit, post etiam quia aquam concupisset, expavit.

Vers. 16. — *Sed libavit.* Exemplum fortitudinis et constantiæ militibus præbuit, vincens naturam ne sitiens biberet, ut exercitus sitim tolerare disceret.

Mystice vero aquam non sitiebat, sed nasciturum in Bethlehem de virgine Christum prævidebat : cujus lavacrum et sanguinem sitiebat. Aquam ergo non bibit, sed fudit. Sitiebat enim fontem æternum qui non periculis quæritur alienis, sed aliena pericula abluit.

Vers. 19. — *Tres primos.* Intelligi volunt sapientiam, humilitatem et fortitudinem, David enim

sedit sapientissimus : ipse ligni vermiculus, id est, humilis octingentos interfecit velut fortis; ad has tres virtutes nemo fortium David pervenit.

VERS. 20.—*Et Bana.* Qui erat magister *de Capseel*, id est, de congregatione Dei in Cerethi et Pheleti, qui interpretantur *occidentes* et *vivificantes*. *Ipse percussit* quos Paralipomenon duos Ariel Moab nominat. Hi ergo viri fortissimi fuerunt in regno Moab, unde et leones dicuntur. Ariel enim *leo Dei* interpretatur.

In media. Josephus hic apertius dicit quid fuerit, scilicet, cisterna nimis profunda, tempore hyemis nivis aggere coæquata. In hanc leo inscius decidit, et conclusus grandi rugitu clamavit. Banaias vero qui cum cæteris ad spectaculum venit, in cisternam desiliit, et leonem interfecit. Banaias, qui interpretatur *ædificator Dominus*, Christum significat, qui Ecclesiam ædificat. Unde Paulus : *Dei ædificatio estis.* Hic in tempore nivis et frigoris, cum scilicet gratia Christi mundo resplenduit, et frigus charitatis homines refrigeravit, leonem, id est, diabolum interfecit. Hebræus vero hunc leonem Moab intelligit, qui in medio cisternæ, id est, in domo Domini, ubi tenebat cornua altaris, occisus est. Altare vero cisterna dicitur, quia sicut aqua cisternæ abluit et mundat, ita sanctuarium Domini purgat peccata. In diebus nivis, quia per mortem expiavit peccatum. Unde : *Lavabis me*, quod impletum est in medio cisternæ; *et super nivem dealbabor*, quod impletum est in eo quod ait *diebus nivis*.

VERS. 21.—*Virum Ægyptium.* Imitatorem scilicet Ægyptii Deum blasphemantis, quem Moses jubente Domino interfecit, ille enim blasphemavit Deum, hic prophetam et regem.

Dignum. Spectabatur enim ut si Jerusalem egrederetur, interficeretur.

Hastam. Legem Dei, quam si meditatus fuisset permanendo in Jerusalem non periret, sed quia præceptum regis contempsit, Banaias in virga, id est in rectitudine justitiæ ad eum descendit, et hastam, quam non recte tenebat, extorsit.

VERS. 23. — *Qui erant.* Neminem moverat quod in summa non triginta, sed septem et triginta leguntur. Triginta enim et septem leguntur hoc modo. Septem scilicet, fortes hi : David, qui dicitur Adeodatus, Abisai, Sobochai, Jonathan, Eleazar, Semmaa filius Agge de Arari, et Banaias, ecce septem. Triginta autem hi sunt Asael, Eleanam et cæteri.

VERS. 39. — *Urias.* Hic ultimus ponitur pro eo quod sequitur : *Et addidit furor Domini*, etc. Jam enim ultio facta fuerat in David et in domo ejus, sed non in populo qui vel non restitit David vel consensit.

CAPUT XXIV.

(GREG., lib. XXV *Moral.*, cap. 14.) Pro qualitatibus

A subditorum, etc., *usque ad* ut sicut magistrorum facta displicent, ita subditorum mens a magisterii reverentia non recedat.

(HIERON.) Notandum quia in Paralipomenis legitur : Mille millia centum millia de Israel, et de Juda quadraginta septuaginta millia quos intelligendum est Joab numerasse, sed noluisse ostendere nisi quanti in Samuelis libro scribuntur.

VERS. 10. — *Percussit autem*, etc. (AMBR., lib. *de Pœn.*, cap. 9.) Contulit se ad majorem pœnam ut posset provocare clementiam. Lenitur enim rigor justitiæ, etc., *usque ad* et erga populum quassatio cœlitus effusa quiesceret.

VERS. 11. — *Sermo Domini.* (RAB.) In Exodo scriptum est, etc., *usque ad* consumpta sunt septua-
B ginta millia.

VERS. 13. — *Aut.* Et videtur quia qui pane verbi Dei per gratiam septiformis Spiritus non pascuntur septem annis famem sustinent, et qui in nomine Trinitatis regenerati non sunt, hostibus, id est dæmonibus resistere non valent; sed pestilentia impietatis increduli moriuntur.

VERS. 16. — *Erat autem.* (RAB.) In Paralipomenis quoque scriptum est : *Porro angelus Domini stabat juxta aream Ornan Jebusæi. Levansque David oculos suos vidit angelum Domini inter cœlum et terram, et evaginatum gladium in manu ejus, et versum contra Jerusalem. Et ceciderunt tam ipse quam majores natu vestiti ciliciis proni in terram, juxta aream.* Area Areuna Ecclesia est gentium in qua postquam altare
C fidei verus David erexit, confestim mors impietatis cessit. Hanc aream David quinquaginta siclis emit : quia Christus per septiformis Spiritus gratiam cunctis delictis omissis gentilitatem in domum sibi sempiternam sanctificavit.

VERS. 18. — *Areuna.* (ID.) Interpretatur area : Ornan vero *lumen nobis*. Bene ergo David volens placare Dominum, altare jubetur in area Areunæ, vel Ornæ constituere, quia aliter non placatur Deus ab homine, nisi in area cordis per lumen rectæ fidei et veræ dilectionis constituat altare humilitatis in quo offerat sacrificium oblationis et laudis, unde : *Sacrificium laudis honorificabit me*, etc. (*Psal.* XLIX). *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*, etc. (*Ibid.* L).
D Area Areunæ vel Ornæ, ipsa est Jerusalem.

VERS. 25. — *Et obtulit holocausta.* Hinc in Paralipomenis tabernaculum quod fecerat Moyses in deserto et altare holocaustorum ea tempestate erat in excelso Gabaon, et non prævaluit David ire ad altare, ut obsecraret Dominum. Nimio enim timore fuerat perterritus, videns gladium angeli Domini. Dixitque David : *Hæc est domus Dei*, etc. In hoc loco secundum Hebræos voluit Abraham offerre filium cum aries subito apparuit : quem assumens obtulit pro filio.

LIBER REGUM TERTIUS.

Secundum Hebræos

PRIMUS MALACHIM.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Et rex David senuerat.* (HIERON., *epist. ad Nepotianum*, tom. I.) Nonne tibi videtur si occidentem sequaris litteram, figmentum esse vel atellanarum ludicra? Frigidus senex obvolvitur vestimentis, et nisi complexu adolescentulæ non tepescit. Vivebat adhuc Bethsabee, etc., *usque ad* et Raab meretrix in typo Ecclesiæ reticulam mysterium sanguinis continentem, ut Jericho pereunte domus ejus salvaretur, appendit, unde de sanctis dicitur: *Hi sunt qui venerunt de calore domus Rechab* (*I Par.* II). Et alibi: *Ignem veni mittere in terram* (*Luc.* XII), etc., qui scilicet in discipulorum corde succensus cogebat eos dicere: *Nonne cor nostrum ardens erat* (*Ibid.*, XXIV)?

Cumque operiretur, etc. David nimium frigus pertulit, vel quia de senioribus natus est parentibus,
B
vel quia multùm in prælio sanguinem fuderat, vel potius ex quo angelum cædentem populum vidit, pavore vehementi contabuit, unde in incommoditate frigoris usque ad mortem permansit.

VERS. 5. — *Adonias autem.* Judaicum populum significat, qui major filius esse videtur, quia prior legem suscepit, et gentilem populum, qui per gratiam Dei posterior vocatus est, spernens, se solum cum Domino regnare putavit. Adonias enim *dominator dominus* interpretatur. Sed Ecclesiæ populus cum vero Salomone, id est pacifico nostro, cujus ipse corpus est, per divinam ordinationem in regnum substituitur, de quo merito perfidiæ major filius, id est prior populus, præcipitatur.
C

CAPUT II.

VERS. 5. — *Tu quoque.* David præcepit Salomoni de justa retributione eorum qui sibi solatio fuerunt, vel injuste nocuerunt, quos ipse patienter toleravit. Et prophetia indicat quid mali in futuro fieri oporteat vel boni, quod verus Salomon implebit. Interim tamen patientia Dei sæpe bonos tribulari, reprobos deliciis uti concedit.

VERS. 19. — *Venit ergo Bethsabee ad regem.* (RAB.) Adonias Bethsabee interveniente, etc., *usque ad* nec lex quam Judæi sibi adjutricem apud Deum esse opinantur.

VERS. 36. — *Et non egredieris*, etc. Præcipit nobis verus Salomon habitantibus in Jerusalem, ne un-
D
quam egrediamur. Quod si fugerint nos nobis ante subjecti, non ideo egrediamur, ut sequamur fugitivorum vestigia, ne dum volumus salvare fugientes, ipsi pereamus, quin potius mortui sepeliant mortuos, et scandalizantem oculum, manum, pedem, dum licet, eruamus et abscindamus a nobis.

CAPUT III.

VERS. 4. — *Abiit itaque Salomon.* In Gabaon erat excelsum maximum, ubi erat tabernaculum, quod fecit Moses, et altare æneum, super quod Salomon offerens mille hostias divinum meruit oraculum.

VERS. 14. — *Si autem ambulaveris in viis meis*, etc. Absque observatione mandatorum Dei, adipisci nemo potest longos dies, id est beatitudinem.

(GREG., lib. VIII *Moral.*, cap. 17.) Postquam Dominus erroris nostri tenebras luce suæ cognitionis illustrat, etc., *usque ad* ut ad promissæ incorruptionis substantiam reformemur.

(HIER., *epist.* 131, tom. I.) Quidam autumant super Synagogam et Ecclesiam hoc esse sentiendum, etc., *usque ad* notandum quoque quid dicat Ecclesia contra Synagogam.

VERS. 17. — *Ego et mulier.* Quia post resurrectionem Salvatoris una de utroque populo congregata est. Eleganter vero adjunxit: *Peperi apud eam in cubiculo.* Ecclesia enim de gentibus, quæ non habebat legem et prophetas, peperit in domo synagogæ, nec egressa est de cubiculo, sed ingressa. Unde: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (*Cant.* II). Et: *Introducam te in domum matris meæ, et in cubiculum ejus, quæ concepit me* (*Ibid.*, III).

(RAB.) Si consideres Pilatum lavantem manus et dicentem: *Mundus ego sum a sanguine justi hujus* (*Matth.* XXVII): et centurionem confitentem: *Vere hic erat Filius Dei* (*Marc.* XV), et eos, qui ante passionem per Philippum Dominum videre desiderant, non ambigis primum peperisse Ecclesiam; et post, natum populum Judæorum, pro quo Dominus precabatur: *Pater, ignosce illis*, etc., et crediderunt una die tria millia et alia quinque millia.

(GREG.) Per matres lactantes ordo doctorum, etc., *usque ad* ipsi integros et viventes filios recipiunt, quando in supremo judicio ex eorum vita perfectam retributionem assequuntur.

VERS. 19. — *Mortuus.* (RAB.) Dum enim legis sequitur observantiam et gratiam Evangelii copulat legi, tenebrarum errore cooperta est.

VERS. 20. — *Tulit filium.* Vivum, scilicet: non ut possideret, sed ut occideret. Non enim fecit hoc filii amore, sed odio æmulæ.

VERS. 21. — *Quem diligentius intuens*, etc. (RAB.) Longum est ostendere quomodo per Paulum et alios ecclesiasticos intellexerit Ecclesia non esse filium suum, qui timebatur in lege, et in luce cognovit quem in tenebris non videbat. Duæ mulieres, quarum una dilectione ardebat, in altera simulatio subrepebat, Ecclesiam figurant, et Synagogam sive hæ-

reticam pravitatem, quarum utraque et suos nequiter nutriendo interimit, et alienos quousque perdat alliciendo persuadet. Inter duas mulieres Dominus, dum id quod justum est spiritu oris sui dirimit, unicuique quod debetur restituit.

VERS. 24. — *Dixit ergo.* (RAB.) Simulans ignorantiam humanos pro dispensatione carnis metitur affectus, sicut et ibi : *Ubi posuisti eum* (*Joan.* XX)? Et alibi : *Quis me tetigit* (*Luc.* VIII)?

VERS. 25. — *Dividite.* (ID.) Tentat naturam naturæ Dominus, et vult secundum utriusque voluntatem, viventem filium, in legem gratiamque dividere : non quod probet, sed ad arguendam Synagogæ calumniam hoc se velle dicit.

VERS. 26. — *Dixit autem.* (ID.) Ecclesia, quæ scit suum esse, libenter concedit æmulæ, ut vivat saltem apud eam, ne inter legem divisus et gratiam, Christi mucrone feriatur, unde : *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si legem observatis, Christus vobis nihil proderit* (*Galat.* V).

CAPUT IV.

VERS. 22. — *Cibus Salomonis.* (RAB.) Refectio Christi, qui pascitur recta fide et operibus bonis, quæ illi quotidie offeruntur ab Ecclesia catholica.

VERS. 23. — *Viginti boves.* (ID.) Prædicatores Novi Testamenti, qui quasi geminatum Decalogum in se habent, cum Novum et Vetus Testamentum æqualiter prædicant pleni dilectione Dei et proximi.

Excepta venatione. Venatione diversorum animalium sunt qui ex diversis gentibus quotidie retibus Evangelii per spirituales venatores capiuntur, et in pastum Salvatoris rediguntur.

VERS. 26. — *Quadraginta*, etc. Per quadraginta tempora priscæ legis designantur, quam Moses accepturus jejunavit quadraginta diebus, et populus qui ea instruebatur, quadraginta annis in deserto fuit.

Et duodecim. Hic numerus præsens tempus significat, in quo apostolica doctrina Novi Testamenti populum nutrit.

VERS. 28. — *Hordeum*, etc. Ne quid desit in domo regis, ordo prædicatorum scribendo et loquendo laborat, ut in mensa Domini abundet, unde nutrientur fideles.

VERS. 32. — *Et fuerunt carmina ejus.* Constat neque carmina neque disputationes Salomonis hodie esse.

Quinque millia. Propter quinque sensus, quos, qui in diversis virtutibus bene regit, beatus est, et per eos quasi carmina quinque millia Domino canit.

VERS. 33. — *Hyssopum.* (RAB.) Hyssopus, herba humilis et saxo hærens, etc., *usque ad* tunc enim cedrum, id est, arrogantiam sæculi inclinavit usque ad humilitatem hyssopi, id est, usque ad stultitiam crucis.

Et disseruit. (ID.) *Omnia enim nuda et aperta sunt Christo* (*Hebr.* IV). Disputat autem, cum singulorum rationem nobis proponit in Scripturis suis, manifestatque sacramenta, quæ fuerunt abscondita a sæculis et generationibus, ut consideremus beatitudinem angelorum, utilitatem hominum, astutiam dæmonum, et, reprobantes quod malum est, sectemur quod bonum est.

CAPUT V.

VERS. 3. — *Et quia non potuerit ædificare domum*, etc. (BEDA, *quæst. in lib. Reg.*) Domus quam Salomon ædificavit, Ecclesiæ figura fuit, etc., *usque ad* in quibusdam remunerata cum angelis hominum certamina demonstret.

(ID., lib. *de templo Salom.*, cap. 1.) Hanc domum spiritualem etiam tabernaculum in eremo factum significat, etc., *usque ad* et salutem omnium gentium in Christo multis modis ostendat et figuret.

VERS. 6. — *Præcipe igitur ut præcidant mihi*, etc. (RAB.) Servi Hiram præcidentes cedros Salomoni de Libano, etc., *usque ad* melius gentilium errores noverant, et ideo artificiosius expugnabant.

Scis enim quomodo non est in populo meo vir qui noverit ligna, etc. (BEDA, *ut supra.*) Dicendum est prius de operariis templi, qui vel unde fuerunt, et de ipsa materia, etc., *usque ad* triticum, scilicet, verbi Dei, oleum charitatis, unctionis et Spiritus sancti illuminationis.

VERS. 10. — *Itaque Hiram dabat Salomoni ligna cedrina et ligna abiegna, juxta omnem*, etc. Tyrus, unde rex Hiram, insula est dedita negotiationi, ubi erant optimi fabricatores lignorum, qui dabant ligna pretiosa accipientes cibaria. Vivunt enim non agrum colendo, sed negotiando. Ibi est mons Libanus, de cujus lignis facta est domus Domini. Unde et Libanus dicitur ibi : *Aperi, Libane, portas tuas* (*Zach.* XI).

VERS. 13. — *Elegitque rex Salomon.* (BEDA, *ut supra*, cap. 3.) Non frustra operarios de omni Israel elegit, etc., *usque ad* in qua mens fidelium a Domino quotidiana illustratione quasi luna a sole respicitur.

Operarios de omni Israel, et erat indictio triginta millia virorum. Hi operatores erant proselyti. Horum magistri de Judæis, quia non fecit quemquam servire de Israel.

VERS. 14. — *Adoniram erat super hujuscemodi indictionem.* (BEDA, *ibid.*) Dominus meus excelsus. Hic est Christus, qui operariis templi præponitur, etc., *usque ad* ut orationibus et jejuniis superno inspectore et visitatore digna sit.

VERS. 15. — *Fuerunt itaque Salomoni septuaginta millia eorum, qui onera portabant, et octoginta millia latomorum in monte.* (BEDA, *ibid.*) Nec prætereundum quod septuaginta et octoginta millia portantium onera et latomorum cum præpositis suis non fuerunt Israelitæ, etc., *usque ad* Quidam utraque virtute præditi ad opus domus Domini conveniunt ; unde : *Corripite inquietos, consolamini pusillanimes*, etc. (*I Thes.* V).

Latomorum. (BEDA, *ibid.*). Latomi sunt cæsores lapidum, etc., *usque ad* quia eruti de potestate tenebrarum ad arcem virtutum quæ est in unitate Ecclesiæ pervenimus.

VERS. 16. — *Absque præpositis*. Præpositi autem sunt sacræ Scripturæ conditores quorum magisterio erudimur inscios docere, contemptores corripere, et invicem onera nostra portare.

Trium millium. Propter fidem Trinitatis, quam sancta eloquia prædicant. Quod in Paralipomenis tria millia sexcenti scripti sunt, ad perfectionem eorum respicit. Senarius enim, in quo mundi completus est ornatus, perfecta bonorum opera significat : et quia sancta Scriptura cum fide veritatis opera justitiæ docet habenda, recte præpositi operum templi tria millia et sexcenti fuerunt.

VERS. 17. — *Præcepitque rex ut tollerent*. (BEDA, *ibid.*) Ad ædificandum domum Domini primo ligna et lapides de monte cæduntur, etc., *usque ad* unde : *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum* (*Ephes.* II).

Lapides grandes. (BEDA, *ibid.*, cap. 4.) Vel lapides pretiosi, grandes, quadrati, primi sunt magistri, qui ab ipso Domino audiere verbum salutis. Superpositi vero ordines lapidum vel lignorum sequentes sacerdotes vel doctores, quorum prædicatione crescit Ecclesia et ornatur virtutibus.

(RAB. ex Bed.) Quali autem colore fuerunt lapides, etc., *usque ad* marmor candidum ex quo constructa est domus electorum, actionem mundam et conscientiam ab omni nævo corruptionis castigatam significat; unde : *Mundemus nos ab omni inquinamento*, etc. (*II Cor.* VII).

In fundamentum templi. (BEDA, *ibid.*) Fundamentum est Christus, etc., *usque ad* ut abjectis verbis, factis cogitationibusque supervacuis, ad portandum onus Ecclesiæ digni fiant.

VERS. 18. — *Porro Giblii præparaverunt ligna et lapides*. (RAB. ex Bed., *ibid.*) Giblos est civitas Phœnicis, etc., *usque ad* nec sanctuarium Domino, sed ruinam sibi ædificat, qui docere præsumit quod ipse non didicit.

Ad ædificandum domum. (ID., *ibid.*) Post fundamentum de talibus compositum, ædificanda est domus præparatis lignis et lapidibus, et ordine collocatis, qui de suo situ vel abstracti sunt, quia post prima fidei rudimenta, post collata in nobis juxta exemplum sublimium virorum fundamenta humilitatis, addendus est in altum paries bonorum operum, et quasi superpositis sibi invicem ordinibus lapidum proficiendum de virtute in virtutem.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Factum est igitur*. (RAB. ex Bed., lib. *de Templo Salom.*, cap. 5.) Fit commemoratio egressionis de Ægypto, etc., *usque ad* nec Scriptura quæ gratiam Novi Testamenti intimaret in Veteri.

Anno quarto. Quarto anno regis Salomonis cœpit ædificari domus : quia post expletam Christi incarnationis dispensationem in quatuor Evangeliis scriptam, misso Spiritu sancto Ecclesiæ structura cœpit.

Mense Zio (*ipse est mensis*). (BEDA, *ibidem*.) Quod mense secundo, etc., *usque ad* unde patet quia mox
A peracto pascha cœpit ædificare domum Domini et consecratus mystica solemnitate populus misit manus ad mysticum opus.

Ædificare cœpit. (ID., *ibid.*) Ubi ædificatum sit templum in Paralipomenis manifestatur, etc., *usque ad* sed internæ pacis, quam cum conditore suo haberet, compos effecta est.

Quæ præparaverat David, etc. Paraverat enim David psallendo, paraverunt alii prophetæ vaticinando locum Domino : vero scilicet Salomoni, in quo domum ædificaret, quia corda auditorum fide instituerunt, monentes ut incarnatum Dei Filium fideli devotione susciperent. Unde : *Levate oculos vestros et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem : et qui metit, mercedem accipit : et congregat fructum in vi-*
B *tam æternam, ut qui seminat simul gaudeat et qui metit* (*Joan.* IV). Quod dicit : Levate oculos vestros et videte locum qui paratus est ad ædificandam domum, et qui ædificat docendo, mercedem accipit, et congregat lapides pretiosos in vitam æternam : ut et qui parat locum ædificio simul gaudeat et qui ædificat, id est propheta venturum prædicens : et apostolus prædicans Dominum venientem, una simul mercede potiantur.

In longitudine, etc. Longitudo domus longanimitatem Ecclesiæ significat, qua patienter adversa tolerat, donec ad patriam perveniat. Hæc est sexaginta cubitorum, quia senarius perfectionem bonorum operum significat; quia debemus per longanimitatem ita adversa tolerare, ut per bona opera promis-
C sam patriam mereamur intrare.

Viginti cubitos. Propter geminam charitatis distantiam, qua Deum diligimus et proximum.

In latitudine. Latitudo charitatem significat, quæ dilatato sinu mentis amicos in Deo, et inimicos diligit propter Deum donec ad pacem conversis vel funditus exstinctis, cum solis amicis gaudeat in Domino.

(BEDA, *ibid.*) Notandum, quia triginta cubiti altitudinis non usque ad tectum templi, sed usque ad cœnaculum inferius pertingebant. Aperte enim in Paralipomenis scriptum est quod altitudo centum viginti cubitorum erat, de cujus rei sacramentis aptius in sequenti tractabitur, ubi ad medium cœnaculum et tertium lectionis ordo pervenerit.

D *Triginta cubitos*. Propter fidem Trinitatis, in cujus visione cuncta desideria spei nostræ suspendantur. Singuli numeri per decem multiplicantur, quia per fidem et custodiam legis patientia salubriter exercetur : charitas viriliter ardescit, et spes sublimiter ad æterna rapitur.

In altitudine. Altitudo significat spem retributionis futuræ, pro qua prospera vel adversa contemnit, donec videat bona Domini in terra viventium.

VERS. 3. — *Porticus erat*, etc. De hac in Paralipomenis ita scriptum : *Porticum vero ante frontem quæ tendebatur in longum juxta mensuram latitudinis cubitorum viginti* (*II Paral.* III). Patet ergo quia porticus ista ad orientalem templi partem facta est.

Templum enim versum ad orientem erat sicut et tabernaculum : habebatque ostium ab oriente contra ostium templi, juxta Josephum, ita ut sol æquinoctialis oriens directis radiorum lineis per ostia tria, porticus, scilicet, templi et oraculi, arcam testamenti perfunderet. Templum Ecclesiam figurat, porticus quæ ante templum prior lumen solis recipiebat, illam Ecclesiæ partem quæ Domini incarnationem præcessit : in qua patriarchæ et prophetæ orientem justitiæ solem primi susceperunt, et nascenti Domino in carne vivendo, prædicando, nascendo, et moriendo testimonium præbuerunt.

Viginti cubitorum longitudinis, *juxta mensuram latitudinis templi.* (BEDA, lib. *de temp. Salom.*, c. 6.) Quia antiqui justi in patientia et longanimitate exspectabant, etc., *usque ad* tamen doctrinam ejus B audire et sacramenta percipere nequiverunt.

VERS. 4. — *Fenestras obliquas.* (ID., *ibid.*, cap. 7.) Sanctos doctores quibus mente excedentibus Deo, arcana cœlestium specialius videre conceditur. Qui dum quæ in occulto vident, publice pandunt, quasi suscepto lumine solis fenestræ cuncta templi penetralia replent. Unde obliquæ, id est, intus latiores fuisse perhibentur : quia qui jubar supernæ contemplationis vel ad momentum percipit, mox sinum cordis amplius castigando dilatat, et ad majora capessenda solerti exercitatione præparat.

VERS. 5.—*Et ædificavit*,etc.(ID., *ibid.*) Hæc tabulata in Evangelio ubi Dominus tentatur a diabolo, pinnacula templi vocantur, etc., *usque ad* quorum maximam partem uxores reliquisse completius sancti Ste- C phani testatur historia, ubi feminas eadem religione pollentes non conjuges, sed viduas eorum appellat.

Latera. (ID., *ibid.*) Id. est luriculas, ne quis inde facile ad inferiora decideret, etc , *usque ad Latera*, id est, muros vel cancellos, vel luriculas, doctores in tabulatis sedentes, qui ad circumstantem inferius populum concionabantur.

VERS. 6. — *Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus.* (BEDA, *ibid.*) Domus quæ tabulata portant, etc., *usque ad* et tamen ex eis quæ loquendo, agendo, vel patiendo foris ostendunt, invenimus salutis auxilium.

Trabes, etc., *forinsecus.* Tantæ longitudinis erat, ut capita earum forinsecus prominerent. In infimo D ordine cubitorum septem, in medio sex, in supremo quinque, ut in capitibus earum tabulata componerentur, non muris templi infixa, sed juxta muros trabibus quæ de muris exierant, superposita.

VERS. 7. — *Domus autem*, etc. Hæc ad illam Ecclesiæ partem quæ post sæculi labores et certamina ad æterna præmia meruit introduci proprie pertinent. Nihil enim inquinatum intrabit in illam civitatem.

Et malleus et securis. Quia hic tundimur adversitatibus et disciplina veritatis exercemur, ut illic juxta meritum locis congruis disponamur, et castigatione cessante solo amoris glutino quo ad invicem copulemur, uno impleti spiritu perfundamur. Sed quamvis dicatur : *Noe vir perfectus in generationibus suis*, et : *Beati immaculati in via*, et hujuscemodi, nullus vere perfectus et sine macula viam hujus vitæ incedere potest. Non est enim qui faciat bonum, et non peccet. Sed secundum hujus temporis modum perfecti et immaculati vocantur, qui tunc vere perficiuntur, cum nexibus corporis absoluti ad immortalem domus Domini decorem pervenerint.

VERS. 8. — *Ostium lateris.* (BEDA, *ibid*, cap. 8.) Quidam hunc locum male intelligentes, etc., *usque ad* et bene unum ostium, propter consonam in omnibus sanctis fidem et dilectionem veritatis.

Ascendebant in medium cœnaculum et a medio in tertium. Et ædificavit. (BEDA *ibid.*) Notandum quod triginta cubiti altitudinis de quo supra legitur, etc., *usque ad* quia consona mente et voce omnes divinæ majestatis gloriam collaudabunt.

VERS. 9. — *Laquearibus.* (BEDA, *ibid.*, cap. 9.) Laquearia sunt tabulata, quæ magno decore composita et ornata, ab inferiori parte trabibus affiguntur, et quia ternæ altitudinis domus Domini facta erat, terna habebat laquearia. Sanctis sublimioribus scilicet, quorum opus et doctrina cunctis in templo proposita, quasi longius in alto præeminent; quicunque intercedendo, exhortando, animas infirmorum ne deficiant, protegant.

Cedrinis. (ID., *ibid.*) Cedrus arbor imputribilis, etc., *usque ad* nisi diligere Deum ex toto corde, tota anima, tota virtute, et proximum tanquam nos ipsos.

VERS. 10. — *Tabulatum super omnem domum quinque cubitis altitudinis.* (BEDA, *ibid.*) Hic supremum ipsius domus tectum dicitur, etc., *usque ad in spiritu et virtute Eliæ.*

VERS. 15. — *Et ædificavit parietes.* (BED., *ibid.*) Intrinsecus quidem domus cedro erat vestita, etc., *usque ad* sed non habent quos portent.

Parietes domus. Operiuntur cum corda fidelium amore virtutum redundant. Sicut enim cedrus perfectos significat, ita locis opportunis, celsitudinem virtutum, quibus ad eamdem pervenitur perfectionem.

A pavimento. Teguntur omnia lignis, a pavimento domus usque ad summitatem parietum et usque ad laquearia, cum electi a primis fidei rudimentis usque ad perfectionem bonæ actionis, et usque ad ingressum patriæ cœlestis insudant operibus bonis, cum a primis justis usque ad ultimos in consummatione sæculi omnes virtutibus student, quarum merito dicere audeant : *Christi bonus odor sumus Deo* (*II Cor.* II).

Et texit pavimentum. (BED., *ibid.*) Hoc in Paralipomenis plenius scriptum est, etc., *usque ad* subjunxit : *Super omnia autem charitatem habentes*, etc. (*I Tim.* I; *Col.* III).

VERS. 16.—*Ædificavit viginti.* (BED., *ibid.*, cap. 10.) Quod tabulata, etc., *usque ad* et hoc per totam Ecclesiæ latitudinem diffusæ per orbem.

VERS. 17. — *Porro.* (ID., *ibid.*) Decem quater ducta

quadraginta faciunt, etc., *usque ad* quadratus vero mundus in quo pro eadem acquirenda certamus. Unde: *De regionibus congregavit eos. A solis ortu et occasu, ab Aquilone et mari* (*Psal.* CVI).

VERS. 18. — *Et cedro omnis.* Cedrus insuperabilem virtutum venustatem signat, quo ligno omnis domus intrinsecus vestitur, cum corda justorum solo bonorum operum amore nitescunt.

Habens tornaturas. (BEDA, *ibid.*, cap. 11.) Habet domus in tabulis cedrinis tornaturas suas et juncturas fabrefactas, cum electi ad invicem pulcherrima charitatis copula nectuntur, ut habeant cor unum et animam unam. Tornaturæ enim quæ juncturis tabularum opponuntur, ut unum tabulatum fiat ex omnibus, officia sunt charitatis quibus sancta fraternitas copulatur, et in unam Christi domum toto orbe terrarum componitur.

Cœlaturas. Opera sanctorum manifesta expressione quales sint in exemplum aliis proferunt. Unde Paulus et factis et dictis se in exemplum proponit.

Omnia cedrinis, etc. (ID., *ibid.*) Lapides parietis vel pavimentum, et tabulæ, et aurum, etc., *usque* et *ad* qui gratiam Evangelii perfecte susceperunt, æterna vita pariter perfruuntur.

VERS. 19. — *Oraculum.* (BED., *ibid.*) Oraculum ubi erat arca, etc., *usque ad* qui post resurrectionem ascendens in cœlum carnem sumptam de virgine in Patris dextera collocavit.

VERS. 20. — *Porro oraculum.* Bene autem interior domus viginti cubitis longa est, pro mysterio geminæ dilectionis, de qua jam dictum est, quæ in hac vita ex parte maxima illustrat electorum mentes, sed in patria cessantibus aliarum virtutum operibus sola regnat.

Sed et altare. (ID., *ibid.*, cap. 12.) Thymiamatis scilicet, etc., *usque ad* quid autem lapis, cedrus, aurumque significent, supra dictum est.

VERS. 21. — *Domum quoque ante oraculum.* (BED., *ibid.*) Domus ante oraculum auro tecta est, etc., *usque ad* unde: *Ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Et iterum: *Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis*, etc. (*Joan.* XIV; XVI).

Clavis aureis. (ID., *ibid.*) Clavi autem sunt præcepta charitatis, etc., *usque ad* qui rursum ad perfectionem veniens de clavis dilectionis ait: *Mihi autem adhærere Deo*, etc. (*Psal.* LXXII, 72).

VERS. 22. — *Nihilque erat in templo.* (ID., *ibid.*) Hæc in Paralipomenis plenius explicantur (*II Par.* III), etc., *usque ad*: *et quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram* (*Col.* III).

VERS. 23. — *Cherubim de lignis.* (ID., *ibid.*, cap. 13.) Angelicæ dignitatis vocabulum est, et dicitur singulariter cherub, pluraliter cherubim. Per cherubim ergo angelica ministeria quæ conditori semper assistunt in cœlis, possunt intelligi. — *Olivarum.* Quia angeli gratia spirituali sunt uncti, ne unquam arescant ab amore Dei, quos luce cœlestis sapientiæ mox ipse qui creavit, implevit, unde et cherubim dicuntur, id est, multiplicata scientia, vel scientiæ multitudo. De lignis olivarum sunt facti, quia lucem nobis scientiæ tribuunt, juvante flamma charitatis Dei, quæ per Spiritum diffunditur in cordibus nostris.

Decem cubitorum. (BEDA *ibid.*) Decem cubitorum altitudinis sunt, quia denario æternæ vitæ fruuntur, habentes inviolatam conditoris imaginem, servata sanctitate et justitia, et veritate in qua conditi sunt. Denarius enim decem obolis constat, et continere in se regis nomen et imaginem consuevit. Ideo figuræ regni cœlestis congruit, ubi angeli in imagine conditoris ad quam facti sunt, semper manent, et electi homines, imaginem quam peccando amiserunt, recipiunt, unde: *Cum apparuerit, similes ei erimus et videbimus eum sicut est* (*Joan.* III).

VERS. 24. — *Quinque cubitorum.* (ID., *ibid.*) Alæ cum in sanctorum hominum figuram ponuntur, etc., *usque ad* qui promissus est vitæ cultoribus, veniunt denarium.

Ala cherub altera. Geminas habent alas, quia testamenta æque per prospera et adversa, indefesso proposito semper ad cœlestia tetendisse et pervenisse declarant, quia hoc idem suis auditoribus faciendum esse demonstrant.

VERS. 25. — *Decem quoque cubitorum.* (BEDA, *ibid.*) Alti sunt decem cubitis, quia per observantiam Decalogi Deo serviendum prædicant, quia Deo fideliter servientes æterni regni denario remunerandos esse ostendunt.

(ID., *ibid.*) *Et opus.* Duo facti erant cherubim propter consortium charitatis significandum, etc., *usque ad* quibus post frigora et tenebras idololatriæ, lucem veritatis cognoscere datum est.

(ID., *ibid.*) Possunt per duo cherubim duo Testamenta figurari, etc., *usque ad* sed quia major sit festivitas internæ beatitudinis de consortio adunatæ fraternitatis.

In medio templi interioris. (ID., *ibid.*) Manifestum est ex prædictis, etc., *usque ad* eam dilectionis gratiam qua se alterutrum complectuntur, exprimit.

VERS. 27. — *Extendebant autem alas*, etc. (ID., *ibid.*) Extendunt autem cherubim ad utrumque parietem oraculi alas, etc., *usque ad* scriptores eorum jam regnantes cum Domino ipsumque laudantes curam gerunt salutis, interpellantes pro nobis.

VERS. 28. — *Texit quoque cherubim.* Circumdati sunt auro, quia præclaris scriptorum suorum operibus confirmata est auctoritas testamentorum, manifestata autem per orbem cognitio est divinarum Scripturarum, vel interna gloria cœlestium agminum. Utrumque enim cherubim et angelos, scilicet et testamenta significat.

VERS. 29. — *Sculpsit variis cœlaturis.* (BEDA, *ibid.*, cap. 14.) Sculpuntur parietes torno, etc., *usque ad* longo usu virtutum exercitata didicit. *Et palmas.* (ID., *ibid.*) Palmas facit, cum memoriam æternæ remunerationis sanctorum mentibus infigit, et

eo minus ab arcæ justitiæ cadant, quo mercedem justitiæ semper ante oculos habent.

Et picturas varias. Facit picturas varias quasi prominentes de pariete et egredientes, cum omnes multifarias virtutum operationes fidelibus tribuit, viscera scilicet misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, modestiam, etc., *super omnia autem charitatem, quæ est vinculum perfectionis* (*Col.* III). Hæ virtutes, cum in tantam electis consuetudinem venerint, ut naturaliter insitæ videantur, quid aliud quam quia ut picturæ domus Domini prominentes de pariete exeunt? Quia verba et opera veritatis non adhuc ab aliis extrinsecus discunt, sed sibimet infixa radicitus parata semper ab intimis cordis, quæ sunt agenda vel docenda proferunt. Diximus autem quod pavimenti æqualitas, humilem concordiam fraternitatis significat : ubi cum sint Judæi vel gentes, barbari et Scythæ, liberi et servi, nobiles et ignobiles : cuncti se in Christo esse fratres, et eumdem patrem habere in cœlis gloriantur. Concordissima enim humilitas supernorum civium nulli dubia est. Texit ergo Salomon pavimentum domus auro in oraculo intrinsecus, et in templo extrinsecus : quia Christus angelos et animas justorum in cœlis, plenario dono perfectionis implevit, et peregrinantes in sæculo cives patriæ cœlestis, signaculo dilectionis æterno, a mortalium vilitate secrevit. Unde : *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem* (*Joan.* XIII).

VERS. 31. — *Et in ingressu oraculi*, etc. (BEDA, *ibid.*, cap. 15.) Unus erat ingressus, sed duobus ostiis claudebatur, etc., *usque ad* imo omnes electi per arma lucis et pietatis aditum sibi patriæ cœlestis aperiunt.

Duo ostiola de ligno olivarum. (ID., *ibid.*) Duo sunt ostiola, quia Deum et proximum diligunt angeli et homines sancti, neque januam vitæ nisi per geminam dilectionem possunt intrare. Vel quia utriusque populi fidelibus, Judæis, scilicet, et gentibus eadem vitæ janua reseratur.

Postesque angulorum. Postes habent angulorum quinque, quia non solum animas electorum aula cœlestis recipit, sed et corporibus immortali gloria præditis in judicio fores aperit, quinque enim sunt corporis sensus. Vel uterque postis oraculi altus est quinque cubitorum, quia solis illis supernæ patriæ introitus panditur, qui omnibus corporis et cordis sensibus Domino serviunt : corporis scilicet cum per eos aliquid pro illa agunt; cordis vero, cum sobrie, et juste, et pie cogitant de eis per ipsos corporis sensus agere decernunt.

VERS. 32. — *Anaglypha.* Posset dici sculptura facta in junctura tabularum, sed large accipitur. (BEDA, *ibid.*) Ἀνάγλυφα anaglypha Græce, Latine dicuntur cælaturæ, etc., *usque ad* horum intuitu continuo vestigia nostra regimus.

VERS. 33. — *Fecitque in introitu.* Sicut ingressus oraculi quo ad arcam Domini cherubimque pervenitur, introitum cœli significat, quo ad visionem Dei supernorumque civium nos introduci desideramus : ita introitus in templum, primordia nostræ conversionis ad Deum, quando in præsentem Ecclesiam intramus. Iste ingressum nostrum ad fidem, ille designat ad spem. Unde postes hujus introitus quadrangulati sunt propter quatuor Evangelii libros, quorum doctrina in fide veritatis erudimur. *Postes de lignis.* (BEDA, *ibid.*) Quadrangulos propter quatuor scilicet principales virtutes, etc., *usque ad* quarta post prudentiam, fortitudinem et temperantiam, justitia sequitur.

VERS. 34. — *Altrinsecus.* Quia ad invicem respiciunt, ut una sine altera haberi non possit. Exterius ostium dilectio fraterna, interius divina : quia illa prior tempore, hæc sublimior dignitate : et per illam ad hanc intratur : quia in amore proximi discitur, qualiter conditor debeat amari.

Et utrumque ostium. (BEDA, *ibid.*) Quia in utraque dilectione duo sunt principaliter observanda, etc., *usque ad* quia exstinctis peccatis omnibus ad littus et soliditatem virtutum transeamus.

(BEDA *ubi supra.*) Notandum quod in egressu oraculi duo dicuntur fuisse ostia, etc., *usque ad* aliud mysterii dispensationem præfigurans.

Et se invicem. Vel ostium quod se invicem tenebat aperitur, cum per ministerium prædicatoris discernitur quid proprie ad cognitionem fidei, quid ad vivendi castitatem pertineat, quæ utraque nequeunt separari, et quod parum sit, proximorum mala tolerare, et eis bona non commodare, cum hæc certissime soleant in corde perfectorum indissolubiliter permanere.

VERS. 35. — *Et sculpsit cherubim.* Hæc supra exposita sunt, quia in parietibus domus, et in ostiis interioribus eædem picturæ vel cælaturæ factæ sunt; quia eadem arcana fidei, spei, et charitatis, quæ sublimes et perfecti sublimiter capiunt, et quæ omnes electi plene in æterna visione percipiunt, etiam catechizandis rudibus pro suo cuique captu discenda et confitenda traduntur, ut sacris initiati mysteriis, quandoque ad capienda ea quæ pie crediderunt, proveniant.

VERS. 36. — *Ædificavit atrium.* (BEDA *ubi supra*, cap. 16.) De interiori atrio breviter loquitur, etc., *usque ad* unde sequitur : *Ædificavit atrium interius tribus ordinibus* (*I Cor.* II).

Et uno ordine. Unus ordo lignorum cedri bona est operatio sine corruptione simulationis exhibita, sine cujus adjectione fides, spes, et charitas vera esse non potest. Ligna enim cedri propter odoris gratiam et imputribilem naturæ potentiam, perseverantiam, et famam piæ actionis designant. Usque ad hoc atrium universi conscendunt electi, qui fide, spe, charitate et opere, Deo placere appetunt, hoc alta meritorum gratia transcendunt perfecti, cum in tanto virtutum culmine proficiunt, ut dicere auditoribus possint : *Imitatores mei estote sicut et ego Christi* (*I Cor.* IV); et : *Nescitis quoniam angelos judicabimus, quanto magis sæcularia* (*Ibid.* VI).

VERS. 38. — *Ipse est mensis.* (BEDA *ubi supra.*) Quæritur quomodo dicatur domus Domini in mense octavo perfecta in omni opere suo, etc., *usque ad* unde David Psalmum pro octava intitulavit, quem pro metu judicii cantavit, dicens : *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me* (*Psal.* VI).

Ædificavitque eam. Quia Ecclesia toto hujus sæculi tempore, quod septem dierum circuitu peragitur, ex electis construitur animabus : et in fine sæculi suum incrementum ad finem perducit. Vel ob significationem gratiæ spiritualis, per quam Ecclesia, solum ut sit Ecclesia, percipit : quia sine donis Spiritus, nemo fidelis effici, vel fidem servare, vel merito fidei ad coronam justitiæ potest pervenire.

CAPUT VII.

Domum autem mulieris vi. (BED., lib. *de templo Salom.*, cap. 17.) Ecclesiæ, scilicet præsentis, pro qua Christus vir suus morte gustata surrexit, etc., *usque ad* Æs enim est valde durabile et sonorum.

VERS. 14. — *Fecit omne opus.* Quia sancti doctores dum ministerio verbi fideliter insistunt, opus Dei operantur, quia loquendo foris viam veritatis aperiunt illis, quos ipse intus illustrando ad vitam præordinavit æternam. Unde : *Ego plantavi, Apollo rigavit, Dominus autem incrementum dedit* (*II Cor.* III).

VERS. 15. — *Et finxit.* (BED. *ubi supra*, cap. 18.) Columna ante fores templi decem et octo cubitis alta est, etc., *usque ad* a recta via qua ad promissam patriam gradimur, ulla in parte declinemus.

Decem, etc. Ter enim seni decem et octo faciunt : tria, scilicet ad fidem pertinent propter Trinitatem; sex ad operationem, quia sex diebus factus est mundus, tria per sex multiplicantur, cum justus ex fide vivit et cognitionem piæ fidei cumulat exsecutione bonæ actionis.

Et linea. (BEDA, *ibid.*) Norma apostolicæ institutionis ambit columnam utramque, cum doctor Judæis vel gentibus prædicare missus, ea tantum facere curat et docere, quæ per apostolos accepit et didicit Ecclesia. Nam qui aliter docere, vivere vel prædicare voluerit, et apostolica decreta spernere vel pro libito suo nova statuere, non est columna in templo Dei : quia dum apostolica instituta sequi contemnit, vel exilitate inertiæ, vel elationis grossitudine duodecim cubitorum lineæ non convenit.

VERS. 16. — *Duo*, etc. (ID., *ibid.*) Capita columnarum, etc., *usque ad* evangelicæ perfectionis est insita gratia.

VERS. 17. — *Septena*, etc. (ID., *ibid.*) Hoc in Paralipomenis ita scriptum est, etc., *usque ad* quia patres utriusque testamenti per gratiam unius Spiritus septiformis, ut essent electi acceperunt.

VERS. 18. — *Et duos.* (ID.) Videntur malagranata facta esse in circuitu capitellorum a parte inferiori, et ex ipsis malisgranatis oriri retiacula : quibus capitella ex parte aliqua tegerentur, signatur quod virtutes A ex virtutibus nascuntur, et quod sancti *ambulant de virtute in virtutem* (*Psal.* LXXXIII).

(ID., *ibid.*) Duo ordines erant retiaculorum in gyro capitelli, etc., *usque ad* et in eis quæ intelligimus late patet.

Ut tegerent. (ID., *ibid.*) Cum dictum sit de retiaculis, etc., *usque ad* apte subjungitur : *Capitella autem quæ erant super capita columnarum*, etc.

Malogranatorum. Quæ uno foris cortice multa interius grana circumdant, etc., *usque ad* sed quæ intus est fidei, spei, et dilectionis, cæterorumque animi bonorum gratia non cernitur.

VERS. 19. — *Quasi*, etc. (ID., *ibid.*) Per lilia, claritas supernæ patriæ et immortalitatis floribus B redolens paradisi designatur amœnitas, etc., *usque ad* quia non nisi per Evangelium optata vox illa mundo insonuit, *Pœnitentiam agite*, etc. (*Matth.* III). *In porticu.* Notandum autem in hac sententia Paralipomenis quod eadem porticus templi etiam vestibulum templi vocatur. Unde : *Inter vestibulum et altare plorabant*; id est, inter porticum et altare.

VERS. 20. — *Et rursum* (BED. *ubi supra.*) Quorum scilicet factura perennis regni sublimitatem designat, etc., *usque ad* sed quia illa societas utriusque populi fidelibus tribuitur, recte subjungitur : *Malogranatorum.* (ID., *ibid.*) In malogranato totam significat Ecclesiam, etc., *usque ad* et utriusque populi electos in una beatitudinis arce colligunt.

C *Columnam.* (ID., *ibid.*) Dextera columna doctores primitivæ Ecclesiæ significat, etc., *usque ad* nihil industriæ saltem ad intelligendos eorum quibus prælati sunt errores.

Fecit quoque. (ID., *ibid.*) Hoc mare in figuram baptismi factum est, etc., *usque ad* cum hunc in vinea laborantibus dandum esse prædixit.

VERS. 23. — *A labio usque ad labium.* Quia a primo baptizato in nomine Jesu Christi usque ad ultimum qui in fine sæculi crediturus et baptizandus est, omnis fidelium chorus, eamdem veritatis viam ingredi, et communem debet sperare a Domino justitiæ coronam.

Quinque cubitorum. Quia quidquid visu, auditu, D gustu, odoratu, tactuque delinquimus, gratia Dei nobis per ablutionem vivifici fontis relaxat. Sed non sufficit præteritorum remissio peccatorum, nisi quis deinceps bonis studeat operibus; alioquin diabolus qui exierat de homine, si hunc a bonis operibus vacare viderit, multiplicius redit, et facit novissima illius pejora prioribus; unde subditur :

Et resticula triginta cubitorum cingebat illud. Disciplina cœlestium præceptorum qua a voluptatibus religamur; unde : *Funiculus triplex difficile rumpitur* (*Eccl.* IV), quia observatio mandatorum quæ in cordibus electorum fide, dilectione, spe supernæ retributionis firmata est, nullo potest obstaculo dissolvi. Resticula mare ambit, cum sacramentum baptismi quod accepimus, piis operibus munire studemus. Hæc

triginta cubitorum est, quinquies enim seni triginta faciunt. Senario autem in quo Dominus hominem fecit, cum non esset, et refecit cum periisset, bona operatio nostra figuratur. Et sex per quinque multiplicantur, ut ad triginta perveniant, cum omnes corporis sensus divinis subjungantur imperiis.

Aliter : ter deni faciunt triginta, et genus humanum post diluvium de progenie trium filiorum Noe latitudinem totius orbis implevit. Sem quippe Asiam, Cham Africam, Japhet soboles Europam et insulas maris obtinuit. Et quia baptismi mysterium cum executione operum et spe cœlestium cunctis erat nationibus ministrandum, resticula triginta cubitorum, mare in quo baptismus figurabatur, cingebat. Sed et hic dicendum, quod Dominus cum esset triginta annorum venit ad baptismum, qui quoniam suo baptismate quod tricenarius accepit baptismum nostrum consecravit, recte mare, quod nostrum baptismum figurabat, triginta cubitorum restis circumibat, ut significaretur dono illius qui baptismum sine peccato subiit, baptismum nobis in eum credentibus in remissionem peccatorum dedicari.

Et sculptura. Cum prædictum sit, quod resticula triginta cubitorum mare circumierit, et nunc addatur quod sculptura hæc subter labium posita, decem cubitis ambierit, patet quia vas erat in modum phialæ expansum et diffusum, quod a triginta cubitis circuitus quos habebat in labio, usque ad decem est coactum. Sculptura autem histriata est quæ aliquas rerum historias imitatur. Unde per sculpturas histriatas quibus mare circumdatur exempla priorum temporum signantur, quæ nobis sunt intuenda, ut videamus quibus operibus ab initio sancti Deo placuerunt, qua obstinatione iniqui in sceleribus perduraverunt, quanta infelicitate reprobi perierunt. Quomodo in exordio nascentis sæculi Cain ob malitiam invidiæ damnatus, Abel justitiæ merito coronatus, Lamech ob adulterium et homicidium maledictus, Enoch ob gratiam pietatis ad paradisum reductus, Cham post diluvium ob impietatem detestatus, Sem et Japhet pro obsequio reverentiæ perpetua benedictione donati, Abraham fidei merito hæres divinæ promissionis effectus, cætera gentium multitudo pro infidelitate relicta. Adveniente quoque in carne Domino, Judæa pro perfidia repulsa, gentilitas gratia ad salutem reducta, et hujusmodi, quæ in utroque testamento solerter considerata studiosis prosunt. Ideo forsitan duo sunt ordines sculpturarum histriatarum in mari æneo, ut qui fonte baptismatis imbuti sunt, utriusque testamenti auscultent historias : ideo decem cubitorum erant in gyro, ut quoscunque in eisdem historiis dedito jussis cœlestibus obedire, et tota intentione ad superna præmia suspensos prospexerint, imitari contendant.

VERS. 25. — *Duodecim.* (BED. *ubi supra*). Apostolus evangelistas, imo omnes verbi ministros; unde : *Non alligabis os bovi trituranti*, etc. (*I Cor.* IX). Illi mare sibi superimpositum portant, cum apostoli eorumque successores, injunctum sibi Evangelii officium prompta devotione implent.

E quibus tres. Quia in universis quadrati orbis partibus fidem prædicant Trinitatis. Hinc quoque apostoli duodecim, id est quater terni sunt electi, ut fidem et confessionem Trinitatis per quatuor mundi plagas evangelizantes, baptizarent omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quorum et successorum suorum verba, actus et passiones facile in præsenti videre et cognoscere legendo valemus. Quæ vero illos in futuro maneat gloria retributionis, nondum videre possumus.

VERS. 26. — *Grossitudo.* (BED. *ubi supra.*) Qui lavacrum baptismi ad salutem et vitam suscipit, fidem et spem et charitatem debet habere, sine quibus nemo potest recte operari; unde subjungitur, *Grossitudo.* Quia robore fidei, spei, et charitatis munitur perceptio baptismi, neque aliter proficuum esse accipientibus ostenditur, nisi harum virtutum firma certitudo mentem accipientium et corpora confirmet.

Lilii. (ID., *ibid.*) Lilium comitante odoris gratia candidum colorem foris, etc., *usque ad* unde subditur :

Duo millia batos capiebat et tria millia, etc. (ID., *ibid.*) Batus Hebræorum mensura est, etc., *usque ad* ejusdem regni facit esse participes.

VERS. 27. — (ID., *ibid.*) Mille perfectionem significat, quia denarium quadratum solidum facit. Decies enim decem, centum faciunt, quæ figura jam quadrata, sed adhuc plana. Verum ut in altitudinem surgat et solida efficiatur, multiplica centum per decem, et fiunt mille. Quo numero stabilis et velut quadrata justorum conscientia signatur. Quocunque enim infertis quadratum, stabit, sic animus electorum nulla tentatione a statu rectitudinis inclinatur.

Et fecit. (ID., *ibid.*, cap. 20.) Multifarie multisque modis eadem nostræ salutis sacramenta figurantur, etc., *usque ad* divino fecit amore fervescere.

(ID., *ibid.*) Quod ad portandos luteres decem bases sunt factæ, etc., *usque ad* sed uno eodemque nomine Deum Patrem propter unius donum Spiritus invocantes.

Quatuor cubitorum longitudinis. (ID., *ibid.*) Quaternorum cubitorum erat longitudo et latitudo basium, quia prædicatores, sive adversa mundi, et longitudinem exsilii, et laborum præsentium foris tolerent, sive cor in dilectione Dei et proximi interna exsultatione dilatent, semper virtutibus student, prudenter scilicet inter bona et mala discernentes, fortiter adversa sustinentes, cor ab appetitu voluptatum temperantes, justitiam in operatione tenentes.

VERS. 28. — *Et ipsum opus basium.* Tabulæ ex quibus bases factæ sunt, quadratæ fuerunt, in quibus formulæ rotundæ erant, quæ coronulæ sive plectæ appellantur, in quarum medio cælaturæ leonum, etc.

VERS. 29. — *Inter et coronulas et plectas, leones et boves et cherubim.* (ID., *ibid.*) Non erat plana ulla ex

parte superficies basium, etc., *usque ad* unde hic quoque post sculpturas cherubim bene adjungitur:

Et subter leones. Quia doctores et in severitate districtionis qua peccatores judicant, et mansuetudine lenitatis qua pœnitentibus remittunt, timent judicium Dei, ne injuste ligando atque solvendo juste ligentur ab eo cujus nequit errare judicium.

VERS. 30.—*Et quatuor rotæ.* (BEDA, *ibid.*) Quatuor Evangeliorum libri, etc., *usque ad* eos ab imis sustollunt et velut immissis rotis axes a terra basim altius sublevant.

Humeruli. (ID., *ibid.*) Qui rotis antepositis ne ab axe dilabi possent obsistebant, præconia sunt prophetarum, quibus evangelica et apostolica Scriptura, ne cui legentium in dubium veniat, confirmatur; unde: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes*, etc. (*II Pet.* I). Unde et Marcus ait: *Initium Evangelii Filii Dei sicut scriptum est in Isaia propheta*; et Matthæus: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur Scriptura prophetarum* (*Mar.* I; *Matth.* XXVI).

Contra. (ID., *ibid.*) Quia omnis Scriptura prophetica sibi est consentanea, sicut uno spiritu condita. Quatuor autem fuere per bases singulas humeruli juxta scilicet numerum rotarum, non quod quatuor sint tantum libri prophetici, sed omnia quæ locuti sunt prophetæ quatuor Evangeliis testimonium præbuere, ut ex consensu utriusque Testamenti una fides et dilectio Christi nostra omnium corda firmaret.

VERS. 31. — *Unum cubitum.* (ID., *ibid.*) Propter perfectionem, etc., *usque ad* unde: *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus*, etc. (*I Cor.* XIII).

Media. Dicit tabulam superiorem, quæ sicut aliæ quadrata erat similiterque sculpta, et in summitate sui habebat rotunditatem unius et dimidii cubiti, in qua luter ponebatur.

VERS. 37. — *In hunc modum fecit decem bases, fusura una, et mensura, sculpturaque*, etc. (BED., *ibid.*) Quare decem bases sint factæ et totidem luteres suppositi, dictum est supra; quod vero una erat mensura sculpturaque consimilis omnium basium vel luterum, non ea significatione factum est, quod æqualia possint esse omnium merita doctorum; sed quia eis est una fides Evangelii, qua instruuntur, unum sacramentum baptismi quo abluuntur, unus idemque Spiritus quo omnes consecrantur, quamvis habeant diversas donationes in ipso Spiritu, qui dividit singulis prout vult.

VERS. 38. — *Quadraginta batos capiebat luter unus*, etc. (ID., *ibid*) Quadraginta magnam perfectionem significat, quia quater deni faciunt quadraginta, decem autem sunt præcepta quibus nostra omnis operatio præfixa est in lege Dei. Quatuor vero Evangeliorum libri, in quibus per dispensationem Dominicæ incarnationis, cœlestis patriæ nobis patefactus est introitus, et quia omnes qui ad mysterium baptismi pertinent, cum fide et sacramentis Evangelii, fructum debent rectæ operationis ostendere, singuli luteres in quibus holocausta lavabantur, quadraginta batos capiebant.

Eratque. (ID., *ibid*). Quod supradictum est: *paterque habebat unum cubitum et dimidium*, et utrum ibi amplitudinem an altitudinem significaret, non adjecit: videtur quod fundum ipsius luteris hujus esse amplitudinis voluerit intelligi, quod ex mensura basis in qua positus erat quisque luter, facillime conjicitur, quod ita describitur: *In summitate autem basis erat quædam rotunditas unius et dimidii cubiti, ita fabrefacta ut luter superimponi posset.* Latitudo ergo fundi in luteribus unius erat cubiti et dimidii. Ipsa vero capacitas luterum quatuor habebat cubitos, sed utrum in altitudine, an in amplitudine, an in utroque, dicat qui noverit.

(ID., *ibid.*) Propter quatuor Evangelia in quibus forma baptismi vel cardinales virtutes quibus baptizati debent institui, vel propter quatuor mundi plagas quibus baptisma ministratur.

VERS. 39. — *Et constituit decem bases, quinque ad dexteram partem templi, et quinque ad sinistram.* (ID., *ibid.*) Sed dexteram partem templi et sinistram non intus in ipso templo, etc., *usque ad* et flamma divinæ charitatis aliena esse considero.

Mare autem posuit ad dexteram partem templi, etc. (ID., *ibid.*) Et in hoc eodem atrio, etc., *usque ad* per quam eadem dilectio diffunditur in cordibus nostris.

VERS. 46. — *Jordanis fudit ea rex in.* (ID., *ibid.*) In quo Dominus noster baptizatus est, etc., *usque ad* per totam mundi latitudinem implevit.

Argillosa terra. (ID., *ibid.*, cap. 21.) De qua factæ sunt formæ ad fundenda vasa Scripturæ, etc., *usque ad* ut ad præmia eorum bene currendo perveniamus.

VERS. 48. — *Fecitque Salomon omnia vasa in domo*, etc. (ID., *ibid.*) Superius dixit Hiram fecisse Salomoni omnia vasa, nunc Scriptura subjungit eadem fecisse Salomonem. Salomon enim fecit dictando, Hiram operando.

Altare aureum. (ID., *ibid.*) Corda perfectorum internæ charitatis et castitatis luce coruscant, etc., *usque ad* sed solummodo lacrymarum et orationis ei vota pro desiderio regni cœlestis offerunt.

(ID., *ibid.* cap. 22.) Altare thymiamatis Moses fecit, etc., *usque ad* unde qui in vinea magni patrisfamilias laborant, denario numerantur.

Mensam. (ID., *ibid.*) Scriptura spirituali intelligentia clara, etc., *usque ad* quæ quondam juxta litteram intelligenda putabatur.

(ID., *ibid.*) Sicut mensæ in typo Scripturæ ponuntur, etc., *usque ad* ita electi in Scriptura continentur erecto ad superna sensu bona cœlestia a Domino quærunt et percipiunt.

VERS. 49. — *Quasi lilii.* (ID., *ibid.*) Hoc videtur dicere, quia suprema pars candelabrorum in modum repandi lilii erat efformata

Lucernas desuper aureas. Per quod continetur id

quod continet, id est vascula aurea in quibus oleum lucebat, designatur. A

Forcipes. (Beda., *ibid.*) Id est, emunctoria quibus emungebantur lychni, ut reparati melius lucerent.

Vers. 50. — *Hydrias*. Hydriæ præcordia sanctorum signant, aqua sapientiæ et vino compunctionis repleta.

Fuscinulas. Fuscinulæ quibus carnes præparantur, prædicatores, qui suis auditoribus cibum intelligentiæ administrant: quorum officium est corpus et sanguinem Christi credentibus distribuere, infidelibus abnegare.

Domus interioris. (Id., *ibid.*, cap. 22.) Ostia domus interioris angelica, etc., *usque ad* vel quam habent in Deum charitatis.

B Vers. 51. — *Perfecit omne opus*. (Id., *ibid.*) Dum status sæculi geritur, facit quidem opus domus Domini, sed nondum perficit, quia corda electorum Dominus, ut bona operentur, inspirat et adjuvat; nullum tamen in hac vita commorantem absque peccato esse tribuit. Namque hoc futuræ beatitudini reservat. Perficit vero omne opus templi Salomonis et dedicationi aptum reddit, cum noster pacificus in die novissima electos resurrectionis immortalitate glorificat, et æternum perducit ad regnum. Unde templum septem annis ædificatum, octavo autem perfectum ac dedicatum est. Cui tempore convenit quod sequitur:

Et intulit quæ sanctificaverat. (Id., *ibid.*) Sanctificaverat David pater Salomonis argentum, cum Deus Pater eloquentes gratia sui Spiritus ad loquendum verbum Dei confortat. C Sanctificat aurum, cum naturali ingenio præditos ad intelligendam legem illuminat. Sanctificat etiam vasa, cum omnibus Ecclesiæ filiis Spiritus sancti gratiam largitur. Hæc sanctificata Salomon infert in templum, cum Dominus peracto judicio doctorum et cæterorum fidelium cœtum in gaudium cœlestis regni introducit.

Repositque in thesauris domus Domini. (Id., *ibid.*) Quia deos suos abscondit in abdito vultus sui a conturbatione hominum. Multi sunt thesauri in una domo Domini, quia in una Ecclesia sancti meritis distant. *Et una est patria cœlestis, quamvis in ea stella a stella differat in claritate* (*II Cor.* xv). Quod utrumque distributor præmiorum demonstravit, cum ait: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt* (*Joan.* xv). D

CAPUT VIII.

Vers. 6. — *In sanctum* (Bed., lib. *de Templo Salom.*) Domus templi exterior peregrinantem Ecclesiam, sancta sanctorum supernæ patriæ cœlestis felicitatem designant. Illata in sancta sanctorum arca assumptam Christi humanitatem intra velum regiæ cœlestis inductam.

Subter alas. (Id.) Moses fecit duos cherubim aureos, quos posuit in propitiatorio quod erat super arcam. Salomon addidit duos majores, sub quorum alis arcam nunc dicitur posuisse cum propitiatorio et duobus cherubim prioribus.

Vers. 8. — *Cumque*. (Id.) Hoc manifestius, etc., *usque ad* si prominentes ultra ostium vectes producendis ad claudendum ostiis locum non darent.

Qui et fuerunt. In Paralipomenis dicitur: *Fuit itaque arca ibi usque ad præsentem diem*: quod ab historiographo additum est, significante usque ad tempora ætatis suæ eam ibi permansisse, quod non Esdra potest intelligi, quia jam erat incensum templum, sed de Nathan vel aliquo prophetarum, a quibus omnia gesta suorum temporum scripta esse creduntur.

Vers. 9.—*In arca*. (Raa.) Erat in arca urna aurea habens manna, etc., *usque ad* quia soli supernæ patriæ cives gloriam ibi Redemptoris plene contemplantur.

Vers. 10. — *Nebula implevit domum Domini, et non poterant*. (Id.) Id est, synagogam implevit, quia eorum mentes infidelitatis caligo replevit, et sacerdotes propter nebulam ministrare non poterant, quia dum mysticos sensus litteræ velamine coopertos, et nativitatis Christi sacramenta investigare despiciunt, debitum fidei suæ ministerium per nebulam erroris perdiderunt, ita ut exigentibus meritis non agnoscant cultum credulitatis, quibus in nebula doctrinæ suæ Dominus de se etiam aperta narravit. Sed quia auditorum mentes infidelitatis caligo impleverat, quasi emissum solis radium nebula interjacens abscondebat.

Vers. 55. — *Stetit*. In Paralipomenis refertur quod hic non dicitur: *Fecerat Salomon basim æneam, et posuit in medio basilicæ, super quam stans benedixit omni Ecclesiæ Israel*.

Et benedixit. (Rab.) Templum Domini, etc., *usque ad* et virtutum operibus proximis prosunt.

Vers. 64. — *In die*. (Raa. *in lib. Reg.*, tom. III.) Quid est quod Salomon ædificavit medium atrii offerens ibi, etc., *usque ad* sacrificia acceptabilia quotidie spiritualiter Deo offeruntur.

Altare. Quod fecit Moses positum erat ante templum contra januas ejus, et quia illud angustum erat, et capere non poterat, medium atrii sub divo sanctificavit, ubi posuit illud altare maximum, quod fecerat viginti cubitorum.

Vers. 65. — *Festivitatem*. (Rab. *ubi supra.*) In Verbis Dierum, etc., *usque ad* quod etiam Josephus attestatur.

(Id., *ibid.*) Solemnitas quam fecit Salomon et omnis Israel, etc., *usque ad* quæ in Christo Pater contulit Christianis.

Ab introitu. (Rab., *ibid.*) Per introitum Emath septentrionalem Judææ plagam, per rivum sive torrentem Ægypti designat Australem. Iste autem rivus non est Nilus, sed alius fluvius qui juxta Rivocorulam influit in mare. Emath autem civitas Syriæ est. Nunc Epiphania vocatur ab Antiocho Epiphane.

Vers. 66. — *Lætantes*. Decantantes cum delectatione hymnos, ita ut in ea jucunditate sine labore ad propria remearent.

CAPUT IX.

VERS. 11. — *Præbente regi.* (RAB. *ubi supra.*) Multum auri et argenti, etc., *usque ad* quia germen cum plenitudine fructuum non afferrent.

VERS. 17. — *Ædificavit.* (RAB.) Urbes quas ædificasse dicitur, etc., *usque ad* ut hostibus spiritualibus insuperabiles exsistant.

(RAB.) Civitates quas Salomon ædificavit de reliquiis Amorrhæorum fuerunt, quas non potuerunt filii Israel delere, sicut in Jesu Nave legitur (*Jos.* IX) : has postea rex Ægypti subvertit et dedit in dotem filiæ suæ uxori Salomonis, et idcirco reædificavit eas Salomon.

VERS. 18. — *Et Palmiram.* Inhabitabilis regio eo quod nusquam aqua inveniretur; sed illo loco ubi ædificata est civitas, fontes abundant, et palma, quæ Græce vocantur Palmira, ipsa est Emath, sive Epiphania vel Antiochia.

VERS. 20. — *Universum.* (RAB. *ubi supra.*) Qui non fuerat de filiis Israel, fecit Pacificus noster tributarios, cum eis qui non sunt in filiorum numero; sed in servili conditione utitur ad proprium servitium. Tales licet in multis adversentur, tamen frequenter usibus serviunt Ecclesiæ, cum in præsenti tempore de rebus suis solatia præbent.

De filiis. (ID., *ibid.*) Eos qui non ancillæ filii sunt, sed liberæ, etc., *usque ad* et in semitas justitiæ ducant.

VERS. 23. — *Quinquaginta.* (ID.) Quinquagesimo die post Pascha et lex in monte Sina tributa est, et Spiritus paracletus super discipulos venit. Quid ergo significat iste præpositorum numerus, nisi quod hi qui Spiritus sancti gratia legis Domini scientiam habere merentur, ipsi et se et alios bene regere possunt?

VERS. 25. — *Offerebat quoque.* (ID.) Offert Pacificus noster, etc., *usque ad* et ea quæ sunt Deo placita postulat.

VERS. 26. — *Classem.* (ID.) Classis est Ecclesia, etc., *usque ad* historiam, allegoriam, tropologiam, anagogen in duobus Testamentis.

VERS. 28—. *In Ophir.* (ID.) Ophir nomen est provinciæ in India. Ab Ophir uno de posteris Heber nominatur, quæ et terra aurea appellatur, eo quod montes aureos habeat, qui a leonibus et sævissimis bestiis incoluntur. Ad quos nullus aliter accedere audet, nisi qui in navi stantes juxta littus, terram quam unguibus leonum effossam invenerint, in suam navem recipiunt, ut si bestiæ eos senserint, facile in mare recipiantur.

CAPUT X.

Allegorice. (ISID. *in lib. Reg.*, tom. V.) Hæc regina venturam Ecclesiam de gentibus, etc., *usque ad* in occulto sanctorum fieri concivis optans.

VERS. 4. — *Videns autem.* (RAB. *ubi supra.*) Regina, viso Salomone et gloria ejus, stupens super prudentia ejus, dixit : *Verus est sermo*, etc. Sic sancta Ecclesia, auditis miraculis Christi, provocata est ad quærendum eum : quo per fidem invento, consideratis sanctæ Scripturæ testimoniis, divinitatis ejus potentiam agnoscens, parum putat esse omne quod sibi antea narratum est de eo.

VERS. 8. — *Beati viri.* (RAB.) Regina admirando in laudem Salomonis erupit, dicens : *Beati viri.* Vere beati sunt quorum rex est Christus, et qui æterna ejus visione perfrui merentur, et gloriam quam habet cum Patre et Spiritu sancto conspicere et sapientiam quæ mundis corde se ostendit perpetualiter percipere lætantur.

VERS. 11. — *Ligna.* (ID.) Conditor noster ligna pretiosa, hoc est, etc., *usque ad* et omnia instrumenta musicorum.

VERS. 12. — *Cantoribus.* (ID.) Hi quidquid agunt in verbo aut opere, omnia in laudem Dei faciunt : laudem inter adversa et prospera, corde, ore et opere pronuntiare non cessant, unde : *Super muros tuos, Hierusalem, constitui custodes, tota die et nocte non cessabunt laudare nomen Domini* (*Isa.* LXII).

VERS. 13. — *Rex autem.* (ID.) Et Pacificus noster Ecclesiæ suæ, omnia quæ petit, dabit, unde : *Quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Non solum quod petimus, imo etiam quæ humana fragilitas aut nescit, aut non præsumit petere, gratuito munere largitur.

VERS. 16. — *Ducenta.* (Id.) In Paralipomenis scutis adduntur hastæ aureæ, quia lanceis et scutis utebantur duces excubantes ante ostium domus regis. Unde : *lectulum Salomonis septuaginta fortes ambiunt.*

(ID.) Excubantes ad ostia domus regiæ, etc., *usque ad* et scuto fidei tela nequissimi ignea repellentes, exstinguunt.

VERS. 17. — *Saltus Libani.* Sylva Libani Ecclesiam gentium significat, quæ de fastu superbiæ abscissa in fabrica domus Dei aptatur. Unde : *Invenimus eam in campis sylvæ.*

VERS. 18. — *Thronum de ebore.* (RAB.) Thronus vel solium est imperialis sedes, quæ in canticis ferculum appellatur, eo quod residentes ferat, vel de loco ad locum circumferat. Ad quod per sex ascensionis gradus ascendebatur. Sub solio erat scabellum aureum, et summitas throni rotunda, tenta duabus manibus vel brachiis extrinsecus, juxtaque stabant duo leones adjuvantes sustentare sedile.

VERS. 20. — *Et duodecim.* Quia sex ascensionis gradus altrinsecus positi erant pro sustentaculo ascendentis gradus.

(ID.) Solium Salomonis Ecclesia esse intelligitur, etc., *usque ad* munire certant.

Non est factum, etc. Apte Ecclesiæ convenit istud, cui dicitur : *Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas* (*Prov.* XXXI).

VERS. 21. — *Sed et omnia vasa*, etc. Omnia vasa quæ Pacifici nostri ministerio funguntur aurea sunt, quia omnes animæ sanctorum quæ sunt vasa Dei, ut divinæ voluntati serviant, splendore sapientiæ et dilectionis nitentes continent potum vitæ, et fit in

eis *fons aquæ salientis in vitam æternam* (*Joan.* IV).

Nec alicujus, etc. (RAB.) Quia, secundum Apostolum, *Non est in sermone verbum Dei, sed in virtute et prædicatione Evangelii* (*I Cor.* I). Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis consistit, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides nostra non in sapientia hominum, sed in virtute Dei sit.

VERS. 22. — *Deferens inde aurum*, etc. (ID.) Quid aurum argentumve significet, etc., *usque ad* arma bellica prosequitur.

VERS. 26. — *Congregavitque Salomon*, etc. (ID.) De his Josephus prosequitur. Exornabantur ascensores eorum, primum decora juventute florentes, habentes magnam proceritatem, diffundentes in equorum sessione comam, purpura circumamicti, qui armati existentes circa regem arcusque ferentes equitabant ante eum, quando ad locum aliquem debebat exire.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Rex autem.* (RAB.) Salomonem arguit vehementer Scriptura, etc., *usque ad* mala illius mala Ecclesiæ significant.

VERS. 27. — *Voraginem.* Murus civitatis cecidit, eo quod ex uno latere præcipitio immineret. Quam voraginem cum rex vellet coæquare muris, constituit ducibus, ut hoc implerent opus; sed Jeroboam, qui erat princeps tribus Joseph, noluit obedire regi, qui constituerat eum prius super ædificia propugnaculorum, quæ faciebat in Jerosolymis, ubi laboravit ita, ut rex ei principatum militiæ super tribum Joseph conferret. Sed rebellis factus egreditur de Jerusalem : cui occurrit propheta deflectens eum in agrum, ut nullus audiret quid ei diceret. Elatusque verbis prophetæ suadebat populo, ut se regem faceret : Quod audiens Salomon quærebat eum interficere.

Erat autem. Hoc mandatum restitutionis murorum recusavit. Sed unde tanta audacia? quia rex constituerat eum præfectum.

Tolle tibi. (RAB.) Decem tribus a domo David separatæ sunt, etc., *usque ad* quia *unus Deus, una fides, unum baptisma.*

VERS. 42. — *Dies autem.* Josephus dixit regnasse octoginta annis, et vixisse nonaginta quatuor. Sed divina Scriptura eos tantum annos exprimit quibus regnavit antequam prævaricaretur.

CAPUT XII.

VERS. 1-4. — *Venit autem. Durissimum.* Quomodo hoc verum est, cum superius dictum sit, quod Salomon non constituit quemquam servire de filiis Israel? Utique non fecit eos servire in agricultura vel alio servili opere. Verum principes ex eis constituit per singulas tribus, qui reddebant regi per vices singulis mensibus annonam, etc., quæ de expensa regis superius referuntur, quod modo durissimum jugum appellant.

VERS. 8. — *Adolescentes.* De quibus Aduram unus fuit qui postea lapidatus est. Juvenes Scriptura non semper juxta ætatem appellat, sed juxta instabilitatem animi. Nam Roboam quadragesimo ætatis suæ anno regnare cœpit.

VERS. 11. — *Scorpionibus.* Genus est flagelli, sicut et de spinis vel pomariis solent esse virgæ nodosæ. Vel etiam flagellum Saracenorum cum duabus vel tribus virgis, quod habet in summitate plumbeas glandes, alias grandines.

VERS. 23. — *Ad Roboam.* (RAB.) Roboam de domo David fuit, etc., *usque ad et cujus principes vescuntur in tempore suo.*

VERS. 28. — *Fecit duos.* Jeroboam quare vitulos fecerit, vel quomodo Josephus sufficienter exponit.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Ecce vir.* Cujus nomen hic tacetur, in Paralipomenis Gaddo vocatur vel nuncupatur. Ipse est Gad qui monuit David ire in terram Juda. (RAB.) Propheta a Deo missus, etc., *usque ad* pœnitenti venia daretur.

VERS 11. — *Prophetes.* Iste pseudopropheta princeps erat sacerdotum, et valde a rege colebatur tanquam divinus; timens autem ne per sermonem viri Dei rex a cultura idolorum recederet, et se tanquam maleficum interficeret, excogitavit ut virum Dei deciperet, satis astute agens, ut dum transgrederetur præceptum Dei, illius iram incurreret, sicut postea fecit, cum magis homini quam Deo credidit. Ac per hoc monstrarentur esse falsa quæ prædixit, sicque regi persuadere possent, sicut fecit. Audiens autem rex eventum, putavit irrita quæ vir Dei dixerat, et non declinavit a via sua mala.

Omnia opera, etc. (GREG.) In gestis prophetæ mira antecedunt, misera succedunt : qua in re quid colligimus? nisi quod apud se propter magnalia gloriatus ab interna mox soliditate est quassatus, et inde ei in opere culpa subrepit, unde sibi gloria in corde subrepsit, ut a propheta falso disceret deceptus, quia nequaquam propriæ fortitudinis fuit quod prius accidisset.

VERS. 21. — *Hæc dicit Dominus.* (ID.) Bene autem ore ejus sententiam mortis accepit, cujus reductione a vitæ præceptis deviavit, ut inde pœnam veraciter sumeret, unde culpam negligenter admisisset.

VERS. 24. — *Et leo stabat*, etc. (RAB.) Hic ostenditur, quod peccatum inobedientiæ in ipsa morte fuit laxatum, quia iste idem leo, qui viventem præsumpsit occidere, ausus contingere non est occisum. Qui enim occidendi habuit potestatem, de occisi cadavere comedendi licentiam non accepit, quia is cujus culpa in vita fuerat punita, erat jam justus ex morte.

VERS. 31. — *Sepelite*, etc. Malus propheta sciens evenire quæ vir Dei prædixit, præcepit ut sepeliretur juxta virum Dei, ne quando ossa illius comburenda effoderentur, sed conservarentur, per sanctum prophetam, sicut inferius idem testatur liber impletum.

CAPUT XIV.

Vers. 25. — *Ascendit Sesac*, etc. Sequebantur regem Ægypti currus mille et ducenti, equitum sexaginta millia, et quadraginta millia peditum, quorum plurimos habebat Libyes, et Æthiopes. Invadens itaque Hebræorum regionem, munitissimas civitates sine dimicatione detinuit, etc.

CAPUT XV.

Vers. 6. — *Attamen bellum fuit inter Abiam et Jeroboam omni*, etc. Jeroboam multo exercitu congregato, contra Abiam filium Roboam, qui in duabus tribubus patri successit, castrametatus est. Quod cum audisset Abia, obstupefactus est; verum roboratus, electo exercitu occurrit Jeroboam in locum qui vocatur Mons Amorrhæorum. Cumque orationem habuisset ad exercitum Jeroboam, tandem ait : In quo de victoria estis confidentes? An in vitulis aureis et aris, quæ vestræ sunt impietatis et non religionis indicia? An multitudo spem vobis præbuit? Sed nulla virtus illic est, ubi (licet cum multis millibus) licet unus pugnat injuste. Solummodo enim in justitia et pietate spes victoriæ consistit, quæ scilicet apud nos est, servantes a principio leges et verum Deum venerantes, etc. Deus autem exercitus Jeroboami audaciam dissolvit; exercitum autem Abiæ fecit excelsiorem. Nam quanta nullo bello refertur cædes fuisse commissa, neque Græcorum, neque Barbarorum, mirabilem perceperunt, Deo conferente, victoriam. Quingenta enim millia hostium bello prostrata sunt, etc.

CAPUT XVI.

Vers. 1. — *Factus est autem sermo*, etc. Mentio hujus prophetæ in nullo alio loco fit, sed subito introducitur sicut alii, unde Abdias dicitur pavisse in speluncis centum prophetas. Et Elias ait : *Prophetas tuos occiderunt*. Et filii prophetarum leguntur occurrisse Elisæo, quorum alia nulla fit mentio, nulla specialis nominatio.

Vers. 3. — *Ecce*. (Rab. *in lib. Reg.*, tom. III.) Demetit Dominus hujus vel cujuscunque iniqui posteriora, cum peccata post finem vitæ ulciscitur. Demetit et posteriora domus ejus, cum imitatorem æternis cruciatibus damnat. Quicunque ergo usque in finem vitæ in pravis operibus perseverat, posteriora illius demetentur.

Vers. 4. — *Qui mortuus fuerit*. (Id.) De Baasa, id est, de corpore diaboli confusione plenissimo, etc., *usque ad* secum ad æternum rapiunt interitum.

Vers. 6. — *In Thersa regna*. (Rab.) Sex annos fecit in Thersa, reliquos autem in civitate, quæ Semeron appellatur, a Græcis vero Samaria. Hic nominavit eam Semeron a Semer priore domino, et est metropolis regni, et postea omnis regio ab eo Samaria appellatur, quæ nunc Sebaste vocatur, ubi ossa beati Joannis Baptistæ quiescunt.

Vers. 34. — *Ædificavit Hiel*. (Rab.) Hiel, *vivens Deo*; Bethel, *domus Dei* interpretatur, destructa a Josue atque anathematizata, Jericho mœnia restauravit. Cum quis eorum, qui in Ecclesia habitum religionis assumpserant, ad agenda scelera, quæ ei Dominus Jesus in die baptismatis donaverat, redit, quasque ipse anathematizaverat diaboli pompas, luxuriose vivendo repetit, cumque errorum dogmata vel gentilium fabulas veritati ecclesiasticæ, qua imbutus est, præfert, quasi Bethel egrediens, ruinas Jericho resuscitat. Is et fundamenta fidei, a quibus bona ædificia inchoarat, et claustra bonæ actionis quibus perfici debuerat, perdit.

In Abiram. (Id.) Cum conditor Jericho fundamenta poneret, primogenitus ejus nomine Abiram mortuus est. Cum portas muniret, Segub filium suum novissimum amisit, juxta imprecationem Josue.

CAPUT XVII.

Vers. 1 — *Et dixit*. (Rab.) Elias interpretatur *Deus meus Dominus*, vel *Deus meus*, sive *Deus fortis*, et significat Christum. Thesbites *captivans* seu *convertens* interpretatur : et de Domino est scriptum : *Converte*, Domine, *captivitatem nostram*. Sicut Melchisedech, ita Eliæ origo taceatur, cum subito ejus nomen introducitur, et hoc in Salvatoris præfiguratione.

In cujus conspectu. (Id.) In conspectu Domini stat justus modo, stabit et in futuro, modo, ut conditoris potentiam ad sensum reducat, et sic fideliter vivat, in futuro, ut veraciter vitæ coronam accipiat.

Vers. 3. — *Abscondere*. (Rab.) Absconditus est Elias noster etc., *usque ad* et obsequium quod Domino a fidelibus ex Judæis exhibitum est.

In torrente Carith. Torrens Cyson qui et Carith interpretatur *cognitio* sive *concisio* vel *divisio*, Judaico populo convenit.

Vers. 10. — *Mulier*. (Isid.) Vidua quam Dominus non frumenti, sed verbi pane pascit, ea est, quæ, mortuo viro, cui vult nubat, id est, excusso servitutis jugo, subit Christi jugum suave, et onus leve.

(Rab.) Hæc vidua gentium significat Ecclesiam, etc., *usque ad* non defecisse dicitur.

(Id.) Vidua apud quam hospitabatur Elias, et cujus benedixit farinæ et oleo, synagoga est Judæorum, quæ Mosi morte viduata, filium nutriebat parvulum, hoc est carnalem populum Judæorum. Hic ad ingressum Eliæ, id est Salvatoris nostri, febre infidelitatis infirmabatur, quia in eum non credidit, sed sprevit. Unde mater Synagoga de adventu Salvatoris conqueritur, quasi ipse esset causa interfectionis populi, dicens : *Quid mihi et tibi*, etc. Hinc est quod Caiphas ait : *Expedit vobis ut unus moriatur pro populo, et non tota gens pereat* (*Joan.* xi).

(Id.) Sicut propheta verbis viduæ non est exasperatus, quin potius miseretur, ita Redemptor noster non exasperatur malitia Judæorum, sed misertus sui populi tulit eum de sinu matris, cum tulit eum

de carnali observantia legis, et posuit super lectulum suum, hoc est, demonstravit ei vitam habere in morte sua, expanditque se tribus vicibus, dum Trinitatis fidem insinuabat.

Vers. 19. — *Tulitque Elias.* (Rab.) Tulit Elias puerum et reddidit matri suæ, cum Dominus noster populum salvans credentem, signa et miracula ostendebat incredulis, ut cognoscerent veraciter illum vivere qui credit in nomine ejus, et sic eveniet ut plebs Judaica, veritate superata, proclamet ad Christum · *Nunc in isto cognovi quoniam vir Dei es tu.*

CAPUT XVIII.

Vers. 3. — *Abdias autem.* Abdias princeps exercitus Israel, cujus nomen interpretatur servus Domini, illos præfigurabat qui ex principibus Judæorum crediderunt, et erant occulti discipuli, ut Nicodemus et Joseph.

Vers. 30. — *Curavit altare.* (Rab.) Et Redemptor noster contra mundi principem ac satellites ejus decertans ac superans, altare Domini quod destructum fuerat, id est fidelium corda a labe iniquitatis purgans, aram Deo dedicat, quæ ex duodecim lapidibus constructa memoratur, quia ex his qui propheticam et apostolicam fidem seu doctrinam sequuntur gratissima ara Deo construitur, in qua sacrificium laudis in odorem suavitatis offertur.

Vers. 32. — *Fecitque.* (Id.) Ex contrito videlicet corde et humiliato, etc., *usque ad* in æternum gratulando canamus : *Dominus ipse est Deus.*

Vers. 40. — *Apprehendite.* (Rab.) Sic Redemptor noster, adveniente die judicii, mittet angelos suos et colligent omnia scandala de regno ejus et mittent eos in stagnum ignis, ubi cruciabuntur secundum duritiam et impœnitens cor eorum.

Vers. 41. — *Multæ pluviæ.* (Isid.) Nascente Christo Dei Filio inter homines et teneritudinem carnis nostræ accipiente, postquam mortem gustavit, et victor de mundo ad cœlos ascendit, imbrem gratiæ divinæ per septiformem Spiritum de supernis ad terram misit, qui nos a peccato mundaret, et spirituales fructus gignere faceret.

(Rab.) In virtutibus Eliæ qui potentia Dei pollebat in infirmitatibus suis, quid de se poterat agnoscebat. Ibi ostendebat quod acceperat, hic quod acceperat custodiebat. In miraculis monstrabatur, in infirmitatibus servabatur.

CAPUT XIX.

Vers. 3. — *Timuit ergo Elias et surgens abiit*, etc. (Rab.) Sancti viri, sublevante spiritu ad summa rapiuntur : quandiu vero in hac vita sunt, ne superbiant, tentationibus reprimuntur. Hinc est quod Elias cum tot virtutibus processisset, Jezabel postmodum quamvis reginam tamen muliercul‌am fugit : et qui mortuos suscitabat, ventura prævidebat, alia quoque præclara faciebat, timore percussus de manu mulieris mortem fugit, de manu Dei mortem petit, nec accipit.

A Vers. 5. — *Et ecce angelus Domini tetigit.* (Rab.) Angelus qui Eliam pavit, magni consilii angelum signat ; cujus opera, tam in corporali quam in spirituali natura subsistimus.

Vers. 6. — *Et ecce ad caput suum*, etc. (Id.) Elias bis pastus exprimit nostræ naturæ infirmitatem, quibus non sufficit simplex pastus, sed duplex, quatenus ad superna valeamus ascendere. Sicut enim corpus sine alimento corporali subsistere nequit, ita nec anima vivere potest sine verbo Dei.

(Id.) Sic et nos dum inertiæ somnum a nobis excutimus, necesse est ut divino solatio confortati, gressu bonorum operum per omne tempus vitæ præsentis summopere festinemus ascendere in montem Dei et in locum sanctum ejus, ut ibi requiem inve-
B niamus æternam.

Vers. 11. — *Et spiritus.* (Id.) Spiritus ante Dominum evertit montes et petras conterit, etc., *usque ad* ad cognitionem veritatis incipere exire.

Non in spiritu. Id est, non arbitreris, quod cum vento veniat Dominus, sed post spiritum commotionis, id est, turbinem et impetum venti transibit ignis, deinde sibilus auræ tenuis, post hoc transibit Dominus, ut loquatur tecum.

Vers. 14. — *Ego solus*, etc. (Rab.) Tanto prophetæ quid difficile fuit cognoscere in hoc mundo famulos remansisse Deo ? Sed qui humilis etiam occulta Dei noverat, elatus etiam aperta nesciebat. Unde certum est, quod humilitatis radio se illuminat, qui aliorum bona subtiliter pensat : quia dum
C ea quæ ipse fecerit facta foris et ab aliis conspicit, eum qui de singularitate intus erumpere nititur superbiæ tumorem premit. Hinc est, quod voce Dei ad Eliam solum se æstimantem dicitur. *Reliqui mihi septem millia virorum*, ut dum non solum se remansisse cognosceret elationis gloriam quæ ei de singularitate surgebat, inclinaret.

(Rab.) Non aliter nisi quod eum regem futurum prædixit. Elisæum non aliter quam pallium suum jactans super eum. Illos duos reges nec ipse per se, nec discipulis ejus Elisæus unxit, sed quidam prophetarum missus est ut ungeret Jehu.

Vers. 17. — *Quicunque.* (Id.) Nocentes, justitia divina alios per reges plecti facit mucrone, alios per
D prophetas et sacerdotes transverberat gladio linguæ.

Vers. 19. — *Profectus.* Cum Redemptor noster descendens de cœlo divino judicio acquisivit populum adhuc terrenis operibus inhiantem, in quo salutem fecit, cum eum ad fidem convertit. Elias enim interpretatur Dominus Deus, Saphat judicans, Elisæus Dei mei salus. Super quem propheta pallium suum misit, cum Dominus populum fide catholica induit. Unde Apostolus : *Qui in Christo baptizati estis, Christum induistis* (*Gal.* III). Relictis bobus cucurrit post Eliam : quia electorum chorus audito, *nisi quis renuntiat omnibus, non potest meus esse discipulus* (*Luc.* XIV), statim cessavit terrenis lucris inhiare, sæcularibus desideriis deservire, et sic aliis verbum vitæ

prædicavit, hoc est enim osculari patrem et matrem, (A) quoscunque potest sive de Judæis, sive de gentibus sermone velle corrigere.

(Rab.) Populus quoque Christianus carnalia desideria mactans totum exercitum suum in opus evangelizandi convertit, unde sufficientem pastum adjutoribus suis præbere possit.

Vers. 21. — *Secutus*. (Id.) Nostrum Eliam sequitur et ministrat ei, qui vestigia ejus sequens, hoc est mandata illius observans, ministerium et honorem condigne satagit exhibere.

CAPUT XX.

(Rab.) Benadad significat diabolum, qui diversos exercitus malignorum spirituum ad subvertendum populum Dei contrahit, sed per pueros principum (B) Israel vincitur, id est, per bonos auditores doctorum, quia quod auribus audiunt, factis implent. Antiquus hostis in fugam vertitur, omnisque suus exercitus a militibus Christi perturbatur, qui bene ducenta millia et triginta duo esse dicuntur, quia qui utriusque Testamenti scientiam perfecte tenent, et Trinitatis fidem cum gemina charitate conservant, hi apti militiæ summi regis esse comprobantur.

Vers. 10. — *Hæc faciant mihi*. Samaria more civitatum habebat terram interius ipsis muris pene æqualem, quo subsidio ictibus arietis resisteret extra, murorum altitudo longe superficiem terræ transcenderat. Ait ergo rex superbus obsessos terrens, quod tantam haberet multitudinem, ut si quisque militum unum lapidem vel stipitem vel cespi- (C) tem ad construendum contra urbem aggerem apportasset, agger exsurgeret qui superficiei quæ erat intra muros esse videretur æqualis, ita ut ex æquo pugnantes contra civitatem tela faces mitterent.

Ne glorietur accinctus. (Rab.) Accinctus est qui cingulo circumdatur, discinctus qui cingulum deposuit. Ait ergo rex Israel, regi Syriæ glorianti quasi jam cepisset Samariam quam obsidere cœperat: *Ne glorietur accinctus æque ut discinctus*. Ac si dicat: Noli gloriari quasi victor, qui adhuc in acie positus, quem victoria sequatur ignoras: quippe qui vincere credidit, victus est.

Vers. 20. — *Fugit quoque*. (Rab.) Id est, diabolus princeps iniquorum, quorum oculi sublimes sunt. Syria enim sublimis in equo suæ superbiæ confi- (D) dens cum equitibus scilicet omnibus superbis, quia ipse est caput super omnes filios superbiæ, ab exercitu Christi superatus in fugam vertitur, et rex Israel percutit equos et currus, etc., quia rex regum nequitias spirituales obruit humani generis delendo peccata.

(Id.) Diabolus licet a sanctis sæpius vincatur, tamen iterum instaurat prælium contra eos, et dum uno modo vincitur, alio statim vincere conatur

(Id.) Maligni spiritus si in spiritualibus vincuntur, in corporalibus bellum parant, satagentes ut animas de supernis ad ima præcipitent, quo facilius vincant. Si viderint cœlestia desiderare, terrena ad amandum ingerunt. Si prosperitate concessa Deo gratiæ agentur, student ut per adversa frangantur. Sed sicut Syri, ita dæmones ubi se superare confidebant, ibi superati sunt.

Vers. 38. — *Abiit ergo*. Michæas parabola usus est propter sermones quos regi erat dicturus, ut ostenderet hoc ad illum magis quam ad se pertinere.

Vers. 39. — *Erit anima*. Providendum est servis Dei, ne secundum exemplum Achab perniciosa securitate sibi blandiantur, quandiu hostis vivit, ne dum se quasi victores arbitrentur per fraudem diaboli pacem promittentis citius, elidantur: quia sicut tunc propheta regi pro inconsiderata pietate pronuntiavit affore ultionem, ita nunc propheticus sermo pronuntiat, si paciscamur cum diabolo, æternam nobis per hoc imminere pœnam.

Vers. 43. — *Et furibundus*. Iratus Achab prophetam clausum servari jussit, et confusus verbis Michææ domum remeavit.

CAPUT XXI.

Post verba, etc. (Rab.) *Naboth*. Interpretatur conspicuus, etc., *usque ad* sed per vana desideria defluebat.

CAPUT XXII.

Vers. 17. — *Vidi universum Israelem dispersum*, etc. Per hæc autem ostendit, quod illius pravitas causa sit stragis. Nam si bonum ac pium habuisset pastorem, vi superasset hostes. Deinde ostendit etiam modum assequendæ salutis. Si Dominus est, inquit eis, in Deum, revertatur unusquisque ad locum suum in pace. Si Deo creditis, et vultis ex eo scire quid agendum, dimittite exercitum.

Vers. 19. — *Vidi Dominum*, etc. (Rab.) Solium Domini angelicæ potestates, quarum mentibus Deus præsidens inferius cuncta disponit. Exercitus cœli ministrantium angelorum multitudo: dextera pars angelorum electa, sinistra pars reproba. Neque enim dextera concluditur Deus, neque sinistra: qui ita est intra omnia, ut sit et extra. Sed quomodo mali de exercitu cœli? Quia quamvis ab æthereo cœlo pulsi, adhuc tamen in aereo demorantur cœlo; unde Paulus: *Contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus* (*Ephes.* vi). Omnis exercitus assistit Deo, quia et voluntas electorum spirituum divinæ deseruit potestati, et reproborum sensus suæ serviens malitiæ, judicio Omnipotentis obtemperat.

LIBER QUARTUS REGUM

Secundum Hebræos,

MALACHIM SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 2. — (Rab.) *Ceciditque Ochozias.* Domus Ochoziæ est Synagoga, quæ legalibus præceptis quasi cancellis cœnaculi undique circumdata erat. Sed sicut Ochozias per cancellos quibus tueri debuit ruens, ægritudinem nimiam incurrit, ita et Judæus legis custodiam excedens, in languorem desperabilem peccatorum cecidit. Ubi quia Dei præsidium dereliquit, salutis remedium non invenit. Confugit enim sicut rex impius ad falsos deos, et ideo prophetico ore corripitur, et de ejus morte vicina prædicitur. Ochozias Judæorum maxime principes significat, qui vitiis dediti veritatem persequuntur; unde: *Miserunt principes et Pharisæi ministros, ut apprehenderent Jesum,* etc. (*Joan.* VII).

Vers. 9. — *Misitque ad eum quinquagenarium principem, et quinquaginta viros.* (Rab.) Quinquagenarius, confessio pœnitentiæ est, qua declaratur remissio peccatorum. Judæi ergo nolentes Christum Deum esse, nec principem pœnitentiæ, dicunt ei: Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti? et in futuro igni incenduntur. Tertius quinquagenarius, quia conversus ad fidem Trinitatis, pœnitentiæ sacramentum cognovit, indulgentiam meruit.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Factum est.* (Rab. *in lib. Reg.*, t. III.) Turbo, id est validissimus ventus, etc., *usque ad* Assumptus est Dominus per coitum nec generans, nec generatus.

Vers. 9. — *Fiat in.* Elias spiritu prophetali et operatione miraculorum excellenter pollebat, geminam ergo gratiam quam Elisæus in magistro vigere cognoscebat, sibi tribui rogavit. Unde patet quod non esse discipulus super magistrum postulavit. (Rab.) Fiducia petendi accepta a Domino Ecclesia postulat spiritum Christi, et quia remissione peccatorum indiget qua non eguit Christus, et munere virtutum quas ex plenitudine sua per Spiritum sanctum tribuit Christus, *qui ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus* (*Ephes.* IV), illis videlicet qui spem suam in illo ponunt. Hinc est quod ait:

Vers. 10. — *Si videris.* Id est si oculos fidei aperueris, et cum passione et resurrectione etiam ascensionem meam fideliter credideris, petitionis tuæ effectum consequeris.

Vers. 13. — *Pallium.* (Rab.) Incarnatio est per quam Lethi fluvium dirupit nobisque transitum ad vitam præparavit, hoc Elisæus post transitum Eliæ retinuit, quia fidem incarnationis Ecclesia post ascensionem Christi reservavit, per quam præsentis vitæ fluctus transire satagit; sed sicut Elisæus non nisi invocato nomine Eliæ aquas divisit, ita Ecclesia nisi per invocationem nominis Christi virtutes ullas facere non potest. Deus est enim qui operatur in nobis et velle et perficere.

Vers. 17. — *Mittite.* (Isid.) Sal, id est, sapientia in vase fictili, id est, corpore humano posita aquas sanat, id est, populos dulcedine dilectionis et bonorum operum per Christi incarnationem fecundat.

Vers. 23. — *Ascendit autem.* (Isid.) Elisæus salus Dei. Is est qui Salvator vocatur, cui illudunt Judæi, quia in Calvariæ loco ascensurus erat in crucem; sed Christus postquam ascendit in cœlos, sicut Elisæus ascendit in Bethel, id est in domum Dei quadragesimo secundo anno, immisit duos ursos de silvis gentium, Vespasianum scilicet et Titum, qui eos crudeli strage dejecerunt, ibique sanguis eorum effusus est ubi Dominum suspenderunt.

CAPUT III.

(Rab.) Tres reges contra Moab bellantes, rectores sunt fidelium, qui per Trinitatis fidem contra mundi principem et populum, id est philosophos, hæreticos, schismaticos atque omnes iniquos armis spiritualibus confligunt. Moab interpretatur de patre, illis convenit ad quos Dominus dixit: *Vos ex patre diabolo estis* (*Joan.* VIII). Hi adversantur Ecclesiæ, minis, persecutionibus, et dolo: sed per Christum, qui caput est Christianorum, effugantur.

Vers. 16. — *Facite.* (Rab.) Propheta populo siti fatigato per miraculum consuluit, et prophetiæ dicta consilium præbent fidelibus, qualiter spiritali doctrina animum reficiant.

(Id.) Fossam in alveo torrentis facit, qui profunda mysteria in Scripturis quærit. Quæ absque pluvia et vento aqua replentur; quia sæpe absque humano solatio sapientiam confert suis investigatoribus potentia divina. Unde Joannes dicit: *Non necesse habetis ut aliquis vos doceat, sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus,* etc. (*I Joan.* II). Unde: *Bibent homines et jumenta* (*Joan.* III), id est, doctrinam accipient, ingeniosi et simplices.

Vers. 18. — *Parumque.* (Id.) Non enim sufficit servis Dei abdita mysteria scire: quin etiam debent ea aliis prædicare, et contradicentes redarguere, quibus promissa est certa de hoste victoria, ut percutiant omnem civitatem.

Vers. 19. — *Civitatem.* (Rab.) Civitas, sæcularis est prudentia, in qua philosophi et hæretici confidunt, hæc per prædicatores subvertitur.

Lignum. (Id.) Non quod facit fructum sed mortife-

rum quod secuturo examine succisum, pabulum fiet ignis æterni. Fontes aquarum obturantur, cum hæresiarchæ cum suis sequacibus per catholicos damnantur. Agri egregii lapidibus operiuntur, cum venustas locutionis hæreticæ et philosophicæ anathematis pondere obruitur. Remanent tantum muri fictiles, id est falsæ rationes, quæ a fundibulariis, id est sanctis prædicatoribus ad nihilum rediguntur.

(RAB.) Ita philosophi verbum stultitiam existimantes, derident passionem Christi, et Ecclesiæ martyrium dementiam existimant.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Mulier*, etc. (RAB.) Sancta Ecclesia duorum populorum, id est Judaici et Gentilis est mater, etc., *usque ad* Nam Abraham et Sara tres viros suscepit et pavit.

VERS. 18. — *Crevit autem*. (RAB.) Sic populus Israeliticus postquam in Ægypto excrevit, et per Moysen in desertum eductus Domini vocem audierat, quando lumine sententiæ debuit illustrari, mox animo ad idololatriam recurrens mortuus est.

VERS. 29. — *Et ille*. (ID.) Dum Dominus, etc., *usque ad* per amoris spiritum puer ad vitam rediit.

VERS. 38. — *Filii prophetarum*. Id est prædicatorum qui ambulant in lege Domini, et scrutantur testimonia ejus, in præsentia Salvatoris semper vivunt.

VERS. 39. — *Concidit*. (RAB.) Qui litteræ legis intentus vel philosophiæ studiosus amaritudinem de lege vel mortiferum de philosophis sumens intermiscet veritati evangelicæ, et in olla cordis coquens tale pulmentum, hoc est documentum præparat auditoribus suis. Dicit enim Apostolus : *Littera occidit, spiritus autem vivificat* (*II Cor*. III). Et : *Prudentia carnis mors est ; prudentia autem spiritus, vita* (*Rom*. VIII). Hoc sentientes fideles, mortem in olla clamant; sed farina in olla mittitur, cum scientia spiritualis in tale condimentum intromittitur, ut exclusa amaritudine, pastus fiat salubris.

VERS. 42. — *Vir autem*. (RAB.) Vir cœtus est patrum : qui de Baalalisa est, quia ternarium in confessione Trinitatis servat. Baalalisa enim tertium habens interpretatur. Hic vir viro Dei panes primitiarum offert; cum Redemptori gratia ejus inspiratus offert libros de origine creaturarum compositos. Offert frumentum novum in pera; cum novum testamentum in Evangelii et apostolorum scriptis profert. Jubet Elisæus noster ministris, id est prædicatoribus ut hæc fidelibus dispensent, et de thesauro suo, proferant nova et vetera, quod mysterium in Evangelio legimus in fractione quinque et septem panum, ubi satiatis turbis collegerunt duodecim cophinos, sive septem sportas fragmentorum, quia nullus sacramenta Scripturæ per omnia capit, quando sibi satiato supererit juxta verbum Domini.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Naaman*, etc. (RAB.) Gentiles signi-

A ficat virtute bellorum principatum gerentes, ac rerum decore fruentes. Unde Naaman decus sive commotio eorum interpretatur : vir fortis et dives, sed leprosus ; quia quamvis per potentiam regni ac rerum abundantiam dominari videretur : tamen per errorem idololatriæ lepra fœdus apparuit.

VERS. 2. — *Porro de Syria*. (ID.) Latrunculi de Syria, etc., *usque ad* sicut in Evangelio princeps sacerdotum fecit.

(ID.). Et Dominus *quos præscivit, hos et vocavit*, etc. Veniens gentilis populus ad domum Elisæi, etc., *usque ad* quia baptizatos oportet Dominici corporis participatione confirmari.

VERS. 17. — *Tollam onus*. (ID.) Partem sanctæ terræ secum tulit Naaman ut poneret in templo idoB lorum, et super eam consistens, Dominum cujus erat terra, adoraret, ne offenderet Dominum suum si pariter non adoraret.

VERS. 20. — *Giezi*. (ID.) Præruptum, etc., *usque ad* hic est canis reversus ad vomitum.

CAPUT VI.

VERS. 5. — *Accidit autem*. (RAB.) Cum impios Judæos, per corpus operata præsentia Christi, tanquam infructuosas arbores cæderet; unde : *Ecce securis ad radicem arboris posita est*. Ab eis interveniente passione corpus ipsum deservit : profunda descendit, quod in sepultura depositum tanquam ad manubrium spiritu redeunte resurrexit.

(ID.) Curandum valde est, ne intellectus otio torC peat, ne in exercitatione operis vitio elationis evanescat.

(GREG.) Ferrum in manubrio, intellectus est in corde : hoc ligna cæduntur, cum prave agentes increpantur. Quod dum fluxe agitur, dum lapsus vanæ gloriæ non vitatur; ferrum in aqua perditur, quia ex dissoluto opere, intelligentia fatuatur, quæ ad hoc datur, ut dantis ante oculos ex bona actione restituatur, unde sequitur : *Hoc ipsum*. Electi vero si quando offendunt, ad cor velociter redeunt, et culpam lacrymis insequuntur, unde : *Heu, heu*, etc. Qui flentes caute inspiciunt, non solum quæ mala commiserunt, sed etiam quæ ex accepto munere reddere bona debuerunt, et hoc est : *Heu, heu, heu, et hoc mutuo acceperam*; ac si dicat : Illud per disD solutionem negligentiæ perdidi, quod ut per bona opera redderem, ex gratia Redemptoris accepi : sed nunquam Deus mentem deserit, quæ in peccatis se veraciter agnoscit. Unde Elisæus lignum deorsum misit, et ferrum in superficie attulit, quia Redemptor cor peccatoris humiliat, et eam quam amiserat intelligentiam reformat. Unde in alia translatione dicitur : *Quod confregit lignum et jactavit, et sic ferrum sustulit*. Lignum frangere est cor ab elatione conterere, ad ima jactare, cogitatione propriæ infirmitatis humiliare. Illico ferrum rediit, quia ad usum exercitationis pristinæ intelligentia recurrit.

VERS. 14. — *Qui cum venissent*. (ID.) Qui in nequitiæ armis confidens, Christi famulis insidias præ-

parat, nocte perfidiæ excæcatus, bellum contra Ecclesiam gerit.

VERS. 15. — *Heu, heu*, etc. (GREG.) Hic notat illos qui pusillanimitate cordis, pœnas verentur corporales.

VERS. 16. — *Nolite timere.* Nolite timere eos qui occidunt corpus, et post non habent quid faciant vobis.

Plures. (ID.) Possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum.

Domine, aperi. (ID.) Valde necesse est ut Elisæus noster aperiat oculos cordis ad considerandum, quia omnes qui confidunt in illum non confundentur.

VERS. 18. — *Percute.* (ID.) Bonum est oculum scandalizantem erui, ut intuitus superbiæ et malitiæ obturetur, et oculus sanæ fidei ac simplicitatis aperiatur.

(RAB.). Postquam Elisæus hostes in Samariam adduxit, non eos occidi permisit, sed refectionem illis præparans, dimisit eos in pace. Et Saulum diu contra stimulum calcitrantem, primum Dominus excæcavit, deinde scientia spiritnali ditavit. Nobisque præcepit ita: *Diligite inimicos vestros, et benefacite his qui oderunt vos* (*Luc.* VI).

VERS. 24. — *Congregavit.* (RAB.) Benadad et exercitus, est diabolus et iniqui, scilicet pagani, Judæi et hæretici, quos contra Ecclesiam bellum gerere excitat. Per tales affligitur populus Dei, qui est positus in Samaria, id est legis custodia: fitque fames, cum non permittitur doctoribus verbum Dei prædicare. Sed Elisæo revelante, id est, Redemptore per Evangelium indicante, salus quæ a peccatoribus longe est, timentibus Deum prope esse scitur. Dicit enim Dominus: *Cras modius*, etc. Modius similæ perfecta est mensura divinæ sapientiæ quæ est in Novo Testamento. Duo modii hordei sunt scientia legis et prophetarum, qui comparantur statere uno, hoc est fide catholica, in porta Samariæ, id est in prædicatione apostolica, per quam intratur in Ecclesiam. Cessante enim turbine persecutionis quæ fit hodie, dabit Dominus cras, id est tempore futuro, tranquillitatem, ut prædicatio perfecte compleatur.

VERS. 25. — *Factaque fames*, etc. (AUG., *serm.* 211, de temp.) Dum a cultu Dei gens iniqua discedit, horrenda fame comprimitur, et justa necessitate turbatur. Cur famem, o miserrime, pateris? Cur tanta penuria laceraris? Crescit famis quotidie pœna, quia quotidie crescit et culpa. Perseverant flagella, quia in populo perseverant et delicta. Deinceps vita peccata, delicta compesce, ad Deum convertere, relinque idolum: tunc poteris hostes divino adjutorio vincere. Nec quisquam nocere poterit ulterius, si damnato scelere, divinus in te germinaverit cultus. Proh nefas! horrenda cadavera et columbarum stercora peccator populus vescitur, nec Dei cultum quærit. Inquinatas carnes et horrendas escas fames et necessitas poscit; et adhuc figmentum duritia colit. In cibum pietas vertitur, in pabulum suscepta soboles commutatur. Ante parricidium geritur, quam ad funestas epulas veniatur. Innocens sanguis effunditur, ut parentum fames rabida saginetur.

CAPUT VII.

VERS. 3. — *Quatuor*, etc. (RAB. *in lib. Reg., tom.* III.) Leprosi sunt, etc., *usque ad* in quatuor mundi partibus fidei veritatem prædicent.

VERS. 17. — *Porro.* Dux typum tenet Scribarum et Pharisæorum, ad quos Veritas ait: *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui clauditis regnum cœlorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare* (*Matth.* XXIII). Quem conculcavit turba in porta, quia gressum ad fidem introeuntium impediebat: unde merito conculcatus, id est, examine justi judicis damnatus, perpetuas mittetur in tenebras.

CAPUT VIII.

VERS. 7. — *Benedab, rex Syriæ*, etc. Syrorum rex dum venisset in Damascum, et agnovisset quia Divinitas ei et ejus exercitui timorem immisisset et fugam, et non invasione hostium fuisset factum, nimis afflictus, eo quod Deum ita haberet iratum, corruit in languorem.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *Vade.* (RAB. *in lib. Reg.*, tom. III.) Designat gentium principatum, quem Dominus destinavit ut sacrilegam civitatem, quæ prophetas et Dominum prophetarum occidit, et apostolos ejus persecuta est, ultione juxta perimeret, et sacerdotium quod post Christnm inaniter habuerat, destrueret, templumque subverteret, necnon et impiam Synagogam, quæ sanguinem sanctorum semper sitiebat, de regni culmine præcipitaret, ac rectores illius interficeret.

VERS. 29. — *Regnavitque.* (RAB.) Dicitur de Ochozia, etc., *usque ad* et uno anno regnavit.

CAPUT X.

VERS. 15. — *Estne cor tuum*, etc. Hinc est ergo perspicuum, quod etiam in tribubus erant quidam viri pietate præditi, propter quos etiam aliorum curam gerebat Dominus.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Athalia vero.* (RAB.) Athalia, quæ semen David exstinguere moliebatur, impietatem exprimit Synagogæ, quæ semini David, hoc est Christi, insidiatrix erat. Quæ aliquando regnare videbatur, cum legis cæremonias temporaliter observabat. Interpretatur enim Athalia temporalis Domini. Sed Josabeth strenuitate, quæ interpretatur saturitas Domini, id est, Ecclesiæ, in qua veræ sunt deliciæ, servatur Joas, id est memoria Domini. Christus, scilicet, in quo est memoria nominis Domini, ne per crudelitatem sævientis hostis interimatur in cordibus electorum. Magis nutritur in domo Joiadæ, qui dilectus Domini sonat, de quo Pater: *Hic est dilectus Filius meus* (*Matth.* III), cujus domus sancta Ecclesia, ubi in sancta fide electorum manens quotidie facit augmentum corporis sui, donec tempore judicii sceptrum regni et potentiam adversus eos

extollet, qui eum deprimere cogitabant, et interfectricem sanctorum æternis deputaverit pœnis.

Vers. 4. — *Anno autem septimo misit Joiada pontifex*, etc. Sortes quatuor et viginti erant sacerdotum, levitarum et janitorum, et habebant totidem pontifices, qui singuli per totidem septimanas sibi ex ordine succederent, habentes singuli sub se quatuor et viginti sacerdotes et totidem levitas, et ejusdem numeri janitores. Intrante itaque novo pontifice sabbato ad officium cum nova turma sacerdotum, levitarum, janitorum, ille pontifex cum sua turma, qui transacta septimana ministraverat, post sabbatum domum revertebatur ad uxorem, quandiu enim ministrabant a conjugali opere cessabant, in porticibus circa domum Domini usque ad sabbatum manentes. Sed tunc summus pontifex propter necessitatem augendi exercitus, et eos qui septimanam expleverant, retinuit, et illos qui impleturi erant suscepit. Qui et alios quoque levitas de urbibus et principes familiarum congregavit, quos filium regis educturus tali ratione distinxit, ut illi, qui impleverant sabbatum, armati circumstarent regem in interioribus atrii locis. Qui ad sabbatum venerant domum regis, id est palatium observarent, et portam scutariorum per quam de templo ad palatium descendebatur. Reliqua multitudo exteriores atriorum januas contra furorem reginæ, si quid moliretur, custodirent : postea eduxit regem de domo Domini ubi erat absconditus, veneruntque per viam portæ scutariorum in palatium, et sedit super thronum regum.

Vers. 6. — *Ad portam.* (Rab.) In palatio porta Sur et domus Messa (quæ cum porta scutariorum nominantur) esse videntur.

Scutariorum et custodietis excubias domus. (Id.) Scutarii erant tutores regis custodientes palatii vestibulum.

Vers. 12. — *Et posuit super eum diadema et testimonium.* (Id.) In libro Dierum apertius : *Et imposuerunt ei diadema dederuntque in manu ejus tenendam legem.* Et erat utique salutaris prudentiæ, ut post tyrannicæ necem reginæ, succedenti in regnum filio regis, cum ipso regni habitu disciplina legis Dei servanda committeretur : et qui se prælatum populo videret regendo, ipse se regendum divinis legibus subdi debere meminisset.

Vers. 17. — *Pepigit igitur Joiada fœdus inter Dominum*, etc. In Paralipomenis, *inter se :* quia se loco regis et Dei, cujus minister erat, posuit ; unde Joiada : recognoscens Dominum vel diligens interpretatur : quia Dominum cognoscere et diligere docuit. Pepigit fœdus inter Dominum et regem et populum, ut rex et populus Domino servirent : pepigit inter regem et populum, ut populus erga regem fideliter ageret, et rex cum justitia populum regeret.

CAPUT XII.

(Rab.) Mandat rex noster ut doctores accipiant omnem pecuniam, quæ a prætereuntibus justis scientiæ spiritualis, vel bonorum exemplorum in thesau-

A rum Domini confertur, vel prædicatorum officia ad instaurationem templi spiritualis conferantur, quatenus ibi quodcunque scissum per errorem vel vitia invenerint, restaurent, ne forte per negligentiam magistrorum depereat multitudo auditorum.

Vers. 5. — *Sartatecta.* (Id.) Dicit ruinas domus Domini, ut quod cadere cœperat, fulciretur. Legitur enim in Paralimopenis quod Athalia et filii ejus, id est, sacerdotes idolorum, quia legitur non habuisse filium, destruxerunt domum Domini, et de sanctificatis fecerunt Baal.

Vers. 6. — *Igitur usque.* (Id.) Ante adventum Christi licet doctrina legis in gente Judæa fuerit, tamen per doctorum negligentiam in multis corrumpebatur, donec veniret ipse qui legem dedit, et per B sanctæ Trinitatis fidem decalogum in Mosi et prophetarum scriptis spiritualiter observandum doceret.

Vers. 7. — *Ad instaurationem templi reddite eam*, etc. (Id.) Dominus evangelicis doctoribus ait : *Prædicate Evangelium omni creaturæ, infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate; gratis accepistis, gratis date* (*Marc.* xvi).

Vers. 9.—*Et tulit.* (Id.) Pontifex noster, qui seipsum obtulit hostiam Deo, gazophylacium unum posuit, id est, unam catholicam Ecclesiam fecit, cui foramen desuper aperuit, quia transitum inde ad cœlos paravit.

Et posuit. (Id.) Altare corpus Domini, juxta quod gazophylacium est, cum Ecclesia Christo conjuncta est ad dexteram ingredientium domum. Quia qui per fidem ingrediuntur Ecclesiam, intendunt ad C æternam beatitudinem, quam dextera significat, pervenire. Istuc ergo mittunt sacerdotes, qui custodiunt ostia templi, omnem pecuniam, quæ defertur ad templum, cum prædicatores, qui servant introitum fidei, offerunt vota fidelium in verbis et operibus : et in Ecclesia rite precibus commendant Deo.

Vers. 10.—*Scriba regis*, etc. (Id.) Summi sunt doctores, qui pecuniam collatam juxta numerum et mensuram illis tribuebant qui præerant fabris et cæmentariis, hoc est, dispensatoribus verbi Dei, qui evangelici tritici mensuram conservis suis, his qui operantur in domo Domini et virtutum opera in ædificio divino componant, tribuebant.

(Id.) Apostoli, quos principes in Ecclesia electio divina constituit, per discipulos verbi semina per D totum orbem sparserunt, quatenus operarios voluntatis Dei idoneos auditoribus suis præficerent, quorum alii fabricabant ligna, cum se et sibi obedientes ligna fructifera in domo Domini parare studebant. Alii sartatecta templi faciebant, quando illi, quæ per hæresim et schismata rupta erant rædificabant ; alii saxa cædebant, cum duros corde et incredulos fortiter increpabant, ita ut impleretur instauratio in universis, quæ indigebant expensa ad domum Domini muniendam, juxta illud : *Unicuique autem vestrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi* (*Ephes.* iv).

Vers. 13.— *Verumtamen non fiebant.* (Id.) Alia debet esse ratio formandorum vasorum in ministe-

rium Domini, alia parandorum lignorum et saxorum in ædificium domus, quia alia debet esse doctrina, qua rudes imbuuntur ad fidem, et alia qua jam perfecti instruuntur ad scientiæ plenitudinem. Vasa Domini sunt, qui jam apti sunt ad capienda munera divina, et habiles sunt ad ministerium Dei.

Non fiebant. In Paralipomenis. *Cum complessent omnia opera, detulerunt coram rege et Joiada reliquam partem pecuniæ de qua facta sunt vasa templi.* Non est contrarium, quia non de eadem pecunia quæ offerebatur a populo ad instaurationem domus Domini facta fuerunt vasa in ministerium templi, sed de reliqua parte pecuniæ, quæ et in aliis donationibus fuerat collata.

Et fuscinulæ, etc. (RAB.) Doctores, quorum officium est corpus et sanguinem Domini credentibus distribuere, infidelibus abnegare, necnon et spiritualem alimoniam verbi cuique prout convenit dispertiri: quia sunt in verbis Dei, quæ nostræ humilitati revelare dignatus est, sunt alia quæ nostræ capacitatis mensuram transcendunt.

Thuribula. (ID.) Sunt qui mundam orationem ex conscientia pura et fide non ficta offerunt Deo et dicunt: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* (*Psal.* CXL).

Tubæ omne vas, etc. (ID.) Doctores, qui toto orbe vocem evangelicæ prædicationis emittunt, unde: *Quasi tuba exalta vocem tuam* (*Isa.* LVIII).

VERS. 15. — *Et non fiebat ratio iis omnibus*, etc. (ID.) Tam religiosi fuerunt, ut nullus dubitaverit qui pecuniam Dei sine fraude tractarent. Unde constat quanta discretione opus est his qui pecuniam verbi Dei dispensant conservis, de qua ratio reddenda est, ut non minus fideles inveniantur hi in spiritualibus quam illi in corporalibus.

VERS. 16. — *Pecuniam vero pro delicto*, etc. (ID.) Hic ostenditur quod confessio peccatorum et pœnitentia non proprio cujusque, sed sacerdotum judicio peragenda est, quorum est discernere inter mundum et immundum, et lepræ maculam dijudicare.

CAPUT XIII.

VERS. 14. — *Elisæus autem.* (RAB.) Redemptor noster rectoribus Ecclesiæ armis spiritualibus se indui, et contra hostem antiquum præcipit præliari. Arcus sacrum est eloquium, quod ex utroque Testamento velut ex cornu et chorda constat. Per Vetus quippe Testamentum figuratur cornu propter duritiam; per Novum vero, quod incarnato Domino factum est, figuratur chorda: et dum chorda trahitur, cornu curvatur, quia cum Novum Testamentum discutitur, Vetus a rigore suo ad intellectum spiritualem flectitur. Sagittæ sunt verba quæ doctores proferunt. Nos ergo cum Scripturæ sacræ dicta pensamus, arcum intendimus; cum verba doctrinæ damus, sagittas emittimus.

VERS. 16. — *Superposuit.* (ID.) Exemplis suis Dominus actiones doctorum dirigit et confortat.

VERS. 17. — *Aperi fenestram.* (ID.) Lumine scientiæ suos hortatur primum illustrari, et sic jacula verborum mittere.

Sagitta. (ID.) Prædicatio sancta certissima est interfectio spiritualium hostium si perseveranter agitur, unde non debet doctor propter avaritiam negligere animarum curam, sed magis per pietatem ad æternam prætendere requiem, quod significat Aphec: interpretatur enim: continebit vel apprehendet, unde Apostolus enumeratis vitiis subintulit: *Tu autem, homo Dei, hæc fuge, sectare vero justitiam et pietatem, et apprehende vitam æternam* (*I Tim.* VI).

VERS. 18. — *Tolle. Qui cum.* (ID.) Doctoribus præcipitur jaculo prædicationis terram, etc., *usque ad Fides sine operibus mortua est.*

(RAB.) Resurrectio cadaveris, etc., *usque ad* et potius ibi quam hic habere locum.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — *In anno secundo. Et fecit.* (RAB., *in lib. Reg.*, tom. III.) Amasias fecit bonum in conspectu Domini, sed non corde perfecto: bona quippe opera quæ placent Deo fecit, sed non corde perfecto, quia sub simulata specie coram hominibus ostendebat, et sic coram Deo accepta non erant.

VERS. 7. — *In valle.* (ID.) Vallis Salinarum erat ubi sal faciebant. Vel cœno salsuginis deciso et siccato et incenso; vel aquis puteorum salsis fervefactis, et usque ad salis firmitatem coquendo perductis; vel alio quolibet ordine quo sal fieri consuevit.

Petram. (ID.) Petra civitas est Arabiæ nobilis in terra Edom, quæ in libro Numerorum Recem dicitur, et a Syris sic appellatur. Sed Josephus non civitatem dicit, sed magnam petram in Arabia constitutam.

Jectehel. (RAB.) Quod Amasias victor nomen imposuit, interpretatur cœtus Dei vel auxilium Dei, agente eo fideliter ut præsentis videretur memoriæ, quod hanc vel cœtus populi Dei vel Deo adjuvante ceperit.

VERS. 25. — *Ipse restituit terminos Israel*, etc. De Jeroboam dicit: *Ipse restituit terminos Israel, ab introitu Emath usque ad mare solitudinis.* Emath, quæ nunc Epiphania dicitur, septentrionalis erat terminus Israel. Mare autem solitudinis, mare Mortuum est, quod in latitudine per stadia quingenta octuaginta usque ad Zoaros Arabiæ, in longitudine centum quinquaginta, usque ad vicinia Sodomorum progreditur. Igitur Jeroboam castrametatus contra Syros, omnem eorum provinciam (sicut Jonas prophetaverat) devastavit.

Quæ est in, etc. Hepher turris erat non longe a templo, enormis magnitudinis et altitudinis: unde Hepher dicitur, id est tenebrarum, sive nubes: eo quod usque ad nubes caput erigat, quæ in Zacharia turris nebulosa vocatur.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Anno vicesimo Azarias.* (RAB., *in lib. Reg.*, tom. III.) Ipse est Ozias, etc., *usque ad* superius porta Ephraim dicitur.

VERS. 35. — *Ipse ædificavit.* (RAB.) Joatham ædificavit portam domus Domini excelsam, quæ in

Actibus apostolorum Speciosa dicitur, et ab Hebræis Porta Joatham vocatur.

CAPUT XVI

VERS. 3. — *Consecravit.* (RAB.) Beenon filii Ennon. Thophet sive Thaphet est in valle Beennon juxta Acheldemach, locus olim amœnissimus, ubi solebant sacrificare dæmonibus. Hebraice Gehennon, id est vallis Ennon; unde in Evangelio gehenna dicitur, quia sicut perierunt ibi qui idola colebant in corpore et in anima, ita peccatores qui ad infernum transeunt æterna damnatione punientur.

VERS. 18. — *Musach quoque.* (RAB.) Est ædificium positum in vestibulo templi, ubi reges quando sabbato ad templum ibant, eleemosynam mittebant; et ita Musach sabbati gazophylacium est regum, sicut corbana sacerdotum. *Musach quoque*, etc. (RAB.) Non ideo convertit in templum Domini, quod in eo cultui Dei serviret, sed ut cum templo profanaretur, studens placere regi Assyriorum magis quam Deo, ut cum illuc veniret illud videns concupisceret et auferret sicut alia multa Achaz sibi tribuente, quo inveniret gratiam illius.

CAPUT XVII.

VERS. 27.—*Adduxistis.* (RAB.) Rex Assyrius, id est diabolus cum suo exercitu populum ecclesiasticum obsidendo et devastando quotidie afficit, cum eos propter peccata commissa de sedibus propriis evellens defert in terram alienam. Unde: *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus dum recordaremur Sion.*

VERS. 29. — *Et unaquæque.* (ID.) In libro Locorum legitur, quod Benoth et Nergel fuerunt civitates quas construxerunt in Judæa qui de Babylonia transierant. Asima quoque oppidum ædificaverunt qui ad eam venerant de Emath. Nebahan et Tharthac civitates sunt quas Hevæi in Judæa condiderunt.

(ID.) Videtur juxta consequentiam sermonis et idolorum, quibus hæ gentes prius servierant, hic posse vocabula intelligi, quia cum dictum esset: *Et unaquæque gens fabricata est Deum suum*, quasi ad expletionem sententiæ subjunctum est: *Viri enim Babylonici fecerunt Sochoth Benoth;* id est tabernacula: Benoth, quod est nomen idoli. In sequentibus ostenditur Adramalech et Anamelech idola fuisse urbis Sepharvaim, ita videtur consequens ut et Nergel Cuthenorum, Asima Emathæorum, Nebahath et Tharthach idola fuerunt Hevæorum.

VERS. 33. — *Et cum.* (RAB. ex Euch.) Habent hæretici quædam sacramenta communia cum sancta Ecclesia, *usque ad* et nepotum intelligimus.

CAPUT XVIII.

Anno tertio. Ezechias. (RAB.) Apprehendens Dominum vel fortitudo Domini. Nam Redemptor noster Dominus fortis, Dominus potens in prælio, non solum idola gentium contrivit, et cultum idololatriæ dissipavit quatenus unius Dei notitiam haberent, A ejusque cultui digne manciparentur: quin ipsam litteram legis Mosaicæ, quam ille populus legalis assidua lectione resonabat ac pro magno habebat, contrivit, ac sensum spiritualem in ea intelligere eos docuit.

VERS. 4. — *Confregitque.* Ezechias serpentem confregit, quia in Domino Deo speravit, non in æneo serpente.

Nohestan vocavit, etc. Quod interpretatur æs eorum, ut quem illi pro numine colebant, in dictis ejus metallum eum esse, non Deum, agnoscerent.

VERS. 17. — *Rabsacen.* (RAB.) Quia Hebraice loquitur: filium Isaiæ putant qui proditor fuit cum Sobna; vel Samariten, et ideo Hebraicam linguam scivisse. Qui quasi quædam contraria fortitudo imiB tabatur prophetas sua arrogantia. Prophetæ dicunt: Hæc dicit Dominus. Iste dixit: *Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum.*

VERS. 18. — *Eliacim.* (RAB.) De hoc Eliacim dixit Isaias: *Vocabo servum meum Eliacim* (*Isa.* XXII), qui fuit pontifex post Sobnam: quem tradunt Hebræi, Rabsacis comminationibus perterritum, prodidisse Jerusalem, et excepta arce sicut et templo, Assyrios totam urbem cepisse; quem etiam Sobnam cum Eliacim ad Rabsacen exisse quidam autumant.

VERS. 21. — *An speras.* Nulla narrat historia quod Ezechias Pharaonis auxilium postulaverit.

VERS. 22. — *In Domino.* (RAB.) Verum est quod in Deo habuerunt fiduciam, sed falsum est Ezechiam abstulisse excelsa Dei et altaria: hoc enim non C contra Deum, sed pro Deo fecit, ut destructo errore veteri juberet Deum in templo Jerusalem adorari.

VERS. 23. — *Dabo vobis.* (ID.) Rabsaces, ut paucitatem obsessorum ostenderet, duo millia equorum pollicetur, quorum ascensores Ezechias non haberet: non de imbecillitate populi venit quasi equitandi ignari, sed quia Deus præcepit ne rex Israel equos et uxores sibi multiplicaret.

VERS. 25. — *Dominus dixit.* (ID.) Ad id quod dixit, si dixeritis, In Deo confidimus, callide respondet se non sua voluntate, sed Dei venisse dicentis: *Ascende.* Et est argumentum: cum multas urbes ceperim, et pars Jerusalem maneat intacta, manifestum est me Dei venisse voluntate.

D VERS. 26. — *Precamur.* (ID.) Sensus est, etc., *usque ad* quæ terræ Judææ similitudinem habebat, tam in situ quam in fructibus.

VERS. 29. — *Non vos*, etc. Rabsacis accusatio Ezechiæ testimonium est, quod captis videlicet urbibus in Domino confisus sit: et confortavit populum ut in Domino speraret. Unde Rabsaces destruere vult quæ ille construxit, et dicit ad populum: *Non seducat vos Ezechias, et non vobis tribuat fiduciam super Domino Deo vestro.*

(RAB.) Ostendit harum civitatum sive gentium diis servisse Samaritas, etc., *usque ad* ut noster vertit interpres.

CAPUT XIX.

(Rab., in *lib. Reg.*, tom. III.) Mira regis humilitas et prudentia, etc., *usque ad* et inimicum in sua terra esse moriturum.

Vers. 9. — *Cumque audisset.* (Id.) Volente Deo Rabsaces deseruit obsidionem Jerusalem, et invenit Dominum suum vel capta vel deserta Lachis oppugnantem Lobnam. Sennacherib occurrens regi Æthiopum, misit ad Ezechiam epistolas ut quos viribus non cepit, sermone terreret. Pugnasse Sennacherib contra Ægyptios et obsedisse Pelusium, jamque exstructis aggeribus urbe capienda venisse Taracham regem Æthiopum in auxilium narrat Herodotus.

(Rab.) Prius Ezechias Domini terrore perterritus adorare in templo non audebat vel liberas ibi fundere preces, nunc dicente Isaia : *Ne timeas a facie verborum quæ audisti* (*Isa.* xli), audacter Dominum deprecatur.

Vers. 21. — *Virgo filia.* (Rab.) Quia cunctis gentibus idola adorantibus, hæc sola conservat castitatem religionis unius Dei, et quæ ne ad majorem blasphemiam concitaret, præsenti non respondit : post abeuntem movit caput ad rogandum Deum, vel certe ad deridendam arrogantiam ejus certa de ultione. Nec ipse per se, sed per servos suos, ut major esset arrogantia, Dominum blasphemavit.

Vers. 23. — *Excelsa.* (Id.) Altitudo montium et juga Libani excelsæ cedri et abietes. Vel per metaphoram de cunctis gentibus accipiendum est et principibus earum. Vel de Hierusalem, quæ est Libanus, cedri et abietes, potentes et optimates.

Vers. 24. — *Et siccavi.* (Id.) Vel præ multitudine exercitus omnia fluenta siccavit, ut puteos sibi fodere compulsus sit. Vel omnis populus, quos aquæ significant, suo vastatur exercitu.

Vers. 25. — *Nunquid.* (Id.) Hæc ex persona Domini, etc., *usque ad* quod tuam ferocitatem domet, et te reducat in Assyrios.

Vers. 29. — *Hoc erit signum.* (Id.) Eorum quæ prænuntio, etc., *usque ad* imo zelo quo adversus impios zelatus est populum suum.

Comede. Isaias ita : *Comede hoc anno quæ sponte nascuntur, et anno secundo vescere pomis. In anno autem tertio seminate, plantate vineas et comedite fructus earum, et mittet id quod salvatum fuerit in domo Juda ; et quod reliquum est radicem deorsum, et faciet fructum, quia de Hierusalem exibunt reliquiæ, et salvatio de monte Sion. Zelus Domini exercituum faciet hoc* (*Isa.* xxxvii). Omnibus ab exercitu vastatis *comede quæ iterum germinare,* sive *quæ inter ungulas equorum evadere potuerunt. In secundo anno quæ sponte nascuntur sine labore.* Vel simulatione hoc dictum est, quia putabant se fame perituros.

Vers. 34. — *Et propter David servum.* (Rab.) Propter futurorum spem, præsentem excutit metum. Dicit autem, quia non suo merito, sed Dei clementia conserventur, imo et patris eorum David memoria : in
A quo monentur et suæ negligentiæ et illius fidei et justitiæ, quia in tantum diligit Deus justitiam, ut posteros majorum virtute tueatur.

Vers. 35. — *Factum est igitur.* (Rab.) Tot ab uno angelo una nocte cæduntur, et absque vulneribus mors sæva discurrit. Super quo in Paralipomenis legitur : *Et misit Dominus angelum qui percussit omnem virum robustum et bellatorem, principemque exercitus Assyriorum.* Reversusque est cum ignominia in terram suam. Qui servatus est, ut fieret testis majestatis illius quem paulo ante contempserat.

Vers. 37. — *Cumque adoraret in templo.* (Rab.) Quasi victoriam de hostibus reportaret, contemptor veri Dei in fano falsi numinis trucidatur : nec ange-
B lico perit gladio quod erat commune, sed parricidio filiorum.

(Id.) Pharao quoque in decem Ægypti servatur plagis, ut novissimus pereat.

In terram Armeniorum. Ararath regio in Armenia campestri, per quam Araxes fluit incredibilis ubertatis ad radices Tauri montis. Ergo et arca Noe non ad montes generaliter Armeniæ delata est, sed ad montes Tauri altissimos qui Ararath imminet campis.

CAPUT XX.

Vers. 1. — *In diebus illis.* (Rab. *in lib. Reg.*, tom. III.) Ne elevaretur cor Ezechiæ post incredibiles triumphos, infirmitate corporis visitatur et audit
C se esse moriturum, ut conversus ad Dominum, flectat sententiam.

Cuncta Deus secutura præsciens ante sæcula, decrevit qualiter per sæcula disponantur. Statutum ergo est quantum in ipsa vita mortali temporaliter vivatur. Nam etsi annos quindecim Ezechiæ addidit Deus, eum tamen cum mori permisit, tunc præscivit eum esse moriturum. Cui cum mortis sententia dicta est, protinus ad ejus lacrymas vita est addita. Eo quidem tempore mori merebatur, qui elatus, Domino gratias pro inopinata victoria non reddidit, scilicet quia suæ justitiæ et meritis deputavit. Nec præfixum in præscientia Dei tempus vitæ prolongatum est, sed illud quod peccando amiserat, ex lar-
D gitate Dei redditum erat. Qui cum moriturum prædixit, ante pœnitentiam illius præscivit. Convertit faciem ad parietem templi, quia ad templum ire non poterat. Parietem templi dicit juxta quod palatium erat, vel ad parietem absolute, ne lacrymas assistentibus ostentaret, ut tota mente Deum deprecaretur.

Vers. 2. — *Qui convertit.* (Rab.) Felix conscientia, etc., *usque ad* verba enim singulorum Deus pensat ex corde ipsorum.

Vers. 3. — *Flevit itaque.* (Id.) Flevit propter promissionem Domini, etc., *usque ad* et post mortem resuscitatos plurimos legimus.

Vers. 7. — *Afferte massam.* (Rab.) Verbum sehim sive schim שחים (ut aiunt Hebræi) ulcus sonat non vul-

nus : hoc infligitur, illud sponte nascitur. Nam Aquila, Symmachus et Theodotio, aroc interpretati sunt, quod morbum regium intelligunt, cui contraria putantur vel sumpta in cibo, vel apposita corpori quæcunque sunt dulcia. Dei ergo potentia monstratur, dum per res noxias sanitas restituitur. Alii schim, apostema suspicantur, quando tumens corpus cocto et putrescente pure completur. Et juxta artem medicorum, omnis sanies siccioribus ficis atque contusis in cutis superficiem provocatur.

(Rab.) Datur signum ut sol decem gradibus revertatur, etc., *usque ad* et ogdoade viventibus per resurrectionem Christi vitæ spatia pro vitæ spatio protelentur.

(Id.) Quidam decem gradus linearum ad mysterium Christi transferunt, etc., *usque ad* et omnem illam umbram legis veritatis radiis illustravit.

Vers. 12. — *In illo.* (Id.) Supra legitur, etc., *usque ad* illum adorandum plus homine crediderunt.

(Rab.) Tradunt Hebræi, etc., *usque ad* ad notitiam hominum per factum pravi operis perduceretur.

(Id.) Hypocritæ quoque post magnas virtutes decrescunt, quia celari in eisdem virtutibus nolunt : qui dum suasu malignorum spirituum jactantiæ acquiescunt, quasi ostium quo diutius congregatum amittant hostibus pandunt, unde : *Tradidit in captivitatem virtutem eorum.* Gloriam suam Paulus testimonium conscientiæ suæ memorat, quia favorem alieni oris non appetit. Occultanda sunt ergo quæ agimus, ne hoc in hujus vitæ itinere incaute portantes latrocinantium spiritum incursione perdamus.

(Id.) Tacet de quo verebatur offensam, quod ostenderat eis cuncta quæ haberet in potestate sua, inter quæ præcipua erat templi supellex.

Vers. 13. — *Lætatus est autem in adventu eorum Ezechias.* (Id.) Verba Dierum de Ezechia aiunt. etc., *usque ad* ostenditque eis domum aromatum, etc.

Domum aromatum, et aurum et argentum. (Id.) Quidam sepulcra regum opinantur, quæ aromatibus plena erant, quia corpora regum antiquitus unguentis condiebantur. Alii magis cellam aromatum in templo Domini fuisse intelligunt, ubi recondebantur odoriferæ species, ex quibus fiebat thymiama quod in templo Domini offerebatur.

Non fuit verbum quod non monstraret eis Ezechias in, etc. (quod apud Hebræos pro re frequenter accipitur) *quod non ostenderit eis in domo sua, et in omni potestate sua.* Unde Dei ira justissima, quoniam non solum thesauros suos atque palatii, sed et templi ostendit, quod certe fuit potestatis ejus, de cujus valvis atrii laminas ante jam tulerat.

Vers. 14. — *De terra longinqua venerunt.* (Rab.) Quasi dicat : Quanto terra longior unde venerunt, tanto ego gloriosior propter quem venerunt.

Ad me de Babylone. Debuerat dicere ad glorificandum Deum pro signi magnitudine.

Vers. 21. — *Dormivitque Ezechias cum patribus*, etc. In Paralipomenis, dicitur quod sepultus est Ezechias super sepulcra regum, quia ejus sepulcrum est excelsius fabricatum causa pietatis qua coluit Deum.

CAPUT XXI.

(Rab.) Cujus tempore Isaias (ut tradunt Hebræi) lignea serra per medium serratus est, quia princeps Sodomorum appellavit eos, vertentes ei in crimen quod dixerat : *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum* (*Isa.* vi). Deo dicente : *Non videbit me homo et vivet* (*Exod.* xxxiii).

(Id.) Manasses ad idola se convertit et abominationes. Locuto Deo vel Domino ad eum, attendere noluit; ideo victus ductus est in Babylonem, coangustatus oravit Dominum intente et egit pœnitentiam valde, et exaudita est oratio ejus, reduxitque eum in regnum suum, et cognovit Manasses quod Dominus ipse est Deus. Ergo post commissa scelera nullus de Dei misericordia desperet, sed magis per pœnitentiam spem veniæ habeat.

Vers. 24. — *Josiam.* (Rab.) Josias omnem spurcitiam idolorum emendavit, et se in Dei cultu strenue exercuit, sicut de illo ante longe prædictum est per prophetam.

CAPUT XXII.

Vers. 14. — *In Secunda.* (Rab.) In Paralipomenis legitur de Ezechia, quod ædificavit omnem murum qui fuerat dissipatus, et forinsecus alterum murum ; unde Sophonias : *Ululatus a Secunda.* Prophetissa ergo habitavit in Secunda, id est, in secundi muri parte.

CAPUT XXIII.

Vers. 10. — *Contaminavit.* (Rab. *in lib. Reg.*, tom. III.) Josias Thopheth vel ossa mortuorum ibi (sicut in sequentibus locis fecisse legitur) vel alia quælibet immunda dispergens, quatenus abominationi potius quam delectationi aptus omnibus qui aspicerent locus appareret.

In convalle. (Id.) Vallis Ennom est juxta murum Jerusalem contra orientem, etc., *usque ad* quia Thopheth dicitur latitudo.

Vers. 11.— *Abstulit.* (Rab.) Judæi superstitionibus gentium se mancipaverant, qui inter cætera solent pingere vel facere simulacrum solis ut puerum imberbem, quia nullum per sæcula senium incidit, quotidie novo ortu natus. Cui currus et equos tribuunt, quia curru igneo et equis igneis Elias raptus est ad cœlum, quod inter alia in pariete depictum vident, et vicinia nominis decipiuntur : Elios enim Græce sol dicitur.

Vers. 13. — *Excelsa.* (Rab.) Dicit Scriptura loca in collibus posita frondentibus, in quibus vel dæmonibus immolabant ; vel Domino, locorum amœnitate illecti, contra interdictum, relicto altari quod erat in templo, illuc oblaturi confluebant : unde sæpius in hoc libro dicitur de regibus minus perfectis : Verumtamen excelsa non abstulit.

Quæ ædificaverat. (Id.) Hic ostenditur quod Salomon de admisso idololatriæ scelere nunquam

perfecte pœnituit : si enim vere pœnituisset, satA egisset ante omnia ut idola quæ ædificaverat de civitate tollerentur : et non in scandalum stultorum, quæ ipse cum esset sapientissimus erronea fecerat, quasi sapienter facta relinqueret.

Et Chamos. (RAB.) Alibi legitur quod ædificavit Salomon fanum Chamos in monte, qui est contra Jerusalem. Sed non est contrarium ; quia mons iste in tanta erat urbis vicinia, ut ad ipsam pertinere, ipsamque sordibus, quæ in eo congerebantur, contaminare videretur.

Offensioni Moab. (ID.) Idola dicuntur offensio, quia vel illis offenditur Deus, vel offensionem et ruinam suis afferunt cultoribus.

VERS. 16. — *Tulit ossa*, etc. Josias ossa mortuorum cremari super altare jussit, quia profana fue- B runt eorum sacrificia, et per errorem idololatriæ non solum pecora dæmonibus offerebant, sed et seipsos in potestatem dæmonum tradiderunt : quia justo Dei judicio simul cum altari quod idolis fabricaverant, dissipandi erant. Mystice, qui diaboli servitio mancipati, vitam sacrilegam temporaliter finiunt, æternis cruciatibus consumentur, Deo retribuente secundum merita

VERS. 21. — *Facite phase.* (RAB.) Josias typum tenet Salvatoris, etc., *usque ad : et orietur vobis timentibus sol justitiæ.*

Nec enim factum est phase tale. etc. Quia, ablatis figuris in die judicii, transibunt sancti de morte ad vitam, sicque in conspectu conditoris sui gaudebunt, C *quia videbitur Deus Deorum in Sion.*

(RAB.) Quod Josias, ejectis idolis de terra, pythonibus, ariolis et omnibus immunditiis, Domini phase celebrasse legitur, moraliter docet ut primo purgemus terram cordis a vitiis, ut servire possimus Deo, sicque gratum Domino celebremus pascha : *Non utique in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (*I Cor.* v).

(ID.) Josias vulneratus est in campo Mageddo, unde et statim mortuus est. Luxitque eum populus multum, Jeremias maxime. Tunc enim dicitur ita lamentasse : Quomodo sedet sola civitas! De hoc planctu dicitur : Et erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adremon, quod nomen est regis, qui tunc regnabat in Charchamis, in cujus auxilium Josias ve- D nerat adversus Nechao regem Ægypti.

(ID.) Interfectio Josiæ a Pharaone Nechao, facta in Mageddo, significat persecutionem antiqui hostis adversus prædicatores, quos per invidiam neci tradere molitur, et auferre de terra Ecclesiæ conatur : quatenus facilius totam plebem dissipare possit. Pharao dissipans, Nechao percussio, Mageddo de tentatione. Permissus quippe diabolus consurgere adversus sanctos, hic totis viribus certat, quatenus tentando gregem Domini percutiens dissipet, eosque primum auferat quorum solatio adjuti contra hostem dimicare debuerant.

VERS. 30. — *Joachaz filium Josiæ.* (ID.) Alio nomine Sellum dicitur, sed quia perversissimus fuit, parvo tempore regnavit, nam Nechao vinxit eum, eo quod populus contra suam voluntatem constituisset eum regem, et duxit illum in Ægyptum.

(ID.) Joachaz retentus significat malos doctores, quos populus terræ, scilicet terrenæ cupiditati deditì, consentientes vitiis suis prælatos eligunt, quos Pharao in Rebla vinxit, cum diabolus per multitudinem adulatorum enervans decipit corda prælatorum, sicque in spiritualis Ægypti vinctos catenis peccatorum tenebrosam mergit abyssum.

VERS. 35.—*Argentum autem et aurum dedit*, etc.(ID.) Malignus censum servitii sui populo carnali expetit, ut tam sensu quam eloquio, ejus per omnia parati sint obsequio. Joachim præcepto regis censum exigit, quia diabolus per sibi deditos magistros, ab unoquoque exigit secundum vires suas peccati censum solvere, sicque in nequiter prælatis quotidie præparat perditionem subjectis.

CAPUT XXIV.

(RAB.) Cum semel quis quilibet se manciparit vitio, etc., *usque ad* et adjutorium a Deo imploret.

(RAB.) Hunc refert Josephus a Nabuchodonosor interfectum, et ante muros Jerusalem projectum et insepultum, de quo prædictum fuerat : *Sepultura asini sepelietur* (*Jer.* XXII).

Regnavitque Joachim, etc. (ID.) Nomen Joachim aliter scribitur in designatione patris, qui et Eliacim : aliter cum filius significatur, qui et Jechonias, nam cum patrem signat per *k* et *m* scribitur : cum vero filium per *ch* et *n* scribitur.

VERS. 8. — *Jerusalem.* (BEDA *in lib. Reg., quæst.* 30, tom. II.) Jerusalem et terra Israel, etc., *usque ad* id est, scientia spiritualis ad peccatorum opera convertitur.

VERS. 14. — (ID., *ibid.*) *Artificem et inclusorem, nihilque relictum est, exceptis pauperibus populi terræ.* (RAB. ex Bed., *ibid.*) Quod supra populo Israel Philisthiim regnantes fecisse narrantur, cum dicitur : *Faber ferrarius non inveniebatur in omni terra Israel, caverant enim Philisthiim, ne forte facerent Hebræi gladium aut lanceam ad repugnandum* (*I Reg.* XIII), ita nunc Chaldæi satagunt, ut nullus in ea remaneat artifex et inclusor, qui diruta urbis mœnia componere possit vel resarcire

(RAB.) Mali sunt rectores, qui munere et dono divino abutuntur, et falso sibi nomen justitiæ usurpant. Mathathia vel Matthanias enim interpretatur munus sive donum : Sedecias justus Dominus. Undecim annis regnavit, quia transgressor legis fuit, quæ significatur denario, numero. Novenarius, qui minus habet denario imperfectionem legis significat, sicut undenarius transgressionem. Recte ergo Nabuchodonosor in nono anno regni Sedeciæ obsedit civitatem mense decimo, et decima die mensis : quia mali pastores, cum decalogi mandata, quæ scientia tenent, opere et doctrina perficere negligunt, necesse est ut plebem sibi commissam antiquus hostis cum suo exercitu obsidione circumdet, et munitione

erroris ac vitiorum constructa claudat, vallando civitatem : sicque fames in civitate prævaleat, fames utique verbi Dei cum non expenditur panis doctrinæ populo terræ.

CAPUT XXV

VERS. 4. — *Et interrupta est*, etc. (RAB.) Interrupta quidem per tentationes varias dæmonum custodia populorum, etc., *usque ad* qui pravo usu et iniquitatis suæ multitudine gravatur.

VERS. 8. — *Mense quinto.* (RAB.) Congruit temporis ordo cum ratione vindictæ. Mense quinto vastata est civitas, quæ Pentateuchum legis servare despexit, et septima die mensis, quia sabbati requiem non custodivit, et contraria præceptis Dei egit, frustra sibi blandiens de securitate pro sanctorum locorum habitatione.

(ID.) *Venit Nabuzardan*, qui interpretatur ventilabrum, sive prophetia alieni judicii, etc., *usque ad* sed spinæ magis et tribuli vitiorum excrescant.

VERS. 13. — *Columnas autem æreas quæ*, etc. (ID.) Et bases intelligimus doctores, qui sonoritate prædicationis et fidei firmitate debuerunt alios sustentare. Mare æneum baptismi lavacrum, vel compunctionem lacrymarum. Hæc quidem omnia Chaldæi spirituales per inertiam magistrorum, et de domo Domini auferre nituntur, et confringere.

VERS. 14. — *Ollas quoque.* (ID.) Quia diversa officia in ecclesiasticis ordinibus de Dei servitio auferentes in suum usum nequissimum verterunt,

VERS. 15. — *Thuribula et phialas.* Cum orationem qua divinitas placari potuit, et poculum verbi quo lassi refocillari debuerant impediendo subvertunt.

(ID.) Quia tam sensum pretiosum, quam eloquii venustatem, hostis nequam de domo Domini auferre molitur, et secum in confusionem ducere.

VERS. 18. — *Tulit quoque.* (ID.) Non solum populares, sed et fortes et principes in Ecclesia diabolus decipere et peccatores captivare satagit, unde in Job de ipso : *Escæ ejus electæ sunt* (*Job* XXXIII).

ulit Saraiam, qui interpretatur vinctus, *sacerdotem primum*, cum primum Ecclesiæ ordinem, qui in episcopis est, amore voluptatis terrenæ vitiorum catena constringit. Similiter *Sophoniam*, qui interpretatur absconditus, *sacerdotem secundum*, cum secundi ordinis viros, id est presbyteros (qui talentum verbi in terra fodientes absconderant) in suum dominium subigit. *Et tres inani*, qui ostium fidei aperire debuerant, et tenentes clavem scientiæ nec ipsi introierunt, nec alios introire permiserunt. Eunuchus significat fatuas virgines, quæ vasa oleo vacua in manibus tenebant, continentes se a coitu corporali, nec tamen oleum gratiæ et misericordiæ in pectore suo habere volebant. Qui frustra super bellatores constituuntur cum arrogantiam non præcaveant. *Quinque viros de his qui steterant coram rege* (*Matth.* V), id est, illos qui quinque sensibus corporis voluptati servientes, regi vitiorum semper assistebant.

Sopher principem. (ID.) Interpretatur dissipans vel dividens : significans eos, qui rudes in Ecclesia, quos ad militiam Christi nutrire debuerant, pravis exemplis dissipans, a cœtu fidelium per errorem sequestrant. *Et sexaginta viros e vulgo*, id est, stultos operatores, qui merito e vulgo, quia divina consilia discere et factis implere neglexerant.

Et sexaginta viros. (ID.) Hos omnes Nabuzardan duxit ad regem Babylonis, et interfecti sunt, quia diabolus prædam quam ab Ecclesia evellit, ad perpetuæ mortis interfectionem perducere ambit : quos percutit rex confusionis in Reblatha, hoc est in multitudine scelerum, et amore voluptatum.

(ID.) Cum illi qui confessionem nominis Dei in Ecclesia videbantur habere, per scelera multiplicia de terra viventium translati in regnum confusionis et erroris abducuntur, etc., *usque ad* et vultum Conditoris nostri per sæcula contemplari.

VERS. 23. — *Et Saraia.* Filius Saraiæ sacerdotis reservatus est, et pater occisus. Ex quo in captivitate postea natus est Jesus sacerdos magnus, qui reduxit populum cum Zorobabel.

BEATI HIERONYMI PROLOGUS IN LIBROS PARALIPOMENON.

(Vide inter Opera B. Hieronymi.)

SANCTI HIERONYMI PROLOGUS ALTER.

(Vide ubi supra.)

LIBER PARALIPOMENON PRIMUS.

Hebraice DIBRE HAIAMIM (דברי הימים), *id est* VERBA DIERUM.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 4. — *Noe.* (RAB. *in Paral.*, tom. III.) Decimus ab Adam Noe, et in Genesi et in Paralipomenis monstratur, et apte decimus, quia perfectus est. Unde,

Noe vir justus erat et perfectus in generationibus suis, etc. (*Gen.* VI.) Hic genuit Sem, Cham et Japheth, per quos post diluvium rediviva hominum dilatatur progenies.

VERS. 5. — *Filii Japheth.* (HIER.) Hi possederunt terram in Asia, ab Amano et Tauro Syriæ Cheles et Ciliciæ montibus usque ad flumen Thanaim. In Europa, usque ad Gadara nomina locis et gentilibus relinquentes, e quibus postea immutata sunt plurima, permanent cætera.

Thubal. (RAB.) Hiberes qui et Hispani, a quibus Celtiberia, licet quidam Italos suspicentur.

Mosoch. (ID.) Cappadoces, unde urbs eorum usque hodie Masacha dicitur. Septuaginta vero interpretes Capthorim Cappadoces arbitrantur.

VERS. 7. — *Filii autem.* (GREG.) Ab his divisæ B sunt insulæ nationum, linguæ, cognationes et gentes. De Ionibus, id est Græcis nascuntur Elisæi, qui et Æolides. Unde ista lingua Græce Æolis dicitur.

Tharsis. (RAB.) Hos Josephus Cilices arbitratur, unde et metropolis eorum Tharsis dicitur, Paulo apostolo gloriosa (*Act.* XXII).

Cethim. (ID.) A quo Cithæi, alias Cithii a quibus urbs Cypri Cithia, alias Cithium dicitur usque hodie.

Dodanim. (ID.) Rhodii, sic enim LXX transtulerunt. Legamus Varronis de antiquitatibus libros et Sinnii Capitonis, et Græcum Phlegonta cæterosque, et videbimus omnes pene insulas et totius orbis littora, terrasque maritimas Græ- C cis accolis occupatas : qui ab Amano et Tauro omnia maritima usque ad oceanum possidere Britannicum.

VERS. 8. — *Phut.* (ID.) Libyes, a quo et Mauritaniæ fluvius Phut dicitur, et regio Phutensis. Multi autem scriptores tam Græci quam Latini hujus rei testes sunt. Quare autem in una climatis parte antiquum Libyæ nomen permanet, et reliqua terra dicatur Africa, non est hujus temporis disserere.

Vers. 9. — *Saba.* (ID.) A quo Sabæi, interpretatur nunc *Saba Arabia*, unde in psal. LXXI ubi habemus : Reges Arabum et Saba; in Hebræo habetur : Reges Saba et Saba, primum per Schin, secundum per Samech.

VERS. 10. — *Iste cœpit esse potens in terra.* Quia D insuetam tyrannidem primus arripuit. Hic fuit robustus venator coram Domino, quia homines a Dei cultura avertit. Unde Josephus : Fecit autem eos elatos ad injuriam Dei atque contemptum. Nemrod, filius Cham, filii Noe, qui, cum esset audacior et manu fortissimus, suadebat hominibus ut non Deo suam felicitatem, sed propriæ virtuti ascriberent. Sic homines a Dei timore revocabat, ut spem in propria virtute poneret. Ideoque putabant Deum interminari diluvium. Unde turrim ædificari suadebant quam aqua non posset ascendere. Multitudo autem prompta erat ut obediret Nemrod, grave putans servitium obse- A qui Deo. Regnavit autem Nemrod in Babylone et in Areth. Hæc est Edessa et Macha quæ est Nisibis et in Chalamne, quæ a Seleuco rege Seleucia dicta est, vel quæ nunc Thesiphon dicitur.

VERS. 11. — *Mesraim autem genuit.* (RAB.) Exceptis Laabim, a quibus Libyes nominati sunt, qui prius Phutæi, et Castium, qui post Philisthiim dicti sunt, quos nos corrupte Palæstinos dicimus. Cæteræ gentes ignoratæ sunt nobis, quia bello Æthiopico subversæ in oblivionem præteritorum nominum pervenere. Possederunt autem terram a Gaza usque ad extremos fines Ægypti.

VERS. 14. — *Gergezæum, Hevæum.* Hic condidit Archas oppidum contra Tripolim in radicibus Libani, a quo haud procul alia civitas fuit nomine Sim, quæ vario eventu subversa bellorum, nomen tantum loco pristinum reservavit.

VERS. 16. — *Aradium quoque.* A quo Aradii, qui Aradum insulam possederunt angusto freto a Phœnicis littore separatam.

Et Samareum. A quo Syriæ Cheles Samariæ civitas, nunc quoque tam a Syris quam ab Hebræis ut prius apud veteres appellatur.

Hamathæum. (RAB.) A quo Emath civitas. Hanc Macedones qui post Alexandrum in Oriente regnaverunt, Epiphaniam nuncupaverunt. Alii Antiochiam ita dictam putant. Alii non vere opinionem suam verisimili vocabulo consulentes, Emaus primam ab Antiochia mansionem Edessam pergentibus appellari putant, et eamdem apud veteres Emath.

VERS. 17. — *Filii Sem*, etc. Hi ab Euphrate partes Asiæ usque ad Indicum oceanum tenent. Est autem Ælam a quo principes Persidis.

Hus et Hul. Vel Us, Trachonitidis et Damasci conditor inter Palæstinam et Cælesyriam tenuit principatum, a quo terra Hus de qua Job fuit; unde, secundum LXX, vir erat in regione Ausiti de nomine Job quasi Husitide.

VERS. 19. — *Phaleg.* (RAB.) Vaticinio quodam. Phaleg enim divisio, quia in diebus ejus, linguæ in Babylone divisæ sunt. Narrat autem Philo in libro Quæstionum super Genesim, quod ex tribus filiis Noe, adhuc ipso vivente, nati sunt tredecim millia virorum et centum, extra mulieres et parvulos habentes super se duces. Filii Sem, Jectan ducem; filii Cham, Nemroth; filii Japhet, Suphene. Post obitum vero Noe, convenerunt duces cum agminibus suis in campum Sennaar, ut ibi turrim construerent. Cum autem ædificarent, divisit Deus linguas eorum, et mutavit effigies, et non cognovit quisque fratrem suum, nec audivit linguam proximi sui. Cum vero magistri lapides quærebant, ministri aquam afferebant, et cum illi quærebant aquam, illi afferebant stipulam. Sicque frustrata cogitatione cessaverunt ædificare et dispersi sunt super faciem terræ.

VERS. 20. — *Jectan autem.* (HIERON.) Harum gentium posteriora nomina invenire non potui, sed usque in præsens, quia procul a nobis sunt, vel ita vocantur ut primum, vel quæ mutata sunt ignorantur;

possederunt autem a Cofene fluvio omnem Indiæ regionem quæ vocatur Hieria.

VERS. 24. — *Sem, Ar.* (RAB.) Sicut in principio ab Adam usque ad Noe decem generationes posuit; ita a Sem usque ad Abram, non sine sacramenti mysterio.

VERS. 29. — *Primogenitus.* (HIERON., *Quæst. in Paral.*, tom. III.) Duodecim filii nascuntur Ismaeli: primogenitus Nabaioth, a quo omnis regio ab Euphrate usque ad mare Rubrum Nabaiothena dicitur: quæ pars est Arabiæ. Nam familiæ ipsorum oppidaque et pagi, ac minuta castella et tribus horum appellatione celebrantur ab una ex eis Cedar in deserto: et Duma alia regio, et Thebaram ad Austrum, et Cedema ad Orientalem plagam.

VERS. 32. — *Ceturæ.* (RAB.) Quasi copulatæ, unde suspicantur Hebræi eam esse Agar quæ, mortua Sara, de concubina transierit in uxorem, ne senex novis arguatur nuptiis lascivisse.

(ID.) Filii autem Ceturæ, juxta historicos Hebræorum, occupaverunt Troconitidem, alii Traconitidem et Arabiam: quæ nunc vocatur Eidormo, usque ad maris Rubri terminos.

Assurim. Ab Assurim Syrios quidam vocatos contendunt, et a plerisque filiis Abrahæ de Cetura occupatas esse Indiæ regiones.

VERS. 33. — *Epher.* (RAB.) Hic dicitur contra Libyam exercitum duxisse, ibi victor consedisse, posterosque ex nomine ejus Africam nuncupasse.

VERS. 36. — *Thamna.* Quæritur, cum Thamna in Genesi legatur concubina esse Eliphaz de genere Horrhæorum, qui apud Idumæos habitaverunt in terra Seir, quæ peperit ei Amalec, quomodo inter filios numeretur, cum in sequentibus legatur ipsa Thamna soror Lotam filii Seir, qui et Edom? Sed Seir Hebraice pilosus dicitur, qui fuit in modum pellis hispidus. Edom autem Hebraice rubeus vel fulvus. Ab eo igitur quod rubeo cibo vendidit primogenita sua, Edom vocatus est. Hebræi vero ita solvunt. Dicunt Thamnam concubinam fuisse Eliphaz, et generasse ei Amalec, sed tanquam filiam inter filios ab ipso fuisse educatam.

VERS. 40. — *Aliam*, qui de genere Horrhæorum est. In Genesi scribitur, Aluham, id est exaltatus. In Paralipomenis vero Alian, id est ejectus, significans quia Horrhæi exaltati sunt antequam Edom terram eorum caperet, post vero ejecti.

Sephi. (HIERON.) Id est, unipes. In Genesi Sepho, id est, bipes; utrumque tamen per ש schin litteram. Bipes autem dicitur, quia a processu temporis multitudine sobolis majorem efficaciam habuerit quam in primis.

VERS. 41. — *Hamran.* In Paralipomenis Hamram, id est rubricatus, sordidus vel tumulentus. In Genesi Amdan, id est concupiscibilis; sed utraque unius hominis nomina sunt.

VERS. 42. — *Jacan.* (RAB.) Jacan filius Aser de genere Horræorum, in Genesi Acan nominatur, id est tribulator. In Paralipomenis Jacan, id est tribulatus. Variis enim eventibus nomina commutantur, ut varia mysteria significentur.

VERS. 43. — *Denaba.* Civitas Hala filii Beor regis Edom, post quem regnavit Jobab. Est tamen usque hodie villa Denaba, in octavo milliario Areopoleos, pergentibus Armonem, et altera Denaba super montem Phegor, in septimo lapide Jebus. Hieronymus de Jesbii.

VERS. 44. — *Jobab filius Zaræ*, quem Job esse suspicantur. Sed Hebræi afferunt eum de stirpe Nachor esse progenitum; Philo autem, in libro Quæstionum super Genesim, narrat his temporibus eum fuisse et accepisse uxorem Dinam, filiam Jacob: et ante tentationis suæ certamen dicit eam septem filios et tres filias illi generasse, qui exstincti sunt in tentatione. Sed ei sanato reddidit Dominus omnia duplicia, et item septem filios et tres filias prædictas uxor genuit, quorum nomina eadem fuerunt quæ priorum, id est, Eliphaz, Armoe, Diasath, Philasia, Diphirceluth, Thelon, filiarum vero Meru, Lizath, Zeli.

Bosra, etc. Quæ est Bosor civitas in deserto trans Jordanem in tribu Ruben. Appellatur et alia Bosor civitas Esau in montibus Idumeæ, de qua dicitur: *Fulvida vestimenta ejus ex Bosor*

VERS. 45. — *Themanorum.* Theman regio a Theman filio Eliphaz sortita vocabulum. Est usque hodie villa Theman, distans ab urbe Petra quinque millibus, et ubi Romanorum militum præsidium sedit, de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorum: unus quoque filiorum Ismael appellabatur Theman. Sciendum autem quod omnis australis regio Hebraice Theman dicitur.

VERS. 46. — *Madian*, civitas a minimo filiorum Abraham et Cethuræ sic vocata. Est autem trans Arabiam in deserto Saracenorum contra orientem maris Rubri, unde vocantur Madianæi, et Madianæa regio. Filiæ quoque soceri Moysi filiæ Madian dicuntur; sed hæc alia civitas est ononymos ejus juxta Armonem et Areopolim, cujus adhuc ruinæ monstrantur.

VERS. 48. — *Rohoboth.* Urbs est juxta fluvium ubi erat rex Edom, et usque hodie est præsidium in regione Gabalena, et vicus grandis qui sic vocatur.

VERS. 50. — *Matred filiæ*, etc. Duæ matres hic numerantur, ad significandum mysterium, ut aurifex genuisset dispensatricem, et dispensatrix Domini benignitatem, quia ex profunditate sensus nascitur facunda locutio quæ fidem mundam gratiam Dei promeretur gignere in cordibus auditorum.

VERS. 51. — *Duces*, etc. Notandum quod prius reges dixit de Edom, postea duces cum prius fuerunt: quorum quasdam matres nominat, ut Oolibama et Thamna.

Dux Aliha. Alva in Genesi legitur, cujus interpretatio elevatio; in Paralipomenis Aliha, id est, super eam.

CAPUT II.

Achar qui. (Hieron., *Quæst. in Paral.*, tom. III.) Achar qui et Achan in Josue dicitur, id est coluber insidians, Achar turbatus, etc., *usque ad* id est, multitudine peccatorum exstincti sunt.

Vers. 9. — *Calubi*, id est, canis meus, qui et Caleb, id est canis, unus de exploratoribus. Hesron quoque et Jephone idem est, unde Caleb filius Hesron, et aliquando filius Jephone legitur.

Vers. 13. — *Isai autem genuit.* In libro Regum dicitur habere Isai octo filios, in Paralipomenis non amplius quam septem. Sed dicunt Hebræi Nathan prophetam filium Sama (vel Sammaa, vel Simmaa) filii Isai, quem in locum filii educavit et nutrivit inter filios numeratum. Inter filios quoque Isai Nathan adductus est ad Samuelem, qui et Jonatham, qui percussit leonem. Et sciendum quod ubi propheta vocatur, Nathan scribitur, non Jonathan

Vers. 17. — *Jether.* In Regum, Jethra Israelites; sed meritorum qualitas diversitatem nominum facit; nam Jethra residuum interpretatur, Jether vero modicum residuum, et residuo jungitur Israelitis, modico residuo Ismaelitis.

Vers. 19. — *Ephrata.* (Hieron.) Hæc est Maria soror Moysi, mater Hur, patris Huri, Avi Beseleel. Hur vero est qui cum Aaron sustinebat manus Moysi pugnante Josue.

Vers. 22. — *Jair.* Hic judex fuit post Thola et judicavit Israel duobus et viginti annis, habens filios triginta, principes civitatum triginta, quæ ab ipso nominatæ sunt, sicut in libro Judicum legitur.

Vers. 25. — *Nati sunt.* Hactenus scriptor historiæ texuit generationem duorum filiorum Hesron, duorum posteriorum, id est, Aram et Calubi, de quibus prius narravit; quia regiam et sacerdotalem quoquomodo voluit innotescere dignitatem. Nunc autem ad primogeniti, id est Jérameel, genealogiam redit.

Vers. 26. — *Onam.* Hic ab Onam filio Judæ nomen accepit, sed differunt, quia per Num filius Judæ, filius Jerameel per Mem scribitur

Vers. 34. — *Sesan.* Hunc Hebræi dicunt esse Elimelech, virum Noemi, patrem Mahalom et Cheliom, et ideo scriptor in sequentibus innuit quod Sesan non habuerit filios, sed filias, quia duo filii ejus absque liberis mortui sunt.

Vers. 43. — *Hebron.* Civitas in qua regnavit David septem annis antequam regnavit in Jerusasem. Significat hæc loca nomina accepisse a posteris Caleb, qui Hebron et suburbana ejus in sortem accepit.

Vers. 50. — *Hi erant filii.* Recapitulat generationem Caleb de Ephrata, quam ante dimisit, quando Hur de Ephrata, id est, Maria sorore Moysi genitum narravit.

Vers. 52. — *Cariathiarim*, quæ et Cariathabal, id est civitas saltuum, una de urbibus Gabaonitarum in nono milliario euntibus ab Helia Diospolim in tribu Juda.

A Vers. 54. — *Bethlehem* ; civitas David, in tribu Judæ, in qua Dominus natus est in septimo ab Elia milliario contra meridionalem plagam, juxta viam quæ ducit Hebron, ubi sepulcrum Jesse et David ostenditur, et mille circiter passibus procul turris Ader, id est turris gregis, in quodam vaticinio pastores Dominicæ nativitatis conscios ante significans.

Qui dividebat dimidium requietionum (Hieron., *ubi supra*), id est sortes Madian juxta sepulcra patriarcharum quæ sunt in Cariatharbe accepit, et hujus filii fuerunt Jethrei, etc. Seraitæ et Esthaolitæ nomina locorum sortiti sunt, qui sunt Sarrai et Esthaol, ubi sepultus est Samson. Requietatio enim sepulcrum dicitur. Alii dimidium requietionis tempus B dimidium intelligunt, quo filii Israel cœperunt terram promissionis possidere, ab eo scilicet tempore quo Moyses dedit terram Galaad ultra Jordanem, Ruben et Gad, et dimidiæ tribui Manasse, usquequo cæteræ tribus sortes suas acceperunt. In hujus temporis medietate dicunt Sobal esse mortuum, et ita dimidium requietionum vidisse, id est, ad medietatem illius temporis pervenisse.

Mystice autem Sobal, id est vana vetustas, vel vectis ad portandum. Judæos significat qui antiquitus populus Dei vocabantur et legem litteræ primi acceperunt, qui libros legis et prophetarum ferebant, sed mysterium incarnationis Christi non intelligebant. Unde dimidium requietionum, id est historiam viderunt. Ille autem plenitudinem requietionum pos- C sidet, qui post opera bona valde in æterna quiete gaudet. Vel dimidium requiei videt, qui post præsentis vitæ laborem animæ quietem habet. Tunc autem perfectionem requietionum videbit, cum et anima et corpore perfruetur perfectione quietis

Vers. 55. — *Habitantium.* (Id.) Tradunt Hebræi Jabes fuisse doctorem legis peritissimum, in cujus conspectu sedebant filii Cinæi, qui et Jobab cognati Moysi. Scribæ igitur dicuntur canentes atque resonantes, quia assidue in legis Dei locutione versabantur : in tabernaculis quoque commoratos regum narrat historia. Jabes Christum significat verum magistrum sanctorum laudes Deo canentium. Jabes enim interpretatur *exsiccans*, Christus autem fluxus carnalium cupiditatum in suis fidelibus exsiccavit. D Cinæi, id est possessio vel possidentes, sunt omnes electi de quibus dicitur : Hæreditas mea Israel, et quorum possessio Dominus est. Rechab interpretatur *auriga* vel *ascendens*. Hi autem venerunt de calore patris domus Rechab, quia a patre luminum gratia Spiritus inflammati, per quadrigam virtutum in cœlos ascendunt, de quibus dicitur : *Quicunque Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt* (*Rom.* VIII).

CAPUT III.

Vers. 1. — *David vero.* Redit ad explicandam progeniem David, quam ante dimisit, cum sobolem Amram filii Hesron enumerans pervenit ad Isai et ad filios ejus, quorum David novissimus.

Jezraelitide. (RAB.) Jezrael civitas est in qua habitavit Naboth, quem occidit Jezabel.

Daniel. (ID.) Daniel qui in libro Regum Cheleab, id est, vindicans patrem, quia secundum Hebræos, disceptans cum Miphiboseth de quæstionibus legis, victor apparuit et patrem in eo ulcisci visus est, ne irrideretur in disputando ab homine debili vir bellicosus.

VERS. 3. — *De Egla uxore sua.* (HIERON.) Quæritur cur hæc Egla sola uxor David dicatur; sed hæc est Michol, quæ inter multas sola uxor dicitur, quia eam in adolescentia primam accepit uxorem, quæ in partu occubuisse dicitur. Egla vero interpretatur vitula, quæ significat Synagogam, quæ legis jugum suscepit, sed lasciviendo corrupit, unde, *Ephraim vitula docta diligere trituram.* Hanc noster David accepit, quando eam sibi in testamento dato copulavit. In partu occubuit, quia apparente verbo Dei in carne, et Evangelium prædicante, cum per fidem bonorum operum sobolem gignere debuit, scandalizata in passione ejus sibi mortem æternam ascivit

VERS. 4. — *In Hebron ubi regnavit*, etc. Quid per regnum David in Hebron vel in Jerusalem accipiatur, librum Regum exponendo perstrinximus. Scriptum est in sequentibus: Omne tempus quo regnavit David quadraginta annis; regnavit in Hebron septem annis, in Jerusalem tribus et triginta, unde quæritur cur non in summa quadraginta anni et sex menses numerentur; Hebræi autem dicunt quia David Absalonem filium suum fugerit sex mensibus, eosque merito a summo regni ejus exclusos. Dicunt etiam quod sex mensibus in Hebron infirmitate corporis laboraverit, et ideo in regno non recte computari. Extunc enim dicunt eum regnavisse in Hebron, ex quo victis Amalecitis de spoliis eorum misit senioribus Juda, his scilicet qui erant Hebron et aliis.

VERS 9. — *Omnes hi filii David*, etc. Quia omnes filii Christi æternam palmam exspectant, sed excipiuntur filii concubinarum, qui nominatim inter cæteros non meruerunt numerari. Judæi enim hæretici vel schismatici hujus societatis consortium habere non possunt: cœlestis enim regni gloria filios David de nobili tantum conjugio exspectat. *Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ* (*Gen.* XXI).

VERS. 15. — *Filii autem Josiæ.* (RAB.) Quatuor filii Josiæ leguntur hic, etc., *usque ad* qui et similiter translatus est in Chaldæos.

VERS. 17. — *Asir, Salathiel, Melchiram, Phadaia, Senneser*, etc. Hæc vero nomina unius hominis sunt, ut Hebræi volunt, ipse est Phadaia pater Zorobabel et Semei. Unde in Esdra et in Matthæo Zorobabel Salathiel scribitur. Et interpretatur Phadaia *redemptus Domini*, Asir *carceratus*, Salathiel *frutex Domini*; quæ omnia conveniunt doctoribus sanctis,[1] quorum officio ecclesiasticus populus generatur, qui diversis afflictionibus castigati per gratiam Domini redempti germina virtutum tam in se quam in subditis proferunt.

A VERS. 18. — *Senneser.* Ipse est Selbasar cui Cyrus annumeravit vasa domus Domini, sicut in Esdra dicitur. Est autem Senneser plasmatus, Sesbasar tribulatus, quæ custodibus vasorum Dei congruunt, id est sanctarum animarum quibus Christo, quem Cyrus nomine et absolutione significavit, cui dicitur: *Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* (*Psal.* II), et qui captivitatem humani generis relaxavit, sanctas animas custodiendas annumeravit, quæ sunt vasa Domini numerata, quia *novit Dominus qui sunt ejus* (*II Tim.* II).

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Filii Juda.* Quomodo Phares et Hesron et tres qui sequuntur filii Judæ esse dicuntur, cum
B alibi Phares et Zaram filios Judæ Hesron filium Phares legimus; sed Hebræi asserunt, mutatis nominibus, eosdem filios Judæ, quos Scriptura aliis nominibus alibi nominat, hic esse expressos. Aiunt enim Phares, qui interpretatur *divisio*, suum nomen proprium hic habere. Hesron autem esse Zaram, sed Hesron interpretatur *atrium*, Zaram *ortus*. Charmi quoque esse Heber, nam Charmi interpretatur *vinea mea*, Her *vigilans*. Ur autem dicunt esse Onam, sed Ur interpretatur *sinistra*, Onam *murmuratio*, Sobal vero esse Sela minimum filiorum Judæ quos peperit ei Sue. Interpretatur autem Sobal *spica*, vel *vana vetustas*. Sela *missus vel umbra ejus*.

VERS. 3. — *Asalelphuni.* (RAB.) Hanc suspicantur
C esse matrem Samsonis de stirpe Judæ generatam, cujus maritus Manue de tribu Dan, qui et de Sara in libro Judicum esse legitur.

VERS. 4. — *Gedor et Ezer.* (ID.) Loca sunt a filiis Ur possessa; sed mirum quod hic dicitur Ur pater Bethlehem, cum superius Salma dictus sit pater ejus, nisi forte patrem hic appellet parentem, quia Hur fuit pater Salma qui fuit pater Bethlehem.

VERS. 9. — *Fuit autem Jabes.* (ID.) Videtur ordo confusus, quia numeratis filiis Halaa et Naara, subito inducit cognationem Arahel filii Aram, et consequenter narrat de Jabes; sed Hebræi dicunt quod Assur de Halaa genuit Etam, et ille Cos. Cos autem Soboba, et Soboba Jabes, qui fuit doctor scribarum. Inter Cos et Jabes inseruntur cognationes
D Aharehel (vel Aharahel, alias Aral), quia ipse est Obab filius Aran, id est, Jetro cognati Moysi. Et quia Jabes docebat eos; inserti sunt in ejus progenie quasi a majoribus ejus geniti.

Et mater Synagoga de qua Christus natus est, quæ peperit eum in dolore, quia de adventu ejus propter infidelitatem doluit, unde Judæi invidentes dicebant: *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum* (*Joan.* XI).

VERS. 10. — *Invocavit.* Hoc convenit Christo, quem Pater sanctificavit, et misit in mundum; de quo dicitur: *Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi*, etc. (*Joan.* I). Hunc benedixit Deus multiplicatione filiorum, quos per aquam baptismi sacrosancta parit

Ecclesia (*I Cor.* I). Dilatavit terminos ejus, quia omnium gentium dedit ei hæreditatem, et possessionem ejus extendit usque ad terminos terræ. Cum quo fuit manus Domini, quia potentia deitatis per eum virtutes et miracula fecit. Ipse quoque est virtus Dei et sapientia, per quem Pater condidit omnia quæ in cœlis sunt et in terra, cui malitia Judæorum nocere non potuit, qui de se ait : *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam.* Per eum quoque benedicuntur membra ejus, id est, Ecclesia, cui per Isaiam dicitur : *Dilata locum tentorii tui*, etc. (*Isa.* LIV). Cum eo est manus Domini, quia in ipsa operatur Filius Dei, qui est brachium et dextera Patris. *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eum*, nec diabolus dominabitur ei, quia *data est ei potestas super omnem virtutem inimici*.

VERS. 11. — *Caleb autem frater.* (RAB.) Legimus supra Caleb esse filium Hesron, cujus fratres fuerunt Ram et Jerameel. Aiunt ergo Hebræi Ram Caleb fratrem Suam hic appellari. Et interpretatur Ram *excelsus*, Sua *humilis*, quod Judaico populo convenit, quia excelsus fuit in cultu unius Dei et potentia regni ; sed quia Dei Filium suscipere noluit, humilis factus est atque vilis, ut fiant primi novissimi.

VERS. 12. — (ID.) *Recha.* Quidam putant Recha nomine David nuncupari. Est enim Recha tener. Unde David de se ait : *Ego sum tener et unctus rex* (*II Reg.* III). Ipse quoque quasi vermiculus ligni tener esse dicitur. Ideo autem viri Recha dicuntur, quia propter exprimendam genealogiam David hic annotati sunt.

VERS. 13. — *Saraia autem genuit.* De Saraia dicitur Joab prodisse, qui juxta nominis interpretationem pater vallis artificum dicitur, quia de filiis ejus fuerunt architecti qui ædificaverunt domum Domini. Artifices vero qui in valle habitant possunt dici doctores legis, quos *scientia* non *inflat*, *sed charitas ædificat* (*I Cor.* VIII), quos modestia et humilitas exaltat, ut Gamaliel et Paulus ejus discipulus (*Act.* V, XXII).

VERS. 17. — *Ezra.* (RAB-HIERON.). Aiunt Hebræi Ezram, qui interpretatur *auxiliator*, esse Amram patrem Moysi et Aaron ; Jether, id est, *auxilium*, esse Aaron ; et Mered, *qui rebellans*, esse Moysen. Epher quoque vel Opher, id est, *pulverem*, Heldad fuisse. Jalon vero et Meldath, qui duo de septuaginta senioribus fuerunt, quos Moyses a Deo accepit ad regendi populi auxilium : tradunt enim Moysen post acceptam legem in eremo patri suasisse, ut matrem dimitteret, eo quod ipsius amica esset, fuit enim filia Levi, postquam Amram duxit aliam ex qua habuit Heldath et Meldath.

Genuitque Mariam. (ID.) Sammai Moysen intelligi volunt, etc., *usque ad* quia populum in eremo gubernavit, et doctrina sua quotidie gubernat.

VERS. 18. — *Filiæ Pharaonis.* (ID.) Filiam Pharaonis matrem Moysi vocat, quæ etiam secundum proprietatem nominis filia Domini nuncupatur, quia bonam scilicet voluntatem in nutriendo puero habuit, et Amared, id est Moyse accepta dicitur, quia relictis idolis ad Dei cultum conversa est.

VERS. 21. — *Her pater.* (ID.) Redit ad progeniem Phares de qua ortus est David, ut progeniem Juda de qua orta est tribus regia in David terminaret. Tradunt enim hunc fuisse Elimelech virum Noemi, in cujus tempore propter prævaricatores legis sol stetit, ut viso miraculo converterentur ad Dominum ; quod quia contempserunt, invaluit fames, et qui in tribu Juda prior videbatur, inopia cogente, cum uxore et filiis patria pulsus, in peregrinatione cum filiis mortuus est.

VERS. 22. — *Securus et Incendens.* (ID.) Mahalon et Chelion, qui hic Securus et Incendens dicuntur, fuisse in Moab, quia uxores Moabitidas duxerunt, unde in Hebræo non principes, sed mariti dicuntur, sicut illius linguæ doctores tradunt.

Qui reversi sunt in, etc. Noemi et Ruth, quæ reversæ sunt in Bethlehem audita panis ubertate.

VERS. 23. — *Figuli habitantes.* Figulos qui in plantationibus et sepibus laborant doctores intelligimus, qui formant et componunt vasa Domini, fingere enim componere dicimus, unde compositores luti figulos vocamus. Hi vineam Domini doctrina plantant et excolunt, exhortando et orando muniunt. Hi apud regem in operibus suis morantur, quia in fide Christi manentes quidquid dicunt, quidquid agunt, ad gloriam Dei faciunt.

VERS. 28. — *Habitaverunt in*, etc. Progenies Ruth, quæ in ipsis sepibus et plantationibus habitasse dicitur, quando ad regiam dignitatem et munimentum plebis hæc plantatio pervenit.

Commoratique sunt ibi. In Genesi sex scribuntur, sed hic Sober prætermittitur : quia nulla de eo progenies. Sed quædam nomina mutantur suis rationibus. In Genesi enim Gemuel, id est mater Dei ; hic Hammel, id est legens cum Deo. Quidam in Genesi vocatur Echa, hic autem Jarib, id est litigans, quia de eo exivit Zambri, qui cum Madianitide fornicans a Phinee sacerdote peremptus est. Jacim in Genesi, id est præparatio ; hic vero nominatur Zara, id est ortus.

Et universa cognatio non, etc. Quia Simeon non habuit tantam sobolem quantam Judas ; unde in Josue dicitur : Simeon per cognationes suas accepisse hæreditatem in medio filiorum Juda.

Hæ civitates, etc. Quia Siceleeh et Bersabee, quæ Judæ fuerunt et a Simeone invasæ sunt, a David in pristinam Judæ hæreditatem redierunt.

VERS. 38. — *Isti sunt nominati.* Descripta stirpe Simeonis et actibus eorum, mystice signatur, quia doctores sancti, id est Ecclesiæ principes gregibus Christi pascua providentes proficiscuntur in Gador vel Gader, quæ interpretatur *sepes ejus*. Hæc est Ecclesia quæ est fidelium defensio : ibi sunt pascua usque ad Orientem vallis, id est incarnationem Verbi, *qui semetipsum exinanivit, servi formam accipiens*

(*Philip.* I.) In eo inveniuntur pascua. Ipse enim ait : *Per me si quis introierit, ingredietur et egredietur, et pascua inveniet* (*Joan.* x), virtutes scilicet. *In eo terra latissima et quieta*, id est, gratia Spiritus sancti copiosa; in qua ante habitaverant de stirpe Cham, significat gentium multitudinem idola reliquisse, et ad unius Dei cultum confluxisse. Hi ergo venerunt quos supra descripsimus nominatim in diebus Ezechiæ regis Juda, hoc est in adventu Christi. Ipse est enim Christus Dei virtus, quem Ezechias, scilicet fortitudo Domini, significat.

Percusserunt tabernacula : percutit fide tabernacula impiorum et habitatores impiorum quando abnegans impietatem omnem et sæcularia desideria, per Christi baptismum a sordibus abluitur peccatorum, postea studens sobrie, juste et pie vivere in hoc sæculo, ut fiat quod scriptum est : *Et erit in loco ubi ante dictum est : Non plebs mea vos : ibi vocabuntur filii Dei* (*Osee.* I).

Vers. 42. — *Viri quingenti.* Patres Novi Testamenti qui abierunt in montem Seir, et percusserunt reliquias Amalecitarum, quia superbiam hujus mundi conculcantes, deformitatem vitiorum comprimunt; hi quatuor dicuntur, quia evangelica doctrina veraciter instructi, spirituale bellum contra dæmones convenienter gerunt; percussis reliquiis Amalecitarum, ibi habitabant, quia expulsis dæmonibus in loco vitiorum virtutes substituunt, quarum possessio hominem efficit beatum usque ad diem hunc, quod semper dici potest usque ad finem mundi, quia Ecclesia usque ad finem mundi permanet, in qua quotidie antiquus hostis triumphatur.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Sed cum violas*, etc. (Rab.) Ideo ablata sunt Ruben primogenita, quia dormivit cum Bala, concubina patris sui, et data sunt Joseph filio juniori, cujus progenies multiplicatur et excedit potentiam regni inter decem tribus.

Mystice autem significat ruinam prioris populi, qui ut primogenitus debebat sacerdotium et regnum accipere; sed quia maculavit stratum patris sui, id est corpus Christi, in quo erat plenitudo divinitatis, in cruce suspendit et occidit : primogeniti dignitas ad spiritualem Joseph, id est Christum et Ecclesiæ populum translata est; ad quem pater : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, etc. (*Psal.* CIX.)

Vers. 10. — *Contra Agarenos.* (Hieron. *in Paral.*) Verisimile est Agar fuisse Cethuram, cum in sequentibus dicat Rubenitas et Gaaditas et dimidiam tribum Manasse cum Agarenis pugnasse et præbuisse Israel auxilium Ituræos, Naphæos et Nodab filios Ismaelis. Nodab autem est, ut videtur, qui in Genesi Cedma dicitur, id est antiquorum vel antecedens.

Vers. 26. — *Et suscitavit.* Notandum est quod in Regum dicitur Phul regem Assyriorum a Manahem filio Gaddi rege Israel accepisse mille talenta argenti (*IV Reg.* xv), ut esset ei auxilio et firmaret regnum ejus, non quod eum transtulerit in Assyrios, sed quod Teglathphalnasar rex Assur in diebus Phacee regis Israel cepit Ahion, et Abel domum Maacha, et Ianoe et Cedes et Asor et Galaad et Galilæam et universam terram Nephthali, et transtulit eos in Assyrios. Postremo narrat quod Salmanasar rex Assyriorum Osee filium Ela regem Israel obsidendo tribus annis Samariam cepit, et transtulit Israel in Assyrios et posuit eos in Ahila et in Abor, juxta fluvium Gozam in civitatibus Medorum. Unde quæritur : quomodo in Paralipomenis dicamus Phul et Theglathphalnasar reges Assyriorum transtulisse Ruben et Gad, et dimidiam tribum Manasse in Ahilam et Abor et Aram et fluvium Gozan; cum Malachim narret hoc Salmanasar fecisse qui transtulit Israel in Assyrios, et posuit in locis supradictis? Sed reges Assyriorum priores hoc fecisse dicuntur, quia cœperunt cum gente Assyriorum quod eadem gens in posteris perfecit. Aram quam Paralipomenon memorat, Malachim prætermittit. Autumant Hebræi esse Rages civitatem Medorum.

CAPUT VI.

Vers. .. — *Filii Levi, Gerson*, etc. *Johanan.* Prætermissis aliis filiis Levi qui similiter sacerdotes fuerunt in domo Domini, Johanan specialiter laudatur, quia viriliter restitit Oziæ regi per se sacrificare volenti : et constantia animi et zelo legis explevit officium sacerdotis.

Vers. 15. — *Porro Josedec.* (Hieron. *Quæst. Hebr. in Paral.*) Josedec dicunt esse Esdram sacerdotem, etc., *usque ad* Esdram vero esse sacerdotem, virum justum et gloriosum.

Vers. 28. — *Abia.* Hic, ut Hebræi tradunt, judex constitutus munera accipiebat, quod Joel, qui et Vas seni, senior ejus filius sciens, non corrigebat : ideo uterque peccasse dicitur secundum Hebræum. Unde : *Factum est cum senuisset Samuel, posuit filios suos judices Israel, et cætera.*

Vers. 31. — *Isti sunt quos constituit*, anticipando de officiis, cantorum David qui organis musicis laudes Domine canebant, cum eorum genealogiam narraret, prælibavit; suo autem ordine quomodo id fecissent demonstrabit.

Vers. 44. — *Ethan filius.* Ethan unus de cantoribus tribus, qui coram David in cymbalis laudem Dei concrepabant. Et notandum, quod sicut fuerunt tres filii Levi, Caath, Gerson et Merari, ita tres cantores : Eman de Caath, Asaph de Gerson; Ethan de Merari. Mystice autem significant sanctos doctores, qui sanctæ Trinitatis fide imbuti, secundum dispensationem veri David prædicationem Evangelii toti mundo annuntiant.

Vers. 48. — *Levitæ qui.* Quia omnis ordo ecclesiasticus secundum apostolorum traditionem, et qui primatum tenent, totum ministerium agunt in Ecclesia Dei; unde : *Ut scias quomodo oporteat te con-*

versari in domo Dei, quæ Ecclesia Dei vivi, etc. (*I Tim.* III).

VERS. 49. — *Aaron.* Christum significat, filii ejus Ecclesiæ populum, cui dicitur: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium*, etc. (*I Petr.* II), quem summus pontifex docuit super altare fidei holocaustum bonorum operum et incensum orationis offerre; et ut precaretur pro Israel, id est pro statu Ecclesiæ, secundum præcepta legis per Moysen data. Repetit autem genealogiam Aaron usque ad Achimaas, quod pro laude ejus factum videtur, quia fidelius fuit David in omnibus.

CAPUT VII.

VERS. 8. — *Omnes hi, filii Bechor.* Ubicunque in lege scribitur: *Omnes hi filii* istius vel illius, aut pro meritorum excellentia est, aut pro meritorum deterioratione, ut ejus dicantur esse filii cujus fuerunt imitatores.

VERS. 14. — *Concubinaque ejus.* Hæc dicitur fuisse filia filii Balam, quæ in Ægyptum, fame cogente, a patre venalis ducta a Manasse: qui horreis præerat cibariis patri datis, in conjugium misericorditer suscepta est.

VERS. 15. — *Happhim*, etc., prioris filii Machir hæc duo nomina esse dicuntur, sed secundum esse Salphaad et eorum sororem Maachan, quam Hesron cum sexaginta esset annorum accepit uxorem, quæ peperit ei filium Segub, sicut supra dictum est.

VERS. 18. — *Soror autem ejus Reginæ.* Soror Ulam filii Phares, filii Machir, ut prædictum est; hanc quidam tradunt fuisse matrem Jesu filii Nave, qui vir decorus nuncupatur, ob insigne virtutis et principatus. Alii dicunt Deboram uxorem Lapidoth prophetissam.

VERS. 20. — *Filii autem Ephraim.* Fabulantur Hebræi quod filii Ephraim, congregata multitudine vivente patre, conati sunt ad terram promissionis reverti, et in Geth Palæstinorum occisi sunt, unde cæteræ tribus per desertum adducuntur, ne viderent ossa fratrum suorum, et in psalmo dicitur: *Filii Ephrem conversi sunt in die belli* (*Psal.* LXXVII).

CAPUT VIII.

VERS. 6. — *Qui translati sunt in Manahath.* Quando pro scelere in uxorem Levitæ gladio corruerunt et sexcenti tantum remanserunt.

VERS. 7. — *Naaman autem et Achia:* principes fuerunt, sed Gera se subdiderunt. Unde singulariter dicitur: *Ipse transtulit eos*, de quo exiit progenies Gera qui fuit pater Semei.

CAPUT IX.

VERS. 2. — *Nathinæi.* (HIERON., *Quæst. in Paral.*, tom. III.) Donum, vel in humilitate servientes. Hi sunt Gabaonitæ quos Josue vitæ donavit, et servitio templi deputavit, ut aquas et ligna portarent (*Josue* IX).

VERS. 11. — *Helciæ filii Mosolam*, etc. Hic fuit

A sacerdos magnus, qui Deuteronomium invenit in templo Domini in tempore Josiæ, et dicitur pater fuisse Jeremiæ prophetæ.

VERS. 16. — *Idithun.* (HIERON.) Cantoris David, scilicet. Observabant enim in porta regis ad orientem de filiis Levi per vices suas cantores, et vicissim ad psallendum cum David conveniebant, quia antequam templum ædificaretur in palatio, erat arca testamenti, et ibi serviebant æditui.

VERS. 19. — *Sellum vero filius Core.* Prior Cora per Aleph scribitur, et sonat Cora, secundus per He, et sonat Core. Cora *clamans*, Core *calvus* interpretatur. Hic est qui in Numeris seditionem movit contra Moysen (*Num.* XVI).

Custodes vestibulorum. (HIERON.) Quia custodiebant B exterius ostium tabernaculi. Patres vero eorum qui subter scribuntur et qui in Psalterio titulos habent, custodiebant interius ostium et cantores erant.

VERS. 20. — *Phinees autem.* Nepos Aaron, qui adhuc vivebat, ut tradunt Hebræi, et vices ministrorum ordinabat. Sunt autem vices viginti quatuor quas David ordinavit ad ministerium tabernaculi. Unde in Evangelio: Zacharias de vice Abia (*Luc.* I).

VERS. 26. — *His quatuor Levitis*, etc. (RAB.) Qui fuerunt hi quatuor Levitæ quibus omnis numerus creditus erat janitorum demonstratur cum dicitur: *De Hosa autem, id est de filiis Merari, Semri princeps*, etc., ut habetur in cap. XXVI. Quatuor principes janitorum sancti doctores sunt qui quatuor Evangeliis ostium fidei servantes patefaciunt credentibus et C concludunt blasphemantibus, quibus cum Petro claves commissæ sunt (*Matth.* XVI). Hi per quatuor ventos ostia custodiunt, quia per quatuor plagas mundi gentes ad fidem vocant, et Ecclesiam vigilanter servant.

VERS. 28. — *De horum genere erant et super vasa minister.* (ID.) Mystice de cœtu sanctorum prædicatorum ordinantur, qui super vasa Domini, id est animas fidelium (in quibus voluntas Dei quotidie ministratur) pervigilem habent custodiam. Sub eorum custodia est simila, vinum et oleum, quibus sacramenta corporis et sanguinis Domini conficiuntur, et Spiritus sancti gratia spirituali unctione traditur. Ipsi thus orationum et aromata virtutum in Ecclesia D componunt, et in conspectu Domini vinum acceptabile reddunt.

VERS. 31. — *Mathathias Levites primogenitus Sellum Coritæ præfectus erat eorum quæ in sartagine frigebantur.* Quia Christus auctor est sacramentorum cœlestium, ubi quotidie panis et vinum in memoriam passionis ejus offeruntur, et caput omnium qui carnem suam ejus exemplo crucifigunt, et passioni pro ejus nomine tradunt.

VERS. 32. — *Panes erant propositionis.* Duo et duo divisim coquebantur ante sabbatum secundum Josephum, et sabbato mane super mensam ponebantur, de quibus in Levitico plenius diximus.

VERS. 34. — *Capita Levitarum per familias suas.* Dignum est, ut quanto quis prælatus est cæteris,

tanto devotior sit in divinis officiis. Ille bene principatum ministerii servat, qui studet manere in Jerusalem, id est in visione pacis, ut tumultus sæculi et voluptates carnis fugiat et quietem mentis in contemplatione Dei habeat, dicens cum Psalmista: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi.*

VERS. 35. — *Jahiel*, qui in Regum, Ahiel pater Cis patris Saul, et interpretatur *pater meus Deus.* Jahiel disertus Dei, forte pro meritorum distantia. Et notandum quod inter filios Jahiel Cis et Ner fratres vocantur et sunt, et in Regum ita habetur; in sequentibus vero dicitur quod Ner genuit Cis, non quod genuerit, sed quod educaverit.

VERS. 39. — *Abinadab.* Hic ut in Regum cum patre occisus narratur, Abinadab vocatur et interpretatur Abinadab *pater meus votum*, Abinadab *populus meus votum.*

Esbaal. Ignis maritus, hic est Isboseth, id est vir confusionis.

VERS. 40. — *Meribbaal.* Litigans in maritum, hic est Miphiboseth, qui interpretatur *de ore ignominia.*

CAPUT X.

VERS. 1. — *Philisthiim*, etc. (RAB.) Multis omissis quæ in libro Samuelis de Samuele et Saule narrat historia, casum Saul et familiæ ejus commemorat. Mystice innuens, quia non est necesse vitam ejus describere, cujus impia conversatio finem celerem meruit accipere, et figurate regni Judæorum et sacerdotii veteris finem demonstrat. Ad David se transtulit, cujus facta et dispensationem regni contexit, qui typum tenet veri David regnum cœli et terræ possidentis. Quo imminente Philisthiim more suo pugnant contra Israel, et vincunt, quia, appropinquante gratia, gentiles, sicut ante, castitatem Israeliticæ fidei oppugnabant; nunc mala opera, nunc idololatriæ cultum ostendendo, sicut Balaam docebat Balaac mittere scandalum coram filiis Israel, edere et fornicari.

Fugeruntque viri. Qui fortes videbantur in Dei contemplatione, dum incaute opera gentilium et doctrinam sequuntur, hæreticorum quoque perditionem non parum juvit sæcularis scientia. Unde quidam ait: Philosophi patriarchæ hæreticorum Ecclesiæ puritatem perversa maculavere doctrina.

VERS. 2. — *Cumque appropinquassent.* Irruerunt gentiles undique in regnum Judæ et filios ejus, et corruperunt sacerdotes, scribas et Pharisæos filios, scilicet et seductores illius regni hæreticos quoque, ne simpliciter gratiam Spiritus sancti prædicarent aut colerent, vetuerunt.

Abinadab. Ne patrem qui nos sibi adoptavit spirituali dono digna confessione laudaremus, quod significat interfectio, Abinadab id est patris mei spontanei.

Melchisua. Ne in Christi regno salutem futuram credamus. Melchisua enim interpretatur *rex meus salus.* Philosophus, qui Arium seduxit, quasi Melchisua occidit: qui Macedonium, Jonatham; qui Manichæum, Abinadab. Quia hunc veri regis Christi omnipotentiam negare, illum Spiritus sancti donis derogare, istum summi Patris bonitatem blasphemare magister corruptionis edocuit.

VERS. 4.—*Et dixit Saul ad*, etc. Hunc Hebræi Doeg Idumæum dicunt esse qui videns Saul esse mortuum, timens David, seipsum interfecit. Puerum vero (quia diadema et armillam Saul attulit ad David) esse filium Doeg, et ipsum Doeg esse puerum cum quo Saul quærebat asinas patris sui.

Ad armigerum. (BEDA *in cap.* 28 *l.* I *Reg.*) Legis doctores. Sicut enim arma et sagittæ Philisthiim, etc., *usque ad* ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha.

Noluit autem armiger. Non est ambigendum inter reprobos legis doctores fuisse aliquos qui verbi acumen ad occidendos auditores pervertere nollent, et tamen ipsos auditores qui recte dicta a magistris acceperant, despiciendo vel blasphemando in suam vertisse perniciem: quorum visa morte, id est peccandi obstinatione, et ipsos verbi ministros per tempora deterioratos, testimonia legis quæ male interpretari timuerant, sibi occasionem fecisse ruinæ. Hæretici quoque peccatorum suorum jaculis cruentati, cum verba divina in argumentum sui erroris trahunt, arma sua contra pectus suum morituri invertunt. Quilibet etiam catholicus, cum artem quam pro communi utilitate didicit, superbiæ, cenodoxiæ, philargyriæ vel cujuslibet vitii contagione polluit, suo se gladio confodit, quia quo defendi ab hoste debuit, in ipsum irruit.

VERS. 5. — *Quod cum vidisset armiger.* Videntes indocti veræ humilitatis medicamina lavacrumque baptismi, ignorantes in Judæa magistros suos certamine spirituali victos, et vulgus non paucum, eorum auditui proximum, persequente adversario, a prisca constantiæ sede fugatum, majorum ruina turbati, opera virtutum et munimina scientiæ spiritualis quæ habuerant, amiserunt. Veneruntque peccata gentilium, et cuncta Judæis incredulis studia virtutum perversa habitatione corruperunt. Venerunt immundi spiritus, et corda quæ fidei constantia deseruit, occupaverunt. Venerunt gentes, et optima quondam Judæorum studia credendo, sua fecerunt. Unde: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus* (*Matth.* XXI).

VERS. 10. — *Et caput.* (RAB. *in Paral.*) Caput Saulis in templo Dagon Philisthæi affixerunt, etc., *usque ad* alia est enim Bethsan in Judicum et Josue, quæ interpretatur *domus securitatis.*

VERS. 11.—*Hoc cum audissent viri Jabes.* (ID., *ibid.*) Viri scilicet Ecclesiæ, etc., *usque ad* hæc est civitas quam primis regni sui auspiciis Saul ab hostium obsidione liberavit.

VERS. 12. — *Quercum quæ est in Jabes, et jejunaverunt septem diebus*, etc. Ut ad requiem perveniant. Post sex enim hujus sæculi ætates quibus in carne laboramus, sequitur septima quietis animarum.

Mystice, de cæcitate Judæorum sabbatum carnali-

ter observantium, contribules sui, id est fideles continue dolent, et quasi septem diebus jejunant. Percepto autem mysterio octavæ diei resurrectionis, utrique perpetua festivitate gaudebunt.

Moraliter autem viri sancti detestantur mortem impiorum, et exempla eorum sepulturæ oblivionis tradunt. Septem dies jejunant, id est omne tempus hujus vitæ, quod septenario dierum numero volvitur, in continentia ducunt, et abstinent ab omni malo ne similiter moriantur.

CAPUT XI.

Vers. 3. — *Majores.* (Rab.) Prophetæ apostoli pari devotione ad Christum concurrunt, unde : *Principes populi convenerunt in unum cum Deo Abraham* (*Psal.* II).

Vers. 5. — *Dixeruntque.* Cæcos et claudos et leprosos ad contemptum regis statuentes super muros, et dicentes quia prohibuerunt eum cæci et claudi.

Mystice, David Jebusæum de Jerusalem ejiciens, significat Christum dæmones expellentem a cordibus fidelium, et ibidem mansionem suam statuentem. Jebusæus enim interpretatur *conculcatus*, Jerusalem *visio pacis*. Unde et discipulis suis ait : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes*, etc. (*Luc.* X). Bene ergo in Regum scriptum est, quod ejectis cæcis et claudis qui odiebant animam, David cepit arcem Sion, suamque civitatem vocavit, quia dum Christus malignos spiritus et turbam vitiorum de anima expellit, illuminans eam sapientia, merito arx Sion, id est speculationis et visio pacis vocatur, de qua recte dicitur psal. LXXV : *Notus in Judæa Deus, et in Israel magnum nomen ejus. Et factus est in pace locus ejus.*

Vers. 8. — *Joab autem reliqua urbis exstruxit.* Per industriam enim militis civitatem munivit. Josephus tamen dicit David superiorem civitatem munisse, eique copulando arcem unum corpus effecisse et cuncta muro circumdedisse. Super opus autem murorum constituisse Jacob, expulisse Jebusæos et Jerosolymam vocasse. Jero enim Hebraice munitio est. Christus quoque in Judæa primum Evangelium prædicavit, et ecclesiam fidei suæ munitione firmavit. Joab, qui reliqua urbis exstruxit, significat apostolos et apostolicos viros qui post ascensionem Domini plurimos de gentibus converterunt; unde : *Dei adjutores sumus, Dei agri.*

Vers. 11. — *Jesbaam.* (Hieron.) Hunc Josephus Eusebium nominat, et filium dicunt Achimeæ, qui in aciem hostium frequenter irrumpens, non cessabat donec octingentos occiderat. Alii hunc David intelligunt, quia Jesbaan interpretatur *sedens in populo*. Ahamoni vero sapientissimus, unde in Regum scribitur : *Sedens in cathedra sapientissimus* (*II Reg.* XXIII). Sed ibi vermiculo ligni comparatur, quia minuebatur illi sapientia propter peccatum, quod in Uriam commiserat. Unde ibi octingentos uno impetu interfecisse, hic autem trecentos, pro peccato enim minorata est fama.

A Vers. 12. — *Ahohites.* Ahohi, ut Hebræi tradunt, frater fuit Isai patris David, cujus filius fuit Eleazar, qui fuit inter trés potentissimus, quos Josephus dicit esse Eusebium filium Achimeæ, et Eleazar filium Addi, et Semeiam filium Heli

(Greg. *hom.* 34. *in Evang.*) Cogitandum summopere est, etc., *usque ad* contra se rigidus etiam a licitis abstinebat.

Vers. 21. — *Verumtamen usque ad tres primos.* Hic apparet quod Abisai princeps erat inter tres sequentes. Sed ad tres primos non pervenit, Jesbaam, Eleazarum et Semmaa.

Mystice autem significatur quod nemo sanctorum, licet virtutibus emineat, ad æqualitatem potentiæ Patris et Filii et Spiritus sancti perveniat. Quoniam,
B *quis in nubibus æquabitur Domino ?* etc. (*Psal.* LXXXVIII.)

Vers. 22. — *Ariel Moab*, id est leones, sicut in Regum dicitur, viros scilicet fortissimos in regno Moab tanquam leones.

Interfecit leonem. Hebræus hunc leonem Joab arbitratur, qui in domo Domini tenens cornua altaris occisus est. Altare enim cisterna dicitur, quia sicut aqua cisternæ mundat, ita sanctuarium Dei hominum expiat peccata.

(Rab.) Quem liber Regum, etc., *usque ad* et hastam quam non recte tenebat, extorsit.

Tempore nivis. Qua potest gratia Christi, quæ mundo resplenduit, et frigus charitatis, quo refrigescunt homines, significari. Banaias vero, qui *ædi-*
C *ficator Dominus* interpretatur, Christum significat, de quo dicitur : *Ædificans Jerusalem Dominus*, etc. (*Psal.*, CXLVI.) Hic multa opera perpetravit, qui ait : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan.* V). Hic est de Cabseel, id est, de congregatione Domini, quia ad eum omnis sanctorum cœtus pertinet qui descendens de cœlis, et factus homo, leonem, id est diabolum qui infidelitatis suæ frigore torpentem mundum possidebat, morte sua interficiens in infernum demersit. Hic Ægyptium, id est, Antichristum peccatis nigerrimum, id est quinque sensibus corporis abutentem ad scelera, per virgam crucis superans, propria reum nequitia virtute damnavit perpetua. In diebus nivis, quia per mortem peccatum
D expiavit. Unde : *Lavabis me et super nivem dealbabor* (*Psal.* L).

Vers. 24. — *Inter tres.* Abisai et Sobochai et Jonathan, quibus viribus æquabatur, qui erat super triginta, sicut Hebræus affirmat.

CAPUT XII.

Vers. 12. — *Hi quoque venerunt.* Huc usque enumeravit fortes David qui adjuverunt eum ut regnaret super Israel.

Qui erant fortissimi, etc. Secundum litteram significat eos agiles esse et strenuos omni genere bellandi. Mystice vero milites Christi non segues, sed studiosos describit in prosperis et in adversis, a dextris et a sinistris.

VERS. 8. — *Veloces*. (RAB.) Dicit pro sensus acumine vel corporis agilitate. Mystice vero qui Christi militiam profitentur, non debent esse parvuli sensu, sed providere bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus

VERS. 14. — *Novissimus*, etc. Hic significant doctores Judæorum et gentilium, de quibus Paulus ex tribu Benjamin ait: *Petrus, Jacobus et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras mihi dederunt, et Barnabæ societatis*, etc. (*Gal*. XI.) Hi ad Christum venientes per omnia explorati sunt. Unde (*Matth*. XVI): *Vos autem quem me esse dicitis?* Respondit Petrus pro omnibus: *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Cui Dominus: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Et alibi: *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis* (*Joan*. XX).

VERS. 15. — *Transierunt Jordanem*. Jordanis, in quo Christus baptizatus est, baptismum significat: hunc transeunt doctores mense primo, *quando inundare consuevit super*, quia Domino in carne apparente et annum acceptabilem consecrante, postquam baptismum suo baptismate consecravit, ipsum prædicando et baptizando toto orbe diffuderunt.

Et omnes fugaverunt qui morabantur (RAB.). Quia Judæos, quos Orientalis plaga propter ortum scientiæ legis significat, vel gentiles, in quibus naturalis prudentia occidit, dum cultum Dei attribuunt idolis, Evangelii prædicatione fugaverunt. Unde: *Inimicos meos dedisti mihi deorsum, et odientes me disperdidisti* (*Psal*. XVII).

VERS. 19. — *Porro de Manasse*. Hi scilicet septem principes qui de Manasse venerunt, significant primos Ecclesiæ doctores de Judæa venientes, qui septiformi Spiritu illustrati adjuvant nostrum David contra latrunculos, id est hæreticos vel spiritus malignos, qui non cessant de Ecclesia rapere et captivare quos possunt; unde: *Deo autem gratias qui semper triumphat nos in Christo Jesu* (*II Cor*. I).

VERS. 22. — *Exercitus Dei*. Qui scilicet egressus est de Ægypto, id est sexcenta millia, sic exponunt Hebræi. Sed mystice, in exercitu nostri David quotidie numerus fidelium crescit, donec compleantur qui ad vitam prædestinati sunt æternam.

VERS. 23. — *Ut transferrent*. Quia sancti doctores maxime desiderant ut veteris legis cultus in spiritualem intelligentiam Evangelii transferatur, et fiant omnia nova.

VERS. 27. — *Joiada quoque princeps de stirpe Aaron*, etc. Hunc tradunt Hebræi fuisse Phinees filium Eleazari, ad cujus comparationem Sadoc puer vocatur tanquam ætate et merito minor.

VERS. 32. — *De filiis quoque Issachar, viri*, etc. Doctores legis in tribu Issachar fuisse tradunt, qui singula tempora cæremoniarum observanda docebant, et quid facere deberet Israel præscribebant. Hi doctores Ecclesiæ significant, quorum præceptis subditi obtemperant.

A

VERS. 35. — *Viginti*, etc. (RAB.) Apostoli scilicet et apostolici viri ad nostrum David conveniunt et ei spiritualiter copulantur, et alii tam ex Judæis quam gentibus uno corde et pari voto certantes, ut fiat rex David, et ipsi sint regnum Christi.

VERS. 39. — *Tribus diebus*. Omni tempore scilicet fidem Trinitatis tenentes, et qui primi doctores, id est, apostoli ex divina Scriptura alimenta præparaverant, accipientes et omnium bonorum largitioni gratias agentes.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Iniit autem*. Apostolis, evangelistis, qui fidem incarnationis a Judæis ad salutem gentium transtulerunt. Hoc est enim de colle Cariathiarim

B

(quæ est in Juda, et interpretatur *civitas sylvarum*), ad se arcam Domini transferre: de eminentia scilicet Scripturarum apud Judæos posita, ubi umbra nemorosa figurarum abundat; ad intellectum gentilis populi, ubi fundatur Ecclesia, fidem Domini perducere.

VERS. 3. — *Non enim*. (RAB.) Quia interpretatur Vetus Testamentum spiritualem sensum qui latebat, populus ille aperire non potuit, sicut nunc revelatus est apostolis et prophetis, gentes scilicet esse cohæredes et comparticipes promissionis Domini.

VERS. 5. — *A Sihor*. Sihor fluvius Ægypti est, qui a Nilo, ut ferunt, derivatur, et interpretatur *firmamamentum novum et turbidum*, unde: *Quid nunc tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam* (*Je-*

C

rem. VII)? *Cariathiarim*. Civitas Damasci, quæ in Amos Emathabal, id est Emath magna, quæ nunc Epiphania nuncupatur. Per Sihor autem et Emath totam terram promissionis comprehendit. Per Sihor rivum, scilicet vel torrentem, significat Ægypti australem partem. Per Emath vero septentrionalem. *Cariatharim*, quæ alibi Cariathabaal, civitas saltuum, una de urbibus Gabaonitarum in tribu Juda in nono milliario ab Helia euntibus Diospolim, de qua fuit Urias propheta, quem interfecit Joachim in Jerusalem secundum Jeremiam. Filius quoque Sobal Cariathiarim dicitur, sicut superius ostenditur

VERS. 6. — *Omnis vir*. Electus nobilior. Numerus autem horum virorum in Regum comprehensus est, ubi legitur: *Congregavit autem David omnes electos*

D

ex Israel triginta millia (*II Reg*. VI).

VERS. 9. — *Cum autem pervenissent*, etc. (RAB. ex Hieron.) Ventum est ad aream Chidon, etc., *usque ad* tanquam dicat: *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (*Gal*. VI).

VERS. 11. — *Eo quod divisisset Dominus Ozam*. (HIERON.) Tradunt Hebræi Abinadab sacerdotem jussisse filiis suis Oza et Haio, ut portarent arcam humeris secundum præceptum legis. Sed quia non portaverunt, nec Caathitis portandam dederunt, percussit Dominus Ozam, et divisit.

Divisio Ozæ. Traditur quod aruisset brachium ejus et humerus, ubi arca Domini portanda erat, et in illius loco divisio quædam facta est.

VERS. 17. — *In domo Obededom.* (HIERON.) Quia A et ipse Levita. Cognita autem causa pro qua Oza percussus est, jussit David arcam portari propriis levitarum humeris, sicut patet in sequenti. Notandum quantum delinquat qui corpus Domini indigne accipit, si devotus sacerdos interiit qui arcam Dominici figuram corporis minori quam debuit veneratione corripuit.

Allegorice autem David Christum, arca Ecclesiam significat, quam vult Christus in civitatem suam adducere, unde: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (*Matth.* XV.) Et alibi: *Cæcitas ex parte contigit in Israel*, etc. (*Rom.* XI).

CAPUT XIV.

VERS. 3. — *Accepit quoque David*, etc. (RAB.) B Multæ uxores David multas gentes significant, quæ per fidem Christo copulantur. Concubinæ, hæreticorum ecclesias, quæ Christiani nominis titulo gloriantur. Sed quia propter carnalia lucra Christum sequuntur, non conjuges, sed concubinæ dicuntur. Nunc reges si plures habeant uxores, crimen est, quia figuræ transierunt.

VERS. 8. — *Audientes autem.* Diffamata Evangelii gratia et regno Christi ubique prædicato, gentes undique surrexerunt contradicentes Evangelio pacis.

VERS. 15. — *In cacumine pyrorum.* (RAB.) In Hebræo vero, *flentium*, id est, idolorum venire jubet, etc., *usque ad* quos Spiritus sanctus dirigit præmonendo.

VERS. 16. — *De Gabaon usque Gazera.* Percutit C Christus qui in colle superbiæ consistunt, et conterit sepem duritiæ, eorum dividens pertinaciam ut solus dominetur in orbe terrarum, unde sequitur: *Divulgatumque est nomen David in universis regionibus, et Dominus*, etc.

CAPUT XV.

VERS. 2. — *Tunc dixit David: Illicitum est*, etc. (RAB.) Non vult Christus ut indigni ecclesiastico fungantur officio, sed eruditi scientia et morum honestate spectati portant arcam Dei, id est Ecclesiam, humeris pii laboris, et exsultant, unde: *Fac opus evangelistæ, ministerium tuum imple* (*II Tim.* IV).

VERS. 3. — *Congregavitque universum Israel.* Non D solum David, sed etiam omnes prophetæ in Ecclesia Christi dictis et factis incarnationi præbuere locum ut citius adveniens susciperetur, cum fuisset ante prophetatus.

VERS. 12. — *Sanctificamini cum fratribus.* Ministri Novi Testamenti vita et doctrina debent esse mundi, quibus dicitur: *Sancti estote quoniam ego sanctus sum* (*Levit.* XIX). Qui rectæ fidei verbis et exemplo operis debent fidelibus commendare incarnationem Christi et redemptionem humani generis, etc.

VERS. 16. — *Nablis videlicet*, etc. Nablum Hebraice, Psalterium Græce, laudatorium Latine. Habet Psalterium ventrem obesum in superioribus, ut chordarum fila religata disciplinabiliter percussa, suavissimam reddant cantilenam. Huic cithara videtur contraria quæ in imo continet quod Psalterium in capite. Psalterium cum decem chordis Ecclesia est cum Decalogo legis. Huic opposita est cithara, quæ viginti quatuor chordis in modum deltæ litteræ componitur (ut peritissimi tradunt) et per digitos in diversos modos concitatur. Hæc Ecclesiam significat quæ cum viginti quatuor seniorum dogmatibus trinam habet formam in modum deltæ litteræ, et fidem sanctæ Trinitatis significat. Per manus autem apostolorum et evangelistarum in diversos modulos Veteris et Novi Testamenti, aliter in littera, aliter in sensu concitatur figuraliter.

Lyris. Lyra dicitur, ἀπὸ τοῦ λύρειν, id est, a varietate vocum, eo quod diversos faciat sonos. Hæc Ecclesiam significat, quæ in varietate diversarum disciplinarum historice, allegorice, tropologice, et per anagogen suavem sonum exprimit, sed a symphoniæ simplicitate non recedit. Cymbala autem adinvicem percussa sonum faciunt, unde: *Laudate eum in cymbalis bene sonantibus*, etc. (*Psal.* CL). Cymbala bene sonantia sunt labia nostra, quæ percussa ad invicem suavem humanæ vocis harmoniam reddunt.

VERS. 21. — *Pro octava canebant*, etc. (HIERON.) In die scilicet judicii adventum Domini significabant, in quo, finita sæculi hebdomada, veniet ad judicium. Unde sextus psalmus, qui cum tremore judicii cantatur, tali titulo prænotatur. Hic autem numerus magna continet sacramenta. Octo animæ ingressæ sunt in arcam Noe, et mundo pereunte salvatæ. Octavus filius Jesse fuit David, quem Dominus elegit. Die octavo purificat circumcisio. Die octavo, id est Dominico, surrexit Christus.

VERS. 24. — *Porro Sebenias et Josaphat*, etc. Hi septem sacerdotes coram arca tubis canentes sancti prædicatores, sunt septiformi Spiritu gratiæ pleni, qui Evangelium in Ecclesia Christi prædicant, et sacramentum incarnationis auditoribus prædicant.

Clangebant. Aliter fit tuba congregandi populi, aliter conductionis, aliter victoriæ, aliter persequendi inimicos, aliter conclusionis civitatum, etc. Tuba autem consuetudinaria apud rerum peritos hoc modo formatur, ut tribus fistulis æreis in capite angusto inspiretur, sicut per quatuor vociducas æreas quæ per æreum fundamentum quaternas voces producunt, mugitum vehementissimum proferant: quæ significant Evangelium trina confessione trium personarum, in capite angusto, id est in nativitate Christi divinitus inspiratum, per quatuor vociducas æreas, id est per quatuor evangelistas; æreo, id est stabili fidei et operis est fundamento in orbe vocem vehementissimam quasi tubæ congregantis vocem emittere.

VERS. 27. — *David autem.* Christus incarnationis suæ et passionis exemplum antea a Judæis occultum manifestat; lignum namque de terra ortum multiplici labore ad candorem vestis perveniens, veritatem humanæ carnis inter flagella triumphantis ostendit, et hoc est: *David erat in Ephod.*

(GREG., lib. XXVII *Moral.*, cap. 27). Liber intueri quanta virtutum munera, etc., *usque ad* qualem me exterius despiciens exhibeo, talem interius attendo.

VERS. 29. — *Michol filia Saul.* (RAB.) Cunctis exsultantibus et ad arcæ introitum hymnis resonantibus, etc., *usque ad* David hunc humiliatum despicit: quia credentibus in fine Judæis quidam Christum professione, Antichristum sequuntur opere: quibus congruit quod Michol, quæ adfigurandam carnalium instabilitatem *aqua omnis* interpretatur, non uxor David, sed Saul filia dicitur. Qui enim Christo specie tenus serviunt, non cum illo coronantur, sed cum persecutoribus quos imitati sunt, damnantur.

CAPUT XVI.

VERS. 1. — *Attulerunt igitur.* (RAB. *in Paral.*, tom. III.) Ponitur arca in medio tabernaculi, quod tetenderat ei David, id est fides Ecclesiæ prædicatur, proficit et inseritur cordibus fidelium, quos Deus ad vitam prærordinavit æternam.

VERS. 2. — *Benedixit populo.* Christus et devotionem Ecclesiæ commendat, Patri, qui etiam ad dexteram Patris interpellat pro nobis, et tanquam verus David benedicit, et salutaris mysterii pascit alimentis.

VERS. 3. — *Et divisit.* Hæc munera fideles accipiunt, quando unus panis et unum corpus multi in Christo, carnis suæ lasciviam castigantes et servituti subjicientes, sancti Spiritus igne decoquunt, et fructus bonorum operum oleo misericordiæ pinguissimos compassione proximi fervere faciunt. At contra filia Saul frustra cubiculum regis ingressa non fructificat, quia qui verbum Dei aure tenus percipiunt sine boni operis prole moriuntur.

Frixam oleo. Carnem a peccati sale, scilicet mundissimam, ob humanæ salutis causam crucis sartagine tostam, oleo charitatis plenam. *Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium unigenitum daret*, qui ex charitate passus est.

VERS. 7. — *In illo die.* Quia Christus ordinem doctorum in culmine ecclesiasticæ dignitatis constituit. Asaph enim *congregans* interpretatur. Asaph ergo et fratres ejus sunt apostoli et apostolici viri ad congregandos fideles constituti, de quibus dicitur: *Constitues eos principes super omnem terram.* Modum autem laudationis quem ipse David composuit, scriptor historiæ inseruit, dicens: *Confitemini Domino*, etc.

VERS. 8. — *Confitemini*, etc. Alleluia huic psalmo prætitulatum est, et secundum Hieronymum neutri generis est. *Alleu*, laudate: *ia* invisibilem Deum significat, quod est unum de decem Dei nominibus, sicut in epistola ad Marcellam tradit Hieronymus.

VERS. 36. — *Et dicat omnis.* (RAB.) Gentilis scilicet qui adhuc infidelis erat quando iste cantabat, qui tamen prophetiæ virtute inductus est, ut amore universitatis diceret Amen amen, id est fiat, fiat, sicut hodie orantibus respondetur Amen, ut concordet in precibus pia sacerdotum intentio et populi sana devotio, secundum illud: *Amen, amen, dico vobis quia si duo ex vobis consenserint super terram, ex omni re quamcunque petierint, fiet illis*, etc. (*Matth.* XVIII.)

VERS. 39. — *In excelso.* Alii dicunt tabernaculum Dei, postquam filii Israel intraverunt in terram Chanaan, primo fuisse in Sylo, deinde in Nobe, post in Gabaon, tandem in Sion. Alii locum esse in Jerusalem appellatum Gabaon, ibique David tabernaculum et arcam collocasse. Gabaon enim *collis* interpretatur. Excelsum autem locum dictum esse existimant pro dignitate divini cultus. Sed in libro Locorum legimus Gabaon metropolim esse Hevæorum in tribu Benjamin, et nunc ostenditur villa ejusdem nominis in quarto milliario Bethlehem ad occidentem juxta Rhama et Rhamon, ubi Salomon, hostiis immolatis, divinum meruit oraculum. Fuit autem separata Levitis.

Ut benediceret. (HIERON.) Generationi filiorum vacaret. Alii per antiphrasim benedictionem accipiunt; domum autem, Michol filiam Saul, quam increpabat David, quia despexit eum saltantem coram arca Domini.

CAPUT XVII.

VERS. 2. — *Et ait Nathan.* (RAB., *ubi supra.*) Patet quod prophetiæ spiritus non semper prophetarum mentes irradiat, unde Eliseus: *Dimitte eam, quia animus ejus in amaritudine est, et Dominus celavit a me*, etc. Quod divina dispensatione fit, ut accipientes Spiritum, inveniant quid de Deo fuit; et amittentes, quid de ipsis.

VERS. 4. — *Non ædificabis.* Quia vir sanguinum es. Debet enim in se mundus esse, qui aliena corrigere vult, ut terrena desideria fugiat, et tanto perspicacius fugienda videat, quanto ipse hæc per scientiam et vitam verius declinat. Superjectas sordes manus detergere non valeret, quæ lutum tenet. Quod juxta antiquæ translationis seriem bene ad David erga exteriora bella laborantem per significationem et divina voce dicitur: *Non tu ædificabis mihi templum, quia vir sanguinum es.* Templum Domini ædificat, qui corrigendis proximorum mentibus vacat. Templum Dei sumus, qui ad veram vitam ex ejus habitatione constituimur, unde: *Templum Dei sanctum est quod estis vos* (*I Cor.* III). Vir sanguinum templum Dei ædificat. Qui enim adhuc carnalibus incubat, necesse est ut instruere proximorum mentes erubescat.

VERS. 9. — *Nec filii.* (RAB.) Hostes alienigenæ per intervalla temporum, sicut olim prius pax, modo bellum. Inveniuntur tamen ibi prolixiora tempora pacis quam Salomon habuit. Sub Aod enim octoginta anni pacis fuerunt. Absit ergo ut de Salomone hæc accipiantur.

VERS. 11. — *Cumque impleveris.* Salomon autem, regnante patre, regnare cœpit, quod nulli illorum regum contigit, ut ipsum non esse appareat quem prophetia ista præsignat. Christus vero verus pacificus post mortem David vere regnavit.

VERS. 12. — *Ædificabit* domum, id est Ecclesiam: domus David propter templum Dei de hominibus factum, non de lapidibus, ubi populus in æternum habitet cum Deo et in Deo, et Deus cum populo. Ideo cum secundum Septuaginta dictum sit per Nathan: Et nuntiabit tibi Dominus quoniam domum ædificabis ipsi, postea per David dicitur: *Quoniam tu, Deus Israel, revelasti aurem servi tui, dicens: Domum ædificabo tibi* (*II Reg.* VII). Hanc enim domum et nos ædificamus bene vivendo, et Deus juvando, unde: *Nisi Dominus ædificaverit domum*, etc. (*Psal.* CXXVI.)

Et thronus. Hyperbolice de filio Isai accipi potest. At vero Christus de semine David natus, exaltatus est super omnem principatum et potestatem et virtutem, cui Pater *donavit nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur*, etc. (*Philip.* II.)

CAPUT XVIII

VERS. 1. — *Et filias.* (RAB.) Minores civitates ad metropolim pertinentes, etc., *usque ad* et caro cogitur servire spiritui.

VERS. 3. — *Adarezer.* Qui interpretatur decorum auxilium; rex Soba, qui interpretatur incensa vel convertens, significat gentilitatis vitia naturali fervore accensa: contra quæ Christus confligit et vincit *gladio spiritus, quod est verbum Dei* (*Ephes.* VI).

VERS. 4. — *Subnervavitque.* Subnervat Christus repugnantem sibi superbam mundi altitudinem humanæ sapientiæ; quod tamen opportunum et aptum prædicationi reperit, reservat sibi.

VERS. 6. — *In Damasco.* Damascus nobilis civitas Phœnicis, *sanguinis poculum* interpretatur. Syria *sublimis* vel *humecta.* Gentilitas enim, prius libidine fluida et spiritu superba, sanguinem humanum sitiebat: nunc baptismate Christi mundata, profectu virtutum exaltata, sanguinis ejus poculum desiderat.

VERS. 7. — *Pharetras.* Dogmata gentilium quibus disciplinæ liberales continentur, quas Christus a gentilitate abstulit et in servitium Ecclesiæ convertit: prosunt enim ad expugnationem erroris et confirmationem veritatis.

VERS. 8. — *Salomon.* Quia ergo rex noster pacificus, vetustatem elocutionis de humilitate eversæ gentilitatis ad emundandam gratiam baptismi et firmamentum fidei per prædicationem pii dogmatis in usum Ecclesiæ convertit. Tebath enim interpretatur *parvulus venit*, et Chun *pulchritudo.* Qui enim parvulum se agnoscit, pulcher et speciosus in decore virtutum efficitur.

VERS. 12.—*In valle Salinarum.* In Regum ita scriptum est: *Fecit sibi David nomen cum reverteretur capta Syria in valle Salinarum, cæsis decem et octo millibus* (*II Reg.* VIII), quia, scilicet, erexit sibi fornicem triumphalem: fecit etiam sibi nomen, quia victa Syria Damasci et Syria Sobal, alterum erexisse dicitur.

Decem. In quibusdam autem codicibus invenitur David non viginti et octo millia in valle Salinarum occidisse, quod vitio scriptorum factum est. Joab vero duodecim millia prostravit, sicut in titulo quinquagesimi septimi psalmi scribitur. Hic autem decem et octo Abisai interfecisse perhibetur, sed pro dignitate regia ascripta est David victoria. Et quia Christus examinis sui districtione in his qui de eo prava sentiunt, stultitiam immoderati saporis exstinguit, unde: *Qui vertit linguam suam, incidit in malum* (*Prov.* XVII).

VERS. 16. — *Achimelech.* Id est, frater meus rex: qui in Regum Abimelech, id est, pater meus rex, Ecclesiæ sacerdotes instruit, ut qui per ordinem dignitatis, patris tenent locum, per humilitatem fratres censeantur, et non dominentur in clero.

VERS. 17.—*Phelethi.* (HIERON.) Admirabiles vel vivificatores, quos quidam dicunt fuisse septuaginta judices, more eorum quos Moyses Domino præcipiente in eremo elegit. Alii dicunt Cerethæos ad hoc deputatos ut reos punirent, Phelethæos vero ut insontes defenderent.

Porro. Filii David, Christi sunt fideles, quos ei sancta parit Ecclesia, qui sunt *genus electum, regale sacerdotium* (*I Petr.* II).

Primi ad manum. Quia bonis operibus merentur sibi regnum cœli, tanto Deo viciniores, quanto sanctiores.

CAPUT XIX.

VERS. 1.— *Ammon.* (RAB.) Qui interpretatur, etc., *usque ad* cujus *vultus est super facientes mala* (*Psal.* XXXIII.)

CAPUT XX.

VERS. 1. — *Congregavit.* (RAB.) Joab bellum inchoavit, David perfecit. Christus enim bellum agit, cum prædicatorum ordo contra mundi potentes fidei opponit, sed finis certaminis et triumphus ad Christum refertur, *qui operatur in nobis velle et perficere* (*Philip.* II). Qui coronam, quam diabolo abstulit, sibi aptavit, fideles, scilicet qui quasi corona eum ambiunt, unde: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ* (*Deut.* VII).

VERS. 2. — *Coronam*, etc. (HIERON.) Quia conflando purgavit secundum legem. Tradunt autem Hebræi (quia illicitum erat homini Judæo de idolis aliquid auri vel argenti accipere, quia lex idololatriam vetat) Ethai Hethæum (qui de Philisthæis ad David venerat) coronam de capite Melchon rapuisse, ut liceret Judæo de manu hominis capere, quod de capite idoli non licebat.

Bellum. (RAB.) Notandum quod in Paralipomenis tria bella David principaliter leguntur, etc., *usque ad* unde: *In Deo faciemus virtutem*, etc (*Psal.* LIX).

VERS. 5. — *Aliud bellum.* (ID.) In Regum libro ita: *Tertium fuit in Gob contra Philisthæos in quo percussit Adeodatus filius Saltus, polymitarius, Bethlehemites Goliath Gethæum*, etc. (*II Reg.* XXI). Gob, etc., *usque ad* Hebræi vero Araphan matrem gigantum Orpham nurum Noemi arbitrantur.

CAPUT XXI.

VERS. 5. — *Et inventus est*, etc. (RAB.) In Regum libro ita. Quod inventa sunt de Israel octoginta millia virorum fortium et de Juda quinquaginta millia pugnatorum. Asserunt autem Hebræi hunc numerum ab Joab inventum esse, sed scriptorem noluisse ostendere nisi quantum in Samuelis et libro Regum scribitur, in quo tantum cædi superstites continentur.

VERS. 7. — *Et percussit*. Mortem dicit quæ primum causa peccati venit : hæc in populo grassata est, quia sæpe pro malo gregis delinquit vita pastoris. Tumore elatus David, populum numerando peccavit, et populus pœnam suscepit, quia secundum merita plebium disponuntur corda rectorum. Justus vero judex ex ipsorum animadversione corripuit peccantis vitium, ex quorum causa peccavit. Sed quia voluntate sua superbiens a culpa alienus non fuit, vindictam culpæ suscepit; ita enim quæ corporaliter populum percutit, rectorem cordis dolore prostravit.

Peccavi nimis, etc. In Regum libro ita, etc., *usque ad* hoc obligatus facere David Deum offendit.

VERS. 13. — *Et dixit*. Si famem eligeret, contra alios facere videretur : quia habens multa frumenta inopiam cum aliis non pateretur. Si vinci ab hostibus per tres menses eligeret, habens ipse circa se viros fortissimos, nihil metueret cum exercitus neci subjaceret. Communem ergo sibi et aliis passionem elegit, in qua timor omnibus esset æqualis.

VERS. 14. —*Septuaginta millia virorum*. (RAB.) Capita enim plebis et seniores numerati sunt. Cæterum de omni populo tot millia interfecta Hebræi affirmant quot millibus numerus in Paralipomenon scriptus, numerum qui in Regum est excedit. Aiunt enim quod in Paralipomenon, et qui remanserant, et qui interfecti sunt, numerati sunt : in Regum vero tantummodo vivi.

VERS. 18.—*Exstrueretque altare Domino Deo in area Ornam Jebusæi*. (RAB.) Bene David cum Dominum placare vellet, altare jubetur in area Areuna vel Ornam construere, quia non placatur Deus ab homine, nisi in area cordis per lumen rectæ fidei et veræ dilectionis constituat illi altare humilitatis, in quo offerat sacrificium laudis.

VERS. 25. — *Dedit ergo David Ornam pro loco siclos auri justissimi ponderis sexcentos, et ædificavit ibi altare Domino*, etc. In regum ita, etc., *usque ad* quod postea Salomon ædificavit et atria ejus.

CAPUT XXII.

VERS. 2. — *Ut congregarentur*. (RAB.) De Ecclesia Christus artifices domus suæ elegit, qui inconditos mores hominum dolarent et polirent, ut in ædificatione spirituali, per diversas juncturas fidei et charitatis sibi convenirent. Unde : *Propter hoc dolavi in prophetis, et occidi eos in verbis oris mei* (*Osee* VI)

A VERS. 3. — *Ferrum*. Fidei firmitatem sacris dogmatibus ordinavit, ut intrantes in Ecclesiam timoris aculeis configerentur, et sic per dilectionis et societatis fidem mutuo necterentur. Unde : *Confige timore tuo carnes meas* (*Psal.* CXVIII). Et alibi : *Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas cujus participatio ejus*, etc. (*Ibid.* CXXII).

Æris. Lectiones sonoras et cantica spiritualia quæ sancti Patres ad instructionem Ecclesiæ Christo vero pacifico præpararunt.

VERS. 4. — *Ligna quoque*. Viros virtutibus claros, quos ad exemplum instruxerunt vel scripturis suis inseruerunt.

Sidonii et Tyrii. Quia per prædicatores, qui de gentibus electi sunt, tales viri ad notitiam Ecclesiæ per-
B venerunt.

VERS. 5. — *Parvulus est et delicatus*. Tempore Veteris Testamenti, obscura fuit notitia incarnationis Christi : parvus quoque numerus fidelium, qui sunt membra Christi.

Præparavit impensas. Moyses impensas domus Domini præparavit dicens : *O Israel quid Dominus Deus tuus petit a te ? nisi ut timeas Dominum Deum tuum, ut ambules in viis ejus* , etc., et aliis similibus.

VERS. 8.—*Multum*. Significat Judæos propter carnalem legis observantiam et sanguinolenta opera, non posse spirituale ædificium Domino præparare ; vel quia pollutas manus habebant sanguine Christi, et prophetarum, unde : *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt*
C (*Matth.* XXIII).

VERS. 14. — *Auri talenta centum millia, et argenti mille millia talentorum*. (RAB.) Patres Veteris Testamenti in scripturis suis sensus profunditatem et eloquii venustatem inserebant.

Talentorum. Talentum cæteris præcellit ponderibus : et rei magnitudinem et perfectionem significat.

VERS. 15. —*Artifices, latomos, et cæmentarios*, etc. (RAB.) Prædicatores qui latomi , cæmentarii et artifices lignorum , et multis aliis modis dicuntur, quia juxta qualitatem auditorum, formatur doctrina prædicatorum. Aliter enim sapientes, aliter insipientes, aliter superbi, aliter humiles docendi sunt.

VERS. 17. — *Præcepit quoque David cunctis prin-*
D *cipibus Israel ut adjuvarent Salomonem*, etc. Significat legem et prophetas firma auctoritate docere , ubi, qui sanctitate et virtute in Ecclesia principantur, adjuvent verum Salomonem in ædificio ejus, docendo scilicet et operando; unde : *Adorate Dominum in atrio sancto ejus* (*Psal.* XVIII).

Sanctuarium Domino Deo , ut introducatur arca fœderis Domini, et vasa Domino consecrata in domum, quæ ædificatur, etc. — *Anima justi sedes est sapientiæ* (*Sap.* VII). In hac domo requiescit arca , id est , fides incarnationis Christi.

CAPUT XXIII.

VERS. 1. — *Igitur David*, etc. Post completionem

Veteris Testamenti, successit incarnatio Salvatoris. A cujus regni non erit finis, unde : *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum* (*Gal.* IV).

Numeratique. Qui ministerio Domini funguntur, fidem sanctæ Trinitatis, et mandatorum impletionem servare debent. Unde : *Inventa sunt triginta octo millia virorum.* Quisquis enim sana fide et recto opere usque ad finem Deo servit, et ad resurrectionis gratiam, et beatitudinem æternam quæ in octonario signantur, perveniet.

Viginti quatuor. Quia veri ministri lucis debent instare, et a via justitiæ non declinare. Nam viginti quatuor horis totus per circulum orbis illustratur, et tenebrarum umbra pellitur. Unde septuaginta duo discipuli ad prædicandum missi, quia fides sanctæ Trinitatis cum operibus lucis ad justi- B tiam sufficit : ter enim viceni et quater terni septuaginta duo fiunt, quo numero linguarum diversitas, et librorum utriusque Testamenti series comprehenditur.

Præpositorum. Quia nemo hujus ordinis dignitatem appetere debet, nisi qui perfectioni et doctrinæ studet. Senario enim numero mundus factus est, et homo sexto die creatus, quo et redemptus est.

(Rab.) Quia lex et prophetæ, etc., *usque ad* et patienter toleret omnia, amarus et iratus peccatis suis.

Vers. 25. — *Dixit enim David : Requiem dedit Dominus Deus*, etc. (Id.) Dum filii Israel in deserto fuerunt, etc., *usque ad* Evangelium vero stabile et fixum. C

Vers. 28. — *Et erunt sub manu filiorum Aaron, in cultum domus*, etc. Ut minores discant majoribus obedire, et majores adjuti a minoribus possint dignius officium explere : sicut in Ecclesia fit hodie.

Exedris et in loco purificationis. Thalamis vel cubiculis in quibus habitant Levitæ et sacerdotes. Ipsi quoque veri templi ministri aditum debent diligenter observare, dignos intromittere, indignos vero repellere.

Vers. 29. — *Ad ferventem similam, et ad torrentem*, etc. Spicas scilicet primitiarum, quæ torrebantur et grana comedebantur, quas vulgo graneas vocant; in quibusdam codicibus habetur : *Ad ferventem similam.* In aliis *ad ferventem*, tantum : sed D in Hebræo habetur, *ad torrendum.*

CAPUT XXIV.

Vers. 2. — *Sacerdotioque functus.* (Rab.) Potest per Eleazar filium Aaron seniorem, etc., *usque ad* quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum.

Vers. 4. — *Per familias sedecim.* Duplicatus est octonarius. In lege carnalis circumcisio octava die celebratur, in Evangelio vero in præsenti circumcisio cordium, et in futuro corporum.

Vers. 6. — *Descripsitque.* (Rab.) Prædicatorum ordo, etc., *usque ad* et justitiæ nomine merito censetur.

Vers. 7. — *Exivit autem sors.* Si qui putant in necessitate Deum esse consulendum sortibus apostolorum exemplo, videant apostolos collecto numero fratrum hoc fecisse, et preces Deo ante fudisse.

Prima Joiarib, secunda, etc. David in viginti quatuor sortes Leviticam tribum et sacerdotalem ordinem distribuit, ostendens Ecclesiæ sacerdotalem et regiam dignitatem plene habere et legis, et Evangelii doctrinam perfecte servare, vel perfectionem operis, quæ senario commendatur, et claritatem evangelicæ prædicationis, quæ quaternario figuratur. Nam quater seni viginti quatuor faciunt.

CAPUT XXV.

Vers. 1. — *Igitur David et magistratus exercitus segregaverunt in ministerium*, etc. (Rab.) Quia verus David rex noster et Dominus, etc., *usque ad* et omnem terrenarum rerum cupiditatem transilit, digne laudes persolvit

Vers. 7. — *Cuncti doctores.* Hi sunt, qui hodie canones divinorum librorum sensu evangelico exponunt, quater enim septuaginta duo, ducenta octoginta faciunt. Libros autem Veteris et Novi Testamenti septuaginta duo esse dubium non est. Unde quicunque divino fungitur officio, quatuor principalibus virtutibus insistens, evangelicæ doctrinæ incumbat et secundum ejus normam quidquid didicerit vel docuerit, formare intendat.

CAPUT XXVI.

Vers. 2. — *Meselemiæ.* (Rab.) Qui interpretatur *reddente Domino*, et significat ordinem apostolorum et primorum doctorum, quibus orientalis porta, id est, primitiva commendatur Ecclesia, quibus antiquorum Patrum redditæ sunt promissiones.

Zachariæ. Qui memoria Domini interpretatur, et significat doctores gentium, quia a primis prædicatoribus ad prædicandum ordinati sunt. Unde *orantibus apostolis et jejunantibus, ait Spiritus sanctus : Segregate mihi et Paulum et Barnabam* (*Act.* III).

Vers. 4. — *Obededom.* Rubens : qui in servitute erant generati, et rubore sanguinis Christi perfusi, reatum suum in propatulo habuerunt; recte per condescensionem magistrorum reducuntur ad gradum pristinum, unde Paulus : *Omnium servum me feci, ut omnes lucrifacerem* (*I Cor.* IX).

Vers. 15. — *Ad austrum.* (Rab.) Australis porta significat Judaicam plebem lege et prophetis illuminatam, calori fidei et lumini sapientiæ percipiendo vicinam.

Vers. 16. — *Ad occidentem, juxta portam*, etc. Per occidentalem plagam finis mundi significatur, in quo erit persecutio Antichristi : et *abundabit iniquitas, et refrigescet charitas multorum* (*Matth.* XXIV). Hujus portæ janitores, sunt doctores illius temporis, qui Ecclesiam docendo et exhortando roborant : unde Sephim humilis vel campestris, et Hosa divinans interpretatur. Humiliabitur enim in persecutione Ecclesia, et in campo lasciviæ erit dissoluta. Sed in perfectorum actione elevata, quod divinis præsigna-

tur eloquiis, unde : *Clausi sunt sermones usque ad præfinitum tempus* (*Dan.* XII).

VERS. 17. — *Levitæ sex, et ad aquilonem quatuor per diem*, etc. Senarius bonum opus ministeriorum Dei significat, quaternarius evangelicam doctrinam et principalium virtutum plenitudinem.

Bini et bini. Janitores binos et binos dicit esse in cellulis atque in via, quia sive in cellulis cordis sui curam gerant, sive in via exterius verbum Dei exponant, duo præcepta charitatis et regulam utriusque Testamenti omnino servent.

VERS. 24. — *Filii Moysi*, etc. Qui præcipue a David honorabantur secundum Josephum, et super thesauros constituti erant, doctores de Judæis significat, quibus ornamentum Ecclesiæ, id est, decor animæ commendatur.

VERS. 25. — *Fratres quoque ejus Eliezer.* Ostendit donaria principum thesauros esse sanctorum, quæ enim hostibus offerebant, in supellectilem templi donabant. Quicunque enim bene laborans aliquid virtutis vel boni operis acquirit, Deo, non sibi bonum attribuat. Unde : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* (*Psal.* CXIII).

VERS. 29. — *Isaaritis vero præerat Chonenias*, etc. Hi sunt qui in Ecclesia humiliter et obedienter, quæ a magistris audiunt, devota mente suscipiunt, et qui lingua non possunt, faciendo doctrinam virtutum ostendunt.

VERS. 30. — *Israeli trans Jordanem contra occidentem*, etc. Israelitæ qui trans Jordanem possessionem acceperunt, significant eos, qui mediocritate contenti, arcem virtutum, turbulentiam hujus sæculi transcendendo, non appetunt, sed tamen mandata Dei opere exercere non negligunt. Quia vero nemo hæc agit nisi dono Dei, is præpositus dicitur esse Asabias, id est *faciente domino*, ut dicant cum propheta : *Omnia opera nostra operatus es in nobis* (*Psal.* XXVI).

VERS. 31. — *Hebronitarum autem princeps fuit Jeria secundum familias et cognationes eorum.* In Hebron cœpit David regnare, qui significat eos, qui bene conversati incipiunt, et David in vita sua parant regnum. Hebronitis Jerias, timens Dominum princeps est, quia *initium sapientiæ timor Domini* (*Psal.* CX). Hebron vero interpretatur conjugium : *qui enim timet, proficit ut amet, et foras mittat timorem* (*I Joan.* IV).

CAPUT XXVII.

VERS. 24.— *Non est relatus in fastos.* (RAB.) Quia superveniente ira conturbatus est numerus, nec juxta eum fuerunt distributi in ministeria.

VERS. 25. — *Super thesauros*, etc. (ID.) Thesaurus Christi scientia, sapientia virtutis, ex his honorat servientes sibi. His præficitur Azmoth, qui interpretatur fortis morte, doctrina enim viri per patientiam dignoscitur; unde : *Melior est patiens viro forti* (*Prov.* XVI). Azmoth etiam filius Adiel, qui interpretatur pater meus Deus. Quidquid enim sancti virtutum habent, Deo attribuunt.

A *His autem thesauris.* Ille enim veri Salomonis thesauris in urbibus, vicis, et turribus merito præfertur, qui dignitatem nominis Jonathæ, et patris ejus Oziæ fide præfert et opere. Jonathas enim donum Dei, et Ozias fortitudo Domini. Qui enim dono Dei accipit lumen scientiæ, et rectitudinem fidei fortiter servat in opere, ecclesiarum Dei curam non immerito accipit.

VERS. 26. — *Ezri filius Chelub.* Ezri adjutus Domino; Semeias audiens Dominum; Zabdias fructus vehemens vel abundans. Qui enim audit præcepta Domini, ope misericordiæ ejus adjutus, abundantem boni operis fructum congregat in vitam æternam.

VERS. 28. — *Oliveta et ficeta, quæ erant in campestribus*, etc. In his olivæ et ficus sunt, et significant
B cœtus sanctorum, qui misericordiæ oleum habent in pectore, et mansuetudinis dulcedinem in mortalitate. Quæ virtutes in campestribus, quæ in propatulo et præsto sunt omnibus, nec acceptionem personarum, sed bonæ voluntatis rectitudinem quærunt auditoribus suis.

Balanam Gederites. Balanam, qui interpretatur habens gratiam, super oliveta et ficeta constituitur. Ex Dei enim gratia datur bonorum operum ubertas. Joas vero, qui interpretatur sperans vel Domini robur, apothecas olei custodit, quia nemo pervenit ad præmium nisi qui per robur mentis fiducia spei tendit ad cœleste regnum.

VERS. 29. — *Saphat.* Qui interpretatur *judicavi*, filius Abdi, id est patris gratiæ, significat apostolos
C aliis doctoribus electione Domini præfectos, quibus dicitur : *Sedebitis et vos super duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israel* (*Matth.* XIX).

VERS. 30. — *Super camelos vero Ubil Ismaelites, et super asinos Jadias.* Deformia et immunda sunt hæc animalia, et significant gentiles peccato distortos et libidine immundos, sed in regnum nostri David venientes habent magistros Ubil et Jadias, qui spernentes philosophiam et inanem fallaciam mundi, elegerunt simplicitatem Evangelii, tanquam humiles et despecti, unde : *Si quis videtur inter vos sapiens esse, stultus fiat* (*I Cor.* III).

VERS. 32. — *Jonathan.* (RAB.) Cum Jonathan fuit, etc., *usque ad* unde : *Super quem requiescet Spiritus meus, nisi super humilem et quietum et trementem*
D *sermones meos?*

Achitophel (*II Reg.* XVI). Qui postea cupiditate depravatus cum Absalon de nece David tractavit, et interpretatur frater meus cadens, vel irruens vel tractans. Hic est Judas Scarioth, qui inter apostolos familiaris Domino fuit, sed postea cum Judæis avaritia corruptus de morte ejus tractando, perpetuæ mortis ruinam meruit, qui etiam, secundum librum Regum, laqueo se suspendit. Possunt etiam per Achitophel Judæi significari, qui Patrum prærogativa aliquando charissimi et collocutione Dei fuere clarissimi : sed postea contra Christum consilium mortis facientes, a Romanis in propria domo sicut Achitophel, id est, in Jerusalem exstincti sunt.

VERS. 33. — *Chusai.* Id est, Æthiops et David fidelis, per omnia gentiles signat, de quibus dicitur: *Populus quem non cognovi servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi* (*Psal.* XVII).

VERS. 34. — *Post Achitophel fuit Joiada.* Prævaricante Juda non remansit vacuus duodecimus locus: sed successit cognoscens gratiam Dei Matthias humilis et fidelis: qui gratiam quam dono Dei percepit, humiliter servavit. Interpretatur enim Joiada sciens vel cognoscens; Banaias ædificator Domini. Quem enim gratia Dei in apostolum elegit, agnitio sanæ fidei in ipsa dignitate solidavit. Abiathar, qui ad tempus est inter consiliarios David, sed in electione a Domino cum Joab contra Salomonem deviavit, significat eos qui dignitatis suæ gradum, quem a Domino perceperunt, cupiditate corrupti non custodiunt. Ili enim a vero Salomone si in carcere pœnitentiæ juxta timorem Achitophel permanere noluerint, in perpetuum puniendi sunt.

Joab. Id est, inimicus, signat eos ex quorum persona dicitur: *Ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquitatis odio habui* (*Psal.* CXVIII), quibus alibi dicitur: *Estote perfecti sicut Pater vester cœlestis perfectus est* (*Matth.* V). Interpretatur enim Joab idem pater.

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. — *Cum eunuchis et potentes et robustissimos quosque in exercitu Jerusalem.* (RAB.) Lex prohibet Israelitas abscindi, et alienigenæ non solent ad secreta consilii admitti. Sed tradunt in hoc loco eunuchos vocari, qui a sæculi actionibus alieni, orationi et lectioni vacabant: et uxores non causa libidinis, sed suscipiendæ prolis habebant: quos Josephus Essenos vocat.

VERS. 11. — *Dedit autem David.* David Psalmista, et cæteri Patres Veteris Testamenti figuris et ænigmatibus designabant universa quæ verus pacificus in Ecclesia facturus erat: quomodo omnes nationes per fidem baptismi introitum in Ecclesiam habuerunt, qualis Ecclesiæ status esset futurus, qualis sanctorum perfectio et in regno cœlesti remuneratio cujusque pro meritis reddenda per diversas cellas et exedras, quia in regno Dei mansiones multæ sunt.

VERS. 17. — *Et leunculos.* (RAB.) Neque in Exodo in constructione tabernaculi, etc., *usque ad* perstrinximus.

(ID.) Tradunt Hebræi exemplar templi et vasorum Mosi in monte monstrati ad Jesum pervenisse, deinde ad judices et ad Heli et ad Samuel et ad David, tandem ad Salomonem. Vel manus Domini, filius est, per cujus donum David et alii sancti perceperunt quidquid de sanctæ Ecclesiæ structura protulerunt.

CAPUT XXIX.

VERS. 6. — *Polliciti sunt itaque*, etc. (RAB.) Qui sibi et aliis bene principari didicerit, etc., *usque ad* lignum, fenum, stipulam superædificat, detrimentum patietur.

VERS. 10. — *Et benedixit Domino*, etc. Quia congregatio fidelium scriptis prophetarum admonita, et sanctorum Patrum dictis et exemplis provocata, laudes et hymnos Deo decantet immolando piæ confessionis hostias et sanctæ conversationis opera fructuosa.

VERS. 22. — *Et comederunt et biberunt coram*, etc. (RAB.) Hoc est gaudium sanctorum et intentio eorum, ut a fame futura, virtutum operibus sibi caveant, et epulentur, et exsultent in conspectu Dei.

Unxerunt secundo Salomonem filium, etc. Quia Christus regia simul et pontificali dignitate ab omnibus fidelibus sana fide, pia confessione celebratur. Salomon pacificus, Sadoc justus interpretatur. Christus vero est pax nostra, qui fecit utraque unum, ipse est justus Dominus et justitiam diligit: *Judex vivorum et mortuorum* (*Ephes.* II), hunc primo ungit omnis fidelis in regem et sacerdotem, cum in professione baptismi, verum regem et sacerdotem confitetur. Ungit et secundo cum docendo et operando idem aliis prædicat, unde: *Oleum effusum nomen tuum* (*Cant.* I).

VERS. 28. — *Et mortuus est in senectute bona, et plenus dierum et divitiis et gloria*, etc. Significat cum copia virtutum et operibus lucis vitam finisse præsentem, dignum quiete futura et cœlestis regni gloria. Abraham similiter mortuus est in senectute bona perfectæque ætatis et plenus dierum. Isaac appositus est populo suo plenus dierum. Joseph mortuus est in senectute bona expletis centum decem vitæ suæ annis, et conditus aromatibus. Moyses centum et viginti annorum mortuus est, cujus non caligavit oculus, nec dentes moti sunt. *Viri autem sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (*Psal.* LIV). *Qui sibi videntur in bonis ducere dies suos, et in puncto ad inferna descendunt* (*Job* XXI).

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Confortatus est ergo Salomon*, etc. (RAB.) Quando in morte triumphavit eum qui habebat mortis imperium, et sibi regnum omnium acquisivit. Unde: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* (*Matth.* XXVIII).

VERS. 3. — *Gabaon*, etc., Quæ fuit civitas metropolis Hevæorum, ceciditque in sortem Benjamin, et fuit separata Levitis. Mirum ergo est quod Josephus dicit, quia Salomon in Hebron venit ut sacrificaret in altari æneo, quod fecerat Moyses: nisi forte ipsam Hebron excelsum Gabaon intelligi voluerit, eo quod ibi primum regnavit. Interpretatur enim Gabaon sublimitas, vel collis patruelis.

VERS. 10. — *Da mihi sapientiam*, etc. Non aurum, non divitias, non terrenam gloriam a Deo petit, sed ut sciat populum Dei regere et judicare. Si hoc elegit rector corporum, multo magis hoc eligere debent rectores animarum, ut ingressum ad fidem et egressum ad spem populo Dei demonstrent.

VERS. 13. — *Ab excelso*, etc. Arcam significat, in qua erant tabulæ Testamenti. Supra enim scriptum est: *Tabernaculum autem Domini quod fecerat Moyses in deserto et altare holocaustorum eadem tempestate erant in excelsis Gabaon*, etc. (*I Paral.* XXI). Arca autem Domini postquam introduxit eam David in domum suam, mansit ibidem usquequo ædificaretur templum.

Et duodecim millia equitum. Hic numerus tempus gratiæ significat, in quo apostolica doctrina populum Novi Testamenti informat. Bene autem per quadragenarium numerum vel duodenarium currus et equites Salomonis numerantur: quia per utrumque testamentum, sancti viri sacris litteris eruditi, sessioni Dei aptantur, quos ipse summus auriga pro nutu suo gubernat.

VERS. 17. — *Sexcentis argenteis.* Quia doctorum testamentum prædicatione ad cognoscendam fidei veritatem per prædicatores in usum veri Salomonis homines adducuntur. Sexcenti ergo, id est sexagies deni perfectionem evangelicæ doctrinæ significant, in qua perfectio legis omnino consistit: præcipue cum Redemptor noster sexta die passus, omnia quæ de se in lege et prophetis scripta erant, complevit; unde ait: *Consummatum est. Et inclinato capite, emisit spiritum* (*Joan.* XIX).

Centum. Qui sunt ter quinquageni, et Veteris Testamenti propter Pentecosten et jubilæum et triplicis Scripturæ distinctionem, quia dicitur: *Necesse est omnia impleri quæ scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me* (*Luc.* XXIV), manifeste significant.

CAPUT II.

VERS. 1.—*Decrevit Salomon ædificare domum*, etc. (BED., *quæst. in lib. Reg.*, tom. II.) Domus quam ædificavit Salomon, etc., *usque ad* qui seipsos ædificio Dei, credendo, operando, alios docendo, præparant.

Salomon. Et nomine et regno pacatissimo illum significat, etc., *usque ad* et illuminationis Spiritus sancti.

VERS. 8. — *Et erunt servi.* (RAB.) Apostoli mei et doctores primi, etc., *usque ad* et ideo subtilius expugnaverunt.

VERS. 14. — *Filium mulieris.* Ostendit eum esse de progenie Salomith; de tribu Dan, de quo in libro Numerorum legitur. Patrem ejus tradunt Hebræi fuisse Hebræum, de stirpe Oliab, de tribu Dan, qui cum Beseleel in eremo operatus est. Quod vero Tyrium vocat, aiunt Hebræi hoc translatione factum fuisse. Zocri enim lingua eorum psalmatio interpretatur. Chyros enim quam illi Zor vocant, aliquando angustiam, aliquando plasmationem sonat.

A *Qui novit operari in auro et argento.* In his omnibus Hiram spiritualis novit operari, ut ornatus domus Dei coram oculis hominum digno decore fulgeat, et bonæ opinionis odore Deo acceptabilis fiat.

VERS. 16. — *Nos autem*, etc. (RAB.) Significat quod gentes audita fama Evangelii diversas personas per fidem ad baptismum transmittit. Solius tamen est veri pacifici, ut absolvendo peccata per baptismi sacramenta unitati Ecclesiæ illos adunare, de quo dicitur: *Super quem videritis Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat* (*Matth.* III).

VERS. 17. — *Numeravit igitur*, etc. Fuerunt operarii domus Domini de filiis Israel, etc. (RAB.) *usque ad* Ecclesiam Christi recte vivendo et docendo B construunt.

Tria millia et sexcenti. In Paralipomenon pro tribus millibus trecentis præpositis, qui in Regum numerantur, tria millia sexcenti scribuntur pro perfectione sublimium virorum. In senario enim Deus mundi ornatum complevit: et quia sancta Scriptura fidem Trinitatis docet et opera justitiæ, recte tria millia sexcenti perhibentur fuisse.

CAPUT III.

VERS. 1. — *In area Ornan.* (RAB.) Ecclesia per aream signatur, etc., *usque ad* sed cum Christus eam respexit, pacis in se et locum invenit et nomen.

VERS. 2. — *Mense secundo*, etc. Id est Maio, mox scilicet post pascha, ut consecratus mystica C solemnitate populus digne aggrederetur mysticum opus.

Anno quarto regni sui. Post expletam dispensationem divinæ incarnationis, quæ in quatuor Evangeliis scripta est, misso Spiritu de cœlo Ecclesia fabricata est. Quæ in libris Regum exposuimus, in Paralipomenon sub brevitate perstringimus.

Longitudo domus longam Ecclesiæ patientiam significat. Latitudo charitatem qua etiam diligit inimicos, donec cum solis amicis in Deo gaudeat. Altitudo vero spem futuræ vitæ et retributionis, quia omnia adversa contemnit: donec videat bona Domini in terra viventium. Notandum quod triginta cubiti altitudinis, qui in Regum leguntur, non ad tectum templi, sed usque ad cœnaculum inferius per- D venerunt. Hic enim quod altitudo centum viginti cubitorum erat. Alii triginta ad medium cœnaculum, alii vero ad tertium, deinde usque ad supremum templi tectum numerabuntur, alii triginta et sic tota altitudo domus in centum viginti cubitis consummatur: quo numero virorum primitiva Ecclesia in Jerusalem gratiam Spiritus sancti accepit. Quindecim namque qui ex septem et octo constant, futuram vitam signant, quæ nunc agitur in quiete animarum et perficietur in resurrectione corporum: quindecim vero in trigonum ducta, id est, cum omnibus partibus suis numerata centum viginti fiunt, quibus designatur futura beatitudo electorum. Bene autem hoc numero tertium cœnaculum domus con-

summatur, quæ post præsentes labores, post animarum requiem, plena felicitatis gloria in resurrectione completur.

Vers. 4. — *Porticum vero*, etc. Ipsum scilicet templum quod erat pro foribus oraculi : tripartita enim fuit fabricæ distinctio : hoc est porticus ante templum : et ipsum templum in quo altare thymiamatis, mensa propositionis, et candelabrum luminis erant : et oraculum, id est, Sanctum sanctorum ubi arca testamenti et cherubim post velum collocata. Porticus vero ante templum antiquorum figuram gestat fidelium. Ipsum vero templum eorum qui post incarnationem Domini in mundum venerunt. Domus autem interior regni cœlestis gaudia utrisque data.

Notandum ergo quod parietes domus lapidibus pretiosis facti fuerunt tabulis cypressinis vel cedrinis operti, laminis aureis vestiti. Unde in Regum: *Et cedro omnis domus vestiebatur*, etc. Lapides parietis vel pavimenti et tabulæ et aurum sanctorum vitam in Ecclesia significant. Lapides vivi sunt sancti fortitudine fidei in unam regulam conjuncti. Tabulæ quoque cedrinæ vel cypressinæ sunt sancti latitudine variarum virtutum secundum donationem Spiritus sancti in eadem fide sibimetipsis connexi. Auri laminæ sunt sancti supereminentem scientiæ charitatem habentes, et hujus fulgore gratissimo ad invicem congaudentes.

Vers. 6. — *Stravit quoque pavimentum*, etc. Sicut latitudo parietis in altum exsurgens, et ad laquearia perveniens, provectus virtutum quibus sancti ad cœlum perveniunt, vel sanctorum choros sibi per varia tempora succedentes significant ; ita æqualitas pavimenti concordem eorum humilitatem, qua in hac vita positi sociali charitate conversantur. Pavimentum pretioso marmore stratum multo decore, et marmor tectum tabulis abiegnis, quia vita justorum primo fidei firmitate munienda est in corde : post virtutum latitudine ornanda in opere. Quid enim prodest decor marmoris tabulis obtectis, nisi aliquid mysticum ostendat ? sed bonorum amplitudinem operum fortitudine fidei fulciendam esse significat. Abies vero alta et durabilis mentem electorum infima spernentem, cœlestibus inhærentem, et virtutem patientiæ excellentem demonstrat. Auri laminæ marmori de tabulis abiegnis superpositæ latitudo est charitatis de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, quæ sicut aurum aliis metallis, ita cæteris virtutibus in templo Dei præfulget.

Vers. 7. — *Postes et parietes*, etc. Texit, cum aditum fidei ipso Domino pandente qua veritate reluceat omnibus Ecclesiam intrantibus ostendit. Ostium templi Christus est, per quem venitur ad Patrem, qui ait : *Ego sum ostium*, etc. (*Joan.* x.) In Regum ita scriptum est : *Oraculum habebat viginti cubitos longitudinis, et viginti latitudis et viginti altitudinis* (*III Reg.* III). Oraculum dicitur Sanctum sanctorum, quia ibi divina et angelica locutione hominibus secreta revelantur. Unde : *Oraculum in abditis* id est,

A interiori domo factum est, quia in superna patria angelorum visio et allocutio et ipsa Dei præsentia revelabitur. Quod dicit viginti cubitos altitudinis, parietem cedrinum significat, qui oraculum ab æde exteriori segregat.

Cælavit cherubim. Habet hæc domus, sicut in Regum legitur, cælaturas eminentes, cum sancti opera virtutum non in oculto agant, sed exemplum omnibus præferunt.

Vers. 8. — *Fecit quoque domum*, etc. Oraculum ubi erat arca viginti cubitos habebat in longitudine, latitudine, altitudine, id est per quadrum : quia in superna patria ubi regem in decore suo vident sancti, sola charitas divinæ et supernæ gratiæ per omnia fulget. Unde in sequentibus : *Laminis aureis* B *texit eam* (*III Reg.* VI), id est, mœnia supernæ civitatis gratia charitatis implevit.

Talentis sexcentis, etc. In talentis ponderis perfectio quæ charitatis perfectionem exprimit, sicut perfectio senarii per quem centenarius multiplicatur, ut fiant sexcenti.

Vers. 9. — *Sed et clavos*. (Rab.) Quinquagenario numero peccatorum remissio, etc., *usque ad* qui ad perfectiora perveniens de clavis perfectionis, ait : *Mihi autem adhærere Deo, bonum est* (*Psal.* LXXII).

Cœnacula quoque. Sicut Sancta sanctorum, ubi erat arca, internam sanctorum vitam in conspectu Redemptoris significat, unde : *Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, a conturbatione hominum* (*Psal.* XXX). Ita cœnacula in alto eamdem vitam, id C est in cœlis esse et non in hoc mundo, unde : *Quæ sursum sunt quærite* (*Col.* III), ubi Christus est in dextera Dei sedens.

Vers. 10. — *Fecit etiam*. (Rab.) Hoc in Regum plenius legitur, etc., *usque ad* denario perpetui regni remunerandam.

Vers 11. — *Ita ut ala*. Quinque cubitorum erat ala cherub una, etc., quia angeli legem Dei descriptam in quinque libris indefessa devotione custodiunt, diligendo scilicet Deum ex omnibus viribus suis, et proximos tanquam seipsos. *Plenitudo autem legis est charitas* (*Rom.* XIII). Proximi quoque adinvicem sunt spiritus angelici et homines electi. Unde utraque ala cherub ejusdem mensuræ est : quia eadem devotione qua sese alterutrum in Deo dili- D gunt, nostram quoque ad se ascendentium societatem desiderant. Similiter ergo alæ decem cubitos complent, cum in gemina charitatis exhibitione angeli, conditoris sui præsentia lætantur.

Vers. 12. — *Tangebat parietem*. Duos æque parietes alis suis tangunt, quia Judæos et gentiles secum habent cœlestis aulæ possessores : non quod ibi sit localis distinctio inter utrumque populum, sed quia major est festivitas internæ beatitudinis de consortio adunatæ in Deo fraternitatis. Extendunt ergo ad utrumque parietem alas : quia lætantes in cœlesti patria justos utriusque populi ad laudem excitant Creatoris. Alas tectas auro ad oraculi parietes extendunt, sicut habent facies versas ad

exteriorem domum: quia angeli sicut suam innocentiam conservant, sic de sanctorum beatitudine gaudent, ut eis quos adhuc in terris conspiciunt, opem ferant donec illos ad cœlestem patriam introducant. *Omnes enim sunt administratorii spiritus in ministerium missi, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis* (*Hebr.* I). Alis exterioribus iste unum parietem, ille alterum contingit: quia Vetus Testamentum antiquo populo scripto novum nobis qui post incarnationem Domini ad fidem venimus, et secundo parieti, id est, septentrionali recte comparamur, qui post frigora et tenebras idololatriæ lucem veritatis cognovimus.

Alæ ejus. Extendunt alas ad invicem super arcam, cum ad laudem Salvatoris referunt omne bonum quod acceperant. Extendunt alteras alas ad parietes oraculi, cum sanctos secum videre lætantur, eosque velut alarum summitatibus tangunt, quos imitatores suæ puritatis in hac vita fuisse exsultant.

Et facies eorum versæ. Quia nostri gratia qui adhuc foris stamus, sed spe salvi facti sumus, divini libri sunt conditi, quorum scriptores jam cum Domino regnantes, nostræ salutis curam gerunt, et pro nobis interpellant apud Deum.

VERS. 14. — *Fecit quoque.* (RAB.) Hoc in Regum præmittitur, etc., *usque ad* et veritas Evangelii et ingressus regni ipsa veritate aperitur.

Et intexuit. Intexuntur cherubim his quatuor coloribus, cum in omnibus quæ pie agimus a venenatis dæmonum telis per angelica præsidia protegimur, et multitudine scientiæ indesinenter utimur, respicientes semper ad eloquia divina, ne a virtutum calle aberremus.

VERS. 15 — *Ante fores etiam templi duas columnas.* Stabant in porticu ante fores templi, et ingressum templi suo decore ex utraque parte ornabant. Ostium templi Dominus est, qui ait: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*, etc. (*Joan.* XIV). Ostium columnæ ab utroque latere circumstant, cum ministri sermonis utrique populo introitum regni cœlestis ostendunt, ut quicunque a luce legalis scientiæ vel gentilitatis errore ad fidem Evangelii venerit, habeat eos paratos qui sibi iter salutis verbo monstrent et exemplo. In Regum de his columnis legitur: *Qui cum venisset ad regem Salomonem, fecit omne opus ejus, et finxit duas columnas æreas*, etc. (*III Reg.* VII.)

Triginta et quinque. Hic numerus perfectionem significat magistrorum. Septenarius enim numerus per quinarium, vel quinarius per septenarium multiplicatus, triginta quinque reddunt. Quinarius vero legem, septenarius propter Spiritum septiformem in flore radicis Jesse manentem, Evangelium exprimit; unde alibi Dominus quinque panibus quinque millia hominum, et alibi septem panibus quatuor millia hominum pavisse narratur. Columnæ igitur triginta quinque cubitorum significant doctores Evangelii duorum Testamentorum habere perfectam scientiam, unde: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei* (*Marc.* IV). Et alibi: *Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas* (*Luc.* XXIV).

Quasi catenulas. (RAB.) Multiplex catenarum contextio et retis, secundum Regum expansio (*sic*) multifarias electorum personas insinuat, quæ cum verbis prædicatorum fideliter auscultando et obediendo adhærent, quasi capitibus columnarum superposita retia et catenulæ miraculum suæ connexionis spectantibus præbent.

VERS. 16. — *Capitibus columnarum.* Capita columnarum, id est suprema pars, præcordia sunt doctorum, quorum Deo devotis cogitationibus sicut capite membra, ita ipsorum omnia opera dirigantur et verba.

Malogranata. Uno foris cortice multa interius grana circumdant, unde Ecclesiam significant, quia unius fidei munimine innumera electorum agmina circumdat, vel cujusque justi vitam et mores, qui multa cogitationum virtutumque insignia, ne forte defluant, firma fidei et humilitatis vallant custodia. Apte vero capita columnarum malis granatis erant in gyro circumdata, quia sancti doctores priorum vitam fidelium ad memoriam revocant; eorumque exemplis et sermones suos omni parte confirmant, ne si aliter quam illorum habet regula, vixerint vel docuerint, errent.

VERS. 17. — *Ipsas quoque.* Ideo duæ factæ sunt columnæ et ita dispositæ, ut nobis in prosperis et in adversis ingressum regni cœlestis ante oculos habendum doceant. Notandum vero quod porticus templi etiam vestibulum vocatur, et quod legimus inter vestibulum et altare, inter porticum et altare intelligi debeat. Secunda columna significat prædicatores qui gentibus ad prædicandum missi sunt. Vel dextra columna eos significat qui venturum in carne prophetaverunt Dominum. Secunda vero illos qui jam venisse et mundum suo sanguine redemisse testantur. Ambæ columnæ simili vocabulo censentur, cum una firmitas et altera in robore dicitur, ut una fidei, et operis fortitudo cunctis ine se doctoribus monstretur, et nostri temporis doctores tacite notentur, qui columnæ domus Dei videri et appellari volunt, cum in se firmæ fidei ad contemnendas sæculi pompas, ad desideranda bona invisibilia, nihil habeant roboris ad corrigendos, vel industriæ ad intelligendos eorum quibus præsunt errores.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Fecit quoque*, etc. (RAB.) Altare holocausti significat eos qui corpus suum et animam Deo igne amoris consecrant: quorum perseverantiam in bono opere longitudo altaris exprimit, latitudo amplitudinem in charitate Dei et proximi, spem in exspectatione visitationis altitudo prætendit.

Viginti cubitorum. Vicenarius magnam perfectionem indefessæ longanimitatis et sinceræ dilectionis significat, quæ per utriusque Testamenti observantiam nobis tribuitur. Quater enim quini vi-

ginti sunt, quinque autem sunt libri legis, et quatuor Evangelia. Cum vero ad intelligentiam et custodiam legis illustrante gratia pervenimus, vicenarium numerum perficimus; fitque idem numerus in longitudine et latitudine altaris, cum corda electorum docente utroque Testamento perseverantiam hujusmodi operis etiam in persecutionibus servant, et hilaritatem dilectionis etiam in eos qui persequuntur

Et decem cubitis. In denario spes cœlestium præmiorum significatur. Unde qui in vinea patris familias laborant, denario remunerantur. Unde altare, quod electos significat, pro signanda eorum vita perpetua decem cubitis exaltatur.

VERS. 2. — *Mare etiam*. (RAB.) Lavacrum salutare, etc., *usque ad* et communem a Domino coronam justitiæ sperare debet.

Quinque cubitos habebat. Quia quidquid visu, auditu, olfactu, gustu, tactuve delinquimus, totum in baptismo relaxatur. Sed non sufficit præteritorum remissio peccatorum, nisi quisque deinceps bonis operibus institerit. Alioquin diabolus qui exierat multiplicius redit, et fiunt hominis novissima pejora prioribus. Unde audit:

Funiculus triginta cubitorum. Hoc est, disciplina cœlestium præceptorum, qua a nostris voluntatibus religamur, unde: *Funiculus triplex difficile rumpitur* (*Eccle*. IV); quia observantia mandatorum Dei in cordibus sanctorum, fide, spe et dilectione supernæ retributionis firmata, nulla potest adversitate dissolvi.

VERS. 3. — *Et decem cubitis*. (RAB.) Sculptura subter labium, etc., *usque ad* quanta infelicitate propter scelera perierunt reprobi.

VERS. 4. — *Posteriora*. Quia qua mercede prædicatores in perpetuum donentur, Dei examine dispositum est, sed nobis adhuc occultum est, quibus hoc occultum esse non potest, quod omnis qui baptismum ad salutem accipit, fidem, spem, et charitatem debet habere; nec sine his tribus virtutibus operari, vel ad salutem intrare valet, unde in Regum dicitur: *Grossitudo autem luteris trium unciarum* (*III Reg*. VII). Grossitudo luteris, firmitas est virtutis. *Trium unciarum*, quia robore fidei, spei et dilectionis, perceptio baptismi munitur.

VERS. 5. — *Porro vastitas*. Grossitudo quam Josephus quatuor digitorum esse dixit, demonstrans quæ fuit magnitudo palmi. Idem autem hæc significant. Quisquis enim fide, spe, et charitate secundum quatuor Evangeliorum doctrinam opera facit justitiæ, percipit et mercedem æternæ vitæ.

Tria millia metretas. Millenarius perfectionem significat, quia denarius quadratum solidum facit. Decies enim decem, centum faciunt, qui est quasi quadrata figura, sed plana: sed ut in altitudinem surgat et solida efficiatur, multiplica centum per decem, et fiunt mille. Quo numero stabilis et insuperabilis, et velut quadrata justorum conscientia signatur. Quocunque enim quadratum vertis, stabit. Sic electorum animus nulla tentatione a statu rectitudinis inclinatur. Capit mare tria millia metretas; cum baptismi sacramentum in fide Trinitatis datum, in se ablutis confert omnium remissionem peccatorum

VERS. 6. — *Fecit quoque conchas*. In Regum ita: *Fecit quoque decem luteres æneos. Quadraginta batos capiebat luter unus. Eratque quatuor cubitorum. Singulos quoque luteres per singulas decem bases posuit*, etc. Apostoli et apostolici viri, qui per boves mare portantes signantur, per bases quoque portandis luteribus præparatas exprimuntur, sicut ipsi luteres baptismum signant, quem figurabat mare. Omnia enim eis quæ in holocaustis oblaturi erant, sacerdotes lavabant. Holocaustum autem Domini, omnis fidelium multitudo potest intelligi: quæ ab ipso baptizatur in aqua et igni. Sicut ergo sacerdotes qui in mari lavantur, eos signant qui per baptismum consortes summi sacerdotis efficiuntur: ita holocausta eosdem exprimunt, cum post ablutionem baptismi gratia implentur spirituali. Lavatur enim in lutere hostia, cum fidelis perfunditur aqua baptismi. Offertur in holocaustum, cum per impositionem manus episcopi, accipit donum Spiritus sancti.

VERS. 8. — *Et posuit quinque*. In utrique parte templi positæ sunt bases luterum, ut utraque populo sacri fontis gratia designaretur esse pandenda. Et quinque sunt in utraque parte, ut, sicut in expositione maris quod quinque cubitis altum esse jam diximus, demonstraretur typice, universa quæ per quinque sensus corporis deliquerat, per lavacrum baptismi esse remittenda. Sicut ergo in uno mari duodecim bobus superposito unitas exprimitur baptismatis, quæ per apostolos toto erat orbe prædicanda: ita etiam per duos ordines luterum mystice ostenditur, quia gentilitas cum Judæa in unum fidei consortium per baptismatis undam erat procreanda.

Candelabra aurea. Divina eloquia, quæ lucem sapientiæ proferunt, unde: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen*, etc. (*Psal*. CXVIII). Hinc Salomon ait: *Quia mandatum lucerna est, et lex lux* (*Prov*. VI). Bis quina sunt candelabra, quia quinque sunt legislatoris volumina, in quibus et tota Veteris Testamenti series complectitur quinque sæculi ætates. Quinque a dextris et quinque a sinistris ponuntur: cum post incarnationem Domini, eadem Scriptura utrique populo committitur; vel evangelicis plena figuris ostenditur, quæ quondam juxta litteram solum intelligenda esse putabatur.

Necnon et mensas. (RAB.) Has mensas, etc., *usque ad* quorum opera nobis velut ubera salutaria ad exempla vitæ proposita.

VERS. 9. — *Fecit etiam atrium*. (RAB.) Atrium sacerdotum in ecclesia, etc., *usque ad* in libro Regum secundum Bedam plenius expressimus.

Et basilicam grandem. Quæ erat extra atrium sacerdotum, in quam omnis populus ad orandum vel ad verbum audiendum confluebat. Hæc in Ecclesia vitam moresque carnalium significat, quibus dici-

tur : *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus*, *sed quasi carnalibus*, etc.

Et basilicam. Bene per basilicam grandem carnales significantur, quia multo major est in Ecclesia numerus talium quam perfectorum. Sed quantum præstant numero, tantum succumbunt merito. Unde hæc basilica grandis etsi plurimos capit, non ad officium altaris, non in ipsum quoque atrium sacerdotum saltem intromittit, quia carnales et infirmi et si ob meritum castæ fidei et pietatis ad electorum sortem pertinent, longe tamen ab his sunt qui dicunt : Non audeo loqui aliquid eorum quæ per me non efficit Christus, in obedientia gentium verbo et factis.

Et ostia in basilica. Hæc signant introitum fidei sermone prædicationis præparari, ut venientes discant quomodo per fidem Christi vel salutaria sacramenta debeant intrare Ecclesiam Dei, et postquam intraverint, quam religiose debeant conversari.

VERS. 11. — *Fecit autem Hiram*. Lebetes cineres sacros suscipiunt, cum fideles exempla et sacramenta Dominicæ passionis ad custodiam sui pia mente retractant, vel exitum justorum diligenter aspiciunt, qui magnis elaboratis agonibus, de percepto bravio sine fine lætentur, ut consideratis majorum virtutibus et ipsi magni efficiantur ; unde : *Quorum intuentes exitum conversationis intueamini et fidem*.

Et creagras. Creagræ prædicatores signant qui animas fidelium verbo Dei reficiunt spiritualibus spiritualia comparantes, carnalibus vero lac simplicis doctrinæ ministrantes : qui autem sacramenta Christi summatim cognoscere et ad imitationem suscipere volunt, quasi carnalibus hostiæ salutaris satiantur ; et quia doctorum est cuique congrua dividere, recte fiunt sacerdotibus fuscinulæ, quibus carnes hostiarum prout oportet componant, et alia hominibus mundis quædam afferant, alia altaris ignibus consumenda relinquant ; quædam enim nostræ humilitati ad refectionem revelantur, quædam solummodo patent scientiæ sancti Spiritus ; quædam in Paralipomenis quæ in Regum exposita prætermimus, quædam exposita non invenimus et nostræ parvitatis consuetudinem excedere nolumus. Nusquam enim per nos aliquid exposuimus.

Et phialas. Phialæ latiorem et apertiorem sanctæ doctrinæ significant sermonem, qui haustum sapientiæ pie sitientibus impendit, et pie laborantibus refocillationem congruam per prædicatorum ministeria tribuit, ut ad fontem vitæ æternæ pervenire possint, ex quo bibentes non sitient in æternum.

VERS. 17. — *In argillosa*. Argillosa terra de qua factæ sunt formæ ad fundenda vasa, sacram Scripturam (de qua bene vivendi regulam accipimus) significat. Quasi enim argilla igne durata, formam vasis Domini, quanta et qualia fieri debent exhibet ; cum nobis Scriptura regulam quam sequamur justitiæ, et sanctorum ostendit exempla, qui igne tribulationis invincibiles in omnibus perstiterunt, ut nos in domo Domini vasa pretiosa esse cupiamus. Æs autem liquefactum igne argillæ formas ingreditur, ut possit vas aptum ministeriis cœlestibus effici ; cum ipsi salubriter humilitati, et flamma divinæ charitatis vel humanæ adversitatis emolliti viam Patrum bene operando intramus, ut ad præmia illorum bene currendo perveniamus. Nec enim semper nos regulis bene operandi necesse est arctari, sed completa operatione bona, palma beatæ retributionis est speranda. Quia non semper vasa in formis argillæ tenebantur inclusa : ubi ad perfectionem venerant, fractis formarum claustris producebantur in lucem, et in templo Domino pro suis quæque locis disponebantur. Non quod opera sanctorum interitura sint, sed ubi coronam justitiæ acceperint, cessabunt officia laboriosæ operationis.

In regione Jordanis. In quo Christus baptizatus est, cujus tinctus undis aquarum nobis vertit elementum in ablutionem peccatorum. Et quia omne fidelium baptisma quo Domino consecramur in exemplum illius baptismi celebratur, recte in regione Jordanis facta sunt vasa domus Domini. Non enim aliter vasa electionis fieri possumus, nisi ad baptisma ejus respicientes vitali flumine ablui satagamus. Notandum autem, quod non tantum in regione Jordanis, sed in campestri regione illius facta vasa dicit, significans multiplicationem fidelium, quæ non solum in Judæa, sed in gentium latitudine futura erat ; unde : *Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt* (*Psal.* XCV). Et alibi : *Audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis silvæ* (*Ibid.* CXXXI). Fudit ergo rex vasa domus Domini in campestri regione Jordanis, quia Dominus baptismo salutis de quo vasa misericordiæ faceret, totam mundi latitudinem implevit.

VERS. 18. — *Fecitque Salomon*. Dictavit quod Hiram ipso opere complevit. Allegorice vero Redemptor noster in sanctis prædicatoribus et omnibus fidelibus ornatum Ecclesiæ parat, et virtutum efficit opera, qui ait : *Nihil sine me potestis facere* (*Joan.* XV); et alibi : *Omne enim datum optimum, et omne donum perfectum desursum*, etc. (*Jac.* I.)

VERS. 19. — *Altare aureum*. Corda perfectorum internæ charitatis et castitatis luce fulgentium, quorum sublimitatem significat etiam locus altaris. Stabat enim ante ostium sancti sanctorum, ut in factura tabernaculi legimus, in quo non hostiarum sanguis neque libamina, sed thymiamata tantum incendebantur, quorum superiora ascendens operiebat arcam, atque oraculum odore suavitatis implebat. In quo sancti figurantur, qui dum neglectis temporalium cupiditatibus tota intentione cœlestia quærunt, quasi intus juxta oraculum positi sunt : nec longe remoti a velo quo templum et sancta sanctorum dirimuntur ; quia corpore tantum terram incolunt, sed tota mente in cœlo sunt. Ascendit autem ab hoc altari fumus incensorum intra sancta sanctorum ubi arca est recondita ; ut orationes sanctorum flamma charitatis excitatæ ad cœlum perveniant,

ubi Christus est ad dexteram Dei sedens. Non enim in hoc altari sanguis hostiarum sed thymiama tantum incenditur, quia tales viri non habent opera carnis et sanguinis quæ mactent Domino in ara cordis, sed lacrymarum et orationum vota pro desiderio regni cœlestis offerunt.

Vers. 21. — *Et forcipes*, etc. Forcipes in usu altaris facti sunt ænei. Sed et hi quibus emundabantur lucernæ, interpretationem spiritualis sensus per doctorum officia significant. Ipsi enim verba sacri eloquii ab historia in allegoriam, ab umbra in veritatem transferentes, quasi lucem scientiæ in Ecclesiam super candelabrum mysticum positi multiplicant.

Vers. 22. — *Et ostia cælavit.* Hi sunt doctores et sacerdotes, qui instruendo, baptizando, communicando corporis et sanguinis Domini mysteria, prima nobis Ecclesiæ limina pandunt.

Sicque completum est omne. Cum verus pacificus in die novissima omnes electos resurrectionis immortalitate glorificat. Quandiu autem status hujus sæculi geritur, facit quidem Salomon domus Domini opus, sed non perficit : quia corda electorum Dominus, ut bona operentur inspirat et adjuvat, nulli tamen absque peccato esse donat, quod in futuro fidelibus reservat. Perficit vero omne opus templi sui et dedicationi aptum reddit, cum translatos de hac vita electos, æternum perducit ad regnum : unde septem annis ædificatur, octavo perfectum dedicatur. Septem enim diebus omne tempus volvitur, octavus est dies judicii et resurrectionis, cui convenit quod sequitur.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Intulit igitur Salomon omnia*, etc. (Rab.) Hoc fit cum Christus, etc., *usque ad* sed multæ in ea mansiones ad recipiendos omnes quos timentes se et diligentes *benedicit Dominus pusillis cum majoribus.*

Vers. 9. — *Vectium autem.* (Id.) Notandum quia, etc., *usque ad* tanto minus interna gaudia vident.

Vers. 10. — *Nihilque aliud erat.* Ostendit generaliter, quod in arca nihil fuit contrarium legi Domini comprehensæ in duabus tabulis; sed ea tantum ibi fuisse condita quæ juxta legis mandata ad cultum unius Dei et commendationem nostræ fidei sunt typice facta, ut umbra futurorum per omnia futuræ veritati testimonium præberet, et ea in mundo apparente finem acciperet. Erat autem in arca secundum Paulum urna aurea habens manna, quia in homine Christo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Erat et virgo Aaron, quæ excisa denuo floruerat : quia potestas omnis judicandi penes eum est, cujus judicium in humilitate passionis videbatur esse sublatum. Erant et tabulæ testamenti, quia in illo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. Adhærebant et vectes quibus portabatur, quia doctores qui quondam laborabant in verbo Christi, nunc præsenti visione congaudent gloriæ Christi. Unde : *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (*Phil.* I).

Vers. 12. — *Vestiti byssinis.* Per stolas byssinas candida munditiæ corporalis castitas designatur : hac induuntur omnes qui Dei officio assistunt, et laudes ei ore, moribus, et actu concrepant. Cymbala enim oris confessionem, psalteria mortalitatem, citharæ carnis mortificationem, et bonæ actionis strenuitatem, viginti quatuor chordis, id est propheticis et apostolicis doctrinis instructæ significant.

Sacerdotes. Vel doctores scilicet per centenarium et vicenarium expressi, quia legislator hoc numero suorum summam annorum complevit, et in die Pentecostes eodem numero credentes Spiritus paracleti gratiam acceperunt.

Vers. 13. — *Igitur cunctis.* (Rab.) Cunctis sacerdotibus et Levitis, etc., *usque ad* veri sacerdotii ministerium perdiderunt.

Vers. 14. — *Compleverat enim.* Quia mysteria quæ sub velamine latebant per adventum Christi aperiebantur credentibus, et digne accipientibus. Cæteris vero ad fidem accedere nolentibus pristina cæcitas remanebat. Unde : *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei*, etc. (*Matth.* XIII.)

CAPUT VI.

Vers. 1. — *In caligine.* Unde Job : *Nubes latibulum ejus* (*Job.* XXII). Et Psalmista : *Caligo sub pedibus ejus : et posuit tenebras latibulum* (*Psal.* XVII). Latibulum Domini sacra Scriptura : quæ sub parabolis et figuris cœlestia gestat sacramenta. Unde : *Confitebor tibi, Domine, pater cœli et terræ, quoniam abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* (*Matth.* XI).

CAPUT VII.

Vers. 5. — *Dedicavit.* (Rab.) Sanguine suo mundavit, et spirituali gratia sanctificavit Christus et diversis donis virtutum multiplicavit. Hancque dedicant filii Israel, quia quisque fidelis secundum donum sibi a Deo collatum verbo et exemplo proximos ad meliora et perfectiora convertit et provehit.

Vers. 7. — *Sanctificavit.* Quia Christus ea quæ in lege propter infirmitatem ejus perfici non poterant, in Ecclesia perficit. Ipsa est enim atrium domus Domini, per quam ingressus patet in cœlestem Jerusalem : quia ergo holocausta et sacrificia in altari Veteris Testamenti non potuerunt offerri; quia omnia figuraliter fiebant ibi, rex noster et sacerdos erexit novum altare fidei in Ecclesia, in quo quotidie offerunt pinguia holocausta et accepta Deo sacrificia. Unde : *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter*, etc.

Vers. 8. — *Fecit ergo.* (Rab.) Non puto hoc aliud intelligendum, etc., *usque ad* in futura animarum requie, ipsius veritatis perceptione in re.

Vers. 10. — *Igitur in die*, etc. Hoc est post octavam scenophegiæ solemnitatis diem : sicut in Regum continetur. Significat autem post illius vitæ finem, et post

sabbatismum animarum sanctarum, quo ante judicium quiescunt; in octava ætate, id est, resurrectionis die sanctos recepturos corpora immortalia, et in cœlestibus mansionibus secundum meritorum qualitates locandos, ubi semper lætentur, laudantes Deum in omnibus bonis quæ in Christo Pater contulit populo Christiano.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Expletis autem viginti*, etc., *dederat Hiram*, etc. (RAB. *in Paral.* ex Hieron.) Reddiderat scilicet, quia cum Salomon dedisset non placuerunt illi. Ideo Salomon propriis utilitatibus eas deputavit.

VERS. 5. — *Bethoron.* (RAB.) Civitas est, ad quam usque Jesus persecutus est inimicos reges in tribu Ephraim, etc., *usque ad* et alius Bethoron inferior datis Levitis in possessionem.

VERS. — 6. — *Et omnes.* Ezer, scilicet, Mageddo et Gazer et Mello, quæ omnes Ecclesiæ monstrant decorem : quia verus Salomon in jucunditate regni sui ad laudem et lætitiam sibi præparavit. Interpretatur autem Mello adimpletio; Ezer separatus et sanctificatus; Mageddo cœnaculum ejus; Gazer præcisio vel divisio; Bethoron domus montium; Balaath ascendens. Sancta autem Ecclesia civitas est Dei vivi, ubi impletur quotidie voluntas Dei, et separata ab omni errore infidelium, sanctificatur fide et bono opere. Ibi est refectio virtutum. Ipsa discernit mundum et immundum, et a virtute vitium : et est domus montium, id est, habitatio sanctorum, et fructu justitiæ *sicut palma florens ascendit de virtute in virtutem, ut videat Deum deorum in Sion* (*Psal.* LXXXIII). Omnes vicos suos munivit Salomon, quia Christus cœtus fidelium suorum gratiæ suæ protectione ita munit, ut hostibus suis spiritualibus resistere possint.

In Libano. (HIERON.) In templo, scilicet, quod cedrorum decore vestitum erat, unde Zacharias : *Aperi, Libane, portas tuas* (*Zach.* XI); vel regiis ædificiis quæ facta erant de lignis Libani.

VERS. 10. — *Ducenti.* Centenarius, qui in computu digitorum, de læva transit in dexteram, vitam significat æternam. Quinquagenarius vero, peccatorum remissionem, et æternam requiem, et gratiam sancti Spiritus significat : quia in psalmo ejusdem numeri pœnitentia, confessio, et remissio peccatorum describitur; et per jubilæum requies futura. Per pentecosten vero in adventu Spiritus sancti septiformis gratia expressa.

Qui erudiebant. Quia ex utroque populo elegit Ecclesiæ rectores, qui spirituali gratia illuminati, et plene edocti, remissionem peccatorum, vitamque æternæ salutis, et beatitudinem perpetuam appetendam, suo docerent exemplo.

VERS. 12. — *Holocausta.* (RAB.) Holocaustum totum incensum dicitur, hoc in altari crematur, cum in corde cujusque electi qui seipsum totum, scilicet, carne et corde Deo vovit, opus bonum fervente charitatis igne succenditur.

VERS. 14. — Secundum convenientiam cujusque temporis omnia in Ecclesia disponit, ut unusquisque ordo officio suo functus digne ministret.

VERS. 17. — *In Asiongaber.* Insula dicitur esse haud procul ab Ahila in Rubro mari, ubi classis Josaphat periit.

(RAB.) Classis quam fecit Salomon etc., *usque ad* per gratiam Spiritus sancti inveniunt, et eum sapientiæ et consilio divina ascribentes tribuunt

VERS. 18. — *In Ophir.* Nomen provinciæ Ophir, ab uno posteriorum Heber vocata, ex cujus stirpe venientes, a fluvio Cophene usque ad regionem Indiæ quæ vocatur Geria habitasse Josephus refert.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *Regina quoque.* (RAB. *in Paral.*, tom. III.) Regina austri quæ ab extremis finibus excitata venit audire sapientiam Salomonis Ecclesiam de gentibus ad Christum venturam figurabat : quæ circumamicta varietate in vestitu deaurato, obliviscens populum et domum patris sui, barbara gente, non animo fuit, quia optabat sanctorum fieri concivis, unde : *Surget regina austri in judicium cum generatione ista* (*Matth.* XII).

VERS. 3. — *Quod postquam*, etc. Conveniunt hæc Ecclesiæ quæ auditis miraculis Christi provocata est ad quærendum eum. Sed postquam ad ipsum venit per baptismum et fidem consideratis Scripturæ testimoniis agnovit divinitatis præsentiam, et parum ei visum est quod ante de eo audierat in comparatione perceptæ gratiæ. Unde et admirando in laudem ejus prorumpit dicens : *Beati viri tui*, etc.

VERS. 12.—*De lignis.* Christus ligna pretiosa, id est, sanctos doctores, quorum viror fidei nunquam arescit, nec folia verborum decidunt, sed fructum bonorum operum temporibus suis reddunt : ponit in munimentum domus Domini et domus regiæ, id est, in confirmationem Ecclesiæ, ut eorum undique doctrinis et exemplis vallata ruinam non sentiat. Hi quasi citharæ et lyræ ad laudandum Dominum fabricati dicuntur, quia omnia quæcunque fecerint, prosperabuntur, et laudem Domini in prosperis et adversis corde et ore et opere pronuntiant, et omnia in gloriam Dei faciunt, tota die et nocte non tacent laudare nomen Domini.

VERS. 13. — *Sexcenta.* Senarius per senarium multiplicatus, sexaginta facit. Centenarius quoque sexies ductus centum et sex reddit. Denarius mandatorum significat perfectionem, centenarius æternæ beatitudinis remunerationem. Desiderat enim rex nostram perfectionem, ut habeat quibus reddat perfectam mercedem, unde : *Estote perfecti sicut et Pater vester cœlestis perfectus est. Si vis ad vitam ingredi serva mandata* (*Matth.* V, XIX). Et post pauca : *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes*, etc., et *omnis qui reliquerit domum*, etc., *centuplum accipiet et vitam æternam possidebit.*

Omnesque reges Arabiæ. Offerunt Salomoni diversæ gentes et negotiatores et omnes reges Ara-

biæ et satrapæ terrarum aurum et argentum : quia quæque gens et quælibet persona certatim pro viribus nostro pacifico offert rectæ fidei munus, puritatem sensus, sacræ confessionis plenitudinem, eloquentiæ nitorem, unde : *Reges Tharsis et insulæ munus offerent*, etc. *Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes servient ei* (*Psal.* LXXI).

VERS. 15. — *Fecit igitur.* Quia patres utriusque Testamenti doctrina et operatione perfecti, quidquid sermone docuerunt, opere probaverunt.

Hastas aureas. Hæc est armatura Dei, qua resistimus contra insidias diaboli : hanc habent prædicatores sancti, qui custodiunt domum Dei, et excubant ad ostium ejus, ne subintret hostis antiquus, unde : *Lectulum Salomonis ambiunt sexaginta fortes* (*Prov.* III).

VERS. 16. — *Trecenta quoque.* Perfectam fidem significat in sanctæ Trinitatis confessione. Bene custodes domus Dei hastas et scuta aurea portant : quia prædicatores, qui sunt Ecclesiæ custodes, claritate sapientiæ splendentes, verborum jaculis inimicos confodiunt, et scuto fidei ignea tela nequissima exstinguunt.

Sex quoque brachiola. In senario bonorum operum perfectio. Sex enim diebus fecit mundum Deus, et senarius est primus perfectus numerus. Bonis vero et perfectis operibus ad cœlum ascenditur.

Scabellum aureum. Sanctos virtutum splendore fulgidos, in quibus habitat Deus. Possunt quoque per scabellum notari qui infirmi sunt in corpore Christi, sicut pœnitentes, vel qui novissimi convertentur, juxta finem scilicet mundi, qui tamen sunt aurei igne tribulationum illius temporis excocti et probati.

Stantes juxta brachiola : sed et alios duodecim leunculos. etc. Quia sancti Patres quidquid in Evangelio boni fecerunt, non sibi sed Deo deputaverunt, unde : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* (*Psal.* CXIII).

Brachiola, etc. In Regum ita : *Et duæ manus hinc et inde tenentes sedile* (*III Reg.* X). Hæc sunt solatia divinæ gratiæ, quæ Ecclesiam provehunt ad regnum cœleste. Vel hoc per binarium designatur, quia in utroque Testamento hoc maxime commendatur, quod non nisi per divinum adjutorium aliquid boni potest perfici. Unde : *Sine me nihil potestis facere* (*Joan.* V).

VERS. 19. — *Sex gradus.* Quia doctrina et exemplo certant, ne labor insipientium in operando vacillet, sed rectitudinem in progressu virtutum fortiter conservet.

Non fuit tale solium, etc. Quia de Ecclesia scriptum est : *Fortitudo et decor indumentum ejus*, etc. (*III Reg.* X.) Et : *Multæ filiæ congregaverunt divitias : tu supergressa es universas* (*Prov.* XXXI).

VERS. 20. — *Omnia quoque.* Animæ sanctorum, quæ voluntati Dei deserviunt, splendore sapientiæ et charitatis nitentes, continent potum aquæ vivæ, A *quæ fit in eis fons aquæ salientis in vitam æternam* (*Joan.* IV).

Argentum. Non est in sermone verbum Dei, sed in virtute, ut in prædicatione Evangelii; non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis.

VERS. 21. — *Siquidem naves regis ibant in Tharsis*, etc. (RAB.) Christus apostolos doctores Evangelii, quos de Judæis elegit, cum prædicatoribus de gentibus electis trina confessione, sed una fide in mundum mittit, ut in credentibus afferant sibi aurum sapientiæ, argentum eloquentiæ, et ebur castitatis. Simia autem est animal ingeniosum, et hominis imitatorium, et philosophos significare potest, qui veræ sapientiæ sensus aliquando mu- B tant, et in disciplinis moralis vitæ edisserunt actus. Pavo, qui laudatas ostendit pennas, eos significat qui propter laudes hominum variarum virtutum species ostentant : sed prædicatorum doctrina instructi discunt benefacere intuitu solius Dei, et aptantur æterni regis deliciis.

VERS. 25. — *Quadraginta.* Quadragenarius priscæ legis tempora significat. Moses enim legem accepturus quadraginta diebus jejunavit, et populus per eum instructus quadraginta annis eremum circumivit. Senarius vero præsens tempus significat, in quo apostolica doctrina Novi Testamenti populum nutrit. Bene ergo per quadragenarium numerantur equi Salomonis in stabulis collocati, quia per duritiam legis veteris, coercita est insolentia prioris C populi. Duodenarius vero præsens tempus significat, in quo apostolica auctoritas populum gentium nutrit Novi Testamenti doctrina.

In Jerusalem. Visione pacis. Distantia locorum discretionem ostendit affectuum. Qui enim sunt in urbibus quadrigarum, illos significant qui diversis ecclesiæ disciplinis per spirituales magistros erudiuntur. Alii vero jam eruditi, usui regis cœlestis aptati præsentiam ejus habere merentur. Unde : *Currus Dei decem millibus*, etc. (*Psal.* LXXVI.) Et alibi : *Ascendens super equos tuos, et equitatus tuus sanitas* (*Habac.* III).

Philisthinorum. Dupliciter cadentium. Philistbiim enim interpretatur ruina duplex. Hoc fit cum per absolutionem peccatorum ab inchoatione sui in D Jordane baptismatis usque ad conversionem omnium gentium ad fidem Christi redundat gratia potestatis, ut ubi defluxus fuit carnalium desideriorum, ibi stabiliatur germen virtutum; et ubi idololatria et conversatio flagitiosa populorum fuit duplex ruina, ibi per confessionem rectæ fidei et cultum pietatis ad cœleste regnum surgat vita fidelium. Pertingit enim potestas ejus usque ad terminos Ægypti, id est tenebrosas mentes infidelium, quas complet lumine fidei ; unde : *Coram illo procident Æthiopes*, etc.

VERS. 27. — *Tantamque.* Præbet verus Salomon in Ecclesia copiam argenti quasi lapidum, cum corda gentilium insensibilia, ad veri Dei intellectum quos lapides pro Deo coluerunt, ad meditationem legis,

et prædicationem Evangelii convertit. De quibus dicitur : *Similes illis fiunt qui faciunt ea*. etc. (*Psal.* CXIII). Et alibi : *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ* (*Matth.* III). Præbet etiam multitudinem cedrorum quasi sycomororum, quia sterilitatem gentium quæ in altum se erigere non volebant, provexit ad fecunditatem bonorum operum et virtutum.

VERS. 27. — *Et cedrorum*. Cedrus est imputribilis natura, odore jucunda, aspectu nitida, quæ accensa nitore serpentes fugat et perimit.

Reliqua vero. Quæ fecit postquam legem Dei transgressus est, cum alienigenæ uxores usque ad idololatriam eum pertraxerunt : multi quidem ut Salomon bene incipiunt et male desinunt, dicique beatus ante obitum nemo supremaque funera debet.

CAPUT X.

VERS. 8. — *Reliquit consilium senum*, etc. (HIERON.) Hoc aiunt Hebræi esse Banaiam filium Joiadæ et Jahihel filium Achamoni, qui et Chilla vocatur : quorum consilio relicto, tractare cœpit Roboam cum juvenibus, id est, Aduram, qui in sequentibus lapidatus dicitur, et similibus. Juvenem autem non ætate, sed animo sæpe dicimus. Non enim erat Roboam juvenis ætate, sed sensu : qui quadragesimo primo ætatis suæ anno cœpit regnare.

VERS. 13. — *Responditque rex*, etc. Hic significat malos rectores in Ecclesia, qui terrenis cupiditatibus dediti, curam subditorum negligunt, et gaudent in multitudine sibi obsequentium. Interpretatur vero Roboam latitudo populi. Hi sunt qui latam ingrediuntur viam quæ ducit ad mortem, non angustam, quæ ducit ad vitam ; et relicto patrum consilio quorum dicta et facta ad altitudinem perfectionis tendunt, consilio juvenum obtemperare eligunt, qui laudibus et adulationibus eos gravant, qui cæci sunt et duces cæcorum, etc., unde : *Væ tibi, terra cujus rex puer est*, etc. (*Eccl.* X.)

CAPUT XI.

VERS. 21. — *Amavit*, etc. Habuit autem lege sibi conjunctas uxores decem et octo, concubinas vero triginta. Et filii quidem ei nati sunt decem et octo, filiæ vero sexaginta.

CAPUT XII.

VERS. 2. — *Anno autem quinto regni Roboam ascendit*. (RAB.) Mali rectores per negligentiam suam principem tenebrarum provocant in Ecclesiam, qui thesauros domus Domini et thesauros regis aufert, cum scientiam Scripturarum et opera virtutum subtrahit incautis et desidiosis.

VERS. 9. — *Sesac rex*. Byssus cilicii vel gaudium cilicii. Byssus quidem subtilitatem significat : cilicium, quod fit de pilis caprarum, peccata. In bysso ergo cilicii, versutia diabolicæ fraudis in persuasione peccati. Sesac Jerosolymitanas opes aufert, cum diabolus qui callide decipit et gaudet in multitudine peccatorum, ecclesiasticos viros scientia spirituali et opere virtutis spoliat : et eos qui videbantur in Ecclesia decori, spoliatos secum in barathrum perditionis mergit.

Clypeos. Salomon scuta aurea fecit, et custodibus domus suæ tradidit, cum Christus spiritualem scientiam per duo Testamenta doctoribus Ecclesiæ ad plebem tuendam commendavit. Hanc antiquus hostis per incuriam retrorsum abstrahit. Cum enim intendunt terrenis rebus, minusque curant de cœlestibus, officio pristino et scientia nudatos quasi in domo propria opibus spoliatos relinquit. Tales vero cum se sensu spirituali privatos aspiciunt, per eloquentiam verborum copiam quærunt, quorum sonoritatem velut scutorum æreorum firmitatem contra hostes pro subjectis opponunt. Sed quanto æs auro vilius, tanto inferior est eloquentia veræ sapientiæ fructu. Unde : *Ubi plurima verba, ibi frequenter egestas* (*Prov.* XIV).

VERS. 15. — *Semeiæ*. Qui superius Roboam et filios Juda de peccatis arguebat.

Addo. Qui et Abdo, hic est qui ad arguendum Jeroboam pro altari quod fecerat, a Domino missus est in Samariam, qui in via interfectus est, quia contra præceptum Domini a pseudopropheta seductus ibidem manducavit.

CAPUT XIII.

VERS. 4. — *Semeron*. (RAB. ex Hieron.) Civitas est quam cepit Jesus rege illius interfecto, quam dicunt vocari nunc Sebasten oppidum Palestinæ, ubi Joannis Baptistæ conditæ sunt reliquiæ. Legimus autem in Regum, quod Amri rex Israel emerit montem Semeron a quodam Semer, et ædificaverit in vertice illius civitatem, quam ex nomine domini, scilicet Semer, Semeron appellavit.

VERS. 19. — *Bethel*. (RAB.) Civitas in proximo lapide ab Elia ad dexteram euntibus Neopolim, quæ prius Luza, id est Amigdalon vocabatur, et cecidit in sortem Benjamin juxta Bethan et Hai, quam expugnavit Jesus rege illius interfecto.

Ephron. Civitas est in tribu Juda. Unde et villa pergrandis Ephrea contra septentrionem in vicesimo ab Elia milliario hactenus vocatur.

VERS. 20. — *In diebus*. Non Jeroboam, in cujus vicesimo anno secundum librum Regum imperavit Asa filius Abia super Judam et Jerusalem, sed Abiam, qui accepta Bethel idola reservavit Israeli in scandalum, ut Hebræi asserunt.

CAPUT XIV.

VERS. 2. — *Egressus est*, etc. Cum Azarias decem regnasset annis, castra contra eum movit cum magno nimis exercitu Zareas rex Æthiopiæ, ducens pedestrium quidem nonaginta millia, equestrium vero decem millia, et currus trecentos. Castris contra eum positis, cum vidisset Asa Æthiopum multitudinem, poscebat a Deo cum clamore magno victoriam, et ut tam multa hominum millia ipse perimeret. Neque enim in alio confidendum esse dicebat, quam in eo qui posset etiam paucos multorum potiores ostendere, et facere infirmos fortissimis prævalere.

CAPUT XV.

VERS. 15. — *Azarias autem*, etc. Azarias propheta occurrens præcepit ut paulufum a via gressum itineris sustinerent, et tunc cœpit ad eos

dicere, quod illa victoria fuisset eis a Deo concessa, eo quod justos se sanctosque servassent, et omnia Dei voluntate fecissent. Quos in ejus mandatis permanentes, dixit super hostibus prævalere, et habituros divina virtute felicitatem et prosperitatem; relinquentes autem religionem, in contraria devenire, futurumque tempus in quo nullus inveniretur verax propheta in eo populo, neque sacerdos, ob quam rem et civitates subvertendas, et gentem in omni terra disseminandam, et vitam miserabilem et inopem habituros.

CAPUT XVI.

Vers. 14. — *Aromatibus*, etc. — Hæc vana famæ jactantia, quam philosophi vel poetæ post mortem regum suorum, vel etiam falsi Christiani obeuntibus magistris impendunt, et hæc in ignem mittunt: quia omnia gehennæ ignibus obnoxia esse ostenduntur, quæ hic sine utilitate et ædificatione fratrum protulerunt.

Combusserunt super eum, etc. Nota quod regibus, ut Hebræi tradunt, reverentiæ causa, combustiones pretiosarum vestium simul cum aromatibus fiebant. Unde alibi: *Juxta combustiones majorum facient tibi.* Mos enim fuit apud veteres, ut pretiosa ornamenta regum post obitum eorum pro exsequiis in pyra urerentur, sed sine cadaveribus.

CAPUT XVII.

Vers. 3. — *Ambulavit in viis David*, etc. (Rab.) Ostendit eum executorem fuisse sicut David divinorum mandatorum antequam peccaret in uxorem Uriæ, cujus peccati satisfactio æternam illi memoriam comparavit.

Vers. 5. — *Dedit omnis Juda munera Josaphat.* Hic fideles de gentibus significat, qui relicto patrum errore, ad Christum conveniunt baptismo abluti chrismate liniti, a Christo Christianum nomen et regiam dignitatem accipientes. Unde: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium*, etc. (*I Petr.* II.) In tempore enim Josaphat, Domini dos, vel qui est dos, vel qui est dotatus, et quia Ecclesia gentium, sanguine Christi comparata, Spiritus sancti pignore data, consortium Sponsi cœlestis et societatem regni promeruit. Cui factæ sunt infinitæ divitiæ cum diversæ nationes credunt, et in acquisitione diversarum virtutum.

Vers. 10. — *Itaque factus est pavor*, etc. Pro virtutibus, quæ geruntur in Ecclesia, aufertur gentilium audacia, et incitantur ut deferant Christo munera fidei et censum boni operis, et piæ confessionis, et pecora simplicitatis.

CAPUT XVIII.

Vers. 2. — *Descenditque*, etc. Hi sunt hæresiarchæ qui perditorum turbam per errorum devia ducunt, et in mortis præcipitium mergunt. Josaphat affinitate conjunctus est Achab, et descendit ad eum in Samariam contra hostes in auxilium: et illos significat qui de catholicis ad hæreticorum amicitiam se inclinant: qui licet a rectæ fidei non recedant tramite, tamen errantium societatem atque communionem non devitant. Contra quos dicitur: *Hæreticum hominem post primam et secundam correctionem devita* (*Tit.* III). Unde Josaphat per Jehu videntem filium Anani, illius scilicet prophetæ qui Asa increpaverat arguitur, qui impio præbuerat auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitia jungeretur.

(Greg., lib. II *Moral.*, cap. 15, tom. I.) Solium Domini angelicæ potestates, etc., *usque ad* et tanto durius raperetur ad pœnam, quanto securius viveret in culpa.

CAPUT XIX.

Vers. 10. — *Omnem causam quæ venerit ad vos*, etc. (Aug., lib. IV *de Civ.*, cap. 3.) Remota justitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? quia et ipsa latrocinia quid sunt, nisi parva regna?

CAPUT XX.

Vers. 1. — *De Ammonitis.* Idumæos significat, sed scriptor historiæ maluit quod gerebatur associatorum notare vocabulo, quam impietatem impudentium publice divulgare.

Vers. 2. — *De his locis*, etc. Illa loca significat quæ ultra mare Salinarum sunt, quod alias stagnum Asphaliti vel mare Mortuum nominatur.

Engaddi. Vocatur usque hodie, vicus pergrandis Judæorum juxta mare Mortuum, unde opobalsamum venit: quas Salomon nuncupat vineas Engaddi.

Vers. 16. — *Ascensuri enim per clivum nomine Sis*, etc. (Rab. *in Paral.*, ex Hieron.) Qui et Jeruel secundum Hebræos. Dicunt enim quod Sis, etc., *usque ad* incussus est alienigenis pavor undique.

Mystice, Moabitæ, Ammonitæ, et Idumæi, paganos, Judæos, et hæreticos significant, qui gratis bellum excitant fidelibus, et religionem Christianam auferre contendunt. Sed Josaphat, id est Christi populus, non armis corporalibus, sed spiritualibus eos aggreditur, intima cordis devotione supernum quærens auxilium.

Vers. 25. — *Venit ergo Josaphat*, etc. Sancti doctores cum turba fidelium colligunt de spoliis hostium quidquid de Physica, Ethica, et Logica legendo, et scribendo, et docendo utiliter crediderunt, per sanctæ Trinitatis fidem, in usum totius Ecclesiæ convertunt, ut quod illi injuste et inutiliter possidebant, fideles utiliter possidentes, animarum ad salutem possideant.

Vers. 26. — *Vallis benedictionis.* Humilitas Ecclesiæ, ubi digne Deo laudes redduntur. Qui autem quatuor Evangeliorum instructus dogmate per baptismi fidem ad unitatem Ecclesiæ pervenit, ibi rite laudans, digne Deo conversans visionem perpetuæ pacis, cum laude et lætitia sempiterna introibit.

CAPUT XXI.

Vers. 2. — *Omnes hi, filii Josaphat*, etc. (Rab.) Imitatores operum ejus, fratre eorum Joram semper in deteriora labente, unde ipse Joram legitur eos interfecisse cum principibus Israel.

Vers. 14. — *Ecce Dominus percutiet te*, etc. Per Philisthæos et Arabes qui ejus terram vastaverunt, et diripuerunt substantiam et filios pariter et uxores Joram, qui interpretatur, Quis est excelsus: qui de

religioso patre ad perfidiam declinavit, et fornicari A fecit filios Juda: significat eos qui fide imbuti et baptismo regenerati, relinquunt fidei veritatem, hæreticorum sequentes errorem, et alios secum pervertentes. Unde eos Elias, id est, sermo propheticus redarguit: quia omnis divinorum librorum auctoritas tales reprehendit, et merito perversitatis suæ increpat contestationibus gravissimis.

VERS. 20. — *Et octo annis regnavit*, etc. De Joram octo annis regnasse et quadraginta vixisse; filium autem ejus Ochoziam cum regnare cœpisset fuisse quadraginta duorum annorum, quod si ita est, duobus annis antequam pater ipse nasceretur, filium genuit. Sed Hebræi dicunt quod Joram qui quadraginta annis vixisse describitur et octo annis regnasse, quod vixerit annos quadraginta et regnaverit viginti B et octo. Anni enim octo qui ei in regno tribuuntur, ipsi sunt quibus regnavit antequam fratres occideret, cum adhuc innocenter viveret. Reliqui vero viginti anni, quibus postea regnavit, ideo non numerantur, quia in languore et tribulatione vixit: ideoque filio ejus tribuuntur, qui non amplius quam viginti duorum annorum secundum librum Regum esse perhibetur, ne de numerorum summa anni remanentes, in temporum computatione errorem facerent.

CAPUT XXII.

VERS. 6. — *Azarias filius Joram*, etc. (RAB., ex Hieron.) Qui superius *Ochozias*, id est, apprehendens Dominum: Azarias vero adjutorium Domini. Ideoque secundum Hebræos nomen mutatur in melius ei: quia C secundum præceptum Domini infirmum visitavit.

VERS. 7. — *Adversum Jehu*, etc. Jehu significat principatum gentium, quem Christus destinavit in sacrilegam civitatem, quæ prophetas et Dominum prophetarum occidit, et apostolos persecuta est; ut eam digna ultione puniret, et phanum sacerdotum post adventum Christi destrueret, templumque subverteret: et impiam synagogam sanguinem eorum sitientem de regni culmine quasi Jezabel præcipitaret, et ipsius rectores interficeret.

VERS. 10. — *Si quidem Athalia*, etc. Athalia quæ semen David conabatur exstinguere, et regiam stirpem delere, significat impietatem Synagogæ, quæ per nequitiam mentis, semini Christi insidiatur inexorabili odio sæviens, quæ aliquando regnare videbatur D cum legis cæremonias temporalis observabat. Interpretatur Athalia temporalis Domini, sed Josabeth strenuitate (quæ interpretatur saturitas Domini, id est Ecclesiæ in qua sunt veræ deliciæ) servatur Joas, qui interpretatur memoria Domini, id est, Christus, in quo est memoria hominis Domini: ne per crudelitatem sævientis interimatur in sanctis, sed nutriatur in domo Joiadæ pontificis, qui interpretatur dilectus Domini, id est Christus, de quo Pater ait: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (*Matth.* XVII). Cujus domus est Ecclesia, ubi in fide electorum manens quotidie facit augmentum corporis sui, ut in tempore judicii sceptrum regni et potentiam extollat adversum eos qui eum deprimebant.

CAPUT XXIII.

VERS. 13. — *Super gradum*. (RAB.) Columnam, scilicet, et basim, quam præparaverat Salomon, et posuerat in medio basilicæ, habentem quinque cubitos longitudinis, et quinque latitudinis, et tres in altum.

VERS. 16. — *Pepigit autem Joiada fœdus*. Joiada interpretatur cognoscens Dominum, vel diligens: quia filios Israel Dominum cognoscere docuit. Pepigit ergo fœdus inter Dominum populumque et regem, ut Domino scilicet obedirent, et legi ejus. Pepigit etiam inter regem et populum, ut populus erga regem fideliter ageret, et rex populum juste regeret secundum doctrinam sacerdotum et Levitarum, quorum officii fuit insinuare præcepta Domini.

CAPUT XXIV.

VERS. 4. — *Post quæ placuit Joas*, etc. (RAB.) Joas rex sacerdotes arguit, etc., *usque ad* ne per negligentiam doctorum pereat auditorum multitudo.

VERS. 7. — *Et filii ejus*, etc. Non quod filios tunc habuerit, quia Ochozia mortuo, eo quod non habuerat filium, omne semen regium interficere molita est, sed filios ejus sacerdotes idolorum nominat, qui templum spoliaverant, et ex ornamentis ejus idola sua exornaverant, sæpe enim filii imitatores dicuntur.

VERS. 12. — *At illi conducebant*, etc. Hoc faciunt apostoli, quando per subjectos sibi discipulos verbi divini semina per mundum sparserunt, ut operarios voluntati Dei idoneos auditoribus præficerent: quorum alii fabricant ligna, cum se et sibi obedientes ligna fructifera in domo Dei præparant. Alii sarta tecta faciebant, quando illa quæ per hæresim vel schismata rupta fuerant, reædificabant. Alii saxa cædunt, cum duros corde, et incredulos fortiter increpant. Alii metalla ferri et æris, cum robur fidei, et confessionem catholicæ veritatis ab unoquoque expetunt, ut impleatur domus Dei, juxta illud *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi* (*Ephes.* IV).

VERS. 14. — *Reliquam partem pecuniæ*, etc. Videtur contrarium quod legitur in libro Regum: *Verumtamen non fiebant ex eadem pecunia hydriæ templi et fuscinulæ* (*IV Reg.* XII). Sed non hic dicitur, quod de eadem pecunia quæ offerebatur a populo in templo Domini ad instaurationem domus Dei facta fuerunt sacra vasa in ministerium templi et ad holocausta, sed de reliqua parte pecuniæ, id est, de ea quæ aliis donationibus collata fuerat. Potuit enim fieri, ut in diversis temporibus pecuniæ oblatæ diversæ facturæ materiam præberent, sicut alia est doctrina qua rudes imbuuntur ad fidem, alia qua perfecti instruuntur ad plenitudinem.

VERS. 18. — *Et facta est ira*. (RAB., ex Hieron.) Tradunt Hebræi principes Juda regem ut Deum adorasse, et illum libenter accepisse: unde nimis Dominum offendit, et subito expertus est iram quam meruit. Ob hanc etiam culpam Herodes legitur in Actibus apostolorum ab angelo percussus.

VERS. 25. — *Zachariæ filii Joiadæ*, etc. (RAB.) Dominus in Evangelio Zachariam inter templum et

altare occisum memorans, etc., *usque ad* quæ Siloam dicunt, rubra saxa monstrantes Zachariæ sanguine putant esse polluta.

VERS. 26. — *Insidiati vero sunt*, etc. Asserunt Hebræi Ammonitas et Moabitas insidiatos esse regi Joas pro injusta nece Zachariæ ad exaggerandam malitiam Israelitarum, qui ulcisci noluerunt sacerdotem Dei, quem vindicaverunt filii alienigenarum.

CAPUT XXV.

VERS. 11. — *In vallem Salinarum*, etc. (RAB.) Ubi sal fiebat, vel fæno salsuginis, ut multis in locis deciso et siccato et incenso, vel aquis puteorum salsis fervefactis, et ad salis firmitatem coquendo perductis. Vel aliter, ubi et Joab duodecim millia Idumæorum percussisse legitur. Pro valle autem Salinarum vetus editio quasi nomen regionis Gemel apposuit.

VERS. 16. — *Scio, inquit, quod cogitaverit Dominus*, etc. Qui neminem vult perire, sed eum qui in peccato perseverat, justo judicio damnat. Ideo ergo Amasias periit, quia admonitus per prophetam ut ageret pœnitentiam, non obedivit, sed usque ad finem permansit.

VERS. 18. — *Carduus qui*, etc. Hanc similitudinem innuit: quia Amasias nobilissimis ortus natalibus de stirpe David veniens, propter idololatriæ fœditatem degens et vilis factus propriam mensuram non considerat, sed ultra modum superbiæ fastu se elevat.

VERS. 21. — *Bethsames*. (RAB.) In Regum dicitur Bethsames oppidum Judæ: quia pertinet ad regnum Judæ, id est, ad duas tribus quibus imperabat domus David; sed secundum situm locorum pertinet ad tribum Benjamin.

VERS. 24. — *Et apud Obededom*, etc. Quia non solum vasa abstulit quæ in domo Dei reperit, sed etiam illa quæ observabant janitores et custodes templi. In Regum autem legitur, quod David elegit de filiis Obededom septuaginta duo ad ministrandum in domo Dei, et custodiam templi.

VERS. 27. — *Qui postquam recessit*. Ex quo prophetæ consilium non audivit, neque ad Dominum converti voluit, conjuratio præparata est et dilata, donec ad consummationem perveniret.

CAPUT XXVI.

VERS. 3. — *Ozias cum regnare cœpisset*. Qui et Azarias. Ozias interpretatur virtus Domini. Azarias auxilium Domini, quia quandiu recte egit, divina ope adjutus plurima bella feliciter commisit, et de hostibus triumphavit. Sed priusquam per superbiam illicita tentavit, lepra percussus nominis et honoris offuscavit dignitatem, exclusus a populo usque ad diem mortis.

VERS. 9. — *Super portam vallis*. (RAB.) Hæc est porta Ephraim, etc., *usque ad* de hac autem porta et aliis portis Jerusalem in Esdra sequentes Bedam abunde diximus.

VERS. 16. — *Sed cum roboratus esset*, etc. Fuit Ozias primo justus, et rectum fecit in conspectu Domini: unde et hostes vicit, et multos prophetas in imperio suo habuit. Hinc quandiu vixit Zacharias sacerdos cognomento intelligens, placuit Deo cum omni veneratione serviens in templo. Sed postquam Zacharias obiit, volens per se offerre donaria, sacerdotii dignitatem non tam pie quam audacter invasit, nec reclamantibus Levitis et sacerdotibus obedivit: unde lepra in fronte percussus est, quam sacerdos auri lamina protegebat, quam in Ezechiele jubet Dominus Thau litteræ impressione signari.

Ingressusque templum Domini, quia indutus stola sacerdotali instante solemni festivitate intravit in templum ad altare aureum, oblaturus incensum secundum Josephum. Unde ante civitatem in loco qui dicitur Eroge, scissa est media pars montis ad occidentem, et sua volubilitate per quatuor stadia procedens ad orientalem restitit montem, ita ut vias clauderet, et regias urbes opprimeret. Volunt Hebræi in anno vigesimo quinto Oziæ hoc accidisse, cujus reliqui anni sunt viginti septem.

Regnavit Ozias annis quinquaginta duobus, quo tempore apud Latinos Amulcus, apud Athenienses Agamestor imperabant, quo mortuo vidit Isaias visionem sicut ipse testatur, eo scilicet tempore quo Romulus Romani imperii conditor natus est.

VERS. 23. — *In agro regalium sepulcrorum*. Non in regalibus sepulturis, non in civitate David. Hæretici enim atque schismatici indigni sunt societate et communione sanctæ Ecclesiæ, nec memoria eorum inter catholicos habetur: quia erroribus maculati, et vitiis squalidi ab eorum consortio separantur.

CAPUT XXVII.

VERS. 1. — *Viginti quinque annorum erat Joatham*, etc. In principio et in fine, annos Joatham enumerat, quia sicut justitia cœpit, usque ad finem perseveravit. Unde tempora vitæ ejus laude digna prædicantur.

VERS. 3. — *Ipse ædificavit portam*, etc. Quæ in Actibus apostolorum dicitur Speciosa, secundum Hebræos et ab eis porta Joatham (quia ipse ædificavit eam) usque hodie nuncupatur.

Ophel. Turris erat non longe a templo, miræ altitudinis. Unde et Ophel, id est, tenebrarum vel nubili nomen accepit. Ubi autem in Michæa scriptum est: *Et turris gregis nebulosa filiæ Sion* (*Mich.* IV, 8): In Hebræo habetur, *turris Ophel*. Turris Ophel eminentiam Scripturæ significat, quæ in historia fundata spiritualis sensus caput inter nubila condit, dum scientiæ magnitudinem ab oculis hominum abscondit. Unde: *Posuit tenebras latibulum suum* (*Psal.* XVII). Joatham, cujus vita laudatur, Christum significat, de quo dicitur: *Magnus Dominus et laudabilis nimis* (*Ibid.*, XLVII), etc. Interpretatur enim Joatham consummatus vel perfectus, et de Christo dicit Apostolus: *Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ*, etc. (*Hebr.* V). Ipse construxit portam domus Domini excelsam, et mysterium suæ incarnationis mirabili potentia effecit, qui de se ait: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur* (*Joan.* X). Hæc porta excelsa vocabatur, de qua Psalmista ait: *Excelsus super omnes gentes Dominus* (*Psal.* CXII), etc.

CAPUT XXVIII.

Vers. 3. — *In valle Benennom.* (Rab.) Hæc est vallis Benennom, etc., *usque ad* omnes enim adulterantes, quasi clibanus, corda eorum.

CAPUT XXIX.

Vers. 3. — *In ipso anno*, etc. (Rab.) Non aliter imitaretur David patrem suum, qui ab infantia Deo deditus in principio regni sui cultum Dei magnificavit.

Moraliter autem admonet rectores Ecclesiæ, ne sint desidiosi in officio sibi commisso, sed omnia diligenter agant.

Mystice Ezechias, qui non tantum per se vel per suos opus Dei strenue gessit, imo per nuntios ad simile studium alios provocavit, Christum significat, quod etiam nominis interpretatio testatur. Ezechias enim apprehendens Dominum, vel fortitudo Domini. Christus autem Dei virtus et Dei sapientia, qui omnes patrum prævaricationes, quæ sub lege fuerant, sanguine suo diluit, et cultum pietatis in Ecclesia plane instauravit. Ipse legatos ad convocandas gentes ad fidem misit. Primum prophetas, deinde apostolos, et eorum successores: hic secundo mense pascha celebrare instituit; quia umbra legis cessante, verum pascha servare docuit, de quo Paulus ait: *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus* (*I Cor.* v).

Vers. 6. — *Peccaverunt patres nostri*, etc. (Hieron., *quæst. in Paral.*, tom. III.) Hoc plene scribitur, etc., *usque ad* et adorabant ad ortum solis.

CAPUT XXX.

Vers. 1. — *Misit quoque*, etc. (Hieron.) Cum omni Israel publice misisset nuntios, Manasse et Ephraim latenter misit ad eos quos sciebat conversum iri posse per epistolas. Illi enim superbiores erant propter regiam dignitatem quæ erat in domo Ephraim.

CAPUT XXXI.

Vers. 1. — *Fregerunt simulacra*, etc. Post adventum Salvatoris, non solum in Jerusalem et in Juda, sed in cunctis nationibus orbis destructa est idololatria, et diaboli corruit superbia. Et crescente numero fidelium, decrescit cultura dæmoniorum, donec in fine mundi obruatur mors novissima, et regnabit Dominus solus in die illa.

CAPUT XXXII.

Vers. 4. — *Obturaverunt cunctos.* Contra paganos et hæreticos pugnantes, diligens cautela adhibenda est, et velanda mysteria, unde: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos.*

Vers. 5. — *Ædificavit.* (Rab. *in Paral.*) Christus ædificavit Ecclesiam quæ est civitas Dei, etc., *usque ad* et disposuit doctores spiritualium bellorum principes.

CAPUT XXXIII.

Vers. 12. — *Et egit pœnitentiam valde coram Deo patrum suorum.* (Rab.) Audita pœnitentia Manasse nemo debet de Dei misericordia desperare, sed magis per pœnitentiam de venia præsumere.

A

CAPUT XXXIV.

Vers. 5. — *Ossa præterea.* (Rab.) Ideo combussit sacerdotes in altaribus idolorum, ut ostenderet, quia funesta erant eorum sacrificia qui non solum pecudum hostias dæmoniis offerebant, sed et ipsos idololatriæ tradebant. Hic significat omnes qui diaboli servitio mancipati vitam sacrilegam temporaliter finierant æternis cruciatibus consumendos pro cujusque merito.

Vers. 22. — *Ad Oldam prophetidem*, etc. (Hieron.) Oldam uxor fuit Sellum avunculi patris Jeremiæ, et patris Ananeel. Habitabat in secunda. Locus erat Jerosolymitanus extra murum civitatis et antemurale, qui vocabatur secunda: cujus mentio fit in Sophonia propheta.

B

CAPUT XXXV.

Vers. 1. — *Fecit autem Josias in Jerusalem*, etc. (Rab.) Admonemur, ut purgemus primum terram cordis nostri ab omnibus vitiis, sicque pascha Domino celebremus, *non in fermento veteri*, *neque in fermento malitiæ et nequitiæ: sed in azymis sinceritatis et veritatis* (*I Cor.* v). Mystice autem Josias, id est fortitudo Domini, Christum significat, de quo legitur: *Dominus fortis et potens: Dominus potens in prælio* (*Psal.* xxiii). Interpretatur etiam Josias salus Domini, et *Christus salvum facit populum suum a peccatis eorum* (*Matth.* i). Ipse zelo Dei mundat terram Juda et Jerusalem ab omnibus immunditiis, qui per prophetam dixit: *Zelus domus tuæ comedit*

C

me (*Psal.* lxviii). De quo alibi: *Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam* (*Matth.* iii). Hic celebrat verum phase octavo decimo anno regni sui: quia octava ætate generali resurrectione donata, sanctos suos cum perfectione bonorum operum perducit ad æternæ beatitudinis denarium, ejectis prius omnibus scandalis de regno ejus.

Vers. 3. — *Ponite arcam in sanctuario templi, quod ædificavit Salomon filius David rex Israel.* Tradunt Hebræi arcam tempore Achaz de templo fuisse elatam, simulacris ab eo in templo missis, et in domum Sellum viri Oldæ avunculi Jeremiæ fuisse traductam. Non enim poterat esse simul cum simulacris.

D

Vers. 18. — *Non fuit Phase simile huic*, etc. Quia ablatis figuris in die judicii, transibunt sancti de morte ad vitam, de corruptione ad gloriam, et in conspectu conditoris sui in cœlesti Jerusalem, in æternum gaudebunt: quia videbitur Deus deorum in Sion, quia mirificavit misericordiam suam in civitate munita.

Vers. 21. — *Ad quam Deus.* Quia ex verbis Jeremiæ, et aliorum prophetarum potuit voluntatem Domini cognoscere, qua judicandum erat in populo peccatore. Unde et Rabsaces dixit de Sennacherib rege Assyriorum: *Dominus jussit me ascendere ad terram* (*Psal.* lxxxiii), quia prophetæ prædixerant eum esse ascensurum, quod eum minime latuit

Vers. 22. — *In campo Mageddo.* Interfectio Josiæ

qui a Pharaone Nechao interfectus est in Mageddo significat antiqui hostis persecutionem adversum prædicatores, quos neci tradere et de Ecclesia auferre conatur, ut facilius totam plebem invadere et dissipare possit. Interpretatur enim Pharao dissipans. Nechao percutiens, Mageddo de tentatione. Permittitur quippe diabolus consurgere adversum sanctos : et hoc totis viribus certat, ut tentando gregem Dei percutiens eos prius dissipando auferat, quorum solatio alii contra hostem dimicant.

CAPUT XXXVI.

VERS. 4. — *Constituitque.* Nechao regem Joakim constituit, imposuit mulctam terræ centum talentis argenti : quia diabolus pensum servitii a populo perditorum expetiit, ut tam sensu quam eloquio parati sint ejus obsequio.

Et vertit. Notandum quod de eodem Joakim filio Josiæ in Regum ita scriptum est : *Dormivit Joakim cum patribus suis, regnavitque Joachin filius ejus pro eo* (*IV Reg.* XXIV). Josephus tamen dicit : Dum rex Babylonis intrasset civitatem, fidem nequaquam servavit, sed juvenes fortissimos et pulchritudine decoros occidit una cum rege Joakim, quem ante murum insepultum projici jussit. Filium vero ejus Joachin constituit regem universæ provinciæ. Eos autem qui erant in dignitatibus constituti numero tria millia, duxit in Babylonem, inter quos erat Ezechiel adhuc puer. Hic ergo finis habuit Joakim regem qui vixit annos decem et triginta, regnavit autem undecim annis. Successor vero regni Joakim rex nomine Ononimus regnavit mensibus tribus et diebus decem. Sciendum autem, quod cum semel quis cuilibet vitio se mancipaverit, multis dominis obnoxius erit. Unde Joakim quem Pharao ante censum sibi solvere coegit, hunc Nabuchodonosor rex Babylonis tribus annis servire compellit. Nabuchodonosor eumdem significat quem et Pharao; principem scilicet confusionis et rectorem tenebrarum harum. Cum autem diabolus aliquem sibi censum peccati solvere coegit, totum in dominium suum redigit, et plenum servitium exigit, persuasione scilicet, delectatione, consensu, cogitatione quoque, locutione, et operatione.

(HIERON., *quæst. in Paral.*, tom. III.) Sciendum quod nomen istius Joachin, etc., *usque ad* præpositorum depravati exemplis cedunt cum ipsis in prædam diaboli.

VERS. 10. — *Regem vero.* Sedecias significat eos qui regimen in populo Dei suscipiunt : interpretatur enim Sedecias justus Domini. Illi enim accipiunt sedem justitiæ ad exercenda opera justitiæ, honoris et officii accipiunt dignitatem, maxime quia filii Josiæ, id est salutis Domini, per gratiam baptismi et unctionem chrismatis nuncupari merentur : sed degenerantes relabuntur in vitiorum fœditate, et se subditos convertunt ad impietatem, nec fidem quam Deo promiserant, custodiunt, nec cum hominibus pacis fœdera servant. Tales quotidie lex divina, prophetarum, et apostolorum miracula e peccatis recedere, et ad Dominum per pœnitentiam reverti monent : sed semel indurati, verba salutis despiciunt, unde Deus iratus mittit contra eos regem Chaldæorum, id est, diabolum cum satellitibus suis, id est, spiritualibus nequitiis, qui nulli parcentes ætati, nulli deferentes dignitati, quoscunque capiunt, in Babylonem, id est, in confusionem transferunt ; et domum Domini incendunt, quia fideles, qui sunt templum Dei, blasphemare compellunt. Muros Jerusalem destruunt, cum custodias pastorum dejiciunt, turres comburunt, cum prælatos per illicita desideria exurunt : omne pretiosum demoliuntur, cum eos qui de virtutis et scientiæ prærogativa sibi applaudunt, ad nihilum redigunt.

Finis libri Paralipomenon similis principio libri sacerdotis Esdræ : unde quod ibi exposuimus, hic replicare non est opus. De Cyro quoque quomodo Christum significet, et quæ de eo dicantur, et quæ ad ipsum referantur, in Isaia exposuimus.

(RAB. ex Beda.) Salomon templum Domini septem annis construxit in Jerusalem, etc., *usque ad* scilicet et civitatis Dei de qua ejecti fuerant, recipiunt.

ESDRÆ LIBER PRIMUS.

B. HIERONYMI IN ESDRAM ET NEHEMIAM PROLOGUS.

(*Vide tomo VIII operum.*)

CAPUT PRIMUM.

(BEDA *in Esdram*, tom. II.) Sicut Cyrus destructo Chaldæorum imperio populum Dei liberavit, etc., *usque ad* quibus fidem sui nominis et spem salutis cunctis qui ad regnum suum pertinent, id est, electis, prædicat.

VERS. 2. — *Et ipse præcepit mihi ut ædificarem ei domum*, etc. (BEDA *ubi supra.*) Domus vel templum Dei in Scripturis sanctis, etc., *usque ad* et pariter in futuro dedicationis illius solemnia exspectent.

VERS. 3. — *Quis est in vobis.* (ID., *ibid.*) Magna in his verbis fides regis, etc., *usque ad* eorumque animos et manus ad salutaria dirigeret opera.

Ascendat in Jerusalem. (ID., *ibid.*) Qui peccant vel sæcularia curant in imo sunt : qui Deo placere desiderant, ad cœlestia suspirent, omnes pompas mundi et illecebras æternorum amore transcendant, et ædificent domum Deo in Judæa, in confessione scilicet suæ iniquitatis et divinæ miserationis, præparent corda sua quæ Deus habitare et illustrare dignetur, et proximos ad idem invitare verbis et exemplis nitantur.

VERS. 4. — *Et omnes*. (BEDA., *ibid.*) Notanda distinctio verborum, etc., *usque ad* unde Joannes : *Nos ergo debemus hujusmodi suscipere, ut cooperatores simus veritatis*, etc. (*III Joan*. VIII.)

Adjuvent, etc. Qui temporalibus abundant, non solum pauperibus Christi necessaria debent ministrare, sed et bona quæ possunt pro se libenter operari, ut utroque commodo in templo Dei quod est Ecclesia, partem mereantur habere.

VERS. 5. — *Et surrexerunt*. (BEDA, *ibid.*) Cyrus omnia præcepit, imo permisit in Jerusalem ascendere et ædificare domum Domini, etc., *usque ad* et ideo collatæ misericordiæ particeps esse meruit.

Principes. (ID., *ibid.*) Principum enim patrum, id est magistrorum, est opere et doctrina errantium mentes, in studio boni operis ædificare. Scribæ B docti in regno cœlorum, qui merita sensusque auditorum solerter examinantes, dijudicare norunt quem in quo grado ministerii ecclesiastici promoveant.

Ut ascenderent. (ID., *ibid.*) Quotidianis profectibus velut quibusdam gradibus ascendit ad summam virtutum quæ sunt in æternæ pacis visione. Primi gradus sunt propriam vitam corrigere. Secundi de proximorum erratibus laborare. Supremi post opera bona et doctrinam gaudia perpetuæ remunerationis exspectare.

VERS. 6. — *Adjuverunt manus eorum in vasis*. Manus ædificantium socii, qui ædificare nequeunt datis pecuniis adjuvant cum sæculares prædicatoribus liberos suos vel familiam Domino educandam C committunt, ut quod per se nequeunt, per eos qui possunt, Domino suæ devotionis munus offerant.

Et jumentis. (BED., *ibid.*) Id est, tardioribus, etc., *usque ad* et quasi suppellex varia ad ædificandam domum Domini principibus patrum tribuantur.

Protulit autem. (ID., *ibid.*) Diversa vasorum species, etc., *usque ad* in libro æternæ memoriæ scriptam continet in quorum figura apte subditur : *Et annumeravit*, etc.

VERS. 9. — *Et hic est*. (ID., *ibid.*) Quia novit Dominus numerum electorum, etc., *usque ad* ut priusquam pœniteant, perennem rapiantur ad pœnam.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Hi sunt*, etc. Judææ scilicet non Babyloniæ. Ad hanc enim pertinebant etiam de captivorum stirpe in Babylonia lati. Toto enim animo Judæam et Jerusalem suspirabant, quorum figuram gerit dux eorum Zorobabel, qui nomine ipso se ortum in Babylone demonstrat, sed intentione et opere civem Jerusalem. Altiori sensu filii Ecclesiæ, filii sunt patriæ cœlestis, non solum qui Ecclesiæ sacramentis jam sunt imbuti, sed etiam qui foris, id est inter impios aliquando aberrantes divina electione ante sæcula præordinati ad vitam divinæ gratiæ ministeriis sunt consecrandi.

Et reversi sunt in Jerusalem. (BEDA in *Esdram*, tom. II.) Cum enim liberati de potestate Satanæ, etc., A *usque ad* visio autem pacis et confessio in præsenti inchoatur, et in futuro perficitur.

Unusquisque in civitatem. (ID., *ibid.*) Ideo vigilanter Scriptura distinxit de qua generatione captivorum soluti in patriam redierint, etc., *usque ad* pro quibus certa mercede remuneret.

VERS. 2.— *Numerus*, etc. (ID., *ibid.*) Populum Israel tribum Juda et Benjamin dicit, etc., *usque ad* una cum sacerdotibus et Levitis qui inter eos sortem habuerant, debere intelligi.

VERS. 58. — *Nathinæi filii*, etc. (ID., *ibid.*) Nathinæi qui post sacerdotes, Levitas, cantores, et janitores in ordine describuntur, ipsi tunc fuere qui nunc in Ecclesia subdiaconi vocantur, obedientes officiis Levitarum, et oblationes in templo suscipientes a populo.

Omnes Nathinæi. (ID., *ibid.*) Hoc loco etiam secundum litteram gratia Dei ostenditur, qua etiam in Veteri Testamento gentiles ad salutem recipiebantur, dum exposito catalogo eorum quos veraciter ad populum Dei pertinere constabat adjuncti sunt, qui utrum ex Israel, an ex proselytis essent, ignorabatur : eorumque simul inter filios Israel numerus exponitur : etsi enim longa separatione patrum suorum a templo vel populo Dei quomodo ad eum pertinerent indicare nequierant : qui tamen data generali licentia de captivitate ascenderant, ut socii recipiebantur ; gaudebant etenim cæteri Israelitæ eos ob amorem communis fidei et religionis habere quasi fratres et notos, etsi in origine carnis minus cognoscebant eos.

Allegorice autem inter pœnitentes qui liberati a captivitate vitiorum ad ædificandam vel in se, vel in aliis domum Domini ascendunt, sunt nonnulli qui plurimis gravioribus peccatis astricti, qui a Deo ab omni actu pietatis et castitatis videntur alienati, ut nihili prorsus bonitatis et religionis quam a doctoribus acceperant, in eis remansisse videatur, nec possunt indicare utrum ex Israel, id est ex sancta Ecclesia fuerint generati, quia tales peccando facti sunt, quasi nunquam pertinuerint ad Spiritum sanctum, pœnitendo tamen corriguntur et convertuntur, ut numerus eorum inter veros Israelitas in quibus dolus non est, conscribatur in cœlis.

D VERS. 61. — *Et de filiis sacerdotum*. (BED., *ibid.*) Eadem cautela filii transmigrationis erga sacerdotes agunt, qua erga populum. Curabant enim, ut distincte patesceret qui vere ad populum Israel vel ad genus sacerdotale pertinerent, qui aut suspecti aut certa proselytorum, id est, advenarum essent stirpe procreati. Sacerdotes ergo suspectos ab altaris moverunt officio, usque dum certius eorum origo claresceret, sed nihilominus in societate transmigrantium, unanimi secum pace servaverunt.

Mystice autem quærunt filii sacerdotum de captivitate Babylonica ascendentes scripturam genealogiæ suæ, nec invenientes, de sacerdotio ejiciuntur cum ministri altaris in tanta flagitia vel nefanda dogmata decidunt, ut etsi pœnitendo ad salutem

animæ redeant, non tamen digni sunt qui ad sacrum gradum restituantur. Etsi enim inter fideles vitam exspectent æternam, non tamen scripturam gradus sui, quem repetere nequeunt inter perfectos sacerdotes inveniunt.

Omnis multitudo quasi vir unus, etc. (Bed., *ibid.*) Hi eos significant qui profectu emendatioris vitæ vitia superare, et virtutum culmen ascendere satagunt, nondum tamen sibi ad providendam viam regularis vitæ sufficiunt, sed eorum qui in Christo præcesserunt industria coercentur et diriguntur.

Et in ipsis. (Bed., *ibid.*) Mystice, in templo vel populo Dei sunt cantores, etc., *usque ad* et quasi suavitate suæ vocis adjuvant ædificantes templum.

Vers. 66. — *Muli eorum.* (Id., *ibid.*) Mulus ex asino et equa gignitur, mala ex equo et asina. Inter homines qui de captivitate ascenderant etiam animalia quibus adjuvabantur, describuntur. Et eorum sicut hominum numerus designatur, quia sunt multi in Ecclesia vel sensu tardiores, vel etiam carnales, qui tamen magistris spiritualibus devote obtemperant, et ad portanda onera fraternæ necessitatis, dorsum mentis inclinant, et cum cæteris electis de confusione diabolicæ captivitatis erepti, ad supernæ civitatis mœnia tendunt, quorum etiam numerus memoria Dei integer conservatur; unde : *Imperfectum meum viderunt oculi tui* (*Psal.* CXXXVIII). Et alibi : *Homines et jumenta salvabis Domino* (*Ibid.* XXXV).

Vers. 68. — *Sponte obtulerunt in domum Dei ad*, etc. (Id., *ibid.*) Magnæ devotionis indicium est, etc., *usque ad* quanto eos nec licitis uti considerant.

Vers. 69. — *Secundum vires.* Hæc est enim mensura perfectionis, pro posse suo quemque pro Domino laborare, et statum Ecclesiæ primo in se, deinde in proximis confirmare. Qui taliter conversantur, recte principes patrum vocantur, quia perfectionem vitæ et doctrinæ illis qui in Ecclesia per sollicitudinis studium patres vocantur altius vivendo principantur.

Auri solidos. (Bed., *ibid.*) Aurum et argentum et vestes sacerdotales, etc., *usque ad* Quo enim gravius se errasse meminerunt, eo ardentius bonis operibus insistunt.

Vers. 70. — *Habitaverunt ergo sacerdotes et Levitæ.* Levita a Chaldæis captivatus civitatem recipit, cum diaconus virtutem perfectionis quam a diabolo seductus perdiderat Domino donante reintegrat. In Babylone vero natus civitatem in Judæam veniens ingreditur, cum regeneratus in Christo et bene institutus in Ecclesia acceptum semel diaconatum regulariter custodit. Sicut enim ille per Christi gratiam quasi de Chaldæa servitute liberatus est, ita hic per executionem bonorum, in quibus prædecessores ejusdem gradus conversati sunt, velut ad mœnia propriæ virtutis vel civitatis ascendunt.

Universusque Israel. (Beda *ubi supra.*) Universum Israel, non decem tribus tantum dicit, quæ quondam vocabantur Israel ad distinctionem duarum quæ A vocabantur Juda, etc., *usque ad* de quibus sibi promittunt Judæi, quod regnante Christo suo, cum cæteris suæ gentis hominibus sint in Judæam reversuri, et in toto orbe regnaturi.

Allegorice sacerdotes, Levitæ, cantores, janitores, et Nathinæi, omnisque Israel in civitatibus suis habitant, cum ministri altaris et doctores et plebs Christiana in suis gradibus Deo fideliter serviunt, sive qui eodem gradu aliquando vitiis sordidato vel perdito, per pœnitentiam correpti sunt, sive qui nuper de regno diaboli ad Ecclesiam venientes bonum sibi gradum acquisierunt. Suas enim civitates introierunt Levitæ vel filii Israel, non solum qui eas captivati amiserant, sed etiam qui de captivis geniti ad ipsas se paterna successione pertinere didicerant. B Quicunque vero ita captivati sunt, ut nunquam reversi aliis fundos suos possidendos reliquerunt, illos significant, qui sic peccando ab Ecclesia discedunt, ut nunquam resipiscant, et aliis promissa sibi præmia relinquant; unde : *Memor esto unde excideris, et age pœnitentiam, et prima opera fac : sin autem venio tibi, et movebo candelabrum tuum*, etc. (*Apoc.* II); et alibi : *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam* (*Ibid.* III).

CAPUT III.

Jamque venerat mensis septimus. (Beda *in Esdram*, tom. II.) Qui apud nos October præ cæteris legali observatione solemnis, in quo etiam celebrata est dedicatio templi. Congrue ergo cum primo civitates C suas intrassent et mansiones sibi providissent, mox in Jerusalem confluxerunt, et altare construxerunt, et eo tempore quo templum cum altari et omnibus vasis olim consecratum est, et quo ad diem consecrationis annuatim venire solebant.

Mystice. Septimus mensis gratiam Spiritus sancti significat. In hoc mense post captivitatem de civitatibus nostris in Jerusalem convenimus, cum ablatas sordes vitiorum post inchoationem bonorum operum majore ejusdem Spiritus gratia illuminamur, et in amore supernæ pacis, quæ in vera unitate est, accendimur. Jerusalem enim visio pacis dicitur.

Vers. 2. — *Et surrexit Josue.* De tribu sacerdotali, quæ significat Christum verum sacerdotem, qui in D sanguine suo nos a peccatis lavit, et assistit nunc vultui Dei pro nobis.

Et fratres ejus sacerdotes. De quibus dicitur : *Ite, nuntiate fratribus meis* (*Matth.* XXVIII). Hi sunt in Ecclesia altiores, et Christo familiarius inhærentes, Ecclesiam ædificant. Toti etiam dicitur Ecclesiæ : *Vos autem genus electum, regale sacerdotium* (*I Petr.* II). Sunt enim electi membra summi sacerdotis, corpora sua offerentes hostiam vivam.

Et ædificaverunt. (Bed., *ubi supra.*) Magna provisione primo altare ædificaverunt, etc., *usque ad* sed Christum apud Patrem advocatum non habuerunt.

Vers. 3. — *Bases suas.* (Id., *ibid.*) Corda scilicet electorum ad suscipienda fidei sacramenta præceptis

magistorum quasi ferramentis fabrorum præparata, etc., *usque ad* cum fideles corda et corpora ad exercendum operando quod credunt, humili intentione submittunt.

Et obtulerunt. (Beda., *ibid.*) Mane et vespere offerimus holocaustum Domino super altare ejus, etc., *usque ad* juxta illud : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum tuarum sacrificium vespertinum* (*Psal.* cxl).

Vers. 4. — *Feceruntque.* (Id., *ibid.*) Qui de Babylone in Jerusalem ascenderant, etc., *usque ad* et alibi : *Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus* (*Hebr.* xiii).

Solemnitatem tabernaculorum. Quæ Græce scenophegia, id est fixio tabernaculorum dicitur, B quæ incipit quinto decimo die mensis septimi, et durat septem diebus : in quibus præcepit Dominus populum in tabernaculis habitare, et quotidie legem scrutantes holocausta Domino offerre : quia quondam in tabernaculis scilicet morabantur in solitudine prædicante legem Mosi, et crebro sibi Deo apparente, diu exspectantes promissam requiem, ne unquam scilicet tanti beneficii gratia in oblivionem veniret.

Per ordinem. Quia quidquid inordinate geritur, meritum perfectionis amittit : quia honor regis judicium diligit. Quæ enim in honorem summi regis agimus certi, necesse est discretione judicii, quando vel quantum sint agenda, distinguamus.

Vers. 5. — *In Kalendis, quam in universis*, etc. C Scilicet initiis mensium in ortu lunæ, a quo semper Hebræi menses incipiebant, nullos menses exceptis lunaribus habentes : unde pro Kalendis Græci melius neomenias, id est novilunia vocant. Si autem menses propter dies triginta quibus implentur, significant plenitudinem operum lucis, quando in fide sanctæ Trinitatis Decalogi præcepta perficimus, quid exordia mensium, in quibus luna, ut denuo luceat, nuper a sole dicitur accendi, nisi initia designant bonæ operationis, quæ donante conditoris gratia, quasi solis justitiæ præsentia percipimus? Ob cujus significantiam divinæ illustrationis sine qua nihil boni inchoare vel perficere valeamus. Deus omnes Kalendas, id est exordia mensium celebrari præcepit; unde : *Canite initio mensis tuba in insigni die solemnitatis vestræ* D (*Psal.* lxxx). Bene autem dicitur, quia peracta festivitate tabernaculorum filii transmigrationis faciebant holocaustum juge, etc. Quia postquam animus semel huic mundo perfecte abrenuntiaverit, oportet ut totum se impendat obsequio divinæ voluntatis.

Vers. 6. — *A primo die.* Ab exordio divinæ scilicet inspirationis, qua humana conscientia immutatur, et voluptatibus neglectis, in ea sola quæ Domini sunt, inardescit, sicut apostoli qui Spiritu sancto inflammati, quasi holocaustum facti, omnibus linguis prædicabant magnalia Dei. Hinc apud Hebræos septimus mensis novus annus vocatur : quia per Spiritum sanctum fidelibus datur, ut novum charitatis

A impleant mandatum, et canticum novum in ædificatione domus Dei reddant.

Notandum autem quod mense septimo congregatus est populus in Jerusalem, et congregatis omnibus Josue Zorobabel cum fratribus suis altare ædificasse, et a primo die septimi mensis holocaustum obtulisse referuntur : unde colligitur hoc altare ex lapidibus impolitis citissime compositum : non sicut olim de ligno fabrefactum, et æreis laminis coopertum. Non enim aliter etiam plurima fabricantium turba instante potuit una die incipi et perfici, et ad offerendum holocaustum præparari. In libro enim Machabæorum de lapidibus factum dicitur : *Et acceperunt lapides integros secundum legem, et ædificaverunt altare novum secundum illud quod prius fuit* (*I Mach.* iv).

Notandum quod initium quintæ ætatis sicut quatuor præcedentium oblatis Domino holocaustis consecratur. In prima enim protomartyr Abel primus omnium electorum de primogenitis ovium Deo holocaustum obtulit et ingressum nascentis sæculi primo hostiis pecorum, tandem proprio cruore dedicavit. Secundæ ætatis ortum Noe oblatis Deo holocaustis de his quæ fuerant in arca consecravit. Tertiam ætatem Melchisedech et Abraham hic in pane et vino, ille proprio filio oblato sacrarunt. Quartam ætatem David Domino consecravit, ædificato altari in area Hornæ Jebusæi, et oblatis Deo holocaustis, quibus eum quem populum numerando offenderat placaret; ubi Abraham perhibetur filium obtulisse, et post ædificato a Salomone templo altare holocaustorum constat esse locatum. Quintæ nunc ætatis exordium Josue et Zorobabel ædificato ibidem altari, et oblatis Deo holocaustis, mox excusso captivitatis jugo obtulerunt, et postea jugi holocausto Dominum sibi placaverunt. Hæc omnia in figura præcesserunt ejus qui in sexta ætate hostia suæ carnis totum mundum redemit.

Vers. 7. — *Dederunt autem.* (Beda *ubi supra.*) Qui de captivitate liberati Jerosolymam venerant, etc., *usque ad* Fundatio templi illos significat, qui nuper conversi locum præparant Domino in se; unde : *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti*, etc. (*I Cor.* vi.)

Latomis. (Id., *ibid.*) Latomi sunt in constructione domus Dei, qui corda proximorum docendo vel increpando instruunt, etc., *usque ad* et tabernaculum de cortinis et tabulis compositum.

Cæmentariis. (Id., *ibid.*) Cæmentarii sunt prædicatores, qui dum eos quos bonis operibus instituunt, copula charitatis ad invicem nectunt, quasi quadratos politosque lapides, ne ordinem compositionis reserant cæmenti infusione conjungunt, dicentes : *Ante omnia autem mutuam in vobismetipsis continuam charitatem habentes*, etc. (*I Petr.* iv). Inde Paulus : *Super omnia autem habete charitatem, quod est vinculum perfectionis* (*Col.* iii).

Sidoniis Tyriisque. (Id., *ibid.*) Sidonii quoque et Tyrii prædicatores repræsentant, qui homines in

gloria quondam sæculi sublimes et candidos securi sermonis Dei, de statu primæ conversationis dejiciunt, ut salubriter prostratos, et quasi ab humore corruptivo ingeniti sensus excoctos, ab omni vitiorum fortitudine corrigant, et in ornatum vel in munimentum Ecclesiæ exigunt. Unde in psalmo qui inscribitur in consummatione tabernaculi: *Vox Domini confringentis cedros* (*Psal.* II).

Sidoniis Tyriisque. (BEDA., *ibid.*) Dant principes patrum, etc., *usque ad* quia pressuram in mundo habent, quamvis confidentes, quia Dominus vicit mundum.

Ut deferrent ligna. (ID., *ibid.*) Deferunt ligna excisa in mare, etc., *usque ad* et per reconciliationem sacerdotum Ecclesiæ aggregamur.

Joppe. Unde scilicet per terram ad opus templi deferrentur, sicut in prima templi structura factum est, sed Salomon regali potentia a rege Hiram quæ voluit, facile obtinuit: hi autem de captivitate redeuntes et regni potentiam non habentes cuncta emebant.

Anno autem. (BEDA *ubi supra.*) Cum supra dicatur quod septimo mense venerunt in Jerusalem, etc., *usque ad* aut resurrectionem corporum quam bene operantes speramus, denuntiat.

VERS. 8. — *In Jerusalem.* Locum scilicet templi quo templum ædificare cupiebant. Falluntur enim Judæi qui dicunt nunquam parietes templi, sed solum tectum a Chaldæis fuisse subversum, cum pateat Esdram filium transmigrationis templum fecisse a fundamentis.

Et omnis qui. Magna devotio totius populi. Gaudebant enim se de captivitate rediisse, et quantum superbæ civitatis flagitia horrebant, tantum Jerusalem videre cupiebant decorem: quantum fana abominabantur, tantum templum Dei restaurari conabantur. Sic non solum episcopi et presbyteri plebem fidelium, id est Dei domum debent ædificare, sed etiam populus de captivitate vitiorum ad visionem veræ pacis vocatus, ministerium verbi ab his qui docere noverunt, debet eligere, qui scilicet ministri verbi, id est Levitæ a viginti annis et supra constituuntur: quia tales sunt ad prædicandum constituti et præferendi, qui Decalogum non solum faciendo auditoribus ostendant, sed etiam puritatem et integritatem cordis in conspectu Dei intemeratam custodiant.

A viginti annis. (BEDA *ubi supra.*) Non est dubitandum ibi statum Ecclesiæ per spiritum sumere projectum, etc., *usque ad* Zorobabel vero de tribu regia orti sunt.

VERS. 9. *Stetitque.* (ID., *ibid.*) Non filius Josedec, etc., *usque ad* Laudant etiam per manum David regis, cum opera Christi quæ per carnem gessit, diligenter attendunt et imitantur, quantum possunt.

VERS. 10. — *Steterunt sacerdotes in ornatu suo.* (ID., *ibid.*) Magna omnium personarum devotio ostenditur, cum fundato templo omnes juxta gradum suum misericordiam Domini laudant. Sacerdotes quidem sanctis vestibus ornati, sicut adhuc stante templo consueve-

A rant, tubis personantes et cor populi ad suavitatem supernæ laudis accendentes; Levitæ in cymbalis bene sonantibus hymnos Domino concinentes; populus communi clamore Deum laudando affectum cordis ostendens.

VERS. 11. — *Et concinebant in hymnis.* In organis, scilicet quæ ipse fecit, vel psalmis quos instituit, vel quia David in collocatione arcæ principem fecit ad confitendum Domino, Asaph et fratres ejus, ut Verba Dierum testantur, de quo rursum dicitur: quia filii ejus sub manu ipsius erant prophetantes juxta regem (*I Paral.* XV, XVI). Merito hic cum filii Asaph laudarent et confiterentur Domino per manum David, juxta dispositionem ejus hoc fecisse intelligendi sunt.

VERS. 12. — *Flebant* (BEDA *ubi supra*), scilicet
B cernentes quantum pauperies illius temporis a magnifica quondam Salomonis potentia, qua prius templum fundatum est, distaret, etc., *usque ad* In secunda Christus et apostoli gratiam Novi Testamenti et regni cœlestis introitum nuntiant.

(ID., *ibid.*) Flebant in ædificatione templi spiritualis, etc., *usque ad* nec inter augmenta piorum desunt tentamenta pravorum, qui vel bonum ficte ostendendo, vel aperte malum ingerendo, sanctos lædere conentur.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Audierunt autem hostes Judæ et Benjamin*, etc. (BED. *in Esdr.*) Hostes Judæ et Benjamin Samaritas dicit, etc., *usque ad* qui ad dexteram judicis benedictionem et regnum æternum percepturi
C sunt. Dicunt ergo:

VERS. 2. — *Ædificemus vobis.* (ID., *ibid.*) Cum affectant hæretici auctoritatem sibi prædicandi inter catholicos tribui, etc., *usque ad* in aperti persona hostis acerrime impugnavit.

Non est nobis. Non est hæreticorum ædificare Ecclesiam a qua sunt alieni, sed tantum eorum qui Christo vero regi et sacerdoti adhærentes, principes patrum vocari meruerunt, et pro pia cura quam habent erga eos qui Christum videre desiderant.

VERS. 3. — *Factum est autem.* (ID., *ibid.*) Quoties hæretici non solum in civitatibus, sed etiam in provinciis perverse docendo vel etiam sæviendo dogma confessionis veræ impediebant, etc., *usque ad* sapientibus architectis reædificandæ post captivitatem
D ejusdem domus copia suppeteret.

VERS. 4. — *Populi Judæ.* Populum Juda, id est confidentem et glorificantem, dicit eum qui integra mente Domino ædificare, id est ad voluntatem ejus faciendam et gloriam quærendam omnium quos potest animos et ora convertere quærit.

VERS. 5. — *Conduxerunt.* (ID., *ibid.*) Notanda distinctio verborum, etc., *usque ad* cum principum terrenorum contra Ecclesiam præsidia acquirunt, quod quantum noceat fidei, tempore Arianæ perfidiæ luce clarius innotuit.

In regno autem Assueri. (ID., *ibid.*) Hunc Artaxerxem, etc., *usque ad* sed quasi minoris potentiæ illum hæc tractare et decernere permisit.

(Beda., *ibid.*) Artaxerxes cui suadetur et suasus præcepit ne Jerusalem ædificetur, etc., *usque ad* denuo superatis hostibus qui proxima tenebant loca, possederunt.

Vers. 14. — *Læsiones.* Quia nequeunt sufferre, qui regnum diaboli conantur impugnare, timent bella concitari in Ecclesia, ne hæreses et fallaciæ eorum cum dogmate gentilium debellentur, duce illo qui ait: *Non veni pacem mittere, sed gladium* (*Matth.* xvi). Et iterum: *Ignem veni mittere in terram* (*Luc.* xii), etc., gladium, scilicet verbi Dei quo adversarios sternat, ignem charitatis, quo suorum corda accendens omnia contrariæ sectæ arma et scuta comburat.

Quoniam urbs. (Beda *ubi supra.*) Ipsi hostes iterum de civitate Domini confitentur, etc., *usque ad* id est inchoationem et perfectionem bonorum Deo a quo acceperant bene vivendo et gratias agendo referunt.

Vers. 16. — *Trans fluvium.* Euphratem scilicet, intra quem Syria est, qui baptismum significat, quia unus est de quatuor fluminibus paradisi, qui totum orbem irrigant, sicut quatuor evangelistæ ab uno fonte vitæ, id est Christo inspirati, consona voce cunctis gentibus lavacrum salutis prædicant, vel quia Euphrates *frugifer* interpretatur: quod congruit sacramento quo orbis ablutus et sanctificatus fructum animarum, tricesimum, sexagesimum et centesimum Deo gignit.

Vers. 17. — *Verbum misit rex ad Reum Beelteem.* (Beda *ubi supra.*) Quærit rex Persarum, etc., *usque ad* qui Ecclesiam persequuntur et prohibent ædificari.

Habitatores Samariæ. Habitant hostes Jerosolymorum in Samaria, quæ interpretatur custodia, non quod præcepta fidei et veritatis custodiant, qui visioni veræ pacis obstinate repugnant, sed quia custodiam virtutum penes se manere jactant, cum adversus mœnia pacis per hæresim pugnant.

Vers. 23. — *Itaque exemplum.* (Beda, *ibid.*) Patet ordo historiæ, etc., *usque ad* et rex tantum prohibuisset construi civitatem.

CAPUT V.

Prophetaverunt. (Beda, lib. ii *in Esdram*, tom. II.) In libris eorum plenius scriptum est, etc., *usque ad* Zorobabel quoque et Jesus, et populus qui cum eis erat, non minoris fuisse fidei probantur, qui prophetas jubentes magis audierunt quam prohibentis imperium.

Vers. 2. — *Zorobabel.* (Id., *ibid.*) Ortus in Babylone, etc., *usque ad* Unusquisque etiam cum Deum invocans non aliud quærit quam Ipsum, potest eum Salathiel vocare.

Et Josue. (Id., *ibid.*) Josue vel Jesus interpretatur *Salvator.* Josedec Dominus justus. Hic quidem, sicut filius Nun, Christum significat; uterque enim populum in terram promissionis, ille de longo incolatu eremi, hic de longiore captivitatis servi io introduxit. Sic verus Jesus electos suos ab omnibus malis eruens, ad superni regni promissa gaudia inducit, qui est filius Josedec, id est Domini justi, de quo dicitur: *Dominus justus concidet cervices peccatorum*, etc. (*Psal.* xii.)

Vers. 3. — *In ipso.* (Id., *ibid.*) Patet littera textus, quia confortati verbis prophetarum, optimates Judæorum non potuerunt hostium infestationibus a sancto opere præpediri, a quo quiescentibus adhuc prophetis, timore hostium cessaverant, sicut nunc in Ecclesia geritur, dum hi qui malignorum spirituum, vel hominum insidiis retardati, tardiores aliquando ad opus bonum fuerunt, repente verbis doctorum vel divinarum Scripturarum correpti, nullis tentationum machinis possunt vinci, vel a proposito intentionis revocari.

Vers. 4. — *Ad quod respondimus.* (Id., *ibid.*) Videtur qui hoc scripsit præsens affuisse, cum Esdras dicatur scripsisse, qui non tunc Jerosolymis fuisse, sed multo post, regnante Artaxerxe, illuc venisse reperitur. Aut ergo tunc vere ibi fuit, et facto templo Babyloniam rediit, ut plures de filiis Israel in Jerusalem reduceret, aut se ædificantibus jungit, quasi suum sit quod erga fratres agitur, vel quod ipsi agunt, sicut Apostolus ait: *Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventu Domini, non præveniemus*, etc. (*I Thes.* iv).

Vers. 6. — *Exemplar epistolæ.* (Id., *ibid.*) Multum dissimilis est hæc epistola illi, etc., *usque ad* et tandem cognoscentes quod hoc a Deo cœli et terræ, qui solus vere est Deus, originem sumpsit, sacrificiis ejus communicant, et ædificium juvare lætantur.

Vers. 8. *Lapide impolito.* (Id., *ibid.*) Novo scilicet, quem impolitum repererunt, sed poliendo ædificio aptaverunt, etc., *usque ad* alter idololatriæ mancipatus nulla spiritualium architectorum industria, nullo pietatis cultu deformitatem agrestis et terrenæ mentis exuerat.

Et ligna ponuntur in parietibus, opusque, etc. (Id., *ibid.*) Ligna quæ ad ornamentum vel munimentum templi ponuntur, eamdem sanctorum vitam in ornatu Ecclesiæ quam et lapides designant: de quibus dicitur: *Exsultabunt omnia ligna silvarum*, etc.

CAPUT VI.

Vers. 1. — *Tunc Darius.* (Beda *in Esdram*, lib. ii, tom. II.) Josephus nomen loci in quo hæ Cyri litteræ sint inventæ, ita posuit; et inventus est in Egbathanis constructa urbe in regione Mediæ codex. Porro alia translatio sic habet: In Egbathana in ædificio tutissimo regionis Medorum: unde videtur quod nomen Medena non aliud quam Mediam significat.

Vers. 3. — *Ut ponant fundamenta.* (Id., *ibid.*) Non est nobis exponendum, etc., *usque ad* aut de porticu domus Domini quæ erant ante faciem templi. De qua Scriptura cum palatium Salomonis fabricaretur, ita memorat: *Fecit atrium*, etc. (*III Reg.* vii).

Vers. 5. — *Reddantur.* (Id., *ibid.*) Darius perfectas litteras auctoritate sua confirmat compescens omnes Judæorum adversarios, et templum in loco suo ædificari jubet, etc.

VERS. 6. — *Nunc ergo.* Significat Artaxerxes, qui domum Dei et civitatem ædificari vetat, eos qui constructioni Ecclesiæ sanctæ motis persecutionibus contradicunt, inter quas Ecclesia maxime martyrum victoria floruit. Darius autem piam illorum regum devotionem, qui agnita fidei Christianæ pietate non resistere, sed suis decretis eam adjuvare curabant, e quibus multi interdictis persecutionibus priorum, seipsos cum subjectis populis ejusdem fidei sacramentis consecrari voluerunt: quibus bene convenit quod Darius adjungit: *Sed a me præceptum est quod*, etc. Quis enim explicare valeat quantum Ecclesia liberalitate regum adjuta sit et locupletata?

VERS. 8. — *Ut de arca.* (BEDA, *ibid.*) De arca regis ad opus Dei sumptus tribuuntur, etc., *usque ad* quid Cyrillus, quid Joannes, quid cæteri sancti dixerunt: edoctum se a senioribus Judæorum, id est, confitentium et laudantium Deum probavit.

Vitulos et agnos. (ID., *ibid.*) Hæc animalia quæ munda sunt, etc., *usque ad* quidquid a viris Ecclesiæ salubre didicerit, totum in divinum cultum impendit.

VERS. 9. — *Secundum ritum.* Quia tunc tantum vota offerentium accepta erunt, cum secundum catholicæ pacis ritum offeruntur; quæ autem gentili superstitione vel hæretica permista sunt, bona non sunt.

VERS. 10. — *Orentque.* Secundum illud Apostoli: *Obsecro ergo primo omnium fieri obsecrationes et orationes, postulationes gratiarumque actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et omnibus qui in sublimitate sunt* (*I Tim.* II).

VERS. 11. — *A me ergo.* Gravissima pœna voluit eum punire qui decretum mutaret, damno scilicet omnium quæ haberet et animæ suæ, quam etiam ligno confixus longo cruciatu amitteret.

Mystice autem opera nostra lignis comparantur, bona fructiferis, prava autem salicibus et incendio dignis, tolliturque lignum de domo ejus, qui holocaustis Domini contradicit, et erigitur, et ipse in eo configitur, cum opera eorum qui paci Ecclesiæ repugnant omnibus manifeste, quam sint inutilia et perversa patescunt: et ipsi in eis non vitæ gaudium, sed mortis laqueum acquisisse probantur. Domus quoque talium publicatur, id est, publico censu proscribitur: cum corpora eorum cum quibus in hac vita remanserunt, in resurrectione perpetuo puniendа tormento sævis exactoribus, immundis spiritibus in potestate traduntur.

VERS. 12. — *Deus autem.* Decretum suum divinæ potentiæ confirmari desiderat, et ipse ut homo temporali regno præditus pro pace domus Dei publica lege omnia quæ potest facit. Quod nunc quoque in Ecclesia geritur, cum terrenæ potestates ad fidem conversæ pro statu Ecclesiæ publica edicta proponunt, et hanc Domino juvante et inimicos debellante placidam pacem semper habere cupiunt.

VERS. 14. — *Juxta prophetiam.* Prædixerant enim, quia si ædificando templo insisterent, mox donante

A Domino et opus ipsum complerent, et bonis omnibus abundarent.

(BEDA *ubi supra.*) Nemo quod Aggæus dicit sub Dario rege jacta esse templi fundamenta, etc., *usque ad* aliquando separatim sub nomine gazophylaciorum, vel exedrarum, vel porticuum, vel atriorum; unde: *Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri* (*Psal.* CXXXIII).

Et Artaxerxe. Quæritur quomodo, jubente Artaxerxe, dicatur domus constructa, cum statim subjungitur eam, regnante adhuc Dario, fuisse completam et dedicatam, nisi forte credendum est etiam Artaxerxem, misso auro et argento, jussisse: ubi si quid minus in ædificio vel ornatu templi vel vasorum esset completum, perficeretur. Nam Esdra illuc properante, scriptum est quod idem rex cum principibus

B vel consiliariis suis plurimum auri et argenti et vasorum miserit ad templum.

VERS. 15. — *Mensis Adar.* (BEDA, *ibid.*) Cujus tertia die domus completa est, *usque ad* in quibus eminentiora cuncta fuere completa.

(ID., *ibid.*) Templum vero quanquam electam animam significat propter inhabitantem in se Spiritum Christi, etc., *usque ad* a superiore quoque in tertium penetramus, cum beatitudinem animarum etiam corporum immortalium perceptione cumulamus.

VERS. 16. — *Fecerunt autem.* Merito gaudent filii transmigrationis, etc., *usque ad* quia omnes ordines Ecclesiæ reconciliatis per pœnitentiam peccatoribus gaudent.

C VERS. 17. — *Et obtulerunt.* Offerunt in dedicatione hostias, cum pro errantium conversione Deo gratias agunt, cum multi conspecta devotione eorum ad majora se virtutum opera accingunt, ne sint segniores eis in operando, quibus innocentiores fuerunt minus peccando. Multi etiam qui in fide præcesserunt, ferventiora novitiorum studia æmulantur.

Hircos caprorum. Hirci in hac vita offeruntur pro peccato, cum electi Deo supplicant, ut liberentur a peccatis: offeruntur in futuro, cum gratias agunt qui liberati sunt, ideoque *misericordias Domini in æternum cantabunt* (*Psal.* LXXXVIII); quia semper miseros se fuisse et dono ejus liberatos esse memorabunt.

D *Pro peccato.* Pro peccato etiam totius Israel offerunt, quia oportet sic eos qui nobiscum sunt, bonis favere; sic illorum bona imitando, nostra facere, ut etiam pro statu totius Ecclesiæ Dominum deprecemur. Unde in oratione Dominica nemo sibi specialiter aliquid petit, sed omnibus qui eumdem Patrem habent in cœlis. Item, ædificato templo, dedicatio sequitur, cum completa in fine sæculi summa electorum perveniet ad gratiam cœlestium præmiorum, in qua hostiæ offeruntur: de quibus eadem domus, id est Ecclesia, post captivitatem mortalis ærumnæ reædificata per gloriam immortalitatis dicit: *Dirupisti, Domine, vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis* (*Psal.* CXV). Et quia offeruntur non solum pro donis virtutum, sed et pro mundanis sordibus vitio-

rum : bene post vitulos, arietes et agnos hirci pro peccato totius Israel offeruntur : gratia enim de qua virtutum beneficia confert, etiam scelera aufert. Nec in domo Dei habet Pelagius locum, qui se suosque persuadebat libertate arbitrii vel liberari a malis, vel confirmari posse in bonis.

Vers. 18. — *Et statuerunt.* Ordo poscebat ut, domo Dei ædificata, mox sacerdotes et Levitæ qui in ea ministrarent, ordinarentur. Quod observandum est his qui magnifice monasteria construunt, ut in his doctores instituant, qui ad opera Dei populum hortentur, non ibi suis voluptatibus serviant.

Sacerdotes. (Beda *ubi supra.*) Quod dicit sacerdotes in ordinibus suis, etc., *usque ad* si ad præmia Domini una cum eis pervenire curamus.

Vers. 19. — *Fecerunt autem filii.* Ideo specialiter B ædificata et dedicata domo Domini celebratio paschæ memoratur, cum nulli dubium esset tum religiosos pascha suo tempore celebrare, ut mystice insinuaretur hanc esse summam perfectionis, cum præteritis omnibus mundi illecebris tota semper intentione mentis alterius vitæ meditamur ingressum. Pascha enim transitus interpretatur, quia filii Israel in eo per immolationem agni de Ægyptiaca servitute ad libertatem transierunt, vel ipse agnus, id est Christus, pro nobis immolatus transivit ex hoc mundo ad Patrem, quod imitamur cum ab infimis voluptatibus ad cœlestia quærenda transimus, et vere perficimus, cum a carnis ergastulo soluti cœleste regnum intramus.

(Beda, *ibid.*) Quare de pascha post ædificatam do- C mum refertur, etc., *usque ad* quanto diutius terram cordis virtute vacuam possedit.

Vers. 22. — *Et fecerunt solemnitatem.* (Id., *ibid.*) Potest hoc in loco celebratio paschæ ad tempus nostræ resurrectionis typice referri, etc., *usque ad* cujus nobis septiformem Propheta gratiam commendat.

Septem diebus. Quia per omne sæculi tempus in sinceritate et veritate, imo in omnibus bonorum victimis et holocaustis vita ducenda est : quia Christus paschali tempore transitorie mortem gustavit, sed æterna resurrectionis virtute devicit.

In lætitia. Hæc est enim maxima nunc et in futuro justorum lætitia, perfectum esse opus justitiæ vel Ecclesiæ, conversis etiam gentilibus, qui olim resi- D stebant et ad adjuvandum ejus statum, confirmandam Christianæ religionis pacem per mundum.

CAPUT VII.

Vers. 1. — *Post hæc autem.* (Beda *in Esdram*, tom. II.) Hucusque reditus populi de Babylone in Jerusalem, etc., *usque ad* haberent unde ipsi moniti intus discerent restaurari, unde sequitur :

Post hæc. (Beda, *ibid.*) Hunc Artaxerxem sub quo Esdras de Babylonia Jerosolymam ascendit, Josephus putat esse Xerxem filium Darii, qui post illum regnavit : sed chronicorum libri successorem ejusdem Xerxis. Regnavit autem Darius, sub quo ædificatum est templum, annos sex et trigenta, post quem Xerxes annos viginti, post quem Archabanus menses septem A quos chronographi pro anno posuere : post hunc Artaxerxes annis quadraginta.

(Id., *ibid.*) Scriba velox in lege Moysi appellatur Esdras, etc., *usque ad* priores autem litteræ remanserunt apud Samaritas, quibus illos quinque libros Mosi quos solos de Scriptura sancta receperant, scribere solebant.

Vers. 7. — *Et ascenderunt.* (Id., *ibid.*) Notandum quod in capite hujus libri scriptum est quod ad permissionem Cyri ascenderunt de Babylone Zorobabel et Josue, etc., *usque ad* perpetuam ad cœlestem patriam pervenientibus do.

Vers. 9.—*Quia in primo.* (Id., *ibid.*) Prima die mensis cœpit ascendere de Babylone, etc., *usque ad* velut post quatuor menses lucidæ actionis, quos in via pergimus, quintum mensem perpetuæ remunerationis in luce patriæ cœlestis agimus.

(Id., *ibid.*) Primo mense cœpit Esdras ascendere de Babylone, etc., *usque ad* superna promissa veniamus.

Juxta manum Dei. Confirmatus scilicet gratia et protectione divina, qua prospere cœpta perficeret. Sic et Christus, quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, manus quoque Dei super ejus humanitatem fuit, qua in passione exaltatus, et ad mœnia supernæ civitatis ascendit, et fidelibus suis iter patefecit.

Vers. 10. — *Esdras autem paravit.* Magna virtus hominis parare cor suum ad obsequium divinæ voluntatis, et dicere posse : *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum* (*Psal.* LVI).

(Beda, *ibid.*) Christus quoque paravit cor suum, ut investigaret legem Domini, quia talem sibi hominem suscipere divinitus prævidit, qui non solum sine peccato, sed etiam plenus esset gratia et veritate : qui nulla sibi repugnante lege peccati, legem Dei absque ulla mentis vel carnis contradictione servet ; unde : *In capite libri scriptum est de me*, etc. (*Psal.* XXXIX.) Item Dominus investigavit legem Dei, quia abjectis Pharisæorum traditionibus Scripturam sanctam mystice intelligere docuit, et decreta Evangelii quæ attulit magis perfecta et Deo accepta quam ea quæ per Moysen præmiserat, ostendit. Unde : *Audistis quia dictum est antiquis : Diliges amicum tuum, et odio habetis inimicum tuum. Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros*, etc.

Vers. 12. — *Artaxerxes rex.* Artaxerxes qui devota mente templum et sacerdotes Domini venerabatur, eique famulabatur, Christianos principes, sicut Darius significat. Nec mirum si successores Cyri qui templum et civitatem fecerunt ædificari, qui servos ejus ac legem dilexerunt atque juverunt, Christianos reges figurant ; cum ipse Dominus per prophetam Cyrum significare Filium suum dixit : et ejus nomine illum honorificaverit, dicens : *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro* (*Isa.* XLV).

Vers. 13. — *A me decretum.* Quia ad regem pervenerat fama divinæ virtutis, per quam ille incensam a Chaldæis legem (eisdem quibus prius propriis sermonibus, quamvis alio litterarum caractere) novaverit.

Vers. 14.— *Ut cuicunque.* Omnibus licentiam eundi

tribuit, nullum ire compellit. Christiani principes nullum cogentes, ne sit incerta voluntas fidei, omnibus quibus placuerit in regno suo Christum colere permittunt.

Et septem consiliatorum. In libro Esther legitur moris fuisse Persarum regibus, ut in cunctis agendis vel discernendis septem consilio uterentur. Septem consiliariis utuntur fideles cum in omnibus quæ faciunt præcepta divinæ Scripturæ sequuntur. De qua dicitur : *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum* (*Psal.* XI), id est sancta illustratione septiformis spiritus perfectum.

Missus es. Mittitur Esdras a facie regis et septem consiliatorum ejus, ut visitet Indiam et Jerusalem et conversi ad fidem principes sæculi et Scripturarum persuasionibus roborati, Christum ad salvandam Ecclesiam et congregandam de gentibus quotidiano auxilio, quod Esdræ nomen significat, venire desiderant, dicentes : *Domine Deus virtutum, convertere, respice de cœlo*, etc. (*Psal.* LXXIX.)

Quæ est in manu. Mirum quod invenitur verbum in epistola Artaxerxis quo prophetæ solent uti : cum dicit legem Dei esse in manu servi illius, scriptum est enim : Factum est verbum in manu Aggæi prophetæ. Et Dominus fecit quod locutus est in manu servi sui Eliæ; et testificatus est Dominus in Israel et in Juda per manus omnium prophetarum : quia scilicet prophetæ non minus operando quam loquendo quæ Dei sunt, prædicabant.

Christus legem in manu habuit : quia eam quondam per Moysen prout voluit, statuit; et nunc eamdem per semetipsum immutans ad perfectiora transtulit.

VERS. 15. — *Et ut feras.* Notanda fides et sapientia regis et consiliatorum ejus qui dona sua magis per illum qui legem Dei in manu habebat, id est opere complebat, offerenda esse intellexerunt.

Cujus in Jerusalem. (BEDA *ubi supra.*) Fideliter et docte eum in Jerusalem habere tabernaculum dicit, etc., *usque ad* et de illo Joannes ait : *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris* (*I Joan.* II).

VERS. 16. — *Et omne argentum.* De hac pecunia fideles in Ecclesia sua bona opera clarere cupiunt : ut per hoc patrem cum sanctis habeant : et alii ipsorum exemplis proficiant. Nam quasi de argento et auro nostro sacrificia, libamina, et hostiæ ad offerendum Domino comparantur : cum visa operum nostrorum claritate proximi convertuntur ad officium pietatis : quo et ipsi bene vivendo Domino consecrantur; sunt autem quædam sanctorum clarissimæ virtutes : quæ non omnibus in exempla operis possunt ostendi : sed tantum ad glorificandam Dei gratiam recitari, ut est illud quod Daniel et Jeremias pueri prophetaverunt : quod Joannes nondum natus : quod Cornelius cum domo sua nondum baptizatus Spiritum sanctum accepit, et innumera miracula instar argenti in domo Domini. Nec tantum ex hoc argento vel auro oblationes quæ super altare ponuntur, emi possunt, quia talia cum audimus, mirari quidem velut divina debemus : sed quasi possibilia imitari non valemus.

VERS. 19. — *Vasa quoque.* Verus Esdras vasa misericordiæ quæ sibi traduntur ab hominibus in conspectu Patris in supernam Jerusalem tradidit. De quibus dicitur : *Quomodo poterit quisquam intrare in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem?* (*Marc.* III.) Fortis enim erat rex Babylonis, id est diabolus : sed vinctus et ligatus a Domino, ea quæ injuste possidebat vasa, id est electorum corda amisit : neque auferenti et ad supernam civitatem cujus erant propria reducenti contradicere potuit.

VERS. 21. — *Et a me.* Principes Christiani subjectis suis imperant, ut quidquid petierit Christus pontifex noster, absque mora tribuant : nihil omnino retractantes, dent aurum in confessione veræ fidei, frumentum in ostensione bonæ operationis; vinum in fervore dilectionis; oleum in hilaritate misericordiæ : et hæc omnia sub centenario numero sacerdoti magno et scribæ legis Dei cœli dari jubentur, id est Christo, qui cœlestia nobis mandata a Patre deferens, cœlestia obedientibus in domo Patris præmia promisit. Centenarius enim, qui in computo digitorum a læva transit in dexteram ; ea quæ in dextra indicis (id est vita æterna) sunt gaudia, designat. Talentum autem triplicis mensuræ traditur. Minimum, librarum quinquaginta medium; librarum sexaginta duo summum, librarum centum et viginti. Corus triginta modii : batos, qui et ephi decima pars cori, id est tres modii.

VERS. 22. — *Sal vero.* (BEDA *ubi supra.*) Sal sapientiam significat, etc., *usque ad* dum per adversarios expugnant.

VERS. 24. — *Vobis quoque.* Hoc privilegio ostenditur, quod cætera plebs filiorum Israel ad patriam perveniens tributa regis pendebat, quod discreta provisione rex fecisse cognoscitur ut qui divino servitio supererant occupati, a suo famulatu essent liberi, et qui in terra nihil proprium possidebant, sed ex decimis populi vivebant; nemo ex eis tributum exigeret. His omnibus probatur, non solum dilexisse, sed etiam optime didicisse quæ divinæ servitutis posceret cultus.

VERS. 25. — *Tu autem.* (BED., *ibid.*) Repetit rex quæ supra dixerat, etc., *usque ad* quibus sæpe reges et principes litteras pro statu fidelium miserunt.

VERS. 28. — *Et ego confortatus.* Sic quisque ad alios congregandos idoneus per doctrinam suam efficitur : ebrius per gratiam Dei contra omnia quæ sanctorum opus impediunt, mente roboratur.

CAPUT VIII.

VERS. 1.—*Hi sunt ergo principes*, etc. (BEDA, *in Esdram.*) Diligenter principes qui secum de Babylone ascenderunt, enumerat, etc., *usque ad* id est, ex eorum vita quos docuisti, gloriosior eris in regno Dei.

VERS. 15.—*Congregavi autem.* (BEDA., *ibid.*) Nomen hoc loci non alibi me legisse memini, etc., *usque ad* copiam sibi ministrorum domus Dei providit per quos Jerosolymam veniens quæ in templi usus necessaria sunt perficeret.

VERS. 17.—*Et misi eos ad Eddo.* (ID., *ibid.*) Mare Caspium secundum Orosium, etc., *usque ad* quibus adjunctis Esdras in exercitu suo mille septingentorum prope virorum summam habuisse reperitur.

VERS. 21. — *Et prædicavi ibi jejunium.* (BEDA, *homil.* 8.) Datur nobis exemplum jejunandi et orandi, etc., *usque ad* et sic oret, nec prospere eventura quæ postulat, dubitet.

VERS. 25. — *Appendique eis argentum, et aurum, et vasa consecrata.* (ID. *in Esdram*, tom. II.) Per argentum, et aurum, et vasa quæ de Babylone Jerosolymam mittuntur, etc., *usque ad* et per successores eorum usque ad finem ædificanda est.

(ID., *ibid.*) Distat inter hæc vasa quæ Esdras cum sacerdotibus Jerosolymam offert, et ea quæ Zorobabel et Jesus obtulisse referuntur: quia illa de templo Domini translata sunt in Babylonem, et translata sunt in Jerusalem: hæc in Babylonia facta, sed devotionis gratia Jerosolymam missa a rege vel principibus Persarum, vel etiam a populo Israel, qui in illis partibus morabatur. Illa ergo vasa significant eos qui post acceptam notitiam et sacramenta fidei, post inchoata virtutum opera, decepti a diabolo rapiuntur in confusionem eorum, sed Christi gratia revocantur ad salutem: hæc autem illos qui cum peccato primæ transgressionis nati, per lavacrum regenerationis sacerdotum ministerio expiati, Ecclesiæ filiis aggregantur.

VERS. 28. — *Vos sancti Domini estis.* Oportet doctores Ecclesiæ nunquam oblivisci sanctimoniæ, quia a Domino sunt consecrati per Spiritum sanctum in die redemptionis, ad quam suscipiendam etiam auditores instituant, ut qui jam Domino oblati sunt per rudimenta fidei, etiam per eorum qui in fide præcesserunt exempla et monita magis confirmentur, et supernæ civitatis introitu digni efficiantur.

VERS. 29. — *Vigilate et custodite.* Vigilandum est sacerdotibus, ne qua de sibi creditis animabus, id est, vasis Domini pereat: sed integro numero ad sanctæ virtutis ædificia perducantur.

Donec appendatis. Eos scilicet, quos superna dispositio vobis commisit, tales instruendo et docendo exhibeatis, qui irreprehensibiles inveniantur, et apti thesauro aulæ cœlestis, id est, sedibus æternæ pacis et lucis, et hoc non judicio quorumlibet qui falli possunt, sed apostolorum et eorum qui cum Domino sunt judicaturi. Hi enim merito sunt principes sacerdotum et Levitarum et duces familiarum Israel, id est, virorum vel animarum Deum videntium intelliguntur, de quibus dicitur: *Constitues eos principes super omnem terram* (*Psal.* XLIV); et alibi: *Nobilis in portis vir ejus.*

Promovimus. (BEDA, *ibid.*) Omnia sunt plena mysteriis, etc., *usque ad* qua adjuti animas fidelium ad societatem electorum et arcem vitæ perfectionis quasi vasa sancta ad templum Domini efficacius transferamus.

VERS. 32. — *Et mansimus.* (ID., *ibid.*) Tres dies manetur in Jerusalem, etc., *usque ad* quasi post gaudium triduanæ mansionis in Jerusalem ob donaria et vasa pretiosa quæ obtulerunt, amplius honorantur.

VERS. 34. — *Descriptumque.* (ID., *ibid.*) Hoc fit cum doctores studiose vitam examinant subditorum, etc., *usque ad* ut digna in cœlis donetur retributione.

VERS. 35. — *Sed et qui venerant.* (ID.) Magna devotio et religio ostenditur, cum pervenientes ad templum primo omnium holocausta offerunt, non tantum pro seipsis, sed etiam pro omni Israel, id est, pro eis qui jam domum reversi fuerant, et pro eis qui adhuc exsulabant.

Mystice autem illi veraciter et perfecte captivitatem diaboli, qua peccando tenebantur, pœnitendo evaserunt, qui se fixa intentione divino servitio subdunt, qui totos se ab infimis abstractos, flamma cœlestis desiderii accendunt. Hoc est enim holocausta, id est, tota incensa sacrificia Domino offerre, nihil nisi ejus voluntatem in omnibus cogitare vel facere.

Obtulerunt holocaustomata Deo, etc. Non tantum pro se. Perfectæ mentis indicium est, cum quis pro omni Israel immolat, id est, pro generali fidelium sospitate, quasi unitatis et fraternitatis memor supernæ pietati supplicat.

VERS. 36. — *Et elevaverunt populum.* (AUG.) Ornando variis donariis, quæ rex et consiliarii et principes ejus miserant, ministros quoque et sacerdotes illius ab omnibus angustiis liberando.

Mystice. Populus et templum Dei unam et eamdem Ecclesiæ figuram tenent, quam levat Esdras et filii transmigrationis ablatis de Babylone sacris vasis, cum prædicatores aggregantes ei juvante Domino novos credentium populos, honorabilem eam omnibus et terribilem exhibent. Item cum eos quos exemplis in bona conversatione instituere vel verbis usque ad cœlestium perceptionem præmiorum promovent, vel provehunt: levant populum in domum Dei, quia magnum et manentibus in superna patria, et peregrinantibus adhuc in terra electis gaudium faciunt.

(BEDA *in Esdram*, lib. II, tom. II.) Hæc autem transgressio in Malachia propheta manifeste descripta, etc., *usque ad* referunt causam ad principem, id est, archiepiscopum, cujus auctoritate expietur flagitium.

Mystice autem uxores alienigenæ, hæreses et superstitiosas philosophorum sectas significant, quæ cum in Ecclesiam incaute admittuntur, semen sanctum catholicæ veritatis et puræ actionis errore contaminant. Peccata quoque omnia quibus ethnici polluuntur, dum Christiani non erubescunt imitari, quasi per uxores alienigenas degenerant a semine verbi Dei, quo fuerant generati, secundum illud: *Voluntarie genuit nos verbo*, etc. (*Jac.* I), et quasi profanam de filiabus exterorum sobolem procreant, dum illecebras

errantium secuti, perversos ex eis actus ad cunctorum notitiam proferunt.

Non est separatus. (BEDA., *ibid.*) Notandum est quod abducto Israel in captivitatem, etc., *usque ad* principes qui corrigere debuerant primos errasse fatentur.

CAPUT IX.

VERS. 3. — *Scidi pallium.* (ID., *ibid.*) Per vestimenta solent opera designari, etc., *usque ad* Sedit mœrens, ut per lamenta pœnitentiæ veniam promerendam esse doceret.

VERS. 4. — *Convenerunt.* Nota quantum exempla doctorum juvant. Nihil scribitur Esdras locutus esse, sed tantum audito scelere lacrymasse et turbam ad se fidelium non vociferando sed lacrymando traxisse.

Convenerunt. Magna mutatio rerum perfidia principum, multi luxuriam secuti, reducti sunt, magno principe mœrente, et quid peccatoribus agendum esset innuente: conveniunt ad eum omnes qui timent verbum Dei, quo transgressores puniendos esse minatur.

Scisso pallio. (BEDA, *ibid.*) Typice, quod scisso indumento, etc., *usque ad* etiam ea quæ illorum fragilitati veraciter conveniebant, misericorditer in se transferre dignatus est.

VERS. 5. — *Curvavi genua*, etc. Paravit se per compunctionem cordis, et affectionem corporis, ut dignus efficeretur auditu supernæ pietatis: et in hæc verba orationis prorumpit. Curvat autem genua, expandit manus, et fundit preces in tempore sacrificii vespertini, sciens esse gratius quod fit in spiritu humilitatis et in animo contrito, quam quod carnibus et sanguine pecudum offertur.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Sic ergo orante Esdra, et implorante Deum et flente....... Flevit populus.* (BEDA *in Esdram*, tom. II.) Qui scilicet peccaverunt, pœnitentiam agentes, vel qui in castitate permanserant, de casu fratrum dolentes, etc., *usque ad* Nunc vero etiam ipsi qui peccaverunt cum uxoribus suis et liberis, pœnitentiam acturi convenerunt.

De filiis Ælam. Hunc dicit Josephus primum fuisse Jerosolymitarum, qui ut principem decet, maxima auctoritate mox intentionem Esdræ juvabat, populum secum peccasse confitendo, et pœnitentiam suadendo abjectis uxoribus alienigenis, cum liberis suis.

Et nunc si est pœnitentia in Israel. Quia si populum hujus peccati perfecte pœnitet, primo conversi ad Dominum, correctionem promittamus, et veniam postulemus; deinde ad nos reversi, omnem peccati radicem exstirpemus et fruticem, ejectis, scilicet, uxoribus cum omni sobole: hoc est enim veraciter pœnitentiam agere toto corde, et intus ad Dominum converti, et omnem foris peccandi materiam ab ipsa origine resecari.

Surge. Decenter docet quomodo sit apud majores consilio agendum, ut scilicet, quisque pro suo sensu quod optimum intellexerit, vel intellexisse sibi videtur, dicat: et tamen ei qui præest, locum discernendi relinquat, paratus obtemperare omnibus quæ ille secundum voluntatem et legem Dei agenda decreverit.

VERS. 6. — *Filii Eliasib.* Qui tunc summus sacerdos erat, post Jesum filium Josedec Joacim filius ejus, et post eum Eliasib filius ejus summo sacerdotio functus est.

Panem non comedit. (BEDA *ubi supra.*) Exemplum hinc habent sacerdotes, etc., *usque ad: Si enim refugientes coinquinationes mundi*, etc. (*II Petr.* II).

VERS. 9. — *Ipse est.* (BEDA *ubi supra.*) Qui ab Hebræis Casleu, a Romanis vocatur December, etc., *usque ad* qua arte adversa quæ exterius propter peccata desæviunt, aut evitent, aut separent.

Et sedit omnis populus. (ID., *ibid.*) Id est, circa atrium sacerdotum quo ipsa domus undique cingebatur, habens circa se ex omni parte per quadrum ædes atriorum amplissimas, in quibus etiam populus quando pro pluvia opus erat, stare poterat, et videre ea quæ in templi januis gerebantur, vel circa templum: habebant enim interiores parietes juxta terram in columnis factos exteriores solidos.

VERS. 10. — *Et surrexit Esdras.* (ID., *ibid.*) Hic locus respondet, etc., *usque ad* et facta merito in memoria teneretur, ac posteris noscenda traderentur.

VERS. 16. — *Et sederunt in die.* (ID., *ibid.*) Nota numerum ternarium esse mysticum, etc., *usque ad* quod etiam nos omnibus annis in quadragesima paschæ oportuit imitari, instante scilicet Dominica resurrectionis, *mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, ut participes resurrectionis esse valeamus* (*II Cor.* VII).

Et inventi sunt. (ID., *ibid.*) Aptant Hebræi huic loco, etc., *usque ad* Sed intuendum quod non scribit Esdras Jesum alienigenam duxisse uxorem, sed quosdam de filiis et fratribus suis, etc.

VERS. 18. — *Et fratres ejus.* (ID., *ibid.*) Cognati scilicet, non enim fratres ejus germani in carne eatenus vivere, et voluptati operam dare poterant, cum centum anni et amplius essent transacti, ex quo Cyrus regnare incipiens, Jesum et Zorobabel cum transmigratione Juda et Benjamin, ad construendam domum Domini, Jerosolymam remisit.

VERS. 19. — *Et dederunt*, etc. (ID., *ibid.*) Primo uxores illicitas abjiciunt, etc., *usque ad* dignum faciat perpetua mercede in cœlis.

LIBER NEHEMIÆ,

QUI ET ESDRÆ SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Verba Nehemiæ filii.* (BED. *in Esdram*, tom. II.) Nehemias interpretatur *consolator Domini*, etc., *usque ad* quasi diruta ab hostibus Hierosolymorum mœnia restaurant.

Verba Nehemiæ. (ID., *ibid.*) Hucusque verba Esdræ, etc., *usque ad* qui non blandimentis temporalibus enervari, sed adversitatibus exerceri, et ad requiem sempiternam gaudent præparari.

In mense Casleu. (ID., *ibid.*) Mensis Casleu ipse est quem nos Decembrem vocamus, apud Hebræos nonus, apud nos ultimus. Cujus nomen quod spes ejus interpretatur, bene congruit votis ejus, qui ad ruinas sanctæ civitatis intendebat erigendas. Primum enim bonæ actionis fundamentum est, spem habere de auxilio Domini ad perficiendum quod cupimus. In hoc mense natus est Dominus, cujus nomine longe ante figurabatur, quod in eo mense verus Nehemias diu desideratus ad ædificationem Ecclesiæ esset venturus.

Eram in Susis. (ID., *ibid.*) Susis metropolis est Persarum, sed tanta firmitate, ut castrum esse videatur, et interpretatur equitatio vel revertens, quæ fidelibus convenienter aptatur, eis maxime, qui de captivitate Jerusalem curam gerunt, id est, de salute eorum, qui aliquando per insidias diaboli de Ecclesia rapti pœnitentes denuo per gratiam Dei sunt redacti. Tales enim sunt in revertente castro, id est, in robore mentis revocatæ ab infimis ad desiderium patriæ cœlestis, et in equitatu sanctorum cordium, quæ scilicet portant sessorem Deum.

Qui remanserunt. (ID., *ibid.*) Patet litteræ sensus, etc., *usque ad* indignos arcere debuerant, avaritiæ, luxuriæ cæterorumque vitiorum incendio perire.

VERS. 4. — *Flevi et luxi.* Si vir sanctus audiens destructa lignorum et lapidum ædificia recte lugebat, jejunabat, et orabat, diu sedens in tristitia, quanto magis in destructione et ruina animarum continuis luctibus, et orationibus est insistendum, ut miserante Deo ad pristinam erigantur sospitatem, qui in opprobrio religionis triumphante inimico jacebant diutina vitiorum sorde squalentes.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Factum est autem.* (BED. *in Esdram.*) Qui scilicet est primus mensis anni, etc., *usque ad* suum intimare. Erat quidem princeps vinarius, regi poculum porrigebat, officium lætitiæ foris agebat, sed interius lugebat : quia civitatem sanctam dirutam, etc. Unde : *Super flumina Babylonis illic sedimus*, etc. (*Psal.* CXXXVI.)

VERS. 5. — *Si videtur*, etc. (ID., *ibid.*) Sicut per

A Cyrum primum Persarum regem Christus significatur, etc., *usque ad* de qua tota prophetæ sententia plenissime, prout potui, in libro temporum edissere curavi.

VERS. 10. — *Et audierunt.* Contristantur hæretici, etc., *usque ad* et eos, qui peccando erraverunt, pœnitendo redire cognoscunt.

VERS. 15. — *Considerabam murum Jerusalem.* Diversa destructæ urbis loca lustrando pervagatur ; et singula quomodo debeant reparari, sollicite scrutatur. Doctorum quoque spiritualium est sæpius nocte surgere, et solerti indagine statum Ecclesiæ quiescentibus cæteris inspicere, ut vigilanter inquirant, quomodo ea quæ vitiorum bellis sordidata vel dejecta sunt, corrigant et erigant. Murus autem B Jerusalem dissipatus jacet, et conversatio fidelium terrenis et infirmis sordet affectibus. Portæ sunt igni consumptæ, cum hi qui aliis introitum vitæ pandere debuerant, relicto veritatis magistro communi, cum cæteris ignavia torpent, et temporalibus curis inserviunt.

VERS. 17. — *Quia Jerusalem deserta est.* (BED., *ibid.*) Plana sunt hæc et spirituali sensu congrua : quia doctores, imo omnes qui zelo Dei fervent, in afflictione maxima sunt, quandiu Jerusalem, id est visionem pacis, quam nobis Deus reliquit et commendavit, bellis dissensionum cernunt esse desertam : et portas virtutum, quas juxta Isaiam laudatio occupare debuerat, prævalentibus inferorum portis dejectas, et opprobrio habitas. C

CAPUT III.

VERS. 1. — *Et surrexit Eliasib sacerdos.* (BEDA *in Esdram*, tom. II, lib. III.) Id est, pontifex temporis illius filius Joachim, qui post patrem suum Jesum filium Josedec, non parvo tempore pontificatum tenuit. Et recte restauratio civitatis a sacerdote magno et fratribus ejus cœpit : ut qui gradu præcesserant ordinis, exemplum fierent aliis in bonis operibus. Et bene ædificantibus sacerdotibus adjungitur : *Et usque ad turrim centum cubitorum sanctificaverunt eam usque ad turrim Hananael.* Ædificant enim sacerdotes in centenario numero cubitorum, cum omnes quos erudiunt, amore et desiderio æternorum inceudunt. Nam centum, quæ in computo digi- D torum de læva transeunt in dexteram, cœlestia bona figurant, quæ comparatio terrenorum quasi dextera ad sinistram sunt.

Et ædificaverunt. (ID., *ibid.*) Vetus translatio habet, etc., *usque ad* et in illa laventur.

(ID., *ibid.*) Videtur juxta litteram, etc., *usque ad* sola internæ retributionis intentione protendunt.

Portam gregis. Quæ, scilicet, respicit Joppen et

Diospolim, id est, Lyddam, vicinior mari inter cunctas vias Jerusalem; quæ nunc porta David fertur appellari, et esse prima portarum ad occidentem montis Sion. Huic opinioni consentire videntur Verba dierum, ubi scriptum est de Manasse rege Juda : ***Post hoc ædificavit murum extra civitatem David***, etc. (*II Par.* XII.)

(BED., *ibid.*) Typice autem, sicut grex significat Domini fideles, etc., *usque ad* temporibus autem Ezechiæ duplicatum fuisse murum civitatis Verba dierum sic ostendunt : *Ædificavit quoque agens industrie omnem murum*, etc. (*II Par.* XXXII.)

Typice autem iste Sophonias vocem clamoris a porta piscium et ululatum audivit a secunda : quia ab hostibus utramque dejiciendam præcognovit. Fidem enim et opera doctorum per quæ ab undis vitæ corruptibilis cæteros erui, et in Ecclesiam oportebat induci, vidit diaboli insidiis terræ esse sternenda, id est, per appetitum terrenæ voluptatis cœlestibus gaudiis esse privandos. Bene autem ab utraque porta, prima, scilicet, et secunda, interiori et exteriori, vocem clamoris et ululatus audivit : quia exterius opera, et intus corda diabolo impugnante vidit subvertenda. Sed quia Dominus erigit elisos, Nehemias portam piscium post ruinam narrat instauratam : quia si aliqui prædicatorum peccando corruerint, non deerunt usque in finem sæculi, qui succedentes portas justitiæ Domino adjuvante fidelibus bene vivendo et prædicando aperiant.

Ipsi texerunt. (ID., *ibid.*) Hic versus etiam de cæteris portis, etc., *usque ad* qui plus periculi nobis laudando afferant, quam salutaris adminiculi a nobis videndo referant.

VERS. 6. — ***Ad portam veterem.*** De qua dicit Joannes : ***Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed vetus quod habuistis ab initio*** (*I Joan.* II). ***Mandatum vetus est verbum quod audistis.*** Porta vero vetus ædificatur in Jerusalem, cum verbum fidei et dilectionis quod ab initio Ecclesiæ traditum est, vel recuperatur in errantibus, vel in nuper credentibus instituitur.

VERS. 8. — ***Ad murum.*** Firmitatem scilicet et munimentum perfectæ dilectionis in cordibus electorum, ad quam instructores ejus ædificando perveniunt, cum in operibus charitatis proficiendo dicunt : *Viam mandatorum tuorum cucurri*, etc. (*Psal.* CXVIII), illa, scilicet dilatatione mentis illustratæ, quæ et amicum in Deo et inimicum diligunt propter Deum.

VERS. 13. — *Et portam vallis.* (BEDA, *ubi supra.*) Vallis Josaphat, quæ et Gehennon, etc., *usque ad* id est humiles dono supernæ refectionis.

Et portam vallis. (ID., *ibid.*) Bene post portam veterem et murum latioris plateæ ædificatur porta vallis, quia post rudimenta catholicæ fidei quæ per dilectionem operatur, necesse est ut humilitas nobis quasi custos virtutum tenenda insinuetur, ut quanto magni sumus, humiliemur in omnibus.

Et mille. (ID., *ibid.*) Ferunt quia situs urbis Jerusalem, etc., *usque ad* ut omnia a se rudera actionis noxiæ inutilis locutionis et etiam superfluæ cogitationis ejiciant.

VERS. 15. — *Et portam fontis ædificavit Sellum filius*, etc. (ID., *ibid.*) Narrant scriptores, etc., *usque ad* gradus ipsius Ecclesiæ incrementis et profectibus bonorum operum, quæ per humilitatem fiunt comparans.

De civitate David, etc. Civitas David juxta litteram mons Sion appellatur, qui a meridie positus pro arce urbi supereminet, et major pars civitatis infra montem jacet in planitie humilioris collis sita. Unde in libro Regum : *Cepit autem David arcem Sion, hæc est civitas David* (*II Reg.* V). Et paulo post : *Habitavit autem David in arce, et vocavit eam civitatem David* (*Ibid.*).

VERS. 16. — *Ædificavit Nehemias filius Asboth*, etc. (BEDA, *ubi supra.*) Post portam fontis et muros piscinæ Siloe, etc., *usque ad* et ad regnum cœleste ascensuros cognoscant.

Contra sepulcrum David, etc. (ID., *ibid.*) Nota David non in Bethlehem, ut quidam putant, sed in Jerusalem esse sepultum certa ratione mysterii. Sicut enim in Bethlehem natus et in regem unctus Christum ibidem nasciturum de suo semine, et a magis sub persona regis adorandum figuravit; ita in Jerusalem defunctus et sepultus ipsum in eadem civitate passurum ac sepeliendum.

Ad piscinam, etc. (ID., *ibid.*) Piscinam, Scripturam scilicet divinam, etc., *usque ad* et si hostis antiquus fontem nobis abstulerit verbi Dei, continuo in arcem mentis irrumpit.

VERS. 19. — *Et ædificavit*, etc. (ID., *ibid.*) Hucusque primus civitatis murus exstruitur, etc., *usque ad* in quo interni arbitrii oculos offendamus.

Contra ascensum, etc. Hic est Christus qui in fide sua et dilectione Judæorum populum adunavit et gentium : unde lapis angularis dicitur. Contra cujus ascensum mensura secunda ædificatur, cum per munditiam piæ cogitationis ad visionem ejus tendimus, cum etiam in hac vita retenti crebro visionis ejus desiderio suspiramus. Sequuntur plurimi structorum ordines, qui mensuram secundam ædificasse narrantur : quia maxima Ecclesiæ structura est in munimine interioris virtutis, cum scilicet omni custodia munimus cor nostrum, quoniam ex ipso vita procedit. Singula vero ad intelligentiam spiritualem trahere nimis longum est.

VERS. 26. — *Nathinæi.* Dicuntur Gabaonitæ, qui in ministerium domus Domini juxta dispositionem Josue filii Nun fideli devotione serviebant.

In Ophel. (BEDA, *ibid.*) Turris erat non longe a templo altitudine enormi. Unde Ophel, id est, tenebrarum vel nubili nomen accepit, quia nubibus caput inseruit. Denique ubi in Michæa scriptum est : *Et tu turris gregis nebulosa* (*Mich.* IV), benedicitur turris Ophel. Hæc turris in qua parte sit civitatis, liber Paralipomenon ostendit, dicens quod ***Manasses ædificavit murum extra civitatem David ad occi-***

dentem Gihon in convalle, ab introitu portæ piscium per circuitum usque ad Ophel (*II Par.* XXXIII). Conveniebat ergo juxta situm loci, ut ministri templi in vicina templo turre habitarent.

Mystice autem Nathinæi habitant in Ophel, id est, in turre nebulosa, cum hi qui professione perfectioris vitæ dicati sunt Deo, et in munimento et altitudine virtutum actione semper et cogitatione morantur, et conversatio eorum in cœlis est, quos admirans vulgus ait : *Qui sunt isti qui ut nubes volant* (*Isa.* LX), etc. Item Thecueni habitant in Ophel, cum quique religionis habitu insignes abdita Scripturarum de quibus scriptum est : *Tenebrosa aqua in nubibus aeris* (*Psal.* XVII), id est, mystica scientia in prophetis, illustrato corde penetrant, et assidue legunt, et meditantur.

Contra. (BEDA, *ibid.*) Dominum scilicet, qui quotidie nos misericordiæ suæ gratia, ne in ærumnis vitæ labamur præsentis et deficiamus, irrigat, etc., *usque ad* et quia post præsentia virtutum dona ad videndam claritatem Domini ascenditur, recte infertur : *Post eum ædificaverunt Thecueni*, etc.

VERS. 27. — *A turre.* A turre magna et eminenti usque ad murum templi pervenit structura civitatis, cum justi ab altitudine contemplationis, quæ mentem in hac vita despectis temporalibus ad cœlestia desideria suspendunt, veraciter in illa vita ad claritatem Dominicæ incarnationis intuendam, patefacta etiam divinæ æternitatis gloria ascendunt. Et quia Thecua buccina vel tuba, Thecueni buccinatores interpretantur, apte dicitur quod Thecueni hoc ædificaverint. Doctorum enim est quorum sonus exit in omnem terram, præsentia Dei dona vel futura in civitate ejus, id est, fidelibus patefacere.

Ad murum templi. Corpus scilicet Christi : de quo dicitur Joan. II : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud :* quod scilicet persecutores in morte solverant, sed excitatum et ad cœlos exaltatum amatores videre non cessant in gloria.

VERS. 28. — *Sursum autem*, etc. (BEDA, *ibid.*) Hanc portam significat Jeremias esse in orientali plaga civitatis, etc., *usque ad* equi cum in bono accipiuntur, sicut asini, cameli, et muli, conversos ad Dominum populos Gentilium, vel curas rerum temporalium, Domino scilicet animæ subjugatas ostendunt.

Ædificaverunt sacerdotes, etc. Sacerdotes vero civitatis Dei murum ad portam aquarum ædificant, cum doctores post vocationem Judæorum ad inducendos in Ecclesiam Gentiles, verbum Dei seminando perveniunt.

(BEDA, *ibid.*) Longum est de singulis ædificiis vel ædificatoribus mystice disserere, etc., *usque ad* nomina conscribit in cœlo.

CAPUT IV.

VERS. 1. —... *Sanaballat... motus nimis subsannavit Judæos.* (BEDA *in Esdram*, lib. III, cap. 19, tom. II.) Plane ira hæreticorum est. Hæc sunt verba eorum qui se Samaritanos cognominant, id est, custodes legis Dei, etc., *usque ad* et ornamenta virtutum moribus emendati consequantur.

VERS. 3. — *Sed et Tobias*, etc. (ID., *ibid.*) Hujus Tobiæ persona et verba hæreticis conveniunt, etc., *usque ad* quibus fructiferas fidelium mentes corrumpere nituntur.

VERS. 9. — *Et oravimus.* Hoc est unicum contra hostes Ecclesiæ refugium, oratio scilicet ad Deum, et industria doctorum, qui die nocteque in lege ejus meditantes, corda fidelium contra insidias diaboli et militum ejus prædicando, consolando, et exhortando præmuniant.

VERS. 10. — *Humus nimia est.* (BEDA, *ibid.*) Congesta, scilicet, in loco muri, etc., *usque ad* et pro domo vel civitate procella tentationis ingruente, ruinam ædificasse probatur.

VERS. 11. — *Dixerunt hostes*, etc. Hæc in ædificio spirituali agi solent ; manet enim indefessus hostis cum satellitibus suis, spiritibus scilicet immundis et hominibus malignis, qui opera virtutum et fidei nobis incautis impedire et expugnare contendunt, et mentem fidelium mucrone pravæ suggestionis interficere. Sed contra hæc nobis armatura Dei sumenda est, ut possimus resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.

VERS. 13. — *Statui in loco*, etc. Ut agmine, scilicet armatorum circumdati operatores liberius et securius ædificarent. Dispertiti enim sunt gradus fidelium : alii bonis operibus intus ornantes Ecclesiam ædificant : alii armis sacræ lectionis muniti contra impugnantes hæreticos vigilant. Hi religiosa devotione proximos in fidei veritate confortant, illi adversus diaboli vel vitiorum tela necessarium certamen exercent, et ab ovili dominico insidiantes lupos pastorali sollicitudine arceant.

VERS. 16. — *A die illa, media pars*, etc. (BED., *ibid.*, cap. 20.) Notandum, quia non solum media pars juvenum faciebat opus, etc., *usque ad* minorisque laboris est incognitam cavere carnis voluptatem, quam rejicere cognitam.

VERS. 22. — *Et sint vobis vices per noctem et diem.* (ID., *ibid.*) Nota quantum studium in operando habuerint, etc., *usque ad* contradicentes arguendo ab Ecclesia repellunt.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Et factus est clamor*, etc. (BEDA *in Esdr.*, lib. III, cap. 21.) Desiderabat populus murum construere, etc., *usque ad* et manus nostras a propriis voluptatibus avertens ad construendam Christi convertat civitatem.

(ID., *ibid.*) Tribus de causis augetur clamor populi. Quidam fame coacti filios suos ditioribus vendere volebant : alii liberis parcentes agros potius et domos. Nonnulli, prohibentes liberorum et agrorum venditionem, hoc tantum persuadebant, ut mutuo sumerent pecuniam in tributa regis, oppignoratis agris et vineis, donec redeunte fertilitate reddere

possent feneratoribus quod mutuo accepissent.

VERS. 7.—*Et increpavi optimates*, etc. (BED., *ibid.*) Tanquam dux optimus militiæ cœlestis et sapiens architectus civitatis Dei, etc., *usque ad* ut dimittat nobis Pater debita nostra.

VERS. 13. — *Insuper excussi sinum meum, et dixi: Sic excutiat Deus omnem*, etc. Huic sententiæ terribilis clausula imponitur. Quicunque enim pauperibus misericordiam non impendit, vel ab eis qui non habent velut juste exigit, de domo sua excutitur, id est, de cœtu Ecclesiæ, in qua putabat se perpetuo manere, et de laboribus, scilicet, in fructibus bonorum operum, in quibus se laudabiliter laborasse putabat: nil prorsus laboris recipiet. Labores enim sine pietate non possunt apud Deum fructuosi esse.

Et dixit universa multitudo, Amen. Quantum Nehemiæ objurgatio vel imprecatio corda omnium moverit, ostenditur: audita enim contestatione respondentes, amen, et Deum collaudantes, fecerunt quæ jusserat. In quo patet: quia non timore, sed amore dicta ejus susceperunt.

VERS. 14.—*Per annos duodecim.* (BEDA, *ubi supra.*) Hoc exponit Apostolus, dicens: *Quia statuit Dominus eos qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere: ego autem nullo horum usus sum* (*I Cor.* IX). Duodecim autem annis Nehemias cum fratribus suis ita in ducatu vivebant, ut annonas quæ ducibus debebantur, non comederent: insinuans evangelicum opus esse in regimine plebis, opus rectoris notabiliter circa Ecclesiam exercere, et a subditis commodum terrenum non quærere.

CAPUT VI.

VERS. 2.— *Veni, et percutiamus fœdus*, etc. (BEDA, *in Esdr.*, lib. III, cap. 23, tom. II.) Hostes sanctæ civitatis persuadebant Nehemiæ in campestria descendere, etc., *usque ad* quia versutus hostis semper manus nostras tentat impedire, curemus eas semper divino auxilio confortare.

VERS. 10. — *Et ingressus.* Pulsatus insidiis hostium Nehemias domum Samariæ quasi amici et fratris ingreditur, sed ipsum insidiatorem et hostem invenit, tanquam externorum donis et amicitia corruptum. Semper enim electi habent foris pugnas, intus timores, nec solum apostoli, sed et prophetæ periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis ex falsis fratribus suspectam vitam agebant.

VERS. 15. — *Mensis Elul.* (BEDA, *ubi supra.*) Qui secundum Hebræos sextus est, etc., *usque ad* et deinceps se in Dei et proximi dilectione in bonis operibus adornent.

VERS. 16. —*Universæ gentes.* (ID., *ibid.*) Qui autem structores sanctæ civitatis terrere volebant, etc., *usque ad* et ab Ecclesia expulsi.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Postquam autem ædificatus est murus*, etc. (BEDA, *in Esdr.*, lib. III, cap. 24, tom. II.) Mystice: ubi Ecclesiæ murus collectis ad fidem novis populis A vel correctis his qui erraverant ædificatus fuerit, mox ponendæ sunt valvæ regularis disciplinæ; ne diabolus, qui quasi leo rugiens circumit, in ovile Dei possit irrumpere.

Recensui janitores. (ID., *ibid.*) Janitores qui, scilicet, claves regni cœlorum perceperunt, ut dignos et humiles suscipiant; superbos vero et indignos ab ingressu supernæ civitatis arceant, dicendo: *Non est tibi pars, neque sors in sermone hoc. Cor enim tuum non est rectum coram Deo* (*Act.* VIII).

VERS. 3. — *Non aperiantur portæ . . . usque ad calorem solis*, etc. (ID., *ibid.*), id est, toto tempore noctis, etc., *usque ad* unde: *Et portæ ejus non claudentur per diem, nox non erit illic* (*Apoc.* XXI).

Et posui custodes. (ID., *ibid.*) Custodes animarum B non sunt de neophytis vel de plebe constituendi, sed de illis qui a certamine vitiorum Dei gratia liberati, jam mentem in Jerusalem, id est in visione tranquillæ pacis habent, quorum conversatio in cœlis est. Aliis enim consummato cursu de hac luce subtractis, alii mox substituuntur, nec unquam desinit qui pacem Ecclesiæ excubando ambiant propter timores nocturnos, secundum illud: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (*Psal.* XLIV).

Hæc illi tempori typice conveniunt, quo seminato per apostolos longe lateque Dei verbo, totus orbis novum fidei germen accepit, necdum Ecclesiæ ædificatæ, sed tantum auditu verbi et sacramentis populi adhuc rudes erant imbuti. Ideo congregatis non solum optimatibus, sed et vulgo diligenter eorum nu-C merum recensere curavit, ut perspecta omnium summa, discernere posset, qui in Jerusalem, qui in aliis civitatibus habitare deberent.

Unumquemque contra domum. Sic enim custodia sanctæ Ecclesiæ rite perficitur, si quisque ita sollicitudinem omnium fidelium gerat, ut specialiter eis quibus Deo auctore prælatus est, curam diligentioris studii impendat.

VERS. 66. — *Omnis multitudo quasi vir unus.* (JOSE.) Populum etiam agros colentem decimas fructuum ad Hierosolymam jussit offerre, ut habentes sacerdotes et levitæ alimenta, perpetua religionis jura non derelinquerent. Et hi quidem libenter sequebantur decreta Nehemiæ. Civitatem vero exinde contigit hominum multitudine compleri. Multa etiam talia D bona et laudibus digna cum summa fecisset magnificentia Nehemias, ad senectutem perveniens defunctus est.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Et venerat mensis septimus.* (BEDA, *in Esdr.*, lib. III, cap. 26, tom. II.) Qui non longe aberat. Cum enim murus esset vicesima quinta die sexti mensis completus quinque tantum dies ad exordium septimi mensis supererant, qui a prima die usque ad vicesimam secundam totus legitimis cæremoniis consecratus est, quibus ita rite celebratis, deinde ad disponendos urbis mansores cum principibus et plebe reversus est.

Congregatusque omnis populus quasi vir unus ad

plateam quæ, etc. (BED., *ibid.*) Notanda devotio populi et concordia, etc., *usque ad* quarum cantu populus inter orationes et hostias ardentius ad legis memoriam excitaretur.

Mystice quoque ædificata civitate oportet sequi lectionem divinam, et tubas sonare crebriores, ut populus, sacramentis cœlestibus initiatus etiam sacris eloquiis ex tempore solertius qualiter vivere debeat, instruatur.

Ante portam aquarum. (ID., *ibid.*) Portam aquarum reor dici in atrio sacerdotum, etc., *usque ad* bene ergo ante portam aquarum collectus est populus tanquam per antistitem suum fluentis Scripturarum spiritualiter potandus.

VERS. 4. — *Stetit autem Esdras scriba super gradum.* (ID., *ibid.*) Videtur meminisse, etc., *usque ad* ut timidus et erubescens quæ ipse non fecit, aliis faciendo prædicit, etc.

Cum præsules quantum honore, tantum opere subditos antecellunt, ipsi eorum exemplis incitati vitæ suæ gradum exsequuntur devoti, et ab eis pie admoniti pro peccatis vel desiderio patriæ cœlestis lacrymas profundere delectantur. Unde bene subditur, flebat enim omnis populus, cum audiret verba legis, etc.

VERS. 10. — *Ite et comedite*, etc. (ID., *ibid.*) Ut infirmiores conscientias proximorum exemplo piæ actionis, et suavitate devotæ admonitionis confortemus, præcipit, quatenus sicut adipe et pinguedine repleantur, aliisque exsultationis laudent nomen Domini. Juxta litteram quoque cum in festis diebus post orationem lectionem et psalmorum studia completa carnem reficimus, pauperum et peregrinorum meminisse debemus.

Nolite contristari. Doctores qui mentes auditorum sacris lectionibus ad lacrymas excitant, et iidem consolantur, dum gaudia secutura promittunt.

VERS. 11. — *Quia dies sanctus est.* Dum scilicet verbis Domini audiendis et implendis operam damus, in quo die quamvis exterius adversa patientes, nos in spe gaudere oportet. Unde : *Quasi tristes, semper autem gaudentes* (*II Cor.* VI), etc.

VERS. 14. — *Et invenerunt*, etc. (BEDA, *ubi supra.*) Hæc in Levitico plenius scripta sunt, etc., *usque ad* meminisse nos oportet, quia *incolæ sumus in terra, et peregrini sicut patres nostri* (*Psal.* XXXVIII).

VERS. 15.—*Ligni pulcherrimi*, etc. (ID., *ibid.*) Quod scilicet Hebræi vocant cedrum. Frondes vero myrti et obumbraculum sibi affert qui dicere potest, *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco* (*II Cor.* II).

Frondes ligni pulcherrimi et frondes myrti, etc. Fructus charitatis quæ inter omnes virtutes pulcherrima, per quam et Christus lignum crucis pro nostra salute ascendit, cujus passionem dum quantum possumus, imitamur, frondibus profecto ligni pulcherrimi et myrti in mortificationem vitiorum et libidinum protegimur. Magi enim Domino myrrham offerentes docuerunt, quia qui Christi sunt, carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifigunt.

Ramos palmarum. (ID., *ibid.*) Ramos palmarum afferimus, quod est manus victricis ornatus, cum mentem vitiorum victricem gerimus, et invictam cunctis hostibus, ut stemus *ante thronum in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmæ in manibus nostris* (*Apoc.* VII).

VERS. 16. — *Unusquisque in domate.* (ID., *ibid.*) In domate suo, etc., *usque ad* et in majoribus bonæ actionis frugibus abundare mereamur.

VERS. 18. — *Septem diebus.* (ID., *ibid.*) Scenopegia septem diebus agebatur, etc., *usque ad* in conspectu Dei congregatus, et nunquam segregandus exsultaverit.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *In die autem*, etc. (BEDA, *ubi supra*, cap. 28.) Notanda correcti populi devotio, etc., *usque ad* cum a cæteris laboribus cessatur divinis lectionibus aures liberius commodantur.

Et dixit Esdras. Usque ad finem orationis vel confessionis ejus, quod supra dictum est, quia confitebantur peccata sua, et peccata patrum suorum, plenius Esdra deprecante qualiter factum sit, ostenditur.

VERS. 38. — *Super omnibus ergo his.* (BEDA, in *Esdr.*, lib. III, tom. II.) Ostendit quanta devotione omnes personæ eorum novum post festa scenopegiæ conventum fecerint, ut scilicet tota se intentione a scelerum contagiis expurgatos divino fœderi conjungerent, et fœderis sancti conditionem sermone firmarent et scripto ; et sic ab impiorum consortio separati, securiores replerent opus, quod dudum cœperant, id est, ut congruos urbis cives de numero impiorum instituerent.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Signatores*, etc. Alia translatio : *Nehemias qui Athersata fertur*, erat enim dionymos, unde singulariter subjungitur filius Achelai, quod superius apertius dicitur : *Dixit autem Nehemias, et ipse est Athersata* (*II Esd.* VII).

(ID., *ibid.*) Nobis quoque sabbatum spirituale semper agendum est, etc., *usque ad* primo die a malis emundare necesse est, deinde bonis actibus adornari.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Habitaverunt autem.* (BEDA, *in Esdr.*, lib. III, tom. II.) Nunc completa est dispositio, etc., *usque ad* sed occulti judicis et largitoris munere percipiunt.

VERS. 3. — *Et in Jerusalem.* (ID., *ibid.*) His verbis ostenditur, etc., *usque ad* nam sequitur : *De filiis Juda habitaverunt in Cariatharbe* (*II Esd.* XI).

(ID., *ibid.*) Judas interpretatur *confitens* vel *confessio*, etc., *usque ad* cum eorum qui sunt in agro unus assumetur, et alter relinquetur.

CAPUT XII.

VERS. 1. — *Hi sunt autem*, etc. (BEDA, *ubi supra.*) Hic principes sacerdotum una cum fratribus suis, etc., *usque ad* ideoque illum superstite adhuc Nehemia nasci potuisse.

(BED., *ibid.*) Descripta est successio principum sacerdotum et levitarum, etc., *usque ad* amica provisione restaurant, et debito honore exaltant.

(ID., *ibid.*) Jamdudum ædificata erat civitas, etc., *usque ad* tunc in re ipsa fruentium divina visione beatorum hominum in corporibus spiritualibus inter angelica agmina.

VERS. 27. — *Et in cymbalis*, etc. (ID., *ibid.*) Cymbala, psalteria et citharæ, etc., *usque ad* et corda proximorum ad amorem ejus accendunt, etc.

VERS. 28. — *Filii cantorum*. (ID., *ibid.*) Imitatores scilicet eorum, etc., *usque ad* et in ipso tempore dedicationis, id est, perpetuæ remunerationis ibidem pariter uniuntur.

VERS. 30. — *Et mundati*. (ID., *ibid.*) Justus omnino ordo, etc., *usque ad* et vinctis manibus et pedibus in tenebras exteriores mittatur.

VERS. 31. — *Principes Juda*, etc., id est confessionis vel laudis, perfectiores sunt Ecclesiæ doctores, qui in dedicatione civitatis super murum ascendunt: quia in tempore tribulationis generalem Ecclesiæ conversationem altius vivendo transcendisse probantur. De his enim dicitur: *Super muros tuos Jerusalem constitui custodes* (*Isai.* LXII), etc. Jure ergo qui nunc muris Ecclesiæ tanquam vigiles præsunt, tunc quoque eisdem gloria remunerationis præeminebunt.

Et statui duos choros. Vel spurcitiam peccatorum in præsenti de Ecclesia correctius vivendo, et errantes corrigendo expurgent, et in futuro qui corrigi noluerunt, judiciaria potestate de civitate Domini, id est ingressu patriæ cœlestis, expellant. Vel chori laudantium ad dexteram euntes super murum ad portam sterquilinii ascendunt, dum eos dignos laude prædicant qui omnem immunditiam de Ecclesia prædicando, arguendo, excommunicando, eliminant.

VERS. 34. — *Et de filiis sacerdotum*, etc. In hac vita filii sacerdotum in dedicatione civitatis Dei tubis canunt, qui ad memoriam patriæ cœlestis corda auditorum prædicando succendunt.

VERS. 35. — *In vasis cantici David*. Quia non suo sensu vel desideriis innituntur, sed patrum et prophetarum vitam et doctrinam per omnia sequentes verbo prædicationis insistunt.

Et Esdras scriba. Quia in omnibus quæ agunt verba sanctæ Scripturæ præ oculis habent, quibus ducibus ad ingressum vitæ æternæ perveniant, ut inebrientur ab ubertate domus Dei, et torrente voluptatis ejus, apud quem est fons vitæ, etc.

VERS. 36. — *Et contra eos ascenderunt in gradibus*. (BED., *ibid.*) Cum civitas ædificaretur, etc., *usque ad* sanctam Trinitatem socia exsultatione concelebrant.

Super domum David. (ID., *ibid.*) Ascendunt filii sacerdotum, etc., *usque ad* ortumque solis justitiæ sine occasu videre merentur.

VERS. 37. — *Et super turrim furnorum*. (ID., *ibid.*) Longum est de singulis portis vel turribus specialiter disserere, etc., *usque ad* circumspecta semper est necesse cautela et sollicitudine muniri.

VERS. 39. — *Steteruntque duo chori*. (ID., *ibid.*) Perambulatis mœnibus et portis civitatis, etc., *usque ad* in cujus implenda voluntate infatigabili mente permaneo.

VERS. 41. — *Et clare cecinerunt. Dirupisti vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis. Vota mea Domino reddam in atriis domus Domini, in conspectu omnis populi in medio tui, Jerusalem* (*Psal.* CXV). Hoc fit cum in cœlesti patria omnium sanctorum multitudine congregata, eas pro quibus in præsenti gemimus quasque gratiarum actione quotidiano desiderio sitimus, laudes efferimus.

VERS. 42. — *Deus enim lætificaverat*, etc. (BEDA, *ibid.*) Hæc ad dedicationem sanctæ civitatis, etc., *usque ad* et victimas bonorum operum maximas immolare curabant.

Sed et uxores, etc. Quia tempore resurrectionis non solum qui prædicando vel fortiter operando Ecclesiam ædificarunt, fructum laboris percipiunt, sed etiam infirmiores ejusdem fidei consortes, eadem vitæ perceptione lætantur. *Benedixit* enim *Dominus pusillis cum majoribus* (*Psal.* CXIII).

VERS. 43. — *Recensuerunt quoque*, etc. (BEDA, *ibid.*) Gaudentibus cunctis, etc., *usque ad* et cum magna laude et lætitia erat dedicata.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *In die autem illo lectum*, etc. (BEDA *in Esdr.*, lib. III, tom. II.) Hi quia de incestu nati sunt, etc., *usque ad* sed Deus maledictionem Balaam in benedictionem populi sui convertit, et eum ab armis inimicorum munivit.

VERS. 3. — *Factum est autem*, etc. Quia necesse est nos auditui veritatis intendere, ubi cum ab uno quolibet vitio lectione divina prohibemur, continuo etiam quidquid vitii sordidantis in nobis deprehendimus, ab actione nostra et conscientia repellamus.

VERS. 6. — *In omnibus his*. (BED., *ibid.*) Hæc sententia, etc., *usque ad* quæ reversus Nehemias mox exstirpavit.

VERS. 8. — *Et projeci vasa domus Tobiæ*. (ID., *ibid.*) Qui supradictus est servus Ammonites inimicus populi Dei, etc., *usque ad* quæ communicatio hæreticis et schismaticis cum orthodoxis et pacificis filiis Dei.

Et projeci. (ID., *ibid.*) Tu quoque quidquid inter fideles infidelitatis et immunditiæ repereris, etc., *usque ad* sicut enim Nehemias in cæteris, ita et in hoc ejus personam repræsentavit.

(ID., *ibid.*) Sex diebus operari per legem quæ necessaria sunt, in septima jubemur quiescere, etc., *usque ad* ab his quæ ad victum et vestitum pertinent, prorsus intuitum avertant, sed congruo moderamine dispensent.

VERS. 16. — *Inferentes pisces et omnia*, etc. (ID., *ibid.*) Piscis bonus, est pia fides, quam qui a Domino petit serpentem infidelitatis non accipit. Piscis autem malus, infirma cogitatio quæ se curis hujus mundi ultra modum immergit, quam nobis Tyrii, id est, coangustati quærunt in sabbato vendere, cum immundi spiritus quietem nostræ cogitationis im-

portune profundis sæculi curis obruere tentant. Sed pro tali mercatu Nehemias optimates objurgat Juda et castigat, dum divina inspiratio eos qui professioni pietatis servire conantur, ab hujusmodi cogitationibus purgat.

Vers. 19. — *Factum est autem.* (Bed., *ibid.*) Conscientia nostra, etc., *usque ad* ideo merito sequitur.

Vers. 22. — *Dixi quoque Levitis ut mundarentur*, etc. (Id., *ibid.*) Mundari eos a quotidiano operis exercitio necesse est, etc., *usque ad* oportet ut prius mentem suam et actus purificent ab omni errorum labe.

Vers. 23. — *Sed et in diebus illis.* (Id., *ibid.*) In Ecclesia uxores alienigenas ducunt, etc. *usaue ud* sed gentili sensu interpretantes.

Vers. 30. — *Igitur mundavi eos.* (Id., *ibid.*) Apertius per omnia finis et condignus ædificio sanctæ A civitatis et templi Domini, ut emundatis civibus alienæ a Deo pollutionis, ordines sacerdotum et levitarum in ministerio suo rite custodiantur, ut instituti regulariter magistri Ecclesiæ castigatum ab omni peccato populum de cætero in bono permanere, et crescere semper exhortentur.

Vers. 31. — *Et in oblatione lignorum in temporibus constitutis et in primitiis.* Inter cætera populus ligna offert ad ignem altaris nutriendum, cum opera virtutum divina consecratione digna operantur. Ardent ligna et consumuntur in altari holocaustorum, cum in cordibus electorum, opera justitiæ flamma charitatis perficiuntur.

Memento mei, Deus, in bonum. Merito talis conditor et dedicator civitatis, post multos devotionis labores, B memoriæ se Creatoris et largitoris omnium bonorum commendat.

LIBER TOBIÆ.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — « Tobias. » (Bed., *in Tob.*, tom. II.) Liber Tobiæ est in superficie litteræ salubris. Maximis enim vitæ moralis exemplis abundat, et monitis. Sed quantum poma foliis, tantum historiæ allegoria præcellit. Maxima enim Ecclesiæ continet sacramenta. Ipse enim Tobias populum Israel significat, qui cæteris gentibus idololatriæ deditis, fide recta et operibus Deo serviebat. Unde: « Cum irent, etc. » Jeroboam namque qui fabricavit ad deceptionem subditorum vitulos aureos, idololatriæ cultores exprimit, quorum complices significantur in subditis.

« Nephtlali. » (Id., *ibid.*) Latitudo, de qua : « Latum mandatum tuum nimis (*Psal.* CXVIII), » cujus tribus, id est filii populus fidelis, ejus civitas Ecclesia, de qua : « Non potest civitas abscondi supra montem posita (*Matth.* XV). »

« Supra Naasson. » Naasson augurium, hujus civitas superiora auguratur, id est, contemplatur cœlestia.

(Beda *ubi supra.*) Tobiæ captivitas humani generis captivitatem designat per regem omnium pravorum, id est diabolum, qui nos de patria cœlesti in hujus exsilii vallem dejecit.

Vers. 3. — « Ita ut omnia, etc. » (Id., *ibid.*) Sic populus Israel per doctores divini verbi eleemosynam non solum rudibus suæ gentis auditoribus, sed gentibus ad Judaismum venientibus ministrabat. Quidquid enim naturaliter boni habuit quod hostis captivans non abstulit, hoc suis in exemplum virtutis ostendebat, et portionem salutaris scientiæ tanquam decimam suæ substantiæ advenis, id est Gentilibus offerebat.

Vers. 4. — « Nihil tamen puerile. » Jam illud apostolicum gerebat in pectore : « Nolite, pueri, effici, etc. (*I Cor.* XIV). Hoc autem secundum illos dictum est quod incedebant in mandatis Domini sine querela, secundum illam regulam Tyconii, qua tanquam de eodem agentes, aliquando propter bonos omnes laudamus, aliquando propter malos omnes vituperamus, quod est secunda regula.

Vers 6. — « Omnia primitiva (Id., *ibid*). » Videtur obloqui, quod prima decimatio cedebat in usus Levitarum, secunda in necessariis erogandis quando visitabatur templum. Sed tertii anni decimas quas C tunc consueverant facere, concedebant pauperibus. Et ideo dicimus omnem illam vel omnes secundas, quia non poterat accedere ad templum timore custodum regis.

Vers. 9. — « Cum vero factus esset vir (Id., *ibid.*). » Sic populus Israel, etc., *usque ad* unde : « Primogenitus meus Israel (*Exod.* IV). »

Vers. 10. — « Quem ab infantia timere, » etc., credendo et confitendo scilicet quod nunquam peccatum faceret, sed ipsum timoris Domini spiritu impleret.

Vers. 13. — « In conspectu Salmanasar, » etc. Non obloquitur quod alibi dicitur Salmanasar, qui et Sennacherib : erat enim binominis, vel generaliter omnes reges Medorum sic vocabantur sicut Ægypti D Pharaones.

Vers. 16. — « Cum autem venisset, etc. » (Id., *ibid.*) Sic populus Dei, etc., *usque ad* et Scripturæ arcana pandunt.

Vers. 20. — « Sepulturam exhibebat, etc., » peccatorum : ut nec memoria in illis remaneret. Tali sepultura voluerunt patres nostri honorari juxta sepulturam Christi. Unde Jacob in Judæa se voluit sepeliri, et Joseph de ossibus suis mandavit.

Vers. 21. — « Denique cum reversus esset, etc. » Bene Sennacherib de Judæa fugit : diabolus enim veram confessionem pertimescit : et ante faciem ejus non subsistit

CAPUT II.

Vers. 16. — « Contigit, » etc. (Bed., *in Tob.*, tom. II.)

Nemo miretur si aliquando bonum typice malum, mala bonum significent. Si enim hoc non liceret nunquam nigro atramento, sed semper auro lucido nomen Dei scriberetur: quia Deus lux est. Sed si nomen diaboli calculo candido scribas, nihilominus tenebras significat. Cæcatus ergo Tobias populum Israel significat. « Cæcitas enim ex parte contigit in Israel (*Rom.* XI). » Fatigatus a sepultura est cæcatus. Qui enim infatigabilis in bonis operibus persistit, fidei lumen non admittit. Ita spiritualer fatigatus dormit, qui vigilare, stare, viriliter agere, et confortari negligit. Cui dicitur: « Surge qui dormis et exsurge a mortuis (*Ephes.* V). »

(BED., *ibid.*) Hirundines propter levem volatum, superbiam levitatemque significant: quarum immunditia quibus dominatur excæcat. Nido hirundineo suppositus dormit, qui levitati lasciviæ, ac superbiæ se incautus subjicit. Hæc cæcitas populo Israel, imminente Domini adventu in carne, maxime prævaluit, cum romanæ servitutis jugo laboraret, et divinæ legis præcepta male vivendo violaret.

VERS. 14. — « Sed immobilis, » etc. Quia a domo Dei incipit judicium. Unde: « A sanctuario meo incipite (*Ezech.* IX). » Qui non corripitur non est filius: « Qui parcit virgæ, odit filium (*Prov.* XIII). Paulus tanquam puer colaphizatur, tanquam juvenis extollitur.

VERS. 15. — « Insultabant reges, » etc. (BED., *ibid.*) Erant in populo, etc., *usque ad* unde: « Charitas patiens est, benigna est (*II Cor.* XIII). »

CAPUT III.

VERS. 7. — « Ut Sara, etc. » (BED., *in Tob.* tom. II.) Turbam notionum signat, etc., *usque ad* Daniel in cœnaculo orat, et Elisæus habet cœnacula, et Christus in cœnaculo pascha celebrat.

CAPUT IV.

VERS. 3. — « Corpus meum sepeli. » Corpora sepeliendo quasi sacrosanctum depositum terræ commendamus, quæ reddenda et glorificanda in resurrectione credimus.

CAPUT V.

VERS. 7. — « Ex filiis Israel. » Erat enim ex numero angelorum, qui sunt filii Israel, quia semper vident Deum facie ad faciem, et sæpe mittuntur in custodia filiorum Israel, id est videntium Deum. Unde: « Constitui terminos populorum juxta numerum filiorum Israel (*Deut.* LII). »

VERS. 10. — « Tunc ingressus, » etc. (BED., *ubi supra.*) Apparuit angelus Tobiæ et socium se præbuit et Filius Dei hominem assumpsit, et visibiliter cum hominibus conversatus humanum genus salvavit. Introduxit Tobias angelum ad patrem, etc., et Dominus per miracula quæ in carne fecit populo Judæorum, ex quo carnem susceperat, ostendit: quia est filius et angelus, id est nuntius paternæ voluntatis, cui etiam gaudium perpetuæ salutis prædicavit, dicens: « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. (*Matth.* III.) » Et desperantibus de lumine cœlesti: « Ego sum, inquit, lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris (*Joan.* VIII). »

VERS. 15. — « Et dixit ei angelus. » (ID., *ibid.*) Promittit angelus Tobiæ ducere filium suum in civitatem Medorum et reducere, etc., *usque ad* interrogante angelum Tobia unde esset.

VERS. 18. — « Ego sum, inquit, Azarias Ananiæ magni filius, (ID., *ibid.*) Azarias *adjutor*, Ananias *gloria Dei*. Christus quoque fidelibus suis indicat, quia ipse est de quo dicitur: « Adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne moreris (*Psal.* LXIX). » « Et vidimus gloriam ejus, quasi unigeniti a Patre (*Joan.* I). »

VERS. 22. — « Tunc paratis. » (BED., *ubi supra.*) Apparente Domino in carne, etc., *usque ad* et sic ad salutem gentium per apostolos pervenit.

CAPUT VI.

VERS. 1. — « Profectus est, » etc. (BEDA, *in Esdr.*, tom. II.) Domino veniente ad gentes salvandas, etc., *usque ad* et oves spirituales a furibus et bestialibus spiritibus et hæreticis defendunt.

VERS. 2. — « Et ecce piscis, » etc. (BEDA, *ubi supra.*) Dominicæ passionis sacramentum manifeste significatur, etc., *usque ad* nec in eo princeps mundi veniens quidquam habuit.

« Exivit. » (ID., *ibid.*) Christus mortem cui nil debebat accepit, ut pedes, scilicet suos, id est membra sua a contagione peccati et mortis ablueret. Occurrit piscis eum devorare cupiens, et Domino in cruce passo diabolus, quo movente crucifixus erat, advenit, quærens si quid peccati in eo invenisset.

VERS. 3. — « Quem expavescens, » etc. Christus imminente mortis articulo cœpit pavere et tædere, non diabolum, sed mortem, quæ invidia diaboli intravit in orbem, naturali carnis fragilitate perhorrescens; unde: « Pater, transfer calicem hunc a me (*Marc.* XIV). »

VERS. 4. — « Apprehende branchiam, » etc. (BED., *ibid.*) Apprehendit Christus diabolum qui eum capere in cruce voluit, et moriendo vicit. Apprehendit ergo branchiam, ut caput nequissimum a corpore, potentiæ suæ dextera separaret, id est nequitiam antiqui hostis ab his, quos sibi corpus fecerat, auferret, et hos corpori suo, id est Ecclesiæ inferret. Branchiam enim habet piscis in confinio capitis et corporis, est autem Christus caput Ecclesiæ, quæ est corpus ejus, et diabolus caput iniquorum, qui sunt corpus ejus.

« Quod cum fecisset. » Quia cum Dominus nequitiam diaboli manifestaret, molitus est adhuc electis suis persecutionem commovere: hi enim sunt pedes ejus per quos ambulat in terra qui per omnia regnat in cœlo.

VERS. 5. — « Exentera hunc piscem. » Dominus piscem exenteravit, cum nequitiam diaboli latius sanctis aperuit; et quasi arcana insidiarum ejus reseravit. Reposuit sibi cor ejus, quia calliditatem ejus

in Scripturis indicavit, de quo dicitur : « Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ (*Gen.* III), » et alibi : « Non ignoramus astutias ejus (*II Cor.* II).» Fel quoque reposuit, quia quanto malitiæ furore contra genus humanum sæviat, ad cautelæ studium scribi et conservari voluit. Jecur reposuit, quia maligna ejus consilia adversum nos per doctores veritatis insinuavit : Aiunt enim physici : quia calore et occulta virtute jecoris excoquantur et digerantur cibi. Cum vero quæ agere disponimus, sedula cogitatione, quo ordine sint agenda requirimus, quasi acceptos in stomacho cibos, ardore jecoris excoquimus.

« Sunt enim hæc necessaria. » Astutia diaboli et nequitia cognita nobis ad medelam proficiunt : quanto enim ea certius exploramus, tanto certius declinamus.

VERS. 6. — « Assavit carnes ejus, » etc. (BEDA, *ubi supra.*) Quidquid sibi ex hoc pisce assumpserit, etc., *usque ad* donec in gentibus Ecclesiæ fundamenta locarentur.

VERS. 12. — « Et oportet. » (ID., *ibid.*) Raguel populum gentium signat, etc., *usque ad* et qui audire dignus sit : « Jam non dicam vos servos, sed amicos meos (*Joan.* XV).

CAPUT VII.

VERS. 11. — « Quo audito verbo Raguel expavit, » etc. (BEDA, *ubi supra.*) Audiens populus gentium verbum fidei, etc., *usque ad* ut qui stulta dicerent, stulte perirent.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — « Postquam vero cœnaverunt, » etc. (BEDA, *in Tobiam*, tom. II.) Introductus Tobias ad cubiculum protulit, etc. Deus accepturus Ecclesiam de gentibus, in desponsationis initio, jubet eam abrenuntiare diabolo, et omnibus pompis ejus et confiteri fidem sanctæ Trinitatis in remissionem peccatorum : quod est intima piscis viscera vivis cremare carbonibus.

(BEDA, *ubi supra.*) Quia post abrenuntiationem diaboli, post confessionem veræ fidei, sequitur peccatorum remissio, per aquam baptismi expulso diabolo, diabolum ligavit : quia a fidelium læsione cessando compescuit, quos etsi aliquando tentare probationem permittitur, superare tamen prohibetur.

VERS. 3. — « Religavit. » Desertum et Ægyptus corda infidelium significant, quæ a Deo deserta : quia ejus habitatione indigna, et juxta interpretationem Ægypti perfidiæ suæ tenebris obscurata. Merito autem et qui a Deo deseritur a dæmonio repletur. Angelus vero dæmonem qui Tobiam occidere volebat, in deserto ligavit, qui cohibitum a fidelibus, qui sunt membra Christi, diabolum in infidelibus tantum dominari permittit, in quibus tamen tenet eum ligatum, quia nec ipsos tantum lædere permittitur quantum nititur.

VERS. 11. — « Et factum est, » etc. (ID., *ibid.*) Cantus pullorum, etc., *usque ad* veraciter Christum hoste superato sponsum esse sanctæ Ecclesiæ cognoverunt.

VERS. 17. — « Benedicimus te, Domine Deus. » (ID., *ibid.*) Lætatur Raguel de vita Tobiæ, etc., *usque ad* sunt crassi gratia supernæ dilectionis referti.

VERS. 22. — « Duas quoque, » etc. (ID., *ibid.*) Apostolus gentium eos qui ad fidem venerant, etc., *usque ad* qui epulas ex eis quorum reficiuntur exemplis accipiunt.

« Quatuor arietes. » Quia sancti doctores et martyres quatuor libros Evangelii fide et opere conservant, prudentia, justitia, fortitudine, temperantia muniuntur, et quatuor partibus mundi instruunt Ecclesiam Dei.

« Occidi fecit. » Quia alii sponte mortificant corpora sua, ut sint hostia viva : alii inter manus infidelium subeunt martyria : per arma justitiæ a dextris et a sinistris, id est, in prosperis et adversis hostem vincentes antiquum.

VERS. 23. — « Et adjuravit Raguel Tobiam. » (BEDA, *ibid.*) Adjuramus Christum ut maneat nobiscum, donec perfectionem quietis per Spiritus sancti gratiam consequamur, qua requiescamus et a peccatis in corpore, et a pravis cogitationibus in mente.

CAPUT IX.

VERS. 3.— « Tamen obsecro te. » (BEDA, *ex Isid.*) Aliquos de credentibus servientes tibi quibus prædicandi committas officium ad colligendas gentes, quæ nondum fidei mysterium susceperunt, sed tamen famam audierunt : et talentum verbi quod fama didicerunt, per fidei obedientiam reddant. Novus quotidie populus in Ecclesia colligitur, potest tamen specialiter intelligi, qui litteram legis septuaginta interpretes acceperunt, et ideo fidem citius susceperunt.

CAPUT X.

VERS. 8. — « At vero Raguel, » etc. (BED., *ubi supra.*) Cum plenitudo gentium intraverit, nemo prohibere potest, quin Dominus salutem Israel tribuat, et cæcitatem ejus, quæ ex parte contigit, respiciat. Recordata est enim divina clementia, quoniam tristitia magna et continuus dolor est Judæis credentibus pro fratribus infidelibus.

VERS. 10. — « Tradidit, » etc. Remittuntur in fine doctores Ecclesiæ ad Christum, cum ipsa Ecclesia, virtutum divitiis plena, ad fidem illustrandam, bonorumque operum substantia ditandam Judæorum gentem, ex qua Dei Filius sumpsit carnem.

CAPUT XI.

VERS. 3. — « Præcedamus. » (BEDA, *ubi supra.*) Postquam illuminatus est populus gentium, præcedit divina gratia ad illuminandam cæcitatem Judæorum, ut in libris suis cognoscant Christum verum hominem et verum Deum, et sic tandem quasi viso angelo et filio suo quos diu non viderant, multum gaudeant ; tandem, scilicet, se Ecclesiæ de gentibus, congregatæ mysteriorum communione conjungat.

VERS. 9. — « Blandimento. » (BED., *ubi supra.*) Canis gaudebat dum tecta dominorum diu invisa reviseret. Gaudent doctores de effectu sui operis, cum Judæam a Domino recolligendam intelligant. Gaudent de præmio vitæ æternæ, et cunctis eodem præmio corda exhilaranda prædicunt, et statim adventuram gratiam sancti Spiritus edunt.

VERS. 10. — « Exsurgens. » Audito a doctoribus verbo salutis, exsurgit populus Judæorum de perfidiæ suæ cæcitate longa, et amore currit ad Dominum; sed offendens gressibus operum, donec renatus instructus in Christo, fidei et operationis lumen percipiat.

VERS. 13. — « Tunc sumens. » (BEDA, *ibid.*) Dominus credentibus aperte revelat quanta sit antiqui hostis malitia, qui ipsum in passione devorare gestivit; sed per hoc occisus, membra sua, id est, eos quos ante tenebat, amisit.

VERS. 14. — « Albugo. » (BED., *ibid.*) Habet adhuc populus Judæorum velamen ante faciem cordis, etc., *usque ad* qui autem fragilitatis et ignorantiæ conscii dicunt, Domine Deus, illumina tenebras meas; a Domino illuminantur.

VERS. 18. — « Ingressa est, » etc. (ID., *ibid.*) Lucem gratiæ spiritualis, quæ septiformis est, significat. Post septem dies illuminationis ingreditur uxor: quia postquam Judæa per fidem illuminata fuerit, postquam gratiam Spiritus sancti acceperit; ingredietur ad eam Ecclesia, ut sit unum ovile et unus pastor, et sit domus Christi una, uno lapide angulari firmata.

CAPUT XII.

VERS. 14. — « Et nunc, » etc. (BEDA, *in Tobiam.*) Rediturus in cœlum angelus apertius quid sit et quare venerit, et quo reversurus sit exponit: et Christus eidem populo latius proficienti conditionem suam patefecit, ostendens, quod ipse in Patre, et Pater in Filio sit. Angelus redit ad Deum, Tobias remanet apud Patrem, et Christus a fidelibus suis intelligitur divinitate Patri æqualis, humanitate hominibus consubstantialis.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — « Aperiens autem Tobias os suum. » (BEDA, *in Tobiam.*) Confessus est veritatem et misericordiam, etc., *usque ad* cœlestis patriæ gaudia prædicando.

CAPUT XIV

VERS. 1. — « Et postquam illuminatus est Tobias, » etc., quadragenarius numerus laboriosus est, jejunii et abstinentiæ. Nos autem omnes hujus vitæ labores debemus sustinere, cum Dei et proximi dilectione, et sic fructificabimus.

VERS. 3. — « Quinquaginta namque et sex annorum lumen oculorum amisit, » etc. Sacratum numerum quinquagenarium transierat, nec ad sexagenarium, qui perfectionem, propter senarium, in quo omnia facta sunt, significat, pervenerat.

VERS. 5. — « In hora autem mortis suæ vocavit ad se Tobiam. » (BEDA, *in Esdram.*) Tobias, id est, doctores Judæorum, qui de hoc mundo exituri propinquis suis annuntiant: quia mundus ad finem appropinquat, et futuræ vitæ bona in proximo futura.

VERS. 14. — « Tobias abscessit ex Ninive cum uxore sua, et filiis et filiorum filiis, » etc. (ID., *ibid.*) Hoc quotidie facit Christus, etc., *usque ad* diu vivens animi levitatem non deserit.

VERS. 16. — « Sepelierunt. » Sepultura Tobiæ finem mundi designat, quo Dominus noster cum corpore suo, quod est Ecclesia, in requiem intrat angelis de societate hominum congratulantibus, et singulos per diversas mansiones pro meritorum qualitate collocantibus.

LIBER JUDITH.

PROLOGUS HIERONYMI IN LIBRUM JUDITH.

(*Vide inter opera beati Hieronymi, tom. VIII.*)

PRÆFATIO.

(RAB. *expos. in lib. Judith*, tom. III.) Quæritur quo tempore quibusve regibus historia Judith fuerit, etc., *usque ad* nisi forte dicatur quod Cambyses qui gentes finitimas impugnasse, et Ægyptum superasse dicitur, cum regnum Assyriorum atque Persarum unum esset, aliquem regem nomine Arphaxat in Media repugnantem vicerit, atque suo imperio subjugaverit.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — « Arphaxat. » (RAB., *ubi supra.*) Mystice, per Arphaxat superbi exprimuntur, quorum conatus et labor qui per vastum tumoris et elationis agitur facile in potestatem Nabuchodonosor, id est diaboli cadit: ipse est enim rex super omnes filios superbiæ: « Quam appellavit. » Quæ Mediæ provinciæ metropolis est, quam Deiocus Medorum rex condidit, sed Arphaxat mirabiliter amplificavit, sicut Daniel propheta, secundum Josephum sub Dario rege in eadem civitate Mediæ mausolæum valde præclarum constructum mira arte posuit, quod quacunque die cernitur eadem constructum putatur, quia sic pulchritudo nova et materia solida. Ibi usque hodie reges Persarum atque Medorum sepeliuntur et cui hæc cura committetur sacerdos Judæus est.

« In gloria. » Hi in curribus et hi in equis, etc. Sed Deus currum Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare: ergo qui gloriatur, in Domino glorietur.

VERS. 6. — « In campo magno. » (RAB., *ubi supra.*) Nominibus locorum, etc., *usque ad* et demum victorias ad Chaldæos vel Assyrios concesserint.

« Tunc exaltatum est. » Cum diabolus perditorum multitudinem suæ voluntati subjicit, elevatur cor ejus, propriæ illud assignans virtuti, non divinæ permissioni : et eo magis ardescit ad plurimorum perditorum destructionem, quo se videt quibusdam prævalere per pravam suggestionem, unde sequitur :

« Et misit ad omnes. » (RAB., *ibid.*) Diabolus per diversas provincias legatos mittit, etc., *usque ad* unde : « Omnes uno animo contradixerunt, etc. »

VERS. 12. — « Tunc indignatus Nabuchodonosor. » Diabolus propria superbia excæcatus, arrogat sibi imperium totius orbis, contendens ut abstractos a cultu pietatis, consortes suæ faciat impietatis : qui de potentia regni exsultans, ait : « Ascendam in cœlum, et ponam sedem meam in Aquilonem, et similis ero Altissimo. » Et in Evangelio : « Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. »

CAPUT II.

VERS. 7. — « Tunc Holofernes. (RAB., *in lib. Judith*, tom. III.) Holofernes ille principes gentium, qui Ecclesiam persecuti sunt significat, etc., *usque ad* ut omnes adorent draconem, qui bestiæ talem dedit potestatem.

VERS. 12. — « Cumque pertransisset. » (ID., *ibid.*) Per diversas provincias, et nomina locorum, quæ in historia continentur, personarum distinctiones et graduum, et dignitatum, designantur, ex quibus diabolus vindicat sibi aliquam partem, nec pugnæ formidat difficultatem, sed grandis potentiæ grandem certat efficere ruinam.

VERS. 13. — « Prædavitque omnes. » Scientiæ utilitatem auferens, et cætera quibus servire debuerant Deo : et in usum servitii sui convertens : resistentes occidit in ore gladii, quia quos flectere ad conse sum (?) equit, corporaliter occidit.

VERS. 17. — « Descendit in campos. » Damascus potus sanguinis interpretatur, in qua principes gentium exprimuntur, qui sitiunt sanguinem fidelium : maxime in tempore messis, id est, in consummatione sæculi debacchante per latitudinem orbis furore Antichristi.

CAPUT III.

VERS. 1 — « Tunc miserunt, » etc. Potentes sæculi et voluptatum amatores, qui principem mundi student reconciliare sibi, ut mortis periculum et voluptati, detrimentum evadere possint ; de quibus dicitur : « Qui vult esse amicus hujus sæculi, inimicus Dei constituitur. » In his enim sollicitudo hujus sæculi, et fallaci divitiarum suffocat verbum, et fructum non facit, hi enim secundum nomina harum provinciarum superbia extolluntur, vanitatem sequuntur : terram duabus viis ingrediuntur, et certum lugentium vel luxuriæ suæ pœnas luentium in inferno sociabuntur : ubi ad calorem nimium transibunt ab aquis nivium, « et vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur. »

CAPUT IV.

VERS. 13. — *Memores estote.* Per exempla sanctorum corroborat, unde Job (*Cap.* XII) : *Instauras testes contra me*, et Paulus ad Hebræos fidei virtutem laudans patrum copiosa induxit exempla, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam.

CAPUT V.

VERS. 5. — « Tunc Achior dux, » etc. Quasi princeps hæreticorum quilibet idololatriæ deditus, qui de divinis operibus et miraculis cognovit quæ sæpe aliis dicit, quamvis fidem catholicam perfecte non didicerit, et Christi baptismate renatus non sit. Vel per Achior hæretici designantur, qui licet per omnia viam veritatis non teneant, tamen in doctrina sua multa vera prædicant, quæ nostræ fidei concordant. Hi contra Ecclesiam catholicam pugnant, sed ratione superati veritatem omnino non celant, hæretici enim bona malis permiscent ; quia si semper mala dicerent, latere non possent ; sicut qui veneni poculum porrigit, labrum calicis melle tangit, ut quod dulce est, primo sentiatur, ne quod mortiferum est timeatur. Aliquando tamen correcti salvantur, sicut Achior videns victoriam Judith, consociatus populo Dei circumcidit carnem præputii sui : leprosi quoque evangelici hæreticos exprimunt, qui dum rectis prava inserunt, quasi colorem sanum maculis aspergunt.

CAPUT VI.

VERS. 10. — « Porro filii Israel descendentes de Bethulia venerunt. » Filii : doctores Ecclesiæ ad arborem ligatum solvunt, cum catechumenos suos, nec persecutorum rabiem, nec mortem pertimescere docent. Quasi ad arborem ligatum solvunt, cum a formidine crucis mentem pavidam eruunt, et ad patiendum instruunt, hoc autem melius fit, si (exemplo Oziæ et Carmin qui confortantes Achior, preces devotas cum omni populo Domino effuderunt) magistri Ecclesiæ cum cæteris fidelibus auditores suos Domino commendaverint devotis precibus, ut ejus dono habeatur, quod humana infirmitas non meretur.

VERS. 19. — « Et fecit ei cœnam magnam. » Expleto jejunio facit, qui animam diu languidam, et pane verbi Domini egentem, evangelica doctrina et dapibus virtutum reficit. Huic convivio advocantur omnes presbyteri, ut eorum exhortationibus et exemplis corroborentur neophyti ad fidem accipiendam vel conservandam.

CAPUT VII.

VERS. 7. — « Erant tamen non longe a muris fontes. » Sicut in libro Regum Philisthiim fabros ferrarios auferunt, ne faciant Hebræis aut lanceam, aut gladium. Et descendit omnis Israel ad Philisthiim, ut exacueret vomerem, et ligonem et securim, et sarculum. Hoc enim maxime diabolus studet, ut doctrinæ fluenta et virtutum arma auferat, et sic nequitiam suam in interitum servorum Dei velociter expleat : hinc principes gentium et Julianus apostata non solum divinam, sed et humanam Christianis interdicunt philosophiam.

VERS. 12. — « Tunc ad Oziam congregati. » Car-

nales qui dicunt « Domine, Domine, cor autem eorum longe est a me (*Matth.* VII, XV). » Sunt enim in sagena Domini et boni et mali pisces, usque ad littus futuri judicii, qui præsentis vitæ incommoda graviter ferentes, malunt præsentibus uti deliciis, quam cœlestia bona sibi in futuro reservari, qui magistros suos importunis quærimoniis affligunt, et sibi ad luxum sæculi assentire cogunt, unde sequitur:

VERS. 23. — « Et hos quinque dies, » etc. Quinque dies quinque sensus corporis, quibus præsens vita ducitur, quasi quinque dierum inducias doctor iners expetit, qui corporale vitium solatium auditoribus indiscrete promittit, quasi in potestate sua sit summi datoris magnificentia, cum magis tempus tribuendi, et modus, in dantis quam accipientis potestate consistat : si enim præsentis vitæ negatur solatium, subditos deserunt, ut cedentes persecutionibus, corporale devitent supplicium. Hanc conventionem nostra Judith, id est Ecclesia, respuit et contemnit.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — « Et factum est cum, » etc., sequitur « Filia Merari. » Id est amaritudinis. Ecclesia enim per amaritudinem et tribulationem ad futuræ vitæ gaudia generatur : ubi Dominum laudabit in æternum. Quod enim quindecim generatione progenita narratur, significat quod Ecclesia per hebdoadem legis et ogdoadem evangelii, de patriarchis et apostolis est edita, et ad cœlestem gratiam ascensura; unde hic numerus graduum in Psalterio ponitur, futuræ ad cœlos ascensionis figurativus, quo sancti venientes merito dicunt, « Ecce nunc benedicite Domino. »

VERS. 2. — « Et vir ejus fuit Manasses, » etc. Manasses interpretatur obliviosus vel necessitas, cui Judith conjugio copulata quasi decalogo legis vel ritibus gentilium obnoxia. Sed veniente Christo et luce Evangelii clarescente in mundo, omnis illa observantia cessit, et quasi vilis collectio messis velociter transiit; unde Apostolus : « Ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo. Omnes enim filii Dei estis per fidem in Christo Jesu (*Gal.* III). » Et ad Romanos ait : « Mortificati estis legi per corpus Christi Jesu, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit (*Rom.* VII). » Et vir Manasses, Christus Ecclesiæ sponsus. Bene Manasses dicitur, quia nos facit oblivisci calamitatis pristinæ per consolationem vitæ futuræ. Hic in tempore messis hordeaceæ, id est collectionis plebis Judaicæ, cum mitteret apostolos suos prædicare et manipulos credentium congregare : venit æstus persecutionis super caput ejus, id est super divinitatem ejus. « Caput enim Christi Deus (*II Cor.* II). » Inde enim maxime scandalizabantur Judæi, quod dicebat se esse Filium Dei. Unde, « Facis teipsum Deum (*Joan.* X). » Et alibi : « Quia Filium Dei se fecit (*Ibid.* XIX). » Passus est Jesus in gente sua, et sepultus in horto. Hujus sponsa ablato sponso, jejunio, et orationi operam dat, usque ad consummationem sæculi, nec erroribus hæreticis dignatur pollui. Cui vir suus reliquit divitias spiritualis sapientiæ et virtutis : et familiam, id est gentium multitudinem, aggregavit.

VERS. 7. — « Cui vir suus reliquerat divitias multas. » Ex veteris legis et ex philosophiæ instructione, moralisque disciplinæ, multiplices opes ad Christum veniens attulit Ecclesia ; unde et Paulus se ad pedes Gamaliel nutritum gloriatur, et Moyses omni sapientia Ægyptiorum eruditus legitur.

VERS. 12. — « Non est iste sermo. » Cum afflicti sumus, nec tempus, nec modum præscribere Domino debemus, sed magis arbitrio ejus cuncta relinquamus. Unde quidam patrum in oratione sua dixisse legitur : « Fili Dei, fili Dei, sicut scis, et sicut vis, miserere mei (*Matth.* VI). » Regnum tantum Dei quærere debemus, et omnia adjicientur. Præsens vita sit fidelibus in usu, futura in fructu. Sit res temporalis in itinere, desideretur æterna in perventione.

VERS. 28. — « Et dixerunt. » Quæcunque loquitur Ecclesia in confessione fidei in doctrina religionis, laudabilia et irreprehensibilia sunt, hæc singulos fideles orando præmonet, si quisque sicut probavit verum esse quod docet, ita operibus implet : unde subditur :

VERS. 30. — « Et dixit illis Judith. » Judith, id est Ecclesia, commendat presbyteris portam, id est castrorum Dei sollicitam custodiam, ut pervigili et solerti cura contra hostium insidias semper parati assistant et orationibus muniti.

CAPUT IX.

VERS. 1. — « Quibus abscedentibus. » Postquam ad presbyteros locuta est, oratorium ingreditur Judith, quia sollicitudo sanctorum post prædicationis obsequium, redit ad cordis sui secretum, ut ibi compleat puræ ascensionis incensum : secundum illud, Cum oraveris, intra in cubiculum tuum.

VERS. 2. — « Domine Deus. » Bene in oratione actum Simonis commemorat, qui cum fratre Levi stuprum sororis in alienigenas vindicavit. Futurum enim erat, ut Holofernes qui in Judith voluit explere immunditiam libidinis, gladio feriretur ultionis.

VERS. 9. — « Respice castra. » Sicut luxuriosos luxuriosis comparat, ita nunc superbis superbos, Assyrios, scilicet Ægyptiis ; quia sicut potentia divina est in illis, ita manifestari potest et his subversis, quia idem Dominus, eadem potentia, eadem justitia.

CAPUT X.

VERS. 2. — « Abstulit a se cilicium, et exuit se vestimentis viduitatis suæ, » etc. Quia sancta Ecclesia aliquando pro peccatis suis, pœnitentiæ gerit affectum : sed tamen spe remissionis et futuri præmii exhilarat animum.

VERS. 4. — « Ut incomparabili decore. » Quia justum est, ut qui Dei fervet amore, omnibus habeatur dignus honore, unde : « Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate (*Psal.* XLIV). »

VERS. 5. — « Et panes et caseum. » Hæc omnia Abra pro dispensatione dominæ suæ observat. Justum est enim, ut qui non novit moderamina vitæ suæ tenere, non subito fiat rector alienæ.

« Dixeruntque, » etc. Sub dominatione sæcularium principum libere manere permiserunt. Sicut Trajanus licet imprimis Christi Confessores persecutus sit, Plinio secundo admonente, levioribus decretis edictum suum temperavit. Ælius quoque Adrianus per Quadratum discipulum apostolorum, et Aristidem Atheniensem virum, de Christiana religione eruditus, ad Munitium Fundanum proconsulem Asiæ epistolam misit, ut nemini liceret Christianum sine criminis objectione aut probatione damnare.

CAPUT XI.

VERS. 4. — « Et dixit illi Judith : Sume verba, » etc. (AUG., *serm.* 229 *de temp.*) Species custodit quæ blanditur, etc., *usque ad* sed sopor tibi quem ferias præparavit.

VERS. 17. — « Missa sum. » Prima via salutis fuit gentibus, prædicatores Evangelii gratanter recipere et fidem præbere, et per eorum doctrinam ad agnitionem veritatis venire.

CAPUT XII.

VERS. 19. — « Et accepit. » Non inquinatur cibis gentilium aut superstitione. Ecclesia enim inter gentes habitans, idololatria non polluitur, sed his quæ devotio fidelium per obedientiam præparat, utitur, unde : « Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me Patris (*Joan.* IV). »

CAPUT XIII.

VERS. 4. — « In lecto. » Nefandæ securitatis, qua se impune peccare confidit; unde : « Impius cum in profundum peccatorum venerit, contemnit (*Prov.* XVIII). »

VERS. 11. — « Caput Holofernis. » Recordationem confecti belli sollicite jubet memorari, unde : « Sobrii estote et vigilate (*I Petr.* V).

VERS. 13. — « Custodibus murorum. » Id est doctoribus, qui verbo et exemplo Ecclesiam muniunt, et ad vitam æternam introducunt, de quibus dicitur: « Super muros tuos Jerusalem constitui custodes (*Isa.* LXI). » Vel angelicis spiritibus, qui nobis in custodiam missi, malignos spiritus excludunt.

« Aperite portas. » Id est devotionem cordis, unde dicitur : « Qui habet aures audiendi audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis (*Apoc.* I). » Secundum illud : « Beatus qui causam suam loquitur in aure audientis (*Eccl.* XXV). » Dominus virtutem populo suo dabit, cum quo scilicet, apicem cœlestis regni ascendit, unde : « Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo (*Joan.* III). »

VERS. 16. — « Illa autem ascendens. » Ad cœlestia dogmata sermonem convertens, et ad laudandum Deum pro beneficiis suis auditores attollens.

VERS. 18. — « Et interfecit. » De quo : « Ipsa conteret caput, etc. (*Gen.* III). » Et in Evangelio : « Dabo vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnes virtutes inimici (*Luc.* X). »

VERS. 19. — Et ecce, » etc. Scitote quanta sit malignitas, quanta fraus inimici nostri, quanta pietate a nobis superatus sit, quos Dominus illæsos ab omni fraude et erroris contaminatione custodit, ut his inspectis Conditori et Redemptori nostro gratias agatis, unde : « Sobrii estote et vigilate (*I Petr.* V). » Et : « Timeo ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita et sensus nostri corrumpantur (*II Cor.* II). » Et item : « Confortamini in Domino et in potentia virtutis ejus : et induite vos arma Dei (*Ephes.* VI). »

VERS. 25. — « Quia hodie nomen tuum, » etc. Laus Ecclesiæ non recedet de ore hominum, qui memores sunt studii et operum ejus, quæ per dilectionem Dei et proximi præsentes tribulationes secura sustinet, fide plena et spe firma, attendens eminentiam cœlestium præmiorum, ubi sociabitur beatitudini angelorum.

VERS. 29. — « Videns autem Achior. » Per Achior principem Ammonitarum pagani vel hæretici designantur, qui videntes Ecclesiæ fidem hostium superasse ferocitatem, nimio pavore concutiuntur et superbiam suam humiliantes Ecclesiam venerantur; et sequaces suos errorem relinquere et fide liberi sese sociare hortantur; unde Isaias : « Venient ad te curvi filii eorum qui te humiliaverunt, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi (*Isa.* LX). »

CAPUT XIV.

VERS. 13. — « Tunc ingressus. » Duces persecutorum deos suos contra Ecclesiam poscentes auxilium, inveniunt eos propria fœditate spurcissimos et omni virtute destitutos, unde fugæ se commendantes relinquunt ea in quibus temporaliter confidebant. « Non est enim prudentia, non est sapientia nec consilium contra Deum; » unde Hieremias ait : « Non fugiet velox et non salvabitur fortis, » etc. (*Hier.* XLVI).

CAPUT XV.

VERS. 3. — « Videntes itaque, » etc. Gedeon contra Madianitas pugnaturus, non hastam, non clypeum, sed tubas et lampades tulit, præfigurans Evangelii præcones, quibus non est colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus, etc., et pugnant prædicationis voce et miraculorum fulgore.

« Omnis itaque. » Ad prædicationem verbi Dei ex singulis gentibus et provinciis probatæ personæ et viribus accinctæ ad militiam Domini veniunt; unde Isaias : « Ecce isti de longe venient, et ecce illi ab Aquilone et mari (*Isa.* XLIX), » etc.

VERS. 13. — « Per dies autem. » Qui universum præsentis vitæ tempus significant, quo populus Dei de hoste triumphans spiritualiter exspoliat; unde de Ecclesia dicitur : « Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit (*Prov.* XXXI). »

VERS. 14. — « Porro autem. » Sic populus Dei ab Ægypto recedens, ipsam spoliavit, unde tabernacu-

lum construxit. Sic reges justi sub Testamento Veteri quæ hostibus abstulerunt, in ministerio templi consecraverunt.

Vers. 15. — « Juvenibus. » Quia tunc neque nubent neque nubentur, quia resurgent omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Unde in resurrectione Domini, juvenis coopertus stola candida angelus apparuit.

CAPUT XVI.

Vers. 12. — « Horruerunt. » Notare debet lector, utrum opinio vera sit, quod Cambyses filius Cyri a plerisque iste Nabuchodonosor dictus sit, qui Persis, Medis, et Assyriis imperavit.

Vers. 16. — « Adonai Domine. » Unum de decem nominibus apud Hebræos significans, quod Dominus creaturæ dominetur. Et notandum, quod ubicunque bis ponitur, Dominus: primum nomen, tetragrammaton est, et proprie ad Deum pertinet, et ineffabile dicitur: secundum commune, quod convenit hominibus. Et bene Adonai Dominus filius Dei dicitur: quia Deus et homo, Dominus et Deus, quod omnibus dominetur vel ab omnibus timeatur.

Vers. 21. — « In carnes eorum. » Quas amave- A runt, de quibus nascitur fetor vermium. Caro et sanguis vermes creat: quia delectatio carnalis, cui sal continentiæ non resistit, pœnam æternam generat luxuriosis; unde: « Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur (*Isa.* LXVI). »

Vers. 22. — « Et factum est. » Adepta victoria de hostibus suis, quisque electus ab omni labe purgatus, properat in supernam Dei civitatem, ubi vera visio pacis, ubi reddit vota sua conditori.

Vers. 28. — « Centum quinque, etc. Pro æterna beatitudine centenarius numerus a læva transit in dextram.

« Abram suam. » Abram carnalium conversationem, quæ semper timori obnoxia est in libertatem gratiæ et ad securitatem charitatis ducendo et exhortando perducit, ut non timore, sed amore serviat. B

Vers. 29. — « Luxitque illam omnis populus diebus septem. » Electi Dei per omne tempus, quod septem diebus evolvitur, propter peregrinationem præsentis Ecclesiæ, in dolore et gemitu non affliguntur ex desperatione, sed futuræ vitæ recordatione, juxta illud: « Flevimus, dum recordaremur Sion (*Psal.* CXXXVI). »

LIBER ESTHER.

B. HIERONYMI IN LIBRUM ESTHER PROLOGUS.

(*Vide inter opera B. Hieronymi, tom. VIII.*)

CAPUT PRIMUM.

(Rab., *expos. in lib. Esther*, tom. III.) Liber Esther quem Hebræi inter hagiographa numerant, Christi et Ecclesiæ continet sacramenta, etc., *usque ad* qui regnavit post Darium patruum cognomento Nochum annis quadraginta.

Vers. 2. — « Susan civitas, » etc. Susan metropolis est in Perside, quam aiunt historici Memnonis fratrem constituisse, et a Susi fluvio nomen accepisse. Ibi est regia domus Cyri lapide candido et vario, columnis aureis, et laquearibus gemmisque distincta: cœli continens simulacrum stellis micantibus insignitum, et incredibilia multa. Ibi Assuerus convivium maximum divitiis, et copiosum deliciis celebravit. Virtus namque sacri eloquii, sic aliquando transacta narrat, ut ventura exprimat: sic factorem approbat, ut ei in ministerio contradicat: sic gesta damnat, ut hæc mystice gerenda suadeat.

Vers. 3. — « Tertio igitur anno. » Tempore, scilicet, istius sæculi incarnationis suæ sacramentum patefecit, et spirituales epulas prædicationis, et corporis et sanguinis sui abundantissime ministravit. Primum tempus ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia.

« Grande convivium cunctis principibus. » — « Simile est regnum cœlorum homini regi qui fecit C nuptias filio suo (*Matth.* XXII). » Et alibi: « Homo quidam fecit cœnam magnam: et vocavit multos (*Luc.* XIV). » Hujus convivii historia, pompam divitiarum, et luxum regis ostendit: sed Christi spirituales delicias quas unicuique dispensat, allegorice significat. Christus enim est ille ditissimus rex, qui uxoris suæ, id est Ecclesiæ, precibus exoratus, Judæos, id est confessores suos, de manu inimicorum liberat, atque ipsos juste condemnat. Neque enim necesse est, ut si aliquorum bona Christum significant, eorum quoque mala ipsi, scilicet Christo conveniant. Moyses enim in multis Christum significavit; sed non in hoc, quod ad aquas contradictionis dubitavit. Sed nec Aaron factura vituli. Nec Salomon in sorde libidinis. Sic Assuerus in isto judicio, ut in liberali convivio Christum significat, sicut D Isaias in Cyro rege Persarum Christum signat, de quo postea subjungit: « Accinxi te et non cognovisti me (*Isa.* XLV), » etc. Si enim reges iniqui in malefactis diabolum significant; cur non reges justi in benefactis, Christum demonstrant? Nabuchodonosor jussit populos audita symphoniarum et musicorum voce prostratos statuam adorare. Et diabolus sæculari dulcedine genus humanum inflectit a mentis rectitudine ad sequendam avaritiam quæ est simulacrorum servitus.

Vers. 5. — « Dies convivii. » Magnatum vel pri-

mitivorum fidelium primi refecti sunt, secundum illud : « Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel (*Matth.* xv). » In circumcisionis sacramento Dominicæ resurrectionis, et Novi Testamenti et veræ circumcisionis : et octo sunt beatitudines, ad quas istud convivium perducit, quod fit tantum diebus ; mali autem convivabantur in noctibus.

Vers. 6. — « Et pendebant. » Byssus mortificationem carnis significat. Purpura sanguinem martyrii. Columnæ marmoreæ, firmitatem doctorum. Bene ergo dicitur quod tentoria diversi coloris byssinis et purpureis funibus per circulos eburneos in columnis marmoreis suspendebantur ; quia decor Ecclesiæ in sapientiæ meditatione et in virtutum ascensione per carnis mortificationem et castitatem cum martyrii dignitate in doctoribus debet effulgere ; et ipsorum verbo et exemplo ad aliorum notitiam pervenire : ut ab his instructi et confortati, aulam paradisi mereantur introire.

« Et columnis marmoreis fulciebantur. » Id est, doctoribus de quibus dicitur : « Ego confirmavi columnas ejus (*Psal.* LXXIV). » Et alibi : « Columnas fecit argenteas, reclinatorium aureum (*Cant.* III). »

« Super pavimentum. » Smaragdus a nimia viriditate sui sic vocatur. Parium, genus marmoris candidissimum. Per virorem enim fidei et candorem castitatis construitur fundamentum humilitatis. « Beati enim pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. (*Matth.* v). » Et : « Qui se humiliat exaltabitur (*Luc.* x). Et alibi : « Discite a me, quia mitis sum (*Matth.* XI), » etc.

Vers. 7. — « Vinum. » Secundum illud : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris (*Rom.* v), » etc. Alii datur sermo scientiæ, alii sapientiæ, alii fides, alii gratia sanitatum.

« Nolentes cogeret ad bibendum, » etc. Nemo cogitur spirituale bonum accipere : filios vult Deus, non servos : voluntatem vult, non necessitatem, secundum illud : « Qui potest capere capiat (*Matth.* XIX). » Item. « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata (*Ibid.*). » Et : « Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes (*Ibid.*), » etc.

Vers. 8. — Unusquisque quod vellet, » etc. Secundum velocitatem et capacitatem et utilitatem singulorum. Sic enim temperanda est prædicatio, ut in omnibus utilis fiat, nulli noceat, et inter omnium vitia, quasi gladius anceps transeat. Sic per superbiam rescindens auferat, ut non augeat timiditatem. Sic otiosis et torpentibus sollicitudinem operis imponens, ut inquietis et curiosis non augeat importunam actionem, et sic de cæteris.

Vers. 9. — « In palatio, ubi rex Assuerus, » etc. Hierusalem, ubi templum et sancta sanctorum, vel in sanctæ Scripturæ meditatione ; in qua divinitas, potentiæ suæ tribuit notitiam.

Vers. 11. — « Ut ostenderet, » etc. « Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium (*Gal.* IV), » etc. Tunc enim Dei Filius incarnatus legis mysteria quibus ante fideles paverat, abundantiori gratia manifestavit.

Vers. 12. — Quæ renuit. » Non solum legatores despiciens, sed et regis imperium ; unde in Evangelio, senior filius a patre rogatus ad convivium noluit introire : et qui ad cœnam vocati, aliis rebus occupati, noluerunt venire, juxta indignationem patrisfamilias, rejecti sunt et alii loco illorum constituti.

Vers. 16. — « Responditque Mamuchan audiente « rege atque principibus : Non solum regem læsit « regina, » etc. Hic novissimus in ordine septem sapientum numeratus, sententiam promulgat, et Paulum apostolum significat qui dicit : « Ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus (*I Cor.* xv). » Et contradicentibus Judæis et zelo repletis ait : « Quia vos indignos judicatis vitæ æternæ, ecce convertimur ad gentes (*Act.* XIII). »

CAPUT II.

Vers. 7. — « Qui fuit. » Esther dicitur absconsa, Edissa, misericordiam consecuta. Hæc est gentium Ecclesia, quæ in abscondito cordis nutriens castitatem fidei, misericordiam et gratiam coram oculis Domini invenit, repudiata synagoga, quæ in Osee vocabatur absque misericordia. Hanc nutrit Mardochæus spiritualis, et adoptat in filiam qui est doctor gentium in fide et veritate, et est de stirpe Jemini, hoc est de stirpe Benjamin.

Vers. 8. — « Esther. » Hanc Nabuchodonosor spiritualis et rex confusionis a naturali lege et cultu unius Dei in confusionem idololatriæ transtulit, sed pietas divina ad viam veritatis per prædicatores revocavit.

Vers. 9. — « Et septem puellas. » Id est, fideles animas Spiritu sancti gratia regeneratas atque dedicatas quæ ejus sequuntur vestigia, fide, doctrina, et operatione, de quibus dicitur : « Adolescentulæ dilexerunt te nimis. »

« Quæ noluit. » Quia peccatorum labe et sordibus idololatriæ per baptismum mundata, opprobrium pristinæ iniquitatis non sustinuit ultra.

Vers. 13. — « Ingredientesque. » Quæcunque anima certat ad thalamum Christi properare, condignum a suis doctoribus accipit ornamentum, et quo magis se devotam ad agnitionem fidei, et exercitium operis præparat, eo amplius a doctoribus instruitur, ut de competentium numero, ad sanctæ Trinitatis integram fidem et confessionem ac perceptionem baptismi et unctionem chrismatis, ut cœlesti sponso veraciter jungatur, accedat.

Vers. 14. — « Atque inde. » Qui se ab Ecclesia per vitiorum sordes separaverit, merito in secundas ædes retruditur ubi concubinæ regis morantur : quia sanæ fidei casus descensum honoris meretur, nec habet ultra potestatem ad regem redire, nisi superna gratia visitatus, in pristinæ statum dignitatis restituatur.

Vers. 15. — « Evoluto autem. » Id est, transactis

quinque ætatibus mundi, quibus patrum propago A processerat, instabat sexta ætas veniente Redemptore, in qua gentium multitudo per Evangelium vocanda erat.

Vers. 16. — « Tebeeth. Apud Hebræos; Xudimos, apud Græcos; Januarius est apud Latinos. In quo Dominus incarnatus octavo die circumcisus a magis adoratus, et mysticis muneribus est honoratus, in quo etiam a Joanne baptizatus esse prædicatur.

Vers. 19. — « Cumque et secundo. » Non sufficit Christo primitivam sibi sociare Ecclesiam, sed per prædicatores de gentibus multitudinem acquisivit copiosam; unde: « Alias oves habeo quæ non, etc. (*Joan.* x). »

Vers. 21. — « Duo eunuchi regis, » etc. Possunt in duobus eunuchis schismatici et hæretici notari, B qui fraudis et malitiæ venenum corde gestantes, contra veritatem consiliantur ut eam credentibus auferant, et Christum, id est fidem Christi, in ipsis fidelibus interficiant: sed eorum iniquitatem sancti doctores manifestant, ut innocentes salventur, et illi justa ultione puniantur.

Vers. 23. — « Historiis et annalibus traditum coram rege, » etc. Duobus Testamentis, in quibus scriptum est, quæ justis præmia, quæ injustis debeantur supplicia; unde: « Ibunt hi in supplicium æternum: justi autem in vitam æternam (*Matth.* xxv). » Et in Ezech.: « Justitiæ justi super eum, et impietas impii erit super eum (*Ezech.* xviii). »

CAPUT III.

Vers. . — « Aman filium. » Potentes sæculi, qui C beneficiis divina potestate collatis abutentes, quos consortes habent naturæ dedignantur habere consortes gratiæ: et honorem et reverentiam quam soli Deo debuerunt, in sese transferre contendunt. Eos autem qui consentire nolunt, odiis et cruciatibus persequuntur: sed justo Dei judicio in insidiis suis capiuntur iniqui. Unde dicitur: « Justus angustia liberatur, et traditur impius pro eo (*Prov.* xi). » Potest per Aman (quem Josephus de stirpe Amalec esse commemorat) Judæorum populus figurari: qui prophetas occiderunt, et Dominum prophetarum et apostolos, ejus generis nobilitatem propter incredulitatem et duritiam cordis perdentes, qui per Isaiam principes Sodomorum et populus Gomorrhæ dicuntur. D Unde Ezechiel: « Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa. »

Vers. 7. — « Missa est sors. » Qui ad sortem Domini pertinent, occiduntur, quos significat ille hircus, qui secundum sortem Domini in lege occidebatur.

Vers. 10. — « Tulit ergo. » Sicut Aman epistolas dirigens, regis signaculo eas munire conatur: ut facilius votum expleatur, sic Judæi libros divinæ legis in quibus est signaculum summi regis, id est, gratia Spiritus sancti ad comprehendendam hæresim suam assumunt in testimonium, reprobantes societatem gentium et Christi Evangelium, quasi divinis præceptis contrarium.

CAPUT IV.

Vers. 4. — « Usque ad fores. » Sic magister Ecclesiæ intercessione reginæ, de qua dicitur: « Astitit regina a dextris tuis (*Psal.* xiv), » etc., quæ partim peregrinatur in mundo, et partim regnat cum Domino, a rege omnium sæculorum desiderat exaudiri.

« Non enim. » Nullus cum corruptione præsentis vitæ potest aulam cœlestem intrare, sed ante obitum suum debet quisque corporis castigatione et cordis compunctione regni pulsare introitum, ut post lætabundus supernum intret palatium. Si quis quærat quomodo rex justissimus tormenta inferat innocentibus, sciat hoc non esse ex voto malitiæ, sed ex summi consilii nutu procedere. « Sapientia enim vincit malitiam (*Sap.* vii), » « attingit a fine usque ad finem fortiter: et disponit omnia suaviter (*Ibid.*, viii). » « Omnia quæcunque voluit fecit in cœlo et omnibus abyssis (*Psal.* cxiii). » Cujus justo judicio agitur, ut fideles in manu persecutorum tradantur vel ad purgationem, vel ad correptionem, vel ad meritorum augmentationem: sic Job Satanæ traditur; Paulus ab angelo Satanæ colaphizatur.

« Rursumque. » Orant pro se invicem Mardochæus et Esther, id est magistri et discipuli, sicut Paulus pro discipulis orat, et pro se orari obsecrat, ut in Actibus apostolorum ab Ecclesia fiebat oratio sine intermissione pro Petro.

CAPUT V.

Vers. 2. — « Virgam auream. » Regiminis potentiam vel passionis crucem, per quam acquisivit potestatem, de qua dicitur: « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra (*Matth.* xxviii). » Et alibi: « Propter quod exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen (*Philip.* ii). »

Vers. 8. — « Si inveni in conspectu. » Dilatio petendi non deputatur segnitiei, sed patientiæ. Non enim in præsenti sed in futuro bonis et malis retribuetur merces: cras enim pro futuro ponitur, unde: « Nolite solliciti esse de crastino; » et Jacob in Genesi ait: « Apparebit mihi cras justitia mea (*Matth.* vi). » Et de agno dicitur: « Non remanebit ex eo quidquam usque mane (*Gen.* 30). » Cum judicium venerit, revelabitur quali veste quisquam ad convivium intraverit.

CAPUT VI.

Vers. 1.— « Noctem illam duxit rex insomnem, » etc. In se mobilis permanens cursus temporum et actus omnium contemplatur, et nulla eum latet cogitatio cui omnia præsentia; unde Apostolus: « Non est in illo, est et fuit, sed est in illo semper est (*II Cor.* i). »

Vers. 2. — « Ventum est. » Gesta Mardochæi memorantur coram rege; quia bona opera sanctorum doctorum nunquam oblivioni tradentur. sed in memoria æterna erit justus.

Vers. 10. — « Festina. » Magistri Ecclesiæ omnium virtutum cultu et decore sapientiæ illustrati honorantur diademate regiæ dignitatis, tanquam

membra summi regis. Ascendunt super equum regium, id est, super populum fidelium in quorum cordibus residet rex angelorum; unde Habacuc propheta: « Ascendens super equos tuos, et equitatus tuus sanitas. » His Aman specialis hostis populi Dei, licet etiam invitus præbet obsequium cum persecutores Ecclesiæ coguntur eidem Ecclesiæ reddere testimonium, non valentes occultare quod manifestum est.

« Tulit itaque. » Hæc mutatio dexteræ Excelsi, qui si videbatur gloriosior, infra alios apparet vilior et inferior, secundum illud: « Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles. » Similiter Isaias ait: « Convertetur Libanus in Chermel, et Chermel in saltum reputabitur. » Sic Synagogæ compressa est superbia, Ecclesiæ humilitas exaltata. Sic persecutores fidei ad nihilum sunt redacti: confessores Christi in toto orbe exaltati. Caput in caudam, et cauda in caput versa est: « Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur (*Luc.* XXIV). »

CAPUT VII.

« Secunda die, » etc. Sed ubi Esther petitionem suam aperuit, damnatus ad pœnam secessit. In Evangelio enim prandium et cœna memorantur. Prandium præsens tempus Ecclesiæ designat, cœna autem æternum et ultimum convivium. Unde malis separatis in perpetuum lætantur boni. Aman, namque quia vestem dignam convivio non habuit, extra projici meruit.

VERS. 7. — « Intravit in hortum. » Rege in hortum properante, id est, secum electos ad delicias paradisi invitante, reginam pro salute sua deprecari contendit, sed tempus opportunum non habuit. Sero enim quæruntur salutis remedia, cum mortis imminent pericula; unde Salomon: « Tunc invocabunt, et non exaudiam eos: mane consurgent, et non invenient (*Prov.* I). »

VERS. 8. — « Et statim. » Deprecatio Aman, oppressio dicitur, quia in die judicii iniquorum oratio irritatio est: unde: *Cum judicatur, exeat condemnatus* (*Psal.* CVIII), etc. Tunc oppressio qua humiles opprimebant, ipsis improperabitur.

VERS. 9. — « Harbona. » Doctores legis significat, qui scelera et dolos Judæorum prædixerunt, unde Moyses: « Novi quod post mortem meam inique agetis, et declinabitis de via quam ostendi vobis (*Deut.* XXXI). » Et in Evangelio: « Est qui accusat vos, Moyses, in quo speratis (*Joan.* V). »

« In domo Aman. » Iniquos tumultuantes contra Christum, significat Aman et ejus Ecclesiam persequentes. Christus autem in lege erat eis promissus; lex itaque, quæ ad custodiam vitæ data est, ipsis in mortem versa est, per quam Christum delere, et ejus confessores interficere moliebantur: et qui per legem innoxios opprimere volebant; ipsa accusante, justi judicii accepere sententiam. Qui in lege peccaverunt, per legem vindicabuntur.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — « Die illo. » Tenet Esther domum Aman, hostis Judæorum, cum Ecclesia possidet mundum, quem possederat diabolus, hostis Christianorum; unde: « Cum fortis armatus custodit atrium suum (*Luc.* XI), » etc. Ingreditur ante faciem regis Mardochæus, cum quotidie sanctorum animæ de incolatu præsentis vitæ ingrediuntur ad contemplationem divinæ majestatis.

« Domum Aman. » Dignitatem et honorem quem Judæi scientia legis, et prophetarum, et cultu religionis habuerunt; unde in Proverbiis: « Custoditur justo substantia peccantis (*Prov.* XIII). » Et in Evangelio: « Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus (*Matth.* XXI). »

VERS. 2. — « Tulitque rex. » Laudante et prædicante instantiam magistrorum, a Domino pro gratia gratiam accipiunt in conspectu conditoris omnium; unde: « Nutrivit corda fidelium. »

« Tradidit Mardochæo. » Prædicatoribus gentium ut sibi hærerent, et gentibus ministrarent.

VERS. 3. — « Procidit ad pedes, » etc. Quia sancta Ecclesia, pro ereptione filiorum suorum, quotidie Deum omnipotentem per fidem et mysteria incarnationis exorat, ut hostium comprimatur audacia, et fidelium liberetur innocentia.

VERS. 5. — « Obsecro ut. » Quia evangelica doctrina, quæ Christi nomine in toto orbe prædicatur, Spiritus sancti signaculo confirmata declaratur, cujus dono repleti ipsi prædicatores permanserunt insuperabiles, et hostium suorum gloriosi triumphatores.

VERS. 9. — « Accitisque scribis, » etc. Quia Evangelii doctrina ita condita est per scriptores Novi Testamenti, Domino mediante, ut sanctæ Trinitatis fides plenissime in ea contineretur, et totius decalogi summa perfectio in duobus præceptis charitatis demonstraretur.

« Qui centum viginti. » In quibus totus mundus signatur. Nam denarius numerus per duodenarium multiplicatus centum et viginti facit, quibus septenarius sociatus totius summæ plenitudinem concludit: ita decalogi custodia apostolica traditione per totum orbem diffusa, septiformis Spiritus gratia in cordibus fidelium infunditur vel est consummata.

VERS. 11. — « Interficerent, » etc. Ne mali germinis pullularent rediviva plantaria. Similiter septem gentes quæ habitabant in terra promissionis Dominus interfici jussit, et postmodum Amalechitas omnimode deleri, ut omnem occasionem scandali auferret eis; unde David ait: *In matutino interficiebam* (*Psal.* C), etc.

VERS. 14. — « In Susan, » etc. In superbia mundi debellanda. Nam Susis equitatio vel evertens interpretatur; unde Salvator ait: « Confidite, ego vici mundum (*Joan.* XVI). »

CAPUT IX.

VERS. 4. — « Et plurimum posse cognoverant. »

Quia doctorum actio laudabilis, et potentia virtutum, honorem et reverentiam tribuit multitudini fidelium. Unde in Actibus apostolorum: « Fiebant prodigia et signa multa (*Act.* V), » unde legitur alibi: « Fiebat enim omni animæ timor (*Ibid.* II). Item: « Nemo audebat se conjungere illis, et magnificabat eos populus (*Ibid.* V). »

VERS. 5. — « Itaque percusserunt Judæi. » Non solum alios operarios iniquitatis, qui perseverant in peccatis, nec curant percipere remissionem peccatorum, Spiritus sancti divina sententia damnandos judicat, sed etiam carnales Judæos decalogi transgressores, crucis Christi reatum, quem ex perfidia contraxerunt, in inferni civitatibus sensuros.

VERS. 6. — « Quorum ista sunt nomina. » Horum nominum interpretationes non multo opere exquirimus, nec allegoriæ servire cogimus. Typus enim in parte est, non in toto. Si enim in toto est typus, non est historia. Historicum oportet rei gestæ veram seriem exponere, nec citra subsistere, nec ultra procedere: allegoricum interpretem, egregias partes, in spirituali sensu convenientes eligere.

VERS. 16. — « In tantum. » Omnes, qui quinque sensibus corporeis legem carnaliter suscipiunt, et cum per septiformem Spiritus sancti gratiam specialiter plena et perfecta sit, spiritualiter intelligere respuunt, quasi duobus diebus vincuntur atque prosternuntur.

VERS. 17. — « Dies autem. » Notandum quod quidam Judæorum tertia decima die interficiunt, et decima quarta desinunt, et solemnitatem agunt, quidam per duos dies, id est, tertiam decimam et decimam quartam diem ejusdem mensis occidunt, quinta decima solemniter quiescunt: quia quidam

A sanctorum, post completos labores quibus Deo bene credendo et bene vivendo serviunt, modo ante tempus judicii in animabus sabbatum æternæ quietis habent: alii, usque ad ultimum resurrectionis diem in carne perdurantes superatis hostibus universis subito immutati, quietem animarum et corporum percipiunt; unde Apostolus: « Mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, resurgemus cum illis obviam Christo in aera (*I Thes.* IV), » etc. Nam quarta decima, quæ bis septem continet, quietem animarum perfectam significat, quinta decima vero septenarium et octonarium complectens, animarum et corporum quietem significat.

VERS. 24. — « Et misit Phur, » etc. Sors in urnam missa, dispositionem cujuslibet rei in hominis
B mente significat, cujus eventum non humanum, sed divinum regit arbitrium, unde Salomon: « Sortes mittuntur in sinum: sed a Domino temperantur (*Prov.* XVI). »

VERS. 28. — « Isti sunt dies. » Quia quies animarum et resurrectio corporum merito firmiter a fidelibus custoditur et celebratur: vel, quia quietis animarum et resurrectionis corporum merito feriatio a fidelibus custoditur et celebratur.

CAPUT X.

VERS. 1. — « Rex vero Assuerus omnem. » Christus, qui excisus de monte sine manibus crevit in montem magnum et implevit totum mundum: historialiter, enim non omnem terram tributariam
C fecit, quia nec habuit.

(*In antiquis Glossæ ordinariæ exemplaribus nulla, hinc usque ad finem libri, textui sacro expositio adjacet. Ideo capita* 11-16 *prætermittimus.*)

LIBER JOB.

B. HIERONYMI PROLOGUS DUPLEX IN LIBRUM JOB.

(*Vide inter Opera B. Hieronymi.*)

ARGUMENTUM.

In terra quidem habitasse Job Husitidi, in finibus Idumææ et Arabiæ fertur: et erat ei ante nomen Jobab. Et accepit uxorem Arabissam, et genuit filium, quem vocavit Ennon. Erat autem ipse filius quidem Zaræ, de Esau filiis filius: de matre vero Bosra, ita ut sit quintus ab Abraham. Et hi sunt reges qui regnaverunt in Edom, in qua et ipse regnavit. Sed primus in ea regnavit Bela, filius Beor: et nomen ejusdem civitatis Denaba. Post Bela autem, Jobab, qui vocatur Job. Post Job autem Husan, qui erat dux ex Themanorum regione. Et post illum regnavit Adad, filius Badadi, qui excidit Madian in campo Moab, et nomen civitatis ejus Avith.

D

PROTHEMATA IN JOB.

(*Ex Greg. in Job, passim.*)

Quædam historice hic dicuntur, et allegorice, et moraliter. Quædam nequeunt ad litteram accipi; quia erronea essent vel impossibilia, vel a se invicem discordantia, ut illud scilicet: « *Sub quo curvantur qui portant orbem* (*Job* IX), » quasi gigantes mundum vehant; et illud scilicet: « Elegit suspendium anima mea (*Ibid.* VII), » quasi tam patiens velit suspendio vitam finire: et illud scilicet: « Per « eat dies in qua natus sum (*Ibid*, III), » etc. Aliquando qui sensum litteræ negligit, veritatis lumen sibi abscondit, dum intrinsecus aliud quærendo, quod foris est perdit; ut dum de misericordiæ operibus dicit: « Si negavi quod volebant, pauperibus

(*Job.* XXXI), » allegoriam quærat. Divinus enim sermo, sicut in mysteriis prudenter exercet, ita superficie simplices refovet : quia est ut fluvius planus et altus, in quo agnus ambulet, elephas natet.

Erranti homini data est lex. Inobediens legi confunditur exemplo, maxime hominis sine lege, qui legaliter vixit. Unde (*Isa.* XXIII) : « Erubesce, Sidon, » id est, stabilitas in lege positorum, « ait mare : » Gentilitas, quæ, dum legem custodit, auditores legis redarguit.

Dicitur Moyses hæc de Job, quasi de antecedente scripsisse : quia in Genesi legitur Jobab de Esau descendisse, et Balach filio Beor in regno successisse. Sed mos est sacri eloquii in prioribus partibus breviter longe post secutura perstringere, dum ad alia properat. Non igitur fuit Job ante legem, sed tempore Judicum, quia ipse verius creditur gesta victoriæ suæ scripsisse. Nec nocet quod ait, dixit, vel fecit hæc Job : quia mos est sanctis de se quasi de aliis loqui : Spiritus enim est qui loquitur in ipsis sicut de aliis. Unde angelus Moysi, modo angelus dicitur, qui exterius servit, modo Dominus qui interius præsidet; unde et David : « Attendite, popule meus, legem meam (*Psal.* LXXVII). » Non enim populus vel lex erat David, sed ejus qui in eo loquitur.

Et a Gentili, sicut a Judæo voluit prophetari, qui pro utroque populo venerat.

Infructuosa loquacitas quasi verborum folia a divinis resecatur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur. Indignum est ut verba cœlestis oraculi restringantur sub regulis Donati.

Virtus Job et in quiete magna fuit sibi nota et Deo : sed flagellis commota, ut aromata nobis redolet. Unde et fideles grano sinapis comparantur, quod non contritum lene est, sed si conteritur inardescit, et quod latebat in eo prodit; unde in Psalmo : « In die mandavit Dominus misericordiam suam, et nocte declaravit eam (*Psal.* XLI). » Donum misericordiæ, quod in diei quiete percipitur, nocte adversitatis manifestari dicitur. Flagellatur etiam, ut inter mala gratias agere sciret quod unum ei profecto deerat. Quod ergo hostis ad malum petiit, Deus ad bonum permisit. Nec putet quis aliqua verba Job reprehendenda, quem adeo commendat Deus, in quo quasi medio diabolus contra Deum certat. Quod vero bona sua narrat, non est arrogantia : sed per ea se, ne desperet, confirmat, cum per tot mala et amicorum opprobria cogeretur desperare de vita sua. Omni genere tentationis feritur Job : damnis rerum, quibus potens in sæculo moveri putabatur; sed hæc despicit : orbitate prolis; sed hanc æquanimiter dolet : percussione carnis, quam patienter tolerat; et hæc fuerunt quasi exterior impetus belli, et quasi hostes a facie pugnantes. Intus vero per uxorem quasi per civem mens sustinet venena consilii, sed et hanc sapienter docet.

Amici ad consolationem veniunt, sed ad increpationem prosiliunt : inter quos et ultimus junior, quod indignus sit, acrius increpat, quia aliquando plus conturbant verba quam vulnera. Ecce quasi hostes ex latere. Per vulnera probatur patientia : per verba exercetur sapientia, illa robore, hæc ratione superavit.

Amici Job magis ignorantia deliquerunt quam malitia. Non enim tantus vir amicos iniquos habuit : sed, dum causam percussionum discernere nequeunt, in culpam labuntur. Percussionum enim alia est, qua percutitur iniquus ut puniatur; alia ut corrigatur; alia ne futura committat; alia ut cum consequitur salus, salvator amplius ametur. Bonus si percutitur, merita cumulantur : quod nescientes distinguere, percussum pro culpa credunt. Unde et citius ad veniam redeunt, quos Deus hic humiliat, ut non nisi per eum quem despexerant, ad gratiam reciperet.

Sicut omnes justi, ita Job, non modo verbis, sed rebus, Christum præsignavit : ut per passionem passurum ostendat Christum : id est, caput cum corpore, quod est Ecclesia. Uxor ejus, carnales significat, qui intra Ecclesiam quo per fidem propius sunt, durius vita premunt. Amici Job, hæreticos, qui specie consulendi decipere volunt, et dum quasi pro Domino loquuntur, veritati adversantur. Job *dolens* dicitur, quo passio Christi vel labor Ecclesiæ exprimitur. Eliphaz, *Domini contemptus*, id est hæretici, qui, dum falsa de Deo sentiunt, eum superbiendo contemnunt. Baldath, *vetustas sola*, quia non intentione bona, sed appetitu gloriæ loquuntur, id est, non zelo novi hominis, sed pravitate vitæ veteris. Sophar, *dissipatio speculæ*, vel *dissipans speculatorem*, quia hæretici mentes superna contemplantes verbis percutere appetunt. Contemnendo ergo Deum, in vetustate se retinent, in qua manentes, malis sermonibus speculantibus nocent. Sed quia et ipsi aliquando ad Ecclesiam redeunt, hoc amicorum reconciliatio ostendit, pro quibus Job orat, quia hæreticorum sacrificia Deo non sunt accepta, nisi manibus Ecclesiæ oblata. Septem pro eis sacrificia offeruntur, quia dum septiformem Spiritum accipiunt, quasi septem oblationibus expiantur. Tauri et arietes pro eis oblati sunt : in tauro cervix superbiæ significatur : in ariete ducatus gregis : quia per superbiam ab Ecclesia resilientes, post se infirmos greges trahebant; quod in eis occiditur, dum ad Job, id est, Ecclesiam redeunt. Per Elihu qui recto sensu loquitur, sed ad elationis verba derivatur arrogans, sed tamen fidelis exprimitur, qui et arguitur : nec tamen sacrificio reducitur, quia per veritatem fidei victus est, sed per tumorem superbiæ displicet. Unde Elihu, *Deus meus iste*, vel *Deus noster* interpretatur : etsi enim superbus, tamen veraciter credendo, aperte confitetur, et Deum per divinitatem, et Dominum per incarnationem perhibet.

Post omnia mala, ob duplicia recepit, quia Ecclesia et hic pro laboribus suis duplicia accipit, dum susceptis gentibus, in fine et Judæos convertit, et in futuro duplici stola dotabitur, id est, beatitudine

animæ et corporis. Unde Propheta : « In terra sua possidebunt duplicia (*Isa.* LXI). » Afflicto Job dicitur : sed quanto tempore fuerit, tacetur; quia Ecclesia affligenda scitur, sed quandiu ignoratur; unde : « Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater in sua posuit potestate (*Act.* I). »

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — « Vir erat in terra Hus. » (GREG. *in Job*, tom. I.) Per Job Christus, id est, caput et corpus designatur : ergo post historiam viso in capite quid credamus, videamus ex corpore quid videndo teneamus.

GREG. (*Ibid.*) Job in terra Hus, etc., *usque ad* post et astuta collecta sunt.

(ID., *ibid.*) Prius persona apta describitur quam pugna ejus dicatur, ut talis posse vincere videatur. « Simplex. » Necesse est ut simplicitatem columbæ astutia serpentis instruat, et astutiam simplicitas temperet; unde : Spiritus in columba et igne apparuit : quia pleni illo sic mansuetudini simplicitatis deserviunt, ut contra mala zelo rectitudinis accendantur.

« Timens Deum. » Salomon : « Qui timet Deum nihil negligit (*Eccle.* VII). »

(*Ibid.*) Item Salomon : « Qui in uno offendit, multa « bona perdet (*Eccle.* IX). » Legalia dicuntur animalia, id est, secundum legem munda, quæ et ruminant et ungulam findunt : quorum alterum habent cameli, alterum vero deest eis, et sic legi congruunt et dissident.

VERS. 3. — (*Ibid.*) « Ac familia multa. » Innumera turba cogitationum, quæ quasi ancillæ, domina, id est ratione, absente, opus deserunt, perstrepunt; sed ea redeunte, cum silentio operantur : his si bene dominamur, nec earum multitudine animus superatur.

(*Ibid.*) « Inter omnes, » id est, inter angelos orienti luci inhærentes, magni sumus, eorum socii. Orientales sunt omnes qui per fidem sunt in Christo, de quo Propheta : « Oriens nomen ejus (*Zach.* VI) : » quos omnes superat Homo Deus.

VERS. 4. — « Et faciebant convivium, » etc. (*Ibid.*) Filii convivia faciunt, etc., *usque ad* quia ad omnia trepidans a bonis operibus torpet.

« Per domos, unusquisque, » etc. Per domos, ut Petrus per Romam, Philippus in Samaria, in suo die, id est, pro modo intelligentiæ, quia aliam institutionem fecit Paulus apud Græcos, aliam Petrus apud Romanos : licet non dissentirent in fide.

« Tres sorores, » id est, fidem, spem, charitatem : in omne quod agunt virtutes vocant, ut de eo gaudeant; quasi ex cibo vires capiunt, dum bonis operibus fidentiores fiunt; quasi ex potu post cibum debriantur, dum contemplationis rore infundi appetunt. Sed ex ipsis bonis et mala oriuntur, ut elatio; vel cum pro his lætitia fit menti, adest etiam quædam securitas, inde torpor. Ergo subdit : « Cumque in orbem transissent dies. » Peracto convivio filios sanctificare, est post virtutum sensum intentionem cordis dirigere : et omne quod agitur districta retractatione mundare, ne decipiatur qualitate mali, ut putentur bona quæ mala sunt; vel quantitate boni, ut sufficiens credatur, cum perfectum non fit : sed hoc melius orando quam discutiendo invenit. Mens enim per compunctionem elevata omnia sub se certius dijudicat.

VERS. 5. — « Cumque in orbem, » etc. In orbem dies convivii transeunt, cum prædicatione mysteria peraguntur; peractis omnibus Job pro filiis offert, quia pro apostolis de prædicatione redeuntibus Christus Patrem oravit, mittendoque Spiritum sanctum sanctificavit, emundans quidquid culpæ inesse potuit.

(*Ibid.*) Diluculo consurgit qui compunctionis, etc., *usque ad* quæ expleta indigent expiationis.

(*Ibid.*) Holocaustum totum incensum dicitur, etc., *usque ad* ante oculos Dei usque ad terminum vitæ tegat.

VERS. 6. — « Quadam autem die. » (GREG., lib. II, *Moral.*, cap. 2.) In exordio qualitas et terminus rei exprimitur; ut modo, tentatio Job a die cœpta dicitur, quia ad victoriam dicitur, sicut et in aliis. Nunc qualitate temporis res signatur, ut quod angeli in meridie apparent Abrahæ, Judas nocte exit. Nunc loco : ut quod Israel infirmus legem non in monte, sed in imo, audit. Nunc qualitate aeris, ut quod dicitur : Hyems erat, cum prædicatur non credituris; et frigus erat, imminente negatione Petri. Nunc positione corporis, ut quod Stephanus vidit Jesum stantem.

(*Ibid.*) Non dicitur aliquid factum coram Domino, etc., *usque ad* quo rex Achab exigentibus meritis decipiatur.

« Affuit inter eos. » (*Ibid.*) In die Dominus Satan vidit, etc., *usque ad* sicut cæcus non videt lumen quo illustratur.

« Inter eos etiam Satan. » Quia bonis Dei cogitationibus quæ ex Deo sunt, se interserit ut perturbet, sed eum latentem nobis Deus detegit. Unde dicitur : « Unde venis? » quod dicere, est ejus insidias aperire nobis. « Circumivi terram. » Carnalia corda scrutatur, ut mala inserat; nec transvolat, sed perambulat, quia non cito deserit quem tentat, sed moratur, ut vestigia pravitatis imprimat : contra eum Job laudatur : « Nunquid considerasti servum meum, » quem Deus bonum facit, et roborat, quasi in auribus Satanæ laudat : unde ipse gravius contra sævit, dicens: « Nunquid frustra? » quasi, cur laudas quem protegis? Me despecto laudandus esset, si contra me suis viribus staret; unde malitiose expetit : sed extende paululum; dum bona abundant, mens aliquantulum erigitur, quasi bona a se : quæ bona diabolus appetit male : sed Deus tentari bene sinit, ut dum in bonis illis homo concutitur, imbecillitate cognita in Deo solidetur. Unde subdit : « Ecce universa substantia quam habet in manu tua est. »

VERS. 7. — « Cui dixit Dominus, » etc. (*Ibid.*)

Non Dominus, etc., *usque ad* quod est ad afflictionem bonorum malitiæ suæ æstibus anhelare.

« Unde venis? » (GREC.) Non quærit a bonis, quia non quærimus nisi quod nescimus, et Dei nescire est reprobare, ut et bonus vir nescire mentiri dicitur, non quod nesciat, sed quod contemnat. Dicere ergo « unde venis? vias ejus est quasi incognitas reprobare. « Circumivi terram. » Per gyrum circumitus, laboris anxietas significatur. Laborans terram circumivit, qui in cœlo quietus non stetit : et non transvolat, sed perambulat, quia a spiritualis potentiæ volatu corruit, pressus nimis gravedine suæ malitiæ. De membris quoque ejus dicitur : « In circumitu impii ambulant (*Psal.* XI), id est, in exteriorum labore fatigantur. Diabolus non contra Job, sed in Job medio, contra Deum certat. Unde non prius Job a Deo petiit, sed illum Deus in conspectu ejus laudavit.

VERS. 9. — « Nunquid frustra Job timet Deum? etc. » (*Ibid.*) Diabolus venisse redemptorem senserat, sed, propter humilia quæ passus est, quidquid de deitate suspicatus est, ei in dubium evenit pro sua superbia, et non Deum natum, sed Dei gratia custoditum credidit. « Nonne vallasti? » Domum vallatam dicit, quia tentando conscientiam ejus penetrare non potuit substantiam, quia electos ejus invadere non præsumpsit.

« Possessio illius crevit. » (*Ibid.*) Quasi : quia tot bona in terra recepit, pro his se innocenter gerit : sed innocens non esset si inter adversa staret : quia nequit in die, in nocte adversorum, vult reprobare. Non ergo vires Job, sed quemque verius adversis probare sciens, tentandum expetit. « Sed extende, » nec vires feriendi sibi tribuit; voluntas ejus semper iniqua, quæ ab ipso est : potestas justa, quæ a Deo; unde : Spiritus Domini malus in Saul, et Domini est per licentiam, et malus per voluntatem.

« Manum. » (*Ibid.*) Queritur quod numerus fidelium prædicantibus apostolis augetur : hoc Satan dicere, est talia invidendo cogitare, et de his tabescendo dolere.

VERS. 11. — « Tange. » (*Ibid.*) Quia exteriora sunt quæ petit conteri, nec multum putat nisi animam lædat.

« In faciem. » Facies Domini respectus est gratiæ. Dicit ergo : si data quæ amat subtrahis, respectum, scilicet gratiæ tuæ, favorem tuum non requirit, sed maledicendo contemnit.

VERS. 12. — « Dixit ergo Dominus. » (*Ibid.*) Non petitione diaboli provocatus Deus vincitur, sed hosti concedit ad dolorem et deceptionem suam quod famulo prosit. « Ecce omnia quæ habet, » etc. Pia dispensatione relaxat et refrænat : substantiam prodit, corpus protegit, etsi postea corpus traditurus, non tamen simul omnia, ne coacervata perimant, quæ divisa possunt tolerari. Vel sortem Job Dominus novit, et tamen bella divisit, ut mirabilius victor esset : cum hostis victus se iterum ad nova bella repararet.

« Ecce universa... tantum in eum, etc., » id est, A bona ejus exterius tentanda tribuo, sed intus mihi illum servo.

« Sed extende. » (*Ibid.*) Per passiones peccare posse Christum putavit. « Ecce universa quæ habet in manu tua sunt. » Manus Satanæ non potestas, sed tentatio : prius Judæa, quæ possessio ejus fuerat, infidelitate sublata est, et ei adversata : post et caro ejus crucifixa.

« Egressus. » Id est, ad desiderii sui vota pervenit. Vel egreditur, dum quod bona intentione sibi permittitur, prava intentione ab eo perpetratur. « Egressus Satan. » Quo exiit, ab eo qui ubique est? sed quamdiu pressus potentia Dei, Satan quod appetiit, exercere non potuit, quasi ante faciem stetit; exit cum laxatus est ad effectum sui desiderii.

B « Egressusque a facie. » Quia, dum usque ad cor prævalere nequit, exclusus ab intimis exterius vagatur : et si mentem turbat, foris est : quia non interimit, sed erudit.

(*Ibid.*) Tempora tentationibus congruunt. Tempus tentandi aptum elegit, cum filios ejus in convivio invenit : prænuntiatio tribulationis est lætitia satietatis.

VERS. 13. — « Cum autem quadam die filii et « filiæ, etc. » Apostoli et omnes fideles. Major filius Judaicus populus lege generatus; minor, Gentilis in fine vocatus. In domo ergo primogeniti, apostoli convivantur : quia adhuc Scripturæ sacræ deliciis in collectione solius Judaici populi vescebantur, quibus tunc dictum est : « In viam gentium ne abieritis

C (*Matth.* X). »

« Comederent et biberent, etc. » Comedere, est bonis operibus gaudere : vinum bibere, est desiderio cœlesti æstuare.

« Fratris sui primogeniti, etc. » Prior nascitur in corde sapientia, etc., *usque ad* ut quid præoccupata mens perdidit, afflicta recipiat.

VERS. 14. — « Boves arabant, etc. » (*Ibid.*) Boves arantes, id est, boni bene operantes, asinæ simpliciter viventes; hæ juxta boves, quia intelligentia eorum pascuntur. Sabæi captivantes, id est dæmones, pueros, id est incipientes, nondum virilis constantiæ, gladio, id est desperatione æternitatis. Nuntius qui evadit, propheticus sermo est : qui ait : « Captivus ductus est populus meus : quia non ha-

D buit scientiam (*Isa.* V); » quia dum fiunt mala quæ prædixit, quasi sanus ad Dominum redit : captivatis enim infirmis, vera prædixisse cognoscitur.

VERS. 15. — « Et pueros. » Pueros vocat cautelam illam diligentiæ, per quam his providet, quæ et in eo percutitur.

VERS. 16. — « Ignis Dei cecidit e cœlo. » Cœlum doctores legis, sacerdotes, de quibus ignis invidiæ cadit super oves et pueros, id est, innocentes et infirmos. Puer sanus redit, quia vera dixisse prophetiam claruit zelus apprehendit populum ineruditum.

(*Ibid.*) Oves cogitationum innocentia. Ignis de cœlo, id est, ab aereis potestatibus flamma livoris irruit, et sæpe mundas cogitationes ardore libidinis

accendit : qui ignis est Dei, non facientis, sed permittentis; et quia subito impulsu circumspectiones obruuntur, custodes pueri occiduntur. Sed sola discretio, id est, ratio animo damna nuntiat, et quasi Dominum ad lamenta vocat.

Vers. 17. — « Chaldæi fecerunt, » etc. Chaldæi interpretantur *feroces*, etc., *usque ad* isti pueros percusserunt gladio, id est, persuasione sinistra, etc.

« Camelos, etc. » Camelus mundum animal partim, etc., *usque ad* et sola discretio animo quod ploret renuntiat.

« Ut nuntiarem tibi, etc. » Nuntiantur mala, et multa, et subita, ut super vulnus vulnere irrogato impatienter ferat; et callidus hostis non tam jactura rerum quam ordine nuntiorum pertentat. Prius prava nuntiat, post majora, tandem mortem filiorum : ne jam orbato vilesceret rerum amissio, cum non essent hæredes quibus hoc servaret. Gradatim ergo deteriora audit, ut in ejus corde omne vulnus locum inveniat.

Vers. 18. — « Filiis tuis, etc. » (Greg.), Filii et filiæ (ut dictum est) sunt apostoli et plebes subditæ, qui in Judæa Scriptura vescebantur. « Ventus, » id est, fortis tentatio a deserto, id est, cordibus Judæorum, vel immundis spiritibus prorumpit : et quatuor angulos in quibus stat domus, sacerdotes, scribas, seniores populi, Pharisæos, commovit. Domus, id est, Judæa in persecutione Domini cadens apostolos in desperatione obruit. Et verus est sermo de persecutore populo : « Dilectus meus in domo mea fecit scelera multa (*Jer.* xi), » Et de apostolis : « Proximi mei a longe steterunt (*Psal.* xxxvii). » Et : « Percutiam pastorem, et dispergentur oves (*Matth.* xxvi), » etc.

« In domo fratris, » id est, in majoris fratris convivio Satan obruit filios, quia per negligentiam majorum quærit aditum in mortem minorum; et in alios magis accipit vires, quando eos qui per custodiam aliis præsunt, servire lætitiæ conspicit. Non quidem illi ventri vacabant; sed cum inter convivia intentio mentis bona minus fervet, minus prævidet.

Vers. 19. « Repente ventus. » (*Ibid.*) Latenter dicitur contra eum elementa movisse ille, cujus nutu mota sunt : licet diabolo semel a Deo accepta potestate ad usum nequitiæ suæ elementa concutere, ut et damnatis in metallo, ad usum ignis et aqua servit.

« A regione deserti. » Regio deserti, etc., *usque ad* nominatam iram in aere monstrat, ventus irruit.

Vers. 20. — « Tunc surrexit Job, et scidit vestimenta sua. » (*Ibid.*) Ruente domo, etc., *usque ad* ut totum cor in Dei amore ardens eas devotionis perfectione consumat. « Et tonso capite. » Magna constantia putatur, etc., *usque ad* et se divinæ potentiæ consentire ostenderet. « Corruens in terram. » (Greg.) Cadens adoravit, quia ille veram orationem exhibet, qui quod pulvis sit humiliter videt. Unde et dicit : « Nudus egressus sum de utero matris meæ. » Nudum in fide prima gratia genuit, nudum eadem suscipit. Cum pulsatus vitiis quasi nudus ad misericordiam refugit, et aliqua virtute aliquando detectus, ipsa humilitate melius vestitur : non sibi sed Deo tribuens quod habet, Dominus dedit bona, ea Dominus etiam tollit, quod ideo ad tempus fit, ut humilis melius habeat.

Vers. 21. — « Nudus egressus sum. » Nudum me huc intrantem terra protulit, nudum me hinc exeuntem terra recipiet. Consolatio ex conditione rerum, quod propria non perdidit, sed accepta et relinquenda recolit : tempus quo necdum ista habuit prævidet qualis exiturus. Consolatur etiam se ex justitia Dei.

« De utero matris meæ. » Mater Christi Synagoga est, quæ in se eum opertum littera tenuit, nec nudum in deitate vidit, sed ab ea nudus ad Gentes venit. Ecce Joseph, quem purum hominem credens Synagoga, adulterino complexu eum constringere voluit : cui tegmen litteræ reliquit, et se conspicuum Gentibus præbuit. Sed nudus revertetur, cum in fine mundi reliquiis Israel Deus innotescet. « Dominus dedit. » Judæa dum venturum credidit, abstulit, cum ipsa venientem contempsit. « Sicut Domino placuit. » Cum turbamur, ad judicium Dei recurrere debemus, et majores laudes reddere, quia pulsari verius nos novimus.

Vers. 22. « In omnibus his non peccavit Job. » (*Ibid.*) Dolens animus debet se custodire, etc., *usque ad* corde non tumuit, ore non murmuravit, lingua contumax non fuit.

CAPUT II.

Vers. 1, 2. — « Factum est autem, etc. » « Unde venis? » (Greg. *in Job* l. III.) Hoc non ut prius, etc., *usque ad* qui minuere voluisti, profectui servisti. »

Vers. 3. — « Innocentiam. » Innocentiam retinet qui etiam post lapsum scintilla rationis excitatus fideliter pœnitet.

(*Ibid.*) Quomodo Pater in Christum, cum quo idem est, motus est per Satanam? quia Christus homo non pateretur, nisi Adam peccasset, cum Satan Adam movit, in Christum Deum commovit. Frustra, quia pœnam tulit sine sua culpa; sed non frustra, quia solvit quod alter rapuit.

Vers. 4. — « Pellem pro pelle. » Diabolus per miracula Filium Dei, sed propter humilia purum hominem putavit. Hunc ergo judicans ex aliis, qui in loco pastorum aliena damna contemnunt, quasi non motum multis subtractis, quasi quæ extra se sunt, dolore propriæ carnis tentat, quasi pro se doleat, qui non pro aliis. Hoc cum fieri petit, dicit desideriis; hæc et per membra verbis et desideriis intulit, per quæ dixit : « Mittamus lignum in panem ejus (*Jer.* xi), », id est, configendo corpori ejus stipitem crucis adhibeamus.

(*Ibid.*) Pellis pro pelle datur, quia sæpe, dum ictus contra oculum venit, manum opponimus, ut potius in ipsa quam in teneriori vulneremur : hoc consuete fieri sciens, dicit : « Pellem pro pelle, et cuncta quæ habet homo » Quasi, ideo Job extra se tot flagella æquanimiter sustinet, quia ne ipse feriatur, pavet : et cura sui minus de suis sentit; unde ipsum ferire

expetit : « Mitte manum tuam, » quod Deus recte permittit, ut sæpe victus obmutescat.

Vers. 5. — « Alioquin mitte manum tuam. » Sæpe diabolus, postquam mentem impugnavit, ad tempus cessat, ut securam repente irrumpat : ideo iterum Job expetit, quod Deus ei reticendo concedit. « Et tange os ejus. » Per os et carnem intelligit vitam corporalem, per animam intelligit rationem, ut superius.

Vers. 6. — « Ecce in manu tua est. » Potestatem per suos in carnem Christi Satan habuit, sed animam servat, non quod non tentet, sed quod non superet; vel animam, id est, charos et ei electos a jure suo amittit, cum illum occidit a planta pedis usque ad verticem : quia ab exordio mundi membris ejus dura intulit, et usque ad caput ipsorum, id est Christum, sæviendo pervenit. « Ecce in manu tua. » Sinit nos tentari, ut videamur nobis infirmi, et tamen custodit.

Vers. 7. — « Egressus igitur Satan. » (Greg.) Accepta licentia, etc., *usque ad* pœnitendo respicit, ne qua elatio surgat.

Vers. 8. — « Qui testa saniem radebat. » (*Ibid.*) Testa ex luto fit, etc., *usque ad* sed deteriores qui elatione, ut uxor Job quæ superba suadet viro.

Vers. 9. — « Dixit autem illi uxor sua. » (*Ibid.*) Primam diaboli tentationem ostendit, etc., *usque ad* sed in asperitatem dilabuntur.

« Adhuc tu permanes in simplicitate tua. » Simplicitatem arguit, quod terrena despicit et æterna cupit, quasi dicat : Quid simpliciter æterna petis et super his male gemis, excidens (æterna despice) et mala præsentia, vel moriens evade. Sed hæc passi sunt illi forma rectitudinis. Unde ait : « Quasi una de stultis, etc., » ferientes extra sustinent, perversos intus docent : ibi fortes, hic misericordes : ibi adversos repellunt, hic suos protegunt; et grande est in acie hoc utrumque facere. « Adhuc tu permanes. » Eva verba sua repetit, quasi dicens : Desere simplicitatem, id est, obedientiam, vetitum comedendo contemne. « Benedic Domino et morere. » Id est, transcendendo præceptum, ultra quam es conditus vive. Vide ordinem : post vulnera verba hostis intulit, quia cum vis doloris ingravescit, facilius parva persuasio aliquem capit : propter quod qui cætera abstulit, uxorem reservavit.

Vers. 10. — « Quasi una de stultis, etc. » (Greg.) Quia sensus, non sexus in vitio est : non ait una de mulieribus, sed « de stultis mulieribus : » quod pravum sapit, accidentis stultitiæ est, non conditione naturæ. « Si bona suscepimus, etc. » (*Ibid.*) Magna consolatio est in malis bonorum reminisci, ne sit omnimoda desperatio, sicut in lætis temperat ab elatione prævisio mali. Unde dicitur : In die bonorum ne sis immemor malorum, et in die malorum ne sis immemor bonorum. « Si bona, » id est, si ad æterna bona tendimus, cur non mala præsentia sustinemus? « In omnibus his, » etc. (*Ibid.*) Duobus modis labiis peccamus, cum non justa dicimus, vel cum justa tacemus.

A Sed Job nec contra ferientem superba dixit, nec contra suadentem recta reticuit. Patientiam habuit, Deo gratias agens, insipientiam conjugis arguendo docens . et sic victus ardentius hostis instigatur, et quia uxor tacuit alios excitavit ad contumelias. « In omnibus. » Qua sancti in omnibus, quæ extra et intus patiuntur, nec injuriis Dei excedunt, nec in contumeliis pravorum.

Vers. 11. — « Igitur. » (*Ibid.*) Amici hæreticos significant, etc., *usque ad* hypocritæ nolentes esse, sed videri docti. « Audientes. » Non dicit audientes, ideo quod vitia hæc audiant, sed diabolus qui per ista tentat hæc intelligit. « Tres amici. » Numerus iste moralis vel mysticus tres turmas Chaldæorum significat, id est, impugnationem quæ fit in opere, B lingua, et cogitatione, hæc enim omnia impugnat. « Condixerant, etc. » (*Ibid.*) Quia in falsitate concordant, et dum sua docent, quasi consolantur. Vere autem consolantur in afflictione præsenti, qui de æternis erudiunt. Hæretici amici nominantur, quia non ex sua nequitia, sed ex nostra benignitate nominandi sunt : ut, « Amice, ad quid venisti (*Matth.* xxvi)? » « Condixerant. » Quia quædam vitia contra nos inter se conjunguntur, ut superbia et ira, remissio et timor : quæ etsi diversa sint, tamen ad eumdem finem tendunt, id est, ad subversionem spiritualis Job.

Vers. 12. — « Cumque elevassent procul oculos. » Qui in imo sunt oculos levant, etc., *usque ad* quasi hostes per intentionis hostiam in amicos mutamus. C « Exclamantes ploraverunt. » Quia speciem percussi plaga mutaverat, speciem consolatorum spontaneus dolor immutat : quia dolentem non potest consolari, qui non concordat dolori, sed hærens trahit. Ideo, videntes corpus scissum, vestes scindunt; videntes mutatum, capita fœdant pulvere, ut facilius Job audiat eos, dum aliquid de sua afflictione in eis videt. Videndum tamen est consolatori, ne nimis dolens afflictum gravet, et dolentem desperare faciat : forsitan amici Job nimis doluerunt, nescientes mentem percussi, quasi ille a corde cecidisset. « Sparserunt pulverem. » Pulvis terrena intelligentia; caput, mens; cœlum, præceptum supernæ locutionis. Pulverem super caput in cœlum mittere, est sæculari intellectu mentem corrumpere, et de verbis cœlestibus terrena D sentire. Dies intelligentia, nox ignorantia, septem universitas. Sedent ergo, id est, condescendere se simulant infirmitati Ecclesiæ; et in his in quibus verum lumen intelligunt, et in his in quibus habent ignorantiam, et sic dolos deceptionis parant.

Vers. 13. — « In terra. » Quia speciem humilitatis ostendunt, ut superba suadeant. Vel terra est incarnatio Christi, quam quidam hæretici non negant, sed vel de deitate, vel de incarnationis qualitate discordant a nobis : quia ergo illam non negant, quasi cum Job in terra sedent. « Septem diebus. » Ignoratur utrum continue, an tot diebus crebra visitatione insisterent. « Diebus et noctibus. » Quia vel in hoc, quod vere, vel in hoc quod stulte sapiunt,

incarnationi non contradicunt. « Nemo loquebatur ei verbum. » Quia tunc tacent hostes, si filios Dei prædicando generare negligimus : sed si recta loquimur, tunc graves contumelias ingerunt, in vocem doloris contra nos erumpunt. Loquuntur quidem semina errorum : cum corda fidelium torpere vident : sed cum vident alta sapere, de ærumna sæculi dolere, ad cœlum reditum quærere, circumspecte linguam frænant.

« Nemo loquebatur. » Sunt enim multi, etc., *usque ad* et nisi sacrificio purgentur, puniendi sunt.

« Videbant enim dolorem. » Quia tunc timent prava loqui, cum amoris Dei dolor corda fingit : quia tunc non proficerent, sed et quos tenebant, bonis exercitatis perderent.

CAPUT III.

Vers. 1. — « Post hæc, etc. » Attentos facit, quasi ad occulta quæ clausis vasculis tegebantur, sed aperto ore eorum deteguntur, ut eorum intimo odore recreemur. Hucusque triplex expositio, hinc prout singula exspectent loca.

(Greg.) « Maledixit diei suo. » Ecce hoc non secundum historiæ superficiem, quia et malum est hoc et impossibile. Dies enim in quo natus fuit, jam non erat, et otiosum est maledicere rei non existenti, perniciosum vero si existeret : nec jam potest dies præteritus verti in tenebras, nec ei possunt convenire cætera quæ sequuntur, nec abortivus (quod post ait) requie frueretur, ideo hic nihil secundum litteram.

« Post hæc. » Id est post omnia prædicta, quæ passus est, tacentibus etiam amicis. Cum ergo patienter in omnibus gratias egit et bene docuit, nunc nullo instigante non est credendus ex impatientia ad maledictionem prorumpere, sed quietus hoc dicit, quia inter mala laudavit Deum. « Maledixit. » (*Ibid.*) Maledictum duobus modis dicitur, etc., *usque ad* et medicamen ponit.

Vers. 3. — « Pereat dies in qua natus sum. » Non conditus, etc., *usque ad* sed peccati tenebras intulit.

« Pereat dies. » Dies, mundi prosperitas, qui in nocte desinit, quia ad tribulationem perducit : vel, dies, peccati delectatio; nox, mentis cæcitas. Homo tribus modis dicitur, per naturam, per culpam, et per infirmitatem. Homo ergo in die nascitur, nocte concipitur : quia ad delectationem peccati non rapitur, nisi prius per mentis tenebras infirmetur. Sed pereat dies, id est, peccati delectatio vigore justitiæ destruatur.

« Et nox. » (*Greg. in Job* l. IV.) Id est, quod cæcata mens per consensum perpetrat, dum blandimenta delectationis caute non perspicit, pœnitentia exstinguat : ne culpa, quæ blandiri incipit, ad interitum trahat.

Vers. 4. — « Dies illa, » etc. (*Ibid.*) Id est, exordio delectationis, ad quem finem perditionis rapit, videatur, et per pœnitentiam crucietur. Quod si ita punita est. « Non requirat. » In judicio ut puniat ; et non illustrabit. Illustrat lumine, qui arguit : sed quasi tegitur, qui in memoria judicis non revocatur. Unde : « Quorum tecta sunt peccata (*Psal.* XXXI), » nec tunc in conspectu omnium monstrentur.

Vers. 5. — « Non illustretur, etc., obscurent eum. » Id est, diem delectationis, ne ab eo qui omnia videt, videatur. « Tenebræ. » (Greg.) Id est, lamenta pœnitentiæ vel occulta Dei judicia, a quibus præveniente gratia absolvimur, quam nos mereri nescimus. « Et umbra mortis. » Id est, mors Christi secundum carnem, etc., *usque ad* in quo misericordia subvenit, hoc homo puniat : unde sequitur : « Occupet eum caligo. » Id est, mentis confusio, de qua dicitur : « Est enim confusio adducens gloriam. (*Eccli.* IV.) » « Et involvatur. » Omni parte. « Amaritudine. » Pœnitentiæ : sed si dies, id est, delectatio peccati, sic punitur : quid nox, id est, consensus ad culpam?

Vers. 6. — « Noctem illam tenebrosus turbo possideat. » Quasi turbo tempestatis est concitatus, etc., *usque ad* pro cæcitate damnationis in qua nati sumus. « Non computetur in die anni. » Annus superna gratia, etc., *usque ad* sed exors ab illa patria in æternum est. Unde subdit :

Vers. 7. — « Sit nox illa solitaria. » Quia a frequentia illa separatur, vel hominem, quem sibi socium fecerat, amittit : et electis per gratiam redemptis solus cum corpore suo gehennæ traditur. « Nec laude digna. » Homo cum substratus, idola coluit, in quibus dæmonia quasi tenebras noctis laudavit : sed jam idolis reprobatis, nox est laude digna.

Vers. 8. — « Maledicant ei. » (*Ibid.*) In veteri translatione, etc., *usque ad* et in fine solutus aperte bella gerat. « Leviathan. » Id est, additamentum eorum, id est, hominum, in quibus post suggestionem mala addere non cessat. Vel exprobrationem, quia cum Adæ addere deitatem spopondit, et quod habebat, abstulit. Hic a propheta serpens tortuosus dicitur, qui molliter quasi blandis verborum finibus insidias infundit. Et vectis, quia durus per malitiam ad necem percutit. Suscitatus aperte aget, interim autem latenter.

Vers. 9. — « Caligine » Ejus noctis. « Obtenebrentur stellæ. » Id est, hypocritæ, qui lucent per opera ad oculos hominum. Hæ sunt quæ cauda draconis, id est, extrema persecutione Antichristi, trahuntur; hæ obtenebrantur, quia malitia hostis sic prævalet eis, ut apertis malis involvantur, quales intus, tales exterius. « Exspectet lucem. » Hoc secundum membra ejus, etc., *usque ad* quæ Christum prophetando sustinuit, sed venientem non cognovit. « Nec ortum surgentis auroræ. » (*Ibid.*) Ortus auroræ est nova nativitas resurrectionis, qua sancti cum carne orientur ad videndum lumen æternum. Sed quantumcunque hic fulgeant electi, nequeunt penetrare quæ erit illa gloria illius novæ nativitatis : hæc nox non clausit, sed aperuit ostia ventris, quia concepto homine, ad peccatum desideria concupiscentiæ, resera-

vit. His autem ostiis, id est, desideriis concupiscentiæ carnalis reseratis, ad innumera corruptionis mala pertrahimur. Unde gravati gemimus: quia hoc justitia exigit, ut quod sponte fecimus, inviti toleremus.

Vers. 10. — « Quia non conclusit ostia ventris, etc. » Hoc de ipso capite, etc., *usque ad* ut latrones dicimus captis vitam dare, si non auferunt.

Vers. 11. — « Quare non in vulva mortuus sum. » Non est credendum, etc., *usque ad* ne ad delectationem suggestio traheret. « Et egressus ex utero. » (Greg.) Quia peccatum conceptum foras, etc., *usque ad* dum contentionem propriæ carnis contra spiritum ferunt.

Vers. 13, 14. — « Nunc enim. » (*Ibid.*) Per nunc, quod est præsentis temporis, stantem semper in præsenti, id est, æternam quietem designat. « Requiescerem cum regibus. » Id est, angelis, quod subjecta regunt. Qui et consules, quia nobis voluntatem Dei nuntiando consulunt. Vel reges, dicit sanctos prædicatores, qui se regunt, et consules terræ, quia terrenis bene consulunt. Dicit ergo quod si non peccaret, illuc etiam non redemptus ascenderet, ad quod apostoli et sancti prædicatores post redemptionem cum magno labore perveniunt, qui non differuntur ut antiqui, sed mox post mortem intrant cœlum. « Qui ædificant, » Omnis terrenus densis cogitationum tumultibus corde comprimitur, et frequentia desideriorum quasi turbarum calcatur. Sed solitudines ædificare, est a secreto cordis terrenorum desideriorum tumultus expellere, et in amorem intimæ quietis anhelare, ut possit dici : Unam petii a Domino, et hanc requiram, etc.

Vers. 15. — « Cum principibus qui possident aurum. » Principes sunt Ecclesiæ rectores, etc., *usque ad* qui autem futura prævidit, jam præterita recolit.

Vers. 16. — « Aut sicut abortivum. » (*Ibid.*) Quia quod abortivum, ante tempus oritur, exstinctum protinus occultatur. Hi sunt sancti, cum quibus se quiescere potuisse considerat, qui a mundi exordio ante tempus redemptionis fuerunt : et tamen mundo se mortificaverunt. Tempus primum ante legem, quod patres secundo mortuos protulit, quasi uterus abortivi fuit : et ipsi quasi ab utero mortui sunt, qui sine tabulis legis Deum naturaliter timuerunt, et futurum redemptorem credentes voluptates occiderunt. « Absconditum. » Quia paucis a Moyse memoratis, etc., *usque ad* quos spiritus prophetiæ irradiavit, ut ipsum Job. (*Ibid.*) Jam quietem hujus lucis aperit, et quid apud eam quotidie agitur de conversatione impiorum verbis manifestioribus demonstrat.

Vers. 17. — « Ibi impii. » Id est, in luce Christi, quam antiqui præstolati sunt, Gentiles a turba desideriorum mundi cessant, et tranquilla mente jam æternam quietem prægustant. Et hoc est : « Et ibi requieverunt. » In mundo fortes robore, non fessi dicuntur. Qui vero in amore Dei roboratur, salubriter a sua virtute deficit, et quo fortius æterna petit, eo magis fessus, in terrenis moritur. Unde : « Concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini (*Psal.* xxxviii). » Dum ibi dicit lucem, locum electorum quo continentur, ostendit.

Vers. 18. — « Et quondam vincti. » Justi, etsi a desideriis quieti, dum tamen in corpore, molestia suæ corruptionis ligati sunt. Corpus enim gravat animam, et repugnat caro spiritui. Sunt et vincula corporea, fames, sitis, et hujusmodi quæ hic nequeunt solvi : sed et ab omnibus in libertate gloriæ filiorum Dei solventur. Vide gradus : impii conversi cessant; exercitati in intimo sinu quiescunt; a vinculis corruptionis absoluti ad libertatem perveniunt. Sed quid hic interim egerint, subdit : « Qui non audierunt, etc. « Exactor diabolus, qui semel nummum deceptionis homini contulit, et quotidie debitum mortis exigit, vox ejus est tentatio. Audit qui tentatur, et resistit : exaudit qui consentit. Idem de interna pace, quia quod mens valde amat, sæpius replicat.

Vers. 19. — Parvus et magnus ibi sunt. » (*Ibid.*) Quia hic est discretio operum, ibi erit dignitatum. Unde : « In domo Patris mei mansiones multæ sunt. (*Joan.* xiv.) » « Et servus. » Qui peccat, servus est peccati, quia hic nunquam liber fit, dum judicem metuit : sed ibi liber erit, ubi de venia nulla dubietas erit. Erit quidem ibi memoria culpæ, non quæ mentem polluat, sed quæ sine læsione beatitudinis, arctius beatitudini et lætitiæ astringat, ut sanati dolorum sine dolore recordamur; unde amplius medico gratias agimus.

Vers. 20. — « Quare misero data est lux? » (Greg. *in lib. Job* lib. v.) Contemplatus requiem, ubi liber a Domino despicit sæculi prospera, quæ ab ea retrahunt. « Quare misero data est lux, » id est, prosperitas in peregrinationis miseria : quia, si non justum penitus opprimit, tamen mentem in amorem Dei et in dispensatione sui dividit; unde addit : « Et vita his qui, etc. » Amaritudo est omni justo, etc., *usque ad* vel in regimine præesse.

Vers. 21. — « Qui exspectant mortem. » (*Ibid.*) Id est, penitus se mundo mortificare desiderant, sed occulto Dei judicio non venit, quia occupari injunctis honoribus compelluntur, quod Dei timore tolerant; et intus est desiderium pietatis, et foris explent ministerium ordinis, ne per superbiam contradicant Dei dispositioni : et sic et multis prosunt, et quo se imperfectos vident, per humilitatem amplius surgunt : et quod a desideriis differuntur, ipsa tarditate ad eadem dilatantur : unde addit, quasi effodientes, etc. « Quasi effodientes thesaurum. » Quia qui thesaurum fodiendo quærit, etc., *usque ad* exempla contemplationis invenit, unde dives sit.

Vers. 22. — « Viro cujus. » Ecce cum quæreretur quare misero data est lux, ostendit hic, via abscondita est viro : quia si jam bene agit, quid aget in fine nescit; vel aliquando quæ putantur Deo placere, displicent.

VERS. 23. — « Circumdedit eum Deus. » (GREG.) A
Quia licet cœlestia desideret, tamen quid de se intus dispositum sit nescit. Sunt et circa eum tenebræ ignorantiæ, præteriti est immemor, futura non invenit, præsentia vix novit, intima dispensationis Dei penetrare nequit. Qui vero has tenebras intendit, flet : et omni visu supernam lucem requirit : unde fit aliquando, ut in pio fletu interni gaudii claritas erumpat ; unde sequitur :

VERS. 24. — « Antequam comedam. » Comedere est contemplationis luce pasci, quam non habet nisi qui prius in hoc exsilio, quasi ubi non sunt bona gemit, et suspirat desiderio et exsequitur vim lacrymarum.

« Et quasi inundantes aquæ, etc. » Aquæ inundantes multis voluminibus impetu feruntur, sic in lugentibus multa volumina, dum qui apud Deum de- B
cernatur, nesciunt : dum præterita sua recolunt, futura pertimescunt, et in bonis suis ne errent, verentur : quos dum flagella Dei corripiunt, se offendisse suspicantur : unde addit :

VERS. 25. — « Quia timor. » Flent enim, quia deseri se timent : et ne pia percussio non sit disciplinæ, sed vindictæ, unde : « Quis novit potestatem iræ tuæ ? (*Psal.* LXXXIX.) » Aliquando enim est gratia quam dicimus iram, et aliquando ira quam dicimus gratiam, unde necesse est ut in omnibus timeatur ; in prosperis, ut non sint sibi data ad majorem excæcationem, non ad consolationem, ut bonis solet fieri, ne sit in adversis initium pœnæ.

VERS. 26. — « Dissimulavi. » (*Ibid.*) Et si semper cogitando, etc., *usque ad* si Job qualis in potestate C
fuit ad exemplum proponit.

« Nonne dissimulavi ? » Potestas habita et ad utilitatem cogitanda, et propter tumorem dissimulanda, et potens ut prodesse debeat, posse se sciat.

« Nonne silui ? » Ecce qualis est in ore.

« Nonne quievi ? » Ecce qualis erga illicita, etc., *usque ad* quia nostra perfectio culpa non caret, unde addit :

« Et venit super me indignatio. » Unde magna arte dicturus verbera, præmisit recte facta, ut in his quisque consideret quæ pœna maneat iniquos, si ita hic castigat justos, ut si justus vix salvabitur, impius ubi parebit ?

CAPUT IV.

VERS. 2. — « Si cœperimus loqui tibi. » (*Ibid.*) D
Molliter incipiunt, sed in aspera prorumpunt. Sic hæretici blanda verba proponunt, ne caveantur, sed aspera subinferunt.

« Sed conceptum. » (*Ibid.*) Perfecti nec in corde perversa concipiunt quæ silentio compescunt. Alii prava concipiunt, sed silentii vigore magno constringunt : alii et concipiunt et mox efferunt. In sensu leves, in lingua præcipites. De his est Eliphaz, qui suo experimento de omnibus idem sentit.

« Tenere quis poterit. » Quasi vellet retinere : in quo innuit se in loquendo offensurum.

VERS. 3. — « Ecce docuisti plurimos. » (*Ibid.*) Certa bona sunt quæ et ille fatetur, qui criminari vult. Quantus ante fuit qui tot suis occupatus disponendis, etiam libere alios docuit, actu et verbo recta ostendens ? Quia vero criminator bona de eodem dicit, ad crimen inflexit, dicens :

VERS. 5. — « Nunc autem venit, etc., quasi non servasti recta quæ dicebas. » Nota autem quod sunt iniqui, et bona justorum quæ nota negare non possunt, dicunt, ne pravi videantur : et ut inde magis credatur eis, in malis quæ inserunt, et hæc ipsa bona ad cumulum reatus invertunt. Hic recta Job ergo dixisse, sed non servasse, quasi suo testimonio malus reprehenditur : inferius male loqui notatur, ut taceat. Et hi sunt duo modi quibus bonos impetunt mali, dicentes eos vel prava dicere, vel bona quæ dicunt non tenere.

« Defecisti, etc. Ubi est timor tuus ? » Quasi de virtutibus miretur perditis, quas congruo ordine ponit. Sicut in via sæculi audacia fortitudinem, timor debilitatem parit, ita et in via Dei audacia debilitatem, timor Dei fortitudinem : quia qui Deo jungitur, potestate quadam super omnia levatur ; fortitudo non nisi in adversis ostenditur, unde patientia additur, quia in fortitudine quasi proficit, qui mala aliena non motus tolerat. De patientia perfectio nascitur, unde in patientia animam possidere homo dicitur, id est, in omnibus recte vivere, cunctis motibus mentis ex virtute dominari : qui enim se vincit, contra omnia est fortis.

(*Ibid.*) Quoniam autem invehendo corripuit, nunc quasi exhortando subdit :

VERS. 7. — « Recordare, obsecro te. » Sed et hoc reprehensibiliter agit. Innocens enim et rectus sæpe hic funditus delentur, etsi ad æterna servantur : sed qui non pro æterna sed terrena mercede Deo serviunt, ipsi sibi fingunt quod quærunt, et docere præsumentes cum terrenam securitatem prædicant, cunctis suis laboribus ostendunt quod amant.

VERS. 8. — « Quin potius vidi eos. » (*Ibid.*) Dolores seminat, qui dicit. Fraudulenta metit, qui dicendo prævalet. Vel dolores seminat, qui perversa agit. Metit, qui in eis prosperatur. Hi non (ut ait) pereunt, sed felicius hic justis vivunt. Patitur enim Deus quosdam hic prævalere, ut mundius vita justorum purgetur. Punit mox alios, ne putetur humana negligere, et multa mala præterire, ut corda innocentium, qui pusillanimes sunt, confirmet : verius autem diceret de omnibus, in fine ; generaliter poterat dici, quod innocens et rectus non perit, quia etsi hic atteritur, apud Deum vera salute reparatur. Et mali pereunt, quia etsi hic altius crescant, in fine durius ferientur. Sed quia dicit, *recordare*, patet transacta ad mentem reduci, non futura enuntiari.

VERS. 9. — « Flante Deo perisse. » (*Ibid.*) Nos conflamus aerem, dum ab extra intus trahimus, et ab intus extra reddimus. Deus ergo in retributione flare dicitur, quia ab exterioribus causis intus judicii consilium concipit, et ab interno consilio exterius sententiam emittit, id est, a malis nostris quæ extra

videt, judicium intus disponit, et ab interno conceptu extra damnationem facit. Vel flare Deus, id est, irasci dicitur per simile, quia nos cum irascimur, flatu furoris inflammamur. Flat ergo Deus irascendo vindictam cogitans, cum, post longam patientiam, qui in se tranquillus est reis videtur turbulentus, cum ipsi coram eo reatu suo turbentur.

(Greg.) Postquam clementer monuit, aperte increpat. « Rugitus leonis, » id est, severitas et terror ipsius Job : « vox leænæ, » loquacitas conjugis, « dentes catulorum, » edacitas filiorum destructa est. Rigidus exsultat, quasi jure essent damnata. Tigridi etiam Job comparat pro maculis simulationis. Hypocrita enim, qui rectus videtur, habet latentia vitia, quæ aliquando erumpentia colorem variant. Præda est justorum gloria, quam sibi arripit : putans ergo iste sanctum Job bona quæ in eo noverat, per hypocrisim tenuisse, dicit :

Vers. 11. — « Tigris periit. » Hoc est varietas tuæ simulationis exstincta est, etc., *usque ad* hi tales per sapientiam putant se omnes transcendere.

Vers. 12. — « Porro ad me dictum est verbum absconditum. » (*Ibid.*) Abscondita se hæretici audire simulant, unde et latenter prædicant, ut sanctior eorum prædicatio habeatur, non aliis æqua.

« Furtive, etc. » (*Ibid.*) Quia non cum aliis per ostium intrant, sed rimas quærunt pravæ intelligentiæ, quia vero fur lumen timet, addit :

Vers. 13. — « In horrore visionis nocturnæ. » In pavore nocturnæ visionis se percepisse venas susurri divini dicunt, quia ut alta jaceant, vix ea posse se capere dicunt. Sed dum ita alta notant, testes contra se nequitiæ sunt. In nocturna enim visione dubie cernitur.

« Quando solet sopor occupare. » Hoc est, dum omnes inferius dormiunt torpore, nos ad alta et superna percipienda vigilamus. Et dum aliquando hoc despici vident, seipsos timere simulant quod dicunt, unde subdit :

Vers. 14. — « Pavor tenuit me. » Ut miri videantur in altis, quasi pertimescunt quæ fingunt : et tamen audaces sunt proferre, quæ asserunt vix se potuisse audire.

« Ad me dictum est verbum. » (*Ibid.*) Filius Dei dicitur, etc., *usque ad* eo magis rectitudinem ejus repressa formidat : unde subdit :

« In horrore visionis nocturnæ, etc. » Id est, in pavore occultæ contemplationis, in qua nihil manifeste, sed quasi imaginarie, videtur. Sed ad hanc nemo pertingit, nisi carnalibus desideriis repressis, unde :

« Quando solet sopor occupare homines. » Vigilat qui curis sæculi intendit : dormit in quiete qui fugit. Hic est Jacob qui in itinere dormit et angelos videt, id est, in cursu hujus vitæ a sæcularibus rebus oculos claudit quod ad concupiscendum culpa primis parentibus aperuit. Et nemo ad videnda interna perducitur, nisi ab his quæ exterius implicant

A subtrahatur; unde : « Vacate et videte : quoniam ego sum Deus (*Psal.* XLV). » Sed quo animus in contemplatione levatus super se altiora conspicit, eo in se terribilius tremit, unde :

« Pavor tenuit me et tremor et omnia ossa. » (*Ibid.*) Id est, fortiora acta, etc., *usque ad* stimulum carnis sentit, addit :

Vers. 16. — « Stetit quidam. (*Ibid.*) Ut incomprehensibilia se novisse judicent, etc., *usque ad* quia bonum commune specialiter sibi arrogavit.

« Inhorruerunt pili carnis meæ. » (*Ibid.*) Pili sunt superflua quælibet humanæ corruptionis cogitationes vitæ veteris : quas si a mente excludimus, pilos carne incidimus, ut non dolore fatigemur. Unde Moyses : « Levitæ radant omnes pilos carnis suæ

B (*Levit.* XIV). » Hæc autem subtilius in nobis conspicimus, cum alta penetramus, unde recte nunc dicitur :

« Cum spiritus transiret. » Cum enim mens vera videt, durius se de superfluis cruciat. Transeunte ergo spiritu, pili pertimescunt, quia ante vim compunctionis superfluæ cogitationes fugiunt, quia intima visio animam contra se inflammat; et dum illicita districte resecat, mens latius speculationi inhæret, et bene figit spiritum qui transibat, nec tamen hæc ipsa mora contemplationis vim pietatis plene aperit, unde subdit :

« Stetit quidam cujus non agnoscebam vultum. » (*Ibid.*) Quidam non dicitur, etc., *usque ad* per coæternam ejus speciem conspicit, subdit :

C « Imago coram oculis me. » Imago Patris Filius est, qui dicit : Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

« Et vocem quasi auræ lenis audivi. » (*Ibid.*) Vox auræ, cognitio, etc., *usque ad* qui ex hoc auditu, didicit.

Vers. 17. — « Nunquid homo comparatione Dei justificabitur ? » Hoc in contemplatione novit, quod justitia humana divinæ comparata injustitia, ut quæ lucerna in tenebris lucet, in sole caligat : quod potuit, quia qui lucem videt, scit quid de tenebris æstimet.

« Aut factore suo purior? » (*Ibid.*) Hoc æstimat qui contra flagellantem murmurat. Sed debet scire, quia impie non flagellat, qui mira ex nihil fecit, et

D conditor naturæ non est iniquus judex culpæ. Etsi iste injuste Job redarguit, recte tamen modum creaturæ in comparatione Creatoris describit. Puriorem ergo se vir factore suo æstimat, si contra flagellum querelam parat, cumque sibi procul dubio postponit, cum ejus judicium de sua afflictione redarguit

« Ecce qui serviunt ei. » (Idem.) Angelus etsi in statu suo immutabilis permanet, in hoc tamen quod creatura est, vicissitudinem mutabilitatis habet, et ita stabilis non est. Si enim natura hæc mutabilis non esset, cum esset bene condita, in nullis cecidisset. Sed ex arbitrio habuit ruere vel stare, et in stantibus meritum fuit, motum mutabilitatis suæ, sui in voluntatis fixisse. Hoc mutabilitatis argumentum est quod de apostata subdit :

« Et in angelis suis reperit pravitatem. » Ex quorum comparatione infirmitas humana colligitur.

« Quanto magis hi qui habitant domos luteas. » (GREG.) Id est terrena corpora, etc., *usque ad* conspiciunt curis sæculi occupati; unde subdit :

VERS. 20. — De mane usque ad vesperam. » Id est, a vitæ suæ exordio usque ad terminum perpetratione iniquitatis vulnerantur, a qua succisi in profundum ruunt.

(*Ibid.*) Vel mane, prosperitas; vespera, adversitas; sed per utrumque pereunt, quia per prospera lascivi, per adversa impatientes ad insaniam surgunt. Et quia nullus eorum, scilicet, « qui de mane usque ad vesperam succidentur » intelligit, quid bonis afflictis hic servetur, quid sibi futurum qui hic bona putant. Sed quia non omnes sic deseruntur, subdit :

« Qui autem reliqui fuerint. » Id est, despecti mundi, quos sæculum ut indignos reliquit, ut puer Ægyptius, id est, amator sæculi, peccatis niger, sæpe a sæculo despectus relinquitur, ut non cum eo currat, sed fractus adversis torpeat. Sed hunc David, id est, Christus, invenit, et in suum amorem convertit, et cibo verbi pascit, et ducem itineris, id est, prædicatorem suum facit : quo duce convivantes, id est, mundi lætitiam destruit, quæ eum comitem habere despexit.

« Auferentur ex eis. » Quia Deus sibi eos elegit.

« Morientur, et non in sapientia. » Interposita sorte justorum, redit ad interitum non intelligentium. Reprobi justos despiciunt, quia per mortem suam invisibilia quærunt, vel per mortem vitam invisibilem quærunt. Sed ipsi, qui pariter mortem et sapientiam fugiunt, sapientiam quidem penitus deserunt, nolentes pro veritate mori, mortem tamen non evadunt.

CAPUT V.

VERS. 1. — « Voca ergo. » (*Ibid.*) Quoniam hoc veraciter contra iniquos protulit, quamvis latenter Job in numero eorum proposuerit : fastu sapientiæ inflatus apertam irrisionem in Job subdit : « Voca ergo, » id est, si afflictus clames, Deus non respondet, id est non dat effectum, quia in tranquillitate eum contempsisti; et « ad aliquem sanctorum, » id est, sanctos in afflictione adjutores non habes, quia socios in hilaritate non habuisti.

(*Ibid.*) Post irrisionem subdit sententiam, etc., *usque ad* hæc sapientes turbat, sed ira per vitium stultos trucidat.

« Et parvulum occidit. » Id est, dum ei invidet, quem putat majorem, etc., *usque ad* vel partem habendo quantitatem nobis restringit.

(GREG. lib. VI *Moral.*, cap. V.) Quia totis desideriis in terreno amore solidatur, unde primus Cain in terra civitatem construxit, alienus a cœlo hic felicius degit.

VERS. 3. — « Et maledixi pulchritudini ejus. » (IDEM.) Quia cum ex visa prosperitate malorum, pedes infirmorum nutent : fortes, videntes quæ pœna

A ad gloriam eorum sequatur, prosperitatem eorum reprobant statim. Infirmus cum qualitate rerum mutatur, dum videt prospera, laudat, dum mutantur, nihil esse judicat : sed firmus cum ipsa gloria pœnam considerat sequentem, et mox damnat. Sed quia proficientes in mundo multos secum trahunt, subdit :

VERS. 4. — « Longe fient filii ejus. » Id est, sequaces.

« In porta. » (*Ibid.*) Porta regni est dies judicii, in quo electi intrant ad gloriam, ante quem filii hujus mundi elati sunt, sed tunc conterentur.

VERS. 5. — « Et non erit qui eruat. » (*Ibid.*) Quia illos ibi veritas eripit, quos hic per disciplinam premit.

B « Cujus messem. » Habet quisque donum intelligentiæ, quo recta intelligit et dicit : Sed quia eadem non amat nec facit, a messe quam habet, jejunat; sed qui esurit justitiam ab illo audiens recta, se reficit, unde : « Quæ dicunt, facite (*Matth.* XXIII). »

« Et ipsum rapiet armatus. » (*Ibid.*) Diabolus ut inermis vincitur, cum aperta mala suggerens, omnia bona similiter tollere conatur : sed armatus vincit, alia bona intacta præterit, alia latenter corrumpit.

« Et bibent. » (IDEM.) Stultus sæpe habet divitias, etc., *usque ad* et studiosus tarditate præpeditur? respondet :

VERS. 6. — « Nihil in terra fit sine causa. » Quia inde ille justius de negligentia punitur, iste de
C studio coronatur. Sed quia ad intelligendum recta non modo studio, sed et persecutionibus erudimur, additum : « Et de humo non egredietur. »

« Et de humo non egredietur. » (*Ibid.*) Humus, id est, elementa mundi in pœnam vertuntur delinquentium; unde dicitur : « Pugnabit pro eo, » id est, pro Domino, orbis terrarum contra insensatos, sed tamen de eis non egredietur dolor, quia pœna non nascitur de his quæ feriunt, sed de his qui peccando percussiones extorserunt : sed quo exterior pœna castigat, eo mens ad superna levatur; unde subdit :

VERS. 7. — « Homo ad laborem nascitur. » Quia impossibile est in hac peregrinatione sine labore esse : sed in eo quod caro affligitur, mens ad petenda
D alta levatur. « Vel homo, » id est, carnalis, mala mundi sentit, quia inhianter bona ejus appetit. Sed cujus mens hæc transit, ut avis ad alta, penna spei levatus, nil mali sentit, congaudeat et de flagellis, sed quia hæc nullus suis viribus valet, subdit :

VERS. 8. — « Quamobrem ego te. » Id est, illum rogo per quem hæc tribui scio.

VERS. 9. — « Mirabilia absque numero. » Quia divinorum operum magnitudo, nec ex qualitate valet discuti nec ex quantitate numerari.

VERS. 10. — « Qui dat pluviam. » (*Ibid.*) Hæc verba mystica sunt, quia amici Job societate ejus eruditi erant. « Dat pluviam terræ : » cum arida gentilium corda gratia prædicationis infundit.

« Irrigat autem aquis universa. » Cum hominem

spiritu replet ad fructificandum. Homo dicitur omnia, quia cum omnibus habet aliquid commune. Vel universa, id est, divites et pauperes, et omnes differentias hominum, quia bonum opus sequitur retributio.

VERS. 11. — « Qui ponit humiles in sublime. » (GREG.) Ut modo despecti judicent cum Domino.

« Mœrentes. » Quia quanto magis nunc adversis tribulantur, et se per lamenta castigant, tanto subliniorem sospitatem habebunt etiam in hac vita. Hæc de electis possunt intelligi, ubi humiles alta mente omnia temporalia transcendunt, et afflicti sunt erecti sospitate, non insania, ut qui lætantur cum malefecerint. Hi vero de certitudine æternæ salutis hilarescunt.

VERS. 12. — « Qui dissipat cogitationes. » (IDEM.) Cum reprobi cogitent mala, Deus aliquando ne contra bonos prævaleant, vires tollit, ut effectu careant operis, et apud Deum conscientia rei sint.

VERS. 13. — « Qui apprehendit sapientes. » (*Ibid.*) Quia consiliis Dei humana facta etiam tunc congrue serviunt cum resistunt, ut in venditione Joseph, ne adoraretur; in petitione præputiorum a Saul, ut David exstingueretur; in morte Domini, ne omnes crederent in eum. Deus alia concedit propitius, alia permittit iratus : quæ tunc in usum sui consilii vertit, ut quæ ejus consilio repugnant, ejus consilio militent; et quod sine ejus voluntate geritur, ejus voluntati contrarium non sit, unde : « Omnia quæcunque voluit, etc. »

VERS. 14. — « Per diem incurrent. » Quia in ipsa veritatis præsentia, perfidiæ errore cæcati sunt, videntes miracula Christi et de ejus deitate dubitantes.

« Quasi in nocte. » Palpando quærimus quæ oculis non videmus : Judæi miracula viderant, et adhuc quasi palpantes quærebant : « Si tu es Christus, dic nobis palam (*Joan.* x). » Sed horum manibus diu retineri non potuit Christus.

« Per diem incurrent tenebras. » (*Ibid.*) Mens invidi cum de bono alieno affligitur, de radio solis obscuratur.

« Et quasi in nocte sic palpabunt in meridie. » Dies boni operis in proximo exterius lucet : quasi in nocte palpant, quia, livore cæci, aliqua quæ reprehendant, invenire satagunt. Ecce Loth, id est, justus malis adversantibus intra domum recluditur et munitur, id est ad mentem revertitur et manet interius, Sodomitæ cæci circumeunt, id est, invidentes facta dictaque scrutantur, nec ostium, id est, aditum reprehensionis, inveniunt, sed parietem palpant, quia ubique laudabilis actio justi eis obviat.

« Palpabunt. » Sed pauper spiritu, id est, qui apud se non est elatus : salvatur a gladio oris, id est, iniqua persuasione.

VERS. 15. — « Porro salvum faciet egenum a gladio oris. » Gladius oris est accusatio Judæorum. Manus violenti, gentilitas quæ crucifixit : sed hos Christus resurgendo superavit. In quo egeno, id est, humili populo fidelium spes vitæ sequentis solidatur.

A Iniquitas autem, quæ modo dilatat os suum in contumeliam Christi, claudet per supplicium, vel conversa cessat ab injuriis. Eadem de pravis generaliter.

« De manu violenti pauperem. » Id est adversa potestate, ut nec blandimentis suasionum trahatur, nec dolore suppliciorum frangatur. Pauper autem non trahitur, quia spes ejus fixa in æternis contra hæc solidatur. Ad cujus spei fructum cum pauper venerit, elatus obmutescit, et contrahit os : quia tormenta linguam ligant, quæ loquebatur contra justos detrahendo. Sed ut electus supplicia evadat, et ad præmia pertingat, debet hic flagellis purgari, unde subdit :

VERS. 17. — « Increpationem ergo Domini ne re« probes. » (*Ibid.*) Reprobat qui se injuste pati conB queritur. Eliphaz ergo putans Job pro purgatione percuti, non probatione fortitudinis, quia Job libere loquitur, causas suæ percussionis quærens, putat eum increpationem Domini reprobare. Sic hæretici quod recte ab Ecclesia agitur, ad malum convertunt.

VERS. 18. — « Quia ipse vulnerat. » (IDEM.) Duobus modis vulnerat Deus quos ad salutem reducit. Aliquando percutit in corpore ut mentem sanet; aliquando sine exterioribus flagellis mentis duritiam suo desiderio percutit, et sic eam sanat, quæ secura in mundo mortua quiescebat. Sed, dum mens ad Deum anhelat et omnia sæcularia despicit, omnia mox ei vertuntur in tentationem, et eam affligunt; C sed, dum transitorio labore atteritur, a perpetuo liberatur, et ideo subdit :

VERS. 19. — « In sex tribulationibus. » (*Ibid.*) Senario, quem septimus sequitur, præsentis vitæ operatio et discursus signatur : quia, sexto die Deus omnia perficiens, hominem condidit, et septima quievit, qui non habet vesperam, id est, finem; in septima ergo tribulatione liberat, ne in septima malum attingat : quia hic paterne erudiens atterit, sed in die judicii a verbere abscondit.

VERS. 20. — « In fame. » (*Ibid.*) Enumerat mala præsentis vitæ et adjutoria Dei. Fames mentis est silentium verbi Dei : quo subtracto, tentatio carnis invalescit, quæ est bellum. Sed Deus etiam in fame a morte animam eripit, quia verbo suo reficit. « Et D in bello. » Contra tentationes carnis fortes facit. Sed talis factus aliquando detractiones metuit, unde addit :

VERS. 21. — « A flagello linguæ. » Id est, ab exprobratione contumeliæ, propter quam irrisus a bono cessat; unde David : « Et a verbo aspero. » Ab hac sanctus absconditur, quia, dum hic laudem non quærit, nec contumelias sentit; sed, quia post hæc aliquis cruciatus corporum timet, sequitur : « Et « non timebis calamitatem. » Id est, persecutionis : sed, quia talis in terrore judicii futuri securitatem sibi parat, subdit :

VERS. 22. — « In vastitate et fame. » Vastitas e s gehenna quæ foris, etc., *usque ad* ut in articulo mortis ejus impetus non horreat, subditur : « Et

bestias terræ. » Quæ tempore mortis ad rapiendas animas effrenantur, sed sævientes non timet, qui blandientes secutus non est : et initium retributionis est, in obitu securitas mentis. Cum autem bene vivitur, cavendum est ne quis despectis cæteris de singularitate glorietur, sed sociale bonum recogitet, unde addit :

Vers. 23. — « Sed cum lapidibus regionum pa« ctum. » Quasi divisæ sunt regiones gentium, ecclesiæ moribus et linguas distantes; lapides electi, qui in ædificio ponuntur. Qui ergo recte vivit pacto se lapidibus jungit : quia in eo quod mundum deserit, sanctis per imitationem se alligat; unde impugnatio crescit, qua tamen attritus humilius Deo subditur, unde subjicit : « Et bestiæ terræ. » Non pacatæ sed pacificæ, quia non pacem habent, sed pacem faciunt; quia cum acrius homo a diabolo impugnatur, amplius ad amorem impellitur, et cum eo robustior pax efficitur. Vel bestiæ sunt motus carnis, quæ continentia quasi cavea pressæ, etsi tentando rugiunt, non tamen ad effectum quasi ad rabiem morsus excedunt, in quo sunt pacificæ. Vel quia perturbant, amplius illud, ubi nulla contradictione vivitur, diligitur : et sic ad amorem intimæ quietis impellunt.

Vers. 24. — « Et scies quod pacem. » (Greg.) Pax vel inchoata, quæ hic est concepta ex desiderio Dei; vel plena, quæ in futuro ex visione Dei. Cum ergo mens Deo vel caro menti subjugatur, tabernaculum justi, id est, corpus quod mens inhabitat, pacem habet motibus desideriorum sub justitia refrenatis. Sed nihil est hæc castitas carnis, si non adsit mentis suavitas in amore proximi.

« Et visitans speciem tuam non peccabis. » (*Ibid.*) Species nostra est proximus, etc., *usque ad* quia ex semine boni operis uberes fructus prædicationis colligit; unde subditur :

Vers. 25. — « Scies quoque quoniam multiplex « erit semen tuum. » Ille enim bene loquendi facundiam accipit, qui bene vivit, nec conscientia loquentem præpedit. Hinc est quod Ægyptii servi facti, frumenta ad semen percipiunt, qui ante liberi ad esum acceperant : quia cum plene Deo subdimur, verbo prædicationis replemur. Ante liberi sacro eloquio pasti; et tamen ad quædam quæ in mundo petimus vacantes. Ex prædicatione, magna proles fidelium sequitur. Et hoc est : « Et progenies tua, quasi herba terræ. » Id est, innumerabilis. Vel herbæ comparatur, quia, arentem mundi gloriam deserens, spe interna virescit. Justo autem non sufficit hæc magna exterius agere, nisi etiam per contemplationem in æterna penetret; unde subditur :

Vers. 26. — « Ingredieris in abundantia sepul« crum. (*Ibid.*) Sepulcrum est contemplatio, etc., *usque ad* quod utilitati proximorum refundant. « Sicut infertur acervus tritici. » Quia tempus actionis primum est, extremum contemplationis. Et necesse est ut perfectus mentem prius virtutibus exerceat, et eam postea in horreum quietis condat. Vel se-

A pulcrum est quies æterna, in qua tanto verius quiescitur, quanto perfectius vita corruptionis necatur. Hanc in abundantia ingreditur, qui post congesta hujus vitæ opera, huic mutabilitati plene mortuus, in secreto veri luminis occultatur, sicut triticum : quia justi in alieno tempore percussiones sentiunt, sed in suo, ut grana, in horreum intrant.

Vers. 27. — « Investigavimus. » In hoc notat se, non secundum superficiem dixisse supra sepulcrum, bestias, lapides, tabernaculum, et hujusmodi, sed in his interiora quæsisse. « Quod auditum mente pertracta. » Verba jactantiæ; et si bene docuit, imperitia est velle docere meliorem : unde dicta amicorum etsi recta, non recte dicta arguuntur.

CAPUT VI.

B Vers. 2. — « Utinam appenderentur. » Tactus flagellis verbis lacessitur, non ut non erectus in defensionem contumax caderet : sed ut percussus tacens gratias egit, lacessitus recta respondit : « utinam appenderentur peccata. »

« Statera. » (*Ibid.*) In manu patris Christus habens lancem misericordiæ et justitiæ, peccatum per misericordiam laxans, leve esse; calamitatem moriendo gravis esse ponderis ostendit. Cui et hoc gratiæ dat, ut ipsa cognoscibilis sit calamitas. Cæcus enim homo in exsilio, quasi in patria, gaudebat : sed Deus extra apparens hominem intus revocat, ut viso quod amisit, grave doleat quod tolerat; dicit ergo :

« Utinam appenderentur. » Id est, malum nostræ, etc., *usque ad* pensans judicia Dei quibus af-
C fligitur, et hoc est :

Vers. 3. — « Unde et verba mea dolore sunt « plena, quia sagittæ Domini. » Id est, percussio animadversionis Dei, quæ non me, ut multos, inemundatum dimittit.

Vers. 4. — « Ebibit spiritum. » (Greg.) Id est, elationem compescit, ut dicat : « Defecit spiritus meus (*Psal.* lxxvi). » Et non solum gemo quod patior, sed timeo quod minaris, et hoc est :

« Terrores Domini militant : » ne post hoc mors æterna sequatur. Sed quia staturæ adventum desiderat, quo ardore eumdem gentilitas, et Judæa sitiat, supponit, cum ait :

Vers. 5. — « Nunquid rugiet onager, » id est,
D agrestis asinus, etc., *usque ad* sed carnaliter tenebatur, subdit :

Vers. 6. — « Aut poterit comedi insulsum. » Sal est virtus occultæ intelligentiæ, etc., *usque ad* convertendo esuriens recepit.

(*Ibid.*) Ille desiderat stateram, nos jam per fidem ejus vivimus; sed tamen pro purgatione sagittas ejus patimur, et terrore futuri timemus.

Sed quia filii sumus, non debemus timere ut Dominum, sed diligere ut Patrem, et ad eum anhelare, ubi cibo, id est, æternitate ejus pascamur, pro quo modo rugimus, unde :

« Nunquid rugiet onager. » (*Ibid.*) Onager, est populus qui, etc., *usque ad* etiam ab hujusmodi verbis se separant, et hoc est :

« Aut poterit comedi insulsum. » Sed jam in alto positi, a stultis semoti, sæpe dum sola propria ad ferendum dura procurant, pro amore veritatis non sunt accincti.

« Aut potest aliquis gustare. » (Greg.) Durum est petere quod cruciat, quod vitam fugat, sed sæpe cum fit in alto, ad ferenda stultorum mala se inclinat, ut eos trahat. Aucto enim desiderio cœlestium angustiatur, et præ dulcedine illorum amara sæculi non metuit. Unde, et post impossibilem mortis gustum, subdit :

Vers. 7. — « Quæ prius nolebat tangere, » id est, mala sæculi jam sunt dulces cibi præ amore cœli. Et cum hæc dulcia sint, « Quis det ut veniat petitio « mea ? »

Vers. 9. — « Qui cœpit, ipse me conterat. » (Greg. *in Job* lib. vii.) Conterit adversarius, et deficit a te homo. Conterit Deus, et fractus a vitiis in virtute solidatur. Qui ergo per flagella Deo appropriare desiderat, dicit : « Qui cœpit, ipse conterat, » quia aliquando incipit Deus contritionem vitiorum, et in ipso provectus initio homo extollitur, et sic hostis exclusus, gravior assumptis aliis spiritibus surripit, et virtutes conterit.

« Solvat manum, » id est, exerceat effectum ; dum enim inflatus longa prosperitate amorem suum per flagella non exercet, quasi manum ad ferienda vitia ligatam tenet, unde peccanti populo dicit : Jam non irascar tibi, et zelus meus recessit a te.

« Succidat me. » Cum enim dolor vel tentatio non percutit, elatio mentis succisa cadit, ut jam quærat manum levantis.

Vers. 10. — Et hæc mihi sit consolatio ut affligens. » (*Ibid.*) Quasi quibusdam hic parcit, ut æternum feriat; sed me hic non parcens feriat, quod est mihi consolatio. Timent enim sancti hic sibi parci. Quod hæc non tumenti, sed humili mente dixit, ostendit in his.

« Nec contradicam sermonibus. » Sermones Dei ad nos : non modo dicta, sed et facta, ut hic percussio Job; cui murmurando non contradicit, quia et quem feriendo tolerat, sanctum vocat.

Vers. 11. — Quæ est enim fortitudo mea ? » (*Ibid.*) Alia est fortitudo bonorum, etc., *usque ad* et pro ea quam non amat, pati recusat, dicit ergo :

« Quæ est enim fortitudo, aut quis finis ? » Id est, mala, etc., *usque ad* unde infirmus habet vires, unde subjungit :

Vers. 13. — « Ecce non est auxilium. » Ad majoris quoque meritum fortitudinis, quomodo a proximis destituitur, addit :

« Necessarii quoque. » Si exterius despectus, intus solio judicii præsidet ; nam ad sententias erumpit : « Qui tollit, etc. »

Vers. 14. — « Qui tollit ab amico suo. » (*Ibid.*) Amicus est quilibet proximus, etc., *usque ad* qui intus dudum æterna negligendo perierunt : de quibus recte dicitur :

Vers. 17. — « Et ut incaluerint, » id est, cum per cognitionem pœnæ fervere cœperint, a delectatione carnis, quam desiderio tenebant, separabuntur. Mali æterna non intelligunt, nisi cum jam pro terrenis puniuntur : tunc mens æstuat, et igne seræ pœnitentiæ se inflammat ; tunc ejus duritia per supplicium liquatur, unde propheta : « Tantummodo vexatio sola intellectum dabit auditui » (*Isai.* xxviii), hoc tunc passuri, interim his implicantur.

Vers. 18. — « Involutæ sunt. » Omne quod involvitur in se replicatur : sic mali, volentes aliquando bona quasi extra se tensi, ad consueta mala tentati replicantur. Vel involutæ sunt, qui etsi aliquando victa una nequitia pedem levant, regnans altera et ad eam quam vicerant implicat, ut qui jam spreta avaritia adhuc luxuriosus est, pro pretio luxuriæ ad avaritiam redit. Sic ope vicaria fugitivum suum vitia retinent, et quasi laqueis egressus ligant, unde sæpe lapsi ad suas voluptates redeunt, nec curant ea quæ permanent, unde subdit :

« Ambulabunt in vacuum et peribunt. » Quia nihil secum de fructu sui laboris portant. Sed justus in conspectu Domini non apparet vacuus : portat enim manipulos justitiæ. Ab illorum autem imitatione per finem terret, « Considerate semitas, etc. »

Vers. 19. — « Considerate semitas. » (*Ibid.*) Thema interpretatur *auster*, Saba rete : Auster qui tempore membra dissolvit, est hic fluxa vivendi *remissio;* rete est actionis obligatio, et fluxis actibus homo implicatur, dum non perfecte mundum deserit, dum non districto studio, sed dissolutis gressibus vadit, ut qui pro amore carnali parentum ad ea quæ Dei sunt præpeditur. « Considerate, » dicit, quia perversa agendo diligimus, sed hæc visa in aliis dijudicamus, unde ad nos reversi de hujusmodi erubescimus.

« Exspectate paulisper. » Quia parum est quidquid finitur ; sed qui hoc longum putat, de æternis non curat. Dicta brevitate vitæ contra iniquos insurgit voce justorum

Vers. 20. — « Confusi sunt. » Quia scilicet mali bonos per aspera a spe conantur retrahere : quod si peragunt, exsultant ; si non, incassum crudeles fuisse erubescunt; unde et quid in retributione fiat, subdit :

« Venerunt quoque. » In judicio mali ad justos perveniunt, quia eorum gloriam videbunt, ut gravius doleant videntes quod perdiderunt. Tunc pudor eos operit, cum testis conscientia urit. Eadem spiritualiter. Amici Job confusi sunt, quia dum eum ad desperationem inflectere nequeunt, confunduntur, venerunt dum jam mentis constantiam intus agnoscunt et erubescunt. Quos ostendit de numero eorum qui Deum non timent, nisi suis vel aliorum adversis territi.

Vers. 21. — « Nunc venistis, et modo videntes « plagam meam. » (*Ibid.*) Quasi, ego Deum et ante adversa timui, vos qui ex amore Deum non timetis, ex solo verbere formidatis.

Vers. 22. — « Nunquid dixi. » Ecclesia substantia hæreticorum (quorum figura sunt amici Job) non

eget, id est, carnali sapientia; et recta, quæ contra diabolum de conversione aliquando loquuntur, audire ab eis renuit, quia per hæc ad perfidiam trahunt. « Manus hostis » est fortitudo Satanæ. « Robusti » sunt maligni spiritus.

« Nunquid dixi : Afferte. » Contra divites mundi, etc., *usque ad* et quod in seipsis despiciunt, et in aliis.

VERS. 24. — « Docete me. » Hoc vel prioribus subjungitur, vel per se dicitur per increpationem.

VERS. 25. — « Quare detraxistis. » (GREG.) Mundus esse debet, etc., *usque ad* reprehensibilia profertis ad increpandum ?

(*Ibid.*) Duo genera locutionis noxia sunt, quod et perversa laudat et quod etiam recta vituperat; ibi favor, hic ira : de hoc amicos Job arguit; ad quod vitium ex otiosis dictis pervenitur, unde subdit :

VERS. 26. — « Et in ventum. » In ventum verba proferre, etc., *usque ad* sit ergo ostium linguæ quod modo claudatur, modo aperiatur.

VERS. 27. — « Super pupillum. » (GREG. *in Job* lib. VIII.) Ecce quantæ infirmitatis se esse perpendat, etc., *usque ad* si tolerat quos non amat, vel si non tolerat quos amat.

VERS. 28. — « Videte an mentiar. » (*Ibid.*) Quia humilis, quæ dicit, non ex auctoritate præcipit, sed ex ratione persuadet; sed quia occasione rationis, contrarii ad contentionem effrenantur, subdit.

VERS. 29. — « Respondete, obsecro absque contentione. » Quia hæretici inquisitionibus non intendunt veritatem assequi, sed victores videri.

« Et loquentes, etc. » Quia qui loquitur, judicio auditoris subditur. Inter cor et linguam ejus æquus arbiter sit, ut nihil præcipitanter de corde per linguam prodeat, sed prius examinet quam dicat. Et quia qui prius de suis, recte judicant de dictis alienis, addit :

VERS. 30. — « Et non invenietis in lingua mea. » Quia non vobis in me stultitia sonat, si a vestra conscientia non procedat; sic Ecclesia prius falsa hostium destruit, post vera aperit, quibus non est locus dum falsa pro veris habentur; per « linguam » aperta locutio, per « fauces » occulta tractatio, quia quod Ecclesia foris prædicat, vivendo custodit.

CAPUT VII.

VERS. 1. — « Et sicut dies mercenarii. » (GREG.) Qui dies cito transire optat, ut ad laboris præmium veniat, sic omnis justus; et sicut ille in alienis laboribus sudat, sed proprium præmium sibi parat, sic justus in mundanis malis sudet, ut cœlestia bona capiat. Cavet ne vacuus ab opere dies eat, et præmium minuatur. Patitur dura, ut magis coronetur, licet merces jam sit in corde; sed tamen gravius æstus sentitur in corpore, ut post sit refrigerium in quiete, et hoc est :

VERS. 2. — « Sicut servus. » Bene omnis electus servus dicitur, quamdiu sub jugo corruptionis hujus est, antequam veniat in libertatem gloriæ.

« Et sicut mercenarius. » Qui de gravitate operis A lacessit, nisi spe finis relevaretur, sed illo viso nihil putat quod sentit.

VERS. 3. — « Menses vacuos. » A rebus mundi, quia non eas quærunt per actus suos boni, et noctes adversitatum tolerant laboriosas, quando jam sunt in cruciatu corporis. Vel menses vacui, quia modo est labor, sed nondum præmium.

« Noctes laboriosas. » Enumerat, etc., *usque ad* eo magis gemit diu nescisse quod quærit, et quod inaniter laboravit.

VERS. 4. — « Si dormiero. » (*Ibid.*) Secundum historiam animus dolentis exprimitur, qui, cogente mœstitia, per diversa desideria vagatur; in nocte diem, in die vesperam desiderat, quia dolor non sinit placere quod adest; et jam hoc expertus gra-
B ve, consolante desiderio aliud exspectat; sed nec sic dolor finitur, unde :

« Et replebor doloribus. » Causa autem doloris hæc est :

VERS. 5. — « Induta est. » (*Ibid.*) Eadem subtilius in Ecclesia, etc., *usque ad* non eis est hic integra salus, unde subdit :

« Et replebor doloribus usque ad tenebras. » Quia securitatem non invenit, donec penitus tempus tentationis relinquit. Doloris autem causam subdit :

« Induta est caro, » id est, carnalis vita quam ago, vel mala operatione polluitur, vel inde restricta, ex memoria imaginibus peccatorum fuscatur, quæ quasi pulvis ante oculos surgunt. Ecclesia vero
C in quibusdam putredinem luxuriæ carnis sentit, in quibus terrenis actibus deditis pulvere conspergitur : de utrisque subdit :

« Cutis mea. » Cutis sunt in Ecclesia, qui solis exterioribus curis vacant : quorum corda desperatio siccat, et ideo contrahuntur, non extenti per longanimitatem ad æternam vitam : præsentibus hærent : quod ideo fit, quia non attendunt quam fugitiva hæc vita sit. Sed Ecclesia econtra :

VERS. 6. — « Dies mei velocius. » Sicut tela filis, sic vita diebus singulis proficit : sed quo magis crescit, ad incisionem tendit. Sed et telæ festinantiam velocitas vitæ transit, quæ semper deficit. Et ideo electi cor non in ea figunt, unde ait :

« Et consumpti sunt, » id est, nullam mihi fidu-
D ciam pono in his : quod faciunt reprobi, ego non.

VERS. 7. — « Memento. » (*Ibid.*) Id est, benignus velociter transeuntem respice, quia humanæ brevitatis consideratio, Deo est grata oblatio.

« Quia ventus est. » Vita æterna et solida : hic vita nec solida nec manens judicatur.

(*Ibid.*) Et quia postquam transit vita, non est locus merendi veniam, subdit :

« Et non revertitur. » Id est, post mortem, mens suam retributionem videns, non revocatur ad exhibenda bona opera : unde dives de se desperans, quod est aggravatio pœnæ, pro fratribus rogat. Ecce vita transit, quod sequitur permanet. Post etiam,

VERS. 8. — « Nec aspiciet me visus hominis. » Id est misericordia Redemptoris, quæ peccantium duritiam emollit, ut cum Petrum respexit (*Luc.* XXII); sed post mortem non liberat, quem ante gratia non reformat. Non visus hominis, sed,

« Oculi tui in. » (GREG.) Id est, districtum judicem ad feriendum videbis, et qui hic exspectatus ad pœnitentiam substiti, jam non subsistat. Hoc justo convenit, qui timet omne quod agit, et remota pietate se periturum præscit, et non subsistit ante oculos, quia pœnæ vita non sufficit, si justitia eum premit. Nec enim astra, id est qui sanctitate lucent, coram eo munda sunt. Culpa autem et pœna humani generis breviter subditur.

VERS. 9. — « Sicut consumitur nubes. » (*Ibid.*) Nubes ad alta levatur, etc., *usque ad* vade in domum tuam.

VERS. 10. — « Neque cognoscet eum amplius locus. » (*Ibid.*) Locus hominis Deus est, etc., *usque ad* adhuc de corruptione carnis contradictionem sentit.

VERS. 12. — « Nunquid mare sum. » (*Ibid.*) Carcer, est caro quæ impedit, etc., *usque ad* nunc subdit consilium contra ea.

VERS. 15. — « Quamobrem elegit. » (*Ibid.*) Anima, est intentio mentis, etc., *usque ad* « si hoc mihi facturus es interfice me. »

VERS. 16. — « Parce mihi, Domine, » ut æterna des, quia contemptu illorum hæc melius sperantur. Dum parci sibi petit, probat quod non a Deo desperavit; quod est, suspendium elegit, hoc est, desperavit, de eodem intulit, parce : quod est, mortem ossa : hoc est, non ultra vivant hoc tertio.

« Nihil enim sunt dies mei. » Qui æterna considerat, ad se rediens bene hos dies nihil vocat, et districte judicari formidat.

VERS. 17. — « Quid est homo. » (*Ibid.*) Magnificat Deus hominem multo spirituali munere, et erga eum ponit cor, quia pro datis districtius judicat. Sed quid homo? quasi : etsi magnificatus ultra se donis tuis, tamen quia caro est, si sine pietate judicetur, ferre non potest, unde adhuc addit :

VERS. 18. — « Visitas eum diluculo. » Diluculum est cum de nocte vitiorum et ignorantiæ ad lucem venit homo, in quo et mox probatur : ne enim bona a se habere glorietur, tentatione concuti permittitur, ut altitudo Dei et sui infirmitas videatur, sicut Salomon post sapientiam tentatur a meretricibus; hæc tota hac mortalitate homo patitur, unde : « Usquequo non parcis mihi. »

VERS. 19. — « Salivam. » (*Ibid.*) Saliva in os a capite labitur, etc., *usque ad* qui hoc vult mereri, fatetur malum quod fecit : « Peccavi, etc. »

VERS. 20. — « Peccavi, quid faciam tibi. » (*Ibid.*) Quasi : quid in recompensationem tibi offeram non invenio, quia omnis virtus hominis ad culpam abluendam infirma est. Vel, « quid faciam tibi, » quasi : omnia bona non tibi, sed nobis prosunt.

« O custos hominum. » Quia nos sic destituit, ut nos custodire nequeamus, et si quid conamur, peccatis gravamur, unde :

« Quare posuisti me contrarium. » Cum homo serpenti credidit, etc., *usque ad* sed misericordiam quærit, unde addit :

VERS 21. — « Cur non tollis. » Ecce desiderium Mediatoris, qui tollit peccata mundi. Vel, tunc peccatum plene tolletur, cum in corruptionem homo mutabitur. Desiderat ergo Redemptorem vel resurrectionem, unde et pœnam quam ex origine meruit, et judicium quod ex propria actione timet, adjungit. Ecce nunc peccanti homini dictum est : Cinis es, et in cinerem reverteris. »

« Quare posuisti me contrarium. » (*Ibid.*) Quia inferior, factus contrarius modo superiori, id est Deo : ideo nostrum inferius, id est sensualitas, factum est contrarium superiori, id est spiritui, ut semper pugnent.

« Mane, » id est, in adventu judicis, cui omnia aperta. Quærere Dei, est districte judicare, ante quem nec justus subsistit; sed hoc est solatium liberationis, quod se sufficere non posse dicit humilis; plangit ergo mortem quæ nunc est, timet judicium quod imminet.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — « Respondens autem. » (GREG.) Sciendum est imprimis, quia sicut Eliphaz sanctissimum Job de superbia principaliter notavit, licet et de hypocrisi breviter tetigerit, ita et iste de hypocrisi principaliter notare intendit; sed priusquam hoc faciat, quiddam præmittit unde perpenditur quam onerosa ei fuerint verba ipsius Job, verba scilicet ædificationis : quasi ergo ulterius bene loquentem pati non possit, indignative in hæc verba prorupit, dicens :

VERS. 2. — « Usquequo loqueris talia. » Quasi dicat : quare loqueris inutilia ? et spiritus multiplex.....

« Usque loqueris talia. » (*Ibid.*) Quia gravia sunt iniquo verba ædificationis quasi ferre non possit; et quia non vult corrigi, bene dicta criminatur.

« Et spiritus multiplex. » (*Ibid.*) Dum multiplicitatem sermoni ejus tribuit, inopiam intelligentiæ ipsius reprehendit. Et nota esse quatuor genera loquendi. Alii enim ampli sunt ore et sensu, qui laudandi sunt; alii vero utroque stricti, qui miserandi; alii sensu ampli, sed non possunt eloqui, qui sunt adjuvandi; alii sensu inopes, sed lingua torrentes, qui despiciendi : quod iste in crimen Job torquet.

VERS. 3. — « Nunquid Deus. » (GREG.) Hæc Job nec negaverat nec ignorabat, etc., *usque ad* quasi juste perierint, alios feriunt, unde subdit :

VERS. 4,5. — « Etiamsi filii tui peccaverunt, etc. Si diluculo : » quasi ipsi in luce, Ecclesia sit in nocte : quam vocant, ut per cognitionem Dei surgat, et per precem pœnitentiæ præterita diluat, « si mundus » in cogitatione, « rectus » in opere.

VERS. 6. — « Evigilabit. » Qui ab adjutorio tui modo errantis dormit.

« Et pacatum reddet. » (GREG.) Id est præsentis vitæ tranquillitatem restituet, quam solam æstimant esse Dei remunerationem.

« Habitaculum justi. » (*Ibid.*) Consilium mentis dicunt quod pacatur, quia si eos ad sua trahunt, a contentione conticescunt. Opes quoque intelligentiæ promittunt dicendo.

VERS. 7. — « In tantum. » Sed quia verbis eorum non facile creditur, sententias patrum in argumentum sui erroris inflectunt, unde additur :

« Ut priora. » Quia et amissa recuperari, et adhuc majora præsentis vitæ præmia promittunt.

VERS. 8. — « Interroga enim genera. » Non videri, sed investigari monent, quia hoc nolunt conspici, quod liquido patet cunctis.

VERS. 9. — « Hesterni : » aliquando moraliter docent ex præteritis præsentia conjici, scilicet ex transitu eorum quod hæc nulla sint, unde subdit, « hesterni. » Quia, si pristina recolitur generatio, hæc vita cito transire ut umbra cognoscitur.

VERS. 10. — « Ipsi docebunt. » Laudant patres nobiscum, unde magis nos impugnet.

« De corde. » (*Ibid.*) Quasi tu habes simplicitatem spiritus in ore, non in corde : illi contra. Sæpe mali, se non attendentes, bonos lacerant, et vel bona, quæ non videndo, sed audiendo didicerunt, proferunt; vel mala, quæ ipsi agunt, aliis ingerunt, et ita factis se excusant, verbis judicant. Sic Baldath simulator justitiæ contra hypocritas mira dicit, et de his docere justum præsumit, quæ convenirent pravis. Vecors qui, hortis sitientibus, in flumine aquam fundit.

VERS. 11. — « Nunquid vivere potest. » (*Ibid.*) Scirpo vel carecto hypocritam comparat, etc., *usque ad* sed alienis criminibus ostendat.

« Ante omnes herbas. » (*Ibid.*) Et justi herbæ, secundum carnem, quia omnis caro fenum (*Isa.* XLVIII); qui arescunt, quia eorum opera cum carnis vita deficiunt. Sed hypocritarum ante : quia mox bona deserunt, ut ea consecuti sunt, propter quæ simulaverunt. Hi sunt « fenum tectorum, quod priusquam evellatur, exaruit. »

VERS. 13. — « Sic viæ omnium. » Ecce cui comparat scirpum vel carectum : spes hypocritæ est gloria, et hujusmodi sæcularia, quæ pereunt; æterna permanent.

Vers. 14. — « Non ei placebit vecordia. » (*Ibid.*) Vecordia est magnam rem vili pretio vendere, id est, bona laboriosa agere pro favore : hac modo delectatur, sed in pœna displicebit, et tunc sciet nihil fuisse omnia quæ transierunt, unde :

« Et sicut tela aranearum fiducia ejus. » Tela aranearum studiose texitur, flatu venti dissipatur : sic, quidquid hypocrita exsudat, favoris aura tollit.

VERS. 15. — « Innitetur super domum suam. » Domus mentis, est quælibet res quam per dilectionem habitat animus : domus ergo hypocritæ, est favor. Vel, domus est fiducia sanctitatis, quæ coram hominibus, sed non coram Deo stabit.

VERS. 16. « Humectus videtur. » Scirpus, hypocrita, in nocte humidus videtur, id est, gratia sanctitatis infusus apparet hominibus, sed coram sole in die judicii arescet.

« Et in ortu suo germen. » Quælibet herba prius a terra producitur, etc., *usque ad* hypocrita, etiam cum recte agit, a multis vult videri.

VERS. 17. — « Super acervum petrarum. » (*Ibid.*) Radices sunt cogitationes; lapides, quia non additur vivi, homines boni et mali sunt; hypocrita ergo qui inter lapides moratur, cogitationes in quærenda admiratione hominum multiplicat : per omnia enim quæ agit occulta cogitatione laudes quærit, palam habens quod hostes prædentur. Ut Ezechias, qui post multa beneficia sibi facta, nuntiis regis Babylonis omnia sua bona ostendit : unde mox audit : « Tollentur omnes in Babylonem (*II Reg.* XX); » ita et dum laus quæritur, virtus et pulchritudo in manus inimici traditur, unde Baldad dicit :

« Et inter lapides commorabitur. » Quia ibi stat, ubi suæ mentis intentionem solidat : qui etsi sit plenus bonis, si absorbuerit eum Deus, id est, per mortem tulerit, de loco, id est favoribus hujus vitæ; dicet : non novi te, ut fatuis virginibus dicitur (*Matth.* XXV) : et merito, quia non satis est ei nisi et alios sibi similes fecerit, et hoc est quod dicit : hæc est enim lætitia viæ ejus.

« Hæc est enim lætitia, etc. (*Ibid.*) Ut et pro illorum reatu puniatur, sed :

VERS. 20. — « Deus non projiciet simplicem. » Cujus simplicitas modo a calliditate duplicium vocetur fatuitas.

« Nec porriget manum. » (*Ibid.*) Ut ab imo quo quærunt gloriam elevet. Maligni sunt hypocritæ qui nec bona bene agunt. Vel quia proximo exterius puros et simplices se ostendunt, interius duplicitatem celant; contra quos dicit Moyses : « Non induas vestem ex lana linoque contextam. » (*Deut.* XXII.)

VERS. 21. — « Donec impleatur. » Non quod post, quod constat : sed non ante, quod dubium hominibus potest videri : quasi, nec ante judicium simplices deserit, nec malos percutere desinit.

« Impleatur risu os tuum, » id est mens gaudio « æternæ securitatis, unde :

« Et labia tua jubilo. » Jubilum cum tanta lætitia corde concipitur, quam sermo non explicet, sed tamen os sonet.

VERS. 22. — « Qui oderunt. » (*Ibid.*) Justorum hostes in judicio confusio induet, quia tunc viso judice mala omnia ante oculos mentis versantur, et reatus deprimens eos undique vestit. Qui ad hoc ideo veniunt, quia sola hic transitoria dilexerunt, unde addit :

« Et tabernaculum, » id est ædificatio æternæ felicitatis, quam supra se casuram multiplicant, ut se hic a necessatibus quasi ab æstu et imbre defendant : in qua mens habitat, quam bonus viator despicit.

CAPUT IX

VERS. 1 — « Et respondens Job ait. » (GREG. *in Job.*) Perversi, quibus loquens persona displicet, omnia quæ dicit, prava seu recta impugnant; sed Job cui non displicet persona, sed culpa, videns Baldath recta dixisse : « Nunquid Deus supplantat judicium » : et vera contra hypocritas protulisse, audita probat. Vere scio quod homo humilis et Deo suppositus justitiam accipit, compositus perdit, quia qui se ei comparat, quod Dei est sibi arrogans, bono quod accepit, se privat. Sed et omne meritum nostræ virtutis (si districte judicetur) vitium est.

VERS. 3. — « Si voluerit contendere cum eo, » (*Ibid.*) de suis meritis præsumendo, et gloriam suæ virtutis, non Deo, sed sibi arrogando.

« Non poterit ei respondere unum pro mille. » (*Ibid.*) Id est non poterit se, etc., *usque ad* ne autem contendat, infirmum terreat visa ejus potentia.

VERS. 4. — « Quis restitit ei et pacem habuit. Quis creat ut sibi creata conveniant, ordinat in quo sit eis pax, et qui ejus dispositioni repugnare conatur, pacem perdit, ut angelus, qui, sua inquietudine elatus, homo qui carnis molestia vexatur, quia conditori subesse noluit, pacem uterque amisit.

VERS. 5. — « Qui transtulit montes, » etc. (*Ibid.*) Dicta generaliter confusione superbiæ, quæ pœna maneat elatos in interitu Israel ostendit. Transtulit montes, sanctos prædicatores a Judæis ad gentes, quod nescierunt Judæi, qui, in hoc subversi sunt, putantes sibi gaudium quod lumen perdiderunt. Translatis montibus, commovet terras.

Vers. 6. — « Commovet terram de loco. » Quia Judæos de finibus suis per Romanos extraxit.

« Columnæ. » Sacerdotes, principes, legis doctores. Concussi sunt, quia nec ipsi sibi vivere permissi sunt, unde apostolos expulerunt, præterea in erroris sui tenebris deserti sunt.

Vers. 7. — « Qui præcipit soli. » (*Ibid.*) Sol per diem lucet, etc., *usque ad* in omnes gentes dilatatur. Unde :

VERS. 8. — « Qui extendit cœlos. » (*Ibid.*) Id est, apostolos a Judæis fugatos ubique facit honorari.

« Solus. » Qui mire hoc dispensavit, et cum amaritudo mundi in nece bonorum sæviret.

« Graditur super fluctus, » id est, calcat dum mitigat admiratione signorum. Jeremias : « Posui arenam terminum mari (*Jer.* 5), » id est, ad frangendam gloriam mundi, abjectos et pauperes elegit; dum autem mare sævit, Ecclesia proficit.

VERS. 9. — « Qui facit arcturum. » (*Ibid.*) Nominibus philosophorum utitur, etc., *usque ad* imo ut arcturus versatur, erigitur.

« Oriona. » (*Ibid.*) Qui hiemali tempore oriuntur, etc., *usque ad* sed placidos in eorum necem erexit.

« Hyadas. » In fronte Tauri in vere nascuntur, etc., *usque ad* supernæ patriæ interna perveniat, unde addit :

« Et interiora austri. » Auster fervor Spiritus
A sancti, etc., *usque ad* melius deficiendo comprehendit, dicens :

VERS. 10. — « Qui facit mihi. » Melius explet, qui se non posse explere fatetur, et facundius loquitur qui obstupescendo tacet.

« Magna » virtute.

« Et incomprehensibilia » ratione.

« Et mirabilia quorum non » multiplicitate. Sed quid miremur quæ extra nos sunt, cum et hoc quod erga nos agitur, ignoramus? Si venerit ad me.

VERS. 11. — « Si venerit ad me. » (*Ibid.*) Venit, cum dona dat, etc., *usque ad* et tamen sic cæcus homo rationem reddet de actibus Deo.

VERS. 12. — « Si repente inter. » (*Ibid.*) Repente interrogat, cum inopinatos, etc., *usque ad*, quod pla-
B nius ostenditur dum subditur :

« Quis dicere potest, cur ita facis? » Facta Dei debemus venerari, etc., *usque ad* quam superbus inexstinguibiliter accendit, unde ait :

VERS. 13. — « Deus cujus iræ resistere nemo potest. » Moyses et Phinees et alii sancti, etc., *usque ad* ab his reversus ad se humiliter præ potestate Dei sibi vilescit.

VERS. 14. — « Quantus ergo se. » (*Ibid.*) Id est, si angelus hunc considerare non sufficit, qua mente de ejus judiciis disputo qui carne premor? Verba nostra ad Deum sunt opera, sed his quia non potest homo loqui cum Deo, quia in eis apud subtile judicium Dei nulla fiducia est, unde addit :

VERS. 15. — « Qui etiam si habuero, etc., depre-
C cabor. » Prece post justitiam Dei indiget, ut quæ minus ex se, ex pietate judicis valeat. Etsi plena in perfectioribus sit justitia, haberi de illa,

« Quidpiam, » dicitur, quia mens hominis quæ comprehendit vix peragit, et parum est quod comprehendit. Oratio vero, quia multis cogitationibus quatitur, etsi auditur, repelli timet.

VERS. 16. — « Cum invocantem exaudierit me non. » (*Ibid.*) Cum enim (ut ait David) « modo ascendunt usque ad cœlos (*Psal.* CVI), » cum summa penetrant, modo descendunt in abyssos, per turpia tentamenta, certitudinem exauditionis non habent. Vide quam subtiliter se judicat, infirmitatem suam aperit.

« Quantus ergo. » In justitia non confidit, sed ad
D precem confugit : qui, etiamsi habuero quidpiam justum, de ipsa quoque prece pavidus ait : « Cum invocantem. » Ideo sic circumspicit, quia vim judicii se non posse ferre videt, de quo ait :

VERS. 17. — « In turbine etiam conteret me. » Qui in tranquillitate exspectatus contempsit, in turbine conteretur.

« Turbine : » quia in commotione elementorum ibi districte requiri opera timet : cum et quosdam sine operibus originali reatu damnari videt, quorum voce ait :

« Multiplicabit vulnera mea. » Quia ipsi nihil egerunt, unde dicitur : « Non est mundus in conspectu ejus, nec infans unius diei. »

« Sine causa. » Pro æstimatione humani sensus;

sed apud Deum justum est, ut arbor in ramis amaritudinem servet, quam traxit a radice. Hæc etiam spiritualiter de Job, qui flagella Dei in turbine, et metuens prævidit, et prævidens pertulit, unde ait : « Et multiplicabit vulnera mea sine causa, » quia non pro culpa percussus est, unde supra, « ut affligerem eum frustra. »

VERS. 18. — « Non concedit. » (GREG.) Plena probatio : extra lacerant tormenta, intus castigant tentamenta, unde se impletum amaritudinibus dicit, sed mitigat vim doloris æquitas et potentia ferientis. Et hoc est :

VERS. 19. — « Si fortitudo quæritur. » Quasi : nemo audet, quia ille merita examinat, qui per alienum testimonium ea non explorat, sed tacitus considerator diu exspectat. Alius non potest mihi esse testis, quia nec ego ipse mihi.

VERS. 20. — « Si justificare. » (*Ibid.*) Non sufficio esse testis innocentiæ, nec scio quod eam habeam.

VERS. 21. — « Si simplex fuero. » Qui scit bona quæ agit, etc., *usque ad* hoc exsilium cæcitatis ægre fert, unde subdit:

« Et tædebit me vitæ meæ. » Sed est consolatio hujus caliginis reducta animo justa potentia Dei : quæ et iniquos punit, et justos transcendit.

VERS. 22. — « Unum est quod locutus sum. » (*Ibid.*) Vel « innocens » consumitur, etc., *usque ad* nostram duplam carnis et animæ destruat.

VERS. 23. — « Si flagellat, occidat se. » (*Ibid.*) Ridere Dei est afflictioni, etc., *usque ad* quod solus carnis mortem pertulit, aperit.

VERS. 24. — « Terra data. » Vel « tradita. » Terra caro, impius diabolus.

« Manus » ejus, occisores Christi, etc., *usque ad* quam Christus venerit.

VERS. 25. — « Dies mei velociores fuerunt cursore. » (*Ibid.*) Cursoris est, secutura nuntiare : sic omnes electi ante adventum nuntiantes Christum cursores fuerunt; sed quia ante moriuntur, transire se velocius cursore dolent, ut non videant præsentem illum qui singulariter bonus dicitur ; de quibus etiam addit

VERS. 26. — « Quasi naves. » Qui poma portat odore fruitur, etc., *usque ad* per compassionem ad eorum duritiam quoque sermo vertitur ita.

VERS. 27. — « Cum dixero : nequaquam. » (*Ibid.*) Israel ut prius noluit loqui, cum quem prædixit negavit : in quo facies ejus interior commutatur sordibus perfidiæ ut non agnoscatur a Deo, unde restat torqueri doloribus æternis.

« Dies mei velocius transierunt. » (*Ibid.*) Primus homo sic conditus est, ut vita ejus per tempora possit tendi, non evolvi ; sed quia peccavit decursum pertulit, quem homo semper tolerat, et tamen optat, dum vivere appetit. Hujus decursus damna voce humani generis gemit.

« Fugerunt, » quia ad lucem stare homo noluit, fugiendo visum perdidit, ne bonum quod est, videre possit, ad quod conditus fuit.

« Quasi naves poma portantes. » (*Ibid.*) Fructus terræ per fluctus, etc., *usque ad* quæ cogitatio ne in superbiam erumpat, humiliter se comprimit dicens :

« Nequaquam ita loquar. » Sed infirmus a tali inquisitione compescar. In quo facies mentis commutatur, quia quæ alta quærebat, infirmam se videns, veneratur quod ignorat. In qua est dolor, quia valde affligitur qui ad intelligenda quæ de se sunt, cæcatur. His communibus malis sua propria adjungere metuit : « Verebar omnia, » etc.

VERS. 28. — « Verebar omnia opera. » (*Ibid.*) Bona quidem erant, etc., *usque ad* quasi nec per labores ad vitam perveniat, unde :

VERS. 29. — « Si autem et sic impius sum. » Non pœnitet laborasse, sed inter labores de præmiis incertum se esse dolet. Ita est incertus justus, ut confidat, ita confidit ne securus torpeat.

« Frustra : » dico quia.

VERS. 30. — « Si lotus fuero quasi aquis nivis. » Qui conterit se ut lamentis, etc., *usque ad* qui compungitur in prece pro terrenis, aqua terræ.

« Manus, » (*Ibid.*) sunt opera.

« Velut mundissimæ, » quasi non vere mundæ sub hac corruptione.

VERS. 31. — « Intinges » id est, intinctum demonstrabis, quia quanto plus ei approximamus, sordes nostras ex ejus munditia agnoscimus.

« Vestimenta. » Vestimentum animæ est corpus quod præcepit Salomon omni tempore candidum esse, et si sit mistum sanguine, id est carnalibus desideriis, dicit Isaias comburendum (*Isa.* 9).

« Abominabuntur, » id est, abominabilem reddent, ut de Juda dicitur : « Possedit agrum de mercede iniquitatis, » id est, possideri fecit. In abominatione vestis hoc gravius habet, quod sensum sui reprehensoris ignorat.

VERS. 32. — « Neque enim viso. » Inter homines, et audimus objecta, et ad ea respondemus et audimur ; sed in judicio Dei, ipse nos audit, quia videt omnia quæ agimus, sed non audimus eum, quia quod ei displicet plene non intelligimus. Non ex æquo potest audiri.

VERS. 33. — « Utrumque valeat : » id est Deum et me possit :

« Arguere. » Arguit, qui ex auctoritate rationis, etc., *usque ad* quod corda delinquentium mansuetudine potius quam terrore correxit, unde addit :

VERS. 34. — « Auferat a me virgam » legis qua punit ; sed eam Christus abstulit, et per mansuetudinem vias vitæ ostendit. Voluit ut Deus timeri, sed ut pater amari.

VERS. 35. — « Loquar et non timebo eum. » (*Ibid.*) Jam non habet metum, sed ut ad patrem affectum. Ecce baculus, id est timor legis missus non suscitat puerum ; sed ipse Elisæus, puero contemperatus, et septies aspirans, id est per amorem spiritus.

(GREG.) « Respondere » est factis digna recompensare, sed beneficiis Dei nemo serviliter timens respondet? Tantummodo qui per fiduciam amoris non timet digna ei reddi obsequia. Non est purus, qui mala ageret, si liceret. Amanti autem est tædium hujus vitæ, quæ prius dulcis erat etiam mœrens eam tolerat.

CAPUT X.

VERS. 1. — « Tædet animam meam vitæ meæ. » (*Ibid.*) Cum autem hæc vita vilescit amore cœlestis, qui defendebat culpas, jam eas accusat. Et hoc est :

« Dimittam eloquium » quo utebar in defensione mea.

« Adversum me, » quia confitendo me accuso, non ut qui adhuc erubescit confiteri, quia non tanto desiderio mala deserit, sed quia aliquando aperte confitens non gemit, sed lugenda gaudens dicit, subdit :

« Loquar in amaritudine, » ut amaritudo puniat, quod lingua accusat. Ex pœnitentia nascitur securitas, et confidentior interrogat, quomodo erga se agatur. Et hoc est :

VERS. 2. — « Dicam Deo : Noli me condemnare, » quia pœna mea exstinguit tua supplicia.

« Indica mihi cur me ita judices, » id est flagellas, utrum ad securitatem vel pro qua culpa specialiter ; quia etsi justus, habet tamen aliqua mala : et ideo, petit ut Deus se sibi indicet, ut quod Deus in eo punit, ipse quoque flendo puniat. Ideo causam quæro ; scio enim quod non injuste.

« Cur me ita judices. » Duobus modis hic judicat. Vel pœnam immittit, etc., *usque ad* quem et feriendo in innocentia custodit. Dicit ergo :

VERS. 3. — « Nunquid bonum. » Interrogatio hæc negationem exigit, etc., *usque ad* quia infirmum considerat.

« Opus manuum. » Quasi impie non perdis quem gratuito fecisti.

« Impiorum, » id est malignorum spirituum, qui cum ad vitam redire nequeunt, socios ad mortem quærunt, quorum consilium fuit, ut Job rectum in prosperis, frangerent adversis; sed Deus supra vires non sinit tentari.

VERS. 4. — « Nunquid oculi carnei. » Oculi carnis non nisi aliqua facta in tempore agnoscunt, quia et cum tempore clauduntur, et humanus visus quodlibet opus sequitur, non præcurrit.

VERS. 5. — « Dies. » Dies quoque et anni hominis differunt ab æterno : cui nihil præterit, nihil est futurum, sed omnia conspicit præsentia.

VERS. 6. — « Ut quæras iniquitatem meam. » Et ita scias quod nihil impie feci, quasi humiliter quærat : cur in tempore per flagella probas, quem apud te perfecte et ante tempora scisti?

VERS. 7. — « Cum sit nemo » (*Ibid.*) Quasi, quid restat tibi nisi parcere, cui nemo potest obviare? Quo enim nullus potest tuam vindictam retinere, eo

A facilius pietas debet parcere; ut autem placetur, quia nostrum opus non possumus, suum opus ei offeramus.

VERS. 8. — « Manus tuæ. » Quasi pensa misericorditer, ne pereat quod fecisti.

« Fecerunt. » Secundum animam.

« Totum in circuitu. » Secundum corpus, etc., *usque ad* cum de cæteris dixit tantum : *fiat*.

« Et sic repente. » Quasi quem tanta dignitate præponis, cur tanta vilitate despicis? Sed cum hac dignitate, quæ est per spiritum ? est infirmitas per carnem, quæ moveat pium judicem, unde dicit :

VERS. 9. — « Memento, quæso, » etc. Unde venialis est culpa, cum irremissibilis sit in angelo, qui robustus fuit. Lutum est, cum aqua terram infundit :

B ita homo, cum anima rigat carnem, cujus mortem aperte subdit :

« Et in pulverem, » etc. Quasi : vide materiam et pœnam, et culpæ parce; quia qualitatem hominis conditi protulit, subdit ordinem propagationis, unde dicit :

VERS. 10. — « Nonne sicut lac, » etc. Factus homo ut lutum, propagatus autem sicut lac mulgetur semine, ut caseus coagulatur in carne. Carne et pelle induitur, ossibus et nervis solidatur. Post creationem corporis, quod minus est, subditur mira aspiratio vivificationis.

« Nonne sicut lac, » dum mens per Spiritum Dei et vetustate trahitur sicut lac mulgetur, quia

C in quadam inchoatione formatur; sicut caseus coagulatur, cum pinguescens cogitationibus stringitur, ut jam non defluat desideriis, sed in uno amore solidetur. Sed contra hæc rudimenta caro ex veteri usu murmurat.

VERS. 11. — « Pelle et carnalibus. » Id est carnalium motuum obsidione mens vallatur; qui autem exterius laxat ad bella, intus roborat per ossa virtutum, ut humilis sit et fortis. Ideo autem Deus recte vivendi rectitudinem tribuit, quia præteritis delictis parcit.

VERS. 12. — « Vitam et misericordiam. » (*Ibid.*) Sed hæc bona frustra dedit, nisi ipse custodiat, unde subdit :

D « Et visitatio tua. » Eadem de interiori homine, etc., *usque ad* dona Dei cogitat subtilius.

« Vitam et misericordiam. » (*Ibid.*) Vita datur cum malis mentibus, etc., *usque ad* postquam, de se dixit dona misericordiæ generaliter, subdit :

VERS. 13. — « Tamen scio, quia universorum memineris » quod dicitur, cur de me trepido, qui omnes gentes colligendas scio.

« Licet hæc celes in corde. » (*Ibid.*) Quia adhuc non indicas aperto sermone. Certi de venia, solent prioris nequitiæ memoria tangi, et illicita cogitatione nolentes pulsari, unde subdit:

VERS. 14. — « Si peccavi. » Ad horam parcit Deus, etc., *usque ad* sed pulsati in solo auxilio Dei spem fortius figant.

VERS. 16. — Propter superbiam. » (GREG.) Leæna dum catulis escam inhianter quærit, etc., *usque ad* si autem a sancto desiderio torpemus, exempla bene vigilantium proponit.

VERS. 17. — « Multiplicas iram tuam adversum me, » id est, multiplicem ostendis, quia et si ille bonos flagellat, quid erit impiis? Sic multiplici ira prævisa, homo ad se redit, et prava punit.

VERS. 19. — « Fuissem quasi non essem, de utero. » (*Ibid.*) Idem quod ibi dictum est : « sicut abortivum absconditum, » etc., vel, qui concepti non viderunt lumen.

VERS. 20. — « Nunquid non paucitas dierum meorum. » (*Ibid.*) Non capiat me delectatio præsentis vitæ, quia cito transit.

« Dimitte ergo me... dolorem meum. » (*Ibid.*) Id est flagella tempera, etc., *usque ad* quod maxime facit prævisio inferni, unde ait :

VERS. 21. — « Antequam vadam. » Infernus terra dicitur, quia ibi captivi tenentur.

« Antequam vadam. » Non quod qui plangit vadat, sed quod vadat qui non plangit : ut si dicam debitori, solve priusquam te constringam.

« Non revertar. » (*Ibid.*) Quia damnatos ultra misericordia non liberat.

VERS. 22. — « Miseriæ et tenebrarum. » Quia foris dolor cruciat, quos cæcitas mentis intus obscurat; vel, ibi nemo ultra ad lucem redit, sicut in ista : ubi etsi sit miseria per conversionem licet reverti ad lucem.

« Umbra mortis. » Mors est separatio a Deo; umbra obscuritas ejus; quia ignis pœnalis cremationem habet, et non lucem, ut in utroque puniantur, qui in utroque peccaverunt.

« Nullus ordo. » (*Ibid.*) Non quod Deus non ordinet, *usque ad* qualitas rerum non servatur. Unde et addit :

« Sempiternus horror. » Hic timor est futuri mali, etc., *usque ad* ne venirent ad tormenta quos in pœna videret qui Lazarum vidit.

CAPUT XI.

VERS. 2. — « Nunquid qui multa. » (*Greg. in Job. lib.* x.) A contumeliis incipit, etc., *usque ad* qui nihil putant rectum, nisi quod sentiunt.

« Aut vir verbosus. » Vera sententia, quia legitur, cultus justitiæ silentium, sed non pro loco dicta. Qui nequit recta pati, negligens corrigi, accingit se responsioni.

VERS. 3. — « Tibi soli tacebunt homines, » etc. (*Ibid.*) Omnia recta suam irrisionem putat quem remordet conscientia et generaliter dicta sibi æstimat. Unde et contra loqui accenditur, ut vel sic verecundiam regat quasi criminosus non sit, si alios criminetur, unde mentiendo subdit :

VERS. 4. — « Dixisti enim : Purus est sermo meus. » Job non dixerat; sed solatio est facinori, si vel falso inquinetur vita corripientis.

VERS. 5. — « Atque utinam Deus loqueretur tecum, » etc. (*Ibid.*) Perversi verbotenus bona optant, ut benigni videantur, et ut, quæ in præsenti sunt, mala esse ostendantur, unde et iste dicit :

« Utinam Deus loqueretur. » Quasi diceret, tu modo tibi loqueris, dum carnaliter sapis : es vacuus a veritatis spiritu; quasi potius imperitiæ tuæ compatior, quam pœnæ :

(*Ibid.*) « Labia, » id est judicia, per quæ aperta, etc., *usque ad* Deo agnoscit : et si peccata agnoscit, patienter flagella tolerat. Et hoc est :

VERS. 6. — « Et intelligeres quod multa minora. » Injuste justo iniquitatem objicit, sed hæc contumelia de zelo Dei prodit, et est venialis. Merita quoque justi nesciens, ex imperitia irrisionem subdit :

VERS. 7. — « Forsitan vestigia Dei comprehendes. » (*Ibid.*) Benignitas visitationis, etc., *usque ad* quia ejus essentia a nullo plene videbitur.

VERS. 8. — « Excelsior. » Quia in circumscriptione sui spiritus cuncta transcendit.

« Profundior inferno. » Quia transcendendo subvehit.

VERS. 9. — « Longior terra. » Quia modum creaturæ perennitate æternitatis excedit

« Latior mari. » Quia tempora sic possidet, etc., *usque ad* vel temetipsum in tentationibus reprehendere nescis?

VERS. 10. — « Si subverterit. » (*Ibid.*) Subvertit cœlum, etc., *usque ad* ut vel resistens exerceatur, vel seducta frangatur, unde recte dicit :

« Quis contradicet ei? vel, quis ei dicere potest cur ita facias? » Quia judicio Dei nullus potest obsistere, vel inquirendo illud penetrare. Cur subvertit vel coarctat?

VERS. 11. — « Ipse enim novit. » (*Ibid.*) Dum mens elatione attollitur, etc., *usque ad* quo vanitas cum iniquitate pertrahit, ad tumorem scilicet, subdit :

VERS. 12. — « Vir vanus in superbiam. » (*Ibid.*) Vanus ex culpa redditur audax, etc., *usque ad* per effrenatam libertatem audenter vagus per desideria currit.

VERS. 13. — « Tu autem firmasti. » (*Ibid.*) Firmari cor non hoc loco, etc., *usque ad*...unc velut docendo subjungit : « et eris stabilis, » etc.

VERS. 14. — « Si iniquitates. » (*Ibid.*) Iniquitas in manu, etc., *usque ad* si reatus sui conscientia accusat.

VERS. 15. — « Et eris stabilis. » Quia tanto minus ad judicium trepidat, quanto in bonis actibus solidius stat.

VERS. 16. — « Miseriæ quoque. » (*Ibid.*) Mala vitæ præsentis tanto durius animus sentit, quanto pensare bonum, quod sequitur, negligit. At si ad ea, quæ permanent, oculum cordis figat, nihil esse conspicit quidquid ad finem tendit.

« Et quasi aquarum. » Quia miseriæ, quæ transeunt, non vi concutiunt, sed tactum mœroris infundunt, dum extra pro percussione dolet, intus ex tentatione frigescit, contra quod amplius lux divina succenditur, unde subditur :

VERS. 17. — « Et quasi meridianus. » Fulgor meridianus in vespere est virtutis renovatio in tentatione.

« Et cum te consumptum. » (GREG.) Cum et per exteriora mala justus occumbere cœperit, tunc claritas ejus incipit : econtra iniqui lumen est in die hujus vitæ, obscuritas in vespere. « Et cum te consumptum. » Quia foris cadens intus renovatur, et quo duriora tolerat, certius præmia sperat, et hoc est :

VERS. 18. — « Et habebis fiduciam. » Defossi secure dormiunt, etc., *usque ad* securus apud se dormit latens ab actibus sæculi.

VERS. 19. — « Requiesces et non erit. » Qui enim in æternitatis desiderio figitur, dum nihil est in mundo quod appetat, nihil est quod de mundo pertimescat.

« Et deprecabuntur. » Pravi cum recta prædicant, quod ipsi appetunt, hoc aliis pro magno pollicentur; sed ne diu pollicendo patescat quod sunt, ad rectitudinis citius verba revertuntur, unde subditur:

VERS. 20. — « Oculi autem impiorum. » Oculorum nominé, etc., *usque ad* quo se valeat occultare, non invenit.

« Et spes illorum abominatio, » etc. (*Ibid.*) Quia inde in perpetuum spiritus interit, unde ad tempus caro suaviter vivit.

CAPUT XII.

VERS. 1. — « Respondens autem Job. » (GREG.) Hoc Sophar vere dixit, etc., *usque ad* unde Job subdit :

VERS. 2. — « Ergo vos estis soli homines. » Qui se omnes præire ratione putat, se solum hominem esse exsultat. « Ergo vos estis soli homines. » Qui enim se solum sapere æstimat, quid aliud quam hanc eamdem secum mori sapientiam putat ?

VERS. 3. — « Et mihi est cor sicut. » Ut eorum superbiam corrigat, esse se inferiorem negat; et ne suæ humilitatis limitem transeat, se superiorem tacet. Ecce quam discrete, in quo indicat quod illi de se sentire deberent.

« Quis enim hæc quæ nostis ignorat? » Ac si dicat: Cum cunctis sint nota quæ dicitis, de dictorum scientia cur singulariter tumetis?

VERS. 4. — « Qui deridetur. » (*Ibid.*) Quia illum facit humana derisio Deo proximum, quem ab humanis pravitatibus vitæ innocentiam servat alienum.

VERS. 5. — « Lampas contempta. » (*Ibid.*) Nomine divitum designat elationem superborum ; justi autem simplicitas et lampas dicitur, et contempta : lampas, quia interius lucet; contempta, quia apud mentes carnalium abjecta æstimatur.

« Parata ad tempus statutum. » Statutum contemptæ lampadis tempus, est extremi judicii prædestinatus dies, quo justus quisque qui nunc despicitur, quanta potestate fulgeat demonstratur.

VERS. 6. — « Abundant tabernacula prædonum. » (*Ibid.*) Ostendit nihil esse præsentis vitæ divitias, etc., *usque ad* et tamen bona quæ habent, a Deo acceperunt.

« Nimirum interroga jumenta, » etc. (*Ibid.*) Jumenta sensu pigriores. Volatilia cœli sublimia sapientes.

VERS. 8. — « Pisces. » (*Ibid.*) Curiosi intelliguntur. Et est sensus : si hos requiras, creatorem omnium Deum fatentur. Potest et juxta litteram intelligi.

VERS. 10. — « In cujus manu anima. » Hoc loco anima omnis viventis, ipsa corporis vita signatur.

« Spiritus universæ carnis. » (*Ibid.*) Id est hominis effectus intelligentiæ spiritualis quæ in Dei potestate sunt. Potest et per animam omnis viventis jumentorum vita signari

VERS. 11. — « Nonne auris verba dijudicat. » Ex istis corporalibus, etc., *usque ad* et quod vos scitis, mihi per intimum amorem medullitus sapit.

VERS. 13. — « Apud ipsum est sapientia, » etc. (GREG. *in Job*, l. XXI.) Apud Deum enim in principio Deus erat verbum, qui et Dei virtus et Dei sapientia ; habet consilium, quia disponit sua; intelligentiam, quia cognoscit nostra.

VERS. 14. — « Si destruxerit, nemo est qui ædificet. » Omnipotens humanum genus destruit cum relinquit, ædificat cum replet : quod nisi fiat, incassum exterius a prædicatore monetur.

« Si incluserit hominem. » Omnis homo per id, etc., *usque ad* et cor reprobum per gratiam non emollire.

VERS. 15. — « Si continuerit aquas, omnia siccabuntur. » Quia, si scientia prædicatorum subtrahitur, etc., *usque ad* septiformem gratiam retulit

« Si emiserit eas, subvertent. » Si enim Spiritus sancti gratia infunditur, etc., *usque ad* statim terra subvertitur : quia peccatricis mentis duritia ab immobilitatis suæ obstinatione permutatur.

VERS. 16. — « Apud ipsum est fortitudo. » In verbis prioribus quibus ait, etc., *usque ad* electis in regno qualiter sit sapientia patris judicabit.

« Novit et decipientem et eum qui decipitur. » (*Ibid.*) Novit decipientem, etc., *usque ad* aliquando ad ultionis initium fieri solet.

VERS. 17. — « Adducit consiliarios in stultum finem. » Consiliarios dicit prædicatores, qui auditoribus vitæ consilium præbent. Qui cum propter temporalia prædicant, in stultum finem deducuntur : quia illuc per laborem tendunt, unde per mentis rectitudinem fugere deberent.

« Et judices. » Qui examinandis aliorum moribus præsunt, recte judices vocantur; sed cum eos nequaquam sollicite discutiunt, nec qualiter corrigant agnoscunt, in stuporem deducti sunt.

VERS. 18. — « Balteum regum dissolvit. » In his enim qui bene regere membra sua videbantur, propter elationis culpam castitatis cingulum destruit. Et quia in renibus delectatio est carnis, fune peccati ac delectationis præcingit renes eorum.

VERS. 19. — « Ducit sacerdotes inglorios. » (*Ibid.*) Quia ante judicem non invenient gloriam, quam

modo in subditorum moribus studio prædicationis non exquirunt.

« Et optimates supplantat. » (GREG.) Quia, cum mentem regentium justo judicio deserit, cœlestia negligunt, et in suis hic voluptatibus cadunt.

VERS. 20. — « Commutans labium veracium. » Quia sæpe hi, qui cœlestia prædicando veraces erant, dum temporalia diligunt, ad terrena diligenda corruunt, labium veracium commutatur. Vel de Judæis potest intelligi, qui ante veraces Christum venturum nuntiaverunt, se præsentem hunc negaverunt.

« Et doctrinam. » (*Ibid.*) Doctrina senum ablata est, quia Judæi nequaquam ea credendo secuti sunt, quæ patres suos prædixisse meminerunt.

VERS. 21. — « Effundit despectionem super principes. » Judæi in legis mandatis permanentes principari per fidem videbantur: gentiles in profundo pressi per infidelitatem latuerunt; sed cum incarnationis Dominicæ mysterium negavit Judæa, gentilitas credidit. Sic :

VERS. 22. — « Revelat profunda de tenebris ; » cum mystici allegoriarum sensus in verbis occultis prophetarum agnoscuntur.

« Et producit in lucem umbram mortis. » (*Ibid.*) Umbram mortis dicit, etc., *usque ad* mors carnis minime timetur.

VERS. 23. — « Qui multiplicat gentes. » (*Ibid.*) Quia gentes et per fecunditatem sobolis extendit, et tamen in propria infidelitate derelinquit, et quas in infidelitatis casu reliquerat, quandoque ad fidem reduxit, quibus ita restitutis fit quod sequitur, « qui immutat cor, » etc.

VERS. 24. — « Qui immutat cor principum. » (*Ibid.*) Cor principum terræ immutatum est, etc., *usque ad* patere via non poterat contra auctorem omnium.

VERS. 25. — « Palpabunt quasi in tenebris. » (*Ibid.*) Quasi enim in tenebris palpat, etc., *usque ad* « Nonne hic est filius fabri? »

CAPUT XIII.

VERS. 1. — « Ecce omnia. » (GREG.) Hæc enim cuncta beato, etc., *usque ad* alia vidit esse in operibus, alia in dictis, sequitur :

« Hæc vidit oculus meus, et audivit auris mea. » Sed quia dicta utilitatem non habent, si intellectu carent, sequitur :

« Et intellexi singula. » Cum enim aliquid ostenditur, vel auditur, si intellectus non tribuitur, prophetia minime est; de quo intellectu quia non extollitur, ostendit cum ait :

VERS. 2. — « Secundum scientiam veram. » His verbis innotuit quantæ humilitatis fuit, qui se eis inferiorem negat, quorum longe vitam sancte vivendo transcenderat : et secundum eorum scientiam se nosse confirmat, qui sciendo cœlestia eorum terrenas cogitationes per prophetiæ spiritum transibat.

VERS. 3. — « Sed tamen ad Omnipotentem loquar. » (*Ibid.*) Cum Omnipotente loquimur, dum ejus misericordiam deprecamur. Cum eo disputamus, dum nos illius justitiæ conjungentes facta nostra subtili indagatione discutimus. Vel cum Deo disputat qui hic ei obediens, post cum eo populos judicabit, qui etiam interim de iniquis judicare non cessat.

VERS. 4. — « Prius vos ostendam, » etc. (*Ibid.*) Sic Ecclesia de hæreticis, « prius vos ostendam fabricatores ; » sicut enim ædificium de lapidibus, ita etiam mendacium sermonibus fabricatur.

VERS. 5. — « Atque utinam taceretis. » (*Ibid.*) Videns eos velle apparere, etc., *usque ad* quibus infirmas mentes seducant.

VERS. 6. — « Audite ergo correctionem meam. » (*Ibid.*) Bene ergo prius correctionem post judicium intulit, quia nisi per correctionem prius stulti tumor deprimatur, nequaquam per intelligentiam judicium justi cognoscitur.

VERS. 9. — « Decipietur ut homo vestris fraudulentiis. » Hæretici fraudem Deo exhibent, qui ea astruunt quæ ei pro quo loquuntur non placent, et eum, dum defendere nituntur, offendunt.

VERS. 10. — « Ipse vos arguet quoniam. » Sunt qui veritatem Dei in corde sentiunt, etc., *usque ad* quanto in occulto cogitationis recta Dei judicia cognoscunt.

VERS. 11. — «Statim. » (*Ibid.*) Humano verbo, motus Dei dicitur, ipsa rectitudinis ejus districtio : quæ reprobos, qui hic per pœnitentiam nolunt turbari, per vindictam turbabit.

« Et terror ejus irruet. » Quia reprobis non timor requiem, sed pœna timorem parit, unde propheta : « Sola vexatio intellectum dabit auditui (*Isa.* XXVIII) : » quia cum pro præceptis Dei contemptis puniuntur, tunc intelligunt quod audierunt.

VERS. 12. — « Memoria vestra. » Quantumlibet quis pro memoria, etc., *usque ad* et elata caro tabescit in putredine.

VERS. 13. — « Tacete paulisper ut loquar. » Sensu carnis locutos indicat : quos idcirco ad silentium restringit, ut ea quæ illi mens suggesserit, dicat. Ac si diceret : Non ego carnaliter, sed spiritualiter loquor, quia per sensum spiritus audio, quod per ministerium corporis profero.

VERS. 14. — « Quare lacero carnes meas dentibus. » Dentes in hoc loco significant internos sensus, etc., *usque ad* si meis spectatoribus, id est vobis prodesse non possum.

« Dentibus meis. » Dentes sunt interni sensus, qui singula inquirunt, etc., *usque ad* ne spiritualia mandere possit.

« Et animam meam porto in manibus. » (*Ibid.*) Animam in manibus portare, est intentionem cordis in operatione ostendere, quod fit pro ædificatione proximi. Et est sensus : Cur me vel districte coram hominibus dijudico, vel quid appetam in opere ostendo, si proximis nec mala judicando, nec bona ostendendo proficio?

VERS. 15. — « Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo, » etc. (*Ibid.*) Ille vere patiens est, qui et

adversis atteritur, et tamen a spei rectitudine non curvatur.

« Verumtamen vias meas. » Sic enim tunc Dominus Salvator invenitur, si nunc pro timore Domini peccatum vestrum a vobis ipsis redarguitur.

Vers. 16. — « Non enim veniet in conspectu ejus omnis hypocrita. » Nunc veniet quidem ante tribunal judicis, etc., *usque ad* in conspectu Domini venire recusat.

Vers. 17. — « Audite sermonem meum. » Per hoc quod ænigmata nominat, figuratas se habere locutiones demonstrat, unde voce fidelis populi subdit:

Vers. 18. — « Si fuero judicatus, scio quod justus, » quod nec ab ejus persona discrepat, etc., *usque ad* justum se factum non ignorat ex munere.

Vers. 19. — « Quis est qui judicetur mecum. » Quia in exterioribus actibus unde reprehendatur non habet, libere accusatorem quærit. Quia vero etiam justorum corda de stulta cogitatione se reprehendunt, subditur:

« Quare tacens consumor? » Ac si dicat: Sicut vixi ut accusatorem exterius nullum timerem, utinam sic vixissem ut intra me accusatricem conscientiam non timerem. Tacens enim consumitur, qui intus in se invenit unde uratur.

Vers. 20. — « Duo tantum ne facias. » Et Dei faciem, hic animadversionem dicit: in qua dum peccata aspicit, punit, a qua nemo absconditur, nisi duo quæ postulat amoveantur, de quibus sequitur:

Vers. 21. — « Manum tuam longe fac a me. » Per manum, quam longe fieri postulat, etc., *usque ad* sed per formidinem servit.

Vers. 22. — « Voca. » (Greg.) Præsentiam Christi quærit, ut per hanc et audiat quod ignorat, et audiatur in his quæ novit. Vel, vocat Deus eligendo, respondet homo obediendo; loquitur homo desiderando, respondet Deus apparendo. Sed sic anhelans, subtilius se discutit.

« Voca me et ego respondebo tibi. » Vocare Dei est nos amando et eligendo respicere. Respondere nostrum est amori illius bonis operibus parere.

Aut certe loquar. » Loquimur cum faciem ejus per desiderium postulamus: respondet loquentibus cum nobis se amantibus apparet.

Vers. 23. « Quantas habeo iniquitates, » etc. Justorum labor est, ut semetipsos inveniant, invenientes flendo atque corrigendo ad meliora perducant. Gravior videtur iniquitas quam peccatum, scelus quam delictum.

Vers. 24. — « Cur faciem tuam abscondis? » (*Ibid.*) Homo contemplationem Dei habuit in paradiso, sed per culpam incurrit caliginem. Et excitatus ex pœna redit ad amorem, ac dicit:

« Et arbitraris. » Quia si ut amicum respiceres me, tuæ visionis lumine non privares.

Vers. 25. — « Contra folium, » etc. Homo folium dicitur, etc., *usque ad* quem sic esse infirmum agnoscis?

Vers. 26 — « Scribis. » Quia quod loquimur, transit, quod scribimus manet. Deus non loqui, sed scribere amaritudines dicitur, cum diu super nos ejus flagella perdurant. Semel enim de mortalitate carnis sententiam fixit, quæ usque ad ultimum mutari non valebit.

« Et consumere. » Patet gravia esse peccata juvenum et senum, si illud justi sic metuunt, quod in infirma ætate deliquerunt.

Vers. 27. — « Posuisti in nervo pedem meum. » In nervo pedem Deus posuit hominis, quia pravitatem illius forti districtionis suæ sententia ligavit.

« Et observasti omnes semitas meas. » Semita angustior est quam via; quia autem vias, actiones, merito semitas actionum cogitationes accipimus.

« Et vestigia pedum meorum considerasti. » Intentiones operum vestigia dixit; vel, prava opera, quæ dum agimus, intuentibus hoc fratribus exemplum malum præbemus, et quasi inflexo extra viam pede sequentibus distorta vestigia relinquimus.

Vers. 28. « Qui quasi putredo. » Sicut vestimentum de se exorta tinea comeditur, ita homo in seipso habet putredinem unde consumatur. Vel ex corruptione suæ carnis tentatur, sicut vestis exorta tinea consumitur.

« Quantas habeo iniquitates. » (*Ibid.*) Quasi homo pro cæcitate exsilii se non novit, quæ contingit, quia a facie Dei se abscondit, quod jam pœna ipsa monitus dolet. « Contra folium. » Homo arbor fuit in conditione, sed arefactus in tentatione folium, stipula in dejectione.

« Consumere me vis, » quia in juventute se peccasse invenit, etc., *usque ad* quasi tunc indiscreti fuerint.

CAPUT XIV.

Vers. 1. — « Homo natus de muliere. » (Greg.) Hic mulieris nomine infirmitas designatur, et est sensus: Quid in se habet fortitudinis, qui nascitur ex infirmitate, qui et angustiatur ad vitam, et dilatatur ad miseriam.

Vers. 2. — « Qui quasi flos egreditur. » Quia nitet in carne:

« Conteritur, » quia redigitur in pulverem et putredinem.

« Et fugit velut umbra. » Non soli fugienti, sed umbræ hominem comparavit. Qui enim in amore Dei calorem cordis non habet, nec tamen vitam quam diligit tenet, velut umbra fugit.

« Et nunquam in eodem statu, » etc. (*Ibid.*) Nam inde semper deficit, unde se proficere in spatium vitæ credit.

Vers. 3. — « Et dignum ducis super hujuscemodi, » etc. Deum aperire oculos, est judicia exercere, et quem feriat videre

Vers. 4. — « Quis potest facere, » etc. Is enim, qui per se solus mundus est, etc., *usque ad* solum Christum dicit non de immundo semine natum.

Vers. 5. — « Breves dies hominis, » etc. (*Ibid.*), quia apud Deum etiam labentia stant: apud eum esse numerum mensium perhibet. Vel, in diebus,

brevitas temporis; in mensibus, multiplicata dierum A spatia designantur: homini ergo breves dies sunt; sed quia vita nostra post tenditur, apud Deum numerus mensium nostrorum esse memoratur.

« Constituisti terminos ejus. » (GREG. *in Job.* l. XII.) Nulla enim quæ in hoc mundo hominibus fiunt, absque Dei occulto judicio fiunt.

VERS. 6. — « Recede paululum ab eo. » Recede, id est, jam flagella præsentis vitæ subtrahe, et bona æternæ quietis ostende

« Donec optata veniat, » quando æternam requiem pro recompensatione sui laboris accipit

VERS. 7. — « Lignum habet spem. » etc. Genus humanum quasi despectum insinuat, quantumque ipsa insensibilia hunc præire videantur. Vel juxta mysticum sensum: Lignum præfertur homini, hic B enim homo carnalis quisque; lignum justus accipitur, qui cum in morte passione afficitur, æternæ vitæ viriditate recuperatur.

« Et rami ejus pullulant, » quia ex passione justi fideles viriditatem vitæ spiritualis accipiunt.

VERS. 8. — « Si senuerit in terra radix. » (*Ibid.*) Radix justi sancta prædicatio, quia ab ipsa oritur et in ipsa subsistit: quæ apud corda terrenorum cunctis viribus effeta creditur: « Et in pulvere truncus emoritur, » quia inter manus persequentium corpus ejus exanimatur.

VERS. 9. — « Ad odorem aquæ germinabit, » etc. Quia per afflatum Spiritus, in electorum cordibus, exemplo sui operis, germen virtutis facit.

« Et faciet comam, » etc. Succiso trunco comam C facere, etc., *usque ad* fecit comam, quia apostoli qui aruerant ad fidem ut prius viruerunt.

VERS. 10. — « Homo vero cum mortuus fuerit. » (*Ibid.*) Ipsa autem amissione justitiæ homo moritur, veste innocentiæ in paradiso concessa nudatur, interitu carnis consequente consumitur: « ubi ergo est, » qui in ejus amore non est, ubi « verum esse » est?

VERS. 11. — « Quomodo si recedant aquæ de mari. » Mare mens hominis est, etc., *usque ad* modo dulcedine prosperitatis repleamur.

VERS. 12. — « Donec atteratur cœlum non evigilabit. » Quia, nisi hujus mundi finis advenerit, humanum genus a somno non evigilabit.

VERS. 13. — « Quis mihi hoc. » Ante Mediatoris D adventum ad infernum se descendere sciens, illic conditoris protectionem postulat.

« Constituas mihi tempus in quo recorderis mei. » Adventum Redemptoris ad inferos petit.

VERS. 14. — « Putasne mortuus homo rursum. » Solent justi viri, etc., *usque ad* ut post fortius roboret.

« Cunctis diebus. » Qui itaque immutationem suam tanto desiderio exspectat, quam sit de resurrectione certus insinuat.

VERS. 15. — « Vocabis me et ego respondebo. » Tunc vocanti Deo veraciter respondemus, quando ad summæ incorruptionis jussum incorruptibiles resurgemus.

« Operi manuum tuarum porriges dexteram, » ac si dicat: Idcirco corruptibilis creatura persistere ad incorruptionem poterit, quia manu tuæ potestatis erigetur; vel dextera, Filius dicitur, qui incarnatus ad erigendum hominem missus est.

VERS. 16. — « Tu quidem gressus, » etc. Gressus dinumerat, et peccatis parcit: qui subtiliter acta nostra considerat, et tamen hic pœnitentibus misericorditer relaxat.

« Dinumerasti, sed parce. » Dinumerat, cum nos ad singula quæ fecimus deflenda convertit; parcit, quia quæ punivimus, non punit, unde adhuc subdit:

VERS. 17. — « Signasti quasi in sacculo, » etc. (*Ibid.*) In occulto, etc., *usque ad* curat quia hic per flagella funditus relaxat.

VERS. 18. — « Mons cadens defluit. » (*Ibid.*) Duo sunt genera tentationum, etc., *usque ad* vel longa ac lenta ut Salomonem consumi permittis.

« Saxum, » id est mens justi fertur,

« De loco, » id est, de justitia ad culpam nimio impulsu.

VERS. 19. — « Lapides, » id est fortitudinem, « aquæ » assidua blandimenta.

« Terra, » quæ sanctificat.

VERS. 20. — « Roborasti eum paululum, » etc. (*Ibid.*) Paululum roboratus est homo, quia hic vivendi vires ad modicum accepit; sed in hac brevitate ubi roboratus est, colligit, unde in perpetuitate inveniat; vel ut semper gaudeat, vel ut supplicia non evadat.

« Immutabis faciem ejus, et emittes. » Facies hominis, etc., *usque ad* transire ad æterna nolens cogitur.

VERS. 21. — « Sive nobiles fuerint filii. » Sicut enim hi qui adhuc sunt viventes, mortuorum animæ in quo loco habeantur ignorant: ita mortui carnaliter vitam in carne positorum qualiter post eos disponatur, nesciunt.

VERS. 22. — « Attamen caro ejus dum vivit dolebit. » Tribulationem enim carnis hic patiuntur etiam qui spiritualiter vivunt.

« Et anima illius super. » Dignum enim est ut in se semper homo mœrores inveniat, qui relicto Creatore in se gaudium quærebat.

CAPUT XV.

VERS. 2. — « Nunquid sapiens respondebit? » (GREG.) Cuncta quæ in sanctis sentiuntur, malis quasi in ventum prolata displicent, nec bonorum verba dicta rationis, sed stimulos furoris existimant.

« Et implebit ardore. » (*Ibid.*) Qui etiam quæ se sentiunt contumeliose dicere, student ex Domini defensione palliare, unde subdit:

VERS. 3. — « Arguis verbis eum. » (*Ibid.*) Et nullum putant habere timorem Domini, nisi eum quem ad stultitiam suæ professionis traxerunt, unde addit:

VERS. 4. — « Quantum in te est, » etc., dicitur, id est abstulisti. Ac si diceret: De tua justitia præsumens, Creatoris tui gratiam despicis deprecari. Cum

hæretici vera mala contra bonos non inveniunt, fingunt quæ redarguant, ut justi videantur.

VERS. 5. — « Docuit enim iniquitas. » (GREG.) Iniquitas os docet, quando ex mala vita concipitur, quod pejus dicatur.

« Imitaris linguam blasphemantium » (*Ibid.*) Hæretici quasi venerando Deum, humilia, ut carnem et mortem negant, et Ecclesiam hæc confitentem blasphemare dicunt : et si quid adversi ei contigerit, pro hac injuria dicunt fieri, unde ait :

VERS. 6. — « Condemnabit te, » etc. Aliquando vero quasi rationando comprimere volunt, unde :

VERS. 7. — « Nunquid primus homo. » Hæc autem Dei defensio ab eis ideo assumitur, etc., *usque ad* pensa quod consilium ignoras.

VERS. 9. — « Quid nosti. » (*Ibid.*) Hæc verba patenter ostendunt ex qua mentis elatione prodeat quidquid quasi ad dominicam defensionem sonat.

VERS. 10. — « Et senes et antiqui. » Hæretici, quia sua non possunt astruere ratione, auctoritate antiquorum nituntur defendere apud stultos : et doctores Ecclesiæ dicunt sibi magistros fuisse.

VERS. 11, 12. — « Nunquid grande est? » Sequitur : « Quid te elevat cor tuum. » Sæpe justorum mens ad altiora contemplanda suspenditur, ut exterius eorum facies obstupuisse videatur. Sed hanc contemplationis vim reprobi per hypocrisim fieri putant ; quod enim in se est, in aliis putant.

VERS. 13. — « Quid tumet contra Deum spiritus? » Plerumque justi aliquibus necessitatibus afflicti sua opera coguntur fateri, quod beatus Job fecerat, quod putatur elatio; sed in Dei auribus superba non sunt, quæ humili corde proferuntur ; et sicut gravis culpæ est sibi arrogare quod non est, sic plerumque culpa nulla est si humiliter bonum dicat quod est.

« Hujusmodi sermones. » (*Ibid.*) De bonis tuis, non tamen Job in his contra Deum tumuit, sed quæ vere fecerat humiliter dixit ; sæpe justi et injusti eadem habent verba, et unde illi placent, hi offendunt, ut Pharisæus qui se justificat in opere (*Luc.* XVIII), et Ezechias qui se justificat in cogitatione (*IV Reg.* XX).

VERS. 14. — « Quid est homo? » Eo ipso quod dicitur homo, terrenus exprimitur et infirmus. Ab humo enim appellatus est.

« Et ut justus appareat natus, » etc. Quomodo enim justus appareat, qui de illa natus est, quæ injustitiæ propinatrix exstitit? prima quippe viro injustitiam mulier propinavit in paradiso.

VERS. 15. — « Et cœli non sunt mundi. » Hoc cœlorum nomine repetiit, quod sanctorum appellatione signavit, qui ante districtum Dei judicium nec ipsi esse mundi ad perfectum possunt.

VERS. 16. — « Quanto magis abominabilis. » (*Ibid.*) Quilibet perversus abominabilis est propter immunditiam maculæ.

« Inutilis, » propter justitiam perfectæ vitæ; qui « bibere iniquitatem » dicitur, quia quod bibitur, ad glutiendum moram non habet. Culpa ergo quia ab

A injusto homine sine ulla retractatione perpetratur, quasi aqua iniquitas bibitur.

VERS. 17. — « Ostendam tibi. » Quia cum minori auctoritate docet is qui audita, quam is qui ea quæ viderat, loquitur, ut fortiorem auctoritatem sibi Eliphaz arrogaret, dicit :

« Quod vidi narrabo tibi. » Proprium arrogantis, etc., *usque ad* quas auctoritate Patrum munit.

VERS. 18. — « Sapientes confitentur. » Ecce audacia hæreticorum, etc., *usque ad* corda transiisse alienum, id est diabolum. Ecce sententiæ.

VERS. 20. — « Cunctis diebus. » Solent etiam electi in quibusdam diebus superbire, sed priusquam vitam finiant, ab elatione corda commutant; impius vero diebus omnibus superbit, et sic vitam terminat,

B ut ab elatione minime recedat.

« Et numerus annorum tyrannidis ejus. » Proprie tyrannus, etc., *usque ad* cujus vita sub incertitudine tenetur?

VERS. 21. — « Sonitus terroris semper. (*Ibid.*) Prava mens semper in laboribus est, sicut bona semper tranquilla : quia aut molitur mala quæ inferat, aut metuit, ne sibi hæc ab aliis inferantur.

VERS. 22. — « Non credit quod reverti possit de tenebris ad : » quia dum feriri se undique credit insidiis, salute desperata semper ad nequitiam crescit.

VERS. 23. — « Cum se moverit, » etc. Panis hic stipendium præsentis vitæ, etc., *usque ad* avaritia victus illa contemnit.

C VERS. 24. — « Terrebit, » etc. In omni quod iniquus agit, etc., *usque ad* si ei forte defuerit, quod ex fallacia opponat.

VERS. 25. — « Tetendit, » etc. (*Ibid.*) Contra Deum manus tendere, etc., *usque ad* modo a multis agitur singulis.

VERS. 26. — « Cucurrit, » id est in malo opere obstaculum de adversitate non habuit.

« Et pingui cervice armatus est. » Pinguis cervix est opulenta superbia affluentibus rebus quasi multis carnibus fulta.

VERS. 27. — « Operuit faciem ejus. » Faciem crassitudo operit, quia desiderata terrenarum rerum abundantia oculos mentis premit.

« Et de lateribus ejus. » (*Ibid.*) Latera divitum

D sunt qui eis adhærent; arvina de lateribus ejus dependet, quia quisquis potenti et iniquo adhæret, ipse quoque de ejus potentia velut ex pinguedine tumet.

VERS. 28. — Habitavit in civitatibus. » Quia civitas a conversatione conviventium appellatur, etc., *usque ad* ostendunt procul dubio quia de ædificio vitæ ceciderunt.

VERS. 29. — « Non ditabitur, » quia superbi cogitatio ab auctoris sui gratia non inhabitabitur.

« Nec perseverabit. » (*Ibid.*) Ac si dicat : Hoc quod habere videtur, exterius transit, et illud quod transire non poterat, interius non habet.

« Nec mittet in terram, » quia velut ad levem

flatum, sic ad motum occultæ sententiæ vita ejus eruitur; vel, « in terram non mittet, » etc., quia nunquam ad æternæ vitæ desiderium cordis sui cogitationem plantat.

Vers. 30. — « Non recedet de tenebris. » Quia enim lucem justitiæ non quærit, de tenebris non recedit.

« Ramos ejus, » etc. Quia ipsi quoque, qui ei conjuncti sunt, terrenis desideriis æstuant, ut boni operis fructum non ferant, quia ad appetenda infima per nequitiam anhelant.

« Et auferetur spiritu, » quia eo percussionis sententiam accipiet, quo oris sui spiritum timore Dei non restringit.

Vers. 31. — « Non credet. » Quia eleemosyna eum redimere, etc., *usque ad* quia non redimit animam quam a vitiis non compescit.

Vers. 32. — « Antequam dies ejus. » (Greg.) Quia longos animo, etc., *usque ad* indisciplinatis obviat mors.

Vers. 33. — « Manus ejus » ab omni bona operatione siccantur.

« Lædetur quasi, » etc. Si florentem vineam, etc., *usque ad* in sancto studio a fructu alienos facit, unde subdit:

« Et quasi oliva projiciens. » Oliva cum in flore est, etc., *usque ad* ut nequeant discernere qua intentione quid faciant.

Vel « in primo flore. » Infirmus regere vel inferiora agere non debet, quia in terrenis actibus frigescit. Vel, cum placere videt quæ agit, ardentius eadem bona operatur, et quasi in sancto studio fervet, unde æstu perit.

Vers. 34. — « Congregatio enim hypocritæ, » etc. Congregant hypocritæ bona opera, sed eorum sterilis est ipsa congregatio, quia per hoc quod agunt, fructum recipere in æterna retributione non appetunt.

« Et ignis devorabit tabernacula eorum, » etc. Corpora in quibus animæ eorum habitant, tabernacula dicit: quæ hic desiderium laudis, postmodum autem concremabit ignis gehennæ.

« Tabernacula. » Cogitatio est tabernaculum, in qua mens habitat, quam æstus avaritiæ vastat. Vel, cor tabernaculum dicit, quod consumit ardor laudis. Vel, corpus est tabernaculum animæ, et qui hic ardent mente, ardebunt carne ignibus gehennæ.

Vers. 35. — « Concepit dolorem. » Cum perversa cogitat, iniquitatem parturit, cum explere cœperit, concepit. Mens etiam hypocritæ nunquam vacat a malo, quia quæ appetit, aliis invidet, ex quorum despectu clarior sit, unde et dolos parat ut solus æstimationem capiat.

« Uterus ejus præparat dolos, » id est mens, in qua cogitationes generantur, majorem malitiam contra proximos concipit, quanto solus præ omnibus videri innocentior quærit: hoc dicit, quia percussum Job pro hypocrisi putavit.

CAPUT XVI.

Vers. 2. — « Audivi frequenter talia. » Electi frequenter aliena mala quasi sua audiunt, et ab his eis crimen impingitur, a quibus crimina impacta perpetrantur.

« Consolatores onerosi omnes vos. » Pravi cum laborare bonos, etc., *usque ad* ne qui lenire debet dolorem augeat.

Vers. 3. — « Nunquid habebunt finem verba ventosa? » Mali ventosa verba proferunt. Nam dicta eorum, etsi quandoque sana sunt per sententiam, inflata tamen sunt per elationem.

« Aut aliquid tibi molestum est si loquaris? » Ac si diceret, eo quod plus loqueris quo a me aliquid molestum de tua actione non audis.

Vers. 4. — « Poteram et ego similia vestri loqui. » Narrat quid facere potuit, sed ne justitiam deserat, quod facere potuit declinat.

Vers. 5. — « Atque utinam esset anima vestra pro anima mea. » In his verbis hoc monstratur intendere, etc., *usque ad* quia mala eorum sub moderata increparet invectione.

Vers. 6. — « Quasi parcens. » Nota *quasi*, quia, etc., *usque ad* approbare videtur, et crescunt in exemplum.

Vers. 8.— « Nunc autem oppressit me dolor, » etc. (*Ibid.*) Dolore Ecclesia premitur, etc., *usque ad* quos intus habet; unde beati viri voce mox apte subditur.

Vers. 9. — « Rugæ meæ, » etc. Rugæ Ecclesiæ sunt omnes qui in ea dupliciter vivunt, qui fidem vocibus clamant, operibus denegant. Hi pacis tempore, quia hujus mundi potestatibus eamdem fidem honori esse conspiciunt, fideles se esse mentiuntur: sed cum Ecclesiam subito adversitas turbaverit, illud illico ostendunt, quod in perfida mente moliuntur. Et est sensus: me insequendo increpant, qui in meo corpore positi duplicitatis suæ malitiam non emendant.

« Et suscitatur falsiloquus adversus faciem, » etc. (*Ibid.*) Dum prædicationi ejus aperte contradicere non præsumunt, Ecclesia falsiloquium quasi post dorsum patitur; sed cum malitiæ tempus eruperit, is, qui nunc metuens derogat, ad contradicendum ante faciem venit: quia verbis veræ fidei apertis vocibus obsistit. Quod quoniam per malignum spiritum fit, ad eum describendum verba convertit.

Vers. 10. — « Collegit furorem suum. » Diabolus, princeps falsiloquii, habet nunc contra Ecclesiam furorem, sed sparsus est, quia occultas tentationes per singulos movet. Cum vero contra eam accepta licentia aperte sævierit, furorem suum in eam colligit, quia in ejus afflictionem tota se intentione constringit. Qui contra eam dentibus fremit, eamque terribilibus oculis intuetur, quia per alios contra eam crudelia exercet, et per alios quæ exerceat providet.

Vers. 11. — « Aperuerunt super me ora, » etc. (*Ibid.*) Quia ora sua reprobi exprobrantes aperiunt,

cum et errorem prædicare non metuunt, et prædicamenta rectæ fidei irrident.

« Percusserunt maxillam meam. » Maxilla Ecclesiæ, sunt sancti prædicatores, qui vitam carnalium verbo correctionis convertunt : hos reprobi præcipue persequuntur, quos dum etiam necant, illa eos pœna satiat, quæ mentem Ecclesiæ præcipue cruciat, vel castigat.

« Maxillam meam. » Petrus est maxilla, qui mactat et manducat. Samson maxillam asini tenet, et hostes occidit, id est Christus simplices præcones manu virtutis tenet, et a vitiis carnales occidit. Maxilla projecta est in terram, aquas effundit : quia data morti corpora præconum magna ostendunt miracula.

VERS. 12. — « Conclusit me Deus, » etc. Electorum populus apud iniquum concluditur : cum ejus caro antiqui hostis persecutionibus temporaliter datur. Qui non spiritui, sed manibus inimicorum traditur, quia quo hunc mente capere nequeunt, eo contra illius carnes crudelius inardescunt.

VERS. 13. — « Ego ille quondam opulentus. » (GREG.) Infirmorum mentem designat, quia dum adversa prævidere nesciunt, tanto eis graviora sunt, quanto ab eis inopinata tolerantur. Vel, in quibusdam, eisdem retro labentibus hæc Ecclesia patitur, qui post doctrinæ opulentiam aliquando subitis vitiis convertuntur. « Tenuit cervicem meam. » Cervix, hic libertatis erectionem significat, quam hostis *tenet* persecutionis tempore ; « constringit, » dum infirmi vera quæ sentiunt prædicare libere non præsumunt. Vel, cervicem suam dicit eos, qui in Ecclesia sub occasione defendendæ rectitudinis vitio elationis deserviunt : quam hostis districtione suæ persecutionis inclinat.

« Et posuit me quasi in signum. » (*Ibid.*) Signum ad hoc ponitur, ut sagittarum emissione feriatur. Fidelis itaque populus in signum hosti suo ponitur, quia eum semper suis ictibus impetit, cum suis persecutionibus affligit, unde Apostolus : « Ipsi enim scitis, quod in hoc positi sumus (*I Thess.* III). » Ac si aperte dicat : Quid in hoc tempore vulnera nostra miramini? qui si æterna gaudia quærimus, ad hoc venimus ut feriamur.

VERS. 14. — « Circumdedit me. » Ecclesia lanceis ab hoste suo circumdatur, quando in membris suis ab impugnatore calido tentationum jaculis ab omni parte impetitur.

« Convulneravit lumbos meos. » Cum hostis fidelem populum ad luxuriam pertrahit, hunc in lumbis ferit. « Convulnerare » autem dicitur, quia quod nobis male suggerit, nos sequentes ex propria voluntate implemus, et quasi cum ipso nos pariter vulneramus.

« Non pepercit et effudit in terra viscera mea. » Viscera Ecclesiæ dicit eorum mentes, qui ejus in se continent mysteria : quos dum antiquus hostis ad sæcularia negotia pertrahit, ejus viscera in terra fundit.

A « Non pepercit, » id est, non destitit.

VERS. 15. — « Concidit me. » In infirmis suis Ecclesia, etc., *usque ad* cum culpa culpam cumulaverit.

« Irruit in me quasi gigas. » Quia nimirum malignus spiritus contra hanc, id est animam, ex prava consuetudine devictam quasi more gigantis pugnat, quia quanto se ei anima subjicit crebrius, tanto eum sibi intolerabiliorem se facit. Sed quia plerumque ad pœnitentiam redit, sequitur.

VERS. 16. — « Saccum consui super cutem. » In sacco et cinere pœnitentia, in cute et carne peccatum carnis intelligitur. Ergo quasi saccus super cutem consuitur, et cinere caro operitur, quia culpa carnis per pœnitentiam tegitur, ne in districti judicis

B examine ad ultionem videatur.

VERS. 16. — « Facies mea intumuit. » Facies Ecclesiæ sunt, qui in regimine positi apparent primi, ut ex eorum specie sit honor fidelis populi. Hi plangunt culpas infirmantium ; sed dum vident quosdam ad veniam redire, quosdam vero in iniquitate persistere, occulta Dei judicia obstupescunt, quæ non intelligunt.

VERS. 17. — « Et palpebræ. » Palpebræ appellantur, quia ad providenda plebium itinera vigilant ; sed cum occulta Dei judicia nec præpositi vigilantes intelligunt, palpebræ Ecclesiæ sanctæ caligant.

VERS. 18. — « Hæc passus sum. » A verbis corporis, etc., *usque ad* a quibus toleratur dolor ?

VERS. 19. — « Terra ne operias sanguinem meum. »

C Peccanti homini dictum est : « Terra es et in terram ibis ; » quæ se terra Redemptoris nostri sanguinem non abscondit quia unusquisque peccator redemptionis suæ pretium sumens, confitetur ac laudat, et quibus valet proximis innotescit. Terra etiam sanguinem ejus non operuit : quia sancta Ecclesia redemptionis suæ mysterium in cunctis jam mundi partibus prædicavit. « Neque inveniat in te locum latendi clamor meus. » (*Ibid.*) Clamor Redemptoris nostri est « sanguis redemptionis, » qui a fidelibus sumitur, qui, ut ait Apostolus, melius loquitur quam sanguis Abel : quia sanguis Abel mortem fratricidæ petiit, sanguis Domini vitam persecutoribus impetravit. Qui clamor locum latendi invenit in nobis, si quod mens credidit, lingua

D tacet.

VERS. 20. — « Ecce enim in, » etc. Testis Filii Pater est, ut in Evangelio : « Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. »

« Et conscius meus. » Quia una voluntate, etc., *usque ad* sed talis hominum reprehensiones metuere non debet, unde subditur.

VERS. 21. — « Verbosi amici mei. » Cum verbosi amici sunt, id est, cum et ipsi derogant qui in fide sociantur, ad Deum necesse est ut oculus stillet, quatenus nostra intentio tota in amoris intimi compunctione defluat, et tanto se ad interiora erigat, quanto per exteriora opprobria intus redire cogitur.

VERS. 22. — « Atque utinam, » etc. Peccatores

quidem nos, etc., *usque ad* sed tamen de ejus brevitate se consolatur.

Vers. 23. — « Ecce enim breves anni transeunt. » Omne quod transit breve est, in mortis autem semita per quam non revertimur, ambulamus, non quod ad vitam resurgendo non reducamur; sed quia ad labores hujus vitæ mortalis, vel ad acquirenda laboribus præmia iterum non venimus.

CAPUT XVII.

Vers. 1. — « Spiritus meus attenuabitur. » (Greg.) Attenuatur spiritus electorum timore judicis, et si quas in se carnales cogitationes inveniunt, pœnitentiæ ardore consumunt. Spiritus autem iniquorum per tumorem elationis crassescit. « Et solum mihi superest sepulcrum. » Pene mortuum se considerat, quia moriturum se minime ignorat unde sequitur:

Vers. 2. — « Non peccavi. » Non intantum peccavit, ut hæc flagella mereretur, quia non pro corrigenda culpa, sed pro augenda gratia percussus est. Vel, caput, hoc dicit, qui sine culpa, pœnam culpæ, id est, amaritudinem passionis suscepit.

Vers. 3. — « Pone me juxta te. » Per ascensionem; post quia Judæa commota est in discipulos, addit: « Cujusvis manus. » Quia jam frustra agunt contra eum, qui sedet in cœlo.

Vers. 4. — « Cor eorum longe. » Si enim disciplinæ custodiam nossent, nequaquam Redemptoris præcepta contemnerent. « Propterea non, » etc. Qui enim per disciplinam minime custodire vitam student, semper per desideria in imis jacent, nec mentem ad spem cœlestis patriæ erigunt.

Vers. 5. — « Prædam pollicetur, » etc. Ad caput malorum, diabolum scilicet, sententiam convertit, cujus « socii » sunt apostatæ angeli, qui cum eo ceciderunt. « Filii, » sunt homines perversi, qui de ejus prava persuasione in malitiæ operatione generantur. « Prædam igitur sociis pollicetur, » quia malignis spiritibus animas pravorum promittit in fine rapiendas.

« Oculi filiorum ejus deficient. » (*Ibid.*) Quia intentiones hominum, etc., *usque ad* quod doleant, sine fine patiuntur.

Vers. 6. — « Posuit me. » Omnis qui flagello percutitur, etc., *usque ad* eamque pœnam suo optat adversario quam evenisse conspicit justo.

Vers. 7. — « Caligavit ab indignatione. » Ab indignatione oculus caligat, quando ipsi qui in Ecclesia lumen veritatis habent, perversos contra innocentes prævalere conspiciunt: quia de occulti judicii admiratione turbantur. Sed cum justi ad indignationem caligant, infirmi plerumque usque ad infidelitatem corruunt, unde sequitur: « Et membra mea quasi in nihilum. » Membrorum nomine teneritudo exprimitur infirmorum, qui dum perversos prospiciunt florere, justos cruciari, bona se inchoasse pœnitent, atque ita ad agenda mala citius recedunt, ac si eorum vitæ nocuerit bonum, quod inchoaverunt.

Vers. 8. — « Stupebunt justi super hoc. » Hoc est quod dixerat « caligavit ad indignationem oculus meus. » « Et innocens contra hypocritam suscitabitur. » Contra hypocritam suscitatur innocens perfectus, quando hunc cum suo flore contemnit, eumque prædicando quæ recta sunt, despiciendum esse cæteris denuntiat.

Vers. 9. — « Et tenebit justus viam suam. » Quia considerato hypocrita dum illum ex perversa voluntate obtinere ea quæ mundi sunt intuetur, ipse ad amorem cœlestium robustius stringitur. Sciens, quia bonis desideriis præmia æterna non deerunt: dum et pravis et duplicibus cordibus bona temporalia non negantur. « Et mundis manibus addet fortitudinem. » Quia videns perversorum terrenam gloriam, etc., *usque ad* quæ sibi cum reprobis communia esse non possunt.

Vers. 10. — « Igitur omnes vos. » Postquam exteriores provectus malorum, bonorum vero interiores intulit, exhortatur electos, ut convertantur, deserendo mala, et veniant, bona faciendo.

Vers. 11. — « Et non in vobis. » Conversionem eorum desiderans exoptat, ne ullum sapientem in eis inveniat, ac si dicat: Stulti esse apud vos discite, ut in Deo vere esse sapientes valeatis.

« Dies mei transierunt. » « Dies, » prosperitates: « Cogitationes cor torquentes, » curam terrenæ felicitatis dicit: quæ quanto gravius electos premunt, tanto subtilius a judice rationes de ipsis cogitant exquiri hæ cogitationes cum ipsa terrena felicitate dissipantur.

Vers. 12. — « Noctem verterunt in diem. » Dissipatæ cogitationes « noctem in diem » vertunt, quia justis nonnunquam amplius placet ex adversitate mala perpeti, quam ex prosperitate terrenæ dispensationis cura fatigari.

« Et rursum post tenebras. » (*Ibid.*) Lux post tenebras speratur, etc., *usque ad* et justorum animas in perpetua jam sede collocaret.

Vers. 13. — « Si sustinuero. » Priores sancti sustinere adversa poterant, etc., *usque ad* in inferno sibi requiem præparasse.

Vers. 14. — « Putredini dixi. » Putredinem, patrem dicit, etc., *usque ad* ut quasi quibusdam vermibus sic inquietis cogitationibus in mente fatigemur.

Vers. 15. — « Ubi est ergo nunc præstolatio mea. » Præstolatio justorum, Christus; quem quandoque venturum noverant, sed venire citius quærebant: unde hic additur, nunc: « Et patientiam meam quis considerat? » Patientiam justorum Deus considerat; sed quasi non considerare dicitur, ad votum desiderii minus citius apparere: et in prolixiora tempora dispensationis suæ gratiam differre.

Vers. 16. — « In profundissimum infernum descendent omnia mea. » « Ante mediatoris adventum Job in infernum descensurus erat, etc., *usque ad* retributio adhuc in sola inferni quiete recipi præstolabatur. « Putasne saltem sibi erit requies mihi? » Pensandum est quis nostrum de requie securus

sit : si de ea trepidat et ille, cujus virtutis præconia et ipse judex qui percutit, clamat.

CAPUT XVIII.

Vers. 2. — « Usque ad quem finem verba jactabitis. » (Greg., *in Job*, l. xiv.) Beatum Job in superbiam astruit erupisse, quem fatetur verba jactare. « Intellige prius. » Signat quanta elatione tumuerat, qui Job loqui quod non intelligeret, putabat.

Vers. 3. — « Quare reputati sumus. » Humanæ mentis est proprium, hoc sibi fieri suspicari, quod facit. Arbitratur enim se despici, qui bonos despicere consuevit : et ex suspicione contemptus ad indignationem prosilit, et contumelias ingerit.

Vers. 4. — « Quid perdis animam tuam. » Reprobi zelum rectitudinis, vel spiritualem gratiam sanctæ prædicationis, insaniam furoris æstimant : quo perire fidelium animas arbitrantur. « Nunquid propter te derelinquetur terra. » Ecclesia dicit, etc., *usque ad* unde iste flagellis Job insultat, unde subdit :

Vers. 5. — « Nonne lux impii exstinguetur. » Hoc dici de impio recte potuit, contra sanctum non debuit : *Lucem* prosperitatem præsentis vitæ dicit. Sed lux impii exstinguitur, quia fugitivæ vitæ prosperitas, cum ipsa terminatur. « Nec splendebit flamma ignis ejus. » Ignem dicit fervorem temporalium desideriorum, cujus flamma est decor, vel potestas exterior quæ de interno ejus ardore procedit : sed non splendebit, quia in die exitus omnis exterior decor subtrahitur.

Vers. 6. — « Lux obtenebrescet in tabernaculo. » Aliquando tristitiam tenebras, lucem gaudium accipimus. Lux ergo in tabernaculo impii tenebrescit, quia in ejus conscientia gaudium quod de temporalibus fuerat, deficit. « Et lucerna quæ super eum est exstinguetur. » Lucerna lumen in testa est, etc., *usque ad* quia iniquorum mentem terrena gaudia possident.

Vers. 7. — « Arctabuntur gressus virtutis, etc. » Quia vires malitiæ ejus, quas nunc exercet, postmodum pœna constringet. « Et præcipitabit eum. » Habet nunc consilium iniquus præsentia appetere, etc., *usque ad* quod exprimit cum subjungit.

Vers. 8. — « Immisit enim in rete. » (*Ibid.*) Qui pedes in rete mittit, non cum voluerit, ejicit. Sic qui in peccatis se dejicit, non mox cum voluerit, surgit.

« Et in maculis ejus ambulat. » (*Ibid.*) Qui in maculis retis ambulat, gressus suos ambulando implicat : et cum se expedire ad ambulandum nititur, ne ambulet obligatur.

Vers. 9. — « Tenebitur planta illius, » etc. Quia videlicet stringetur finis in peccato. « Et exardescet contra eum. » Quia quo se malis obligatum pensat, eo de suo reditu desperat ; et ipsa desperatione acrius ad hujus mundi concupiscentias æstuat. In ejus animo contra eum sitis exardescit, quia qui perverse egit, ut perversius agat accenditur.

Vers. 10. — « Abscondita est in terra. » (*Ibid.*)
A In terra pedica absconditur, cum culpa sub terrenis commodis occultatur, quatenus homo videat, quid concupiscere valeat, et tamen nequaquam videat, in quo culpæ laqueo pedem ponat. « Et decipula illius. » Intuetur enim hostis mores cujusque cui vitio sint propinqui, et illa opponit ante faciem, ad quæ agnoscit facilius inclinari mentem, ut blandis ac lætis moribus luxuriam, asperis mentibus iram et superbiam. Ibi ergo decipulam ponit, ubi esse semitam mentis conspicit : quia illic periculum deceptionis inserit, ubi viam esse invenerit propinquæ cogitationis.

Vers. 11. — « Undique terrebunt. » Quia sæpe idcirco quisque bonus esse metuit, ne hoc a pravis patiatur, quod se bonis fecisse reminiscitur : dumque
B hoc pati quod facit metuit, undique territus, undique suspectus in bono opere gressum perdit.

Vers. 12. — « Attenuetur fame. » Caro nostra infirmitas est. Robur autem, anima rationalis, quæ in expugnandis vitiis resistere per rationem valet. Quæ fame attenuatur, cum nulla interni cibi refectione pascitur. « Et inedia invadat costas illius. » Costæ sunt sensus animi, qui latentes ut viscera cogitationes muniunt. Inedia invadit iniqui costas, quia fames interna sensus mentis extenuat, ut cogitationes suas intus nullatenus regant, sed ad exteriora vagentur quæ petunt.

« Devoret pulchritudinem cutis ejus et consumat brachia illius. (*Idem.*) » Pulchritudo cutis est gloria temporalis exterior : per *brachia* opera designantur.
C *Mortem* peccatum dicit, quod animam occidit.

Vers. 13. — «Primogenita mors. » Superbia quæ est initium omnis peccati. Pulchritudinem ergo cutis ejus et brachia illius primogenita mors devorat : qua iniqui gloriam vel operationem superbia supplantat. Potuit enim et in hac vita gloriosus existere, si superbus minime fuisset

Vers. 14. — « Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus. » (*Idem.*) De tabernaculo fiducia ejus evellitur, quando perversus qui multa in hac vita paraverat, repentina morte dissipatur. « Et calcet super eum quasi rex interitus. » Quia hic vel vitiis premitur quæ ad interitum trahunt, vel mortis tempore, potestati dæmoniacæ subjugatur.

Vers. 15. — « Habitent in tabernaculo. » Id est, in
D mente ejus apostatæ angeli per cogitationes nequissimas conversentur, ejus videlicet socii, qui idcirco jam non est, quia a summa essentia recessit.

« Aspergatur in tabernaculo. » (*Ibid.*) In tabernaculo iniqui, sulphur aspergitur, quoties carnis delectatio in ejus mente dominatur. Per sulphur enim fœtor carnis accipitur. Et quia talis in malo permanet unde nec fructum boni facere potest, addit :

Vers. 16. — « Deorsum radices ejus siccentur. » Per « radices, » cogitationes accipimus, etc., *usque ad* quia omnis ejus operatio superno judicio quasi nihilum deputatur.

Vers. 17. — « Memoria pereat. » (*Ibid.*) Memoriam suam iniquus in terra statuere conatur, cum gloriam

laudis suæ extendere nititur. Et nomen suum in plateis celebrari gaudet, cum longe lateque operationem suæ iniquitatis extendit.

(Greg.) Caput iniquorum diabolus est : ipse quippe in ultimis temporibus illud vas perditionis ingressus, quod Antichristus vocabitur, qui nomen suum longe lateque diffundere conabitur.

Vers. 18. — « Expellet eum de luce. » De luce ad tenebras ducitur, cum de honore vitæ præsentis ad supplicia æterna damnatur. Sic de unoquoque iniquo loquitur, ut ad caput, id est diabolum vertatur, qui in Antichristo nomen extendet, quod nunc mali imitantur. « Et de orbe transferet, » etc. Cum superno apparente judice de hoc mundo ad pœnas transfertur, quæ omnia et de capite malorum Antichristo possunt accipi.

Vers. 19. — « Non erit semen, etc. » Quia omnes iniqui, qui de ejus persuasione in pravis actionibus nati sunt, cum eodem suo capite ferientur. Quia hæc de Antichristo accipienda sunt, in hoc aperit dum dicit :

Vers. 20. — « In die ejus stupebunt. » Quia tanta tunc signa demonstraturus, etc., *usque ad* metuunt tormenta quæ vincunt. « Et primos invadet horror, » id est, corda electorum pavore ferientur : unde scriptum est. : « Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi (*Matth.* XXIV), » non quidem casuri, sed trepidaturi ex carne.

Vers. 21. — « Hæc sunt ergo tabernacula. » De hoc illud retulit quod dixerat, etc., *usque ad* quod sanctum Job credebant pro iniquitate percussum.

CAPUT XIX

Vers. 2. — « Usquequo affligitis, etc. » (Greg.) Atteruntur boni sermonibus iniquorum, quando contra eos illi in verbis tument, qui aut in perversa fide, aut in pravis moribus jacent.

Vers. 3. — « En decies confunditis me. » (*Ibid.*) Quia ab eis quinquies increpationes audierat, et quinquies respondit, decies se perhibet esse confusum. Quia in eo quod graviter increpatus est, et in eo quod verba doctrinæ non audientibus dicit, confusionem pertulit, in suis increpationibus, quia in eis non proficit ; in eorum increpationibus, quia dolet de pravitate quam audit.

« En decies » (*Ibid.*) Ecclesia decalogum servat, cui iniqui toties confusionem faciunt, quoties in suis actibus divinis vocibus obsistunt.

« Et non erubescitis opprimentes me. » Sunt nonnulli quos ad perpetrandam nequitiam oborta subito malitia invitat, sed tamen humana verecundia revocat.

Vers. 4. — « Nempe et si ignoravi. » Scientia hæreticorum non est cum eis, sed contra eos, dum inflat. Sed Ecclesiæ ignorantia, quod arcana non potest penetrare cum ea est, quia pro ea, dum se humiliat ; et quia hæretici quod quærunt scire, elatio est, ut contra bonos docti videantur, subdit : vos contra ex me percusso contra vos deberetis

A erigi, timentes vobis deteriora. Bonus enim prius in se, postea in alios erigitur.

Vers. 5. — « At vos contra me erigimini. » Id est, vosmetipsos redarguendos relinquitis, et me districtis sententiis increpatis. « Et arguitis me. » Quia qui eum justum ante flagella noverant, injustum esse ex ipsa jam sua percussione judicabant.

Vers. 6. — « Saltem nunc intelligite. » Hoc Dominus de illo dixerat (*commovisti me adversus eum frustra*) quod ipse de se asserit : quia non æquo judicio a Domino sit afflictus. Si enim vita ejus et flagella pensantur, non æquo judicio videtur afflictus : quia vero merita ejus ex flagellis cumulavit, Deus non injusto judicio Job afflixit. « Quia Deus non æquo judicio. » Astruendum igitur est, quod et Deus cum

B Job recte egit, et tamen non mentitur, qui non æque fieri dicit : alioquin diabolus vicit (in eo quod de beati viri culpa promiserat) quem Deus laudavit. Hoc non elatio, sed dolor extorsit. Bonus si in humili mente, exigente causa vel dolore, bona de se dicit, non peccat. « Et flagellis suis me cinxerit. » Cum tanta nos afflictio deprimit, ut nullius rei consolatione respirare animus possit, non jam flagellis solummodo ferimur, sed etiam cingimur, quia tribulationum verbere ex omni parte circumdamur.

Vers. 7. — « Ecce clamabo vim patiens. » (*Ibid.*) Deus quid nobis profuturum sit sciens, etc., *usque ad* qui nec agenda queunt discernere.

Vers. 8. — « Semitam meam circumsepsit, etc. » Circumseptam verberibus semitam suam vidit, cum

C transire ad securitatem cupiens, evadere flagella non potuit : et quasi in calle cordis ignorantiæ tenebras invenit, qui cur ita flagellaretur, penetrare non potuit.

Vers. 9. — « Spoliavit me gloria mea. » Plane hæc Job conveniunt, etc., *usque ad* quibus ruentibus latius cadit exercitus.

Vers. 10. — « Destruxit me undique et pereo, et quasi evulsæ arbori, » etc. Arbor vento impellitur ut cadat : sic infirmus minis ad injustitiam trahitur, et æterna quæ sperabat relinquit ; et quia aliquando qui pœnis territus justitiam relinquit, pœnas tamen non evadit.

Vers. 11.— « Iratus est contra me. » Qui enim ita

D percutitur, ut vires ejus superentur, non hunc Deus ut filium per disciplinam, sed ut hostem ferit per iram : unde et propheta : « Plaga inimici percussi te, castigatione crudeli (*Jerem.* XXX). » Et quia sæpe maligni spiritus cordibus afflictorum multa suadent, et si quid boni est furantur, addit :

Vers. 12. — « Simul venerunt latrones. » Id est maligni spiritus, qui exquirendis hominum moribus occupantur : qui viam sibi in afflictorum cordibus faciunt, quando inter adversa quæ exterius tolerantur, cogitationes quoque pravas immittere non desistunt. « Et obsederunt in gyro tabernaculum, » etc. In gyro tabernaculum obsident, etc., *usque ad* omne corpus ejus ulceribus attriverunt

Vers. 13. — « Fratres meos longe. » (*Ibid.*) Modo

voce Redemptoris utitur : ab eo longe facti sunt fratres, et noti recesserunt; quem tenentes legem prophetare noverant, et præsentem minime recognoscebant. Judæi etenim propinqui per carnem, et noti per legis instructionem, quasi obliti quem verbis legis per fidem prophetaverant, verbis perfidiæ incarnatum negabant.

VERS. 15. — « Inquilini domus meæ. » Id est sacerdotes, quorum origo in Dei servitio deputata, jam per officium in conditione tenebatur « ancillæ. » Levitarum animæ sunt ad secreta tabernaculi, quasi ad interiora cubiculi familiarius servientes. « Et quasi peregrinus fui, etc. » Quia a synagoga non est cognitus; unde et propheta : « Quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum (*Jer.* XIV). » Qui enim ut Dominus auditus non est, non possessor agri, sed « colonus » est creditus : « Qui quasi viator ad manendum declinavit, » quia paucos ex Judæa abstulit, et ad vocationem gentium pergens iter cœptum peregit.

VERS. 16. — « Servum meum vocavi. » Servus Judaicus populus fuit, timore obsequens; quem collatis muneribus, quasi emissis vocibus, ad se ducere statuit, sed non respondit, quia digna opera donis ejus reddere contempsit. « Ore proprio decorabat. » Qui autem ei tot præcepta, prophetarum ore mandaveram, ore proprio deprecabar : quia in carne monstratus, dum mandata vitæ humiliter dixit, quasi superbientem servum ut veniret, rogavit.

VERS. 17. — « Halitum meum exhorruit uxor, etc. » Uxor Domini, etc., *usque ad* quæ carnalibus sensibus dedita incarnationis ejus mysterium non agnovit.

« Et orabam filios uteri. » Uterum Dei, consilium ejus debemus accipere; in quo ante sæcula per prædestinationem concepti sumus, ut creati per sæcula producamur. Oravit ergo filios uteri sui : quia eos quos condidit, incarnatus humiliter rogavit.

VERS. 18. — « Stulti quoque despiciebant, etc. » Quia dum legisperiti Deum despicerent, eorum incredulitatem turba populi secuta est. Relictis sapientibus, pauperes et stultos venerat quærere : unde cum augmento doloris dicit « Stulti quoque; » pro quibus ergo stultitiam suscepi, Verbum caro factum, despiciebant me. « Et cum ab eis recessissem. » Quasi accedebat ad cor populorum Dominus, cum eis miracula demonstraret : et quasi recedebat, cum nulla signa ostenderet, et a miraculis quiescenti, præbere fidem nolebant.

VERS. 19. — « Abominati sunt me, etc. » Scribæ et legis doctores, etc., *usque ad* de eodem legis doctorum ordine sequitur : « Et quem maxime diligebam. » Ordo doctorum, qui prius in prædicatione serviens, maxime diligebatur : quem non solum ad non credendum, sed usque ad persequendum Deum turba secuta est. Et tunc factum est quod sequitur :

VERS. 20. — « Pelli meæ consumptis. » In ossibus fortitudo, etc., *usque ad* passionis tempore juxta se mulieres invenit.

« Carnibus » (GREG.) Quæ ossi hæserant, dum discipuli, licet infirmi, veritatis fidem populis prædicarent. Et cum sanctæ mulieres ea quæ necessaria erant exteriora corporis subsidia præpararent, quasi pellis extra manebant in corpore.

« Et derelicta. » Dentes apostoli sunt; labia tantummodo circa dentes relicta sunt, cum de eo duo post mortem ejus ambulantes confabulari quidem noverant, sed prædicare jam eum, aut mordere infidelium vitia formidabant. Sed jam ad propria verba Job revertitur.

« Tantummodo. » Nec felicibus aliud est circa dentes quam labia : et sic patet hoc mystice dici.

VERS. 21. — « Miseremini mei. » Piorum est cum ab adversariis patiuntur, non tam ad iram quam ad preces moveri. Tactum autem se manu Domini appellat, sicut ipse Satan dixerat : « Mitte manum tuam, et tange os ejus. »

VERS. 22. — « Quare persequimini me. » Tanto Deus justius aliena vitia percutit, quanto in se nihil habet vitiorum. Et est sensus : Ita me ex infirmitatibus meis affligitis, ac si ipsi more Dei de infirmitate nihil habeatis. « Sicut Deus. » Idem cum Deo agunt, quia hoc faciunt quod Deus omnipotens fieri permittit; sed non idem volunt : quia cum omnipotens Deus amando purgationem exhibet, injustorum pravitas sæviendo malitiam exercet. Vel, quasi non infirmi, qui non deberent increpare cum Deus percutit, ne addant dolorem dolori, sed consolari. Cum vero manus Domini cessat, tunc dignis increpatio potest fieri. « Et de carnibus meis saturamini. » Quorum mens proximorum pœnas esurit, saturari alienis carnibus quærit. Vel, qui alienæ vitæ detractione pascunt alienis carnibus saturantur.

« Quis mihi tribuat, etc. » Dura quæ sustinet, non vult per silentium tegi, sed exemplo ad notitiam pertrahi ut alii ad patientiam valeant ædificari.

« Quis mihi tribuat. » (*Ibid.*) Hæc quoque Ecclesiæ congruunt, etc., *usque ad* postea vero ipsum librum in laminam plumbi et in silicem dividit.

« Quis mihi det, etc. » Per stylum ferreum fortis sententia Patrum. Per plumbum Judeæ populus gravis peccato. Per silicem gentilitas figuratur. Cuncta ergo quæ pertulit, forti sententia Patrum edoctus et Judææ populus, et gentilitas agnovit. Quod in plumbo scribitur, citius deletur. In silice difficile sculpitur, sed manet : sic Judæa verba Dei cito recepit, et cito deseruit. Gentilitas vix recepit, sed recepta fortiter servavit.

VERS. 25. — « Scio enim quod Redemptor, etc. » Non ait conditor, sed Redemptor eam aperte denuntians, qui postquam omnia creavit, de captivitate passione sua nos redemit. Vivit autem qui inter manus impiorum occubuit.

« Et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursum, etc. » (*Ibid.*) Quia resurrectionem, etc.,

usque ad quo flore sacerdos esse ostenditur, qui pro A nobis interpellat.

Vers. 27. — « Quem visurus sum, etc. » (Greg.) Caro nostra post resurrectionem eadem erit et diversa. Eadem per naturam, diversa per gloriam. Eritque spiritalis, quia incorruptibilis et palpabilis : quia non amittet essentiam veracis naturæ. « Ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non aliis. » Expresse indicat veritatem resurrectionis : non enim alius moritur et alius resurgit (ut qui dicunt invisibile et impalpabile corpus futurum sicut Eutychius dixit) sed idem ipse.

« Reposita est hæc spes mea in sinu meo. » Nihil nos certius habere credimus, etc., *usque ad* unde protinus subdit :

Vers. 28. — « Quare ergo nunc. » Perversi quia B in lingua justi accusationem invenire appetunt, verbi radicem quærunt, ex qua loquendi originem sumant, et ramos loquacitatis dilatent : sed tamen sanctus vir mala quæ fugiant, miseratus ostendit.

Vers. 29. — « Fugite ergo. » (*Ibid.*) Faciem gladii fugere, est animadversionis districtæ sententiam prius quam appareat, placare. « Et scitote esse judicium. » Omnis qui perverse agit, eo ipso quo hoc despicit, esse Dei judicium nescit.

CAPUT XX.

« Idcirco cogitationes. » (Greg. *in Job.*, l. xv.) Ac si dicat : quia extremi judicii terrorem considero, idcirco cogitationum tumultibus in timore confundor. « Et mens in diversa rapitur. » Quando modo C mala quæ agere neglexit, modo reprehensibilia in quibus est, modo recta quæ sibi adhuc deesse conspicit, sollicito pavore perpendit. Isti ex societate Job noverunt quidem recte vivere, sed judicia Dei subtiliter pensare nescientes, justos hic non posse percuti credunt. Et ideo hunc suspicati sunt iniquum, et ad increpationem dilabuntur : ad quam tamen sub quadam reverentia descendunt. Unde iste subdit.

Vers. 3. — « Doctrinam qua, etc. » (*Ibid.*) Quibus moderate præmissis, etc., *usque ad* et hoc invenio quod « laus impiorum, etc. »

Vers. 4. — « Hoc scio a principio. » Si enim ab ipso humani generis exortu usque ad hoc tempus mentis oculos ducimus, omne quod finiri potuit, D quam breve fuerit, videmus.

Vers. 5. — « Et gaudium hypocritæ. » Gaudium hypocritæ in similitudinem puncti est. Nam sicut stylus in puncto, dum ponitur, levatur, sic hypocrita præsentis vitæ laudem dum tangit, amittit.

« Ad instar puncti, » quia lætitia pertransit, pœna permanet : apparet ad momentum, disparet in perpetuum.

Vers. 6. — « Si ascenderit, » id est, etsi cœlestem vitam se agere simulat, etsi intellectum suum similem veris prædicatoribus ostentat, quasi sterquilinium tamen in fine perdetur, quia mens illius pro vitiorum suorum fœtore damnabitur.

Vers. 7. — « Et qui eum viderant, dicent. » (*Ibid.*) Qui hunc elatum viderunt, exstincto dicent, Ubi est? quia neque in hoc sæculo ubi elatus fuerat, apparet, neque in æternitatis requie, de qua esse putabatur.

Vers. 8. — « Velut somnium avolans. » Vita hypocritæ, etc., *usque ad* quia hominum favores dormiens videbat.

Vers. 9. — « Oculus qui eum viderat. » Locus hypocritæ cor adulantium : ibi quippe requiescit, ubi favores invenit. Oculus ergo qui eum viderat non videbit, quia in morte amatoribus suis absconditur, qui eum consueverant admirando conspicere.

« Neque ultra intuebitur. » Quia linguæ adulantium hunc ad judicium favoribus non sequuntur.

Vers. 10. — « Filii ejus atterentur, » etc. Quia hi qui in hypocrisi ex ejus imitatione nascuntur, dum veritatis soliditatem non tenent, in cordis egestate deficiunt.

Vers. 11. — « Ossa ejus implebuntur. » Adolescentia hypocritæ inchoatio pravitatis est, etc., *usque ad* omni soliditate vacuari ac deperire.

Vers. 12. — « Cum enim dulce fuerit. » (*Ibid.*) In ore cordis suavis est iniquitas, quam sub tegmine blandæ locutionis operit. Malum enim in lingua, et non sub lingua esset, si loquens hypocrita malitiam aperiret.

« Parcet illi et non. » Malo quod diligit parcit, qui non hoc pœnitendo persequitur; et non derelinquit, sed celat in gutture, quia sic servat in cogitatione, ut nunquam proferat in voce.

(Beda.) Id est, palpat, fovet et nutrit malum suum, et delectans se in illo, nunquam pœnitet ut ab eo discedat.

Vers. 14. — « Panis ejus in utero. » Plerumque hypocrita pane sacri eloquii erudiri studet, non ut eo vivat, sed ut doctus appareat; sed dum doctrinæ verbum, quod male quærit, prave intelligit, et in hæreses labitur : contingit ei ut sicut de felle aspidum, sic moriatur de pane. Sed quia Dei eloquia, etiam si recte intelligat, in opere nequaquam servat, in præsenti vita perdit, ut nesciat quod agere voluit.

Vers. 15. — « Divitias. » Sacræ legis quas legendo devoravit, obliviscendo evomet : quas Deus justo judicio de ejus memoria evellit.

« Caput aspidum. » (*Ibid.*) Aspis parvus est serpens, etc., *usque ad* velut ex lingua vipera occidit.

Vers. 17. — « Non videat rivulos. » (*Ibid.*) Rivuli fluminis sunt dona Spiritus sancti, etc., *usque ad* mysterium incarnationis Christi significat.

Vers. 18. — « Luet quæ fecit omnia. » Persolvet enim in tormento ea quæ hic illicita servavit desideria, nec in morte consumetur, sed ut sine fine crucietur, vivere sine fine compellitur, ut cujus vita hic mortua fuit in culpa, illic ejus mors vivat in pœna. Dicat ergo, « luet quæ fecit omnia, » nec tamen consumetur, quia cruciatur et non exstinguitur : mori-

tur et vivit, deficit et subsistit semper, et sine fine est.

Vers. 19. — « Quoniam confringens. » Domum pauperis confringit et nudat, quia eum quem per potentiam conterit, exspoliare per avaritiam non erubescit

Vers. 20. — « Nec est satiatus venter. » Venter quippe iniqui avaritia est, et in ipsa colligitur quidquid perverso desiderio glutitur. Liquet vero quia avaritia desideratis rebus non exstinguitur, sed augetur; nam more ignis cum ligna quæ consumat acceperit, excrescit, et unde videtur ad momentum flamma comprimi, inde paulo post cernitur dilatari.

« Et cum habuerit quod concupierat. » Majoris iracundiæ est cum hoc tribuitur quod male desideratur, quia inde repentina ultio sequitur, quia hoc quoque obtinuit, quod Deo irascente concupivit.

Vers. 21. — « Non remansit de civitate ejus. » Percusso hypocrita, de cibo ejus nihil remanet, quia cum ad supplicia ducitur, a cunctis quæ possederat alienatur.

« Propterea nihil, etc. » Quia de hac vita subtractus, ad judicem nudus vadit.

Vers. 22. — « Cum satiatus fuerit, arctabitur. » (Greg.) Cum multa congesserit arctatur; anxiatur enim qualiter acquisita custodiat.

« Æstuabit, et omnis dolor. » Hinc inde insidiatores metuit, etc., *usque ad* tanto facilius rapitur ad tormentum. Sequitur:

Vers. 23. — « Utinam impleatur venter ejus, etc., pluat super illum bellum. » Bellum Deo pluere, etc., *usque ad* prævidere contempsit.

Vers. 24. — « Fugiet arma. » (*Ibid.*) Surripit avarus aliena aliquando, etc., *usque ad* æterni judicii se percussionibus ante ponit. Interim autem,

Vers. 25. — « Gladius eductus, » etc. Iniquus, dum prava in cogitatione machinatur, quasi gladius in vagina est. De vagina egreditur dum per iniquitatem malæ operationis aperitur; eductus autem per seductorem, egrediens vero per propriam voluntatem,

« Vadent et venient, » etc. Maligni spiritus bonis mentibus sunt, etc., *usque ad* elatio de continentia surrogatur, etc.

Vers. 26. — « Omnes tenebræ absconditæ sunt. » Nam qui cuncta simul in effectu non explet, cuncta quæ noceant in mente tacitus tenet.

« Devorabit eum, » etc. Ignis gehennæ qui studio humano non succenditur, sed creatus est a Deo ab origine mundi.

« Affligetur relictus. » Iniqui tabernaculum caro est, quia ipsam lætus inhabitat, cum qua ejus spiritus cruciabitur. Boni non in carne gaudium suum ponunt, sed in cœlo. Relictus a carne a qua abstrahitur, quam hic amavit, nec relinquere voluit: tunc propter tormenta relinquere volet, sed non poterit.

Vers. 27. — « Revelabunt: » (*Ibid.*) quia hic nec bonis nec malis pepercit, cum in tremendo examine, justorum vita et peccatorum pariter accusabit.

Vers. 28. — « Apertum erit. » Cum omne malum, quod in conscientia ejus nascebatur, adveniente judice, ostenditur.

« Detrahetur in: » quia vindictæ tempore raptus ad supplicia, ab æterni judicis vultu separatur.

Vers. 29. — « Hæc est pars hominis impii. » Cum enim Dei justitia supplicium a reprobis pro perversis actibus exigit, eis mala usque ad verborum retributionem reddit.

CAPUT XXI.

Vers. 4. — « Nunquid contra. » Beatus Job, si Deo placens hominibus displiceret, causas tristitiæ nullas haberet; sed quia se Deo displicuisse per flagella præsentia credidit, anceps factus de ante acta vita, jam animum ad tristitiam vocavit: qui si flagellis absentibus contra hominem de vitæ suæ meritis disputaret, nequaquam contristare debuisset.

« Nunquid contra hominem. » Quasi nondum hypocrita, si cum hominibus de vita mea agerem, non timerem: quibus si displicerem, non curarem; sed quia cum Deo, merito tristor. « Vos autem attendite me, » quasi Deum, sed non vos timeo.

Vers. 5. — « Attendite, » id est considerate quæ egi, et admiramini in his quæ patior.

« Et superponite digitum ori vestro, » id est locutioni vestræ discretionis virtutem adjungite.

Vers. 6. — « Et ego quando recordatus fuero. » (*Ibid.*) Quia actuum suorum oblitus non erat, etc., *usque ad* contra ejus dicta subjungit:

Vers. 7. — « Quare ergo impii vivunt. » Sublevantur honoribus, confortantur rebus, quia eos patientia divina tolerat.

« Confortatique divitiis, » etc., ut diu in eis subsistere permittantur; sed quia sunt quibus hæc habere pœna est, quia hæredes quibus hæc relinquent, non habent. Subdit:

Vers. 8. — « Semen eorum permanet. » In augmentum felicitatis cum patrimonio dantur hæredes.

« Coram eis. » Ne qua necessitas saltem oculis subtrahat ea in quibus animus exsultat; sed ne in eis sterilibus genus exstinguatur, addit:

« Propinquorum turba et nepotum in conspectu eorum. » Ecce dicuntur eis esse vita, honores, divitiæ, filii, nepotes: sed si intus domestica cura ureret, non esset læta hæc felicitas, unde subdit:

Vers. 9. — « Domus eorum securæ sunt, et pacatæ, et non est. » Quæ enim esset supradicta, felicitas, si læta non esset? Si intus prospera, in agris quoque.

« Bos eorum concepit. » Dominis gregum prima est felicitas, etc., *usque ad* unde fecunditas familiæ subditur:

VERS. 11. — « Egrediuntur quasi greges. » Ut sicut majora ad habendum concessa sunt, ita multi germinent ad custodiendum.

« Et infantes eorum exsultant lusibus. » Sed ne illum lusum vilem crederemus, ait :

VERS. 12. — « Tenent tympanum et citharam. » Quasi cum domini honoribus et rebus tument, subjecti in ludicris actibus gaudent.

VERS. 13. — « Ducunt in bonis dies suos. » Quia omnis longitudo vitæ præsentis punctus esse cognoscitur, cum fine terminatur. Quidquid enim transire potuit, subitum fuit.

« Et in puncto ad inferna descendunt. » Sed finis est pessimus; ecce quo tendebat, quia præsentis vitæ prosperitas non est testis innocentiæ, quia et hac usi pereunt, et flagellati liberantur, quod est contra amicos Job.

VERS. 14. — « Qui dixerunt Deo : Recede a nobis. » (GREG.) Dicunt Deo : Recede a nobis, qui ei ad se præbere aditum recusant, eumque pravis actibus impugnant.

« Scientiam viarum tuarum. » Via Dei pax, humilitas, patientia est : quæ qui despiciunt, dicunt : Scientiam viarum tuarum nolumus.

VERS. 15. — « Quis est Omnipotens ? » etc. « Dixit enim insipiens in corde suo : Non est Deus. »

« Et quid nobis prodest si oraverimus ? » Iniqui qui non Deum, sed exteriora dona quærunt, cum eadem servientibus deesse conspiciunt, ipsi servire contemnunt.

VERS. 16. — « Verumtamen quia non sunt. » Bona in manu habet, qui despiciendo temporalia, sub dominio mentis premit. At quisquis ea nimie diligit, se magis illis quam ipsa sibi supponit.

« Consilium eorum longe. » Consilium impiorum est terrenam gloriam quærere, æternam negligere. Sed quia in hac vita non continue prosperantur, sequitur :

VERS. 17. — « Quoties lucerna impiorum exstinguetur. » Sæpe impius lucernam suam filiorum vitam æstimat; sed cum filius qui nimie amatur subtrahitur, lucerna impii, quæ videbatur, exstincta est; sic est et de opibus atque honoribus.

Et superveniet eis inundatio. » Inundatio impiis supervenit, cum dolorum fluctus exaliqua adversitate patiuntur.

« Et dolores dividet, » etc. Qui æternos dolores impio servat, et hic aliquando ejus mentem temporali dolore transverberat; quia enim hic et illic percutit, furoris sui super impium dolores dividit, ut duplici contritione conteratur.

VERS. 18. — « Erunt sicut paleæ. » Quia iræ Dei flatu subito levantur atque asportantur ad ignem :

« Et sicut favilla quam, » quia eos ad æterna supplicia turbo rapiens asportat.

VERS. 19. — « Deus servabit filiis illius. » Quia qui parentis iniquitatem imitatur, etiam ejus delicto constringitur.

« Et cum reddiderit. » Nescit enim impius mala quæ fecit, nisi cum puniri cœperit.

VERS. 20. « Videbunt oculi ejus. » Quia ita iniquitate duruerat, ut nec in ipsis metueret feriri quæ amabat, dummodo quæ perverse cogitaverat, expleret : de qua obduratione subjungitur :

VERS. 21. — « Quid enim ad. » Non quod in inferno non cogitet de cognatis, etc., *usque ad* ne quis discutere præsumat, sequitur :

VERS. 22. — « Nunquid Deum quispiam docebit scientiam ? » id est nobiscum nil injuste agit, qui et subtiliorem nobis angelicam naturam juste judicavit, unde nihil restat conqueri.

VERS. 23. — « Iste moritur. » Ecce ponit illa in quibus Omnipotentis secretum quis discutiat, quærendo cur hæc ita esse permittat. Superficies litteræ satis patet per se. Quod autem dicit :

VERS. 24. — « Viscera ejus plena sunt adipe. » Adeps quippe ex abundanti cibo est, etc., *usque ad* ecce dives inaniter gaudet, pauper inanius affligitur.

VERS. 26. — « Et tamen simul in pulvere dormient. » (*Ibid.*) Quæ cura de dissimili vita, prospera vel adversa, cum similis finis in pulvere ? Illa vita cogitanda, ubi cum resurrectione ad dissimilem finem pervenitur, ubi felix ad pœnas, afflictus transit ad requiem.

« Et tamen simul in pulvere. » Id est, in terrenis desideriis oculos mentis claudent :

« Et vermes, » qui de carne, id est carnales curæ premunt, quod non in Job, qui nec de habitis tumuit, nec de amissis anxius fuit. Sed illi hoc putant, quare subjungit :

VERS. 27. — « Certe novi cogitationes vestras. » Quem enim percussum viderunt, etc., *usque ad* nec perfecte ad æterna transeunt, unde addit :

VERS. 29. — « Interrogate quemlibet de via. » Viator dicitur qui præsentem vitam, viam sibi esse et non patriam attendit, qui in dilectione prætereuntis sæculi cor figere despicit, sed æterna petit.

VERS. 31. — « Quis arguet coram eo vias ejus. » Cum de omnium malorum corpore loqueretur, etc., *usque ad* nec Elias, nec Enoch suis viribus, sed Dei.

VERS. 32. — « Ipse ad sepulcra. » Hoc in vita, etc., *usque ad* quia in pravorum tantum cordibus recipietur.

« Et in congerie. » Quia in congregatione peccantium astutiæ suæ insidias exerit; quoniam autem multi sunt mali, recte congeries nominantur.

VERS. 33. — « Dulcis fuit. » Cocytus, luctus infirmantium dicitur, etc., *usque ad* signantes quod ibi sit luctus iniquus.

« Et post se omnem. » (*Ibid.*) Homo humana sapiens hic intelligitur; post se omnem hominem trahit, quia cunctos, quos carnales invenerit, sub suæ ditionis jugum rapit : qui et nunc priusquam appareat, innumerabiles trahit, etsi non omnes, quia multi a carnalitate retrahuntur.

VERS. 34. — « Quomodo igitur consolamini, etc. »

Quoniam si iniquus in hac vita permittitur prosperari, quod de Antichristo ostensum est, necesse est ut electus debeat sub flagelli freno retineri.

« Cum responsio vestra, » etc. Eum enim consolari non poterant, in quo suis sermonibus veritati contraibant. Nam cum hunc hypocritam dicerent, quoniam mentiendo culpam perpetrabant, afflicti justi pœnam augebant; quia diligentem veritatem torquet culpa alienæ fallaciæ.

CAPUT XXII.

VERS. 1, 2. — « Respondens, etc. Nunquid Deo. » (GREG., *in Job.*, l. XVI.) Qui contra veritatis verba deficiunt, etiam nota replicant, ne tacendo victi videantur; unde Eliphaz beati Job sermonibus pressus, ea dicit quæ nullus ignorat; ait enim:

« Nunquid. Deo comparari? » In comparatione etenim Dei scientia, etc., *usque ad* quasi descendendo subjungit.

VERS. 3. — « Quid prodest? » In omni quippe quod bene agimus, etc., *usque ad* adhuc adjungit Eliphaz quod nullus ignorat.

VERS. 4. — « Nunquid timens arguet te? » Quis hoc vel desipiens sentiat, quod Deus ex timore nos arguat, et ex metu contra nos judicium suum proponat? « Nunquid tibi arguet? » Qui verba sua metiri nesciunt, ad otiosa dicta dilabuntur.

VERS. 5. — « Et non propter malitiam tuam plurimam. » A verbis otiosis, etc., *usque ad* sed semper ad deteriora descendat. Nam sequitur.

VERS. 6. — « Abstulisti enim pignus. » Hæc ad litteram aperta sunt, etc., *usque ad* vel dona spiritualia perdunt, qui ad te veniunt.

VERS. 9. — « Viduas. » Dicunt hæretici plebes, etc., *usque ad* pro peccatis dicunt retribui ei? Et hoc est, « Propterea circumdatus es laqueis. »

VERS. 11. — « Et putabas te. » Quasi diceret, etc., *usque ad* sicut unda super undam.

VERS. 12. — « An non cogitas quod Deus. » Quasi, an ideo, etc., *usque ad* quia stulto judicio solos se sapientes putant.

VERS. 15. — « Nunquid semitam? » Sicut semita Redemptoris humilitas, ita semita sæculorum superbia. Sæculorum itaque semitam viri iniqui calcant, qui per hujus vitæ desideria in elatione perambulant.

VERS. 16. — « Qui sublati sunt ante tempus suum, nisi quod omnes. » Qui præsentem vitam diligunt, etc., *usque ad* et mutatur sententia, sed non consilium æternum.

« Et fluvius subvertit fundamentum eorum. » Iniqui dum præsentia esse fugitiva non intuentur, etc., *usque ad* quia cursus mutabilitatis statum in eis subruit perversæ constructioni.

VERS. 18. — « Cum ille implesset. » Malorum domos Dominus implet, quia etiam ingratis sua dona non denegat.

« Quorum sententia procul. » Hoc etiam Job, etc., *usque ad* optat esse malorum dissimilis.

A VERS. 19. — « Videbunt justi, » iniquorum interitum.

« Et lætabuntur. » Cum districto judici perfecta jam securitate inhæserint. Nunc enim reprobos prospiciunt et gemunt.

VERS. 20. — « Nonne succisa. » Hic iniqui erecti sunt, etc., *usque ad* vel a conspectu judicis ad gehennam pertrahuntur.

« Et reliquias eorum devoravit. » Quia et si hic carnem relinquant, in resurrectione recipient, ut in carne ardeant in qua peccaverunt.

VERS. 21. — « Acquiesce igitur. » Culpa superbiæ est, docere meliorem, quod sæpe hæretici faciunt catholicis.

VERS. 23. — « Si reversus fuerit. » Quia a justi-

B tiæ ædificatione destructus es.

« Et longe facies. » Corpus animæ accipitur tabernaculum et mens cogitationum. Et est sensus: Si ad Deum post errata revertaris, in cogitatione et in opere mundaberis.

VERS. 24. — « Dabit pro terra. » Per terram infirmitas actionis, per silicem fortitudo signatur, per torrentes aureos doctrina intimæ claritatis. Ad se ergo conversis pro terra dat « silicem » robusti operis, et « pro silice torrentes aureos. »

« Pro. » Quia pro robusto opere doctrinam multiplicat claræ prædicationis.

(BEDA.) Hoc dicit, quod si propitiato sibi Domino, etc., *usque ad* sunt argentum igne examinatum.

C VERS. 25. — « Eritque Omnipotens contra. » (*Ibid.*) Sæpe cum sacris eloquiis intendimus, malignorum spirituum insidias graviter toleramus. Et est sensus: dum malignos spiritus a te repulerit, divini in te eloquii talentum lucidum excrescet.

VERS. 26. — « Tunc super. » Super Omnipotentem deliciis affluere est in amore illius epulis sacræ Scripturæ satiari.

« Et elevabis ad Deum. » Ad Deum levare faciem, est cor ad sublimia investiganda attollere.

VERS. 27. — « Et vota tua reddes. » Qui vota vovit, sed pro infirmitate solvere non valet, ei ex peccati pœna hoc agitur, ut volenti bonum posse subtrahatur: cum vero ea, quæ obsistit, culpa detergitur, fit protinus ut votum possibilitas sequatur.

D VERS. 28. — « Decernes. » Res decernitur et venit, cum virtus, quæ ex desiderio appetitur, largiente Domino etiam per effectum prosperatur.

« Et veniet. » Eadem promittunt hæretici afflictis, si eos sequantur.

« Et in viis. » In viis justorum lumen splendere est per mira opera virtutum signa suæ claritatis aspergere.

VERS. 29. — « Qui enim humiliatus. » Quia qui se humiliat, exaltabitur.

« Et qui. » Quantum per membrorum ministerium deprehendi potest, prima ostensio superbiæ in oculis esse solet.

VERS. 30. — « Salvabitur innocens. » Quia quando

hic pervenit gratia ut innocens fiat, cum ad judicium ducitur, ex merito remuneratur.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. — « Respondens autem Job dixit : Nunc quoque in amaritudine. » (Greg.) Mens justi in amaritudine est semper, etc., *usque ad* qui per dulces sermones seducere quærunt.

Vers. 2. — « Et manus plagæ meæ. » Manus autem plagæ est fortitudo percussionis, sed quia ex adversitatibus, justi plus sitiunt faciem auctoris, sequitur :

Vers. 3. — « Quis mihi tribuat. » Electi, cum contra votum quælibet agi conspiciunt, ad occulta Dei judicia recurrunt, ut in eis videant quia inordinate intus non disponitur, quod inordinate foris currere videtur. Et hoc est, quod subdit :

« Inveniam illum. » Ut est : quod modo differt Deus, ut plus desideretur.

« Et veniam usque ad solium ejus. » Solium sunt angeli, etc., *usque ad* dum meliora disponere Deum vident, unde :

« Ponam coram Deo judicium. » Coram Deo judicium ponere, etc., *usque ad* occultus nunc et tacitus judex quam terribilis post appareat, considerare.

Vers. 4. — « Os meum replebo. » Quia dum examen judicis contra se contemplatur, amare se pœnitentiæ invectione persequitur.

Vers. 5. — Ut sciam verba quæ, » etc. Cum enim culpas pœnitendo persequimur, quid nobis de eis judex in suo examine dicere possit invenimus, quod nescit, quia mala sua negligit.

Vers. 6. — « Nolo multa fortitudine contendat. » Quis enim in examine inveniri justus valeat, si secundum suæ fortitudinis majestatem vitam hominum discutiat Deus : quamlibet enim justus si districte judicatur, mole magnitudinis premitur, unde subdit :

« Nec magnitudinis. » Quasi diceret : Si secundum fortitudinem suam mecum contenderet, mole sua me premeret. Et nota, quia dum fortitudinem vitat, infirmitatem incarnationis optat, unde subdit :

Vers. 7. — « Proponat æquitatem. » Mediator Dei et hominum, etc., *usque ad* absolutionis meæ judicium victor excludam.

Vers. 8. — « Si ad orientem. » (*Ibid.*) Ac si dicat : Filium incarnatum, etc., *usque ad* Sed nec in his omnibus plene se anima cognoscit, unde :

Vers. 10. — « Ipse vero scit viam. » Id est videre non valeo videntem me.

« Et probavit. » Non elatus comparat se auro, sed sua humiliter considerat, quod licet omni justo. Et hoc est : « Et proba me quasi aurum. » Exustione enim tribulationis, et subtrahuntur vitia, et augentur merita.

Vers. 11. — « Vestigia ejus secutus est. » Beatus Job in futura operatione, etc., *usque ad* quasi ad exemplum sibi propositum recurrit.

Vers. 12. — « Et in sinu meo abscondi. » In sinu cordis verba oris ejus abscondimus, quoniam mandata ejus non transitorie, sed implenda opere audimus, et si verba in opere prodeunt, latent tamen in corde. Si intus non elevatur animus, sed si laus extra quæritur, tunc sermo Dei in sinu non occultatur.

Vers. 13. — « Ipse enim solus est. » Principaliter et immutabiliter. Solus enim per se est, qui omnia agit, in quibus est ipse timendus, non quæ patimur. De cujus immutabilitate subdit :

« Et nemo avertere. » Quia semel fixa judicia mutari nequaquam possunt.

« Et anima ejus. » Ea ipsa vis qua cuncta disponit, anima illius appellatur.

Vers. 14. — « Cum expleverit. » Explet in me voluntatem suam, quia multis me percussionibus affligit. Sed « multa similia præsto sunt ei, » quia si ferire cogitat, adhuc invenitur, ubi plaga crescat.

Vers. 15. — « Et idcirco a facie. » Rectitudinis pavore concutitur, cum se reddentis rationibus conspicit non esse idoneum, si districte judicetur.

Vers. 16. — « Deus mollivit. » Virtutem ergo suæ fortitudinis non sibi, sed auctori tribuit.

« Conturbavit me. » Nunquam secura sunt corda justorum, sed turbata timore judicis, quæ tamen consolantur donis quæ acceperunt, unde : « Non enim perii. » Flagella justorum vel præterita purgant, vel futura peccata avertunt, quod non in Job, sed virtus augetur.

Vers. 17. — « Non enim. » Ille in flagello positus a salute corporis propter imminentes tenebras perit, qui pro transactis percutitur, ut a futuris suppliciis abscondatur.

CAPUT XXIV.

Vers. 1. — « Qui autem. » Quia etsi jam per fidem Deum novimus, qualiter tamen sit ejus æternitas sine præterito vel futuro, non videmus. Beatus Job ne plus sapiat quam oportet sapere, dies Domini non posse comprehendi testificans, ad hæreticorum mox superbiam respectum mentis convertit : qui alta sapere appetunt, de quibus sequitur :

Vers. 2. — « Alii terminos. » Quos, aliorum nomine, etc., *usque ad* et doctrinis pestiferis ad interficiendum nutriunt.

Vers. 3. — « Asinum pupillorum. » Pupillos dicit, electos, etc., *usque ad* a ministerio bonorum repellunt.

« Et abstulerunt. » Vidua dicitur Ecclesia, etc., *usque ad* ut eorum etiam sequaces trahant, unde subdit :

Vers. 4. — « Subverterunt pauperum. » Nonnunquam hi qui mansueti atque humiles videntur, si servare discretionem nesciunt, exemplis aliorum cadunt.

Vers. 5. — « Alii quasi onagri. » Sunt enim hæretici qui populis admisceri refugiunt, sed secessum vitæ secretioris petunt, et eo amplius peste suæ per-

suasionis inficiunt, quo quasi ex vitæ meritis reverentiores videntur. Onagris autem comparantur, qui in suis voluptatibus dimissi a vinculo fidei rationis sunt alieni.

« Egrediuntur. » Non enim Dei, sed opus suum peragunt, dum non recta dogmata, sed propria desideria sequuntur.

« Vigilantesque ad prædam. » Ad prædam vigilant, qui verba justorum ad proprium sensum semper rapere conantur, ut per hoc perversis filiis panem erroris parent.

Vers. 6. — « Agrum non suum. » Agri vel vineæ nomine Ecclesia signatur, quam perversi prædicatores demetunt, et auctorem ejus in membris suis opprimendo vindemiant : qui Creatoris gratiam persequentes, dum quosdam de illa, qui recti videbantur, rapiunt, quid aliud quam spicas vel botros animarum tollunt?

Vers. 7. — « Nudos dimittunt homines. » Sicut vestimenta corpus, sic bona opera protegunt animam. Hæretici itaque cum quorumdam bona opera destruunt, vestimenta tollunt.

« Quibus non. » Operimentum ad justitiam pertinet, etc., *usque ad* sine veste boni operis moriantur.

« Quos imbres montium rigant. » Id est fluenta prædicatorum satiant.

« Et non habentes. » Lapides dicit fortes viros, etc., *usque ad* lapides amplexantur?

Vers. 10. — « Nudis et incedentibus absque vestitu. » Qui nec bona nec mala operatur, etc., *usque ad* quasi aristarum paleas subtrahimus, ut medulla spiritus reficiamur.

Vers. 11. — « Qui calcatis torcularibus. » (Greg.) Qui Ecclesiam persequuntur, etc., *usque ad* in eorum actibus quasi in meridie quiescunt. »

Vers. 12. — « De civitatibus fecerunt vi gemere. » Quia civitates a conviventibus populis, etc., *usque ad* eos qui per viam Dei non fluxe, sed viriliter currunt.

Vers. 13. — « Et anima vulneratorum clamavit. » Vulneratur anima justorum, cum fides infirmorum turbatur; clamat autem, dum alieno lapsu tabescit.

« Ipsi fuerunt rebelles lumini. » Lumini rebelles sunt, qui sua desideria sequendo bonum despiciunt quod noverunt.

« Nescierunt vias ejus. » Qui enim prius sciendo rebelles sunt, postmodum cæcantur, ut nesciant.

« Nec reversi sunt. » Angustior est semita quam via. Qui autem manifestiora agere contemnunt ad subtiliora intelligenda non perveniunt ; exspectavit autem Deus, ut per ejus semitas pergerent ; sed utinam per eas vel reverti voluissent, ut vitæ itinera quæ noverunt per innocentiam, saltem tenerent per pœnitentiam.

Vers. 14. — « Mane primo consurgit homicida. » Quia perversus quisque in prosperitate præsentis vitæ (quæ per mane designatur) humilium vitam deprimendo interimit, et in adversitate et dejectione positus (quæ per noctem designatur) per iniqua consilia latenter lædit ut fur.

Vers. 15. — « Oculus adulteri. » Hoc de hæreticis dicitur : Sicut enim is qui adulterium facit carnem alienæ conjugis sibi illicite conjungit : ita hæritici, cum fidelem animam in suo errore rapiunt, quasi alienam conjugem tollunt.

« Et operiet vultum suum. » Vultus humani cordis est similitudo Dei, quem perversus operit, ut cognosci a districto judice nequeat cum vitam suam malis actibus confundit, unde dicet : « Nunquam novi vos. »

Vers. 16. — « Perfodit. » Domorum nomine, etc., *usque ad* perversa loqui minime audebant

« Sicut in. » Quia cum justos conspicerent in prosperitate, quoniam loqui non poterant, ad maligna contra eos consilia vacabunt.

Vers. 17. — « Si subito. » Cum enim justos ad regendæ potestatis viderint culmen erumpere, perturbantur. Hi gaudent de dejectione bonorum, sed « si subito apparuerit aurora, » id est, si ad regimen veniunt boni, « arbitrantur umbram mortis, » quia quæ perverse egerunt puniri, timent, corrigi nolunt, sed laxe ire eligunt et in culpa gaudere, unde dicit

« Et sic in. » Quia ita gaudent in nocte peccati, ac si eos lux justitiæ circumfundat ; vel, in præsenti cæcitate ita læti sunt, ac si jam æternæ patriæ luce perfruantur.

Vers. 18. — « Levis est super faciem aquæ. » Aquæ superficies huc atque illuc, etc., *usque ad* unde crebro sententia ad eum redit qui est auctor mali.

« Maledicta sit pars. » (*Ibid.*) Quisquis in vita præsenti recta agit, etc., *usque ad* in reatu tamen maledictionis æternæ tenetur.

« Nec ambulet per viam vinearum. » Ille per viam vinearum ambulat, qui universalis Ecclesiæ prædicatorem pensans, neque a fidei, neque a bonorum actuum rectitudine declinat.

Vers. 19. — « Ad nimium calorem transiet. » Iniquitas frigori comparatur, etc., *usque ad* ut credat recta prædicantibus addit :

Vers. 20. — « Et usque ad inferos peccatum illius. » Peccatum usque ad inferos deducitur, quod ante finem vitæ non emendatur.

Vers. 21. — « Dulcedo illius. » Quia naturæ vermium est, etc., *usque ad* tabes et fetor putredinis amatur.

« Non sit in recordatione. » Deus pravorum vitam intuetur et obliviscitur, quia quod per districtionem sententiæ judicat, quantum est ad memoriam misericordiæ ignorat.

Vers. 22. — « Pavit enim sterilem. » Hoc loco sterilis caro nominatur : quæ dum sola præsentia appetit, bonas gignere cogitationes nescit :

« Et viduæ. » Vidua anima dicitur, etc., *usque ad* deservire contemnit.

Vers. 23. — « Detraxit fortes. » In fortitudine

suæ pravitatis fortes detrahit, cum per sui erroris A astutiam potentes hujus mundi rapit.

« Et cum steterit. » Stat in hoc mundo perversus prædicator, quousque terreno vivit in corpore, sed vitæ suæ credere renuit, quia de Deo vera cognoscere contemnit.

« Oculi autem ejus. » (GREG. *in Job.*, l. XVII.) Vias suas peccator intuetur, quia sola cogitare, sola cernere nititur, quæ sibi ad commodum temporale suffragentur.

VERS. 24. — « Elevati sunt ad modicum. » Subsistere enim nequeunt, qui ab æterna soliditate dividuntur.

« Et humiliabuntur sicut omnia. » Omnia profecto terrena. Et est sensus : Stare nullo modo queunt, quia ipsa quoque fugiunt quibus innituntur : dum- B que temporalia diligunt, cum his et temporis volubilitate percurrunt.

« Et sicut summitates spicarum, » etc. Spicarum summitates aristæ sunt, etc., *usque ad* trituræ ultimæ fortitudine frangitur, et grana apparent.

VERS. 25. — « Quod si non est ita, » etc. (*Ibid.*) Sensus est : Ita sunt cuncta ut protuli, etc., *usque ad* non est dignum tamen ut a pravis judicetur.

« Quis me potest arguere esse mentitum. » Quasi diceret : Quæ loquor, ponere ante judicem non valetis, quia ejus vobis faciem peccantes absconditis. Verba fallacia ante Deum ponit, qui ea apud se conspectu veritatis examinat, qui, considerato intimo judice, exteriora pensat.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — « Respondens autem, » etc. (*Ibid.*) Quia Job multa dixit, etc., *usque ad* quæ jure ejusdem potentiæ quando careat, nescit ?

VERS. 2. — « Qui facit concordiam. » In concordiam componuntur summa, etc., *usque ad* quod obtinere non valent nunquam volunt.

VERS. 3. — « Nunquid est. » In cognitione humana superiorum numerus spirituum non est, quia quanta sit illic frequentia invisibilis exercitus, nescit : qui milites dicuntur, quia decertant contra aereas potestates, non labore, sed imperio.

« Et super. » Quia militum eorumdem sive electorum virtus non propriis viribus, sed supernæ gratiæ infusione roboratur : quæ si in corde nostro non D surgeret, profecto mens nostra in tenebris maneret, unde subdit :

VERS. 4. — « Nunquid justificari. » Quia per mulierem culpæ subditam nascitur homo, reatus primi infirmitas in prole propagatur.

VERS. 5. — « Ecce enim. » Per lunam Ecclesia, per stellas singulorum bene viventium animæ designantur : qui culpas subigere perfecte desiderant. Sed quousque corruptione carnis astringuntur, ejus vinculis ligantur, « quanto magis homo putredo ! »

VERS. 6. — « Et filius, » ac si dicat, etc., *usque ad* sicut ex homine filius hominis, ita ex putredine nascitur vermis.

CAPUT XXVI.

VERS. 1. — « Respondens autem Job. » Finitis amicorum verbis, jam in extremis Job, contra eos acutius surgit, ut mos est peritis, in conclusione fortiora servare.

(*Ibid.*) « Cujus adjutor? Nunquid imbecillis. » Adjuvare imbecillem charitatis est; adjuvare potentem velle, elationis est. Et est sensus : dum eum juvare intendis, sub cujus magnitudine succumbis : quod impendis solatium de ostentatione est, non de pietate.

VERS. 3. — « Cui dedisti. » (*Ibid.*) Consilium dare stulto charitatis est, consilium dare ipsi sapienti perversitatis est, unde sequitur :

« Et prudentiam, » etc. Omnis qui prudentia recta est, plurima non est : quia non plus appetit sapere quam oportet sapere.

« Plurimam. » Ultra modum, ut qui præ aliis videri appetunt doctiores, unde fit ut immoderati etiam fatua loquantur, unde excessus prudentiæ subditur :

VERS 4. — « Quem docere. » Spiramento vivimus sine quo non sapimus, sed per quod. Qui ergo dat vitam, dat et sapientiam.

« Spiramentum. (AUG.) » Sicut non possumus non de nostra natura, etc., *usque ad* quia non creatus creatum.

« Nonne eum qui. » (*Ibid.*) Baldath quia Job flagellatum, etc., *usque ad* per sententias expandit di- C cens :

« Ecce gigantes gemunt sub aquis. » Postquam repressit tumorem sapientiæ, etc., *usque ad* quo in altum se erigit.

VERS. 5. — « Et qui habitant cum. » Pariter gemunt hi qui talibus sociantur, quia ipsi etiam laboris eorum participatione deprimuntur; et quia desideratæ celsitudines sine peccatis nequeunt administrari, et malum quod agitur divinæ iræ non absconditur.

VERS. 6. — « Nudus est infernus. » Inferni et perditionis nomine diabolum et omnis damnationis ejus socios designat.

VERS. 7. — « Qui extendit. » (*Ibid.*) Aquilonis nomine diabolus appellatur, qui ut corporis frigore gentium corda constringeret, dixit : Sedebo in monte testamenti in latere aquilonis. Qui super vacuum extenditur, quia illa corda possidet quæ divini amoris gratia non possidentur.

« Et appendit terram. » (*Ibid.*) Terræ nomine Ecclesia designatur, etc., *usque ad* « Omnes gentes velut nihilum et inane reputatæ sunt. »

VERS. 8. — « Qui ligat. » (*Ibid.*) Initia nascentis Ecclesiæ narrat dicens, etc., *usque ad* de immensitate ejus auditores opprimerent.

VERS. 9. — « Qui tenet vultum. » In vultu cognitio demonstratur. Solii ergo ejus vultus tenetur, quia a nobis in hac vita regni ejus gloria non cognoscitur. Super quod expandi nebula dicitur, quia sicut est, illa cœlestis gloria non videtur.

« Vultum solii. » Solium est majestas ejus, vel angeli, qui modo non plene possunt congnosci; vel nos ipsi, quorum vultus, id est scientia, progredi prohibetur ad altiora : super quos nebula, in quibus occulta exerit judicia, unde subdit :

Vers. 10. — « Terminum circumdedit aquis. » Quia humani generis scientiam moderatur, ut quousque vicissitudines alternantium temporum transeunt, perfecte ad cognitionem claritatis intimæ non pertingant.

Vers. 11. — « Columnæ. » (Greg. Mag.) Columnas cœli sanctos angelos, vel summos Ecclesiæ prædicatores appellat.

Vers. 12. — « In fortitudine. » (*Ibid.*) Quia incarnato Domino discordantia in Ecclesia corda concorditer credunt.

« Et prudentia ejus. » Prudentia, non virtute percussus est antiquus hostis, quia dum audacter olim Christum, in quo sibi nihil competebat, appetiit, jure hominem, quem et juste tenebat, amisit. Sed Domino occiso, quæ prædicatoris gloria sit secutura, sequitur :

Vers. 13. — « Spiritus ejus ornavit cœlos. » Quia prædicatores nisi promissa Paracleti dona susciperent, nullo fortitudinis decore claruissent.

« Et obstetricante manu ejus. » Antiquus hostis, qui homini ore colubri locutus est, qui tortuosus dicitur, quia in veritatis rectitudine non stetit; hic obstetricante manu Domini ejectus est ab Ecclesia. In paucis autem sententiis primi adventus Dominici ordinem retulit, sed secundum subdit valde esse timendum.

Vers. 14. — « Et ecce hæc ex parte dicta sunt viarum. » (*Ibid.*) Viarum nomine, etc., *usque ad* velut tenuis gutta superni liquoris ad nos emanat.

« Et cum vix parvam. » Ac si dicat : Si humilitatis illius admiranda vix ferimus, terribilem adventum majestatis ejus qua virtute tolerabimus ?

CAPUT XXVII.

Vers. 1. — « Addidit quoque, » etc. (Greg. *in Job.*, l. xviii.) Ecclesia duobus modis patitur amara ab hostibus : vel verbis, ubi exercetur ejus sapientia; vel gladiis, ubi probatur patientia. Nunc de ea persecutione ait ubi lacessitur falsis assertionibus.

Vers. 2. — « Vivit Deus. » Sunt qui adversa patientes, Deum esse non credunt : nonnulli Deum esse æstimant, sed res humanas minime curare. Iste in typo Ecclesiæ positus in afflictione, ut Deum esse fateretur, ait : « Vivit Deus. » Ut vero res humanas curare eum perhiberet, subdit : « Qui abstulit judicium meum, » etc.

Vers. 4. — « Non loquentur labia mea. » (*Ibid.*) Quod prius iniquitatem, etc., *usque ad* meditari studiosæ pravitatis.

Vers. 5. — « Absit a me. » Quia dicit Salomon : « Qui justificat impium, et qui condemnat justum, uterque abominabilis est ante Deum. » Et hoc est : « Absit a me. » Ab innocentia enim recederet, si bona de illis malis æstimaret.

A Vers. 6. — « Justificationem meam. » (*Ibid.*) Cœptam justificationem desereret, si in peccantium laudem declinaret. Bene ab alienis absistit, qui prius se a propriis custodit : quasi, ideo de eis peccare timeo, quia non reprehendit me cor meum.

« Neque enim reprehendit me cor meum. » Ac si dicat, etc., *usque ad* fortiter tamen cogitationi restitit.

Vers. 7. — « Sicut impius inimicus meus. (*Ibid.*) Impius, infidelis dicitur, etc., *usque ad* qui mihi opere non concordat.

Vers. 8. — « Quæ est enim spes hypocrisis. » Hypocrita, qui Latine dicitur simulator, est avarus raptor, qui dum inique agens desiderat de sanctitate venerari, laudem vitæ rapit alienæ.

Vers. 9. — « Nunquid Deus audiet? » Quia in ju-
B dicio remedium in clamore non invenit, qui nunc tempus congruum clamoris perdit. De cujus pravitate subjungitur :

Vers. 10. — « Aut poterit in Omnipotente delectari. » Qui terrenarum rerum amore vincitur, in Deo nullatenus delectatur :

« Et invocare Deum in omni. » Tantum Deum hypocrita tunc invocat, cum hunc terrenarum rerum tribulatio angustiat.

Vers. 11. — « Docebo vos per manus. » Manus Dei vocatur Filius, etc., *usque ad* peccatum est illi.

Vers. 14. — « Si multiplicati fuerint. » (*Ibid.*) Qui hæreticorum generantur prædicatione, venturi judicii sententia feriuntur.

« Et nepotes. » Nepotes hæreticorum sunt, etc.,
C *usque ad* nonnullos in malitia pertinaces relinquit. Sequitur :

Vers. 15. — « Qui reliqui fuerint. » Ex eo videlicet hæreticorum populo derelicti sepelientur in interitu, quia dum ad lucem veritatis non redeunt, intelligentia terrena deprimuntur.

« Et viduæ illius non plorabunt. » Viduas dicit plebes subjectas morte hæretici destitutas : quæ dum prædicator erroris ad æterna supplicia rapitur, sæpe ad cognitionis veræ gratiam revertuntur.

Vers. 16. — « Si comportaverit. » (*Ibid.*) Argentum, id est eloquium hæreticorum, etc., *usque ad* sacræ Scripturæ contexunt testimonia.

Vers. 17 — « Præparabit quidem. » Quia vir recta
D fide plenus, Scripturæ, quæ hæreticus affert, testimonia colligit, et erroris pertinaciam inde convincit, ut David Goliam gladio suo occidit.

« Et argentum innocens dividet. » Innocens argentum dividere, etc., *usque ad* quia illi miscent falsa veris.

Vers. 18. — « Ædificavit sicut tinea domum. » (*Ibid.*) Tinea domum sibi corrumpendo ædificat : sic et hæreticus locum perfidiæ suæ nonnisi in mentibus, quas corrumpit, facit.

« Et sicut custos. » Umbraculum custodis, etc., *usque ad* sermo erigitur, cum subditur.

Vers. 19. — « Dives cum dormierit. » Dormit dives et oculos aperit, quia cum carne moritur, ejus anima videre cogitur, quod providere contempsit.

VERS. 20. — « Apprehendet eum. » Agente namque inopia, apud inferos usque ad minima petenda dives ardens compulsus est, qui hic agente tenacia usque ad minima neganda pervenit.

« Nocte opprimet eum. » Noctem absconditum tempus repentini exitus appellat, tempestatis nomine judicii turbinem designat.

VERS. 21. — « Tollet eum ventus. » Ventus urens malignus spiritus vocatur, qui eum quem nunc succenderit igne perversæ concupiscentiæ, agit postmodum ad flammas gehennæ.

« Et velut turbo rapiet. » Locus perversorum temporalis vitæ delectatio.

VERS. 22. — « Et mittet super eum. » Peccatorem Deus quoties feriendo corrigit, ad hoc flagellum emittit, ut parcat. Cum vero ejus vitam in peccato permanentem feriendo concludit, flagellum emittit, sed nequaquam parcit.

« De manu ejus. » Quia manus operatio intelligitur, de manu percussi fugit, qui dum pravi interitum conspicit, vias pravitatis relinquit, unde sequitur :

VERS. 23. — « Stringet super eum. » Manus stringere, est vitæ opera in rectitudine confirmare, in aliena pœna conspiciendo quid timeat.

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. — « Habet argentum venarum suarum principia. » (GREG.) Postquam potentium pœnas superborum, etc., *usque ad* ut nulla sacrorum librorum auctoritate solidentur.

« Et auro locus est. » Hoc loco hæritici, etc., *usque ad* prius hic arserit in officina charitatis.

VERS. 2. — « Ferrum de terra tollitur. » Solent hæretici de justitia gloriari, et catholicos fuisse iniquos criminantur. Contra quos per humilem confessionem dicitur : « Ferrum de terra tollitur. » Quia fortiores viri, a terrena, quam prius tenuerunt, actione separantur, et propugnatores Ecclesiæ fiunt.

« Et lapis solutus. » Quia cor durum, etc., *usque ad* et per prædicationem sonorus fiat.

VERS. 3. — « Tempus posuit tenebris. » Iniqui videlicet modum, quo iniqui esse desistant.

« Et universorum. » Quia intuetur electorum terminum, etc., *usque ad* quod obduratæ perfidiæ se tenebris cæcaret.

« Lapidem quoque caliginis. » Populus Judæorum perfidia durus, etc., *usque ad* ejus in se imaginem expressit.

VERS. 4. — « Dividet torrens a populo. » (*Ibid.*) Torrentis autem nomine, etc., *usque ad* nomine torrentis potest irrigatio sanctæ prædicationis intelligi.

« Eos quos oblitus, » id est Judæos, etc., *usque ad* quia verbis vitæ ad cor viam præbere noluerunt.

VERS. 5. — « Terra de qua oriebatur. » Quia Judæa et prius habuit legem quæ reficeret, et post visis miraculis Redemptoris, invidiam quæ concremaret.

VERS. 6. — « Locus sapphiri lapides ejus. » (*Ibid.*) Sapphiri, coloris aerii sunt. Et hoc dicit, quia nunquam de Judæa animæ sanctæ, quæ cœlestem vitam ducerent, defuerunt :

« Et glebæ illius. » Glebas dicit collectiones singulorum ordinum, etc., *usque ad* Sed cur bona perdidit, sequitur :

VERS. 7. — « Semitam ignoravit. » Hoc loco avis nomine ille signatur, etc., *usque ad* considerare noluit.

« Nec intuitus est oculus. » Redemptor noster vulturis, etc., *usque ad* de quibus subditur :

VERS. 8. — « Non calcaverunt eam filii institorum. » Institores sunt qui spirituale negotium gerunt, etc., *usque ad* institorum filios, pastores et doctores.

« Nec pertransivit per eam leæna. » Leæna dicitur Ecclesia, quia male viventes in vitiis ore prædicationis sanctæ interficit, unde Petro dicitur : *Macta et manduca*. Ecclesia itaque per Judæam transiit, sed non pertransiit : quia ex illa paucos ad fidem rapuit, sed tamen infidelem populum a perfidia funditus non exstinxit. Sed a Judæis repulsa, quid fecit?

VERS. 9. — « Ad silicem extendit manum suam. » Quia ad duritiam gentium brachium suæ prædicationis misit.

« Subvertit a radicibus montes. » Radices, cogitationes intimæ superborum : montes a radicibus sunt eversi, quia sæculi potestates ad colendum Deum ab intima cogitatione ceciderunt.

VERS. 10. — « In petris rivos excidit, » etc. (*Ibid.*) id est in duris gentium cordibus fluvios prædicationis aperuit.

« Et omne pretiosum vidit oculus ejus. » Vidit Deus pretiosum, cum humanam animam de se abjectam sapientiæ gratiæ suæ illustratione respexit.

VERS. 11. — « Profunda quoque. » Profunda fluviorum scrutatur Dominus, etc., *usque ad* et nullo merito nostro sapientia Dei venit ad nos.

VERS. 13. — « Nec invenitur in terra. » Terram, humanam animam dicit. Hæc sapientia in terra suaviter viventium inveniri non potest, quia quisquis adhuc hujus vitæ voluptatibus pascitur, ab æternæ sapientiæ intellectu separatur.

VERS. 14. « Abyssus dicit. » Abyssus dicit corda hominum, etc., *usque ad* quæ stulta apud Deum dicit, iniquis operibus.

« Mare loquitur : non, » inquietorum mentes, etc., *usque ad* sed per semetipsam veniret. Sequitur :

VERS. 15. — « Non dabitur aurum obrizum pro ea. » Aurum obrizum sancti angeli nuncupantur, etc., *usque ad* sed non sine contagio culpæ.

« Nec appendetur argentum in commutatione ejus. » Quia vita justorum prædicantium, vel eloquia Dei scribentium, quantalibet sanctitatis luce polleat, adventum nobis supernæ sapientiæ per suam præsentiam non communicat.

VERS. 16. — « Non conferetur tinctis Indiæ coloribus. » Per Indiam hic mundus accipitur, etc., *usque ad* et vestis sine tinctura.

« Nec lapidi sardonicho. » Sardonichus terræ rubræ A similitudinem tenet, sapphirus aeream speciem : per sardonichum ergo homines, vel patres Veteris Testamenti terrena quædam sectantes; per sapphirum Novi Testamenti prædicatores, cœlestia sola quærentes, vel angeli accipiuntur.

VERS. 17. — « Non adæquabitur ei aurum vel. » (GREG.) Postquam dictum est, etc., *usque ad* quia creatura sunt.

« Nec commutabuntur pro ea vasa. » Excelsum vas auri, etc., *usque ad* sed Dominum prophetarum credit.

VERS. 18. — « Nec commemorabuntur in comparatione. » Quid enim sunt homines Deo comparati? Nihil.

« Trahitur autem sapientia. » Quia cum sit invisibilis, etc., *usque ad* « Et nescis unde veniat aut quo vadat. » B

VERS. 19. — « Non adæquabitur ei topazius. » Pro eo quod omni colore resplendet, etc., *usque ad* quod ostendit dum subdit :

« Nec tincturæ mundissimæ. » Mundissimæ tincturæ sunt qui humiliter custodiunt supervenientem in se virtutum gratiam. Tincti enim non essent, si sanctitatem naturaliter habuissent.

VERS. 20. — « Unde ergo sapientia venit? » Quia ab invisibili patre nascitur, etc., *usque ad* « et quis est locus intelligentiæ? »

VERS. 21. — « Abscondita est. » Quia quandiu hic vivitur, videri Deus per suæ naturæ speciem non potest; per imagines vero visus est Mosi, Jacob et aliis.

« Volucres quoque cœli latet. » (GREG. *in Job*, l. XIX.) Quia in hac carne corruptibili constituti, etc., C *usque ad* in eorum dictis atque consolationibus ab hujus vitæ fatigatione respirant.

VERS. 22. — « Perditio et mors dixerunt, » etc. (*Ibid.*) Quia videre Deum, hoc est quod habere : ideo iniqui hanc sapientiam non vident, quia repulsi per superbiam nequaquam habere potuerunt. Famam autem ejus audisse, est ejus potentiam ex virtute cognovisse.

VERS. 23. — « Deus intelligit viam. » Ac si dicat, etc., *usque ad* in cunctis mundi partibus electorum fuerat corda repletura. Sequitur :

VERS. 24. — « Ipse enim mundi fines intuetur. » Respicere Dei est perdita ad gratiam reformare.

VERS. 25. — « Qui fecit ventis pondus. » Velocitate et sublimitate ventorum, etc., *usque ad* gloriam D permista infirmitate temperare.

« Et aquas appendit, » etc. (*Ibid.*) Aquas dicit mentes Spiritu sancto, etc., *usque ad* sed mulierem fugit, timore perculsus.

VERS. 26. — « Quando ponebat pluviis legem. » Pluvia, prædicantium dicta, etc., *usque ad* quæ hoc quod sonuit, opere conservat.

VERS. 27. — « Tunc vidit illam, et enarravit. » Hanc incarnatam sapientiam vidit, id est videri fecit, et enarrari, a prædicatoribus præparari, et investigari ab auditoribus fecit. Sibi quippe illam præparat, quisquis illam bene vivendo in die judicii propitiam habere curavit.

« Vidit illam, » etc. Vidit, quia species est, etc., *usque ad* quod de illa homo cognosceret in se, unde subditur :

VERS. 28. — « Et dixit homini, » etc. Quia naturam sapientiæ penetrare non possumus quid sit in se : ex condescensione Dei audivimus quid sit in nobis. Namque hanc habere certum est, quem timere Deum incertum non est.

« Ecce timor Domini ipsa, » etc., quasi diceret Si Deum times, constat quia sapientia plenus es quæ apud hominem timor Domini vocatur. Sed quis ille vere vim divini timoris intelligit, qui se ab omnibus pravis operibus custodit, subdit : « Et recedere a malo intelligentia. »

CAPUT XXIX.

VERS. 1. — « Addidit quoque Job, » etc. (*Ibid.*) In hoc ultimo sermone, etc., *usque ad* ut hæc nostra misera tempora cum suspirio desideret, unde dicit :

VERS. 2. — « Quis mihi tribuat, ut sim, » etc. Statutus dierum numerus menses vocantur, etc., *usque ad* quando erit error apertus qui modo occultus est.

« Menses pristinos. » Dies, cum colliguntur, in mensibus subtrahuntur; quia Ecclesia, dum lucentes animas colligit, in intimis abscondit. Vel, mensis, pro perfectione ponitur, quæ erit eis in requie, quibus nunc est in operatione, cujus nunc reminiscitur Ecclesia.

« Secundum dies, » etc. Quia se tunc in deficientibus ex persecutione æstimabit cadere, quæ se nunc in istis respicit custodiri.

VERS. 3. — « Quando splendebat lucerna, » etc. Lucerna lumen sacræ Scripturæ vocatur. Nunc ergo lucerna super caput Ecclesiæ splendet, quia sacra eloquia tenebras nostræ mentis irradiant.

« Et ad lumen ejus, » etc. (*Ibid.*) Ecclesia, etsi alienæ cogitationis occulta non penetrat, quia quasi faciem Dei non cognoscit in nocte, ponit tamen gressus boni operis directo lumine supernæ locutionis.

VERS. 4. — « Sicut fui in diebus adolescentiæ. » Adulta erat Ecclesia, etc., *usque ad* cum per prædicationem filios parere non valet.

« Quando secreto Deus erat in tabernaculo. » Tabernaculum habitationem, etc., *usque ad* « Quando erat omnipotens mecum. » Sequitur :

« Et in circuitu, » etc. Pueri vocantur, qui cœlestibus mandatis inserviunt, qui nunc in circuitu ejus sunt, quia in cunctis fere gentibus reperiuntur.

VERS. 6. — « Quando lavabam pedes meos. » Pedes Ecclesiæ sunt inferiorum operum ministri, etc., *usque ad* pedes sunt qui exteriora ministrant.

« Et petra fundebat mihi, » etc. (*Ibid.*) Quia in ea Christi prædicamenta intimæ unctionis emanant. De hac petra rivi olei exierunt evangelistarum libri; vel rivos olei dona Spiritus dicit.

VERS. 7. — « Quando procedebam, » etc. Per portam civitatis, etc., *usque ad* quod et Job fecit

« Et in platea parabant, » etc. Quia in magnæ A auctoritatis latitudine sui magisterii exhibet libertatem. Qui enim recta quæ sentit publica voce prædicat, quasi in platea super cathedram sedet, cum nulla de sua prædicatione metuit, nullus pressus terroribus se sub silentio abscondit.

VERS. 8. — « Videbant me juvenes, » etc. Juvenes dicit, quia nulla consilii gravitate fulciuntur · senes, morum grandævitate maturos. Et est sensus : Ecclesiæ vigorem et rectitudinem immaturi formidant, et grandævi glorificant.

VERS. 9. — « Principes cessabant loqui. » Principes vel duces dicit hæreticæ pravitatis auctores. Et est sensus : Cum prædicare mihi publica voce licuit, omnis me, qui veritati non fuit subjectus, expavit. Digitum ori superponunt, dum falsis que- B relis non ratione vocis se reprimi, sed virtutis manu significant.

VERS. 10. — « Vocem suam cohibebant duces. » Nimirum hi, qui post se errantes populos trahere conantur, etc., *usque ad* dum perversa insinuant, ad impietatem nutriendo confirmant.

VERS. 11. — « Auris audiens. » Ibi dixit, quid exhibuit per doctrinam, etc., *usque ad* qui exemplis vitæ illius bene vivendo respondet.

VERS. 12. — « Eo quod liberassem pauperem vociferantem. » Ecclesia pauperem vociferantem liberat, cum peccatori veniam deprecanti, eas quas commisit culpas, relaxat.

« Et pupillum cui non esset adjutor. » Pupillum C liberat, dum unusquisque, etc., *usque ad* Hæc etiam Ecclesia et corporaliter exhibet et spiritualiter.

VERS. 13.— « Benedictio perituri. » (GREG.) Benedictio perituri super eam venit, cum peccatoris interitum prævenit, et sanctis exhortationibus a culpæ fovea reducit.

« Et cor viduæ consolatus sum. » Magnam consolationem cor viduæ suscipit, quando fidelis anima in verbis Ecclesiæ de adventu illius, aliquid, cui spiritualiter est conjuncta, cognoscit.

VERS. 14. — « Justitia indutus sum. » Ille justitia sicut vestimento induitur, etc., *usque ad* qui de culpa, quam superat, elevatur.

« Et diademate judicio meo. » Justorum judicium diadema dicitur, quia per hoc non in terrenis et in D infirmis, sed sursum remunerati concupiscunt.

« Indutus sum judicio : » quod comparatur coronæ quæ supra ponitur, quia in cœlo quærit coronari, non in terra. Bona sua aperit, ut amici non increpantes erigantur, sed tacentes imitentur. Valet etiam memoria priorum contra desperationem pro increpationibus.

VERS. 15. — « Oculus fui cæco et pes claudo, » etc. Beatus enim Job et illi per semetipsum manum præbuerat, etc., *usque ad* qui sibi nequam, cui bonus ?

VERS. 16. — « Pater eram pauperum. » Pauperes enim spiritu ex ejus prædicatione generantur.

« Et causam quam nesciebam. » Ecclesia cum per electos mala, etc., *usque ad* sunt tamen minora pro majoribus relinquenda.

VERS. 17. — « Conterebam molas, » etc. Iniquus dicitur diabolus ; per molas, occultæ ejus insidiæ ; per dentes apertæ culpæ demonstratur perpetratio. Prius ergo necesse est occulta consiliorum illius machinamenta prodere, ut auditoris nostri animam in aperto lapsu valeamus revocare.

VERS. 18. — « Dicebamque : In nidulo meo moriar. » Per nidi nomen exprimitur, etc., *usque ad* nec ut quidam in initio plus agit, in consummatione minus.

VERS. 19. — « Radix, » etc. (*Ibid.*) Radix Ecclesiæ incarnatus Christus, *usque ad* cogitatio mentis aperitur

« Et ros morabitur, » etc. Subaudi dicebam, etc., *usque ad* ut digni simus, qui de inferioribus colligamur.

VERS. 20. « Gloria mea semper innovabitur. » Idem quasi amissam gloriam deplorat, quia eos quos ipse novæ vitæ militare credidit, vetustis desideriis servire cognoscit.

« Et arcus meus. » Scriptura est arcus, etc., *usque ad* quod etiam nunc est.

VERS. 21. — « Qui me audiebant. » Præteritorum temporum reminiscitur, in quibus omne quod ab ea dicitur, cum metu a fidelibus auditur et adversariorum proterviam deplorat.

« Et intenti tacebant. » Ad consilium ejus tacent, qui verba ejus non audent impugnare, sed credere.

VERS. 22. — « Verbis meis addere. » Dictis ejus hæretici aliquid addere præsumunt, cum prædicamentorum rectitudinem quasi emendare moliuntur.

« Et super illos stillabat. » In hac stillatione eloquii mensura prædicationis juxta capacitatem audientium accipitur.

VERS. 23. — « Exspectabant me sicut pluviam. » Verba prædicationis sanctæ sicut pluviam sustinemus, cum vera humilitate ariditatem cordis nostri agnoscimus, ut potu sanctæ prædicationis irrigemur.

« Et os suum aperiebant quasi ad imbrem. » Quia dum in extrema parte sæculi verba sanctæ prædicationis accipimus, quasi ad imbrem serotinum os cordis aperimus.

VERS. 24. — « Si quando ridebam ad eos non credebant. » (GREG. *in Job.*, lib. XX.) Hoc dicit Ecclesia ex voce capitis, etc., *usque ad* immoderata severitas odiosum reddat.

« Et lux vultus mei non cadebat. » (*Ibid.*) Lux vultus beati Job, etc., *usque ad* Ecclesia etiam clara mysteria terrenis non prædicat.

VERS. 25. — « Si voluissem ire, » etc. Dominus et cum vult, venit, et cum venit, primus sedet, quia et adventus ejus in corde nostro gratuitus est, et appetitus ejus desiderii in cogitatione nostrâ æqualis cæteris desideriis non est.

« Cumque sederem, quasi, » etc. Et littera ædificat, etc., *usque ad* consolari, ministerium pietatis.

« Mœrentium consolator. » (*Ibid.*) Qui audivit

de justitia Dei ut timeat, audiat, et de misericordia, ut confidat, ut sit simul metus et spes. In arca cum tabulis virga simul est, et manna, id est, cum scientia sacræ Scripturæ in pectore rectoris, virga districtionis, et manna dulcedinis.

CAPUT XXX.

Vers. 1. — « Nunc autem me juniores. » (Greg.) Juniores tempore Ecclesiam irrident, cum hi qui ab ea egressi sunt, doctrinæ ejus verba despiciunt.

« Quorum patres non dignabar, » etc. Igitur grex Ecclesiæ, etc., *usque ad* eosque inter veros patres numerare contemnit.

Vers. 2. — « Quorum virtus manuum erat. » Virtus manuum est magnitudo, etc., *usque ad* de proximo vero meliora quam de se ipso sentire.

Vers. 3. — « Egestate. » Immoderatis namque lusibus cognitionem supernæ scientiæ quo plus appetunt, plus amittunt.

« Et fame steriles. » Quia desiderant scire, unde docti et loquaces sint, non moribus compositi; unde vix exteriora capiunt, qui secreta putant se penetrasse.

« Qui rodebant in solitudine, « etc. Hæretici qui ab universalis, etc., *usque ad* Lambunt vero qui blandimento linguæ tollunt.

« Squalentes calamitate. » Calamitate et miseria squalidi perhibentur, quia et morum sunt pernicie et sensuum pravitate despecti. Calamitas est quasi ægritudo : miseria est illius negligentia, unde gravior fit. Nullus squaleret, si in suis necessitatibus miseriam voluptatis non adderet.

Vers. 4. — « Et mandebant herbas, » etc. Herbas mandere, etc., *usque ad* sed intentionem rectam in eisdem operibus non tenere.

(*Ibid.*) Quid enim per herbas, etc., *usque ad* quoniam soli avaritiæ deserviunt, radice juniperi replentur, et hoc est.

« Et radix juniperorum. » Juniperi pro foliis quasi spinas habent, etc., *usque ad* qui plerumque sola in verbis suis exteriora lucra sectantur.

Vers. 5. — « Qui de convallibus ista rapientes. » De convallibus illa rapiunt, etc., *usque ad* carnalibus quæ intus premunt.

Vers. 6. — « In desertis habitant torrentium. » (*Ibid.*) Inventores perversorum, etc., *usque ad* sunt terrena quæ mali amant.

« Et in cavernis terræ. » (*Ibid.*) Hæretici enim clandestinis, etc., *usque ad* usque ad mala descendit.

« Vel super glaream. » Glaream munitissimos lapides dicimus, quos aqua fluvialis trahit : hæretici super glaream habitant, quia illas hominum mentes trahunt, quæ nulla stabilitatis gravitate solidantur.

Vers. 7. — « Qui inter hujuscemodi læta. » Nomine *sentium*, etc., *usque ad* unde et aperte subjungitur :

« Et esse sub sentibus, » etc. De rebus quidem temporalibus gaudent, etc., *usque ad* a jugo servitutis mundanæ cessare non libeat, etiam si liceat.

Vers. 8. — « Filii stultorum et ignobilium. » Eorum filii qui fuerunt, etc., *usque ad* qui a terra viventium extorres facti sunt.

Vers. 9. — « Nunc in eorum canticum, » etc. Ecclesiæ tempus exprimitur, quo publice a reprobis irridetur.

« Et factus sum eis proverbium. » Pravis proverbium efficietur, quia cum bonos mori per tormenta conspiciunt, ab eis similitudinem maledictionis sumunt, dicentes : Sic veniat tibi sicut illi trucidato.

Vers. 10. — « Abominantur me, et longe fugiunt a me. » Longe ab Ecclesia fugiunt iniqui, etc., *usque ad* scit mala sua justitiæ judicis tribuere. Sequitur :

Vers. 11. — « Pharetram enim suam aperuit. » Per pharetram occultum Dei judicium designatur. Cum ergo Dominus peccata videt, etc., *usque ad* sed in correptione virtus consilii aperitur.

« Et frenum posuit in os me. » Sancti quippe doctores, dum corda resistentium relicta divinitus vident, afflicti gementesque conticescunt, ne loquantur indignis, qui et deteriores fierent. Parcit malis tacendo, quibus tamen vitam suam per patientiam suadet.

Vers. 12. — « Ad dexteram Orientis calamitates. » (*Ibid.*) Redemptor noster Oriens dicitur, etc., *usque ad* quia erumpente persecutione pravorum impetus justi patiuntur.

« Pedes meos subverterunt. » Per pedes Ecclesiæ, extrema illius membra signantur, quæ dum ad opera terrena deserviunt, tanto celerius falli possunt, quanto sublimia minus intelligunt.

« Et oppresserunt quasi fluctibus semitis. » Adversariorum semita fluctibus comparatur, quia vita pravorum insolenti inquietudine molesta, ad obruendam (ut ita dixerim) navem cordis, quasi tempestas illabitur.

Vers. 13. — « Dissipaverunt itinera mea. » Dicat hoc beatus Job de malignis spiritibus; dicat Ecclesia de persequentibus, qui ejus itinera dissipant, dum in quorumdam infirmorum mentibus veritatis viam squalida persuasione perturbant.

« Insidiati sunt mihi et prævaluerunt. » Insidiantes prævalent, cum eos quos aperte ad malum trahere nequeunt, simulando bona pervertunt.

« Et non fuit qui ferret auxilium. » Plerumque justi tribulatione deprehensi tardari manum subvenientis æstimant, cum se persequentium immanitas paulo longius angustiat; et concita quidem sunt ereptoris remedia, sed tarda dolori videntur.

Vers. 14. — « Quasi rupto muro. » Redemptor nobis est murus, etc., *usque ad* quod quidem fit, quia datur a Deo potestas inimicis.

« Et aperta janua irruerunt super me. » Cum perversis in hac vita, etc., *usque ad* destruere munimina fidei conantur.

« Et ad meas miserias devoluti sunt. » Reprobi per suas, et ad nostras miserias revolvuntur, quando

ad ea mala, in quibus ipsi implicati sunt, etiam quosdam nobis unitos trahunt.

Vers. 15. — « Redactus sum in nihilum. » Apud æstimationem malorum, etc., *usque ad* et secundum historiam accipienda sunt, quod est planum.

« Abstulisti quasi ventus desiderium meum. » Fidelis populus se pati denuntiat, quod eos quos diligit, pati dolet. Ventus ergo desiderium tollit, cum res quælibet transitoria æternitatis appetitum destruit.

« Velut nubes pertransiit. » Nubes in alto eminet, sed hanc ad cursum flatus impellit : salus ergo ut nubes transiit, quia perversorum gloria, quo alta est, fixa non est. Expletis desideriis et actibus infirmantium, ad vocem electorum redit.

Vers. 16. — « Nunc autem in memetipso. » In nobismet ipsis nunc anima, etc., *usque ad* unde mox ad corruentes redit.

Vers. 17. — « Nocte os meum perforatur doloribus. » Sic sua dicit, ut et cadentibus congruant, etc., *usque ad* quasi jam quoddam habeant foramen timoris.

« Et qui me comedunt. » (Greg.) Quia maligni spiritus, qui carnales de Ecclesia consumunt, tanto magis quiescere a tentatione nesciunt, quanto nullo carnis pondere gravantur.

Vers. 18. — « In multitudine. » Quid aliud vestimentum Job, etc., *usque ad* qui ei connexione amoris inhærebant.

« Et quasi capitio tunicæ. » Tunicæ capitium collum circumdat, etc., *usque ad* prædicationis vocem exstinguere conantur.

Vers. 19. — « Comparatus sum luto. » In reproborum judicio, electorum Ecclesia luto comparatur, quia temporaliter conculcata despicitur, favillæ assimilatur et cineri, quia ad sola hanc mala pervenisse æstimant, quæ in ea exhiberi corporaliter vident.

Vers. 20. — « Clamo ad te. » Ecclesia persecutionis suæ tempore, etc., *usque ad* et dilati ut proficiant, timent ne deficiant.

Vers. 21. — « Mutatus es mihi in crudelem. » In Deo nec crudelitas nec mutabilitas venit, etc., *usque ad* Nihil autem de eo dignum dici potest.

« Et in duritia manus tuæ. » Manus Dei dicitur tunc voluntati nostræ contraria, cum quod ei in nobis displicet, feriendo persequitur.

Vers. 22. — « Elevasti me et quasi. » Quia præsentis vitæ gloria quasi in alto cernitur, etc., *usque ad* eorum protinus elevatio corruit.

Vers. 23. — « Scio quia morti trades me. » Nullus enim huc venit, etc., *usque ad* ideo apte subjungitur :

Vers. 24. — « Verumtamen non ad consumptionem eorum. » Manum suam Dominus, etc., *usque ad* qui stantes exterius ab statu mentis jacebant.

Vers. 25. — « Flebam quondam. » Plus est compassio quam datum, etc., *usque ad* suos eis oratione continua fletus jungit.

(*Ibid.*) Tempore ultimæ persecutionis Ecclesiæ, ad memoriam reducit bona, quæ gessit tempore pacis.

A Quæ æterna gaudia desiderans, sed dum differuntur mala pressa, subdit :

Vers. 26. — « Exspectabam bona, et venerunt mihi mala. » Fidelis populus exspectat bona, sed mala suscipit.

« Præstolabar lucem, et eruperunt tenebræ. » Præstolatur lucem, et tenebras incurrit, quia pro remunerationis gratia interesse jam gaudiis angelorum sperat, et tamen hic diutius dilatus, manus persequentium tolerat, ut Tobias.

Vers. 27. — « Interiora mea efferbuerunt absque ulla requie. » Sanctæ Ecclesiæ interiora effervescere, etc., *usque ad* et hoc est, « interiora ejus efferbuerunt. »

« Prævenerunt me dies afflictionis. » Scit namque
B Ecclesia electorum quod persecutione ultima mala multa passura sit. Sed hanc afflictionis suæ dies præveniunt, quia malorum vitam inter se graviter etiam tempore pacis portat, qui jam in pravis moribus ostendunt, quid sit futurum.

Vers. 28. — « Mœrens incedebam. » Vir sanctus elevatus, etc., *usque ad* hic per asperum iter venit ad patriam.

« Sine furore consurgens. » Sæpe seditiosorum tumultus hominum præpositorum suorum mentes lacessunt : qui, si boni sunt, contra tumultus insolentium clamorem habent, et furorem non habent, quoniam quos clementer tolerant, docere non cessant.

Vers. 29. — « Frater fui draconum. » Draconum
C nomine malitiosi, etc., *usque ad* sed a terra minime penna virtutis levat.

Vers. 30. — « Cutis mea denigrata est. » Cutis nomine Ecclesiæ infirmi, etc., *usque ad* qui in ea sunt, zelo fidei cruciantur.

Vers. 31. — « Versa est in luctum cithara. » Ac si diceret Pacis meæ tempore, etc., *usque ad* quia vitia exstinguenda sunt, non caro.

CAPUT XXXI.

Vers. 1. — « Pepigi fœdus cum oculis meis. » (Greg. *in Job.*, l. xxi.) Nunc proprias per ordinem virtutes enumerat, sic vitæ suæ historiam texens ut perrarum aliquid, quod allegorice possit intelligi, interserat.

« Pepigi fœdus cum oculis meis. » Ut enim cogi-
D tationes cordis, etc., *usq* Non debent intueri quæ non licet concupisci.

Vers. 2. — « Quam enim partem haberet Deus in me desuper. » Ac si diceret : Habere me possessionem suam excelsorum conditor renuit, si mens mea ante conspectum illius infirmis desideriis tabescit. Nulla enim placent bona Deo sine mentis munditia.

Vers. 3. — « Nunquid non perditio est iniquo. » Tunc erit alienatio reprobis, cum ab hæreditate districti judicis se anathema esse conspicient.

Vers. 4. — « Nonne ipse considerat vias meas et cunctos. » Nomine viarum, etc., *usque ad* quæ apud nos usu viluerunt, indiscussa remaneant.

(Greg.) Sciens se videri cavet, non tamen securus et perfectus quidem inter veteres, in præceptis futuri Christi pensat, quam multa de perfectione minus habet. Ideo dicit: « Si ambis. »

Vers. 6. — « Appendat, » quasi diceret: Quantum ad modum humanæ vitæ mala in me non video; sed nisi mediator appareat, qui omnes excedit, quantum a vera simplicitate distem, non cognosco.

« In statera justa. » Stateræ nomine mediator Dei et hominum, etc., *usque ad* si vitam simplicem vere tenuisset.

Vers. 7. — « Si declinavit gressus meus de via. » Toties gressus de via declinat, quoties nostra cogitatio iter rectitudinis per consensum relinquit erroris.

« Et si secutum est oculos meos cor. » Sicut enim tentatio per oculos trahitur, sic nonnunquam concepta intrinsecus compellit sibi extrinsecus oculos deservire.

Vers. 8. — « Et progenies mea eradicetur. » Quisquis juxta hoc quod loquitur non vivit, quos verbo genuit, a stabilitate rectitudinis opere evellit

Vers. 9. — « Si deceptum est. » (*Ibid.*) Per hoc nec cogitasse de fornicationis macula vir sanctus demonstratur.

« Et si ad ostium. » Per hoc patenter ostendit, etc., *usque ad* secundum hoc quod dicit si deceptum est cor, etc.

Vers. 11. — « Hoc enim nefas est. » Hoc inter peccatum distat et crimen, etc., *usque ad* sed usque ad perditionem devorat.

Vers. 12. — « Et omnia eradicans genimina. » Germina animæ sunt operationes bonæ, quia si luxuriæ malo non resistitur, et illa pereunt quæ bona videbantur; sed in tanta castitatis munditia quam humilis fuit aperit, cum subjungit:

Vers. 13. — « Si contempsi subire. » Qui judicari cum servis suis ancillisque non renuit, etc., *usque ad* unde et protinus subdit: « Quid enim faciam. »

Vers. 15. — « Nunquid non in utero fecit. » Potentibus viris magna est virtus humilitatis. Considerata æqualitate conditionis, jam ad libertatis opera se convertit.

Vers. 16. — « Si negavi quod volebant. » Post castitatem et humilitatem subdit de libertate; per hoc ostenditur, non solum ad inopiam pauperibus sed etiam ad desiderium deseruisse.

« Et oculos viduæ. » Incunctanter dandum est, quod cum vera humilitate quærit, id est, quod nec ex desiderio, sed ex necessitate poscitur, ut non solum ex munere, sed etiam celeritate muneris bonorum operum merita augeantur.

Vers. 17. — « Si comedi buccellam meam solus. » Non solum exterius dedi, etc., *usque ad* Nec istam pietatem sibi, sed gratiæ Dei attribuit, dicens.

Vers. 19. — « Si despexi prætereuntem. » Quod pauperem non despexit, virtutem humilitatis exhibuit; quod autem operuit, pietatis. Ignoto autem proximo misertum se indicat, quem prætereuntem vocat, quia apud piam mentem plus natura valet, quam notitia, ut in Job.

Vers. 21. — « Si levavi super pusillum. » (*Ibid.*) Ac si patenter dicat, etc., *usque ad* quod in porta agebatur, significat.

Vers. 22. — « Humerus meus. » Si ea bona quæ ore protuli, etc., *usque ad* ut ostendat in se conjunctas, singulas enumerat.

Vers. 23. — « Semper enim quasi tu mentes. » Fluctus, cum tumentes desuper imminent, etc., *usque ad* quam sancti quotidie expavescunt.

« Pondus ejus ferre non potui, » quoniam qui extremi judicii adventum intenta mente considerat, profecto videtur, quia tantus pavor imminet, quantus non solum tunc videre, sed etiam nunc providere pertimescat.

Vers. 24. — « Si putavi aurum. » (Greg. *in Job.*, l. xxii.) De Creatore quippe desperasse fuerat, si spem in creaturam posuisset: qui enim labenti innititur, necesse est ut cum labente labatur.

Vers. 25. — « Si lætatus sum. » Nihil enim extra Deum menti sufficit, quæ Deum veraciter quærit, etc., *usque ad* Intellectus vel otio torpet, vel elatione vanescit, et ideo ait:

« Si lætatus sum. » Cum autem quæ intelligit, etc., *usque ad* a luce invisibili cor extra inhians cæcatur, et est sensus.

Vers. 26. — « Si vidi solem. » Pene soli homines sua bona non vident, etc., *usque ad* dum contemplatione mentis, sol de cœlo.

« Et lunam incedentem. » Lunam dicit famam, quæ lucens in nocte hujus vitæ ex bono opere vires accipit. « Et non est lætatum in abscondito cor meum. » Sunt enim qui suis præconiis extolluntur apud se, et gaudent. Et hoc est:

Vers. 27. — « Et lætatum est, etc. » Et quia inconsiderata mens favoribus tracta aliquando laudat quod fecit, addit:

« Et osculatus sum: » per os locutio designatur: manum ergo suam osculatur ore suo, qui laudat quod facit.

Vers. 28. — « Quæ est iniquitas. » (*Ibid.*) Quia auctoris sui gratiam negare convincitur quisquis sibi tribuens quod operatur.

« Maxima. » Omne peccatum, quod ex infirmitate est, spem non perdit, quia a Deo veniam quærit; præsumptio vero, quanto longius est ab humilitate, tanto gravius desperatione, et dum sibi vires tribuit, a Deo non requirit.

Vers. 29. — « Si gavisus sum ad. » Quia videlicet et inimicum diligens, dum adversario ruenti condoluit, et malis illius ipse ad bonum crevit

Vers. 30. — « Non enim dedi. » Nonnulli enim quos adversarios æstimant, maledictione feriunt, quia virtute nequaquam possunt.

Vers. 31. — « Si non dixerunt viri. » Secum enim adversarios conversantes tolerabat, quia injuste agentibus per silentium non cedebat, sed per rectitudinem contraibat.

« Quis det de. » Hoc mystice de Christo, de cujus carnibus saturari cupierunt, vel domestici Judæi, ejus corpus volentes quasi consumendo exstinguere, vel gentiles credentes, qui de corpore ejus quotidie reficiuntur.

Vers. 32. — « Foris non mansit peregrinus. » Dicturus in hospitalitatis gratia largitatem suam, prius qualis apud se fuerit, exposuit, quia exteriora munera ex interiori cordis munditia condiuntur.

Vers. 33. — « Si abscondi quasi homo. » Hominis proprium esse conspicit, etc., *usque ad* expressa confessione peccati, recte subjungitur :

Vers. 34. — « Si expavi ad multitudinem. » Nihil mundi cupere magna est securitas, ut immutabili hærens, omnibus infra turbatis non turbetur in mente, etsi extra quandoque, carnis infirmitate.

« Et despectio. » Boni nec despecti sua aperiunt, etc., *usque ad* tanquam per oris ostium egrediuntur, unde :

« Et non magis tacui. » Bene præmittit, « tacui, » quia qui impatiens tacere nescit, a domo conscientiæ exit. Hoc mystice de Christo, qui multos persequentes non timuit, et despicientes, qui et tacuit, nec egressus potentia vindicavit.

Vers. 35. — « Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum audiat ? » Mediatorem requirit, sciens quod ad requiem liberationis æternæ humani desiderii, preces nisi per advocatum suum, audiri non possunt : de quo subditur.

« Et librum scribat ; unde : Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. » Qui veniens ad nostram redemptionem, etc., *usque ad* sed cur, beate Job, scribi librum desideras?

Vers. 36. — « Ut in humero meo portem illum. » Librum in humero portare est Scripturam sacram operando perficere. Prius autem describitur in humero portari, et postmodum sicut corona circumdari, quia sacri eloquii mandata si modo bene portantur in opere, postmodum nobis victoriæ coronam exhibent in retributione.

Vers. 37. — « Per singulos gradus meos. » Incrementa virtutum gradus vocat, etc., *usque ad* sed etiam per opera demonstrat.

« Et quasi principi offeram eum. » Quod offerimus, manu tenemus. Venienti ergo ad judicium librum offerre est verba præceptorum ejus in actione tenuisse.

Vers. 38. — « Si adversum me. » Ad majorem ostensionem, etc., *usque ad* et nullis operibus excultos terra dicitur.

« Et cum ipsa sulci. » Sulci dicuntur hi qui, etc., *usque ad* et rudes contra eum clamant, et perfecti deflent

Vers. 39. — « Si fructus ejus comedi. » Qui præest et subest, etc., *usque ad* a quibus fructus corporeæ servitutis accepit.

« Animam agricolarum ejus afflixi. » Animas agri-

A colarum affligit rector Ecclesiæ, etc., *usque ad* qui non suam gloriam quærit, ab omnibus vult adjuvari.

Vers. 40. — « Pro frumento. » Si, inquam, hoc vel illud feci, etc., *usque ad* de illis ergo, « Gloria ejus quasi flos feni. »

« Pro frumento. » Pro frumento quippe tribulus, et pro hordeo spina oritur, cum in retributione ultima, in qua remuneratio laboris quæritur, punctio doloris invenitur.

CAPUT XXXII.

Vers. 1. — « Miserunt autem tres. » (Greg.) Tandem beati Job plenas, etc., *usque ad* et in vetustate se retinendo pravis suis sermonibus speculationi
B rectoris nocent.

Vers. 2. — « Et iratus indignatusque est Eliu. » Eliu Deus meus iste, etc., *usque ad* quamvis ab eorum vita elationis pravitate disjungitur.

« Iratus est autem adversus Job. » Vanæ enim gloriæ sectatores, etc., *usque ad* intus positos premunt qualitate dicendi, id est, vitio elationis.

Vers. 6. — « Respondensque Eliu filius. » (Greg. *in Job.*, l. xxiii.) Hæc quia soliditate gravitatis carent, etc., *usque ad* usum tamen exercet vehementer.

(*Ibid.*) Non parva condemnatio est ex bono, etc., *usque ad* ut in ejus ruina discerent quid de elatione timerent.

Vers. 11. — « Exspectavi enim sermones vestros,
C audivi prudentiam vestram. » Cum dicit « exspectavi, etc., » declarat se ad verba, etc., *usque ad* in quorum verbis dogmata perversa reprehendunt.

Vers. 12. — « Sed, ut video, non est qui arguere possit Job. » Sæpe hæretici per hoc quod esse, etc., *usque ad* quorum voce Eliu obviat, dicens :

Vers. 13. — « Ne forte dicatis. » Quasi, incassum dicitis, etc., *usque ad* et pervenienti æterna præmia servat.

Vers, 14. — « Nihil locutus est mihi. » (*Ibid.*) Eliu quidem publice beatum Job audierat, etc., *usque ad* cum sapientiores se et ipsis redarguentibus arbitrantur. Quia vero ait :

« Et ego non secundum sermones vestros respon-
D debo. » Bene beato Job non, etc., *usque ad* sed de se plus quam necesse est, digna suspicantur.

Vers. 15. — « Extimuerunt nec responderunt ultra. » Bene ab Eliu verba amici Job extimuisse referuntur, quia nonnunquam arroganter Ecclesiæ defensores, quamvis ordinem dicendi non teneant, tamen adversarios virtute dictorum perturbant, etc. *Vide Greg. loc. cit. usque ad fin. cap.*

CAPUT XXXIII.

(*Expositionem capp.* 33 *et seqq., ex Gregorio ad verbum expressam, compendii causa omittimus. Vide Greg., Moralium in Job, lib.* xxiii, *cap.* 7 *et seq., Opp. tom. II.*)

LIBER PSALMORUM.

PROLOGUS BEATI HIERONYMI IN LIBRUM PSALMORUM.

(*Vide Operum ejus tom. VIII.*)

PROTHEMATA IN PSALTERIUM.

(Aug.) Liber iste intitulatur apud Hebræos Liber hymnorum, hac ratione, quia hymnus est ubi habentur verba et laus cum cantico, quod in psalmis invenitur. Intitulatur etiam, secundum quosdam, liber Soliloquiorum : quod ideo videtur fieri, quia illud quod aliquis secum rimatur, et a nullo discit, nisi a veritate sibi interius præsidente, soliloquium dicitur, verbi gratia, quemadmodum beatus Augustinus secum de natura animæ, et de natura Dei investigavit, eodem modo potest dici Propheta secum investigasse de incarnatione Filii Dei, et de reparatione humani generis. Rex David et propheta, cum prospere regnaret, volens cultum Dei magnificare, cum arcam a Philisthæis redditam, longo tempore post incertis sedibus vagantem, tandem in Jerusalem reduceret, nudus cum cithara præcedebat (*II Reg.* VI) : sed et quatuor millia virorum elegerat, qui, non solum voce, sed etiam instrumentis musicis, psalmos canerent : quibus præposuit quatuor, Asaph, Idithun, Eman, Ethan, vel filios Core, qui a patris scelere vel sacrilegio degenerantes (quem ignis consumpserat [*Num.* XVI]), in cultu Dei devotissimi persliterunt.

(Hieron.) Psalterium est quoddam musicum instrumentum in modum Δ litteræ compositum : et ab eo musico instrumento (per quod modulatum fuit præsens opus) nomen sibi sumpsit. Psalterium apud Hebræos vocatur *nebel* (נבל), apud Græcos, *ψαλτήριον*, apud Latinos vero *organum*. Multi dicunt David non fecisse omnes psalmos, eo quod quidam ex ipsis intitulantur in persona aliorum. Sed, ut dicit beatus Hieronymus, non sunt audiendi in hoc. Nam David composuit omnes psalmos : modo etiam apposuit, in quo multos auxiliatores habuit, quibus præfecit quatuor, videlicet Eman, Ethan, Asaph et Idithun. Divino consilio hoc fuit factum, ut psalmi intitularentur in personis aliorum, vel propter interpretationem nominum tantum, vel propter negotium, vel propter utrumque. Propter interpretationem nominum tantum, ut in persona Idithun; propter negotium, ut in persona Aggæi et Zachariæ; propter utrumque, ut in persona Salomonis; Idithun, Asaph, filii Core et cæteri hujusmodi, non fuerunt auctores psalmorum, sed præpositi artificibus qui psalmos personabant tribus modis : vel humana voce, vel musicis instrumentis, vel communiter utroque modo. Et hoc dupliciter, vel post vocem instrumento, vel post instrumentum voce : unde nomina illorum ut

A honorem de ministerio sumerent, titulis inseruntur maxime pro significatione rerum. Psalmus vero est instrumenti sonus, canticum humanæ vocis cantus in laudem Dei; psalmi canticum, cum post instrumentum vox, psalmus cantici, cum post vocem instrumentum.

(Cass.) Solet quæri cur præ aliis Scripturis psalmi in Ecclesia legantur? Quod ideo est quia antiquitus apud Hebræos mos iste in templo Dei erat. Vel, quia psalmi plus mysteriorum quam cæteræ Scripturæ continent, et breviter multa dicunt, in quibus omnis lex et prophetæ et Evangelium constat.

(Cass.) Prophetia est inspiratio vel revelatio divina, quæ eventus rerum vel per facta, vel per dicta im-
B mobili veritate pronuntiat, unde prophetia *visio*, propheta *videns*. Multis autem modis hæc gratia data est : vel per operationes hominum, ut fuit arca Noe et sacrificium Abrahæ, et transitus maris Rubri; vel per nativitates, ut Esau et Jacob, qui futura significabant; vel per loquentes angelos, sicut locuti sunt Abrahæ, Lot et aliis; vel per visiones, sicut Isaiæ et Ezechieli, et cæteris; vel per somnia, sicut Salomoni, Joseph et Danieli; vel per nubem et vocem de cœlo, ut Moysi; vel adhuc aliis modis. David autem nullo horum, sed cœlesti aspiratione intus edoctus, Spiritu in eo loquente, completus est, ut in I Reg. : « Directus est Spiritus Domini in David (*I Reg.* XVI). » Et Dominus : « Si David in spiritu vocat eum Dominum, quomodo
C filius ejus est? » (*Matth.* XXII.) Spiritus autem sanctus sic datus est prophetis, ut aliquando pro peccatis recederet et placatus rediret; et sicut Petrus ait : « Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed, Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti homines Dei (*II Pet.* I). » Non sunt autem illi a munere prophetiæ alieni, quibus data est facultas intelligendi vel interpretandi Scripturas.

(Hieron.) Multa genera sunt christorum : patriarchæ dicti sunt christi, ut : « Nolite tangere christos meos (*Psal.* CIV); » in Parabolis, dicuntur christi omnes qui de Ægypto egressi sunt. Chrisma in Exodo fit, unde sacerdotes uncti; est aliud unguentum, quo reges inunguntur; sed hoc duobus modis,
D quia si David est et Salomon, id est, *forti manu* et *pacificus*, ungitur cornu; si Jehu et Azahel, lenticula, quod est vas fictile. Sed et Cyrus, rex Persarum et Medorum, qui Israel relaxavit, christus est, secundum illud : « Hæc dicit Dominus christo meo

Cyro (*Isa.* XLV), » quod non sinunt sequentia de Salvatore accipi, ut quidam putant. Est unguentum propheticum, quo præcipitur Eliæ ut ungat Elisæum in prophetam (*III Reg.* XIX); super omnia est unguentum spirituale, quod dicitur oleum exsultationis, quo Christus unctus est præ participibus, qui habent chrisma baptismi. Quod si perdat quis, non desperet; quia de separando chrismate scribitur in Levitico (*Lev.* XIII), quod cum lepra alicujus fuerit mundata, mittat ei sacerdos oleum in manu sinistra, et cætera quæ ibi dicuntur, et ipse vocetur christus Dei. Hoc autem restat quod idem homo frequenter ungitur, ne sit occasio ruinæ negligenti. Sufficit enim leproso ut, post primum unguentum perditum, ungatur secundo; sed ille sæpe ungitur qui semper proficit: et, de oleo leprosi, venit ad unguentum populi; inde ad sacerdotale; de quo ad chrisma pontificis; a pontifice ad regem; a rege ad patriarchas; a patriarchis ad Christum.

(CASS.) Sicut prophetia fit diversis modis, ita et diversis temporibus. Est igitur alia de præsenti, ut Elisabeth: « Unde mihi hoc, ut veniat mater Domini? etc. » (*Luc.* I.) De præterito, ut Moyses: « In principio, creavit Deus cœlum et terram (*Gen.* I). » De futuro, ut: « Ecce Virgo concipiet, etc. (*Isa.* VII). »

Item prophetia alia est secundum præscientiam Dei, quam necesse est omnibus modis impleri, ut: « Ecce Virgo concipiet, etc. » Alia secundum comminationem, ut: « Quadraginta dies, et Ninive subvertetur (*Jonæ* III). »

Notandum igitur quod propheta aliquando loquitur indiscrete de futuris quasi de præsentibus; aliquando de præteritis, aliquando etiam proprie de futuris: quod ideo fit, quoniam omnia dictante Spiritu sancto dicit, cui sunt omnia nota, sive præterita, sive futura, tanquam præsentia.

(REMIG.) Liber iste ex centum quinquaginta psalmis, non sine altioris mysterii ratione, consistit. Hic enim numerus mysteriis celeberrimus. Constat enim ex octogenario et septuagenario, quibus ex octonario et septenario principium et significatio est. Octonarius enim octavam resurrectionem significat: quia cum sex sint ætates viventium, septima morientium, octava resurgentium erit. Per septenarium vero, hujus vitæ tempus significatur, quod septem dierum repetitione agitur. Recte ergo tali psalmorum numero liber iste compositus est, quia sic in hujus vitæ septenario operari ac vivere nos docet, ut in octava resurrectionis stolam gloriæ consequamur. Vel ideo quia per octonarium Novum Testamentum significatur: octoadi enim patres Novi Testamenti deserviunt, observantes diem octavam resurrectionis Christi, id est, Dominicam, octavas sanctorum, exspectantes octavam resurrectionis mortuorum. Per septenarium vero Vetus Testamentum, quia hebdomadi, id est septenario, patres Veteris Testamenti servierunt, observantes septimum diem, septimam septimanam, septimum annum et quinquagesimum, qui septenis annorum hebdomadibus texitur, id est

A jubilæum: unde Salomon: « Da partes septem, necnon et octo (*Eccl.* XI). » Bene igitur hoc numero psalmorum liber iste editus est, cujus partes utriusque Testamenti doctrinam et mandata continent.

(AUG.) Item per tres quinquagenas triplex fit psalmorum distinctio, propter tres status Christianæ religionis significandos: primus pœnitentiæ, in qua et prima psalmorum quinquagena terminatur, scilicet: « Miserere mei Deus; » secundus justitiæ, in qua et secunda quinquagena: « Misericordiam et judicium cantabo tibi; » tertius status vitæ æternæ, in cujus laudem tertia quinquagena finitur, scilicet: « Omnis spiritus laudet Dominum. »

(ID.) Unus est liber Psalmorum, non quinque, ut in Actibus apostolorum legitur: « Sicut scriptum
B « est in libro Psalmorum » (*Act.* I). Hieronymus tamen dicit quinque libros, id est, quinque distinctiones quæ fiunt per « fiat, fiat. »

Ordo psalmorum ab ordine historiæ discordat, quia ante peccavit David cum uxore Uriæ, et de pœnitentia cecinit: « Miserere mei, Deus, » quam filius ejus eum persequeretur et cecinerit: « Domine, « quid multiplicati; » sed ab Esdra propheta instinctu divino ita ordinari creduntur.

Materia est integer Christus, sponsus et sponsa. Intentio, homines in Adam deformatos Christo novo homini conformare. Modus tractandi: Quandoque agit de Christo, secundum quod caput est, aliquando secundum corpus, aliquando secundum utrumque. Secundum quod caput, tripliciter: quia vel secun-
C dum divinitatem, ut: « Tecum principium, etc.; » aliquando secundum humanitatem, ut: « Ego dor« mivi, etc., » aliquando per transsumptionem, ut quando utitur voce membrorum, sicut ibi: « Longe « a salute mea, etc. » Item de Ecclesia tribus modis: aliquando secundum perfectos, aliquando secundum imperfectos, aliquando secundum malos: qui sunt in Ecclesia corpore, non mente; numero, non merito; nomine, non numine.

PSALMUS PRIMUS.

VERS. 1. — « Beatus vir qui non abiit, etc. » (AUG., *Enarr. in Psal.*, tom. III.) Ordo, abiit Adam cum a Deo recessit; stetit, cum delectatus est peccato; sedit, cum in superbia confirmatus redire non potuit, nisi per istum liberatus, qui nil horum ha-
D buit. Abiit Adam cum persuasioni diaboli consensit; stetit, dum pomum comedit; sedit, dum se excusavit: « Mulier quam dedisti mihi me seduxit. » (*Gen.* III). Ad similitudinem exsulantium, qui dum sunt in via facilius revocantur, dum jam stant difficilius: demum difficillime, dum ibi magistri et domini effecti sunt. (REMI.) Peccatur cogitatione, actu et verbis docendo. (CASS.) Impius in Deum, peccator in se, pestilens in proximum. « In cathedra dans exemplum peccandi. » (CASS.) Thronus regum, tribunal judicum, cathedra proprie doctorum. (*Ibid.*) Quasi ita ait: Vos qui cecidistis per primum Adam, conformamini huic secundo: quia beatus primo contrarius

VERS. 2. — « Sed in lege. » (AUG. CASS.) Hic ostenditur plenus omni bono in se. (AUG.) Non est laus perfecta fugere vituperanda, nisi sequantur laudanda. Quo ordine creverunt in primo, removentur a secundo.

« In lege. » (*Ibid.*) Qui est in lege secundum legem agit, qui sub lege secundum legem agitur : ille liber, iste servus. (*Ibid.* AMBR.) Aliud est lex quæ scribitur servienti, aliud quæ mente conspicitur ab eo qui non indiget litteris. « Voluntas. » (CASS.) Ut non sit tædium laboris, nec otiosa, sed meditabitur semper. Voluntas sensus est sub lege; rationis, in lege; divinitatis, supra legem.

VERS. 3. — « Et erit. » (*Ibid.*) Hic ostenditur utilis nobis, dans fructum vitæ, et folia, et obumbrans, « Beatus vir. Sed in lege. Et erit. » Plena definitio B beati viri. Hæc omnia non omni beato viro, sed soli Christo, conveniunt. « Tanquam lignum. » (*Ibid.*) Secundum similitudinem ligni vitæ quod est in paradiso, unde obediens homo comederet. « Lignum. » (*Ibid.*) In paradiso est lignum vitæ, lignum ad vitam, et lignum scientiæ boni et mali. « Aquarum. » (AUG.) Aquæ Spiritus sanctus, secundum illud : « Qui crediderit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (*Joan.* VII), » et est contra æstus vitiorum. (CASS.) Vel per aquam, sapientia Dei, qua reficitur interior homo, ut sitis aqua. (AUG.) Vel mortale genus, ut Job : « Aquæ multæ populi multi, » quia defluunt in mortem, ut aquæ in mare. « Dabit. » (*Ibid.*) Dare pertinet ad rationalem sensum et ad offerentis voluntatem. « Et folium. » (*Ibid.*) Sicut folia fructus tegunt, ita verba Domini promissiones suas custodiunt. « Et omnia. » (*Ibid.*) Quid per singula.

VERS. 4. — « Non sic impii. » Hic de ultione iniquorum adversos terret, horum formido gratiora facit præmissa. « A facie terræ. » (AUG.) Stabilitatis æternæ, quia ut hæc terra nutrit et continet hominem, ita illa interiorem.

VERS. 5. — « Ideo non resurgent. » Quia projicit ventus, id est, ideo quia dati sunt in reprobum sensum : ideo non resurgunt prima resurrectione, ut se judicent in consilio, ut voluntates Dei suis præferant. Vel in concilio, id est, in concordi multitudine justorum impii idololatræ, vel apostatæ. Peccatores, falsi Christiani : vel ideo non resurgunt in futuro, ut judicent, vel ut judicati in concilio, id est, in collegio justorum quiescant. « In judicio, etc. » In judicio quatuor erunt ordines : alii judicabunt et non judicabuntur, ut perfectissimi; alii nec judicabunt, nec judicabuntur, ut damnati infideles; alii judicabuntur et salvabuntur, ut mediocriter boni; alii judicabuntur et peribunt, ut fideles mali. « In concilio. » (AUG.) In æterno bono, quod sequi consilium fuit sanctis. « Vel in concilio, » in judicio, ut cum eis judicent; quia judicium est, quando diversa peccata diversis pœnis punientur; et ex hoc similitudine dicitur. « Resurgunt. » Duæ resurrectiones : animæ, a peccatis in præsenti; corporis, a morte in futuro, qua fiet impassibile et immortale.

A VERS. 6. — « Quoniam novit Dominus, etc., » id est, non resurgunt hi in anima, quia Deus non approbat opera eorum, sed justorum tantum.

PSALMUS II.

« Psalmus. » Modulatio quæ fit per tactum decem chordarum est bona operatio, quæ fit per observantiam decem mandatorum. « David. » (CASS.) Manu fortis vel pulcher aspectu Christus est, qui aereas debellavit potestates, in quem et angeli prospicere desiderant.

VERS. 1. — « Quare fremuerunt gentes, etc. » (CASS.) Iste psalmus est secundus in ordine, primus in titulo; unde in Actibus apostolorum dicitur primus. Primo increpat persequentes et minatur, prædicit quasi propheta. « Inania. » (*Ibid.*) Detinere eum in morte; vel, ne mundus post eum abiret.

VERS. 2. — « Reges. » (*Ibid.*) Prior qui infantes occidit Herodes, posterior qui Pilato consensit in morte Christi. Reges et principes. (*Ibid.*) Potuit etiam secundum Ambrosium de uno pluraliter dicere. Solus enim rex Herodes et princeps Pilatus in apostolorum Actibus adversus Christum conspirasse voce Petri produntur.

VERS. 3. — « Dirumpamus. » (AMB.) Vel convenerunt, dicentes : Dirumpamus rationes eorum, Domini et Christi, vel Christi et discipulorum, quibus nos sibi astringere volunt. (AUG.) Et si aliter posset dici apertius illis convenit qui nolunt jugum Christi sibi imponi. « Vincula. » Promissiones vitæ æternæ, C et comminationes gehennæ, per quæ volunt nos sibi subjugare. « Projiciamus. » Destructis rationibus, dominium ipsius a nobis excutiamus. (*Ibid.*) Jugum, id est, legem : sed « qui habitat in cœlis. »

VERS. 4. — « Irridebit. » (*Ibid.*) Ut quando positis custodibus surrexit : « Subsannabit, » quando per mundum dispersi sunt. Irrisio Dei vis est præscientiæ quam dat Deus sanctis, ut, videntes nomen Christi futurum in omnibus gentibus, illos inania meditatos intelligant.

VERS. 5. — « Loquetur ad eos. » (*Ibid.*) Planius aperit cum dicit, conturbabit. Ira Dei est motus qui fit in anima quæ legem Dei novit, cum videt eam a malo præteriri per quem motum multa vindicantur : vel, ira Dei est obscuratio mentis transgressorum D legis.

VERS. 6. — « Ego autem. » (CASS.) Secundo, inducit verba ejus de omnipotenti regno et inenarrabili generatione sua, ubi de divinitate et humanitate ejus discimus. « Rex. » (ID.) Sic et reges terræ ab eo constituti. « Prædicans super Sion, » sic et prophetæ, « Filius, » sic et Israel, « Genui te. » Hoc soli Christo.

VERS. 7. — « Dominus dixit. » Persona regnantis. « Filius meus. » (AUG.) Ideo do tibi gentes hæreditatem potius quam alicui obedienti : quia Filius per naturam, et consubstantialis ineffabili genitura. « Hodie. » (*Ibid.*) Etsi possit accipi de die qua secundum hominem natus est, tamen hodie quia præ-

sentiam significat, de sempiterna generatione sapientiæ Dei accipiatur.

Vers. 8. — « Postula. » (Aug.) Ad susceptionem hominis pertinet : quæ pro salute hominum facta, secundum quam interpellat pro nobis. « Hæreditatem. » (Cass.) Hæreditas ab hero, quod in ea potestate libera dominetur.

Vers. 9. — « Reges eos. » (Aug.) Partim reges, partim franges, secundum illud : « Ecce hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum (*Luc.* II), » ut qui justus est, justificetur adhuc : et qui in sordibus est, sordescat adhuc (*Apoc.* XXII). » « Virga ferrea. » (Cass.) Potestas Christi, virga ferrea ; peccator, vas figuli, quod et luteum et facile frangitur.

Vers. 10. — « Et nunc, reges, intelligite. » Nunc, id est, per ea quæ dicta sunt. (Cas.) Tertio pro his patefactis admonet omnes humiliter obedire, et suadet ab utili ne pereant, et ab honesto, quia beati qui confidunt in eo. In hoc post Christum quasi Apostolus loquitur.

(Aug.) Vel, me rege constituto, ne tristemini, reges terræ ; expedit enim vobis ut sub illo sitis, a quo est intellectus, et eruditio, ut non temere dominemini, sed Domino omnium serviatis, et in beatitudine exsultetis.

Vers. 12. — « Nequando irascatur. » (*Ibid.*) Dubitatio non secundum prophetam, sed secundum ipsos, qui cum dubitatione cogitant iram Dei. « De via justa, » id est, Christo sublati, vel de bona operatione.

Vers. 13. — « Cum exarserit. » (Cass.) Modo non ardet cum castigat, ut pater, sed in futuro ardebit, quia nihil patientiæ in futuro erit. « In brevi ira. » Quia non singula horum separatim, sed simul omnia discutit.

PSALMUS III.

Vers. 1. — « Psalmus, » (Aug.) de passione et resurrectione Christi : Filius Judas a quo fugit, cum illo discedente cum cæteris in montem secessit ; vel potius cum mentem ejus sapientia Dei deseruit, ut totus esset diaboli, quæ desertio fuga propter celeritatem dicitur. Unde : « Quod facis, fac citius (*Joan.* XIII). » Cui Christus pacem exhibuit, ut et David filio iniquo, unde pax patris dicitur : Judas vero ut Absalon suspensus interiit. Proponit duas partes oppositas. Vox Christi quasi admirantis, cum ad salvandum venit : « Domine, quid, etc. »

Vers. 2. — « Domine, quid. » (Cass.) Primus psalmus de his qui breviter de passione et resurrectione facit, contra eos, et maxime paganos, qui gloriam majestatis non putant ad humilia posse descendere.

Vers. 3. — « Multi dicunt, etc. » (Aug.) Vel hoc dicit unusquisque qui a vitiis et cupiditatibus impugnatur.

« Dicunt animæ : Non est salus, etc. » Coacervatione vitiorum subrepit desperatio sanitatis, quasi vitiis insultantibus animæ ; vel etiam diabolis et angelis ejus, per suggestiones.

Vers. 4. — « Susceptor meus es. » (Cass.) In Christo. Caput, Christum, vel mentem quæ servit legi Dei. « Percussisti omnes. » Recte in prædestinatione dicitur de diabolo et angelis ejus. « Super populum. » Hoc est unumquemque nostrum. (Id.) Vel hoc loquitur Ecclesia et caput ejus, inter procellas persecutionum per totum orbem constituta. Multi dicunt, Christianum nomen, exstinguere cupientes, « Non est salus. » Aliter non sperarent delere Ecclesiam late pullulantem. « Susceptor. » Quia in Christo suscepta et cum eo exaltata. Caput ipsum qui primus ascendit in cœlum.

Vers. 5. — « Et exaudivit me de monte, etc. » Id est, Christo auditur oratio Ecclesiæ, vel justitia.

Vers. 6. — « Ego dormivi : » secundum illud : « Exsurge a mortuis, et illuminabit tibi Christus » (*Ephes.* V). » Nihil mirum Salvatorem hæc dicere, quando multo majora pro animarum salute gessit, quo tempore a corpore abfuit, quæ in epistola catholica apud sanctum Petrum recensentur : « Quando « iis qui erant in carcere, spiritibus profectus « prædicavit, qui increduli aliquando fuerant « (*I Petr.* III). »

Vers. 7. — « Non timebo millia, » quæ nomen Christi conantur exstinguere. — « Exsurge. » O caput Christe, in cujus resurrectione salus est.

Vers. 8. — « Quoniam tu percussisti, etc. » Jam regnante Ecclesia, inimici confusione percussi sunt. « Dentes peccatorum, » verba, scilicet, maledica ; vel principes in interitum fiunt. Ergo credite, homines, quod « Domini est salus, » et o Domine « benedictio tua sit super populum tuum. Voce mea. » Hæc mihi merito, quia « voce mea. » Qui bonus est, et bona petit, voce sua clamat ; aliena voce, id est, vitæ suæ non concordante. « Ego dormivi. » Finis rei, unde proponit non timendum. « Ego, » cum pondere ; quasi : sæviunt illi, sed non dormirem, nisi vellem. Vel, dormivi consentiendo ; soporatus, male operando ; exsurrexi, peccata deserendo. « Quoniam. » (Aug.) Non retropendet, non præterea salvum facit quia percussit : sed inde contriti sunt dentes, quia percussit ; id est, maledica verba in irritum ducta sunt ; vel, dentes, sunt qui quosdam de numero sanctorum præcidunt, et malis incorporant.

PSALMUS IV.

Vers. 1. — « In finem. » (Aug.) Finis duobus dicitur modis, quando aliquid deficit, vel quando perficitur. (*Ibid.*) Canticum lætitiam indicat. Psalmi sunt qui cantantur ad psalterium, quo in magno mysterio usus est Propheta. « Psalmus, » de moribus ad agendum, ut deserantur falsi dii et vana sæculi ; « Cantici, » quia fit mentio de æterna jucunditate.

Vers. 2. — « Cum invocarem, etc. » (Cass.) Exemplo sui increpat infideles de falsis. « Dilatasti mihi. » (*Ibid.*) Ab angustiis tristitiæ in latitudine gaudii duxisti. V. « Gaudemus in tribulationibus scientes quod tribulatio, etc. » (*Rom.* V.) Prius indicavit se auditum : jam quasi habens in corde

Deum, ei loquitur. « Miserere mei. » Misertus de justitia et dilatione. Item, miserere contra miserias hujus vitæ. « Orationem meam. » De petendis bonis. Et cum ita de me, « Filii hominum, usquequo gravi corde? »

Vers. 3. — « Diligitis vanitatem, etc. » (Cass.) Voto amplexamini, quæritis labore vana idola, et mendacia, quæ non Deus : vel terrena, quæ non faciunt quod promittunt.

Vers. 4. — « Et scitote, etc. » Proposito novo homine veterem jubet exuere. (Aug.) Nota, « Et » in initiis poni, ut dicta, cum visione quæ in corde est conjungat, ita hic. ut : « Nolite diligere vana. Et scitote. » Sed diapsalma sic conjungi vetat. Diapsalma secundum Hieronymum semper, Hebræi Sela, id est, semper in confirmatione præcedentis partis. Sympsalma, id est, conjunctio psalmi. « Dominus exaudiet. » De requie ita, et vos : et ideo clamate, sic digni auditu.

Vers. 5. — « Irascimini. » Si motus surgit animi qui non est in potestate, non ei consentiat ratio. (Cass.) Motus animi in potestate nostra non est, sed Dei gratia temperare possumus : quod ergo consuetudinis est, permittit ; quod culpæ, prohibet.

(Hier.) Hoc docet Apostolus : « Sol non occidat « super iracundiam vestram (*Ephes.* iv), » ut peccatum sit omnino vel leviter irasci : justitia autem, iram celeri pœnitudine mitigare. « In cordibus ve« stris. » (Aug.) De his quæ tractatis in corde, quem novit Deus : id est, de consensu ; et de his quæ volvitis in cubili, id est delectatione carnis, in qua captiva versatur ratio, ut fera in cubili, « Compun« gimini, » per pœnitentiam ; vel cubilia sunt cogitationes ferocium. (Cass.) Venialis est ira quæ non ducitur ad effectum. Diapsalma. « Sacrificate. » (Cass.) Deposito veteri homine, nos in sacrificium jubemur offerri, quia certi de bonis. (Aug.) « Sacrifi« cium justitiæ, » spiritus contribulatus, ut se puniens mactet Deo : vel, opera justa post pœnitentiam quod notat diapsalma, ut de veteri vita transeatur ad novam, et sic sperate bona. Sed quia vix est qui diligat interiora bona, subdit :

Vers. 6. — « Multi dicunt : Quis ostendit nobis « bona ? » Futura, scilicet de quibus dubitant et desperant. Ad quod respondens ostendit breviter quæ bona sunt quærenda.

Vers. 7. — « Signatum est super nos lumen, etc. » (Aug.) Hoc lumen est totum, et verum hominis bonum, quo signatur, ut denarius imagine regis. « Lumen. » (Aug.) Lumen, id est, luminosus vultus, et illuminans nos, imago qua cognosceris. (Cass.) Vel : Crux nobis impressa est, in signum regis nostri, quæ est lumen vultus : quia in talibus radiat Deus. Imago creationis, ratio ; recreationis, gratia ; similitudinis, tota Trinitas. « In corde. (Aug.) Non foris in vanis, sed intus ubi habitat Deus, quærenda est lætitia.

Vers. 8. — « A fructu. » (Cas.) Quia putant in his consummatum bonum. Hæc tria tanquam usibus humanis magis accommoda pro omnibus divitiis ponit.

Vers. 9. — « In pace in idipsum. » (Cass.) Ego autem in pace mentis dormiam, hic oblitus mundi, et requiescam in futuro : quia jam in una spe, non in multiplicitate sæculi. « In pace dormiam et re« quiescam. » (Aug.) Ab omnibus sæculi cum mortale hoc induet immortalitatem : et hoc vere erit, quia jam est spes : et hoc est : « Quoniam tu, Do« mine, » et profecto erit quod speratur.

PSALMUS V.

Vers. 1. — « Pro ea quæ consequitur hæreditatem. » Quia hic honoratur cui habenda hæreditas affirmatur, a qua æmula excluditur. Ecclesia est, quæ hæreditatem, id est, vitam æternam, ipsum Deum accipit, quæ hic loquitur de hæreditate, quam sibi petit, et asserit, æmulam dicens excludi. (Beda.) Id est, pro Ecclesia, quæ, Christo resurgente, bonorum spiritualium dona percepit, quæ et ipsa nonnunquam Domini vocatur hæreditas, cujus pretioso est sanguine comparata : unde dictum est : « Postula a me, et dabo tibi gentes, hæreditatem « tuam. » Totus ergo psalmus a persona catholicæ profertur Ecclesiæ, quæ prima sectione orationem suam poscit audiri, hæreticos et schismaticos prædicans a Domini muneribus esse excludendos. Secunda sectione per intellectum Scripturarum divinarum recto tramite dirigi se ad illam felicem patriam deprecatur, perfidos inde asserens funditus fieri alienos. Ad postremum commemorans præmia beatorum, ut una prædicatione et malos prædicta pœna converteret, et justos promissa præmia concitarent.

Vers. 2. — « Verba mea. » (Cass.) Hic innuit propheta trinam orationem esse faciendam. Sunt enim tria principalia vitia in prosperis, tria in adversis : contra quæ trinam debemus facere orationem. In prosperis, contra carnis concupiscentiam, contra concupiscentiam oculorum, contra superbiam vitæ. In adversis, contra timorem mortis, periculi, utilitatis. (*Ibid.*) Trina oratio, verba, oris psalmodiam, clamorem, cordis affectum, ideo : « Exaudies. » Ecce ter de eodem. « Auribus. » Aures Dei sunt potentia, clementia. Potentia, qua potest : clementia, qua vult audire ; nisi enim esset clementia, nullius preces exaudiret.

Vers. 3. — « Voci. » Illa oratio vocem habet, quæ est digna audiri. « Rex. » (Aug.) Proprie Filius, bene primo rex, quia per eum itur ad Patrem, unde subdit : Et « Deus meus : » et tamen non dicit intendite, sed intende, quia unus Deus.

Vers. 4. — « Quoniam, etc. » (Aug.) Hucusque oratio ut audiatur, etc., *usque ad* et hoc mane mox ut tenebras deserit.

Vers. 5. — « Mane astabo. » (Cass.) Vel, mane quando incipiet æternitas, et tunc plene videbo quod non placet iniquitas : quia tunc non habitabit, « sed tolletur impius, ne videat gloriam Dei (*Isa.*

xxvi) : » et tunc non permanebunt, etsi misericordiam ejus habuerint.

VERS. 6. — « Neque permanebunt injusti. » Qui mala faciunt. Nam odisti qui operantur, non qui operati sunt.

VERS. 7. — « Perdes omnes qui loquuntur mendacium. » (AUG.) Quia hoc est veritati contrarium. Veritas est de eo quod est. Mendacium non est substantia vel natura, sed de eo quod non est, et merito perditur, quod declinat ab eo quod est ad id quod non est. (*Ibid.*) Mentiri est loqui contra hoc quod animo sentitur. (*Ibid.*) Sunt mendacia quædam pro salute, etc., *usque ad* non cogitavi furentem posse repetere.

VERS. 8. — « Ego autem. » (AUG.) Tertio, dicit se futuram domum Dei, et nunc proximare in timore ante consummationem, quæ expellit timorem.

« Introibo. » (CASS.) Per hoc introibo, quia adorabo. (*Ibid.*) Petit contra ea quæ æmula ingerit: unde ipsa peribit.

VERS. 9. — « Domine, deduc. » (AUG.) Quarto, proficiens inter impedimenta orat juvari intus, ne linguis dolosis avertatur. « In justitia tua. » (CASS.) Quia pœnitentes et supplices recipis. « In conspectu. » (AUG.) Ubi homo non videt, cui laudanti vel vituperanti non est credendum : quia non videt in conscientia, in qua iter ad Deum dirigitur. Ideo subdit : « Quoniam non est in ore eorum veritas. »

VERS. 10. — « Quoniam non est, etc. » Non modo non est veritas in ore, sed sepulcrum : quia fetida promunt ad corrumpendum, quibus si non proficiunt, dolose agunt, id est, non modo moliuntur, sed efficiunt.

VERS. 11, 12. — « Judica illos Deus. Decidant a « cogitationibus suis. » Non optat, sed quod futurum est prædicit. Decidit qui spe bona frustratur.

« Et lætentur. » (CASS.) Post retributiones malorum subdit præmia bonorum, ut sicut pœna terret, præmia incitent.

VERS. 13. — « Ut scuto. (CASS.) Uno verbo indicat beneficia Dei gratuita. Voluntas quæ vocat, est defensio contra omnia, et corona, et clypeus. Capiti aptatus corona est, cordi defensio.

PSALMUS VI.

VERS. 1. — « Octava » est adventus Domini, in qua peccator timet argui, et ideo pœnitet. (AUG.) Octavam dicunt aliqui adventum Domini, etc., *usque ad* unde timens Ecclesia hic orat.

VERS. 2. — « Domine, ne in furore. » (BASIL.) Confessio est deprecativa, quæ apud Deum valet. Primo est exordium, in quo captat benevolentiam, per potestatem judicis, per infirmitatem suam, per consuetudinem parcendi : quia non vult a mortuis, sed a vivis rogari. « Arguas. » (AUG.) Argui gravius est quam accusari, unde damnatio timetur. Corripi mitius, id est, emendari vel erudiri. Arguuntur in judicio, qui sine fundamento. Emendantur, id est, purgantur, qui supra illud lignum, fenum, stipulam ædificaverunt. Dicit ergo hic : « Sana, » ne ibi sit opus, unde subdit : « Miserere. »

VERS. 3. — « Infirmus » (AUG.) Reatu infirmatur anima, a quo sana, quia ossa, id est, mens conturbatur ad præsentiam, et anima, id est, sensualitas : ergo, usquequo differs, quasi dicat : Quid restat quin sanes? « Usquequo. » (AUG.) Innuit se diu luctari cum vitiis. Non est autem crudelitas dilatio Dei, sed ut persuadeat animæ, in quæ mala se præcipitavit. Nondum enim tam perfecte orat, ut ei dicatur: « Adhuc te loquente dicam, ecce adsum (*Isa.* LXV). » Ut ex difficultate sanationis inde magis caveat sibi, et ut ostendatur quæ pœna sit non conversis, si tanta difficultas sit conversis, unde : « Si justus vix salvabitur, impius ubi apparebit? » (*I Petr.* IV.)

VERS. 5. — « Convertere. » (CASS.) Qui aversus eras, vel a vindicta. « Eripe, » ab imminente morte. Vel eripe animam peccatis ligatam. « Salvum me fac, etc., » dando virtutes.

VERS. 6. — « Quoniam non est. » (CASS.) Ideo hic festino dimitti, quia post mortem et in inferno non accipitur confessio. « In inferno. (AUG.) Confessus est dives, qui Lazarum vidit, etsi de profundo, cujus comparatione coactus est confiteri mala sua, usque adeo, ut et fratres roget ab his præmoneri : sed post judicium in profundioribus tenebris nullam lucem Dei videbunt, cui confiteantur. Vel, mortem dicit peccatum in quo immemor est Dei qui mandata ejus contemnit.

VERS. 7. — « Laboravi. » (CASS.) Narrat ærumnas quibus pœnitentes avertitur; gemit dum videt quid egit, et quæ pœna futura. « Lectum. » Conscientiam, quæ quibusdam quies, quibusdam tormentum. Stratum, sensualitatem; fertilem faciam, quæ erat arida. Vel, lectus delectatio corporis, in qua homo resolvitur. Stratus, cumulus peccatorum ut vestium, quo resoluto, imbre lacrymarum, nova messis virtutum crescat.

VERS. 8. — « A furore. » (AUG.) Ab ira, vel Dei, quæ in judicio, etc., *usque ad* ne quis desperet de gravitate peccatorum, subdit : « Discedite, etc. » (CASS.) Correptio, ut separetur ab illis, quorum collegio peccavit, et insistat mandatis Dei. « Inimicos, » (AUG.) id est, vitia, vel malos homines, qui vere sunt inimici ad Deum se convertentium, a quibus separatur omnis bonus, non loco, sed animo. Quia vero non est inanis tantus labor pœnitentiæ, exauditum se significans, subdit : « Discedite. »

VERS. 9, 10. — « Dominus. » Ter Dominus, quia Trinitatem affuisse precibus ostendit : Incepit a lacrymis, exauditus exsultat. « Exaudivit Dominus. » (CAS.) Dat exemplum fideliter orantes audiri.

VERS. 11. — « Erubescant et conturbentur. » (CASS.) Quasi in conclusione, jam liber a peccatis, exsultans, pro inimicis, ut convertantur, orat, ut, sicut ipse, habeant veniam. (AUG.) « Erubescant. » Hoc non hic (ubi potius irrident eos qui omnia relinquunt, et infirmos erubescere faciunt), sed in judicio.

PSALMUS VII.

VERS. 1. — « In finem, psalmus. (AUG.) Chusi, qui transivit in partem Absalon, etc., *usque ad* non enim erat eis abscondendum, pro quibus gestum est. (AUG.) Potest hic psalmus in persona Christi intelligi; si qua humiliter dicta sunt, ad infirmitatem nostram referantur, quam gestavit. Primo petit ex omnibus tribulationibus liberari.

VERS. 2. — « Domine Deus. » (CASS.) Iste est primus psalmus eorum, in quibus per actus David futura mysteria Domini significantur. Mysterium incarnationis, silentium fuit Judæis; ut David a filio, ita Christus a populo, quem nutrierat, persecutionem sustinuit. « Libera. » (AUG.) Quasi, superato omni bello vitiorum, jam projecto nihil restat, nisi invidus diabolus.

VERS. 3. — « Rapiat, etc. » « Redimat, etc. » (CASS.) Propria verba: Domini est liberare, leonis rapere. Ordo, prius persequentes ponit, inde leonem. Expiatus enim ab omnibus spiritualibus nequitiis a diabolo liberatur.

VERS. 4, 5. — « Domine, si feci istud. » (*Ibid.*) Ad litteram de David, et Absalon. « Si feci istud, » id est, si hoc malum mihi per præteritam culpam contigit. Vel si modo est iniquitas in manibus, id est, operibus meis. Vel, « si reddidi retribuentibus mihi mala, etc., » (quod dicitur æquitas apud homines), « merito » (etsi non videatur hominibus) « decidam ab inimicis meis inanis, » a fructu mansuetudinis.

(AUG.) « Si feci istud, » vel, universale peccatum, quod sine nomine dixit, quod est superbia, quæ est radix omnium malorum. Vel, quod sequitur, « si est iniquitas, » quod de omni peccato accipitur. « Si reddidi. » (*Ibid.*) Id est, si te non sum imitatus in justo silentio, id est, patientia, quæ pro me operatus es. « Decidam merito ab inimicis. » (*Ibid.*) Non jurejurando hoc sibi imprecatur, sed dicit quod contingit se vindicantibus: prophetat ergo, non jurat per exsecrationem; quod est gravissimum jurisjurandi genus. Inanis factus vana et superba lætitia, quod quasi vinci non potuit: Salomon, « Melior est qui vincit iram, quam qui cepit civitatem » (*Prov.* XVI).

VERS. 6. — « Conculcet, etc. » (*Ibid.*) Anima peccatoris (de quo, « Terra es, et in terram reverteris [*Gen.* III]), » cibus serpentis est (cui in maledictione dictum est, « Terram manducabis, ») id est, diaboli, quia terra, id est, terrena est. Et ideo hic ait: « Conculcet in terra vitam meam, id est, in terram redactam sibi incorporet, et ibi sit despicabilis. « Gloriam meam. » (*Ibid.*) Quæ debet esse in conscientia, ubi Deus videt; et solida in Domino, ut: « Qui gloriatur, in Domino glorietur (*I Cor.* I). » « Deducat in pulverem, » id est, in superbiam et jactantiam, ut scilicet velim gloriari apud homines. « In pulverem deducat. Pulvis quem projicit ventus. » (*Ibid.*) Superborum jactantia. Vult ergo ut

A gloria sua sit solida intus, ubi Deus videt: est enim pulvis, si apud homines gloriatur; ecce quam cavenda superbia.

VERS. 7, 8. — « Exsurge, Domine. » Petit ut gloria resurrectionis Christi subveniat. « In ira tua. » Perfectus enim iste non precatur hic adversus homines, sed adversus diabolum, ut possessionem ejus amittat, peccatores, scilicet et impios, qui sunt ejus possessio. Et quia ablatio hominis, quia pœna est diabolo, dicitur ira Dei contra eum. Vel, precatur hic Christi resurrectionem, sicut in præcedenti, ejus incarnationem: ut « O Domine Deus meus, etc. » « In finibus. » Mundus, vel infernus, sunt fines diaboli.

« Et exsurge, Domine. » Superbus diabolus, quia
B per iniquitatem vincitur, subdit: Vel, « Exsurge, » id est, in toto orbe notus efficere, resurgendo. « In præcepto, » ut præceptum humilitatis facias implere; et hoc inde sequitur, quia Synagoga de diversis populis, vel specialiter Judæis, « circumdabit te, » amando, vel persequendo: « Propter hanc, » id est, amantem, « regredere, » id est, fac scire eos omnipotentiam tuam, qui descendisti ut te viderent; vel « propter hanc, » id est, persequentem, in qua locum non invenis, « regredere in altum, » id est, subtrahere his qui te persequuntur. « Synagoga. » (*Ibid.*) Congregatio populi, etc., *usque ad* Dominus judicat, de judicio regressi, id est, Christi. « Innocentiam. » (*Ibid.*) Quia non reddidi retribuentibus mihi. « Super me. » (*Ibid.*) Justitia et innocentia
C sunt super me, quia non a me, sed a Deo.

VERS. 10. — « Scrutans corda. » (*Ibid.*) Quid quisque cogitet. « Renes. » Quid quemque delectet; quia finis curæ et cogitationis est delectatio, ad quam nititur pervenire. Opera nostra in dictis et in factis possunt videre homines: sed quo animo fiant, et quo pervenire cupiant, solus videt Deus; qui cum videt cor esse in cœlo, et non delectari in carne, sed in Domino, id est, cum bonæ sunt cogitationes, et earum fines dirigit justum, et non solum dirigit, sed adjuvat justum.

VERS. 11. — « Justum adjutorium. » (*Ibid.*) Duo sunt officia medicinæ, scilicet morbum sanare et sanitatem custodire. Secundum primum dixit in alio
D psalmo: « Infirmus sum, sana me, Domine. » Juxta alteram dicit hic perfectus, « justum adjutorium meum a Domino. » Et illa enim et ista medicina salvos facit: sed illa ex ægritudine transfert ad salutem, hæc in ipsa salute conservat. Illa ad morbum evadendum, remedium; hæc autem ne ad morbum recidat, remedium præstat. Illa sanamur infirmi, hac custodimur sani.

VERS. 12. — « Deus judex. » (CASS.) Hic metu futuri judicii terret, et spem reversis promittit. « Nunquid irascitur. » (AUG.) Alia littera: « Nunquid adducit iram per singulos dies. » In Græco significantius, « adducit iram: » quia non in ipso est ira qua punit, sed in angelis iræ, per quos punit: qui non propter justitiam qua non gaudent, sed propter

malitiam, pœna humana delectantur : quos per singulos dies non congregat ad vindictam, sed per patientiam ad pœnitentiam invitat.

VERS. 13. — « Gladium suum. » (AUG.) Alia littera : Frameam suam splendificavit. (CASS.) « Gladium suum, » manifestam vindictam exercebit, nec impar dictum est hoc, quia arcum suum tetendit, » minatur, ne putetur remissa patientia; « paravit, » ut mox missurus sagittam putetur. « Arcum suum. » (*Ibid.*) A simili. Sicut enim qui tetendit arcum minatur, ita per sacram Scripturam minatur malis, ne remissa putetur Dei patientia; et « paravit, » qui mox missurus sagittam putetur : sicut quis arcum parat, ut sagittam mittat. « Arcum suum tetendit, » (AUG.) temperando Vetus Testamentum per Novum Testamentum : « Paravit, » per explanationem. (*Ibid.*) Vel, « paravit. » Parat et disponit Deus, etc., *usque ad* sed ardentibus studio, sagittæ.

VERS. 15. — « Ecce. » Quasi, hæc paravit Deus in Scripturis. (*Ibid.*) Unde videtur homini esse causa damnationis. Sed « ecce » quod non ex Deo, sed ex homine est, quia « lacum aperuit, etc. Concepit dolorem, » (*Ibid.*) id est, appetitu temporalium rerum. « Peperit, » effecit, emisit : et in emissa iniquitate est lacus, id est, præcipitium aliis. Unde subdit :

VERS. 16. — « Lacum aperuit. » Et sic est comparabilis aperienti lacum : aperit enim concipiendo fraudem : effodit parturiendo, instando operi fraudis ; incidit pariendo fraudem, scilicet, perpetrando.

VERS. 17. — « Convertetur dolor, etc. » Caput, anima, vertex, ratio : cui dominantur peccata, et supersunt : et superdescendent cum in pœnas detrudent.

VERS. 18. — « Confitebor Domino. » (CASS.) Conclusio, quasi omnia in summam colligens, alacriter se dicit confiteri.

PSALMUS VIII.

VERS. 1. — « In finem, pro torcularibus, etc. » Pro torcularibus, id est, Ecclesiis, etc., *usque ad* animæ in requiem emanant.

VERS. 2. — « Domine, Dominus noster, quam admirabile nomen! etc. » (CASS.) Primo laudes Dei, majestas ejus, et operatio excelsa describuntur. « In universa. » (*Ibid.*) Non ergo Judæi vel quilibet alii sibi vindicent quod omnium est, quod est intentio. « Super cœlos. » (AUG.) Ad litteram, vel Scripturas : quia excedit eloquia omnium Scripturarum ; vel, « super cœlos. » Continuando cum sequentibus, id est, in Scripturas, quas inclinat infantibus, propter inimicos crucis : qui destruuntur, cum videntur, id est, intelliguntur Scripturæ usque ad infantes ductæ : et cum per eas usque ad robur nutriuntur, et sublimitatem intelligentiæ eriguntur.

VERS. 3. — « Ex ore infantium. » (*Ibid.*) Insipientium, quibus Apostolus lac dabat, quos signabant illi,

A qui Dominum laudabant, in quos hoc utitur Dominus testimonio. Ex his perfecit laudem, quia si soli perfecti essent in Ecclesia, non consuleretur humano generi ; sicut nunc, cum et minimi nondum capaces cognitionis rerum spiritualium nutriuntur fide temporalis historiæ. « Inimici, » sunt omnes, qui dispensationi per Crucifixum factæ, contraria dicunt. « Defensores » videntur hæretici fidei, philosophi sapientiæ, cum tamen et illi fidem, et hi sapientiam veram impugnent. « Lactentium, » (CASS.) non ætate, sed ut Petrus, « quasi modo geniti (*I Petr.* II), » qui nondum escam, sed lac sumere possunt ; et est, non solum a perfectis, sed et ab insipientibus prædicaris. Vel, infantes et lactentes dicit apostolos, qui fuerunt homines simplices et indocti ; unde : « Stulta mundi

B « elegit Deus ut confundat fortia (*I Cor.* I). » Perfectior est laus. Vel, ex ore infantium et lactentium, id est, ex verbis puerorum Hebræorum perfecisti laudem, quæ videbatur pueriliter agi propter inimicos, ne videatur humana sapientia, sed divinitus data. « Inimicos tuos. » Paganos. « Inimicum. » Judæum, qui inimicus est Dei, dum Patrem solum defendit : quia « qui non honorificat Filium, non honorificat « Patrem, » vel inimicus voto.

VERS. 4. — « Quoniam videbo. » Præ Judæo, spiritu. « Cœlos tuos, » apostolos, videbo præsentialiter in posteris ; hoc bene convenit primitivis. « Opera digitorum tuorum. » Quia cooperatione Trinitatis perfecti, quæ significatur in tribus digitis hic, ut ibi : « Qui appen-

C dit tribus digitis molem terræ. » (*Isa.* XL.) Et per eos, « Lunam et stellas quæ tu fundasti. » Non illi.

VERS. 5. — « Quid est homo. » (*Ibid.*) Secundo, naturam hominis olim vitiatam dicit in Christo super omnia exaltatam. Prius enim ostenderat omnipotentiam Deitatis. Per hominem, peccatores ; per filium hominis, spirituales. (*Ibid.*) Homo, quilibet vilis, cujus memor Deus miserendo, Filius hominis, Christus homo : quoniam per eum tu visitas eum, cum Verbum caro factum est, in quo medicus venit ad infirmos. « Aut filius. » (AUG.) Disjunctio innuit distare inter hominem et filium hominis. Omnis filius hominis homo, sed non e converso ut Adam. Homo ergo omnis, qui portat imaginem terreni : Filius hominis, qui cœlestis, et merito novus homo,

D filius hominis : quia novus ex veteri quadam mutatione fit. (AUG.) Cur relictis altioribus hæc ima dicit? Sed oves, etc., *usque ad* qui semine verbi Dei hominum corda fructificare faciunt.

VERS. 8. — « Insuper et pecora. » Malos ergo Christo subjectos esse notat, quod minus videtur : hi enim carnales in latitudine campi, id est, in amplitudine voluptatum, non in montibus virtutum, habitantes. « Pecora campi. » (*Ibid.*) Qui in carne vivunt, ubi nihil arduum ascendunt : sed lata via, cui inhærent, est quæ ducit ad interitum : unde et Abel in campo occiditur.

VERS. 9. — « Volucres, » superbi : de quibus, « Posuerunt in cœlum os suum (*Psal.* LXXII). » Quorum caput dicit : « Ascendam in cœlum et exaltabo

solium meum, et ero similis Altissimo (*Isa.* XIV). « Pisces maris qui perambulant semitas maris, » curiosi. Hæc tria, voluptas carnis, superbia, curiositas, includunt omnia vitia, quæ sunt concupiscentia carnis, ambitio sæculi, id est superbia, concupiscentia oculorum, per oculos curiositas maxime prævalet.

PSALMUS IX.

VERS. 1. — « In finem pro occultis filiis. » Nec additur cujus, per excellentiam est unigenitus Dei. « Occultis. » Quia alia ejus sunt manifesta, etc., *usque ad* et de pœna, qua judicat purgando, convertendo, excæcando.

VERS. 2. — « Confitebor tibi, Domine, in toto « corde meo, etc. » Propheta lætus psallit, quia cultura diaboli adventu Christi destruitur : et Christus regnat, judicat, adjuvat.

VERS. 4. — « In convertendo inimicum meum, etc., » « peribunt, etc. » (AUG.) Quia dum diabolum convertisti retro, membra infirmantur, ut nil nocere possint, et non erunt, vel, destruentur ex toto ab impugnatione tua, cum dices, « Ite, maledicti (*Matth.* XXV), » vel, peribunt cum aufert Deus ab eis iniquitatem.

VERS. 5. — « Fecisti judicium meum et causam « meam. » (*Ibid.*) Quia mihi servierunt ad utilitatem, quia « sedisti. » « Judicas. » (HIER.) Pater, ut Christus moriatur pro genere hominum. (AUG.) Vel, Christus in fine judicabit, cui Pater omne judicium dedit.

VERS. 6. — « In sæculum et in sæculum. » (*Ibid.*) Sæculum est hoc præsens quod volvitur : sæculum sæculi æternum, cujus illud imago est. Vel, determinatio est, ne hoc præsens acciperes.

VERS. 7. — « Frameæ. (CASS.) Virtus diaboli in fine sæculi destruetur. « Civitates. » Populi ejus. « Cum sonitu, » id est, clamore maximo, ut fit cum res prosperæ gravi « fine » clauduntur. Sed e contra Dominus permanet. « Finem, (AUG.) » est gladius quem vibrabit in secundo adventu aperte judicans, et qui modo occulte, usque ad quem aliquid valent hostis frameæ, sed tunc penitus deficient. « Eorum. » (CASS.) Pluraliter, cum supra inimici singulariter dixit, quia cum plures sunt dæmones, quia tamen in malitia similes sunt, quasi unum. « Cum sonitu. » (AUG.) Id est, et strepitus et tumultus impietatis periit : vel, cum impietas evertitur, strepitus fit, quia non venit ad summam pacem, nisi qui magno strepitu cum vitiis pugnavit. « Thronum suum. » (CASS.) Judiciariam potestatem, qui in humilitate judicatus est, in majestate judicabit.

VERS. 10. — « Et factus. » Quantum est, eum qui judex est, esse refugium pauperi, qui nihil mundi cupit. « In opportunitatibus. » (AUG.) Non opportunius homo a sæculo avertitur, nisi his voluptatibus, labores et dolores misceantur.

VERS. 11. — « Sperent. » (AUG.) Cum desinunt sperare in rebus sæculi. Aversos a sæculo, quærentes ubi figant spem, excipit cognitio nominis. Nomen scitur, cum ille cujus est nomen, noscitur. Nomen est illi Dominus, quod novit, qui libenter ei servit, vel, qui est, et ideo nemo speret in transitoriis, nihil habentibus præter, fuit, et erit. Nam quod in illis futurum est, cum venerit, fit statim præteritum, exspectatur cum cupiditate, amittitur cum dolore, non tenetur cum certitudine. « Quoniam non reliquisti. » Fideles provocat ad laudem Propheta, respiciens beneficia præsentis temporis et futuri.

VERS. 12. — « Sion. » (*Ibid.*) Speculatio, quæ modo agitur, ut perveniamus ad pacis visionem, id est, de Sion in Jerusalem : quælibet autem studiosa speculatio fit in errorem, nisi Dominus in ea habitet. « Studia. » (HIER.) Id est, mandata ejus quibus studendum est.

VERS. 13. — « Quoniam requirens. » (*Ibid.*) Sed quasi dicant, qui missi sunt evangelizare, nemo credit nobis, et occidimur, respondit : non sine fructu, quia « requirens ultione sanguinem eorum, » in judicio, ubi gloria occiso, pœna occisori erit : « recor- « datus est, etc » (*Ibid.*) non post oblivionem, sed post longum tempus, secundum affectum infirmorum, qui oblitum putant, quia non tam cito fit ut volunt : quibus etiam adde, imo non est oblitus ut putatis : et si dixi « recordatus, » hoc contra querentes, qui pro dilatione putant oblitum.

VERS. 14. — « Miserere. » (CASS.) In sua persona dicit quod unusquisque petit. « Vide. » (*Ibid.*) Aspectus Dei, auxilium est, qui cum fit, et lux tenebras fugat : de superbia inimici æstimatur humilitas patientis, quia tantum hi humiliantur, quantum illi extolluntur.

VERS. 15. — « Qui exaltas me de portis mortis, etc. » (AUG.) Id est ab omnibus cupiditatibus, quibus itur ad mortem : mors jam est ipsa lætitia in perfruendo cupitis ; unde Apostolus : « Vidua, quæ vivit « in deliciis, mortua est (*I Tim.* V). » « Portis filiæ « Sion. » Sunt omnia optima studia, etc., *usque ad* quæ nec oculus vidit, nec auris audivit. (CASS.) Portæ contra portas, quia hæ mortis, illæ vitæ. « Sion. » (*Ibid.*) Omnes Ecclesias mundi generavit, quia ibi natus est Christus unde fides incœpit.

VERS. 16. — « Exsultabo. » (AUG.) Hucusque clamor, inde dicit Ecclesia quæ affligitur, exsultabo in Jesu. (CASS.) Spe enim salva est. « In laqueo. » (*Ibid.*) Laqueus occultus, dolosa cogitatio : Pes, animæ amor, qui, si pravus est, dicitur cupiditas, si rectus, charitas. Eo enim movetur anima quasi ad locum, quo se pervenisse per amorem lætatur. « In laqueo » ergo, id est, fraudulento consilio : pes, id est, amor qui per fraudem pervenit ad vanam lætitiam, comprehensus est, quia illa delectatio alligat eos, ut inde abrumpere amorem, et ad utilia vertere non audeant. Si enim conentur, dolor est deserere, quæ delectant, et ille dolor non sinit abscedere.

VERS. 17. — *Cognoscetur.* (CASS.) Vel de futuro judicio, etc., *usque ad* ut quidam falso putant.

VERS. 18. — *Convertantur peccatores.* (AUG.) Hic est canticum diapsalmatis, quasi occulta lætitia se-

parationis : quæ hic fit non loco, sed affectu, intra A bonos et malos. (Cass.) Peccatoribus cum Antichristo finem malorum prædicit; quasi hoc interim, sed tandem *convertentur*, ne in suis gaudeant. *In infernum*, ne alibi mittendos se putent.

Vers. 19. — *Patientia*. (Aug.) Patienter, propter hoc præcipue memor erit Deus pauperum, scilicet propter patientiam.

Vers. 20. — *Exsurge*. (Aug.) Precatur futurum judicium. (Cass.) Loquens de fine sæculi propheta, prospexit adventum Antichristi; unde quasi territus clamat : *exsurge*.

Vers. 21. — *Sciant*. Id est, cruciati experiantur quod homines stulti fuerunt.

PSALMUS X. — *Secundum Hebræos*.

Vers. 1. — *Ut quid*. (Aug.) Diapsalma, quia illi B (Antichristo) licebit tanta facere, ut Deus putetur : subdit quasi vocem gementium et quærentium de dilatione judicii.

(Cass., Aug.) *Ut quid*. Mala illius temporis pertractat, etc., *usque ad* sed opportune, ita scilicet, *Dum superbit*.

Vers. 2. — *Incenditur pauper, comprehenduntur in consiliis quibus cogitant*. (Aug.) Mire providentia Dei de malis operatur, etc., *usque ad* sic damnantur mali, justi salvantur.

Vers. 3. — *Quoniam laudatur*. Ideo superbit vel comprehenditur, quia laudatur a suis, impletione desideriorum sensualitatis suæ.

(Aug.) Adulantium linguæ alligant animas in peccatis : delectat enim ea facere, in quibus non solum C non metuitur reprehensor, sed etiam auditur laudator.

Vers. 4. —*Iræ suæ*. (Cass.) Antichristi, quia omnia turbulenter et crudeliter faciet : vel, Dei, non quæret Deum pœnitendo ; vel, Deus eum, ut hic ulciscatur, sed in futuro gravius puniturus.

Vers. 5. —*Inquinatæ*. (Cass.) Nequitiæ causa est, quod Deum non habet ante oculos, et ideo viæ ejus, id est, cogitationes et opera sordent.

In omni tempore. (Aug.) Suo, scilicet vitæ suæ, etc., *usque ad* et quia *omnium inimicorum suorum dominabitur*.

Vers. 6. — *Dixit*, etc. Omnes gentes occupabo, sed non *sine malo*, id est, peccato, quod ei proprium D est. Vel. semper ero sine malo : hoc sibi promittit, *cujus maledictione os plenum*, etc.

Non movebor. (Aug.) Vel, putabit se malis artibus, et non aliter, venturum de mortali generatione in æternam, quod et Simon magus putavit.

Vers. 7. —*Sub lingua*. (Cass.) Id est, cogitationes ejus sunt de labore sanctorum et dolore corporeo, quod in martyribus patet. Vel, labor sanctorum et dolor, qui est in pœnis corporis est *sub lingua ejus*, id est levior, lingua ejus, quæ intus nocet : illa, scilicet pœna extra.

Vel, *sub lingua*, quia verba plus timentur et nocebunt quam verbera, quibus præcipitatur et peribit anima.

Vers. 8. — *In occultis*, etc. (Aug.), id est, ambiguis, ubi non facile videtur quid petendum, quid non.

Vers. 9. — *Oculi ejus in pauperem*, etc. (*Ibid.*) Exponit insidias, *oculi*, quasi misericordia et affectu, vel, alios sic decipit, quod oculi crudeliter respiciunt in pauperes spiritu.

Leo in spelunca, etc. Quia in eo vis et dolus, etc., *usque ad* per hæreticos et falsos fratres.

Vers. 10. — *Inclinabit*. (Cass.) Cum nimia felicitate in otium remiserit animum, cadet repentino interitu : et Dominus spiritu oris ejus interficiet eum.

In finem. Negant videre Deum, etc., *usque ad* excitat Dominum, *Exsurge, Domine*.

Vers. 12. — *Exsurge, Domine Deus, et exaltetur manus, ut obliviscaris*, etc. (*Ibid.*) Precatur judicium, ut hic cito finiantur, quæ tanta sunt, ut nemo velit tempus quo hæc fiunt dilatari.

Exsurge. Quasi ex improviso, ut conterantur, dum tui tecum exaltati glorificantur.

Vers. 13. — *Propter quod irritavit impius Deum*. (Aug.) Jam itaque et de judicio illo intelligens et exsultans, dicit, propter quid? id est, quid proficit tanta mala facere?

Dixit enim Deus in corde suo, etc. (*Ibid.*) Sensus iste pronuntiationem quærit, etc., *usque ad* ne laborent, vel irascantur.

(Aug.) Christus Judam toleravit et ad prædicandum misit, et ei eucharistiam dedit ut ostenderet dona pervenire ad eos qui fidem accipiunt, qualis Judas fuit.

Vers. 14. — *Vides enim quoniam tu laborem et dolorem*. Id jam præordinasti, ubi tradas eos in manu tua.

Orphano, etc. (Aug.) Cui moritur pater mundus, per quem carnaliter est genitus, ut dicat : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*.

Vers. 15. — *Contere brachium*. Pœnis terret, bonis demulcet.

Quæretur. (Aug.) Quando adhuc necessarium sit ad purgandos nos, sicut supra dum superbit impius, etc. ; sed quia non invenietur, id est, quia jam non est in quo sit locus peccato illius, plano ferro non est opus lima.

Vers. 16. — *Dominus regnabit in æternum et in sæculum sæculi*. Hoc regnum gratius erit pro concurrentibus malis, quod veniet destructo Antichristo, ab hoc regno peribitis gentes, sed pauperes habebunt, quia *desiderium pauperum*, etc.

Vers. 17. — *Præparationem cordis*. (Cass.) Vel, concupiscentiam, quod est ubi omnibus viribus animæ aliquid ardentius petitur. Vel, hoc, quod in cordibus eorum ipse Deus præparavit. Vel, quam statim volunt petere Deus audiat.

Auris, etc. (Aug.) Nominatis membris, quæ in nobis visibilia et corporea sunt, in Deo potentias operationum intelligi oportet.

Judicare pupillo et humili, etc. Secundus adventus

manifestus erit, etc., *usque ad* auctor malorum cum sua plebe damnabitur.

PSALMUS X.

VERS. 1. — *In finem*. (AUG.) Psal. David prophetæ docentis resistere hæreticis.

VERS. 2.— *In Domino confido*. (AUG.) De hæreticis qui catholicos in suam volunt convertere pravitatem.

(Ibid.) In Domino confido. Quoad litteram potest legi de passione, et dicit, Christus secundum hominem, ut solet contra terrores Judæorum, *In Domino confido*.

In Domino confido. Cum peccantes volunt sagittare rectos.

Quoniam ecce. (*Ibid.*) Hi sunt terrores comminantium nobis de peccatoribus, ut ad se quasi justos transeamus. Dicunt enim : *Peccatores intenderunt arcum*, Scripturas, unde venenatas sagittas mittant, quas in cordis occulto parant.

VERS. 3. — *In obscuro*. (CASS.) In simplici sensu degentes, vel in suis ambiguis sententiis, non quod Scriptura ad hoc valeat, sed quia :

VERS. 4. — *Quoniam quæ perfecisti*. Convertit ab his sermonem ad Deum quasi : Cur dicunt transmigra? Cur de peccatoribus terretur, qui intendunt sagittare rectos? *quia quæ perfecisti destruxerunt* in suis conventibus, ubi parvulos, qui erant lacte nutriendi, ex quorum ore laus perficitur, venenis necant.

Justus autem, quid fecit? (AUG.) Secundum utramque partem, etc., *usque ad* animæ suæ nocet, non justo, qui Deo credit.

VERS. 6. — *Dominus interrogat*, etc. *Justus autem*. Minatur judicium, cujus timore deserant falsitates.

Interrogat. (*Ibid.*) Id est probat, quia boni de obscuris non fatigantur, sed exercentur de cognitione : non inflantur, sed confirmantur.

Quæ perfecisti. Id est, perfecte edidisti, vel implendo prædicta. Destruxerunt, male exponendo.

(*Ibid.*) *In obscuro*. Vel *obscura luna*. Duæ sunt opiniones lunæ, etc., *usque ad* qui tunc dicit sancta sacramenta, cum per sanctos dentur.

VERS. 7. —*Pluet super*. Quid malis reddat ostendit. — (AUG.) Pluit de nubibus, id est pseudoprophetis. Vel de bonis unde emanant laquei, cum male intelligitur : sed non nisi his qui peccatores sunt. *Ignis*. Primo igne cupiditatum vastantur : inde malorum operum fetore abjiciuntur a sanctis, inde merguntur æternis pœnis.

VERS. 8. — *Justitias*. (*Ibid.*) Pluraliter, ut justos accipias, in quibus multæ justitiæ, cum una sit Dei.

Æquitatem vidit. Æquitas visa est in facie, id est, notitia ejus : facies enim est notitia ejus, id est, potentia qua dignis innotescet. Vel *vidit*, quia non se dat noscendum malis, sed bonis, quod est æquitas.

PSALMUS XI.

VERS. 1. — *Pro octava*. (CASS.) *Pro octava*, quia

A hic petit propheta iniquitatem mundi destrui, ut ad veritatem promissionis futuræ perveniat.

(AUG.) Octava pro die judicii, sicut in sexto psalmo dictum est.

VERS. 2. — *Salvum me fac*. Revocat autem a falsitatibus sæculi ad eloquia Dei, ubi salus, a perversitate sæculi petit salvari.

Quoniam defecit. (CASS.) Exponit quæ timuit multa : congregans in unum, ut sit major vis.

Sanctus. (*Ibid.*) Deus, qui ubique præsens, quantum ad homines defecit, qui in eum non credunt.

VERS. 3. — *Proximum*. (AUG.) Proximus omnis homo, cum nullo male agendum est : proximus primæ nativitatis conditione est omnis homo ; carnis cognatione, amici et cognati ; misericordiæ compara-

B tione, beneficus quilibet.

Corde, etc. Germinatio, duplex cor significat, in quo dolosus describitur, unde : *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis*. Boni habent unum cor et unam animam.

VERS. 4. — *Disperdat Dominus universa labia*, etc. (CASS.) Id est, passim pereant, qui in una pravitate conveniunt.

Linguam magniloquam. (*Ibid.*) Id est, superbam : hi sunt hypocritæ, habentes speciem in sermone ad decipiendos homines, et Deo non subditi. (REMIG.) Vel, philosophi.

VERS. 5.—*Qui dixerunt : linguam nostram*. (CASS.) Jactant se de potestate labiorum, quasi non a Deo acceperint.

C VERS. 6. — *Inopum et gemitum pauperum*. (AUG., CASS.) *Inopes*, gentiles, qui nec legem, nec prophetas habuerunt ; *pauperes*, Judæi. *Nunc*. Quod non in priori populo. *Exsurgam*. Apparebo in Filio. *Ponam*. Consolationem pauperum. *Fiducialiter*. Potenter, cui nil resistit.

VERS. 7. — *Eloquia Domini*. (*Ibid.*) Contra mala sæculi Christus a Patre missus, cujus eloquia vera sunt, impiorum falsa. *Casta*. Contra hoc quod supra, *vana locuti sunt*. — *Examinatum*. Contra, *labia dolosa in corde et corde locuti sunt*.

Septuplum. (AUG.) Perfecte, etc. *usque ad* et quod perfectum est demonstrat.

VERS. 8. — *Tu, Domine*. (CASS.) Utilitatem divinorum eloquiorum, ad Dominum se convertens,

D ostendit.

VERS. 9. *In circuitu*. Conclusio de utraque parte. (AUG.) *In circuitu*, id est, cupiditate temporalium, quæ septem diebus volvuntur, et non veniunt in octavum, id est, æternum : unde *ventilator est impiorum rex sapiens, et immittit illis rotam malorum* (*Prov.* XX), id est, ambitum volubilium.

Multiplicasti filios hominum. (*Ibid.*) Est et multiplicatio in temporalibus quæ avertit ab unitate Dei : sed justi multiplicantur secundum altitudinem, quando eunt de virtute in virtutem.

PSALMUS XII.

VERS. 1.—*In finem*. (CASS.) Psalmus de charitate

Christi, etc., *usque ad* secundum illud : *Cupio dissolvi et esse cum Christo.* (*Phil.* I.)

VERS. 2. — *Quandiu.* (CAS.) Magnus ardor sustinentis, etc., *usque ad* quia spes protrahitur.

Consilia. (AUG.) Consilio non est opus, etc., *usque ad* dolens precansque æterna.

VERS. 3. — *Usquequo exaltabitur*, etc. (CASS.) Dicit quia, ante adventum Christi, diabolus captivos tenebat homines. Vel *super me*, id est, meam crudelitatem, quia toto orbe colitur, et quia sic orbis interit, plorat.

VERS. 4. — *Respice.* (*Ibid.*) Post conquestionem, oratio, ut illuminetur, ne cedat fraudibus inimici, qui in misericordia confidit. *Respice.* (AUG.) Mitte quem missurus es. *Exaudi.* (CASS.) Pro omnibus, pro quibus generaliter petit. *Illumina.* Si non corpore, videamus vel mente. *Obdormiam.* Quando fidei lumine sepulto, carnali delectatione clauduntur. *In morte.* Id est, in peccato quod fit in Spiritum sanctum de quo Joannes : *Est peccatum ad mortem, non pro eo dico ut quis oret.*

VERS. 6. — *Exsultabunt.* (AUG.) Non solum propter me illuminare, sed ne inimicus gaudeat. *Speravi* (CASS.) Et si festinat, tamen patiens est : quia et si differtur, firmus est in spe, et interius jam videns exsultat, quem carne videre desiderat : unde et sibi bona data dicit qui prius querebatur. *Tribuit.* Non tribuet : magna virtus fidei jam habet quod futurum est. *Exsultabit cor.* Si tantum desiderat, si sic famulatur venturo, quid faciendum suscepto?

PSALMUS XIII.

VERS. 1. — *Dixit insipiens.* (CASS.) Increpatio Judæorum, descripta eorum malitia. Primus psalmus de increpatione Judæorum, etc., *usque ad* hic homo non est Deus.

VERS. 2. — *Dominus de cœlo.* (*Ibid.*) Sed inde inexcusabiles, quia Dominus prospexit, id est, de humana natura eminuit. (AUG.) De cœlo, id est, per sanctas animas prospicit : nam per se nil eum latet. Vel, de cœlo, per animas sanctas, quæ sunt cœlum et sedes Dei. Vel, Dominus Pater de cœlo, id est, secreto divinæ mentis. (CAS.) Vel de æqualitate Dei Patris. *Si est intelligens.* Vel vidit, si est intelligens, et invenit quod aliquis non intelligit : quia non requirit, sed declinat, nam : *Omnes declinaverunt*, etc.

VERS. 3. — *Sepulcrum.* (*Ibid.*) Ita inutiles aliis facti, quia guttur eorum est sepulcrum, etc. *Sepulcrum.* Dicuntur hi tres versus, qui sunt usque ad secundam divisionem, ibi, *Nonne cognoscent*, etc., non esse de Hebræo, etc., *usque ad* eos non habet.

Contritio (AUG.) Ita inutiles sibi facti sunt, etc., *usque ad* et infelicitas in futuro.

(CASS.) Via impiorum, etc., *usque ad : Timor Dei ante oculos*, etc.

VERS. 4. — *Nonne cognoscent.* Minatur judicium impiis.

VERS. 5. — *Dominum non*, etc. (AUG.) Non enim vere hunc invocant, qui Deo displicentia amant. — (CASS.) Inde augetur interitus, quia necesse est mala agere, cum superbi nolunt Deum invocare. Sicut cautela est, opportune timere; ita ignavia, inepte trepidare, ut pro gente et loco, timore Dei abjecto.

VERS. 6. — *Consilium inopis.* (CASS.) Invectio in Judæos, etc., *usque ad*, id est, de Judæis procedens, etc.

VERS. 7. — *Quis dabit ex Sion*, etc. (CASS.) Postremo Judæorum conversio prædicitur, quæ fiet cum plenitudo gentium intraverit. *Cum averterit.* Pro Judæis etiam hoc testimonium Isaiæ ponit Apostolus : *Veniet ex Sion qui avertit captivitatem, vel impietatem a Jacob.*

PSALMUS XIV.

VERS. 1.—*Domine, quis?* (CAS.) Psalmus iste proprie morum est institutorius, præsumptionis repressio : ubi agitur de unitate præsentis Ecclesiæ et futura quiete. Primo interrogat propheta, quasi sacerdos ante faciem Domini stans, et responsa petit; volens scire quos Deus sua dignos judicet Ecclesia.

VERS. 2. — *Qui.* (*Ibid.*) Responsio Domini, etc. *usque ad* ut Christus agnus sine fractura membrorum, qui proprie templum ingressus est, non ut expiaretur sicut cæteri, sed sine macula. *Operatur justitiam.* Ut dum vendentes et ementes ejecit de templo.

VERS. 3. — *Qui loquitur.* Hic exsequitur plenius. Veritas est cum res ita est, ut dicitur : Hoc proprie Christus fecit. *In corde*, qui aliquando tacuit indignis fraudulenter quærentibus. *Non egit dolum.* Dolus est in lingua, cum aliud dicitur, aliud est in pectore. Vel, *non egit dolum*, quia omnia quæ audivit a Patre, sine aliqua adjectione vel suppressione, nota fecit proximis, id est, discipulis; Judæis, proximis secundum carnem. *Nec fecit proximo malum.* Sed pro eis oravit; non acceptum habuit opprobrium adversus proximos suos, sicut est patens per hoc quod Judam non mordaci increpatione lacerabat

VERS. 4. — *Ad nihilum*, etc. (AUG.) Hæc est perfectio, ut nihil in homine valeat malignus, et ut hic sit in conspectu, id est, certe sciat, malignum non esse, nisi qui a Creatore ad creata convertitur. *Malignus*, id est, diabolus, despicitur; ut cum dixit : *Vade retro, Satanas*, etc. E contra, *timentes Dominum glorificat.* Juravit, quando apostolis certissima veritate promisit : *Jam non dicam vos servos, sed amicos.*

VERS. 5. — *Qui jurat proximo*, etc. (*Ibid.*) Hæc tria non sunt magna, etc., *usque ad* cum in superiori conclusione præteritum posuerit, *ad nihilum deductus est.*

Pecuniam. Vel terrena est, quæ penitus ad usuram dari prohibetur, quam Dominus Judæ tradidit ad erogandum pauperibus, non ad usuram. Vel spiritualis, quæ ad usuram dari jubetur, id est, prædicatio ad instruendos homines. *Et munera super innocentem.* Accipit quidem Christus munera, ut a magis, et quotidie pias oblationes; sed non contra innocentes, imo animam pro eis dedit. *Qui facit hæc, non movebitur.* Ecce absoluta responsio interroganti : facit (dicit), ut ad actum nos invitet, non solum ad

cantandum hæc. *Qui facit hæc, non movebitur.* (CASS.) Conclusio. Similiter qui facit hæc, requiescet in monte.

PSALMUS XV.

VERS. 1. — *Tituli inscriptio.* (CASS.) Hic titulus de Evangelio, non de Veteri Testamento, sumitur. Quod titulus notavit, id est, victoria et regnum, convenit Christo, quod hic agitur.

VERS. 2. — *Conserva*, etc. Psalmus secundus, qui breviter de passione et resurrectione tangit; primo, unam hominis naturam Christus ostendens, petit se servari, dicens omnia quæ pertulit ad gloriam hæreditatis suæ perducta. (AUG.) Christus secundum hominem hic loquitur, de quo titulus regalis in passione eminuit : *Jesus Nazarenus rex Judæorum.* — *Bonorum meorum*, etc. (CASS.) Si Christi hominis bonis non eget Deus, sed ab ipso habet omnia, destruitur arrogantia hominum et hæresis Pelagianorum, qui putant aliquid bonis suis viribus fieri.

VERS. 3. — *Sanctis qui sunt in terra.* (*Ibid.*) Exposuit jam Christus qualiter oravit, narrat nunc quæ bona fecit illi Deus. (AUG.) *Sanctis*, etc., *usque ad* et potentia ut resurgerem.

Mirificavit. (CASS.) Quasi, hæc dixi Domino : Dominus autem mirificavit, id est, fecit miras voluntates, hæ sunt miræ dum eis obedientes, fiunt de terrenis cœlestes.

VERS. 4. — *Multiplicatæ.* (*Ibid.*) Qua mirificavit, etc., *usque ad* quæ in uno sono consonant, quibus voluntates ejus ostenduntur.

VERS. 5. — *Pars hæreditatis.* (AUG.) Eligant alii alia, etc., *usque ad* sed qui Deum eligunt partem. (CASS.) Vel, *Dominus* est *pars*, id est, portio et præmium, *hæreditatis meæ*, id est, sanctorum. Et *pars calicis mei*, id est, merces passionis. Hæreditas enim ad gentes, calix ad passionem pertinet, qui bibitus dat resurrectionem. Sed nemo se putet hæredem nisi præclarus.

VERS. 6. — *Funes*, etc. (*Ibid.*) Quasi forte, in qua est divina electio, ut et sors cecidit super Matthiam, et quisque capit ad mensuram suam. *In præclaris.* Id est, in sanctis.

VERS. 7. — *Benedicam Dominum.* (*Ibid.*) Gratias agit Patri de intellectu, et passione, in qua eo favente vincit, et de resurrectione, et confessione, et hæc sunt, per quæ hæreditas restituitur ut sit rex Judæorum, ut titulus dicit. *Intellectum*, etc. (AUG.) Quo hæc hæreditas videri et possideri potest. *Insuper*, etc. Id est, super intellectum. *Usque ad noctem*, etc. Id est, mortem, erudivit me, inferior pars mea carnis assumptio, ut expelleret tenebras mortalitatis quas ille intellectus non habet, quia pro eis nec turbari nec deficere potuit. *Renes.* Ex quibus secundum carnem exivi, scilicet parentela : increpuerunt injuriis, tentatione et passione.

VERS. 8. — *Providebam Dominum.* (*Ibid.*) Hinc trahe exemplum, quo peccata vitentur : qui enim

A Deum semper acie mentis intuetur, non peccatis inclinatur.

PSALMUS XVI.

VERS. 1. — *Oratio David.* (CASS.) Oratio personæ Domini convenit, adjuncta Ecclesia, quæ ejus corpus est. *Exaudi, Domine.* (*Ibid.*) Iste psalmus veram naturam humanitatis facit attendere. Oratio Christi institutio est fidelium : sicut flendo Lazarum charitatem proximi habere nos docuit; persecutores fugit, ut inconsideratæ temeritatis nobis auferret audaciam. Primo, petit secundum justitiam sibi retribui. *Non in labiis dolosis.* Ut qui inique damnatur; vel, ut qui dicit : Domine, Domine, et non facit opera. (AUG.) Vel, non in labiis dolosis de vultu tuo judicium meum prodeat, ut judicans non profe-

B ram aliud quam intelligo.

VERS. 2. — *De vultu tuo.* (CASS.) Id est, secundum ea quæ in me cognoscis, qui nullum habeo peccatum. *Judicium.* Quo sui judicatus videatur prodisse. *De vultu tuo*, non de dispositione Judæorum, quod factum patet in resurrectione. Vel, *judicium*, quo discernit omnia.

VERS. 3. — *Probasti.* (CASS.) A similitudine fornacis, etc., *usque ad* tu scis me purum.

VERS. 4. — *Vias duras.* (*Ibid.*) Scilicet opera hominum : quas scilicet merentur opera hominum. Vel quas debent imitari homines, quibus iter vitiorum leve est, virtutum difficile. Vel, non est inventa, ita ut non loquatur, id est, ut non jactanter hæc dicam, vel, ut non peccem in lingua, quod est opus homi-

C num. (AUG.) Vel, vias duras latronis, etc., *usque ad* postquam perrexi vias duras et perfeci gressus.

VERS. 5. — *Perfice.* (CASS.) Usque in finem : ante non est nisi inchoatio. Gressus, id est, humanas actiones, ut qui volunt imitari non moveantur a te, vel vestigia ab eis.

VERS. 6. — *Ego clamavi.* (*Ibid.*) Secundo, precatur ut a Judæorum insidiis ejus puritas liberetur. Ego etiam clamavi, quasi diceres, hoc non nisi justo convenit, qui confidenter orat, quia scit audiri.

VERS. 7. — *Mirifica.* (AUG.) Mira, sunt quæ nova sunt : hæc sunt quæ in carne cessit mirantibus Judæis.

VERS. 8. — *Pupillam.* Perexigua est, et tamen per eam acies luminis dirigitur, quo lux et tenebræ diju-

D dicantur, sicut per humanitatem Christi divinitas discernens est inter bonos et malos.

VERS. 10. — *Adipem.* (CASS.) A similitudine animalium, quæ ex adipe inflantur, id est, superbiam retinuerunt, non macri, id est, non humiles, vel adipem, id est, carnalem sensum retinuerunt, vel sceleribus saginati veram intelligentiam perdiderunt, unde restat superba loqui. *Os eorum locutum est superbiam.* Non cor, quia sæpe iniqui quod ore defendunt, corde damnant.

VERS. 12. — *Susceperunt me*, etc. (*Ibid.*) Unde eis hæc opportunitas? Respondeo susceperunt a Deo cujus dispositio est, vel, a traditore, vel, a judice acceperunt avide. *Sicut leo paratus*, etc. (AUG., CASS.)

Principes comparandi leoni diabolo, quo auctore A faciunt: Populus *catulus leonis*, id est, filius diaboli, *habitans*, permanens in insidiis, quia mos est malis vota tegere, ut latenter possint perficere.

VERS. 13.—*Exsurge, Domine.* (CASS.) De retributionibus oratio. *Prævem*, etc. (*Ibid.*) A similitudine currentis: nemo non prius in se quam in alium peccat. *Supplanta eum:* a similitudine luctantis, id est, inefficaces fac et dejice eos. *Eripe animam meam ab impio.* (AUG.) Resuscitando a morte ab impiis illata. *Frameam.* Anima mea est framea; quam manus, id est, virtus tua assumpsit, ut per eam regna iniquitatis debellet, et justos dividat ab impiis. *Divide eos*, etc., (CASS.) id est, Judæos divisos, etc., *usque ad* miseria, quasi merito: quia, de absconditis. *De absconditis tuis.* Id est, de immunditiis, etc., *usque ad* id B est, ad satietatem usque malorum participes erunt. *De absconditis.* (AUG.) Non solum eis hæc pœna visibilis, sed de absco•ditis, id est, peccatis (quæ a lumine veritatis tuæ absconduntur) plena est memoria eorum, ut obliviscantur Deum.

PSALMUS XVII.

VERS. 1.—*Diligam te, Domine, fortitudo mea*, etc. (CASS.) Dicit hoc Christus, quod Ecclesia, id est, totus Christus.

(*Ibid.*) Primo, propheta summam colligens, de liberatione gratias agit.

VERS. 3. — *Refugium.* (*Ibid.*) Quando erat opus consilio, David ad eum refugit et invenit. *Liberator*, ut si potens, captum ab hostibus liberet. *Protector*, (AUG.) quia de me non præsumpsi, quasi cornu su- C perbiæ contra te erigens; sed te celsitudinem salutis inveni, quod ut invenirem suscepisti me.

VERS. 4. — *Laudans invocabo.* (CASS.) Post omnia non elatus se jactat, sed omnia Deo tribuit: et ideo salvus; nam qui aliter facit, sibi relictus perit, etsi vicisse videbatur.

VERS. 5.—*Circumdederunt me.* (*Ibid.*) In persona iustorum ante adventum Christi, etc., *usque ad* qui rapidis iniquitatibus conturbati sunt.

VERS. 6. — *Dolores inferni.* Gentiles in inferno debito dolore torquendi. *Præoccupaverunt me laquei mortis*, sequitur:

VERS. 8. — *Commota est.* Ecce quomodo, etc., *usque ad* et hoc qui præoccupavit mortalitas et pos- D sibilitas.

De templo. (CASS.) Vel de cœlo, vel de venturo Christi corpore.

Commota est. (AUG.) Ita clarificato Christo commoti sunt et contremuerunt peccatores. *Fundamenta*, etc. (CASS.) Præsumptiones superborum, id est, divitiæ et hujusmodi quibus innitebantur: spes enim mundi abiit, quam odit Deus.

VERS. 10. — *Cœlos.* (*Ibid.*) Id est, prædicatores inclinavit a contemplativa ad ministerium, et ad ferendas molestias. *Descendit*, etc. Ipse passus in eis, et in quorumdam notitiam. *Caligo:* tenebrosi, qui etiam persequuntur, sub ejus potestate sunt; vel, qui simpliciter credunt, subjecti ei sunt.

VERS. 11. — *Et ascendit.* Facit enim quosdam plenos scientia, in quibus supereminet, quorum celeritatem intellectus transcendit: tenebrosis autem latenter utitur: unde, *Virga furoris mei Assur, ipse vero non cognovit*, sed sui cognoscunt. *Volavit super pennas vento.* Ventos, quibus nihil est velocius, superat fama ejus, ut dum mox natus, magis per stellam nuntiatus est.

VERS. 12. — *Tenebras.* (AUG.) Obscuritates sacramentorum, vel, in his tenebris, ubi videntes per fidem ambulamus, et non per speciem (*Matth.* II).

Non per cœlos. (CASS.) Descendit et ascendit (*II Cor.* V), sed per nubes æthereas (quod in Hebræo), id est, per prophetas in quibus obscura doctrina sit, sed per nubes quæ (non ætheris, id est, Apostoli) præfulgidæ sunt in cognitione ejus, id est, vicinius contemplantes.

VERS. 13. — *Grando.* (AUG.) Objurgationes, quæ dura corda feriunt, sed si ignis charitatis resolvit, in miti animo fit aqua satians [*alias* saliens]. *Et carbones*, quia illo igne tenebrosa corda accensa reviviscunt.

VERS. 14.—*Intonuit.* (CASS.) Ad litteram, ut quando visum est tonitruum, Deo dicente: *Clarificavi, et iterum clarificabo. Dedit vocem:* ut non dixit: Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui.

VERS. 15. — *Et misit.* (*Ibid.*) Dominus intonuit, et Dominus misit: non enim transitus ad gentes semper erat certus neque rationabilis habitus.

VERS. 16. — *Et apparuerunt fontes.* Christo veniente, patuit quod obscuritas divini tegebat eloqui. *Ab increpatione.* Conversio ad Deum: quasi cum gratiarum actione, quia per prædicationem increpabat peccantes, et inspirabat ut timerent iram futuram.

Misit. (*Ibid.*) Hucusque de adventu Domini, hinc de temporibus Christianis. *Misit* Pater Christum. *Accepit me.* Ecclesiam sponsam. *De aquis.* (*Ibid.*) Baptismi. Vel *misit Spiritum*, qui est donum. *De alto*, quia æqualis Patri et Filio. *Accepit*, quasi fugativam. *Assumpsit*, in altitudinem virtutis et boni operis.

VERS. 18. — *De inimicis meis.* (AUG.) Id est, vitiis, quæ super omnes inimicos plus nocent. *Et ab his qui*, etc. Id est exterioribus inimicis hominibus, scilicet et dæmonibus quod necesse est, quia confortati secundum quid. *Ecce prævenerunt*, id est, prævaluerunt. Per hoc magis eripit, quia illi sunt confortati; cum enim affligitur Ecclesia, magis crescit.

VERS. 20. — *In latitudinem.* (*Ibid.*) Per sævitiam malorum, crescit Ecclesia numero et merito. *Salvum me fecit*, quod ad fidem venit. *Quoniam voluit me.* (AUG.) Id est, gratis elegit.

VERS. 21. — *Et retribuet secundum justitiam* bonæ voluntatis. *Et secundum puritatem manuum* (*Ibid.*): opera, quæ sunt post prima beneficia Dei, scilicet fidem et charitatem, quæ gratuito sine præcedenti merito Deus præstat.

VERS. 22. — *Quia custodivi.* (*Ibid.*) Vel ita conti-

nuando cum præcedente versu, etc., *usque ad* et sicut cœpi, *ero immaculatus*, unde in futuro retribuet.

Vers. 24. — *Cum eo*, ei adhærens. *Et observabo*, ne iterum cadam. Ab iniquitate, quæ est mors beati.

Vers. 25. — *Et retribuet*. (Cass.) Dupliciter Deus retribuit : hic in præsenti, ut justus justificetur, et qui in sordibus est, sordescat adhuc, unde hic dicit : *Cum sancto sanctus*, etc., et in futuro præmium bonis, et pœnam malis, unde ibi : *Quoniam tu populum humilem*, etc., quasi, ita hic : quia in futuro *tu populum humilem salvum facies*.

(Aug.) Et tribuet : jam non solum propter latitudinem fidei quæ per dilectionem operatur, sed propter longanimitatem retribuet mihi. *In conspectu* : hoc justis convenit, ut sicut illi Deum semper contuentur, ita Deus eos jugiter respiciat.

Vers. 26. — *Cum sancto*. (Cass.) Dixerat, retribui secundum justitiam, etc., *usque ad* quia *tu, Domine, populum humilem salvum facies. Et oculos superborum humiliabis*.

(Aug.) Est etiam occulta profunditas, qua intelligeris cum sancto sanctus, quia tu sanctificas.

Quoniam tu illuminas. Quod enuntiavit de electis et sanctificatis, orat nunc de aliis.

Vers. 29. — *Lucernam*. (*Ibid.*) Fuerunt prædicatores, in quibus lux, id est, cognitio veritatis, qua illuminaverunt alios, unde : *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus. Tenebras*. (Aug.) eos, qui adhuc sunt in tenebris. *Meas*. Prædestinatione.

Vers. 30. —*In Deo meo*. (Cass.) Deus enim meus, est via, qua itur ad cœlum, impolluta. Vel, via qua venit in mundum sancta et immaculata Virgo. Et quidquid dixit Spiritu sancto examinatum est, id est, utile et honestum : ut sapiens, quidquid dicit, prius apud se dijudicat. *Transgrediar*. (*Ibid.*) Diruere non penitus potest homo, sed ope Dei transit murum obstaculum peccatorum.

Vers. 31. — *Deus meus*. (*Ibid.*) Et continuando sequitur : *Eripies me de contradictionibus populi*. Cætera interponit ad commendationem. *Eloquia*. Igne examinationis probantur. *Omnium*. (*Ibid.*) Nullus excipitur, nisi qui sperare non vult.

Vers. 32. — *Quoniam quis*. (*Ibid.*) Deus dico : quia quis est alius Deus, nisi qui et Dominus in rebus est? Et quia in Judæa notus, non dii gentium ; hæc contra paganos, qui multos sibi fingunt.

Vers. 33. — *Deus qui*. (*Ibid.*) Adhuc præter communia, commendat per specialia, quia tertio Christus de virtute et potentia sua commendatur. *Præcinxit*. (*Ibid.*) Id est, perarmavit. Vel a similitudine currentis. Vel, dignitatem notat et fortitudinem, quod ei convenit, qui potestate sua judicabit populum, vel mundum. *Immaculatam*, sine peccato. Cervus spinas et hiantia loca transilit, sic Christus spinas et foveas peccatorum : et sicut cervus alta, ita Christus super omnes creaturas conscendit.

Vers. 35. — *Qui docet* : ab imminentibus insidiis cautum facio. *Manus*, opera vel voluntates. *Ad prælium*, contra diabolum. *Ut arcum*, etc., similitudine rei quæ non est, id est, irremissibilem fortitudinem. *Brachia*. Christi prophetæ, et apostoli, per quos operatur : qui arcus æreus, quia prædicando non mollescunt, sed, semper fortes, verba salutis jaculantur.

Vers. 36. — *Protectionem salutis*. Non ut nihil patiar, quod tamen est ad profectum. Tribulatio est correctio, et doctrina, et dilatatio. et confirmatio.

Vers. 37. — *Dilatasti* (Aug.). Ne impediant carnales angustiæ, quia latam fecisti charitatem hilariter operantem, etiam de his quæ sunt sub me, scilicet de mortalibus rebus et membris.

Vers. 38. — *Persequar*. (Cass.) Arguendo, diversis afflictionibus fatigando.

Vers. 43. — *Et comminuam*. (Aug.) Ecce eadem operatio Patris et Filii. Supra ait : *Disperdidisti, Pater*, et jam ait comminuam, id est, auferam virtutes, ut post cedant omni vento doctrinæ.

Vers. 44.—*Eripies*. (Cass.) De illis ira : *Sed eripies me*, depressio Judæorum, et exaltatio gentium.

Vers. 46. — *Filii*. Judæi quos enutrivi, facti alieni : *Mentiti sunt mihi*, ad honorem meum. *Inveterati sunt et claudicaverunt a semitis suis*, sequentes potius suas traditiones quam Dei.

Vers. 47. — *Vivit*. (*Ibid.*) Quarto exsultans Ecclesia summatim munera Dei laudat. Vel *vivit*, quia vivificat. *Benedictus*, quia omnia benedicit. *Et exaltetur Deus salutis*. (Aug.) Non terreno more de Deo salutis meæ sentiam, nec ipsam salutem terrenam, sed in excelso de illo sperabo.

Vers. 48. — *Vindictas*. (Cass.) Pia vindicta, dum rebellis subditur. *Iracundis*. Major gloria est a ferventibus malis liberare.

Vers. 51. — *Magnificans salutes*. Deus qui magnificat : Faciens, Deus qui facit.

PSALMUS XVIII.

Vers. 1.—*In finem*. (Cass.) Psalmus de primo adventu, unde tyrannus cadit, homo absolvitur, hic propheta respicit in finem, id est, Christum, vel in ultima tempora.

Vers. 2. — *Cœli enarrant*. (*Ibid.*) Primo, loquens de incarnatione, commendat prædicationem novæ legis. (Aug.) Cœli, apostoli, de gloria Christi in qua Patris æqualis. (Cass.) Vel cœli, qui stellam miserunt. *Gloriam*. (*Ibid.*) : Quod Deus gratis peccata dimittat. *Opera*. (Aug.) Quæ secundum hominem, etc., *usque ad* et ipsi eidem facti nox, tenebrosis scientiam quæ de humanis.(Cass.) Et hoc tam mirifice, quod in omnibus linguis ; et tam late, quod in omni parte ambitus terræ.

Vers. 3. — *Dies diei*. (Cass.) Demonstrative agit. (Aug.) *Dies diei*. Spiritus spiritualibus profert plenitudinem sapientiæ, etc., *usque ad* hæc doctrina diebus et noctibus continuatur usque ad posteros.

Vers. 4. — *Loquelæ*. (Cass.) Publicæ suasiones. *Sermones*. Communes narrationes. *Quorum non*. Planius diceret, in quibus non audiantur voces eorum,

vel, omnium sermonum audiantur voces eorum : illud idem facit per relativum.

(Aug.) Omnibus linguis primos loqui fecit spiritus, qui omnes gentes in unum erat congregaturus, unus homo tunc omnibus, sic modo unus Christus caput et corpus.

Vers. 6. — *In sole* (Cass.) Quod alios fecisse laudat, ipse facit, prædicat incarnationem. Vel in sole, in manifesto mundi, vel in labore. Sol urit, lucet, et variat tempora. *Tabernaculum suum.* (Aug.) Quasi militare habitaculum, id est, dispensationem incarnationis suæ, in qua venit expugnare errores mundi. Vel tabernaculum, Ecclesiam in manifesto, non in occulto, ut lateat. *Sponsus.* (Cass.) Toties prophetis promissus, magna similitudo sacramenti : ideo de virgine natus, ut Ecclesiam sibi virginem copularet. *De thalamo.* (Aug.) Id est, virginali utero, ubi Deus humanæ naturæ, ut sponsus sponsæ, copulatus est. Ecce humilis misericordia, sed fortis majestate. *Gigas ad currendam.* (Cass.) Imperturbabilis, irrevocabilis, humanam naturam potentia superans. *A summo.* Hic Trinitas ostenditur, etc., *usque ad* notat unitatem Trinitatis. *Nec est qui se abscondat*, etc. (Aug.) Verbum caro factum, non permisit ullum se excusare de umbra mortis : quia et ipsam penetravit calor verbi. Vel, calor est Spiritus, quem misit reversus, qui lex, testimonium, justitia, præceptum, timor et judicia, quia hæc agit.

Vers. 8. — *Lex Domini.* (Cas.) Secundo, laudat præcepta Novi et Veteris Testamenti. (*Ibid.*) Lex per Moysen data, omnia verba sua distinctione corrigens, et ad Christi gratiam mittens. *Convertens.* (Aug.) Libertate, ad se imitandum, non premens jugo servitutis. *Animas.* Voluntates, non modo manus, ut Vetus Testamentum. *Testimonium.* Quæcunquæ testimonia dedit Israel plena sunt veritate, et humilibus sapientiam dederunt. *Sapientiam :* de divinis.

Vers. 9. — *Justitiæ Domini.* (*Ibid.*) Omnes in illo recte, qui non docuit quod non fecit, ut imitantes gauderent in eis, qui libere cum charitate facerent, non serviliter cum timore. (Cass.) *Justitiæ*, lex quæ justificat ; quidquid præcipit justum est.

Vers. 10. — *Timor Domini.* (*Ibid.*) Timor sæculi non sanctus, quia non proficuus, et cum temporibus mutatur. *Timor Domini* sine omni perturbatione, quia est mista cum pavore dilectio, quia si timet judicem, scit misericordem. (Aug.) Timor, non ille pœnalis pro terrenis quorum amore formidat anima, sed castus, quo quanto diligit, cavet offendere sponsum, et ideo non foras mittitur, sed permanet. *Judicia.* Judicia Dei non egent alterius auctoritate.

Vers. 11.— *Desiderabilia.* (*Ibid.*) Vel, multum desiderabilia, vel multum aurum et lapis; vel multum pretiosum. Desiderabilia super aurum, etc., *usque ad*, cujus voluntatem suæ præponit, et dulciora sunt quam ipse sibi. *Super aurum*, id est, omne quod appetitur, pro divitiis, vel potentia, vel pro voluptate. *Mel.* Cibus Dei est mel; id est, solutus jam a sæculo ; et favus, id est, quia adhuc circumplicatur, cui opus est pressura exprimentis manus Dei, ut eat in vitam.

Vers. 13. — *Delicta quis.* (*Ibid.*) Tertio petit se a vitiis purgari, ut sit dignus Psalmista, qui hæc referat sacramenta. Menti videnti suavis est veritas, dulcia judicia ; non videnti quæ suavitas ? sed quare non videtur? propter delicta : nec mirum : *Delicta enim quis intelligit?* (Cass.) *Delicta :* omnia, quædam enim nota sunt. *Mea* inquinant, *aliena* affligunt, et jam parce, repelle suasorem. *Ab occultis.* Omnia peccata duobus includit, etc., *usque ad* quo homo seductus est ; et consentiendo fecit suum. (Aug.) Non est majus delictum quam apostatare a Deo, quod est initium superbiæ : superbia vero est initium et causa omnis peccati.

PSALMUS XIX.

In finem. (Cass.) Figura operandi, quæ ventura sunt Propheta canit.

(*Ibid.*) Propheta ex nimia charitate optat prospere evenire Ecclesiæ, quæ per Christum videbat ventura.

Vers. 2. — *Exaudiat :* quæ tempore tribulationis vult ei fieri. *In die tribulationis*, quo majori desiderio Deum precamur. *Dei Jacob*, ut sicut illi, ita tibi gratiam benedictionis det, et præponat Judæis.

Vers. 3. — *Mittat :* pater. *Auxilium*, misso Filio.

Vers. 4. — *Memor.* Agit quasi de sacerdote immolaturo et rege pugnaturo. *Sacrificii.* (*Ibid.*) Sacrificium Ecclesiæ prævidebat, non pecudum, sed sanguinis et corporis Christi.

Vers. 5. — *Tribuat.* Diapsalma, quæ tempore gloriæ optat et affirmat. *Omne.* (Aug.) Non solum quo animam posuisti pro vita plurimorum; sed et quo *cæcitas ex parte contigit in Israel, et sic omnis Israel salvus fieret.*

Vers. 6. — *Lætabimur.* (*Ibid.*) Ideo hæc oratio, quia lætabimur et magnificabimur, ostendit se unum de Ecclesia tanto ante tempore.

Vers. 7. — *In potentatibus.* (Aug.) Potentatus nostri sunt salus favoris ejus cum et de tribulatione dat auxilium, quia vana salus hominum, quæ est sinistræ, unde et superbia nascitur. *Salus dexteræ.* (*Ibid.*), id est gratia spiritualis, etc., *usque ad* qui terrena dignitate præsumunt.

PSALMUS XX.

Vers. 1. — *In finem.* Tertius psalmus de duabus naturis in Christo, cœlestem regem describit, ut auditu credat mundus, quem visum contemnit Judæus. Demonstrativam facit orationem in laudem Dei.

Vers. 2 — *Domine in virtute tua lætabitur.* (Cass.) Summam proponit, scilicet, meritum et præmium.

Vers. 4. — *Quoniam prævenisti.* (Cass.) Diapsalma; virtutes ejus et gloriam describit, etc., *usque ad* quasi capiti in coronam. *Coronam.* (*Ibid.*) Quia cir-

cumitus Apostolorum docentem ambiebat, vel totus mundi circulus, id est, Ecclesia generalis.

Vers. 6. — *In salutari tuo : gloriam et magnum decorem*, etc. (Cass.) Verbo Patris, quæ inde gloria. *Gloriam* de judicio, quia in Deitate judicabit. *Decorem* in majestate, quæ tunc apparebit. *Gloriam et magnum decorem*, etc. Gloriosus, ut Petrus, cujus umbra infirmi sanabantur ; et decor est *super eum*, præter quem non est aliud fundamentum. Ideo *super eum*, quoniam dabis.....

Vers. 7. — *In gaudio cum vultu tuo. Quoniam rex sperat in Domino, et in misericordia*, etc. (Id.). Id est, de hoc quod sui gaudebunt cum tua præsentia, quando eris omnia in omnibus.

Vers. 9. — *Inveniatur manus tua*, etc. (Id.) De pœnis inimicorum, ut supra de laudibus Christi.

Vers. 11. — *Fructum eorum de terra perdes, et semen eorum.* Non erit eis fructus beatitudinis in terra viventium.

Vers. 13. — *Quoniam pones.* (Cass.) Dicta de futura, etc., *usque ad* ut cum putarent occidere, salus fieret.

Vers. 14. — *Exaltare.* (Id.) Conclusio.

PSALMUS XXI.

Vers. 2. — *Deus, Deus.* (Cass.) Præmittitur conquestio de derelictione, necnon et oratio, sicut in omnibus psalmis de passione. (Aug., Cass.) *Deus, Deus :* geminat ex affectu, vel *Deus* omnium per creationis potentiam, *meus* proprie per cultum. (Aug.) Quando hoc in cruce dixerat, psalmum istum de se scriptum indicavit. *Respice in me.* (Cass.) Non est in Hebræo, sed a septuaginta interpretibus additum. *Quare me dereliquisti ?* (Aug.) Mirum hoc, cum et Deus esset cum eo; sed pro nobis, qui in eo corpus ejus. *Longe a salute mea*, id est, mei veteris hominis, quia *longe a peccatoribus salus*, et hæc sunt verba non justitiæ, sed delictorum. Vel, longe a salute sunt verba delictorum meorum, quæ sunt tollenda.

Vers. 3. — *Clamabo.* (Aug.) De nobis, corpore suo dicit, ut cum forte dicit : *Transeat a me calix iste*, id est, putatur timuisse mori ; sed pro suis infirmis qui timent mori, hæc dixit, sic et hæc vox membrorum est : *Clamabo et non exaudies. Per diem, et non exaudies, et nocte et non ad insipientiam.* (Cass.) Quia nullæ in eo tenebræ, et tamen non auditur ad salutem corporalem.

Vers. 4. — *In sancto habitas.* (Aug.) Et ita mirum, quia patres liberasti; ego autem sum vermis.

(Cass.) Tu habitas in sancto, quia Deus erat in Christo mundum sibi reconcilians. *Laus Israel*, (Aug.) id est, videntis te, non ejus qui se voluit abscondere a conspectu tuo.

Vers. 5. — *In te speraverunt patres nostri, speraverunt.* (Cass.) Magnus decor, dum iterat *speraverunt*.

Vers. 7. — *Ego autem*, etc. (Aug.) Hucusque Christus in persona veteris hominis, hic jam proprie in sua persona loquitur. *Ego autem.* Jam proprie Christus, sine semine natus sum, ut essem ultra homines in homine, in quo factus sum opprobrium, ut vel sic superbia hominis humilem imitetur. *Vermis et non homo, opprobrium.* (Cass.) Ita viliter conculcatus, etc., *usque ad* vermis, sine coitu natus, mortalis, humilis et vilis, silentio repens.

Vers. 9. — *Speravit in Domino*, etc. (Cass.) Dicentes : *Spera in Domino*, etc. Ironia Judæorum, ecce quasi historialis narratio, non prophetia, ne qua sit excusatio, ne qua ambiguitas.

Vers. 10. — *Ab uberibus.* Non ex quo lactari cœpi, etc., *usque ad* sed fuisti Deus meus. *De ventre.*

Vers. 11. — *De ventre.* (Aug.) Non solum matris, quæ lex nascendi est omnibus; sed de tenebris Synagogæ, in quibus infidelis est, nondum in luce Christi natus, qui in observationibus illis carnalibus sabbati et circumcisionis confidit.

Vers. 12. — *Ne discesseris a me*, qui jam cœpisti.

Tu extraxisti : non vir, ne dubitetur virginis partus, virtute Dei factum est. *Spes mea ab uberibus* : vera humanitas et magna perfectio; ab uberibus enim facit, quod vix maturus.

In te projectus sum, non in peccata hominis. Alii in Adam projiciuntur, ex quo rei. *De ventre matris meæ, Deus meus.* (Cass.) Nec conceptio sine Deo, nec in peccato, ut homo; unde Angelus : *Spiritus sanctus superveniet in te.*

Vers. 13. — *Circumdederunt.* (Id.) Describitur passio, quam terminat oratio; ad convincendos Judæos refert futura quasi præterita.

Vers. 14. — *Aperuerunt.* (Id.) Ut feræ volentes deglutire, os suum, non ad sapientiam reseratum. *Sicut leo.* (Aug.) Ut leo rapiens circumdederunt, ut rugiens os aperuerunt.

Vers. 15. — *Sicut aqua.* Quando funditur aqua, etc., *usque ad* unde relicto eo fugerunt. (Cass.) Sicut aquæ sacramentum ablutio peccatorum, etc., *usque ad* et solidata est. *Tanquam cera.* Bene legis mysteria comparat ceræ, etc., *usque ad* quoniam circumdederunt. *In medio ventris mei.* (Aug.) Venter infirmos in Ecclesia, vel memoriam Ecclesiæ significat.

Vers. 16. — *Aruit tanquam testa virtus mea.* (Cass.) Non ut fenum, sed ut testa quæ igne fit firmior. *Lingua mea.* (Aug.) Servaverunt præcepta mea apud se hi per quos locuturus eram et per eos in cognationem eorum, qui erant pulvis mortis, deductus sum.

Vers. 17. — *Foderunt.* (Id.) Evangelica narratio. Etsi hæc ad litteram, innuit fossio manuum, quod operibus ejus non crediderunt; pedum, quod Apostolos laceraverunt. (Cass.) : fode-

runt. Terra fossa fructum facit, sic fructum vitæ A dedit Christus vulneratus.

Vers. 18. — *Dinumeraverunt omnia ossa mea.* (Cass.) Proprie describitur pœna crucis. Sic ossa dinumeraverunt, id est, Apostolos; ne in majorem numerum crescerent, quærebant exstinguere. *Inspexerunt me.* (Id.) Cum diligentia et delectatione, cum a re crudeli soleant oculi averti. Ecce quam obstinati, non casu aliquid factum, nec tot miraculis cor mollitum.

Vers. 19. — *Diviserunt sibi vestimenta mea*, etc. (Aug.) Sacramenta ipsius potuerunt dividi per hæreses, sed non tunica desuper, id est, a Deo data; hæc est charitas vel unitas, quam nemo potest dividere. (Cass.) Sed forte et dono Dei quibusdam venit, etc., *usque ad* ut ramus olivæ a B columba delatus ad arcam. (Aug.) Vel, per animam unicam caput et corpus, quod unum diversitates respuit.

Vers. 22. — *Unicornium, humilitatem meam*, etc. (Id.) Judæi, terrena tantum petentes: vel, de cultu Dei singulariter se jactantes, vel singulariter superbientes, occiso etiam filio post servos.

Vers. 24.—*Qui timetis Dominum, laudate eum*, etc. (Cass.) Timor humanus non laudem, sed vituperium parit.

Vers. 25. — *Timeat eum omne semen Israel, quoniam non sprevit*, etc. Quos dixerit semen Jacob, aperit, subdens: *Pauperis.* (Aug.) Non ejus qui verbis delictorum clamat de vana vita, sed non tumentis de pompis sæculi. C

Vers. 26. — *Apud te laus mea in Ecclesia magna*, etc. (Id.) Apud Deum laudem ponit, qui docet in homine non præsumi.

Vers. 27. — *Laudabunt Dominum qui requirunt eum: vivent.* (Id.) Pauperes Deum divites se: ideo pauperes, quia Deum laudant ut eum quærant, et ipse est divitiæ pauperum. *Corda eorum in sæculum sæculi reminiscentur et convertentur ad Dominum.* (Id.) Quia ille cibus est cordis.

Vers. 30.—*Manducaverunt et adoraverunt.* (Id.) Non prohibeat dispensator manducare, sed exactorem moneat timere. *In conspectu ejus cadent.* (Cass.) Ecclesia utrosque recipit, sed ipse videt et discernit. D

Vers. 32. — *Annuntiabitur*, etc. (Id.) An angelis qui preces hominum Deo offerunt, non pro instructione, sed pro ministerio.

(Cass.) Nota psalmos de passione in magna spe Christianorum terminari, ut sciatur ex passione salus esse.

PSALMUS XXII.

Vers. 1 — *Psalmus David.* (Cass.) Propheta reditum populi de Babylone prædixit. *Dominus regit me.* Psalmus de misericordia, enumerans decem gratias, ut omnes sperent in misericordia Dei. (Aug.) Ecclesia loquitur de Christo.

Vers. 2. — *In loco pascuæ.* (Cass.) Prima gratia, ocus pascuæ, id est, sermo divinus, qui saginat meditantes. *Super aquam.* Secunda gratia, aqua refectionis.

Vers. 3. — *Animam meam.* (Id.) Tertia gratia, etc., *usque ad* sed prius educavit super aquam refectionis, sed prius animam meam convertit. *Deduxit.* (Id.) Quarta, quod super charitatis præcepta duxit. *Super semitas.* (Aug.) Arctiora mandata et perfectiora consilia, quasi semitis pauci justi ambulant, sicut semitæ arctiores sunt quam viæ.

Vers. 4. — *Nam et si.* (Cass.) Quinta, quod in umbra mortis non timet mala. *Mecum es.* (Aug.) In corde per fidem, ut post umbram mortis ego tecum sim. *Virga tua.* (Cass.) Sexta, correctio; vel virga districtio, quæ convertit vitia. Baculus gubernatio, quæ sustinet fideles.

Vers. 5. — *Parasti in conspectu.* (Cass.) Septima, mensa Domini, beata convivatio, saturitas fidei, esca cœlestis, de qua Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit. In conspectu meo mensam:* etsi non impiorum. De hac dicitur: *Sed isti ad mensam divitis*, id est, Christi, *scito et te similia debere præparare*, id est, pati sicut ipse. *Impinguasti:* octava, unctio capitis, scilicet Christi, quod nulla ariditate peccati exaruit, unde cætera lætantur membra, quia capite descendit unguentum in barbam barbam Aaron, et in oram vestimenti ejus. *Et calix meus.* Nona, calix, Christi sanguis, qui sic inebriat ut sobrios reddat. *Meus*, quia accipio. Vel, tuus, quia das. Mensa et calix, caro, sanguis, quanquam unum sint sacramentum, sub diversis tamen speciebus, quia utrumque sumitur, divisim hic ponuntur.

Vers. 6. — *Et misericordia.* (Cass.) Decima, misericordia subsequens ad custodiam quæ præcedit ad gratiam conferendam.

Vers. 7. — *Et ut inhabitem.* (Hier.) Hoc omnibus superioribus jungitur. Quasi collocasti, educasti, deduxisti, etc., et hoc ideo ut inhabitem.

PSALMUS XXIII.

Vers. 1. — *Psalmus David.* (Aug.) In prima sabbati mundus conditus, in eadem homo restauratus per resurrectionem Christi; (Cass.) unde monet victorem cum triumpho suscipere. *Domini est terra.* Primo dicit totum orbem esse Dei, etc., *usque ad* sed quis in monte ejus, nisi innocens?

Vers. 2. — *Et super flumina.* (Aug.) Ut flumina in mare, ita cupidi labuntur in sæculum; et eos etiam superat Ecclesia, quæ victis cupiditatibus ad immortalitatem paratur.

Vers. 3. — *Quis ascendet?* Determinat quibus virtutibus præditi sunt in Ecclesia.

Vers. 4.— *Quis stabit?* (Hier.) Multi enim ascendunt, qui non permanent. (Id.) *Innocens:* ad proximum, manu et corde, et qui sibi innocens, etc., *usque ad* præsentiam et cognitionem desiderent. *Qui non accepit.* (Aug., Hier.) Id est, qui non deputavit animam rebus non permanentibus, sed eam sentiens immortalem æterna desiderabit, et ideo

non juravit in dolo. *In vano.* (Hier.) Id est, qui A nullis eam fecibus peccaminum post baptismum maculavit.

Vers. 7. — *Attollite.* Diapsalmus. Christiana religione declarata, etc., *usque ad* quæ a principe diabolo positæ sunt. *Et elevamini.* Contra portas mortis. *Portæ æternales :* omnis gratia quæ, veniente Christo, data est.

Vers. 8. — *Quis est ?* interrogat. Propheta ad convincendam Judæorum perfidiam, et ut amplius eum commmendando alios invitet.

Vers. 10. — *Dominus fortis* per virtutes describitur quasi proprio nomine. *Fortis,* (Aug.) etsi cum gladiis cepistis.

Potens, etsi Pilato tradidistis.

Potens in prælio, ne in pugna vos superasse pu- B tetis. *Virtutes.* (Hier., Aug.) Ministræ præcedentes Christum in ascensione ad alias cœlestes clamant, ut viam Domino venienti aperiant : quæ novo mysterio carne induti stupefactæ, quærunt, quis est ?

Attollite. (Cass.) Congeminatio, etc., *usque ad* qui omnibus omnia dat bona, vel cœlestium virtutum, id est, angelorum.

PSALMUS XXIV.

Vers. 1. — *In finem.* (Hier.) Hic flagellatus pœnitens præponitur aliis, ne murmurent in adversis : qui in se expertus per misericordiam blanditur, per justitiam terret.

Ad te, Domine, levavi. (Aug.) Psalmus contra ad- C versa sæculi, etc., *usque ad* qui non per omnes, minus perfectos.

(Cass.) Primo petit doceri vias Domini, quia ad Deum erectus.

(Id.) Ad te contemplandum; facile terrena despicit, qui divina conspicit.

Vers. 2. — *Confido.* (Id.) Expertus in malis meam infirmitatem, non erubescam de inimicis.

Neque irrideant me inimici : et certus sum quia in nullo sustinente patienter fallit.

Supervacue. (Id.) Quia omnia sunt vana et infructuosa quæ a Deo sunt aliena.

Vias tuas, Domine, demons ra. (Cass.) Viæ sunt de ordine vitæ, etc., *usque ad : Dirige,* ad vitam pertinet, D *doce* ad scientiam.

Vers. 5. — *Doce.* (Aug.) Ipsam veritatem, ut quod credo intelligam, quia sustinui, et si hoc non sufficit : *Reminiscere.*

Deus salvator meus. (Cass.) Duæ res sunt, quæ bonos faciunt, ut Deum salvatorem credamus, et patienter ejus retributionem exspectemus.

Vers. 6. — *Reminiscere.* (Id.) De peccatis prioribus et quæ quotidie fiunt, orat per misericordiam antiquis factam, et quia timet verum judicem.

Miserationum. Miseratio proprie in bonorum exhibitione.

Quæ a sæculo. (Aug.) Id est, ab initio sæculi sunt : non ergo in me fallat.

Vers. 7. — *Delicta.* (Cass.) Sunt quando linquitur via æquitatis.

Juventutis. Non pro ætate, sed pro præcipitationis audacia, quæ est tunc, cum calor animi modestiam excedit.

Ignorantias. Facimus ea quæ mala esse non scimus. Vel delicta ignorantiæ in parvulis, qui vel originali peccato tenentur.

(Hier.) Juventutis. Antequam de domo patris iniqui exirem.

Memento mei, tu. (Aug.) Cujus opus est misereri et peccata dimittere.

Secundum misericordiam. Id est, ampla est misericordia tua. Misericordia erga miseros, bonitas erga quoslibet. Facit autem Deus bonum et a miseris imploratus, et bonitate ductus : nemo bonus nisi Deus.

Vers. 8. — *Dulcis.* (Id.) Quia omnia priora dimittit, ubi gratia sine meritis.

Rectus. Quia post misericordiam, etc., *usque ad Dulcis,* quia suavia dat ; *rectus,* quia corrigit.

Propter hoc. (Cass.) Quia dulcis et rectus ; non ex crudelitate, sed benignitate.

In via. Id est, fide, vel præceptis Dei. Vel in via hujus vitæ, ubi recte vivendum, dabit legem.

Vers. 9. — *In judicio.* Dum punit, diriget ad meliora. Sed mansueti sint, qui corripiuntur : quod ex feris domiti, ut tolerent. Quia si mites, id est, lenis animi quasi naturaliter hoc habentes : docebit eos præcepta, pro quorum neglectu venerunt flagella.

Vers. 10. — *Misericordia et veritas.* (Aug.) Quas autem vias docebit, etc., *usque ad* et deinde cavet severitatem judicis.

Testamentum. (Cass.) Novum, quod egregie dicitur Testamentum, ubi clara et certa promissio hæreditatis quod et morte firmatur.

Et Testamentum. Legis veteris, ubi fuerunt Prophetæ testes promissionum.

Vers. 11. — *Propter nomen tuum, Domine.* (Aug.) Id est, gloriam tuam, etc., *usque ad* et interpretantur *mundi,* qui se ab omni peccato mundos asserunt.

Vers. 12. — *Quis est homo ?* (Cass.) Hic agit de æternis ; quomodo habentur, laborans et orans, ut et ipse, et totus Israel ab his malis liberetur.

Vers. 13. — *Anima.* (Id.) et si non statim, etc., *usque ad* quidquid alii faciant, etc.

Semen. (Hier.) Bonum est, unde fructus colligitur.

Firmamentum est. (Aug.) Videtur infirmorum esse timor, sed Dominus est firmamentum timentibus eum, et facit ut Testamentum ejus manifestetur illis.

Oculi. Sal. *Oculi sapientis in capite, id est, in corde ejus.*

Vers. 16. — *Unicus.* (Id.) Unicus plus amatur, pauper plus doletur.

Vers. 17. — *De necessitatibus.* Id est, ab adversis,

quæ necessaria sunt omnibus, qui pie in Christo vivere volunt. A

VERS. 19. — *Respice*. (AUG.) Tot hominum perditio sine dolore esse non potest, et ideo pro eis orat.

VERS. 21. — *Innocentes et recti adhæserunt*. (ID.) Mali tolerati sunt; non adhæserunt.

VERS. 22. — *Israel*. (AUG.) Populum, quem ad tuam visionem præparasti.

PSALMUS XXV.

VERS. 1. — *Psalmus*. (CASS.) Psalmus iste monet vitari consortia iniquorum, jungi justis, quia ex convictu mores formantur.

Judica. (AUG.) Quia post misericordiam, etc., *usque ad* a vento superbiæ rapiuntur.

(CASS.) *Judica :* non est præsumptio justi, sed B certitudo misericordiæ Dei, quod ibi ostendit in Domino sperans; deinde, non infirmabor.

In innocentia. (AUG.) Non angelorum, sed qualis est hominum.

VERS. 2. — *Proba me*. (CASS.) Id est, prius vires inspice, etc., *usque ad* non merita, sed misericordiam quæ talem me fecit, attendo.

(CASS.) *Proba me*. Tu vero, proba in tentationibus, ne quid delicti remaneat, etc., *usque ad* ne quis de eis murmuret.

Ure renes. (ID.) Igne verbi tui, *cor* calore spiritus. *Cor* pro cogitationibus, *renes* pro delectationibus.

VERS. 3. — *Misericordia*. (CASS.) Quæ non sinit tentari super vires, vel ipsa ustio est misericordia, C non asperitas

Complacui in veritate. (AUG.) Cui displicet mendacium suum, et placet ipse cum illa et in illa.

VERS. 4. — *Non sedi*. (CASS.) *Complacui* in veritate, quia non sedi. *Odivi*, quod est vitare mala. *Et lavabo*, quod est agere recta.

Vani. (CASS.) *Vani* qui de caducis rebus laborant; impii hæretici, qui Scripturas pervertunt : illi superflua quærunt, hi venenosa.

VERS. 5. — *Malignantium*. (ID.) Qui mala proximis agunt.

VERS. 6. — *Lavabo*. (AUG.) Pœnitendo. *Et altare*, mentem virtutibus ornabo, vel fidem, quia non est locus veri sacrificii extra catholicam Ecclesiam.

Inter innocentes. (AUG.) Conversans; *ut audiam* D ab eis, id est, ut discam qua voce sis laudandus; vel, *ut audiam :* Venite, benedicti Patris mei.

VERS. 7. — *Vocem laudis* Spiritus sancti, qui docet laudare te.

VERS. 8. — *Domine*. (CASS.) Petit ne malis in judicio misceatur, quia non eis, sed concordat domui Dei.

Dilexi decorem. (CASS.) Hæc ideo faciam, quia dilexi me facere decoram domum tibi, et locum, quo gloriose habites, ut de gloria et essentia Dei aliquid capiam.

VERS. 9. — *Ne perdas*. (CASS.) Et si modo simul esse pateris, ne simul perdas.

(CASS.) Ne perdas in futuro *cum impiis*, quibus hic non communico.

VERS. 10. — *Dextera eorum*, (AUG.), id est, si quid boni agunt, etc., *usque ad* misericordia in omnibus comitetur, quod debes, quia :

VERS. 12. — *Pes*, id est, affectio, quæ facile labi solet, *stetit* immobilis contra omnia scandala, tendens ultra, et persistens *in directo*. Et quia sic redimis in Ecclesiis, benedicam.

Stetit. (CASS.) Etsi undique concussus, vel confusus scandalis.

PSALMUS XXVI.

VERS. 1. — *In finem*. (AUG.; CASS.) Primo, David electus, etc., *usque ad* unde in sacramento gemens et laborans; ut in re gaudeat.

Dominus illuminatio, etc. (CASS.) De prima unctione per quam certificatur secunda, hic loquitur.

Dominus protector vitæ meæ. (AUG.) Dat vitam virtutum, quam et protegit, sine quo omnia dona ejus perduntur.

A quo trepidabo? (ID.) Quem trepidet, caro, cum induerit corruptionem.

VERS. 2. — *Super me nocentes*. (ID.) Ut se mihi præferant insultantes : quod vertit Deus in melius, ut maledico dente non me, sed carnalia desideria consumant. Vel *edant*, id est, delectetur in morte mea crudelitas inimicorum, *carnes;* animam non possunt.

Infirmati sunt. (ID.) Dum Christus carnem accepit, nutantes facti, et post ex toto se fidei subdiderunt.

(CASS.) Vel, debilitati paulatim ad ruinam animæ pervenerunt.

VERS. 3. — *Castra*. (CASS.) Molimina, prælium, conflictus.

In hoc ego. (AUG.) Habeo spem victoriæ in Domino remunerationis æternæ.

VERS. 4. — *Unam petii*. (AUG.) Hæc una domus æterna, in qua semper maneatur, ubi æterni dies, cur ibi? ut contempler delectationem Dei, quod est verum bonum.

Omnibus diebus vitæ meæ. (AUG.) Ut quandiu vivo, etc., *usque ad* opus manifestabo.

Ut videam. (ID.) Alia littera : *Ut contempler delectationem Domini*, id est, eo fine, ut demum appareat, etc., *usque ad* et ideo non temere peto *unam*, etsi peccator.

VERS. 5. — *In abscondito* : (AUG.) quasi multæ partes sunt, etc., *usque ad* quem mox vocat petram.

VERS. 6. — *Circumivi*. (AUG.) Quia mihi se præbuit ducem, etc., *usque ad* ut omnes voluntates ejus implerem.

(HIER.) Vel circumspexi omnia creata, vel exempla sanctorum.

(AUG.) Circumivi animo omnia creata, etc., *usque ad* tanto ardentius appetit.

VERS. 7. — *Exaudi, Domine, vocem meam*, etc. (CASS.) Quis labor, quis gemitus? Oratio ante secun-

dam unctionem, ut possit haberi quam et sibi prophetiæ spiritu promittit. A

VERS. 8. — *Tibi dixit*. (CASS.) *Cor*, ratio a te edocta tibi confabulatur de una, non aliud quam doces pertractet.

VERS. 9. — *Ne avertas*. (AUG.) Alius petit hic bona temporalia a Deo, et de datis gaudet, hic non nisi *unam*. Alius habens timet iratum, ne tollat ea; iste non putat iram, nisi si *avertat vultum*, etiam si quid in eo vindicet: nil divinius poterat dicere.

Ne declines. (AUG.) Non in ira declinat, quando a peccatis faciem avertit; vel, *ne declines*, ut me labi sinas in ira, id est, quod punias; sed ut nostra infirmitas cautior fiat.

Salutaris meus, etc. (AUG.) Quasi, frustra creasti et recreasti, etc., *usque ad* a Domino est per Samuelem electus. B

VERS. 10. — *Quoniam pater*, etc. Fecit se parvulum Deo, ipsum fecit sibi *patrem*: quia jubet, vocat, condidit, et regit. *Matrem*, quia fovet, continet, collactat et nutrit; sed sæculum pater vel diabolus, mater Babylonia, id est, societas impiorum.

VERS. 11. — *Legem pone mihi*, etc.

VERS. 12. — *Tribulantium*. (CASS.) Ut Saulis et adjutorum, etc., *usque ad* quia falsi.

VERS. 13. — *Credo videre*. (AUG.) Sed inter omnia pericula, Deo dirigente, credo videre.

Bona. (ID.) Bona, quæ sunt vera, æterna. Illi suadent beatitudinem in terra ista, quæ est morientium. C

VERS. 14. — *Exspecta*. (CASS.) Ut ego certus sum de illa, etc., *usque ad* sustine quod pateris.

PSALMUS XXVII.

Psalmus huic. Per David aliquando intelligitur caput, id est, Christus; aliquando corpus, id est, Ecclesia; interdum utrumque simul, id est, totus Christus intelligitur, ut hic.

(CASS.) Psalmus tertius, qui breviter de passione et resurrectione.

(ID.) Hic proponitur Christus (et si adeo dignus) non in se confidere, sed totum a Deo petere; utile exemplum justis.

VERS. 1. — *Ad te, Domine*. (ID.) Oratio tempore passionis habita. D

Ne sileas. Minus est in Hebræo, etc., *usque ad* et a morte resuscitationem.

Ne sileas, etc., *et assimilabor*, etc. (HIER.) Ex eo, quod verbum mihi semper unitur, non talis homo sum quales cæteri, qui nascuntur in profundam miseriam sæculi.

(AUG.) Ubi quasi si sileas non cognoscitur verbum tuum.

VERS. 2. — *Ad templum*. (CASS.) Secundum morem Judæorum, quibus præceptum est ut ubicunque essent ad illam partem orarent, ubi Jerusalem esse scirent: quod et Jesus legem implens fecit. Vel ad cœlum, unde auxilium speramus.

VERS. 4. — *Da illis*. (*Ibid*.) Prædicere est, non optare, secundum quod intenderunt, non secundum quod inde pervenit: vel optat justitiam Dei in hoc servari.

VERS. 5. — *Quoniam non*, etc. (ID.) Et si deessent opera, hoc sufficeret damnationi, quod non intellexerunt per legem et Prophetas, quæ invisibiliter Deus operatur per me, nec etiam visibilia.

Destrues. (AUG.) Ut nihil mihi noceat, nec post Ecclesiæ tuæ, vel meæ.

Benedictus. (CASS.) Auditus in resurrectione gratias agit, subdens de salute credentium.

Dominus. (ID.) Idem qui adjutor meus, et protector est fortitudo plebis, quæ in eo confidit, et protector ne lædantur, et tu, o Domine:

VERS. 9. — *Salvum*. Ecce quanta spes credentium cum pro eis orat: passus pro eis judex est et advocatus.

Et rege, etc. (ID.) Ne declinent ad prava.

Extolle, etc., a terrenis ad petenda æterna, et intellectu Scripturarum, et bono opere per totum hoc sæculum usque in finem.

PSALMUS XXVIII.

VERS. 1. — *Psalmus David in consummatione*. (ID.) Arca a Philistæis reducta, etc., *usque ad* ut se offerant tali consummatori.

Afferte Domino. (ID.) Prius monet sacrificia offerre.

Filios arietum. (AUG.) Quia non deest impugnatio, etc., *usque ad* et septuaginta duo discipuli ad prædicandum missi significantur.

Vox Domini. (CASS.) Prædicatio Christi intus mentes terruit, quod est, spiritum timoris dedit Judæis et gentibus.

(GREG.) Iste ab imo ascendit, id est, spiritu timoris ad spiritum sapientiæ, etc., *usque ad* id est, spiritualem intellectum, hos Dominus concutit.

(HIER.) Ut agricola sterilem terram, etc., *usque ad* et dabit virtutem, et eamdem benedicet in pace æterna.

VERS. 3. — *Vox Domini super aquas*, etc. (CASS.) De constitutione Ecclesiæ, ubi virtutes Spiritus sancti cum magno præconio enumerat.

Libani. Libanus interpretatur candidatio. *Cedri Libani*, id est, alii homines in terrenis elati, quos Deus confringendo comminuet, id est, de superbia ad se per dilectum filium reducet: et hoc spiritu fortitudinis comminuet, sicut unicornis captus comminuitur.

VERS. 7. — *Desertum*. (CASS., AUG.) Judaicum populum, etc., *usque ad* unde emanat aqua viva.

VERS. 10. — *Dominus*. Quid constitutæ Ecclesiæ fiat ostendit.

Dedi, enim ait, *vobis potestatem conculcare super serpentes*. Ut autem est inauditum, ut cervi omne genus ferarum cornu feriant; sic ut Apostoli omnem philosophiam illiterati redarguerent.

Diluvium. (CASS.) Aquas baptismi, qui purgat crimina mundi.

PSALMUS XXIX.

VERS. 1. — *Psalmus cantici in dedic.* (AUG.) Supra de consummatione tabernaculi tempore belli : hic autem est psalmus lætitiæ, quia domus dedicatur, id est, confirmatur, quæ in æterna pace manebit : corpore innovato non tantum Christi, sed etiam totius Ecclesiæ. Totus Christus loquitur in hoc psalmo, quia quædam capiti, quædam corpori, quædam utrique conveniunt.

(ID.) Psalmus breviter de passione et resurrectione : ut passio non terreat quos spes resurrectionis lætificat.

Domus David. (CASS.) Totus Christus sponsus, etc., *usque ad* secundum statum futurum quando in ea quiescitur.

(CASS.) Primo agit de dedicatione sua : et jubet sanctos idem sperantes laudes dicere.

VERS. 3.—*Domine, Deus meus, clamavi ad te*, etc. (AUG.) Christus, etc., *usque ad* sed non in dedicatione.

VERS. 4. — *In lacum.* (HIER.) Id est, de lacu inferni, ubi animæ peccatorum sunt, ne, sicut illi, præceps caderem in mortem.

VERS. 5. — *Confitemini*, etc. (AUG.) Quia ex bonitate et sanctitate sua, non nostra memor fuit nostri.

VERS. 6. — *Quoniam ira.* (ID.) Id est, vindicta, qua vindicavit in nos primum peccatum, quod morte solvistis.

Ad vesperum. (ID.) Quia ira, etc., *usque ad* id est, tempore gratiæ post tempus ante legem, et sub lege.

(HIER.) *Ad vesperum.* Quia passo et sepulto Domino, Apostoli et mulieres in fletu et gemitu morabantur. *Et ad matutinum lætitia.* Quia mane venientes ad sepulcrum, gloriam resurrectionis ab Angelis acceperunt. *Fletus.* (CASS.) Demorabitur hominibus respicientibus ad vesperum, quo Adam declinavit, et a paradiso exivit : sed lætitia erit respicientibus ad matutinum, quo Christus surrexit.

VERS. 7. — *Ego autem.* Quomodo ante dedicationem egerit et eam meruerit. (AUG., CASS.) Vespere facit. Sed ego, dum in paradiso esset mihi abundantia, dixi : Non movebor ab hoc bono, credens diabolo dicenti : *Non morte morieris* (*Gen.* III). Sed, o Domine, in *voluntate tua præstitisti decori meo virtutem ;* quod est, non ex me bonus eram et fortis, sed ex te. Quod ut ostenderes : *Avertisti faciem tuam*, hoc est, foras misisti me de paradiso : jam vero hic positus *clamabo ad te*, etc.

VERS. 8. — *Avertisti.* (CASS.) Deus a Christo faciem, exponendo eum passioni et morti ; et sic Christus turbatus est : *Tristis est anima mea usque ad mortem.* (Matth. XVI.) *Conturbatus.* (AUG.) Quod tempus conturbationis et miseriæ recolens, et in eo positus, audio vocem capitis pro me morituri, dicentis : *Ad te, Domine, clamabo.*

A VERS. 10. — *Quæ utilitas in sanguine meo.* (ID.) Necessitatem ostendit per quam non sinit eum descendere in corruptionem. *Dum descendo in corruptionem.* Si enim statim non resurgo, et corpus corrumpitur, nemini annuntiabo, nullum lucrabor. Confessio gemina est, nunquam sine ea simus : quando male est nobis in tribulationibus, confiteamur peccata nostra ; quando bene est, in exsultatione justitiæ confiteamur laudem Deo.

VERS. 11. — *Audivit Dominus.* (CASS.) Quomodo eam accepit, scilicet dedicationem, pertractat. Dixit : Clamabo, deprecabor, sed me deprecantem exaudivit Dominus.

VERS. 12. — *Conscidisti saccum meum.* (ID.) Saccus vestis est aspera, in usum laboris vel tempore

B tristitiæ concessa, ut Ninivitis, id est, caro humana, quæ scissa est moriendo : et prodiit frumentum gloriosæ resurrectionis, vel divinitatis. Vel, pœna peccati, qua in resurrectione destructa, prolata est divinitas ante occulta : sicut quod saccus integer celat, scissus aperit. (AUG.) Saccus de capris vel hædis, mortalitas ; quam de peccatoribus Christus traxit vel accepit ; unde : *Dum mihi molesti essent, induebar cilicio* (*Psal.* XXXIV), ut quod intus erat, non viderent.

VERS. 13. — *Non compungar.* (ID.) Non moriar jam in finem. *Domine Deus, in æternum confitebor tibi.* Quid est : *in æternum confitebor tibi ?* in æternum laudabo te.

C

PSALMUS XXX.

VERS. 1. — *In finem psalmus.* (AUG.) Exstasis hic accipitur pavor perturbati populi de persecutione omnium gentium, et defectu fidei per orbem.

(CASS.) Contra pavorem spes et oratio præmittitur, etc., *usque ad : Erunt duo in carne una* (*Gen.* II), ergo et in voce una. (AUG.) Prior loquitur Redemptor, inde redempti, gratias agentes. Inde diu de perturbatione Prophetæ vox interponitur prope finem, et in fine. Hic describitur humiliatio Christi martyrumque : unde sequitur exaltatio.

VERS. 2. — *In te, Domine, speravi*, etc. (ID.) Est confusio æterna, de qua liberari petit : et est temporalis ad horam, scilicet quæ prodest.

VERS. 3. — *Accelera.* (ID.) In faciendis, in solvendis

D animabus et hujusmodi, ut eruas tertia die, non differas in communem resurrectionem ; quod ut sit, esto mihi protector tantus, quantum decet esse Deum. *Esto mihi.* Dixit : Justitiam da, etc., *usque ad* affirmat liberationem.

VERS. 5. — *Educes.* (CASS.) De morte ad superna, ut frustra sint Judæorum consilia. *De laqueo quem absconderunt.* (AUG.) Per duas portas diabolus tentat, etc., *usque ad* unde : *Educes me de laqueo.*

VERS. 6. — *In manus.* (CASS.) Nota eum hic loqui qui in passione eadem verba protulit. (AUG.) *In manus.* Ex his verbis quæ in cruce dixit, admonet se in hoc psalmo locutum esse.

VERS. 8. — *Ego autem, in Domino*, etc. (CASS.) De

gaudio, quia sperat in Domino, qui odit vanos. *Exsultabo et lætabor.* Exsultare est cum magna alacritate animi gaudere: lætari, temperata affectione. *Humilitatem meam.* Pro infirmitate, et pro ipsa virtute humilitatis accipit. *Necessitatibus.* (AUG.) *Necessitates* sunt infinitæ, etc., *usque ad* et in futuro plenarie.

VERS. 9, 10. — *In loco spatioso.* (CASS.) Locus spatiosus libere eundi ad patriam virtutum, charitas; sed, quia caro infirma, et urgent mala: *Miserere mei, Domine.* Jam pavor enarratur, id est, quot et quanta ea perturbant, contra quæ est oratio, *Tribulor.* (AUG.) Cum prius dixit: *Statuisti in loco spatioso*, etc. Sed aliis locus spatiosus, ex liberationis gratulatione; aliis ex tribulatione, angustia. *Conturbatus.* Irascitur pro peccatis palearum, etc., *usque ad* nam vita perfectorum est profectus aliorum. *In ira oculus.* In ira persecutorum, etc., *usque ad* ut ab omnibus gradibus quæratur Deus. (CASS.) Vel intellectus turbatur, et animus confunditur, etc., *usque ad* nec in animo, nec in corpore ulla potest esse hominis præsumptio. (AUG.) Ira per vitium oculum mentis cæcat; ira per zelum turbat: quia et hæc, concussa mente, contemplationem dissipat, quæ non est nisi inquieta mente; sed inde post paululum plus proficit ad videndum.

VERS. 11. — *Paupertate.* (ID.) Vel *egestate.* Egeo sanitate corporis, nec parcitur cruciatibus. Egeo resolutione, et parcitur morti; et in hoc infirmata est fiducia mea.

VERS. 12. — *Super omnes inimicos meos.* (ID.) Pejus paganis et Judæis vivunt, etc., *usque ad* pro quibus timent et noti, ne omnes tales sint. (CASS.) Vel apud omnes inimicos, vel majori opprobrio habitus, quam illi qui digni eo; et *vicinis*, parentibus, vel jam credituris; et *notis*, familiaribus.

VERS. 13. — *Qui videbant me foras.* (HIER.) *Foras*, Christum, id est, qui hominem purum putabant. *Oblivioni datus sum tanquam mortuus a corde.* (CASS.) Vel excidi a corde eorum, ut mortuus cujus memoria cum corpore sepelitur, de cujus reparatione desperatur. *Vas perditum*, mortuus Jesus abjiciendus putatur.

VERS. 14. — *Vituperationem multorum.* (AUG.) Vituperantur, etc., *usque ad* non quisquam homo. *In circuitu. In eo dum convenirent simul.* (CASS.) Errorum, etc., *usque ad* id est, appetitu temporalium.

VERS. 16. — *Sortes meæ.* (ID.) Vel tempora vitæ. (AUG.) Quia quando vis, vivimus, vel morimur: ideo *eripe.* Etsi justus, et occultus ordo electionis apud te est, ego tamen, etc., *usque ad* quæ, sine meritis, quos vult elegit.

VERS. 17.—*Illustra.* (CASS.) Manifestam fac benevolentiam tuam super me, ut sicut de moriente desperant, ita de resurgente confidant. (AUG.) *Illustra.* Appareat, qui ad te pertineat cum modo sit confusio; unde alibi: *Discerne causam meam* (*Psal.* XLI); ne

A tamen se justificare videatur, subdit: *Salvum me fac in misericordia*, non in mea justitia.

VERS. 18. — *Invocavi.* (ID.) Invocas Deum, quando in te vocas eum, et quando in domum cordis tui eum invitas.

VERS. 19. — *Muta fiant.* (CASS.) Quæ hic garrula, dum non timent judicium. Muta in pœnis, in inferno. *Quæ loquuntur.* Apte opponit justo iniquitatem. *In superbia et in abusione.* (CASS.) Quia creatura contra creatorem, et perverso usu beneficiorum Dei, qui, præter cætera, propter eos venit.

VERS. 20. — *Quam magna.* (CASS.) Quæ bona Dei contra prædicta mala, quæ leviant ipsa mala. (AUG.) Ista cernens et mirans exclamat Propheta, etc., *usque ad* in futuro vero patebit.

B VERS. 21. — *A conturbatione.* (AUG.) Ut jam nullam conturbationem humanam patiatur, etiam modo tribulati, mente intrantes ad vultum Dei non turbantur. *Proteges.* (CASS.) Ne promissio tantum futuri turbaret, hoc addit: *proteges*, ne noceantur.

VERS. 22. — *Benedictus.* (ID.) Quasi, quid ultra? Plenitudinem beneficii laude concludit, comparans illud suæ imbecillitati. Et loquitur Propheta, vel populus fidelis. *Mirificavit.* (AUG.) Misso Spiritu, totum mundum replevit, etc., *usque ad* unde: *Unguentum effusum est nomen tuum.* (CASS.) Vel, mirificavit Deus Pater misericordiam, etc., *usque ad* juxta illud: *Requievit in corde terræ.*

VERS. 23. — *Ego dixi in excessu.* (AUG.) Timoris nostri typum, etc., *usque ad*: *Ideo exaudisti vocem orationis meæ.* (AUG.) *In excessu mentis.* Vel rapta mente
C vidit altitudinem ex qua sentit se projectum valde longe: vel excessit a ratione timendo. *A facie oculorum tuorum.* Si in facie tua essem, etc., *usque ad* sed meum cor accusavi.

VERS. 24. — *Diligite Dominum, omnes*, etc. (CASS.) Conclusio oratoria, vel hortatoria, pro prædictis obtinendis. (AUG.) Prædicta expertus jam nos hortatur; quasi: tribulatus sum, timui, clamavi, non sum confusus: ita vos. *Sancti ejus*, quorum est diligere Deum, quia non amant mundum, neque quæ in mundo sunt; amicus mundi hujus, inimicus Dei constituitur. Disce ergo non diligere mundum, ut discas diligere Deum: averte, ut convertaris; funde, ut implearis. *Requiret Dominus*, etc. Etiam hic ali-
D quando, si nulli hoc faceret, non videretur vigilare divina providentia, si omnibus non servaretur divina patientia.

Abundanter facientibus. Qui non cito pœnitent.

Superbiam. Pro omni vitio, quia radix omnium.

VERS. 25. — *Viriliter agite*, etc. Virtus totius psalmi, ne carnis fragilitas timeat tot mala sæculi.

PSALMUS XXXI.

Intellectus David. (AUG.) Psalmus de gratia qua Christiani sumus, ut ait Apostolus (*Rom.* IV). Incipit ergo per indulgentiam hic psalmus contra vitium hominum agens, qui peccata nesciunt vel defendunt, et merita jactant. (CASS.) Contra vitium ergo homi-

num hic psalmus opponitur, etc., *usque ad* in quo stantes confirmat.

Vers. 1. — *Beati quorum remissæ sunt*, etc. (Aug.) Non in quibus non invenit peccatum, sed quibus remitit. *Iniquitates.* Dicit fomitem peccati, scilicet concupiscibilitatem, etc., *usque ad* sed ut peccatum ultra non sit. (Hieron.) Iniquitates, ante fidem et baptismum : peccatum, post fidem et baptismum.

Vers. 2. — *Beatus vir.* (Hieron.) Cui remittit Deus, non enim per se. Tegit, ne in judicio reveletur; et sic non imputabitur ad pœnam. Non est dolus qui se accusat : corde tenet quod ore fatetur hic.

Beatus : quia olim non confitens Deo, veni in peccatum, dum clamarem, si quid boni egi.

Vers. 3. — *Tacui.* (Aug.) Qui non vult confiteri peccata, laborat sine causa in defensione peccatorum : in quo cum et jactet merita, amplius deficit fortitudo. (Cass.) *Beatus cui non imputavit.* Aliis, qui gravia habent, Deus imputat; aliis per misericordiam non imputat, etsi habent aliqua, his scilicet qui non justos se prædicant, cum sint mali, sed se agnoscentes satisfaciunt, modo hoc profiteor, sed olim : *Quoniam tacui*, etc. (Aug.) Vel, *tacui* voce peccatum, *dum clamarem tota die* : dum pœna peccati, vel interior excæcatio ostenderet me peccatorem, vel dum prava vita me tacente clamaret, si quid boni egi.

Dum clamarem tota die, etc. Etsi non sit sibi conscius quis, non tamen justus : quia delicta quis intelligit? Unde : *Est justus qui perit in justitia sua.* Et Apostolus : *Nihil mihi conscius sum*, etc.

Vers. 4. — *Configitur spina.* (Cass.) *Spina*, quæ totum corpus erigit, id est, superbia. (Aug.) Item *ærumna*, etc., *usque ad : in manibus temulenti.*

Vers. 5. — *Delictum meum.* Diapsalma. Confessio, unde venia, sicut supra de rectione inveteratio. *Feci cognitum.* (Cass.) *Dixi* enim prius, etc., *usque ad* et Deus audit.

Vers. 6. — *Pro hac orabit.* (Id.) Diapsalma. pœnitudinem commendans, omnibus sanctis dicit communem; quam variæ sectæ respuunt, contra quas ad Deum refugit. (Aug.) *Pro hac.* Inde orat omnis sanctus, quia dimisisti, aliter non esset sanctus. *Tempore*, etc. Tempus est gratiæ, lex premens, convincens reos, coegit clamare, gratia sanat. *Verumtamen in diluvio*, etc. (Aug.) Licet sanctus oret, etc., *usque ad* sanctus orabit, dicens : *Tu es refugium. Ad eum.* Deum, mutat enim personam ut sæpe. Non appropiant qui dicunt fatum facit peccare, vel fortuna, quæ omnia regit, vel gens tenebrarum, quæ Deo rebellat.

Vers. 8. — *Intellectum tibi dabo.* (Id.) Diapsalma. Respondetur pœnitenti : *Intellectum tibi dabo*, etc. Ecce psalmus intelligentiæ, ne putetur supplicans negligi, teste Deo. *Tu, erue.* (Cass.) Qui promisisti, *intellectum tibi dabo.* Vel respondet Christus pœnitenti : Lætus finis, dat Deus intellectum : unde alios adhortatur ad idem.

Vers. 9. — *Nolite fieri sicut equus et mulus*, etc. (Aug.) Accepto intellectu, convertit se iste pœnitens

A ad superbos peccata defendentes : ergo vos, quos invito, etc. *Equus*, gentilis indomitus; *mulus*, Judæus piger ad credendum. (Cass.) *Equus*, sine discretione sessorum; *mulus*, quælibet onera accipit, etc., *usque ad* id est, jactantiam de viribus suis. *Maxillas.* Vel, *maxillas* quibus mandunt, id est, parcius, da victualia, ut necessitate coacti redeant. (Aug.) Vel hic confringes, et in futuro erunt multa flagella. Vel : *Nolite fieri sicut equus*, quia multa flagella hic et in futuro. *Qui non approximant ad te.* (Cass.) Sunt enim qui, si peccant carnis imbecillitate, a piis precibus non recedunt.

Vers. 10. — *Multa flagella peccatoris*, etc. (Aug.) Post frenum adduntur flagella ad domandum, ne sit de illis impunitis quibus modo vaga datur licentia
B viæ suæ : sic iste supra dixit se domitum.

PSALMUS XXXII.

In finem. (Cass.) Hic propheta potentiam et facta Dei enumerat, et sic ad laudem Dei invitat; primo, justos et rectos monet laudare, quia exsultare in illo nisi laudando non possumus : rectos, inquit, decet collaudatio.

Vers. 1. — *Exsultate*, etc. (Aug.) Curvus laudat Deum quando sibi bene est; blasphemat quando male : rectus semper ut Job.

Vers. 2. — *Cithara.* (Id.) Ab inferiori sonat, et ex terra est, unde laudemus, id est, prosperitas et adversitas, quæ ab eo sunt nobis. *In psalterio.* Dum attendis superiora quæ tibi dedit, cœlestem doctri-
C nam. Per *citharam* caro, per *psalterium* charitas intelligitur : ad quæ decem præcepta legis pertinent : tria in prima tabula ad Deum, septem in secunda ad proximum.

Vers. 3. — *Cantate ei*, etc. Quasi, quid plus dicam? de incarnatione specialiter lætamini. *Canticum novum.* (Cass.) Quia non sufficit, nisi abundet justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum (*Matth.* v).

Cantate canticum novum. De incarnatione, de qua mundus exsultat, de qua Angeli cantaverunt.

Vers. 4. — *Quia rectum est.* Modum laudis exposuit : nunc cur sit laudandus? *Et omnia opera.* (Aug.) Ne quis putet se meritis ad fidem venisse, cum in fide sint omnia opera quæ diligit Deus, id est,
D remunerat, (Id.) quia non nisi in fidelibus operatur; unde : *Fides tua te salvum fecit* (*Matth.* x). Vel, omnia opera sunt recta, etc., *usque ad* quia remanet iniquus, et ideo nequior, quia justum favere sibi videt.

In fide. Quasi exterioribus, si causa justitiæ fuerit fidelis, interiorem fidem adjiciet ille, quem non cognoscens timuit; unde : quis non dabit ei quæ sua sunt, qui in alieno fidelis fuit? (Aug.) Fidelis est Deus dans homini quod promisit : fidelis est homo credens promittenti, ex promisso vero Deus est nobis debitor.

Vers. 5. — *Terra.* (Id.) Ecclesia ubique terrarum.

Vers. 6. — *Verbo.* Id est sapientia Dei Patris,

Cœli. Apostoli instructi sunt plene, cum eo etiam corporaliter conversando : et post, *omnis virtus eorum* habita roborata est spiritu Filii, per cœlos firmatos congregat et consolidat in unitate fidei, spei et charitatis. *Uter*, Ecclesia, in qua est caro mortua. *Etiam abyssos*, id est, profundos tenebris vitiorum, ponit inter eos, qui sunt thesaurus, unde alios ditat sapientia. (Aug.) *Terra.* Cœli non indigent misericordia, etc., *usque ad* quod operatur. *Virtus eorum.* Cum inter lupos essent, etc., *usque ad* licentia.

Vers. 7. — *Sicut in utre.* (Cass.) Ad litteram : sicut littoribus mare, claudit in Ecclesia fluctuantes populos ; et in thesauris sapientiæ suæ ponit profundas altitudines, ut probet quis Scripturas pietatis studio inquirat.

Vers. 8. — *Timeat omnis terra.* (Id.) Ecclesia de mari, etc., *usque ad* sed Dominum timeat terra. Timeat, imo commoveantur manu misericordiæ a similitudine dormientis. *Ab eo*, quia ipse creavit : et ideo utiliter administrat, quia et a diabolo aliquid commovetur, sed quod a Deo utiliter, ideo *ab eo*. *Commoveantur.* (Aug.) Non terroribus hominum, etc., *usque ad* potestatem non nisi a Deo.

Vers. 9. — *Dixit et facta sunt.* Creationem simul et formationem notat. Mandavit recreationem.

Vers. 10. — *Dissipat consilia.* (Cass.) Ne habeant effectum consilia contra se, ut Judæorum, et contra suos. *Gentium.* Dum idololatriam destruxit. *Populorum.* Judæorum, quorum voluntas, etsi impleta, tamen resurrectione est reprobata. *Principum.* Tyrannorum vel dæmonum.

Vers. 11. — *Consilium autem Domini*, etc. (Id.) Incarnationis arcanum in quo consuluit homini.

Manet in æternum. Quia ad æternam salutem nobis obtinendam.

Cogitationes. Prædestinatio, in qua omnia reposita sunt, quæ et sic permanent, ut prævisa sunt.

Vers. 12. — *Beata gens.* (Cass.) Beatum dicit, qui ad cultum Dei pervenit : quod fit temporibus Christianis, in quibus gentes conversæ, hi sunt justi et recti quos decet laudatio. (Aug.) Beatitudo omnis in animo, etc., *usque ad* beatus populus de Deo possessore.

Vers. 13. — *De cœlo.* (Aug.) Homine Christo. Prospexit in adventu Filii et vidit misericorditer, non peccata, (Cass.) a quibus faciem avertit ; sed vidit omnes filios hominum, id est, omnes qui ad novam vitam volunt renasci. (Aug.) Quomodo elegit? etc., *usque ad* inspiravit omnem bonam voluntatem.

Vers. 15. — *Finxit.* (Aug.) Manu gratiæ formavit. *Sigillatim*, singulis singula quædam dans. (Hier.) Unde tamen unitas corporis, id est, Ecclesiæ fiat. *Sigillatim*, id est, non ex Adam, ut quidam dicunt animam ex anima, et simul omnes cognoscit, et omnes actus earum.

Vers. 16.— *Non salvatur rex.* Sic fiunt justi, sed nec facti sua virtute salvantur. Non modo spiritualia sunt a Deo, sed et exteriora. (Hier.) Nemo quidquam habet nisi ab eo, quia nec potens ut rex, nec fortis,

A etc., *usque ad* etiam si sit in multa abundantia virtutis.

Vers. 17. — *Fallax equus.* (Aug.) Animal, in cujus velocitate vel virtute confiditur, figurate quælibet amplitudo sæculi unde superbitur : sed quanto in eo altius erigeris, tanto gravius cadis. (Cass.) Vel, *equus* est corpus hominis quantumcunque speciosum et bene formatum, tamen fallax est ad salutem corporalem, spiritualem. (Aug.) Vel, *equus* mundana felicitas, quæ homines vehit, et dum nimis properat, cadit equus et sessorem perdit. *Equus*, humana sapientia. *Gigas*, superbus aliquis extollens se contra Deum.

Vers. 18. — *Ecce oculi.* In sua in virtute nullus salvatur, sed : Ecce unde est salus, *oculi*, etc. *Oculi*,
B respectus divinitatis quæ proteget eos. *Metuentes eum.* (Cass.) Timere Dominum, et semper sperare conjuncta sunt.

Vers. 19. — *Ut eruat*, etc. (Id.) Hæc duo sunt vota fidelis : ut in judicio eripiatur a morte, et hic spiritualibus alatur, ubi est indigentia eorum.

Vers. 20. — *Anima nostra sustinet Dominum.* Quid de prædictis sentiat, quasi conclusio.

Vers. 21.—*Quia in eo.* (Aug.) Quia absentibus per fidem misit nomen suum.

Speravimus. Nos venturos ad Deum, non meritis nostris. (Cass.) Quia in eo ne quis mussitet de patientia, subjicit munus, scilicet quod lætatur hic in Domino. Et speramus in nomine Christi, quem patienter Propheta lætus venturum sustinuit : *Speravi-*
C *mus.* Continuum tempus notat, quia non est fas desinere, unde semper potest anima fessa recreari.

Fiat misericordia tua, Domine, super nos, etc. Incarnationem compleri desiderat, ut perfectus possit esse. *In te.* Hoc dicit ideo ut omnis superstitio et pravitas excludatur.

PSALMUS XXXIII.

Vers. 1. *Psalmus David.* (Aug.) Loquitur Christus, et in eo Christianus : docet humilitatem, dum commendat corpus et sanguinem. *Cum immutavit vultum* Christus, id est, sacrificium, *coram* Judæis, qui regnum patris sui David sunt, juxta illud : *Et dabit illi Dominus sedem David*, Ecclesia est regnum Patris.

D Vers. 2. — *Benedicam.* (Cass.) Psalmus secundus per alphabetum imperfectum, etc., *usque ad* glorificatur cum ipso.

Vers. 3. — *In Domino laudabitur anima mea.* (Id.) Sua enim laus est prædicatio Domini sui, ut bonus famulus de bona fama Domini sui glorietur. *Mansueti.* Non docti, non jejunantes, quia sunt superbi : sed mansueti, quia temperantiam habent omnium rerum. Mansueti, non de sua intelligentia superbientes ; non jugum Dei, indomitorum more, ferentes.

Vers. 4-6. — *Magnificate Dominum.* Spiritualis gratia non vult sola facere quod multis proficit ; unde vocat alios : *Magnificate* ut invitatos traheret,

dicit, quæ inde bona sibi : *Exquisiri Dominum.* A *Ex omnibus.* Non possunt particulatim dici quanta impetravit qui non aliud quam Deum quæsivit. *Accedite.* (CASS.) Jam particulatim de novo vultu admonet sanctos. Quasi, *Magnificate :* et si in primis in jucundum accedite. Vel, *Magnificate*, et quo ordine? ecce : *Accedite* per fidem. (AUG.) Accedite fide inhærendo, et duobus pedibus geminæ charitatis currendo. (CASS.) Præmissis laudibus, ad communionem hortatur. *Non confundantur.* (AUG.) Quidquid hic fiat justo, non erubescit, quia semper superior apud Deum : superbus vero in adversis erubescit, quia ad Deum non accessit.

VERS. 7. — *Pauper.* (CASS.) *Iste* spiritualis hic est, quia accedit et illuminatur, nec erubescet; quia, B quando clamat, liberatur ab omnibus angustiis sæculi in obitu, dum jam transit ad Deum.

VERS. 8. — *Immittet Angelum. Accedite*, et sicut iste pauper clamavit et exauditus est, eodem modo *immittet Angelum*, etc. (AUG.) *Immittet Angelum.* Alii interpretes sic transtulerunt : *Circumdat Angelus Domini in gyro timentes eum.* Angelus de cœlo, vel homo, qui est minister voluntatis Dei. Mendosi codices habent. *Immittet Angelum Dominus.*

VERS. 9. — *Gustate et videte.* Hic aperte de sacramento quod ferebat manibus. *Gustate* carnem et sanguinem Christi. *Suavis est Dominus.* (ID.) Et dulcis : quia est vita sumenti, pellens omnes molestias in futuro, id est : Sperate per hoc vitam æternam. (CASS.) Et quia Deus est vita, caro quam sibi C univit est vivificatrix.

VERS. 10. — *Omnes sancti ejus.* (CASS.) Nullus, licet bene meritus, ab hoc desistet, non securitatem præsumat. *Quoniam.* (AUG.) Pascebat Dominus contemnentem se, et desereret timentem. Promittit autem non superflua, sed necessaria. *Non est inopia.* Quia etiam in præsenti habent quantum exigit natura.

VERS. 11. — *Divites eguerunt et esurierunt.* (CASS.) Quia fidem non habent. *Esurierunt*, quia corpore Domini non satiantur. Quid enim habent, qui Deum non habent? Vel, *divites eguerunt*, id est, carebunt summo bono, licet esuriant, id est, desiderent. Sed toto studio quærentes sine imminutione habebunt bonum, quod est omne bonum.

VERS. 12. — *Venite, filii, audite me.* Diapsalmus. D Tractatis Ecclesiæ sacramentis, admonet eos qui extra sunt, qui prima rudimenta fidei capiunt, ne nomen timoris horreatur· addit : *Docebo vos*, filios timorem Domini, ut rem utilem.

(CASS.) Jam et incipientes monet a quibus abstineant.

VERS. 13. — *Dies videre bonos.* Quia omnes fatentur se velle.

VERS. 14. — *Prohibe.* (ID.) Nota quod prius cohiberi linguam dicit, quoniam, cum loqui volumus, ante commovemus labia, quæ mox sequuntur linguæ motus. *Prohibe* qui vitam cupis. Ecce quomodo debeant timere.

VERS. 15. — *Diverte a malo.* (CASS.) Hoc culpam vitat, etc., *usque ad* aliter in futuro non capietur.

VERS. 16. — *Oculi Domini*, etc. (ID.) De retributionibus bonorum et malorum, ne in periculis justus aliqua dubietate mollescat.

Oculi Domini. Nec ex infirmitate tua diffidas, quia *oculi.*

In preces. (ID.) Celeritas audiendi, cum in ipsis auditor habitat.

VERS. 17.—*Memoriam.* (AUG.) Ut nec mentio, etc., *usque ad* quæ admiserunt.

VERS. 19. — *Juxta est Dominus.* Liberavit : nam pronus est ad hoc, quia *juxta est;* vel, est allusio ad clamorem.

VERS. 20. — *Multæ tribulationes justorum.* Sicut et in Novo Testamento, *juxta est, et salvabit*, quod necesse est, quia *multæ tribulationes.* (CASS.) *Multæ;* a diabolo, ab invisis hominibus, et a se. *Liberabit.* (AUG.) Non corporaliter, sed dando eis patientiam : vel, liberabit spiritualiter.

VERS. 21. — *Ossa.* (ID.) Virtutes. *Et unum*, etc., ut nec patientia pereat.

VERS. 22. — *Pessima.* (ID.) Non modo mala, etsi in divitiis, et odoribus, et lamentis hominum finiatur, tamen pessima est, quia in peccatis ad infernum trahit.

Qui oderunt. Quorum? Non omnium, quia peccatores; sed eorum qui oderunt justum, qui justificat, id est, Christum, per quem qui non reconciliatur perit : sed *redimet animas*, secundum quas est mors pessima.

PSALMUS XXXIV.

VERS. 1. — *Judica, Domine.* (CASS.) Incipit ab oratione pro utraque parte pugnæ, cum commemoratione culpæ, et orat unicuique quod meretur, ostendens quanta tulit ab adversariis, et pœnas quæ eis pro iniquitate restituuntur.

VERS. 2. — *Arma et scutum* (HIER.) Armis hostes percutit, scuto nos protegit. Scutum alibi dicit : *bonæ voluntatis;* arma nos sumus, quia ut nos ab eo, ita ipse armatur de nobis. (AUG.) Vel, anima Christi, quæ hostes debellavit, quæ nihil agit nisi Deus pugnet de ea.

Arma apprehende. Fac me habere arma, doctrinam, miracula. *Scutum.* Constantiam.

Exsurge. Fac uti acceptis.

VERS. 3. — *Effunde.* Me, qui modo sum in obscuro, clarifica ita evidenter, ut concludas et convincas, ne habeant quid oblatrent : et dicas animæ ita, ut omnes sciant quod salus ei; contra hoc, quod illi : *Non est salus ipsi in Deo ejus* (*Psal.* III.) *Frameam.* (AUG.) Framea est anima justi. Abundantibus justis, framea effunditur, dum vita coruscat : unde concluditur hostis non habens de nobis male loqui. (ID.) Prophetia est non optatio, vel hoc de convertendis.

VERS 5. — *Fiant.* (ID.) Prophetia : vel eo modo, quo Deus facit, justo judicio, non amaro animo. *Tanquam pulvis ante faciem venti.* (CASS.) A Deo

dissoluti, ut nec invicem cohæreant, quos divina A
gratia non humectat.

Vers. 8.— *Veniat illi laqueus quem ignorat.* (Cass.) Vel in bono, *laqueus* veritatis, quam peccator ignorat. *Et captio quam abscondit.* Id est, abscondita mors, scilicet Christi. *Apprehendat eos.* Ne scilicet suis sceleribus relinquantur. *Et in laqueum cadat.* Bonum quo a malis cohibeantur. *In ipsum.* Id est, ex ipsa morte. *In ipsum.* (Aug.) Non in alium, sed in eum, quem tetenderunt. Nemo enim malus, qui non prius sibi noceat.

Vers. 9. — *Anima autem mea exsultabit.* (Cas.) Præmissa spe boni et gaudio, enarrat quam maligne erga benignum agat. *In Domino.* (Aug.) Quo nihil suavius: nec defecit, qui omnia fecit: ipsum ergo pete, et in illo habebis omnia. B

Vers. 10. — *Omnia ossa mea dicent.* Carnales non habent verbum laudis et confessionis, quia infirma apud te penitus silent; sed fortia, te magnum laudant et tremunt. (Id.) *Omnia ossa.* Omnis fortitudo mentis, quia hoc alius dicere nequit, scilicet: o Domine, quis? etc., quasi nullus, quia ipse solus eripuit: *Inopem de manu.* (Cass., Aug.) Genus humanum *inops*, quia mortale; *egenum*, quia in sudore quærit panem; *pauper*, quia, de pura sapientia dejectus, tenuem et umbratilem habet rationem.

Vers. 11. — *Surgentes testes iniqui.* (Cass.) Dictis calamitatibus hominis, ne ipse Christus alienus ab eis videatur, passionem suam exponit. *Quæ ignorabam.* (Aug.) Peccata sunt, etc., *usque ad* sed non committendo. C

Vers. 12. — *Retribuebant.* (Id.) Cum ego attulissem fecunditatem, ipsi retribuebant sterilitatem: ego vitam, ipsi mortem retribuerunt; ego honores, ipsi contumelias; ego medicinam, ipsi vulnera. *Sterilitatem.* In ficu maledixit Dominus, ubi cum quæreret fructum non invenit, sed folia: sic in Synagoga verba non facta; unde: *Qui prædicas non furandum, furaris.*

Vers. 13. — *Cilicio.* (Id.) Caro, cilicium, propter similitudinem carnis peccati. *Oratio mea.* (Cass.) Ut dixit: *Pax vestra ad vos revertetur* (*Matth.* x); ita ejus oratio, Judæis non accepta, ad eum rediit. *In sinu meo.* (Aug.) Sinus est secretum, in quo orare jubemur. Secretum vero Christi, divinitas, ad quam orat D
humanitas.

Vers. 14. — *Quasi proximum et quasi fratrem*, etc. Casus pro casu. Quasi: de proximo et fratre nostro, ita mihi complacebam, id est, de eorum affinitate gaudebam, qui me insequebantur. Ecce gratia pro odio, beneficium pro læsione. (Aug.) *Quasi proximum.* Hoc dicere convenit propinquanti ad Deum, et gaudenti, qui placet Deo, quasi fratri et proximo.

Quasi lugens. (Cass.) Alii interpretes, *quasi lugens mater filium, incurvabar super eos. Quasi lugens.* Cum hæc omnia facerem, tamen nolebant converti; et tamen cum nollent converti, sic humiliabar, id est, dolebam, sicut pater lugens filium.

Vers. 15. — *Et adversum*, etc. Cum pie contristor, Judæi impie lætantur.

Vers. 16. — *Dissipati sunt.* (Cass.) Dissoluti, visis miraculis in passione, *nec* tamen præ duritia *compuncti.*

Vel, *dissipati* per totum orbem: *nec* tamen *compuncti sunt*, id est, pœnituerunt. Vel, *dissipati*, id est, divisi: alii dicunt quod bonus est, alii non.

Tentaverunt me. (Aug.) Quæ capiti in cruce facta, corpori ubique fiunt. *Frenduerunt.* Mos sævitiæ, quando ratio deficit, dentibus frendet: et quod vult, tacens ostendit. In oratione finit hæc:

Vers. 17. — *Domine, quando respicies.* (Id.) Quando videbimus vindictam de eis qui nobis insultant. *Unicam meam.* (Cass.) Unica est anima Christi, quæ sola immunis a peccato.

Vers. 18. — *Confitebor tibi.* (Aug.) Jam de fructu præmittit confessionem totius Ecclesiæ: inde precatur, cum commemoratione culpæ, confusionem persecutorum et exsultationem fidelium.

Vers. 19. — *Non supergaudeant.* (Id.) Repetit de passione, ut de pœna eorum addat. *Annuunt.* (Cass.) Quoniam vicissim se tacitis nutibus admonent ad decipiendum et tentandum.

Vers. 20. — *Loquentes.* (Cass.) Id est, dum loquerentur pacifice. *In iracundia.* Id est, exitialiter. Cogitat enim quis dolum qui non vult occidere: sed isti sic cogitabant, quia interficere volebant.

Vers. 21. — *Et dilataverunt.* (Id.) Prius annuentes, cogitantes dolos dilataverunt os suum, libera et aperta voce mortem inclamantes: Crucifige, crucifige.

Vers. 22. — *Vidisti, Domine.* (Id.) Hoc dicitur, quando aliquid in memoriam revocare volumus: vidisti quoniam crudeles, ne sileas, ne differas dare sententiam.

Vers. 23. — *Intende.* (Id.) Reddendo nomen super omne nomen, ut ego intensus immerito. *In causam meam.* (*Ibid.*) Pœna similis sceleris, sed non causa: martyrem enim non facit pœna, sed causa.

Vers. 24. — *Tuam, Domine Deus.* (Id.) Quæ in se est, vel quam ei dedit. *Non super gaudeant.* (Cass.) Magis defleant, quam gaudeant implesse mala.

Vers. 25. — *Devoramus.* (Aug.) Devorantur incorporati.

Vers. 26. — *Erubescant et revereantur simul.* (Cass.) Potius erubescant in clarificatione resurrectionis, et revereantur, id est, timeant pœnas. *Erubescant.* Qui erubescit, actus suos propria existimatione damnat: sed potest erubescere qui non habet reverentiam; ideo addit: *reverentiam*, ut conversionem notet. Reverentia est timor Domini cum amore. *Induantur confusione et reverentia.* Pudore, quasi cilicio pœnitentiæ et veste lugubri. *Pudor*, contra audaciam quam habuerunt furentes; *reverentia*, contra impudentiam falsitatis, ut his illa curent.

Vers. 27. — *Exsultent et lætentur.* (Id.) In spe magna fidelium finis, sicut alii de passione. *Exsultent et lætentur.* Illi dicunt, euge animæ suæ quæ

lætitia fugit, isti non suæ animæ, sed vota ad Deum convertunt, et in ejus laudibus, non in se, suam lætitiam ponunt, quæ est perpetua.

VERS. 28. — *Et lingua mea meditabitur justitiam tuam.* (AUG.) Hoc fiat, et mei prædicatores ex studio nuntiabunt te justum, qui promissa implesti, et omnia universaliter in quibus laudandus. (CASS.) *Lingua mea.* Lingua ejus meditata est justitiam, quando Novum Testamentum populis prædicavit.

PSALMUS XXXV.

VERS. 1. — *In finem sermo.* (CASS.) Agit hic de errore quorumdam, etc., *usque ad* qui tamen imminet omnibus.

Non est timor ante oculos : quia dolus, id est, quia carni obedit non Deo, cum ratio aliud insinuet, quod videat Deus etsi non alius : vel, quod videt ipse injustus, a Deo scit, ut inveniatur ab ipso eodem quod iniquitas sua est habenda odio apud Deum et omnes homines.

(ID.) Primo, asserit mala esse ex homine.

VERS. 2. — *Dixit injustus*, etc. (CASS.) Duo sunt genera peccantium : quia vel infirmitate carnis non possunt sequi jussa legis; vel blasphemi qui libere peccant, quasi Deus non curet hoc; unde est : *Dixit*, etc. (AUG.) Descriptio iniqui viri. *Non est timor Dei.* (CAS.) Quia dolus noluit studere legi, qua per ignorantiam excusetur.

VERS. 3. — *Quoniam dolose.* (AUG.) Multi inquirunt iniquitates suas, etc., *usque ad* nec excusantur de ignorantia.

VERS. 4. — *Verba.* (ID). Ostendit iniquitatem, etc., *usque ad* ut bene ageret.

VERS. 5. — *In cubili.* Id est, in corde, in quo sibi complacent opera mala; et hoc est, *astitit omni viæ*, cum studio et mora : invenit quidem, et scivit esse mala, sed tamen non odivit. *Noluit.* (AUG.) Non quod non potuit; perniciosius agit contra seipsum qui quod potest non vult. Sunt enim quædam quæ, etsi volunt, non intelligere homines possunt, ut : *In principio erat Verbum*, et ut tamen bene agerent, intelligere possunt. *In cubili suo.* (ID.) Id est, corde, ubi præcepit Dominus orare clauso ostio, etc., *usque ad* sapientia, scilicet carnis, quæ est inimica Deo.

VERS. 6. — *Domine, in cœlo.* (CASS.) Bona ex Deo per misericordiam. Quasi dicat : Mala sunt ex homine, sed bona ex misericordia. O Domine, in his, qui *cœlum* sunt, id est, arcana scientes, est misericordia tua : et quod ipsi sunt *nubes*, est a te. (AUG.) Vel *in cœlo*, id est, misericordia, etc., *usque ad* nuntiat vero missa veritate sua.

Usque ad nubes. Id est prædicatores, per quos tonat Deus nuntiando, coruscat miraculis, pluit doctrinis. Qui sunt etiam montes, quos prius sol luce vestit, quæ post, de eis et si non ab eis, ad infima vallium descendit : ministri enim sunt doctrinæ, sed Deus illuminat.

VERS. 7. — *Judicia tua.* (AUG.) Quod horum misereris, hos excæcas; nulli sunt penitus scrutabilia : tamen utrosque salvas, hos corporaliter tantum, illos et spiritualiter, in quo magna misericordia.

VERS. 8. — *Homines*, etc. Etiam temporalia a Deo esse ostendit.

VERS. 9. — *Inebriabuntur.* (ID.) Non potest res exprimi, sed per hanc similitudinem innuit, ut pleni mentem perdant, ne suos jam agnoscant patres, filios, cæterosque amicos. Vel, tunc in re ebrii, qui modo sperant. *Torrente.* Quasi : Impetus erit gratiæ et misericordiæ ad inebriandos. (ID.) *Torrente.* Non ut transitoria sit beatitudo, sed copiosa. Vel, voluntas tua in homine omnia rumpit obstacula. Vel, sapientia Christi torrens, quia subita et rapida.

VERS. 10. — *Quoniam apud te est fons vitæ.* (CAS.) *Apud te*, Christe, *est fons*, id est, initium omnis boni; et *in tuo lumine*, quia per ejus prædicationem videmus lumen Patris et Spiritus sancti, et ideo *prætende*, ut in hoc sæculo tutius eatur.

PSALMUS XXXVI.

(CASS.) Psalmus tertius, alphabeti imperfectio : totus de correctione morum.

VERS. 1. — *Psalmus David.* Psalmus hic est quasi vestis Christi, quæ totum corpus ejus operiat præceptis, et protegat ab adversis, et quasi sinu consilii foveat. Potio contra illos qui murmurant de flore malorum, labore bonorum, quasi omnia casu agantur, ut mundo, spreto Deo, adhæreant. Monet igitur Ecclesia ne quis malignantes imitetur, sed quidquid boni speratur, a Domino postuletur, qui profutura et æterna dat.

VERS. 2. — *Olera herbarum.* (AUG.) Modo est hiems, etc., *usque ad* quia nondum apparuit quod erimus.

(AUG., CASS.) Olera non hortorum, sed herbarum, id est, vilissima, quæ per agros sponte nascuntur. *Fenum*, nobiles, qui facile proficiunt; olera, mediocres : sed et illi cito arescunt, et hi decidunt.

VERS. 8. — *Desine.* (AUG.) Ira subita, furor diutinus; sed utraque deserenda, per quæ peccatur. (CASS.) Hoc dicitur ei qui adhuc infirmus, etc., *usque ad* faciendo ad tempus floret.

VERS. 10. — *Et adhuc pusillum*, etc. (AUG.) Post istam vitam parvam, etc., *usque ad* nec vermem conscientiæ corrodentis sentiebat.

VERS. 12. — *Observabit*, etc. (CASS.) Dicto, quod boni non debent malos æmulari, etc., *usque ad* conatur occidere.

VERS. 13. — *Dominus autem*, etc. (ID.) Sic et nos videntes perituros, irrideamus et præsentes, grandis consolatio.

VERS. 14. — *Gladium*, etc. (ID.) Si neque blanditiis neque minis aget, pœna aggreditur. Si nec sic proficit, insidiatur dolis, quando bene loquendo mala intendit.

VERS. 16. — *Melius est*, etc. (ID.) Paulo ante de malitia et sustinentia : hic de divitiis et paupertate.

VERS. 17. — *Confirmat autem*, etc. (AUG.) Maxime per exemplum crucis suæ. Crux enim Christi finita

est in pœna, et manet in gloria : a locis enim suppliciorum transit ad frontes imperatorum.

VERS. 18. — *In diebus famis.* (CASS.) Id est, in hac vita, etc., *usque ad* quanto plus elevantur, tanto citius ut fumus deficient.

VERS. 21. — *Mutuabitur.* (ID.) Audit verbum Dei, non reddit operibus. *Et non solvet.* Id est, non reddit operibus quod auditu percepit. *Miseretur et retribuet*, etc. De his quæ accipit, etc., *usque ad* sequitur largitas.

VERS. 23. — *Gressus.* (ID.) Qui per se tortuosi, quia in peccatis nati. *Viam ejus.* (AUG.) Via terræ non dura, sed latronibus plena est : vel, viam hominis volet Deus.

VERS. 25. — *Junior fui*, etc. (ID.) Tractat hic justum nunquam deseri, præmia bonorum et pœnas malorum commiscens cum interjectis adhortationibus. (AUG.) Ecclesia quasi unus homo loquitur, quæ in primis temporibus junior fuit, in fine sæculi senuit, *in senecta uberi*, quia per omnes gentes dilatata. (ID.) *Junior fui.* Puer in Abel ; in prophetis et patriarchis juvenis ; tempore martyrum quasi senex ; in fine mundi quasi in decrepita ætate. (CASS.) *Junior*, quando initia legis in Adam suscepi ; *senui*, cum in honorabili ætate ad ultimum suscepi Christum.

VERS. 26. — *Tota die miseretur.* Vel, de eleemosyna dicit, quæ a misericordia incipit, et post manum aperit : vel, de spiritualibus.

VERS. 28. — *Amat judicium et non derelinquet sanctos suos.* (CASS.) Ideo : et tu ama, ut bonis tuis gaudeas.

VERS. 31. — *Supplantabuntur.* (ID.) Supplantare, est plantis foveas insidiarum prætendere.

VERS. 33. — *Dominus autem* (ID.) Consolatio justi. *In manibus ejus.* (AUG.) Job terra tradita est in manus impii, id est, caro : sed animam invictam eduxit Deus, ne cedat.

Cum judicabitur. (CASS.) Vel, non permittit damnari justum cum judicabitur ille ab impio ; vel, illi impio, scilicet ad malum ejus.

VERS. 34. — *Et exaltabit.* (ID.) Quia non nisi exaltatus cœlestem potest habitare. *Videbis* (ID.) Quod modo credis ; dupliciter notat gaudia bonorum ; primo, quia tunc sentient in quantis sint jucunditatibus. Inde, quia videbunt pœnas iniquorum, unde gratior est beatitudo liberatis ab hujusmodi malo.

VERS. 35. — *Vidi impium superexaltatum.* (ID.) Contra hoc, etc., *usque ad* cui religato locus nocendi est ablatus.

VERS. 36. — *Transivi.* Mundum, meliori conversatione ad Deum tendens : et vidi nihil posse, cum nihil omnia sint in quibus homo gloriatur. *Quæsivi.* In memoriam reduxi : quia boni tunc magis dolent de impiis, quod ab eis sunt separati, cum in melius immutantur. *Locus.* Eorum mundus est, qui et dissolvetur. *Transivi.* (AUG.) Transit, qui præsentiam non

A attendit, sed novissima, etc., *usque ad* cui hæc virtus est, loco beati ponitur.

VERS. 37. — *Reliquiæ.* Bona quæ post hanc vitam relinquentur, vel memoria bona post obitum.

VERS. 39. — *Salus autem justorum a Domino.* Hæc omnia justis, totum tamen a Deo, et colligit summatim.

PSALMUS XXXVII.

VERS. 1. — *Psalmus David in rememoratione de sabbato.* (AUG., CASS.) Ut peccatum, quod prorsus fugere nequimus, semper in memoria habeamus, ut nos ab eo saltem temperemus, hic pœnitentiæ inducit multis modis cruciatum, ita ut ipsum Job videatur proponere tironibus in exemplum, ut cruciatus amplectantur, minores quidem meritis, quibus ab

B æterna pœna liberamur. (AUG.) Sabbatum est requies æternitatis, quam perdere formidat peccati conscius, et habere desiderat graviter afflictus.

VERS. 2. — *Domine, ne in furore tuo arguas me.* Primum, captat misericordiam per pœnas summatim. *Arguas me.* (CASS.) Ut pœna sit a misericordia ad correctionem, non ab ira ad ultionem.

VERS. 3. — *Sagittæ.* (AUG.) Vindictæ quas minabaris Adæ, dicens : *In quacumque die comederitis, morte moriemini.* Quia comedit, infixæ sunt et nobis ; et non ad horam, sed *confirmasti*, ut sit usque in finem sæculi. (AUG., CASS.) *Quoniam sagittæ.* Numerat quæ patitur, etc., *usque ad* quod leviter potest lædi.

VERS. 4. — *Non est sanitas*, etc. (AUG., CASS.) Ab

C instantia vindictæ in Adam exertæ. Vel, timore futuræ iræ terretur, sic ut non sit sanitas in carne : more verecundi, qui futuris flagellis jam affligitur. Vel, a *facie iræ*, quia prævidi faciem iræ, id est, quod minaris, ne videam iram. *Non est pax.* Gravis dolor ad interiora pervenit a facie peccatorum, quia sanctus super pœnas corporis affligitur peccatis, putans se graviora mereri. *Non est sanitas.* (CASS.) Captat hic misericordiam a potestate judicis, et ab infirma persona. *Non est pax ossibus.* Accipit ossa pro carne. Et exponit quod dixerat, aliud addens : scilicet a *facie peccatorum.*

VERS. 5. — *Supergressæ sunt.* (AUG.) Vel sustulerunt, id est, quia iniquitas elevavit caput superbi contra Deum, Deus gravavit, ut fasce, et compressit

D ne jam erigatur.

VERS. 6. — *Putruerunt.* (CASS.) Narratio, in qua enumerantur miseriæ. *Cicatrices meæ.* (AUG.) Vel *livores mei;* alia littera, id est, peccata mea. Non est sanus qui cicatrices habet, quæ putruerunt et fetent : ut ab eis aversi adoremus sabbatum, et gemamus : *Currentes cum sponso post odorem unguentorum.*

VERS. 7. — *Miser factus sum.* (ID.) Dicto qualiter iniquitates supergressæ, dicit quomodo aggravatæ.

VERS. 8. — *Quoniam lumbi.* (CASS., AUG.) Non solum mea infirmitate pecco, sed et diabolus, qui corpus affligit et animam fatigat vanis imaginationibus ; et per hoc non est iterum sanitas, sicut et

supra per sagittas. (Aug.) *Lumbi*, vel, anima impleta est, etc., *usque ad* cum videbimus veritatem ut est.

Vers. 9. — *Rugiebam a gemitu*. (Cass., Aug.) *Gemitus* corde, *rugitus* voce : a similitudine bestiarum, quibus se comparat : ut fortior gemitus ostendatur : virtus patientiæ quod in gemitum, non in verba prorumpit.

Vers. 10. — *Ante te omne*. (Cass.) Tale est, quod meretur esse ante te, quia pro peccatis petit. (Aug.) et ideo *non est absconditus*, sed auditus gemitus, quia pius est pro liberatione animæ : alios non curat Deus. *Desiderium meum*. (Id.) Est oratio, nec unquam desinit orare qui non desinit amare : charitas clamor est.

Vers. 11. — *Cor meum conturbatum est*. (Cass.) Exponit dolores animi, quia virtus patientiæ reliquit. *Conturbatum*, quia mens succubuit passioni suæ. *Lumen*, id est, ratio nuper turbata, quam non habet secum pro ingentibus molestiis.

Vers. 12. — *Amici mei et proximi*. (Id.) Et pro his duobus solatiis gaudet humanitas, sed huic sunt cumulus passionis. (Aug.) *Amici mei*. Hactenus confessus est quæ patitur a se intus, etc., *usque ad* et hæc etiam cuique versanti inter homines convenit.

Vers. 14.— *Tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum*. (Cass.) Ad iniquitatem consulentium non aperiens, etc., *usque ad* contra dolores corporis rugiebat.

Vers. 16. — *Quoniam in te, Domine, speravi*, etc. (Id.) Quia inter tot mala speravit in Domino, affirmat se audiendum in commemoratione emendationis. *Speravi*. Salutaris medicina malis, sperare, non deficere. *In te, Domine*, qui mutas tristia in læta.

Vers. 17. — *Quia dixi : Ne quando supergaudeant mihi inimici mei*. (Aug.) Item caput de infirmis pedibus, cum sit in cœlo. Non deserit illud quod habet in terra. *Dum commoventur pedes mei*. (Cass.) Si commoventur aliquando humana infirmitate, irrident impii unde dolent pii.

Vers. 18. — *Paratus sum*. (Id.) Sciens me deliquisse. *Dolor*, quia deliquit : impius se defendit; justus contra se irascitur.

Vers. 19. — *Quoniam iniquitatem meam*. (Id.) Duo modi perfectæ pœnitentiæ, confessio et emendatio, per fletus, eleemosynas, et hujusmodi.

Vers. 20. — *Vivunt*. (Aug.) Fruuntur mundo, firmati in mundanis, et quotidie plures fiunt.

Vers. 22. — *Ne derelinquas*. (Id.) De præteritis absolutus, cum actione gratiarum auctorem salutis profitens Deum, lætus exclamat ne jam relinquatur. (Cass.) Quia gravior offensio post veniam. (Aug.) Exsultativa conclusio, ut certa spes sit imitantibus.

Ne discesseris a me. Quomodo ergo supra : *Ut quid me dereliquisti ?* Vox est veteris hominis qui cum eo crucifixus, hic autem in persona propria loquitur.

PSALMUS XXXVIII.

Vers. 1. — *In finem*. (Aug.) Quia hic est de æterna beatitudine, pro qua jucundum est transilire, etsi grave sit carni. Docet autem inde de mundo ad Deum transire. Transilitor autem de bona opinione semper contrahit invidiam iniquorum et calumniam : unde deliberat inter malos tacere, ne quid dicat male. *Idithun*. (Id.) Transiliens eos, id est, remanentes in mundo. (Cass.) In primis de continentia linguæ inter blasphemos et calumniosos : unde et optat noscere finem, ubi hæc non sunt.

Vers. 2. — *Dixi : Custodiam vias meas*, etc. (Aug., Cass.) Monet hic psalmus inter blasphemos, iniquos, et calumniosos linguæ continentiam, certamina, rixas, comprimere : hoc enim silentium multum est utile. (Cass.) Dixi ; in corde deliberavi : ubi sapientes prius deliberant, quam loquantur. *Vias* (Hier.) Id est, actiones et verba. Ut non delinquam per fatua, vel otiosa.

In lingua. (Aug.) Non frustra est lingua in verbo : quia facile labitur. *Posui ori meo*. Postquam transivi terrenas delectationes, etc., *usque ad* docens nos cavere hoc non imitari. (Cass.) *Posui* usque eo quod obmutui, etc., *usque ad* qui causam contentionis quærit.

Vers. 3. — *A bonis, et dolor meus*, etc. (Id.) Annuntiandis, etc., *usque ad* id est, transilientium, locutus sum. (Aug.) Quod est, malis invitus silui, etc., *usque ad* et si actus transilientis aliquid sunt.

Vers. 4. — *Concaluit cor meum intra me*. (Aug.) Si damnabitur piger, etc., *usque ad* fit avarus dispensator.

Vers 5. — *Locutus sum*. (Id.) Non auditori erudiendo, sed exauditori Deo, a quo intus audior. *Et numerum dierum meorum*. (Hier.) Numerus dierum, qui modo sunt, non est vere transilienti ; hærenti autem esse videtur.

Vers. 6. — *Ecce mensurabiles*. (Cass.) Quasi, noto fine, et diebus qui sunt, attendit ad hæc quæ reliquit, et comparat invicem. *Et substantia*, etc. (Aug.) Qui videt nihil esse hanc substantiam, etc., *usque ad* quæ ante te erit.

Vers. 7. — *Verum tamen*. (Cass.) Videns adventum Christi, redit ad infirmitatem quam inter virtutes habet. (Aug.) Magna sunt quæ diximus et credimus ; sed tamen non est illud æternum, sed universa vanitas. Et pro mutabilitate desiderans æternam, exprobrat humanæ vitæ, cui subest, quod dicit. Ne quis putet sanctos a tentationibus alienos. Vel, licet mensurabiles dies, licet substantia, nihil : tamen universa vanitas est in rationali creatura, quæ secundum diversos universam appetit creaturam. *Verumtamen*. Quamvis æternis inhio, etc., *usque ad* cujus conversatio in cœlis est. *Omnis homo*. (Aug.) Si malus, in sæcularibus vanus est ; si bonus, cum Christo volenti esse, vana est vita.

Verumtamen. (AUG.) Diapsalmus. Quomodo omnes sub vanitate et casu; et inde opponit se exspectare Dominum, et petit liberari. *In imagine pertransit.* (ID.) Quamvis ita studeat vanitati, etc., *usque ad* quia cum miseria et labore appetit terrena. *Thesaurizat.* (ID.) De cæteris vitiis elegit Propheta avaritiam, ad ostendendum quod intendit : ipsa enim est radix omnium malorum.

VERS. 8. — *Exspectatio.* (ID.) Primi adventus, vel secundi, etc., *usque ad* non in sacculis nostris.

VERS. 9. — *Ab omnibus iniquitatibus meis erue me.* (CASS.) Non solum ab eis, ne revolvat in ea quæ transilivi, sed ab omnibus omnino. Imperfectus enim est homo : quia non accepit quod optat ; perfectus, qui scit hoc ipsum quod sibi deficit.

VERS. 10. — *Obmutui.* (ID.) Habitus opprobrio, etc., *usque ad* et necesse est, quia defeci.

Amove a me plagas tuas. (AUG.) Quia *tu fecisti* me, noli exterminare ; tantum cede ut producar ; non ut comminuar

VERS. 11. — *Increpationibus propter iniquitatem.* Quibus humanum genus increpuisti : quod tamen ex merito nostro, propter iniquitates nostras increpuisti, quæ sunt ad correctionem ; aliter enim iniquitas incorrecta permaneret. *Corripuisti hominem.* (AUG.) Est dolor informis qui non emendat : formatus, qui eruditionibus formam præstat. Et talis dolor est præceptum, id est, vicem et imaginem præcepti habet.

VERS. 12. — *Et tabescere fecisti sicut araneam animam.* (ID.) Siccatam ab amore virtutum, et cognitionis. Sicut aranea texit inanem telam in congregatione temporalium. Vel, dum extrahit a se iniquitatem sicut aranea, egestione viscerum moritur. (CASS.) Vel, aranea tenue corpus habet, nec in terra, sed in alto stat, telas egestione viscerum texit : sic anima conversi et afflicti terrena deserit, subtiles operationes timore Dei tabeficata perficit. *Verumtamen.* (AUG., CASS.) Licet increpetur, licet tabefiant, tamen humana infirmitate variis rebus confunditur, nisi qui Deum pura mente contemplatur.

VERS. 14. — *Exaudi orationem.* (CASS.) Diapsalmus. Iter mala sæculi petit sibi adesse et peccata dimitti, ut prospero fine exeat. (ID.) Sed quia ego ista non peto, etc., *usque ad* movendam misericordiam.

Ne sileas, quoniam advena ego sum. (AUG.) Jam apud te, sed adhuc inquilinus : quia hinc transiturus ad æterna, ubi non ero inquilinus. *Advena apud te.* (CASS.) Non in diaboli civitate, sed in tua receptus, de Babylonia ad Jerusalem translatus. *Sicut omnes patres.* Ne quis ab hac conditione putetur exceptus. *Advena.* Meum regnum pro tuo desero. *Peregrinus.* Adhuc non eligens mihi sedem hic.

Remitte mihi. (ID.) Hic sibi petit dimitti, ut certus d judicium perveniat.

PSALMUS XXXIX.

VERS. 1. — *In finem psalmus.* (CASS.) Primum inducit Ecclesiam exspectasse Dominum, et accepisse eum, et ab eo Novum Testamentum, quod et multi secuti sunt : unde percutit omnes superstitiones et invitat ad mirabilia Dei.

(ID.) Hic Christus ex membris.

VERS. 2. — *Exspectans exspectavi.* (ID.) Exspectat, et ingratus : sed exspectans exspectat. (AUG.) Auctoritas ab antiquis in Abraham et cæteris, etc., *usque ad* qui noster est per cultum, non aliorum.

Dominum. (ID.) Non hominem, qui potest fallere et falli, et qui mecum indiget. *Intendit.* (ID.) Mihi, ut prodesset : non me, ut et malos.

VERS. 3. — *Lacu.* (ID.) Tenebræ iniquitatum, infidelitatis scilicet et ignorantiæ, etc., *usque : ad petra* contra lutum. (HIER.) In *lacu* vero et in *luto*, gentes idola colentes : vel, omnes terrena amantes.

VERS. 4. — *Carmen.* (HIER.) Non turpe, non theatrale, sed per Novum Testamentum. *Videbunt.* (CASS.) Mirabilia tempore incarnationis facta. (AUG.) Videbunt, hoc quod primo de prioribus dixit, videbunt multi populi posteri.

VERS. 5. — *Nomen.* (ID.) Quod est salvator. Quasi : *Beatus*, etc., qui non temporalia sperat ab eo, sed salutem, quod ejus nomen indicat. In Hebræo sæpe duplicantur hoc modo genitivi : vel, *beatus*, est cui est nomen, id est, quo est laus Dei, ut ab eo soo credat salutem, unde est et spes ejus. *Insanias.* (CASS.) Idola, quæ fallunt a veritate : vel, insaniæ, in spectaculis fallacibus. Ideo pluraliter, ut de omnibus accipiatur. Hæc falsa, sed opera tua mirabilia, cœlum, terra, elidit superstitiones.

VERS. 6. — *Mirabilia tua.* (AUG.) Petrum ambulare super aquas in signo, non in sæculo, id est, fructibus sæculi. (AUG.) Salus verax, insania mendax, non est quod putatur. (HIER.) Vana sunt terrena, insaniæ, iræ et rixæ, etc.

Non est qui similis tibi. (AUG.) Nulli auctores artium. *Annuntiavi.* Hic Christus in capite et membris. Hæc sunt mira Dei, hæ cogitationes quibus nemo est similis. (CASS.) Ecce mirabilia : incarnatio, justitia prædicationis, liberatio hominum ab iniquitatibus, confusio inimicorum, lætitia sperantium. Primo, rudes et incompositi præparati sunt, ut verba Christi libenter susciperent. (AUG.) Vide mirabilia Dei. Annuntiavi prius per Prophetas, et post locutus egomet. *Multiplicati sunt super numerum.* (HIER., AUG.) Super numerum salvandorum : vel, super hoc quod aliquis enumerare possit : vel, me loquente plures quam olim crediderunt.

VERS. 7. — *Sacrificium et oblationem noluisti.* (AUG.) Ut venit res, noluit quasi verba promittentia, etc., *usque ad* sed ille, qui fudit, surdus, non audit. *Aures autem perfecisti mihi.* Id est, perfecte me intelligere fecisti quid velles. *Vel corpus aptasti mihi*, ut ait Apostolus ad Hebræos (*Heb.* X), id est, corpus aptum ad offerendum mihi dedisti.

VERS. 8. — *Holocaustum.* Holocausta etiam non petisti pro peccato. *Pro peccato.* Quod supra *oblationem*, ut de hirco ἀποπομπαίῳ, id est, emissario, qui cum peccatis populi in desertum mittebatur : vel, pos-

sunt esse duæ dictiones pro peccato. *Ecce venio.* A (Cass.) Cum sacrificia cessent, constat venire Christum.

Vers. 9. — *In capite libri scriptum est de me.* Ecce statim venio ut facerem voluntatem tuam, quia in capite hujus libri. Vel, sic est præfinitum apud Deum Patrem, qui est caput mei, qui sum liber, id est, forma justitiæ hominibus.

Vers. 10. — *Ecclesia magna.* (Aug.) Toto orbe terrarum, non parva ut prius : et siquidem insurget timor, non prohibebit loqui. *Domine, tu scisti.* (Id.) Labia sonant hominibus, etc., *usque ad* ut ad hoc non sim piger.

Vers. 11. — *Non abscondi.* (Cass.) (Quando potui prodesse) veritatem, promissionem, et salvationem.

Vers. 12. *Misericordia tua.* (Aug.) Amor et timor B perducunt me ad te.

Vers. 13. — *Capillos.* (Aug.) Bene in comparatione delictorum capilli ducti sunt. Nam ideo in Veteri Testamento sacerdotes radebantur, ut sic carnis vitia deposuisse viderentur.

Vers. 14. — *Complaceat.* (Cass.) *Complaceat*, Trinitatem personarum; *tibi*, singulariter unitatem essentiæ signat. (Aug.) *Complaceat*, ait, non diffidens de potentia Dei, si adsit voluntas. Quasi : Si tu vis, potes, Domine. *Respice.* (Cass.) Respectus ejus nostrum est auxilium.

Vers. 16. — *Qui dicunt mihi : Euge, euge.* (Aug.) Et qui bona dicit malo animo, et qui mala dolose laudando, uterque malus est et cavendus. De primis dixit : *Qui volunt mihi mala;* de secundis : *Qui dicunt* C *mihi : Euge, euge.*

Vers. 17. — *Et dicant.* (Cass.) Hæc est eorum exsultatio : hæc enim professio in æternum gaudentes efficit Christianos.

Vers. 18. — *Ego autem.* (Cass.) Hoc Christus ex forma servi : ne quis gloriam prædictæ lætitiæ sibi arrogaret. Mendicus, qui sibi non sufficit. *Ne tardaveris.* (Aug.) *Nisi breviati essent dies*, etc., *usque ad* qui jam quæsita nutriunt.

PSALMUS XL

Vers. 1. — *In finem.* (Hier.) *Intellectus filiis Core*, ut quamvis pauper et passus, etc., *usque ad* Apostolo dicente : *Mihi autem*, etc. — (Aug.) Quasi D unius hominis vox est capitis et corporis.

Vers. 2. — *Beatus.* Irridetur qui colit pauperem mortuum; sed *beatus.* (Aug.) Propheta intelligentem super egenum et pauperem concelebrat. (Hier.) Prius Propheta a se, post inducet Christum. *Qui intelligit.* (Aug.) Nota *qui intelligit*, ut et non petentibus detur : qui petenti dat bene facit, qui tacentem intelligit, beatus sine dubio est.

Vers. 3. — *Dominus conservet.* (Id.) Bene optat Propheta intelligenti super egenum et pauperem, quod est certa promissio. *Et vivificet.* (Id.) In futura vita, vel, hic per justificationem.

Vers. 4. — *Dominus opem.* (Cass.) Ne putes beatum requiem hic habere : dolores ei mitigat, et precatur ne hominis infirmitas duris superetur ; quasi, lectus quietis sunt hæc bona temporalia : sed Deus facit hæc doloribus plena, ne in eis spes habeatur. *Lectum.* (Aug.) *Universum* enim *stratum*, id est, mundanam felicitatem provide convertit Deus in angustias. (Cass.) Hic trepidus ipse misericordiam petit : quia qui se peccasse sciebat, his jure tradi timebat : sed ne famuli Dei his afflicti videantur a Deo deserti, cum ipse Deus pertulit talia ; unde dicit : *Inimici mei dixerunt.* Vel, *lectus doloris.* (Aug.) Caro, in qua peccatum, etc., *usque ad* quando Adam infirmatus est prævaricando. *Opem* (Aug., Hier.) In infirmitate carnis, quæ gravat animam. *Stratum.* (Aug.) Est aliquod terrenum quod infirmus, etc., *usque ad* pro domo æternæ habitationis.

Vers. 6. — *Inimici mei.* (Cass.) Dominus de passione sua, quæ secundum egenum fuit. (Aug.) *Inimici mei.* Hæc de Christo specialiter dicta sunt, sed et de membris dici possunt : et hodie fit tribulatio, ut nomen Christi exstinguatur : sed per mortem suam et suorum magis Ecclesia crevit.

Vers. 7. — *Et si ingrediebatur.* (Cass.) Nota tolerandos malos.

(Id.) Non solum aperti inimici, sed et qui simulabant se amicos.

Vers. 8. — *Egrediebatur foras.* A sinu veritatis, malus ingressus, malus egressus. *In idipsum.* (Aug.) Id est, uno consilio omnes adversum me susurrabant. *Susurrabant.* (Cass.) Non audent detegere consilium, quia in scelere *socii* sunt omnes : cum pauci soleant esse *auctores* scelerum.

Vers. 9. — *Nunquid.* (Aug.) Qui habet potestatem ponendi animam, nonne habet et resumendi eam?

Vers. 10. — *Speravi.* (Aug.) In membris, quia alii fratres in illum aliquid sperabant, quia talis videbatur ut cæteri. Sic et esurire in pauperibus se dicit.

Vers. 11. — *Tu autem, Domine.* (Aug.) De resurrectione, quæ est gloria egeni, ad confirmandam spem fidelium. *Et retribuam eis.* (Aug.). Quia enim dispersi sunt per mundum, ad admonitionem est, nondum ad damnationem.

Vers. 13. — *Me autem.* (Id.) Affirmat quod oravit.

Vers. 14. — *Benedictus.* (Cass.) Laudativa conclusio, exposita passione et resurrectione. *Deus Israel.* (Aug.) Judæi sunt capsarii nostri, qui nobis codices portant : nos Israel. Aliter putassent pagani ficta quæ dicuntur de Christo et Ecclesia, sed vincuntur testimonio inimicorum. *A sæculo*, etc. (Cass.) Ex quo omnia cœpta sunt administrari usque in sæculum futurum, ubi omnia æterna.

Fiat. (Hier.) Geminatio ostendit hoc ab omnibus esse faciendum. Pro *fiat*, in Hebræo scribitur, *amen, amen*, quod Aquila, *vere, vere*, transtulit, vel *fideliter*. Et finit hic primus liber Psalterii secundum Hieronymum.

PSALMUS XLI.

Vers. 1. — *In fine intellectus.* (Cass.) *Core* interpretatur *Calvaria.* Filii ergo, etc., *usque ad*, cui

obviat malorum insultatio. (HIER.) *Filii Core*, id est, *filii calvi*, etc., *usque ad* verbum puerorum deridentium Eliseum. A

VERS. 2. — *Quemadmodum desiderat*, etc. (AUG.) Vox hæc convenit catechumenis, et etiam omnibus adhuc peregrinantibus.

Cervus. Cervus senio gravatus, excrescentibus pilis et cornibus, serpentem naribus haurit : unde veneno æstuans, fontem ab bibendum ardentissime desiderat; quo hausto, cornua et pilos deponit.

VERS. 3. — *Sitivit*. (AUG.) Determinat desiderium suum, quia poterat intelligi desiderare cervus fontem causa bibendi, vel lavandi; hic omne desiderium esse ad Deum ostenditur. *Quando veniam*. Quod citius est Deo, tardum est hominis desiderio. Talis cervus dum currit, patitur insultantes; unde : B *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes*. In prosperis etiam, quæ despicit, sicut in adversis. *Panes*. (CASS.) Non amaritudo, vel peremptio, sed *panes*.

VERS. 5. — *Hæc recordatus sum*. (AUG.) Dum quærunt, Ubi est Deus tuus? ego etiam sum meditatus per omnia visibilia hæc, et per ipsam animam meam, ut per ea exteriora, invisibilia Dei inveniam. Ecce intellectus tituli. *Effudi*. (*Ibid*.) Ad intelligendum et attingendum dilatavi super seipsam. *Effudi*. (CASS.) Vel lætatus sum. Liquefacta est anima mea in me; non extra, sed in se compuncta revertitur. Etsi visibiliter Deum non videam, cogito tamen quod per Ecclesiam, in qua admirabiles sunt sancti, ad Jerusalem cœlestem perveniam, captus suavitate laudis angelicæ, quæ suscipitur C mente. *In locum tabernaculi*. (AUG.) Tabernaculum Dei in terra, etc., *usque ad*, id est, de refectione æterna gaudentium. *In voce exsultationis*. (*Ibid*.) De æterna festivitate senat quid dulce cordi : unde rapitur cervus ad fontes aquarum, et mulcetur. Sed quia perstrepit mundus, et caro gravat animam : comparans hæc tristitia illis jucundis, ait :

VERS. 6. — *Quare tristis?* etc. (CASS.) De perturbationibus contra quas ratio confirmat animam sensualem spe Dei. *Quare conturbas?* (AUG.) Qui, si investigas, nihil est in mundo quare hoc debeas : spera potius salutare remedium adhuc, et si non modo, plene in futuro. *Spera*. (CASS.) Vel sperare potest, quia *adhuc* in præsenti *confitebor*, id est, de peccatis pœnitentiam agam, ut tibi non obsistam. D

VERS. 7. — *Ad meipsum*. Conversus ad Deum dicit ex seipso conturbationes, ex Deo finem earum : unde in eo est ei spes. Et hoc est *ad meipsum*, vel a meipso. (CASS.) Ecce qui superius corrigebat animam ad conditionem hominis, reversus dicit hic animam a se turbari, quæ nisi vitia carnis essent, tranquilla permaneret. Ecce ex qua diversitate constat homo. Quasi : propterea, id est, propter conturbationes animæ, *memor ero*. (AUG.) Id est, festino ad te, quia excludis mala omnia. Ecce remedium, quo evadat conturbationes : unde pro quibus sit memor, subdit : *De terra Jordanis*, ubi Dominus consecravit baptismum, in quo humiliati lavantur, et fiunt terra fructifera. (CASS.) Horum memor malis non turbatur. *Propterea memor*. (AUG.) Qua ad me turbatur anima, ideo *memor*, etc. Nemo currit ad remissionem, nisi qui sibi displicet, nisi qui se fatetur peccatorem : quod notat *Hermoniim;* nemo confitetur nisi se humiliet, quod notatur in *modico*. *Jordanis*. (*Ibid*.) Descensio. Descende ergo ut eleveris. (CASS.) In Jordane Dominus baptisma consecravit, in quo humiliati lavantur, et fiunt terra fructifera, quæ reddit fructum tricesimum, sexagesimum et centesimum (*Matth*. XIII). *Hermoniim*. (AUG.) Parvus mons juxta Jordanem, etc., *usque ad* quia non in superbis, sed in humilibus memor Dei est.

VERS. 8. — *Abyssus abyssum*. (*Ibid*.) Decet ut sim memor, etc., *usque ad* et propter hæc omnia oro in adversis, et hoc est : *Apud me oratio*. (*Ibid*.) Vel *abyssus abyssum invocat*, id est, judicium quod intulit Deus peccanti, etc., *usque ad* quia timet judicia. *Cataractarum*. Cataractæ ad litteram sunt ostia fluviorum.

VERS. 9. — *In die*. (*Ibid*.) Id est, in prosperis, etc., *usque ad* unde vivamus in adversitate. *Apud me oratio*. (*Ibid*.) Oratio in conturbationibus est mihi, et hæc apud me.

VERS. 10. — *Quare oblitus*. (CASS.) Quare nunc me pateris his miseriis vexari? Videbat quæ dulcedo patriæ, et pericula mundi horrebat.

VERS. 11. — *Dum confringuntur ossa*. (AUG.) Quasi ossa franguntur, dum virtus patientiæ affligitur, quod irrident mali. Hæc est exprobratio illa : *Dum dicitur mihi : Ubi est?* vel nullus est, vel de te non curat.

PSALMUS XLII.

In finem psalmus David. (AUG.) Corporis Christi, quod hic gemit inter zizania, id est, inter malos, habens cum eis multa communia, nasci, mori, prospera et adversa : cum quibus (quia non habet communem causam meritorum) exclamat : *Judica me*, etc. (*Ibid*.) Psalmus iste contra pressuras, ne et ipsæ retrahant nos a Deo. (CASS.) Conqueritur de commistione malorum, et precatur separationem.

VERS. 1. — *Judica me*. (*Ibid*.) Non petit peccata sua discuti, quod periculosum est, sed causam ab impiis parari, ut sit cum electis : unde addit : *Et discerne*. Gens non sancta est iniquus, et dolosus, a quibus in judicio separatur : sed et hic ne ab eis corrumpatur.

VERS. 2. — *Quare tristis incedo?* (AUG.) Causam tristitiæ quærit, quæ est peccatum, ut causa lætitiæ justitia. Isaias propter peccatum : *Modicum quidem contristavi illum*, sic enim punit Deus.

VERS. 3. — *Emitte lucem tuam*. (CASS.) Quia, eo veniente, tolletur omnis tristitia confusionis. (AUG.) Quia certi jam pignus habemus, quia ea ipsa, id est, lux et veritas, deduxerunt a peccatis Ecclesiam præsentem, quæ est tabernaculum.

VERS. 4. — *Et introibo*. Sicut pontifex ad Sancta sanctorum. (CASS.) *Et introibo*. De lætitia finali,

pro qua laudat in tribulatione, qui supra tristis erat unde et se confortat.

Vers. 5. — *Confitebor tibi in cithara.* (Aug.) Qui præcepta Dei facit, et non patitur, in psalterio confitetur : qui vero facit et patitur, quod est ex inferiori natura, *in cithara*, quæ ab inferiori resonat, sicut psalterium a superiori. *In cithara.* (Cass.) Ecce qui supra fuit tristis de malis sæculi, de bono intellectu sibi gaudium facit. *Quare conturbas me?* (*Ibid.*) Frequenter, et vehementer persuadet sæculi tristitiam fugiendam, quæ patientiam, charitatem et spem exstinguit, et totam vitam confundit. *Salutare vultus mei.* (Aug.) Et alibi : *Miserere mei*, etc., *usque ad* eleemosyna, et oratio quæ illis duabus alis volat ad Deum.

PSALMUS XLIII.

Vers. 1. — *Ad intellectum.* (Aug.) Non sic quærant sibi fieri, etc., *usque ad* et hæc non amentur. (Cass.) Distinguit beneficia Dei, quæ incipientibus data sunt in mundo, perfectis in cœlo.

Ut magis sit mirum relinqui præsentes, recolit præterita.

Vers. 2. — *Deus, auribus.* (Aug., Cass.) Primum dicit : *Deus*, quod facere solet lætus vel graviter afflictus.

Audivimus. Ut major fides sit rei, ne putetur ambigua.

Patres. Non juvenes, ut videantur veri nostri, qui suis certa dicerent.

Opus quod, etc. (*Ibid.*) Et si semper operetur, tamen operari dicitur, quando aliquod signum novitatis ostendit.

Vers. 4. — *Sed dextera tua.* (Aug.) Id est, bonus successus, quem eis dedisti. *Et brachium tuum*, etc. (*Ibid.*) Id est, fortitudo ; et *illuminatio*, id est, sapiens consilium : quod totum fecisti ex benevolentia tua.

Vers. 5. — *Tu es ipse rex meus et Deus meus.* (Aug.) Tempora mutata sunt ; auctor non mutatur.

Vers. 7. — *Non enim in arcu meo sperabo.* (Cass.) Minor virtus hominis, quia minus valet in bello.

Gladius. Major virtus, quæ in bello plus creditur valere. (Aug.) Vel, *gladius meus non salvabit me*, sed tu, quia et in hoc sæculo salvasti, ne nos traherent post se, et eos pudere fecisti : et ideo tunc *laudabimur.*

Vers. 8. — *Salvasti*, etc. (Aug.) Nota etiam præterita dicta, pro futuris esse accipienda.

Vers. 10 — *Nunc autem repulisti.* (Cass.) Diapsalmus. Enumerat mala quæ hic fecerunt boni, non tamen obliti Dei. (Cass.) Exaggerat mala, ut benevolentiam judicis impetret. *Confudisti*, dum hic ab iniquis habentur opprobrio. (Aug.) Hæc vere futura, etc., *usque ad* hoc est jejunium non abstinentiæ, sed luxuriæ.

Vers. 11. — *Avertisti.* (Cass.) Pro deficientibus. Vel, averti, est hostem fugere ; unde : *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.*

A *Diripiebant.* Hoc fugatis contingit, ut cadant in prædam, qui hostibus nequeunt resistere.

Vers. 12. — *Dedisti nos tanquam oves escarum.* (Cass.) Persistentes in fide. Hic diversi martyres, id est diversa martyrii genera : alii esca feris, alii traditi gentibus in servitutem ; unde dicit : *Tanquam oves escarum*, ubi notatur quorumdam mactatio.

Vers. 13. — *Vendidisti populum tuum sine pretio.* (Aug.) Dum dantur alienigenis et nullus acquirit : quod fit ad probationem vel correctionem ; vel nullus pro eis acquiritur, vel si quis, pauci tamen.

Vers. 14. — *Opprobrium vicinis.* (Cass.) Gravis afflictio a vicinis ingeritur, quia non transitorie dicitur, quod a circumstantibus irrogat. *Derisum his qui in circuitu.* (Cass.) Derisus est vox confusa læti-
B tiæ, insultationem immoderata hilaritate denuntians. Contemptus est abjecta vilitas.

Vers. 15. — *In similitudinem gentium.* (*Ibid.*) In similitudine Christi gentibus sunt appositi, quando eos comparibus pœnis affecerunt.

Vers. 17. — *Exprobrantis.* (*Ibid.*) Exprobrare est in faciem maledicere ; obloqui est absenti detrahere, et dolose mordere.

Vers. 18. — *Venerunt super nos.* (*Ibid.*) Quia non erant in nobis per culpam.

Vers. 19. — *Non recessit.* (*Ibid.*) Ita quod retroiret, etsi aliquando descendit contemplatione deitatis. *Declinasti.* (Aug.) Semitæ nostræ erant in voluptatibus et prosperitatibus sæculi : sed tulisti eas de sua via, et ostendisti arctam viam, quæ ducit ad
C vitam. (Hier.) Vel *et declinasti*, id est, opera nostra de lege tua pendere fecisti. Vel, *non declinasti* (alia littera), id est, non permisisti declinare et deviare semitas nostras. *Semitas*, id est, opera ; *a via tua*, id est, a lege ; ideo quoniam *humiliasti nos.*

Vers. 20. — *Umbra mortis.* (Aug.) Vel, hæc mortalitas, umbra mortis est : vera autem mors est damnatio cum diabolo.

Vers. 21. — *Si obliti sumus nomen Dei.* (*Ibid.*) Iste est intellectus filiorum Core, qui propter hæc omnia mala non obliviscuntur Deum, scientes quia Deus requiret ista.

Vers. 22. — *Novit.* (*Ibid.*) Noscere dicitur Deus et quod novit et quod te facit noscere. *Novit*, quo-
D niam requiret propter te, ut tu invenias te, et gratias agas ei qui te fecit, ut in Petro actum est, qui probavit quid posset. *Propter te mortificamur.* (Cass.) Non pro criminibus nostris, sed ut fides tua gentibus augeatur.

Vers. 23. — *Exsurge.* (*Ibid.*) Precatur auxilium, ut hic afflictis tempore resurrectionis subveniat. (Aug.) Hactenus non obliti ; et ut perseveremus : *Exsurge, quia propter te mortificamur.* (Aug., Hier.) Et si sciunt Christum non dormire, et sibi resurrexisse, precantur tamen resurgere per fidem, non sibi, sed gentibus, quæ putant mortuum. Si enim et illi crederent surrexisse, credentes in eum non persequerentur, sed et ipsi crederent. (Aug.) Vel *exsurge*, conforta.

Obdormis. Negligere videris. Quare etsi nesciamus, A tu scis quare : vel pro culpa, vel pro utilitate. Quod si pro culpa, utinam abesset ; si pro utilitate, utinam adesset. Quosdam repellis, quia faciem, id est, cognitionem tuam, ab eis subtrahis : obdormis quibusdam qui gemunt de malis.

VERS. 24. — *Quare oblivisceris ?* id est, non das spiritum fortitudinis, sine quo inopes. *Et tribulationis*. (CASS.) Quia eam non mitigas, etc., *usque ad* qui facile cedunt illicitis motibus, et hærent terrenis.

VERS. 26. — *Exsurge, Domine*. Hic sine dormitione *exsurge* ponitur, quod ad resurrectionem pertinet, in qua est spes omnium fidelium ; in qua humana destruitur captivitas ; per quam sumus adjuti et liberati. *In terra venter*. (AUG.) Qui genua figit B terræ, habet quo plus humilietur : qui vero plus humiliatur ut et venter hæreat terræ, non habet ultra quo plus humilietur. Exprimit ergo nimiam humiliationem, ut quia venit ad summam, jam adsit Dei miseratio. Vel plangit eos qui sunt venter, id est, carnales, et *hæserunt*, id est consenserunt iniquis.

PSALMUS XLIV.

VERS. 1. — *In finem*, etc. (AUG.) Epithalamium, id est, laus thalami. Canticum pro commutandis et pro dilecto, id est, sponsa et sponso, scribitur filiis Core, ut venerentur. Hic enim describitur per quem commutabuntur, quia laus sponsi et sponsæ hic cantatur. (CASS.) Propheta præconia Dei se eructaturum promittit. C

VERS. 2. — *Eructavit*. (AUG., HIER.) Intus enim fatur Propheta, etc., *usque ad* antequam sit quod facturus est. Consilium vero Patris est Verbum.

Bonum. Quo omnia bona facta sunt. *Dico*. Id est, Verbum profero : idem hic quod prius ; sed in ipso verbo omnia opera Dei esse dicit ; unde : *Quod factum est in ipso vita erat*, ut nihil sit in opere quod non prius fuit in consilio. De hoc dicitur : *Semel locutus est Deus*.

Calamus. Non sono, qui transit, comparat Verbum : sed scripto, quod manet. Vel, *velociter*, quia non aliud post aliud, sed omnia simul in uno Verbo æterno.

Velociter. Virtus prophetiæ, quæ non sub cruciatu humano cogitat quod de arcano divinitatis aliis di- D vulgat.

VERS. 3. — *Speciosus forma*. (CASS.) Incipit de laude sponsi prius a forma. *Benedixit*. Priora dixit Propheta ex persona Dei, hæc ex sua ; vel omnia ex se. Vel, *eructat verbum*, qui dicit Deo hymnum.

. *Dico opera*. (AUG.) ad laudem ejus, qui ex eo. *Lingua, calamus*. Quia quod dico, et scribo. Vel, *velociter :* quia cito ventura quæ scribo.

(CASS.) *In labiis*. Quia, eo loquente, mundus gratiam reconciliationis accepit.

VERS. 4. — *Accingere*. (*Ibid.*) Hic laudat eum a potestate ; et tu talis *accingere*.

VERS. 5. — *Specie tua et pulchritudine*. *Species* ad humanitatem, in qua mundo apparuit ; *pulchritudo* ad Deitatem, qua omnia decorat.

Intende. Hominem pereuntem miseratus respice.

Prospere. Liberans homines.

Procede. De utero Virginis, ut sponsus : vel, ab his victis ad alios vincendos.

Regna. In fide hominum tuam potentiam ostende, qui semper regnasti. Et per hoc, quia et per te, et per tuos veritatem doces, qua falsitatem nostram destruis. Et quia mansuetus ferendo malos, ut quando pro inimicis oravit, sic et sui : Et quia justitiam vitæ ostendit. Et quia deducet te inoffense per cursum totius vitæ, vel de populo ad populum

Mirabiliter. Quia omnes mirabuntur, vel, quia miracula faciet.

VERS. 6. — *Populi sub te cadent*. (AUG.) Id est multi de suis inimicis supponent se sibi, et hoc ratione vel voluntate. Hoc est quod titulus dixit : *Pro his qui commutabuntur ex filiis Core*. — *In corda*. (CASS.) Inimicorum tuorum, ut sint amici, sicut Saulus.

VERS. 7. — *Sedes*. (*Ibid.*) Hic a judicio : *Sedes* ad judicium pertinet. *Virga*. (*Ibid.*) Regula divinæ æquitatis, quæ vere recta et nunquam curvatur : hæc justos regit, iniquos percutit. (AUG.) Nemo sibi multum de misericordia præsumat, blandiatur : quia virga directionis, si alios regit, alios conterit : regit spirituales, conterit carnales.

VERS. 8. — *Dilexisti*. (*Ibid.*) Vel, quia *dilexisti justitiam*, etc., reddita sunt hæc præmia, fecit te regem ; dando *nomen quod est super omne nomen*.

Et odisti. Si homo iniquitatem in se odit, cum Deo facit : odit Deus iniquitatem, oderis et tu.

O Deus. (AUG.) Bis ponitur in Græco aperte, alter vocativus, alter nominativus. Iste unctus est, ille lapis quem Jacob unxit.

VERS. 9. — *Myrrha*, etc. (CASS.) Hic laudat Propheta sponsum ab uxore et ornatu ; primo ab ornatu. (AUG.) *Myrrha et gutta*. Odores bene adhibentur nuptiali thalamo, etc., *usque ad* id est, redemptio, per aquam baptismi. *Eburneis*. (HIER.) In ebore castitas, quod prius obscurum serris et limis lucidum fit, ita sancti per sectiones et attritiones diversorum suppliciorum elimati, virtutum varietate fiunt lucidi. *Filiæ regum*. (AUG.) Terrenorum, non curantes honorem patrum, etc., *usque ad* et ad semen excitandum susceperunt.

VERS. 10. — *Astitit regina*, etc. (CASS.) Hic ab uxore commendat sponsum. *Varietate*. (*Ibid.*) Etsi sit unitas in charitate, tamen auro, id est, doctrina Apostolorum, cocco martyrum, gemmis virginum, purpura pœnitentium ornatur.

VERS. 11. — *Audi, filia*. (CASS.) Laus sponsæ summissior, sed quadruplex, a forma, a gloria, ab adolescentulis, a prole. (AUG.) *Audi, filia*. Alloquitur Propheta reginam, tanquam unus de patribus. Judæi viderunt et occiderunt, tu audi Evangelium, et credendo videbis Deum : hic per imaginem, in futuro

A per speciem. Vel, Audi prophetias, quæ incarnationem prædixerunt, et vide impletas.

Vers. 12. — *Et concupiscet rex.* (Cass.) Hic laudat eam a forma.

Vers. 13. — *Tyri.* (Cass.) Per Tyrum, vicinam Judææ, gentes designantur; unde mulier Chananæa Ecclesiæ figura. (Cass.) *Tyri*, gentium, a parte totum. *In muneribus.* (Aug.) Ut se offerant, etc., *usque ad* gentes scilicet, quæ sunt in angustia peccatorum.

Vers. 14. — *Omnis gloria.* (Cass.) A gloria sponsæ, ut supra a potestate sponsi. *Ab intus.* (Aug.) Vel intrinsecus. Sit ergo eleemosyna in occulto, ubi Deus videt. Vel non in circumcisione manufacta, sicut in veteri lege, sed in spiritualibus. *Fimbriis.* (Cass.) Finis vestis significat finem mundi vel hominis. *Aureis.* Non deauratis, ut supra, sed aureis, quia B in fine tota perfectio est, ubi charitas invenitur plena.

Vers. 15. — *Adducentur regi.* (*Ibid.*) Hic laudatur sponsa ab amicabus, ut supra a judicio. (*Ibid.*) *Adducentur*, oportuna prædicatione. *Post eam.* (*Ibid.*) Prius unitas dicitur, post enumeratio partium est distincta, cum dicitur: *Virgines et proximæ.*

Vers. 17. — *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii.* (*Ibid.*) Vel pro antiquis patribus, idolorum cultoribus, nati sunt Apostoli, principes prædicationis. (Aug.) Vel post prophetas Apostoli, post Apostolos alii.

Cantatur hic psalmus de festo beatæ Mariæ Virginis, quia quæ de Ecclesia generaliter hic dicuntur, ad Mariam specialiter referri possunt. Cantatur etiam pro virginibus, quia ibi dicitur: *Adducentur regi* C *virgines.* Et pro Apostolis, quia ubi dicitur: *Nati sunt tibi filii.* Item de nativitate Domini, quia ibi agitur de laude sponsi et sponsæ et de nuptiis Christi et Ecclesiæ, quarum desponsatio facta est in Verbi incarnatione.

PSALMUS XLV.

Vers. 1. — *In finem.* (Cass.) Psalmus David, alicujus fidelis de Judæa, ut sit certius testimonium.

Pro arcanis. Pro manifestatione arcanorum, quod Deus sit homo, quod salus promissa utrique populo, quod cæcitas contigit in Israel, quod Apostoli transierunt ad gentes, quod pax in terra; unde: *Conflabunt gladios suos in vomeres et lanceas suas in falces* (*Isa.* II). D

Filiis Core. (Cass.) Filii crucis. *De arcanis*, id est, de adventu Christi loquitur.

Vers. 2 — *Deus noster.* (Cass., Aug.) In adventu Domini omnis spes habenda ostenditur, etiam in transitu Apostolorum ad gentes. *Invenerunt nos nimis.* (Aug.) Nos enim fugiebamus eas. Vel, *invenerunt nos* expositos per Adam. *Nimis*, tanto potentior qui liberat.

Vers. 3. — *Turbabitur terra, et transferentur montes*, etc. (Cass.) Judæa, quasi arida: sine idololatria, amaritudine gentium circumdata. Vel, *mare.* (Aug.) sæculum.

Cor maris. Immanitas gentium

Vers. 4. — *Sonuerunt et turbatæ*, etc. Contradicentes, gentes: vel Apostoli prædicando.

Et turbatæ sunt aquæ eorum. Ad sensum fit relatio, non ad vocem: id est, aquæ maris, scilicet populi, vel doctrinæ eorum, quæ infatuatæ sunt, coruscante doctrina Salvatoris; unde: *Absorpti sunt*, etc. Et hæc est virga Moysi, quæ devoravit virgas Magorum.

Vers. 5. — *Fluminis impetus.* (Cass.) Diapsalmus. Quia Ecclesia in Christo fundatur, cui gentes et regna subjiciuntur. (Aug.) Quasi dicat: Ita sævit mare; sed inter hos fluctus et sonitus non timent, qui ad illud refugium confugerunt.

Vers. 6. — *Adjuvabit eam.* (Cass.) Vel, *vultu*, id est, demonstratione auxilii sui, cum adjuvando se indicat. *Mane.* In ipso boni operis principio; et hoc, *diluculo*, id est, per illuminationem sancti Spiritus, qui est lux quasi diei.

Vers. 7. — *Dedit.* Quasi magnum præmium. *Vocem.* Prædicationem, ad quam tremuit terrenus. Tremet metu judicis.

Vers. 8. — *Dominus virtutum.* (*Ibid.*) Breviter definit quid sit Christus. *Nobiscum.* Quasi: Qui misit angelos, jam ipse venit, et est nobiscum, quia nobiscum susceptor; ergo: *Venite*, quasi jam securos vos invito. *Noster.* Non nisi filiorum crucis. *Deus Jacob.* Qui tanta nobis dedit quanta dedit Jacob: non enim illius tantum est Deus.

Vers. 9. — *Venite et videte.* (*Ibid.*) Diapsalmus. Magnalia incarnationis. *Posuit.* Quasi signa, ad vocandum populum. *Prodigia.* Ut de partu Virginis, et stella, et cæteris. *Auferens bella.* (Aug.) Quia per ejus adventum idololatria et superstitio totius orbis perit, vel, tunc temporis pro ejus præsentia orbis pacatus fuit.

Vers. 11. — *Vacate.* (*Ibid.*) Si combusta sunt arma, *vacate*, non habentes unde pugnetis.

PSALMUS XLVI.

Vers. 2. — *Omnes gentes.* (Aug.) Quasi diceret: insultant, pueri, dicentes: *Calve, calve*, vos omnes gentes ad quas transivit gratia: *Plaudite*, etc. Gentes ad quas transivit gratia, et quos in priori psalmo ad fidem vocavit, invitat ad laudem.

Vers. 3. — *Excelsus.* (Hier.) Potens quod vult. *Terribilis.* (Remig.) Quia judicaturus in potestate.

Vers. 4. — *Subjecit populos nobis.* (Cass.) Hoc hominibus fidelibus convenit, quibus omnes extrinseci subjecti sunt, vel, sibi subjecit nobis associandos. *Populos*, Judæos. *Nobis.* (*Ibid.*) Universali scilicet Ecclesiæ; hoc dicere convenit omnibus fidelibus, quibus extrinseci subjecti sunt. *Sub pedibus.* (*Ibid.*) Per *pedes*, prædicatores accipe, quibus populi subjecti sunt. (Aug.) *Sub pedibus.* Sic est exaltata Ecclesia, ut nondum credentes sub pedibus habeat.

Vers. 5. — *Elegit nobis*, etc. Vel in persona Apostolorum, elegit nobis dare hæreditatem suam, multorum populorum, ut colamus eam, gladio prædicationis corda eorum ferientes, et malitiam destruentes.

Hæreditatem. (Aug.) Cœlestis hæreditas, pulchritudo est Christiani populi, in qua speciosus erit fulgens ut sol, qui nunc est abjectus. *Speciem Jacob quam*, etc. Id est, similes Jacob vel signatos per Jacob, qui terrena dant pro cœlestibus, ut Jacob fecit, quod fuit gratia Dei, quia *eum dilexit, Esau reprobato.*

Vers. 6. — *Ascendit.* (Cass.) Diapsalma ascensio et regnum Dei describitur, unde instanter monet psallere. *In jubilo.* (Aug.) Gaudium admirantium Apostolorum, etc., *usque ad* quod nec taceri potest, nec exprimi valet.

Vers. 7.— *Psallite.* (Cass.) Operibus laudate : valde est salutare quod tam crebro repetitur, quia Deus est qui creat, et rex creata gubernans.

Vers. 8. — *Omnis.* (*Ibid.*) Non ut Jupiter Cretæ, Mars Thraciæ. *Sapienter.* Docet quomodo sit psallendum. Olim sine sensu psallebant, dum lapides colerent. (Aug.) Nemo sapienter facit quod non intelligit.

Vers. 9. — *Regnabit.* (*Ibid.*) Modo impleta est hæc prophetia : *Deus sedet super sedem sanctam. Sedem sanctam.* (Aug.) Throni, Virtutes, et sancti.

Vers. 10. — *Principes populorum.* (Cass.) Primitivi omnium gentium convenerunt credendo in Christo, quia, expulsis Judæis, gentes in filios Abrahæ succedunt, habentes promissionem, quia Judæi superbierunt. (Hier., Cass.) Vel *dii fortes*, Apostoli scilicet, quos neque mors, neque vita separabit a charitate Christi. *Elevati*, miraculis et doctrina.

PSALMUS XLVII.

Vers. 1. — *Psalmus vel laus cantici filiis Core secunda*, etc. (Aug.) Primo die, fecit Deus lucem, etc., *usque ad* de qua hic cantatur filiis Core. (Cass.) De fundatione civitatis, quam commendative describit. (Aug.) Commendat civitatem, etc., *usque ad* a stabilitate æterna.

Vers. 2. — *In monte sancto*, etc. (*Ibid.*) Hic est mons ille, etc., *usque ad* super quem fundata est Ecclesia.

Vers. 3. — *Fundatur exsultatione.* (Hier.) Quasi dicat, quæ prius maledictionibus subjecta, etc., *usque ad* ipse est Christus, qui per universam Ecclesiam gaudia dilatat. *Mons Sion latera.* (Aug.) Quicunque alicui hærent, latera ejus dicuntur, etc., *usque ad* item *ab aquilone pandetur omne malum*, etc.

Vers. 4. — *In domibus.* Vel, in gradibus, id est, secundum gradus meritorum, quia in singulis distinctim dabit cognitionem sui. *Cum suscipiet eam.* Tutandam, et quid opus est? *Quoniam reges contra.* Sed videntes per fidem, sic scilicet quod tam digna est hæc civitas admirati sunt, etc.

Vers. 5. — *Reges.* (Aug., Cass.) Principes Judæorum. *Congregati.* Ab Herode sciscitante locum nativitatis. *Convenerunt.* Concorditer dicendo : *In Bethlehem Judæ secundum Scripturas.*

Vers. 6. — *Videntes.* Quæ in prophetis legerant. *Admirati sunt.* De tanta gloria, non leviter vel otiose.

A *Sed conturbati.* Pro peccato, et *Commoti sunt.* Ad fidem, et tantus fuit pavor, ut corpus tremeret.

Vers. 7. — *Ibi dolores ut parturientis*, Pœnitentiæ, videntes ita ; sed :

Vers. 8. — *In spiritu vehementi*, Herodis. *Conteres naves Tharsis.* Quia, in Tharso, Ciliciæ naves quæ Magos transposuisse in patriam suam credebantur, confractæ sunt ab Herode. *Tharsis.* (Aug.) Cilicia regio a Tharso, etc., *usque ad* decursis omnibus concludit. Ergo :

Vers. 9. — *Sicut audivimus. In civitate Domini virtutum*, quia ibi custodes angelos deputat. Repetit. *In civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri.* Id est, Catholica Ecclesia, ne sibi hoc nomen conventus hæreticorum usurpet. Ne autem putetur tempo-
B ralis, addit : *Deus fundavit eam in æternum.* Non ad horam, ut prius tabernaculum Moysi

Vers. 10. — *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam.* (Cass.) Agens gratias de adventu Christi, monet de gradibus Ecclesiæ distribuendis, per quos Salvator possit agnosci. *In medio templi.* Jerusalem : gravius accusantur, qui contemnunt eum, qui in medio eorum conspectus est. Per hoc notatur incarnatio Christi, qui secundum quod homo, præsentatus est in templo.

Vers. 11. — *Dextera.* (Cass.) Hac parte justi locantur.

(Aug.) *Suscepimus, Deus.* Quo ordine fundata, vel quod audivimus et vidimus. *Templi tui.* (*Ibid.*) Id est, populi non sucipientis misericordiam, qui mul-
C tis : ut nulla videantur esse grana, sed tamen nonnulla, quia secundum nomen. *Secundum nomen.* (Cass.) Quod ubique diffusum est, quia nullus est, et si nesciat cultum, qui huic nomini non se subjiciat. *Vel secundum nomen.* Hoc est, sicut reverentia tui nominis, etc., *usque ad* tua propitiatio justificavit multos, qui omnes laudant.

Vers. 12. — *Lætetur.* (Aug.) Etsi laborent justi inter spinas, etc., *usque ad* eorum est modo colligere, Dei est separare. *Mons Sion et exsultent.* (Cass.) Ecclesia, quæ est in speculatione populi. *Filiæ Judæ propter judicia tua, Domine.* Sanctæ feminæ. Per Judam, gens earum ostenditur, quæ est propter Christum, qui de Juda, et hæ exsultent, ut in utroque sexu Ecclesia sit. (Aug.) Causa lætitiæ judicia
D futura, ubi se sciunt ad beatitudinem venturas. Qui intus sunt, lætentur ; vos qui extra, circumdate.

Vers. 13. — *Circumdate.* Honores exhibendo. *Complectimini eam.* Charitate. *Narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra.* (Cass.) Prædicate aliis in concordia Apostolorum, etc., *usque ad* ne per lætitiam remissi lentescant.

Vers. 14. — *Virtute ejus.* (Aug.) Virtus civitatis charitas est, quam nihil vincit; unde Salomon : *Dilectio fortis est ut mors.* (Cass.) In virtute Ecclesiæ monet ponere corda. *Distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera.* Id est, officia distincta, etc., *usque ad* quem primum Dominus elegit.

Vers. 15. — *Quoniam hic est*, etc. Hoc est quod

narrandum est, brevis sententia, sed quæ omnia concludit. *In æternum*, contra illos qui temporales homines Deos faciebant.

PSALMUS XLVIII.

In finem, psalmus, etc. (Cass.) Agit Propheta de amatoribus mundi, et Christo redemptore, non illorum, sed contemptorum mundi, ut dejectus in mundo non appretietur elatos. (Aug.) Qui colunt Deum, etc., *usque ad* attentos facit ad nova et ad ingentia.

Vers. 2. — *Odite hæc, omnes gentes.* (Cass.) Nullum excipio, etc., *usque ad* quando scilicet separabuntur zizania a tritico, oves ab hædis.

Vers. 3. — *Quique terrigenæ.* (Aug.) Nulli sermonem subtraho, audiat hæres terræ, propter judicium: justus, propter regnum.

Vers. 4. — *Os meum loquetur.* (Cass.) Commendat dicenda. *Sapientia* ad divinas res, *Prudentia* ad mores instruendos; in his duobus omnis sermo divinus indicatur.

Vers. 5. — *Inclinabo.* (Hier.) Humiliabo me veritati intus loquenti, quæ docet loqui in parabolis, ne omnibus pateat.

Vers. 6. — *Cur timebo.* (Cass.) Incipit narrare quæ promisit, dicens quod Christus non redimet impios; hic propheta, in sua persona generalem agens causam, quærit causam damnationis et timoris malorum, quæ est iniquitas. (Aug.) Cur timebo? quasi non est quod timeam, cum iniquitatem vitare sit in mea potestate; pro qua tantum timebitur in die novissima, quæ erit mala damnatis, non justis. *Calcanei.* (*Ibid.*) Alludit verbis, etc., *usque ad* id est, opprimet et timere faciet.

Vers. 7. — *Qui confidunt.* Hi, scilicet, qui confidunt, etc., *usque ad* in quibus adeo stulti sunt.

Vers. 8. — *Frater non redimit.* Si frater, id est Christus, non redimit, etc., *usque ad* quia talis non dat Deo placationem.

Vers. 9. — *Et vivet adhuc.* (*Ibid.*) Post finem vitæ, vivet secundum animam, quia non peribit anima cum corpore, sed dolori salvabitur, usquequo accepto corpore utrinque crucietur.

Vers. 11.—*Non videbit.* (*Ibid.*) Id est non intelligit, etc., *usque ad* cum sapiens transit vitam. Vel, *insipiens.* (*Ibid.*) Qui non attendit. *Stultus.* Qui, si attendit, non cavet. *Divitias* (Cass.) Propter quas fecerunt mala. *Suas*: quæ non secundum Deum.

Vers. 12. *Vocaverunt nomina sua.* (Aug.) Hæredes, qui ad sepulcra mortuorum inebriant se in memoriam eorum, sed nec gutta pervenit ad linguam in inferno ardentis.

Vers. 13. — *Et homo cum.* Et tam in hoc, quam in cæteris, homo non intelligit; vel, inde non est accusandus Deus, non intellexit suam dignitatem, non intelligenter egit, sed comparatus, amissa ratione, jumentis, non in alia re, sed in sapientia.

Vers. 14. — *Hæc via.* (Cass.) Hic jam omnia dicta colligit, in unum. *Via*, id est, vita, quia ducit ad mortem. *Scandalum.* Stimulus et dolor, etc., *usque*

A *ad : Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. In ore suo complacebunt.* (Aug.) Cum tales sint, etc., *usque ad* et pejores sunt apertis malis.

Vers. 15. *Sicut oves.* (Cass.) Diapsalmus. Quæ impiis angustia reddenda. Se jactant, sed mihi jam constat quod in inferno positi sunt. Oves, amissa lana, manent, sic in istis, sine consumptione substantiæ, pœna invenit quod cruciet. *Mors.* (Aug.) Ut Christus vita, ita diabolus mors; qui pastor est eis, ut ovibus, quas trahit ad pascua mortis. *Depascet.* (Cass.) A similitudine jumentorum, etc., *usque ad* de pœna ad pœnam ducet. *In matutino.* (Aug.) Quia modo nox. dum non apparent merita justorum, et quasi felicitas nominatur impiorum. *Veterascet in*
B *inferno a gloria eorum*, etc. (Aug.) Quantam visus est habere gloriam, etc., *usque ad : A gloria sua expulsi sunt.*

Vers. 17. — *Ne timueris.* (Cass.) Diapsalmus. Admonitio, ne timeantur potentes, qui omnia cum luce relinquunt. Cur enim hæc peccatoribus permissa sint, communis querela est. *Dives factus.* Hæc enim et abjecti habent. *Gloria.* In honoribus sæculi. *Domus.* Quia non solum ipse, sed omnes qui ad eum pertinent.

Vers. 19. — *Benedicetur.* (*Ibid.*) Non de bono actu, sed de deliciis benedicetur, favore luxuriantium, qui inter epulas pastoribus bene optant. *Confitebitur tibi cum benefeceris ei.* (Aug.) Despecta confessione, quam prosperitas facit; sed illa est
C magni meriti, quam non tollit vis doloris.

Vers. 20. — *In progenies patrum.* (*Ibid.*) Qui patres sequuntur pessimos, eorum societate damnandi sunt.

Et homo. (Cass.) Iterat deformitatem hominis ut malus a malo quiescat.

PSALMUS XLIX.

Vers. 1. — *Psalmus Asaph.* (Hier.) *Asaph*, Latine congregatio; Græce, synagoga, quæ fidelis hic loquitur, quæ Christum exspectat, per quam magis confutantur increduli Judæi. (Cass.) *Asaph*, vocem Dei inducturus de mutatione sacrificiorum, prius agit de utroque adventu per primum invitans, per secundum
D terrens. *Deus Deorum.* (Cass.) Ne quis mediocriter de incarnatione æstimet, etc., *usque ad* nuncupative, ut falsi dii, Jupiter, Venus. *Locutus est, et vocavit terram.* (Aug.) Per se, per præcones. *A solis ortu usque ad occasum.* (Cass.) Quasi dicat, etc., *usque ad : exibit de Sion lex, et Verbum Domini de Jerusalem.*

Vers. 2. — *Ex Sion, species decoris ejus*, etc. (Aug.) Cœpit decus Evangelii, etc., *usque ad* ut testes essent in Jerusalem et in tota terra.

Vers. 3, 4. — *Ignis in conspectu ejus exardescet et in circumitu ejus.* (*Ibid.*) Ante eum præibit; pœna ergo terreat, quos præmia non invitant, etc., *usque ad* malos comitabitur ad inferos. *Tempesta valida. Advocabit cœlum desursum, et terram.* (Cass.) Non ventus, etc., *usque ad* prius omnes communiter vo-

cavit, tunc vocabit ut discernat. *Discernere populum suum.* (AUG.) Primo commistos vocavit a solis ortu usque ad occasum, tunc autem ut discernat.

VERS. 5. — *Congregate illi sanctos ejus.* (*Ibid.*) Videns Propheta futura, etc., *usque ad* de malis dicitur, *de quo non implevit manum suam. Qui ordinant testamentum ejus super sacrificia.* (*Ibid.*) Novum Testamentum super Vetus, etc., *usque ad* qui pluris habent opera charitatis quam sacrificia pecudum.

VERS. 6.—*Et annuntiabunt cœli justitiam ejus*, etc. (*Ibid.*) Jam cœli nuntiaverunt nobis hanc justitiam Dei, etc., *usque ad* et si nunc permista, quia *Deus est judex justus.*

VERS. 7. — *Audi, populus meus, etc.* (CASS.) Vox Christi, ut, relictis sacrificiis pecudum, fiat sacrificium laudis. (AUG.) Vel, repetit sub alio verbo, Audi sicut Israel, id est, sicut videns Deum, et *Testificabor*, hæc, scilicet, *Deus tuus ego sum.*

Deus tuus. (AUG.) Prius dicit simpliciter : *Sum Deus.* Et postea dicit : *Sum Deus tuus.* Quasi diceret : Etsi non sum Deus tuus, tamen sum Deus. Bono enim meo sum Deus, malo autem tuo non sum Deus tuus. *Sum.* (CASS.) Esse est proprium Deitatis. *Audi, Israel.* (*Ibid.*) Quasi diceret : Si es Israel, id est, si me vides, audire non negligis. Deus ille generalis, Deus tuus proprie.

VERS. 8. — *Holocausta autem.* (AUG.) Si anima inflammatur, et membra in usum suum rapit, ne serviant cupiditati : unde præcipitur in Levitico, ut adipem cum renunculis offerant, quibus interna charitas signatur.

VERS. 9. — *Non accipiam*, etc. (CASS.) Etsi sic feceris : *Non accipiam de domo tua vitulos*, quasi significatos acciperem, non illos de domo. *Quoniam meæ* : ac si diceret, quia non sunt tua, sed mea. *Quoniam meæ sunt*, etc. (AUG.) Mea sunt quæ non possides, indomita, scilicet : *Feræ silvarum, jumenta, boves*, etc. (CASS.) His similitudinibus figurat Ecclesiam, etc., *usque ad : Carnes taurorum* non vult in sacrificiis, sed in pauperibus.

VERS, 11. — *Cognovi omnia volatilia.* (AUG.) Cum illo sunt omnia, cognitione quadam ineffabilis sapientiæ.

VERS. 12. — *Si esuriero, non.* (*Ibid.*) Si hæc datis forsitan esurire putatis, quod est insania ?

VERS. 13. — *Nunquid manducabo carnes taurorum ?* Olim hæc sacrificabantur, non ideo quod Deus inde delectaretur, sed ne dæmonibus offerentur, et tantum Deo sacrificabantur, in quibus erat aliqua significatio.

Immola Deo. (CASS.) Non dicit mihi, sed de se, quasi de alio ut et post : *Peccatori autem dixit, Deus, non ego.*

VERS. 15. — *Tribulationis.* (AUG.) Nostra tribulatio proprie est timore salutis, non carnalium.

VERS. 16. — *Peccatori autem.* (*Ibid.*) A quibus sacrificium velit, ubi peccatori suæ nequitiæ imputantur

A (CASS.) Hæc populo suo dixit, etc., *usque ad* Non enim lectio negatur corrigendis.

VERS. 17. — *Tu vero odisti.* (*Ibid.*) Tu vero ore dicis, sed facto negas disciplinam : si corrigo, murmuras.

Furem, currebas. (*Ibid.*) In his omnia tonat vitia ; a parte totum, vel furem sani intellectus Scripturæ. *Adulteris.* Qui ponunt falsum, auferendo verum.

VERS. 19. — *Os tuum abundavit*, etc. (*Ibid.*) Accusat conscientiam, et linguam, etc., *usque ad* non casu alii derogat, sed studio.

VERS. 20. — *Sedens.* (*Ibid.*) Quod transiens vel stans facit, non cum voluntate facit. *Fratrem.* (*Ibid.*) Omnem hominem. *Et adversus filium matris*, Ecclesiæ, cui charitate jungimur. *Ponebas scandalum*,
B hæreses vel alia quibus innocens capiatur.

Loquebaris adversus. (AUG.) Dum detrahit qui doctus videtur, etc., *usque ad* validioris doctrinæ cibo.

Tui similis. (CASS.) Consentiendo malis.

Statuam contra tuam. (AUG.) Quod post dorsum posuisti, ante faciem ponam.

VERS. 22. — *Rapiat.* (CASS.) Deus ad pœnam, et *non sit qui eripiat.* Quando diabolus rapit, Deus eripit ; sed cum Deus rapit, nemo valet liberare.

VERS. 23. — *Sacrificium laudis.* (CASS.) Non quod scelerati cantant, *sacrificium laudis*, non animalium. Et hæc est via ad Deum, scala Jacob, qua *angeli*, id est, fideles, *ascendunt* ad laudem divinitatis, et *descendunt* ad laudem humanitatis. *Illic iter quo*, etc. (*Ibid.*) In sacrificio laudis. *Salutare Dei.* (AUG.)
C Christus, qui cum gratia venit, quem novit, qui aliquid alii quam gratiæ Dei attribuit.

PSALMUS L.

VERS. 1. — *In finem psalmus.* (CASS.) Arguente Nathan, rex non erubuit peccata publice confiteri, etc., *usque ad* quæ a Deo valet pœnitentibus. *David.* (AUG.) Proponitur in exemplum, non cadendi, sed, etsi cecideris, resurgendi ne desperes. (CASS.) Prima est deprecatio, etc., *usque ad* plena præstatur peccatorum remissio.

VERS. 3. — *Miserere mei, Deus.* (*Ibid.*) Hic pœnitentialis psalmus, etc., *usque ad* quia prævidit per hunc psalmum plures perituros. *Secundum magnam misericordiam tuam.* De gravi peccato desperandum
D esset, nisi magna misericordia esset. Magna non potest diffiniri quanta sit. *Magnam misericordiam.* (*Ibid.*) Magna misericordia Deum de cœlo deposuit, etc., *usque ad* cum secundum se rogatur Deus ignoscere ? *Miserationum*, etc. (CASS.) Per misericordiam et miserationem petit. Et est misericordia in natura, miseratio in effectu.

VERS. 4 — *Amplius lava me.* (CASS.) Quem modum delendi velit, subdit : *Munda me*, etc. (HIER.) Sic lava ut mundes, lavantur enim quædam, quæ tamen non sunt pura.

VERS. 5. — *Quoniam iniquitatem.* (AUG., CASS.) Cujus misericordiam petit ut ignoscat, quia scit justum ut peccata puniat, subdit : Tu ne punias, quia

ego punio. *Quoniam iniquitatem meam*, etc. *Contra me*. (AUG.) Post tergum peccatum habuit, cum rex sententiam in divitem, qui rapuit ovem pauperis dedit, oblitus sui.

VERS. 6. — *Tibi soli peccavi*. (HIER.) Solus enim ille juste punit, qui non habet in se, quod reprehendatur, hic est inter homines solus Christus. *Tibi soli*. (CASS.) Quia rex omnibus superior, tantum a Deo puniendus est. *Coram te*. Quia ubique esse scit, unde se arguit, quia eo præsente peccare non erubuit. *Ut justificeris*, etc. Cujus verba non transeunt, sed implentur. *Vincas cum judicaris*. Deus tantæ justitiæ est, etc., *usque ad* ut vincat inter se et eum, si judicentur.

Tibi soli. (AUG.) Christo nullum habenti peccatum, etc., *usque ad* eo quod tam graviter Deum offenderat. *Et vincas*. (AUG.) Vel adeo justus es, ut vincas diabolum, et mortem, et Judæos, cum judicaris : et in judicio, quo judicatus es.

VERS. 7. — *In iniquitatibus*. (CASS.) Minuitur invidia peccati, etc., *usque ad* de uno arguitur et omnia confitetur.

VERS. 8. — *Ecce enim*, etc. (AUG.) Sic misericordiam dat, ut servet veritatem, ut nec peccata sint impunita ejus cui ignoscit. Ignoscit enim seipsum punienti. Misericordia ergo etiam est quod homo liberatur ; veritas quod peccatum punitur. *Veritatem*, etc. (CASS.) Quia in confitendo, veritatem dixit, quam Deus super sacrificia quærit, supplicat sibi subveniri. *Incerta et occulta*. (AUG.) Sunt et occulta quod talibus, etc., *usque ad* unde magis a peccato erat sibi cavendum. *Occulta*. (CASS.) Ex auctoritate manifestantis, confidentia ablutionis et dealbationis.

VERS. 9. — *Asperges me*. (CASS.) Secunda est confidentia misericordiæ Dei, quæ multum est utilis : ne subrepat desperatio, quæ omnibus peccatis gravior est. *Hyssopo*. (*Ibid.*) Immolato sanguine intincta, super corpus leprosi aspergebatur, significans sanguine Christi maculas peccatorum abluendas. (AUG.) Hyssopus herba humilis, etc., *usque ad* in quibus est inflatio, sic humilitas superbiam. *Super nivem*. (*Ibid.*) Incomparabiliter : unde et in monte vestis Christi fulsit sicut nix.

VERS. 10. — *Auditui meo*. (AUG.) Nota humilem. Audiam te, etc., *usque ad* et quia jam humilis jam *exsultant ossa humiliata*.

VERS. 11. — *Averte*. (CASS.) Ex confidentia securus, petit deletionem omnium peccatorum et plenam restitutionem.

VERS. 12. — *In visceribus meis*. (*Ibid.*) Unde adulterium exiit. In utrisque partibus, anima et corpore remedium curationis petit, quia in eis peccavit. Sic desiderat expiari, ut videatur nil tale ultra velle committere.

VERS. 13. — *Ne projicias me a facie tua*. (CASS.) A peccatis faciem averte, sed non me a facie tua, unde lumen et sanitas veniat.

VERS. 14. — *Spiritu principali*. (AUG.) Notant hic quidam Trinitatem in Deo, qui est spiritus, cum non corpus ; per *spiritum rectum*, Filium ; *Spiritum sanctum*, suo nomine, per *spiritum principalem*, Patrem. (CASS.) Spiritum prophetiæ qui sibi omnibus pretiosior est, robur solum petit non auferri, tacens de cæteris.

VERS. 15. — *Docebo*. (*Ibid.*) Quid restitutus persolvat ; prius plorans, jam fit doctor.

VERS. 16. — *De sanguinibus*. (*Ibid.*) Quia multa sunt carnalia peccata, etc., *usque ad* quæ de corruptione carnis et sanguinis veniunt. *Justitiam tuam*. (*Ibid.*) Justitiam laudat, cum pietati deberet gratias agere ; sed et justitiæ fuit confitentem suscipere ; et hæ duæ res semper in judicio Domini adjunctæ sunt.

VERS. 17. — *Laudem tuam*. (AUG.) Quod me creasti ; quod peccantem non reliquisti ; quod confiteri monuisti ; quod mundasti.

VERS. 19. — *Sacrificium Deo*. (CASS.) Quod illo tempore pro expiatione ponebatur. *Contribulatus* (*Ibid.*) Lætus et lascivus spiritus obligat peccato. Sequitur hujus sacrificii promissio : *Cor contritum*.

VERS. 20. — *Benigne fac*. (*Ibid.*) Jam gaudens, de ædificatione Jerusalem prophetat, ubi sacrificium justitiæ. *Muri*. (Aug.) Munimenta immortalitatis nostræ construantur in fide, spe, et charitate.

VERS. 21. — *Tunc acceptabis sacrificium*. (*Ibid.*) Modo sacrificium pro iniquitate, etc., *usque ad* tunc justitia erit sacrificium, *oblationes* minores sancti, *holocausta*, perfecti.

Tunc imponent. (CASS.) Sacerdotes, *vitulos* innocentes, etc., *usque ad* fideles pro tuo nomine patientes, tibi erunt grati. *Altare*. (AUG.) Cœlestem Jerusalem.

PSALMUS LI.

In finem pro, etc. (HIER., AUG.) Doeg prodidit David, etc., *usque ad* Non est hic oratio pro malis, sed prophetia quid sit eis futurum.

VERS. 2. — *Doeg*. (CASS.) Adversarius David significat Antichristum, qui totum orbem movebit ; qui veniet per signa, et miracula ante adventum judicii, et auxilium a Saule, id est, a diabolo petens, nuntiabit venisse David, id est, Christum in domum Achimelech, id est, ad Ecclesiam, quæ est regnum Patris.

Abimelech. (HIER.) Dicit, in Hebræo Achimelech, etc., *usque ad* ergo Abimelech patris mei regnum, et significat Judæos.

VERS. 3. — *Quid gloriaris in malitia*, etc. (CASS.) Prima est invectio in Doeg, ut fideles corroboret, contra Antichristum et ejus complices.

VERS. 4. — *Cogitavit*. (*Ibid.*) Levis mens, præceps dictio, non ante cogitat quam loquatur, unde : *In ore stultorum est cor eorum*.

Sicut novacula, etc. (*Ibid.*) Quæ dum promittit innovationem, incidit ita ille dolosus, Antichristus scilicet, beatitudinem, et occidit.

VERS. 5. —*Dilexisti malitiam*, etc. (CASS.) Non de-

serit malum, qui diligit super benignitatem; et si benignitas tangit animum, refugit.

Vers. 6. — *Lingua dolosa.* (*Ibid.*) Id est, dolosa verba fallaciæ ministra, aliud in corde gestantium, aliud in ore promentium.

Vers. 7. — *Propterea Deus.* (Cass.) De celeri fine iniqui. *Et radicem tuam de terra viventium.* (Aug.) Radix nostra charitas est, etc., *usque ad* hic enim pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. (*Ibid.*) Radix mali cupiditas, quæ non fructum parit in terra viventium. Vel, loquitur de Antichristo, cujus radix ministri, qui cum eo nihil habebunt cum sanctis.

Vers. 8. — *Videbunt justi.* (*Ibid.*) Pro dejectione ejus irrisio. (*Ibid.*) *Videbunt justi.* Quid malis sit, etc., *usque ad* quia plus omnibus aliis malis fideles decipiet.

Vers. 10. — *Ego autem*, etc. (*Ibid.*) Quomodo contra eum bonus se habeat. (Cass.) Hucusque vituperatio illius, hic laus contrariæ partis : ecce perfecta demonstratio. *Oliva fructifera.* (Aug.) Populus Dei oliva, unde fracti sunt superbi rami, id est, Judæi, et insertus est oleaster de gentibus. (Cass.) Oliva fructifera, de cujus germine Dominus Christus effloruit, qui spirituali oleo perunctus est præ consortibus suis.

In æternum et in sæculum sæculi. (Aug.) Quod dixit *in æternum*, repetit *in sæculum sæculi* : ut repetendo confirmet, quam fundatus est in amore regni cœlorum.

Vers. 11. — *Fecisti, et exspectabo nomen.* (*Ibid.*) Prædicta scilicet, quod sim oliva, quod speravi in misericordia in æternum.

PSALMUS LII.

Vers. 1. — *In finem pro*, etc. (Cass.) Intellectus David prophetæ, etc., *usque ad* hic de adventu judicii. (Aug.) Vel pro mahalath, etc., *usque ad* consolatio in fine psalmi.

Dixit insipiens. (*Ibid.*) Increpatio malorum.

(*Ibid.*) *Insipiens*, omnis qui male vivit, etc., *usque ad* ille dicit, non est Deus.

Vers. 3. — *Deus de.* (Cass.) Vel de cœlo, id est, per sanctas animas admonuit, ut videat, etc. *Si est*, etc. (*Ibid.*) Aut si non intelligit, si saltem est requirens intelligere Deum.

Vers. 4. — *Omnes declinaverunt.* (*Ibid.*) Congruus ordo. Prius declinant; tunc inutiles; inde non est qui faciat bonum.

Vers. 5. — *Nonne scient.* (*Ibid.*) Comminatio malorum per finem. (Aug.) Minatur illis, etc., *usque ad.* Sed merito hoc eis, quia;

Vers. 6. — *Deum non invocaverunt.* (*Ibid.*) Consolatur gementes, ne prosperantes imitentur, quia *Deum non invocaverunt*, unde cito perituri sunt, consolatio fidelium. *Ossa eorum qui hominibus placent.* (Cass.) Boni sibi displicent, dum carnem castigant : placent mali.

Confusi sunt. (*Ibid.*) Id est, confundentur, separa-

A buntur, ut generaliter legatur de omnibus malis, sed Israel salvabitur.

Vers. 7. — *Quis dabit ex*, etc. (Aug.) Salus autem parturienti Ecclesiæ.

PSALMUS LIII.

Vers. 2. — *Ziphæi.* (Hier., Aug.) Florentes interpretantur, etc., *usque ad* monet in adversis Deum laudare.

Vers. 3. — *Deus, in nomine.* (Aug.) Inter Ziphæos orat. (Aug., Hier.) Hic salva in nomine, post non timeo judicari in virtute. (Aug.) Deus in nomine, verba Ecclesiæ latentis inter Ziphæos, cujus bonum intus est, et merces occulta, alii aliis petunt liberari; ego in tuo nomine.

B Vers. 4. — *Deus, exaudi.* (Cass.) Item Deus, nomen potentiæ, repetit ne tardet auxilium. *Percipe.* (Aug.) Ziphæi ea etsi audiunt, non tamen intelligunt, qui non nisi temporalia noverunt.

Vers. 5. — *Alieni.* (Aug.) Ziph viculus erat, qui pertinebat ad tribum Juda, unde Ziphæi.

Vers. 6. — *Ecce enim.* (Cass.) Diapsalmus. Quid sibi et Ziphæis faciat Deus unde solvit laudes. *Adjuvat.* (Aug.) Quod ipsi nesciunt inter quos lateo; sed hoc quod me adjuvat viderent, si Deum ante oculos ponerent.

Vers. 7. — *Averte mala inimicis.* (*Ibid.*) Vel averte, pro convertendis præcatur : et hæc est hostia quam pro liberatione solvit. *In veritate.* (Aug.) Vel secundum aliam litteram : *In virtute*, perde quos

C in tua infirmitate tolerasti. *Voluntarie sacrificabo.* (*Ibid.*) Quia propter se, non propter aliud, quod ab eo velim. Qui propter aliud laudat, ex necessitate laudat; si illud haberet, non laudaret. *Mihi autem*, et quæ dedit propter dantem placent.

PSALMUS LIV

Vers. 1. — *In finem in carminibus.* (Aug.) *Intellectus.* Magna cura debet intelligere Ecclesia, etc., *usque ad* qui pro molestis civium fugit in solitudinem.

Vers. 2. — *Exaudi, Deus, orationem meam.* (Cass.) Oratio, præmissa contra mala, vel fluctus sæculi. *Ne despexeris deprecationem.* (*Ibid.*) Si enim Deus dat temporalia alicui petenti, ejus tamen ora-

D tio ei non est accepta, quia caret debito fine.

Vers. 3, 4. — *In exercitatione*, etc. (Aug.) Omnis malus vivit, vel ut corrigatur, vel ut per eum bonus exerceatur. *Conturbatus sum a voce inimici.* (Aug.) In ipsa pugna, dum et inimicos vult diligere, et abundante militia incipit odisse, et ita incipit in fluctibus mergi. (Hier.) Conturbatus. Vel, conturbatus sum a voce inimici, qui me Samaritanum et dæmonium habentem dicebant.

Vers. 5. — *Cor meum conturbatum.* (Cass.) Lege carnis, animus turbatur in me, non exit a me

Vers. 6. — *Timor et tremor.* (*Ibid.*) Proprietas mortis est, ut eam prius timeamus, unde contremiscamus. *Contexerunt me tenebræ.* (Hier.) *Tenebræ* sunt mali homines, qui persequuntur Ecclesiam,

et qui contegunt ipsam : qui odit fratrem, in tenebris est.

Vers. 7. — *Quis dabit mihi pennas sicut?* (Aug.) Sed in hac infirmitate quid ait? *Quis dabit mihi pennas?* Vult ad tempus separari a tot scandalis, ne peccata infirmus augeat manens inter ea. *Sicut columbæ*, etc. (*Ibid.*) Non sicut corvo, etc., *usque ad sed manere necesse est propter vos*, et sic est meritum ex desiderio.

(Cass.) Columba. Vel columba emissa inveniens lutosa ad arcam reversa, sic Christus inveniens lutosa corda Judæorum avolavit ad gentes.

Vers. 8. — *Ecce elongavi.* (Cas.) Illud tangit, quod Christus vitabat, persequentes, ut occasionem iræ demeret, et manebat in desertis orans; in quo docebat nos in secreto conscientiæ orare et quiescere, cum a malis premimur. *Et mansi in solitudine*, gentium; unde : *Lætetur disertum, et floreat tanquam lilium.* Et alibi : *Lætare, sterilis, quæ non paris* (*Isai.* XXXV. *Ibid.* XXXIV).

Vers. 9. — *Exspectabam eum.* Diapsalmus. Jam in solitudine salvus sperat auxilium Dei, et imprecatur civibus. (Cass.) Exspectabam (ut ex persona Christi legatur) in solitudine, non ex me securus præsidium patris *sustinui, qui salvum me fecit a pusillanimitate spiritus*, ne caderem vel cederem malis in passione, *a tempestate* ne irascerer.

Vers. 10. — *Præcipita.* (Cass.) Ne muniant cogitationes machinando. *Divide.* (*Ibid.*) Ne sit superba unitas, ne malitia habeat effectum. *In civitate.* Hæc est civitas de qua per prophetam Dominus : *Ego Deus et non homo, et civitatem non ingredior.* Est tamen alia, quam Deus inhabitat, de qua dicitur : *Non potest abscondi civitas supra montem posita.*

Vers. 11. — *Et labor in medio ejus*, etc. (Aug.) Jam labor in medio, quia iniquitas : quies autem in humilitate.

Vers. 12. — *Usura*, etc. (*Ibid.*) Quia plus exigit in injuria. Vel qualibet re, quam accepit, non dimittit, ut sibi dimittatur.

Vers. 13. — *Quoniam si inimicus.* (Cass.) Exprobratio Judæ, dum ex persona Christi legitur; vel, hucusque de apertis inimicis egit Ecclesia, jam nunc de occultis. *Abscondissem me forsitan ab eo*, etc. (*Ibid.*) Magna patientia ita locum daret verbis, ut se absconderet ne videret adversarium.

Vers. 14. — *Tu vero, homo.* (Aug.) Olim, quia aliquando bonum consilium dedisti. *Unanimis.* (Cass.) Quia inter Apostolos fuit dux, ad castella et vicos præmissus. *Notus*, quia præscivit traditorem, ut sic Christus specialiter contra Judam loquatur.

(Hier.) Vel sic, generaliter contra quemlibet virum Judaicum, etc., *usque ad* legis instituta vel buccellam. *Unanimis.* (Aug.) Qui aliquando bene monuisti; *Dux :* feci te ducem super populum meum. *Notus*, de eadem gente.

Notus meus. Qui simul. (*Ibid.*) Qui in eadem Ecclesia mecum fuisti.

Vers. 15. — *Cibos.* (Cas.) Corporales, qui solis iniquo poterant esse dulces. Solet vir iniquitatis comessationibus mitescere, unde huic gravior culpa.

Vers. 16. — *Veniat.* (*Ibid.*) Sicut supra apertis, ita hic occultis imprecatur. Et ne putetur unus de quo agebat, communicat pœnas Judæis, id est, communiter Judæis cum aliis imprecatur.

(Aug., Hier.) *Veniat mors.* Tangit hic initium schismatis, etc., *usque ad* et loquitur in eadem voce Christus et Ecclesia.

(Aug.) *Veniat :* Ut super illos, qui initium schismatis fuerunt et sese superbi separaverunt, venit nova mors; aperuit enim terra, et vivos absorpsit. *Descendant in infernum viventes.* (*Ibid.*) Ut duces terra absorpsit, etc., *usque ad* ita hi scienter peccantes descendunt. *Viventes.* (*Ibid.*) Scientes quia pereunt, et tamen pereuntes terrenæ cupiditatis hiatu absorbeantur. *In habitaculis.* Alienæ sunt, non naturales, sed hospitio susceptæ, quasi adventitiæ, vel prius *in habitaculis*, id est, in occulto, post *in medio*, id est in aperto.

Ego autem, etc. (Cass.) Affirmat, quid sibi et illis fiat, alternatim procedendo.

Vers. 18. — *Vespere et mane.* (Hier.) Quia salvavit, ideo vespere, quo captus; *mane*, quo judicatus; *meridie*, quo crucifixus. *Narrabo*, præterita opera. *Nuntiabo*, virtutes et opera quæ faciet : et ideo exaudiet, etc.

(Aug.) *Vespere.* De præteritis *narrabo*, etc., *usque ad* contra illos qui non amant pacem, quia amavi pacem.

(Cass.) Narrare, ad vesperam pertinet, quo dixit omnia quæ Judas disponebat. *Nuntiare* de mane, quando dixit Pilato : *In hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati.*

Vers. 19. — *Appropinquant mihi.* Nomine, non numine; corpore, non mente; numero, non merito. *Quoniam inter multos erant mecum.* (Hier., Aug.) *Quia in multis, mecum*, id est, baptismo Evangelii, lectione, festis et hujusmodi, sed non in paucis, mecum. In omnibus sacramentis mecum, sed non in fide, spe et charitate, sine qua nihil sunt omnia.

(Aug.) Vel, *in multis*, id est, in paleis, etc., *usque ad* ita et illi in multis mecum.

Vers. 20. — *Exaudiet Deus*, etc. (Cass.) *Ad meridiem*, quando emisit Spiritum. Ecce quanta breviter mysteria : vel, *salvabis mane, et vespere, et meridie :* unde non ingratus *narra*, et *annuntia*, et *ipse exaudiet*, etc. *Humiliabit illos qui est ante sæcula.* (*Ibid.*) De superbia, ut credant. Vel *humiliabit* ut tollat locum et gentem. *Non enim est illis commutatio, et non timuerunt Deum, extendit manum suam in retribuendo*, etc. (Aug.) Quia sensus perfidorum incommutabilis.

Vers. 21. — *Contaminaverunt :* (Cass.) quia illi contaminaverunt et divisi sunt : armantur amplius justi, liberantur infirmi, qui curam habent in Deum.

Vers. 22. — *Ira.* (*Ibid.*) Vindicta judicii, etc., *usque ad* suis appropriat. *Cor.* (Aug.) Voluntas se-

creta Dei, quæ in Scripturis continetur. *Molliti sunt sermones.* (CASS.) Vel ideo hoc illis, quia mollierunt sermones adulando, qui sunt *jacula* dum dicunt: *Reus est mortis.* (AUG.) Sed si tibi puero qui lacte minoris doctrinæ nutriris adhuc duri sunt, ne irascaris uberibus Ecclesiæ; sed jacta in Dominum, non alium qui portus est, vel saxum navi, non portus fluctuati in sæculo. *Ipsi sermones*, etc. (CASS.) Quia molliti non perdunt virtutem, sed eis armantur evangelistæ, et feriunt corda hominum ad amorem pacis, et a perplexis hæreticorum quæstionibus liberant infirmos.

VERS. 23. — *Curam tuam.* (*Ibid.*) Cura sæculi, etc., *usque ad : ita viri tristitia nocet cordi. Fluctuationem.* Et si hic, verba fluctuationis fuerunt : *Contristatus sum in exercitatione*, etc.

VERS. 24. — *Tu vero*, etc. (AUG.) Illi tunc non fluctuabunt, etc., *usque ad* Væ! qui peccant et non pœnitent. *Dies suos, ego autem*, etc. (*Ibid.*) Voluntarios non a Deo constitutos.

PSALMUS LV.

VERS. 1. — *In finem*, etc. (AUG.) *Populus, qui a sanctis longe fit in tituli inscriptione :* cui contradicit tam Judæus, quam omnis qui non vult habere regem Christum; et ipsi, qui tribulant Ecclesiam: contra quos hic psalmus confirmat Ecclesiam. *In tituli inscriptione ipsi David cum tenerent eum.* Tituli inscriptio, etc., *usque ad* persecutores qui Ecclesiam, sicut uvas, calcant. *Allophyli.* Idem quod *populus qui a sanctis longe factus est. Geth*, id est, in torculari. Legitur David, etc., *usque ad* sed, cum premitur, sterilis non est.

VERS. 2.— *Miserere mei, Deus.* (CASS.) Orat Ecclesia, summatim tangens tribulationes, in quibus per spem Dei *finit* se non timere, id est, in fine primæ partis dicit se non timere. *Impugnans tribulavit me*, etc. (AUG.) Homo visibiliter : diabolus invisibiliter, unde periculosior est tribulatio.

VERS. 4. — *Ab altitudine.* (CASS.) *Altitudo diei*, mundus, ubi superbiæ tumor : ut gravior sit tribulatio, dicit se a superbis conculcari. (AUG.) *Ab altitudine.* Alia littera, etc., *usque ad* non ait: Non timebo, sed, *sperabo* in te. *Diei Dies*, Christus est, cujus duodecim horæ, duodecim sunt Apostoli: unde ipse ait: *Nonne duodecim horæ sunt diei?* Hujus *diei altitudinem* inimici non possunt attingere, unde in passione Christi : *Tenebræ factæ sunt.*

VERS. 6.— *Tota die*, etc. (CASS.) Enumerat mala, quæ sustinendo fit et inimicorum conversio, unde et per spem Dei dicit se non timere, sicut prius fecerat.

VERS. 7. — *Inhabitabunt.* (AUG.) Vel, aliqui ex his qui longe a sanctis, etc., *usque ad* si enim falsa dicunt de te, cœlum non auferunt, nec isti nocent.

VERS. 8. — *Pro nihil.* (*Ibid.*) Quia nullus inde tibi labor, quasi nihil inde tibi sit, quia, etsi desperati, tamen verbo curas; vel pro nullis eorum meritis, sed gratis per pietatem. *In ira populos confringes*, dum per flagella Dei resipiscunt, vel dum iram Dei prævident. *In ira populos confringes.* Quia terres tribulationibus, etc., *usque ad* et ira consumptionis, qua mali puniuntur ad peremptionem.

VERS. 9. — *Deus, vitam meam annuntiari tibi.* Triplex vita hominis : naturæ, qua vivimus et spiramus; gratiæ, qua in Christo vivimus; peccati, quæ in vitiis agitur. Duæ sunt a Deo, quia bonæ, vita scilicet naturæ, et vita gratiæ : tertia est ab homine, quia mala. Has omnes Deo annuntiare debemus. (CASS.) *Deus, vitam. Confringes*, et ego ad institutionem eorum vitam meam ante, quæ semper mala. Vitam Deo nuntiat, qui peccatum confitetur: non Deum docens, sed se damnans, ut solvatur. *Posuisti lacrymas*, etc. (AUG.) Piæ lacrymæ, quæ pro inimicis rogant : et ideo acceptæ Deo, sicut ipse promisit.

VERS. 10. — *In quacunque die*, etc. (CASS.) Sive in pueritia, sive in media ætate, sive in fine vitæ. Mira clementia, quæ quodlibet tempus conversionis nostræ exspectat, et quandocunque rogatur, indulget! *Deus meus es, tu.* (AUG.) Etsi omnium, meus proprie, qui mihi subvenis, quem colo et amo. Alii alieni sunt.

VERS. 11. — *In Deo laudabo verbum.* (*Ibid.*) Verbum, id est, doctrinam et sermonem; quidquid loquar, laudabo in Domino, id est, ei attribuam : et si quid urget speravi, et ideo non timebo. (AUG., HIER.) Vel, in Deo Patre Verbum, id est Filium, quia quidquid de Patre, et Filio dicitur secundum substantiam, et de Spiritu sancto. Hoc de potentia Verbi dicitur, qua est æternum et consubstantiale Patri, et postea de humanitate, subdit : *In Domino*, id est, in Christo, qui Verbum caro factum est. *Laudabo sermonem*, etc., id est, prædicationes, quibus regulam vivendi et salutem mundo dedit. Hæc duo prædicat iste, potentiam verbi, et humanitatem Christi. *In Deo laudabo.* Vel ita, ut Trinitas naturæ personaliter per tria verba, quæ ponit. *In Deo Patre laudabo Verbum*, id est, Filium; *In Domino*, id est, in Spiritu sancto *laudabo sermonem*, id est, Filium.

VERS. 12. — *In me sunt.* Intus, quæ a nobis nunquam recedunt; *Vota laudationis* quæ in æternitate reddentur. (CASS.) *In me sunt.* Ecclesia jam de malis sæculi libera in futura beatitudine, vel etiam hic, laudem Dei cantaturam se dicit.

VERS. 13. — *Quoniam eripuisti.* (CASS.) Vel de futuro potest accipi sic, etc., *usque ad* ubi etiam perfecte Deo placet, unde addit : *Ut placeam*, etc.

PSALMUS LVI.

VERS. 1.—*In finem.* (AUG.) Psalmus de resurrectione et passione breviter. Hoc agit psalmus *ne*, tu, Pilate, vel tu quicunque, *corrumpas David*, etc., negando regem, quia tectus carne fugit a cognitione Judæorum (*Ibid.*) Nullus titulus inscriptus est David, etc., *usque ad* ubi latuit Christus incognitus Judæis

VERS. 2. — *Miserere mei.* (CASS.) Propheta in persona Domini, quia in eo Dominus, quasi inter

mala, exclamat, et prædicit liberationem. (CASS.) Christus secundum quod homo orat, de passione ita humilis, ut unus de fidelibus clamare putetur. *Et in umbra*. Vox corporis adjungitur capiti : et loquens in persona membrorum et sua, quomodo possit liberari dicet, *misit Verbum*.

VERS. 4. — *Misit Verbum de cœlo*. (AUG., HIER.) De occulta essentia sua, etc., *usque ad* quem putabant se exstinxisse. *Misit de cœlo*. (HIER.) Diapsalmus. Jam declarat quid misit et de quibus eripuit, et loquitur in persona membrorum. *Liberavit*. (*Ibid.*) Quia jam *Misit Verbum*, certum est, quasi jam sit qui *liberavit*, id est, liberabit : et *dedit*, id est, dabit *in opprobrium conculcantes me*. *Misit Deus*. (AUG.) Verbum, in quo misericorditer egit, in quo et promissiones implevit. *Misericordiam*, quia ex misericordia pro nobis mortuus est. *Veritatem*, quia, ut prædixit, surrexit, ad justificandos nos. *Misericordiam suam*, etc. (HIER., AUG.) Utraque enim in eo continentur. Si enim sola fuisset misericordia, licentia esset nobis peccandi; si sola veritas, non potuisset homo sustinere.

VERS. 5. — *Dormivi*. (AUG.) Alta quiete facile excitandus : *Conturbatus* passione, *dormivi*. David non dormivit in spelunca, sed Christus in morte. (CASS.) Conturbatus, secundum carnem passionis memoria et angustia, unde; *Tristis est anima mea*, etc. *Et cœpit Jesus tædere et pavere*. *Filii hominum*. Rectus ordo est : filii hominum laqueos paraverunt; sed interserit qualiter turbaverint. *Lingua*. Voces illæ *Crucifige, crucifige*, et hujusmodi, etiam fecerunt mortem, ut gladius acutus (*Matth.* XXVI; *Marc.* XIV).

VERS. 6. — *Exaltare*. (*Ibid.*) Ex persona prophetæ visis injuriis, visoque quod in resurrectione inanes facti sunt Judæi, gaudens exclamat homo in cruce : *Exaltare, Deus super, cœlos*, ut judicet in terra Judæos. *Exaltare*. Superiora Dominus, propheta quidem, sed in persona Domini, quia Dominus in propheta loquitur. Quando etiam ex sua persona loquitur propheta, Dominus per eum loquitur, qui ei dictat. (AUG.) *Exaltare*. Verba Christi. Sed, o Pater, etc., *usque ad* quia totus mundus ei subjectus est.

VERS. 7. — *Laqueum paraverunt*. Interposita exaltatione, cœptam narrationem exsequitur. *Pedibus* (CASS.) Domini sunt increpationes malorum, et promissiones fidelium, quibus *dolos paraverunt*, ut de adultera. *Incurvaverunt*, dum eis compatiens sterilis reddebatur ab eis. *Ante faciem meam foveam*, etc. Dum in os ejus dixerunt : Reus est mortis.

VERS. 8. — *Paratum*. (*Ibid.*) Diapsalmus. Post resurrectionem laudes promittit. Vel, paratum ad agendas gratias (quod ibi ostendit) *cantabo*.

VERS. 9. — *Exsurge, gloria mea*. (*Ibid.*) Et ideo, o caro, quæ es causa gloriæ meæ, *Exsurge*, potenter, quasi ad miraculum faciendum congratulatio, qui certus, unde idem affirmando, repetit. *Exsurge* dico, quia certus sum et de hora, quia *exsurgam diluculo*. *Exsurge, psalterium et cithara*. (AUG.) Una caro Christi surrexit, etc., *usque ad* surrexit ergo *psalterium et cithara*, et confitetur Domino.

VERS. 11. — *Ad cœlos*. (*Ibid.*) Qui supra nubes, ubi sedes angelorum, etc., *usque ad* cœlos misericordia ascendit.

PSALMUS LVII.

VERS. 1. — *In finem ne disperdas David in tituli*, etc. (CASS.) Monet ne quis Christi regno contradicat. Prima est exprobratio Judæorum, ne similia faciamus.

VERS. 2. — *Si vere utique justitiam loquimini*. (AUG.) Omnibus facile est loqui justitiam, etc., *usque ad* quia rex vester sum, ut titulus ait : *Recte*. Judæi sic de Christo judicaverunt, ut ficte de eo locuti probentur.

VERS. 3. — *Manus vestræ*. Cor sequitur manus : quidquid vis, et non potes, Deus factum putat. *Concinnant*. Vel connectunt, scilicet, aliud alii adjungentes, etc., *usque ad* unde flagello de resticulis cecidit Dominus ementes et vendentes in templo.

VERS. 4. — *Alienati sunt peccatores a vulva*. Vel, alienati sunt a vulva Ecclesiæ, etc., *usque ad* abortivi excutiuntur.

VERS. 5. — *Furor illis*. (*Ibid.*) Non laudatur ipsa res a Scriptura, undecunque datur similitudo, ut de iniquo judice, qui rogantem viduam vix audivit. *Surdæ et obturantis*. (CASS.) Non solum non faciunt, sed nec audire volunt. (AUG.) *Terra*, præsentia, quibus delectatur homo; *cauda*, præterita.

VERS. 6. — *Venefici incantantis*. (*Ibid.*) Vel secundum aliam litteram : *Medicamenti medicati a sapiente*. Medicamentum medicatum, etc., *usque ad* hic est ergo sapiens a quo medicatur medicamentum.

VERS. 7. — *Deus conteret*. (CASS.) Quæ ejs retributio. (AUG.) Aspides, Judæi, dum insidiosa tentabant; leones, dum mortem inclamaverunt; horum *Molæ fractæ*, quando surrexit Christus. *Dentes*. Dolosa verba. *In ore*. Verbis suis capiet eos. *Molas leonum confringet Dominus*. *Ad nihilum devenient* : Inclamationes mortis. *Confringet*, ne ad effectum veniant; quod exponit. *Ad nihilum*, dicens.

VERS. 8. — *Tanquam aqua*. (*Ibid.*) Torrentibus etiam comparantur, quia sonantes ad saxa superbiæ improvisi sunt et præcipites, sed cito transeunt. Tot malis comparantur. *Intendit arcum*. Vindicta donec intus et extra infirmentur, et auferantur, a conspectu Dei, missi in gehennam, hic in præsenti, a terra sua.

VERS. 10. — *Priusquam spinæ*. (*Ibid.*) Id est, peccata intelligant. *Rhamnum*, id est, acutam damnationem, in extremo ignis vitiorum absorbet eos, id est, devorat. *Rhamnum*. Genus herbæ prius mollis, sed quæ post in spinas vertitur : sic et peccata modo delectant, sed post pungunt. *Sicut viventes, sic*, etc. Quia non vera, sed falsa est impiorum vita : videntur vivere, nec vivunt. *Sic in ira absorbet eos*, quia Deus tranquillus judicat, vel quia non est ira comparatione futuræ.

VERS. 11. — *Lætabitur justus cum viderit vindictam* (CASS.) Correctio justorum de ultione iniquorum.

Vers. 12. — *Et dicet homo.* (Aug.) Sicut justo Dei judicio fit, etc., *usque ad* et quia ignis absorbet malos, ergo est *Deus judicans eos* in terra.

PSALMUS LVIII.

Vers. 1. — *In finem, ne.* (Cass.) Frustra tentat aliquis disperdere quod toties divina prohibet auctoritas. *Ne disperdas.* (Aug.) Cum Pilatus dixit: *Quod scripsi, scripsi*, etc., *usque ad* et famam habere in omnibus gentibus. (Cass.) Orat primo liberari ascendendo ab imis ad alta: orat etiam pro salute gentium. (Aug.) Loquitur hic integer Christus, scilicet caput et corpus.

Vers. 2. — *Eripe.* (*Ibid.*) Dum qui sine macula est, hoc petit, quid necessario petamus, ostendit. *De inimicis.* (Cass.) Quatuor genera sunt adversariorum, etc., *usque ad* de his ergo ait: *Eripe me*, etc.

Vers. 4. — *Fortes.* (Aug.) Etiam sunt, qui præsumunt de justitia sua, etc., *usque ad* sed *sperantes in divitiis prævaluerunt in vanitate sua.*

Vers. 5. — *Iniquitas.* (Cass.) Malivolentia: *peccatum*, operis.

Vers. 6. — *Exsurge.* (Aug.) Quia dormire videris. *In occursum.* Quasi curro ad te merendo: Et tu, occurre mihi, id est, redde pro merito. *Vide.* (*Ibid.*) Id est, fac videri quomodo ad te curro, etc., *usque ad* postquam vidisti me mori, credis me patri æqualem.

Vers. 7. — *Convertentur.* (Cass.) Diapsalmus. Orata salus gentium affirmatur, et oraturo Judæorum salus. *Ad vesperam*, id est, serius post ascensionem et missum Spiritum, etc., *usque ad* jejuno bis in sabbato. *Circumibunt.* (Aug.) Munient Ecclesias contra hæreticas impugnationes. Et, ecce in manifesto loquentur.

Vers. 8. — *Et gladius.* Ut mactent et manducent. *Quoniam quis audivit?* Quasi nullus, ita omnes mirabuntur, etc., *usque ad* ad nihilum deduces vel convertes. *Gladius.* (*Ibid.*) Hic est gladius bis acutus utroque incidens Testamento, quo mactat Petrus reptilia sibi in disco ostensa, quando dictum est ei: *Surge, Petre, macta et manduca.*

Vers. 9. — *Deridebis eos ad nihilum.* (*Ibid.*) Eos dicentes, *Quis audivit?* quare? Quia pro nihilo habebit convertere omnes gentes, quia omnes gentes Christianæ futuræ sunt; et dicitis, quis audivit?

Vers. 10. — *Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es, Deus.* (*Ibid.*) Etsi possem perdere Judæos, qui irruerunt in me fortes; permitto tamen eos vivere, servans fortitudinem ad te, id est, ad tuam dispositionem.

Vers. 12. — *Ostendit.* (*Ibid.*) id est, quantam circa me habeat misericordiam demonstravit mihi in illis, circa quos non habet; unde Apostolus: *Sustinuit vasa iræ apta, et ad interitum, in multa patientia, ut notas faceret divitias suas in vasa misericordiæ* (*Rom.* IX). *Ne occidas.* Potest de Judæis accipi, etc., *usque ad* ostenditur quæ misericordia sit *insertis.* (Cass.) Consideranti quid de eis sit agendum, si non sint testes legis et mortis Christi. *Ne quando obliviscantur.* (Aug.) Etsi non modo obliti sunt, cum non sint testes legis et mortis Christi. *In virtute tua.* Quia tu fortis, non ipsi. *Depone*, ibi fuit opprobrium omnibus. Vel, depone eos in eo quod mali sunt, ut boni surgant: ut in Paulo, quia non surgeret Paulus, nisi prius caderet Saulus (*Act.* IX).

Vers. 13, 14. — *Delictum oris eorum.* (*Ibid.*) Non eos, sed *delictum* occide, ut, resuscitatum quem perdere voluerunt, paveant. (Cass.) *Et comprehendantur* conversi; quia factum eorum, etc., *usque ad* facinus vero delevit venia. *In superbia.* (Aug.) Superbia comes est invidiæ: nec fieri potest ut superbus non invideat: unde et diabolus invidet homini. *Et de exsecratione.* Vel maledicto, quod putastis maledictum, etc., *usque ad* quia in his deprehensi sunt. *Annuntiabuntur in consummatione.* Vel, annuntiabuntur consummationes, id est, prædicabitur ab Apostolis: Ubi abundavit delictum exercitationis et mendacii, superabundavit gratia perfectionis; et pertinuit ad medicinam humilitatis et infirmitatis hominis. *In ira consummationis.* Est enim ira, id est, vindicta Dei *consummationis*, quia aliquando vindicat Deus, ut perficiat; est et *consumptionis* ut cum dicet: *Ite, maledicti, in ignem æternum. Et scient.* Antea enim justi sibi videbantur Judæi: sed ostenditur eis, quod non sine Christo, qui dominatur Jacob; et deposita superbia, sciunt se pares gentibus, quia omnes peccaverunt.

Vers. 15. — *Convertentur ad vesperam.* (Cass.) Diapsalmus. Affirmatur salus Judæorum, et utroque pariete collecto grates aguntur.

Vers. 16. — *Murmurabunt.* (*Ibid.*) Vel, *murmurabunt*, id est, dolebunt, quod etiam nunc tantum dispergentur; vel, *murmurabunt* contra pigros, id est, increpabunt alios nolentes credere.

Vers. 17. — *Ego autem.* (*Ibid.*) Concluditur hic psalmus, ubi utroque pariete in angulari lapide conjuncto jam tota Ecclesia gaudet. *Et exaltabo.* Transactis temporibus cum nox sæculi transierit, ut et Christus mane surrexit: unde *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Apostoli, vespere fleverunt mortuum, mane ad resurgentem exsultaverunt. *Misericordiam.* Quia totum gratis das: cum multa dixerit, non tamen omnia, in hoc uno omnia comprehendit.

PSALMUS LIX.

Vers. 1. — *In finem pro his.* (Aug.) In historiis non legitur, etc., *usque ad* hominem ad fidem; terrenos, ut vivant cœlestes.

(Basil. et Theod.) Hæc regum historia describit. Prævidet autem populum prævaricaturum, captivum abducendum, et pœnitentem reducendum. Ideo inscripsit: *Pro iis qui mutabuntur. Doctrinam.* (Aug.) *Mutantur* in doctrinam, etc., *usque ad Edom* terrenus vitam in cœlestem. *Et percussit.* Cum percussit Edom gladio spiritus, etc., *usque ad* docet beatam esse contritionem per quam probat commutandos ad æterna.

Vers. 3. — *Deus, repulisti nos.* (Cass.) Primo referuntur percussiones factæ pro æternis pœnis vitandis : *Repulisti.* In Adam. *Et destruxisti* ab immortalitate. Quia *iratus es* pro peccatis, et tamen *misertus,* per filium, sic quod commovisti ab errore : *Et turbasti*, pœnitentiam : ut ergo cœpisti, perfice, sana.

Vers. 5. — *Ostendisti.* (Aug.) Mutato enim homine in melius, etc., *usque ad* ferre adversa usque in finem. *Dura.* (Cass.) Id est, temporis miserias, quæ nobis per charitatem sunt delectabiles, et per infirmitatem carnis graves. *Vino*, id est, tribulatione, qua purgatur patiens, ut vulnus vino : *Vino*, spirituali, unde non vitia, sed compunctio.

Vers. 6. — *Arcus.* (Aug.) Quanto plus retro tenditur, tanto impetuosius sagitta in priora fertur, id est, quanto magis differtur judicium, tanto gravius venturum est. *Et liberentur.* (Cass.) Diapsalmus. De liberatione quam precatur et affirmatur, pro qua gratæ sunt percussiones.

Vers. 7. — *Dextera tua.* (Aug.) Ut stemus ad dexteram, etc., *usque ad* de terrenis non nisi utiliter.

Vers. 8. — *Deus locutus est.* (*Ibid.*) Hac fiducia oro, quam Deus in Christo promisit, etc., *usque ad* vox est Ecclesiæ : *Lætabor. Sichimam.* Interpretatur *humeri*, id est, onus Christi, etc., *usque ad* alii jugum Christi ferant. *Convallem tabernaculorum :* propter oves Jacob signat Judæos, qui etiam dividuntur; quia alii credunt, alii non, id est, de Judæis habebo non paucos.

Vers. 9. — *Manasses.* (*Ibid.*) Vel, Manasses omnis ille qui, oblitus prioris vitæ, etc., *usque ad : et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis. Ephraim.* Fructificatio : et hæc est *fortitudo capitis*, id est, Christi : granum enim moriens virtutem in se habet, ut fructum faceret.

Vers. 10. — *Moab olla spei meæ.* (*Ibid.*) Filiæ male utentes patre, etc., *usque ad* cum charitas ardet contra ollam iniquitatis. (Cass.) *Moab olla spei meæ.* Vel per *Moab*, etc., *usque ad* unde spes mihi vitæ est. (Hier.) *Olla*, unde : *Ollam succensam ego video*, etc., *usque ad :* Ab illo ergo tribulationum olla in Ecclesia ebullit.

Vers. 11. — *Civitatem munitam.* (Cass.) Futuram Jerusalem. *In Idumæam*, id est, usque ad terrenos, ut impleto numero simul ad beatitudinem veniret.

Vers. 12. — *Non egredieris.* (Aug.). Sed intus operaberis, et sic melius deducet, quia sic videtur non pro temporali vita pugnare, sed pro futura.

PSALMUS LX.

Vers. 3. — *Clamavi dum anxiaretur.* (Cass.) In anxietate, etc., *usque ad* sequitur clamoris exaudito in petra Christo. *Exaltasti me.* (Aug.) De imo vitiorum. (Cass.) Et exaltatum deduxisti. (Aug.) *In petra*, et ideo non vincor ; *Exaltasti* : per exemplum istius magna spes audiendi præstatur aliis. *Deduxisti* (*Ibid.*) *me*, per te viam, ad te *veritatem et vitam*.

Vers. 5. — *Inhabitabo.* (Cass.) De beneficiis Dei confidit, ut contra pericula mundi in tabernaculo Dei tutus perseveret. *In sæcula.* Quousque sæcula peragantur; quia etsi multi contra : *Protegar in velamento. Protegar in velamento alarum.* Quæ nec onerant, et omnem læsionem avertunt. In sæcula, non unus homo usque in sæcula, sed Ecclesia, quæ usque ad finem mundi accolit in terra, et nunquam eradicatur per adversa.

Vers. 6. — *Quoniam tu, Deus meus, exaudisti orationem*, etc. (*Ibid.*) Diapsalma. Jam audita de hæreditate habita vel habenda, affirmat, unde laudes promittit. *Dedisti.* Nec dicam, dabis : adeo certus sum, quasi jam essem in ipsa.

Vers. 7. — *Dies super dies.* (Aug.) Quidquid vis dicis de æternitate, etc., *usque ad* sed regnent cum illo sancti in æternum. Vel *dabis hæreditatem.* (Cass.) Hanc scilicet, quia super dies, Christi, etc., *usque ad* quia rex ille permanet in æternum, sic et illi. *Misericordiam et veritatem.* (Aug.) *Misericordia* est, quia non meritis, sed bonitate peccata dimittit, et vitam promittit. *Veritas*, quia non fallit, sed reddit quod promisit. *Misericordiam* sequi debemus circa infirmos et circa inimicos. *Veritatem*, non peccando, ut sit justus. (Cass.) *Misericordiam et veritatem.* Est hic conclusio psalmi, etc., *usque ad : quis requiret ei?* (Aug.) Ut non quærat aliquis discere hæc in libris, et post sibi vivat, non illi.

PSALMUS LXI.

Vers. 1. — *In finem pro Idithun.* (Aug.) *Transiliens*, videns tot occurrentia, Deo se subdit, qui altior eo; et inferioribus se, quasi de alto respondet increpando. *Transiliens*, invidis respondet, volentibus decipere.

Vers. 2. — *Nonne.* (*Ibid.*) Hoc est, *non veniat mihi pes superbiæ. Non movebor amplius*, hoc est, *et manus peccatoris non moveat me. Deo subjecta* semper, nil præter eum cupiens. Erit quidem, quia *ab ipso salutare meum*, a Patre Filius auctor salutis, quia et Deus, ne minor putetur.

Vers. 4. — *Quousque irruitis.* (*Ibid.*) Vel, secundum aliam litteram : *Quousque apponitis*, et idem sensus. Apponunt enim mali *super hominem*, id est, super Ecclesiam, onera passionum : ut usque in finem impleat quisque fidelis in corpore suo quod deest passionum Christi. *Universi vos.* (Cass.) Vel, secundum aliam litteram : *Omnes* vos, quasi vos omnes interficitis hominem illum, quantum ad hominem, non *omnes* unum, sed Ecclesiam ; sed quia Deus susceptor non movebor. (Aug.) *Quousque*, a sanguine Abel, etc., *usque ad* non scilicet quod est *fundator altissimus. In hominem.* (Cass.) In corpus potestas vobis data est, non in animam. *Irruitis.* Non leviter, sed interficitis innocentem ; putatis quod sine defensore sit, et quod facile corruat, ut paries inclinatus, qui etiam non impulsus caderet. *Et quasi maceria*, quæ est constructio saxorum sine ligamine cæmenti ; et ne de ipsa novitate firmam

potes, addit *impulsæ*, vel, non est vobis irruendum, quia vos ipsos interficitis universi, etiam consentientes.

Vers. 5. — *Pretium*. (Cass.) Christum, ne coleretur, vel, beatitudinem tollere. *Cogitaverunt*. (Aug.) Nota diversa genera hostium, etc., *usque ad* de hac propheta ait : *Gloriosa dicta sunt de te, civitas. Cucurri in siti*. Quia etsi semper eos bibit, tamen semper sitit ultra. *Ore suo*. Quia nequeunt per aperta mala, tentant per blanda.

Vers. 6. — *Verumtamen Deo*, etc. (Cass.) Diapsalma. Item se, id est, animam suam subjici hortatur, et admonet reliquos. *Subjecta est anima mea*. Hæc petitio menti nostræ robur infigit.

Vers. 8. — *In Deo, salutare meum*. (*Ibid.*) Tunc salvus et gloriosus in eo : modo quid? ipse Deus auxilii.

Vers. 9. — *Sperate*. (*Ibid.*) Sua fide vulgata monet omnes, qui superstitionibus laborant, sperare in Domino. *Effundite*. (Aug.) Per lacrymas cor effunditur, etc., *usque ad* : Unde, *Punge oculum, et producit lacrymam; punge cor, et producit scientiam* (*Eccl.* xxii). *Corda*, etc., pravas cogitationes.

Vers. 10. — *Verumtamen vani*. (Hier.) Vel, sic junge, Deus est adjutor noster; et licet sic cooperetur nobis, tamen filii Adæ sunt vani et mendaces in statera, pervertentes Scripturas, quibus probent falsa. (Cass.) Diapsalmus. Errantes exprobrat, et monet in Deo, non in caducis, confidere, quod psalmus intendit. *Mendaces in stateris*. Qui iniquis ponderibus ementes decipiunt, vel justi videri volunt, cum sint fallaces. *In stateris*. In libra justitiæ, quo facilius decipiunt. *In idipsum*, quo credentur æqui.

Vers. 11. — *Nolite sperare in*. (Aug.) Quasi diceret : Nec speretis, nec cupiatis, quæ congregata ab aliis rapiuntur. *Nolite*, sitiens convertit se ad eos. *Nolite. Rapinas*. Prædam quam vis rapere, in muscipula est, tenes et teneris; tenes, alienum scilicet, et teneris a diabolo. O lucra damnosa! invenis pecuniam, perdis justitiam. *Affluant. Nolite cor*. (Cass.) Non dicit : Nolite habere, non enim damnat divitias, unde mercamur cœlum; sed cor appositum, quod non expendit, sed recondit.

Vers. 12. — *Semel locutus est*. (Aug.) *Nolite cor apponere*. Cur? quia *potestas* judicandi est Dei filii, etc., *usque ad* nec pro potestate de misericordia desperetur. *Potestas Dei est* : non est potestas cuiquam nisi a Deo æquo, etsi te lateat æquitas.

PSALMUS LXII.

Psalmus David. (Cass.) Loquitur de Ecclesia, quæ in ariditate sitit sæculi, et misericordiam expetit, donec æterna capiat, docens bene conversari in medio pravæ nationis. (Aug.) Psalmus ex persona capitis et membrorum; vox ipsius nostra est, et nostra ipsius est.

Vers. 2. — *Deus, Deus meus, ad te de luce*, etc. (*Ibid.*) Quomodo se habeat in deserto, scilicet sponsa, Deum videre desiderat, quem et laudat, et id amplius agere optat. *Deus*. (*Ibid.*) Communis *Deus meus* quodam modo specialiori; vide affectum piæ deprecationis per hanc geminationem. *De luce*. Vel diluculo, quando surrexit Christus, ut tunc laudet eum Ecclesia quando exemplo suæ resurrectionis eam ad surgendum animavit. *Vigilo*, dummodo dormio, non amans quæ mundi sunt. (Cass.) Et sitio animo et corpore. *De luce*. (Aug.) Non enim vigilares, nisi lux oriretur, quæ te excitaret. *Sitivit in te anima mea* : et hic caro Deo, dum ab eo quærit hic necessaria.

Vers. 3. — *Deserta*. (*Ibid.*) Ubi nullus sanctorum habitat. *Invia*, quia non est qua inde exeas. *Inaquosa*, quia nec, dum ubi moraris, est ibi aqua. Sed Deus hic fecit viam Christum, et misit aquam Verbi sui Spiritu sancto implens prædicatores : *Ut fieret in eis fons aquæ salientis in vitam æternam* (*Joan.* iv). *Sic in sancto apparui tibi ut viderem*, etc. (Aug.) Cui non apparet Deus sit in sancto desiderio, etc., *usque ad* Sol enim sua luce facit nos videre, ita et Deus.

Vers. 4. — *Super vitas*. (*Ibid.*) Humanitatis, quæ multæ sunt, ut militis, agricolæ et cæterorum : melius est quod das correctis, quam quod eligunt perversi. *Labia mea*. Post beneficia Dei : laudem promittit. *Laudabunt*, ad proximum, de quo etiam sollicitor, quia nisi misericordia tua me præveniret, te laudare non possem, et sicut labiis, sic benedicant in vita. Vel sic, *Quia super vitas*.

Vers. 5. — *Sic benedicam*. (*Ibid.*) Ut dedisti per misericordiam laudare te, *sic benedicam*, ut misericordiæ tribuam vitam, in qua laudo. *In nomine tuo levabo manus meas*. (*Ibid.*) Levat manus qui, bonis operibus insistens, tensis manibus in figura crucis, Deum adorat; unde Apostolus : Levantes puras manus in oratione, sine ira et disceptatione.

Vers. 6. — *Adipe*. (*Ibid.*) In intestinis. Pinguedo in carne, id est, sapientia, quæ in abscondito et fortitudo spiritus.

Levabo manus. (*Ibid.*) In Exod. Moyses, dum levaret manus ad Dominum, etc., *usque ad* pro terrenis operatur, vincitur ab Amalech.

Vers. 7. — *Si memor fui*. (Cass.) Exponit bona malaque utriusque partis, etc., *usque ad* nisi qui in Christo operatur.

(Cass.) *In matutinis*, id est, in luce Christi, ut supra *de luce vigilo ad te*, ut filius lucis, id est Christi, ad lucis auctorem vigilet, ad Deum.

Vers. 8. — *Adjutor*, etc. (Aug.) In periculis Idumææ, etc., *usque ad* quia *me suscepit* a periculis *dextera tua*, id est propitiatio.

Vers. 10. — *Ipsi vero in vanum quæsierunt animam*. Rex vero. Confert in his duobus versibus bona et mala diversarum partium.

In inferiora terræ. (Cass.) Quia non ad cœlos evecti sunt. A terra sorbentur malæ cogitationes, quia de terra natæ, in ima terræ, quasi in cœnum, vergunt.

Vers. 11. — *Partes vulpium erunt*, etc. (Cass.)

Principum sæculi, etc., *usque ad* dum se dolosis prava voluntate conjungunt.

Vers. 12. — *In Deo.* (Cass.) Patre, unde : *Ego in Patre, et Pater in me. Jurant*, non per eum, ne imperet juramentum, sed in eo, promittendo ei obsequium.

PSALMUS LXIII.

(Cass.) Psalmus iste breviter agit, etc., *usque ad* ut in passionibus speremus in Domino. (Aug.) Ut caput nostrum, ita nos in tribulationibus rogemus.

Vers. 2. — *Exaudi, Deus, orationem.* Ut exaltes, *et eripe*, quia deprecor. *A timore inimici.* (Cass.) Sed non a timore mortis.

Vers. 3. — *Protexisti me.* (Aug.) Hoc in capite factum, quod et membra experiuntur : hoc exemplo reliqui firmantur.

Vers. 4. — *Quia exacuerunt ut gladium linguas.* Vel qui scilicet malignantes et operantes iniquitatem. *Arcum.* Occultas insidias, ut per discipulum, quod est res amara, ut conviva sit proditor. *Amaram.*

Vers. 6. — *Subito sagittabunt.* (*Ibid.*) Insidiose, quasi nescientem ut eis videtur qui se credunt Deum fallere. *Non timebunt.* (*Ibid.*) O cor durum ! occidere hominem, qui mortuos suscitabat, et inde non timere. *Firmaverunt.* (Cass.) Obstinatione, non veritate, sermonem. *Reus est mortis* : vel, *Expedit ut unus moriatur. Sibi.* (*Ibid.*) Non Domino, sed sibi, cum dicunt : *Sanguis ejus super nos et super filios nostros. Ut absconderent.* Mos malorum ; qui dolum parat, putat se fallere.

Vers. 7. — *Scrutati.* (Cass.) Quomodo accusarent justum, vel quomodo perderent, ne mundus post eum iret. (Aug.) Scrutina, id est, acerba et occulta consilia ; sed quanto acutius cogitant, tanto plus deficiunt a veritate et æquitate, et in tenebras merguntur : quia cum non vident Deum, putant se non videri a Deo. *Accedet homo.* (Cass.) Nam qui scrutatur iniqua, etc., *usque ad* sed in corde hominis grandescit. (Aug.) Scrutati, sed frustra, quia sponte accedet homo ad passionem. *Ad cor altum.* (*Ibid.*) Erat ei, quia hoc faciebat secundum altum consilium.

Sagittæ parvulorum factæ. (Cass.) Enumeratam pravitatem irridet Judæorum, qui magis turbati sunt nuntiata resurrectione, justi lætati.

Vers. 9. — *Conturbati.* (*Ibid.*) Fuerunt illi qui, salutis suæ consilium quærentes, dixerunt : Quid *faciemus, viri fratres?*

Vers. 10. — *Et timuit omnis.* (Aug.) Si timet homo, non terreat homo, quin annuntiet, sicut Apostoli, quibus comminaverunt principes sacerdotum, dicentes, ne prædicarent in nomine Jesu.

Et facta ejus intellexerunt. (*Ibid.*) Cur passus? cur non descendit de cruce? quia moriendum erat et resurgendum : quod tunc non fuit intellectum.

Vers. 11. — *Lætabitur justus in Domino.* (Cass.) Conclusio ex prædictis, et ostenditur promissio justorum. *Omnes.* (*Ibid.*) Ne putes de solis Apostolicis dici.

PSALMUS LXIV.

In finem. (Aug.) Prophetavit Jeremias (xxv, xxix) post septuaginta annos rediturum populum. Inter captivos erat Ezechiel et alii prophetæ. Completis septuaginta annis restitutum est templum. Figura est nostri, qui de Babylonia ad Jerusalem suspiramus, de sæculo et corpore peccati ad cœlum.

Vers. 1. — *Jeremiæ.* (Aug., Hier.) Excelsus ; et significat eos, qui dicunt : *Nostra conversatio in cœlis est. Aggæus*, festus. Illos significat, qui sunt spe gaudentes, qui in reliquiis cogitationum diem festum agunt Domino ; *Ezechiel*, roboravit me Dominus, et significat illos, qui sunt roborati in Domino ; hi prophetaverunt reditum in Jerusalem.

De populo transmigrationis. (Aug.) Id est, qui transmigravit de cœlo ad terram, de perfectione ad miseriam et confusionem. *Cum inciperet.* (*Ibid.*) Incipit exire, qui incipit amare ; charitas civem facit Jerusalem, cupiditas Babylonis : et sic ergo corpore permisti, desiderio sunt separati. (Cass.) Consolatio in exsilio ; ne quis desperet : quia certificat reditum, et per quem, et quæ divitiæ reversis. Affirmat reditum, et precatur.

Vers. 2. — *Te decet.* Non deos gentium et non alibi, nisi in contemplatione, id est, fide, et ibi de bonis operibus *reddetur votum*, in cœlesti Jerusalem, quod illi solvebant Marti post prælia, et cæteris diis in hunc modum. *Sion.* Patria cœlestis est Sion, eadem est Jerusalem.

Vers. 3. — *Exaudi orationem meam.* (Cass.) Prius facit quod a cæteris faciendum dicit, scilicet, *exaudi. Omnis caro.* (Aug.) Id est, homo, id est ex omni genere : pauperes, divites, viri, feminæ, docti, indocti, pueri, senes.

Vers. 4. — *Verba iniquorum.* (Cass.) Qua spe hoc oras? quia *ad te omnis caro veniet*, non solum anima, sed etiam malus homo. Necesse est ut audias. Verba enim iniquorum, diaboli et primitivorum parentum Adæ et Evæ. *Prævaluerunt.* Id est, in exsilium projecerunt, vel pagani, ritus suos filiis suis suaserunt, sed propitiaberis in hostia Christi. (Aug.) *Verba iniquorum*, id est, malos ritus et mores parentum nostrorum (qui ut ætate, ita auctoritate præstant pueris) secuti sumus. *Propitiaberis.* (Aug.) Propitiatio fit per sacrificium, quod sacerdos Christus obtulit. Idem est ergo sacerdos et hostia.

Vers. 5. — *Beatus quem elegisti*, etc. (Cass.) Et beatus omnis ille quem elegisti a massa perditorum. (*Non vos me elegistis, sed ego vos* (*Joan.* xv), et assumpsisti in sortem tuam, in æternam requiem. (Aug.) Vel sic, propitiaberis per beatum virum : etc., *usque ad* quæ non possunt dici. *In bonis.* (Cass.) Quæ bona sunt, sanctitas in se, æquitas ad proximum. *Templum.* Ecclesia, vel caro Christi.

Vers. 6. — *Mirabile.* (Aug.) Non in exterioribus, ut domus terræ, sed in justitia, quæ pulchrior inte-

riori oculo et amabilior quam modo debemus esurire, ut tunc ea satiemur. *In æquitate.* (CAS.) Cum unicuique digna retribuet, cui et dicet : *Exaudi nos, qui es Salvator. Spes omnium.* Laudes Dei, et virtutes describit. *Et in mari longe.* (AUG.) Ideo longe, quia in mari. Mare dicitur in figura sæculi amari falsitate iniquitatum, et tempestuosi procellis tentationum, ubi pisces invicem se devorant.

VERS. 7. — *Præparans montes.* (AUG.) Ad usus competentes. *In virtute tua.* Quia per eos fecit miracula. Quomodo præparavit? Accinctus potentia, id est Deitate, quia humanitas Verbi majestate præcincta est, ut quod homo non habuit, Deitas daret. *Accinctus.* (*Ibid.*) Christus in medio undique cinctus, quia omnes illum communiter habemus qui in eum credimus, sed quia fides non a nobis, sed ab eo, potentatu suo cinctus dicitur.

VERS. 8. — *Qui conturbas profundum maris.* Ecce qui per illos paratos fecit, conturbans ad pœnitentiam. Profundum maris, non superficiem, sed corda profundius mersa, vel corda principum. Hæc conturbata sunt, cum viderent et deos suos et spes suas ad nihilum venire. *Sonum.* (AUG.) Sonantes contradictione, fluctuantes persecutione, etc., *usque ad* dum istos plus diis suis valere cernunt.

VERS. 9. — *Matutini et vespere.* (AUG.) Mane est prosperitas, quia lætum est mane post tristitiam noctis. Vespere adversitas; in his tentatur homo, sed datur ei exire inde, ne lucris capiatur, cui divitiæ sunt Deus : ne adversis terreatur, pro quo passus est Dominus. *Delectabis.* Delectabiles facies jam in vita hac. Si enim non delectet hominem ipse exitus, non laborat inde exire, sed capitur lucris, cui non placet promissio Christi. Et terretur adversis, quem non delectat ille qui pro eo voluit pati, ut faceret exitum ei.

VERS. 10. — *Visitasti terram et inebriasti eam.* Per prædicatores hoc facies, nam intus doces quibus prædicant.

Flumen. Profundi ad recipiendum repletum est aquis, donis Spiritus sancti, tu enim parasti cibum. *Flumen Dei.* (CAS.) Misericordia Dei pleno fluvio comparatur, etc., *usque ad* sicut ab eo disponitur, sine quo nihil ibi fit.

VERS. 11, 12. — *Rivos ejus.* Apostolos et alios, qui de flumine biberunt. *Inebria*, ut sibi et aliis sufficiant. *Multiplica*, ut per successiones prædicatio non deficiat. *Coronæ anni*, totus mundus, ubi Ecclesia. *Rivos ejus.* (*Ibid.*) *Parasti*, etc. Et, o Domine, etc., *usque ad* quo crescit Verbum Dei. *Coronæ anni.* (*Ibid.*) Quia gloria victoriæ est vincenti diabolum. *Benignitatis tuæ*, etc. (AUG.) Ne quis glorietur de meritis suis.

Campi tui replebuntur. (CAS., AUG.) Homines, propter æqualitatem, id est, justi. *Colles*, quia Deus erigit humiles. *Desertum :* omnes gentes, quibus nullus propheta missus.

VERS. 13. — *Pinguescent speciosa deserti.* Quando Apostoli ad eas venerunt, per quos decoræ factæ sunt.

VERS. 14. — *Valles.* (*Ibid.*) Humiles populi multum fructum afferent. *Clamabunt.* (*Ibid.*) Non in blasphemia, sed in hymno, inde abundant frumento.

Psalmus iste in exsequiis fidelium decantatur, quia agit de reditu a Babylonia hujus mundi ad patriam cœlestem, ad quam sancti in obitu de carne educti, feliciter migrant, stolam simplam recipientes, donec in resurrectione geminæ beatitudinis stola glorificentur.

PSALMUS LXV.

In finem. (AUG.) Judæi ex legis justitia sperabant sibi bona temporalia, et resurrectionem, etc., *usque ad* pro fide gentium ad eamdem spem resurrectionis vocaturum.

VERS. 1. — *Jubilate Deo, omnis terra*, etc. (CAS.) Primo monet omnes de resurrectione Christi gaudere, quæ omnibus dat vitam.

VERS. 3. — *Date gloriam.* (AUG.) Non ut Judæi, qui meritis suis dant justitiam, et invident gentibus gratiam. *Quam terribilia.* (*Ibid.*) Si gaudes et time, ne quod datum est humili auferatur superbo : sicut factum est Judæis. Ne ergo insultes fractis ramis, sed time, ne forte nec tibi parcat. *Opera tua, Domine.* (CAS.) Breviter mysteria incarnationis dicit opera, quod Deus homo, quod passus, mortuus, et hujusmodi. *In multitudine virtutis tuæ.* (AUG.) Hic innuit resurrectionem ad quam, exclusis mendacibus Judæis, adhibentur gentes

(BEDA.) Resurrexit Dominus; multi crediderunt in eum, etc., *usque ad* per gratiam biberunt. *Mentientur.* Opera sunt terræ, quæ inimici mentiuntur, contra mentientes, *omnis terra adoret*, etc. (AUG.) *Mentientur.* Solent mentiri inimici, etc., *usque ad* adoret omnis terra.

VERS. 5. — *Venite.* (CAS.) Diapsalma. Incipientes ad opera Dei consideranda invitat, ut una fides jungat, quos unum præmium exspectat : ubi exponens illa opera, aperte dicit resurrectionem pertinere ad gentes, repressis Judæis.

VERS. 6. — *Qui convertit.* (*Ibid.*) Opera, in quibus terribilis, et quæ sunt ea, subdit : *Qui convertit mare.* In flumine Jordani ad litteram, mystice in labenti mundo. *In flumine.* (*Ibid.*) Licet remissa sint peccata, tamen in decursu mortalitatis adhuc sunt, non enim mox immortalitas.

In flumine. (AUG.) Flumen est mortalitas sæculi ubi alii veniunt, alii recedunt : sed qui in Christum credit, transit pede in se humilis, non equo superbus. *Ibi lætabimur.* (*Ibid.*) Vel sic : Terribilia sunt opera, etc., *usque ad* et in his lætantur Christiani. *In ipso.* (*Ibid.*) Quando erit omnia in omnibus, vel in ipso qui dominatur, in virtute sua.

VERS. 7. — *Non exaltentur.* (*Ibid.*) Pro lege quasi plus illis debeatur. *Omnes enim peccaverunt*, etc. (*Rom.* III.)

VERS. 8. — *Benedicite.* (CAS.) Diapsalma. Monet gentes benedicere Deum, qui licet probet tribulationibus, tamen ducit ad regnum ; hæc enim videntur obviare promissæ resurrectioni. *Auditam facite.*

(Aug.) Palam, ut qui diligit Deum, diligit et proximum. *Vocem laudis ejus*. Quam dicit Pater de Filio: *Hic est Filius meus*.

Vers. 9. — *Qui posuit animam*. (*Ibid*.) Enumerat hic quibus causis debeat prædicari.

Vers. 10. — *Quoniam probasti nos*. (Aug.) Non dedisti in commotionem. Quoniam probasti, non in præceps dedisti, probasti adversis, igne charitatis, qui non sinit sentire tormenta, vel, igne tribulationis nos examinasti, etc.

Vers. 12. — *Laqueum*. (Aug.) Non qui decipit, sed qui probat. *Transivimus*. (Cas., Aug.) Tu hæc omnia, et nos, etc., *usque ad* hoc in tentationibus nobis fit.

Vers. 13. — *Introibo*. (Cas.) Ecce quæ bona contra præcedentia mala, ut roboret. *In holocaustis*. Id est, ut me offeram conspectui tuo, etc., *usque ad* sed se quod charius est substraxit.

Vers. 14. — *Distinxerunt*. (Aug.) Distinguit, qui se dicit nihil esse, Deum omnia; et, se eo egere, non illum se. *Et locutum est os meum*. Quem præ omnibus manifestavi prævalere omnibus aliis votis in tribulatione mea, non victus tribulatione.

Vers. 15. — *Holocausta medullata*. Meipsum cum medullis intimi amoris. *Incenso arietum*. (*Ibid*.) Vel, cum *incenso*, quod est oratio; et *arietibus*, quia duces gregis maxime orant pro grege. *Cum incenso*. (Hier., Aug.) Cum oratione Apostolorum, quia Deo placet quod traditione eorum fit. Vel cum incensione et destructione bestialitatis et repugnantiæ. Boves; cervicositatem; *cum hircis*, petulantiam; hæc in me mactando vitia. *Offeram tibi boves*. (Aug.) Si offeruntur triturantes, non remanent tamen peccatores: sed per pœnitentiam sanati offeruntur; et ipsi non per se, sed potius adjuncti bobus, quia fecerunt sibi amicos de mammona iniquitatis.

Vers. 16. — *Venite, audite*. Diapsalma. Jam expositis omnibus, item monet non tam rudes, sed devotos, ut exemplo suæ liberationis amplius confidant in Domino: benedicens eum de exauditione. Ita ego facio, et o vos gentes, *venite*.

Vers. 17. — *Ad ipsum ore meo clamavi*. (Cas.) Exponit quanta fecit animæ suæ, subdens: *Ad ipsum*, etc. Hoc fecit animæ meæ, ut clamarem ad ipsum, cum gentes ad idola: et quod extra loquor intus habeo, et non iniquitatem, quia sic puritas orationis, auditur. *Clamavi et exaltavi in corde*. (Aug.) Id est, ipsum publice prædicavi, et in secreto confessus sum. Quod in ore, hoc et in corde habeo: tamen *holocausta medullata offeram*. His duobus perfectus est Christianus.

Vers. 18. — *Meo*. Suum est, quod non est perversum; proponit merito, ut discant prius laborare quam præmium quærant.

Vers. 20. — *Orationem meam*, etc. Hæc duo connexa sunt; si non suspenditur oratio, nec protelatur misericordia.

PSALMUS LXVI.

In finem. (Cas.) Post canticum resurrectionis, deprecationem suam Propheta subdit, ut benedicti ad Dei cognitionem ducantur. Prophetat benedictionem omnium per adventum Christi. (Aug.) Quia in præcedenti psalmo monuerat nos benedicere Deum; quod non possumus, nisi ipse prior benedicat nos; ideo hoc precatur benedici, dicens: *Deus misereatur nostri et benedicat*, etc.

Vers. 2. — *Deus misereatur*. (*Ibid*.) Prior est benedictio Dei, quæ est quasi pluvia terram nostræ mentis irrigans: inde nos benedicimus eum, quod quasi fructus est, et in utroque nos crescimus, non ipse. Dicat ergo desiderans pluviam Dominicæ benedictionis: Deus misereatur, etc. *Deus misereatur nostri et benedicat*. (Cas.) Sed qui multi volunt, etc., *usque ad* et quia cognoscitur in gentibus Christus: *Confiteantur*, etc. *Benedicat nobis*. (*Ibid*.) Benedicit Creator creaturæ, multiplicando, numero et merito. Benedicit creatura Creatori, eum corde, voce et opere, laudando, et omne bonum, quod habet, ei ascribendo.

Vers. 4. — *Confiteantur tibi populi, Deus*. (*Ibid*.) Post notitiam hortatur confiteri pro directione et judicio.

Vers. 5. — *Lætentur et exsultent*. (Aug.) Quia jam confessi non timent futura judicia, quibus Christus est advocatus, non judex, *lætentur*.

Vers. 6. — *Confiteantur tibi populi, Deus*. (Cas.) Eadem admonitio ad aliud tendens, quia terra dedit fructum, et si idem initium sensus, tamen ad diversa tendit.

Vers. 7. — *Terra dedit fructum suum*. (Hier.) Maria Christum, etc., *usque ad*: Sed non illa sola hoc debet, imo, *Benedicat* etiam *nos*. *Deus, Deus noster*. (*Ibid*.) Ter trinitas, *eum*, unitas. *Et metuant eum*. (Cas.) Metus inter beneficia postulatur, ut credita caute custodiantur: Timor Dei incipit, et consummat; qui timere novit, amare non desinit.

PSALMUS LXVII.

Vers. 1. — *In finem*. (Cas.) Psalmus David prophetæ de exsultatione Christi et Ecclesiæ hic et in futuro, ut omnes Deo cantent. Surgente Christo, quasi elevata arca, etc., *usque ad* verbis his similibus Moyses usus fuisse dicitur.

Vers. 2. — *Exsurgat Deus et dissipentur*. (*Ibid*.) Confidenter optat quod scit futurum. *Et fugiant qui oderunt*. (Hier.) Vel de pœnitentibus legi potest, etc., *usque ad* ut lacrymis pœnitentiæ admoto igne Spiritus sancti duritia eorum solvatur. *Qui oderunt*. (Aug.) Pertinaces a præsentia tollantur ejus, qui ubique præsens; grave maledictum, ut velint et conentur, quod nullatenus fieri potest.

Vers. 3. — *Sicut deficit fumus*. (Cas.) Fumus ex flamma ascensu vanescit; ita peccatores ex flamma nequitiæ fumiferas actiones producunt, et ipsa elatione deficiunt. *Sicut fluit*. (Aug.) De pœnitentibus dici potest; vel in judicio a facie Dei tollentur mali: qui erit ignis ad pœnam impiorum, et lumen justorum.

Vers. 4. — *Epulentur.* (Cas., Aug.) In deliciis, quæ sunt in conspectu Dei. *Et delectentur*, hoc potest eos delectare, quod læti sunt quia non est finienda eorum lætitia.

Vers. 5. — *Cantate Deo.* (Aug.) Convertit se ad eos, quibus tantam spem dedit et hortatur. *Qui ascendit.* Non eum excipiet nova vita, nisi vetus occiderit; vel, resurgendo casum corporis vicit. *Super occasum.* (Cas.) Occasus mortis cadit illi, super quem sol justitiæ oritur. Et ne dubites quis iste sit, quia *Dominus nomen* illi essentiale, quem Judæi ut communem hominem occiderunt. *In conspectu.* Consideratio præmii futuri ærumnas mitigat.

Vers. 6. — *Orphanorum.* (Aug.) Quibus mortuus est pater, mundus et diabolus, et mater concupiscentia. *Viduæ*, quibus error maritus moritur; in quibus habitat Deus, quos colligit, quos trahit, quia de viduis et orphanis facit sibi templum, in quo est.

Vers. 7. — *Deus qui inhabitare.* (Hier.) In Hebræo habetur : *Dominus autem inhabitare facit monachos in domo*, in quibus non cohabitat peccatum. *Unius moris.* (Aug.) Unanimes, unum sentientes, etc., *usque ad* non meritis, unde subdit : *Qui educit vinctos. Educit vinctos.* (Cas.) De inferno ligato diabolo. *Qui exasperant.* Blasphemos in Deum. Vel persequendo in sepulcris in carnalibus fetidis sepulti, ut nec velint nec possint ambulare. *Exasperant.* (Aug.) Resistendo justitiæ, cum omnino sint mortui in operibus mortuis; vincti vero volunt ambulare, nec possunt; hi solvuntur per gratiam, illi resuscitantur.

Vers. 8. — *Deus, cum egredereris.* (Cas.) Diapsalmus de verbo Evangelii per egressum Christi. *Deus, cum egredereris.* Vere educis, quia præfiguratus est egressus ejus coram Israel, dum in columna nubis et ignis apparuit in deserto, et manna satiavit. (Aug.) *Egressus* dum apparuit hominibus per humanitatem, vel dum *educit vinctos*, id est, suscitat. *Transiit in desertum*, cum ad gentes venit. (Basil.) *Egredereris.* Quasi dicat : cum transiturus esses solitudinem illam, quæ nondum lucis splendorem acceperat, terram quidem concussisti ac commovisti, cœlitus vero gratiæ tuæ guttas distillasti.

Vers. 9. — *Terra mota est.* Quia tunc terreni videndo tanta mirabilia moti sunt. *Cœli distillaverunt a facie Dei :* Manna, dum in modum stillicidii, manna descendit a facie Dei, cujus præsentia per columnam noscebatur. (Aug.) Mons Sina a facie Dei fumavit, (secundum aliam litteram) quando Moyses ibi legem accepit.

Vers. 10. — *Pluviam.* Hoc est quod cœli distillaverunt manna, *voluntariam* quæ satisfaceret voluntati illius gentis avide comedendi. *Segregabis Deus hæreditati tuæ.* Quia non aliis gentibus dedit, quod tunc Judæis. *Infirmata*, etc. Ad tempus, dum Christo non credidit. (Cas.) *Perfecit.* Deus hæreditatem suam, dum gentes in supplementum admisit. Subdit unde perfecit.

Vers. 11. — *Animalia.* Id est, gentes tuæ, dum

A credunt, habitant in hæreditate, id est, in Ecclesia. Quæ sunt animalia exponit. *Parasti :* prædestinatos dicit, quia ab origine mundi præparati sunt. (Aug.) Vel, *mons Sina a facie Dei Israel*, subaudi distillavit, etc., *usque ad* in quo superabundavit gratia. (Cas.) Hæc mystice, sed secundum figuram, etc., *usque ad* mittit ergo ad mysterium. (Aug.) Quidam libri non habent *mons*, sed *a facie Dei Sina Israel ;* id est, qui legem dedit populo Israel : quia qui legem dedit per Moysem, qua terreret, dedit et benedictionem per Apostolos, qua liberet. *In dulcedine* (Cas.) *Dulcedo* est, qua bonum fit, non timore pœnæ, sed delectatione justitiæ.

Vers. 12. — *Dominus dabit verbum.* Virtutes multas evangelizantibus verbum.

B Vers. 13. — *Rex virtutum.* (Hier.) Apostolorum, vel dilecti. (Cas.) Pater est rex angelorum, quibus imperat et ipse dilectus. (Aug.) *Rex virtutum dilecti.* Filii, id est, pater vel more veteris Scripturæ Christus *rex virtutum;* Christi, id est, suarum, ut fecit Moyses, sicut præcepit Dominus Moysi. *Dilecti, dilecti.* (Cas.) Repetitio *dilecti* ad commendationem; sed non est hæc repetitio in omnibus libris, sed sive sit, sive non, hic est sensus, *dilecti* · non solum ad alia, sed etiam ad dividenda spolia, quæ dividendo, speciosam fecit Ecclesiam.

Vers. 14. — *Si dormiatis.* (Aug.) *Dormire inter medios cleros* est in auctoritate duorum Testamentorum requiescere et pacifice acquiescere. *Pennæ columbæ deargentatæ*, prædicatores quorum prædicatione in cœlum fertur gloria Ecclesiæ. *Columbæ*

C (Aug., Cas.) Columba Ecclesia, etc., *usque ad* prædicatione in cœlum fertur. *Et posteriora.* (Aug.) Ubi radices alarum etc., *usque ad* vigor sapientiæ est charitas. *Inter medios cleros.* (Aug.) Latinæ linguæ esset inter cleros, etc., *usque ad* vobis erunt pennæ ambiguum est.

Vers. 15. — (Cas.) Diapsalmus, *dum discernit*, de donationibus Christi ascendentis, qui solus potest, et non alius. (Aug.) Dum gratia Spiritus sancti reges discernuntur, etc., *usque ad* et in eum credentes proteguntur.

Vers. 17.—*Mons Dei mons pinguis.* (Aug., Cas.) Commendationem montis subdit, etc., *usque ad*

D Hic enim est mons qui in Ezechiele vulnerat principem Tyri. *Beneplacitum est Deo*, etc. (Aug.) *Etenim Dominus habitabit eum in finem*, id est usque ad terminum majestatis suæ, qui est finis sine fine, et plenitudo omnium. *Etenim Dominus habitavit.* Nullus ut iste, quia iste mons, scilicet Dominus, habitabit illos montes usquequo ducat *in finem*, id est, in se Deum contemplandum. Alii autem montes sunt currus per quos vehitur Deus in universum mundum. *Currus*, quia unanimes copulati charitate, quos ad ministerium voluntatis suæ moderatur Deus, *decem millibus*, innumeris populis; multitudo sanctorum.

In finem. Quia personaliter unitus est ei, in quo habitavit *omnis plenitudo divinitatis corporaliter.*

VERS. 18. *Millia lætantium.* (AUG., CAS.) Magnam multitudinem significat sanctorum, etc., *usque ad* et ideo lætantur. *Sina in sancto* (CAS.) Est mons in quo data est lex. Dicitur mandatum in quo requiescit Dominus, quia in sanctis mandatis ejus præsentia solet contueri. *In Sina.* (HIERON.) Vel in Sina sancto, id est, qui in Sina monte olim dedit legem, ipse idem est in sancto, id est, in Christo, qui est Sanctus sanctorum.

VERS. 19. — *Ascendisti.* (AUG.) Qui propter nos erudiendos descendit. *In altum.* Super omnes cœlos. *Cepisti captivitatem.* (CAS.) Prius apud inferos captos : hæc sunt spolia, similitudo triumphi; *accepisti dona in hominibus* a patre, id est, homines. Vel *dedisti*, secundum quod Deus, *dona hominibus*, quod etiam fit in triumphis.

Cepisti captivitatem. (AUG.) Unde captivi dicuntur, quia capti retibus Petri, et sub leve jugum missi : unde in hoc curru sunt millia lætantium; non plorantium.

Accepisti. Paulus apostolica auctoritate, etc., *usque ad : Quod uni ex minimis fecistis, mihi fecistis.*

VERS. 20. — *Quotidie.* (*Ibid.*) Quia quotidie captivat captivos usque in finem sæculi. Et quia currum illum ducit *in finem*, addit *prosperum iter. Iter.* Cursum vitæ, quæ vere prosperum, cum dux sit salutaris.

VERS. 21. — *Deus noster.* (CAS.) Diapsalma. Exponit operationes, quæ ex supradictis eveniunt : conquassatio inimicorum, conversiones peccantium; martyria ab utroque sexu. *Salvos faciendi.* (AUG.) Commendat gratiam, quia nullus salvus nisi per eum; sed ne dicas, Cur ergo morituri? patienter fer, et mortem non indigneris quia et Domini, qui sine peccato fuit, exitus non alius, quam mortis, tamen voluntate, ne homo timeret mortem. *Exitus mortis.* (CAS.) Id est, resurrectio, ne queraris de morte, quia Christus inde exivit, et inde exire dedit. Ne mala pertinacium credas impunita, subdit, verumtamen capita, superbiam, vel auctores Judaicæ sectionis, vel seditionis, vel hæresis.

VERS. 22. — *Verticem capilli.* (*Ibid.*) Versutias inanium quæstionum, quæ tales inimicitias calumniarum quærunt, ut capillos videantur perscrutari.

VERS. 23. — *Ex Basan.* (AUG.) Id est, confusione, etc., *usque ad* ad eos, qui erant desperatissimi.

VERS. 24. — *Pes tuus.* (*Ibid.*) Id est, ut qui prius erant inimici, fiant *pes tuus*, prædicando usque ad sanguinem, scilicet, usque ad mortem : et *canes*, pro Deo latrantes, *qui edunt de micis*, etc. *Pes tuus.* Illi soli ad officium regiminis assumendi sunt, qui quod percipiunt, aliis prædicant, qui manibus bonorum operum exsequuntur, quod ore prædicant, vel docent; unde in Levitico : Os turturis retorquetur ad ascellas.

In sanguine. (BASIL.) Quoniam ostendit Deum, etc., *usque ad : et cum eos vincerem, aspersa sunt vestimenta mea. Canum.* (AUG.) In magno sacramento eos ducere jussus est Gedeon, qui ut canes aquam lamberent, trecentos tantum et non plures, in signo crucis propter *thau*, quæ trecentos significat. *Ab ipso.* Quasi si quæras unde tantum bonum, ut *canes* ejus sint cujus erant inimici? ait : *Ab ipso*, id est, ejus gratia, non a seipsis.

VERS. 25. — *Viderunt ingressus tuos, Deus.* (*Ibid.*) Vel visi sunt gressus tui, Deus, quibus venisti in mundum. Hæc gratia latebat in Veteri Testamento : modo patet, cum missus Filius annuntiatur in gentibus. *Qui.* Deus. *Est in sancto*, corpore, licet perfidi non videant, secundum quod passus. In hoc etiam, patiendo vel credendo, *prævenerunt* eos principes, vel prævenerunt ad te laudem.

VERS. 26. — *Principes.* (BASIL., EUTHYM.) Apostolos *Principes* appellat, etc., *usque ad* et prædicatione illos consecuti sunt. *In medio.* Ministri præpositi novarum ecclesiarum Deum laudantium, carne domita et corio siccato ab humore peccati, et extenso a ruga duplicitatis.

VERS. 27. — *In ecclesiis benedicite.* (CAS.) Diapsalma. Precatur et affirmat, ut hæc inceptio dilatetur et confirmetur, pro qua et hæretici destruantur. (AUG.) *In ecclesiis.* Hæc sunt juvenculæ tympanistriæ, ne quis carnaliter choros luxuriæ cogitet. Ecclesiæ quippe sunt adolescentulæ nova gratia decoratæ. *In ecclesiis*, non alibi, non in aliis conventiculis. *De fontibus Israel.* (CAS.) Ut ad eorum imitationem prædicetis, quæ decet : quia sunt principes fidei, spei et charitatis, et per hoc Benjamin, id est, filius dextræ.

VERS. 28. — *Ibi Benjamin*, etc. *Principes*, etc. (*Ibid.*) Per nomina tribuum, Christum et Apostolos indicat. *Ibi*, scilicet in templo Jerusalem vel in Ecclesia. Interpretatio etiam nominum Ecclesiæ convenit. (CAS.) Forsan ex his tribubus fuerunt Apostoli, etc., *usque ad : confessio* in fide, *fortitudo* in spe, *latitudo* in charitate. *In mentis excelsu*, seu, ut proprie est Græca dictio, etc., *usque ad* ut fidelis ac prudens distributor, divisit.

VERS. 29. — *Manda Deus virtuti tuæ.* (*Ibid.*) O Deus, notifica Filium, quasi quod enuntio futurum, perfice. Vel, *virtuti tuæ*, id est, fortibus tuis injunge, ut te annuntient. Vel, o Pater, manda tuum opus *virtuti tuæ*, Filio, vel Spiritui sancto. (AUG.) *Commendat enim Deus charitatem suam in nobis, quoniam, cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est* : quod bene et confidenter orat. *Confirma hoc, Deus, quod operatus es.* Incipiendo.

VERS. 30. — *A templo tuo in Jerusalem.* Quæ est libera, mater nostra, quæ est templum, a quo omne datum optimum; ab illo ergo templo. *Reges terræ.* Vel speciales tibi offerent munera, id est, sacrificia laudis. Sed quia huic laudi obstrepunt hæretici.

VERS. 31. — *Increpa feras arundinis.* (AUG.) Id est, eos qui moventur omni vento doctrinæ. *Ut excludant eos qui probati sunt.* Hoc est quod Apostolus ait : *Qui probati sunt, manifesti fiant* (*I Cor.* XI); vel a vaccis excludant probati. Nam stabiles, fortes, et graves non habent seducere : *In populo gravi laudabo*

te. Dissipa. Increpa feras, et etiam dissipa dissentientes. *Gentes quæ bella volunt.* Hæreticos et alios eis consentientes, quos gentes vocat, propter genera diversarum sectarum, ne ibi series successionum confirmet errorem.

Vers. 32. — *Ex Ægypto, Æthiopia.* (Aug.) Ægypti vel Æthiopiæ nomine fidem omnium gentium signat, a parte totum. Non ergo ex solis Judæis, sed de gentibus præcones futuros prophetat. (Hier.) Æthiopia Gentilitas nigra peccatis, festinat manus dare Deo. Similitudo a victis, qui armis depositis eas dant victoribus, ne intereant. *Præveniet manus ejus.* (*Ibid.*) Id est, vindictam ejus, per confessionem, ne manentes in peccatis puniantur.

Vers. 33. — *Deo regna.* Ut *Deo* sit in principio sequentis versus. Vel magis in fine præcedentis versus est, *Deo.* Commendaturque fides (quasi, non præcedentibus operibus justificatur homo) quæ per dilectionem incipit operari. Credet ergo Æthiopia Deo, et sic *præveniet* opera ejus, id est, Æthiopiæ, quod in Græco non est ambiguum, id est, credendo in Deum, præveniet opera sua. Vel *ejus* Ægypti Deo, id est, in Deum. *Regna terræ, cantate Deo.* (Aug.) Decursis omnibus, quæ jam impleta cernimus, hortatur ad laudem Christi, et futurum ejus adventum prænuntiat.

Psallite. (Cass.) Diapsalma. *Psallite:* veniet qui ascendit, ubi sanctos consummabit.

Vers. 34. — *Ascendit.* (*Ibid.*) secundum quod homo. Nam secundum quod Deus, Patri æqualis, super cœlum cœli, excelsiores creaturas, ut nihil supra se haberet. (Hier., Cas.) *Oriens.* Verbum a Patre genitum. *Et ascendit ab oriente* Virtute Verbi.

Ad orientem. Locum expressit, ubi surrexit et unde ascendit.

(Aug.) *Ad orientem*, nostræ illuminationis. Vel quia Jerusalem est in Oriente. *Voci suæ.* (*Ibid.*) Qui fuit humilis in passione: dabit vocem virtutis in communi resurrectione. *Vocem virtutis.* (Cas.) Efficaciam resuscitandi omnes mortuos.

Vers. 35. — *Magnificentia ejus et virtus.* (Aug.) Quoniam jam tunc non erit commistio malorum, inde evidens erit magnificentia ejus super verum Israel. *In nubibus.* Quia non solus veniet ad judicium, sed cum senioribus populi, qui sunt nubes: quas ne aliter acciperes, addit: *Mirabilis in sanctis.*

(Euthym.) Per *nubes.* Hic ipsos Apostolos intelligit, veluti supra exsistentes, atque eminentes a terrenis negotiis, ac veluti spirituali aqua plenos, quam ex sancti Spiritus profundis hauserunt, ut animarum arva ac campos, hoc est, ut ipsos credentes, irrigarent.

Vers. 36. — *Ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ benedictus Deus.* (Cas). Magna promisit, ne quis pro humana infirmitate desperet se ad tanta præmia pervenire.

PSALMUS LXVIII.

Vers. 1. — *In finem.* (Aug.) Commutatus est ex A forma Dei in deterius Adam, etc., *usque ad* pati secundum Græcos. (Cas.) Quartus psalmus qui latius de passione, et resurrectione. Agitur de causa *commutationis*, id est, passione Christi. Hic loquitur Christus caput et corpus. *Salvum me fac.* Primo, precatur salvus fieri, quia multa patitur, quantum ad se gratis, sed quod alius rapuit, ipse solvit. Hæc est vox grani sinapis contempti, dum in horto obruitur, quod crescit in magnum olus: hoc fuscum et aspernabile prorsus. Sic et Christus, de quo: *Vidimus eum non habentem speciem neque decorem*, sed tamen occupavit faciem terræ, factus mons magnus.

Aquæ usque ad animam meam. (Aug.) Id est, turbæ, etc., *usque ad* ultra quam non habent mali quid eis faciant.

B Vers. 3. — *In limo.* (Aug.) Homo factus est de limo terræ, etc., *usque ad* id est, virtus carnis evadendi passionem. *Substantia.* Dicuntur divitiæ, etc., *usque ad* id est, non inveni in eis quod feci. *Veni.* Quia sponte. *In altitudinem.* Profundum insani populi.

Vers. 4. — *Laboravi.* (Aug.) Diu clamavit: *Væ vobis! Scribæ et Pharisæi*, ut raucus quantum ad illos, quia non est ab eis intellectus. *Clamans*, etc. (Cas.) Laborat, cujus votum non impletur. *Oculi mei.* Ut oculi duorum eum in via non agnoscentium, quibus factum est extra quod erat intra, id est, cæcitas quæ in corde facta est et in oculis. Dixerunt enim: *Sperabamus quod redempturus esset Israel* C (*Luc.* xxiv.) [Aug]. Sed spem eis reddidit, etc., *usque ad* quia perditi fuissent. *Dum spero.* (Cas.) Causa subditur, præstolor misericordiam, non exoro potentiam.

Vers. 5. — *Multiplicati.* (Aug.) Quod prius typice, nunc in re aperte dicit. *Super capillos.* Pro infinito, vel plures sunt his qui sunt ornatui. *Rapui.* Rapere voluerunt divinitatem, et perdiderunt felicitatem: rapuit Adam, præsumens, ut diabolus, de divinitate.

Vers. 6. — *Deus, tu scis.* (Cas.) Quia pro aliis solvit, precatur, *exspectantes* antiquos, et *quærentes* alios, scilicet, modernos, in se non frustrari, cum tanta tam æquanimiter ferat.

D *Insipientiam.* (Aug.) Ex membris. Vel, *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.* Quod in me irriserunt, qui sibi sapientes videbantur, tu scisti quare fieret irrisio, scilicet, talis et mors (Cas.) *Insipientiam.* Quod mei ignari Dei, hi sunt qui commutantur in sapientes et justos.

Vers. 7.—*Non erubescant.* (*Ibid.*) Quæ solverit, exponit; hic ostendit quod superius de membris dixerat. (Aug.) *Non erubescant*, id est, non dicatur eis: Ubi est Christus vester? vel non prematur Ecclesia, ut filii erubescant. *Qui exspectant.* (Cas.) Quod oculis videre non potuerunt prophetæ et justi. Ne ergo aliter eveniat quam Spiritus sanctus per eos prædixit, sequitur: *Deus virtutum*, cui nihil est impossibile. *Deus Israel.* (Aug.) Ut qui Deitatem ejus in-

tueri possunt, non seducantur infirmitate ejus carnali.

VERS. 8.— *Quoniam propter te sustinui opprobria.* (CAS.) Congregat in unum multa quæ pertulit, ad invidiam in Judæos excitandam; *opprobrium*, in Beelzebub ejicit dæmonia, potator, vorax. (*Matth.* XI.)

Operuit. Hoc solet evenire in bono laceratis, qui solent tanto amplius ad tempus effici tristes quanto cognoscunt in se iniqua confingi.

VERS. 9. — *Peregrinus.* Vel hospes, qui in domo ad tempus recipitur; non ut frater charissimus, quod eram.

VERS. 10. — *Zelus domus tuæ comedit me.* Quando funiculo vendentes ejecit. Quid istum zelum sequitur, subjungit : *Et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Quia increpati Judæi convicia, quasi tela, super eum miserunt, ut : *Nonne hic est filius Joseph?* (*Luc.* IV.) *Exprobrantium tibi.* Quando dixerunt : *Nunquid potest Deus parare mensam in deserto?* (*Psal.* LXXVII.) *Isti sunt dii tui, Israel* (*Exod.* XXXII). Unde nunc dicit eadem convicia cadere super se, quæ olim exprobrabant, ut ex consuetudine impia videas eos et non noviter hoc fecisse.

Ceciderunt. (CAS.) Cadunt super nos mala, quando non possumus vitare illa : *ceciderunt* igitur, id est, effectum habuerunt.

VERS. 11. — *Et operui in jejunio*, etc. (AUG.) Prælegi jejunare potius quam fel et acetum accipere ; id est, veteres et amaros, qui non intrant in corpus ejus. (CAS.) *Et operui.* Non exercui potentiam vindicando. *Et factum est*, quod patuit in sputis, *in opprobrium.* (AUG.) Detrahentium et derisorum.

VERS. 12. — *Et posui.* (AUG.) Illis carnem apposui, in quam sævirent, et occului Deitatem. *Cilicium.* (AUG., HIER.) Mortalis caro, ut de peccato damnaret peccatum.

Cilicium, lugubris caro, ut quando flevit super Jerusalem (*Luc.* XIX), et pro Lazaro (*Joan.* XI).

In parabolam. (AUG., HIER.) Irrisoriam, ut cuilibet maledicendo, dicerent : Sic tibi contingat ut crucifixo. Vel, quia parabolas eos docebam ; unde :*Vobis datum est nosse mysterium Verbi Dei, cæteris autem in parabolis.* Et tunc adversum me loquebantur.

VERS. 13. — *Qui sedebant.* (CAS.) In porta sedent, qui conventibus hominum sedula curiositate miscentur. Dicit ergo passionem suam Judæorum esse fabulam, ut nullus exciperetur, qui hujusmodi locutionis esset alienus; unde Cleophas ait : *Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et ignoras*, etc. (*Luc.* LXXXIV).

In porta. Civitatis : ubi solent judices sedere ad judicandas causas, id est in publico judicio.

(HIERON.) Sicut Scribæ et Pharisæi habentes clavem scientiæ : sed nec intrantes, nec alios intrare sinentes.

Et in me psallebant. (CAS.) De me aiebant in pu-

A blicis conventibus, et in conviviis psallebant : irrisio mea erat psalterium. *Qui bibebant vinum.* (AUG.) Qui inebriantur temporali voluptate. Vel, (CAS.) in Deum probabili opere psallant, qui vinum spirituale bibunt.

VERS. 14. — *Ego vero.* (CAS.) Prædictis malis opposita est oratio pro parte sua, ut discamus non rixas, sed orationes opponere jurgiis. *Tempus beneplaciti.* (AUG.) Ideo nunc est *tempus beneplaciti* et reconciliationis per incarnationem, per sanguinem, per mortem ; deinde quomodo hoc tempus provenerit, exponit : *In multitudine misericordiæ. In veritate.* Præmisit de *misericordia*, nunc subjungit de *veritate*, quia *universæ viæ misericordia et veritas*: misericordia, dimittendo peccata ; veritas, reddendo promissa.

B VERS. 15. — *Ut non infigar.* (AUG.) Mente, supra dixit infixum corpore; dicitur hoc ex infirmitate membrorum. *De luto*, id est, lutosis desideriis. *De profundis aquarum.* (CAS.) Judæi malignitate consilii profundi sunt, seditionibus turbulenti.

VERS. 16. — *Profundum.* (CAS.) Peccatorum, quod deglutit animas; unde : *Peccator cum venerit in profundum peccatorum, contemnit* (*Prov.* XVIII). Hæc pericula membris ejus imminent. *Neque urgeat super me*, etc. (AUG.) Et si cecidisti, non claudit super te puteus os suum, si non claudis os tuum ; sed confitere et dic : *De profundis clamavi ad te, Domine*, et evades. Claudit super illum, qui in profundo contemnit, a quo mortuo, velut qui non sit, perit confessio.

C VERS. 17. — *Exaudi me, Domine*, etc. (CAS.) Periculis hominum expositis, voce eorum precatur: *Exaudi me, Domine, quia benigna misericordia*, non quia merui. *Benigna.* (AUG.) Suavis est tribulato misericordia, ut panis esurienti. Venit tribulatio; differt Deus subvenire, ut moveat desiderium, et sit dulce auxilium ; quod cum fit, jam non est quo differat.

VERS. 18. — *A puero*, etc. (AUG.) quolibet sancto, parvo, non superbo ; a quo superbiam tollit disciplina tribulationis.

VERS. 19. — *Propter inimicos*, etc. (AUG.) Ut confundantur liberatione mea, etc., *usque ad* unde ipse Nabuchodonosor conversus Deum prædicat. *Propter inimicos.* (ID.) Hoc ad apertam, ut caro resurgat, et

D ascendens spiritum mittat ; unde inimici conversi sunt, quibus non proderit, si solam animam liberaveris.

VERS. 20. — *Tu scis improperium.* (ID.) Quia quare sint ista mihi, tu nosti, illi non norunt. Et quia ipsi in conspectu tuo sunt, ista nescientes non poterunt confundi vel corrigi, nisi manifeste eruas. Et ideo ait : *Propter inimicos.* (ID.) *Improperium*, vel opprobrium, etc., *usque ad* sed adjuvando perficiat. *Reverentiam.* (ID.) Alii ignominiam, ut alapas, flagella, et quod Pilato tanquam reus traditus est : hæc non pro suo reatu, sed pro nobis sustinuit, ut in talibus nos instrueret.

VERS. 21. — *In conspectu tuo.* (CAS.) Invidiam ex

citat contra eos, ut tantum scelus præsente Deo committerent.

Cor meum. Quia voluntate sustinuit, secundum illud : *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum.*

VERS. 21. — *Qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non inveni.* (AUG.) Contristati sunt discipuli et mulieres, quæ super eum flebant, sed non simul. Carnaliter enim contristabantur de vita mortali, quæ erat mutanda morte, cum deberent cum eo contristari de cæteris, qui medicum occidebant, quod nemo tunc fecit.

VERS. — 22. — *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* (AUG.) Quod non inveni simul tristes et consolantes, hoc fuit mihi fel amarum propter mœrorem.

Acetum, etc. Id est, acidum, propter vetustatem eorum. Legitur in Evangelio fel ei oblatum, sed in potu, non in esca. Mystice ergo dicitur, id est, super escam suavem quam cum discipulis acceperat, quæ est esca unitatis Christi, injecerunt fel : quod adhuc hodie facit, et gravius peccat contemptor sedentis in cœlo, quam qui crucifixit ambulantem in terra. Dant bibendum amarum potum, qui male vivendo scandalum faciunt Ecclesiæ, ut hæretici.

Gustavit Dominus, docens et nos gustare, id est, pati tales : sed non bibit, quia non possunt tales in corpus ejus recipi. Mystice ergo hoc prædicitur, sicut et mystice factum est in passione.

(CAS.) *Et dederunt.* Hæc est consummatio passionis; cum dixisset : *Sitio*, fel cum aceto obtulerunt, hoc facto mores suos amarissimos indicantes.

VERS. 23. — *Fiat mensa.* (CAS.) Prophetia contra adversarios. (AUG.) *Fiat mensa.* Mensa, Scriptura : hanc Judæi habuerunt, dum mandatum Dei coluerunt; postquam a lege jejuni sunt, hæc mensa coram ipsis gentibus data est, ut gravius dolerent.

In laqueum. Ut qui littera legis alios stringebant, in ea obligati caderent. *In retributiones.* Quia illis ablata, et gentibus data. Malorum fuit retributio, dum nolentes in ea epulari, ab ea sunt exclusi. *In scandalum.* Quia deserentes pacis auctorem, rixas sibi et prava opera concitant.

VERS. 24. — *Oculi.* (AUG.) Doctores qui præeunt. *Obscurentur*, id est, lumen scientiæ perdant. *Et dorsum eorum*, etc. Id est, minores. Cum enim lumen scientiæ perdunt qui præeunt, ad portanda peccatorum onera, et ad appetenda terrena inclinantur sequentes; vel, *dorsum*, mens eorumdem. Semper hoc de illis qui non pœnitent.

VERS. 25. — *Effunde*, etc. (CASS.) Ut in morem fluminis sit copiosa.

Comprehendat. Ut non liceat effugere.

VERS. 26. — *Fiat habitatio.* (AUG.) Hoc jam in manifesto, etc., *usque ad* in quo superbierunt contra Deum. *In tabernaculis.* (CAS.) Templo et regio palatio. Ad hoc ponit *inhabitare*, quod fit devotæ

A mentis affectu ; ad domos *habitare*, quod fit corporea mansione.

VERS. 27. — *Tu percussisti.* (CAS.) Non sua culpa : percussisti passione, ad salutem gentium; hoc illi crudeli voto impleverunt.

Et super dolorem. Quia erat pro perditione eorum.

Addiderunt. Inferre mortem. Vel super dolorem vulnerum meorum, id est, quæ mihi infixerat lancea, et clavis, addiderunt custodes sepulcri.

VERS. 28. — *Appone iniquitatem super iniquitatem*, etc. (AUG.) Iniquitas eorum fuit, ut hominem occiderent, et super hoc apposuit Deus, ut Filium suum occiderent, ut sicut servos præmissos, ita ipsum hæredem.

B VERS. 29. — *Deleantur*, etc. (ID.) Quia scriptos se putant, etc., *usque ad* et staturos ad dexteram. *De libro viventium*, etc. (CAS.) Notitia Dei, quæ prædestinavit ad vitam, quos præscivit conformes fieri imagini Filii sui. Non sic tamen accipiendum est, tanquam in hoc libro aliquem scribat Deus, quem postea deleat : sed secundum spem illorum, qui scriptos se putant.

VERS. 30. — *Ego sum pauper*, etc. (CAS.) Hic dispensationem incarnationis et sanctitatem propopositi exponit, dicens : Quis finis passionis? *Dolens.* (AUG.) Hoc secundum caput, pro omnibus dolet; unde : *Dolores nostros ipse portavit* (Isa. LIII), quod nullus alius. Ideo dicit :

VERS. 32. — *Et placebit.* (CAS.) Laus puri cor-
C dis plus placet quam mactatio pecudum. *Vitulum novellum.* (AUG.) Pro peccatis offerebatur novellus vitulus, qui significabat novitatem secuturam; quæ defensionem habet in cornibus, munimen pedum in ungulis (per quas aspera sæculi calcet); *producentem*, quia fidelis quotidie virtute Dei augetur. (AUG.) Vitulus ungulis terram excitat, sic qui non contradicit, sed tamen terrenum abjecte sapit, ungulis excitandus est : et super hunc vitulum placebit laudatio mea cum angelis, ubi nec adversarius erit ventilandus, nec piger de terra excitandus.

VERS. 33. — *Videant.* (CAS.) Quod oblatio jam est in mente, non in rebus, ubi pauper æquatur diviti. Et, o pauperes, hoc tamen contuitu Dei facite, *quærite Dominum.* Vel, ut videatis, quærite Deum,
D escam mentis. *Vinctos.* (AUG.) Qui ultra necessaria quærit, compedes onerat; sed sufficit diei malitia sua. *Vinctos.* (ID.) Vinctos mortalitate, qua Dominus offensus servos compedivit : sed inde clamantes audit.

VERS. 35. — *Cœlum, terra, mare.* (CAS.) Ad litteram, id est, cœlestia, terrestria, et natantia, hæc laudant, dum ex eis laudatur creator. (ID.) Divitiæ sunt pauperis videre creata, et inde laudare creatorem. *Laudent illum*, etc. (ID.) Quod prius simul, nunc sigillatim monet ; vel, laudent cœlestia, terrestria, natantia. Et, ut perfecte omnia concludat, addit : *Omnia quæ in eis sunt :* sic omnis creatura ad laudes invitatur. (HIER., CAS.) Ac si diceret : *Omne*

genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum (Phil. II). *Et omnia reptilia in eis.* (CAS.) Omnes modi monstrosi, in peccatis hærentes terrenis.

VERS. 36. — *Quoniam Deus salvam faciet Sion,* etc. (AUG.) In spe fidelis populi finitur constructio Ecclesiæ : unde omnis creatura laudare monetur.

VERS. 37. — *Et qui diligunt nomen ejus*, etc. (CAS.) Quid per singula ? omnes qui diligunt nomen tuum habitabunt. (AUG.) Hi sunt semen servorum. Iste enim versus exponit præcedentem.

PSALMUS LXIX.

VERS. 1. — *In rememoratione.* (CAS.) Memoria duobus modis, etc., *usque ad* et spem resurrectionis assumunt. (AUG.) Vox tribulatorum pro Christo, etc., *usque ad* primo petentes se adjuvari, malos erubescere.

VERS. 2. — *Deus in adjutorium.* Monet ut in Deo, non in nobis, gloriemur. (CAS.) Hic omnis petitio affirmatio est, unde non sunt timendæ tribulationes. Hic versiculus ante omnes horas in initio prædicitur, quia, cum orare solemus, maxime tentare nititur diabolus, ut muscæ morientes perdant suavitatem unguenti.

VERS. 3. — *Confundantur.* (CAS.) Confundi, est de perversitate turbari. *Revereantur*, ne proles a justitia pœna sequatur. *Qui quærunt*, etc. (AUG.) Diversa sunt tempora in Ecclesia : primo, fuit impetus persequentium, unde, *qui quærunt;* modo, remansit malevolentia cogitantium, unde, *qui volunt.* (ID.)

VERS. 4. — *Avertantur.* (ID.) Duo genera sunt persequentium, etc., *usque ad* exit integer, qui neutro capitur.

VERS. 5. — *Exsultent et lætentur in te omnes.* (CAS.) Monet lætari bonos, quos egenos Deus adjuvat et liberat. *Semper.* Quia non unquam debet cessare a laude ejus. *Magnificetur Deus.* (CAS.) Nostro more dictum, ubi quis laudibus crescit; quod non Deus, sed nos laudando proficimus.

VERS. 6. — *Ego vero egenus.* (CAS.) Quod hortor, facio, etc., *usque ad* ubi est dives, semper ambit, desiderat et accipit. *Ne moreris.* (ID.) Tardum videtur, quod magno desiderio quæritur. (AUG.) Ne mihi tardius videatur, quod venturus es, quod fit per patientiam; qua qui caret, tardum ei videtur, et deflectitur ab eo : ut uxor Lot, quæ fit statua salis, ut te condiat : exemplo enim tibi est ne retro aspicias.

PSALMUS LXX.

VERS. 1. — *In finem.* (AUG.) De commendatione gratiæ, etc., *usque ad* fere singulis syllabis commendatur gratia.

Filiorum Jonadab. (ID.) Filiis spontaneis, etc., *usque ad* qui ex se mali.

(CAS.) Vel ita, monemur in titulo habere devotionem filiorum Jonadab, etc., *usque ad* illi vero consueta malitia in obstinatione permanserunt.

VERS. 2. — *In te, Domine, speravi.* Generalis justus loquitur a principio mundi usque ad finem : totam spem in Deo ponens, gratiam ejus commendat, ne falsa in nobis præsumamus.

(CAS.) Vel priores captivi sunt in mundo, unde evadi potest : secundi in inferno. Vel, *priorum*, id est, eorum qui ante capti vitiis, quam filii Christi. Totus hic psalmus gratiam Dei, quæ gratis datur, summa intentione commendat.

VERS. 3. — *Esto mihi in Deum protectorem, et in locum munitum*, etc. Duo promisit, duo alia reddit.

VERS. 4. — *Peccatoris.* (AUG.) Duo sunt genera peccatorum : alii legem acceperunt, ut Judæi et Christiani; alii non, ut pagani.

VERS. 5. — *A juventute.* (CAS.) Id est, a conversione, vel ex quo contra diabolum cœpi pugnare. (AUG.) *A juventute*, ex quo cœpi sperare in te, etc., *usque ad* juvenis pugnat, sed cadit, nisi sit Deus spes ejus.

VERS. 7. — *In te cantatio.* (CAS.) Delectationi est mihi esse in te. *Semper.* Ut continua sint beneficia. *Semper.* (AUG.) Et in præsenti, etc., *usque ad* contra quam nil stat.

VERS. 8. — *Repleatur os meum.* (CAS.) Dixit beneficia, nunc petit ut gratias agere possit. Nam si Deus os non replet, non ardet desiderium. *Tota die magnitudinem tuam.* (AUG.) Id est, sine intermissione, etc., *usque ad* nomine ergo magnitudinis omnia includit.

VERS. 9. — *Ne projicias me.* (CAS.) De gratia tempore senectutis et senii danda. *Senectutis.* (AUG.) Senectus in Christo, dum prodigium factus est, dum infirmatus in cruce et irrisus; quod dicitur senectus, quia ex vetustate assumpsit, unde : *Vetus homo noster simul crucifixus est* (*Rom.* VI).

VERS. 10. — *Quoniam dixerunt inimici mei.* (AUG.) Dicitur hoc de Christo, qui inter manus inimicorum infirmus factus est, et quasi nihil posset comprehensus. Sed hic de membris ejus dicitur hoc, quia et illa talia ex nostra persona habuit.

VERS. 11. — *Deus dereliquit eum.* (AUG.) Unde alibi : *Quare me dereliquisti?* id est, quare me derelictum putant malo suo. *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

VERS. 12. — *Ne elongeris a me.* (CAS.) Longe putant, dum tardat; *ne elongeris*, ut gravioribus exponat.

VERS. 13. — *Confundantur*, etc. (CAS.) Quia disposita Dei non mutantur. *Detrahentes animæ meæ.* Alias, committentes animam meam. (AUG.) Id est provocantes nos ut Deo resistamus, quod est contra Deum committere bellum; ut illi faciunt quibus non placet Deus in suis adversis, quod est eum habere injustum. Committitur etiam anima, si odit eos a quibus patitur. *Qui quærunt.* (ID.) Ut fecit uxor Job, quæ ait : *Dic aliquid in Deum et morere* (*Job.* VII). Ut etiam ait uxor Tobiæ : *Ubi sunt justitiæ tuæ?* (*Tob.* IV, 2.) Hoc dicebat ut displiceret illi Deus.

VERS. 14. — *Et adjiciam.* (AUG.) Adjectio laudis est, post creationem omnium rerum, laus de incar

natione et resurrectione, quod inferiora docent. *Omnem*. (Aug.) Quia si laudatus in omnibus aliis, nondum in eo quod suscitavit carnem nostram in vitam æternam, quæ est laus adjecta pro resurrectione Christi. Vel omnis laus esset, et nihil laudi deesset, si damnaret peccantes, quia justitia esset; sed quia et hos liberas: *Adjiciam super omnem laudem tuam*.

Vers. 15. — *Os meum annuntiabit justitiam*. Christum, sed ne aliter acciperes, addit: *Salutare*. Quare? quia non approbatur ex operibus legis justificari quemquam. Et hoc est: *Quoniam non cognovi litteraturam*, id est, figuras legis per quod fiam potens. *Tota die*. (Aug.) Vel ita, etc., *usque ad* justitiæ serviat. *Quoniam non cognovi litteraturam*. (Id.) Prædicabo salutem tuam tota die, etc., *usque ad* quia habitu inventus est ut homo (*Philip*. ii), et surgit mortuus.

Vers. 17, 18. — *Docuisti*. (Cas.) Per libros, vel inspirando usque nunc: per spatia temporum crevit doctrina. *Mirabilia*. Quod de iniquo justus. *Mirabilia*. (Aug.) Quid mirabilius quam mortuos suscitare? etc., *usque ad* hoc est a juventute et nunc. *Juventute*. (Id.) Aliqui notant quatuor tempora Ecclesiæ, aliqui tantum tria distingui, idem significantes per *nunc* et *senectam*. Unde juventus Ecclesiæ fuit quando virtus martyrum dimicavit. (Cas.) Progrediens vero tempus, nunc, cum fides per Ecclesias proficit. (Aug.) Senecta, id est, gravis ætas, quando incipiet frigescere charitas multorum, cum mundi tempora decrescunt. *Senium*. (Cas.) Occiduum tempus, etc., *usque ad* contra quos Dominus: *Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*, etc. (*Matth*. xxi). — *Donec annuntiem brachium tuum*. (Cas.) Dum per incarnationem captivos liberat. Et justitiam judicii, puniendi scilicet, qua hominem peccantem justo judicio damnat.

Vers. 19, 20. — *Usque in altissima*. Et ne putes quod solus homo egeat gratia, etc., *usque ad* continet in eo quod sunt.

Usque in altissima. Quia homo Deus sedet ad dexteram Patris regnans cum eo. *Quæ fecisti magnalia*. Utrumque mirabile, per gratiam redimi hominem, qui per justitiam damnatus erat.

Deus, quis similis tibi? Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas, et conversus vivificasti me, et de abyssis terræ, etc. Cui personæ quæ gratia sit, captivæ scilicet, utraque resurrectio mentis et corporis; unde promittit gratias.

Vers. 22. — *In vasis psalmi*. (Cas.) In vivificatione spiritus vel contemplativa vita.

Vers. 23. — *Anima mea quam redemisti*. (Aug.) Ipsis internis labiis quibus tacite clamat Deum.

Vers. 24. — *Cum confusi et reveriti fuerint*. Tunc locus est veræ et securæ exaltationis, cum non licet impiis dominari.

PSALMUS LXXI.

Vers. 1. — *In Salomonem*, etc. (Aug.) Verum pacificum, etc., *usque ad* qui hic commendatur secundum utramque naturam. (Cas.) Quartus psalmus de duabus naturis Christi monet ut Christum verum Deum et verum hominem regem credamus, et est prophetia de Christo.

Vers. 2. — *Deus judicium*. (Cas.) De judicio, optando illud dari Filio. *Justitiam tuam*, etc. (Aug.) Nota repetitiones ejusdem, vel aliis verbis, multum commendant divina eloquia, quæ maxime sunt in psalmis: et in eo genere sermonis, quo affectus animi est movendus.

Vers. 3. — *Montes*. (Aug.) Prophetæ, Apostoli, qui cœlo altitudine proximant; *pacem* nuntiandam populo fideli, Christum. *Et colles*. Suscipiant *justitiam*, id est, Christum, vel *montes pacem populo:* et *colles* de utrisque prædicatoribus præcedentibus et sequentibus dicit. Vel *suscipiant montes*, id est, majores.

Pacem. Verbum reconciliationis, scilicet verbum Evangelii, ad hoc ut nuntient populo.

Et colles. Id est, minores; justitiam, id est, obedientiam, ut obediant doctrinæ veritatis.

Tuum et *tuos* dicendo, ostendit omnia quæ sunt Patris esse et Filii, et e converso.

Vers. 4. — *Judicabit pauperes populi*. (Cas.) Idem agit de eodem judicio affirmando. Post optationem, virtute prophetiæ, dicit quæ sunt adventu Domini præstanda. (Aug.) Vel secundum aliam litteram: *Justitia judicabit pauperem*. Sed codices qui habent in littera magis approbantur. *Pauperes populi*. Id est, eos qui pauperes in populo, in quo boni malique commisti. *Humiliabit calumniatorem*. Dum enim gratia sua adjuvat, etc., *usque ad* qui innocentes nititur trahere in culpam. (Hieron., Aug.) Vel, *humiliabit*, et, victo diabolo, *permanebit cum sole* splendor; id est, Filius cum Patre, sedens ad dexteram Patris in æternum, hoc est *ante lunam*, in generatione et generationem.

Vers. 7. — *Descendet sicut pluvia*, etc. (Cas.) Ecce quis et qualis ille rex, qui judicaturus est. (Aug.) Alludit facto Gedeonis, etc., *usque ad* et postea complueretur gentilitas sicco vellere Judæorum. (Cas.) Descendet Christus, etc., *usque ad* quis ergo post tam apertas similitudines dubitet de partu Virginis? *In vellus, et sicut stillicidia*. (Aug.) *Vellus*, Judæa, quæ auctoritate doctrinæ exspolianda erat, ut ovis vellere: vel, quia doctrinæ pluviam detinebat, quam nolebat gentibus prædicare.

Vers. 8. — *Et dominabitur a mari usque ad m...* (Cas.) Ostendit quæ sit amplitudo regni. *A flumine*. (Aug.) A Jordane, ubi vox: *Hic est Filius meus dilectus*. Inde ergo doctrina ejus cœpit: inde auctoritas magistri dilatatur usque ad terminos orbis terræ, prædicato Evangelio regni. (Cass.) Inde regula baptismi per totum orbem manavit. Paucis verbis magna docet sacramenta

Vers. 10. — *Reges Tharsis et insulæ munera offerent*. (Cas.) Pertinaces dicuntur inimici, etc., *usque ad* vel, historialiter potest accipi de regibus qui venerunt adorare Christum.

VERS. 12. — *Quia liberabit pauperem a potente*, etc. (CASS.) De operibus ejus agit, etc., *usque ad* in participatione justitiæ. A

VERS. 14. — *Ex usuris*. (AUG.) *Usuræ*, peccata, etc., *usque ad* juvando per gratiam ad justitiam faciendam. Vel, *ex usuris*, de futuro, id est, pœnis æternis; et *iniquitate*, id est, peccato ipso, pro quo pœna debebatur. *Nomen*. Christianum. *Coram illo*. Quia in ejus regno ante ipsum victuri sunt.

VERS. 15. — *Et vivet, et dabitur ei de auro*, etc. (CAS.) De honorificentia regis. *Arabiæ*. (AUG.) Per Arabiam, gentes; per aurum, sapientiam, quæ excellit inter doctrinas. *De ipso semper*. (ID.) Multiplicando, vel consequendo, vel de ejus institutione, quia ipse orare docuit.

VERS. 16. — *Firmamentum*. (AUG.) Prophetarum est, quia quod prædixerunt, implevit. *In summis montium*. (ID.) Auctores Scripturarum Prophetæ et Apostoli; quos firmat, quia omnia ab illis prædicta in illo sunt impleta. B

In terra. Quia propter eos qui in terra sunt, omnia scripta sunt. Unde et ipse in terram venit, ut ea impleret.

Super Libanum. (AUG.) Sicut Libanus proceras cedros producit, sic Christus sanctos ad cœlum. *Sicut fenum*. (CAS.) Non ætas seni sed viriditas sanctis comparatur. Boni de ista civitate præsentis Ecclesiæ migrantes in illa beatitudine florebunt. (AUG.) In Genesi *feni* nomine et frumentum intelligitur, etc., *usque ad* et comparabitur feno terræ quidquid pro magno habetur in seculo. C

VERS. 17. — *Sit nomen ejus benedictum*, etc. (CAS.) Monet omnes laudes ei dicere, quia omnes in eo benedicentur. *Ante solem*. (ID.) Id est, ante omnem creaturam, ne putes temporalem Dei Filium. *Omnes gentes*. (AUG.) Ne tribus duodecim accipias, addit *omnes gentes*.

VERS. 18. — *Benedictus Dominus Deus Israel*, etc. (AUG.) A parte sua laudat. Nota exclamatoriam benedictionem, cum admonitione et prophetia. *Fiat, fiat*, etc. (CAS.) Magnificum est, quod sic concludit: Optantis est semel dicere, nimium desiderantis repetere. Quasi dicat: Quod jussisti, Domine, ita fiat, fiat, donec quod cœpit a flumine perveniat usque ad terminos orbis terræ. (HIER.) Sciendum quod septuagesimus primus psalmus secundi libri finis est: unde et in extremo habet: *Fiat, fiat*, pro quo in Hebræo dicitur: *Amen, amen*. D

VERS. 20. — *Defecerunt laudes*. (ID.) Etiam hoc diligentius observandum est, quod illud: *Defecerunt hymni David filii Jesse*, ad finem septuagesimi primi psalmi pertineat. Id vero quod sequitur: *Psalmus Asaph*, initium sit sequentis.

Hymnus tria habet: laudem Dei cum cantico: nisi enim cantetur hilariter, non est hymnus: non cantat autem qui non amat. Si sit laus, et non est Dei, non est hymnus: et si sit Dei, et non cum cantico, non hymnus. Præter solitum addit: *Filii Jesse*; David enim homo, quidam filius Jesse, regnavit in Israel tempore Veteris Testamenti in quo Novum erat, sed occultum: sicut et Christus in David et in Abraham, sed occultus, ut fructus est in radice, sed non apparet. Noverunt autem pauci Prophetæ et Christum, et Novum Testamentum, scilicet in occulto, et pronuntiaverunt revelandum. Illo ergo tempore, pro regno illo, ubi regnavit homo filius Jesse, pro hujusmodi carnalibus carnalis populus laudabat Deum. Sed regno illo et cæteris hujusmodi deficientibus, deficit laus, non Filii Dei, sed *filii Jesse*. His autem deficientibus quæ Deus subtraxit ut quærerentur ea quæ occulta in illis tegebantur, loquitur *Asaph*, id est Synagoga, sed fidelis, quæ pie Deum coluit, licet propter terrena, quæ a Deo, non a dæmonibus, ut gentes, quærebat. Attendens autem blasphemos his abundare, pro quibus serviebat, cœpit nutare, nesciens quid in his figuris lateret, quasi non esset aliquid melius quod Deus daret: sed admonitus per hæc sibi subtracta quærere ea quæ non habet cum malis communia, castigans se cum admiratione, dicit: *Quam bonus Israel!* Sed quibus? *Rectis corde*. Primo ergo describens nequitiam malorum, dicit se zelasse prospera eorum; tamen inde correctum, et correctus alios corrigit.

(CAS.) Hic agitur, quod *laudes defecerunt*: quia jam non dat Deus blanda, ut pueris ad serviendum alliciendis, et hoc dicit Synagoga quæ jam sibi contra hoc quod prius agebat testatur, ut credibilius sit.

PSALMUS LXXII.

VERS. 1. — *Quam bonus*. (CAS.) Monet ut non pro temporalibus, sed æternis Deum laudemus.

VERS. 2. — *Pedes*. (CAS.) Pro arbitrio mentis, quod a veritate discrepabat. *Gressus*, actus præcipitati; *pene*, quia cito rediit.

VERS. 3, 4. — *Pacem peccatorum*. (AUG.) Temporalem, fluxam, caducam. *Videns*. Non intelligens. Quia hæc pax videtur, non intelligitur, oculos eludit, est enim fluxa et caduca. (CAS.) *Pacem peccatorum quia non est declinatio morti eorum*. Id est, non cito moriuntur, sed diu vivunt; etsi *plaga* aliquando non firma, ut durat flagellum correctionis. *Et firmamentum in plaga eorum*. Non miseretur Deus consolidando plagas eorum: vel, a simili incurabilis, cui nihil prohibetur.

VERS. 6. — *Operti sunt iniquitate et impietate sua*. (CAS.) Ne resipiscant; non amicti, ut vel liberum caput haberent, sed toti operti.

VERS. 7. — *Prodiit quasi*, etc. (AUG.) Sunt quidam mali ex macie, id est, necessitate: alii ex abundantia, ut pauper egestate furatur, dives ex cupiditate. *Transierunt*. (CAS.) Quasi a rectis semitis.

VERS. 8. — *In excelso*. (AUG.) Palam in manifesto: vel, contra Deum blasphemi.

VERS. 9. — *In cœlum*. (ID.) Ac si dii essent; vel, contra Deum, quem blasphemant, dicentes: Deum vel nescire sua mala, vel non punire. *Lingua transiit super terram*, etc. (ID.) Quæ ultra mensuram hu-

manitatis loquitur, etc., *usque ad* sed transit lingua eorum humanam fragilitatem.

Vers. 10. — *Ideo convertetur.* (Cas.) Exponens Asaph, etc., *usque ad* revertetur ad eam. *Hic.* (Aug.) In hac sententia in qua modo sum. *Dies pleni invenientur in eis.* (Hieron.) Perfecti inveniuntur, etsi modo non appareat. (Cas.) Vel, *dies pleni* sunt, quando Christus venit : hi ergo sunt in Judæis, qui Christum noverunt.

Vers. 11. — *Et dixerunt.* (Aug.) Unde convertentur? etc., *usque ad* hoc est quare videbatur eis nescire hoc. *Quomodo scit.* (Id.) Non dicit, nescit : sed adhuc hæsitat et prope est sanitati : et de tam gravi infirmitate vicinior est salus, sicut vicina sanitate magis æstuant ægri.

Vers. 13. — *Et dixi : Ergo sine causa justificavi cor meum,* etc. (Cas.) Hæc dixerunt, quibus confutandis hæc ego : vel adhuc ex persona dubitantis. Fatuis cogitationibus se dicit illusum, ut cum hæc repudiaverit, melius nos procuraverit.

Vers. 14. — *Et castigatio.* Alias et *index meus in matutino.* (Cas.) Ecce jam remedium, Christus index, qui viam veritatis indicavit, et, mane surgens, spem nostram de mundo ad cœlos transtulit.

Vers. 15. — *Si dicebam.* (Id.) Ecce jam se reprimit auctoritate sanctorum, et jam vicina veritate deliberat sic : *Si dicebam. Ecce nationem.* (Aug.) Aliud inconveniens incipit solvere. *Reprobavi;* judicavi quod non est. *Existimabam,* per prædicta volo probare Deum non justum; sed hoc modo cogito, non absolvo. *Ante me,* id est, quantum ad præsentia; vel, major me, me superans, nisi Deus aperiat. Vel, ecce natio filiorum tuorum, cui disposui, et concinui, subaudis, occurrit et obviat mihi, id est, occurrit mihi prior prædicatio, quam Israelitis feci, ut Deum colerent, qui omnia creavit, et omnibus secundum opera sua restituit : obviat mihi doctrina, cui congrui, et accommodatus sum. Sed ne ego reprobarem nationem priorum patrum, vel priori doctrinæ meæ contradicerem : *Existi,* etc.

Filiorum tuorum. Omnes enim, Abraham et cæteri, aliter docent, quibus credere debeo: non enim omnibus prudentior. Sed ne reprobarem : *Existimabam,* vel, suscepi cognoscere; jam revocatur a lapsu, qui non præsumit se scientem contra sanctos. Ut cognoscerem hujus rei veritatem, quod non ante, dum dicebat Deum hæc non curare. Cogitabam ut scirem hoc : prior gradus scientiæ, dum scit nescire se, quod prius videbatur scire : repudiat autem priorem sensum, dum quærit alium.

Vers. 16. — *Labor est ante me.* (Aug.) Quasi murus mihi obstat, etc., *usque ad* videt in judicio illos damnatos.

Vers. 17. — *Sanctuarium.* (Aug.) Christus, qui ut Deus singulorum merita dignoscit. Vel *sanctuarium,* Sancta sanctorum, id est, secretum divinæ dispositionis.

Vers. 18. — *Verumtamen.* (Aug., Cass.) Ecce quid didicit iste in sanctuario : malos hic decipi, postea in fine ab omnibus deserendos; a quo malo ipse liberatus est, qui et terrena quæsivit, sed a Deo; hic dicit, in hoc mundo malos non esse immunes et impunitos; quia etsi felices, tamen reatum gestant et frequenter ruinas incurrunt. *Verumtamen,* id est, sed : et hic posuisti eis hunc florem et copiam temporalium, *propter dolos,* etc.

Propter dolos. (Aug.) Vel, juxta lubricum. Quasi : Modo doloso fecisti eis, sub specie boni dans mala. Vel, juxta lubricum, ut sunt temporalia : ubi cadunt, qui amore sunt juxta; dum enim dolosus alium vult dejicere, juxta lubricum eum ponit.

Vers. 20. — *Velut somnium.* (Id.) Aperta comparatio. Clausis oculis, videmus bona quæ mox apertis non invenimus; in vita somnium : in morte evigilant, scientes quid est. *In civitate.* In contuitu populi tui, vel, dum constituitur tua civitas. (Hier.) Vel in cœlesti Jerusalem imaginem eorum, effigies deformitatum quas sibi faciunt : alius leo ferocitate, alius aper sorde libidinis. (Cas.) Vel gloriam temporis, quæ non vera, sed similitudo gloriæ : quia cum deerit veritas eis, peribit imago; nec similitudinem retinebunt, qui de beatitudine nil habebunt, ideo perdes eos, quia per eos,

Vers. 21. — *Inflammatum est cor meum.* Id est, invidi felicibus. *Et renes mei commutati sunt.* Quibus status, id est, constantia mentis resoluta est, ut prospera amarem; gravis culpa præbere aliis occasionem peccandi. *Ad nihilum redactus sum.* Vanis hærens, injurius Deo factus. *Nescivi.* Magna et profunda ignorantia nescire quod pecces. (Cas.) *In civitate tua imaginem.* Vel de hæreticis potest hoc accipi, etc., *usque ad* vel in super cœlesti Ecclesia. *Quia inflammatum.* (Aug.) Ecce conversio hujus Asaph, etc., *usque ad* commutatæ sunt in spirituales

Vers. 24. — *Cum,* etc. (Id.) Quia prius ad nihilum redactus sum, id est, ad ea quæ nihil sunt descendi : quia nescivi nihil esse, et post ut jumentum mansuetus factus sum ferendo oneri, et semper ero tecum.

Jumentum. (Cas.) Apud Deum, vice pecudum sunt, qui contra Deum sentiunt : et tamen in his errans, nesciens judicia Dei, semper fui tecum quodammodo, ab idolis alienus, et tibi credens, et tu tenuisti.

Tenuisti manum. (Aug.) Quia licet pecus non recessit a Deo. *Tenuisti manum,* id est, potestatem dexteræ, id est, texisti, quod semper tecum, quod filius. *Dedit* enim *potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine ejus. In sinistra,* pecus, amans hæc temporalia. Vel manum *dexteram.*

(Cas.) Non sinistram. Tenet dexteram Deus, dum ad bona opera dirigit, et ne mergamur liberat, ut Petrum. (Id.) Viso malo impiorum, bonoque suo, arguit se de prioribus, quod terrena a Deo quæsivit, et invitat in contrarium.

(Aug.) Comparat terrenæ voluptati suæ præmium cœleste, et se arguit.

In æternum, etc. Ab eo nunquam ultra separabor.

Qui fornicantur abs te, etc. Huic fornicationi con-

trarius est castus timor, qui gratis ipsum amat, in quo habet omnia.

Vers. 28. — *In portis filiæ Sion.* (Aug.) In publico, vel in concordia Apostolorum, qui sunt portæ Ecclesiæ. Quia prædicatio, quæ est præter unitatem Ecclesiæ, inanis est. Vel, virtutibus Ecclesia est filia Sion, id est, speculationis.

PSALMUS LXXIII.

Vers. 1. —*Intellectus Asaph.* (Aug.) Synagogæ, etc., *usque ad* ut duritia Judæorum vel calamitatibus terreretur, vel molliretur. (Cas.) Monet, relictis figuris, transire ad veritatem.

Ut quid Deus. (Id.) Describens eversionem Jerusalem irreparabilem, quærit causam, quare admirans et conquerens; et precatur pro repulso populo, et ultionem in destructores, quæ quidem eis utilis est, et jam facta est. *Repulisti nos.* (Id.) Quasi alienos a tua defensione. *In finem.* Nec templo parcitur. Interitum et captivitatem significat, quæ a Tito et Vespasiano. Oves nominat, ut pii pastoris misericordiam commoveat. *Tuæ.* In eos temperantius vindicamus, quos aliquando fuisse nostros meminimus.

Vers. 2. — *Possedisti.* (Cass.) Vel, creasti, etsi omnes creat et disponit, Judæos tamen specialiter, quibus legem et Prophetas dedit. *Redemisti.* (Hier.) Te pretio, id est, per te pretium. *Mons.* (Aug.) Eminentia, Sion speculatio est, in quo, in qua re habitasti. Vel vacat in eo. (Hier.) Montem vel montis Sion, sive in eo. Hucusque veri Testamenti facta, quæ sequitur, veritas promissa. Per Sion, Jerusalem signat, in qua præsentia Christi habitavit, et ideo ne daret eam vastitati supplicat. *Virgam hæreditatis.* (Aug.) Ipsa congregatio, virga hæreditatis dicitur: quam volens possidere virgam Moysi in serpentem vertit, sed apprehensa cauda rediit in virgam. (Hier.) Quia mors suasu serpentis intravit in mundum, virga in serpente, Christus in morte. Unde et qui intuebatur serpentem, id est, Christum mortuum credit, sanatur a serpentibus, id est, a morte æterna. Expavit Moyses et fugit, sic Apostoli moriente Christo. Retenta cauda, id est, posterioribus, fit virga, quia primo occisus, postea surrexit. Cauda etiam est finis sæculi, in quo redimus ad manum Dei, et stabilimur, qui per mortem quasi per serpentem fluximus. (Aug.) Sed quia hæc et de gentibus: exprimit, de quibus dicat, *Mons Sion.* Id est, non de gentibus. Vel, montem Sion istum, quem inhabitasti in ipso: *Leva manum tuam in superbias eorum,* a quibus eversa est Jerusalem, id est, regibus gentium. *In finem,* quia et ipsi Christum jam noverunt.

Vers. 3. — *Leva.* (Cas.) Potentiam, ut superbiam eorum vertas ad humilitatem, ducens eos in finem, id est, Christum, quod et impletum est, quia Romæ Christiana religio effloruit. *Leva,* quia ex multum superstitiosa facta est sanctissima. *Quanta malignatus est,* etc. (Aug.) Sacerdotes et ministeria templi præda fuerunt. Tota gens, vel occisa vel captivata. *Inimicus,* Romanus exercitus, ad hoc per prolepsim præmisit *eorum.*

Vers. 4. —*Gloriati sunt.* (Aug., Cass.) De victoria sua. Ecce quod non bono zelo fecerunt. Gloriati, cum scelus soleat sequi pœnitudo, hi ad gloriam vertunt; *qui te oderunt,* servi dæmonum, qui nullatenus sunt tolerandi. *In medio solennitatis tuæ.* Non in extremo loco, sed in medio atrio. Alia littera, sacrilegia commiserunt. *In sancto.* (Cas.) In sanctuario per contemptum sancti templi, ubi Deitas videtur despici, in præsumptores concitat invidiam. *Signa,* etc. (Aug.) Aquilas, etc., *usque ad* id est, per edita loca.

Vers. 5. — *In exitu.* (Cas.) Vel sicut in egressu desuper, id est, non cognoverunt, quod hæc licentia a Deo egrederetur. *Quasi in silva,* etc. (Cass.) Antequam construeretur, prophetat eversionem templi.

In securi et ascia polluerunt tabernaculum nominis tui, etc. (Aug.) *Securis* cædit trabes: *ascia* minutias persequitur. Per hoc ergo, et magnas res et minimas dicit dejectas, ut civitas funditus sit devastata, prius incisa, post ignis omnia voravit.

Vers. 7. — *In terra,* etc. Usque ad terram dejecerunt culmina ad laudem Dei erecta. Auget scelus, ut atrocius vindicetur. (Cas.) Vel potest totum legi ex persona desperantium Judæorum, etc., *usque ad* qui inter hæc non pœnitent. (Aug.) Hæc dixerunt, sed usquequo pateris opprobria Judæorum: Non hoc dixit, ut eos velit perdi, sed commutari. *In finem* mundi, vesperam scilicet, quando Judæi convertentur.

Vers. 9. — *Signa nostra non vidimus.* (Aug., Cass.) Quasi dicerent: Merito hæc mala nobis contigerunt, Quia non vidimus signa; quasi dicat: Vidimus, sed non intelleximus: et vere vidimus, quia hoc signum, quia non est Propheta, vel sacerdos, vel unctio: unde: *Cum venerit Sanctus sanctorum, cessabit unctio* (*Dan.* IX) vestra. *Et nos non cognoscet amplius* Propheta aliquis, vel Deus per Prophetam; id est, non annuntiabit Christum venturum, quia jam venit. *Amplius.* (Id.) Vel non cognoscet adhuc, donec scilicet Judæus agnoscat eum.

Vers. 10. — *Usquequo?* etc. (Cas.) Et quasi subito cognoverit. *Usquequo,* supposuit, *irritat adversarius?* quasi diceret: Tandiu improperabit, quandiu adversarius, id est, Judæus, irritat nomen tuum. *Ut quid avertis.* (Aug.) Post signum virgæ, additum est signum manus Moysi, hic est populus Dei: qui foras ab eo missus immundus est, sed revocatus redit in suum colorem. Dicit ergo: Quousque non revocas manum, ut agnoscat Salvatorem. *Manum tuam et dexteram,* id est, Judæos.

Vers. 12. — *Deus autem rex noster.* (Cas.) Destructis signis, ostendit rem ipsam, scilicet, in adventu Christi salutem ubique factam. (Aug.) *Deus autem.* Dicit Asaph intelligens, etc., *usque ad* si ergo non præcessit, saltem sequatur.

In medio terræ. (Cas.) Homo factus, Jerusalem dicitur esse in medio.

Vers. 13. — *Tu confirmasti.* (Aug.) Lapsus maris Rubri firmavit, ut esset inter siccum. Cujus

mysterium subdit, quod in aquis baptismi capita immundorum spirituum annihilavit.

Vers. 14. — *Escam.* (Aug.) Christus est esca, etc., *usque ad* vel ipsum mordent reprehendendo, accusando. (Cas.) Vel dum tentat, esca est, quia inde proficitur. Vel, populis Æthiopum. (Hieron.) Nolentibus converti dedisti eum escam, in quo delectentur.

Vers. 15. — *Fontes et torrentes.* (Aug.) In aliis fit verbum, etc., *usque ad* et notat abundantiam prædicationis. (Cas.) Vel totum de malis. *Fontes*, quorum mala jugiter influebant : *Torrentes* qui subito et rapide peccant : hos Deus dirumpit et siccat. *Fluvii Ethan.* Inundationes et consilia diaboli.

Tuus est dies et tua est nox. (Aug.) Diem illustrat sed incommutabilis sapientiæ. Noctem consolatur luna, id est, carnis manifestatio : *Verbum caro factum est et habitavit in nobis* (*Joan.* I). Et item : *Nox nocti indicat scientiam* (*Psal.* XXVIII). *Auroram et solem.* (Aug.) Vel *lunam*, id est carnalem, qui ut luna mutatur, qui tamen non deserendus. Vel *auroram et solem*, id est initium et profectum sapientiæ insipientes et perfectos.

Vers. 17. — *Tu fecisti omnes.* (Cas.) Vel omnia historialiter ab hoc loco : *Tuus est dies. Terminos terræ*, etc. (Cas.) Apostoli et Prophetæ ut termini fines distinguunt, ita hi fidei jura custodiunt : vel omnia historice.

Vers. 18. — *Memor esto.* (Cas.) Jam quod ubique fit : precatur Judæis, per numerata beneficia, pium judicem provocat. Quasi diceret : Memor esto hujus creaturæ tuæ. *Hujus.* (Aug.) Creaturæ tuæ, cujus creaturæ tuæ? *Inimicus improperavit Domino, et populus insipiens incitavit nomen tuum*, etc. (Aug.) Asaph intellectu dolet pristinam cæcitatem, et sic pro Judæis orat, ut eorum confiteantur errata. Hoc orat, quod scit futurum; erant enim inter Judæos vasa misericordiæ.

Vers. 20. — *Respice in Testamentum tuum.* (Id.) Reliquiæ salvæ fiant, quia multi, qui tendunt ad terram, obscurati sunt et repleti terra. (Cas.) *Respice.* Imple quæ promisisti; ut Testamentum Novum, quod est de æternis, constituas. Meminit promissionis, quia merita deficiunt. Item ideo, quia repleti sunt iniquitatibus, unde sequitur obscuritas, quia lumen sapientiæ perdunt repleti iniquitatibus, quia obscurati sunt domus terræ terrena habitatione, id est, cæci amore terrenitatis.

Vers. 21. — *Ne avertatur humilis, factus confusus.* (Cas.) Gratus pro odioso ponitur, ut dilectio devoti temperet odium contumacis. *Confusus.* (Id.) Confundi non est humilis, sed superbi, qui non Deo sed sibi attribuit.

Vers. 22. — *Exsurge, Deus.* (Cass.) Jam excutit Asaph (intelligens) terrena promissa Veteris Testamenti. *Causam tuam.* Dicunt enim : Ubi est Deus tuus? Contemptus est a Judæis ambulans in terra, et a falsis Christianis sedens in cœlo. Judica ergo, non fallatur spes mea, qui credidi quod non vidi. *Causam tuam.* Post omnia, facit causam judicis, cui negotii sui qualitas intimatur. *Causam tuam*, contra illos, qui obmurmurant, ut manifesta veritate prædicent quod stulte abnuebant. *Tota die.* (Aug.) Ideo dicit, ut ipsa continuatio mansuetudinem patientis judicis incitaret.

Vers. 23. — *Superbia eorum qui te oderunt.* (Cas.) In fine ponit exsecrabile malum, quod est superbia.

PSALMUS LXXIV.

Vers. 1. — *In finem, ne corrumpas*, etc. (Aug.) Monet hic psalmus, etc., *usque ad* ut Judæi credant, non corrumpant fidem.

Vers. 2. — *Confitebimur tibi, Deus.* (Aug.) Certus ergo de præmissis incipit : *Confitebimur.* Repetitio affirmatio est, ne pœniteat te esse confessum : unde et Dominus congeminat. *Amen, amen.* Fiat, fiat. Et Joseph de somno Pharaonis, qui vidit septem spicas, et totidem steriles. Et septem boves pingues et totidem macilentas. (Cas.) Repetitio confirmatio est ad significationem veritatis. Sufficeret unum ad significationem firmitatis, accessit alterum. Confiteri peccata vel semel terreno judici mortem inducit, sed Deo frequens confessio vitam? Inde invocatio, post narratio; unde sequitur : *Narrabimus. Invocabimus nomen tuum.* (Id.) Post confessionem potest invocari Deus, in hominem sic mundatum : et sicut per confessionem evacuatur a malis, sic per invocationem impletur bonis.

Narrabimus mirabilia tua, etc. (Cas.) Terretur superbus judicio, etc., *usque ad* in cujus persona subditur :

Vers. 3. — *Cum accepero tempus*, secundum hominem accipit, quod ipse Deus dat, id est, potestatem judicium faciendi. *Justitias.* Judicandi igitur ante precentur absolvi.

Vers. 4. — *Liquefacta est terra.* (Cas.) Ostendit omnes inexcusabiles in judicio, per hoc, quod præmisit Apostolos et Prophetas. *Terra et omnes.* (Aug.) Prius firma, in diversas diffluit concupiscentias. Vel, terra prius vitiis constricta, flante Spiritu sancto, liquefacta est, ut germina virtutum emitteret.

Vers. 5. — *Inique agere.* (Aug.) Malum est peccare; pejus est perseverare, perniciosus defendendo se, in Deum culpam refundere. *Nolite exaltare cornu.* (Cas.) Maximum est vitium excusationis, quasi cornu erigit qui peccata sua per alios nititur excusare, ut per diabolorum persuasiones, vel per necessitatem stellarum.

Vers. 6. — *Loqui.* Ut qui non sua culpa, sed necessitate stellarum, dicunt se peccasse, ut Deo, non sibi imputetur. Vel, qui sciunt peccata sua, sed impunitatem sibi promittunt.

Vers. 7. — *Quia neque ab oriente.* (Cas.) Cur hæc? quia judex talis est, qui vitari non potest : quia ubique est; Deus enim est. (Aug.) De nullo loco divisim judicat, qui ubique præsens est ut Deus. (Cas.) Mystice. *Oriens*, quibus sol justitiæ

oritur, etc., *usque ad* quia Deus præsens et cognitor est.

Vers. 9. — *Quia calix.* (Aug.) Calix, lex et omnis Scriptura, etc., *usque ad* quod ante, *et hunc exaltat.* (Cas.) *Calix*, lex; *vinum merum*, mysterium cœleste, etc., *usque ad* non solum Judæi.

Vers. 10. — *Ego autem annuntiabo in sæculum: cantabo Deo Jacob.* (Cas.) Omnes bibent, sed seorsum: ego, id est Christus, cum corpore, *annuntiabo in sæculum* quandiu sæculum erit.

Vers. 11. — *Cornua justi*, id est, munera Christi, quæ sunt sublimitas justi.

PSALMUS LXXV.

Vers. 1. — *Canticum.* Quia agit de bonis Christi, scilicet quod notus, quod *habitat*, quod *illuminat*, quod *salvat.* Frangit gloriam Judæorum. *Ad Assyrios.* (Cas.) Contra Judæos, qui non dirigentes, sed errantes. Vel, quod erigunt se, quia sine gratia quærunt salutem et persequuntur Ecclesiam, ut olim Assyrii Judæos. Qui confutantur hic ablatis nominibus gloriæ, et nihil posse sine gratia probantur.

Vers. 2. — *Notus in Judæa.* (Aug.) Gloriatur Judæus, quod Judæo notus est Deus, et verum est; sed Judæo intus, non in carne. (Aug.) Propheta; si Judæi, tunc in vobis notus est Deus: quod si non est, tunc non Judæi. *In Judæa.* (Id.) Susceptis filiis Joseph duobus, cum reliquis undecim filiis Jacob duodecim tribus sunt, excepta tribu Levi, quæ sacerdotalis, et de decimis vivebat. Duodecim tribubus terra divisa est. In his una est Juda, unde reges, et a regno omnes Judæi dicuntur. Confessi sunt Cæsarem, non Christum, qui de Juda jam non Judæi.

Vers. 3. — *In Sion.* (Aug.) Congruum verborum ordinem attende: Judæa confessio; postquam, Israel, id est, videns Deum, et sic in pacato cum Deo locus est: unde sequitur: *In pace*, post *in Sion*, id est in contemplatione (cum facie ad faciem videbit Deum), erit habitatio.

Vers. 4. — *Ibi confregit potentias.* (Cas.) In Judæa, in Israel, in Salem, in Sion, ubi Deus pacis auctor venit, hæc omnia (quæ et nomina gloriæ eorum) fugiunt.

Vers. 5. — *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis turbati sunt*, etc. Diapsalma. Illuminat Christus, dormit Judæus, Christus judicat, perit ille. (Aug.) Tu *illuminas*, sed per *montes*, qui prius lumen excipiunt per Prophetas, scilicet, et Apostolos. Sed de illuminatione *turbati sunt omnes insipientes corde*. Præmittit inde quare in futuro terribilis, etc. *Dormierunt.* (Cass.) A bonis æternis refrigescentes, carni acquieverunt, profutura non videntes. *Somnum suum*, qui distat a quiete bonorum: quia iste fallax est; videntes per somnium se habere thesauros, dum evigilant nihil inveniunt, unde dicit: *Et nihil invenerunt omnes viri divitiarum.* Definitio avarorum. *Nihil invenerunt.* Quia nihil posuerunt in manibus Christi, qui dicit: *Esurivi*, etc. (Rem.) In pauperibus namque esuriit, qui in cœlo dives est. *Viri divitiarum.* Qui solam spem suam ponunt in incerto divitiarum. Unde non ait, habentes divitias: Multi enim habent qui non amant. *In manibus*, etc. (Cas.) Quasi adhuc in manibus quærant, cum se jam nihil tenuisse cognoscant.

Vers. 7. — *Ab increpatione*, etc. (Aug.) Strepitus increpationis solet excitare, sed tantum pondus est increpantis Dei, quod dormitant, id est, cor habent induratum. *Qui ascenderunt.* (Id.) Quorum superbia crevit, humili Christo non humiliati. *Equos.* (Cas.) Quaslibet sæculares extollentias: unde præceptum erat in lege filiis Israel, ut non multiplicarent sibi equos. Salomon quoque de Judæa non habebat equos, sed emebat de Ægypto.

Vers. 9. — *De cœlo auditum.* (Aug.) Unde Apostolus: *In revelatione Domini nostri Jesu de cœlo cum angelis venient ad judicium exercendum* (*I Thes.* I).

Vers. 10. — *Cum exsurgeret*, id est, cum potens apparebit, qui hic humilis. Vel, *cum exsurgeret* hic a morte, postea venturus ad judicium. (Aug.) Quando veniens de cœlo facies auditum, id est, omnibus notum. Virtus judicii exponitur, unde terreni terrentur, et perdita potestate quiescunt; quievit, cum exsurgeret. *Mansuetos terræ.* (Id.) Qui mentis pacem habent, non detractantes jugum Dei.

Vers. 11. — *Quoniam cogitatio.* (Cas.) Diapsalma. Admonet jam devotos offerre vota. Quasi, merito salvat mansuetos. *Quoniam cogitatio*, id est, laudabunt te cogitatione et opere, hoc est, *reliquiæ cogitationis*, etc. *Cogitatio hominis.* (Id.) Conceptio voti. *Reliquiæ*, redditio voti, operatio, reliqua post cogitationem. *Reliquiæ cogitationis.* (Aug.) Quoniam cogitatio prima, etc., *usque ad* quod est solemnia celebrare. (Cas.) Quia solus Dominus est, cui festivitas debetur: reddent vota Deo. Prima cogitatio damnat mala. *Reliquia.* Quia post semper debet homo recordari præterita mala, ut lugeat: licet mundus hic agat diem festum, quando sentit se peccato liberum, ut post emendationem Judæi jubentur offerre festivum munus Deo.

Vers. 12. — *Vovete et reddite.* (Aug.) Alia sunt communia vota de his, sine quibus non est salus; alia propria, ut vovere castitatem, et hujusmodi. (Cas.) *Vovete.* Quædam sunt, quæ nec promittentes debemus solvere: ut: Non occides, et hujusmodi, etc., *usque ad* qui in circuitu sunt, ut famuli offerent, vel offerant, etc. (Aug.) Sunt quasi medii, etc., *usque ad* habens spiritum Dei, non principum, id est superbum. *Munera.* (Id.) Qui altaribus offeruntur. *Terribili et ei qui aufert.* Quem timent boni, mali vero non timent. *Spiritum principum.* (Cas.) Superbiæ vel timoris tollit, et facit renes sui, qui corpus suum moderantur.

PSALMUS LXXVI.

Vers. 1. — *In finem pro Idithum.* (Aug.) Congregatio loquitur transiliens, ut perveniat ad finem, qui est Christus. Docet igitur desideria et illecebras mundi calcare, nihil sibi præponere, nisi ex quo sunt

omnia. (Cas.) Transcendens omnia, Deum quærit et invenit.

Vers. 2. — *Voce mea ad Dominum clamavi.* (Aug.) Intentione devotionis ad Dominum non aliud ab eo petens, quia Dominus, et quia Deus. *Vox mea ad eum.* Ad hoc est vox, propter quod editur, hoc addit, ne putetur propter aliud clamare ad Deum, quam propter ipsum, supra quem nihil est. (Cas.) Non dicit quid petat, quia non opus est dici ei, qui novit quod expedit. *Intendit mihi.* (Cas.) *Intendere Dei* est dare totum quod petitur, et plusquam petatur.

Vers. 3. — *In die tribulationis exquisivi.* (Aug.) Quomodo exquisisti? etc., *usque ad* qui non facit justitiam coram hominibus, ut videatur. *Renuit consolari.* (Id.) Exponit tribulationem, etc., *usque ad* qui in omnibus hominibus scandalum vel invenit, vel timet, in nullo securus est.

Vers. 4. — *Et exercitatus sum.* (Aug.) Vel, *garrivi*, id est, exsultavi, loquendo ut garrulus, qui, præ lætitia, nec vellet nec posset tacere: et rursus in garriendo defecit spiritus, qui prius contabuerat tædio malorum.

Vers. 5. — *Anticipaverunt vigilias.* (Cas.) Diapsalma. Invento Deo, qui solus bonus est, deliberat an sit eum reducturus? (Aug.) Anticipaverunt vigilias aliorum. *Oculi mei*, ut ille, qui ante tempus surgit ad negotium. Vel, *oculi mei*, affectiones meæ. *Anticipaverunt*, sedulitatem aliorum. Vel, per *vigilias*, nocturnos significat, quos facimus, et usualiter sic vocamus in laudibus Dei, et ideo: *Turbatus.* (Cas.) Quia consequi non potui quod quæro. *Non sum locutus.* Non murmuravi contra Deum. Vel, *turbatus sum*, quia dum nocte secreta animi perquirit, videt humanum genus in peccata ruere: et pio dolore pro aliis cruciatur, qui jam vitia transilivit. *Tacet*, quia nocte non habet solatium humani colloquii, quo tempore cautius cogitat; ideo subdit: *Cogitavi dies*, etc. *Oculi mei.* Alias *inimici mei anticipaverunt vigilias.* (Aug.) Id est, vigilaverunt super me, etc., *usque ad* non tamen cessat, vult et hoc transcendere, unde subdit:

Vers. 6. — *Cogitavi dies antiquos*, etc. Ideo turbatus: quia *cogitavi dies antiquos Adæ*, in quibus corruit homo. Sed contra *dies antiquos*, *annos* ponit *æternos:* ideo *turbatus*, quia hos desiderat homo, æternos negligit. *Dies antiquos, et annos æternos in mente habui.* (Cas.) Quid contigit Adæ pro inobedientia? Ex illo cognovi hunc hominis defectum esse. Et annos æternos, quos persistens haberet, in mente habui, quod non stulti. *Et etiam meditatus sum nocte*, id est, in hoc defectu. *Cum corde*, id est, cum ratione, si quomodo possem redire ad annos æternos. Cum ratione tacitus loquitur, qui in ea quietus exercetur.

Vers. 7. — *Et exercitabar.* In ipsa meditatione: *Scopebam spiritum meum;* purgabam mentem. Alii *ventilabam spiritum meum*, sic apud me tractans:

Vers. 8. — *Nunquid in æternum projiciet*, genus humanum? *ut complacitior.* Quasi qui jam placitus

A fuit sua gratia in Veteri Testamento, nonne addet ut plus sit in Novo per adventum Filii? hoc sentit, qui de pietate tractat. *Exercitabar et scopebam.* (Aug.) Vel, *garriebam*, non jam foris, etc., *usque ad* ubi hoc invenit, quod *non in æternum projiciet Deus. Ut complacitior sit*, scilicet ut ipse, qui fuit iratus repellendo, mala inferendo, sit mansuetior liberando, revocando.

Vers. 10. — *Aut obliviscetur misereri Deus.* (Aug.) In alio modo, non est misericordia, nisi Deus eam donet: et ipse erit sine ea. Rivus currit, fons siccatus est.

Vers. 11.—*Et dixi: Nunc cœpi.* (Cass.) Quid deliberando invenerit, scilicet quod Christus mutat homines, et redimit. (Id.) *Et dixi.* Huic meditationi,
B etc., *usque ad* cum et me transiliens ad Deum veni, hic nullum periculum. *Cœpi.* (Aug.) Aliquid, ubi securus sum, ubi non anticipant inimici, modo cœpit me mutare Excelsus. *Mutatio dexteræ*, etc. (Cas.) Ab ira ad misericordiam, quod de servis filii. (Id.) Hujus mutationis, etc., *usque ad* hæc sunt quæ sanctum mulcent.

Vers. 13. — *In adinventionibus.* (Aug.) Id est, in præceptis, quæ invenisti, vel quibus inveniris. (Cas.) Vel *observationibus*, id est, præceptis quæ observanda sunt, exercebor: quia non satis est legere Scripturas, sed fructus operum demonstrare oportet: his eruditus in laudes prorumpit. (Aug.) *In adinventionibus* vel *affectionibus tuis*, non in meis, vel in terrenis est affectio: ita in operibus et me-
C ditatione Dei est interior quædam affectio, cum inspicitur mundus, et in creaturis quæritur creator, et invenitur nusquam displicens, sed undique placens.

Vers. 14. — *Deus in sancto.* (Aug.) Per prædicta certus sum quod veniam, et hoc duce. (Id.) *Deus in sancto*, id est, in Christo. via redeundi ad te. Et cum hoc sit, *quis Deus magnus?* etc. *Via tua.* (Id.) Colendi te et ad te veniendi, unde potentiam Dei lætus præfert simulacris, quæ falso colebantur.

Vers. 15. — *Mirabilia.* (Aug.) Sanati sunt surdi, cæci, languidi, mortui, paralytici. Ista in corporibus facta sunt. In anima quidam sobrii sunt, qui paulo ante ebriosi, infideles, adoratores simula-
D crorum. *Populis virtutem.* (Id.) *Infidelibus, ut* cognoscant Christum tantum corpore, *fidelibus*, re et Deitate; subdit: Quid præstiteris, *redemisti.*

Vers. 16. — *Filios Joseph.* (Aug.) Id est, Gentilem populum. Vel, per *Joseph* intelligitur Christus: quia, sicut Joseph venditus in Ægyptum regnavit, ita Christus in gentibus, prius humiliatus in martyribus. (Id.) *Joseph* qui pervenit ad gentes *augmentum* interpretatur: et significat gentes, de quibus augmentatus est populus Dei. Vel, *Joseph*, Christus a Judæis venditus, et pulsus ad gentes, *filii ejus*, quos ex gentibus elegit.

Vers. 17. — *Viderunt.* (Cas.) Diapsalma. Quæ in mundo Christus operatur, exponit. (Aug.) Quasi diceret: Quoniam notam fecisti virtutem, vel per eum

viderunt te, o Deus Pater, vel, *te, o Christe*, qui es virtus et brachium, etc.

Vers. 18. — *Multitudo*. (Cas.) Non pauci, sed *multitudo*. *Sonitus*, in gemitu culparum, in actione gratiarum: quasi enim mare confragosum sonant diversa vota populorum. *Sonitus aquarum*. (Aug.) Unde isti sonitus aquarum, turbatio abyssorum? quia *vocem dederunt nubes*, de quibus: *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem*.

Vers. 19. — *Vox tonitrui*. (Cas.) Tonitrui vox revolvitur, ut rugatus et sinuosus sonus sentiatur. Allegoria: *in rota* totius mundi. *Rota*. (Hier., Aug.) Est quod exponit orbis terræ, quem circumierunt nubes tonando præceptis, coruscando miraculis. *Contremuit terra*. (Cas.) Qui habitant in terra. Ipsa terra mare dicitur per similitudinem, quia humana vita amara, tempestatibus subdita, ubi major piscis minorem devorat.

Vers. 20. — *In mari*. (Aug.) Ad litteram, dum Christus super aquas ambulavit. Vel, in cordibus hominum, quos sibi subdit. Vel, per *terram*, Judæi; per *mare*, gentes accipiuntur. *Et vestigia tua non cognoscentur*. Increpatio tacita Judæorum; quasi dicat: Licet palam venerit, et se miraculis ostenderit: non est cognitus a Judæis infidelibus quos deduxit in manu Moysi et Aaron, id est, operatione miraculorum quæ fecerunt. *Vestigia tua*, etc. Tetigit aliquos, id est, Judæos, qui dicunt, Nondum venit Christus, non vident super mare ambulantem.

Vers. 21. — *Sicut oves*. Quia non vere oves, sed hædi. *Moysi et Aaron*. (Cas.) Moyses intrepretatur *assumptus de flumine*; Aaron, *mons fortitudinis*: his nominibus, virtutes quas fecerunt exprimuntur. Moyses inter cætera in mari viam fecit, signans per baptismum populum liberari. Aaron Ecclesiæ tenebat imaginem, quæ monti fortissimo comparatur.

PSALMUS LXXVII.

Vers. 1. — *Intellectus*. (Aug.) Quia hæc narrata, etc., *usque ad* quæ aperta videntur, parabolæ sunt et ænigmata. *Attendite*. (Cas.) Primo ipse Dominus loquitur, ut reverentia crescat. *Popule meus*, qui mihi obedis. Os Dei est Asaph, qui inferius locutus est ista: *Quanta audivimus ab initio*. Veteris Testamenti: vel, fidelis Synagoga malis exprobrat.

Vers. 2. — *In parabolis*. (Aug.) Parabolæ, rerum similitudines. *Propositiones*. Quæ Græce *problemata*, quæstiones aliquid solvendum habentes.

Vers. 3. — *Quanta*. (Cas.) Summatim dicit, quæ Judæis Deus fecit: tamen ingratis sibi, et sic, si non eis, prodest tamen filiis, ne fiant sicut patres. (Aug.) Prius Deus in homine locutus est, jam homo ipse: *Quanta audivimus*. Illud prædictum dixit Deus ex se, ne contemnatur ejus locutio.

Vers. 5. — *Et suscitavit*, etc. (Aug.) Hoc testimonium. *Initium*, unde supra: *Loquar propositiones ab initio*. Initium est Vetus Testamentum, finis Novum. Ibi timor, qui est initium: sed hic Christus, *finis legis ad justitiam omni credenti* (*Rom*. x), qui dat spiritum, unde: *Charitas, quæ pellit timorem* (*I Joan*. iv). Hujus Novi Testamenti testimonium dicitur vetus lex, quia habet testimonium a lege et Prophetis: unde tabernaculum testimonii dicebatur illud, quod tot mystica figurabat: *Testimonium* ergo dicitur Vetus Testamentum in quantum probat et testatur, lex in quantum jubet. (Cass., Rem.) *Suscitavit* quasi mortuum in Adam testimonium, id est, legem, vel, dum describitur, suscitatur, prius ignorantia sopitum. *Testimonium in Jacob*, hoc forsan est, quod Jacob cum angelo luctatus, tacto femore claudicavit: quod significat Judæos partim fide constare, partim a salute discedere: et ita hujus rei testimonium fuit, quod Jacob accidit. Ecce parabola. *Filiis suis*. Et sunt iidem filii generatio altera, scilicet populus gratiæ.

Vers. 6.—*Generatio altera*. Per generationes transmissa sunt mandata Dei, ne quis putet uni data.

Vers. 7. — *Ut ponant*. Hæc est utilitas paternæ prædicationis. *Exquirant*. (Aug.) Qui dicti sunt supra cognovisse, modo *exquirant*, ut sperantes in Deo, adjuventur ad implendum ab eo.

Vers. 8. — *Prava*. (Cas.) Quæ veritatem non recipit, et ideo distorta, *exasperans* super omnes acerbitates, ut in Salvatorem armarentur. Unde per Ezechielem dicit Dominus: *Vade et dic domui exasperanti* (*Ezech*. ii). *Non direxit cor suum*. (Id.) Distortum cor habet qui prave intellecta non corrigit, et quæ natura docet, non perficit: *Non est creditus cum Deo spiritus ejus* (*Joan*. i), id est, et si ratio bene suasit, ei acquievit. *Non est creditus*. (Aug.) Quando cum spiritu Dei operante spiritus hominis cooperatur, fit quod Deus jubet: et hoc non est nisi credendo in eum, qui justificat impium, quam fidem non habet generatio prava et amaricans.

(Id.) Expressius multo dicit, etc., *usque ad* illa autem generatio, etsi credidit Deo, non tamen in Deum.

Vers. 9. — *Mittentes arcum*. (Aug.) Figurate dicit, etc., *usque ad* David fratribus, sic populo Judæorum populus Christianus. Vel, *Filii Ephrem*. (Id.) *Intendentes et mittentes arcum*, id est, arcu aliquid mittentes. Vel, *intendentes arcum*, et mittentes sagittas, id est, promittentes servare legem, aperte dicentes: *Omnia, quæcunque dixerit nobis Dominus, faciemus et audiemus* (*Exod*. xxiv). *Conversi sunt* et defecerunt *in die belli*, id est, tentationis; unde Osee propheta ait: *Ephraim factus est facti columba insipiens, non habens cor* (*Ose*. vii), quia promissionem obedientiæ non auditio, sed tentatio probat.

Beneficiorum. (Euthym.) Beneficiorum, quæ contulit in populum Israel, veluti, quod duxerit eos per mare Rubrum immadidos. *Mirabilium* autem dicit, quia Ægyptiorum flumina in sanguinem mutaverat. Quod vero ait Deum eis hæc ostendisse, non ideo dicit, quasi ipsi ea propriis viderint oculis, sed quia ita a suis acceperunt majoribus.

Vers. 12. — *Coram patribus*, etc. (Cas.) Incipit narrare jam, quæ ab eductione de Ægypto fecit eis:

nec tamen destiterunt a murmure et a tentatione. (Aug.) *Coram patribus.* Qui sunt patres, etc., *usque ad* accedente ligno crucis quasi virga Moysi. *In terra Ægypti.* (Id.) Ut omnem dubitationem tollat, et provinciam dicit, et locum factorum. Sic Christus in terra positus coram patribus novit, humile mandatum docuit : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* (*Joan.* vii.)

Vers. 14. — *In nube.* (Hier. et Cass.) Hoc futurum judicabant. *Dies,* Christus est, tamen *nube* carnis celatur perfidis; et sicut illis *nubes* contra æstum solis, sic nobis Christus per incarnationem dat refrigerium contra æstum vitiorum. *Tota nocte,* toto tempore vitæ. *In illuminatione ignis.* Christianos in hoc sæculo nominis sui claritate custodit ignis Spiritus sancti.

Vers. 15. — *Petram.* (Cass.) *In eremo.* Prius aqua maris quasi petra, modo petra fons. *In eremo,* ubi necesse ut gratius sit munus. *Adaquavit.* Quasi pecora, non homines, quia non egerunt gratias.

Vers. 16.— *Tanquam.* (Cass.) Aqua, quæ de Christo prodit, nulla imminutione deficit, sed fit fons aquæ salientis in vitam æternam.

Vers. 17. — *Adhuc peccare.* (Cass.) Adjecerunt, ut inter tot beneficia non crederent : quod ut maximum intelligeretur peccatum, cum Dominus dixit in Evangelio : *Spiritus arguet mundum de peccato,* exponendo subjunxit : *De peccato quidem, quia non credunt in me* (*Joann.* iv, xvi). Sicut ergo peccatum dicit ibi, *non credere,* et hic *peccare* dicit, non credere. *In iram.* (Id.) Non credentes Deum posse difficilia sibi facere, quod gravissimum est apud Deum, sic et nos abluti per baptismum provocamus Deum ad iram. *In inaquoso.* (Aug.) Vel, in alia eremo ad litteram, vel potius in se, quia licet pleni utres aquæ de petra, aridæ tamen mentes fuerunt.

Vers. 19. — *Mensam.* (Cass.) Mystice, refectionem sapientiæ, vel corpus Christi.

Vers. 21. — *Ideo audivit.* (Cass.) Quod dilata vindicta, dedit prius quod petebant, ne videretur non posse. *Distulit.* (Aug.) Pœnam; dans prius quod, licet tentando, petebat, ne videretur non posse : et postquam dedit, ignis, id est ira, ascendit in Israel. Et hoc est quod prius dixit : *Ignis accensus est in Jacob.*

Vers. 23. — *Et mandavit.* Utrumque breviter positum, scilicet quod audivit, quod ira ascendit; aperte hic incipit narrare. Et prius quomodo audivit exsequitur, postea in sequenti parte quomodo vindicavit. *Et januas cœli.* (Cass.) Januæ, ipsi prædicatores, quibus intratur in cœlum; vel Scripturæ. *Aperuit.* Quia dedit spiritum suis, ut intelligerent Scripturas.

Vers. 24. — *Manna ad manducandum.* (Aug.) Significat panem qui de cœlo descendit, qui est cibus angelorum : quem, ut manducaret homo, *Verbum caro factum* (*Joan.* i), qui per nubes evangelicas pluitur toti mundo, et apertis eorum cordibus, quasi cœlestibus januis, credenti Ecclesiæ prædica-

A tur, non tentati Synagogæ. (Cass.) *Manna, quid est hoc?* quia hic cibus admirando requiritur, et esse corpus Christi scitur. *Panis cœli.* (Id.) Non aliter, quam Christus, de quo cœlestes, id est angeli, reficiuntur ejus contemplatione; et hunc panem, id est verbum, quo grandi cibo pascuntur angeli, per carnem factum lac, edit homo.

Vers. 26. — *Africum.* Quia ibi sunt coturnices.

Vers. 27. — *Et pluit super eos,* etc. (Aug.) Sic et parvulam fidem, etc., *usque ad* unde : *Si terrena dixi vobis, et non creditis mihi, quomodo si dico vobis cœlestia?* etc. (*Joan.* iii.)

Sicut pulverem. (Cass.) *Pulvis* hic significat intelligentiæ subtilitatem, quæ ad superna conscendit. *Arena,* innumeram prudentiæ copiam salis sapore
B conditam. *Volatilia pennata.* Cœlestia desideria, quibus anima pasta pinguescit : hæc intra septa Ecclesiæ possumus accipere, unde subdit :

Vers. 28. — *Et ceciderunt in medio castrorum.* (Aug.) Significans per hoc quod sponte veniunt venti ad homines, et portant eis verba divinitus missa, ut in suis sedibus, et circa tabernacula audiant : quia in omnem terram exivit sonus eorum.

Vers. 29. — *Et manducaverunt.* Convicti sunt, qui hoc Deo impossibile putaverunt.

Vers. 30. — *Adhuc escæ eorum,* etc., *et ira Dei,* etc. (Cass.) De vindictis, et simulatis reversionibus eorum, timore pœnarum : et tamen sententia Dei per misericordiam temperata. *Escæ.* (Id.) Manna, coturnices. *Electos Israel impedivit.* (Aug.) Id
C est, impedivit ne illis prodessent, quibus paterno affectu consulere cupiebant. Vel potius, compedivit ut cum eis molestias sustinerent electi ad exemplum, non justitiæ tantum, sed et patientiæ. *Impedivit.* (Id.) Murmure eorum, ut Moyses, qui dixit : *Nunquid poterimus de petra aquam vobis ejicere?* (*Num.* xx.)

Vers. 32. — *In omnibus his peccaverunt adhuc et non crediderunt in mirabilibus ejus.* Correcti post hæc omnia graviora sunt peccata, quæ semper accrescunt.

Vers. 33. — *Et defecerunt,* etc. (Aug.) Cum possent, credendo, dies in veritate sine defectu habere. *In vanitate dies eorum et anni eorum.* (Cass.) A similitudine illius qui in ortu moritur, in vanum est
D natus. *Cum festinatione.* (Aug.) Et quæ prolixior videtur, vita cito præterit.

Vers. 34. — *Quærebant eum.* (Cass. et Aug.) Non occisi, sed relicti. Sed sic loquitur, quia unus populus sunt, quasi de uno corpore. *Diluculo veniebant ad eum,* etc. (Cass.) Sedulo, vel ante lucem; unde : *Vanum est vobis ante lucem surgere.* Pius in luce, impius ante lucem rogat. *Quærebant.* Revertebantur, veniebant. (Aug.) Hæc omnia, propter temporalia bona acquirenda, et vitanda mala : et ita non Deus, sed illa colebantur.

Vers. 37. — *Nec fideles habiti sunt in testamento,* etc. (Cass.) Qui vere credit, opera facit : unde fides dicitur quod fiant dicta; unde dicit : *Nec fideles in præceptis.*

VERS. 38. — *Ipse autem est misericors et propitius fiet*, (AUG.) Hic mali impunitatem sibi promittunt, sed misericordia est etiam malis, verum ante judicium, quia facit solem oriri super bonos et malos. Sic et illi genti pepercit, ne penitus eradicaret, sed manet in successione posterorum, sicut Caïn signo accepto, ne quis eum occideret. *Peccatis eorum*, etc. (AUG.) Populi, qui idem est in successione filiorum; ut et post *abstulit eos de Ægypto, et induxit eos in montem sanctificationis* (*Gen.* IV), cum non eos, nisi in successione. Sic et hic cum dicitur : *propitius fiet peccatis eorum*, intelligimus etiam impletum esse quod dicitur ab Apostolo : *Reliquiæ salvæ fient* (*Rom.* IX), quæ credent in Christum, quod hic prævidit, cum subdit : *Et non dispersit eos. Et abundavit ut averteret*, etc., quia : *Non omnem iram accendit*, etc. Id est, non punivit eos quantum digni erant : quia et illud remisit, quod Filium occiderunt.

VERS. 39. — *Spiritus vadens et non revertens*, etc. Ideo per gratiam revocat, quia per se redire non possunt : unde in Proverbiis in via iniquitatis dicitur : *Omnes qui ambulant in ea non revertentur* (*Prov.* II), scilicet per se, sed per gratiam revocabuntur. Hæc est ovis errabunda, quæ humeris pii pastoris reducta est ad gregem.

VERS. 40. — *Quoties*. (CASS.) Dicturus plagas Ægypti, propter eos factas, comparando mala eorum beneficiis Dei, dicit eos oblitos, et tentasse Deum. (AUG.) Quia caro vel spiritus vadens, quoties ergo? quasi multoties exacerbaverunt eum.

VERS. 41. — *Et conversi sunt*, etc. (AUG.) Repetit eorum infidelitatem, ut memoret quas plagas intulit Deus Ægyptiis propter eos, unde deberent esse non ingrati.

VERS. 42. — *De manu tribulationis*. (CASS.) Tribulatio solet esse in memoria, sed non eis. Pulchre opponit manum Dei manui Pharaonis, dicens : *Manus ejus et de manu tribu;* quæ multum differunt. (AUG. et CASS.) Mysticationes ab hoc loco.

VERS. 44, 45. — *Et convertit*, etc. *Misit in eos iram*, etc. Hic incipit exponere plagas propter Judæorum liberationem in Ægypto factas, et ponit decem plagas, sicut in Exodo decem. Ponuntur aliqua tamen hic, quæ non in Exodo, quæ non interpretari, nisi figurate possumus, ubi et quæ facta fuerunt parabolæ dicuntur, sicut sæpe solet non seriem historiæ sequi : sed alia addere, vel quædam mutare pro significatione. *Aqua* ergo *in sanguinem*, significat de rerum causis carnaliter sentire. *Cynomia*. Canini mores sunt. *Rana*. Loquax vanitas.

VERS. 46, 47. — *Ærugo*. Quam alii rubiginem interpretantur, nocet occulte, quæ comparatur vitio quod difficile apparet, ut est multum fidere de se. Aura enim noxia hoc in fructibus operatur latenter : sic in moribus occulta superbia, cum putat se aliquid esse qui nihil est. *Locusta*. Malitia ore lædens, infideli scilicet testimonio.

Grando. Est iniquitas res alienas auferens; unde furta, rapinæ, prædæ. Plus autem vitio suo vastatur ipse vastator. *Pruina*. Vitium quo charitas proximi stultitiæ tenebris quasi nocturno frigore congelascit.

VERS. 48. — *Ignis*. Qui non in Exodo nisi cum grandine in fulguribus, ut fructus læderet, accipitur : qui tamen non legitur possessiones incendisse, significat immanitatem iracundiæ, qua et homicidium fit. Morte pecorum, pudicitiæ damnum signatur. Concupiscentia, qua fœtus oritur, communis est nobis cum pecoribus : hanc habere domitam et ordinatam, pudicitiæ virtus est. *Mors primitivorum*. Amissio est justitiæ qua quisque humano generi socialis est. Decem plagis percussi sunt Ægyptii contra decem præcepta scripta in tabulis. Et hic decem plagæ, licet non in eo ordine ponantur, sed pro tribus quæ in Exodo, id est cyniphes, ulcera, tenebræ quæ non hic. Aliæ tres sunt hic, quæ non ibi, rubigo, pruina, et ignis. Talia enim pro congrua intelligentia frequenter variantur. *Signa*. (CASS.) Sunt duris cordibus, quasi characteris impressa vestigia. *Prodigia*, quæ signabant aliqua futura. *Thanis*, civitas, humile mandatum, quod hic nobis necessarium, ut in futuro erigamur. *Et dedit ærugini*. Hæc in Exodo non leguntur, mystica ergo interpretatione tantum exponantur. *Locusta*. (AUG.) Se invicem comedentes, significat detractores, qui alienos fructus invide rodunt. *Moros eorum in pruina*. (AUG.) Morus calidæ est naturæ, per quod charitas intelligitur, quæ in pruina occiditur. *Graudini* (ID.) Quæ grando non potuit lædere, id est mollia, post dicit Exodus a locustis comesta. *Tradidit*. (CASS.) Morte pecudum, stultorum occasus ostenditur.

(ID.) *Igni. Ignis*, cupiditas, quæ possessionem, id est, statum mentis vastat.

VERS. 49. — *Iram indignationis*, etc. (CASS.) Ordo vindictæ : prius peccatis Deus irascitur, quando non compunguntur, inde malitiam hominis in sua indignatione, ira et tribulatione derelinquit, ut suis adversitatibus affligantur, qui Deo non obediunt, ut ibi dicitur : *Propterea tradidit illos in reprobum sensum* (*Rom.* I). Indignatio hominis pertinet ad tumidam superbiam; ira, ad nefandam audaciam; tribulatio, ad confusam desperationem : tunc per diabolum ad immissiones illicitas præcipitantur nudati defensione Dei. *Per angelos malos*. (AUG.) Judicio Dei hæc facta sunt, etc., *usque ad* per angelos ergo malos punit Deus bonos et malos homines, sed bonos tantum corporalibus pœnis, malos autem corporalibus et spiritualibus pœnis.

VERS. 50. — *Iræ suæ*. (AUG.) Erat semita iræ Dei, qua occulta æquitate puniret Ægyptios; cui Deus fecit viam, ut eos quasi ex abditis produceret per angelos malos in aperta scelera, et sic aperte puniret.

VERS. 51. — *Primogenitum in Ægypto*. (AUG.) Primogenita sunt summa mandata, ut : Diliges Dominum Deum ex toto corde; quibus non servatis orbamur prole rationis.

VERS. 52. — *Et abstulit sicut oves populum suum*,

et perduxit eos tanquam gregem in deserto. (Aug.) Mystice. Hoc et in nobis intus fit, ubi eruditi de potestate tenebrarum mente transferimur in regnum Dei, oves in spiritualibus pascuis. (Cass.) *Et abstulit.* Quod eductos de servitute duxit in terram promissionis; et iterum offendunt.

Vers. 54. — *Et induxit eos in montem sanctificationis suæ.* (Aug.) Non eosdem quos abstulit, sed eos nomine et gente; significat tamen quod multi ad Ecclesiam, quam mavult intelligi, conversi sunt; ipsa est mons quem Christus acquisivit. *Et ejecit a facie eorum gentes*, etc. (Aug.) Vel maligni spiritus. Quæ omnia Christus ejecit a facie fidelium; *et sorte divisit eis terram.* Per hoc significatur quod in nobis omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.

Vers. 55. — *In tabernaculis.* (Cass.) In quibus regnabant peccata regnare fecit virtutes.

Vers. 57. — *Quemadmodum patres eorum conversi*, etc. (Aug.) Per totum loquitur quasi de eisdem: tamen nunc de his qui in terra promissionis, quorum fuerunt patres, qui in deserto amaricaverunt. *Arcum pravum*, etc. (Id.) Animi intentionem perversam, ut contra Deum, qui dixerat: *Non erunt tibi dii alieni* (*Exod.* xx), quod plenius aperit. *In iram concita*, vel, *in arcum pravum*, qui difficile remittitur, et ipsi facile retroibant. Vel, *arcum pravum*, qui non eminus jaculatur, sed in se spicula convertit, id est, malitia dolosorum.

Vers. 58. — *Ad æmulationem.* Vel æmulati sunt; alia littera, cum honorem Dei alii tradunt.

Vers. 59. — *Audivit Deus.* (Cass.) De ultione in terra promissionis, quæ et retorta est in ipsos, per quos punivit.

Vers. 60. — *Et repulit tabernaculum.* (Aug.) Hoc tempore Eli sacerdotis, quando victi sunt ab Allophylis, et arca Domini capta est, et ipsi magna strage vastati. Legitur enim in libro Regum, quod tunc ceciderunt de populo triginta millia peditum. *Repulit tabernaculum Silo.* (Beda.) Quod erat in Silo, etc., *usque ad* quia autem illud non attenderunt, nec tabernaculum Deo fecerunt: ideo Dominus merito repulit. *Habitavit in hominibus.* (Aug.) Cum ergo non esset dignum in quo habitaret, repulit illud quod non propter se, sed propter illos instituit. (Cass.) Sic deserit corpora nostra, quæ Spiritus sanctus, dum bene tractantur, inhabitat.

Vers. 61. — *Et tradidit.* (Cass.) Si enim cum peccatoribus et boni traduntur captivitati, exercitium est, non in mente captivi sunt. Vel, hosti traditi, sed liberi et Deo conjuncti. *Virtutem eorum.* (Aug.) Arbitrii libertatem imminuit, et virtutes abstulit in malis, quod non sit in bonis, licet cum malis interdum captiventur corporaliter.

Vers. 65. — *Et excitatus est.* (Cass. et Aug.) Mores hominum Domino tribuit, propter res explanandas.

Tanquam dormiens. Hoc dicitur a persona dementium, qui ita putant, quando periclitantibus non subvenit, vino esse crapulatum, quando non tam

A cito subvenit. Et revera sic dementer putantibus dormit, et est alienus, et negligentibus et infidelibus, qui nulla voce laudis vel operis eum excitant. Excitatur autem ad vindictam malis actibus, ut hic peccatis eorum, qui arcam inter simulacra posuerunt. *Tanquam potens*, quia tunc sunt homines ad iram faciles, et ad virtutes potentes, quando post crapulam de somno surgunt. (Aug.) *Et excitatus est.* Christus vino passionis ebrius, dormiens in sepulcro, excitatus est a morte, tanquam potens in resurrectione. (Id.) *Tanquam dormiens.* Visus est dormire, quando populum suum dedit in manus eorum, quos odit: ubi eis dicitur: *Ubi est Deus tuus?*

Vers. 66. *Et percussit iniquitatem.* (Aug.) Hac pœna cruciabitur, etc., *usque ad opprobrium* enim
B *sempiternum dedit illis.*

Vers. 67. — *Et repulit.* (Cass.) De rege David, et loco regni. (Aug.) Non dixit, etc., *usque ad* sic ab initio electionis Hebrææ gentis usque ad Christum procedit.

Vers. 69. — *Sicut*, etc. (Aug.) Unicorni sunt quorum firma spes in unum illud erigitur, de quo dicitur: *Unam petii a Domino, hanc requiram. Sanctificium.* Est plebs sancta, regale sacerdotium.

Vers. 70. — *David servum.* (Aug.) Qui de Juda, etc., *usque ad: dentes* Ecclesiæ sunt illi per quos loquitur, vel per quos in corpus suum velut manducando cæteros trajicit. *Grex tonsarum* dicitur, quia onera sæculi velut vellera deposuit, et ad pedes Apostolorum rerum suarum venditarum pretia appo-
C suit; *ascendens de lavacro* baptismi, geminos creat, opera scilicet geminæ charitatis; unde: *sterilis non erat in eis*; ab his translatus est Christus, sed pascit greges in gentibus qui sunt Jacob, et Israel.

Vers. 71. — *Jacob. Israel hæreditatem suam.* (Aug.) Repetit: Nisi dicatur, nunc secundum hunc statum Jacob *servus*: quando videbit facie ad faciem *hæreditas.* Unde et nomen accepit: Israel enim dicitur ex contemplatione Dei. Transtulit eum ad hoc ut pasceret, et ita fecit.

Vers. 72. — *Et pavit eos*, etc. (Aug.) Videtur forte, etc., *usque ad* et hoc docuit quod egit.

PSAL. LXXVIII.

Vers. 1. — *Psalmus Asaph.* (Cass.) Psalmus secundus de lamentatione. Genti pro duritia sua, gra-
D viter affligendæ precatur Christum subvenire. Monemur bonis proximorum lætari, calamitatibus affligi.

Deus venerunt gentes. (Id.) Prima est conquestio, et enumerantur quanta tulerit Jerusalem temporibus Antiochi, ubi non destructa fuit, propter quæ signatur Ecclesiæ persecutio. (Aug.) *Venerunt.* Non dicit quasi nescienti, etc., *usque ad* jam vero evidenter sunt impleta.

In hæreditatem tuam. (Id.) De populo Israel; hæreditas Dei sunt electi, sed non excæcati; ergo possunt hæc dici de temporibus post ascensionem Christi; sed antequam Christus venisset, et tunc enim hæreditas, ubi Prophetæ, et sancti conducti in Babylone; vel sub Antiocho maxime. (Cass.) Quod si

quis, etc., *usque ad* cujus circumitus per totum orbem, ubi et persecutio fit.

VERS. 2. — *Morticina.* (CASS.) Cadavera, quasi non modo in viventes sæviunt. Sepelire pietatis est, abjicere crudelitatis. *Effuderunt.* (ID.) Exaggerat, ut judicem moveat.

VERS. 4. — *Facti.* (CASS.) Gloria Jerusalem toto orbe mirabilis versa est in *opprobrium vicinis*, quod gravius est quam si remotis, quia hi sunt assidui. Vel, vicini, affectiones, propinquis jam volentibus credere, ut martyres hoc dicant.

VERS. 5. — *Usquequo, Domine?* (CASS.) Deprecatio pro parte sua contra inimicos et insultantes vicinos; quasi illi ita sæviunt : Sed, o Domine, usquequo? (AUG.) Rogat ne usque in finem irascatur, id est, ne illa vastatio perseveret, sed temperet correctionem. Nomine *iræ*, vindicta iniquitatis accipitur, nomine *zeli*, exactio castitatis, ne anima a Deo fornicetur. Nota, hoc pro peccatis evenire hominibus, licet justis, sicut tres pueri, et Prophetæ in captivitate testantur. *Velut ignis.* (ID.) Ure tandiu, donec aurum virtutum perfecte purgetur, ligna, id est vitia, cinerentur.

VERS. 7. — *Comederunt.* (AUG.) Ferarum dentibus tradendo. *Desolaverunt*, eversione civitatis, quæ civibus suis nudata est, vel, quia occiderunt substitutos loco civium occisorum; Jacob pro homine, homo, scilicet pro gente, quæ offendit. Gratus patriarcha, ut ejus memoria peccata populi mitiget. *Jacob.* (AUG.) Hæc est supra dicta hæreditas. *Locus.* (CASS.) Civitas, ubi templum, quo congregabantur ad festa.

VERS. 8. — *Iniquitatum nostrarum.* (BEDA.) Id est, quas a patribus contraximus, quibus scilicet jam non debetur correctio, sed damnatio, nisi adsit gratiæ tuæ miseratio. Scriptum est enim : *Anima quæ peccaverit ipsa morietur.* Et, *Visitabo peccata patrum in filios, usque in tertiam et quartam generationem* (*Ezech.* XVIII.) *Antiquarum.* (CASS.) Non dicit de præteritis tantum, cum et hoc tempore quidam Judæi idola sequerentur; sed similium antiquis, quibus innumeris annis peccaverunt. *Anticipent.* (ID.) Ante judicium quod timet omnis homo, quia nisi indulgentia præveniat in judicio, non absolvitur reus. *Nimis.* Ne quis de actibus præsumat.

VERS. 9. — *Adjuva.* (CASS.) In bello defensionis legum, quia non in suis, sed in virtutibus Dei confidunt. *Propter gloriam.* Non propter meritum ut erepti, tuo nomini honorem reddamus. *Propter gloriam nominis tui.* Pietati sancti nominis tribuatur, non nobis, quod actibus nostris non potest haberi. *Adjuva nos, Deus.* Per hoc nec ingratus est gratiæ, nec tollit liberum arbitrium. Qui enim adjuvatur, etiam per seipsum aliquid agit. *Libera nos.* (AUG.) Liberat, id est, eruit a malis, cum et adjuvat ad faciendam justitiam, et propitius est peccatis, sine quibus hic non vivitur.

VERS. 10. — *Ne forte.* (AUG.) Illud usitatum a perfidis : Ubi est? Vel non est, vel non potest; insultatio non ferenda. *Innotescat.* Vel hic in conversis perimitur iniquitas, quod ante optaverat, vel, in fine pereunt, quod hic dicit non optando, sed prophetizando. (AUG.) Quia justus non delectatur de pœna inimici, quia non eum odit, sed de divina justitia, quia Deum diligit, econtra injustus facit.

VERS. 11. — *Compeditorum.* (AUG.) Corruptibilitate carnis, quæ aggravat animam, per quam prævalet aliquando persecutor : has compedes non sentiunt nisi illi, qui ingemiscunt gravati; ab his cupiebat dissolvi Apostolus, et esse cum Christo. Vel, compedes sunt præcepta Dei, quibus colligantur sancti, quæ patienter sustentata in ornamenta vertuntur, unde : *Injice pedem tuum in compedes ejus* (*Eccli.* VI). (CASS.) *Compeditorum*, ad litteram de his dicit, quos gentiles vinxerunt : qui cum gemitu orant, ut Ecclesia in fratribus non deficiat, et sic eos pœna consumit. *Secundum magnitudinem.* (AUG.) Res enim tam magna in Christianis secuta est, quam nunquam crederent inimici. *Filios*, quia accensi sunt exemplo, non territi. *Posside filios mortificatorum.* (ID.) Hoc semper oraverunt sancti martyres, ne infructuosus esset posteris sanguis eorum, ut inde cresceret seges, unde putabatur peritura. (CASS.) Pia precatio, ne filios eorum projiciat, qui pro eo puniti sunt. *Posside*, ne quo errore maculentur.

VERS. 12. — *Et redde.* (CASS.) Etsi corporaliter reddit, salus est tamen animæ eorum. *Septuplum*, perfectionem doni cœlestis significat, quando Spiritu sancto replemur. *In sinu.* In secreto animorum, ubi fit conversio. *Improperium*, pro injuriis reddant laudes : gloriosa vindicatio, quando inimicorum ore laudatur Deus. Vel *septuplum.* Septupla retributione perfectionem pœnæ significat, sicut et de bonis, cum dicitur septuplum accipiet in hoc sæculo : quod positum est pro omnibus bonis, quasi nihil habentes, et omnia possidentes; quia in hoc numero plenitudo significatur. Vel *septuplum*, pro infinito. *Improperium*, (AUG.) Hoc redde, id est, pro isto opprobrio da eos in reprobum sensum. Homo namque, cum datur in reprobum sensum, id est, in interiori sensu, accipit suppliciorum meritum futurorum.

VERS. 13. — *Nos autem.* (CASS.) Conclusio exsultativa, non victorum, sed patientium. Et suavis conclusio lamentationis. (AUG.) *Nos autem.* Hæ sunt reliquiæ a Matathia congregatæ. Vel, generaliter, de omni genere piorum ac verorum Christianorum accipiendum est, ut etiam Christianus populus ibi sit mistus; hic est grex pro quo oravit, ne diutius irasceretur. (ID.) Vel, *in generatione*, id est, in futuro sæculo annuntiabimus, non pro aliorum instructione, sed pro debito honore.

PSALMUS LXXIX.

VERS. 1. — *Intellectus pro his qui commutabuntur.* (AUG.) In melius, etc., *usque ad* testimonium perfidiæ. *Asaph.* Illuminatus agit de adventu Christi et de vinea ejus, bonum testimonium de capite ipso et corpore ejus, rege et plebe, pastore grege.

VERS. 2. — *Qui regis*, etc. (AUG.) Hic loquitur Asaph illuminatus de adventu Christi, qui convertit

hominem, et vineam de Ægypto eductam solidat : hoc est testimonium pro his qui immutantur. (Cass.) Supra trepidus, qui pro peccatis Synagogæ orabat : jam præsumit, commutatis in melius testimonium dat. Hic psalmus Synagogæ est testimonium de capite ipso, et corpore ejus. (Id.) Deprecatio primi adventus, per quem fit reparatio generis humani. (Id.) Peractus definit. O Deus, fili. *Qui regis*, spiritualiter, *Israel*, videntes te, *Intende*, id est, lumen pietatis super nos infunde, ut a te simus clari, qui per nos sumus tenebrosi. *Joseph*. (Id.) Fidelem populum ducis in caulas Dei, ut oves ad pascua, de quibus : *Alias oves habeo quæ non sunt de hoc ovili, et illas oportet me adducere, ut fiat unum ovile et unus pastor* (*Joan*. x). Propria singulis verba : *regitur* Israel, *ducitur* Joseph, id est, devotus populus. *Manifestare*. (Id.) Rogat, ut qui in secreto majestatis erat per incarnationem, appareat coram Judæis ut promissum erat, faciens in eis has virtutes, quæ his nominibus signantur, Ephraim, Benjamin, et Manasse. (Aug.) *Manifestare coram*. Angelis notus, innotesce hominibus.

Vers. 3. — *Coram Ephraim*. (Aug.) Id est, gente Judæorum, ubi hæ tribus, scilicet coram fructificatione, et filio dexteræ, ut et nos simus plenitudo scientiæ per charitatem, quæ Deus est; et coram Manasse, id est, oblito, ut jam illi venias in mentem, juxta illud : *Reminiscentur, et convertentur universi fines terræ*. (Id.) *Excita*. Repetit, etc., *usque ad* crucifixus ex infirmitate, resurge ex virtute. (Cass.) *Excita potentiam* miraculorum, etc., *usque ad* unde : *Fidelis Deus, qui non patitur vos tentari supra id quod potestis*, etc. (*I Cor*. x).

Vers. 4. — *Faciem tuam*. (Aug.) Hæc facies velata fuit Asaph tempore infirmitatis Christi, et tunc ægrotavit Asaph, non valens intueri velatum nube : de qua dicitur: *Ascendit Deus super nubem levem*, et intrabit vel ingredietur Ægyptum, id est, carnem immunem a peccato; illuminavit vero eam cum surrexit et ascendit, et ita salvamur.

Vers. 5. — *Quousque irasceris?* (Aug.) Transit ira a servo, ut non flagellet ut patet, sed ne damnet : et conversis enim durat ira, sed corrigens. *Flagellat enim omnem filium quem recipit* (*Isa*. ix, *Heb*. xii).

Vers. 6. — *Cibabis* (Aug.) Exponit hic passiones, quas sancti tempore adventus passuri sunt. Quasi diceret : Etsi optem Christi adventum, tamen eo tempore multa passuri sumus, quia *cibavit*, etc. *In mensura*, etc. (Aug.) Pro viribus tuis ut erudiaris, non opprimaris; unde : *Fidelis Deus qui non patitur vos tentari supra*, etc. (*I Cor*. x). Vel, pro modo culparum.

Vers. 7. —*Posuisti nos in contradictionem*. (Cass.) Dum vicini, qui de nobis, sunt contra nos. Irrident inimici, a quibus omnibus, ut salvi simus, *Deus virtutum*, etc.

Vers. 8. — *Deus virtutum*. (Aug.) Desiderantis mos est frequenter repetere quæ tantis precibus orat.

Vers. 9, 10. — *Vineam*. (Cass.) De vinea quomodo incepta, et perfecta. (Aug. et Cass.) *Vineam de Ægypto*, quasi, nos salvi erimus, sed Judæos, quibus tot fecisti, destrues : quod non pro levi culpa, sed quia adventum Christi non noverunt. Vel, salvi erimus quia ita præsignasti. *Vineam de Ægypto*. Sed quare, destrues? hoc de infidelibus. *De Ægypto*. Ut illos de Ægypto, ita Ecclesiam de tenebris ejecit vitiorum : gentes *plantat* in virtutibus, et *ducit* per hoc desertum sæculi. *Radices*, martyres et alios firmos facit, et implet orbem. (Cass.) *Vineam de Ægypto*, per mysticas figurationes, etc., *usque ad* quæ ita per orbem dilatata est. *Dux*, dum eam ducit spirituali itinere. *Radices*, prophetas, Apostolos, martyres et alios, de quibus *palmites* tendens mundum occupat et operit. *Dux itineris*. (Aug.) Vel alia littera, etc., *usque ad* et non est altera, sed eadem vinea : inde Apostoli, inde et alii justi, etsi aliqui rami fracti.

Vers. 11, 12 — *Operuit* (Cass.) Altitudo et latitudo vineæ hic exponitur. Superna est vinea, quæ et montes sublimiores, vita et doctrina obumbrat, et magnis crescere facit. Vites, quæ arbores ascendunt, *arbusta* nominantur, per quæ minores in Ecclesia accipiuntur. *Cedri*, non superbi, sed qui sunt *Dei*, martyres sunt, qui in Ecclesia alti sunt, hos etiam Ecclesia in gremio suo protegit. *Propagines*, filios regenerationis, qui a flumine Jordane manaverunt, quia ibi cœpit regula baptismi. *Montes*. (Aug.) Prophetæ, etc., *usque ad* similiter *operiunt cedros Dei*, id est, doctores. *Cedros Dei*. (Id.) Quia sunt cedri evertendæ, superbi scilicet qui sunt cedri sæculi, sed non Dei.

Vers. 13. — *Ut quid*. Miratur cur huic tali subtracta est Domini defensio. (Aug.) *Ut quid*. Quia superba fuit adversus plantatorem, et servos occidit ad se missos, et tandem filium hæredem, destructa est maceria, et invenerunt eam gentes destructam, et deleverunt. Hoc primo plangit Asaph, sed non sine spe : de dirigentibus enim cor jam loquitur.

Vers. 14. — *Aper*. (Aug. et Cass.) Vespasianus fortis et sævus, et contrarius Judæis, qui hoc animal inter cætera habent immundum. *Singularis ferus*. Titus, qui reliquias terribili depastione consumpsit, qui dicitur *singularis*, id est superbus. Vel pro eodem accipitur aper, et *ferus* scilicet Romanus exercitus. Et vide quibus peccatis laboret et pereat homo. *Singularis*. (Aug.) Dicit omnis superbus : *Ego sum, ego sum, et nemo alius*. *Aper*. (Cass.) Diabolus fortis et ferox, *de silva*, quia cogitationes ejus agrestes et aviæ sunt. *Sed tu, Domine Deus virtutum*. Vel ita continua : Ita vastata est vinea, sed ut reliquiæ salvæ sint, *O Deus virtutum*, *convertere*, in finem sæculi supremi serenus *aspice*, commutatis in melius hoc remedium precatur.

Vers. 16. — *Et perfice eam quam plantavit dextera tua*. (Aug.) Non aliam institue, sed hanc perfice. In hac enim est semen Abrahæ : ibi est radix quæ portat oleastrum. Perfice, *quia cæcitas ex parte contigit in Israel, ut plenitudo gentium intraret, et sic omnis*

Israel salvus fieret (*Rom.* XII). *Super filium.* (CASS.) A Super te fundatam, etc., *usque ad* de igne autem boni amoris dicitur : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut ardeat?* (*Luc.* XII.)

VERS. 18. — *Fiat manus.* (CASS.) Grande sacramentum, et munus Deo, quia tandiu salus Israel dubitari potuit, donec Christus venit : sed tunc completa est promissio, nec ultra discedit ab eo Ecclesia sponso conjuncta. Dicit ergo : *Fiat manus*, operationem sanctæ incarnationis precatur.

VERS. 19. — *Non discedimus.* (CASS.) Ultra, cum filium hominis *vivificabis* : hæc est utilitas ab eo.

VERS. 20. — *Domine Deus virtutum, converte nos, ostende faciem tuam, et salvi erimus.* (CASS.) Magna suavitas hujus versiculi, in quo regulam totius religionis exponit. Primo enim Deus nos *convertit*, et B tunc nos *ante faciem* ostendit, id est, lumine pietatis nos inspicit : post quod nos tandem *salvat*. Hunc ergo propheta iterat, quia per ipsum quisque breviter quod expedit, implorat.

PSALMUS LXXX.

VERS. 1. — *Pro torcularibus.* (AUG.) In quibus tria, etc., *usque ad* cantatur psalmus Asaph, id est, Dominicæ congregationi. *Asaph*, etc. (CASS.) Quia secundum historiam Judæis, spiritualiter Christianis loquitur. (AUG.) Primo dicit quid agendum electis, qui sunt, oleum, vinum, aves.

VERS. 2. — *Exsultat Deo.* Asaph, proposita sibi imagine cujusdam solemnitatis, electos ad celebritatem incitat.

C VERS. 3. — *Sumite psalmum.* (AUG.) Verba Dei, ut humani actus conveniant in unam societatem : hæc enim est pax Jerusalem, hæc est ratio dati et accepti; unde Apostolus : *Si spiritualia seminavimus vobis, magnum est si carnalia vestra metamus* (*I Cor.* IX).

VERS. 4. — *Buccinate.* (AUG.) Hucusque ad partitionem, vel ad litteram, simpliciter de Judæis accipienda sunt, vel allegorice de Christianis. (AUG.) *Buccinate*, et annuntiate, etc., *usque ad* unde Isaias : *Clama ne cesses, ut tuba exalta vocem tuam*, etc *In neomenia tuba.* (CASS.) In initio mensis jussi sunt Judæi tuba canere, id est, in initio novæ lunæ, quod et festum tubarum dicitur, quod celebrabant in memoriam istius rei, quod Dominus ostendit D Abrahæ arietem inter vepres hærentem, quem pro Isaac immolavit.

VERS. 5. — *Quia præceptum in Israel est; et judicium*, etc. (ID.) Ideo tuba canendum, quia lex data est Judæis per Moysen, et quia judex futurus est.

VERS. 6. — *In Joseph.* (AUG.) Gentes sunt Joseph, etc., *usque ad* ubi debebat habere cor.

VERS. 7. — *Ab oneribus.* (AUG.) Quibus oneribus, *manus in cophino*, id est, servili opere. Peccata servilia opera sunt, juxta illud : *Qui facit peccatum, servus est peccati* (*Joan.* VIII). *In cophino servierunt.* (ID.) In immunditiis peccatorum, in terrenis operibus et lutosis.

VERS. 8. — *In tribulatione*, etc. (CASS.) Sic Propheta : Divertit Dominus dicens, *In tribulatione*, imputantur eis beneficia Dei, ut gravior æstimetur offensa. *Exaudivi te in abscondito.* (AUG.) Ut corde credas ad justitiam. *Probavi*, ut ore fiat confessio ad salutem. *Tempestatis*, etc. Non in tempestate maris, sed cordis : ubi exauditus debet probari, in aqua contradictionis : jam enim gradiens viam Dei, habet multis modis obsistentes. Hæc est aqua contradictionis, quam senserunt antiqui, sed jam pene siccata est : tunc enim aquæ populorum turbabantur, et acriter resistebant. Tunc Samsoni forti viro, id est Christo, ducere eunti uxorem de alienigenis, id est Ecclesiam de gentibus, occurrit leo fremens, id est populus gentium, sed dissipavit eum, ut hædum caprarum : et quia populus iste fremens nihil erat, nisi languidus peccator. Occisa autem in eo illa feritate, jam non sic fremit, imo jam in ipso invenimus leges pro Ecclesia, quasi favum in ore leonis. *Aqua contradictionis.* Christus fuit etiam in seipso, ut de eo nato dictum est : *Erit hic in ruinam, et resurrectionem multorum, in signum cui contradicetur* (*Luc.* II), ut Judæi contradixerunt titulo crucis

VERS. 9. — *Audi populus meus.* (CASS.) Diapsalma. Hactenus de oleo torcularium, jam de amurca, quod dicitur ad cavendum, hic arguuntur reprobi. *Contestabor te.* Ipse Dominus judicii testem se facit veritatis, tam hic quam in futuro, ut nullus dubitet. Deinde quid velit eum intelligere, subdit : Israel si me audieris, vocando eum Israel, familiarem sibi significat, et ad jussa invitat. *In te*, in corde tuo. ubi veritas, non falsitas debet esse. *Recens* ne verbum Patris putetur sub tempore. *Deum alienum*, qui nomine, non essentia. *Alienum* : Pene par est scelus recentem Deum putare, et idolis servire.

VERS. 10. — *Non erit in te Deus recens neque*, etc. (AUG.) Alii faciunt sibi recentes deos, vel idola, vel Christum imparem Patri, et alia hujusmodi fingunt in corde : et ita sunt templa simulacrorum in omnibus terrena cogitatio; opinio diversa, vanitas una. Ideo Samson caudas vulpium colligavit, ut incenderet messes Philisthæorum. Samson interpretatur *sol* eorum, scilicet, quibus ipse lucet, non omnium : de quo mali dicturi sunt : *Erravimus a via veritatis, et sol justitiæ non illuxit nobis* (*Sap.* V). Et alibi : *Sol justitiæ est, et sanitas in pennis ejus* (*Malac.* IV). Vulpes sunt insidiosi, maxime hæretici, latentes in tortuosis cavernis, decipientes, odore putentes : qui etsi dissentire ab invicem videntur, in malum tamen, id est, in posterioribus consentiunt, simili vanitate tenentur, et incendunt messes non nostrorum, quia novit Deus qui sunt ejus; sed alienigenarum, quæ sunt vasa contumeliæ.

VERS. 11. — *Qui eduxi te.* Factis propriis indicatur Deus.

VERS. 13. — *Et dimisit.* Et si implevi ora Prophetarum, non tamen ab amurca auditi sunt, unde digna ultio : quia *et dimisi*, etc.

VERS. 15. — *Pro nihilo forsitan.* (CASS.) Si Deo

resistemus, ipse non contradicit inimicis nostris, nec manum defensionis super eos ponit.

Vers. 16. — *Inimici Domini*, etc. (Aug.) Hæc item Propheta. *Mentiti*. Non per agentes promissa : hoc non pagani, quia nihil promiserunt.

Vers. 17. — *Ex adipe frumenti*, etc. (Aug.) Ad litteram, vel manna, vel corpore Christi, vel spirituali intellectu

PSALMUS LXXXI.

Vers. 1. — *Psalmus Asaph*. (Cass.) Psalmus de duabus naturis in Christo, quo Christus, vel Propheta loquens, exprobrat ipsi Asaph, id est, Synagogæ, quæ Dominum corporaliter vidit, et tamen eum non cognovit. Primo nuntiat Deum stetisse, et arguit contrarios, stat homo, discernit Deus. *Deus stetit*. Cujus non est stare, qui cœlum et terram complet, qui est intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus, sed breviter Deum hominem indicat. *Stetit*. (Aug.) Filius, qui missus ad oves domus Israel, spiritualis autem præsentia Deitatis, quæ ubique non proprie ad Synagogam pertinet, nec tempore variatur. Cur ibi stetit : *Ecce deos dijudicat*, id est, secundum quod Deus, id est, non meritis, sed gratia discernit vasa, alia in honorem, alia in contumeliam. Hoc autem facit stans in medio, unde : *Medius vestrum stetit, quem vos nescitis*, unde et hic : *Nescierunt neque intellexerunt*, sed *amicus sponsi stat et audit, et gaudio gaudet*. *Deorum*. Quos post *filios Excelsi* dicit, ibi : *Ego dixi : dii estis, et filiis Excelsi omnes*. Unde etiam, *filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me*. Filii dicuntur non solum gratia novi testamenti, sed gratia veteris, quæ eos de Ægypto liberavit.

Vers. 2. — *Usquequo*. (Aug.) Hæc est vox discernentis : misit legem et Prophetas, et restitistis, sed quousque? Num usque ad adventum misi Prophetas, et injuriis affecistis, vel interfecistis, vel hoc agentibus consensistis? Sed cum hæc agentibus nec loqui dignum sit, vos qui tacuistis, et imitari eos voluistis, *usquequo judicatis iniquitatem et facies peccatorum sumitis?* Num et hæres occidendus est, qui pro vobis venit, qui pro vobis sine patre esse voluit ut pupillus? qui propter vos esurivit et sitivit, ut egenus, qui propter vos pauper factus est, cum esset dives.

Vers. 3. — *Judicate egeno et pupillo, pauperem et humilem justificate*. (Cass.) Diapsalma, monet intelligeret Christum esse Deum, et si egenus et pauper fuit, quod eos non fecisse dicit.

Vers. 4. — *Eripite pauperem*. (Aug.) Ostendit, nec illos immunes qui permiserunt principibus Christum, cum præ multitudine timerentur, et possent illos a facto, et se a consensu liberare. (Cass.) Qui enim desinit obviare cum potest, consentit.

Vers. 5. — *Movebuntur*. (Cass.) Hinc patet de quo dixerat : hoc signum in crucifixione contigit. Vel spiritualiter, terreni moti sunt illo tempore, viso tanto miraculo; ut centurio, qui dixit : *Vere Filius Dei erat iste*. (Aug.) *Movebuntur omnia fundamenta*. Quasi dicat per hanc Israel cæcitatem, *movebuntur* ad fidem, *omnia fundamenta terræ*, id est, plenitudo gentium intrabit. Vel, in morte, et passione Domini mota est terra. Vel *fundamenta*, id est, felices copia terrenorum movebuntur. Vel admirando coli pauperem mortuum. Vel eum contemptis terrenis sectando. Addit *omnia*, quia nullus est qui non miretur, vel convertatur. Terrenæ autem felicitatis regnum est superbia, contra quam venit humilis Christus, exprobrans eis, quos vult facere altos per humilitatem, his verbis : *Ego dixi : dii estis*, vos boni : *vos autem* mali, *sicut homines moriemini*. Vel omnibus dicit : *dii estis*, id est, omnibus promisi cœlestia ; *vos autem sicut homines* primi, qui suasione peccaverunt, et vos majores sicut diabolus, qui superbia peccavit.

Vers. 6. — *Ego dixi*. (Cass.) Quid eis propositum? sed perierunt. *Ego dixi : Nescierunt neque intellexerunt ;* tamen *ego dixi*. Has promissiones omnes accipiunt, si mandata custodiunt, ut sint filii et Dei : hoc ad justos; *vos autem*, hoc ad malos.

Vers. 7. — *Sicut homines*. (Aug.) Quasi : Cum cito, sicut homines, sitis morituri, non inde corrigimini; sed ut diabolus, qui carne non moritur, extollimini, ut cadatis : quia per superbiam diabolicam inviderunt gloriæ Christi, et viluit eis humilitas crucis. Sed, ut hoc vitium sanetur ex persona Prophetæ, subditur : *Surge Deus*, etc., *sicut unus*. Turba quæ cecidit dicitur unus, quia in superbia similis : Vos cadetis, sed :

Vers. 8. — *Surge Deus*. (Aug.) Id est, damna istos, quia his repulsis, tu hæreditabis. Vel judica mundum, quia tuus est, et hoc est, tu hæreditabis.

PSALMUS LXXXII.

Vers. 1. — *Canticum psalmi*. (Cass.) Quia in rebus actualibus, habenda est divina contemplatio. Deterret autem iniquos a persecutione populi Dei : bonos vero monet ad patientiam. Psalmus de adventu Christi ad judicium, ubi boni, qui hic patiuntur, coronabuntur : mali vero, qui eos persequuntur, torquebuntur.

Vers. 2. — *Deus quis similis?* (Cass.) Proposito timore futuri judicis, describit malitiam inimicorum. (Aug.) *Deus quis similis ?* Etsi homo, ut alii; etsi judicatus, cum iniquis deputaris : quis similis, cum in claritate judicabis? ideo tunc ne taceas, qui primo tacuisti, et potestatem compescuisti, ut posses teneri et perimi. *Deus quis similis?* Non ad divinitatem hoc refertur, cui nullum hominem comparandum cogitavit. Ideo non ait : *Quis similis est tibi ?* quod utique ad divinitatem referretur ; sed dicit, *Quis similis erit tibi?* hoc ad formam servi referens, qua tunc cæteris dissimilis hominibus erit, quando judex in gloria apparebit; vel potest hoc referri ad divinitatem secundum quod dicit : *O Deus, quis similis tibi?* in potentia Deitatis : Christum enim, quem mali viderunt extra, iste videt intra, scilicet omnipotentem.

Vers. 3. — *Quoniam ecce*, etc. (Aug.) Novissima tempora Antichristi designat, quando quæ modo premuntur metu, in liberam vocem erumpent : quæ vox quia irrationabilis erat, magis sonitus, quam locutio dicitur. *Qui oderunt*. (Cass.) Plures, sed unum caput Antichristus : quod elatum est, ut Deus dicatur.

Vers. 4. — *Super populum tuum*. Caput suum extulerunt, sed non populum tuum depresserunt.

(Aug.) *Super populum tuum*. Irridenter hoc dicit : Non enim possunt nocere populo Dei pro quo est Deus, unde Apostolus : *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* (*Rom.* viii.)

Vers. 5. — *Dixerunt venite*. (Aug.) Ecce consilium, quo *meditati sunt inania*. Iste est ille sonus, qui non est sermo, sed inaniter strepit. *De gente*. (Cass.) Singulariter, quia omnes Christiani una gens, cum ex uno fonte baptismatis nati; vel omnes boni, quos ille Antichristus vocat unam gentem : ecce persecutio Antichristi, qui nomen Christianum quasi malum intendit tollere funditus.

Vers. 6. — *Testamentum disposuerunt*. (Aug.) Testamentum, quippe in Scripturis non illud solum dicitur, quod non valet, nisi testatore mortuo, sed etiam omne pactum, et placitum quod inter vivos valet, testamentum vocatur, sicut Laban et Jacob testamentum fecerunt. Ita et mali inter se quasi pactum fecerunt, quod unanimiter bonos persequerentur.

Vers. 7. — *Tabernacula Idumæorum*. Exposuit quo studio malignaverunt : ostendit deinde jam qui sint malignantes, dicens : *Tabernacula Idumæorum*, etc. *Idumæorum, et Ismaelitæ*. (Cass.) Per hæc nomina, Christi inimicos declarat, qui temporibus Antichristi tot malis similantur : quia sicut isti contra Israel, ita illi contra Christianos tunc bellabunt. *Moabitæ* (Aug., Hier.) Unde Moabitæ, quem Lot ebrius de majore filia sua genuit. *Agareni*. Ab Agar, qui et *proselyti* interpretantur.

Vers. 8. — *Gebal*. (Aug., Hier.) Vallis vana. *Ge* enim vallis, *Bal*, vana. *Ammon*. Unde Ammonitæ, genuit Lot ebrius de filia sua minore.

Amalec. Filius Eliphaz primogeniti Esau, a quo Amalecitæ.

Vers. 9.—*Assur*. (Aug., Hier.) Ad litteram Nabuchodonosor, qui fuit rex Assyriorum. *Idumæi*. Terreni vel sanguinei. *Ismaelitæ*. Obedientes sibi, non Deo, quia pravas cogitationes suas sequuntur. *Moab*, ex patre, quod in malo. Bonus, quidem pater, quo filia illicite usa est, sicut et lex bona est, si quis ea legitime utatur, non inceste. *Agareni*. Proselyti, id est, advenæ, qui non cives, sed alieno animo subintrant, et inventa occasione nocendi se ostendunt. *Gebal*. Vallis vana, id est fallaciter humilis. *Ammon*. Populus turbidus, vel mœroris. *Amalec*. Populus lingens terram. *Alienigenæ*. Licet latino nomine se indicent alienos, et ob hoc inimicos, tamen hebraice dicuntur *Philisthiim*, id est, cadentes potione, ut ebrii luxuria sæculari. *Tyrus*. Hebraice *sor*, tribulatio vel angustia, secundum illud. *Tribulatio vel angustia in omnem animam hominis operantis malum*. (*Rom.* ii.) *Assur*. Deprimens, vel elatus. *Lot*. Declinans, angeli apostatæ, filii declinationis, quia a veritate declinando in satellitium diaboli discesserunt, unde in Apocalypsi : Draco cecidit, et traxit secum tertiam partem stellarum, de quibus Apostolus : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates* (*Ephes.* vi).

Vers. 10. — *Madian*. Declinans judicium. *Sisara*, exclusio gaudii. *Jabin*, sapiens, de quo : *Ubi sapiens? ubi scriba? Cison*, ubi victi fuerunt, duritia interpretatur. *Endor*, ubi perierunt, fons generationis. Et intelligitur generatio carnalis, non aqua baptismi regenerati. *Oreb*, siccitas, *Zeb*, lupus, *Zebee*, victima lupi, non Dei. *Salmana*, umbra commotionis. Hæc omnia congruunt malis, quos in bono vicit populus Dei. *Fac illis sicut Madian, et Sisaræ, sicut Jabin in torrente*. (Cass.) De vindicta iniquorum; sicut omnes illi victi sunt in figura a populo Dei, sic istos precatur in veritate superari. *Sicut Madian*. (Aug.) Utpote illi, qui declinant judicium, se judicandos non putantes : et qui excludunt futurum judicium, et hi omnes in Cison, et in fonte Endor perierunt.

Vers. 12. — *Pone principes eorum sicut*, etc. Hæc omnibus communiter. Sed specialiter, *pone principes eorum :* hoc optat militibus Antichristi, qui non sunt convertendi.

Vers. 13. — *Hæreditate possideamus sanctuarium Dei*. (Aug.) Dei, invadunt ut suam.

Vers. 14. — *Ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti*. (Cass.) Per hanc similitudinem, multas prædicit eorum calamitates.

Venti. Levitas peccantium vento comparatur, quia huc et illuc volitat.

Vers. 15. — *Ignis et flamma comburens montes*. (Aug.) Congrue in judicio esse dicuntur, quando et densæ silvæ peccatorum, et montes superbiæ cremabuntur.

Vers. 17. — *Imple facies*. (Cass.) Pœnis contumacium prophetatis, orat pro credituris, qui non habent scelerum laudatores, sed culpatores, quos sæpe opprobrium corrigit. (Aug.) Melius est ruere ut pœniteat, quam sub spe religionis superbire : unde Propheta ait : *Et tu, filia Sion, usque ad Babylonem venies, ibique liberaberis* (*Mich.* iv).

Imple facies. Hoc bonum et optabile eis non prophetaretur, nisi inter eos inimicos essent tales, quibus hoc ante judicium præstabitur : quia et nunc idem corpus sanat, et lavat caput, sed particulatim, non universaliter ut in fine : et tamen inde aliqui convertentur, pro quibus hic orat.

Vers. 18. — *Erubescant et conturbentur*, etc. (Aug.) Hic de malis, qui non convertentur, *Erubescant*, in futuro de malis quæ fecerunt. *Et conturbentur*, de pœnis quas patientur. Et hoc *in sæculum sæculi*, id est in æternum. *Et conturbentur*. Rursus redit ad eos qui in præsenti confundentur ne confundantur in æternum; quasi dicat : Illi conturbentur in æternum ; quærentes

autem nomen Domini modo, et confundantur de peccatis salubriter, et pereant, inquantum mali sunt. Et sic cognoscant, vel, tunc confundantur mali, anima et corpore, et pereant omnino irreparabiliter. Et nunc cognoscant, quod modo nolunt. (Cass.) Notandum, quia undecim superioribus psalmis introductus est Asaph, ut duritia Judæorum, frequenti voce ipsius Synagogæ mollesceret, vel ipsi nomini, cui devoti esse videbantur, crederent. Egit autem in prædictis psalmis de Domini incarnatione, et gentium fide, et de judicio, de quibus transgressio Judæorum redarguitur. Unde congrue undecim sunt : undenarius enim numerus transgressionis est, quia et denarium transit, et ad duodenarium non pervenit, unde undecim etiam erant vela capillacea in tabernaculo Domini, et in undenario fuerunt Apostoli, rejecto infelicissimo Juda tempore passionis, quando a fide defecerunt, unde : *Posuisti tenebras et facta est nox* (*Psal.* CIII).

PSALMUS LXXXIII.

Vers. 1. — *In finem.* (Aug.) Nihil hic dicitur de torcularibus visibilibus, unde constat spiritualia esse. Uva in vite, oliva in arbore pendens libero fruuntur aere, nec illa est vinum, nec ista oleum ante pressuram : sic quos præscivit Deus ante sæcula fieri conformes imaginis filii, antequam accedant ad servitutem Dei, fruuntur in sæculo deliciosa libertate. Sed cum accedunt ad servitutem Dei, dicitur eis : *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem* (*Eccle.* II). Ecce torcular, conteruntur, exuuntur in tegumentis carnalium desideriorum, quasi vinaciis exuuntur veteri homine, et in apothecam Dei defluunt : ideo torcularia dicuntur Ecclesiæ præsentis temporis. Sed qui in his filii Core, id est calvi, scilicet Christi? Calvus namque Elisæus irrisus a pueris figura fuit Christi, qui in calvaria crucifixus. Ideo hic premitur Christianus, ut quærat quietem, quæ non est hic, et fit ei Deus refugium. Qui enim incumbit terrenis, incumbit in baculum arundinis. *Pro torcularibus.* (Aug.) In torculari fructus uvæ vel olivæ emanat : sic in pressuris merita sanctorum patent, quæ in pace latebant. (Cass.) Psalmus secundus de charitate. Primo de inæstimabili desiderio æternæ domus.

Vers. 2. — *Quam dilecta.* Ecce quanta militia. *Etenim passer*, quam secura.

Vers. 4. — *Etenim passer*, etc. (Aug.) Duobus duo reddit : *cor* ut *passer; caro* ut *turtur*, cui dat et *pullos :* corde cogitamus Deum, quasi volet passer ad domum; carne agimus opera. (Cass.) Sicut passer deserit silvas, et inventa domo lætatur, ubi non timet insidias : sic anima lætatur, dum scit sibi domum paratam in cœlo. Spiritus, qui est quasi passer volans in altum, tendens ad ipsum Deum. *Nidum, etc.* (Aug.) *Nidus* ad tempus, *domus* vero in æternum. Nidum ergo dicit fidem, et conformitatem sacramentorum Ecclesiæ, quem nidum quærit turtur, ut reponat pullos suos. Non enim abjicit ubicunque, A sed in nido Ecclesiæ facit opera bona salubriter, pro quibus salvatur : per quod differt ab aliis qui opera faciunt, sed non in nido fidei. Nam et pagani faciunt opera, vestiunt nudos, etc., et hæretici multa faciunt : sed non in nido Ecclesiæ, et ideo conculcantur, non servantur. Hæc caro est mulier, per quam seducitur passer, sed salvabitur per generationem operum, si in nido, id est, si perseveraverit in fide. Præbet autem Deus unde fiat nidus, induit enim se feno carnis ut ad te veniret. *Altaria tua, Domine.* (Cass.) Ubi animæ cœlesti convivio epulantur, ubi anima quasi in domo gaudeat. (Aug.) Et caro reponit opera sua, unde : Beati qui, etc., ubi ostendit ad quam beatitudinem militia ducit.

Vers. 5. — *Beati qui habitant in domo tua, Domine; in sæcula sæculorum laudabunt te.* (Aug.) Hoc boni jam habent, scilicet, quod habitant in domo tua. Sequitur : *In sæcula sæculorum laudabunt te.* Hoc totum negotium est ibi sanctorum : non est ibi necessitas, quæ mater est omnium humanarum actionum, quia cui faciunt ibi quippiam, ubi nulli indigent ; habent ergo et agunt, unde beati sunt. Omnis autem beatus habendo vel agendo dicitur beatus.

Vers. 6. — *Beatus vir cujus est auxilium abs te : ascensiones in corde suo disposuit.* (Cass.) Quo auxilio ad domum veniatur.

Vers. 7. — *In valle lacrymarum.* (Cass.) Vallis lacrymarum est pœnitentis humilitas. (Aug.) Unde autem ploratio, quia lege nos afflixit, per quam cognovimus peccatum repugnare spiritui, et gemimus, C quomodo scilicet, veniamus ad locum quem posuit, ope ejus et auxilio utique. *In loco quem posuit. Etenim benedictionem dabit.* Qui non potest exponi, quem oculus non vidit, nec auris audivit, id est, futurum regnum, quod disposuit et ordinavit Deus ut ad id per gradus veniatur.

Vers. 9. — *Domine Deus virtutum.* (Cass.) Orat et humiliat se pro impetratione hujus auxilii. *Deus Jacob.* (Aug.) Quem fecisti Israel apparens ei sic fac et me Israel.

Vers. 10. — *Respice in faciem*, etc. Ipse enim loquitur in nobis, unde Apostolus : *An experimentum ejus quæritis, qui in me loquitur Christus!* Et in nobis recipitur, sicut ait, *Qui vos recipit, me recipit. Respice.* Christum Pater semper respicit. (Cass.) Sed fac D præsentia incarnationis eum gentibus respici : vel, ita per faciem innotescimus, aliis. (Aug.) *Respice* ergo *in faciem*, id est, innotescere fac omnibus Christum, ut possimus ire de virtute in virtutem

Vers. 11. — *Dies una.* Immutabilis, scilicet sine ortu et occasu, cui non cedit dies hesternus, quem non urget crastinus. *Super millia*, super infinitos dies præsentes, qui habent finem. Propter quod *elegi*, etsi possem regnare, *abjectus* opinione hominum, *in domo* in Ecclesia, *Ecce quam dulce, fasce torcularis premi.*

Vers. 12. — *Quia misericordiam.* (Cass.) Ideo in domo Dei malo esse quam alibi, quia in ea dat misericordiam, qua justificat, post veritatem promissi

præmii. Sed quibus? his qui ambulant in innocentia. A

VERS. 13. — *Domine virtutum*, *beatus homo qui sperat*, etc. Qui tanta facis, quæ dici non possunt.

PSALMUS LXXXIV.

VERS. 2. — *Benedixisti*, *Domine*. (AUG.) Psalmus de nova benedictione, etc., *usque ad* de aversione iniquitatis.

VERS. 3. — *Remisisti*. (ID.) Futura dicit ut præterita.

VERS. 4. — *Mitigasti* (CASS.) Diapsalma, de aversione iræ, id est, pœnæ.

VERS. 5. — *Converte nos*. Petit quod adhuc futurum sciebat. Quasi, quod dixi ut præteritum, oro ut fiat. (AUG.) *Converte nos*. Prophetice dixit futura, ut præterita, hic autem orat ut vere futura, dicens, Converte et averte, quasi dicat, dixi quasi facta. Et quia video futura, et quia non sunt oro ut fiant.

VERS. 6. — *Nunquid in æternum*. Prævidet iste hanc pœnam transituram: *Quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*. *Irasceris*. (AUG.) Ira Dei est omnis pœna quam patitur. Sicut dictum est Adam quando peccavit: *Maledicta terra in opere tuo, et in labore et sudore vultus tui vesceris pane tuo*. De ira ergo mortales sumus et passibiles, sed innovati in Christo. *A generatione*. Prima generatio fuit mortalis de ira, erit altera immortalis de misericordia: sed nec hanc misericordiam meremur conversi per nos ad Deum, ipse enim nos convertit. Et inde subdit: *Deus convertens*, quasi sicut vivificatio est a te, ita et conversio.

VERS. 7. — *Deus tu conversus*. (CASS.) Non extendens, sed Deus convertens. Prius dat votum conversionis, post ad vitam ducit. Vel, Deus tu conversus ab ira in adventu Filii. *Vivificabis nos*. Tanto tempore antequam habeatur. Et tunc, *Plebs tua lætabitur in te*, quæ prius in se male lætabitur.

VERS. 8. — *Ostende nobis*, *Domine*. (AUG.) Hoc orando prædixit Propheta, etc., *usque ad Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth*. V). (CASS.) *Ostende*. Vel petit iste sibi spiritualiter tantum Christum ostendi, sciebat eum quidem futurum, sed petit ut puro corde intueamur, non corporeis oculis ut infideles: Judæi enim viderunt et crucifixerunt. Et in futuro: *Salutare tuum da nobis*, id est, Christum amplectendum et possidendum, ut non tollatur a nobis, et sic legitur partim de præsenti, et partim de futuro. *Misericordiam*. (AUG.) Christus dicitur misericordia, quia ostendit nobis misericordiam, docens quidquid boni habet homo ex Deo esse, et sic homo non superbit. Sed sic hærens et fruens Deo lætatur in eo.

VERS. 9. — *Audiam quid loquatur in me Dominus*. (CASS.) Unde scit et per quem fiat, et quid præstet ipse veniens. *Pacem*. (AUG.) Christum. Pacem ad Deum et proximum, et per Christum.

VERS. 10. — *Prope timentes eum*. (ID.) Ubique dæmonia colebantur, etc., *usque ad* immortalis in corpore nostro modo mortali.

VERS. 11. — *Misericordia*, etc. (ID.) Postquam dixit, etc., *usque ad quomodo veritas de terra orta est* (*Luc*. VIII).

VERS. 12. — *Veritas de terra orta est*. (ID.) Confessio de homine, ut se accuset, etc., *usque ad* data est justificatio confitentis.

VERS. 14. — *Justitia ante eum*. (ID.) Prima hominis justitia est, etc., *usque ad* et visitans ponet in via gressus. *Ambulabit*. Accrescet, vel præcurret, parans ei viam; et Dominus in via parata ponet gressus.

PSALMUS LXXXV.

Oratio David. (AUG.) Psalmus iste, secundus eorum est qui orationis nomine intitulantur, in quo Christus Dei Filius et hominis, unus Deus cum Pa- B tre, unus homo cum hominibus, orat in forma servi, qui oratur a nobis in forma Dei. Orat pro nobis ut sacerdos noster; orat in nobis ut caput nostrum, oratur a nobis ut Deus noster.

(CASS.) Christi oratio fidelium, etc., *usque ad* comprimeret audaciam stultæ et inconsultæ temeritatis.

(AUG.) Hæc dicit Christus in nobis, et nos in illo.

(CASS.) Orat ascendendo, unde concludit: Omnes gentes adorantes.

VERS. 2. — *Quoniam sanctus sum*. (AUG.) Christus proprie sanctus sanctificans, etc., *usque ad* miserere clamantis, lætifica levatum.

VERS. 5. — *Mitis*. (ID.) Portans hominem, donec perficiat eum, etc., *usque ad* cum nondum sit perfectus.

C VERS. 6. — *Auribus percipe*. (CASS.) Vide ordinem orationis, etc., *usque ad* auditum deprecationi meæ.

VERS. 7.—*Tribulationis*. (AUG., CASS.) Cum enixius clamatur, etc., *usque ad quia non est similis tui in diis*, *Domine*.

VERS. 9.—*Quascunque fecisti venient et adorabunt coram*, etc. (AUG.) Si est gens quam non fecit Deus, illa non adorabit. Annuntiat Ecclesiam ubique diffusam, quod modo impletum est: Et nota, quia, ut ait Scriptura: *In lata gente gloria regis*, *in diminutione populi principis contritio*. Sequitur: *Et glorificabunt nomen*.

VERS. 10. — *Tu es Deus solus*. (ID.) Vel tu solus magnus contra futuros, qui se dicunt magnos et deos.

D VERS. 11. — *Deduc me, Domine, in via tua*. (CASS.) Orat pro omnibus jam adorantibus, et loquitur in membris. *Domine*, *deduc*, etc. Aliud est duci ad viam, et aliud est duci in via, ne in ea cadatur: ubique egent homines adjuvari, sive sint in via, sive extra eam. Via autem Christus est, qui dicit: *Ego sum via*, *veritas*, *et vita*. *Lætetur cor meum*. (AUG.) In timore mundano præcedit causa, etc., *usque ad* qui autem timet, et non sperat, depressus est.

VERS. 13. — *Ex inferno inferiori*. (ID.) Per hoc intelligimus, etc., *usque ad* hæc sunt opiniones, non assertiones.

VERS. 14. — *Deus*, *iniqui insurrexerunt super me*,

et Synagoga potentium, etc. (Cass.) Item pro se orat facta mentione passionis suæ et gloriæ, unde habent hi pro quibus oravit multam misericordiam et eruuntur de inferno.

Vers. 16. — *Da imperium tuum*. (Aug.) Quasi dicat : Transeat tempus patientiæ, veniat tempus judicii, unde non tantum Christus, sed et sancti sedebunt judices, qui sunt *filii ancillæ*, id est Ecclesiæ.

PSALMUS LXXXVI.

Vers. 1.— *Psalmus*. (Cass.) Quia agit de Ecclesia secundum potestatem, ubi agit opera. *Cantici*. Ut de sæculari Jerusalem, ad intelligentiam superne eleveris, scilicet de actione ad theoricam. Propheta prædicat cœlestem Jerusalem filiis Chore, quam commendat per fundamenta, et portas, et famam ut eis augeatur affectus. *Fundamenta ejus*. Psalmus de cœlesti Jerusalem : plenus spiritu Propheta, multa volvens apud se, de hac civitate, de qua nihil adhuc dixerat, in hoc erumpit: *Fundamenta ejus*, etc. Prior laus a fundamentis; soliditas totius civitatis notetur. *Ejus*, non refertur ad aliquod præmissum : sed ad cordis Prophetæ meditationem, quia nunquam de illa corde tacuerat, etsi ore.

Vers. 3.— *Dicta*. (Aug.) Hæc sunt illa, quæ Dominus per prophetas de ea prædixit.

Vers. 4. — *Memor ero*. (Id.) Diapsalma. Dominus de eadem Jerusalem. *Memor ero Raab*. Ostendit quæ sunt illa gloriosa; quasi dicat : Hæc sunt illa : in illa civitate, inquit Propheta ex persona Dei, *Memor ero Raab et Babylonis*, quæ non pertinent ad populum Judæorum. *Gloriosa de te*, ubi non solus est Judæus, sed omnes gentes. *Raab*. Per fenestram emisit coccinum, id est, in fronte habet signum sanguinis Christi Ecclesia gentium.

Unde : *Publicani et meretrices præcedent vos in regnum cœlorum*. *Raab*, latitudo vel impetus, gentes, quæ late et impetuose vagantur per vitia. Ad Babyloniam pertinent omnes mali, ut ad Jerusalem omnes sancti. *Ecce alienigenæ*. Memor ero. Quare hoc dixisti? *Ecce alienigenæ*, id est, gentes : et *Tyrus*, angustia vitiorum, vel pœnitentiæ.

Vers. 5. — *Nunquid Sion*. Secundum aliam litteram. *Mater Sion dicet, homo*.

(Aug., Cass.) Quasi dicat : Unde alieni pervenient ad Jerusalem ? Audi unde. Est quidam homo, id est, Christus, qui dicit *mater Sion*, id est Synagoga, mater mea secundum carnem; et per hunc veniunt; quis est homo ille ? Ipse est qui *in ea natus est* et eam fundavit; ipse dicit, *mater*, civitati illi.

(Cass.) Vel, commendat Sion spirituali, etc., *usque ad* quorum principum ?

(Aug.) Horum, (secundum aliam litteram) *qui facti sunt*, scilicet principes, *in ea*, id est, qui facti sunt principes; antequam essent in ea, non erant principes, sed abjecta mundi : *Elegit* enim *Deus infirma mundi ut confunderet fortia*.

Vers. 7. — *Sicut lætantium*. (Cass.) Diapsalma. Concludit paucis verbis, tangens futuram beatitudinem. (Aug.) *Sicut lætantium* collatis omnibus concludit : *Sicut lætantium*. *Sicut*, quia talis erit lætitia, qualem hic non novimus, et ideo cum non potuit exprimi, dicit, ut potuit, *sicut lætantium*.

PSALMUS LXXXVII.

Vers. 1. — *Mahalath*. (Aug.) Chorus, ut canenti chorus consonando respondeat, etc., *usque ad* dicitur enim fuisse quidam orientalis.

Vers. 2. — *Domine Deus*. (Cass.) Monet Christi mortem imitari. Primo precatur auxilium referens contemptum ab inimicis : unde in forma servi orans ad patrem, ait : *O Domine*.

Vers. 3. — *Intret in conspectu*. (Id.) Virtus puræ orationis, quæ quasi quædam persona ad Deum intrat et mandatum peragit : quo caro pervenire nequit.

Vers. 4. — *Quia repleta est*. (Aug.) Hos humanæ infirmitatis affectus, etc., *usque ad* sed humanæ infirmitatis indicia.

Vers. 5. — *Æstimatus*. Quia non solum gravia, sed et contumeliosa pertuli.

Vers. 6. — *Sicut vulnerati dormientes*. (Cass.) Quia et ipse lancea vulneratus, et sepulcro clausus, sed differt per hoc quod sequitur, quorum non meministi adhuc.

In sepulcro. Id est, in carnali voluptate sopiti, unde Deus non excitat eos.

Et ipsi de manu tua repulsi sunt. (Aug.) Non enim ad dormientes hoc refertur, in quibus sunt justi, quorum licet non meminerit Deus *adhuc*, ut resurgant : de his tamen dictum est : *Justorum animæ in manu Dei sunt* (*Sap.* III). Vel, *posuerunt me* rei veritate, *In lacu inferiori*, id est, in aquis inferni, scilicet in tenebris et in umbra mortis.

Vers. 7. — *In lacu inferiori*. (Cass.) Vel *inferni :* quia tam abjecta morte ablatus est in tenebris oblivionis, quem nemo requiret. Et *umbra mortis*, locus malorum, in quo puniuntur.

Vers. 8. — *Super me confirmatus est*. (Id.) Putabant quod ira Dei periisset et quod Deus omnes indignationes super eum induxisset, quando pertulit eum crucifigi.

Vers. 9. — *Longe fecisti*. (Id.) Quid amici ejus in passione fecerunt.

Notos. Non quos novit : quia tunc omnes noverat ut Deus, sed quibus notus est

Vers. 10. — *Tota die*. (Aug.) Per *extensas manus* continuatio bonorum operum, a quibus nunquam cessavit, intelligitur. In cruce enim nec una tota die fuit illa extensio, nec totum pro parte potest accipi cum addit *tota;* sed quia hæc opera non omnibus profuerunt, addit.

Vers. 11. — *Nunquid mortuis*. Mortuos corde dicit, quibus fiunt quidem miracula Christi, sed non prosunt eis : mortuis enim corpore facta sunt mirabilia, cum quidam revixerunt. Et cum Dominus infernum penetravit, atque inde victor mortis ascendit, magnum factum est mortuis miraculum. *Nun-*

quid mortuis. (CASS.) Quibus non prosunt opera sua ostendit. *Aut medici suscitabunt*, etc. (AUG.) In Hebræo non medici, etc., *usque ad: Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum.*

VERS. 12. — *Sepulcro.* Unde in Evangelio de talibus : *Similes estis sepulcris dealbatis quæ foris apparent hominibus speciosa : intus vero plena sunt ossibus mortuorum*, quasi, sic et vos hypocrisi et iniquitate. *Misericordiam et veritatem.* (AUG.) Misericordiam et veritatem amat conjungere Scriptura : maxime in psalmis.

VERS. 13. — *In tenebris.* Idem sunt mortui positi in sepulcro, et tenebræ, et terra oblivionis.

VERS. 14. — *Ego ad te, Domine, clamavi.* (CASS.) Quæ in suis sustinet; ecce chorus respondens præcinenti.

(ID.) *Et ego quasi*, cum illis, cum quibus unum.

(AUG.) *Et ego.* His mortuis non prosunt opera, etc., *usque ad Ut quid, Domine, repellis.*

VERS. 15. — *Ut quid.* (CASS.) Ecce quantum desiderat. *Ut quid, Domine.* Proponit, quærendam esse causam : quæ est, ut dilatione boni, et adversis multiplicatis, quibus repulsa quasi oratio inflammetur ardentius.

VERS. 16. — *Exaltatus.* (ID.) Prius tumido corde, postea, *Humiliatus.* Per confessionem. *Conturbatus*, id est, confusus de peccatis, ea damnando.

VERS. 17. — *Transierunt.* (CASS.) Non mansuete contigerunt.

(AUG.) Quia non de fideli, sed de infideli dictum est : *Ira Dei manet super eum* (*Joan.* III). Flagellat enim filios quos recipit, unde : *Quos ego amo, arguo et castigo* (*Apoc.* III). Et alibi : *Percutiam et sanabo : occidam et vivere faciam* (*Deut.* XXXII). (ID.) *Transierunt et conturbaverunt.* Quia aliud jam de damnatione patimur, et aliud de æterna ultione timemus. *Terrores tui.* (CASS.) Quos patior : quia tibi placuit, non meo merito. (AUG.) Terrores futuri judicii, quos omnis caro timet.

Conturbaverunt me. Secundum infirmitatem carnis. (AUG.) *Conturbaverunt me* aliquando terrores, ita conturbant animum cogitantis circumpendentibus malis, ut sicut aquæ circumfluere videantur, et simul undique circumdare, unde amici et noti timore deserunt, unde Apostolus : *Omnes me dereliquerunt* (*II Tim.* IV).

VERS. 18. — *Circumdederunt me.* (CASS.) Peccata undique copiosa inundatione concludunt.

Tota die. (AUG.) Quia nullo tempore desunt mala Ecclesiæ donec finiatur sæculum. Sed hæc omnia fiunt, ut oratio Ecclesiæ præveniat Deum donec illa salus veniat, ubi nihil malorum sit.

VERS. 19. — *Amicum* (CASS.). Et qui pio et fideli amore conjuncti sunt.

Proximum et notos, etc. Parentela. Sæpe justis humana officia timore subtracta sunt.

PSALMUS LXXXVIII.

VERS. 2. — *Misericordias.* (CASS.) Hic Psalmus de
A spe Christianorum et magnificentia Domini multa dicit, per quæ nemo seducitur, qui digne supplicet, quod verus Israel ita intelligit. Primo de misericordia et veritate se cantare promittit Propheta.

In æternum. (CASS., REM.) Quomodo *misericordias in æternum cantat*, et gratias agit, qui miseriæ non meminit? Quomodo autem plena beatitudo si memoria reatus mentem tangit? Sed sæpe læti tristium meminimus, et sani dolorum sine dolore, et inde amplius læti et grati sumus; sic itaque et miseriæ recordatio nil beatitudinis detrahit.

Veritatem. Promissionem. In ore, non ex ore labitur, sed in ore diu tanquam dulce versatur.

VERS. 3. — *Quoniam dixisti.* Hic dicit : Unde scit? et quæ misericordiæ Dei per Christum sint? (AUG.)
B Quas misericordias, et quam veritatem cantabo? Ecce.

Quoniam dixisti. Quasi dicat : Ego homo secure dico, quod tu, Deus, dixisti, per Spiritum manifestasti.

Misericordia ædificabitur. (AUG.) Utrumque repetit, quod prædixit. Quia universæ viæ Domini misericordia et veritas. Non exhibetur veritas in impletione promissorum, nisi præcedat misericordia in remissione peccatorum. Denique, veritas Judæis, quibus promissa facta sunt, pertinet, misericordia, gentibus : ut ait Apostolus : *Dico enim Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei implendam : gentes autem super misericordia honorare Deum* (*Rom.* XV).

In cœlis. Qui enarrant gloriam Dei, per quos ædi-
C ficatur misericordia.

VERS. 4. — *Juravi David servo meo.* Securus est iste, ideo quia Deus dixit : securior, quia juravit. Juratio Dei promissionis est confirmatio, ex utroque fit homo Ethan, id est, robustus.

VERS. 5. — *In æternum.* (CASS.) Non est temporalis ædificatio misericordiæ, sicut ruina iniquitatis temporalis est : destruitur enim iniquitas temporalis in quibusdam, ut in eis ædificetur æterna misericordia, unde Jeremiæ Dominus dicit : *Ecce ergo constitui te super gentes et regna, ut evellas et destruas, et disperdas, et dissipes, et ædifices et plantes. In generationem.* (AUG.) Generatio enim non potest, etc., *usque ad* sedebit et tunc in sanctis.

VERS. 6. — *Confitebuntur cœli.* (CAS.) Diapsalma.
D Secundo diversis modis laudes, et potentiam Dei describit, quasi, sicut dixisti, ita fiet. *Confitebuntur*, laudabunt.

Confitebuntur cœli mirabilia. In omni enim misericordia perditorum, in justificatione impiorum quid laudamus nisi mirabilia Dei? Laudas quia surrexerunt mortui, plus lauda quia redempti sunt perditi. Vides enim hominem heri voraginem ebrietatis, hodie ornamentum sobrietatis. Vides enim hominem heri cœnum luxuriæ, hodie decus temperantiæ : heri blasphematorem Dei, hodie laudatorem Dei. Vides hominem heri servum creaturæ, hodie cultorem Creatoris : hæc sunt mirabilia quæ confitentur cœli. *Etenim veritatem.* (CASS.) Vel sine *enim.* Mirabilia

quomodo omnia agit et administrat ubique. Veritas in Ecclesia ubi creditur, *Verbum caro factum*, et quod Trinitas, prius Deus.

VERS. 7. — *Quoniam quis*. (AUG.) Notandum quod idem sunt cœli et nubes, scilicet prædicatores. Sed cœli, prædicatores, propter fulgorem veritatis. *Nubes*, quæ nebulosæ sunt, propter mortalitatem carnis, et quia transeunt, ubi et abscondita, quæ post in judicio clarebunt. *In filiis*. Vel superis, vel hominibus. Ne ergo putetur tantum homo : ille enim naturalis, nos adoptivi; ille genitus, nos creati; ille ab æterno genitus, nos in tempore facti; ille unicus, nos multi.

VERS. 8. — *Super omnes*. (ID.) Angelos, vel homines, qui sunt stipatores ejus impares, qui ei dono ejus proximant.

VERS. 9. — *Tibi*. (ID.) Qui omnia fecisti, etc., *usque ad* tentari supra id quod potest homo.

VERS. 11. — *Vulneratum*. Humiliatus est perdendo, quos tenebat; vulneratus percusso corde, ubi superbiebat. *Superbum*. (AUG.) Scilicet draconem, qui in mari factus est ad illudendum ei, qui per humilem Christum, in quo alii sunt humiles, humiliantur; humiliavit se Christus, ut humiliaret superbum. Superbus enim superbos tenebat : vulneratur diabolus vulnerato Christo, nondum ex toto mortuus est. *Inimicos*. Aerias potestates vel Judæos per mundum dispersos, vel de hominibus alios assumpsit qui sunt spolia diaboli, alios reliquisti quos post eum abire permisisti.

VERS. 12. — *Tui sunt cœli et tua est terra orbem*, etc. (ID.) Ideo in cœlo triumphavit de diabolo, quia ejus est cœlum; in terra de Judæa, quia ejus est terra. Cur ergo illi in alienis superbierunt?

Tu fundasti. Cur ergo in eum se erigunt, cujus est ambitus mundi, et omnes creaturæ quæ in eo sunt?

VERS. 13. — *Aquilonem*. Diabolus. *Mare tu creasti*. Sæculum. Stulte ergo in eum se erigunt, a quo creata sunt. *Thabor et Hermon in nomine tuo*. (AUG.) Montes Syriæ, et per eos gentes accipiuntur a parte totum per synecdochen.

Exsultabunt. Christo veniente allegorice. *Thabor*, Judæi, ad quos primum lumen venit. *Hermon*, Gentes, quæ prius fuerunt anathematizatæ. *In nomine tuo exsultabunt*, conjunctis in angulari lapide duobus parietibus.

(AUG.) *Thabor*. Veniens lumen a summo scilicet lumine, quo veniente fit anathema ejus, id est diaboli, qui nos tenebat in errore suo. Quod est : a te datum est ut illuminemur, ut anathema demus diabolo.

VERS. 15. — *Præparatio sedis tuæ*. (CASS.) *Sedes* Dei æterna, sed in judicio apparebit *parata*, cum ipse videbitur juste judicare. Vel modo homines discernendo et justa tenendo, parant se sedem Domino.

Misericordia et veritas præcedent faciem tuam. A similitudine præcursoris Domino hospitium præparantis.

VERS. 16.—*Beatus populus qui scit*, etc. (CASS.) Ille scit, qui suam lætitiam non in sua, sed Domini virtute ponit, vel, qui, quod ore cantat, corde intelligit : unde sequitur hoc præmium, *in lumine*, id est, in contemplatione Trinitatis perseverabunt.

Jubilationem. Jubilus, gaudium quod verbis explicari non potest, nec tamen penitus reticeri. *Domine, in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt*. (CASS.) Commendat gratiam, de qua jubilus.

(AUG.) Vel in bene placito tuo, id est in Christo, ideo in ipso, quia assumpsit carnem nostram, in quo omnis spes.

VERS. 20. — *Tunc locutus est in visione*. (CASS.) Diapsalma. Tertio promissiones Patris de Christo. Superior laus non est dubia, quam paterna confirmat auctoritas. (CASS.)

(AUG.) *Tunc*. Quando disposuisti testamentum, vel cum hæc diceres mihi, *tunc locutus es sanctis*, reliquis prophetis *in visione*, non enim ignoranter locuti sunt, sicut Montanus et quidam alii hæretici dixerunt.

VERS. 21. — *David servum meum oleo sancto meo unxi eum*. (AUG.) Manu fortem, servum obedientem, ideo in eo posui adjutorium.

VERS. 23. — *Inimicus in eo*. (ID.) Diabolus, unde : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam* (*Joan*. XIV).

Filius iniquitatis non apponet nocere. Judas non apponet, non addet effectum voluntati.

VERS. 24. — *A facie ipsius inimicos*. (AUG.) Cum facies ejus peccatores respicit, a criminibus separantur, quibus non est locus sub præsentia ejus.

VERS. 25.—*Et veritas mea et misericordia mea cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu ejus*. (ID.) Sæpe misericordia et veritas commendantur nobis, etc., *usque ad* ubi hæc sibi occurrunt.

VERS. 31. — *Si autem dereliquerint*. Non solum de persistentibus, sed et de cadentibus hæc promitto.

VERS. 33. — *In virga*. Quis enim est filius? etc., *usque ad : Et in verberibus*, etc.

Non dispergam. (AUG.) Ipse non tollit misericordiam ei, qui Christianus quidem est : quod si homo ita iniquus est, ut fugiat accedente patre, ipse se alienat, non pater abjicit eum.

VERS. 35. — *Neque profanabo*. Profana esset promissio, si esset inexpleta. Nunquid propter malos pisces nihil ex illa sagena mittitur in vascula? Mittentur utique boni pisces, id est, quos prædestinavit.

VERS. 36. — *Semel juravi*. (CASS.) Homo frequenter, Deus *semel*, qui non variatur.

In sancto. In homine Christo, in quo complendum erat quod juravi; vel David, id est Christo, per sanctitatem. *Semen*, Christiani.

VERS. 38. — *Sicut sol in conspectu*. (AUG.) Secundum animam, etc., *usque ad* in cœlo, id est Christus.

Tu vero repulisti. (CASS.) Diapsalma. Quarto

adversa prædictis promissionibus ponit, ne putentur A in alio impleri, quam in futuro tunc Christo. *Tu vero repulisti.* Quasi, Christianis hæc bona, sed non Judæis, qui se privaverunt promissione, et hoc est: Tu vero *Christum tuum*, id est, unctum David, a regno repulisti pro peccato, quod commisit contra Uriam de Bethsabee; *Et despexisti*, vel *sprevisti*, quia multa indigna passus; *distulisti*, diu in tribulatione, *testamentum*, promissa Judæis, ad gentes lata sunt. (Aug.) *Tu vero.* Vel, hæc omnia de Christo et Ecclesia, *repulisti*, ad patibulum *Christum tuum*, et in despectum dedisti. Vel, distulisti a gloria, ad tempus, vel secundum membra.

Vers. 40. — *Testamentum.* Promissio videtur eversa, et sancti profani reputantur. *Sepes*, prælatos, *destruxisti*, dum occiduntur. *Et posuisti firmamentum ejus formidinem.* Qui firmabant alios docendo, jam sunt timori, dum affliguntur, et quidam jam sunt direpti *a transeuntibus viam*, quæ est Christus.

Vers. 44.—*Avertisti adjutorium gladii ejus.* Id est prædicationem. *Non es auxiliatus ei in bello*, sed dedisti ad passiones. *Destruxisti eum ab emendatione*, etc., id est, quidam mundi defecerunt, et in terram redacti sunt. *Minorasti*, ut putatur, dum cito de vita auferuntur.

(Aug.) Quare illa promisit Deus, etc., *usque ad* ut hæc promissio in aliis exspectaretur.

Vers. 45. — *Destruxisti eum.* Hæc omnia venerunt Judæis, non tamen ablato eis Christo, et æterno regno, sed dilato. *Sedem ejus in terram collisisti.* Id est, regnum eorum ubique terrarum deletum est, quia jam non est de eis princeps.

Vers. 46. — *Minorasti.* Quia diu staret regnum eorum, si sub Deo. *Perfudisti eum confusione.* Quia gestat opprobrium infidelitatis. *Minorasti.* (Aug.) Putabant se regnaturos in æternum, sed minuisti dies regni eorum, ut non staret, juxta opinionem eorum.

Vers. 47.—*Usquequo, Domine?* (Cass.) Diapsalma. Quinto. Ecce in quo impletæ promissiones, scilicet in *substantia David*, quæ vivit, et eruit animam, id est, in Christo. (Aug.) Sed, usquequo non resuscitas Christum? Quæ *substantia?* quæ nihil, nisi per ipsum. *Quis est homo qui vivit et non videbit mortem?* nullus. In his jam postulat subvenire homini, vel specialiter Judæis.

Vers. 48. — *Memorare quæ mea substantia.* (Id.) Dicit hoc David, carne positus in Judæis, spe in Christo. Quæ *sit mea substantia?* Et si Judæi deficiunt, non deficit *mea substantia*, non omnino interit radix, unde veniet Maria : et de ea veniet semen cui promissum est. Nam de populo illo virgo Maria, de virgine Maria caro Christi, et caro illa non est peccatrix, sed peccatorum mundatrix. *Nunquid enim vane.* Omnes filii hominum ierunt in vanitatem, non *tamen vane constituisti* eos : unde ergo mundas eos a vanitate? per *semen*, in quo est *mea substantia;* de quo subdit : *Quis est homo?*

Vers. 49. — *Quis est homo?* (Id.) Nulli hoc convenit, nisi Christo : et si enim resurgentes invenit, et non ultra videbunt mortem : non tamen ipsi *eruent animas suas de manu inferiori*, sed ille, qui *potest animam ponere, et iterum sumere, cui nemo eam tollet.* (Cass.) Vel sic, nullus vivet, vel eruet animam : et cum hoc sit, *ubi sunt misericordiæ?* Jam rogat promissiones impleri, quas David fecit.

Vers. 50. — *Ubi sunt misericordiæ?* (Id.) Diapsalma. Sexto, in membris etiam implentur promissiones, non temporaliter, sed spiritualiter. Et loquitur in persona Ecclesiæ.

Vers. 51. — *Memor esto, Domine.* (Aug.) Ut remuneres, videtur oblitus, dum differt. *Opprobrii servorum.* (Cass.) Illati servis a multis gentibus. B (Aug.) Quod ego (Ecclesia) *Continui*, id est, portavi. *In sinu*, in secreto mentis, quia palam non audebat loqui.

Vers. 53. — *Benedictus.* (Cass.) Contra maledictiones gentium. (Aug.) Benedictus. Exclamatio ex visa claritate Christi.

PSALMUS LXXXIX.

Vers. 1. — *Oratio Moysi.* (Aug.) Cum vetus vita et nova, etc., *usque ad* et videt mirabilia de lege Dei.

(Cass., Rem.) Agit iste psalmus de defectu generis humani, qui per Christum auferetur.

Domine refugium. (Cass.) Primo, æternum proponit refugium temporaliter homini.

Vers. 2. — *Priusquam montes.* Ne autem videre- C tur non fuisse, antequam esset nobis refugium; adjungit *priusquam. Montes, terra.* (Aug.) Ecce omnis rationalis creatura hac differentia distincta est, ut *montium* nomine celsitudo angelorum; et *terræ* nomine humilitas hominum : ideoque non incongrue verba sic distinxit, ut diceret *montes*, id est angelos, *fieri*, et *terram*, id est homines, *formari. Fierent aut formaretur.* Formari, vel fingi, solet dici secundum corpora : fieri de nihilo. *A sæculo.* Aptius diceret, etc., *usque ad* hic autem ponitur *sæculum* pro æterno. *A sæculo.* Ecce quæ æternitas nobis refugium, etc., *usque ad Ne avertas, quoniam mille anni. Tu es.* Optime ait, quia immutabilis. Non dicit eris, vel fuisti, cum immutabilis essentia Dei non noverit præteritum, vel futurum; unde dictum est : *Ego sum* D *qui sum.* Et, *Qui est misit me ad vos?* Et : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.*

Vers. 3. — *Ne avertas.* (Cass.) Secundo, exponit infirmitatem hominis, cui petit subveniri. *In humilitatem.* Id est, terrenam concupiscentiam, etc., *usque ad* qui docuit cœlestia quærere.

Vers. 4. — *Dies hesterna.* (Aug.) Non dicit, saltem sicut crastina, etc., *usque ad* in sollicitudine, et trepidatione, et quasi nihil est.

Vers. 6. — *Mane sicut herba.* (Aug., Cass.) Mutetur a qualitate noctis.

Vespere decidat. In extremis secta, vel fracta. (Cass.) *Mane sicut herba.* Dixi, quod anni habentur, etc., *usque ad* juventus quæ floret et transit.

Vespere. Senectus, quando refrigescit vigor hominis. *Vel. mane sicut herba.* Apta comparatio, quasi, sicut herba mutatur a qualitate, quam habet in nocte, in deteriorem mane orto sole : ita mutatur homo in deterius.

VERS. 7. — *Defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus.* (AUG.) Mortales et passibiles facti, quod tamen morte finire timemus, unde sequitur : *Et in furore tuo turbati sumus. Sæculum.* Vitam nostram pravam. Vel *sæculum* posteros. *In illuminatione vultus.* (CASS.) Illa teguntur, quæ veniam habent : *illuminantur*, quæ puniuntur.

VERS. 9. — *Quoniam omnes dies.* (AUG.) Cognitio nostra defecit obtenebrata ratione per peccatum, vel, tempus vitæ abbreviatum est, et pene *defecit*, quia ad paucitatem redacti sunt dies vitæ nostræ. *Anni nostri sicut.* (CASS., AUG.) Miseria et brevitas hujus vitæ exprimitur hic per similitudinem *araneæ*, quæ texit inanes telas, ut dolo capiat muscas : unde sicut aranea, id est, in rebus corruptibilibus laborabamus, inania texebamus. (CASS.) Vita per iram Dei breviata est, quia præsumptione longioris vitæ peccabant. Et nos ipsi in *ira tua defecimus.* (AUG.) Id est, essentia nostra defecit per ærumnas. *Meditabuntur... anni*, non operabuntur, quia sine utilitate transeunt. Vel, meditabuntur passive, id est, reputabuntur anni nostri *sicut aranea*, id est, sicut inanes et inutiles.

VERS. 10. — *Septuaginta.* (ID.) Terrenorum appetitus quæ septem diebus aguntur : si in virtutibus octoginta, id est, æternitas petitur. *Annis.* Vel *anni*, alia littera. Quo temporis spatio dicuntur longævi, qui etiam usque ad *octoginta* annos aliquas vires habere videntur. *Octoginta.* Quia et citra octoginta annos sunt quidam infirmi, etc.; *usque ad* redemptionem corporis exspectantes. *Mansuetudo.* Clementia est, si Dei : domatio, si nostra. Ipse enim per clementiam mansuetus, domando nos efficit mansuetos, et sic corripiemur.

VERS. 11. — *Quis novi.* (ID.) Potestas iræ hominis est corpus occidere, post nihil facere. Deus et hic punit, et post in gehennam mittit : et a paucis major ejus ira intelligitur.

VERS. 12. — *Dexteram tuam sic notam fac.* (CASS.) Tertio, orat et affirmat liberationem. (AUG.) *Dexteram tuam.* Christum sic *notum fecit*, etc., *usque ad* ut ad dexteram ponat.

Et eruditos corde in sapientia. Vel compeditos corde. Quod idem est, quia qui erudiuntur in sapientia, pedem mentis injiciunt in compedes Dei, ut a via ejus non exorbitent. Quos sic fecit Deus notos in Novo Testamento, ut pro fide omnia spernerent, quæ magna habentur, in Veteri et æterna morte quærerent : hoc attendens ait, pro eis, qui multa patiuntur a sæculo pro æternis.

VERS. 13. — *Convertere.* Quasi aversa sit facies ejus a tribulatis. *Usquequo.* Alias aliquantulum. (CASS.) Non ex toto, quæ magis prodest, si aliqua tribulatio semper monet nos.

VERS. 14. — *Mane misericordia tua exsultavimus,*

A *et delectati sumus.* (AUG., CASS.) Modo nox, in qua esurimus : tunc autem satiabimur vultu, unde : *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Et alibi : *Mane astabo tibi, et videbo.* Nunc autem pro eo *lætati sumus*, et in malignis diebus in quibus dicimus : *Respice in servos.*

VERS. 16. — *Respice in servos tuos.* Quod facit Deus in se, orat Propheta fieri suo populo : orat, scilicet, ut parcat Judæis peccantibus, si non pro meritis eorum, saltem propter opera quæ in eis fecit.

Et dirige filios eorum. Quasi, etsi ipsi per iniquitates dispersi sunt, vel filii, in fine fide corrigantur, qui per se pravi, et inconvertibiles.

VERS. 17.—*Splendor Domini Dei nostri super nos,*
B *et operamini.* (HIER., CASS.) Imago Dei recreans menti imprimatur. Vel splendor Dei super nos est, dum crucis impressione decoramur, et vexillum triumphi in fronte portamus. (CASS.) Triplex quippe est imago, etc., *usque ad* meminerim te, intelligam te, diligam te.

PSALMUS XC.

VERS. 1. — *Laus cantici.* Laus, et humana est : sed hæc est cantici, quia non nisi divina. Est enim psalmus iste hymnus contra dæmones. Propheta ergo de quolibet sancto ait : *Qui habitat in adjutorio*, etc.

(CASS.) Ostendit tentationes diaboli per humilitatem victas a Christo, et a suis, manentibus in auxilio Dei, ut et nos per eum discamus tentationes superare, quia est janua per quam, si quis introierit,
C ingredietur, et egredietur, et pascua eveniet.

(AUG.) Janua Christus ; intrare per eum, est imitari eum, non in divinitate, et potentia, et miraculis, sed in eo quo factus est pro nobis, id est, humilitate ad quam vocat, dicens : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde.* De hoc psalmo tentavit Christum diabolus. Christi autem tentatio nostra est doctrina, quem sequentes ex eo vincimus.

Qui habitat. (CASS.) Describit primo fidentem in solo Deo, omnino protectione Dei vallatum. *Qui habitat*, id est, qui totam spem non in se, sed in Deo semper constituit, omnibus modis protegetur a Deo. Nota verborum correspondentiam : sicut enim semper *habitat*, sic et semper *commorabitur.* Illud affirmat, scilicet quod *habitat;* hoc promittit,
D scilicet quod *protegetur.*

In protectione Dei cœli commorabitur. Ut scilicet non declinet ad dexteram vel ad sinistram, sicut in Veteri Testamento præceptum erat filiis Israel, ut incederent via regia, non declinantes ad dexteram vel ad sinistram. Via regia, via Christi regis nostri, qui sic viam mundi cucurrit, ut nec prosperis illiceretur, nec adversis frangeretur.

VERS. 2. — *Deus meus.* (CASS.) Ne putes post susceptionem et refugium jam nihil esse petendum, addit : *Sperabo in eum*, ne aliquando de se præsumat, hoc si fecisset Adam, bene staret.

VERS. 3. — *De laqueo.* (ID.) Tentatio, vel per facta, quæ hic dicitur *laqueus;* vel per verba quæ

hic, a *verbo aspero*; quasi, etsi leve videatur, grave A tamen est verbo tentari. *Laqueus*, versutiæ spiritualium, vel carnalium inimicorum; *verbum asperum*, omne dictum, quod movet a regulis divinis. (Aug.) *De laqueo venantium*, dæmonum, qui non in via Christo, sed circa, ad dexteram vel sinistram, tendunt laqueos. In quos et per verbum asperum cadunt aliqui, ut qui nolunt esse Christi, propter insultantes Christiano nomini, et qui timent detractiones hominum, ut cessent a via Dei.

Vers. 4. — *Scapulis.* (Aug., Cass.) Speranti beneficia Dei promittit. *Scapulæ*, sunt operationes mirabilium, quibus ut humeris virtus Dei ostenditur. *Pennæ*, monita Prophetarum, quæ ad cœlos vehunt.

Obumbrabit. Ut neque sol divinitatis, neque luna B humanitatis te urat. *In pennis* protectio. *Scapulis suis.* Alias, *Inter scapulas.* (Aug.) Id est, ante pectus suum te ponit, etc., *usque ad* ut sub alis ejus speremus.

Vers. 5. — *Veritas.* (Id.) Dei est, qui non respicit personas, nec miscet sperantes de seipsis cum his qui sperant in Deo, sed discernit humiles vel superbos. (Cass.) Vel veritas, incarnatio Christi, unde: *De terra veritas orta est* (*Psal.* LXXXIV), quod et scapulis obumbrat, et scuto defendit. Sicut notavit genera defensionum, notat et genera periculorum, ut sit gratior liberatio.

A timore nocturno. A similitudine periculi, unde tantum timor habetur. *A timore nocturno.* (Aug.) Qui ignorans peccat, etc., *usque ad Cadent a latere tuo* C *mille.*

Vers. 7.—*Cadent a latere.* (Cass.) Secundo, fidentis in Deo caput, id est Christum, in cœlo levatum, dicit a nullo posse contingi, qui et proles in terra protegit: sed præsumptores ab eo cadunt. Ecce certitudo protectionis fidentis in Deo per Christum. *A latere.* Latus Dei est corona justorum, qui cum eo judicabunt, unde dicitur: *Mittite a latere vestro*, id est, qui vobiscum habent consilium. Latus ergo Christi, Apostoli et eorum imitatores, quibus promisit: *Sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel* (*Matth.* XIX). Duodecim sedes perfectio tribunalis, in quibus sedebunt omnes qui omnia reliquerunt, et secuti sunt Christum.

Vers. 8. — *Verumtamen.* (Cass., Aug.) Licet qui- D dem te permittente impiis tuos persequi, sed non impune, oculis tuis considerabis malum, quod voluerunt, non bonum quod per nescientes agitur, eis retribuetur, et sanctus, qui habet oculos fidei, videt eos modo exaltari et tonare, et in fine fulminare: hoc dixit ne infirmi moveantur. (Cass.) *Verumtamen oculis.* Etsi cadentes tentent te duris, *verumtamen.* Vel, etsi dæmonium non appropinquet, quod est per iniquos: sed tamen non quod faciunt, sed quod intendunt, *considerabis.*

Vers. 9. — *Quoniam tu es.* (Aug.) Unus Christus est caput et corpus, de quo loquitur modo ut de capite, modo ut de corpore, non mutata persona. Ideoque diligenter adverte, ubi de Christo secundum caput, ubi secundum membra agat. *Altissimum.* In alto est refugium Dei, valde in occulto, ut fugiatur a ventura ira. Multi enim sic faciunt sibi refugium Dei, quo fugiunt a malis temporalibus. *Altissimum posuisti refugium*, id est, resurgendo, ascendendo, altum fecisti refugium, ut jam sperem sequi quo præcessisti.

Vers. 10. — (Id.) *Tabernaculum Dei* est caro, etc., *usque ad* Christo hoc bene accipitur.

Vers. 11. — *Quoniam angelis.* Hoc dixit tentator Domino, quando illum tentavit: hoc objecit, de Deitate ejus dubitans. Tentatus est autem Christus propter nos, ut et in eo tentatorem vincere discamus.

(Aug.) Sic et baptizari a servo voluit, non pro sua necessitate, sed pro hominis utilitate, ut non aspernemur baptizari a conservis.

Vers. 12. —*In manibus portabunt te.* (Id.) Manibus angelorum sublatus est Christus in cœlum, etc., *usque ad* qui vinci non potest.

Vers. 13. *Super aspidem.* Post humanam infirmitatem, divina virtus ostenditur, quæ tantis imperat. Et agit de Christo secundum membra. *Et conculcabis.* (Aug.) Serpentem calcat Ecclesia, quæ cavet astutiam ejus. *Leonem.* Aperte sævit in martyres.

Draco insidiatur per hæreticos, ut corrumpat virginem Christi, unde Apostolus: *Despondi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (*II Cor.* XI).

Vers. 14. — *Quoniam in me speravit.* (Aug.) Tertio verba Dei, quibus Ecclesiam consolatur, cui et hic defensionem, et in futuro præmia promittit. (Cass.) Mandat angelis de te dicens: *Quoniam in me.* Certitudo promissionis per promissionem Dei.

Vers. 15. — *Clamabit ad me.* (Aug.) Non est timendum in tribulatione, etc., *usque ad* eo tempore magis laboremus ad resistendum.

PSALMUS XCI.

Vers. 1. — *Psalmus cantici.* (Aug.) Propter fastidium animorum, etc., *usque ad* gloriam Dei quærens, non tuam.

Vers. 2.— *Bonum est confiteri.* (Cass.) Primo, agit quomodo bonus imperturbatus agit sabbatum mentis, sentiens omnia bene agi a Deo, quod non novit stultus. (Aug.) Bona præsentia a Deo nobis donata, consolatio sunt: cum desunt, justitia est. Consolatur enim nos Deus, et emendat: in utroque ergo simus ei grati, dicentes: *Bonum est confiteri*, etc.

Vers. 4. — *In decachordo.* (Id.) Psallit, qui cum hilaritate bene facit. Qui cum tristitia de eo fit, non ipse facit: et portat psalterium, non cantat in eo. *In decachordo.* Si bene loqueris tantum, canticum est sine cithara; si operaris, et non loqueris, cithara est sine cantico; et ideo bene loquere et benefac.

Vers. 5. — *Quia delectasti.* (Id.) Unde Apostolus: *Ipsius figmentum sumus*, etc., *usque ad*: *Quam magnificata sunt. In factura tua.* (Cass., Hier.) Et in decore ipsius mundialis fabricæ, et in obedientia, et in dispositione, et in causis, et in effectibus, et in operibus manuum, quibus utor, vel quæ miror.

VERS. 6. — *Quam magnificata sunt.* (CASS., HIER.) In substantia, et in forma, et in vi, et in cæteris. *Nimis profundæ sunt cogitationes tuæ*, quibus talia fecisti et regis.

VERS. 7. — *Vir insipiens*, etc. (CASS.) Me delectasti in operibus, sed *vir insipiens non cognoscet*, et stultus, qui, si scit, non cavet sibi, *non intelliget hæc*, quæ dixit, vel quæ dicit post. Summum genus scientiæ est scire Deum tanta præstare, quæ humanus sensus non valet attingere.

Insipiens est, qui cœlesti sapientia vacuus, humanis versutiis plenus est; qui non scit opera Dei, quia casu putat omnia agi; *Stultus* est brutus, qui nec sæcularia novit.

VERS. 8. — *Cum exorti fuerunt.* (CASS.) Malos asserit perituros, etc., *usque ad* Judæi putaverunt te communi scilicet sorte mori.

VERS. 9. — *Tu autem Altissimus.* (AUG.) Exspectas desuper ex æterno, etc., *usque ad* non longanimis, ex verbo æternus.

VERS. 11. — *Et exaltabitur.* (ID.) Etsi ipsi peribunt, etc., *usque ad* omnes hæreses peribunt.

VERS. 12. — *Et despexit.* (ID.) Et ideo jam nunc despexit, et audiet a veritate intus. *Et ab insurgentibus.* (CASS.) Vel, insurgentes in me, malignantes audiet in novissimo : quando se increpabunt, dicentes, *Quid nobis profuit superbia et divitiæ?* (*Sap.* V.) *Auris mea.* (AUG.) Stantis ad dexteram, audiet in futuro, hoc scilicet, *Ite, maledicti, in ignem æternum.* A quo malo auditu justus non timebit. Ecce hoc istis, *Quid de justis?* (*Matth.* XXV.)

VERS. 13. — *Justus ut palma.* Illi ut fenum. Justus ut palma, pro altitudine, et quia radix aspera, pulchra coma in summo et fine, et tarde fructum facit; ita et justum hic asperat labor, quem in supernis pulchritudo immortalitatis coronabit, et quasi tarde post longos labores mercedem operum recipiet. *Justus ut palma.* (CASS.) Tertia pars. Justos florere, ut hac promissione devote gaudeant. *Cedrus.* (AUG.) Palma et cedrus, hæ arbores non arescunt æstate, ut fenum.

VERS. 14. — *In atriis domus.* (CASS.) *Atrium*, initium mansionis; *domus* interior. *In atriis* ergo *florebunt*, id est, in ipso resurrectionis initio, dum audient : *Venite, benedicti Patris mei* (*Matth.* XXV).

VERS. 15. — *Adhuc multiplicabuntur.* (ID.) Ecclesia magis incipiet esse uberrima, cum ad finem sæculi erit perducta : tunc enim passionibus electorum cito implebitur numerus beatorum. Et accipitur hic aliter *senectus*, quam supra.

VERS. 16. — *Annuntient.* (ID.) Hic, vel, dum præmium capient annuntiabunt, quod justus, qui suis promissa complet. *Et non est iniquitas in eo.* (AUG.) Ut hic permittat pati pro se, quos non ibi ornet. *Et rectus*, qui remunerat, non iniquus ut fraudet præmio, sed benignus ut accumulet.

PSALMUS XCII.

In diem, etc. (AUG.) In die ante sabbatum, etc., *usque ad* quod significat sextus dies.

VERS. 1. — *Dominus regnavit*, etc. (CASS.) Laus Christi hic cantatur, etc., *usque ad* a laude domus, ibi, *Domum tuam. Decorem indutus.* (AUG.) Christus decorus his, etc., *usque ad* orbis qui non commovebitur. *Decorem induit.* (CASS.) Id est, pulchritudinem, etc., *usque ad* ab incarnatione, quando homines docuit.

Præcinxit se. Non ait, cinxit, vel succinxit, vel accinxit, sed præcinxit. Cingimur enim operaturi, accingimur pugnaturi, succingimur ituri, præcingimur ministraturi. (AUG.) Cinctio ergo opera significat, etc., *usque ad* quia *melior est qui vincit iram, quam qui capit civitatem. Præcinxit.* (CASS.) Cœtu angelorum ascendens, vel strenuitate operandi.

Etenim firmavit. (AUG.) Decorem et fortitudinem induit, ut fundaret terram, unde addit : *Etenim firmavit.*

VERS. 2. — *Ex tunc.* (ID.) Vel ex illo, tempus gratiæ designat, forte intelligit hoc ex die ante sabbatum, id est, sexto tempore hujus mundi, quo Dominus venit : sed ne putes tunc cœpisse, quando natus venit addit, *a sæculo tu es.*

VERS. 3. — *Elevaverunt flumina vocem.* (AUG.) Quia discipuli audientes, etc., *usque ad* sæculi, quod cœpit irasci, vel persequi. *Elevaverunt flumina fluctus suos*, etc. (CASS.) Hoc deest in aliis, etc., *usque ad* qui facit omnia bona, addit : *Mirabilis in altis Dominus.*

VERS. 5. — *Testimonia.* (AUG.) Quia *mirabilis elatio maris*, etc., *usque ad* et coronas ex prædictione. (CASS.) *Testimonia.* Vel ita, etc., *usque ad* licet brevibus verbis, continet.

PSALMUS XCIII.

Psalmus David (AUG.) Infirmis, qui et murmurant corde, etc., *usque ad* totus docens patientiam. *Quarto sabbati*, quo die fecit Deus luminaria, etc., *usque ad* unde monet ad patientiam.

VERS. 1. — *Deus ultionum Dominus.* Ne festines alium punire, si te læsit; sicut nolles puniri alio rogante, quem læsisti : et si ille peccat in te, ne pecces deterius blasphemans Deum, nec optes vindictam; quæ si venerit, forsan te prius inveniet.

Libere egit. (AUG.) Tempore infirmitatis, ut quando in templo docuit, tanquam potestatem habens, quia nec veritati ejus, nec potestati ejus potest obviari. Et quia ita tunc, nunc *Exaltare, quia, usquequo peccatores.*

VERS. 4. — *Effabuntur.* (CASS.) Exponit eorum peccata, etc., *usque ad* procedit exaggerando. *Loquentur omnes qui operantur*, etc. *Effabuntur*, aliis respondent, (AUG.) id est, habent quod respondeant, etc., *usque ad* loquuntur iniqui dicentes Deum non curare hæc.

VERS. 6. — *Viduam et advenam.* (CASS.) Hos Deus tuetur, etc., *usque ad* sine patre diabolo et matre concupiscentia.

VERS. 7. — *Nec intelliget.* (AUG.) Quasi, non attendet ista, negligit ista, nec attendit ut videat, non me curat Deus, quid agam?

VERS. 8. — *Intelligite.* (CASS.) Secunda pars; contra blasphemos, etc., *usque ad* quod consilium suum malis incognitum, suis amicis aperit. *Stulti.* Qui aperte blasphemant, dicentes Deum non videre. Vel ita : Vos *insipientes*, id est nescii, intelligite, qui jam bene vivendo

estis *in populo*, id est, in numero bonorum. *Et vos* stulti, id est, improvidi, et si scitis, *aliquando sapite*.

Vers. 10. — *Qui corripit gentes*. (Aug.) Quotidie pro originali, nomine arguet pro supradictis? Vel, *Qui erudit*. Propter quam eruditionem misit Filium suum Deus, etc., *usque ad* unde Apostolus : *Omnes astabimus ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque*, (*Rom.* XIV), etc.

Vers. 11. — *Dominus scit*. (Id.) Tu vero nescis cogitationes Dei, quoniam justæ sunt; sed amicis factis prodit Deus consilium suum, cur malis parcit. *Quoniam vanæ sunt*. Talium cogitationes vanæ sunt, quod ipsi per se non possunt scire, sed Dominus novit esse vanas.

Vers. 12.—*Beatus homo*. (Cass.) Isti sunt vani, etc., *usque ad* omnes scient Deum, *cœli ut liber plicabuntur*. *Et de lege tua*, etc. (Aug.) Ex lege disce patientiam, *donec fodiatur*, non est tuum scire quomodo, et cur fodiatur illi.

Vers 13. — *Donec*, etc. (Aug.) Felicitas malorum *fovea* est; labor bonorum flagellum patris; felicitas est *fovea*, quia cum parcit Deus per impunitatem, fit homo elatus, et cum putat se altum, cadit. *Fodiatur fovea*. Ecce consilium Dei : ideo parcit malis, ut *fodiatur fovea eis*. Adhuc foditur, et tu jam vis sepelire eum: nimis festinas. *Peccatori fovea*, etc. Non omni, sed superbo, etc., *usque ad* age gratias ei a quo habes, nec alium despicias.

Vers. 16. — *Quis consurget*. (Cass.) Tertia pars, ubi dicit quod fluctuatio sit justis, et fluctus sæculi, id est, mala per iniquos, ut puncti clament ad Deum, et nihil aliud eis placeat, et tunc gratior fit liberatio. (Aug.) Quis *consurget*, quasi dicat, etc., *usque ad* sed unde vincam? *Nisi quia Dominus*. *Stabit mecum*, etc. (Cass.) In acie patiens; sed quia ille vincit, qui vim sustinet; perdit, qui ferit.

Vers. 17. — *Nisi quia Dominus*. (Cass.) Vanis persuasionibus poterat decipi, nisi Dominus liberaret.

Vers. 18. — *Adjuvabat me*. Sicut Petrum liberavit Dominus super aquam ambulantem, ne mergeretur, qui Domino dixit : *Domine, si tu es, jube me venire ad te* (*Matth.* XXVI).

(Aug.) Ut Christus sua potestate, etc., *usque ad* unde subdit, *consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*.

Vers. 19. — *In corde*. (Id.) Salubres cogitationes significat, ut scilicet cum æternas retributiones cogitaret, mala temporalia despiceret.

Vers. 20. — *Nunquid adhæret*. (Id.) Nemo iniquus sedet tecum ; et cum nihil his tecum, ad quid ergo fiunt? ut de eis pungas, et puncti ad te clament, et demum hi pereant; quæ his tribus versibus subsequentibus ostenduntur. *Sedes iniquitatis*. (Cass.) Est possessio mundi, cum amore, quæ non hæret Deo, qui suos præcipit hæc fugere. *Qui fingis*. (Aug.) Ex hoc intelligo, quod non hæret tibi iniquus, etc., *usque ad* et ille dolor est præceptum ; sed alter est informis.

Dolorem, id est, de dolore vel labore præceptum, etc., *usque ad* et tunc surgit fluctus, in quo excitatur.

Vers. 22. — *Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adjutorium spei meæ*. (Id.) Quare? quia si non periclitareris, non quæreres refugium : pungeris dolore, ut quæras remedium ; recedit spes sæculi et venit spes Dei.

PSALMUS XCIV.

Laus. (Cas.) Devotionem. *Cantus* hilaritarem significat.

Vers. 1.— *Venite, exsultemus*. (Theod.) Josias rex admodum pius fuit, etc., *usque ad* formatus est vero psalmus ex persona Josiæ, et Dei sacerdotum. (Cass.) De tempore gratiæ, quo intratur in requiem, propheta laudes Dei describens, primo invitat Judæos, quos prævidebat posse resistere Christo.

Vers. 2. — *Faciem ejus*, etc. (Aug., Cass.) Conspectum venturi judicis, ne quid tunc in nobis sit discutiendum. *In confessione*. (Aug.) Illum laudantes, nos accusantes, etc., *usque ad* de qua laude psalmus agit. *In psalmis jubilemus*. Quæ dicimus in psalmis, vel facimus, sentiamus in jubilatione.

Vers. 3. — *Super omnes deos*. Vel magis deos homines dicit, super quos rex est, non super dæmonia.

Vers. 4.—*Quia in manu ejus*, etc. (Cass.) Post magnitudinem Domini prædictam, venit ad clementiam.

Vers. 5. — *Mare*. (Aug.) Mundus, cujus fluctus termino arctat Deus, non permittens nos tentari supra id quod possumus (*I Cor.* X); qui fluctus etiam proventum nobis faciunt, Deo id agente, nec scandala tibi nocent, quæ mensuram a Deo accipiunt.

Vers. 6. — *Venite, adoremus*. (Cass.) Prius rudes vocavit ad exsultationem : jam ostensa gloria Dei, vocat ad pœnitentiam, quod durius est. *Ploremus*. (Aug.) Si forte de peccatis, quæ vos longe fecerunt, solliciti estis, plorate : lacryma exstinguit flammam peccati, quæ in conscientia ardet. *Qui fecit nos*. Ecce magna fiducia : a te enim deficere potes, tu te reficere non potes, ille reficit qui te fecit.

Vers. 7. — *Et nos populus*, etc. (Aug.) Eleganter ordo verborum mutatus : Non dixit oves pascuæ et populum manus ejus, ut ipsos intelligas oves, qui sunt populus, oves manus, non quas eminus, quia sunt, et oves quas non fecimus, sed ipse gratia sua nos oves fecit.

Vers. 8. — *Hodie si vocem*, etc. (Cass.) Nos autem populus et oves. Sed his omnibus proponitur conditio, *si vocem ejus audieritis*, quam vocem subdit, *Hodie*. *Nolite obdurare*. (Id.) Jam ipse Christus monet, ne obdurentur, ne contingat eis, ut patribus.

Vers. 9. — *Sicut in irritatione*. (Id.) Majestas Christi loquentis, etc., *usque ad* culpa parentum repetitur, ut vindicta timeatur.

Vers. 10. — *Quadraginta annis*. (Aug.) Per quadraginta annos omnia sæcula significat, etc., *usque ad* sicut ipse ait : *Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*.

PSALMUS XCV.

Psalmus David. (CASS.) In Veteri Testamento legitur, etc., *usque ad* non illa actuali agit hic psalmus.

VERS. 1. — *Cantate Domino.* (ID.) Præmonuit Judæos in præcedenti psalmo ut, deposita duritia, Christum crederent; sed quia erat mansura, nunc omnes gentes monet. Secundus psalmus de utroque adventu. Primum ad prælatos loquitur, ut ipsi cantent et annuntient. *Canticum novum.* (AUG.) Vetus cantat cupiditas, etc., *usque ad* quisquis intraverit, foris est.

VERS. 2. — *Domino et benedicite.* (HIER., CASS.) Ter Domino, ad distinguendam personarum trinitatem; quia laus Christi honor est Trinitatis. Et est figura epimone, id est, crebra repetitio sententiæ, quæ exaggerat in laudem vel vituperationem.

VERS. 3. — *Annuntiate.* Ad prælatos loquitur, annuntiate, quia sic crescit ædificatio domus. *De die in diem.* (CASS.) Vetus et Novum Testamentum dies sunt, qui æterno sole clarescunt, illud prænuntiat, hoc factum indicat. (HIER.) Annuntiat ergo de die in diem, etc., *usque ad* quibus affectuum nostrorum pedes a vitiorum spinis muniuntur.

VERS. 4. — *Magnus Dominus.* (AUG.) Parvulus factus, quia vos parvi, intelligite magnum, et eritis in illo magni.

VERS. 5. — *Cœlos fecit.* (ID.) Apostolos et angelos, unde si cœlos fecit et angelos, tunc et apostolos, qui dæmonibus imperant.

VERS. 6. — *In conspectu.* Tales enim, confitentes scilicet et justi, ipsum conspiciunt, et conspiciuntur ab eo. *Sanctimonia et magnificentia.* (AUG.) Quasi diceret: Qui vult esse magnificus et potens, ut sunt angeli, prius sit sanctus, quod fit ex eo sanctificante: non enim per te potes esse sanctus. Eo ergo sanctificante, aliquis fit sanctus, et ita magnificus.

VERS. 7. — *Afferte Domino patriæ.* (CASS.) Secunda pars, ubi ad subditos loquitur, etc., *usque ad* ut nullus excipiatur, indigena, vel peregrinus. *Gloriam.* (ID.) Quoniam bene conversatur homo, in quo glorificatur Deus. *Honorem.* Cum de bonis gratia refertur, unde, *Non est inventus qui daret honorem Deo, nisi hic alienigena. In atria.* (ID.) *Atria*, prophetæ vel apostoli, quibus itur ad Dominum; de atriis, prophetis vel apostolis, venitur in atrium catholicæ Ecclesiæ, ubi majestas adoratur. (AUG.) Vel, Introite in atrio, id est, in doctrinam prophetarum et apostolorum.

VERS. 9. — *Adorate Dominum in atrio*, etc. Id est, in Ecclesia catholica, vel per *atria*, prophetiam; per *atrium* Evangelium. *Commoveatur.* Omnibus admonitis moveri optat. Quasi diceret, Introite et adorate vos, boni. *Terra autem*, etc. *Universa terra.* (CASS.) Non pars aliqua; ne quis ergo dicat: *Ecce hic Christus, ecce illic*, subdit, *Etenim correxit orbem terræ*, etc.

VERS. 10. — *Dicite in gentibus* (ID.) Quod regnavit et correxit, et judicavit. *Regnavit.* Alia littera: A *Regnavit a ligno* (*Matth.* XIII). (AUG.) Crucis, quo transit homo *mare*, et fit *orbis* qui non movetur.

Populos in æquitate, etc. Alii addunt, *Et gentes in ira tua.*

(CASS.) Populos ergo, id est, bonos judicabit in æquitate, gentes vero, id est, malos in ira sua.

VERS. 12. — *Tunc exsultabunt.* (CASS., HIERON.) *Tunc*, quando corriget, etc., *usque ad* quoniam venit, id est, veniet judicare terram. *Quoniam venit.* (AUG.) Primo venit in Ecclesia, in nubibus, id est, apostolis, et implevit totum orbem; unde: *Amodo videbitis Filium hominis venientem in nubibus* (*Matth.* XXVI): cui adventui qui credit, exsultabit in ultimo adventu.

VERS. 13. — *Judicabit orbem.* (CASS.) Omnem B hominem generaliter includit, secundum æquitatem Dei judicandum. Sed quomodo judicetur exponit, dicendo, *populos in veritate*, quia in separatione duo erunt populi, quibus dabit sententiam veritatis, ut alii in vitam, alii in pœnas eant. (AUG.) *Orbem* dicit omnes filios Adam, etc., *usque ad* meridiem.

PSALMUS XCVI.

Psalmus ipsi David. Ad litteram illud tangit hic, quod mortuo Absalom, iniquo filio David, qui vivens patrem persequebatur, David restituta est terra, et in pace regnavit, de quo hic non agitur, sed potius de significato. (AUG.) David Christum significat, quem iniqui filii, id est, Judæi, crucifixerunt, atque regnum abjuraverunt ei. Sed *restituta* C *est terra ei*, quando Judæa, quæ crucifixerat, credidit: et apostoli, qui titubaverant, sunt confirmati: sed et aliæ oves de gentibus sunt adductæ.

Vel, *restituta est terra*, cum caro ejus resurrexit, postquam resurrectionem hæc omnia quæ hic cantantur, facta sunt.

(AUG.) Prævidentes in spiritu hæc, gavisi sunt prophetæ, etc., *usque ad* palato namque fidei dulce sapit mel divinæ promissionis.

(CASS.) Quartus psalmus de primo adventu, quo mundus liberatus est. Describit primo virtutes Domini, ostendit omnia restituta ei, et arguit idololatras.

VERS. 1. — *Dominus regnavit.* (CASS.) Videns propheta superstitiones mundi abundare ante Christi D resurrectionem, opponit: *Dominus regnavit.* (AUG.) Quis ergo alter colendus est? quasi, nullus; inde:

Exsultet terra. Quid remanet idolis? Quasi nihil. *Insulæ.* Totius mundi Ecclesiæ. *Multæ.* Non omnes, propter hæreticorum conventus.

(CASS.) Inde qualis sit Dominus primo adventu dicit.

VERS. 2. — *Nubes et caligo.* Impiis, qui cæci sunt, nubilosus et caliginosus, quibus nulla claritate splendet; sed bonis, *Justitia et judicium.* Qui correcti sunt sedes ejus. Ante adventum ejus *ignis præcedet*, quia impii pro prædicatione prophetarum ira succensi, de nece eorum tractaverunt, et ad indignationem inflammati in circuitu, quia multi, cum pauci essent prædicatores.

VERS. 3. — *Ignis ante ipsum præcedet*, etc. (AUG.) Quasi correcti sunt sedes Dei, etc., *usque ad* si mali sunt, ad consumptionem; si boni, ad reparationem.

VERS. 4. — *Illuxerunt fulgura*. (ID.) Nubes viluerunt forma humana, sed fulgor mirandus in verbis vel factis eorum apparuit, et inde mota est terra.

VERS. 5. — *Fluxerunt*. (ID.) Etsi non modo credit paganus, tamen victus est.

VERS. 7. — *Confundantur*. Hoc jam factum est. (AUG.) Cessat enim jam idololatria. Et erubescant qui adorant lapides, quia mortui.

VERS. 8. — *Adorate*. (ID.) Cessat ergo adoratio angelorum, sed adorant. Ipsi mali angeli volunt adorari, boni adorant, nec se permittunt adorari. Vel saltem hoc exemplo idololatriæ cessent.

Audivit et lætata. (CASS.) Secundo post restaurationem terræ omnimoda exsultatio, etc., *usque ad* ut de Cornelio fratres gavisi sunt quem Petrus baptizavit. *Et exsultaverunt*. (AUG.) Audierunt apostoli, qui erant in Judæa fratres, quia gentes receperunt verbum Dei, et lætati sunt et magnificabant Deum.

VERS. 9. — *Terram... deos*. (ID.) Per *terram* et *deos*, peccatores et justos accipe. Vel, terrenis et cœlestibus significat eum imperare.

VERS. 10. — *Custodit Dominus*. (AUG.) Si cum cœperis odisse malignum, subsequantur persecutiones, ne timeas, quia custodit Dominus animas sanctorum suorum, de quibus tollendis est ultimum genus persecutionis.

PSALMUS XCVII.

Psalmus David. (CASS.) Tertius psalmus eorum qui de utroque adventu agunt: in quibus est causa spei per misericordiam primi adventus, et timoris per judicium secundi: hæc, etsi sæpe iterentur, tamen semper nova pro verborum et sententiarum varia descriptione.

VERS. 1. — *Cantate Domino*. (CASS.) Primo ait de ostensione salvatricis dexteræ.

Salvavit. (AUG.) Majus est quod totum orbem a morte æterna erexit, quam quod mortuos suscitavit. *Sibi*. Multi salvantur corporaliter, sed sibi, non ei: qui accepta corporali sanitate lasciviunt, sed qui per fidem intus sanantur, ei sanantur, vel se salvant.

VERS. 2. — *Salutare... justitiam*. (AUG.) Qui salvat et justificat. *Revelavit*. Futura sub velamine prædixerunt prophetæ: sed velamen ablatum est, cum *veritas de terra orta est*.

VERS. 3. — *Misericordiæ et veritatis*. (AUG.) *Misericordia* est quo promisit, hanc sequitur *veritas*, quia reddidit. Sed cui? *Israeli*, id est, qui modo per fidem videt veritatem, post per speciem.

VERS. 4. — *Omnes*. (ID.) Quia non quibusdam tantum datus est Christus.

VERS. 5. — *Jubilate*. (CASS.) Secundo dicit omnibus modis laudandum esse et annuntiandum, quia venit judex.

VERS. 6. — *In tubis ductilibus et voce tubæ corneæ*. (AUG.) Aeris, quæ tundendo producuntur, etc., *usque ad* ut cornu carni hæret, et eam superat. (HIERON.) In tubis ductilibus, argenteis, more Judæorum. Mystice, productis sub malleo universæ terræ, id est diabolo. (AUG.) Tribulatio, tunsio est; profectus, productio: talis tuba erat Job, unde quasi tuba insonuit, dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit*.

VERS. 7. — *Moveatur*. (ID.) Id est, indulcetur mare legis, ligno crucis in eo posito. *Et plenitudo ejus*. Universa legis sacramenta, etc., *usque ad* sed *flumina*, etc. *Terram*. (CASS.) Id est, omnem peccatorem.

VERS. 9. — *Orbem terrarum*. Omnes terrenos. *In justitia*. (AUG.) Quia non meruerunt misericordiam. *Populos*. (CASS.) Fideles de Judæis et gentibus, qui capient æqua meritis.

PSALMUS XCVIII.

VERS. 1. — *Psalmus David*. (AUG.) Propheta describit Christum regem bona dantem, etc., *usque ad* sed velamen ablatum est, cum *veritas de terra orta est, et justitia de cœlo prospexit* (*Psal*. XLVIII). *Dominus regnavit* (CASS.) De potentia et regno Christi, ut in homine adoretur. Ostendit Christum regnantem, et (quicunque repugnet) altum super omnes, unde ei cedere monet. *Irascantur populi*. (CASS.) Irrisio. Secure concedi potest, ut irascantur, quia non sunt ultra nocituri: permittendo dicit, non imperando. *Sedet super cherubim*. (ID.) Contra eum nihil potest terra, etsi ipse fuit in terra ubi passus est iram populi. *Cherubim*. (AUG.) *Plenitudo scientiæ* interpretatur, quæ est charitas. Plenitudo scientiæ legis, quæ est sedes Dei, erit et in te, si charitatem habueris, contra quam nihil possunt irati. Quid enim terra contra cœlum?

VERS. 2. — *Dominus in Sion*. (ID.) Si non intelligis quid est *super Cherubim*, hoc vide, quia *in Sion magnus*. Sion est anima quæ Deum speculatur. *In Sion magnus*. (CASS.) Quis Dominus, exponit: *In Sion* natus. *Magnus*, ne pro passione vilescat. Vel, tamen Dominus magnus in Sion Judæorum, et super populos gentium.

VERS. 3. — *Magno*. (AUG.) Parvum erat quando irascebantur, id est, paucis diffamatum, sed jam in omni terra dilatatum. *Terribile*. (ID.) Quia etsi crucifixus prædicatur, judex venturus, et non errabit in judicio. *Et honor regis*. (CASS.) Exponit quomodo debent confiteri. *Honor regis*, est gloriosa prædicatio, *judicium* discretionem exigit; non levi voluntate colendus est, sed fixa deliberatione, quod ab ipso est; unde subdit: *Tu parasti directiones*. Vel *honor regis* est damnatio nocentium, unde regis gloria augetur.

VERS. 4. — *In Jacob*. (AUG.) Non solum patriarcha, sed populo, quem significat. *Tu fecisti*. Hæc, quæ alius non posset.

VERS. 5. — *Exaltate*. (CASS.) Secunda pars monet adorare eum, quia patres ejus *fuerunt*. Quasi, quia hæc facit nobis, ergo *Exaltate*.

Scabellum. (AUG.) *Terra scabellum pedum ejus* di-

cit Scriptura, etc., *usque ad* in cujus honore scabellum adorat. *Pedum.* (CASS.) *Pedes*, indefecta stabilitas deitatis. *Sanctum.* Ut discernas corpus a deitate, etsi una persona.

VERS. 6. — *Moyses.* (CASS.) Sacerdos, quia si non hostias, populi vota obtulit, et pro populo supplicavit.

VERS. 7. — *Columna.* (CASS.) Fortitudo et decor domus. In hac specie loquebatur, quæ nuntiabat Ecclesiam, vel carnem, sed tunc in nube, modo aperte per Filium : *Nubis loquebatur ad eos.* (ID.) Ad eos ergo tunc in nube, qui jam nobis loquitur in scabello, id est, in carne assumpta aperte. *Testimonia ejus et præcepta* (ID.) Testimonium est per signa aliqua præcedentis rei posita significatio : unde sæpe in lege dicitur: *Hoc erit vobis in testimonium.* Præcepta sunt sicut præcepta legis per Moysen data.

VERS. 8. — *Propitius fuisti eis.* (AUG.) Non dicitur nisi peccatis, propitius ignoscendo, propitius et ulciscendo, ecce etsi tanti essent isti, aliquid tamen habebant peccati; unde addit, *in omnes adinventiones.*

Ulciscens. Ne humana elatio subriperet; unde : Datus est mihi stimulus carnis meæ (*II Cor.* XII). *Adinventiones.* Alias affectiones. (AUG.) Quas solus Deus noverat in cordibus eorum; unde pœna eis pati eos cum quibus erant, pro quorum peccatis quasi suis dolebant per charitatem. Non enim fuit, ut a plerisque putatur, Moysi pœna non intrare in terram promissionis in quam et miseri intraverunt; sed figura, quod qui sub lege essent, et sub gratia esse nollent, non intrarent in requiem.

PSALMUS XCIX.

VERS. 1. — *Psalmus in confessione.* Confessio gemina est; una est laudis, altera peccatorum. Confessio laudis convenit perfectis, confessio peccatorum incipientibus; unde in hoc psalmo propheta monet ad confessionem. (CASS.) Docet hic psalmus, et Deum incessanter laudare, et peccata nostra incessanter plangere : quia nec in malis est desperandum, nec in bonis debet animus esse elevatus. Primo perfectis præcipuum genus confessionis, id est laudem, indicit.

Jubilate. (AUG.) Si vox jubilat exterius, etc., *usque ad* et quo ordine et quam mirifice fecit. *Omnis terra.* Ad laudem movens. Non unum angulum terræ hortatur : sed sicut ubique novit seminatam benedictionem, ita undique exigit jubilationem. *Servite in lætitia.* (AUG.) Hæc servitus non est amaritudinis, nec indignationis, sed felicitatis et libertatis. Servum ergo te faciat charitas, quia liberum te fecit veritas. Unde Dominus : *Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei eritis : et cognoscetis veritatem, et veritas vos liberabit* (*Joan.* VIII).

In lætitia. Quia liberati; non murmurantes, ut in deserto: unde præmium subdit.

VERS. 2. — *Introite in conspectu.* Magnum est in conspectu tanti gaudere. *Introite.* (CASS.) Secundo intraturis secundum genus confessionis; nec dubitetur, quia misericordia est ei.

A

PSALMUS C.

VERS. 1. — *Psalmus ipsi David.* (CASS.) Psalmus iste continet formam perfectæ sanctitatis, ut centesimus numerus perfectus est.

Ipsi David. Ut totum quod hic docetur, virtutibus Christi applicetur, nihil terreno regi. Hic docemur bona appetere, mala renuere, quæ est perfecta conversatio vitæ.

Misericordiam et judicium cantabo. (CASS.) Cantat hic Christus, et nos in illo. Prius de misericordia et judicio proponit. *Misericordiam et judicium cantabo.* Hæc duo mutua societate junguntur : in his breviter omnia opera Dei includit. Et hic est præmissa causa quare sic se habet, sicut postea subdit. (AUG.) Nemo de misericordia præsumat ad impunitatem,
B quia est ei judicium; nemo immutatus in melius judicium timeat, quia præcedit misericordia. Semper hæc simul in eo sunt : sed per tempora secundum effectus distinguuntur, misericordia nunc, judicium in futuro.

VERS. 2. — *Psallam et intelligam.* (ID.) Hoc dat psallere, ut intelligam mente, quod oculis non patet, id est, credam quod Dominus veniet, quem iste tantum desiderat, qui veniet in via immaculata. (CASS.) Quia mundum transivit sine peccato; vel, ego psallam et intelligam, existens in via immaculata, quando, etc. Vel, *psallam*, hilariter operabor, et per hoc intelligam. *Quando venies ad me.* In secundo adventu, vel obitu cujusque. Vel, *quando venies ad me*, per carnem in primo adventu, quia in
C via immaculata. *Perambulabam.* (CASS.) Secundo, quæ sit via immaculata exponit. (AUG.) *Perambulabam.* Quæ est via immaculata? Ea ab innocentia incipit, et in illa consummatur; et non est opus multis verbis : Innocens esto, et perfecisti justitiam. Sed duobus modis nocet homo, videlicet si facit miserum, et si deserit miserum. Innocens est qui nec sibi nec alii nocet. (CASS.) *Perambulabam.* Quasi dicat : Transitoria non quæsivi, sed cucurri viam mundi, existens in medio domus tuæ. Innocentia hoc potest, ut faciat habitare in medio domus Dei, quasi honorabile exemplum aliorum.

VERS. 3. — *Non proponebam.* (CASS.) Innocentiam per partes exponit. Primo, quia nihil habet cum malis, dicit : *Non proponebam*, usque, *oculi*
D *mei.* Post quod pars ei cum justis, et quod versutias diaboli de corde fugat, ibi, *in matutinis.* (AUG.) *Non proponebam.* Quasi : *Perambulabam in innocentia :* hac utique (dicit totus Christus,) quod *non proponebam*, id est, non diligebam rem injustam.

VERS. 4. — *Non adhæsit.* (CASS.) Exponit prævaricationes. *Cor pravum*, qui prævaricatur corde; declinantem, hæreticum qui a catholicis dissentit : et qui a rectis semitis deviat non agnoscebam, quia etsi signati nobiscum sacramentis, non tamen veri sunt.

VERS. 5. — *Superbo.* (AUG.) Et Jesus convivatus, etc., *usque ad* unde : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam* (*Matth.* VIII).

VERS. 6. — *Oculi mei*. Hic alteram partem innocentiæ exsequitur, scilicet, quod cum justis habet partem. Quasi dicat : Cum talibus non edebas, unde ergo pascebaris ? *Terræ*. (AUG.) Degentes in terra, ubi tot illecebræ, unde major corona. Vel (CASS.) qui per totum mundum sunt. *Ut sedeant mecum*. (AUG.) In veritate fidei mecum permaneant, vel participent mecum regno æterno, vel judicent mecum.

VERS. 7. — *Non habitabit in medio domus meæ*. (CASS.) Id est, Ecclesiæ. Etsi aliquandiu toleretur gratia correctionis, non præminet meritis, nihil potest; non est in populo meo granum, sed palea. *Non habitabit*, hoc maxime convenit sacerdotibus, ut pravis non cohabitent.

VERS. 8.—*In matutino*. (CASS.) Tertia pars, ubi ostendit quis finis sit malorum. Et loquitur hic Christus. *In matutino*. Post vitatos malos, justus ad se reversus, addit quod suggestiones dæmonum de corde expulit *in matutino*, id est, quando in initio tentationis, quasi in crepusculo incipiunt apparere. *Interficiebam*. Oratione, qua debent ejici, ne crescant. *Peccatores*. Dæmones, qui omnem carnem faciunt peccare. *Civitate Domini*. Anima justi, unde diabolus dispergitur et removetur. *Omnes operantes iniquitatem*. Id est, submissiones vel immissiones diaboli.

(AUG.) Jam enumeravit quod ei non adhæserunt nisi boni, etc., *usque ad* hoc et justo convenit, qui prævidet hoc futurum, et ideo se sic habet.

PSALMUS CI.

VERS. 1. — *Oratio pauperis*. (AUG.) Secundum formam servi, etc., *usque ad* sponsus propter caput, sponsa propter corpus. Christus pauper in nobis, et nobiscum, et propter nos, hic orat in persona pœnitentis, suam dejectionem, et dejectionis causam recognoscentis, et a peccatis liberari atque in pristinum statum restitui petentis. Monet ergo suam advertere miseriam, et Dei petere misericordiam.

VERS. 2. — *Domine, exaudi orationem meam*. (CASS.) Quintus psalmus pœnitentiæ; quartus qui oratio dicitur. Prima pars, captatio deprecativa.

Et clamor. Oratio crevit in clamorem. *Veniat*, non obstent nubes, quæ iniquis. (ID.) Epimone per tres versus, id est crebra repetitio sententiæ.

VERS. 4. — *Quia defecerunt*. (CASS.) Secunda pars, in qua est flebilis oratio; in qua exponitur, quæ paupertas, quæ tribulatio. Unde clamet, jam aperit. *Quia defecerunt. Defecerunt sicut fumus dies mei*. (AUG.) Elato enim Adam dies deficiunt, virtus animi contrahitur. Miseria pium judicem movere potest. *Ossa mea sicut cremium aruerunt*. Fortes, quorum frixorium sunt, qui scandalizantur, etc., *usque ad* jam enim frigitur homo, dum timet se arsurum.

VERS. 5. — *Percussus sum ut fenum, et aruit cor meum*. (ID.) Mortalis factus. *Fenum* viret, sed percussum facile sentit injuriam : sic caro hominis in lege Dei virens, ab eadem succisa arescit.

VERS. 6. — *A voce gemitus*. (CASS.) Natura peccantium ostenditur, quia dum peccatum appetitur, contemplatio Dei non habetur. *Mei*. (AUG.) Non illorum qui de terrenis, et non de spiritualibus gemunt, etc., *usque ad infirmorum portare*.

VERS. 7.—*Pelicano*, etc. (AUG.) Tres aves, tria loca ponit, etc., *usque ad* qui si non inter homines, extra est in alto, dicens eis, qui in nocte dormiunt.

Vel, passer sagax ad alta virtutum fugit, ubi tutus a laqueis. Qui solitarius vel unicus, propter charitatem (quem ex multis unum facit) est in tecto, vel ædificio propter altitudinem fidei, ut non descendat aliquid tollere de domo, id est carne.

Domicilio. (ID.) Vel parietinis, quæ vulgo dicuntur ruinæ, ubi parietes stant sine tecto, ubi habitat nycticorax avis, quæ noctem amat.

VERS. 9. — *Tota die*. (CASS.) Vel, in persona justi totum accipi potest. Quasi dicat, etc., *usque ad* vel, in dejectione reficiebar, adeo placebat mihi.

VERS. 10. — *Cinerem*. (AUG.) Per cinerem et fletum pœnitentes significantur. Cinis enim et cilicium sunt arma pœnitentium. *Potum*. (CASS.) Temporalem jucunditatem. Vel desiderium patriæ pro dilatione lacrymis miscui; vel potum Scripturarum, quæ antiqua recolunt.

VERS. 11. — *A facie iræ*. (CASS.) Ira, ultio; indignatio, motio animi, qua indignamur etiam filiis. Ira dicitur impetus in puniendos, quæ in Deum non cadunt. Sed est antropopathos.

Iræ. Unde et Dominus ait : *Ira Dei manet super eos qui non credunt* (*Joan*. III). Non ait, veniet; sed *manet*, quia non tollitur, in qua natus est.

VERS. 12. — *Dies mei sicut umbra declinaverunt*. Quia ego a vero die declinavi, similes mihi sunt declinantes dies mei.

VERS. 13. — *Tu autem*, etc. (CASS.) Tertia pars, ubi ostenditur certitudo impetrandi veniam. Jam consurgit lapsus ad prophetandum, jam pœnitens caput relevat.

(AUG.) Memoriale promissum memorabile, de te reparatio nostra, quia tu nostri, vel nos memores tui.

VERS. 14. — *Venit tempus*. (AUG.) Quia omnia ordine voluit Deus fieri, et tempus ad hoc disposuit, ubi opportunitas apte ordinata est.

VERS. 15. — *Lapides ejus*. (AUG.) Sunt lapides in Sion, etc., *usque ad* inde est quod misso Spiritu sancto multi eorum crediderunt qui Dominum crucifixerunt.

VERS. 17. — *In gloria*. (AUG.) Qui primo visus est in infirmitate in illa Sion; unde : *Vidimus eum non habentem speciem neque decorem* (*Isa*. LIII).

VERS. 18. — *Orationem*. Hoc agitur in ædificatione Sion : orant, gemunt ædificantes, qui sunt unus pauper, et pauperes multi; unde in titulo singulariter, hic pluraliter. Sed unus dicitur propter veritatem pacis Ecclesiæ, multi propter latitudinem.

VERS. 19. — *Scribantur hæc*. (CASS.) Qui supra pœnitentia sordebat, jam honore prophetæ decoratus, præcipit hæc quæ dixit testimonio Scripturæ firmari, ut ætas futura discat. *In generatione*. (AUG.) Hæc quando scribebantur, non sic proderant gene-

rationi Veteris Testamenti; prosunt alteri, id est novæ.

VERS. 20. — *Quia prospexit*, etc. (AUG.) Post gemitus dolentis, jam sunt verba consolationum, jam gaudet pauper. Et quia supra dixit : *Ædificavit Dominus Sion*; et item : *Scribantur hæc*; modo utrumque declarat; quasi hoc est quod dixit scribendum, *quia prospexit*.

Prospexit. Ut præterita dicit, quæ erant futura.

VERS. 21. — *Compeditorum*. (AUG.) Timor Dei, compedes sunt, etc., *usque ad* et solutis vertuntur in gloriam. (CASS.) Compediti, sancti, etc., *usque ad* unde in generalem Ecclesiam concurrit sermo eorum. *Ut solveret filios*. (AUG.) Nos autem sumus filii illorum mortificatorum, qui solvimur a nodis peccatorum, et vinculis cupiditatum.

VERS. 23. — *Respondit ei in via virtutis suæ*. (CASS.) Quarta pars, ubi, post certitudinem veniæ, dicit quod de sua brevitate ad æternitatem transeat. (AUG.) *Respondit*. Quia : Dico, ut annuntiem nomen Domini et laudem ejus in Jerusalem, etc., *usque ad* non contemnit, sed fructum reddit. *Respondit ei*. Id est, credit resurrexisse Christum. Sed quia prævidet quosdam dicturos, fuit quidem quondam Ecclesia congregans omnes in unum, sed jam desinit.

Paucitatem, inquit, *dierum meorum* : non æternitatem illorum, ubi ero, sed temporales dies, quandiu ero in hoc sæculo. *Nuntia mihi*. Propter illos qui dicunt, jam non esse Ecclesiam. Non vacat vox ista, non est inanis petitio. Ipsa enim via, id est Christus, sic annuntiavit : *Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (*Matth.* XXVIII). Totum tempus usque ad finem, est illa exiguitas dierum : quia omne quod finitur exiguum est, ut inde transeatur in æternitatem. *Nuntia* et :

VERS. 24. — *Ne revoces me in dimidio dierum meorum*. Non sic fiat, ut hæretici dicunt, etc., *usque ad* sed non sunt nisi dimidii, si non addantur æterni.

VERS. 25. — *In via virtutis*. (AUG.) In fide, qua resurrexisse credit Christum. Via virtutis fuit Christus post resurrectionem, cum jam non infirmus, sed fortis, in cœlo vocat Ecclesiam. Laus fidei est, non quia credit mortuum, quod et paganus credit, sed glorificatum.

Vel, breviter diffinitur religio Christiana, cum dicitur *via virtutis*.

Vel, in generatione generationum. Est generatio generationum, quæ non transit, collecta de omnibus, id est sancti. In illa erunt anni Domini, qui non transeunt, id est æternitas Dei, quæ est ipsa substantia Dei, nihil habens mutabile.

VERS. 26. — *Initio tu, Domine*. Quasi, ne revoces, quia ad æternitatem tendo, quam exponit, dicens : *Initio tu, Domine, terram fundasti*.

VERS. 27. — *Ipsi peribunt*. (AUG.) Ipsi cœli peribunt, de proximis terræ hoc constat; unde et Petrus : *Terra autem et cœli qui nunc sunt, eodem verbo repositi sunt, igni reservati* (*II Petr.* III). De superioribus non est certum, sed si manent, non in se, sed in Deo manent.

VERS. 28. — *Et sicut opertorium mutabis eos*. Cœlos accipe, qui omnia operiunt, qui etiam mutabuntur. *Et anni tui non deficient*. (AUG.) Qui erunt in generatione generationum. Sed an ibi esse poterimus? Utique, quia *filii servorum tuorum habitabunt*.

VERS. 29. — *Filii servorum*. (AUG.) Ut filii intraverunt terram promissionis, etc., *usque ad* cum omni novitate filiorum.

Filii. Hilaris conclusio. Filii prophetarum et apostolorum, nedum ipsi.

Semen. Opera, unde fructus æternus.

Dirigetur. Quia nihil tortum intrat.

PSALMUS CII.

VERS. 2. — *Benedic, anima*. (AUG.) Post preces pauperis præconia gaudentis. Omnes qui in Christo quasi unus homo sunt, qui excitat et hortatur animam suam, ut benedicat Dominum, volens diffinire cur benedicendus, ne quis ad hoc piger inveniatur. Clama voce, si est homo qui audiat; sine voce, si non est qui audiat homo, quia audit Deus. (CASS.) Per sua beneficia hortatur benedicere Deum. (AUG.) Propheta in persona generalis justi loquens, secundum superiorem vim animæ, id est rationem, exhortatur animam ad benedicendum, dicens : *Noli oblivisci*. Non sit ante oculos delectatio peccati, sed damnatio et remissio Dei : cogita omnia mala tua, quia quot ea, tot bonæ retributiones Dei. *Retributiones*. Non tributiones. Tribuit homo mala pro bonis, et retribuit ei Deus bona pro malis. Tribuit, cum me fecit, retribuit cum justificat.

VERS. 3. — *Qui propitiatur*. (AUG.) Hoc agit in baptismi sacramento. *Qui sanat omnes infirmitates tuas*. Hoc agit in vita fidelis hominis, dum concupiscit caro adversus spiritum, ut si quæ nolumus faciamus; qui languores vetustatis de die in diem crescente novitate sanantur ex fide, quæ per dilectionem operatur.

VERS. 4. — *Qui redimit, de corruptione vitam tuam*. Hoc fit in ultima resurrectione mortuorum. *Qui coronat*, etc. Hoc fit judicio, ubi cum rex sederit in throno, redditurus unicuique secundum opera ejus, quis gloriabitur se habere gloriosum cor et mundum a peccato? Ideo necessarium fuit commemorare illic misericordiam et miserationes, ubi viderentur sic reddi debita, ut nullus esset locus misericordiæ.

VERS. 5. — *Ut aquilæ juventus tua*. (AUG.) Similitudo tanta data est, etc., *usque ad* quibus vetustas clausit os, oblitis manducare panem nostrum.

VERS. 6. — *Faciens*. (AUG.) Secunda pars, ubi monet benedicere per eas quæ antiquis facta sunt, et posteris fiunt. *Misericordias*. Quas consequentur, qui inimicos diligunt, etc., *usque ad* post misericordiam enim subdit de judicio, dicens, *Et judicium*.

VERS. 7.—*Moysi.* (AUG.) Per Moysen omnes sanctos, etc., *usque ad* per quem legem dedit, ut abundaret delictum.

VERS. 11. — *Quoniam.* (ID.) Cœlum undique circa terram unde etiam peccantibus lux, aer, spiritus, pluvia, unde fructus : sine cœlo desinit terra, sic protectio Dei super timentes.

VERS. 12. — *Quantum distat*, etc. (ID.) Quando peccatum remittitur, occidunt peccata, gratia oritur, peccata in occasu, avertere ergo ab occasu peccatorum, et tende ad ortum gratiæ, et surgis.

VERS. 14. — *Recordatus est*, etc. (ID.) Vel secundum aliam litteram : *Memento, quoniam pulvis sumus.* Quasi diceret : *Cognovit figmentum*, id est infirmitatem nostram : quod figmentum conversus ad Deum dicit : *Memento quia pulvis sumus*, id est perseveret erga nos tua misericordia, ne obliviscamur gratiæ tuæ. Vel, *Homo sicut fenum*, etc. Homo enim sicut *flos egreditur*, etc., *usque ad Misericordia Domini. Efflorebit* (CASS.) Id est, ad plus sic florebit vel efflorebit, id est deflorebit. Et sic est intentivum, vel privativum.

VERS. 16. — *Quoniam spiritus pertransivit in illo. Et non subsistet.*

VERS. 17. — *Et justitia.* (AUG.) Misericordia et justitia retributio est. Dicit, *super filios filiorum;* multi justi non habent filios, nedum filios filiorum, sed *filii* sunt opera; *filii filiorum* merces operum.

VERS. 19. — *Dominus in cœlo paravit sedem suam.* (CASS.) Prædicat judicium futurum, ne peccantes insolescant; quasi, et debes esse memor ut facias quia Dominus in cœlo.

VERS. 21. — *Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes.* (ID.) Tertio monet cœlestes et omnes alias creaturas benedicere. *Benedicite Domino*, etc. Aggratulando dicit, non imperando, vel monendo. *Ministri ejus.* (AUG.) Vos benedicite, etc., *usque ad* ut quod habet in ore ostendat in opere.

PSALMUS CIII.

VERS. 1.—*Psalmus David.* (CASS.) Item benedicere Deum monet, primo per cœlum et terram et ornatum eorum. (AUG.) Etsi vere hic omnia ad litteram possunt religiose accipi, etc., *usque ad* in omnibus spiritualis sensus quærendus est. *Benedic, anima mea, Domino*, etc., *magnificatus.* In notitia, qui semper magnus natura, qui non potes crescere vel minui, quia perfectus es; *Confessionem*, id est undique habes creaturas, quæ te confitentur, et quæ sunt decoræ et luminosæ. Vel, decor in essentia Dei, et lux undique. (CASS.) Vel incarnationem significat, per quam confessio et decus supernæ majestatis innotuit, et homines eum confessi sunt, qui sunt lumen cognitione. (AUG.) Confessionem induisti, id est Ecclesiam, etc., *usque ad* et vestis sine macula et ruga.

VERS. 2. — *Extendens cœlum sic.* (CASS.) Quæ confitentur? cœlum, terra, mare, cum omni ornatu suo de quibus singulis subsequenter. (AUG.) *Extendens cœlum sicut.* Ad litteram, cœlum, quasi tectum, etc., *usque ad* post in fine ut liber Scriptura plicabitur.

VERS. 3. — *Qui tegis.* (ID.) Ad litteram sunt aquæ, etc., *usque ad* cujus superiora sunt duo præcepta charitatis. Vel qui *tegis aquis*, id est, spirituali sensu, superficiem Scripturæ, vel donis spiritualibus eorum munis charitatem, ne quid eos separare possit. *Super pennas ventorum*, etc. Ventus est motus aeris, etc., *usque ad* sed charitatem omnium superat charitas Christi.

VERS. 4. — *Ignem urentem.* (CASS.) Id est seraphim, qui sunt superior ordo, facis ministros tuos, unde in Isaia : *Volavit ad me unus de seraphim* qui sunt superior ordo.

VERS. 5. — *Qui fundasti terram super stabilitatem suam.* (ID.) Ideo Spiritus sanctus in hoc psalmo difficilia dicit secundum litteram, ut quæramus spiritualia.

VERS. 7. — *A voce tonitrui.* (ID.) Per terribiles ventos siccabuntur aquæ; mali comminatione judicii timebunt.

VERS. 8. — *Ascendunt.* (AUG.) Mali, ut montes, etc., *usque ad* ut liceat Ecclesiæ libere prædicare. (CASS.) Superbos permittit Deus, etc., *usque ad* ut jam mundum non occupent.

VERS. 10. — *In convallibus.* (AUG.) De humilibus subditis gratiæ et si sunt montes spirituali altitudine, fluunt fontes Spiritus sancti, qui super humilem quiescit. *Inter medium.* (ID.) Id est inter medium, etc., *usque ad* et hic talis mons non est audiendus.

VERS. 11. — *Potabunt omnes.* (ID.) Omnes fuerunt in disco Petri ter submisso, etc., *usque ad* ut Ecclesia congregetur. *Onagri.* (ID.) Sylvestres asini magni indomiti, etc., *usque ad* vel superbi Judæi different bibere in tempus ultimum.

VERS. 12. — *Super ea volucres cœli.* (ID.) Non omnes aves manent, etc., *usque ad* alii in sinistra damnantur.

VERS. 13. — *De fructu operum tuorum.* (ID.) Nemo ergo glorietur in operibus suis, sed *qui gloriatur, in Domino glorietur*, gratia enim Dei saturatur terra. Sic igitur gratia gratis datur. Si operibus hominum redditur, merces dicitur.

VERS. 14. — *Servituti hominum.* (ID.) Unde *cum liber essem ex omnibus, omnium me feci servum.* etc., *usque ad* quibus præbuit exemplum necessaria sumendi a subditis. *In oleo. Unicuique datur Spiritus ad manifestationem :* gratia ergo et nitor quidam, etc., *usque ad* ut exhilaretur facies in oleo. *Et panis.* Idem est ergo panis et vinum. Panis enim iste et vinum, justitia est, veritas est Christus : et hic et illud lætificat, et confirmat cor.

VERS. 16. — *Quas plantavit.* (ID.) Cur a se plantatis relinquit candorem sæculi? quia illic fulica avis, quæ in aquis habitat; hi sunt qui in baptismi gratia permanent. Vel, Herodius avis rapacissima, nec tales Christus respuit.

VERS. 17. — *Illic passeres.* (ID.) Minuta volatilia, etc., *usque ad* ut in cedris Libani nidificent. *Herodii*

domus. (Aug.) *Dux est eorum* passerum, vel cedrorum, quod tamen Latine dici non potest, quia cedri feminini generis sunt, hoc autem nullo modo ad litteram, domus enim, id est, nidus fulicæ, quæ est avis marina vel stagnensis, quomodo dux est passerum? sed per hoc innuit spiritualia esse quærenda. Et si in divitibus sæculi passeres nidificent, etc., *usque ad* sed non peribunt, quia petra est dux eorum. (Cass.) Vel fulica avis, quæ in aquis habitat, hi sunt qui in gratia baptismi permanent, quorum domus est baptismus, Et est quasi diceret : Qui sunt passeres? Illi qui baptizantur. Et hoc est, *fulicæ domus*, id est, baptismus, qui est domus regeneratorum *dux est eorum* passerum, id est, Christianorum.

(Hier., Cass.) Herodius; avis rapacissima, etc., *usque ad* quia ipse conversus alios plures ad fidem convertit. *Cervis : petra.* (Aug.) Cervi sunt magni spirituales, etc., *usque ad* hæc est *de qua* (ut supra dictum est) *volucres cœli dant voces.*

Vers. 19. — *Fecit lunam.* (Cass.) Post terrena transit ad cœlestia, quæ tamen terræ faciunt, id est, serviunt. Post tot genera Christianorum, quæ per animalia significavit, et prædictam ordinationem, ascendens subjungit de Christo et Ecclesia, quomodo scilicet hic temporalis Ecclesia crescit et decrescit, quasi faciat occasus et ortus veri solis.

Vers. 20. — *Posuisti*, etc. *Et facta est nox* in eis, id est obscura mentis obstinatio. *Et ipsa pertransibunt.* (Aug.) Non ut supra, conversi, gentiles, sed dæmones, qui tempore passionis invenerunt corda titubantium apostolorum; sed Christo surgente, quia in omnibus non possunt, *in cubilibus*, id est, cordibus pertinacium permanent : sic Christo in aliquo occidente, vigent mala, resurgente fugiunt. *Occasum.* Sol sic occidit, ut oriatur : ita qui dormit, id est, Christus, non adjiciet ut resurgat? Occidit, quia voluit, nemo tollit animam ejus ; cum occidit, tenebræ factæ sunt in apostolis, defecit spes eorum.

Vers. 21. — *Catuli leonum*, etc. (Aug.) Sunt et principes dæmoniorum, sicut et catuli contemptibilia dæmonia, quæ in tenebris quærunt seducere animas; major leo semper *circuımit quærens quem devoret* (*I Pet.* v), pascuntur autem erroribus hominum.

Vers. 22. — *Ortus est sol*, etc. (Cass.) Postquam dixit quid fecit occasus veri solis, subdit de ortu.

Vers. 24. — *Possessione.* (Aug.) Alias *creatura.* (Id.) Per Christum Pater, etc., *usque ad* datum est tamen lignum in quo transnavigemus.

Vers. 25. — *Hoc mare magnum*, etc. (Cass.) Secunda pars ubi dicit : Quomodo Ecclesiam per mare sæculi traducit ad littus patriæ. *Reptilia*, etc. (Aug.) Mali spiritus, quorum insidiæ serpunt.

Vers. 26. — *Draco iste quem formasti.* (Id.) Præter hæc animalia, etc., *usque ad* factus est in malitia major. *Ad illudendum.* (Id.) Dicitur in Job (*Job* xl), illudi Satanæ ab angelis Dei, qui sunt præpositi super aereas potestates, ne noceant nobis.

Vers. 27. — *Escam.* (Id.) Cibus draconis terra est,

A quia dictum est ei : *Terram comedes omnibus diebus vitæ meæ* (*Gen.* iii). Quia qui terrena amant, cibus diaboli sunt. Cibus autem justi verbum Dei, unde, *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei* (*Deut.* viii).

Vers. 28. — *Manum tuam, omnia implebuntur bonitate.* (Cass.) Vel manus est potestas quæ abunde replet omnia.

Vers. 29. — *Avertente autem.* (Aug.) Multi impleti bonitate, sibi tribuerunt; volens autem Deus eis probare quod non a se habent, sed a Deo, ut cum bonitate habeant humilitatem, aliquando eos perturbat, avertit faciem, et cadunt in tentationem.

Vers. 30. — *Emitte spiritum tuum.* (Cass.) Pulvis suus illorum dicitur, quia ex se habent quod sunt
B pulvis. Spiritus vero Domini : Ecce medicina reversis in pulverem.

Vers. 32. — *Tremere.* (Aug.) Melior est tremor humilitatis, quam confidentia superbiæ. Unde Apostolus : *Cum tremore operamini vestram salutem* (*Phil.* ii). *Montes.* (Id.) Qui superbi erant, jactantes a se omnia. Quemadmodum accidit in monte Sina.

Vers. 33. — *Cantabo.* (Cass.) Tertia pars, ubi promittit se semper cantaturum. Quasi diceret : Hæc prædicta fecit Dominus, et his inspectis. *In vita mea.* (Aug.) Præsenti et futura ; spei et speciei. Modo spes est vita nostra, post æterna erit. Vita vitæ mortalis, spes est vitæ immortalis. *Quandiu sum.* (Id.) Quia in illo sine fine sum, psallam quandiu sum, ne putetur alius actus illius vitæ, quam psal-
C lere : quia non potest venire in fastidium, qui laudatur, non venit in fastidium laudare; sed semper amatur, semper laudatur.

Vers. 34. — *Jucundum sit.* Alia littera : *Suavis sit ei disputatio mea.* (Aug.) Disputatio enim hominis ad Deum, est confessio peccatorum. Unde Isaia (*Isa.* i). *Auferte nequitias ab animabus vestris, dicite benefacere, judicate pupillo, et venite et disputemus, dicit Dominus.* Disputatio ergo tua, sacrificium humilitatis tuæ, quod est Deo suave.

Vers. 35. — *Benedic, anima mea, Domino.* (Id.) Iterat quod in principio psalmi : *Benedic, anima mea, Domino*, per hoc innuens, quod finis bonorum similis sit principio.

D

PSALMUS CIV.

Vers. 1. — *Alleluia.* (Cass.) Hic primo *alleluia*, nec ante a quoquam situm est, quod nulla lingua præsumpsit mutare. *Alleluia*, laudate. *Ia* nomen Dei invisibilis, quod ei tantum convenit. Per viginti psalmos, quibus hic titulus est, magnalia Dei dicuntur, et magna in eis est exsultatio. (Cass.) Hic commendat propheta bonos in illo populo Israel, qui cum aliis fidelibus sunt verum semen Abrahæ, filii promissionis.

Confitemini Domino. (Aug.) Primus psalmus cui prænotatur alleluia, etc., *usque ad* quæ temporalia misericordia Dei eis dedit, supponit

Vers. 2. — *Omnia :* (Cass.) omnia; nihil est pu-

dore silendum. Vel omnia, quæ dicent, mirabilia sunt, nullus enim potest omnia narrare.

VERS. 3. — *Laudamini in nomine*, id est, gaudete Christiani dici a Christo.

(AUG.) Laudamini, non vetat laudari, si boni; si non, nisi in Domino, qui bonos facit. Laudamini in nomine. Quod alibi, *In Domino laudabitur anima mea:* quod ibi addit, *audiant mansueti et lætentur:* hic quoque quodammodo, *lætetur cor*, quasi dicat,

VERS. 4. — *Faciem*, etc. (ID.) Id est præsentiam, etc., *usque ad* malus timere potest præsentiam, quam bonus amat. (HIER.) A martyre Hyppolito, etc., *usque ad* ibi ex gentibus sumpturus Ecclesiam.

VERS. 5. — *Mementote et cætera.* (AUG.) Quærite ipsum, etc., *usque ad* si id quod Deus est, magnum est quærere, vel quæ fecit videte. *Prodigia*, etc. (ID.) Paulatim ascendit de prodigiis visibilibus ad judicia : inde ad æternum testamentum, ubi et præceptum et promissum.

VERS. 7. — *In universa terra.* (ID.) Non putes filios Abrahæ in una gente secundum carnem, quia in universa terra sunt Jacob et Israel, quibus judicia sua manifestat, sed non alii genti.

VERS. 8. — *In sæculum*, (ID.) id est, in æternum, unde post, in testamentum æternum. Quod testamentum si Vetus accipitur propter terram Chanaam, de qua sequitur. Quomodo æternum est, cum illa terrena hæreditas non possit esse æterna? *Testamenti.* Dicitur enim testamentum illud quod promittitur, et doctrina, in qua promissio declaratur, et pro qua servata redditur. (ID.) Promissum est quod accipere debemus : Mandatum quod facere. Hæc est fides, ut justus ex fide vivat, et huic fidei promittitur hæreditas. *Abraham*, *Isaac et Jacob.* Ecce tres patriarchæ, quorum specialiter se dicit Deum : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob.* Ecce triplex auctoritas.

VERS. 10. — *In testamentum æternum*, (ID.) id est, quod ex ipso verbo impleto, etc., *usque ad* et manet filius in domo in æternum.

VERS. 11. — *Terram Chanaan*, (CASS.) id est, quod ab ea significatur : dedit enim etiam hanc terram in figuram æternæ hæreditatis (*I Joan.* IV). (AUG.) Congrue hæreditas æterna dicitur terra Chanaam, quia ab ea servi repelluntur et filii recipiuntur.

VERS. 12. — *Cum essent numero.* (CASS.) Quæ subsidia temporalis vitæ præstitit patribus et filiis eorum tam carne, quam fide, non ut his hæreant, sed ea ad bonum æternum referant, quod est, ut his allecti, justificationes et legem Dei requirant.

VERS. 13. — *De regno.* (AUG.) Non quod tunc esset, sed quod futurum esset regnum Israel.

VERS. 15. — *Nolite tangere.* (ID.) Hæc verba, licet in historia non sint, tamen vel latenter dixit ea Deus in cordibus hominum, vel per angelum. *Christos*, (ID.) quia jam tunc Christiani, etsi latenter, unde *Abraham exsultavit, ut videret diem meum, vidit et gavisus est* (*Joan.* VIII). Nullus enim præter hanc fidem, vel ante, vel post, Deo reconciliatus est, *unus enim mediator Christus* (*I Tim.* II).

VERS. 16. — *Et vocavit.* (AUG.) Quarta pars ubi incipit narrare, etc. , *usque ad* jussit esse quæ jam erat in dispositione. *Ita vocavit, et omne firmamentum panis contritum* (*Gen.* XXXVII).

VERS. 17. — *Virum.* (ID.) Joseph venditus a fratribus, postea in Ægypto pro justitia sublimatus est. *Joseph.* (ID.) Si Joseph et humiliatus et exaltatus, etc., *usque ad* sed *primum quærite regnum Dei, et omnia adjicientur.*

VERS. 18. — *In compedibus.* (ID.) Non legimus de compedibus Joseph in Genesi, sed credendum est quod ibi prætermissum, dicit Spiritus in psalmo. (CASS.) Et si gratiam habuerit apud custodem carceris, tamen prius anxiatus. Sequitur. *Ferrum pertransiit*, etc. Quasi præter mala corporis, *ferrum*, id est tribulatio duræ necessitatis, quæ in æstuante et sollicita anima erat, *pertransiit*, etc. Vel secundum aliam litteram, *anima ejus pertransiit ferrum*, id est tribulationem duræ necessitatis. Idem sensus cum priore.

VERS. 23. — *In terra Cham*, etc. (AUG.) Cham pater Chanaan, de quo Ægyptii trahunt originem.

VERS. 24. — *Et auxit populum suum*, etc. (ID.) Quinta pars. Ecce quæ in Ægypto gesta, breviter proponit, quæ postea pleniter narrat. Dicit etiam, quomodo firmavit populum suum super inimicos suos.

Et firmavit eum. Per signa Moysi scilicet, ante enim masculini fetus filiorum Israel necabantur, et ipsi in faciendis lateribus conterebantur. Sed postea in manu potenti, et per signa et portenta Domini, metuendi et honorandi facti sunt.

VERS. 25. — *Convertit.* (ID.) Quomodo hoc factum sit narrare incipit. Convertit , non quod Deus sit auctor mali, sed malis bene utitur, dum auxit felicitatem Israel, illi ad invidendum conversi sunt, quia jam mali erant. *Ut odirent.* Invidia est odium felicitatis alienæ.

VERS. 26. — *Misit.* Qui omnia per se poterat ut doceret, qua moderatione hæc egisset. *Quem elegit ipsum.* (ID.) Sufficeret dicere, quem elegit : sed nihil quærendum est in eo, quod addidit, *ipsum*, sed consuetudo divinæ locutionis est ad explanationem.

VERS. 27. — *Verba signorum suorum.* (ID.) Quibus ab eis prædicabatur, etc., *usque ad* verba ergo non vocum, sed signorum, vel prodigiorum per eos fecit.

VERS. 28. — (ID.) Vel : *Exacerbaverunt sermones ejus*, quod apertum est. Vel, non exacerbaverunt Moyses et Aaron sermones ejus, quia illos, scilicet Ægyptios, etiam durissimos, patienter tulerunt, propter mandatum Domini, donec omnia in eis, quæ Dominus disposuit, fierent. *Tenebras*, etc. (CASS.) Inter plagas passi sunt. Sed hic dicit corda eorum *obscurata*, qui præcepta Dei spernebant. Compe-

tens initium plagarum cæcitas, sine qua non incurrissent cætera.

VERS. 29.—*Convertit aquas.* (AUG.) Secunda plaga, quæ in Exodo prima, quæ signabat, quod aquas maris Rubri verteret et eis in mortem.

VERS. 30.— *Edidit terra.* (AUG.) Terram eorum convertit in ranas, quia tot fuerunt, ut hoc congrue per hyperbolen dicatur.

VERS. 31. — *Dixit, et venit cynomya*, etc. (ID.) In verbo enim ejus erant sine tempore, antequam fierent in tempore per ipsum verbum : vel per angelos, vel per Moysen quodammodo dixit, ut fieret tunc, cum fuerat faciendum.

VERS. 32. — *Posuit pluvias eorum*, etc. (ID.) Simile est illi, *et dedit terra eorum ranas.*

VERS. 34. — *Locusta et bruchus.* (ID.) Una plaga locusta et bruchus, quia altera est parens, altera fetus.

VERS. 36. — *Et percussit.* (*Id.*) Cum sint decem plagæ, etc., *usque ad* qui non possent spernere laborum suorum mercedem, licet temporalem.

VERS. 37. — *Et eduxit eos*, etc. Sexta pars secundum Cassiodorum et Augustinum. Superius, quæ mala intulit inimicis Israelitarum justitia Dei dixit : nunc quæ bona eis temporalia misericordia Dei dedit, supponit ut his adjuti legem Dei quærant. (AUG.) *Et eduxit :* Abrahæ dixit Deus, etc., *usque ad* deinde sequitur secundum beneficium, *Et non erat infirmus, et cætera.*

VERS. 38. — *Quia incubuit timor eorum super eos.* Timebat Israel, ne reliquias eorum consumeret.

(AUG.) Hic impletum est quod superius ait, et firmavit eum super inimicum ejus.

VERS. 39. — *Expandit nubem in protectione eorum.* Et hæc est secunda pars, secundum Augustinum, ubi supponit quæ temporalia bona misericordia Dei eis dedit, dictis superius malis quæ inimicis eorum justitia Dei intulit.

(AUG.) Jam incipit beneficia, quæ iter agentibus in eremo facta sunt.

VERS. 40. — *Petierunt*, (AUG.) boni ad sustentationem infirmorum. *Coturnix : et pane cœli saturavit eos :* quæ est et caro, quia hic non de amaricatione iniquorum, sed de fide electorum loquitur : ipsi intelligendi sunt petisse, unde amaricantium murmura premerentur.

VERS. 42. — *Quoniam memor fuit verbi sancti sui.* (ID.) His omnibus beneficiis Deus commendat in Abraham meritum fidei, unde subdit : *quoniam memor fuit.*

VERS. 44. — *Et dedit illis.* (AUG.) Non ut propter ista eum colant, sed ut ea ad bonum æternum referant, id est, *ut custodiant justificationes ejus. Possederunt*, etc., non ut hæc habenda sint pro summo bono, sed ut eis vacent unde summum et æternum bonum possit acquiri, non ut in eis luxu defluant vel torpescant.

VERS. 45. — *Justificationes*, etc. (CASS.) Sunt, ubi
A est evidens et absoluta præceptio, ut, *Diligas Deum et proximum*, quæ custodienda. Lex de his, quæ non corporaliter sed spiritualiter : et ideo quærenda, quia umbra futurorum. *Legem.* Ut de circumcisione ejus et de aliis, quæ diligenter investiganda sunt, quia mystice dicuntur.

PSALMUS CV.

VERS. 1. — *Alleluia. Alleluia.* Quidam dicunt, unum *alleluia* ad finem superioris psalmi pertinere, alterum esse sequentis. Hanc enim regulam Hieronymus tenendam esse tradit. Cujus assertioni Cassiodorus quoque consentit. Sed plures, ubicunque alleluia, sequenti dant : et aliquando semel, aliquando bis; ut Dominus in Evangelio, nunc dixit *amen*, nunc *amen amen*, pro majore cer-
B titudine rei. Istis consentit Augustinus, præsertim cum nulli Græcorum codices in fine psalmi habeant alleluia.

Confitemini Domino. (AUG.) Psalmus iste superiori conjunctus est, etc., *usque ad* monet ergo ad geminam confessionem laudis et peccatorum.

(CASS.) Hebræus relicta patrum perfidia, ad misericordiam Dei conversus, suadet aliis ad eamdem misericordiam converti, orans ut populo beneplacito socientur, qui erat in adventu Christi congregandus.

VERS. 2. — *Quis loquetur.* (CASS.) Iste, qui misericordiam petit, impletur consideratione divinorum operum, et admirans ait : *Quis loquetur ?*

VERS. 3. — *Beati qui custodiunt.* (AUG.) Vel quia
C sequitur, etc., *usque ad* judicium et justitiam, quia *Beati sunt qui*, etc.

VERS. 5. — *Ad videndum*, etc. (AUG.), ut videamus te in ea bonitate, quam præstas electis, id est per gratiam tuam videamus, ne cæci remaneamus. *Ut lauderis :* mirum est in plerisque codicibus, etc., *usque ad* quia non laudatur nisi propter te.

VERS. 6. — *Peccavimus.* Secunda pars, ubi enumerat peccata patrum, quæ in Ægypto commiserunt, et tamen a Deo dicit liberatos.

Iniquitatem. (CASS.) Tertio idem dicit, ut pura confessio appareat; tanto citius solvitur, quanto vivacius se damnat homo.

VERS. 7. — *Non intellexerunt.* (AUG.) Id est, quid per illa eis dare velles, id est, non temporale, sed
D æternum bonum; quod per patientiam exspectatur, et ideo ipsi impatientes murmuraverunt, et temporalibus beati voluerunt. (CASS.) Duo sunt quæ beneficia commendant, intellectus et memoria, quorum utrumque in eis redarguit. Et primo intellectum, cum ait : *non intellexerunt mirabilia. Irritaverunt ascendentes.* (AUG.) Timentes Deum et desperantes, etc., *usque ad* unde meruit inter alias regni privilegium vel principatum obtinere.

VERS. 9. — *Sicut in deserto.* (ID.) Quia ubi fuerunt abyssi, factum est siccitate, ut desertum ubi non sunt aquæ.

VERS. 10. — *Redemit eos de manu.* (ID.) Quo prætio ? quasi diceret, nullo; sed in figura ba-

ptismi factum est, in quo redimimur de manu diaboli sanguine Christi; unde et *mare Rubrum* dixit, quod colore sanguis figurabatur.

VERS. 12. — *Et crediderunt in.* (AUG.) Ecce dura corda Judæorum, quæ non ante, sed post miracula credunt: melius fuit promittenti credere.

VERS. 13. — *Cito fecerunt, obliti.* Tertia pars, ubi exponit peccata, quæ post exitum fecerunt: nec tamen defuit eis misericordia Dei per Moysen placati. Vel correptio, per justitiam Dei, in quosdam per Moysen vindicantis. (CASS.) *Cito fecerunt.* Summa celeritate mutati sunt, etc., *usque ad* distulit enim Deus dare, ut probaret eos.

VERS. 14. — *Concupierunt concupiscentiam in deserto.* (AUG.) Talis locutio, ut *laudaverunt*, etc. (CASS.) Nimietas desiderii, geminatione verbi ostenditur.

VERS. 15. — *Saturitatem.* Non est hæc saturitas de qua dicitur. *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur* (*Matth.* V).

In animas eorum. (AUG.) Animalitatem, quæ sustentatur esca: Unde et in Evangelio: *Nonne anima est plus quam esca?* Vel, animas, ut voluntas, quæ desperando petierat, copia vinceretur; saturitatem, sequitur seditio, unde subdit.

VERS. 16. — *Et irritaverunt.* (CASS.) Honorem ambientes invidendo, Moysen in castris, et Aaron sanctum Domini: hæc irritatio fuit pro sacerdotio, quod habebat Aaron, et filii ejus.

VERS. 17. — *Aperta est terra.* (ID.) Laus Dei, qui suos vindicavit qualitas pœnæ facta indicat; a terra vorantur, qui terrena sapuerunt.

VERS. 18. — *In synagoga.* (ID.) Core namque et ducenti quinquaginta cum eo, volentes habere sacerdotium Aaron, acceperunt thuribula, ut adolerent incensum, ideoque divino igne consumpti sunt. *Peccatores.* (AUG.) Non ait peccantes, quod et boni: sed *peccatores* valde iniquos et gravibus sarcinis peccatorum oneratos.

VERS. 19. — *Et fecerunt.* (CASS.) Absentiam Moysi non tolerantes, dum ipse in vertice montis Sinai moraretur, ut acciperet legem, fecerunt vitulum. *Horeb.* Interpretatur *Calvaria*, ubi crucifixio facta, etc., *usque ad* hoc impatientia levium fecit, sicut omnia mala ex ea nascuntur.

VERS. 20. — *In similitudine.* (AUG.) Non ait in similitudinem, sed in similitudine. Et est talis locutio, ut supra, *et crediderunt in verbis ejus.*

VERS. 21. — *Obliti sunt.* (CASS.) Magna oblivio quidem in memoria, si non liberatio.

Terribilia. Quia adversarios afflixerunt, et istis, quem timere deberent, monstraverunt.

VERS. 23. — *Stetisset in confractione.* (AUG.) Dicens: *Si non dimittis illis, dele me de libro tuo.* Quantum valet intercessio sanctorum? Securus Moyses de justitia Dei, qua eum delere non posset, impetravit misericordiam iis qui juste perirent.

Ut averteret iram. De aqua contradictionis et immolatione filiorum, unde vehementius iratus Deus, et tamen postea misertus. *Et pro nihilo.* Quarta

A pars, ubi item et alia peccata enumerat, et per Phinees placatum Deum dicit.

Non crediderunt verbo ejus. (AUG.) Contempserunt quod per illam significabatur, etc., *usque ad* non sustinuerunt consilium ejus.

In tabernaculis ejus. (CASS.) Murmuraverunt, quia hoc non laborantibus, sed otiosis contingit, unde major invidia criminis crescit.

VERS. 26. — *Et elevavit manum suam super eos*, etc. (CASS.) Hæc justitia Dei præmittitur, ut secuta pietas magis glorificetur, quæ pietas in sequenti ostenditur, ubi interventu Phinees Deus placatus dicitur.

VERS. 28. — *Et initiati sunt Beelphegor.* (ID.) Vel, consecrati sunt, quasi modo ad tempus colentes:

B gravior excessus et vehementior ira dæmonibus devovebant filios. (AUG.) *Et initiati sunt*, antequam diceret, etc., *usque ad* cujus major interitus futurus erat, liberavit.

VERS. 30. — *Et stetit Phinees.* (CASS.) Solida mente, etc., *usque ad* quia qui bene agit, orat.

VERS. 31. — *Et reputatum*, etc. (AUG.) Deus, qui novit quanta charitate populi id factum sit, reputavit hoc sacerdoti suo in justitiam, non solum quandiu generatio est, sed usque in æternum.

VERS. 32. — *Et irritaverunt*, etc. (CASS.) Quinta pars, ubi agit de aqua contradictionis, et de immolatione filiorum, unde vehementius iratus est Deus, et tamen postea misertus. Quasi ita irritaverunt in ad inventionibus suis, sicut supra dictum est; nunc

C iterum irritaverunt.

VERS. 33. — *Et distinxit in labiis suis*, etc. (CASS.) Hoc miraculum, etc., *usque ad* non tenuit fiduciam qualem debuit. (AUG.) *Et distinxit.* Quasi, hoc non posset Deus facere, etc., *usque ad* non tamen alienatus est a regno gratiæ Dei.

VERS. 35. — *Gentes.* Septem illos populos, qui terram promissionis possidebant.

VERS. 36. — *Et factum est illis in scandalum.* (CASS.) Terra promissionis data in præmium, versa est excedentibus in ruinam, quia gentium conformitate factæ sunt idololatræ.

VERS. 37. — *Et immolaverunt.* (AUG.) Hæc etsi illa non narret historia, tamen hic propheta mentiri

D non potest. (CASS.) Si non in prima, in sequenti ætate factum est quod narrat David.

VERS. 38. — *Et interfecta.* (AUG.) Tropica locutio, continens pro contento, id est homines; ipsi enim interficiebant animas suas immolando filios, et contaminati sunt in operibus.

VERS. 39. — *Adinventionibus suis.* (ID.) Non quod primi invenissent, sed quia alios imitati sunt. Quod in Græco apertius, et hic et supra; unde et alii transferunt, studia, vel affectiones, vel voluptates.

VERS. 40. — *Abominatus est.* (CASS.) Id est aversus est ab eis: quod averti est extremum omnium malorum, unde ruina sequitur, *et tradidit.*

VERS. 41. — *Et tradidit eos*, etc. (ID.) Ecce, qui gloriabantur in idolis, opprobrio servitutis subsunt,

quia serviunt inimicis, quod difficile est. *Qui oderunt.* A Grave est servire offenso, qui nullo placatur obsequio.

Vers. 43.—*Sæpe liberavit*, etc. (Cass.) Duplex misericordia, præmisit enim superius beneficia Dei, nec tamen cessat iniquitas eorum; intulit vindictam, et afflictis iterum miseretur.

In consilio suo. (Aug.) Consilium hominis malum est ipsi homini, qui quærit quæ sua sunt, non quæ Dei.

Vers. 45. — *Testamenti.* (Cass.) Causa est, ne Israel pro debito periret Testamentum Novum, ubi est adventus Domini, qui est Abrahæ promissus. *Pœnituit.* (Aug.) Quia mutavit, quod perdituros eos videbatur. (Cass.) Tunc pœnitet, quando nos pœnitere videt, et talis est nobis quales nos illi. (Aug.) Nihil quasi repentino consilio facit Deus, sed quod ab æterno B præscivit. Sed mutare dicitur, quod secundum rerum causas sequi videretur, aliis causis e contra intervenientibus. Sed et causas, et quid fieret, immutabiliter prævidit.

Vers. 46. — *In misericordias.* (Cass.) Propter diversa dona: prophetæ, apostoli, martyres et confessores de Judæis fuerunt, quos dedit in misericordias: et hoc *in conspectu omnium*, *cœperant eos*, id est gentium, ut eos gentes mirarentur, quæ prius eos despexerunt. Vel, coram dæmonibus liberi facti, sub quibus fuere captivi.

Vers. 47. — *Salvos fac nos.* (Cass.) Sexta pars. Jam copia laudis Dei expletus precatur quod futurum vidit, ut Ecclesia de omnibus gentibus congregetur, et laudes æternas cantet. (Aug.) *Salvos fac nos*, C quasi: Dedisti misericordias in conspectu omnium, etc., *usque ad* sequitur. *Et congrega nos de nationibus.*

Vers. 48. — *Benedictus Dominus.* (Cass.) Hæc est laus, quam congregatos optat cantare, hoc nunc cantat Ecclesia de tanto bono læta. *A sæculo usque*, etc., id est, ab æterno in æternum, quia sine fine laudabitur: hæc est tertia consummatio corporis Christi in immortalitate, quod in principio psalmi oratum est: *Memento nostri*, Domine, *in beneplacito populi tui* ad videndum, ad lætandum, ut lauderis cum hæreditate tua.

PSALMUS CVI.

Alleluia, alleluia. (Aug.) Hic psalmus commendat misericordiam Dei, etc., *usque ad* quæ Apostolus D posuit, quamvis idem significantia.

Vers. 1. — *Confitemini Domino.* (Id.) Docet hic psalmus quid simus per nos, etc., *usque ad* prius monet redemptos confiteri. *Confitemini.*

(Cass., Aug.) Cujus sunt septem partitiones, etc., *usque ad* septimo, agit de hæreticis, ibi, *Et pauci facti.*

Vers. 3. — *Et mari.* (Cass.) Pro austro, ponit mare, oceanum illius partis intelligens, hoc pro qualibet parte mundi potest accipi.

Vers. 4. — *Erraverunt.* (Id.) Secunda pars, ubi prima tentatio, etc., *usque ad* quarto pro exauditione confessio, id est, laudatio.

Vers. 5. — *Esurientes.* (Aug.) Curiosos sæculi significat, qui veritatem diversis opinionibus exquirebant, nec inveniebant. *Anima eorum*, etc. Commendat se Deus, quod nobis expedit; deficimus ut rogemus, et subvenientem amemus.

Vers. 6. — *Et deduxit.* (Aug.) Quasi, eripuit de ignorantia; ostendens viam, Christum. Ecce liberavit eos ab errore; de fame autem et siti quibus æstuabant, qualiter liberaverit, post dicet; sed præmittit de confessione.

Vers. 8. — *Mirabilia.* (Hier.) Quasi mirabili modo redemptionis datæ sunt misericordiæ.

Vers. 9. — *Esurientem.* (Cass.) Scire appetentem, vel non scire appetentem, sed inedia nimia deficientem, sicut contingere solet nimia fame vel infirmitate confecto, ut manducare non appetat, sed nimia inedia deficiat.

Sedentes. (Aug.) Tertia pars, ubi ponitur secunda tentatio, etc., *usque ad* et nos etiam hoc posse consideremus.

Vers. 11. — *Quia exacerbaverunt.* (Id.) Hoc aliud iterum conantem, etc., *usque ad* unde eis erat iratus.

Consilium Altissimi. Ut qui superbierunt, in angustiis humiliarentur, quod erat salubre consilium, ut morbus sæculi contrario remedio curaretur.

Vers. 12. — *Nec fuit qui.* (Id.) Deo enim desistente ab auxilio, laborare potes contra vitia, sed non vincere; et te presso tua prava consuetudine, humiliabitur cor, ut discas clamare, unde subdit: *Et exclamaverunt.*

Vers. 13. — *Et exclamaverunt.* (Cass.) Simili causa eadem sententia quæ et supra.

Vers. 16. — *Portas æreas.* (Id.) Portæ æreæ, hominum consuetudines vitiosæ, quæ clausos non sinunt exire.

Vectes. Spiritus immundi, qui portas obserant. Æreos, ferreos, pro fortitudine ponit, sed virtus Dei frangit.

Vers. 18. — *Omnem escam.* (Aug.) Quarta pars, ubi ponitur tertia tentatio, quæ est tædium. Qui supra fame languebant, item fastidio periclitantur: ne ergo putes de satietate securos, quia et fastidio moriuntur. Et hoc est *omnem escam*, etc.

(Aug.) Postquam venit de ignorantia ad veritatem, de errore ad viam, de fame sapientiæ ad verbum fidei, et postquam difficultates malorum vicit, ut sine querela vivat, restat tædium, ut aliquando nec legere, nec orare delectet; evasit imperitiam et concupiscentiam, sed moritur tædio.

Vers. 23. — *Qui descendunt mare.* Quinta pars, etc., *usque ad* si tota navis periclitatur.

Vers. 24, 25. —*Ipsi viderunt opera Domini.* (Aug.) Vel *viderunt*, etc., *usque ad* exponit procellas eorum, subdens, *dixit et stetit. In profundo. Dixit et stetit spiritus procellæ*, etc. (Id.) Profundum cor hominum unde venti erumpunt, et fiunt tempestates seditionum et dissensionum.

Vers. 27. — *Sicut ebrius.* (Id.) Titubant, quia prosperitas eorum vel adversitas, major est viribus.

Et omnis sapientia eorum devorata est. Inquiete sapientes apparent, quando loquuntur, quando legunt; sed veniente tempestate, omnia humana consilia deficiunt; quid agendum sit, non videtur. Restat ergo clamare, ut cor eorum solidet Deus, ne tentationibus ventiletur.

VERS. 32. — *In Ecclesia.* (AUG.) Ecce unde omnia dixerit, et ubi omnia prædicta aguntur.

VERS. 33. — *Posuit flumina.* (CASS.) Sexta pars hactenus, quomodo et mala inimicorum prodesse facit. (AUG.) *Posuit flumina.* Consequenter Ecclesia commendatur, etc., *usque ad* unde et erga Ecclesiam Dei beneficia aperte monstrantur.

VERS. 34. — *In salsugine.* (CASS.) Salsus humor, ubi dominatur, fecunditatem tollit.

A malitia habitantium. (AUG.) Propter malitiam eorum qui terram illam, id est tabernaculum Domini, dolosis mentibus inhabitabant.

VERS. 37. — *Et seminaverunt.* (CASS.) Seminant agros, plantant vineas, qui corpora sua cœlesti institutione purificant, ut fructus bonorum operum ferant.

VERS. 38. — *Nimis*: (CASS.) pro valde, vel quia multi vocati, pauci vero electi.

VERS. 39. — *Et pauci.* (AUG.) Septima pars, ubi dicitur etiam aliquid de hæreticis, etc., *usque ad* sed non erant de paucitate electorum. *Vexati.* (CASS.) Vel, persistentes per hæreticos, vel hæretici insidiis diaboli. Dolor et tribulatio his qui auctorem salutis relinquunt.

VERS. 40. — *Effusa est.* (AUG.) Vel, effusus est contemptus, etc., *usque ad* et quid fecit etiam de illis seductis? Ecce.

VERS. 41. — *Adjuvit pauperem.* Potuit illos pati Deus semper intus, sed nos de illis non proficeremus. Cum autem separati sunt, et per quæstiones nos inquietant, nascitur nobis inquisitionis studium et timoris exemplum, ut, *Qui stat, videat ne cadat.* Et quid in paupere adjuto fit de illis seductis? *Et posuit sicut oves.* Unum pauperem putabas; sed iste pauper est multæ familiæ, multæ Ecclesiæ: tamen et est una Ecclesia, una ovis. Hæc tanta mysteria diu latentia, et ideo dulciter inventa.

VERS. 42. — *Videbunt recti et lætabuntur.* (AUG.) Ecce quo Psalmista tendat, ad hoc, scilicet ut ostendat quod boni per misericordiam Dei exaltantur, ut mali per superbiam conteruntur.

VERS. 43. — *Quis sapiens et custodiet hæc?* (ID.) Conclusio, quasi diceret, quia pauperem adjuvat Dominus, ergo: *Quis est sapiens? Misericordias.* Quod de errore liberat, etc., *usque ad* et iniquus os suum oppilat.

PSALMUS CVII.

VERS. 1. — *Canticum psalmi.* (AUG.) Ex postremis partibus duorum, etc., *usque ad* ut complerentur eloquia prophetarum. (CASS.) Hic plura eadem quæ supra, etc., *usque ad* et bene junguntur, quæ nullatenus repugnant. (ID.) In primo agitur de fuga

A David, etc., *usque ad Canticum* ad divinas res, *Psalmus* ad actuales operas.

VERS. 2. — *Paratum.* (CASS.) Sextus psalmus de duabus naturis in Christo. *Paratum cor meum.* Primo Christus gratias agit, quia suscipiens passionem surrexit in gloriam. Secundo, quæ salus sit facta omni terræ, ibi, *Ut liberentur.*

VERS. 7. — *Ut liberentur.* (ID.) Secunda pars, quæ salus sit facta omni terræ super quam gloria, hic etiam humilitas humanitatis et potentia majestatis ostenditur.

Salvum fac. Ut liberentur in futuro, hic salva eos, ne cadant. Vel, se petit salvari in resurrectione, ut fideles liberentur, qui tali signo deitatem ejus senserunt. Quasi, ut cantem et psallam, *Salvum*

B *me fac* in resurrectione dextera tua, id est per Verbum, qui est brachium Patris, ut *sic liberentur dilecti tui.* Ordo verborum conversus est. Dicit enim: Salvum me fac et exaudi, et salvum me fac.

VERS. 8. — *Exsultabo.* (AUG.) Vel exaltabor, supra lætabor, hic vero exaltabor, quod satis convenit, quia de exaltatione est lætitia. Et loquitur hic Christus in persona Ecclesiæ.

VERS. 9. — *Et Ephraim.* (ID.) Ephraim meus est, id est, mea est fructificatio, quæ est susceptio capitis mei. Hæc fructificatio est ex eo quod caput suscepit me, vel ego caput. (CASS.) Vel Ephraim, id est, fructificatio, est susceptio capitis mei, quia dum spineam coronam caput meum suscepit, ultra omnes fructificavit: totum enim Christus lucratus est

C mundum.

VERS. 11. — *Quis deducit me in civitatem munitam.* (ID.) Sicut homo, quærit Christus, ut respondeat; negat hoc ab homine posse fieri. Civitas, infernus quem nullus poterat aperire. Idumeæ gentes, quibus post resurrectionem innotuit: hæc a sola deitate poterant fieri.

VERS. 12. — *Repulisti nos, et non exibis.* (ID.) Pluraliter dicit nos, quia hic Christus cum membris patitur supra, singulariter dicendo, deducet me. Horum omnium expositiones require in nono psalmo.

PSALMUS CVIII.

VERS. 1. — *In finem, Psalmus.* (AUG.) Prophetia de Christo, etc., *usque ad* et quæ de Juda ex-

D pressa sunt, ut illud: *Et episcopatum ejus accipiat alter.*

(CASS.) Quintus eorum qui latius de passione agunt.

VERS. 2. — *Deus laudem.* (CASS.) Monet Judæ malitiam declinare, etc., *usque ad* Christus ergo secundum quod homo orans ad Patrem ait: *Quia os peccatoris.* (ID.) Decora diversitas, quia iniqui non tacent vituperium.

VERS. 3. — *Gratis.* (AUG.) Sicut piis per se placet æquitas, sic impiis iniquitas.

VERS. 4. — *Pro eo ut me.* (ID.) Plus nocent, in membris detrahentes Christo, quia animas crediturorum interficiunt, quam qui carnem ejus mox resurrecturam peremerunt.

Vers. 5.—*Et posuerunt adversum.* (Aug.) Sex differentiæ sunt, etc., *usque ad* quod est bonum pro malo, quod et Deus judex facit. (Cass.) Tribus modis omne peccatum contrahitur, etc., *usque ad* quod Christus orans pro Judæis fecit. A

Vers. 6. — *Constitue super.* (Aug.) Secunda pars, ubi incipit prophetare, quæ pro impietate recipiant. Supra de pluribus, etc., *usque ad* quorum personam Judas gessit. *Constitue super eum peccatorem.* Sicut de Juda, ita de eis.

Vers. 7. — *Cum judicatur exeat condemnatus.* Quia in nequitia permanentes thesaurizant sibi iram. *Oratio in peccatum :* quia non fit per mediatorem.

Vers. 8. — *Dies pauci.* Secundum regnum, quod post non diu stetit. *Episcopatum*, id est Christum (qui ad eos missus) accepit populus gentium. B

Vers. 9. — *Filii orphani :* amisso, quasi patre, regno; vel patre Deo. *Uxor*, id est plebs. *Viduæ*, amisso regno.

Vers. 10. — *Transferatur*, ut in captivitate factum est. *Mendicent*, sub regibus gentium.

Vers. 11. — *Omnem substantiam ejus*, id est, vitam, singula peccati puniens; debita eorum non dimittuntur, quia in solo Christo dimittuntur. *Et alieni*, id est, diabolus et angeli ejus. *Diripiant labore ejus*, Quia non thesaurizant in cœlo.

Vers. 12. — *Et non sit illi*, etc. Id est, adjutor non est ei, cui Christus deest. *Nec sit qui misereatur.* Non dico ad temporalia, habenda, sed æterna.

Vers. 13. — *Fiant nati ejus in interitum* sempiternum. Ideo quia manserunt in *generatione una*, id est, quia non regenerati fuerunt. *Et deleatur nomen.* Id est, Jerusalem terrenæ, quæ servit cum filiis suis quæ prophetas interfecit. C

Vers. 15. — *Et dispereat de terra viventium*, id est Ecclesia. *Memoria eorum*, quia cum essent rami naturales, facti sunt.

Vers. 16. — *Pro eo quod non est recordatus.* Pœnitendo.

Facere misericordiam. Supra membra Christi.

Vers. 18. — *Maledictionem, et veniet ei : et noluit benedictionem.* (Aug.) Peccata modo delectant, sed dicuntur maledictio, quia tormenta parant.

Vers. 19. — *Quo operitur.* Videtur dicere hic, etc., *usque ad* semper sit paratus, unde hic ait *semper præcingitur.* D

Vers. 20.—*Apud Dominum.* (Id.) Specialiter Christo detrahunt, qui dicunt non esse ex Patre, vel minorem Patre. *Mala adversus animam.* Dicentes, non potuisse surgere, cum vellet.

Vers. 21 — *Et tu, Domine.* (Cass.) Tertia pars, ubi precatur, etc., *usque ad* adjuva me, secundum hominem. *Propter nomen tuum.* Nullis enim operum etc., *usque ad quia suavis est misericordia tua.*

Vers. 22. — *Quia egenus et pauper.* (Id.) Egestas et paupertas Christi est infirmitas, ex qua crucifixus est.

Vers. 23. — *Sicut umbra cum declinat ablatus sum.* (Cass.) Sicut ex umbra declinante fit nox, sic ex mortali carne fit mors.

Vers. 24. — *Immutata est.* (Aug.) Immutata est ergo caro Christi, etc., *usque ad quia Jesus nondum fuit glorificatus. Propter oleum*, id est, spiritualem gratiam, unde Christus dicitur.

Vers. 25. — *Moverunt capita.* (Cass.) Furiosi commotione capitis minantur. (Aug.) Moverunt capita, quia viderunt pendere in cruce, sed nondum quando caro immutata.

Vers. 26. — *Adjuva me, Domine.* (Cass.) Rogat ut homo, præstat ut Deus.

Vers. 27. — *Manus tua hæc.* (Aug.) Christus hæc manus, et est Verbum apud Deum et fecit eam, dum Verbum caro factum est. Erat enim sine tempore secundum divinitatem, et facta est in tempore secundum carnem.

Vers. 28. — *Maledicent illi et tu benedices.* Una est maledictio malorum Deus, cum benedicit, facit quod dicit.

Vers. 29. — *Sicut diploide*, etc. Alii interpretantur pro diploide, duplex pallium, id est, confundantur intus et foris, id est, coram Deo, et hominibus.

Vers. 30. — *Nimis in ore meo.* Solet poni *nimis*, pro plus quam debet, sed et pro valde. *In medio.* (Aug.) Id est, in communi, vel in corde.

Vers. 31. — *Quia astitit a dextris pauperis.* Diabolus a dextris Judæ, etc., *usque ad* sed ut animam salvaret a persequentibus.

PSALMUS CIX.

Vers. 1. — *Psalmus David.* (Cass.) Psalmus iste septimus, etc., *usque ad* quidquid in utroque Testamento continetur. (Cass.) Propheta hortatur Christo subjici. Primo refert propheta verba Patris de Filio, etc., *usque ad* hoc humanitatis.

Dixit Dominus. (Cass.) More nostro, ut homo instruatur. *Dominus Domino.* Personas discerne, et unam naturam, et potentiam accipe. *Sede.* Post laborem quiesce, et conregna, secundum quod homo. *A dextris meis.* In potioribus meis bonis et occultis, donec regnes manifestus. Et hoc est, *donec ponam inimicos tuos*, etc. (Aug.) *Sede*, non solum in alto, ut excelsis domineris, sed etiam in occulto, etc., *usque ad* si non videt quod credit. *Scabellum pedum tuorum :* a similitudine, ubi et plena notatur subjectio. Per pedes stabilitas æterna : hoc quotidie in conversis.

Vers. 2. — *Virgam virtutis.* Incipit autem ex Sion, id est, ex Judæis regnum Christi, unde subdit, *Virgam virtutis*, etc. *Ex Sion.* Non de illo regno Christi loquitur propheta, etc., *usque ad et remissio peccatorum per omnes gentes, incipientibus a Jerosolyma.*

Vers. 3. — *Tecum principium.* (Cass.) Secundo indicat Pater naturam Divinitatis, etc., *usque ad* quando in resurrectione erunt splendidi, ut angeli Dei. (Aug.)

Jam dominatur, jam virtus; sed *in die* specialis virtutis, etc., *usque ad* qualiter Pater cum eo principium. Hoc tunc, sed nunc. *Ex utero*, id est, *ut* ex secreta et occulta substantia mea, etc., *usque ad* qui se offerat, unde sequitur, *Juravit*, etc. (Cass.) Vel *Tecum principium :* hoc Pater; quasi, hoc tibi tribuo plus quam alii, quia Filius per naturam. (Aug.) Vel ex persona prophetæ potest accipi loquentis, etc., *usque ad* cum Spiritu sancto, qui sanctos splendificat.

Vers 4. — *Juravit Dominus.* (Cass.) Tertio agit propheta de humanitate Christi, etc., *usque ad* hinc constat transire victimas secundum ordinem Aaron. *Non pœnitebit eum : tu es sacerdos, in æternum.* (Aug.) In Deum nulla cadit pœnitentia : scit enim quid agat, nec mutat consilium, sed verbo pœnitentiæ mutatio rerum aliter quam sperabat evenientium significatur. Quomodo enim cum aliquid pœnitet te fecisse, doles factum quod fecisti.

Vers. 5. — *Reges* (Aug.) Qui volunt, vel volebant delere nomen Christi.

Vers. 6. — *Conquassabit*, id est infirmos reddidit, etc., *usque ad* et nunc *judicabit* in gentibus, *ut ruinas*, non erectos impleat. *Judicabit in nationibus.* (Cass.) Quasi reges frangit pro superbia : populos judicat propter communia peccata : utrosque ut humilientur ad conversionem. Vel,

Vers. 7. — *De torrente.* (Cass.) De transitoria passione et turbulenta. In via, qua itur ad aliam mansionem.

Exaltabit caput. Unde : *Propter hoc exaltavit illum, et dedit Deus illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus est in gloria Dei Patris.*

PSALMUS CX.

Alleluia. (Cass.) Primus psalmus per omnes litteras alphabeti, etc., *usque ad* tertio eosdem redemptos asserit, et Novum Testamentum mansurum, ibi *Redemptionem.*

Vers. 1. — *Confitebor.* (Aug.) Non est hic confessio peccatorum, sed laudis : illa luget, hæc gaudet : illa vulnus medico ostendit, hæc de sanitate gratias agit. *In concilio.* Non temere, sed ex ratione, scilicet pro æternis, sicut omnes justi. (Cass.) *In concilio justorum.* Hic nunquam inter omnes justos ubi sunt misti mali, sed jam videntur in futura societate psallere spe rapti ad superna. *In concilio*, quod est, quando cum Domino judicant. *In congregatione*, quando de toto collecti.

Vers. 2. — *Magna opera.* Hæc est materia et causa confessionis. Magna sunt opera Domini, quod de impio facit pium. *Exquisita.* (Aug., Cass.) Cui nihil simile, dum sinit diabolum sævire, etc., *usque ad* non : *Justitia enim ejus manet sæculum sæculi. In omnes voluntates.* (Aug.) Nihil superat voluntatem Dei, qui et si vult, ut non pecces, non tamen prohibet. Si vult parcere pœnitenti, vult et impœnitentem punire; ita de homine semper Deus implet suam voluntatem, quia nihil facit homo, de quo non operetur Deus, quod vult.

Vers. 3. — *Confessio et magnificentia opus ejus.* (Cass.) Quasi confitebor, quia magna sunt opera Domini. Quælibet etiam opera sunt magna, si in eis videatur intentio et voluntas, quæ est *confessio* peccatorum, et *magnificentia* bonorum operum : et *justitia*, id est, merces, quæ juste datur.

Vers. 4. — *Memoriam fecit.* (Id.) Secundo dicit fideles copioso munere satiatos, promittens adventum Domini, ut hæreditas avide quæratur. (Aug.) *Memoriam fecit mirabilium suorum.* Hunc humilians et hunc exaltans, etc., *usque ad* quid in futura glorificatus accipiet?

Vers. 5. — *Escam dedit.* (Cass.) Facit confessionem et magnificentiam, etc., *usque ad* ut omnia impleantur. *Memor erit*, etc. (Aug.) Nec totum dedit, qui pignus dedit, etc., *usque ad* per compungentes passionis angustias intrant.

Vers. 6. — *Virtutem operum.* (Cass.) Virtus operum est, quod cæci vident, etc. Quæ fecit nota Christiano populo. *Ut det illis hæreditatem*, hæc fuit intentio miraculorum, ut crederent.

Vers. 7. — *Ut det illis hæreditatem gentium.* (Id.) Quasi, licet illis det hæreditatem, tamen multa patientur. *Opera manuum ejus.* (Id.) Id est, virtutis. *Veritas*, dum conversis promissa restituit : *Judicium*, quod impiis minatur. (Aug.) *Veritas*, quam sancti martyres tenent, pro qua et judicantur hic; *et judicium*, quo in futuro judicabunt eos a quibus hic judicantur. (Id.) *Opera manuum ejus veritas et judicium.* Teneatur *veritas* ab his qui judicantur, etc., *usque ad* hic est hæreditas Novi Testamenti.

Vers. 8. — *Fidelia omnia mandata.* (Cass.) Quia servant servantes se, non sunt mendacia. *Confirmata.* Non in cassum missa, ut verba humana : *Facta* non tantum dicta, *in veritate*, quia omnia complentur.

In æquitate. (Aug.) Quia omnia cum libra justitiæ.

Vers. 9, 10. — *Redemptionem misit.* (Cass.) Tertio, redemptos asserit, et Testamentum Novum æterna gratia consecratum, vel. *Nomen ejus : initium sapientiæ.* (Id.) Id est Filius, qui in humanitate *sanctus*, potentia deitatis *terribilis*. Ametur ergo advocatus, timeatur judex, ne sis negligens, ne desperes.

Timor Domini. (Id.) Metus judicii janua est conversionis, si addatur discretio dilectionis. *Laudatio ejus manet.* Intentio psalmi unde alleluia præscribitur, a laude incœpit, in laude finit, populus fidelis a diabolo liberatus gratias agens, expressit, quid et hic faciendum sit devotis, et in cœlo peragendum, hic quia liberat, ibi quia coronat.

PSALMUS CXI.

Alleluia reversionis. (Aug.) Aggæus et Zacharias longe post David fuerunt, etc., *usque ad* æternaliter solidetur. (Cass.) Perfectio hujus ædificii, etc., *usque*

ad tanquam a captivitate liberati et hilares de bonis quæ habent.

Vers. 1.—*Beatus vir.* (Cass.) Ostendit hic Psalmista post liberationem, etc., *usque ad* tertio impiis adversa provenire asserit. *Qui timet Dominum.* Timor mundi miseros facit, sed timor Dei ea appetere facit, per quæ homo beatus est. *In mandatis.* Hoc timor Dei, ut velit. Et non ait faciet, etc., *usque ad* et *terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.*

Vers. 2. — *Potens.* (Aug., Cass.) Ecce præmia illius beati. *Semen ejus.* Id est, merces boni operis; *Erit potens in terra*, non hac, ubi derisui, sed cœlesti. Vel etiam hic in isto tempore, quo minus videtur. *Semen*, opera misericordiæ unde messis æterna. *Potens*, quia re minima, etiam ut magna, regnum cœlorum emitur. *Generatio.* Non carnis sed imitationis. Vel opera rectorum. *Recti* sunt, qui non resistunt Patri emendanti, et credunt promittenti, non credunt perisse opera sua, cum non eis temporaliter retribuitur. Sunt enim qui bona illa agunt, mercedem hic a Deo sperantes, vel hominibus placere volentes, quod non beatus vir: et tamen,

Vers. 3. — *Gloria et divitiæ in domo ejus.* Id est, in cordis secreto, ubi habitat cum spe vitæ æternæ, ubi divitiæ sanctæ, et gloria æterna reponuntur. *Justitia.* Hæc est gloria ejus, hæ divitiæ ejus, quam tamen habet a Deo. *Manet in sæculum.* Quasi non temporaliter beatus.

Vers. 4. — *Exortum est.* (Cass.) Secundo agit de adventu Domini, etc., *usque ad* ut eam firmis allegationibus et assertionibus in judicio præmuniat. Vel,

Vers. 5. — *Miseretur.* (Id.) Qui dat egentibus, *Commodat*, qui mutuum præstat, post tantumdem recepturus.

Vers. 7, 8. — *Paratum cor ejus sperare in Domino, confirmatum est cor ejus, manet*, etc. (Aug.) Patet itaque, quod hic non sua quærit, sed quæ sunt Christi, labores patienter sustinet, promissa fidenter exspectat. (Cass.) Vel, si quis mala minatur, non timet, sed paratum.

Vers. 9. — *Dispersit.* Sperat non timere, quia dispersit. *Dedit pauperibus.* (Aug.) Ecce iste emebat quod non videbat, sed ille thesaurum in cœlo servabat, qui esurire et sitire in pauperibus dignatur in terris. *Justitia ejus manet in sæculum sæculi.* (Cass.) Sua dedit, et juste et pie vixit, vel, qui dat sua, justitiam operatur. *Cornu ejus exaltabitur in gloria.* Quia hic humilis, ibi potestatem habebit.

Vers. 10 — *Peccator videbit.* (Id.) Tertio contraria impiis provenire asserit. Bonis beatorum hortatur, malis inimicorum terret, et est iste psalmus institutorius fidelium.

Irascetur, dentibus suis fremet et tabescet, desiderium peccatorum peribit, dicens: *Quid nobis profuit superbia et divitiarum jactantia?* (*Sap.* v)

PSALMUS CXII.

Alleluia (Cass.) Quia merito laudandus, qui merito humilitatis gentes assumit, titulum psalmi ex-

A ponit. Alleluia enim, ut diximus, interpretatur laudate Dominum, qualiter et psalmus incipit.

Vers. 1. — *Laudate.* (Id.) Primo monet Propheta devotos, ut laudent jugiter, et ubique prædicent. Secundo ipse facit, quod monet alios, id est, laudat Deum ibi: *Quis sicut Dominus* (*I Cor.* xiv)? Ad laudem ergo monens ostendit, qui et quem, et quandiu, et ubi, et quare laudent, dicit. *Pueri.* Non sensu, sed malitia, maxime superbia, id est, humiles, unde, *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, ut mentibus perfecti sitis.* (Aug., Cass.) Laudate Dominum, pueri, simplices et puri, qui debent laudare.

Vers. 2. — *Sit nomen.* (Cass.) Ecce dixit, qui, et quem laudare debeant, deinde subdit: Quandiu laudandus sit, scilicet semper. *Sit nomen Domini*:
B ne ad horam putetis me imperare laudem, etc., *usque ad* per gentes carnales, per cœlos spirituales.

Vers. 3. — *A solis ortu.* (Aug.) Hic dicit quod ubique debeat laudari.

Vers. 4. — *Super cœlos.* (Id.) Apostolos, per quos regnat in gentibus, et est; ideo ad laudes invito, quia super omnes est regnaturus.

Vers. 5. — *Quis sicut.* (Cass.) Secundo ipse facit, quod alios monet, ut et facto alios doceat. *Quis?* Nullus qui per se possit. *In altis*, etc. Angelis et sanctis: et licet altus, non despicit humiles.

Vers. 6. — *Humilia.* Hi sunt qui dono ejus alti fiunt, et in eis sedet. *Respicit*, humiles singulos. *In terra*, sanctos quos ita respicit, sicut e converso odit superbos.

C Vers. 7. — *Suscitans a terra*: de labore corporis. *De stercore*, erigitur cui carnis vitia non dominantur.

Vers. 9. — *Qui habitare.* (Cass., Aug.) Exponit, ubi suscitat et erigit, etc., *usque ad* de mammona iniquitatis per opera misericordiæ. *Sterilem.* (Aug.) Scilicet, Saram, id est, Ecclesiam gentilem, quæ prius sterilis fuit, unde per Saram significatur. Eam, inquam, facit habitare in domo, id est, in Ecclesia Judæorum, inter ipsos Judæos, ut in lapide angulari duo parietes conjungantur, et fiat unum ovile. *Filiorum.* (Id.) Ex persona quorum hæc dicuntur, etc., *usque ad* cum sciam me esse sine filiis, et viduam.

PSALMUS CXIII.

D *Alleluia.* (Cass.) Item hic alleluia ex alio negotio ponitur, etc., *usque ad* ut in psalmi expositione clarescit.

Vers. 1. — *In exitu.* (Aug.) Hic non narrantur præterita; sed futura prædicuntur, quia in illis gestis futura signabantur: et ideo non omnia hic dicuntur, quæ ibi gesta, sed quædam aliter, ne putetur præterita recolere. (Cass.) Primo dicit Propheta, quæ mira dederit Deus Hebræis in figura, et Christianis in spiritu. Secundo interrogat quare hæc facta sunt ibi, *Quid est tibi mare?* Tertio inania simulacra gentium reprobat, et religionem Dei commendat, ibi, *Simulacra gentium.*

In exitu. Quasi cum Israel, id est, domus Jacob, de Ægypto, id est populo barbaro exiret.

Barbaro. (Aug.) Barbara lingua est, quæ Deum non laudat.

Vers. 2. — *Facta est.* (Cass.) Sicut ille populus, cum exiret de Ægypto, etc., *usque ad* possunt resistere vitiis, et hoc.

Vers. 3. — *Vidit mare,* id est, peccatores sæculi. *Jordanis,* qui variis desideriis rapiunt homines in magnum mare, id est, hujus sæculi amaricantem malitiam; sed hæc in adventu Domini cessant, quasi conversa retrorsum.

Mare vidit. (Aug.) Hoc hic aliter dicitur, quam factum est. Ibi legitur stetisse ab ea parte, qua aquæ desuper fluebant, nec ibi quidquam dicitur de gestientibus montibus, sed tam ibi facta quam hic dicta figuræ sunt.

Vers. 4. — *Arietes.* (Id.) Qui cornibus utriusque, etc., *usque ad* omnem scientiam adversus Christum se erigentem. *Colles.* (Cass.) A colendo, mediocres: non enim hæc ad litteram; unde et per mare, et Jordanem, id est, per antiqua facta, hæc signari non ambigas, quæ hodie spiritualiter fiunt.

Vers. 5. — *Quid est tibi.* (Id.) Secundo interrogat quare hæc, ut excitet admirationem. Et solvit: *A facie Domini.*

Vers. 7. — *A facie.* (Id.) Una duobus responsio, quia unus auctor, et sæcula fecit obstupescere, et sua, id est, montes et colles gaudere: Christo enim apparente moti sunt homines a sua superstitione ad cultum Dei.

A facie Dei Jacob. Et quasi quæreret, quis est Dominus? Deus Jacob non recens; qui facit eos luctari.

Vers. 8. — *Qui convertit petram.* (Id.) Dura corda Judæorum, ad aquam baptismi.

Rupem. Gentiles, ut et ipsi emanent irriguos fontes prædicationis.

(Aug.) Id est, se prius durum, cum ignoraretur, etc., *usque ad* omnibus credentibus inundaret, dicens: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.*

Vers. 1. — *Non nobis.* (Cass.) Cum dixit Deum bona dare, etc., *usque ad* veritas, dum præmia restituit, vel impios punit. Ideo, Da.

Vers. 2. — *Nequando*: hoc sæpe impii imputant bonis afflictis.

Misericordia. (Aug.), id est, reparatione.

Veritate, id est, promissione impleta.

Ubi est Deus. (Id.) Hoc solent dicere gentes, quæ habent visibiles deos: quia invisibilem Deum colimus.

Vers. 3. — *In cœlo.* (Id.), id est, Christo homine, secundum illud: *Deus erat in Christo mundum sibi reconcilians.* Vel, *in cœlo,* (Cass.) id est, potens super omnes creaturas.

Omnia quæcunque voluit fecit. Per quod omnipotens apparet.

Vers. 4. — *Simulacra gentium.* (Id.) Tertio, inania simulacra probat, et religio Dei quam sit utilis ostendit. Et est hic perfecta demonstratio in vituperatione et laude. (Aug.) Ostensa potentia veri Dei ex operibus, transit ad deos gentium visibiles. *Argentum.* (Id.) Sed quia Deus hoc fecit, inquit, *Opera*

A *manuum hominum,* hoc venerantur quod inde fecerunt, materiam enim creavit Deus; sed stultitia hominum formam addidit.

Vers. 5. — *Os habent.* (Id.) Manu sunt formata, etc., *usque ad* et servierunt creaturæ potius quam creatori.

Vers. 7. *Non clamabunt.* (Id.) Post loqui (quod est hominis proprium) hoc commune addit, etc., *usque ad* et carens vita sensuque simulacrum.

Vers. 8. — *Similes illis.* (Id.) Vide erubescibilem culturam, dum ait, *similes,* quod vere sunt; vel similes se eis intelligant.

Vers. 9. — *Domus Israel.* (Cass.) Hic ostendit Christianæ religionis utilitatem.

Vers. 10. — *Domus Aaron.* (Aug.) Ne autem videatur majoribus jam res, quæ inferioribus est

B spes, addit, *Domus Aaron.*

Vers. 12. — *Memor.* (Cass.) Ut converteret, et conversos per eumdem benedixit.

Vers. 14. — *Super vos.* (Aug.) Quia crevit numerus magistrorum.

Super filios. Quia crevit etiam numerus sequacium. Ergo vos utrique, patres et filii, benedicti estis Domino, qui vos fecit *cœlum* in majoribus, *et terram* in minoribus; vel fecit omnem creaturam.

Vers. 15. — *Benedicti vos a Domino.* (Cass.) Qui optavit supra benedici, jam confisus dicit, *Benedicti,* quod ad Deum pertinet, ut ei serviatis. Vere *Domino,* quia etiam *cœlum cœli,* id est, Christus est ad honorem Domini; vel,

Vers. 16. — *Cœlum cœli,* id est, empyreum, dedit

C Domino Christo, secundum quod homo. *Terram autem.* Istam inferiorem dedit. *Filiis hominum.* Ut in ea se purificent vel populum prædicatoribus; unde: Sicut misit me Pater, et ego mittam vos (*Joan.* vi).

Cœlum cœli. (Aug.) Dicit eos quorum mentes, etc., *usque ad* quem infirmi sine adminiculo adhuc videre non possunt.

Vers. 17. — *Neque omnes qui descendunt.* (Cass.) Vel non omnes qui descendunt; quia et sancti descenderunt, sed non in inferiori.

PSALMUS CXIV.

Alleluia. Hic titulus sæpe iteratur, quia laudatio Dei, et dignitas est operum, et pretium laborum, id est, meritum est et præmium. (Aug.) Propheta de

D fovea peccatorum liberatus, et in petra constitutus, primo gratias agit quia exauditus est, et contra omnia pericula se invocasse dicit.

Psalmus iste est consolatio fidelium contra dolores sæculi.

Vers. 1. — *Dilexi.* (Id.) Dicit hoc ovis quæ erraverat, filius reversus, hujus sæculi peregrinus.

(Cass.) *Dilexi.* Non propter temporalia bona mihi data, ut infideles, sed *quoniam,* etc. Diligitur Deus et ab infidelibus quia bona dat; unde: *Confitebor tibi cum benefeceris ei* (*Psal.* xlviii). Diligitur perfecte, cum animus adversis non movetur, sed spe accenditur: quem modum post exponit, *dilexi.* Non quia me regem fecit, prospera dedit, sed quia orationem audit in angustiis.

Vers. 2. — *Et in diebus meis.* (Aug.) Scilicet meæ miseriæ, quos mihi feci peccando, qui sunt pleni laboris et doloris, id est, vetustæ putredinis.

Invocabo. Quod non est sine fide; unde Apostolus: *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt?* (*Rom.* x.) Dum ergo ait, *invocabunt*, notat quod non est otiosus dilector. In quibus, *Circumdederunt me*, etc. Vel, in diebus salutis, id est tempore plenitudinis; unde: *Ecce nunc tempus acceptabile*, etc. (*II Cor.* vi).

Vers. 3. — *Dolores.* (Cass.) Peccata, unde dolor et mors animæ; vel, æterna, hæc in inferno erit. *Pericula inferni.* (Aug.) Suffusus enim carnali voluptate, non animadverti mala me circumdantia.

Vers. 4. — *Tribulationem et dolorem.* (Id.) Quasi, illa prius me circumdederunt, sed post inveni tribulationem et dolorem, id est, afflictionem exteriorem esse utilem.

Vers. 5. —*O Domine, libera.* (Cass.) Secundo item clamat, ut liberatus veniat ad requiem. *Misericors Dominus.* (Aug.) Quia primo inclinavit aurem mihi et me vocavit.

Justus. Quia flagellat iterum. *Miseretur.* Quia recipit ad beatitudinem. Nec tam amarum debet esse quod flagellat, quam dulce quod recipit, quia Dominus custodit parvulos, quos grandes quærit hæredes.

Vers. 7. — *Convertere.* (Id.) Non meritis vel viribus tuis, sed quia Dominus benefecit tibi.

Vers. 8. — *De morte oculos.* (Id.) Mors est infidelitas; unde: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos;* et iterum: *Non mortui laudabunt te, Domine* (*Psal.* cxiii).

Vers. 9. — *Placebo.* (Id.) Dixit, etc., *usque ad* et hoc in regione vivorum, qui vivunt æternaliter.

PSALMUS CXV.

Alleluia. Voce laudis congrue prætitulatur hic psalmus, quia in hoc psalmo verba sunt martyrum, qui confessione viguerunt et præmia Dei consecuti sunt.

Vers. 10. — *Credidi*, etc. (Cass.) Primo memorantur beneficia Dei, quibus quid dignum rederent cum dubitent, occurrit calix passionis, qui a Deo datur. Secundo, servos se dicunt, et filios ancillæ, id est Ecclesiæ, ibi: *O Domine, quia ego*, etc. Verus et congruus ordo, prius credere, post loqui: ne nondum credens audeat loqui, sed fidem sequatur confessio. Ne vero confessio viribus hominis detur, dicit proprium hominis quod mendax: quod non facile sciret, nisi excessu mentis ad superna vectus esset. Magnum enim est si quis se imprudentem attendit. Et cum homo nihil boni proprium habeat, quid retribuendum? *Credidi.* (Aug.) Non ait: *Credidi et locutus sum*, quia non tantum credidit cætera quæ fides exigit, sed et simul cum illis credidit, et quod præmium loquendo sperare, et quod pœnam tacendo timere deberet; unde loquendi quidem amor ex præmio immittitur, et necessitas ex pœna indicitur. *Propter quod.* Non enim perfecte credit, qui quod credit non loquitur; piger est ille servus, vel timidus, sed fidelis: quod accepit, impendit, et lucratur, et ideo intrat in gaudium Domini sui, dicentis: *Euge,*

A *serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui* (*Matth.* xxv).

Vers. 11. — *In excessu meo.* Vel, exstasi mea. (Aug.) Et dicitur hic exstasis, etc., *usque ad* quod est *omnis homo mendax.*

Vers. 12. — *Quid retribuam Domino.* (Id.)? Territus iste respicit infirmitatem suam, et videt non esse præsumendum de se. Ex se enim homo mendax, ut et Petrus, dum præsumpsit, inventus est mendax: sed virtus Dei est, si non credit. Quod videns iste factum in se gratia Dei, subdit, *quæ retribuit mihi.* Non ait, pro omnibus quæ tribuit. Quæ igitur præcesserunt hominis bona, ut omnium donorum Dei non tributio, sed retributio vocari possit? Quæ præcesserant nisi peccata? Retribuit ergo Deus homi-
B nibus bona pro malis, passus pro eis, cum homines retribuunt mala pro bonis.

Vers. 13. — *Calicem salutaris.* (Id.) Passionem a simili, etc., *usque ad* quod post dicitur.

(Cass.) *Calicem*, quia sub mensura bibitur. Unde, *Fidelis Deus, qui non patitur vos tentari supra id quod potestis* (*I Cor.* x). *Salutaris*, quia in æternam salutem propitiatur.

Vers. 15. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* (Aug.) Qui prior passus est, dat imitari passiones suas; et ideo: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Emit eam sanguine quem pro eis fudit, ne dubitarent pro eo mori. Hoc ergo pretio comparatus, confitetur conditionem suam: *O Domine, quia ego*, etc.

C Vers. 16. — *O Domine, quia*, etc. (Cass.) Secundo servos se dicunt, et filios Ecclesiæ, quia non est locus veri sacrificii extra catholicam Ecclesiam, ne quis hæreticorum martyrium Deo placere putet. *O Domine.* Admiratur se talia accepisse, qualia Dominus pro mundi redemptione. Et ut augeat admirationem repetit: *Ego servus tuus. Filius ancillæ.* (Aug.) Jerusalem cœlestis, liberæ a peccatis, ancillæ justitiæ. Qui autem sunt præter Ecclesiam, non sunt filii ancillæ, etsi servos se dicunt (quia habent nomen Christi) et martyres, ut hæretici. *Filius ancillæ*, Non schismaticus. Vel ut ancilla, non sibi, sed Domino; ita et ego in morte mea aliquos tibi parturiam, sicut et in vita.

Vers. 17. —*Dirupisti vincula mea.* (Cass.) Virtute
D martyrii vincula peccatorum rumpuntur, quia omnia sanguine abluuntur. Hic versus tantæ virtutis a quibusdam creditur, ut peccata homini dimittantur, si in fine vitæ trina confessione dicatur.

(Id.) Qui *pretiosa. O Domine, tibi sacrificabo;* loquens Deo, affirmat, quod supra dixerat.

Sacrificabo. (Aug., Cass.) Et quia dirupisti, tibi sacrificabo, ut gratus, *Hostiam laudis.* Sic quod:

Vers. 18. 19. — *Vota mea reddam.* Non ubique, sed, *in atriis*, id est, in catholica Ecclesia, non hæreticorum. *Domus Domini.* Quæ sit, ostendit.

In conspectu omnis populi. (Cass.) Publice debet laudari, qui pro omnibus pati voluit, ut plures ædificentur. *Vota mea reddam.* Meipsum, qui sum ima-

go Dei quæ reddenda est Deo, etc., *usque ad* et apertius hic nominat Jerusalem. (Aug.) Sed ne quis putet per Jerusalem Judæos solos significari, qui hoc nomine glorientur, audiat sequentem Psalmum: *Laudate Dominum, omnes gentes.* Hæc sunt atria Domini, ille enim populus.

PSALMUS CXVI.

Alleluia. (Cass.) Brevis psalmus, omnium primus atomus, id est sine divisione: pro sui enim brevitate non recipit divisionem, sed omnes compendio suæ locutionis superat, et est quasi punctus psalmorum, unde diversæ species formantur. Mira variatio contra tædium salutaria dicere, modo paucis, modo late.

Vers. 1. — *Laudate Dominum, omnes gentes.* (Cass.) Ne qui prætereantur de toto orbe. (Aug.) Et hæc sunt atria illa domus Domini, et ille omnis populus, unde in præcedenti psalmo egit. Non soli Judæi (qui sibi illud arrogare conantur) dico laudate eum. Et collaudate. (Cass.) ut sit in unum redacta omnium laudatio quod est catholicæ Ecclesiæ.

Vers. 2. — *Confirmata.* (Cass.) Quia quod per prophetas promisit, adventu Christi complevit; et firmavit misericordiam, ut nunquam moveatur, quia qui dedit, custodit. *Manet in æternum.* (Aug.) Sive in eis quæ promisit piis, sive in eis quæ minatur impiis.

PSALMUS CXVII.

Alleluia. (Cass.) Quintus psalmus de primo adventu, multis figuris decoratus, habet versus unifines, quosdam unius principii, quosdam intercalares et hujusmodi ornatus. Fidelis populus peccato solutus, etc., *usque ad Benedictus qui.*

Vers. 2. — *Dicat nunc.* (Id.) Ut ego vos, ita vos invicem monete; vel, *dicat*, id est, confiteatur.

Quoniam in sæculum. Ecce quatuor versus unifines.

Vers. 5. — *De tribulatione.* (Id.) Exemplum de se ponit, ut alios ad misericordiam invitet.

Vers. 6. — *Dominus mihi adjutor.* (Id.) Idem in duobus principium.

Vers. 7. — *Despiciam.* Alias *videbo.* (Id.) Hic, ut tutior et cautior fiam. *Inimicos meos.* Damnandos.

Vers. 8. — *Bonum est.* (Id.) Secundo, in solo Deo dicit confidendum, per quem inimicitias gentium evadit, et ad veram vitam venit.

Vers. 9. — *In principibus.* (Aug.) Angelis, etc., *usque ad* qui eos pro modo eorum bonos facit.

Vers. 10. — *Omnes gentes.* (Cass.) Ecce unde liberat de occulta vel aperta tribulatione, vel non permittendo cadere, vel, a casu revelando.

Vers. 11. — *Circumdantes*, etc. (Aug.) Quasi reddens causam unde tanta potest superare, dicit quid primo in capite passus sit.

Vers. 12. — *Circumdederunt me*, etc. (Id.) Quod ab ignorantibus gestum est, mystica subtilitate prædicit Spiritus sanctus. Nescientes Judæi rem omnium fecerunt, et nobis dulciorem, passione Deum, sicut apes dum sibi putant reponere, aliis mel faciunt. *Et exarserunt.* Vel hoc melius de Ecclesia accipitur. Post passionem namque Domini contra Ecclesiam gentium et Judæi exarserunt sicut ignis in spinis peccatorum. Ea enim, id est peccata, in fideli populo igne persecutionis cremaverunt, cui volentes officere, profecerunt. *Quia ultus.* Dum conversi, exstincta in eis malitia, populo Christiano sociati sunt; vel, cum in fine judicati, judicium veritatis sine misericordia sensuri sunt.

Vers. 13.—*Impulsus*, etc. (Cass.) Ut quando boni dantur pœnis, ut a fide cadant, et Dominus suscepit. (Aug.) Quia tam non cadit cui Dominus est fortitudo et laudatio quam non cadit Dominus: illi vero cadunt, qui sibi volunt esse fortitudo et laudatio.

Impulsus eversus sum, etc. Postquam ostendit quod liberat non permittendo cadere, ostendit etiam quod liberat a casu relevando.

Vers. 14. — *Factus est mihi in salutem.* (Id.) Non fit, quod non erat sibi; sed illis salus est conversis, quod non erat aversis.

Vers. 17. — *Non moriar.* (Id.) Dicit Ecclesia, ut putat persecutor strage funerum posse se delere nomen Christianum, cum potius augeat.

Vers. 18. — *Castigans.* (Cass.) Cur autem tanta pertulit, indicat: *Castigans*, quidquid faciunt, castigatio est Domini. Nihil sibi vindicent, morti non datur, cujus vitia purgantur. (Aug.) Sæpe pater per nequam servos emendat filios, cum illis pœnam, his præparet hæreditatem. Quæ sit autem hæreditas, hinc potest cognosci: *Aperite portas.* Quid intus? *Ingressus confitebor.*

Vers. 19. — *Aperite.* (Cass.) Tertio portas Jerusalem aperiri sibi cupit, ubi dicit et de angulari lapide. Aperite, o prophetæ, qui portatis claves regni cœlorum. *Portas.* (Cass., Hier.) Per has portas doctrinæ ingressi vere laudant; extra Ecclesiam catholicam non est laus Dei. (Cass.) Hæ omnes portæ ducunt ad unam, quæ est Christus, per quam justi intrant in cœlum; unde: *Ego sum ostium, per quod si quis introierit, salvus erit* (*Joan.* x). Et alibi: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me* (*Joan.* xiv). (Aug.) Ecce de utroque sæculo mentionem fecit: et quia hæc porta Christus apparuit, *confitebor tibi*, lætus gratias agens, *quia exaudisti* in adventu Filii; priores enim justi adventum petebant. *Portas justitiæ.* Id est, portas mortis, etc., *usque ad* id est, per eam ad vitam.

Vers. 22. — *Ædificantes.* (Id.) Soli Judæi Deum colentes ædificabant, aliis per idololatriam destructis; sed non perfecerunt, quia Christum contempserunt.

Vers. 23. — *A Domino factum.* Vel, *A Domino factum est ei*, secundum aliam litteram. (Id.) Id est, ad honorem Patris.

Vers. 24. — *Hæc est dies.* Hic est annus jubilæus, figuraliter sub lege observatus, qui dicitur *remittens*, vel *initians*, quia tunc servi manumittebantur, possessiones dominis restituebantur: et nos hac die a servitute peccati redempti sumus, quibus est hæreditas restituta æterna. (Cass.) *Hæc est dies.* Etsi omnes fecit, hanc singulariter qua Dominus venit, in qua convenit lætari, quia diabolus jus perdidit, homo revixit; et quia hoc est,

VERS. 25. — *O Domine, salvum*, etc. Ecce desiderium magnæ petitionis. *Salvum*, de clade sæculi. *Prosperare*, ut dolores isti vertantur in æterna gaudia.

VERS. 26. — *Benedictus*, etc. (CASS.) Quarto frequentari atria Dei suadet, de adventu Christi gaudens. (AUG.) Maledictus ergo qui venit in nomine suo, etc., *usque ad* qui erit maledictus. (CASS.) *Benedictus*. Laus de adventu, et o reliqui Christiani, nos majores quasi sacerdotes *benediximus vobis*, quod multum prodest, quia *benediximus vobis de domo Domini*.

De domo. (ID.) Id est, Ecclesia catholica, etc., *usque ad* quia læta confessio post beneficia.

VERS. 27. —*Constituite diem*. (AUG.) Magni, qui excedunt, qui mente verbum Deum apud Deum contingunt, etc., *usque ad* id est, ad æterna gaudia attingat.

Diem solemnem. In veteri lege (*Deut*. x.) Pascha, Pentecoste, scenophegia, tres præcipuæ solemnitates, in quibus præceptum ut nemo vacuus in conspectu Domini appareret. Vacuus est, qui in se Christum non habet, qui est fundamentum, quod nemo mutare valet. Inde est quod illis tribus solemnitatibus fidelis populus nummum offert manuali oblatione, interiorem significans. In nummo enim nomen et imago regis. Quisque ergo spiritualiter nummum offerat, ut *nomen* regis, id est Christi, in se habeat, a Christo Christianus dictus; et *imaginem*, id est animam, lumine vultus ejus insignitam Deo exibeat. *Cornu altaris*. (CASS.) Vel per *altare* intelligitur sacramentum corporis et sanguinis, etc., *usque ad non habebit vitam æternam*.

Vel, *altare* intelligitur mens hominis; unde in lege præceptum fuit (*Exod*. XXVII) fieri altare quadrangulum et concavum : ideo quadrangulum, quia mens humana quatuor virtutibus muniri debet, prudentia, justitia, fortitudine, temperantia; eadem debet esse concava ad recipiendum verbum Dei atque ignem dilectionis. Tumor enim infusa repellit; unde in Levitico præceptum est (*Levit*. I) vesiculam gutturis et plumam projici, quando turtur vel columba offertur. Vesicula inflationem superbiæ significat; plumæ, inanes inquisitiones sublimium; hæc ergo projice, ut sis altare concavum.

VERS. 28. — *Deus meus es tu*. Et ut apertius dicamus, istorum verborum hic est sensus : Non sufficiat in terra iste dies festus, quo agnus occisus est : sed constituatur in frequentationibus quousque perveniatur mentibus exaltatis ad interiorem ejus deitatem, ubi laudes cantabimus ita : *Deus meus es tu*, etc. Itaque, sicut cœpit laudem, ita terminat.

VERS. 29. — *Confitemini Domino*. Ab initio quod deseruimus, in finem quo redimus, non est salubrius aliquid, quod delectet, quam laus Dei

PSALMUS CXVIII.

Expositionem hujus psalmi, ut valde prolixam, omittimus. Vide Ambrosii, Cassiodori, Augustini Enarrationes in psalmos, e quibus ad verbum expressa est glossa ordinaria in hunc locum.

PSALMUS CXIX.

VERS. 1. — *Canticum graduum*. (CASS.) Beatitudinem, quam superior psalmus unita varietate cantavit, etc., *usque ad* his ergo gradibus inoffenso pede mentis ascenditur atque descenditur. (AUG.) *Canticum graduum*. Graduum nomen ambiguum apud nos, etc., *usque ad* et altitudinem deitatis ipsius. Primus gradus, a malis sæculi exire, et universæ vanitati renuntiare. (CASS.) Initium profectus est carnalia vitia relinquere et Domino supplicare; unde in veteri lege, quando emebatur mancipium gentile, radebantur ungues ejus et capilli tondebantur (*Deut*. XII). Quia oportet vanitatem quaque exuere, ut Dei obsequio mancipetur. Hic ab renuntiatione sæculi quibusdam gradibus meritorum ad perfectam et æternam pervenitur charitatem, quæ in summo locata est.

Ad Dominum cum tribularer. (CASS.) Primo, ascendere incipiens, quia multos invenit obsidentes, a linguis eorum petit liberari : secundo, de permistione malorum conqueritur, *Hei mihi*.

VERS. 2. — *Domine, libera*, etc. Cum incipit homo ascendere, id est, cum cogitat proficere, contempto sæculo, soli hærens Deo, incipit pati linguas adversantium, id est detrahentium, et (quod gravius) quasi consulendo a salute avertentium : has qui non patitur, nondum proficere conatur. Ascensurus ergo primo contra eas precatur : *Domine, libera animam meam a labiis iniquis*.

VERS. 3. — *Quid detur tibi*, etc. (CASS.) More nimis cogitantis hæsitat, et quærit remedium. *Quid tibi detur, aut quid apponatur?* Duo verba posuit, *dari et apponi*; sagittæ dantur in arma, carbones apponuntur quasi in consolationem.

VERS. 4. — *Sagittæ*. (AUG.) Verbis Dei sagittatur cor, etc., *usque ad* ut sit purus locus ædificio Dei.

VERS. 5.— *Heu mihi*. (CASS.) Secundo de incolatu, et permistione malorum conqueritur. Acceptis sagittis et carbonibus, factus triticum, nondum est in horreo, sed in area ubi multa palea premitur; videns ergo multa mala, quæ ante non viderat clamat : *Hei mihi*. Nulli homini apparent mali, nisi factus sit bonus; *Cum enim crevit herba, et fructum fecit, apparuerunt zizania*. *Prolongatus*: Etsi breve tempus, desiderio nimis longum videtur. *Cedar*. (ID.) Filius Ismaelis, unde Saraceni descenderunt, qui verius ab Agar dicerentur Agareni : sed a Sara, digniori et libera sibi nomen vindicaverunt, quorum uterque in tabernaculis legitur habitasse. Tabernacula Ismael recte Cedar dicta sunt : Cedar ad Ismael pertinet. (AUG.) Isaac ergo, etc., *usque ad* si nunc mali a bonis non possunt separari, ferendi sunt.

PSALMUS CXX.

VERS. 1. — *Canticum graduum*. (CASS.) Secundus gradus petere divinam defensionem, cui nihil posse obviare monstratur. (AUG.) Cui enim de mundo exeunti pericula occurrunt, exposcere debet divinum auxilium, etc., *usque ad* Talis est iste, qui oculos ad Deum levat. (CASS.) Primo levat oculos et orat : secundo quod oravit affirmat, ostendens virtutem auxilii impetrati.

Levavi oculos. (ID.) Qui quasi inclinatus clamavit,

jam respirans, oculos ad intercessores sanctos levat.

VERS. 3. — *Neque dormitet.* (AUG.) Si dormit in te fides, dormit in te Christus.

(CASS.) Dicitur hoc humana consuetudine; ut quando fessus custos dormitat, furtum patitur.

VERS. 4. — (AUG.) *Ecce non dormitabit.* Dormitat Christus, etc., *usque ad* sed ne adhuc putes hoc de aliquo hominum, subdit, *Dominus custodit.*

Qui custodit Israel. (AUG.) Qui non potest videre faciem, etc., *usque ad* et huic non dormit Christus.

VERS. 5.—*Dominus custodit.* (CASS.) Secunda pars, ubi quod oraverat affirmat. Et quasi quis quæreret, Quis est ille custos? subdit, *Dominus custodit*, etc. (AUG.) Non sine causa est, etc., *usque ad* dilectio Dei scilicet, et proximi.

VERS. 6. —*Per diem sol non uret te, neque luna per noctem*, etc. (ID.) Deus est sol, etc., *usque ad* vel *luna*, id est Ecclesia, non permittet uri nocte tribulationis. (HIER.) Vel *per diem* accipiuntur prospera, etc., *usque ad* ita nunc in prosperis et in adversis nos servat.

VERS. 7. — *Dominus custodiat introitum tuum.* (CASS.) Cuncta concludit, bonis initiis bonos exitus adjungat. (AUG.) *Dominus custodiat introitum tuum.* Intrantes custodit, etc., *usque ad* jam in æternum nihil nocebit.

PSALMUS CXXI.

VERS. 1. — *Canticum graduum.* (CASS.) Tertius gradus. Magnum gaudium; in Ecclesia pura mente versari, atque digne Deo in hac peregrinatione militare: unde suspiramus ad cœlestem Jerusalem, ad quam duabus alis dilectionis levamur.

Lætatus sum in his, etc. Primo gaudet se monitum ire ad Jerusalem, ubi sancti securi et cum Domino judicabunt. Secundo, ascensurus optat abundantiam pacis: *Rogate quæ ad pacem*, etc.

VERS. 4.—*Testimonium Israel.* (AUG.) Id est, in quibus cognoscitur quod vere sunt Israel. Quando enim grana sunt cum paleis, totum palea putatur; sed cum separabuntur, tunc erit testimonium Israel.

VERS. 5. — *Sedes.* (ID.) Id est justi, in quibus Deus sedet, etc., *usque ad* caveant ergo sibi omnes interrogandi.

VERS. 6. — *Rogate.* (CASS.) Secunda pars, ubi loquitur ad judices, optans eis abundantiam pacis, quam amore fratrum prædicavit. *Diligentibus.* (AUG.) Qui amat in alio bonum, quod ipse non potest habere, imputatur ei quasi haberet; unde: Si charitas non habet quod det, det calicem aquæ; et tantum imputatur ei quantum Zachæo multa (*Matth.* x). Impar facultas, sed non impar charitas.

VERS. 7. — *Fiat pax.* (ID.) Charitas est virtus fortis ut mors, etc., *usque ad* subdit: *Propter fratres meos.*

In turribus. (ID.) Id est in excelsis tuis. Pauci sunt judices, sed multi ad singulos pertinebunt, quos recipient in æterna tabernacula, et tunc erit *abundantia in turribus;* Deus autem est tota eorum abundantia, tam recipientium quam receptorum.

VERS. 9. — *Propter domum Domini Dei.* Vel sic legas ut hic versus sit expositio præcedentis. Quasi, *loquebar pacem de te, propter proximos et fratres*, scilicet: *Quæsivi bona tibi propter domum Domini Dei nostri.* Sententia horum verborum non mutatur. *Tibi.* O tu, cœlestis Jerusalem, quia domus Dei es, et ita in hoc quod te diligo, Deum diligo.

PSALMUS CXXII.

Canticum graduum. (CASS.) Quartus gradus, inter quaslibet angustias constanter de Domino esse præsumendum, donec misertus exaudiat. Qui supra ad montes, nunc ad Deum oculos levat.

VERS. 1. — *Ad te levavi.* (ID.) Primo vox tribulatorum Deum respicientium, non ad alia patrocinia; secundo, precatur misericordiam contra insultantes. (AUG.) *Ad te levavi.* Quo levaret, nisi quo ascendens tendebat? non se attendit iste, ut superbus, qui sibi placet: nam qui sibi displicet, hic talis Deo placet; et cui Deus placet, ipse sibi displicet. *Levavi.* Ascensus ergo est in affectu, etc., *usque ad* sed qui peregrinatur et desiderat patriam.

VERS. 2. — *Ecce sicut oculi*, etc. (CASS.) Servus levat oculos in manus Domini, quando eget vel quando vapulat, quia utrumque in Domini potestate. *Sicut oculi ancillæ.* (AUG.) *Servus* est populus; *Dominus*, Christus; *Ancilla*, Ecclesia; domina, Dei virtus, et Dei sapientia. Et si jam filii et amici per gratiam, servi tamen sumus per creaturam, quia omnis creatura Deo servit. (CASS.) Dat similitudinem de servo et ancilla, domino et domina, ne femineus et debilior sexus se exceptum putet.

VERS. 3. *Miserere.* (ID.) Secunda pars, ubi precatur misericordiam contra insultantes. Servus qui vapulat, levatis oculis ad Deum, erumpit in necessariam vocem: *Miserere.*

Repleti sumus. Ut cum dicitur. Quid credis, insane, vides quod credis? Reversus est ne aliquis ab inferis, et retulit tibi quid ibi agitur? Ecce, quod ego amo, video et fruor.

PSALMUS CXXIII.

VERS. 1. — *Nisi quia.* (CASS.) Primo sancti martyres memores quanta evaserunt, soli misericordiæ ascribunt; secundo, gratias agunt, quod liberati.

VERS. 3. — *Forte vivos deglutissent nos.* Vivunt qui sciunt idolum nihil esse. Mortui sunt, qui illud putant aliquid esse. Ergo mortui absorbentur, qui putant malum faciendum quod faciunt; vivi autem, qui quidem sciunt malum esse quod faciunt, sed persecutione superati in societatem transeunt impiorum, et Deo hujus vitæ dulcedinem præferunt, sicut quidam qui timore mortis idolis sacrificaverunt. (AUG.) Attende etiam quod Petrus, id est Ecclesia, absorbet multos, sed non vivos. Cui dicitur: *Macta et manduca.* (*Act.* x.) Nullum enim manducat, id est, membris inserit, nisi mactatum, id est, renuntiantem diabolo. Mactatur ergo in malo, sed vivificatur in bono, qui manducatur a Petro. E contra accidit illi quem deglutit diabolus.

VERS. 4. — *Aqua.* (AUG.) Peccator populus (et est a similitudine Ægyptiorum): quæ aqua torrens fluit

cum impetu, sed cito transit; unde subdit : *torrentem.* — *Forsitan* ponunt Latini, ut possunt, pro Græco ἆρα dubitationis loco, quod intelligibilius dicitur : *putas, pertransit anima nostra?* id est, magnitudo periculi vix sinit hoc credi.

VERS. 5. — *Aquam intolerabilem.* (AUG.) Sine substantia, ut sunt vitia, et peccata, et dulcedo hujus vitæ, etc., *usque ad* prodigumque filium longa necessitate confectum ad patrem reduceret.

VERS. 6. — *Benedictus Dominus.* (CASS.) Secunda pars, ubi sancti gratias agunt quod liberati et quod laqueus contritus.

VERS. 7.—*Anima nostra.* (AUG.) Vel, sicut aliquo faciente strepitum magnum, etc., *usque ad* quæ est quasi laqueus. *Venantium.* (ID.) Venantes sunt persequentes, esca in muscipula, dulcedo hujus vitæ. *Laqueus contritus.* (CASS.) Occisis martyribus, non restat dulcedo vitæ, qua possint iterum capi : sed ipsi non simul contriti sunt, imo liberati. *Contritus.* (ID.) Quasi diceret : quia ferreus erat; non ruptus, ut stupa, tanta fortitudo passionis, tanta potentia liberantis.

PSAMUS CXXIV.

VERS. 1.—*Canticum.* (CASS.) Sextus gradus, confidentia fidelissimi Christiani solidissimis montibus comparatur, quam habet in Domino, ne zelet felices in hoc sæculo. *Qui confidunt.* (AUG.) Hic psalmus docet, etc., *usque ad* qui sunt isti? qualis est ista Jerusalem? breviter describit.

VERS. 2.—*Montes in circuitu,* id est, angeli, prophetæ, apostoli sunt murus ejus : unde Isaias : *Et erit in ea murus, et antemurale* (*Isa.* XXVI); sed ne in montibus remaneas, addit, et Dominus in circuitu. *Ne ergo sit spes in montibus,* sed in vertice montium : unde Isaias : *Erit in novissimis diebus mons in vertice* (*Isa.* XXI), etc. *Qui confidunt.* (CASS.) Primo asserit, etc., *usque ad* quia et multi sunt, et unum sunt. *Mons Sion.* (HIER.) Christus, in quo fundata est Ecclesia : Mons ille ad litteram, in fine sæculi commovebitur.

VERS. 3.—*Virgam peccatorum.* (AUG.) Dominantur enim aliquando propter disciplinam bonorum, sed hoc non semper erit, ut hic aperte dicit propheta : et ideo non deficiunt justi, quia sciunt tempus futurum, quo Christus in claritate sua apparens, congregabit ante se omnes gentes, et dividet eas sicut pastor dividit hædos ab ovibus, ovesque ponet a dextris, hædos a sinistris. *Sortem.* (CASS.) Id est, justos sorte electos, vel qui sunt sors et hæreditas Dei.

VERS. 4. — *Benefac, Domine.* (ID.) Secunda pars, ubi confirmato populo, precatur quod scit futurum ut bonis prosperitas, malis vindicta veniat.

VERS. 5. — *Declinantes autem.* (ID.) Pari etiam sententia pereunt, qui declinant jussa principis, et qui opera mala velle contendunt; deficientes, cum cogentibus deficere. *Pax super Israel.* (AUG.) Uno nomine patria hæreditas dicitur quæ est Christus. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, qui pacem supra pacem dabit nobis.

A

PSALMUS CXXV.

VERS. 1. — *Canticum graduum.* (CASS.) Septimus gradus in figura Veteris Testamenti per venturum Christum, reversionem de captivitate, quasi de Babylonia prophetat : unde jam consolatio, et seminatio ut plus metatur. (AUG.) Redempti sanguine Christi et conversi a captivitate, hæc cantant, dum peregrini, gementes in via. Sion est Jerusalem in angelis æterna, in hominibus captiva. *In convertendo.* (CASS.) Primum magnitudo facti, cum magnitudine gaudii ostenditur : secundo precatur conversionem a captivitate adhuc futura, ibi, *Converte, Domine. In convertendo.* (AUG.) Vel, cum converterit, etc., *usque ad converte, Domine, captivitatem nostram. Sicut.* (ID.) Non semper ad similitudinem ponitur, sed

B

ad proprietatem, ut hic; unde etiam dicitur : Fecit ut justus, quod vere est, ita facti fiunt isti *sicut consolati,* id est, gavisi sunt, ut consolationem accipientes in resurrectione Christi, qui præcessit ut consequamur.

VERS. 2.—*Os nostrum.* (CASS.) Cordis arcanum, ubi primum gaudia, quæ post officio linguæ erumpunt. (AUG.) *Os nostrum.* Cordis, inde procedit malum bonum, quod nos mundat, vel inquinat; unde non : *Quod procedit de ore, inquinat* (*Marc.* VII). Non de ore carnis, sed cordis. Non enim si nominas furta et alia mala, immundus es : sed dum cogitas, et si sileas. *Inter gentes.* (ID.) Non gentes, quia non omnes credunt. *Magnificavit,* quia vident eos etiam virtutes operari; firmum testimonium ab adversario.

C

(CASS.) Et vere magnificavit, ne dubites de verbis gentium.

VERS. 4. — *Converte, Domine.* (ID.) Secunda pars. Precatur conversionem, quæ futura est, in qua fiet seminatio spe gaudii. (ID.) Aventus Domini redemptione prædicta, precantur iterum peccata sua dimitti. In generali remissione gaudent, et sibi veniam precantur. *Converte, Domine, Captivitatem nostram.* (ID.) Nulla ad litteram in diebus David, sed sub diabolo mundus captivus, etc.. *usque ad* non ideo desistendum, quia *qui seminat in lacrymis.* (THEOD.) Austrum Hierosolymam vocat, etc., *usque ad* ut cogantur, et torrentis instar iter faciant.

VERS. 5.—*In lacrymis.* (AUG.) Spiritualis seminatio semper in lacrymis, unde : *Beati qui lugent.* Qui

D

vero seminant in carne, cum lætitia seminant : sed post fletus : quia *extrema gaudii luctus occupat.* (ID.) Zachæus, *Ecce dimidium,* etc., *usque ad* : *Qui dederit calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem* (*Matth.* X).

VERS. 6. — *Euntes.* (CASS.) Provectu melioris vitæ. *Mittentes,* ante se præmittentes in illo sæculo. *Sua,* non de rapina, sed de proprio labore; *venientes,* ad judicium. Hoc commune omnium, sed ad gaudium non nisi boni veniunt. *Et flebant.* (AUG.) Quia miseri erant, etc., *usque ad* optat multos esse ægros.

PSALMUS CXXVI.

VERS. 1. — *Canticum graduum Salomonis.* (CASS.) Octavus gradus, etc., *usque ad* et in se lapide angulari Ecclesiam de duobus parietibus Judæorum et

gentium construxit. (Aug.) Hic additur *Salomonis*, A quia is ædificavit templum, in figura pacifici Christi, qui ædificavit Ecclesiam de duobus parietibus. Ne ergo acciperes illum Salomonem, ait, *Nisi Dominus ædificaverit*. In hoc spes ponenda, sed in nullo hominum : quia et ille Salomon cecidit qui templum ædificavit. (Cass.) Primo, monet quomodo ascendentes se habere debeant, scilicet discant quod ædificatio et custodia non nisi a Deo est. Et exaltatio in futuro non est nisi post humiliationem. Secundo, dicit quæ sit hæreditas, et quomodo collecta, ibi, *Ecce hæreditas. Nisi Dominus.* (Id.) Quasi diceret : jam venit Jesus, de captivitate reduxit : jam civitas ædificatur Jerusalem; sed discant ascendentes, quod ædificatio et custodia non nisi a Deo, et exaltatio non nisi post humiliationem in futuro; etsi enim B læti de gratia Novi Testamenti, tamen in tanto munere non est præsumendum alicui. *Domum.* (Aug.) Ad hanc ascendit omnis, qui proficit : cadit ab hac omnis, qui deficit; amando Deum ascendis, amando sæculum cadis. Sunt enim ista cantica amantium, et quodam desiderio sancto flagrantium. *Laboraverunt.* (Id.) Omnes in hac ædificatione laborant, qui in Ecclesia prædicant verbum Dei. *Civitatem.* (Cass.) De domo ad civitatem transit, ut nec in singulis, nec in minuta collectione fit præsumptio. Et quamvis domus et civitas secundum metaphoram, quæ de diversis inducitur, sint diversa : una tamen est Ecclesia, quam utraque significat.

Vers. 2. — *Ante lucem.* (Aug.) Si surgitis ante- C quam lux surgat; lux est Christus, post quem surgendum est, non ante; ut ille facit, qui se ei præponit : volens hic esse altus, ubi ille humilis fuit : ut et filii Zebedæi : sed resurrectio, id est, exaltatio sequitur sessionem, id est humiliationem, ut lux nostra Christus post mortem surrexit altus. *Sederitis.* Sessio aliquando significat honorem judicandi, hic autem humiliationem. *Manducatis panem doloris.* (Aug.) Manducat panem doloris, qui gemit in hac peregrinatione, id est, in valle plorationis de afflictione se reficit, dicens : *Factæ sunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte* (*Psal.* xli). *Somnum.* (Cass.) Mortem temporalem, in qua secura pausatio.

Vers. 3. — *Ecce hæreditas.* (Id.) Secundo, quæ D hæreditas et quomodo collecta. Quasi diceret, dilecti post somnum surgent. *Fructus ventris.* (Aug.) Venter Ecclesiæ, etc., *usque ad* quia omnes acquisivit per obedientiam passionis, *unde postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* (*Psal.* ii).

Vers. 4. — *Sicut sagittæ.* (Id.) Sed unde facta est tanta hæreditas, quia potens Dominus, dum fortiter sagittas, apostolos, de arcu sacræ Scripturæ excussit, usque ad fines terræ pervenerunt illæ excussæ, sic sunt autem *filii excussorum*, quomodo illi excussi. *Filii excussorum.* (Id.) Filii apostolorum; quibus dictum est, *Excutite pulverem de pedibus vestris* (*Matth.* xviii). Sed ita videntur, etc., *usque ad* qui manu Dei missi sunt usque ad fines terræ.

PSALMUS CXXVII.

Vers. 1.— *Canticum graduum.* (Cass.) Nonus gradus est, ut pacificus caste timeatur, qui solus exaltat, custodit, ædificat. Primo bona timentis enumerat; secundo optat bona timentis. *Beati omne qui timent Dominum.* Sciendum quatuor esse timores, etc., *usque ad* de quo hic dicit Propheta : *Beati omnes qui timent Dominum.*

Vers. 2. — *Labores manuum.* (Id.) Et nota quod a pluribus cœpit dicens : *Beati :* sed quia omnes unum sunt in Christo singulariter, sequitur, *Labores manuum tuarum.* (Aug.) Labores fructuum dicit, cum deberet dicere : Fructum laborum; sed quia et labores cum gaudio sumuntur propter spem, et ipsi jucundant, et modo sunt cibus; sed jucundior eorum fructus erit, quando sancti venient *cum exsultatione portantes manipulos suos.*

Vers. 3.— *Uxor tua.* (Cass.) Etsi hoc ad litteram accipi posset, etc., *usque ad* ad Novum Testamentum pertinet. (Aug.) Vel per *uxorem* intelligitur Ecclesia, et dirigitur sermo ad Christum, cum dicitur *tua* et *tui;* nec tamen mutatur vox, vel persona propter unitatem capitis et corporis. Unus enim homo Christus, caput est, et corpus, et in capite quisque fidelium hoc habet.

Vers. 4.—*Benedicetur.* (Cass.) Ubi benedictio est, omnia bona confluunt ad gaudium suavitatis.

Benedicetur. (Id.) Secunda pars, ubi ex pietate postulat benedici timentes, optat hic bona timenti, quæ, scilicet non sunt malis communia.

Vers. 5. — Vel, *Dominus.* (Aug.) Judæorum, Ex Sion, etc., *usque ad* quod non ita possunt.

PSALMUS CXXVIII.

Vers. 1. — *Canticum graduum.* (Cass.) Decimus gradus, ut qui caste timet, pro eo omnia ferat, quod nunc expedit Ecclesiæ inter malos.

Sæpe expugnaverunt. (Aug.) Mali, etsi audiunt verbum Dei, etc., *usque ad* quod tot malos ferant. (Cass.) Ostendens primo quæ tulerit, consolatur infirmos. Secundo agit de reprobatione persequentium, ibi, *Dominus justus. Sæpe expugnaverunt.* Quasi : O filii, nolite mirari ad ista, etc., *usque ad* quia crescit Ecclesia in adversis.

Vers. 2. — *Etenim non potuerunt mihi.* (Aug.) Scilicet prævalere, ut me traherent in consensum peccati.

Vers. 3. — *Supra dorsum.* (Cass.) Quod mali nequeunt publice omnibus, occulte singulis tentant suadere, ut qui a facie venientes viderentur a tergo non sentiantur. *Prolongaverunt iniquitatem.* Alias, *longe a me fecerunt injustitiam suam.* (Aug.) Qui etsi mali cum bonis in sæculo, si etiam in Ecclesia sint : ne quis tamen putet iniquitatem juxta justitiam, etsi eos porto, tamen longe est a me eorum iniquitas, ne quis ergo timeat mistos sibi malos, qui longe sunt.

Dominus justus. (Cass.) Secunda pars, ubi agit de reprobatione persequentium.

Vers. 4. — *Qui oderunt Sion.* (Id.) Quam non tantum manifesti persecutores, sed etiam qui ficte

intrant, oderunt. Qui enim nolunt observare verbum Dei, oderunt Ecclesiam.

Fiant sicut fenum tectorum. (Cass.) Feno tectorum mali comparantur, etc., *usque ad* sed in neutro fructus est malis.

(Greg.) Ante omnes herbas arescere scirpus dicitur, etc., *usque ad* quasi viriditatis speciem amittit, etc.

Vers. 6. — *Quod priusquam evellatur.* (Aug.) Nondum finiti sunt in judicio Dei, et jam non habent succum viriditatis.

Vers. 8. — *Et non dixerunt.* (Cass.) Mos inter Hebræos erat ut viator operantibus benediceret: unde hic dicitur e contrario, quia inaniter operantibus benedictio nulla datur.

Et non dixerunt. Quos non colligent angeli, quibus non prædicaverunt apostoli. Et hoc est quod ait:

(Aug.) *Et non dixerunt*, etc. Maxime Judæis, mos erat quibuscunque operantibus dicere: *Benedictio Domini super vos. Benediximus vobis in nomine*, etc. (Cass.) Bonis benedicunt, non in suo, sed *in nomine Domini:* a quo omnia, non ab eis.

PSALMUS CXXIX.

Vers. 1. — *Canticum graduum.* (Id.) Undecimus gradus, etc., *usque ad* ponitur læta conclusio cum certitudine veniæ, ibi, *Speret Israel in Domino.*

De profundis. (Aug.) Qui sentit se in profundo, etc., *usque ad* sicut dicit Scriptura: *Peccator, cum venerit in profundum vitiorum, contemnit.*

Vers. 3. — *Quis sustinebit.* (Id.) Quia prope omnis humana vita peccatis circumlatratur, omnisque conscientia suis cogitationibus accusatur. Non est castum cor, quod præsumit de justitia sua. Præsumat ergo de Dei misericordia, *Quia apud eum propitiatio*, unde subdit:

Vers. 4. —*Quia apud te propitiatio est.* Quasi: Qua spe clamas? Quia est in te misericordia quod ita ait: Vel ita junge.

(Aug.) Nullus potest sustinere, etc., *usque ad* una ergo est spes: *Quia apud te propitiatio est*, etc., *Propter legem tuam*, (Id.) *legem* misericordiæ sustinui, etc., *usque ad* et hanc legem dedisti in ipsa necessitate.

Vers. 6. — *Matutina.* (Id.) Speret vigilia matutina, qui non aliud a Deo quam immortalitatem speret. *A custodia matutina*, etc., *usque ad* inde in lege caput et cauda hostiæ Domino offerebantur. *Speret Israel in Domino.* (Cass.) Secunda pars, ubi læta conclusio: Securus de se, prædicat, ut semper sperent in Domino. Quasi sicut anima speravit, similiter speret Israel.

Vers. 8. — *Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus.* (Id.) Hic dixit jam quid sit facturus ille, quem dixit misericordem et copiosum.

PSALMUS CXXX.

Vers. 1. — *Canticum graduum.* (Cass.) Duodecimus gradus est humilitas, quam intus et extra hic A se habere ostendit. Ad humilitatem ergo monet.

Domine, non est. (Id.) Primo proponens se humilem, pœnam inducit non humili; secundo, suo exemplo ad spem monet. Ostendens ergo se humilem intus et extra, ait. *Neque ambulavi.* (Aug.) Non fui superbus, nolui quasi in mirabilibus, etc., *usque ad: Quanto major es, humilia te in omnibus.*

Vers. 2. — *Si non humiliter sentiebam.* (Id.) Nutritus in lacte (quod est Verbum caro factum ut sic crescerem ad panem angelorum, ad Verbum quod apud Deum, sed non.

Exaltavi, ut hæretici. Qui si utcunque aliquid cœperint, vel visi sunt capere, inde superbiunt; et cum adhuc teneri super matrem sint, et portentur manibus, ut crescant, qui portati fuerunt in utero B ut nascerentur: a lacte ante tempus separantur, unde exstinguntur.

Ita retributio. (Id.) Obstringit se maledicto, etc., *usque ad* sic revelabit Deus quod aliter sapit, *quia superbis resistit, humilibus dat gratiam.*

Sicut ablactatus est. Sicut enim quinque tempora narrantur, etc., *usque ad* quia Deus crat homo; sed non mutatus in hominem.

Vers. 3. — *Speret Israel.* (Cass.) Secunda pars, ubi concludit suo exemplo cæteros monens.

PSALMUS CXXXI.

Vers. 1. — *Canticum graduum.* (Id.) In tredecimo gradu jam humilis et mansuetus, etc., *usque ad* unde in Isaia: *Super quem requiescet Spiritus meus,* C *nisi super humilem et quietum, et trementem sermones meos?*

Memento, Domine, David et omnis. (Id.) Primo ostendens votum ædificandi domum, precatur ut impleat. Secundo, ostendit domum ædificatam, ibi, *Ecce audi.* Tertio, dicit promissiones Dei factas ædificatæ Sion, ibi, *Juravit Dominus.* Volens ergo ædificare domum Domino, ait in persona totius Christi capitis: *O Domine*, etc. *David.* (Aug.) Ad litteram, mansuetus, ut Sauli malum pro malo non redderet.

Sicut juravit et votum vovit. Id est, ut impleat quod promisit: nemo præsumat viribus suis reddere quod vovit. Vovit autem Ecclesia in mansuetudine, ut sit domus Dei, quo nihil gratius potest Deo of- D ferri. Domus autem est, si sua non quærit, sed de communi gaudet: de propriis fiunt mala, unde ait: *Si introiero.* Sciebat se proprio impediri, ne fiat locus Dei.

Vers. 3. — *Si introiero* usque *donec inveniam locum Domino.* Littera suspenditur, et est aposiopesis, ac si diceret: Si hoc vel illud fecero, nunquam de cætero mihi credatur. Quasi juravit David Domino: *Si introiero in tabernaculum domus meæ*, etc. (Cass.) Vel ex persona Christi ab illo loco: *Si introiero in tabernaculum domus meæ*, scilicet, cœlestis habitationis. Tabernaculum est cœlestis habitatio. *Si ascendero*, etc., ad dexteram Patris, ubi lectus, id est requies et finis laborum.

Vers. 4. — *Somnum*, requies mortis, triduanæ,

Deinde aliis verbis idem repetit. *Et palpebris meis dormitationem. Et requiem temporibus meis* donec Ecclesia sancta prædicatione sit fundata. Aposiopesis est quasi, non amplius credatur mihi.

Et palpebris. (Aug.) Est qui non dormit, sed dormitat : modo retrahitur a terrenis, modo illo revolvitur, crebro inclinat caput.

Vers. 5. — *Et requiem.* A requie temporum somnus venit ad oculos quia dormituris tempora incipiunt. Cum ergo incipit delectare ad peccatum aliquid temporale, gravantur tempora, sed ne des te illi delectationi, et somnus non venit ad oculos, ista cogitatione, si quasi confricans frontem excutis somnum.

Inveniam : (Id.) dicit, quia diu quæsivit.

Locum Domino : in se quærebat, qui super humilem et quietum requiescit. Locus autem Dei est, si suas deserit res; vel saltem, si se non amat, sed Deum.

Tabernaculum. (Id.) Adhuc gemimus. In domo laudabimus, quia gemitus est peregrinantium; laudatio jam in patria commorantium. *Deo Jacob.* Dicit solvisse, sicut supra dixit promisisse.

Vers. 6. — *Ecce audivimus.* (Cass. Secunda pars ubi ostenditur ædificata domus, et ubi et precatur qui exaltentur, et ne Judæi sint penitus alieni. *Eam in Ephrata*, (Aug.) vel *eam*, etc., *usque ad* ubi erant vepres idololatriæ.

(Cass.) Ecce audi, scilicet Dominum nasciturum in Ephrata Bethlehem, ubi natus est Dominus : auditum est nasci in Bethlehem, sed propter fidem gentium *in campis sylvæ* compertus est.

Vers. 7. — *Introibimus.* (Aug.) Nos quoque perseverando in militia nostra tamen introivimus (vel introibimus) in tabernaculum ejus, Dei Jacob : ad hanc domum pertinet, qui aliis tanquam vivis lapidibus charitate compaginatus est. Intrat ergo qui diligit, et qui intrat, domus Dei efficitur. *In loco.* Domus Dei est, ubi debet adorari : præter quam non audit Deus ad vitam æternam. Ille ad domum pertinet, qui est charitate compaginatus aliis. Vel locus in quo stant pedes domus Domini, Christus est, in quo perseverant.

Vers. 8. — *Surge.* (Id.) Et dicitur, qui dicit, *Dormivi conturbatus :* Surge a morte, in requiem tuam, ut jam non conturberis, quia *mors ultra non dominabitur.*

Vers. 9. — *Sacerdotes.* (Id.) Accipit eosdem sacerdotes et sanctos, scilicet omnes fideles. Vel, per *sacerdotes*, significat prælatos Ecclesiæ; per *sanctos*, subjectos fideles. Arcam ergo, quam surgere precatus erat, per partes Ecclesiæ distinguit.

Sacerdotes, ut in Veteri Testamento sacerdotes diversis ornamentis, ita evangelici sacerdotes diversis virtutibus adornantur : hæc sunt ornamenta, quæ Deus exigit. Quæ enim legales pontifices in vestibus gestabant, illa evangelici sacerdotes in cordibus habere debent.

Vers. 10. — *Propter David servum.* (Cass.) *Memento :* Et bene dico *propter David*, quia *juravit Dominus David*.

Propter : deinde ex persona ipsius David rogantis Deum Patrem.

(Aug.) Quia enim Christus a Judæis faciem avertit ad gentes, rogatur Pater propter reliquias, ut salvæ fiant, quod in apostolis et in aliis multis impletum est. Et ait : *propter David*, ac si diceret : Mei etiam memento, ut propter me Judæos funditus non repellas.

Vers. 11. — *Juravit.* (Cass.) Tertia pars, ubi dicit promissiones Dei factas ædificatæ Sion, id est Ecclesiæ. Et loquitur David in sua vel in totius Christi persona. *Et non frustrabitur* (alias) *non pœnitebit.* (Aug.) Pœniteri dicitur Deus, etc., *usque ad* tu enim facis quia erraveras : ille facit, et liberat. *De fructu ventris tui.* Poterat dicere ex fructu femoris tui, etc., *usque ad* quia quos David temporaliter rexit, Christus spiritualiter.

Vers. 12. — *Si custodierint.* (Id.) Meritum videntur facere, etc., *usque ad* hoc non mutatur. *Et filii eorum.* (Cass.) *Si custodierint testamentum. Sedebunt super sedem tuam*, id est, participes erunt tuæ beatitudinis : Ut sicut es regiæ potestatis, ita et ipsi, pro modo suo, et hoc, *Usque in sæculum sæculi*, id est in æternum.

Vers. 14. — *Hæc requies mea.* (Id.) Sic amat nos Deus, ut dicat se requiescere, si nos requiescimus in illo.

Vers. 15. — *Viduam.* (Id.) Vidua est anima, quæ se intelligit desertam omni auxilio, nisi solius Dei. *Panibus.* Deus est panis, qui in carne se lac fecit.

Vers. 16. *Sacerdotes ejus.* Vel distinguendum inter sacerdotes et sanctos, sicut supra. Et est, *Sacerdotes ejus*, id est, prælatos, *Induam salutari*, id est Christo, id est, ut honesti sint ad docendum. *Et sancti*, id est subditi. *Exsultatione exsultabunt* de Christo.

Exsultatione exsultabunt. (Id.) Quia induti sunt salutari, etc., *usque ad* qui habitat in eo, ergo, secure exaltavit.

Vers. 17. — *Cornu David, paravi lucernam Christo.* (Id.) Ecclesiæ altitudo spiritualis, etc., *usque ad* ante Christi mortem et resurrectionem.

Vers. 18. *Induam confusione*, etc. (Cass.) Hoc faciet Filius, cui omne judicium datum. Sed nota Patrem, qui hic loquitur, facere quod Filius facit.

PSALMUS CXXXII.

Vers. 1. — *Canticum graduum.* (Id.) Quartus decimus gradus : Charitas quæ facit fratres habitare in unum, unde benedictio et vita. *Ecce quam bonum.* Et est hic psalmus atomus, etc., *usque ad* hic ergo vir justus de cohabitatione fratrum exsultans ait : *Ecce quam. Ecce quam.* (Aug.) Iste versus toto orbe notissimus, ut tuba Spiritus Sancti divisos congregavit : monasteria plurima peperit. (Cass.) *Ecce.* Quasi plus ostensione, quam lingua explicetur. *Habitare in*

unum. (Aug.) Hoc de omnibus Christianis, sed proprie convenit monasteriis, a quibus tamen ad cæteros benedictio descendit, ut etiam illis fratribus de Judæa, de quibus dicitur. *Erat illis cor unum*, et *anima una*.

Vers. 2. — *Sicut unguentum*. (Theod.) Oleum sacerdotale, etc., *usque ad* perfectæ virtutis odorem perficit. *Barbam*. (Aug.) Ecce determinatio, id est in apostolos et alios primitivos sanctos, qui primo fide certaverunt, sed vinci non potuerunt, quia jam caput passum præcesserunt. *Aaron*. Sacerdos, qui se ipsum obtulit, etc., *usque ad* sed vinci non potuerunt. Ab illis. *In oram*. (Cass.) Vel per *oram*, quæ est finis vestis, etc., *usque ad* subditos usque concordiæ utilitas pervenit.

Vers. 3. — *Sicut ros*. (Id.) *Ros* tenuis aqua, unde terra germinat, et significat gratiam, qua peccatores convertuntur. *Hermon*. (Aug.) Ad litteram mons trans Jordanem, etc., *usque ad* cæteri assumuntur, qui *in unum* corde sunt.

PSALMUS CXXXIII.

Vers. 1. — *Canticum graduum*. (Cass.) Quintus decimus gradus : Charitas sæculi. Et est hic tertius psalmus de charitate Dei, de qua hic agit, sicut supra de charitate proximi. Non quod alia gratia sit qua diligitur Deus, et alia qua proximus. Sed quia diversos actus habet gratia, et diversa diliguntur ea. Monet ergo ad diligendum Deum. Primo, invitat pluraliter benedicere Deum ; secundo, optat benedici, ibi, *Benedicat*.

Ecce, demonstrantis est. Et quibus faciat hanc demonstrationem, determinat, vos *servi Domini*.

Statis. Servorum est, non sedere in domo domini. Vel, de eisdem intelligitur : Et per *domum*, intelligitur Ecclesia, per *atria*, latitudo charitatis. In charitate enim, quæ extenditur usque ad inimicos, latitudo est, in odio angustia. Quasi diceret, vos *benedicite*, *qui statis*, id est perseveratis, *In domo Domini*, id est in Ecclesiis; et *qui statis*, *In atriis domus Dei nostri*, id est in latitudine charitatis, ubi nullus angustiatur.

Vers. 2. — *Extollite manus vestras*. Sicut Moyses manus suas levavit pugnante populo Israel contra Amalec, *Extollite* dico, *in sancta :* ut intentione æternum bonum operemini, aliter enim non valet.

Benedicat te Dominus. Secunda pars, ubi optat benedici fideles. Quasi diceret, *benedicite*, et ut hoc possitis, *Benedicat te Dominus*, benedictione quæ est *ex Sion*. Qui potest, quia ipse est, qui fecit cœlum et terram. (Cass.) *Benedicat*. Supra hortatur plures benedicere Deum, ipse vero unum benedicit tantum, quia, etsi plures sint, tamen in unum sunt, et unitati convenit benedictio. Unde unus in piscina sanabatur, qui prior descendebat. Esto ergo in uno, et ad te perveniet benedictio.

PSALMUS CXXXIV.

Vers. 1. — *Alleluia*. (Cass.) Post gradus, qui ducunt ad æternitatem componitur alleluia, ut Ecclesia fruatur laudibus Dei, cui tale munus paratum est. A *Laudate*. Primo demonstrativa oratione monet, etc., *usque ad* qui et quare laudare debeant subdit : *Laudate, servi*.

Vers. 3. — *Laudate Dominum*, etc. (Aug.) Si omnia laudantur, quia bona, etc., *usque ad* in quibus totum semen Israel intelligitur, tota Ecclesia cogitatur.

Psallite nomini ejus, id est, laudate eum, eo quod id fecit, quod res sui nominis exigit, cum se incarnatum dedit hominibus gustari.

Vers. 4. — *Jacob*. (Id.) Luctator interpretatur, et significat illos qui contra spirituales nequitias luctantur. *Israel in possessionem*. Ad litteram. Cæteras gentes sub angelis custodiendas Dominus posuit: Jacob sibi elegit, quem ut agrum coleret, seminaret, possideret, servaret.

B Vers. 6.— *Omnia quæcunque*. (Id.) Quasi diceret : Magnus est in essentia, magnus in operibus, etc., *usque ad* sed spiritus hominis ignoratur, unde ecce dicitur.

Vers. 7. — *Qui producit ventos de thesauris suis*. *Qui percussit primogenita*. (Id.) Fides unde incipimus, qua viva proficit homo in melius, Ægyptus afflictio : quicunque ergo affligit Ecclesiam, et scandala facit, etsi Christianus dicitur, perdit fidem.

Ab extremo. Sive ab imo terræ, sive a circumdatione finium terræ. *Fulgura et pluviam*. Fulgur terrorem, pluvia gaudium facit. Qui ergo terruit fulgure, reficit pluvia.

Vers. 8. — *Qui percussit*. (Id.) Hoc in hominibus fecit propter poculum suum. Si dixit quæ amares, C audi et quæ timeas. *Ab homine usque ad pecus*. (Cass.) Hoc sæpe repetit, etc., *usque ad* quæ destruit in prudentibus et idiotis.

Vers. 10. — *Reges fortes*. (Id.) Mundi spiritus : qui sunt occisi, dum nequeunt in nobis quod volunt.

Vers. 11. — *Sehon regem Amorrhæorum*, etc. Hoc sub Moyse factum : de hoc in libro Numeri legitur, quod cum prohiberent filios Israel per fines suos transire, percussi sunt ab eo, et possedit populus Israel terram eorum.

Chanaan. (Id.) Humiliatio, mala, scilicet, quando ab honore sancti decidunt.

Vers. 12. — *Et dedit terram eorum hæreditatem*. (Id.) Id est, cœlestem beatitudinem, quam D dæmones per superbiam deseruerunt, dedit fidelibus. Hæc est vera terra promissionis, quæ verius dicitur hæreditas, quæ in pace est, quam illa actualis, quam sæpe amiserunt filii Israel. *Hæreditatem Israel*. (Aug.) Hæreditas, sunt gentes Israel, fidelis scilicet populi, quem pascunt tribulatione, docentes patientiam, vel quas Israel excolit conformando sibi.

Vers. 13. — *In generationem et generationem*. (Id.) Generatio una est, qua renascimur per baptismum, altera qua resurgemus : non est oblitus Deus in hac vocare, in illa coronare.

Vers. 14. —*Quia judicabit*. (Cass.) Causa laudis, quia vidit Dominus populum cui tot fecit, prophetas

misit, post et Filium. Sed quia duri fuerunt, *judicabit* A eos in futuro, *et in servis*, id est, fidelibus, *consolabitur*, cum præmia æterna restituet. Ecce gradatio laudis ad judicium perducta est. (Aug.) Vel, ita. Ideo de præsenti, etc., *usque ad videant, et qui vident, cæci fiant.*

Vers. 15. — *Simulacra.* (Cass.) Secunda pars: postquam laudibus se Dei explevit, idolorum cultores irridendo redarguit, quia perfecta laus veritatis est destruere falsitatem, supra fuerunt eadem dicta, sed repetita verecundiam augent.

Vers. 16. — *Os habent et non loquentur.* (Aug.) Illa exteriora artifex potuit facere; sed non spiritum dare, nec auditum auribus, nec lucem oculis, nec vocem ori.

Vers. 18. — *Similes illis fiant.* (Id.) Hæc scientes B irrident idola, etc., *usque ad* nec sentiunt bonum odorem Christi.

Vers. 19. — *Domus Israel benedicite.* (Cass.) Hæc est tertia pars, ubi post irrisa idola, laudes Dei celebrare monet omnes ordines: quasi dicat: Cultores idolorum similes illis fiant. Sed vos, qui estis *domus Israel. Domus Aaron benedicite.* (Aug.) Præpositi sunt domus Aaron: ministri, domus Levi, populi omnes qui timent; omnes generaliter sunt domus Israel, omnes una voce dicamus: *Benedictus.*

Vers. 21. — *Benedictus Dominus.* (Id.) Vel juxta interpretationem nominum, etc., *usque ad* ubi videbimus eum in æterna pace.

PSALMUS CXXXV.

Vers. 1. — *Alleluia.* (Aug.) Psalmus iste laudem Dei continet, ubi etsi multa in laude Dei dicantur, maxime tamen hic misericordia Dei commendatur. (Cass.) Diversa initia versuum, etc., *usque ad* ita præsto est divina præsentia si pure cantatur. *Confitemini Domino.* (Id.) Primo, magnificentiam Dei et totius orbis conditionem exponit. Secundo dicit quæ in Ægypto et gente Judæorum fecit in figuram nostri, ibi, *Qui percussit.* Tertio, agit de Christianis, ibi, *et dedit terram eorum hæreditatem. Confitemini Domino.* (Aug.) Modo laudemus, etc., *usque ad* per misericordiam beatitudo æterna est.

Vers. 2. — *Confitemini Deo deorum.* Deos dicit homines, ad quos sermo Dei factus est in alio psalmo, ubi ait, *Ego dixi, Dii estis et filii Excelsi*, D etc. Et non ideo dicuntur dii, quod omnes sint boni: si enim omnes boni essent, non diceret in eodem psalmo: *In medio autem deos dijudicat*, id est discernit, de quibus etiam subdit: *Confitemini Domino dominorum.*

Vers. 3. — *Qui facit mirabilia.* (Id.) Sicut in fine ubique ponitur, etc., *usque ad* ideo *confitemini, quoniam in æternum misericordia ejus.*

Vers. 4. — *Mirabilia magna solus.* (Id.) Quia et quædam per homines vel angelos facit, et quædam magna ipse solus, quæ et prius exsequitur.

Vers. 5. — *Qui fecit cœlos.* (Id.) Universam ergo creaturam per se fecit, etc., *usque ad* unde, *Omnia in sapientia fecisti, Deus.*

Vel typice, *Cœlos in intellectu*, id est spirituales sanctos, qui non modo credere, sed intelligere divina dedit. Simplices autem qui solam fidem firmam tenent, quasi infra cœlos, *terra* dicuntur, qui quia in baptismo, quem acceperunt, quasi *super aquas* firma fide consistunt, quasi *super aquas* terram firmavit.

Vers. 6. — *Terram super aquas.* (Id.) Sed quo terra gravior ab aquis levioribus portatur, etc., *usque ad* sic Dominus super puteum sedit, id est juxta.

Vers. 7. — *Qui fecit luminaria magna.* (Id.) id est dona gratiarum fidelibus suis contulit.

Vers. 9. — *Lunam et stellas in potestatem noctis.* (Cass.) Aliter etiam dici potest mystice, etc., *usque ad* ut per hæc quæque minores luceant.

Vers. 10. — *Qui percussit Ægyptum.* (Id.) Secunda pars, ubi dicit, quæ in Ægypto fecit et gente Judæorum sub figura nostri. Jam incipit, quæ per homines, vel per angelos fecit. *Cum primogenitis eorum.* Primogenita Ægypti percussit, etc., *usque ad* sed Deus a se excludit.

Vers. 12. — *In manu potenti.* (Id.) Manus Dei invincibilis actio, quæ a brachio venit, id est ab omni potentia singulari.

Vers. 13. — *Divisit mare Rubrum in divisiones.* (Id.) Ad litteram *in divisiones* duodecim pro numero tribuum, ut singulæ tribus suas vias eundi haberent; typice, sic per vias varias ad Deum de mundo transitur. Per *mare Rubrum* sæculum accipitur.

C Vers. 15. — *Et excussit Pharaonem.* (Id.) Diabolum, cum ministris excussit, ut pulverem, qui celeriter excutitur. In hac celeritate, et virtus Dei ostenditur, et illæ terrenæ sordes indicantur, quas solemus excutere. *Pharaonem.* (Id.) Congrue per Pharaonem diabolus intelligitur: Pharao masculos necat, feminas servat; ita diabolus virtutes præfocat, concupiscentiam nutrit.

Vers. 21. — *Et dedit terram eorum hæreditatem.* (Cass.) Tertia pars, ubi descendit ad Christianos, exponens beneficia eis data, ut sic unum auctorem omnium scias.

Vers. 22. — *Israel servo suo.* Accipit per *Israel servum*, Christum, etc., *usque ad* nullum dedit pretium Ægyptiis.

Vers. 25. — *Dat escam.* (Theod.) A singulari Providentia, etc., *usque ad* in Evangeliis inquit: *Respicite volatilia cœli, quæ neque serunt, neque congregant in horrea, et Pater vester cœlestis pascit illa. Omni carni.* (Aug.) Omni generi hominum, Israel et gentium, non sicut manna soli Judæo.

PSALMUS CXXXVI.

Psalmus David. (Cass.) Tertius psalmus de lamentatione Jerusalem, etc., *usque ad* hic autem de captivitate facta a Nabuchodonosor. (Aug.) Duæ civitates sunt permistæ corpore, etc., *usque ad* qui mente et desiderio sunt cives Jerusalem.

Vers. 1. — *Super flumina.* (Cass.) Primo, capi-

vandos longe post, etc., *usque ad* incipit desiderio patriæ, dicens : *Super flumina*, etc. *Dum recordaremur.* (Aug.) In hostili terra dulcis recordatio patriæ, etc., *usque ad* utrumque de Babylonia est.

Vers. 2. — *In salicibus.* (Id.) Quæ rigantur fluminibus Babylonis, etc., *usque ad* sed differendo suspendimus. (Cass.) Vis doloris exaggeratur, quando delectatio, qua se solebant consolari, suspenditur.

Quia illic interrogaverunt nos. (Basil.) Et hinc haud parum emolumenti cœperunt, etc., *usque ad* ut et cantica nostra audire voluerint.

Vers. 3. — *Verba cantionum.* (Aug.) Vel, canticorum, ut quid prodest Christus? vel, quæ est alia vita? Sed, hic qui pleni sunt malis, non debemus percutere organum, ut sonet, sed suspendere. (Id.) Diabolus astute quærit ut irrideat, etc., *usque ad* et constrinxit se juramento, dicens : *Si oblitus fuero*, etc.

Vers. 4. — *Quomodo cantabimus.* (Id.) Cavendum est, ne quis timens talibus displicere, affectet amicitias eorum, et incipiat delectari in Babylonia.

Vers. 5. — *Dextera mea.* (Id.) Quidquid facis pro æternis, dextera operatur; si et alio intenderis, sinistra se immiscuit; et in ea delectatus quasi in dextera perdis æterna.

Vers. 6. — *Adhæreat.* (Cass.) Mutus fiam in laudibus Dei, quod est consolatio fletus et miseriarum. *Lingua mea.* (Aug.) Canticum Jerusalem, lingua nostra, canticum sæculi, lingua barbara. Mutus est Deo, qui oblitus est Jerusalem.

Vers. 7. — *Memor esto.* (Cass.) Secunda pars, ubi contra hostes ad Deum fit conversio. *Memor esto, in die* sequestrationis, ut puniantur. *Filiorum Edom.* (Aug.) Filii Edom, id est Idumæi, impedimento fuerunt reædificantibus Jerusalem; vel, in destructione conjuncti Babylonis, unde dicit, *Filia Babylonis misera. Edom moraliter* est carnalitas, quæ ad illicitos motus nos seducit. *Edom.* (Id.) Esau omnes carnales; Jacob spirituales; major carnalis homo, minor spiritualis, quia prius quidem animale, postea quod spirituale. Omnes carnales inimici sunt spiritualibus, unde ait : *Memor esto*, libera nos ab illis. *Exinanite.* (Cass.) A similitudine cisternæ, unde si aqua hauritur, ad fundamentum pervenitur. Sed quid prodest et vitam talibus tollere, quibus in fundamento (qui est Christus) vita æterna est? dum putant nocere mali, coronas dant.

Vers. 8. — *Filia.* (Aug.) Per successionem facta est filia Babylonis civitas malorum, sicut Ecclesia; Jerusalem scilicet, civitas bonorum per successionem filia Sion. (Cass.) *Filia Babylonis* moraliter. Caro est, quæ confusionem, etc., *usque ad* allidunt ad petram Christum, ut confracti dispereant.

Vers. 9. —*Beatus qui tenebit.* (Aug.) Quam retributionem? ut Babylonia natos in mundo, dum parvi sunt, parentum et sæculi suffocat erroribus : ita qui jam juvenes, data agnitione Dei, parvulos Babylonis

A elidunt, id est nascentes cupiditates, antequam robur accipiant, sic facilius vincuntur, sed et majores ad petram occidendæ sunt.

PSALMUS CXXXVII.

Vers. 1. — *Psalmus ipsi David.* (Cass.) Captivus, qui fleverat, quasi reædificata Jerusalem et templo, et quasi concivis illi parti Jerusalem, quæ non fuit captiva, id est, angelis, exsultat et laudat primo beneficia sibi data. Ex persona igitur Ecclesiæ, quæ in superioribus est spe, exspectans ibi esse in re, ait, *confitebor.*

Confitebor tibi, Domine. Primo, commendat beneficia sibi data : secundo, dicit quomodo hæc ad omnes dilatentur, ibi, *Confiteantur tibi, Domine*, etc. *In conspectu.*
B (Aug.) In laudando propono mihi angelos, quibus æquari sicut nunc, ita post, dignitate exspecto. Hi autem in laude Dei nihil aliud proponunt, quam ipsum. *In conspectu* ergo *angelorum*, in ea puritate, qua te conspiciunt angeli, ut in te solo sibi acquiescant, ego *Psallam tibi.*

Vers. 2. — *Super misericordia.* (Id.) *Universæ viæ Domini misericordia et veritas :* Non sunt aliæ viæ, quibus ad nos venit, Non sunt aliæ, quibus ad eum veniamus : has Deo reddamus, misericordiam in subveniendo, veritatem in judicando. *Super omne nomen sanctum tuum.* (Cass.) Vel super nomen sanctum tuum, cum nobis cultura tua innotuit.

Vers. 3. — *In anima.* Et quia in anima potest fieri carnalis multiplicatio, addit, *virtutem* quasi non
C aliud in anima peto, nisi virtutem.

Vers. 4. — *Confiteantur.* (Id.) Secunda pars, ubi dicit quomodo hæc bona ad omnes sint dilatanda. Quasi meo exemplo : *Confiteantur*, etc. *Omnia verba oris tui.* (Aug.) Quæ modo ubique revelata sunt, et ad omnes gentes missa, etc., *usque ad* et ita vellere siccato, *audierunt omnia verba*, etc.

Vers. 5.— *Magna est gloria.* (Id.) Si humiles sunt, hoc amant et cantant, nam si se extulerint, timeant quod sequitur, *Quoniam excelsus Dominus. Humilia respicit.* (Cass.) Non est hic humana conditio, ubi humilis despicitur, superbus respicitur; sed Dominus humiles respicit.

Alta a longe cognoscit. (Aug.) Non hoc agit superbus, etc., *usque ad* lugentes hunc incolatum, unde
D subditur.

Vers. 7.—*Si ambulavero in medio tribulationis.* Aliter non vivificat, nisi *in medio tribulationis*, unde, *Beati qui lugent, væ ridentibus.*

Super iram. (Id.) Hoc ipsum, quod irascuntur mihi, tua est in illos animadversio, id est punitio. Est enim eis irasci pœna, non tantum culpa. Dum ergo hoc permittis, super omnes vindictæ manum extendis.

Dextera tua. Non habet Deus dexteram vel sinistram, sed dextera Dei dicitur felicitas æterna, sinistra felicitas temporalis. Aliquando ergo non salvat in sinistra sanctos suos, sed semper salvat eos in dextera.

VERS. 8. — *Retribuet.* (AUG.) Quod ego non possum, etc., *usque ad* in quo princeps mundi peccatum non invenit, quare occideret.

PSALMUS CXXXVIII.

VERS. 1.—*In finem psalmus David.* (CASS.) Psalmus profunditate mysteriorum plenus, etc., *usque ad* in prophetis velatus, in Evangelio manifestus. (AUG.) Loquitur totus Christus, tanquam unus et integer vir, etc., *usque ad* sicut duo in carne una. *Domine, probasti me.* (CASS.) Primo, de notitia Dei, etc., *usque ad* quarto, quomodo mali ei non noceant, ibi, *Si occideris, Deus,* etc. *Domine, probasti.* (AUG.) Jam in Jerusalem restitutus, etc., *usque ad* hæc est persona totius humanæ naturæ revertentis.

VERS. 3. — *Intellexisti.* (CASS.) Præscientia deitatis hic ostenditur, etc., *usque ad* quia homo assumptus divinæ substantiæ non potest æquari. *De longe.* (AUG.) Cum adhuc in peregrinatione sum, antequam ad patriam veniam, ut filio minori redeunti occurit pater, quia intellexit ejus cogitationes de longinquo, quia apud se dixerat egestare confectus : *Surgam et ibo ad patrem meum.*

Semitam meam, scilicet malam, qua ivi, patrem deserens.

Et funiculum. (Alias) limitem, quousque perveni : longe quidem ieram, sed tu ibi. Ut deprehensus fugitivus loquitur, sequente se vindicta Dei.

VERS. 4. — *Et omnes vias meas :* antequam irem eas, et permisisti me in labore ire, ut redirem si nollem laborare, hoc fateor. *Quia non est dolus in lingua mea :* jam in tua gratia justificati.

VERS. 5.—*Novissima* mea, quando porcos pavi, *Antiqua,* quando partem substantiæ petii, hoc secundum parabolam. Sed mystice, *Antiqua,* quando per antiquum peccatum lapsi sumus: *Novissima,* pœna, quando in hanc mortalitatem venimus, quæ est ultima, si redire volumus alioquin restat æterna. *Formasti me,* ad labores, ad quos omnes nati sumus. *Posuisti.* (Alias) Gravasti manum, vindicem, gravantem superbum salubriter, ut erigat humilem, in gravata manu.

VERS. 6. — *Mirabilis,* et incomprehensibilis mihi. *Facta est scientia.* Non est mihi facile contemplari te, quem superbus reliqui, ut prius erat cum essem apud te, quando dixi, da mihi partem substantiæ. *Ex me,* id est ex peccato meo.

Confortata est, (alias) invaluit. *Et non potero* attingere ex me. (AUG.) In Exodo legitur Dominum, etc., *usque ad* te non lateo, cujus limitem vides.

VERS. 7.—*Quo ibo a spiritu tuo?* (CASS.) Secunda pars, ubi jam deliberat non esse ab eo fugiendum, sed ad eum, ab irato ad placatum, quod erit per ipsum, quo plenus est mundus: *Spiritus enim Domini replet omnia. Quo a facie tua fugiam?* vertit se hac et illac, quasi quærens locum fugæ.

VERS. 8. — *Si ascendero in cœlum, tu illic es,* etc. (AUG.) Si me extulero, invenio repressorem ; si de justitia mea superbiero, *Tu ibi es,* cujus vere est justitia. *Si descendero,* peccando venero, *Ad infernum,* vel in profundum, et nolens confiteri : dicam, quis me videt? *Ades,* ut vindices. Invenit consilium, sed sic potero fugere iratum.

VERS. 9. — *Si sumpsero pennas,* duas alas charitatis, quas perdideram.

Pennas. (CASS.) Quæ meæ potestatis, id est efficaciam deitatis, qua corpus de sepulcro levavit. Has sumpsit *diluculo,* ante lucem, id est, tempore resurrectionis : et *habitavit in extremis maris,* hoc est, super sæculi amplissimum finem. *Et habitavero in extremis.* (AUG.) Mente, in fine sæculi, ut non sæculum amem, sed ejus finem, in quo sit mihi requies. Sed et ipse illuc ducit, unde subdit :

VERS. 10. — *Etenim illuc manus tua.* Considerans autem longinquitatem viæ, subdit :

VERS. 11. — *Et dixi, forsitan tenebræ conculcabunt,* etc. Abundat iniquitas sæculi, qua pennæ charitatis refrigescere possunt. Et quia in nocte desperavi transire mare, nox mihi facta est illuminatio. Venit mulier, sapientia Dei, quæ drachmam, ubi est imago regis, id est hominem, perdiderat : accendit de se lucernam, quæ de luto est, id est carnem, et nocte illuminata invenit drachmam.

Et dixi. (AUG.) Deliberavi.

Forsitan te. Tenebras dicit illam inferiorem partem rationalis creaturæ, contrariam insistentem, scilicet iniquos homines vel carnem, unde timet : Et est, *Tenebræ,* id est inferior rationalis creatura sinistram tenens viam.

Conculcaverunt me. (ID.) Ita timebam, sed nox *facta est illuminatio, in deliciis meis,* id est illis qui, prius nox, illuminati erunt in deliciis. *Quia te.* Peccatores.

VERS. 12. — *Non obscurabuntur,* etc., *et nox,* a peccatoribus degentibus. *Sicut dies,* id est sancti de Judæis. *Sicut tenebræ ejus, ita et lumen,* quia quatenus agnoscis, eatenus ignoscit. Sed unde hoc mihi? *quia tu possedisti renes meos. Quia tenebræ.* (AUG.) Qui non confitetur peccata, suas tenebrat tenebras ; sed si confitetur, Deus illuminat. *Sicut tenebræ ejus.* Nostræ noctis, id est, humanæ vitæ miseriæ, etc., *usque ad* quem lumen non extollit.

VERS. 13. — *Quia tu possedisti renes meos.* (ID.) Unde hæc differentia tibi? quia interior possessor non solum cor, id est cogitationes tenet, sed et renes, id est delectationes : ut non delectet lux noctis, sed lux sapientiæ suæ.

VERS. 14. — *Confitebor tibi.* (CASS.) Tertia pars, ubi dicit, revolanti ad Deum, Deo illuminante, renes possidente, quanta est exsultatio et multiplicatio. *Anima mea cognoscet nimis.* (AUG.) Jam cognoscit anima mea valde : ante erat mira *scientia tua ex me, nec poteram ad eam* ; sed modo possum, quia noctem illuminasti, renes possedisti, de utero suscepisti, id est, quia venit mihi gratia tua, et illuminavit me.

VERS. 15. — *Non est occultatum os meum a te quod fecisti in occulto.* (ID.) Os ab osse, non ab ore, etc., *usque ad* unde Apostolus ; *Quasi tristes, semper autem*

gaudentes. (BASIL.) Iterum de præscientia Dei loquitur, aut omnia illius arcana esse dicit, aut aliud quod dicit, opificium videlicet et figurationem. *Substantia mea in inferioribus terræ*. (AUG.) In carne et tamen os non cedit malis hujus inferioris, etc., *usque ad* non ergo desperent.

VERS. 16. — *Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes*, etc. (ID.) Qui hucusque locutus est ex persona corporis, hic jam loquitur ex persona capitis. *Dies formabuntur*. (Alias) *Per diem errabunt*. Dies hic manens adhuc erat Christus, etc., *usque ad* quia facti apostoli duces et pastores Ecclesiæ. Quasi merito ego illos confortavi, etc., *usque ad* et in promissione dictum est Abrahæ : *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli et sicut arenam maris*.

VERS. 18. — *Adhuc sum tecum*, etc. Sicut ante mortem, quod putaverunt se tulisse Judæi. Vel, *adhuc*, id est, ipsa morte, quod non videtur de mortuo. Vel, etsi resurrectio sit signum deitatis, tamen *adhuc sum* occultus pluribus, *tecum*, id est, ut tu.

(AUG.) *Adhuc sum tecum*. Nondum cum ipsis per notitiam, quia nondum agnoscunt, quia non mox post resurrectionem Christum agnoverunt. Vel, toto hoc tempore tecum sum in occulto ad dexteram Patris, antequam reveletur in ea claritate qua venturus est.

VERS. 19. — *Si occideris, Deus, peccatores*, etc. (CASS.) Quarta pars quomodo a malis non noceatur ei. (AUG.) *Si occideris*. Subdit quid interea patitur, etc., *usque ad* in judicio dicet aperte : *Amen dico vobis, non novi vos, discedite a me*.

VERS. 21. — *Nonne qui oderunt te, Domine*. Quasi, *Si occideris*, *Nonne qui oderunt te oderam?* Illos, et ego occidam.

(AUG.) Quasi hæretici non intelligentes, etc., *usque ad* quomodo ergo permistione eorum contaminor ?

Proba me, Domine. (ID.) Hucusque de hæreticis et aliis eos sequentibus ab Ecclesia separatis, nunc etiam agit de malis, vel fictis sibi conjunctis, quos patitur Ecclesia, et gemit. Quasi hæretici se, et alios separant, etc., *usque ad* tu vero Deus, *Proba me et scito*.

PSALMUS CXXXIX.

VERS. 1. — *In finem Psalmus David*. (ID.) Conquestio, gemitus, oratio corporis Christi inter malos constituti, nondum habentis in re, sed in spe bonum, ubi est plena exsultatio. Monet ut contra mala sæculi Deum oremus.

VERS. 2. — *Eripe me, Domine, ab homine*. (CASS.) Prius proponit, qui hostes, quæ mala movent, opponens eis preces. Secundo, dicit quod auxilium habeat contra mala, ibi, *Dixi Domino :* Tertio, quæ sint mala inimicorum aperit, ibi, *Caput*. Ecclesia ergo inter malos laborans, clamat. *A viro iniquo*. (AUG.) Iniquus est qui nocet, unde cum dixisset, *Ab homine malo*, quasi exponens, subjunxit, *A viro iniquo*.

A VERS. 3. — *Qui cogitaverunt*. (CASS.) Qualiter mali persequuntur exsequitur, impugnant enim bonos tribus modis, scilicet lingua, manu et corde : et de corde præmittit, dicens, *Qui cogitaverunt*, quasi diceret, Eripe me a populo malorum. (AUG.) Qui etsi in labiis plerumque bona prætendant, tamen cogitaverunt iniquitatem in corde.

VERS. 4. — *Acuerunt*. Qualiter in lingua persequuntur, ostendit.

Sicut serpentis. (ID.) In serpente est astutia et dolus nocendi : ideo et serpit, non habens pedes, ut non audiatur, cum venit ; lenis est ejus tractus, sed non rectus : sic mali serpunt ad nocendum, sub levi tractu habentes occultum venenum, unde subdit, *Venenum aspidum sub labiis eorum*.

B VERS. 5. — *Custodi me, Domine*. (CASS.) De persecutione, quæ fit manu, id est, opere, subdit. Custodi me, quia per multa fallit, quæ nequit præcavere.

VERS. 6. — *Superbi*. (AUG.) Hoc nomine breviter totum corpus diaboli explicavit : inde est quod et justos se dicunt et nolunt confiteri ; omnis superbus etiam invidus est, sicut diabolus, qui invidit homini, quod perdidit. *Et funes extenderunt in laqueum*, etc. Unde Isaias : *Væ his qui trahunt peccata sicut vestem longam*, quia addunt peccata peccatis, etc., *usque ad* et mittatur in tenebras exteriores.

VERS. 7. — *Dixi Domino*. (ID.) Diapsalma. Secunda pars, quod auxilium contra mala, quasi dicat, tot modis mali impugnant, et quod est remedium inter
C tot et tanta mala ?

Dixi Domino : Deus meus. Magna fiducia, etsi omnium Deus, proprie tamen eorum qui eo fruuntur.

Exaudi, Domine, vocem deprecationis meæ. (ID.) Vox hominum et anima eorum, etc., *usque ad* non ut homines Domini, qui emunt saccello, tu sanguine.

VERS. 8. — *Virtus salutis meæ obumbrasti super caput meum*. (ID.) Qui das vires salutis meæ, etc., *usque ad* quantumcunque sæviat hostis.

VERS. 9. — *Non tradas me, Domine, a desiderio*. (ID.) Diabolus proponit lucrum, etc., *usque ad* nisi ex tuo desiderio.

VERS. 10. — *Caput circuitus*. (CASS.) Diapsalma. Tertia pars, ubi dicit, quæ sint mala inimicorum.
D (AUG.) Quasi dicat, Me tegit umbra tua, etc., *usque ad* vel de assertione superantur. *Labor labiorum ipsorum operiet eos*. (CASS.) Id est, falsa et mendax assertio eorum, operiet eos, quia de sua falsa assertione superantur.

VERS. 11. — *Cadent super eos*. (AUG.) Vel carbones ignis in terra, etc., *usque ad* unde Apostolus : *Aliis sumus odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem* (*II Cor.* II.)

VERS. 12. — *Vir linguosus*. (ID.) Quisquis vult dirigi, etc., *usque ad* de exterioribus necessitas, non voluntas. *Injustum*, etc., *in interitu*. Quod non fit inopi, qui, si capitur malis, non tamen in interitum ; flagellat Deus omnem filium quem recipit. Et licet

boni modo sint afflicti, tamen *confitebuntur* inter gravia, quod laudabilius: *Et habitabunt*, ideo nil timetur in mundo.

VERS. 14. — *Verumtamen*. (CASS.) Conclusio psalmi ubi dicit quod si boni liberati sint, et de inimicis vindicati, non tamen sibi dant, sed Deo, unde, et habitabunt cum eo.

Habitabunt cum vultu tuo. Quia Deum, sicut est, videbunt.

PSALMUS CXL.

VERS. 2. — *Dirigatur oratio*. (CAS.) *Oratio* sit *incensum*, etc., *usque ad* qui in fine pœnitet.

Elevatio manuum mearum, etc. (AUG.) Hoc de capite omnes intelligant, etc., *usque ad* subdit ex voce corporis.

VERS. 3. — *Pone, Domine, custodiam*. Nota, quod et cordi et ori petit apponi custodiam: duplici munimine opus est, ut nec cogitatio iniqua sapiat, nec prava voluntas in fatua verba erumpat.

Ostium. (AUG.) A similitudine illius qui circumstat ostium, ne intret, vel exeat, cui non licet.

VERS. 4. — *Non declines*. (CASS.) Quasi: Ad hoc pone ostium ut non excusetur: quod summum vitium dominatur hominibus, unde tardius pœnitent; unde in libro regum: *Quasi peccatum hariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ est nolle acquiescere* (*I Reg.* XV).

Ad excusandas excusationes. (ID.) Consuetudo impudentium, ut deprehensi, primum per aliqua falsa excusent, et inde convicti alia quærunt, tempori vel necessitati vitia imputantes, ne quando veritati cedant.

Non communicabo. (ID.) Vel, *combinabor*. Combinati dicuntur, quando duo simul ligantur, ut alter alterum impediat, ne sit fuga libera. Non combinabor ad similitudinem carnis. *Cum electis*. (AUG.) Electi sunt, qui se justificant, cæteros despiciunt, ut Pharisæus (*Luc.* XVIII); et peccata defendunt quibusque modis. Cum talibus non vult iste *combinari*, id est sociari, ne impediatur ab eis.

VERS. 5. — *Corripiet me*. (CASS.) Secunda pars, ubi fidelis iste jam e contra a justo correctus, spernit falsos laudatores, malis verbo et moribus profuturus, in quo et petit custodiri.

Oleum autem peccatoris, etc. (ID.) Dilectio simulata, quæ mentes a rigore veritatis emollit ad noxia.

VERS. 6. — *Judices*. (AUG.) Potentes, docti, qui de moribus judicant, etc., *usque ad* quem omnes colunt.

VERS. 7. — *Audient*. (ID.) Aure obedientiæ, non sicut Adam, etc., *usque ad* maledictioni proximos.

Crassitudo terræ. (ID.) Sunt quæ dam contemptibilia unde tamen terra accipit pinguedinem, etc., *usque ad* qui sunt ossa et firmamentum fidelium vel fidei.

VERS. 8. — *Secus infernum*. (ID.) *Secus infernum* dicit, non, in inferno: quia etsi communi sorte moriuntur, non tamen descendunt in infernum ut mali, sed vita æterna datur illis. *Quia ad te, Domine*. (CASS.) Dicta fragilitate hominis, ad divina remedia confugit.

Ne auferas a bonis tuis, sed spes mea semper sit in te: et oculi mei semper ad te intendant. Non enim petit iste contra hoc quod sancti volunt, scilicet de sæculo eripi et esse cum Christo.

VERS. 9. — *Custodi me a laqueo*. Per laqueos et scandala, totius mundi mala breviter notat. Laquei sunt blandi nexus, carnis desideria; sed dum per hos diabolus non proficit, nititur scandalis, quæ per inquietos movet.

Vel aliter. Et dicit, statuentes laqueum, persecutores manifestos: operantes autem iniquitatem, consentientes illis dicit, qui timore persecutionis deficiunt. Et est: Ne auferas animam meam, sed potius, *Custodi me a laqueo* persecutionis, *quem statuerunt mihi*. (AUG.) Hoc faciunt persecutores, qui escam vitæ hujus quasi in muscipula ponunt. Si amat avis hanc escam, in muscipulam cadit: quia timore mortis persecutioni succumbit. *Custodi me*.

A scandalis operantium iniquitatem. Id est, scandalo eorum qui, consentiendo illis, labuntur, et ita iniquitatem operantur. Quasi dicat: Custodi me a persecutoribus, qui terrent, et lapsis.

VERS. 10. — *Cadent in retiaculo*. Apta verba comparationi, cum istis non vult combinari.

Cadent de vitio in vitium, sed

Singulariter sum ego donec transeam. Singulariter, id est quia cum pessimis non ambulat. *Singulariter*. (AUG.) Idem quod dicit, etc., *usque ad* sic et alii antiqui.

Transeam. Ut viator hujus mundi, qui nulla voluptate capitur.

PSALMUS CXLI.

VERS. 1. — *Intellectus David*. (CASS.) Psalmus iste quintus est eorum qui nomine orationis intitulantur, ubi non alia dicuntur quam quæ in aliis dicta sunt psalmis, sed eadem. (AUG.) Quia autem repetitione hujusmodi communi consulitur infirmitati, non supervacue iterantur, ut repetita melius memoriæ commendentur; unde scriptum est in Proverbiis: *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis* (*Prov.* XII), quia sapiens, quæ audierit, cogitat; retractando ruminat; vir autem stultus glutit illum, id est non cogitat, oblivioni dat; et hæc sunt illa munda animalia in lege quæ ruminant; ista immunda. David fugiens Saulem in spelunca latuit, de quo tamen hic non agitur, sed de significato. David enim significat Christum. Spelunca vero carnem, vel sæculum, vel sepulcrum. David ergo, Christus, cum membris in sæculo, vel Christus in carne, vel in sepulcro.

VERS. 2. — *Voce mea ad Dominum clamavi*. Primo ponitur oratio contra mala, secundo agit de fine malorum, ibi: *Clamavi ad te, Domine*. Monet ergo nos orare. Et in persona totius Christi, quasi de spelunca ad Deum clamantis, ait: *Deprecatus sum*. (AUG.) Quod dicit *clamavi*, *exponit*, *deprecatus sum*. Quasi dicat: Cla-

mor meus deprecatio est, non murmur, non blasphemia.

Vers. 3. — *In conspectu ejus.* (Aug.) Dominus rediturus est, in occulto ora; unde in Evangelio : *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum qui videt in abscondito*, etc. (*Matth.* vi.)

Vers. 4. — *Et tu cognovisti.* (Id.) Hoc addit, ne audientes, *defecit spiritus meus*, putarent eum dejectum. Ac si diceret : Si illi putant me dejectum, quia spiritus meus defecit, tu me stantem vides, cujus Spiritus me vivificat.

Semitas. Justitiæ, quas illi non vident.

In via. Multæ viæ, quia multa præcepta : una via, quia omnia ad unum, id est charitatem, rediguntur. (Aug.) *In via*, secundum votum eorum; juxta viam, secundum veritatem. Christus enim est via, qui non sinit eos laqueum ponere *in via*, ut non sit nobis quo eamus; sinit tamen ponere juxta viam, ne a via declinemus.

Vers. 5. — *Considerabam ad dexteram.* (Aug.) Quam mali non videbant; et hoc est, *et non erat qui cognosceret.* (Cass.) Cum enim pateris omnia, quis novit quid attendas? (Aug.) Qui in dexteram attendit, videt; qui in sinistram, excæcatur. Vel, apostoli non stabant ad dexteram, quia carnali timore dispersi sunt, sed ego perstiti.

Periit fuga. Tam corporis quam mentis. *Et non est qui requirat.* (Cas.) Quia nulla est consolatio, sed solus ad passionem relictus est. *Periit fuga.* (Aug.) Circumclusum se dicit. *Periit fuga*, quia non fugit animo, corpore licet aliquando. Circumclusus non fugit corpore, quia non potest. Fortis non fugit mente, quia non vult. *Periit fuga* concluso vel forti; fuga quidem, unde dicitur in Evangelio : *Videt lupum venientem et fugit* (*Joan.* x). Ubi Dominus mercenarium vituperat. Sed alia est fuga corporis, quam Dominus permittit dicens : *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam* (*Matth.* x).

Et non est qui requirat animam. Quæritur anima aut a persecutoribus, aut a dilectoribus. Sic fuga perit duobus modis, et a capto et a forti.

Vers. 6. — *Clamavi.* (Cas.) Secunda pars ubi agit de fine malorum. *Spes mea.* Quia te ex omnibus eligo. *Portio.* Humiliter dicit et communiter portionem sibi esse in terra viventium, cum tota sit sua. Hoc patet ex hoc quod latroni dixit : *Hodie mecum eris in paradiso* : qui est terra viventium æternaliter.

Vers. 7. — *A persequentibus me.* Diabolus enim per vasa sua, id est per filios diffidentiæ, agit persecutionem corporis, ut intus fiat cordis ruina.

Vers. 8. — *Educ de custodia*, etc. (Aug.) Ex persona Ecclesiæ loquens, exponit unde liberandus. Alias *de carcere.* Quia in corruptione (quæ est pœna corporis) angustiatur : post quas angustias in domo Dei tota vita erit confessio, id est laus Dei; modo impedit carcer confiteri. Hic carcer vel spelunca mundus potest dici, ubi omnia vana : unde rogat

A educi animam, quæ inde multa patitur, etc., *usque ad* sed corruptio ejus, et tentatio, carcer est.

PSALMUS CXLII.

Psalmus David. Psalmus iste septimus pœnitentialium, qui ideo sunt septem, ut eodem numero quo peccavimus, peccata diluamus. (Cas.) Sicut enim in hebdomada mundi hujus peccamus, ita hoc numero psalmorum remedium pœnitentiæ peccatis opponitur. In quibus psalmis talis est forma, quia a lacrymis incipitur, et in gaudio finis est, ne quis de venia desperet. (Aug.) Sicut Absalom David, sic Judas Christum, falsi fratres corpus ejus; vel illiciti motus et operatio.

Vers. 1. — *Domine, exaudi*, etc. (Cas.) Primo
B captat exordium; secundo narrat mala sua, et quid contra egerit, ibi, *quia persecutus est;* tertio ponitur deprecatio causis confirmata, ibi, *velociter exaudi;* quarto ponitur læta conclusio, ibi, *spiritus tuus.* Monet ad pœnitentiam, et orationem, ad orandum. In persona totius Christi dicit : *O Domine*, etc. *In veritate tua.* (Cas.) Non est hoc contra humilitatem, quæ petebat audiri : sed veritas et justitia Dei est, ne cum rogante disceptet, ne eum qui se damnat judicet; unde subditur : *et non intres*, non petivit justitiam judicii. (Aug., Cas.) *In veritate tua, in tua justitia.* Vel justitiam et veritatem dicit, quæ parcit pœnitentibus, et se damnantes absolvit; et accipit pro eodem *veritatem et justitiam.* Et est, *in veritate tua, et tua justitia*, id est secundum justitiam et
C veritatem quam pœnitentibus et se accusantibus indulges.

Vers. 2. — *Et non intres in judicium.* (Aug.) Intrant in judicium cum Domino, qui suam justitiam constituunt, quod non iste humilis; unde propheta : *Quid vultis mecum in judicio contendere? Omnes dereliquistis me, dicit Dominus. Cum servo tuo.* Indignum est cum servo, ne dicam cum amico : et si tu dicis amicum, ego servum, fugitivus redeo, pacem quæro, *non sum dignus vocari filius tuus.*

Vers. 3. — *Quia persecutus.* (Cas.) Secunda pars, ubi est narratio malorum quæ patitur, et quid contra egerit.

Vers. 6. — *Memor fui.* (Aug.) Hoc dicunt membra, etc., *usque ad* sed non esse cœpisti. *Meditatus*
D *sum.* Quia utique omnia bona sunt, in quo percipit, quia quidquid in se boni est, a Deo est. *In factis manuum.* Ac si dicat : Quæsivi in opere artificem, et in conditis omnibus conditorem : creatura tua facta est mihi spectaculum.

Memor fui dierum. (Cas.) Recolens iste quod fecit cœlum et terram, et quod benefecit antiquis, obliviscitur miseriarum mundi. Et ex his quæ Deus fecit se consolatur.

Vers. 7. — *Velociter.* (Cas.) Tertia pars, ubi ponitur deprecatio causis confirmata. *Defecit spiritus.* (Aug.) Impleat me tuus Spiritus, quia defecit meus : jam sum pauper spiritu. In quo enim vivit spiritus suus, ille superbus est spiritu suo, et extollitur

contra Deum. Unde alibi : *Auferes spiritum eorum, et deficient* (*Psal.* CIII). *In lacum*. Ille descendit in profundum, quia etiam perdit confessionem, ut qui proponit sibi licentiam peccandi sine spe veniæ, habenis iniquitatis effusis. Talis non audit Deum dicentem : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos* (*Zach.* I).

VERS. 8. — *Mane*. (CAS.) Post noctem peccatorum. (AUG.) Mane est, cum peccata laxantur. *Notam fac mihi viam*. Hoc fecit Deus, etc., *usque ad* perveniemus ad lumen purum, ad Verbum in principio apud Deum. *Animam*. (CAS). Ut vas ad fontem attuli : imple ergo.

VERS. 10. — *Spiritus tuus bonus*. (CAS.) Quarta pars, ubi est læta conclusio. *Propter nomen tuum, Domine, vivificabis me in æquitate tua*. Gratia Dei hic commendatur : quia non ex meritis, sed ex nomine, quod est Jesus, se vivificatum dicit, sed cum hoc gratia æquitatis miseretur, quia licet Deus omnia gratis faciat, justitiæ tamen ejus est supplices justificare, quos dæmones videt impetere.

PSALMUS CXLIII.

VERS. 1. — *Psalmus David ad Goliam*. (CAS.) David, Christus totus, etc., *usque ad* et sic caput ejus gladio suo inciditur. — David Goliam, Christus occidit diabolum, etc., *usque ad* unde spiritualiter sequens psalmus, *laudatio* intitulatur.

Benedictus. (CAS.) Triumphalis psalmus, etc., *usque ad* precans per eum liberari, ibi, *Deus canticum*.

Qui docet manus meas. (AUG.) Id est qui per Spiritum sanctum, etc., *usque ad* quod sequitur. *Misericordia mea*. (CAS.) Quia prolixum est multis causas explicare, breviter singulis verbis tangit, etc., *usque ad* quia cum despectu et sub admiratione subditur, *Domine, quid est homo quia*, etc. (AUG.) *Misericordia mea*. Quia tu das mihi ut misericors sim, etc., *usque ad* dimitte ergo, et dimitto ; da, et do.

VERS. 3. — *Quia reputas eum?* (AUG.) Magnum est quod Deus æstimat, et tanti facit, ut pro eo Filium dederit, cui etiam fit panis, qui est panis angelorum : non enim sic æstimat hominem Deus, ut homo, qui charius emit equum quam hominem.

VERS. 4. — *Vanitati similis factus est : dies ejus sicut umbra*. (ID.) Quando homo conditus est, veritati similis factus est, vanitati peccando. Vana sunt omnia transitoria, comparatione semper manentis veritatis. (CAS.) Vanum est, quod de sua substantia cadens vanescit : ut fumus, ut umbra. Ita et ipse homo tabescit, unde subdit, *Dies ejus*, id est vita ejus notoria, id est transitoria, sic præterit sicut umbra.

VERS. 5. — *Domine, inclina*. (AUG.) Humilis David ex persona Ecclesiæ, plenus gratia præsumens de Deo, pugnans hic invocat adjutorium Dei. Quasi, in lucta sumus, sed ne deficiamus. *Domine, inclina*. (CAS.) *Domine*. Idem aperit, etc., *usque ad* et forma Dei formam servi suscepit.

A VERS. 7. — *Emitte manum*. (CAS.) Ad Patrem verba convertit : *Emitte manum*, id est Christum ; *de alto* ubi cum Patre, ut carnem induat. (AUG.) Vel de secundo adventu agit in persona Ecclesiæ. Quasi dicat : Ita fac modo. *Emitte manum tuam de alto*, id est Christum de cælo ad judicium. Veniet enim Dominus in voce angeli, et in tuba Dei descendet de cœlo. Deinde ex persona Ecclesiæ subdit : *Eripe me*, scilicet, per eam manum. *Et libera*, etc., ut in littera.

VERS. 9. — *Deus, canticum novum cantabo tibi*. (CAS.) Secunda pars, ubi quasi ille quem precabatur, victor et liberator venerit, ei se cantare in Novo Testamento et Veteri promittit : et ab eo precatur liberari ab his qui beatitudinem putant in terrenis. B *Canticum*. (AUG.) Hoc alio nomine significat legem, quam per quinque lapides significavit.

VERS. 10. — *Gladio*. (AUG.) Quas superius dixit aquas, ipsum hic dicit gladium ; unde et hic subdit quod ibi : *Et erue me de manu filiorum alienorum*. *Maligno*. De quo : *Lingua eorum gladius acutus* (*Psal.* LVI). Est et benignus gladius, de quo Dominus ait : *Non veni pacem mittere, sed gladium* (*Matth.* X). Hic est gladius bis acutus (*Apoc.* XIX), utroque acumine præpotens, scilicet Veteris et Novi Testamenti, quo omnis putredo a membris Christi abscinditur.

VERS. 12. — *Quorum filii*. Hic, qui sint alieni, et quæ illorum dextera iniquitatis, et qualiter locuti C sunt vanitatem, exponit. (AUG.) Felicitatem eorum enumerat, hæc est dextera eorum, hæc est vanitas, quam loquuntur, dum hæc dicunt beatitudinem. (CASS.) *Quorum filii*. Vel, mystice hæc possunt intelligi ab illo loco, etc., *usque ad* sed novis erroribus pullulaverunt.

Filiæ. (CASS.) Quæ non habent vires constantiæ.

Compositæ. Non natura pulchræ, sed ab hominibus compositæ. Hæ filiæ sunt cogitationes vel prædicationes eorum qui non habent veram Ecclesiam, sed similitudinem.

VERS. 13. — *Promptuaria*. Corda diversis rebus facta : unde pessimas eructationes exhalant, quæ fetent.

Ex hoc in illud. Instabiles, quia non habent radi- D cem veritatis.

VERS. 14. — *Oves eorum fetosæ*. Ad litteram, quia vult eos ostendere caducis rebus hærere. Quasi dicat : Peculium eorum fetosum, cum ipsi fide steriles ; unde mystice discipuli eorum, hæ oves sunt fetosæ, quia ipsi alios plures in errore generant. *In egressibus*. Non in ingressibus, quia totum bonum quod habere videntur, ab eis egreditur cito perituris. *Boves*. Non labore macri, sed otio pingues, ut his qui affluunt divitiis, cum ipsi sint a veritate jejuni. Vel mystice, boves, magistri terrenis affluunt. *Maceriæ*. Quæ de solis saxis in hortis sed vel vineis ; nec ipsa ruit illis, ideo prosperi.

(CAS.) *Neque transitus, neque clamor*, turbidus

interrumpit quietem eorum, etc., *usque ad* quæ ducit ad mortem.

Vers. 15. — *Beatum.* Non inde reprehendit quia his abundant, sed quia pro dextera habent, id est, pro beatitudine : et hæc est vanitas quam locuti sunt. His et Abraham, et Isaac, et Jacob, abundavit. Felicitas est sinistra, id est temporalis, mortalis.

PSALMUS CXLIV.

Vers. 1. — *Laudatio ipsi David.* (Cas.) Breviter continet hic psalmus quæ in Scripturis divinis late diffunduntur, etc., *usque ad* ne quis in ejus laude errare posset :

(Aug.) Spiritu sancto implet Deus sanctos, etc., *usque ad* ideoque spiritus ejus in servis suis laudet eum, quia laudari se facit.

(Cas.) Ut septem psalmi pœnitentiæ, sic et septem spiritus, juxta illud sacramentum quod præcepit Dominus Moysi in tabernaculo septem lucernas ponere, perpetuo lumine lucentes.

Exaltabo te. (Cas.) Primo propheta promittit infinitam laudem; secundo, omnes perfecturos Dei laudem novem modis dicit, ibi, *Generatio et generatio*; tertio, eadem latius explicat, ibi, *miserator*.

In sæculum sæculi. (Cas.) Qui hic non incipit, in futuro mutus erit.

Vers. 2. — *Per singulos dies,* etc. (Id.) Qui hic per singulos dies, in æterno die merebitur laudare continua exsultatione.

(Aug.) Bene dicit nunc *per singulos dies*, ut, cum venerit unus sine fine dies, eat ex laude in laudem, sicut ex virtute in virtutem. *In sæculum et in sæculum sæculi.* (Cas.) De qua laude alibi : *In sæcula sæculorum laudabunt* (*Psal.* xxxviii), quia semper amabunt quem semper videbunt, qua visione nihil delectabilius.

Vers. 3. — *Nimis.* (Cas.) Uno verbo dedit cogitare quod non potest capi plene : et ideo nunquam cesses a laudibus.

Vers. 4. — *Generatio et generatio.* (Cas.) Secundo, omnes perfecturos laudem Dei novem modis promittit. *Opera tua.* (Aug.) Si in magnitudine deficimus, vel de operibus laudemus operantem, de conditis conditorem, de creaturis creatorem. (Cas.) Novem sunt opera : potentia, magnificentia, sanctitas, mirabilia, virtus, terribilium magnitudo, memoria, justitia, quæ post explicabuntur : ex his quasi locis et seminibus omnis laus trahitur, ad quem modum omnia argumenta de paucitate locorum sumuntur. *Et potentiam tuam.* (Aug.) Non enim opera laudant, nisi ut virtutem operantis annuntient. Sed quidam eloquentes creaturam laudant, creatoris obliti. Sancti vero laudatores, si opera amant, et laudant magis operatorem : et propter hæc illum amant. Si in rebus factis sentitur aliqua species, utilitas, virtus, et laudatur magis in illo qui fecit. Si opera laudas, et te qui es Dei opus. Et occurrit illud : *Non te laudet os tuum, ne arrogans videaris* (*Prov.* xxvii). Sed non est arrogantia, quia Deum in te, non te laudas.

Vers. 6. — *Et virtutem.* Si non minaretur, nulla esset correctio; si vero non blandiretur, nulla esset exhortatio. Est itaque amabilis et terribilis. Dicent ergo virtutem disciplinantis et punientis, si prædicant regnum æternum, non tacent ignem æternum.

Vers. 7. — *Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt.* (Aug.) Ipse per abundantem suavitatem suam prius memor nostri est, nos vocando, gratia sua nos præveniendo, inde nos ejus.

Eructabunt dicit, non manducabunt.

(Aug.) Manducat qui discit, eructat qui docet : hoc tamen eructat quod manducat. Hæc memoria, quia valde dulcis manducanda est et eructanda. Sic ergo manduca ut eructes.

Vers. 8. — *Miserator et misericors.* (Cas.) Tertio latius explicat quæ secundo breviter proposuit. Quasi : Merito in his laudabunt, quia *miserator*, etc. Partes laudis ponuntur hic, quæ superius, sed non singulæ possunt explicari : quis enim opera vel potentiam ejus plene explicaret ? (Aug.) *Miserator et misericors.* Quibus eam veniam dedit. *Patiens.* His quibus nondum dedit, sed exspectat ut det.

Vers. 9. — (Cas.) *Miserationes.* Ab operibus incipit, ut miserator dicatur dum cadentes restituit. *Misericors,* natura, etiam dum creat. *Patiens,* hoc sumit de secundo loco laudis, scilicet de potentia, quam laudat, non quod terras suspendit, maria coercuit, stellis cœlos depinxit, etc., sed quia tolerat peccantes, ut convertantur. *Et miserationes ejus.* (Aug.) Si enim tollas opera tua mala, et non in te remaneant nisi opera ejus, non te dimittet miseratio ejus : si autem tu non dimittas opera tua, erit ejus severitas in opera tua, cum dicet : *Ite, maledicti, in ignem æternum* (*Matth.* xxv).

Vers. 10. — *Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua.* (Aug.) Laudent sicut ea quæ non habent sensum laudandi, qui sunt materia laudis : quia dum inquiris, invenis magnam vim in eis, quæ a Deo.

Et sancti tui. (Cas.) Omne quod est confitetur vel per se, vel per rationales creaturas. Vel sancti, id est, angeli et homines. Hoc de sanctitate : ipsa est enim sanctitas Dei, ut ei sancti debeant confiteri.

Vers. 11. — *Gloriam regni.* (Id.) De mirabilibus ergo sumitur. Quasi : Quam mirabilis enim qui fecit cœlum et terram, et diversis bonis implevit.

Vers. 12. — *Ut notam.* (Id.) De virtute terribilium hoc sumitur, etc., *usque ad* cui magnifico nil comparatur.

Vers. 13. — *Regnum tuum,* etc. (Id.) Laudat de perpetuitate et dominationis effectu. Et sumitur hoc de magnitudine : si magnum est ad tempus imperare, majus est dominationis terminum non habere.

Fidelis Dominus in omnibus. (Id.) De abundanti suavitate hoc sumitur ; unde supra : *Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ. Fidelis,* quia adventus dona complevit. Ad abundantiam quoque pertinet

quod allevat ruentes, erigit elisos; unde recordatio suavitatis habetur, et in laudibus ejus eructatur.

Vers. 14. — *Qui corruunt.* (Cas.) A malis suis, quos omnes allevat Deus. Vel, ab his temporalibus, sicut sancti, ut Job, qui in sæculo aliquid perdunt et abjecti fiunt, decidentes sunt: sed hos omnes confirmat, quia septies cadit justus et resurgit; impii autem infirmantur in malis (*Prov.* xxiv).

Et erigit omnes elisos. (Aug.) Ad se pertinentes, quia superbis resistit.

Vers. 15. — *Oculi omnium in te sperant, Domine.* (Id.) De justitia latius agit, ut qui misericordem audit, justum timeat: et justitiæ est ut sperantes satiet corporaliter vel spiritualiter. Non semper enim danda est esca, sed in tempore opportuno: multis enim petentibus salubriter differtur. *Et tu das escam illorum in tempore opportuno.* (Id.) Dat ergo medicus ægro quod convenit, etc., *usque ad* benedicens Deum in omni tempore.

Vers. 16. — *Aperis tu manum.* (Id.) Etsi non das aliquando, das tamen opportune: differs quidem, non aufers.

Vers. 17. — *Justus.* (Cas.) Ipso nomine justitiam aperit, ut manifeste ostendatur hic laus de justitia esse. *Viæ* sunt dispositiones et voluntates, quæ omnes justæ, etiam si verberat.

Viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis. Sciendum quod *Viæ* ad dispositionem pertinent, opera ad effectum: hæc secundum nos dividuntur. Sed apud illum, hoc est velle, quod facere: quia ex ejus voluntate res habent esse.

Vers. 18. — *Prope est omnibus invocantibus eum.* (Cas.) Propitius, qui ubique, et hoc de justitia.

Vers. 19. — *Voluntatem timentium se faciet.* (Id). Concludit de justitia: æquum est enim et diligentes custodire et peccatores perdere.

Vers. 21. — *Laudationem.* (Cas.) Expositis omnibus, sequitur brevis conclusio, qua concludit quod non potest explicari.

PSALMUS CXLV.

Vers. 1. — *Alleluia.* (Cas.) Vox ista, quasi musica salutaris, tanquam harmonia cœlestis, quæ non solum homines, sed etiam angelos delectat, laudem Dei exprimens. Quæ congrue huic psalmo præscribitur, ubi vir justus exhortatur animam ad laudem Dei: quia in adversis aliquando, velit nolit, perturbatur anima. Unde supra: *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me?* Sed ut auferat ei perturbationem, suggerit gaudium de spe, si non in re: *Spera in Deo*, etc. (Aug.) Hac spe erecta anima Deum laudat hic. (Cas.) Primo, sibi quasi omnibus consulit laudare, ne in vanis oretur; et quasi acquiescens consilio, asserit se laudaturum ibi ubi poterit plene. Secundo, alios monet non sperare in homine, ibi: *Nolite confidere.* Tertio, docet omnem spem in Omnipotente ponendam, ibi: *Beatus*, etc.

Vers. 2. — *Lauda, anima mea, Dominum.* Sed
A quæritur, a quo, cui hoc consulitur? Si dicitur caro consulere animæ, non videtur hoc esse verum, cum a meliori et a digniori soleat inferiori dari consilium: caro autem inferior est anima. Anima enim, licet vituperata quia peccatrix, tamen melior dicitur per naturam corpore laudato in suo genere, quia spiritualis natura præstat corpore, quam movet, regit, sensificat, capit: et ipsa infinita, vicina est substantiæ Dei. Sic aurum, vituperatum quia sordidum, præest plumbo in puritate laudato: sic et malus homo optimo equo. Non datur ergo consilium animæ a carne, quamvis domita valde et pacata: quæ tamen mortua est propter peccatum. Nec etiam caro mortalis immortali consulit animæ, quia semper infra animam est; sed superior pars animæ,
B scilicet mens, quæ cogitat sapientiam divinam, illi inhærens et in illam suspirans, videt quasdam sui partes perturbari motibus sæculi, cupiditate terrenorum ad exteriora rapi: unde ad interiora et superiora revocat eam. Se ergo secundum sensualitatem exhortans dicit: *Lauda, anima mea, Dominum.* Quid enim tibi placet in hoc sæculo? Divisa per tot sæcularium rerum amores, collige te ad auctorem: hic tibi pax et securitas. Deinde respondet anima menti, quasi hic prægravata non valens desistere, ut dignum est. *Laudabo in vita.* Hic in morte laudabo tenuiter, quia corpus *aggravat animam, et terrena inhabitatio sensum deprimit multa cogitantem* (*Sap.* ix); hic spes pascit, vita in futuro.

In vita mea. (Cas.) Cum ei perfecte inhæsero, a
C quo separari, ut modo fit, mors est: sed spes consolatur, in qua quodammodo vivens laudat.

Quandiu. Non quod aliquando non sit, quia in æternum erit, et ideo vere diu.

Vers. 3. — *Nolite confidere*, etc. (Cas.) Secunda pars. Dato consilio et affirmato, ubi plene laudare poterit, quasi longe remotos, et interim dum mala sunt (quibus turbatur anima), monet non sperare in homine, sed in Deo. (Aug.) Vel quasi in fine sæculi mente positus: cito finienda docet non amare pro æternis; quasi et meo exemplo, *nolite confidere*, etc. *In filiis hominum.* (Id.) In uno filio hominis est salus, et in ipso sperate. Non quia filius hominis est, sed quia Filius Dei est. Non propter illud quod suscepit ex te, sed propter illud quod servavit in se.

D Vers. 4. — *Exibit spiritus ejus*, etc. (Cas.) Prius mundat corda prohibendo a noxiis, ut post salutaria intendat monendo salubria.

Vers. 5. — *Beatus cujus Deus Jacob.* (Cas.) Tertia pars, ubi docet totam spem in Omnipotenti ponendam, quem ex factis describit ut gentilitas tam frequenter convicta quiescat. (Aug.) Remotis noxiis, docet quod salutis est, scilicet in quo sperandum sit. *Adjutor ejus spes ejus.* (Cas.) Ipsius Jacob sic fuit adjutor, etc., *usque ad* id est, hujus veri Jacob, sicut illius.

Vers. 6. — *Qui fecit cœlum et terram.* (Id.) Quia et cultoribus dæmonum spes est in deo suo, determinat in quo debet esse spes, id est in Christo, et hoc

usque in finem psalmi ostendit, describendo eum per omnia. *Omnia quæ in eis sunt.* Ne quem alium putes creatorem, vel minutissimarum rerum existere creatorem.

VERS. 7. — *Qui custodit veritatem in sæculum.* (CAS.) Christus, qui est veritas, omnis homo mendax. *Facit judicium.* Hæc duo ad justitiam pertinent. Christus judex vindicat patientes propter nomen suum, et dat escam diligentibus se. *Injuriam patientibus.* (AUG.) Non omnis molestia est injuria. Quod jure pateris non est injuria, ut quod patitur latro et scelerati alii. Aliud ergo est pati injuriam, aliud supplicium. Supplicium enim jure quis patitur, injuria autem juri contraria est.

VERS. 8. — *Dominus solvit compeditos.* (CAS.) Hoc ad abundantiam suavitatis.

Dominus erigit elisos. Quos diabolus elidit, Dominus erigit.

Diligit justos. (CAS.) Quos locat in æterna beatitudine.

VERS. 9. — *Pupillum et viduam suscipiet.* (AUG.) Omnis Ecclesia gentium adventitia est ad patres, non carne, sed imitando, filia.

Pupilli sunt omnes in peregrinatione, quibus est absens pater; et omnis fidelis anima est *vidua* sponso absente: unde et magis patrem et sponsum desiderant, et hos protegit Deus non visus, sed desideratus.

VERS. 10. — *Regnabit Dominus in sæcula.* (CAS.) Hoc est de magnificentia.

Regnabit in nobis, cum corda nostra erunt in eo firma, quod non modo.

PSALMUS CXLVI.

VERS. 1. — *Alleluia.* (AUG.) Hic item ait de laude Dei, ubi propheta monet laudare colligentem Israel.

Laudate Dominum. (CAS.) Primo ostendit quos colligat, et quomodo. Secundo, post prædicta, quasi adhuc hærentes et dubios increpat, ostendens unde possint laudare Deum, scilicet si fuerint humiles, ibi, *Præcinite.* — *Laudate Dominum.* (AUG.) Hoc dicitur omnibus gentibus. Et quasi quæreremus qualiter laudabimus, laudis causam attulit, *quoniam bonus est psalmus.* (CAS.) In laude Dei ipse actus est merces quæ in futuro erit; ideo laudandus, quia ædificat, sic, quia *dispersiones Israel*, id est fidelium, de toto mundo in fine sæculi *congregabit* ad regnum. Et est hic laus de factis mirabilibus. (AUG.) Hæc est tota merces laudantium, etc., *usque ad* modo exerceamur in hac laude bonorum operum.

Deo nostro sit jucunda, etc. Non est satis psallere ad hoc ut laus Deo placeat, sed opus est ut per vitæ quoque munditiem illi placeamus.

VERS. 2. — *Ædificans Jerusalem Dominus.* (AUG.) Vel, accepit *Jerusalem* generalem Ecclesiam, etc., *usque ad* quem Pater misit ad captivitatem nostram redimendam pretio sanguinis.

VERS. 3. — *Et alligat.* A similitudine medici, etc., *usque ad* et Dominus alligat contritiones. (HIER.) Qualiter Samaritanus ille qui descendebat a Jerusalem in Jericho (*Luc.* X), quando vidit vulneratum jacentem in itinere, colligavit vulnera ejus. Cæterum de his qui non obtriverunt cor, dicitur per Isaiam: *Non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas* (*Isa.* I, *secundum LXX*). Alligamenta Dei sunt temporalia sacramenta, quibus interim consolationem habemus; quæ tunc detrahentur cum erit perfecta sanitas.

VERS. 4.—*Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat.* (CAS.) Non aliena ut astrologi qui Jovem et Venerem nominant. Vel, typice, de sanctis, quia cuique proprium donum dat; vel, omnes sunt in familiaritate, a similitudine Domini, qui famulorum suorum nomina novit.

VERS. 5. — *Sapientiæ ejus*, etc. (AUG.) Ipsam mensuram, et numerum et pondus, etc., *usque ad* vide quid sequitur, *humilians autem peccat.*

VERS. 6. — *Humilians autem peccatores.* (AUG.) Qui enim reprehendunt intelligibilia, ideo sentiunt terrena, de Deo incorporeo corporaliter cogitantes. Hæc facit his qui volunt irridere legem antequam noscant. Quia ergo magnum est proficere ad intelligibilia et spiritualia, simus mansueti, pulsemus et faciamus quod sequitur.

VERS. 7. — *Præcinite.* Sic pervenietur ad intelligentiam, sic imago Deo reformabitur. *Præcinite.* (CAS.) Secundo, ex prædictis quasi adhuc hærentes increpat et impellit, ostendens unde possint intelligere, si humiles et non superbi. Quasi: Et ut intelligere valeatis, *præcinite*, etc.

VERS. 8. — *Qui operit cœlum.* (CAS.) Memorat opera per quæ potestas ostenditur. Ad hoc enim quædam obscura in Scripturis voluit esse, ut haberent servi Dei quid interpretando influerent super aures et corda hominum, excipientium de nubibus Dei saginem lætitiæ spiritualis.

Servituti hominum. Prædicatoribus, qui hominibus serviunt. Unde Apostolus ait: *Nos autem servos vestros per Jesum Christum* (*II Cor.* IV). Hi seminant spiritualia et recipiunt ab *excelsis sæculi fenum et herbam*, id est temporalia.

VERS. 9. — *Et pullis corvorum.* (AUG.) Omnia enim, quæ dantur Ecclesiæ a divitibus, fenum sunt.

(ID.) Judæi, qui se solos justos, omnes gentes dicebant peccatores. Et vere patres nostri *corvi*, nos autem non sic remanemus: tamen recte pulli corvorum dicimur et sumus. Corvus non invocat, nos vero dimissi invocamus. (CAS.) Pulli corvorum dicuntur rore vesci et beneficio ætatis, ignorant paternas escas, id est fetores cadaverum: sic filii paganorum innocentes, qui invocant.

VERS. 10. — *In tibiis viri.* In composito habitu præsumptuosi et audacis. Per virum enim audacem præsumptorem notat. In tibiis notatur incessus incompositus, *in tibiis viri.* Vel, secundum aliam litteram, *in tabernaculis viri*, id est in conventiculis hæreticorum, *beneplacitum erit ei.* Nota quod non

ait in tabernaculis Dei, sed *viri*, per hoc designans audaciam hæreticorum.

VERS. 11. — *Super timentes*, etc. (AUG.) Timori spem conjunxit, quia non valet timor sine spe veniæ: Judas enim timens, sed desperans, laqueo se suspendit. Qui ergo timet Deum, speret et in eo. Placabis autem si speres in misericordia ejus, atque de cætero ita peccare caveas, ut de præteritis depreceris ut tibi dimittantur.

PSALMUS CXLVII.

VERS. 12. — *Alleluia.* Psalmus iste facit amorem futuræ Jerusalem. Aggæi et Zachariæ dicitur, qui in captivitate reparationem Jerusalem prophetaverunt, quæ, ut Jeremias prædixit, post septuaginta annos facta est, id est, post volubilitatem totius temporis, quod septem diebus agitur.

Lauda, Jerusalem. (CASS.) Totus hic psalmus potentiam Dei prædicat. Primo, dicit bona futuræ Jerusalem, secundo, dicit quæ bona hic dantur sanctis, ibi: *Qui emittit.* (AUG.) In captivitate adhuc constitutus propheta, etc., *usque ad* qui audivimus sic ructantem.

VERS. 13. — *Confortavit seras portarum tuarum.* (AUG.) Nota clausam esse januam admissis prudentibus, et exclusis fatuis virginibus, ut nemo jam exeat vel intret. Et congrue post laudis admonitionem subdit de clausis januis: clausa enim janua Jerusalem secure laudat, quia nemo exiit unde doleat; nemo intrat quem timeat, unde sint scandala.

VERS. 14. — *Adipe frumenti.* (ID.) Pane qui de cœlo descendit: in mundo carne clausus est, sola fide cognitus, tunc videbitur sicut est.

VERS. 15. — *Qui emittit eloquium suum.* Secunda pars subdit quæ munera hic dantur electis, per quæ veritas futuri potest agnosci.

Terræ. (AUG.) Ut in terra cognoscatur. Nisi enim mitteret verbum terræ, qua gravamur et impedimur a reditu, ad adipem frumenti satiantem non levaremur. In terra enim, ubi laboramus fessi, languidi, pigri, frigidi, scilicet in eremo, non deserit, sed manna *qui emittit eloquium*, etc.

Velociter currit. (AUG., CASS.) Vel usque in velocitatem, id est, a Deo, ut sit ipsa velocitas quo electius vel expressius dici non potuit.

Non ait velox verbum, velox sit velocitate, qua plus vel minus participat: sed ipsa velocitate, qua cætera dicuntur velocia, nihil est velocius. Et item quod velox est, ut equus alicui est, non ubique: velocitas vero ipsa ubique est, non est in parte. Ad verbum Dei pertinet non esse in parte, ubique esse per seipsum. Hæc est sapientia, *quæ attingit a fine usque ad finem fortiter*, non tamen motu locali, sed immobilitate. Sed et de sapientiæ spiritu dicitur, *actus mobilis, certus, incoinquinatus;* hoc facit velocitas, ut et ubique semper sit, et nusquam inclausa teneatur. Sed quis ista sufficit cogitare? Est tamen spes ad capiendum verbum, quia prædestinavit nos.

VERS. 16. — *Qui dat nivem*, etc. (AUG.) Terræ. Frigescente enim charitate, etc., *usque ad* et hos dum vocat ad pœnitentiam, *nebulam sicut cinerem spargit*.

(ID.) *Nebulam sicut cinerem spargit*, etc. Cinis ad pœnitentiam pertinet, etc., *usque ad* et qui prædestinavit et ad pœnitentiam vocavit. Ad litteram: Spargit Deus nivem quasi lanam, nebulam ut cinerem, crystallum facit ut frusta candidi panis. Est enim crystallum species quædam in modum vitri, sed candida est: dicitur autem esse nix glacie indurata per multos annos, ut resolvi non possit.

Crystallum suam, etc. Id est obstinatos, qui non facile ut nix solvuntur.

VERS. 17. — *Mittit sicut buccellas*, etc. Alias, *ut frusta panis*, ut pascant alios, ut prædicent veritatem, quam impugnant. Omnes, unus panis; singuli, frusta; unde: *Multi unus panis sumus in Christo* (*I Cor.* X). Paulus crystallum fuit, durus et nitidus: durus, quia persecutus Ecclesiam; nitidus, quia in lege peritus. Hanc autem Deus solvit, et factus est panis, qui veritatem docuit. Sed nisi solvat,

Ante faciem ejus Dei quis sustinebit? Alias, subsistet. (AUG.) Frigus est, qui deserit, non vocat, non infundit gratiam: et quis alius solvet? Nullus. Unde Apostolus: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (*Rom.* VII.) Quasi dicat: Frigesco, nullus solvit, nisi gratia Dei *emittat verbum suum.*

VERS. 18. — *Emittet verbum suum, et liquefaciet eam.* (CASS.) Verbo namque Dei veniente, nec frigus, nec obscuritas, nec duritia desperare potest. Salubriter enim liquefiunt, et fluenta spiritualis beneficii profundunt aliis unde bibant, juxta illud: *Omnes sitientes, venite ad aquas* (*Isa.* LV).

VERS. 19. — *Jacob... Israel.* (AUG.) Vel idem significatur per Israel, etc., *usque ad* quia non fuit missus *nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (*Matth.* XV).

Judicia sua. (ID.) Judicium incipit a domo Dei, etc., *usque ad* tres alios psalmos laudis subjungens, ut in hoc opere gratia Trinitatis eluceat.

PSALMUS CXLVIII.

VERS. 1. — *Laudate Dominum de cœlis.* (CASS.) Per paucorum commemorationem universam creaturam hortatur laudare Deum. Sunt quædam quæ habent spiritum laudandi Deum in eo affectu quo placet eis Deus: quædam non habent intellectum, sed quia ipsa bona sunt in ordine suo, et ad pulchritudinem universalitatis referuntur, per se non laudant, sed ab ipsis per attendentes ea laudatur Deus: et ita quodammodo laudant, quia de illis nascitur in nobis laus Dei, ad quam nos hic monet propheta.

VERS. 5. — *Quia ipse dixit, et facta sunt.* (CASS.) Hoc contra illos qui dicunt mundum Deo coæternum; sequitur: *Ipse mandavit.* Verbo suo, et creata sunt. Prius dixit, *facta*, postea *creata*. Facere enim et nos possumus, sed non creare. Ipse ergo solus creat, quod est proprium Deitatis. Laus ex operibus

VERS. 6. — *Statuit.* Ex potentia omnipotens est, cujus opera non mutantur.

In sæculum et in sæculum sæculi. (CAS.) Et si cœlum novum, Deo tamen bene statuta dicuntur, quæ novantur per Christum et meliorata permanent. Et est hic laus a potentia.

VERS. 7. — *Laudate Dominum.* Secunda pars, ubi, enumeratis cœlestibus, descendit ad terrestria. Conversus ergo ad illa, tanquam exhortans nos ut eorum consideratione laudemus Deum, quæ considerata aperiunt laudem Dei, ait: O vos qui de terra. *Omnes abyssi.* (AUG.) Profunditates aquarum, etc., *usque ad* ipsa ergo, id est, nos consideratione eorum hortatur laudare.

VERS. 8. — *Quæ faciunt verbum ejus.* Hoc ideo quia visum fuit quibusdam quod Deus superiora regeret, sed hæc inferiora despiceret, sed a casibus regerentur; sed et hæc agit Deus, et in his minimis laudatur, et alleluia cantatur.

VERS. 13. — *Confessio.* (CAS.) Supra dixit prius de cœlo, postea de terra; hic de omnibus simul. Et accipit per cœlum omnia superiora, et per terram omnia inferiora. (AUG.) *Confessio ejus super cœlum et terram.* Illum omnia confitentur in se vel in aliis; pulchritudo omnium vox est confitentium in attendentibus ea, id est, attendentes laudent eum, et de terrenis et de cœlestibus, quo non est aliquid melius.

VERS. 14. — *Exaltavit cornu populi sui.* (ID.) Ecce quod prophetavit Aggæus et Zacharias. Modo humile est in tribulationibus cornu populi sui, sed cum venerit Dominus, exaltabitur.

PSALMUS CXLIX.

VERS. 1. — *Alleluia.* (CAS.) Post omnes creaturas quas in præcedenti psalmo monuit laudare Deum, eo quod ab ipso creatæ sunt, hic proprius et specialius Israel invitat ad novum canticum pro novitate sibi facta, quæ mirabilior est Dei operatio : hæc est sanctificatio Israel, per quam de veteri factus est novus.

Cantate Domino, etc. (CAS.) Primo multis modis monet laudare regem qui eis benevolus et beneficus. Secundo agit de gaudiis sanctorum, ibi, *Exsultabunt.* (AUG.) Qui vult cantare hoc canticum, diligat æterna, ut fiat novus. Vetus enim homo vetus canticum cantat de terrenis. Novus homo novum cantat de spiritualibus; canticum scilicet pacis, canticum charitatis et jucunditatis. Quisquis enim sequitur veterem animositatem, non novam charitatem, novum canticum non cantat.

Laus ejus in Ecclesia. (CAS.) Hic ubi et a quibus cantari debeat hoc canticum determinat.

VERS. 2. — *In rege suo.* (ID.) Id est, in Christo, qui est rex et sacerdos. (AUG.) Ut rex pugnavit pro nobis de cruce, diabolum vincens : ut sacerdos, se pro nobis obtulit, nihil inveniens in hominibus quod pro eis offerret.

VERS. 3. — *In choro.* (ID.) Quia nulla dispersio, sed charissima unitas; tunc exsultatio erit de tympano et psalterio, non ipsius actus.

VERS. 4. — *Quia beneplacitum est Domino.* (ID.) In prima conditione rerum legimus omnia placuisse Deo, etc., *usque ad* vel cum parem angelis faciet.

VERS. 5. — *Exsultabunt sancti.* (ID.) Secunda pars, ubi agit de gaudiis sanctorum et potestate. *Gloria.* Est bonorum actuum frequens laudatio, de quibus justi lætantur in cubilibus, id est in conscientia, ideo quia habent tam bonum Dominum, qui dat peccantibus gratiam et in meritis vitam æternam. Fatuus extra in fabulis hominum lætatur; sanctis hic modus gaudii est, ut ad illum referantur bona qui dedit.

VERS. 6. — *Exaltationes.* (ID.) Virtus Dei et potentia prædicatur in gloria sanctorum. In cubilibus, in diversis mansionibus est gloria sanctorum. De quibus Dominus. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* (*Joan.* XIV.)

In gutture. Qui in corde et in lingua non desinunt laudare eum, a quo æterna habent.

Gladii. Potestatem verbi Dei accipientes, cum Domino judicabunt, sedentes super duodecim sedes; et tunc vere fiet *vindicta et increpatio in populis*, tunc reges terræ ligabuntur : unde non sit liberum exire. Et nobiles ferent ferrea vincula, ut gravia ad portandum, et quæ non possunt rumpi : et sic fiet judicium conscriptum, id est ab angelis comprobatum. De quo Apostolus : *Nescitis quia angelos judicabimus?* (*I Cor.* VI.) Et ne putes solos apostolos judicare, addit, *gloria hæc*, scilicet potestas judicii, est omnibus sanctis ejus, id est perfectis, qui pro Christo omnia terrena reliquerunt.

(AUG.) *Exaltationes Dei in gutture.* Sic enim lætantur in cubilibus et faucibus, id est in corde et lingua, ut non sibi tribuant quod boni sunt, sed Deo, a quo acceperunt quod sunt, et sperant id quod nondum sunt.

VERS. 8. — *Ad alligandos.* His vinculis mandatorum et præceptorum Dei ligantur gentium reges, nobiles sæculi, ab infirmis et contemptibilibus hujus mundi, quos elegit Dominus ut fortia quæque confunderet ; ipsosque implevit Spiritu sancto, et dedit eis frameas bis acutas, ut ad Christi timorem nobilium corda converterent, et sæculari nobilitate contempta, paupertatem eligerent et nobilitatem in Christo. Voluit enim prodesse imperatori de piscatore, non piscatori de imperatore.

(AUG.) Per hos ligat reges et nobiles in vinculis ferreis, ne progrederentur ad illicita.

PSALMUS CL.

VERS. 1. — *Laudate Dominum.* (CAS.) De laude Dei in sanctis ejus, qui glorificati sine fine laudant. Monetur civitas Dei, scilicet unitas omnium sanctorum, ore et animo cantare. In hoc culmen omnis psalmodia perducitur, quæ nuptiali dulcedine cantatur.

Laudate eum in firmamento. (AUG.) Virtus est in

firmamento, etc., *usque ad* qui invicem se honorantes, dant laudem Deo.

(CAS.) Quibus propheta in principio formam conversationis ostendit, jam in illa Jerusalem receptis, dicit in eis laudandum esse Deum, qui omnia dedit. *In firmamento*, quia morte sua diabolum vicit, et credentes ad cœlum perduxit. In virtutibus vel potentatibus, quia omnia subjecta pedibus ejus.

VERS. 2. — *Secundum multitudinem magnitudinis ejus.* Quomodo hoc, cum magnitudinis ejus non est finis ? sed spiritualibus et sanctis dicitur hoc. Et cum non sit finis magnitudinis, secundum eam laudatur Deus, cum sine fine laudetur. Quomodo autem debeat laudari, per similitudines mysticas usque ad finem psalmi dicit : *Tuba* concrepet regi, *psalterium* canat Deo : *cithara* cum reliquis sponso. Tuba enim terribilis, vel in bello sumitur, vel, in adventibus regum apparatur ; psalterium a summo, cithara ab imo sonat : hæc omnia, humanis actibus comparata, figuraliter ibi dicuntur laudes Dei personare.

VERS. 4. — *In chordis et organo.* (CAS.) *Chordas* ponit pro omni instrumento musico, quod chordarum tensione sonat. *Organum* est quasi turris fistulis diversis fabricata, flatu follium sonans ; et ut hæc

A omnia de hominibus acciperes, ad hominis os venit : et exponens quid sit laudare *in chordis et organo* subdit.

Laudate eum in cymbalis, etc. *Cymbala* bene sonantia labia nostra sunt quæ cordi concinna in laudibus Dei bene sonant, in quibus est similitudo cymbalorum, et harmoniam reddunt, et ideo bene inter musica instrumenta sunt. (CAS.) Cymbala bene tinnientia sunt ex permistis metallis parvissimæ phialæ, quæ acutum sonum reddunt. Sed quia omnia spiritualiter intelligi vult, apto fine concludit :

VERS. 6. — *Omnis spiritus*, angelicus et humanus, *laudet Dominum*. Non caro et sanguis, non habitus sæculi : sed quod est in natura rerum sublimius, quod cœlestia sapit, æterna capit. Brevis et perfecta B scientia, ut Deum spiritualiter omnia laudent, in his totius musicæ perfectio est. Est enim flatus in tuba, pulsus in cithara et in cymbalis, vox in choro. Quibus musicis instrumentis significatur spiritualis harmonia, quæ non auribus, sed pura mente advertitur.

(AUG.) Tria sunt genera, etc., *usque ad* vitæ æternæ vox est : *Omnis spiritus laudet Dominum.*

LIBER PROVERBIORUM

Quem Hebræi MISLE (משלי) *appellant.*

B. HIERONYMI EPISTOLA ET PROLOGUS DUPLEX DE LIBRIS SALOMONIS.

(Vide inter ejus Opera, tom. I, III et VIII.)

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Parabolæ Salomonis.* Notandum quod vulgata editio parabolas, quæ Hebraice *misle* (משלי), Græce παροιμίας *parœmias*, id est, proverbia dicit ; sed satis convenit. Quæ enim parabolæ (quia occulta sunt) nuncupantur, etiam proverbia jure vocantur : quia talia sunt, quæ sæpe in ore colloquentium versari ac memoria debent retineri. Etiam proverbia plerumque tam obscura sunt ut parabolæ bene dicantur ; unde : *Hæc in proverbiis locutus sum vobis* (*Joan.* VI), etc. Proverbiorum liber, non ut simplices arbitrantur, patentia habet præcepta, sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirsutis castanearum operculis absconditus fructus inquiritur : ita in eis divinus sensus altius est inquirendus. Parabolæ Salomonis secundum Hebraicam veritatem translatæ ab Eusebio, Hieronymo presbytero petente Chromatio et Heliodoro episcopis ; παράβολη Græce, Latine *similitudines ;* quod vocabulum ideo Salomon huic operi imposuit, ut non juxta litteram intelligamus quæ dicit : in quo Dominum parabolice turbis locuturum significat, sicut et nomine suo regno pacifico, regnum Christi et Ecclesiæ ; de quo : *Multi-*

C *plicabitur ejus imperium, et regni ejus non erit finis. Super solium David, et super regnum ejus sedebit* (*Luc.* I). Sicut templi constructione et dedicatione, ædificationem Ecclesiæ in tempore resurrectionis. Ipse etiam Christus filius David, et rex spiritualis Israel, secundum testimonium turbæ, quæ occurrit ei cum ramis palmarum et laudibus (*Matth.* XXI). Quid autem utilitatis habeant, in titulo monstratur, cum dicitur : *Ad sciendam sapientiam et disciplinam ;* id est, quomodo recte credere et vivere oporteat, quemque quo intentionem cordis dirigere.

VERS. 2. — *Ad intelligenda verba prudentiæ.* Id est, non solum sapientiam, quam perceperunt, amplectantur, et disciplinæ virtutum inserviant, sed etiam verba prudentiæ, quibus proficiant, auscultent D et solerter intelligant.

VERS. 5. — *Audiens sapiens, sapientior.* Pulchre a sapientia incipit, quia optione sibi data sapientiam petiit et accepit.

Audiens sapiens, sapientior. Ostendit neminem tam sapientem in hac vita, qui non possit sapientior esse etiam dictis minorum. Audivit regina Saba Salomonem minor majorem, et sapientior rediit. Audi-

vit Moyses socerum multo inferiorem, et sapientior A factus est.

Et intelligens. (Rab. *in Prov.*, tom V.) Nemo jactet se de sua scientia, etc., *usque ad* ad sciendam sapientiam et disciplinam, etc.

Vers. 7. — *Timor Domini.* (Id.) Duo sunt timores Domini, etc., *usque ad* Uterque in futuro cessabit, charitas nunquam excidet.

Vers. 8. — *Audi, fili mi, disciplinam.* (Id.) Hactenus proverbialiter, etc., *usque ad* apud Hebræos enim spiritus, qui gratiam præstat, genere feminino dicitur.

Vers. 9. — *Addatur gratia.* His qui legem Domini servabant, etc., *usque ad* pro gratia rectæ operationis.

Et torques collo tuo, etc. Fulgor perfectæ operationis, quæ prædicationem (quæ per collum procedit,) confirmet indeficienti virtutum connexione.

Vers. 10. — *Fili mi.* Affectu patris alloquitur filium, blandiens, ne acquiescat peccatoribus.

Vers. 11. — *Insidiemur.* (Rab.) Vel generaliter de latronibus, qui innocentibus insidias parant. Vel specialiter de illis qui vitæ auctorem neci tradiderunt. (Strab.) Cum generaliter ad omnes qui sanguini insidiantur hoc pertineat, etc., *usque ad* et se potius præsumendo perimunt.

Insontem frustra. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus.

Vers. 12. — *Deglutiamus eum, sicut infernus viventem.* Exstinguamus memoriam virtutum et doctrinæ illius, ut etiam inter nos vixisse non me- C moretur.

Vers. 13. — *Omnem pretiosam substantiam reperiemus.* Homines, scilicet, quos Christo adhærentes videbant, quos putabant ab ejus amore et comitatu secernere si eum occiderent, et spoliis talium domos suas replere, id est, eorum animabus sua conventicula.

Vers. 14. — *Sortem mitte nobiscum.* De latronibus generaliter patet, quia sociis, quos conquirunt, prædæ portionem promittunt; sed et Christi persecutores, quoscunque sibi poterant, adjungebant, quos eum sequi videbant, extra synagogam faciebant, id est, sua communione privabant.

Vers. 16. — *Ad malum currunt.* Non solum quod D facturi, sed quod pro factis passuri. Nam quanto ad facinus implendum properant, tanto ad pœnam pro facinore tolerandam propinquant.

Vers. 17. — *Frustra.* (Rab.) Cætera de insidiatoribus Christi specialiter, etc., *usque ad* in pauperibus enim nihil habet causæ.

Vers. 20. — *Sapientia.* Hucusque persecutiones, quas Christo Judæi intulere; hinc ea, quæ per apostolos persecutoribus eisdem post passionem loquitur. *Sapientia*, id est Christus, loquitur *foris*, id est in luce palam, ut relicta infantia sint parvuli malitia.

(Rab.) Sapientia quippe Dei Christus est, etc., *usque ad* cuiquam dicerent.

Foris. (Id.) Aperte, post resurrectionem, etc., *usque ad* : *in platea vocem ejus.*

In plateis dat vocem suam, etc. Quæ ante paucos docuerat, manifeste replicabat, unde : *Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lucem.*

Vers. 21. — *In capite turbarum clamitat*, etc. (Id.) Quia etiam principibus, qui ei prævaluisse, ut crucifigeretur, videbantur, reatum homicidii, quod perpetrarant, palam reducebat ad memoriam, eosque ad pœnitentiæ remedium vocabat.

In foribus portarum urbis. (Id.) Urbs Domini, Ecclesia ex utroque populo adunata, etc., *usque ad* gratiam suam revocabat; ita ut, sicut Lucas ait : *Multa turba sacerdotum obediret fidei* (*Act.* vi).

Vers. 22. — *Usquequo. Jam* Christum in carne vidistis miracula facientem, quem sprevistis : modo vel resuscitatum a morte diligite, et dimittet quod peccastis.

Parvuli. (Rab.) Parvuli dicuntur sensu tardiores, etc., *usque ad* quæ filius ipse veniens perfectis sensu contulit?

Vers. 23. — *Convertimini.* Sapientia hortatur converti ad Deum, et profert spiritum.

Ad correctionem. Per apostolos Judæos corripit, et vel post ascensionem et resurrectionem monet converti.

Vers. 26. — *Ego quoque.* (Id.) Similiter in psalmo, etc., *usque ad* quasi nihil contemnerent.

Vers. 27. — *Cum irruerit repentina calamitas.* Obsidionem Jerusalem subitam et expugnationem totius provinciæ a Romanis factam dicit. De qua, *Videns civitatem flevit super eam* (*Luc.* xix).

Quando venerit super vos. (Rab.) Potest hæc tota correctio sapientiæ, etc., *usque ad* quod enim sequitur,

Vers. 28. — *Mane consurgent et non invenient me*, tempus judicii significat, quo alii in vitam, alii in opprobrium resurgent sempiternum.

Invocabunt. Non leguntur Judæi in obsidione Dominum invocasse : etsi qui invocaverunt, quia vere non pœnituerunt, exauditi non sunt.

Vers. 29. — *Exosam habuerunt.* Justus econtra *Iniquos*, inquit, *odio habui, et legem tuam dilexi.*

Vers. 31. — *Comedent igitur.* (Id.) Quia vias meas ingredi noluerunt, etc., *usque ad et bene tibi erit.*

Suisque consiliis saturabuntur. [a] Quibus dicebant, etc., *usque ad* potest accipi.

Vers. 32. — *Aversio.* Aversio et prosperitas perdit, cum a timore conditoris aversus animus, ira ejusdem conditoris in his, quæ peccat, nihil sustinere videtur adversi. Sed ut Job ait : *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad infernum descendunt.*

Parvulorum. Sensu, unde supra, etc., *usque ad* sed quia avertunt, se interficiunt.

Vers. 33. — *Qui autem me audierit, absque ter-*

[a] Quorum usque ad finem libri principium et finem tantum damus, loca Rabano ascribas.

rore requiescet, etc. Potest in hac vita intelligi, et in futura, etc., *usque ad* resurrectionis quiescet.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Fili mi*. Duo hic notat, sapientiam esse de cœlestibus, prudentiam de sæcularibus.

Abscondit mandata Dei penes se, etc., *usque ad* quasi semen secus viam jactatum volucres tollant.

Vers. 2. — *Audiat sapientiam*. Audit non aure, etc., *usque ad* hoc est enim quod sequitur:

Inclina cor. Inclina, humilia, munda, etc., *usque ad* et revelasti ea humilibus.

Si enim sapientiam invocaveris. Invocare, etc., *usque ad* nec liberum debet abesse arbitrium.

Vers. 4. — *Et sicut thesauros*. Qui thesauros effodit, etc., *usque ad* nec quiescat, donec inveniat.

Vers. 5. — *Tunc intelliges*. Timorem amicabilem, etc., *usque ad* sed etiam scientiam ipsius divinitatis (quæ perpetuo beatum facit) invenies.

Vers. 6. — *Quia Dominus dat*. Respicit hic versiculus ab hoc quod supra dixerat: *Si enim sapientiam invocaveris*, etc.

Ideo namque sapientia, etc., *usque ad* sed a Domino datur.

Ex ore. Æterna filii nativitate, de qua alibi: *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam* (*Isai.* LVIII). Vel, os Domini in sanctis, unde: *Os Domini locutum est.* Et ex ore ejus scientia nascitur et prudentia, dum Dominus os humanum sanctificat, et suum facit, ut scienter et prudenter loquatur.

Vers. 7. — *Custodiet*. Ut in quocunque virtutum gradu rectos juvet et simplices. Job *simplex et rectus* (*Job.* I); *simplex*, per innocentiam mansuetudinis, *et rectus*, per cautelam discretionis: *simplex*, nullum lædens, imo cunctis proficiens, *rectus*, a nullo corruptus.

Vers. 12. — *A via mala*. Ad quam vocant, qui dicunt: *Veni nobiscum, insidiemur sanguini, perversa loquitur*, qui est auctor hujus persuasionis.

Vers. 13. — *Qui relinquunt iter*. Pulchre, etc., *usque ad* finis ejus in tenebris exterioribus.

Vers. 14. — *Qui lætantur*. Quia per vias tenebrosas ambulant, etc., *usque ad* noxiamque lætitiam salubri fletu castigarent.

Vers. 16. — *Ut eruaris a muliere*. Pendet hic versus, etc., *usque ad : et ipsi sunt jacula.*

Vers. 17. — *Et relinquit ducem*. Patet et de mente hæretica, etc., *usque ad* quam se die baptismi servaturam promiserat.

Vers. 18. — *Pacti Dei sui*, etc. Quod cum viro suo tempore nuptiarum pepigit, Domino teste, quod fidem, scilicet castitatis sibi invicem servarent, vel in baptismo.

Inclinata est enim. Omnis conversatio adulteræ ad interitum ducit, etc., *usque ad* id est, ad spirituum tendit tormenta malignorum.

Vers. 19. — *Ad eam non revertentur*. *Mortem* scilicet, non mulierem, etc., *usque ad* non sibi attribuat, sed gratiæ Dei.

Vers. 21. — *Qui enim*. Hic rectis jungit simplices, etc., *usque ad* quæ cum Christo in cœlis regnat, perveniunt.

Vers. 22. — *Impii*. De illis dicitur specialiter, etc., *usque ad* de fine bonorum, *qui autem me audierit, absque terrore quiescet.*

CAPUT III.

Fili mi, ne. Docet misericordiæ operibus insistendum, etc., *usque ad* ornat actibus bonis, quem instruit.

Vers. 2. — *Pacem*, id est, statum beatitudinis, etc., *usque ad* longo tempore in pacis quiete viveret.

Vers. 3. — *Misericordia et veritas*. Ab ore tuo nunquam absit veritas dicenda, nunquam ab opere proximo misericordia impendenda: sic enim fit, ut et te Dei semper prosequatur misericordia, quæ deleat peccata; veritas vero, quæ compleat promissa.

Circumda eas gutturi tuo. In gutture organum vocis, etc., *usque ad* nec voci vita contradicat.

Vers. 4. — *Et invenies gratiam*. Coram Domino, etc., *usque ad* et proximis exemplum vivendi præbeat.

Vers. 5. — *Habe fiduciam in Domino*. Ne metuas ob imbecillitatem tuam, etc., *usque ad* et quod jussit, ut implere valeas, donabit.

Ne sis sapiens. Videtur idem dixisse, etc., *usque ad* quæ sit autem vera hominis sapientia sic ostendit:

Vers. 7. — *Time Deum et recede a malo*. Quale est illud in Job, etc., *usque ad* divini timoris memoria coercet.

Vers. 8. — *Sanitas quippe erit*. In ossibus solida virtutum opera, etc., *usque ad* unde amplius roborentur, accipient.

Vers. 9. — *Honora Dominum de tua substantia*. Ut scilicet homines, qui ejus palma sunt, qui ad ejus imaginem facti sunt recreentur.

Et de primitiis omnium. Non solum de substantia pecuniæ, etc., *usque ad* non sibi, sed ei tribuit.

Vers. 10. — *Implebuntur horrea tua saturitate*. *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo.* Si sancti thesauros habent in cœlo, etc., *usque ad* cœlesti remuneratione, redditur.

Torcularia redundabunt. Quia interna suavitas æternorum corda cunctorum fidelium in laude sui conditoris accendit. Hic etenim dicit: *Ut edatis*, etc.

Vers. 11. — *Disciplinam*. Sunt qui in prosperis serviunt Domino, etc., *usque ad* pietatem, quam in tranquillitate videbatur habere, amittat.

Vers. 12. — *Quem enim diligit Dominus corripit*. Tanto ergo minus, etc., *usque ad* unde ipse ait: *Ego quos amo, arguo et castigo.*

Vers. 13. — *Beatus homo*, etc. Quia positos sub disciplina, etc., *usque ad* et in futuro ejus visione perfrui.

Et qui affluit prudentia. Bene, cum diceret, etc., *usque ad* corda sua ad percipiendam ejus amplitudinem laxare.

Vers. 14. — *Melior est*. Non metuat de correctione

inopiæ, quisquis opes acquisivit sapientiæ, omnibus enim thesauris munus cœleste præcellit.

Primi et purissimi. Quia radix sapientiæ timor Domini, hi sunt primi ac purissimi fructus, etc., *usque ad* a Domino perfectius promittitur.

VERS. 16. — *Longitudo dierum in dextera ejus et in sinistra*. Visione suæ divinitatis, etc., *usque ad* et in futuro vitam æternam.

VERS. 17. — *Viæ ejus*. Actiones et doctrinæ, etc., *usque ad* pacis et dilectionis exempla pertinent.

VERS. 18. — *Lignum vitæ*. Sicut in medio paradisi lignum vitæ, etc., *usque ad* præsenti beatificabitur aspectu.

VERS. 19. — *Dominus sapientia*. Typice, per filium Ecclesiam fidei soliditate locavit, *stabilivit cœlos prudentia*, cum per eum sublimium prædicatorum corda illustravit.

VERS. 20. — *Sapientia illius eruperunt abyssi*. In diebus Noe, etc., *usque ad* quæque minoribus in exemplum monstrent, examinant.

VERS. 21. — *Fili mi, ne effluant*. Ne disciplina temporali fatigatus, sapientiæ, quæ tanta est, gratiam perdas, præcave.

VERS. 22. — *Et erit vita animæ tuæ*. Habet anima tua vitam cum Deo, si ejus decreta custodieris: quamvis caro disciplina correctionis aut etiam mortis prematur.

Et gratia faucibus tuis. Habet ergo sensus animi fauces suas, etc., *usque ad : beatus vir qui sperat in eo*.

VERS. 23. — *Tunc ambulabis fiducialiter*. In via nostra fiducialiter incedimus, etc., *usque ad* hoc est enim quod sequitur:

Et pes tuus non impinget. Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (*Rom*. VIII).

VERS. 24. — *Si dormieris, non timebis, quiesces, et suavis*. Patet juxta litteram, etc., *usque ad* quia Deum ubique protectorem habet et custodem.

VERS. 27. — *Noli prohibere benefacere eum qui*. Quia supra diligenter legem Domini et consilium observare monuit, et æternam requiem observantibus promisit: nunc multipliciter, quæ observanda sunt, replicat. Primoque ad id, quod intermiserat, rediens, misericordiam proximo exhibendam, et juste, cum illo docet esse vivendum. Deinde et ab inimico cavendum esse præmonet. *Noli* ergo, inquit, *prohibere*. Ne audias a Domino cum Pharisæis: *Ipsi non introistis, et eos qui intrabant, prohibuistis* (*Luc*. XI).

VERS. 28. — *Ne dicas amico tuo: Vade et revertere, cras dabo*. Non solum de eleemosynis, sed de omnibus mandatis Christi, qui ait: *Vos amici mei estis, si feceritis* (*Joan*. XV), etc.

VERS. 30. — *Non contendas adversus hominem*. Non vetat contendere adversus eum qui male facit, ut corrigatur, quia hoc frustra non fit, quod certa necessitas cogit. Imo qui ait: *Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum* (*Matth*. XVIII), ipse vult, ut errantem, quantum vales, ad viam veritatis reducas.

VERS. 32. — *Quia abominatio Domini est omnis illusor*. Omnis *illusor*, inquit; quia illusor est, qui vel verba Dei, quæ novit, implere contemnit, vel eadem perverse intelligendo ac docendo corrumpit. Illusor est et ille, qui promissa ejus, quasi prava, despicit, ac iram districtionis, quasi tolerabilem; spernit. Necnon et ille qui proximorum simplicitati improbus insultat. Ideoque omnem hujusmodi illusorem merito divina abominatur justitia. Bene autem subditur:

Et cum simplicibus sermocinatio ejus, quia superbi, dum simplicibus illudunt, prudentiores se illis, quos irrident, judicant. Sed horum prudentia, ut Jacobus ait: *terrena est, animalis, diabolica* (*Jacob*. III). Sermocinatio autem Domini cum simplicibus est, quia illos sapientiæ secretis illustrat, quos terreni fastus ac duplicitatis nihil habere considerat. Unde ait: *Abscondisti hæc sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis* (*Luc*. X).

VERS. 33. — *In domo impii*. Ut purpurati divitis, qui in hac vita spiritualibus eguit, et post ad tantam pervenit inopiam, ut nec guttam aquæ, quam quærebat, acciperet, unde: *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo, qui in remuneratione audient: Venite, benedicti*, (*Matth*. XV), etc. Sed ad litteram sæpe contingit eos, qui aliena diripiunt, ad ultimum inopia consumi; at illos qui sua largiuntur, etiam bonis abundare terrenis.

VERS. 34. — *Illusores*. Hos versus Jacobus et Petrus juxta antiquam translationem posuerunt: *Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* (*Jacob*. IV).

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Audite, filii*. Hinc exhortaturus ad philosophiam, qualiter ipse sapientiam sit a patre edoctus, explicat.

VERS. 3. — *Nam et ego*. Nihil magis ad spem percipiendæ sapientiæ mentes erigit, quam cum eos, quos in sapientia jam clarescere miramur, aliquando parvulos et indoctos fuisse meminimus.

Unigenitus coram matre. Quare autem Salomon se *unigenitum coram matre* nominat, quem fratrem uterinum præcessisse Scriptura testatur, nisi quia ille mox natus sine nomine, quasi nunquam esset, de vita decessit?

VERS. 4. — *Suscipiat*, etc. Hujusmodi monita Salomoni a David patre data: qui Verba dierum relegit, invenit.

VERS. 5. — *Posside*. In omnibus quæ possides, etc., *usque ad* juventam, venditis omnibus, comparavit.

VERS. 9. — *Dabit capiti*. Patet de Salomone, etc., *usque ad* et corona insuper vitæ in futuro dabitur.

VERS. 10. — *Audi, fili mi*. Expositis his quæ a patre acceperat, redit ad docendum auditorem sapientiam, quam cœpit.

VERS. 11. — *Per semitas æquitatis*. Semitæ, id

est actiones æquitatis, etc., *usque ad* in viam pacis dirigentur.

VERS. 12. — *Et currens*. Quo amplius et alacrius ad implenda Dei mandata cucurreris, eo minus adversa, quæ te impediant timebis. Nam quicunque in prava actione desudant, offendiculum in medio cursu reperiunt, quia extemplo, dum non provident, rapiuntur ad pœnam.

VERS. 17. — *Comedunt panem impietatis*. In actione scelerum, etc., *usque ad* testatur Scriptura.

VERS. 18. — *Justorum autem semita*. Justorum opera in luce scientiæ peraguntur, et æternam ducunt ad vitam quæ est perfecta dies.

VERS. 19. — *Via impiorum*. Dicit de his, etc., *usque ad* quia currens non habebit offendiculum.

VERS. 20. — *Fili mi, ausculta sermones meos*. Auscultandum monet sermonibus suis, et recedendum a cogitationibus pravis.

VERS. 23. — *Omni custodia serva cor tuum*. Sunt qui recte vivere videntur hominibus, etc., *usque ad* modus æstimatur vitæ.

VERS. 24. — *Remove a te*. Duobus modis sciendum est, ut os tuum ne pravum loquatur aliquid : tua labia ne detractionibus assuescant custodias ; et alios quoque, quos huic vitio subditos nosti, ne te corrumpant, fugias.

VERS. 25. — *Et palpebræ*. Iter justitiæ, etc., *usque ad* meditando prævidere.

VERS. 26. — *Stabilientur*. Ne levitate mentis a proposito bono movearis, unde Apostolus : *Stabiles estote et immobiles, abundantes in opere Domini semper* (*I Cor*. XV).

VERS. 27. — *Ne declines*. Dextera via bona est, etc., *usque ad* quod et de cæteris virtutibus et vitiis eodem modo intelligitur.

Averte pedem tuum. Hoc est, ne huc vel illuc a recto devies, quia virtutes discretionem quærunt, quarum nimietas omnis in vitio est. Si averteris a malo pedem tuum. Si bona, quæ docui, Domino adjuvante, facere studueris, aderit ipse propitius conatibus tuis, ut et nunc recte ingredi, et tunc ad pacem valeas pervenire æternam.

CAPUT V.

Fili mi, attende. Hactenus generaliter castigaverat auditorem, hinc sub specie meretricis ab hæreticorum nequitia prohibet.

Inclina aurem. Sapientiæ inclinandam aurem, et a meretrice fugiendum, præcipue a fornicaria monet.

VERS. 2. — *Labia tua*. Labia, etc., *usque ad* vel turpia faciendo commaculat.

VERS. 3. — *Favus enim*. Cum in ore hæretico, etc., *usque ad* veritas a stultis æstimatur.

Labia meretricis. Patet de meretrice, quia et sermonis suavitatem et formositatem corporis ad capiendos miseros quærit.

Oleo guttur. Oleo Spiritus sancti fides catholica
A consecratur : quo nitidius suum guttur ostentat, qui sua sensa patrum fide anteponit.

VERS. 4. — *Novissima autem*. Potio absinthii intus amarescit, etc., *usque ad* quare autem idem gladius *biceps* sit dictus, aperit Dominus cum ait : *Sed eum timete qui potest animam et corpus perdere in gehennam* (*Luc*. XII).

VERS. 6. — *Vagi*, etc. Vagi sunt gressus hæreticorum, etc., *usque ad* quia una eademque cunctis est agnita per totum orbem fidelibus.

VERS. 8. — *Longe fac*. Apostolus ait, etc., *usque ad* infirmis auditoribus prodest.

VERS. 9. — *Ne des*, etc. Ne honorem, quo ad imaginem Dei creatus es, immundorum spirituum voluntatibus subdas neque accepta vivendi spatia
B ad libitum adversarii crudelis expendas.

VERS. 10. — *Ne forte impleantur extranei*. Ne dæmoniorum facta adjuves, etc., *usque ad* utinam lateret.

Et gemas, etc. Ideo te castum custodi, etc., *usque ad* dicant quæ sequuntur.

VERS. 12. — *Cur detestatus*. De hæreticis specialiter patet, quia nec veterum patrum nec novorum dictis et exemplis potuerunt ab errore revocari.

VERS. 14. — *In medio ecclesiæ* : idem est Græce, etc., *usque ad* alienam ab eis vitam ducere non timuit.

VERS. 15. — *Bibe aquam*. Docet ab hæreticis cavendum et custodiæ Scripturarum ac lectioni attendendum : scientiam, inquit, quam aliis prædicas, ipse
C serva, et tui rigatione sermonis infundere.

VERS. 16. — *Deriventur*. Cum ipse servaveris, tunc et aliis prædica, et in magna auditorum amplitudine divina eloquia, juxta uniuscujusque qualitatem, dispensa.

VERS. 17. — *Habeto*, etc. Aquas in plateis dividimus, et tamen soli habemus, quando et exterius late prædicationes fundimus, et tamen per eas laudes humanas non ambimus.

Nec sint alieni. — Immundi spiritus participes fiunt doctoris, si ejus mentem, vel elatione dum prædicat, vel quolibet vitio corrumpunt. *Solus* autem *aquas possidet*, cum membris Ecclesiæ fideliter connexus, ab extraneis se conservat.

VERS. 18. — *Sit vena*. Sit doctrina tua, et quæ-
D cunque nascuntur ex ea, in benedictione Ecclesiæ ; et *lætare cum ea, cui ab adolescentia*, id est ex quo credidisti, conjunctus es.

VERS. 19. — *Cerva charissima*. Vel *gratissima*, ut quidem codices habent, sancta est Ecclesia, etc., *usque ad*, contra hæreticorum fraudes instruimur.

Amore, etc. Non uxorio amori insistere docet ; sed ne prima vivente aliam ducas, vel meretrici unquam socieris.

VERS. 21. — *Respicit Dominus*. Non se putent adulteri noctis tenebris, etc., *usque ad* : *et nox sicut dies illuminabitur*.

VERS. 22. — *Iniquitates*, etc. Peccator, etc., *usque ad* quam quo se arctius obligent, agunt.

VERS. 23. — *Ipse morietur*. Quia de adulteris, etc., *usque ad* quia disciplinam vitæ detestati sunt.

CAPUT VI.

VERS. 1. —*Fili mi*. Litteraliter patet, etc., *usque ad* teipsum prius necesse est, quæ dixeris, custodire.

VERS. 3. — *Suscita*. Non tantum ipse bene vivendo vigilare memento, sed illum, cui præes, a peccati torpore prædicando suscita.

VERS. 4. — *Ne dederis* somnum oculis, etc., *usque ad* sed hæc propter mentis tædium digna invectione non corrigit.

VERS. 5. — *Eruere*. Quasi dicat : Velut damula de manu captantis, etc., *usque ad* et cœlestis vitæ pascua merearis intrare.

VERS. 6. — *Vade ad formicam*. Hinc vacantem hortatur, etc., *usque ad* de horreo priscæ actionis quod recondidit proferre.

VERS. 9. — *Usquequo, piger, dormies, quando*. Usquequo, piger, dormies in vitiis, etc., *usque ad* hoc est enim quod sequitur, et *veniet tibi quasi viator*.

VERS. 11. — *Egestas, et paupertas*. Patet juxta litteram, etc., *usque ad* quia improvisa et subitanea.

Si vero impiger. Fructus terreni, etc., *usque ad* quia mercedem laborum indeficientem percipiet.

VERS. 12. — *Homo apostata*. Dixerat de hæresi et aliis vitiorum generibus. etc., *usque ad* quod nulla interius radice subsistat.

VERS. 16. — *Sex sunt*. De eodem quam sit odibilis Deo seminando discordiam insinuat.

Detestatur anima. Secundum consuetudinem hominum loquitur, ut eum valde tales odisse significet, unde in Isaia : *Solemnitates vestras odivit anima mea* (*Isa*. I).

VERS. 17. — *Oculos*, etc. Enumerat sex capitalia crimina, etc., *usque ad* qui concordiam fraternæ unitatis sciderunt.

VERS. 20. — *Conserva, fili*. Nunc sub adulteræ mulieris specie prohibet ab auditione hæreseos.

VERS. 21. — *Liga ea in corde*, id est, in cogitatione præcepta Dei fixa tene.

VERS. 22. — *Cum ambulaveris*. Tanta sit meditatio divinæ legis, etc., *usque ad : gradiantur tecum mandata Dei, ut te instruant*.

Cum dormieris : in morte custodiant animam tuam, ne rapiat hostis. Cum evigilaveris in resurrectione, loquere cum eis exspectando præmia, quæ tibi, si ea servasses, promissa erant.

VERS. 25. — *Non concupiscat*. Patet de adultera, sed hæretici si bene vivere et apte se agere videntur, vide ne seducaris eorum doctrinis.

VERS. 28. — *Pretium enim scorti*. Brevis voluptas fornicationis, etc., *usque ad* sed post paululum ardentior redit.

VERS. 29. — *Nunquid potest homo abscondere ignem*. Soli ei conceditur hæreticorum libros legere, qui adeo solidatus est in fide catholica, ut verborum dulcedine vel astutia nequeat ab ea separari.

VERS. 30. — *Non grandis est culpa*. Furtum non ex se, etc., *usque ad* sed quia Jerusalem plura commisit.

VERS. 34. — *Quia zelus et furor viri non*, etc. Et de Domino intelligendum est, etc., *usque ad* sive animam quamque fidelem corrumpere præsumit.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Fili mi*. Hæc periocha eadem quæ superior plenius explicat.

VERS. 2. — *Et legem meam*. Tam solerter serva, quæ doceo, quasi nil recti sine his aspicias.

VERS. 4. — *Dic sapientiæ, soror*. Sapientiam ecclesiasticæ doctrinæ sororia tibi dilectione conjunge, ut hæc te a pollutione servet hæretica, quæ a vera castitate Ecclesiæ probatur extranea.

VERS. 6. — *De fenestra*. Patet juxta litteram, etc., *usque ad* quia deseruit angustam viam quæ ducit ad vitam.

VERS. 8. — *Juxta angulum*, quia deflectit a rectitudine; et *prope viam domus illius graditur :* quia a via veritatis declinavit, merito viæ domus meretricis vel hæretici appropiat.

VERS. 9. — *In obscuro advesperascente*. Quia jam talis per cæcitatem cordis, ad tenebras festinat peccati et damnationis.

VERS. 10. — *Et ecce mulier occurrit ornatu illi meretricio*. Patent hæc cuncta, etc., *usque ad* spirituali morte perimit.

VERS. 11. — *Nec valens in domo*. Nulla est hæresis, quæ primis contenta sit discipulis (hi enim sunt domus ejus), sed semper novos, quos decipiat quærit.

VERS. 13. — *Apprehensumque deosculatur juvenem*, id est, falsorum verborum blandimentis tentat instabilem.

Et procaci vultu blanditur, dicens : Juxta litteram patet, etc., *usque ad* nam et Dominus ad discipulos : *Sed venit hora, ut omnis qui interficit vos*, etc. (*Joan*. XVI).

VERS. 16. — *Intexui funibus lectulum*. Solent lecti, etc., *usque ad* per quam hæretica mens sensum doctrinæ pestilentis, quasi meretrix thorum facinoris, se texuisse gloriatur.

VERS. 17. — *Aspersi cubile meum*. Promittunt se tales odorem cœlestium habere virtutum, quibus sua suorumque corda, velut funibus cubilia venusta, consecrantur, quasi, Christi bonus odor sumus Deo.

VERS. 18. — *Veni, inebriemur uberibus*. Doctrinæ sanctæ poculis se invicem satiandos jactant hæretici, et virtutum gratia conjungendos, donec eorum gesta lux sequatur æterna.

VERS. 20. — *Sacculum pecuniæ secum tulit*. Gloriam resurrectionis, immortalitatis decus, quo illius patriæ cives lætificaret et ditaret.

VERS. 26. — *Et fortissimi quique interfecti sunt ab ea*. Ut ipse Salomon sapientissimus, etc., *usque ad* qui negaverit errat.

VERS. 27. — *Viæ inferi domus ejus, penetrantes*.

Sed de Ecclesia Dominus ait : *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (*Matth.* XVI)..

Interiora mortis. Obscuriora et arctiora gehennæ tormenta, quibus hæreticos et fornicatores constat esse mergendos.

CAPUT VIII.

VERS. 1.—*Nunquid non sapientia*, etc. Dominus palam locutus est mundo : et in occulto locutus est nihil. Quid ergo neglecto Evangelio ejus, ad hæresim et lasciviam miseri confluunt?

VERS. 2. — *In summis*, etc. In monte discipulos simul et turbas docuit, etc, *usque ad* qui contra eum in occulto loquuntur ?

VERS. 4. — *O viri, ad vos*. Ad viros clamat, id est ad strenuos verbi auditores : in utroque sexu namque feminæ, id est, fluxæ mentes sapientiæ verba percipere nequeunt.

VERS. 5. — *Intelligite, parvuli*, etc. Manifestum est de Domino, etc., *usque ad* quos seducere valeat, quærit.

VERS. 7. — *Labia mea*. Duo testamenta, etc., *usque ad* ad prædicandum salutem universum aperta per orbem.

VERS. 13. — *Arrogantiam*. Arrogantiam et superbiam in eis, etc., *usque ad* sed juxta auditorum libitum sua verba commutant.

VERS. 14. — *Meum est consilium*. Non se extollat humana præsumptio : plenitudinem virtutum sola Dei sapientia possidet, ab hac humana infirmitas, quidquid habet virtutis, accipit.

VERS. 15. — *Per me reges*. Reges dicit apostolos, etc., *usque ad* ait enim : *Sine me nihil potestis facere* (*Joan.* XV).

VERS. 17. — *Ego diligentes*, etc. *Qui diligit me, diligetur a Patre : et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum* (*Joan.* XIV). *Mane* quippe ad sapientiam *vigilant*, qui innovato mentis studio ad Christi visionem attingere satagunt.

VERS. 18. — *Mecum sunt divitiæ*. Opes superbas, opes excelsas dicit, etc., *usque ad* et promissa ipsius exspectamus in quibus est justitia.

VERS. 22. — *Dominus possedit me*. Hucusque locutus est parabolice ad Filium, nunc vero quia mentionem fecerat de sapientia, et non dixerat quæ esset, et quantæ dignitatis, quasi incidenter ostendit et commendat eam secundum utramque naturam, scilicet divinam et humanam, dicit *Dominus*, etc. Viæ Domini sunt opera, etc., *usque ad* caro enim ejus propter opera, divinitas ante opera.

VERS. 31. — *Ludens in orbe*. Quia cum tempora et creaturæ orbis terræ cœpissent, ipse, quod erat, in Patre Filius manebat : hoc ideo, ne quis eum cum creaturis et temporibus esse prohiberet.

VERS. 34. — *Ad fores*. Scripturas, vel doctores; iidem et postes, sine quibus ad vitam, quam pollicetur, non valemus ingredi.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *Sapientia ædificavit*. Quia de æternitate divinitatis Christi sufficienter dixerat, etc., *usque ad* quia ab amore sæculi disjunctos ad portandam Ecclesiæ fabricam erexit.

Columnas septem. Scilicet Ecclesias per orbem, etc., *usque ad* quasi sustentando continerent.

VERS. 5. — *Venite, comedite panem meum*. In unam Christi personam junctam divinitatem et humanitatem, vel, in *pane* corpus, in *vino* sanguis ejus, quo in altari satiamur.

VERS. 6. — *Relinquite*. Post oblatas epulas addit et vitæ monita, ut quos perceptis suæ incarnationis mysteriis reficit, doctrinæ pariter instruat verbis.

VERS. 7. — *Qui erudit*, etc. Quasi interrogares, etc., *usque ad* et majorem credens.

VERS. 8. — *Noli arguere*. Non est timendum, etc., *usque ad* sed dilectionis ejus gratia cessandum.

VERS. 12. — *Si sapiens*. Moneo te ad sapientiam, quod tamen tibi prodest, non mihi. Si enim *sapiens fueris*, etc.

VERS. 13. — *Mulier stulta*. Superius commendavit sapientiam per divinitatem et humanitatem, nunc per contrarium illam eamdem commendabiliorem ostendit, ubi *mulier stulta*, etc., quæ est ei contraria, *sedet*, etc. *Mulier*, etc. Mulier hic hæresis est, etc., *usque ad* hæc in supercilio mentis attollitur.

VERS. 16. — *Qui est parvulus*. Sapientia parvulos atque insipientes, etc., *usque ad* et ad se divertere.

VERS. 17. — *Aquæ furtivæ*. Sapientia palam mensam omnibus proposuit, etc., *usque ad* prohibita et illicita connubia dulciora esse asseverat.

VERS. 18. — *Et ignorarit quod ibi*. Nescit mulier adultera, etc., *usque ad* et in excelsis cœlorum convivæ fidelium.

CAPUT X.

Parabolæ Salomonis. Novum ponit titulum, quia novum genus locutionis incipit, scilicet, ut non, sicut prius, de singulis bonorum malorumve partibus diutius disputet; sed alternis versibus actus utrorumque describat.

VERS. 1. — *Filius sapiens*. Qui accepta fidei mysteria bene servat, lætificat Deum Patrem; qui vero hæc actione mala vel hæresi commaculat, matrem contristat Ecclesiam.

VERS. 2. — *Nil proderunt*. Et a transitoria morte, etc., *usque ad* quod pro vita sunt dati, conferunt.

VERS. 3. — *Non affliget Dominus*. Et si aliquando, etc., *usque ad* juste vindicando, retorquet.

VERS. 4. — *Egestatem operata*. Qui negligenter vivit in hoc sæculo, egebit bonis in futuro; at qui fortiter Domino militant, divitiis æternæ beatitudinis remunerantur.

VERS. 5. — *Qui congregat*. Qui congregat Christo animas fidelium, filius sapiens est. Et quidem hæc *messis multa est, operarii vero pauci* (*Matth.* IX). Qui vero hoc tempore acceptabili a sua salute curanda torpescit, confundetur in die tribulationis.

VERS. 6. — *Os autem impiorum*. Quod comessationi, ebrietati et colloquiis malis serviebat, propter iniquitatem, quam congessit, condemnabitur. De-

nique os illius *iniquitas operuit* qui in tormentis positus in lingua sibi, in qua ob plura scelera plus punitus est, refrigerium quæsivit.

VERS. 7. — *Memoria*. In hac vita boni bonos, etc., *usque ad* et ignis eorum non exstinguetur.

VERS. 8. — *Stultus ceditur labiis*, vel suis, quibus damnari meruit, quia *mors et vita in manibus linguæ* (*Isa.* LXVI), vel eorum a quibus, quia corrigi non potuit, sententiam damnationis accepit; unde: *Domine, libera animam meam a labiis iniquis* (*Psal.* CXIX).

VERS. 9. — *Qui ambulat*, qui simpliciter se vivere novit, etc., *usque ad* ac digna factis recipit, *nihil enim occultum quod non reveletur* (*Matth.* X).

VERS. 13. — *Virga in dorso ejus*. Vindicta in sequenti vita, etc., *usque ad* recte subditur: *Sapientes abscondunt*, etc.

VERS. 15. — *Substantia divitis*. Spiritualiter: Qui in Deum dives est per bona opera, confidit in illo, quasi qui in urbe inexpugnabili, quæ a nullo hoste possit superari; at, qui virtutum inopia coangustantur, ideo cœlestibus egent divitiis, quia noxio pavore timent duros pro Domino tolerare labores.

VERS. 18. — *Abscondunt scientiam*, etc. Si ergo verax et sapiens esse desideras, odium neque in abscondito cordis conteges, neque per oris contumeliam proferas; sed tuum cor dilectione et os veritate repleatur.

VERS. 23. — *Quasi per risum stultus operatur scelus*. Prudentia a providendo nomen accepit. Stultus est igitur qui gaudet in scelere. Sapientis autem est et ejus qui viri nomine dignus sit, prævidere, quia risus dolore miscebitur, et gaudia peccandi pœna sequetur ultionis.

VERS. 24. — *Quod timet impius, veniet super*. De illo impio dicit, etc., *usque ad* quod corde tenent, adveniet.

VERS. 25. — *Quasi tempestas*. De persecutoribus Ecclesiæ dicit, qui domum fidei subvertere quærunt. Sed illa in vero fundamento, id est, in Christo collocata, ipsi extemplo dispereunt.

VERS. 26. — *Sicut acetum dentibus*. Sicut hæreticorum perfidia, etc., *usque ad* et etiam verbis impugnant, unde: *A nobis exierunt, sed ex nobis non erant* (*I Joan.* II).

VERS. 28. — *Spes autem*. Non contra id quod supra dicitur, etc., *usque ad* De his qui scienter delinquunt, adjungit.

VERS. 29. — *Fortitudo simplicis via ejus, et pavor*. Si obscura Scripturarum, etc., *usque ad* operari contemnunt.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Statera dolosa*. Vel pecuniæ vel judicii, etc., *usque ad* et actioni congruit.

VERS. 2. — *Ubi fuerit superbia*. Superbi, vel contumeliose se gerunt per contemptum sive per ignorantiam disciplinæ, vel proximis contumeliam ingerunt, vel qui se exaltat humiliabitur.

VERS. 7. — *Mortuo homine impio*. Hoc Origenes

A nescivit, etc., *usque ad* et ad eos fortasse pertinet quod sequitur.

Exspectatio sollicitorum. Sollicitudo bonorum est implere Dei præcepta; at malorum scienter peccantium, quod æternam rapientur ad pœnam. Ideoque exspectatio illorum coronabitur; istorum damnabitur, etiam ante judicium, damnante propria conscientia.

VERS. 9. — *Simulator*. Hæreticus simulans catholicam doctrinam, decipit auditorem suum. Qui veritatem sequuntur Evangelii liberabuntur sapientia catholica, ne decipula decipiantur hæretica.

VERS. 12. — *Qui despicit*, etc. Non est despiciendus, qui nos simpliciter amat, etsi quid inepte agat: qui enim hoc facit, indiget sapientia. Prudens autem
B publice tacet, occulte castigat, quod melius in sequentibus aperitur.

VERS. 14. — *Ubi non est gubernator, populus corruet, salus autem ubi multa consilia*. Ne enim putares, etc., *usque ad* ut a pluribus corrigatur.

VERS. 15. — *Affligetur*. Ad litteram patet, etc., *usque ad* seipsum ante districti judicis oculos ultione dignum reddet.

Qui autem cavet laqueos securus erit. Securus erit in futuro qui nunc bene formidolosus et sua peccata per pœnitentiam curat, et ab impœnitentium societate se immunem servat.

VERS. 21. — *Manus in manu*. Qui manum jungit in manu, etc., *usque ad* unde præmissum est: *Abominabile Domino cor pravum*.

C VERS. 22. — *Circulus aureus in naribus*, etc. Si suis naribus circulum auri fixeris, etc., *usque ad* quia carnalibus deditus.

VERS. 27. — *Bene consurgit diluculo qui quærit bona*, etc., id est ad vitam consurgit in tempore resurrectionis, quia nunc bona agit in tempore operationis. Qui autem mala, quæ dicat vel agat, inquirit, eorum pondere ab altioribus retardatur.

VERS. 28. — *Justi autem quasi*, etc. Quasi, qui spe futurorum præmiorum bona faciunt in præsenti, juste, quod sperant, accipiunt. Virens quippe in arbore folium, fructus, quos nondum ostendit, signat affuturos: et justi quasi virens folium germinant, qui spe salvi facti in fidei ac virtutum gratia proficere non cessant.

D VERS. 29. — *Qui stultus est*. Impius vivit pio; ille damnatur, iste accipit bravium, pro quo certabat.

VERS. 30. — *Qui suscipit*. Qui animarum curam pro Domino suscipit, etc., *usque ad* ut sublimius cum Domino regnet, procurat.

VERS. 31. — *Si justus*. Si martyres tanta patiuntur injuste, etc., *usque ad* etsi enim impii non sumus, certe si peccatores nos esse negamus, *nosipsos seducimus, et veritas in nobis non est*.

CAPUT XII.

VERS. 1. — *Qui bonus est*, etc. Horum versiculorum connexio talis est; qui bonus est non confidit in cogitationibus suis; sed Domini gratiam quærit,

ac per illam pie vivit. Qui autem in cogitationibus A suis confidit, bonus esse nequit : qui enim gratiam Dei non curat quærere, in prava actione perdurat.

Vers. 4. — *Mulier*. Ad litteram, mulier bona et casta, etc., *usque ad* putredo pravi dogmatis corrumpit.

Vers. 5. — *Cogitationes*. Justi sua facta, etc., *usque ad* obliti timoris Domini.

Vers. 7. — *Verte impios*. Multa impietas in diis gentium, etc., *usque ad* sed quæcunque membra hinc illuc perveniunt, quæ sperabant, gaudia inveniunt.

Vers. 10. — *Novit*, id est compatitur hebetudini ac fragilitati proximorum sibi commissorum.

Viscera autem impiorum crudelia, qui non compatiuntur subditis; sed sicut Dominus ait : *Percutiunt pueros et ancillas*, dicentes : *Moram facit Dominus meus venire*. B

Vers. 12. — *Desiderium*. Desiderat impius, etc., *usque ad* dicit e contra de bonis.

Radix autem justorum proficiet, fides, spes, charitas, quibus in Christo sunt radicati non eos fallunt; sed plus quam sperant in futuro percipient.

Vers. 16. — *Fatuus*, etc. Qui in præsenti desiderat ulcisci, fatuus est; qui autem pro Domino contemnit, sapiens est.

Qui autem dissimulat : non sic vult occultari, ut duret, sed omnino deleatur; est enim natura iræ ut prolata, magis ferveat; occultata, languescat.

Vers. 18. — *Lingua autem sapientium est sanitas*, etc., quia et bona, quæ promittunt, ipsi perficiendo ad vitam perveniunt; et aliis, quæ sequantur, C demonstrant

Vers. 19. — *Labium veritatis*, etc. Fides catholica semper permanebit; qui autem repente nova dogmata inserit, mendacii minister est.

Vers. 23. — *Homo versutus*. Sapiens et prudens: qui aliquando celat scientiam, vel non valens loqui, quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus; vel nolens dare sanctum canibus, vel margaritas ante porcos projicere, vel mittere.

Cor insipientium provocat. Vel quando plus appetunt sapere quam oportet sapere, et in cogitationibus evanescendo, pro sapientia stultitiam habent et tenent; vel aliis, quæ nequeunt capere, ingerentes, quasi infirmis oculis lumen solis, id est sapientiæ, D quam habere videbantur auferunt.

Vers. 24. — *Manus fortium*. Perfecti non solum vitiorum bella superant, sed et electis fratribus majore virtutum gratia principantur.

Quæ autem remissa. Qui dissoluti animo, etc., *usque ad* non enim de talibus desperandum est, cum adjungit, *mœror justi*, etc.

Vers. 25. — *Mœror in corde*, etc., quia necesse est ut prius peccatorem mœror pœnitentiæ salubriter humiliet, et post per judicium sacerdotis datæ reconciliationis sermo lætificet vel reficiat.

Qui negligit damnum, etc. Si hoc ad litteram accipitur, etc., *usque ad* vel ipsam carnem morti tradit?

Vers. 27. — *Non inveniet*, etc. Fraude namque acquisita pecunia, etc., *usque ad* quibus æternæ vitæ claritas auro pretiosior emitur.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Filius sapiens*. Tantum distat inter sapientem et stultum, ut hic aliquando profectu eruditionis ad eum, qui se docuerat, docendum perveniat : ille, ne, cum arguitur, audiat.

Vers. 4. — *Vult et non vult piger*. Vult regnare cum Domino, etc., *usque ad* et Jesus filius Sirach : *Væ peccatori terram duabus viis ingredienti*.

Anima autem operantium jussa dominica *impinguabitur*, quia perfecta supernorum dulcedine reficietur; unde : *Sicut adipe* (*Psal*. xxvi), etc.; vel, qui piis pro Domino laboribus insudant, immarcescibili corona donabuntur.

Vers. 7. — *Est quasi dives*, non vere, ut qui induebatur purpura et bysso (*Luc*. xvi); sed quia Deum non habuit, etc., *usque ad* quid vera paupertas agat, subditur.

Vers. 11. — *Substantia*, etc. Qui volunt divites fieri incidunt in tentationem, etc., *usque ad* multiplicia supernæ beatitudinis munera percipiet, de quo :

Vers. 12. — *Spes quæ differtur*, etc. Quia nimirum, etc., *usque ad* ipse est enim *lignum vitæ amplectentibus se*.

Vers. 13. — *Qui detrahit*. Aliter, etc., *usque ad* unde : *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto*, etc.

Vers. 14. — *Lex sapientis*. Ex quo homo sapere incipit, utitur hac lege, ut mortem vitet et vitam acquirat.

Vers. 16. — *Cum consilio*, maxime divino, quod est in Scripturis. Fatuus enim est qui extra hoc consilium vivit, quamvis naturaliter prudens videatur.

Vers. 20. — *Qui cum sapientibus*. Quilibet simplex aut rusticus, qui arcana sapientiæ comprehendere nequit, si tamen exempla sapientum vivendo sectatur, jure inter sapientes numerabitur.

Amicus stultorum. Qui stultos, non quia homines sunt, sed propter stultitiam, quia mimi sunt, vel histriones, vel hujusmodi, non ut instruendo corrigat, amat, sed ut favendo, deteriores efficiat : licet sapiens videatur, stultorum damnatione tenebitur.

Vers. 22. — *Bonus homo*, etc., sæpe boni sine filiis obeunt, etc., *usque ad* regnum Dei datum est genti facienti fructum ejus.

Vers. 23. — *Multi cibi*. Alius translator, etc., *usque ad* utrique autem sensui congruit, quod subdit.

Vers. 24. — *Qui parcit virgæ odit filium suum*, etc. Nam et bonus pater filium, et discipulum magister catholicus, ne ad iniquitatem deflectat, sollicitus erudit.

CAPUT XIV.

Vers. 1. — *Sapiens*, etc. *Destruet* male vivendo,

et aliquando aperte regnando, etc., *usque ad* de quibus aperte subdit:

VERS. 3. — *In ore stulti.* Quia stulti per vaniloquium humiles, quos despiciunt, affligunt; sed hi per doctrinam sapientium, ne decipiantur, se muniunt.

VERS. 4. — *Ubi non,* etc. Hæc hærent superioribus, etc., *usque ad* qui Sareptanam viduam pascit a qua et ipse pascitur.

VERS. 6. — *Quærit derisor sapientiam*, etc. Ut Caiphas, etc., *usque ad* quia perverse quærunt, nunquam prorsus inveniunt.

VERS. 7. — *Vade contra*, etc. Ideo derisor sapientiam, quam quærit, non invenit, etc., *usque ad* ejusque meditationi operam dare satagunt.

VERS. 10. — *Extraneus.* Id est reprobus, etc., *usque ad* unde subditur: *Dominus impiorum*, etc.

Sapiens timet et declinat. Sicut stulti est de sua alacritate confidere, etc., *usque ad* aut post mortem fortiter pœnas ferat.

VERS. 17. — *Impatiens*, etc. Reprehensibilis quidem est impatiens, etc., *usque ad* inter reprobos æstimatur.

VERS. 19. — *Jacebunt mali ante bonos.* Videntes tormenta eorum, etc., *usque ad* ad videnda eorum supplicia.

VERS. 24. — *Fatuitas stultorum.* Imprudentia, quasi improvidentia dicitur.

VERS. 25. — *Liberat animas testis fidelis.* Catholicus prædicatur, qui testimonia Scripturarum fideliter prædicat, et profert; hæreticus mendacia.

Profert mendacia. Alia translatio: Incendit autem mendacio animas dolosus deceptor.

Versipellis, id est diabolus, qui mala, quæ suggerit, bona mentitur: et dum bona promittit æterna, ducit ad tormenta.

VERS. 26. — *In timore Domini.* Timor Domini fiduciam fortitudinis præstat, etc., *usque ad* speraverunt in Domino.

VERS. 27. — *Timor Domini.* Hæc est spes eorum, etc., *usque ad* unde, *Initium sapientiæ timor Domini* (*Psal.* IX).

VERS. 30. — *Vita carnium.* Per carnem infirma, per ossa firma. Si mentis innocentia custoditur, etsi quæ foris infirma sunt, quandoque roborantur; unde subdit:

Putredo ossium invidia, quia per livoris vitium ante oculos Dei pereunt ea quæ humanis oculis fortia videntur. Ossa enim per invidiam putrescere, est robusta quæque perire.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Responsio mollis frangit iram.* Qui verba increpantis humiliter suscipit, jam propinquat veniæ reatus quem gessit. Qui arguenti resultat, contra se iram judicis provocat.

VERS. 2. — *Ebullit stultitiam.* Scripturam pervertendo, suos sensus auctoritati præponendo; velut fatui philosophi, ut Porphyrius, et Julianus, qui con-

A tra Ecclesiæ doctores stultitiæ suæ fluenta fundebant.

VERS. 5. — *Stultus irridet.* Stultus est omnis peccator, qui, terrenis actibus deditus, futurum nihil prævidet: is disciplinam irridet, dum derogat divinæ correctioni.

VERS. 7. — *Cor stultorum dissimile.* Vel dissimile sibi ipsi, variis cogitationibus, et nunquam idem manet. Contra quod de Anna dicitur: *Vultusque ejus non sunt amplius in diversa mutati.*

VERS. 10. — *Doctrina mala. Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus est in regno cælorum.* Talibus tamen, si correcti fuerint, patet reditus ad veniam: si autem increpationes non receperint, omnino morientur.

B VERS. 15. — *Omnes dies.* Omne tempus populi Dei, etc., *usque ad* quasi jugi delectantur convivio.

VERS. 17. — *Melius est vocari ad olera.* Multo enim utilius est simplicis vitæ innocentiam cum charitate servare, etc., *usque ad*, *discedite a me operarii iniquitatis.*

VERS. 19. — *Pigrorum*, quos piget operari justitiam, etc., *usque ad* sed quia hoc bonos non præpedit, adjungit:

Via justorum absque offendiculo. Justi enim quidquid adversitatis in sua conversatione invenerint, non offendunt, quia æternæ spei et internæ contemplationis saltu adversa transiliunt.

VERS. 23. — *Lætatur homo.* Humanum est de
C sententia quasi prudenter prolata lætari. Sed vere sapiens non solum quod loquitur, sed etiam opportunitatem loci, et temporis, et personæ cui loquitur, diligenter inquirit.

VERS. 24. — *De inferno novissimo*, etc. Primus infernus cæcitas peccantis animæ, et veræ lucis scientia carentis, de quo: *Descendunt in infernum viventes* (*Psal.* LIV).

VERS. 25. — *Viduæ Ecclesiæ*, scilicet sponsæ suæ, pro cujus vita mori dignatus est.

VERS. 26. — *Firmabitur:* in judicio, quando non solum factis, sed et verbis omnibus digna præmia reddet.

VERS. 30. — *Lux oculorum lætificat animam.* Jure
D mentem delectat humanam, etc., *usque ad* sic enim magis fervet opus.

Lux oculorum. Alia translatio: *Videns bona oculus delectat corda bona*, scilicet, Domini in terra viventium, quæ, quia in oculo mentis contemplatur, merito corde delectatur, quamvis affligatur exterius.

CAPUT XVI.

VERS. 1. — *Hominis est animum præparare.* Quomodo ergo hominis est animum præparare, et Dei gubernare linguam? sed persecutionis tempus significat, de quo dicitur, *Nolite cogitare quomodo, aut quod loquamini: datur enim in illa hora, quid loquamini* (*Matth.* X).

VERS. 2. — *Omnes viæ.* Ita actiones omnium bo-

norum, scilicet, et malorum quid in occulto cogitent, certa lance discernit, unde subdit :

VERS. 3. — *Revela Domino*. Opera nostra revelamus, quando, quem nihil latere novimus, in cunctis, quæ agimus, in memoriam reducimus, atque illius flagitamus auxilium : et tunc non solum opera, sed cogitationes dirigit.

VERS. 4. — *Universa propter semetipsum*, etc. Nulla fuit Domino causa operandi, nisi sola voluntas, ut suam scilicet, bonitatem rationabili creaturæ, quam perpetuo faceret beatam, ostenderet : eum vero qui bonum conditionis propria sponte deseruit, id est diabolum, cum suis sequacibus, justa severitate damnavit.

VERS. 5. — *Abominatio est*. Quicunque tribuit sibi bonum quod facit, etiamsi nihil videtur mali manibus operari, cordis innocentiam perdit, in quo largitori bonorum se prætulit : et ideo talem Dominus abominatur virum, quem sibi in beneficiis videt ingratum.

VERS. 7. — *Cum placuerint Domino*. Tanta est sanctitas divinæ religionis, etc., *usque ad* sed etiam ad veritatem fidei conversi sunt.

VERS. 8. — *Melius est parum cum justitia*, etc. Melius est in simplici conversatione Deo servire devote, quam multis abundare virtutibus, et proximorum facta despicere.

VERS. 10. — *Divinatio in labiis regis*. Quis alius rex non errat in judicio, etc., *usque ad* qui prophetarum ejus ora impleret.

Pondus et statera. Lapides justi fortes, etc., *usque ad* mensuram fidei et gratiarum distribuit.

VERS. 13. — *Voluntas regum*, etc., id est, justorum. *Multi reges et prophetæ voluerunt videre, quæ vos vidistis, et non viderunt*. Hi enim et vitiis resistunt, et virtutum obsequio, quasi satellitum, constipantur. Reges enim terræ sæpe labia justa detestantur, ut Herodes Joannem.

VERS. 14. — *Nuntii mortis*. Angeli Satanæ, hæretici, etc., *usque ad* quem contigit stulte loquendo offendisse.

Placabit. (HIER., *de morte Fabiolæ*.) David homicidium et adulterium septem dierum fame purgavit.

VERS. 15. — *In hilaritate vultus regis vita*. Quicunque hilarem Christi vultum videre merentur, his in æternum cum illo vivere dabitur. Aliter etiam *videbit omnis caro salutare Dei* : sed tunc justi placatum, reprobi videbunt iratum.

Et clementia ejus quasi imber serotinus. Serotinus imber in Judæa usque hodie jam maturis messibus venire consuevit, etc., *usque ad* sed superni facit irrigatio Domini.

VERS. 22. — *Fons vitæ*. Quia ille prædicator vere suis auditoribus vias vitæ aperit, etc., *usque ad* quæ dicunt bona, fatuo corde contemnunt.

VERS. 24. — *Favus mellis composita verba*, etc. Multi per eloquentiam, etc., *usque ad* quæ ex interna animæ dulcedine procedunt.

VERS. 26. — *Anima laborantis laborat sibi*, etc. Constat ad litteram, etc., *usque ad* quia necesse habet facere bona, quæ dicit.

VERS. 27. — *Vir insipiens fodit malum*. Potest hoc de hæretico specialiter intelligi, etc., *usque ad* unde Jacobus : *Lingua inflammat rotam nativitatis nostræ inflammata a gehenna* (*Jacob*. III).

VERS. 29. — *Vir iniquus lactat amicum suum*, etc. Potest hoc de hæretico et de omni fautore malorum accipi : *quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur*.

VERS. 30. — *Qui attonitis oculis cogitat*, etc. Gravius est perficere malum quam facere, etc., *usque ad* ut quæ malorum suorum retributio sequatur, non videat.

VERS. 32. — *Melior est patiens viro forti*, etc. Minor est victoria urbes expugnare, etc., *usque ad* et patientiæ humilitate substernit.

VERS. 33. — *Sortes mittuntur in sinum*. Sicut sortes mittuntur in sinum, etc., *usque ad* quasi de sinu examinis divini.

CAPUT XVII.

VERS. 1. — *Melior est buccella*. Melius est parva bona cum charitate facere, sine scientia prædicandi (hoc est enim siccam buccellam esse) quam magis effulgere virtutibus, cum admistione discordiæ.

VERS. 6. — *Corona senum*, etc. Senes, patriarchæ, prophetæ, qui a filiis filiorum, id est successoribus apostolorum, divina laude celebrantur : et gloria est prædicatorum Novi Testamenti, qui veterum patrum filii esse meruerunt.

VERS. 8. — *Gemma gratissima*. Qui præmia futura fideliter exspectat, etc., *usque ad* prudenter intelligens, *Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (*Rom*. VIII).

VERS. 12.— *Expedit magis ursæ*, etc. Facilius erat sanctis doctoribus furori gentilitatis occurrere, etc., *usque ad*, et hoc sæpe facilius fit, quam hæreticum ad fidem rectam revocare, vel catholicum prave agentem ad bonum opus reducere.

VERS. 13. — *Qui*. Aquam dimittere, etc., *usque ad* unde contra : *Qui imponit stulto silentium, iras mitigat*.

VERS. 16. — *Quid prodest*. Quid prodest populo Judæorum infideli, etc., *usque ad* cum sapientiam piæ actionis habere neglexerit ?

VERS. 17. — *Omni tempore*. Qui Deum vere amat, omni tempore ejus custodit amorem ; neque in angustia passionis deserit, quem in pacis tranquillitate confessus est.

VERS. 18. — *Homo stultus plaudet manibus*. Stultus est, qui cum fratris sui animam suscipiat regendam, de suis gloriatur actibus, et non potius ei humili compassione quidquid potest auxilii salutaris impendit.

Animus gaudens. Qui interna sancti Spiritus consolatione lætatur, etc., *usque ad* gloriam dilectionis amisit.

Vers. 24. — *In facie prudentis.* In facie Christi lucebat sapientia Deitatis, etc., *usque ad* tota intentione perquirunt.

Vers. 26. — *Non est bonum damnum inferre justo.* Et de ipso judice ac principe sæculorum qui pro nostri salute percuti voluit, accipi potest, et de omnibus rectoribus Ecclesiæ, qui vel facultatibus nudati ab impiis, vel ipsa sunt morte consumpti.

CAPUT XVIII.

Vers. 1. — *Impius cum in profundum venerit*, etc. Qui longis peccatorum tenebris involutus semel de luce desperat, ex desperatione sibi peccandi frena relaxat; sed opprobrium futuræ damnationis nulla ratione evadit, quem nulla divini timoris memoria cohibuit.

Vers. 4. — *Aqua profunda.* Quia Dominus et apostoli palam utriusque Testamenti sacramenta mundo reserabant, de quibus subdit : *Et torrens redundans fons sapientiæ.* Aqua profunda, id est, verba sapientium lavant mentes et rigant, ne peccatorum sorde deformes remaneant aut ariditate deficiant.

Vers. 9. — *Qui mollis et dissolutus.* Qui enim cœpta bona districte non exsequitur, dissolutione negligentiæ manum destruentis imitatur.

Vers. 11. — *Substantia divitis urbs roboris ejus.* Substantia terrena, etc., *usque ad* quasi inexpugnabili muro cunctas hostium arcet insidias.

Vers. 13. — *Qui prius respondet quam audiat.* Qui prius magister esse desiderat, quam discat, stultitiæ noxam non declinat. Qui judicare proximorum facta, prius quam utriusque plene causam noverit, inordinate festinat, se dignum confusione monstrat.

Vers. 14. — *Spiritus viri sustentat imbecillitatem.* Et ipse autem vir, etc., *usque ad* mentis fortitudine sustentat.

Spiritum vero ad irascendum. Dicit enim sæpe iratus ea quæ placatus, quia dixit, pœniteat, et plerumque an dixerit, ignoret : cujus tamen vesania per sapientium modestiam facillime suffertur atque sopitur.

Donum hominis. Donum charitatis, etc., *usque ad* ac sibi libenter obtemperare faceret.

Vers. 17. — *Justus prior.* Omnis qui vere justus est, etc., *usque ad* ejus humilitatem digna mercede remunerat.

Vers. 19. — *Frater qui adjuvatur.* Cum populus Judæorum et gentium, etc., *usque ad* ab infidelium incursione defendunt.

Vers. 23. — *Cum obsecrationibus loquetur pauper.* Humiles spiritu humiliter Dominum adorant, ut Publicanus : superbi sua merita jactant, ut Pharisæus.

Vers. 24. — *Vir amabilis.* Gentilis conversus magis amatur a Domino, quam Judæus infidelis perdurans, de quo secundum carnem natus est. Potest et de apostolis, de Judæa natis, intelligi ; quia ma-
A gis amarent credentes ex gentibus, quam suæ gentis incredulos.

CAPUT XIX.

Vers. 1. — *Melior est pauper.* Melior est simplex auditor verbi Dei, si ea, quæ in Scripturis intelligit, operando proficit, quam eruditus, si in his, quæ caute intellexerit, ad hæresim prædicandam labia detorquet.

Vers. 2. — *Ubi non*, etc. Animæ humanæ scientia vitæ cœlestis necessaria est, etc., *usque ad* a statu beatitudinis in pœnam miseriæ et mortalitatis inciderunt.

Vers. 3. — *Stultitia*, etc. Stulti, cum viam veritatis deserunt, etc., *usque ad* ipsum Dominum quasi importabilia onera imposuerit, mente reprehendit
B insana.

Vers. 4. — *Divitiæ addunt amicos.* Divitiæ regni cœlestis, quæ per sanctos doctores fidelibus tribuendæ prædicantur, multos amicos et eisdem prædicatoribus, et earum largitori Deo asciscunt. A prophetis autem, quia nihil certæ beatitudinis promittunt, et hi quos habent separantur, conversi ad certissimam Dominicæ fidei promissionem.

Vers. 5. — *Testis falsus.* Redarguerat eum qui tantum verba sectabatur, nunc illum redarguit qui verba Dominicæ auctoritatis male interpretando corrumpit. Quod multa sæpius iterantur, confirmatio est, ut Joseph ait, eo quod sermo sit Dei, et velocius compleatur.

Vers. 10. — *Non decent stultum.* Non decent hæ-
C reticum deliciæ Scripturarum quia his bene uti non novit, neque illum, qui adhuc servus est peccati, præferri decet justis in regimine Ecclesiæ.

Vers. 11. — *Doctrina viri.* Doctrina ecclesiastica, etc., *usque ad* recte autem subditur :

Et gloria ejus est iniqua prætergredi. Perfecti est enim doctoris, sic aliorum improbitatem patienter sufferre, ut se noverit ab iniquis patienter observare. Neque enim propria munditia sine tolerantia sufficit, neque tolerantia sine munditia.

Vers. 13. — *Dolor patris.* Deus in natura semper impassibilis, dolere tamen nostro more dicitur, cum homines, quos ad se credendum laudandumque creavit, diabolo servire conspicit. Unde pœnituit eum quod hominem fecisset super terram, et *tactus*
D *dolore cordis intrinsecus : Delebo, inquit, hominem quem creavi a facie terræ* (*Gen.* vi).

Tecta jugiter. Sicut tecta perstillantia pluviam quidem suscipiunt, etc., *usque ad* et sorde mista auditoribus reddit.

Vers. 15. — *Pigredo immittit soporem.* Piger dicitur qui recte sciendo vigilat, sed nihil operando torpescit ; sed *pigredo immittit soporem*, quia paulisper recte sentiendi vigilantia amittitur, dum ab opere cessatur. Recte autem subditur :

Et anima dissoluta esuriet. Nam quia se ad superiora stringendo non dirigit, neglectam se inferius per desideria expandit, et dum studiorum subtilium vigore non constringitur, cupiditatis infimæ famæ

sauciatur, ut quo per disciplinam ligari dissimulat, A eo esuriens per voluptatum desideria se spargat.

Vers. 18. — *Erudi filium.* Subjectum tibi, si errare conspicis, diligenter castiga; quod si castigari renuerit, ita caute erga illum age, ne quid in tuis verbis vel operibus, unde amplius peccet, inveniat. Huic concordat quod sequitur:

Vers. 19. — *Qui impatiens est sustinebit damnum et cum rapuerit.* Si enim pro duritia contradicentis fratris in impatientiæ vitium labaris, etc., *usque ad* cum enim pecuniam violentus abstulerit, pro hac animam invitus dabit.

Vers. 22. — *Melior est pauper.* Quam qui se per excellentiam virtutum viri nomine dignum dicens, fallitur nescius, dum superbiendo perdidit bona quæ gessit.

Vers. 24. — *Abscondit piger manum.* Nemo ita piger est, etc., *usque ad* manum enim ad os porrigere, est voci opere concordare.

Vers. 28. — *Devorat.* Ut famelicus cibos, iniquitatem patrare ardenter exquirit.

CAPUT XX.

Vers. 2. — *Luxuriosa res.* Sequitur.

Vers. 4. — *Æstate.* Regnum Dei æstati comparatur, quia nunc mœroris nostri nubila transient, et vitæ dies æterni solis claritate fulgebunt.

Vers. 7. — *Beatos post se filios relinquet.* Non ad litteram, sed exempla ejus sequentes. Unde omnes electi, filii Abrahæ quibus non præsens, sed futura beatitudo promittitur, unde, *Rex qui sedit.*

Vers. 8. — *Rex qui sedit in solio judicii.* Etsi in hac vita electi mala patiantur reproborum, etc., *usque ad* digna factis recipit.

Vers. 9. — *Qui potest dicere.* Non dicit, quis habet, etc., *usque ad* proximorum quasi vilia despiciunt, subdit:

Pondus et pondus. Diversum pondus, etc., *usque ad* quibus indiciis judicium nostri dirigere debeamus.

Vers. 11. — *Ex studiis suis intelligitur.* Quemcunque enim virtutibus cum modestia continentiæ, etc., *usque ad* sicut e contra: *Amicus stultorum similis efficitur.*

Vers. 12. — *Dominus fecit utrumque.* Nemo ad prædicandum idoneus fratrem simplicem despiciat, etc., *usque ad* dans unicuique secundum mensuram donationis suæ.

Vers. 14. — *Malum est.* Qui æterna præmia in cœlis præparare desiderat, malum est, quod in præsenti debet sustinere, ut cum recesserit de mundo, glorietur, aperte prospiciens, quia *non sunt condignæ passiones hujus temporis*, etc.

Vers. 15. — *Est aurum et multitudo.* Hæc est gloriatio sapientis emptoris, etc., *usque ad* et vasis esse assimilanda pretiosis.

Vers. 17. — *Suavis est homini panis mendacii*, etc. In quocunque membro quis amplius peccaverit, etc., *usque ad* quæ in verbis superfluis in epulando defluxerat.

Vers. 21.—*Hæreditas.* Qui per avaritiæ nequitiam in hac vita multiplicari appetunt, etc., *usque ad* abominatio est apud Deum.

Vers. 23. — *Abominatio est apud Deum pondus et pondus, statera dolosa*, etc. Duplex pondus et stateram dolosam habet in corde suo, etc., *usque ad* vel animam suam Deo in baptismo consecratam.

Vers. 25. — *Ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare.* Si peccatum est cuilibet nocere, etc., *usque ad* et eos qui, ut sua vota compleant, sanctos persequuntur, damnatio manet æterna. Ideo subdit:

Vers. 26. — *Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem.* Mos fuit antiquis, etc., *usque ad* cui rotæ est contraria *corona vitæ quam re-*
B *promittit Deus diligentibus se.*

Vers. 30. — *Livor vulneris.* Cum enim extra percutimur, etc., *usque ad* quia sicut venter escas, ita mens pertractando excoquit curas.

CAPUT XXI.

Vers. 1. — *Sicut divisiones.* Omnium hominum, non solum regis cor, in manu Domini, quia *in manu ejus sunt omnes fines terræ.* Sed regem, sanctum quemque vocat, qui vitiorum bella in se vincere, virgulta malitiæ novit exstirpare. Sicut enim Dominus aquarum divisionibus, terrarum fines simul et aeris implet, tegit quoque aquis superiora cœlorum, *Ita cor regis quocunque voluerit* inclinat, quia sicut divisiones gratiarum secundum voluntatem suam,
C et angelis et hominibus tribuit; ita corda sanctorum quibuscunque voluerit digna donationibus reddit. Et taceat Pelagianus, quia absque gratia Dei nullus est locus saluti.

Vers. 8. — *Perversa via.* Juste coram Domino, etc., *usque ad* recte quod per naturam originaliter sumpsit, exsequitur.

Vers. 13. — *Qui obturat aurem.* Generaliter, etc., *usque ad* neque auditu divinæ misericordiæ dignum.

Vers. 15. — *Pavor operantibus iniquitatem.* Quia sciunt a Deo prohibitum; quamvis luxuriæ suæ perpetratione carnaliter delectentur, mentis tamen pavore interno non carent, quia se perpetuo passuros
D pro his, quæ temporaliter male fecerunt, non ambigunt.

Vers. 16. — *In cœtu gigantium.* Dæmonum, etc., *usque ad* ipso judice teste, *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus* (*Matth.* XXV).

Vers. 18. — *Pro justo datur.* Justus et rectus idem, etc., *usque ad* cum multo facilius possent, sapientiæ curam non habuerunt.

Vers. 20. — *Thesaurus desiderabilis.* Reprobi non tantum virtutes non assequi, etc., *usque ad* unde, *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, etc. (*Matth.* X.)

Vers. 22. — *Civitatem fortium.* Mundum scilicet, etc., *usque ad* ecclesiastica disciplina redarguit.

Vers. 28. — *Testis mendax*. Qui se Deo servire testatur, etc., *usque ad* per justitiam judicis post victoriam palmam percipit.

Vers. 29. — *Vir impius*. Judas, etc., *usque ad* quod negando deliquit.

CAPUT XXII.

Vers. 1. — *Melius est*. Nam si quis mundum universum lucraretur, merito totum contemneret, ut ejus nomen scriberetur in cœlis, ejusque memoria inter sanctos atque angelos figeretur æterna.

Nomen bonum. Quod fidelium testimonio laudatur, non vulgi imperiti, unde : *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem !*

Gratia bona. Quia a bono pro bonis laudatur operibus quis : imo pro collatis ei donis meritorum glorificatur Pater qui in cœlis est.

Vers. 2. — *Dives et pauper*. Neque divitem propter divitias honora, neque pro inopia pauperem despice : quia opus sunt divinum, et ad imaginem, et ad opus Dei factum.

Vers. 3. — *Callidus vidit malum*. Multi ex principibus crediderunt, etc., *usque ad* et in communibus consequuntur actibus.

Vers. 4. — *Finis modestiæ*. Quia nimirum perfectio virtutum est, etc., *usque ad* ne pœnis forte mereatur subigi.

Divitiæ et gloria. Finis modestiæ timor Domini, gloria et vita, quia perfectio virtutum est in hac vita, ut caste timeamus Deum ; finis virtutum in futuro, ut divitias promissæ hæreditatis, regni cœlestis gloriam, et vitam recipiamus æternam.

Vers. 6. — *Proverbium est*. Quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu. Et Græca narrat historia Alexandrum magnum et moribus et incessu Leonidis pædagogi sui non potuisse carere, et vitiis quibus parvus infectus fuerat.

Vers. 8. — *Qui seminat iniquitatem*. Patet, quia is qui vel verbo vel exemplo docet iniquitatem, sustinebit vindictam. Sed quia sequitur :

Et virga iræ suæ. Illam iniquitatem videtur dicere, etc., *usque ad* unde : *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt* (*Matth.* XXVI).

Vers. 13. — *Dicet piger*, ad bona opera, etc., *usque ad* aut, sicut alios justos, consumat tormentis.

Vers. 16. — *Qui calumniatur*. Constat, quia rapaces, et quæ pauperibus auferunt, et quæ juste videbantur possidere, perdunt, cum in judicio pro his, quæ gesserunt, pœnas recipiunt.

Fili mi. Hucusque titulus parabolarum Salomonis qui supra positus, etc., *usque ad* et cor apponere ad intelligendum quæ sapientes loquantur, præcipiat.

Vers. 24. — *Noli esse amicus*. Generaliter autem, etc., *usque ad* incipiant imitari.

Homini iracundo, neque ambules cum viro. Cuilibet, præcipue Judæo, qui contra Christum et ejus discipulos vesana mente furebant, a quorum amicitia prohibentur, qui salvari curant : ne eorum A vicinia, et ipsi pereant, quod casu Judæ fieri posse probatum est.

Vers. 26. — *Noli esse cum his, qui defigunt manus*. Noli esse cum his, etc., *usque ad* quo indutus videbaris ?

Vers. 28. — *Ne transgrediaris*. Non transgrediaris terminos Catholicæ fidei, quos ab initio statuere doctores.

Vers. 29. — *Vidisti virum velocem in opere suo? coram*. Quemcunque velocem videris in opere suo, etc., *usque ad* quorum cavit errorem esse ponendum.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. — *Quando sederis*. Allegorice legendum est, etc., *usque ad* unde bene subjungit :

B Vers. 3. — *Ne desideres*, hoc est, ne desideres ejus auscultare sermonibus, qui dulcedine mendacii auditores fallit.

Vers. 4. — *Pone modum*. De quo supra : *Ne transgrediaris terminos antiquos quos posuerunt patres*, scilicet terminos fidei, et veritatis datæ a patribus.

Vers. 6. — *Ne comedas*, id est, ne de Scripturis cum hæretico loquaris, qui invidet humanæ saluti, malens decipere quam corrigi ; quoniam sicut hariolus et conjectator somniorum, æstimat, quæ ignorat ; ita hæreticus, quæ non intelligit in Scripturis, ut libet interpretatur ?

Comede, etc. Securus, inquit, disce, quæ dico, et age quæ doceo ; cum in his, quæ docet, ipse fidem C certam non habeat, sciens se finxisse, quæ docet.

Vers. 8. — *Cibos quos comederas*. Sensus perversos, quos ab hæreticis didiceras necesse est, ut vel per pœnitentiam corrigendus deseras, vel pro his post mortem pœnas sustineas, perdasque sermones confessionis, quibus eis prædicantibus humiliter favendum esse putaveras.

Vers. 9. — *In auribus. Nolite sanctum dare canibus, neque mittas margaritas ante porcos*. Sicut admonuit, ne hæreticorum doctrinis auscultares : ita nunc, ne amore vanæ gloriæ seductus immundis hominibus passim arcana veritatis ingeras.

Vers. 10. — *Ne attingas*, etc. Propinquum parvulorum et pupillorum Dominum appellat, etc., *usque ad* qui conversationem eorum bonam inquie-D tando læserit, judicium Domini non evadit.

Vers. 17. — *Non æmuletur cor tuum peccatores*. Si tota die, etc., *usque ad* unde in Apocalypsi : *Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ* (*Apoc.* II).

Vers. 20. — *Noli esse in conviviis peccatorum*. Carnes ad vescendum conferre, est in collocutione derogationis vicissim vitia proximorum dicere : de quorum pœna mox subditur : *Quia vacant potibus*, etc.

Dantes symbola consumentur. Symbolum, collatio, etc., *usque ad* detractionis suæ languor occupavit.

Vers. 29. — *Cui væ, cujus*. Quærit disputando, etc., *usque ad* de quo Judæis : *Vos ex patre diabolo estis* (*Joan.* VIII).

Cui rixæ? cui foveæ? Rixæ, quia concordiam non A servat, etc., *usque ad* et sæpissime in foveam incidit, de qua : *Fovea enim profunda est meretrix*, etc.

Cui sine causa vulnera? quia multi nimis potati vulnera per tumorem acceperunt, quæ nulla ferri causa pertulerunt.

Cui suffossio oculorum? quia immoderatus haustus vini, et exterioris et interioris visus ingerit cæcitatem.

VERS. 30. — *Nonne his*. Non vetat bibere vinum ad necessitatem, sed morari extra tempus et utilitatem in vino, et evacuandis certare calicibus, unde Isaias : *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem* (*Isa*. V).

VERS. 33. — *Oculi tui videbunt*. Pene naturale vitium est, post vina in corde mulierem concupi- B scere, comitante etiam turpitudine verborum.

VERS. 34. — *Et eris sicut dormiens*. In medio mari dormiunt, etc., *usque ad* studium sollicitudinis perdit.

VERS. 35. — *Verberaverunt me*. Vox percussi est et dormientis, etc., *usque ad* ut semper voluptatibus debrietur.

CAPUT XXIV.

VERS. 1. — *Ne æmuleris*. Ne desideres imitari quos prædictis vitiis videris implicari ; sed sapientiæ operam dare curato, unde subdit : *Sapientia ædificabitur domus*.

VERS. 4. — *Vir sapiens*. Non omnis fortis sapiens, sed e converso : quia etsi corpore debilis est, si ad- C sit sapientia, omnino fortis, adversarii, id est diaboli, certamina vincit.

VERS. 7. — *Excelsa stulto*. Non potest stultus ad sapientiam ascendere, quia in infimis vitiorum jacet ; quia etsi in præsenti se aliquid sapere putat, in porta, id est in exitu hujus vitæ, nihil fuisse inveniet.

VERS. 8. — *Qui cogitat*. Aperit, quem stultum dicat : non ingenio tardum, sed eum qui vel cogitando peccat.

VERS. 10. — *Si desperaveris*. Nihil exsecrabilius desperatione : quam qui habuerit, et in generalibus hujus vitæ laboribus, et quod pejus est, in fidei certamine, constantiam perdit.

VERS. 11. — *Erue eos*. Erue eos qui ab hæreticis D decipiuntur, etc., *usque ad* si algore perituros, victu, veste recrea.

VERS. 13. — *Comede, fili mi*. Melli et favo comparat doctrinam sapientiæ, etc., *usque ad* et mora percipitur.

VERS. 15. — *Ne insidieris*. Ne quæras occasionem, etc., *usque ad* unde subjungit :

VERS. 16. — *Septies enim cadet*. Justus dicitur, et cadere, etc., *usque ad* sic peccato assentiunt ut non pœniteant.

VERS. 17. — *Cum ceciderit inimicus tuus*. Supra justo insidias vetuit, etc., *usque ad* ne te cadente in peccato, ille resipiscens sanetur.

VERS. 21. — *Time Dominum, fili mi*. Potest per Dominum et regem, Pater et Filius intelligi, qui eodem divinitatis honore colendi sunt : *Qui enim non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*, etc. (*Joan*. III).

Cum detractoribus. Cum illis scilicet, etc., *usque ad* et auscultantium illis auditorum.

VERS. 23. — *Hæc quoque sapientibus*. Quando reprobus quis repentino interitu rapitur a sæculo, etc., *usque ad* vel timore nunquam a via veritatis recedatur.

VERS. 26. — *Labia deosculabitur*. Osculum pacis et amoris signum est, etc., *usque ad* in melius conversos.

VERS. 27. — *Præpara*. Præparato opere agrum diligenter exercere, etc., *usque ad* intus tota virtutum fabrica fame boni crescente destruatur.

VERS. 30. — *Per agrum hominis pigri transivi*, etc. Per agrum vineamque pigri ac stulti transire, etc., *usque ad* vel diaboli persuasione quisque negligens perdit.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Hæ quoque parabolæ*. Hinc novo ordine loqui incipit, etc., *usque ad* scilicet quæ figuris aptæ videntur.

VERS. 2. — *Gloria Dei*. Gloria Domini, etc., *usque ad* unde se magis filium hominis quam Filium Dei appellat.

Investigare. Sermonem, etc., *usque ad* nam illico audivit : *Beatus es Simon Barjona, quia caro*, etc.

VERS. 3. — *Cœlum sursum et terra deorsum*. Sicut altitudo cœli et profunditas terræ ab hominibus sciri non potest, ita scientia apostolorum et prophetarum, qui arcana Divinitatis spiritu revelante cognoverunt, nostram fragilitatem transcendit.

VERS. 5. — *Aufer impietatem*. Aufer impietatem, etc., *usque ad* ne per arrogantiam rigidi, plebis odium incurrant.

VERS. 6. — *Ne gloriosus appareas*. Sicut superius prælatum, etc., *usque ad* unde : *Humiliamini sub potenti manu Dei, ut exaltet vos in tempore visitationis* (*I Petr*. III).

VERS. 11. — *Mala aurea*. Sacra eloquia, etc., *usque ad* remoto litteræ velamine pandit.

VERS. 12. — *Inauris aurea margaritarum fulgens*. Recte humilis auditor, etc., *usque ad* gratioremque fulgorem gemmæ ardentis annectit.

VERS. 13. — *Sicut frigus*. Importunum videtur tempore messis ningere, etc., *usque ad* prudenter agendo repausat.

VERS. 14. — *Vir gloriosus*. Idem videtur, *Nec lactes quemquam labiis tuis*. Sed illud est idem quod dicit Apostolus : *Habentes speciem pietatis, veritatem autem ejus abnegantes* (*II Tim*. III).

VERS. 16. — *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi*. Potest et sic intelligi, etc., *usque ad* vel toties ad illum venias ut fastidiat.

VERS. 19. — *Dens putridus et pes*. Jeremias, etc., *usque ad* in die judicii nudus patebit.

VERS. 20. — *Acetum in nitro qui cantat.* Nitrum a A
Nitria provincia, etc., *usque ad* sed aquam lavationi habilem reddit.

VERS. 22. — *Prunas enim congregabis*, id est, ardorem charitatis. Non enim doceret sapientia, ut bona inimico, mali causa, faceres. Fit enim sæpe ut inimicus crebris victus beneficiis, odii ponat rigorem, et calorem charitatis menti apponat.

Ventus aquilo. Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi. Si vero tristi, ut ait quidam, discit non libenter dicere, quod didicerit non libenter audire.

VERS. 24. — *Melius est sedere in angulo domatis, quam.* Doma est excelsus et secretus locus. In Actibus enim apostolorum (*Act.* x), ubi Petrus ad superiora ascendit ad orandum, pro superioribus in Græco B
doma scriptum est.

VERS. 25. — *Aqua frigida.* Aqua ergo frigida, etc., *usque ad* vel finito certamine ad palmam retributionis inducunt.

VERS. 26. — *Fons turbatus.* Evenit sæpe, ut qui majori præditi scientia fulgebant, ad ultimum plus volentes sapere quam fragilitati humanæ concessum est, in insipientiæ foveam decidant, unde adjungit :

VERS. 27. — *Sicut qui mel.* Dulcedo enim mellis, etc., *usque ad* unde sequitur :

VERS. 28. — *Sicut urbs patens*, etc. Si enim murum silentii non habet, etc., *usque ad* contra semetipsam per multiloquium pugnat.

CAPUT XXVI.

C

VERS. 1. — *Quomodo nix in æstate.* Nix in æstate et pluviæ in messe, etc., *usque ad* quod Arianæ tempestatis calamitas probavit.

VERS. 2. — *Nam sicut avis.* Verba comparat avibus, etc., *usque ad* de quibus : *Quodcunque ligaveris super terram erit ligatum et in cœlis* (*Matth.* XVI).

VERS. 4. — *Non respondeas. . . Responde stulto juxta stultitiam.* Non sunt contraria ; utrumque enim pro tempore et personarum diversitate concordat ; dum et stultus contemnit, quia non recipit sapientiam : et stulta superbia a sua dejicitur stultitia, unde : *Factus sum insipiens, vos me coegistis* (*II Cor.* XII).

VERS. 6. — *Claudus pedibus.* Potest sapiens stultum mittere nesciens, nec tamen sapientiæ suæ gloriam perdit : quia de ignoto, bonum quod audierat, D
credit. Sed et qui hæreticum sciens mittit ad prædicandum, claudus est pedibus : *Et iniquitatem bibens;* quia et operis boni foris incessum amisit, et interiora sui sensus haustu stultitiæ debriat.

VERS. 9. — *Quomodo si spina nascatur.* Spina nascitur in manu temulenti, etc., *usque ad* aut vituperationem quærit aliorum.

VERS. 11. — *Sicut canis.* Canis vomens cibum quo pectus ejus premebatur, abjicit, etc., *usque ad* quam post confessionem, dum appetunt, resumunt.

VERS. 12. — *Vidisti hominem.* In judicium ergo in hunc mundum veni (*Joan.* IX), ut qui non vident videant, et qui vident, cæci fiant (*Eccl.* x).

VERS. 13. — *Dicit piger.* Multi cum verba exhortationis audiunt, etc., *usque ad* in suis jacere pravitatibus non desistunt.

VERS. 16. — *Sapientior*, etc. Septem viri loquentes sententias, etc., *usque ad* et multos perfecisse monstraverunt.

VERS. 17. — *Sicut qui apprehendit.* Noli verbis contendere, ad nihilum utile est nisi ad subversionem audientium. Quicunque simplex sensu est et duobus inter se jurgantibus, mordaci sermone capta ejus aure, cito incipit quasi canis latrare et contentiones generare, sed sapiens omnino vitat.

CAPUT XXVII.

VERS. 1. *Ne glorieris.* Ne securus sis aliquando de futuro ; quia etsi hodie servis Domino qualis esse in futurum possis, quomodo viam finire, prorsus videre non vales. *Beatus homo qui semper est pavidus.*

VERS. 3. — *Grave est saxum.* Grave est, etc., *usque ad* ita mentis quoque motus examinant et castigant.

Ira stulti utroque gravior, etc. De quo supra, etc., *usque ad* et furori frena laxat.

VERS. 5. — *Melior est manifesta correctio.* Amor absconditus, illicitus, etc., *usque ad* quam studio similiter peccandi clam diligere.

VERS. 7. — *Anima saturata calcabit favum*, etc. Anima divitum, etc., *usque ad* mortem ipsam pro Domino pati dulce habet.

VERS. 8. — *Sicut avis transmigrans.* Sicut avis ova, etc., *usque ad* ne a bono, quod faciebas, desistas.

VERS. 10. — *Melior est vicinus.* Melior est tibi, etc., *usque ad*, *in Jericho, et incidit*, etc

VERS. 14. — *Qui benedicit proximo*, id est, qui favore superfluæ laudis eum extollit, vel malis favendo, vel bona plus æquo laudando. Sed hic maledicenti assimilatur ; quia vel in malo opere laudando confidentiam tribuit, vel in bono opere simplicitatem pusi cordis minuit, ut quod superni amoris causa incœperat, humano favore finiat.

VERS. 17. — *Ferrum ferro.* Bona consolatio consilium sapientum : qui dum se invicem consolando instruunt, ferrum ferro acuitur.

VERS. 20. — *Infernus.* Inferni tormenta non replentur, etc., *usque ad* si naturam haberent sine fine vivendi.

VERS. 23. — *Diligenter.* Pastori Ecclesiæ dicitur, etc., *usque ad* si tuo tempore bene paveris.

VERS. 25. — *Aperta sunt prata.* Aperta sunt modo pascua sacramentorum cœlestium, etc., *usque ad* ad spirituale subsidium data.

VERS. 26. — *Agni sunt ad vestimentum.* Agnorum velleribus vestieris, dum bonis discipulorum obedientium moribus pastor ipse profeceris, eorumque laudabilia facta cernens, et in ornatu virtutum, et in calore dilectionis ipse gloriosus exstiteris. Hædis agrum comparas, dum peccatores ad pœnitentiam vocando, sublimiorem tibi in terra viventium locum acquiris.

VERS. 27. — *Sufficiat tibi lac caprarum.* Tanta instantia pecus commissum pasce, etc., *usque ad* hædi pro pretio sanctorum, quibus nocuerant, ignibus tradentur.

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. — *Fugit impius.* Qui non est fortis, etiam si nullus persequatur, sponte fidem deserit: dum latrociniis, vel perjuriis, aliisque hujusmodi infideli se similem reddit.

Justus autem quasi leo. In occursu bestiarum non trepidat, etc., *usque ad* quem nemo invitus amittit.

VERS. 5. — *Qui autem requirunt.* Omnia animadvertunt electi, id est et futurum discrimen universalis judicii; et quibus operibus requies; et quibus pœna retribuatur æterna.

VERS. 10. — *Qui decipit justos in via mea*, etc. Qui per doctrinam hæreticam decipit amatores justitiæ, etc., *usque ad* exemplum etiam de casu ejus sumunt.

VERS. 12. — *In exsultatione*, etc. Non de præsentibus, etc., *usque ad* quod et de paganis, et hæreticis, et malis Catholicis potest accipi.

VERS. 14. — *Beatus homo*, etc. Ira judicii tanto districtior portabitur, quanto nunc minus timetur.

VERS. 22. — *Vir qui festinat ditari*, etc. Qui augere opes ambit, peccatum negligit, more avium captus, cum escam terrenam avidus inspicit, quo strangulctur peccati laqueo, non agnoscit: cum quælibet mundi bona desiderat, quæ de futuro damna patiatur ignorat.

VERS. 28. — *Cum surrexerint impii.* Eosdem homines, quos justos dicit, quia justi, creationis ordinem servant: Unde in Job de pœnitente: *Respiciet homines, et dicet, Peccavi* (*Job.* XXXIII). Quod est, Respiciet eos, qui naturam humanæ creationis custodiunt, et se peccando jumentis assimilatos agnoscunt.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. — *Homo qui blandis*, etc. Qui fictis sermonibus proximum laudat, parat ei insidias, quibus in periculum verbi aut operis securior incidat. Sed videamus qui capiatur, cui fit, aut qui facit. Sequitur:

VERS. 6. — *Peccantem virum.* Non ergo justo laqueus peccantium, etc., *usque ad* nam qui fodit foveam proximo suo, incidet in eam.

VERS. 9. — *Vir sapiens.* Doctor fidelis et sapiens, etc., *usque ad* non auditur a stulto.

VERS. 11. — *Totum spiritum suum.* Impatientia impellente totus spiritus foras prorumpit, etc., *usque ad* sapiens autem paulatim eam maturitate consilii extenuat et expellit.

VERS. 13. — *Pauper et creditor obviaverunt.* Pauper, etc., *usque ad* unde, *sine me nihil potestis facere.*

VERS. 18. — *Cum prophetia.* Cum sacerdotis eruditio cessaverit, solvetur continuo disciplina divinæ legis: qua populus ad beatitudinis præmia pertingere debuerat.

VERS. 20. — *Vidisti hominem.* Grave quidem vitium stultitiæ, sed non levius verbositatis: nam sæpe contingit, ut idiota aliquis citius verba correptionis accipiat, quam qui sua (quæ novit, vel nosse putat) magis jactat, quam aliorum monita audiat.

VERS. 21. — *Qui delicate a pueritia sua.* Alia translatio pulchre: *Qui deliciatur a pueritia sua, servus erit: novissime autem contristabitur.* Sero enim malorum pœnitet, qui in tenera ætate noluit.

VERS. 22. — *Vir iracundus.* Janua omnium vitiorum iracundia: qua clausa, virtutibus intrinsecus dabitur quies, aperta, ad omne facinus armabitur animus.

VERS. 24. — *Qui cum fure participat, odit animam suam.* Non solum a peccato, sed etiam a consensu abstinere docet sapientia: ne audiat a districto judice: *Si videbas furem, currebas cum eo*, etc. Non enim fur solum, sed et ille reus tenetur, qui furti conscius, quærente possessore non indicat. Et ne metu personæ potentioris se excuset, addit: *Qui timet Dominum*, etc.

CAPUT XXX.

VERS. 1. — *Verba congregantis.* Huc usque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Juda. Hinc rursus verba Salomonis, quod perpenditur ab ipso nomine quo Græce ἐκκλησιαστής, latine congregans; Ecclesia enim convocatio.

Visio quam. Visio quam locutus est, quia quod vidit apud Deum secretiora contemplando patefecit hominibus. Quisquis enim Spiritu Dei confortatus est, quæ sequuntur humili corde dicit, *stultissimus sum virorum*, etc.

VERS. 2. — *Stultissimus. Filii hujus sæculi prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua* (*Luc.* XVI). Et Apostolus: *Si quis videtur esse sapiens in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens* (*I Cor.* III).

Non didici ab homine, sed, donante Deo, ut sanctorum scientiam noscam. Et Apostolus: *Nos stulti propter Christum:* iterum ait, *Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam vero non hominum*, scilicet neque principum hujus sæculi, qui destruuntur.

VERS. 4. — *Quis ascendit in cœlum.* Filius Dei post resurrectionem, et nostræ resurrectionis tempore descensurus est ad judicium.

Quis continuit. Omnis spiritus, angelorum, hominum, animalium et procellarum, ne deficiat, Dei potentia continetur.

Quis suscitavit omnes. Et nunc omnia, quæ per orbem vivunt et crescunt, homines, animantia, germina, Deus, ut sua vita subsistant, excitat: et in die judicii genus humanum a quatuor ventis a morte excitabit.

Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, Dei patris et filii nomen dicit: cujus mysterium sæcularis scientia naturaliter scire non potuit, quamvis esse Deum, qui omnia fecerit, per facta intelligere possit.

Si nosti : tu scilicet, qui tuam sapientiam jactans, nostræ fidei mysteria stultitiam vocas.

Vers. 5. — *Omnis sermo.* Proprietatem Græci nominis, etc., *usque ad* vera enim omnia et ignita.

Clypeus est, id est protector omnium sperantium in se. Clypeus contra hostium insidias et omnia adversa.

Vers. 7. — *Duo rogavi te.* Hæc adhuc vir, etc., *usque ad* in oblivionem decidat æternorum.

Vers. 11. — *Generatio quæ patri.* Superius vitæ puritatem, etc., *usque ad* si natus est, fuit tempus quando non fuit filius.

Vers. 14. — *Generatio quæ pro dentibus gladios habet.* Hæc est, quæ suam perfidiam aliis immittere conatur ; et sicut corpora gladiis, ita audientium animas veneno allocutionis occidit.

Vers. 15. — *Sanguisugæ duæ sunt filiæ.* Diabolus, qui siti peccata suadendi perpetuo ardet ; *Duæ filiæ*, quæ ejus imitantur ardorem, luxuria et philargyria. Nam luxuriæ, quo liberius frena laxantur, eo noxius delectatur ; et *Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.*

Tria sunt insaturabilia. Infernus nunquam redundat ; meretrix habet similia. Corpus non satiatur deliciis, et avarus non dicit, sufficit ; alii infernum dicunt diabolum, qui non satiatur seductione humana.

Vers. 16. — *Os vulvæ, et terra quæ non satiatur aqua*, ut supra, ignem, incendium gehennæ, qui nunquam desinit.

Vers. 17. — *Oculum qui subsannat.* Qui divina judicia reprehendunt, etc., *usque ad* qui peccati nigredinem humiliter confitentur.

Filii aquilæ : quia per gratiam ejus sunt renati, qui in carne ad cœlum transvolavit, qui alibi filii sponsi dicuntur.

Vers. 18. — *Tria sunt mihi difficilia.* Ita est ad litteram, etc., *usque ad* sic difficile est scire quot cogitationibus juvenis agitur, qui viam veritatis deservit.

Vers. 20. — *Talis est et via mulieris adulteræ.* Adultera quoque mens ut ea quæ commemoravit, semper vaga est, quæ ubi celare peccata poterit, negat se aliquid patrasse mali.

Vers. 24. — *Quatuor :* scilicet minores videntur justi in terra, quam reprobi, id est abjectiores; sed tamen sapientiores sunt sapientibus mundi, quia æterna quærunt, et pro his pati desiderant.

Vers. 25. — *Formicæ populus infirmus.* Et Ecclesiæ populus, etc., *usque ad* quibus vivat in æternum.

Vers. 26. — *Lepusculus*, alii chœrogryllus, etc., *usque ad* sed hic quidam pro lepusculo hericium habent.

(Hieron.) Habent enim Hebræa verbum *saphan*, quod murem et chœrogyllum et leporem et hericium interpretantur.

Lepusculus, etc. Hæc est plebs Ecclesiæ, quæ invalida, quia injurias suas ulcisci non quærit, et quia non suis viribus, sed in Dei auxilio sperare salutem

A didicit, quod est cubile habere in petra, unde dicit cum Psalmista : *Esto mihi in lapidem fortissimum, in domum munitam, ut salves me, quia petra mea et munitio mea es tu.*

Vers. 27. — *Regem locusta.* Locusta, etc., *usque ad* tamen instanter in suis locis Christo militare, et germina carnalium consuevit absumere voluptatum.

Vers. 28. — *Stellio manibus.* Stellio alas non habet, etc., *usque ad* obtinenda æterni regni mœnia virtus operationis levat.

Vers. 29. — *Tria sunt quæ gradiuntur.* Non nos moveat, etc., *usque ad* quia in fallacia sua ad tempus Antichristus prosperatur.

Vers. 31. — *Gallus*, scilicet prædicatores, inter hujus sæculi tenebras verum mane nuntiantes.

B *Et aries.* Primus ordo sacerdotum, etc., *usque ad postquam elevatus est in sublime.*

Vers. 33.— *Qui autem* ubera fortiter premit, etc., *usque ad* quia carnale efficitur hoc quod nimia discussione sentitur.

Et qui provocat iras, producit. Quid prior parabola ad litteram significet, aperit, etc., *usque ad* elicit sanguinem.

CAPUT XXXI.

Vers. 1. — *Verba Lamuelis.* Lamuel, in quo est Deus, etc., *usque ad* vidit quam prudenter se mater sua docuerit.

Vers. 3. — *Et divitias tuas.* Hoc est, noli terrenis deliciis hominum corda corrumpere, etc., *usque ad* per illecebras sæculi merentur eradicari de terra

C viventium.

Vers. 4. — *Noli regibus.* Hæc et sequentia ad litteram patent, etc., *usque ad* carnales scrutantur.

Vers. 6. — *Date siceram mœrentibus.* Vinum et sicera, etc., *usque ad* ne abundantiori tristitia absorbeantur qui hujusmodi sunt.

Vers. 8. — *Aperi os.* Pro causa pauperis, etc., *usque ad* sed et cunctis per orbem nationibus curam salutis impendere.

Vers. 9. — *Aperi os tuum, decerne.* Sicut pro causa pauperis et ereptione os aperire præcepit, ita, ubi erraverit, juste castigare admonet ac judicare. Et Moyses : *Pauperis in judicio non misereberis* (*Exod.* xiii). Quod utrumque Dominum facere Propheta dicit : *Sed judicabit in justitia pauperes, et*

D *arguet inæquitate pro mansuetis terræ.*

Vers. 10. — *Mulierem fortem.* Hucusque verba Lamuelis regis, etc., *usque ad* virtutes describantur ac præmia.

Mulierem fortem quis inveniet. Mulier fortis sancta Ecclesia, etc., *usque ad* per mundum prædicare donavit, addidit :

Vers. 11. — *Confidit in ea cor viri.* Vir, redemptor, etc., *usque ad* cum per prædicatores, quos deceperat, ad veritatem revocat.

Et spoliis non indigebit. Quia nunquam cessabit Ecclesia deceptas a diabolo animas Christi fidei restituere, donec mundi cursu finito numerus justorum compleatur. Sed quia quidquid boni sancta Ec-

clesia vel fidelis anima agit, desuper accipit recte A subditur :

VERS. 12. — *Reddet ei bonum et non malum.* Reddet anima Christo bonum, etc., *usque ad* cui simile, *serviamus illi*, etc.

VERS. 13. — *Quæsivit.* Quibus operibus, etc., *usque ad* de hac retributione apertius subditur :

VERS. 14. — *Facta est quasi navis institoris de longe.* Navigator dicitur *institor*, eo quod acquirendis mercibus sedulus instat, etc., *usque ad* de quibus dicitur : *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.*

VERS. 15. — *De nocte.* Sicut totus præsentis sæculi cursus, etc., *usque ad* et hujusmodi secreto exercere.

Surrexit. Cum quis fidelis ad agendum proximorum curam sollicite accingitur. Quod duobus modis B facit, quia et eos, qui foris errant, ad fidem vocat; et qui in fide sunt, ut amplius operibus insistant; unde subdit :

Deditque prædam domesticis suis. Dat prædam domesticis suis, cum eos, quos diabolus eripuit, eorum societati, qui in fide præcesserunt, conciliat. Dat ancillis suis cibaria, cum humiles quosque, et timore jussa servantes, ne lassescant pio labore, mercedis commemoratione reficit.

VERS. 16. — *Consideravit.* Hodie et usque in finem sæculi mulier fortis, etc., *usque ad* quæ sit beatitudinis plenitudo in regno Dei.

De fructu manuum suarum. Quia de fructiferis suorum fidelium factis, etc., *usque ad* et pro eis quid C potest, laborat.

VERS. 17. — *Accinxit.* Cum se ad virtutum opera præparat, etc., *usque ad* ut bonis operibus fulgeatis.

VERS. 18. — *Gustavit et vidit quia bona est.* Agri scilicet illius, etc., *usque ad* sed et nocte accensa lucerna manibus operatur.

VERS. 19. — *Manum suam misit.* Fortia dicit, perfecta in charitate opera, etc., *usque ad* de cujus fortitudine dicitur : *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* (*Matth.* XI).

Et digiti ejus, inquit, *apprehenderunt fusum.* Colus in sinistra, fusus in dextera, etc., *usque ad* quid D autem mulier fortis, scilicet sancta Ecclesia vel anima perfecta per fusum operata sit; subjungit :

VERS. 20. — *Manum suam aperuit inopi, et palmas suas.* Hoc de eleemosynis, etc., *usque ad* cum late longeque prædicatores ad gentes æternæ salutis egentes dispersit.

VERS. 21. — *Non timebit.* Frigora nivis, etc., *usque ad* quia credidit Deo dicenti quod *portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (*Matth.* XVI).

Omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus, etc. Sapientia scilicet, ad hæreses revelandas, et patientia ad tolerandas apertorum hostium pugnas, etc., *usque ad* qui merito in frigore religatur, quia vestem pietatis non habebat.

VERS. 22. — *Stragulatam vestem.* Stragulata vestis est quæ variante textura, solet confici firmissima, etc., *usque ad* byssinæ enim justificationes sanctorum sunt.

VERS. 23. — *Nobilis in portis vir.* Vir Dominus qui visus est ignobilis, etc., *usque ad* cunctis apparebit sublimis.

VERS. 24. — *Sindonem fecit et vendidit.* In linteo sindonis subtilis, etc., *usque ad* gentes enim a vitiis ad virtutes, a diabolo migraverunt ad Christum.

VERS. 25. — *Fortitudo.* Fortitudo ad tolerandum, etc., *usque ad* esto fortis adversus detractores.

VERS. 26. — *Os suum.* Ad hoc tantum loquens os aperuit, etc., *usque ad* utrique convenit quod subjungit :

Lex clementiæ. Ut non statim puniat ut lex Moysi, etc., *usque ad* et sic absolvit eam : *Vade et amplius noli peccare.*

VERS. 27. — *Consideravit.* Quia cunctas conscientiæ suæ cogitationes subtiliter investigat, etc., *usque ad* et quæ didicit agenda, exercere non desinit.

Panem otiosa non comedit. Quia sacrum eloquium quod percipit, opere exsequitur, etc., *usque ad* non solum otiosæ, sed verbosæ et curiosæ.

VERS. 28. — *Surrexerunt filii ejus.* Quod futurum novit ut propheta, etc., *usque ad* sed in judicio quanta sit resurrectionis suæ gloria demonstrabit.

VERS. 29. — *Multæ filiæ congregaverunt divitias : tu supergressa es universas.* Ecclesiæ hæreticorum, etc., *usque ad* quæ fide casta et opere perfecto Redemptoris sui vestigia sectatur.

VERS. 30. — *Fallax gratia et vana est pulchritudo.* Fallax est gloria laudis, etc., *usque ad* qualiter enim eam laudet, ostendit, *Date ei de fructu.*

VERS. 31. — *Date ei de fructu manuum suarum.* Hoc vir ille, de quo supra dictum est, etc., *usque ad* et probante ac remunerante Deo, cui est honor et gloria.

LIBER ECCLESIASTES.

Qui Hebræis COHELETH (קהלת).

B. HIERONYMI IN LIBRUM ECCLESIASTEN PROLOGUS.

(Vide inter Opera Hieronymi, tom. III.)

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Verba Ecclesiastæ.* (HIERON. *in Eccle.*, l. III.) Tribus nominibus vocatus est Salomon, etc. *usque ad* et æqualis magister est, et nescit se esse regem.

(ALBINUS.) Tradunt Hebræi hunc librum Salomonis esse agentis pœnitentiam, quia in sapientia

divitiisque confisus per mulieres Deum offendit. Secum enim omnia vana reputavit esse et ad miseriam devenire eos qui in eis spem ponunt.

(HIERON.) Allegorice. Pacificus et dilectus Dei Patris Filius, etc., *usque ad* unde : *In omnem terram exivit sonus eorum : et in fines orbis terræ verba eorum* (*Psal.* XVIII).

VERS. 2. *Vanitas vanitatum.* (ID.) Pro *vanitas vanitatum* secundum quosdam interpretes possumus dicere, etc., *usque ad* donec veniat quod perfectum est.

Antequam suam ponat sententiam, quemdam apparatum videtur et ornamentum facere, cum dicit : *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.* Postea a majori, id est ab homine incipit, ostendens ipsum vanitati subjectum, id est mutabilitati. Et hoc est, *vanitas*, etc. Vanitas omnis homo vivens : quanto magis cætera ! Unde, *Vanitati subjecta est creatura, non volens, sed propter eum qui*, etc. Quidquid enim non esse potest, vanitas dici potest, quia mutari potest. Solus Deus semper idem est quod est. Quod autem mutatur, quodammodo evanescit, et non est quod erat; ad comparationem Creatoris, omnis creatura vanitas potest dici et quasi nihilum computari.

(HIER.) Si cuncta quæ fecit Deus, etc., *usque ad* cogor non semel, sed bis dicere, *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.*

VERS. 3. — *Quid habet amplius homo.* (ID.) Post generalem sententiam, etc., *usque ad* sed nudi in terram redeunt, unde sumpti sunt.

VERS. 4. — *Generatio præterit*, etc. (ID.) Prima recedit generatio Judæorum, etc., *usque ad* nos autem Deum laudamus non in uno sæculo, sed in sæculis sæculorum.

VERS. 5. — *Oritur sol et occidit.* (ID.) Ipse sol, etc., *usque ad* qui oritur fideli, occidit infideli.

VERS. 6. — *Vadit ad austrum*, etc. (ID.) Hinc existimare possumus, etc., *usque ad* et ita ad orientem revertitur.

In circuitu pergit spiritus. (ID.) Ipsum solem spiritum vocat, etc., *usque ad* alia frigus consumeret.

VERS. 7. — *Omnia flumina intrant in mare.* Dicunt philosophi, aquas dulces, quæ mari influunt, vel ardente sole consumi, vel salsuginis maris esse pabula. Sed Ecclesiastes noster et ipsarum Conditor aquarum, dicit eas per occultas terræ venas ad capita fontium regredi et de matrice abysso in sua semper ebullire principia. Possumus per flumina, et mare, humanum genus accipere, quod in terram, unde sumptum est redit, secundum illud : *Terra es, et in terram ibis* (*Gen.* III). Nec terra impletur multitudine mortuorum. Et Hieronymus dicit torrentes non flumina, eo quod cito transeant.

(HIER.) Omnes torrentes, etc., *usque ad* quomodo in proverbiis filiæ sanguisugæ.

VERS. 8. — *Cunctæ res difficiles.* Non potest homo causas et naturas rerum explicare, nec oculus ad plenum intueri, nec auris, instruente doctore, ad summam scientiam pervenire. *Videmus enim nunc*

A *per speculum in ænigmate et ex parte, donec veniat quod perfectum est* (*I Cor.* XIII), quod in hoc mortali corpore esse non poterit. Hæc sententia contra eos est qui sine labore et dicendi studio sanctas Scripturas se novisse putant, et se sapientes, cum insipientes sint.

VERS. 9. — *Quid est quod.* (HIER.) De his videtur dicere, etc., *usque ad* ut requiesceret Deus ab omnibus operibus suis die septima.

Quid est quod, etc. De naturis in principio mundi creatis, et de successione earum, quomodo veniunt et transeunt; ut homo moritur, homo nascitur, eadem natura est nascentis, quæ fuit morientis. Sic de avibus, piscibus, serpentibus et omnibus animantibus; sic de herbis, arboribus et aliis naturis nihil
B novum invenitur quod antea non fuerit : nihil præteritum quod post non fiat. Unde, *Requievit Deus die septimo ab omni opere suo* (*Gen.* II), a novarum creatione naturarum, non a gubernatione, secundum illud : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan.* V). Sic ex primordialibus rerum seminibus totius sæculi tempus naturali cursu peragitur.

VERS. 10. — *Nec valet*, etc. (HIER.) *Estne verbum*, etc., *usque ad* et prædestinatione Dei jam ea facta sunt quæ futura sunt.

Jam enim præcessit. Sicut præterita quæ olim fuerunt apud nos, abscondit oblivio, sic quæ nunc fiunt, qui nascituri sunt, scire non poterunt; silentio enim peribunt, et quasi non fuerint, abscondentur.

Vanitas enim vanitatum et omnia vanitas, quia
C omnia more fluentis aquæ transeunt, et non redibunt. Cui sententiæ totus mundus acclamat, et maxime genus humanum.

VERS. 11. — *Non est priorum.* (HIER.) Seraphin propterea, etc., *usque ad* unde post, *Non est memoria sapienti cum stulto in æternum.*

VERS. 13. — *Et proposui in animo meo*, etc. Proposuit ergo Ecclesiastes, etc., *usque ad* quam sponte incurrerunt.

Hucusque generaliter de vanitatibus sæculi : hinc ad seipsum redit, et quis esset ostendit, quomodo omnia cognoverit, et docuerit, unde : *Et proposui in animo meo*, et cætera.

Hanc occupationem. (HIER.) Verbum *anian* (ענין) Aquila, LXX et Theodotio περισπασμὸν quod latine
D *distensio*, etc., *usque ad* ad superiorem sensum cuncta referuntur.

VERS. 14. — *Vidi*, etc. Consideravi omnia mundana, et vidi vanitatem et malitiam esse, id est, miserias spiritus, quibus animus diversis fatigatus cogitationibus laborat cognoscere, quod homini non conceditur.

(HIER.) Verbum *Routh* (רעות) Aquila et Theodotio, etc., *usque ad* quibus anima diversis cogitationibus affligitur.

VERS. 15. — *Perversi.* (ID.) Perversus non poterit adornari, etc., *usque ad* ut non possit comprehendi.

VERS. 17. — *Erroresque et stulti.* (ID.) Prima sa

pientia est stultitia caruisse, etc., *usque ad* supra disseruisse sufficiat.

A

CAPUT II.

Vers. 1. — *Dixi ergo.* (Hier.) Postquam in multitudine sapientiæ, etc., *usque ad* tunc non vanitas erit, sed veritas.

Vers. 2. — *Risum reputavi errorem.* (Id.) Ubi nos dicimus, etc., *usque ad* læta sibi et prospera promittunt.

Vers. 3. — *Cogitavi in corde.* (Id.) Ebrietas, etc., *usque ad* quid vitandum.

Vers. 4. — *Plantavi vineas.* In domo divitis, etc., *usque ad* sine qua cætera ligna siccabuntur.

Vers. 6. — *Et exstruxi mihi piscinas*, etc., *usque ad* et serotinam exspectat de cœlo pluviam.

Vers. 7. — *Possedi servos :* timore servientes, et spiritualia desiderantes, nec timentes.

B

Vernaculos eos dicimus, qui sunt quidem de Ecclesia, et prædictos servos et ancillas antecedunt; nec tamen liberi sunt.

Vernaculi dicuntur filii servorum, qui in domo domini sui nati sunt.

Armenta quoque et magnos. Hi sunt, qui absque ratione et scientia Scripturarum laborant quidem in Ecclesia, sed nondum ad hominem perveniunt, id est ad imaginem Dei.

(Hier.) *Et quidem possessio armenti.* Nota quod, etc., *usque ad* vel vernaculi.

Vers. 8. — *Substantias regum.* (Id.) Dogmata philosephorum, etc., *usque ad* et prudentias prudentium reprobat.

C

Feci mihi cantores. Cantor, etc., *usque ad*, *Cantores et cantatrices*, uterque sexus me oblectaret.

Delicias filiorum hominum. Sapientiam scilicet, quæ, sicut paradisus, poma habet varia et multiplices voluptates. De qua Psalmista : *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui* (*Psal.* xxxvi). Et, *Torrente voluptatis tuæ potabis eos* (*Psal.* xxxv).

Vers. 9. — *Qui ante me fuerunt in Jerusalem.* Ad litteram : Non est magna laus. Ante Salomonem enim regnaverunt Saul, cujus tempore regnum cœpit, et David, sub quo satis parvum erat regnum.

Perseveravit. Alii, *stetit*, id est, ei in carne posito sapientia permansit, non proficiens per momenta, sicut in nobis, sed in plenitudine stans.

D

Vers. 10. — *Et omnia quæ.* Sed quanto studio ista crescebant, tanto sapientia deerat, quia per omnia desideria rapiebat, putabamque hunc esse fructum laborum meorum, si libidini servirem; sed tandem in me reversus, vidi omnia vana esse.

Vers. 11. — *Sub sole.* (Hier.) Christo. In sole posuit tabernaculum suum. Qui ergo ad solis claritatem ordinem constantiamque nondum pervenit, in eo Christus non habitat.

Vers. 13. — *Et vidi quia tantum.* Cum hoc cogitarem, quod sapiens, lux, stultus, tenebræ : illius oculi in cœlo, hujus, in terra, repente mihi surrepsit, quare communi morte pereant, communi miseria deprimuntur, et hujusmodi.

Vers. 18. — *Rursus detestatus.* (Hier.) Spirituali labore sancti die noctuque in lege Domini meditantur, etc., *usque ad* sapientia enim non est terrenas divitias congregare.

Habiturus. Hoc ipsi Salomoni contigit, qui non sui similem habuit filium Roboam. Ex quo intelligimus filium nec dignum quidem hæreditate patris, si stultus sit.

Vers. 21. — *Nam cum alius.* (Id.) Supra de incerto hærede, etc., *usque ad* ex ratione.

Vers. 24. — *Nonne melius.* (Id.) Postquam omnia pertractavi, etc., *usque ad* quantum sufficit?

Vers. 26. — *Homini bono.* (Id.) Corrigenti mores suos, etc., *usque ad* et spiritus præsumptione composita esse.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Omnia tempus habent.* (Hier.) Incertum et fluctuantem statum conditionis humanæ supra docuit, etc., *usque ad* nec loco nec tempore continentur.

Vers. 2. — *Tempus plantandi*, etc. (Id.) Nulli dubium est, etc., *usque ad* quia perfecta charitas foras mittit timorem.

Vers. 3. — *Tempus destruendi*, etc. Non possumus ædificare bona, nisi prius destruxerimus mala, sicut Jeremiæ dictum est a Deo, ut ante eradicaret et suffoderet et perderet, et postea ædificaret atque plantaret (*Jerem.* i).

Vers. 4. — *Tempus plangendi*, etc. Plangendum est nunc ut in futuro saltemus, illam saltationem, quam David ante arcam testamenti (*II Reg.* vi), Saulis filiæ displicens, magis placuit Deo.

Vers. 5. — *Tempus spargendi lapides*, etc. (Hier.) Miror, etc., *usque ad* et ad pœnitentiam vocat.

Tempus amplexandi. Tempus amplexandi sapientiam, et contemplationi strictius inhærendi; et tempus longe fieri a complexu, scilicet sapientiæ, ut curæ temporis, et his sine quibus vivere non possumus, serviamus.

Vers. 7. — *Tempus tacendi et tempus.* (Hier.) Docemus in Ecclesiis quod nescimus. Omnes artes absque doctore non discimus, sola hæc tam vilis et tam facilis, ut præceptore non egeat. Nihil nobis videtur esse rectum, nisi quod discimus, ut post multum silentium de discipulis efficiamur magistri.

Tempus loquendi. Disciplina Pythagoræ est per quinquennium tacere, et postea eruditos loqui.

Vers. 8. — *Tempus dilectionis.* Tempus amandi post Deum uxores, liberos, propinquos, et tempus odiendi eos, in martyrio. Vel, *Quoniam nunc videmus per speculum in ænigmate* (*I Cor.* xiii), etc. Tempus erit diligendi præsentiam Dei, et tempus odiendi, quando, facie ad faciem cernentes, et in melius proficientes, incipiemus odisse et despicere quod amavimus.

Tempus belli. Modo, non agentibus pœnitentiam; tempus pacis in futuro, quando omnis Israel salvus fiet; *Tempus belli*, ne sis securus, accipe armaturam Dei.

Vers. 10. — *Vidi afflictionem quam dedit*, etc. A (Hier.) Dicitur quod propterea Deus, etc., *usque ad* usque ad finem sæculi fecerit crescere, manere et mutari.

Vers. 12. — *Et cognovi*. (Hieron.) Ideo colonus in mundo datus est homo, etc., *usque ad* hinc :

Vers. 13. — *Omnis homo qui comedit et bibit*, etc., Multæ enim nunc tribulationes justorum, in futuro autem non erit labor in Jacob.

Didici, etc. (Id.) Nihil est in mundo novum, solis cursus, lunæ vices, terræ et arborum siccitas, vel viror, cum mundo condita sunt; et hæc idcirco Deus certa ratione temperavit, ut Dei Providentiam in his intelligamus, et timeamus a facie Dei. Vultus autem Domini super facientes mala.

Vers. 16. — *Vidi sub sole*. (Id.) Cum in hoc B mundo judicium et veritatem requirerem, etc., *usque ad*, *Omnia enim tempore suo requirentur*.

Vers. 17. — *Dixi in corde meo*. (Id.) Quasi, etc., *usque ad* et impleri terram pecoribus et armentis.

Vers. 21. — *Quis novit*. (Id.) Non dicit, etc., *usque ad* et rei quasi dubiæ certus assertor sit.

Deorsum. Ad inferos. Fieri enim potest ut cito mutentur, et sæpe qui docti videbantur, ad inferos ducuntur; et simplices rustici coronantur.

Vers. 22. — *Et deprehendi*. Superiori errore turbatus, etc., *usque ad* quæ in mundo futura sunt postea.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Verti me ad alia*. Plenius hunc locum David in psalmo LXXII, et Jeremias in suo volumine C prosequuntur.

Vers. 2. — *Et laudavi*. (Hier.) Alii hunc locum ita intelligunt, etc., *usque ad* et tandiu eas esse beatas quandiu perfruantur choro angelico.

Vers. 3. *Et feliciorem*. Quia nec vidit hæc mala, nec expertus est : nec secundum errorem eorum qui putant animas esse, antequam homines fiant. Melius est itaque omnino non esse quam male vivere : unde, *Melius illi erat si natus non fuisset homo ille*, etc. (*Matth*. XIV).

Vers. 9. — *Melius est*. (Id.) Post sollicitudines et miserias, etc., *usque ad* calorem vitæ æternæ accipere non valemus.

Vers. 13. — *Melior est puer*. (Id.), *usque ad finem cap.*

CAPUT V.

Vers. 1. — *Ne temere, Deus*. Quia omnia audit et videt, et stultitiam tuam arguit quamvis ipse in cœlo, et tu in terra.

Vers. 2. *Multas*. Quasi sicut qui multa cogitat, ipsa frequenter somniat, sic in stultitiam recidit, qui ultra se, de Deo disputat. Vel, quia modo videmus per speculum et in ænigmate, quasi per somnum, æstimamus nos tenere, quod non habemus, et tamen nihil habemus.

Vers. 3. — *Cum votum voveris*. (Hier.) Melius est non promittere, etc., *usque ad*, *vapulabit multis plagis*.

Vers. 4. — *Multoque*. Sicut Judæi qui dixerunt : *Omnia quæcunque præcepit nobis Deus, faciemus* (*Exod*. XXIV, XXXII) : et adoraverunt vitulum.

Vers. 5. — *Ne dederis os tuum*. Quasi ne dicas te ex infirmitate carnis tuæ peccare, tanquam reflectens culpam in auctorem.

Coram angelo. Qui astat unicuique, et omnia Deo nuntiat : ne putes omnia latere Deum.

Vers. 6. — *Ubi multa sunt*. Quasi, *Ne dederis os tuum*, etc., quia hæc vita est quasi somnia, et multa videntur vera, quæ sunt falsa; sic et excusatio tua.

Vers. 7. — *Si videris calumnias*. Ac si dicat : *Ne dicas coram angelo, non est Providentia* : quod est contra eos qui omnia casibus agi putant, et Dei providentiam negant. *Si tamen videris calumnias egenorum*, etc.

Vers. 8. — *Universæ terræ*, etc. Deus patiens et redditor, qui dicit, *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo*.

Vers. 11. — *Dulcis est somnus*. (Hier.) Divitem avarum, etc., *usque ad* quoniam ipsi Deum videbunt.

Vers. 12. — *Est et alia infirmitas*. Possumus hæc de philosophis, etc., *usque ad* cum scriptum sit : *Perdam sapientiam sapientium*, etc.

Vers. 17. — *Hoc itaque mihi visum est bonum*, etc. Melius dicit esse, etc., *usque ad* quam inspirat Dei gratia in adjuvando bona opera.

CAPUT VI.

Vers. 1. — *Est et aliud malum*. Describit, et aliter divitem avarum, qui cum omnia habeat bona, nihilominus nimia parcitate se cruciat, nesciens cui congreget.

Vers. 2. — *Vir cui dedit Deus divitias*. (Hier.) Potest hoc de populo Israel accipi, etc., *usque ad* ad judicium properabimus omnes.

Vers. 3. — *Sepultura*. (Id.) Adeo avarus, ut nec de sepultura cogitet, vel, sæpe pro divitiis occisus abjicitur insepultus : vel, quia nullam sibi memoriam relinquat, cum omnibus bonis affluat.

Vers. 7. — *Omnis labor* : hoc est, quod laborando didicit homo, id est rationalis, in ore habet, quia alios docet.

Anima ejus non implebitur. (Id.) Quia semper D cupit discere quod doceat : et hoc habet stulto plus, quia cum beato paupere tendit ad Christum, qui est vita et qui ait : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*.

Vers. 10. — *Qui futurus est*. (Id.) Omnium hominum, qui futuri sunt corpore circumdandi, jam Deus vocabulum novit; ne possit homo respondere contra artificem, quare ita, vel ita sit factus. Quanto enim amplius quæsierimus, tanto magis ostenditur vanitas nostra et verba superflua; et non ex præscientia Dei tollitur liberum arbitrium, sed causæ ante præcedunt quare unumquodque sit factum.

Vers. 11. — *Verba sunt*. Quasi, Dei quidem filius futurus est homo, tu autem noli ultra inquirere

qualis, quomodo et cujusmodi, sed crede generationem ejus.

CAPUT VII.

VERS. 2. — *Melius est nomen bonum.* (HIER.) Memoria bonorum operum, quæ delectet auditorum corda, sicut nares unguenta : Unde, *Memoria justorum in laude, nomen impiorum putrescet.*

Et dies. Hoc est, Melius est miseræ vitæ tormenta, et tribulationes, et labores moriendo evadere, quam ad hæc nasci et sustinere.

VERS. 4. — *Melior est ira,* contra peccatum suum vel alienum, quia corrigis, non quia ultionem cupis (*Prov.* XXVII).

VERS. 6. — *Melius est a sapiente.* Meliora sunt amici vulnera, quam fraudulenta inimici oscula. *Verba adulantis magis insensata ad spinas,* id est, sæculi curas moventia, quæ ducunt ad gehennæ incendia : sapiens perfectus nulla argutione indiget, nulla calumnia turbatur. Ergo de sapiente in profectu posito est accipiendum qui aliquando turbatur de iniquitate judicii, cum Deus statim non ponit.

VERS. 9. — *Melior est finis.* Perfectio. *Qui perseveraverit salvus erit.* Melior est consummata justitia, quam inchoata, et orationis epilogi quam exordia; hic certamen, ibi victoria.

Arrogante. Huic arroganti contrarius est, qui in Evangelio pauper spiritu legitur (*Matth.* v).

VERS. 11. — *Quid putas?* Aliter : Sic debes vivere, ut semper præsentes dies sint tibi meliores, quam præteriti. Semper est enim tempus operandi, ne cum cœperis decrescere, dicatur : *Currebatis bene, quis vos impedivit non obedire veritati?* (*Gal.* v.)

VERS. 14. — *Considera opera Dei.* Quam magna, quam mirabilia; alium gratuita pietate elegit, alium justo judicio despicit, unde, *Jacob dilexi, Esau odio habui* (*Mal.* I). Et, *Universæ viæ Domini misericordia et veritas.*

VERS. 15. — *Malam diem* (HIER.) judicii, quæ mala videtur malis, unde, *Dies illa dies iræ,* etc. Vel, bona et mala, id est prospera et adversa, prout juste evenerint, sustine viriliter. Omnia enim juste, quamvis occulte, et hoc est *non inveniat,* etc.

VERS. 18. — *Et noli esse. Impii non dimidiabunt dies suos,* quasi, Noli impœnitens provocare Deum, ut etiam viventi inferat supplicium, sicut fecit Dathan et Abiron.

VERS. 19. — *Nihil negligit.* Omnibus sine respectu personarum benefacit. Vel, in prosperis et in adversis providet.

VERS. 20. — *Decem principes.* (HIER.) Angelos, qui civitati nostræ, id est Ecclesiæ, tanquam custodes, id est auxiliatores, præsunt. Et decem dicuntur, quia denarius numerus est perfectus.

VERS. 22. — *Sed et cunctis.* Docet sapientem maledicorum linguas non attendere, ne cum ipse idem faciat, sibi velit ignosci et alios reprehendi. Si enim hoc fecerit, semper curiosus et iratus erit, quia nec servorum linguas compescere valebit.

VERS. 27. — *Venatorum,* dæmonum, qui venantur animas nostras, quorum mulieres retia, et sagenæ hæretici.

VERS. 28. — *Ecce hoc.* Hoc inveni, etc., *usque ad* facilior ad casum est mulier.

Ut invenirem rationem. Quamcunque rem vel discretionem inter homines et eorum mores : quis perfecte bonus nisi solus Christus?

VERS. 29. — *Virum.* Christum, qui caput est omnium bonorum, quod figuratur per millenarium qui perfectus numerus.

VERS. 30. — *Solummodo hoc.* (HIER.) Ne videatur communem omnium hominum naturam damnare, et Deum ejus auctorem accusare, vigilanter adjecit, *Solummodo,* etc. Quasi dicat : Homo quidem bonus factus est, sed libero arbitrio derelictus, sponte cadit et immiscet se vanis curis et superfluis.

Quis talis ut sapiens, etc. (ID.) Dixit superius vix bonum hominem inveniri, cum a Deo homines sint boni facti. Nunc quæ bona eis dederit tanquam gratulabundus enumerat, sapientiam, rationem, arcana cognoscere.

CAPUT VIII.

VERS. 2. — *Ego os regis observo.* (HIER.) Videtur quidem præcipere juxta Apostolum, etc., *usque ad* hujus voluntati parendum.

VERS. 4. — *Nec dicere ei quisquam potest,* etc. (ID.) Præcepta Dei non sunt discutienda quare illa præceperit, sed facienda.

VERS. 8. — *Non est in hominis ditione.* (ID.) Quasi, non debes moleste pati, si futura non scire potes, si a potentioribus impiis sæpe opprimeris, quia cito omnia finiuntur, et mors omnia æqualiter rapit.

VERS. 10. — *Vidi impios sepultos,* etc. Nec in morte pœnitet, quorum quanto accusatio rarior et difficilior, tanto peccandi libertas videtur eis esse major.

VERS. 14. — *Sunt justi quibus mala proveniunt,* etc. Ut filiis Aaron sacrificantibus secundum Hebræum, et Manasses post tanta mala a captivitate in regnum reductus feliciter vixit.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *Sunt justi,* etc. *Melior est canis.* (HIER.) Canis vivus, pauper justus, leo mortuus, potens iniquus, qui nihil secum aufert de mundo.

VERS. 5. — *Mortui vero.* (ID.) Quidam asserunt etiam post mortem crescere, etc., *usque ad* creaturas rationales et promereri.

VERS. 10. — *Erunt.* Id est, valebunt tibi post mortem.

VERS. 11. — *Bellum.* Victorum vel etiam imitatores belli, secundum illud : *Sine me nihil potestis facere.*

Divitias. Bonorum operum.

VERS. 12. — *Sicut pisces capientur.* Hæretici quoque habent sagenam suam missam, et laqueos quibus capiant simplices.

VERS. 15. — *Vir pauper.* Christus, de quo Psal-

mus : *Ego sum pauper et dolens* (*Psal.* LXVIII). Et in quo omnes thesauri sapientiæ et scientiæ sunt absconditi (*Col.* II).

Per sapientiam suam. Non per potentiam.

VERS. 17. — *Verba sapientium*. (HIER.) Qui favorem et plausum non quærunt, sed salutem audientium : nec clamant ut audiantur, sed cupiunt, ut exaudiantur.

Inter stultos. Stulti qui non quærunt proficere, sed laudem sibi acquirere.

CAPUT X.

VERS. 4. — *Locum*. Stationem fidei retine, ne vincaris : et ne perficias si jam male cogitaveris.

Qui fodit. Lacum aperuit, et effodit eum : et incidit in foveam quam fecit.

VERS. 11. — *Si mordeat*. (HIER.) Quasi, sicut serpens occulte mordens venenum infundit, sic et qui detrahit. Vel, serpens, id est diabolus, mordet in silentio, quando qui, diabolo suadente, peccavit, non vult confiteri.

VERS. 19. — *In risu faciunt panem et vinum, ut epulentur bibentes*. Prædicant, magis ut alliciant quam ut proficiant.

Pecuniæ obediunt omnia, etc. Et sacerdotes in mercede docebant.

VERS. 20. — *In cogitatione tua*, etc. Simpliciter monet, ne vel ira vel levitate majoribus maledicamus, quia sæpe eis, etiam cum non timebamus, quæ diximus, nuntiantur, etiam si in cubili.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Mitte panem*. Aptos fructificationi.

VERS. 2. — *Da partes septem*. (HIER.) Vetus Testamentum, cujus septima dies, scilicet sabbatum, præcipue honoratur ; *necnon et octo*, quod est novum ; sine altero enim non valet alterum.

VERS. 3. — *Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem*, (ID.) quasi diceret : Locum quem hic tibi præparaveris, in futuro habebis.

VERS. 4. — *Qui observat ventum, non seminat*. (ID.) Ac si dicat : Omnipotenti te tribue, vel corporale solatium, vel Dei verbum (ne forte prætereas eum qui dignus est accipere) ; et omni tempore. *Qui observat ventum*. In media tempestate seminandum est, quia nescimus quæ sit voluntas spiritus, et hoc est, *Quomodo*, etc.

VERS. 6. — *Mane semina semen tuum*, etc. (ID.)

A Omni tempore, scilicet a mane in vesperum, et e converso : vel in pueritia et in senectute. *Qui enim perseverat, salvabitur*.

VERS. 9. — *Lætare ergo juvenis*, etc. (ID.) Hinc usque ad finem libri, etc., *usque ad* se judicandos sciant.

CAPUT XII.

Hinc usque ad finem capituli legitur tribus modis, scilicet de judicio, senectute, captivitate, et serviunt quædam glossæ quandoque duabus sententiis, quandoque vero inveniuntur secundum omnes sententias.

VERS. 2. — *Antequam tenebrescant sol et lumen, et stellæ et luna*, etc. (HIER.) Sol convertetur in tenebras, etc., *usque ad* nubes et pluviæ cessant ei.

B VERS. 4. — *Et claudent ostia in platea*, ne videant lusus juvenum : omnia enim talia sunt eis importabilia.

Et consurgent. Quia non possunt dormire refrigescente sanguine, siccato humore quibus alitur sopor.

VERS. 5. — *Dissipabitur capparis*. (HIER.) Capparis renibus valet, etc., *usque ad* in adversitate vero desistunt a bono.

VERS. 6. — *Antequam rumpatur funiculus*. Redit ad superiora, ubi ait : *Memento Creatoris tui*, etc., simili fine sententiam concludit.

VERS. 7. — *Et revertatur*. Antequam revertaris in Babyloniam unde es egressus in lumbis Abrahæ,
C et incipias in Mesopotamia conteri, unde profectus es.

VERS. 8. — *Vanitas vanitatum*. Post descriptionem humanæ fragilitatis et mortis, pulchre quod proposuerat concludit : *Vanitas vanitatum*. Quasi, noli luxuriari, noli delicias quærere, cum scias te celeri fine transire et ad judicium festinare.

VERS. 11. — *Verba sapientium*. (HIER.) Ne videatur temere post legem per Moysen, ipso Deo præmonente, datam, nova præcepta cudere, dicit hæc verba sapientium esse.

VERS. 13. — *Finem loquendi*. Quia diversorum diversas sententias, tanquam concionator, induxerat : hoc fine omnes conciliat, scilicet *Deum time*. Hoc solum aiunt Hebræi in auctoritate habitum,
D quia hic intentionem suam ostendit, cum videatur in multis ad voluptates hortari.

CANTICUM CANTICORUM.

PRÆFATIO.

Salomon filius David regis Israel juxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit. Quorum primus est משלי *misle*, quem Græci παραβολάς, Latini proverbia nominant, eo quod in ipso sub comparativa similitudine figuras verborum et imagines veritatis ostendit : ipsam autem veritatem ad intelligendum ingenio legentium reservavit. Secundum librum קהלת *coheleth* vocavit, qui Græce ἐκκλησιαστής vocatur, Latine *concionator* : eo quod conciones non solum spiritualiter ad unum, sicut in Proverbiis, sed ad universos generaliter dirigantur, docens, omnia quæ in mundo cernimus, vana esse et brevia : et ob hoc minime appetenda. Tertium librum שיר השירים

sir hassirim prænotavit : qui in Latinam linguam vertitur in Cantica canticorum. Ubi per epithalamicum carmen conjunctionem Christi et Ecclesiæ mystice canit. Dicitur autem Canticum canticorum, eo quod omnibus canticis præferatur. Sicut in lege quædam dicuntur *sancta*, quibus majora sunt *sancta sanctorum*. In his quidem tribus libris trium generum disciplinas composuit, quibus ad rerum scientiam pervenitur. In primis namque ethicam, id est moralem, post hoc physicam, quæ qualitatem naturæ comprehendit, ad ultimum theoricam, id est contemplativam. In Proverbiis enim moralia docens, per communem quemdam loquendi usum altiorem intelligentiam edidit, conservationemque mandatorum, et doctrinæ cœlestis institutionem succinctis verbis, brevibus sententiis coaptat. Sunt autem Proverbia sub verbis aliis res alias explicantia, quæ aliter quam dicuntur, intelliguntur : plus in virtute sententiarum, quam in sono verborum habent; quæ Græci παραβολὰς vocant. Ecclesiastes rerum naturas discutiens, cuncta in mundo vana et caduca esse deprehendit, rerumque omnium fragilitate conspecta, renuntiari mundo admonuit. In Canticis canticorum supergressus visibilia, atque contemplans ea quæ sunt cœlestia, vel divina, sub specie sponsi sponsæque, Christi Ecclesiæque unitatem declarat, atque animam ad amorem cœlestium excitans, perveniendum ad consortium Dei provocat. Illud vero non est putandum, quod ab auditoribus nostris traditur, apud Hebræos hanc fuisse conversationem, ne cuiquam hunc librum legere permitterent, nisi viro jam perfectæ scientiæ et roboratæ fidei in peritia : ne tam erudiret cognitio lubricas mentes, quam textus ad concupiscentias corporales converteret.

Salomon, id est pacificus, quia in regno ejus pax per quam futura pax Ecclesiæ figurabatur, *Idida*, id est dilectus, et significat illum de quo dicitur : *Speciosus forma præ filiis hominum : propterea benedixit te Deus in æternum* (*Psal.* XLIV). Ecclesiastes, id est concionator, et significat illum, qui rationabiliter erat allocuturus, et congregaturus Ecclesiam. Juxta numerum vocabulorum, tres fecit libros : Proverbia, in quo libro docet parvulos non tam ætate quam sapientia, de æquanimi conversatione in mundo, scilicet qualiter licite possint uti temporalibus; Ecclesiasten, in quo instruit homines provectioris ætatis ad contemptum caducorum; Cantica canticorum, scilicet hoc opus, in quo virum consummatum docet de solo amore Dei, ut requiescat inter brachia sponsi. Unde et Canticum canticorum dicitur sua dignitate omnia alia excellens cantica. Per illa quippe vitantur vitia, cavetur hostis : per ista locupletamur virtutibus, Domino conjungimur. Simili ordine etiam philosophi institutiones suas ponunt. Primum ethicam docent, postea physicam, et quem in his profecisse vident, ad theoricam usque perducunt. Materia, sponsus et sponsa, id est caput et Ecclesia. Et modus, quali desiderio membra capiti cohæreant, et ei placere contendant, et quæ dona ab illo, vel in præsenti accipiant, vel in futuro exspectent, et quali affectione sponsus Ecclesiam diligat, eam laudans, et admonens, et confortans. Finis est dilectio Dei.

Quatuor mihi in hoc opere invenisse videor personas, sponsum et sodales ipsius, sponsam et adolescentulas cum ea. Alia a sponso, alia dicuntur a sponsa : nonnulla a juvenculis, quædam a sodalibus sponsi. Congruum quippe est ut in initiis sit adolescentularum multitudo cum sponsa, juvenum turba cum sponso. Sponsum, Christum intellige, sponsam Ecclesiam sine macula et ruga. Angelos vero, et eos qui pervenerunt in virum perfectum, intellige amicos sponsi. Adolescentulæ, sunt sponsarum incipientium turbæ, juxta modum quemdam salutem adeptæ.

Ex hoc autem libro Gentiles sibi epithalamium vindicarunt, et istius generis carmen assumptum est. Si vis ascendere ad Canticum canticorum, necesse est de Ægypto egredi, ut post transitum maris Rubri, submersis inimicis, primum possis canere canticum : *Cantemus Domino, gloriose enim*, etc. (*Exod.* XV). Sed quia adhuc longe es a Cantico canticorum, perambula terram deserti spiritualiter, et consequenter Jordanis ad ripam constitutus, secundum canticum canas, *Audite cœli quæ loquor*, etc. (*Deut.* XXXI). Et cum universa transieris, ad altiora conscende, ut possis anima decora cum sponso, et hoc canere Canticum canticorum.

Notandum quod sponsa semper in domo, vel in lectulo, vel in aliquo interiori loco cum sponso manere concupiscit : quod mulieribus congruit. Ipse quod masculorum est, ad forinseca vinearum, vel ad hujusmodi opera amicam evocat : quia nimirum Ecclesia, si posset fieri in tranquillitate pacis Domino sobolem educare desiderat. At ipse in præsenti eam crebris persecutionibus exercet, quo mundior ad æterna perveniat, ne si prospera contingant, incolatu præsentis sæculi vel exsilii delectata, minus ad cœlestem suspiret patriam.

Synagoga congregatio, quod et lapidum : Ecclesia convocatio, quod rationabilium. Utraque autem hæc portio justorum in eadem fide Christi et dilectione diversis temporibus, illa exspectando venturum, ista suscipiendo præsentem, consors effecta est. Omnes animæ motiones, universitatis conditor Deus creavit ad bonum : sed usu nostro sæpe fit, ut res quæ per naturam bonæ sunt, dum male his abutimur, nos ad peccatum deducant. Unus ex animæ motibus amor est, quo bene utimur si sapientiam amemus, et veritatem : Male autem si carnem aut sanguinem. Tu igitur ut spiritualis audi spiritualiter amatoria verba cantici cantari, et disce motum animæ tuæ et naturalis amoris incendium ad meliora transferre.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Osculetur me osculo oris sui.* Vox præcedentium adventum Christi qui orant ad patrem sponsi, id est Christi. In mediis precibus exauditur,

et videns sponsum ad ipsum loquitur : Tangat me dulcedine præsentiæ suæ, quam a prophetis sæpius promissam audivi, et velut osculum afferens, etiam mei oris attactum suscipiat; id est, interrogantem me de via salutis audiat, et utraque unum faciens, osculum pacis afferat. Osculari pro pacificari ponitur, ad similitudinem illorum qui propter discordiam a dominis suis recesserunt, sed redeuntes se invicem osculantur, et perfecte pacificantur, sic Synagoga genus humanum a Deo per peccatum remotum, optat reconciliari per incarnationem Filii. Quot præcepta ex ejus prædicatione cognoscit, quasi tot oris ejus oscula suscipit. Loquitur more amantis, quæ præ fervore dilectionis ordinem loquendi non valet observare. Sicut enim in osculo duo corpora diversa junguntur, sic in incarnatione Filii duæ substantiæ divinitatis et humanitatis penitus diversæ inseparabili conjunctione uniuntur. *Meliora sunt.* Ubera sponsi Christi nominat, quod muliebre est, ut ipso carminis initio figurate se loqui manifestet. Ideo desidero osculum, quod est etiam redemptio mea; quia instructiones tuæ, quæ sunt lac et nutrimenta puerorum, sunt meliores aliis doctrinis, quæ non fovent, sed occidunt simplices : sicut vinum enecat parvulos. Unguentorum odoribus opinio solet signari virtutum.

Vers. 2. — *Oleum effusum nomen tuum.* Ideo etiam desidero osculum, quia nomen tuum est oleum, etc. Sponsus a patre ad sponsam venit unctus, ut et sponsam ungat. A chrisma Christus, id est, ab unctione unctus; quod nomen per gratiam Spiritus sancti in baptismate funditur in cunctos fideles. Nondum possum teipsum amplecti, nomen tuum interea ex desiderio tui mecum pernoctabit. Nomen Jesu venit in mundum, et statim prædicatur. *Oleum effusum*, id est, in universa terra Christi nomen prædicatur; nunc Moysi nomen auditur in gentibus, quod prius Judææ tantum claudebatur angustiis. *Ideo adolescentulæ dilexerunt te.* Hæc dicens, adolescentulas conspicit, quæ dum prius loqueretur, non aderant, sed in precibus mediis ingreditur adolescentularum chorus et sponsæ laudatur eloquiis. Universæ Ecclesiæ, quæ unam catholicam Ecclesiam faciunt, adolescentulæ sunt : non vetustæ per culpam, sed novellæ per gratiam, non senio steriles, sed ætate mentis ad spiritualem congruæ fecunditatem. Et quia oleo tuæ gratiæ omnes dolores criminum evacuasti, *Ideo adolescentulæ*, etc.

Vers. 3. — *Trahe me post te.* Respondent adolescentulæ : *Trahe me post te.* Sponsa non post tergum sequitur, sed sponsi juncta lateri, famulæ post eam ingrediuntur. *Trahe me post te.* Hucusque vox exspectantium incarnationem Salvatoris, et dona ipsius commendantium : hinc subinfertur vox illorum, qui post tempora incarnationis ad fidem venerunt. Illa ut veniret, et osculum offerret rogabat; hæc non ad se ultra eum descendere taliter flagitat, sed ipsa potius ad cœlos sequi desiderat : quod quia per se non posse fieri conspicit, ejus ducatum implorat, ad

A quem venire desiderat. *In odorem unguentorum.* In consideratione miraculorum. *Introduxit me rex*, etc. Sponsa in penetrale sponsi ingressa revertitur ad juvenculas, et nuntiat illis : *Introduxit me.* Vel, per spem in æternam beatitudinem induxit, pluraliter, pro omnimoda bonorum copia, quasi jam dulcedinem regni cœlestis prælibavi, quæ mihi in cœlis parata sunt, ipso revelante cognovi : moxque ad eum conversa, qui sibi hoc revelat, gratias agit pro beneficiis. Quatuor sunt in domo : porta, ascensus, triclinium, cubiculum. Per portam, fidem : per ascensum, spem : per triclinium charitatem : per cubiculum, ipsam beatitudinem intelligimus. *Exsultabimus et lætabimur.* Quasi diceret : Non de perceptis muneribus ipsi nos extollimus, sed te : memores per

B omnia quanta pietate austeritatem legis, gratia fidei evangelicæ mitigare dignatus es : ideo non in nobis, sed in te exsultabimus, quia recti omnes diligunt te, et super omnia diligendum didicerunt. Rursus in penetrale sponsa ingressa, adolescentulæ, dum illius præstolantur adventum, læte concinunt pro sponsæ perfectione. *Memores uberum.* Et *recti diligunt*, ad sponsæ commendationem refertur. *Memores uberum*, etc. Illa (quæ major est) jam tuorum lacte uberum perfruitur. Nos quoque non quidem diligimus, sed diligemus. Deinde loquuntur ad sponsum, *Recti diligunt te.* Recti, omnes qui sunt recti corde super omnia te diligunt, nec recti sunt qui tuo amori aliquid præponunt, a quo solo habent quidquid boni

C habent. *Recti diligunt.* Frustra se conditorem diligere credunt, qui ejus monita contemnunt. Vere justi, nec actu, nec cogitatu, nec dicto Deum violant.

Vers. 4. — *Nigra sum.* Postquam Ecclesia in cellaria est perducta, per cognitionem scilicet et per spem futurorum bonorum, postquam eum recto corde diligere, et in ejus gratia gaudere didicit, restat ostendere, quod pro amore illius et pro acquisitione bonorum, quæ gustavit, certamen subeat, et quid afflictionis toleret. *Nigra.* Quasi dicat : promittitis vos mecum ituras, et potest vos tribulatio deterrere quam patior : sed ne afflictio, nec infamia vos deterreant, quia hæc virtutum formositatem conferent, et post amorem restat patientia ad experimentum

D amoris. *Nigra.* Rursus adolescentulis sponsa respondet, et agitur de manifesta tentatione. *Nigra.* Vilis quidem in oculis persequentium appareo, sed ante Deum veritatis confessione gloriosa refulgeo. *Sicut tabernacula Cedar.* Hic *sicut* ponitur non pro veritate, sed pro æstimatione insipientium, qui eam putant vitiorum, vel dæmonum mansionem; *sicut pelles Salomonis* hic ponitur pro veritate. *Cedar* Ismaelis filius fuit, cujus manus contra omnes, et manus omnium contra eum, nullum inter homines habens locum, sed in tabernaculis pro nequitia, et ira semper habitans. Sic et justi pro meritis suis creduntur expelli et affligi, et quasi hostes omnium judicantur : unde dicitur, *Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum* (*Matth.* x). *Sicut pelles.*

Ecclesia in se carnalia mortificans desideria, et decorata virtutibus, vero pacifico dignum fit habitaculum. Ideo caro Dominici hominis vocatur pellis, quia sicut tentorium super aliquem tenditur ne a sole uratur, ita caro Christi in cruce extensa fuit nobis obumbratio vitiorum.

VERS. 5. — *Decoloravit me sol.* Solis est urere et illuminare, sic verus sol exterius suos persecutionibus exurit, dando vires resistendi illuminat. *Filii matris.* Et quasi ad objectionem infirmorum dubitantium respondet : Ostendit unde primam persecutorum rabiem pertulerit, quæ gravior apparet, per hoc quod a contribulibus. *Filii*, id est, apostoli destruxerunt sectam nostram. Paulus Ecclesiæ persecutor filius fuit matris ejus secundum carnem et educationem : et pœnitentiam agens ad sororis signa conversus, prædicavit fidem quam ante destruebat. *Posuerunt me.* Una erat in Hierosolymis vinea Christi, scilicet primitiva Ecclesia, quæ in die Pentecostes adventu sancti Spiritus est constituta, cujus eo tempore apostoli custodes fuerunt : sed facta persecutione dispersi sunt in regionibus Judææ et Samariæ præter apostolos, et sic contigit ut plures essent vineæ, id est in pluribus locis. Et dum persecutores Judæi volebant Ecclesiam perturbare, seminarium verbi spargebant latius nolentes, et unam persequendo, multas constitui fecerunt. Cum ergo dixisset se afflictam parricidiali odio Synagogæ, mox subjicit, quantum per hanc afflictionem profecerit : addens ex persona illorum, quibus prædicandi cura commissa est : *Posuerunt me custodem in vineis.* (GREG.) *Vineæ* nostræ, actiones sunt, quas usu quotidiani laboris excolimus. Sed *custodes in vineis* positi, nostram vineam non custodimus : quia dum extraneis actionibus implicamur, ministerium actionis nostræ negligimus. Dum plures custodirem vineas, ut alios lucrifacerem, in quibusdam damna sustinui. Acerbitas persecutionis filiorum Synagogæ fecit me vineam meam non custodire, quia, relicta evangelica doctrina, ad legalium observationum differentias cogebant.

VERS. 6. — *Indica mihi*, etc. Vox incipientis Ecclesiæ de gentibus ad sponsam, quia multi pseudoprophetæ exeunt in mundum, dicentes : Ecce hic Christus, ecce illic ; exorat ut possit discernere, in quorum professione et opere possit inveniri. *Indica mihi*, pastorem meum, quem tota anima diligo, et in quibus requiem et pascua habeat, ne æstu turbata tentationum, per sodalium, id est hæreticorum conventicula eam quærere incipiam. Vel, in voce prædicatorum ad sponsum, ut discernere possint quibus vitæ verba ministrare debeant. Deinde conspicit sponsum, qui conspectus abscessit. Et frequenter hoc facit in toto carmine, quod expertus in se probavit, sæpe habitus sponsus, sæpe elabitur, donec vere tenebitur. *In meridie*, etc. Id est in splendore majestatis tuæ, quod perfectis convenit, non mane, vel vespere. Vel, *meridie*, id est in exustione tribulationum, quam immittit diabolus dolens mundum sibi

A subripi. Solet rerum qualitas ex tempore notari. Abraham meridie angelos suscepit. Joseph meridie cum fratribus epulatur. *Sodalium tuorum.* Hæretici sodales dicuntur, quia nominis ejus et confessionis mysteria circumferunt.

VERS. 7. — *Si ignoras.* Quia sponsa dum auxilia præsentiæ Dei requireret in tribulationibus, ex persona infirmantium subjunxerat, *Ne vagari incipiam :* statim eamdem trepidationem illius sponsus imploratus benigna increpatione redarguit, secundum illud Evangelii, *Modicæ fidei* (*Matth.* XIV), quasi dicat, tu times in tribulatione a me deleri, et in fervore denigratam te conquereris : sed ego per tribulationes te pulchriorem efficere constitui. Quod si forte hoc ignoras, nec reminisceris quod nemo coronatur,
B nisi qui legitime certaverit, egredere a meo consortio. (GREG., lib. XVI *Moral*, c. 21.) Semetipsam cognoscit, quando animo inter peccatores posita, ad auctoris sui imaginem se conditam meminit et juxta perceptæ similitudinis ordinem incedit ; quod si non cognoscit, egreditur a secreto cordis in exteriores concupiscentias, et ad latam viam ducta, sequitur exempla populorum. Dominus objurgans Ecclesiam paventem, admonet datæ sibi gratiæ adversus hostium insidias. *Hædos tuos.* Quia non juxta mandatorum meorum regulam, sed juxta tuos errores instituuntur. *Juxta*, in vestigiis pastorum novissima fies, non inter oves, sed hædos. Vel *juxta*, id est ut sis similis veris pastoribus, quia hypocritæ sequi bonos videntur viros.

C VERS. 8. — *Equitatui.* Sicut priorem populum de Ægyptiaca servitute liberavi, sic te de persequentium manibus liberabo, elidens Pharaonem, si te sponsam meam cognoveris, liberans a servitute diaboli, in fonte baptismatis passione rubricati, submerso ibidem auctore peccati. *Equitatui meo.* Quia Dominus non vult Ecclesiam ignorare seipsam, sed diligenter attendere quid donorum acceperit, quid pati debeat, consequenter post comminationem blanditur ei, quasi dicat : Si vis intelligere quomodo te scire debeas, intellige cui te comparaverim, et tunc cognosces te talem per beneficia mea tibi collata, quæ turbari non debeas. *Equitatui.* Eques, sponsus, dicente propheta : *Et salus ejus equitatio* (*Habac* III). Quantum ergo differt meus equitatus ab
D equis Pharaonis, tantum melior es omnibus aliis filiabus. Sicut ille populus supervenientibus curribus Pharaonis perterritus est, sed cœlesti protectione salvatus, et per aquas submersis hostibus in terram promissionis introductus est : sic unda mortis, quæ cunctis occursura est mortalibus, pravos rapit in interitum, piis reserat iter ad salutem, et cætera omnia, quæ ibi corporaliter, hic complentur spiritualiter. Dubitantem benigne increpat, et ne desperet in sequenti fideli amore viriliter confortat, ubi Pharaonis curribus comparat. *In curribus Pharaonis.* Id est in tempore curruum. Et nota superbiam : Pharao, *elidens* vel *dissipans* interpretatur. Nec oportet ut vagari incipias, cum me consolatorem

habeas, et prælatos quibus innitaris, per quos subsistas.

Vers. 9. — *Pulchræ*. Quoniam ostensum est quomodo Dominus Ecclesiam inter adversa protegat, restat ostendi quantum amorem ipsius Domini inter adversa servet Ecclesia. Unde sequitur, *Pulchræ sunt genæ*. Tanta te verecundiæ salutaris virtute decoravi, ut castitatem promissæ mihi fidei nulla pravorum doctorum doctrina vel suggestione corrumpas, a quibus timebas in errorem deduci. Pulchritudo mulieris in genis dicitur esse quamplurima. Allegorice. In *genis* notatur signum pudoris, sicut in prædicatoribus mos recte vivendi. Ecclesia, etsi sponsi sui morte viduata, tanta tamen ejus memoria tenetur, ut nullatenus externorum possit recipere consortium : et pro suis et aliorum peccatis gemit. In *collo*, doctores, in *monilibus* opera illorum : quia ea quæ verbo docent, operantur. Quæ sit hujus sobrietatis custodiendæ gratia subdendo, demonstrat. *Collum tuum sicut monilia*. Per collum namque cibos trajicimus in corpus reficiendum, et verba proferimus, quibus secreta cordis proximis declaramus, id est, doctores qui et verbis instruunt, et cibum salutis in commissa sibi membra transfundunt. Qui monilibus comparantur, qui pulchri sunt moribus, et pectora virginum verbis et exemplis claudunt, ne adulter inserat manum.

Vers. 10. — *Murenulas*. Alia translatio. *Similitudines auri fabrefaciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoadusque rex in accubitu suo est*. Quod est, aurum, id est, faciem meam in præsenti vita non poteris videre, sed similitudinem claritatis cœlestis, per illuminationem Scripturarum, videbis per speculum in ænigmate, donec omnibus appareat, quod nunc latet in Deitate. *Murenulas*. Pulchre describit sponsus ejus pulchritudinem : post hæc fit ei sponsus in recubitu. Interim, eo dormiente, ejus socii, id est, angeli consolantur eam ; non habemus aurum, sed similitudinem auri fieri faciemus tibi, donec surgat cum stigmatibus argenti. *Murenulæ*. Quæcunque bonæ institutiones, quasi ornamenta aurium. In *murenulis* Scriptura sancta, quæ *auro* spiritualium sensuum fulget interius, et *argento* cœlestis eloquii splendet exterius; per doctorum ædificationem fit custodia sobrietatis, et per divinæ Scripturæ meditationem. Auro divinæ sapientiæ et argento divini eloquii intus et exterius renitentes. *Faciemus*. Ego et mei opifices, quos plurimos ad eroganda semina verbi constitui.

Vers. 11. — *Dum esset*. Acceptis Ecclesia tantis a conditore suo muneribus et promissis, qua hæc devotione operum susceperit, manifestat, dicens : *Dum esset rex*, quod est, cum Dei Filius in carne apparuit, Ecclesia per ipsum mysterium incarnationis in virtutum cœlestium fervorem excrevit. Vel, cum esset in humiliatione crucis humanum genus per crucem redemptum, exercitatio bonorum operum odorem suavitatis aspersit. Christo rege in beatitudine cœlestis secreti quiescente, sanctorum virtus

A in Ecclesia magna nobis gratiam suavitatis ministrat, qui quo eum, quem appetunt, non vident, tanto ardentius per desiderium flagrant. Vel, dum esset cum patre, *nardus*, id est dilectio, qua prior dilexit nos, *dedit odorem*, quia per dilectionem propter nos assumpsit carnem. Mirandus ordo verborum. Accubante rege nardus mea dedit odorem suum, dum propter nimiam charitatem, qua dilexit nos, filius factus est mulieris. *Nardus*, quæ dicitur expellere tumores, fugare frigus et afferre calorem ; cui assimilatur homo Dominicus, qui carnem assumendo se humiliavit, et se humiliando omnem tumorem superbiæ abstulit, frigus infidelitatis removit, et fervorem charitatis intulit. Herba etiam hæc, quanto plus atteritur, tanto majorem reddit odorem, sic Christus.

B Vers. 12. — *Fasciculus*. Mors dilecti mei, quam pro mea salute subiit, semper in mea memoria commorabitur. Item fasciculo myrrhæ comparatur, dum propter nos crucis injurias toleravit. Myrrha arbor est Arabiæ, altitudinis quinque cubitorum, similis spicæ quam acanthum dicunt, cujus gutta viridis atque amara, unde nomen accepit myrrha. Gutta ejus sponte manans, pretiosior est, corticis vulnere vilior, quæ medendis infirmitatibus est salubris : unde, et myrrhatum vinum a militibus accepit. *Ubera mea*. Castarum ubera non franguntur; sed meretricum, laxis pellibus irrugantur. Unde Ezechiel : *In Ægypto fractæ sunt mammæ tuæ* (*Ezech.* XXIII).

C Vers. 13. — *Botrus cypri dilectus*. Botrus cypri cum resurrexit : *In vineis Engaddi* est, cum fidelibus spiritualia dona distribuit. Arbores balsami, quæ in Engaddi crescunt, quia in modum vinearum excoluntur, vineas appellat. Sponsus Christus igitur est in vineis Engaddi, quia in carne veniens Spiritu sancto plenus, credentibus ejusdem sancti Spiritus dona largitur per chrismatis unctionem, in cujus confectione oleum et balsamum commiscentur. Engaddi fons hædi propter charismata, quæ post resurrectionem largitus est in baptismo suis participibus. Engaddi, id est oculus meæ tentationis, et tentatio est vita hominis super terram. Quia morti Mediatoris mox resurrectionis gloria successit, recte subditur, *Botrus*, qui fuit fasciculus myrrhæ in amaritu-D dine passionis, in dulcedine resurrectionis exstitit botrus cypri. Quod myrrha enim tristificat, vinum lætificat.

Vers. 14. — *Ecce tu pulchra*. Hactenus Ecclesia, quæ dilectionis pignora a sponso receperit, testatur, cui ipse mox remunerationis vice respondet : *Ecce tu pulchra;* quasi, ex hoc quod me diligis, pulchra efficieris. *Amica mea*. Alia translatio : *Proxima mea;* hoc est, in hoc quod proxima es speciosa es, et postquam cœperis esse speciosa, sine additamento pulchra es. *Oculi tui*. Alia laus sponsæ speciosæ, ut et nos laboremus speciosi fieri. *Oculi tui columbarum*, simpliciter Deum intueris quia nihil aliud nisi ipsum quæris. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam* (*Matth.* v), non habet oculos co-

lumbæ; sed qui habet, castis intuetur oculis, et legem et Evangelium spiritualiter intelligit. In cujus columbæ specie Spiritus sanctus apparuit. Ideoque et spiritualis intelligentia, et omnia spiritualia dona nomine columbæ designantur. Columba felle caret, rostro non lædit, in cavernis petrarum nidificat, alienos pullos nutrit, juxta fluenta manet, meliora grana eligit, gemitum pro cantu reddit, gregatim volat, alis se defendit, visum recuperat. Ita sancti juxta fluenta doctrinæ sedentes meliores sententias eligunt, homines a Christo alienos nutriunt Deo, si quas bonas sententias in hæreticis inveniunt, non pervertunt, ira irrationabili carent, in fide plagarum Christi refugium habent, gemunt pro peccatis.

VERS. 15. — *Ecce tu pulcher es, dilecte mi et decorus.* Audiens sponsa se per dilectionem sponsi meruisse, ut ab ipso sponso laudaretur, sponso vicem in laudibus tribuit : non quod ei, quod non habet, suo præconio largiatur, sed intelligens decorem ejus, per quem et ipsa decora facta est, ait : *Ecce tu pulcher es*, etc. *Lectulus noster floridus.* Aliquando Ecclesia quasi in lectulo cum sponso quiescit, tempore scilicet pacis, ubi Dei pulchritudinem liquidius aspicit, et prolem fidelium flore fidei redolentem, ex aqua et Spiritu sancto gignit. Aliquando cum sponso insurgente tentatione in acie consistit. Vel, *lectulus*, pusilli fideles, qui Deo sunt quies et magistris suis, per hoc, saltem, quod peccare mortaliter nolunt, qui florent initiis bonorum operum, per quod dant spem fructus, id est majorum operum. Quietam in sponso vitam agere volens quales domus sint, in quibus eum suscipere velit insinuat. Pax Ecclesiæ, virtutibus floret et spirituali prole multiplicatur.

VERS. 16. — *Tigna domorum nostrarum cedrina.* Domus variæ per mundum de gentibus Ecclesiæ; *Tigna*, quæ ad munitionem domus solent fieri, prædicatores, quorum verbo et exemplo structura Ecclesiæ, ne corruat, continetur. *Laquearia*, quæ ad decorem domus solent fieri, simpliciores famuli Christi, qui tignis adhærent et sustentantur, qui non doctrina, sed virtutibus ornant. *Cypressina.* Cypressus Græce dicitur, quod caput ejus a rotunditate in acumen erigitur : unde et κῶνος turben dicitur, id est alta rotunditas, hinc et fructus cum conus dicitur : unde, *Coniferæ cypressi.*

CAPUT II.

VERS. 1. — *Ego flos.* Quia præsentis temporis statu labor magis quam requies convenit : recte sponsam otio delectatam ad laborum exercitia provocat. Quasi diceret : Tu quidem volens pulchritudinem tuam mihi commendabilem reddere, delectaris in quiete secretis florere virtutibus : sed scias quod ego alterius modi pulchritudinem requiro in præsenti, quia sum flos virtutum, a quo omnis fructus campi egreditur; quia odorem meum toti mundo innotescere cupio, quod non potest impleri, nisi intermissa quiete, qua delectaris, ad officium prædicationis accingaris. Et *lilium convallium* magis quam montium, quia claritatem meæ humanitatis, vel splendorem æternæ lucis, vel Deitatis magis revelo humilibus et paratis ad patiendum. Quasi : Memento quod qui de virgine nasci potui, qui Deus sum, humiliter in mundo apparui, hominibus me socium esse exhibui, humiliter usque ad mortem veni. Ideo desiste quietis securitatem quærere, unde subdit, *Sicut lilium.* Sicut campus floribus ornatur, ita mundus mea notitia et fide decoratur.

VERS. 2. — *Sicut lilium.* Laudato se, laudat sponsam, ita : *Sicut lilium* non potest *spinis* comparari, inter quas sæpe exoritur : eodem modo proxima mea super omnes *filias lilium* est. *Sicut lilium.* Tu requiem quæris et laudes *lectuli :* sed scito quia candidior tribulationum aculeis efficieris, et major est fructus prædicationis quam quietis. *Sic amica mea.* (Greg.) In Ecclesia nec mali sine bonis, nec boni sine malis esse possunt : bonus non fuit, qui malos tolerare non potuit. Adversarum hæresum dogmatibus ejus integritas tanquam spinis pungitur, ut contra hostes suos vigilans exerceatur, donec eminens, tanquam lilium, in capite sponsi sui, candore ipso decoretur.

VERS. 3. — *Sicut malus*, etc. Sponsa laudata et exemplo sponsi ad patiendum admonita, reciproca laude sponsum attollit, quod inter bonorum opera [singulariter] similiter sanctus emineat, et se passuram promittit quod patitur, eo præsidente, qui est refrigerium et refectio. *Sicut malus.* Unguentorum odor, quamvis suaviter redolet, non est tamen ad edendum suave. Malum autem optimi saporis et odoris tale est, ut fauces dulcore delectet, et spiritum mulceat odoratus. *Sub umbra.* Ideo dilectum omnibus propono, quia in sola pietatis ejus protectione, cujus desiderio ardebam, refrigerium tribulationum me invenisse conspicio, et suavissimum donorum ejus fructum sentio, quo me perpetuo reficiendam confido. Desideraverat autem *sub umbra* auctoris respirare, cum se sole persecutionum fuscatam querebatur, cum Dei auxilium implorans clamabat : *Indica mihi quem diligit anima mea : ubi pascas, ubi cubes in meridie;* cum non solum pressurarum tædio fatigata, sed recordatione pulchritudinis et decoris ejus illecta dicebat : *Lectulus noster floridus;* cujus desiderii se compotem factam ostendit, dicens : *Sub umbra.* Et notandum quod superius *tigna cedrina et laquearia cypressina* prædicabat, non tamen horum sibi protectionem sufficere memorabat; sed solam vitæ arborem, in cujus umbra quiesceret, et fructu reficeretur quærebat, quia sancti exemplis, doctrina, et intercessione, suffragia ferunt : soli tamen Salvatori dicere habemus, *Filii autem hominum in protectione alarum tuarum sperabunt* (*Psal.* XXXV). *Sedi et fructus*, etc. Non dicit sedeo, sed *sedi.* Hujusmodi profectus sunt Ecclesiarum, ut in exordio desideret quispiam in virtutum umbra consedere ut ad eum veniat corpus ejus, ex quo umbra nascitur : ideo et nativitas Jesu ab umbra cœpit, et in veritate finitur. Sicut dicitur : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (*Luc.* I). Sic postea ad meliora fit transitus.

Dulcis. Quia in eo intelligit anima causam vitæ, dum et corporaliter percipit.

VERS. 4. — *Introduxit me.* Hæc refectio quantæ dulcedinis, quantæ sit virtutis, ostenditur, cum subdit, *Introduxit me.* Id est, spe futuræ gloriæ adeo lætificavit, ut jam sæculi non sentiam labores. *Introduxit.* (AMBR.) Quam cito guttur meum dulcedinem gratiæ ejus attigit, ita me recreatam spiritu et ab amore terrenorum in superna translatam sentio, ac si in cellam vinariam introducta, novi sim meri odore et poculo refecta. Typice per *vinum* gratia Spiritus sancti notatur; *Cella* vinaria est Ecclesia, in cujus unitate tantum dari solet et accipi Spiritus sanctus; quam Ecclesiam de toto orbe collectam, Deus in unam sibi domum fabricavit, quam Spiritus sanctus suis charismatibus consecravit. Quæ fabrica, quia in charitatis maximæ fundamento ipso operante consistit, recte subditur: *Ordinavit in me charitatem.* Multorum charitas inordinata est, quod in primo est, ponunt tertium, vel quartum. Primo, Deus diligendus est; secundo, parentes; inde filii, post domestici, qui etiam, si boni sunt, malis filiis præponendi sunt. Secundum hoc in Evangelio ad cujuscunque dilectionem, proprium ponit. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota mente tua, et proximum tuum sicut teipsum* (*Marc.* XII). Inimicos non ex tota virtute, non sicut teipsum, sed simpliciter: sufficit enim quod diligimus, et non odio habemus. Vel, ipse prior dilexit me, et diligendo, ut eum amare nossem, donavit. Vel, ordinavit, id est, ordinata charitate, mea singula membra, id est, electos omnes, sibi copulavit; eminentiora ampliori affectu complectitur. Quantum charitas mentem quam perfecte absorbuerit ab amore infirmorum sustollat ostendit, cum subditur:

VERS. 5. — *Fulcite.* Jam supradictis confortata, ita in amorem Dei ardet, ut præ nimio amore vel pœnis illatis languor carnis immineat. Vel, *fulcite,* id est, vos alii, vel perfectiores, vel incipientes bene operando, sitis mihi recreatio, ut in bonis operibus vestris quiescam, quæ adhuc non possum quiescere contemplando vultum Dei. Ideo *fulcite,* ut et præsens et futurum subsidium habeatis, sicut ego in languore meo habeo. Quanto se ad amorem sponsi accendit, tanto ab amore temporalium languescit: unde subdit: *Langueo.*

VERS. 6. — *Læva ejus.* Noli aliunde capiti requiem quærere; si enim lævam ejus habueris, omnia tibi, quæ mea sunt tribuentur. *Læva ejus sub capite meo.* Cum corda fidelium in hac vita, per sacramentorum participationem, per pignus Spiritus, per Scripturarum solatia confortantur: quæ et ad subsidium peregrinationis dat Deus: *dextera amplexabitur,* cum post hanc vitam cœlestia præmia accipiemus. *Læva* (id est, præsens vita, et temporalia Dei dona), dum per spem mentem roborat, est *sub capite* ad consolationem data: et *dextera,* id est æterna vita *amplexabitur,* sicut protegens, quando per remunerationem

A nos glorificabit. Quasi: Temporalia Dei beneficia (quo a mundi cupiditatibus et perturbationibus aliquantulum quiescere queam) adjuvant in hoc loco peregrinationis, et æternorum promissio amplius delectat.

VERS. 7. — *Adjuro.* Primitiva Ecclesia ad gentes conversa, et quasi in persona eorum hucusque locuta, cum ex amore interiori corporis defectum jam patiatur; monet sponsus novellam Ecclesiam, ne peccando inquietet eam. Quam amabilis sit Deo hujus Ecclesiæ et cujuslibet fidelis animæ pausatio, ex responsione sponsi declaratur. *Per capreas.* Id est, si velitis esse comparabiles *capreis,* vel *cervis* in virtutum altitudine et pretiosioribus cibis, et in agnitione, quæ medela sit congrua vestris vulneribus,
B si vulnera habetis. Capreæ et cervi, munda animalia, venenorum inimica, ruminantia, opera spiritualium virtutum figurant, contra virulenti hostis insidias. Cervi tempore amoris discedentes a patria, alter clunibus alterius capite imposito se sustentant, ordinatim incedentes, primus fert, ultimus tantum fertur, primo fatigato, ultimus succedit, canibus insequentibus per dumeta cornibus dorso impositis illæsi evadunt. Caligantibus oculis serpentem comedunt, et hausto fonte visum recuperant, et deponunt superflua. Sic sancti amore Dei renuntiant terrenis: alter alterius onera supportant, minus enim onerati peccatis allevant oneratos, condonando, pro eis orando; robur datum per Spiritum sanctum menti suæ supponunt, dum urgentur ab impiis, et sic
C transeunt illæsi; diabolum comedunt, id est, annihilant in se, et potato fonte, id est, Christo, visum interiorem recuperant, et pellem ponunt, id est, immunes fiunt a peccatis. *Ne suscitetis.* (GREG.) Si subditi aliquid peccant, propter quod doctores a quiete surgere cogantur, non tantum pœnam illius peccati incurrunt, sed etiam puniuntur pro inquietatione doctorum, quia qui doctores cœlestibus intentos inquietare præsumit, etiam virtutes quas habere se credebat, perdit. Ad juramentum sponsi, sponsa libenter suscipit, et audiens determinationem istam appositam, scilicet donec ipsa velit, animadvertit sibi latenter præcipi, ut ipsa sponte surgere velit, promittit ergo se surrecturam et proponit talem sponsum, pro quo velit, et tempus congruum.
D Postquam enim apostoli in primitiva Ecclesia gentium positi, in tantam perfectionem se et alios induxerant, ut jam contemplationi vacarent, iterum intelligit sibi impositam necessitatem discurrendi per totum mundum et construendi novas Ecclesias.

VERS. 8. — *Vox dilecti mei.* Hac est quam audivi adjurantem filias Jerusalem ne me suscitarent: gaudeo consolatoriam ejus vocem audiens, cum ejus faciem nondum video; tamen sublevato ad cœlum animo, aliquam suavitatem futuræ beatitudinis prægusto, etiam in hoc præsenti. *Saliens in montibus.* Salit in montibus, et quasi pedes ponit, quo signo ibi fuisse dignoscitur, quia eum per passionem et vitæ conversationem imitatur. Saltum fecit de cœlo

in uterum, de utero in præsepe, de præsepi in crucem, de cruce in sepulcrum, de sepulcro rediit in cœlum. Ipse est qui elevatus est super omnes montes et colles, id est, sanctorum tam majorum quam minorum altitudines. *Transiliens colles.* In *collibus* non apparent signa pedum, sed umbram supervolantis susceperunt : quia etsi non ut illi majores, tamen aliquatenus imitantur et ab eo visitantur. *Montes* et *colles* sunt, qui generalem Ecclesiæ conversationem quasi floridam camporum planitiem, singulari mentis puritate transcendunt, et ab infimis recedentes vicinius superna contemplantur. In quibus *salit*, quia corda sublimium crebra visitatione illustrat; et non manet, sed *salit* et *transilit :* quia hæc dulcedo contemplationis brevis est et rara, propter gravedinem carnis, quia terrena inhabitatio aggravat sensum multa cogitantem.

Vers. 9. — *Similis.* Quia acute videt, et in altis montium habitat, velociter saltat. Unde et rarius a nobis videtur : semper ascendit a nativitate usque ad sinum patris. *Similis.* Et quamvis divinitate sua ita omnes transcendat, tamen factus est homo, pro me natus est de gentili et patriarcharum semine. In assumptione carnis et humanitate comparatur *capreæ;* in varietate virtutum et miraculorum *hinnulo.* Cervus flatu narium serpentem de cavernis extrahit, et superata pernicie veneni pabulo delectatur. Quoniam istis versiculis speculativæ vitæ sublimitas est expressa, restat activæ vitæ, quæ omni Ecclesiæ communis est, perfectionem ostendere. Unde sequitur . *En ipse stat*, etc. *Post parietem.* Paries, qui ab ejus aspectu nos seducit, mortalitatis conditio est, quam peccando meruimus, qui ita conditi sumus, ut si non peccaremus, omnes electi divinum lumen indefessi cerneremus : ad quod intuendum perpauci perfectiores, cum labore, fide purificati nunc pertingunt : sed in hoc pariete misericordia Dei fenestras et cancellos unde nos prospicere fecit, quia mentibus, quanquam oppressit, gratiam suæ cognitionis aperuit, et crebra nos suæ inspirationis luce respicit. Per cujus inspirationis prospectum, quia hoc maxime Deus agit, ut nos a temporalibus ad promerenda cœlestia provocet, recte subjungitur : *En dilectus meus loquitur mihi*, qui supra monuit filias Jerusalem ad custodiam meæ quietis : me ad colendas vineas mittit ostendens opportunitatem. *Post parietem.* Moraliter si feceris ædificationem tuam, Deus veniet *post parietem* tuum, *prospiciens per fenestras*, id est, per quinque sensus sollicite contuetur; ubi enim non prospicit sponsus, mors ascendit : unde Jeremias : *Ecce mors ascendit per fenestras nostras* (*Jer.* IX); *per retia.* Omnia retibus diaboli plena sunt, quibus capereris, nisi quia sponsus subjecit se retibus mundi qui eminenter, et conscindens viam faceret, ut dicas : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* (*Psal.* CXXIII). *Per fenestras.* Sicut sol intrans per fenestras illuminat domum, ita Christus exemplo et admonitione apostolorum nos illuminavit. Sicut per *cancellos*, id est, per parva foramina parva lux intrat, sic obscura cognitio per prophetas.

Vers. 10. — *Surge propera.* Id est, interrumpe contemplationem, et labora in acquisitionem aliorum; vel surge ab amore terrenorum. Surge, omnia tempus habent; qui modo adjurabat filias Jerusalem, ne inquietarent dilectam : ecce eam ad laborem invitat. *Surge propera.* (Greg.) Cum jam de corruptionis corpore educitur, ei imber transiit, quia præsentis vitæ torpor abscessit, et ad contemplandum Deum in substantia educitur, nec jam verborum guttæ sunt necessariæ, ut pluvia prædicationis debeat infundi. Nam quod minus audire potuit amplius videbit. Tunc enim *apparent flores in terra*, quando de æterna beatitudinis vita quædam suavitatis primordia prægustare anima cœperit quæ jam in floribus odoratur exiens, quæ postquam egressa fuerit, in fructu uberius habebit. *Tempus amputationis advenit.* Nostra amputatio tunc evenit, quando infructuosam ac noxiam corruptionem carnis deserimus, ut ad fructum animæ pervenire valeamus, qui fructus nobis est uberrimus. In amputatione quippe sarmenta sterilia rescinduntur, ut ea quæ valent, uberius fructum ferant. Ideo *surge*, quia ego patiens pro te fluctus sedavi.

Veni. Ad impendendam etiam curam salutis proximis per studium sedulæ prædicationis, ut cum magno comitatu ad nuptias merearis recipi. Quasi : credis te venturam, si vacaveris contemplationi : sed venies melius per laborem hujusmodi. Oportet ut prædices, quia cum jam scientia est in te, est etiam in illis, ad quos te mitto, opportunitas recipiendi.

Vers. 11. — *Imber abiit.* Ego a mortuis resurgens, tempestate compressa tranquillitatem reddidi. Modo facilius est prædicare, cum quidam jam conversi sint, quam prius, cum nullus adhuc crediderat.

Vers. 12. — *Flores. Quasi :* Istos, qui jam credunt, et jam bona operantur, potes dare in exemplum aliis : istos potes proponere aliis in exemplum qui jam patiuntur falcem vitia resecantem. Pro quiete tua non debes dimittere prædicationem, quia Christus, qui in magna quiete erat cum Patre, quietem quodammodo pro prædicatione intermisit. *Tempus putationis.* Jam inutilibus vanæ religionis amputatis sarmentis, futuro fidei fructu præparantur corda hominum, jam et vitia amputantur, quia venit tempus remissionis peccatorum. *Vox turturis audita est.* Spiritus sanctus, quando de occultioribus loquitur sacramentis, et quæ multi non capiunt, turturis appellatione signatur. Unde et Moysi apparet et aliis : quando de humilibus quæ ad omnes usque perveniunt, per columbam assumitur, unde et circa Jordanem astantibus multis non in turture apparuit, sed in columba. *Vox turturis*, vox apostolorum, vel quorumlibet prædicatorum, qui suo cantu abscessum hiemis et veris adventum nuntiant, qui pro cantu humilem gemitum reddunt, qui pudicitiæ amatores sunt, qui semper in jugis montium, vel in verticibus

arborum morantur, et conversationem fugiunt hominum, dum in mundo corpore positi, conversationem habent in cœlis, incolatus sui et patriæ sibi promissæ memores.

Vers. 13. — *Ficus.* Grossos vocat primitivas et immaturas ficus, quæ non sunt habiles esui, quæ etiam si concussæ fuerint, leni tactu cadunt: ergo sonante turture, id est, prædicantibus apostolis, Synagoga protulit grossos, id est, immaturam legalis observantiæ intelligentiam abjecit. Vel ita: Synagoga procreavit apostolos, qui dulcem cibum suis credentibus ministrarent. Et quia proferente Synagoga apostolos, totius orbis fides salusque secuta est, recte subditur. *Vineæ florentes.* Per floritionem initia multiplicium Ecclesiarum, de ea quæ Jerosolymis primo plantata est, de cujus flore succus expressus poculi genus conficit, saluti et voluptati accommodum, quod lætificat cor hominis.

Vers. 14. — *In foraminibus.* In vulneribus Christi Ecclesia sedet et nidificat: cum in passione Domini spem suæ salutis ponit, et per hoc ab insidiis accipitris, id est, diaboli se tutandam confidit, et in eodem alios gignit. *In foraminibus.* In fide, vel in capacitate, in qua fideles locati ab hostibus sunt tuti. *Maceries* est congeries lapidum, sine cæmento in unum compactorum, sic apostoli eadem fide et eisdem sacramentis sunt uniti. *Ostende mihi.* Necdum habebat fiduciam, ut revelata facie gloriam Dei contemplaretur; sed quia jam ornata est, dicitur: *Ostende mihi faciem tuam; sonet vox tua in auribus meis.* Ostenditur Domino *facies*, recte operando: ostenditur *sonus vocis*, salubriter prædicando. Ne erubescas prædicare crucem Christi, quamvis stultitia videatur incredulis, quam prædicaverunt Christi apostoli, qui sunt *maceries* et munimentum Ecclesiæ. Vel, *maceries* sunt prophetæ et patriarchæ, in quibus apostoli habent refugium. Quod intus pulchritudinis habes, et in secreto quietis didicisti, in publica actione ad utilitatem aliorum demonstra: nam mihi qui intima prospicio, tunc *faciem tuam* ostendi æstimo, cum utilitati proximorum bonam actionem ostendi considero.

Auribus meis. Non alienis, id est, meæ dilectioni, non alicui terreno, et opus et vocem expende. *Vox enim tua.* Non aliena, sed ea, quam in die desponsationis te mihi servire promisisti.

Vers. 15. — *Capite nobis.* Quoniam non sufficit nobis vitam nostram aliis in exemplum proponere, et bonam prædicationem facere, nisi etiam errantes corrigamus, et infirmos ab insidiis aliorum defendamus, recte dicitur *capite* non vobis, sed nobis; in hoc mihi enim servitis, in hoc vos remunerabo. Vulpes in foveis abduntur, et cum apparuerint, nunquam directis itineribus currunt, sic hæretici. *Nam vinea nostra.* Pulchre, cum supra *vineas* plurali numero, hic singulariter *vinea*, quia multæ vineæ per fidem et charitatem unam: et ideo sunt expellendi, qui eam volunt per hæreses scindere.

Vers. 16.—*Dilectus meus mihi.* Tali affatui dilecti,
A mox amica columbini cordis simplicitate respondet, et injuncto officio se obedituram promittit; quasi dicat, non solum hortatur, sed etiam adjuvat. *Dilectus meus mihi.* Sincero amore mihi copulatur, et *ego illi.* Vel, *dilectus* talem exhortationem *mihi* facit, et *ego illi* faciem et vocem ostendo. Vel, *dilectus meus mihi*, non alteri cuilibet, scilicet, gratiam præstabit et fructum rependet; et *ego ei*, non alteri cuiquam, non in alia turba hominum, sed integra obedientia et devotione conglutinabor. Cunctis his sensibus apte convenit quod sequitur: *Qui pascitur inter lilia.* Pascitur in nobis, quia corpus illius sumus et membra de membro; pascit nos ipse, qui caput est. *Pascitur inter lilia,* cum fideles, qui sunt membra ejus, exemplis priorum fidelium in supernorum amore
B perficiuntur. *Lilia.* Adustis membris mederi solent: sic sancti, si forte vident corda proximorum aduri flamma vitiorum, refrigerium consolationis et exhortationis adhibent. Quia hæc Domini pastio, quæ in sanctorum ejus profectibus agitur, usque ad finem sæculi pertingit. Nam ubi ad visionem pervenerint, in quo ultra proficiunt non habebunt, recte subditur: *Donec aspiret dies.*

Vers. 17. — *Revertere, similis.* In excelsis mentibus vestigia pone, et ab illis aliquando etiam condescendendo inferioribus appare, qui in valle sunt. *Revertere, similis.* Et quia ad ecclesias constituendas, et excolendas, et ad versutias vulpecularum abigendas provocas, et ut faciem meam tibi ostenderem, cum tuam faciem adhuc clare non videam, et per me
C non sufficiam, obsecro, illustra perfectius cor meum et corda illorum quibus prædicatura sum.

CAPUT III.

Vers. 1, 2. — *In lectulo.* Orantibus prædicatoribus de Judæa, ecce gentilitas Spiritu divino afflata ad agnitionem suæ salutis advenit, et inventam firmo amore tenet. Unde sequitur: Vox ejus plene intrantis. *In lectulo.* (Greg.) Moraliter lectulum sibi sancta anima in nocte facit, dum omnes mundi perturbationes fugiens, secretum, in quo requiescit, comparat. In hoc lecto dilectum quærit: quia dum a sollicitudinibus vacat, in ejus inquisitione quomodo ad illum perveniat requiescit: sed dum in mundo vivit, tenebras mundi a se perfecte non excutit
D et quanto gravius patitur, eo frequentius quærit, et ferventius eum, quo invento tenebras amplius non patiatur. Sed quia in hoc mundo non invenit, ideo subditur: *Quæsivi eum, et non inveni.* Quia vero maximo desiderio æstuat, et quidquid tenet, ei non sufficit, donec dilectum inveniat: ideo perseverantiam inquisitionis subjungit, *Surgam, et circuibo civitatem. In lectulo.* Ex quo Adam peccavit, cœpit homo in terrenis quiescere, et tamen duce ratione quasi per somnium veram beatitudinem intelligens, ipsam in terrenis putabat consistere. (Hieron.) Moraliter. In lectulo anima Deum quærit, quando in suo otio quidem appetit Deum videre, et ad eum de carcere carnis exire desiderat, sed non conceditur:

et abscondit se sponsus, ut non inventus, ardentius quæratur. *Et non inveni.* (GREG.) Quia mihi gentilitati non angelus, non propheta, non quilibet doctor in dubiis lumen divinæ cognitionis ostendit, ideo non inveni, quod ubi comperi, quod in lecto non posset inveniri, proposui in animo meo de lecto carnalium voluptatum exsurgere, et ad laborem salutiferæ inquisitionis accingi, et terra et mari publice et privatim universorum, quos sapientes audirem, magisteria adire. *Vici*, sunt spirituales viri, qui dum ad cœlestia gradiuntur, angustam viam tenent. *Plateæ*, id est, sæculares, qui multas voluptates sequuntur, et alta via incedunt. Omnes ergo circumit, quia omnes sanctos, qui sunt vel fuerunt, mente conspicit et imitatur: etiam in sæcularibus aliquando invenit, quod valeat ad inquisitionem sponsi: sed postquam laborem geminatum inquisitionis ostendit, iterum difficultatem inventionis subdit: *Quæsivi, et non inveni:* sed dum quærit et non invenit, ipsa et quæritur et invenitur: Unde dicitur: *Invenerunt me vigiles. Quæsivi.* Plurimo labore mundo peragrato, sapientium verbis discussis, nil certum de via veritatis addiscere potui.

VERS. 3. — *Invenerunt me.* Cum sic inquirerem, Dominus hanc instantiam inquisitionis videns, tandem se manifestare dignatus est et cui inspiraverat, ut quæreret, quærenti donavit ut inveniret.

Num quem diligit. (GREG.) Illis volentibus docere, ista flagrans nimio amore prior alloquitur, *Num quem diligit.* Ecclesia interrogat vigiles, cum prædicationem intente suscipit, et in ea bonorum operum exhibitione fructificat.

VERS. 4. — *Cum pertransissem.* (ID.) Per eos transit, quia in ipsis videt formam ejus, quem quærit; et tamen *transit*, quia Deum, qui est ultra, incipit imitari et intueri. Transit Petrus vigiles, dum contemnit prophetas, et Domino prophetarum dicit: *Tu es Christus, Filius Dei vivi* (*Matth.* XVI). *Donec introducam illum*, etc. Donec in fine mundi Synagogam, per quam auditum fide suscepi, et mysterium regenerationis ad fidem ejus revocare satagam. Ecclesia gentilis in fine revocabit Synagogam, quæ prius vocaverat illam per apostolos.

VERS. 5. — *Adjuro vos.* Christus audiens se per hos introducendum, adjurat ne ei parent impedimentum. *Adjuro vos.* Ideo repetitur hic versiculus in cantico amoris, ut non minorem se Dominus Ecclesiæ de gentibus, quam de Judæis collectæ curam habere: sed æqualem pro utriusque pace sollicitudinem gerere designet. Non minus enim hæc regina austri capitur amore sponsi, quam prima amica de Judæis. *Cervosque.* Cervi est in senectute serpentem comedere, et pro siti a veneno concepta, ad fontem properare, et inde potando juvenescere, cadentibus pilis et cornibus: quod cuique fideli competit per lavationem baptismi.

VERS. 6. — *Quæ est ista.* Ulterius agit de Ecclesia de gentibus conversa, quomodo apostolis fundamento accepto, deinde per successus temporum et graduum promotiones sit multiplicata. *Quæ est ista?* Judæi conversi, videntes etiam gentes converti et in amorem sponsi pariter recipi; non ex invidia, sed quasi admirantes, et de societate fratrum congaudentes, inquirunt si salus sit promissa gentibus: quod multum fuerat dubium. *Quæ ascendit.* Eodem tempore, et dormit, cum a carnalibus desideriis se alienat Ecclesiæ, et bonis operibus ad visionem sui conditoris appropiat. *Per desertum.* Id est per medium gentium, quæ nulla erant virtutum fruge fecundæ, quas nullus propheta, vel angelus ad cultum Dei instituerat, vel: *Per desertum sicut virgula fumi*, quia a mundi illecebris separata, cœlestibus præceptis est dedita. Fumus eodem tempore partim oritur, partim, qui prius ortus fuerat, solet in sublimioribus disparere: sic Ecclesia, in quibusdam suis membris semper gignitur nova, in quibusdam, qui prius nati fuerunt, semper colligitur ad cœlestia. Fumus ex igne natus ad alta conscendens paulatim se humanis subtrahit aspectibus: sic Ecclesia igne sancti solius Spiritus in amorem Dei accensa ascendere non desinit, donec a terrenis abstracta ad invisibilia cœli rapiatur. *Ex aromatibus.* Nota quod aromata commemorans, primo *myrrham*, deinde *thus*, et postea *universi pulveris pigmentarii* ponit, quia prius est mortificare concupiscentiam carnis, postea offere Deo placabilia vota cordis, et sic cum humilitate crescere in omni virtutum genere. *Pigmenta.* In pulverem redacta valent ad confectionem: sic virtutes cum non extollunt animum, sed quasi in pulverem, reputatione agentis, rediguntur, ad perfectionem perducunt. *Pigmentarius*, vel homo qui operam dat virtutibus: vel Deus, qui virtutes largitur.

VERS. 7. — *En lectulum.* Priori amice miranti respondet gentilitas determinans, quo ascendat, quia scilicet ad *lectulum*, et per quid ascendat, quia scilicet media *fercula* sunt charitate constrata, et probat se in eamdem sponsi dilectionem accessisse, in qua prior est: quia similiter habet nuptialem apparatum, et prædicatores habet, quos Deus ad nos non misisset, nisi eos præelegisset. *En lectulum.* Lectulus veri pacifici, æterna beatitudo, in qua rex cum sanctis quiescit, ad quem Ecclesia per desertum partim quotidie pervenit, tandem perfecte perveniet. Vel etiam lectulus Dei est in præsenti quieta conversatio sanctorum. Utrumque lectum *ambiunt fortissimi:* quia et præsentem quietem, et pacem Ecclesiæ prædicatores contra incursus tuentur, et internam patriæ cœlestis quietem quique perfectiores fixa intentione speculantur. *Israel.* Id est vir videns Deum, quo nomine juste vocantur omnes, qui ad divinæ visionis gaudia tendunt. Inter quos fortissimi sunt, qui vel cœlestis dono speculationis sublimantur, vel prædicationis ministerium suscipiunt.

VERS. 8. — *Omnes tenentes gladios.* Qui indesinenter habent verbum Dei in promptu, et ad resecanda superflua et in se et in subditis, et ad repellendos hostes et conculcandos. *Omnes tenentes gladios.* Verbum Dei tenent, et periti sunt qualiter

utantur illo, tam alios quam se quantum ad vitia expugnando. *Ad bella doctissimi.* Quia tot millibus annorum contra diabolum in carnis fragilitate pugnaverunt, ex assiduo usu docti sunt. *Propter timores.* Ne insidiæ tentatoris; si eos securos inermesque repererint sternant: et ne eis expugnatis lectulus quem custodire debuerunt, fœdetur, scilicet, ne præsens pax Ecclesiæ violetur, et sic futura beatitudo amittatur.

Vers. 9. — *Ferculum.* Non solum per hoc, quod et in præsenti in lectulo Salomonis quiesco, et ad futurum lectulum festino, et fortissimos custodes habeo, apparet quod salus sit promissa gentibus: sed etiam per hoc, quod de nobis fecit quoddam ferculum, id est quod de loco ad locum ferret sui verbi dispensatores, vel in quibus ipse per mundum feratur. Vel ita: Pacificus, ad cujus lectulum propero, ita munivit me: et hoc fecit per ferculum, id est per apostolos, per quos, sicut in cathedra fertur, quos ad meam salutem vel nostram misit.

Vers. 10. — *Reclinatorium aureum.* Id est, sui speculatores plenos divina sapientia, vel *reclinatorium* facit in ferculo, cum spem perpetuæ quietis fidelibus promittit. *Aureum*, quia requiem suæ visionis gloria coruscam præparat. *Ascensum purpureum.* Ascensus sunt illi, per quos aliquis potest scandere primum ad virtutes, postea ad sancta sanctorum: qui sunt *purpurei*, id est ad martyrium prompti. Vel, ipsæ virtutes, sunt *ascensus*, quæ sunt vera *purpura*: quibus decorantur animæ fideles. Vel, ipse Christus *ascensus*, per quem et in Ecclesiam et in cœlum intratur. *Purpureus*, quia lavit nos in sanguine suo: et nullus ingreditur Ecclesiam, nisi sacramentis Dominicæ passionis imbutus. *Media charitate constravit.* Vel charitate, qua pro nobis passus est. *Media*, id est, Ecclesiæ corda, instar strati paravit, ubi fideles animæ molliter quiescant: quia totam eam intrinsecus supernorum amore replevit: unde addit: *Propter filias Jerusalem.* Propter animas cœlestium desiderio æstuantes quia quanto magis nos dilexit, tanto magis ad patiendum pro eo nos accendit. *Media* (Greg.) Ecce consolatio. Qui non potest sanguinem pro Domino fundere, diligat proximum *propter filias Jerusalem*, quia non sunt dicendi filii, id est firmi, sed filiæ, quæ per charitatem a Dei ædificio non alienæ sunt.

Vers. 11. — *Egredimini et videte*, etc. Pulchro ordine post enarrata regis dona, ipsam quoque speciem et ornatum ejus prædicare incipit, et ad videndum eum invitat. Et attendendus est ordo, et successus hujus Ecclesiæ, quæ de Judæorum primitiis instituta, prælatis, judicibus, aliisque gradibus illam primam, jam post apostolos tepidam admonet, ut successoribus et contribulibus eorum a quibus prædicata fuit, vicem mater reddat. *In diademate.* Quasi latentem in humanitate, qua vicit diabolum: et caro fuit causa hujus victoriæ nisi Deus carne obumbraretur, diabolus eum non aggrederetur. *In diademate*, id est, in illa spinea corona, qua coro-

A navit eum Judæa sua. *Qui coronavit eum.* Qua humanitate honestavit eum mater: in hoc quod virgo est, non deturpans ut aliæ mulieres, sorde originalis peccati: et mittit nos ad historiam. Quasi: Credite nativitatem, passionem, resurrectionem. Hæc descriptio pro Ecclesiæ multiplicitate extenditur. *Desponsationis illius.* Si *illius* referimus ad matrem, dicimus in tempore annuntiationis: si ad fidelium, resurrectionis, quæ præcipua lætitia fuit, quia tunc solutum est genus humanum.

CAPUT IV.

Vers. 1.—*Quam pulchra es.* Cum sponsa de gentibus conversa jam tantæ sit perfectionis, ut Judæis versa vice prædicet et sponsum laudet: ipsa quoque dignam

B laudis recompensationem a sponso recipit. Hæc descriptio pro Ecclesiæ multiplicitate extenditur. *Pulchra* actione, quia sicut virgula fumi per desertum ascendit, pulchra prædicatione, quia ad suum consortium proximas attrahit. *Oculi.* Id est, sensus tui contemplatione spiritualium rerum sunt excellentes et reverendi. Per partes intendit laudare. *Absque.* Magna est gloria aperti operis, sed longe incomparabiliter æterna retributio, quæ videri non potest.

Capilli tui. Ut facilius cuncta liquescant, breviter singula percurramus. *Capilli*, sunt spontanei pauperes. *Genæ*, summi prælati. *Dentes* vero genarum, alii inferiores prælati. *Labia*, sermocinatores. *Capilli tui.* Si in *oculis* acumen spiritualium sensuum accipitur, in *capillis* potest notari pluralitas cogita-

C tionum, quæ omnes ad unum finem cœlestis boni tendunt. Unde capreis æquantur, quæ animalia munda sunt, et ardua rupium quærunt gratia pastus. *Quæ ascenderunt.* Unam de naturis capreæ ponit, ut sic de aliis intelligatur, et illam magis virtutem prædicat qua auditores magis indigere perspicit. *Quæ ascenderunt.* De illo, qui est testimonium se imitantibus, sicut ipse promisit: Qui *me confessus fuerit coram hominibus*, etc. (*Luc.* xii.)

Vers. 2. — *Dentes tui sicut greges tonsarum.* Sicut in capillis, fragiliores Ecclesiæ populi, qui numerositatem præstant, signantur: sic in dentibus fortiores quique et ad regendam Ecclesiam apti, qui firmitate prævalent. *De lavacro, omnes.* Omnium est, baptismo purificari: perfectorum est, et maxime

D eorum, quibus cura ovium est commissa, renuntiare omnibus quæ possident. *Gemellis fetibus.* Id est consimilibus fetibus, quia tales alios reddunt quales ipsi sunt. Vel, duplices fetus, opera geminæ charitatis, ut fideles conversi de utroque populo. Vel, fides et opus. *Et sterilis non est.* Nec illi inter steriles deputantur, qui abluti statim ex hac vita rapiuntur. Habuerunt enim sobolem fidei quam vel ipsi pro se, vel alii pro ipsis confessi sunt. Habuerunt etiam votum bonæ operationis, quod inter oves Christi, si exspectati fuissent, socialiter exercerent, unde dicitur: *Consummatus in brevi explevit tempora multa* (*Sap.* iv).

Vers. 3. — *Sicut vitta.* Prædicatores *vitta* dicun-

tur, quia fluxas cogitationes in cordibus hominum suis prædicationibus restringunt, ne diffluant et cordis oculos premant. *Coccinea*. Quia Dominici sanguinis, quo redempta est Ecclesia, pretium prædicare non cessat : vel quia prædicatio sancta charitatis ardore flammescit. *Labia tua*. Dentes qui terunt : labia quæ trita aperiunt. *Eloquium tuum dulce*. Dum, quæ dicunt faciunt : suas prædicationes hominibus quasi sapidas escas apponunt. *Sicut fragmen mali punici*, *ita genæ*. In colore exterius *puniceo*, voluntas martyrii : in albis granis (quæ cortice fracto videntur), candor virtutum : qui augetur, dum caro colliditur : candor etiam, cum impleta passione miraculis nitent. In *genis* verecundia, in malo *punico* passio Christi. Habet ergo ruborem Ecclesia in genis, cum sacramentum Dominicæ passionis fatetur verbis, et ostendit candorem cum pulsata pressuris, castitatem puri cordis probat, et factis, quid gratiæ salutaris crux habeat, pandit. *Absque eo*. Licet sint magna, quæ exterius apparent : majora tamen in occulto retinent, quæ divini oculi soli vident. *Latet*. Confessionem vivificæ crucis possunt omnes in Ecclesia audire, pressuras Ecclesiæ videre, vel etiam miracula quæ ipsi Ecclesiæ sunt divinitus collata, possunt infideles cum fidelibus intueri : ipsa autem sola anima novit quanto teneatur amore vitæ invisibilis, quanto amore erga Deum et proximum flammescat.

Vers. 4. — *Sicut turris David*. Turris est expugnabilis prædicatorum constantia, quæ ad defendenda fidei ædificia, et ad repellenda hostium tela, forti manu Dei, et desiderabili rege constructa est *cum propugnaculis :* id est, cum divinarum Scripturarum notitia, quando aperit sensum, ut intelligant Scripturas, et dictis præcedentium suam confirmant prædicationem, *propugnacula* etiam, miraculorum dona, quibus prædicatio astruitur. Nam sanatis morbis corporalibus, ad salutem animæ facilius pervenitur. *Collum tuum*. Collum extendimus, quando longius prospicimus : Sic prædicatores, collum, propter hostium de longe speculationem : *Turris*, propter fortitudinem et propter excelsam cœlestium gaudiorum contemplationem. Vel, *collum*, quia cibos in corpus demittunt, vel quia corpus capiti jungunt : unde, Dominus dat panes, discipuli autem turbis apponunt. Propter aliud prædicatores, *oculi ;* propter aliud, *dentes :* propter aliud, *genæ :* propter aliud *collum* vocantur. *Propugnacula* sunt in divinis Scripturis infringibiles sententiæ, in quibus tuti sunt, qui de longe ab incursantibus se defendunt. *Mille clypei*. Clypeus, ista firmissima ratio est, qua freti sponte contra hæreticos prodeunt, et se muniunt, dum illos percutiunt. *Omnis armatura*. Id est, omnis instructio, vel operationis, vel doctrinæ cœlestis, per quam sancti non solum evadunt, sed etiam acies superant malignorum : dum quosdam et ab errore vel vitiis retrahunt : quæ omnia a prælatis dependent, quia ab eis resistendi exemplum et vincendi accipimus.

Vers. 5. — *Duo ubera*. Multis figuris eadem Ecclesiæ mysteria repetuntur ; sed repetita novi semper aliquid afferunt, et per ipsam novitatem animos audientium amplius delectant. *Duo* igitur *ubera*, prædicatores de duobus populis, qui *oculi* dicuntur quia occulta proficiunt. *Dentes*, quia improbos corrigunt, et in corpus Ecclesiæ trajiciunt : *Collum*, quia vitalem flatum, æterna gaudia prædicando, ministrant, et cibos doctrinæ. *Ubera*, quia lac parvulis in Christo infundunt, qui sunt *hinnuli capreæ*, quia, acute, quæ sunt agenda, discernunt, veloci cursu operationis de valle lacrymarum avolant. *Gemelli*, quia eamdem fidem, eadem sacramenta prædicant : qui ne lac quod erogant in eis deficiat, pascuntur floribus Scripturarum et exemplis sanctorum ea semper recolendo. *Duo hinnuli* Duo populi, qui per humilitatem parvos se et peccatores intelligunt, sed charitate currentes, omnia obstacula mundi transeunt, et saltibus contemplationis ad superna conscendunt. *Qui pascuntur*. Quia in his refectionem habent, qui florent virtutibus et splendent, dum ipsum Deum, quem desiderant, adhuc de vicino videre non possunt.

Vers. 6. — *Donec aspiret dies illa*. Postquam, nec docendi ultra nec discendi tempus erit, sed consummatis omnibus hujus mundi tenebris, omnes fulgebunt sicut sol. *Vadam ad montem*. Et quia Ecclesia per singula talis est. *Vadam*, id est, addam gratiam, tam inferioribus quam majoribus. *Vadam*. Quia novos populos quotidie congregabo. Et quia sermo est ad Ecclesiam de gentibus, potest non incongrue videri promissa vocatio Synagogæ, quæ in fine mundi est futura : seu vocatio quarumcunque gentium. Unde mox de amplissima pulchritudine unius ejusdemque Ecclesiæ, quæ vel de Judæis vel quibuscunque gentibus per totum orbem est congreganda, subditur, *Tota pulchra es*.

Vers. 7. — *Tota pulchra es*. Non solum in electioribus membris, quæ enumeravi, sed etiam in illis qui pusilli et fragiles videntur.

Vers. 8. — *Veni de Libano*. (Greg.) Et quia vado ad te, tu debes venire ad me, cogitatione, locutione, opere. Vel, primus gradus est in carne pro bono opere : secundus in absolutione carnis ad percipiendam beatitudinem in anima : tertius recepto corpore quando in resurrectione duplices recipient stolas. [*Veni* fide, *veni* opere, *veni* alios adducendo : vel ter veni propter fidem Trinitatis. *Libanus* mons Phœnicis, Hebraïce interpretatur *candidatio*, Græce *thus :* unde supra, *Vadam ad montem myrrhæ et ad collem thuris*. Dum prædicatores convertunt tales ad salutem, crescit corona de principibus victis certamine eorum. *Veni*. Quasi : ne timeas, ne sola venias : quia multos tibi addam. *De capite Amana*. Amana mons est Ciliciæ, Sanir et Hermon montes Judææ, in quibus leones habitant, per quos dæmones notantur, qui contra nos sæviunt : et quia illi convertuntur, quorum corda fuerunt cubilia leonum, dum vicissim eorum confessione Dominus creditur,

quasi de leonum cubilibus coronantur, de quibus leo pellitur. Per Amana habemus illos, quos ipse, et per quos alios diabolus per magni studii vigilantiam decipit et conterit. Per Sanir, eos ad quos ignorantia talis deceptionis volat. Per Hermon, tales qui quasi in natura prompti sunt ad nequitiam, non quod diabolus designat. Per *cubile leonum*, illos quibus, et per quos aliis persecutoria dominatur sævitia. Per *pardos* hæreticos, quorum distinctis dolis decipit, de quorum singulorum principalibus Deus suis victoriæ confert coronam. *De cubilibus leonum. Leones*, propter superbiam, vel violentiam. *Pardi* propter crudelitatem vel variationem malignarum artium. *Montium* nomine superba infidelium corda designantur.

VERS. 9. — *Vulnerasti cor.* Ideo debes venire, et de acquisitione aliorum laborare, quia diligo te. Vel, ideo dabo tibi coronam de hominibus illis, quia præparasti mihi in te locum dilectionis. Omnis tua pulchritudo mihi placet, sed maxime placet unitas catholica, quam et in prælatis et in subditis video.

VERS. 10. — *Quam pulchræ*, etc. Supra sponsa in dilecto ubera laudabat, hic dilectus ubera commendat : in quo notatur unitas Christi et Ecclesiæ, quia sunt duo, ut ait Apostolus, in carne una : ideo simili laude alter alterum laudat. Doctrina est Christi, quia data est Ecclesiæ, quia ministrat. Et merito amo te, quia doctrina tua, quæ continetur in superioribus uberibus, est pulchra ad consolationem infirmorum et sustentationem parvulorum. *Mammæ*, dilectio Dei et proximi : per quas mens sancta sensus suos nutrit, dum Deo charitate conglutinatur, et proximis, quod potest, impendit. Quas mammas quantum sponsus diligat, in repetitione laudis manifestat dicens : *Pulchriora sunt ubera*, etc. *Odor.* Id est suavissima fama fidei dispersæ per totum orbem, latior est quam lex patrum, quæ in sola Judæa coangustaretur. *Super omnia aromata.* Id est, super omnia bona opera, quæ faciunt improbi, quæ etsi aliquando hominibus placent, tamen Deo nunquam, quia ex charitate non procedunt. Vel, super institutiones Veteris Testamenti, quæ fuerunt figura horum.

VERS. 11. — *Favus distillans.* Superius per *labia*, doctores, hic per labia ipsa vox doctorum. Unde et melli congrue comparantur. *Favus*, mel in cera. Mel in cera est spiritualis eloquiorum sensus divinorum in littera distillans, quia pene singulæ sententiæ multos habent sensus. Vel aliter : In favo mel latet, cera videtur : labia ergo favus vocantur, quia dum in carnis fragilitate sapientia magna habetur, quasi mel in cera absconditur. *Mel et lac sub lingua.* (GREG.) Tanta est spiritualis dulcedo in verbis, quanta corporalis est in *melle et lacte* : et hoc *sub lingua*, id est, non cuilibet patens, sed tantum bonis. Qui peccantem aspere corripit et inter aspera dulcedinis quiddam admiscet, habet mel, non in lingua, sed sub lingua. *Odor vestimentorum.* Id est fama bonorum operum, quibus vestiuntur, ne nudi inveniantur, et quibus turpitudo præcedentium delictorum operitur, est sicut thus, quia in omnibus operibus suis orat, cum bene operatur, cum intentione perveniendi ad Deum, unde : *Sine intermissione orate* (*I Thess.* V). Supra nomine *unguentorum*, infusio sancti Spiritus ostenditur, quibus corda fidelium illustrantur et ad spirituale certamen præparantur : Vocabulo *vestimentorum*, facta justorum notantur, quæ foris sunt. Unde et pulchra distinctione, quæ per homines fiunt opera, *thuri* comparantur ; quæ vero divina largitione fiunt dona, modum comparationis excedunt. Consulte postquam singula Ecclesiæ membra Dominus sigillatim prædicavit, etiam *unguenta* quibus tota esset delibuta, digna laude commendat. Nulla sunt quippe membra, vel magna vel parva quæ non hujus unctionis spiritualis sint infusione consecrata. Laudavit et *vestimenta*, id est opera justitiæ, quia et hic omne corpus ejus ornatur. Nemo quippe in ea vitam meretur, nisi operibus justis indutus, quæ vel ipse fecit, vel si infans erat, alii pro eo fecerunt, et in illo.

VERS. 12. — *Hortus.* Assimilaverat eam mulieri pro perfectione, pro speciositate, pro singulorum dispositione graduum, pro decentis unitatis compositione. Sed quia parum videtur amanti singulas partes sponsæ singulis rebus pretiosis coæquare, totum pariter plurimis et maximis speciebus comparat. Comparat igitur horto, pro copiosis operum fructibus in quo fieri quatuor contingit : in primis fons baptismi, sine quo nullus sequitur fructus ; deinde unguenta, id est dona Spiritus sancti, qui sunt prima fomenta, ut etiam arbores crescant et fructus ferant, scilicet illa in cordibus rudium adhuc et tenerorum proposita, quando deliberant per Spiritum sanctum, quia mundo renuntiabunt et adversa sustinebunt, et similia; postea arbores, illi eisdem, vel alii jam crescentes, jam florentes; tandem fructus maturi, quorum operum perfectione jam reficitur Christus. Sed hic non ordinat, secundum quod alterum sequitur post alterum, sed a digniori incipit, ut istius sponsæ commendatio sit captabilior illi alii sponsæ, cui istam intendit commendare. Duos hortos ponit, in quo status duo contemplativorum et activorum signantur, quorum uterque conclusus; quia ab adversario colligi non possunt, vel fructu privari. Multi inter fideles conversantur in quibus hostis habet locum, sed hi in horto fructifero non sunt computandi, sed ut palea ejiciendi. *Fons signatus.* Quia Ecclesia, quæ fontis nomine designatur, primum parva in Judæa, postea dilatata est per orbem terrarum, recte subditur. *Emissiones tuæ :* quia illa parva Ecclesia de Judæis adjuta fonte paradisum emisit ex se. *Ecclesia fons*, quia doctrina salutari redundat, unde proximos irrigat. *Signatus*, quia spiritualis sensus indignis absconditur, nulla incursatione turbatur.

VERS. 13. — *Emissiones.* Id est fructus horti, scilicet opera quæ post plantationem et irrigationem baptismi prodeunt, sunt mihi *mala punica*, id est matura refectio, ita me delectans ut paradisus. *Cypri.*

Ia est directi, et in altum crescentes, in humanitate graciles et attenuati, quorum operibus juncta charitate inungitur princeps. *Cyprus* divinam gratiam, *nardus* Dominicam passionem, *crocus* charitatem exprimit. Cyprus est in Ægypto aromatica arbor, semine candido et odorifero, quod coquitur in oleo et exprimitur, inde unguentum regale (quod cyprus dicitur) paratur. Sic in tenebris hujus mundi divinæ gratiæ benedictio in pinguedine charitatis suscipitur et flammis tentationum probatur, quibus sociatur nardus herba humilis, id est fides Dominicæ passionis et imitatio. Conjungitur ergo *cyprus nardo*, cum divina gratia confortat nos compati Christo. Item nardus croco jungitur : cum in charitate Christi mortem libenter accipimus. *Nardus* est redolens et calens, et significat charitatem. *Crocus* est aurei coloris et significat divina sapientia imbutos.

VERS. 14.—*Fistula et cinnamomum*. Fistula quæ et *casia*, arbor aromatica, sed parva : est autem robusti corticis et purpurei, quæ ad curandas viscerum molestias valet, quæ pro sui brevitate a quibusdam inter herbas odoriferas reputatur, quæ humiles spiritu significat, quæ Dominicæ passionis memores, ad patiendum pro Domino sunt parati. *Cinnamomum* est brevis arbor, sed odorifera et dulcis, cinerei coloris ad medicinæ usum fistulæ duplo præstans. Et significat illos qui se infirmos reputant, quorum humilitas apud Deum dulcedinem habet et laudem. Et bene post fistulam purpuream ponitur cinnamomum cinerei coloris; quia per recordationem Dominicæ passionis oritur nobis despectus nostræ virtutis. Fistula et cinnamomum in horto cum lignis Libani prodeunt : quia in Ecclesia, qui humiles et patientes sunt, cum illis, qui Ecclesiam prædicando vel virtutes faciendo muniunt, palmam retributionis exspectant. *Cum universis lignis*. Sicut fistula et cinnamomum, humiles sanctorum cogitationes : sic et ligna Libani, quæ alta et robusta sunt, demonstrant sublimes sanctorum actiones et orationes. Myrrha imputribile reddit corpus, et significat illos qui amaritudine et patientia corpus suum reddunt securum a motibus carnalibus et ab omni adversa parte. Aloe non tantam vim habet, quantam myrrha, sed tamen valet contra putredinem. *Primis*. Id est, cum charismatibus virtutum excellentioribus. Et pulchra conjunctio herbarum et arborum cum unguentis : quia dum carnem a lascivia refrenamus, consequens est ut majora dona spiritus suscipiamus. In horto Domini concluso, inter alia nascitur.

VERS. 15. — *Fons hortorum*. Qui de primitiva Ecclesia processit in mundum doctrina cœlestis, quæ plures ecclesias, scilicet hortos procrearet. De quo fonte bene subinfertur : *Puteus aquarum viventium*, quia eadem doctrina Ecclesiæ, et *fons hortorum* est, quia spiritualem fructus gignit, in his quos instruit : et *puteus* est propter occulta mysteria quæ solis sanctis per revelationem sancti Spiritus panduntur. *Aquarum viventium*, propter divina eloquia, quæ de invisibilibus divinæ gratiæ thesauris procedunt, atque in vitam æternam ducunt. *De Libano*, id est, de ipsa Ecclesia, quæ et candida est per munditiam fidei, et alta per virtutum gratiam.

VERS. 16. — *Surge*. Et cum talis sit hortus, *surge*, id est, discede vel impugna. *Surge*. Horto consito et irrigato, restabat ut omnibus firmiter et ordinate compositis, nequaquam adversariis illius, tentandi negaretur accessus, sed potius monstraretur, quia quo amplius flagellantur, eo amplius interna fluctuum illius suavitas panditur. In *aquilone*, mundi adversa; in *austro*, blandimenta intellige, quia gemina expugnatione probatur Ecclesia. *Surge*, permittentis est, non imperantis. *Perfla*. Alter vexando, alter recreando. *Perfla*, id est, infer tribulationem, vel persequendo, ut Ecclesia in utroque pulsata et probata mirum odorem constantiæ suæ et abundantioris virtutis ubique diffundat, et in fine mundi positos inenarrabili fragrantia suæ suavitatis satiabit.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Veniat dilectus*. Qui promisit se futurum *mecum usque ad consummationem sæculi*, modo cum magis indigeo majori gratia, me visitet. *Veniat dilectus*. Audiens Ecclesia se tentationibus probandam, provisioni dilecti non contradicit : sed ne superetur, auxilium illius quærit, qui *non patitur nos tentari supra id quod possumus*. (*I Cor.* X.) Vel, potest ex voce perfectorum sic intelligi. *Veniat dilectus*. Quasi : Sicut eum semper diligimus, ei et servire curamus : sic ipse in tentationibus non sinat nos usque ad defectum concuti, sed jam reddet nobis mercedem piæ devotionis. *Veni in hortum*. Sponsus desiderio Ecclesiæ respondens, eadem quæ petebantur, se jam fecisse testatur : unde extranei multum in amorem ipsius possunt accendi. *Veni*, errantes corrigendo, infirmos sublevando, bona agentes confirmando, maturos mecum in requie collocando. *Messui*. Quadam falce mortis ab hac vita præcidi, et in cellaria beatitudinis perduxi. *Comedi favum*. Per *favum*, qui in Scripturis dulcedinem spiritualis intelligentiæ quærunt, et aliis dilucidant; per *mel*, qui epulas divini verbi sibi appositas libenter gustant, et his insatiabiliter vesci desiderant; per *vinum*, fortes cœlestium prædicatores; per *lac*, infirmi adhuc auditores, qui licet diversis studiorum modis discrepent, una tamen supernæ retributionis spe communes, supernus arbiter approbat. *Comedite, amici*. Non solum ipse piis electorum actibus delectatur : sed etiam hortatur fideles ad congaudendum super tali convivio, ut amplius inter se mutuam dilectionis curam exhibeant, et minores quod in majoribus viderint, memoriter imitari satagant. *Inebriamini, charissimi*. (GREG.) Post potum gaudii, ipsas virtutes bonorum retractando, torporem mentis discutite, et ad amorem æternorum accensi, temporales pœnas non sentiatis; sicut ebrius, qui obliviscitur omnium temporalium ; comedit, nec satiatur : qui epulas Scripturarum didicit, justorum exempla novit, nec tamen vitam correxit ; bibit, et non ine-

briatur, qui præcepta vitæ lætabundus audit, sed ad implenda piger remanet.

Vers. 2. — *Ego dormio.* Ecclesia gentilium multipliciter commendata ne secura prædicationem dimittat, et soli contemplationi intendat, injungitur ei de aliorum confirmatione. Et hic agit de illa successione Ecclesiæ, quæ est in hoc præsenti sæculo, ab illo scilicet tempore, quo plenitudo gentium intraverat usque ad finem mundi, quando Judæi intrabunt; et hic non, videtur mitti ad omnimodos infideles, sed potius ad eos exhortandos, qui sunt tepidi in Ecclesia, et dicit itaque ipsa Ecclesia : *Ego dormio. Aperi mihi, soror mea*, etc. Surge ab otio et quiete contemplationis, et aperi corda, ut remotis vitiorum obstaculis lucem veritatis perspicue admittant. De sanguine meo, *soror mea ;* accessu meo, *proxima mea ;* de spiritu meo, *columba mea ;* de sermone meo quam plenius ex otio didicisti, *perfecta mea. Caput meum.* Id est fides mea, et amor mei in cordibus eorum excæcatis amore terrenorum refrixit, et quasi prorsus defecit. *Cincinni mei.* Id est amor proximorum, qui sunt mei capilli capiti adhærentes : *sunt pleni guttis noctium*, id est, patiuntur grave frigus persecutionis tenebrosorum, id est eorum qui et erga me sunt infideles, et proximos persequuntur; et causa horum corrigendorum oportet te dulcedinem contemplationis (interpolare) interponere.

Vers. 3. — *Exspoliavi me.* Ecclesia non inobediens de injuncto officio, sed metuens in assumenda fratrum cura, ne corruat in peccata, sine quibus non transigitur hæc vita, respondet : *Exspoliavi me.* Quomodo fieri potest ut de culmine contemplationis egrediens, rursus mundi sordibus polluar, quia recepta sollicitudine temporalium subsidiorum, quamlibet eximius doctor, difficile vitat peccatum. (Greg.) Qui ad sollicitudinem regendarum animarum se accingit, restat ut quibus æterna prædicat, ad providenda quoque eis temporalium necessitatum subsidia invigilet.

Vers. 4. — *Dilectus meus.* Ecclesia timente casum, quia Dominus amorem erga se nostrum, in proximorum maximo amore vult cognosci, apte subditur : *Dilectus meus*, quasi : Pertimesco quidem sæculi conversationem; sed intelligo, quod charitas operit multitudinem peccatorum; et confido in dilecti mei auxilio, a quo jam sunt compuncta corda eorum. *Manum suam.* Operantem compunctionem, vel, ad memoriam nostram reduxit operationem, quam operatus est in nobis, quia nullius egens, de sinu patris egrediens, in terra pro nobis conversari voluit. *Manum suam* mittit, cum virtute sua animum per subtilem intellectum pulsat. *Et venter.* Potest per ventrem intelligi mollities et fragilitas illorum qui prædicationis officium suscipiunt, quia se minus idoneos recognoscunt, et timent. *Venter.* Id est molles et fluxa pars inter nos; vel, ventris nomine cor designatur, qui sicut cibi in ventre, ita cogitationes in corde excoquuntur. Cor contremiscit, si facere recusat pro proximis, quod Deus fecit pro inimicis. Et venter intremiscit, quia infirmitas gaudens de cœlesti intellectu in sua exsultatione turbatur, et timet ne perdat, quod tenere nescit.

Vers. 5. — *Surrexi, ut aperirem.* Surrexi a dormitione ad laborem ; quia necesse est ut qui veritatem prædicare disponit, prius ad agenda ea quæ prædicat assurgat, ne aliis prædicans ipse reprobus efficiatur; cui subjuncta verba conveniunt, *Manus meæ distillaverunt*, etc. *Et digiti mei pleni sunt myrrha.* Digiti, id est discretio, ut solo contuitu supernæ retributionis, non pro humano commodo ostendantur operari. Sicut enim in manu sunt discreti digiti : sic in operibus oportet discretionem adhiberi, alioquin non valent.

Vers. 6. — *Pessulum ostii.* Causam peccati, id est incredulitatem, et quamlibet aliam : quia ut pessulum, ostium; sic causa detinet peccatum, qua remota removetur, et sublato peccato patet via Christo. Dixerat, quia dilectus manu missa per foramen se tetigerit ac tremore concusserit : cujus tactu vehementer inflammata, cupit jam non per angustiam foraminis ejus manu contingi, sed patefacta cordis janua felicissimo ejus amplexu perfrui, id est suavitate divinæ illustrationis, quam raptim senserat, plenius satiari, sed quia nulli electorum in hac vita conceditur perfecta visio æternorum, quæ in alia vita reservatur, subditur recte : *At ille declinaverat. Anima mea*, etc. Ecce jam tertius gradus : primitiva fuit ex Judæis conversa; per quam, et postquam hæc gentilis, de qua hactenus actum est ; quæ Gentilis ut diximus, hanc tertiam instituit, de qua modo exsequitur : quæ usque ad novissimam intrationem reliquiarum Israel durabit successu prælatorum et subditorum. Transi quidem, sed tamen locutus est mihi mandata sua relinquens, ut patienter eum exspectarem : et postquam locutus est, *Anima mea liquefacta est. Quæsivi et non inveni illum : vocavi*, etc. Vox ejusdem Ecclesiæ, quæ aperuit, secundum illos quos aperuit : quæ prius erat venter vel vox ipsorum.

Vers. 7. — *Tulerunt pallium.* (Greg.) Pallium tollunt prædicatores, quando, si quid pompæ sæcularis residuum erat, ab anima auferunt, vel, si quod peccatum per ignorantiam inerat, detegunt.

Vers. 8. — *Adjuro vos, filiæ Jerusalem, si inveneritis*, etc. Adolescentulæ jam ad aliquam cognitionem promotæ, ad famulos Dei, quos angelicam in terris vitam agere credunt, devote veniunt et eos exorant, ut in tempore suæ orationis Domino se commendent. Vos filiæ Jerusalem supernorum spirituum, qui jam cum Deo regnant. Vel, per filias Jerusalem possumus accipere etiam inferiores in Ecclesia, quos etiam admonent superiores, ut secum quærant : quia quod a pluribus quæritur, quandoque citius reperitur, et, ut ubique charitas dilectionis ostendatur.

Vers. 9. — *Qualis est dilectus.* Hæc sponsa recolens intima conscientiæ, expavescit, et pigritiam suam accusans ex humilitate ad laborem festinat, dicens : Obsecro, quia sic adjurasti nos fervore divinæ

charitatis, quam habes, me quoque fac ardere, et salutari admonitione in ejus amore me confirmes. Apta et præconia virtutum ac potentiæ ejus congrua laude decantans, denuo interrogatur, In qualium mentibus ejus soleant vestigia reperiri.

Vers. 10. — *Dilectus meus candidus et rubicundus.* Condigna quærentibus a parte sponsæ responsio. *Dilectus meus.* Primo, mundus et sanctus venit in mundum, postmodum passione cruentus exivit de mundo. Per *candidum*, amorem Divinitatis; per *rubicundum*, carnem passam accipe, ut Deum et hominem notet, et in utroque *electus*. *Electus ex millibus.* Quia unus Mediator de omni numero angelorum, vel hominum acceptus; unde dicitur : *Hic est Filius meus dilectus*, etc. (*Matth.* III.) Quia non est *inventus alius, neque in cœlo, neque in terra qui acciperet librum* (*Apoc.* V).

Vers. 11. — *Caput ejus aurum optimum.* Alia translatio : *Crines ejus abietes.* Abies, Græce ἐλατη vocatur. Ude hic elate, non Latinum, sed Græcum videtur. Vel caput, id est Divinitas, quia *caput Christi Deus* (*Cor.* II). *Comæ ejus*, id est, cogitationes ejus sanctæ et rectæ, et tamen stultis despicabiles. *Nigræ quasi corvus.* Despicabiles mundo, quasi illa clamosa et improba avis. Vel, *quasi corvus*, ut nulli sacramenta Ecclesiæ committant, donec sibi, vel matri similari videant, vel, quia cum pulchri sunt, se fuisse nigros intelligunt ex natura sua.

Vers. 12. — *Oculi ejus sicut columbæ.* (Greg.) Solent columbæ juxta fluenta aquarum residere, ut volantium avium in aqua umbram videant, et sic ungues vitent : sic sancti in Scripturis fraudes dæmonum prospiciunt, et ex deceptione, quam attendunt, quasi ex umbra hostem cognoscunt, et fugiunt, quæ fluenta plenissima dicuntur, quia de quibuscunque in Scriptura consilium quæritur, per illam ad plenum invenitur. Potest in rivulis, veteris legis eruditio; in fluentis, evangelica perfectio intelligi : quia prædicatores et nova et vetera proferunt. *Oculi ejus.* Id est, dona sancti Spiritus, quæ ipse dat, quæ amatores suos, non in cœno more porcorum volvi permittunt, sed in similitudine aquarum claros et perspicuos reddunt, nil tenebrosum habentes. Unde et rivulis et mundis aquis, non stagnis turbulentis comparantur, quia Deum vident, et divinorum charismatum luce replentur. Quæ charismata, quia sola gratia dantur, subditur : *Quæ lacte sunt lotæ.* Quia sicut mater sola naturali dilectione lac filiis ministrat, sic Deus sola gratia dona charismatum filiis donat. Quæ resident juxta fluenta plenissima aquarum : quia quanto de Deo clarius vident, tanto magis ad altiora cognoscenda intendunt.

Vers. 13. — *Genæ.* Id est, modestia et pietas Salvatoris, quæ in illo singulariter refulsit. *Sicut areolæ.* Quemadmodum ordinatæ sunt areolæ ab hominibus exspectantibus odoris suavitatem et aspectus gratiam, ita Mediator in carne apparens, doctrinæ modestia et dulcedine delectabat præsentes, attrahebat absentes : *consitæ a pigmentariis*; hoc est, apostolis et prophetis, qui concordi voce, non solum ejus sermones, sed etiam mores sacris paginis descripsere, in futura ejus arcana incarnatione, ex modestia Lazarum flevit, sicut agnus obmutuit, et talia. *Labia ejus lilia distillantia myrrham.* Verba doctrinæ ejus *lilia* quæ claritatem regni cœlestis promittunt, gravia patientibus, *primum myrrham*, quia contemptum voluptatum prædicant.

Vers. 14. — *Manus illius.* Id est, opera Christi : quæ enim verbo docuit, opere complevit, ut de doctrina sua mirantes, operibus confirmaret. *Tornatiles*, quia in promptu habet facere quod vult, sicut tornatura cæteris est promptior artibus : et quia in se omnem justitiæ regulam tenet, unde dicitur : *Oportet in me impleri omnem justitiam* (*Matth.* III). *Aureæ, plenæ hiacynthis.* Quia virtutes quas in homine gessit, divinitatis gratia perfecit : quæ nos ad spem et ad amorem cœlestium excitant. Hiacynthus enim aerei coloris est. *Venter ejus eburneus*, id est, fragilitas humanitatis : *eburneus* pro decore castitatis, quia ab omni peccato immunis. *Distinctus*, scilicet, non totus eburneus, nec totus sapphirinus. Sapphirus sublimitatem cœlestium significat. *Distinctus* ergo, quia partim humana fragilitas esurie, tentatione, fatigatione, morte, partim divina celsitudo, miraculis, resurrectione et ascensione intelligitur. Sapphirus habet speciem sereni cœli.

Vers. 15. — *Crura illius columnæ*, id est, itinera passionis, incarnationis, quæ *columnæ* dicuntur propter rectitudinem et firmitatem, quia quidquid per eum gestum est, ante tempora a Deo dispositum est. *Fundatæ super bases.* Id est super prophetas, quia talis apparuit, qualis prædictus ab illis in divina dispositione legentibus. Vel *bases* ipsa dispositio Dei, quæ ordinavit. *Species ejus ut Libani.* Quid per singula ipsius Redemptoris membra laudo, totum brevi comprehendam : quomodo *Libanus* altitudine et amplitudine est insignis; ita Dominus inter omnes qui de terra orti sunt, antecellit. Et sicut ille mons nobilium ferax est arborum, ita ille omnes sanctos in se radicatos extollit et conservat; et sicut *cedrus* pulchritudine, fortitudine, sublimitate, odore, omne decus silvarum antecedit : sic dilectus *speciosus forma præ filiis hominum* (*Psal.* XLIV), quia ipse non accepit ad mensuram, et de *plenitudine ejus omnes accepimus* (*Joan.* I).

Vers. 16. — *Guttur illius suavissimum, etc.* Id est, internus sapor et dulcedo verborum Christi, quam pauci gustant : qui autem gustant, amplius esuriunt. Aliter : Sicut per guttur ad labia vitalis flatus, ut loqui valeant, procedit, sic in labiis Domini verba quæ dicebat. In gutture vero potest occulta dispositio bonitatis ejus intelligi, qua factum est, ut nobis foras loqueretur. *Totus*, id est Deus et homo; *desiderabilis*, non solum secundum divinitatem, sed etiam secundum humanitatem ab ipso initio conceptionis, usque ad triumphum passionis, resurrectionis, ascensionis. *Talis est dilectus.* Quasi : Et necesse est si amas eum, et vis ab eo amari, ut eum intelligas talem, et

tali affectione ei cohæreas. *Filiæ Jerusalem*. Pro decore carminis variantur personæ colloquentium : sed eadem Christi Ecclesia notatur et nomine sponsæ, et nomine filiarum. Cum ad patriam cœlestem suspirat, filia : cum nihil nisi Deum curat audire vel loqui, sponsa dicitur.

VERS. 17. — *Quo abiit dilectus*. Audita qualitate dilecti, de qua quæsierant filiæ Jerusalem, addunt aliam quæstionem : quia enumeratis tot laudibus, quis audiens non concupiscat? et hoc in unitate sanctæ Ecclesiæ inquiri oportet, in qualium corde potissimum, et in quo genere conversationis Dominus soleat inveniri. *Quo abiit*, non relinquendo eos in quibus erat, sed ubi alios associet, et post alios etiam alios invitet, et sic abire, et declinare dicitur, ad modum candelæ, quæ cum accensa sit, multas alias circumquaque accendit, ipsa tamen nihil patiens detrimenti. *Quo abiit*. (GREG.) Sciendum, quod Deus, qui ubique est, in loco est, sed localis non est. Locale dicitur, quod circumscribitur secundum partes loci supra et infra, ante et retro, dextera et sinistra. Cum vero angeli et humanæ animæ loco circumscribi non possunt, longe minus illa incomprehensibilis substantia. Major vero cognitio, quæ in præsenti de Deo haberi potest, et secundum ejus sola opera ; quia quod altius est, in carne possumus mirificentiam operum Dei subtiliter attendere. *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum*. Licet Deus communi modo omnibus rebus insit, præsentia, potentia, substantia, tamen familiari modo dicitur inesse, id est, per gratiam, illis, quibus opera sua videntur mirabiliora, qui licet plenam Dei notitiam non habeant, tamen mirificentiam operum Dei acutius considerant.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Dilectus meus. Descendit* irrigans fonte baptismi, de alto veniens in humili positos visitavit. Ut nos sursum ascenderemus, Dominus in montem descendit, Moyses in montem ascendit. Cum dixisset : *Descendit in hortum*, addit qualiter sit idem hortus constitutus, qua fruge fecundus, cum dicit, *ad areolam aromatum*. Hortus Ecclesia : hortus quælibet fidelis anima. *Areola* est mens fidelis, quæ disciplina rectæ fidei edocta, quasi æquis lateribus hinc inde est composita ; et quasi solerti fossorio creberrime reversata, et a superfluis graminibus expurgata. Respondet piis sanctorum desideriis ac fructuosis operibus eum delectari, ac perfectos quosque castimoniæ virtutibus ad æterna gaudia colligere. *Lilia colligit*, dum ad perfectorum meritorum candorem pervenientes, de statu ubi erant prius, educit et ad cœlestia regna perducit.

VERS. 2. — *Ego dilecto meo*. Hunc versiculum apponit exaggerando stimulum immensæ charitatis, quæ interius exardescit. Quasi : In me descendit, in me potes habere formam ejus, quem quæritis. *Ego nepoti meo et nepos meus mihi, qui pascit inter lilia*.

A VERS. 3. — *Pulchra es, amica mea*. Hactenus vox Ecclesiæ Dominum suum laudantis et quærentis : qui quoniam a suis amatoribus non longe est, sequitur quid quæsitus respondeat ; et declarat se illis loquentibus adfuisse, et quid loquerentur audisse; devotionemque erga se remunerat digna illorum laudatione. *Terribilis, ut castrorum acies ordinata*. Quia per unitatem charitatis compacta, nullum locum aperit per malum discordiæ hostibus, id est, hæreticis vel immundis spiritibus. Castra Romanorum terribilia erant, quia totum mundum premebant : sed non erant suavia, quia veram pacem non habebant. In Ecclesia nec terror suavitatem, nec suavitas terrorem aufert : quæ in terra cœlestem vitam agit, et barbaros diversarum nationum animos
B ad suum ritum trahere satagit. Quæ tamen quia necdum faciem dilecti, quam maxime quærit, cernere meretur : hic subsequenter audit :

VERS. 4. — *Averte oculos tuos a me*. Quasi : Oculos columbinos tibi dedi, quibus semitas justitiæ discerneres : sed tamen in tempore tuæ peregrinationis ne quæras me perfecte cognoscere. *Non enim videbit me homo et vivet* (*Exod*. XXXIII). Ne quæras in via præmium, quod tibi in patria reservatur. *Quia ipsi me*. Non a desiderio cognoscendi desistas, sed de cognoscendi facultate ne præsumas : unde dicitur, *Magnitudinis ejus non est finis* (*Psal*. CXLIV). *Avolare fecerunt*. (RAB.) Quo intensius me agnoscere quæris, eo intensius me incomprehensibilem esse intelligis, et non est tua culpa, si me non cognoscis :
C sed est infirmitas humanæ conditionis. *Capilli tui sicut grex caprarum*, etc. Hi versiculi supra positi, et expositi, sed non pigeat nos iterando exponere quod auctorem non piguit scribendo iterare, ut novi aliquid addatur. Ne Ecclesia graviter ferret quod a cognitione dilecti suspenditur, sequitur descriptio, qua assimilatur illi primitivæ Ecclesiæ Jerusalem, de qua non dubitatur, quin amica Dei fuerit. *Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis*. Consimilibus fetibus quia tales alios reddunt, quales ipsi sunt. Vel duplices fetus, opera geminæ charitatis, vel, fideles de utroque populo conversi : vel, fides et opus.

VERS. 6. — *Sicut cortex mali punici, sic genæ*
D *tuæ*, etc. (GREG.) Cum multi mira agunt, ventura prophetant, mundum perfecte relinquunt, cœlestibus desideriis ardent : sicut cortex mali punici sanctæ comparantur Ecclesiæ. Sed hæc omnia nihil sunt ad comparationem rei de qua scribitur : *Quod oculus non vidit nec auris audivit*, etc. (*Isa*. LXIV.) Unde convenienter subdit : *Absque occultis tuis*, quasi dicat, magna quidem sunt, quæ in te non latent, sed valde ineffabilia quæ latent.

VERS. 7. — *Sexaginta sunt reginæ et octoginta concubinæ*, etc. Reginæ et concubinæ pariter ad thronum regis accedunt, pariter generant, sed non utræque diadema regni habent. Reginæ sunt, quæ intuitu regni cœlestis doctrinæ inserviunt ; concubinæ, quæ amore temporalium Christum annuntiant. Ideo

illæ sexaginta, quia sola dilectione præceptorum Dei perfectionem operum habent, quod per multiplicationem duodenarii per quinarium potest intelligi : vel quia quinque corporeos sensus ad regulam apostolicæ doctrinæ temperant. Octogenarius autem cum in malo accipitur, temporalium curas et implicamenta designat : quia et sæculi cursus quatuor circumagitur temporibus, et mundus ipse quatuor climatibus oriente, occidente, aquilone et austro dirimitur, vel ex quatuor elementis compositus.

Vers. 8. — *Una est columba mea, perfecta mea.* Quamvis multæ et diversæ personæ, tamen fides una est in eis, unum baptisma, unus Deus, unum opus; non alia ante legem, alia sub lege, alia sub gratia : sed in una pace, uno timore constituta. Mater nostra regeneratrix gratia est, quæ elegit simplices, et electos custodit et sublevat. Vel mater superna Jerusalem, *quia omne donum optimum desursum descendit* (*Jac.* I), quæ superna Jerusalem hoc solum de humana conversatione approbat, quod in unitate suæ fidei et dilectionis Deo servire desiderat. *Viderunt.* Magna laus catholicæ unitatis, quam et gratia mater, quæ genuit, in perpetuum eligit; et filiæ, quas ipsa per Spiritum genuit et nutrit, mox viderunt, id est castitatem vitæ ejus didicerunt. *Prædicaverunt.* Sive illi, qui vere sunt participes regni; sive etiam illi, qui nomine tenus adhærent, et si spes eorum sit in terrenis, laude dignam fatentur.

Vers. 9. — *Quæ est ista.* Ecclesia gentium ita firmiter instituta, et usquequaque multiplicitate sui diffusa et producta per gradus et successiones suas usque ad novissima tempora, illis novissimis temporibus jam intuens Synagoga, tam bene operatam, operantemque ipsam sanctam Ecclesiam, tam diffusam, tot sapientissimos sine schismate sequi unam fidem : præterea vivorum et mortuorum miracula, et multa alia Christianæ fidei argumenta; jam conjuncta, pœnitens, et compuncta, dicit admirative, *Quæ est ista*, etc. *Quasi aurora consurgens.* Tunc Ecclesia fit *aurora*, cum mortalitatis atque ignorantiæ tenebras funditus amittit. In judicio ergo adhuc *aurora*, sed in regno *die* erit, ubi plenum visum veri solis habebit. *Pulchra ut luna.* In nocte vitæ præsentis, ubi variantur status temporalium, comparatur *lunæ :* quia nunc clara mundo, nunc despecta; nunc virtutum candore plena, nunc pravorum dehonestata vitiis. In futura beatitudine, ubi idem status erit, *sicut sol* fulgebunt justi. *Terribilis ut castrorum acies ordinata.* Habent tales prælatos sibi ordinatos, qui probabilibus sententiis fidem nostram evacuant, et terrorem nobis incutiunt. Quo perfectius ordinem in se virtutum collocat, eo terribilior est Ecclesia aeris potestatibus, vel quæque fidelis anima.

Vers. 10. — *Descendi in hortum nucum*, etc. Judæa admirante agones Ecclesiæ, et inquirente; ipse sponsus perhibet testimonium Ecclesiæ. Vel, dicantur esse verba Ecclesiæ, quæ annuit Synagogæ se laudanti, et continuo insinuat, quæ sit sibi causa apparatus militaris, respondens ex voce doctorum, ducum videlicet suæ spiritualis militiæ.

Vers. 11. — *Nesciri, anima mea.* Dum sic sponsus, vel ipsa Ecclesia, labores suos evangelicos Synagogæ miranti prædicat : illa salubri pœnitudine compuncta, profitetur se causa profanæ cæcitatis diutius aberrasse. *Conturbavit me.* Propter evangelicam Ecclesiæ prædicationem, per quatuor mundi partes velociter discurrentem, et quatuor rotis fidei innitentem : unde et a quatuor personis scripta fuit; sed illi quatuor equi eodem spiritu ad bellum unum currum trahunt.

Vers. 12. — *Revertere.* Synagoga confitente suam tarditatem, Ecclesia consolando et exhortando respondet : quater dicit *revertere*, quia Judæi ubicunque modo in quatuor mundi partibus dispersi, in fine sunt convertendi. Vel, *revertere* corpore, *revertere* animo ab errore, ut declines a malo. Iterum *revertere* corpore, *revertere* animo, ut facias bonum, et ne velis esse turbata. Non sufficit reverti voluntate, nisi reversio ostendatur Ecclesiæ. *Ut intueamur te.* Ut speciem castitatis cognoscamus, et copulante adinvicem nos Christi amore, unam domum fidei ambæ in ipso angulari lapide construamus.

CAPUT VII.

Vers. 1. — *Quid videbis in Sulamite.* Dum Ecclesia monet Synagogam, ipse Redemptor annuens hortamentis illius, se effectum daturum promittit. Elias enim et Enoch in illis convertendis non laborarent, nisi divinis Scripturis et apostolicis testimoniis certitudinem conversionis eorum haberent. *Quid videbis.* Quasi diceret : Doles de incredulitate Synagogæ; sed scias in proximo convertendam, ut in ea jam non appareat infidelitas, sed opera spiritualium agonum, et virtutum. *Quam pulchri sunt gressus.* In præmissis descriptionibus est descensus a superioribus ad inferiora, et superiorum tantum fit commendatio membrorum. In hac commendantur etiam inferiora, et ab inferioribus ascenditur ad superiora : ut ostendatur, quod illa Ecclesia in novissimo, ex illis ante reprobis convocata, habebit tamen membra superioribus non imparia; in qua fit mentio gressuum, quia non in otio futura, sed ad certamen processura, primam pulchritudinem ex certamine ostenditur habitura. *Quam pulchri sunt.* Primo operum constantiam et mortificationem voluptatum in ea laudat : *Quam pulchri sunt.* Hæc dicens ad laudem ipsius Ecclesiæ conjunctæ ex dulcedine se convertit, ut Judæi facilius convertantur, et Ecclesia de illis convertendis plus laboret. *Juncturæ femorum.* Recte post gressus calceatos, junctura femorum laudatur : quia per ministerium prædicantium perficit unanimis conjunctio credentium populorum. *Monilia.* Mundissima, cum jam non dissentiant hi ab illis, sed in omnibus conveniant : et operum attestatione clarescant. *Quæ fabricata sunt.* Quæ conjunctio arte inscrutabilis consilii ordinata est : quis enim novit quare Deus usque ad illud tempus Judæos

excæcaverit. *Quæ fabricata sunt manu.* Id est, ineffabili largitate firmata conditoris.

Umbilicus tuus. Illi etiam inter molles, qui gignunt, etsi mundo licite hærent, tamen bene annuntiant.

Vers. 2. — *Umbilicus.* Id est, infirmitas nostræ mortalitatis fit *crater*, quando infirmitatem nostram in nobis experti, ut alii per nos recognoscant, laboramus, vel aliquando eleemosynas damus. *Tornatilis*, id est rotundus et perfectus : qui enim ob id dat potum sitienti, vel calicem divini verbi porrigit erranti, ut a Deo remuneratore vel terrenam sapientiam exspectet : hujus crater non est torno factus, quia opus misericordiæ, quod fecit, non causa suæ fragilitatis erigendæ ad Deum fecit, sed terrenam mercedem requirit. *Venter tuus.* Venter noster *acervus* est *tritici*, cum memores nostræ fragilitatis, fructus bonorum operum, quibus perpetuo reficiamur, in præsenti vita nobis præparamus. *Venter tuus.* Quamvis sit inferior gradus, tamen triticea refectio erit Deo, quia in imo multi, in superiori pauci, non tamen dicimus in imo, id est, in peccato. *Acervus.* In imo latior, in summo angustior crescit. Sic et in nostris actionibus, quæ quanto altioris sunt meriti, tanto pauciores sui operarios inveniunt. In inferioribus plures sunt operarii. Multi de possessionibus eleemosynas tribuunt, pauci sunt qui possessiones relinquunt. Possunt in *acervo tritici* eleemosynæ, quas pauperibus erogamus, intelligi, et bene post *craterem* membra sponsæ acervo tritici comparantur, ut et potum et panem pauperibus dare signetur, quod et de corporali et spirituali refectione æque potest accipi. In apertis est doctrina poculum, in mysteriis est panis. *Vallatus liliis.* Cum omnia bona, quæ agimus, gratia videndæ æternæ claritatis gerimus. Et per hoc insidianti inimico aditum nostri cordis circumquaque obstruimus.

Vers. 3. — *Duo ubera.* Quia doctores rudium non sua prædicant, sed ex eloquiis utriusque Testamenti sumunt quæ ab uno auctore sunt edita : ut ipse unus pastor ex duobus gregibus ovium unum ovile impleat; qui *capreæ* comparantur, quia mundum est animal, visu et cursu insigne, et findens ungulam, quod ad discretionem boni et mali pertinet ; et ruminat, quod post discretionem est faciendum ; gemelli propter unam concordiam.

Vers. 4. — *Collum tuum.* Id est, illi per quos vox exit, et esca in corpus trajicitur, qui sunt *turris*, quia et exemplo vitæ muniunt alias, et decorant. In *ebore* enim candor notatur. *Oculi tui.* Qui arcana inspiciunt, ut possint in aperto proloqui, qui fluenta doctrinæ auditoribus non cessant, sicut in civitate *Hesebon piscinæ* semper aquis abundantes, copiose populo in introitu ipsius civitatis aquam ministrant. Et bene dicuntur aquæ esse *in porta* civitatis, quia nemo potest Ecclesiam ingredi, nisi prius aspersus aqua doctrinæ et baptismi. Unde in introitu templi Salomonis erat mare æneum, ubi sacerdotes intraturi lavabant manus et pedes. *Piscinæ.* Continentes

A multas aquas sapientiæ et doctrinæ, ad potandum eos qui erunt in *cingulo mæroris*, persequente Antichristo, quæ piscinæ sunt in illa plenaria introitione utriusque multiplicitatis, quæ erit *filia multitudinis*. *Nasus.* Cautissimi discretores boni et mali, sicut et per nares odor vel fetor discernitur, quos nulla fallit hypocrisis, et eminentissimum tenent locum. *Sicut turris Libani.* In monte idcirco ad speculandum ponitur, ut hostes, qui veniunt, longe videantur : sic prædicatoris vita semper in alto debet firma permanere, ut incursus malignorum longe prospiciat, ut culpam, priusquam veniat, deprehendat. *Contra Damascum.* Damascus metropolis Syriæ, quæ multa mala intulit Israeli, et etiam captivavit : per hanc omnis multitudo dæmonum, vel nequam hominum

B signatur.

Vers. 5. — *Caput tuum.* Mens tua, quia regit totum corpus cogitationum, est alta, ut mons per conversationem vitæ, et talis mons, qui habet scientiam circumcisionis, non in ablatione carnis, sed superfluitatum cordis. Cochleæ maris ferro circumcisæ, lacrymas purpurei coloris emittunt, quibus collectis tinctura purpurei coloris conficitur. *Canales*, qui purpuram regis suspiciunt, sunt præcordia fidelium. Lana quæ intingitur, ut indumentum regis efficiatur, est humilitas in patiendo, quæ *juncta est canalibus*, quando constanti corde virtus humilitatis, et continua Dominici cruoris memoria ad tolerantiam animatur. Semper purpuram veri regis, id est passionem, in memoria habentes, et ad imitandum

C parati, ut cum Christo resuscitentur.

Vers. 7. — *Statuta tua.* Quia Ecclesia in certamine præsentis vitæ gaudia futuræ vitæ prægustat, subditur : *Assimilata est palmæ.* Hæc est rectitudo bonæ operationis, quæ ad terrena despicit incurvari, totam se ad cœlestia erigit, et in certamine posita tendit ad bravium, quo finito agone, victrix donanda est palma. In inferioribus aspera est, sed desuper pulchra est, et fructum gerit. Sic Ecclesia in terra asperos tolerat labores, sed sperat in cœlo se accepturam præmium. Palma conservat folia : sic Ecclesia, variante sæculi statu, eadem tenet fidei sacramenta. *Ubera.* Id est, magistri, qui pro capacitate audientium suam temperant doctrinam, et unumquemque ad sublimia *ab ubertate domus Dei*

D *inebriant* (*Psal.* XXXV), et corda exhilarant.

Vers. 8. — *Dixi : Ascendam.* Quasi diceret : Et quod tales habet doctores, tam discrete prædicantes, non est tui meriti, sed donum meum, quia *ascendi in palmam*, id est, dedi Ecclesiæ augmentum virtutum, donec ad perfectum veniat, et *apprehendam fructus ejus*; id est, ita confortabo et multiplicabo virtutes in eis, ut nullo modo possint decidere, donec ad maturitatem perveniant, et per hoc *ubera tua* erunt *sicut botrus* cypri, quia illi, qui parva norunt, si benivole nuntiant interdum potiore sapientia debriabuntur. *Dixi.* Quasi, insistendum est ad conversionem Judæorum, quia tam pulchra conjunctio est secutura, et quia pro eis maxime passus sum,

quia eos salvandos provideram. *Fructus ejus.* Fructus Crucis, potest dici resurrectio, et ascensio, adventus Spiritus sancti, et salus mundi : et per hæc doctores sunt debriati et confortati. *Et odor oris.* Odor malis, guttur vino comparatur : quia mala, ex novitate, vinum ex vetustate laudem consequitur. Sicut vinum malo præstat, ita præstat præsens allocutio Ecclesiæ ipsi famæ quam de illa potest audientium sermo disseminare. Odor in gutture, vox præsentis doctrinæ. In odore fama absentis designatur : et ideo vino illa propter fragantiam virtutum, hæc malis ob suavitatem absentis famæ comparatur.

Vers. 9. — *Dignum dilecto meo.* Verbum, quod in ore meo dilectus posuit, tantæ est sublimitatis, quod non per alium quam per ipsum sponsum mundo debuit prædicari : quia non est alius inventus, *qui solveret librum*, et ab illo susceperunt alii, Christus quasi potavit, quia, docente divinitate, cito in perfectione scientiæ profecit, et libenter passionem sustinuit, membra non eodem modo. Dum sponsus laudat guttur sponsæ, illa intelligens in gutture verbum, per quod salus datur mundo, designari : ex magno amore verbum dispensare volens, rapit verba ab ore sponsi, ille vino optimo eam comparavit, hæc subjecit, *Dignum dilecto meo. Ad ruminandum.* Non ita facile ad potandum, quod ille prius orans aliis porrexerit, sed cum labore et studio meditandum.

Vers. 10. — *Ego dilecto.* Totum studium meæ servitutis et devotionis ad ipsum refero, et in præsenti vita, ne laborando deficiam, me adjuvat : et in fine secum ad gaudia recipiet. Ego prius exsul a Deo, ab omni errore ad Deum conversa sum, ut civis et domestica, et ipse prius humano generi iratus ad me est conversus, naturam meæ mortalitatis indutus.

Vers. 11. — *Veni, dilecte.* Qui assumptam pro me humanitatem in cœlo locasti, per præsentiam divinæ gratiæ visita me : ut in agrum mundi semen verbi tui possim spargere, et villas cohabitationis in unam fidem constituere. *Veni.* Ecclesia videns quod nec ad bene operandum, vel egrediendum per se sufficit, nec in bono persistere, vel auditores quantum profecerint discernere, implorat auxilium. In *agro*, Christiani ; in *villis*, pagani ; in *vineis*, Ecclesiæ ; in *floribus*, fides ; in *fructibus*, virtutes ; in malis Punicis, martyrium designatur. In his singulis sponsa dilecti sui præsentiam quærit.

Vers. 12. — *Mane surgamus.* Quia nox infidelitatis transiit, et lux fidei apparet, procedens ex matutina resurrectione Christi : ab ipso mane resurrectionis laboremus, in inspirando, et ego prædicando. *Videamus.* Ut ego, qui pædagogus sum parvulorum, possim discernere eos, qui acquisiti sunt, quomodo se habeant, quantum proficiant : ut qualiter nutriendi sint, intelligam. Non est intuendum, si vineæ florent, sed si flores ad partum fructum convalescant ; quia mirum non est, si quis bona inchoet, sed valde mirabile est, si intentione recta in bono opere perseveret. *Ibi dabo tibi ubera.* Id est ubi ad videndas vineas, et mala si floreant, venerimus in tuum obsequium : et facta et dicta meorum prædicatorum exhibebo ad similitudinem sedulæ nutricis.

Vers. 13. — *Mandragoræ.* Merito invocat sponsum ad auxilium prædicationis, ubi prædicatores præcipuis flagrant virtutibus. *Portæ*, apostoli et eorum successores. *Mandragoræ*, id est virtutes illorum, quæ sunt aptæ medicamentis : quæ contra sollicitudines mundi adducunt quietem, quæ nauseam verbi Dei excludunt, quæ vitia ab hominibus sine dolore excidi faciunt, quæ proferunt *mala*, id est Ecclesias, suaviter redolentia in confessoribus, similia malis Punicis in martyribus : *dederunt odorem*, quia exemplis majorum minores confirmantur. *Servavi tibi.* Vel servavi, id est intellexi omnia præcepta et testimonia, vel promissiones utriusque Testamenti a te esse datas, vel, omnia poma, id est justos utriusque Testamenti per te solum incarnatum justificatos cognovi.

CAPUT VIII.

Vers. 1. — *Quis mihi.* Introducitur Judæa jam inspirata et edocta, et summo desiderio Deum investigat. *Foris.* Intus erat dilectus, dum *in principio erat Verbum :* foris, dum *Verbum caro factum est* (*Joan.* I). *Deosculer te*, etc. Id est facie ad faciem videam, et ore ad os loquar.

Vers. 2. — *Ibi me docebis.* Tu augebis gratiam in me, et ego non ingrata augebo servitium.

Vers. 3. — *Læva.* Id est mysterium incarnationis, et dona quæ dat in præsenti, erit sub capite : quia per ea sustentata in præsenti contra perturbationes mundanas quiescit, et quodammodo cum eo dormit ; *et dextera :* id est futura bona, id est plena ipsius visio, *amplexabitur me*, id est, ita undique circumdabit, ut nullus turbo miseriæ possit intervenire.

Vers. 4. — *Adjuro vos.* Audiens sponsus illam ultimam Ecclesiam, et in præsenti velle dormire, et quandoque requiescere ; et videns multos gigni ab Ecclesia, qui alios perturbant ; admonet illos, ut a perturbationibus desistant. *Donec ipsa velit.* Donec, completis divinæ servitutis obsequiis, ipsa ad communem redire curam humanæ fragilitatis necessitatibus admonita consentiat.

Vers. 5. — *Quæ est ista?* Judæa in tantam sponsi agniti charitatem exardescente, gentilis admirando et congratulando dicit : *Quæ est ista? Sub arbore.* Gentilibus admirantibus respondet, ille, qui est pax nostra, qui fecit utraque unum : et admonet meminisse gratiæ, per quam ipsa erepta est, et aliorum congaudere saluti. *Suscitavi.* Quod fuit effectus magnæ benignitatis, quia in illa arbore interius excæcata fuit mater tua, ex quo dixit : *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (*Matth.* XXVII).

Vers. 6. — *Pone me.* Ponimus Christum *ut signaculum super cor*, cum ea quæ dixit, ita discimus, quasi divinæ veraciter sint verba sapientiæ. Solemus si-

gnum aliquod digito, vel brachio alligatum circumferre, quo admoneamur illius rei, cujus frequentiorem habere volumus memoriam. Ponimus, ut signum, super brachium, cum ea quæ fecit ita audire et sequi studemus, quasi veræ sint exempla virtutis. *Quia fortis est ut mors dilectio.* Post corruptionem matris, apte subjungit de dilectione, ut non ex meritis ostendatur data Ecclesiæ. *Ut mors.* Sicut mors separat animam a corpore, sic amor Dei a temporalium amore. *Dura sicut infernus*, etc. Quia nullis hostium tentamentis a nostræ salutis cura revocari potuit : sicut infernus nullis miserorum cruciatibus mitigatur, nec a severitate suæ sententiæ mutatur. Quanto austerior comparatio, eo acrior zelantis nos Domini commendatur affectus. *Lampades ejus.* Id est corda fidelium, in quibus dilectio continetur, ut in vase, sunt *ignis* : quia intrinsecus fervent Dei et proximi dilectione. Sunt etiam *flamma*, quia exterius lucent operibus justitiæ. Hæ lampades non exstinguuntur in adventu sponsi.

Vers. 7. — *Aquæ multæ*, etc. Quia domus, quæ supra petram charitatis fundata est, irruentibus fluminibus non potest cadere. *Flumina.* Tentationum, quæ vel visibiliter vel invisibiliter tentant corda fidelium. *Si dederit.* Quia ubi abundat amor æternorum, mox vilescit possessio labentium, recte subditur, *Si dederit homo.* Apostoli, et alii sancti, omnibus dimissis, nihil visi sunt sibi perdidisse, dummodo vera bona possent habere, unde Paulus : *Omnia detrimenta arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam* (*Philip.* III).

Vers. 8. — *Soror nostra*, etc. O vos ministri et commilitones mei, nova est hæc Ecclesia et tenera ad novam dilectionem retinendam. *Soror nostra parva.* Ecclesia, antequam crescat per incrementa virtutum, infirmis auditoribus non potest præbere ubera prædicationis; adulta dicitur, quando verbo Dei copulata, sancto repleta Spiritu, per prædicationis ministerium in filiorum conceptione fœdatur, quos exhortando parturit, convertendo parit. *Quid faciemus sorori*, etc. Ac si aperte dicat : Parva quidem numero est Ecclesia gentium, et necdum ad subeundum verbi ministerium sufficit. Quid ergo tibi videtur, o Synagoga, erga curam ejus, sororis videlicet nostræ, esse faciendum tempore illo, quo illam per apostolos meos, apostolorumque successores alloqui cœpero? Utrum quasi parvulæ adhuc, parva illi secretorum cœlestium arcana committamus, an jam majorem eam per augmenta reddamus, quatenus bene proficiens, perfectiorum possit capax esse virtutum? Cui tacenti, et quid ipse velit potius auscultanti, continuo quid fieri deceat aperit, ita subjiciens :

Vers. 9. — *Si murus est*, etc. Si inventus fuerit aliquis, qui ab incursionibus errantium possit alios defendere, armis nequitiæ fortiter resistendo, vel naturæ ingenio munitus, vel philosophica scientia imbutus : divinis Scripturis eum informemus. *Si ostium.* Si quis est non adeo imbutus ad repellenda

A hæreticorum sophismata, sed tamen simplicitate fidei, intrare volentibus in atria patriæ cœlestis, potens pandere rectam viam prædicando, et parvulos imbuendo : proponamus ei immarcessibilia priorum virorum exempla, quibus suum melius impleat officium.

Vers. 10. — *Ego murus.* Jam loquitur communiter de tota Ecclesia ex apostolorum fundamento incepta, quia extunc fuerunt ubera in Ecclesia, usque ad novissima tempora. *Ego murus.* Audiens Ecclesia hæc consilia, vel promissa sui Redemptoris, jam non alter alterum exspectat, sed quisque pro se respondet voce devota. *Ex quo.* Hæc omnia non a me habere potui, sed ex quo mihi donum suæ pacis, per verbum suæ reconciliationis largitus est. *Quasi pa-*

B *cem reperiens.* Bene dico pacem reperiens, quia in ea pace, quam dixi, fuit *pacifico* Christo vinea instituta : quæ olim a lege et prophetis est prænuntiata. Quæ pax non unam tantum gentem Judæorum continet, sed habet multos populos de toto mundo collectos, non aliquibus hominum meritis, sed sola pace, quam inter Deum et hominem facere venit : cujus vineæ, quia Domino cura est, et quia utile est hominibus, ut ejus participes fiant, recte subditur :

Vers. 11. — *Tradidit eam custodibus.* Sequitur vox ipsius pacifici, quæ ostendit, quantam curam habeat de hac vinea, et quid sua relinquentibus in æternum conservet, et quid singularis præmii doctoribus ejus disponat.

Vers. 12. — *Mille tui pacifici.* Pretium perfectum

C quidquid habet. Per *mille*, perfectio; per *argentum*, omne mundanum accipitur : quod quidem aliquando parvum est in te, sed magnum devotione. *Mille*, etc. Eadem perfectio quæ per *mille* significatur, etiam per *centum* notatur, quia uterque numerus perfectus, et idem valet *ducenti*, quam si diceret duo millia. *Mille*, etc. Idem est *argentei* et *pacifici* : quia pecunia pro Deo erogata, pacem inter Deum et hominem conciliat.

Vers. 13. — *Quæ habitas in hortis.* Ecclesia, vel quælibet fidelis anima, in hortis habitat; quæ jam viriditate spei et bonorum operum est repleta. Sicca quippe est spes hujus mundi, quia omnia, quæ hic amantur, cum festinatione arescunt : *Quæ ergo in hortis habitat*, oportet ut sponsum *vocem suam au-*

D *dire faciat*, id est in tantum bona prædicationis emittat in quantum ille delectatur, quem desiderat; quia *amici auscultant*, videlicet omnes electi, qui ut ad cœlestem patriam reviviscant, verba vitæ audire desiderant. *Quæ habitas.* Et quandoquidem unicuique apud me reservatur pro meritis præmium, et duplex retributio doctoribus : ergo dum adest tempus merendi, dum differtur dies nuptialis, quantum valet unusquisque, in cultura hujus vineæ persistat. *Amici.* Id est angeli, quos adjutores tibi dedi; et spiritus justorum, qui jam cum Deo sunt, et pro fratribus orant. *Fac me audire.* Exigo a te ut habites, nullo tumultu discessura; postea etiam exigo ut vocem tuam me audire facias.

VERS. 14. — *Fuge, dilecte.* Annuens Ecclesia, respondet : Quandiu vis, abesto : differ præsentiam tuam ; ego spe longanimi quidquid præceperis, patiar vel faciam. *Fuge, dilecte.* Non optando loquitur, quis enim oportet eum, quem diligit, fugere? sed memor suæ conditionis, illius voluntati consentit. *Fuge, dilecte.* Quasi : Tu quidem, qui ex carne comprehensibilis factus es, ex divinitate tua intelligentiam nostri sensus excede, et in teipso nobis incomprehensibilis permane. Hoc clamat Ecclesia Domino spiritu prophetico, postquam mortem et resurrectionem Domini ascensionemque descripsit. Fugere nos dicitur, quando id quod reminisci volumus, non occurrit : quando id quod volumus, memoria non tenemus. *Assimilare.* Ita fuge, ut creberrime per gratiam compunctionis fidelium cordibus appareas ; qui sunt *montes aromatum*, quia despectis omnibus cupiditatibus, et purgatis vitiis, amore cœlestium tenentur, et virtutum odore fragrant, et bonus odor Christi sunt.

LIBER SAPIENTIÆ.

PROLOGUS.

Liber Sapientiæ apud Hebræos nusquam est. Unde et ipse stylus Græcam magis eloquentiam redolet. Hunc Judæi Philonis esse affirmant. Qui proinde Sapientiæ nominatur, quia in eo Christi adventus, qui est sapientia Patris et passio ejus, evidenter exprimitur.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Diligite justitiam*, etc. (RAB. *in lib. Sap.*, tom. III.) Hunc librum Hieronymus asserit non a Salomone, etc., *usque ad Diligite justitiam*, etc. *Terram.* Carnem, scilicet discrete reprimitis, ne superbiat contra spiritum. Quasi : *Primum quærite regnum Dei* (*Matth.* VI), etc. *In simplicitate.* Id est voluntati illius vos subjicite : et mandata custodite ; quasi dicat : Qui non intelligitis, nolite reprehendere, quia secreta Dei non possunt humana ratione comprehendi, quia incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus (*Rom.* XI).

VERS. 4. — *Quoniam in malevolam*, etc. Id est in animali homine, juxta illud : *Animalis homo non percipit* (*I Cor.* II), etc. Et ideo non dixit spiritum, id est animam spiritualem. (RAB.) Frustra sibi blandiuntur philosophi, et hæretici, et falsi Christiani. Soli enim mundo corde sapientiam Dei possunt cipere.

VERS. 6. — *Benignus.* Contra illos invehitur, qui cogitationes bonas et malas dicunt a Deo immitti ; cum Deus velit omnes salvos fieri homines, et ad cognitionem veritatis venire. Ipse enim neminem tentat, ut decipiat, sed ut probet, unde : *Tentavit Deus Abraham* (*Gen.* XXII) ; et, *Proba me et tenta me* (*Psal.* XXV), etc. Unusquisque autem tentatur a concupiscentia sua, et justo Dei judicio permittitur cadere, qui spiritui veritatis noluit obedire.

VERS. 7. — *Et hoc quod continet omnia.* Id est Spiritus, qui omnia gubernat et regit. Vel, qui attingit a fine usque ad finem, *scientiam habet vocis*, id est, intelligentiam Scripturarum præstat hominibus. Vel, *quod continet omnia*, id est, homo qui convenientem habet cum omni creatura. *Scientiam habet vocis*, id est diversarum linguarum Spiritu sancto, qui dedit apostolis loqui diversis linguis magnalia Dei. Vel *quod continet omnia*, id est Spiritus sanctus, qui omnia replet sua essentia, *scientiam habet vocis*, id est Verbi Dei, id est ejusdem est scientiæ cum Verbo. Vel, *hoc quod continet omnia*, id est Ecclesiam, in qua *alii datur sermo scientiæ*, etc. (RAB.) Qui in principio *ferebatur super aquas*, et majestate sua omnem creaturam implet et continet.

VERS. 8. — *Propter hoc.* (RAB.) Sicut electi donum scientiæ et pietatis per Spiritum accipiunt : sic reprobi, superbia sua inflati, errorem suum impudenter proferunt ; quoniam spiritum Dei celare non possunt, nec justam pœnam evadunt : quia sicut oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum, ita vultus Domini super facientes mala.

VERS. 11. — *Custodite ergo.* (RAB.) Perniciosæ sunt murmurationes et detractiones, unde : *Susurrones enim et detractores Deo sunt odibiles* (*Rom.* I) ; unde : *Qui detrahit alicui rei, in futurum se obligat* (*Prov.* XIII). *Os quod mentitur.* (ID.) Est mendacium levioris culpæ, etc., *usque ad* et ipsum bonum remunerat.

VERS. 12. — *Nolite zelare.* (ID.) Enumeravit, quæ sunt homini noxia, etc., *usque ad* sed potius ex vitio.

VERS. 16. — *Et sponsiones.* Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Dixerunt enim.* (RAB.) Vox perditorum, etc., *usque ad* et in nihilum redigemur.

VERS. 2. — *Quoniam fumus.* Vere nihil erimus, quia *fumus et flatus est in naribus nostris.* id est, in corpore nostro, id est corpus nostrum fumo et flatui comparatur, qui simul oriuntur et deficiunt. *Et sermo scintilla.* Id est anima comparabilis scintillæ, quæ statim fit nihil, *sermo* dico, id est, anima. *Ad commovendum cor nostrum.* Id est vegetat corpus. Et quod ita sit exponendum, probat subdens. *Quia exstinctus cinis*, et post, *spiritus diffundetur*

VERS. 10. — *Opprimamus.* (RAB.) Generaliter pertinent hæc ad eos, etc., *usque ad* nec ipsi capiti parent, sed blasphemant, et arguunt.

VERS. 17. — *Videamus.* (RAB.) Similia in Evangelio dicuntur, ubi pontifices et Pharisæi consilium inierunt, quomodo Jesum morti traderent : et in cruce posito illudebant, dicentes : *Alios salvos fecit, seip-*

sum autem, etc. *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce* (*Matth.* XXVII), etc.

Vers. 20. — *Morte turpissima.* Cruce, scilicet, quæ usque ad passionem Christi pœna reorum fuit, nunc tropæum est victoriæ.

Vers. 23. — *Quoniam Deus.* Id est, non est auctor malorum Deus; ad immortalitatem enim creavit hominem, qui diabolicæ consentiens suggestioni, mortis sententiæ subjectus est.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Justorum autem animæ.* (Rab.) In priori capite iniquorum sententia expressa est, etc., *usque ad* unde : *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Psal.* CXV).

Vers. 7. — *Scintillæ.* Scintilla duo facit, scilicet mutat cito arundinetum, et vindicat.

Vers. 8. — *Et regnabit Dominus.* Cum quo et membra regnabunt. Unde in Daniele : *Regnum et potestas, et magnitudo regni, quæ est super cœlum, dabitur populo sanctorum Altissimi* (*Dan.* VII).

Vers. 11. — *Sapientiam.* (Rab.) Possunt hæretici in hac sententia notari, etc., *usque ad* sed operationem reproborum maledictione æterna dignum esse ostendit.

Vers. 13. — *Quoniam felix.* (Id.) Potest in *sterili* et in *spadone* virginum ordo intelligi, etc., *usque ad* in voluntate animi, non debilitate corporis.

Vers. 18. — *In die agnitionis.* Id est, judicii, quando electi a judice suo agniti, ad regnum possidendum invitabuntur; mali autem nulla spe restaurationis consolabuntur, sed in æternum cruciandi a conspectu summi regis expellentur.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *O quam pulchra est*, etc. (Rab.) Vituperatis et hæreticis et schismaticis laudat catholicos, etc., *usque ad* et ideo ait : *Cum claritate*, etc.

Vers. 2. — *Præmium vincens.* Præmium datum pro certamine transitorio, quod majus est illis certaminibus et persecutionibus.

Vers. 3. — *Multigena autem impiorum.* Alternatim de catholicis et hæreticis loquitur, ut horum laudabilem sapientiam, illorum vituperabilem demonstret versutiam. *Plantationes.* Quoniam μόσχος Græce, vitulus Latine dicitur : μοσχεύματα, quidam non intellexerunt esse plantationes, et *vitulamina* interpretati sunt : qui error tam multos codices præoccupavit, ut vix inveniatur aliter scriptum.

Vers. 7. — *Justus*, etc. (Rab.) Cum dixisset de malorum interitu, etc., *usque ad* illi de vita ad mortem æternam.

Vers. 10. — *Placens Deo.* (Rab.) Non ideo tollit Deus, etc., *usque ad* unde Petrus, *Novit Deus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem judicii cruciandos reservare* (*I Petr.* I).

Vers. 12. — *Fascinatio.* (Id.) Notatur hac sententia, etc., *usque ad* Deus enim eos a malorum societate separavit, ut *absconderet eos in abscondito faciei suæ a conturbatione hominum* (*Psal.* XXX).

Vers. 19. — *Disrumpet illos inflatos sine voce*, quia erunt inexcusabiles : *quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in pravis cogitationibus suis* (*Rom.* I).

CAPUT V.

Vers. 1-7. — *Tunc*, etc. *Lassati sumus*, etc. (Rab.) Lassati sunt philosophi, etc., *usque ad* unde dicunt dolentes, *Quid nobis profuit superbia?*

Vers. 9-12. — *Tanquam umbra.* (Rab.) Per *umbram*, oblivionem mentis, etc., *usque ad* quæ præcedunt occasum vitæ corruptibilis. (Id.) Per *avem*, excellentiam, etc., *usque ad* gementes nulla voce consolationis relevabuntur.

Vers. 14. — *Talia dixerunt in inferno hi qui.* Adhuc quatuor species alias introducit, quibus stultam spem iniquorum demonstrat, qua præsentia mensura tantum putant, vel evadere se impunitos.

Vers. 15. — *Lanugo est, quæ a vento tollitur.* Quæ ex flore herbarum marcido oriens, carnis fragilitatem exprimit, quæ a vento ægritudinis, vel molestia corporis cito tolletur, *quia omnis caro fenum. Et tanquam spuma gracilis.* Spuma ex aquis edita super aquam enatat. Hic est appetitus humani favoris, et jactantiæ vulgaris, quæ procella tentationis vel discussione judicii dissolvitur, vel dispergitur, id est quam vana fuit probatur.

Vers. 16. — *Justi autem in perpetuum vivent.* (Rab.) Post peccatorum pœnas, etc., *usque ad* Dei fruentur, in quo totam suam spem posuerunt.

Vers. 18. — *Accipiet armaturam.* (Rab.) Creator omnium, etc., *usque ad* cum resistere non valeant.

Vers. 22. — *Et ad certum locum.* Quacunque necesse est : non enim potest esse confusum, quod est divina sapientia ordinatum.

Vers. 23. — *Et flumina*, id est, persecutionum commotiones, plerumque enim corda pravorum quæ prædicatio non emollit, flagellum collectionis frangit.

CAPUT VI.

Melior est sapientia, etc. (Rab.) Monet rectores Ecclesiæ, etc., *usque ad* non solum opera, sed cognitiones et voluntates judicabit.

Vers. 7. — *Exiguo enim conceditur misericordia.* Illis scilicet, qui per ignorantiam, vel fragilitatem, vel necessitatem peccaverunt, et humili pœnitentia deleverunt. *Potentes autem potenter*, etc., qui, scilicet, mandata Dei contemnendo, gravia peccata commiserunt, nec pœnituerunt. Sicut enim potentiores fuerunt in impietate, fortiora sustinebunt tormenta gehennæ. (Anast.) Quamnam ob causam, etc., *usque ad cui autem multum, multum quoque exigetur ab eo.*

Vers. 8. — *Non enim subtrahet personam.* Unde : *Non est personarum acceptor Deus, unumquemque juxta vias suas judicat* (*Act.* X).

Vers. 10. — *Ad vos ergo reges*, etc. Finito sermone ad potentes, et eorum duritia duris sermonibus increpata; ad rectores Ecclesiæ exhortationem convertit, et sapientiam miris præconiis extollit,

VERS. 12. — *Diligite*, etc., *et habebitis disciplinam.* Qui diligit sapientiam, servat in moribus disciplinam. Non enim amat sapientiam, qui non servat disciplinam. Unde : *Si diligitis me, mandata mea servate* (*Joan.* XIV).

VERS. 14. — *Præoccupat qui se concupiscunt.* Gratis se offerens. Ipse enim est *via, veritas, et vita* (*Joan.* XIV) : per ipsum itur, in ipsum tenditur, ad ipsum pervenitur.

VERS. 15. — *Assidentem illam*, etc. Semper paratam, scilicet auxiliari, unde : *Ecce ego sto ad ostium, et pulso, si quis aperuerit mihi, introibo ad eum et cœnabo cum illo, et ipse mecum* (*Apoc.* III). In præsenti studendum est sapientiæ, et secundum normam disciplinæ ejus vivendum.

VERS. 22.—*Si ergo delectamini.* (RAB.) Reges admonet, etc., *usque ad* regni cœlestis coronam assequetur.

VERS. 25. — *Neque cum invidia tabescente.* Invidia non communicat sapientiæ, quia per invidiam diaboli introivit mors in mundum, et per sapientiam liberatur ab ea genus humanum.

VERS. 27. — *Ergo accipite.* (RAB.) Ostensura sapientia, etc., *usque ad* perfectiores et sanativi et vitales esse dicuntur.

CAPUT VII.

VERS. 5. — *Nemo enim ex regibus.* (RAB.) Ostendit quod omnis homo, etc., *usque ad* sicut perfectus Deus, ita et perfectus homo est Jesus Christus.

VERS. 9. — *Nec comparavi*, etc. Unde : Inventa una pretiosa margarita, vendit omnia, et emit eam. Qui enim cœlestem sapientiam veraciter invenit, id est verbum Dei, despicit omnia emolumenta præsentis vitæ, philosophiam, eloquentiam, et divinæ theoricæ vacare contendit.

VERS. 11. — *Venerunt*, etc. (RAB.) Hoc expertus Salomon, etc., *usque ad* unde et sol, quia solus in die inter astra luceat, sic nominatur.

VERS. 15. — *Ipsæ sapientiæ dux.* (RAB.) Deus Pater incarnati Filii, cui dedit omnem potestatem in cœlo et in terra.

VERS. 17. — *Ipse enim.* (RAB.) De Salomone dicit Scriptura, Deus dedit, etc., *usque ad* ipse enim illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, *quem qui sequitur, non ambulat in tenebris* (*Joan.* I)

VERS. 22-24. — *Est enim in illa spiritus intelligentiæ sanctus*, etc. (RAB.) Ut Isaias ostendit, omnia dona Spiritus sancti in humanitate Salvatoris existunt, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, et plenitudo Divinitatis, cui non datur spiritus ad mensuram. (ID.) Spiritus qui implet omnia, mobilis simul et stabilis dicitur. *Homo* enim ubique discurrit, ubique obviam venit, et repente, ubi non creditur, invenitur. Omnipotens ergo Spiritus, ut ubique præsens signetur, stabilis simul et mobilis dicitur. (ID.) Unde : *Splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* (*Heb.* I), regens omnia verbo, etc., *usque ad* in tempore Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Attingit a fine.* Id est a principio mundi usque ad adventum Christi, mirifica opera et sincera testimonia per Vetus Testamentum fortiter asserit, et ab incarnatione Verbi usque ad finem mundi suavitatem Evangelii exponit. *A fine* ergo *usque ad finem fortiter pertingit*, quia ubique perfecte agit : finis enim perfectionem significat.

VERS. 3. — *Glorificat contubernium*, id est, repræsentat *generositatem illius*, scilicet Patris, qui est ei coæternus et coomnipotens, vel partim de temporali nativitate, partim de æterna potest legi. Habet *contubernium Dei.* Id est, humanitatem, in qua habitat Deus, qui est sapientia Patris. Vel *glorificat generositatem illius*, id est Dei Patris, id est, ejusdem essentiæ est cum Patre ab æterno genita, nata in tempore de matre.

VERS. 4. — *Doctrix enim est disciplinæ.* De plenitudine ejus omnes accepimus : per quem gratia et veritas facta est, id est revelata. *Deum nemo vidit unquam, sed Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* (*Joan.* I).

VERS. 7. — *Et labores hujus.* Nihil enim desidiosum in operibus ejus. Quæcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque justa, agit, et agenda suis committit. *Sobrietatem enim et sapientiam.* (RAB.) Qui temperans est, etc., *usque ad* et dedit illam Jacob puero suo.

VERS. 11. — *Admirabilis.* Partus Virginis omnibus fuit admirandus, quia in resurrectionem et ruinam multorum exstitit, qui stat in signum populorum, super quem continebunt reges os suum, ipsum gentes deprecabuntur.

VERS. 16. — *Intrans in domum.* (RAB.) Post prædicationem, post operis laborem, quibus auditoribus sancti solatium præbent, ad se redeuntes divinæ contemplationi vacant, ubi supernæ dulcedinis quietem inveniunt. (ID. *ex Greg.*) Corporales deliciæ, etc., *usque ad* unde David : *Gustate et videte quoniam suavis* (*Psal.* XXXIII), etc. (ORIG.) Qui aperit os mutum, etc., *usque ad* justitia autem quod distributor et judex meritorum sit.

VERS. 19. — *Puer autem*, etc. (RAB.) Salomon in pueritia postulaverat a Deo sapientiam, et ut recte judicaret populum, et discerneret inter bonum et malum : factus est ergo sapientissimus, et videtur sortitus animam bonam, qui habuit cor sapiens et intelligens. Sed quomodo convenit ei quod dicitur :

VERS. 20. — *Veni ad corpus incoinquinatum*, etc., cum mulierem alienigenam amaverit, et idola ædificaverit? Videtur ergo magis convenire populo sanctorum qui in baptismo regeneratus est, et fide Salvatoris imbutus, pueritiam indolis suæ bonæ, et simplicis innocentiæ perceperit, et cunctis studiis certaverit pervenire ad culmen virtutum : unde sequitur : *Et cum essem magis bonus*, etc. Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. Hujus membra facti sunt imitantes eum.

CAPUT IX.

VERS. 7. — *Tu autem elegisti*, etc. (RAB.) David, quia vir, etc., *usque ad* virtus et sapientia Dei, et imago Dei invisibilis.

VERS. 13.— *Quis enim hominum.* Admiratur excellentiam Dei. Quasi : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!* (*Rom.* XI.) Et, *Quis novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* (*Isa.* XL.)

VERS. 17. — *Sensum autem.* Nemo scit quæ fiunt in corde hominis nisi spiritus hominis, et nemo novit quæ sunt Dei nisi Spiritus Dei. Spiritus autem omnia scrutatur, etiam profunda Dei qui illuminat corda sanctorum.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Hæc illum, qui primus.* (RAB.) Bonitate Dei primus homo creatus, in paradiso locatus, cunctis animantibus prælatus : per transgressionem mandati, in miseriis hujus sæculi dejectus est; et per Dei sapientiam, id est Christum, reparatus, magnum pietatis divinæ indicium est.

VERS. 3. — *Injustus in ira.* Ut Cain, qui fratrem non juste peremit, cujus piaculi vindicta in diluvio soluta est, et generatio Cain deleta : sed Dei sapientia Noe, de stirpe Seth, ad reparationem orbis cum filiis suis in arca servavit.

VERS. 5.—*Hæc et in consensu superbiæ*, etc. (RAB.) Diabolus per superbiam, etc., *usque ad* humilitas Christi adunavit.

VERS. 6. — *Hæc justum*, etc. Hinc Petrus ait : Civitatem *Sodomorum et Gomorrhæorum in cinerem redigens eversione damnavit; exemplum eorum qui impie acturi sunt ponens, et justum Lot oppressum a nefandorum injuriis, ac luxuriosa conversatione eripuit* (*II Petr.* II), etc. Uxor Lot retro respiciens, in statuam salis conversa est, ne qui per gratiam Dei ad vitam vocati sumus, veterem hominem respiciamus, media via remanentes. In statuam salis versa alios salit, unde : *Mementote uxoris Lot* (*Luc.* XVII), ne scilicet tanquam fatui negligamus, sed prudenter caveamus.

VERS. 8. — *Sapientiam enim*, etc. *Hæc autem*, etc. Jacob fugiens Esau fratrem suum venit ad Laban avunculum suum, et in itinere per somnium vidit scalam erectam, et angelos Dei ascendentes et descendentes, et ipsum Dominum innixum scalæ dicentem sibi : *Ego sum Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac; terram in qua dormis dabo tibi, et semini tuo* (*Gen.* XXVIII). Veniens autem in Mesopotamiam Liam et Rachel duxit, pro quibus oves Laban diu pavit. Qui eum mercede sua fraudulenter privare voluit. Sed per sapientiam Dei privatus est Laban, et Jacob ditatus, cum multis opibus rediit. Mystice vero hæc ad martyres pertinent, quos Christi misericordia a persecutoribus liberavit, confortans eos gratia Spiritus sancti et spe futuræ mercedis; et tandem victis hostibus, ad regnum cœlorum perduxit, ad laudem et gloriam nominis sui.

VERS. 13. — *Hæc venditum justum*, etc. (RAB.)

A Mystice Sapientia Dei martyres de persecutionibus eripuit, et exaltavit in regno cœlesti. Unde cum Christo venturi sunt judices hostium suorum.

VERS. 15. — *Hæc populum justum.* (RAB.) Mystice. Liberat Deus electos suos a persecutoribus, etc., *usque ad* ad præmia regni, ubi perpetuo decantant laudes liberatori suo.

VERS. 21. — *Quoniam sapientia*, etc. Sine sapientia Dei nec humana mens aliquid digne cogitare, nec os proferre potest : ab ipso ergo et sapientia et eloquentia petenda est.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Dixerit opera*, etc. (RAB.) Populus Christianus per desertum hujus mundi prophetiam
B sequitur, ut perveniat ad patriam regni cœlestis; unde Petrus : *Habemus propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco* (*II Petr.* I), etc.

VERS. 4. — *De petra altissima*, etc. Petra autem erat Christus, qui virga crucis percussus, quæ erat in manibus, id est in scripturis prophetarum, fudit aquam vivam.

VERS. 5. — *Per quæ enim pœnas*, etc. (RAB.) Memoratis beneficiis, etc., *usque ad* sive ergo patiantur, sive non, gloria est eis.

VERS. 10. — *Cum enim tentati.* (RAB.) Israelitas peccantes dignis plagis corripuit Deus, et pœnitentes consolatus est, Ægyptios et Chananæos tanquam misericordia indignos exterminavit. *Tormenta*, etc.
C A Pharaone, ubicunque scilicet essent. Vel, non tam hi quos Israelitæ recenti clade per singulas civitates peremerunt, puniti sunt; sed et omnes Chananæi audientes victoriam populi Dei; unde Raab dicit: *Irruit in nos terror vester* (*Jos.* II), etc. Mystice autem, Judæi, qui incarnationem Filii Dei, et prædicationem despiciebant, ubique terrarum vagi, et profugi variis cladibus affliguntur. Gentiles vero ad fidem conversi, et suscipientes paternam correctionem a Dei misericordia non recedunt : ut qui fuerant in capite, sint in cauda, et e converso.

VERS. 13. — *Duplex*, etc. Præteritorum malorum recordatio non minuitur, et præsentium tempestas augetur. Unde nec habent spem remedii, quia pœ-
D nitentiam simulantes, non student emendationi; unde : *Cum occideret eos, quærebant eum, et dilexerunt eum* (*Psal.* LXXVII), etc.

VERS. 15. — *Non similiter justis*, etc. Quia non similiter peccant. Septies enim cadit justus, et resurgit : impius autem, cum in profundum venerit malorum, contemnit.

VERS. 16. — *Quod quidam errantes*, etc. (RAB.) Dignum fuit, etc., *usque ad* tota enim intentio est eorum genus humanum persequi, et cruciare id omnibus modis.

VERS. 21. — *Sed omnia in mensura*, etc. (RAB.) Quia omnia secundum veritatem, etc., *usque ad* quando illuminabuntur abscondita tenebrarum, et revelabuntur consilia cordium.

Vers. 23. — *Momentum stateræ*, etc. Simile dicit Isaias : *Ecce gentes sicut stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt* (*Isa.* XL) ; vult enim intelligi, quod mens, et ratio, et sensus Domini, per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil, ille sit de quo dicitur : *Verbo Domini cœli firmati sunt* (*Psal.* XXXII), etc. *Omnes gentes quæ non cognoverunt creatorem suum*, ad comparationem Dei *quasi stilla situlæ sunt, et quasi momentum stateræ* quod leviter declinatur, *et sicut gutta roris antelucani* (*Sap.* XI), quæ primo aspectu solis siccatur. Vel sicut situlæ stilla, si fluit a portante despicitur, vel negligitur : ita gentium multitudo cœlesti splendori, supernis mysteriis, et angelorum multitudini comparata, pro nihilo ducitur.

Vers. 25. — *Diligis enim*, etc. Bonus opifex, et opus suum diligit et regit : et si homo aliquando peccat, sustinet in multa patientia, et per pœnitentiam in melius convertit. Unde : *Solem suum facit oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* (*Matth.* V) ; impœnitentes autem justo judicio damnantur : *Justus enim Dominus, et justitias dilexit* (*Psal.* X).

CAPUT XII.

O Quam bonus et suavis, etc. Per eos quos reples, vel per alios quos volueris ; unde : *Ille arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio* (*Joan.* XVI).

Vers. 3. — *Illos enim antiquos inhabitatores.* (Rab.) Historialiter dicit, etc., *usque ad* virtutes adjuvante Spiritu sancto, utiles fructus afferent.

Vers. 12. — *Quis enim dicet*, etc. (Rab.) Manifesta ratione ostendit, quod non est contradicendum Creatori, si creaturam suam secundum propriam disponit voluntatem : quia in voluntate ejus universa sunt posita, et non est qui possit resistere ei. *Justus est in omnibus viis suis* (*Psal.* CXLIV) ; unde sequitur, *Cum ergo sis justus* (*Rom.* IX), etc.

Vers. 16. — *Virtus enim*, etc. Quia judicium Dei, sive in correctione electorum, sive in damnatione malorum, summæ æquitatis perfectio est : et ideo per bonitatem suam diu differendo suspendit judicium, ut plures habeat, quibus reddat beneficium. Quando enim creatura se erigit contra Creatorem justa punitur vindicta, ut se inferiorem cognoscat. Possunt hæc ad passionem Christi referri, quem Pater pro nobis in mortem tradidit, et eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit : qui nisi indebitam mortem susciperet, non nos a debita morte liberaret. Pater ergo justus justum puniens, juste omnia disponit. Omnipotens Deus cum summa tranquillitate judicat omnia : humani tamen affectus et membra, ei tropica locutione ascribuntur, ut secundum capacitatem nostram conformentur eloquia divina. Leguntur enim in Scripturis : oculi Domini, aures, manus, os, pedes, ira, furor, et hujusmodi, cum simplex natura nunquam recipiat varietatem, nec vera unitas divisionem. Multiplicia vero et diversa unus et idem operatur : Unde : *Mutabis eos, et mutabuntur : tu autem ipse es, et anni tui* (*Psal.* CI), etc. Et alibi : *Ego sum Deus, et non mutor* (*Mal.* III). Et alibi : *Apud quem non est transmutatio* (*Jac.* I), etc. Docuisti autem populum tuum : per mirifica opera Dei instruuntur fideles, ne complicentur iniquis ; sed studeant se incontaminatos servare confitendo, et sperando in Domino, et non negligant pœnitentiæ tempus.

Vers. 15. — *Cum ergo*, etc. Unde : *Multa flagella peccatoris, sperantem autem in Domino misericordia circumdabit* (*Psal.* XXXI). Magna distantia est inter judicium electorum et reproborum. Illos Dominus corripit, ut emendet ; hi superbiæ et perfidiæ pœnas luunt, ut contra dominatorem omnium se repugnare non posse cognoscant. Felix judex qui pietatem et bonitatem sui judicis semper inspicit. *Judicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericordiam* (*Jac.* II).

Vers. 23. — *Insensate*, etc., ut qui nolebant Creatorem agnoscere et honorare, digne traditi in reprobum sensum, facerent, ea, quæ non conveniunt, contumeliis afficientes corpora sua in semetipsis : *Quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et servierunt creaturæ potius quam Creatori* (*Rom.* I).

Vers. 26. — *Qui autem ludibriis*, etc. Id est, qui a Deo flagellati non sunt correcti, condignam damnationem experti sunt : ad hoc corripit Deus, ut emendet. Qui autem ingratus et impatiens murmurat, de temporali tormento ducitur ad æternum.

Vers. 27. — *In his enim*, etc. (Rab.) Gentilitas dum idolis serviebat, etc., *usque ad* incorrectis æternam pœnam infligit.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Scientia.* Timor scilicet et reverentia. Unde : Ecce timor Domini, ipse est sapientia, et recedere a malo intelligentia. Recedit enim a malo, qui recedit a cultura idolorum : Deum timet, qui mandata ejus custodit : quia *Initium sapientiæ timor Domini. Intellectus bonus omnibus facientibus eum* (*Psal.* CX). *De his* operibus, scilicet hominis, potuerunt cognoscere bonum artificem, qui proprie est, quia immutabilis, et semper idem, semper in se manens, regit omnia. Vanissima ergo vanitas hominum, qui pro Creatore creaturas venerantur. *Neque operibus.* Alii ignem colebant, quem Vulcanum vocabant; alii ætherem vel aerem, quem Jovem et Junonem dicebant ; alii nimiam aquam, id est Neptunum; alii gyrum stellarum, qui diversis figuris animalium, positiones et cursum distribuebant astrorum ; alii solem, quem Phœbum vocabant ; alii lunam, id est, Dianam. (Rab.) Dupliciter peccant, etc., *usque ad* in quibus cupiditas hominis damnatur.

Vers. 6. — *Sed tamen*, etc. Hinc Paulus ait : *Revelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent ; quia quod notum est Dei, manifestum est in illis* (*Rom.* I), etc. Notitia Dei ex mundi fabrica percipitur. Ut enim Deus invisibilis ex invisibilibus cognosceretur,

opus ab eo factum est, quod opificem manifestaret, ut Deus omnium intelligeretur, qui hoc fecit, quod non possunt alii. Sed *cum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis* (Rab.)

Vers. 10. — *Infelices*, etc. Qui scilicet Deos honorant, ut aurum oculis hauriant, et nitorem levigati marmoris vel eboris, aut insignes gemmis et coloribus vestes : et quanto ornatiora sunt templa, et pulchriora simulacra, tanto plus majestatis habent, vel habere dicuntur. Religio ergo est, vel creditur, quod cupiditas humana miratur.

Vers. 11. — *Aut si quis artifex*. (Rab.) Insultat sapientia his, etc., *usque ad Quorum Deus venter est, et gloria in confusione eorum* (*Philip.* iii).

CAPUT XIV.

Vers. 1. — *Iterum alius navigare*, etc. Hæc quoque contra idololatriam dicuntur. Maxima enim vecordia est, ut homo ad imaginem Dei editus, rationabilem ab ipso habens animum, quo excogitavit quomodo transiret fluctus, navem fabricans secundum artis suæ peritiam, non honoret illum qui hanc sibi dedit scientiam, et invocet idolum, quod simili arte et majori vanitate formavit. Cum enim major sit qui fecit quam quod fit, facturam suam adorare insanire est. A Deo navigandi cursus petendus, a quo navigii præparatio. Hæretici autem, qui vana fingunt simulacra errorum, ideo in fluctibus sæculi pereunt, quia navem Ecclesiæ reliquerunt, et gubernatorem Deum.

Vers. 3. — *Quoniam dedisti*. Israelitas per mare Rubrum sicco vestigio traduxit Dei potentia, et Jordanis aquas divisit, ut terrorem incuteret gentibus exterminandis, fidelibus quoque inter sæculi fluctus et persecutiones, præparat semitam fidei et constantiæ, ut transeant illæsi, nec est humani solatii opus, ubi Deus ostendit mirabiles effectus virtutis suæ.

Vers. 5. — *Sed ut non essent*, etc. Creator dedit scientiam creaturæ suæ, qua sibi in præsenti consuleret, ut ejus voluntati deserviret. Unde Noe arcam facere jussit, in qua ipse et progenies ejus salvaretur, et cætera animantia ad restaurationem orbis reservarentur, cum genus humanum pro iniquitate sua diluvio deleretur ; unde Petrus : *In qua pauci, id est octo animæ salvæ factæ sunt per aquam : quod et nos nunc similis formæ salvos fecit baptisma* (*Petr.* iii), etc. Arca de lignis levigatis constructa, Ecclesiam significat, quæ fit de collectione fidelium, artificio prædicatorum. Pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam mundo pereunte : quia ad comparationem reproborum parvus numerus est electorum. Pauci enim sunt qui viam vitæ inveniunt. Aqua diluvii extra positos occidit, quia hæreticum licet habentem baptismi sacramentum, ipsæ aquæ demergunt ad inferos, quæ arcam levaverunt ad cœlos. Octonarius quoque significat Ecclesiam, quod in sacramento Dominicæ resurrectionis percipit lava-

A crum baptismi. Ut sicut ipse resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus aqua regenerationis abluti. Hinc Jeremias : *Stultus factus est omnis homo a scientia sua, confusus est factor in sculptili : quia mendax conflator ejus, nec est spiritus in eis. Vana enim sunt opera, et digna risu, et in tempore visitationis peribunt* (*Jerem.* x).

Vers. 8. — *Et qui fecit illud*. Simulacrum et cultura falsorum deorum. Diabolus enim inde punietur, quod sibi divinum honorem usurpat ; et homo, qui pro Creatore creaturam honorat. Lignum vero sæpe hominem significat. Benedictus ergo homo, qui veritatem dicit et facit. Hæreticus autem, qui figmenta sua colit, maledictus est, et perditioni deditus, et opus, id est, doctrina ejus.

B Vers. 11. — *Propter hoc*. Non est ignoscendum idolis, vel eorum inhabitatoribus, id est, dæmonibus, quia homines ad imaginem Dei factos ab ipso retrahunt, et in erroris muscipula subvertunt. Hæretici quoque, qui homines seducunt, districtum non evadent judicium.

Vers. 12. — *Initium*. Pessimum enim genus est fornicationis, quo anima recedit a Deo, et fornicatur cum idolis, vel divini dogmatis veritatem relinquit, et sequitur falsitatem hæreticæ pravitatis, vel opinionis. Hinc Paulus avaritiam idolorum servitutem appellat. Unde constat, omnem malam concupiscentiam fornicationem vocari, qua anima relicta superiori lege inferiorum voluptate, turpi naturarum quasi mercede, prostrata vel prostituta corrum-
C pitur.

Vers. 13. — *Non enim*, etc. *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et omnes qui loquuntur mendacium* (*Psal.* xi). Hinc Jeremias : *Dii, qui cœlos et terram non fecerunt, pereant de terra* (*Jer.* xi), etc.; (Lact. t. 1). Propter hominum stultitiam, etc., *usque ad* divinos honores parentibus detulerunt, deferrique jusserunt.

Vers. 21. — *Incommunicabile nomen*. Incommunicabile Dei scilicet omnipotentis nomen ; qui solus est incomprehensibilis, insensibili et fragili materiæ vel imagini ascripserunt.

Vers. 23. — *Aut enim filios suos*. Sicut in sacris Saturni, cui propter odium Jovis, sine respectu pie-
D tatis parvulos suos immolabant, et Bellonæ ipsi sacerdotes proprio sanguine sacrificabant. Unde Quintilianus : Istud, inquit, si cogit Deus iratus est : et si iratus est, non acceptat sacrificia vestra. *Aut obscura sacrificia*. Sicut in sacris Isidis Ægyptiæ, et Cereris Eleusinæ faciebant. Nam sicut ibi Osiris planctu matris inquiritur, ita hic ad incestum patrui Plutonis matrimonium, rapta Proserpina. Quam quia facibus ex Ætna accensis, quæsisse Ceres in Sicilia dicitur, ideo sacra ejus ardentium tædarum jactatione celebrabantur. Similiter in sacris Liberi patris insaniunt, et magnæ matris, ubi ad exemplum deorum (qui in festivitate satiati, noctem luxibus totam duxerunt) ludunt. Quia per libidinem et immunditiam diis suis placere putabant.

VERS. 25. — *Omnia commista*. Omnia enim confusa erant : ibi nulla ratio, nulla religio vera. Quanto quis sceleratior erat, tanto magis deo suo placere putabat. A

VERS. 27. — *Infandorum enim*. Nulla major dementia, quam Deum vivum deserere, et mortuis deservire. Cum enim mens se a creatore suo avertit, omnibus implicatur sceleribus. *Initium* enim *omnis peccati, superbia est* (*Eccli*. x). *Finis*. Consummatio et plenitudo. Qui enim pro Deo colunt idolum, omnia reputantur in eis in peccatum.

VERS. 28. — *Aut enim dum lætantur*. Quia dum jurant, nomen Dei polluunt, qui ait : *Non assumes nomen Dei tui in vanum, et per nomen deorum externorum ne juretis* (*Exod*. xx) ; sed cum Deum illudere se æstimant, in æternam mortem semetipsos præcipitant. Hæretici autem errorum suorum simulacra colentes, perditionis suæ causa fiunt, quorum et doctrina falsa, vita injusta, lætitia insana, mors nefanda : quia cum injuste jurant in idolo, nec sperant in Deo suo, ideo meritorum suorum recipient vindictam. Unde sequitur : *Non enim jurantium est virtus*.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Tu autem*, etc. (RAB.) Justo enim judicio damnati sero pœnitentes agnoscunt, quod antea credere noluerunt ; unde : *Cognoscetur Dominus judicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator* (*Psal*. IX) ; unde Joannes : *Qui habet spem in eo, sanctificat sicut et ille sanctus est : et omnis qui in eo manet, non peccat* (*I Joan*. III).

VERS. 3. — *Nosse enim te*, etc. Perceptio est incorruptionis, et in futuro contemplationis; unde : *Hæc est enim vita æterna, ut cognoscant te verum Deum (Joan.* XVII), etc.

VERS. 4. — *Non enim in errorem*. Ex persona fidelium loquitur, qui Dei gratia muniti, non miscuere se gentilium iniquitati vel idololatriæ : quia sine fructu justitiæ est labor iste, et mortem meretur æternam.

VERS. 6. — *Malorum amatores*, etc. *Similes illis fiant, qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Psal*. CXXXIV). Inventores quoque falsorum dogmatum, et cultores digni sunt morte. Disperdet enim Deus virum qui hæc fecerit, id est magistrum et discipulum ejus. Reprobavit superius lignea, lapidea, vel ærea idola, nunc etiam fictilia damnat. Juste enim retributum est eis ; ut qui de terra facti sunt, quia meliorem sui partem, id est animam, ad imaginem Dei creatam ad notandum Deum vivum, sequi nolebant ; viliorem sui partem, id est, corpus terrenum imitando, luteum adorarent Deum, et sine boni operis fructu terræ insensibili, de qua sumpti sunt insensati, inutiles redderentur. Mystice autem hæretici et schismatici, qui veritatem Dei in injustitia detinent, et mendacium pro veritate in doctrinæ suæ simulacris colunt, licet eloquentia aut ficta virtute pallient, fragilia tamen et lutea sunt, quæ fingunt.

VERS. 10. — *Cinis est cor eorum*, et fœda cogitatio eorum, et vita cœno sordidior ; quia ignorant factorem suum, et evanescunt in cogitationibus suis. Sensum autem sanctorum patrum spernunt, et errores novos quasi ludos vanos propter favorem humanum et terrenum lucrum fingunt ; errantes, scilicet et in errorem mittentes, ut inexcusabiles sint : cum judicabit Deus occulta cordium, et reddet unicuique secundum opera sua.

VERS. 13. — *Hic enim scit*, etc. Nullam excusationem habent hæretici ; quia scienter peccant, dum fidem sanam et rectam doctrinam nolunt imitari : magis terrenum sensum et fragilem quam spiritualem sequentes.

VERS. 17. — *Melior est*. Quia melior est homo B idolis secundum rationem creationis ; quia vivit et intelligit, illa autem nunquam. Sed quia magis sequitur vanitatem erroris, quam veritatis scientiam, *cum in honore sit, non intelligit : et comparatur jumentis insipientibus* (*Psal*. XLVIII).

VERS. 18. — *Insensata*. Quasi : nec discretionem habebant. In veritate enim viventia meliora sunt mortuis, sensibilia insensibilibus, rationalia irrationalibus. Sed dignum fuit, ut qui ignorabant Creatorem, in creaturis distinctionem non scirent. Qui enim laudem et benedictionem Dei in se habere negligit, in discretione animalium seipsum errare ostendit.

CAPUT XVI.

C VERS. 2. — *Pro quibus*, etc. (RAB.) Populus Israel in deserto carnes concupivit, etc., *usque ad* ideo eis cruciandi juste traditi sunt.

VERS. 6. — *Sed non in perpetuum*. (RAB.) Non enim serpens æneus, etc., *usque ad* quia mortuus per humanitatem, quasi æneus est per Divinitatem.

VERS. 9. — *Illos enim*, etc. Probantur electi per afflictionem, et monentur ut peccata caveant, et bona faciant. Reprobi disperguntur, quia non corriguntur. Ideo idololatras parva animalia interimunt. Israelitas vero Dei cultores serpentes exterminare non possunt ; quia novit Dominus pios de tentatione eripere : iniquos vero in die judicii reservare cruciandos.

VERS. 12. — *Sed tuus, Domine, sermo*. Id est, D Filius, per quem omnia, cujus potestas ubique, qui omnia quæcunque voluit fecit ; ipse curat corpora, ipse a spiritualibus bestiis animas salvat.

VERS. 14. — *Homo autem occidit*. (CHRYS.) Homo per malitiam, etc., *usque ad* liber est ab omni crimine.

VERS. 16. — *Negantes enim nosse*, etc. (RAB.) Diversis plagis afflicti sunt Ægyptii, etc., *usque ad* quia ad Creatoris voluntatem omnia consentiunt.

VERS. 18. — *Quodam enim tempore*. (RAB.) Sicut in Genesi legitur : Pluit Dominus super Sodomam et Gomorrham ignem et sulphur, ut disperderet impios ; et in Exodo, grandinem pariter et ignem. In libro Numerorum ; Misit ignitos serpentes contra

murmurantes, ut cognoscant impii quod omnis creatura parata est ulcisci injuriam Creatoris.

VERS. 20. — *Pro quibus*, etc. (RAB.) In deserto datum est manna filiis Israel, etc., *usque ad Multa flagella peccatoris, sperantem autem in Domino misericordia circumdabit* (*Psal.* XXXI).

VERS. 24. — *Creatura enim*, etc. (RAB.) Confundantur hic peccatores : qui cum cæteræ creaturæ factori suo deserviant, ipsi repugnant. Unde creaturarum omnium concordia flagellantur : et si non pœnituerint, perpetuo cruciabuntur; bonis autem vera bona præparantur.

VERS. 25. — *Propter hoc*, etc. (RAB.) Pluit Deus manna de cœlo, etc., *usque ad* tanquam prævaricator legis in æternum peribit.

VERS. 28. — *Ut notum omnibus*, etc. (RAB.) Iste cibus historialiter pascebat, etc., *usque ad* ad ortum vero solis, id est, Christi dicamus : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*

CAPUT XVII.

VERS. 1. — *Magna enim*. (RAB.) Mystice. Omnes persecutores Ecclesiæ Christi, scelerum suorum tenebras patiuntur, nec unquam securi esse possunt, quos vexant rectores tenebrarum harum usque ad exteriores tenebras, ubi erit fletus et stridor dentium; unde : *Omnis qui male agit, odit lucem* (*Joan.* III), etc. Hinc Paulus : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (*Ephes.* V), etc.

VERS. 4. — *Neque enim*. Semper enim tenebras comitatur horror : et quanto minus discernit quis, quæ circa se sunt, tanto magis metuit, undique adversa pavitans. Sic Ægyptii triduo maximas tenebras patiebantur, quas nec sol, nec stellæ poterant illuminare, et ubicunque jacebant, nimio terrore pavebant; quod autem dicit. *Tristes personas* eos terruisse, potuit fieri, ut dæmones aliqua phantasmata ingererent, qui eos ad augmentum pœnarum exterrerent. Persecutores quoque fidei et veritatis, circumdant tenebræ peccatorum, quia ignorant solem justitiæ, nec prædicatores illustrant eos fulgore doctrinæ. Hos etiam *sonitus descendens*, id est comminatio cœlestis perturbat, et *personæ tristes*, id est dæmones, quandoque torturi terrificant; nec tamen agunt fructuose pœnitentiam : sed desperantes thesaurizant sibi iram in die judicii.

VERS. 6. — *Timore plenus*. Quia undique pœnas formidabant. Quanto enim sunt graviores dolores, tanto majores timentur horrores.

Et magicæ artis, etc. (RAB.) Cum Magi in Ægypto, etc., *usque ad* et antiquum serpentem cum angelis suis sævum patienter inimicum.

VERS. 9. — *Et aerem*, etc. (RAB.) Nimietatem timoris notat, quem imminentibus pœnis redarguente conscientia patiuntur, cum autem semper timida nequitia, pavoris sui dat indicium, supplicio condemnata est.

VERS. 11. — *Proditio*, etc. Timor scilicet prodit infirmitatem superbientis, qui vana spe auxiliorum se extollit cogitando, cum posse se sperat, quod efficere non potest vel possit : et dum virtus minor est, valetudo rerum quas extrinsecus patitur, majorem putat esse potentiam, hoc in persecutoribus fidelium frequenter evenit, qui se potentes æstimant, cum sanctos cruciant, potentia eorum victi, mentis angustia contristati cognoscunt se non posse quod cupiebant et majorem esse fortitudinem Dei, qui sic vincit in militibus suis.

VERS. 13. — *Illi autem*, etc. (RAB.) Ægyptii scilicet horrore tenebrarum circumdati, etc., *usque ad* tanquam periculosum formidabant.

VERS. 19. — *Omnis enim orbis*. Quasi : impii erant in tenebris, sed ubicunque habitabant filii Israel, lux erat.

VERS. 20. — *Imago tenebrarum*. Graviores sunt tenebræ spirituales corporalibus : quia ducunt homines ad exteriores tenebras, ubi erit fletus et stridor dentium, quas Ægyptiæ tenebræ figurant. Sicut enim corpora ibi nullo bono operi utilia : ita et hic animæ simul et corpora æterno carcere damnantur; ubi nec ratio, nec locus, nec tempus est operandi.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. — *Sanctis autem tuis*. (RAB.) Israelitæ in Ægypto, etc., *usque ad* in prosperis et in adversis protegit.

VERS. 4. — *Digni quidem*, etc. (RAB.) Merito Ægyptii tenebrarum pœnam patiebantur, etc., *usque ad* cujus mysterii ratio in antiquis patribus figurata, et in adventu Christi completa est.

VERS. 9. — *Absconse enim sacrificabant*. (RAB.) Populus Israel in Ægypto jussu Domini Pascha celebravit, etc., *usque ad* sed in abscondito cordis semper Domino sacrificant, unde : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (*Psal.* L). Et alibi : *In me sunt, Deus, vota tua* (*Psal.* LV), etc. (ID.) Memorat Deum percussisse primogenita Ægypti, ubi nec sicut prius simulaverunt Ægyptii, sed palam cogebant exire populum Dei dicentes : *Omnes moriemur* (*Exod.* XI).

VERS. 15. — *Omnipotens sermo tuus*. Filius de quo dicitur : *In principio erat Verbum* (*Joan.* I), etc., hic brachium et dextera nominatur : propter effectivam divinæ virtutis potentiam, hic tunc per angeli ministerium judicia sua fecit in primogenitis Ægyptiorum, qui postmodum sanctificavit sibi primogenitos Hebræos. Nunc quoque per aquam baptismi salvat multitudinem credentium, et interficit multitudinem spiritualium hostium.

VERS. 19. — *Visiones*. (RAB.) Hoc divinæ bonitatis est, quæ peccantes castigat ut abstineant, et pœnitentiam agant. Si autem patientia Dei abutuntur, sine excusatione in æternum punientur.

VERS. 20. — *Tetigit autem tunc et justos*. (RAB.) Memorat, etc., *usque ad* per quos interitum possimus evadere.

VERS. 24. — *In veste enim poderis*. (RAB.) Byssum terræ deputant Hebræi, etc., *usque ad* in figura pon-

tificali, Christum futurum prænoscebat, sed quia viderat carne indutum, non Deum sed hominem purum credidit; unde: *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* (*I Cor.* II).

CAPUT XIX.

Impiis autem, etc. Inimicis populi Dei: vindicta usque ad consummationem supervenit, quia nec vitam nec mores correxerunt, fictis enim argumentis simulabant pœnitentiam, et ideo non meruerunt indulgentiam. Unde Pharao cum plagis afflictus, populum Dei se dimissurum promitteret, paululum respirans ad domesticam crudelitatem reversus est, donec in mari Rubro fluctibus submersus est. Persecutores enim Christiani nominis si perstiterint in malitia sua, sentient in pœna quantum valeat Dei justitia.

VERS. 8. — *Videntes tua mirabilia.* Sic nos oportet liberatori nostro exsultantes gratias agere dicentes: *Benedic, anima mea, Dominum* (*Psal.* CIII). Unde Apostolus: *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite* (*I Thess.* V).

VERS. 10. — *Produxit terra.* Nota quod inimicis Dei terra produxit muscas, et fluvius ranas; cultoribus autem Dei terra dedit fructum, et mare carnis alimentum. Dignum est enim, ut fidelibus suis per opera sua nutrimentum, divina procuret providentia. Inimicis vero condignum tormentum per subditam sibi creaturam inferat.

Juste enim patiebantur. (RAB.) Qui antiquos Dei servos, etc., *usque ad* viam veritatis non agnoscit, et ostium quod Christus est, non invenit.

VERS. 17. — *In se elementa.* Sicut in organo diversi soni ad concordiam melodiæ temperamento consentiunt, ita discrepantia elementa servato jure naturæ ad Creatoris voluntatem flectuntur: non enim creaturam sibi condidit contrariam, sed per omnia voluntati suæ consentaneam. *Unde æstimari*, etc. (RAB.) Homines enim et jumenta, etc., *usque ad* ut appareret quod elementa mundi non suæ tantum conditioni, sed Creatoris deservirent voluntati.

VERS. 20. — *In omnibus enim magnificasti.* Misericors et miserator Dominus semper adest fidelibus suis, quos semper protegit et regit: quos aliquando in martyrio purgat. Unde: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis* (*Eccl.* XXVII). Multæ enim tribulationes justorum, et de omnibus his liberavit eos Dominus.

LIBER ECCLESIASTICUS.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Omnis sapientia*, etc. (RAB. *in Eccli.*, tom. III.) Incipit ab æterna Dei sapientia, quæ Christus est, qui cum Patre est semper ante sæcula, secundum illud: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* (*Joan.* I). *A Domino Deo est.* Quia Christus fons vitæ, lux vera, de Patre nascitur, *et omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (*Ibid.*). Quisquis hac sapientia caret, in tenebris ambulat, et nescit quo vadat. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum; et prudentia carnis, mors* (*Sap.* XI).

VERS. 2. — *Arenam maris et pluviæ guttas.* (RAB. *ubi supra*). Corporalia spiritualibus comparat, ut ex difficillimis, quod omnino impossibile est, æstimetur. Si enim hæc quæ in certo numero et mensura, et pondere condita sunt, nemo potest dinumerare; quanto minus sapientiam Dei sine initio et sine fine inenarrabilem, inæstimabilem poterit investigare?

VERS. 4. — *Prior omnium creata est.* Creata secundum humanitatem in consilio Dei patris, scilicet pro salute humani generis prædestinata est incarnari. Notandum autem quod propter unitatem personæ aliquando Christus dicitur genitus, aliquando creatus.

VERS. 5. — *Fons sapientiæ.* Origo omnis sapientiæ a Verbo Dei procedit, quod Deus ex Deo semper cum Patre manet in cœlis; sed ingressus mundum per dispensationem humanitatis dedit mandata salutis, unde, *Verba vitæ æternæ habes* (*Joan.* VI).

VERS. 6. — *Radix sapientiæ.* Ostendit neminem posse profunditatem Dei penetrare, vel magnitudinem bonitatis ejus et misericordiæ. Unde ad liberationem et illuminationem humani generis homo fieri dignatus est, unde: *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isa.* LIII)?

VERS. 9. — *Ipse creavit illam.* Unigeniti scilicet adventum, per Verbum sibi coæternum cum Spiritu sancto dispensavit: quomodo per Virginis partum ad salutem mundi veniret, et creaturas repararet, et hominem ad agnitionem et dilectionem sui revocaret, dans illi donum Spiritus sancti, ut ejus munere solvetur in æternum.

VERS. 11. — *Timor Domini gloria*, etc. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus cupit nimis. Gloria et divitiæ in domo ejus* (*Psal.* III), etc. *Timor Domini.* Duæ species sunt timoris. De altera dicitur, *Timor* [non est in charitate] *animæ in charitate*, (*Joan.* IV), etc. Qui hunc habent propter metum gehennæ peccare desinunt, et vitam corrigunt: hic introducit charitatem, sed et foras mittitur. Qui enim sic timet, nondum amat nec desiderat bona, sed cavet mala; sed tamen se corrigit, et bona desiderare incipit. De altera scriptum est, *Timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi* (*Psal.* XVIII). Timet enim unusquisque ne amittat bona, et Dei præsentiam, quæ in æternum frui desiderat, de quo dicitur:

VERS. 12. — *Timor Domini delectabit cor.* Hic suavitatem tribuit internam, et in futuro vitam æternam.

VERS. 14. — *Dilectio*, etc. (RAB.) Charitas Dei vera

est sapientia, etc., *usque ad* ipsa in futuro remuneratio erit; unde : *Adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua* (*Psal.* xv), etc.

Vers. 17. — *Timor Domini.* Sine timore Dei, et observatione mandatorum ejus, nulla religio est; unde : *Si quis putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio* (*Jac.* I).

Vers. 19. — *Timenti Dominum.* Qui scilicet timore Dei in fide et doctrina et operatione regulam justitiæ servat.

Vers. 23. — *Et vidit.* (Rab.) In conspectu ejus sunt omnia, unicuique conservat dignam retributionem.

Vers. 25. — *Rami.* Per sapientiam, divinam habet homo scientiam vitandi malum, et intellectum faciendi bonum, utrumque enim in auditore operatur in fine; unde : *Qui audit me, non confundetur, et qui operantur in me, non peccabunt. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt* (*Eccli.* xxiv). *Initium sapientiæ, timor Domini. Intellectus bonus omnibus facientibus eum* (*Psal.* cx).

Vers. 26. — *In thesauris.* In legis meditatione utrumque declaratur, quomodo scilicet vitanda sunt mala, et quomodo discenda spiritualis sapientia, et exercenda bona opera, in quibus est religio vera. *Sapientiæ intellectus.* Quæ prohibet peccata, et carnalia desideria; unde : *Non amat pestilens eum qui se corrigit, nec ad sapientes graditur* (*Prov.* xv).

Vers. 27. — *Timor*, etc. Quia per pœnitentiam mundat a præteritis peccatis, vel prohibet a committendis. Quia qui per timorem Dei sese non corrigit, in peccati voraginem cadit.

Vers. 30. — *Bonus sensus.* Unde in Proverbiis, *Labia sapientium custodiunt eos* (*Prov.* xiv). Et alibi : *Astutus omnia agit cum consilio : qui autem fatuus est aperuit stultitiam* (*Ibid.* xxxi). Sapientis ergo hominis est verba tenere, et omnia modeste peragere. *Enarrabunt sensum.* Æquanimiter, non mala pro malis, sed bona pro bonis tribuens.

Vers. 33. — *Fili, concupiscens sapientiam.* Qualiter ad sapientiam pervenias. ipsa sapientia monstrat, quia sine conservatione justitiæ, nemo pervenit ad culmen sapientiæ, unde Jacobus : *Quis sapiens*, inquit, *et disciplinatus inter vos ? ostendat conversationem bonam in mansuetudine sapientiæ* (*Jac.* III).

Vers. 34. — *Sapientia enim et disciplina.* (Rab). Sicut sæpe dictum est, *Timor Domini sapientiæ et disciplinæ custodia est* (*Prov.* XIII), cui convenit fides recta, et morum temperantia, quia sine fide impossibile est placere Deo, et bonorum vita semper tranquilla est; unde in Matthæo : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (*Matth.* xi). Qui enim vere timet Deum, non potest esse sine fide, et operibus bonis, quæ replent hominem virtutibus, et Deo acceptabilem faciunt. Unde : *Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam et scientiam et lætitiam. Peccatori autem dedit afflictionem et curam superfluam* (*Eccle.* II).

Vers. 36. — *Duplici corde.* Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis, qui scilicet vult gaudere cum sæculo et regnare cum Christo.

Vers. 37. — *Hypocrita.* Aliud corde gestans, et aliud opere monstrans. Unde : *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium* (*Matth.* VII).

Vers. 38. — *Attende in illis*, etc. Manifestum est, quod qui sequitur hæreticos, animæ suæ acquirit damnationem, quia in judicio revelabuntur occulta cordium, et reddetur unicuique secundum opera sua, *Disperdet enim Deus omnes qui loquuntur mendacium* (*Psal.* LXI). Qui abominatur virum sanguinum et dolosum; unde : Attendite a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis. Et alibi : *Veniet Dominus servi illius, et dividet eum; partemque ejus ponet cum hypocritis, ibi erit fletus et stridor dentium* (*Matth.* xxiv).

CAPUT II.

Vers. 1. — *Fili, accedens*, etc. Demonstravit quid sit vitandum, nunc demonstrat quid sit agendum, dicens : *Fili, accedens ad servitutem Dei sta in justitia et timore.* Qui enim vult ab illecebris mundi se abstinere, et in Christo pie vivere, persecutionem patitur. Dum enim accingi divino servitio præparat, bellum diaboli contra se excitat, et dum alia vitia subdit, aliis reluctatur, et divina dispensatione agitur, ut superet et superetur, ne extollatur. Sed quia humilitas et patientia illi necessaria est, sequitur, *Deprime cor tuum, et sustine*, etc.

Vers. 4. — *Patientiam habe.* Quasi : *In patientia vestra possidebitis animas vestras* (*Luc.* xxi), quia scilicet radix et custos omnium virtutum patientia est. Sciendum autem est, quod patientia tribus modis exercetur. A Deo enim flagellamur, sed cavendum est ne murmuremus; a proximo persecutiones, et damna, et contumelias sustinemus, et cavendum est ne mala pro malis retribuamus; ab adversario tentamur, sed prospiciendum est ne ad delectationem peccati vel consensum flectamur, vel pro his præsentia quæramus, sed futura exspectemus.

Vers. 6. — *Crede Deo et recuperabit te.* (Rab.) Credere oportet afflictum, et dirigere gressus operum in Dei conspectum, et sperare in illum; unde : *Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet.* (*Psal.* xxxvi). Hinc Jeremias ait : *Beatus qui confidit in Domino, et erit Deus fiducia ejus* (*Jer.* xvii), etc.

Vers. 7. — *Metuentes Dominum*, etc. *Beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis qui sperant super misericordia ejus* (*Psal.* CXLVI). Qui enim veraciter metuit, patienter sustinet miserationem ejus : *Qui autem dereliquerint Deum, confundentur et in terra scribentur* (*Jer.* xvii).

Vers. 8. — *Qui timetis Dominum, credite illi.* Hortatur timentes Dominum ut credant illi, qui ad certam mercedem perveniant; unde : *Justus enim ex*

fide vivit (*Rom.* I); unde : *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua* (*Matth.* IX). Et alibi : *Fides tua te salvum fecit* (*Ibid.*, X).

VERS. 9. — *Qui timetis Dominum, sperate in illum.* Tria commendat timentibus Deum : credere, sperare, diligere ; quia fide, spe et charitate vere colitur Deus, et ad contemplationem pervenitur, quæ est beatitudo æterna.

VERS. 11. — *Respicite*, etc. (RAB.) Hic quoque tria dicit, etc., *usque ad* quia *sacrificium Deo spiritus contribulatus* (*Psal.* L), etc. Et, *Prope est Deus omnibus invocantibus se in veritate* (*Psal.* CXLIV).

VERS. 14. — *Væ duplici corde*, etc. Admonuit, ne quis duplici corde accederet ad Deum ; nunc autem dicit, *Væ duplici corde et labiis scelestis*. Qui enim prava cogitat, et loquitur, et pravis insistit operibus, nisi pœnituerit, in æternum peribit. *Duabus viis terram ingredientis* qui facit mala, et sperat bona ; vel, qui carnis sectatur opera, et spiritus sanctificationem se arbitratur perficere in timore ; vel, quod Dei est opere exhibet, et quod mundi est, cogitatione quærit. Tales vero inconstantes sunt in omnibus viis suis, quia facile in adversis terrentur, et prosperis irretiuntur.

VERS. 15. — *Dissolutis corde*, etc. (RAB.) Adhuc docet errorem cavere, etc.; *usque ad* his, qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, etc.

VERS. 17. — *Inspicere*, etc. Licet omni tempore inspiciat omnia Deus, tunc tamen inspicere dicitur, cum probare vel improbare aliquid dignoscitur.

VERS. 18. — *Qui timent Dominum, non erunt incredibiles*, etc. Alternando de amore et dilectione Dei agit, *quia timor Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi* (*Psal.* XVIII), *et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognoscit Deum* (*I Joan.* IV). Qui vero timet Deum, et diligit, et credit Scripturis, servat operando præcepta Dei, et semper meditando quærit quæ beneplacita sunt illi, replebitur ergo sapientia et charitate Dei. *Finis enim præcepti charitas, et qui diligit proximum, legem implevit.*

VERS. 20. — *Qui timent Dominum præparabunt*, etc. Felix anima, quæ quotidie mundat cor suum ut suscipiat habitatorem Deum, cujus possessor nullo eget bono, quia omnium bonorum auctorem in se habet. Et quia ad hoc necessaria est mandatorum custodia, et boni operis patientia, qua pervenitur ad agnitionem veritatis, sequitur : *Qui timent Dominum custodiunt mandata illius*, etc. Justus in primis accusator est sui. Sicut enim humilitati præmium, sic superbiæ restat supplicium ; unde Joannes : *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus* (*II Joan.* I). Qui vere sapiens est, verus justitiæ cultor est, quia sapientia dictat justitiæ normam.

CAPUT III.

VERS. 2. — *Judicium patris.* Dei, *ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra.* Quia ex ipsa sunt omnia. Qui diligit ea, quæ fecit, et ut in eo maneant,

A quo facta sunt, cujus judicium, qui audierit, et præcepta ejus fecerit, salvus erit : cujus mandatum est, ut etiam patri temporali, et matri reverentia exhibeatur ; unde : *Honora patrem tuum* (*Deut.* V), etc.; unde sequitur : *Qui honorat patrem suum.* Cui Deum honorem constituit, non debet a filiis inhonorari : quia Deus judicio suo exquiret qualiter præceptum suum servetur.

VERS. 4. — *Qui diligit.* Qui scilicet mandata servat, et abstinet a peccatis, et tamen pro excessoribus orare non desinit, quia scit misericordem judicem omni tempore preces exaudire.

VERS. 6. — *In filiis.* (RAB.) In sobole vel in discipulis, etc., *usque ad* honorare parentes primum mandatum est in promissione.

B VERS. 9. — *In opere et sermone*, non in vulva scilicet unde ostenditur, et spiritualis pater maxime dignus honore; unde Paulus : *Per Evangelium ego vos genui* (*I Cor.* IV). Et alibi : *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in doctrina et verbo* (*I Tim.* V).

VERS. 11. — *Benedictio patris*, etc. (RAB.) Benedixerunt patriarchæ filiis, etc., *usque ad* illusores sævissime laniaverunt.

VERS. 15. — *Eleemosyna.* Scilicet quæ peccatum delet. Hostia enim quæ pro peccato, peccatum vocatur. Qui autem parentibus, vel cæteris pauperibus miseretur, justitiæ præmium recipiet a peccatis absolutus. *Beati misericordes, quoniam* (*Matth.* V), etc. Et alibi : *Feneratur Domino, qui miseretur pauperis.*
C (*Prov.* XIX). Hinc Daniel ad Nabuchodonosor : *Consilium meum, o rex, placeat tibi : peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum* (*Dan.* IV), si forsitan ignoscat Deus delictis tuis. Hinc Dominus ait : *Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis* (*Luc.* XI).

VERS. 19. — *Fili in mansuetudine.* Mansuetudo et humilitas gratiam, superbia et furor pariunt ruinam ; unde : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (*Matth.* XI), etc. Et alibi : *Qui se exaltat, humiliabitur* (*Luc.* XIV), etc.

VERS. 21. — *Quanto magnus es*, etc. (RAB.) Docuit superius mansuetudinem, etc., *usque ad* sufficit homini ea pie cogitare, et opere implere, quæ præcepit Deus.

D VERS. 24. — *In supervacuis rebus*, etc. (RAB.) Id est, ne scruteris supervacue, etc., *usque ad* disputantes in errores incidunt, et a veritate recedunt.

VERS. 27. — *Cor durum.* Quia *secundum duritiam tuam thesaurizas tibi iram in die judicii* (*Rom.* II).

VERS. 28. — *Cor ingrediens.* Quod non curat, nec studet vitare, et quod ea diligit, quæ ducunt ad interitum, ut hæreses et profanæ novitates ; unde sequitur : *Cor ingrediens duas vias, non habebit successus*, etc.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Fili, eleemosynam pauperis*, etc. (RAB.) Quantum eleemosyna valet, etc., *usque ad* qui ex corde corripit verbis, vel factis.

VERS. 3. — *Cor inopis*, etc. Non est eleemosyna A differenda, cum adsit tribuendi facultas; unde: *Ne dicas amico tuo: Vade et revertere, cum cito possis dare* (*Prov.* III). Et alibi: *Qui despicit proximum, peccat: qui miseretur pauperis, beatus erit* (*Ibid.* XIV). Eleemosyna autem facienda est, non ex necessitate, *Hilarem enim datorem diligit Deus* (*I Cor.* IX). Et alibi: Vidua paupercula plus omnibus misit in gazophylacium, quia non quantitatem muneris pensat Deus, sed devotionem cordis.

VERS. 5. — *Ab inope ne avertas*, etc. Non per iram exasperandus est pauper, sed blanda locutione placandus, *Ira enim viri justitiam Dei non operatur* (*Jac.* I). Et, *Qui obturat aurem ad clamorem pauperis, clamabit, et non exaudiet Dominus* (*Prov.* XXI). Qui enim potest tribuere, debet: quia munus abs- B conditum exstinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam. Qui autem non potest, sermo bonus est ei super datum optimum. *Qui autem habuerit substantiam mundi: et viderit fratrem suum necesse habentem, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* (*I Joan.* III.) Fides enim si non habeat opera, mortua est. Non ergo diligamus lingua et verbo, sed opere et veritate.

VERS. 7. — *Congregationi pauperum.* In his commendatur mansuetudo et humilitas, quia mansuetudo neminem sperait, humilitas se omnibus subjicit. Decet autem Christianum æqualibus et inferioribus affabilem esse et mitem, senioribus humilem; unde: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei* (*Psal.* CXXX). C

VERS. 9. — *Libera*, etc. (RAB.) Sicut largitionem in pauperes eleemosynam esse dixit, sic liberationem inique oppressi misericordiam esse ostendit; unde, *Erue illos qui ducuntur ad mortem.*

VERS. 10. — *In judicando.* (RAB.) Nullam eleemosynæ speciem, etc., *usque ad* ita et viduæ viri solatium.

VERS. 13. — *Et qui vigilaverint*, etc. *Beatus homo qui audit me, et vigilat ante fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei* (*Prov.* VIII). Per fores autem potes Scripturas et eorum doctores intelligit.

VERS. 15. — *Qui serviunt*, etc. Qui diligit eum, qui genuit, diliget eum qui natus est ex Deo, et quem D diligit Pater, diligit Filius, unde: Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et eum diligam. Sed quia *probatio dilectionis exhibitio est operis*, sequitur: *Qui audit illam, judicabit gentes.* Unde: *Cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel* (*Matth.* XIX).

VERS. 19. — *Timorem et metum*, etc. Sapientia inhabitans dirigit opera, in variis tentationibus præparat exercendo et probando ad futuræ vitæ gaudia, quod hac sententia confirmatur: *Timorem et metum et probationem*, etc. Quia tribulatio patientiam operatur, et patientia probationem, probatio vero spem, quod non confundit, quia charitas Dei diffusa est in sanctis per Spiritum sanctum.

VERS. 23. — *Fili, conserva tempus*, etc. Supra commendavit sapientiæ donum, nunc ostendit ipsius factum. Quicunque enim servat præcepta sapientiæ, cautus est in temporum mutatione, nec deserit viam justitiæ in tempore persecutionis et angustiæ. Ideo sapientia exhortatur filios, ut conservent tempus, quia tempus omni rei sub cœlo: et tempus est belli, et tempus pacis.

VERS. 28. — *Non abscondas sapientiam tuam*, etc. (RAB.) Non est abscondenda sapientia his, qui audire volunt. Qui enim abscondit frumentum, maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium; unde: *Negotia, dum venio* (*Luc.* XIX).

VERS. 30. — *Non contradicas.* Obediendum est majoribus, si veritati concordant et justitiæ, nec aliter, sed pro recta fide, et vera religione, in quibus est animæ salus, decertandum est; unde: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum et projice abs te* (*Matth.* V). Et, *Si quis vult venire post me, abneget* (*Luc.* IX), etc.

VERS. 34. — *Noli citatus esse in lingua tua.* (RAB.) Mors et vita, etc., *usque ad* scriptum est: *Non in sermone regnum Dei, sed in virtute* (*I Cor.* IV).

VERS. 35. — *Noli esse sicut leo.* In Ecclesia sunt hæretici quasi leones, qui per linguæ volubilitatem seducunt corda innocentium, et per insolentiam morum conturbant mansuetudinem simplicium.

CAPUT V.

VERS. 11. — *Non ventiles te*, etc. (RAB.) Levitatem reprehendit, etc., *usque ad* duplicitas doctrinæ eorum, in qua modo vera, modo falsa proferunt, peccatores esse ostendit.

VERS. 13.— *Esto mansuetus.* Bonum est mansuete audire, et suscipere verbum veritatis, et modeste ac prudenter proferre; unde: *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum et tardus ad iram.* (*Jac.* I). Et paulo post: *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras* (*Ibid.*) In Proverbiis quoque dicitur: *Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam correctio illius* (*Prov.* XXIX).

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Nolite fieri*, etc. (RAB.) Vim veræ charitatis ostendit, etc., *usque ad* allidetur virtus ipsius.

VERS. 4.— *Nequam.* Bonæ voluntatis succedit boni operis fructus, et malitiosæ menti nihil prosperitatis. Si enim desit charitas, frustra operam virtuti impendis; unde: *Qui in uno offendit, omnium reus est* (*Jac.* II). Et, *ei qui non habet, et hoc quod habet, auferetur ab eo* (*Luc.* XIX).

VERS. 6. — *Multi pacifici*, etc. Cum omnibus pax est habenda, quantam permittit nostra fragilitas, sed non cum multis consilium, quia scriptum est: *Misericordes vocantur, virum autem fidelem quis inveniet?* (*Prov.* XX.)

Vers. 7. — *Si possides amicum*, etc. (Rab.) Per diversas species falsos amicos exprimens, tandem ad verum pervenit amicum : quia multi amicos se esse profitentur in prosperis, et inimici apparent in adversis. Unde : *Si humiliaverit se contra te*, etc.

Vers. 13. — *Attende.* (Rab.) Id est, discretionem habe, etc., *usque ad : Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula faciunt* (*Rom.* xvi).

Vers. 14. — *Amicus fortis.* Amicus amoris consors, cui sic animum tuum applica ut ex duobus unum fiat, cui te tanquam tibi committas, a quo nihil timeas : et nihil inhonestum petas. Non est enim amicitia vectigalis, sed plena decoris ; unde : *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis* (*Joan.* xv), etc. Dedit nobis Dominus formam amicitiæ quam sequamur, ut faciamus amici voluntatem, aperiamus ei secreta, et ipse nobis ; unde : *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis* (*Ibid.*).

Vers. 16. — *Amicus fidelis.* Secundum Deum scilicet. Hic ad medicamentum vitæ æternæ et immortalitatis necessaria, cum amico tractat : unde Cicero dicit amicitiam nonnisi inter bonos esse posse, et libera debet esse amicitia, et ad omnem felicitatem proclivis.

Vers. 17. — *Qui timet Dominum.* (Rab.) Plena et perfecta amicitiæ gratia, etc., *usque ad* ut de hoc mundo credas te quotidie migraturum.

Vers. 27. — *In omni animo tuo.* (Rab.) Corde, non corpore accedendum est ad sapientiam, etc., *usque ad* perceptio veritatis ; unde : *Hæc est autem vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum* (*Joan.* xvii.), etc.

Vers. 33. — *Fili, si attenderis.* Monet sapientia, ut in divina lege assidue meditemur. Primum hortatur ut discamus ; post, ut animam ad hoc applicemus, tandem, ut inclinemus ; demum, ut diligentiam ad audiendum adhibeamus. Sic enim sapientia sapientem esse promittit. Necesse est enim, ut qui veræ sapientiæ, quæ Christus est, agnitionem desiderat, primum catholicis magistris se humiliter subdat, et omnes affectus animæ suæ disciplinæ eorum. Dehinc intentionem cordis ab omni pravo desiderio avertens ad audiendum verbum Dei adhibeat diligenter, caveatque ut meditationem legis non pro terrenarum rerum mercede, vel laudis humanæ, sed pro ipsius boni amore impendat, ut veræ sapientiæ fructum percipiat.

Vers. 35. — *In multitudine.* Quasi : Ne sis sapiens tibi ipsi. Ne confidas proprio ingenio, hæreticos superbiæ fastus maxime supplantavit.

Vers. 38. — *Cogitatum habe in præceptis.* (Rab.) Merito illi datur, etc., *usque ad* et assidue legem meditatur et opere exsequitur.

CAPUT VII.

Non metes ea in septuplum. (Rab.) Perfectam ultionem, etc., *usque ad Assumit septem alios spiritus nequiores se* (*Luc.* xi).

Vers. 4. — *Neque a rege cathedram honoris.* Non potest exercere opus justi regiminis, qui sententiam neglexit veræ pietatis ; unde : *Reges gentium dominantur eorum, vos autem non sic, sed qui major est in vobis, fiat sicut minor* (*Luc.* xxii).

Vers. 5. — *Quoniam agnitor.* Nulla præsumptio perniciosior, quam de propria justitia, aut scientia superbire ; unde : *Non est homo super terram, qui faciat bonum, et non peccet* (*Eccl.* vii). Et alibi : *Vidisti hominem sapientem sibi videri, et magis illo spem habet stultus* (*Prov.* xxvi).

Vers. 6. — *Noli quærere fieri judex, nisi vales.* Debet quisque proprias virtutes perpendere, et pro quantitate virium curam aliorum suscipere : ne dum delectatur loco gloriæ, fiat subditis auctor ruinæ ; et qui gravatur pondere suarum, velit fieri judex alienarum culparum.

Vers. 7. — *Non pecces in multitudinem.* Qui ratione pollet, et liberi arbitrii potestate prævalet, subditorum insolentia non peccet, sed constanter resistat alienæ nequitiæ : nec se putet impune peccare, si plurimorum acquiescit voluntati ; unde : *Non solum autem qui ea faciunt, sed qui consentiunt facienti* (*Rom.* I.), etc.

Vers. 13. — *Noli amare mendacium.* Omne mendacium malum ; et proximis inferre scandalum perniciosum est. Multo magis ergo amico fraudem moliri, crimen imponere : quoniam testis mendax peribit ; unde in Proverbiis : *Sicut noxius, qui mittit sagittas in mortem, sic qui fraudulenter nocet amico* (*Prov.* xx).

Vers. 15. — *Noli verbosus esse.* Quasi : Noli sensum tuum docere, audi sapientiam seniorum. Tutius est enim audire, quam loqui ; unde : *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram* (*Jac.* i).

Non oderis laboriosa opera. Peccanti homini scientia data est, ut labore manuum quæreret sibi victum ; unde : *In sudore vultus tui vesceris pane* (*Gen.* iii), etc.

Vers. 19. — *Quoniam vindicta carnis*, etc. Quia caro peccatorum, quæ luxuria defluit, igne inferni et vermibus cruciabitur, ubi vermis non moritur, et ignis non exstinguitur : in *verme* putredo gehennæ, in *igne* ardor signatur. Vel *vermis*, est sera scelerum pœnitentia, quæ in tormentis conscientiam peccatorum mordere non cessat, ut ignis sit pœna extrinsecus sæviens, vermis autem dolor interius accusans.

Vers. 20. — *Noli prævaricari in amicum pecuniam.* (Rab.) Multi perierunt pro avaritia, etc., *usque ad : qui odit munera, vivet* (*Prov.* i).

Vers. 21. — *Gratia enim verecundiæ.* Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se. Potest per hanc mulierem sapientia intelligi, quæ alibi pretiosa margarita dicitur, quam spiritualis negotiator inveniens vendit omnia, et emit eam. Unde : *Vive vitam cum muliere quam dilexisti* ; quasi, sapientiam

sequere, et scientiam Scripturarum, et quasi conjugem tibi copula. A

VERS. 22. — *Non lædas servum.* Qualiter servi nutriendi sunt, aperte monstratur, affectu, scilicet, filiorum pro jure naturæ; et disciplinandi pro mentis instabilitate; unde in sequentibus, *Cibaria et virga et onus asino; panis et disciplina et opus servo.*

VERS. 25. — *Neque inopem derelinquas illum.* Oppressum violentia servitutis. *Sive enim servi, sive liberi, omnes in Christo unum sumus* (*I Cor.* XII).

VERS. 26. — *Filiæ*, etc. Sicut bonos servos affectu filiorum habendos, sic ancillas, quasi filias habendas esse docet, sed cum disciplina : unde, *Lacta filium, et paventem te faciet : lude cum eo, et contristabit te. Non arrideas illi, ne doleas, et in novissimo obstupescant dentes tui* (*Eccli.* XXX). B

VERS. 28. — *Mulier.* Conjugalem commendat pudicitiam, removens omnem detestabilem copulam. Mystice autem admonet ut catholicam fidem in vera religione, quam primum post baptismi perceptionem sortiti sumus, firmiter tenentes, hæreticorum perfidiam abjiciamus.

VERS. 32. — *Dilige*, etc. (RAB.) Timorem Dei et amorem, etc., *usque ad* quia charitas operit multitudinem peccatorum.

VERS. 35. — *Datum brachiorum.* Superius pro his quæ offeruntur ministris Dei promisit peccatorum purgationem : nunc autem pro eleemosynis veniam et benedictionis gratiam, quia sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccata.

VERS 37. — *Et mortuo.* Ad eleemosynam pertinet C sepultura mortuorum, multo magis ergo consolatio vivorum : unde Paulus docet gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Probatio dilectionis exhibitio est operis : unde, *Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* (*I Joan.* III.)

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Non litiges cum homine potente.* (RAB.) Superbo. Unde, *Non respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis* (*Prov.* XXVI) : quia inter superbos semper jurgia sunt, servum autem Domini non oportet litigare.

VERS. 2. — *Locuplete.* Qui avaritiæ æstibus an- D helat. Inde enim oriuntur invidiæ, contentiones, et hujusmodi, *Radix enim omnium malorum est cupiditas* (*I Tim.* VI).

VERS. 13. — *Non incendas carbones.* (ID.) Unde Apostolus : *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis* (*Gal.* VI).

Vers. 15. — *Noli fænerari.* (RAB.) Unde : Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui habeto solus.

VERS. 17. — *Non judices contra judicem.* Quasi esto subjectus præpositis et judicibus, qui secundum Deum judicant.

CAPUT IX.

Non zeles mulierem, etc. (RAB.) Docet pudicitiam, etc., *usque ad* non consentit hæreticæ pravitati.

VERS. 3. — *Mulierem multivolam.* Hæreticorum Synagogam, quæ per diversos errores volitat.

VERS. 4. — *Cum saltatrice ne assiduus sis.* Hæreticorum turba, quæ per diversos errores dissilit, ut quem eloquentiæ suæ amatorem conspexerit ad se trahat quasi meretrix; unde : *Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum traxit eum* (*Prov.* VII), etc.

VERS. 5. — *Virginem ne conspicias.* Averte oculos tuos, ne videant vanitatem : ne libeat videre quæ non licet concupiscere. Mystice autem non debemus decorem eloquentiæ hæreticæ amare, nec simulatas virtutes attendere.

VERS. 7. — *In vicis civitatis*, etc. Idem sub alia figura. Vici enim civitatis, hæreticorum conventicula sunt : quæ se a civitate separant, de qua dicitur : *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (*Psal.* LXXXVI).

VERS. 14. — *Ne derelinquas amicum.* Major est fiducia ex parte rei cognitæ, quam ignotæ. Doctrinam quoque sanctorum Patrum non debemus declinare et novellos doctores audire.

VERS. 15. — *Vinum novum*, etc. Novus doctor studere debet, ut sanam doctrinam et operationem firmiter percipiat : et postea sibi et aliis proficiat

VERS. 25. — *Linguosus.* Hæreticus, qui semper contentiosus, et ideo odibilis Deo et hominibus.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Judex sapiens*, etc. (RAB.) Factus est principatus super humerum ejus. Unde : *Væ terræ cujus rex puer est* (*Isa.* IX), diabolus, scilicet qui semper diligit novitates, et principes cujus primo mane comedunt, id est, ante diem mortis, dicentes : *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur* (*Isa.* XXII).

VERS. 5. — *Super faciem scribæ.* (ID.) Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis, quia vice sua mittit ad prædicandum.

VERS. 8. — *Regnum a gente.* (RAB.) Hoc fere omnes etc., *usque ad* : *auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus* (*Matth.* XXI).

VERS. 9. — *Avaro.* Post mutationem regni agit de avaritia, pro qua vis regiminis maxime negligitur : *Radix enim omnium malorum cupiditas* (*I Tim.* VI). Avaritiam autem superbia comitatur, unde, *Præcipe divitibus non altum sapere* (*Ibid.*).

VERS. 12. — *Et rex hodie est.* Potestas et divitiæ non possunt prolongare vitam. Positus est terminus qui præteriri non potest. Jucunditas carnis convertetur in putredinem et fœtores, et tandem in vermes. Mystice autem homo, qui in peccatis vivit et non resipiscit, morietur æterna morte : et diabolum serpentem antiquum et bestias ejus, id est, dæmones non evadet.

VERS. 14. — *Initium superbiæ.* Non est enim major

apostasia quam creaturam a Creatore recedere, quæ merito ascribitur superbiæ. Superbia enim est si creatura velit æquari Creatori. Hæc et diabolo et homini fuit initium perditionis : unde, *Quoniam initium omnis peccati est superbia*. Quamvis alibi dicatur : *Radix omnium malorum cupiditas* (*I Tim.* VI). Non est cupiditas sine superbia, nemo enim superbus nisi cupidus et econverso. De superbia nascuntur hæreses, schismata, detractiones, invidia, verbositas, jactantia, contentiones et hujusmodi, quæ ex cupiditate procedunt. Gulosos vero, intemperantes, ebriosos, fornicarios et hujusmodi cupiditas facit, quæ sine superbia esse non possunt. Caveamus ergo cupiditatem et superbiam, non duo mala, sed unum a quo omnia trahunt initium.

VERS. 19. — *Terras.* (RAB.) Quando Jerusalem per Romanos, etc., *usque ad* deleta est posteritas eorum, et gloria martyrum exaltata est; unde : *Custodit Dominus omnes diligentes se, et omnes peccatores disperdet* (*Psal.* CXLIV).

VERS. 22. — *Non est creata.* (ID.) Vitia non sunt creata, etc., *usque ad* surgit iracundia, quam virtutis superat constantia.

VERS. 23. — *Semen hominum honorabitur.* Doctores sancti in honore sunt apud bonos, maxime qui timent Dominum : unde, *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur* (*I Tim.* V), etc.

VERS. 25. — *Gloria divitum*, etc. Vere gloria est timere Deum. Qui eum timet, justitiam servat in omnibus : unde, *Nolite in personarum acceptione Jesu fidem habere* (*Jacob.* II).

VERS. 27. — *Magnus est judex.* Licet potestas terrena magna sit, timentem Dominum præcellere non valet : timentibus enim Deum, nihil deest, *Divites autem eguerunt et esurierunt* (*Psal.* XXXIII), etc.

VERS. 28. — *Servo sensato.* Hoc ad litteram sæpe evenit, ut ignobilis genere nobilitatis scientia et fide, nobilibus præferatur : unde, *Servus sapiens dominabitur filiis stultis* (*Prov.* XVII). Mystice autem servus ecclesiasticus, qui devote servat religionem Christianam, præponitur Synagogæ; unde, *Major serviet minori.* Et, *Jacob dilexi, Esau autem odio habui* (*Gen.* XXV).

VERS. 30. — *Melior est.* Quasi dicat : Melius est, ut studeas semper in bono opere laborare, unde reddatur tibi merces justitiæ, quam ut consumas dies tuos in vanitate, et egeas illo pane, qui de cœlo descendit. Qui in timore Dei, et observantia religionis, statuet gloriam suam : unde, *Qui gloriatur, in Domino glorietur* (*II Cor.* X).

CAPUT XI.

VERS. 1, 2. — *Sapientia humiliati exaltabit caput.* Sequitur : *Non laudes virum*, etc. Quasi : Ne juxta speciem corporis æstimes qualitatem mentis : unde, *Non respicias vultum ejus nec altitudinem staturæ ejus, quoniam abjeci eum, nec juxta intuitum hominis judico* (*I Reg.* XVI). Homo enim videt ea quæ patent. Dominus autem intuetur cor. In honoribus mundanis non est superbiendum, quia transit mundus et concupiscentia ejus.

VERS. 5. — *Multi tyranni.* (RAB.) Divina dispensatione fit, etc., *usque ad* benedictionem patriarcharum hæreditavit.

VERS. 8. — *Priusquam audias.* Qui prius respondet quam audiat, id est, qui doctor esse desiderat antequam discat; vel, aliorum causas judicare, priusquam dignoscat : stultum se esse demonstrat.

VERS. 10. — *Fili, ne in multis*, etc. Quasi diceret : De superfluis ne sis curiosus, et peccantium pravitati non consentias. Non solum enim qui faciunt mala, sed qui consentiunt facientibus digni sunt morte. *Fili, ne in multis*, etc. Multi sunt actus hæreticorum, qui unitatem fidei, et tramitem veritatis non custodiunt, et laborem suum in libris componendis expendunt. Rhetorica et dialectica arte copiosi : nec immunes sunt a dilecto, quia meditatio eorum est in dolo. Unde Ecclesiasticus : *Fili, ne facias multos libros, quibus non est finis.* Omnes autem libri divinæ Scripturæ (quia consentiunt) unus liber sunt : unde, *In capite libri scriptum est de me* (*Psal.* XXXVI), etc. *Fili, ne in multis*, terrenis lucris, vel quibuslibet negotiis, quia pluribus intentus minor est ad singula sensus. Suscepta cura regiminis impar invenitur quisque ad singula, dum dividitur ad multa : nec sua damna considerat, dum aliena pertractat.

VERS. 11. — *Est homo laborans.* Christiana opera designat, in quibus pauperes spiritu abundant omnibus bonis, et egent qui laborant in acquirendis divitiis : unde, *Divites eguerunt, et esurierunt*, etc.

VERS. 18. —*Est qui locupletatur*, etc. (RAB.) Thesaurizat, et ignorat, etc., *usque ad* sed aliis relinquunt qui veritatem et falsitatem dignoscunt.

VERS. 30. — *Ante mortem*, etc. (ID.) Stultum est laudare, etc., *usque ad* qui veniunt in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

VERS. 32. —*Sicut enim eructant*, etc. (RAB.) Similitudinem sagaciorum animalium, etc., *usque ad* in caveam erroris et laqueum deceptionis præcipitent.

CAPUT XII.

VERS. 3. — *Non est enim*, etc. Gravissimum peccatum est nolle pœnitere, nec peccata eleemosynis redimere, sed peccata peccatis addere : unde, *Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eam* (*Amos*, I). Dubiam et dolosam doctrinam, quam in expositione divinæ Scripturæ expendunt.

VERS. 5. — *Da bono*, etc. Simile in Tobia legitur: *Panem tuum et vinum super sepulturam justi constitue, et noli ex eo manducare et bibere cum peccatoribus* (*Tob.* IV). Id est pro eo quod peccatores sunt, noli communicare; sicut qui nutriunt histriones, cum esuriant Christi pauperes. Qui autem dat indigenti peccatori, non quia peccator est sed quia homo est, non peccatorem sed justum nutrit : quia culpam non diligit, sed naturam. Si peccatorem et impium be-

reticum intelligit dum in errore sunt, non est communicandum cum illis : unde, *Nolite sanctum dare canibus* (*Matth.* VII).

VERS. 8. — *Non agnoscetur in bonis amicus.* Facilius amicus et inimicus in adversitate probantur, quia multi amici mensæ, qui non permanent in die necessitatis. Verus igitur erat amicus qui dicebat : *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* (*II Cor.* XI.)

VERS. 10. — *Non credas inimico.* Historice de falsis amicis agit, a quibus cavere debemus. Mystice vero hæreticos notat, qui non vere sunt amici, quorum doctrina plena est rubigine erroris, et nequitiæ : quorum sermo serpit ut cancer, quamvis fideles et catholicos se fingunt. Non ergo eis obsentiamus, nec potestatem tribuamus, quam significat *dextera* : ne a loco nostro, id est, statu rectæ fidei nos dejiciant. Nituntur enim cathedram nostram, id est doctrinam, malitiose subvertere.

Quis medebitur. Hæretico qui officium doctoris gerit, et dicit se medicum animarum : *Si enim sal infatuatum fuerit, ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras* (*Matth.* V).

VERS. 13. — *In labiis suis.* His sententiis notat eos, qui in corde loquuntur et insidiantur ut interficiant innocentem : qui cum aliquem deceperint, movent caput, plaudunt manu, et lætantur cum male fecerint.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Qui tetigerit picem inquinabitur.* (RAB.) Per similitudinem ostendit, etc., *usque ad* ne mala quæ frequenter aspiciunt, imitari velint.

VERS. 2. — *Pondus super se tollet.* (ID.) Hæc moraliter nos instruunt, ut humilia sequamur, superba fugiamus : *Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* (*Jacob.* IV). Mystice autem docet, etc., *usque ad* quia æterna confusione dignos ostendent, cum in æternum cruciabuntur.

VERS. 11. — *Noli esse*, etc. Non virtutem humilitatis abhorret : sed auctoritatem firmam contra expugnatores veritatis docet tenere, quibus fortiter resistendum.

VERS. 12. — *Advocatus.* Modeste agendum est cum potentibus hujus sæculi, qui frequenter derident innocentium simplicitatem : quibus tamen debitum honorem conferre debemus, sed non contra Deum, vel contra mandata ejus. Unde, *Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, regem honorificate* (*I Petr.* II).

VERS. 16. — *Cave tibi, et attende.* Quasi : nihil tutum apud amatores mundi, qui mutabilia sequuntur et cum illis mutantur. Unde : *Stultus ut luna mutatur* (*Eccle.* XXVII). Possunt in his hæretici et falsi Christiani intelligi, quibus non est credendum, quia inconstantes sunt in omnibus viis suis.

VERS. 18. — *Omni vita.* (RAB.) Cæteris refutatis, etc., *usque ad* quia prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate.

VERS. 19. — *Omne animal.* Ad superiora respicit,

A ut divitum, scilicet, et potentum societatem declines, et ei conjungaris, qui studio et religione tibi consors est. Hæc est enim amicitia firma, quam similitudo virtutum sociat.

Si communicabit. Rapacitas lupi cum agni innocentia non convenit, nec avari rabies cum modestia simplicis. Nulla enim communicatio munditiæ cum immunditia : *Sicut enim canis revertitur ad vomitum, ita qui iterat stultitiam suam* (*Prov.* VI). Nulla ergo parilitas superbi divitis cum humilitate pauperis Christi.

VERS. 25. — *Dives commotus.* Quod de divite et paupere increpat, exsequitur : quia multi sunt qui divitis facta et dicta extollunt : pauci qui doctrinam humilium et virtutem intelligunt. Arrogantes inve-
B niunt prædicatores, humiles vero contemptores. Unde : *Divitiæ addunt amicos plurimos, a paupere vero, et hi, quos habuit, separantur* (*Prov.* XIX).

VERS. 31. — *Cor hominis immutat.* In judicio vultus, mentis mutatio deprehenditur : unde, *Cor gaudens exhilarat faciem, in mœrore animi dejicitur spiritus.*

VERS. 32. — *Vestigium cordis boni.* Quia multi simulati et ficti : ideo difficile invenitur in quo cor et facies, id est cogitatio et operatio atque doctrina, in bono conveniant : cum autem hoc invenies, da gloriam Deo, quia hoc ejus donum est.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — *Beatus vir*, etc. (RAB.) Peccando. Hinc
C Jacobus ait : *Qui in verbo non offendit, perfectus est* (*Jacob.* III). Illo, scilicet verbo cujus offensionem humana potest vitare fragilitas.

VERS. 3. — *Viro cupido et tenaci.* Avaritiæ pestem describit quæ excruciat avarum ne consequatur laboris sui fructum, *Qui thesaurizat et ignorat cui congregabit ea* (*Psal.* XXXVIII).

VERS. 5. — *Qui sibi nequam.* Hæc ad litteram mentem avari et invidi describunt, qui de bonis suis non lætantur. Allegorice vero significant philosophos et hæreticos qui sine fide Christi congregant divitias pravi dogmatis, quæ nihil proficiunt eis, imo pœnam conferunt æternam.

VERS. 7. — *Et si bene.* (ID.) Dixerat nihil esse
D nequius, etc., *usque ad* nunc vero idem repetit.

VERS. 9. — *Insatiabilis oculus.* Quia sine fructu bonorum consumit vitam, et sterilem animam gehennæ ignibus tradit cruciendam.

VERS. 10. — *Oculus malus ad mala.* Hæreticorum oculus semper malis est intentus, et panem cœlestem, id est intellectum divinæ sapientiæ non meretur, et in Scripturæ mensa marcescit indigentia.

VERS. 11. — *Fili, si habes.* Hortatur ut, contempta mundi luxuria, bonorum operum oblationes Deo offeramus : quia breve est spatium vitæ in quo operari possumus : post mortem enim, quæ festinat, non est tempus operandi, sed mercedem recipiendi : Unde, *Operamini dum dies est : venit enim nox, quando jam non licet operari.*

Vers. 18. — *Omnis caro.* Sicut fenum in terra vel folium in arbore nascitur, crescit, virescit, siccatur et dejicitur, ita caro nostra nascitur ex progenie parentum, crescit infantia et pueritia, florescit in adolescentia, maturescit in juventute, arescit in senectute, dejicitur in morte.

Vers. 22. — *Beatus vir*, etc. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus.* (*Psal.* CXVIII.)

Vers. 25. — *Statuet casulam.* Id est doctoris officium agens, sanæ doctrinæ opera justitiæ conjunget, ut auditores verbo et exemplo instruat.

CAPUT XV.

Vers. 3. — *Aqua sapientiæ.* (Rab.) gratia Spiritus sancti : unde, *Qui biberit aquam quam ego dabo vobis, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* (*Joan.* XIV), id est non cedet persecutioni, vel hæreticæ pravitati.

Vers. 5. — *Et in medio Ecclesiæ.* Apostolos, prædicatores Evangelii significat, quos Dei sapientia, id est Christus, Ecclesiæ præposuit.

Vers. 7. — *Homines stulti*, etc. Pagani, et idololatræ et Judæi, qui crucifigunt Filium Dei, sequentes umbram legis, et respuentes veritatem Evangelii : vel hæretici, qui Scripturas pervertunt.

Vers. 8. — *Et viri veraces.* Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

Vers. 9. — *In ore peccatoris.* Hæreticorum, qui doctrinam Patrum despiciunt, et simplices decipiunt. Donum largitatis non invidet Deus alicui, qui vult omnes homines salvos fieri.

Vers. 12. — *Non dicas.* (Id.) Non sunt mala nostra Deo imputanda, cui non sunt necessaria : *Deus intentator malorum est* (*Jacob.* I).

Vers. 14. — *Constituit hominem* ad imaginem et similitudinem suam, et liberum arbitrium dedit ei.

Vers. 16. — *Si volueris.* Id est si volueris implere opera et mandata Dei, habebis consolationem : si contempseris gehennæ ardorem.

Vers. 19. — *Quoniam multa sapientia.* (Id.) Nullus potest præscientiam Dei, etc., *usque ad* nihil faciat homo, nisi quod dignum sit conspectui divino.

Vers. 21. — *Nemini mandavit.* Non est auctor Deus peccandi, nec spatium concedit in quo homo impune peccare possit ; semper bona præcipit, et mala interdicit. Solummodo placet ei quod bonum est, infidelitas autem et inutilitas displicet, *quoniam justus Deus, et justitias dilexit.* (*Psal.* X.)

CAPUT XVI.

Vers. 5. — *Ab uno sensato inhabitabitur patria.* (Rab.) Qui secundum sanam regulam Scripturæ fide et opere permanet in semita justitiæ.

A tribus impiis deseretur. Scilicet qui cogitatione, locutione, opere seipsos sequestrant a societate bonorum.

Vers. 6. — *Multa talia vidit oculus.* Quanto quis ardentius legem Dei discit, tanto magis illustratur lumine scientiæ : unde, *Qui habet mandata mea et*
A *servat ea, ille est qui me diligit. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo : et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum* (*Joan.* XIV).

Vers. 8. — *Non exoraverunt pro peccatis.* (Rab.) Antiqui gigantes, desideriis terrenis irretiti, et sarcina peccatorum gravati ; vel hæretici, qui confidunt in virtute sua, et in divitiis dialecticæ et rhetoricæ gloriantur.

Vers. 12. — *Misericordia enim et ira cum illo.* (Rab.) Divina censura æqualitatem servat, etc., *usque ad : Qui sequitur justitiam et misericordiam, inveniet vitam et justitiam et gloriam* (*Prov.* XXI)

Vers. 16. — *Non dicas : A Deo abscondar.* Reprehendit eos, qui Deum credunt non curare mortalia : unde Eliphaz, *Quid enim novit Deus? Et quasi per*
B *caliginem judicat. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat* (*Job.* XXII). Hinc Paulus ait, *Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis* (*Hebr.* IV).

Vers. 18. — *Ecce cælum, et cæli cælorum.* Quasi : Si majora pro voluntate sua dispensat, et comprehendit : minora eum latere non possunt, ad cujus nutum omnia pavent et contremiscunt; et non est qui possit ejus resistere voluntati.

Vers. 22. — *Et opera justitiæ.* Nemo enuntiare potest altitudinem justitiæ ejus, nec sustinere justitiæ districtionem. *A quibusdam ; et interrogatio hominum*, etc. Idololatris, hæreticis, vel falsis catholicis : unde,
C *Non enim auditores legis justificantur, sed factores* (*Rom.* II).

Vers. 25. — *Et dicam in æquitate.* (Rab.) Qui intento corde desiderat, etc., *usque ad* sed statum sanctæ Ecclesiæ aperte manifestat.

Vers. 26. — *Distinxit partes illorum.* Singularum gentium originem per diversas partes mundi discrevit, ut quæque gens parentis sui vocabulo denominata proprias sedes possideret. Mystice autem divina sapientia Ecclesiam instituens, per totius orbis partes dilatavit, et in singulis gentibus collocavit : ut in diversis locis diversa nomina vindicaret sibi, unde Joannes in Apocalypsi : *Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe* (*Apoc.* II), et Pergami et Thyatiræ et cæteris.

Vers. 29. — *Non sis incredibilis verbo illius.* Dixit
D superius, quomodo ab initio Deus in scientia et judicio ordinavit opera sua ; nunc interposita sententia auditorem hortatur, ne incredibilis verbo illius a statu rectitudinis flectatur, et ad narrationem redit, ostendens quomodo clementia Dei genus humanum reparavit sic : *Post hæc Deus in terram respexit*, etc.

Vers. 31. — *Denuntiavit*, cogitationis arcana : unde, *Intellexisti cogitationes meas de longe* (*Psal.* CXXXVIII). Et, *Dominus novit cogitationes hominum* (*Psal.* XCIII).

CAPUT XVII.

Vers. 1. — *Deus creavit.* (Rab.) Ut sic vivat, sapiat, etc., *usque ad* ita homo charitatem habeat, ut sit bonus et justus; etc.

Vers. 2. — *Et secundum se vestivit*, etc. Unde: *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et veritatis sanctitate* (*Ephes.* IX).

Vers. 3. — *Et dedit illi potestatem*. Quia in hoc quoque factus est homo ad imaginem Dei, quo irrationabilibus ratione antecellit, et ea regit et dominatur in eis, et omnium creatorem agnoscit. Sed quia honorem suum non intellexit, *comparatus est jumentis insipientibus* (*Psal.* XLVIII).

Vers. 5. — *Creavit ex ipso*. Sicut de latere Adæ dormientis formata est Eva, sic de latere Christi in cruce morientis exivit sanguis et aqua, de quibus formatur Ecclesia.

Vers. 9. — *Et legem vitæ*. Naturalem, quam dedit omni homini, ut subjiceretur suo creatori, et bonorum operum in se honorificentiam custodiret. Vel, legem litteræ, quam ad correctionem morum, et reparationem naturalis legis, scribi voluit; hoc enim naturalis lex et litteralis insinuat, ut Deum toto corde, tota anima, tota virtute diligamus: et mandata ejus in Dei et proximi dilectione custodiamus.

Vers. 13 — *Coram illo*. (Rab.) Unde: *Novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit* (*Psal.* I).

Vers. 14. — *Rectorem*. Angelos, quibus commisit Deus custodiam singularum gentium! Unde, *Statuit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei*. (*Deut.* XXXII.) Vel, doctores quos ad prædicandum misit.

Vers. 21. — *Convertere*. Ostensa conditione hominis, quomodo scilicet ad imaginem Dei creatus sit, et cæteris prælatus creaturis: hortatur ut post lapsum peccati revertatur ad factorem suum, relinquens errorem, quo semetipsum decepit; et deprecetur Deum pro offensionibus suis, et tota mente refugiat ad divinam misericordiam, spernens idololatriam, et diabolicæ servitutis fallaciam. Discat et mandatorum Dei regulam, ut in sorte sanctitatis, qua electus est, permaneat, et in laudibus Altissimi perseveret.

Vers. 27. — *Confiteberis vivens*. (Rab.) In præsenti vita, postquam non est tempus operandi, sed præmium recipiendi: Unde, *Currite dum lucem habetis, ne tenebræ vos comprehendant* (*Joan.* XII).

Vers. 30. — *Quid lucidius sole?* (Id.) Ostendit mundi machinam transitoriam esse: nec lux corporalis perpetuo eadem manet; quanto minus vana cogitatio humanæ fragilitatis.

CAPUT XVIII.

Vers. 1. — *Qui vivit in æternum*. (Rab.) Rerum substantia simul creata est, etc., *usque ad* magnitudinem virtutis scire vel enarrare: unde, *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* (*Matth.* XI).

Vers. 5. — *Non est minuere*. (Id.) Nihil de Scripturis sanctis est minuendum, nihil addendum: unde, *Si quis apposuerit ad hæc, apponet super illum Deus plagas scriptas in libro isto* (*Apoc.* XXII), etc.

Vers. 8. — *Centum anni*. (Id.) Paucitatem dierum nostrorum comparat guttæ maris, et calculo
A arenæ: quia ad comparationem æternæ felicitatis nimia est brevitas, et miseria maxima: unde, *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis* (*Job.* XIV).

Vers. 12. — *Miseratio hominis*. Pauci sunt, qui misereantur proximo: cum misericordia Dei redundat per universum mundum, qui solem suum facit oriri super bonos et malos.

Vers. 14. — *Excipiens doctrinam*. Hortatur eos qui doctrinam Evangelii accipiunt, ut misericordiam proximis impendant: et festinent diem judicii misericordiæ operibus prævenire; unde: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* (*Matth.* V).

Vers. 15. — *Verbi mali*. Lingua eucharis gratiosum
B hominem facit; unde: *Qui moderatur sermones suos doctus et prudens est* (*Prov.* XVII).

Vers. 16. — *Nonne ardorem*. Segetes defendit ros ab ardore solis: et verbum bonum largientem a nequitia irascentis; unde: *Sermo durus suscitat rixas, lenis mitigat suscitatas* (*Prov.* XV).

Vers. 18. — *Stultus acriter improperabit*. (Rab.) In ore stulti jurgia, etc., *usque ad* polluunt verbo mendaci.

Vers. 19. — *Para justitiam*. Ut videas quid in te Deo placeat vel displaceat, et delicta corrigas.

Vers. 20. — *Ante judicium*. (Rab.) Hæc monent ut semper parati simus, nec stulta securitate nobis blandiamur: sed in Dei servitute laboremus usque ad finem vitæ.

C Vers. 23. — *Ante orationem*. Cum stabis ad orandum, dimitte si quid habeas adversus aliquem.

Vers. 24. — *Memento*. Unde: *Justus Dominus, et justitias dilexit: æquitatem vidit vultus ejus* (*Psal.* X.).

Vers. 25. — *Paupertatis*. Futuræ post hanc vitam, ut facias amicos qui recipiant te in æterna tabernacula.

Vers. 26. — *Hæc omnia*. Ver, æstas, autumnus, hiems, dies et nox, nunquam omnia requiescunt; et tamen omnia æternitati comparata cito transeunt: et omnia coram oculis Domini certo fine clauduntur. Ipse autem semper idem est, et anni ejus non deficient.

Vers. 27. — *Homo sapiens*. Beatus est homo qui semper est pavidus ut a peccatis suis caveat, et præ-
D cepta Domini impleat: Quia *initium sapientiæ timor Domini. Intellectus bonus omnibus facientibus eum* (*Psal.* CX.).

Vers. 28. — *Invenienti*. Id est, cum invenerit, et agnitionem ejus perceperit, ipsa dabit confessionem rectæ prædicationis, et studium bonæ operationis.

Vers. 29. — *Sensati*. Quasi astuti agnoscunt sapientiam, et sensati in verbis opere demonstrant prudentiam.

Vers. 33. — *Ne fueris mediocris*. Provocat nos ad opera misericordiæ. Si enim pigri fuerimus, non modo deerunt nobis solatia temporalia, imo animæ nostræ bona futura: quando temporalis eleemosyna remunerabitur mercede æterna.

CAPUT XIX.

Vers. 1. — *Operarius ebriosus.* (Rab.) Ad superiora respicit ubi ait, *Non oblecteris in turbis*, quibus scilicet ebrietatis vitium leve esse putatur, cum sit detrimentum bonarum rerum, et multiplicatio scelerum. *Modica.* Verbum otiosum, risum, comessationes, potationes, et hujusmodi.

Vers. 2. — *Et mulieres.* (Rab.) Fornicatio, qua derelicta veritate fidei, junguntur dæmoniis.

Vers. 3. — *Jungit fornicariis.* Reprehensibiles ostendit; quia relicta vera sapientia stulti facti sunt, et fornicariis se jungunt.

Qui credit, etc. Levitas animi describitur, quæ infirma et mutabilis est: unde, *Stultus ut luna mutatur. Qui credit.* De charitate dicit Apostolus, *Omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet* (*I Cor.* xiii). Sed ibi perfectio bonæ voluntatis, quæ semper prompta est ad omne opus bonum. Hic autem Levitas animi describitur, quæ statum firmitatis non habet.

Vers. 7. — *Ne iteres verbum durum et nequam.* (Rab.) Id est, post fletum, etc., *usque ad* facto ne replices pessimo.

Vers. 8. — *Amico et inimico.* Hortatur ut cautelam et discretionem habeamus: ne amico et inimico, id est catholico et hæretico nostra pandamus occulta: quia inimicus, licet blandiatur, decipere tentat.

Vers. 10. — *Audisti*, etc. Non æqualiter stultum et sapientem commovet stultum verbum. Stultus enim perturbat sensum, ut gemitum doloris exprimat per actum nefandum: sed non conturbat ictum quidquid acciderit. Sed cavendum est illi, qui de firmitate cordis confidit, ne memoriam retineat verbi duri.

Vers. 13. — *Corripe amicum.* Corripere debemus amicos delinquentes cum omni patientia, quia aliquando per ignorantiam, aliquando per negligentiam, aliquando per inobedientiam et contemptum peccant, si forte cum discretione correpti agant pœnitentiam, et in futuro habeant diligentiam et cautelam: unde, *Instruite hujusmodi in spiritu lenitatis* (*Gal.* vi).

Vers. 16. — *Est qui labitur lingua sua.* Magna differentia est inter eum, qui peccat per simplicitatem vel ignorantiam, et eum qui peccat per malitiam. Potest enim fieri, ut quis offendat in verbo, quod tamen non putat esse malum; sed magis peccat qui plenus est dolo et nequitia.

Vers. 20. — *Minuitur sapientia.* Mysteriorum intelligentia, non tamen a mandatorum Dei custodia. Unde sequitur:

Vers. 21. — *Melior est*, etc. Qui scilicet timore Dei implet quod novit: unde, *Qui enim scit voluntatem domini et non facit, vapulabit paucis* (*Luc.* xii): exiguo enim conceditur misericordia.

Vers. 22. — *Est solertia certa*, etc. Incipit dare differentiam inter sanctos et hypocritas. (Rab.) Sic hæretici et hypocritæ ostendunt virtutum speciem, sed veritatem ejus non habent: et ut peccandi locum invenerint, ostendunt quod in corde habebant.

A Vers. 26. — *Ex visu.* (Id.) Exterioribus indiciis cognoscitur affectus animi, unde: *Non est arbor bona, quæ fructus malos facit* (*Luc.* vi), etc. *Et ex abundantia cordis os loquitur* (*Matth.* xii).

CAPUT XX.

Vers. 1. — *Quam bonum est.* (Rab.) Prohibuit iracundiam in judicio, etc., *usque ad* et doctrina omnis per patientiam dignoscitur.

Vers. 2. — *Concupiscentia.* Probat exemplo, quod bonum sit non irasci: quia sicut concupiscentia spadonis maculat virginem, nec generat sobolem: ita violentia iniqui simulat judicium, sed non servat æquitatis modum.

Vers. 5, 6. — *Est tacens.* Hic laudatur modestus, et B culpatur temerarius. *Est autem tacens*, etc. Exponit quam taciturnitatem laudet. Alii enim tacent, quia nesciunt loqui: alii autem quia sciunt esse tempus tacendi, et tempus loquendi.

Vers. 7. — *Homo sapiens*, etc. Prudentes moderantur sermones suos, et tempus servant: stultus vero totum spiritum suum profert.

Vers. 12. — *Est qui multa*, etc. (Rab.) Qui scilicet per confessionem humilitatis ab omni reatu solvitur. *Et restituens*, etc. Quando in locum vitiorum subrogat multiplicem numerum virtutum: Ut *ubi abundavit delictum, superabundet gratia* (*Rom.* v).

Vers. 14. — *Oculi enim*, etc. Id est, intentio, scilicet variis nequitiis maculata, semper ad nocendum parata. Septenarius enim universitatem significat. C

Vers. 16. — *Hodie fœneratur*, etc. Instabilitatem hæreticorum ostendit: quia sensum sui erroris violenter ab auditoribus extorquent, et ideo odibiles sunt Deo et hominibus. Vel, qui de eleemosyna in præsenti retributionem quærit, odibilem se facit: unde, *Voca pauperes et debiles, cæcos, claudos, et beatus eris: quia non habent retribuere tibi. Retribuetur autem tibi in resurrectione justorum* (*Luc.* xiv).

Vers. 17. — *Fatuo non erit amicus*, etc. Quia laboris præmium in vita hac quærit, vel hæreticus qui gloriam humanam appetit.

Vers. 18. — *Quoties et quanti*, etc. Detestabilis est cœtus hæreticorum, quia Scripturam Dei pravo sensu interpretantur, et expositionem suam inique prædicant. D

Vers. 20. — *Lapsus falsæ linguæ*, etc. Sicut in planitie pavimenti, ubi offendicula non sunt, frustra quis cadit: sic hæreticorum sensus propria nequitia excæcatus, in semita veritatis quæ aperta est, casum invenit.

Vers. 21. — *Homo acharis*, etc. Sine gratia Spiritus sancti; vel amarus, quia amarum et noxium sensum ingerit auditoribus.

Vers. 22. — *Fatui reprobabitur parabola*, etc. (Rab.) Judæi, qui adhuc putant, etc., *usque ad* hæretici, qui sophisticis argumentis nituntur evertere veritatem Evangelii.

Vers. 23. — *Est qui vetatur.* Reprehensa falsi-

tate hæreticorum, intentionem pravæ voluntatis vituperat. Sunt enim, qui cum non possunt actu peccare, nolunt in voluntate quiescere.

VERS. 24. — *Est qui perdet animam suam.* Quia timens hujus mundi potestatem, non audet profiteri Evangelii veritatem : unde, *Qui erubuerit me et meos sermones, hunc erubescet Filius hominis* (*Luc.* IX).

VERS. 25. — *Est qui præ confusione*, etc. Sunt qui plura promittunt, et pauca reddunt, et eos quibus mentiendo promittunt, inimicos sibi faciunt.

VERS. 27. — *Potior fur.* Non excusat furem, sed ejus comparatione ingravat mentiendi assiduitatem. Mystice autem fures, sunt Judæi, quibus dicitur, *Qui prædicas non furandum, furaris* (*Rom.* II). Hæretici vero mendaces qui pejores sunt, quia post perceptam baptismi gratiam ad vomitum redierunt, et Spiritui gratiæ contumeliam fecerunt.

VERS. 29. — *Sapiens in verbis*, etc. Quia sapientiam mentis demonstrat in bene dictis : unde, *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum* (*Matth.* XII).

VERS. 32. — *Sapientia absconsa.* Nulla est utilitas thesauri, qui absconditus est et non scitur, et sapientiæ sine discretione absconsæ.

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Fili, peccasti*, etc. (RAB.) Consilium dat, cum peccamus : *Non est enim qui faciat bonum, et non peccet* (*Eccle.* VII), ne iterum peccemus ; sed de præteritis pœnitentiam agamus, deprecantes ut nobis dimittantur.

VERS. 2. — *Colubri.* (ID.) Diaboli qui semper colit umbras peccati, et regnat in filiis tenebrarum.

VERS. 3. — *Dentes leonis*, etc. *Adversarius noster diabolus, tanquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret* (*I Petr.* V).

VERS. 5. — *Objurgatio et injuriæ*, etc. (ID.) Concordia minimæ res crescunt, etc., *usque ad* quia veritatem fidei et unitatem pacis abominatur.

VERS. 6.— *Deprecatio pauperis*, etc. Quia judicabit Deus impios, qui affligunt sanctos.

VERS. 7. — *Correptionem.* Id est, judicium sui peccati, quia mentem suam induravit, ne obediret veritati.

VERS. 8. — *Notus a longe.* Manifestatur præsumptio hæretica in lingua temeraria, quæ loquitur adversus Deum iniquitatem.

VERS. 9. — *Qui ædificat domum*, etc. Hæreticum significat, qui Scripturæ testimonia a pravo sensu aliena, ad confirmationem sui erroris congregat. Sed vindicta ultionis justæ dissolvetur duritia nefandæ actionis ; vel tropologice : Avarum raptorem, qui ex alienis rebus auget divitias, et vacuus omnibus bonis in die judicii pro iniquitate sua punietur.

VERS. 11. — *Via peccantium.* Ideo velox malorum interitus, quia via, id est vita illorum plena est doloribus : et duris peccatorum operibus.

VERS. 14. — *Non erudietur*, etc. (RAB.) His sententiis confundit, etc., *usque ad* et ipse immiscuit se infinitis quæstionibus.

A VERS. 18. — *Displicet illi*, etc. Unde : *Filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt* (*Luc.* XVI).

VERS. 22. — *Compedes in pedibus*, etc. (ID.) Quia gressibus eorum, quibus incedunt, ruina iniquitatis contradicit, actiones eorum damnando reprehendit.

VERS. 23. — *Fatuus in risu*, etc. Cœtus hæreticorum plausibili operatione per rhetoricam artem docendo quærit auditorum favorem. Sancti vero doctores jucunditatem locutione sic intermiscent prædicationi, ut non recedant a tramite veritatis.

VERS. 25. — *Pes fatui*, etc. Quia hæretici auctorum suorum sectam in domicilio scriptorum suorum latitantem student imitari.

VERS. 26. — *Stultus a fenestra.* (ID.) Notat hære-
B ticorum calliditatem, et catholicorum simplicitatem.

VERS. 30. — *Dum maledicit.* Non quia maledictum dicit diabolum, sed quia quem maledictum novit, non cessat imitari. Dum enim mavult diabolum imitari, quam Christum, jure damnatur.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *In lapide*, etc. (RAB.) Quando peccatorum duris Scripturarum sententiis fœditas, etc., *usque ad* a prædicatoribus improperatur.

VERS. 6. — *Musica.* Eos notat, qui in Ecclesia plausum populi et favorem quærunt, nec magis compunctionem lacrymarum excitant.

VERS. 7. — *Qui docet fatuum.* Testa multo labore confecta fragilitatem suam non evadit. Fatuus quo-
C que quamvis sollicite erudiatur, vix ad perfectionem perducitur.

VERS. 10.— *Supra mortuum.* (ID.) Altera est mors corporis, etc., *usque ad* mors enim corporis, finis laboris mundani

VERS. 14. — *Cum stulto.* (ID.) Docet cum stultis sermonem non esse protrahendum, etc., *usque ad : Qui enim dixerit ei ave, communicat ejus operibus malignis* (*II Joan.* I).

VERS. 17. — *Super plumbum.* Hinc Salomon ait : *Grave est saxum et onerosa arena, sed ira stulti utroque gravior* (*Prov.* XXVII). Pejus peccat hæreticus quam catholicus, in multitudine multorum malorum ; vel philosophus qui humana nititur sapientia ; vel gentilis, qui non pervenit ad fidem, et ignoran-
D ter peccat : unde, *Servus enim qui scit voluntatem domini sui, et non facit : vapulabit multis* (*Luc.* XII). Qui autem nescit, paucis.

VERS. 19. — *Loramentum.* Ligna justos signant, qui fructum dant in tempore, quorum folia non decidunt : et omnia quæ faciunt prosperantur ; fundamentum autem ædificii, apostolos vel prophetas, quorum prædicatio Ecclesiam sustinet. *Loramentum ergo ligneum colligatum fundamento ædificii non dissolvitur :* quia fides passionis Christi in cordibus hominum adjuncta doctrinæ apostolorum, indissolubile facit Ecclesiæ ædificium.

VERS. 21. — *Sicut paleæ*, etc. Unde : Qui audit verba mea, et non facit ea, similis est viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam.

VERS. 23. — *Sicut cor.* (RAB.) Sicut limpidus paries, etc., *usque ad* sic cor fatui spernit scelerum recordationem nec pœnas timet æternas.

VERS. 25. — *Mittens lapidem.* Ostendit quid amicum bonum conservet, vel potius alienet. *Mittens lapidem.* Sicut lapidis ictu volatus avium dejicitur, ita convicii verbo vis amicitiæ dissolvitur.

VERS. 26. — *Non desperes.* De amicitia ejus, quia agnita correctionis utilitate regreditur ad jus pristinæ amicitiæ.

VERS. 27. — *Effugiet amicus.* Non rediturus, nec post reconciliationem; unde : Amico reconciliatione credas in æternum.

VERS. 29. — *In tempore tribulationis.* In adversitate magis probatur amicus. Multi enim amici mensæ, et non permanent in die necessitatis.

VERS. 30. — *Ante ignem*, etc. Sicut fumus præcedit ignis incendium, sic dura verba homicidium; unde, *Sermo durus suscitat rixas* (*Prov.* XV). Et alibi : *Qui irascitur fratri suo, reus erit judicio* (*Matth.* V).

VERS. 31. — *Amicum salutare.* Multa bona sunt in amicitia vera : congaudet enim verus amicus in bonis tuis, et contristatur in malis.

VERS. 32. — *Omnis qui audiet.* Id est, qui cognoscit quanta bona sint in amicitia vera, cavebit ne injuria, vel convicio amicum lædat.

CAPUT XXIII.

VERS. 1. — *Domine pater.* (RAB.) Quasi : Tuo munere defendar a voragine vitiorum.

VERS. 2. — *Quis superponet.* Desiderat in cogitatu suo flagella disciplinæ, et in corde doctrinam sapientiæ : ne forte per ignorantiam non agnoscat delictorum pericula, et multiplicentur ei crimina, pro quibus cadat in manus adversariorum.

VERS. 8. — *In vanitate.* (ID.) Quia illam præponit amori Dei et desiderio æternæ beatitudinis.

VERS. 9, 10. — *Jurationi*, etc. Vetat juramentum, ne fiat perjurium; unde : *Nolite jurare, neque per cœlum neque per terram* (*Jacob.* V).

VERS. 13. — *Dupliciter.* (ID.) Quia per simulationem celat veritatem, et alios per falsitatem mittit in errorem.

VERS. 15. — *Est alia loquela.* Blasphemia, quæ supradictis pejor est : unde oportet ut non inveniatur *in hæreditate Jacob*, id est, populo Ecclesiæ, qui supplantat vitia, et in virtutibus servit Deo.

VERS. 17. — *Indisciplinatæ.* Quasi : Disciplinam ne deseras, et indisciplinato ore sermones tuos ne proferas.

VERS. 22. — *Anima callida.* (ID.) Hæretici et schismatici ardentem animam habent, etc., *usque ad* sed virum priorem relinquentes, cum idolis fornicati sunt.

VERS. 26. — *Tenebræ circumdant.* (ID.) Qui castitatis virtutem perdit, etc., *usque ad* cum vultus Domini sit super facientes mala.

VERS. 28. — *Oculi Domini.* Quia illi nihil præter- A itum, et nihil futurum est : omnia præsentia sunt.

VERS. 30. — *Hic in plateis.* Adulter libidinosus, de quo superius dictum est, qui quasi equus et mulus lasciviendo discurrit per latam et spatiosam viam, quæ ducit ad mortem.

VERS. 32. — *Sic et mulier.* Æqualiter et in viro et in femina damnatur adulterium, et germen hujus copulæ abominabile est Deo. Mystice autem hæreticorum Synagoga, vel anima hæretica pravitate decepta, abominabilis est Deo, quia relinquit virum priorem, qui sibi eam in baptismate copulavit, et ornamento virtutum decoravit.

VERS. 34. — *Hæc in Ecclesia.* Quia ejus perversitas in conventu fidelium, per solertiam doctorum declaratur.

B VERS. 35. — *Et rami.* Quia secta illius fundamentum veritatis non habet, fructum bonorum operum gignere non potest.

VERS. 38. — *Longitudo*, etc. Quia in æterna beatitudine in æternum permanebunt qui sequuntur Deum.

CAPUT XXIV

VERS. 2, 3. — *Et in medio populi*, etc. (RAB.) Quia in ostensione miraculorum ad laudem Dei provocabat populum. *Virtutis illius*, etc. Angelorum, religiosorum.

VERS. 5. — *Ego ex ore.* Quia Verbum consubstantiale, coæternum. Quia non sum creatura. Dicitur tamen primogenitus omnis creaturæ, non tempore, scilicet, sed honore (*Exod.* IV).

C VERS. 6. — *Ego feci in cœlis.* (RAB.) In cœlis oritur lumen, nebula tegitur caro, quia sicut claritate sua præcellit obscuritatem nebulæ, sic spiritualis creatura corporalem præcellit dignitatem.

VERS. 7. — *Thronus meus.* (ID.) Humanum corpus nullo pondere peccati prægravatum, sed Dei virtute sublimatum, in quo potentia divinitatis judicia sua exercuit.

VERS. 12. — *Creavit me*, etc. Secundum humanitatem singulari puritate de Spiritu sancto conceptam, de Virgine editam.

VERS. 13. — *In Jacob.* Incarnatione Salvatoris specialiter Judæis uti concessum est, et specialiter ad Judæos venit. Unde per *Jacob* figurantur Judæi; per *Israel* vero, Gentiles.

D VERS. 14. — *Ab initio.* Sacramentum incarnationis ante sæcula præscitum et prædestinatum, permanet in sæculum sæculi. Et inhabitationes Ecclesiæ, id est ritum veræ religionis disposuit

VERS. 15. — *Et sic in Sion.* (RAB.) Sion Ecclesia, quæ et Jerusalem, quæ a primo justo usque ad novissimum ædificatur, et in qua sapientia quotidie fructificat.

VERS. 17. — *In Libano.* (RAB.) *Libanus* mons est Phœnicis, etc., *usque ad* constantiam et actionem eorum exprimens, qui altioribus Ecclesiam ornant virtutibus.

VERS. 18. — *Quasi palma.* Arbor diuturnus foliis, et suavibus pomis; palma dicta quia victricis manus

est ornatus : vel quia in modum humanæ palmæ ramus expandit, hanc Græci φοινίκων dicunt, quia Phœnix avis multo tempore vivit. Huic comparatur Ecclesia, quæ incurvari ad terrena despiciens, ad cœlestia se sustollit : ut finito agone cœlestem palmam suscipiat, et quasi folia diuturna, verba rectæ confessionis perpetuo conservat.

VERS. 19. — *Quasi oliva.* Græce ἐλαῖον, fructus scilicet : ἐλαία enim arbor dicitur, succus oleum. Est autem arbor pacis insignis : per hanc Ecclesia signatur, quæ campos totius mundi decore illustrat, et speciali gratia per unctionem chrismatis sanctificat. *Quasi platanus.* Platanus ab altitudine dicta, vel quia patula et ampla. Nam πλατός Græci amplum vocant. Nomen ergo, et formam arboris expressit dicens : Quasi platanus dilatata sum in plateis. Est autem tenerrima, et mollis foliis, et vitibus similis, et Christum significat, qui per membra sua in orbe dilatatur mitis et mansuetus.

VERS. 20. — *Sicut cinnamomum.* Cinnamomum et balsamum aromaticæ arbores sunt. Cinnamomum dictum, quia cortex ejus in modum cannæ rotundus et gracilis. Gignitur in India et Ethiopia, frutice brevi duorum tantum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuissimarum virgarum. Nam quod crassum est despicitur; gracilius vero charius : quod cum frangitur, visibile spiramentum emittit in modum nebulæ vel pulveris.

VERS. 21. — *Balsamum.* (RAB.) Aspaltum dicit Plinius, in eodem curriculo cœli nascitur, etc., *usque ad* memores Dominicæ passionis pro Domino parati sunt pati. *Quasi myrrha.* Myrrha est in Arabia arbor quinque cubitis alta, spinæ similis, quam ἄκανθον vocant Græci, cujus gutta viridis et amara, unde et nomen accepit : quæ omnia conveniunt mortificationi carnis, quæ amara ad tempus sentitur, sed in spe semper virentis patriæ libenter suscipitur. Spinæ autem comparatur, quia ut mentem salvet corpus affligit. Gutta sponte manans pretiosior est; elicita corticis vulnere vilior, quia majoris est virtutis corpus sanum (cui arridet copia rerum) mortificare, quam ægrotum, vel paupertate afflictum.

Quasi storax. (ID.) Storax, galbanus, etc., *usque ad* storax dicta, quia est gutta arboris profluens et congelata, nam Græci στακτήν guttam dicunt. *Et galbanus.* Galbanum (ID.) etc., *usque ad* ad similitudinem ammoniaci minimeque lignosum. *Ungula.* Ungula est quæ in Exodo onycha dicitur. Græce enim ὄνυξ, Latine ungula, quia humano ungui assimilatur. *Gutta.* (ID.) Gutta quæ et ammoniaca dicitur, etc., *usque ad* quanto virtus virtuti jungitur, tanto incensum sincerius exhibetur. *Libanus.* Libanus, ut aiunt, arbor est (ID.) etc., *usque ad* incisis arboribus lacryma fluit, quia compuncta humilium corda puram Deo orationem emittunt. Libanus in Hebræo candorem significat : in Græco, θοῦς. Unde in Canticis, ubi legimus *ad collem thuris* (*Cant.* IV.), quidam codices habent *ad collem libani.* *Balsamum non mistum.* (ID.) Balsami arbor in Judæa, etc.,

A *usque ad* et salutis sacramenta profudit. Unde, *Et quasi balsamum non mistum odor meus.*

VERS. 22. — *Terebinthus*, etc. (ID.) Arbor est, etc., *usque ad* et sine macula sunt ante thronum Dei.

VERS. 29. — *Qui edunt me*, etc. (ID.) Edimus sapientiam, etc., *usque ad : Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* (*Psal.* XXXIII), etc.

VERS. 34. — *Posuit David.* (ID.) Quatuor paradisi flumina, etc., *usque ad* qui mittit disciplinam sicut lucem, quia præcepta ejus vitam æternam tribuunt, unde : *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ; docentes servare omnia quæcunque mandavi vobis* (*Matth.* XXVII).

VERS. 35. — *Quasi Phison.* (ID.) Phison, qui et
B Ganges, etc., *usque ad* et fertur sicut Nilus super Orientis terras exundare. *Sicut Tigris*, etc. (ID.) Tigris fluvius Mesopotamiæ, etc., *usque ad* quia sicut Tigris bestia velociter fertur.

VERS. 36. — *Quasi Euphrates.* (ID.) Euphrates fluvius Mesopotamiæ, etc., *usque ad* terraque quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. *Quasi Jordanis.* Jordanis fluvius Judææ, a duobus fontibus nominatur : *Jor*, scilicet et *Dan*, quibus fœderatis colligitur. Oritur sub Libano monte, et dividit Judæam et Arabiam, et juxta Jericho influit mari Mortuo.

VERS. 37. — *Quasi Geon.* Geon hic Æthiopiam cingit, sic vocatus quia irrigat terram Ægypti. *Ge* enim Græce terram significat : qui apud Ægyptios Nilus vocatur propter limum quem trahit, qui fecun-
C ditatem efficit, unde et Nilus dictus est.

VERS. 38. — *Non investigabit.* (RAB.) Christus auctor est sapientiæ, etc., *usque ad : Nemo novit Filium nisi Pater, nec Patrem quis novit, nisi Filius* (*Matth.* XI), etc.

VERS. 39. — *A mari enim.* Mare significat profunditatem sapientiæ inæstimabilem, et incomprehensibilem esse : quoniam nemo penetrare potest nisi unus et solus Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus, qui seipsum vere novit, et consilium suum, et dat tantum nosse creaturæ suæ, quantum expedit.

VERS. 41. — *Quasi trames.* (ID.) Quia Deus de Deo, lumen de lumine. Tropice dicitur Pater origo Divinitatis : quia de Patre gignitur Filius et pro-
D cedit Spiritus sanctus, qui per aquam significatur : unde, *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (*Job.* VII). *Aqua sapientiæ salutaris potavit illum* (*Eccli.* XV). *Ego quasi fluvius Dorix.* Sapientia comparatur fluvio rapidissimo, etc., *usque ad* unde tertia lingua Græcorum Dorica dicitur.

VERS. 46. — *Adhuc doctrinam.* (RAB.) Significat hujus operis scriptor librum esse mysticum, et utilem ad legendum. Historice enim moralitatem docet, et allegorice fidei sacramentum.

VERS. 47. — *Videte*, etc. Ecclesiasticus doctor non solum sibi, sed et aliis scribendo et docendo proficit : unde, *Qui docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiun-*

multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates (*Dan.* XII).

CAPUT XXV.

VERS. 2. — *Vir et mulier*. (RAB.) Unde Paulus, *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus Ecclesiam* (*Eph.* V). Possumus in viro spiritum, in muliere animam accipere, qui si in timore et dilectione Dei consenserint, quidquid petierint fiet eis, unde : *Si duo consenserint ex vobis, fiet illis* (*Matth.* XVIII).

VERS. 3. — *Tres species*. (ID.) Possunt hæc ad diabolum transferri, etc., *usque ad* quia Conditori suo subjici noluit.

VERS. 5. — *Quæ in juventute*. Qui in juventute non discit sapientiam, in senectute fructum ejus non habet. Unde, *Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat* (*Prov.* X). *Qui autem meditatur in lege Domini, dabit fructum in tempore suo* (*Psal.* I).

VERS. 6. — *Quam speciosum*. (ID.) Canum caput decet, etc., *usque ad* non licet eis ignorare legis scientiam et sapientiam.

VERS. 9. — *Novem insuspicabilia*, etc. *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom.* X). Novem ergo sunt insuspicabilia, id est ab omni suspicione falsitatis aliena, quæ parit homini fides recta.

VERS. 13. — *Sapientiam*. Quæ est malum cavere. Unde, *Et ecce timor Domini ipse est sapientia, et recedere a malo intelligentiam* (*Job.* XXVIII). Hinc est quod unum speciebus virtutum superadditur.

VERS. 16. — *Timor Dei*. (RAB.) Quia sicut novenarius imperfectus est, etc., *usque ad* sed ne te deserat præsentia Dei, quam amplecteris, et in æternum frui desideras.

VERS. 17. — *Omnis plaga*. Non est major gratia quam vera lætitia mentis, nec major plaga quam tristitia fraudulenti cordis in idololatria vel in hæresi, quia in ejus nequitia omnis malitia est.

VERS. 18. — *Et omnem plagam*. Videt plagam cordis qui intelligit injuriam suæ pravitatis, sed non videt, qui per pœnitentiam non corrigit.

VERS. 22. — *Non est caput*, etc. (RAB.) Nequitia hæreticorum comparata, etc., *usque ad* ideo ejus cohabitatio omnibus noxia est.

VERS. 26. — *Brevis omnis malitia*. Parva est omnis malitia ad comparationem idololatriæ et pravitatis hæreticæ, quia peccant, non per fragilitatem carnis, sed per superbiam mentis.

VERS. 30. — *Mulier si primatum habeat*. Historice ostendit, quam noxius sit primatus mulieris, etc., *usque ad* contraria erit viro, id est doctori catholico perversa sentiendo et prava docendo.

CAPUT XXVI.

VERS. 1. — *Mulieris bonæ*. (RAB.) Sicut prius mulierem nequam vituperavit, etc., *usque ad* et in futuro gaudebit de perceptione præmiorum.

VERS. 4. — *Divitis autem*. Dives vel pauper ad gratiam Christi devota mente perveniens, jucunditate

A visionis Dei perpetuo fruetur, quia non est personarum acceptor Deus.

VERS. 5. — *Tribus*. His similitudinibus vocat eos, qui ab unitate veræ religionis separati sunt, id est, Judæos, paganos, hæreticos, et falsos Christianos.

VERS. 6. — *Delaturam civitatis*. Insipientia stultorum. Sicut enim bruta animalia nesciunt discernere inter amicum et inimicum, et inter bonum et malum ; ita insipientes ignorant distantiam catholicæ doctrinæ et hæreticæ, sed veris et falsis doctoribus obediunt æque. Contra quos dicitur alibi, *Statim eam sequitur quasi bos ad victimam, et quasi agnus lasciviens, et ignorat quod ad victimam pertrahatur* (*Prov.* VII). Sed hæreticorum astutia non aperta fronte, sed dolose incautos decipit.

B VERS. 11. — *Mulier ebriosa*. Habitum meretricis describit, quæ motu corporis et motu oculorum ostentat libidinem. Mystice autem hæreticum significat, qui in superbia sensus et facundia verborum fornicationem suam jactat, ut novitatum amatores facilius attrahat prurientes auribus, qui a veritate auditum avertunt et ad fabulas convertuntur.

VERS. 12. — *Fornicatio mulieris*. (RAB.) Per hæc tria curiositatem humanæ mentis ostendit, etc., *usque ad* per superbiam vitæ, cum adderet, *Eritis sicut dii* (*Gen.* III).

VERS. 16. — *Ossa illius impinguabit*. Charitate scilicet, unde : *Qui servat mandata mea, ille est qui diligit me, et diligetur a Patre meo, et ego diligam eum* (*Joan.* XIV).

C VERS. 18. — *Mulier*, etc. Quia sapientia Dei animas electorum imbuit, et tribuit eis custodiam oris et efficaciam operis, nec eos a se declinare permittit, quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat, fidem, scilicet violando, vel charitatem : *Quia semen Dei*, id est verbum, quo renatus est, *in se habet*.

VERS. 23. — *Columnæ aureæ*. Doctores sapientia fulgentes, super bases argenteas locantur, cum in sancta Scriptura prædicatione sua insigniuntur.

VERS. 25. — *In duobus*. (RAB.) Notat sapientia, etc., *usque ad* vel deserto tramite veritatis sequitur devia erroris.

VERS. 28. — *Difficile exuitur*. (RAB.) Actus pessimus, non res honesta damnatur. Ille negotiator abominandus, qui per immoderatam ambitionem merces D suas plus perjurio onerat quam pretio.

CAPUT XXVII.

VERS. 1. — *Propter inopiam*, etc., (RAB.) Sicut in medio. Hic comparatione, etc., *usque ad* et in futuro pœna æterna manet.

VERS. 5. — *Sicut in percussura cribri*. (ID.) Sicut cribrum, etc., *usque ad : Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum*.

VERS. 7. — *Sicut rusticatio de ligno*. (ID.) Unaquæque arbor, etc., *usque ad* cultura ergo ligni in fructu manifestat qualitatem ejus.

VERS. 8. — *Ante sermonem*. Quia sermo indicat cogitationem. Quasi dicat : Nemo laudet eum, quem

manifestis indiciis non cognovit laude dignum. Potest autem sermo pro bono opere accipi, ut neminem ante probationem bonorum operum laudemus. Unde : *Non laudes ante mortem quemquam.*

VERS. 13. — *In medio.* (RAB.) Temperantiam et cautelam loquendi docet, etc., *usque ad : Qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum* (*Matth.* v).

VERS. 15. — *Loquela*, etc. Quia sicut actio eorum bonis contraria : et loquela ad mala dicendum prona, ad audiendum gravis.

VERS. 17. — *Qui denudat.* Ostendit in quo maxime læditur amicitia, in malo, scilicet proditionis, quæ fidem, scilicet perdit, nec amicitiæ æquitatem custodit, et ideo dissipat charitatem.

VERS. 22. — *Quasi caprea.* Caprea, capra sylvestris, dicta quasi capiens ardua. Capreæ autem ibices vel avices dicuntur, eo quod ad instar avium alta et excelsa teneant : et in sublimibus habitent, ita ut de sublimitate vix humanis obtutibus pateant. Hæ si quando adversitatem ferarum, vel hominum præsenserint : de altis cacuminibus sese præcipitantes, suis se cornibus in ramis arborum recipiunt illæsas.

VERS. 24. — *Denudare autem*, etc. (RAB.) Proditoris inconstantiam morum ostendit, etc., *usque ad : Homo apostata, vir inutilis graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede*, etc. (*Prov.* vi).

VERS. 30. — *Facienti nequissimum consilium.* Quia non prospicit quod veniat dies ejus. Æstimat enim hæreticus vel schismaticus, quod melior sit ejus secta quam veritas catholica : unde illudit seipsum.

CAPUT XXVIII.

VERS. 8. — *Memorare.* (RAB.) Qui Deum timet, iram vel furorem compescit, et non obliviscitur testamenti Dei, qui ait : *Dimittite et dimittetur vobis* (*Luc.* ix).

VERS. 13. — *Certamen.* Indiscreta actio : unde, *Noli esse nimium justus, neque plus sapias quam necesse est, ne obstupescas.* Disciplina ergo immoderata excitat furoris ardorem, et procax loquela effusionem sanguinis.

VERS. 19. — *Lingua tertia.* Hæretica doctrina, quæ nec Veteri nec Novo Testamento concordat, et auditorum corda conturbat, et de gente in gentem pergens, seditionem excitat.

VERS. 21. — *Plaga autem.* Pejor est interitus animæ quam occidunt hæretici, quam quilibet cruciatus corporis.

Beatus qui tectus. Beatus, qui non consentit hæreticis, et cujus cor eorum eloquentia non subvertit, quia sicut alienus est ab eorum malitia, ita separatur a pœna.

VERS. 28. — *Sepi aures.* Postquam malum linguæ extirpavit, ad doctrinam auditoris se convertit.

CAPUT XXIX.

VERS. 5. — *Donec accipiant.* (RAB.) Hujusmodi morbum melius curat timor Dei. Qui enim Deum

A quasi semper præsentem pertimescit, neminem fraudare intendit.

VERS. 10. — *Multis*, etc. (ID.) Illos notat, qui neminem lædere volunt, sed præ timore peritura-rum rerum prodesse nolunt. Contra quos dicitur : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra* (*Matth.* vi).

VERS. 12. — *Propter mandatum.* Omnibus indigentibus misericordia est facienda, nec pro avaritia charitas proximi amittenda.

VERS. 13. — *Et non abscondas.* Qui enim viderit fratrem suum necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

VERS. 16, 17, 18. — *Super scutum potentis*, etc. Magis valet eleemosyna contra jacula inimici, quam
B arma terrena : quia hæc dubiam, illa certissimam parit victoriam, ut absorbeatur mors in victoria.

VERS. 23. — *Qui perdiderit*, etc. Id est, qui unitatem fidei, et sinceritatem legis non custodit, sed implicatur erroribus variis.

VERS. 20. — *Gratiam fidejussoris*, etc. Doctorem scilicet qui pro fide et bonis operibus promittit vitam æternam. Hæc sententia Pelagium reprehendit qui liberum arbitrium gratiæ præponit, cum per solam gratiam liberentur electi.

VERS. 27. — *Recupera proximum.* Consulit, ut secundum vires proximo præbeas solatium, et sic tibi prævideas, ne in laqueum cadas.

VERS. 28. — *Initium vitæ*, etc. (RAB.) Fragilitatem, et hospitalitatem et honestatem docet, etc.,
C *usque ad* et Dominus primis parentibus pelliceas tunicas post peccatum fecit.

VERS. 29. — *Melior est victus pauperis*, etc. Ad litteram. Melius est tenuem victum sub vili tugurio sumere in securitate, quam splendidas epulas cum fatigatione in incertis locis quærere. (ID.) Allegorice. Melior est victus, etc., *usque ad* ubi labor et superflua cura.

VERS. 30. — *Minimum.* (ID.) Sufficiat tibi quod habes, etc., *usque ad* melius est nomen bonum quam deliciæ multæ.

VERS. 33. — *Transi.* Quasi : Qui alieno delectaris hospitio, redi ad propria, et de labore tuo te et alios pasce. Noli de aliena domo pastum tibi superfluum quærere. Sufficit tibi susceptio proximorum.

D VERS. 35. — *Improperium.* (RAB.) Mystice autem monetur vir ecclesiasticus, etc., *usque ad* in futuro autem examine æternum confusionis improperium sustineat.

CAPUT XXX.

VERS. 1. — *Qui diligit filium.* (RAB.) Patres tam carnales quam spirituales monet, ut filios suos diligenter erudiant, ut honeste vivant, ne lasciviendo per aliorum dogmata discurrant.

VERS. 8. — *Equus indomitus.* Equus indomitus in præcipitium vadit ; filius indisciplinatus in peccatum ruit. Docet ergo spirituales patres, ut filios suos erudiant et corrigant ; ne eis immoderate frena

relaxent, ne cadant in turpitudinem vitiorum, et ipsi ignominiam sustineant sempiternam.

Vers. 14. — *Melior est pauper*. Dulcis est somnus operanti, sive multum comedat, sive parum. Saturitas enim divitis non sinit dormire eum.

Vers. 15. — *Salus animæ*. Vera salus animæ justitia est, cui aurum et argentum non valent comparari, quia non proderunt divitiæ in die ultionis. Justitia autem animam liberabit a morte.

Vers. 18. — *Bona abscondita*. (Rab.) Contra eos loquitur, qui talentum verbi abscondunt ; quorum scientia virtutibus inutilis, sicut epulæ mortuis et thesaurus.

Vers. 21. — *Sicut spado*. Non facit ad complexum virginis, sic adoratio idoli, adorantibus incongrua et inutilis.

Vers. 23. — *Jucunditas cordis*. Quia nulla virtus sine ea consistit. *Major autem horum est charitas* (*I Cor.* XIII).

Vers. 26. — *Minuunt dies*, etc. *Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos* (*Psal.* LIV). (Id.) Id est, prosperitatem, quam sibi promittunt, non possunt habere in perpetuum.

CAPUT XXXI.

Vers. 1. — *Lignum offensionis*. (Rab.) Sicut Adam in ligno vetito, etc., *usque ad* quæ splendore eloquentiæ nitet, et curiosos seducit.

Vers. 12. — *Supra mensam*. (Id.) Ad litteram, continentiam, etc., *usque ad* sed sanctorum doctorum viam teneamus.

Vers. 13. — *Non dicas*, etc. (Id.) Quasi diceret : Ne præsumptione aliquid agas, vel antequam discas ad scribendum manum mittas.

Vers. 19. — *Utere*, etc. Quasi : Sobrietatem dilige, temperanter age, et ne quid nimis, ne in scandalum confusionis incidas. Convenit ergo Christiano ante omnia humilitatem diligere, in lectione Scripturæ cautum esse, rectam fidem tenere, modum in scientia servare, et charitatis regulam, ut probatus sit coram Deo et hominibus.

Vers. 22. — *Quam sufficiens*. Tenuis victus tam animæ quam corpori utilis est, superfluus vero e contra. *Vinum exiguum*. Vinum quoque spirituale sumptum moderate, utile est tam corpori quam animæ : immoderate enim insanire facit, et a Deo disjungit, unde anxia cura, et turbatio maxima, et perpetua tortura.

Vers. 24. — *Somnus sanitatis*. Subtilior est somnus in parvo victu. Mystice autem qui sobrius est in spirituali vino, in contemplatione veritatis quiescit usque in mane resurrectionis.

Vers. 25. — *Et vome*, etc. Aiunt medici, quod vomitus stomachum purgat : choleram minuit. Mystice autem qui transgreditur mensuram et gravatur carnalibus delictis, per confessionem peccati fœditatem evomat, et per corporis castigationem ad sanitatem redeat.

Vers. 27. — *In omnibus operibus*. Monet ne tem-

A pus perdamus, bene operemur, ut mandata Dei custodientes requiem inveniamus animabus nostris.

Vers. 28. — *Splendidum*. Ad litteram : ad eleemosynam invitat : Quia *qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet* (*II Cor*, IX). Mystice autem qui panem verbi fideliter dispensat, et testimonium veritatis non occultat, in præsenti, et in futuro benedicetur.

Vers. 30. — *Multos enim*, etc. (Rab.) Id est ebrietas multos subvertit, quæ sensum minuit, iram excitat, libidinem inflammat, animi secreta revelat.

Vers. 31. — *Ignis*. Id est sicut ignis ferri duritiam mollit, et candescere facit ; sic vinum corda superborum inflammans, ad facinus impellit.

Vers. 32. — *Æqua vita*. Vinum sobrie potatum B vitam æquitatis non tollit; sed sobrietatem, et cætera virtutum ornamenta adducit. *Vinum*. Patet irritationem, iram, et ruinas multas ebrietate nasci, et amaritudinem animæ, et scelerum vulnera multiplicari.

CAPUT XXXII.

Vers. 1. — *Rectorem*. (Rab.) Qui dignitate præest, non debet superbire : *Qui major est vestrum, fiat sicut minor*, etc. (*Matth.* X).

Vers. 7. — *Gemmula carbunculi*. (Rab.) Ardentium gemmarum principatum tenet, etc., *usque ad* et mysteria Dominicæ passionis digno veneratur sacramento.

Vers. 14. — *Ante grandinem*. (Id.) Fulgor coruscationis præibit pondus grandinis ; sic nitor gratiæ C verecundiam.

Vers. 15. — *Hora surgenti*. (Id.) Admonet ne simus tristes, etc., *usque ad* qui per gratiam nos fecit, et bonis [operibus] omnibus replevit.

Vers. 22. — *Vir consilii*. Quanto quis prudentior, tanto utitur proximorum consilio, ut addat sibi intelligentiam.

Vers. 24. — *Fili, sine consilio*. Possunt hæc de catholico et hæretico accipi. Catholicus enim Deum timens omnia agit doctorum consilio et Scripturarum documento. Hæreticus vero propria confidens sapientia, et propriis instat inventionibus : sed cum stultitia ejus apparuerit, per sanctos prædicatores divinis arguetur sententiis

D

CAPUT XXXIII.

Vers. 5. — *Præcordia fatui*. (Rab.) Sicut rota carri et axis, etc., *usque ad : Cor stultorum dissimile erit* (*Prov.* XV).

Vers. 6. — *Equus*, etc. (Id.) Sicut jumento nulla est ratio, etc., *usque ad* sed per oris officia æqualiter utrique pandit secreta.

Vers. 7. — *Quare dies*. (Id.) Quia superius stultum vituperavit, etc., *usque ad* ut sint in signa et tempora, et dies, et annos.

Vers. 8. — *Facto sole*. (Id.) Præcepit Deus in lege, etc., *usque ad* et maxime placere quod ordine et ratione fit.

Vers. 10. — *Ex ipsis exaltavit*. (Id.) Id est, sua

discretione illos distinxit, quos pro benefactis remuneravit, et quibus pro malefactis dignam mercedem retribuit. *Et omnes homines*. Post dispositionem siderum, etc., *usque ad* impios vero æterna maledictione damnavit.

VERS. 13. — *Quasi lutum*, etc. (RAB.) In manu sua habet conditor massam humani generis, etc., *usque ad* et quem debeat indurare secundum justitiam.

VERS. 15. — *Contra malum*. Investigator operum Dei invenit in ipsis quamdam contrarietatem, sed mirabiliter a Deo ordinatam. Non est ergo mali conditor Deus, qui fecit omnia bona valde; nec mortem fecit, nec lætatur in perditione mortuorum, sed universitatis est mirabilis ordinator. Naturæ ergo bonæ sunt, et a Deo sunt : vitia vero non ex Deo.

VERS. 18. — *Respicite*. Omnes communiter admonet, ut juris sui rationem non omittant, quia non aliter potest habere pacem et quietem. Qui enim primatus sui auctoritatem perdit, in despectionem et angustiam se mittit : qui autem locum suum sapienter custodit, se et suos ad profectum virtutis dirigit.

VERS. 19. — *Audite*. Ad litteram patres docet, ut filios regant, et cum disciplina nutriant, donec veniant ad ætatem perfectam, ut digni hæredes patrum suorum possint esse. Spiritualiter vero instruit rectores Ecclesiæ, ut dignitatem suam usque ad finem teneant et discipulos suos bene nutritos hæredes sui laboris relinquant. Tenere debent rectores exterius quod pro aliorum utilitate suscipiunt.

VERS. 25. — *Cibaria et virga*, etc. (RAB.) Necesse est ut iniqui servi, etc., *usque ad* ut habeant, scilicet victum et vestitum, non vagandi otium.

VERS. 31. — *Si est tibi fidelis*, etc. (ID.) Boni servi legem tradidit, etc., *usque ad* non est enim homo persequendus, sed vitia.

CAPUT XXXIV.

VERS. 2. — *Quasi qui apprehendit*. (RAB.) Significat somnia fallacia, etc., *usque ad* ut sciant quid a bono spiritu percipiant, vel quid ab illusione patiantur.

VERS. 8. — *Sine mendacio*. Abjectis somniis hortatur credendum esse doctrinæ sapientiæ, quæ in ore fidelis viri complantata sine mendacio consummat verbum.

VERS. 9. — *Enarrabit intellectum*. Aliis instruendis : unde, *Benedictus Deus, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus consolari eos qui in omni pressura sunt* (*II Cor.* XII).

VERS. 10, 11. — *Qui autem in multis*, etc. Mutabilis, scilicet mente, instabilis est actione. Vel, qui fidei unitate perdita multiplices sequitur hæreticorum sectas, multis impietatibus servit.

VERS. 12. — *Plurimas verborum*. (RAB.) Scripturam significat; qui intente Scripturam meditatur, et humiliter Dominum deprecatur, et rerum et verborum scientiam adipiscitur.

VERS. 23. — *Dona iniquorum*. Valde detestabile est sacrificium, quod orbati patris dolori comparatur.

A Quidam pensant quanta tribuunt, et non quanta rapiunt. Et congregant mercedes, et mittunt eas in saccum pertusum. In sacco pertuso videtur, quando pecunia mittitur, sed non quando amittitur. Qui ergo quanta largiuntur aspiciunt, sed non quanta rapiunt, in sacculo pertuso mercedes mittunt, quia eas in spem fiduciæ suæ intuentes congerunt, sed non se intuentes perdunt.

VERS. 26. — *Qui aufert*. (RAB.) In sudore vultus sui pauper acquirit panem. Qui hunc violenter tollit, quasi qui occidit proximum suum.

VERS. 28. — *Unus ædificans*. Hoc est quod supra dixit, sacrificium de rapina non esse acceptabile. Qui offert de rapina, videtur sibi ædificium virtutum præparere, non crimen avaritiæ attendit et rapinæ.

B VERS. 30. — *Qui baptizatur*. (ID.) Lavamini, etc., *usque ad* et rursum flenda committunt.

CAPUT XXXV.

VERS. 1. — *Qui conservat*. (RAB.) Bene orat, etc., *usque ad* quia bene operando servat justitiam.

VERS. 3. — *Propitiationum*. Inter *litare et sacrificare* hoc distat. Nam sacrificat qui sacrificium facit. Litat qui sacrificium facit, et quod sacrificio petiit, impetrat.

VERS. 4. — *Retribuet*, etc. Utrumque, scilicet gratum Deo, et quod in altari in commemorationem Jesu Christi offertur, et quod per charitatem proximo tribuitur.

VERS. 10. — *Bono animo*. (ID.) Quidquid bono
C animo non datur, apud Deum gratiam non meretur. Homo enim videt in facie, Deus autem in corde. *Et non minuas*, etc. Mystice. Primitiæ frugum, etc., *usque ad* a quo et boni operis initium et perfectio donatur.

VERS. 13. — *Septies tantum*. Perfectam, scilicet remunerationem. Septenarius enim, etc., *usque ad* sed etiam quatuor principalium virtutum operationem præbet.

VERS. 14. — *Noli offerre munera*, etc. Apud Deum non est quantitas muneris; nec persona potentis aspicitur : sed dilectio et humilitas cordis. Ideo non debet offerri sacrificium de iniquitate, sed de justo labore.

D VERS. 21. — *Et donec propinquet*, etc. Ad superiora respicit, affirmans, quia Dominus orationem humilium misericorditer exaudit, qui non cessant, donec consolationem accipiant.

CAPUT XXXVI.

VERS. 1. — *Miserere nostri*. (RAB.) Ex persona fidelium dirigit orationem ad Deum, ut illos defendat et inimicos deprimat, ut digne correcti Deum iterum agnoscant, et idola deserant.

VERS. 7. — *Glorifica manum*, etc. (ID.) Optat, ut divina majestas per manum et dextrum brachium, id est, per Christum, per quem antiqua miracula facta sunt, innovet tempore gratiæ, ut veteris legis et novæ idem intelligatur esse Deus.

Vers. 15. — *Extolle adversarium*, etc. (Rab.) Significat per adventum Christi, etc., *usque ad* pro statu Ecclesiæ, et fidelium salute.

Vers. 16. — *Sion*, etc. Notitia Scripturæ, in qua prædicatur inenarrabilis virtus Dei.

Vers. 17. — *Et suscita*, etc., Omnes prophetæ incarnationi Christi dant testimonium, quod Deus homo factus Ecclesiam sibi desponsaret.

Vers. 19. — *Secundum benedictionem*, etc. (Id.) Ordinem scilicet, et ritum sacerdotii, etc., *usque ad* quod Aaron figuravit in temporalibus sacrificiis, hoc impleat in spiritualibus Evangelii.

Vers. 20. — *Omnem escam*. (Id.) Postquam prædixit vocationem gentium, etc., *usque ad* sic veracem doctrinam discernamus, et fallacem.

Vers. 24. — *Species mulieris*. Christi gratia, quæ per prædicationem animas curat, et carnis concupiscentiam mitigat. Hæc in Ecclesia abundat, cujus desiderium est super omnem concupiscentiam hominis, quia in ea decor virtutum et pulchritudo doctrinæ. *Super omnem*. Nulla concupiscentia hominis huic desiderio potest comparari : quia, *Fallax gratia et vana est pulchritudo; mulier timens Deum ipsa laudabitur* (*Prov*. xxxi).

Vers. 25. — *Non est vir*. Christus qui excedit humanam naturam. Unde, *Speciosus forma præ filiis hominum* (*Psal*. xliv). Hic enim peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus.

Vers. 26. — *Adjutorium*. Adjutorium Ecclesiæ est secundum dispensationem Christi. Unde, *Justum adjutorium meum a Domino* (*Psal*. vii), etc. Ipse est infinitatis ejus columna, et laboris requies.

Vers. 28. — *Qui non habet nidum*. Id est, Ecclesiam, ubi electorum animæ filios bonorum operum nutriunt. Unde, *Invenit sibi passer domum, et turtur nidum, ubi reponat pullos suos*. (*Psal*. lxxxiii).

CAPUT XXXVII.

Vers. 1. — *Omnis amicus*. (Rab.) Superius diligentius expressit verum amicum et falsum, dicens : *Et non permanebit in die tribulationis*.

Vers. 2. — *Sodalis autem*. Verus amicus toto animo diligit, et opere proficit. Unde, *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* (*I Joan*. iii).

Vers. 3. — *O præsumptio*. Detestatur hypocrisim, cum malus se bonum esse simulat *cooperiendo aridam malitiam*, in qua scilicet non est pinguedo charitatis vel misericordiæ.

Vers. 5. — *Causa ventris*. Pro gula, non pro amicitia. Possunt in falsis amicis hæretici intelligi, qui omnia recte faciunt, quasi animarum consultores, cum sint proditores. Unde, *Attendite a falsis prophetis qui* (*Matth*. vii), etc. *Cum socero*. Socer, qui a parte feminea est cognatus, muliebrem et mutabilem ostendit animum, similiter et zelus qui præcipue est animarum.

Vers. 8. — *Omnis consiliarius*. Adhuc docet cautelam omnem habendam in suscipiendis amicis et consiliariis. Multi enim se amicos et consiliarios fingunt, et insidias tendunt. Unde Jeremias, *Unusquisque se a proximo suo custodiat* (*Jer*. ix)

Vers. 14. — *Non attendite*. (Rab.) Diversas species consiliantium enumeravit, in quibus plures personas notavit, quæ a veritate discordant. Unde præcepit cum talibus non esse consiliandum, quorum consilium periclitatur. Prævidenda est ergo consiliarii prudentia, fides, voluntas, et religio.

Vers. 18. — *Anima sancti viri*. Consiliariorum, diversitate ostensa, adjungit, quantum humanæ sapientiæ sanctorum excellat scientia a Spiritu sancto infusa.

Vers. 22. — *Vir peritus*. Quia de lingua prædixerat : de bonis malisque doctoribus continuat.

Vers. 28. — *Vita viri*. (Id.) Præsens vita hominum in incerto non est apud eum. Unde, *Breves dies hominis sunt, numerus mensium apud te est* (*Job*. xiv).

Vers. 32. — *Noli avidus*. Juxta historiam, parcimoniam laudat, crapulam vituperat, quæ ad infirmitatem perducit devorantem. Mystice vero admonet, ut in temporalibus simus temperantes. Unde, *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi* (*Prov*. xxv), etc. Et alibi : *Non plus sapere quam oportet* (*Rom*. xii).

CAPUT XXXVIII.

Vers. 1. — *Honora medicum*. (Rab.) Discretos vult nos esse, etc., *usque ad* utrique ergo honorandi, sed spirituales præferendi.

Vers. 5. — *Nonne a ligno*. Antiquam tangit historiam quia in deserto Sur invenerunt filii Israel aquam amaram, sed Deus ostendit Moysi lignum, quod immissum aquam indulcavit; ubi juxta historiam demonstratur ligni medicina indulcari aquas Mystice autem aqua amara significat legem, cui si confessio crucis et sacramentum jungatur, potabilis efficitur.

Vers. 7. — *In his curans*. (Id.) Contra diversas infirmitates, diversa opponunt medici, cibos scilicet et potus, emplastra, et unguenta : ut morbis conveniant medicamenta. Similiter faciunt medici spirituales.

Vers. 10. — *Averte*. Simile est illud : *Declina a malo, et fac bonum. Et ab omni*, etc., et non tantum corpus, sed ut sis *innocens manibus et mundo corde*.

Vers. 11. — *Da suavitatem*. Panis et vini sacrificium in memoriam Dominicæ passionis oblatum, præcipue curat vulnera animarum nec solum vivis, sed et mortuis valde necessarium est.

Vers. 15. — *Incidet in manus medici*. (Id.) Ægritudinis et molestiæ, etc., *usque ad* et instanter Dominum deprecantur ut dirigat opera eorum, et refrigerium præstet infirmantibus.

Vers. 16. — *Fili*, etc. Quia de infirmitatibus, et medicorum curationibus disputavit, de mortuorum exsequiis adjungit.

Vers. 21. — *Memento novissimorum*. (Id.) Admonitio bonorum patrum ut filii præparent sibi viaticum bonorum operum.

VERS. 22. — *Neque enim est conversio*. Quasi diceret : Ergo cautus esto in omnibus, ne forte in obitu proximi plus æquo doleas.

VERS. 24. — *In requie*. Quasi : Morituri memoriam continuo conserva, et confide, et spe conforta, ne in ultimo articulo deficiat.

VERS. 26. — *Qui tenet aratrum*. Prædicatores sanctos significat, qui omni tempore docendo, exhortando, auditores suos instruunt ut interioris hominis virtutem eliciant, et animam humanam ad imaginem Dei reforment. Unde, *Ut sapiens architectus fundamentum posui* (*I Cor.* III). Et alibi : *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus* (*Gal.* IV). Quot species virtutum sunt, tot operationes et documenta mentibus electorum doctrina imprimunt.

VERS. 28. — *Sic omnis faber*, etc. Ordo prædicatorum, qui per diversa officia ministerium suum agunt, doctrinam secundum auditores temperant : qui fragiles et infirmos verbis et exemplo formant, ut vasa in honorem faciant.

Cor suum dabit. Cum præsentis vitæ volubilem conversationem per vestigia bonorum operum subjectis ostendit immutabilem.

VERS. 33. — *In brachio suo*. (RAB.) Quia multis exemplis, etc., *usque ad* ut in fornace cordis operationem discipulorum igne solidet charitatis.

CAPUT XXXIX

VERS. 15. — *Si permanserit*. (RAB.) Christi, cujus sunt membra, a quo habent omnia : qui est virtus et sapientia Patris.

VERS. 17. — *Obaudite me*. (ID.) Intelligite doctrinam meam, mentes electorum per baptismum generatæ, et fructum martyrii facite in decursu mortalis vitæ.

VERS. 20. — *Et citharis*. (ID.) Unde : *Confitemini Domino in cithara* (*Psal.* XXXII). Cithara est ligni ventris in imo concavitas, etc., *usque ad* quæ secundum formam psalterii de superis ad nos conveniunt.

VERS. 22. — *In verbo ejus*. (ID.) Quando congregavit aquas, etc., *usque ad* vel aqua persecutionis, Dei dispensatione restringitur.

VERS. 24. — *Opera omnis carnis*. Præsentia Dei antecedit omnia, et quidquid fit temporaliter ei sine tempore præsens est. *Nihil ergo novum, neque mutabile est in conspectu ejus* (*Act.* I).

VERS. 26. — *Non est dicere*, etc. Prohibet nos esse curiosos, et perscrutari quæ scire non convenit. Omnia enim in tempore suo manifestabuntur, cum illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.

VERS. 27. — *Benedictio*, etc. Sicut post diluvii effusionem aquæ redibant, ut appareret arida et germinaret ; sic post exstinctionem impiorum, datur electis facultas fructificandi.

VERS. 31. — *Initium necessariæ*. Ante diluvium, fructu terræ naturali cibo nutriebantur homines, nedum erant concessæ carnes.

A VERS. 35. — *Ignis, grando*. (RAB.) Omnia homini ante peccatum obediebant ; post peccatum vero pugnat contra eum orbis terrarum. Inde fames et mors, et mille pericula mortis, bestiæ quoque contra eum sæviunt, et rhomphæa cœlestis vindictæ.

VERS. 37. — *In mandatis*. Quia juxta supernam sententiam, in tempore opportuno digna ultio peccatores vastabit.

VERS. 38. — *Propterea ab initio, confirmatus sum*. Ad superiora respicit, ubi ait : *Non est dicere*, etc. Videt enim incomprehensibilia Dei judicia, et investigabiles vias, nec audet inde aliquid temere loqui vel scribere : sed temperate de his disputans, non causam, sed modum divino consilio manifestum dimisit.

VERS. 40. — *Non est dicere*. Utile dat consilium,
B ut opera ei non incaute discutiamus, sed Creatorem in omnibus laudemus et benedicamus.

VERS. 41. — *Et nunc in omni tempore suo*. Quasi dicat : Ne dicas priora tempora meliora fuere quam nunc sunt. Virtutes faciunt dies bonos, vitia malos.

CAPUT XL.

VERS. 2.— *Cogitationes*. (RAB.) Enumerat mala quæ homo pro peccatis sustinet.

VERS. 6. — *Modicum*. Quia caro mortua et insensibilis ad tempus requiescere videtur, anima jam sentit dolorem, et post resurrectionem cum corpore suo in pœnis vivet æternis.

VERS. 7. — *Conturbatus est*. (ID.) Ideo mali cruciabuntur in pœna, etc., *usque ad* nobilium sci-
C licet et ignobilium.

VERS. 10.— *Et propter illos factus est cataclysmus*. Peccanti homini multiplex pœna deputata est, ut correctus pœniteat, et deinceps caveat; sed quia negligit, et in pœnis proficit, inducit Deus diluvium orbi, ut hominem deleret quem creavit. Ad comparationem vero futuræ pœnæ nihil est quod homo patitur in præsenti.

VERS. 11. — *Et aquæ omnes*. (ID.) Opera scilicet peccatorum supernæ mercedis fructum non acquirunt, sed pœnarum interitum.

VERS. 13. — *Substantiæ injustorum*. Inchoant germinare, sed fluctuant in tentatione, et subito arescunt ad primum persecutionis æstum.

VERS. 15. — *Nepotes impiorum non multi*. Sæpe
D videmus progeniem impiorum cito deficere, maxime cum filii imitantur iniquitatem patrum.

VERS. 18. — *Vita sibi sufficientis*. Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat. *Invenies thesaurum*. Vere enim Christianum se esse probat, qui Christi mandata credit et facit.

VERS. 20. — *Vinum et musica lætificant cor*. Hæc natura iter mulcent et exhilarant animam, sed dilectio sapientiæ et lingua suaviter docens multo plus confortat intellectum.

VERS. 22. — *Gratiam et speciem desiderabit oculus*. Ornatum scilicet templi et culturæ diversitatem, quæ prior populus sub lege habuit, prædicatio Evangelii in orbe seminata, bonorum operum virore excellit

VERS. 26. — *Facultates et virtutes.* (RAB.) Divitiæ A datæ in Domino, etc., *usque ad* et hæc et omnes facultates mundi.

VERS. 30. — *Vir respiciens.* Stultum est enim otiari, et de alieno labore mercedem quærere. Percipiet enim unusquisque secundum opera sua.

VERS. 32. — *In ore imprudentis conculcabitur inopia*, etc. Cui placet otiose torpere, nec proximis docendo prodesse, tandem doloribus inferni et sera pœnitentia æstuabit.

CAPUT XLI.

VERS. 1. — *O mors*, etc. (RAB.) Qui prosperitatem mundi et divitias amat, amara est illi mors corporalis, quia futuræ vitæ gaudia negligit.

VERS. 5. — *Hoc judicium.* (ID.) Commune est B omni carni, nec quisquam evadere potest, etiamsi centum aut mille annos vixerit aut ultra; unde: *Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?* (*Psal.* LXXXVIII.)

VERS. 8. — *Filii abominationum.* Abominabiles sunt filii peccatorum, qui scilicet, impios patres imitati sunt.

VERS. 10. — *De patre impio.* Qui male filios nutrit, vel exemplo perdit, reus est eorum perditionis. Vel, qui mala opera de prava voluntate gignit, damnabitur pro eis

VERS. 13. — *In perditionem.* Superioribus respondet, in quibus de morte temporali disputavit: quia sicut homo de terra creatus pro peccato originali in terram redit, quamvis in incorruptione surrecturus; C sic impii pro peccatis suis maledicti, in æternam perditionem cum corpore et anima ibunt.

VERS. 15. — *Curam habe de bono nomine*, etc. Ut bene et religiose vivas. Sic autem acquiritur bonum nomen.

VERS. 18. — *Melior est homo qui abscondit stultitiam suam*, etc. Qui abscondet frumentum, maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium.

VERS. 19. — *Verumtamen revertimini in his quæ procedunt.* Quia bonum nomen et bonam vitam utilem esse prædixit, et occultantes scientiam reprehendit, suadet ut revertantur ad studium docendi, quia non est bonum irreverentem et inobedientem esse suo doctori. D

VERS. 20. — *Non est bonum omnem irreverentiam observare.* Juxta litteram, nos instruit ut a vitiis caveamus, et virtutibus operam demus, et ne spretis melioribus, eligamus pejora, quæ sequitur confusio sempiterna.

VERS. 26. — *Non avertas faciem tuam a proximo tuo*, etc. (RAB.) Cum angeli colligent de Ecclesia omnia scandala, etc., *usque ad* et fornicationibus hæreticorum se miscuit.

VERS. 27. — *Ne respicias mulierem alieni viri*, etc. Cupiditatem carnalem quæ debet subesse spiritui, hanc non debemus scrutari et suggestionibus ejus subjici.

CAPUT XLII.

VERS. 1. — *Non duplices sermonem*, etc. (RAB.) Prohibet de occulto cordis bonum et malum simul dicere; unde: Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem et amaram aquam?

VERS. 4. — *De æqualitate stateræ*, etc. (ID.) Ubique sequenda est æquitas, etc., *usque ad* subjectos quoque cum discretione disciplinæ regamus.

De æqualitate stateræ. Quantum hypocrisis et dolus Domino displiceat ostenditur his verbis: *Statera dolosa abominatio est apud Deum.* Qui aliter causam pauperis quam potentis librat; vel sua errata leviora quam aliorum putat; vel qui imponunt in humeros hominum onera importabilia; vel qui bona in publico, mala in occulto agit, abominabilis est Domino.

VERS. 5. — *Et servo pessimo.* Significat servum qui verbis non corrigitur, verberibus esse coercendum. Servus quoque vitiorum severa disciplina corrigendus est.

VERS. 7. — *Ubi manus multæ*, etc. Admonet ubi diversæ sunt voluntates spirituali lucro inhiantes, caute esse dispensandum. Alii enim tentandi, alii discendi voto quærunt verbum, sed non omnia omnibus conveniunt.

VERS. 8. — *De disciplina.* Qui congrua disciplina unumquemque arguit, eruditum se et probabilem doctorem in conspectu sanctorum ostendit. Nec ætas juvenilis in doctore despicienda, quem vita et discretio commendat.

VERS. 9. — *Filia patris.* (RAB.) Mystice filia patris, etc., *usque ad* vel transgrediatur legem Dei facta sterilis in omnibus bonis.

Filia patris. Docet, ad litteram, parentes sobolis suæ curam gerere, et cum disciplina nutrire, et ne lasciviæ et voluptati frena relaxent.

VERS. 11. — *Super filiam luxuriosam*, etc. Quæ diligentem quærit custodiam. Si enim dimittitur suæ voluntati, doctorem confundit et in multitudine populi erubescere facit. Unde, periculose tibi ministrat, cujus vultum frequenter attendis. Nam impudici oculi non norunt animæ pulchritudinem considerare, sed corporum.

VERS. 14. — *Melior est enim iniquitas viri*, etc. (ID.) Mulier aut sexum significat, etc., *usque ad* quia res confusione dignas gerit.

VERS. 15. — *Memor ero igitur operum*, etc. (ID.) Hucusque de diversis rebus disputavit, etc., *usque ad* et postea patrum fortia facta describit.

VERS. 19. — *Cognovit enim Dominus*, etc. Quia omnes ætates mundi præsentes sunt ei, apud quem nihil præteritum, nihil futurum est; ipse solus revelat mysteria, qui scit singulorum corda, qui omnes cogitatus et sermones inspicit.

VERS. 21. — *Magnalia sapientiæ.* Quando prophetis scilicet et apostolis sacramentum consilii sui absconditum a sæculis et generationibus fidelibus revelavit. Ipse enim est ante omnes, et post omnes, cui nihil additur, nihil minuitur.

VERS. 23. — *Et tanquam scintilla.* Tanquam scintillam in opera Dei consideramus, quia vix parvam notitiam inde percipimus.

VERS. 25.—*Omnia duplicia*, etc. (RAB.) Ita ordinavit Deus omnia, ut quæ sibi videntur esse contraria conveniant, ut elementa vel quatuor tempora.

CAPUT XLIII.

VERS. 1. — *Altitudinis*, etc. (ID.) Pulchritudo firmamenti, etc., *usque ad* nullus corporeis oculis divinitatis splendorem potest sufferre.

VERS. 3. — *Fornacem custodiens.* Quia superbos, pro cogitatione, locutione, et operatione mala, excruciat æterna flamma.

VERS. 5. — *Et in sermonibus ejus*, etc. (ID.)
B Mysticis verbis superborum ludit intellectum. *Festinavit*, etc. Cum in prædicatione Evangelii præparata est via salutis et aditus regni cœlestis.

VERS. 6. — *Et luna*, etc. (ID.) Postquam de sole disputavit, etc., *usque ad* sed rectius aprili deputatur, quia in ipso vel incipit, vel desinit, vel totus includitur.

VERS. 7. — *Luminare quod minuitur*, etc. Luna non habet nativum splendorem, sed a sole accipit: sic et Ecclesia a Christo, quæ in persecutione videtur minui, sed in parte clarescit; crescit enim mirabiliter in consummatione.

VERS. 9. — *Vas castrorum*, etc. Quia in ipsa consistit multitudo fidelium, quæ in firmamento veritatis et divinæ prædicationis per totum orbem gloriose
C resplendet.

VERS. 10. — *Species cœli*, etc. Ornatus Ecclesiæ, sanctorum plenitudo, quos Deus excelsus ordinavit, ut prædicatione Evangelii illustrarent. Hi *in verbis sanctis* et in doctrina veræ fidei permanentes, exspectant judicium Dei.

VERS. 11.— *In verbis.* Quia in patientia sua possident animas, præcincti lumbos; et lucernas tenentes in manibus suis, exspectant Dominum suum, quando revertatur a nuptiis.

VERS. 12. — *Vide arcum*, etc. Scriptum Veteris vel Novi Testamenti. Hic fidelibus suave jugum ostenditur, contumacibus arma terribilia.

VERS. 13. — *Gyravit cœlum*, etc. Quando per virtutem et sapientiam Dei, id est, Christum, Vetus et
D Novum Testamentum conditum est.

VERS. 16. — *Et confracti sunt lapides grandinis.* Doctores, qui terram humani cordis irrigant, et tempestatem increpationis in se gerunt, et in tempore effundunt, et confringunt lapides grandinis; increpando, scilicet duritiam pravi cordis lapident vitale gramen.

VERS. 17. — *Aspirabit Notus.* (RAB.) Qui et Auster, etc., *usque ad* potentes ad Christiani nominis persecutionem, et aliquando ad pœnitentiam.

VERS. 18. — *Tempestas.* Varia tentamenta per malignos spiritus Deus irrogat, ut fervorem fidei et dilectionem frigescere faciant.

VERS. 21. — *Gelu sicut salem*, etc. Id est, sterili-
A tatem; ubi enim sal spargitur, sterilitas sequitur: diabolus vero per frigus infidelitatis terrena corda ad bona opera sterilia facit.

VERS. 24. — *Medicina*, etc. Omnis eloquentia deficit in comparatione ejus, nec sufficit virtutem ejus enarrare.

VERS. 26. — *Qui navigant mare*, etc. Multa sunt ad litteram pericula maris, et ibi mirabilia Dei opera in variis bestiis, sicut naturalium rerum scriptores tradiderunt. In mari quoque hujus mundi sunt multa monstra dæmoniorum et multæ eorum insidiæ.

VERS. 34. — *Ne laboretis*, etc. (RAB.) Comprehendere quod est incomprehensibile. Unde non quæras opes ad quas pertingere non possis.

CAPUT XLIV.

VERS. 1. — *Laudemus viros*, etc. Moraliter disputando, allegoriamque et anagogem in plerisque tangendo, mysteria divini sacramenti edidit; nunc de sanctis patribus narrare incipit. *Parentes nostros.* Patriarchas, qui divina locutione et visione fruebantur; et Prophetas, qui, Spiritu sancto repleti, multa Christi et Ecclesiæ mysteria præcinuerunt.

VERS. 12. — *In Testamentis stetit*, etc. (RAB.) Hæc juxta historiam de patriarchis, etc., *usque ad* quando semen bonorum operum cœlesti mercede compensabitur.

VERS. 16. — *Henoch placuit Deo.* Non ab Adam, etc., *usque ad* ut det hominibus consilium pœnitendi.

VERS. 17. — *Noe inventus est*, etc. Quando pereunte mundo diluvio reservatus est, ut pœnitentiam gentibus prædicaret, et exemplo demonstraret quod qui Deo devote serviunt, ab æterno interitu liberantur. Cum eo Deus pactum statuit, ne ultra perderet aquis diluvii omnem carnem (*Gen.* XVII). Significat autem rectores, qui inter fluctus sæculi arcam, id est Ecclesiam, regunt, et prædicant baptismum pœnitentiæ, orationibus et sacrificiis Deum placantes humano generi.

VERS. 21.— *In carne ejus facit stare testamentum*, etc. (RAB.) Ut significaretur renovata natura nostra per baptismum Christi, post exspoliationem veteris hominis.

VERS. 22. — *Ideo jurejarando*, etc. Duplex est promissio Abrahæ. In arena maris exprimuntur steriles Judæi; in similitudine stellarum, fideles Christiani, qui resurrectionis lumine coruscabunt sicut astra cœli.

VERS. 26. — *Et dedit illi hæreditatem*, etc. Gentilis populi, qui posterior ad gratiam fidei et baptismi regenerationem accessit, cui plenitudo paternæ benedictionis provenit.

CAPUT XLV.

VERS. 6. — *Præcepta.* In monte Sinai, scilicet legem dedit ei et præcepta vitæ, cum eo loquens in nube.

VERS. 9. — *Et circumcinxit eum*, etc. Describit ritum veteris sacerdotii et ornatum pontificis, quæ

omnia figura erant Novi Testamenti, et veri sacerdotis Jesu Christi. *Et induit.* Vestimenta pontificis sunt opera virtutum : sapientia, doctrina.

VERS. 14. — *Corona aurea*, etc. In qua erat nomen omnipotentis Dei, quæ significat honorificentiam divinæ majestatis, quoniam super omnia statuere debemus, ut in omnibus actibus nostris et sermonibus honorificetur Deus *per Jesum Christum, qui est caput nostrum* (*I Petr.* IV).

VERS. 17. — *Sacrificia.* (RAB.) Quomodo Moyses Aaron, etc., *usque ad* Christi enim sacerdotium et ritus sacrificiorum in æternum manebit.

VERS. 28. — *Phinees filius Eleazari.* (ID.) Phinees, sicut scriptum est in libro Numerorum (*Cap.* XXV), etc., *usque ad* ad montem fortitudinis, id est Christum, feliciter pervenit.

VERS. 31. — *Et testamentum David.* (ID.) Significat quod David in distributione ministeriorum Dei, etc., *usque ad* et in tabernaculo ministrorum vices ordinavit.

CAPUT XLVI.

VERS. 1. — *Fortis in bello Jesus Nave.* (RAB.) Jesus et opere et sermone Christum significat, etc., *usque ad* triumphans principatus et potestates in semetipso.

VERS. 4. — *Quis ante illum*, etc. (ID). Quomodo in occursu Josue impeditus est sol, etc., *usque ad* breviabuntur in tempore perditionis.

VERS. 9. — *A peccatis.* Desperationis, quando exploratorum rumoribus auditis desperaverunt intrare terram.

VERS. 13. — *Et judices singuli*, etc. (RAB.) Post Josue, successerunt judices qui populum Dei ab hostibus defendebant; et post Christi passionem, apostoli rectores Ecclesiæ Dei.

VERS. 14. — *Ut sit memoria illorum*, etc. Quia in recta fide perseveraverunt, ut memoria eorum perpetua benedictione firmaretur. *Ossa.* Robur bonorum operum mercede donatur, ut memoria nominis eorum ad posteros cum gloria transferatur.

VERS. 16. — *Dilectus a Domino*, etc. (RAB.) Narrat historia quod Dominus Samueli infanti, etc., *usque ad* pronuntiat malis rectoribus pœnam futuram et mortem perpetuam.

CAPUT XLVII.

VERS. 1. — *Post hæc surrexit Nathan.* Ad litteram, facta David commemorat, de quibus liber Regum et Paralipomenon plenissime narrant.

VERS. 2. — *Quasi adeps.* Significat eum gratia Spiritus sancti repletum, a carnalium consortio vita et moribus separatum.

VERS. 3. — *Cum leonibus lusit.* (RAB.) David significat Christum, etc., *usque ad* et dedit illi nomen, quod est super omne nomen.

VERS. 14. — *Post ipsum surrexit filius sensatus.* (ID.) Mystice, Salomon, etc., *usque ad* sicut in una area bonos significant grana, malos vero palea.

VERS. 23. — *Ut faceres imperium*, etc. (ID.) Quia decem tribus secutæ sunt Jeroboam, et duæ Roboam; de Ephraim fuit Jeroboam, qui primus in decem tribubus crudeliter regnavit.

VERS. 27. — *Et dereliquit post se*, etc. (ID.) Mystice, Roboam, qui interpretatur *latitudo populi*, etc., *usque ad* in regula catholicæ fidei permansit.

VERS. 28. — *Avertit gentem consilio suo.* Credens scilicet consilio juvenum.

CAPUT XLVIII.

VERS. 1. — *Et surrexit Elias.* (RAB.) Qui duos quinquagenarios ab Ozia rege missos cœlesti igne combussit (IV *Reg.* I).

VERS. 2. — *Qui induxit.* (ID.) Mystice, famem trium annorum verbi Dei et fidei Trinitatis inediam figuravit, etc., *usque ad* ut postea veniret qui nec translatus nec subvectus, cœlum æthereum sua virtute penetraret.

VERS. 13. — *Elias quidem in turbine*, etc. (ID.) Cum non sit discipulus super magistrum, etc., *usque ad* qui enim firma fide tangit mortem Christi, particeps est ejus resurrectionis.

In Eliseo completus. Qui oravit dic : *Fiat spiritus tuus duplex in me*, et obtinuit. Unde in patientia et virtute insuperabilis fuit, qui in vita et in morte multa signa fecit.

VERS. 17. — *Relicta est gens perpauca.* Quia domus David, et tribus Juda, et Benjamin, non penitus abjecerunt culturam Dei, sed alii eorum fuerunt idolatræ, sicut Joram et Achaz : alii adhæserunt Deo, sicut Ezechias et Josias.

VERS. 19. — *Ezechias munivit civitatem suam*, etc. (RAB.) Quod Ezechias fontem obturat, etc., *usque ad* civitatem exstiactis hostibus liberatam in Paralipomenon plene osteuditur.

CAPUT XLIX.

VERS 1. *Memoria Josiæ.* (RAB.) Memoria Josiæ regis, etc., *usque ad* ipse zelo Dei mundat terram Judæ et Jerusalem ab omnibus abominationibus, qui ait : *Zelus domus tuæ comedit me.*

VERS. 5. — *Præter David, et Ezechiam, et Josiam*, etc. Hi tres comparatione aliorum non dicuntur peccasse. Quod enim peccaverunt, condigna pœnitentia deleverunt, et devotione et pietate Deo placuerunt.

VERS. 8. — *Incenderunt electa civitatem sanctitatis*, etc. (ID.) Quidam hunc locum in persona Christi intelligunt, etc., *usque ad* his autem destructis, ædificavit Ecclesiam Dei.

VERS. 10. — *Ezechiel qui vidit*, etc. (ID.) Mystice, Ezechiel, etc., *usque ad* et pœnitentibus prædixisse remedia.

VERS. 11. — *In imbro.* Significat quod prædicaverit super peccatores venturam esse pluviam vindictæ, et per viam mandatorum Dei gradientibus promiserit consolationem misericordiæ.

VERS. 13. — *Nam et ipse*, etc. Quia Christum signat, qui est imago Dei : ut quicunque crediderit in Deum, hic quasi annulo signetur.

VERS. 14. — *Et Jesum filium Josedec.* Quia per gratiam Jesu Christi, qui est rex noster et sacerdos, post captivitatem diabolicæ oppressionis, reædificatur Ecclesia.

VERS. 15. — *Nehemias.* (RAB.) *Consolator Deus*, vel *consolatus a Domino*, etc., *usque ad* qui ædificat civitatem Dei, id est Ecclesiam, et consolatur mœrentes.

VERS. 16. — *Nemo*, etc. Enoch, *dedicatio.* Hic Christum significat, qui ædificavit et consecravit Ecclesiam sanguine suo; qui sine peccato venit in mundum, et cum gloria suscepturus est in cœlum.

VERS. 17. — *Ut Joseph.* Joseph, sicut Jacob pater ejus, terram promissionis desiderabat, Ægyptum detestabatur; instruens nos ut desideremus terram viventium, ut quiescamus in pace.

VERS. 18. — *Et ossa ipsius visitata sunt.* (RAB.) Significat quod Joseph, etc., *usque ad* et sepelierunt in Sichem, quæ est Neapolis, urbs Samaritanorum.

VERS. 19. — *Seth et Sem*, etc. Seth filius Adam, et Sem primogenitus Noe, tam fide quam moribus hominibus sui temporis prælati sunt; in quibus Christus significatur, qui Deus et homo est.

CAPUT L.

VERS. 1. — *Simon Oniæ filius.* (RAB.) Ad homines in tempore suo pervenit, etc., *usque ad* cum vitam Simonis et mores tam expresse describat Jesus.

VERS. 3. — *Putei aquarum.* Profunditates Scripturarum, quæ in divinis libris sub figuris latent, sed ore prædicatorum redundant, quasi mare ad saturitatem plurimorum.

VERS. 5. — *Et ingressum domus atrii amplificavit.* Quia in rudibus, quos signat atrium; et in perfectis, qui signantur per domum, magistrorum excrescit meritum.

VERS. 11. — *In accipiendo ipsum stolam*, etc. Ordo prædicatorum accipiendo stolam gloriæ, et vestiendo se consummatione virtutum, judicium dignitatis suæ, et ornatum fidei, et vestitum bonæ operationis demonstrat. Hæc enim debent in sacerdotibus apparere, ut digne possint docere.

VERS. 13. — *In accipiendo autem partes de manu sacerdotis.* Partes accipit de manu sacerdotis, qui bonæ operationis actum exigit a ministris.

VERS. 15. — *Et consummatione fungens in ara.* Consummata oblatio datur excelso Regi, quando corpus Christi offertur Deo.

VERS. 17. — *Effudit in fundamento.* In commemorationem Christi, qui est fundamentum Ecclesiæ, hujus oblationis est odor suavissimus Deo omnipotenti.

VERS. 18. — *Tunc exclamaverunt filii Aaron.* Christi sacerdotes prædicationem exhibuerunt per passionem consummatam. Ductiles tubæ bene dicuntur, quia prædicatores tanto crescunt quanto tribulationum malleis percutiuntur.

VERS. 19. — *Tunc omnis populus*, etc. Cum officium ecclesiasticum per ministros altaris agitur in

A memoriam Christi, populus, ad laudem Dei provocatus, prosternit se in faciem, id est, cordis sui exhibet humilitatem. *Dare preces Omnipotenti.* Quia quidquid amore Dei agitur, coram Deo est oratio et odor suavitatis; quia omnis Ecclesia satagit ut perseveret in prece usque ad finem mundi, quando corpus Christi in incorruptione honorabitur, et membra capiti suo conjungentur.

VERS. 21. — *Et rogavit populus*, etc. (RAB.) Quia quidquid in unitate fidei Deo offertur, apud eum recipitur; quidquid extra, impietati deputatur. Magnus fit in Ecclesia sonus, quando orantibus sacerdotibus et benedicentibus respondet omnis populus: Amen: qui sonus tam ad clamorem vocis quam ad devotionem cordis pertinet.

B VERS. 22. — *Tunc descendens*, etc. Cœtus sanctorum exsultans. *Extulit.* Quando gratias agit pro perfectione laboris in salute universi populi, tunc laudes multiplicat, orationem iterat, quia nunquam a laudibus cessat.

VERS. 23. — *Ostendere virtutem Dei.* Prædicare scilicet misericordiam ejus, qui dat nobis jucunditatem cordis, et pacem in temporibus æternis, ut omnes viri Israelitæ, et amatores Regis æterni, prædicent potentiam et bonitatem Dei in liberatione populi sui.

VERS. 27. — *Duas gentes*, etc. Ruina duplex, gentilitas scilicet, quæ idololatria polluta est et conversatione vana.

VERS. 29. — *Doctrinam sapientiæ*, etc. Opus suum C commendat, ostendens quam utile sit legenti, meditanti et operanti.

CAPUT LI.

VERS. 1. — *Oratio Jesu filii Sirach.* Melius ad totam Ecclesiam refertur, quam ad unam personam, quia in ea multæ species tribulationum et diversa solatia describuntur.

Confitebor tibi, Domine rex. (RAB.) Jesus Christus adjutor et protector est sponsæ suæ, qui tradidit semetipsum pro ea, ut liberaret eam a perditione originalis peccati.

VERS. 5. — *Portis tribulationum.* Hæc sunt ora principum et tyrannorum, unde minæ prodeunt et fraudulentiæ, quæ servos Dei negare fidem compellunt.

D VERS. — 6. — *A pressura flammæ.* Hoc tribus pueris contigit in camino ignis corporaliter; sed omnes sancti ab æstu persecutionis liberantur spiritualiter.

VERS. 9. — *Et vita mea appropinquans erat inferno.* Quia vita carnis quotidie deficiendo ad mortem tendit. Mortem enim *infernum* vocat, quia mors carnis, primi peccati vindicta est, sicut infernus peccantium animarum pœna perpetua.

VERS. 10. — *Circumdederunt me undique*, etc. Videns Ecclesia se ab hostibus circumdari, et humanum deesse solatium, a Deo quærit adjutorium, a quo est omne bonum, cui attribuit quod liberatur ab inimicis.

Vers. 18. — *Cum adhuc junior essem.* (Rab.) In juventute, vel pueritia, etc., *usque ad* quomodo ab infantia quæsierit sapientiam.

Priusquam oberrarem, etc. Signat se ante errorem pueritiæ vel juventutis desiderasse sapientiam, et a Domino postulasse, et usque ad novissimum perseverasse.

Vers. 19. — *Tanquam præcox uva.* Decorem sapientiæ comparat præcoquæ uvæ, ut ostendat jucunditatem apud eam esse. Præcoqua enim uva dicitur eo quod cito maturescat.

Vers. 24. — *Consiliatus sum*, etc. (Rab.) Prius dicit se consilium inisse ut faceret illam, etc., *usque ad* sic enim confirmatus, perveniet ad fructum sapientiæ.

Vers. 29. — *Venter meus.* Commotus ad pœnitentiam per sapientiæ notitiam. *Propterea.* Ad perfectionem sapientiæ pervenire non est humani studii, sed divini muneris.

Vers. 30. — *Dedit mihi Dominus*, etc. Bona merces est lingua erudita, quæ fecit fratres instruere et corrigere.

Vers. 37. — *Lætetur anima.* Magna est jucunditas cordis, si recordatur misericordiam superni judicis.

LIBER ISAIÆ PROPHETÆ.

PROLOGUS S. HIERONYMI IN ISAIAM PROPHETAM.

(*Vide Hieron. in Isa., Operum tom. IV.*)

VITA ISAIÆ

(Ex Epiphanio, lib. de Vitis prophetarum.)

Isaias in Jerusalem nobili genere ortus est, ibique prophetavit : sub Manasse rege, sectus in duas partes, occubuit. Sepultusque est sub quercu Rogel, juxta transitum aquarum, quas olim Ezechias rex jacto obstruxerat pulvere. Fontem quippe Deus Siloam causa Prophetæ efficit, quoniam priusquam moreretur, pusillum precatus est, uti undas illic effingere dignaretur. Et confestim demisit illi cœlitus aquam viventem, unde sortitus est locus ille appellationem Siloam, quod si quis interpretetur, sonat demissum. Sub Ezechia quoque rege, antequam stagnum piscinasque fabricasset, precibus Isaiæ effectum, ut exigua lympha scaturiret, quod populus in obsidione hostium teneretur, et ne ipsa periret undis destituta civitas. In cujus rei perennem memoriam, populus accurate Prophetam isthic solo cum gloria et honore reddidit, ut per ejusdem intercessiones in consummationem usque sæculi, aquæ ejusmodi fructus impetretur, cui scilicet usum referebant acceptum. Exstat autem monumentum Isaiæ, finitimum sepulturæ principum, post sepulcra sacerdotum versus Nothum partemque meridionalem. Salomon enim Jerosolymam construens, regum excitavit mausolea, prout illa David descripserat.

PRÆFATIO IN ISAIAM.

(Hieron. *in Isa.*) Isaias, vir nobilis et urbanæ eloquentiæ, nihil in eloquio rusticitatis habens, non tam propheta dicendus est quam evangelista : Ita enim liquide Christi et Ecclesiæ mysteria prosequitur, ut de præteritis putetur historiam texere. Prophetavit autem in Hierusalem et Juda, nondum decem tribubus captivatis : et de utroque regno nunc mixtim, nunc separatim, texuit oracula. Et cum interdum ad præsentem respicit historiam, et post Babylonicam captivitatem reditum populi significet in Judæam, in advocationem tamen gentium et Christi adventum omnem intendit curam.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Visio Isaiæ*, etc. Tria sunt genera visionis : primum corporale, quo videmus cœlum et terram et hujusmodi ; secundum spirituale, quo videmus, sicut in somnis, imagines hominum et hujusmodi ; tertium intellectuale, quod est in ratione, per quod Creatorem cognoscimus, et, Spiritu sancto revelante, intelligimus quodlibet. Videre quoque sæpe pro intelligere ponitur : unde sæpe interrogamus, dicentes : Vides, id est, intelligis? Prophetæ quoque hinc videntes dicuntur, id est, intelligentes. Hanc visionem vidit Isaias Spiritu sancto, scilicet intimante, quæ superventura erant intellexit. Unde in principio non ponit visiones sicut Daniel, neque dicit quid viderit ; sed statim dicit : Audite, cœli, et auribus percipe, terra.

(Hier. *in Isa.*, tom. IV). Non solum Isaias, etc., *usque ad* non ergo ignorabant, secundum Montanum, qui sic videbant.

(Id., *Ibid.*) Isaias interpretatur, etc., *usque ad* et cum omnia fecerit, dicit : *Servus inutilis sum ; quod debui facere, feci.*

Filii Amos. (Id., *ibid.*) Amos, pater Isaiæ, non duodecim Prophetarum tertius est, etc., *usque ad* Prophetas fuisse contendunt.

Super Judam et Jerusalem. (Id., *ibid.*) Isaias pri-

cipaliter de duabus tribubus, etc., *usque ad* ad correctionem duarum tribuum hæc prædicta esse.

Visio Isaiæ, etc. (Hier., *ibid.*) Pro Juda, in quo signantur duæ tribus, etc., *usque ad* de qua : *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum.*

In Diebus Oziæ. (Id., *ibid.*) Ozias ipse est qui et Azarias, etc., *usque ad* ut nostræ historiæ appareant antiquiores quam gentiles.

Vers. 2. — *Audite, cœli*, etc. (Id., *ibid.*) Supra quis Propheta, etc., *usque ad* cum hoc potestatis Dei sit, nec terrenæ intelligentiæ.

Dominus locutus est. (Id., *ibid.*) Non vobis, sed mihi, ut quod in spiritu audivi referam vobis, qui ipsum audire non meruistis.

Filios enutrivi. (Id., *ibid.*) Quod dicit : Ego eos adoptavi in filios, etc., *usque ad* unde : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Vers. 3. — *Cognovit bos*, etc. (Id., *ibid.*) Unde : *Non arabis in vitulo simul et asino* (*Deut.* xxii). Sicut Ebion, etc., *usque ad* cui dicitur : *Venite ad me, qui laboratis et onerati estis.*

Asinus. Gentilis vel conversus lascivus, ante immundus, peccatis oneratus, qui incarnationem Christi credidit, qui natus statim reclinatus est in præsepio, ut carnis suæ freno reficeret universos.

Israel. (Hier., *uti supra.*) Scribæ et Pharisæi clavem scientiæ et legis habentes. Unde Israel, Deum videntes, appellati sunt.

Non cognovit me. Cujus scilicet diem vidit Abraham et lætatus est (*Joan.* viii); cujus adventum chorus Prophetarum exspectando vaticinatus est.

Vers. 4. —*Væ genti*, etc. (Hier., *ibid.*) In hoc titulo, personam, causam, tempusque commemorat ; secundo, attentos facit ; tertio, narrat quid locutus Dominus ; quarto, quasi in excessibus gentem increpat peccatricem. *Væ genti.* etc. Æternum minatur interitum, quia respuunt Filium, qui salutem attulit.

Iniquitate. (Id. *ibid.*) Unde : *Iniquitas sedet super talentum plumbi* (Zach. v) ; unde alibi : *Quasi onus grave, gravatæ sunt super me* (*Psal.* xxxvii).

Nequam. Alii, pessimorum, ut non seminis sit vitium, sed malitiæ eorum, qui voluntate propria Deum dereliquerunt. Non enim boni et mali diversa putanda est natura.

Blasphemaverunt. Dicentes : *Dæmonium habes*, et *Samaritanus es tu* (*Joan.* viii) ; et *Non habemus regem nisi Cæsarem* ; et *Nonne hic est Filius fabri?*

Abalienati sunt. (Hier., *ibid.*) Qui dicebantur pars et filii Dei (*Joan.* xix ; *Matth.* xiii). Dicitur de eis : *Filii alieni mentiti sunt mihi* (*Psal.* xvii), unde : *Nemo mittens manum suam ad aratrum*, etc. (*Luc* ix), unde Apostolus : *Ad priora se extendens, posteriorum oblitus* (*Philip.* iii).

Vers. 5. — *Super quo percutiam vos*, etc. (Id. *ibid.*) Quasi dicat, etc., *usque ad* quod autem jam non sit locus medicinæ aptus ostendit sic : *Omne caput languidum* etc.

Omne caput languidum. (Id., *ibid.*) Sicut lætitia

A animi aliquando dolores corporis mitigat, etc., *usque ad* unde : *A planta pedis*, etc.

Vers. 6. — *Vulnus et livor.* (Id., *ibid.*) Quasi dicat, etc., *usque ad* et pium medicum ad se missum occiderunt.

Nec curata medicamine. (Id., *ibid.*) Unde : *Curavimus Babylonem et non est curata*, urbem, scilicet confusionis et vitiorum , etc., *usque ad* et irremediabilem Judæorum captivitatem expressit.

Vers. 7. — *Terra vestra deserta*, etc. (Id., *ibid.*) Hæc sub Babyloniis partim completa sunt, etc., *usque ad* unde : *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat*, etc.

Vers. 8. — *Filia Sion*, etc., (Id., *ibid.*) Affectu piissimi patris. Et : *Omnes enim natura filii Dei sumus* (*Joan.* xiv), sed nostro vitio alieni efficimur.
B
Unde Babylon sæpe *filia* nuncupatur.

Vers. 9. — *Nisi Dominus.* (Id.) Hoc ex persona Prophetæ, etc , *usque ad* sic Omnipotens, Filius Omnipotentis est.

Vers. 10. — *Audite verbum.* (Id.) Salvatis reliquiis, etc., *usque ad* et nunc mente cernitur, quando invisibilis creditur.

Vers. 11. — *Plenus sum.* (Id.) Quasi dicat : Putatis me indigere his vel delectari? Ego autem plenus sum, id est, nullo indigeo. *Mea enim est terra et plenitudo ejus.* Vel plenus sum, id est, tædio affectus, quia non bene offertis.

Holocausta arietum, etc., usque : *Judicare pupillo*, etc. Sacrificia Judæorum respuit, obedientiam
C
Evangelii commendat : *Holocausta arietum*, etc. Ultimam templi destructionem indicat, quæ in perpetuum perseverat. Post Babylonicam enim captivitatem, a Zorobabel templum ædificatum est, et in eo diu sacrificatum est.

(Id.) *Holocausta arietum.* Potest et de illis accipi, qui, cum Dei præcepta despiciant, volunt illum multitudine sacrificiorum placare, et peccandi licentiam emere. Vel qui rapinam et avaritiam altari offerunt, et pauperibus tribuunt.

Nolui. Præterito utens, ostendit se nunquam Judæorum sacrificia amasse, sed propter significatum ad tempus sustinuisse : et vero sacrificio impleto, pro nihilo reputasse.

Vers. 12.—*Cum veniretis.* (Id.) Hæc sacrificia non
D
quæsivit Deus, quasi indigeret; sed ne dæmonibus immolarent, et ut per carnalia et typica ad spirituale et verum sacrificium facilius pervenirent.

Quis quæsivit? Audiant hoc Ebionitæ, qui post Christi passionem putant legem esse servandam : audiant hoc eorum socii, qui Israelitico tantum generi custodiendam decernunt.

Vers. 13. — *Neomeniam*, etc. Festum novæ lunæ, quod celebrabant in principio mensium : *Neos*, novum, *mene*, luna ; unde : *Buccinate Domino in neomenia tuba* (*Psal.* lxxx).

Iniqui sunt cœtus vestri, etc. (Id.) Quia spirituales hostias non offerunt ; unde : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (*Psalm.* l).

VERS. 14.—*Odivit anima mea.* (ID.) Ἀνθρωποπαθῶς. Non quod animam habeat, sed nostro loquitur more; quasi, omnino odivi.

Laboravi, etc. (HIER.) Symmachus. *Defeci miserans*, etc., *usque ad* sed meo tantum salvaris auxilio.

VERS. 15. — *Manus enim vestræ plenæ sunt sanguine*, etc. (ID.) Prophetarum et tandem Domini eorum, etc., *usque ad* in oratione dies noctesque invigilant.

VERS. 16.—*Lavamini*, etc. Quasi dicat : Hoc odivi : placet veritas Evangelii : *Lavamini*, sanguine Christi, aqua baptismi. *Mundi estote*, manentes in innocentia vitæ. Baptismus enim solum potest in remissionem peccati, unde : *Nisi quis renatus* (*Joan.* III), etc. Et alibi : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris*, etc.

(HIER., *ubi supra*). Ordo præcipuus, etc., *usque ad* sed etiam in conspectu Dei, quem nihil potest celari.

Quiescite agere perverse. (ID.) Illud Evangelii sonat, etc., *usque ad* quem sequuntur in Apocalypsi qui splendent candore virginitatis.

VERS. 17. — *Discite benefacere.* (ID.) Non confisi naturæ, etc., *usque ad* magistrorum terenda sunt limina.

Quærite judicium, etc. (ID.) Victimis Judæorum Evangelica succedunt mandata. Pupillis et viduis providetur, ut securi de conjugibus et liberis martyres ad bella procedant.

VERS. 18.—*Ut coccinum*, etc. (ID.) Idem est coccus et coccinum, et vermiculus, grande scilicet peccatum, et homicidium et adulterium, etc. Quod autem per nivem, hoc per lanam significatur purgatio, scilicet et ablutio peccatorum.

Quasi nix. Quia frigidi erunt contra incentiva vitiorum : *Et velut lana*, quia vestiti contra frigus perfidiæ.

Lana alba, etc. (ID.) De qua fiat vestis Christi.

VERS. 19. — *Si volueritis et audieritis*, etc. (ID.) Liberum arbitrium reservatur, etc., *usque ad* ad laudem Dei transiret religio.

(ID.) Moraliter ; anima fidelis et plena judicii, dum Deo obedit, Deus in ea habitat, qui est justificans justitia ; si autem a Deo recedit non loco, sed merito, habitatur a malignis spiritibus, qui sunt homicidæ animarum.

VERS. 21. — *Justitia.* (ID.) Justitia, in Hebræo *sedek* צדק, quod magis justum significat, ut intelligamus Dominum commoratum ea, de quo : *Justus autem, quid fecit?* quod in Ezechiele per Oolibam significatur, quod interpretatur *tabernaculum*, vel *tabernaculum meum in ea.*

VERS. 22. — *Argentum*, etc. Clari scilicet et lucidi ad vitia sunt reversi.

In scoriam. (ID.) Scoria, Hebraice *siggim* (סגים) : quod est rubigo metallorum, vel purgamenta et sordes quæ igne excoquuntur.

Vinum tuum, etc. Alii : *Caupones tui miscent vinum aquo.* Symmachus : *Vinum tuum mixtum est* A *aqua.* Moraliter : *Vinum tuum mixtum est aqua* : quia præcepta sanctæ Scripturæ, quibus corrigere debent auditores, ad illorum voluntatem emollit, sensu suo admisto, vinum corrumpit. *Vinum tuum*, etc. Hæretici quoque Evangelium corrumpunt, pessimi caupones, de vino aquam facientes, cum aquam in vinum verterit Dominus, quod miratur architriclinus : Et regina Saba, in convivio Salomonis collaudans pincernas et ministros vini.

VERS. 23. — *Socii furum.* (ID.) Accipientes a Scribis et Pharisæis munera, quæ pauperibus auferebant. In passione quoque Domini, infideles fuerunt, nolentes credere in Christum ; et socii furum, Scribarum scilicet et Pharisæorum et Judæ proditoris. *Socii furum*, etc. Nos quoque debemus cavere ne ab B illis accipiamus munera, qui de lacrymis pauperum congregant divitias, ne simus socii furum, et ne dicatur de nobis : *Si videbas furem, currebas cum eo*, etc.

Sequuntur retributiones. (ID.) Quia amicos non putant, etc., *usque ad* id est, patienter tolera.

VERS. 24. — *Fortis Israel.* (ID.) LXX : *Væ fortes Israel*, etc., *usque ad* vel moribus.

Heu ego. (ID.) Affectu pii patris eos (licet inimicos) plangit et percutit, quia pereunt et pœnitere nolunt.

Consolabor, etc. (ID.) Ultione consolatur, etc., *usque ad* in quo significat eos tormenta passuros.

VERS. 25. — *Stannum tuum.* (ID.) Falsam doctrinam Scribarum et Pharisæorum, quæ est similis C veræ, sicut stannum argento. Et dabo puram et perfectam legis et Evangelii scientiam.

VERS. 26. — *Et restituam judices*, etc. (ID.) Non solum post captivitatem, ut Zorobabel, Esdram, et alios, qui usque ad Hircanum præfuerunt populo ; sed et post adventum Domini, Apostolos et alios Ecclesiæ doctores.

Civitas justi, urbs fidelis Sion, in judicio redimetur. Ecclesia in qua revocantur ad juste vivendum. Est enim civitas congregatio hominum ad juste vivendum.

VERS. 30. — *Velut quercus defluentibus.* (ID.) Sicut a quercu ariditate concussa, etc., *usque ad* nec olera quidem affert, quæ infirmus manducet.

D

CAPUT II.

VERS. 2. — *In novissimis.* (Hier.) De quibus Jacob, etc., *usque ad : crevit in montem magnum.*

Mons. Montes, angeli, prophetæ, patriarchæ, apostoli, martyres, et alii qui miraculis effulserunt. *Colles*, minores, a majoribus lumen accipientes.

Et elevabitur. (ID.) Super omnes sanctos, quia de plenitudine ejus omnes accipiunt (de quibus : *Montes in circumitu ejus*) qui a monte Christo montes dicuntur.

VERS. 3. — *Domum.* (ID.) Quod ideo dicitur, ut Vetus Testamentum suscipiamus, non secundum Manichæum aliam quam domum Dei Jacob quæramus.

Vias suas, quas alii triverunt. Dominus quoque ascendens in montem docebat discipulos suos. Prius ergo discendæ viæ, post ambulandum in semitis.

De Sion. (Hier.) Non de Sina petra, sed de monte Sion, in quo Jerusalem, in qua templum et religio Dei. Dominus quoque in templo docuit quod non oportuit Propheta mori extra Jerusalem.

Lex et verbum. Sicut supra, verbum et legem simul posuit, ut principes audirent verbum, legem populus aure perciperet. Qui enim fecerit legem, perveniet ad verbum Dei; exibit lex de verbo quasi de fonte, ut alios irriget.

Vers. 4. — *Et constabunt gladios suos*. (Id.) Omne studium bellandi vertetur in pacem, etc., *usque ad* manducemus in tempore messionis, scilicet mortis.

Vers. 5. — *Domus Jacob*, etc. (Id.) Post vocationem gentium et ostensionem montis Dei, invitat populum suum, qui est de Jacob, ut, exiens de tenebris infidelitatis, suscipiat lumen Christi.

In lumine. (Id.) *Dum lucem habetis, credite in lucem. Accedite ad eum, et illuminamini*, etc. Quasi dicet : *Qui male agit, odit lucem : sed venite mecum, ambulemus in luce Domini, qui dicit : Ego sum lux mundi*, etc.

Vers. 6. — *Projecisti enim*. Postquam exhortatus est, vidit in spiritu duritiam eorum, et subito oculos mentis ad Dominum convertens, ait : *Projecisti enim*, etc., quasi dicat, et ideo hortandi, quia *projecisti*, etc.

Quia repleti sunt, ut olim, etc. (Id.) Romanis, scilicet ejicientibus, Judæos in Judæa habitaverunt alienigenæ, undecunque adducti a Tito et Vespasiano, vel cæteris principibus. Vel priusquam a Babyloniis vastarentur, hæc commiserunt sub impiis regibus.

Ut Philisthiim. (Id.) Philisthiim qui hodie Palæstini, quia *p*. litteram sermo Hebræus non habet, sed pro ea φ Græco utitur.

Pueris, etc. Victorum significat libidinem in Judæam gentem. Græci enim et Latini diu hoc vitio laboraverunt : sed sub Constantino imperatore, et coruscante Evangelio, cum cæteris delata est turpitudo hæc.

Vers. 7. — *Repleta est terra*. (Id.) Et Romanorum et Judæorum avaritia suggillatur; Græcæ enim et Latinæ testantur historiæ nihil utraque gente avarius esse : inter idola, avaritia condemnatur.

Vers. 8. — *Equis et innumerabiles*. (Id.) Et hoc contra Dominum, qui multiplicari currus prohibuit et equos : hæc enim animalia data sunt ad adjuvandum, non ad superbiendum, unde et jumenta dicuntur.

Vers. 9. — *Incurvavit se*. Ubi quondam templum et religio Dei, ibi statua Adriani et idolum Jovis.

Non ergo. Non maledicit Isaias, sed benedicit, etc., *usque ad* et repleti sunt idolis, etc.

A facie timoris Domini. Ab ira judicii.

Et a gloria majestatis ejus. Quia *veniet cum potestate magna et majestate*.

A Vers. 11. — *Oculi sublimis*, etc. (Hier.) Nec divitiæ, nec potentia, nec nobilitas generis quemquam salvabit, omnibus superveniet una captivitas. Possunt et de judicii die hæc accipi, cum omnis creatura in conspectu Dei humiliabitur, et nihil se esse sentiet comparatione ejus.

Exaltabitur autem solus Dominus in die illa.

Vers. 12. — *Domini exercituum*. Ubicunque de victoria, vel vindicta Domini loquitur; Dominum exercituum eum commemorat, ne dubitemus de ejus victoria, cujus tanta est potentia.

Vers. 14.— *Montes excelsos*. (Hier.) Pro varietate virtutum, alii bonorum montes, alii colles appellantur. Pro diversitate vitiorum, alii impiorum montes, allii colles, quibus dicitur : *Ego inducam super vos gladium*, etc. B

Et super omnem turrim. (Id.) Ad litteram : venientibus Romanis, et turres et muri funditus eversi sunt, etc., *usque ad* ne dogma perversum prævaleat veritati.

Vers. 16. — *Naves*. (Id.) Habuit Josaphat naves quas mittebat in Tharsis, etc., *usque ad* sunt et naves bonæ de quibus dicitur : *Qui descendunt mare in navi*, etc.

Tharsis. (Id.) Cujuslibet maris, etc., *usque ad* si aliter dicitur, Syrum est.

Vers. 17. — *Incurvabitur omnis*. (Id.) Allegorice : humanus sermo rationabilis videtur, etc., *usque ad* ab eo quoque quo conficta erant penitus conterentur.

C Vers. 18. — *Et idola penitus*. Hoc in captivitate Chaldæorum, etc., *usque ad* hoc specialiter ad priorem sensum referendum est.

(Bed.) Ædificavit Salomon rem in Jerusalem Astaroth idolum Sydoniorum, etc., ubi (ni fallor) ostenditur quia Salomon nunquam perfecte pœnituit, quia idola quæ ædificaverat non delevit.

Vers. 20. — *Ut adoraret talpas*. (Hier.) Non in re, sed sicut talpæ, etc., *usque ad* quibus ad veritatem pervenitur.

Vers. 22. — *Quiescite ergo*. Quia hæc evenient nisi quiescatis. Quiescite ergo ne sæviatis in Christum, qui purus homo videtur : quia spirat naribus et vivit sicut alii homines.

Excelsus. Excelsus super omnes gentes Dominus. D *Et ipse fundavit eam Altissimus* (*Psal*. CXII, LXXXIX). Hebræum tamen *excelsum* significat, non *excelsus*. Ipse est enim ipsa altitudo, non tantummodo altus.

CAPUT III.

Vers. 1. *Ecce enim*. Hucusque de judicio dici putant, etc., *usque ad* postquam omnes gratiæ donationes a Judæis ablatæ sunt.

Vers. 2. — *Virum bellatorem*. (Hier.) Non est apud Judæos qui pro lege bellet qui secundum eam judicet : omnes enim vani et stulti sunt.

Et ariolum. Quia aliquando vera ariolantur ut Balaam, et divini quinque urbium Palæstinorum, quorum consilio arca Domini remissa est, quasi di-

ceret : Et veri prophetæ et falsi auferentur a Judæis.

Senem. Quem LXX presbyterum transtulerunt, etc., *usque ad* quia presbyteros audire noluit.

VERS. 3. — *Prudentem.* Doctorem vel auditorem, etc., *usque ad* qui discernerent quo spiritu prophetæ loquerentur.

De architectis. Ipse Christus fabri Filius dicitur : et in Paralipomenonis vallem artificum legimus. Ibi quippe erant artifices quos non inflabat scientia, sed humilem Christum sequebantur.

VERS. 4. — *Et dabo pueros.* (HIER.) Cum cætera in persona, etc., *usque ad* prohibet Apostolus episcopum eligi neophytum, ne superbiat sicut diabolus.

Effeminati. LXX, illusores, etc., *usque ad* sanctus Ecclesiæ status confunditur.

VERS. 6. — *Apprehendet.* (ID.) Ad litteram, etc., *usque ad* et ruina nostra tuo sustentetur auxilio.

VERS. 7. — *Respondebit.* (ID.) Hoc in Hebræo non est, sed de LXX hoc additur. Secundum Hebræum enim ita jungitur : *In die illa dicet* :

Non sum medicus. Non statim multitudinis judicio acquiescamus, etc., *usque ad : Ne quæras judex fieri, ne forte non possis offerre iniquitates* (*Eccl.* VII).

VERS. 8. — *Ruit enim Jerusalem.* Ex persona Prophetæ. Quasi dicat : Ideo non invenient qui velit eis subvenire, quia Dominum blasphemaverunt, dicentes : *Dæmonium habes* (*Joan.* VIII), et hujusmodi.

Quia lingua. Quamvis Romani quantum ad se pro tributo quod negabatur, in obsidionem venerunt, tamen præcipue mors Domini causa fuit.

VERS. 9. — *Agnitio.* Agnoscent propter peccata sua hoc contigisse, vel ante oculos mentis semper peccata sua habebunt.

Væ animæ eorum. (ID.) LXX : *Væ animæ eorum, quoniam cogitaverunt consilium pessimum contra semetipsos, dicentes : Alligemus justum, quoniam inutilis est nobis* (*Sap.* I).

(ID.) Caveamus ergo ne simus exactores in populo ; ne juxta impium Porphyrium matronæ et mulieres sint noster senatus, quæ dominentur in Ecclesiis, et de sacerdotali gradu favor judicet feminarum.

VERS. 12. — *Et viam gressuum*, etc. (ID.) Ille est ergo doctor ecclesiasticus, etc., *usque ad* de qua : *Ego sum via, veritas, et vita* (*Joan.* XIV).

VERS. 13. — *Stat ad judicandum.* (ID.) Jam quasi iratus, etc., *usque ad* contra principes et presbyteros venit ut judicet, dans eis locum defensionis.

VERS. 14. — *Vos enim depasti.* (ID.) Reor hoc fuisse inter senes et principes veteris populi, quod inter presbyteros et episcopos nostri temporis.

Vineam meam. (ID.) Vineam de Ægypto transtulisti. *Vinea Domini Sabaoth domus Israel est* (*Psal.* LXXIX).

VERS. 15. — *Quare atteritis populum meum?* Nostri quoque principes, etc., *usque ad* suas vel suorum divitias esse faciunt.

VERS. 16. — *Pro eo quod elevatæ.* Hoc ad uxores Scribarum et Pharisæorum præcipue, et ad alias quoque potest referri : ob quarum delicias et luxum viri earum pauperes exspoliabant. Ne se ergo immunes existimarent a peccato, dicit Dominus : *Pro eo*, etc.

VERS. 17. — *Decalvabit.* Quod occultum est patebit, et fœda calvities apparebit. Nihil enim opertum est quod non reveletur.

VERS. 18. — *In die illa*, scilicet Babylonicæ captivitatis, vel verius quando capti sunt a Romanis, et omnia ornamenta perdiderunt.

Calceamentorum. Quæ in solitudine non sunt attrita, etc., *usque ad* ut pro munditia matronali, terræ spurcitia vertatur.

VERS. 21. — *Annulos.* Quibus signamur ad malitiam Christi, quem Pater signavit. Filius quoque prodigus cum stola annulum recepit, et calceamenta.

Gemmas in fronte. Quibus ora nostra decorantur et caput.

VERS. 22. — *Linteamina.* (HIER.) Ut latis in Domino perfruamur deliciis.

VERS. 23. — *Vittas.* Quæ animum huc illucque fluentem constringunt.

Theristra. Vestis muliebris tenuissima, et visui pervia, æstati idonea, et inde nominatur : theria enim æstas dicitur.

VERS. 24. — *Fascia pectorali cilicium.* Qua castigantur ubera, ne exuberent.

VERS. 26. — *Et mærebunt atque.* Quicunque locum suum diabolo dederit, et cor suum omni custodia non servaverit, lugebunt portæ ejus, et absente sponso, semper in luctu erit, et corruens in pulvere sedebit.

Lugebunt portæ ejus, et desolata in terra sedebit. Metonomicos, judices, reges, principes qui solebant sedere in porta.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Et apprehendent septem.* (HIER.) Cum Nabuchodonosor Sedeciam regem, etc., *usque ad* hoc loco plures possumus intelligere.

Septem mulieres. (ID.) Septem dona Spiritus sancti : *Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini*. Quæ mulieres dicuntur, quia nemo generatur Deo, nisi per Spiritum : et pluraliter, quia plura sunt dona, cum Spiritus unus.

Panem nostrum. Panis noster Christus est, virga de radice Jesse, et flos ; mulierum panis Pater est, sicut et Christi, qui ait : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei* (*Joan.* IV). *Panem nostrum comedemus*, corpus Christi.

Vestimentis nostris operiemur. Ornamentis virtutum.

Invocetur nomen tuum. A Christo dicamur Christiani.

Aufer opprobrium. Quod patimur a Judæis tanquam sine Deo, etc., *usque ad* sæpe cogamur mutare hospitium.

Aufer. Quia consurgent contra sapientiam falsæ doctrinæ, et contra cæteras mulieres, id est, virtutes : unicuique suum insurgit contrarium, cum nomen earum falsæ virtutes subripiunt.

VERS. 5. — *Nubem*, id est, obumbrationem Spiritus, in prosperis ne eleventur, sicut filiis Israel nubes in die erat, ignis in nocte.

Et fumum, etc. (HIER.) Unde : *Domus impleta est fumo* (*Exod.* XIII); et alibi : *Qui tangit montes, et fumigant* (*Psal.* CIII).

Super omnem enim. Plurimi Judæorum, etc., *usque ad* nos autem ad primum Christi adventum.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Cantabo dilecto*, etc. (HIER.) Canticum aliquando in lætitia, aliquando in tristitia, ut hoc, scilicet quod ille composuit, qui videns civitatem flevit, dicens : *Quia si cognovisses et tu*, etc. (*Luc.* XIX).

VERS. 2. — *Vineam electam*. (ID.) Alia editio, vineam Sorec, quod est genus vitis optimæ, uberrimæ perpetuis fructibus; cuncta quæ de vinea dicuntur, ad statum animæ referuntur, quæ a Deo plantata non attulit uvas, sed labruscas : et tradita est bestiis conculcanda, nec imbrem doctrinæ suscepit, quia dona præterita contempsit.

VERS. 3. — *Nunc ergo habitatores*, etc. Similiter Nathan David interrogat, ut de se tanquam de alio sententiam proferat.

VERS. 4. — *An quod exspectavi*, etc.? Hoc secundum quosdam supra apud se dixit, hic vero quod cogitaverat, alios interrogat.

VERS. 5. — *Et nunc ostendam vobis*. Quasi diceret : Quia non vultis respondere, ergo respondebo pro vobis.

Auferam, etc. Ut scilicet qui Deum non senserunt per beneficia, sentiant per supplicia, et ideo minatur pœnam, ut convertantur ad pœnitentiam.

VERS. 6. — *Et nubibus*. (ID.) Quæ sub Elia, etc., *usque ad* quando nec prophetas habuerunt, et apostolos repulerunt.

VERS. 7. — *Domus Israel*, etc. (ID.) Ex quo divisum est regnum, etc., *usque ad* quia Christus ex eis natus est.

Ecce clamor. Quo vociferatus est contra Dominum et clamavit, dicens : Tolle, tolle, crucifige; vel, clamorem pro justitia fecerunt, quia Christum interfecerunt, cujus sanguis clamat ad Dominum : *Vox sanguis fratris tui Abel clamat ad me de terra* (*Gen.* IV).

VERS. 8. — *Væ qui conjungitis*. Hoc specialiter ad Judæos qui avarissimi, etc., *usque ad* donec deficiat terra, sensus scilicet, et sermo humanus.

VERS. 9. — *In auribus*. (ID.) Quasi diceret propheta : Hæc verba interioribus auribus audivi, quæ sunt Domini exercituum.

Nisi domus, etc. Pompa scilicet, et structura hæreticorum, *usque ad* qui ad comparationem multiplicis numeri unione constringitur.

VERS. 10. — *Decem enim jugera*. (ID.) Sterilitas terræ, quæ captivitatem secutura est, ostenditur.

VERS. 11. — *Væ qui consurgitis*. Quasi diceret : Captivitas imminet, etc., *usque ad* non intelligunt in se opera Domini.

A VERS. 17. — *Et pascentur agni*. (ID.) Juxta historiam idem est quod supra, regionem vestram alieni devorant coram vobis.

Advenæ : *Auferetur a vobis regnum Dei*, etc. De toto enim orbe congregata, etc., *usque ad* ut loca taurorum occuparent agni.

VERS. 18. — *Væ qui trahitis*. Hæc ad principes Judæorum, etc., *usque ad* anathematizant vocabulum Christianorum.

In funiculis vanitatis. (ID.) In quibus erant, etc., *usque ad* tanquam solidissimis vinculis tenemur.

VERS. 19. — *Væ qui dicitis*. (ID.) Hoc specialiter contra Judæos qui Barrabam elegerunt, Christum condemnaverunt; generaliter ad omnes qui injustum justificant, justum condemnant. *Malum*, *tenebras*,
B *amarum*, in simili significatione et figura ponuntur. In Barraba diabolum intelligimus, de quo : *Libera nos a malo*.

VERS. 21. — *Væ qui sapientes estis*. Despecta Dei sapientia, etc., *usque ad* nec intrant ad Christum, nec permittunt intrare.

VERS. 22. — *Ebrietatem*. Vinum continet omne vitium. Ebrietas (quæ Hebraice *sicera*) significat omnia quæ statum mentis evertunt. Ex abundantia panis et vini peccatum Sodomorum crevit.

VERS. 23. — *Qui justificatis impium pro muneribus*. Supra dictum est, quia pro uvis attulerunt spinas, et fenum, et ligna, et stipulas, et vepres arsuros, quia non tantum ista fecerunt, sed et legem
C abjecerunt, et eloquium Dei blasphemaverunt. De quibus : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*.

VERS. 24. — *Radix eorum*. (ID.) Prava cogitatio, ex qua procedit opus tanquam germen.

VERS. 25. — *Ideo iratus*. (ID.) Notandum quod non exprobrat idololatriam et cætera peccata, sed quod abjecerunt legem Evangelii, et blasphemaverunt sanctum sermonem Domini : qui iratus fuerat contra principes et potentes, qui erant sapientes sibi et munera sequentes; quos devoravit lingua ignis, ut potentes potenter tormenta patiantur.

Iratus est. (ID.) Non quod humanis subjaceat passionibus; sed qui delinquimus, nisi Dominum ira-
D scentem audierimus, non timemus.

Et percussit, etc. Futura quasi præterita dicit prophetali certitudine.

VERS. 26. — *Et sibilabit ad eum de finibus terræ*, etc. (ID.) Hebræi hunc locum de Babyloniis intelligunt, etc., *usque ad* affectu se jungit populo, et ait :

VERS. 30. — *Aspiciemus*. Non ausi respicere cœlum, cujus habitatorem Deum offendimus, et lux nostra, quam semper habebamus in Deo, tribulationum caligine obscurata est.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *In anno*, etc. (HIER.) Ozias ipse est Azarias, etc., *usque ad* cadens in faciem, excelsa voce clamat ad Dominum.

Rex Ozias. Rex, scilicet leprosus, qui sacerdotium usurpavit.

Vidi Dominum. Christum scilicet. Visus est Filius in habitu regnantis; locutus est Spiritus sanctus propter consortium majestatis, unitatemque substantiæ.

Super solium excelsum, etc. (Hier.) Qui videt Dominum regnantem in cœlestibus virtutibus, videt eum super solium excelsum et elevatum, quæ sunt Throni et Dominationes, etc.

Quidam dicunt seraphim virtutes in cœlo Deo assistentes et laudantes, quæ in ministeria mittuntur maxime ad eos qui purgatione indigent, et propter peccata aliqua ex parte suppliciis.

(Id.) Cherubim, multitudo scientiæ, super quos Dominus in modum aurigæ sedere ostenditur, unde : *Qui sedes super cherubim*, etc. Seraphim autem præter hunc locum in Scripturis canonicis me legisse non memini. Errant ergo qui in precibus solent scribere : Qui sedes super cherubim et seraphim.

Vers. 2. — *Stabant*. (Id.) Id est, stant assistentia Deo; volant demonstrantia Deum; nudant quasi medietatem; non manifestant quæ velata sunt; non velant, quæ nota sunt.

Sex alæ uni. (Id.) Victorinus duodecim apostolos intelligit. Nos autem duodecim lapides altaris quos ferrum non tetigit, et duodecim gemmas in diademate sacerdotis.

(Id.) Alas habere dicuntur angeli, quia in superioribus commorantur, vel propter velocem in omnibus discursum, sicut et venti alati dicuntur.

Duabus velabant faciem ejus. Ante hæc quæ fuerunt nescio, etc., *usque ad* angeli quoque et prædicatores nihil inde docent; similiter :

Velabant pedes. (Hier.) Quid post hunc mundum futurum sit ignoramus : media tamen, quæ sex diebus vel ætatibus facta sunt, vel fiunt; cognoscimus tantum *Duabus velabant*, quia de præsenti tantummodo notitiam habemus.

(Id.) Hebræus meus longe alia via ingressus est, etc., *usque ad* et tunc vere purgatus labiis, dixi ad Dominum : *Ecce ego, mitte me*.

Vers. 3. — *Et clamabant*. (Id.) Non leviter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant : Sanctus, sanctus, sanctus, quia et ipsa, scilicet seraphim sancta : sanctius enim his nihil est : mirantur autem quod Filius tantum se humiliaverit et crucem subierit, et terrenis innotuerit.

Sanctus, sanctus, etc. Mysterium Trinitatis. In utroque Testamento Trinitas prædicatur, Dominus Christus, scilicet qui hic quatuor litterarum est, quod proprie de Deo ponitur : Iod, He, Iod, He; id est, duo *ia*, quæ duplicata ineffabile nomen Dei faciunt.

Plena est omnis terra. (Id.) Et implebitur, etc., *usque ad* post duos et quadraginta annos a passione Domini.

Vers. 4. — *Superliminaria*. In Veteri Testamento locutus est Dominus, etc., *usque ad* quem capientes dicimus : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus* (*I Cor.* xiii).

Vers. 5. — *Pollutus*. (Id.) Hoc dicit pro societate populi, cum quo cogebatur loqui. Noxium est cum peccatoribus vivere.

Ego habito. Nota cum peccatoribus non esse morandum.

Et regem Dominum exercituum vidi oculis meis : et volavit ad me unus. Sic Abraham postquam vidit Dominum et vocem ejus audivit, se cinerem et pulverem esse confitetur, quia quantacunque sit hominum dignitas, vilescit in comparatione ejus.

Vers. 6. — *De seraphim*. (Id.) Seraphim per *m*, in masculino genere per *n*, in neutro genere plurali dicimus. Seraphim tamen singulariter dici potest, sicut cherubim et cherub.

Et in manu ejus. Id est, operatione ejus, id est Christi. Calculus, id est, charitas, quem forcipe, id est doctrina duorum Testamentorum, de altari tulerat, et Isaiæ in exemplum posuerat.

Calculus. (Id.) LXX : carbunculus, lapis ignitus, qui propter flammeum colorem igneus dicitur.

Forcipe. (Id.) Hæc est scala Jacob gladius bis acutus, etc., *usque ad* Dei sermonem duplici acie præceptorum comprehendens.

De altari. Quod Joannes vidit in Apocalypsi, quod est plenum calculis ignitis, quibus possunt peccata purgari.

Vers. 7. — *Ecce tetigi labia tua :* unde : *Quid detur tibi aut quid adjiciatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis* (*Psal.* cxix). Hic est sermo Dei, de quo dicitur : Habes carbones ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adjutorium.

Et auferetur iniquitas. (Id.) Jeremias, qui puer erat, ideo pene immunis a peccato solius manus attactu purgatur. Ad Isaiam vero qui dicit : Vir pollutus labiis ego sum, angelus cum calculo mittitur.

Vers. 8. — *Quem mittam?* Non cogit, sed voluntatem quærit : voluntas enim sola præmium meretur. Isaias autem, tanquam purgatus, offert se sponte.

Mitte me. (Id.) Putat se bonum nuntiaturum, etc., *usque ad* non temeritatis esse, sed obedientiæ, quod se obtulerit.

Vers. 9. — *Audi e audientes*. (Id.) Lucas secundum LXX in Actibus apostolorum : *Aure audietis et non intelligetis*, etc., *usque ad* et magis Græcis quam Hebraicis utitur testimoniis.

Vers. 10. — *Excæca*, etc. (Id.) Cui simile, etc., *usque ad* nec est Dei crudelitas, sed misericordia, infidelibus excæcatis, humiles illuminare.

Et convertatur. Quamvis grave peccatum sit, si convertatur quis, potest salvari : sed hi pro magnitudine sceleris, pœnitentia sunt indigni.

Vers. 13. — *Et adhuc*. Et pro, id est, adhuc ex ea gente decimatio, quasi adhuc decima pars illius gentis remanebit.

Et erit. Sub Adriano, Judæa iterum vastata est,

quinquagesimo vero anno post captivitatem Romanorum. Prohibiti enim sunt publicis legibus Judæam intrare.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Et factum est in diebus Achaz*, etc. (HIER.) Quæ scripta sunt usque ad hunc locum sub Ozia et Joathan filio ejus, visa sunt; sequuntur sub Achaz rege impiissimo, qui a Deo derelictus ab inimicis expugnatur.

Achaz. Qui clausit januas templi et Baalim adoravit, filium suum idolo consecravit, altare æneum abstulit, et altare idolorum in templo posuit. Jure ergo a Domino derelictus est: *Et surrexerunt adversus eum inimici* (*II Par.* XXVIII).

Ascendit, secundo. Primo enim Assyrii de tribu Juda, etc., *usque ad* facti sunt amici Herodes et Pilatus in passione Christi.

VERS. 3. — *Derelictus est.* A fratre suo Rabsace, qui ad Assyrios transierat, ut tradunt Hebræi.

Jasub filius tuus. (ID.) Qui interpretatur *reliquus comes* et *convertens*, qui populus Juda de manibus duorum regum liberandus erat.

In via. Ibi Rabsaces, postea ex præcepto Sennacherib, Dei populum blasphemavit.

VERS. 4. — *Duabus caudis.* Duæ caudæ, etc., *usque ad* et ductus cum decem tribubus in montes Medorum et Persarum.

VERS. 6. — *Tabeel.* (ID.) Tabeel bonus Deus, quasi dicat: Ibi ponamus idolum Dei nostri, vel ad litteram, Filium hominis sic vocat.

VERS. 8. — *Adhuc sexaginta*, etc. Quasi diceret: Interim contenti erunt finibus suis, et Damasco tanquam metropoli Syriæ imperabit Rasim, et caput civitatum Ephraim Samaria erit, et in ea interim regnabit filius Romeliæ.

Sexaginta quinque anni. A vicesimo sexto anno regni Oziæ, quando lepra percussus est, ex tunc Joathan filius ejus regnavit septem et viginti annis, patre adhuc vivente. Post mortem ejus annis sexdecim, post quem Achaz aliis sexdecim, postea regnante Ezechia sex annis. Ephraim, id est, decem tribus in captivitatem ductæ, cessarunt esse populus.

VERS. 11. — *Pete tibi signum.* (ID.) Ut qui prophetæ non credidit, Domini auctoritate terreatur; quasi diceret: Difficile videtur tibi quod regna potentissima brevi finiantur, et tu libereris et populus tuus, sed pete tibi signum.

Pete tibi signum. Moyses accepit signum de terra, etc., *usque ad* utrumque mortem Domini et ascensionem respicit.

Non petam. Non humiliter, sed superbe. Multi enim leguntur a Domino signa petivisse et accepisse, sed Achaz ita respondit, tanquam auctoritatem habens: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Vel, timuit quod in signo Deus glorificaretur et idola vilificarentur.

VERS. 14. — *Ecce virgo concipiet.* (ID.) Hebraice *alma*, Latine quoque alma dicitur sancta, etc., *usque ad* quod violenter esse exortum etiam stultis patet.

Emmanuel. (ID.) Quidam Isaiam duos filios habuisse dicunt, etc., *usque ad* propter quam Verbum caro factum est.

VERS. 15. — *Reprobare malum.* (ID.) Quasi diceret: In pannis infantiæ positus habebit boni malique discretionem. His verbis percipimus Salvatoris, infantiam divinam in eo non minuisse sapientiam, quamvis dicatur: *Puer autem proficiebat ætate et sapientia*, ut veritas humani corporis probaretur: infantia enim non præjudicat divinæ sapientiæ.

VERS. 16. — *Derelinquetur*, etc. (ID.) quasi diceret: Terra Syriæ et Samariæ ab invocatione nominis ejus vastabitur, et domus Juda a duobus regibus liberabitur.

VERS. 18. — *Muscæ.* (ID.) Id est Ægyptiis, populo imbelli et idololatria sordenti. Legimus ab Ægyptiis Josiam occisum et populum Israel subjugatum, nec multo post tempore Nabuchodonosor cum innumerabili exercitu cepit Jerusalem, templum succendit, et habitatores Assyrios in Judæa posuit.

VERS. 20. — *Novacula.* (ID.) Rex Assyriorum (qui in Jeremia columba Dei vocatur) in eo tanquam in novacula acutissima et in his qui trans flumen, scilicet Assyriis, sunt, radet Dominus in Judæa caput et pilos pedum, scilicet omnem fortitudinem regum et principum, et subjectorum.

VERS. 22. — *Comedet butyrum.* Delectabitur in passione Christi vel sua. Butyrum enim ex multis confectionibus efficitur.

VERS. 25. — *Et omnes montes qui in sarculo sarrientur.* (ID.) Relictis campestribus metu hostium ad montana confugient, aspera montium manu propria excolentes, vitam miseram sustentabunt. Cætera erunt in pascua.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi.* (HIER.) Primum propheta prædicit Achaz futura, etc., *usque ad* unde rursum partus virginalis describitur.

Velociter spolia. (ID.) Hoc nomen pueri, quasi diceret: Ne patiaris ultra diabolum regnare; et non angelos, non Prophetas mitte, sed ipse descende.

VERS. 2. — *Uriam*, etc. (ID.) Urias, lux Domini; Zacharias, memoria Domini; Barachias, benedictio Domini; his testibus nativitas Domini comprobatur. Unde duobus testibus euntibus in Emmaus incipiens a Moyse et prophetis, quæ de se dicta erant, disseruit.

VERS. 3. — *Ad prophetissam.* (ID.) Ad Spiritum sanctum a quo omnis prophetia, quæ Græce neutri generis pneuma, Hebraice feminini Ruach, Latine masculini generis est, et ideo diversis positionibus sortitur, nullius est enim. Vel ad Mariam, quam prophetissam fuisse nemo dubitat.

VERS. 4. — *Puer.* (ID.) Præcipitur itaque Isaias, etc., *usque ad* domum David sola invocatione salvaret.

Pro eo quod abjecit populus aquas Siole. (Hier.) In quibus cæcus se lavit, etc., *usque ad* terram ipsius Judam conatus sit possidere.

Vers. 7. — *Aquas fluminis.* (Id.) Exercitum Sennacherib, cujus potentia occupans terram Samariæ inundationi fluminis comparatur.

Vers. 9. — *Congregamini populi.* (Id.) Quasi : Contra Emmanuel nihil potestis, etc., *usque ad* quia perversitas non potest rectum superare.

Vers. 12. — *Ne dicatis.* (Id.) Quasi diceret : Non timeatis duorum regum adversus Judam conjurationem : conjuratio est consensus multorum in malum.

Ne timeatis neque paveatis. Tu et qui tecum sunt populi, quia videntur timendi ; quia principium sapientiæ timor Domini.

Vers. 14. — *In lapidem.* (Id.) Quem reprobaverunt ædificantes, etc., *usque ad* peccata peccatis sociantes et vincti laqueis delictorum.

Duabus domibus. Vel in duabus familiis, etc., *usque ad* per traditiones suas legis præcepta dissipaverunt et maculaverunt.

Vers. 16. — *Signa legem.* Quasi diceret : Aperi eam, Domine, discipulis meis, etc., *usque ad* possumus etiam doctrinas intelligere.

Vers. 18. — *Pueri mei, ex Deo nati.* Alii Prophetæ et eorum discipuli. Legunt hoc quidam de duobus filiis Isaiæ, etc., *usque ad* qui in portentum sæcularis sapientiæ et superbiæ Judæorum fuerunt.

Vers. 20. — *Non eris eis.* (Id.) Hoc est si populus iste noluerit veritatem a Domino quærere, non habebit Christum, scilicet lumen veritatis, quam negligit.

Vers. 21. — *Regi suo.* Diabolo et paternis traditionibus, id est, antiquis erroribus.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Primo tempore,* (Hier.) Hæ duæ tribus ab Assyriis in captivitatem ductæ sunt, etc., *usque ad* vidit prius lucem prædicantis Christi.

Terra Zabulon. (Id.) In qua Christus primum prædicavit et miracula fecit : ibi enim aquas in vinum convertit, apostolos elegit.

Via maris. Mare in hoc loco lacus Genezareth, qui Jordane influente efficitur. In cujus littore est Capharnaum, Tiberias, Bethsaida et Corozain, in quibus Dominus maxime commoratus est, et sic : *Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam.*

Galilææ gentium. Galilææ duæ sunt : una gentium, vicina Tyriis in tribu Nephtali ; altera circa Tiberiadem et stagnum Genesareth, in tribu Zabulon.

Vers. 2. — *In regione umbræ mortis.* (Id.) In umbra mortis sunt, qui in peccatis adhuc vivunt : *In regione umbræ mortis,* qui jam mortuis operibus ad inferna descenderunt.

Vers. 3. — *Non magnificasti lætitiam.* Nobis de salute Judæorum ; quamvis enim gaudeant de gentium conversione, dolent tamen de Judæorum repulsione.

Lætabuntur coram te, etc. Propheta ad Christum de discipulis.

Vers. 4. — *Jugum enim.* (Id.) Habet Christus jugum, sed suave ; et diabolus, sed importabile onere. Et Christus principatum super humerum, in quo crucem portavit, et diabolus in humero virgam, qua superbit.

Exactoris. Ipsius, scilicet exigentis. Quotidie enim nummum peccati quem primo homini commisit, a posteris cum usura exigit.

Vers. 5. — *Quia omnis violenta prædatio.* (Id.) Acsi dicat : Genus humanum quod diabolus deprædatus est, auferet ei Dominus violenter, id est, potenter, et ipsum cum tumultu detrudet in infernum. Unde tam de ipso quam de membris ejus dicitur : *Periit memoria eorum cum sonitu* (*Psal.* IX).

Vestimentum mistum. (Id.) Diabolus qui plenus omnium sanguine, qui homicida ab initio ; vel homines, quibus diabolus tanquam veste circumdatur, quorum manus plenæ sunt sanguine.

Vers. 6. — *Puer natus est nobis.* Non Judæis, nobis, etc., *usque ad* sed oriri non videntibus non videtur.

Principatus super humerum. (Id.) Dum duceretur ad patibulum, portavit crucem, in qua meruit principatum.

(Id.) Septuaginta : *Magni consilii angelus.* Quod in Hebræo non habetur, sed nominum majestate perterriti, non ausi sunt de puero dicere, quod aperte Deus appellandus sit. Ideo pro his sex nominibus hoc posuerunt, *magni consilii angelus.*

Vers. 7. — *Zelus Domini.* (Id.) Cœpit ab Emmanuel prophetia, ubi dicitur : *Pete tibi signum a Deo.* Hic finitur.

Vers. 8. — *Verbum misit Dominus.* (Id.) Verbum Hebraicum (דבר) *Dabar*, etc., *usque ad* despiciunt Ecclesiam, et simplicitatem ejus putant imperitiam.

Vers. 10. — *Lateres ceciderunt.* (Id.) Dicebant superius, etc., *usque ad* ex fortibus et bellicosis principibus populum muniemus.

Cedros. Id est, invincibiles ex nobis principes præficiemus eis.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Væ qui condunt.* (Hier.) Hæc plerique adhuc contra decem tribus dici arbitrantur, etc., *usque ad* cum captivitatis, vel judicii dies advenerit.

Vers. 5. — *Væ Assur.* (Id.) Hucusque contra decem et duas tribus, etc., *usque ad* et non solum captivavit, sed partim delevit.

Vers. 7. — *Ipse autem.* (Id.) Sic philosophi, sic hæretici, et sic persecutores Christiani nominis cum Deus aliquos eis verberandos permittit, in omnes sæviunt, nec verberare, sed occidere cupiunt : et paucis superatis in omnes audaciam sumunt.

Vers. 9. — *Nunquid non principes mei simul.* Ordo : Reges sunt mei principes, id est, mihi ser-

vientes : multos enim reges secum adduxit, quos subjugaverat.

Damascus. Damascus est metropolis in Syria : hanc condidit Eliezer, servus Abrahæ ; in hac regnavit Rasin.

Vers. 10. — *Quomodo invenit manus.* Vox Sennacherib admirantis potentiam suam. Plene dicta complevit. Omnes enim civitates decem tribuum, et Juda et Benjamin præter Jerusalem deprædatus est, et ipsius partem inferiorem, quam tradidit ei Sobna scriba.

Vers. 12. — *Cum impleverit Dominus.* Subversiones, scilicet urbis, etiam obsidionem quando venit Rabsaces, et fecit ea quæ in sequentibus commemorantur.

Vers. 14. — *Ganniret.* Gannire est vulpium, vel, ut alii, avium.

Vers. 16. — *Et subtus gloriam.* Dicit Hieronymus secundum Hebræos, corpora interfectorum Assyriorum cœlesti igne exusta, et in pulverem redacta, vestimenta illæsa ; et venientes Judæi, vestium summitate arrepta, pulverem excutiebant.

(Hier.) Quidam volunt hunc regem significare contrariam fortitudinem, etc., *usque ad* tradunt enim Hebræi decem tantum de ejus exercitu remansisse.

Vers. 17. — *Et erit lumen.* Dicunt Hebræi quod Michael archangelus fuerit, cui commissa est custodia illius gentis, sicut Daniel dicit.

Vers. 18. — *Et gloria saltus.* Carmelus mons magnus, fecundus arboribus. Quasi exercitus innumerus (sicut ligna sylvarum), et corpore et anima peribit.

Ad carnem. (Id.) Hæretici quoque, cum ecclesiastica doctrina illuxerit, et eorum decipula patuerit, ad tantam venient solitudinem, ut de saltu et infructuosis arboribus, et innumerabili multitudine, vix pauci resideant, qui eorum sequantur errorem.

Vers. 20. — *Et erit in die illa.* (Hier.) Cum Phacee et Rasin vellent venire, etc., *usque ad* sed in Deo spem ponant.

Vers. 21. — *Reliquiæ convertentur.* Secundum Josephum innumerabili Judæorum multitudine occisa, intelligimus paucos in apostolis et apostolicis viris esse salvatos.

Vers. 22. — *Consummatio abbreviata.* Perfectio eorum quæ de Christo erant tam longo tempore ante prædicta tribus annis et dimidio completa.

Justitiam, quia injuste occisus, mortem et diabolum juste vicit, et mundum redemit morte.

Vers. 23. — *Consummationem enim.* (Id.) Ad litteram. Fecit, quia tantam multitudinem præter decem, occidit brevi spatio unius noctis.

Vers. 24. — *Super te in via Ægypti.* Captivitatis decem tribubus, etc., *usque ad* cepit et subvertit.

Vers. 25. — *Paululum modicumque.* Hoc longo tempore post completum est ; sed omnia sæcula

A æternitati (in quo omnia præsentia sunt) comparata momentanea sunt.

Vers. 26. — *Virgam suam in mare.* (Id.) Quasi : Antequam veniat super te, aggredietur Tharacam, regem Æthiopiæ, et transibit mare Rubrum, et levabit virgam super Ægyptum, et sic cum multo exercitu revertetur contra Jerusalem.

Vers. 29. — *Transierunt cursim. Gaba sedes,* etc. Præteritum pro futuro more prophetico.

Vers. 31, 32. — *Confortamini adhuc dies est.* (Id.) Postquam Sennacherib tetendit in Nobe tentoria, volens mane expugnare Jerusalem, non cessavit usque in mediam noctem minari desolationem Jerusalem, dicens : En, ista sola civitas liberari de manu mea poterit ?

B Vers. 33. — *Ecce dominator Dominus exercituum,* etc. Dixit pueri nomen de virgine nascituri, etc., *usque ad* et Libanus cum suis cedris succidatur.

CAPUT XI.

Vers. 1. — *Et egredietur virga.* (Hier.) Usque ad principium visionis Babylonis, prophetia est de Christo, quam per partes explanamus, ne lectoris memoriam confundamus.

Egredietur. Virgam et florem Judæi ipsum Christum interpretantur, etc., *usque ad* et tu es Filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum.

Vers. 2. — *Et requiescet.* (Id.) Quia in ipso habitat omnis plenitudo Divinitatis.

Spiritus. Sicut sermo Domini, lux, vita et resur-C rectio vocatur, etc., *usque ad* hi sunt septem oculi in lapide uno secundum Zachariam.

Vers. 3. — *Et replebit eum spiritus.* (Id.) Spiritualiter propter parvulos qui timore indigent, quem foras mittit perfecta charitas. Qui enim timet, pœnam habet, et non est perfectus in charitate.

Non secundum. Non accipiet personam, quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente ; qui timet Deum acceptus est illi.

Arguet. (Id.) Pharisæos et reprehendentes apostolos, quando in sabbato ambulantes per sata, spicas vellentes manibus confricabant et manducabant.

Vers. 4. — *Virga oris sui.* (Id.) Potest per virgam sententia judicii intelligi. In principio enim præ-D dicationis dixit : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum* ; et subjunxit : *Omnis arbor quæ non facit fructus bonos eradicetur et in ignem mittetur.*

Vers. 5. — *Interficiet impium.* Si enim Michael interficiet (ut quidam dicunt), ipse Deus tamen in Michaele hoc faciet.

Fides. (Hier.) Fideles bene operando adhærebunt ei qui factus est sapientia, justitia et sanctificatio, qui ait : *Ego lux et vita.*

Vers. 6. — *Lupus cum agno.* (Id.) Paulus cum Petro, unde : *Benjamin lupus rapax.* Et : *Pasce oves meas. Habitabit lupus cum agno.* Non agnus et hædus habitabant cum lupo et pardo, sed lupus et

pardus, agni et hædi imitantur innocentiam, scilicet Christum.

Habitabit lupus. (HIER.) Judæi nostri judaizantes, etc., *usque ad* nihil malum, nisi turpitudinem.

(ID.) Vitulus et ovis humiles et innocentes, etc., *usque ad* hoc præstet Ecclesia in mundo.

VERS. 7. — *Leo quasi bos*, etc. (ID.) Principes enim hujus sæculi et simplices alii historiæ superficie sunt contenti; triticum enim et medullam, id est, interiorem sensum non intelligunt.

VERS. 8. — *Infans.* Christus, vel apostoli, malitia parvuli, sensu perfecti : qui dæmones ejiciebant de corporibus obsessis.

Reguli. Regulus, rex omnium serpentium, etc., *usque ad* de obsessis corporibus scilicet.

Manum. Id est, divinam potentiam in comprehensum exinde aspidem vel regulum, id est, diabolum, tradet captivum.

VERS. 9. — *Quia repleta.* More suo, in fine prophetalia verba panduntur, ne ad litteram accipiantur.

VERS. 10. — *Qui stat in signum*, unde : *Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur* (*Luc.* II). LXX : Qui consurget ut sit princeps, etc., *usque ad* idem significat sepulcrum. Pro dormitione et requie, altero verbo, sed eodem sensu, *sepulcrum* vertimus.

VERS. 11. — *Residuum.* (ID.) Apostolus : *Reliquiæ salvæ fient.* Tradunt enim historiæ quod apostoli toto orbe diffusi prædicaverunt Evangelium : et quidem Persas, Indosque penetraverunt, ut Æthiopia manum daret Deo.

VERS. 12. — *Signum.* Crucis, in qua est victoria, ut sciant omnes in quo diabolus sit victus.

A quatuor plagis. (ID.) Hoc in Pentecosten videtur impletum, etc., *usque ad* ut totius mundi vocatio demonstretur.

VERS. 13. — *Et auferetur*, etc. (ID.) Quando Isaias hoc prædicebat, inter duas et decem tribus discordia inexorabilis erat, credentes autem pacificati sunt in fide Christi et unitate charitatis.

VERS. 14. — *Præceptum manus*, etc. Quod præcipiunt operantur ; et verbo docent, et exemplo.

VERS. 15. — *Linguam maris.* (ID.) Quæ idola laudabat. Mare, id est, populus Ægypti, (qui super omnes idola colit,) ut Deum laudet et timeat, et idola condemnet et abjiciat.

Et levabit. Ut Idumæa, et Moab, et filii Ammon tradent manus apostolis, sic et Ægyptii.

Et percutiet. Id est, minuet pro uno septem principes ponendo, etc., *usque ad* ut siccis pedibus transirent.

Ut transeant per eum, etc. Sub metaphora, Nilus divisus et in partes cæsus dicitur, etc., *usque ad* Domino Evangelio viam præparante.

CAPUT XII.

VERS. 1. — *Confitebor tibi.* (HIER.) Sicut transito A mari Rubro, dixerunt : Cantemus Domino, etc. Sic regno mundi destructo, dicit Ecclesia : *Confitebor tibi.*

VERS. 3. — *De fontibus Salvatoris.* (ID.) Unde : *Benedicite Domino de fontibus Israel*, etc., *usque ad* ut prophetia cum Evangelio conveniat.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Onus Babylonis.* (HIER.) Babylon, metropolis Chaldæorum, etc., *usque ad* qui dicit : *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.*

VERS. 7. — *Dissolventur*, etc. Quia nullum opus Dei justitia dignum repericitur.

VERS. 8. — *Combustæ.* Quasi carbones nimio dolore, vel in re. Multi enim fuere combusti. *Combustæ igne.* Igne quem sibi succenderunt, quia dicere B non possunt : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (*Psal.* IV), et : *Nos autem revelata facie gloriam Domini contemplantes* (*II Cor.* III).

VERS. 10. — *Obtenebratus est sol.* Possunt hæc ad diem judicii referri, quando omnia luminaria obtenebrari videbuntur comparata splendori Christi.

VERS. 11 — *Et visitabo super orbis mala.* Vindicabo ut corrigam, etc., *usque ad* : *Misericordia autem mea non auferetur ab eis.*

Et requiscere. Quasi diceret : Hoc faciam, ut qui superbit humilietur.

VERS. 12. — *Pretiosior erit vir auro*, etc. (ID.) Omnia rara pretiosa, id est, vir Babylonis rarius invenietur auro. Similiter dicitur sermo Domini pretiosus, id est, raro inveniebantur. In die quoque C judicii visitabit Dominus mala orbis, et quiescere faciet arrogantiam dæmonum, et pauci invenientur electi propter persecutionem Antichristi.

VERS. 13. — *Cœlum turbabo*, etc. Non quod animata sunt, sed propter indignationem Domini, qui respicit terram, et facit eam tremere. Forsitan imminente captivitate, cœlum tonando, et terra concutiendo mota est. Potest de die judicii legi.

VERS. 14. — *Damula fugiens.* Damula, diabolus est vel prava doctrina, cujus magistri in damula significantur, quæ Græce dicitur δορκάς.

VERS. 17. — *Ecce ego suscitabo*, etc. Legimus in Genesi X, quod et Madai filius Noe auctor Medorum fuit : qui interpretatur mensura, sive a potente vel D forti. Igitur contra Babylonios qui mente confusi sunt, suscitantur a potente et forti Deo fortitudines ad puniendum, quæ reddant unicuique secundum opera sua.

VERS. 19. — *Et erit Babylon illa civitas*, etc. (ID.) Non postea reædificata est, etc., *usque ad* a lupis et canibus devorandas.

VERS. 21. — *Bestiæ*, etc. Per has omnes bestias lucis refugas, dæmonum vel angelorum fortitudines intelligimus, quibus ad puniendum traduntur.

Struthiones. De quibus in Job satis tractatum est, quæ de terra altius non elevantur, cum pennas habere videantur.

Pilosi. Sylvestres homines hispidi, qui et incubones, vel satyri, vel genera dæmonum.

VERS. 22. — *Ululæ in ædibus.* Magnitudinis corvinæ, sed maculis respersæ, quæ rostro in palude sito horrendum strident.

Sirenes. Sunt serpentes cristati et alati velut alii pisces marini in specie muliebri, vel portenta diaboli, quæ dulci cantilena decipiunt homines, hujus sæculi naufragium, non clausis auribus transeuntes.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — *Jacob.* Nota proprietatem verborum. Jacob qui adhuc in luctu est, miseretur : Israel, qui post victoriam nomen accepit, elegit.

VERS. 4. — *Quomodo*, etc. Admirando quomodo vastator terrarum, etc., *usque ad* novissima autem inimica destruetur mors.

Exactor. (HIER.) Qui exigit usque ad novissimum quadrantem a debitoribus suis, qui dicunt illud : *Dimitte nobis debita* (*Matth.* VI). Huic tradentur debitores, huic tradidit Paulus Corinthum fornicantem.

VERS. 5. — *Baculum.* Vocat Nabuchodonosor vel diabolum, quia sicut per illum flagellantur a Deo impii, sic per hunc in pœnis inferni vel quotidie in peccato suggerendo, insidiando.

VERS. 8. — *Abietes quoque.* Principes diversarum gentium ab illo afflicti ; vel filii, quorum patres interfecit.

Ex quo dormisti. Quia victo forti et direptis vasis, ejus satellites corruerunt, unde : *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, et angelis ejus* (*Matth.* XXV). Nota mortis mors dormitio dicitur.

Qui succidat. Unde psalmus : *Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei* (*Psal.* LXXIX.) Has aliquando peccantes tradit Dominus supplicio conterendas : unde dicitur : *Conteret Dominus cedros Libani* (*Psal.* XXVIII).

VERS. 9. — *Infernus.* Habitatores vel principes ejus inferni subter te. Sub terra enim est infernus, in quo visus est dives ille a Lazaro, unde Dominus vinctos suos eruit, vinctum diabolum dimisit.

Omnes principes. Etsi hæc facta non sunt, tamen fieri potuerunt. Solatium est malorum inimicos habere socios pœnarum.

VERS. 10. — *Vulneratus es.* Qui immortalis et Deus videbaris. Nos pro imbecillitate sensuum putabamus non posse resistere potentiæ Dei, et te solum in altitudine tua permanere.

VERS. 11. — *Subter.* (ID.) Putredo tinea et operimentum vermium, etc., *usque ad* qui dicebat Christo : *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* (*Matth.* IV).

VERS. 12. — *Qui mane oriebaris.* (HIER.) Hi sunt falsi apostoli, etc., *usque ad* et in lateribus aquilonis, in frigidis.

VERS. 13. — *In cœlum conscendam.* (ID.) In firmamento erat, in cœlum ubi est Domini solium cupiebat ascendere. Hæc omnia ad hæreticos sunt referenda, qui cum deorsum sint cum principe suo, jactant se excelsos esse.

A *In lateribus aquilonis.* Unde : Ab aquilone exardescunt mala, et succenditur olla Jeremiæ. De quo : *Dicam aquiloni, Da* : id est, redde captivos.

Nubium. Id est prophetarum, de quibus : *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem* (*Psal.* XXXV). *Et veritas tua usque ad nubes.* Judas nubes fuit cum aliis apostolis, sed vitio suo diabolum ascensorem suscepit.

VERS. 15. — *Verumtamen ad infernum detraheris.* Qui per virtutes potuisti ascendere, per vitia cades. Sancti habent pennas columbæ et aquilæ ut volent et requiescant : impii quasi plumbum merguntur *in aquis vehementibus, et descendunt in profundum quasi lapis* (*Zach.* V). Iniquitas sedet super talentum plumbi.

B *Detraheris.* Invitus Christus ; descendit voluntarius.

Profundum. Ad infimas et pessimas pœnas. Quanto enim gradus altior, tanto casus gravior.

Laci. Id est, inferni, etc., *usque ad* sed per teporem et simulationem fidei a Domino rejiciuntur.

VERS. 16. — *Est vir.* (ID.) Non Deus ; unde : *Inimicus homo superseminavit zizaniam* (*Matth.* XIII).

VERS. 17. — *Urbes.* (ID.) Ecclesias, ut faceret synagogas diaboli, et hæretica pravitate pollueret munditiam fidei.

Vinctis ejus non. Quos solvunt apostoli, imitatores magistri, etc., *usque ad* sed in tenebris recludebat, ut nec Evilmerodach filio suo aperiret.

VERS. 18. — *Omnes reges.* (ID.) Reges gentium,
C etc., *usque ad* nec in morte quiescit a cruciatibus.

VERS. 19. — *Tu autem.* Videtur fabulæ consentire, etc., *usque ad* reviviscet pater tuus.

Quasi cadaver. (ID.) Multitudine peccatorum *putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices meæ* (*Psal.* XXXVII). Virtus suavis odoris est.

VERS. 20. — *Consortium.* Scilicet sepulturæ. Altera est enim pœna auctoris, altera ejus qui ab auctoritate compulsus : Hic est gladius quo vulnerati sunt plurimi, et interfecti.

Tu enim terram. Quasi : In superbia tua regnum Chaldæorum destructum est, quod adhuc mansisset, nisi superbia tua non fuisset.

D *Populum.* Quem tibi Deus commiserat corrigendum et regendum.

Occidisti. Non Deo reservans vivos, sed pœnæ tuæ præparans socios.

Non vocabitur. Ideo non vocabitur, in æternum, etc., *usque ad* deleta est omnis progenies, pro superbia et impietate patris.

VERS. 21. — *Iniquitate* : (ID.) LXX. Pro iniquitate patris tui. Quod quidam non intelligentes, draconem, qui regnat in mari, quem Leviathan appellant, Hebræi volunt esse patrem diaboli ; secundum illud : *Quia mendax est et pater ejus* (*Joan.* VIII), quod male intelligendo depravant.

VERS. 23. — *Et ponam.* Nihil est in ea nisi vena-

tio regia, et coctilibus muris post annos plurimos A refectis inclusa.

In possessionem ericii. Mundus quoque ab ericio et paludibus possidetur modo, id est, ab immundis spiritibus ; sed in fine mundi scopabit, id est, purgabit eum Dominus igne purgatorio.

VERS. 24. — *Juravit Dominus.* Hucusque de Babylone et regibus, etc., *usque ad* et hoc in terra Juda et in montibus ejus, sicut Dominus prædixerat.

VERS. 25.—*In montibus.* Nota proprietatem, etc., *usque ad* sed et eos qui virtutibus profecerunt.

VERS. 26. — *Hoc consilium*, id est, auferatur jugum ejus, etc., *usque ad* generaliter ad orbem terrarum pertinere.

VERS. 28. *In anno quo mortuus.* A principio libri B hucusque sub Ozia, Joatham, Achaz, vaticinatus est Isaias, usque ad finem sub Ezechia prædicta et partim completa.

Achaz. Quo vivente, regnante in peccatoribus : nec pondus contra alienigenas, nec sermo Dei (juxta Septuaginta) fieri poterat ad Prophetam.

VERS. 29. — *Ne læteris.* Rege mortuo, inimici lætantur, quasi aliquid lucri facturi novis rebus : hinc Philisthæi, quos Achaz afflixit, de morte ejus lætantur et Judæis insultant, quia maturo rege perdito, subjaceant ejus filio, quo regnante, se putant fines eorum posse invadere.

Virga percussoris. (HIER.) Abjecto jugo Dei, etc., *usque ad* et de eis serpentes volantes, vel qui absorbeant volucres. C

VERS. 31. —*Ulula.* (ID.) Quasi : Philisthæi, plorate miseriam vestram, quæ venit per Sennacherib.

Ulula, porta ; clama, civitas. Philisthæi potione cadentes, etc., *usque ad* anima malis cogitationibus repleta.

Ab aquilone enim fumus. Exardescentibus sagittis diaboli, qui noxius oculis et contrarius lumini. Ab aquilone olla Jeremiæ succenditur.

Non est qui effugiat agmen ejus. Nullus præter Jerusalem, etc., *usque ad* et sola Jerusalem sit liberanda.

VERS. 32. — *Nuntiis gentis.* Angelis qui præsunt civitatibus et gentibus : singulis mirantibus, cur sola Sion amaritudinem fumi vitaverit, vel evaserit. D

Fundavit Sion. Super fundamentum prudentiæ, justitiæ, fortitudinis, temperantiæ, quæ sunt Christus.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Onus Moab.* Hæc est visio Isaiæ habita de onere, id est, de destructione Moab. Moab, filius Loth, cujus progenies et provincia Moab vocata est : in ipsa est Ar, quæ nunc Ariopolis metropolis.

Onus Moab. (HIER.) Est circumcisio carnalis et spiritualis, etc., *usque ad* Loth quoque, Sodoma pereunte, venit in Segor, et ortus est sol.

Ar, id est adversarius, etc., *usque ad* post a Chaldæis vastati sunt.

VERS. 2. — *Ascendit domus.* Ad excelsa, in quibus superbierat, ut non immolet, sed ut plangat ubi peccaverat.

Dibon. (ID.) Fluxus eorum : Mendacium transit et fluit, et nunquam in eodem statu permanet ; sermo autem Domini est compactus et stabilis. Unde manna videtur quasi glacies : non fluit, sed consistit.

Super Nabo. (ID.) Quia et omnis prophetiæ hujus unus est sensus, etc., *usque ad* cum anima eorum ululaverit sibi.

VERS. 3. — *Omnis ululatus.* Alia littera : Omnis ululat, Moab scilicet, et sic descendet in fletum. Quasi : Ascendit ad excelsa, ut ante idola ploret. Sed cum ibi nullum auxilium reperiret, descendit ad fletum in terram vel in domum suam.

VERS. 4. — *Clamabit Hesebon.* A principio regni quod est in Hesebon, usque Jasa civitatem, ubi finitur, ubique clamor, ubique luctus.

Expediti Moab ululabunt. Ab uxoribus, fortes bellatores. Inde dicitur Abraham vernaculos domus suæ elegisse expeditos, id est, sine uxoribus.

VERS. 5. *Cor meum ad Moab.* Ut scilicet provocem eos ad pœnitentiam, etc., *usque ad* quod interpretatur *leo Dei*.

Ad Segor. (ID.) Segor est ex quinque urbibus Sodomorum,etc., *usque ad* si post liberationem non peccasset.

VERS. 6. — *Nemrim.* Nemrim oppidum est super mare, etc., *usque ad* et ideo arescet herba.

VERS. 7. — *Et visitatio eorum.* Visitatio in malo : *Visitabo in virga iniquitates eorum* (*Psal.* LXXXVIII); visitatio in bono : *Visitavit nos oriens ex alto* (*Luc.* I).

Ad torrentem salicum. Hactenus de captivitate Moabitarum per Assyrios, modo de illa quæ per Chaldæos.

VERS. 8. — *Ululatus ejus.* Quasi, ideo ululabit Moab, quia ubi luxus prius, et delectatio propter irrigua et fontium amœna, ibi modo rivi sanguinis.

VERS. 9. — *Aqua Dibon.* Dibon, silentium, Dibon flens, et tamen una est civitas.

CAPUT XVI.

VERS. — 1. *Emitte agnum.* (HIER.) Idcirco prophetæ vix intelliguntur, etc., *usque ad* qui dominetur in toto orbe.

Petra deserti. (ID.) Ruth scilicet, quia juxta præceptum Domini, etc., *usque ad* sicut enim Christus pro utroque populo venit, sic de utroque nasci voluit.

Ad montem filiæ Sion. Jerusalem, vel potius ad Ecclesiam, quæ est in contemplatione tanquam speculationis filia. In Jerusalem quoque maxime prædicavit, miracula fecit, passus est, mortuus est, et resurrexit, et genus humanum redemit.

VERS. 2. — *Sic erunt.* Sic in captivitatem transi-

bunt per Arnon : qui est terminus Moabitarum et Amorrhæorum. A

(Hier.) *Arnon* (quæ interpretatur illuminatio) eorum qui, derelictis erroribus, transcendunt ad scientiam veritatis.

Vers. 3. — *Ini consilium.* Nihil agas sine consilio, nec circumferaris omni vento doctrinæ, sequere magni consilii angelum.

Coge consilium. De vagis scilicet et errantibus Ecclesiam faciendo.

Pone quasi noctem. Tabernaculum scilicet, in quo quiescere te putabas, etc., *usque ad* ut fugientem populum Dei apud se recipiat et abscondat.

Vers. 4. — *Profugi mei.* Qui me fugerunt, qui de Ecclesia egressi sunt, qui sensum suum sunt secuti, non doctrinam Spiritus sancti.

Finitus est enim pulvis. Subito transit ad interfectionem Sennacherib, qui pulvis et miser, quia gloria ejus tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ, et miserabiliter ab hac luce migravit, occisus a filiis suis in templo Dei sui.

Vers. 5. — *Et præparabit.* Judæi exponunt hoc de Ezechia, qui, post mortem Sennacherib, in pace regnavit. Sed melius ad Christum referuntur, et quædam ad primum, quædam ad secundum referuntur adventum.

Vers. 6. — *Sedebit super illud.* Quiescens et judicans, super corda bonorum.

Audivimus superbiam Moab. More Scripturæ, quia læta nuntiaverat, ne negligentes faceret, comminatione terret.

Et indignatio. (Id.) Contra Deum in cœlum posuit os suum prophetis detrahens. Illud evangelicum apponens : *Omnes qui venerunt ad te ante me fures fuerunt et latrones.* Moysen et David homicidas vocat, Josue sanguinarium.

Vers 7. — *Ululabit.* Alter ad alterum, omnes scilicet hæreticorum et philosophorum diversitates contra se in tormentis mugient.

Super muros. Non ædificatos quadro lapide, sicut templum Dei sunt, in quo sic lapides politi, ut nec malleus auditus sit, nec securis.

Vers. 8. — *Suburbana Hesebon.* Omnes cogitationes eorum (quod significat Hesebon) non pertinent ad civitatem Dei ; de qua : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* (*Psal.* XLV) ; sed suburbana sunt, ut ad urbem Domini pertinere credantur.

Sabama. Attollens altitudinem, etc., *usque ad* Domini ergo gentium apostoli et apostolici viri vineæ Sabama exciderunt flagella.

Erraverunt. Lustrantes universam terram Moab.

In deserto. Ut tandem quos interficerent, non haberent.

Propagines. Metaphoram vineæ prosequitur.

Transierunt mare. (Id.) Ut mirabilia Domini viderent in profundo tentationum liberati ex eis.

Vers. 9. — *Vineam :* Vinea Moab, ex vicinia loci talis est, qualis Sodoma.

Sabama. Qui se extollit contra sententiam Dei.

Vers. 10. — *De carmelo.* Carmelus mons est inter Phœnicem et Palæstinam imminens Ptolomaidi, in quo Elias oravit. Et ponitur sæpe pro qualibet fertilitate ; unde et hic : *Auferetur lætitia et exsultatio de Carmelo* (*III Reg.* XVIII), id est, fertilitas in qua lætabantur Moabitæ.

Exsultabit. Quia spiritualis circumcisionis notitiam se habere jactant hæretici.

Vocem. Ne draconis venena inde exprimantur, et bibentes interficiantur.

Vers. 11. — *Venter meus.* Propheta, qui tanquam cithara, musica arte compositus, et de Dei timore concipiens, multos liberos generat, ut omnis chorda sonum suum reddat.

Et viscera. Sicut cithara sonum compositum non
B emittit, etc., *usque ad* et Jacobus, cui una deest, desunt omnes.

Vers. 12. — *Sancta sua.* Ad sanctam, scilicet Ecclesiæ, quæ conabitur sua facere, non prævalebit : non enim statim perfecte virtutem capimus.

Non valebit. In eis scilicet non invenient auxilium, in quibus sperabat, et sic apparuit, quia incassum colebat.

Vers. 13. — *Hoc verbum.* In proœmio, etc., *usque ad.* Quod enim tibi cœperat, hic est completum.

Vers. 14. — *In tribus annis :* quasi diceret : Sicut pauci racemi remanent, etc., *usque ad* sed relicto errore conversus, tribus annis tantum parvus et modicus et inglorius relinquitur.

Mercenari. (Id.) Falsa doctrina omnia lucri causa
C facit, etc., *usque ad* levius peccatum est aperte peccare quam sanctitatem simulare.

CAPUT XVII.

Vers. 1. — *Onus Damasci. Ecce Damascus.* (Id.) Damascus metropolis Syriæ, etc., *usque ad* sed quia non egerunt pœnitentiam captivati sunt.

Vers. 2. — *Aroer gregibus.* Myriça, quæ est arbor infructuosa, nascens in desertis, et saxosis locis, quasi diceret : Omnes Syri infructuosi erunt et desolati. Alii dicunt ex hac arbore maleficis artibus odia concitari.

Vers. 3. — *Et regnum.* Ut peccatum non regnet in ea, quæ prius sanguinem diligebat.

Reliquiæ Syriæ. Ironice, pro ignominia, etc.,
D *usque ad* ambo ergo captivati ignominiose.

Vers. 4. — *Et erit in die illa.* (Id.) Cum Syria vastata fuerit ab Assyriis, etc., *usque ad* alii in Cyrenem translati, quæ est regio ultra Ægyptum.

Emarcescet. (Id.) Non habebunt prophetas, nec signa, nec virtutes, nec regnum, nec sacerdotium ; sed omne corpus gentis marcescet.

Vers. 5. — *In messe.* De gentibus dicitur : *Messis quidem multa operarii, autem pauci* (*Matth.* IX). Illi vero pauperes, messis reliquias quæ per apostolos salvatæ sunt, et rarissimas spicas legunt. Nec in montibus, sed in valle Raphaim, id est, in humilitate, litteræ veritate. Raphaim enim gigantes sonat.

Vers. 6. — *Sicut excussio.* (Id.) Percusso populo

Judæorum, oliva quæ sub Moyse sexcenta millia armatorum habuerat, et sub David numerante Joab innumerum populum, vix paucos fructus Salvatori obtulit.

Duarum aut trium. Pauli et Barnabæ. Et trium Petri, et Jacobi et Joannis, qui in monte transfiguratum Dominum conspexerunt, et archisynagogi filiam suscitari viderunt.

Sive quatuor. (HIER.) Hi sunt reliqui novem, in quibus Judæ proditoris Matthias locum obtinuit. Hi pro diversitate gratiarum nobis ignoti, in quatuor aut in quinque separati sunt, ut Evangeliorum numerum et legis in se volumina demonstrarent, tanquam prædicatores utriusque Testamenti.

VERS. 7. — *In die illa inclinabitur.* Quasi diceret : Dominus esuriens, vix paucas, etc., *usque ad* sicut legitur in Paralipomen., et idola abjecerunt.

VERS. 9. — *In die illa erunt.* Irruentibus Assyriis, et vastantibus non solum Damascum, sed et terram decem tribuum.

Aratra. (ID.) Amorrhæorum. Hoc contra decem tribus, quasi diceret : Sicut olim venientibus filiis Israel, relictis aratris fugerunt Amorrhæi, sic modo decem tribus venientibus Assyriis.

VERS. 10. — *Plantationem fidelem.* Plantatio fidelis est, quando quis plantat et colit, et fructum colligit. Plantatio infidelis et germen alienum, quando alienus colligit : *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus eradicabitur* (*Matth.* XV).

Germen alienum. Non recipiens Patrem, quia non recipis Filium; qui enim credit in Patrem, credit in Filium. Germen alienum, blasphemiæ contra Christum.

VERS. 11. — *Mane semen tuum.* (ID.) Cum scilicet visum fuerit germen, etc., *usque ad* omnes sancti cum ramis oleastri radicem salvari.

VERS. 12. — *Væ multitudini.* Sennacherib et exercitui ejus, etc., *usque ad* cuncta opprimere et occupare cupienti.

VERS. 13. — *Rapietur.* Raptus est a Jerusalem, quando cum paucis fugit in Ninivem. De mundo raptus est, quando a filiis suis cito occisus est, ut patet.

VERS. 14. — *Hæc est pars eorum qui vastaverunt.* Propheta ex persona Israel, quasi diceret : Sic solet Deus beare inimicos nostros.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. — *Væ terræ.* (ID.) Quia de cæteris persecutoribus Ecclesiæ dixerat, etc., *usque ad* quasi errando inutilia fecerit.

Væ terræ cymbalæ alarum. Convertitur iterum ad Ægyptum, et vocat eum, etc., *usque ad* timorem Domini abstulerunt eis.

VERS. 2. — *In vasis papyri*, id est in navibus de papyro factis, etc., *usque ad* pertransit et labitur.

VERS. 3. — *Gentem exspectantem et conculcatam.* Omnes enim hæretici sibi promittunt ingentia, etc., *usque ad* id est doctrinam eorum audiunt.

VERS. 4. — *Nubes roris.* Grata messoribus fatigatis, quibus refrigerium præstat, et stipulam arentem facit humectando secabilem : sic sermo meus contra Ægyptum, gratus omnibus erit in me credentibus, et Assyriis a me eis data victoria.

VERS. 5. — *Ramusculi.* (ID.) Inutiles : unde : *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est : omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum, et omnem qui fert fructum purgabit eum.*

VERS. 6. — *Et omnes bestiæ terræ.* Hyperbolicos. Neque enim omnes bestiæ terræ super eum hyemabunt. Sed significat, et occisionem immensam, et bestiarum multitudinem maximam superventuram, quibus æstate et hieme cadavera sufficiant in escam.

VERS. 7. — *In tempore.* Revertitur Propheta ad populum Israel, et promittit ei bona, dicens : *In tempore*, quasi dicat : Vastata Ægypto, non sperabit ultra Juda in umbra ejus ; sed fidei et bonorum operum Domino offerret munus. Quod impletum est septuagesimo anno post captivitatem sub Zorobabel et aliis ducibus.

CAPUT XIX.

VERS. 1. — *Onus Ægypti*, etc. (ID.) Sciendum multa quæ hic dicuntur ad Ægyptum historialiter pertinere; sed, et hic et in aliis locis, Scripturarum multa ponuntur quæ non possunt juxta historiam stare, ut rerum necessitate cogamur altiorem intelligentiam quærere.

Ecce Dominus ascendet, etc. (ID.) Ægyptus, tenebræ vel mœror, etc., *usque ad* et corda sapientium Ægypti pavore tabuerunt.

Simulacra Ægypti. Idololatria fractam se sentiens, ut etiam magi a dæmonibus docti, vel juxta prophetiam Balaam intelligentes natum Filium Dei, qui magicam destrueret artem, in Bethleem venerunt et Puerum adoraverunt.

VERS. 2. — *Et concurrere faciam.* (ID.) Unde in Evangelio : *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium ; veni enim separare hominem a patre suo*, etc. (*Matth.* X).

VERS. 3. — *Et dirumpetur*, etc. (ID.) Dividetur in contraria voluntas Ægypti, ut non magna sentiant sicut ante, sed spirituali gladio separati, consilium suum cognoscant præcipitatum esse.

VERS. 4. — *Dominorum crudelium.* Multis dominis Ægyptus tradita est. Primum Assyriis, post Nabuchodonosor, tertio Alexandro, ad ultimum Romanis, Antonio et Cleopatra ab Augusto superatis. Chaldæi crudeliores, Romani potentiores.

VERS. 5. — *Et arescet.* Fieri solet, ut cum ira Dei captivitas venit, ut indignationem ejus pestilentia subsequatur, et contra peccatores elementa desæviant. Veniente ergo captivitate per Chaldæos, vel Romanos, forsitan et Nilus, et fontes siccati sunt. Hyperbolicos quoque propter nimiam tribulationem flumina possunt dici defecisse, et fontes aruisse et rivuli.

VERS. 11. — *Stulti.* Adveniente captivitate Baby-

lonica vel Romana, omnia magorum defecerunt consilia.

Principes Thaneos. (Hier.) Humilis mandati; omnes enim hæretici contrariam altitudini humilitatem docent, et ad inferos detrahunt, et humilis mandati et dejecti sunt principes.

Filius sapientium. Hæc dicebat unusquisque Pharaoni, etc., *usque ad* et deos magnos auctores suæ gentis fuisse jactant Isim, et Osirim, et Typhonem.

Regum antiquorum. Quasi dicat: Habeo scientiam Scripturarum cum sapientia sæculari.

Vers. 14. — *Ebrius et vomens.* (Id.) Furore draconum, ut tandem post vomitum intelligant ebrietatem suam. Quandiu enim ebrii fuerint, nec principium habebunt, nec finem.

Vers. 15. — *Refrenantem.* (Haymo. in Isa.) Pro eo quod Hieronymus debuit transferre, etc., *usque ad* alii præ lascivia quid faciant, nesciunt.

Vers. 16. — *Mulieres.* Quas amat Ægyptus, quas solas vult Pharao vivere, necatis viris. Diabolus virtutes interficit, vitia conservat.

Vers. 17. — *Terra Juda Ægypto.* Scientia Scripturarum lex, et prophetæ; Evangelia erunt Ægypto in festivitatem cum se cognoverit, vel in timorem cum se mendacia habuisse intellexerit.

In pavorem. Alii in festivitatem, etc., *usque ad* promittendo auxilium eis.

Vers. 18. — *Quinque civitates.* Quidam quinque libros Moysi intelligunt, etc., *usque ad* quia de vitiis ad virtutes commutantur.

Lingua Chananæa. Quæritur cur non lingua Hebræa, etc., *usque ad* et qui tactu immundo delectantur.

Vers. 19. — *In die illa.* (Id.) Hoc non intelligens Onias sacerdos, etc., *usque ad* et eos usque hodie linguam propriam tenuisse.

Et titulus. Titulus Domini evangelica doctrina et apostolica, quæ est usque ad terminos terræ, unde: *In omnem terram exivit sonus eorum* (*Psal.* XVIII). Vel titulus juxta terminum fidei, operatio bona, quæ quantum et fides extendi debet, vel imitatio passionis Christi.

Vers. 20. — *Clamabunt enim.* Cum evangelica doctrina creverit, et persecutio ingruerit, tunc qui crediderint, clamabunt ad Deum patrem.

Vers. 23. — *In die illa.* Ante adventum Domini, singulæ nationes, etc., *usque ad* qui de regno in regnum discurrunt.

Et servient Ægyptii. Non quod postea illi fuissent subjugati, etc., *usque ad* ejusdem cum ipsis conditionis.

In die illa erit. (Id.) Non vicissim ab Assyriis Ægyptiisque medius vexabitur, sed erit tertius cum ipsis serviens, scilicet Romanis.

Vers. 25. — *Benedictus.* Hæ regiones præ omnibus aliis monarchis abundaverant, et ideo benedici meruerunt.

CAPUT XX.

Vers. 1. — *In anno.* (Id.) Assyria nomina sunt hæc, etc., *usque ad* expugnat eos qui serviunt generationi et libidini.

In anno. Azotus, urbs Palæstinorum potentissima de quinque, etc., *usque ad* quæ per eum loquebatur Dominus.

Cum misisset. Pulchre rex Assyriorum Sargon, id est princeps hortorum, dicitur, cui similis est Achab: Qui vineam Naboth in hortum vertere cupiebat; quod ille tropologice intelligens, maluit mori quam facere, ne paterna hæreditas et possessio antiqua in regis impii mutaretur delicias.

Vers. 2. — *Vade et solve.* Præcipitur prophetæ ut sacco calceamentisque depositis, etc., *usque ad* nihil enim occultum quod non reveletur.

Et fecit sic. Mira obedientia, solo cilicio induebatur vir nobilissimus, ut Hebræi tradunt. Cujus filiam Rex Manasses accepit in conjugium, non erubuit nudus incedere; nihil honestius judicans quam Domino obedire.

Vers. 3. — *Discalceatus.* (Id.) Notandum quod antequam capiatur Azotus, etc., *usque ad* ad quam festinat, vel stare, vel ambulare.

Vers. 4. — *Ad ignominiam.* Quia pascha Domini comedere non poterant, quod comedit lumbis accinctus, baculum tenens manu, calceatis pedibus, ne, per hujus sæculi solitudinem transiens, a serpentibus mordeatur.

Vers. 6. — *Hæccine erat.* Admiranda Dei providentia, etc., *usque ad* in fine ex toto peribit, cum regnum Christi illuxerit.

CAPUT XXI.

Vers. 1. — *Onus deserti maris.* Babylonis, pro multitudine populi dicta mare.

De deserto venit. In quo Dominus tentatus, in quo Israelitæ percussi a serpentibus.

Vers. 2. — *Qui incredulus.* Generalis sententia, quasi culpa singulorum est quod in tempestate opprimuntur.

Ascende Ælam. LXX: Ælamitæ et legati Persarum. Ælamitæ, despicientes. *Ascende,* quasi diceret: O Persæ et Medi, nolite timere, equos ascendite, Babylonem obsidete. *Ascende.* Dei fortitudine confisus, audacter, contra adversarios loquitur.

Omnem gemitum. Quo te et alias gentes gemere faciebat; vel, ut nullus jam gemat pressus potentia Babylonis; vel, tantis malis sit afflicta, ut contra te gemere non audeat.

Vers. 5. — *Pone mensam.* Quasi diceret: O Persæ et Medi, sumite cibum, etc., *usque ad* in quo ignea tela diaboli restringatis.

Contemplare, etc. Quid post mensam ingruat ei, vel, contemplare, o Balthasar, quid scripserit in pariete: *Mane, Thekel, Phares.*

Vers. 6. — *Speculatorem.* Speculantes dicuntur prophetæ.

Vers. 7. — *Ascensorem.* Cyrus princeps imperabat Medis et Persis, etc., *usque ad* litteræ scilicet et spiritus ad duo referunt Testamenta.

Vers. 8. — *Leo.* Idem leo pro virtute animi, qui speculator prærogativa contemplationis.

Super speculam Domini. Id est, per diem in contemplatione positus, diebus ac noctibus paratus audire et loqui quæ præceperit.

Stans totis noctibus. Ut me custodiam ab omni peccato, ut sim dignus audire verbum Domini.

Vers. 9. — *Ecce iste venit vir.* Quod sequitur, se vidisse significat, venire, scilicet Salvatorem super bigam sedentem, et duobus animalibus, id est, asino et camelo, unum currum jungentem.

Cecidit, cecidit. Cyro et Dario Babylonem vastantibus, etiam idola sunt confracta, templo Beli subverso et igne concremato.

Vers. 10. — *Tritura mea.* Quasi dicat: O popule, qui recondendus es in horrea mea, quem trivi variis angustiis, ut excuterem paleas et triticum purum, conferrem in horrea, quæ audivi a Domino ex Deo Israel, etc.

Vers. 11. — *Onus Duma.* LXX: Idumææ, etc., *usque ad* onus Duma ad me clamat.

Ad me clamat. (Hier.) Deus, scilicet custos meus, etc., *usque ad* loquitur deinde gentibus: *Si me quæritis,* studiosius *quærite* (*Joan.* IX).

Vers. 12. — *Venit mane,* etc. Quasi populo meo dabo lumen lætitiæ, etc., *usque ad* operatione, et sic audiam vos.

Vers. 13. — *Onus in Arabia.* Arabes sunt Saraceni, etc., *usque ad* inde alloquitur Deus Judæos fugientes sic:

In saltu ad vesperam. O Judæi, qui obsidionem Babyloniam fugietis in saltu, id est in silvis Saracenorum dormietis, fugientes Chaldæos in semitis Dodanim, quod interpretatur *in propinquos* vel *cognatos,* id est, in via quæ ducit propinquos vestros Saracenos.

Vesperam. (Id.) Quæ est principium noctis. Qui peccare incipit, in vespera est; qui ad summum venit, in media nocte. Media nocte primogenita Ægypti occiduntur. Petrus negat, luce jam vicina pœnitet.

In semitis. (Id.) Quia vespera principium malorum, etc., *usque ad* quando contra patrem rebellavit.

Vers. 14. — *Occurentes sitienti ferte.* Hoc contra eos potest dici, qui otio et desidiæ se tradiderunt et propria salute contenti sunt, nec pœnitentibus et conversis manum porrigunt.

Sitienti ferte aquam. Fatigatis fratribus ardore solis et sitis ferte aquam, ne in solitudine pereant.

Vers. 16. *Adhuc in uno*, etc. Quasi diceret: Quia non habuistis in eos misericordiam, prope sustinebitis captivitatis miseriam. Post annum a Judaica captivitate et Jerusalem subversione, hi quoque vastati sunt.

Quasi in anno mercenarii: (Id.) quod est: Quomodo mercenarius annum suum, etc., *usque ad* panemque cœlestem comederint.

CAPUT XXII.

Vers. 1. — *Onus vallis.* Jerusalem quondam domina gentium, etc., *usque ad* qui de sublimi sensu Scripturarum ad infima corruerunt.

A *Vallis visionis.* LXX: Sion, id est speculæ, scilicet Ecclesiæ.

Quidnam tibi quoque. Quasi diceret: Cum philosophia et sapientia sæcularis, de sublimibus disputans, simplicitatem Ecclesiæ contemnat, cur, tu quoque sectaris excelsa?

Vers. 2. — *Plena.* Doctrina hæreticorum plena est multiloquio et clamore.

Interfecti tui. (Hier.) Vallis, scilicet Sion, voluntate propria, ad hæreticos scilicet transierunt. Comparatione eorum qui post prælium victi sunt, infelicius vulnerantur qui sponte se tradunt: quomodo in martyrio, qui post pœnas negat, levius punitur quam qui sine necessitate Christum abnegat.

Vers. 3. — *Cuncti principes*, etc. Sicut in Jere- B mia legitur, Sedechias nocte per muri foramen, etc., *usque ad* et in Babylonem ducti sunt.

Fugerunt. In fuga concordes, quorum princeps est draco fugiens, coluber tortuosus.

Vers. 5. — *Et fletuum.* (Id.) LXX: Erroris. Non quod fletus et error a Domino sit, sed occasione Scripturarum quas dedit eis legendas, nascitur erroris occasio, et possunt dicere: *Quare nos errare fecisti a via tua?* (*Isa.* LXIII.)

Vers. 6. — *Elam.* Civitas in Perside provincia, in qua optimi sagittarii: *Elam sumpsit pharetram.* Elam, ascensus eorum, id est superbia hæreticorum, sumpsit pharetram, *ut sagittet in obscuro rectos corde.*

Parietem. Ecclesiæ firmamenta, clypeo suo, id est impugnatione nudavit.

C Vers. 8. — *Operimentum.* Templum quod gentibus et pollutis ante opertum et clausum erat.

Armamentarium. Juxta templum erat domus quam ædificavit David ad reponenda arma, in cujus circuitu arbores multæ; unde dicitur domus saltus. Ipsa quoque non lapidea, sed lignea fuit: ex humore enim cæmenti et lapidum (ut aiunt) eruginat ferrum.

Vers. 9. — *Et congregastis.* Terra promissionis, quamvis uberrima, etc., *usque ad* inferior quæ ab hostibus capi poterat, superior quæ non poterat.

Vers. 11. — *Et lacum.* (Id.) Non puteum qui aquam vitalem habet et æternam, sed lacus contritos qui continere non valent aquam.

Inter duos muros. Scilicet et Novum et Vetus D Testamentum, fecerunt sibi novas aquas, quas interiores putant et majora continere mysteria quam Vetus Testamentum.

Vers. 12. — *Et vocabit Dominus Deus exercituum.* Quotidie provocat Dominus hæreticos ad pœnitentiam, etc., *usque ad* sed vilipendentes et desperantes dicebant: *Comedamus et bibamus, cras enim moriemur* (*Jerem.* XXXIV).

Vers. 14. — *Moriamini.* (Id.) Vitiis, aut cum eis ad inferos descendatis, etc., *usque ad* quæ hic dicuntur non pertinent ad captivitatem factam tempore Ezechiæ.

Vers. 15. — *Sobnam.* (Hier.) Convertere nunc, etc., *usque ad* unde ei Dominus hæc mala minatur

VERS. 16. — *Quid tu hic?* Ac si diceret : Cur tibi vis ædificare domum? etc., *usque ad* quam sepulcrum et memoria appellandum.

VERS. 18. — *Coronans coronabit te.* Qui scilicet quondam habebas coronam pontificis, et sanctificationem in lamina auri (in qua scriptum erat nomen Dei), tribulatione et angustia coronaberis.

Tribulatione. Pro lamina aurea in qua scriptum erat nomen Domini, quam in fronte portabat sacerdos semel in anno.

Quasi pilam. Sicut sphæra in loco declivi et spacioso stare non potet, sic populus tuus in orbis terminos dispergetur.

VERS. 20. — *Servum meum Eliacim.* Per Sobnam superbum,etc.,*usque ad* · *Filium Helciæ*, id est patris Domini.

VERS. 22. — *Clavem.* Per clavem quam super humerum portat, sceptrum regni et signum victoriæ, id est *crucem possumus* intelligere quam Christus ipse in suo proprio portavit humero.

Domus David. Domum David vocat domum Domini, in qua erat aurea clavis.

Et aperiet. Unde : *Qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit.* Quod in passione reseravit claudi non poterit; quod in cæremoniis clausit, nemo aperiet.

VERS. 24. — *Et suspendam super.* Unde in Evangelio : *Omnis populus pendebat ex eo.* Hodie quoque ad verbum sapientiæ ejus pendent.

VERS. 25. — *Auferetur paxillus.* Quæ dicuntur, etc., *usque ad* Judæi convertentur ad fidem.

CAPUT XXIII.

VERS. 1. — *Onus Tyri.* Tyrus nobilissima civitas Chananæorum, etc., *usque ad* hanc miseriam prædicit Isaias : *Onus Tyri*, etc.

Ululate. In Græco apertius : Ululate, naves Carthaginis : vos, scilicet, qui Tyrum venire consuevistis causa negotiationis. Carthago colonia fuit Tyriis, ab eis constructa et culta.

Naves maris. Hebraice Tharsis, id est exploratio gaudii vel contemplatio, quia gaudii contemplatio et lætitiæ vertetur in lacrymas.

VERS. 3.—*Negotiatio.* (HIER.) Negotiatores, etc., *usque ad* et de aliis vitiis ad alia transeunt.

Semen Nili messis fluminis fruges, etc. Sic construitur : semen Nili fluminis erat messis et fruges ejus, scilicet Tyri. Terra Chananæorum, in qua Tyrus est, infertilis est : Ægyptus, quam irrigat Nilus, fertilis frugibus, quas Tyrus ab Ægyptiis commutabat.

VERS. 4. — *Mare.* Sæculi scilicet in quo parva animalia cum magnis, draco (quem Dominus formavit ad illudendum ei) videns eos a venatoribus Christi capi, qui a dæmonibus fuerunt capti, dicit contrariæ fortitudini venatorum (quam significat Sidon) : Erubesce, Sidon.

Non parturivi. Quasi diceret : Nihil profuit parturisse, peperisse et enutrisse juvenes, quia Tyrus sine defensione capta est.

VERS. 5. — *Cum auditum fuerit in Ægypto*, etc.

A Tum de omnibus vitiis, tum de hæresibus hoc sentitur, quia una capta alia pertimescit, et in alterius confusione altera se capiendam sentit.

VERS. 6. — *Transite, ululate, qui habitatis.* Sicut supra dictum est, cum non possent Nabuchodonosor resistere, festinaverunt qui potuerunt naves conscendere : alii remanserunt in civitate.

VERS. 7. — *Nunquid non hæc vestra est, quæ gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate*, etc. Quasi diceret : Hæc ideo præcipio, quia urbs vestra Tyrus, deposito errore veteri, transibit ad veritatem.

VERS. 8. — *Principes institores ejus inclyti terræ*, etc. (ID.) Inter alios negotiatores, vel etiam in regnis.

VERS. 9. — *Ad ignominiam deduceret*, etc. Non Dominus ignominiæ auctor est, sed quod ignomi-
B niosum est ostendit, secundum illud : *Contaminatione contaminabit eum*, non quod sacerdos contaminationis auctor sit, sed quod ostendit contaminatum eum quem mundum putabant multi.

VERS. 10. — *Flumen.* Babyloniorum. *Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, dum recordaremur Sion* (*Psal.* CXXXVI).

Cingulum ultra tibi. Fortitudo resistendi, cingulo enim lumbos restringimus : in lumbis fortitudinem habere dicimur.

VERS. 11. — *Conturbavit regna.* Scilicet Ægyptiorum et Moabitarum, et aliarum in circuitu. Tyro enim capta et subversa, alia regna conturbata sunt timore. Regnum quoque Ægypti pro subversa Tyro datum est Nabuchodonosor.

C VERS. 12. — *Filia Sidonis.* (ID.) In terra Chanaan sunt Tyrus et Sidon ; unde : Mulier Chananæa exivit de finibus Tyri et Sidonis occurrens Salvatori (*Matth.* XV).

Transfreta. Sæpe videmus quosdam a proposito suo transire ad aliud, a militia ad negotiationem : a causis ad arma mutant industriam, ut mutent infelicitatem. Sed, Deo dispensante, omnia eveniunt contraria, ut per miserias coacti non in se, sed in Domino creatore confidant.

VERS. 13. — *Talis populus non fuit.* Usque ad mortem Nabuchodonosor fortissimi super omnes Chaldæi et Assyrii ; postea populus Græcorum et Romanorum fortior fuit.

D *Suffoderunt.* Quando Nabuchodonosor Tyrum invasit navigio, non solum murum, sed et domos subvertit; et quæ erat negotiatio civitatum, facta est per septuaginta annos siccatio sagenarum.

VERS. 14. — *Naves maris*, etc. Hebraice Tharsis, etc., *usque ad* vir ecclesiasticus destruit et subjicit sibi.

VERS. 15.—*Septuaginta annis.* (HIER.) Tyrus quondam angustiata, etc., *usque ad* quis ergo non habeat spem salutis, si bene cecinerit, si chordas, id est virtutes, bene composuerit?

(ID.) Septenarius et septuagesimus, qui vel singulis diebus, vel septem decadibus perficitur, perfectam significat pœnitentiam, ut, tempore pœnitentiæ expleto, jure Tyrus ad antiquum statum restituatur.

Canticum meretricis. Quæ ab amatoribus derelicta solet carmina in consolationem componere, et præterita commemorare, sic et Tyrus reversa.

Vers. 16. — *Sume tibi citharam*. Quæ de hoc onere sequuntur ad reversionem Tyri spectant.

Bene cane, frequenter, etc. Admonet eam canticum miseriarum suarum semper cantare, ne iterum eadem patiatur. Dicunt enim hanc esse musicæ naturam : si lætum invenerit, lætiorem facit; si tristem, tristiorem reddit.

Vers. 18. — *Et erunt negotiationes ejus, et mercedes ejus*. Sicut dicit Hieronymus in Jeremia, etc., *usque ad* mercedes Domino sacrificaverunt.

CAPUT XXIV.

Vers. 1. — *Ecce Dominus nudabit*, etc. (Hier.) Post specialem gentium singularum correptionem, etc., *usque ad* Ægyptiorum et multorum aliorum ad generale onus judicii extremi transit.

Vers. 2. — *Erit*. (Id.) Omnes similiter vel pro bonis remunerabuntur, vel pro malis damnabuntur. Nulla diversitas erit inter nobilem et ignobilem, sacerdotem et laicum, servum et dominum, etc. Omnes enim exæquo stabunt ante tribunal Christi; nec erit acceptio personarum apud Deum.

Sic sacerdos. Bonus populus cum bono sacerdote percipiet coronam vitæ; mali simul sustinebunt tormenta gehennæ sine acceptione personæ.

Terra. (Id.) Terrena opera ad nihilum redigentur, ut abolita imagine terreni hominis permaneat imago cœlestis. Caro enim et sanguis regnum Dei non possidebunt, quia mortale hoc induet immortalitatem.

Vers. 6. — *Maledictio vorabit terram*. Sicut in principio benedixit Deus omni creaturæ, sic in fine maledicit his qui terreni sunt; nec peregrini, sed habitatores terræ : et qui in ea peccant, obliti conditionis suæ contra se mutuo debacchantes. Et pauci remanebunt, qui habeant imaginem cœlestis.

Vers. 7. — *Luxit vindemia, infirmata vitis est*. (Id.) In consummatione, mundi præteritarum deliciarum recordatio erit materia cruciatuum; unde, purpuratus dives qui receperat bona in vita sua, elevans oculos de inferno, cernit Lazarum in requie (*Luc*. xvi); unde : *Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis* (*Luc*. vi).

Ingemuerunt omnes qui lætabuntur, etc. Hoc testimonium ingerimus eis qui in conviviis non solum gula et ebrietate, sed auribus luxuriantur, ut per omnes sensus animæ fortitudo mollescat.

Vers. 10. — *Attrita est civitas vanitatis*. Mundus in quo omnia vana, vanitas vanitatum et omnia vanitas.

Vers. 11. — *Clamor erit super vino*. Per vinum, errorem; ebrii enim errant. Per plateas (quæ Græce a latitudine dicuntur) spatiosam et latam viam, quæ ducit ad mortem, accipimus. Super his ergo qui erraverunt in lata et spatiosa via hujus sæculi, in die judicii clamor doloris erit.

Vers. 13. — *In medio terræ*. Jerusalem, quæ est (ut aiunt) umbilicus terræ. Et, autumant multi, quia Dominus judicaturus super montem Sion, ex quo ascendit, in aere sedebit, in nube veniet.

Quomodo si paucæ olivæ, etc. Paucis relictis, cum persecutio voraverit terram, etc., *usque ad* collectis quoque racemis vix pauci remanent in vitibus vacuis.

Vers. 14. — *Atque laudabunt : cum glorificatus fuerit Dominus*. (Id.) Laudabunt qui poterunt remanere et pressuram Antichristi fugere, vel ardorem imminentis gehennæ.

Hinnient. Equorum similitudine, lætitiæ gestientes magnitudinem.

Vers. 16. — *A finibus terræ, laudes audivimus, gloriam justi*. In Hebræo, *alis terræ*. Alæ autem vel fines terræ, prophetæ sunt et apostoli, qui de terrenis ad cœlestia volant, et quibusdam præceptorum finibus vivendi modum terminant. Dicunt ergo sancti : *Sicut* a prophetis et apostolis *audivimus*, sic modo impletum *videmus*.

Secretum meum mihi. (Id.) Nec potest plene enarrare præmia bonorum, nec pœnas malorum, quæ prævidet per spiritum; et inde dolet, dicens : *Væ mihi*.

Vers. 17. — *Formido et fovea*. Possunt hæc tam ad tempora martyrum, etc., *usque ad* sic etiam fiet in tempore Antichristi.

Vers. 18. — *Apertæ sunt*, etc. Ut videat Deus iniquitates Antichristi et judicet. Dum enim non punit peccata, se videre ea dissimulat.

Fundamenta terræ. Principes sæculi, terrena opera.

Vers. 19. — *Confractione confringetur*. Non quod terra redigatur in pulverem, vel nihilum, sed quia omnia terrena transibunt. Et quomodo ebrius nescit quid agat, sic omnes qui versantur in terra malorum magnitudine ebrii erunt et stupebunt ad omnia.

Vers. 20. — *Tabernaculum unius noctis*. (Id.) Quod a viatore transfertur, ut nullum remaneat vestigium, sic transibit figura hujus mundi (*I Cor*. vii), et erit terra deserta ut non sit habitatio amplius hominum in ea.

Vers. 21. — *Et erit*, etc. Quasi diceret : Fenestræ cœli apertæ sunt, ut prospiciente Domino terrena peccata, omnis figura terrenorum operum prætereat et corruat, neque in pristina statura resurgat. Visitabit ergo Dominus in die illa super militiam cœli, ut non solum terrena, sed cœlestia judicet.

Super militiam. (Id.) *Inebriatus est in cœlo gladius meus. Astra non sunt munda in conspectu ejus. Et in angelis suis reperit pravitatem* (*Isa*. xxxiv, *Job*. xv, iv).

Reges terræ. (Hier.) *Rectores tenebrarum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus* (*Ephes*. vi); unde in Daniel : *Exiit in occursum mihi princeps regni Persarum, et princeps regni Medorum* (*Dan*. x)

Vers. 22. — *Et congregabuntur*. (Id.) Origenes dicit quod, post hanc sententiam : *Ite, maledicti, in ignem æternum* (*Matth*. xxv), post multos dies, id est post mille annos visitandi et liberandi sunt. Sed hoc Ecclesia non recipit. Dictum est enim : *Ibunt impii in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam* (*Matth*. xiii). Quod autem æternum est omni fine caret, et sicut gaudium æternum, ita et supplicium.

Unus fascis in lacum. Unde : *Alligate ea per fasciculos ad comburendum*.

Et post multos. Notandum quod non addit : a Domino vel ab angelis, etc., *usque ad* quod Domini arbitrio derelictum est.

VERS. 23. — *Et erubescet.* Unde creatura ingemiscit et parturit, etc., *usque ad* qualis fuit Abraham mortuus in senectute bona.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Amen.* (HIER.) Hebræum, quo sæpe Dominus utitur in Evangelio : *Amen amen,* id est vere vere *dico vobis.*

VERS. 2. — *Civitas.* Eversa a Nabuchodonosor, restituta est a Neemia, et a Jesu summo sacerdote. Eversa a Romanis, restituta est ab Ælio Adriano ; sed non in eodem loco, nec in statum pristinum.

Et in sempiternum. (ID.) Ut mille annorum regnum et aureæ Jerusalem et gemmatæ fabula quiescat.

VERS. 10. — *Et triturabitur Moab,* etc. (ID.) Licet generaliter de consummatione mundi loqueretur, etc., *usque ad* per Moab igitur recte intelligimus diabolum filiis Dei semper adversarium.

Paleæ in plaustro. Ferratis plaustris teruntur paleæ, ut eas facilius animalia et pascant et ruminent.

CAPUT XXVI.

VERS. 1. — *In die illa,* etc. (ID.) Hoc ad præsentem Ecclesiam potest referri, et ad diem judicii. Nunc Ecclesia canticum novum cantat : Christi nativitatem, passionem, resurrectionem, ascensionem. Vetus namque est antiquum hominem ad inferna descendere ; novum, ad cœlum ascendere.

Urbs fortitudinis. Vox justorum, et nunc, et in futuro.

VERS. 2. — *Aperite portas.* Hoc canticum repente mutat personas.

Portas. Justitiæ ; unde : *Aperite mihi portas justitiæ.* Portæ vitæ et justitiæ, etc., *usque ad* et per multas portas ad eum qui dicit : *Nemo venit ad Patrem nisi per me* (*Joan.* XIV).

VERS. 3. — *Pacem.* (ID.) Repetitio confirmatio est. Hanc habet ille de quo dicitur : *Homo homo filiorum Israel* (*Ezech.* XIV) ; et alibi : *Vir vir cujus uxor cubile maculaverit* (*Num.* V), ut duplex homo et duplex vir pacem consequatur duplicem.

VERS. 6. — *Conculcabit eam pes,* etc. Quia *Omnis qui se exaltat humiliabitur* (*Luc.* I). Etiam ad contrarias fortitudines hæc referre possumus.

Egenorum. (HIER.) Apostolorum, quos expulerunt Judæi de finibus suis, qui, Domini imitantes paupertatem privilegium virtutis, ejus consecuti sunt.

VERS. 9.—*Anima mea desideravit,* etc. Non caro ; unde : *Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum* (*Psal.* XLI). *Caro concupiscit adversus spiritum* (*Gal.* V).

VERS. 10. — *Misereamur.* (ID.) Dominus ad prophetam : An misereamur impio, ita ut discat, scilicet clementiam meam, dum ipse salvatur? quasi, hoc melius est.

Et non discet justus, etc. Quasi diceret : Quomodo poterit nosse tuam justitiam, expertus tuam clementiam?

Et non videbit. Dominus ad prophetam, quasi me-

A lius est, ut videat, et erubescat de malis suis. *Et non videbit,* quasi diceret : ad pœnam sufficit, quia non videbit me regnantem in cœlo cum sanctis meis. LXX : *Auferetur impius, ut non videat claritatem Dei.*

VERS. 11. — *Confundantur zelantes.* LXX ; Zelus apprehendet populum ineruditum.

VERS. 12. — *Domine, dabis.* (ID.) Notandum quod postquam opera nostra reddiderit nobis, pacem etiam daturus sit, et quod ideo postulent pacem, quia operatus sit in eis. Dicunt, se, scilicet tormenta, sustinuisse, ut post misericordiam consequantur.

VERS. 13. — *Domine, possederunt.* (ID.) Dæmones, quos in idolis coluimus. LXX : *Domine, extra te nescimus alium,* non absolute *alium,* sed *extra te* : Pater enim in Filio, et Filius in Patre.

B *Tantum in te recordemur.* (ID.) Non aliud petimus, nisi ut post errores digni simus, qui nominis tui recordemur.

Perdidisti omnem. (ID.) LXX : Masculinum eorum, etc., *usque ad* memoria masculinum interpretatus est contra illud : *Nolite errare, Deus non irridetur.*

VERS. 15. — *Nunquid.* Non pœnitentiam egit, et hoc est : *Nunquid,* etc., quasi diceret : Securitas negligentiam, negligentia contemptum parit.

VERS. 18. — *Et peperimus.* Alii distingunt sic : *Et peperimus spiritum, salutem non fecimus in terra.*

Spiritum : salute, etc. Ut tota mente credamus, et per quem beneficia non sensimus, per tormenta discamus.

VERS. 21. — *Revelabit terra.* (ID.) Terreni tunc C non poterunt celare quos occiderunt, quia tunc omnia aperta ; vel, terra quæ suscepit sanguinem martyrum et operuit, tunc revelabitur quando resurgent.

CAPUT XXVII.

VERS. 1. — *In die illa,* etc. (ID.) Tradunt Hebræi diabolum, etc., *usque ad* ut inducatur gladius super eum.

Vectem. (HIER.) LXX : Fugitivum. Tunc enim fugiet, etc., *usque ad* serpens autem, quia insidias molliter infundit.

Cetum. Hebræi, *Tanniu ;* unde Hebræi fabulabantur Leviathan habitare sub terra et in æthere, Tanniu vero in mari.

VERS. 2. — *Vinea meri cantabit.* Cui Jeremias propinat calicem meracissimum. Merum Græce, purum Latine.

D VERS. 5. — *An potius?* Vox Patris deliberative, etc., *usque ad* qui non sunt salvati auctoritate legis.

VERS. 6. — *Israel,* id est populus Judæorum conversus, videns doctrina filiorum suorum orbem floruisse.

VERS. 9. — *Idcirco.* Quasi diceret : *Ideo dimittetur iniquitas domui Jacob :* et cætera propter merita scilicet apostolorum, qui per mundum idolorum altaria comminuerunt.

VERS. 11. — *Conterentur.* (ID.) Sicut Delbora ad bellum ivit et populum ad ignominiam Judæorum judicavit ; et imminente Chaldæorum captivitate, viris tacentibus Olda prophetavit : sic imminente captivitate Romanorum, veniebant forte mulieres et docebant eos.

Mulieres. Diversæ Synagogæ; vel aperte mulieres, quæ nudatis pectoribus sanguinantes feriunt lacertos.

Docentes eam. (Hier.) Magna infelicitas populi et reprehensio, a mulieribus lamentationis carmina discere.

Vers. 12. — *Ab alveo*. LXX : ab Euphrate, etc., *usque ad* quia habet turbidas aquas, et non perpetuas.

CAPUT XXVIII.

Vers. 1.— *Væ coronæ superbiæ*. (Id.) Huc usque ad consummationem mundi, etc., *usque ad* nec pœnitentiæ fructum salutis habuit.

Vallis pinguissimæ. Gethsemani fertilitate frugum, per eam erat eis ascensus in civitatem, et ibi figebant aliqui, ludi causa, tentoria dum in civitate morabantur.

Vers. 5. — *In die illa*. (Id.) Secundum prophetiam, cum Dominus, etc., *usque ad* Scribæ enim et Pharisæi vino et sicera inebriati sunt.

Vers. 6. — *Fortitudo revertentibus*. (Id.) Non leguntur bella Ezechiæ, sed Dominus pro eo bellum gessit, interfectis centum et octoginta quinque millibus Assyriorum, quorum Judæi spolia collegerunt : et ad portas Jerusalem cum gaudio reversi sunt.

Vers. 8. — *Omnes enim*. Dum Scripturarum non digerunt cibos, nec corpori faciunt vitales, sed immaturos et fetentes egerunt, ut in eis Dominus nullum inveniat locum.

Vers. 9. — *Ablactatos a lacte, avulsos*. Alios non, quia portare non possunt. Hi enim sunt qui jam solido cibo uti possunt; aliis dicit Apostolus : *Lac dedi vobis potum, non escam* (*I Cor*. III).

Vers. 10. — *Quia manda, remanda, manda, remanda; exspecta, reexspecta, exspecta, reexspecta, modicum ibi, modicum ibi*. (Id.) Quasi dicat. Vos non potestis doceri, quia irridentes prophetas (per quos prædicit Dominus vobis mala superventura, ut pœnitentiam agatis et liberemini); opponitis, *manda, remanda;* quasi dicat : O Propheta, præcipe quod vis, minare quæ vis; hæc tamen non eveniunt quæ minaris.

Vers. 11. — *In loquela enim*. Quasi dicat : Malo vestro hæc dicitis, quia non prænuntiabit vobis Dominus amodo mala, sed statim inferet. Et hoc est : *In loquela enim labii et lingua altera loquentur ad populum istum*, etc.

Vers. 16. — *Lapidem. Lapidem quem ædificantes reprobaverunt, hic factus est in caput anguli*.

Vers. 19. — *Sola vexatio intellectum dabit auditui*.

Vers. 21. — *Sicut enim*. Philisthæos congregatos superveniens David auxilio Domini, divisit vivos a mortuis et perversa loca dispersit; unde locus ille Baalphrasim nomen accepit.

Alienum opus. (Id.) Opus proprium Dei est misereri, parcere, condonare. Non suum, sed alienum est, irasci, punire.

(Greg.) In mundum veniet, ut faciat opus suum, scilicet ut redimat genus humanum; sed ab ipso est alienum opus ejus; non convenit enim Deitati conspui, flagellari, crucifigi.

Vers. 24. — *Nunquid tota*. (Hier.) Pius et mise-
A ricors Deus genus humanum, ut fructum boni operis afferat, arat ut agricola vomere prædicationis, proscindit verbere tribulationis, nunc peste, nunc captivitate corrigit; et hoc est : *Nunquid tota die*, etc.

Vers. 25. — *Gith et cyminum*. Gith et cyminum quæ in virga excutiuntur, etc., *usque ad* clavem scientiæ habentes.

Vers. 29. — *Et hoc a Domino Deo exivit*.

CAPUT XXIX.

Vers. 1. — *Væ Ariel*. (Id.) Ad Jerusalem compatientis affectu : *Quia si cognovisses et tu* (*Luc*. XIX); Ariel, leo Dei; leo enim Dei Jerusalem potentissima et fortissima fuit.

Expugnavit. (Id.) Cum potentissima esset, repugnantibus cæcis et claudis, quando Joab primus doB matum excelsa conscendit.

Additus est annus. Cum captivitati essent a Nabuchodonosor, neque templum habebant, neque sacrificium, et hoc per multos annos : et hoc est annus ad annum additus.

Vers. 3. — *Quasi sphæram in circumitu tuo*. Templi similitudinem retinentis antiquam, non magnificentiam.

Vers. 4. — *Pythonis*, etc. (Id.) Phytonissa quæ erat in Endor per necromantiam Samuelem, imo dæmonem suscitavit : et hujusmodi futura prædixit in populo illo. Mania, insania, unde manichæos, manthos, divinatio.

Vers. 6. — *In tonitruo*. Visi sunt Romani irruere cum tonitruo, et terra moveri eorum adventu, et
C cum flamma ignis, quia et civitatem succenderunt et templum.

Vers. 9.—*Obstupescite et admiramini*. (Hier.) Post subversionem Jerusalem et templi, id est Ariel contra Scribas et Pharisæos prophetia dirigitur.

Vers. 11.— *Signatus est enim*. Hæc impleta sunt, quando et dignitatem et sacerdotium amiserunt, et civitas destructa est et templum a principibus Romanorum.

Vers. 13. — *Eo quod appropinquat populus iste*. (Id.) Dominus in Evangelio Matthæi utitur, etc., *usque ad* verbis propriis usos.

Labiis suis. (Id.) LXX. Labiis suis me honorat, cor autem ejus longe est a me : frustra autem colunt
D me, docentes præcepta hominum atque doctrinas.

Vers. 14. — *Peribit enim*. (Id.) Ab loco hoc Apostolus testimonium ponit : *Perdam sapientiam sapientium, et intellectum prudentium reprobabo :* aliis verbis eumdem sensum : Vere grande miraculum fecit Deus in populo ut eodem tempore civitas arderet, et templum corrueret, et omnis magistrorum scientia deperiret.

Vers. 15. — *A Domino abscondatis*. (Id.) Quasi non videat Deus. Hoc errore Adam et Eva absconderunt se : Cain quoque dixit : A facie tua abscondar.

Vers. 16. — *Perversa est*, etc. (Id.) Ut Creator ignoret creaturam; unde Apostolus : *O homo tu quis es, qui respondeas Deo ? nunquid dicit figmentum factori suo : Quare me fecisti?* (*Rom*. IX.)

VERS. 17.—*In modico et in brevi.* (HIER.) Modicum et breve ex quo hoc prædictum est usque ad ascensionem Domini: omnia enim tempora, æternitati comparata, brevia sunt et momentanea.

Libanus in Carmel. Libanus mons in Phœnicia, etc., *usque ad* si esset cum adultero viro.

VERS. 21. — *Et declinaverunt frustra a justo.* Dæmones conati sunt, etc., *usque ad* Scribæ et Pharisæi declinaverunt frustra a justo, dicentes: *Non habemus regem nisi Cæsarem* (*Joan.* XIX).

VERS. 22. — *Redemit Abraham.* De igne Chaldæorum, etc., *usque ad* ignis enim lingua eorum *ur* dicitur.

CAPUT XXX.

VERS. 1. — *Væ, filii desertores, dicit Dominus.* (ID.) Post prophetiam contra Ariel et cætera, etc., *usque ad* fugerunt in Ægyptum : et hoc est : *væ, filii desertores.*

VERS. 2. — *Qui ambulatis.* Ut dicit Hieronymus: Jeremias cum eis ivit, etc., *usque ad : ut habitaretis in terra vestra.*

Erant enim in Thaphnis. Quasi dicat : An ideo recessistis a me, ut fugeretis usque in Thaphnis et Anes? Thaphnis civitas in qua magi contra Moysen signa fecerunt; Anes in finibus Ægypti sita est: forsitan timore turbati non ausi sunt in Thaphnis manere, et fugerunt usque ad Anes.

VERS. 6. — *Onus jumentorum.* (ID.) Post decem onera diversarum gentium, undecimum onus reliquarum duarum tribuum ponit, quæ remanserunt ducto Sedechia et aliis principibus in Babylonem.

In terra. (ID.) Eremus per quam pontifex Joanna filius Chareæ et alii duces traduxerunt reliquias in Ægyptum contra præceptum Domini; vel, ipsa Ægyptus in qua multas tribulationes et angustias sustinuerunt.

VERS. 8. — *Nunc ergo.* (ID.) Dominus ad Jeremiam, vel ad Isaiam secundum Hebræos, etc., *usque ad* quia bene feci eis, bene docui, et ipsi spreverunt.

VERS. 12. — *Pro eo quod reprobastis verbum.* (ID.) Hæretici quoque et omne dogma contrarium veritati, etc., *usque ad* et saltem cœnosam et parvulam aquam sitientibus præbere.

VERS. 13. — *Sicut interruptio cadens.* Quasi: Quomodo interruptio muri altissimi qui longam traxit ruinam difficile instaurari, et pristinum decorem recipere potest, sic veniet vobis repentina contritio.

VERS. 19. — *Plorans nequaquam plorabit.* (ID.) Judæi referunt hoc ad tempus illud quando sub Zorobabel, etc., *usque ad* in specula scilicet et visione pacis, id est Ecclesia.

VERS. 21. — *Post tergum.* Prima conditione quasi in facie Adam audivit a Domino, etc., *usque ad* et hoc est : *Aures tuæ audient verbum monentis post tergum.*

Neque ad dexteram. In utraque parte quidquid supra modum est, in vitio est. *Neque ad dexteram,* etc. declinandum est, sed via publica gradiendum, id est regia, quæ non fallit.

VERS. 22. — *Et contaminabis laminas.* (ID.) Idola scilicet quæ ad similitudinem veritatis artifex lingua composuerit, in splendore eloquentiæ (quod significat argentum) et in ratione sapientiæ (quod significat aurum) comminues, et disperges, et immunda judicabis.

VERS. 23. — *Et dabitur pluvia.* (ID.) In Regum volumine scriptum est, etc., *usque ad* nisi enim vitia abjecerint, virtutes non subeunt.

Pascetur. Quidam hæc hyperbolicos Cyri temporibus, qui captivitatem populi relaxavit, in Judæa completa, contendunt.

VERS. 24. — *Commixtum migma.* Isaac hordeum sevit, etc., *usque* et *ad* per paleas et hordeum paulatim proficiunt, et transeunt ad frumentum.

VERS. 25. — *Et erunt.* In die judicii super montes et colles erunt rivi, etc., *usque ad* qui enim biberit de aquis ejus non sitiet in æternum.

Interfectionis multorum. (ID.) Multi enim sunt vocati, etc., *usque ad* quorum linguæ in Babylone confusæ, et super quos cecidit turris in Siloe.

VERS. 26. — *Et erit lux.* Cum præmium laboris percipient, quia creatura liberabitur a servitute corruptionis. Non mirum si luna solis fulgorem recipiat : *Quia justi fulgebunt sicut sol* (*Matth.* XIII).

VERS. 27. — *Ecce nomen Domini.* Filius in nomine Patris, unum enim nomen est Patris et Filii et Spiritus sancti : unde : *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti :* non in nominibus, sed in nomine quod est Deus.

VERS. 28. — *Spiritus ejus velut torrens inundans.* (HIER.) Sicut torrens inundans cum pervenerit usque ad collum, animantem suffocat, sic spiritus iræ Dei in judicio impios suffocabit. Finem omnium venisse significans, sicut torrens suffocat eum ad cujus collum pervenit; sic Dei judicium neminem transibit impunitum.

Quod erat in maxillis. Ut pro voluntate diaboli circumferrentur, hæc perdet Dominus in die judicii, vel in prædicatione apostolorum cum gentes ad fidem venerint, et idola relinquent.

VERS. 29. — *Canticum erit vobis.* Post pœnam malorum agit de gloria sanctorum. Sicut filii Israel, transito mari Rubro, cum vidissent Pharaonem et Ægyptios submersos, cum lætitia dixerunt : *Cantemus Domino, gloriose enim,* etc.; sic in die judicii, transito mundo et damnato diabolo et membris suis, sancti cum lætitia exsultabunt in Dei laudibus; eodem modo in conversione gentium.

Sicut qui pergit. Præceptum est filiis Israel, ut decimam bonorum suorum Domino offerrent, Datorem bonorum glorificantes : sic sancti in judicio offerent manipulos suos exsultantes et Deum laudantes, et gentes conversæ similiter.

VERS. 33. — *Sulphuris.* In inferno fetor intolerabilis et inexstinguibilis ignis.

CAPUT XXXI

VERS. 1. — *Væ qui descendunt in Ægyptum.* (ID.) Egit de gloria bonorum et de pœna reproborum, nunc revertitur ad reliquias quæ remanserunt

in terra Juda, ducto Sedecia et aliis in Babylonem. Sed prius monuit ne irent in Ægyptum : modo quia ierunt minatur malum.

Non sunt confisi super sanctum Israel. Non exquisierunt corde, sed verbis ; dixerunt enim ad Jeremiam : *Ora pro nobis Dominum quid agere debeamus?* et noluerunt obedire. Cui simile : *Deum non invocaverunt.* Quod de malis sacerdotibus dictum est.

VERS. 2. — *Ipse autem sapiens.* Unde Jeremias : *Maledictus homo qui confidit in homine*, etc., *usque ad* locus ubi crucifixus est Dominus specialiter vocatur *Sodoma et Ægyptus* (*Apoc.* XI).

VERS. 4.—*Quia hæc dicit.* (HIER.) Hoc de illis, qui cum Sedecia in captivitatem ducti, post septuaginta annos, Domino miserante, reversi sunt, cæsis in Ægypto Israelitis et Ægyptiis, in quorum auxilio confidebant.

VERS. 5. — *Sic proteget Dominus.* Ita fecit Dominus contra Samaritanos, qui impedire conati sunt ædificationem templi. Et in tempore Machabæorum in paucis multos fudit.

VERS. 6.—*Convertimini.* In prophetia, nec temporis, nec historiæ ordinem servat, etc., *usque ad* sic toto affectu mentis redirent.

VERS. 9. —*Ignis est in Sion.* Sion, Ecclesia in qua ignis et caminus qui devoret peccatores, scilicet ligna, fenum, stipulamque consumat.

CAPUT XXXII.

VERS. 1.—*Ecce in justitia regnabit.* (HIER.) Finita prophetia de his qui in Ægyptum descenderant, incipit de adventu Christi et apostolorum ejus.

VERS. 2. — *Et erit vir sicut.* (ID.) Quasi diceret : Sic erit tutus in tribulationibus, sicut qui ventum et turbinem fugiens tuto se abscondit loco ; et qui fontes purissimos invenit in deserto; qui solis ardorem suum prominenti devitat saxo.

VERS. 9. — *Mulieres.* (ID.) Matronas alloquitur captivandas a Romanis ut pœniteant ; vel, per mulieres Synagogas notat, vel urbes Judææ. *Mulieres opulentæ, surgite :* Post vocationem gentium, quibus Christus in justitia imperavit, ad mulieres opulentas sermo dirigitur.

VERS. 10. —*Post dies et annum.* Unde : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* (*II Cor.* VI) ; et alibi : *Annum placabilem Domino* (*Isa.* LXI).

Post dies. Id est prædicationem Christi. Qui enim impœnitentes fuerunt, etsi non illico captivati, tamen illico conturbati, quia noluerunt recipere prædicationem Domini.

VERS. 12. — *Super ubera plangite. Filiæ Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros.*

VERS. 14. — *Onagrorum.* (ID.) Quorumlibet sylvestrium animalium et avium, quæ ibi longo tempore habitaverunt.

VERS. 15. — *Donec effundatur.* Spiritus sanctus, prædicante Elia et Enoch, descendat super nos, sicut in Pentecoste super apostolos. Adjungit autem se propheta compatiendo illis.

A *Desertum.* Solitudo scilicet gentium vertetur in divitias Israel, et Israel reputabitur in gentes.

VERS. 17. — *Et cultus justitiæ.* Ut in silentio oremus, non in plateis, non clamantes, non in multiloquio.

VERS. 18. — *In tabernaculis.* (ID.) Jam in mansionibus cœli confidenter habitat, unde : *In domo Patris mei mansiones multæ sunt* (*Joan.* XIV) ; vel, in Ecclesiis quæ in Domino fiducialiter sperant.

VERS. 19. — *Grando*, quasi diceret : Cum populus Christianus in pulchritudine pacis sederit, tunc ira Dei in saltum sæviet.

VERS. 20. — *Beati qui seminatis.* (ID.) In expositione Ecclesiastis. Ille magister dignus beatitudine habetur, qui super irriguum pectus seminat audientium, tam de Judæis quam de gentibus populo congregato.

CAPUT XXXIII.

VERS. 1. — *Væ qui prædaris.* (ID.) Contra Sennacherib : possunt hæc etiam referri ad quemlibet raptorem et ad ipsum diabolum.

VERS. 2. — *Domine, miserere nostri.* (ID.) In persona populi obsessi a Sennacherib, vel potius, apostolorum et omnium fidelium.

Mane. Qui de exercitu Sennacherib remanserunt; socios mortuos viderunt et in fugam versi sunt.

VERS. 3. — *Angeli.* Michaelis scilicet, qui princeps Judæorum, vel Gabrielis, fortitudo et dux præliorum.

VERS. 4. — *Bruchus.* Ex locusta bruchus nascitur, etc., *usque ad* mortuæ etiam bruchos gignant.

C VERS. 6. — *Tuis.* O Ezechia ; vel suis secundum alios, scilicet liberati populi.

Ejus. (HIER.) Scilicet salutis : sine timore enim neque sapientia, neque scientia quidquam prodest, unde : *Habebis multa bona si timueris Deum* (*Tob.* IV); et : *Initium sapientiæ timor Domini* (*Psal.* CX).

VERS. 8. — *Pactum.* Quod pepigit Dominus cum Abraham, scilicet : *Multiplicabo semen tuum sicut stellæ*, etc. (*Gen.* XXII) ; et alibi : *Habitabis in loco isto amodo et usque in sempiternum* (*Zach.* XI).

VERS. 9. — *Libanus.* Templum : *Basan*, Regio Og, quam dedit Moyses trans Jordanem duabus tribubus et dimidiæ : hæc quoque uberrima. Carmelus mons terræ promissionis fertilissimus. Per hæc ergo debemus intelligere Judæos omnem fertilitatem amisisse.

D VERS. 14. — *Quis poterit.* Dei magnalia narrat et Deum ignem vocat.

VERS. 17. — *Terram.* Viventium. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, vel in cœlo positi, terrena despiciunt.

VERS. 20. — *Tabernaculum quod.* (ID.) Tabernaculum quod habuerunt Judæi per eremum, etc., *usque ad* Ecclesia autem immobilis fundata est supra firmam petram.

VERS. 22. — *Dominus enim.* (ID.) *Judicabit orbem terræ in justitia.*

VERS. 23. — *Laxati sunt funiculi tui*, etc. Redit ad terrenam Jerusalem, et loquitur de ea sub specie navis : superiora dicta sunt de urbe solemnita-

tis nostræ, quam Dominus fluviis suis circumdat.

CAPUT XXXIV.

Vers. 4. *Omnis militia cœlorum*. (Hier.) Sol, et luna, et stellæ obscurari videbuntur, clarescente vera luce, quæ est Christus. Spiritus quoque mali, amissa potestate, in inferno recludentur.

Et complicabuntur sicut liber. Non scilicet interior, etc., *usque ad* nihil enim postea scribetur in eis.

Vers. 6. — *In Bosra*. (Id.) In civitate mundi contra Deum munita. Bosra enim munita, vel ex Deo; mundus enim voluntate Domini firmatur; unde : *Ipse super maria fundavit eum* : et : *Ego confirmavi columnas ejus*. Bosram et Edom, Hebræorum magistri, Romam volunt intelligi, et omnia de ipsa dici quæ sequenti continentur capitulo.

Vers. 8. — *Quia dies ultionis Domini annus retributionis*. Post generalem mundi ultionem, ad Jerusalem revertitur, cui primum loquebatur et destructionem ejus plano sermone describit, quæ facta est a Romanis.

Vers. 11. — *Ibis*. Avis aquatica serpentibus inimica : has aves dicit Josephus a Moyse delatas in bellum contra Æthiopes; quia serpentes abundant in terra illa per quam aditurus erat.

Vers. 12. — *Nobiles ejus*. Apostoli enim jam transierant ad gentes : alii fideles admonitione Spiritus sancti, imminente captivitate, transierunt Jordanem in regnum Agrippæ qui pacem habebat cum Romanis.

CAPUT XXXV.

Vers. 1. — *Lætabitur*. Exposita captivitate Judæorum, agit de conversione gentium.

Vers. 2. — *Saron*. Populi Judæorum; unde : *Erit Saron sicut desertum* (*Isa*. XXXII).

Vers. 7. — *Viror calami*. Impletio Scripturæ, quæ per calamum; et intentionis adjutorium, quæ per juncum : calamus enim et juncus juxta aquas oriuntur et virent.

CAPUT XXXVI.

Vers. 1. — *Et factum est*. (Hier.) Libri Regum et Paralipomenorum consentiunt, etc., *usque ad* Jerusalem obsedit.

Vers. 3. — *Sobna*. (Id.) Sobna scriba, alius, non superbus, qui, ut tradunt Hæbræi, comminatione Rabsacis perterritus, inferiorem partem civitatis tradidit, arce remanente et templo.

Vers. 4. — *Hæc dicit*. Sicut forsan a patre audierat, hæc dicit Dominus : et ut verba ejus habeant majus pondus, notat arrogantiam : Hæc dicit rex magnus, quasi contraria fortitudo.

Vers. 6. — *Ecce confidis*. (Id.) Mentitur plane. Nusquam enim legitur Ezechiam in Ægypto spem posuisse.

Vers. 8. — *Nec poteris*. Non ex imbecillitate, sed præceptorum Domini observatione, qui per Moysen de rege Israel præcepit, dicens : *Non multiplicabis tibi equos, et currus, nec uxores plurimas*.

Vers. 16. — *Facite mecum benedictionem*, etc. Laudate me, benedicite me. Vel sicut habet alia

A editio : Facite quod vobis utile est, ut me recipiatis et pax maneat vobiscum.

CAPUT XXXVII.

Vers. 1. — *Et factum, est cum audivisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua*. (Id.) Scindunt vestes, quia audierant Rabsacen blasphemantem. Scidit rex, credens ex peccatis suis et populi hoc provenisse.

Vers. 2. — *Isaiam filium Amos*. In libro Regum legitur, qui misit ad Isaiam prophetam. Sed hic, quia de se Isaias texit historiam, non prophetam, sed filium prophetæ se nominat.

Vers. 4. — *Pro reliquiis*. Jam enim decem tribus adductæ, civitates Judæ et Benjamin vastatæ : pars etiam inferior civitatis in manus hostium tradita ab impio et superbo pontifice Sobna. *Leva oculos*, etc.

B Vers. 7. — *Ecce ego dabo ei spiritum*, etc. Quasi dicat : Non dicam universa quæ Assyrio faciam, ne meam videar jactare potentiam, sed hoc unum : *Ecce ego dabo*.

Vers. 8. — *Et invenit*. Pugnasse Sennacherib regem Assyriorum contra Ægyptios, etc., *usque ad* Chaldaicæ scriptores historiæ.

Vers. 15. —*Oravit*. (Hier.) Jam securior de liberatione. Ante enim ascendit, sed non legitur orasse, quia pro peccatis suis metuebat hæc fore.

Vers. 18. — *Vere enim, Domine* : multis probatur historiis venisse reges Persarum in Græciam, et subvertisse et spoliasse templa.

Vers. 21. — *Et misit*. Historia libri Regum et Paralipomenorum admiscetur prophetiæ, quia est

C prophetia de liberatione urbis, de interitu Assyrii, de reversione solis, et de annis Ezechiæ additis.

Vers. 22. — *Filia Jerusalem*. Quæ prius non responderat, jam certa de ultione, secura de pœna.

Vers. 25. — *Et exsiccavi*. Tantus fuit exercitus ut fluenta exsiccarent, et ideo puteos aquæ inopia facerent.

Vers. 29. — *Superbia*. (Id.) Non ultra sustinebo, ut scias te non viribus hæc potuisse, sed arbitrio meo. Merebantur enim impiæ gentes et infructuosæ arbores ut per te, quasi securim succiderentur.

Vers. 30. — *Tibi autem*. (Id.) Omnia hæc per nuntios Propheta ad Ezechiam loquitur, quid Sennacherib dixerit, quid ei Dominus responderit : nunc ad ipsum verba convertit, ne dubitet ventura quæ

D prædixit. In hoc enim maxime prophetis credebatur, quia non solum longe post futura, sed in proximo complenda testabantur.

Et in anno. Scilicet imminente messe, irruerunt Assyrii, et vastaverunt messes, et vineta, et oliveta : et ob nimiam obsidionem, quod ex granis repertum est, habuerunt in victum primo anno et secundo; quia enim in anno obsidionis serere non potuerunt, quæ repererunt ex pomis et frugibus sumpserunt.

Vers. 33. — *Propterea*. (Id.) Revertitur ad propositum, et post futurorum spem metum excutit præsentem. Nec enim tanta erit lætitia de his quæ promittebat futura, quanta de imminentibus cura

Vers. 35. — *Propter me*. Significat, quia non ex

merito suo, sed Dei clementia conservantur, imo et patris eorum David memoria. In quo admonentur suæ negligentiæ, et fidei illius, atque justitiæ, quam tantum diligit Deus, ut posteros sanctorum merito eorum tueatur.

Vers. 37. — *Et reversus.* Ideo reservatus, ut sciat potentiam Dei et blasphemantia comprimat ora, et prædicet majestatem illius quem ante despexerat.

Vers. 38. — *Filii ejus.* Invidentes (secundum traditionem Judæorum) Asaraddon, etc., *usque ad* reservatus a filiis in templo Dei sui occidendus.

Ararat. (Hier.) Regio Armeniæ campestris, per quam fluit Araxes, incredibilis ubertatis, ad radicem Tauri montis, qui illuc usque tenditur. Arca vero Noe non ad montes generaliter Armeniæ delata est, quæ appellata est Ararat, sed ad montes Tauri altissimos, qui imminent campis Ararat.

CAPUT XXXVIII.

Vers. 1. — *In diebus illis ægrotavit.* (Hier.) Quia de victoria dignas Deo grates non retulit, sed in superbia evanuit, sicut Regum et Paralipomenorum liber aperit; unde: Quem Deus diligit, corripit, ne elevetur in superbiam post incredibiles triumphos.

Morieris tu. Cui simile: *Ninive subvertetur:* et multa sub comminatione prædicta, nec impleta; non Deo mutante sententiam, sed provocante nos ad sui notitiam. Dominus enim patiens est super malitia.

Vers. 2. — *Ad parietem.* (Id.) Templi, scilicet juxta quod Salomon exstruxit palatium.

Vers. 3. — *Obsecro, Domine.* Iturus ad Dominum, narrat opera sua. Felix conscientia, quæ in tempore malorum potest recordari bonorum.

Obsecro, Domine. Audiens se moriturum, non annos plurimos petit, sed Dei judicio dimittit quid præstare velit: noverat Salomonem Deo placuisse, quia non petierat ampliores annos vitæ.

Et quod bonum. Idola patris sui destruxit, ostia domus Domini, quæ ille clauserat, aperuit, serpentem æneum quem in Gabaon Judæi adorabant comminuit, et in ventum sparsit.

Et flevit. Flevit quia moriebatur sine filiis, etc., *usque ad* et post mortem plurimos resuscitatos legamus.

Vers. 4. — *Et factum est Verbum Domini.* Præpostero ordine hic refertur historia, quæ in Regum volumine consequentius legitur.

Vers. 5. — *Ecce ego adjiciam super dies.* Secundum quod visum est, etc., *usque ad* et de annis Ezechiæ additis.

Vers. 7. — *Hoc autem tibi erit signum a Domino, quia fecit Dominus verbum hoc quod locutus.* (Id.) Præsentis scilicet temporis et futuri, ut quomodo sol revertitur ad exordium sui, ita Ezechiæ vita ad evolutos redeat annos. Nobis quoque in hebdoade et ogdoade viventibus post resurrectionem Christi vitæ spatia protelentur.

Vers. 10. — *Ego dixi.* (Id.) Cum Deus Ezechiæ sine labore victoriam dedisset, etc., *usque ad* peccatores in dimidio dierum moriuntur.

In dimidio dierum meorum. Unde: Viri impii et

A dolosi non dimidiabunt dies suos, quia non implent opera virtutum, nec pœnitendo emendant delicta.

Ad portas inferi. Quæsivi. Ubi constituta est domus omni viventi ante adventum Christi.

Vers. 11. — *Quietis.* Quidam codices habent: Quievit generatio mea, quod et Hieronymus aliquando transtulit, deceptus ambiguitate verbi, et postea correxit.

Vers. 15. — *Respondebit mihi.* (Id.) Quod errari emendabo, tu esto fidejussor et protector: *Non est enim volentis neque currentis, sed Dei miserentis* (*Rom.* IX).

Cum ipse. Hæc mihi juste, quasi diceret: nihil restat nisi patienter sustinere et ipsum fortem exorare qui fecit quod voluit.

B *Recogitabo.* Quod præteritum est non adjuvat sustinentem; unde stulta est Epicuri sententia, qui asserit recordatione præteritorum bonorum mala præsentia mitigari.

In amaritudine animæ, quasi diceret: et hi etiam in amaritudine, quia præsens tribulatio nihil boni præteriti sentit, et semper humana felicitas aliquibus aspergitur aversis.

Vers. 18. — *Quia non infernus confitebitur.* Sine fine damnati neque in inferno pœnitentiam agant, neque laudes Deo referunt.

Vers. 19.—*Vivens vivens*, etc. Non infernus vel mors.

Pater filiis. Unde: interroga patrem tuum, et annuntiabit, etc.

Vers. 21. — *Super vulnus ejus.* Aiunt Hebræi

C Sehin (שחין) ulcus sonare, non vulnus, etc., *usque ad* cum Deus fecerit eam.

CAPUT XXXIX.

Vers. 1.—*In tempore illo.* (Hier.) Superius dictum est, quia Asaraddon Sennacherib successit, etc., *usque ad* et amisso virili robore, in muliebrem redigitur mollitiem.

Vers. 2. — *Et in omni potestate sua.* (Id.) In thesauris domus Domini, in quo præcipue offendit. Hoc enim non erat potestatis ejus. Jam tamen de valvis illis templi auri laminas tulerat.

In thesauris ejus. Tacet de thesauris Domini, metuens reprehendi, quod scilicet ostendit eis quodcunque haberet in potestate, templi, scilicet supellectilem; unde:

D Vers. 7. — *Et erunt eunuchi.* (Id.) Tradunt Hebræi hoc impletum esse in Daniel et ejus sociis, qui capto Joachim filio Josue, cum suo populo sunt capti et in Babylonem ducti et eunuchizati, vel evirati; non tamen putandum quod eunuchi fuerint corpore, sed mente, sicut *qui se castraverunt propter regnum cœlorum* (*Matth.* XIX).

Vers. 8. — *Fiat tantum pax.* Debuit peccatum suum cum David confiteri, et iram Dei removere a posteris, aut compati cum Moyse, qui dicit: *Dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro quem scripsisti* (*Exod.* XXXII). Quod quia non fecit, propterea non respondet ei; sed, conversus ad populum, dicit: Consolamini, etc.

CAPUT XL.

Vers. 1. — *Consolamini.* Quasi dicat : Quia rex vester non compatitur vobis, consolamini Christo. Potest ad gentes referri, de quibus Dominus per Zachariam : *Ego congregabo populum orientis, et erunt mihi in populum, et ego ero illis in Deum* (*Zach.* viii).

Loquimini ad cor. (Hier.) Ad cor loquitur qui mœstum consolatur, sicut de Sichen dicitur : *Locutus est Sichen ad cor ejus, et consolatus est eam* (*Gen.* xxiv).

Jerusalem. Jerusalem a Chaldæis et Romanis corpore et anima ; Ecclesia a persecutoribus corpore cruciata, animo angustiata.

Malitia ejus. Malitia afflictio sicut illud : *Si est malum in civitate quod non faciat Dominus* (*Amos.* iii).

Dimissa est. Causa consolationis, remissio peccatorum, etc., *usque ad* quia purgata sunt et soluta per pœnas.

Vers. 3. — *Vox clamantis.* (Id.) Hujus vocis memores, Judæi miserunt ad Joannem ut interrogarent eum : Tu quis es?

Vers. 4. — *Omnis vallis exaltabitur. Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat*, etc. Hoc usque hodie in deserto gentilium Ecclesiarum clamant magistri.

Vers. 5. — *Et videbit omnis caro.* De primo adventu subito ad secundum raptus dicit : *Et videbit omnis caro.*

Os Domini. Prophetæ qui prædicaverunt futurum Christum, scilicet salutare Dei nostri.

Vers. 6. — *Quid clamabo?* (Id.) Non sine causa quærit : cum enim se sponte obtulit, dicens : *Ecce ego, mitte me :* populo suo dura nuntiavit, et nunc idem metuit.

Omnis caro. Qui portat imaginem terreni, etc., *usque ad* sic homo, per ætatum successiones, amittit decorem et cadit in mortem.

Vers. 8. — *Verbum autem Domini.* Verbum Christus cum corpore suo, quod est Ecclesia.

Vers. 9. — *Sion.* (Id.) Per Sion et Jerusalem, apostolos et alios doctores intelligit, quos admonet ut quæ a Domino acceperunt prædicent, et culmina virtutum ascendentes, verbo et exemplo doceant.

Vers. 11. — *Gregem suum*, etc. Nunc contemplatione, in futuro ipsa visione : nunc docendo, postea salvando vel satiando.

Fetas. Doctores filios quotidie Deo parturientes.

Vers. 12. — *Quis mensus est?* (Id.) Ne de vocatione gentium dubitetur, magnitudo vocantis describitur.

Pugillo. Pugillus, contractis digitis pugnus, palmus a pollice usque ad minimum digitum extenta manus, ut per palmum et pugillum cœlos extentos et globum terræ noverimus.

Vers. 13. — *Spiritum Domini super me, eo quod unxerit me ad annuntiandum mansuetis misit me: Et requiescet super eum Spiritus Domini.*

Vers. 15. — *Quasi pulvis exiguus.* (Id.) Hebræi hoc verbo tenuissimum pulverem significari putant, etc., *usque ad* et tam Græcæ quam Latinæ linguæ paupertatem.

Vers. 16. — *Libanus non sufficiet.* Libanus mons maximus et pascuis uberrimus et arboribus ; sed etsi omnia ligna succidantur ad succendendum, et omnia animalia immolentur ad holocaustum, ad implendam vel placandam tamen majestatis potentiam non sufficiunt.

Vers. 19. — *Nunquid.* Stultitiam gentium redarguit, ut ab idololatria recedant.

Vers. 20. — *Forte lignum.* (Id.) Hebraice mesuchan (מסכן), quia genus ligni est imputribile, de quo maxime idola fiunt : hoc autem dicit ut, idolis reprobatis, suscipiatur doctrina Evangelii et reveletur gloria Domini, ut videat omnis caro salutare Dei.

Vers. 21. —*Ab initio.* Legis Moysi, vel a principio mundi in ipsis creaturis quæ omnes suum suo modo prædicant artificem.

Vers. 22. — *Super gyrum.* Hinc nonnulli terram quasi punctum et globum esse contendunt.

Quasi locustæ. In ejus comparatione, vel considerata terræ magnitudine.

Tabernaculum. Hinc quoque in similitudinem sphæræ cœlum esse contendunt, et ejus hemisphærium terris imminere.

Vers. 23. — *Qui dat secretorum. Stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi*, et hoc est : *Qui dat secretorum scrutatores, quasi non sint* (*I Cor.* i).

Vers. 25. — *Cui assimilastis me, adæquastis me, dicit Sanctus.* Quasi diceret : Quare similitudini Deum comparatis, nec ex creaturarum magnitudinem Deum creatorem intelligitis? si non creditis verbis, credite oculis vestris, et elementorum omnium servitute omnipotentiam Domini cogitate.

Vers. 26. — *In numero.* (Id.) Illi numerata sunt quæ Abraham numerare non potuit : et serviunt delegato officio, ut sol cursum cœli uno expleat anno, et cætera suo modo.

Militiam eorum, etc. Angelos scilicet, unde : *Millia millium ministrabant ei* (*Dan.* vii). Inde et Dominus Sabaoth dicitur, id est militiæ, vel exercituum, vel virtutum.

Vers. 27. — *Quare dicis*, etc. (Id.) Cum hæc propheta diceret, etc., *usque ad* sine judice sumus, et immerito affligimur.

Via mea. Bona opera, non pertinent ad Deum terrena, non considerat quid quisque agat. Inde injuste opprimitur, quasi jumenta et pisces, sine rectore.

Vers. 28. — *Creavit.* Omnia novit, omnia continet, omnia majestate sua dispensat.

Sapientiæ ejus. (Id.) Ex hoc loco aliud apostoli sumptum videtur : *Incomprehensibilia judicia ejus, et investigabiles viæ ejus :* quasi diceret : Solus Deus æternus, impassibilis, cætera omnia deficient.

Vers. 30. — *Deficient pueri.* Qui scilicet gaudent corporis sanitate, et pueritiam et adolescentiam putant esse perpetuam.

Vers. 31. — *Mutabunt.* Ut sint fortes in Deo, fient debiles mundo, et post mortem carnis fient immortales.

Sicut aquilæ. Sicut aquila secundum physicos, alliso ad silicem rostro, vetustate nimia aduncato

innovatur, sic qui vetustatem peccati per petram, quæ est Christus, mortificant, mortui mundo innovantur Deo, unde : *Renovabitur ut aquilæ juventus tua* (*Psal.* CII).

CAPUT XLI.

VERS. 1. — *Taceant insulæ.* (HIER.) Quia in salo gentes, scilicet quæ salsis et amaris fluctibus sæculi tunduntur.

VERS. 2. — *Quis suscitavit ab oriente.* (ID.) Quidam Hebræorum hoc ad Cyrum regem Persarum referunt, etc., *usque ad* qui ab initio cognovit hæc.

VERS. 3. — *Semita in pedibus.* Laborem vel lassitudinem ejus vitæ non sentiet: *Exsultavit ut gigas ad currendam viam.*

VERS. 5. — *Viderunt insulæ.* (ID.) Id est gentes in circuitu, etc., *usque ad* et confortavit eum clavis præceptorum, ut in timore Domini permaneret.

VERS. 8. — *Et tu, Israel, serve meus.* (ID.) Dominus ad apostolos affectuose, etc., *usque ad* postea electi in amicitiam Dei jungimur.

VERS. 9. — *Et a longinquis.* Jam usque ad extrema Judæi dispersi, et inde ad finem multi vocati.

VERS. 14. — *Vermis Jacob.* (ID.) Vermes dicuntur apostoli, tanquam ejus imitatores qui dicit : *Ego sum vermis et non homo* (*Psal.* XXI). Et sicut vermis penetrat terram, sic prædicatio eorum corda audientium.

Qui mortui estis ex Israel. Sicut ille qui dicit : *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres* (*I Cor.* XV); et alibi : *Vivo autem jam non ego; vivit vero in me Christus* (*Gal.* II).

VERS. 15. — *Ego posui te quasi plaustrum.* Vir ecclesiasticus habet prædicationis rostra, etc., *usque ad* ut male congregati bene dividantur.

VERS. 19. — *Dabo in solitudinem cedrum.* (ID.) Arborum varietates diversitatem spiritualis gratiæ significant, ne saltem una chorda de cithara Domini, et aliqua virtus gratiarum Ecclesiæ deesse videatur : quarum sublimitatem ad cœlestia festinantem illuminat lignum olivæ, fomes lucis, requies laborantis vel lassati.

Spinam, et myrtum, et lignum olivæ. LXX : *Sethim*, quæ est arbor albæ spinæ similis, etc., *usque ad* et ideo consolatores sanctæ Ecclesiæ significat.

VERS. 22. — *Annuntiate.* (ID.) Significat quia idola nec audiendi nec respondendi habent facultatem, etc., *usque ad* patet quod idola post adventum Christi vocem amiserunt.

VERS. 23. — *Si potestis.* Neque dæmones possunt, nisi Dei permissione, quod assident idolis, quia nec porcos, nec sancti Job jumenta potuerunt disperdere sine Dei permissione. Paulus quoque tradidit Satanæ quosdam.

VERS. 25. — *Suscitavi.* (ID.) Adhuc contra idola loquitur et contra cultores eorum, etc., *usque ad* ut credant in eum qui venit ab ortu solis.

VERS. 26. — *Quis annuntiavit ab exordio?* quasi diceret : Nullus in gentibus fuit qui annuntiaverit adventum Filii. Si est autem qui annuntiaverit, dice-
A mus, quia justus est; in adventu Filii, dæmones, qui in idolis ventura nuntiabant, obmutuerant.

Audiens sermones vestros. Quia bruta gentilium corda errorem suum intellexerunt, et vaticinia falsa reliquerunt.

VERS. 27. — *Primus ad Sion dicet.* Ecclesiam significant; ecce astiterunt filii, scilicet tui, quos per fidem meam donavi tibi, scilicet apostoli, quorum prædicatione nati sunt tibi filii.

VERS. 29. — *Ecce omnes injusti.* Quidquid de idolis vel de gentibus diximus, ad hæresiarchas et pravitatis dogmata referamus, quia, Christo pacem Ecclesiæ nuntiante et veritatem monstrante, ipsi errores sequuntur, et vento et turbini comparantur.

CAPUT XLII.

B VERS. 1. — *Ecce servus.* (HIER.) Notandum quia apostoli Jacob, Israel, et semen Abrahæ appellantur, quibus postea quasi servis et hominibus dicitur. *Noli timere, vermis Jacob*, etc. Christus autem non semen Jacob vel Israel, sed servus dicitur.

Dedi Spiritum. In conceptione; unde : *Spiritus sanctus superveniet in te*, etc. (*Phil.* II). Et in baptismo claruit, cum Spiritus in specie columbæ super ipsum requievit (*Luc.* I).

VERS. 3. — *Linum fumigans.* Sacerdotium jam pene exstinctum, de lino autem fit sacerdotale vestimentum.

Educet judicium. Judicabit, scilicet non metuens Scribas et Pharisæos.

VERS. 4. — *Non erit tristis.* (ID.) Hoc Matthæus
C non posuit, sive inter judicium et judicium media scriptoris errore sublata sunt. Est autem sensus, æqualitatem vultus omni tempore conservabit : Quod de Socrate falso gloriantur philosophi, quod scilicet plus solito non tristis fuerit, nec lætus.

In terra judicium. Unde : *In judicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident videant*, etc. (*Joan.* IX).

VERS. 6. — *Justitia.* Justum fuit ut transiret per apostolos ad gentes contemptus a Judæis.

VERS. 7. — *Vinctum.* Funibus peccatorum : in Evangelio, quem Satanas vinxerat Dominus solvit.

VERS. 8. — *Alteri.* Filius et Spiritus sanctus in Deitate a Patre alter non est, et ideo eamdem et gloriam et laudem habet.

D VERS. 9. — *Vobis faciam.* Ut sciatis, quia ego Dominus, non est alius præter me : et qui priora cernitis impleta, credatis quæ polliceor futura.

VERS. 10. — *Novum.* In novitate Spiritus, non in vestustate litteræ; nec solum in Veteri Testamento, sed etiam in Novo.

Qui descenditis in mare. (ID). Prius piscatores piscium, post hominum; unde ad litteram : multa maria transierunt.

VERS. 11. — *Cedar.* Filius Ismaelis : Saraceni ab eo, qui melius Agareni : sed nomine liberæ velaverunt ignominiam ancillæ. Ismael enim filius ancillæ Agar fuit, ab hac Saraceni. Duodecim enim duces genuit. Nomine quoque ejus ipsa dicitur provincia.

De vertice montium. (HIER.) *Super montem excelsum ascende. De vertice montis.* De altitudine virtutis et contemplationis, ut etiam exemplo doceant quæ prædicant.

VERS. 13. — *Vociferabitur.* Unde : *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus* (*Deut.* XXXII); et ego in gente stulta irritabo eos.

VERS. 14. — *Sicut parturiens.* Partum consilii mei profundam in lucem sicut mulier infantem, sic proferam dissimulatum dolorem.

VERS. 16. — *In semitis.* (ID.) In cognitione prophetarum, qui sunt semitæ ad Christum, cum ejus nativitatem, resurrectionem et ascensionem prædicunt.

VERS. 17. — *Confundantur. Cum plenitudo gentium intraverit.* Tunc etiam Israel conversus, erroris sui pœnitebit, qui idolis ante servivit.

VERS. 22. — *Laqueus juvenum.* Revertitur ad prædicationem Domini, increpans Scribas et Pharisæos : Hi enim erant laquei simplicibus ne ad Dominum converterentur.

VERS. 23. — *Quis est.* Hortatur eos propheta, ut saltem aliqui audiant et causam suæ captivitatis intelligant et caveant.

VERS. 25. — *Super eum.* Ut quod prius tacuerat, jam non taceret nec verbis, sed tormentis corriperet.

Et non cognovit. Sicut historiæ tradunt, nec gentes hoc fieri in ultionem filii intellexerunt, nec Judæi malitia sua excæcati.

CAPUT XLIII.

VERS. 1. — *Et nunc hæc.* Superius locutus est de captivitate Judæorum qui credere noluerunt, nunc primitivam alloquitur Ecclesiam, quæ est de Judæis, ut Creatorem animæ suæ et corporis intelligant.

Creans te Jacob. Jacob supplantator, Israel vir videns Deum. Hi sunt apostoli et apostolici viri, qui et vitia supplantaverunt, et Deum videre meruerunt.

VERS. 2. — *Per aquas*, etc. (ID.) Secundum Hebræos : Per aquas Ægyptii, etc., *usque ad* hæc quoque regna prædicando transierunt apostoli, et Dominus ubique cum eis.

VERS. 3. — *Dedi propitiationem.* Ut inde acquiras tibi misericordiam et coronam, prædicando, scilicet, Ægyptiis, et Æthiopibus (qui pene ultimi) et Sabæis : est autem Saba civitas in finibus Æthiopiæ sita : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines*, etc.

VERS. 5. — *Ab Oriente. Multi venient ab Oriente et Occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob, ab omnibus scilicet mundi partibus.*

VERS. 8. — *Educ foras.* Vox Patris ad Filium de Judæis mente cæcis. Et nota prius esse factam vocationem Judæorum, deinde gentium.

VERS. 9. — *Omnes gentes.* Propheta ad gentes, increpans de idololatria et admirans quod nullus in gentibus hoc præscire potuit; sed tantum populus Dei qui legem Dei accepit, prophetas habuit.

VERS. 10. — *Non est formatus.* Quidam codices habent plasmatus; sed non convenit bene, sic tamen potest exponi : Ante me non est formatum
A idolum, quia feci hominem justum a quo injuste formatum est idolum.

VERS. 12. — *Ego annuntiavi et salvavi.* Per prophetas nativitatem Filii, vocationem gentium, expulsionem dæmonum.

VERS. 14. — *Hæc dicit Dominus Salvator*, etc. Hæc, scilicet quæ sequuntur : Pater ad apostolos. Propter vos qui scilicet testes mei estis, qui scilicet Evangelium prædicatis. Quibus dixit : Noli timere. *Chaldæos in navibus.* Secundum historiam, Chaldæi abundant fluminibus, et strenui sunt navibus et inde gloriantur.

VERS. 15. — *Ego Dominus sanctus vester.* Olim filiis Israel, modo vobis apostoli, in mundo expulsis dæmonibus et omnibus victis principibus.

B VERS. 19. — *Facio nova.* Multa quæ reficiunt animas, non corpora : olim de petra unum tantum produxi fontem ad corpora reficienda.

VERS. 20. — *Dracones et struthiones.* Maligni, venenosi, qui in solitudine gentium morabantur, idololatriæ sanguine morumque feritate bestiales.

Struthio speciem alarum habet, volatu caret. Sic hypocrita speciem sanctitatis habet, rem autem non habet.

VERS. 22. — *Non me invocasti.* (HIER.) Ad Judæos loquitur, qui ante adventum Domini idola coluerunt; vel ad eos qui post adventum credere noluerunt.

Nec laborasti. Non feci te laborare post adventum Filii, ut pretiosa quæque offerres, quia : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*, etc. (*Psal.* L.) Vel : Non laborasti in me tantum qui idolis offerebas.

C VERS. 23. — *In thure.* Per thus et calamum, qui est sarculus arboris aromaticæ, omnia aromata accipe.

VERS. 25. — *Ego sum.* (ID.) Quasi diceret : Fecisti me laborare sub onere peccati tui ; ideo jam non servum meum, non puerum voco, sed simpliciter appello Jacob et Israel, ut ostendam et arguam peccatores.

VERS. 26. — *Reduc me.* Bona quæ feci tibi. *Quid ultra debui facere tibi, et non feci?* Vel : Si quid justi habes, ego libenter recipiam.

VERS. 27. — *Pater tuus.* Abraham scilicet qui, Domino terram promissionis pollicente, respondit : *In quo sciam quia possidebo eam?* Vel ipse Abraham qui peccasse dicitur in promissione filii dubitando; vel, populus in deserto contra Deum murmurando,
D quasi diceret : cognoscet de peccatoribus generatum.

Interpretes. Quasi diceret : inter partes, scilicet pacem ferentes.

CAPUT XLIV.

VERS. 1. — *Et nunc audi, Jacob.* Primos fideles de Judæis aliis obduratis cum quodam privilegio nominis et dignitate honoris alloquitur; apostolorum scilicet chorum. *Audi, Jacob serve meus.* Prima servitus, secunda electio.

VERS. 2. — *Ab utero auxiliator tuus.* In quo fratris plantam arripuisti, vel, in principio Ecclesiæ manus persecutorum evasisti.

Et rectissime quem elegi. Israel, secundum Hebraicam veritatem, rectus vel rectissimus. Quod ante, vir

videns Deum dicitur : non a proprietate, sed a sono vocis habetur.

VERS. 3. — *Effundam Spiritum meum*. Scilicet in baptismo per impositionem manuum.

VERS. 4. — *Quasi salices juxta præterfluentes aquas*. Salix arbor infructuosa, etc., *usque ad* quæ cito credidit prædicantibus apostolis.

VERS. 5. — *Iste dicet*. Credentium varietatem describit.

Et in nomine Israel assimilabitur. Ut recipiant legem, et prophetas, et Spiritus sancti gratias quæ Israeli promissæ sunt.

VERS. 6. — *Ego primus et ego novissimus*. Post vocationem gentium quæ, abjectis idolis, crediderunt, agit contra eos qui converti noluerunt.

Absque me non est Deus. Non dicit se solum esse, sed præter virtutem et sapientiam suam nullum externum Deum esse, deorum multorum opinionem et simulacra condemnans.

VERS. 12.—*Esuriet et deficiet*. (HIER.) Fame et siti artificis, etc., *usque ad* quorum Deus venter est, gloria in confusione eorum.

VERS. 23. — *Jubilate, extrema terræ*. (ID.) Angeli quasi habitatoribus terræ præsunt; vel apostoli, vel prophetæ super quos et alii esse constant; unde Ephesiis dicitur : *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum*, etc.

VERS. 24. — *Hæc dicit Dominus Redemptor*, etc. (ID.) Supra locutus est de idolorum subversione, et Israel pœnitentis redemptione : nunc autem de potentiæ suæ magnitudine, ne quis dubitet de salvatione quam promittit.

VERS. 26. — *Qui dico*. De restauratione quæ facta est a Zorobabel et aliis ducibus, Cyro permittente, loquitur : Cum tamen adhuc implenda esset captivitas.

VERS. 27. — *Flumina tua*. Sub Dario scilicet et Cyro nepote ejus. Nocte enim qua ab eis Balthasar occisus est, Euphrates fluvius, qui per mediam civitatem fluebat, ab eorum exercitu in rivos divisus est, ut per ejus alveum civitatem ingrederentur.

CAPUT XLV.

VERS. 1. — *Hæc dicit Dominus Christo*. Apud Romanos diadema, apud Judæos unctio, et reges facit et sacerdotes, a qua et christi dicuntur. Cyrus christus, non unctione, sed dignitate.

Et dorsa regum. (ID.) Quæ civitas illi non patuit? Quis regum terga non vertit? qui muri, ante inexpugnabiles, non sunt ejus obsidione subversi? Hæc autem completa plenius invenies in historia Xenophontis.

VERS. 3. — *Thesauros absconditos*. Cunctarum urbium, ut abjectis idolis, beneficiis invitatus, unum Deum sentires, qui ante prædixit nomen tuum antequam esses.

VERS. 4. — *Et vocavi te*. (ID.) Sicut vocavi Abraham, Isaac et Jacob, etc., *usque ad* Filius autem Christus oleo lætitiæ unctus præ participibus suis.

VERS. 5. — *Extra me*. Quia Filius et Spiritus sanctus in Patre; præter sermonem quippe et rationem

A virtutemque meam et sapientiam quæ in me est, non est alius Deus.

VERS. 6.—*Ut sciant*. Esdras dicit Cyrum scripsisse omnibus gentibus non esse Deum, nisi Deum Israel. Vel ex captivorum liberatione Dei clementia et potentia omnibus magis nota. Josephus autem in libro Antiquitatum ideo populum fuisse dimissum ait, quia Cyrus legit in libro Isaiæ quæ de eo Dominus per prophetam dixerat ante.

VERS. 7. — *Tenebras*. Noctem vel captivitatem. Quasi pœnitentes misertus a captivitate reduco; iratus peccantes captivo.

Malum. (ID.) Bellum, scilicet afflictionem secundum quod dicitur : Sufficit diei malitia sua. Confunduntur ergo qui Deum malorum conditorem arbi-

B trantur. Hic enim malum non contrarium bono, sed pro afflictione ponitur et bello.

VERS. 8. — *Rorate cœli*. (ID.) De adventu Christi, per Cyrum significati, quia a captivitate diaboli liberabit genus humanum, convenienter adjungit. Vel possunt hæc hærere superioribus, ut Cyro captivitatem laxante metonymicos cœlum et terra lætentur.

Et nubes. Prophetæ corda nostra salutari pluvia irrigantes, et Christi nativitatem et resurrectionem et ascensionem annuntiantes, unde : *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem*; et alibi, *Veritas tua usque ad nubes*.

Creari eum qui : scilicet vermis fuit, et germinatus de terra legitur secundum humanitatem.

VERS. 9. — *Væ qui contradicit* : quasi diceret :

C Credite quæ prædico, Christum scilicet venturum, quia, *Væ qui contradicit factori suo* (*Psal.* XXXV); vel Cyrum cui per liberationem populi mei omnia regna substernam.

VERS. 10. — *Mulieri, quid parturis?* Vir mulieris potens, mulier viri potens.

VERS. 11. — *Plastes ejus*, Filii, secundum humanitatem in utero virginali, unde : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*, etc.

VERS. 12. — *Et omni militiæ*. Hac occasione putant quidam astra esse rationalia; aiunt enim, quia insensatis non mandaret aliquid, quæ mandata non intelligerent.

VERS. 13. — *Ego suscitavi*. (ID.) Quasi diceret : Qui supradicta feci; quid mirum si et Filium mittam

D in mundum ut redimat genus humanum et a mortuis suscitem eum?

Vias ejus dirigam. *Qui peccatum non fecit*, *nec inventus est dolus in ore ejus* (*I Petr.* II).

Ipse ædificabit. (ID.) De quo dictum est : *Non cognovisti me*. Nec ipse ædificavit civitatem vel templum, sed permisit ædificari : nec in ejus tempore hoc consummatum est, sed Assueri.

VERS. 14. — *Labor Ægypti*. Cultus idolorum. Multum enim laborabat in exsequendis idolorum sacrificiis. Sed apostolis prædicantibus conversi sunt, et præ omnibus regnis abundant ibi religiones monachorum, *ut ubi abundavit delictum, superabundet et gratia* (*Rom.* V).

VERS. 19. — *Non in abscondito*, etc. (ID.) Olim in monte Sinai uni tantum populo dixit : *Non erunt tibi dii alieni* (*Exod.* XX). Evangelium autem per apostolos omnibus gentibus prædicavit, unde : *In omnem terram exivit sonus eorum* (*Psal.* XVIII). A

Non dixi. (HIER.) Primum quidem ad Judæos veni : et ut umbram legis relinquentes, veritatem sequerentur admonui.

Annuntians recta. Ut creatura Creatorem adoret, ut relictis figuris sequatur veritatem Evangelii.

VERS. 20. — *Nescierunt.* Noluerunt scire quidam remanentes in errore, simulacrorum scilicet onere gravati, et sperantes in quibus non est salus.

VERS. 21. — *Consiliamini.* Ut omnes per mundum euntes idem annuntietis. Hinc enim simul symbolum composuerunt de Trinitate et unitate, de communione Ecclesiæ, de generali resurrectione.

Prædixi illud. Gentes esse salvandas, sed idolum nihil esse : quando locutus sum Abrahæ, vel quando legem dedi.

VERS. 23. — *Egredietur* : in mundum visibiliter in carne.

Justitiæ verbum, filius donec obedientiam impleverit, etc., *usque ad* quod Judæi superbia mentis demonstrantes omnino non faciunt.

VERS. 25. — *In Domino dicet.* Omnes gentes etiam Barbaræ, non in synagogis, sed in Ecclesiis confitentes.

CAPUT XLVI.

VERS. 1. — *Confractus est Bel.* (HIER.) Post vocationem gentium subjicitur destructio idolorum.

Nabo. Nabo est aurum, etc., *usque ad* et prophetia dæmonum, et divinatio magorum ad nihilum devenerunt.

Bestiis et jumentis. (ID.) Bestias enim et jumenta adorabant, et regio eorum plerisque oppidis ex bestiis et jumentis, quæ adorabant, nomina imposuit, ut scilicet, Leonata a Leone, et alia hujusmodi.

VERS. 2. — *Et anima eorum.* Non quod simulacra habeant animam, etc., *usque ad* quas diabolo et dæmonibus subjugavit.

VERS. 3. — *Domus Jacob.* Non dicit Jacob, servi mei, electi mei cum adjectione honoris, sed simpliciter : et alloquitur tanquam carnales et recedentes a mandatis suis.

Qui portamini. Qui gestamini tanquam fetus conceptus per desertum usque ad terram promissionis. Diu enim patienter eos exspectavit, et in terra promissionis, et post passionem per duos et quadraginta annos.

VERS. 5. — *Cui assimilastis ?* In eos præcipue invehitur, qui tempore Achaz et Ezechielis idola coluerunt in angulis platearum, in hortis, in lucis super domos.

VERS. 8. — *Mementote istud.* Quia vos genui et usque ad senectam portavi, deserite idola quæ fecistis, et ad unius Dei cultum revertimini.

Ad cor. Intellectum, qui quasi bestiæ vixistis, simulacra venerantes, ut furiosi in ligna et lapides impingentes.

VERS. 10. — *Annuntians.* Per prophetas, ut cum prædicta implevero per divinationem, id est prophetam prædicentem futura, probem divinitatem meam.

Novissimum. Nos sumus in quos fines sæculorum devenerunt (*I Cor.* X). Et alibi : *At ubi venit plenitudo temporis misit Deus Filium suum* (*Gal.* IV). *Et Joannes : Filioli*, inquit, *novissima hora est* (*I Joan.* II).

Consilium : redimendi mundum per Filium, quasi, consilium meum statutum nunc dico, ut cum videritis effectum, sciatis nullum esse Deum nisi qui futura cognovit et fieri præcepit.

VERS. 11. — *Vocans ab oriente avem :* (ID.) Secundum Hebræos Cyrum regem Persarum, etc., *usque ad* et quem Magi ab oriente venientes adoraverunt.

VERS. 12. — *Duro corde.* Qui semper resistitis veritati, primo prophetis, tandem, et Filio. B

CAPUT XLVII.

VERS. 1. — *Descende, sede*, etc. (HIER.) Quia omnes creaturæ Dei sumus ; nec juxta hæreticos, natura Babylonis damnabilis ; vel ob luxuriam et ornatum potentissimæ urbis, quæ jam senex et vicina occasui virgunculam se et puellam jactat.

VERS. 2. — *Farinam*, vel coitum præbe Medis et Persis, qui in hoc ferventissimi sunt. Secundum hoc dicunt Hebræi, quod Philisthæi Samsonem erutis oculis molere coegerunt, id est cum mulieribus suis coire, ut ex eo susciperent homines magnæ et invincibilis staturæ.

VERS. 3. — *Et non resistet*, sicut, Moyses Deo volenti delere filios Israel. Significat autem angelum C Babyloni præpositum : qui cum aliis ait : *Curavimus Babylonem, et non est sanata.*

VERS. 5. — *Sede.* Sermo ad Babylonem refertur, et quasi quondam reginam, modo ancillam alloquitur. Sede humilis et vilis. Tace ut tristis considerans miseriam tuam.

VERS. 6. — *Iratus sum.* Causam reddit quare Chaldæos ita afflixerit, ne sine causa fecisse videretur, qui nihil sine causa operatur ; et ut cognoscant Chaldæi, quia non in viribus suis superaverunt populum Dei.

VERS. 9. — *Subito.* Ex improviso irruente Cyro et Dario. Non enim metuebat ut a Medis et Persis (qui illius comparatione nullius erant fortitudinis, et ipsi subjecti) posset superari.

VERS. 11. — *Nescies ortum.* Ex insperato veniet D calamitas, nec a magis nec divinis prædicta, despectum enim et subjectum populum non timebant.

VERS. 13. — *Augures cœli.* Astrologi, qui per stellas arbitrantur omnia regi. Quasi dicat : Quasi non providerunt omnia tibi ? Hi vulgo appellantur mathematici, qui cursu astrorum res mundanas putant regi, unde : *Ab oriente venerunt magi dicentes : Vidimus stellam ejus in oriente* (*Matth.* II). Vel, a vaticinio Balaam provocati, qui ait : *Orietur stella ex Jacob* (*Num.* XXIV).

VERS. 14. — *Facti sunt quasi stipula*, etc. LXX : Habens carbones ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adjutorium. Quasi, Gazareni et magi per errorem ducunt te ad superbiam. Incendium autem

Babylonis per supplicia vocat ad pœnitentiam.

CAPUT XLVIII.

Vers. 1. — *Audite hæc.* (Hier.) Consuetudo est ut quando agitur de carnali Israel, simpliciter et sine nominis adjectione Jacob vel Israel dicatur, sicut in hoc loco, ubi eos alloquitur, qui nomine tenus Jacob vel Israel appellantur.

Et de aquis Juda. Judæ facit mentionem, quia decem tribubus captivatis, Juda et Benjamin et Levitæ in terra promissionis manebant, et regem de Juda habebant.

Vers. 2. — *De civitate enim sancta.* (Id.) Ac si dicat : Habitatores Jerusalem vos esse jactatis, et Domini Sabaoth habere privilegium, cum cassa vobis, Jacob, Israel, et sanctæ urbis, Dei omnipotentis assumatis vocabula.

Vers. 3. — *Priora extunc.* Prædixi Babylonios superandos, et repente faciam quod minatus sum : ut cum venerint quæ prædicta sunt, scias nec fortuito nec deorum tuorum nutu accidisse.

Priora miracula, scilicet quæ feci in medio eorum ex quo ab Ægypto exierunt, et imminente captivitate a Nabuchodonosor : nunc autem antequam captiventur prædicit eorum liberationem et Chaldæorum vastationem; unde repente scilicet quæ ventura prædico operatus sum.

Vers. 4. — *Nervus ferreus.* Hinc Stephanus : *dura cervice et incircumcisi cordibus* (*Act.* xvii).

Frons tua ærea : unde Ezechiel : *Omnis quippe domus Israel attrita fronte est* (*Ezech.* iii), etc. Et Jeremias : *Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere* (*Jer.* iii).

Vers. 6. — *Et conservata sunt.* Quasi dicat : Plurima annuntiaturus eram, sed quia non recordaris quæ dico, quæ dicturus eram reservo.

Vers. 9. — *Propter nomen meum.* Scilicet ne violaretur : *longe faciam ; feci :* scilicet furorem meum ne disperderem te, quia adorasti vitulum : *et laude mea* (ut me scilicet laudares) : *Infrenabo te* lege mea.

Vers. 10. — *In camino paupertatis.* (Id.) Purgando per paupertatem, divitias tuas dando hostibus ; vel in Ægypto, ubi ostenditur divitiis et paupertate plerosque tentari.

Vers. 12. — *Audi me, Jacob.* (Hier.) Eisdem adhuc loquitur, etc., *usque ad* sed vocatos appellat.

Vers. 14. — *Congregamini omnes vos.* Quid ergo gloriatur terra et cinis et ignorans fragilitatem suam ?

- *Annuntiavit hæc.* Quod Cyrus Babylonem destrueret, vel quia Filius meus de virgine nasciturus esset.

Dominus dilexit eum. Hæc proprie ad Christum pertinent. Possunt tamen ad Cyrum referri et ad Darium usque ad locum illum : *Directa est via ejus.*

Suam : quia capiet eam. Vel, Filius in mundo redimendo eum, qui et Chaldæos (scilicet dæmones) ejecit, unde, *princeps hujus mundi ejicietur foras.*

Vers. 15. — *Vocavi eum.* Cyrum vel filium, per Gabrielem dicens : *Et vocabis nomen ejus Jesum.*

Vers. 16. — *Misit me.* (Id.) Totam Trinitatem breviter, plene et aperte distinguit.

A Vers. 17. *Ego Dominus.* Qui Israel futura promitto. Reddit causam quare eos prius afflixerit.

Vers. 21. — *Non sitierunt.* (Id.) De Ægypto venientibus ad litteram, etc., *usque ad* satiati aqua sapientiæ.

Scidit petram. Petra erat Christus. Scinditur in partes sermo divinus, ut quem totum suscipere non possumus, per partes sumamus.

Et fluxerunt aquæ. Unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis nostræ redemptionis, et aqua baptismi, baptismum et martyrium dedicans nobis.

CAPUT XLIX.

Vers. 1. — *Audite, insulæ.* (Hier.) Post reliquiarum Israel vocationem et infidelium objectionem (de quibus, *Non est pax impiis, dicit Dominus*), sub insu- B larum nomine alloquitur in persona Filii Ecclesias de gentibus.

Vers. 2. — *Gladium acutum. Non veni pacem mittere, sed gladium* (*Matth.* x), malos scilicet a bonis separans.

Vers. 3. — *Gloriabor.* Quod non in aliis servis : *Pater, glorificavi nomen tuum* (*Joan.* xvii.) Et alibi : *Exsurge, gloria mea* (*Psal.* lvi), etc.

Vers. 4. — *Et ego dixi.* (Id.) Quasi dicat : Quomodo te glorificavi, qui magnam partem Judæorum ad te revocare non potui ? Hic autem liberum hominis monstratur arbitrium : Dei enim est vocare, nostrum credere, ipso tamen adjuvante, ut justi voluntatis præmium consequantur.

Ergo judicium, etc. (Id.) Judicabit Pater utrum C omnia fecerim eis quæ debui : *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi.* Et alibi : *Ego te glorificavi super terram* (*Joan.* xvii).

Opus meum. Alii : Labor et dolor meus : quia flevit civitatem, et ait in Psalmo : *Quæ utilitas in sanguine meo ?* (*Psal.* xxix.) Juxta Hebraicum, pendens in cruce longe a salute mea verba lamentationum mearum.

Vers. 5. — *Glorificatus.* Quasi dicat : Ego Judæos perdidi, sed glorificatus sum in gentibus, unde, *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* (*Matth.* xxviii).

Vers. 7. — *Abominatam.* Christum et Nazaræos ejus, quos quotidie Judæi in synagogis maledicunt, quia propter eos regnum, locum et gentem amiserunt.

Reges. Propheta ad Filium. *Reges videbunt* te venientem ad judicium : *Reges*, scilicet apostoli et alii D qui cum Domino judicabunt.

Vers. 8. — *In tempore placito.* Passionis, resurrectionis, in quo placuit Deo redimere genus humanum.

Vers. 16. — *Ecce in manibus*, etc. (Id.) Ex hoc discimus Jerusalem in regione Palæstinæ non esse quærendam : quæ totius provinciæ deterrima et saxosis montibus exasperata penuriam fontium patitur.

Vers. 17. — *Structores.* Apostoli et alii : Culpa Judæorum, id est, Scribarum et Pharisæorum destructa es prædicatione quorumdam Judæorum, id est apostolorum tam de Judæis quam de gentibus congregata es.

Vers. 18. — *Omnes isti congregati.* Judæi ex omni natione, etc., *usque ad* quotidie congregantur ad fidem Ecclesiæ.

Ornamento. Variis Spiritus sancti gratiis, quibus ornatur sponsæ ambitio, de qua dicitur : *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* (*Psal.* XLIV).

VERS. 21. — *Ego sterilis.* Quia post Aggæum, et Zachariam, et Malachiam, qui et Esdras, non habuerunt prophetas qui eos in lege nutrirent, usque ad Joannem Baptistam.

VERS. 23. — *Reginæ.* Idem, sed magis affectuose. Unde : *Astitit regina,* etc. Quæ scilicet quotidie Christi parvulos nutrit et ad perfectam ætatem ducit.

Adorabunt. Venerabuntur secundum illud : *Adorabunt scabellum pedum ejus* (*Psal.* XCVIII), in quo pede majestas indicatur.

Pulverem pedum tuorum. (HIER.) Omnem scilicet terrenitatem verbo et exemplo mundabunt, secundum quod dictum est, *Quodcunque solveris super terram, erit solutum* (*Matth.* XVI), etc., unde : *Excutite pulverem pedum vestrorum* (*Matth.* X).

VERS. 25. — *Quia hæc dicit Dominus.* (ID.) Respondet quæstioni, quia hæc scilicet in adventu suo compleantur.

VERS. 26. — *Carnibus suis.* Non aliena morte, sed propria, etc., *usque ad* ferocium bestiarum patens morsibus.

Fortis Jacob. Qui dedi fortitudinem Jacob luctandi etc., *usque ad* quasi et oratione contra Esau quem metuis, prævalebis.

CAPUT L.

VERS. 1. — *Hæc dicit Dominus : Quis est?* (HIER.) Post vocationem gentium, post captionem fortis, cujus præda divisa est apostolis, loquitur ad populum Judæorum super Sion quæ superius ait : *Dereliquit me Dominus,* etc.

Vendidi. Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato (*Rom.* VII). *Qui facit peccatum servus peccati est* (*Joan.* VIII). Unde : *Non regnet peccatum in corpore vestro* (*Rom.* VI).

VERS. 2. — *Quia veni.* (ID.) Hoc est ut sciatis me matrem vestram non repudiasse, sed eam voluntate propria recessisse : post multa beneficia carnem assumpsi, nec jam per prophetas, sed præsens ipse locutus sum.

Non erat vir. Herodi propter malitiam, etc., *usque ad* de omnibus in commune : *Visio quadrupedum in deserto* (*Isa.* XXX.)

Vocavi. Quasi diceret : Rationales, *Inclinate aurem vestram in verba oris mei* (*Psal.* LXXVII). *Qui sitit, veniat et bibat* (*Joan.* VII), et hujusmodi.

Nunquid. (ID.) Invehitur contra eos qui putabant, etc., *usque ad ut exhibeat mihi plus quam duodecim legiones angelorum?* (*Matth.* XXVI).

VERS. 3. — *Induam cœlos tenebris.* Aiunt philosophi non amplius decem stadiis a terra nubes in sublime levari, et solis splendorem abscondi : sic excluso cœli lumine, aer inferior obscuratur. *Induam.* Sanctos, scilicet ut se cognoscant peccatores.

Et saccum ponam. Ut agant pœnitentiam in timore et cilicio.

VERS. 4. — *Dominus dedit,* etc. (ID.) Quamvis possint hæc referri ad Isaiam, proprie tamen referuntur ad Christum, quasi diceret : Qui olim talia operatus sum, et modo similia operari possum, non est potentia imminuta.

VERS. 9. — *Quasi vestimentum.* (ID.) Vestimentum vetustate et tinea consumitur. Judæi quoque quadraginta duobus annis post passionem ad pœnitentiam vocati sunt : tandem negligentes contriti sunt advenientibus Romanis, et malæ conscientiæ tinea devorati.

VERS. 10. — *Quis ex vobis.* Qui timet non est perfectus, etc., *usque ad* hic custodit animas sanctorum integras et pudicas et puras.

Qui ambulavit in tenebris. Gentilis populus in tenebris, etc., *usque ad* ad pœnitentiam voco; *nolo enim mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat* (*Ezech.* XVIII).

VERS. 11. — *Ecce omnes,* quasi diceret : Nihil prodest exhortatio, nec est spes salutis post scelera : *Omnes declinaverunt simul inutiles facti sunt* (*Psal.* XIII).

Accendentes ignem. Civitatis ignem quo a Romanis succensa est accenderunt, etc., *usque ad* sic peccatoribus diversa peccati materia plus vel minus succenditur.

In doloribus dormietis. Quia nec beneficiis, nec tormentis, Dei Filium suscipere voluerunt, unde, *Ite, maledicti, in ignem æternum* (*Matth.* XXV).

CAPUT LI.

VERS. 1. — *Audite me qui sequimini quod.* (HIER.) *Attendite ad petram.* Christum. De qua, *Petra autem erat Christus, unde excisi estis* (*I Cor.* X), a Christo Christiani dicti.

Et ad cavernam laci. Propter fossionem lateris Christi, etc., *usque ad* nascimur per lavacrum baptismi.

VERS. 3. — *Gaudium et lætitia.* Nota in Sion quæ comparatur paradiso Dei, tantum debet esse gaudium et lætitia et confessio et vox laudis, ut quod in cœlo facturi sunt cum angelis, in terra jugiter meditentur.

VERS. 5. — *Justus meus.* Omnes justificans, vel justitia eleganter : non ut una gens, sed totus orbis salvetur.

VERS. 6. — *Cœli sicut fumus.* (ID.) De sanctis scriptum est, etc., *usque ad* quidam tamen perire et inveterascere pro abolitione et morte accipiunt.

VERS. 9. — *Consurge.* Vox prophetæ et fidelis populi adventum Christi deprecantis, in quo promissum erat auxilium.

VERS. 12. — *Quis tu ut timeas ab homine,* etc., *usque ad* ut erubescant et pœnitentiam agant.

VERS. 17. — *Elevare, elevare.* (ID.) Eos hortatur ad pœnitentiam qui in passione negaverunt; vel in infidelitate perstiterunt, clamantes, *Crucifige, crucifige* (*Joan.* XIX), etc.

Calicem iræ. (ID.) Solent medici amarissimum antidotum, etc., *usque ad* unde non patet quod de ultima captivitate hoc dicitur.

VERS. 22. — *Ecce.* (HIER.) Prædixit captivitatem futuram, nunc hortatur ad pœnitentiam, ut evadant.

VERS. 23. — *Ponam.* Secundum litteram humilia-

verunt, etc., *usque ad* et in judicio omnino humiliabuntur.

CAPUT LII.

VERS. 1. — *Consurge, consurge.* Eos hortatur propheta, qui post ascensionem prædicantibus apostolis crediderunt.

Quia non adjiciet. Hæc ad cœlestem Jerusalem quam nullus immundus ingreditur.

VERS. 2. — *Excutere.* Anima polluta sordibus candorem pristinum amittit, etc., *usque ad* non corruptibilibus argento et auro, sed sanguine agni immaculati.

VERS. 3. — *Gratis.* Nec commodum habuistis, nec incommodum effugistis, cum Filium Dei tradidistis.

VERS. 4. — *In Ægyptum.* (HIER.) Arguit Judæos, et ventura prædicit, etc., *usque ad* ut etiam in terra sua opprimat illum, et calumnietur ei?

VERS. 5. — *Quid mihi est hic?* (ID.) Nihil hic, ait, apud eos reperio, etc., *usque ad* quod Redemptorem suum cruci affixerint.

VERS. 7. — *Quam pulchri.* (ID.) De eo qui supra dixerat: *Ego ipse qui loquebar ecce adsum*, testatur propheta quod ipse supra montes Evangelium prædicavit.

Annuntiantis, Christi, per semetipsum, per apostolos, quibus ait: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* (*Joan.* XIV). Super quos Dominus sedens prædicabat: Ipsi etiam pedes Christi, prædicationem ejus portando.

VERS. 8. — *Vox speculatorum*: (ID.) apostolorum et aliorum qui in specula sunt semper ut omnia prævideant et subjectos promoveant.

VERS. 9. — *Gaudete.* Primitivam Ecclesiam consolatur, etc., *usque ad* multitudine gentium et reparata est et multiplicata est.

VERS. 10. — *Brachium in brachio meo gentes sperabunt* (*Psal.* XCVII). Et alibi: *Brachium tuum cum potentia* (*Psal.* LXXXVIII).

VERS. 11. — *Recedite.* (ID.) Hoc Judæi ad se referunt, etc., *usque ad* a Spiritu sancto admoniti.

Exite, in toto orbe Evangelium prædicantes, *Ite, docete omnes gentes* (*Matth.* XVIII).

Vasa Domini. (ID.) Templum Domini sanctum est, quod estis vos, vasa scilicet aurea et argentea, unde Paulus vas electionis dicitur; vel vasa Domini, armatura Dei, lorica justitiæ, clypeus fidei, galea salutis, et gladius spiritus, quod est verbum Dei.

VERS. 13. — *Ecce intelliget:* ne dubitetur quis dixerit, *qui loquebar ecce adsum:* et quod sit brachium Domini, Pater perspicue docet.

VERS. 14. — *Sicut obstupuerunt.* Non servatur ordo historiæ. Superius enim loquebatur propheta in persona Patris de ascensione Filii, et subito ad passionem rediit.

CAPUT LIII.

VERS. 1. — *Quis credidit?* (HIER.) Propheta in persona prophetarum conqueritur quod pauci ex Judæis credunt quod de adventu Filii ab illis audiunt.

Et brachium Domini. (ID.) Pater Filium suum mundo nuntiavit venturum; et ante scandalum crucis, præmisit gloriam resurgentis. *Elevabitur et exaltabitur*, etc. Respondet ergo prophetarum chorus se officium implesse et brachium Domini annuntiasse.

VERS. 2. — *Virgultum.* Symmachus, ramus; hominem significans, qui processit de utero virginis.

Sitienti. Aquila, *invia*, ubi virginitatis privilegium demonstratur, quia sine semine de terra prius invia creatus est.

VERS. 5.—*Livore.* (ID.) Perspicuum est, quia sicut corpus laceratum et flagellatum, ita anima vere doluit pro nobis, ne ex parte veritas, ex parte mendacium in Christo credatur.

VERS. 7. — *Non aperuit*, etc. Pilato vel Herodi. Pauca enim respondit ne differretur salus humani generis.

Et quasi agnus. (ID.) In cujus figura populus Israel agnum in Ægypto comedit (*Exod.* XII). Hic est agnus *qui tollit peccata mundi* (*Joan.* I), *qui occisus est ab origine mundi* (*Apoc.* XIII), qui carne et sanguine suo nos pascit, et vellere protectionis nos vestit.

VERS. 8. — *De judicio.* Judex omnium judicii non reperit veritatem, sed sine culpa damnatus est. Unde admiratur propheta quod omnium Deus passioni se tradiderit.

VERS 9. — *Dabit impios.* (ID.) Id est gentes, quæ sine pietate, Deo Patri, quia mortuus et sepultus eos acquisivit, et divites, Judæos scilicet divitiis legis et prophetarum gloriantes.

Divites. Scribas et Pharisæos doctrinæ legis divitiis gloriantes.

VERS 10. — *Semen longævum.* Verbum Evangelii scilicet quod non veterascet, sicut Vetus Testamentum, unde: *Exiit qui seminavit semen suum* (*Luc.* VIII.)

VERS. 11. —*Saturabitur.* Fide gentium, unde esuriens et sitiens supra puteum Jacob emptis cibis uti noluit, quia jam Samaritanæ et eorum qui de civitate ad eum exibant, fide satiatus erat.

VERS. 12. — *Et cum sceleratis.* Ut sceleratos a peccato redimeret, omnia omnibus factus: *Peccata enim nostra portavit in corpore suo* (*I Petr.* II). Cujus imitator Paulus ait: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificarem* (*I Cor.* IX).

Rogavit. Pater, ignosce illis. Ad hanc vocem secundum Evangelium Nazaræorum multa millia Judæorum astantium circa crucem crediderunt.

CAPUT LIV.

VERS. 1. — *Lauda, sterilis.* (HIER.) Hactenus de nativitate, passione, resurrectione, etc., *usque ad* tam de Judæis quam de gentilibus congregatam.

Lauda, sterilis. Apostolus, juxta LXX: *Lætare, sterilis, quæ non paris, erumpe et clama quæ non parturis, quia multi filii desertæ* (*Gal.* IV), etc. Nos autem fratres secundum Isaac, repromissionis filii sumus.

VERS. 3. — *Ad dexteram enim:* ad omnia loca mundi. Vel, nec elata prosperis, nec fracta adversis. Vel, ad bona futuræ et præsentis.

VERS. 4. — *Noli timere.* (ID.) Cum turris Babel ædificaretur, etc., *usque ad* qui funiculu.

VERS. 6. — *Quia ut mulierem.* (ID.) Qui sequun

tur tropologiam et in locis difficillimis, etc., *usque ad* stolam osculumque porrigit.

Vers. 9. — *Sicut in diebus Noe*, etc. Ut credat sanctorum congregatio misericordiam Domini sempiternam, et ad punctum esse desertos, ut amici Dei fœdere æterno fiant : majorum ponit exempla.

Vers. 14. — *Recede procul*. (Hier.) Consolatus est Ecclesiam de gentibus, promittens eis spirituales gratias : nunc docet quid agat, ne adversarios timeat.

Vers. 15. — *Ecce accola*. Hoc ad se invertunt Judæi, tanquam sint futuri proselyti ex gentibus tempore Christi sui.

Vers. 16. — *Ecce ego*. Non quod sim causa perditionis eorum, sed adversarius pugnans, victis perditionis, victoribus causa est præmii.

Vers. 17. — *Hæc est hæreditas*. Ne justus tribulatus deficiat, addit præmia.

CAPUT LV.

Vers. 1. — *Omnes sitientes, venite*. (Hier.) Quia vas fictum contra Ecclesiam dixerat conterendum, et omnem linguam armatam contra scientiam Dei superandam, provocat credentes ad fluvium Dei, qui repletus est aquis.

Comedite. Audiendo, loquendo, legendo, meditando, operando, corde retinendo. Divina siquidem Scriptura, et potus est, aperta : et cibus, occulta. Ipsa etiam et aqua est et panis qui de cœlo descendit.

Quare appenditis argentum. Pensatis sacra eloquia, sed non refectionem. Qui solam speciem litteræ custoditis, de spirituali intelligentia pinguedinem internæ refectionis amittitis.

Vers. 4. — *Ecce testem*. Provocavit Judæos ad credendum, sed quia sciebat illis non credentibus gentiles esse credituros, dicit se filium misisse qui præcepta ipsius populis nuntiaret.

Vers. 5. — *Dominum Deum tuum*. (Id). Quando Pater dicitur, Pater Christi secundum divinitatem dicitur Pater gloriæ : secundum humanitatem, Pater Domini nostri Jesu Christi.

Vers. 6. — *Quærite Dominum*. Hæc pertinent ad Judæos vel ad gentes specialiter, et ad unumquemque generaliter. Propheta ad Judæos : *Quærite Dominum*, quasi diceret : Gentes suscipiunt misericordias David, et vos dedignamini, sed agite pœnitentiam, et convertimini dum tempus habetis.

Dum prope. (Id.) Ne vestris vitiis recedat, qui appropinquat appropinquantibus sibi, et filio revertenti lætus occurrit.

Vers. 8. — *Non enim*. Ne putetis difficile esse quod spondeo : considerate quod inter mea et vestra consilia multa sit differentia : et quanta naturæ, tanta voluntatis diversitas.

Vers. 10. — *Et quomodo*. (Id.) Alia similitudine ostendit quia multus est ad ignoscendum.

Panem comedenti. Unde Salomon : *Mitte panem tuum super aquas, quia in multitudine dierum invenies eum*, hoc est, panem doctrinæ tuæ et gratiam spiritualem cunctis infunde, quia in novissimo præmia recipies

A Vers. 11. — *Non revertetur*. Sed postquam meam impleverit voluntatem in terris, redibit et sedebit a dextris meis, secundum illud, *Sede a dextris meis*, etc.

Vers. 12. — *Montes*, scilicet animæ sanctorum quæ pro varietate virtutum montes appellantur et colles.

Vers. 13. — *Pro saliuncula*. Saliuncula, aculeis et punctionibus plena. Abies, alta, procera, fabricandis domibus apta, pice fecunda.

Et erit Dominus. Alii. Et erit Dominus in nomen et in signum sempiternum quod non deficiet.

CAPUT LVI.

Vers. 1. — *Hæc dicit Dominus. Custodite judicium*. (Hier.) Terminato gentium vaticinio, quæ in adventu Christi de saliuncula et urtica in abietem myrtumque mutantur : loquitur ad auditores illius

B temporis, ut se parent ad adventum Salvatoris, qui est misericordia et justitia.

Custodite judicium. (Id.) Non accipientes personam in judicio. Domini enim judicium est, qui judicat judicantes bona.

Vers. 2. — *Custodiens sabbatum*. (Id.) Ne sit, scilicet de sex diebus quibus factus est mundus. De quibus apostoli non erant, quibus dicitur : *Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret*, etc. *Ego elegi vos de mundo, idcirco odit vos mundus* (*Joan.* xv).

Vers. 3. — *Et non dicat*. (Id.) Hoc contra Judæos, qui sibi tantum adventum Christi vendicabant, et alios desperare cogebant. *Sed non est distinctio Judæi et Græci* (*Rom.* x).

Eunuchus. (Id.) Propter regnum cœlorum, qui

C mortificant membra sua super terram, etc., *usque ad* quod de semine spiritualis operis dicitur, non prolis.

Vers. 4. — *Quia hæc dicit Dominus*. (Id.) Duo proposuit, proselytos scilicet et eunuchos, etc., *usque ad* ne se putent subjacere maledictioni legis

Vers. 6. — *Et filios advenæ* : post eunuchos ad advenas transit et præmia promittit.

In servos. Qualis Paulus qui de se ait : Paulus servus Christi Jesu, et Moyses famulus Dei.

Vers. 7. — *Holocausta eorum*. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram* (*Colos.* iii). Et *Exhibeatis corpora vestra hostiam Deo viventem*. Holocaustum totum offertur Deo, et incenditur. Victimæ pars sacerdotibus datur. Holocaustum Deo tribuit, qui mundum relinquit, ut semper vacet orationi. Victimam,

D qui Deo servit et quæ mundi sunt disponit juste.

Super altari meo. Fidem super quam omnia offeruntur, sine qua impossibile est Deo placere. Unde : *Justus autem in fide sua vivet*.

Vers. 9. — *Omnes bestiæ*. Vox prophetæ, qui advocat Romanos ad excidium Jerusalem, quibus pene totus orbis serviebat. Vel per bestias, dæmones : quibus ad devorandum Judæi traditi sunt.

Vers. 10. — *Cæci*. Non habentes Christum verum lumen, vel fidem et alias virtutes.

Canes. (Id.) Sicut canes gregem, sic prælati debent custodire plebem. *Canes impudentissimi*. Quod est : Sicut canes sine discretione etiam bonos sæpe persequuntur, sic et Judæi impudenter clamaverunt,

Crucifige, crucifige eum (*Luc.* XXIII), nec Domini saturati sunt opprobriis. A

VERS. 12. — *Venite sumamus.* Sic pervertebant qui corrigere debuerant. Et quia omnes peccaverunt, traditi sunt in manus Romanorum.

CAPUT LVII.

VERS. 1. — *Justus perit.* (HIER.) Hæc referunt Judæi ad Isaiam, qui serra lignea sectus est a Manasse impiissimo rege, et alios prophetas, quos ipse occidit, appellant viros misericordiæ. Sed verius hoc de illo dicitur, qui est summe justus.

Et nemo est. Propter speculatores cæcos et canes mutos.

Qui recogitet: quia cæci et muti ignorantes sapientiam, non cogitant ea quæ Dei sunt.

VERS. 2. — *Veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulavit in.* (ID.) Propheta precatur ut Christus veniat, resurgens a mortuis requiescat in cubili in gloria, scilicet paternæ majestatis, vel in Ecclesia, in qua in directione ambulavit. B

VERS. 6. — *Libamen.* Vinum, oleum et hujusmodi liquores: sacrificium panis, victima et hujusmodi.

VERS. 7. — *Super montem excelsum.* Hæretici quoque, etc., *usque ad* ut conculcentur ab hominibus.

VERS. 8. — *Et post ostium*: Quasi diceret: Non solum in montibus idola adorasti, sed etiam post ostium posuisti, ut ingrediens videres et semper adorares.

Quia juxta me discooperuisti. Metaphora adulteræ sicut supra meretricis, etc., *usque ad* omnibus exposita intrantibus.

VERS. 9. — *Misisti legatos.* Ut afferrent longinqua idola, quasi non sufficiant vicina. Et in hoc Babylonios et Ægyptios deos significat. C

VERS. 10. — *In multitudine viæ tuæ laborasti.* Qui ambulat via regia non laborat. Una est via veritatis quæ dicit: *Ego sum via, veritas et vita* (*Joan.* XIV): Multæ sunt viæ mundanorum, unde, *Non sicut viæ meæ sunt viæ vestræ* (*Isa.* XL).

VERS. 13. — *Qui autem fiduciam habet mei.* (ID.) Qui idola non coluerunt, vel in captivitatem ducti pœnituerunt, sub Zorobabel et aliis ducibus reversi, Deum suum in loco suo adoraverunt secundum Hebræum.

Possidebit montem sanctum tuum, scilicet legem Veteris et Novi testamenti; utrumque enim in monte datum. Et ad præmiorum altitudinem invitat, vel Christum. D

VERS. 14. — *Et dicam* ego Christus scilicet apostolis, *Viam feci*, bene prædicando, præbete iter in exemplum eis bene operando; auferte offendicula per baptismum peccata abluendo, idolorum cultum prædicatione amovendo.

VERS. 15. — *Quia hæc dicit.* Increpatione contra Jerusalem finita, venit ad eos qui confidunt in Domino, quorum reversioni iter jusserat præparari. Unde et a laudibus Dei incipit, et quæ redeunti populo promiserit, consequenter ostendit.

VERS. 16. — *Non enim in sempiternum litigabo.* (ID.) Non in sempiternum servabo iram meam, neque causabor cum creatura mea, sed percutiam in præsenti, ut sanem in futuro.

Quia spiritus. Pax, gaudium, vita omnium, etc., *usque ad* specialiter ad Judæos.

VERS. 17. — *Abscondi a te*, etc., scilicet auxilium meum, ut amplius desideres dicens: *Ostende faciem tuam, et salvi erimus* (*Psal.* LXXIX).

Abiit. (ID.) Quod quidam intelligens ait: *Tota die contristatus ingrediebar* (*Psal.* XXXVII).

VERS. 19. — *Creavi*: quasi diceret: Liberationem a captivitate, quam per Jeremiam post septuaginta annos promisi, opere complevi

Creavi fructum labiorum pacem.

VERS. 20. — *Impii autem.* Supra de illis qui in captivitate pœnitentiam egerunt, et ideo liberati sunt, et de illis qui post ascensionem crediderunt. Hic de illis specialiter loquitur, qui in infidelitate sua remanserunt.

CAPUT LVIII.

VERS. 1. — *Clama.* (HIER.) Dominus ad prophetas vel ad apostolos: finito scilicet priori capite in quo pax justis, et nulla requies nuntiatur impiis.

Quasi tuba. (ID.) Ubi apostolis, etc., *usque ad* sic Israel peccato mortuus audiat scelera sua.

Populo meo. Ac si dicat: Videant qualem Patrem perdiderunt, qui etiam peccatores populum suum vocat.

VERS. 2. — *Quasi.* Hoc est, quare ego non exaudiam eos sicut illos qui in Ecclesia justitiam faciunt, juste et pie viventes, Christum verum Deum et verum hominem confitentes.

Rogant. (ID.) Alia temeritas Judæorum, quasi confidentes in conscientia bona judicium justum postulant, secundum illud: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum.*

VERS. 3. — *Quare jejunavimus.* Obliti sunt veteris historiæ, quod Dominus non respexit ad munera Cain, eo quod non recte dividebat cum fratre suo, cui charitatem Deo invidebat.

Ecce in die. Jejunium Deo acceptum est, non solum a cibis, sed ab omnibus rebus illicitis abstinere.

Repetitis. Qui repetit non habentem, Deo facit violentiam.

VERS. 4. — *Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem.* Ne videatur reprobare jejunium, docet quomodo sit jejunandum.

VERS. 5. — *Nunquid tale est jejunium.*

VERS. 6. — *Colligationes.* (ID.) Peccata intelligimus, etc., *usque ad* domesticos seminis tui ne despexeris.

VERS. 7. — *Frange esurienti panem.* (ID.) Panem esurienti frangimus, etc., *usque ad* sed animæ saturitas.

Et carnem tuam. (ID.) Proximum in necessitate qualibet recognosce similem tibi, considerans te mortalem et passibilem.

VERS. 8. — *Lumen tuum.* Sicut matutina lux solvit tenebras, ita lumen veritatis fugat errores.

Justitia. Christus qui omnes justificat, anteibit ad gloriam.

Et gloria Domini colliget te, id est suscipiet ad se, qui dixit : *Ubi ego sum, illic et minister meus erit* (*Joan.* XII).

VERS. 9. — *Digitum extendere.* Proximos notare, detrahere. Id est non solum non cogites, et non facias hæc, sed ne detrahas.

VERS. 11. — *Hortus irruguus*, voluptatis paradisus, quem plantaverat Dominus Deus a principio, scilicet Ecclesiam. Fons in medio Christus est, cujus non deficiunt aquæ doctrinæ spiritualis, quæ Ecclesiam irrigant. Et hoc est, *Et erit quasi hortus irriguus*, o fidelis vel Ecclesia.

Sicut fons. Assimilaberis Christo, capiti tuo.

VERS. 12. — *Ædificabuntur* (HIER.) Judæi referunt hoc ad restaurationem quæ facta est sub Zorobabel et Jesu Sacerdote magno; vel ad illam quam delirant futuram in ultimo. Melius ad Ecclesiam hæc referri possunt.

Fundamenta (ID.) Apostolos, prophetas et similes : Unde, *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (*Psal.* LXXXVI). Fundamentum autem singulari numero Christus est, unde, *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus* (*I Cor.* III).

Iniquitatum, alias *in quietem*, scilicet semitas erroris in quietem vel veram pacem.

VERS. 14. — *Terræ.* Viventium quæ sursum non deorsum, unde Loth dicitur : *In monte salvum te fac.*

Hæreditate. Cœlesti, quam dedi Jacob cujus filius es per fidem et operationem, vitia atque peccata supplantando. Cujus enim quis imitator fuerit, ejus filius dicitur.

CAPUT LIX.

VERS. 2. — *Sed iniquitates vestræ.* Ostendit quare non exauditi et in captivitatem ducti.

VERS. 3. — *Manus ejus.* (HIER.) Iniquitates per partes exponit, etc., *usque ad* et tandem in Filium Dei inclamantes : *Sanguis ejus super nos et super filios nostros.*

VERS. 4. — *Conceperunt*, (ID.) Qui exspectant Antichristum. Quem enim multo labore perquirunt in iniquitate suscipient.

VERS. 5. — *Ova.* (ID.) Ex ovo fetus, ex corde consilium, ex quo actus. Ova ergo ruperunt, dum corda iniqua et venenosa consilia verbis ostenderunt, dicentes : *Reus est mortis* (*Matth.* XXVI).

Aspidum. Aspis ad primam vocem incantatoris alteram aurem terræ infigit, alteram cauda obturat, ne possit incantari : sic Judæi inhærentes terrenis, ne locum et gentem perderent metuentes, Christi prædicationem repulerunt, venenati venenatorum filii.

Erumpet in regulum. Ex ovis aspidis regulus, qui et basiliscus, ex Judæis Antichristus. Ex eis enim nascetur, flatu suo, id est sermone venenoso multos occidens volantes ad patriam cœlestem. Occidit enim basiliscus flatu suo aves volantes per aera.

VERS. 9. — *Propter hoc* (ID.) Propheta in per-

A sona populi pœnitentis respondet, post accusationem, quid loqui debeant pœnitentes.

VERS. 11. — *Rugiemus quasi ursi omnes.* Judæorum meditatio et doctrina in sacra Scriptura rugitui ursi et gemitui columbæ comparatur, quasi inutilis et vana, sicut et illa. Contra subjectos quoque sæviunt ut ursi; contra majores vel æquales, gemunt ut columbæ.

VERS. 15. — *Veritas in.* (ID.) Christus, qui est via, etc., *usque ad* ut Christi persona monstretur, quam deserentes, secuti sunt mendacium.

VERS. 16. — *Et vidit.* (ID.). Ostenso, quia pœnituerunt, ostendit non placuisse Domino pœnitentiam eorum, quia non puro corde plures pœnituerunt.

Quia non est vir. Mente omnes effeminati sunt,
B sicut et illud, *Vocavi et non erat qui audiret.*

Et salvavit sibi. Pater, scilicet per Filium gentes, *Et justitia ejus*, vel misericordia secundum LXX confirmabit eum qui voluerit converti : non merito, sed misericordia et justitia. Justum enim est ut pœnitenti creaturæ Creator parcat, quæ meritis suis salvari non poterat.

VERS. 19. — *Et timebunt qui.* Præmonstrata vindicta Dei in Judæos per Romanos, describit fidem gentium, de quatuor partibus mundi venientium, audita prædicatione apostolorum

Quasi fluvius. Quia citissime mundum sua prædicatione et fide implevit.

Quem Spiritus Domini. (ID.). Ad redimendum genus humanum Spiritus sanctus scilicet. Unde : *Qui*
C *conceptus est de Spiritu sancto.* Et, *Requiescit super eum Spiritus Domini* (*Isa.* XI), etc.

VERS. 21. — *Hoc fœdus*, ut scilicet eos sanguine Filii redimam, et ipsi præcepta mea faciant, et me moriter teneant et hoc est, *Spiritus meus, qui est in te*,

CAPUT LX.

VERS. 1. — *Surge, illuminare.* (HIER). Hæc referunt Judæi ad tempus Christi sui, etc., *usque ad* ut vel pro his suscipiant Dei Filium.

Surge. (ID.) In Ecclesiis, quæ occidisti in synagogis : surge in gentibus, quæ cecidisti in Judæis. Surge per confessionem, per virtutes quæ cecidisti per negotiationem, per vitia, et cum surrexeris, illuminare, id est accipe Christi fidem.

Lumen. Tibi longe ante promissum ad redemptio-
D nem tuam venturum, quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, scilicet qui dicit : *Ego sum lux mundi* (*Joan.* I, VIII), a quo illuminaberis si fidem Christi susceperis.

Gloria Domini. Ad illuminandum. Filius, scilicet sicut sol ortus illuminat mundum, in cujus figura Moysi et Salomoni, alteri tabernaculum, alteri templum ædificanti ostenditur gloria Domini. Gloria quoque Domini fuit mortui resuscitatio, leprosi mundatio, et hujusmodi.

VERS. 2. — *Terram.* (ID.) Judæos terrena amantes, quibus dicitur : *Bona terræ comedetis*, quod carnaliter accipiunt.

VERS. 3. — *Ortus tui.* (ID.) Quoniam scilicet ex

aqua et Spiritu sancto nata es, omnes in splendore ortus primitivæ Ecclesiæ ambulamus, quia eamdem fidem habemus, eodem baptismo renascimur.

VERS. 4. — *Leva in circuitu oculos.* Cui simile : *Levate oculos vestros et videte regiones, quia jam albæ sunt ad messem* (*Joan.* IV).

Filii tui. (HIER.) Quos in fide genuisti : Unde Paulus : *Per Evangelium ego vos genui* (*I Cor.* IV). Primi fideles de Judæis quando Spiritus sanctus datus est, *erant in Jerusalem viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est* (*Act.* II), vel gentes ex omnibus partibus mundi.

De longe venient. Quia longe erant a Deo per idololatriam, unde : *Vos qui eratis longe, facti estis prope* (*Ephes.* II).

De latere. (ID.) Quidam codices habent, etc., *usque ad*, neque Hieronymi sensus ad hoc inclinatur.

VERS. 6. — *Camelorum.* Camelus animal est gibbosum et oneriferum. Hi sunt divites onus divitiarum et peccatorum gibbum portantes.

Dromedarii. Dromedarius vel dromas, utrumque enim dicitur : est enim animal camelo minus, sed velocius, in quo figurantur gentes velociter ad fidem currentes.

Madian et Epha. Regiones trans Arabiam camelis et dromedariis abundantes, etc., *usque ad* quæ per thus figuratur, Domino obtulerunt.

VERS. 7. — *Omne pecus Cedar congregabitur.* (ID.) Simplices qui ante erant tenebræ et mœror, etc., *usque ad* ubi habitabant Saraceni de illius stirpe progeniti.

Arietes. Prædicatores, gregis duces, filii prophetarum qui ea quæ prophetæ prædixerunt de Christo impleta docuerunt.

Nabaioth, filius Ismaelis, et interpretatur *prophetia*.

Ministrabunt tibi. Sancti episcopi, presbyteri ministri Ecclesiæ, corpus et sanguinem Christi fidelibus administrando.

VERS. 8. — *Qui sunt.* Admiratur propheta gentes tam cito ad fidem currentes, vel primitiva Ecclesia :

Ad fenestras. Ad fenestras suas stant sancti custodientes quinque sensus corporis, ne per eos tanquam per fenestras intret mors in animas.

VERS. 9. — *Argentum eorum.* Hoc est : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom.* X).

VERS. 10. — *Filii peregrinorum.* Principes gentium qui per orbem Ecclesias ædificaverunt, sicut Constantinus qui Romæ duodecim ecclesias in honorem duodecim apostolorum fecit, et alii multi qui multas exstruxerunt ecclesias, et necessaria præbuerunt.

VERS. 13. — *Gloria Libani.* Libanus mons est confinis terræ promissionis, etc., *usque ad* reges et principes qui ad Ecclesiam venerunt.

Abies. (ID.) Superbi, scilicet divites, philosophi. Divitias enim et scientiam sequitur superbia. Cyprianus et Hilarius excelsæ in sæculo arbores, Ecclesiam Dei ædificaverunt. Arborum diversitas diversos in Ecclesia ordines significat. Ex quibus omnibus constructa est Ecclesia miro decore distincta.

Locum pedum. Ecclesiam, in qua apostoli, etc., *usque ad* Ecclesiam sustinent institutis, miraculis et exemplis.

VERS. 14. — *Civitatem Domini.* Civitas enim a communione dicitur, etc., *usque ad* qui sollicite circumiret et auxilium præberet.

VERS. 15. — *Odio habita.* Judæis, quia fidem Christi prædicabat, legis observantias destruebat; gentibus quia unum Deum afferebat, idola nihil esse astruebat.

Non erat qui per te transiret. Transiret et benediceret tibi, etc., *usque ad* insuper superbia aliquando mala, aliquando bona :

VERS. 17. — *Pro lignis æs.* (ID.) Per ligna et lapides, etc., *usque ad* alii fortes fide, ut Cyprianus, et alii martyres, sicut ferrum.

Visitationem tuam. (ID.) Christum, vel apostolos pacificos, et præpositos justos, ut recte doceant et judicent.

VERS. 19. — *Non erit.* Hoc de die judicii. Hoc capitulo cogimur quæcunque dicta sunt vel dicenda, ad ultimum tempus referre, quoniam cœli terræque, solis atque lunæ nobis cessabit officium, et erit ipse Dominus lumen in perpetuum.

VERS. 21. — *Germen.* (ID.) Angeli, omnes electi, qui fidem quam habent operibus implent. Ipsi germen plantationis Domini et opus manuum ejus, quia ab ipso creati, et in Ecclesia per fidem plantati ad glorificandum creatorem suum.

VERS. 22. — *In tempore :* adventus Christi. Vel in tempore opportuno vel præfinito. Cum miserit Filius hominis angelos, et colligent de regno ejus omnia scandala.

CAPUT LXI.

VERS. 1. — *Spiritus Domini* (HIER.) Christus secundum humanitatem qui supra dixerat, *Ego Dominus, in tempore congregabo eos*, etc.

Quod unxerit me : oleo lætitiæ, abundantia gratiæ. (ID.) Hæc unctio in baptismate completa est, quia Spiritus Domini in specie columbæ descendit, et mansit in illo.

Ad annuntiandum. Septuaginta : Ad evangelizandum pauperibus.

Apertionem, scilicet resolutionem ; sic enim Symmachus apertius transtulit.

VERS. 2. — *Diem ultionis :* (ID.) damnationis, quæ per Romanos, secundum illud : *Veniet dies*, etc. Et, *cum videritis ab exercitu circumdari Jerusalem*, etc.

VERS. 3. — *Coronam.* Cum scilicet viderint de Judæis plurimos credidisse, et pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

Pro cinere. Pro luctu et dolore fructuum suorum, cum scilicet viderint gentes ad fidem confluentes, habebunt oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.

VERS. 5. — *Vinitores.* (ID.) Mali cultores vineæ, Scribæ, et Pharisæi, de quibus dicitur : *Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis.*

VERS. 6. — *Vos autem.* Hoc ad prædicatores de

gentibus, etc., *usque ad* qui erant sacerdotes in domo Domini.

Vers. 7. — *Partem eorum*. Domini. Unde Psalmista : *Dominus pars hæreditatis meæ*, etc. Quod nemo veraciter dicit, qui aliam partem quærit.

Vers. 8. — *Quia ego Dominus :* Quasi diceret : Hoc faciet Dominus, qui magis diligit justitiam pauperum et judicium verum quam munera divitum quæ sæpe de rapina sunt, nec magis quam scorti mercedem vel pretium carnis in sacrificium, vel si quis immolet filium Domino, placent.

In veritate. Ut in veritate comedant agnum, ut faciant circumcisionem cordium, et quæ data sunt in figura, omnia in veritate faciant.

Fœdus perpetuum. Evangelium æternum, non ut Vetus Testamentum, cui succedit Evangelium.

Vers. 9. — *Semen eorum*. Fideles, quibus apostoli semen verbi commiserunt quod a Domino acceperunt.

Vers. 10. — *Gaudens gaudebo* in Domino, non in mundo.

Vestimentis salutis : virtutibus, ipsi Christo, etc., *usque ad* tamen una in capite et in membris est Ecclesia.

Et quasi sponsam. Alterius comparationis ponit exempla, quorum prius ad sponsum, sequens refertur ad sponsam.

Vers. 11. — *Et laudem :* suam, etc., *usque ad* reddet Domino fructum laudis et bonæ operationis.

CAPUT LXII.

Vers. 1. — *Propter Sion*. (Hier.) Propheta in persona sui, impendio exhilaratus ex his omnibus quæ mundo confert Filius incarnatus. Et hoc est, *Propter Sion non tacebo*, quamvis loqui prohibeat, quamvis mortem minetur.

Lampas accendatur. Lampas Græce, flamma Latine, unde : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat?* Hoc succensi apostoli loquebantur variis linguis.

Vers. 2. — *Nomen novum*. (Id.) Mos est Hebræis ex novis rebus nova nomina imponere, etc., *usque ad* similiter prius Simon, postea Petrus.

Vers. 3. — *Corona gloriæ*. De omnibus partibus mundi, quasi corona venientibus fidelibus.

Vers. 4. — *Non vocaberis*. Ecclesiam de utroque populo alloquitur, quasi, non hoc vocabulorum fine contenta eris.

Vers. 5. — *Et gaudebit*, etc. *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem* (*Gen.* II; *Matth.* XIX). *Sacramentum hoc magnum est in Christo et in Ecclesia* (*Ephes.* V).

Vers. 6. — *Super muros tuos*. (Id.) Apostolos, prædicatores, qui Ecclesiam muniunt, quorum custodes angeli sunt. Unde : *Omnes administratorii spiritus sunt, propter eos missi, qui hæreditatem capiunt salutis* (*Hebr.* I). Vel muri Ecclesiarum apostolorum discipuli, quorum custodes ipsi apostoli.

Vers. 7. — *Donec ponat Jerusalem*. Quod est, vel ipsa longe lateque diffusa, ubique laudetur, vel ubique laudet semper creatorem suum.

Vers. 8. — *Juravit* per Filium scilicet, qui Dei virtus est et Dei sapientia. *In dextera*. In Filio. Unde : *Omnia in sapientia fecisti* (*Psal.* CIII). qui et brachium et fortitudo Patris : Unde, *Omnia per ipsum facta sunt* (*Joan.* I). *Si dedero triticum tuum*. Triticum Judæorum et vinum sæpe dedi inimicis eorum, sicut in libro Judicum legitur (*Judic.* VI) : quod in tempore messis Madianitæ irruebant et eorum fruges colligebant. Et quando captivi ducti sunt, Samaritani qui eorum messes comederent, substituti sunt. Sed in hoc loco intelligit cibum Ecclesiæ, virtutes, et bona opera, corpus Christi et sanguinem. Id est laudes, opera, quæ cum idolis impenderas, dæmones comedebant. Sed post adventum Filii Dominus delectatus est in eis. Triticum ergo et vinum, cibus (scilicet Judæorum) corpus Christi et sanguinem significabant. Unde, *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (*Joan.* VI). Hoc hodie non sumitur ab hæreticis, paganis, Judæis, inimicis Ecclesiæ.

Vers. 10. — *Per portas*. Ministros Ecclesiæ, qui alios introducunt. Vel virtutes, quæ ducunt in cœlum, quasi de virtute in virtutem. *Planum facite iter*. Auferendo scandala; in baptismo remittendo peccata. *Eligite*. Vel, projicite secundum Septuaginta, quod est, auferte duritiam infidelitatis a cordibus hominum; vel, reprobos et duros a consortio fidelium.

Vers. 11. — *Dicite filiæ Sion*. Scilicet primitivæ Ecclesiæ, quæ ex Judæis primum : unde, *Filii matris meæ pugnaverunt contra me* (*Cant.* I). Vel secundum illud : *Quotquot autem receperunt eum* (*Joan.* I), etc.

Et vocabunt eum, dicentes : Vos estis populus sanctus, vos estis redempti a Domino Deo. Sic enim quidam codices habent.

CAPUT LXIII.

Vers. 1. — *Quis est iste*. Quidam angeli non plene cognoscentes mysterium incarnationis, passionis, resurrectionis, videntes ad cœlos ascendere Dominum cum multitudine angelorum et sanctorum hominum propria virtute, non auxilio angelorum, admirantur incarnationis, et passionis, et resurrectionis, et ascensionis mysterium : et quomodo sibi et aliis aperiat regnum cœlorum; unde et angelis Dominum comitantibus dicunt : *Quis est iste?* Et David similiter : *Quis est iste rex gloriæ?* (*Psal.* XXIII). Videtur tamen Augustus dicere super Genesim quod omnes angeli ab ipsa creatione sua, statim cognoverunt in contemplatione sui creatoris, quidquid ipse erat facturus. Hieronymus autem aperte declarat quia quidam angeli, donec perficeretur mysterium incarnationis, ad plenum non cognoverunt.

De Edom. Edom (ex Hier.) ab edulio rufæ lentis, etc., *usque ad* vel de inferno spoliato victor cum fidelibus suis.

Formosus in stola. Formosum calidum. Unde formosus quasi calidus, quia ex colore rubeus et roseus efficitur vultus, et inde speciosus.

Vers. 2. — *Quare ergo*. (Id.) Tanquam dicant angeli : Didicimus, etc., *usque ad* magis tibi clementia convenit quam crudelitas.

Vers. 3. — *Solus*. Solus Samson præcisis crini-

bus Philisthæis exponitur, nec angelus nec archangelus vel quilibet cœlestis spiritus. Denique humani generis nullus vel Judæus vel Gentilis auxiliator : solus pugnat, solus superat. *Aspersus est*. (HIER.) Sanguis meus eorum rancore, etc., *usque ad* cujus sæpe sanguis super vestimenta victoris aspergitur.

VERS. 5. — *Et non fuit*, etc. Unde : *Omnes amici mei dereliquerunt me, et noti mei quasi alieni recesserunt a me* (*Job*. XIX). *Et salvavit*. Hieronymus ad Augustinum et Alipium, impietatem Sabellii declinantes, tres personas expressas sub proprietate distinguimus, non ipsum sibi Patrem, non ipsum sibi Filium, non ipsum sibi Spiritum sanctum esse dicentes : sed aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti personam esse. Non enim nomina tantummodo, sed proprietates nominum confitemur.

VERS. 7. — *Miserationum*. (HIER.) Propheta in persona Judaici populi pœnitentis et misericordiam Domini recognoscentis.

VERS. 9. — *Non est tribulatus*. (ID.) Vox quæ est, etc., *usque ad nemo est adjutor nisi Michael princeps vester, qui astat pro filiis populi mei* (*Dan*. X).

Et angelus. (ID.) Septuaginta. Non legatus nec ipse angelus, sed Dominus salvavit eos.

VERS. 10. — *Spiritum sancti ejus*. Id est Moysi : unde, *Exacerbaverunt Moysen in castris, et Aaron sanctum Domini*. (*Psal*. CV.) Vel sancti ejus, Christi, cui credere noluerunt. Filius enim Dei qui nos redemit, ipsos de Ægypto et mari Rubro liberavit. *Spiritum sanctum*, vel, *sancti ejus*. Quidam codices habent, scilicet Spiritum sanctum, quem contristat, qui virum spiritualem contristat : unde, *Qui vos tangit, quasi qui tangit pupillam oculi mei*. (*Zach*. II.) Vel, angelum in custodiam missum, quem sæpe male faciendo offenderunt.

VERS. 11. — *Moysi*. Quia non est alius qui orat pro eis. *Ubi est*, etc. Propheta videns populi sui abjectionem, miseriam et afflictionem jam imminentem propter Filii Dei negationem, condolendo exclamat, dicens : *Ubi est?* quasi dicat : Clementia Omnipotentis. *Ubi est qui posuit?* Moysi scilicet, quia orante Moyse, tulit Dominus de spiritu ejus et dedit septuaginta viris.

VERS. 12. — *Qui scidit aquas ante eos*. Vel dicitur. Cum Moyses mare percussisset, et in duodecim vias scidisset et aliis hæsitantibus, tribus Juda ingressa est, et ob hoc regni dignitatem adepta est.

VERS. 14. — *Spiritus Domini*. Angelus, scilicet; unde : *Et præcedet te angelus meus* (*Exod*. XIV). Spiritus enim, naturæ nomen est, angelus officii.

VERS. 15. — *Attende de cœlo et vide*. Dominus ubique totus et semper est, unde : *Cœlum et terram ego impleo* (*Jer*. XXIII). Dicitur tamen sedem habere in cœlo, secundum illud : *Cœlum mihi sedes* (*Isa*. LXVI), quia scilicet in cœlestibus angelis et hominibus justis (quorum scilicet conversatio est in cœlis) ejus voluntas præcipue fit. *Ubi est zelus tuus*, etc. Quasi dicat : Quia peccavimus, et nos odisse cœpisti, recessit zelus tuus : quo recedente recessit fortitudo, et paternorum viscerum superatur affectus.

A VERS. 16. — *Abraham nescivit*. (HIER.) Quasi dicat : Quia te offendimus, etc., *usque ad* non obliviscatur filiorum suorum, ne per ipsos nomen Dei blasphemetur in gentibus.

VERS. 17. — *Quare errare*. Paulus ad Corinthios scribens, ad unius scilicet populum civitatis pro varietate habitantium sanctorum scilicet et peccatorum, nunc laudat, nunc reprehendit : sic præsens capitulum, quod ex oratione populi Deum deprecantis contexitur, nunc laudat Dominum, nunc accusat, juxta secundam regulam Ticonii, quæ est de corpore Domini.

VERS. 19. — *Quasi in principio*. (HIER.) Antequam vocares nos, etc., *usque ad* non vocabuntur populus Dei, a Christo scilicet Christiani.

B

CAPUT LXIV.

VERS. 1. — *Utinam dirumperes*. (HIER.) In persona sua, etc., *usque ad* item David : *Inclinavit cœlos, et descendit* (*Psal*. XVII).

VERS. 2. — *Aquæ arderent*. (SYM.) *Aquæ maris arderent igni*. Quod est, populi mundi inflammarentur igne charitatis. Unde : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat?* (*Luc*. XII.) et sic *notum fieret nomen tuum*, quod est Christus Jesus, *inimicis tuis*, scilicet Judæis.

VERS. 3. — *Non sustinebimus*. Nos Judæi, sed blasphemabimus dicentes : *In principe dæmoniorum Beelzebub ejicit dæmones* (*Matth*. XII). Hoc enim dicit propheta in persona infidelium. *Descendisti*. Tanquam precibus suis exauditis inquit : *Descendisti*, etc. C *Montes*. Amissa potentia : *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras* (*Joan*. XII). Et Judæis dicitur : *Auferetur a vobis regnum Dei* (*Matth*. XXI), scilicet sancta Scriptura et omnis gloria, et omnis dignitas.

VERS. 4. — *A sæculo*. Hinc Paulus ad Corinthios testimonium sumit, non verbum ex verbo, sed sensum exprimens. *Oculus*. Quia non est corpus vel color. Quod Apostolus ponit in cor hominis non ascendit, quia majus, et cor debet illuc dirigi. Paravit enim seipsum cognitionem sui, cognitionem sanctæ Trinitatis; unde : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum et quem misisti Jesum Christum* (*Joan*. XVII). Hunc nemo potest videre; unde illud : *Deum nemo vidit unquam* (*Joan*. I).

VERS. 5. — *Ecce tu*, etc. In persona infidelis populi, D qui volens transire ad veritatem Evangelii, pœnitentiam præferebat ore, quam non habebat in corde.

VERS. 6. — *Menstruatæ*, etc. Mene Hebraice, Luna Latine; unde menstruatæ quæ singulis mensibus solent sanguinis fluxum sustinere. Et tunc viri abstinere debent ab eis. Tunc enim concipiuntur membris damnati, cæci, claudi, leprosi et hujusmodi : ut quia parentes non erubuerunt misceri in conclavi, eorum peccata pateant cunctis, et aperte redarguantur in parvulis. *Ventus*. Commotio aeris, ut ibi, *Imperavit ventis et mari* (*Matth*. VIII). Vel Spiritus sanctus : *Advenientis Spiritus vehementis* (*Act*. I). Hic enim Spiritus pro vento ponitur significatione Spiritus sancti. Vel, tentatio dæmonum et ma-

lorum hominum, ut illud : *Venerunt flumina, et flaverunt venti* (*Matth.* VII) : et hoc est quasi ventus.

VERS. 8. — *Et nunc, Domine.* Ac si dicat : Si consideremus nostra merita, desperandum est; si clementiam tuam, qui flagellas omnem filium quem recipis, audemus preces fundere, tu enim pater noster es. *Opera manuum tuarum.* Quasi dicat : Respice opus tuum, non merita nostra. Mysterii Trinitatis recta confessio est ignorantia scientiæ.

VERS. 9. — *Ne irascaris, Domine.* Hoc est, non vitamus iram, nec ultra quærimus patientiam, per quam thesaurizamus nobis iram in die vindictæ : sed quæsumus ne irascaris nobis satis, scilicet, ne tempore ultionis memineris iniquitatis nostræ.

VERS. 10. — *Sion deserta.* Sion et Jerusalem in hoc loco idem significant, templum, scilicet, et civitatem, ubi quondam specula virtutum et visio pacis. Sed postquam populus Judæorum negavit regem suum, et addidit illud : *Non habemus regem nisi Cæsarem* (*Joan.* XIX), Jerusalem deserta est a Deo : unde, *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Luc.* XIII); et illud, *Surgite eamus hinc* (*Joan.* XIV). Et in templo, auditæ sunt voces (sicut dicit ecclesiastica historia) : Transeamus ab his sedibus.

VERS. 11. — *Domus.* Allegorice. Domus Dei Ecclesia, et unaquæque fidelis anima, quæ aliquando ignibus luxuriæ corrumpitur et avaritiæ.

CAPUT LXV.

VERS. 1. — *Quæsierunt*, etc. (HIER.) Ad hoc respondet filius, etc., *usque ad* et *Filii alieni mentiti sunt mihi* (*Psal.* XVII).

VERS. 2. — *Expandi manus meas.* (ID.) In cruce orans pro eis, etc., *usque ad* ipsi tamen semper exstiterunt increduli.

VERS. 3. — *Populus qui ad iracundiam.* (ID.) Allegorice. Omnis hæreticus Deum ad iracundiam provocat, etc., *usque ad* et in quadrum exstruere, et secti in latere pulveris roborare lineis.

VERS. 4. — *In delubris.* Delubra a delendo dicta, eo quod ibi putabatur ablui anima. Vel, quia prope erant piscinæ ubi et sacerdos lavabatur et hostia. Allegorice. (HIER.) Hæretici in memoriis magistrorum, etc., *usque ad* ut qui ipsis non fuerit similis, quasi perditum detestetur.

VERS. 5. — *In furore meo.* Furorem, oblivionem, iram, pœnitudinem, ita in Deo accipere debemus, quomodo manus, pedes, oculos, aures, et cætera membra quæ habere dicitur : non quod his pareat perturbationibus qui eas exstinguit in nobis, sed per verba nostra; Dei intelligimus affectum erga nos.

VERS 6. — *Non tacebo.* Qui superius dixit : *Tacui, semper silui, patiens fui*, modo dicit : *Non tacebo*, id est, ne paream amplius, neque sustinebo iniquitates eorum.

VERS. 7. — *Iniquitates patrum*, etc. Ut scilicet non solum pro peccatis vestris puniamini, sed etiam pro patrum iniquitatibus quos imitati estis. Aliter enim non portat filius iniquitatem patris. *Qui sacrifi-*
A *caverunt super montes.* Quando in Bethel et in Dan aureos vitulos adoraverunt. Hæreticus quoque contemnens simplicitatem Ecclesiæ sacrificat in montibus, et exprobrat Deo dum ejus præcepta contemnit.

VERS. 8. — *Quomodo.* (HIER.) Quasi dicat : Propter malos non perdam bonos : *Sed quomodo*, etc. Dixerat enim periturum Israel.

VERS. 9. — *De Jacob semen.* Semen Jacob et Judæ, apostoli, possidentes montes, alios, scilicet credentes virtutibus eminentes : unde, *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus* (*Rom.* IX). *Montes sanctos meos.* Septuaginta : *Montem meum*, scilicet Christum, qui est mons montium. Montes enim sunt apostoli, qui de Judæis possederunt Christum, in quo fundati sunt. *Et hære-*
B *ditabunt.* (HIER.) Unde : *Semen Abrahæ servi ejus filii Jacob, electi ejus.* Quicunque adhuc semen sunt, etc., *usque ad non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei* (*Rom.* IX).

VERS. 10. — *Campestria.* (ID.) Alii saltus, unde : *Dominus revelabit condensa silvarum* (*Psal.* XVIII), ut latrones ibi latitare desistant, et bestiæ venenataque animalia in Ecclesiam Dei transeant. *In caulas gregum.* Alia translatio habet Saronas, quæ est regio inter Joppem, et Lyddam atque Jamniam fecunda et pabulosa, sed latronibus infesta : unde interpretatur *vallis effundens sanguinem. Et vallis Achor.* Ubi Achor filius Charmi de spoliis Jericho furatus cum omni domo periit. Et quia populum turbavit et ibi
C periit, vocatur locus vallis Achor, id est, turbationis vel tumultus. In quo significatur Gentilitas, sicut et per Saronas, quæ interpretatur *vallis fundens sanguinem*, quæ effusione sanguinis plena in tumultu et in turbatione vitiorum manebat. Sed vallis Achor versa est in caulas gregum sive ovilia, et in cubile armentorum, id est, ecclesias, et requiem prædicatorum et aliorum fidelium, qui designantur per armenta et greges ovium. *Armentorum.* Prædicatorum, qui Ecclesiam armant et defendunt. Armentum enim dicitur ab armando.

VERS. 11. — *Et vos qui dereliquistis*, etc. Allegorice. Omnes qui Ecclesiam deserunt, et obliviscuntur montem sanctum Dei, tradentes se spiritibus erroris, vel immundis doctrinis dæmoniorum, parant
D fortunæ mensam, et nihil ad Deum pertinere credentes, sed vel stellarum cursu vel varietate fortunæ omnia gubernari, hi tradentur æternis suppliciis, ut nullus eorum possit evadere.

Fortunæ mensam. (HIER.) Deæ Ægyptiorum cui in fine anni parabant mensam, omnibus escis refertam, et poculis mulsa mixtis : vel quasi felicem annum præbuerit, vel quia futurum felicem præbitura sit.

VERS. 12. — *Vocavi.* Per prophetas dicens : *Convertimini ad me et salvi eritis* (*Isa.* XLV). Et per memetipsum : *Pœnitentiam agite* (*Matth.* III). Et alibi : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis* (*Ibid.* XI).

VERS. 13. — *Ecce servi mei.* (HIER.) Quasi dicat:

Non solum corruetis gladio, etc., *usque ad* et, *Satiabor cum apparuerit gloria tua.*

Vers. 15. — *Et dimittetis nomen vestrum.* Ut aliqui affirmantes dicant : Si aliter fecero, contingat mihi sicut Judæis Romanorum gladio occisis. Vel ita : Juro per Deum, in quem olim Judæi crediderunt. Vel, quia Deus juramentum eorum erat, quod Christiani modo jurant necessitate compulsi, *Vivit Dominus* scilicet.

Et interficiet te. Ut vel hunc non habeatis, qui dicit, *Ego sum via, veritas et vita* (*Joan.* xiv.) Nec vocemini circumcisio, sed conscisio.

Vers. 16. — *Quia oblivioni.* (Hier.) Ut non idolorum meminerint, etc., *usque ad* Forsitan et in futuro pristinæ conversationis memoria omnino delebitur.

Vers. 18. — *Quia ecce.* Ex angelis scilicet et hominibus unam Ecclesiam, et exsultabunt et gaudebunt, ut ego qui creavi exsultem, et gaudeam in eis. *Exsultationem.* Universæ terræ, ut quæ vetus unigeniti erat gaudium, nova cunctis nationibus lætitia sit. *Gaudium.* Quod vel post resurrectionem possumus intelligere, vel post baptismum in prima resurrectione. Hoc ad generalem resurrectionem qua omnes in perfecta ætate resurgent. Et hoc est : *Non erit*, etc.

Vers .20. — *Puer centum annorum*, etc. Ille scilicet, qui etsi diu, tamen pueriliter vixit, serviens vitiis : et hoc exponit sic Gregorius. *Puer centum annorum. Et peccator centum annorum.* Vita quidem pueri longum trahitur, ut a factis puerilibus corrigatur : sed si a peccati perpetratione, nec temporis longinquitate compescitur, hæc ipsa vitæ longinquitas, quam per misericordiam Dei accepit ei ad cumulum maledictionis crescit.

Vers. 21. — *Domos.* (Hier.) Virtutes pro quibus in cœlestibus requiescent, etc., *usque ad* Multi enim sancti ædificant domos, sed non habitant in eis.

Vers. 22. — *Secundum enim.* (Id.) Sicut Christus etc., *usque ad Lignum vitæ est his qui apprehenderunt eam*, scilicet, sapientiam, quæ est Christus.

Vers. 23. — *Semen benedictorum.* Apostoli, et alii doctores in prædicatione, vel in aliis operibus, sicut Judæi, quia æternam mercedem percipient, *quia venient cum exsultatione portantes manipulos suos* (*Psal.* cxxv).

Nepotes. Quos filii eorum in fide genuerunt, sicut Marcus Petri discipulus, et Lucas Pauli filius.

Vers. 24. — *Antequam clament.* In conturbatione, in dolore mentis, sed in gaudio et lætitia : unde, *Quod enim est gaudium nostrum aut corona gloriæ, nonne vos* (*II Thes.* ii) ? etc.

Vers. 25. — *Lupus.* Lupus Saulus, id est persecutor, de quo, *Benjamin lupus rapax* (*Gen.* xlix). *Agnus.* Qui scilicet in candidis vestibus sequuntur agnum quocunque ierit : De quibus Petro dicitur, *Pasce agnos meos* (*Joan.* xxi). *Et leo et bos comedent.* Vir scilicet disertus et potentissimus in sæculo spreta philosophiæ eloquentia comedet paleas, id est utilitatem et superficiem historiæ cum bobus, id est prædicatoribus Ecclesiæ. Hæc comedunt leones

A donec multis laboribus veniatur ad profunditatem mysterii, sicut Augustinus et Cyprianus et alii. *Neque occident.* Deposita feritate, vel in præsenti vel in futuro, et hoc est : *In omni monte*, etc. Hoc Judæi carnaliter accipiunt, dicentes quod in tempore Christi sui tanta pax et securitas sibi erit, ut lupi et agni, leones et boves, serpentes et homines commorentur simul, et comedant, neque eis noceant, qui in templo, et in monte sancto habitant. Ex quo colligitur, quod omnes alii occidentur. Sed hoc falsum esse ostenditur his verbis : *Hæc dicit Dominus : Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum*, etc., hoc tamen Judæi carnaliter intelligunt.

CAPUT LXVI.

B Vers. 1. — *Cœlum.* Omnes sancti quorum conversatio in cœlis est; unde : *Anima justi sedes est Dei. Cœlum sedes mea.* Quasi diceret : Ne putetis hæc ad litteram esse complenda. *Quæ est ista.* Quasi diceret : Putatis me localem, et in templo tantum manentem, sed *quæ est ista domus*, etc.

Vers. 2. — *Ad quem*, etc. Ablato altari temploque terreno quod humana manus construxit, recte auferentur victimæ Judæorum, ne forte dicerent : Non tam sumus stulti, ut Deum putemus hoc loco posse concludi, sed in separato ad glorificandum Deum loco victimas immolamus sicut in lege præcipitur.

Vers. 3. — *Qui immolat bovem.* (Hier.) Quasi : Sacrificium vestrum non placet mihi post immolationem veri sacrificii : in cujus umbra illa sacrificia
C concessi vobis, et ne immolaretis idolis. *Canem.* De quo per Moysen : *Non offeres in domo Dei tui mercedem meretricis, neque pretium canis* (*Deut.* xxiii). Et bene canis et meretrix copulantur, quia similiter libidinantur. *Elegerunt in viis suis.* Non mea voluntate, ex quo verus agnus immolatus est, Unde : *Pascha nostrum immolatus est Christus* (*I Cor.* v).

Vers. 4. — *Et quæ timebant.* Romanos; unde : *Venient Romani, et tollent nostrum locum et Gentem* (*Joan.* xi). Vel famem, pestem, captivitatem.

Vers. 5. — *Odientes vos.* Quia de mundo non estis, quia in me creditis, quia nomen meum habetis, a Chrito Christiani dicti : unde, *Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis confiteretur Christum, extra Sy-*
D *nagogam fieret* (*Joan.* ix). *Glorificetur.* (Hier.) quasi Appareat gloriosus, etc., *usque ad* cum potestate magna et majestate et virtute, vel etiam in præsenti.

Vers. 6. — *Vox populi de civitate.* Adveniente Romano exercitu, secundum Josephum, divisi sunt Judæi in tres partes de principatu contendentes. Alii sibi alium principem præponentes Pars autem populi et sacerdotum, tenebant templum, arcem vero et regiam domum pars populi et principum, reliquam vero civitatem tertia pars et maxime vulgus. Pugnabant ergo et extra contra hostes, et intra contra cives. Romanis ergo urbem irrumpentibus audita est vox populi plangentis de civitate, vox sacerdotum, et qui cum ipsis erant de templo. Vox etiam

Domini audita est in Romanis exsultantibus, qui etiam nutu Dei venerunt, *reddentis reddentes retributionem inimicis suis*, scilicet Judæis, per Romanos.

VERS. 7. — *Antequam parturiret*. (HIER.) Non paulatim, sed nec multo tempore, etc., *usque ad* et David, inquit, *Spes omnium finium terræ et in mari longe* (*Psal.* LXXIV).

Masculum, populum fortem de quo Stephanus, Paulus, qui dicit : *Quis nos separabit a charitate Christi* (*Rom.* VIII).

VERS. 8. — *In die una*. Apostolus filios suos tanquam una die simul genuit, quia in Christo, qui lux, et dies; et in unitate fidei.

VERS. 9. — *Si ego*. Quasi : Ego qui omnes creavi homines in nihilo, creabo mihi ex omnibus gentibus Ecclesiam unam quæ ædificatur de vivis lapidibus :

VERS. 10. — *Lætamini*, etc. (HIER.) O angeli, o apostoli, tristes de perditione Judæorum infidelium, lætamini consolati de fide et salute gentium de quibus ædificatur Ecclesia.

VERS. 11. — *Ut sugatis*. Fidem simplicium, et opera bona inde delectati. Fides credentium lac et cibus est prædicatorum. Unde et Christus : *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis* (*Joan.* IV). *Et repleamini*. Puerpera quæ genuit masculum non caret abundantia lactis in educatione Gentis, et parvulorum qui simul nati sunt ut præberet eis duo ubera Veteris et Novi Testamenti. Et notandum quod parvuli lacte consolationis indigent quasi adhuc in carne versantes : qui vero post lac consolationis ad solidum cibum profecerunt, affluent deliciis veritatis et scientiæ omnimodæ gloriæ. *Ut mulgeatis*. Sancta Ecclesia in omnibus una, in aliis habet lac, simplicem, scilicet fidem, operationem. In aliis affluit omnimoda gloria, charismatum scilicet abundantia, et divinitatis scientia et humanitatis Christi. Sancti ergo prædicatores in omnibus delectantur tanquam carpentes ab aliis hoc, ab aliis illud. *Ab ubere*. Ab apostolis et prædicatoribus ad dona Spiritus sancti, vel ad doctrinam Veteris et Novi Testamenti. Quod enim prædicant, operibus monstrant, ut sic auditoribus ducatum præbeant.

VERS. 12. — *Blandientur vobis*. (HIER.) Sustentantes, lac dantes, sicut ille qui dicit, *Obsecro vos, fatres, per misericordiam Dei ut exhibeatis corda vestra* (*Rom.* XII), etc. Et : *Obsecro vos tanquam advenas*, (*I Petr.* II). etc.

VERS. 13. — *Quomodo*. Omnipotens Deus tanquam misericors et miserator, modo aquilæ modo gallinæ, modo mari blandienti se comparat, ut vos saltem blanditiis alliciat. Sicut etiam aquila in rupibus inaccessis nidum parat, ne accessus alicui pateat, et in medio amethistum lapidem qui omnia venena fugat, secundum physicos propter serpentes arcendos, quædam alia secreta naturæ collocat : sic ipse in cordibus nostris lapidem, id est fidem suam ponit, scilicet, seipsum, qui est lapis abscisus sine manibus de monte, quo omnia venena diaboli fugantur. Aquila enim plus omnibus bestiis, et jumentis, pecudibus avibusque fœtus diligit, ut aiunt qui de animantium scripsere naturis

VERS. 14. — *Videbitis*, o apostoli, multitudinem viventium ad fidem. *Et gaudebit cor vestrum* de salute illorum, *et ossa vestra*, virtutes, germinabunt in aliorum cordibus, fructus bonæ voluntatis et operationis. Sicut enim corpus ossibus, ita anima sustentatur virtutibus. *Et ossa vestra*. In die judicii corpora vestra reviviscent in immortalitate, ut sicut corpore et anima in præsenti vita Deo servivistis, sic corpore et anima præmia recipiatis. *Cognoscetur*. In judicio scilicet bonis suavis et mitis; impiis ultor, et fortis cognoscetur Filius, qui Patris manus est, per quem omnia operatur

VERS. 16. — *In igne*. Qui æternus erit malis quos involvet, et adducet ad supplicium æternum quo purgabitur quid in bonis erit purgandum. *Quadrigæ ejus*. Currus, quia tunc triumphaturus, et omnes adversarios debellaturus : non quod egeat ministerio angelorum.

In igne Dominus. In judicio. Vel, discretio ejus et justitia monstratur, dum bonos a malis dividit justo judicio, non potentia. *Gladio*. (HIER.) Sententia : unde Amos, *Gladio Dei peribunt omnes peccatores*, etc. (*Amos.* IX) Dum enim reddet unicuique quod meretur, omnes cognoscent illum justum judicem, et laudabunt ejus judicium.

VERS. 17. — *Qui sanctificabantur* (ID.) Opinione sua in fontibus et baptismatibus, etc., *usque ad* sed tamen dicitur ad confusionem eorum qui nec erubescunt facere. *Qui sanctificabantur*. Possumus secundum tropologiam dicere, omnes voluptatis magis quam Dei amatores, dicere sanctificari in hortis et in liminibus, secundum Septuaginta, quia in mysteria veritatis non valent introire, et comedere cibos pietatis : quia non sunt sancti corpore et spiritu nec comedunt carnem Christi, ut habeant vitam æternam. *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus* (*I Cor.* V), qui non foris, sed in una domo et intus comeditur. *In hortis*. Non in sacrificio vitulæ rufæ, quod præcipiebatur in lege.

VERS. 18. — *Ego autem*. Quasi dicat : Ideo venio ad judicium cum omnibus gentibus et linguis, ut judicem simul omnia opera eorum et cogitationes, et reddam eis omnia quæ merentur. *Linguis*. (HIER.) Quæ secundum apostolorum non solum hominum, etc., *usque ad* Juxta illud : *Inebriatus est in cœlo gladius meus, et usque ad terram descendit* (*Isa.* XXXIV).

VERS. 19.— *Et ponam in eis signum*. Crucis, Christianitatis, salutis, quo signati in Ezechiele non interficiuntur; quo in Ægypto postes signantur et Israelitæ salvantur. Hoc signum Achaz noluit petere, quod supponit Isaias : *Ecce virgo concipiet*, etc. *Et mittam ex eis*. Videtur esse contrarium, cum de judicio prius dictum sit, reverti ad primum adventum, quo apostoli ad gentes diriguntur et audiunt : *Ite, docete omnes gentes* (*Matth.* XXVIII). Sed judicii dies

prædicitur, ut metu futuræ pœnæ perterriti, accipiant adventum Salvatoris : et apostolorum prædicationem qui sunt præmittendi. *In mare.* Mundum scilicet, cujus partes subdit Africam, etc. meridianam, scilicet plagam in qua Africa est.

Vers. 20. — *In equis.* (Hier.] Sunt adducti, qui velociter credunt et cito ad fidem currunt. *In quadrigis et in lecticis.* Philosophos, scilicet et doctrina et morum honestate fulgentes : unde citius ad doctrinam quatuor Evangelistarum pervenerunt, et quatuor principalibus virtutibus sublevati cœlestia mente attigerunt. *In mulis.* Super quos David et Salomon sedisse leguntur. Qui enim a mundi fetu steriles sunt, Domino qui per illos figuratur, quasi mansueti deserviunt. *In carrucis.* Septuaginta, tectis vehiculis : alii simpliciter. Hi sunt quibus dicitur : *Invicem onera vestra portate* (*Gal.* vi). *Quomodo.* Quasi : Cum tanta lætitia adducunt apostoli fratres vestros quorum munera, fides, spes, charitas, oratio munda, bona opera etc., vasa pura corda et corpora immaculata. *Inferant.* Quod secundum legem ter in anno faciebant, scilicet in Pascha, in Pentecoste, in festivitate Tabernaculorum ; unde, *Non apparebis in conspectu meo vacuus* (*Exod.* xxiii). *Domum Domini. Templum Dei sanctum est, quod estis vos* (*I Cor.* iii). Et alibi : *Templum Dei estis et Spiritus sanctus habitat in vobis* (*II Cor.* vi).

Vers. 22. — *Quia sicut cœli.* Quasi : Sicut hæc innovata in æternum manebunt immobilia, sic semen vestrum, o apostoli, innovatum, ab omni corruptione carnis in æternum mecum regnabit. *Quia sicut*, etc. (Hier.) Hæc usque ad finem libri pertinent ad diem judicii.

Vers. 23. — *Mensis ex mense.* Mene Græce, Latine luna, unde neomenia, quasi nova luna. A mene mensis apud illos qui initium kalendarum, non secundum solis cursum et diversa spatia mensium, sed secundum lunæ circumitum et terminant et incipiunt, quod Hebræi faciunt. Per mensem ergo lunam : per lunam (quæ modo crescit, et sicut aiunt physici et philosophi a sole, quod non habet, lumen recipit) Ecclesia intelligitur, de qua, *Permanebit cum sole et ante lunam* (*Psal.* lxxi). Et alibi : *Pulchra ut luna, electa ut sol* (*Cant.* vi), et hoc est, erit mensis ex mense.

Vers. 24. — *Et Egredientur.* Quasi ad videndum, non loco, sed intelligentia, vel visione manifesta, ut ad laudem Dei magis accendantur. *Et videbunt.* (Hier.) Non mirum si sancti jam immortales reprobos videant, cum prophetæ adhuc mortales hæc omnia videre meruerunt.

Cadavera, quia in æternam damnationem cadent, secundum quod et dæmones cadavera possunt dici, secundum quod etiam homines appellantur. Unde : *Inimicus homo hoc fecit* (*Matth.* xiii). *Vermis eorum.* Materialis, vel conscientiæ ; unde : *Sicut tinea comedit vestimentum, et vermis corrodit lignum, et ignis devorat ligna, sic mœror et tristitia excruciat cor viri* (*Prov.* xxv). *Ad satietatem.* Quia scilicet boni videbunt eos a se justo Dei judicio separatos, amissa potentia qua sæviebant contra bonos, et vindictam Dei in illos tantam, ut majorem non exposcant. Qui modo dicunt, *Usquequo, Domine, non vindicas sanguinem nostrum* (*Apoc.* vi) ? Satiabuntur quoque de beatitudine sua, agentes gratias visa impiorum ineffabili pœna.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

WALAFRIDUS STRABUS, FULDENSIS MONACHUS.

FINIS TOMI CENTESIMI DECIMI TERTII.